MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁNAK
PÁRTTÖRTÉNETI INTÉZETE

MUNKÁS-MOZGALOM-TÖRTÉNETI LEXIKON

MÁSODIK, JAVÍTOTT ÉS BŐVÍTETT KIADÁS

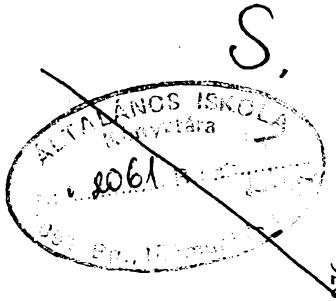

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ / 1976

A MÁSODIK KIADÁST SZERKESZTETTÉK:

VASS HENRIK *(a szerkesztőség vezetője)*
BASSA ENDRE *(egyetemes munkásmozgalom-történet)*
KABQS ERNŐ *(magyar munkásmozgalom-történet és munkásmozgalom-történeti fogalmak)*
VÉRTES RÓBERT *(a szerkesztőség főmunkatársa)*

ISBN 963 09 0412 8

© *Vass Henrik, Bassa Endre, Kabos Ernő, 1976*

SZERZŐK :

ÁCS ANDRÁSNÉ
ÁCS TAMÁS
ARANYOSSI MAGDA
ARATÓ OTTÓ
AVAR JÁNOS
BABIRÁK ILONA
BARTA ANTAL
BASSA ENDRE
BÉKI ERNŐ
BETLEN OSZKÁR
BOROS FERENC
BORSÁNYI GYÖRGY
CSATÁRI DÁNIEL
CSONKA RÓZSA
DOBOS ISTVÁN
DOLMÁNYOS ISTVÁN
ERÉNYI TIBOR
FENCSIK LÁSZLÓ
FRISS ISTVÁNNÉ
GÁBOR SÁNDORNÉ
GADANECZ BÉLA
GADANECZ BÉLÁNÉ
GÁL LAJOS
GECSÉNYI LAJOS
GIRUS KÁROLY
HABUDA MIKLÓS
HARASZTI ÉVA
HARSÁNYI IVÁN
HAVAS ZSUZSA
HEKHAMANESHI KEYKHOSROW
JEMNITZ JÁNOS
JÓZSA SÁNDOR
KABOS ERNŐ
KALANOVICS JÁNOS
KÁLMÁN LÁSZLÓNÉ
KELEN JOLÁN
KENDE ISTVÁN
KENDE JÁNOS
KEREKES GYÖRGY
KONCSEK LÁSZLÓ
KOPTA KÁROLY
KÖRÖSI TIBOR
KŐVÁGÓ LÁSZLÓ
KUKLIS ISTVÁN
LÁNCOS JÁNOS
LÁNG PÉTER
MÁRKUS LAJOS
MÁTÉ GYÖRGY
MILEI GYÖRGY
MUCSI FERENC
NIEDERHAUSER EMIL
PALOTÁS IMRE
PETRÁK KATALIN
PÉTER JÓZSEF
PÉCSI ANNA
PINTÉR ISTVÁN
RAJKI ÁRPÁD
RÁKOSI SÁNDOR
SCHÖNWALD PÁL
SIKLÓS ANDRÁS
SIPOS LEVENTE
SIPOS PÉTER
SÖMJÉNI SÁNDOR
SPEIDL ZOLTÁN
STRASSENREITER ERZSÉBET
SVÉD LÁSZLÓ
SZABÓ BÁLINT
SZÁSZ FERENCNÉ
SZÉKELY GÁBOR
SZEKERES JÓZSEF
SZENES IVÁNNÉ
SZERÉMI BORBÁLA
SZOKOLAY KATALIN
TODERÓ FRIGYES
VÉSZI BÉLA
VIETORISZ GÉZA
S VINCZE EDIT
ZBISKÓ JÓZSEF
ZSILÁK ANDRÁS

AZ IRODALOMJEGYZÉKET ÖSSZEÁLLÍTOTTA:

VALKÓ ÖDÖNNÉ

AZ ELSŐ KIADÁSBAN KÖZREMŰKÖDTEK

ÁLTALÁNOS LEKTOR

JEMNITZ JÁNOS

LEKTOROK

ARATÓ ENDRE
BABIRÁK ILONA
BAKÓ ÁGNES
BEBRITS ANNA
BIRÓ LÁSZLÓNÉ
BORSÁNYI GYÖRGY
FERENC LÁSZLÓ
GALLA ENDRE
GONDA IMRE
GYENGE ZOLTÁN
HARSÁNYI IVÁN
HAVAS ZSUZSA
KABOS ERNŐ
MEISTER DÁVID
ORMOS MÁRIA
PÁL MAGDA
SIMON PÉTER
SÜTŐ GÁBOR
SZABÓ BÁLINT
SZEKERES JÓZSEF
SZENES IVÁNNÉ
S. VINCZE EDIT

AZ ELSŐ KIADÁSBAN A SZERKESZTŐK MUNKATÁRSAI

KENDE JÁNOS *és* SIPOS PÉTER *(magyar munkásmozgalom-történet)*

SZÉKELY GÁBOR *és* SZOKOLAY KATALIN *(egyetemes munkásmozgalom-történet)*

SÜLE JENŐ *(lexikográfiai szerkesztő)*

A Munkásmozgalom-történeti Lexikon munkálataiban részt vettek

a Párttörténeti Intézet kabinetjének munkatársai.

ELŐSZÓ

Az egykötetes Munkásmozgalom-történeti Lexikon az MSZMP Központi Bizottsága Párttörténeti Intézetének és a Kossuth Könyvkiadónak közös kiadványaként megjelent népszerű-tudományos igényű munka, amely ismerteti:

— a legjelentősebb munkásmozgalmi és a munkásmozgalommal szorosan együttműködő nemzetközi szervezeteket, egyesüléseket;

— az egyes országok munkásmozgalmának történetét;

— a ma létező, valamint a múltban jelentős szerepet betöltő szocialista, szociáldemokrata, kommunista és munkáspártok, szakszervezetek történetét;

— a magyar és az egyetemes munkásmozgalom-történet jelentős személyiségeit;

— a munkásmozgalom történetének kiemelkedő jelentőségű eseményeit;

— a legjelentősebb lapokat, folyóiratokat;

— a munkásmozgalom és a párttörténet korábban használatos vagy napjainkban általánossá vált fogalmait.

A hazai könyvkiadást figyelembe véve — az 1928-ban Madzsar József szerkesztésében megjelent Társadalmi Lexikon után — kiadványunk az első olyan magyar lexikális munka, amely a munkásmozgalom történetéről törekszik áttekintést adni. Ami pedig nemzetközi, ill. külföldi tárgyú szócikk-anyagunkat illeti, lexikonunk e tekintetben úgyszólván előzmény nélkül áll. A Magyarországon megjelent lexikonok mellett — forrásként — támaszkodtunk a könyvtárainkban hozzáférhető idegen nyelvű enciklopédiákra, évkönyvekre stb. is; arra törekedtünk, hogy az eddig használatos magyar nyelvű lexikonok munkásmozgalmi vonatkozású cikkeinek anyagánál gazdagabb információt adjon és — főleg magyar vonatkozásban — lehetőleg tartalmazza a kutatások új eredményeit is.

A kb. 85 íves lexikon 3300 szócikket tartalmaz. Ebből 1820 szócikk (55%) az országok munkásmozgalmát, munkáspártjait, a nemzetközi szervezeteket, eseményeket és folyóiratokat, a nemzetközi munkásmozgalomban jelentős szerepet betöltött, illetve ma is betöltő személyek életét tárgyalja; 1130 szócikk (35%) a magyar munkásmozgalmi szervezeteket, eseményeket, személyeket és sajtót mutatja be; kb. 350 szócikk (10%) a munkásmozgalom-történet, ill. a mozgalom legfrissebb fogalmait elemzi. Az egyes szócikkek terjedelme néhány sortól 5—8 gépelt oldalig terjed.

A lexikon a teljesség igénye nélkül, vázlatos áttekintést ad a munkásmozgalom történetének 120—130 évéről. Alapelvnek tekintettük, hogy a ma létező és a múltban jelentős szerepet betöltött munkáspártok politikai és szervezeti történetét lexikonszerű tömörséggel megtalálja benne az olvasó. Általában az egyes országok munkásmozgalmát vázoló cikkeken belül ismertetjük a legfontosabb szakszervezeteket. A nemzetközi szakszervezeti központokról önálló szócikket közlünk. Nem foglalkozik a lexikon a nemzeti felszabadítási mozgalmak jegyében született pártok, szervezetek történetével — noha sok esetben összefüggnek a munkásmozgalom történetével — mivel e mozgalmak, pártok történeti és szervezeti múltja, jelenük bonyolultsága, a róluk szóló források hiánya, vagy némelykor az adatok áttekinthetetlensége miatt erre nem vállalkozhattunk.

Ugyancsak nem foglalkoztunk a munkásmozgalommal érintkező szövetkezeti mozgalmakkal (csupán egyes, az ezeket kezdeményező kimagasló szerepet játszó személyek tevékenységével), sem az ifjúsági és nőmozgalommal. Ez utóbbiaknál csupán a nemzetközi csúcsszerveikről közlünk rövid cikkeket.

A lexikon munkásmozgalom-történeti jellegének megfelelően az egyes országok munkásmozgalma szócikkekben jelentőségüknek megfelelően igyekszünk szerepeltetni és bemutatni a munkásmozgalom különböző korszakait és áramlatait. Ezt a szempontot igyekeztünk érvényesíteni a nemzetközi munkásmozgalom s az egyes országok személyiségeinél is. Arra törekedtünk, hogy az információs anyag lehetőleg arányaiban is tükrözze az ismertetett személyek valóságos történelmi szerepét. A személyek kiválasztásában azt az alapelvet érvényesítettük, hogy csak azok kerültek a lexikonba, akik a munkásmozgalomban pozitív vagy negatív értelemben egyaránt huzamosabb időn át jelentős munkát végeztek. Szerepükhöz méltó helyet kaptak a lexikonban a munkásosztály mártírjai, továbbá azok a személyiségek, akik a politika, az ideológia, a tudomány, a kultúra területén a munkásmozgalomhoz kapcsolódóan játszottak kiemelkedő szerepet, végeztek alkotó munkát. A munkásmozgalommal kapcsolatba került, de nem munkásmozgalmi személyek — néhány kivételtől eltekintve — tevékenységüknek megfelelően különféle szócikkeken belül szerepelnek. Arra törekedtünk, hogy a forrásanyag adta lehetőségek határain belül megadjuk a személyek pontos születési és halálozási adatait. A születés és az elhalálozás helyét azonban csak a magyar személyiségeknél közöljük; ennek kiterjesztése ugyanis a lexikon megjelentetését hosszú évekkel késleltette volna. Ahol a halál ténye valószínűsíthető, de adatokkal nem támasztható alá, ott ezt kérdőjellel jeleztük. A személyiségek munkásságának ismertetésénél a minősítő jelzők használatát a lehetőségekhez képest elkerültük és arra törekedtünk, hogy politikai profiljuk az általuk képviselt párt vagy irányzat megjelöléséből, az információs adatokból, tényekből derüljön ki.

A nemzetközi címszavakat kiterjesztettük azokra az ázsiai, afrikai és latin-amerikai országokra, ahol a munkásmozgalom szervezetileg már önállósult, illetőleg ahol ez a folyamat kifejlődőben van. Néhány esetben csak országtörténeti, néhány esetben viszont csak szervezettörténeti cikk mutat be egy-egy országot. A hatvanas évek második felében megalakult ún. párhuzamos kommunista pártokról — néhány kivételtől eltekintve — önálló szócikket nem közöltünk, csak a kommunista párt szócikkben jeleztük (természetesen csak ha elfogadható adatokkal rendelkeztünk) a szakadár, ill. párhuzamos párt vagy csoport létrejöttét.

A fogalmak körébe tartozó szócikkeknél a válogatási szempontunk az volt, hogy csak azokat a fogalmakat szerepeltessük (a filozófiaiak és közgazdaságiak közül is), amelyek szorosan kapcsolódnak a munkásmozgalom történetéhez. A fogalmi szócikkekben a lehetőleg rövid definíció után a fogalom munkásmozgalom-történeti vonatkozásait ismertettük.

A magyar munkásmozgalmi pártok, szervezetek, események, személyek, lapok, folyóiratok lexikonba kerülésénél — a terjedelem és az arányok megtartása miatt — nem léphettünk fel a teljesség igényével. Minthogy nem csupán magyar munkásmozgalom-történeti lexikon összeállítását tűztük ki célul, így a nemzetközi és a magyar munkás-

mozgalomról közölt cikkek arányainak tiszteletben tartása kötelezett bennünket. Ugyanakkor Magyarországon, magyar nyelvű lexikont adunk az olvasó kezébe, tehát a hazai munkásmozgalom-történet szempontjából jelentős szervezetek, személyek, események stb. önálló szócikket kaptak, még akkor is, ha esetleg a német, orosz, angol, francia stb. munkásmozgalom-történettel összevetve, az egyetemes munkásmozgalom mérlegének serpenyőjében kisebb súllyal szerepelnek.

A lexikonban közel 750 magyar személy és alig több, mint 1000 külföldi személy életútját ismertetjük. Ez a szám, ha a magyar munkásmozgalom történetét nézzük, kevés, ám a nemzetközi munkásmozgalommal való egybevetésben — sok. A szerkesztők munkájában a legtöbb gondot ez okozta, mert a kiválasztás során valamely személy vagy közel azonos súlyú és szerepet játszó személyek bekerülése vagy kiemelése azonnal láncreakciót indított meg, azaz a bővítés vagy szűkítés követelményét vetette fel. E nehézséget a munka során sokszor mérlegelve sem állítjuk, hogy a jelenlegi megoldás a legjobb.

A második kiadás előkészítésénél a lehetőségekhez mérten figyelembe vettük azokat a kritikai észrevételeket és javaslatokat, amelyeket szaktörténészektől, a munkásmozgalom részvevőitől, a lexikon használóitól kaptunk. Ezek főként téves adatok helyesbítésére vagy hiányzó adatok pótlására, valamint egyes megállapítások korrigálására vonatkoznak. Az új kiadás előkészítésében részletes lektori véleményezéssel közreműködött Kálmán Endre és Kende István.

Az egyes személyekről szóló szócikkeinkben még következetesebben érvényesítjük azt az elvet — amelyet jórészt az első kiadásban is szem előtt tartottunk —, hogy főként az életpálya tényeivel és ne jelzőkkel értékeljünk. A lexikonszerűen felsorolt tények hitelesebben minősítenek, mint az elkerülhetetlenül leegyszerűsítő jelzők. Ilyen meggondolással hagyjuk el a személyek neve után — főként a magyar vonatkozású szócikkekben — alkalmazott kategorizáló megjelöléseket (vezető, államférfi, harcos stb.) is. A név és a születési, halálozási adatok után az eredeti foglalkozást és a pártállást tüntetjük fel.

Csak kis részben tehettünk eleget azoknak a kívánságoknak, amelyek a lexikon anyagának bővítésére irányultak. Egykötetes lexikonunkban, amely a világ munkásmozgalmát igyekszik — ha vázlatosan is — bemutatni, a magyar munkásmozgalom sem kaphat teljes ismertetést. Új szócikkek — magyar és nemzetközi vonatkozásban egyaránt — csak nagyon indokolt esetben kerülhettek be lexikonunk második kiadásába. Ezeken kívül — ahol ez lehetséges és különösen indokolt volt — az első kiadás szócikkeit igyekeztünk nemcsak javítani, hanem tartalmilag gazdagítani, bővíteni is.

Az olvasó tájékozódásának elősegítésére bővebben és következetesebben alkalmazunk utaló címszavakat. Egyes esetekben a címszó átfogalmazásával igyekeztünk megkönnyíteni a keresést és a rátalálást.

Lexikonunk második kiadásának legjelentősebb újdonsága az elsővel szemben az, hogy fontosabb szócikkeinkhez irodalomjegyzéket fűzünk. Hangsúlyozzuk, hogy ez a szűk terjedelmű, erősen válogatott bibliográfia nem a tudományos kutatás igényeit tartja szem előtt, hanem — lexikonunk alapvető funkciójának megfelelően — a széles körű történeti ismeretterjesztést, elsősorban a tanuló, az érdeklődő olvasó irodalmi tájékozódását kívánja segíteni.

Ennek megfelelően csak magyar nyelvű, könyvesboltokban és könyvtárakban hozzáférhető műveket vettünk fel, olyanokat, amelyek a marxizmus—leninizmus torzítás nélküli alapelveire épülnek. Elsősorban a témára vonatkozó nagyobb, összefoglaló munkákat, kötetbe foglalt tematikus gyűjteményeket, önálló monográfiákat közöljük. Csak kivételesen, indokolt esetben sorolunk fel füzetméretű kiadványokat, gyűjteményes kötetek részmunkáit, vagy csak folyóiratban megjelent tanulmányokat.

A személyeket tárgyaló szócikkekhez fűzött irodalomjegyzék többnyire két részből áll. Először az ismertetett személy saját legfőbb műveit soroljuk fel, ezt követi a róla, életművéről, pályájáról szóló irodalom. A fentebb ismertetett válogatási elveknek megfelelően egyik részben sem közöljük az ideológiailag-politikailag elavult (pl. a személyi kultusz légkörében fogant) munkákat. Ha a mozgalmi pálya hű ábrázolása mégis szükségessé teszi az ilyen művek megemlítését ,— ezt a szócikk szövegében tesszük és nem a bibliográfiában, amelyet ajánló jellegűnek tekintünk.

A munkásmozgalomhoz tartozó vagy vele kapcsolatban álló költők, szépírók életművének bibliográfiai bemutatása túlmegy lexikonunk feladatkörén. A róluk szóló szócikkeink is főként az érintettek mozgalmi tevékenységét tárgyalják, a bibliográfiarészben pedig vagy az életművet reprezentáló gyűjteményes kiadványokat közöljük, vagy ilyenek hiányában, a szerző néhány, főbb, leginkább munkásmozgalmi kapcsolódású munkáját soroljuk fel.

Többször megjelent művek esetében a legutolsó kiadást szerepeltetjük. A szövegben utalunk az első megjelenésre, ha ennek történeti jelentősége van. A közölt bibliográfiai címleírásokban a kiadás helyét csak akkor tüntetjük fel, ha az nem Budapest.

Lexikonunk adatgyűjtését általában 1975. március 30-án zártuk. Néhány időközben bekövetkezett nagyobb jelentőségű változást a korrektúrán eszközöltünk.

A lexikon szerkesztési és formai elvei az általános lexikográfiai elvekkel és formákkal azonosak. *Így minden dőlt betűvel* (kurzív) *szedett szó vagy szócsoport utalást jelent.* A szócikken belül csak a teljes formában szereplő címszóra utalunk, rövidítésekre nem; ezek feloldását az olvasó rövidítésjegyzékben találja. A dőlt betűvel szedett feloldás arra utal, hogy arról cikk van a lexikonban. Valamennyi szócikken belül csak a címszavak első előfordulását utalóztuk.

A magyartól eltérő sorrendű (keresztnév, vezetéknév) nevek esetén a címszónál a vezetéknév után vesszőt tettünk, majd további vesszők nélkül felsoroltuk a keresztneveket. Pl.: **Lenin,** Vlagyimir Iljics. A név után az esetleges álnevet (álneveket) írtuk, illetőleg az eredeti nevet, ha a felvett név az elterjedtebb.

A szervezetek neveit magyar fordításban közöltük és ennek megfelelően soroltuk be őket. A magyar elnevezés után az anyanyelvi megfelelőt és a nemzetközileg elfogadott rövidítést adtuk. Pl.: [**Amerikai Munkásszövetség,** *American Federation of Labor, AFL.*] Olykor azonban a magyar kezdőbetűk alapján alkottunk rövidítést vagy mert ez az elfogadottabb, vagy éppen a lexikon összeállítása során merült fel a tömörítés igénye végett, hogy ilyeneket szerkesszünk. Pl.: [**Spanyol Szocialista Munkáspárt,** *Partido Socialista Obrero Español, SSZMP* vagy **Olasz Kommunista Párt,** *Partido Comunista Italiano, OKP.*]

A sajtótermékek besorolása eredeti címük és nem magyar fordításuk alapján történt.

A magyar fordítás a címszó után zárójelben szerepel. Az esetleges névelőt a címszó után vesszővel elválasztva adjuk. Pl.: **Sozialdemokrat, Der** (A Szociáldemokrata) vagy **Munkás, A**

A közkeletűvé vált idegen eredetű fogalmakat a magyar helyesírás szerint írtuk és soroltuk be. Ha valamely fogalomnak elterjedt magyar fordítása van, akkor annak alapján soroltuk be. Az idegen nyelven megadott fogalmak után a nyelvi származást és a fordítást zárójelbe tettük. Pl.: **agent provocateur** *ázsán provokatőr* (fr. beugrató ügynök):...

Két esetben számmal kezdődő cikket a kiejtett számnév első betűje alapján soroltunk be (**21 felvételi feltétel** a „h"-nál és **100**% az „sz"-nél).

Dátumoknál a ragokat — az érthetőség határán belül — jelekkel helyettesítettük. Pl. 1917-től helyett 1917 —, 1917-ben helyett sokszor 1917, 1917-ig helyett 1917. Az 1918 márciusa előtti orosz vonatkozású dátumoknál kétféle megjelölést használtunk, általában feltüntettük az ószláv és a gregoriánus naptár szerinti dátumokat is, ami a 19. sz.-ban 12, a 20. sz.-ban 13 napos eltolódást jelent. A gregoriánus naptár szerinti dátum zárójelben, esetleg szögletes zárójelben szerepel.

Ha egy címszó több azonos nevű szervezetre, eseményre, fogalomra vonatkozik, e különböző vonatkozásokat a szócikken belül arab számokkal választottuk el egymástól.

RÖVIDÍTÉSEK*

agit.	agitáció, -ós
AFL	American Federation of Labor, *Amerikai Munkásszövetség*
ÁFOSZ	*Általános Fogyasztási Szövetkezet*
AKEL	*Dolgozó Nép Haladó Pártja* (ciprusi)
AKP	*Ausztria Kommunista Pártja*
ált.	általános
ÁME	*Általános Munkásegylet*
AMOSZ	*Alkalmazott Mérnökök Országos Szövetsége*
ÁMP	*Magyarországi Általános Munkáspárt*
ang.	angol
ápr.	április
aug.	augusztus
biz.	bizottság
BKP	*Bolgár Kommunista Párt*
Bp.	Budapest
bp.-i	budapesti
BVT	*Béke-világtanács*
c.	című, címen, címmel
CENTO	Central Treaty Organization, Központi Szerződés Szervezete
CGIL	Confederazione Generale Italiana del Lavoro, *Olasz Általános Munkaszövetség*
CGT	Confédération Générale du Travail, *Általános Munkaszövetség*
CIO	Congress of Industrial Organisation, *Ipari Szervezetek Kongresszusa*
CISL	Confederazione Italiana dei Sindacati dei Lavoratori, *Olasz Dolgozók Szakszervezeti Szövetsége*
CLN	Comitato di Liberazione Nazionale, *Nemzeti Felszabadító Bizottság*
CNR	Conseil National de la Résistance, *Ellenállás Országos Tanácsa*
CNT	Confederación Nacional del Trabajo, *Országos Munkaszövetség*
COMISCO	Committee of the International Socialist Conference, *Nemzetközi Szocialista Konferencia Bizottsága*
CTAL	Confederación de Trabajadores de America Latina, *Latin-Amerikai Dolgozók Szövetsége*
CSKP	*Csehszlovákia Kommunista Pártja*
csop.	csoport
D-	dél (összetételben)
dec.	december
DÉFOSZ	*Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége*
dem.	demokratikus, demokrácia
dikt.	diktatúra
DISZ	*Dolgozó Ifjúság Szövetsége*
DIVSZ	*Demokratikus Ifjúsági Világszövetség*
É-	észak (összetételben)
EAK	Egyesült Arab Köztársaság
EAM	*Nemzeti Felszabadító Front*
egyet.	egyetemi
ELASZ	*Görög Népi Felszabadító Hadsereg*
ENSZ	Egyesült Nemzetek Szervezete
EPOSZ	*Egységes Parasztifjúsági Szervezetek Országos Szövetsége*
ESZE	*Egyesült Szakszervezeti Ellenzék*
febr.	február
felszab.	felszabadító, felszabadítás, felszabadulás
FKP	*Francia Kommunista Párt*
FNDU	*Finn Népi Demokratikus Unió*
FO	Force Ouvrière, *Munkáserő*
forr.	forradalom, forradalmi
fr.	francia
FSZDP	*Finn Szociáldemokrata Párt*
FTPF	Francs-tireurs et Partisans Français, *Francia Szabadcsapatok és Partizánok*
gazd.	gazdaság, -i
GKP	*Görög Kommunista Párt*
gör.	görög
GyOSZ	*Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége*
h.	helyettes
hads.	hadsereg
HSZDMP	Holland Szociáldemokrata Munkáspárt
ifj.	ifjúság, -i
ig.	igazgató, -ja
IKP	*Indonézia Kommunista Pártja*
IKTOSZ	*Ipari és Közlekedési Tisztviselők Országos Szövetsége*
ill.	illetőleg, illetve
illeg.	illegális, -an, illegalitás
ILP	Independent Labour Party, *Független Munkáspárt*
imp.	imperialista, imperializmus
Inprekorr.	*Internationale Presse-Korrespondenz*

* Ha a szervezet stb. feloldott neve kurzív (dőlt) betűs szedésű, ez azt jelenti, hogy a betűrend szerinti helyén önálló cikkel szerepel a lexikonban.

Int.	Internacionálé
IOSZ	*Ifjúmunkások Országos Szövetsége*
Irod.	irodalom
IWW	Industrial Workers of the World, *Világ Ipari Munkásai*
jan.	január
JKP	*Japán Kommunista Párt*
JKSZ	*Jugoszláv Kommunisták Szövetsége*
JuKP	Jugoszláv Kommunista Párt
júl.	július
jún.	június
K-	kelet (összetételben)
kap.	kapitalizmus, kapitalista
kb.	körülbelül
KB	központi bizottság
KEB	Központi Ellenőrző Bizottság
képv.	képviselő
ker.	kerület, -i
KGST	Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa
KI	*Kommunista Internacionálé*
KII	*Kommunista Ifjúsági Internacionálé*
KIMSZ	*Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége, ill. Kommunista Ifjúmunkás Szövetség*
KISZ	*Kommunista Ifjúsági Szövetség*
KKP	*Kínai Kommunista Párt*
KMP	*Kommunisták Magyarországi Pártja*
KNEB	Központi Népi Ellenőrzési Bizottság
komm.	kommunista, kommunizmus
Komszomol	*Össz-szövetségi Lenini Kommunista Ifjúsági Szövetség*
kongr.	kongresszus
korm.	kormány
közt.	köztársaság, -i
KP	kommunista párt
KRB	Központi Revíziós Bizottság
KSZNSZ	Keresztény Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége
kult.	kulturális
KÜB	Külföldi Bizottság
KV	központi vezetőség
l.	lásd
lat.	latin
leg.	legális, -an
LEMP	*Lengyel Egyesült Munkáspárt*
LKP	*Lengyelország Kommunista Pártja*
LMP	Lengyel Munkáspárt
LSZP	*Lengyel Szocialista Párt*, Polska Partia Socjalistyczna, PPS
LSZP-Baloldal	*Lengyel Szocialista Párt-Baloldal*
m.	megye, -i
M.	műve, művei
MADISZ	*Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség*
magy.	magyar
máj.	május
márc.	március
MÁV	Magyar Államvasutak
MDNSZ	*Magyar Diákok Nemzeti Szövetsége*
MDP	*Magyar Dolgozók Pártja*
MEFESZ	*Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége*
MÉMOSZ	Magyar Építőmunkások Országos Szövetsége
MIMOSZ	*Munkások Irodalmi és Művészeti Országos Szövetsége*
min.	miniszter
MINSZ	*Magyar Ifjúság Népi Szövetsége*
MIR	Movimiento de Izquierda Revolucionaria, *Baloldali Forradalmi Mozgalom*
MKP	*Magyar Kommunista Párt*
MNDSZ	*Magyar Nők Demokratikus Szövetsége*
Mo.	Magyarország
mo.-i	magyarországi
MOSZ	Magánalkalmazottak Országos Szövetsége
mozg.	mozgalom
MSZBT	*Magyar—Szovjet Baráti Társaság*
MSZDP	*Magyarországi Szociáldemokrata Párt*
MSZMP	1. *Magyar Szocialista Munkáspárt* 2. *Magyarországi Szocialista Munkáspárt* (1925—28)
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
MTE	Munkás Testedző Egyesület
NATO	North Atlantic Treaty Organization, Észak-Atlanti Szerződés Szervezete
NDK	Német Demokratikus Köztársaság
NDNSZ	Nemzetközi Demokratikus Nőszövetség
ném.	német
NEP	Novaja Ekonomicseszkaja Polityika, *új gazdasági politika*
NKP	*Németország Kommunista Pártja*
NOSZF	*Nagy Októberi Szocialista Forradalom*
nov.	november
NSZB	*Nemzetközi Szocialista Bizottság*
NSZEP	*Németország Szocialista Egységpártja*
NSZI	*Nemzetközi Szocialista Iroda*
NSZK	Német Szövetségi Köztársaság
NSZSZ	*Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség*
NVS	*Nemzetközi Vörös Segély*
Ny-	nyugat (összetételben)

o.	ország
ogy.	országgyűlés
OIB	*Országos Ifjúsági Bizottság*
OK(b)P	Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt
OKP	*Olasz Kommunista Párt*
okt.	október
ol.	olasz
ORIT	Organización Regional Interamericana de Trabajadores, Dolgozók Amerikaközi Regionális Szervezete
orsz.	országos
OSZDMP	Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt
OSZDMP(b)	Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt (bolsevikok)
OSZSZSZK	Oroszországi Szovjet Szövetséges Szocialista Köztársaság
parl.	parlament, -i
pb.	pártbizottság
PB	politikai bizottság
pl.	például
POF	Parti Ouvrier Français, *Francia Munkáspárt*
pol.	politika, -i
polg.	polgári
POUM	Partido Obrero de Unificación Marxista, *Marxista Egyesülés Munkáspártja*
PPS	Polska Partia Socjalistyczna, *Lengyel Szocialista Párt*
prol.	proletár, proletariátus
prop.	propaganda
PSI	Partito Socialista Italiano, *Olasz Szocialista Párt*
PSIUP	Partito Socialista Italiano di Unità Proletaria, *Proletáregység Olasz Szocialista Pártja*
PSOE	Partido Socialista Obrero Español, *Spanyol Szocialista Munkáspárt*, SSZMP
RKP	*Román Kommunista Párt*
SDKPiL	Socjaldemokracia Królestwa Polskiego i Litwy, *Lengyel Királyság és Litvánia Szociáldemokráciája*
SEATO	South East Asia Treaty Organization, Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezete
SFIO	Section Française de l'Internationale Ouvrière, Munkásinternacionálé Francia Szekciója, *Francia Szocialista Párt*
SKP	*Spanyolország Kommunista Pártja*
SPÖ	Sozialistische Partei Österreichs, *Ausztria Szocialista Pártja*
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands, *Németország Szociáldemokrata Pártja*
SSZMP	*Spanyol Szocialista Munkáspárt*, Partido Socialista Obrero Español, PSOE
sz.	század (évszámmal), számú
szaksz.	szakszervezet, -i
szd.	szociáldemokrata, szociáldemokratizmus, szociáldemokrácia
SZDMP	szociáldemokrata munkáspárt
SZDP	szociáldemokrata párt
szept.	szeptember
szerk.	szerkesztő, -ség, szerkesztette
SZI	*Szocialista Internacionálé*
SZII	*Szocialista Ifjúsági Internacionálé*
SZIT	*Szakszervezeti Ifjúmunkás és Tanoncmozgalom*
SZK(b)P	Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja
SZKIB	Szövetséges Központi Intéző Bizottság
SZKP	*Szovjetunió Kommunista Pártja*
SZLKP	*Szlovákia Kommunista Pártja*
SZMI	*Szocialista Munkásinternacionálé*
szoc.	szocialista, szocializmus
SZOT	Szakszervezetek Országos Tanácsa, *Szakszervezeti Tanács*
szöv.	szövetség, -es
SZÖVOSZ	Szövetkezetek Országos Szövetsége
SZP	szocialista párt
SZSZNSZ	*Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége*
SZU	Szovjetunió
SZVSZ	*Szakszervezeti Világszövetség*
tc.	törvénycikk
TK	tanácsköztársaság, *Magyarországi Szocialista Szövetségi Tanácsköztársaság*
TTE	*Természetbarátok Turista Egyesülete*
TUC	Trades Union Congress, *Szakszervezeti Kongresszus*
tud.	tudományos
tv.	törvény
UFOSZ	*Újgazdák és Földhözjuttatottak Országos Szövetsége*
UGT	Union General de los Trabajadores, *Általános Munkásszövetség*
ún.	úgynevezett
UNESCO	United Nations Educational Scientific and Cultural Organization, Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete
USA	Amerikai Egyesült Államok

USPD	Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands, *Németország Független Szociáldemokrata Pártja*	VDK	Vietnami Demokratikus Köztársaság
ÜB	üzemi bizottság	vh.	világháború
v.	vagy	VH	Vörös Hadsereg
VAOSZ	*Városi Alkalmazottak Országos Szövetsége*	vö.	vesd össze
VB	Végrehajtó Bizottság	VS	Vörös Segély
		VSZI	*Vörös Szakszervezeti Internacionálé*

A

Aalto, Arvo (1932—): finnországi lapp kőműves, kommunista. 1951— *Finnország Kommunista Pártjá*nak tagja. Több éven át a lappföldi pártszervezet titkára. 1969. ápr.— a KP főtitkára.

Aaltonen, Aimo (1906. dec. 10.—): finn építőmunkás, kommunista. 1923— a komm. ifj. szövetségben tevékenykedett, 1927— *Finnország Kommunista Pártjá*nak tagja, 1935—44 internálták. 1944— a KB és 1951—66 a PB tagja. 1944—45 és 1948—66 a KP elnöke, 1945— képviselő. A Kommunisti (Kommunista) szerk.-je volt. Jelenleg nyugdíjas.

Aarons, Laurie (1918—): ausztráliai kommunista. 1932— a komm. ifj. szövetség, 1936— *Ausztrália Kommunista Pártjá*nak tagja. 1961— a KP elnökhelyettese, 1965— országos titkára. Az utóbbi években támadta a SZU, a szocialista országok és KP-jaik pol.-ját.

Abramovics, Rafail; eredetileg *Rein* (1880—1963): orosz szociáldemokrata, bundista. 1899 kapcsolódott be a szd. mozgalomba. Az OSZDMP IV. kongr.-ától (1906) a *Bund* képviselője a KB-ban. A sztolipini reakció éveiben *likvidátor*. 1912 az ún. *augusztusi blokk* tagja. Az I. vh. idején centrista. 1917 az ún. internacionalista-mensevik csoport jobbszárnyának, majd a NOSZF után a Bund jobbszárnyának képviselője. Szembefordult a szovjethatalommal. 1920-ban L. *Martov*val Németo.-ba távozott, és 1923 együtt alapítják meg a Szocialisztyicseszkij vesztnyik (Szocialista értesítő) c. folyóiratot. Tevékeny szerepet játszott az SZMI megszervezésében. A harmincas évek végén az Egyesült Államokba távozott, ahol történetírói munkásságot folytatott.

Aczél György (Bp. 1917. aug. 31.—): kommunista. 1935 óta vesz részt a munkásmozg.-ban, ekkor lett a KMP tagja. Tevékenyen közreműködött a munkásság antifasiszta és háborúellenes kult. mozg.-aiban. A felszab. után az MKP Bp. V. ker. bizottságában dolgozott, majd Zemplén megyei, később Baranya megyei párttitkár. 1949-ben koholt vádak alapján letartóztatták; 1954-ben rehabilitálták. 1956-tól az MSZMP KB, 1970-től a PB tagja. 1957—1967. a művelődésügyi miniszter helyettese, ill. első helyettese. 1967-től 1974-ig a KB titkára. 1974. márc.-tól a minisztertanács elnökhelyettese. Több ciklus óta Baranya m. ogy.-i képviselője. — *M.:* Eszménk erejével. 2. bőv. kiad. 1971. 347 old. — Szocialista kultúra — közösségi ember. 2. bőv. kiad. 1975. 414 old.

Áchim L. András (Békéscsaba, 1871. márc. 15.— Békéscsaba, 1911. máj. 15.): Gazdálkodó, parasztpárti politikus. 1904-ben csatlakozott *Mezőfi* V. *Újjászervezett Szociáldemokrata Párt*jához; ennek programjával 1905. jan.-ban ogy.-i képviselővé választották. Mezőfivel rövidesen szakított, s 1906. márc.-ban megalakította a *Magyarországi Független Szocialista Parasztpárt*ot. Az MSZDP méltányolta ~ dem. programját, de polg. alapon álló versenytársat is látott benne, s mint ilyent, támadta. ~ az MSZDP-t az ipari prol. pártjának tekintette, a parasztság érdekeinek képviseletére azonban saját pártját tartotta illetékesnek. 1906. ápr.-ban megindította a Paraszt Újság c. hetilapot. 1906-ban ismét ogy.-i képviselővé választották, mandátumát azonban a Kúria osztályellenes izgatás címén megsemmisítette. A koalíciós kormány idején ~ pártja radikalizálódott, csatlakoztak hozzá a megszűnt *Független Szocialista Párt* tagjai is. 1908-as kongr.-a követelte az 1000 holdnál nagyobb földbirtokok kötelező parcellázását. ~ támogatta az általános, titkos választójogért vívott küzdelmet és kiadta a „jogot és kenyeret a népnek!" jelszót. 1910-ben ismét bejutott a képviselőházba s mindinkább a haladó erők összefogására törekedett. A békéscsabai vezető körökkel kiélesedő pol. és személyi ellentétei közepette a Zsilinszky testvérek meggyilkolták. — *Irod.: Tibori János:* Az Áchim L. András-féle békéscsabai parasztmozgalom. (Békéscsaba, 1958), 111 old. — — *Domokos József:* Áchim L. András. 1971. 350 old. — — Áchim L. András emlékkönyv 1871—1971. Békéscsaba, 1972. 157 old.

Adeverul (Igazság): az MSZDP román szekciójának lapja 1903—18. Első száma Bp.-en jelent meg 1903. aug. 16-án. Eleinte hetenként, majd a hatósági üldözés miatt csak havonta adták ki. A szerk. 1906-ban Lugosra költözött, hogy a

román nemzetiségű ipari munkásság környezetében működhessék. Anyagi nehézségek miatt azonban 1907-ben ismét Bp.-re tért vissza. A lap kiadása az I. vh. első éveiben szünetelt, 1917. okt. 8.—1918. dec. 1. ismét megjelent. Szerk.-je Aurel Cristea, majd G. Auerbach, végül J. *Flueraş* volt. Az ~ az MSZDP hivatalos álláspontját követte, 1910 körül és különösen 1918-ban azonban szeparatista-nacionalista tendenciák is érvényesültek cikkeiben.

Adil, Szalam; eredetileg Huszein *ar-Radi* (1924—1963. márc. 7.): iraki pedagógus, kommunista. Részt vett a diákmozg.-ban, 1943— az *Iraki Kommunista Párt* tagja, 1948 az angol—iraki egyezmény elleni felkelést vezette. 1949 bebörtönözték. Kiszabadulása után részt vett a párt újjászervezésében. 1954— a KP KB tagja, 1955 főtitkára. Egyik irányítója az 1958. júl.-i monarchiaellenes felkelésnek. A jobboldali baathisták hatalomra jutása után letartóztatták, majd kivégezték.

Adler, Friedrich (1879. júl. 9.—1960. jan. 2.): osztrák fizikus, egyetemi tanár, szocialista, V. *Adler* fia. 1907—11 a zürichi egy. elméleti fizikatanára. 1911—14 Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártjának titkára. Az *ausztromarxizmus* képviselője, szócsövének, a Der *Kampf*nak (A harc) szerk.-je. Az I. vh. kitörésekor a pártvezetés „honvédő" pol.-ja ellen tiltakozva lemondott titkári tisztségéről, az ún. „marxista baloldal"-hoz, a párt centrista csoportjához tartozott. 1916. okt. a háború elleni tiltakozásként agyonlőtte Stürgkh gróf osztrák miniszterelnököt; halálra ítélték, majd az ítéletet 18 évi börtönre változtatták. Az 1918. okt. dem. forr. szabadította ki. 1918. nov.— a munkástanácsok központi VB elnöke, szoc. jellegű reformokért, de a proletárforr. ellen küzdött. *A Két és feles Int.* egyik alapítója, majd titkára, 1923—40 az SZMI titkára. Ellenezte a SZU elleni intervenciót, később komm.- és szovjetellenes álláspontra helyezkedett, de az SZMI jobbszárnyával is ellentétei voltak. Az a törekvése, hogy megőrizze a különböző irányba haladó pártokból álló SZMI szervezeti és akcióegységét, szükségszerűen csődöt mondott. Franciao.-ba, majd az USA-ba emigrált. A háború után a jobboldali opportunizmus szószólója. 1946— Svájcban élt.

Adler, Max (1873. jan. 15.—1937. jún. 28.): osztrák filozófus, egyetemi tanár, szocialista. A Der *Kampf* (A harc) szerk.-je, a „marxista baloldal" támogatója, az I. vh. idején pacifista álláspontot képviselt. 1920—23 képviselő. Az *ausztromarxizmus* teoretikusaként a marxi elméletet megkísérelte összeegyeztetni E. Kant filozófiájával. — *M.:* Akik az utat mutatják. Tanulmányok. 1947. 170 old. — — A szocializmus kultúrjelentősége. 1947. 32 old.

Adler, Victor (1852. jún. 24.—1918. nov. 11.): osztrák orvos, szocialista. Pol. pályafutását polg. radikálisként kezdte, majd E. *Pernerstorfer* társaságában 1883-ig a Németo. és Ausztria egyesülését szorgalmazó ún. nagynémet orientáció híve. A. *Bebel* és F. *Engels* révén megismerkedett a marxizmussal s a szoc. híve lett. 1887 megalapította a *Gleichheit* (Egyenlőség) c. hetilapot. Kiemelkedő szerepet játszott Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártjának létrehozásában, melynek haláláig elismert pol. és szellemi vezetője. 1889. júl.-ban alapította az *Arbeiter Zeitung*ot (Munkásújság); 1918-ig főszerk.-je. A 90-es években többször bebörtönözték. A II. Int. egyik megalapítója, részt vett kongr.-ain és tagja az NSZI-nek. Erősen vonzódott az ösztönösséghez és a fatalista történelemszemlélethez. Engels halála után a pártegység feltétlen védelmének jegyében a centrista mezben fellépő *opportunizmus* képviselője. 1905— tartományi gyűlési, 1907— parlamenti képviselő. A párt választási sikereinek hatására távolodott a tömegharc eszméjétől, a társadalom szoc. átalakítását parlamenti eszközökkel vélte elérhetőnek. Fellépett a háborús veszély ellen, de ellenezte a háborúellenes tömegmozg. szervezését. Az I. vh.-ban pacifista szólamok kíséretében „honvédő" álláspontra helyezkedett, osztálybékét hirdetett. 1916 őszétől azon fáradozott, hogy elősegítse a kompromisszumos békekötést, a szoc. pártok kapcsolatainak helyreállítását, és hogy megakadályozza a forr. irányzat térhódítását. 1918. okt. 30.—nov. 11. külügyminiszter; Németo. és Ausztria egyesülését szorgalmazta.

Ady Endre (Érmindszent, 1877. nov. 22.—Bp., 1919. jan. 27.): a magyar irodalom egyik legnagyobb alakja; költő és politikai publicista. A szoc. munkásmozg.-mal mélyen rokonszenvező harcos egyéniség; a 20. sz. eleji magy. irodalmi forrongások vezéralakja. Kezdő újságíróként a liberalizmus eszmevilágában élt, de a századforduló táján, nagyváradi tevékenysége idején már a polg. radikalizmus híve és hirdetője. Ekkor ismerkedett meg a szd. mozg.-mal is. Felismerte, hogy Mo.-on történelmileg egyidőben kerül napirendre a polg. dem. és a szoc. átalakulás. Többszöri párizsi tartózkodása idején megismerkedett a francia munkásmozg.-mal. Az 1905. évi oroszo.-i forr. hírei mély benyomást tettek rá; versei, cikkei e forr. jelentőségének felismeréséről tanúskodnak. Bp.-en állandó kapcsolatban volt a magy. progresszió képviselőivel. Mint barát és fegyvertárs támogatta *Jászi* O. és tábora, valamint *Áchim L.* András törekvéseit.

1907-ben *Révész* B. ismertette meg az MSZDP vezetőivel, *Garami* E.-vel és *Kunfi* Zs.-dal. Ettől kezdve jelentek meg írásai a *Népszavá*ban és a *Szocializmus*ban. 1909-ben *Csizmadia* S. támadást indított ~ költészete ellen, számon kérve tőle a közérthetőséget és a közvetlen szoc. tendenciát. Az MSZDP vezetői azonban ~ mellé álltak és megvédelmezték a személyeskedő támadásokkal szemben. Költészetét — esztétikai értékei, lírájának személyes tartalma mellett — a korabeli társadalmi állapotok szenvedélyes bírálata és a forr. távlatok megmutatása tette népszerűvé nemcsak a haladó értelmiség, hanem a szervezett munkásság soraiban is. ~ a dolgozó osztályok érdekazonosságát hangsúlyozta, tudatában volt a munkásság történelmi szerepének és annak is, hogy Mo.-on döntő jelentőségű a paraszti tömegek magatartása. A Népszavában megjelent versei közül a „Küldöm a frigyládát" és a „Proletár fiú verse" találtak a legnagyobb visszhangra, mert a szoc. mozg.-mal való érzelmi és gondolati azonosulást szólaltatták meg. ~ fenntartás nélkül támogatta az MSZDP, a Justh-párt és a polg. radikálisok harcát a reakciós kormányzat ellen, rokonszenvezett a választójogi küzdelemmel és a munkásság nagy tömegmozg.-aival. 1912-ben tagja lett a szabadkőműves Martinovics-páholynak és kapcsolatba került a radikális diákok *Galilei Kör*ével is. Az I. vh. kitörésekor — híven a népek testvériségét hirdető eszméihez — antimilitarista álláspontra helyezkedett, de hangot adott a fenyegetett magy. nemzeti lét iránti aggodalmának is. 1918-ban sürgette a minden igazságtalanságot elsöprő, „tisztító vihart", mély rokonszenvvel fogadta tehát az 1918. okt.-i forr.-at. A győztes polg. dem. forr. saját költőjének tekintette, a *Magyar Nemzeti Tanács* testületileg üdvözölte a súlyos beteg ~t. 1919. jan. 29-i temetése nagyszabású tömegtüntetés volt a forr. továbbfejlesztése mellett. — ~ költészete és publicisztikája nemcsak kora dem. és szoc. mozg.-aira hatott erjesztően, de mindmáig lelkesítője a társadalmi megújhodásért folytatott forr. küzdelmeknek. — *M.:* Összes versei. 1—2. köt. 1972. — Összes prózai művei. 1—10. köt. 1955—1973. *Irod.: Révai József:* Ady. 1965. 250 old. — *Vezér Erzsébet:* Ady Endre élete és pályája. 1969. 474 old. — *Király István:* Ady Endre. 1—2. köt. 1972. — *Vitályos László—Orosz László:* Ady bibliográfia 1896—1970. Ady Endre önállóan megjelent művei és az Ady-irodalom. 1972. XXV, 425 old.

African Communist, The (Az afrikai kommunista): a *Dél-afrikai Kommunista Párt* 1959. okt.— Londonban negyedévenként megjelenő, Afrika minden országában forgalomba kerülő, angol nyelvű folyóirata. Szerk.: Ellis Bowles.

Afrikai Demokratikus Tömörülés, *Rassemblement Démocratique Africain:* Francia Nyugat-Afrika és Francia Egyenlítői Afrika gyarmatosításellenes pártjainak és mozgalmainak, részben marxista befolyás alatt álló pol. tömörülése (1946—1958). Csád, Dahomey, Gabon, Felső-Volta, Guinea, Kamerun, Francia Kongó, Mali, Niger, Elefántcsontpart, Szenegál különböző elnevezésű antikolonialista pol. szervezeteit fogta össze. I. kongr.-a (1946) állást foglalt a fajra, vallásra, társadalmi helyzetre való tekintet nélküli afrikai egység mellett, elítélte Franciao. asszimilációra törekvő gyarmatosító pol.-ját. 1946-ban 18 képviselőt küldött a francia parlamentbe. 1946—50 szorosan együttműködött az FKP-val, a gyarmati hatóságok üldözték, az ~t tették felelőssé a sztrájkokért, tüntetésekért, bojkott-mozgalomért. Elnöke, Félix Houphouet Boigny és más megalkuvó vezetői fokozatosan szembekerültek az ~ következetesen antiimp. akcióival és vezetőivel (S. *Touré,* Modibo Keita stb.). Részben a belső ellentétek, részben a francia gyarmatok romjain kialakult új független államok önálló pol.-ja 1958-ra gyakorlatilag megszüntette, noha formálisan soha nem szűnt meg. 1951: 3, 1956: 7 képviselőt küldött a francia parlamentbe. Taglétszáma 1948: 700 000.

Afrikai Függetlenségi Párt, *Parti de l'Indépendance Africaine:* alakult 1957. szept.-ben, marxista körökből, kezdetben Francia Nyugat-Afrika, később Szenegál marxista—leninista pártjaként. 1960. aug. 1.— illegális; ekkor 20 000 tagja volt. I. kongr.-a (1962) elhatározta, hogy csak szenegáli pártként működik tovább. Az elfogadott program elítéli a Szenegáli Haladó Unió, a Léopold Senghor vezette kormány álszoc., a négerség különös elhivatottságáról szóló nézeteit (négritude) és tevékenységét; távlati célként az igazi függetlenség biztosítását és a szoc. Szenegál felépítését irányozta elő. II. kongr.-a (1972) harcot hirdetett a szenegáli munkás- és parasztihatalomért. Közelebbi célok: dem. kormányzás, az életszínvonal emelése, a teljes foglalkoztatottság biztosítása, a francia katonai támaszpontok megszüntetése, a baloldali haladó erők egységének megteremtése. Hetilapja a Momsarev (Függetlenség), havonta jelenteti meg a La Lutte (A harc) c. lapot.

Afrikai Szakszervezeti Szövetség, *African Trade Union Confederation:* reformista szaksz. központ, alakult 1962. jan. 15-én Dakarban (Szenegál) 30 ország 41 szaksz.-e részvételével. (Közülük 21 az SZSZNSZ, 12 a *Munka Világszövetség* tagja volt.) Az ~ programja „sajátos afrikai szoc. társadalom" megvalósítását tűzi ki, fellép a nemzeti felszab. mozgalom mellett, antiimp. független

pol.-t folytat, de egyes szervezetei (l. *Tunézia munkásmozgalma*) továbbra is az SZSZNSZ, ill. Munka Világszövetség tagjai. 1963 és 1968 sikertelen egységtárgyalásokat folytatott az *Összafrikai Szakszervezeti Szövetség*gel. Az ~ székhelye Dakar, taglétszáma 2 millió (1967), elnöke L. Borha.

Agárdi Ferenc (Bp., 1898. máj. 24.—Bp., 1969. febr. 12.): orvos, művelődéstörténész, pol. publicista; kommunista. Középiskolás diák korában tagja volt a *Galilei Kör*nek, 1918-ban lépett be a KMP-be. A KIMSZ egyik alapítója és vezetője, a TK idején a Közoktatásügyi Népbiztosság ifjúmunkás osztályának munkatársa. Vörösőrként részt vett a *proletárdiktatúra* védelmében. A TK megdöntése után Bécsbe emigrált és különböző magy. és ném. nyelvű lapok munkatársaként főleg művelődéstörténeti és hadtörténeti cikkeket írt. 1930-ban hazatért. Írásai ezután a *100%*, a *Társadalmi Szemle* és a *Gondolat* c. folyóiratokban jelentek meg. Pol. tevékenysége miatt 1933-ban rendőri felügyelet alá helyezték. 1944 őszétől a Szovjet Hadsereg soraiban küzdött, részt vett Mo. felszabadításában. A felszab. után széles körű művelődéstörténeti munkásságot folytatott. — *M.*: A nagyvilág magyar vándorai. 1955. 472 old. — — *Agárdi Ferenc—Borsody Bevilaqua Béla:* Régi magyar világjárók, 2. bőv. kiad. 1955. 352 old. — — Hamis tanúk, taláros bűnösök. Összeáll.: Agárdi Ferenc. 1955. 444 old.

agent provocateur, *ázsán provokatőr* (fr. — beugrató ügynök): a népellenes erőszakszervezetek titkos megbízottja és besúgója feudális és tőkés — főként a fasiszta — rendszerű o.-ok lakossága körében. Az ellenzéki és haladó mozg.-ak részvevőinek bizalmába férkőzve igyekszik őket olyan kijelentésekre vagy olyan cselekmények elkövetésére késztetni, amelyek ürügyül szolgálhatnak hatósági megtorlásra. Az ~ök működtetésének célja a forr. szervezkedés meggyengítése, a tömegek megfélemlítésével az elégedetlenség elnémítása. Az illeg. komm. pártok *konspirációs* munkájának fontos része az ~ök leleplezése és az ellenük való védekezés módszereinek kidolgozása.

agitáció (lat. agitatio — mozgatás): *osztály*ok, társadalmi rétegek és *párt*ok eszméinek, politikai céljainak, jelszavainak terjesztése szóban vagy írásban, vagy speciális műalkotásokkal (pl. pol. plakát). Jellemző vonása, hogy — a *propagandá*tól eltérően — mindig egy vagy néhány időszerű kérdésre irányul, s azt a lehető legszemléletesebb és legérthetőbb módon, érzelmi hatásra is törekedve a gyors cselekvés, illetőleg állásfoglalás kiváltásának igényével fejti ki. Formái: egyéni és csoportos ~, gyűlések, agitációs kiadványok. Hatásos módszer a szóbeli ~ és a szemléltető eszközök kombinálása. A szoc. munkásmozg. magas fokra fejlesztette az ~t. *Lenin* a mozgalmi sajtót — többek között — „kollektív agitátor"-nak tekintette. — Az illeg. KMP agitátorai — személyes biztonságukat kockáztatva — mozgósították a munkásokat a párt akcióinak (tüntetések, választási munka, antifasiszta szervezkedés, kiürítés megtagadása stb.) végrehajtására. A felszab. után az ~ minden formája nagy szerepet töltött be az *újjáépítés*ért, a népi dem. átalakulásért, a *munkásegység*ért, a proletárhatalomért vívott küzdelemben. Az MDP népnevelői a szoc. építés időszerű feladataira mozgósítottak. Az 1950-es évek elején ez a munka formálissá vált, hatékonysága gyengült. Az MSZMP az ~ minden korszerű módszerét — beleértve a tömegkommunikációs eszközöket is — alkalmazza tömegkapcsolatainak, szövetségi pol.-jának erősítésére.

Ágoston Péter (Zsombolya, 1874. márc. 25.—Párizs, 1925. szept. 6.): jogtudós, történész; szociáldemokrata. Már egyetemi hallgató korában, 1893-ban belépett az MSZDP-be. Tanulmányainak befejezése után bíró, majd a nagyváradi jogakadémia tanára lett. Részt vett a nagyváradi munkásmozg.-ban; 1905— a városi törvényhatósági bizottságban az MSZDP képviselője. A községi pol. kérdéseivel elméletileg is foglalkozott. A *Szocializmus* és a *Huszadik század* c. folyóiratokban sok tanulmánya jelent meg. Számos történeti és jogelméleti munkát írt, s ezekben a történelmi materializmus alkalmazására törekedett. 1908— a nagyváradi szabadkőművesek egyik vezetője. Az 1918. évi polg. dem. forr. idején a nagyváradi Nemzeti Tanács elnöke, a közt.-ban Bihar megye kormánybiztos-főispánja, 1919. jan.-ban pedig belügyi államtitkár. A TK-ban külügyi népbiztosh.; a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* elnökségének tagja; részt vett az antantmissziókkal folytatott tárgyalásokon. A *Peidl*-kormányban külügyminiszter volt. 1919. nov.-ben letartóztatták és a népbiztosperben halálra ítélték. 1922. febr.-ban a *fogolycsere-akció* keretében a SZU-ba került s ott a Munkaügyi Népbiztosságon dolgozott. 1924. jún.-ban Angliába, onnan Franciao.-ba költözött. Ez időben politikailag közel állt a *Világosság csoport* franciaországi szárnyához, de szervezetileg nem csatlakozott hozzá. — *Irod.: Rév Erika:* A népbiztosok pere. 1969. 278 old.

agrárforradalom: a mezőgazdaság tulajdonviszonyainak gyökeres megváltoztatása a társadalmi forradalom folyamatában. A polg. dem. ~ során a feudális vagy feudális eredetű nagy- és közép-

birtokos osztályt kártalanítás nélkül kisajátítják. Az egész föld és annak valamennyi tartozéka vagy nemzeti tulajdonba és paraszti használatba kerül (a föld nacionalizálása esetén), vagy paraszti tulajdonná válik. E rendszabályok végrehajtása a polg. forr.-ak következetes végigvitelét jelenti. Szoc. ~ban az egyéni gazd.-ok kollektív nagyüzemi gazdaságokba egyesülnek, a föld és tartozékai szoc. jellegű csoporttulajdonná válnak, illetve össznépi tulajdonban levő, állami mezőgazd. nagyüzemekké alakulnak. (l. *agrárkérdés*) — *Irod.:* Földreform 1945. Tanulmány és dokumentumgyűjtemény. 1965. 572 old. — *Orbán Sándor:* Két agrárforradalom Magyarországon. (Demokratikus és szocialista agrárátalakulás. 1945—1961.) 1972. 258 old.

agrárkérdés: a föld tulajdonának, a mezőgazdaság és a mezőgazdasági dolgozók helyzetének és jövőjének a társadalmi fejlődés egésze szempontjából vizsgált komplex problémaköre. A marxizmus—leninizmus mindig nagy figyelmet fordított és fordít az ~re mint a szoc. forr.-nak és a szoc. társadalmi rend felépítésének egyik sarkalatos tényezőjére. A kispolg. nacionalista álláspontokkal szemben, amelyek vagy túlbecsülték a szoc. megteremtésében az ~ jelentőségét *(narodnyikok)*, vagy teljesen figyelmen kívül hagyták (F. *Lassalle* hívei), *Marx* és *Engels* vázolták fel a tudományos szoc. alapelveit az ~ben. — Az I. Int. brüsszeli és bázeli kongr.-a a földek szocializálását szorgalmazta. A II. Int. londoni kongr.-án is tárgyalták az ~t, az agrárprogram elfogadására azonban nem került sor. Az SZDP-k állásfoglalásaiban többé-kevésbé teret hódított az ~nek a *munkás-paraszt szövetség* szempontjából való vizsgálata, ez azonban gyorsan leszűkült a választási küzdelmek szempontjaira, s figyelmen kívül hagyta a hatalom meghódításának ügyét. E tendenciát bírálta Engels, majd K. *Kautsky*. A századforduló után a pártokban a *revizionizmus* felülkerekedésével terjedt E. *David* álláspontja, aki (E. *Bernstein*hez hasonlóan) tagadta a tőke koncentrációját a mezőgazd.-ban, sőt a kisüzem előnyeit is bizonygatta. Hatása érződik az 1920-as években elfogadott szd. agrárprogramokon, amelyek a tőkés társadalom keretein belül részleges földreformkövetelésekkel lépnek fel (pl. a ném. SZDP 1927-ben elfogadott agrárprogramja). A II. Int. baloldali csoportjaiban is jelentkeztek téves nézetek az ~sel kapcsolatban. R. *Luxemburg* élesen szembeszállt a feudális maradványok földosztás útján való felszámolásával. Véleménye szerint a földtulajdon az ellenforr. bázisává tenné a *parasztság*ot, s ez akadályt gördítene a mezőgazd. szoc. átalakítása elé. (E nézetek hatottak a KI-t alapító fiatal KP-k körében is.) A II. Int. pártjai közül az oroszo.-i szd.-k dolgoztak ki forr. agrárprogramot, amely mind a tud.-szoc. alapelveinek, mind Oroszo. sajátos agrárviszonyainak megfelelt. (Elfogadta az OSZDMP II. kongr.-a 1903.) A KI az ~ megoldását összekapcsolta a munkás-paraszt hatalomért folytatott harccal. II., IV., V. és VI. kongr.-a és plénumai sokat tettek az ~ marxista—leninista megoldásának kidolgozása, a KP-k soraiban jelentkező szektás, ultrabaloldali álláspontok leküzdése, az oroszo.-i agrárforr. tapasztalatainak elterjesztése, a pártok hatékonyabb agrárprogramjának kidolgozása érdekében. E tevékenységnek nagy része volt az antifasiszta, népfelszab. harcok nyomán kibontakozó népi dem. forr.-ak társadalmi bázisának kiszélesítésében. — A szoc. országokban az ~ megoldása a *marxizmus—leninizmus* tanításai alapján folyik. A NOSZF eredményeként Oroszo.-ban kártérítés nélkül elkobozták és nacionalizálták az összes cári, egyházi és földesúri földet, s művelésre átadták a dolgozó parasztságnak. A parasztságra bízták a föld megművelésének módját; csekély kivétellel azok akkor az egyéni művelést választották. (Egyéni művelésbe került a föld 98,9%-a.) Eltörölték a dolgozó parasztság adósságait, megszüntették a földhaszonbérleti díjakat s a föld adásvételét. Tíz évvel a NOSZF győzelme után megkezdődött — a kulákság mint *osztály* likvidálása mellett — a szoc. nagyüzemek, kolhozok, szovhozok megalakítása. 1936-ra a mezőgazd.-ban alapjában kialakultak a szoc. viszonyok. — A II. vh. után kibontakozó népi dem. forr.-ak során a föld a parasztság kezére jutott. Albániában az 50 ha, Bulgáriában a 20—30 ha, Csehszlovákiában az 50—100 ha, Jugoszláviában a 10—30 ha, Lengyelo.-ban az 50—100 ha, Mo.-on a 100—200 hold, az NDK-ban a 100 ha, Romániában az 50 ha feletti tőkés és földesúri földeket kisajátították, a megszállókkal együttműködők földjeit elkobozták. Az erdőbirtokot állami tulajdonba vették. A földet minden megváltás nélkül, ill. alacsony áron az agrárprol. és szegényparaszt (részben középparaszt) családok között osztották fel. (Az európai népi dem. o.-okban mintegy 4 millió parasztcsalád jutott földhöz.) 1948 után megindult a mezőgazd. szoc. átszervezése; Lengyelo. és Jugoszlávia kivételével már lényegében be is fejeződött. A Kínai Népközt.-ban a földreform eredményeként 300 millió földnélküli paraszt 47 millió hektár földet kapott. A Koreai Népi Demokratikus Köztársaságban már 1946. márc.-ban elkobozták a japán és a koreai nagybirtokosok földjét, megszüntették a bérleti rendszert. (973 ezer hektárt 783 ezer paraszt között osztottak fel.) A Vietnami Demokratikus Köztársaságban 8 millió paraszt kezébe több mint 818 ezer hektár föld jutott. Lényegében itt is befejeződött a falusi dolgozók szövetkezetbe tömö-

rítése. Mongóliában a nomád pásztorokat tömörítették állattenyésztő szövetkezetekbe (az állatállomány 75%-a a szoc. szektorhoz tartozik). Kubában 1959-ben a földbirtok nagyságát 30 kaballeriában (1 kab. = 13,4 ha) maximálták, 30 évi kártalanítás mellett. A kisajátított földet kiosztották a földnélkülieknek, vagy átadták az agrárprol.-ok szövetkezeteinek. A kap. országokban a polg. dem. átalakulás menetében a feudalizmust többé-kevésbé következetesen felszámolták. A fejlett tőkésországokban jelenleg az ~ előterében nem annyira a földkérdés, mint inkább a monopóliumok uralmának megtörése, a parasztszövetkezetek támogatása, az agráról felszámolása áll. — *Nagy-Britannia Kommunista Pártja* programja az ún. „landlord"-birtok nacionalizálását és a mezőgazdaságban dolgozó munkásoknak és farmereknek való átadását követeli. Észak-Amerikában a kis farmergazdaságok tönkrejutásával kialakult a tőkés mezőgazd. nagyüzem uralkodó helyzete. Így az ~ elsősorban tőkés—munkás ellentétként jelentkezik. Franciao.-ban a gazdaságok több mint kétharmada 20 hektár alatt van. Így jelenleg az FKP követelése a kisparaszt-gazdaságok védelme a monopoltőkével szemben, a nagybirtokok kisajátítása és átadása a kisbérlőknek, mezőgazd. munkásoknak és szegényparasztoknak. — A fejlődő országokban a munkásosztály és szervezetei (KP-k, szaksz.-ek) hathatósan támogatják az ~ forr. dem. megoldását. — *Irod.: Lenin, Vladimir) I(ljics):* Az agrárkérdésről. Gyűjtemény Lenin, V. I. műveiből. 1—2. köt. 1950. — *Csonka Rózsa:* Agrárproblémák, parasztmozgalmak és a Kommunista Internacionálé agrárpolitikája. 1974. 147 old.

agrárproletariátus: a tőkés körülmények között a mezőgazdaságban dolgozó bérmunkások (béresek, idénymunkások, napszámosok, szolgálók). Az ~ termelőeszközökhöz való viszonya, a termelésben elfoglalt helye tekintetében az ipari prol.-hoz leginkább hasonló mezőgazd. réteg. Élet- és műveltségi színvonala, szervezettsége, tudatossága a kizsákmányoló társadalmakban a városi prol.-é alatt marad. A falusi félprol.-okkal és a kisparasztsággal együtt alkotja a szegényparasztságot, a *munkásosztály* legszilárdabb szövetségesét a kap. elleni küzdelemben, a szoc. forr. megvívásában, a *proletárdiktatúra* körülményei között pedig a *mezőgazdaság szocialista átszervezésében*. A KP-k falusi munkájukban fő feladatuknak tekintik az ~ szervezését és a munkásosztály pártjával való legszorosabb kapcsolatuk kialakítását. — *Irod.: (Hunya István—Farkas Ottó—Tolnai István):* A magyar földmunkásság életéről, harcairól. 1960. 155 old.

agrárreform: a mezőgazdasági tulajdonviszonyok vagy legalább a birtokviszonyok olyan kisebb-nagyobb mérvű megváltoztatása, amely nem alakítja át alapvetően a mezőgazd. szerkezetét. Van reakciós és progresszív, forr. jellegű ~ aszerint, hogy melyik *osztály*, milyen célokkal és milyen tartalommal hajtja végre. Egyik legreakciósabb ~ az ellenforr. Mo.-on végrehajtott „földreform" volt, amely csak a nagybirtokosok által felajánlott földeket parcellázta szét magas áron, az állam által biztosított fizetési feltételek mellett. A nagybirtok rendszerét nem érintette, a *parasztság* kiszolgáltatottságát fokozta. A II. vh. után a népi dem. forr.-ak részeként végrehajtott, a nagybirtokrendszert gyökeresen felszámoló forr. átalakulás túlment az ~ fogalomkörén, megfelelt az *agrárforradalom* kritériumainak. A fejlődő országok többségében még a nemzeti függetlenség elnyerése után is a feudális nagybirtokosok vagy ültetvényesek kezében van a föld nagyobbik része. (Indiában a megművelt föld 70, Indonéziában 62, Argentínában 80, Brazíliában 50%-a.) Másutt, pl. Fekete Afrika számos területén a földmagántulajdon ismeretlen, a falusi lakosság annyi földet művel meg, amennyit képes. — Chilében az 1970-ben választások útján hatalomra jutott *Népi Egység* kormánya mélyreható forr. ~ot hajtott végre. Az 1973-ban puccsal uralomra került katonai junta azonban visszaadta a földet korábbi birtokosainak. Széles körű dem. ~ment végbe Egyiptomban, Algériában, Szíriában, Peruban, az indiai Kerala államban és más országokban is. (L. *agrárkérdés*)

agrárszocializmus: szocialista köntösben fellépő antifeudális és antikapitalista, demokratikus paraszti és szocialista agrárproletár követeléseket egyesítő elmélet és mozgalom. A kap. fejlődésben elmaradt o.-okban lép fel. Oroszo.-ban A. I. *Herzen*, N. G. *Csernyisevszkij* és mások nevéhez fűződik a sajátos orosz paraszti szoc. kidolgozása. E forr. demokraták gyűlölettel fordultak szembe a cári önkényuralommal, de elkerülhetőnek tartották, hogy Oroszo. a kap. útjára lépjen. A jobbágyság alól felszabadult *parasztság*tól várták a szoc. társadalom kialakítását. Ez az elmélet vált kiindulópontjává az orosz *narodnyik* (népies) mozg.-nak. V. I. *Lenin* megítélése szerint ez a mozg. egyesítette a szoc. utópiát a kistermelők, elsősorban a parasztok reális követeléseivel, mindenekelőtt a jobbágyrendszer maradéktalan felszámolásával. A századforduló éveiben a mozg. parasztpárttá *(eszerek)* szerveződött és a parasztság felső rétegei érdekeinek kifejezőjévé vált. — Mo.-on az ~ kidolgozott elmélettel nem rendelkezett, viszont az 1890-es évek elejétől kezdve az I. vh.-ig — a szd. munkásmozg.-mal össze-

fonodva, olykor tőle elszakadva — falun erős agrárszoc. mozgalmak bontakoztak ki. E mozg.-ak a falusi prol. és félprol. munkaviszonyainak javításáért, szervezkedési szabadságáért és egyéb pol. jogaiért szálltak síkra, küzdöttek a progreszszív adózás bevezetéséért, a nagybirtokrendszer megszüntetéséért, a falusi közigazgatás demokratizálásáért. Mint harci módszert a munkásmozg.-tól átvették a *sztrájk*ot. Az ~ talaján álltak: *Várkonyi* I. *Független Szocialista Párt*ja, *Mezőfi* V. *Magyarországi Újjászervezett Szociáldemokrata Párt*ja. — *Irod.: Simon Péter:* A századforduló földmunkás és szegényparaszt mozgalmai. 1953. 276 old. — Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon. 1848—1948. 1—2. köt. 1962.

Aidit, Dipa Nusantara (1923. júl. 30.—1965. okt. 22.): indonéz kommunista. 1940—42 a függetlenségért harcoló Indonéz Népi Mozgalom tagja. 1943 belépett az IKP-ba. 1945 a japánok, majd a holland—angol intervenciósok letartóztatták. 1945—47 a KP vezette ifj. mozg.-ban dolgozott, 1947— a KP KB, 1948— a PB tagja, 1951—59 a KP főtitkára, 1959—65. okt. elnöke. Kiemelkedő szerepe volt a KP likvidálására, ill. a leg. munka elvetésére irányuló elhajlások leküzdésében. 1959— képviselő, 1962—64 tárca nélküli miniszter, 1961— a Nemzeti Front elnökhelyettese, 1962—65 a KKP hatása alatt állt. Az 1965. okt.-i ellenforr.-i fordulat után elfogták és meggyilkolták.

AITUC: *Összindiai Szakszervezeti Kongresszus*

Ajtai Miklós (Rákosliget, 1914. máj. 19.—): vegyészmérnök; kommunista. 1943-ban került kapcsolatba a munkásmozg.-mal, 1944-ben a *Fehér* L. vezette partizáncsoportban tevékenykedett, s tagja lett az illeg. KP-nak. 1945 elején a Chinoin-gyár megbízott vezetője, majd minisztériumi osztályvezető. 1946 az állami hivatalok MKP-szervezetének titkárává választották. 1948— az Iparügyi Minisztériumban csoportfőnök, 1949— könnyűipari államtitkár, majd a könnyű- és élelmiszeripari miniszter első helyettese. 1956-ban kinevezték az Országos Tervhivatal elnökhelyettesévé, 1961-ben elnökévé. Az MSZMP KB-jának 1961 óta tagja, a X. kongr.-ig (1970) a PB póttagja, 1967. ápr.-tól 1974. márc.-ig, nyugállományba vonulásáig miniszterelnök-helyettes.

Akahata (Vörös Zászló): 1946— a JKP központi napilapja. Tokióban jelenik meg 550 000 példányban. Vasárnapi különkiadása 2 millió példányban jelenik meg. Főszerk.: Ueda Koichiro.

akcióegység: szűkebb értelemben a munkásmozgalom különböző irányzataihoz tartozó pártok és egyéb szervezetek alkalmi vagy tartós együttműködése; tágabb értelemben a munkásmozg.-nak és a *munkásosztály*nak más pol. áramlatokkal, ill. más társadalmi *osztály*okkal és rétegekkel való együttes cselekvése valamely közös cél érdekében. A munkásosztályon belüli ~ megvalósítása mint a *munkásegység* megalapozása, a forr. erők szüntelen törekvése; a szélesebb ~re a különleges történelmi helyzetekben van lehetőség, amikor a közös veszély a pol. és ideológiai ellentétek ellenére is közös cselekvésre késztet. Ez volt a helyzet az 1930-as évek második felében, amikor a komm.-knak sikerült a különböző o.-okban különböző mértékben ~be vonni a társadalom progresszív erőit a *fasizmus* ellen. Napjainkban — a forr. tábor megosztottságának ellenére — a KP-k többsége arra törekszik, hogy egyfelől a munkásmozg. kereteiben megteremtse a nemzetközi szintű ~et, másfelől ezt kiszélesítse a munkásosztály és más érdekelt osztályok és rétegek bevonásával az *imperializmus*, a *neokolonializmus*, az agresszió, az atomfegyverkezés és az atomháború veszélye ellen, a békéért s a népek szabadságáért folyó harcban.

AKEL: (ciprusi) *Dolgozó Nép Haladó Pártja*

Akszelrod, Pavel Boriszovics (1850—1928. ápr. 16.): orosz szociáldemokrata, mensevik. A *narodnyik mozgalom*ba az 1870-es években kapcsolódott be. A *Föld és Szabadság* felbomlása után A *Fekete Újrafelosztás*hoz csatlakozott. 1880 Svájcban G. V. *Plehanov* köréhez tartozott. 1880—82 a Volnoje Szlovo (Szabad Szó) c. lap munkatársa. 1883— a Plehanov által létrehozott *Munka Felszabadítása* nevű marxista forr. csoport egyik vezetője. Ekkori műveiben bírálta a narodnyik eszméket. Az OSZDMP egyik megalapítója, az *Iszkra* szerkesztőségének tagja (1900). 1903— a *mensevikek* egyik vezető ideológusa. Az 1905—07-i forr. után a *likvidátorok* csoportjához csatlakozott. A *Nemzetközi Szocialista Iroda* tagja volt. Az I. vh. alatt centrista, a *zimmerwaldi mozgalom* jobboldalához tartozott. 1917 a petrográdi szovjet VB-jének tagja, az Ideiglenes Kormány támogatója. A NOSZF után emigrált és szovjetellenes tevékenységet fejtett ki. Berlinben halt meg.

aktíva (lat. activus = cselekvő, tevékeny): valamely politikai *párt* vagy más társadalmi szervezet legtevékenyebb tagjainak összessége. E csoportba tartozók, az aktivisták, rendszeresen alkalmi vagy állandó jellegű társadalmi megbízatásokat vállalnak a szervezet célkitűzéseinek szolgálatában. Az ~ a *munkásosztály* pártjai és tömegszer-

vezetei, valamint a szoc. közigazgatási és társadalmi szervezetek működésében mind a döntések meghozatalában, mind végrehajtásában nélkülözhetetlen szerepet tölt be.

Alapkő-, Építőipari Munka- és Termelő Szövetkezet: a német és osztrák építőgildek mintájára 1925-ben a *MÉMOSZ* égisze alatt szervezett építőipari társulás. Működéséhez a szaksz. vezetői túlzott reményeket fűztek és hasonló illúziókat keltettek a szaksz. tagságban is (pl. a magánvállalatok kiszorítása a bp.-i építőiparból 10 év alatt). A vállalkozás azonban 1928 végére a hűtlen pénzkezelés és hozzá nem értő gazdálkodás miatt csődbe jutott. Rövid működése alatt felemésztette a MÉMOSZ ellenállási és segélyalapját, s a hitelezők kielégítésére a szaksz. ingatlan vagyonát is nagy összegű kölcsönnel kellett megterhelni. Az ~ botránya miatt a MÉMOSZ több vezetőjének (elsősorban *Baticz* Gy.-nak) távoznia kellett a mozg.-ból.

alapszervezet: a *demokratikus centralizmus* elvei szerint felépülő társadalmi szervezetek legkisebb önálló szervezeti egysége. — MSZMP ~ minden olyan termelési, hivatali és lakóterületi egységben megalakítható, ahol legalább három párttag van. Az ~ részt vesz a pártpol. formálásában, saját területére alkalmazza és végrehajtja a *párt* határozatait. Felveszi az új *párttag*okat, megszervezi a tagság nevelését és oktatását, gondoskodik a pártirodalom és pártsajtó terjesztéséről, beszedi a *tagdíj*akat. Igen fontos feladata, hogy kezdeményező és példamutató termelőmunkára serkentse a párttagokat. Valamennyi ~ rendelkezik a termelő- és hivatali munka *pártellenőrzés*ének és a hivatali, gazd. vezetők beszámoltatásának jogával. Nagyobb ~ben *pártcsoport*okat létesítenek. — A magy. *szakszervezet*ek csak a felszab. után építhették ki munkahelyi ~eiket. Ezek szervezik az üzemekben, hivatalokban, intézményekben a szakszervezeti életet, a dolgozók nevében *kollektív szerződés*eket kötnek az igazgatósággal, fejlesztik a *szocialista munkaverseny*t, ellenőrzik és segítik a munkaügyi törvények betartását, a dolgozók szociális és kult. ellátását.

Albán Munkapárt, *Partia e Punes të Shqipërisë:* alakult 1941. nov. 8-án komm. csoportok egyesítő értekezletén. (1941. nov.—1948. nov. Albán Kommunista Párt néven.) Az ~ minimális programja az olasz fasiszta megszállók elleni következetes harcot és az ország dem. átalakítását tűzte ki célul. 1942. aug. 25-én megjelentette a Zëri i Popullit (A nép hangja) első számát. I. konferenciáján (1943. márc.) elhatározta a nemzeti felszab. háború országos méretűvé fejlesztését, megválasztotta a KB-t és főtitkárát E. *Hoxha* (Hodzsa) személyében. I. kongr.-a a szoc. építésének társadalompol. és gazdasági feladatait tárgyalta és elfogadta a szervezeti szabályzatot. A *Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodá*jának a JuKP-ra vonatkozó határozata után rendkívül kiéleződött a viszony az ~ és a JuKP között. Az ~ elítélte K. *Xoxe* (Dzodze) tevékenységét, akit 1949-ben kivégeztek. A II., III., IV. kongr.-on (1952, 1956, 1961) a soron következő népgazdasági terveket fogadták el, meghatározták az adott helyzetnek megfelelő pol. irányvonalat. 1960 után fokozatosan szembekerült a komm. és munkáspártok többségével, 1961— a KKP irányvonalát követi, ez jutott kifejezésre az V. és VI. kongr.-on (1966; 1971), ahol rendkívül élesen támadták a SZU-t, a legtöbb európai szoc. országot. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozás*án 1957-ben, 1960-ban, nem vett részt 1969-ben. Taglétszám: 1943. márc.: 700; 1948: 45 000 tag és tagjelölt; 1971: 86 985 tag és tagjelölt. Első titkár: E. Hoxha, napilapja a Zëri i Popullit 100 000 példányban, elméleti folyóirata a Rruga e Partise (A párt útja).

Albánia munkásmozgalma: Az ország a török uralom után 1912-ben vált független parlamentáris monarchiává; a munkásmozg. az I. vh.-t követő forr. fellendülés időszakában bontakozott ki. Az elmaradott agrárország kisüzemi munkásainak első szaksz.-ei a 20-as évek elején Shkodërben jöttek létre. Miután az 1924. máj.-i fegyveres felkelésbe torkolló antifeudális népi mozg. eredményeként alakult dem. kormányt megdöntötték a reakciós, nagybirtokos pol. vezetők Ahmed Zoguval az élen, az országot a fasiszta Olaszo.-hoz láncolták; 1927 szétzúzták az első szaksz. csoportosulást. A. *Këlmendi* kezdeményezésére 1931 megalakult az első komm. csoport Korçëban, majd egy másik 1936—38 Shkodërben. Az előbbi csoport korçëi építőmunkásokból megszervezte 500 taggal a Puna (Munka) nevű szaksz.-et; ez kezdeményezte az 1936. febr.-i korçëi éhségtüntetést. Ugyancsak 1936. febr.-ban zajlott le a két vh. közötti legnagyobb munkásmegmozdulás, a kucovëi olajmunkások háromnapos sztrájkja, mely 60 szaksz. aktivista kitoloncolása miatt indult, valójában A. Zogu királyi diktatúrája és az olasz tőke kizsákmányolása ellen folyt. A sztrájkot kegyetlen hatósági terrorral nyomták el. 1939—Albánia olasz megszállása után ~ összefonódott a nemzeti függetlenség visszaállítására indított harccal. Nagy ösztönzést adott ehhez a SZU hadba lépése és 1941. nov.-ben az albán KP (l. *Albán Munkapárt*) megalakulása. A háború döntő fordulata és az olasz fasiszta uralom megrendülése után az 1943 nya-

rán alakult Nemzeti Felszabadító Hadsereg 70 000 harcosa 1944. nov. 29-ig az egész országot felszabadította az olasz fasiszták, majd az őket felváltó nácik uralma alól. A néphatalom megteremtése párhuzamosan haladt a fegyveres felkelés kiszélesedésével. 1944-ben megkezdődött a szaksz. mozgalom szervezése: az 1945. szept.-i első szaksz. kongr. idején 25 000 tagja volt. Az agrárreform (1945. aug.), a széles körű államosítások (1945—46) és az ország népközt.-gá nyilvánítása (1946. jan.) után a munkásosztály vezetésével a szoc. társadalom építésének útjára lépett. Az 50-es évek végére az ország agráripari országgá vált, a termelési viszonyok falun is szoc.-vá fejlődtek. A 3. és 4. ötéves terv (1961—65; 1966—70) célja az ország ipari agrárországgá alakítása volt. 1961 — ~nak, az országnak a vezetői a KKP irányvonalát követik, az utóbbi években a kínai *nagy proletár kulturális forradalom* mintájára szervezett ún. „forradalmasítási" kampányokat indítottak a termelés fellendítésére, a bürokrácia leküzdésére stb. Szaksz. szövetsége: Albánia Szakszervezeteinek Szövetsége (Bashkimet Profesionale të Shqipërisë), alapítva 1945, taglétszám 370 000, a Központi Tanács elnöke Rita Marko, 1945— az SZVSZ tagszervezete, de munkájában 1960— nem vesz részt.

Albarda, Johan Willem (1877—?): holland tanár, szociáldemokrata. A II. Int. 1907-i kongr.-án a holland gyarmatpol. védelmezője. Az eredménytelen stockholmi szd. békekonferencia (1917. júl.—aug.) egyik kezdeményezője, a kap. gazd. helyreállításának híve. 1930—38 az SZMI VB és Iroda tagja, 1939-ben elnöke, jobbszárnyának egyik legszélsőségesebb képviselője. Többször volt tagja holland koalíciós kormánynak.

Albert, eredetileg Alexandre *Martin* (1815. ápr. 27.—1895. máj. 28.): francia munkás, szocialista. Részt vett az 1832., 1834., 1839. évi felkelési kísérletekben, az 1840-es évek titkos forr. köztársasági egyesületeiben. Az 1848. febr.-i forr.-ban a barikádokon harcolt. A nemzeti műhelyek irányításában L. *Blanc* helyettese. Az 1848. máj. 15-i prol. felkelésben való részvételéért 20 évre ítélték; 1859-ben amnesztiával tért vissza Párizsba. 1871-ben a nemzeti védelem kormányának híve.

Algéria munkásmozgalma: szorosan egybekapcsolódott a gyarmattartó Franciao.-éval. A századforduló előtt működő, a II. Int.-hoz tartozó szervezetekbe kizárólag európaiakat vettek fel. Az FKP 1920-ban megalakult algériai szekciója vezetésével működtek a CGT algériai szervezetei. A szaksz. tagságnak mindössze 2—3%-a volt őslakos. A 20-as évek végétől létrejött nacionalista szervezetek és az 1936. okt.-ben önálló pártként megalakult Algériai KP *(Algériai Szocialista Élcsapat Párt)* közös programnyilatkozatban követelték a szabadságjogokat, az arab lakossággal szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetések eltörlését, az állam és egyház szétválasztását. 1939—1943. aug. a munkásosztály szervezeteit és a nacionalista pártokat illeg.-ba kényszerítették. A II. vh. után a CGT algériai szervezetein kívül megalakultak az FO és a keresztény szaksz.-ek (l. *Francia Dolgozók Demokratikus Szövetsége*) szervezetei is. Új átfogó jellegű tömegmozg. alakult a dem. jogok kiharcolására Mozgalom a demokratikus szabadságjogok győzelméért néven (Mouvement pour le Triomphe des Libertés Démocratiques — MTLD). Ez megkezdte az önálló algériai szaksz. központok szervezését. Létrejött az Algériai Szakszervezetek Általános Szövetsége (Union Générale des Syndicats Algériens — UGSA), mely az SZVSZ-hez csatlakozó, majd az Algériai Dolgozók Általános Szövetsége (Union Générale des Travailleurs Algériens — UGTA), mely az SZSZNSZ-hez csatlakozott. A felszab. háború idején 1956. febr.-ban az UGSA beolvadt az UGTA-ba. 1954. nov. 1. zászlót bontott a Nemzeti Felszabadítási Front (Front de Libération Nationale — FLN), mely 1954. nov.—1963. márc. fegyveres harcot vívott a francia gyarmatosítók ellen; a vezetése alatt álló Nemzeti Felszabadító Hadsereg 40 000 harcost tömörített: a harcokban összesen 100 000-en vettek részt. A nemzeti felszab. után az FLN által alakított kormány a szaksz. mozg. tevékeny közreműködésével kisajátította a külföldi tulajdont, majd nagyszabású társadalmasítási programot, agrárreformot hajtott végre és bevezette az egész népgazdaságban az önigazgatási rendszert, amelyben tekintélyes szerepet játszanak a szaksz. által választott munkásbiz.-ok. A *nem kapitalista úton* fejlődő országban bekövetkezett kormányváltozás (Ahmed Ben Bella eltávolítása és Huari Bumedien kormányra lépése 1965. jún. 19.) óta is progresszív kül- és belpol.-i lépésekre került sor: a teljes olajvagyon társ. tulajdonba került és az 1971. nov. dekrétummal folytatják az agrárreformot „A föld azé, aki megműveli" elv alapján. Szaksz. szövetsége az Algériai Dolgozók Általános Szövetsége, alapítva 1956, taglétszáma kb. 400 000, főtitkára Abdelkader Bennikusz, 1956—61 az SZSZNSZ, 1961—64 az *Összafrikai Szakszervezeti Szövetség*, 1964— az *Arab Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségének* tagszervezete. — *Irod.: Alleg, Henri:* Vallatás. 1958. 68 old. — *Couland, Jacques:* Az arab világ. 1965. 177 old.

Algériai Szocialista Élcsapat Párt, *Parti de l'Avant-Garde Socialiste de l'Algérie; Hizb at-*

taliat al-istirákijja fil-Dzsazáir: algériai kommunistákat tömörítő párt, alakult az 1936. okt. 17—19-i kongr.-on az FKP 1920— működő algériai szekciójából (1936. okt.—1965. jún. Algériai Kommunista Párt néven), 1936—39, 1943—55 és 1962. márc.—nov. leg., egyébként betiltva vagy félleg. Megalakulása után néhány évig csak európai munkásokat tömörített. Szoc. reformok kiharcolását, a nemzeti függetlenség kivívásának előkészítését, az olasz és német fasizmus behatolásának megakadályozását jelölte meg céljaiként. Támogatta a francia népfrontot (l. *népfront Franciaországban*). A II. vh. után a nemzeti felszab. ügyét állította előtérbe. Kezdeményezésére 1951 megalakult a Szabadság Védelmének Algériai Frontja a KP és más nemzeti és vallási szervezetek részvételével, de rövidesen széthullott. Nem csatlakozott az 1954. nov.-ben zászlót bontó Nemzeti Felszabadítási Fronthoz (FLN); betiltása (1955) után bekapcsolódott a fegyveres harcba, önálló felszab. osztagokat alakított, melyek az 1956. jún.-ban lezajlott tárgyalások eredményeképp beolvadtak a Nemzeti Felszabadító Hadseregbe (Armée de Libération Nationale) és ezzel az FLN vezetése alá kerültek. A felszab. harcokban sok komm., köztük a KB több tagja vesztette életét. 1959. dec.-ben megfogalmazta a nemzeti felszab. utáni feladatokat: a szoc. irányú fejlődés feltételeként a radikális agrárreformot, a természeti kincsek, a bankok és a közlekedés államosítását, önálló nehézipar megteremtését, a külföldi tőke szigorú ellenőrzését követelte. A függetlenség kivívása után (1962. márc.) támogatta az FLN és a kormány pol.-ját, különösen az államosításokat és a munkásönkormányzat bevezetését. 1962. nov. a pol. pártok betiltása után félleg.: mint szervezet nem működhetett, de vezetői szabadon folytathatták pol. tevékenységüket, helyet kaptak a közéletben, a sajtóban stb.; a párttagság kb. 80%-a egyénileg csatlakozott az FLN-hez. Az 1965. jún. 19.-i fordulat után a komm.-k az FLN marxista balszárnyával létrehozták a Népi Ellenállás Szervezetét (Organisation de la Résistance Populaire), ebből alakult meg az ~, mely illeg., majd félleg. Támogatja a haladó belpol.-át (olajpol., agrárreform), és a külpol.-át (kapcsolat a SZU-val, a haladó arab rendszerekkel), ugyanakkor bírálja a következetlenségeket. 1968-ban a korábban letartóztatott vezetőket szabadon bocsátották; 1971—72-ben érezhetően szabadabb teret kapott. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969). Taglétszáma: nincs adat, főtitkára 1973-ig L. *Buhali*, majd Szadek Hadzserisz. Fontos vezetői még H. A. *Basir*, Henri Alleg és Bualem Khalfa. Az ~ története folyamán sok fontos lapot adott ki, pl. a La Liberté (A szabadság) francia nyelven, az Al-Dzsazáir al-Mudzsahida (Harcoló Algéria) arab nyelven. Jelenlegi lapjai: Résistance (Ellenállás) és Szaut as-Saab (A nép hangja).

Alicata, Mario (1918. máj. 9.—1966. dec. 6.): olasz publicista, kommunista. 1940— az OKP tagja, 1940—42 a római illeg. komm. szervezet egyik vezetője, 1943—45 a *L'Unità* főszerk.-je. 1946— a KB, 1956—66 a Vezetőség és a PB tagja. 1948— képviselő.

Alkalmazott Mérnökök Országos Szövetsége, *AMOSZ:* mérnökszakszervezet az 1918—19-es forradalmi időszakban. Hivatalosan a polg. dem. forr. után, 1918. nov.-ben alakult meg, bár már 1918 tavaszán felvetődött az a gondolat, hogy az IKTOSZ felduzzadt mérnöktagozata önálló szervezetté alakuljon. Ezt ideiglenesen megakadályozta az IKTOSZ szétzúzása. Az új szervezet vezetésében későbbi komm.-k (*Helfgott* Á., *Hevesi* Gy., Sajó László) voltak az irányadók. Az ~ programjába iktatta a termelés közeli szocializálását és ennek előkészítésén munkálkodott. Követelésére a szétzilálódott termelés irányítására létrehozták az Orsz. Munkaügyi Tanácsot és — bár ez akkor paritásos összetételben nem felelhetett meg feladatának — az ~ részt vett munkájában. Az 1919. jan.—febr.-i komm.-ellenes hullám nem érintette az ~t, a komm.-k továbbra is a szövetség tagjai maradtak. A TK-ban az ~ vezetői (Hevesi Gy., *Kelen* J.) a szoc. termelés megszervezésén dolgoztak. Ekkor AMOSZ címmel kéthetenként megjelenő lapot is adott ki a szövetség. A TK megdöntése után ellenforr. nyomásra az ~ feloszlott. — *Irod.: Hevesi Gyula:* Egy mérnök a forradalomban. 2. kiad. 1965. 381 old.

Alkoholellenes Munkásszövetség, *AMSZ:* a munkásság közötti antialkoholista propaganda céljával alakult, majd tevékenységét baloldali kulturális és politikai mozzanatokkal kiszélesítő társadalmi szervezet. 1904— kb. 1930-ig működött. Alapítói *Madzsar* J., *Szerdahelyi* S. és *Wankó* K. voltak. Kezdetben a *szabadkőművesség* keretébe tartozó alkoholellenes szervezet, a Good Templar rend tagozata volt. 1909-ben önállóvá lett. Működése 1914—21 szünetelt. A 20-as évek közepén a *munkás-kultúrmozgalom* jelentős szervezetévé vált. 1924. jan.— havonta megjelenő lapot adott ki Munkássport és egészségügy c., amely 1925 nyarától Munkás Kultúra néven az egész munkás-kultúrmozg. hivatalos lapjává fejlődött. Mindkét lapot *Arató* E. szerkesztette. Az ~nek 1928 közepén 9 csoportja volt az o.-ban 1680 taggal. Élén ekkor az MSZDP baloldali ellenzékének vezetői állottak; elnöke Madzsar J.

volt: Az ~ben mind érezhetőbbé vált a komm.-k befolyása, s a szövetség vezetői tudatosan teret engedtek a komm. tevékenységnek. Az ~ propagandatevékenysége ezután egyre inkább pol. témák felé fordult. Az előadói gárdában a KMP tagjai *(Schönstein* S., *Tamás* A. és mások) vettek részt. A munkás-kultúregyesületek 1928. szept.-i közös kiállítása után, amely nyíltan támadta az MSZDP jobboldali vezetését, a belügyminisztérium felfüggesztette a szövetség autonómiáját, a pártvezetőség és a *Szakszervezeti Tanács* a *Népszavá*ban közzétett óvásban határolta el magát az ~től. Ezután a szövetség működése megszűnt.

államkapitalizmus: 1. A tőkés gazdaság és az állam különböző formában megvalósuló, erősödő összefonódása az egész tőkés rendszer és különösen a monopoltőke érdekében. Az *imperializmus* korában az állam nemcsak egyes tőkésvállalatokat vesz tulajdonba, hanem mindinkább ellenőrzése alá vonja az egész o. gazd. életét. Létrejön az állami monopolkap., a legnagyobb monopóliumok szoros összefonódása a burzsoá államgépezettel. Az állami monopolkap.-t *Lenin* a termelés társadalmasításának tőkés viszonyok közötti legmagasabb fokának minősítette. Az ~ körülményei közt az állam kezében összpontosul a nemzeti jövedelem jelentős része; ez lehetővé teszi a profitnak a legnagyobb monopolvállalatok javára történő újraelosztását, az állam piacszabályozó szerepét, az ár- és bérpol.-nak, a nyersanyagellátásnak az irányítását, a külkereskedelem, a tőkekivitel befolyásolását. Az ~ behatol a mezőgazd.-ba is. Fokozódik a koncentráció; ilyen irányban hat a *tudományos-műszaki forradalom* és a piaci harc is. A tud. alapkutatások jelentős részét az állam finanszírozza, a korábbinál sokkal nagyobb részt vállal a szociálpol. és kult. irányításból, szolgáltatásokból. Az egész tőkés rendszer érdekében olykor egyes tőkésvállalatok vagy csoportok részérdekeivel szemben is fellép; a dolgozók életviszonyait javító szociális szolgáltatásokat rendel el. (Ebben közrejátszik a *szocialista világrendszer* léte, példája és a tőkéso.-ok dolgozóinak harca is.) Mindezzel az ~ a kap.-tól független rendszer látszatát igyekszik kelteni. Az államhatalom összefonódása a monopoltőkével, az állam ilyen irányú beavatkozása a gazd.-ba és a pol.-ba, a militarizálódás fokozottabb mértékben kifejezésre juttatja a kap. reakciós vonásait, de objektíve támpontot nyújt a tömegmozg.-ak továbbfejlesztésére. A munkásmozg. egyik kulcskérdésévé válik a dem. megőrzése, visszaállítása, ill. továbbfejlesztése, s ez a hatalomért folytatott harc új lehetőségeit, újabb monopolellenes rétegek bevonását, a szövetségesek táborának szélesítését teszi lehetővé. Az államosítások követelése, az államosított szektorok demokratizálása, ellenőrzése a KP-k programjában szerepel. — 2. A gazdaságilag elmaradott, gyengén fejlett o.-okban az ~nak haladó szerepe lehet: elősegítheti a gazd. fejlődést, a nemzeti függetlenség megszilárdítását, a szoc. gazd. előfeltételeinek megteremtését. — 3. A munkáshatalom körülményei között is létezhet ~. Formái: a tőkés tulajdon korlátozott engedélyezése, állami ellenőrzésű vegyes vállalatok, koncessziók stb. Tevékenységével az o. gazd. erősítését kell szolgálnia. Formáit a szovjethatalom első éveiben is felhasználták *(új gazdasági politika)*. Hazánkban 1945—1948 alkalmaztuk az ~ eszközét az újjáépítés érdekében és a tőke korlátozása, majd kiszorítása során. (L. még *államosítás*.)

államosítás: magántulajdonban álló javak meghatározott tömegének, főleg a termelőeszközöknek állami tulajdonba vétele. A munkásmozg.-ban már a 19. sz. derekán kialakult egy olyan nézet, amely a vagyontárgyak, elsősorban a termelőeszközök állami tulajdonba vételét a szoc.-sal azonosítja. Az államosított termelőeszközök jellege azonban a kap. körülményei között nem változik meg. Az ~ csak akkor válik szoc. jellegűvé, ha azt a *munkásosztály* államhatalma hajtja végre. A tőkés magánvállalatok állami tulajdonba vételének nagy szerepe volt Szovjet-Oroszo.-ban és a népi dem. országokban a szoc. társadalmi és tulajdonviszonyok kialakításában. A munkásosztály *osztályharc*a eredményeként bekövetkezett ~ azonban tőkés viszonyok között is előnyös pozíciókat biztosíthat a dolgozóknak az államosított üzemek irányításában, ellenőrzésében, megkönnyítheti az áttérést a szoc.-ra. A fejlett tőkésországok KP-jainak programjaiban az ~ követelése nagy szerepet játszhat a tőkés társadalom strukturális átalakításában. Az ~ egyik fontos eleme a gyarmati elnyomás, ill. függőség ellen, a népek önrendelkezési jogának érvényesítéséért folyó harcnak is. Egyes szerzők az állami tulajdon és az állam szerepét a szoc. építésben — helytelenítően — „államszocializmus" kifejezéssel jelölik. E fogalommal állítják szembe a szoc. építésnek „a termelés önigazgatásán" alapuló formáját. (L. még *államkapitalizmus*, *nacionalizálás*.)

Allemane, Jean (1843. aug. 25.—1935. jún. 6.): francia nyomdász, szocialista. A *Párizsi Kommün*ben a Nemzeti Gárda egyik parancsnoka. Életfogytiglani kényszermunkára ítélték, majd száműzték. 1880 visszatért, a POF egyik vezetője. Posszibilista, majd 1890-ben létrehozta az anarchoszindikalista színezetű Forradalmi Szocialista Munkáspártot (allemanisták). Az 1905-i egyesüléskor pártja beolvadt az SFIO-ba. Több ízben képviselő. Az I. vh. alatt szociálsoviniszta;

1920-ban támogatta az FKP létrehozását, de már nem játszott szerepet a mozg.-ban.

Allende Gossens, Salvador (1908. júl. 26.—1973. szept. 11.): chilei orvos, szocialista. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1973). 1939—42 egészségügyi miniszter, 1943—65 a *Chilei Szocialista Párt* főtitkára, 1952 pártja jelöltje az elnökválasztáson, majd a *Népi Akció Front* elnöke és a szenátus elnöke. 1958 és 1964 a Népi Akció Front jelöltjeként minimális különbséggel maradt alul az elnökválasztási küzdelemben. 1970. szept.-ben a *Népi Egység* szoc. programot hirdető jelöltjeként megkapta a szavazatok 36%-át és a parlament nov.-ben az állam elnökévé választotta. A kormány élén szigorúan alkotmányos eszközökkel három évig állhatatosan irányította Chile szocialista tartalmú átalakításának előkészítését. Fegyverrel a kézben, az elnöki palotában haláláig ellenállt a fasiszta típusú katonai puccs erőszakának. — *Irod.: Debray, Regis:* Beszélgetések Allendével, a chilei helyzetről. 1971. 170 old.

Alliance de la Démocratie Socialiste: *Szocialista Demokrácia Egyesülése.*

Alpári Gyula (Dunaföldvár, 1882. jan. 18.— Sachsenhausen, 1944. júl. 17.): újságíró; baloldali szociáldemokrata, majd kommunista. Pozsonyi diákként került a munkásmozg.-ba. 1902— a *Népszava* munkatársa, 1903-ban az MSZDP titkárságán dolgozott, majd közkatonaként tudósításokat küldött a Népszavának a hadseregben uralkodó állapotokról. 1906-tól az ifjúmunkásmozg. egyik vezetője. 1907-ben az *Ifjúmunkás* c. lapot szerk., közreműködött az ifjúmunkások első orsz. értekezletének (1907. márc. 31.) előkészítésében, munkájában; részt vett az SZII alakuló kongr.-án. Ezután Németo.-ban dolgozott szd. lapoknál. Hazatérése után segédkönyvtáros lett a Bp. VI. ker. Népházban és szervezte az ifjúmunkásmozg.-ban, valamint a *szakszervezet*ekben (építőmunkások, fuvarozók) a pártvezetőséggel szembeforduló baloldali ellenzéki mozg.-at. Emiatt pártfegyelmi vizsgálatot indítottak ellene, majd az 1910. márc.-i kongr.-on szótöbbséggel kizárták az MSZDP-ből. ~ és hívei a II. Int. koppenhágai kongr.-ához fellebbeztek, memorandumukban bírálták az MSZDP vezetőségét. A kongr. mandátumvizsgáló bizottsága azonban — V. I. *Lenin,* R. *Luxemburg* és C. *Zetkin* tiltakozása ellenére — nem ismerte el ~ mandátumát. 1911 tavaszán ~ új munkáspárt alakítását kezdeményezte. Előkészítő biz.-ot hozott létre és megindította a *Szociáldemokrata* c. lapot. Céljai nem mentek túl az MSZDP 1903-as programján, de elutasította a polg. pártokkal való együttműködést, követelte a *párt* és a szaksz.-ek elválasztását és radikális módszerek alkalmazását a választójogi küzdelemben. Ez az ellenzéki mozg. nem ért el kielégítő eredményt, mert a luxemburgista hatás nyomán érvényre jutó szektás tendenciák, az elvi küzdelem gyengesége, a személyi kérdések előtérbe kerülése hátráltatták tömegbefolyásának kiszélesítését. ~ 1911—13 ném. szd. lapok mo.-i levelezője volt. 1916-ban a Bp.-en megjelenő Neues Politisches Volksblatt c. polg. napilapnál vállalt munkát. Cikkeiben élesen támadta a reakciós kormányzatot, támogatta a nemzetközi szoc. baloldalnak a *zimmerwaldi konferenciá*n megfogalmazott béketörekvéseit. 1917. nov.-ben hitet tett a NOSZF eszméi mellett. 1919 elején csatlakozott a KMP-hez. Az 1919. febr.-i letartóztatások után részt vett a komm. szervezkedés irányításában, rendszeres kapcsolatban állt *Kun* B.-val. A TK-ban a sajtódirektórium vezetője, a *Vörös Újság* szerk.-ének tagja, majd a Bp. VI. ker. munkás- és katonatanács tagja, jún. 24— h. külügyi *népbiztos.* A jún.-i pártkongr.-on az egyesült párt komm. jellegének biztosítását követelte és a többségi véleménnyel szemben a Clemenceau-jegyzék elfogadása ellen lépett fel. A TK megdöntése után Csehszlovákiába emigrált s ott előharcosa lett a KP megalakításának. 1921-ben a KI III. kongr.-a Lenin javaslatára ~t bízta meg lapja, a Berlinben megjelenő Inprekorr. szerkesztésével. Ettől kezdve 20 éven át Németo.-ban, Ausztriában, Svájcban, végül Franciao.-ban szerk. a KI sajtóorgánumát. 1924-ben részt vett a KI V. kongr.-án, majd beválasztották a KMP-t irányító *Organizációs Bizottság*ba. A KMP I. kongr.-a a KMP KB tagjává választotta. A KB-ban bírálta a pártnak a szociáldemokráciával kapcsolatos álláspontját és a mo.-i uralmi rendszerről alkotott értékelését. A KMP I. kongr.-a után ~ arra az álláspontra helyezkedett, hogy Mo.-on időszerűtlen az „új proletárdiktatúra" mint közvetlen célkitűzés. Az elvi ellentétek és szerk.-i elfoglaltsága miatt 1929 elején kivált a KB-ból. 1935— Párizsban az Inprekorr. utódját, a *Rundschau* c. lapot szerk. A 30-as években több tanulmányt írt a marxizmus—leninizmus egyes kérdéseiről. 1939. szept.-től az FKP-ban dolgozott, 1940 nyarán a Gestapo letartóztatta. Bebörtönözték, majd a sachsenhauseni koncentrációs táborba vitték. Mivel megtagadta, hogy a KI-ről becsmérlő visszaemlékezést írjon, agyonlőtték. — *M.:* Válogatott írásai. 1960. 499 old.

általános építőmunkás-sztrájkok a Horthy-korszakban: a magyar építőmunkások az ellenforradalom éveiben a részküzdelmeken kívül három ízben vívtak az iparágon túlmenő jelentőségű tömeges harcot a tőkések bérletöréseivel, a fasiszta államnak az egyesülési jogot korlátozó kísérle-

teivel szemben. 1. 1933. okt. 3.—nov. elejéig mintegy 10 000 bp.-i és környéki építőmunkás sztrájkolt a szaksz. ellenzék kezdeményezésére. Ez a harc részleges győzelemmel járt, kb. 30%-os béremelést hozott és nagymértékben megnövelte a MÉMOSZ tekintélyét. A nagy gazd. válság éveiben ez volt a legnagyobb méretű bérharc. 2. 1935. júl. 25.—aug. 21. mintegy 10 000 bp.-i és környéki, valamint pécsi, székesfehérvári és soproni építőmunkás állt harcban. A gazd. követeléseken kívül a sztrájkolók sikeres pol. küzdelmet vívtak a *szakszervezetek* védelméért, a Gömbös-kormány likvidációs tervei ellen. A *sztrájk* folyamán *egységfront* alakult ki az ellenzék és a MÉMOSZ vezetősége között. Bp.-en a harcot a KMP készítette elő, a sztrájkbiz. tagjai *Apró* A., *Fodor* Gy., *Rajk* L. voltak. A küzdelem támogatására az *Egyesült Szakszervezeti Ellenzék* Tanácsa nagyarányú *szolidaritási* akciót kezdeményezett. A sztrájkolók bérkövetelését részben teljesítették, s a minimális bérekről szóló rendelkezést a kormány kiterjesztette az építőiparra. A tömegnyomás hatására a kormány kénytelen volt lemondani az ún. „érdekképviseleti reform" *(szakszervezetek államosítása)* megvalósításáról, a szoc. szaksz. mozg. megsemmisítéséről. 3. 1937. szept. 16-án az építőipari szakmák összbizalmi testületének határozata alapján 24 órás ált. építőipari sztrájk zajlott le mintegy 20 000 munkás részvételével. Követeléseik: a szervezkedési szabadság és a sztrájkjog biztosítása, a 8 órás munkanap bérkiegyenlítéssel történő megvalósítása. — *Irod.:* Munkáért, kenyérért, szabadságért! Az építő-, fa és építőanyagipari dolgozók mozgalmának válogatott dokumentumai. 2. köt. (1920—1945.) (Összeáll. és szerk. Palotás Imre.) 1965. 336 old. — *Földes Mihály:* Nyugtalan nyár. (Az 1935. évi sztrájkról.) 1968. 222 old.

Általános Fogyasztási Szövetkezet, *ÁFOSZ:* a magyar munkásság legnagyobb méretű és leghosszabb életű szövetkezeti intézménye a felszabadulás előtt. Nyomdászmunkások egy csoportja hozta létre 1904-ben, *Erdélyi* M. vezetésével. 1906-ban indult erőteljes fejlődésnek, amikor működését a szaksz.-ek felkarolták. 1912-ben 20, 1914-ben 30 fióküzlete működött. Az I. vh. alatt a lehetőségekhez képest biztosította tagjai ellátását, és megvédte őket az élelmiszeruzsorától. A taglétszám a háború végén már elérte a 85 000 főt. A proletárdiktatúra idején, a *Forradalmi Kormányzótanács* intézkedései nyomán az ~ lett a TK egyetlen áruelosztó szervezete. Az ellenforr. győzelme után jobboldali támadások kereszttüzébe került, autonómiáját felfüggesztették, miniszteri biztost, majd hatósági gondnokot neveztek ki élére. 1921. dec.— a *Bethlen—Peyer-paktum* alapján az ~ vezetésébe nagyobb beleszólást kapott az állam, s ennek fejében a szövetkezet korlátozottan visszanyerte autonómiáját. A 30-as években 114 fióküzlete, 6 termelő üzeme, 3 fatelepe volt. Később pénzügyi helyzete megrendült és 1939 elején a gazd. nehézségek, valamint a fokozódó jobboldali nyomás miatt kénytelen volt felszámolni. Formálisan 1941-ben szüntették meg. A felszab. után újjáalakult, s 1947 végére tagsága meghaladta a 100 000 főt. 208 árudájával fő bázisa lett a szoc. kiskereskedelemnek. Üzlethálózata 1948-ban beolvadt az egységes állami kiskereskedelembe.

Általános Munkás Betegsegélyző- és Rokkantpénztár: a magyarországi munkásság első önálló szociális intézménye, amely mintegy 3 évtizeden át fontos szerepet töltött be a munkásság politikai mozgalmában is. A pénztárt a *Pest-Budai Munkásképző Egylet* vezetősége hozta létre *Farkas* K. tevékeny közreműködésével. Alapszabályait a belügyminiszter 1870. febr. 26-án hagyta jóvá. Működését 1870. ápr. 3-án kezdte meg. Kezdetben a Munkásképző Egylettel egységes szervezetet alkotott, annak feloszlatása után, az 1871. febr. 5-i és márc. 12-i közgyűlés határozata értelmében önálló szervezetté alakult. Első elnöke *Rauchmaul* K., titkára Farkas K. volt. Alapszabályai a beteg munkások segélyezését, a rokkantak támogatását, temetkezési segély nyújtását és az elhaltak hozzátartozóinak gyámolítását írták elő. A beteg munkások 26 héten át élveztek teljes, további 26 héten át fele összegű segélyt, szükség esetén 26 hétig kórházi ápolásban részesülhettek. A nőmunkásoknak szülési segélyt nyújtott. A tagok ingyenes gyógykezelést, gyógyszersegélyt, gyógyfürdőt és egyéb szolgáltatásokat kaptak. Az ~ 1874. aug. 1.— saját székházában működött, ahol rendelőintézeten kívül 8 ágyas tüdőbeteg-kórház és vízgyógyintézet is létesült. (1891-ben a kórházat sebészeti és szemészeti osztályokkal bővítették ki; 1897. aug. 1-én Szentendrén munkásszanatóriumot létesítettek, ahol elsősorban a tüdőbetegeket ápolták.) 1874— az ~ fiókegyletek (előhelyek) létesítésével orsz. szervezetté növekedett. Az első előhelyek Pozsonyban, Aradon, Versecen, Temesvárott és Szombathelyen alakultak meg. A pénztár taglétszáma 1870: 756, 1880: 21 011, 1890: 52 816. 1882-ben már 55 fővárosi vállalat biztosította az ~ban munkásait. Főorvosa *Csillag* Zs., orvosai között volt *Goldner* A.: később mindketten az MSZDP vezetői. Az ~ irányításában és a hazai szociálpol. fejlesztésében Rauchmaul K., *Kiss* A. és *Kürschner* J. tevékenysége emelkedik ki. A 70-es és a 80-as években az ~ a szoc. munkásmozg. anyagi és szervezeti bázisa volt. Leg. párt hiányában a 70-es években jelentős szerepet játszott a munkásság szoc. nevelésében, a szervező mun-

kában, a pártsajtó fenntartásában. Függetlenített állásaival a szoc. munkásmozg. sok vezetője számára tette lehetővé, hogy több időt és energiát szentelhessenek a munkásmozg.-nak. A 80-as években szoros kapcsolatban állt az *Általános Munkáspárt*tal, alkalmazottai közül többen tagjai voltak a párt vezetőségének (Csillag, Kürschner, Kiss, Rauchmaul stb.). Az ~ vezetői, az intézmény legalitását féltve a szd. mozg. mérsékelt irányvonalát képviselték. Pol. tevékenységükre a kormányszervek felfigyeltek, és arra törekedtek, hogy a ~ hatókörét korlátozzák. Az ipari és gyári alkalmazottak betegség esetén való segélyezéséről alkotott 1891. XIV. tc., amely kötelezővé tette a betegsegélyezést, meghatározta szervezetét, az ~t is alapszabályai módosítására kötelezte. Megváltozott a pénztár szervezete, csorbult hatásköre, módosult a segélyezés rendje. Ezután a járulékok $^1/_3$ részét a munkáltatók, $^2/_3$ részét a munkások fizették, ezzel megnőtt a munkáltatók befolyása az ~ vezetésében. A pénztárt a törvény az iparhatóság felügyelete alá helyezte. Megszűnt a rokkantak támogatása, s az intézmény neve Ált. Munkás Betegsegélyező Pénztárrá változott. A törvény megtiltotta, hogy a pénztár fiókegyleteket tartson fenn. A vezetőség 1891. szept. 16-i határozata kimondta, hogy pénztári alkalmazott nem lehet tagja az MSZDP vezetőségének. Ennek ellenére a pénztáriak 1895-ben ismét kézbe vették a párt vezetését. Ez belső viszály kiindulópontjává vált, a párt radikális szárnya több ízben is határozatban szögezte le, hogy a pénztár alkalmazottai nem választhatók be a pártvezetőségbe. Ez azonban irreálisnak bizonyult, sőt a 90-es évek második felétől kezdve az MSZDP vezetői közül többen állást kaptak a ~ban (*Groszmann* M., *Garbai* S., *Jászai* S., *Pelczéder* Á., *Propper* S. és mások). Az 1891-es törvény értelmében alakult meg az ~ral rivalizáló Bp.-i Ker. Betegsegélyező Pénztár. 1906-ban a két intézmény Bp.-i Ker. Ált. Munkás Betegsegélyező Pénztár néven egyesült. Az egyesített pénztár az 1907. ápr. 6-án szentesített XIX. tc. értelmében csatlakozott az Orsz. Munkásbetegsegélyező és Balesetbiztosító Pénztárhoz.

Általános Munkásegylet, *ÁME:* a magyarországi munkásság első szocialista szervezete. A Nyomdászok Önképző Egyletének lassalleánus eszméket valló tagjai (*Ihrlinger* A., *Hirsch* L. stb.) hozták létre *Hrabje* J.-nak, az I. Int. mo.-i főmegbízottjának támogatásával. Alakuló gyűlését 1868. febr. 9-én tartotta. 1868. febr. 23-án fogadták el kiáltványát, amely a *munkásosztály* szellemi és anyagi érdekeinek védelmét jelölte meg legfontosabb feladatként. Hitet tett F. *Lassalle* tanításai mellett, követelte a munkásosztály számára a polg. és pol. jogokat, anyagi helyzetének megjavítását pedig az államilag támogatott termelőtársulatok létrehozásától várta. Az ~ alapszabályait a belügyminisztérium többszöri módosítás után 1870. jún. 11-én hagyta jóvá. Ezzel az ~ hivatalosan elismert pol. szervezetté vált, s jogot nyert arra, hogy az o. területén fiókegyleteket alakítson. Az ~ első vezetői Hrabje J., Hirsch L. és Viola Károly voltak, majd a vezetést Ihrlinger vette át, aki szoros kapcsolatba lépett a polg. dem. parlamenti ellenzékkel. Ez a polg. baloldal az o. függetlenségének, a polg. szabadságjogok biztosításának követelése mellett a munkások egyenjogúsítását és anyagi helyzetének javítását szorgalmazta. A munkásmozg. és a polg. szélső baloldal szövetsége érdekében 1869. júl. 11-én *Táncsics* M.-t választották meg az ~ elnökévé. Táncsics az ~ rendelkezésére bocsátotta hetilapját, az *Arany Trombitát*, amely ettől kezdve lassalleánus eszméket tolmácsoló cikkeket is közölt. Az ~ támogatásával tartották meg Pozsonyban az első *mo.*-i nyilvános népgyűlést (1869. márc. 29.), majd az első fővárosi munkásgyűlést (1869. aug. 22.). A részvevők mindkét gyűlésen magukévá tették a bécsi Munkásképző Egylet 1868-as programját, amely leszögezte a munkásszervezkedés szd. jellegét; követelte az egyesülési és gyülekezési jogot, a sajtószabadságot, az ált. választójogot, az állandó hadsereg megszüntetését és a nép felfegyverzését, az egyház és az állam szétválasztását, az egyházi javak kisajátítását és az ingyenes iskolai oktatást. A határozat állást foglalt a nemzetek önrendelkezési joga mellett, kifejezett munkáskövetelést azonban nem tartalmazott. A polg. baloldal befolyása hátráltatta a munkásosztály önállósodásának folyamatát, s háttérbe szorította a proletariátus saját követeléseiért folyó harcot. Ezért 1869 nyarán ellenzéki munkásszervezet alakult, a *Pest-Budai Munkásképző Egylet* (MKE), amely az önsegélyezés programjával jött létre. Az MKE a polgárság gyámkodását elhárítva, *Farkas* K. irányításával szoc. szervezetté vált és 1870. máj.-ban csatlakozott az I. Int.-hoz. Ugyanekkor az ~ben is megerősödött az I. Int. befolyása, amelyet fokozott az eisenachi párttal *(Szociáldemokrata Munkáspárt)* kiépített kapcsolat. Az ~ vezetői és tagjai közül többen tagjai lettek az *Internacionálé I. mo.-i szekció*inak. Az I. Int. és az MKE hatására az ~ megerősödött, s a munkásmozg. gyors fejlődésnek indult: meggyorsult a munkásság szakmai szervezkedése, megjelent az *Általános Munkás Újság*. 1870—71-re az ~ orsz. szervezetté fejlődött. 1869—71 12 fővárosi szakegylet csatlakozott hozzá; több mint 20 vidéki városban működtek fiókegyletei, amelyekhez helyi szakegyletek kapcsolódtak. Legjelentősebbek az újpesti, óbudai, pozsonyi, soproni, resicai,

nagykanizsai, kaposvári, pécsi, temesvári és aradi szervezetek voltak. Hosszas előkészítő munka után 1870 őszén kimondották az ~ és az MKE egyesülését, ez azonban csak 1871 tavaszán vált valóra. A taglétszám ekkor kb. 10 ezer fő volt. 1871. febr. 5-én jelent meg első saját hetilapja, a *Testvériség*. Az ~ vezetősége elnökből, 2 alelnökből, két jegyzőből és a 12 tagú választmányból állt. Elnökei Hrabje J. (1868. febr.—1868. aug. 9.). Hirsch L. (1869. júl. 11-ig), Táncsics M. (1870. jún. 19-ig), Strausz Antal (1871. ápr.-ig), *Essel* A. (1871. jún.-ig) voltak. A szervezet irányításában Ihrlinger A., *Külföldi* V., *Politzer* Zs., *Szvoboda* L. játszottak vezető szerepet. 1871 tavaszán alakultak meg az ~ szakosztályai: előbb a gazd., jogi, pénzügyi és ellenőrzési szakosztályok, majd a szellemi munkások osztálya, a szakegyleti osztály, ill. az irodalmi, énekkari és könyvtári szakosztályok. Az ~ vezetői szoros kapcsolatot tartottak a nemzetközi munkásmozg. ismert vezetőivel, K. *Marx*szal, W. *Liebknecht*tel, A. *Bebel*lel, A. *Scheu*-val, valamint a külföldi, elsősorban az ausztriai és a németo.-i munkásszervezetekkel. A *Párizsi Kommün* idején jelentős sztrájkmozg. bontakozott ki a fővárosban, amelynek irányításában az ~ is nagy szerepet játszott. 1871. máj. 8-án az ~ kezdeményezésére tüntetés zajlott le a sztrájkolók elfogott vezetőinek szabadon bocsátása érdekében. A Párizsi Kommün leverésének hírére 1871. jún. 11-én az ~ vezetői gyűlést és felvonulást rendeztek, amelyen állást foglaltak a forr. mellett és megemlékeztek a Kommün mártírjairól. Az ~ működésének a Párizsi Kommün leverését Európaszerte követő terrorhullám vetett véget. Az 1871. jún. 11-i tüntetés ürügyén jún. 12—13-án az ~ vezetőit és aktivistáit letartóztatták. 10 havi vizsgálati fogság után rendezték meg ellenük az ún. *hűtlenségi per*t (1872). A zaklatások miatt, a vezetők hosszú vizsgálati fogsága következtében az ~ tevékenysége megbénult. Az újjászervezésre irányuló kísérletet (1872. okt. 6.) a hatóságok megakadályozták. — *Irod.: Nemes Dezső:* Az Általános Munkásegylet története 1868—1873. 1952. 283 old. — S. Vincze Edit: A hűtlenségi per 1871—72. 1971. 206 old.

Általános Munkaszövetség, *Confédération Générale du Travail, CGT:* francia szaksz. szövetség, alakult 1895-ben a Szakszervezetek Szövetsége (Fédération des Syndicats, alakult 1886), a Munkabörzék Szövetsége (Fédération des Bourses, alakult 1892) és más szakmai szervezetek kongr.-án Limoges-ban. Az 1906-ban elfogadott, ún. Amiens-i Charta osztályharcos alapon állt, de egyre nagyobb befolyásra tett szert az *anarchoszindikalizmus* és proudhonizmus (F. *Pelloutier*, É. *Pouget*, V. *Griffuelhes*). Az I. vh. előtt fellépett a szociális törvényhozásért, a gyarmati háborúk (Marokkó) és a fokozódó háborús előkészületek ellen. Taglétszáma elérte a 600 ezret. Az ~ reformista vezetői (L. *Jouhaux*) 1914-ben csatlakoztak a kormány által a „végső győzelem" jegyében hirdetett „szent nemzeti egységhez". Az ~ben kialakuló baloldal elítélte a vezetők fellépését, képviseltette magát a *zimmerwaldi konferencián*, elítélte a Szovjet-Oroszo. elleni intervenciót (P. *Semard*, G. *Monmousseau*). 1920 forr. biz.-okat alakítottak, majd kizárásukat követően létrehozták az *Egységes Általános Munkaszövetség*et (CGTU). Az ~ vezetőinek opportunizmusa, a „pozitív reformok" programjának sikertelensége az ~ tömegbefolyásának csökkenéséhez vezetett. Az 1929—33-i gazd. válság idején kibontakozott, az FKP és a CGTU kezdeményezte egységakciók, majd a *népfront Franciaországban* megteremtették a szaksz. egység előfeltételeit. Az 1936-i toulouse-i kongr.-on ~ néven egyesült a két szaksz. A Matignon-palotában 1936. jún.-ban a kormány és az ~ között létrejött egyezmény tartalmazza a népfrontkorszak nagy vívmányait: kollektív szerződés, fizetett szabadság, a 40 órás munkahét, béremelések. A II. vh. alatt feloszlatták; 1943. ápr. 17. illeg. újraalakult, képviselői részt vettek az ellenállásban. Az ország felszab.-a után befolyása megnőtt (taglétszáma 5,5 millió). 1947. dec.-ben a reformista kisebbség kilépett a vezetőségből, majd megalakította a *Munkáserő*t (FO). A hidegháború éveiben az ~ vesztett befolyásából, de a reakciós intézkedések, valamint az FO tevékenysége ellenére is a legnagyobb francia szaksz. központ maradt. Osztályharcos pol.-t folytat, küzd a baloldal akcióegységének megteremtéséért, ennek jegyében az utóbbi években számos sztrájkot, egységakciót szervezett a CFDT-vel. Az SZVSZ tagja. Taglétszáma 2,4 millió, az üzemi választásokon a szavazatok kb. 65%-át szerzi meg. Tiszteletbeli elnöke haláláig B. *Frachon*, főtitkára Georges Séguy. Központi hetilapja a Vie Ouvrière (Munkásélet).

Általános Munkásszövetség, *Union General de los Trabajadores, UGT:* szoc. kezdeményezésre 1888. aug. 11-én alakult spanyolországi szaksz. szövetség. Első elnöke, majd titkára A. *Garcia Quejido*. Hangsúlyozottan reformista irányzatú, főleg északon és az ország középső vidékein (Kasztília, Baszkföld, Asztúria) rendelkezett befolyással. Az I. vh. után a CNT-vel együtt vezette a sztrájkmozgalmakat. 1922-ben kizárta a komm.-kat. M. Primo de Rivera dikt.-ja idején passzivitásba vonult, nem tiltották be. 1935-ben beléolvadt az SKP vezetése alatt álló Egységes Ált. Munkaszövetség. 1936—39 az ~ beküldte képviselőit a népfrontkormányokba. Vezetésében erősödött

a komm. befolyás s az egységfront-irányzat. 1938. márc.-ban akcióegység-egyezményt kötött az anarchoszindikalista CNT-vel. Taglétszáma: 1899: 15 000; 1931: 1 millió; 1936—39: 2 millió. F. Franco hatalomra jutása óta központja emigrációban, az országban illeg. csoportjai működnek. Legutóbb 1974 nov. tartott kongr.-t az SSZMP-vel együtt. Jelentős vezetői voltak: F. *Largo Caballero*, R. *Gonzales Peña* és R. *Llopis y Ferrandiz*.

Általános Munkás Újság: a korai magyarországi szocialista munkásmozgalom első hetilapjainak egyike. (Német nyelvű testvérlapja az Allgemeine Arbeiter Zeitung.) Első száma 1870. ápr. 3-án Bp.-en jelent meg *Külföldi* V. szerk.-ében és kiadásában. Nevesebb cikkírói *Politzer* Zs., *Szvoboda* L., *Farkas* K. Az ~ kiadásával Külföldinek az volt a célja, hogy egységbe vonja a szoc. munkásszervezeteket, előkészítse az egységes munkáspárt megalakítását. Erre utal a lap alcíme is: „A Magyarországi Munkáspárt közlönye". Elméleti cikkei főként a *lassalleanizmus* eszméit közvetítették. Anyagi alap hiányában az ~ 1870. jún. 25-én, a ném. nyelvű testvérlap júl. 17-én megszűnt.

Általános Német Munkásegylet, *Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein:* alakult 1863. máj. 23-án Lipcsében. Létrejötte a német munkásosztály önállósodását, a liberális burzsoázia befolyásának csökkenését jelentette. Elnöke F. *Lassalle*, aki az ~ alapítása körüli nagy érdemei mellett káros opportunista eszméivel és szektás gyakorlatával súlyos károkat okozott a munkásmozg.-nak. A bismarcki rendszerrel való összejátszás hibás taktikáját követte, túlértékelte a parlamenti harc jelentőségét, nem tűzött ki forr. szellemű célokat. Lassalle halála után J. B. *Schweitzer* irányította hasonló szellemben az ~et. K. *Marx* és F. *Engels* éles elvi harcot folytattak ez ellen az irányzat ellen. Az ~ a kor fő polg. dem. feladatát, az egységes, dem. Németo. megteremtéséért folyó harcot sem tekintette magáénak. Befolyásának gyors csökkenése után, 1875-ben egyesült a *Szociáldemokrata Munkáspárt*tal, de az egységes párt *gothai programja* az ~ több hibás, lassalle-i tételét átvette.

Általános Német Szakszervezeti Szövetség, *Allgemeine Deutsche Gewerkschaftsbund:* reformista vezetésű szaksz. szövetség. Alakult 1919. jún.—júl., több mint 50 szakmai szövetséget fogott át. Jobboldali vezetői a tőkésekkel való együttműködés hívei voltak, részt vettek a munkások és tőkések munkaközösségében, innen csak 1924 elején váltak ki. Mint a *Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség* megalakulásának kezdeményezője és legtevékenyebb osztaga, hatalmas, de csökkenő tömegerőt képviselt. Taglétszáma 1920: 7,8, 1931: 4,4 millió. Elnöke 1919—20: K. *Legien*, 1920—33: T. *Leipart*. 1933-ban a nácik felszámolták és megalakították a Német Munkafrontot (Deutsche Arbeitsfront). — *Irod.: Warnke, Herbert:* A német szakszervezeti mozgalom rövid története. 1955. 156 old.

általános politikai sztrájkok 1918-ban: 1. Januári sztrájk. Az Osztrák—Magyar Monarchia munkásságának tiltakozó és *szolidaritási* megmozdulása a központi hatalmak szovjetellenes annexiós terveinek megakadályozásáért a breszt-litovszki béketárgyalások idején (1918. jan. 14—20.). Jan. 14-én kezdődött Wiener-Neustadtban, s hamarosan kiterjedt Ausztria többi ipari városára, valamint Mo.-ra, Csehországra, Galíciára, Pólára és Triesztre, jan. végén pedig Németo.-ra is. Bp.-en jan. 18-án vált általánossá és mintegy 20 magy. városra is átterjedt. A mo.-i mozg. élén eleinte az MSZDP állt, elítélve a hódító törekvéseket, követelve a *háború* gyors befejezését, az ált. választójog és a közellátás megjavítását. A *sztrájk* szervezésében és vezetésében kiemelkedő szerepet játszottak a munkásmozg. baloldali, ellenzéki csoportjai és főleg a gyári *bizalmiak*. E csoportok a munkástanács megalakítását követelték. A pártvezetőség a miniszterelnök megnyugtató ígéreteire hivatkozva jan. 20-án a munka felvételére hívta fel a munkásokat. A munkások és baloldali vezetőik ezzel nem értettek egyet, s a munka csak jan. 22. után indult meg vontatottan az üzemekben. A pártvezetőség ezért lemondott és febr. 10-ére összehívta az MSZDP rendkívüli kongr.-át, mely heves viták után végül is bizalmat szavazott a pártvezetőségnek.
2. Júniusi sztrájk. Az 1918. évi magyarországi forradalmi fellendülés kiemelkedő eseménye (1918. jún. 20—28.). A MÁV Gépgyár béremelést követelő és a terror ellen tiltakozó munkásaira a csendőrök sortüzet zúdítottak, amely 4 munkást megölt, 20-at megsebesített. Válaszul ált. sztrájkba lépett Bp. munkássága, és hamarosan csatlakoztak a sztrájkhoz a vidéki ipari központok munkásai is. Összesen mintegy félmillió munkás szüntette be a munkát. A mozg. irányítására az MSZDP vezetőiből, a *Szakszervezeti Tanács* tagjaiból és a pártvezetőséget követő bizalmiakból munkástanács alakult. A munkástanács jún. 22-én kiadott felhívása követelte a csendőrterror megszüntetését, a kormány lemondását, az ált. választójog megvalósítását, a béke megkötését és szociálpol.-munkaügyi rendelkezések kiadását. A rendőrség több száz munkást letartóztatott, őrizetbe vette *Landler* J.-t, a mozg. kiemelkedő vezetőjét. A kormány betiltotta a Közalkalmazott, a *Magyar Vasutas* és a Villa-

mos c. szaklapokat. A munkástanács jún. 27-én a harc kilátástalanságára hivatkozva felszólította a sztrájkolókat a munka megkezdésére. 28-án és a következő napokban a munkások fokozatosan felvették a munkát. A júniusi sztrájk jelentős szerepet játszott az 1918. évi polg. dem. forr. előkészítésében.

általános sztrájk: a munkabeszüntetésnek az a formája, amikor egy szakma, egy iparág egész munkássága, vagy egy város, országrész, sőt az egész ország dolgozóinak túlnyomó többsége csatlakozik a megmozduláshoz. A szakmai vagy iparági jellegűeket főként gazd. követelésekért vívják (ilyen volt pl. az *általános vas- és fémmunkás sztrájk Budapesten* 1905), a több vagy minden szakmára kiterjedő ~ban rendszerint a pol. követelések dominálnak. Az ~ leghatásosabb formája az ált. pol. tömegsztrájk, amely valamely alapvető pol. cél kiharcolása érdekében meghatározott időtartamra vagy a cél eléréséig megbénítja az érintett o. egész életét. Ilyenkor a munkabeszüntetést tömeg*tüntetés*ek s egyéb akciók kísérik. Az ~ eszméje és alkalmazása tekintetében a munkásmozg.-ban eltérő nézetek alakultak ki. A szociáldemokrácia jobbszárnya (főként a nagy szaksz.-ek vezetői) mint károst és szükségtelent teljesen elvetette, a centrum elvben elismerte különleges helyzetben való alkalmazásának lehetőségét. A ném. baloldal forr. *stratégiai* fegyverként értékelte az ~ot, az anarchisták és anarchoszindikalisták pedig a legfőbb forr. eszköznek tekintették, s a különböző o.-okban egyidejűleg kirobbanó általános világsztrájktól remélték az elnyomó társadalmi rend összeomlását. *Lenin* nagyra értékelte az ált. pol. tömegsztrájkot mint a forr. osztályharc egyik fontos eszközét, de nem tekintette sem egyetlen, sem végső, sem döntő fegyvernek. Tanítása és a *bolsevizmus* gyakorlata szerint az ált. pol. tömegsztrájk kedvező feltételek esetén kellő előkészítéssel és tudatos irányítással az elnyomó rendszer elleni *fegyveres felkelés*be nőhet át, kezdete lehet a forr.-nak. Ezt az álláspontot igazolták az 1905—1907. évi orosz forr. és különösen a NOSZF előkészítése során lezajlott ~ok. — Mo.-on az I. vh. előtt a választójog kiharcolása érdekében tüntetésekkel összekapcsolt korlátozott időtartamú ált. pol. sztrájkok zajlottak le 1905. szept. 15-én (Vörös Péntek), 1907. okt. 10-én (Vörös Csütörtök), valamint 1912. máj. 23-án (Vérvörös Csütörtök), amely a fegyveres erőkkel való összetűzésekbe torkollott. A gazd. és pol. célkitűzések összekapcsolásának példája, a két vh. közötti időszak legerőteljesebb munkásmegmozdulása Mo.-on az *általános sztrájk és tüntetés 1930. szeptember 1-én* volt. A tőkés és gyarmati o.-ok munkásmozg.-ában a gazd. és pol. követelések alátámasztására napjainkban is gyakorta sor kerül az ~ alkalmazására.

általános sztrájk Angliában: a szigetország munkásmozg.-történetének eddigi legnagyobb ált. sztrájkja — 1926. máj. 4—12. A kap. stabilizációjának érdekében az angol bányatulajdonosok bejelentették a bérpótlékok 20—33 1/3%-os csökkentését és a munkaidő 7 óráról 8 órára emelését. A bányamunkásszövetség megtagadta e feltételek elfogadását, mire a tőkések *kizárás*t alkalmaztak. A szövetség kimondta a sztrájkot, melyhez fokozatosan 4 millió dolgozó csatlakozott. Miután a legfelsőbb bíróság törvénytelennek nyilvánította a sztrájkot, a TUC Főtanácsa máj. 12-én kimondta a sztrájk beszüntetését. A bányászok még nov. 30-ig folytatták harcukat. — *Irod.: Jemnitz János:* Az 1926. évi angol általános sztrájk előzményeiről. 1961. 73 old.

általános sztrájk Csehszlovákiában: a cseh és szlovák proletariátus legnagyobb megmozdulása az I. vh.-t követő forr. hullám időszakában, 1920. dec. 9—17. Közvetlen indítéka a prágai Népház védelme volt a szd. baloldal részéről, a kormány által támogatott reformistákkal szemben. Valójában sokkal többről volt szó, mint a munkásmozg. forr. és reformista irányának vetélkedéséről. A sztrájkolók követelték a Černý-féle hivatalnokkormány eltávolítását, üzemi munkástanácsok létrehozását, a dem. polgárjogok védelmét, bérek emelését stb. A felhívást országos méretű, éles proletár osztályharc követte. A sok helyen megalakuló üzemi és munkástanácsok helyenként szocializálták az üzemeket, s a parasztok a földesúri földek elkobzásához fogtak. A harc erősen ösztönös jellegű volt, a baloldal nem volt kellően felkészülve. A burzsoázia államapparátusának teljes bevetésével elnyomta a sztrájkot; utána 3000 embert tartóztattak le. A sztrájk veresége meggyorsította a CSKP megalapítását.

általános sztrájk és tüntetés 1930. szeptember 1-én: a magyar munkásság legnagyobb megmozdulása a gazdasági válság és a munkanélküliség ellen. 1930. aug. 11-én a Szakszervezeti Választmány felhívta a dolgozókat: szept. 1-én egynapos munkabeszüntetéssel egybekötött néma felvonulással fejezzék ki tiltakozásukat helyzetük gyorsuló romlása miatt. A KMP ezzel szemben harcos fellépésre szólította fel a tömegeket a népellenes rendszer ellen. Szept. 1-én délelőtt Bp.-en mintegy 150 000 dolgozó vonult a Városligetbe és a környező utcákba munkát, kenyeret követelve. A *tüntetés* hamarosan ált. kormányellenes megmozdulássá vált, a tömegek a KMP jelszavait visszh angozták. A rendőrség és a tüntetők között

összeütközésre került sor, melynek során *Darnyik* J. munkás meghalt, 70-en súlyosan, több százan könnyebben megsebesültek. Tüntetések voltak a vidéki városokban és munkástelepeken is. A tüntetők Győrben, Gyulán, Miskolcon, Szentesen is összeütköztek a karhatalommal. Orsz.-an mintegy negyedmillió tüntető vett részt a megmozdulásban. — *Irod.: Borsányi György:* „Munkát! Kenyeret!" A proletariátus tömegmozgalmai Magyarországon, a gazdasági válság éveiben. (1929—1933.) 1971. 304 old.

általános sztrájkok és tüntetések a választójogért: 1. a budapesti munkásság első általános politikai *sztrájk*ja, az 1905—06. évi politikai válság tömegharcainak csúcspontja (1905. szept. 15. „Vörös Péntek"). A választójogi harcban álló szervezett munkásság százezres tömege az ogy. épülete elé vonult, s ott az MSZDP és a szaksz.-ek 50 tagú küldöttsége a parlament elnökének petíciót nyújtott át, amelyben az ált. választójog mielőbbi törvénybe iktatását követelte. A küzdelem hátterében a bécsi udvar és a magy. közjogi ellenzék bonyolult, a dualizmus rendszerének legsúlyosabb válságát eredményező ellentéte húzódott meg. A Habsburg-ház érdekeit képviselő, parlamenten kívüli Fejérváry-(ún. „darabont") kormány taktikailag támogatta a munkásság választójogi harcát, arra számítva, hogy ezáltal meghátrálásra készteti a választásokon többségre jutott ellenzéki pártszövetséget. Az utóbbinak az osztrák szélső reakcióval szövetkező „nemzeti ellenállása" azonban sikerrel ellensúlyozta a királyi udvar „demokratikus" manőverét. Noha az első választójogi tömegsztrájk ilyen körülmények között nem érte el célját, a „Vörös Péntek" emlékezetes napja maradt a munkásság több évtizedes választójogi küzdelmeinek. — 2. országos általános politikai sztrájk és tömeg*tüntetés* — 1907. okt. 10-én „Vörös Csütörtök". Az MSZDP vezetősége a minden korábbinál szélesebb körű demonstrációt azért hirdette meg, mert a koalíciós kormány vonakodott kidolgozni a megígért választójogi reformot. A mozg.-ban mintegy 200 ezer munkás vett részt, közülük közel 100 ezer Bp.-en és környékén. A munkásság helyzetét ismertető és az ált. választójogot követelő memorandumot *Garbai* S. vezetésével szd. küldöttség adta át Justh Gyulának, a képviselőház elnökének. A tüntetés békés jellegű volt; jelentősebb összetűzésre nem került sor. A következő hónapokban a kormány hozzáfogott az ún. plurális választójogról szóló törvénytervezet kidolgozásához, amely azonban sohasem emelkedett törvényerőre. — 3. nagy budapesti munkástüntetés, az I. világháborút megelőző időszak legjelentősebb tömegmegmozdulása (1912. máj. 23. „Vérvörös Csütörtök".) A kormány 1912 tavaszán a képviselőházban napirendre tűzte a hadsereg fejlesztését célzó törvényjavaslatokat. Az ellenzék obstrukciójának letörésére a kormánypárti többség máj. 22-én a terrorista módszereket alkalmazó Tisza Istvánt választotta a képviselőház elnökévé. Tiltakozásul az MSZDP másnapra fővárosi *általános sztrájk*ot és tüntető felvonulást hirdetett. Máj. 23-án kb. 100 ezer fővárosi és környékbeli munkás vonult fel az utcákon, és összeütközött a rátámadó fegyveres karhatalommal. Az összeütközéseknek hat halálos és több száz sebesült áldozata volt. A munkások az első órákban csak az ált. választójogot és a kormány távozását követelték, később azonban a kap. rendszer megdöntésének jelszavai is felhangzottak. Az MSZDP vezetősége — a karhatalmi intézkedések, valamint a kormány fenyegetéseinek hatására — még a délutáni órákban felhívta a munkásokat a tüntetés befejezésére. A munkások azonban csak a késő esti órákban hagyták el az utcákat. Másnap a gyártulajdonosok egy része vonakodott munkába állítani a megmozdulás résztvevőit, ezért ismét tüntetésekre és összetűzésre került sor. Végül azonban a munkáltatók álláspontjuk megváltoztatására kényszerültek, s visszavonták a kizárást. Máj. 24—25-én a fővárosi mozg.-ak hatására mintegy 30 vidéki városban is sor került tömegtüntetésre. — *Irod.: Remete László:* Barikádok Budapest utcáin. 1912. 1972. 282 old.

általános sztrájk Sanghajban: az 1925—27. évi forr. kezdetét jelentő nagy tömegmozgalom — 1925. máj. 30—1925. június vége. Munkások és diákok tüntetésével indult az imp.-nak a kínai nemzeti érdekeket sértő egyes intézkedései miatt. (Kikötői díjak emelése, kínai nyomdaipar korlátozása stb.). Az angol engedményes terület rendőrsége belelőtt a tömegbe. Jún. 1-én a városban megvalósult 200 000 munkás ált. sztrájkja, melyet számos más kínai város és vidék szolidarizáló, az angol és japán árukat bojkottáló mozgalma, az ún. „Május 30. mozgalom" követett. *Caj Ho-szen*, *Li Li-szan* és a KKP más neves vezetői álltak az élén.

általános vas- és fémmunkássztrájk Budapesten: az 1905—1907. évi munkásmozgalmi fellendülés időszakának legnagyobb méretű, politikai motívumokkal bővelkedő gazdasági harca. (1905. máj. 29.—júl. 2.) Az Oetl-gyár vasöntői márc. 15-én egy embertelen művezető elbocsátását követelve beszüntették a munkát. Az öntők kitartása láttán a gyáros már-már hajlandó volt teljesíteni a követelést, ezt azonban a munkáltatók szervezete, a Magy. Vasművek és Gépgyárak Orsz. Egyesülete megakadályozta. A főváros

valamennyi öntőmunkása *szolidaritást* vállalt az Oetl-gyáriakkal és máj. 17-én csatlakozott a *sztrájk*hoz. Ez sem vezetett eredményre, s ezért máj. 29-én az egész bp.-i és környéki vas- és fémmunkásság — több mint 25 000 ember — ált. sztrájkba lépett. Az öntők eredeti követelésén túl a sztrájkolók célul tűzték ki a 9 órás munkanap kivívását, megfelelő gyári munkarend bevezetését, a bérek emelését, máj. elsejének munkaszüneti nappá nyilvánítását. A harcot az egész magy. szervezett munkásság, sőt a kispolgárság egy része is támogatta, a külföldi munkásszervezetek is segélyezték. A sztrájkbiz. — a magy. munkásmozg. történetében először — külön újságot adott ki Sztrájk-értesítő c. Hosszú harc után a munkáltatóknak sztrájktörők beállításával sikerült meggyengíteni a munkások egységét, és júl. 2. és 4. között minden gyárban megindult a munka. Az ált. sztrájk ekkor már 5 hete, az öntőmunkásoké 6 hete, az Oetl-gyáriaké 2 és fél hónap óta tartott. S bár a küzdelem közvetlen eredményeket nem hozott, megmutatta a szervezettség erejét és feltárta gyengéit; nagymértékben gazdagította a munkások harci tapasztalatait.

Alvarado Monzón, Bernardo (1925—1972): guatemalai jogász, kommunista. Részt vett az 1944. okt.-i győztes népfelkelésben. 1947—49 a marxista irányzatú Demokratikus Élcsapatban tevékenykedett. 1949. szept.-ben a *Guatemalai Munkapárt* egyik alapítója és a KB tagja, 1964— főtitkára. Többször volt bebörtönözve. 1972. szept. elfogták és nov.-ben meggyilkolták.

Alvarez, Vilfredo (1924—1963. jún. 9.): paraguayi tisztviselő, kommunista. 1945— a komm. ifj. szövetség, 1946— annak KB-tagja. 1947. márc. részt vett a népfelkelésben, utána letartóztatták. Raboskodása idején a komm. ifj. szövetség KB-jának egyik titkárává választották. 1949 — a *Paraguayi Kommunista Párt* KB tagja, 1953— a PB póttagja, majd tagja. A rendőrséggel vívott tűzharcban halt meg.

Alvarez Arnedo, Jerónimo (1897. okt. 14—): argentin kikötőmunkás, kommunista. 1925 — *Argentina Kommunista Pártjá*nak tagja. 1930 bebörtönözték, a következő évben a közvélemény nyomására szabadon engedték. 1933— a KP KB tagja, 1935—37 a Buenos Aires-i területi biz. titkára, 1938— a PB (jelenleg VB) tagja és a KB titkára, majd főtitkára.

Alvarez del Vayo, Julio (1891. nov. 9.—1975. máj. 4.): spanyol jogász, publicista, szocialista. Az I. vh. előtt a német baloldallal volt kapcsolatban. 1931— képviselő és diplomáciai pályán működött. 1934— az SSZMP baloldalának egyik vezető alakja. 1936. szept. — a népfront kormányok külügyminisztere, népszövetségi küldött, 1936. okt.—1937. nov. a hads. pol. főbiztosa is. 1939-ben az USA-ba emigrált; az SSZMP 1946. évi kongr.-án a komm.-kal való együttműködés miatt kizárták. Könyvei, többek között memoárja foglalkoznak a *spanyol szabadságharc* és a munkásmozg. eseményeivel.

Amado, Jorge (1912. aug. 10.—): brazil író, kommunista. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1951). 1935 a komm. vezetésű Nemzeti Felszabadítási Szövetség tagja. 1936 száműzték, belépett a *Brazil Kommunista Párt*ba. 1945 visszatért, parlamenti képviselővé választották. 1947—52 emigrációban élt. 1951— a BVT tagja. 1962-től újra Rio de Janeiróban él. — *M.:* A reménység lovagja. Életrajzi regény Luis Carlos Prestesről. 1950. 232 old. — Vörös vetés. 1951. 290 old. — Zsubiabá. (4. kiad.) 1973. 295 old.

Amendola, Giorgio (1907. nov. 21.—): olasz ügyvéd, publicista, kommunista. 1929— az OKP tagja. 1932-ben 5 évre ítélik, majd Franciao.-ban és Tunéziában dolgozik. 1943 hazatér és az OKP képviselője a római Nemzeti Felszabadító Bizottságban. 1944. máj.— az észak-olaszo.-i partizánmozgalom egyik vezetője. 1945—46 miniszterelnökségi államtitkár, 1948— képviselő. 1945— a KB, a Vezetőség és a PB tagja. — *M.:* Az olasz munkásosztály és a forradalom. 1969. 148 old.

Amerikai Magyar Szó: a haladó amerikai magyar munkások hetilapja. New Yorkban jelenik meg 1952 óta. (Szerkesztő: Lusztig Imre) Elődei: *Előre* (1905—21), Új Előre (1921—25), Magyar Jövő (1925—52).

Amerikai Munkásszövetség, *American Federation of Labor, AFL:* alakult 1881. nov. 15-én Pittsburghben (1886-ig Egyesült Államok és Kanada Egyesült Szakmáinak és Munkásszervezeteinek Szövetsége — Federation of Organized Trades and Labor Unions of the United States and Canada). Szakképzett fehér munkások *szakmai szervezkedés elvé*re épülő szervezete. Megalakulása után, a 80-as, 90-es években pozitív szerepet játszott az USA munkásmozgalmában, különösen a 8 órás munkanapért vívott harcban. Hamarosan feladta osztályharcos programját, ellenezte a munkásosztály önálló pol. fellépéseit, az I. vh.-ban támogatta a kormány háborús pol.-ját. A 20-as években a szaksz.-i tagdíjakból összegyűlt pénzösszegeket befektette bankokba és biztosítótársaságokba (1925 már 36 ilyen „munkásbank" működött 126 millió dollár tőkével). A vezetőség ellenezte a munkásság sztrájkkezde-

ményezéseit, kizárta a baloldali szaksz.-eket, fellépett az *Egyesült Államok Kommunista Pártja* ellen. Az 1929—33-i tömegmozgalmak, majd a KP vezette Szakszervezeti Egységliga beolvadása, Franklin D. Roosevelt kormányának pozitív lépései következtében megerősödött az *iparági szervezkedés* híveinek tábora: 1935-ben az ~en belül megalakult az *Ipari Szervezetek Kongresszusa* (CIO). 1936-ban az ~ vezetősége a CIO-hoz tartozó szervezetek tagságát (tagság 40%-a) felfüggesztette, majd 1937-ben kizárta. Az ~ megőrizte osztályegyüttműködést valló pol.-ját, jól fizetett munkásrétegre támaszkodott, támogatta Roosevelt kormányzatát és általában a Demokrata Pártot. Soha nem csatlakozott az SZVSZ-hez. Egyik megalapítója volt az SZSZNSZ-nek. 1955-ben AFL—CIO néven egyesült a jobbra tolódott CIO-val. Elnökei: S. *Gompers* (1886—1924), W. *Green* (1924—52), G. *Meany* (1952—). Taglétszáma: az I. vh. előtt 1 996 000. 1933: 2 126 000, 1955: kb. 10 millió.

Amerikai Munkásszövetség — Ipari Szervezetek Kongresszusa, *American Federation of Labor — Congress of Industrial Organizations, AFL—CIO:* alakult 1955. dec. 5-én az *AFL* és *CIO* egyesüléséből. Vezetése a jól fizetett, elbürokratizálódott reformisták kezében van, akik a vállalkozók és munkások érdekközössége, a „*népi kapitalizmus*" álláspontján állnak. Az ~ tevékenységének központjában a részleges gazd. jellegű célok állnak. Támogatja az USA agresszív politikáját (pl. vietnami háború), ugyanakkor több szervezetében megalakították a Munkás Béke Bizottságokat. 1968. máj.-ban az ~ gyakorlatával elégedetlen egymilliós autóipari munkások szaksz. vezetőjét, W. *Reuther*t kizárták az ~ból. A kizártak 1969 *Szakszervezeti Akciószövetség* (ALA) néven új szakszervezetet hoztak létre. Az ~ taglétszáma 13,6 millió. 1948—69 az SZSZNSZ legerősebb, legbefolyásosabb tagszervezete. 1969-ben kilépett, szakmai központjai változatlanul tagjai az SZSZNSZ szakmai központjainak. Elnöke G. *Meany*, legbefolyásosabb vezetői James Carey, David Dubinsky (alelnökök), hivatalos folyóirata: AFL—CIO News (AFL—CIO-hírek).

amerikázás: 1. a munkásosztály gazdasági harcának egyik formája a kapitalizmusban. Abban áll, hogy a munkások szándékosan vontatottan végzik munkájukat, s a csekélyebb munkateljesítményeikkel béremelésre, munkaidő-csökkentésre vagy egyéb engedményekre kényszerítik a tőkést. Különösen eredménnyel alkalmazzák időhúzó aprólékoskodással olyan munkafolyamatoknál, amelyeket bonyolult rendelkezések szabályoznak. Az amerikai munkások alkalmazták első ízben. Mo.-on az 1905 utáni években éltek vele. — 2. Általánosabb szóhasználatban a munkaidő alatti tétlenkedést, lazsálást jelenti.

Amszterdami Internacionálé: *Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség*

Amszterdam—Pleyel-mozgalom: háborúellenes, antifasiszta egységmozgalom az 1930-as évek első felében; az amszterdami Nemzetközi Háborúellenes Harci Kongresszusból és a párizsi Pleyel-teremben rendezett Európai Fasisztaellenes Kongresszusból kiinduló mozgalmak egyesítésével jött létre. 1932-ben R. *Roland* és H. *Barbusse* nemzetközi háborúellenes kongr.-t kezdeményezett, ehhez csatlakozott Albert Einstein, Heinrich Mann, B. *Russel*, T. *Dreiser*, *Károlyi* M., U. *Sinclair*, M. *Gorkij* és sok más világhírű személyiség. Az SZMI elnöke és titkára visszautasította a meghívást, s a szd. pártok — az angol *Független Munkáspárt* és az olasz baloldali szoc.-k kivételével — bojkottálták a mozgalmat. A kongr. 1932. aug. 27—29-én Amszterdamban ülésezett, s az előzetesen megválasztott mintegy 5000 küldött helyett az üldöztetések és anyagi nehézségek miatt 29 országból csak 2195 küldött vett részt. A kongr. megválasztotta a mozg. állandó szervét, a Háborúellenes Harc Nemzetközi Bizottságát s ennek titkárságát párizsi székhellyel. Jelentősebb kongr.-ait Londonban, Utrechtben, Sanghajban, Koppenhágában és az USA több városában rendezte. Különösen erős volt a mozg. Franciao.-ban, ahol a párttilalom és a megtorlások ellenére számos SFIO-funkcionárius és szervezet is csatlakozott hozzá. — Hitler hatalomra jutása után rendezték meg 1933. jún. 4—6. a párizsi Pleyel-teremben az Európai Fasisztaellenes Kongresszust olasz, német és lengyel baloldali szaksz.-ek kezdeményezésére 3309 küldött, 87%-ában üzemi gyűléseken választott munkások részvételével. A jelenlevő francia, belga, spanyol, angol stb. szd.-k külön nyilatkozatban bírálták az SZMI-nek a kongr.-t elutasító álláspontját. — 1933. aug.-ban az amszterdami és a Pleyel-teremben rendezett kongr.-okon választott bizottságok egyesültek, „Világbizottság a háború és a fasizmus ellen" néven. A mozg., amelyet ettől kezdve neveztek ~nak, fontos kiindulópontja lett a francia és a nemzetközi népfrontmozg.-nak.

anarchizmus, *anarchista mozgalmak* (gör. „uralom-, államnélküliség" szóból): általában olyan, magát forradalminak feltüntető eszmeáramlat vagy mozgalom, amely elvileg tagadja mindenféle államhatalom, a szervezett politikai mozgalmak és a munkásosztály pártja, általában a szervezettség, a fegyelem, a tekintély létjogosultságát.

Mint eszmeáramlat végigkíséri az emberiség pol. gondolkodását. Osztálytartalmát tekintve a tönkrejutó, talajtvesztett kispolgárság és a *munkásosztály* legelmaradottabb rétegeinek kétségbeesését, türelmetlenségét fejezi ki. Az ~ újkori történetében az eszmei megalapozók egy része (William Godwin, Max Stirner) kifejezetten szoc.-ellenes volt. A 19. sz. utolsó évtizedeiben és a századfordulón Lev Tolsztoj adott új lendületet a munkásmozg.-on kívül ható ~nak. Az ~ bizonyos tünetei már jelentkeztek az utópista szocialistáknál is, de egyértelműbb és kidolgozottabb formában P. J. *Proudhon* képviseli. Az anarchista szemlélet a 19. sz. 40—60-as éveiben főként Franciao.-ban terjedt el. Az I. Int. korszakában befolyása a marxizmussal szemben visszaszorult, de az 1860-as évek végén új formában tűnt fel. M. A. *Bakunyin* és az Int. tevékenységébe bekapcsolódó társai elfogadták a magántulajdon kollektivizálásának gondolatát, s ezzel létrejött az új, ún. kollektív ~. Képviselői ugyancsak megtagadták mindenfajta államhatalom elfogadását, s a forr. győzelme után követelték minden uralmi szerv megszüntetését. A pol. akciókat, *fegyveres felkelést*, forr.-t már nem utasították el, sőt egyik jellemzőjük ezeknek irreális siettetése volt. Megalapozatlan *puccs*taktikájuk súlyos véráldozattal s a munkásszervezetek ismétlődő szétzilálásával járt. Bakunyin s a kollektív ~ az örökösödés azonnali megszüntetésétől várták a szociális ellentétek kiegyenlítődését. Az I. Int. korszaka anarchistáinak egy része (a későbbi *szindikalizmus* előfutáraként) a jövendő szoc. társadalom termelési, társadalmi rendjének alapsejtjeit a szövetkezetekben s a *szakszervezet*ekben látta. Bakunyin és a kollektív ~ zöme azonban a szaksz. munkát inkább lebecsülte és gyors forr. akciókat sürgetett. Befolyásuk a latin o.-okban (Spanyolo., Olaszo., részben Franciao. és Belgium) erősödött meg. Bakunyin azt hirdette, hogy a forr. akciókban sikeresen támaszkodhatnak a *lumpenproletariátus*ra. Az anarchisták tagadták a nemzeti kérdés fontosságát, s a nemzeti progresszív mozg.-akkal (német, olasz) szemben az „általános emberi forradalmat" hirdették. Bakunyin és az ~ hívei az 1870-es években egy sor sikertelen puccskísérletet hajtottak végre (1870-ben Lyonban, 1873-ban több spanyol városban, 1874-ben Bolognában, 1877-ben É-Olaszo. néhány helységében), amelyekre a megalapozatlanság és a lehetséges szövetségesek figyelmen kívül hagyása volt jellemző. K. *Marx* és F. *Engels* az 1840-es évektől küzdöttek az ~ ellen, az I. Int. 1871. évi londoni konferenciája és 1872. évi hágai kongr.-a elvi és gyakorlati határozatokat hozott ellene. Hatása azonban még fellelhető a *Párizsi Kommün* napjaiban, az anarchista Int. megalakulásában s az 1870-es években megtartott nemzetközi kongr.-aikban. Ezután a kollektív anarchisták egy része közeledni kezdett a marxistákhoz (pl. az 1877. évi genti nemzetközi kongr.-on), majd többen (C. *De Paepe*, J. *Guesde*, A. *Costa*) visszatértek a szoc. mozg.-ba. Az 1870—80-as években a pol. munkás-tömegpártok, majd a II. Int. megalakulása az ~ további visszaszorulásához vezetett. Az ~ az 1880—89-es években helyenként még érvényesült a munkásmozg.-ban. Elméleti síkon P. *Kropotkin*, E. *Malatesta*, E. *Reclus* írásai útján; ezeknek s néhány más anarchista forradalmárnak (A. *Cipriani*, L. *Michel*) morális tisztasága is rokonszenvet ébresztett iránt uk. A polg., parlamentáris rendszer árnyoldalai, a gazd. válságok, a munkanélküliség, egyes munkásvezetők opportunizmusa pedig új és új elemeket taszított az anarchisták közé; időnként szoc. vezetők is közéjük sodródtak (J. *Most*), vagy rokonszenveztek velük (W. *Morris*). Végül az ~ maga is megújult, s az 1880-as évek bombamerénylet-sorozata után (francia, olasz és spanyol merényletek; *Narodnaja Volja*) mind többen ismerték fel — főként nyugaton — a szaksz.-ek fontosságát, keresték a forr. szaksz. vezetőkkel a kapcsolatot. Így alakult ki az *anarcho-szindikalizmus* irányzata, amely több o. munkásmozg.-ban teret hódított. A II. Int. első kongr.-ain még heves összeütközésekre került sor az anarchisták és marxisták között. Az 1889-, 1891-, 1893-as kongr.-okon az anarchisták kétségbe vonták a pol., parlamenti harc, valamint a szaksz., munkavédelmi tevékenység értelmét. A *háború* ellen D. *Nieuwenhuis* a feltétel nélküli *általános sztrájkot*, a mozgósítás szabotálását követelte. Az ismétlődő viták után a marxista többség olyan határozatot hozott, hogy nemzetközi kongr.-okon csak olyanok vehetnek részt, akik a pol. tevékenység célszerűségét elismerik. Ezzel az anarchistákat a II. Int.-ból kizárták (1896. évi kongr.). Az anarchisták helyenként szakszervezeti vezetőkké váltak (É. *Pouget*, F. *Pelloutier*, a francia CGT és spanyol CNT), s az 1907. évi amszterdami nemzetközi kongr.-ukon ugyancsak az anarcho-szindikalista irányzat hívei kerültek fölénybe a régi típusú anarchistákkal szemben. — Mo.-on anarchista szellemben legkorábban *Schmitt* J. tevékenykedett, de az ~ eszméi bizonyos befolyást gyakoroltak *Várkonyi* I.-ra és mozg.-ára is. A francia anarchista, anarcho-szindikalista eszméket gr. *Batthyány* E. közvetítette Mo.-ra, aki e célból tette lehetővé a *Testvériség* és a *Társadalmi Forradalom* kiadását. Batthyány azonban a mozg.-tól visszavonult, s a rendkívül kis létszámú csoportosuláson belül is megütköztek az anarchista és az anarcho-szindikalista irányzat képviselői. Az előbbinek az 1910-es években *Krausz* K., az utóbbinak *Bellér* I. volt a vezéralakja. Tényleges befolyásra

a munkásmozg.-ban a szd.-kal szemben nem tudtak szert tenni. A TK idején az anarchisták csak kis szektát alkottak, lapjuk a Társadalmi Forradalom volt. — 1914-ben az anarchista mozg. is meghasonlott. A vezetők jelentős része (P. Kropotkin, Jean Grave, C. Cornelissen, É. Pouget) háborúpárti nacionalista lett, a fiatalabbak közül 1915 után többen az antimilitaristákhoz csatlakoztak. Az 1917. évi forr.-ak idején még ellentmondásos szerepet játszottak, 1918 után azonban Spanyolo.-ot leszámítva, ahol az Ibériai Anarchista Szövetség és a CNT a munkásság nagy részét tömörítette, csak az anarcho-szindikalisták gyakoroltak befolyást a munkásmozg.-ra. A *spanyol szabadságharc*ban egyes anarchista szervezetek (POUM) fegyelmezetlenségükkel súlyos károkat okoztak a közt. csapatoknak. 1945 után az ~ és anarcho-szindikalizmus (Spanyolo.-ot leszámítva) csak szórványosan mutatkozott. Az 1960-as években a fejlett tőkéso.-okban a gazd. esetenkénti visszaesése, a kormányok reakciós bel- és külpol. lépései láttán főleg az értelmiség egyes, a munkásmozg.-aktól messzebb álló fiatalabb csoportjai (egyetemisták), körében mutatkoztak az ~sal rokon jelenségek, közülük legjelentékenyebb az 1968. máj.-i franciao.-i tüntetések voltak. Egyes ún. „újbaloldali" irányzatokban napjainkban különböző elnevezésekkel anarchista tendenciák éledtek újjá. — *Irod.: Marx, Karl—Engels, Friedrich—Lenin, Vlagyimir Iljics:* Az anarchizmusról 1970. 336. old. — *Green,* Gil: Új radikalizmus: anarchizmus vagy marxizmus? 1973. 229 old.

anarcho-szindikalizmus: az anarchista elméletnek, illetőleg az anarchista csoportoknak a szakszervezeti mozgalomba való behatolása alapján létrejött munkásmozgalmi irányzat. Fellépését megelőzte az *anarchizmus* és a *szindikalizmus* válsága, a szd. mozg.-ban jelentkező *opportunizmus.* Az ~ antikap. célkitűzéseket hirdetett, miközben megőrizte a szindikalisták, anarchisták pol.-ellenességét s a szindikalisták azon tételét, hogy a harc fő formája a gazd. küzdelem. Az ~ban rendkívül sok a tagadás (a szociáldemokrácia, a pol. és parlamenti harc, a kispolgári szövetségesek, a *proletárdiktatúra* elvetése). Az ~ a századforduló idején hódított teret, 1895—1914 hegemón szerepe volt a francia szaksz. mozg.-ban (CGT), befolyásos volt Spanyolo.-ban (CNT), Olaszo.-ban és az Egyesült Államokban (IWW), de érvényesült Nagy-Britanniában, Hollandiában és másutt is. A századforduló után hívei jelentős munkástömegeket mozgósítottak a tőke elleni mindennapi küzdelemre, s eközben erőteljes harci formákat alkalmaztak *(bojkott, szabotázs, általános sztrájk).* Azt hirdették, hogy az állandó *direkt akció*k a munkástömegeket „megedzik" a társadalom teljes átalakítására, a tőke megdöntésére. Az ~ szerint a győzelem után az államszervezet helyét a szaksz.-ek hálózata veszi át, a gazd. alapsejteket pedig a helyi szaksz.-ek körül képezik ki. Az ~t elméleti téren mindvégig átszőtte az anarchizmus, a mindennapi gyakorlatban azonban inkább a szindikalizmus befolyásolta. Az ~nak sok árnyalata van, amelyekben különböző arányban keverednek az anarchista és a szindikalista elemek. Az ~ és a szindikalizmus között határozott választóvonalat nem lehet húzni. (Egyes hazai és külföldi képviselőiről l. *anarchizmus.*) Az I. vh. éveiben Mo.-on az ~ — amelyhez pályájának egyes szakaszain *Szabó* E. is közel állott — *Mosolygó* A. révén valamelyest megerősödött a munkások s részint a diákok között, de önállóan ható erővé nem vált.

Andersen, Alsing (1893. febr. 5.—1962. dec. 5.): dán szociáldemokrata. A 30-as években az SZMI VB tagja. Több alkalommal volt miniszter; az ország náci megszállásakor hadügyminiszter, majd a megszállás idején néhány hónapig (1942) pénzügyminiszter. Az 1956-os mo.-i ellenforr. leverése után elnöke lett az ENSZ ún. „magyar bizottságának". 1957—62 a dán SZDP alelnöke és az SZI elnöke.

Andersen Nexø, Martin, eredetileg *Andersen* (1869. jún. 26.—1954. jún. 1.): dán regényíró, kommunista. Munkás, majd tanító, később csak írással foglalkozott. *Dánia Kommunista Pártjá*nak alapító tagja. 1920—30 Németo.-ban élt; akkor és később szenvedélyesen védelmezte a SZU-t, bírálta a szd. opportunizmusát. A *Nemzetközi Munkássegély* egyik alapítója, a dán VS elnöke. A náci megszállás után bebörtönözték; megszökött és Svédo.-ba ment, majd a SZU-ban élt; 1945-ben visszatért hazájába. 1951— haláláig az NDK-ban élt. A világhírű „Hódító Pelle" és a „Szürke fény" c. regénye a dán munkásosztály kialakulását, a szaksz. mozg. hőskorát ábrázolja önéletrajzi elemekkel. — *M.:* Hódító Pelle. 1950. 919 old. — Szürke fény. (Bev.) Birkás Endre. 3. kiad. 1963. XIII, 681 old. — Keserű-édes ifjúság. (Önéletrajzi regény.) 1972. 579 old. *Irod.: Dimsic, Alekszander:* Martin Andersen-Nexö. 1953. 147 old.

Andics Erzsébet (Bp., 1902. jún. 22.—): történész; kommunista. 1918— a KMP tagja. A TK megdöntése után Bécsbe emigrált, 1921-ben illeg. pártmunkára Bp.-re jött. 1921 tavaszán letartóztatták és 15 évi fegyházra ítélték. 1922-ben *fogolycsere-akció* keretében a SZU-ba került. Ott aspirantúrát végzett, majd főiskolákon és egyetemeken tanított. 1945. jan.-ban hazatért és

1956-ig vezető párt- és állami tisztségeket töltött be. 1946—48 az MKP KV póttagja, 1948—56 az MDP KV tagja. 1945—57 országgyűlési képviselő, 1949—57 az Elnöki Tanács tagja. 1948—50 a Közgazdasági Egyetem tanára, 1950—73 az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanszékvezető tanára. — *M.:* Munkásosztály és nemzet. 5. kiad. 1949. 127 old. — Kossuth harca az árulók és megalkuvók ellen a reformkorban és a forradalom idején. 1955. 303 old. — A Habsburgok és Romanovok szövetsége. Az 1849. évi magyarországi cári intervenció diplomáciai előtörténete. 1961. 452 old. — A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848—49-ben. II. III. köt. — Metternich és Magyarország. 1975. 410 old.

André, Edgar (1894. jan. 17.—1936. febr. 4.): német kikötőmunkás, kommunista. 1923— KP-tag, a *Vörös Frontharcos Szövetség* hamburgi szervezetének vezetője. 1933-ban a fasiszták letartóztatták, majd Hamburgban kivégezték. A spanyolo.-i *Nemzetközi Brigádok* egyik zászlóalja ~ nevét viselte.

Andrejev, Andrej Andrejevics (1895. okt. 30. [nov. 12.] — 1971. dec. 6.): szovjet-orosz munkás. 1914— bolsevik. 1915—17 az OSZDM(b)P pétervári szervezetének egyik vezetője. 1917—19 az Urál-vidéken és Ukrajnában dolgozott, részt vett az intervenció elleni harcokban. 1920— az SZKP KB tagja, 1924—25 a KB titkára. 1932—52 a Pol. Iroda tagja, 1935—46 az SZKP KB titkára. 1939—52 a Központi Ellenőrző Bizottság elnöke, 1946—53 a SZU minisztertanácsának elnökhelyettese. 1953—62 a Legfelső Tanács Elnökségének tagja.

Angaretis, Zigmas, Jonovics, eredetileg *Aleksza* (1882. jún. 13.— 1940. máj. 22.): litván hivatásos forradalmár, kommunista. 1906— a Litván Szociáldemokrata Párt tagja. Lapszerkesztő, 1909-ben 4 évre ítélik, 1915-ben az Angara folyó vidékére száműzik; innen felvett neve. A forr. győzelme után az OSZD(b)MP petrográdi szervezete litván szekciójának titkára. 1918—19 az első litván szovjetkormány belügyi népbiztosa. 1920— a Litván KP külföldi irodáját vezeti. 1921— pártja megbízottja a KI-ben. 1925—35 a KI Nemzetközi Ellenőrző Bizottságának titkára.

Anglia Kommunista Pártja: *Nagy-Britannia Kommunista Pártja*

Antal János (Bp., 1907. okt. 17.— ukrajnai front, 1943. dec.): író, újságíró; kommunista. 1929— tagja a KMP-nek. Cikkei a *100%*-ban, a *Társadalmi Szemlé*ben, a *Korunk*ban, az Új Harcosban és a *Gondolat*ban jelentek meg, gyakran Horváth János, ill. Berecz István névvel. Az Inprekorr. mo.-i tudósítója. Ő szerk. a szaksz. ellenzék több újságját is. A 30-as évek elején a KMP illeg. központi lapjának, a *Kommunista*nak szerk.-je. 1937-ben letartóztatták és 6 évi szabadságvesztésre ítélték, 1942-ben a szegedi börtönből büntetőszázaddal a frontra vitték, ahonnan nem tért vissza.

antialkoholizmus: törekvés, amely a szeszes italok fogyasztásával járó politikai, gazdasági, szociális, kulturális, egészségügyi és egyéb károk felderítésére és megszüntetésére irányul. A kap.-ban a prol. kevéssé öntudatos elemei számára a szeszfogyasztás a valóságtól való menekülés hamis útja volt, s az uralkodó *osztály* kezében eszköz a *munkásosztály* testi és szellemi nyomorban tartására, az öntudatosodás és a szervezkedés akadályozására. A forr. munkásmozg.-nak ezért mindenkor fontos részét képezte az ~. 1904-ben *Madzsar* J., *Szerdahelyi* S. és *Wankó* K. megalapították az *Alkoholellenes Munkásszövetség*et. Az alkoholizmus társadalmi veszélye a szoc. és a szoc.-t építő társadalmakban is fennáll. Az ~ ezért itt is jelentős helyet foglal el a társadalmi szervezetek tevékenységében. Ez irányú tevékenységüket a szoc. állami és közigazgatási szervek hatékonyan támogatják.

antiimperializmus: korunk világot átfogó, különböző osztályhelyzetű és különböző világnézetű tömegekre kiterjedő, haladó eszmei áramlata, társadalmi-politikai mozgalma az *imperializmus* világuralmi törekvéseinek megakadályozására, a tőkés monopóliumok nemzetközi méretű kizsákmányoló és népelnyomó tevékenységének korlátozására. Nem azonos a munkásságnak a tőkés kizsákmányolás elleni ált. *osztályharc*ával, de nem is választható el tőle; eszmei-pol. tartalma különböző *osztály*ok és rétegek közös érdekeit tükrözi. Vezető ereje a nemzetközi komm. mozg. Legfőbb bázisa a SZU és a *szocialista világrendszer*. Világméretű programját a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásai* körvonalazták. Az imperializmus elleni küzdelemben jelentős részt vesznek a függetlenné vált o.-ok haladó és nemzeti erői, a gyarmati felszabadító mozg.-ak, a tőkés o.-ok forr. és haladó szervezetei, valamint a százmilliókat felölelő nemzetközi *békemozgalom*. Az ~ legjelentősebb eredménye a gyarmati rendszer felszámolásáért vívott harchoz fűződik; további feladatai a nemzeti függetlenség kiharcolására és megvédésére, a *neokolonializmus* ellen, az imp. gazd., katonai és ideológiai terjeszkedése ellen irányulnak. Az ~ jegyében folyó nemzetközi összefo-

gást nehezíti, a küzdelem hatékonyságát gyengíti a KKP vezetőinek egységbontó tevékenysége a nemzetközi komm. mozg.-ban és a szoc. táborban. — *Irod.: Szántó György:* Imperialista és antiimperialista stratégia. 1970. 152 old.

Antikainen, Toivo (1898. jún. 8.—1941. okt. 4.): finn munkás, kommunista. 1915—18 az FSZDP tagja, annak balszárnyán állt. Részt vett az 1918. évi finn proletárforr.-ban, *Finnország Kommunista Pártjá*nak egyik megalapítója. 1918—20 harcolt a szovjet-orosz polgárháborúban. 1923-ban a KB, 1925-ben a PB tagja. 1934-ben bíróság elé állították; élete megmentéséért nagy nemzetközi kampány folyt. Életfogytiglanra ítélték, 1940. máj.-ban a szovjet kormány közbenjárására kiszabadult. Karél-finn küldöttként a SZU Legfelsőbb Tanácsa Nemzetiségi Tanácsába választották. A *Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújá*ban hősi halált halt.

antikomintern paktum: névleg a kommunista mozgalom, valójában elsősorban a SZU ellen kötött agressziós célú egyezmény. 1936. nov. 25. hozta létre Németo. és Japán. 1937. nov. 6. Olaszo., 1939. febr. 24. Mo. és Mandzsukuo, 1939. márc. 27. Spanyolo. csatlakozott az ~hoz. 1941. nov. 25. a paktumot további 5 évre meghosszabbították, ugyanakkor csatlakozott Bulgária, Finno., Dánia, Szlovákia, Horváto. és a japánok által megszállt Nankingban székelő kínai bábkormány. Az ~ valójában a fasiszta hatalmak világuralmi törekvéseit fejezte ki, amint ez az 1940. szept. 27-i német—olasz—japán háromhatalmi szerződésben kifejezésre is jutott.

antikommunizmus: a kommunizmus eszméje ellen, a kommunista mozgalom és a szocialista-kommunista társadalmi rend megvalósítása ellen irányuló politikai, katonai, gazdasági, ideológiai célkitűzések, törekvések, akciók összessége. Történelmi előzményei visszanyúlnak a modern munkásmozg. kezdetéig, amikor — a *Kommunista Párt Kiáltványa* szavaival — a „kommunizmus kísértete" ellen „szent hajszára szövetkezett... a régi Európa minden hatalma..." — Az *imperializmus* korának ~a az első komm. párt megjelenésével, az első győzelmes szoc. forr.-mal kezdődik. Fontos tényei: a fiatal szovjethatalom megdöntésére indított *intervenció és polgárháború Oroszországban;* a világszerte megalakuló komm. pártok és a KI ellen indult rágalomhadjárat, rendőri, hatósági megtorlások; a magy. TK vérbefojtása; a szovjet ötéves tervek s a szoc. felépítése elleni gazd. és pol. *bojkott;* a háborús fenyegetés, a *fasizmus* uralomra juttatása, az *antikomintern paktum* létrehozása és a fasiszta hatalmak szovjetellenes *háborúja.* — Az ~ történetében új szakasz következett be a második vh. után, amikor az imp. vezető körök kibontakoztatták a hidegháborút a SZU megerősödésének, a komm. világmozg. kiterjedésének, a *szocialista világrendszer* létrejöttének akadályozására. Korunkban, a szoc. o.-ok következetes pol. és diplomáciai erőfeszítései nyomán a nemzetközi kapcsolatokban bekövetkezett enyhülés és a *békés egymás mellett élés* politikája elveinek fokozódó érvényesülése idején az ~ fegyvertárában különös jelentőségre tettek szert az ideológiai eszközök, bár az imp. csoportok a világ különböző pontjain időnként továbbra is alkalmazzák a pol. és a katonai beavatkozás módszereit, helyi konfliktusok, válságok kirobbantásával kockáztatva az enyhülés folytatódását, sőt a világbékét is. A mai ~ — régebbi eszközei mellett — gátlástalanul felhasználja a komm. mozg. szakadárjainak a szoc. rendszer elleni rágalmait (pl. a kap. állítólagos visszaállítása a szoc. o.-okban; imp. „szuperhatalmi" törekvések tulajdonítása a SZU-nak), valamint a revizionista szociológusok különböző tételeit (pl. a marxizmus szembeállítása a leninizmussal; a *„demokratikus szocializmus"* szembeállítása a *proletárdiktatúrá*val; az „új osztály" tana stb.). — *Irod.: Pálos Tamás:* Mi az antikommunizmus? 1974. 146 old.

antimarxizmus: azoknak az ideológiai és politikai megnyilvánulásoknak az összessége, amelyeknek az a céljuk, hogy gátat vessenek a marxizmus (l. *marxizmus—leninizmus*) térhódításának, illetve hogy azt kiszorítsák a munkásmozg.-ból és a haladó értelmiség gondolkodásából. Az ~ a marxizmus elterjedése óta a burzsoá tudomány és *ideológia* szerves része és a munkásmozg.-ban fellépő burzsoá és kispolgári irányzatok egy részének legfőbb ideológiai és pol. megnyilvánulása. Tartalmát tekintve a termelőeszközök magántulajdonának, a burzsoá államnak, esetenként a burzsoá nacionalizmusnak, a filozófiai idealizmusnak, a vallásosságnak, az egyház befolyásának a védelme a marxizmussal szemben, az *osztály*ok együttműködésének hirdetése az *osztályharc* szükségességével szemben. Megjelenési formáját tekintve rendkívül változatos, sokrétű, áthatja a polg. társadalom szinte minden életmegnyilvánulását. Szűkebb értelemben ~on a kifejezetten marxizmusellenes szellemi irányzatokat, ideológiai termékeket értjük, tágabb értelemben ide tartozik minden, esetenként magát marxizmusnak is nevező, de valójában nem marxista társadalmi-pol. eszmeáramlat. A munkásmozg.-ban fellépő burzsoá és kispolg. irányzatok között a *kereszténységszocializmus* az ~ legkövetkezetesebb képviselője, de a *tradeunionizmus*, a *szindikalizmus*, az *anarchizmus* és más

nyílt opportunista irányzatok is az ~ megnyilvánulásaivá váltak. A marxizmus elterjedése óta fellépő kispolg. antikap. irányzatok, a *narodnyikok*, a népiesek és a különböző más *harmadikutas* áramlatok ilyen értelemben szintén az ~ megnyilvánulásai.

antimilitarizmus: a modern kapitalizmus idején kialakult militarizmus ellen folytatott harcra vonatkozó nézetek s ezek alapján kibontakozott politikai mozgalom. Szűkebb értelemben a forr. prol. *propagandá*jának és *agitáció*jának az a része, amelyben a *tudományos szocializmus* alapján meghatározzák a modern militarizmus fogalmát, helyét és szerepét az *osztályharc*ban, a forr. prol. feladatait az ellene való harcban, e harc szervezésének sajátos módját és eszközeit. A militarizmus tendenciája fokozatosan nő a tőkéso.-okban, különösen a kap. ált. válsága időszakában. (Az állam fokozódó beavatkozása a gazd. életbe, a hadigazd., a katonai költségvetések növekedése, a hads. különleges helyzete az állam és a társadalom életében, a dem. szabadságjogok szűkítése, a hidegháború.) A forr. prol. az ~t összekapcsolja az imp. *háború* ellen, a békéért, a dem.-ért, a szoc.-ért folytatott harccal. Ez lehetővé teszi, hogy a forr. prol. kiszélesítse befolyását a békét kívánó tömegekre és szövetségeseket szerezzen más társadalmi *osztály*okból és rétegekből. Az ~ élesen eltér tehát a polg. *pacifizmus*tól, azzal ellentétben nem ítéli el, sőt támogatja az elnyomás elleni forr. harcot, és a militarizmus ellen sem passzív helytelenítéssel, hanem tömegakciók szervezésével küzd. Az imp. kialakulása előtti időben a forr. munkásmozg. feladata annak megvilágítása volt, hogy a militarizmus és a hódító háborúk a társadalom életéből csak a kap. megdöntésével tűnhetnek el. — Az imp. korában a militarizmus agresszívebbé válása és a munkásmozg. elleni támadásai miatt az ~ a munkásmozg. mindennapi harci feladatává vált. A II. Int. kongr.-ai ismételten foglalkoztak e kérdéssel: a hadihitelek megszavazása ellen, a leszerelés, az ifj.-nak antimilitarista szellemben való nevelése mellett foglaltak állást. Az ~ széles körű kibontakozása a munkásmozg.-ban az 1907—1914-es évekre esik. A szd.-k mellett jelentős részt vettek benne az anarchisták, anarcho-szindikalisták. A mozg. ereje tömegtüntetésekben és háborúellenes *direkt akció*kban (*szabotázs*ok stb.) mutatkozott meg főleg háborús válságok idején. A kormányok terrorral igyekeztek véget vetni a tömegmozgalmaknak, a kiemelkedő vezetőket (K. *Liebknecht*, T. *Mann* stb.) bebörtönözték. Az I. vh. kitörésekor az SZDP-k túlnyomó többsége megtagadta a II. Int. antimilitarista határozatait, s a háború szolgálatába állt. A legkövetkezetesebb háborúellenes álláspontot a *bolsevik*ok képviselték, de jelentős volt a ném. szd. baloldal ez irányú tevékenysége is. V. I. *Lenin* kidolgozta a háborúnak polgárháborúvá való átváltoztatására vonatkozó pacifistaellenes forr. platformot, amely a *zimmerwaldi konferenciá*n, majd a *kienthali konferenciá*n vált a balszárny álláspontjává. A háború végső szakaszában mindenütt előtérbe került a radikális antimilitarista szervezkedés. A NOSZF győzelme, a szovjet kormány békedekrétuma világszerte nagy lendületet adott az ~nak. Mo.-on a forr. antimilitaristák akciósorozata és propagandája egyik előkészítője lett a KMP létrejöttének. — A két vh. közötti időszakban a SZU és a KP-k voltak az ~ központjai. A harc irányvonalát a KI kongr.-ai szabták meg. A *fasizmus* németo.-i hatalomra jutása (1933) után a nemzetközi munkásmozg. fő feladatává a fasizmus és a háború elleni harc vált. A KI VII. kongr.-a (1935) kidolgozta az e feladat megoldására irányuló *munkás-egységfront* és antifasiszta *népfront* létrehozására vonatkozó programot. A II. vh. kirobbantása után a KP-k minden o.-ban a *fasizmus* és háború ellen harcoló nemzeti *egységfront* élére álltak, háborúellenes akciókat szerveztek. Az ~ jelenlegi formája: sokoldalú harc az állammonopolkap. tendenciák ellen (hadikiadások csökkentéséért, atomfegyverkezés eltiltásáért, leszerelésért, a demokratikus vívmányokért stb.). (L. *békés egymás mellett élés, ellenállási mozgalmak; pacifizmus*). — *Irod.: Vlagyimir Iljics, Lenin:* A harcos militarizmus és a szociáldemokrácia antimilitarista taktikája. — Lenin, V. I.: Összes művei. 17. köt. (2. kiad.) 1968. 172—182. old.

antiparlamentarizmus: a munkásmozgalomban fellépő olyan nézetek és törekvések összessége, amelyek tagadják, hogy a burzsoá parlament a *munkásosztály* érdekében felhasználható, és igyekeznek megakadályozni a munkáspártok választójogi küzdelmeit, parlamenti tevékenységét. Az ~ a 19. sz. végén lépett fel a munkásmozg.-ban, amikor Németo.-ban a szociáldemokrácia eredményesen használta fel a burzsoá parlament intézményét a munkásosztály követeléseinek hangoztatására. Az I. vh. előtti másfél évtizedben az *anarchizmus*, *anarcho-szindikalizmus* és a *szindikalizmus* irányzata akarta távoltartani a munkásosztályt a parlamenti harctól. A bolsevik pártban fellépő *otzovizmus* szintén elutasította az 1905—07-es forr. veresége után létesített ellenforradalmi Duma felhasználásának pol.-ját. A komm. világmozg. kialakulásakor a *baloldaliság* egyik helytelen megnyilvánulása volt az ~. A „baloldaliak" távoltartották a komm.-kat a választási, ill. a parlamenti harctól és ezzel gátolták a mozg. fejlődését. A parlamenti munka je-

lentőségének egyoldalú túlbecsülése is távol áll a marxista—leninista pol.-tól. (L. *parlamenti kretenizmus.*)

Antonov-Ovszejenko, Vlagyimir Alekszandrovics; álneve *Stik,* írói neve A. *Galszkij* (1884. márc. 9.[21]—1939): szovjet-orosz hivatásos tiszt, mensevik, majd bolsevik párt- és állami vezető. 1903— az OSZDMP tagja. 1905—06-ban a novo-alekszandriai, 1906-ban a szevasztopoli felkelés megszervezője. Halálra ítélték, de fogságából megszökött, Finno.-ban, Pétervárott és Moszkvában tevékenykedett. 1910—17-ig franciao.-i emigrációban a *mensevikek*hez csatlakozott. 1917. máj.— bolsevik. Mint a Pétervári Forradalmi Katonai Bizottság titkára, részt vett a Téli Palota ostromában és az Ideiglenes Kormány letartóztatásában. A polgárháború éveiben az Ukrán Front parancsnoka volt. 1922—24 a közt. katonai tanácsának pol. osztályát vezette. 1923—27 átmenetileg a trockista ellenzék befolyása alá került. 1925— diplomataként dolgozott. A törvénysértések áldozata lett. Rehabilitálták.

Antos István (Nagyszombat, 1908. jún. 25.—. Bp., 1960. jan. 5.): közgazdász; kommunista. 1945. febr.-ban lépett be az MKP-ba. 1945— az Orsz. Gazd. Tanács főtitkára és pénzügyminisztériumi államtitkár. Jelentős szerepet játszott az 1946-os stabilizáció előkészítésében és végrehajtásában. 1951— pénzügyminiszterh., 1954— a Közgazdaságtudományi Egyetem tanszékvezető tanára. 1955. ápr.—1956. okt. az MDP KV terv- és pénzügyi osztályát vezette. A Forr. Munkás-Paraszt Kormányban a pénzügyminiszter első helyettese, 1957 májusától pedig pénzügyminiszter. 1957-ben az MSZMP KB póttagjává, 1959-ben a VII. kongr.-on a KB tagjává választották.

Anyag- és Adatszolgáltatás: az MDP KV Oktatási, majd Agitációs és Propaganda Osztályának folyóirata, 1949. febr.—1956. szept. (Korábban, 1947. aug.-tól az SZDP Központi Oktatási Titkárságának Anyag- és Adatszolgáltatása; 1948. szept.— az MDP KV Oktatási Osztályának Anyag- és Adatszolgáltatása.) Havonta jelent meg Bp.-en; a külföldi testvérpártok sajtójából átvett írások magy. nyelvű közlésével segítette a *párt* tájékoztató és *propaganda*munkáját. Főszerkesztője 1949— *Révész* F., 1951— Biró Zoltán, 1953— *Lakatos* É. volt.

Apostol, Gheorghe (1913—): román vasúti munkás, kommunista. 1934— az RKP tagja. Szaksz.-ekben és más tömegszervezetekben dolgozott. 1937—44 börtönben volt, ahonnan megszökött. A felszab. után előbb a szaksz. mozg. irányító szervének titkára, majd elnöke. 1945. okt.— a KP KB, 1948—69 a PB (ill. VB), majd az Állandó Elnökség tagja. 1952—54, majd 1961—68 a minisztertanács első elnökh.-e, 1954. ápr.—1955. okt. a vezető állami és pártfunkciók szétválasztása idején a KB első titkára. 1955—61 és 1968—69 a szaksz.-ek központi tanácsának elnöke. 1969. aug.-ban a munkájában elkövetett hibák és a komm. erkölcs szabályainak megsértése miatt leváltották tisztségeiből. — *M.:* A Román Nép Köztársaság szakszervezeteinek harca a szocializmus építéséért. Bukarest 1957. 95 old.

Applegarth, Robert (1834—1924): angol műasztalos, szocialista. Az asztalos- és ácsszaksz. főtitkára (1862—71). A Londoni Szakszervezeti Tanács, s 1865-ben, majd 1868—72 az I. Int. Főtanácsának tagja. A Reform Liga egyik vezetője. 1871-ben nem írta alá K. *Marx* „Polgárháború Franciaországban" c., a *Párizsi Kommün*t méltató kiáltványát. Később visszavonult a mozg.-tól.

Áprilisi tézisek: V. I. *Lenin* tervezete a bolsevik párt pol. irányvonalára. 1917. ápr. 4-én (17), a hazatérését követő napon Lenin Petrográdon tézisek formájában ismertette. Megjelent a *Pravda* ápr. 7-i (20) számában. Az ~ megjelölte az oroszo.-i polg. dem. forr. szoc. forr.-má fejlesztésének konkrét útját. Hangsúlyozta az Ideiglenes Kormány háborús pol.-jának imp. jellegét és követelte e pol. határozott elítélését. További főbb gondolatai: semmiféle támogatást az Ideiglenes Kormánynak, a kettős hatalmat munkás- és katonaküldöttek hatalmával kell felváltani. Rámutatott, hogy amíg a kormányzati dualizmus fennáll, lehetséges a hatalom viszonylag békés átvétele; a burzsoá parlamenti közt.-ot a *szovjet*ek közt.-ának kell felváltania. Követelte a nagybirtok kisajátítását, a föld nacionalizálását, a bankok egyesítését egyetlen nemzeti bankban, az ipar munkásellenőrzését. Indítványozta a pártkongr. azonnali összehívását, a párt „szociáldemokrata" elnevezésének „kommunistára" változtatását, a valóban forradalmi, a III. Int. létrehozását. Az *eszerek* és *mensevikek* ellenségesen fogadták az ~et. A bolsevik pártban L. B. *Kamenyev,* G. J. *Zinovjev,* A. G. Sljapnyikov vitatták az ~et, s hangoztatták, hogy Oroszo.-ban még nem értek meg a feltételek a szoc. forr.-ra. A párt 1917. ápr.-i VII. konferenciája az ~et pol. irányvonalként elfogadta. — *Irod.: Lenin, Vlagyimir Iljics:* A proletariátus feladatairól a jelenlegi forradalomban. — Lenin, V. I.: Összes művei. 31. köt. 2. kiad. 1972. 113—118. old.

Április—Május Forradalmi Párt, *Partido Revolucionario Abril y Mayo:* salvadori forradalmi

szervezet; alakult az 1944. ápr.—máj.-i forr. fellendülés időszakában. Részt vett az 1960-as népi felkelésben. Mélyreható dem. és antifeudális átalakulásért küzd, támogatja a kubai forr.-at, fellép az USA beavatkozása ellen. 1961— illeg. Főtitkára: Roberto Carias Delgado.

Április 4.: Magyarország felszabadulásának ünnepe. 1945-ben ezen a napon űzték ki a szovjet csapatok Nemesmedves községnél Mo. területéről a ném. haderő utolsó egységeit. Ezzel az o. egész területe felszabadult a ném. és magy. fasiszták uralma alól. Ezt a napot 1945-ben a Minisztertanács határozata a felszab. ünnepévé, 1950-ben pedig az Elnöki Tanács törvényerejű rendelete a M. Népköztársaság legnagyobb nemzeti ünnepévé nyilvánította.

aprista mozgalom: kispolgári, reformista, kezdetben latin-amerikai, később perui ideológiai irányzat, ill. ennek bázisán működő politikai párt. 1924-ben Mexikóban bontott zászlót a perui V. R. Haya de la Torre vezetésével Amerikai Népi Forradalmi Szövetség (Alianza Popular Revolucionaria Americana — APRA) néven. Igen rövid ideig működött együtt a komm. mozg.-mal; 1931-től, amikor perui párttá vált (Partido Aprista Peruano — Perui Aprista Párt), a *Perui Kommunista Párt* és a marxista—leninista eszmék ellenlábasa. Az ~ eredeti célja az indiánok lakta latin-amerikai országokban az indián népességnek a megreformált kap.-ba való integrálása és ezen országok szövetségének létrehozása. Fokozatosan reformelképzeléseitől is eltávolodott és egyre megbízhatóbb támasza lett az amerikai imp.-nak. 1945-ben megkapta a szavazatok abszolút többségét, de vezére nem foglalta el az elnöki széket. Jelenleg a pozitív pol.-át folytató perui katonai kormányzat ellenfele.

Apró Antal (Szeged, 1913. febr. 8.—): építőmunkás; kommunista. 1929— vesz részt a munkásmozg.-ban, 1931 óta tagja a KMP-nek. Az 1930-as években a MÉMOSZ vezetőségének tagja. A szaksz. baloldali ellenzékének egyik vezetője, az 1935. évi *építőmunkás-sztrájk* egyik szervezője. A II. vh. éveiben részt vett a MÉMOSZ-ban működő komm. csoport munkájában. A ném. megszállás idején a fegyveres ellenállás szervezésében működött, 1944. szept.-ben bekapcsolódott az újjáalakuló KP vezetésébe. A felszab. előtt illeg. forr. tevékenysége miatt hét esetben volt fegyházban és internálva. — 1945—48. az MKP KB szaksz. osztályának vezetője, 1948—51. a SZOT főtitkára, ezután építőanyagipari miniszter, 1953—56. a Minisztertanács elnökh.-e. 1956 nov. — részt vett a párt újjászervezésében. Kezdettől tagja az MSZMP KB-jének és PB-jének. 1956 nov. — 1958. iparügyi miniszter, 1958—61. a Minisztertanács elnökének első h.-e. 1961—71. h.-e. 1956—71. a kormány Gazd. Bizottságának tagja, 1956—59. elnöke. 1959—71. a kormány Nemzetközi Gazd. Kapcsolatok Bizottságának elnöke, Mo. állandó képviselője a KGST-ben. 1945— ogy.-i képviselő, 1971— az Országgyűlés elnöke, a *Magyar—Szovjet Baráti Társaság* elnöke. — *M.:* A szocialista országok gazdasági együttműködéséért. 1964. 303 old. — A KGST-országok gazdasági együttműködése és a magyar népgazdaság. 1968. 306 old. — A szocializmus építésének útján. 1975. 290 old.

Arab Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége, *International Confederation of Arab Trade Unions:* haladó szellemű szakszervezeti szövetség, amely Szaúd-Arábia és Tunézia kivételével valamennyi arab állam szakszervezeteit tömöríti. Alakult 1956. márc. 26-án Damaszkuszban, az arab népek felszab. mozgalmából, a damaszkuszi konferencián. Nem tartozik egyik világszervezethez sem. Az SZVSZ erkölcsi támogatását élvezi és szoros kapcsolatot tart az *Össz-Afrikai Szakszervezeti Szövetség*gel, míg az SZSZNSZ bírálja a tevékenységét. Vezetésében többféle világnézet érvényesül, de az imp.-ellenes harc, a tömegek érdekvédelme s újabban a társadalomátalakítás kérdéseiben általában pozitívan foglal állást. Az ~ taglétszáma 1 millió, székhelye Kairó, főtitkára 1965—72 Favzi el-Sayed, 1972— Abdul Lalif Bultia, lapja The Arab Worker (Az Arab Munkás) (angol, francia és arab nyelven havonta).

Arab Újjászületés Szocialista Pártja, *Hizb al-Baath al-Arabijj al-Istirákijj:* pánarab jellegű, ideológiailag és szervezetileg nem egységes, haladó irányzatú párt. Alakult 1940-ben; 1940—54 Arab Újjászületés Pártja néven működött. Összarab jellege mellett 8 arab országban rendelkezik külön szervezettel és regionális vezetőséggel. — Nagy jelentőségű szerepet az iraki és a szíriai szervezet játszott; mindkét országban 1963-ban került hatalomra az ~ jobbszárnya. 1966. febr.-ban a szíriai ~ balszárnya, 1968-ban pedig az iraki ~ progresszívebb szárnya került hatalomra. Mindkét országban az ~ és a *Szíriai Kommunista Párt* ill. az *Iraki Kommunista Párt* Haladó Nemzeti Frontba tömörülve vállalják a kormányzást. Mindkét országban az ~ regionális vezetősége állást foglal az idegen tőke kisajátítása, az állami szektor fejlesztése, a tervgazdálkodás mellett, számottevően javították országaik kapcsolatát a SZU-val és a szoc. országokkal. Mindazonáltal mindkét párt változatlanul a

nacionalizmus és a pánarab gondolat talapzatán áll.

Aragon, Louis (1897. okt. 3.—): francia költő, író, újságíró, kommunista. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1957). 1927— az FKP tagja. A II. vh. idején az *ellenállási mozgalom* egyik szellemi vezetője. 1950— a KP KB tagja. Verseiben és regényeiben a francia polgárság hanyatlásáról, a francia nép életéről, az ellenállási mozg.-ról és a komm.-k harcáról rajzol eleven képet. — *M.:* A nagyhét. 1—2. köt. 1960. — Kommunisták. 1—2. köt. 1972. — A bázeli harangok. (3. kiad.) 1973. 314 old. *Irod.: Garaudy, Roger:* Louis Aragon útja. A szürrealizmustól a való világig. 1962. 447 old.

Aranyos György (1869—Szekszárd, 1919. aug. 8.): szabómester; szociáldemokrata, majd kommunista. A múlt század 90-es éveitől vett részt a munkásmozg.-ban, majd külföldre távozott és Svájcban telepedett le. A TK idején hazatért. 1919. máj.-ban kinevezték Tolna megye kormányzótanácsi biztosának. Részt vett az 1919. jún.-i ellenforr. lázadások leverésében. A TK megdöntése után a Prónay-zászlóalj egyik osztaga a szekszárdi *direktórium* többi tagjával együtt kivégezte.

Aranyossi Pál (Szentendre, 1887. aug. 4.—Bp., 1962. szept. 18.): író, újságíró; kommunista. 1918-ban lépett be a KMP-be, 1919-ben a *Vörös Újság* munkatársa volt. A TK megdöntése után *emigrációban* élt és az olasz, osztrák, svéd haladó sajtó számára dolgozott. 1926— francia komm. lapok munkatársa, a Regard (Figyelem) c. antifasiszta hetilap és a *Párizsi Munkás* szerkesztője, megalapította és *Bölöni* Gy.-gyel együtt vezette a Monde könyvkiadó magy. részlegét. Emigrációja idején kapcsolatban volt *Károlyi* M.-lyal. 1939-ben internálták, 1941-ben megszökött, illeg. úton hazatért Mo.-ra és bekapcsolódott a pártmunkába. A felszab. után újságíróként dolgozott. 1947—50 az újságíró-szövetség főtitkára, haláláig az MSZMP Bp. VI. ker. biz.-ának tagja.

Aranyossi Magda (*Aranyossi Pálné Nádas Magda*, Bp., 1896. szept. 24—): kertészeti szaktanító, újságíró; kommunista. 1917 óta vesz részt a munkásmozg.-ban. 1918-ban a baloldali pedagógusok mozg.-ainak, 1919-ben a tanítók szakszervezetének aktivistája. A TK leverése után emigrált; Ausztriában, Olaszo.-ban, Svédo.-ban, Németo.-ban, majd Franciao.-ban dolgozott. 1924— az NKP, 1926— az FKP tagja volt. 1930— a párt magy. alcsoportja vezetőségének tagja, párizsi titkára; a magy. nőmozg. lapjának szerk.-je, a *Párizsi Munkás* munkatársa. Alapító tagja és lapszerk.-je a nők antifasiszta és háborúellenes nemzetközi szervezetének. 1939— illeg.-ban dolgozott. 1941-ben hazatért és bekapcsolódott a hazai illeg. komm. munkába. A felszab. után az MNDSZ alapító tagja, az Asszonyok c. lap szerk.-je. 1949— a Magyar Munkásmozgalmi Intézet ill. a Párttörténeti Intézet munkatársa. — *M.:* Frankel Leó. 1952. 358 o. — Nem tehettem másként (Alpári Gyula élete). 1957. 61 o. — Lázadó asszonyok. A magyar nőmozgalom története 1887—1919. 1963. 171 o.

Arany Trombita: *Táncsics* M. hetilapja, 1869. jan. 23.—dec. 21. Szerk.-je Táncsics, majd *Sassy* Á. volt. A lap 1869. jún.-ban az *Általános Munkásegylet* orgánuma lett. Szerkesztésében ettől kezdve egy háromtagú munkásbiz. (*Ihrlinger* A., *Kretovics* J. és Szmolényi Nándor) is részt vett. Az ~ cikkeiben Sassy és Táncsics plebejus demokratizmusa keveredett Kretovics és *Politzer* Zs. lassalleánus nézeteivel. A lap közölte a bp.-i munkásság 1869. aug. 22-i népgyűlésén elfogadott programot, terjesztette a lassalleánus eszméket és beszámolt a mo.-i munkások első gazd. és pol. harcairól. — *Irod.: Illés Ilona:* Munkások Újságja. (1848.) Forradalom. (1849.) Arany Trombita. (1869.) Repertórium. 1973. 164 old.

Arató Emil (Lugos, 1885. nov. 17.—): orvos; szociáldemokrata, majd kommunista. 1902— vesz részt a munkásmozgalomban. 1907— a lugosi szd. pártszervezet titkára, 1910— az MSZDP Bp.-ferencvárosi szervezetének alelnöke és a munkásbiztosító pénztár körzeti orvosa volt. A polg. dem. közt. és a TK idején az orvosok szaksz.-ében dolgozott. A TK megdöntése után megtorlásul állásából elbocsátották. A 20-as évek elejétől kapcsolatban volt a KMP-vel és *Stromfeld* A. oldalán részt vett az MSZDP baloldali ellenzékének munkájában. 1924— az *Alkoholellenes Munkásszövetség* elnöke és a „Munkás Sport és Egészségügy", majd a Munkáskultúra c. lap szerk.-je. A 30-as években az MSZDP óbudai szervezetében tevékenykedett. Részt vett a *Magyarországi Vörös Segély* munkájában. A felszab. után az MKP tagja, különböző állami és pártfunkciókat töltött be. Mint a Bp.-i Testnevelési és Sportegészségügyi Intézet igazgatója vonult nyugalomba.

Arbeiter-Zeitung (Munkásújság): 1889—*Ausztria Szocialista Pártjának* központi lapja. Havonta kétszer, 1895— napilapként jelent meg. 1920— főmunkatársa *Kunfi* Zs. is. Egész Közép-Európa egyik legtekintélyesebb szd. lapja volt. 1934-ben betiltották. 1934—39 Brnóban, majd Párizsban jelent meg. Példányszám: 105 ezer. Alapítója és első főszerk. 1918-ig V. *Adler*, 1931-ig F. *Aus-*

terlitz, 1934-ig O. *Pollak*, 1945—62 ismét O. Pollak, 1962—67 Franz Kreuzer, 1967—69 Paul Blau, 1969— Manfred Schench.

Arbeiter Wochen-Chronik: Munkás Heti krónika

arditi del popolo: *népi őrség*

Argentína Kommunista Pártja, *Partido Comunista de Argentina:* Latin-Amerika időben elsőként (1918. jan. 6.) megalakult és számszerűleg legjelentősebb pártja. (1920. dec.-ig Nemzetközi Szocialista Párt néven.) Létrehozását *Argentína Szocialista Pártjá*nak háborúellenes, internacionalista balszárnya kezdeményezte; alapítói között voltak L. *Recabarren* (~ első főtitkára), V. *Codovilla,* Rodolfo Ghioldi, Luis Miranda és mások. II. kongr.-án (1919. ápr.) szakított a II. Int.-val és csatlakozott a KI-hoz, majd 1920. dec.-ben elfogadta a *21 felvételi feltételt* (1920—30; 1945—59; 1964—66 és 1971. júl.— leg., egyébként betiltva). Alapításakor kitűnt háborúellenes és az orosz forr.-mal szolidarizáló felléptével, a Latin-Amerika-szerte követelt egyetemi reform kiharcolásával. 1925 és 1927 a forr. lehetőségeiről, ill. a SZU-hoz való viszonyáról folyó belső vita szakadáshoz vezetett. VIII. kongr.-a (1928) az érlelődő forr.-at antiimp. és agrárjellegűnek jelölte, meghatározva, hogy a forr. fő ellenségei az imp. monopóliumok és a földbirtokos oligarchia. Kezdeményezésére a II. vh. után rövid időre megalakult a népfrontszerű Demokratikus Szövetség, egyesítve a radikális, a szoc., a haladó dem. pártot, ~t, a független szaksz.-eket s több paraszti szervezetet. Az 1946. évi elnökválasztáson ez a tömörülés 46, J. Perón 54%-ot kapott. XI. kongr.-a (1946) újra síkraszállt az antiimp. agrárforr. mellett, kilátásba helyezte J. Perón pozitív intézkedéseinek támogatását, negatív lépéseinek bírálatát. Eddigi legjelentékenyebb választási sikerét 1957-ben aratta: a szavazatok 2,6%-ával 4 mandátumot szerzett. XII. és XIII. kongr.-a (1963, 1969.) a társadalom válságának okát a monopóliumok és az oligarchia uralmában jelölte meg; a dem. és antiimp. forr.-at a szoc. forr. első szakaszaként értékelte. A katonai dikt. évei (1966—73) alatt szigorúan illeg.; az 1966-os komm. ellenes tv. 8 évig terjedhető börtönnel fenyegette tagjait. 1971. júl.-tól enyhült, 1973 tavaszán megszűnt illegalitása. Az 1973 márc.-i választásokon a Forradalmi Népi Szövetség nevű blokkot támogatta; a szövetség megkapta a szavazatok 7,4%-át. Az ~ XIV., 27 év óta első leg. kongr.-a (1973. aug.) fő pol. feladatnak széles, szilárd, oligarchiaellenes és antiimp. dem. front alakítására szólított fel és elhatározta, hogy az 1973. szept.-i választásokon a 18 éves száműzetésből visszatért J. Perón megválasztását támogatta. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásai*n (1957, 1960, 1969). Taglétszám: 1955: 20 000; 1958: 80 000; 1965. és 1973. kb. 130 000. Központi hetilapja a Nuestra Palabra (A mi szavunk), elnöke: 1963—70 V. Codovilla, főtitkára J. *Alvarez Arnedo.*

Argentína munkásmozgalma: Az 1860-as évek végén munkás önsegélyező egyesületek alakultak. 1872—76 működött az I. Int. argentin szekciója. A század utolsó harmadában kezdődött nagyméretű európai bevándorlás ösztönzőleg hatott a kialakuló munkásmozg.-ra. 1890-ben a munkásszervezetek május 1-ét munkásünneppé nyilvánították. 1896-ban alakult meg *Argentína Szocialista Pártja,* a századforduló után pedig szaksz. központok jöttek létre: 1902-ben az Argentin Munkásszövetség(Federación Obrera Argentína), melyben anarchista és anarcho-szindikalista befolyás érvényesült, 1903-ban a szoc.-k vezetésével az Általános Munkásszövetség (Union General de Trabajadores). A szaksz. mozg. e megosztottsága évtizedekig fennmaradt, és ~nak egyik jellegzetes vonása. Néhány esetben a szaksz.-ek egységesen léptek fel (1904. dec. és az 1909. máj. általános sztrájk, amelyeket a kormány fegyveresen vert le). Az I. vh. idején kibontakozott pol. válság a baloldal megerősödését *(Argentína Kommunista Pártja),* a vh.-t követő gazd. helyzet a sztrájkmozg. fellendülését eredményezte (1918: 133 000; 1919: 309 000 a sztrájkolók száma). A fokozódó terror sem tudta meggátolni a tömegmozgalmakat: 1919. jan. ún. „tragikus héten" a munkásság egy hétig harcolt a hadsereg ellen; 1500-an haltak meg, 4000-en sebesültek meg. 1921. dec. patagóniai mezőgazd. munkások felkelésének vérbe fojtása. A 20-as évek második felében több reformot kénytelenek bevezetni: alapvető polg. szabadságjogok, munkástörvények. Az Általános Munkaszövetség (Confederación General del Trabajo — CGT) a szaksz. egységtörekvések eredményeképpen jött létre 1929-ben. Az 1930-i reakciós fordulatot követően betiltott haladó és ellenzéki szervezetek több kísérletet tettek népfront létrehozására — az erők tömörülése a diktatúra meggyengülését eredményezte. Az 1943-ban hatalomra került peronisták korlátolt szoc. intézkedései és szoc. demagógiája illúziókat keltettek a munkásosztály soraiban. Perón bukása után (1955) a peronizmus befolyása mindenekelőtt a szaksz.-ekben tovább szélesedett. Az 1950-es évek második felében romlottak a dolgozók életkörülményei, hatalmas sztrájkok bontakoztak ki. 1959: 3, 1962: 9 millió munkás sztrájkolt. Az Általános Munkaszövetség 1963. jan.-i kongr.-a elfogadta

a munkásosztály ún. harci tervét: a dolgozók helyzetének megjavítása, az ország gazd. fejlesztése és a nemzeti függetlenség megszilárdítása. A harci terv megvalósítására 1963. máj. 31. 24 órás ált. sztrájkot tartottak. 1964. máj.— jún.-ban pedig 8000 üzemet szálltak meg 24 órás időtartamra. Az 1966-os katonai puccs súlyosbította a munkásmozg. feltételeit (új munkaügyi törvények, sztrájkjog megnyirbálása stb.). Válaszképpen az 1968. máj.-i ált. sztrájkban 5 millióan vettek részt, 1969. jún.-ban Cordobában hatalomátvételi kísérletre került sor, sztrájkoltak a kikötőmunkások, többször tartott az argentin prol. 24, ill. 48 órás sztrájkot. A peronista vezetés alatt álló CGT-ben 1957-ben, majd az 1968-as kongr.-on ismételten szakadás következett be, utóbb a katonai kormányzáshoz való viszony kérdésében. A legjelentősebb csoportosulás a „CGT 62" elnevezésű, mely 62 (valójában 56) szaksz.-et tömörít. A CGT kb. 3 millió tagot számlál, nem tartozik egyik szaksz. világközponthoz sem és a peronista *„harmadik út"* ideológiája szellemében ténykedik. A KP elsősorban a baloldali szaksz.-eket egyesítő, kis létszámú, de igen mozgékony Szakszervezeti Egység és Koordinációs Mozgalom (Movimiento de Unidad y Coordinación Sindical — MUCS, alakult 1959, taglétszáma 200 000) segítségével igyekszik ellensúlyozni a CGT peronista felső vezetésének ingadozásait.

Argentína Szocialista Pártja, *Partido Socialista de Argentina:* alakult 1896-ban Európából bevándorolt, főleg olasz munkásokból. Szoros kapcsolatban volt az európai SZDP-okkal, reformista pol.-juk és gyakorlatuk befolyása alá került. A II. Int. kevés tengeren túli szekcióinak egyike. Az I. vh. alatt megerősödött internacionalista balszárnyából alakult *Argentína Kommunista Pártja.* A II. vh. után J. Perón híveinek a kispolgárságra és a munkásság nagy tömegeire gyakorolt befolyása mellett ~ nem tudott nagy párttá válni. 1958, ill. 1961 három, majd több részre szakadt. Az ~ néven működő párt centrista jellegű (komm.-ellenes, ugyanakkor ellenzi a külföldi monopóliumok térhódítását és a nagy hadikiadásokat); a baloldalból alakult a komm.-kal együttműködő Argentína Szocialista Pártja Élcsapat (Partido Socialista de la Argentina Vanguardia); a szélső jobbszárnyból alakult a Demokratikus Szocialista Párt (Partido Socialista Democratico), mely az SZI tagszervezete. ~ és utódszervezetei az 1965-i választásokon együttvéve a szavazatok kb. 3,5%-ával 6 képviselői mandátumot szereztek. 1966—71 valamennyi szoc. párt és szervezet betiltva; 1971. júl.— újra engedélyezték működésüket. Az 1973. márc.-i választásokon 0,91%-ot szerzett. Alapító: Alfredo Palacios. Taglétszám kb. 21 000 (1959). Főtitkár: Jorge Selser.

Arismendi, Rodney (1913. márc. 21.—): uruguayi jogász, újságíró, kommunista. 1930— *Uruguay Kommunistd Pártjá*nak tagja, 1936—39 az uruguayi komm. ifj. szövetség titkára. 1938— a KP KB tagja. 1940—44 a Justicia (Igazság), majd a Diario Popular (Néplap) szerk.-je. 1944— a KP VB tagja, 1946— parlamenti képviselő, 1946—50 a KP Montevideo területi biz.-ának titkára, 1951—55 a KB titkára, 1955— a KB első titkára, a párt elméleti folyóirata, az Estudios (Tanulmányok) szerk.-je. 1974. máj. — 1975. jan. letartóztatásban, majd emigrált.

Armand Inessza; eredetileg Jelizaveta Fjodorovna *Szteffen* (1874. ápr. 26.— 1920. szept. 24.): orosz hivatásos forradalmár. 1904 az OSZDMP tagja, bolsevik. Részt vett az 1905—07-i forr.-ban, száműzték. 1913— emigrációban, Párizsban V. I. *Lenin* mellett dolgozott. 1915 és 1916 a *zimmerwaldi* és a *kienthali konferenciák* résztvevője, aktívan bekapcsolódott a nemzetközi szoc. nő- és ifj. mozgalomba. Az 1917. febr. forr. után tért vissza Oroszo.-ba, részt vett az OSZDM(b)P VI. kongr.-án. A NOSZF után a munkásnők problémáival foglalkozott a KB-ban és a Kommunyisztka (Kommunista Nő) c. lap munkatársa. 1920-ban a komm. nőmozg. első nemzetközi konferenciáját irányította.

Arnedo Alvarez, Jerónimo: *Alvarez Arnedo,* Jerónimo

Arnot, Robin Page (1890. dec. 14.—): angol publicista, történetíró, kommunista. Pályája kezdetén a szindikalista *guild-szocializmus* híve, 1914— antimilitarista. 1920 *Nagy-Britannia Kommunista Pártjá*nak alapító tagja. 1925 a 12 letartóztatott komm. vezető egyike. A The Labour Monthly (Munkás folyóirat) társszerk.-je. Számos munkásmozgalom-történeti mű szerzője; kötetet adott ki az 1926. évi általános sztrájkról, a bányamunkások történetéről.

Artyom, Fjodor Andrejevics, eredetileg *Szergejev* (1883. márc. 7. [19.] — 1921. júl. 24.): szovjet-orosz hivatásos forradalmár. 1901— az SZKP tagja. 1902—05 párizsi emigrációban. 1905-ben a bolsevik szervezet élén a fegyveres felkelés irányítója Harkovban. Többször letartóztatták, száműzték; megszökött és 1910—17-ben Ausztráliában az orosz munkásokból álló emigráns szervezet vezetője. 1917-ben hazatért, okt.-ben Harkovban és a Don-medencében a fegyveres felkelés egyik irányítója. 1920-ig Ukrajnában végzett forr. tevékenységet. 1920-ban az SZKP

KB tagjává választották, 1920—31 a moszkvai bolsevik szervezet titkára, majd a bányamunkás szaksz. vezetője. Egy motorkocsi kipróbálásakor szerencsétlenség áldozata lett.

Asanuma Inejiro (1898. dec. 27.—1960. okt. 12.): japán szocialista. 1922 részt vett a JKP alapításában, 1925— a baloldali Paraszt-Munkás Párt főtitkára, később a Szocialista Tömegpárt és más japán SZDP-ok vezetője, 1936 parlamenti képviselő. 1948—51 és 1955—60 a *Japán Szocialista Párt* főtitkára, 1951—55 a jobboldali SZP főtitkára, 1960— haláláig a SZP elnöke. Választási gyűlésen fasiszta merénylő meggyilkolta.

Ascher Oszkár (Bp., 1897. aug. 20.—Bp., 1965. okt. 25.): gépészmérnök, előadóművész, színész; kommunista. Mint a forr.-i eszmék művészi tolmácsolója jutott el a munkásmozg.-hoz. A 30-as évek elejétől fellépett a munkások művelődési rendezvényein és a II. vh. alatt szervezett antifasiszta kult. megmozdulásokon. A felszab. után belépett az MKP-ba és jelentős szerepet töltött be a szoc. kultúra megteremtéséért vívott harcban. A Déryné Színháznak alakulásától kezdve tagja, majd fődramaturgja, 1957— pedig igazgatója volt. — *M.:* Minden versek titkai. Életrajzi regény. 1964. 392 old.

Astudillo, Oscar (1909—1971. aug. 14.): chilei munkás, kommunista. 1934— *Chile Kommunista Pártjá*nak tagja. 1940—52 szaksz. munkát végzett. 1952— a CTAL vezetőségének tagja, a chilei KP KB és PB tagja. 1965— haláláig a KP főtitkárhelyettese.

Asztalos János (Pozsony, 1918. ápr. 6.—Bp., 1956. okt. 30.): ékszerészmunkás; kommunista. 1935-ben kapcsolódott be az ifjúmunkás-mozg.-ba, 1936— a Nemesfémipari Munkások Szakszervezetének tagja, ill. vezetőségi tagja. A *vasas tornászok* egyik vezetője volt. Részt vett a *Magyarországi Vörös Segély*, majd 1939— az illeg. KMP munkájában. 1942-ben másfél évi börtönbüntetésre ítélték, később Nagykanizsára internálták. A város felszab.-a után részt vett a helyi MKP-szervezet megalakításában, majd Bp.-en hivatásos pártmunkásként dolgozott. 1947—48 a bp.-i I. ker. pb. titkára. 1948— a néphads.-ben végzett pol. munkát, s mint ezredes az 1956. évi ellenforr. alatt a bp.-i pb. székházának védelmében hősi halált halt.

asztaltársaság: a korai magyarországi munkásmozgalom egyik szervezkedési formája. A 19. sz. végén és a századfordulót követő években — különösen 1903—04-ben a nemzetiségi szoc. mozg.-ak fellendülése idején — a szd. szervezetek ~ok formájában alakultak meg, mivel az akkori joggyakorlat szerint az ilyen csoportosulás működéséhez nem kellett hatóságilag láttamozott alapszabály. A szaporodó ~ok azonban felkeltették a hatóságok figyelmét, 1904-ben belügyminiszteri rendelet megszüntette különleges helyzetüket és kiterjesztette rájuk az egyesületekre vonatkozó jogszabályokat. Ettől kezdve mozgalmi szerepük hanyatlott, majd megszűnt.

asztúriai felkelés: a spanyol munkásság és antifasiszta erők forr. fellépése 1934. okt. 5.—19. 1934. okt. 4-én bevonták a kormányba a klerikofasiszta Autonóm Jobboldal Spanyol Szövetsége (spanyol kezdőbetűi után: CEDA) 3 képviselőjét. Válaszul az SSZMP, az UGT és a CNT ált. sztrájkot hirdetett, fegyveres felkelést helyezett kilátásba. Okt. 4. sztrájkba léptek Madrid, Katalónia, Vizcaya, Valencia, León, Asztúria munkásai, 5-én több helyen fegyveres felkelés indult. A harchoz a katalán és baszk polgári dem. körök is csatlakoztak, Katalóniában kikiáltották az autonóm katalán államot, de a burzsoá vezetők rádiófelhívást adtak ki a harc beszüntetésére. Okt. 9-ig a reakció mindenütt felülkerekedett, kivéve Asztúriát; itt létrejött a komm., szoc. és anarchista erők egységfrontja. A munkások hatalmukba vették a szénmedence és Oviedo nagy részét, 20 000 embert állítottak fegyverbe, megszervezték a termelést az elfoglalt gyárakban. A túlerő okt. 19-én felülkerekedett. A harcokban 2000 ember halt meg (Asztúriában 1000), terrorhullám indult, 30 000-en kerültek börtönbe, 30 000-en menekültek külföldre. Hatalmas tiltakozó mozg. indult, a KI egységes akciót javasolt az SZMI-nek a harcoló és üldözött spanyol nép megsegítésére, de éles visszautasítás volt a válasz. A terror elleni harc a spanyol dem. erők *népfront*-szellemű összefogásának kiindulópontja lett.

Attlee, Clement Richard (1883. jan. 3.—1967. okt. 8.): angol ügyvéd, munkáspárti. 1919 parlamenti képviselő. Tagja az első (1924), majd a második (1929) munkáspárti kormánynak. 1935—40 a parlamenti frakció s a párt vezetője. E. *Bevin*nel és más munkatársaival keresztülvitte, hogy a *Munkáspárt* a hitlerista veszélyre való tekintettel támogassa a kormány fegyverkezési politikáját. Meglátogatta a harcoló spanyol közt.-iakat, de hathatósan nem lépett fel az angol kormány „benemavatkozási" politikája ellen. Letörte a munkásegységet követelő S. *Cripps* körül tömörülő munkáspárti ellenzéket *(Szocialista Liga)*. 1940—46 Winston Churchill háborús koalíciós kormányának tagja, 1942—45 miniszterelnök-h., 1945—51 miniszterelnök. Kormányának külpol. orientációja amerikabarát, szov-

jetellenes, a belpol.-ban néhány, a kap. struktúrát meg nem változtató reformot (államosítások, adópolitika, szociális biztosítás) hozott. 1955— a lordok házának tagja.

Auer, Ignaz (1846. márc. 19.—1907. márc. 10.): német nyeregkészítő, szociáldemokrata. 1869— a *Szociáldemokrata Munkáspárt* tagja. Jelentős szerepe volt a lassalleánusok és eisenachiak egyesülésének előkészítésében, s a gothai kongr.-on a párt egyik titkára lett. 1877—, majd 1890— haláláig parlamenti képviselő. 1890 kiadta a Nach zehn Jahren (Tíz év múltán) c. dokumentumgyűjteményt a munkásmozg. harcáról a bismarcki szoc.-ellenes törvénnyel szemben. A párt vezetőségében, melynek napi munkáját évekig irányította, fellépett a félanarchista és a szélsőséges revizionista nézetek ellen, 1891— azonban fokozatosan revizionista álláspontra tért át.

augusztusi blokk: L. D. *Trockij* által szervezett bolsevikellenes tömörülés az OSZDM(b)P *prágai konferenciája* után — 1912. aug. Az ~ot létrehozó bécsi konferencián *likvidátorok, otzovisták,* a *Bund* képviselői és még sok más, főleg emigrációs csoport vezetői vettek részt. A konferencia fellépett az illeg. párt fenntartása ellen, s *bolsevizmus* ellenes határozatokat hozott a taktika minden kérdésében (törölte a dem. közt. jelszavát, elvetette a földesúri földnek a parasztok javára történő elkobzását, a nemzetek önrendelkezési joga helyett kiadta a *kulturális autonómia* jelszavát stb.) A heterogén ~ rövidesen bomlásnak indult és 1—1½ éven belül széthullott.

Aung Szan (1915. febr. 13.—1947. júl. 19.): burmai jogász, a nemzeti felszabadító mozgalom egyik vezetője. A *Burmai Kommunista Párt* megalapítóinak egyike és 1939—40 főtitkára. Előbb a Japánnal szövetkezni kész angolellenes mozg. híve, majd a japánellenes felszab. harc élére állt. 1944. aug.— az illeg. Antifasiszta Népi Szabadságliga elnöke, az 1945. márc.-ban indult japánellenes fegyveres felkelés vezetője. A II. vh. után az angolellenes felszab. harc vezetője, majd 1947— az ideiglenes kormány tényleges vezetőjeként az ország szoc. fejlődése mellett szállt síkra. Reakciós csoport merényletének áldozata lett.

Auriol, Vincent (1884. aug. 27.—1966. jan. 1.): francia szocialista. 1914— képviselő, 1936—37 pénzügy-, 1937 igazságügy-, 1938 és 1945—46 tárcanél küli miniszter. A német megszállás alatt letartóztatták, kiszabadulva Londonban de Gaulle-hoz csatlakozott. 1946-ban a nemzetgyűlés elnöke. 1947—54 a Negyedik Közt. első elnöke. 1958 dec.-ben kilépett a SFIO-ból.

Austerlitz, Friedrich (1862. ápr. 25.—1931. júl. 5.): osztrák kereskedősegéd, szocialista. A 80-as években kapcsolódott be a munkásmozg.-ba, 1889. júl.— az *Arbeiter-Zeitung* (Munkásújság) szerk.-je, 1919— haláláig főszerk.-je és parlamenti képviselő, 1920— az Alkotmánybíróság tagja. Elutasította a pol. radikalizmust, a megalapozott reformok pol.-ját képviselte.

Ausztrália Kommunista Pártja, *The Communist Party of Australia:* 1920. okt. 30-án baloldali szoc. csoportokból alakult. 1923-ban kollektív tagként felvételét kérte az *Ausztráliai Munkáspárt*ba, de elutasították. A 20-as évek végén kemény harc folyt a párton belül a pártot a szaksz.-ekben feloldani akaró *likvidátorok* ellen. A válság idején fellendülő és radikalizálódó munkásmozg. közepette szaksz.-i pozíciókat hódított meg. A II. vh. előtt Japán távol-keleti agresszív pol.-jával szemben fellépést sürget; a II. vh. idején (1943) tagjainak száma: 20 000. A II. vh. után független külpol.-t követel, harcol az országot agresszív katonai blokkokhoz (ANZUS, SEATO) láncoló külpol. és különösen ausztráliai katonai egységeknek a vietnami háborúban való részvétele ellen. 1940—42 betiltották. 1951-ben népszavazás elveti a betiltására vonatkozó tervezetet. Ideológiai és pol. célkitűzéseit az „Ausztrália útja a szocializmushoz" (1951) és a „Nép harca a monopóliumok ellen" (1961) c. programok foglalják össze; ~ állást foglalt a szoc. forr. békés úton, a parlament és más dem. intézmények felhasználásával történő megvalósítása mellett. Ennek feltétele az Ausztráliai Munkáspárt, a szaksz.-ek és a baloldali kispolgári erők monopóliumellenes, egységes harca. ~ jelenleg is rendelkezik szaksz.-i tisztségekkel, főleg a tengerészek, a szállítómunkások és a bányászok szaksz.-ében és az Ausztráliai Szakszervezetek Tanácsa vezető testületében. 1963. máj.-ában szakadás következett be, 1964-ben az Edward F. Hill vezette csoport létrehozta a KKP politikáját támogató ún. Marxista—Leninista Kommunista Pártot (taglétszáma kb. 800). ~ részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969); az 1969-es tanácskozáson elfogadott fő dokumentumnak csak az imp. elleni harc akcióprogramját támogatta. XXII. kongr.-a (1970) erőteljesen bírálta a SZU, a szoc. országok gyakorlatát, a lenini pártszervezési elveket; az ezzel szemben fellépőket kizárták a vezetésből. Ennek nyomán újabb szakadás következett be: megalakult az 1972. szept. 29.— okt. 3.-i kongr.-on Ausztrália Szocialista Pártja (The Socialist Party of Australia) főtitkár: Patrick Martin Clancy. Az új párt a nemzetközi komm. mozg. egységének megóvását, a szoc. országok és a SZU-val való szolidaritás erősíté-

sét vallja fő feladatának. ~nak nincs parlamenti képviselete. Taglétszáma kb. 4000; elnöke 1971-ig R. *Dixon*, 1971— John Alan Sendy, főtitkára 1948—65 L. *Sharkey*, 1965— L. *Aarons*. Központi hetilapja a Tribune (Szószék).

Ausztráliai Munkáspárt, *The Australian Labor Party:* 1891-ben alakult, vezetői a II. Int. reformistái közé tartoztak. Először 1904—05, legutóbb 1941—49, ill. 1972. dec. — és közben öt ízben volt kormányzó párt. 1921. okt.-ben a szaksz.-ek és az erősödő tömegmozgalmak nyomására bevette programjába a „termelés, az elosztás és a csere társadalmasításának" követelését, de 1953-ban a „szociális igazságért" való harc programjával helyettesítette. Helyeselte Ausztrália csatlakozását az agresszív katonai blokkokhoz (ANZUS, SEATO), de követeli az ausztráliai katonaság hazarendelését Vietnamból és a déli félteke atommentes övezetté nyilvánítását. 1955-ben a szélsőjobboldal kivált és létrehozta a Demokratikus Munkáspártot (The Democratic Labor Party). Az ország legnagyobb pártja; a II. vh. utáni parlamenti választásokon a szavazatok 42—47%-át kapta. Az 1972. dec.-i választásokon szerzett 49,5%-os szavazataránnyal lehetővé vált, hogy 23 év után újra az ~ alakítson kormányt egy függetlenebb külpol. és egy mérsékelt reformista belpol. (adóreform, lakásépítő és közoktatási pol.) jegyében. A brit *Munkáspárt*hoz hasonlóan kollektív (szaksz.-ek, nő- és ifjúsági szervezetek) és egyéni tagsága van. Taglétszáma 2 millió. Vezető szerve a szövetségi konferencián megválasztott szövetségi VB. Az ~ vezére 1951—60 H. *Evatt*. A képviselőházi csoport vezetője, egyben a párt vezére jelenleg E. Gough Whitlam miniszterelnök, a VB elnöke T. J. Burns, titkára M. J. Young.

Ausztrália munkásmozgalma: Az 1850-es évek derekán jelentős sztrájkmozgalmak hatására a világon elsőnek, több iparágban bevezették a nyolcórás munkaidőt. A munkásarisztokrácia által uralt szaksz.-ek „fehér Ausztrália" jelszavával kívánták megakadályozni színes bőrűek bevándorlását; ezt az 1891-ben alakult *Ausztráliai Munkáspárt* is támogatta. 1904-ben a világon először munkáspárti kormány került hatalomra. Az 1920-ban alakult *Ausztrália Kommunista Pártja* megtörte a munkáspárt három évtizedes egyeduralmát a munkásmozg.-ban. A 20-as évek elején vívták ki a 46 órás munkahetet. A fellendülő munkás-tömegmozg. hatására a szaksz.-ek I. kongr.-án és a munkáspárt konferenciáján (1921) célul tűzték ki „a termelés, az elosztás és a csere társadalmasítását". 1927-ben a KP kezdeményezésére megalakult a Szakszervezetek Ausztráliai Tanácsa, az ország első szaksz. egyesülése. A gazd. válság éveiben fokozódott a sztrájkmozg. 1932 végén Melbourne-ben nagyszabású békekonferenciát tartottak. A 30-as évek legjelentősebb megmozdulásai a KP kezdeményezte „el a kezekkel Oroszo.-tól" és az „el a kezekkel Kínától" mozgalmak voltak. Az 1941—49 kormányzó munkáspárt a tömegek nyomására legalitást biztosított az 1940—42 betiltott KP-nak, de a II. vh. után szorgalmazta az ország militarizálását, a háborúellenes mozgalmak elfojtását. Nagy tömegmozgalmak bontakoztak ki a malájföldi agresszió támogatása ellen. 1948-ban megvalósult a 40 órás munkahét. A munkás- és dem. mozg. 1951-ben megbuktatta a munkáspárti kormányt felváltó liberális párti kormány törvénytervezetét a KP betiltásáról, a dem. mozgalmak s a szaksz.-i jogok korlátozásáról. Az 50-es évek közepén és végén balra tolódás ment végbe ~ban: a munkáspárt kongr.-án kizárták a szélsőjobboldali ún. ipari csoportokat (1954), a szaksz. tanács vezető szervébe komm.-kat választottak be. 1960—61 újabb egységes megmozdulások indultak a sztrájkokat szabotázsnak, a pol. tüntetéseket hazaárulásnak minősítő, államellenes bűncselekményekről hozott törvény ellen. A munkásmozg. egységének hiánya (1963— szakadások a KP-ban is) fékezi ~nak lendületét, noha a KP és a munkáspárt a dolgozók napi követeléseinek kiharcolása terén az utóbbi években együttműködést alakított ki. Az erősödő békemozg. mind nagyobb tömegeket von be az agresszív katonai szövetségekből (SEATO, ANZUS) való kilépés, s 1965—72-ig a Dél-Vietnamba küldött katonaság hazahívása érdekében. Legnagyobb szaksz. az Ausztráliai Szakszervezetek Tanácsa (Australian Council of Trade Unions — ACTU), 1927-ben alakult az 1850-es évek óta működő szaksz.-ek csúcsszerveként. Jelenleg mintegy 150 szakszervezetet egyesít, az ország legnagyobb szakszervezeti szövetsége (nem tartozik hozzá az Ausztráliai Munkásszövetség — Australian Workers' Union kb. 150 000 taggal és az állami tisztviselők szaksz.-e kb. 100 000 taggal, s még néhány kisebb szaksz.). 1945—49 az SZVSZ, 1951— az SZSZNSZ tagja, de egyes tagszervezetei továbbra is kapcsolatot tartanak a SZVSZ-szel. A vezetőség többsége reformistákból áll; az 50-es évek végétől mind a központi vezetőségben, mind a szakmai szaksz.-ek vezetőségében tisztségekhez jutottak a komm.-ák is. Tagjainak száma 1,5 millió; elnöke R. J. Hawke, titkára H. J. Souter.

Ausztrália Szocialista Pártja, *The Socialist Party of Australia:* 1972-ben alakult marxista—leninista párt. L. *Ausztrália Kommunista Pártja* cikkben.

Ausztria Kommunista Pártja, *Kommunistische Partei Österreichs:* alakult 1918. nov. 3. kis bal-

oldali szoc. csoportokból. E csoportok számszerű ereje, befolyása csekély volt, ~ korábban alakult meg, mint a nyugat-európai KP-ok, de eszmeileg és szervezetileg kevésbé előkészítetten. Szemben a szd.-val, mely a forr.-at a polg. közt. létesítésével befejezettnek tekintette, ~ a szoc. forr. jelszavával lépett fel. De nagy hagyományú és erős szervezetekkel, apparátussal bíró SZDP *(Ausztria Szocialista Pártja)* mellett nem tudott tömegpárttá nőni, döntő befolyásra szert tenni a munkás- és katonatanácsokban. Harcosan kiállt a magyar TK-ért (1919. ápr.-i tüntetés), megsegítésére önkéntes zászlóaljat szervezett *Rothziegel* L. vezetésével, 1919. jún. 15-én kísérletet tett tanácshatalom létesítésére. A magyar TK leverése után sok tagját elvesztette. Ebben a párt szektás hibái (választás bojkottjának jelszava stb.) is szerepet játszottak, de különösen a belső frakcióharcok. A bojkott jelszavának elvetése után sem jutott parlamenti képviselethez. 1925-ben J. *Koplenig* főtitkár vezetésével a frakciósokat kihagyták a pártvezetésből. A belső széthúzás idején a taglétszám 16 000-ről 3000-re csökkent. A *bécsi munkástüntetés* (1927) után vezetői nagy részét perbe fogták, a párt önálló önvédelmi szervezetét (Vörös Frontharcos Szövetség) s az osztrák VS-t betiltották. A gazd. válság éveiben befolyása a munkanélküliek között, Hitler hatalomra jutása után vonzóereje a szociáldemokrácia soraiban növekedett, de a szd. pártvezetés elutasította javaslatát: ált. sztrájkkal megakadályozni a parlament szétkergetését, a klerikális kormány diktatúráját. ~t 1933. máj.-ban betiltották. Tagjai igen aktívan részt vettek az 1934. *februári (Schutzbund) felkelés*ben. A felkelés leverése után illeg. tömegpárttá lett; ezrével léptek át ~ba a reformizmusból kiábrándult szd. tagok. Egységfront jött létre az SZDP és ~ között, részt vett a szaksz.-ek és a *Köztársasági Védőszövetség* osztályharcos alapokon történő újjászervezésében. A náci megszállás alatt az ellenállás élvonalában küzdött. 1400 kommunista, köztük a KB 12 tagja áldozta életét a harcokban. 1945. ápr.— ismét leg. 1947-ig részt vett a kormányban, 1959-ig 3—5 képviselője volt a parlamentben, azóta nincs képviselete. Taglétszáma 150 000 fölé emelkedett, de később ismét csökkent. Az 1958-i pártkonferencia új programot fogadott el: „Ausztria útja a szocializmus felé", mely a munkásegységen és a dem. erők összefogásán alapuló békés fejlődést helyezi előtérbe. 1968—1969 rendkívül kiéleződtek az ellentétek a nemzetközi kérdések értékelése körül, s ez a párt akcióképességét veszélyeztette (E. *Fischer* kizárása — 1969. okt.) XXI. kongr.-a (1970. máj.) az időközben kormányra került szoc. párti kormányhoz való viszonyról tárgyalt. Egyes részintézkedések támogatása mellett ~ bírálja a tőkés termelést érintetlenül hagyó, a drágaságot nem fékező szoc. kormányt. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969). Taglétszáma 20 600. Elnöke J. Koplenig (1945—65). F. *Muhri* (1965—), titkárai E. *Scharf* és Walter Wachs. Központi napilapja a *Volksstimme* (Népszava). Folyóirata a Weg und Ziel (Út és cél).

Ausztria munkásmozgalma: a kapitalizmus késői kifejlődése, az erős feudális maradványok, az ország soknemzetiségű összetétele miatt a nyugat-európainál nehezebben különült el az ált. dem. mozg.-tól. Az 1848. jún.-ban megalakult szűk körű bécsi Általános Munkásszövetség a forr. bukása után feloszlott. Az 1850—60-as években végbement ipari forr. nyomában kialakuló ipari prol. megszületését a 60-as évek sztrájkharcai és az első szakegyletek megalakulása jelezték. 1867-ben megalakult a Bécsi Munkásképző Egylet; a 70-es évek elején már 273 művelődési egylet, segélypénztár, szakegylet működött lassalleánus, részben schultze-delitzschi befolyás alatt. 1868—71 több sikertelen kísérlet történt egységes ausztriai munkáspárt megalapítására. A munkásmozg. részben az I. Int., részben a makacsul tovább ható lassalleánus befolyás alatt fejlődött. Az I. Int. bécsi szekciója. A. *Scheu* vezetésével erősítette a marxista befolyást, megkezdte a munkássajtó kiadását (Volksstimme [Népszava], majd Volkswille [Népakarat]), 1869-ben csatlakozott a német *Szociáldemokrata Munkáspárt*hoz. A kormányzat elnyomó intézkedésekkel, ill. engedményekkel igyekezett a munkásmozgalmat fékezni és visszaszorítani: a lapokat betiltották, a vezetők ellen hűtlenségi pert indítottak (1870. júl.), ugyanakkor törvénybe iktatták a sztrájkjogot, a szervezkedési és gyülekezési szabadságot. 1872— erősödött az elnyomás gazd. válsággal súlyosbítva. A munkásság sztrájkokkal válaszolt, megindult a szakegyletek igazi szaksz.-ekké fejlődése. Az 1874-i neudörfli kongr. állást foglalt ugyan egységes SZDP alakítása mellett, de végrehajtását gátolta a mérsékelt (Heinrich Oberwinder) és a radikális (A. Scheu, J. *Hybeš*) irányzat erős vetélkedése. Súlyosbította a helyzetet a német *kivételes törvények* mintájára bevezetett ún. anarchistaellenes törvény (1884), az üldözések és nyomukban az anarchisták befolyásának erősödése. — A 80-as évek közepén *Németország Szocialista Munkáspártja* segítségével az egységért folyó harc új szakaszba lép: 1887-ben V. *Adler* szerk.-ben megjelent a Gleichheit (Egyenlőség), az osztrák és cseh mozgalom mérsékelt és radikális irányzata egyesült, s a hainfeldi kongr.-on (1888—89) megalakult Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártja *(Ausztria Szocialista Pártja)*, megjelent az *Arbeiter-Zeitung*

(Munkásújság). A párt néhány év alatt tömegpárttá vált. Nagy lendületet vett az osztrák szaksz.-i mozgalom (1892— 35 000; 1907— 500 000 tag), megindult a szoc. ifj.-i és nőszervezkedés. Gyengítette a munkásosztály harcát a párt- és szaksz. mozg. nemzetiségi alapon való átszervezése (1897—1910), 1890— ünnepelték máj. 1-ét. 1906-ban ~ kiállt az orosz forr. mellett, tért hódított az ált. sztrájk eszméje. 1906-ban kiharcolták az ált. választójogot, 1907-ben egymillió szavazattal az SZDP a parlament második legerősebb pártja. Ez az év a sztrájkmozg. csúcspontja az I. vh. előtt: 1901-ben 270 sztrájk zajlott le 24 000 résztvevővel, 1907-ben 1086 sztrájk 176 000 résztvevővel. Fokozatosan eluralkodott az opportunizmus sajátos válfaja, az *ausztromarxizmus*. Az I. vh. kitörésekor nacionalista-honvédő álláspont kerekedett felül, ezt 1916— balra tolódás követte; ~ történetében először szervezett ellenzéki csoport alakult (baloldali radikálisok). A NOSZF azonnal visszhangra talált: az 1918. *januári általános sztrájk*, majd a *cattarói felkelés* jelezte a forradalmasodást. Az 1918. okt. 30-i bécsi tömegtüntetés után a burzsoá pártok és az SZDP koalíciós kormányt alakítottak, kikiáltották a közt.-ot. Az SZDP kezdeményezésére munkás- és katonatanácsok alakultak, létrehozták a Volkswehrt (népőrség), melyekben a nov. 3-án alakult *Ausztria Kommunista Pártjá*nak is jelentős befolyása volt. Törvénybe iktatták a 8 órás munkanapot, a társadalombiztosítást, a fizetett szabadságot, a munkásság üzemi biz.-okat választhatott, de a szd. vezetőség szocializálási ígéreteivel leszerelte a szoc. forr.-ra irányuló törekvéseket, a magyar TK melletti tüntetéseket a Volkswehr (népőrség) szétverte. A reformok és az ígéretek jelentős tömegbefolyást biztosítottak: az 1919-i bécsi képviselőtestületi választásokon 165 mandátumból 100-at az SZDP szerzett meg. 1920—21 a munkanélküliség és éhség elleni küzdelem jegyében telt el. A fasizálódás ellen fegyveres munkás-önvédelmi szervezetek alakultak. Az 1927. júl.-i *bécsi munkástüntetés* fontos kísérlet volt a jobbra tolódás megállítására. A szd. befolyás alatt álló szaksz.-ek erősödésével párhuzamosan (772 000 tag) előretörtek a keresztény (100 000 tag), a nacionalista (50 000 tag) szaksz.-ek, majd igen gyors ütemben a fasiszta munkásszervezetek is. Az antifasiszta egységfront megteremtésére irányuló komm. kísérletek csekély eredménnyel jártak, az SZDP állandóan hátrált; 1933 tavaszán feloszlatták a parlamentet, a kormány betiltotta a KP-t és központi lapját, majd az 1934. *februári (Schutzbund) felkelés* leverése után az SZDP-t, az Arbeiter-Zeitungot és a szaksz.-eket. Az illeg. viszonyai között erősödött a munkásegység. A náci megszállás éveiben az ellenállás korlátozott, csak a KP harcolt szervezetten, súlyos véráldozatokat hozott. 1945. ápr.-ban az SZDP újjáalakult, 1946—1948 az ipar 25%-ára, néhány kulcsiparág 80—90%-ára (acél- és elektromosipar, olaj- és szénbányászat) és a nagybankokra kiterjedő államosítási intézkedések születtek. Az 1950— tartó gazd. konjunktúra kedvezett a reformizmusnak, a szoc. párt a katolikus Néppárttal koalíciót alkotott (1945—66), majd az 1970-es választások után szd. kormány alakult. A KP vesztett befolyásából. Az osztrák államszerződés, Ausztria örökös semlegességének törvénybe iktatása (1955) óta ~elsősorban a drágaság ellen, a dem. vívmányok védelméért és kiterjesztéséért harcol. Küzd az újfasiszta provokációk ellen: 1965 nagy egységtüntetés zajlott le E. Kirchweger komm. és antifasiszta meggyilkolása miatt. Az utóbbi években a drágaság elleni harc dominál ~ban, melyet fékez a „szociális partnerség", az osztályok egymásra utaltságának gondolata. A sztrájkokat főképp a KP és a munkásegység gondolatát elfogadó baloldali szd.-k szervezik. *Irod.: Kerekes Lajos:* Ausztria története. 1918—1955. 1966. 233 old. — *Kerekes Lajos:* Az osztrák tragédia. 1933—1938. 1973. 221 old.

Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártja: *Ausztria Szocialista Pártja*

Ausztria Szocialista Pártja, *Sozialistische Partei Österreichs:* alakult 1888. dec. 30.—1889. jan. 1-én a V. *Adler* vezetésével 1886-tól folyó egységküzdelem eredményeként a szoc.-k hainfeldi kongr.-án (1889—1945 Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártja). Hainfeldi program néven ismert Elvi Nyilatkozata mintául szolgált az MSZDP 1890-es *Elvi Nyilatkozat*ához is. A program sok tekintetben marxista, de hiányzott a közt. megteremtésének, az agrárkérdés és a Monarchiában oly jelentős nemzeti kérdés megoldásának felvetése; a békés fejlődés hosszú korszakának perspektívájából indult ki. A párt részt vett a II. Int. megalapításában és annak egyik legbefolyásosabb pártja lett. Már a 90-es évek közepén tömegpárttá vált, az *Arbeiter-Zeitung* a munkásmozg. fontos és nagyhatású szócsöve lett egész Közép-Európában. A párt tevékenysége középpontjába a 90-es évek végétől a választójogi küzdelmet állította. 1897-ben a 6 önálló nemzeti csoport szd. szervezeteinek (német, cseh, lengyel, ukrán, olasz, délszláv) föderációjává alakult, a csoportokat a közös kongr. és a 6 VB tagjaiból álló közös vezetőség irányította; 1910— teljesen önállóvá váltak. Az 1899-i brünni kongr. elvetette a *kulturális autonómiát;* ez K. *Renner* és O. *Bauer* műveiben és a Der *Kampf* cikkeiben nyert kifejezést. Mindez előrevetítette az oppor-

tunista tendenciák erősödésének veszélyét. A század elejétől tevékenységét az *ausztromarxizmus* szellemében folytatta. A nyílt *opportunizmus* nem tudott elkülönülni és felülkerekedni, viszont önálló szervezett baloldali ellenzék sem alakult ki. 1907— a parlament második legnagyobb pártja; erősödtek a szoc. parlamenti úton való győzelemre juttatásához fűződő illúziók. Az 1910-es évek elején fellépett a nagyhatalmak agresszív pol.-ja, a háború veszélye ellen, de a nemzeti felszab. mozgalmakat s a gyarmati népek harcát is elítélte. A cári Oroszo. elleni harcot túlságosan előtérbe állította, a Monarchia külpol.-ja iránt bizonyos megértést tanúsított. Vezetésében az I. vh. alatt először nacionalista-honvédő, később centrista-pacifista álláspont kerekedett felül, amiben nagy szerepe volt F. *Adler*nak. A párton belül alakult baloldali csoport egy része részt vett *Ausztria Kommunista Pártjá*nak megalapításában (1918. nov.). Az SZDP vezetése fellépett az 1918-as radikális mozgalmak ellen, a Monarchiát védte. 1918. okt.—1920. szept. a kereszténys zoc. párttal koalícióban kormányzott, Ausztria életképtelenségét vallotta s egyesülésre törekedett Németo.-gal. Nevét ekkor átmenetileg Német-Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártjára változtatta. Döntő szerepet játszott az általa népközt.-nak tekintett polg. közt.-i rend létrehozásában, a szoc. forr. megakadályozásában, de keresztülvitt fontos szociális követeléseket (8 órás munkanap, társadalombiztosítás stb.), s e vívmányokat a szocializmus kezdetének hirdette. Ezzel befolyása alatt tartotta a munkások zömét; 1919-ben a bécsi városi választásokon abszolút többséget szerzett. Egyik kezdeményezője és fő ereje a *Két és fel es Internacionálé*nak. A vezetés a 20-as években az ún. marxista balközép (O. Bauer, J. *Deutsch*, K. *Seitz*) kezébe került. ~ a tömegharcot fékezte, a dem. vívmányokat védte. 1919— az igazgatása alatt álló Bécsben széles körű szoc. programot (munkás-lakótelepek építése stb.) valósított meg. 1923-ban megalapította fegyveres szervezetét, a *Köztársasági Védőszövetség*et. Linzi kongr.-án (1926) új programot fogadott el, mely részleges visszatérést jelentett a korábbi elvekhez. A két vh. közötti szoc. és szd. platformok között a leghaladóbb volt: kimondta, hogy feladata vezetni a munkásosztály felszab. harcát a kap. felszámolása és a szoc. felépítése érdekében, s bár előtérbe helyezte a harc törvényes módszereit, lehetségesnek tartotta a burzsoázia ellenállásának erőszakos letörését is. De a döntések idején felszínre tört a párt reformista lényege: tűrte, hogy vérbe fojtsák a *bécsi munkástüntetés*t (1927), hogy a parlamentet feloszlassák (1933. márc.). Az 1934. *februári (Schutzbund) felkelés* leverése után a pártot betiltották; legaktívabb része illeg.-an *Forradalmi Szocialisták* néven tevékenykedett 1939-ig. 1945. ápr. 14-én ~ újjá alakult, élére nagyrészt a korábbi jobbszárnyhoz tartozók kerültek. Befolyásolja a munkások és alkalmazottak többségét, az értelmiség és városi polgárság jelentős részét. 1945—66 a Néppárttal (1947. nov.-ig a KP-val is) koalícióban részt vett a kormányban. Jelentős szerepe volt a II. vh.-t követően a polg. rendszer átmentésében, a népi dem. átalakulás meggátlásában, ugyanakkor a széles körű államosításokban is. Az 1948-ban E. *Scharf* vezetésével alakult baloldali csoport csatlakozott a KP-hoz. 1946— atlantibarát pol.-t folytatott, de nem vált szélsőségesen antikomm.-vá és szovjetellenessé, ami szerepet játszott az ország egységének megőrzésében és az ország szuverenitását visszaadó államszerződés megkötésében (1955). 1945— vezetői töltik be Bécs polgármesteri és a közt. elnöki tisztséget. 1958. évi rendkívüli kongr.-án elfogadott programja nyíltan és teljesen szakít a marxizmussal, az osztályelvekkel, s az ún. *demokratikus szocializmus*t hirdeti, szavakban fenntartva a termelőeszközök társadalmi tulajdonának és az osztály nélküli társadalom megvalósításának eszméjét. 1966—70 ellenzékben volt. Taglétszáma 705 634. 1945 után általában megkapta a szavazatok 42—44%-át (74—76 mandátum); 1970: a szavazatoknak 48,2%-ával 81 mandátumot szerzett, és először 1945 óta tiszta szoc. kormány alakult. Az 1971 okt.-i választásokon abszolút többséget szerzett (50,22% és 93 mandátum).

ausztromarxizmus: az osztrák szociáldemokrácia, Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártja (l. *Ausztria Szocialista Pártja*) uralkodó eszmei áramlata, mely a XX. sz. elején keletkezett K. *Renner*, O. *Bauer*, M. *Adler*, R. *Hilferding*, F. *Adler* elméleti és pol. tevékenysége nyomán. Az első munkás (párt) iskolát megszervező „Jövő" nevű társaság megalapításával (1903) kezdett önálló irányzattá válni. A M. Adler és Hilferding kiadásában megjelent „Marx-tanulmányok" első kötetében nyert először tételes kifejezést; szócsöve a Der *Kampf* (A harc) c. folyóirat lett. — Elméletileg, ideológiailag a marxizmus machista, újkantiánus revíziójának és a politikai gazdaságtan ún. osztrák iskolájának kevereke. Politikai nézeteiben a megalkuvásra való hajlam baloldali forr. frázisokkal lepleződött, a forr. cselekvés időnként felbukkanó igényét megbénította az *opportunizmus*. Képviselői 1918-ig sokat foglalkoztak a nemzeti kérdéssel és Renner, valamint Bauer némely munkájában helyet kapott a kulturális autonómia eszméje. — Az első osztrák közt. idején (1918—38) arra törekedtek, hogy politikailag valamilyen középutat találjanak a *tudományos szocializmus* és a *reformizmus* között; ennek jegyében kezdeményezték a *Két és feles Inter-*

nacionálé alapítását (1921). Ugyanakkor elismerték az osztályharcot, bizonyos körülmények között a politikai tömegsztrájkot, sőt az 1926-os linzi programban feltételesen a *proletárdiktatúrát* is, fontos szociálpolitikai vívmányokat harcoltak ki (l. *Ausztria munkásmozgalma*). A polgárság hatalomra jutását Ausztriában törvényszerűnek tekintették, mértéken felül tisztelték a parlamentarizmus intézményeit akkor, amikor az ausztrofasizmus egyre merészebben támadta. A fasizmus támadására késlekedve és habozva mozgósított (l. *februári [Schutzbund] felkelés*). Ausztria náci bekebelezése után felújították az önálló osztrák nemzeti létet tagadó eszméjüket és a felszabadulást össznémet forr.-tól, a létrejövő dem. Németo. keretében várták. 1945 után Ausztria Szocialista Pártja elvetette a marxizmust, értelemszerűen annak osztrák változatát, az ~t is.

autonóm szakszervezetek: a tőkés és a fejlődő o.-okban működő egyes olyan szakmai vagy iparági szervezetek, melyek nem tartoznak egyetlen országos szövetséghez sem. Nemzetközi értelemben ~nek tekinthetők az olyan orsz. szaksz. központok, amelyek nem csatlakoznak egyetlen világszervezethez sem, vagy kiváltak belőlük, Ilyen pl. Japánban a SOHYO (l. *Japán munkásmozgalma*). Több o.-ra kiterjedő jelleggel ilyennek tekinthető pl. az *Arab Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége*. Az ilyen szervezetek általában részt vesznek valamely világszervezet — többnyire az SZVSZ — akcióiban.

avantgardizmus ⟨fr. avant-garde „élcsapat" szóból⟩: az *ifjúsági mozgalom*ban rendszerint az *osztályharc* kiéleződése idején jelentkező, a fiatalok társadalmi és politikai vezető szerepét hangsúlyozó irányzat. Az ifj. pozitív vonásait felnagyítja, szembeállítja egymással az idősebb és fiatalabb generációt. Az ~ kifejezésre jut az ifj.-ot nem érintő társadalmi és pol. kérdések előli elzárkózásban, „hurrá-forradalmiságban", az átgondolt, tervszerű munka lebecsülésében, a „felnőttek" irányító-nevelő munkájával való szembehelyezkedésben, különleges „ifjúsági öntudat" meghirdetésében, szabadosságban. Bizonyos körülmények között pozitív szerepet is játszhat a dogmatikus, konzervatív vagy reformista nézetek elleni harcban. Mo.-n az ~ a *Galilei Kör* és a *forradalmi szocialisták* egyes csoportjaiban, 1930 körül pedig a KIMSZ-ben is jelentkezett. A felszab. után a MADISZ diákmozg.-ában, a NÉKOSZ egyes vezetőinél és egyes kollégiumaiban lépett fel s elsősorban az MKP irányító munkájának lebecsülésében nyilvánult meg. Az ~ újabb formája az értelmiséget igyekszik szembeállítani a *munkásosztály*lyal, azt hangoztatva, hogy a *tudományos-műszaki forradalom* időszakában csakis az értelmiség lehet a társadalom átalakításának vezető ereje. A kulturálisművészeti tevékenységben az ~ a realizmussal szemben a különböző modernista irányzatokat tekinti a forr. eszmék legfőbb kifejezőjének. *Irod.: De Micheli, Mario:* Az avantgardizmus. 2. bőv. kiad. 1969. 544 old.

Avanti! (Előre): az *Olasz Szocialista Párt* napilapja, 1896— jelenik meg, jelenleg Rómában és Milánóban. Különösen jelentős volt háborúellenes harca az I. vh. idején, 1919. ápr.-ban, amikor a fasiszták megkezdték terrorcselekményeiket, elsőnek az ~ milánói szerk.-ét és nyomdáját rombolták le. Főszerk.-i voltak L. *Bissolati-Bergamaschi*, E. *Ferri*, C. *Treves*, B. *Mussolini*, G. *Serrati*, P. *Nenni* stb. Jelenlegi főszerk.-k: Gaetano Arfè és Franco Gerardi. Példányszám 130 000.

Aveling, Edward (1851 nov. 29.—1898 aug. 2.): angol orvos, szocialista. E. *Marx* férje. Darwinista és ateista, majd F. *Engels* befolyására szocialista. 1883 bekapcsolódott a *Szociáldemokrata Föderáció* munkájába, majd egyik vezetője lett a *Szocialista Ligá*t megalakító kisebbségi csoportnak, abban a marxista elveket védte az anarchista áramlattal szemben. Részt vett a II. Int. 1889. évi alakuló és az 1896. évi kongresszusán. 1893 bekapcsolódott a *Független Munkáspárt* munkájába.

aventinusi blokk: olasz antifasiszta pártok és politikai csoportok ellenzéki blokkja. G. *Matteotti* szoc. képviselőnek 1924. jún. 10-én történt meggyilkolása ellen tiltakozó néppártiak (katolikusok), köztársaságiak, szoc.-k és pártonkívüliek elhagyták a parlamentet és létrehozták az ~ot az alkotmányos rend helyreállítására. (Nevét az ókori Róma plebejus mozgalmainak analógiájára a római hét halom egyikéről, az Aventinusról kapta.) A komm.-k csatlakoztak az ~hoz, de követelték az ált. pol. sztrájk, az adómegtagadási mozg. meghirdetését és azt, hogy az ~ nyilvánítsa magát ellenparlamentnek. Miután ezt megtagadták, az OKP visszatért a parlamentbe, hogy azt a fasizmus leleplezésére használja fel. A tömegeket akcióba nem szólító ~ot B. *Mussolini* 1926-ban szétkergette. — *Irod.: Ormos Mária:* A Matteotti-ügy. 1973. 188 old.

B

Baath Párt: *Arab Újjászületés Szocialista Pártja*

Babeuf, François-Noël, álnéven *Gracchus* (1770. nov. 23.—1797. máj. 27.): francia földmérő, utópista szocialista. A föld, később a vagyonok egyenlő elosztását követelte, evégett a nép forr. elemeire támaszkodó forr. dikt. szükségességét hirdette. 1795 a direktórium megbuktatására megszervezte az *Egyenlők Társaságát* és összeesküvését. Harcostársával, Darthéval együtt elfogták és kivégezték. Tanítása (babouvizmus v. babeufizmus) a 19. sz. első felében hatással volt a formálódó munkásmozg.-ra. — *M.:* Válogatott írásai. Molnár Erik előszavával. 1950. 194 old.

Babiuch, Edward (1927. dec 28.—): lengyel közgazdász, kommunista. 1948— a LEMP tagja. 1949—55 a Lengyel Ifjúsági Szövetségben, 1955—59 a LEMP KB apparátusában dolgozott. 1959—63 a LEMP varsói vajdasági biz. titkára. 1963—70 a LEMP KB osztályvezetőh.-e, ill. osztályvezetője, közben a Zycie Partii (Pártélet) szerk. is. 1964— a KB tagja. 1970. dec.— a PB tagja, a KB titkára. 1969— parlamenti (szejm) képviselő.

Babuskin, Ivan Vasziljevics (1873. jan. 3.—1906. jan. 18.): orosz lakatos, bolsevik. 1893 csatlakozott a forr. munkásmozg.-hoz. 1895-ben, a *Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására* létrehozásakor V. I. *Lenin* közeli munkatársa. Részt vett az *Iszkra* megalapításában. 1903— bolsevik. Forr. nézetei miatt több ízben börtönbe került. Az 1905—07 forr.-ban Szibériában fegyveres felkelés szervezéséért kivégezték. — *M.:* Visszaemlékezései. 1953. 231 old.

Bachmann, Kurt (1909. jún. 22.—): német bőripari munkás, újságíró, kommunista. 1932— *Németország Kommunista Pártjának* tagja, Kölnben párttitkár. Tevékenyen részt vett a Hitler-ellenes ellenállási mozg.-ban. A Gestapo elől 1938 Franciao.-ba menekült. A II. vh. idején antifasiszta harci csoportokat szervezett. 1942 a francia rendőrség kiszolgáltatta a Gestapónak. Koncentrációs táborba került. 1945 bekapcsolódott az újjáéledő KP munkájába. Társkiadója volt a Volksstimmének (Népszava). Az *Ellenállók Nemzetközi Szövetsége* Központi Tanácsának tagja. 1950— a pártelnökség munkatársa, majd titkára. A KP betiltása (1956) után előbb mint munkás, majd mint újságíró dolgozott. 1968. szept.-ben kezdeményezte a leg. *Német Kommunista Párt* létrehozását az NSZK-ban. 1969. ápr.—1973. nov. a párt elnöke, azóta PB-tagja.

Bacilek, Karol (1896. okt. 2.—): szlovák géplakatos, kommunista. 1921— a CSKP tagja. 1930—39 a CSKP szlovákiai területi vezetősége irodájának titkára. 1939—43 pártmegbízatással Moszkvában dolgozott. A *Szlovák Nemzeti Felkelés* alatt az SZLKP titkárságát vezette, a felszab. után az SZLKP KB titkára, 1953—63 első titkára. 1954—63 a CSKP KB elnökségének tagja, emellett 1951— miniszter és miniszterelnök-helyettes. 1963. ápr.-ban korábban elkövetett hibái miatt kizárták a CSKP KB elnökségéből és leváltották az SZLKP KB első titkári tisztségéből.

Bacsó Béla (Kassa, 1891. jan. 7.—Bp., 1920. febr. 17.): író, újságíró; szociáldemokrata. Működését a *Kassai Munkás* c. pártlapnál kezdte, 1919-ben a *Népszava* belső munkatársa lett, s cikkeket írt a *fehérterror* ellen. 1920. febr. 17-én este, amikor *Somogyi* B. társaságában távozott a Népszava szerk.-éből, az Ostenburg-különítmény tagjai elhurcolták és meggyilkolták őket. ~ holttestét néhány nappal később az újpest—rákospalotai Duna-parton találták meg.

Bagdas, Khaled (1912, nov. 15.—): szíriai kommunista. Alsó- és középfokú tanulmányait Damaszkuszban végezte. 1930 részt vett a *Szíriai Kommunista Párt* megalakításában, 1933— a KB titkára, 1937— főtitkára. Részt vett a KI VII. kongr.-án. 1939 letartóztatták és 5 évi börtönre ítélték. 1954 megválasztották Damaszkusz parlamenti képviselőjévé. Tekintélyes arab komm. vezető, befolyásos szíriai politikus. Arab nyelvre fordította a *Kommunista Párt Kiáltványát*; tanulmányaiban az arab nemzeti felszabadító mozgalom marxista elemzését nyújtja.

Bajáki Ferenc (Kecskemét, 1883. máj. 6.—SZU, 1938): műlakatosmunkás; szociáldemokrata,

majd kommunista. 1900-ban lépett be a lakatosok szakegyletébe. A csepeli WM-műveknél a lakatosok főbizalmija volt. 1917-ben a Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségében a gyáripari lakatos-szakosztály titkárává választották. 1918 őszén még komm.-ellenes, 1919. márc.-ban a pártegyesülés híve. A proletárdiktatúrában a szociális termelés népbiztosa és jún. 24— a Népgazdasági Tanács elnökségének tagja. A TK megdöntése után életfogytiglani fegyházra ítélték. A *fogolycsere-akció* keretében 1921. dec.-ben a SZU-ba került. Belépett az SZK(b)P-be és mint képzett szakember részt vett a szovjet ipar helyreállításában, majd az új szoc. nagyipar építésében. A törvénysértő perek áldozata lett. Rehabilitálták. — *Irod.: Rév Erika:* A népbiztosok pere. 1969. 278 old.

Bajor Tanácsköztársaság (1919. ápr. 13.—máj. 3.): Ápr. 7-én Bajoro.-ban az USPD, az SPD és az anarchisták tanácsköztársaságot kiáltottak ki. A komm.-k nem csatlakoztak, a kormányt nem tekintették igazi tanácskormánynak. Az ellenforr. erők a TK ellen puccsot kíséreltek meg, melyet a komm.-k vezetésével a müncheni munkásság levert. Az üzemi és kaszárnyatanácsok a KP, az USPD és az SPD tagjaiból 15 tagú akcióbiz.-ot választottak, s ennek négytagú VB-je, E. *Levinével* az élen, már tényleges tanácshatalmat képviselt. A munkásságot felfegyverezték, a burzsoáziát lefegyverezték, bevezették a termelés munkásellenőrzését. A ~ot V. I. *Lenin* táviratban üdvözölte. Az ellenforr. szd. bajor kormány G. *Noske* katonai segítségével München körülzárta s a ~ot véresen leverte. E. Levinét kivégezték. — *Irod.: Toller, Ernst:* Német voltam én is. 1974. 237 old.

Bakalov, Georgi Ivanov (1873. nov. 27.—1939. júl. 14.): bolgár publicista, történész, szocialista. 1891— az SZDP, 1903— a *tesznyák szocialisták* pártja KB-jának tagja, 1905 az anarcho-liberális csoporttal együtt kizárták. 1920 belépett a BKP-ba. 1925—1932 emigrációban élt a SZU-ban és Franciao.-ban. A SZU-ban az akadémia levelező tagja, 1932-ben hazatért. Számos jelentős művet írt a bolgár nemzeti felszab. mozg. történetéből.

Bakarić, Vladimir (1912. márc. 8.—): jugoszláv (horvát) jogász, kommunista. 1932— vett részt a forr. mozg.-ban, többször letartóztatták. 1940 a horváto.-i KP KB tagja. 1941—45 a horváto.-i antifasiszta ellenállás szervezője, a partizáncsapatok parancsnokságának pol. biztosa. 1945—66 felelős párt- és állami tisztségeket töltött be a horvát szoc. közt.-ban. 1948— a JuKP, ill. a JKSZ KB tagja, 1966—69 a horvát komm. szövetség elnöke, a JKSZ elnökségének és 1969—71 végrehajtó irodájának tagja.

Bakunyin, Mihail Alekszandrovics (1814. máj. 18. [30.]—1876. jún. 19. [júl. 1.]): orosz hivatásos tiszt, anarchista forradalmár. A hadseregből kilépve Moszkvában (1835) nagy szerepet játszott az N. V. Sztankevics-féle forr. diákkörben, majd V. G. Belinszkij, ill. A. I. *Herzen* köréhez tartozott. 1840— Ny-Európában (Németo., Svájc, Franciao.) élt. 1847. nov.-ben az orosz—lengyel forr. fegyverbarátság gondolatát hangoztatta. Jelentős szerepet játszott az 1848—49-i forradalmakban. A drezdai felkelés leverése után elfogták, a szász, majd az osztrák, később az orosz hatóságoknak kiadták. A cárhoz intézett „Gyónás"-ban megtagadta forr. elveit, a szibériai száműzetésből megszökve, Japánon és Amerikán át Angliába ment. Londonban kapcsolatba került K. *Marx*szal. 1862—63 Herzennel és Ny. P. Ogarjovval működött együtt és összeköttetést létesített a *Zemlja i volja*-val. Támogatta az 1863-i lengyel felkelést. 1868 belépett az I. Int.-ba, ahol *Marx*szal szembehelyezkedve egységbontó tevékenységet fejtett ki. Az Int.-n belül is szervezte az anarchisták titkos szövetségét, a *Szocialista Demokrácia Egyesülését*. Mivel nem tett eleget a Főtanács e csoport felszámolását követelő határozatának, 1872 kizárták az Int.-ból. 1868 után Genfben a Narodnoje gyelo (A Nép Ügye) c. forr. emigráns lapot szerk. Részt vett a lyoni anarchista felkelésben (1870. szept.). 1874-ben szerepet játszott a bolognai anarchisták megmozdulásában. Az 1873-ban megjelent Állam és anarchia c. könyve nagy hatást gyakorolt a *narodnyik-mozgalom*ra, a bakunyinizmus a narodnyik-mozgalom vezető eszmei irányzatává vált.

Balabanova, Anzselika Iszakovna eredetileg Angelica *Balabanoff* (1877—1965): orosz származású olasz szocialista. Brüsszelben ismerkedett meg Ant. *Labrioláva*l, akit 1900-ban követett Olaszo.-ba. Belépett a PSI-be és hamarosan a balszárny egyik vezetője. 1912— képviselte a pártot az NSZI-ben. Részt vett az 1915. márc.-i berni nemzetközi háborúellenes nő- és az ápr.-i ifj. konferencián. 1915. szept.-ben a *zimmerwaldi konferencián* a megalakuló NSZB egyik titkára. A NOSZF hírére visszatért Szovjet-Oroszo.-ba, a KI titkára lett. 1924-ben kizárták az SZKP-ból; Franciao.-ba, majd az USA-ba ment. 1924—35 Párizsban az *Avanti!* egyik szerk.-je. A II. vh. után ismét Olaszo.-ban élt, részt vett az *Olasz Szociáldemokrata Párt* megalapításának előkészítésében.

Balázs Béla (Szeged, 1884. aug. 4.—Bp. 1949. máj. 17.): költő, író, filmesztéta; kommunista. Pályája kezdetén haladó polg. nézeteket vallott, a Holnap és a Nyugat munkatársa; szövegköny-

veire (Fából faragott királyfi; A kékszakállú herceg vára) Bartók Béla írt zenét. Az I. vh. elején önként jelentkezett frontszolgálatra, 1915-ben pacifista, később a forr. átalakulás híve. 1919 elejétől a KMP részére pártmegbízatásokat teljesített, de szervezetileg nem csatlakozott a párthoz. A proletárdiktatúra idején a Közoktatásügyi Népbiztosság osztályvezetője, a színházügyek irányítója, az írói direktórium tagja. A TK megdöntése után emigrált, Bécsben, majd Berlinben részt vett a komm. agit. munkában. Az NKP megbízásából művészeti vezetője lett a ném. munkásszínjátszó mozg.-nak. Németo.-ban bontakozott ki filmelméleti tud. munkássága. 1931-ben felvették az NKP-be. Ugyanez évben mint filmszakembert meghívták a SZU-ba. 1935— a szovjet filmakadémia előadója, majd tanára. A felszab. után hazatért, részt vett a kult. élet újjászervezésében, a filmművészeti főiskolai képzés, a filmtudományi intézet megteremtésében. A szoc. filmművészet fellendítésében szerzett érdemei elismeréséül 1958-ban ~-díjat alapítottak. — *M.*: Az én utam. Versek. 1958. 254 old. — A látható ember. — A film szelleme. 1958. 216 old. — Halálos fiatalság. Drámák, tanulmányok. Vál. és szerk. Fehér Ferenc, Radnóti Sándor. 1974. 368. old. — Álmodó ifjúság. [Önéletrajzi regény.] 1967. 449 old. — Válogatott cikkek és tanulmányok. 1968. 348 old. — Az álmok köntöse. Mesék és játékok. 1973. 383 old. *Irod.: K. Nagy Magda:* Balázs Béla világa. 1973. 404 old.

Balgaranov, Bojan, álnéven *Ivan* (1896. okt. 20.—): bolgár kommunista, párt- és állami vezető. 1920— a KP tagja. 1922 Moszkvában vezérkari akadémiát végzett. 1923 részt vett a *szeptemberi felkelés*ben, 1924 halálra ítélték, 1933 amnesztiával szabadult és a SZU-ba ment, ahol a KI-nél dolgozott. 1935 visszatért. 1937 — KB-tag, 1942—44 a KP meghatalmazottja a jugoszláv népfelszabadító hads.-nél, majd 1944 jan. a felkelés egyik katonai vezetője. 1944. szept. 9 — felelős posztokat töltött be a párt- és állami életben, a hads.-ben. 1956— KB titkár, 1957— PB-tag, 1967—72 a *Hazafias Front* Nemzeti Tanácsának elnöke.

Balgos, Mariano (1898—1954. nov. 18.): fülöpszigeti nyomdász, költő, kommunista. 1917— a nyomdászszakszerv. egyik vezetője. A 20-as években vallásos nemzeti mozg.-akhoz csatlakozott. Ezekkel szakítva 1930-ban részt vett a *Fülöpszigetek Kommunista Pártja* alapításában. 1942—1945 a japánellenes felszabadító hadsereg, a *Hukbalahap* h. pol. főnöke, majd pol. főnöke. 1948— a KP főtitkára. Az 1949—54-es polgárháborúban a Népi Felszabadító Hads. egyik parancsnoka. Partizán utóvédharcokban esett el.

Bálint György (Bp., 1906. júl. 9.—Sztaroje Nyikolszkoje, ukrajnai front, 1943. jan. 21.): marxista-leninista eszmeiségű, a KMP-vel kapcsolatban álló író, publicista, kritikus. Pályakezdő írásait radikális polg. szemlélet jellemzi. A szoc. eszmékhez a 30-as évek első felében, a *fasizmus* nemzetközi előretörése s az antifasiszta harc kibontakozása idején jutott el. Az értelmiségi dolgozó helyét ekkor már az aktív küzdelemben, a munkás- és parasztttömegek oldalán látta. Ettől kezdve sokat dolgozott baloldali folyóiratokba, a Világirodalmi Szemlébe, a *Gondolat*ba is. Kritikáiban olyan művészeket méltatott máig maradandóan, mint *Derkovits* Gy., *József* A., *Radnóti* M. Egy Visegrádi utcai bérház lakóiról szóló, 1936-ban megjelent tanulmányával egyik úttörője volt a városszociográfiának. Újságcikkei, közöttük olaszo.-i és spanyolo.-i útjáról készült cikksorozata antifasiszta publicisztikánk klasszikus értékű alkotásai. 1938 végén az Est-lapok megszűnése és a fasiszta sajtórendszabályok miatt ~ közlési lehetőségei csökkentek. *Munkaszolgálat*ra hívták be, majd 1942-ben letartóztatták és katonai bíróság elé állították. A felmentő ítélet után ismét bevonultatták és a munkaszolgálatos táborban a fronton elpusztították. — *M.*: Emberi méltósággal. 1947. 223 old. — A szavak felkelése. Válogatott cikkek. 1954. 327 old. — Az állatok dicsérete. 1961. 203 old. — A toronyőr visszapillant. Cikkek, tanulmányok, kritikák. 1—2. köt. 1966. — Az utolsó percek. 1971. 231 old. *Irod.: Gondos Ernő:* Bálint György. 1969. 231 old. — *Gondos Ernő:* Bálint György alkotásai és vallomásai tükrében. 1969. 235 old.

Baliño, Carlos (1848. febr. 13.—1926. máj.): kubai marxista forradalmár, kommunista. Az I. Int. híve, a marxizmus egyik első propagandistája Kubában. 1892. május 1. első megünneplésének és az első munkáskongr.-nak kezdeményezője. 1900-ban a Néppárt alapítója, ennek betiltása után szoc. körökben a marxizmus terjesztője. 1904-ben a Kubai Munkáspárt, 1925-ben a *Kubai Kommunista Párt* alapítója és első vezetője. Gerardo Machado a KP más vezetőivel együtt bebörtönözte, ügyének tárgyalása előtt a börtönben meghalt.

Balkáni Kommunista Föderáció: a bolgár, görög, jugoszláv, román KP-ok szövetsége, alakult 1920. jan. 15-én a *Balkáni Szociáldemokrata Föderáció* III. kongr.-án, mely állást foglalt a KI-hez csatlakozás mellett. Programjának vallotta a balkáni forr. mozg. összefogását, az antiimp. harc szervezését, célul tűzte ki a balkáni államok önrendelkezési jogának biztosításával a Balkáni szovjet szoc. közt.-ok szövetségének létrehozását. A KI szervezeteként működött. Tevékenységének

első időszakában hét konferenciát tartott (1920 Szófia, 1921 Szófia, 1921 Moszkva, 1922 Szófia, 1922 Moszkva, 1923 Berlin, 1924 Moszkva), nagy segítséget nyújtott a KP-ok tevékenységéhez, összehangolt akciókat szervezett a török, majd a trákiai és macedóniai függetlenségi mozg. támogatására. (Török küldöttség is részt vett a ~ 1922-i konferenciáin.) 1928-ban a ~ VIII. konferenciája (Moszkva) a munkás-paraszt szövetség és az egységfront erősítését hangsúlyozta, a Balkáni munkás-paraszt közt.-ok szövetsége létrehozását tűzte ki célul. 1928— mind nagyobb súllyal szerepeltek a ~ munkájában az egyes KP-k sajátos feladatai, majd a 30-as évek elején az egyes országokon belüli antifasiszta egységfront szervezése. E feladatok előtérbe kerülésének hatására a ~ fokozatosan vesztett jelentőségéből és 1933-ban beszüntette tevékenységét. Tagszervezetei a KI szekcióiként tevékenykedtek tovább. A ~ központja 1920—23 Szófiában, 1923—24 Bécsben, majd Moszkvában volt, központi lapja 1924— a német nyelvű Bulletin der Balkanischen Föderation (Balkáni Föderáció Értesítője), valamint a francia, német és balkáni nyelveken megjelenő „Balkáni Föderáció"; a ~ főtitkára V. *Kolarov*, majd G. *Dimitrov* volt.

Balkáni Szociáldemokrata Föderáció: a boszniahercegovinai, crna-gorai, görög, horvát, macedon, edirnei (Töröko.), román, szlovén, török szociáldemokrata pártok szövetsége. Alakult az 1909. dec. 25—27-i belgrádi kongr.-on. A ~ célkitűzése a nemzetek önrendelkezési jogán alapuló Balkáni Föderatív Köztársaság létrehozása volt. A ~ létrejöttét követően éles harc bontakozott ki az opportunizmus ellen (különösen a szlovén SZDP-ben volt erős), így II. konferenciájára csak 1915-ben (Bukarest) került sor. A ~ felismerte a Balkán-háború, majd az I. vh. imp. jellegét, fellépett a háború ellen. A ~ forr. többsége 1920-ban létrehozta a *Balkáni Kommunista Föderációt*, a ~ beszüntette tevékenységét.

Baló Elemér (Bp., 1892. dec. 6.—1970. ápr. 27.): színművész; kommunista. 1912 óta vett részt a munkásművelődési mozg.-ban, 1919— a KMP tagja. A TK megdöntése után a Nemzeti Színháztól fegyelmi úton elbocsátották. A 20-as évek közepéig a baloldali avantgardista színpadi kísérletek állandó szereplője. 1926-ban Romániába emigrált, s ott folytatta kult. tevékenységét. 1932-ben visszatért Mo.-ra és bekapcsolódott a KMP munkájába. Hamarosan letartóztatták és bebörtönözték. Kiszabadulása után a munkás kult. rendezvények állandó szereplője, a szd. munkás színjátszók egyik szakmai irányítója. A felszab. után — nyugdíjazásáig — a Nemzeti Színház tagja. A Magyar Színészek Szabad Szakszervezetének egyik alapítója, 1945—48 alelnöke. 1956-ban fegyveresen részt vett az ellenforr. leverésében. — *M.*: Vízió az arénában. Versek. [Év nélkül.] 89 old.

Balogh Edgár (Temesvár, 1906. nov. 7.—): tanár; kommunista. Egyetemi tanulmányait Pozsonyban és Prágában végezte. Vezető szerepe volt a szlovákiai haladó ifjúság *Sarló* mozg.-ban, amely a 30-as évek elején szoros kapcsolatban állott a CSKP-val. A komm.-kal való együttműködésnek ~ volt a legkövetkezetesebb híve a Sarló mozg.-ban. Munkatársa volt a komm. irányítás alatt, *Fábry* Z. szerkesztésében Pozsonyban megjelenő Az Út c. folyóiratnak. 1935-ben ~t kiutasították Csehszlovákiából, ekkor Romániában telepedett le. Részt vett a komm.-k által vezetett romániai Magyar Dolgozók Szövetségének munkájában. 1937. okt.-ben egyik kezdeményezője a *Márciusi Front* példájára szervezett marosvásárhelyi írótalálkozónak. Észak-Erdély Mo.-hoz csatolása után állásától megfosztották. 1940—44 részt vett a népi írók mozgalmában, az antifasiszta függetlenségi küzdelemben. A felszab. után egyik vezetője lett a romániai magy. irodalmi, társadalmi, pol.-i életnek. 1956-tól az újra megindult *Korunk* c. folyóirat főszerk.-je, a kolozsvári egyetem tanára. — *M.*: Hármas kis tükör. Felvidéki, erdélyi és magyarhoni tanulságok. 1945. 316 old. — Hét próba. Egy nemzedék elindul. 1965. 381 old. — Intelmek. Bukarest 1972. 157 old.

Baloldali Blokk: a *Magyar Kommunista Párt*, a *Szociáldemokrata Párt*, a Nemzeti Parasztpárt és a *Szakszervezeti Tanács* részvételével 1946. márc. 5-én komm. kezdeményezésre létrejött politikai szövetség. A résztvevő szervezetek kötelezték magukat, hogy közös küzdelmet folytatnak a Független Kisgazdapárt jobboldalán gyülekező reakció ellen, a földreform megvédéséért, a közigazgatás megtisztításáért, a *Magyar Nemzeti Függetlenségi Front* államosítási programjának végrehajtásáért, a három legnagyobb ipari vállalat állami kezelésbe vételéért, a bankok állami ellenőrzéséért. A követelések teljesítéséért tömegakciókat, gyűléseket, *tüntetések*et szervezett. Ezek közül kiemelkedik az 1946. márc. 7-i bp.-i tüntetés, amelyen közel 400 ezer dolgozó vett részt. Ezek eredményeként, valamint a Kisgazdapárt dem. erői rokonszenvnyilatkozatainak hatására a reakció kénytelen volt visszavonulni. 1947. ápr. 27-én megjelent a ~ máj.-i kiáltványa, majd júl. 30-án a Függetlenségi Front pártjainak közös választási nyilatkozata, amelyet a Kisgazdapárt is aláírt. Mivel 1947 derekán a koalíció pártjai között megszilárdult az együttműködés, a ~ mint külön tömörülés megszűnt.

Baloldali Forradalmi Mozgalom, *Movimiento de Izquierda Revolucionaria, MIR:* 1. magát marxistának valló, venezuelai radikális forr. párt. Alakult 1960-ban Romulo Betancourt Demokratikus Akciópártjának baloldalából. 1962-ben a *Venezuelai Kommunista Párt*tal együtt megalakította a Nemzeti Felszabadítási Frontot és annak fegyveres (gerilla) szervezetét. Aktívan részt vett a partizánharcokban. — 2. magát marxistának valló chilei ultraforradalmi szervezet. Az 1964-es választások után a *Népi Akció Front* pártjait elhagyó elemek alapították. A *Népi Egység* kormányának megalakulása után szabadon működött. Főképp az egyetemi ifjúságban szerzett befolyást. Jelszava: Szavazás helyett puskát! Szélsőséges akciói (erőszakos földfoglalás, fegyveres támadások) súlyos károkat okoztak a népi kormánynak. Az 1973. szept.-i ellenforr. puccs óta illeg. Vezetője: Miguel Henriquez 1974-ben harc közben meghalt. Jelenlegi vezetője Andres Pascal.

baloldali kommunisták: a bolsevik párton belül 1917 végén, 1918 elején kialakult, álbaloldali nézeteket hangoztató csoport, mely az ún. forr. honvédelem elvét hirdette V. I. *Lenin*nel szemben, aki Szovjet-Oroszo. gazd., katonai helyzetére való tekintettel, időnyerés céljából a további ellenállás megszervezésére szükségesnek látta a németekkel megkötendő békét. Vezetőjük Ny. I. *Buharin* volt, de lényegében őket támogatta L. D. *Trockij* is, aki a bolsevik párt 1918. január 24-i határozata ellenére megtagadta a békeszerződés aláírását, s e tettével elősegítette a németek támadását és ezzel a fiatal szovjet államot rendkívül válságos helyzetbe sodorta. A bolsevik párt 1918. márc. 6-án megtartott VII., rendkívüli kongr.-án Lenin elítélte tevékenységüket, s a kongr. többsége őt támogatta. A „Baloldaliság, a kommunizmus gyermekbetegsége" c., 1920-ban megjelent munkájában elemezte a túlzó *baloldaliság*ban rejlő veszélyeket. A ~ káros ideológiája korunk munkásmozg.-ban is hat, illetve alkalmanként újratermelődik.

Baloldali Párt — Kommunisták, *Vänsterpartiet Kommunisterna:* komm. típusú svéd párt; alakult 1917. máj.-ban (1917—21 Baloldali Szociáldemokrata Párt — Vänster Socialdemokratiska Partiet; 1921—67 Svédország Kommunista Pártja — Sveriges Kommunistiska Partiet néven). A *zimmerwaldi konferencián* is magát képviseltető *Svédország Szociáldemokrata Munkáspártja* baloldalának kiválásával jött létre. 1919-ben csatlakozott a KI-hoz. Magával vitte centrista elemeit s ezek nézeteit is, ami ismételt nehézségeket okozott. A KP vezetője, Z. *Höglund* többedmagával ellenezte az egységfrontpol.-t, a pártfegyelmet s a komm. pol. más elveit. 1924-ben csoportja élén szakított a KP-val és az SZDP-hez csatlakozott. 1929-ben K. *Kilbom* főtitkár fordult szembe a KI VI. kongr.-ának értékelésével; tagadta, hogy a kap. gazd. új válsága közeledik. Szakított a KP-val, magával vitte a KP egész parlamenti csoportját. 1932-re a KP újra megerősödött, elérte korábbi — 18 ezres — taglétszámát, de szavazóinak száma 151 ezerről 74 ezerre csökkent. A 30-as években nehéz és sikertelen harcot folytatott az akcióegységért az élesen egységfrontellenes szd. vezetőkkel szemben. A II. vh. alatt a KP keményen harcolt a hitleristákkal szemben nem következetes kormánypol. ellen. A KP számos vezetőjét és tagját internálták, Norrskensflamman (Északi láng) c. lapja épületét felrobbantották. A II. vh. után befolyása átmenetileg növekedett, az 1944-es és 1948-as választásokon megszerezte a szavazatok 10%-át. 1953-as programja (Svédország útja a szocializmushoz) állást foglalt a szoc. békés úton való kivívásának lehetősége s a dem. erők összefogása mellett. A 60-as évek első felében fokozatosan növelte tömegbefolyását. Tevékenységét gátolta a „baloldali" csoportok megerősödése, majd kiválása (1967: Marxista—Leninista Kommunista Szövetség — Kommunista Förbundet Marxist—Leninisterna, a KKP vonalát követi). Támogatja a szd. kormány pozitív külpol.-ját (VDK elismerése 1970-ben, menedékjog nyújtása amerikai katonáknak). 1972. okt.-i XXIII. kongr.-án elfogadott elvi programjában a szoc.-hoz vezető út és a szoc. társadalom perspektíváit vázolta fel. Akcióprogramja a dolgozók beleszólási jogainak biztosításáért, 35 órás munkahétért, a nyugdíjkorhatár (67 év) leszállításáért, államosításokért, dem. tervezésért stb. szállt síkra. A parlamentben 1970-ben 17, 1973. szept.-ben 19 mandátumot szerzett, s minthogy a svéd SZDP elvesztette többségét, a mérleg nyelvét képezi. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásai*n (1957, 1960, 1969). Az 1969-es értekezleten megfigyelőként. Taglétszáma 1966: 24 000, 1968: 16 000, 1973: 15 000. Elnöke C. H. *Hermannson*, központi lapja a hetenként kétszer megjelenő Ny Dag (Új nap) 21 000 példányban, elméleti folyóirata a Socialistisk Debatt (Szocialista Vita).

baloldaliság: 1. A modern társadalmi-politikai szóhasználatban a forradalmi és demokratikus magatartás, s az ilyen személyek, csoportosulások, pártok politikai irányzatára utaló kifejezés. Eredete a nagy francia forradalomra nyúlik vissza: már az 1789-es Rendi Gyűlésen, az ezt felváltó Alkotmányozó Nemzetgyűlésben, majd még határozottabban elkülönülve az 1792-es Konventben — a forr. legeltökéltebb hívei az

elnöki asztaltól balra foglaltak helyet, jobbra a konzervatívabb és monarchista elemek, középen pedig az egyikhez sem csatlakozó többség. Ez az elhelyezkedés hagyományossá vált a polg. parlamentekben. A vele kapcsolatos pol. kategóriák— a jobboldal mint a reakciós, konzervatív, klerikális, nacionalista irányzatok; a baloldal pedig mint a haladó, dem. és forr. tömörülések jelzője — a parlamenten kívüli pol. életben is meggyökeresedtek, sőt árnyalatokat is érzékeltetve kibővültek a szélsőbal, balközép, szélsőjobb, jobbközép stb. megjelölésekkel. Mindezek értéke relatív. A dualizmus korában pl. a magy. ogy.-ben a szélsőbalt a liberális-dem. polg. ellenzékiek, a Horthy-korszakban pedig a szd. képviselők jelentették. Ez utóbbiak a munkásmozg.-ban viszont többnyire a jobbszárnyhoz számítottak. Napjainkban mind az egyes o.-okban, mind világpol. értelemben a KP-k és az általuk befolyásolt szervezetek, tömegek testesítik meg. — 2. A „~", túlzó ~, ultra~ a kommunista és munkásmozgalomban a kispolgári forr.-ság egyik megjelenési formája. A *párt*, a *munkásosztály* erejének túlbecsülése, az ellenség erejének lebecsülése jellemzi. Nem veszi számításba a reális osztályerőviszonyokat, a visszavonulások, a *kompromisszum*ok, a manőverezések, a harci eszközök kombinálásának és gyors váltogatásának szükségességét. Pol.-ját a konkrét helyzettől elszakadva határozza meg; támadó *taktikát* alkalmaz nem forr. helyzetben, a forr. soron következő szakasza önkényes átugrásával és idő előtti akciók erőltetésével akarja a forr.-at, a társadalom fejlődését „előrehajtani". Olyan feladatokat tűz ki, amelyeknek a szubjektív feltételei (öntudat, szervezettség) az adott helyzetben még nincsenek meg. Elutasítja a leg. és illeg. munka összekapcsolását; a parlamentben, a szaksz.-ekben, az SZDP-kben, a reakciós szervezetekben folytatandó pol. munkát (l. *antiparlamentarizmus*). Eszmei kapcsolatban van a marxizmus doktriner módon való alkalmazásával, gyakran a *dogmatizmus*sal. Fellépése, térhódítása számára kedvező a nagyarányú és rendkívül gyors forr. fellendülés (amikor megvannak a forr. prol. igen gyors előrenyomulásának lehetőségei), de a forr. apálya, veresége, előrehaladásának megtorpanása is, amikor rendezett visszavonulásra, az erők átcsoportosítására kellene áttérni. Érvényesülhet a munkásosztály hatalomra jutása után is. A sikerek kiváltotta elbizakodottság, a tömegek aktivitásának lebecsülése, az iránt való türelmetlenség az állami és pártdem. megsértéséhez, elbürokratizálódáshoz, az elméleti munka stagnálásához, törvénytelenséghez vezethet. Felülkerekedése azzal a veszéllyel jár, hogy kalandor vállalkozásokba viszi a dolgozók harcra kész osztagait, megkönnyítve a *burzsoázia* provokációinak sikerét, vereségre kárhoztatja a forr. erőit, előidézi az élcsapatnak a munkásosztály tömegeitől való elszakadását, a komm. mozg. elszigetelődését, szektává válását. A helyes pol. irányvonal kialakítása, végrehajtása megköveteli a ~ és a jobboldali *opportunizmus* elleni *kétfrontos harc*ot. — A ~ a KI történetének első éveiben harapózott el; részben a II. Int. és pártjai opportunizmusa miatti elégedetlenség váltotta ki. A KI vezetőségének leninista szárnya erőteljes harcot folytatott ellene. A 30-as évek elején az ismét ált. irányvonallá lett ~ visszaszorításáért folyó harc elveit a KI VII. kongr.-a dolgozta ki. A ~ a II. vh. után, a *személyi kultusz* éveiben ismét előtérbe került. Jelentős szerepet játszott a mo.-i forr. mozg.-ban is. Nagy volt a befolyása a KMP pol.-jában a harmincas évek közepéig. Ezután is jelentős áramlat maradt a komm. mozg.-ban és a felszab. után, különösen az ötvenes évek elején ismét érvényesült a párt pol.-jában. A *revizionizmus*sal és egyéb tényezőkkel együtt szerepet játszott az 1956-os ellenforr. kitörésében. Az azóta eltelt évek eredményeinek előfeltétele volt a *revizionizmus* és a ~ ellen folytatott és folyó kétfrontos harc. — Napjainkban a nemzetközi munkásmozg.-ban a ~ jelenségeivel találkozunk a KKP, az *Albán Munkapárt* és még néhány párt és frakció irányvonalában, pol.-jában, egyes állásfoglalásaiban. Megjelenik ezenkívül a különböző o.-okban fellépő „újbaloldali", —trockista, maoista, anarchista — ideológiailag zavaros, alapjaiban antimarxista csoportosulások prop.-jában és pol. akcióiban. Mivel objektíve gátolják a tényleges forr. erők szervezkedését és tevékenységét, ~uk visszájára fordul s e csoportok gyakorlatilag a pol. jobboldallal kerülnek szöv.-be. — *Irod.: Lenin* (Vladimir Iljics): „Baloldaliság", a kommunizmus gyermekbetegsége. — Lenin V. I. Művei 41. k. 1—99. o. — *Lenin* (Vladimir Iljics) a baloldali elhajlásról. 1964. 402 old.

Bán Antal (Baranyabán, 1903—Zürich, 1951. aug. 25.): vasmunkás, uradalmi gépész; szociáldemokrata. 14 éves korában kapcsolódott be az ifjúmunkás-mozg.-ba; 1918-ban a Ganz-gyári tanoncok főbizalmija; a KIMSZ I. kongr.-án az ellenőrző biz. tagjává választották. A TK megdöntése után Jugoszláviába emigrált és ott különböző szaksz. tisztségeket töltött be. 1938-ban a jugoszláv SZDP jelöltjeként Szabadkán és Zentán fellépett a képviselőválasztásokon. 1939-ben az újvidéki pártszervezet alelnöke. A Délvidék Mo.-hoz csatolása után, 1942-ben összekötő az SZDP bp.-i központja és újvidéki szervezete között. 1943— Bp.-en az értelmiségi szd. szervezkedést irányította. A felszab. után az SZDP vezetőségének, PB-jének tagja, főtitkárh.-e, majd a főtitkárság vezetője. 1945. jún.—1948. febr.

iparügyi miniszter. 1948. márc.-ban mint a munkásegység ellenzőjét kizárták a pártból; még abban az évben Svájcba emigrált.

Bán Tibor (1918—Újpest, 1945. jan. 10.): pékmunkás, az antifasiszta ellenállási mozgalom harcosa. 1944-ben megszökött a katonaságtól s csatlakozott az újpesti partizánokhoz. Az újpesti nyilasház ellen intézett partizánakcióban hősi halált halt. — *Irod.: Földes Mihály:* Az újpesti partizánok. 1955. 144 old. — *Bedecs Éva:* Külvárosi történet. 1966. 164 old.

Bandl Ferenc (Zombor, 1888. ápr. 4.—): lakatosmunkás; kommunista. Az 1918. évi polg. dem. forr. idején a leszerelt altisztek és katonák szabadszervezetének egyik vezetője. 1918. dec.— a KMP tagja, 1919. febr.-ban sok más komm.-val együtt letartóztatták. A TK-ban a II. bp.-vidéki vörösőr ker., majd a vörösőr különítmény parancsnoka volt. A TK megdöntése után Ausztriába emigrált, a 20-as évek végén a leobeni bányamunkások egyik vezetőjeként az anarchista mozg.-hoz közeledett. Későbbi tevékenysége ismeretlen.

Banglades Kommunista Pártja, *The Communist Party of Bangla Desh:* a Bengáli Népi Köztársaság kommunistáit tömörítő, az egykori Kelet Pakisztán Kommunista Pártjából (l. *Pakisztán Kommunista Pártja*) alakult marxista—leninista párt. Tevékenyen bekapcsolódott az 1971-es fegyveres felszabadító küzdelembe, számos neves vezető pártmunkás és aktivista áldozta életét. I., még illeg. kongr.-a (1968 ősze) állást foglalt a társadalmi igazságosságon alapuló nyelvi és pol. autonómia mellett. II., immár leg. kongr.-a (1973. dec.) állást foglalt a szoc. társadalom építése, a forr. nemzeti-dem. szakaszának végigvitele, a SZU-val és Indiával való baráti kapcsolatok fejlesztése mellett. Küzd az imp. befolyás és a feudális, valamint korrupt elemek aknamunkája ellen. A másik fronton harcol a Nemzeti Awami Pártban jelentkező, a KKP és *Mao Ce-tung* befolyását tükröző ultrabaloldali csoportosulás ellen. 1973-ban Népi Egységfront alakult a kormányzó Awami Liga, a Nemzeti Awami Párt egészséges erői és a ~ részvételével. 1975. jan.-ban elnöki rendelettel valamennyi párttal együtt feloszlatták. Befolyása alatt állt az egyik szaksz. egyesülés a Szakszervezeti Központ (kb. 200 000 tag), és a Krisak Samiti (Parasztgyűlés) nevű parasztszervezet (kb. 50 000 tag). Parlamenti képviselete nincs. Taglétszáma kb. 1200, a KB lapja az *Ekota* (Egység). Elnöke Moni Szingh, főtitkára Mohammed Farhed, titkára Abdusz Szalam. — *Irod.: Gömöri Endre:* Pakisztán — Bangla Desh. 1972. 182 old.

Bánóczi László (Bp., 1884. nov. 23.—Bp., 1945. jún. 12.): ügyvéd; szociáldemokrata. 1904 óta vett részt a munkásmozg.-ban, egyik alapítója és vezetője a Thália Társaságnak. 1908—20 a Munkásbiztosító Pénztár tisztviselője. A TK-ban a Közoktatásügyi Népbiztosság dolgozója. A 20-as években a Vígszínház rendezője, majd a Magyar Színház főrendezője, egyúttal az MSZDP I. ker. szervezetének elnöke, a párt fővárosi VB-jének tagja. 1923-ban az ő tervei szerint szervezték át a szd. *pártoktatást*. 1925— tagja volt a fővárosi törvényhatósági biz.-nak. 1935-ben az MSZDP vezetőségének póttagjává választották. A felszab. után haláláig a bp.-i szd. községi *frakció* újjászervezésén dolgozott. Széles körű publicisztikai és műfordítói tevékenységet folytatott.

Bányai László (1917. nov. 17.—): romániai magyar tanár; kommunista. 1934— az RKP tagja, a Magyar Dolgozók Szövetségének (MADOSZ) egyik vezetője, több *népfront* jellegű akciójának kezdeményezője. Részt vett az 1937-es Vásárhelyi Találkozón, s a MADOSZ 1937. nov. 7-i brassói nagygyűlésén. A felszab. után a Magyar Népi Szövetség KV-jének tagja, képviselő. Jelentős történetírói és irodalmi tevékenységet folytat. — *M.:* Együtt élünk, együtt építünk. Cikkek, tanulmányok. (1933—1957.) Bukarest 1957. 325 old. — Hosszú mezsgye. Esszék, jegyzetek. (1928—1968.) Bukarest 1970. 309 old.

Bányaipari Dolgozók Szakszervezete: a szén-, érc- és ásványbányászat, a kőolajipar és a bányászattal összefüggő tevékenységet végző vállalatok és intézmények dolgozóit tömörítő tömegszervezet. Mo.-on a bányászok alkották az első olyan munkásréteget, amely életkörülményei javítására szervezkedni kezdett. A 15—16. sz.-ban létrehozták az ún. bánya*társládák*at, a kölcsönös segítség első szervezeteit. Szaksz. jellegű szervezkedésre még a 19. sz. második felében, a szénbányászat fellendülésének időszakában kísérletet tettek. Az 1882. máj. 1-i pécsi gyűlést a csendőrség oszlatta fel. 1892-ben Petrozsényben ugyancsak csendőrök verték le az egyesület létrehozására irányuló mozg.-at. Az első tartós szaksz. csoport 1900-ban alakult Mecsekszabolcson, de ezt még nem sikerült orsz. szervezetté szélesíteni. A *Szakszervezeti Tanács* 1903. dec. 26—27-ére összehívta az első Orsz. Bányamunkás Értekezletet Bp.-re. Ezen 23 küldött vett részt 20 000 bányamunkás képviseletében. Elfogadták az orsz. szaksz. szövetség alapszabályzatát, titkárság létesítését és szaklap kiadását. Követelték a 8 órás munkanap bevezetését, a természetbeni fizetés megszüntetését, a bányamunkásság egyen-

jogúsítását az ipari munkássággal, a szervezkedési szabadság biztosítását, korszerű bányatörvények, munkásvédelmi rendelkezések alkotását. A belügyminiszter a szaksz. működését nem engedélyezte, 1906-ban a mecsekszabolcsi szervezetet is feloszlatta. A bányamunkásság gyakori és heves harcai közepette az alapszabályokat évről évre benyújtották, s a hatóságok ismételten elutasították. 1913-ban a Szakszervezeti Tanács égisze alatt jelent meg a *Bányamunkás* mint önálló szaklap. Ez időtől a szervezkedés fellendült, mert a lapbiz. *szabadszervezeti* alapon tulajdonképpen illeg. szaksz. vezetőség szerepét töltötte be. — Az I. vh. idején a bányavidékeken a rendkívüli viszonyok ellenére is számos heves *sztrájk*harc zajlott le. A munkásmozg. ált. fellendülése közepette a belügyminiszter 1918. jún. 28-án engedélyezte a Bányamunkások Orsz. Szövetségének megalakulását. A szaksz. 1918. szept. 21—23. között Bp.-en tartotta első közgyűlését, melyen főként a bányatársládák reformjának követelése szerepelt. A forr. időszakban a szaksz. több mint 40 000 tagot egyesített. Első titkára (1920-ig) *Peyer* K. — A *fehérterror* időszakában heves harcok zajlottak le Tatabányán, Salgótarjánban, Pécsett a bérek felemeléséért, a katonai felügyelet megszüntetéséért és a 8 órás munkaidő fenntartásáért. 1920—26 a szaksz. elnöke *Csóka* V., titkára 1920—24-ig Batta Gyula. Battát anyagi visszaélések miatt eltávolították tisztségéből és ekkor ismét Peyer vette át a szervezet vezetését (1924—27). Csóka 1926-ban a salgótarjáni bányavidék titkára lett, majd nacionalista, szakadár ál-munkásszervezetet hozott létre. A 20-as években a bányászok éhségfelvonulásokkal (Tatabánya, Salgótarján, Pilisvörösvár) hívták fel az o. figyelmét tarthatatlan sorsukra. A 20-as és a 30-as években heves küzdelem folyt a szervezeten belül a komm.-k vezette forr. szárny és a megalkuvó jobboldal között. 1927—29 *Fodor* J. és *Ocskovszky* J. voltak a szaksz. titkárai, akik elhatárolták magukat a forr. elemektől, de szembeszálltak Peyer jobboldali irányzatával is. A 30-as években a szaksz. támogatásával több nagy bérmozg. zajlott le. Ezek közül orsz. jelentőségűek voltak az 1934. és 1937. évi pécsi föld alatti éhségsztrájkok, az 1938. évi brennbergi föld alatti sztrájk. Ezeket a megmozdulásokat jórészt komm.-k kezdeményezték, irányították és vezették részleges sikerre. A hivatalos szaksz. vezetés *opportunizmus*a, a hatóságok fokozódó terrorja, valamint a szervezetet megbontó fasiszta aknamunka azonban kudarcok sorozatához vezetett a gazd. mozgalmakban. Mindez meggyengítette a szaksz.-et; tagsága a 30-as évek végén már alig néhány száz főt tett ki. A 30-as években a jobboldali *Bertrand* A. volt a szaksz. vezető titkára. Bizonyos fellendülés a szaksz. életében és a bányamunkásság harcaiban 1943—44-ben következett be. A bányamunkásság kivette részét a ném. megszállók elleni partizánharcból is (Tatabánya, Sárisáp, Salgótarján, Pécs). A felszab. után a bányászok tömegesen csatlakoztak az MKP-hoz és kitartottak mellette. A bányák helyreállításában, a széncsaták megvívásában s ezáltal az o. gazd. életének megindításában jelentős szerepet töltött be az 1945. máj.-ban alapjaiban újjászerveződött szaksz., amely élharcosa lett az új körülmények között kibontakozó *osztályharc*nak, a munkásegységnek, a bányák államosításának, majd a szoc. építésének. A szaksz. főtitkári tisztét 1945—51 *Zgyerka* J., 1951—67 Blaha Béla töltötte be. A ~ taglétszáma (1975. jan. 1.) 169 831 fő. A szervezettség aránya 97,4%. Elnöke Zgyerka J., főtitkára Simon Antal. — *Irod.:* A bányászok élete a Horthy-rendszerben. 1919—1944. Válogatott dokumentumok gyűjteménye. A kötet forrásanyagát összeáll. Kubitsch Imre, Szekeres József. 1960. 323 old. — *Kubitsch Imre:* A magyar bányamunkásság küzdelmei. (1919—1933.) 1965. 271 old. — *Szekeres József:* A magyar bányamunkásság harcai. (1934—1944.) 1970. 259 old. — *Gergely Ernő:* A Bányaipari Dolgozók Szakszervezetének története. (Rövidített kiadás) 1974. 127 old.

Bányamunkás: A Bányaipari Dolgozók Szakszervezetének havonként megjelenő, központi lapja. Első száma 1913. szept. 4. jelent meg a *Szakszervezeti Tanács* kiadásában, *Peyer* K. szerkesztésében. (Ném. nyelvű melléklapja a Bergarbeiter volt.) Mivel az akkori hatóságok a bányászszaksz. megalakítását nem engedélyezték, a ~ lap körül illeg. *szabadszervezet* alakult, és a szerk. valójában szaksz. központként működött, a lap előfizetése jelentette a szervezethez való tartozást. 1918— a ~ a Mo.-i Bánya- és Kohómunkások Orsz. Szövetségének lapja. 1920-ig Peyer K., ezután *Szakasits* Á., Batta Gyula, ismét Peyer, 1928—38 pedig *Esztergályos* J. szerk. 1938 végén az Imrédy-kormány a többi szaksz. lappal együtt betiltotta. A felszab. után a bányászszaksz. lapjaként 1946. dec.-ben indult meg újra. 1946—47 *Fodor* J., ezután *Zgyerka* J. szerk.

Baranyai Köztársaság *(Baranyai—bajai szerb-magyar Köztársaság; Pécs—baranyai Köztársaság):* a pécsi és baranyai munkásság kísérlete 1921. aug.-ban a horthysta csapatok bevonulásának megakadályozására. 1918. nov.-ben Pécs városát és Baranya megye nagy részét jugoszláv csapatok szállták meg. A haladó erők meggátolták a nyílt annexiós törekvések érvényesítését és biztosították e területen a polg. dem. forr. vívmányait. A TK megdöntése után ez a terület a *fehérterror* által elüldözöttek menedékhelyévé

vált. Miután a trianoni békeszerződés Baranya megye túlnyomó részét Mo.-nak ítélte, a megszállt területek munkásságának és Pécs városának vezetői (1920. aug.— Pécsnek szoc. többségű közigazgatása volt) a horthysta csapatok bevonulását megakadályozandó elhatározták a ~ kikiáltását. Ez 1921. aug. 14-én meg is történt. A közt. intéző bizottsága elnökévé Dobrovits Péter festőművészt választották. A jugoszláv kormány annexionista meggondolásokból hajlott a ~ támogatására, de a nagyhatalmak nyomására 1921. aug. 20-án kénytelen volt kiüríteni ezt a területet, s a ~ egyheti fennállás után megszűnt. Horthy csapatainak bevonulását a forradalmárok elleni terrorista megtorló akciók kísérték. — *Irod.:* Válogatott dokumentumok a baranyai—pécsi munkásmozgalom történetéhez. 2. [rész.] 1918—1929. (Szerk. Babics András, Szita László.) Pécs 1970. 463 old.

Barbès, Armand (1809. szept. 18.—1870. jún. 26.): francia forradalmár, kispolgári demokrata. Az *Évszakok Társaságá*nak vezetője, részt vett az 1839-i felkelési kísérletben, ezért életfogytiglani börtönre ítélték. 1848-ban szabadult, az alkotmányozó nemzetgyűlés tagja, a kispolg. dem. irányzat egyik exponense. Újabb életfogytiglani büntetéséből amnesztiával szabadult, majd emigrált.

Barbusse, Henri (1873. máj. 17.—1935. aug. 30.): francia író, újságíró, kommunista. Le Feu (A tűz; 1916) c. regénye valóságos háborúellenes mozgósító riadó volt. Üdvözölte a NOSZF győzelmét, fellépett a szovjetellenes intervenció, a mo.-i fehérterror, a marokkói háború ellen. A Frontharcosok Köztársasági Szövetségének egyik megalapítója. 1919-ben az általa létrehozott Clarté (Világosság) c. folyóirat tömörítette a haladó írókat és publicistákat. 1923-ban belépett az FKP-ba. 1932-ben egyik kezdeményezője az *Amszterdam—Pleyel-mozgalom*nak. — *M.:* A tűz. (Egy raj naplója.) 1956. 416 old. *Irod.: Aranyossi Pál:* Barbusse. 1950. 194 old. — *Duclos, Jacques—Fréville, Jean:* Henri Barbusse. 1950. 63 old.

Bárd András (Bp., 1900. febr. 16.—Bp., 1967. jan. 2.): tisztviselő; kommunista. 1918-ban lépett be a KMP-be. A TK védelmében a VH-ben harcolt. Az ellenforr. korszakban főleg Újpesten végzett pártmunkát, 1934—35 a KMP újpesti biz.-ának titkára. A 30-as években tagja volt a Bp.-i pb.-nak is. Több ízben letartóztatták és elítélték. A felszab. után az MKP újpesti pb.-ának titkára, majd a KEB titkára, az 1956. évi ellenforr. után az MSZMP IV. ker. titkára, majd a KB munkatársa.

Bárd Imre (Nagybajom, 1884. nov. 12.— Bp., 1958. júl. 11.): ügyvéd; szociáldemokrata, majd kommunista. 1902-ben a Szoc. Diákok Szövetségének egyik alapítója, az MSZDP tagja, később *Landler* J. munkatársa. Az I. vh. előtt két évig az amerikai magy.-ok szoc. mozg.-ának egyik irányítója. A TK-ban a Külügyi Népbiztosság osztályvezetője, a Horthy-korszakban a *szocialista jogászok mozgalmá*nak egyik vezetője, komm.-k bátor védője a bíróság előtt. A felszab. után az MKP tagja, a Magyar Jogász Szövetség vezetőségi tagja, az 1956. évi ellenforr. után a Bp.-i Ügyvédi Kamara kormánybiztosa, a *Hazafias Népfront* bp.-i elnökségének tagja. Nyugdíjasként a Népszabadság szerkesztőségében dolgozott.

barikád ⟨fr. torlasz⟩: utcai harcok esetén kövekből, gerendákból, járművekből, kapukból, rácsokból, bútorokból stb. emelt fedezék. *Lenin* írta 1906-ban: „A XIX. század negyvenes éveiben a szociáldemokrácia elismerte az utcai barikádharcot; a XIX. század végén bizonyos körülmények folytán elvetette; a moszkvai események tapasztalata után viszont, amelyek... új barikádtaktikát vetettek fel, azonnal kész volt arra, hogy ez utóbbi álláspontját felülvizsgálja és elismerje a barikádharc célszerűségét." A ~nak jelentékeny szerepe volt a nagy francia forr.-ban, a prol. forr. harcaiban, a *Párizsi Kommün* védelmében, az 1905—07-i orosz forr.-ban, az 1934-es bécsi felkelésben, a spanyol polgárháborúban stb.

Barlicki, Norbert (1880. jún. 6.—1941. szept. 27.): lengyel tanító, újságíró, szocialista. 1902— az LSZP tagja, 1919—33 parlamenti (szejm) képviselő, 1926—31 az LSZP Központi VB elnöke. A 30-as évek közepétől az SZP balszárnyának exponense, a népfrontpol. híve, a Dziennik Popularny (Néplap) szerk.-je. 1939—40 a PPS Baloldal elnevezésű csoportban az ellenállást szervezte. 1940. ápr.-ban a nácik letartóztatták, az auschwitzi haláltáborban pusztult el.

Barna Könyv: A fasizmus áldozatainak védelmére alakult bázeli nemzetközi biz. kezdeményezésére 1933-ban több nyelven jelent meg az első ~, amely leleplezte a Reichstag felgyújtásának igazi hátterét és a fasiszta terror borzalmait. A második ~ a *lipcsei per* részleteit és a fasizmusnak a perben elszenvedett erkölcsi vereségét tárta a világ elé. A ~ek kiadásában, fordításában stb. fontos szerepe volt W. *Münzenberg*nek és a párizsi „Éditions du Carrefour" kiadónak. — *Irod.:* Barna könyv. Oradea 1934. 84 old. — Barnakönyv Hitler Németországáról és a lipcsei perről. Fábry Zoltán előszavával. Bratislava 1934. 143 old.

Baron Ede (Pest, 1857. dec. 12.—Bp., 1940. szept. 9.): textilmunkás; szociáldemokrata. 1877—85 Ny-európai vándorúton volt, ekkor ismerkedett meg a szoc. eszméivel. Hazatérése után vendéglőt nyitott, amely a szd. munkások állandó gyülekezőhelye lett. 1896-ban az MSZDP vezetőségi tagjává választották, 1897— titkári megbízatással a ném. nyelvű munkások szd. mozg.-át irányította. Pécs és Temesvár környékén eredményes szervező munkát végzett a bányászok között. 1906— Torontál m. párttitkár, 1911—1919 az MSZDP ném. nyelvű lapját, a Volksstimmét szerk. A 20-as évek elején elvesztette szeme világát, s ettől kezdve csak publicisztikai tevékenységet folytatott.

Barontini, Ilio (1890. szept. 28.—1951. jan. 22.): olasz fémmunkás, vasutas, kommunista. 1906— a PSI, 1921— az OKP tagja. 1931—36 Franciao.-ban és a SZU-ban élt emigrációban. 1936— Spanyolo.-ban harcolt, az olasz zászlóaljat vezette a győzelmes guadalajarai csatában. 1943—1945 az É-olaszo.-i partizánmozg., a GAP-osztagok (hazafias akciócsoportok) egyik jeles szervezője. 1945— az OKP livornói tartományi titkárságát vezette. 1948—51 szenátor.

Barry, Maltman (1842—1909): angol újságíró, szocialista. Az I. Int. Főtanácsának (1872) és az angol föderális tanács tagja (1871—73). Támogatta K. *Marx*ot az angol liberális szaksz. vezetők és a bakunyinisták ellen. Az 1880-as években részt vett az angol szoc. mozg.-ban; a 90-es években a konzervatív párt ún. szoc. szárnyát támogatta.

Barta Lajos (Kistapolca, 1878. okt. 20.—Bp., 1964. okt. 18.): író; kommunista. Az I. vh. előtt a Világ c. napilap munkatársa volt. A TK idején szakított a polg. radikalizmussal és a szoc. ügyének szolgálatába állt. Az Írói Direktórium tagja, az Írók Szakszervezetének titkára, a Fáklya és az Emberiség c. irodalmi folyóiratok szerk.-je. A TK megdöntése után rövid ideig letartóztatásban volt, 1920—34 ausztriai és németo.-i *emigráció*ban élt. 1934—39 Csehszlovákiában dolgozott, 1929—32 Pozsonyban a CSKP-hoz közel álló Új Szó c. folyóirat szerkesztője. 1939—45 Londonban élt, a II. vh. éveiben a *Londoni Magyar Klub* egyik vezetője. Emigrációja idején nem tartozott pol. párthoz, de irodalmi munkásságát marxista szemlélet jellemezte. 1946-ban hazatért és belépett az MKP-ba. — *M.:* Magyar világ. 1953. 227 old. — Gyár. 1961. 240 old. — Munkásarcok. 1961. 119 old. — Tegnapi ország. 1963. 202 old. — Árnyak a hídon. 1970. 286 old. *Irod.: Csaplár Ferenc:* Barta Lajos. 1973. 165 old.

Barta Sándor (Bp., 1897. okt. 7.—SZU, 1938): kommunista író, költő. Diákkorában részt vett a *Galilei Kör* munkájában, verseket írt a *Ma* c. folyóiratba. A TK idején újságíró volt, 1920—24 Bécsben élt *emigráció*ban. Előbb *Kassák* L. köréhez tartozott, majd 1924-ben *Komját* A. „Egység"-csoportjához csatlakozott és belépett a KMP-be. 1925— a SZU-ban élt. Tagja volt a Proletárírók Oroszországi Egyesülése magy. szekciójának, később a Forradalmi Írók Nemzetközi Szövetségének. Írásait közölte a *Sarló és Kalapács*, az *Új Föld*, a *100%*. 1938-ban szerk.-ében indult meg az *Új Hang* c. folyóirat. — *M.:* Aranyásók. 1957. 583 old. — Ki vagy? Válogatott versek. (A bevezető tanulmányt írta Illyés Gyula.) 1962. 138 old. — Pánik a városban. 1972. 614 old.

Bartha Bertalan (Nyírgelke, 1904. dec. 28.—): lakatosmunkás; kommunista. 1922-ben lépett be a vasasszaksz.-be. A 20-as években *bizalmi*ként baloldali ellenzéki tevékenységet folytatott; részt vett a VS munkájában. 1931-ben az *Egyesült Szakszervezeti Ellenzék* egyik megalakítója. 1933—a KMP tagja. 1936-ban letartóztatták és 5 évi fegyházra ítélték. 1941-ben szabadult, s bár Bp.-ről kitiltották, a fővárosban maradt és a szaksz. épületlakatos szakosztálya szervező bizottsági tagjaként végzett mozg. munkát. A felszab. után az MKP KB-ának tagja, 1945—48. a vasasszaksz. főtitkára, 1948. márc.— gyárigazgató. 1968 óta nyugdíjas; 1945 óta megszakítás nélkül tagja a szaksz. KV-jének.

Basir, Hadzs Ali (?—): algériai kommunista. A felszabadító háború egyik vezetője, a KP KB titkára. 1965. jún. 19-én Ahmed Ben Bella eltávolítása után egyik létrehozója és vezetője a komm.-kból és rokonszenvezőkből létrejött Népi Ellenállási Szervezetnek. E szervezet más vezetőivel együtt (1965. szept. 20—1970. nov.) bebörtönözték; kiszabadításukért nemzetközi tiltakozó mozg. folyt. Több tanulmánya jelent meg hazája modern pol. mozgalmának történetéről.

Basso, Lelio (1903. dec. 25.—): olasz ügyvéd, szocialista. A fasizmus idején száműzték, majd bebörtönözték. 1947—48 a PSI titkárh.-e, 1948—49 titkára. 1964-ben részt vett a *Proletáregység Olasz Szocialista Pártja* (PSIUP) megalakulásában, 1966—71 a párt elnöke, majd kilépett. 1958— a Problemi del Socialismo c. folyóirat főszerk.-je. 1946— parlamenti képviselő.

Bászutoföld Kommunista Pártja: *Lesotho Kommunista Pártja*

Baticz Gyula (Zalaszántó, 1878. jan. 20.—Bp., 1952. júl. 6.): kőművesmunkás; szociáldemokra-

ta. 1897— vett részt a munkásmozg.-ban, 1898— a kőműves szakegylet vezetőségi tagja, 1903— a MÉMOSZ sátoraljaújhelyi, 1906— szegedi csoportjának elnöke, majd szegedi, később kolozsvári párttitkár. 1910-től a MÉMOSZ központi titkára. A TK idején nem vett részt a pol. életben. 1919. aug.-ban az MSZDP vezetőségi tagja lett, 1922—26. nemzetgyűlési képviselő. 1928-ban az *Alapkő-, Építőipari Munka- és Termelő Szövetkezet* csődje kapcsán visszavonult a pol. élettől.

Batthyány Ervin, gróf (1877. okt. 17.—Nagy-Britannia, 1934): nagybirtokos, az ideális anarchista irányzat magyarországi terjesztője és anyagi támogatója. 1905-ben birtokán, Bögötén, parasztgyermekek számára megalapította a Szociális Iskola nevű magánjellegű népiskolát, amelynek vezetését a szd. *Tarczai* L.-ra bízta. Az iskolát a hatóságok hamarosan megszüntették. 1906-ban Szombathelyen az ő közreműködésével adták ki a *Testvériség*, majd Bp.-en 1907— a *Társadalmi Forradalom* c. lapot. ~ baráti kapcsolatot tartott fenn *Szabó* E.-nel; anyagi támogatásával adták ki a *Világszabadság* c. földmunkáslapot és a Szoc. Diákkönyvtár füzeteit, amelyben P. A. *Kropotkin* és P. L. *Lavrov* munkái is megjelentek. 1910-ben Angliába utazott, itt anarchista ideológiai tevékenységet folytatott. Mivel az *anarchizmus* a mo.-i talajon nem tudott gyökeret verni, ~ megszakította kapcsolatait a hazai munkásmozg.-mal.

Batthyány-emlékmű előtti tüntetés: háborúellenes megmozdulás Bp.-en 1941. okt. 6-án; része és első megnyilvánulása a KMP széles antifasiszta összefogást célzó akciósorozatának. Az *Orsz. Ifjúsági Bizottság* (OIB) *Ságvári* E. irányításával, a bp.-i ker. szd. ifj. csoportok tagjainak részvételével hajtotta végre. Mintegy 300 ifjúmunkás — adott jelre — körülvette a Batthyány-emlékmécsest és talapzatára nemzeti színű szalaggal átkötött koszorút helyezett „A magyar szabadságért — a magyar ifjúság" felirattal. Az összegyűltek néhány perces tüntetés után szétoszlottak.

battonyai zendülés: a 19. sz. végi szocialista agrármozgalom véres eseménye. Battonya község román, szerb és magy. szoc. földmunkásai 1891. jún. 21-én a hetipiac alkalmával aláírást gyűjtöttek egy folyamodványra, amelyben a munkabér és az aratórész emelését, a harmados földek után követelt szolgáltatások eltörlését kérték. Elterjedt a hír, hogy a kormány már hasonló értelmű rendeletet adott ki, ezt azonban a helyi hatóságok eltitkolták. A rendőrség a gyülekező tömeget szétoszlásra szólította fel, majd letartóztatta Pakurár Dimitrut, a mozg. vezetőjét. Kiszabadítására a tömeg a főszolgabíró hivatalához vonult, s ekkor Pakurárt szabadon engedték. A nép a községháza előtt követelte az eltitkolt rendelet nyilvánosságra hozását. A csendőrség azonban puskatussal támadta meg a tüntetőket, majd sortüzet nyitott: 3 földmunkás a helyszínen meghalt. A zendülők erre megrohanták a községházát. Több órás ostromukat katonai erő verte vissza. A vezetőket elfogták, s a battonyai perben, 1891. szept. 25-én 34 földmunkást ítéltek el. — *Irod.:* Battonya 1891. (Tanulmányok az agrárszocialista zendülés 75. évfordulójának emlékére.) Battonya 1966. 91 old.

Bauer Ervin (Lőcse, 1890. okt. 19.—SZU, 1942): orvos, biológus; kommunista. 1919. jan.-ban lépett be a KMP-be, részt vett a VH harcaiban. A TK megdöntése után Bécsben, Göttingenben élt, majd a prágai Biológiai Intézet munkatársa. 1925-ben meghívták a SZU-ba, s ott moszkvai és leningrádi tud. kutatóintézetekben dolgozott, a leningrádi orvostudományi egyetem előadója, 1930— a moszkvai Állami Egyetem tanszékvezetője volt. Főleg a rákos megbetegedések okait kutatta és rákellenes gyógyszerek kidolgozásán munkálkodott. 1937-ben koholt vádak alapján letartóztatták, s a fogságban meghalt. — *M.:* Elméleti biológia. 1967. 243 old. *Irod.: Tokin, B. P.:* Az elméleti biológia és Bauer Ervin munkássága. 1965. 123 old.

Bauer, Heinrich (1814— ?): német cipész. Az *Igazak Szövetsége* és a *Testvéri Demokraták Szövetsége* egyik vezetője, részt vett a londoni német *Munkásképző Egylet* alapításában és tagja volt a *Kommunisták Szövetsége* központi vezető szervének. K. *Marx*szal és F. *Engels*szel együtt harcolt a *Willich—Schapper*-féle kispolgári frakció ellen. 1850. ápr.—máj.-ban a Kommunisták Szövetségének németo.-i megbízottja volt. 1851-ben kivándorolt Ausztráliába, további életútja ismeretlen.

Bauer Oszkár (Bp., 1903. júl. 21.—Bp., 1932. szept. 12.): sütőmunkás; kommunista. 1930-ban lett a KMP tagja. Az 1930 és 1931 évi tüntetésekben való részvétel miatt letartóztatták és elítélték. 1932. szept. 10-én, amikor vörös zászlóval a kezében munkanélküliek tüntetését vezette, egy rendőr halálra sebezte.

Bauer, Otto (1881. szept. 5.—1938. júl. 4.): osztrák jogász, szocialista. A századforduló táján csatlakozott Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártjához. Az *ausztromarxizmus* egyik fő képviselője és teoretikusa. A *kulturális autonómia* elméletének kidolgozója a századfordulón.

1907— parlamenti képviselő, az *Arbeiter-Zeitung* (Munkásújság) és a Der *Kampf* (A harc) szerk.-je. Orosz hadifogságból 1917. szept.-ben tért haza. Korábbi álláspontjával ellentétben 1918 elején a nemzeti önrendelkezés álláspontjára helyezkedett. A proletárforr. elméletét és oroszo.-i megvalósulását elutasította, a szoc. forr.-t Ausztriában korainak tartotta. Nagy felelősség terheli az 1918. évi okt.—nov.-i forr. befejezetlenségéért. 1918. nov.—1919. júl. külügyminiszter; Németo. és Ausztria azonnali egyesülését szorgalmazta. 1919-ben az ún. szocializálási biz. élén ~ szorgalmazta az államosításokat, de a biz. végül is minden javaslatot elvetett. 1919—33 parlamenti képviselő, a szd. képviselőcsoport elnöke, kiváló szónok és vitázó. Az 1918 után Ausztriában létrejött rendszert népközt.-nak tartotta, a legkedvezőbb útnak a szoc. békés megvalósulása számára. A *Két és feles Internacionálé* egyik megalapítója és vezető alakja. 1923. máj.— az SZMI VB és iroda tagja. Az 1926. évi linzi pártprogram egyik szerzője. Az 1934 *februári (Schutzbund) felkelés* leverése után Brnóba emigrált, ahol az osztrák SZDP külföldi irodáját vezette, újra megjelentette az Arbeiter-Zeitungot és a Der Kampfot. Az osztrák szd. pol. csődjének hatása alatt közeledett a forr. marxizmushoz. Az SZMI-ben 1934 után a munkásegység, az összes dem. erők és a SZU összefogása mellett lépett fel. 1938. máj.— Párizsban élt. — *M.:* Az orosz forradalom és az európai proletárság. 1917. 61 old. — A szocializmus útja. 1919. 64 old. — A kapitalizmus világképe. Bevezető a szocialista filozófiába. [1946.] 72 old.

Bauman, Nyikolaj Ernesztovics, álnéven *Gracs, Szarafszkij, Szorokin* (1873. máj. 17. [29.]—1905. okt. 18. [31.]): orosz állatorvos, bolsevik. 1896—97 a *Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására* szervezetben dolgozott. 1899— az OSZDMP tagja, több ízben letartóztatták, Svájcba emigrált. A *Munka Felszabadítása* csoporthoz tartozott, majd V. I. *Lenin* mellett dolgozott. Az *Iszkra* egyik alapítója (1900. dec.). 1901-ben visszatért, az Iszkra illeg. terjesztését végezte. 1903-ban a bolsevikok moszkvai szervezője. 1904. jún.—1905. okt. között börtönben volt. Az 1905. okt. 18-i (31.) tüntetésen a „fekete századok" bestiális módon meggyilkolták. Temetése a cárizmus elleni hatalmas demonstrációvá vált.

Bax, Ernest Belfort (1854—1926): angol író, történész, közgazdász, publicista, a marxista eszmék népszerűsítője. 1883-ban egyik alapító tagja a *Szociáldemokrata Föderáció*nak, 1884-ben pedig az abból kivált *Szocialista Liga*nak. W. *Morris*sal együtt adták ki a The Commonweal (Közjó) c. lapot. Később a Liga feloszlása után visszatért a Szociáldemokrata Föderációba és együttműködött H. M. *Hyndman*nal. 1914-ben háborúpárti szocialista.

Bästlein, Bernhard (1894. dec. 3.—1944. szept. 18.): német műszerész, kommunista. 1918— az USPD, 1920— az NKP tagja, később parlamenti képviselője. 1933-ban a hitleristák letartóztatták, 1939-ben szabadult. Egyik szervezője a Saefkow—*Jacob*—Bästlein ellenállási csoportnak, amely magja lett a KP operatív munkájának és németo.-i központja a *„Szabad Németország" Nemzeti Bizottság*ának. 1944-ben a fasiszták letartóztatták és meggyilkolták.

Bebel, August (1840. febr. 22.—1913. aug. 13.): német esztergályos, szocialista. D-németo.-i s ausztriai vándorútja után Lipcsében telepedett le. Belépett a *Munkásképző Egylet*be. W. *Liebknecht* hatására szocialistává vált. 1867— a *Német Munkásegyletek Szövetsége* elnöke. A mozg. fejlődése — amelyben ~ nagy érdemeket szerzett — a német prol. forr. munkáspártjának útját egyengette. 1869-ben ~ részt vett a *Szociáldemokrata Munkáspárt* megalakításában. 1867— képviselő. Forr. dem. és egységes Németo.-ért küzdött, élesen szembefordult Bismarck militarista és agresszív porosz pol.-jával. A munkásmozgalmon belül küzdött a lassalleánus irányzat, a reformizmus és az opportunizmus ellen. 1870-ben az É-német parlamentben a háború s a hadikölcsön ellen foglalt állást s elítélte Elzász-Lotharingia bekebelezését; nyíltan kiállt a *Párizsi Kommün* mellett. 1872—75 börtönben volt. *Németország Szocialista Munkáspártjá*nak Bismarck *kivételes törvényei* elleni illeg. küzdelmében ~ volt a legjelentősebb vezető személyiség. Nagy szerepe volt abban, hogy a párt tömegbefolyása az üldöztetés idején is nőtt. Élesen lépett fel a G. H. *Vollmar* és más jobboldali opportunisták, de a tömegmunkát lebecsülő „baloldali" anarchista elemek ellen is. 1875—1913 a német SZDP társelnöke, 1871-től 2—3 évet kivéve haláláig birodalmi képviselő volt. Nagy energiával küzdött a gyarmatosítás, a militarizmus ellen. Tőle eredt a szállóigévé vált háborúellenes jelszó: „Ennek a rendszernek egy embert sem, egy garast sem!" ~ a német szaksz. mozg. egyik fő szervezője, az NSZI-nek kezdettől (1900) tagja volt. — *M.:* Életemből. 1—3. köt. 1922—1923. — A nő és a szocializmus. 1957. XXXI, 567 old. — Charles Fourier élete és eszméi. 1962. 269 old.

Bebrits Lajos (Teregova, 1891. dec. 14.—Bp., 1963. aug. 9.): vasutas forgalmi tiszt, kommunista. 1917— a vasutasszaksz. és az MSZDP

tagja, 1919— Romániában a szaksz. bánáti, majd erdélyi szervezetének titkára volt. Illeg. tevékenysége miatt több ízben letartóztatták. 1923-ban az USA-ba ment, ahol a KP magy. szekciójának vezetője lett. 1924— az Új Előre c. lap munkatársa, majd főszerk.-je. 1930-ban az USA-ból kiutasították, s 1932-ben Moszkvába ment, ahol vezető gazd. beosztásokban dolgozott. 1941— a *Kossuth Rádió*ban rendszeresen szólt a magy. dolgozókhoz. 1943— magy. nyelvű újságok szerkesztésében is részt vett. A felszab. után hazatért, 1945 elején ogy.-i képviselő, miniszteri biztos, később államtitkár. 1949—1956. okt. közlekedési és postaügyi miniszter. 1957— a Magy. Népköztársaság követe Svédo.-ban, Norvégiában és Izlandon. 1959—62 az Országos Idegenforgalmi Tanács főtitkára. — *Irod.: Kékesdi Gyula:* Négy ország viharaiban. Bebrits Lajos élete. 1967. 404 old.

Becher, Johannes Robert (1891. máj. 22.—1958. okt. 11.): német író, esztéta, kommunista. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1952). Az I. vh. idején antimilitarizmusa vitte a munkásmozg.-ba. 1917— az USPD, 1918-ban a *Spartakus Szövetség*, megalapításától az NKP tagja. A weimari közt. éveiben a *Rote Fahne* munkatársa. 1920— a KP KB tagja. 1933 emigrált, 1935—44 a SZU-ban élt, a *„Szabad Németország" Nemzeti Bizottság*ának egyik alapítója. 1945— Kelet-Németo., majd az NDK vezető kultúrpolitikusa; 1956—58 a kulturális ügyek minisztere. 1956— a NSZEP KB tagja. 1918—19-ben, majd az illegalitás éveiben számos verse, írása jelent meg a magy. munkásmozg.-i sajtóban, ill. szerepelt a *munkás-kultúrmozgalom* rendezvényeinek műsorán. — *M.:* Búcsú. 1958. 522 old. — A szelek vándorai. Válogatott versek. 1962. 405 old. — A költészet hatalma. 1963. 349 old. *Irod.: Abusch, Alexander:* Johannes R. Becher a nemzet és a béke költője. 1961. 138 old.

Bechtler Péter (Kula, 1891. ápr. 22.—Bp., 1964. nov. 29.): faszobrász; szociáldemokrata. 1910-ben kapcsolódott be a szaksz. mozg.-ba. 1915— a bp.-i szobrászok szakegyletének elnöke. 1918-ban a *Magyar Nemzeti Tanács*, a TK idején a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* tagja. 1925-ben az MSZDP budai kerületének titkárává és a fővárosi törvényhatósági biz. tagjává választották. A felszab. után nemzetgyűlési képviselő, 1945—48 Bp. alpolgármestere, 1948 végétől 1951-ig a Kőbányai Téglagyár igazgatója volt. 1951-ben koholt vádak alapján elítélték. 1956-ban rehabilitálták, majd nyugdíjazták. Az 1956. évi ellenforr. idején az SZDP képviseletében átmenetileg a főváros „alpolgármestere" tisztét töltötte be.

Becker, Bernhard (1826—1882 jan.): német közalkalmazott, történész és író. Az *Általános Német Munkásegylet* egyik alapítója, F. *Lassalle* halála után egy évig elnöke. K. *Marx* és F. *Engels* kritikája ellenére folytatta Lassalle pol.-ját, de 1870-ben a *Szociáldemokrata Munkáspárt*hoz csatlakozott. 1874— Svájcban élt, a munkásmozgalommal szakított.

Becker, Hermann Heinrich (1820. szept. 15.—1885. dec. 9.): német publicista, törvényszéki előadó. 1848 tagja a Kölni Demokrata Társaságnak. Tevékenyen részt vett az 1848-as forr.-ban. 1850 a *Kommunisták Szövetségé*nek tagja, s amikor Londonból Kölnbe helyezték a Szövetség székhelyét, tagja lett a központi vezetőségnek. 1852-ben egyik fővádlottja a *kölni kommunista per*nek. Ötévi várfogságra ítélték. Később nemzeti liberális és Dortmund, majd Köln főpolgármestere.

Becker, Johann Philipp (1809. márc. 20.—1886. dec. 9.): német munkás, szociáldemokrata. 1830— a kispolg. dem. mozgalmakban tevékenykedett, egy emigránsokból összeállított dem. szabadcsapat vezetője. 1848 részt vett a forr. küzdelmekben, 1849 mint népfelkelő ezredesnek kiemelkedő szerepe volt a baden-pfalzi hadjáratban. F. *Engels* „német forradalmár tábornok"-nak nevezte. 1860— *Marx* és Engels követője. A 60-as években Svájcban megszervezte az I. Int. német szekcióját, annak elnöke lett, s szerk.-je a szekció Der *Vorbote* (Az Előfutár) c. lapjának. Szerepe volt a németországi *Szociáldemokrata Munkáspárt* megalapításában.

bécsi munkásfelkelés: *februári (Schutzbund) felkelés*

bécsi munkástüntetés: az osztrák proletariátus ösztönösen kirobbant megmozdulása a fasiszta erők ismételt provokációi ellen (1927. júl. 15.). Jan. 30-án a burgenlandi Schattendorfban a fasiszta szervezet tagjai tüzet nyitottak egy szd. gyűlésre; két embert megöltek. Júl. 14-én a bécsi bíróság a gyilkosokat felmentette, júl. 15-én reggel Bécs munkássága sztrájkba lépett, az utcára vonult s a kormány lemondását követelte. A tüntetők felgyújtották az osztálybíróság gyűlölt jelképévé vált igazságügyi palotát. A rendőrség tüzet nyitott, 90-en haltak meg és csaknem ezren sebesültek meg. A munkásság fegyvert követelt, de az szd. vezetőség tétlenségre kárhoztatta a *Köztársasági Védőszövetség*et. A ~ vérbefojtása a demokrácia és a munkásosztály pozícióinak gyengüléséhez, a reakciós és fasiszta erők térnyeréséhez vezetett.

bedó ⟨fr.⟩: modern tőkés, degresszív prémiumos bérrendszer, az idő- és darabbér olyan kombinációja, amely a legjobb munkás egy perc alatt végzett teljesítményét veszi alapteljesítménynek. Kidolgozójáról, Ch. Bedeaux francia mérnökről nevezték el. Célja a munkaerő végsőkig való kihasználása. Nincs tekintettel a munkások egészségi állapotára, szociális körülményeire sem. Mo.-on az 1920-as s főleg a 30-as években a textil- és a vasiparban kezdték széles körben alkalmazni. Bevezetése ellen a munkások számos *sztrájk*ot (pl. Ganz Hajógyár) szerveztek.

Bee-Hive, The (Méhkas): az angol szaksz.-ek lapja (1861—76). G. *Potter* adta ki, hivatásos újságírók, régi chartisták és munkáslevelezők cikkeit közölte. 1864—70. máj. között az I. Int. Főtanácsa a ~ hasábjain jelentette meg beszámoló közleményeit. Minthogy Potter szembekerült az Int.-val, állásfoglalásai elbizonytalanodtak; 1870. máj.-ban K. *Marx* javaslatára a Főtanács megszakította kapcsolatát a lappal.

Beesly, Edward Spencer (1831—1915): angol pozitivista történész, egyetemi professzor. Az 1860-as években tanácsaival támogatta a szaksz. vezetőket. 1863—64 közvetített a francia és angol munkásszervezetek között, elnökölt az I. Int. alakuló kongr.-án (1864). 1870-ben fellépett a francia—porosz háború ellen, támogatást nyújtott a *Párizsi Kommün* menekültjeinek. K. *Marx* személyes baráti viszonyban állt vele.

Beimler, Hans (1895. júl. 2.—1936. dec. 1.): német lakatos, kommunista. 1918— a *Spartakus Szövetség*, később *Németország Kommunista Pártja* tagja. 1919 a *Bajor Tanácsköztársaság* kormányának, majd 1932—33 a birodalmi parlamentnek tagja. 1933 letartóztatták, a dachaui koncentrációs táborba zárták. Megszökött. Élményei alapján írta meg 1933-ban az „Im Mörderlager Dachau" („A dachaui haláltáborban") c. könyvét. Az NKP KB képviselőjeként vett részt a *spanyol szabadságharc*ban, s a madridi csatában hősi halált halt.

Béke és Szabadság: 1. A *Békepárt* illeg. lapja. Szerk. *Ságvári* E. Összesen két száma jelent meg (1944. márc. és 1944. júl.) Bp.-en. Bátor hangú cikkei harcba hívták a dolgozó népet a *fasizmus*, a magy. uralkodó osztályok ellen. — 2. A „Megvédjük a békét" mozg. Országos Tanácsa, majd az Országos Béketanács, 1956. okt. 10— pedig a *Hazafias Népfront* lapja. 1950. júl. 7.—1956. okt. 17. között jelent meg Bp.-en. Főszerk.: Boldizsár Iván, később Nemes György.

Béke és Szocializmus: a *kommunista és munkáspártok* elméleti és tájékoztató folyóirata. Megjelenik 1958. szept.-től; 1958. szept.—1960. jan. 1. „A béke és szocializmus kérdései" címen. Feladatának a marxista—leninista elmélet propagálását és további kidolgozását, a testvéri pártok közti vélemény- és tapasztalatcsere elősegítését tekinti. Nemzetközi szerk. bizottságának székhelye Prága, főszerk. K. I. Zarodov. 29 nyelven jelenik meg és 145 országban terjesztik, összesen kb. 400 ezer példányban. (Mo.-on 11 500 példányban jelenik meg.).

békéltető bizottságok: a munkások és a tőkések közötti viszályok megegyezéses megoldására, a *sztrájk*ok vagy egyéb konfliktusok elkerülésére létrehozott paritásos szervek a kapitalista Magyarországon. Létrehozásukat először az 1872. VIII. tc. tette lehetővé a munkáltatók és a munkavállalók egyenlő számú képviselőjének részvételével. Az 1884. évi XVII. tc. már kötelezővé tette megalakításukat az *ipartestületek*ben. A gyáriparban az iparhatóság vagy a minisztérium, sőt olykor a rendőrség hozott létre munkaügyi viszályok alkalmával ~at. 1923-ban és 1932-ben új jogszabályok írták elő működésüket. Ezek szerint minden iparfelügyeleti ker.-ben 3 biz.-ot kellett alakítani a kereskedelmi miniszter által kinevezett iparfelügyelő elnökletével, a munkavállalók és a munkáltatók 2—2 képviselőjének részvételével.

békemozgalom: a második világháború után a béke biztosításáért, a háborús konfliktusok és egy új világháború elhárításáért indított nemzetközi társadalmi mozgalom. Egyesíteni igyekszik minden békeszerető embert nemzeti, társadalmi, pol. és vallási hovatartozására való tekintet nélkül. Az 1948. évi wroclawi nemzetközi békeértekezlet után az első békekongr. 1949. ápr.-ban ült össze Párizsban; a francia kormány betiltó végzése után Prágában fejezte be munkáját. Az ekkor választott Világbizottság 1950. nov.-ben alakult át *Béke-világtanáccsá*, mely mindmáig a ~ vezető szerve. — Később megfogalmazták a mozg. legfőbb célkitűzéseit: fegyverkezési verseny megfékezése, a tömegpusztító fegyverek eltiltása; a külföldi katonai támaszpontok felszámolása; általános, egyidejű és ellenőrzött leszerelés; a gyarmatosítás és a faji megkülönböztetés minden formájának eltörlése; minden ország területi sérthetetlenségének tiszteletben tartása; be nem avatkozás az országok belügyeibe; kölcsönösen előnyös kereskedelmi és kulturális kapcsolatok létesítése; a különböző társadalmi berendezkedésű államok békés egymás mellett élése; az erőszakról való lemondás. — Az 1949-es kongr. után további 7 kongr.-t tartottak: 1950-ben Varsóban, 1952-ben Bécsben, 1955. jún.-ban Helsinkiben, 1958. júl.-ban Stockholmban, 1962.

júl.-ban Moszkvában, 1965. júl.-ban Helsinkiben, 1969. jún.-ban Berlinben és 1973. okt.-ben Moszkvában. — A nemzetközi ~ és nemzeti tagozatai az elmúlt negyedszázadban hatékony és rugalmas akcióformákat dolgoztak ki. Az 1950. évi stockholmi felhívást az atomfegyver feltétel nélküli eltiltásáért 500 millió, az öt nagyhatalom békeegyezményének megkötését követelő felhívást pedig 610 millió ember írta alá. 1950-ben a varsói II. kongr. felhívással fordult a kormányokhoz: hozzanak törvényt a béke védelmére. 1968-ban egész évben nagy demonstrációk zajlottak le a vietnami háború beszüntetéséért, megrendezték a vietnami háború elleni hetet. Többször megrendezték a portugál gyarmatosítás elleni tiltakozások hetét, valamint a leszerelési világnapot. Számos országban évről évre békemeneteket rendeznek (NSZK, Nagy-Britannia).

A magyar ~ alapvető célkitűzései azonosak a béke-világmozg. céljaival. Első szervezetei 1948 nyarán alakultak meg, a mozgalom nyolc magyar békekongr.-t tartott Bp.-en (1949, 1950, 1952, 1955, 1958, 1963, 1969, 1973). A mo.-i ~ legfelsőbb — választott — irányító szerve az Országos Béketanács, mely tagjai közül elnökséget választ a két ülésszak közötti irányító munka vitelére. Elnöke *Sik* E., főtitkára Sebestyén Nándorné. Az Országos Béketanácsnak alsóbb szervei nincsenek, irányítása alapján a *Hazafias Népfront* helyi bizottságai, ill. a társadalmi és tömegszervezetek foglalkoznak a ~ feladataival. Mo.-on a béke védelméről szóló 1950. évi V. tc. bünteti a béke elleni cselekedeteket és a háborús propagandát. A Béke-Világtanácsnak 10 magyar tagja van. — *Irod.:* A béke hangja. A nemzetközi békeharc válogatott írásai. Összeáll. és a bevezetőt írta Boldizsár Iván. 1952. 125 old. — *Pethő Tibor:* Húszéves a magyar békemozgalom. 1969. 113 old.

Békepárt: a magyar kommunisták pártjának neve 1943. jún. és 1944. szept. között. (L. *Magyar Szocialista Munkáspárt*)

békés belenövés: opportunista nézet, amely tagadja a társadalmi forr. marxista—leninista elméletét. és azt vallja, hogy a kapitalizmus, különösen a fejlett tőkésországokban — ahol szerintük sokasodnak a szocializmus elemei — a *burzsoázia* államgépezetének széttörése és a munkáshatalom megteremtése nélkül szocializmussá alakítható. A ~ hirdetői a reformisták és főként a revizionisták, akiknek ilyen nézetei ellen és az ezekre alapozott pol.-ja ellen a munkásmozg. forr. szárnya a mozg. egész története folyamán éles ideológiai és pol. harcot folytatott és folytat. (L. még *opportunizmus, reformizmus, revizionizmus.*) A ~ tétele nem azonosítható a szoc. *forradalom* viszonylag békés útjára vonatkozó marxista—leninista állásponttal. (L. *népi demokratikus forradalom*)

békéscsabai zendülés (1891. máj. 2—3.): a 19. sz. végi szocialista agrármozgalom kiemelkedő eseménye. A helyi munkásegylet 1891. febr. 27-én benyújtotta alapszabályait jóváhagyásra, választ azonban nem kapott. Máj. 2-án a hetipiacon összegyűlt nép között az a hír terjedt el, hogy a már jóváhagyott alapszabályokat a főszolgabíró tartja vissza. Ezért a tömeg — élén az egylet vezetőivel — a főszolgabíróhoz vonult, aki az utcán provokatív beszédet intézett a tüntetőkhöz. A tömeg megtámadta a főszolgabírót, majd ostromolni kezdte a hivatal épületét. A kivonult katonaság szuronyrohammal verte vissza a népet; egy halott és sok sebesült maradt a színtéren. A szoc. vezetőket letartóztatták. Másnap mintegy 2000 főnyi tömeg rohanta meg ismét a hivatalt, hogy kiszabadítsa az elfogottakat. Ezt az akciót is vérbe fojtották. A zendülők perében 1891. szept. 8-án 35 vádlottat ítéltek el.

békés egymás mellett élés politikája: a szovjet hatalom létrejöttekor *Lenin* által kezdeményezett, a Szovjetunió, majd a szocialista tábor által következetesen képviselt nemzetközi politikai irányvonal. Objektív alapja a két társadalmi rendszer egyidejű létezése, az a tény, hogy a szoc. forr. először egy o.-ban, majd az o.-ok egy csoportjában győzött, miközben a világ más részein a kap. még hosszú időn át fennmarad. A ~ az államok közötti vitás kérdések *háború* nélküli — tárgyalások útján való — megoldását, a népek közötti gazd. és kult. kapcsolatok szélesítését, a két rendszer békés gazd. versenyét jelenti. Feltétele: minden állam egyenjogúságának, területi sérthetetlenségének és szuverenitásának tiszteletben tartása, kölcsönös előnyökön alapuló gazd. és kult. megállapodások létesítése, lemondás más o.-ok belügyeibe való beavatkozásról. Az 1950-es években az egész munkásmozg.-ban valamint a felszabadító és függetlenségi mozg.-ban előtérbe került a ~ért folyó harc. 1954 jún.-ában *Csou En-laj* kínai és Dzsavaharlal Nehru indiai miniszterelnök a ~ elveit okmányba foglalta (Pancsa Sila). A *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásai* ismételten síkraszálltak a ~ mellett s kidolgozták érvényesítésének fő módszereit az adott világpol. körülmények között. A szoc. o.-okon kívül a ~t követik az ún. el nem kötelezett o.-ok; tömegek, haladó és forr. szervezetek követelik érvényesítését a tőkés o.-okban is. Ellenzésra talál azonban a munkásmozg. „baloldali", kalandor és szakadár elemei között, valamint a burzsoá politikusok és ideológusok leg-

reakciósabb köreiben. Az erőviszonyoknak a béke és szoc. javára történő változásai azonban rákényszerítik a ~t a vezető imp. hatalmakra is. Ennek eredménye és jellegzetes megnyilvánulása az 1970-es években megindult világpol. enyhülési folyamat, amelynek során jelentősen szélesedtek a két tábor o.-ai közötti gazd. és kult. kapcsolatok. A szoc. o.-ok külpol.-jának egyik alapelve a ~, de ez nem jelenti az imp. elleni harc, az osztályharc feladását. Ellenkezőleg: kedvező feltételeket teremthet az *osztályharc*, a nemzeti függetlenségi harcok további kibontatkoztatására. Nem csökkenti, sőt nyíltabban kifejezésre juttatja a két rendszer ideológiai ellentétét. Az imp.-k ugyanis a szélesedő kapcsolatokat a szoc. rendszer ideológiai aláaknázására akarják felhasználni. A ~ azonban — bár pol. és gazd. téren feltételezi az esetleges *kompromisszum*okat — a szoc. oldaláról sohasem járhat ideológiai engedményekkel, sőt, mivel a tőkés o.-ok tömegei számára lehetővé teszi a SZU és a szoc. o.-ok eredményeinek megismerését, elősegíti a szoc. elleni rágalomhadjárat lelepleződését és a *marxizmus—leninizmus* eszméinek térhódítását. — *Irod.: Lenin, (Vladimir Iljics):* A szocialista és tőkésállamok békés egymás mellett éléséről. 1966. 300 old. — *Puja Frigyes:* A békés egymás mellett élés problémái. 1967. 129 old. — *Kozma Ferenc:* A „két Európa" gazdasági kapcsolatai és a szocialista nemzetközi együttműködés. (Egy elvi koncepció vázlata.) 1970. 349 old. — Békés egymás mellett élés és ideológiai harc. 1974. 221 old.

Békés-Glass *(Glasz)* Imre (Bp. 1902. júl. 11.—Párizs 1944. febr. 21.): lakatos, magántisztviselő; kommunista. 1925-ben lépett be az MSZMP-be, 1927-ben a KMP-be. Főleg a földmunkások között végzett szervező és propagandamunkát. 1929-ben 2 évi börtönre ítélték. Kiszabadulása után emigrált. 1937-ben belépett az FKP-be. A ném. megszállás idején a francia ellenállási mozg.-ban központi sajtóelosztó, majd egy fegyveres csoport vezetője volt. A ném.-ek elfogták és kivégezték.

Béke-világtanács, *BVT:* a *békemozgalom* vezető szerve, alakult 1950-ben a varsói II. béke-világkongr.-on. A ~ot béke-világkongr.-on választják a nemzeti békemozgalmak és a nemzetközi szervezetek jelöltjei közül. Feladata, hogy a békemozgalom minden fórumán, seregszemlélején a legkülönbözőbb békeszerető erőkkel, mozgalmakkal, szervezetekkel és közéleti személyiségekkel együttműködve fellépjen minden háborús uszítás, agressziós és neokolonialista cselekedet ellen. A ~ számos nagy tömegakciót, aláírásgyűjtő kampányt szervezett a nemzetközi feszültség enyhítésére, a háború elhárítása, az öt nagyhatalom békeegyezménye, a tömegpusztító fegyverek betiltása érdekében. A ~ elnöksége 1966. márc.-i határozata értelmében a nemzeti békemozgalmakra nézve kötelező erejű határozatot nem hoznak. A ~nak több mint 700 tagja van (1971), az operatív munkát az 58 tagú elnökség és a 14 tagú titkárság látja el. Elnöke 1950—58 F. *Joliot-Curie*, 1959—1965 J. *Bernal*. 1965— az elnöki tisztet nem töltik be; 1966—69 ügyvezető elnök I. *Blume*. Főtitkára R. *Csandra*.

Belga Szocialista Párt, *Parti Socialiste Belge, Belgische Socialistische Partij:* belgiumi szd. típusú párt (1885—1945 Belga Munkáspárt), alakult 1885. ápr. 5—6. a szoc. szaksz. és szövetkezeti csoportok konferenciáján. Az 1893-as sztrájkmozg. részleges választójogi reformot kényszerített ki; a ~ 28 jelöltje, több pártvezető bekerült a parlamentbe. A ~ kollektív tagságon épült fel; a pártvezetésre erősen hatottak a szaksz. és szövetkezeti vezetők is. Bekapcsolódott a II. Int. megalakításába, s minthogy Brüsszelben volt a székhelye, a ~ és vezetői, E. *Vandervelde*, C. *Huysmans* igen fontos szerepet játszottak a II. Int.-ban. A ~ a marxista indulás után mindinkább reformista irányba tért el. A századfordulón taglétszáma több mint 200 000. Vezetői az 1902. évi ált. sztrájkot — a katonai beavatkozás hatására — abbahagyatták, az ált. választójogért indított harmadik belga ált. sztrájkot (1913) sem vitték végig. 1914. aug.-ban a párt korábbi antimilitarista felfogásával szemben nacionalista-honvédő álláspontot foglalt el. E. Vandervelde belépett a háborús kormányba. Az I. vh. után fellendülő munkásmozgalom segítségével az ország második legerősebb pártja (1919. nov. 70 mandátum). 1921-ig vett részt a kormányban, a fontos szociálpol. eredmények kivívásában (8 órás munkanap, a választójogi reform, nyugdíjbiztosítás), de élesen fellépett a forr. baloldal, majd 1921— *Belgium Kommunista Párt*ja ellen. 1925 nagy választási győzelme után (a keresztény párttal azonos számú 76 mandátum) újra bekerült a kormányba, de 1927-ben, részben az ellenzék nyomására, kilépett. Az 1930-as évek elején megerősödött a baloldal, P. H. *Spaak* vezetésével fellépett a reformizmus, az evolúciós elmélet, a párt- és szaksz. bürokrácia ellen. Amikor azonban a ~ elfogadta a H. *De Man*-féle tervet, az ellenzék is elsorvadt. A kormány reakciós lépéseit (Franco elismerése még a polgárháború alatt) teljes mértékben támogatta, 1935—39 ismét részt vett a kormányban. Az ország megszállásakor (1940. jún.) kimondta önfeloszlatását. Elnöke, H. De Man a hitleristák támogatásával kollaboráns szervezetet alakított, vezetői az emigrációs kormányban dolgoztak, hazai illeg. szervezetei részt vettek az ellenállás-

ban. 1945-ös újjászervezésekor bevezette az egyéni tagságot. 1947-ben támogatta a KP eltávolítását a kormányból. P. H. Spaakkal az élen szélsőségesen USA-barát külpol.-t folytatott. A parlament második legnagyobb pártjaként 1949-ig kormányban, azóta hol ellenzékben, hol a hatalomban volt. Vezette az 1950, 1959, 1960—61. évi sztrájkokat, de következetlenül, közreműködött leszerelésükben is. E pol., valamint a NATO-pol.-val való teljes azonosulása ellen megerősödött a pártban a baloldal. 1965-ben 20, 1968-ban további 8 mandátumot vesztett; hatására tartózkodóbb lett a kormány támogatásában. 1971-ben 61 mandátumot szerzett, kettővel többet, mint 1968-ban. Az utóbbi években tiltja a párt- és kormányzati funkciók összefonódását. 1974. nov.-i kongr.-án elfogadott programja egyike a legbaloldalibbnak a jelenleg érvényben levő szd. programok közül. A *Szocialista Internacionálé* tagszervezete. Taglétszáma: 235000 (1971). Társelnökei Josse van Eynde és André Cools, központi lapja: Le *Peuple* (A nép) 71 000 példányban.

Belgium Kommunista Pártja, *Parti Communiste de Belgique, Kommunistische Partij van Belgie:* alakult 1921. szept. 4-én kis létszámú pártként, de a nagy sztrájkmozgalmakban azonnal aktív szerepet játszott, harcolt a reformista vezetők kapituláns pol.-ja ellen, amiért 1923-ban egész vezetőségét bebörtönözték, 1924-ben kizárták képviselőit a szaksz.-ből. 1927—28 trockista szakadárok gyengítették. A 30-as években többször kezdeményezett egységakciókat, de a munkáspárt *(Belga Szocialista Párt)* vezetőinek ellenállásán meghiúsultak, csakúgy, mint 1935-ös kísérlete népfront létrehozására. A kb. 7000 taggal rendelkező ~ befolyása nőtt: az 1936-os választásokon 9 mandátumot szerzett. A munkáspárt meg sem vitatta azt a javaslatát, hogy autonóm és független szekcióként csatlakozik hozzá. A két munkáspárt ifjúsági szervezetei egyesültek (Egyesült Szocialista Ifjúgárda), ez később a munkáspárt kezdeményezésére felbomlott. ~ agitációjának hatására 2000 antifasiszta harcolt a spanyol köztársaság védelmében. A náci megszállás idején az antifasiszta ellenállás legszervezettebb ereje, mintegy 2000 komm. áldozta életét, akárcsak az FKP-t, a „kivégzettek pártjának" nevezték el. 1944-ben két tárcája volt a kormányban, s harcolt az ország következetesen dem. és szoc. átalakításáért (taglétszáma kb. 100 000). 1947-ben kiszorították a kormányból,s a komm.-ellenesség vezetett 1950. aug.-ban elnöke, J. *Lahaut* meggyilkolásához. A 40-es évek második és az 50-es évek első felében sokat vesztett befolyásából: parlamenti mandátumainak száma 23-ról (1946) 5-re (1971) csökkent. Jelentős részt vállalt az 1950, 1959 és 1960—61. évi nagy sztrájkokban. 1957-ben kidolgozta új stratégiai és taktikai vonalát, hangsúlyozva, hogy a szoc.-hoz lehetőleg békés úton kell eljutni. XXI. kongr.-a (1973. dec.) a monopóliumok és multinacionális monopóliumok elleni harcra mozgósított. Célul tűzte ki a két nyelvközösség és a három régió dem. erőire alapozott szövetségi rendszer kiépítését, a dolgozók beleszólási jogának nagyarányú kiterjesztését. Ennek megvalósítására a pol.-pluralizmuson alapuló munkás- és dem. frontot javasol. Külpol. programja: a NATO-ellenőrzés lerázása, a csapatok kivonása az NSZK-ból, a Közös Piac és intézményeinek demokratizálása. 1963-ban kizárták ~ból a KKP pol.-ját támogató Jacques Grippa-féle csoportot, mely magát ugyancsak ~nak nevezi. ~ részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969). Taglétszáma 15 000 (1972). Vezetői 1945 óta: E. *Lalmand* (főtitkár — 1945—54), E. *Burnelle* (országos titkár — 1954—61; elnök — 1961—68), M. *Drumaux* (elnök — 1968—72), Louis Van Geyt (elnök — 1972—). Francia nyelvű központi napilapja a Le *Drapeau Rouge* (Vörös Zászló), flamand nyelvű hetilapja a De Rode Vaan (Vörös Zászló).

Belgium munkásmozgalma: az 1830—40-es években teszi az első lépéseket szakegyesületek (legerősebb a nyomdászoké), szövetkezetek létrehozásával, a *Kommunisták Szövetsége* és a brüsszeli *Testvéri Demokraták Szövetsége* belga lapjainak megjelenésével. Az I. Int. létrejötte után (1865—) erős szekciók alakultak, ~ több hetilappal is rendelkezett. A 60-as évek lendülete után, 1872— megtorpanás következett be, amiben szerepet játszott az anarchizmus eszmei és szervezeti térnyerése s az 1873-i válság következményeként a szakegyletek szétzilálódása. A 70-es évek végén, a 80-as évek elején újra fellendülőben, Brüsszelben megalakult a Munkáskamara és Gentben a Munkásszövetség (1875). A 20 szaksz. küldötteinek részvételével 1885-ben megalakult Belga Munkáspárt *(Belga Szocialista Párt)* szociálpol. reformokért és az ált. választójogért küzdött. Az 1893-i ált. sztrájk eredményeként alkotott új választójogi törvény alapján tartott választásokon a munkáspárt 152 mandátumból 28-at szerzett meg. 1896-ban Szaksz. Bizottság veszi át a szaksz.-ek irányítását. A századfordulótól nagy taglétszámú szövetkezeti és szaksz. mozgalomra, gazdag segélypénztárakra és parlamenti pozíciókra támaszkodott. 1914-ben a munkáspárt vezetősége nacionalista honvédő, de erősödött a baloldali ellenzék is; 1921-ben megalakult *Belgium Kommunista Párt*ja. A két vh. között ugrásszerűen erősödött a szaksz. mozgalom (1914: 125 000; 1920: 688 000; 1931—39:

540—580 000 tag); a Szaksz. Bizottság felvette a Belgiumi Általános Munkásszövetség nevet (1937), de 1945-ig a szaksz.-ek kollektív tagság alapján automatikusan a munkáspárthoz tartoztak. Az I. vh. után a munkáspárt többször részt vett koalíciós kormányokban; ez elősegítette a munkásság szociális helyzetének javulását, de nem változtatott a kormány reakciós pol.-ján (pl. Franco elismerése még a spanyol polgárháború idején). A munkásságnak kemény harcokban kellett védelmeznie vívmányait a monopóliumokkal szemben (1924: tízhetes sztrájk a Borinage szénmedencében, 1932: ált. bányászsztrájk). A náci megszállás idején (1939—44) ellenállási és partizánmozgalom bontakozott ki, mely 1944 közepén 50 000 embert tömörített. Az ország felszabadítása után az SZDP és a KP 1947-ig együtt volt a kormányban. 1949-ig együtt vezették az Általános Belga Munkaszövetséget. ~nak nagy eseménye volt 500 000 dolgozó sztrájkja III. Lipót király visszatérése ellen (1950), mely az uralkodót lemondásra kényszerítette fia javára, de a monarchikus államforma fennmaradt. 1959-ben a Borinage-bányák bezárása ellen sztrájkolt 200 000 bányász. A modern Belgium legnagyobb ált. sztrájkja, az ún. 33 napos sztrájk (1960. dec. 20.—1961. jan. 22.) a dolgozók szociális vívmányait megrövidítő ún. „egységes törvény" ellen folyt. Mindhárom esetben véres összetűzésre került sor a rendőrséggel. 1966-ban a liège-i medence bányászai sztrájkoltak a bányák bezárása ellen, 1967. febr.-ban a rendőrség két munkást megölt a sztrájkharcok során, 1968. ápr.-ban 250 000 építőmunkás követelt magasabb bért. Az atrocitások a szaksz.-ek és az SZDP balszárnyának radikalizálódásához vezettek. ~ra nagy feladatot ró a flamandok és vallonok együttélésének biztosítása valódi pol. és gazd. jogok alapján. Az 1971-es kompromisszum, a három régió (Flandria, Vallónia és Brüsszel) együttélésének szabályozása — nem végleges megoldás. Az országban két nagy szaksz. szövetség működik: 1. Általános Belga Munkásszövetség (Fédération Générale du Travail de Belgique — Algemeen Belgisch Vakverbond). Taglétszáma: 886 000, főtitkára Georges Debunne. 1949—54 a SZVSZ, 1949— a SZNSZSZ tagszervezete. 2. Keresztény Szakszervezetek Szövetsége (Confédération des Syndicats Chrétiens). Taglétszáma: 965 000, elnöke Jozef Houthuys, a *Munka Világszövetsége* tagszervezete.

Belkaim, Kaddur (1908—1940): algériai húsipari munkás, kommunista. A 30-as évek elején csatlakozott az illeg. komm. ifjúsági szövetséghez, 1934— a KP tagja. 1936— a KB, 1937— a PB tagja és KB-titkár. 1939-ben bebörtönözték, a katonai börtön magánzárkájában tüdővészben meghalt.

Bellér Ignác (Balaton, 1876—Bp., 1921. szept. 11.): gépész, kazánfűtő; forradalmi szindikalista. Már ifjú korában széles körű műveltségre tett szert, eszperantó nyelven levelezett több o. szindikalistáival. Rövid ideig *Mezőfi* V. szakadár mozg.-hoz tartozott, majd a kazánfűtők szindikalista szervezkedését irányította. Cikkeket írt a *Társadalmi Forradalom* c. lapba. *Iszkruljev* K. halála után ~ vezette a szindikalista munkásszervezkedést. 1917 közepén ő kezdeményezte a galileisták antimilitarista röpiratainak kiadását, ezért 1918-ban letartóztatták. A TK alatt főleg a szaksz.-ben dolgozott. Az ellenforr. idején már súlyos beteg volt és kikapcsolódott a pol. munkából.

Beloiannisz, Nikosz (1915. dec. 22.—1952. márc. 30.): görög kommunista. Egyetemi évei idején kapcsolódott be az ifj. mozg.-ba. 1934— a GKP tagja, kizárták az egyetemről. 1934—36 a peloponnészoszi pártszervezetekben szervező. 1936 börtönre, majd száműzetésre ítélték. 1943 megszökött, az antifasiszta partizánharc egyik szervezője. Az 1946—49. évi polgárháborúban pol. funkcionárius a dem. hadseregben. 1950— a KP KB tagja. 1951-ben letartóztatták és a világméretű tiltakozás ellenére kivégezték. — *Irod.: Vityin, M[ihail]:* Beloiannisz. 1969. 173 old.

Benada, L'udovit (1899. aug. 23.—): a szlovákiai kommunista mozgalom egyik vezetője, 1921— tagja a CSKP-nak. 1939 az SZLKP I. illeg. KB-ának központi szervező titkára. 1941—1945 börtönben, ill. a mauthauseni koncentrációs táborban raboskodott. 1945— az SZLKP KB tagja, 1952— titkára, 1958—66 a CSKP KB tagja.

Benbow, William (1784— ?): angol nyomdász, lapkiadó, chartista. Az általános sztrájk eszméjét elsőként megfogalmazó művét (1832) a chartista munkások kézikönyvként használták. 1832-ben megindította terveit népszerűsítő The Tribune of the People (A néptribun) c. rövid életű lapját. 1837— Lancashire-ben a *chartizmus* egyik legharcosabb szószólója; kétszer is bebörtönözték.

Bengál Népi Köztársaság Kommunista Pártja: *Banglades Kommunista Pártja.*

Benjámin László (Bp., 1915. dec. 15.—): költő; szociáldemokrata, majd kommunista. 1931—40 bőrmunkás, majd tisztviselő. 1931-ben belépett az MSZDP-be és bekapcsolódott a munkásművelődési mozg.-ba. 1939-ben jelent meg első ver-

seskötete. A II. vh. idején részt vett a munkásírók csoportjának *népfront* jellegű tömörülésében. A felszab. után a *Világosság* c. szd. lap munkatársa, majd több vidéki lap szerkesztője. 1947. ápr.-ban belépett az MKP-ba. 1949 és 1951 között az Írószövetség elnökségének tagja, titkára és a szövetség pártszervezetének titkára volt. 1952-ben és 1954-ben az Új Hang szerkesztője. 1958-ban újságíró, 1960— a Szabó Ervin Könyvtár tudományos munkatársa. 1963— munkatársa a Kortárs c. folyóiratnak. — *M.:* Ötödik évszak. Versek és fordítások. 1962. 199 old. — Írom ráadásnak. Válogatott versek. 1967. 326 old. — Tengerek fogságában. 1967. 69 old. — Válogatott versei. 1968. 262 old. *Irod.: Simon Zoltán:* Benjámin László. 1972. 159 old.

Benke Valéria (Gyönk, 1920. jún. 26.—): tanító; kommunista. 1936— vesz részt a munkásmozg.-ban; 1941-ben lett a KMP tagja. A keleti o.-rész felszab.-át követő hónapokban szaksz. titkár Szegeden. 1945—46 az MKP központi pártiskola tanára, 1946—48 a Bp. X. ker., majd a bp.-i pb. munkatársa. 1948—56 az MNDSZ bp.-i titkára, 1951—54 az Országos Béketanács titkára, 1954—58 a Magyar Rádió, ill. a Magyar Rádió és Televízió elnöke. 1958—61 művelődésügyi miniszter. 1954— az MDP KV, ill. az MSZMP KB tagja; az MSZMP X. kongr.-a (1970) óta a PB tagja. 1967—71 az Elnöki Tanács tagja. 1961— a *Társadalmi Szemle* főszerk.-je.

Ben Seddik, Mahjoub (1918—): marokkói vasutas, szakszervezeti vezető. 1944— az Isztiklal (Függetlenségi) Párt tagja. 1952. dec.-ben a marokkói ált. sztrájk vezetője. 1952—55 börtönben. 1955— a Marokkói Munkaszövetség főtitkára. 1959 Ben Barkával a Népi Erők Nemzeti Szövetségének egyik alapítója. 1961— az *Összafrikai Szakszervezeti Szövetség* elnöke.

Berda Ernő, *Brda* (Bp., 1914. júl. 18.—Bp., 1961. jan. 10.): festőművész; kommunista. Ifjúkorában nehéz anyagi körülményei miatt el kellett hagynia a Képzőművészeti Főiskolát és a Láng-gyárban műszaki rajzolóként dolgozott. 1933-ban bekapcsolódott a *Szocialista Képzőművészek Csoportjá*nak munkájába. 1934— a KMP tagja. Művészi alkotásai a munkáséletből és a munkásság küzdelmeiből merítik tárgyukat. 1939-ben készítette „No pasaran" c. linóleummetszet-sorozatát. 1932 és 1938 között állandóan szerepelt a Szinyeifiatalok kiállításain. 1945-ben az Első Szabad Nemzeti Kiállításon „Rezesműhely" c. képével elnyerte a Művészeti Tanács nagydíját. A felszab. után művei számos kiállításon kerültek a közönség elé. 1951—54 a Művészeti Dolgozók Szakszervezete képző- és iparművészeti tagozatának vezetőségi tagja. 1955-ben rendezte meg gyűjteményes kiállítását. — *Irod.: Erdős László:* Valami készül. Harc a szocialista realizmusért. 1964. 111 old.

Berei Andor (Bp., 1900. nov. 9.—): közgazdász; kommunista. 1917-ben bekapcsolódott a háborúellenes mozg.-akba és belépett az MSZDP-be. Az 1918—19-es forr.-i időszakban ifjúmunkás-szervezőként dolgozott. 1919. márc.-ban lett a KMP tagja. A TK megdöntése után részt vett a komm. mozg. illeg. újjászervezésében. 1921 közepén a statáriális bíróság 15 évi fegyházra ítélte. 1922-ben a *fogolycsere-akció* útján a SZU-ba került. Itt a KII Irodáján, a Nemzetközi Lenin Iskolán, majd a KI központi apparátusában dolgozott. 1934—1946 a belgiumi komm. mozg.-ban vezető funkciókat töltött be. Hazatérése után vezető párt- és állami beosztásokban dolgozik. 1948—56 az MDP KV tagja. 1948—53 és 1961—72 a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem tanára. Jelenleg a *Kossuth Könyvkiadó* Vállalat igazgatója. — *M.:* A szocializmus politikai gazdaságtana. Tankönyv. (Írták: Berei Andor, Barta Szabó Ödön stb.) 1973. 630 old.

Berény Róbert (Bp., 1887. márc. 18.—Bp., 1953. szept. 10.): festőművész, grafikus. 1908 Párizsban volt kiállítása, 1911-ben a haladó szellemű „Nyolcak" bp.-i kiállításán mintegy 50 művel szerepelt. A TK idején a Képzőművészeti Direktórium tagja, festőiskolája is jelentős művelődéspol.-i szerepet töltött be. Ekkor készült legszuggesztívebb alkotása, a Fegyverbe! Fegyverbe! c. toborzóplakát. Az ellenforr. elől Bécsbe, majd Berlinbe menekült. 1926-ban hazatért, tagja lett a Képzőművészek Új Társasága (KUT) nevű haladó szellemű csoportnak. 1948— a Képzőművészeti Főiskola tanára. — *Irod.: Passuth Krisztina:* A nyolcak festészete. (2. kiad.) 1972. 175 old.

Berger Aladár (Békésszentandrás, 1894. dec. 20.—ukrajnai front, 1942): lakatosmunkás; kommunista. 1911— szaksz. tag, az I. vh. idején a Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége vezetőségi tagja volt. 1918-ban lépett be a KMP-be. A TK idején a párt újpesti titkára. A TK megdöntése után Romániába emigrált; 1922-ben beválasztották az RKP KB-jába. Többször letartóztatták. 1924-ben az RKP a SZU-ba küldte, s ott az ukrán KP-ben, majd a VSZI-ben tevékenykedett. 1929— ismét az RKP-ben dolgozott mint a bánáti tartományi pb. tagja. 1934-ben hazatért Mo.-ra és a szaksz. ellenzéki mozg. egyik vezetője lett. 1936-ban 8 évi fegyházra ítélték. 1942-ben *büntető munkásszázad*dal a

frontra vitték, s ott a keretlegények embertelen kínzások közepette meggyilkolták.

Bergmann József (Bp., 1906. máj. 5.—SZU, 1942): kárpitos; kommunista. 1925— szaksz. tag, 1926— a KMP tagja. 1928— a famunkás szaksz.-ben működő komm. *frakció* vezetője. A KMP küldötteként részt vett a KI VI. kongr.-án. 1929 nyarán bevonták a KMP titkárságába, 1930-ban a KMP II. kongr.-án a KB tagjává választották. 1930—31 a KMP képviselője a KI-ben. 1931-ben a KI Nemzetközi Ellenőrző Biz.-a kizárta a KMP KB-jából. Ezután a gorkiji autógyárban dolgozott. 1933-ban koholt vádak alapján letartóztatták, és a törvénysértések áldozata lett. Rehabilitálták.

Berija, Lavrentyij Pavlovics (1899. márc. 29. [ápr. 10.]—1953. dec. 23.): szovjet-grúz tisztségviselő. 1917— az SZKP tagja, 1921— az állambiztonsági hatóság (Cseka) kaukázusontúli szekciójának vezetője. 1932— a grúz KP első titkára, 1938-ban a belügyi népbiztosság élére került; 1941— miniszterelnökhelyettes. A törvénysértések egyik fő részese, a koholt perek egyik fő irányítója volt, felmérhetetlen károkat okozott az SZKP-nak, a SZU-nak és a nemzetközi munkásmozg.-nak. Bűncselekményeiért halálra ítélték és kivégezték.

Berlinguer, Enrico (1922. máj. 25.—): olasz jogász, kommunista. 1937— aktív az antifasiszta mozg.-ban, 1943— az OKP tagja. Mozgalmi munkáját az olasz Kommunista Ifjúsági Szövetségben kezdte, 1950—56 főtitkára, 1950—53 a DIVSZ-nek is főtitkára. 1948— az OKP KB tagja, 1960— a Vezetőségnek, 1966— a PB-nek is tagja. 1958—60 és 1962—66 az OKP egyik titkára, majd Lazio terület titkára. 1969—72 az OKP főtitkárhelyettese, 1972— főtitkára.

berlini véres május: 1929. máj. 1-én K. *Zörgiebel* berlini jobboldali szd. rendőrfőnök tilalma ellenére 200 ezer berlini munkás vonult fel Neuköllnben és Weddingben, Berlin nagy munkásnegyedeiben. A rendőrség és a tüntetők közt véres összeütközésre került sor, barikádok épültek. Máj. 3-ig 31 tüntetőt megöltek, több százan megsebesültek. A Die *Rote Fahne*-t két hétre betiltották. A ~t örökítette meg a Roter Wedding (Vörös Wedding) c. dal, melynek dallamára készült a Vörös Csepel induló.

Bernal, John Desmond (1901. máj. 10.—1971. szept. 16.): angol fizikus, filozófus egyetemi tanár, a nemzetközi békemozgalom vezető alakja. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1953). A Tudományos Munkások Világszövetségének alelnöke, 1959—65 a *Béke-világtanács* elnöke. — *M.:* Tudomány és társadalom. 1954. 234 old. — Tudomány és történelem. 1963. XXVII, 849 old.

Berni Internacionálé: *Munkás és Szocialista Internacionálé*

Bernstein, Eduard (1850. jan. 6.—1932. dec. 18.): német banktisztviselő, filozófus, szociáldemokrata. 1872— az SDP tagja. 1878-ban a *kivételes törvény*t követően a forr. harc ellen lépett fel. K. *Marx* és F. *Engels* bírálták nézeteit. 1881—89 elejéig Svájcban kiválóan szerkesztette a Der *Sozialdemokrat*ot. 1888 végén kiutasították, Londonban telepedett le. Ezekben az években a Marx-írásokat rendezte. Közreműködött a II. Int. megalakulásának előkészítésében. 1897—98 a Die *Neue Zeit*ben a „Szocializmus problémái" gyűjtőcímmel megjelent cikkeiben, majd a Sozialistische Monatshefte (Szocialista Folyóirat) hasábjain revízió alá vette a marxizmus alaptételeit. Tagadta a dialektikus materializmust, elutasította a gazd. tényező elsődleges szerepét. A kap. társadalom „békés evolúcióját", az osztályegyüttműködést hirdette. Ezt fejezte ki jelszava: „A végcél semmi, a mozgalom minden!" 1901-ben tért vissza Németo.-ba, 1902—06, 1912—18, majd 1920—28 képviselő volt. A II. Int. stuttgarti kongr.-án (1907) a gyarmatosító pol.-t támogatta. Az I. vh. idején centrista, pacifista, fellépett a hadihitelek ellen. 1917-ben belépett *Németország Független Szocialista Pártjá*ba, a jobbszárnyhoz csatlakozott, s élesen a forr. mozg. ellen foglalt állást. 1919-ben a Ph. *Scheidemann* vezette SPD tagja lett. Élete végén több antikomm. és egységfrontellenes írást publikált. A német és a nemzetközi szd. mozg. egyik legtekintélyesebb képviselője, nagy hatású ideológusa. Elméleti és gyakorlati tevékenységével a forr.-ellenes *revizionizmus* és *reformizmus* irányzatának megalapítója. A ~i filozófia bírálatában nagy jelentősége volt K. *Kautsky*nak (A marxizmus elméletének és gyakorlatának kritikájához — Antibernstein, 1899., Bernstein és a szociáldemokrata program, 1906); G. V. *Plehanov*nak (Bernstein és a materializmus, 1898. Cant Kant ellen, 1901) és R. *Luxemburg*nak (Szociális reform vagy forradalom, 1899). V. I. *Lenin* több munkájában (Mi a teendő?, 1901—02; Marxizmus és revizionizmus, 1913; Állam és forradalom, 1917) cáfolta ~ és oroszországi követői *(ökonomisták, mensevikek)* nézeteit. — *M.:* A gazdaságtörténet alapvonalai. 1923. 88 old. — Lassalle Ferdinand és jelentősége a munkásosztály számára. Emlékirat halálának 40. évfordulója alkalmából. 1923. 97 old.

Bertrand, Louis (1856—1943): belga kőfaragó, publicista, szocialista. 1872-ben kapcsolódott be

a munkásmozgalomba, az I. Int. belga szekciójának tagja lett. Az 1870—80-as évek belga munkássajtóját szervezte, 1885 egyik alapítója és vezetője a Belga Munkáspártnak (l. *Belga Szocialista Párt*), a Le *Peuple* munkatársa, a belga munkásmozg. történetírója. 1894—1926 parlamenti képviselő, hosszabb ideig a szoc. parlamenti csoport vezetője. A pártban a reformista irányzatot képviselte. Egy ideig az NSZI tagja. 1926-ban visszavonult a politikai élettől.

Berzeviczy Gizella (Csákvár, 1878. jan. 15.—Bp., 1954. jan. 10.): pedagógus; kommunista. 1918-ban megszervezte a Mo.-i Tanítók Szakszervezetének aradi helyi csoportját, s a szaksz. orsz. választmányának tagja lett. A TK idején az Erzsébet Nőiskola igazgatója volt; az ellenforr. bírósága 8 évi börtönre ítélte. 1922-ben a *fogolycsereakció* útján Szovjet-Oroszországba került. Részt vett a Volga menti éhínség leküzdésében, 1923—26 között a grúziai ném. ajkú lakosság pol. nevelését irányította. 1926—40 az ogyesszai pártfőiskolán, majd az ottani tanárképző főiskolán tanított, s a főiskola ném. tagozatának párttitkára volt. Számos pedagógiai munkát írt, mozg. emlékeit „Márianosztra" c. könyvében adta közre. A II. vh. idején a hadifoglyok között végzett felvilágosító munkát, tanított a hadifoglyok antifasiszta iskoláin. 1946-ban hazatért és széles körű pol., társadalmi és irodalmi munkásságot folytatott. — *M.:* Márianosztra. Börtönemlékek a fehérterror éveiből. 1953. 317 old.

Berziņš, Ján Karlovics, eredetileg *Kjuzis Peteris;* a mozgalomban: *Papus* (1889. nov. 13. [25]—1938. júl. 29.) szovjet—lett hivatásos forradalmár, bolsevik katonai vezető. 1904— részt vett a forr. mozg.-ban. 1906—15 börtönben és száműzetésben. 1917-ben az SZKP petrográdi és viborgi pb-jének tagja. 1919-ben az első lett szovjetközt. belügyi népbiztoshelyettese. 1919. máj.—a VH-ben tevékenykedett. 1924—35 és 1937. júl.—nov. a VH Hírszerző Osztályának főnöke.

Besteiro y Fernández, Julian (1870—1940): spanyol egyetemi tanár, filozófus, polgári, majd szoc. politikus. A 20—30-as években az SSZMP jobbszárnyának vezetője; az SZMI VB tagja. 1925—31 az SSZMP, 1925—31 és 1932—33 az UGT elnöke. 1931—33 a parlament (cortez) elnöke, 1939-ben a madridi áruló Junta egyik vezetőjeként kapitulált Francisco Franco csapatai előtt. 30 évre ítélték, perújrafelvételi eljárás közben a börtönben halt meg.

Bethlen—Peyer-paktum: közkeletű elnevezése annak a megegyezésnek, amelyet az MSZDP vezetői a párt leg. működésének feltételeiről kötöttek 1921. dec. 21-én a Bethlen-kormánnyal. A tárgyalásokat a kormány kezdeményezte azzal a céllal, hogy a szd. munkásmozg.-at a rendszer konszolidálásának szolgálatába állítsa. Az MSZDP részéről *Farkas* I., *Peyer* K., *Miákits* F., *Jászai* S. és *Propper* S. vettek részt a megállapodás megkötésében. Főbb pontjai: a kormány biztosítja az MSZDP és a pol.-mentes szaksz.-ek leg. működését, lehetővé teszi a párt részvételét a parlamenti választásokon; az MSZDP viszont támogatja és nemzetközi kapcsolatai útján külföldön is népszerűsíti a kormány külpol. törekvéseit, lemond a közalkalmazottak, vasutasok, postások szervezéséről, korlátozza mezőgazd.-i agit.-ját. Az MSZDP vezetői a munkások elől eltitkolták a ~ létezését, 1924 végén azonban kénytelenek voltak szövegét nyilvánosságra hozni, mivel a KMP, a baloldali pártellenzék és az *emigrációban* működő *Világosság-csoport* újra és újra leleplezte, sőt a kormány is beismerte a megegyezés tényét. A ~ nagy felháborodást váltott ki a magy. és a nemzetközi munkásmozg.-ban. A magy. szd. emigráció valamennyi csoportja elítélte, sőt 1925. jan.-ban, a II. Int.-nak a magy. párt helyzetével foglalkozó biz.-a is megbélyegezte a megalkuvó megegyezést.

Betlen Oszkár (Pozsony, 1909. szept. 13.—Bp., 1969. jan. 20.): villanyszerelő munkás, kommunista. 1929— a KIMSZ, 1931— a KIMSZ titkárság tagja. Ugyanez évben letartóztatták, börtönbüntetésre ítélték, kiszabadulása után pedig, mint csehszlovákiai illetőségűt, kiutasították az o.-ból. Ezután a CSKP ifj. szervezetéhez tartozott, 1936— a komm. irányítású Magyar Fiatalok Szövetségének titkára és a Magyar Nap c. lap szerk.-je. Csehszlovákia ném. megszállása után a párt illeg. apparátusában dolgozott. 1939-ben a Gestapo elfogta és deportálta. Dachau, Buchenwald, Auschwitz koncentrációs táboraiban vezető szerepe volt az illeg. komm. szervezkedésben. A felszab. után előbb Csehszlovákiában, 1946— pedig ismét Mo.-on az MKP-ben tevékenykedett. Vezető munkatársa, 1951—54 főszerk.-je, 1956-ig főszerk. h.-e a *Szabad Nép*nek. 1954—56 a *Tartós békéért, népi demokráciáért!* magy. kiadása szerk.-je. 1957— haláláig tud. főmunkatárs a *Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Párttörténeti Intézet*ében. — *M.:* Népi demokratikus fejlődés Spanyolországban 1936—1939. 1963. 288 old. — Párizs, Madrid, Bécs. A Komintern egységpolitikája. 1933—1937. 1968. 327 old. — Élet a halál földjén. 2. kiad. 1969. 329 old.

Bevan, Aneurin (1897. nov. 15.—1960. júl. 6.): angol bányász, újságíró, munkáspárti. Az 1920-as

évektől szaksz. funkcionárius, 1929— parlamenti képviselő. A 30-as években részt vett a spanyol szolidaritási akciókban, a *Munkáspárt* baloldalához tartozott. 1938—39 rövid időre kizárták a pártból. 1942—45 között a Tribune (Szószék) szerk.-je, majd miniszteri tárcákat töltött be. Nevéhez fontos szociálpolitikai intézkedések fűződnek, pl. az egészségügy ingyenessé tétele. 1951 mint munkaügyi miniszter szembekerült C. R. *Attlee*-vel és lemondott. Haláláig a munkáspárti parlamenti frakció baloldalának vezetője volt.

Bevin, Ernest (1881. márc. 9.—1951. ápr. 14.): angol szállítómunkás, munkáspárti. 1922—40 a szállítómunkások szaksz.-ének főtitkára. A 20-as években ellenezte a szovjetellenes intervenciót, de támogatta a kommunisták kiszorítását a szaksz.-ből. Részese az 1926. évi *általános sztrájk (Angliában)* szervezésének, majd leállításának. 1940—45 W. Churchill háborús koalíciós kormányában munkaügyi miniszter. 1945—51 között C. R. *Attlee* kormányában külügyminiszter, a kormány egyik legbefolyásosabb tagja. Külpolitikája erősen amerikabarát, szovjetellenes, súlyos felelősség terheli a hidegháborús nemzetközi légkör kialakulásáért. A *Munkáspárt*ban könyörtelenül elnyomott minden baloldali megnyilvánulást.

Biermann István (Bécs, 1891. júl. 11.—Moszkva, 1937. aug. 16.): banktisztviselő; kommunista. 1912-ben lépett be a Magántisztviselők és Kereskedelmi Alkalmazottak Orsz. Szövetségébe és az MSZDP-be. Részt vett az szd. párt- és szaksz.-i oktató munkában, tagja lett a Bp. VII. ker. pártszervezet VB-jének. 1915—17. az orosz fronton szolgált. 1917 végén hazatért, ismét a VII. ker. pártszervezetben tevékenykedett, a NOSZF eszméit propagálta. Aktívan részt vett a polg. dem. forr.-ban, egyik szervezője volt az 1918. nov. 16-i nagygyűlésnek. A KMP alapító tagja, a PTOE balszárnyának egyik vezetője, létrehozta a banktisztviselők komm. csoportját. 1919 jan.-ban a VII. ker. szd. pártszervezet csatlakozott a KMP-hez és elnökévé választotta ~t. A TK idején ~ tagja lett a Bp. VII. ker. munkás- és katonatanácsnak, majd a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács*nak s az utóbbi elnökségének. A *Tanácsok Országos Gyűlésén* beválasztották a SZKIB-be. A TK megdöntése után 16 havi börtönre ítélték, 1921-ben internálták. 1922-ben a *fogolycsere-akció* révén Szovjet-Oroszo.-ba került. A KI apparátusában fordítóként működött, majd fémipari üzemekben dolgozott. 1924-ben a Népgazdasági Tanács tagja lett; 1926— a Jugosztal tröszt elnökh.-e, majd elnöke; 1930— a Petrovszkij-gyár igazgatója. 1928— tagja volt az Ukrán K(b)P KB-jének. 1935-ben Lenin-renddel tüntették ki. 1937-ben halálos baleset érte.

Bierut, Bolesław, álnéven *Bielak, Tomasz, Janowski* (1892. ápr. 18.—1956. márc. 12.): lengyel nyomdász, kommunista. 1912— a PPS-Baloldal tagja. 1918 részt vett Varsóban és Lublinban a munkástanácsok megalakításában. 1918. dec.-ben az LKP tagja, 1923-ban a KP Dabrowa völgyi területi VB tagja. 1930—31 a KI megbízásából Bulgáriában, Csehszlovákiában és Ausztriában dolgozott. 1931—33 a KP Łódz területi pb.-jének titkára. 1933—38 börtönben. A II. vh. kitörése a német megszállás alá került Belorussziában érte. 1943 sikerült eljutnia Varsóba, ahol beválasztották az LMP KB-ba. Az antifasiszta nemzeti front egyik szervezője, az Országos Nemzeti Tanács elnöke. 1947—52 a Lengyel Népköztársaság elnöke. 1948. szept.—dec.-ben az LMP főtitkára; 1948. dec.—1954 a LEMP elnöke, 1954—1956. márc. a LEMP első titkára, emellett 1952. nov.—1954. márc. között a Minisztertanács elnöke. — *M.:* A pártról. 1952. 297 old.

Biksza Miklós (Újpest, 1924. ápr. 26.—Gyón, 1956. dec. 10.): villanyszerelő; kommunista. 1947— az MKP tagja; a pártfőiskola elvégzése után az MDP dabasi járási párttitkára. 1956. nov. 5-én megkezdte az MSZMP szervezését, s a járási pártszervezet ideiglenes intéző biz.-ának elnökévé választották. Pártmunkája végzése közben ellenforradalmárok megölték.

Bilak, Vasil (1917—): szlovák mezőgazdasági munkás, kommunista. Részt vett a *Szlovák Nemzeti Felkelésben*, 1945— a pozsonyi kerületi pb. munkatársa, 1953— az SZLKP KB osztályvezetője, 1954—58 az eperjesi ker. pb. titkára. 1954— a CSKP tagja. 1960— nemzetgyűlési képviselő, a Szlovák Nemzeti Tanács tagja, 1960—63 a Nemzeti Tanács elnökhelyettese. 1962—68 a Szlovák KP KB titkára, 1968-ban első titkára. 1968— a CSKP KB Elnökségének tagja, 1968. nov.— a KB titkára. — *M.:* Az igazság fényében. Beszédek és cikkek 1967 október—1970 december. Bratislava 1972. 503 old.

Billoux, François (1903. máj. 21.—): francia kommunista. Megalapításától (1920) tagja az FKP-nak. 1926— a KB, 1927—73 a Pol. Iroda tagja. Jelentős szerepe volt a H. Barbé—P. Célor-csoport leküzdésében. 1936— parlamenti képviselő. Részt vett a *spanyol szabadságharc*ban. 1939-ben letartóztatták, majd 1940-ben 44 komm. képviselőtársával együtt 5 évi kényszermunkára ítélték. 1943. febr.-ban szabadult Algériában, bekapcsolódott az ellenállási mozgalomba. A párt

megbízásából 1944-ben belépett a Nemzeti Felszabadítás Francia Biz.-ába. 1945— képviselő. 1945—47 különböző miniszteri posztokon tevékenykedett. 1950—54 a KP parlamenti csoportjának vezetője, 1955— a France Nouvelle (Új Franciaország) c. lap pol. igazgatója.

bírálat, önbírálat: *kritika, önkritika*

Birkás Imre (Orosháza, 1908. nov. 16.—Bp., 1964. okt. 3.): kőművesmunkás; kommunista. 1927— tagja az építőmunkások szaksz.-ének, 1933— az illeg. KMP-nek. 1934—35 a párt északi ker. biz.-ában tevékenykedett; többször letartóztatták. 1936— a MÉMOSZ illeg. komm. *frakciójában* dolgozott. A felszab. után 1944—58 nemzetgyűlési, ill. ogy.-i képviselő. Orosházán szaksz. titkár, 1947—49 az MKP, ill. az MDP Békés m.-i, 1951—53 Somogy m.-i titkára, 1953—54 a határőrség pb.-ának titkára. 1956. szept.—okt.-ben begyűjtési miniszterhelyettes, 1956. nov.—1957. febr. között Békés m. kormánybiztosa, majd a KEB tagja és a Földművelésügyi Minisztérium főosztályvezetője.

Biró Dezső (Bp., 1880. szept. 15.—Bp., 1932. máj. 10.): könyvkötőmunkás; szociáldemokrata. Ifjúmunkás korában két évig Németo.-ban dolgozott, s ott kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. Hazatérése után a könyvkötők szaksz.-ének vezetőségi tagja és a Könyvkötők Lapjának szerk.-je lett. 1903— a *Népszava* kiadóhivatalának vezetője. 1917-ben küldött a berni nemzetközi szaksz. konferencián. Az 1918. évi polg. dem. forr. idején a népőrség szervezője, 1919. febr.-ban részt vett a II. Int. berni konferenciáján, a TK-ban rövid ideig a *Vörös Őrség* népbiztosa, a testnevelési ügyek direktóriumának tagja. A TK megdöntése után emigrált, Bécsben a Jövő c. lap kiadója. 1923-ban hazatért, ismét a Népszava kiadóhivatalának vezetője lett és a lap sportrovatát vezette. A Munkás Testedző Egyesületnek elnöke. 1925— a főváros törvényhatósági biz.-ának tagja, a könyvkötők szaksz.-ének vezetőségi tagja, a szaklap felelős szerk.-je.

Biró Mihály (Bp., 1886. nov. 30.—Bp., 1948. okt. 6.): festőművész, grafikus, szobrász; szociáldemokrata. A mo.-i szoc. képzőművészet egyik előfutára, a pol. plakátművészet megteremtője, kiváló művelője. 1908-ban végezte el a bp.-i iparművészeti főiskolát, azután több külföldi ösztöndíjat nyert el. Plakátjain először jelenik meg a lázadó munkás erőteljes alakja. Legismertebb műve az 1911-ben készült *Népszava*-plakát, a „Vörös kalapácsos ember". A polg. dem. forr. ügyét segítették 1918-as plakátjai („Köztársaságot!", „Búcsúztató" stb.). A képzőművészek szaksz.-ének egyik alapítója, a TK-ban a plakátügyek kormánybiztosa. Mozgósító erejű plakátokat alkotott a néphatalom szolgálatában („Bitangok! Ezt akartátok?" stb.). Ő tervezte az 1919. máj. 1-i bp.-i ünnepség teljes dekorációját. A TK megdöntése után Bécsben élt, ott adta ki 20 rajzból álló albumát, amely a Horthy-terrort állítja pellengérre. Számos nagy sikerű plakátot készített, egyebek között szovjet filmekhez is. A *fasizmus* o.-ról o.-ra úzte, de ~ mindenütt hű maradt a szoc. eszmékhez. A II. vh. idején betegen, munkaképtelenül hányódott. 1947-ben került haza egy párizsi kórházból. Ekkor a Pro Arte érdeméremmel tüntették ki, további alkotó munkáját azonban betegsége megakadályozta.

Bissolati-Bergamaschi, Leonida (1857. febr. 20.—1920. máj. 6.): olasz jogász, szocialista. A PSI egyik alapítója és jobbszárnyának vezetője. 1896—1904, majd 1908-ban az *Avanti!* főszerk.-je. A líbiai háború támogatása miatt kizárták a pártból (1912), megalakította a Szoc. Reformista Pártot. Az I. vh. idején nyílt szociálsoviniszta, 1916—17 tárcanélküli miniszter.

Biszku Béla (Márok, 1921. szept. 13.—): szerszámlakatos; kommunista. 1938 óta vesz részt a munkásmozg.-ban. 1943— a vasasszaksz.-nek, 1944— a KP-nek tagja. Az angyalföldi antifasiszta fegyveres ellenállás egyik vezetője. 1945-ben az MKP XIII. ker. pártszervezete VB-jének tagja, 1946—51 a bp.-i pb. káderosztályának munkatársa, majd vezetője. 1951—53 az MDP Bp. X. ker., majd a XIII. ker. pb. titkára. 1956. okt.—nov.-ben Angyalföldön részt vett az ellenforr. fegyveres leverésében és az MSZMP szervezésében. 1957—61 belügyminiszter. 1957— az MSZMP KB és PB tagja. 1958— ogy.-i képviselő. 1961-ben miniszterelnök-h.-sé, 1962-ben az MSZMP KB titkárává választották. — *M.:* A párt, az állam, a nép szolgálatában. 2. bőv. kiad. 1975. 343 old.

Bitossi, Renato (1899. márc. 31.—1969. okt. 15.): olasz fémmunkás, kommunista szakszervezeti vezető. 1921— az OKP tagja. Részt vett antifasiszta megmozdulások szervezésében. Franciao.-ba emigrált. 1927-ben tért vissza, bebörtönözték. 1932-ben amnesztiával szabadult, 1943-ig száműzetésben élt. 1943— partizánparancsnok. 1946-tól a KB tagja, 1946— képviselő, 1948— szenátor. 1947—57 az *Olasz Általános Munkaszövetség* titkára. 1961—69 az SZVSZ elnöke.

bizalmi: munkásszervezetekben a tagság egyes csoportjait összefogó aktivista. E tisztség ném. és osztrák példa nyomán honosodott meg a magy. munkásmozg.-ban. Elnevezése hosszú időn át a

ném. Vertrauensmann szó szerinti fordítása alapján „bizalmi férfi" volt. A ~ rendszert Mo.-on elsőként a nyomdászok építették ki a múlt század 70-es éveiben. A felszab. előtti magy. munkásmozg.-ban a ~ az egy műhelyben dolgozó munkások dem.-an választott képviselője, aki egyfelől a munkások nevében tárgyalt a munkáltatóval vagy annak megbízottaival, másfelől a szaksz. helyi képviselőjeként irányította a műhely szervezett munkásainak mozg. tevékenységét; összekötő szerepet töltött be a *szakszervezet* vezetősége és a munkások között. A munkáltatókat csak évtizedekig tartó küzdelemben, *sztrájkok*kal lehetett rákényszeríteni, hogy elismerjék a ~akat a munkások és a szaksz. képviselőjének, s ilyen minőségben tárgyaljanak velük. A ~ak és az őket irányító főbizalmiak rendszerének általános elismerésére a magy. gyáriparban először 1918 tavaszán került sor. Az üzemi, műhelyi ~ak fontos szerepet töltöttek be a munkásmozg. történetében; a munkások követeléseinek szószólói voltak, s gyakran szembekerültek a reformista vezetők fékező tendenciáival. Számos ~ szenvedte el tevékenysége miatt a munkáltatók és a hatóságok megtorlásait. 1917— alakult ki a gyárakban a ~aknak az a baloldali csoportja, amely a forradalmasodó munkásság képviselőjeként részt vett a KMP létrehozásában. Az MSZDP-ben ugyancsak ~ak kapcsolták összse a vezető szerveket a tagsággal. Amíg a pártnak önálló tagszervezetei nem voltak, a pártbizalmit is főként a szakmai *szabadszervezetek*ben választották. A felszab. után a *munkásosztály* pártjai és szaksz.-ei a leg. üzemi szervezkedésre tértek át, taglétszámuk megsokszorozódott, és kialakultak a párt- és szaksz. csoportok. E csoportok szervezői, vezetői, mozg. életük irányítói lettek a párt-, ill. szakszervezeti ~ak.

bizalmi testület: a felszabadulás előtt egy gyár, egy város, egy szakszervezet *bizalmi*jainak, ill. az MSZDP egy ker.-ben, egy városban működő bizalmijainak együttese, amely rendszeresen vagy alkalmilag tanácskozott. Feladata volt, hogy a mozg. valamely fontos időszerű kérdéséről véleményt nyilvánítson, megvitassa a felsőbb szervek határozatainak végrehajtásával összefüggő kérdéseket, döntsön gazd. vagy pol. akció indítása, módja, befejezése felől. Szerepét, feladatkörét a *szervezeti szabályzat*ok nem írták pontosan körül, ezért tényleges jelentősége ingadozott, szerepe a mozg. belső erőviszonyaitól függött. Egyik legemlékezetesebb megnyilvánulása: 1918 őszén a KMP megalakulása után a vas- és fémmunkásszaksz. ~e mondta ki határozatában, hogy a szaksz. tagjai bármelyik munkáspárthoz tartozhatnak. A két vh. közötti időszakban az üzemekben számos baloldali szd. és komm. bizalmi tevékenykedett, s munkájuk révén a ~ek több ízben osztályharcos határozatokat hoztak. A felszab. után a munkáspártok és a szaksz.-ek leg. szervezetének kiépítésével, a taglétszám megnövekedésével a ~ mint közbeeső szerv feleslegessé vált. A bizalmihálózat munkáját közvetlenül a párt-, ill. szaksz. alapszervezetek vezetőségei végzik.

Blagoev, Dimitar (1856. jún. 17.—1924. máj. 7.): bolgár szocialista, majd kommunista, a bolgár munkásmozgalom első vezetője és a marxista elmélet meghonosítója. Részt vett a nemzeti szabadságmozgalomban, 1878—80 Odesszában s a pétervári egyetemen tanult, megszervezte a *Blagoev-kör*t. 1885 forr. tevékenysége miatt kitoloncolták Oroszo.-ból. Hazatérve mint tanító, majd mint középiskolai tanár tevékenykedett, s megkezdte a marxista elmélet propagálását. Leküzdötte a *narodnyik mozgalom* és F. *Lassalle* hatását, szilárd marxista forr. világnézettel szervezte a munkásmozgalmat. Kezdeményezésére alakult meg 1891-ben a Bolgár SZDP. Ekkor írta „Mi a szocializmus és van-e talaja nálunk?" c. könyvét, melyben bizonyítja a kap. kifejlődését az országban. 1892 kiadta a Rabotnik (Munkás) c. lapot, 1897— a Novo Vreme (Új Idő) c. folyóiratot. Éles harcot folytatott a narodnyikok és J. *Szakaszov* opportunista irányzata ellen. 1902— képviselő. 1903— a *tesznyák szocialisták* vezetője, nagy része volt a szaksz. szövetség megalakításában (l. *Bulgáriai Szakszervezeti Szövetségek Központi Tanácsa*) és a sztrájkok szervezésében. 1905 lefordította K. *Marx* A tőke c. művének I. kötetét. Nagy irodalmi tevékenységet fejtett ki, filozófiai, közgazd., történeti és esztétikai munkákat adott ki. „Adalék a szocializmus történetéhez Bulgáriában" c. könyvében (1906) áttekinti a bolgár történelmet és elemzi a munkásmozg. belső ellentéteit. Ekkor még nem ismerte fel a parasztság jelentőségét, nem tudta összekapcsolni a dem.-ért és a szoc.-ért vívott harcot. Részt vett a *Balkáni Szociáldemokrata Föderáció* konferenciáin (1909, 1915) s a II. Int. koppenhágai kongr.-án (1910). A háborúk idején internacionalista, támogatta a *zimmerwaldi mozgalmat*, kapcsolatban állt V. I. *Lenin*nel. Kezdeményezte a *Bolgár Kommunista Párt* megalakulását, részt vett a KI megalapításában. Temetése, amelyen negyvenezres tömeg vett részt, hatalmas tüntetés volt a szoc. mellett.

Blagoev-kör: egyike az első szociáldemokrata jellegű orosz propagandaköröknek. D. *Blagoev* alapította 1883-ban pétervári egyetemisták részvételével. 1884-ben 15 munkáskört hoztak létre kb. 150 résztvevővel. A kezdetben még a *narodnyikmozgalom* és F. *Lassalle* befolyását hordozó

~ fokozatosan vált marxistává, s bár nem tudott széles fronton egyesülni a munkástömegmozg.-mal, nagy érdemeket szerzett a marxizmus propagandájában, valamint az első szd. lap, a Rabocsij (Munkás) megjelentetésével. D. Blagoev kiutasítása után a cári hatóságok 1887-ben végleg szétzúzták.

Blanc, Louis (1811. okt. 29.—1882. dec. 6.): francia történész, kispolgári szocialista teoretikus, 1843— a kispolg. dem. La Réforme (A Reform) c. lap szerk. tagja. Egyik legjelentősebb elméleti műve a L'organisation du travail (A munka szervezése — 1849). A kapitalizmus ellentmondásainak felszámolását az államtól várta. Elképzelése szerint az állami hitellel felállított nemzeti műhelyek, amelyekben a munkások szükségleteiknek megfelelő bért kapnának, tönkre tudnák tenni a tőkés nagyipari vállalatokat. 1848 tagja volt az ideiglenes kormánynak, amely, hogy cáfolja nézeteit, létrehozta az életképtelen nemzeti műhelyeket s ~t az ezeket irányító, ún. Luxembourg-bizottság élére állította. ~ elítélte a munkások *júniusi felkelését*. A reakció elől Angliába emigrált. 1870-ben tért vissza mint a versailles-i nemzetgyűlés képviselője; szemben állt ugyan a *Párizsi Kommün*nel, de annak bukása után fellépett a terror ellen. A nemzetközi munkásmozg.-ban a *reformizmus* első ismert képviselője.

Blanqui, Louis Auguste (1805. febr. 1.—1881. jan. 1.): francia forradalmár, utópista szocialista. Forr. szervezkedések miatt összesen 37 évet töltött börtönben. Már fiatalon bekapcsolódott a francia carbonari mozg.-ba. Részt vett az 1830. júl.-i forr.-ban. 1839-ben az *Évszakok Társasága* egyik vezetőjeként sikertelen felkelést szervezett. Bebörtönözték, majd részt vett az 1848-as forr.-ban, vezére volt az 1861-i titkos közt. szervezkedésnek. 1865— kapcsolatba került az I. Int.-val. Az 1870. szept. 4-i vereség után kiadta a Patrie en Danger (A haza veszélyben) c. újságot. Részt vett az 1870. okt. 31-i és 1871. jan. 22-i felkelésben. A *Párizsi Kommün* idején a kormány fogságában volt; távollétében választották meg a Kommün tagjának. A Kommün bukása után örökös várfogságra ítélték. 1879-ben szabadult. Képviselőnek választották. — *M.:* Válogatott művei. (Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta Jemnitz János.) 1968. 337 old.

blanquizmus: Franciao.-ban a 19. sz. harmincas éveiben, a felkelések leverése után keletkezett, L. A. *Blanqui* nevéhez fűződő irányzat. A blanquisták a társadalom szoc. átalakítását maroknyi elszánt, jól szervezett összeesküvő fegyveres felkelésével vélték elérni. A prol. tömegmozg. jelentőségét nem ismerték el. A prol.-hoz sorolták a parasztságot, az értelmiséget és a kispolgárságot is. Az elméletnek nem tulajdonítottak jelentőséget. A blanquisták és szervezeteik, az *Évszakok Társasága* hősies elszántsággal vettek részt a forr. harcokban, a *Párizsi Kommün*ben, és nagy hatásuk volt a munkásmozg.-ra. K. *Marx* és F. *Engels* a marxista tömegpárt megteremtéséért vívott harc idején heves harcot vívtak a szervezett pártokat lebecsülő blanquista nézetek ellen. A 70-es években a blanquisták Marx szövetségesei a bakunyinisták (M. A. *Bakunyin* hívei) elleni harcban. E. *Vaillant* az I. Int. Főtanácsának tagja lett. A blanquisták később nagyobb figyelmet szenteltek a munkásosztálynak, de továbbra is az összeesküvés hívei maradtak, s lebecsülték a tömegmozgalmat. 1898-ban megalakították a Forradalmi Szocialista Pártot, mely később az SFIO egyik alkotóeleme lett.

Blas, Roca: *Roca,* Blas

Bljuher, Vaszilij Konsztantyinovics (1898. nov. 19. [dec. 2.]—1938. nov. 9.): szovjet-orosz gyári munkás, kommunista. 1916— bolsevik. Az I. vh.-ban katonai szolgálatot teljesített; innen került a VH-be. 1919-ben Kolcsak legyőzője. 1921—22 a Távolkeleti Közt. katonai parancsnoka és hadügyminisztere, vezetésével verték ki a japán intervenciósokat (1922). 1924—27 katonai főtanácsos *Szun Jat-szen* kantoni forr. kormánya mellett. 1936— a SZU marsallja. A törvénysértések áldozata lett. Rehabilitálták.

Bloor, Ella Reeve (1862. júl. 8.—1951. aug. 10.): amerikai szocialista, majd kommunista. 1897— a *Szocialista Párt* tagja, az *Egyesült Államok Kommunista Pártj*ának egyik alapítója. Jelentős szerepet játszott a nőmunkásmozgalomban. A II. vh. idején a KP Orsz. Vezetőségének tagja. Haláláig aktív pol. tevékenységet fejtett ki.

Blum, Léon (1872. ápr. 9.—1950. márc. 30.): francia újságíró, jogász, 1899— szocialista. Az I. vh. alatt háborúpárti. 1919 parlamenti képviselő, az FKP megalakulása után az SFIO-t újjászervező kisebbség egyik vezetője; a párt lapjának, a Le Populaire-nek (Népújság) szerk.-je. Az előretörő jobboldallal szemben elfogadta az egységfront-, majd a népfrontpol.-át, a *népfront* választási győzelme után 1936. jún.— 1937. jún. között, majd 1938. márc.—ápr.-ban a kormány elnöke. Az angol kormány nyomására elfogadta a spanyol közt. harcát bénító benemavatkozási pol.-t. A II. vh. idején a németek deportálták. A háború után a „harmadik erő" pol.-jának meghirdetőjeként az SFIO-t fokozatosan eltérítette a KP-val való szövetségtől, és az

ún. középpártok szövetségesévé tette. 1946. dec. 16.—1947. jan. 16. között tiszta szoc. kormány élén áll.

Blume, Isabelle (1892. ápr. 22.—1975. márc. 12.): belga tanárnő, a béke-világmozgalom vezető személyisége. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1953). 1918—51 a Belga Munkáspárt *(Belga Szocialista Párt)* baloldali beállítottságú tagja. A két vh. között részt vett a nemzetközi antifasiszta mozg.-ban, a háború után a belga békemozg.-ban tevékenykedett. 1945—54 parlamenti képviselő. 1950-ben részt vett a béke híveinek varsói világkongr.-án, ezért 1951-ben kizárták a pártból. 1951 a *Béke-világtanács* Irodájának tagja, majd titkára, később az Elnökség tagja. 1966—69 a BVT ügyvezető elnöke. A belga KP XXI. kongr.-án (1973) a KB tiszteletbeli tagjává választották.

Bodnaraş, Emil (1904. febr. 10.—): román hivatásos katonatiszt, kommunista. Katonatisztként került kapcsolatba a munkásmozgalommal, ezért 1934-ben letartóztatták és 10 évi kényszermunkára ítélték. 1940-ben a karánsebesi börtönben lépett be az RKP-ba. 1942 szabadult, részt vett az 1944. aug. 23-i fegyveres felkelés előkészítésében és végrehajtásában. A felszab. után több felelős párt- és állami tisztséget töltött be. 1945— a KP KB és PB (ill. VB), 1965— az Állandó Elnökség tagja. 1947—57 a fegyveres erők minisztere. 1954— a minisztertanács elnökhelyettese.

Bogár Ignác (Bp., 1876. máj. 27.—Moszkva, 1933. jan. 29.): nyomdászmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. Már tanuló korában belépett az MSZDP-be, majd a szaksz.-be. 1900-ban a szakegylet választmányának tagja, 1912— a nyomdász segélyező egylet tisztviselője. 1919. márc.-ban a Gyűjtőfogházban tárgyalt *Kun* B.-val a két munkáspárt egyesüléséről. Megszervezte és vezette az 1919. márc. 20-i ált. bp.-i nyomdásztrájkot. A TK-ban a lemondott *Preusz* M. utódjaként fővárosi népbiztos, majd a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* elnökségének és a SZKIB tagja. Az ellenforr. bírósága 2 évi és 3 hónapi börtönbüntetésre ítélte. 1921-ben *fogolycsere-akció* keretében Szovjet-Oroszo.-ba került. Moszkvában a Nemzetközi Agrár Intézet nyomdájának igazgatójaként dolgozott.

Bogdány Simonné, *Weisz* Irma (Gádoros, 1885. szept. 5.—Bp., 1965. ápr. 1.): kommunista. Szülőfalujában kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1903— Bp.-en élt, részt vett a nőmozg.-ban és az MSZDP életében. 1918-ban belépett a KMP-be. A TK-ban a Bp. VII. ker. Munkástanács lakásügyi biztosa, a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* tagja volt. 1919. dec.-ben megszerkesztette és csoportjával terjesztette az első illeg. komm. röplapot. 1920-ban Bécsbe emigrált, 1922— családjával együtt a SZU-ban élt. A Nagy Honvédő Háború idején a Kaukázusban, a megszállt Kabardino-Balkariában részt vett a ném. fasiszták elleni küzdelemben. 1955-ben tért haza.

bojkott ⟨ang.⟩: a kapcsolatok megszakítása valamely személlyel, intézménnyel, szervezettel; az illető személynek, intézménynek, megnyilvánulásainak és produktumainak teljes vagy részleges negligálása, hogy ezáltal magatartásának megváltoztatására kényszerüljön. Eredete Ch. Boycott angol jószágigazgató nevéhez kapcsolódik, akivel kiszipolyozott bérlői — hogy engedékenységre szorítsák — minden érintkezést megtagadtak (1880). A ~ a *munkásosztály* pol. és gazd. harcában gyakran került és kerül tömeges alkalmazásra. Főbb formái: a munkavállalás szervezett megtagadása valamely munkáltatónál; szervezett tömeges tartózkodás valamely cég áruinak vásárlásától; valamely személy kiközösítése a munkáskollektívából; a munkáltató valamely megbízottja intézkedéseinek együttes semmibevétele; egyes intézmények vagy az állam valamely életfunkciójában, akciójában (pl. választások) való részvétel tömeges megtagadása stb. A nemzetközi munkásmozg. története bővelkedik a ~ sikeres alkalmazásának példáiban.

bojkott Horthy-Magyarország ellen: a nyugateurópai munkásság *szolidaritási* akciója a *fehérterror* által elnyomott magyar dolgozók iránt. A munkások követelésére az Amszterdamban székelő *Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség* 1920. jún.-ban felhívással fordult a világ proletariátusához: tagadjanak meg minden munkát, amely a mo.-i ellenforr. rendszernek közvetve vagy közvetlenül használna. A felhívás hatására a Nemzetközi Szállítómunkás Szövetség 1920. jún. 20.—aug. 8. között *bojkott* alá vette az országot: megszakadt a vasúti forgalom a külfölddel, a postai küldeményeket nem továbbították. A magy. prol.-nak a bojkott jelentős erkölcsi és pol. segítséget jelentett. Hatása közrejátszott abban, hogy a horthysta rendszer kénytelen volt fokozatosan megszüntetni a terror legkirívóbb, véres módszereit.

Bojti Imre (Karcag, 1909. aug. 31.—Bp., 1957. jan. 12.): szövőgyári munkás; kommunista. 1946-ban a szovjet hadifogságból való hazatérés után belépett az MKP-ba, gyári munkásként dolgozott, s üzemében a pártszervezet vezetőségi tagjává választották. 1948-ban tiszti iskolára, 1949-ben a Zrínyi Akadémiára került, melynek

elvégzése után őrnaggyá léptették elő, s a bp.-i Műszaki Egyetem katonai tanszékének vezetését bízták rá. Az 1956. évi ellenforr. leverésében mint karhatalmi tiszt vett részt, s szolgálat közben a bp.-i Szabadság tér közelében egy ellenforradalmár orvul meggyilkolta.

Bokányi Dezső (Bp., 1871. febr. 11.—SZU, 1940): kőfaragómunkás; szd., majd kommunista. 1886-tól szakszervezeti tag, a 90-es években *A Kőfaragó* c. lap munkatársa, a nagy építőmunkás-*sztrájk*ok egyik szervezője. 1891-ben *feketelistá*ra került, ekkor hivatásos pártmunkás, majd a kőfaragó-ipartestület betegsegélyező pénztárának tisztviselője, 1907-ben a Bp.-i Kerületi Munkásbiztosító Pénztár aligazgatója lett. 1894—1919 folyamatosan az MSZDP pártvezetőségi tagja, kongr.-ainak küldötte. 1896-ban sajtó alá rendezte a *Kommunista Kiáltvány* első magy. fordítását. Tőle származik a „Világ proletárjai egyesüljetek!" jelszó markáns magy. megfogalmazása. Szorgalmas autodidakta volt, több nyelven olvasott, széles körű ideológiai, történelmi és művészettörténeti ismeretekkel rendelkezett. K. *Marx*, F. *Engels*, A. *Bebel* több művét fordította le. Jelentős szerepe volt a MÉMOSZ megalapításában. Egyik legemlékezetesebb szónoklata az 1917. nov. 25-i *iparcsarnoki tömeggyűlés*en hangzott el, ebben lelkesen köszöntötte a NOSZF-t. 1918. nov.-ben a *Budapesti Munkástanács* küldötteként a munkásságot képviselte a *Károlyi* M. vezette belgrádi fegyverszüneti delegációban. A KMP megalakítását élesen ellenezte, a *proletárdiktatúra* programjától Mo. területi integritását féltette. A Vix-jegyzékkel szemben azonbanmár a prol. ellenállást hirdette, a pártegyesülés híve lett és 1919. márc. 23-án az Országház lépcsőjéről köszöntötte a TK-ot. Tagja lett a *Forradalmi Kormányzótanács*nak, a SZKIB-nek, a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* öttagú elnökségének. Munkaügyi népbiztosként számos munkásjóléti rendelet szerzője. Az egyesült párt jún.-i kongr.-án a komm. mellett tett hitet. A VH harcaiban mint a III. hadtest parancsnoka vett részt. A TK megdöntése után a *népbiztosper*ben halálra ítélték. A *fogolycsereakció* útján 1922-ben Szovjet-Oroszországba került, s ott a munkásbiztosítás megszervezésében dolgozott. Részt vett a *Nemzetközi Vörös Segély* és a moszkvai magy. klub munkájában. A moszkvai rádióban gyakran szólt a magy. munkásokhoz. 1938-ban koholt vádakkal letartóztatták, s a börtönkórházban meghalt. — *Irod.: Kelen Jolán—Barabás Gyula:* A néptribun. Fejezetek Bokányi Dezső életéből. 1964. 275 old.

Bokros Birman Dezső (Újpest, 1889. nov. 19.—Bp., 1965. jan. 25.): kommunista eszmeiségű szobrászművész, a mo.-i expresszionizmus egyik legjelentősebb képviselője. 1920-ban Németo.-ba emigrált, 1926—32 Pozsonyban élt. Ekkor hazatért, 1934— a *Szocialista Képzőművészek Csoportjá*nak tagja, a csoport révén kapcsolatban állt az illeg. komm. mozg.-mal. A munkásság harca ihlette „Napba néző bányász" c. alkotását (1940); az antifasiszta függetlenségi mozg. szolgálatában mintázta meg a munkás-paraszt-értelmiségi összefogást ábrázoló plakettjét (1942). A felszab. után alkotott művei (pl. Duna-völgyi népek kórusa, 1949) a szoc.-t építő nép harcának kifejezői.

Bolgár Elek (Kassa, 1883. jún. 3.—Bp., 1955. jún. 26.): történész, jogász; kommunista. 1906-tól vett részt a munkásmozg.-ban. 1907—11 az USA-ban élt, s az Amerikai Szocialista Munkáspárt Népakarat c. magy. nyelvű lapját szerkesztette. 1911 és 1916 között fővárosi tisztviselő, majd tanár, a *Huszadik Század*, a *Szocializmus*, a Városi Szemle c. folyóiratok munkatársa. 1918-ban belépett a KMP-be. A TK bécsi követe, majd külügyi népbiztosh. Az ellenforr. idején emigrált, részt vett az osztrák és a ném. munkásmozg.-ban s egyetemes diplomáciatörténeti tudományos munkásságot folytatott. 1937— a SZU-ban élt, pedagógiai főiskolai, majd egyet. tanárként működött. A II. vh.-ban a szovjet hadsereg tisztjeként részt vett Mo. felszabadításában. A felszab. után külügyminiszterh., majd prágai, később londoni követ. 1951— a bp.-i egyetemen tanított. — *M.:* Válogatott tanulmányok. (Szerk. Kerekes Lajos.) 1958. 329 old.

Bolgár Kommunista Párt, *Balgarszka Kommunisztícseszka Partija:* a *Bolgár Szociáldemokrata Munkáspárt (tesznyák szocialisták)* 1919. máj. 25—27-i kongr.-án vette fel a ~ nevet. (1938—44 Bolgár Munkáspárt; 1944—48 Bolgár Munkáspárt [kommunisták] néven működött). Az alakuló kongr. kihirdeti a ~ csatlakozását a KI-hez. Hamarosan nagy tömegbefolyásra tett szert: 1919. aug.-ban 118 000 szavazattal 47 mandátumot szerzett. Vezette a szállítómunkások 1919. dec.—1920. jan.-i nagy sztrájkjait. 1923-ban 203 000 szavazója volt, de a nem arányos választási rendszer miatt csak 16 mandátumhoz jutott. 1922-ben 9 városi és 104 falusi tanácsban abszolút többséget kapott. A ~ III. kongr.-a (1921) a parasztkérdésben korábbi hibás felfogását helyesbítve a munkás-paraszt szövetség pol.-ját fogadta el. 1923. jún.-ban a fasiszta puccs idején a Sztambolijszki-kormány elnyomó intézkedéseinek hatása alatt hibás — semleges — álláspontra helyezkedett. A KI eszmei segítségével módosította álláspontját, kereste a szövetség útját a Földművesszövetséggel és más dem. erőkkel,

megkezdte a *szeptemberi felkelés* előkészületeit a komm.-k ezreit bebörtönző A. Cankov-kormány ellen. A ~ nagy tömegerejéről tanúskodó felkelés elfojtása után szigorú illeg.-ban partizánharcot szervezett, új felkelésre készült. Késéssel, az 1925-i moszkvai párttanácskozáson vette le napirendről a fegyveres felkelés előkészítését. G. *Dimitrov* és V. *Kolarov* külföldről irányították a munkát, más jelentős vezetők börtönben voltak. A meggyengült pártvezetés fellépett a jobboldali *opportunizmus* ellen, de elhanyagolta az erősödő szektásság elleni harcot. A vad komm.-ellenes terror által is táplált *„baloldaliság"* következménye volt az 1925. ápr.-i bombamerénylet A. Cankov kormányának tagjai és a király ellen. 1924—29 a ~ szervezeteinek és tömegkapcsolatának helyreállításán dolgozott, 1927. febr.-ban létrehozta leg. fórumát, a *Bolgár Munkáspárt*ot. 1929— erősen szektás irányzat kerekedett felül a ~ban, vezetése azt a hibás nézetet hangoztatta, hogy a fő csapást a Népi Földművesszövetségre és a szociáldemokráciára kell mérni. Az 1934. máj.-i katonai-fasiszta államfordulat, mely betiltotta a munkáspártot és számos dem. szervezetet, nagyon súlyos helyzetbe hozta a ~ot. G. Dimitrov fellépése a *lipcsei per*ben viszont az antifasiszta egység gondolatát erősítette. Kiszabadulása után G. Dimitrov vette át a ~ vezetését, jelentős lépések történtek a *népfront* kialakítására. A KB 1935. jan.-i, 1936. febr.-i ülésén határozottan szembefordultak a szektás irányzattal, kidolgozták a fasizmus és háborúellenes népfront programját. 1938—39 az illeg. ~ és a munkáspárt komm. programmal egyesült: a Bolgár Munkáspárt 1941. jún. 24-én megkezdte a fasiszta rendszer és a német megszállók elleni fegyveres harc előkészítését, a ~ a KB mellett katonai bizottságot létesített. Az antifasiszta erők tömörítésére hozzáfogott a *Hazafias Front* szervezéséhez (1942); 1943. márc.—ápr.-ban a KB 12 felkelési körzetre osztotta az országot, megszervezte a Nemzeti Felszabadító Felkelő Hadsereget. 1944. aug. 26-án meghirdette a fegyveres felkelést, amely szept. 9-én győzelmet aratott. Az illeg.-ból kilépve 250 000 tagot számlált. A hatalom a ~ vezette munkásság és parasztság kezébe került, az új hatalom a *proletárdiktatúra* funkcióit gyakorolta. Az 1948. dec.-i V. kongr. elméletileg megalapozta a népi dem. állam lényegét, hangsúlyozta a kap.-ból a szoc.-ba való átmenet alapvető törvényszerűségeit, kimondta az egyesülést a Bolgár Szociáldemokrata Munkáspárttal *(siroki szocialisták)*. A taglétszám ekkor 400 000. A KB 1956. ápr.-i plénuma visszaállította a pártélet *lenini normáit*, alkotó légkört teremtett (ún. áprilisi irányvonal). Ennek sikerét konstatálta a ~ IX. kongr.-a (1966. nov.). mely a pártpol. középpontjába állította a szoc. anyagi-műszaki bázisának kiépítését, a szoc. társadalmi viszonyok tökéletesítését. A X. kongr. (1971. ápr.) elfogadta a fejlett szoc. társadalom perspektíváit felvázoló, a szoc. forr. győzelmét követő első pártprogramot. Azóta e feladatok megvalósításán munkálkodik (áttérés az ötnapos munkahétre, a szoc. munka magasabb termelékenysége tárgyában tartott pártkonferencia stb.). Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969). Taglétszáma 728 745 tag és tagjelölt (1972). Főtitkárai, ill. első titkárai a felszab. után: G. *Dimitrov* (1948—49. júl.), V. *Cservenkov* (1950—54) és T. *Zsivkov* (1954—). Központi lapja: *Robotnicseszko Delo* (Munkásügy), elméleti folyóirata Novo Vreme (Új Idő). — *Irod.: Valev, L. B.:* A Bolgár Hazafias Front történetéből. (1942 július—1944 szeptember.) 1951. 126 old. — *Dimitrov, Georgi M.:* Válogatott cikkek és beszédek. 1952. 393 old. — *Dimitrov, Georgi M.:* Egységfront, népfront, szocializmus. 1973. 320 old.

bolgár munkásmozgalom: *Bulgária munkásmozgalma*

Bolgár Munkáspárt, *Balgarszka Rabotnicseszka Partija:* a BKP által szervezett és irányított leg. marxista munkáspárt, alakult 1927. febr. 27. a KP betiltása (1924) után. 1931-ben 170 000 szavazatot (31 mandátum) szerzett, 1932-ben a szófiai képviselőtestületi választásokon a képviselőtestületi helyek több mint felét nyerte el. Taglétszáma ekkor kb. 30 000. Képviselőtestületi és parlamenti mandátumait érvénytelenítették (1933). Az 1934. máj. 19-i katonai-fasiszta fordulat után betiltották. 1936-ban illeg.-an újjászervezték. 1938—39 egyesült a KP-vel ~ néven. Lapja 1927—30 a Rabotnicseszki Vesztnik (Munkásújság), 1930—34 az Eho (Visszhang).

Bolgár Szociáldemokrata Munkáspárt, *Balgarszka Rabotnicseszka Szocialdemokraticseszka Partija:* alakult 1894-ben a Bolgár SZDP (alakult: 1891) és a Bolgár Szociáldemokrata Szövetség (alakult: 1892) egyesülésével. Az első évtized a J. *Szakaszov* vezette opportunista irányzat (osztályegyüttműködési pol., a párt kapujának szélesre tárása a belépni szándékozók előtt) és a D. *Blagoev* vezette forr. irányzat (önálló proletárkövetelések, proletárarculatú párt) közötti harcban telt el. 1903-ban szakadás következett be, de hivatalosan mindkét irányzat megtartotta a ~ nevet. 1. *Tesznyák szocialisták, tesznyákok* (szűkelvűek): a ~ forradalmi irányzatának nem hivatalos elnevezése. Fellépett a reformista osztályegyüttműködési pol. és a szaksz.-ek semlegességének elmélete ellen. A II. Int.-ban formá-

lódó baloldal egyik erőssége; elutasította az opportunista irányzattal való újraegyesülésre felszólító határozatot (Amszterdam — 1904); a Balkán-háborúk (1912—13) és az I. vh. idején következetesen antimilitarista pol.-t folytatott, képviselői részt vettek a *zimmerwaldi mozgalom*-ban, mégpedig annak balszárnyán. Ugyanakkor nem helyezkedett bolsevik álláspontra a hatalom megragadását, a proletárdiktatúrát illetően, nem ismerte fel a parasztságban rejlő forr. energiákat; nem támogatta az 1918. szept.-i *vladajai felkelést*. A KI egyik alapítója; 1919. máj.-ban felvette a *Bolgár Kommunista Párt* nevet, melyhez hagyománytiszteletből még évekig hozzátették: tesznyák szocialisták. Központi lapja 1897— a Rabotnicseszki Vesztnik (Munkásújság), folyóirata 1897— a Novo Vreme (Új Idő). 2. *Siroki szocialisták, sirokik* (tágelvűek): a ~ megalkuvó irányzatának nem hivatalos elnevezése. Kézműves, kispolg. párt. Az I. vh. idején szociálsoviniszta. 1918—19 koalíciós kormányban, 1923—24 a fasiszta jellegű A. Cankov-kormányban vállalt tárcát. A KP egységfront-javaslatait ismételten elutasította. Balszárnya csatlakozott a *Hazafias Front*hoz (1943), a felszabadulás után két miniszteri tárcát töltött be. Jobboldali elemeitől megtisztulva a marxizmus—leninizmus alapján egyesült a KP-val (1948. dec.). Ekkor 20 000 tagja volt. Jelentős lapja volt 1900—05 az Obsto Delo (Közügy).

Bolívia Kommunista Pártja, *Partido Communista de Bolivia:* 1920-ban alakult, de a reakció súlyos csapásai és a latin-amerikai viszonyok között is erős anarchista meg trockista befolyás (Roberto Hinojosa, Tristán Merof) gátolta megszilárdulását. A komm.-k csoportosan és egyénileg beléptek az 1940 létrejött Baloldali Forradalmi Pártba, majd 1950. jan. 17-én José Pereira vezetésével megalakították ~t. 1952-ig illeg. A nemzeti burzsoáziát hatalomra juttató 1952. ápr.-i forr.-ban aktív szerepet játszott, leg. lett, befolyása főleg a bányászok között gyorsan nőtt. Az I. kongr.-on (1959. ápr.) elfogadott és a II. kongr.-on (1964. márc.—ápr.) módosított akcióprogramja az agrárreform továbbfejlesztését, a szoc. országokkal való kapcsolatok szélesítését, népi antiimp. front megteremtését, az amerikai imp. elleni küzdelmet tűzte ki célul. 1964. aug.—szept.-ben a pártpol.-val szemben fellépő, a KKP által befolyásolt csoport tagjait kizárták a KB-ból és ~ból; a kizártak külön pártot alakítottak, ugyancsak Bolívia Kommunista Pártja (Marxista—Leninista) néven. Az 1964-es katonai fordulat óta szigorúan illeg. 1968. aug.— némileg szabadabban működik, 1970. szept.—1971. aug. legális. Támogatta a bolíviai partizánharcot; azt az imp.-ellenes és népi felszab. harc egyik fontos, de nem egyetlen formájának tekinti. 1970 őszétől támogatta a kormányra került hazafias tiszti csoportot. III. kongr.-a (1971. jún.) az USA imp. befolyásának, az azt közvetítő burzsoázia gazd. és pol. hatalmának megdöntését követelte. Az 1971. aug.-i reakciós államfordulat óta újra illegális; ezt az állambiztonságról hozott drákói komm.-ellenes törvény (1973) is súlyosbítja. Befolyása főleg a bányászok között erős. Taglétszáma kb. 5000. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásai*n (1957, 1960, 1969). Hetilapja az Unidad (Egység). Első titkára: Jorge Kolle Cueto.

Bolívia munkásmozgalma: Az első szaksz.-ek a századforduló után alakultak, az I. vh. után ~nak fejlődése meggyorsult. 1918-ban anarchoszindikalista befolyás alatt jött létre a Munkásszövetség. Az üldöztetés miatt a szaksz. mozgalom csak 1947-ben konszolidálódott a Munkásszövetség és a Bolíviai Dolgozók Szakszervezeti Szövetsége létrejöttével. 1950. jan.-ban megalakult az 1920-létező, de nem rendszeresen működő *Bolívia Kommunista Párt*ja. 1944—50 bányamunkások sztrájkjai, 1947—48 parasztok felkelési kísérletei jelzik az osztályharc erősödését. 1952. ápr.-ban a munkásosztály és a parasztság aktív részvételével népi forr. zajlott le Bolíviában, a nemzeti burzsoázia és a kispolg. értelmiség vezette Nemzeti Forradalmi Mozgalom (Movimiento Nacional Revolucionario) irányításával. Eredményei: megkezdett, de következetesen végre nem hajtott földreform, ált. választójog, munkás-paraszt milícia, a legnagyobb ónbányatársaságok államosítása, a termelés munkásellenőrzése. 1952— a szaksz. mozgalom a Bolíviai Munkásközpontban (Central Obrera Boliviana) egyesült. A nemzeti burzsoázia fokozatos jobbratolódása után az 1964-es katonai államcsíny nyílt reakciós fordulatot hozott. 1965-ben a kormány törvényt fogadott el a szaksz. választások állami ellenőrzéséről, majd a Bolíviai Munkásközpont haladó vezetőit bebörtönözték, ill. emigrációba kényszerítették. 1967. márc.—okt.-ben E. (Che) *Guevara* vezetésével elszigetelt partizánharc folyt, melyet a kormány levert. Az 1968. aug.-i, majd különösen az 1970. szept.-i katonai fordulat, Juan José Torres tábornok hatalomra jutása után a kormány támaszkodott ~ra, legalizálta a KP-t, Juan Lechín volt bányászszaksz. vezetővel az élen népi gyűlést hívtak össze, a kormány antiimp. pol.-t folytatott. Az 1971. aug.-i fordulat véget vetett ennek, brutálisan reakciós, a dolgozók vívmányaira támadó kormányzás kerekedett felül. Ezzel szemben alakult (1971. nov.) az Antiimperialista Forradalmi Front (Frente Revolucionario Antiimperialista), mely a teljes baloldalt tömöríti a dikt. ellen.

bolsevik, bolsevizmus ⟨orosz bolsinsztvo „többség", bolsevik „többségi" szóból⟩: a leninizmus fogalmának szinonímája; a nemzetközi munkásmozg. forr., következetesen marxista pol. eszmeáramlata az imp. korában. Először az oroszo.-i szociáldemokrácia forr. szárnyában testesült meg. Az elnevezés az OSZDMP II. (London, 1903) kongr.-án keletkezett, ahol a megalkuvó álláspontot elfoglaló csoport kisebbségben (mensinsztvo — kisebbség) maradt, a következetesen forr. irányzat pedig többséget (bolsinsztvo) kapott. Innen származik a bolsevik és a *mensevik* elnevezés. A *párt*ra és a forr.-ra vonatkozó alapvető ellentétek e kongr.-on főként a *szervezeti szabályzat* vitájában jutottak kifejezésre. *Lenin* a pártot a *munkásosztály* élcsapatává akarta tenni s azt követelte, hogy a szervezeti szabályzat kösse szigorú kritériumokhoz a *párttag* fogalmát. L. *Martov*, P. B. *Akszelrod* és még sokan mások elvetették Lenin javaslatát. Azzal érveltek, hogy a szigorú *pártfegyelem* eltaszítja a párttól az értelmiséget. A szavazás során először az opportunisták kerekedtek felül, de végül Lenin hívei, a forr. irányvonal képviselői győztek. A NOSZF győzelme és a SZU építőmunkája a ~ programjának megvalósítása. (L. még *Szovjetunió Kommunista Pártja*)

bolsevizálás: a leninizmus eszméinek, taktikai és szervezeti elveinek alkotó elsajátítása, a KP-k életében, tevékenységében való teljes érvényre juttatása, a konkrét feladatoknak, a nemzeti, helyi sajátosságoknak megfelelően. V. I. *Lenin* a „Baloldaliság — a kommunizmus gyermekbetegsége" c. művében kifejtette: a *bolsevizmus* fejlődése ált. érvényű tapasztalatokat adott a *párt*ra, a tömegek közötti munkára, a *taktikai* módszerekre, a jobb- és „baloldali" hibák elleni küzdelemre, a *kompromisszum*ok szükségességére és feltételeire vonatkozólag. A KI V. kongr.-a (1924) a forr. fellendülés időszakának tanulságait elemezve, határozatot hozott a KP-k ~áról, ennek téziseit a VB 1925-ben fogadta el. A ~ keretében célul tűzték ki a pártok *tömegpárt*tá való fejlesztését az általánosan érvényes elvek alapján, a helyi adottságok figyelembevételével. Megkövetelték az elhajlások elleni határozott fellépést, az *opportunizmus* és *centrizmus* elleni harc mellett az ultrabaloldali szektás, látszólag forr. irányzatokkal való szakítást; a *pártegység*et, a *frakció*k, a csoportok megtiltását; a párt vezető szerepének, a *parasztság* szerepének, a nemzetek önrendelkezési jogának, a *szakszervezet*ek jelentőségének helyes megértését, az e téren elkövetett hibák kijavítását. A KI V. kongr.-a után egyes pártokban e határozatot esetenként mechanikusan alkalmazták, eltorzították. (Pl. a nemzeti viszonyok figyelembevételének elmulasztása, a parlament lebecsülése, a régi reformista szaksz.-ek egyoldalú, „balos" megítélése, a tömegekkel való kapcsolatot nehezítő „offenzíva-elmélet", szűklátókörűség a *gyarmati kérdés*ben, a KI VI. kongr.-án megfogalmazott „*osztály osztály ellen*" jelszó stb.) A hibák kijavítása a helyes *népfront*-pol. megfogalmazásával és alkalmazásával fokozatosan indult meg.

Bólyai (Bettelheim) Ernő (Sátoraljaújhely, 1889. máj. 30.—Bp., 1959. febr. 18.): ügyvéd; kommunista. 1905-ben kapcsolódott be a munkásmozg.-ba, az I. vh. idején baloldali szd., antimilitarista propagandamunkát végzett. 1918. nov.-ben a Zemplén m.-i munkás-paraszt- és katonatanács elnöke, 1918. dec.— a KMP tagja, Zemplén m. titkára. 1919. febr. végén Bp.-re, máj.-ban pártmegbízatással Bécsbe ment és az osztrák KP tanácsadója lett. 1919-ben Ausztriában letartóztatták és internálták. 1927— Moszkvában dolgozott; a KI-ben, a VSZI-ben és a szovjet szervekben töltött be különböző funkciókat. 1948-ban hazatért. Részt vett az Állami Ellenőrzési Központ megszervezésében, majd a Szikra Könyvkiadóban a marxizmus—leninizmus klaszszikusai filozófiai műveinek fordításán és szerkesztésén dolgozott.

bombayi flottalázadás és felkelés: az indiai függetlenségi harcok kiemelkedő eseménye 1946. febr. 18—23. A tengerésziskolán kezdődött; másnap 20 000 matróz csatlakozott hozzá. A hajókon levonták a brit lobogót, sztrájkba léptek, követelték az angolok távozását. A matrózfelkelést a bombayi munkások ált. sztrájkja és tömegtüntetései támogatták. Az angol fegyveres erők az Indiai Nemzeti Kongresszus és a Muzulmán Liga segítségével leverték. Gandhi is elítélte a mozg.-at. A tűzharcban mintegy 250 ember vesztette életét.

bonapartizmus: a hadsereg erejére támaszkodó, rendszerint egyszemélyi diktatórikus uralom. (A Nagy Francia Forradalom után I. Napóleon, az 1848-i francia forr. után III. Napóleon uralmában, bizonyos mértékig Otto v. Bismarck kormányzási módszereiben valósult meg.) Általában a szemben álló társadalmi erők (nagyburzsoázia és prol.) viszonylagos erőegyensúlya időszakában alkalmazzák, mintegy *osztály*ok és *párt*ok felett álló „semleges" hatalom látszatát keltve, objektíve a nagy*burzsoázia* érdekeinek szolgálatában. Gyakran a konzervatív kisbirtokos *parasztság* a tömegbázisa. Az 1917—23-as forr. hullám idején a világforr. megvalósításához vezető út egyik antimarxista elképzelését emlegették ~ként. Eszerint a NOSZF győzelmével uralomra jutott oroszo.-i prol. internacionalista kötelessége lett

volna a szoc. forr. szikráját átdobni a kap. o.-okra az ellenük indított *háború* útján. A VH katonai fellépése ezután kiváltotta volna a megtámadott o.-ban a *munkásosztály* forr. felkelését és a *proletárdiktatúra* megteremtését (l. *forradalom exportja*).

Boncs-Brujevics, Vlagyimir Dmitrijevics (1873. jún. 6. [19]—1955. júl. 14.) szovjet-orosz földmérő, hivatásos párt és állami tisztségviselő, kommunista. 1892— marxista körökben vett részt, 1895— a párt tagja. V. I. Lenin munkatársa az *Iszkra* szerk.-ben. Az 1905—07-es forr. idején Petrográdon forr. és haladó lapok munkatársa. 1911— a *Zvezda*, 1912— a *Pravda* szerk.-ében dolgozott. A NOSZF idején a bolsevik centrum, a Szmolnij polgári parancsnoka. 1917—20 a Népbiztosok Tanácsának titkárságát vezette: közvetlenül Lenin mellett dolgozott. Az 1920-as évektől újságírói, gazdaságszervezői, majd tudományos munkát végzett. Számos történeti, vallástörténeti, ateista, etnográfiai mű szerzője. — *M.:* Emlékeim Leninről. 1967. 344 old.

Bonomi, Ivanoe (1873. okt. 18.—1951. ápr. 20.): olasz szocialista, majd pártonkívüli. 1898— az *Avantil*-nak és a Critica Socialénak (Társadalomkritika) dolgozik. 1912 L. *Bissolati-Bergamaschi*val együtt kizárják az *Olasz Szocialista Párt*ból a kormány hódító törekvéseit támogató pol.-jáért. Az I. vh. idején háborúpárti, több kormányban miniszter, 1921. júl.—1922. febr. között miniszterelnök. A fasizmus éveiben nem folytatott pol. tevékenységet. 1943—44 a római CLN elnöke. 1944. jún.—1945. jún. miniszterelnök. 1948—51 a szenátus elnöke.

Bonte, Florimond (1890. jan. 22.—): francia kereskedelmi alkalmazott; kommunista. Megalapításától az FKP tagja. 1926 a KB tagja; 1929—31 a l'*Humanité* főszerk.-je. 1936— parlamenti képviselő. 1939 a KP feloszlatása után egyik szervezője a komm. képviselők munkáspárasztó csoportjának. Letartóztatták, Algériába deportálták, itt szabadult 1943-ban. Részt vett az ellenállásban. 1945—58 parlamenti képviselő. 1945—56 a France Nouvelle (Új Franciaország) c. lap főszerk.-je. — *M.:* A becsület útja. 1950. 238 old.

bonus-menet: az USA 25 000 I. vh.-s veteránjának 1932. máj.—jún.-i éhségmenete az ország minden részéből Washingtonba. Az *Egyesült Államok Kommunista Pártja* kezdeményezésére a Leszerelt Munkáskatonák Ligája szervezte. A rendőrség megtámadta őket, két veteránt megölt, majd a hadsereg megtámadta és felgyújtotta a ~ táborát, kiverte őket Washingtonból. A leszerelt katonák végül megkapták a bonusnak nevezett leszerelési pótlékot.

Bordiga, Amadeo (1889—1970. júl.): olasz mérnök, kommunista. 1910— a PSI tagja, 1918. dec.-ben megalapította Il Soviet c. hetilapját, amely az általa vezetett „communista astensionista" (a parlamenti harctól tartózkodó) komm. frakció orgánuma lett. 1921 az OKP megalapítóinak egyike, a VB elnöke. Továbbra is tagadta a parlamenti harc jelentőségét, ellene volt a komm.-k és más pártbeli antifasiszták akcióegységének. 1924-ben leváltják vezető posztjáról, az OKP III. kongr.-án (1926) erősen bírálják, 1929-ben kizárják a pártból. 1926—30 letartóztatásban. Visszavonult a pol. tevékenységtől, nem emigrált. Élete utolsó éveiben a nápolyi mérnöki kamara elnöke.

Borilă, Petre (1906. febr. 13.—1973. jan. 2.): román munkás, kommunista. 1921— a komm. ifj. szövetség, 1924-ben az RKP tagja. Két ízben letartóztatták. A *Nemzetközi Brigádok*ban harcolt, majd a KI-nél dolgozott. A SZU-ban alakult Tudor Vladimirescu-hadosztály politikai biztosaként harcolt a II. vh.-ban. 1948— a KP KB, 1952— a PB (később VB) tagja. 1954— a minisztertanács elnökhelyettese. 1968. dec.-ben egészségi okokból felmentését kérte tisztségei alól.

Borkanyuk, Oleksza (Körösmező, 1901. jan. 11.— Bp., 1942. okt. 3.): földmunkás; kommunista. 1922-ben lépett be a CSKP-ba, 1929— a Csehszlovák Komm. Ifjúmunkás Szövetség kárpát-ukrajnai biz.-ának titkára. 1931—34 a Pracujuča Molod (Dolgozó Ifjúság), 1931—35 a Karpatszkaja Pravda (Kárpáti Igazság) c. lapot szerk. A 30-as évek elejétől a CSKP kárpát-ukrajnai területi bizottságának vezető titkára, a CSKP KB-jének tagja, PB-jének póttagja. 1935—38 parlamenti képviselő. 1938 őszén illeg.-ba vonult, 1939 tavaszán Kárpát-Ukrajna megszállása után a SZU-ba emigrált. 1941. júl.-ban belépett a VH-be. 1942. jan. elején visszatért Kárpát-Ukrajnába, s az ottani fegyveres ellenállást szervezte és vezette. 1942. febr.-ban a csendőrök elfogták, s a *vezérkari főnökség különbírósága* halálra ítélte.

Born, Stephan, eredetileg Simon *Buttermilch* (1824. dec. 28.—1898. máj. 4.): német nyomdász, újságíró, egyet. tanár. Tagja volt az *Igazak Szövetségé*nek és a *Kommunisták Szövetségé*nek, ennek megbízásából Berlinben szervezte a munkásmozgalmat. 1848-ban megalapította a Munkástestvériség nevű szervezetet, amely céljait leszűkítette korlátozott céhérdekekre és proudhonista követelésekre. A tőke és a munka közti ellentét békés megoldását hirdette. Az 1848. évi drezdai

felkelés után Svájcba, majd Londonba emigrált, ahol polg. radikális újságíró és egyet. tanár volt.

Boross F. László (Kellemes, 1895. aug. 21.— SZU, 1938): újságíró; kommunista. Az I. vh. végén részt vett a forr. antimilitarista mozg.-ban. 1918. nov.— az IOSZ, majd a KIMSZ egyik vezetője, 1919. jan.—máj.-ban Az *Ifjú Proletár* egyik szerk.-je. 1919. febr.-ban a KMP vezetőivel együtt letartóztatták. A TK idején a Közoktatásügyi Népbiztosság ifjúmunkás-propaganda ügyosztályának vezetője. 1920-ban nyolcévi fegyházra ítélték. A *fogolycsere-akció* keretében 1921-ben a SZU-ba került. 1921—33 az Inprekorr. h. szerk.-je. 1933— a SZU-ban a KI munkatársaként dolgozott. 1938-ban letartóztatták és a törvénysértések áldozata lett. Rehabilitálták.

Bors László (Bp., 1895. júl. 26.—Tücsökmajor, 1919. aug. 22.): költő, újságíró; kommunista. Ifjúkorában a MÁV alkalmazottja, de a Vérvörös Csütörtökön való részvétele miatt elbocsátották. Ezután vidéki lapoknál dolgozott. 1918 elejétől Sopronban működött újságíróként. Az 1918. évi polg. dem. forr. idején tagja lett a soproni Nemzeti Tanácsnak és a Munkástanácsnak. Aktív szerepet játszott a KMP soproni szervezetének létrehozásában. A *proletárdiktatúra* idején a helyi *direktórium* sajtó- és propagandabiztosa, a forr. törvényszék vádbiztosa. Fegyveresen vett részt az ellenforr. megmozdulások leverésében. A TK megdöntése után különítményes tisztek elhurcolták és meggyilkolták.

Bortkevics, Genrik Sztanyiszlavovics (1922. jún. 25.—): szovjet-orosz esztergályos, kommunista munkás-újító. A II. vh. utáni szoc. munkaversenymozg. egyik kiemelkedő alakja, aki a fémmegmunkálás során végrehajtott technológiai újítások segítségével a vágósebességet 700 m/percre növelte. 1950— az SZKP tagja. 1965-ben felsőfokú technikai végzettséget szerzett. 1966— egy leningrádi gyár főkonstruktőre. — *Irod.:* Bortkevics, G. Sz., a Szovjetunió gyorsvágó esztergályosa. 1950. 35 old.

Botyánszki Pálné, *Müller* Erzsébet (Békéscsaba, 1890. febr. 20.—Bp., 1956. febr. 23.): textilmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. A 30-as években a szaksz. békéscsabai csoportjának és az MSZDP városi szervezetének titkára, a párt VB-jének tagja, a városban lezajlott sztrájkok, tüntetések egyik vezetője. A rendőrség állandó zaklatásai és a hatósági üldözés miatt 1936-ban Bp.-re költözött. A felszab. után az SZDP békéscsabai titkára és ogy.-i képviselő, a pártegyesülésig (1948. jún.) az SZDP KV-jének, majd 1954-ig az MDP KV-jének tagja.

Bourderon, Albert (1858—1930): francia kádármunkás, szocialista. A szindikalista mozg. balszárnyának egyik vezetőjeként 1908-tól a kádárszaksz. titkára. Az I. vh. idején a CGT háborúellenes kisebbségének, az SFIO baloldali ellenzékének egyik szószólója; a CGT vezetőségének tagja. 1915-ben részt vett a *zimmerwaldi konferencián*; a háborúellenes mozg. kiemelkedő képviselője volt.

Bozsóki Ferenc (Várpalota, 1904. aug. 10.—): lakatosmunkás; kommunista. 1927-ben lépett be a Vegyészeti Munkások Szakszervezetébe, 1929-ben a KMP-be. Több sztrájkot szervezett és vezetett. A KMP bp.—déli ker. biz.-ának vezetője volt. 1934 őszén pártiskolára ment a SZU-ba, 1936—38 a Prágában tevékenykedő ideiglenes KB tagja, majd ismét Mo.-on végzett pártmunkát. A felszab. után különböző vezető tisztségeket töltött be. 1950—58 az SZVSZ-hez tartozó Vegyipari Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség főtitkára. 1958 után az MSZMP KB apparátusában, majd a Külügyminisztériumban dolgozott.

Böhm Vilmos (Bp., 1880. jan. 6.—Stockholm, 1949): műszerész, szociáldemokrata. A 90-es években került kapcsolatba a munkásmozg.-mal. Szervező munkát végzett az ifjúmunkások között, majd a Mo.-i Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségében dolgozott. A szövetség bp.-i csoportjának elnökhelyettese (1910—1913) és a műszerész-szakosztály vezetője (1914—18). 1918. máj.—okt.-ben a szövetség *szabadszervezeti* irodájának a titkára, 1913. okt.—1919. márc. tagja az MSZDP vezetőségének is. Az 1918. évi polg. dem. forr. győzelme után a *Károlyi*-kormány hadügyi államtitkára, majd a Berinkey-kormány hadügyminisztere. A TK kikiáltásától kezdve tagja a *Forradalmi Kormányzótanács*nak, előbb szocializálási, majd hadügyi népbiztos és a VH főparancsnoka. Máj. elején a kapituláció útját kereste. 1919. jún.-ban beválasztották az egyesült munkáspárt vezetőségébe, júl. elején pedig a TK bécsi követévé nevezték ki. Itt megállapodott az antantmegbízottakkal egy, a tanácshatalmat felváltó polg. dem. kormányzat létrehozásában. Amikor azonban az ellenforr.-i terror kerekedett felül, ~ az *emigrációt* választotta. A 20-as években Bécsben a centrista *Világosság-csoport* tagja volt. Az 1934. évi *februári (Schutzbund) felkelés* után O. *Bauer*ral vitázva azt állította, hogy a kedvezőtlen erőviszonyok közepette az osztrák munkásoknak nem lett volna szabad fegyvert fogniuk. 1934-ben Prágába, majd Svédo.-ba ment, itt érte a II. vh. kitörése. 1943—44 az SZDP megbízásából, a Kállay-kormány tudtával, kapcsolatba lépett angol pol. körökkel (főleg a *Munkás Párt-*

tal), és közvetítésükkel amerikai tényezőkkel is egy esetleges különbéke érdekében. 1945 végén hazatért és ismét bekapcsolódott a szd. mozg.-ba, a pártvezetőség tagja lett. Fellépett a peyerista jobboldal ellen, szót emelt a komm.-kal való együttműködésért, ugyanakkor állást foglalt az SZDP szervezeti önállósága mellett. 1946 végén diplomáciai küldetést vállalt: Mo. stockholmi követe lett. A *fordulat éve* után lemondott, és nem tért vissza Mo.-ra.

Bölöni György (Szilágysomlyó, 1882. okt. 30.— Bp., 1959. szept. 11.); író, publicista; kommunista. 1904— *Ady* barátja és küzdőtársa. 1906— a *Népszava*, később a Magyar Nemzet munkatársa, 1910— a Világ c. lap képzőművészeti rovatának vezetője. A TK svájci megbízottja; a vereség után Bécsben *Gábor* A.-ral együtt a Bécsi Magyar Újság szerkesztője és az *emigráció* könyvkiadásának irányítója. 1923-ban Párizsban telepedett le, *Károlyi* Mihály híveként a polg. radikálisok balszárnyához csatlakozott. A Monde könyvkiadó magy. sorozatának egyik kezdeményezője és szerk.-je. 1934-ben Párizsban megjelent „Az igazi Ady" c. könyve. A 30-as években a magy. emigránsok Párizsi Hírlap c. lapját szerk., 1939-ben *Tamás* A.-ral együtt megalakította a Magy. Írók és Művészek Szervezetét és szerk. az Üzenet c. folyóiratot. Franciao. ném. megszállása alatt a Magy. Függetlenségi Mozgalom egyik vezetője. A felszab. után hazatért és belépett az MKP-ba. Mo. hollandiai követeként, majd az Irodalmi Alap igazgatójaként működött. Az 1956. évi ellenforr. leverése után vezető szerepet töltött be az irodalmi élet újjászervezésében. 1957— az Élet és Irodalom főszerk.-je, segítette a Kortárs és a Nagyvilág c. folyóiratok megindítását. — *M.:* Magyarság — emberség. 1959. 539 old. — Hallja kend Táncsics. (3. kiad.) 1965. 529 old. — Az igazi Ady. 1966. 551 old. — Nemzedékről nemzedékre. (Az utószót írta Erki Edit.) 1966. 466 old. — Friss szemmel. 1968. 775 old.

Bőripari Dolgozók Szakszervezete: a bőripar különböző ágainak dolgozóit tömöríti. Története 1868. jún. 12-vel kezdődik, amikor *Heckmann I.* és *Horváth J.* kezdeményezésére a pesti cipészmunkások létrehozták az Általános Cipészegyletet. Ettől kezdve az egylet rendszeres szaksz. tevékenységet folytatott, bár alapszabályainak hatósági jóváhagyására csak 1877-ben került sor. 1891-ben jelent meg a szakegylet első lapja, A *Cipész*. 1892. ápr. 17—18-án ülésezett az első leg. cipészkongr., amely az addig főleg Bp.-re korlátozódó mozg.-at kiterjesztette az o. területére, de az orsz. szervezetet ekkor még nem sikerült létrehozni. A szervezkedés élén *Poór* Á., *Kittel* F. és *Czinder* K. álltak. A cipőfelsőrészkészítők 1901-ben kiváltak és külön szervezetet hoztak létre. Közben a rokon szakmák is létrehozták szakegyleteiket. A szűcsmunkások szervezkedése 1873-ban kezdődött. 1881-ben a bp.-i bőrgyári munkások, 1882-ben a bőröndösök, nyergesek, szíjgyártók kezdtek szervezkedni. A bőrmunkások 1904-ben tartották alakuló kongr.-ukat, létrehozva — a hozzájuk csatlakozott szűcsökkel és sapkakészítőkkel együtt — a Bőrmunkás Szövetséget. Lapjuk, a Bőrmunkás 1905-ben jelent meg. A bőripari dolgozók jelentős szerepet játszottak a századvégi pol. és gazd. harcokban. 1882-ben ők alkották a *Szalay* A. *Népakarat* c. lapja körül tömörülő csoport bázisát. 1889-ben J. *Popp* osztrák cipészmunkás személyében megbízottat küldtek a II. Int. alakuló kongr.-ára, aki ott forr. szellemű tájékoztatót adott a magy. munkásmozg. helyzetéről. A bőrmunkások vezető személyiségei részt vettek az MSZDP megalapításában. Közülük többen a radikális irányzathoz tartoztak. A múlt század végén kezdődtek el e szakmák nagy sztrájkjai. 1893-ban a kesztyűsök, 1894-ben a cipőfelsőrész-készítők, 1895-ben a tímárok folytattak bérharcot. A sztrájkmozg. 1905—06-ban nagy lendületet vett. Ekkor sikerült a 12—13 órás munkanapot 9—10 órára csökkenteni. Az I. vh. a szaksz. fejlődését visszavetette. 1917-ben az ált. fellendüléssel e szaksz. is megerősödött. 1918 őszétől a tagok közül sokan csatlakoztak a KMP-hez. 1919. ápr. végén megalakult a cipészmunkások zászlóalja, amely végigküzdötte a VH északi hadjáratát. 1920. jan. 1-én végbement a bőripari szakegyletek — már a TK idején elhatározott — egyesítése: megalakult a Bőripari Munkások Szövetsége, és megjelent lapja, a Bőripari Munkás. A szövetség — melynek élén ekkor *Farkas* I. és *Hubai* J. álltak — mintegy 10 ezer tagot számlált. A 20-as évek elején erős ellenzéki mozg. bontakozott ki a szervezetben. A komm. vezetésű ellenzék 1924-ben többségre tett szert a szövetség legnagyobb szakosztályában, a bp.-i I. sz. cipészcsoportban, a vezetőség azonban az ellenzék vezetőit kizárta (1925). A sorozatos kizárások ellenére a szövetség a forr. ellenzék és az illeg. KMP egyik fellegvárává vált. Különösen fellendült tevékenysége a gazd. világválság éveiben, amikor a munkanélküliek harcát vezette. Az ESZE vezetőségében is helyet foglalt a bőrösök képviselője, *Németh* J. 1932-ben az ellenzék lapot adott ki Bőrös Ellenzék címmel. Az ellenzéki bőrmunkások soraiból került ki a KMP és a KIMSZ több vezetője, köztük *Kiss* K., *Erdős* L., *Humhál* L., *Nezvál* F. A Horthy-rendszer éveiben vívott bőripari bérharcok közül kiemelkedik az 1933-as cipészsztrájk, amely kiterjedt csaknem az egész o. területére, és részleges győzelemmel ért véget. A 30-as évek közepén az ellenzék visszatért a

szaksz.-be, s a vezetésben a baloldali elemek kerültek túlsúlyba. A további gazd. és pol. harcok a szaksz. egység jegyében folytak. Kiemelkedő jelentőségű az 1936-os küzdelem, amelyet a 8 órás munkanap bevezetéséért és a minimális bérek megállapításáért vívtak. A II. vh. idején a szaksz. tagságának és vezetőinek nagy részét katonai és munkaszolgálatra hívták be, vagy Németo.-ba hurcolták. Közülük sokan a fasizmus áldozataivá váltak. Az itthon maradt baloldali bőrmunkások kivették részüket a függetlenségi eszmék propagálásából. Orsz. jelentőségű tett volt a bőrös színjátszók 1942. jan.-i Bánk bán előadása, amelyet a hatóságok sorozatos letartóztatásokkal toroltak meg. A ném. megszállás után a bőripari munkások részt vettek a fegyveres ellenállásban: közülük került ki a kőbányai és az újpesti partizánok jelentős része. A szaksz. közvetlenül Pest felszabadulása után, 1945. febr. 5-én Magyar Bőripari Munkások Országos Szabad Szakszervezete néven újjáalakult és bekapcsolódott az újjáépítés munkájába. 1946-ban ismét megjelent a Bőripari Munkás. 1946. ápr. 21—22-én folyt le — a komm. és szd. munkások közti egység szellemében — a felszab. utáni első küldöttközgyűlés. A szervezet elnökévé *Liebe* I.-t választották. A magy. szaksz.-ek 1948. évi XVII. kongr.-ának határozata értelmében a bőrmunkások szervezete is áttért az iparági szervezkedésre, felvette a ~ nevet. Az új szervezet sokat tett a szoc. iparosítás segítéséért. 1966-ban a ~nek 37 540 tagja volt, az o. bőripari dolgozóinak 97,1%-a volt szaksz. tag. Lapja, a Bőripari Dolgozó ekkor 10 000 példányban jelent meg. A ~ 1967. szept.-ben tartotta 17. kongr.-át, amely elhatározta, hogy a két másik könnyűipari szakszervezettel együtt létrehozza a Textil-, Bőr- és Ruházatipari Szakszervezetek Szövetségét. A 18. kongr. 1971-ben több mint 95%-os szervezettségről, kb. 44 000 tagról számolt be. A taglétszám 1974 végén 47 400, a szervezettség aránya 96%. A ~ elnöke Móczi A., főtitkára Turzó László. — *Irod.*: Száz esztendő harcai. Olvasmányok a bőripari dolgozók mozgalmainak történetéből. (Összeáll. Borsányi György, Székely Ernő.) 1966. 303 old.

Bracke, Alexandre-Marie, eredetileg *Desrousseaux* (1861. szept. 29.—1955. dec. 25.): francia publicista, egyet. tanár, szocialista. 1889— vett részt a szoc. mozg.-ban, J. *Guesde* híve, a POF helyettes titkára. 1905 után az SFIO vezetőségi tagja, a párt külpol. titkára. 1912—32 parlamenti képviselő. Az I. vh. alatt szélsőséges szociálsoviniszta, majd fellépett a KI-hoz való csatlakozás ellen. 1923— az SFIO képviselője az SZMI-ben. 1936—37 a párt központi lapjának, a Le Populaire-nek (Népújság) főszerk.-je.

Bracke, Wilhelm (1842. máj. 29.—1880. ápr. 27.): német könyvkereskedő és kiadó, szocialista. Polg. dem. volt, majd F. *Lassalle* hatására megszervezte Braunschweigben az *Általános Német Munkásegylet* csoportját. Elszakadva a lassalleánusoktól, egyik alapítója volt a *Szociáldemokrata Munkáspárt*nak. Szembefordult a porosz—francia háborúval és Elzász-Lotharingia bekebelezésével, ezért 1871 börtönbe vetették. 1875-ben élesen ellenezte a *gothai programtervezet* lassalleánus vonásait, s egyik kezdeményezője volt a tervezet marxi kritikájának. 1877—79 a Reichstag tagja. Megalapítója a szoc. kiadói munkának Németo.-ban. A marxizmust propagáló pol. műveket és társadalmi bírálatot tartalmazó szépirodalmi alkotásokat adott ki. Jelentős volt a Volkskalender (Népnaptár), amely a szoc. eszméket a parasztság között terjesztette.

Brailsford, Henry Noel (1873—1958. márc. 23.): brit filozófus, író, szocialista. Egyetemi oktató, majd számos előkelő angol lap cikkírója. 1907-ben csatlakozott a *Független Munkáspárt*hoz. 1910—12 a női választójog egyik élharcosa. Az I. vh. idején következetesen háborúellenes. 1922—26 a The New Leader (Az új vezető) szerk.-je. Több ízben felemelte szavát a mo.-i *fehérterror* ellen.

Bramley, Fred (1874—1925): angol bútorkészítő munkás, szaksz.-i vezető. 1917— a Szakszervezetek Parlamenti Bizottságának helyettes titkára. 1923—25 a TUC főtitkára, a mozg. balra tolódásának egyik irányítója; többször fellépett ekkor a nemzetközi szaksz. mozg. egysége mellett.

Brandler, Heinrich (1881. júl. 3.—1967. szept. 26.): német kőműves, a kommunista mozgalom egykori vezetője. 1898— az SPD tagja, annak baloldalához tartozott. 1916-ban kizárták. Aktív szerepe volt az *Internacionálé-csoport*ban, a *Spartakus Szövetség*ben, az NKP egyik alapítója. 1919—21 a KB titkára, 1921—23 másodmagával a KP elnöke. 1921— a KI VB tagja. A pártban előbb ultrabaloldali, majd jobboldali opportunista irányzatot képviselt. 1923-ban tagja volt a szászo.-i munkáskormánynak. Elhanyagolta a tömegek mozgósítását; ezzel közvetve részese a reakció felülkerekedésének. Kizárták a KB-ból. 1929-ben, miután közzétette jobboldali opportunista akcióprogramját, kizárták a pártból. Szakadár pártot („NKP-ellenzék") létesített. A 30-as és 40-es években külföldön, a II. vh. után az NSZK-ban élt, pol. tevékenységet nem folytatott.

Brandt, Willy, eredetileg Herbert Karl *Frahm* (1913. dec. 18.—): német újságíró, szociál-

demokrata. A Nobel-békedíj kitüntetettje (1971). 1931— a németo.-i SZDP tagja, a lübecki Volksbote (Néphírnök) munkatársa. 1937 tudósítóként Spanyolo.-ba utazott. Visszatérve Norvégiába felvette a norvég állampolgárságot. A megszálláskor a Gestapo rövid időre letartóztatta. 1945—47 skandináv lapok tudósítója Berlinben, 1948 ismét felvette a német állampolgárságot. 1949—57 képviselő a birodalmi gyűlésben, 1957. okt. 1.—1966. dec. 1. Ny-Berlin kormányzó polgármestere. 1964. febr.— az SPD elnöke. 1961-ben és 1965-ben az SPD kancellárjelöltje. 1966—69 a CDU—CSU és az SZDP képviselőiből alakult ún. nagykoalíció kormányának külügyminisztere és alkancellárja. 1969. okt.-tól az SPD vezette koalíciós kormány szövetségi kancellárjaként pozitív lépéseket tett a SZU-hoz, az NDK-hoz és a többi szoc. országhoz fűződő kapcsolatok rendezésében. Belpol. reformprogramjának megrekedését követő reakciós nyomásnak engedve, 1974. máj.-ban lemondott a kancellárságról, megtartva pártelnöki funkcióját.

Branting, Hjalmar (1860. nov. 23.—1925. febr. 24.): svéd matematikus, szociáldemokrata. A Nobel-békedíj kitüntetettje (1921). 1885— a szd. mozg., 1889— *Svédország Szociáldemokrata Munkáspártja* egyik vezetője. 1896— képviselő, majd a szd. parlamenti frakció elnöke. 1887—1917 a Social-Demokratan szerk.-je. Az I. vh. alatt ellenezte a kormány németbarát pol.-ját. 1917—25 miniszter, 1920 néhány hónapig, majd 1921—23 és 1924—25 miniszterelnök. A svéd szociáldemokrácia történetének legjelentősebb egyénisége. Nagy szerepet játszott a II. Int.-ban, ahol a XX. sz. első éveitől E. *Bernstein* irányzatát támogatta. 1919. febr. a II. Int. feltámasztásán (1. *Munkás- és Szocialista Internacionálé*) munkálkodott.

Bratteli, Trygve Martin (1910. jan. 11.—): norvég építőmunkás, újságíró, szociáldemokrata. 1934—40 a munkáspárti ifjúsági szövetség elnöke, és szoc. lapok szerk.-je. 1942—45 német fogságban. 1945-ben a *Norvég Munkáspárt* titkára, 1945—65 alelnöke, 1965— elnöke. 1951—60 pénzügy-, 1960—64 közlekedésügyi miniszter. 1971. márc.—1972. okt. miniszterelnök. Amikor a népszavazás elvetette az ország Közös Piachoz való csatlakozását, ~ lemondott. 1973. okt.-ben újra kormányt alakított.

Braun Éva (Bp., 1917. okt. 10.—Bp., 1945. jan. 26.): tisztviselő; kommunista. A polg. radikális társadalomtudós *Braun* R. lánya. A Mo.-i Magántisztviselők Szövetségében kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1936— a szd. ifj. mozg.-ban dolgozott, és az OIB tagja, *Kulich* Gyula munkatársa lett. Részt vett az MSZDP vidéki propagandamunkájában. 1940— a KMP tagja. Ez évben letartóztatták és internálták. A ném. megszállás alatt fegyveresen harcolt a fasiszták ellen. 1945. jan.-ban elfogták és a Várban kivégezték. — *Irod.: Kántor Zsuzsa:* Feledhetetlen ifjúság. (Braun Éva élete.) 1955. 221 old.

Braun, Otto (1872. jan. 28.—1955. dec. 15.): német nyomdász, szociáldemokrata. 1913— képviselő, 1914-ben vezető szociálsoviniszta. 1918. jan.-ban fellépett a NOSZF ellen. 1920—32 többször porosz miniszterelnök. 1925-ben a birodalmi elnökválasztás első menetében szd. elnökjelölt. Egyik fő képviselője volt az ún. tolerálás — a jobbra tolódás előtti meghátrálás —pol.-jának. Hírhedtté vált 1932. júl.-i behódolása, amikor C. *Severing* porosz szd. belügyminiszterrel együtt ellenállás nélkül tűrték alkotmányellenes leváltásukat, noha irányításuk alatt állt a porosz rendőrség. 1933. márc.-ban Svájcba emigrált.

Braun Róbert (Arad, 1879. jan. 7.—Bp., 1937. febr. 12.): tanár, könyvtáros, polg. radikális társadalomtudós, Henry George követője. Pályáját Lippán és Marosvásárhelyen középiskolai tanárként kezdte, s ez időben szociográfiai tanulmányokat írt a *Huszadik Század* c. folyóiratba. E tanulmányok ~et a 30-as évek falukutató mozg.-ának egyik előfutárává tették. 1911— a Fővárosi Könyvtár munkatársa, *Szabó* E. halála után pedig igazgatója. A polg. dem. közt.-ban a kormány nemzetiségi pol.-jának külföldi propagandáját irányította. *Jászi* O. lemondása után visszatért a könyvtár élére s azt irányította a TK idején is. A TK megdöntése után fegyelmi úton elbocsátották s azután könyvkiadói lektorként dolgozott. Fordításában jelent meg Henry George fő műve, a „Haladás és szegénység". — *Irod.:* Braun Róbert a könyvtáros és a szociográfus. Bibliográfia és tanulmány. 1960. 71 old.

Braun Soma (Kecskemét, 1890. febr. 13.—ukrajnai front, 1942. szept. 2.): tanár, publicista, műfordító; szociáldemokrata. 1918— vett részt a munkásmozg.-ban, a *proletárdiktatúra* idején a ceglédi munkástanács tagja. A TK megdöntése után 5 évi börtönre ítélték, ebből 3 évet töltött le, tanári állását elvesztette. Részt vett a *Társadalmi Lexikon* szerk.-ben. 1933— az MSZDP oktatási munkájának irányítójaként pártiskolaszerű tanfolyamot szervezett, előadássorozatokat tartott. Tanítványai közül a forr. munkásmozg. sok harcosa került ki. Állandó munkatársa volt a *Népszavá*nak és a *Szocializmus*nak. Számos szoc. tendenciájú regényt fordított magy.-ra.

1942. ápr.-ban behívták *munkaszolgálat*ra és a fronton agyonlőtték.

Braunthal, Julius (1891. máj. 5.—1972. ápr. 28.): osztrák újságíró, szocialista. Az 1910-es évek elején csatlakozott a munkásmozg.-hoz; F. Adler közeli munkatársa. 1920—34 az *Arbeiter-Zeitung* és a Der *Kampf* egyik szerk.-je. 1935 Angliába emigrált. 1938—39 az SZMI irodavezetője, 1939—40 a VB titkárhelyettese, 1947—51 a COMISCO, 1951—56 a *Szocialista Internacionálé* titkára. A Geschichte der Internationale (Az Internacionálé története) c. háromkötetes munkája a nemzetközi munkásmozg. történetének szd. szemléletű, adatgazdag forrása.

Brazília munkásmozgalma: A múlt század második felében főleg béremelésért, a munkaidő korlátozásáért és a szervezkedés jogáért harcoltak a munkásszervezetek. Az 1891-i alkotmány biztosította szervezkedési szabadság alapján 1906-ban munkáskongr. határozta el az első országos munkásszövetség megalakítását anarcho-szindikalista vezetéssel. A NOSZF után erősödő marxista befolyást jelezte a *Brazil Kommunista Párt* megalakulása (1922). A kormány azonnal betiltotta a KP-t és a szaksz.-eket, a vezetőket bebörtönözték vagy deportálták. 1924-ben polg. dem. irányzatú felkelés tört ki, melyben a tisztikar egy része fontos szerepet vitt. L. C. *Prestes* vezetésével 1927-ig küzdöttek az országban, majd átverekedték magukat Bolíviába. 1926 ~ kivívta a fizetett szabadságot. 1929. ápr.-ban országos szaksz. kongr.-on új országos központot hívtak életre. A gazd. világválság idején a sztrájkharcok gyakrabban öltöttek pol. jelleget. Getulio Vargas 1930. okt.-i hatalomátvétele utat engedett a fasiszta befolyás növekedésének: csak a kormány ellenőrzése alatt álló fasiszta típusú korporációs szaksz.-ek működhettek, megtiltották a közalkalmazottak és háztartási alkalmazottak szervezkedését és az együttműködést a nemzetközi szaksz. mozgalommal. Az 1935. nov.-i népi felkelés bukása után tovább erősödött a terror. Betiltották a szaksz. mozg. területi és országos központjainak működését. A II. vh. után a dem. mozgalom nyomására G. Vargas engedményekre kényszerült: 1945. aug.-ban megalakult a KP-val együttműködő *Brazil Szocialista Párt*, 1946-ban a CTAL-hoz csatlakozó Brazil Dolgozók Szövetsége (Confederação dos Trabalhadores do Brasil) és 1945—1947 a KP legális lett. 1947-ben a reakció fokozta támadását: májusban megszüntették a sztrájkjogot, betiltottak minden dem., osztályharcos pártot és szaksz.-et. A kubai forr. győzelme után (1959) enyhült a nyomás, a KP félleg. helyzetbe került, ~ új lendületet vett: ált. pol. sztrájk akadályozta meg Janio Quadros haladó elnök elmozdítása után katonai diktatúra bevezetését. João Goulart elnöksége idején (1961—64) formálisan érvényben voltak ugyan a reakciós törvények, de gyakorlatilag nem érvényesültek. A szaksz. munka leg. folyt, összekapcsolódott városi kispolg. csoportok, a diákság dem. mozgalmával, a haladó erők kezdték kiterjeszteni befolyásukat a hadseregre is. Előkészületek történtek új, haladó országos szaksz. központ megteremtésére. Ezt az 1964. ápr. 1-i katonai puccs megakadályozta. Az amerikai imp. által támogatott szélsőségesen reakciós erők több mint 10 000 szaksz. aktivistát és más haladó személyt gyilkoltak meg, vetettek börtönbe. A terror, az alacsony életszínvonal és a nagy fegyverkezési kiadások biztosítják az igen gyors gazd. növekedést. A reakciós rezsim latin-amerikai méretekben játssza a reakció csendőrének szerepét. Az Ipari Munkások Nemzeti Szövetsége (Confederação Nacional dos Trabalhadores na Indústria — 4 millió tag, elnök: Olavo Prevatti) 1970. évi kongr.-án élesen bírálta a kormánypol.-át. — *Irod.: Kleszmet, O. G.*: A brazil nép harca a belső reakció és az amerikai imperializmus ellen. 1952. 63 old. — A brazil nép harca a függetlenségért és a békéért. 1953. 39 old. — *Németh András:* Brazília. 1963. 172 old.

Brazil Kommunista Párt, *Partido Comunista Brasileiro:* alakult 1922. márc. 25-én az előző években formálódó komm. csoportokból Astrojildo Pereira vezetésével. Néhány hónap múlva betiltották. 1945-ig illeg. működött. A dem. erőkkel megszervezte a Nemzeti Felszabadítási Szövetséget (1935, elnöke L. C. *Prestes*). A szövetség a nemzeti függetlenségért, a dem. jogok biztosításáért, a feudalizmus felszámolásáért harcolt, fontos szerepet játszott a levert 1935. nov. 23—27-i forr. fegyveres népi felkelésben. 1945. ápr.—1947. máj. a ~ leg. párt. Alig 3000 tagja volt, mégis az 1945 választásokon a szavazatok 10%-át kapta; 15 képviselőt és egy szenátort küldött a nemzeti kongr.-ba, 1947-ben pedig 17 képviselőt és egy szenátort. Ekkor 150 000 tagot számlált. Újabb betiltása után perbe fogták 18 vezetőjét. A dem. erők harcának fellendülése idején (1954) dolgozta ki az új pártprogramot. Ez a nemzeti függetlenséget, dem. jogokat, a feudalizmus felszámolását, a termelőerők gyorsabb fejlesztését, népi dem. kormány alakítását tűzte ki célul. 1959-ben a bíróság az 1948 óta körözött L. C. Prestest és a ~ más vezetőit felmentette. Bár nem sikerült elérni az alkotmány módosítását, mégis a párt tevékenysége egyre nagyobb nyilvánossághoz jutott el. 1958—64 félleg.-an dolgozott. V. kongresszusán (1960. szept.) fogadta el a szoc.-ért vívott harc brazíliai útjáról szóló programnyilatkozatát. A kezdeményezésére 1961. okt.-ben megala-

kult Nemzeti Felszabadítási Front egyesítette az összes dem. és hazafias erőket a nemzeti függetlenségért és a dem. reformokért (monopóliumok államosítása, agrárreform) kibontakozott tömegharcban. 1964-ig megjelenő hetilapja, a Novos Rumos (Új Út) 1963-ban 70 000 példányban jelent meg. A kedvező helyzetet nem sikerült kiaknázni, a ~ lebecsülte az ellenforr. puccs veszélyét, s nem mozgósította a széles tömegeket a reakció fő erői ellen, túlértékelte a nemzeti burzsoázia és a kispolgárság pozitív szerepét. USA-barát ellenforr. elemek 1964. ápr. 1-i katonai puccsa óta a ~ ismét illeg. VI. kongr.-án (1967. dec.) a diktatúra megdöntését, dem. és antiimp. kormány megalakulását jelölte meg céljául. Elhatározta, hogy a békés (leg. vagy illeg.) harci formákat a szükséghez mérten a fegyveres harci formákkal kombinálja. Önkritikusan mutatott rá a nemzeti burzsoáziába és képviselőibe vetett illúziók káros következményeire. A ~ból kizárt, a KKP pol.-ját követő frakciós csoportok 1961-ben Brazília Kommunista Pártja (Partido Comunista do Brasil) néven új pártot alapítottak, melyet az 1964-es puccs felszámolt. A ~ részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969); taglétszáma kb. 60 000 (1963), azóta nincs adat, főtitkára L. C. *Prestes*. Lapja a Voz Operária (Munkáshang).

Brazil Szocialista Párt, *Partido Socialista Brasileiro*: alakult 1945. aug.-ban, mérsékelt szoc. célokért harcoló, nem munkásbázisú pol. párt. Kispolg. értelmiségi vezetői szerint a brazil forr. mozgató ereje a parasztság. Síkraszáll a gazd. struktúra megváltoztatásáért, hirdeti a termelőeszközök szocializálásának szükségességét, együttműködött a *Brazil Kommunista Párt*tal. Elítélte az imp. háborús pol.-ját, híve a szoc. országokkal való gazd. és pol. kapcsolatoknak. Az 1964-i katonai puccs után betiltották, számos vezetőjét bebörtönözték.

Brecht, Bertolt, eredetileg Eugen Berthold *Brecht* (1898. febr. 10.—1956. aug. 14.): német antifasiszta drámaíró, költő és színházi szakember. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1954). Kapcsolatban állt a Spartakus-csoporttal. 1918— az USPD tagja. 1919 az augsburgi munkás- és katonatanács tagja. A 20-as években a KP-hez közeledett, sok antifasiszta verse a komm. mozg. dalává vált. 1933 emigrált, megfosztották állampolgárságától. 1948 tért vissza az NDK-ba, ahol 1949 létrehozta a Berliner Ensemble (Berlini Együttes) elnevezésű színházát, amelynek haláláig igazgatója volt. A BVT tagja volt. — *M.*: A háromgarasos regény. 1957. 380 old. — Kalendárium. Régi és új históriák. 1958. 196 old. — Versek. 1963. 400 old. *Irod.*: *Walkó György*: Bertolt Brecht. 1959. 135 old. *(Mitru Ibolya)*: Bertolt Brecht. Írói arcképvázlat és bibliográfia. 1965. 257 old.

Bredel, Willi (1901. máj. 2.—1964. okt. 27.): német hajógyári munkás, író, kommunista. 1919— az NKP tagja, 1923 a komm. ifj. szövetség funkcionáriusaként részt vett a *hamburgi felkelés*ben. A német prol.-írók ismert alakja, művei elválaszthatatlanok a munkásosztály forr. harcaitól s az antifasiszta küzdelemtől. 1933 koncentrációs táborba zárták. Kiszabadulása után részt vett a *spanyol szabadságharc*ban, ott pol. biztos. A II. vh. idején jelentős pol. és irodalmi szerepe volt a német antifasiszták SZU-beli tevékenységében, vezető szerepet vitt a hadifoglyok közti antifasiszta munkában. Tagja lett a *„Szabad Németország" Nemzeti Bizottsága* orsz. vezetőségének. A II. vh. után jelentős irodalmi és kultúrpolitikai tevékenységet folytatott az NDK-ban, az NSZEP KB tagja volt. — *M.*: Ernst Thälmann. — Politikai életrajz. — 1950. 186 old. — Az apák. Regény. (2. átdolg. kiad.) 1955. 348 old. — A fiúk. Regény. 1955. 441 old. — Az unokák. Regény. 1956. 510 old.

Breiner Béla (1896. febr. 13.—1940. márc. 10.): romániai magyar vasesztergályos, kommunista. 1912— az MSZDP tagja. Részt vett a magyar TK harcaiban és 1921-ben a romániai ált. sztrájk szervezésében. 1921— az RKP, 1931— KP KB tagja. A húszas években a nagyváradi tartományi pb. titkára. Többször letartóztatták (1926, 1933). 1935—39 a *Sćinteia* (Szikra) kiadását irányította. Börtönben szerzett betegségben halt meg.

Breitscheid, Rudolf (1874. nov. 2.—1944. aug. 24.): német közgazdász, szociáldemokrata. 1908 megalapítja a Demokratische Vereinigung (Demokratikus Egyesülés) baloldali értelmiségi szervezetet. 1912— az SPD, 1917—22 az USPD tagja. 1918. nov.—1919. jan. között porosz belügyminiszter, 1920—33 képviselő, a pártvezetőség tagja. 1928— a parlamenti frakció egyik elnöke, a külpol. ügyek előadója. A fasiszták uralomra jutása után Franciao.-ba emigrált. Felülvizsgálta előző egységfrontellenes álláspontját, vezető szerepe volt szd. részről a német *népfront*felhívás kidolgozásában (1935—36). 1941-ben a francia rendőrség letartóztatta és kiszolgáltatta a Gestapónak. 1942 a sachsenhauseni, 1943 a buchenwaldi koncentrációs táborba vitték. Részt vett a tábor illeg. mozgalmában. Légitámadás alkalmával életét vesztette.

Bresztovszky Ede (Nagyvárad, 1889. febr. 23.—Bp., 1963. jún. 3.): író, újságíró; szociáldemok-

rata. Már bölcsészhallgató korában írt a *Népszavába*, 1910—32 rövid megszakítással a lap belső munkatársa, 1932—39 között h. szerk.-je. 1908—1920 a Bp.-i Kerületi Munkás Betegpénztár tisztviselője. A TK idején a Közoktatásügyi Népbiztosság osztályvezetője, 1918—19 a Világosság könyvtárat szerkesztette. 1920—23 bécsi *emigrációban* élt. 1923—25 az MSZDP bp.-i titkára, 1925—30 az MSZDP bp.-i törvényhatósági *frakciójának* titkára. 1939-ben kizárták az SZDP-ből, mert kormánypárti körökkel létesített kapcsolatot egy nacionalista munkáspárt létrehozása céljából. Ezután a Budapest és a Magyarország c. lapok munkatársa. 1945—50 a Szabad Szó olvasószerk.-je, 1950— a *Szabad Föld* munkatársa. Pályája során széles körű irodalmi, kritikusi és publicisztikai munkásságot fejtett ki.

Bresztovszky Ernő (Rimaszombat, 1882. nov. 7.—Bécs, 1922. febr. 17.): író, újságíró; szociáldemokrata. Első írásai a klerikális Magyar Állam c. lapban jelentek meg, de csakhamar szembefordult az egyházzal. 1904—17 a *Népszava* belső munkatársa. Az I. vh. előtt a Nyugatba is írt. *Ady* és az új irodalmi törekvések híve volt és *Révész* B.-val együtt elérte, hogy a szd. sajtó támogatta a korszerű irodalmi, zenei és művészeti irányzatokat. ~ írta az *Internacionálé* c. forr. himnusz magy. szövegét (1904), melynek első szakaszát mai napig is az ő szövegével éneklik. „Magyarország fekete statisztikája" c. műve (1909) a szociológiai módszer egyik úttörő hazai alkalmazása. 1914-ben vitába szállt *Szabó* E. azon nézetével, hogy a művészet nem kötődik társadalmi osztályokhoz, és ezért nem is fejezhet ki pol. programot. ~ hangsúlyozta az irodalom osztályjellegét, a szoc. irodalom létjogosultságát. Ez azonban szerinte sem kapcsolódhat a szűk értelemben vett pol. szükségletekhez, hanem csakis a szoc. alapelvekhez. 1917-ben ~ gyógykezelés céljából külföldre ment. Utolsó éveit Svájcban és Ausztriában töltötte; a Népszava tudósítójaként működött. 1918— haláláig szemben állt az MSZDP vezetőségének megalkuvó pol.-jával, rokonszenvezett a NOSZF célkitűzéseivel, a TK megdöntése után elítélte az MSZDP megalkuvó irányvonalát.— *M.:* A vasutasok lázadása. [1904.] 48 old. — Magyarország fekete statisztikája. 1909. 68 old. — Miért?... Zsoltárok, emlékezések. 1919. 112 old.

Brezsnyev, Leonyid Iljics (1906. dec. 19.—): szovjet-ukrán kohómérnök, kommunista. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1973). 1923— a *Komszomol,* 1931— az SZKP tagja. 1935—37 Dnyeprodzerzsinszkben kohómérnök, majd 1937—38 ugyanitt a városi szovjet VB-jének elnökhelyettese. 1938—41 pártmunkás az SZKP dnyepropetrovszki területi biz.-ában. 1941—45 pol. munkát végzett a VH-ben: a 18. hads. pol. csoportfőnöke, majd a Déli Front, később a 4. Ukrán Front pol. csoportfőnöke. 1943-ban vezérőrnaggyá nevezték ki. 1946—50 a zaporozsjei és dnyepropetrovszki területi pb. első titkára. 1950—53 a moldovai KP KB első titkára. Az SZKP 19. kongr.-án (1952) választották meg az SZKP KB tagjává, az elnökség póttagjává és az SZKP KB titkárává. 1953. márc.— 1954. febr. a Szovjet Hadsereg és Flotta pol. főcsoportfőnökének helyettese. A szűzföldek feltörésének programjával kapcsolatban 1954. febr.-tól 1956. febr.-ig Kazahsztan KP-jának másod-, majd első titkára. 1956. febr.— az SZKP XX. kongr.-a óta újra az SZKP elnökségének póttagja, ill. a KB titkára. 1957. jún.— az elnökség, majd a Pol. Iroda tagja. Ekkor főképp a nehézipar, a hadfelszerelés és az űrhajózás kérdésével foglalkozott. 1960. máj.—1964. jún. a Legfelső Tanács elnökségének elnöke (államfő). 1964. okt.— az SZKP KB első titkára, 1966— főtitkára. ~ fontos szerepet töltött be a *személyi kultusz* okozta torzulások, majd a szubjektivista vezetési stílus leküzdésében, a nemzetközi életben pedig az enyhülési pol. meggyökereztetéséért. — *M.:* A lenini úton. Válogatott beszédek, cikkek. 1971. 573 old. — Az SZKP és a szovjet állam külpolitikája. 1974. 592 old.

Brit Szocialista Párt, *British Socialist Party:* A *Szociáldemokrata Föderáció* 1911-ben több kisebb munkásszervezettel egyesült, s felvette a ~ nevet. Legbefolyásosabb vezetője H. M. *Hyndman* és H. *Quelch,* hetilapja a *Justice* (Igazság), elméleti folyóirata a havonta megjelenő The British Socialist (Brit Szocialista) volt. A párt a *Munkáspárton* kívül maradt, de tagja volt a II. Int.-nak és képviseltette magát a *Nemzetközi Szocialista Irodában.* 1914-ben a vezetőség Hyndman irányításával nacionalista álláspontra helyezkedett, amit 1915 tavaszán a pártkonferencia elutasított. Fokozatosan a J. *Maclean* vezette antimilitarista, internacionalista kisebbség került többségbe. 1916. ápr.-ban Hyndman nacionalista frakciója kivált a pártból, magával vitte a Justice-t, amit az internacionalista többség a The Call (Kiáltás) c. hetilappal ellensúlyozott. Az I. vh. után a ~ baloldali elemei részt vettek *Nagy-Britannia Kommunista Pártjának* alapításában.

Brockway, Archibald Fenner (1888—): angol publicista, szocialista, munkáspárti. A *Szociáldemokrata Föderáció* tagja, majd 1907 a *Független Munkáspárt* (ILP) egyik szervezője. 1912—17 a The *Labour Leader* (Munkásvezér) szerk.-je. 1914— erőteljesen háborúellenes, 1922—46 az ILP főtitkára, szervező titkára, ill. elnöke, 1922—

munkáspárti képviselő. 1937—38 a munkásegység híve. 1946-ban átlépett a *Munkáspártba*, azóta a Ny. eu.-i szociáldemokrata és békemozg.-ban tevékenykedik.

Brouckère, Louis, de (1870. máj. 31.—1951. jún. 5.): belga tanár, szocialista. Az 1890-es években kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. Mint a Belga Munkáspárt (l. *Belga Szocialista Párt*) baloldali ellenzékének egyik vezetőjét, 1896. márc.-ban antimilitarista propaganda miatt 6 hónapi börtönre ítélték. A párton belül a liberálisokkal való együttműködés ellenzője. Az I. vh. idején honvédő-nacionalista, 1917-ben az antantországokban háborús agitációs körúton vett részt. 1919—21 az államtanács, 1925—32 között a szenátus tagja. 1935—39 az SZMI elnöke. A német megszállás után emigrációba ment. 1944 részt vett az SZP újjászervezésében. 1945— államminiszter, szorgalmazta a *Szocialista Internacionálé* megteremtését.

Brousse, Paul (1844. jan. 23.—1912. ápr.): francia publicista, orvos, szocialista. Az I. Int. tagjaként a *Párizsi Kommün* érdekében tevékenykedett, majd emigrált és az anarchistákhoz csatlakozott. Visszatért Franciao.-ba, 1881-ben szembefordult J. *Guesde*-del, elítélte a párt programját. 1882 alapította a *posszibilisták* (brousse-ista) pártját, mely a kap. keretek között elérhető reformok kiharcolását tűzte ki célul. 1905— a párizsi községtanács elnöke, majd parlamenti képviselő.

Browder, Earl Russel (1891. máj. 20.—1973. jún. 27.): amerikai író, újságíró, kommunista. 1906—1912 a *Szocialista Párt* tagja, 1912—17 az AFL baloldalának egyik vezetője. 1920— az *Egyesült Államok Kommunista Pártjá*nak, 1921— a KB-nak tagja. 1921—25 a Szakszervezeti Propagandaliga alelnöke, majd a Labor Herald (Munkáshírnök) és a Labor Unity (Munkásegység) c. komm. lapok szerk.-je. 1929 részt vett a Szakszervezeti Egységliga megszervezésében. 1930—1945 a KP főtitkára. 1935— a KI VB tagja. A népfrontpol.-t, a roosevelti New Deal-pol. lehetőségeit helytelenül értékelve az osztálybéke, a munka és a tőke együttműködésének híve, az „amerikai kivételesség" álláspontjára helyezkedett, ez 1944-ben a KP önfeloszlatásához vezetett; komm. pol. egyesület néven szervezett csoportot. 1945-ben az újjáalakult KP leváltotta főtitkári tisztségéből, 1946-ban kizárták a pártból. Ezután visszavonult a munkásmozg.-tól és a pol. tevékenységtől.

Broz, Josip: *Tito*

Brumiller László (Bp., 1891. máj. 24.—Alsógöd, 1968. márc. 20.): betűszedő; szociáldemokrata. 1909-től vett részt a munkásmozg.-ban, 1918. dec.-ben belépett a KMP-be. A TK idején a Bp. IV. ker. Munkástanács és a ker. Intéző Bizottság tagja, a bp.-i forr. törvényszék vádbiztosa. Az ellenforr. bíróság elítélte, a börtönbüntetés kitöltése után internálták. Ezután Ausztriába emigrált. 1925-ben hazatért és a nyomdászszaksz. lapjának, a *Typographia*nak szerk.-je lett. Ezt a funkciót 1948-ig töltötte be. 1939—44 tagja volt az SZDP vezetőségének. A felszab. után az SZDP-ben és a szaksz.-ben a *munkásegység* ellen lépett fel, ezért 1948-ban funkciójából leváltották és nyugdíjazták. Az 1956. évi ellenforr. idején átvette a nyomdászszaksz. vezetését és a Typographia szerkesztését. Az ellenforr. leverése után lemondott és visszavonult a közéleti szerepléstől.

Brunner Andor (Sátoraljaújhely, 1912. febr. 5.— Chimillas, Spanyolo. 1937. jún. 12.): vasmunkás; kommunista. Az 1930-as évek elején a belgiumi Anversben dolgozott; tagja volt a belga KP ker. biz.-ának. 1936. okt.-ben az elsők között jelentkezett a Spanyol Köztársaság védelmére. A magy. önkéntes zászlóalj pol. megbízottja volt; hősi halált halt.

Brusznyev-kör: az első oroszo.-i szociáldemokrata szervezetek egyike. Alakult 1889 Péterváron, a forr. diákmozg. és a legöntudatosabb munkások együttműködése alapján. Nevét vezetőjéről, M. I. Brusznyevről kapta, de Központi Munkásbizottságnak és Munkásszövetségnek is nevezték. A *Munka Felszabadítása* szervezet programja alapján tevékenykedett és G. V. *Plehanov*tól jelentős segítséget kapott. A ~ munkásköröket szervezett, sztrájkokat támogatott, 1891 első ízben szervezte meg *Május 1.* ünneplését (80 fő részvételével, 1892: kb. 200 fő). 1892. ápr. 22-én (máj. 4.) a csoport vezetőit Moszkvában letartóztatták. Működése nagy szerepet játszott az oroszo.-i szd.-k első nemzedékeinek nevelésében.

Brutyó János (Makó, 1911. nov. 20.—): ácsmunkás; kommunista. 1933— a szaksz. ellenzéki mozg. résztvevője. 1934-ben beválasztották a MÉMOSZ ácsszakosztályának vezetőségébe, 1936-ban a szövetség központi választmányába. 1934-ben lett a KMP tagja. 1935-ben tagja az építőmunkás sztrájkbiz.-nak. A felszab. után az MKP alapszervezeti, majd járási titkára, 1947-ben a KB munkatársa lett. 1950-ben az Építők Szaksz.-ének főtitkárh.-e, 1951—55 építésügyi miniszterh. 1955-ben a szaksz. elnökévé választották. 1959—65 a SZOT főtitkára, majd elnöke, 1957— az MSZMP KB tagja, 1962—66 a PB póttagja. 1966—, az MSZMP IX. kongr.-a óta a KEB elnöke. 1958— ogy.-i képviselő.

Bubnov, Andrej Szergejevics, álnéven *Himik, Jakov* (1883. márc. 23. [ápr. 5.] —1940. jan. 12.): szovjet-orosz kommunista, 1903— bolsevik. 1905 Ivanovo-Voznyeszenszkben, 1907 Moszkvában, 1907—17 Nyizsnij-Novgorodban, Pétervárott, Szamarában stb. végzett pártmunkát. 1917— a KB, majd a Pol. Iroda tagja. Az 1917. okt.-i petrográdi felkelést irányító katonai biz. tagja, majd vasútügyi népbiztos. 1918-ban az ukrajnai szovjetkormány tagja. 1921-ben részt vett a *kronstadti zendülés* leverésében, előbb a *baloldali kommunisták*, majd a *demokratikus centralisták* frakciójának tagja. 1923 a trockista pártellenzékhez tartozott. 1924 a VH pol. főcsoportfőnöke, 1925 az SZKP KB titkára. 1929—37 az OSZSZSZK művelődésügyi népbiztosa volt. A törvénysértések áldozata lett. Rehabilitálták.

Buchinger Manó (Nyitra, 1875. máj. 15.—Bp., 1953. aug. 18.): könyvkötőmunkás; szociáldemokrata. A 90-es évek elején a Függetlenségi Pártot követő könyvkötő szakegyletben tevékenykedett. Megismerkedett az MSZDP célkitűzéseivel és élharcosává vált a szd. szakegylet megalakításának. Ennek létrejötte után (1897) 1905-ig a szakmai mozg. egyik vezető egyénisége. Az I. orsz. szaksz. kongr. (1899) a Szakszervezeti Tanács VB tagjává választotta. Ezt a funkciót 1901-ig töltötte be, az MSZDP 1904. évi kongr.-án a pártvezetőség tagjává választották. 1905-ben a párt központi titkára lett, ezt a funkcióját az 1919-es pártegyesülésig betöltötte. Az I. vh. alatt a párt nemzetközi kapcsolatainak fenntartására törekedett. 1916. jan.-ban a pártvezetőség megbízásából *Garami* E.-vel együtt tárgyalásokat folytatott a semleges o.-ok szd. pártjaival és az NSZI titkárságával. 1917. máj.-ban a szd. pártok stockholmi konferenciáján az MSZDP küldöttségének tagja. 1919. febr.-ban részt vett a berni nemzetközi szd. kongr.-on, s az annexió és hadisarc nélküli béke mellett lépett fel. Az 1919. márc. 21-i pártegyesülést, valamint a *proletárdiktatúra* megvalósítását ellenezte. A TK kikiáltásakor lemondott funkcióiról és csak kisebb agitációs megbízásokat vállalt, jelentősebb pol. kérdésekben nem foglalt állást, majd 1919. júl.-ban Bécsbe távozott. 1920. febr. —10 évig bécsi *emigráció*ban élt, részt vett az osztrák SZDP munkájában, a Jövő c. lap rovatvezetője, 1925— pedig a *Népszava* bécsi tudósítója. 1929. nov.-ben amnesztiát kapott, hazatért és ismét a pártvezetőség tagja lett. 1931—39 ogy.-i képviselő, 1931—38 az MSZDP képviselője a SZMI VB-ában. A II. vh. időszakában a párton belül háttérbe szorult. Mo. ném. megszállása után Mauthausenbe deportálták. A felszab. után nem került be a pártvezetőségbe, de aktív tagja volt az MSZDP-nek. A történelmi tapasztalatokon okulva a munkásegység oldalán állt, tagja lett az MDP-nek. 1945 nyarától nemzetgyűlési, majd haláláig ogy.-i képviselő.

Buchwitz, Otto (1879. ápr. 27.—1964. júl. 9.): német fémnyomómunkás, szociáldemokrata. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1959). 1896— részt vett a szaksz. mozg.-ban, 1898— a *Németországi Szociáldemokrata Párt* tagja. 1921 a porosz parlament, 1924 a Reichstag szd. képviselője. 1933-ban Dániába emigrált, itt 1940-ben a német fasiszták elfogták és 8 évi fegyházra ítélték. A II. vh. után az SPD szászo.-i elnöke, jelentős szerepe volt a munkáspártok egyesítésében. 1946— NSZEP KB és Elnökség tagja.

Buck, Tim (1891. jan. 6.—1973. márc. 14.): kanadai lakatos, kommunista. Angliában született, 1910 kivándorolt Kanadába és gépgyári munkásként dolgozott. A *winnipegi sztrájk* részvevője. *Kanada Kommunista Pártjá*nak alapító tagja, 1921—29 a Kanadai Szakszervezeti Egységliga titkára. 1929—62 a KP főtitkára. 1931 a KP betiltása után perbe fogták és 12 évi fegyházra ítélték, de 1934 a tömeges tiltakozások hatására kiszabadult. Részt vett a KI munkájában. Küldött a KI V., VI. és VII. kongr.-án, az utóbbin a KI VB tagja lett. A *spanyol szabadságharc* idején megszervezte a kanadai zászlóaljat, maga is részt vett a harcokban. 1942—43 ismét börtönben. 1962-től haláláig a KP elnöke. Számos cikket, tanulmányt tett közzé a kanadai munkás- és komm. mozgalomról. — *M.:* Kanada. 1950. 173 old.

Budai Önkéntes Ezred: a magyar antifasiszta katonai ellenállás legnagyobb alakulata. A szovjet hadsereg oldalára átállt s a fasizmus elleni harcot vállaló magy. katonákból a szovjet hadvezetés 1945. jan.-ban önkéntes századokat szervezett, ezekből febr. 12-én Varyházy Oszkár alezredes parancsnokságával, mintegy 2500 főnyi létszámmal alakult meg a ~. Az ezred részt vett a Déli pályaudvar elfoglalásában, a Gellérthegy ostromában, a Várban körülzárt ném.-ek kitörési kísérletének meghiúsításában, a főváros budai oldalának felszabadításában. Eközben kb. 600 katonája halt hősi halált. A ~ 1945. márc. 1-én Jászberényben feloszlott.— *Irod.: Tóth Sándor:* Budai önkéntesek. 1961. 172 old. — *Fülöp János:* Kelenhegyi hajnal. 1965. 155 old. — *Cseres Tibor:* Bizonytalan század. 1968. 172 old. — *György István:* Kétezerötszázan voltak. 1970. 136 old.

Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács: a főváros ügyeit irányító testület a *Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanács-*

köztársaság (TK) idején. 500 tagját a ker. munkás- és katonatanácsok választották tagjaik közül. Élén a 80 tagú intéző bizottság és az 5 tagú elnökség (*Ágoston* P., *Barna* Jenő., *Biermann* I., *Bogár* I., *Bokányi* D.) állt. A ~ fő feladata a főváros közigazgatásának irányítása, a közellátási, közegészségügyi, kult. stb. problémák megoldása, a lakáskérdés, a szociális ügyek intézése volt. Tagjai szerepet vállaltak a fővárosi munkásság 1919. ápr.—máj.-i mozgósításában, a jún. 24-i ellenforr. felkelés leverésében. A *proletárdiktatúra* kritikus napjaiban a *Forradalmi Kormányzótanács* a ~tól kérte döntéseinek megerősítését. A Kormányzótanács, aug. 1-i lemondásakor, a ~ kezébe tette le a hatalmat, s a „*szakszervezeti kormány*" formálisan szintén a ~tól kapta megbízatását. Ezután a ~ többé nem ült össze s így a TK-val együtt megszűnt. — *Irod.: Hajdu Tibor:* Tanácsok Magyarországon. 1918—1919. 1958. 275 old.

Buda-Pesti Munkásegylet: a magyarországi önsegélyező irányzat képviselői által létrehozott munkásszervezet. A Nyomdászok Önképző Egyesületének több tagja kezdeményezésére 1868. febr. 16-án alakult. Elnöke Buschmann Ferenc volt. Létrehozását polg. liberális politikusok, gyártulajdonosok, újságírók — köztük Jókai Mór és Vidats János — is támogatták. Programját, alapszabályait az 1868. márc. 8-i első közgyűlés fogadta el. A ~ H. *Schulze-Delitzsch* eszméi alapján működött; fogyasztási és termelői társulatok létesítésével, előlegezési bank alapításával törekedett a hazai ipar fejlesztésére, a munkások anyagi helyzetének javítására, műveltségük emelésére. Fékezte a munkások önálló, szoc. szervezkedését, a munkásmozg.-at a liberális *burzsoázia* gyámkodása alá akarta helyezni. Lapja a *Munkások Újsága* címen jelent meg (1868. márc. 1.— aug.). A ~ törekvései önsegélyező és termelő társulatok, bankok létrehozására sikertelenek maradtak, a munkások hamarosan elhagyták a szervezetet, s az 1868. dec.-ben megszűnt.

Budapesti Munkáskör: a fővárosi szocialista munkásság központi vitaklubja, amelyet a *Magyarországi Általános Munkáspárt* (ÁMP) vezetői hoztak létre. Alapszabályait a Belügyminisztérium 1883. nov. 30-án hagyta jóvá. 1884. jan. 1-én *Csillag* Zs., *Endrődy* G., *Gombosi* B., *Ihrlinger* A., *Kürschner* J. és mások vezették az alakuló közgyűlést. 1885. jan. 25-én *Farkas* K. is tagja lett a választmánynak, 1886. febr.-ig ő látta el az elnöki teendőket. A ~ célja a munkások felvilágosítása és oktatása volt. Ennek érdekében felolvasásokat, vitákat rendezett, könyvtárt és hírlap-olvasótermet létesített, ahol a munkások a külföldi szoc. kiadványokhoz is hozzájuthattak. 1885— a vezetők arra törekedtek, hogy a ~t központi szervezetté fejlesszék, amely a főváros valamennyi munkásszervezetével, szakegyletével kapcsolatot tart, azokat irányítja, összefogja, vezetőit tovább képezi. 1885—86-ban a ~ a radikális irányzatú pártellenzék gyülekezőhelyévé vált. Emiatt több tagját, köztük *Engelmann* P.-t és *Stern* S.-t kizárták a szervezetből. A 80-as évek végén a ~ vesztett jelentőségéből, az MSZDP I. kongr.-a után pedig fokozatosan megszűnt.

Budapesti Munkástanács: a főváros munkásságának a *polgári demokratikus forradalom és köztársaság* idején működő, országos kérdésekben is állást foglaló hatalmi szerve. Orosz példa nyomán, az 1918. évi *általános politikai sztrájkok* tanácsmozg.-át folytatva, 1918. nov. 2-án alakult, bár küldötteit részben már okt. 30-án megválasztották. Az MSZDP igyekezett befolyása alá vonni és hatáskörét korlátozni. Szervezeti szabályzata szerint a küldöttek $^2/_3$-át a munkások választották, $^1/_3$-át pedig az szd. pártszervezetek és szakszervezetek delegálták; vezetőivé prominens jobboldaliakat (*Preusz* M., *Vanczák* J., *Büchler* J.) sikerült megválasztatni. Ennek ellenére a ~ 1918 végétől mind lényegesebb orsz. kérdésekben (a földreform, az 1919. jan.-i kormányválság, a közigazgatás demokratizálása, az o. gazd. és külpol. helyzete, a szocializálás, a nemzetgyűlési választások kérdése stb.) hozott fontos döntéseket. Ebben nagy szerepe volt a komm.-k tevékenységének. Bár a *Vágó* B. vezette komm. frakció tagjait jan. 28-án kizárták a ~ból, befolyásuk mind erősebb volt az szd. baloldalra és centrumra. Az szd. pártvezetőség kompromisszumokra kényszerült, sőt vereséget is szenvedett a ~ban. A ~ 1919. márc. 21-i ülésén egyhangú szavazással megerősítette a két munkáspárt megállapodását, a *proletárdiktatúra* kikiáltását. Szerepét a TK idején a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* töltötte be.

Buday Dezső (Pécs, 1879. máj. 29.—Orgovány, 1919. nov. 19.): polgári radikális társadalomtudós. Egyetemi magántanár, a kecskeméti jogakadémia r. tanára, a *Társadalomtudományi Társaság* tagja, a *Huszadik Század* állandó munkatársa. Az I. vh. idején háborúellenes szépirodalmi tevékenységet is folytatott; felszólalt a berni, a hágai békekongr.-okon. A *polgári demokratikus forradalom és köztársaság* idején élénk publicisztikai munkát végzett, cikkei túlmutattak a *Károlyi*-kormány céljain. A TK-ban a kecskeméti *direktórium* egyik vezetője, majd a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* tagja, 1919. máj. 1— a Közoktatásügyi Népbiztosság főtisztviselője. A TK megdöntése után

letartóztatták, a kecskeméti ügyészség fogházába szállították, innen a Héjjas-különítmény elhurcolta és az orgoványi erdőben meggyilkolta.

Bugyács Imre (Mór, 1915. febr. 20.— Dachau, Németo., 1945): bányamunkás; kommunista. A tatai bányavidéken került a munkásmozg.-ba; valószínűleg 1935-ben lépett be a KMP-be. 1943-ban nagy szerepe volt a környék bányászszakasz. mozg.-ának újjászervezésében. Tagja volt a *Békepárt* Központi Bányászbiz.-ának és egyik szervezője a tatabányai ellenállási mozg.-nak. 1944 őszén elfogták és egy németo.-i koncentrációs táborba hurcolták.

Bugyonnij, Szemjon Mihajlovics (1883. ápr. 25. [máj. 7.]—1973. okt. 26.): szovjet-orosz hivatásos katona, bolsevik. A cári hadseregben lovassági altiszt, 1918-ban a vörös lovassági alakulatok egyik szervezője. 1919— az SZKP tagja. 1919—24 az I. Lovashadsereg parancsnoka. 1936— a SZU marsallja, 1937— a moszkvai katonai körzet parancsnoka. 1939—52 az SZKP KB tagja. A II. vh. alatt a honvédelmi népbiztos első helyettese volt. — *M.:* A megtett út. 1959. 441 old. — Lovasroham. 1967. 397 old.

Buhali, Larbi (1912. márc. 15.—): algériai tisztviselő, kommunista. 1934— a KP, 1937— a KP KB tagja. 1940—43 a gyarmati hatóságok koncentrációs táborban tartották. 1943— a KP KB és Titkárságának tagja. 1946— a KP titkára, 1947— első titkára. Az *Algériai Szocialista Élcsapat Párt* alapító tagja, 1969— 74 főtitkára. Algéria munkásmozgalmával foglalkozó jelentős tanulmányok szerzője.

Buharin, Nyikolaj Ivanovics (1888. szept. 27.— 1938. márc. 14.): szovjet-orosz hivatásos forradalmár, szerkesztő. 1906— az OSZDMP tagja. 1908— a moszkvai bolsevik pb. tagja. 1911— emigrációban (Németo., Krakkó, Bécs majd a skandináv államok). 1916. okt.— New Yorkban a Novij mir (Új világ) c. lap szerk.-je. 1917-ben Japánon keresztül tért vissza Oroszo.-ba, a KB tagjává választották, 1918—29 a *Pravda* szerk.-je. 1918 a breszt-litovszki békemegállapodást ellenző *baloldali kommunisták* V. I. *Lenin*nel szemben álló csoportját vezette, később önkritikát gyakorolt. A KI I. kongr.-ától (1919. márc.) a KI VB tagja. 1923— az SZKP Pol. Irodájának tagja. A Lenin halálát követő első években támogatta a KB I. V. *Sztálin* vezette többségét a pártellenzékkel folytatott küzdelemben. 1926—29 a KI VB elnöke. 1928— a jobboldali ellenzéki csoporthoz tartozott. Az osztályharc intenzitásának megítélésében a KB-tól eltérő álláspontra helyezkedett. 1929 a KB ülése elítélte tevékenységéért, 1929. júl.-ban leváltották a KI elnökségéből és kizárták a Pol. Irodából. 1930-ban önkritikát gyakorolt. 1934. febr.-ban az *Izvesztyija* főszerk.-je, később újra leváltották. 1937. febr.-ban kizárták a KB-ból s letartóztatták, majd kémkedés vádjával kivégezték.

Buhl, Vilhelm (1881. okt. 16.—1954. dec. 18.): dán jogász, szociáldemokrata. 1937—42 pénzügyminiszter, 1942. máj.—nov.-ben miniszterelnök, a náci megszállók követelésére kellett lemondania. 1945. máj.—nov.-ben az antifasiszta ellenállás erőiből alakult koalíciós kormány elnöke, majd *Dánia Szociáldemokrata Pártja* parlamenti csoportjának elnöke. 1947-ben újból miniszter.

Bujor, Mihai Gheorghiu (1881. nov. 8.—1964. jún. 17.): román újságíró, a forradalmi munkásmozgalom kiemelkedő harcosa. 1906—16 a „România muncitoare" (Munkás Románia) és a „Lupta" (Harc) szerk.-je. Az 1907-ben felkelt parasztok harcát a katonákhoz intézett nagyhatású kiáltványban támogatta. 1910— az SZDP VB-jének tagja. 1917 letartóztatták, majd Oroszo.-ba szökött, ahol román forr. osztagokat szervezett a NOSZF támogatására. Az RKP egyik alapítója; a 20-as, 30-as években többször letartóztatták és egy ízben halálra ítélték. 1944. aug. 23-a után gazdag pol.- és társadalmi tevékenységet fejtett ki.

Bulganyin, Nyikolaj Alekszandrovics (1895. jún. 11.—1975. febr. 24.): szovjet-orosz párt- és állami vezető. 1917— bolsevik. A NOSZF után az állambiztonsági hatóságnál (Cseka) dolgozott. 1931—37 a Moszkvai Városi Szovjet elnöke, 1937—38 között az OSZSZSZK Népbiztosok Tanácsának elnöke, majd elnökh.-e (1938—41). A II. vh. idején az Állami Honvédelmi Bizottság tagja. 1947—49 és 1953—55 honvédelmi miniszter, 1955—58 a Minisztertanács elnöke. 1958. márc.-ban pártellenes csoportban való részvétele miatt felmentették tisztségei alól. 1960— haláláig nyugdíjas.

Bulgáriai Szakszervezeti Szövetségek Központi Tanácsa, *Centralniat Szovet na Profeszionalnite Szojuzi v Balgarija:* 1904-ben a *tesznyák szocialisták* vezetésével Általános Munkás Szakszervezeti Szövetség alakult az 1892 óta szervezkedő szakszervezetekből. Titkárai: 1903—09 G. *Kirkov,* 1909—23 G. *Dimitrov.* 1921— a VSZI tagszervezete. 1924 a kormány betiltotta. 1925 létrehozták a leg. Független Munkás Szakszervezeti Szövetséget. 1934 ezt is feloszlatták. Az 1935 alakított fasiszta jellegű Bolgár Munkásszövetségbe 1936— beléptek a KP és a forr. szaksz.-ek

tagjai, hogy osztályharcos szellemmel telítsék. 1945 létrejött az Ált. Munkás Szaksz. Szövetség, amelyet 1958-ban átszerveztek és felvette a ~ nevet: 14 szakmai szaksz.-et egyesít, ezek a munkások és alkalmazottak 94,4%-át (kb. 2 700 000) tömörítik. Az SZVSZ tagszervezete. Elnöke Konsztadin Gjaurov, lapja: Trud (Munka).

Bulgária munkásmozgalma: A 19. sz. második felében indult meg a tőkés fejlődés, a munkásosztály kialakulása. A késés következményeként a munkásmozg. a szoc. mozg.-mal együtt jelentkezik. (Az első ösztönös sztrájkok a 80-as évek elején zajlanak.) 1883-ban a nyomdászok szervezkedtek, 1892—93 alakultak az első szaksz.-ek, kirobbantak az első sztrájkok. 1891. júl.-ban D. *Blagoev* és N. Gabrovszki kezdeményezésére a buzludzsai csúcson tartott kongr.-on létrehozták hangsúlyozottan az ipari munkásság megszervezésére a Bolgár Szociáldemokrata Pártot. 1892-ben ebből váltak ki azok, akik a dolgozó osztályok szélesebb összefogását szorgalmazták és megalakították a Bolgár Szociáldemokrata Szövetséget. E két szervezet 1894-ben *Bolgár Szociáldemokrata Munkáspárt* néven egyesült. Az opportunisták kizárása után a ruszei kongr.-on létrehozták a *tesznyák szocialisták* (szűkelvű) pártját, míg az opportunista szárnyat *siroki* (tágelvű) *szocialistáknak* nevezték. Tesznyák vezetés alatt alakult 1904 az Általános Munkás Szakszervezeti Szövetség. A fellendülő bérmozg.-ra az 1905—07-i oroszo.-i forr. is hatott. (1903: 2, 1904: 12, 1905: 34, 1906—10: 155 sztrájkra, munkabeszüntetésre került sor.) A Népi Földművesszövetség megalakulásával (1899) dem. parasztmozg. bontakozott ki ösztönösen városellenes, ugyanakkor antikap. ideológiai tartalommal. Az ország sok körzetében a parasztok a városi szegénységgel, ill. járási központok (Várna, Haszkovo, Tarnovo, Plovdiv stb.) munkásságával együtt tüntettek. A Balkán-háborúk (1912—13) és az I. vh. idején a tesznyákok háborúellenesek, a sirokik háborúpártiak. Az 1918. szept.-i *vladajai felkelés* leverése után a tesznyák párt, ill. a belőle alakult *Bolgár Kommunista Párt* állt a sztrájkmozg. élére. 1918. dec.-ben matrózfelkelés tört ki, 1919 nyarán pol. tömegsztrájk folyt „el a kezeket Szovjet-Oroszo.-tól" jelszóval, ugyanekkor kivívták a 8 órás munkanapot, a csúcspont a vasutasok és hírközlési dolgozók 55 napos (1919. dec.—1920. jan.) sztrájkja és az 1919. dec.-i 7 napos ált. pol. sztrájk volt. A mozg. kikényszerítette a földreformot, és a Népi Földművesszövetség alakított kormányt (1920. márc.). Az 1923. jún.-i fasiszta államcsíny, majd a *szeptemberi felkelés* leverése, 20 000 forradalmár-felkelő meggyilkolása után az illeg.-ba szorított KP fokozatosan rendezi a forr. munkásmozgalom sorait (1925-ben helyreállítják a szaksz.-eket, 1927 leg. marxista párt — *Bolgár Munkáspárt* —, 1928 leg. Munkásifjúsági Szövetség alakult), 1928—29-ben 40 000 ember sztrájkolt, 1933-ban hatalmas tömegmozgalom indult G. *Dimitrov*nak a fasiszta Németo. börtönéből való szabadon bocsátásáért. Az 1934. máj. 19-i katonai-fasiszta fordulat visszaszorította ~ aktivitását. A II. vh. idején a munkásosztály, a KP állt az antifasiszta ellenállás élére; 1941. jún.-ban megalakult az első partizánosztag, 1942 az antifasiszta erők egységszervezete, a *Hazafias Front*. 1944 nyarán kb 30 000 partizán harcolt a nácik és a reakciós kormány ellen. Három év alatt a katonai bíróságok 1590 bolgár antifasisztát ítéltek halálra. Az 1944. szept. 9-i győzelmes népi felkelés eredményeként alakuló népi dem. kormány kezdettől gyakorolja a proletárdiktatúra funkcióit és fokozatosan nyitott utat a szoc. forr.-nak. 1945 megtisztították az államapparátust, megbüntették a háborús és népellenes bűnösöket, kisajátították a monopoltőkét (a szénbányászat kb. 90, az energiatermelés 90%-át, és az egész közlekedést). 1945. ápr.— földreformot hajtottak végre, 1946. szept.-ben bevezették a tőkét erőteljesen korlátozó progresszív adózást, és népszavazás nyilvánította népközt.-gá az országot, 1947. dec.-ben államosították a tőkés ipart és az összes bankot. A KP és az SZDP egyesülése (1948) után a falusi burzsoázia korlátozásával és a termelőszövetkezeti mozgalom fellendítésével egyidejűleg az ország ipari agrárországgá alakult át. 1958 hozták létre a *Bulgáriai Szakszervezeti Szövetségek Központi Tanácsát.— Irod.: Koszev, Dimitâr—Hrisztov, Hriszto—Angelov, Dimitâr:* Bulgária története. 1971. 290 old.

Bund, hivatalosan *Általános Litvániai, Lengyelországi és Oroszországi Zsidó Munkásszövetség, Allgemeiner Jüdischer Arbeiterbund in Litaunen, Polen und Russland:* Az Oroszország nyugati kormányzóságaiban élő zsidó kézművesek alapították 1897-ben. Opportunista, kispolgári, nacionalista párt. A döntő kérdésekben a mensevikeket támogatta. A nemzetiségi kérdésben a *kulturális autonómia* elvét vallotta. Akadályozta a soknemzetiségű Oroszo. egységes munkáspártjának létrejöttét. A ~ 1898-ban csatlakozott az OSZDMP-hez, majd 1903 kivált. 1906 ismét felvételt nyert az OSZDMP-be, majd 1912 kizárták. Vezetői (R. *Abramovics* és I. L. Ajzenstadt [Eisenstädt]) támogatták az ún. *augusztusi blokk* megalakítását. Az I. vh. alatt szociálsoviniszta álláspontra helyezkedett. 1917-ben szovjetellenes, bolsevikellenes platformot alakított ki. 1918 a ~ban a bolsevikok álláspontjához közeledő baloldali csoportok alakultak ki. 1921 a ~ felbom-

lott, tagjainak egy része a bolsevik pártba nyert felvételt. Más részük szovjetellenes emigrációba ment. Lengyelo.-i szervezete 1948-ig fennmaradt.— Jelenleg Nemzetközi Zsidó Munkásszövetség (International Jewish Labor Bund) néven New Yorkban székel, és a *Szocialista Internacionálé* tagszervezete.

Buonarroti, Philippe (1761. nov. 11.—1837. szept. 17.): olasz származású francia forradalmár. F.-N. *Babeuf* tanítványa. Részt vett az *Egyenlők Társaságá*ban és összeesküvésében. Az 1830. júl.-i forr. után tért vissza emigrációból, nagy befolyása volt a titkos közt. közösségekre. Műveiben a babouvizmus terjesztője.

Burgfriede (szó szerint: várbéke; a korabeli magyar publicisztikában: polgárbéke): az első világháború idején egyes jobboldali szd. vezetők „hazafias" törekvése. Arra irányult, hogy „a nemzetet fenyegető közös veszély" ürügyén megállítsa a *proletariátus osztályharc*át, és a *munkásosztály*t nacionalista és soviniszta jelszavakkal az imp. célok szolgálatába állítsa. Minden hadviselő o.-ban — Mo.-on is — jelentkezett és átmenetileg befolyásolta a tömegek magatartását. A legkövetkezetesebben *Lenin* és a *bolsevik*ok léptek fel ellene mind oroszo.-i, mind nemzetközi viszonylatban. — *Irod.:* Jemnitz János: A szocialista pártok és a háború 1914—1918. 1969. 327 old.

Burmai Kommunista Párt, *Burma Communist Party:* illegálisan alakult 1939. aug. 15-én a szétszórtan működő komm. csoportokból. 1944 a nemzeti burzsoáziával és más haladó társadalmi erőkkel együtt megalakította az Antifasiszta Népi Szabadságligát. A japán megszállók kiűzése után (1945. máj.) ~ leg. lett. 1946. febr.-ban pártszakadás történt, *Vörös Zászló Kommunista Párt* néven egy másik KP alakult, amelyik a fegyveres függetlenségi küzdelem azonnali megindítását és a Szabadságligából való kiválást követelte. (A ~ot néha helytelenül a magát Vörös Zászló KP-nek nevező párttól megkülönböztetve Fehér Zászló KP-nek nevezik.) 1946. aug.-ban széles körű sztrájkot rendezett az angol gyarmati uralom ellen. Az Antifasiszta Népi Szabadságliga kormányának (1946. szept.) komm. földművelésügyi és erdészeti minisztere volt. A koalíció és az antifasiszta nemzeti egység hamar felbomlott, a liga kizárta a ~ot. Az 1947. ápr.-i választásokon a ~ a legerősebb ellenzéki párt (255 mandátum közül 7). Kezdeményezte az Össz-Burmai Szakszervezeti Kongresszus megszervezését. Az ország függetlenné válása (1948. jan. 4.) után a liga kormánya illeg.-ba kényszerítette. Ekkor kb. 25 ezer tagja volt. 1948. márc.-ban fellángolt a polgárháború a ~ vezette baloldal (1949— Nemzeti Demokratikus Egyesült Front) és a kormányerők között, s azóta is változó hevességgel folyik. Megszüntetését célzó több kezdeményezés (1955, 1958, 1961) után a Ne Vin-kormány 1963 tárgyalásokba kezdett, de továbbra sem született megállapodás. A ~ aláírta a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozás*án (1960) elfogadott nyilatkozatot. 1964-ben elfogadott programja azt vallja, hogy a szocialista Burma fegyveres harc útján valósítható meg. Erősödő mértékben került a KKP befolyása alá. 1968 súlyos veszteségeket szenvedett; ennek nyomán kiéleződött a belső harc; ennek esett áldozatul 1945—68 között főtitkára, Thakin Than Tun. Főtitkára 1969— Thakin Sin. Taglétszám kb. 5000.

Burma Kommunista Pártja *(Vörös Zászló),* Communist Party of Burma (Red Flags): a *Burmai Kommunista Párt*ból Thakin Soe főtitkár és 7 más KB-tag vezetésével 1946. febr.-ban kilépettek trockista jellegű pártja. Már ekkor elvetették az antiimp. egységfront gondolatát és a munkás-szegényparaszt fegyveres harc gondolatát propagálták. A kormány azonnal betiltotta. A 60-as évek elején bizonyos együttműködés alakult ki a két KP között, főképpen a fegyveres küzdelemben. A ~ ma már teljesen jelentéktelen csoport, ellenőrzése alatt álló egyes burmai területeken fegyveresen harcol a burmai hads. ellen.

Burmai Szocialista Párt, *Burma Socialist Party:* alakult 1939-ben illegálisan főleg értelmiségiekből. Célul tűzte ki a függetlenség kivívását; a *Burmai Kommunista Párt*tal együtt egyik alapítója az antikolonialista Antifasiszta Népi Szabadságligának. 1945. szept. 1.— leg. Az 1945—62 kormányzó Liga vezető pártja (az 1951-es választásokon a liga jelöltjeinek 60%-a ~hoz tartozott). Az 50-es évek elején komm. ellenes; programja ekkor a *„demokratikus szocializmus"* szd. programja. Nem csatlakozott a *Szocialista Internacionálé*hoz, de aktív volt annak regionális szervezetében, az Ázsiai Szocialista Konferenciában. 1962-ben több vezetőjét letartóztatták, 1964. márc. a többi párttal együtt hivatalosan is betiltották. Taglétszáma ekkor kb. 4000, főtitkára U Ba Sve.

Burma munkásmozgalma: az I. vh. éveit követően bontakozott ki, az első munkásszervezetek 1926-ban alakultak, ez évben volt az olajipari munkások sztrájkja is. A kis létszámú munkásosztály szervezetei az angol uralom elleni harcban formálódtak Az 1930—32-i antiimp., antifeudális népi harcot követően létrejött a Dobama Asi Ayon (Mi Burmánk) nevű baloldali egységszerve-

zet, amely a 30-as évek végére jelentős erővé vált. 1939 elején ált. pol. sztrájk és tüntetés zajlott le. Az 1939-ben létrejött *Burmai Kommunista Párt* és *Burma Szocialista Pártja* kezdeményezésére alakult újabb baloldali egységszervezetet (Burma Szabadságának Blokkja) az angol gyarmati katonaság még ugyanabban az évben felszámolta. 1942-ben, az ország japán megszállása után létrejött Antifasiszta Népi Szabadságliga fegyveres felszabadító harcot kezdett a megszállók ellen. (A szervezet elnöke a kezdetben komm. *Aung Szan*, titkára a komm. *Thakin Than Tun* volt.) A II. vh. után széles népi ellenállás alakult ki az angol gyarmatosítók ellen; a KP-n kívül a Szocialista Párt is 1945. szept. 1-én leg. lett. Jelentős volt a munkásság 1946. aug.-i sztrájkja. E harcok eredményeként 1946. szept.-ben a liga kormányt alakított, majd 1948. jan. 4-én az ország elnyerte függetlenségét. A hatalomra került nemzeti burzsoázia betiltotta a KP-t. 1948. márc.-tól polg.-háború dúlt a baloldal és a kormányerők között, amelyben a KP oldalán részt vett több baloldali párt és szervezet. Az 1958-i jobboldali fordulat után 1962-ben a Ne Vin tábornok vezette Forradalmi Tanács került hatalomra. Feloszlatták a szaksz.-eket és a parasztszervezeteket. Helyettük 1966 végétől az állami üzemekben népi munkástanácsok, a falvakban paraszttanácsok szervezését kezdték meg. Az 1964. márc.-ban bevezetett egypártrendszer az összes párt, köztük a magát marxistának valló Burmai Egyesült Munkáspárt betiltását is jelentette. A *Burmai Szocialista Program Pártja* vezetésével a kőolajtermelés, a bankok, a kereskedelem nagy részének államosításával, vidéken a földbérleti díjak radikális csökkentésével és a szövetkezeti mozg. támogatásával jelentős lépések történtek a fejlődés *nem kapitalista útj*án. 1971 óta intézkedéseket tettek a polgári kormányzásra való áttérésre. Az országban időnként tovább folynak a gerillaharcok részben a KP, részben az U Nu vezette Népi Antifasiszta Szabadságliga vezetésével.

Burma Szocialista Program Pártja, *Burma Socialist Program Party:* 1964. márc.— az ország egyetlen leg. pártja, mely céljának tekinti az 1962 hatalomra került katonai kormány által kidolgozott „Burma útja a szocializmushoz" c. programdokumentum valóra váltását. Ideológiai alapja 1963— a marxizmus—leninizmus összeötvözése a buddhizmussal és a polgári erkölcstannal. 1964. márc. a pártok betiltása után csatlakozott hozzá a magát marxistának valló 1962. dec. alakult, 5000 tagot számláló Burmai Egyesült Munkáspárt. A ~ haladó intézkedései az országot a *nem kapitalista út*ra térítették. Szervezete fokozatosan alakult ki; 1971. júl. 1-i kongr.-án 73 000 párttag, 260 000 tagjelölt és 330 000 szimpatizáns nevében számolt be a vezetőség. 1973. okt.-i II. kongr.-a új alkotmányt dolgozott ki, amellett elfogadta a fejlesztés 20 éves (1974—94) és soron következő második öt éves (1974—78) tervét. A ~ vezetésével folyik magának a pártnak és az államvezetésnek a demokratizálása, az ideiglenes és katonai jellegű intézmények véglegesekkel és polgáriakkal való felváltása. Elnöke Ne Vin, főtitkára U Sen.

Burnelle, Ernest (1908. júl. 12.—1968. aug. 6.): belga tanár, kommunista, 1938— *Belgium Kommunista Pártj*ának tagja. 1940—44 részt vett az antifasiszta ellenállási mozg.-ban. A háború után a Le *Drapeau Rouge* szerk.-je. 1946— KB-tag, 1946—49 parlamenti képviselő. 1951—53 a párt legjelentősebb szervezete, a liège-i ker. első titkára. 1954— a PB tagja, országos titkár. 1961. ápr.— haláláig a KP elnöke. Nagy szerepe volt az 1960—61-i sztrájk vezetésében, a párt új pol. irányvonalának kidolgozásában.

burzsoá nacionalizmus: *nacionalizmus*

burzsoázia (fr. polgárság): a kapitalista társadalmi rendszer uralkodó *osztály*a, a tőkés termelési mód egyik alapvető osztálya. Termelési eszközökkel, pénzzel és pol. hatalommal rendelkező tőkés tulajdonosokból áll, akik a bérmunkásokat kizsákmányolják, társadalmi, gazd. és kult. elnyomásban tartják. A tőkebefektetés nagysága alapján nagy-, közép- és kis~ra tagolódik; tőkebefektetéseik jellege szerint megkülönböztetünk ipari, kereskedő- és banktőkéseket, valamint tőkés bérlőket a mezőgazd.-ban. A ~ mint *osztály* az ún. eredeti tőkefelhalmozás idején alakult ki, amikor a kisárutermelőket erőszakosan kisajátította és bérmunkásokká változtatta. Haladó szerepet vitt a feudalizmus szétrombolásában, a polg. forr.-ban és a kap. létrehozásában. A kap. fenntartásáért folyó küzdelemben, a prol. elleni harcában reakciós társadalmi osztállyá változott. A szoc. forr. a nagy- és közép~ gazd. és pol. hatalmát felszámolja, a kispolgárságot a körülményekhez képest bevonja a társadalmi és gazd. építőmunkába. A gyarmati uralomtól felszabadult o.-okban jelenleg a nemzeti ~ progresszív társadalmi erő, ha antiimp. pol.-t folytat és erősíteni igyekszik az o. pol. és gazd. önállóságát. — *Irod.:* Marx, Karl—Engels, Friedrich: A Kommunista Párt Kiáltványa. — Marx és Engels Művei 4. köt. 1959. 437—470. old.

Busi Vince (Mezőtúr, 1907. febr. 7.—Bp., 1968. ápr. 23.): kubikos; kommunista. 1930-ban lépett be a KMP-be, s a párt egyik illeg. nyomdáját vezette. Ezért 1930-ban letartóztatták és 14 havi börtönre ítélték. Szabadulása után a KMP vidéki

szervezkedésének egyik vezetője volt, ezért 1933-ban 3 évi fegyházra ítélték. A felszab. után különböző állami tisztségeket töltött be, majd újságíróként működött.

Büchler József (Borsodnádasd, 1886. febr. 25.—Bp., 1958. dec. 27.): betűszedőmunkás, tisztviselő; szociáldemokrata. Ifjúmunkásként kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1906-ban sztrájkszervezés miatt Salgótarjánból kitoloncolták. Később különböző szaksz.-ek tisztviselőjeként dolgozott. 1918-ban az MSZDP egyik titkára, s titkári tisztséget töltött be a TK idején is az egyesült pártban. 1920—22 *emigráció*ban élt. Hazatérése után az MSZDP központi titkára, 1928— pedig a fővárosi törvényhatósági biz. szd. *frakció*jának titkára. 1931—35 ogy.-i képviselő. 1936—39. a párt orsz. főtitkára. A komm.-kkal való *egységfront* ellen foglalt állást. A felszab. után a Magy. Nemzeti Bank alelnöke lett. 1950-ben koholt vádak alapján elítélték. 1955-ben szabadlábra helyezték, majd rehabilitálták. Az 1956. évi ellenforr. idején részt vett az SZDP újjászervezésében.

büntető munkásszázad: Már 1919 őszén megfogalmazódott a mo.-i ellenforr. rendszernek az az alapelve, hogy a pol.-lág megbízhatatlanokat fegyveres szolgálat helyett munkásszázadokba sorozzák. Gyakorlati megvalósítására a II. vh. idején került sor a honvédelmi törvénynek a „közérdekű munkaszolgálatról" szóló rendelkezése (1939: II. tc. 230. §) alapján. 1940 nyarán, a román—magy. viszony kiéleződésekor néhány ún. B-jelzésű munkásszázadot szerveztek, amelyekbe szaksz. és szd. funkcionáriusokat, komm.-kat hívtak be, majd a bécsi döntés után leszerelték őket, 1942. márc.—ápr.-ban a II. hads. mozgósításakor Bp.-ről és környékéről behívott komm.-kból, szd.-kból, szaksz. funkcionáriusokból két ~ot szerveztek azzal a nem titkolt céllal, hogy a hadműveleti területre érve megsemmisítik őket. Az SZDP parlamenti *frakció*ja elkésve és túl óvatosan igyekezett megakadályozni a ~ok frontra küldését, noha a besorozottak közé — nyilas denunciálások miatt — bekerült nem egy ismert jobboldali párt- és szaksz. funkcionárius is. A frontra került ~ok ellátása még a zsidó és a nemzetiségi *munkaszolgálat*osokénál is rosszabb volt, a besorozottak jó részét a keretlegények agyonlőtték, vagy a legveszélyesebb feladatokat (aknaszedést) kényszerítették rájuk. Bár a vezérkar ily módon akart megszabadulni valamennyi nyilvántartott „megbízhatatlantól", hasonló akciókra ezután az ügy nyilvánosságra kerülése és a megváltozott nemzetközi helyzet miatt nem került sor.

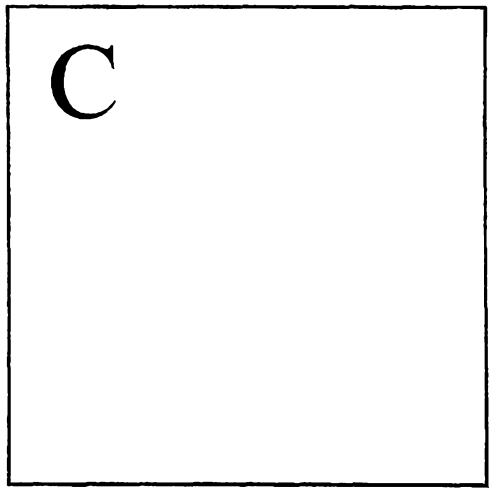

Caballero, Largo: *Largo Caballero*, Francisco

Cabet, Étienne (1788. jan. 1.—1856. nov. 8.): francia jogász, utópista szocialista. A carbonari mozg. egyik vezetője. Részt vett az 1830. júl.-i forr.-ban, majd Angliába menekült. R. *Owen* és Ch. *Fourier* hatására lett utópista komm. Azt hirdette, hogy a francia forr. eszméit csak a komm. közösségekben lehet megvalósítani. Eszméi *Táncsics* M.-ra is hatottak. Sikertelen kísérletet tett arra, hogy az általa javasolt, köztulajdonon alapuló komm. közösségeket az USA-ban megvalósítsa. K. *Marx* a komm. legnépszerűbb, bár legfelületesebb francia képviselőjének nevezte. — *M.:* Voyage en Icarie. Paris 1845. VIII, 600 old.

Cachin, Marcel (1869. szept. 20.—1958. febr. 12.): francia filozófiatanár, kommunista. 1891— vett részt a munkásmozg.-ban. 1905-ben a SFIO egyik megalapítója. 1906—12 a pártvezetőség tagja. Részt vett a II. Int. 1904., 1907., 1912. évi kongr.-ain. 1914— parlamenti képviselő. 1912— a l'*Humanité* szerk.-je. Az I. vh. első éveiben háborúpárti. 1917. ápr.—máj. egy parlamenti delegáció tagjaként Oroszo.-ban járt és az oroszo.-i forr. lelkes híveként tért haza. 1918— a l'Humanité igazgató-főszerk.-je. 1918—19 a Szovjet-Oroszo.-ban bevetett intervenciós csapatok kivonásáért harcolt. Részt vett a KI II. kongr.-án, találkozott V. I. *Lenin*nel. 1920-ban nagy szerepe volt abban, hogy a francia szoc.-k többsége a KI-hez csatlakozott és megalakult az FKP, amelynek megalakulásától KB- és PB-tagja. A KI VB valamint az Elnökség tagja (1924—1943). 1922 részt vett a három Int. berlini tanácskozásain. Küldött a KI IV., VI. és VII. kongr.-án. 1923 állást foglalt a Ruhr-vidék francia megszállása ellen. Fellépett a Dawes-terv, Franciao. gyarmati háborúja ellen. Többször bebörtönözték. Jelentős szerepe volt a szocialistákkal 1934-ben kötött akcióegység-egyezmény létrehozásában. 1935—40 szenátor, 1940 megfosztják szenátori címétől. A német megszállás alatt magas kora ellenére részt vett az ellenállási mozgalomban. 1946-ban az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke. Következetes harcot folytatott a reakció térhódítása és amerikabarát pol.-ja ellen. — *M.:* Írások és arcképek. 1966. 256 old. *Irod.:* Marcel Cachin élete és harca. 1950. 71 old.

Cafiero, Carlo (1846. szept. 1.—1892. júl. 17.): olasz jogász, anarchista. 1870 K. *Marx* és F. *Engels* hatására csatlakozott az I. Int.-hoz, annak olasz levelező titkára. 1872 M. A. *Bakunyin* híve, az olasz anarchista mozg. egyik vezetője lett. Részt vett az 1874-i imolai és az 1877-i beneventói anarchista felkelési kísérletekben. Olaszra fordította „A tőke" I. kötetét.

Caj Ho-szen (1895—1931): kínai kommunista. Az 1919. évi május 4-i mozg.-ban *Mao Ce-tung*gal együtt vett részt Hunan tartományban. Hosszabb európai útja után 1922— a KKP KB tagja, a „Szindao" (Vezető) főszerk.-je. 1925-ben egyik vezetője az *általános sztrájk (Sanghajban)* és a nyomában kibontakozó Május 30. mozgalomnak. 1930—31-ben a KI-ben dolgozott. 1931-ben Kuangtung tartományba irányították. A brit titkosrendőrség Hongkongban elfogta, kiadták a kuomintangistáknak, akik titokban megyilkolták.

Camélinat, Zéphirin (1840. szept. 14.—1932. márc. 5.): francia szőlőmunkás, később bronzmunkás, szocialista, majd kommunista. A második császárság idején részt vett a szaksz.-ek megteremtésében. 1864-ben aláírta az önálló proletárképviseletet követelő felhívást és csatlakozott az I. Int.-hoz. A *Párizsi Kommün* idején a pénzverde vezetője. A Kommün bukása után Angliába menekült. Az 1879. évi amnesztia után hazatért, a bronzmunkások szaksz.-ének lett titkára. 1885— szoc. képviselő. Az I. vh. alatt a háborúpárti többséghez tartozott. 1885—1920 a pártvezetőség tagja. A tours-i kongr.-on a többséghez csatlakozott és mint az SFIO pénztárosa a komm.-knak adta át a l'*Humanité* kötvényeit. 1924-ben az FKP jelöltje a közt. elnökválasztáson.

Campanella, Tommaso (1568. szept. 5.—1639. máj. 21.): olasz filozófus, dominikánus szerzetes. 27 éves börtönbüntetése alatt írta „Napállam" c. művét. A Napállam papi irányítás alatt álló közösség, amelyben mindenki dolgozik, a tulaj-

don közös, az elosztás szükséglet szerinti; házasság nincs, a születéseket az állam szabályozza, a gyerekeket az állam neveli fel; az oktatás szoros kapcsolatban van a termeléssel. Az *utópista szocializmus* egyik előfutára. — *M.:* A Napváros. (...előszóval és jegyzetekkel ellátta Sallay Géza). 1959. 142 old.

Campbell, John Ross (1894—1969. szept. 18.): angol újságíró, kommunista. 1912 belépett a *Brit Szocialista Párt*ba, 1920— Nagy-Britannia Kommunista Pártjának tagja. 1921—24 a Glasgow Worker (Glasgow-i Munkás), majd a Workers Weekly (Munkás-hetilap) szerk.-je. 1923— a KP VB, később a PB tagja. 1925—35 a KI VB tagja, később póttagja. Többször letartóztatták. 1949—59 a *Daily Worker* szerk.-je.

Candia, Alberto (1918—1948): paraguayi kommunista. A 30-as évek végén, a 40-es évek elején a forr. ifj. mozg.-ban, majd a szállítómunkás-szaksz.-ben tevékenykedett. Fontos posztokat töltött be a *Paraguayi Kommunista Párt*ban. 1945—48 a KB titkára. Az 1947. márc.-i népfelkelés leverése után letartóztatták és a börtönben meggyilkolták.

Cárdenas y del Rio, Lázaro (1895. máj. 21.— 1970. okt. 20.): mexikói tábornok és politikus. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1955). 1934—40 mint közt. elnök földreformot hajtott végre, államosította a külföldi tulajdonban levő vasutakat, olajmezőket. Élesen elítélte a fasizmust, támogatta a Spanyol Köztársaságot, menedékjogot adott a *spanyol szabadságharc* leverése után érkező menekülteknek. Haláláig a kormányon levő Intézményes Forradalmi Párt balszárnyának vezetője.

Carrillo, Santiago (1915. jan. 18.—): spanyol újságíró, kommunista. 13 éves korában lépett be a szoc. ifj. szövetségbe. 1932—36 a szövetség VB-tagja, és lapja, a Renovación (Megújhodás) kiadója. 1934—36 a szövetség főtitkára. Közben letartóztatásban is volt. A komm. és szoc. ifj. szövetség egyesülése (1936. ápr.) után az Egyesült Szocialista Ifjúsági Szövetség főtitkára. 1936 őszén Madrid védelménél felelős poszton állt; ekkor lépett be az SKP-ba. 1937. márc.— a KP KB tagja, 1937—45 a PB póttagja, 1945— a PB (majd VB) rendes tagja. 1946—47 az emigráns közt. kormányban tárcanélküli miniszter. 1960— a pártelnökké választott D. *Ibarruri* utódaként a KP főtitkára. — *M.:* Mi jön Franco után? 1969. 392 old.

Casanova, Danielle (1909. jan. 9.—1943. máj. 9.): francia fogorvosnő, kommunista. 1928— a francia komm. ifj. szövetség tagja, majd vezetője. 1933— az FKP tagja. A német megszállás alatt az illeg. komm. ifj. szövetség vezetőségi tagja, partizánalakulatokat szervezett, kiadta a Voix des Femmes (Asszonyok Hangja) c. lapot. 1942 elfogták; Auschwitzban pusztult el. — *Irod.:* Danielle Casanova. 1956. 32 old.

Castro Ruz, Fidel (1927. aug. 13.—): kubai jogász, kommunista. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1960). Baloldali diákmozgalmakban vett részt, pol. perekben védőügyvéd. 1952 a haladó polgári Ortodox Párt jelöltje a képviselőválasztásokon. Fulgencio Batista államcsínye, diktatorikus kormányzásának bevezetése után titkos, harci csoportot alakított, mely 1953. júl. 26-án megrohanta a santiagói Moncada-kaszárnyát. Ezzel kezdetét vette a *Július 26. Mozgalom.* A fegyveres kísérletet leverték, ~t 15 évre ítélték. Két év után ~ amnesztiával Mexikóba ment, ahol megismerkedett a partizánharc taktikájával. 1956. dec. 2-án 82 társával partra szállt Oriente tartományban, de Batista serege szétverte őket. Tizenketten megmenekültek, bevették magukat a Sierra Maestra erdőibe. Megszervezte a katonai parancsnokságot, az erős partizánhadsereget, amely 1959. jan. 1-én bevonult Havannába és győzelemre vitte a forr.-at. Előbb a fegyveres erők parancsnoka, majd miniszterelnök. 1961—63 az Egyesült Forradalmi Szervezetek, 1963—65 a Szocialista Forradalom Egységes Pártja, 1965— a *Kubai Kommunista Párt* első titkára. Az 1961. ápr.-i, USA által szervezett Playa Giron-i (Disznó-öböli) ellenforr. intervenció idején személyesen irányította a kubai hadsereget és népi milíciát. — *Irod.: Lanzmann, Jacques:* Viva Castro. 1960. 189 old. — *Merle, Robert:* Moncada. Fidel Castro első csatája. 1967. 369 old.

Castro Ruz, Raul (1931. jún. 3.—): kubai kommunista. F. *Castro* Ruz öccse. 1953. júl. 26-án részt vett a santiagói Moncada-kaszárnya elfoglalását célzó fegyveres akcióban. Bebörtönözték, 2 év múlva amnesztiával szabadult. Mexikóba emigrált, majd 1956. dec. 2-án ott volt a partraszállók között, az Oriente tartomány északi részén folyó harcokat vezette. A *Kubai Kommunista Párt* PB-jének és Titkárságának tagja, Kuba miniszterelnök-helyettese és hadügyminisztere.

cattarói felkelés: matrózlázadás az osztrák—magyar hadiflotta cattarói öbölben állomásozó egységeinél (1918. febr. 1—3.). Febr. 1-én a cattarói öbölben levő flotta zászlóshajójára, a Szt. György-cirkálóra és a felkeléshez csatlakozó egységekre felvonták a vörös lobogót. A felkelés

szervezésére és irányítására a nagyobb hajókon matróztanácsok, a Szt. György-cirkálón központi matróztanács alakult a cseh származású, magát szd. harcosnak valló Franz Raschsal az élen. A Monarchia valamennyi népéből toborzott matrózok pol. követelései: azonnali békekötés a szovjet kormány békefelhívása szellemében, leszerelés, a népek önrendelkezési jogának biztosítása, dem. kormányzati rendszer megvalósítása. A felkelők ezeken kívül az élelmezés és bánásmód megjavítását, a levélcenzúra megszüntetését sürgették. A felkelést a hadvezetőség az öbölhöz irányított szárazföldi csapatok, a parti ütegek, az öbölben tartózkodó ném. tengeralattjárók és a Polából kifutó III. flottahadosztály segítségével fojtotta el. A megtorlások során 4 matrózt — köztük Rascht is — halálra ítéltek, 800 matrózt letartóztattak, 392 ellen eljárást indítottak. A börtönbe vetett matrózokat fogságukból a háború befejezését követő forr. szabadította ki. — *Irod.:* Priester, Éva: Cattaro 1918. 1958. 151 old.

Ceauşescu, Nicolae (1918. jan. 26.—): román munkás, közgazdász, kommunista. 1933— a komm. ifj. szövetség tagja, majd 1936— prahovai területi biz.-ának titkára. 1936— az RKP tagja. 1936—39 és 1940—44 börtönökben, ill. internáló táborban. Közben 1939—40 a komm. ifj. szövetség titkára, a KP KB ifj. munkájának irányítója. A felszab. után újra a komm. ifj. szövetség KB-titkára. 1945. okt.— a KP KB póttagja, 1948— rendes tagja, 1954— a PB póttagja, 1955— a PB (ill. VB), majd az Állandó Elnökség tagja. 1950—54 honvédelmi miniszterh. 1954—65 a KP KB titkára, 1965. márc.— első titkára, ill. főtitkára. 1967. dec.— az Államtanács elnöke. 1974. márc.— a Román Szocialista Köztársaság elnöke (államfő). — *M.:* Románia a szocialista építés kiteljesítése útján. Jelentések, beszédek, cikkek. 1—2. köt. Bukarest 1968.

Cedenbal, Jumzsagijn (1916. szept. 17.—): mongol közgazdász, kommunista. 1931— a forr. ifj. szövetség, 1939— a *Mongol Népi Forradalmi Párt* tagja. 1939—40 pénzügyminiszter-helyettes, majd pénzügyminiszter. 1940—54 a párt KB főtitkára. A II. vh. idején tábornok, hadseregfőparancsnok-helyettes, a hadsereg pol. osztályának vezetője. 1945—52 miniszterelnök-helyettes, 1952. máj.— miniszterelnök. 1958. dec.— a párt első titkára. — *M.:* Csojbalszan marsall élete és tevékenysége. 1953. 55 old.

céhlegények mozgalmai Magyarországon: a bérek és a munkakörülmények javítására irányuló akciók, amelyeket a céhekbe tömörült iparűzők által alkalmazott legények folytattak a 16. sz.-tól a 19. sz. második feléig. Mo.-on az ipar céhes szervezete — amely nyugati mintára autonóm érdekvédelmi testületbe fogta össze egy-egy helység azonos szakmájú mestereit — a 14. sz.-ban alakult ki. A céhekhez tartozó műhelyekben dolgozó legények, a felszabadult, nem önálló iparosok legényegyletekben szervezkedtek, amelyek — bár a céhmester s az ún. öreglegény felügyelete alatt működtek — bizonyos önállóságot élveztek segélyezési és művelődési tevékenységükben. A legényegyletekben — noha a céhszabályok ezt szigorúan tiltották — időnként megbeszélték a munkaviszonyokat és meghatározták azokat a követeléseket, amelyekkel együttesen felléptek a mesterekkel szemben. Az ilyen „összebeszélések" olykor munkabeszüntetésekhez is vezettek, s a munkaviszonyok, bérek némi javítását eredményezték. 1576-ban a kolozsvári ötvös céh legényei sztrájkoltak, 1625-ben a kassai gombkötők vívtak ki béremelést. 1848-ban voltak a legjelentékenyebb mozg.-ak, amelyek nem csupán a magasabb béreket és a jobb munkafeltételeket követelték, hanem a termelőeszközök fejlődését gátló s a mesterlegények személyes szabadságát korlátozó céhrendszer megszüntetését is. A kereskedelmi miniszter a munkások fellépéseinek hatására rendeletileg életbe léptette a céhszabályok bizonyos reformját, teljesítve a munkások több követelését. A magy. kap.-nak a kiegyezés utáni gyors fejlődése kapcsán az elavult céhrendszert az 1872:VIII. tc. megszüntette. A munkásság önálló osztállyá fejlődése előrehaladt és a ~ helyén kibontakozott a modern munkásmozg. — *Irod.: Eperjessy Géza:* Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon. (1686—1848.) 1967. 278 old.

céh-szocializmus: *gild-szocializmus*

centrizmus ⟨lat. centrum „közép" szóból⟩: a *szociáldemokrácia*nak az *imperializmus*ban kialakult két alapvető irányzata — a *munkásarisztokráciát* képviselő jobboldal és a forr. proletariátus érdekeiért következetesen harcoló baloldal — között közbülső helyzetet elfoglaló irányzat. Osztályjellegét tekintve a burzsoázia békés, dem. irányzata és a forr. prol. álláspontja között ingadozók pol. magatartásának megnyilvánulása a szd. munkásmozg.-ban a kap. ált. válságának érlelődése, kibontakozása idején. A ~ tömegbázisát azok a szubjektíve forr. munkástömegek alkották, amelyek elutasították ugyan a munkásarisztokrácia *opportunizmus*át, de nem értették meg a következetes marxista forr. pol.-t és — bár látták az áthidalhatatlan ellentéteket — ragaszkodtak a párt szervezeti egységének fenntartásához. A ~ vezető képviselői azoknak a régi munkásmozg.-i vezetőknek és tanítványaiknak

soraiból kerültek ki, akik a kap. viszonylag békés fejlődésének korszakában érdemeket szereztek az osztályharcos marxista szociáldemokrácia megteremtésében, a marxizmus elterjesztésében és egy időben eredményesen szálltak szembe az erősödő opportunizmussal. A legkiemelkedőbbek: Németo.-ban K. *Kautsky* és R. *Hilferding*, Ausztriában F. *Adler* és O. *Bauer*, Oroszo.-ban J. *Martov* és L. *Trockij* (pályafutásának 1917 előtti szakaszában), Franciao.-ban J. *Longuet* és P. *Renaudel*, Olaszo.-ban F. *Turati*, G. *Serrati*, Svájcban R. *Grimm*, Mo.-on *Kunfi* Zs., *Böhm* V. stb. Az imp. által teremtett új, háborús és forr. viszonyok között ez a magát „ortodox marxizmusnak" nevező irányzat alkalmatlanná vált arra, hogy előrevigye a mozg.-at. „Bukásának fő oka az volt — írta Lenin 1920-ban —, hogy képviselői »elbámészkodtak« a munkásmozgalom és a szocializmus fejlődésének egy bizonyos formáján, ... féltek szemébe nézni annak a szöges fordulatnak, amely az objektív viszonyok erejénél fogva elkerülhetetlenné vált..." — A ~ kialakulása a század első évtizedében azzal kezdődött, hogy a szociáldemokrácia szervezeti egységének fenntartása érdekében engedményeket tett a revizionistáknak, rendszeresen alárendelte az elvi egységet a szervezeti egységnek. A centrista pol. a valóságban, képviselőinek szándékától függetlenül, leplezte a burzsoázia eszmei behatolását a munkásmozg.-ba; hozzájárult ahhoz, hogy az osztályharcos munkástömegeket az I. vh. kitörésekor a II. Int. csődje olyan váratlanul érte. Az ortodox marxisták a szociáldemokrácián belül ekkor majdnem mindenütt ellenzékbe vonultak. Egyes országokban „független szocialista" csoportot, ill. pártot alapítottak. Híveik egy része felvette a jobboldal által megszakított nemzetközi kapcsolatokat is *(zimmerwaldi mozgalom)*. Az volt az elgondolásuk, hogy a háború okozta válság kiábrándítja a tömegeket a *nacionalizmus*ból, s létrejönnek a szoc. átalakulás feltételei, a legfejlettebb kap. országok munkásságának nemzetközi forr. akciója útján bevezetik a szoc.-t. A NOSZF nem illett bele ebbe a koncepcióba, ezért a centristák egy része azt „kalandorság„-nak, „előreszaladás"-nak, más részük pedig a dem. átalakulás „sajátos oroszországi változatának" tekintette, amelyet a tőkés reakció imp. pol.-ja néhány más o.-ban is kiválthat. A háború utáni forr. fellendülés idején a szociáldemokrácia táborában nagyarányú centrista előretörés következett be. A forr. hullám tetőpontján, 1919-ben Mo.-on és Bajoro.-ban a centristák egy része (közép- és balszárny) részt vett a proletárhatalom megvalósításában azzal a célkitűzéssel, hogy annak „mérsékelt", „demokratikus" tartalmat és formát adjon. A ~ objektív szerepe a munkásmozg.-ban az volt, hogy forr.-inak tűnő magatartásával akadályozta a radikalizálódó tömegeket a harc következetes végigvitelében. Nem egy o.-ban a centristák a komm.-k elleni harc vezetői voltak és a reformistákkal együtt a tőkés rendszer megmentőinek szerepét töltötték be. 1919-ben a centristák egy része önálló nemzetközi egyesülést szorgalmazott, más részük felvételét kérte a KI-be. A KI II. kongr.-án (1920) olyan felvételi feltételeket fogadtak el, amelyek elzárták a centristák beözönlését (l. *21 felvételi feltétel*). A centrista pártokban levő forr. balszárny jórészt a KP-khoz csatlakozott; a többiek saját irányvonaluk érvényesítése végett külön nemzetközi szervezetet hoztak létre: a *Kétésfeles Internacionálét*. A forr. fellendülés megszűntével a ~ bázisa a szoc. mozg.-ban rohamosan csökkent. Ezért a jobboldaliakat tömörítő *Munkás- és Szocialista Internacionálé* és a ~nemzetközi szervezete az 1923. máj. 21—25. Hamburgban tartott kongr.-on egyesült és megalapította a *Szocialista Munkás Internacionálét* (SZMI). A centristák maradványaiból kialakult a háború utáni szociáldemokrácia balszárnya. — A mo.-i centristák (Böhm V., *Garbai* S., Kunfi Zs. és *Rónai* Z. stb.) a TK veresége után Bécsben *Világosság* elnevezéssel emigráns szoc. csoportot szerveztek, hasonló címmel hetilapot adtak ki. Jelentős szerepet játszottak a mo.-i ellenforr. rendszer, a mo.-i szociáldemokrácia jobboldali vezetésének leleplezésében, de ugyanakkor támadták a komm.-kat is. Az o.-on belüli híveik rövid ideig a Stromfeld-körben próbáltak tömörülni; ez azonban az államhatalom és a szd. pártvezetés kettős nyomása alatt csakhamar feloszlott.

Cereteli, Iraklij Georgijevics (1882—1959): grúz mensevik. A II. Állami Dumában (1906—07 a szd. frakció vezetője. A *Nemzetközi Szocialista Iroda* tagja. 1907 a szd. frakcióval együtt kényszermunkára ítélték, 1912 száműzték, az I. vh. idején Szibériában a száműzöttek háborúellenes mozgalmának szervezője. 1917 a *szovjet*ek első VB-jének tagja, az Ideiglenes Kormány postaügyi, majd belügyminisztere. A NOSZF után a szovjethatalom ellenfele. A grúziai mensevik ellenforr. kormány tagja. 1921-ben emigrált.

Ceylon munkásmozgalma: *Sri Lanka munkásmozgalma*

Ceyloni Kommunista Párt: *Sri Lanka-i Kommunista Párt*

Ceyloni Szocialista Párt: *Sri Lanka-i Szociális Egyenlőség Párt*

Chakaja, Mihail Grigorjevics (1865. ápr. 22. [máj. 4.]—1950. márc. 19.): szovjet-grúz hivatásos forradalmár, kommunista. A forr. mozgalomba 1880-ban kapcsolódott be; propaganda munkát végzett Tifliszben, Bakuban, Batumiban és más városokban. 1898— a párt tagja. 1897, 1900 és 1906-ban letartóztatták. 1907—17, Genfben emigrációban élt. 1917—20 az SZKP tifliszi pb.-jében dolgozott. 1919—20 a grúz mensevik kormány fogságában. Ezután a Kaukázuson-túli Szovjet Szocialista Köztársaság majd a Grúz Szocialista Szovjet Köztársaság VB-jének elnöke. Az SZKP valamennyi 1930-ig tartott kongr.-án, a KI II—VII. kongr.-án jelen volt. 1931-től a KI Nemzetközi Ellenőrző Bizottságának tagja.

Chaoui, Nicolas (1912—): libanoni kommunista. Pol. tevékenysége miatt kizárták a bejrúti egyetemről. 1933— *Szíria és Libanon Kommunista Pártjának* tagja, 1937— PB-tag. 1939—44 a vichyi kormányzat bebörtönözte. 1945 részt vett az SZVSZ I. kongr.-án Párizsban. 1947—48 a *Libanoni Kommunista Párt* elnöke, 1965— főtitkára. 1949—70 illegálisan tevékenykedett.

chartizmus, *chartista mozgalom:* a világ első szervezett, országos munkásmozgalma, amely 1836-tól Angliában bontakozott ki, és mintegy két évtizedig tartott. Nevét a chartisták követeléseit tartalmazó okiratról, a Népchartáról (People's Charter) nyerte, melyet 1838. máj. 8-án fogadtak el mint a parlament elé terjesztendő törvényjavaslatot. Hat pontból állt: 21 éven felüli férfiak általános választójoga; évenként parlamenti választások; titkos szavazás; a választókerületek kiigazítása; a képviselőjelöltek vagyoni cenzusának eltörlése; napidíj a képviselőknek. A chartisták céljai túlmentek e dem. választójogi programon; az ipari forr.-mal érintett munkásrétegek szociális, forr. követelésekkel léptek fel, melyeket az 1842-es második chartista petíció tükrözött. A ~ nagy forr. szakaszai egybeestek a gazd. válságokkal (1838—39, 1842, 1848). A ~ két fő áramlata, az ún. fizikai és morális erő hívei a forr. és a reformista megoldás között ingadoztak. A reformizmus fő képviselője W. *Lovett* volt, míg a forradalmié 1839-ig J. *O'Brien*, 1848-ig F. *O'Connor*, 1852-ig J. *Harney* és 1854-ig E. *Jones*. A mozg. szervezeti központja Országos Charta Szövetség elnevezéssel 1840-ben létesült, ezt tekintjük a világ első munkáspártjának. Központi lapja a *The Northern Star* (Az Északi Csillag) volt. — *Irod.:* H. Haraszti Éva: A chartista mozgalom. 1967. 329 old.

chicagói véres események (1886. máj. 3—4.): A nyolcórás munkanapért országszerte lefolyt mozgalom keretében 1886. máj. 3-án a chicagói tüntetést a rendőrség vérbe fojtotta. A Haymarket téren máj. 4-én rendezett tiltakozó gyűlésen bomba robbant, amely hét rendőr és négy munkás halálát okozta. A munkások nyolc vezetőjét letartóztatták és a nemzetközi tiltakozás ellenére közülük négyet 1887. nov. 11-én kivégeztek (A. R. Parsons, A. Spies, G. Engel, A. Fischer). A II. Int. alapító kongr. a mártírok emlékére *május elsejét* a világ prol.-ának harcos ünnepévé avatta.

Chile Kommunista Pártja, *Partido Comunista de Chile:* előde, az 1912-ben alakult Szocialista Munkáspárt 1922. jan. 2-i kongr.-án vette fel a ~ nevet. Ideológiailag az I. vh. alatt működő L. E. *Recabarren* vezette antimilitarista balszárny alapozta meg. A 30-as évek elején kidolgozta a dem. erők összefogásának pol.-ját, kezdeményezésére (1936) népfront alakult, ami gyorsan növelte a párt tekintélyét. Az 1941-i választásokon 15 képviselői és 3 szenátori mandátumot szerzett. A II. vh. utolsó éveiben megerősödött Chilében a browderizmus, E. R. *Browder* hatása. Ez gyöngítette a komm. mozgalom harckészségét és ~ befolyását. 1945. szept.-i kongr.-a elítélte a pártban megnyilvánuló reformista tendenciákat. Tagjainak száma ekkor kb. 20 000. Javaslatára 1946 a dem. erők közös jelöltet támogattak az elnökválasztásokon. A haladó erők győzelme után a kormányban három komm. miniszter foglalt helyet. Az amerikai imp.-ák követelésére a komm. minisztereket 1947 lemondatták, 1948 ~ és más haladó szervezetek működését betiltották. Illeg.-ban is a baloldali erők tömörítésére törekedett. Kezdeményezésére megalakult a *Népi Akció Front* (1956), amely meghátrálásra kényszerítette a reakciót. 1962. márc.-i kongr.-a új pártprogramban megerősítette a forr. nem fegyveres úton való fejlődésének lehetőségéről alkotott korábbi álláspontját; hangsúlyozta, hogy a fő ellentmondás a chilei nép és az USA-imp., ill. a nép többsége, valamint a földesurak és a monopóliumok között van; leszögezte, hogy kedvező feltételek teremtődtek egy dem. forr. következetes végigvitelére. 1965 18 képviselőjét és 5 szenátorát, 1969-ben 22 képviselőjét és 7 szenátorát választották meg. (150 + 50 képviselői, ill. szenátori hely volt.) Az 1970. szept.-i elnökválasztásokon S. *Allende Gossens* jelöltségét támogatta mint a *Népi Egység* (Unidad Popular) egyik pártja. Három tárcát ~ tagja töltött be (pénzügy, munkaügy, közmunkaügy). Az 1973. márc.-i választásokon 25 képviselőjét és 9 szenátorát választották meg. A Népi Egység kormányzásának négy éve alatt állhatatosan harcolt az ellenforr. és ultraforr. kártevés ellen. Az 1973. szept.-i katonai puccs után sok ezer tagját, tisztségviselőjét tartóztatták le, köztük főtitkárát is. Emigrációban és

belföldön illeg.-an harcol a Népi Egységnél is szélesebb antifasiszta frontért. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969). Taglétszáma 117 000 (1971). Főtitkára L. *Corvalán.* Központi lapja az El Siglo (Az évszázad; 30 000 példány), elméleti folyóirata a Los Princípios (Az elvek). — *Irod.: Goddard, Eduardo Labarca:* Négyszemközt a chilei forradalomról. Interjú Luis Corvalánnal. 1973. 294 old.

Chile munkásmozgalma: az első önsegélyező munkásszervezetek a 19. sz. közepén jöttek létre. A 20. sz. elején alakultak meg a szaksz. jellegű ún. „ellenállási társaságok". Az első orsz. szaksz. központ, a Chilei Munkásszövetség (1909) mérsékelt szociális és gazd. céljait az állami szervekkel együttműködve kívánta elérni, később osztályharcossá vált és eredményes sztrájkharcokat vezetett; 1919 kimondta a reformizmussal való szakítást és a kap. rendszer elleni harc mellett foglalt állást, 1921 csatlakozott a VSZI-hez. 1919 nov.—1920. jan. között ált. szénbányászsztrájk folyt. 1922 megalakult *Chile Kommunista Pártja.* ~nak fellendülése jelentős vívmányokat eredményezett (8 órás munkanap törvénybe iktatása). Az 1920-as évek közepén a reakciós kormány kegyetlen elnyomó intézkedésekkel és az ún. szaksz. törvénnyel lépett fel ellene: különböző szaksz. központok létrehozásával megbontotta a szaksz. egységet, a Chilei Munkásszövetség működése gyakorlatilag lehetetlenné vált. A diktatúrát megdöntő forr. mozgalmakban (1931) átmenetileg egységfrontszervezetek, munkástanácsok jöttek létre, sőt 1932. jún. 4-től Marmeduke Grove tábornok és Eugenio Malte (polgári vezető) irányításával néhány hétig szoc. közt. állt fenn. 1933-ban létrejött *Chile Szocialista Pártja,* mely együttműködött a KP-val. 1933— a Chilei Munkásszövetség újra működött, és ez új szaksz. egységszervezetet (Chilei Dolgozók Szövetsége) eredményezett, mely osztályharcos, antiimp. volt, nagy befolyásra tett szert (1940 kb. 400 000 tag). Fontos szerepet töltött be a CTAL megalakításában. A szaksz. egység kedvezett a növekvő fasiszta veszéllyel szemben a demokratikus erők tömörülésének, a népfrontpol. kibontakozásának. Az 1938-i elnökválasztáson a radikálisokat, a szoc.-kat és komm.-kat egyesítő népfront választási győzelmére támaszkodó kormány programját csak részben tudta megvalósítani, de mégis hosszabb időre pozitívan hatott az ország kül- és belpol.-jára. 1946-ban 3 komm. miniszter volt a kormányban. Az 1947. ápr.-i ált. sztrájkot kormányterror követte, az USA nyomására a komm.-kat kiszorították a kormányból, jobboldali szaksz. központot hoztak létre, s „a demokrácia védelmének törvénye" alapján (1948) betiltották a KP-t és más osztályharcos szervezeteket. Csak 1953. febr.-ban sikerült újjászervezni a haladó szaksz.-ek központját Chilei Dolgozók Egységközpontja (Central Unica de Trabajadores de Chile — CUTCH) néven. Az új szervezet rövid idő alatt nagy tekintélyre tett szert. Hatalmas sztrájkokat szervezett: 1956. júl. 7-én a szövetség felhívására 1 200 000 dolgozó szüntette be a munkát. A chilei munkások és föld nélküli parasztok tömegmozgalmainak, valamint a *Népi Egység* választási győzelmének eredményeként hatalomra került antiimp., dem. kormány 1970. nov.— megkezdte a szoc. felé vivő átalakulások programjának végrehajtását (bankok, réz- és salétrombányászat államosítása, a földreform és szövetkezetesítés továbbfolytatása stb.). Ezt a folyamatot vetette vissza az 1973. szept.-i fasiszta katonai puccs, mely megsemmisítette a dem. vívmányok nagy részét (vállalatok magántulajdonba való visszaadása, dem. szabadságjogok, pl. sztrájkjog megsemmisítése stb.). ~ egyenlőtlen küzdelemben harcol az újabb dem. fordulatért. A Népi Egység kormányzása idején a CUTCH egyetlen országos központ volt kb. 900 000 taggal. Autonóm központként jó kapcsolatot épített ki az SZVSZ-szel. Elnöke: Luis Figueroa. — *Irod.:* Híradás Chiléről. Írták: Acquaviva, A(ntoine), Fournial, G(eorges)... stb. 1971. 160 old.

Chile Szocialista Pártja, *Partido Socialista de Chile:* 1933. ápr. 19-én alakult marxista jellegű szocialista párt. Alapítói között találjuk az 1931. évi szoc. közt.-i kísérlet többségében szoc., komm. értelmiségieit. Az „Elvek Deklarációja", több elméleti kérdés (osztályharc, tőkés magántulajdon megszüntetése stb.) marxista megfogalmazása kedvező feltételeket teremtett a *Chile Kommunista Pártjá*val való szövetségre. Belső nézeteltérések miatt 1944—68 több szakadás és újraegyesülés következett be, ugyanakkor a KP-val szoros együttműködés jött létre. A legfontosabb kérdésekben a két párt álláspontja közel került egymáshoz, s együttműködtek a szaksz.-ben és a *Népi Akció Front*ban. 1969 15 képviselői és 4 szenátori mandátumot szerzett. (150 + 50 képviselői és szenátori hely volt.) Az 1970-es választásokon induló Népi Egység egyik tagszervezete; a megalakuló kormányban 2 miniszteri tárcát kapott. Az 1973. márc.-i választásokon 28 képviselői és 7 szenátori helyet szerzett. Mindvégig kitartott a Népi Egység mellett; némelyik vezetője és szervezete az ultraforr. akciók bátorításával okozott kárt. Az 1971. szept.-i fasiszta puccs után igen súlyos veszteségek érték. Kitart a Népi Egység pol.-ja mellett. Soha nem tartozott a *Szocialista Internacionálé*hoz, csak annak latin-amerikai irodájával tartott kapcsola-

tot. Taglétszáma: 30 000. Főtitkára 1943—65 S. *Allende Gossens*, majd Carlos Altamirano. — *Irod.: Debray, Régis:* Beszélgetések Allendével a chilei helyzetről. 1971. 170 old.

Chivu, Stoica, Chivu *Stoica* (1908. aug. 8.— 1975. febr. 18.): román vasúti munkás, kommunista. 1929— a komm. ifjúsági szövetség, 1931— az RKP tagja. 1933 a *griviţai sztrájk* egyik vezetője, emiatt 12 évi kényszermunkára ítélték. Kiszabadulása után az 1944. aug. 23-i fegyveres felkelés egyik irányítója. 1945— a KP KB, 1948— a PB (ill. VB), 1965—69 az Állandó Elnökség tagja, 1950—55 miniszterelnök-helyettes. 1955. okt.— 61. márc. a Minisztertanács elnöke. 1961—65 a KB titkára. 1965—67. dec. az Államtanács elnöke (államfő). 1967—69 a KB titkára. 1969. aug.— a KP Revíziós Bizottságának elnöke.

Chlepkó *(Hlepkó)* Ede (Diósgyőr, 1883. jún. 5.— SZU, 1939): vasesztergályos; szociáldemokrata, majd kommunista. 1906— vett részt a szaksz. és pártmozg.-ban. Az I. vh. idején hadiüzemi munkásként az antimilitarista mozg. egyik szervezője. A vasasszaksz. szervező biz.-ának és a bp.-i helyi csoport vezetőségének tagja, a kispesti Lipták-gyár egyik főbizalmija. 1918. aug.— a szaksz. választmányi tagja. 1918. nov.-ben részt vett a KMP megalakításában, 1919. febr.-ban a KMP vezetőivel együtt letartóztatták. A TK idején a kispesti járás kormányzótanácsi biztosa, majd a *Vörös Őrség* orsz. pol. megbízottja. A *fehérterror* elől *emigrációba* kényszerült, s Csehszlovákiában, majd Ausztriában és Németo.-ban végzett pártmunkát. 1923— a SZU-ban élt és különböző gazd. és párttisztségeket töltött be. 1938-ban koholt vádak alapján elítélték és a fogságban elhunyt.

Cionista Munkáspárt, *Munkásegység—Cionista Munkások, Ahdut Haavoda—Poalei Cion:* az *Izraeli Munkáspártból* (MAPAI) kivált baloldali csoport, amely szövetséget kötött az *Egyesült Munkáspárt*tal (MAPAM), majd 1954-ben annak jobbra tolódásakor külön párttá szerveződött. Programjában a cionista munkáspártok közötti együttműködést szorgalmazza. Az 1965-ös és 1969-es választásokon a MAPAI-val választási blokkban lépett fel. 1968— tagja a MAPAI-t és az Izraeli Munkáslistát (RAFI) is egyesítő *Izraeli Munkapárt*nak; 1973-ban a választásokon is ennek keretében indult. Vezetője, Jigal Allon 1961— a kormány tagja, jelenleg miniszterelnökh. és külügyminiszter.

Cipész, A: az 1860-as években kibontakozó cipész-szakmozgalom közlönye 1891. ápr. 15.— 1919. dec. 31. A szakmai szervezkedés előmozdításán kívül jelentős szerepet játszott a pol. mozgalomban is a 90-es években *Engelmann P.* radikális ellenzéki csoportjának támogatásával, a századforduló idején pedig *Mezőfi* V. ugyancsak radikális jelszavakkal induló szervezkedésének átmeneti híveként. Nevesebb szerkesztői: *Czinder* K. (1891—92), *Farkas* I. (1896—98 és 1905—19), Czikora József (1899—1901). A bőripari szakegyletek egyesülésekor megszűnt. Utóda a Bőripari Munkás.

Cipriani, Amilcare (1844—1918. máj. 2.): olasz forradalmár, szocialista. Az 1860-as években részt vett Giuseppe Garibaldi felszabadító hadjárataiban. A *Párizsi Kommün*ben a Nemzeti Gárda ezredese. Száműzetése után Olaszo.-ban többször képviselővé választották. 1892— Párizsban élt, a *Francia Szocialista Párt* tagjaként részt vett a II. Int. több kongr.-án, később a *l'Humanité* munkatársa.

Ciprus munkásmozgalma: 1924-ben hozták létre az első munkásközpontot a limassoli építőmunkások. 1926-ban megalakult a ciprusi KP, de az 1929-i nagy bányászsztrájk után az angol hatóságok betiltották, vezetőit letartóztatták, majd a függetlenségi felkelés után (1931) száműzték a szigetről. 1937—39 a munkásszervezkedés meggyorsult. 1941-ben az Összciprusi Szakszervezeti Bizottság, majd a munkásság zömét felölelő Összciprusi Munkásszövetség alakult meg. A KP 1941. ápr.-ban elhatározta leg. marxista tömegpártként a *Dolgozó Nép Haladó Pártja* (AKEL) létrehozását, mely a függetlenségi mozgalomban való részvétele miatt 1955—59 illeg.-ba kényszerült. A függetlenség kivívása óta (1960) ~ a gyarmati rendszer maradványai ellen, a dolgozók jobb életfeltételeiért küzd. A szaksz.-ek az iparban foglalkoztatottak mintegy felét (67 000) ölelik fel, a mozg. nem egységes. A legnagyobb szaksz. szövetség, az Összciprusi Munkásszövetség (Pankipria Ergatiki Omospondia) az SZVSZ-hez tartozik, taglétszáma: 37 000. A Ciprusi Dolgozók Szövetsége (18 000 tag) az SZSZNSZ-hoz tartozik. — *Irod.: Gömöri Endre:* Vihar Ciprus körül. 1956. 31 old. — *Gömöri Endre:* Makariosz. 1973. 272 old.

Citrine, Walter *McLennan* (1887. aug. 22.—): angol elektromosipari munkás, szaksz. vezető, munkáspárti. 1926—46 a TUC főtitkára, 1928—45 a *Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség* elnöke. A 20-as évek derekán a jobboldali irányzat képviselője, a 30-as években C. R. *Attlee* és E. *Bevin* pol. irányzatát támogatta. 1945—46 az SZVSZ elnöke, majd miután bárói rangra emelték, 1947—57 az államosított elektromosipar vezetője.

Cjurupa, Alekszandr Dmitrijevics (1870. aug. 18. [30]—1928. máj. 8.): szovjet-orosz kommunista párt- és állami vezető. 1891— vett részt a forr. mozg.-ban. 1898— a párt tagja. A NOSZF idején az ufai szovjet és forradalmi-katonai biz. tagja. 1918—21 az orosz föderáció élelmezésügyi népbiztosa, 1921— a közt., majd a SZU Népbiztosok Tanácsának, a Munka és Védelem Tanácsának elnökhelyettese. 1923—25 a SZU Állami Tervbiz.-ának elnöke. 1925-ben belügyi népbiztos. 1922—29 az SZKP KB tagja.

Clementis, Vladimir (1902. szept. 20.—1952. dec. 3.): szlovák ügyvéd, kommunista, a szlovákiai komm. mozgalomhoz csatlakozó értelmiség vezető alakja. 1924— a CSKP tagja. Részt vett a Dav (Tömeg) c. lap szerkesztésében, pol. perekben komm.-kat védett. 1935—38 parlamenti képviselő. Csehszlovákia náci megszállása alatt Franciao.-ban, majd Angliában élt. 1939-ben az emigrációban keletkezett ideológiai nézeteltérések miatt kizárták a pártból. 1945— ismét a CSKP tagja, 1948 külügyminisztériumi államtitkár; 1948—51 külügyminiszter. 1949— a CSKP KB tagja. 1951-ben hamis vádak alapján kizárták a KP-ból, 1952-ben R. *Slánsky* perének egyik vádlottjaként halálra ítélték és kivégezték. 1963-ban rehabilitálták.

Cluseret, Gustave-Paul (1823. jún. 13.—1900. aug. 21.): francia politikus, katona kommünár. A francia hadseregből történt leszerelése után Garibaldi hadseregében, majd az amerikai polgárháborúban az északiak oldalán harcolt, támogatta az ír fenieket. 1868 csatlakozott az I. Int.-hoz, részt vett az 1870-es lyoni és marseille-i felkelési kísérletekben. A *Párizsi Kommün* tagja, ápr.-ban hadügyi megbízottja (főparancsnoka). Az emigrációból történt visszatérése után 1888-ban Toulonban képviselővé választották.

Clynes, John Robert (1869. márc. 27.—1949. okt. 23.): angol munkás, szaksz.-i vezető, munkáspárti. A gázmunkások szaksz.-ének titkára, 1906— képviselő. 1914-ben soviniszta, 1917-ben a háborús kormány tagja, 1922— a *Munkáspárt* elnöke. Tagja volt J. R. *MacDonald* két munkáspárti kormányának (1924; 1929—31). 1931-ben a párt újjászervezésének egyik irányítója.

Codovilla, Victorio (1894. febr. 8.—1970. ápr. 15.): argentínai kommunista. D-Olaszo.-ban született, ifjúkorától részt vett az olasz munkásmozg.-ban, az üldöztetés elől 1912 emigrált Argentínába. Belépett a szoc. pártba. 1918. jan.-ban elvbarátaival együtt megalapította *Argentina Kommunista Pártját*. 1921— PB-tag, 1926—28 a KP képviselője a KI VB-nél, 1928—30 a KI latin-amerikai irodájának titkára. A KI VII. kongr.-a a KI Nemzetközi Ellenőrző Biz.-ába választotta. Részt vett a *spanyol szabadságharc*ban. 1941—63 az argentin KP KB főtitkára, 1963—70 a párt elnöke. Többször letartóztatták, száműzték. A II. vh. óta többször, legutoljára 1966-ban illeg.-ba kényszerült. Latin-amerikai problémákkal foglalkozó számos mű szerzője.

Coenen, Philippe (?—?): belga cipész, szocialista. Az I. Int. antwerpeni szekciójának tagja, a De Werker (A munkás) c. lap szerk.-je. Küldött az I. Int. 1868., 1871., 1872-i kongr.-ain, az utóbbi kettőn M. A. *Bakunyin* híve. Később közeledett a marxistákhoz; 1877-ben a genti nemzetközi kongr.-on a többséggel együtt az anarchista javaslatok ellen lépett fel. A Belga Munkáspárt (l. *Belga Szocialista Párt*) alapító tagja.

Cogniot, Georges (1901. dec. 15.—): francia irodalomtanár; kommunista. 1921— az FKP tagja, 1925—36 a Munkásegyetem titkára. 1936-tól a KP KB tagja és parlamenti képviselő. 1937—39 a l'*Humanité* felelős szerk.-je. Részt vett az ellenállási mozg.-ban. 1945 után képviselő, 1959— szenátor. 1952—56 a Cahiers du Communisme (A Kommunizmus Füzetei) c. folyóirat főszerkesztője. A M. *Thorez* Intézetnek alapítása (1966) óta elnöke. — *M.:* A kozmopolitizmus ellen. 1950. 181 old. — Kortársunk Marx. 1971. 210 old. — Kortársunk Lenin. 1973. 428 old.

Coj Jen Gen (1900. jún. 21.—): koreai szegényparaszti származású kommunista. Japánellenes diákmozg. szervezéséért több mint két évet töltött börtönben. 1923 Kínába emigrált, 1926 belépett a KKP-ba s elvégezte a KKP tiszti iskoláját. 1927-ben a *kantoni kommün* aktív résztvevője. Az 1930-as évektől *Kim Ir Szen* harcostársaként a japánellenes koreai partizánharcok egyik vezetője. 1945— az Ideiglenes Népi Bizottság közbiztonsági főosztályának vezetője, 1948. szept.— a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság nemzetvédelmi minisztere, az 1950—53-as honvédő háború idején a néphads. főparancsnokának helyettese, miniszterelnökh. A *Koreai Munkapárt* PB-jének és a PB elnökségének tagja, a KB titkára. 1957. szept.— a Legfelső Népi Gyűlés Elnökségének elnöke (államfő).

Čolaković, Rodoljub (1900. jún. 7.—): jugoszláv (szerb) író, újságíró, kommunista. 1921—32 börtönben. 1936— a JuKP PB tagja. 1941 a népfelszab. háború szervezője, a szerbiai, majd a bosznia-hercegovinai főparancsnokság tagja. 1945—48 Bosznia-Hercegovina miniszterelnöke, a közt. KP-ja KB-jának titkára. 1948—53 a

jugoszláv szövetségi végrehajtótanács (kormány) tagja, 1953—63 elnökhelyettese. Börtönévei idején M. *Pijadéval* együtt szerbre fordította „A tőke" I. kötetét és a „Filozófia nyomorá"-t. Jelenleg irodalmi tevékenységet folytat. — *M.:* Találkozások, emlékezések. Novi Sad 1963. 182 old.

Cole, George Douglas Howard (1889. szept. 25. —1959. jan. 14.): angol történész, szociológus, egyet. tanár, munkáspárti. Az 1920-as években a *Munkáspárt* elméleti kutatócsoportjait vezette. Az 1930-as években az antifasiszta munkásegység híve. S. *Cripps* támogatója, a *Fabiánus Társaság* vezetője. Számos reformista szemléletű könyvet írt az angol és a nemzetközi munkásmozg.-ról.

COMISCO: *Nemzetközi Szocialista Konferencia Bizottság.*

Comorera, Juan (1894. okt. 4.—1958): katalán szocialista. A 20-as években Argentínában tevékenykedett. Hazatérve a katalán szoc. szövetség vezetője. Az *asztúriai felkelés* után 30 évre ítélték; 1936. febr.-ban szabadult. Jelentős szerepet játszott *Katalónia Egyesült Szocialista Pártja* megalapításában; 1936—49 főtitkára. Később egységbontó tevékenység és nacionalista magatartás miatt kizárták, s komm.-ellenes lett. 1950-ben illegálisan visszatért és Barcelonában kiadta a Trevall (Munka) 34 számát. 1954-ben 30 évre ítélték, a burgosi börtönben halt meg.

Connolly, James (1868. jún. 5.—1916. máj. 12.): ír munkás, forradalmár, szocialista. 1880—1903 Skóciában és Írországban tevékenykedett, megszervezte az Ír Szocialista Köztársasági Pártot. 1903—10 az USA-ban élt, részt vett az IWW megalapításában. Hazatérve az 1913-as dublini általános sztrájk vezetésében, majd az I. vh. kitörése után az ír függetlenségért folyó forr. mozg. szervezésében vett részt. Elsősorban a munkások fegyveres osztagaira épített. Az 1916. ápr.-i spontán kirobbanó ír nemzeti fegyveres felkelés élvonalába állt, bár az időpontot korainak tartotta. A felkelés elfojtása után, más vezetőkkel együtt — heves nemzetközi tiltakozás ellenére — kivégezték.

Considérant, Prosper Victor (1808. okt. 12.— 1893. dec. 27.): francia utópista szocialista. Ch. *Fourier* tanítványa. 1848 parlamenti képviselő, részt vett az 1848. *júniusi felkelés*ben, amiért száműzték. Az USA-ba emigrált, Texasban falansztert szervezett, amelyet a déliek lázadása tett tönkre. 1869-ben tért vissza Franciao.-ba. 1870-ben az I. Int. mellett nyilatkozott.

Constantinescu, Alexandru (1873. márc. 9.— 1949. márc. 29.): román díszítőmunkás, szociáldemokrata, majd kommunista. 1896— *Románia Szociáldemokrata Pártjá*nak tagja. 1906— a szaksz.-ek főbiz.-ának titkára. Küldött a II. Int. 1907-i kongr.-án. 1917—20 komm. csoportokat szervezett; egyik kezdeményezője az RKP megalapításának. 1918-ban és 1920-ban forr. tevékenységéért letartóztatták. 1920—36 emigráns Bulgáriában, a SZU-ban és Franciao.-ban. 1937 hazatért, újra letartóztatták, 1941—44 koncentrációs táborban. A felszabadulás után súlyos betegen is részt vett a legális KP munkájában.

Cook, Arthur James (1884—1931. nov. 2.): angol bányász, szocialista. 1905— a *Független Munkáspárt* tagja, 1914— hivatásos szaksz. vezető. 1918 —21 „lázító beszédekért" többször elítélték. 1924-ben a baloldaliak támogatásával a bányászszaksz. titkára, 1925—26 egyik vezetője a tőkések támadásával szemben a bányászok ellenállásának (l. *általános sztrájk Angliában*). A sztrájk bukása után bírálta a TUC Főtanácsának jobboldali vezetőit, később beilleszkedett a Főtanács opportunista irányvonalába.

Čopič Vladimir (1891. márc. 8.—1938): jugoszláv (szerb) jogász, kommunista. 1915— Oroszo.-ban hadifogoly. 1918—19 az OK(b)P jugoszláv csoportjának vezetőségi tagja, majd titkára. 1920 hazatért, a JuKP képviselője a KI-ben. 1937 Spanyolo.-ban a Lincolnról elnevezett *nemzetközi brigád* pol. biztosa, majd a SZU-ba ment. 1938 alaptalanul megvádolták és kivégezték. Rehabilitálták.

Corvalán, Luis (1916. szept. 14.—): chilei tanító, kommunista. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1975). 1932— *Chile Kommunista Pártjá*nak tagja. 1940— a KP lapja, az El Siglo (Az évszázad) munkatársa, 1946— igazgatója. 1952— a KB, 1956— a PB tagja. 1958— a KP főtitkára, 1961— szenátor. Az 1973. szept.-i fasiszta puccs után (szept. végén) letartóztatták. A hírhedt Dawson-szigeti és más börtönökben tartják fogva. Felmentéséért, kiszabadításáért nemzetközi akció folyik. — *Irod.: Goddard, Eduardo Labarca:* Négyszemközt a chilei forradalomról. Interjú Luis Corvalánnal. 1973. 294 old.

Costa, Andrea (1851. nov. 30.—1910. jan. 19.): olasz publicista, anarchista, később szocialista. A *Párizsi Kommün* hatására csatlakozott az I. Int.-hoz; 1872-ben egyik levelező titkára. 1877-től eltávolodott az anarchista mozg.-tól, részben a felkelési kísérletek kudarca, részben a szd. mozg. sikerei következtében. 1892 az *Olasz Szo-*

cialista Párt egyik alapítója, ill. vezetője. 1882— parlamenti képviselő, 1908— a képviselőház alelnöke.

Costa Rica-i Népi Élcsapat Párt, *Partido Vanguardia Popular de Costa Rica:* alakult 1931. jún.-ban (1931. jún.—1943-ig Costa Rica-i KP néven működött). Az első években a párt vezetői között volt R. Betancourt, Venezuela későbbi elnöke. Jelentős vezető még O. Vargas és a ma is aktív Arnoldo Ferreto. 1944—48 fontos szerepet játszott, 1944-ben 4, 1948-ban 7 parlamenti mandátumot szerzett. Az 1948-i polgárháborúban 2000 tagja áldozta életét, majd illeg.-ba kényszerült, de befolyása nem csökkent. Az utóbbi években féllegális. 1971. máj.-i XI. kongr.-a leszögezte, hogy békés eszközökkel harcol a kezdetben demokratikus, népi, imperialistaellenes forradalomért, mely utat nyit a szoc. forr.-hoz. Állást foglalt az ültetvények kisajátításáért, az iparfejlesztésért és a békés egymás mellett élés alapján álló dem. külpol. mellett. Két parlamenti képviselője van (57 közül). Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásán* (1957, 1960, 1969). Taglétszáma kb. 1000; főtitkára M. *Mora Valverde*, hetilapja a La Libertad (A Szabadság) 15 000 példányban.

Costa Rica munkásmozgalma: a 30-as évek elején indult fejlődésnek. Ekkor alakult a KP, s ennek kezdeményezésére a rövid életű Dolgozók Általános Szövetsége. 1934 nagy sztrájk folyt az USA-érdekeltségű United Fruit Company banánültetvényein. 1942 Közép-Amerikában egyedülálló eredményeket ért el (szervezkedési és sztrájkjog elismerése, bérminimum megállapítása stb.). Az 1948-ban felülkerekedett reakciós erők betiltották a *Costa Rica-i Népi Élcsapat Párt*ot, a KP utódát és az osztályharcos szaksz. szövetséget is. Az ország történetének legnagyobb sztrájkja (1959—60; 10 000 résztvevő) új engedményekre kényszerítette az É-amerikai monopoltőkéseket. Az ország vezető pártja a reformista Nemzeti Felszabadulás Pártja (Partido de Liberacion Nacional), mely a *Szocialista Internacionálé*hoz csatlakozott. Haladó szaksz. központ: Costa Rica-i Dolgozók Általános Szövetsége (Confederación General de Trabajadores Costarricenses, alakult 1943, az SZVSZ-hez, ill. a CTAL-hoz csatlakozott, taglétszáma 4000). Ezenkívül reformista és kereszténységi szaksz. központ is működik.

Cremer, William Randall (1838—1908): angol ács, szocialista, majd liberális. Az ácsok és asztalosok szaksz.-ének egyik alapítója, a londoni Szakszervezeti Tanács tagja. Részt vett az I. Int. alakuló kongr.-án, a Főtanács tagja s megalakulását követő első titkára (1864—66). Háborúellenes mozgalmakban vett részt, támogatta a lengyel és olasz szolidaritásbiz.-okat. Ellenezte a forr. pol.-t, a liberális párttal keresett kapcsolatot; az I. Int.-ból kivált, később liberális képviselő.

Cripps, Sir Stafford (1889. ápr. 24.—1952. ápr. 21.): angol közgazdász, munkáspárti szocialista. 1931— képviselő, 1932-ben a *Munkáspárt* balszárnyát képező *Szocialista Liga* elnöke. C. R. *Attlee*vel és a pártvezetéssel több kérdésben szemben állt. 1937-ben *Nagy-Britannia Kommunista Pártjá*val és a *Független Munkáspárt*tal közös egységfelhívást adott ki, amiért kizárták a pártból. 1940—42 moszkvai követ, a fasizmus elleni együttműködés angol—szovjet szerződésének aláírója. 1942—45 Winston Churchill kormányának repülőgépgyártási minisztere. 1945-ben visszavették a Munkáspártba. 1945—50 kereskedelmi, pénzügyi és gazdasági csúcsminiszter. — *M.:* Korszerű demokrácia. Néhány gyakorlati javaslat a politikai és parlamentáris rendszer átszervezésére. [1947.] 63 old.

Crispien, Artur (1875. nov. 4.—1946. nov. 29.): német festőmunkás, betegsegélyező pénztári tisztviselő, újságíró, szociáldemokrata. Eredetileg az SPD balszárnyához tartozott, s vezető szerepet játszott egy ideig az *Internacionálé-csoport*ban. Az I. vh. utáni *forradalmi hullám* idején előbb az USPD, majd az SPD egyik elnöke. A német független szd.-k vezetőjeként részt vett a KI II. kongr.-án. V. I. *Lenin* élesen bírálta nézeteit. Az SZMI VB tagja, 1933-ban Svájcba emigrált.

Čulen, Marek (1887. márc. 8.—1957. dec. 26.): szlovák bognár, kommunista. 1906—19 Chicagóban élt és vett részt a munkásmozg.-ban. 1919-ben visszatért; a csehszlovákiai SZDP marxista baloldalának egyik szervezője; a CSKP alapító tagja. 1921—39 a CSKP kerületi titkára és más fontos funkciókat töltött be. 1939-ben a SZU-ba távozott; 1944-ben visszatért és részt vett a *Szlovák Nemzeti Felkelés*ben, 1945— az SZLKP KB, majd PB tagja; 1949—54 a CSKP KB tagja.

Cunhal, Alvaro (1913. nov. 10.—): portugál jogász, kommunista. 1931— a *Portugál Kommunista Párt* tagja, 1935—46 az illeg. komm. ifj. szövetség főtitkára, 1936— a KP KB tagja. 1936—37 részt vett a *spanyol szabadságharc*ban. 1937—38, majd 1940 börtönben. A KB titkárságának tagjaként részt vett 1940—41-ben a KP újjászervezésében. 1949-ben újra letartóztatták, 4½ évi börtönre ítélték, de e büntetés leteltével sem engedték szabadon. 1960 jan. tizedmagával,

köztük a KB három más tagjával megszökött a hírhedt penichei börtönből. 1961— a KP főtitkára. 1960—1974 emigrációban. Az 1974. ápr. 25-i dem. fordulat után visszatért és a dem. koalíciós kormány tárcanélküli minisztere lett.

Cunow, Heinrich (1862. ápr. 11.—1936. aug. 20.): német könyvelő, később szociológus, történész, szociáldemokrata. 1898— a Die *Neue Zeit* (Az Új Idő) szerk.-je, 1917—1923 K. *Kautsky* utódaként felelős szerk., majd a *Vorwärts* (Előre) egyik szerk.-je. Jelentős elméleti tevékenységében kezdetben közel állt a marxizmushoz, később nyílt revizionista lett, tagadta az állam osztályjellegét, a forr. szükségességét, az imp. reakciós jellegét. 1933-ban Franciao.-ba emigrált.

Curiel, Eugenio (1912. dec. 11.—1945. febr. 24.): olasz tanár, kommunista. 1935— az egyetem komm. sejtjeinek egyik vezetője. 1939-ben 5 évre száműzték. Az olasz fasizmus összeomlása után az olasz ellenállás egyik szervezője, az illeg. l'*Unità* főszerk.-je, az Ifjúsági Front elnevezésű szervezet vezetője. A fasiszták Milánóban elfogták és meggyilkolták.

Cyrankiewicz, Józef (1911. ápr. 23.—): lengyel jogász, újságíró, szocialista, majd kommunista. Egyetemi tanulmányai idején Krakkóban kapcsolódott be a szoc. ifj. mozg.-ba. 1935— az LSZP Krakkó-területi munkásbiz.-ának titkára, az LKP-val való együttműködés híve. 1933—36 a pol. foglyok kiszabadításáért folyó küzdelem egyik harcosa. 1937-ben a krakkói ált. sztrájk egyik szervezője. 1939-ben tüzértisztként harcolt; német hadifogságból megszökve a krakkói szoc.-k vezetője az ellenállási mozg.-ban. 1941 a Gestapo letartóztatta; az auschwitzi koncentrációs táborban a nemzetközi ellenállási szervezet egyik vezetője. 1945. júl.—1948. dec. az LSZP főtitkára. 1946. dec.—1947. febr. az ideiglenes kormány tagja. 1947. febr.—1952. nov. miniszterelnök. Nagy szerepet játszott az LSZP és az LMP egyesülésének előkészítésében. 1948. dec. — a LEMP KB és 1948. dec.—1971 a Pol. Iroda tagja. 1952. nov.—1954. márc. miniszterelnökh.; 1954. márc.—1970. dec. miniszterelnök. 1970. dec. lemondott. 1970—72. márc. az Államtanács elnöke (államfő).

Czabán Samu (Rozsnyó, 1878. febr. 17.—Nagyszőllős, 1942. dec. 16.): tanító; kommunista. 1912-ben lépett be az MSZDP-be, s ez évben választották meg az állami tanítók orsz. egyesülete elnökévé. A választás eredményét a vallás- és közoktatásügyi miniszter megsemmisítette. A TK idején ~ a Bp. III. ker. munkás- és katonatanács elnöke, a Közoktatásügyi Népbiztosság osztályvezetője, a SZKIB tagja. Az ellenforr. bíróság börtönbüntetésre ítélte; Csehszlovákiába menekült, belépett a CSKP-ba, és folytatta a pedagógusok forr. szervezését. Tankönyvet és ifj. regényt írt, megalapította és szerk. az Új Korszak c. baloldali szellemű pedagógiai folyóiratot, amely magy. nyelven elsőként ismertette a szovjet pedagógia alapelveit és módszereit. Kárpát-Ukrajna magy. megszállása után ellenforr. „rongyosgárdisták" bántalmazásai okozta betegségben hunyt el. — *Irod.: Bihari Mór:* A tanító. Czabán Samu élete. 1973. 171 old.

Czeiner Ferenc, mozg. neve *Gárdos* Károly (Felsőderna, 1899. jan. 30.—1959. okt. 18.): asztalosmunkás; kommunista. 1919-ben vöröskatona volt. A TK megdöntése után az MSZDP-ben és a famunkás-szakszervezetben tevékenykedett. Az elsők között csatlakozott az MSZMP-hez és még 1925-ben a KMP tagja lett. 1925 nyarán Bécsben agitátorképző iskolát végzett. Részt vett a KMP I. kongr.-án, ahol a KB póttagjává választották. 1926. júl.-ban 2 évi börtönbüntetésre ítélték. 1928— a KMP KÜB munkatársa, majd kooptálták a KB-be. 1929— Mo.-on végzett illeg. pártmunkát. Hamarosan ismét bebörtönözték. 1931— a SZU-ban élt. A felszab. után hazatért.

Czerwony Sztandar (Vörös Lobogó): 1. az SDKPiL illeg. központi lapja, 1902—13, 1917—18. Előbb az országban (Krakkó), majd Zürichben, Berlinben nyomtatják. Szerkesztői: F. *Dzierżyński*, L. *Jogiches Tyszka*, J. *Marchlewski*, R. *Luxemburg*, A. *Warski* stb. voltak. — 2. az LKP illeg. központi lapja. Varsóban jelent meg 1918—38 Jan Hempel, Franciszek Fiedler, Warski stb. közreműködésével.

Czinder Károly (1867—Bp., 1905. ápr. 4.): cipészmunkás; szociáldemokrata. A 80-as évek végén csatlakozott a cipészek szakmai mozgalmához, majd egyik vezetője lett a *Magyarországi Általános Munkáspárt* vezetőségével szemben álló, radikális irányzatú ellenzéknek. 1890-ben csatlakozott az MSZDP-hez. 1891-ben megalapította és szerk. A *Cipész* c. szaklapot. 1897-ben a pártvezetőség tagjává választották, kitoloncolása miatt azonban ezt a funkciót csak rövid ideig tölthette be. A századforduló után a cipőfelsőrész-készítők szaksz.-ének vezetőségi tagja, majd művezető a Budapesti Cipészek Termelő Szövetkezetében. 1901— ismét A Cipész felelős szerk.-je.

Czinege Lajos (Karcag, 1924. márc. 24.—): mezőgazdasági munkás, majd kovácssegéd; kommunista. 1944-ben lépett be az MKP-ba. 1945—47-ig az ifjúsági mozgalomban dolgozott. 1947—51 különböző funkciókat töltött be.

1951—54 a néphads.-ben pártmunkás. 1954—57 az MDP KV, majd az MSZMP KB Adminisztratív Osztályának vezetője. 1956-ban részt vett az ellenforradalom fegyveres leverésében. 1957—60 az MSZMP Szolnok m. pb.-jének első titkára. 1960— honvédelmi miniszter. 1962— vezérezredes. 1959— az MSZMP KB-jának tagja. 1961—70 az MSZMP PB póttagja.

Czóbel Ernő (Bp., 1886. okt. 16.—Bp., 1953. júl. 17.): tanár, szociáldemokrata, majd kommunista. 1903-ban lépett be az MSZDP-be. Tud. munkásságát irodalomtörténeti tanulmányokkal kezdte. 1917-ben megszervezte a VAOSZ-t. A TK-ban a hadügyi népbiztosságon dolgozott, majd a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* tagjaiból katonai alakulatot szervezett és maga is harcolt Miskolc térségében. Ezután a TK bécsi követévé nevezték ki. A TK megdöntése után bebörtönözték. 1922-ben *fogolycsere-akció* révén Szovjet-Oroszo.-ba került. 1922—36 a moszkvai Marx—Engels Intézetben vezető beosztásban dolgozott. Az ő irányításával teremtették meg az Intézet Marx-gyűjteményét és rendeztek kiállítást Marx halálának 50. évfordulóján. Később a Vörös Tanárképző Egyetemen és a Csernisevszkij Történelmi Főiskolán tanított. 1946 nyarától a moszkvai Idegennyelvű Irodalmi Kiadó magy. osztályát vezette. 1947 végén tért haza, s itt a Szikra Könyvkiadó vezető munkatársa lett. Kiemelkedő munkát végzett a marxizmus klasszikusai műveinek magy. nyelvű kiadása terén. — *M.:* Engels politikai tevékenységének fő szakaszai. 1954. 104 old. — Válogatott írásai. 1963. XI, 467 old.

Czottner Sándor (Királyrév, 1903. máj. 10.—): kohómunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1922-ben lépett be a szaksz.-be. 1929—32 a vasasszaksz. csepeli vezetőségének tagja volt. 1944-ben beválasztották a csepeli illeg. 13-as bizottságba, amely a helyi ellenállást szervezte. 1945-ben belépett az MKP-ba és szaksz., majd gazd. vezető beosztásban dolgozott. 1949-ben nehézipari államtitkár, 1959—54 bánya- és energiaügyi miniszter, 1954-ben szénbányászati, 1957-ben nehézipari miniszter lett, 1963-ban nyugalomba vonult. 1958—67 ogy.-i képviselő.

CS

Csákó Mihály (Olaszliszka, 1905. szept. 6.—Bp., 1966. okt. 20.): cipészmunkás; kommunista. 1928-ban lépett be a szaksz.-be, 1930-ban a KMP-be. A 30-as években részt vett a bőrmunkás szaksz. ellenzék, majd a szaksz. illeg. komm. csoportjának tevékenységében. Ezért 1934-ben bebörtönözték. 1949— a *Bőripari Dolgozók Szakszervezetének* főtitkára, 1963— haláláig elnöke és a SZOT Számvizsgáló Bizottságának elnöke.

Csandra, Romes (1919. márc. 30.—): indiai újságíró, politikus. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1968). Tanulmányait Indiában és Cambridgeben végezte. A függetlenségi mozg.-ba diákkorában kapcsolódott be. 1948—49-ben már mint a KP tagját bebörtönözték. 1951— az IKP KB-jának, majd Titkárságának tagja. 1963-ig az IKP központi lapja, a New Age (Új Kor) főszerk.-je, párhuzamosan az Összindiai Béketanács főtitkára. 1963— a BVT tagja, 1966— főtitkára.

Csang Kuo-tao (1895—): kínai kommunista. A pekingi egyetem marxista körében ismerkedett meg a marxizmussal. A KKP egyik megalapítója. 1921—37 a KKP KB és PB tagja. 1931—35 a Munkás-Paraszt Dem. Kormány VB-jének elnökhelyettese. 1935-ben a KI VB tagja. A *hosszú menetelés* idején súlyos nézeteltérésre került sor közte és *Mao Ce-tung* között, részben stratégiai, részben személyi okok miatt. 1937-ben megtagadta az engedelmességet a KKP KB-nak; 1938-ban kizárták a pártból, ~ elhagyta a kínai VH ellenőrzése alatt álló területet. 1949-ben Hongkongba, 1968-ban Kanadába költözött.

Csang Taj-lej (1898—1927): kínai kommunista. A kantoni egyetem joghallgatójaként érkezett Pekingbe, ahol *Csen Tu-hsziu*val együtt a KKP első sejtjét hozta létre. 1922— a KII VB-tagja, 1925— a Kínai Kommunista Ifjúság főtitkára. A KKP V. kongr.-tól (1927) a KB tagja, 1927. aug.-tól a PB póttagja. A *kantoni kommün* vezető személyisége, a kommün leverése után kivégezték.

Csapajev, Vaszilij Ivanovics (1887. jan. 28. [febr. 9.]—1919. szept. 5.): orosz paraszt, kommunista. 1917— bolsevik. A VH legendás hírű parancsnoka, részt vett a Volga-vidéki ellenforr. lázadás leverésében. Kolcsak ellen a 25. Vörös Lovashadosztály élén harcolt. 1919-ben Lbiscsenszkben (ma Csapajevo) hősi halált halt. — *Irod.: Furmanov, Dmitrij:* Csapajev. 1961. 273 old.

Csapó Sámuel (Rimaszombat, 1883. jún. 14.—Bp., 1947. okt. 31.): lakatosmunkás; szociáldemokrata. 1901-ben kapcsolódott be a munkásmozg.-ba, 1902-ben az MSZDP kassai ker. titkára lett. 1917—18 az észak-mo.-i kincstári üzemekben a munkásszervezkedés irányítója, 1919-ben a *Szlovák Tanácsköztársaság* szocializálási népbiztosa. 1924—39 a vasasszakasz. főtitkára és az MSZDP ellenőrző biz.-ának tagja. A Vas- és Fémmunkások Nemzetközi Szövetségének VB-jében 20 éven át képviselte a magy., lengyel, román és jugoszláv munkásokat. A hazai és külföldi szd. sajtóban számos írása jelent meg szaksz., munkaügyi kérdésekről. Mozg. tevékenysége miatt több ízben bebörtönözték.

Csebrenyák József (Sátoraljaújhely, 1863. febr. 26.—Rosenhof, Ausztria, 1947. jan. 27.): nyomdászmunkás; szociáldemokrata. 1892— Bp.-en az MSZDP nyomdájában dolgozott, a párt radikális irányzatához tartozott. A 90-es években több, a szoc. eszméket népszerűsítő füzetet írt. 1893-ban és 1897-ben a pártvezetőség tagjává választották. A századforduló után kivándorolt Ausztriába, s ott vett részt a szd. mozgalomban. A 20-as években kapcsolatba lépett a szd. *emigráció*val, cikkeket írt a *Garbai*-csoport Előre c. lapjába. Későbbi pol. tevékenységéről nincs adat.

Cséby Lajos (Pécs, 1899. aug. 17.—): famunkás; kommunista. 1917 őszén kapcsolódott be az antimilitarista mozg.-ba, 1918 őszén lépett be a KMP-be. A TK-ban a VH századparancsnoka volt. A *fehérterror* idején Jugoszláviába emigrált, 1930— a SZU-ban élt. Részt vett a Spanyol Köztársaság fegyveres védelmében, a *Rákosi*-zászlóalj megszervezője és első parancsnoka volt, a polgárháború végén Franciao.-ban internálták. A II. vh. idején ismét a SZU-ban

dolgozott, 1946-ban tért haza, a Partizánszövetség titkára lett. 1949-ben koholt vádak alapján bebörtönözték, 1954-ben rehabilitálták. 1957—67 nagykövet rangban külügyi szolgálatot teljesített, azután nyugállományba vonult.

Csehszlovákia Kommunista Pártja, *Komunistická Strana Československa, CSKP:* 1918. máj. 25—28. Szovjet-Oroszo.-ban Alois Muna vezetésével megalakult az OK(b)P csehszlovák szekciója (hivatalosan: Csehszlovák Kommunista Párt Oroszo.-ban és Ukrajnában). A Csehszlovák Közt.-ban 1918 végén erősödött meg a marxista baloldal B. *Šmeral* vezetésével. A Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt XIII. kongr.-án (1920. szept. 25—28.) elfogadta a KI *21 felvételi feltételét*, önálló párttá szerveződött (Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt [baloldal]). E párt következő kongr.-a (1921. máj. 14—16.) egyben ~ alapító kongr.-a. Az ún. egyesítő kongr.-on (1921. okt. 30.—nov. 4.) kimondták a CSKP és annak K. *Kreibich* vezette német szekciójának, valamint a közt.-ban élő lengyelek komm. csoportjának egyesülését. ~ a kapitalizmus megdöntését, a szoc. forr. kivívását írta zászlajára; alapításakor 350 ezer tagot számlált. (Ebben a számban benne foglaltatnak azok a szlovák szaksz. tagok, akik 1918 előtt kollektive tagjai voltak az MSZDP-nek.) Az 1925. évi választásokon 930 ezer szavazatot szerzett, az ország második legerősebb pártja. A ~ban két ízben is (1922, 1928) felülkerekedő B. *Jílek* és Václav Bolen vezette frakciós csoportosulás és az ún. „történelmi jobboldal" leküzdése után az V. kongr.-on (1929.) K. *Gottwald* és új KB került a párt élére (K. *Bacílek*, J. *Dolanský*, Emanuel Klíma, B. *Köhler*, V. *Kopeczký*, P. *Reiman*, *Steiner* G., V. *Široký*, R. *Slánský*, J. *Šverma*, E. *Urx*, A. *Zápotocký* és mások). A 20-as években a kap. ideiglenes stabilizációja iránti illúziók és a párton belüli nézeteltérések következtében jelentékenyen csökkent a párttagság (1923: 130 ezer, 1930: 30 ezer), majd 1931 után újra növekszik (1936: 70 ezer). Az 1929-es választásokon 750 ezer szavazatot kapott; az 1935-ösön 850 ezret. A 30-as évek elején egységfront-pol.-t folytatva sikeres tömegakciókat hajtott végre *(mosti sztrájk)*, amelyekhez megnyerte a munkások többségét. 1933 után harcolt a belső fasizálási törekvések és az egyre fenyegetőbb külső agresszió veszélye ellen; közben felkészült az illeg.-ra (1933. okt.—1934. máj. csaknem az egész leg. komm. sajtót betiltották, sokakat bebörtönöztek). 1938 végén a müncheni egyezmény után ~t betiltották, majd feloszlatták. ~ szlovákiai területi (országos) vezetősége a Tiso-féle fasiszta szlovák állam megalakulása után felvette a *Szlovákia Kommunista Pártja* nevet. ~ súlyos áldozatokat hozott a náci megszállók elleni harcban (az 1936-ban választott KB 17 tagja és a párt 25 ezer tagja pusztult el), a Gestapo Cseho.-ban ~ 3 illeg. KB-ját számolta fel, melynek tagjai voltak: Urx, Klíma, Oto Synek, Jan Zika, Josef Molák, Karel Aksamit, J. *Fučík*, R. Vet'iška és mások. Tevékenységét illegálisan és külföldön (Moszkva, London, Párizs) egyaránt folytatta; a megszállók elleni nemzeti felszab. harc (*Szlovák Nemzeti Felkelés* — 1944; *prágai felkelés* — 1945) és a háború végén kibontakozó nemzeti dem. forr. vezető erejévé vált. Kidolgozta a népi dem. forr. programját *(košicei kormányprogram)* és a szoc. forr.-ba való átmenet irányvonalát (VIII. kongr. — 1946. márc. 28—31.). ~ az 1946. máj.-i választásokon a szavazatok 38%-ával a közt. legerősebb pártja, s a *februári fordulat* után egyesült *Csehszlovákia Szociáldemokrata Munkáspártjával* (1948. júl. 27.). ~ IX. és X. kongr.-a (1949. máj. 25—29.; 1954. jún. 11—15.) a szoc. alapjainak lerakását, ill. e folyamat meggyorsítását tűzte ki célul. Az elért eredmények alapján a XI. kongr. (1958. jún. 18—21.) és a következő kongr.-ok a szoc. felépítésének befejezését és ennek feladatait tárgyalták. K. Gottwald halála (1953. márc.) után A. *Novotný* lett a KB első titkára. 1962— a közt. gazd., pol. életében egyre fokozódó feszültségek keletkeztek. A ~ KB 1967. dec.-i és 1968. jan.-i plénumain megjelölték a fogyatékosságok leküzdésének útját és személyi változásokat hajtottak végre (első titkár: A. *Dubček*). 1968. máj.-ban egyre erősödő mértékben megbomlott ~ egysége és cselekvőképessége; egyre inkább tért nyertek a jobboldali revizionista és szoc. ellenes erők. Az öt európai szocialista ország 1968. aug.-i internacionalista akciója szilárd biztonságot teremtett ~ marxista—leninista erőinek a jobboldal visszaveréséhez. Ebben a folyamatban döntő fordulatot hozott a KB 1969. ápr. 17-i plénuma (Dubček leváltása, G. *Husák* első titkárrá választása), majd a máj.-i és aug.-i plénum. A fokozatosan kiterebélyesedő konszolidációs folyamatot betetőzte a tagfelülvizsgálat eredményeit is összegező XIV. kongr. (1971. máj.). ~ részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969). Taglétszáma 1966: 1 689 000, a tagfelülvizsgálat során kizártak 64 400 személyt, többszázezer embert töröltek a tagságból; összesen 28%-kal csökkent a tagság és 1971-ben 1 200 000 volt. Központi napilapja: *Rudé Právo*, elméleti folyóirata: Nová Mysl (Új Eszme), hetilapja: Tribuna (Szószék), német nyelvű lapja volt (1921—34) a Vorwärts (Előre). — *Irod.:* A Csehszlovák Kommunista Párt harca a szabadságért. 1951. 213 old. — *Vesely, Jindrich:* A CSKP keletkezéséről és megalapításáról. Pozsony 1953. 227 old. — Csehszlovákia Kom-

munista Pártja történelmének áttekintése. Tételek. 2., jav. kiad. Bratislava 1958. 277 old. — Csehszlovákia Kommunista Pártjának története. Bratislava 1962. 885 old.

Csehszlovákia munkásmozgalma: Az osztrák császársághoz, ill. a magyar királysághoz, 1867-től az Osztrák—Magyar Monarchiához tartozó csehmorva országrészekben a 18. sz. közepén, a szlovák lakta területeken csak egy évszázaddal később indult meg a kap. fejlődés. A 19. sz. második felében a cseh országrészek a Monarchia iparilag legfejlettebb területeivé váltak. Az első lassalleánus befolyás alatt álló osztrák, magyar szervezetek és a brnói Munkás Önképző és Segélyegyesület (1868) az önsegély eszméje alapján tömörítettek egy vékony cseh és szlovák munkásréteget. Az 1870. ápr.-ban kiadott koalíciós törvény legalizálta a sztrájkokat és a szakmai szervezkedést. 1878-ban a cseh szoc.-kat is tömörítő *Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártja* keretében Břenovban (Prága mellett) megalakult a cseh munkások önálló pártja, a Csehszláv Szociáldemokrata Párt (l. *Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt*). A 70-es és 80-as években a szoc. eszmék terjesztésében nagy jelentősége volt a Dělnické listy (Munkásújság), Budoucnost (Jövő) és Rovnost (Egyenlőség) c. lapoknak. A munkásmozg. nagy fellendülése következett be a 90-es években és a századforduló után: a pol. jogokért és kedvezőbb munkafeltételekért 1892-ben 14 ezren, 1896-ban 66 ezren, 1900-ban 105 ezren sztrájkoltak (1900-ban ált. bányászsztrájk folyt az ostravai bányászok kezdeményezésére; kiharcolták a 9 órás munkanapot). Megsokszorozódott a szaksz.-ek tagjainak száma és 1897-ben a legszámottevőbb és legrégibb cseh szaksz. (Csehszláv, ill. később: Csehszlovák Szaksz. Szövetség — Odborového sdruženi československeho— OSČ) elkülönült az összausztriai szaksz. mozgalomtól. Ekkor a szaksz.-eknek 73%-a állt a szd., 8,5%-a a keresztényszocialisták, 18,5%-a a Nemzeti Szoc. Párt befolyása alatt. Az 1896. évi választásokon 5 szoc. képviselő került a parlamentbe, majd az 1905—07-i nagy munkásmegmozdulások nyomására megadott ált. választójog alapján tartott 1907. máj.-i országgyűlési választásokon a cseh területek — ahol ebben az időben már a lakosság abszolút többsége ipari és mezőgazd. munkás — legerősebb pártja az SZDP lett. — Szlovákia munkásmozgalma a mo.-i munkásmozg. keretei között fejlődött. 1895-ben megalakult Bp.-en a Jednota (Egység) szlovák munkásegylet, 1897-ben megjelentek az első szlovák nyelvű szoc. lapok (Nová doba — Új kor, Zora — Hajnal). A századforduló után erősödött a cseh és a szlovák munkásmozg. kapcsolata. 1905 önálló *Szlovák Szociáldemokrata Párt* alakult, amely 1906 ismét csatlakozott az MSZDP-hez, de külön szlovák VB-t választott. Az I. vh. kitörésekor az SZDP vezetősége nem lépett fel a háború ellen, passzivitásra ösztönözte a tömegeket; 1916 végétől és főleg az oroszo.-i forr. hatására egyre erősödött a cseh és a szlovák nép háború- és imp.-ellenes, a nemzeti és szociális felszabadulásért folyó mozgalma (1917. jún.— aug.-i sztrájkok a plzeňi Škoda-művekben és a prágai üzemekben; 1918. *általános politikai sztrájk*, 1918. máj. 1. 100 ezer tüntető Prágában, 1918. okt. 14. egynapos ált. sztrájk a cseh országterületeken), amely jelentős mértékben hozzájárult a két nép közös állama, a Csehszlovák Köztársaság 1918. okt. 28-i kikiáltásához. Az új államban a csehszlovák munkásság a nemzetiségi (német, magyar, kárpátukrán, lengyel) munkássággal együtt jelentős szervezett erőt képviselt (az 1919. jún. 15—16-i községi választásokon az SZDP fölényes győzelmet aratott — V. *Tusar* alakított kormányt). 1918—20 a szaksz. tagok száma 122 ezerről 822 ezerre emelkedett. A forr. hullám idején jelentősen megerősödött a burzsoázia pártjaival együtt haladó SZDP-n belüli baloldali ellenzék, mely kemény harcokat folytatott a hatalomért *(Szlovák Tanácsköztársaság)*. A forr. fellendülés időszaka az 1920. évi ált. sztrájk (l. *általános sztrájk Csehszlovákiában*) leverésével zárult. Az 1920-as években a munkásosztály az 1921-ben alakult *Csehszlovákia Kommunista Pártjával* az élen folytatta küzdelmét kiharcolt vívmányai megvédéséért és továbbfejlesztéséért (munkanélküli-segély, táppénz- és betegellátás fejlesztése stb.) és a kizsákmányolás ellen (drágaság elleni, adó- és kongruaellenes harcok). A bérből és fizetésből élők 40—45%-át tömörítő szaksz. mozg. szétforgácsoltságát jelzi, hogy a 12—15 szaksz. központhoz 200 önálló szervezet tartozott. A továbbra is legbefolyásosabb, szd. vezetésű OSČ-ből 1920 után kizárt, ill. kilépett baloldaliak 1922. okt.-ben létrehozták a Nemzetközi Ált. Szaksz. Szövetséget (Mezinárodní Všeodborový Svaz), mely a VSZI-hez csatlakozott. Emellett valamennyi polg., kispolg. párt létrehozta a maga szaksz.-eit. A nagy világgazd. válság idején 1930-ban 423 ezer, 1931-ben 499 ezer, 1933-ban 1 millió 256 ezer munkanapon át folyt sztrájk. Erős mozg. bontakozott ki a munkanélküliek között (számuk a válság csúcspontján 1,3 millió). Szlovákia D-i járásaiban és Kárpát-Ukrajnában az agrárprol.-ok sztrájkoltak. E munkásharcok csúcspontja a *mosti sztrájk* 1932-ben. 1931 erősödött a forr. szaksz.-ek üldözése; 1932 feloszlatták központját és egyes területi szervezeteit. 1934-ben a kormány rendkívüli törvényeket fogadott el, melyek főleg a CSKP-t sújtották. Hitler hatalomra jutása után a Csehszlovákiában is erősödő fasizálódási tendenciák,

a burzsoázia egyes köreinek kompromisszumra hajló magatartása, valamint a szociáldemokráciának a komm.-kal való mindenféle egységet makacsul ellenző magatartása nehezítette a munkásmozg. helyzetét, mely azonban így is a dem., majd a nácik veszélyeztette közt. védelmének élvonalában haladt. Mintegy 3000 önkéntes harcolt a Spanyol Közt. védelmében. Az 1938-i müncheni egyezmény, majd az 1939. márc. 15-i náci és horthysta agresszió megsemmisítette a közt.-ot, Szlovákia maradék területén fasiszta típusú bábállam alakult. ~ súlyos áldozatokat hozott a megszállók és szövetségeseik elleni harcban; antifasiszta felkelésekre került sor Szlovákiában *(Szlovák Nemzeti Felkelés)* és Csehországban *(prágai felkelés)*. ~ a háború végén a *kosičei kormányprogram* alapján kibontakozó nemzeti és dem. forr. fő erejévé vált; a komm.-k és a szd.-k erős pozíciókhoz jutottak az antifasiszta pártokat tömörítő Nemzeti Front kormányában és a helyi közigazgatásban, a társadalmi-pol. életben. ~ hatóerejét megsokszorozta a közt. történetében először megvalósuló szaksz. egység. A CSKP vezette néptömegek harca kivívta a bankok, biztosítóintézetek, kohók, bányák, az összes 500 dolgozónál többet foglalkoztató és egyes 150 dolgozónál többet foglalkoztató üzemek államosítását (1945. okt. 24.); nagyszabású földreformot hajtottak végre (1945. jún. 22.); demokratizálták az ország életét. Az 1946. máj. 26-i választásokon a két munkáspárt a szavazatok 50,1%-át kapta meg (CSKP: 38%, SZDP: 12,1%). 1948. febr.-ban ~ meghiúsította a reakció puccsát *(februári fordulat Csehszlovákiában)*, s ezzel biztosította a termelési viszonyok további szoc. típusú átalakítását (50 alkalmazottnál többet foglalkoztató vállalatok államosítása, 50 ha-on felüli és valamennyi spekulációs célokat szolgáló magánbirtok elkobzása). A szoc. alapjainak lerakását megkezdő első ötéves terv (1949—53) sikeres megvalósítása, a szoc. alapjainak lerakása után (1958) a szoc. teljes felépítése folyamán feszültségek keletkeztek a szoc. közt. népgazd.-ában, társadalmi-pol. életében. A CSKP KB 1968. jan.-i plénumán feltárt hibák (szocialista demokrácia elégtelensége, aránytalanságok a népgazdaságban stb.) kijavítása során felélénkültek a jobboldali antiszoc. erők és áramlatok, veszélybe kerültek a szoc. forr. vívmányai. E veszély elhárítására léptek Csehszlovákia földjére az 5 európai szoc. ország (SZU, Lengyelo., Mo., Bulgária, NDK) csapatai 1968. aug. 21-én. A CSKP KB 1969. ápr.-i, majd ezt követő plénumai, XIV. kongr.-a konszolidálta a munkásmozg. sorait: megőrződött a munkásegység, megszilárdultak az egységes *Forradalmi Szakszervezeti Mozgalom* sorai.

Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt, *Československá sociálně demokratická strana dělnická:* alakult 1918 decemberében. Előde: a Csehszláv Szociáldemokrata Párt 1878. ápr.-ban alakult meg Břevnovban (Prága) az osztrák szd. mozg. keretei között és programja alapján. A 80-as években az erős üldözés alábbhagyása, a radikálisok és mérsékeltek párton belüli ellentéteinek leküzdése után, a párt brünni kongr.-án (1887) újra helyreállt az egység. E kongr. ösztönzést adott az összausztriai munkásmozg. internacionalista egysége megerősítéséhez. A cseho.-i szd. mozg. korai szakaszában fontos propaganda- és szervező munkát végzett J. *Hybeš*, J. B. *Pecka-Strahovský*, L. *Zápotocký*, J. Schiller és F. Schwarz. A 90-es években és a századfordulón a ~ kiterjesztette befolyását a cseho.-i munkásság többségére (taglétszáma a századfordulón kb. 32 ezer). Az imp. kibontakozásának időszakában a cseh pártban is az opportunista, reformista szárny (Fr. *Soukup*, A. *Němec*, Gustav Habrman stb.) került élre, amely a nemzeti kérdésben a *kulturális autonómia* elvét vallotta, szervezetileg pedig még inkább elkülönült (1893) az osztrák párttól. 1911-ben a pártból kiváltak az ún. centralisták, akik az ausztriai munkásmozg. egységét védték, és létrehozták külön pártjukat (Ausztria Cseh Szociáldemokrata Munkáspártja). Ugyanebben az évben a szd.-k 24 képviselőt küldtek a parlamentbe. A párt vezetősége az I. vh. kitörésekor háborúpárti magatartást tanúsított. 1918. dec.-i XII. kongr.-án a cseh és a szlovák szociáldemokrácia egyesült, megalakult a ~, amelyhez később a nemzetiségi szd. munkások is (köztük magyarok) csatlakoztak. A ~ 1918 után az ország legerősebb pártja, az 1919. jún.-i választásokon megkapta a szavazatok 30%-át — szd. többségű kormány alakult, V. *Tusar* vezetésével (1919. júl.—1920. szept.). A burzsoáziával együttműködő jobboldali vezetéssel szemben fokozatosan forr. irányzat, 1919 őszétől önálló balszárny jött létre (marxista baloldal) a ~on belül, amely a párttagság többségét képviselve 1920. szept. 25—28-án a XIII. kongr.-on önálló párttá (Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt [baloldal]) alakult. E balszárny képezte alapvető magvát a CSKP-nek. Ezt követőleg (1920. nov.) a jobbszárny önálló kongr.-t hívott össze, majd egyre szorosabbra fűzte kapcsolatát a burzsoá pol. erőkkel. A jobboldali vezetés alatt álló ~ az 1925-i választásokon elvesztett korábbi 55 parlamenti mandátuma közül 26-ot. Ezzel koalíciós pol.-ja szenvedett vereséget. 1926—29 a burzsoázia lojális ellenzéke. Az 1929-i választásokon 963 312 szavazatot kapott — többet, mint a CSKP; a jobboldali vezetés elutasította a CSKP egységfront-törekvéseit. 1938 őszén a pártot feloszlatták. A fel-

szab. után újjászervezett ~ az antifasiszta pártokat, szervezeteket tömörítő Nemzeti Front tagja, képviselői részt vesznek a kormányokban. Az 1946. máj.-i választásokon megkapta a szavazatok 12,1%-át. Brnói kongr.-án (1947. febr. 14—16.) a jobbszárny kezébe került a vezetés (B. *Laušman*). A *februári fordulat* (1948) után a pártot megtisztították a jobboldali elemektől, és a balszárny Z. *Fierlinger*, E. Erban, J. Hájek vezetésével egyesült (1948. jún. 27.) a CSKP-vel. (Szlovákiában erre már 1944. szept. 17-én sor került.) 1968. jan. után a revizionista erők sikertelen kísérletet tettek a munkásegység megbontására, a ~ újbóli létrehozására. Központi napilapja a *Právo lidu* volt.

Csen Ji (1901—1972. jan. 6.): kínai kommunista. Csengtuban, majd Franciao.-ban tanult. 1923-ban lett a KKP tagja. Csang Kaj-sek árulása után részt vett az 1927-i nancsangi felkelésben. A japánellenes háború idején a D-kínai partizánbázisokon működött, s egy ideig az Új Negyedik Hadsereg parancsnoka. A népfelszabadító háború idején (1946—49) a harmadik hadsereg parancsnoka. 1945-től a KB, 1956—69 a PB tagja. 1958— külügyminiszter. A *„nagy proletár kulturális forradalom"* idején (1966—67) erőteljesen bírálták. Azóta haláláig nem szerepelt a közéletben, de funkcióit megtartotta.

Csen Jün, eredetileg *Liao Cseng-jün* (1901—): kínai nyomdász, kommunista. A sanghaji munkások között végzett forr. tevékenységet. 1925 a KKP tagja. 1931-től a KB, 1934—69 a PB tagja. 1949 a központi népi kormány elnökhelyettese, a pénzügyi és gazdasági bizottság elnöke. 1954— miniszterelnök-helyettes. 1956—69 a PB állandó bizottságának tagja. Az utóbbi években nem szerepel a közéletben.

Csen Ping (1922—): malájföldi kommunista. 1941— a *Malájföldi Kommunista Párt* tagja. A japánellenes fegyveres ellenállás egyik vezetője. 1944—55 a KP KB titkára, 1955— főtitkára. 1949— Malájföld Népi Felszabadító Hadseregének parancsnoka. 1955-ben és 1957-ben sikertelen tárgyalásokat folytatott a fegyveres harc beszüntetéséről.

Csen Po-ta (1904—): kínai kommunista politikus. 1927— a KKP tagja. Több évig börtönben volt. Szabadulása után a moszkvai *Szun Jat-szen* Egyetemen, majd Pekingben tanult. Jenanban a pártiskola tanára, *Mao Ce-tung* személyi titkára. 1946 a KB tagja, 1956 a PB póttagja. 1958— a KP KB elméleti folyóirata, a Hung Csi (Vörös Lobogó) főszerk.-je. 1966 a *„nagy proletár kulturális forradalom"* központi irányító szervének elnöke, a PB állandó bizottságának tagja. 1971 ősze óta nem szerepel a közéletben. A KKP X. kongr.-a (1973. aug.) megfosztotta valamennyi funkciójától és opportunizmusa miatt bírálta. Számos elméleti és történelmi munka szerzője.

Csen Tu-hsziu (1879—1942): kínai professzor, kommunista. Egyike az első kínai értelmiségieknek, akik megismerkedtek a marxizmussal. 1921 a KKP egyik megalapítója, 1921—27 főtitkára. 1927 jobboldali opportunizmusa miatt — amely szerint a polg. dem. forr. korszakában a kínai prol. és pártja nem vezetheti a forr.-at — leváltották, majd 1929-ben kizárták a pártból. A SZU-ban a KI egyik kórházában halt meg.

Cserépfalvi Imre (Cserépfalva, 1900. jún. 28.—): baloldali könyvkiadó és könyvkereskedő. A Horthy-korszakban haladó antifasiszta és komm. irodalmi termékek (többek között *Bálint* Gy., *Földes* F., *József* A., *Radnóti* M., L. *Aragon*, Mihail Solohov munkái) kiadását és terjesztését vállalva járult hozzá a forr.-i munkásmozg. és a függetlenségi harc ügyéhez. A 30-as évek második felében és a 40-es évek elején közvetlen kapcsolatban állt a KMP-vel és részt vett a függetlenségi mozg.-ban. Tevékenységéért többször letartóztatták. A felszab. után az állami könyvkiadás és könyvterjesztés területén dolgozott.

Csernisevszkij, Nyikolaj Gavrilovics (1828. júl. 12. [24.]—1889. okt. 17. [29.]): orosz tanár, író, utópista szocialista. Szaratovi gimnáziumi tanárként forr. nézetei miatt támadások érték. 1854 Pétervárra költözött, Nyekraszov 1856-ban maga mellé vette társszerk.-nek a Szovremennyik (Kortárs) c. laphoz. Cikkei irányító hatást gyakoroltak a kor forr. dem. mozgalmaira. 1862-ben letartóztatták, börtönben, majd 1864—83 számüzetésben volt. Szülővárosában, Szaratovban halt meg. Materialista volt, de a dialektikus materializmusig nem jutott el. Felismerte a termelőerők és a termelési viszonyok dialektikáját, a tőke—bérmunka ellentétet. A forr. átalakulás bázisát a parasztságban látta, a szoc.-t a paraszti faluközösség (obscsina) átalakításának útján képzelte el. — *M.:* Válogatott filozófiai művei. 1—2. rész. Szerk. és bevezetéssel ellátta Lukács György. 1952. — A magyarokról. Csernisevszkij magyar tárgyú cikkei. 1953. 212 old. — *Irod.: Szántó Zsuzsanna:* Csernisevszkij. 1948. 68 old.

Csernov, Viktor Mihajlovics (1872—1952. ápr. 15.): orosz tanító, eszer. 1893 kapcsolódott be a forr. mozgalomba. Az *eszerek* pártja KB-jának tagja, központi lapjának, a Revolucionnaja Roszszijának (Forradalmi Oroszország) szerk.-je.

1915-ben és 1916-ban részt vett a *zimmerwaldi*, ill. *kienthali konferencián*, a zimmerwaldi centrumhoz tartozott. Az Ideiglenes Kormány földművelésügyi minisztere (1917. máj.—szept.). A Gyelo Naroda (A Nép Ügye) c. eszer lap szerk.-je. Az Alkotmányozó Gyűlés elnöki tisztében (1918. jan.) a NOSZF ellen dolgozott. 1918-ban szovjetellenes felkelést szervezett Szamarában (Kujbisev), 1920 emigrált. A II. vh. idején az USA-ban a Szocialisztyicseszkij Vesztnyik (Szocialista Hírlap) c. szovjetellenes folyóirat kiadásában működött közre.

Cserny József (Bp., 1892. márc. 18.—Bp., 1919. dec. 24.): bőrmunkás; kommunista. Az I. vh. előtt és alatt a haditengerészetnél szolgált. 1918. szept.-ben leszerelt és Szovjet-Oroszo.-ba ment, ahol kapcsolatba került a magy. komm.-kkal, Moszkvában agitátorképző tanfolyamot végzett. Hazatérése után (1918. dec.) belépett a Nemzetőrség tengerész különítményébe. A TK idején a Forradalmi Kormányzótanács, ill. a Belügyi Népbiztosság pol.-karhatalmi különítményének *(Lenin-fiúk)* volt a parancsnoka. Az ellenforr.-i bíróság — bár ~ a kihallgatás során társaira vallott — halálra ítélte.

Cservenka Miklós (Dunaszentmiklós, 1871. okt. 20.—Bp., 1920. jan. 16.): vasesztergályos; szociáldemokrata. 1902— az MSZDP tagja. 1905— a vasutasok szervezkedésének egyik irányítója, 1912—14 a *Magyar Vasutas* szerk.-je. 1916— a csepeli WM-művekben főbizalmi, a csepeli párt- és szaksz. mozg. egyik vezetője. Az MSZDP 1917-es kongr.-án az ellenőrző biz. tagjává választották. A proletárdiktatúra idején a MÁV Gépgyár termelési biztosa, a SZKIB tagja. A TK megdöntésekor letartóztatták, majd szabadlábra helyezték. 1919 őszétől az MSZDP panaszirodáját vezette. 1920. jan. 19-én éjjel különítményes nyomozók elhurcolták és néhány nap múlva meggyilkolták.

Cservenkov, Vlko (1900. szept. 6.—): bolgár politikus, kommunista. 1919— a KP tagja, részt vett az 1923. évi *szeptemberi felkelés*ben. 1925-ben illeg. Moszkvába utazott. Távollétében halálra ítélték. 1937—38 a moszkvai Nemzetközi Lenin-iskola igazgatója. 1938—41 a KI-ban dolgozott. 1941. jún.—1944. szept. az illeg. antifasiszta Hriszto Botev rádió főszerk.-je. 1944. okt.— PB-tag, KB-titkár, 1950—54 főtitkár. 1950—56 miniszterelnök, majd 1956—58 miniszterelnök-helyettes. 1958 felmentették miniszteri beosztásából. Vezetési módszerei és a személye körül kialakított kultusz miatt 1961. dec.-ben minden felelős állami funkciójából felmentették. 1962. nov.-ben kizárták a KP-ból.

Csheidze, Nyikolaj Szemjonovics (1864—1926): orosz-grúz újságíró, mensevik, Tiflisz kormányzóság képviselője a 3. (1907—12) és a 4. (1912—14) Állami Dumában. Az I. vh. idején „honvédő". Az Állami Duma Ideiglenes Bizottságának tagja (1917. febr. 27. [márc. 12.]—márc. 2. [15.]). 1917. febr.—aug. között a petrográdi szovjet elnöke, a szovjetek összoroszo.-i VB-jének elnöke (1917. jún.—okt.). Az okt.-i forr. után Grúzia ellenforr. Alkotmányozó Gyűlésének elnöke. 1921— a párizsi szovjetellenes emigrációhoz csatlakozott. Öngyilkos lett.

Csicserin, Georgij Vasziljevics (1872. nov. 20. [dec. 4.]—1936. júl. 7.): szovjet-orosz hivatásos forradalmár, kommunista. 1904 kapcsolódott be a forr. mozg.-ba, 1904—18 emigrációban élt. 1905 az OSZDMP tagja. Előbb a francia, majd az angol munkásmozg.-ban vett részt. Tevékenységéért az I. vh. idején Angliában bebörtönözték. Kezdetben mensevik volt, majd fokozatosan balra tolódott. 1918. jan.-ban tért vissza hazájába, belépett a bolsevik pártba. Előbb külügyi népbiztoshelyettes, majd 1918. máj. 30.—1930. júl. külügyi népbiztos. A breszt-litovszki béke egyik létrehozója. Nagy szerepe volt a SZU nemzetközi elismertetésében. 1925— az SZKP KB tagja.

Csillag Zsigmond (Abony, 1844—Bp., 1910. febr. 3.): orvos; szocialista. Ifjúkorában részt vett a cári önkényuralom ellen küzdő lengyel szabadságharcban. 1874— az *Általános Munkás Betegsegélyező- és Rokkantpénztár* segédorvosa, majd orvosa, később főorvosa. Egyik vezetője a Betegpénztár függetlenségének megőrzéséért indított harcnak, küzdött a Pénztár megerősítéséért, kórháza létrehozásáért. 1876-ban *Frankel* L. oldalán kezdte meg aktív pol. tevékenységét. 1877-ben Frankellel együtt szervezte a szoc. munkásság és a Függetlenségi Párt egységakcióját a kormány szólás- és sajtószabadságellenes törvényjavaslata ellen. Az első szoc. kongr. (1878) egyik kezdeményezője, elnöke; a *Nemválasztók Pártjá*nak egyik alapítója, a *Magyarországi Munkáspárt*tal történt egyesülés egyik kezdeményezője. Elnöke a *Magyarországi Általános Munkáspárt* alakuló kongr.-ának, majd 1881—89 *Ihrlinger* A.-lal és *Kürschner* J.-bal együtt a párt vezetője. Kiemelkedő szerepe volt az 1890. évi első máj. 1-i ünnep megszervezésében, s ő volt a nagygyűlés egyik szónoka. 1896-ban visszavonult a munkásmozg.-tól, s csak a Betegpénztárban tevékenykedett. Gyógyíthatatlan idegbaja miatt öngyilkos lett.

Csizmadia Sándor (Vásárhely-Kutas, 1871. márc. 10.—Bp., 1929. márc. 9.): mezőgazdasági mun-

kás, költő; szociáldemokrata. A 90-es évek első felében Orosházán került kapcsolatba a munkásmozg.-mal. Az agrárprol. egyik első szoc. szervezője. 1896 és 1909. között — megszakításokkal — tagja az MSZDP vezetőségének. 1899—1919 kisebb megszakításokkal szerkesztője a *Világszabadság*nak és egyik vezetője a *Mo.-i Földmunkások Orsz. Szövetségé*nek. Számos agitációs füzetben vázolta a mezőgazd. munkásság helyzetét és feladatait, ő írta a Marseillaise közismert magy. szövegét. Tevékenységéért többször szenvedett fogházbüntetést. Munkatársa volt Marx és Engels Válogatott Művei *Szabó* E. által szerk. kiadásának. Az *agrárkérdés*ben a mezőgazd. szocializálásának szükségességét vallotta, a földosztás progresszív szerepét nem ismerte el. Tagja volt annak a biz.-nak, amely kidolgozta az MSZDP agrárprogramjának tervezetét. A bizottságban K. *Kautsky* agrárnézeteit képviselte. 1909-ben részben irodalompol. (*Ady*—Csizmadia-vita), részben személyi okok miatt kimaradt a pártvezetőségből. A *Károlyi*-kormányban földművelésügyi államtitkár, a TK kikiáltása után földművelésügyi népbiztos. A *proletárdiktatúrá*val azonban csakhamar szembekerült és már ápr.-ban leváltották. Az MSZDP 1919. aug.-i újjáalakuló kongr.-a ismét pártvezetőségi taggá választotta, ~ azonban 1920 elején szakított a szociáldemokráciával. Magyar Nemzeti Munkáspárt néven nacionalista szervezetet alakított, amelynek programjával 1920—22 a nemzetgyűlés tagja. Mint a szoc. líra egyik első hazai képviselője jelentős költői munkásságot fejtett ki. Adyval és a század eleji modern irodalmi törekvésekkel élesen szemben állott.

Csizmazia Gyula (Pécs, 1910. ápr. 2.—Sopron, 1944. nov. 4.): bányamunkás: a kommunista mozgalom szimpatizánsa. 1936-ban lépett be a szakszervezetbe. A KMP-vel tartott kapcsolatai miatt 1942 tavaszán internálták, majd büntetőszázaddal a keleti frontra vitték. 1942. aug.-ban hadifogságba került és partizániskolára jelentkezett. 1943 végén és 1944 elején ÉszaknyugatUkrajnában, a volhíniai és a Pripjaty mocsarak vidékén A. F. *Fjodorov* partizántábornok III. zászlóaljában harcolt 12 magy. társával együtt. 1944. aug. elején *Szőnyi* M. ejtőernyős partizáncsoportjával a Bükkben ereszkedett le. A fasisztákkal vívott tűzharcban elfogták és Sopronban a hadbíróság ítélete alapján agyonlőtték.

Csojbalszan, Horlogijn (1895. febr. 8.—1952. jan. 26.): mongol szegénypásztor származású kommunista. 1914—18 Irkutszkban élt; a szibériai forr. események szemtanúja. 1919-ben illeg. pol. kört szervezett, amely 1920. jún.-ban *Szuhe-Bator* csoportjával egyesülve lerakta a Mongol Néppárt (l. *Mongol Népi Forradalmi Párt*) alapjait. 1921— a KB tagja. 1921—23 a népi felszab. hadsereg pol. biztosa, főparancsnokhelyettese, 1924— 28 főparancsnoka. 1927-ben a párt jobboldali vezetői ellen tömörülő ún. vidéki ellenzékhez csatlakozott. 1930—39 fontos minisztériumok (állattenyésztési és földművelésügyi, külügy, belügy) vezetését bízták rá. 1939—52 miniszterelnök és külügyminiszter. Az antiimp. és antifeudális forr. kimagasló személyisége. Egyes törvénysértésekért a párt XV. kongr.-a (1966) megállapította felelősségét. — *M.:* A mongol népi forradalom történetének rövid vázlata. 1953. 87 old. *Irod.: Cedenbal, Jumzsagijn:* Csojbalszan marsall élete és tevékenysége. 1953. 55 old.

Csóka Vendel (Pusztamogyoród, 1889. febr. 20. —?): bányamunkás; szociáldemokrata, majd szakadár. Az I. vh. idején kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1918-ban a bányászszaksz. tatabányai csoportjának, a TK idején az üzemi munkástanácsnak elnöke. A proletárdikt. megdöntése után emigrált, 1920-ban visszatért és a bányászszakszervezet központi titkára, 1925-ben pedig salgótarjáni ker. titkára lett. 1926-ban kivált a szaksz.-ből és „hazafias", „pol.-mentes" alapon szakadár szervezetet hozott létre Mo.-i Bánya- és Kohómunkások Gazd. Szövetsége néven, és megindította a szervezet lapját A Bányász c. Szervezkedése a hatóságok és a munkáltatók támogatása ellenére sem tudott a munkások között jelentősebb befolyásra szert tenni, és ~ az 1930-as évek elején eltűnt a munkásmozg.-ból.

Csorba Géza (Ekel, 1849. dec. 17.—Szeghalom, 1908. szept.): ügyvéd; a korai szocialista mozgalom résztvevője. Nemesi családból származott, 1873-ban feleségül vette *Táncsics* M. leányát, Esztert. A 70-es évek végén csatlakozott a szoc. mozg.-hoz. Előbb a *Nemválasztók Pártjá*ban, majd a *Magyarországi Munkáspárt*ban tevékenykedett. 1879. okt.—1881. márc. a *Népszava* szerk.-je. A dem. és a függetlenségi eszmék híve volt, akit polg. humanizmusa tett a munkásmozg. útitársává. 1881-ben visszavonult a munkásmozg.-tól.

Csorba Mária, *Kovács* Péterné (Hódmezővásárhely, 1874. szept. 10.—Rosztov, SZU 1944.): agrárproletár; szociáldemokrata, majd kommunista. 1894— vett részt a munkásmozg.-ban. 1908— a hódmezővásárhelyi munkásnők mozg.-ának szervezője. 1919— Bp.-en az MSZDP-ben és a Munkásbiztosító Pénztári Alkalmazottak Orsz. Egyesületében tevékenykedett. A TK idején a Bp. VII. ker. munkás- és katonatanács, a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katona-*

tanács, valamint a Forradalmi Törvényszék tagja, a VH pol. megbízottja. A TK megdöntése után Kassán és Pécsett, 1921— ismét Bp.-en végzett pártmunkát. 1922-ben bebörtönözték. A *fogolycsere-akció* keretében 1925. jan.-ban a SZU-ba került. Itt a magy. emigransok klubjának vezetőségi tagja, a *Nemzetközi Vörös Segély* munkatársa, s a SZU, az USA és Franciao. magy. munkáslapjainak tudósítója volt.

Csornij Peregyel: *Fekete Újrafelosztás.*

Csou En-laj (1898—): kínai kommunista. Tiencsinben és Japánban járt egyetemre. Az 1919-i Május 4. mozgalomban való részvétele miatt fél évig börtönben volt. 1920— Párizsban tanult, ahol *Li Fu-csun*nal és *Li Li-szan*nal kínai társai között komm. ifj. szervezetet alakított. 1924 Kínába visszatérve az első forr. polgárháború idején a Vampoa katonai akadémia pol. osztályának vezetője, részt vett a *sanghaji munkásfelkelés*ek szervezésében. 1927— a PB tagja. A *hosszú menetelés* egyik vezetője. 1937—45 a japánellenes háború idején megszakításokkal a KP összekötő tisztje a Kuomintang által ellenőrzött területen, Csungkingban 1945—47 többször tárgyalt az USA, ill. a Kuomintang képviselőivel. 1945— a KP elnökhelyettese. 1949— miniszterelnök, és 1949—58 külügyminiszter is. 1956— a PB állandó bizottságának tagja. A *„nagy proletár kulturális forradalma*t" és a KKP IX. kongr.-át követő konszolidációs időszak vezető alakja. A KKP X. kongr.-a főreferátumának előadója (1973).

Csuta Károly (Gyula, 1883. márc. 23.—Bp., 1962. márc. 5.): asztalosmunkás; kommunista. 1902-ben lépett be az asztalosszakegyletbe. 1910— a sátoraljaújhelyi vasúti műhelyben dolgozott s a vasúti munkásság ismert vezetője, a háborúellenes mozg.-ak egyik szervezője. A TK-ban a Zemplén m.-i *direktórium* elnöke. Az ellenforr. bírósága 10 évi börtönre ítélte. 1922-ben *fogolycsere-akció* keretében a SZU-ba került és ott szakmájában dolgozott. A felszab. után hazatért s a MÁV Istvántelki Főműhelyében, a Vasutasok Szakszervezetében, majd a MÁV Vezérigazgatóságán dolgozott.

Csu Te (1886—): kínai katonatiszt, kommunista. 1909— tagja *Szun Jat-szen* Szövetséges Ligájának. 1916-ban brigádtábornok. 1922—25 Németo.-ban tanul, ahol 1922-ben belépett a KKP-be. 1926 tért haza, a forr. polgárháború egyik katonai vezetője. Csang Kaj-sek ellenforr. puccsa után (1927) a nancsangi felkelés egyik vezetője, majd egyesült Mao Ce-tung felkelő csapataival. A *hosszú menetelés* egyik vezetője. 1935— a PB tagja. A japánellenes háború idején a *Nyolcadik Hadsereg*, majd 1946—49 a *Kínai Népi Felszabadító Hadsereg* főparancsnoka. 1949—54 a központi népi kormány alelnöke, marsall, 1954— az Országos Népi Gyűlés elnöke. 1956— a PB állandó biz.-ának tagja. Bár a *„nagy proletár kulturális forradalom*" idején bírálták, a IX. és a X. kongr.-on is (1969, 1973) megtartotta funkcióit.

Csü Csiu-paj (1899—1935): kínai kommunista. 1920—23 a Pekingi Hajnal c. lap tudósítója Moszkvában. 1923— a KB tagja, majd 1927— titkára. *Li Li-szan* balos irányzata elleni harcban tanúsított következetlenség miatt 1931-ben kiszorult a vezetésből. Jelentős publicisztikai és irodalmi tevékenységet is folytatott. Nagy érdemeket szerzett a KKP-t támogató Baloldali Írók Ligája és Baloldali Újságírók Ligája létrehozásában. Csang Kaj-sek titkosrendőrsége meggyilkolta.

D

Dabrónaki Gyula (Bp., 1916. júl. 6.—): sütőmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1931 óta vesz részt a munkásmozg.-ban. 1940-ben lépett be az SZDP-be. 1945— az SZDP Bp. VIII. ker. szervezetének titkára, majd a pártközpont üzemszervezési osztályának vezetője. 1948—53 az MDP KV tagja. 1950—52 a Szikra Kiadó osztályvezetője, 1952—57 az Élelmezésügyi Minisztérium sütőipari igazgatóságának h. vezetője. 1957-ben élelmezésügyi miniszterh. 1958-tól 1959 közepéig a KNEB elnökh.-e. 1959—67 az élelmezésügyi miniszter első helyettese. 1957— az MSZMP KB tagja. 1967. ápr.— a KNEB elnöke.

Dąbrowski, Jarosław (1836. nov. 13.—1871. máj. 23.): lengyel tábornok, forradalmár. Cári tisztként Pétervárott katonai összeesküvésekben vett részt. Az 1863-as lengyel nemzeti felkelés egyik előkészítője, a baloldali forradalmárok, az ún. vörösök vezetője. 1862. aug. — a dem. lengyel emigráció szervezője. 1871-ben a *Párizsi Kommün* hadseregének egyik parancsnoka, májusban főparancsnoka. A barikádokon esett el.

Dahlem, Franz (1892. jan. 14.—): német tisztviselő, kommunista. 1913— az SPD tagja. Aktív résztvevője a háborúellenes ifj. mozg.-nak. 1917—20 az USPD tagja, baloldalának jelentős képviselője. 1920— az NKP tagja. 1928— birodalmi képviselő, 1928— a KP KB tagja. A fasiszta diktatúra idején illeg. Németo.-ban dolgozott, később Párizsban és Prágában az NKP operatív külföldi vezetőségének tagja. A KI VII. kongr.-án a KI VB póttagja, 1936. dec.— a KI VB és az NKP képviselőjeként Spanyolo.-ban a *Nemzetközi Brigádok* egyik pol. főbiztosa. A Spanyol Közt. leverése után francia internáló táborban volt, majd a vichyi hatóságok a Gestapónak szolgáltatták ki; koncentrációs táborba került. A II. vh. után a KP KB, majd az egyesülés után az NSZEP KB és a Központi Titkárság, 1949— a PB tagja. 1953-ban párttisztségeiből leváltották. 1956-ban rehabilitálták. Az NSZEP KB tagja. — *M.: Reimann (Max) — Dahlem, Franz:* A nyugatnémet kommunista párt harca. 1950. 71 old.

Daily Herald (Napi hírnök): brit szocialista, majd munkáspárti napilap (1912—65) Londonban. 1923—65 a *Munkáspárt* hivatalos közlönye. 1924-ig szerk. G. *Lansbury*, később a Munkáspárt konzervatív-jobboldali szárnyának befolyása alatt állt. Példányszáma 1,3 millió (1962) volt.

Daily Worker (Munkás napilap): *Nagy-Britannia Kommunista Pártjá*nak napilapja 1930—66. Megjelenésétől kezdve bojkottálták a nagy lapterjesztők, támadták a tőkés orgánumok és pártok. 1936—37 hasábjain a *Szocialista Liga* és a *Független Munkáspárt* vezetői is megszólaltak (S. *Cripps*, A. *Bevan*). 1941. jan. 21-én H. *Morrison* munkáspárti belügyminiszter betiltotta, s csak 1942. aug. 26-tól jelenhetett meg újra. 1945—46 jelentősen megnőtt példányszáma 100 000 fölé emelkedett, az 1960-as években 60 000 körül mozgott. 1966. ápr. nevet változtatott (Morning Star — Reggeli csillag).

Đaković, Đuro (1886. nov. 30.—1929. ápr. 15.): jugoszláv (horvát) lakatos, kommunista. Boszniában kapcsolódott be a szaksz. mozg.-ba, a fémmunkások szervezetének vezetőségi tagja. 1909— a bosznia-hercegovinai SZDP tagja; 1915-ben háborúellenes és forr. tevékenységéért halálra ítélték, majd az ítéletet kényszermunkára változtatták. A háború végén részt vett az SZDP munkájának felújításában, 1920-tól a JuKP KB tagja, 1920—21 nemzetgyűlési képviselő. 1921-ben küldött a KI III. kongr.-án. Visszatérése után 10 hónapra elítélték, majd 1923—26 internálták. 1926-ban a horváto.-i fémmunkásszövetség titkára, majd pártiskolát végzett a SZU-ban. 1928-ban a KP KB szervező titkára, a KI VB tagja. A KP-ben folyó frakciós harcokban következetes elvi álláspontot foglalt el. 1929-ben a királyi diktatúra bevezetése után letartóztatták és kegyetlen kínzás után meggyilkolták.

Dallos Ida (Bp., 1905. okt. 28.—Bp., 1944): textilmunkás; kommunista. 1928— a KMP tagja, a textilmunkás szaksz. ellenzék harcosa. Részt vett sztrájkok szervezésében, sztrájkőrségben, gyűjtésben. A 40-es években a szaksz.-ben és a munkásművelődési mozg.-ban dolgozott. Forr.

szellemű dalszövegek írásáért 1941-ben héthónapi börtönre ítélték. 1944-ben újra letartóztatták, de bizonyítékok hiányában felmentették. Miközben bujkáló elvtársait segítette, a nyilasok elfogták és meggyilkolták.

Dalström, Kata (1858—1923): svéd szocialista, majd kommunista. 1893-ban csatlakozott a munkásmozgalomhoz és annak híres agitátorává vált. Egyik alapítója volt a Baloldali Szociáldemokrata Pártnak (l. *Baloldali Párt-Kommunisták*), ennek képviseletében részt vett a KI II. kongr.-án.

Damjanov, Georgi (1892. szept. 23.—1958. nov. 28.): bolgár postatisztviselő, kommunista. 1912-től a *tesznyák szocialisták* pártjának, 1919-től a KP tagja. Részt vett a *szeptemberi felkelés*ben. Távollétében kétszer halálra ítélték. 1925 végén a SZU-ba ment, elvégezte a Frunze katonai akadémiát, 1935— a KP KB tagja, illeg. munkára hazatért, 1937— ismét külföldön, a KP Külföldi Irodájának tagja, 1945— PB-tag, 1946—50 honvédelmi miniszter, majd haláláig a nemzetgyűlés elnöke.

Dan, Fjodor Iljics, álnéven *Gurvics* (1871—1947): orosz orvos, mensevik. 1894-ben tagja a *Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására* szervezetnek. Több ízben letartóztatták. 1901 Berlinben az *Iszkra* munkatársa. 1903— a *mensevikek* egyik eszmei vezetője, a Golosz Szociáldemokrata (Szociáldemokrata Hang) c. lap szerk.-je, majd a likvidátorok vezetője, a mensevik Szervező Bizottság és KB tagja. Az I. vh. alatt centrista. 1917-ben a Petrográdi Szovjet VB-tagjaként a „forr. honvédelmet" támogatta. A NOSZF után a mensevik frakció szószólója. 1922 kiutasították a SZU-ból, Berlinben irányító szerepet játszott a mensevik emigráció ellenforr. tevékenységében. Részt vett az SZMI újjászervezésében. 1941—47 az USA-ban élt, ahol a mensevik emigránsok Novij puty (Új út) c. lapjának kiadója.

Danelius, Gerhard (1913. ápr. 2.—): német munkás, kommunista, 1927— a német komm. ifj. szövetség, 1929— a KP tagja. 1933-ban Hollandiába emigrált, majd Párizsban vett részt az ellenállási mozg.-ban. A II. vh. után Németo.-ban közigazgatási alkalmazott, a KP-ben töltött be különböző pártfunkciókat. 1959 óta *Nyugat-Berlin Szocialista Egységpártjá*nak első titkára.

Dange, Sripad Amrit (1899. okt. 10.—): indiai kommunista. Forr. tevékenysége miatt kizárták a bombayi egyetemről. 1922-ben az egyik első szoc. lap, a The Socialist (A szocialista) szerk.-je. A 20-as években a bombayi textilesztrájkok szervezője, 1928-ban a Vörös Zászló Üzemi Munkás nevű forr. szaksz. egyik alapítója. Az *Indiai Kommunista Párt* alapító tagja. A kanpuri perben (1924) 4 évi, a *meeruti per*ben (1929—1933) 12 évi börtönre ítélték; összesen 17 évet töltött börtönben. 1943—49 az *Összindiai Szakszervezeti Kongresszus* elnöke, ill. elnökh.-e, 1949— főtitkára. 1943— a KP KB, 1951— a PB tagja. 1962— a KP elnöke. 1957—62, majd 1967— parlamenti képviselő, 1948— az SZVSZ alelnöke. India történetét tárgyaló könyvek és tanulmányok szerzője.

Dánia Kommunista Pártja, *Danmarks Kommunistiske Parti:* alakult 1919. nov. 9-én, a reformizmus és az *anarcho-szindikalizmus* elleni harcok során. (A KI-hoz csatlakozásáig — 1920. nov.-ig — Baloldali Szocialista Párt néven működött.) A 20-as években taglétszáma csökkent. 1932-ben 2 komm. képviselő került a parl.-be. 1935-ben kidolgozta az antifasiszta *egységfront*ról, a dem.-ról és a gazd. stabilizációról szóló programját. 1939. szept. 1-i kiáltványa a dem. erők összefogását hangsúlyozta. A náci megszállás éveiben megerősödött. 1941. jún.—1945 illeg., betiltásakor 400 komm.-t letartóztattak, sokan életüket vesztették a ~ irányította ellenállási mozg.-ban. 1945. máj.—1945. nov. a V. *Buhl* vezette koalíciós kormányban két tárcát kapott (A. *Larsen* és A. *Jensen*). Az 1945. okt.-i választásokon 170 képviselői hely közül 18-at szerzett meg. 1949— befolyása megcsappant. 1952. máj.-ban harcot hirdetett a békéért és a külföldi haditámaszpontok létesítése ellen. 1958-i XX. kongr.-án a revizionistává vált A. *Larsen* pártelnököt leváltották és kizárták, aki csoportjával megalapította a *Szocialista Néppárt*ot; ~ kiszorult a parlamentből, befolyása a szaksz. mozg.-ban növekedett. 1960-as programja „A demokrácia megújulásáról" szociális követelések mellett Dániának a NATO-ból való kilépéséért, semlegességéért, Skandinávia atommentes övezetté nyilvánításáért, dem. külpol.-ért küzd. XXIII. kongr.-án (1969. febr.) „A baloldali erők útja a demokráciához és a szocializmushoz" c. programnyilatkozatában a baloldali erők szétforgácsoltságának megszüntetését tűzte ki feladatául. Aktívan harcolt az ország közös piaci tagsága ellen. XXIV. kongr.-a (1973. jan.) a monopolkap. elleni harcról hozott határozatot és programot fogadott el „A kommunisták programja a nép jobb életéért vívott harcban" címmel. Parlamenti képviselete 1958—73 nem volt; 1973. dec. 6 képviselőt küldött a parlamentbe. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969). Taglétszáma kb. 6000. Elnöke: K. *Jespersen*, főtitkára I. *Nørlund*, központi lapja 1941. okt.— a Land og

Folk (Ország és Nép) 8000 példányban; ideológiai folyóirata: Tiden — Verden Rundt (Idő — A világ körül).

Dánia munkásmozgalma: 1851-ben alakult az első munkásszervezet; az 1871-ben megjelent Szocialista Lap s a K. *Marx*szal kapcsolatban álló L. *Pio* megszervezte az I. Int. dán szekcióját, melyet azonnal betiltottak. 1876-ban megalakult a *Szociáldemokrata Párt*, mely a 80-as években parlamenti képviselethez jutott, s a liberális burzsoáziával szövetségben törekedett többségre. A 70-es évek elejétől kifejlődő szaksz. mozg. az SZDP befolyása alatt fontos, de korlátozott szociálpol. reformokért harcolt. 1898-ban a Dán Szakszervezeti Szövetség létrejöttével egyesült a szaksz. mozgalom, amire a burzsoázia munkáskizárással (1899) válaszolt. Ez váratlanul érte és súlyosan visszavetette az élesebb osztályharcra felkészületlen szd. és szaksz. mozgalmat: az I. vh.-ig a sztrájkmozg. lényegében megszűnt. Az I. vh.-ban semlegesnek maradt országban szorosabbá vált az SZDP és a burzsoázia együttműködése. A háború végén a NOSZF hatására megerősödött ~ jelentős reformokat harcolt ki (8 órás munkanap), megalakult *Dánia Kommunista Pártja*. 1920-ban nagy, pol. célzatú sztrájk folyt; erősödött a munkásosztály pozíciója az üzemekben, vállalatokban. 1924-ben T. *Stauning* megalakította az ország történetének első szd. kormányát és 1926—29 kivételével 1942-ig a radikálisokkal koalícióban kormányzott. Ez újabb béremelési és szociálpol. reformok kiharcolásához adott ösztönzést, de a tőkések még a szd. kormány alatt (1925) tömeges munkáskizárással válaszoltak. 1933-ban a 20%-os ált. bércsökkentést s az ellene fellépők elbocsátását határozták el; a szd. kormány ezt meggátolta, de egy évre a sztrájkokat is megtiltotta. Az 1935-i választások előtt kiadott antifasiszta jellegű program növelte a radikálisokkal együtt fellépő SZDP befolyását, a blokk a parlament mindkét házában többségbe került. T. Stauning kormánya ugyanakkor engedményekkel próbálta a hitlerista veszélyt csökkenteni (dán—német megnemtámadási szerződés, 1939 stb.). A náci megszállás után (1941. aug.) betiltották a KP-t. 1942 elején széles antifasiszta egység alapján alakult ki az ellenállási mozg. („Harcoló Dánia"). 1943—44 antifasiszta sztrájkok hullámzottak végig az országon. Kiemelkedő az 1944-i koppenhágai ált. sztrájk. Létrejött az ellenállás illeg. hadserege, mely részt vett Dánia felszab.-ában. A II. vh. utáni első kormányban az ellenállási mozg. és a munkáspártok jelentős képviselethez jutottak. 1945— a vállalatoknál javaslattevő joggal rendelkező ún. együttműködési biz.-ok alakultak a munkásság és a vállalati vezetőség paritásos képviseletével. Az 50-es évek végén és a 60-as években ~nak pol. megosztottsága fokozódott. (1958: A. *Larsen*, a KP volt elnöke létrehozta a *Szocialista Néppárt*ot, 1964: maoista Kommunista Munkacsoport alakult, 1967: Baloldali Szocialisták néven új párt jött létre), 1973: újabb nagy pártcsoport szakadt ki az SZDP-ből — a munkásszervezetekben nagy vita folyt a Közös Piachoz való csatlakozás (1972. okt. a népszavazás „igent" mondott), majd az ún. gazdasági demokrácia kérdésében. (Az szd. kormány javasolta: a dolgozók jövedelmük 1%-át központi felhalmozási alapba fizessék be és kapjanak részvényeket.) 1973. márc.-ban a bérszerződések kapcsán negyedmillió ember sztrájkolt (1936 óta legnagyobb munkabeszüntetés). A Dán Szakszervezeti Szövetség (Samvirkende Fagforbund i Danmark) 70 szakmai szervezetet és 865 000 tagot tömörít. Elnöke: Thomas Nielsen. 1945-ben az SZVSZ egyik alapítója; 1949— az SZSZNSZ-hez tartozik. A szakmai alapon szervezkedő szaksz. mozgalom a bérből és fizetésből élők 90—95%-ára terjed ki.

Dánia Szociáldemokrata Pártja: *Szociáldemokrata Párt*

Dániel Arnold (Tata, 1878—Anglia, az 1960-as évek végén): a polgári radikalizmus és a marxizmus között ingadozó közgazdász. A 20. sz. első éveiben kapcsolódott be az MSZDP munkájába. Az 1905-ös kongr.-on átfogóan bírálta a pártvezetőség pol.-ját, hangsúlyozta a mezőgazd. szegénység és a nemzetiségek szervezésének fontosságát. Figyelme mindinkább az agrárkérdésre irányult. Később az E. *David*-féle agrárelmélet híveként eltávolodott az MSZDP-től és a *Huszadik Század* munkatársa lett. 1918 őszén a földosztás szükségességét hirdette. 1919. febr.-ban Svájcba távozott, majd 1934-ig Bécsben élt. A 20-as években ismét felvette a kapcsolatot a szd. mozg.-mal; összeköttetésben állt mind az osztrák, mind a magy. SZDP-vel. Szerepe volt az MSZDP 1930-as agrárprogramjának elkészítésében. 1934—39 Csehszlovákiában, 1939— Angliában élt. A II. vh. alatt részt vett a *Londoni Magyar Klub* munkájában. Angliában is több, az agrárkérdéssel foglalkozó tanulmánya jelent meg.

Danneberg, Robert (1885. júl. 23.—1942. dec.): osztrák jogász, szocialista. 1907—14 az SZII titkára, a *reformizmus* képviselője a szervezetben. Az I. vh. alatt fellépett a háború ellen. 1919— parlamenti képviselő, 1918 végétől a bécsi városi, 1920— a bécsi tartományi tanács tagja majd elnöke. Számos haladó szociálpol. intézkedés értelmi szerzője és megvalósítója, de a reformista út híve. 1934-ig az SZDP (l. *Ausztria Szo-*

cialista Pártja) egyik titkára. Az 1934. *februári (Schutzbund) felkelés* után bebörtönözték, noha abban nem vett részt. Szabadulása után bekapcsolódott a *Forradalmi Szocialisták* illeg. tevékenységébe. A náci megszállás után koncentrációs táborba zárták, Auschwitzban meggyilkolták.

Danyielszon, Nyikolaj Francevics (1844—1918. júl. 3.): orosz szociológus, közíró; liberális *narodnyik*. 1870-ben a Nyecsajev-féle összeesküvéssel kapcsolatban letartóztatták. ~fejezte be K. *Marx* A tőke c. művének G. A. *Lopatyin* által megkezdett fordítását. Marx és F. *Engels* levelezőtársa volt. Marx ösztönzésére írta meg Vázlatok a reform előtti Oroszország társadalmi gazdaságának történetéből c. tanulmányát (1880). Nézeteinek kritikai vizsgálatát V. I. *Lenin* végezte el.

D'Aragona, Ludovico (1876. máj. 23.—1961. jún. 17.): olasz szakszervezeti vezető, szocialista. 1892— az *Olasz Szocialista Párt* tagja. Az olasz szaksz. és sztrájkmozg. aktív szervezője, az *Általános Munkaszövetség* felügyelő-titkára, 1918—25 főtitkára. 1919—20 a szaksz.-ek élén folytatott megalkuvó pol.-ja, a *gyárfoglaló mozgalom* leszerelése komoly károkat okozott a munkásmozg.-nak. Síkraszállt az Általános Munkaszövetség önfeloszlatásáért (1927. jan.) 1946—51 többször miniszter. 1947-ben közreműködött a PSI kettészakításában. 1946— képviselő, 1948—53 szenátor.

Darnyik János (Galgahévíz, 1902. márc. 29.— Bp, 1930. szept. 1.): építőmunkás, az 1930. szept. 1-i *általános sztrájk és tüntetés* hősi halottja, a felvonuló munkásokra leadott rendőrsortűz áldozata.

Darvas József (Orosháza, 1912. febr. 10.—1973. dec. 3.): író; kommunista. 1932-ben Bp.-en kapcsolódott be a komm. diákmozg.-ba. Még ugyanaz évben letartóztatták. Első munkáit a Szabad Írás c. baloldali lap közölte. A népi írók mozg.-nak egyik legjelentősebb alakja. 1936—37-ben részt vett a KMP által irányított *Gondolat* c. folyóirat szerkesztésében. Tagja volt a *Márciusi Front*nak, egyik baloldali vezetője az 1939-ben alakult Nemzeti Parasztpártnak. 1942-ben részt vett a *Magyar Történelmi Emlékbizottság* munkájában. A felszab. óta jelentős állami és társadalmi funkciókat tölt be: a Szabad Szó főszerkesztője, építésügyi miniszter, közoktatásügyi majd népművelésügyi miniszter, a Hunnia Filmstúdió igazgatója, egy.-i képviselő, majd a Magy. Írók Szövetségének elnöke és a Kortárs c. folyóirat szerkesztője, a Hazafias Népfront alelnöke. Irodalmi tevékenységét szoc. eszmeiség, szociografikus hitelesség, a magy. próza legjobb realista hagyományainak követése jellemzi. Forr. múltja alapján ~ komm. párttagságát az MSZMP 1932-től ismerte el. — *M.:* Végig a Szaharán. Rajzok, cikkek, tanulmányok. 1940—1944. 1961. 444 old. — Fekete kenyér. Vízkereszttől Szilveszterig. Máról holnapra. Három regény. 1966. 612 old. — Gyűjtőlencse. (Riportok 1936—1944.) 1968. 508 old. — A legnagyobb magyar falu. Egy parasztcsalád története. Város az ingoványon. 1969. 685 old. — Elindult szeptemberben. Regény. 1970. 378 old. — Részeg eső. Regény. (3. kiad.) 1972. 400 old.

Daszyński, Ignacy (1866. okt. 26.—1936. okt. 31.): lengyel szocialista. Galícia és Cieszyni Szilézia Lengyel Szociáldemokrata Pártjának megalapítója, majd a PPS egyik vezetője. Mint képviselő igen tevékeny szerepet játszott az osztrák parlamentben (1897—1918). Az I. vh. idején átmenetileg támogatta a Habsburg-monarchiával való egyesülés gondolatát. 1918-ban a lublini kormány elnöke. 1918—28 a PPS Főtanácsának elnöke, 1919—35 parlamenti (szejm) képviselő. Következetesen komm.-ellenes politikus. Több elméleti munkája jelent meg német nyelven is.

David, Eduard (1863. jún. 11.—1930. dec. 30.): német közgazdász, szociáldemokrata, 1893— az SPD egyik vezető ideológusa, revizionista. 1903— birodalmi képviselő. A német gyarmatosító pol. támogatója. Az I. vh. idején szélsőséges szociálsoviniszta. A *novemberi forradalom* után a Ph. *Scheidemann*-kormány tárcanélküli minisztere, éles ellenzője a sztrájkoknak. 1918—19 belügy-, majd tárcanélküli miniszter. 1919—20 a nemzetgyűlés elnöke.

Davis, Angela (1944. jan. 26.—): amerikai (USA) filozófusnő, kommunista. Tanulmányait hazájában, Franciao.-ban és Németo.-ban végezte. 1969— a San Diegó-i egyetemen oktat. Mint az *Egyesült Államok Kommunista Pártjá*nak tagja belépett a Fekete Párducok Pártjába. E szervezet egy fegyveres akciója kapcsán a hatóságok 1970-ben letartóztatták. Felmentéséért heves, világméretű tiltakozó mozg. folyt. 1972. jún. felmentették. 1972. febr.— az USA KP KB tagja.

Davis, Benjamin J. (1903. szept. 8.—1964. aug. 22.): amerikai néger ügyvéd, kommunista. 1932 belépett az *Egyesült Államok Kommunista Pártjá*ba. 1935— lapszerk., KB-tag, a KP New York harlemi szervezetének elnöke, 1943-ban és 1945-ben a KP-képviselője New York városi tanácsában. A KB 11 tagjával együtt 1949-ben 5 évre ítélték. 1954 a KP New York állami pb-jének

elnöke, 1959 (XVII. kongr.) az Országos Vezetőség és a PB tagja lett. 1962. márc.-ban újból vád alá helyezték. — *M.:* Egy kommunista Harlemből. 1973. 225 old.

Davitt, Michael (1846. márc. 25.—1906. máj. 31.): ír munkás, forradalmi demokrata, majd munkáspárti. 1865-ben kapcsolódott be az Írország függetlenségéért harcoló mozg.-ba, ezért 1870-ben 14 évi kényszermunkára ítélték. 1877-ben szabadult, szakított a kispolg. forradalmisággal, 1890-ben közeledett a munkásmozg.-hoz, később belépett a *Munkáspárt*ba; 1899-ben mint parlamenti képviselő fellépett az angol—búr háború ellen.

Däumig, Ernst Friedrich (1866. nov. 25.—1922. júl. 4.): német szocialista, majd kommunista. Az USPD baloldalának egyik vezető alakja, az USPD egyik elnöke, a *novemberi forradalmat* követően a német munkás- és katonatanácsok VB-tagja. A birodalmi tanácskongr.-on (1919. jan.) a tanácshatalom melletti kisebbség szóvivője. Harcolt a KI-hoz való csatlakozásért, s a KI II. kongr.-án képviselte az USPD baloldalát. Az USPD-baloldal és az NKP egyesülése után *Németország Egyesült Kommunista Pártjá*nak egyik elnöke. Funkciójáról 1921. febr.-ban a P. *Levi*-üggyel kapcsolatban lemondott.

Deakin, Arthur (1890. nov. 11.—1955. máj. 1.): angol szaksz. vezető, munkáspárti, 1945— a szállítómunkások szaksz.-ének főtitkára, a TUC Főtanácsának tagja. 1946—49 az SZVSZ elnöke. A *Munkáspárt* jobbszárnyához tartozott, egyik előkészítője az angol szaksz.-ek kilépésének az SZVSZ-ből (1949).

Déat, Marcel (1894. márc. 7.—1955. jan. 5.): francia szociológus, szocialista, a munkásmozg. renegátja. 1926— az SFIO képviselője a parl.-ben. 1933-ban mint a polg. pártokkal való együttműködés feltétlen híve P. *Renaudel*lel együtt megalakítja az ún. Neo-szocialista Pártot. „Meg kell halnunk Danzigért?" c. cikke a nácikkal való megalkuvás és együttműködés pol.-jának zászlóbontása. 1941-ben megalapítja a Rassemblement national populaire (Népi nemzeti tömörülés) nevű kollaboráns szervezetet. 1942— ~ az ugyancsak kollaboráns L'Œuvre (A Mű) c. lap kiadója. 1944 Pierre Laval kormányának munkaügyi minisztere. ~ Németo.-ba menekült. Mint emigráns Olaszo.-ban halt meg.

de Brouckère: *Brouckère,* Louis de

Debs, Eugene Victor (1855. nov. 5.—1926. okt. 19.): amerikai vasúti munkás, szocialista. 1872— vett részt a szaksz. mozg.-ban, 1893 az Amerikai Vasutas Szövetség elnöke, az 1894-es nagy vasutassztrájk vezetője. Börtönben ismerkedett meg a szoc. tanokkal. 1898— tagja, majd vezetője az SZDP-nek, 1901— a *Szocialista Párt* egyik vezetője. Több ízben jelölték az USA elnökének (1912-ben csaknem 1 millió szavazatot kapott). Az *iparági elv* szerinti szervezkedés híve, az IWW megalapításának egyik kezdeményezője (1905). Az SZP-ben a baloldalt támogatta, ellenezte W. *Haywood* kizárását. Az I. vh. idején következetesen internacionalista. Üdvözölte a NOSZF-ot, elítélte a szovjetellenes intervenciót, háborúellenességéért 1918-ban 10 évi börtönre ítélték, 1921-ben a nemzetközi tiltakozás hatására bocsátották szabadon.

Decour, Jacques, eredetileg Daniel *Decourdemanche* (1910—1942): francia író, kommunista. Részt vett az ellenállási mozg.-ban, a Francia Írók Nemzeti Bizottságának tagjaként az illeg. Les Lettres Française (Francia Irodalom) c. lap alapítója. 1942-ben a náci megszállók kivégezték.

Def, *defenzív osztály:* a Magy. Kir. Honvéd Vezérkar Főnöke mellett működő 2/D (kémelhárító) nyomozó alosztály közhasználatúvá vált rövidítése. A ~ az illeg. komm. és ellenállási mozg. ellen folytatott nyomozásokba a II. vh. kitörése után kapcsolódott be. Nyomozói hírhedtté váltak brutalitásukról. Kínzásaik következtében a komm. és ellenállási mozg. több kiemelkedő egyénisége vesztette életét.

Defferre, Gaston (1910. szept. 14.—): francia ügyvéd, közgazdász, szocialista. 1933— az SFIO tagja. Részt vett az ellenállási mozg.-ban. 1945-ben, majd 1953— Marseille polgármestere. 1945—58, majd 1962— képviselő, 1946, 1950, és 1955 miniszter. 1962— az SFIO parlamenti frakciójának vezetője, az FKP-val való együttműködés ellenzője. Az 1969. évi elnökválasztások első fordulójában a szavazatok 5%-át kapta. 1971— háttérbe szorult az SZP-ben.

Degeyter, Pierre (1848. okt. 8.—1932. szept. 27.): belga származású francia bútorgyári munkás, zeneszerző, kommunista. Lille-ben és Saint-Denis-ben vezetett munkáskórusokat. A POF, majd az SFIO tagja. 1920-ban belépett az FKP-ba. Mint a munkásmozg. harci dalának, az *Internacionálé*nak (1888) szerzője vált ismertté.

Dél-afrikai Kommunista Párt, *South African Communist Party:* 1921. júl. 30-án alakult a marxista szellemű Internacionalista Szocialista Liga bázisán (fennállt 1915-től) Bill Andrews,

D. I. Jones és S. P. Bunting vezetésével (1921—1950 Dél-Afrika Kommunista Pártja néven működött). Az afrikai kontinens első komm. pártja és az első olyan dél-afrikai pol. párt, amelyben afrikai, indiai és európai származású dolgozók teljes egyenjogúsággal szervezkedhetnek. Jelentős szerepet játszott a különböző szaksz.-ek s a faji megkülönböztetés ellen harcoló Afrikai Nemzeti Kongresszus tevékenységében. Az 1946-i nagy bányászsztrájk után 52, jórészt komm. vezetőt börtönbüntetésre ítéltek. A kormány 1950-ben „A kommunizmus elfojtásáról szóló törvénnyel" betiltotta. A VB leg. illúziók által sugallt önfeloszlató határozata után, 1953-ban szigorúan illeg. újjáalakult, s azóta súlyos veszélyek, állandó üldözés közepette tevékenykedik. 1962. évi VI. kongr.-án elfogadták a „Dél-afrikai szabadság útja" elnevezésű programot, mely részletesen elemzi a fajgyűlölő, fasiszta rendszert, elítéli az erőszakmentesség jelszavát és az egyéni terrort is, fegyveres harcot hirdet a faji megkülönböztetés teljes felszámolásáért, egy nemzeti, dem. állam létrehozására széles körű egységfront megteremtését propagálja. Nagy nemzetközi visszhangot és tiltakozást váltott ki a *Rivonia-per* (1963—64), melyben a KP-hoz és az Afrikai Nemzeti Kongresszushoz tartozó 10 harcos zömét vádolták a legfőbb bűnnel: kormányellenes szervezkedéssel. A ~ KB-jának 1968-as plénuma teljes támogatásáról biztosítja a fegyveres nemzeti felszabadító mozgalmakat. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1960, 1969). Taglétszáma: nincs adat. Elnöke 1962—1972 John B. *Marks*, 1972— Jusuf M. Dadoo, főtitkára: Moses M. Kotane. Londonban angol nyelven, negyedévenként megjelenő folyóirata: The *African Communist* (Az afrikai kommunista). 1971— illeg. megjelenő hazai lapja az Inkululeko (Szabadság).

Dél-afrikai Köztársaság munkásmozgalma: a 19. sz. végén megalakultak a TUC dél-afrikai fiókszervezetei, majd 1902 az első önálló szaksz., a bányászoké és 1907 a Dél-afrikai Munkáspárt. Mindezek kizárólag európai származásúakat fogadtak be soraikba. 1912 létrejött az Afrikai Nemzeti Kongresszus, az első nem faji alapon elkülönülő pol. szervezet (betiltva 1960). A *Dél-afrikai Kommunista Párt* 1921— szervezi, összehangolja a társadalmi küzdelmeket. 1918 zajlott le az első nagy sztrájk, amelyben fekete és fehér dokkmunkások együtt vettek részt; a rendőrség sortüzének 20 áldozata volt. A dél-afrikai munkásszervezetek zömét újra meg újra megbontotta a faji ellentét, így a 20-as évek elején zajló hatalmas sztrájkok is többnyire vagy fehérek vagy afrikaiak egymástól elkülönült sztrájkjai voltak. 1922 a johannesburgi, európai származású munkások elfoglalták a városházát és kitűzték a vörös lobogót, megtorlásul 3 munkásvezetőt halálra ítéltek. A legtöbb fehér munkásszervezet végül is magáévá tette a kormány fajüldöző pol.-ját. A munkásosztály mégis tovább harcolt, 1946-ban 100 000 afrikai bányász sztrájkolt, a rendőrterror kilenc halálos áldozatot követelt. Az 1948-i és 1949-i választásokon egy-egy afrikai komm. képviselőt választottak a parlamentbe. 1955-ben a haladó szervezetek (Kongresszusok Szövetsége) Szabadság Chartát fogadtak el a faji megkülönböztetés teljes eltörléséről. 1956-ban törvényesen megtiltották az európai és afrikai munkások közös szaksz.-be tömörülését, azóta az afrikai munkásokból álló szaksz.-eket a kormány nem ismeri el. Az egyik jelentős apartheid-ellenes munkástüntetés Sharpeville-ben (1960) 69 ember rendőrsortűz okozta halálával végződött. Utána betiltották az összes haladó szervezetet és ezrével vették börtönbe vezetőiket. 1961— az Afrikai Nemzeti Kongresszus és a KP vezetői megkezdték a fegyveres harc szervezését: Umkontowe Sirwe (Nemzet Lándzsája) néven megalakult a felsz. mozg. fegyveres szárnya. Ezzel párhuzamosan tovább folyik a harc a fajüldöző rendszer ellen, a szervezkedési és pol. jogokért, a hírhedt igazolványrendszer eltörléséért, a feketék és színesek bérének a fehérekével egyenlővé tételéért. Az 1973. évi sztrájkok részleges eredménnyel jártak (25—33%-os béremelés). Sztrájkjoggal, a kollektív szerződések kötésének jogával afrikai származásúak nem rendelkeznek. Három legnagyobb országos szaksz. központja: Dél-afrikai Munkásszövetség (South-African Confederation of Labour) kb. 200 000 taggal, Dél-Afrikai Szakszervezetek Koordinációs Tanácsa (Coordination Council of South-African Trade-Unions) 72 000 taggal. E két központ kizárólag fehéreket szervez. A Trade-Union's Council of South Africa kb. 194 000 taggal engedélyezi az ún. színes (de nem afrikai), és az indiai származású munkások csatlakozását. A faji elkülönítést következetesen elutasítja a Dél-Afrikai Szakszervezeti Kongresszus (South-African Congress of Trade-Unions) kb. 30 000 taggal (1966), melyet a kormány kegyetlenül üldöz. Főtitkára: Mark Shope. — *Irod.: Poliscsuk:* Dél-Afrika milliók börtöne. 1964. 70 old.

De Leon, Daniel (1852. dec. 14.—1914. máj. 11.): amerikai jogászprofesszor, szocialista. 1899-ig a Columbia Egyetem tanára. 1888 belépett a *Munka Lovagjainak Nemes Rendjé*be, majd 1890 a *Szocialista Munkáspárt*ba, hamarosan a párt vezetője, lapja, a People (Nép) szerk.-je. A választásokon való részvétel híve, ugyanakkor megtiltotta

híveinek, hogy belépjenek reformista szaksz.-be és megkövetelte, hogy az általa 1895-ben alapított Szakképzett és Szakképzetlen Munkások Szocialista Szövetségéhez csatlakozzanak, mely szűk szekta maradt. Részt vett az IWW alapításában. 1908 az anarcho-szindikalisták nyomására elhagyta az IWW-t. Nem ismerte el a proletárdiktatúra szükségességét s a proletárpárt jelentőségét. Forr. szellemű szaksz.-ek vezetésével egy ipari állam létrehozását vélte megvalósíthatónak a forr. győzelme után. Az „indusztrializmus" vagy „deleonizmus" e teóriája sok kárt okozott az USA munkásmozgalmának.

Delescluze, Louis Charles (1809. okt. 2.—1871. máj. 25.): francia publicista, kispolgári forradalmár. Részt vett az 1848-as forr.-ban. Az 1850-es években emigrációban, börtönben és száműzetésben (Cayenne) volt, majd amnesztiával visszatért. 1871 a nemzetgyűlés, majd a *Párizsi Kommün* és a kommün VB-tagja. Mint közt. demokrata együttműködött a szoc.-kal és az I. Int.-val rokonszenvező cikkeket jelentetett meg lapjában, a Réveil-ben (Ébresztő). Az 1871. máj.-i harcokban esett el.

Délmagyarország: a *Magyar Nemzeti Függetlenségi Front* szegedi napilapjaként az MKP, a Független Kisgazdapárt és a Nemzeti Parasztpárt indította meg 1944. nov. 19-én. Szerk. biz.-ának tagjai *Révai* J., Balogh István és *Erdei* F. voltak. A lap célja a felszabadult országrészek antifasiszta dem. erőinek összefogása, a dem. újjáépítés programjának népszerűsítése volt.

Dél-oroszországi Munkásszövetség, *Juzsnoroszszijszkij Szojuz Rabocsih:* az oroszo.-i munkásság első forr. pol. szervezete. Alakult 1875 tavaszán a már meglevő kis munkáskörök összefogásaként Odesszában. Vezetője I. O. Zaszlavszkij. Irányítói elsősorban a *narodnyik* értelmiségi forradalmárok soraiból kerültek ki. A szervezet mintegy 200 tagjából kb. 60 tevékenykedett aktívan. A ~ a forr. narodnyikok eszmei befolyása alatt állt. Programja: a munkásság gazd. és pol. felszabadítása forr. útján. A cári hatóságok 1875. dec.-ben felszámolták.

Dél-Vietnami Nemzeti Felszabadítási Front, *Mat Tran Dan Toc Giai Phong Mien Nam Viet Nam, DNFF:* alakult 1960. dec. 20-án az amerikai imp. által támogatott saigoni kormány elleni harcra. A *Vietnami Demokratikus Függetlenségi Liga* egykori tagjai kezdeményezték, az 1956 óta illeg. tevékenykedő Saigon-Cholon Békebizottság vezetői készítették elő megalapítását. Gyorsan erősödött befolyása. 1963-ra Dél-Vietnam $^1/_3$-át szabadította fel. Reguláris egységei (Felszabadító Népi Fegyveres Erők) fokozatosan szabadították fel az országrész $^4/_5$-ét. A ~ kongr.-ai (1962, 1964, 1967) fogalmazták meg alapvető célkitűzéseit: Vietnam oszthatatlanságának elve alapján fokozatosan eljutni D. és É. egyesítéséhez; békés és független külpol., széles egységfrontra épülő dem. kormányzás. 1969. jún. 8-án a Nemzeti Demokratikus és Békeerőkkel (alakult 1968., elnöke Trinh Dinh Tao) proklamálta a D-Vietnami Köztársaságot és kormányát a D-Vietnami Ideiglenes Forradalmi Kormányt (DIFK), melynek 10 pontos rendezési javaslata az 1973. jan. 23-án Párizsban kötött békemegállapodáshoz vezető tárgyalássorozat egyik kiinduló pontja volt. Vezetésével a felsz. erők megsemmisítő csapást mértek a békemegállapodást minduntalan megsértő saigoni hads.-re és kormányra és 1975. ápr. 30-án bevonultak Saigonba. A ~ eredetileg 21, 1971-ben mintegy 30 pártot és tömegszervezetet egyesített. Köztük van a kommunistákat tömörítő Népi Forradalmi Párt, továbbá a Demokratikus Párt, a Radikális Szocialista Párt stb. — A szervezet elnöke *Nguyen Huu Tho,* központi lapja volt a Giai Phong (Felszabadulás), rádióállomása pedig a Szabad Vietnam hangja.

demagógia ⟨gör. eredetileg: a nép vezetése⟩: nagyhangú, hazug ígérgetés és az érzelmek, szenvedélyek felelőtlen felszítása teljesíthetetlen követelések felvetésével, a tények elferdítésével. Időnként a munkásmozg.-ban is felüti fejét, hangot adva erkölcsileg esetleg jogosult, de az adott helyzetben irreális, a következményekkel nem számoló akciók követelésének, másfelől mint jobb- vagy „baloldali" tendenciájú szándékos bomlasztás. A marxista—leninista pártok feladatuknak tekintik, hogy a tömegek felvilágosításával eloszlassák a ~ hatását, viszont leleplezzék a jobboldali vezetőknek azt a manőverét, amely a forr. követeléseket még forr. helyzetben is ~nak minősíti. (Szociális ~ — főleg a fasiszta agitációban — szoc. színezetű jelszavak, követelések hangoztatása.)

De Man, Hendrik (1885. nov. 17.—1953. jún. 20.): belga szociálpszichológus, szocialista, majd a munkásmozgalom renegátja. Az 1900-as években a Belga Munkáspárt (l. *Belga Szocialista Párt*) ifj. szervezetének, 1907-től az SZII-nek egyik vezetője. Az I. vh. idején soviniszta. A nagy világgazd. válság idején (1929—1933) kidolgozta az ún. Munkatervet, melyet a munkáspárt programjául fogadott el. Olcsóbb hitelekkel, deflációval, államosítással kívánta a tőkés gazdaságot megszilárdítani. A királyi jogkör szélesítését is tartalmazó terv a kap.-sal való reformista azonosulás hírhedt szimbóluma. 1935-ben ~ a kor-

mány tagja. 1939. máj.— a Munkáspárt elnöke. A II. vh.-ban a kollaboráns király segédtisztje. 1940-ben feloszlatta pártját, s másokkal Szellemi és Fizikai Dolgozók Szövetsége néven a nácikkal együttműködő szervezetet alakított. Belgium felszabadításakor külföldre (Spanyolo., USA) szökött, távollétében 20 évi kényszermunkára ítélték.

De Martino, Francesco (1907. máj. 31.—): olasz történész, szocialista. Részt vett az antifasiszta ellenállási mozgalomban, 1943 csatlakozott az Akciópárthoz, majd az *Olasz Szocialista Párt* tagja, 1949— vezetőségének tagja, 1965— a párt titkára, 1966—69 az *Egyesült Szocialista Párt* egyik titkára, majd az 1969— újra önálló OSZP főtitkára.

Demény Pál (Bp., 1901. aug. 29.—): mérnök, a kommunista mozgalmon belül a párt irányvonala ellen fellépő *frakció* szervezője. 1919—1921 a KIMSZ egyik vezetője. A *Társadalmi Lexikon* munkatársa. 1929—30-ban az OIB első vezetője. Már 1924— fokozatosan eltávolodott a KMP-től, s még a 20-as években megkezdte szakadár csoportjának kiépítését. A ~ nevével működő frakció — amelynek hatóköre főleg a főváros környéki iparvidékre terjedt ki — elutasította a KMP antifasiszta egységpol.-ját, gátolta a két munkáspárt megegyezését, akadályozta a széles nemzeti összefogás megvalósítását. Ehhez rendőrségi kapcsolatokat is igénybe vett. 1944 őszén a KP KB-ja és a Demény-csoport között megállapodás jött létre, amelynek lényege volt, hogy ~ és hívei felhagynak a frakciózással. A frakció tagjainak többsége őszintén magáévá tette a megállapodásban foglaltakat, a felszab. után közülük többen beléptek az MKP-be. ~t 1945 elején a felszab. előtti tevékenysége miatt letartóztatták. A népi dem. elleni összeesküvés vádjával börtönbüntetésre ítélték. 1957-ben az ítéletet megsemmisítették és ~t jogilag rehabilitálták. Korábbi frakciós tevékenysége miatt pol. rehabilitációban nem részesült.

demokrácia: *pártdemokrácia, szocialista demokrácia*

Demokrata Szocialista Baloldali Szövetség, *Fédération de la Gauche Démocrate et Socialiste, FGDS:* francia nem kommunista baloldali, ill. szoc. pártok szövetsége 1965. szept.— 1968. jún. Tagjai: az SFIO, a Radikális Párt, az Ellenállás Demokratikus és Szocialista Szövetsége (UDSR) és az ún. pol. klubok. Elnöke F. *Mitterrand* volt. Az 1965—68-as parlamenti és közt. elnökvál.-on a nem kommunista baloldal blokkja. Az 1969. jún.-i választási kudarc után széthullott; a benne részt vett szervezetek egy része 1971-ben egyesült az SFIO-val, létrejött a *Francia Szocialista Párt.*

demokratikus centralisták, decisták: az SZKP-n belül 1920—21-ben kialakult ellenzéki csoport, amely a pártélet lenini alapelvének, a *demokratikus centralizmus*nak félremagyarázásával veszélyeztette a *pártegység*et. Kezdetben Ny. I. *Buharin* vezetése alatt álltak. Kétségbe vonták a párt vezető szerepét a szovjet élet számos területén, így különösen a *szovjetek*ben és a szaksz.-ekben. Az üzemek vezetését az anarchisztikusan értelmezett kollektivitás (területi elv) alapján kívánták megszervezni, az egyszemélyi felelősség lebecsülésével. A párton belüli csoportosulások teljes szabadságát, a minden párttagra kötelező *pártfegyelem* és központi irányvonal elvetését követelték. Az SZKP IX. (1920. márc.) és X. (1921. márc.) kongr.-ai elítélték a ~ működését. Egy részük ezután sem hagyott fel nézeteivel. Ezeket 1927-ben kizárták az SZKP-ból.

demokratikus centralizmus: 1. a marxista—leninista *párt*ok életét, működését szabályozó szervezeti alapelv. Főbb vonásai: *a)* a párt valamennyi vezető szervét dem.-an, *taggyűlés*en, pártértekezleten, kongr.-on választják; *b)* a vezető szervek kötelesek rendszeresen beszámolni tevékenységükről az őket választó pártszerveknek, párttestületeknek, a választók utasításokat adhatnak választottaiknak, illetőleg visszahívhatják őket; *c)* a pártszervezetek és a vezető pártszervek dem.-an megvitatják a párt pol.-ját és feladatait. Véleményeltérés esetén a kisebbség — ellenvéleménye esetleges fenntartásával is — köteles alávetni magát a többség akaratának. A felsőbb szervek határozatai, utasításai kötelezőek az alsóbbakra és a tagságra; *d)* szigorú *pártfegyelem*, mely beosztásra, tisztségre való tekintet nélkül minden párttagra egyformán kötelező; *e)* a bírálat és önbírálat kifejlesztése, amely lehetővé teszi a párt számára a munkában észlelt hibák és rendellenességek feltárását és kötelezővé az alsó szervektől, a párttagságtól jövő kezdeményezések figyelembevételét. A ~ szoros kapcsolatot tételez fel a pártélet demokratizmusa és a párt működésének, felépítésének centralisztikus jellege között. Sajátos körülmények (illeg., háború) esetenként és átmenetileg indokolttá tehetik a ~ dem. oldalának háttérbe szorulását, a centralizmus fokozódását. A marxista—leninista párt azonban a rendkívüli helyzet megszűntével köteles a párton belüli demokratizmust visszaállítani, fejleszteni. — A ~ elvét és érvényesítésének módját V. I. *Lenin* dolgozta ki. Az OSZDMP létrehozásának folyamatában a *bolsevikok* a *mensevikek*kel vívott kemény harcban tudták azt a párt szervezeti

alapjává tenni. Ez a fontos alapelv, amely a munkáspárt jellegének egyik meghatározója a munkásmozg.-on belül, azóta is a jobboldal szüntelen támadásainak tárgya. — 2. Szoc. országokban, a proletárdiktatúra viszonyai között az állami és társadalmi szervek is a ~ elve alapján működnek. A ~érvényesül az egész gazd. életre kötelező tervek alakjában, amely ugyanakkor teret biztosít az egyes egységek ezen belül megvalósítandó önállóságának, kezdeményezésének (l. *pártdemokrácia, pártellenőrzés*). — *Irod.: Lenin [Vladimir Iljics]:* A demokráciáról és a diktatúráról. 1957. 283 old. — A demokratikus centralizmusról. 1972. 207 old. — A demokratikus centralizmus időszerű kérdései (szerk. Gyenes László) 1975. 180 old.

demokratikus hazafiság: *hazafiság*

Demokratikus Ifjúsági Világszövetség, *DIVSZ:* a haladó ifj. szervezetek egységes, dem. nemzetközi szövetsége, alakult 1945. nov. 7-én a londoni világifjúsági konferencián. A küldöttek 63 ország ifj. szervezeteinek 30 millió tagját képviselték. Az első széles képviseletű, egyetemes testület, amely pol. meggyőződésre, vallásra, nemzeti és faji hovatartozásra való tekintet nélkül tömöríti a haladó és békeszerető fiatalokat. A ~ jelenleg 101 országból 157 tagszervezetet és 46 társult tagszervezetet egyesít, több mint 100 millió taggal. A ~ mellett működik a Nemzetközi Diákszövetség (NDSZ), továbbá a Gyermek és Serdülő Ifj. Mozgalmak Nemzetközi Bizottsága (CIMEA). A ~ konferenciákat és kétévenként (1959— háromévenként) Világifj. Találkozókat (VIT) szervez. Világifj. Találkozók: Prága 1947, Budapest 1949, Berlin 1951, Bukarest 1953, Varsó 1955, Moszkva 1957, Bécs 1959, Helsinki 1962 (az 1965-re tervezett algíri VIT az algériai belpol. fejlemények miatt elmaradt), Szófia 1968, Berlin 1973. A KISZ a Magyar Ifj. Orsz. Tanácsa (MIOT) révén tagja a ~nek, a Magyar Úttörők Szövetsége tagja a CIMEA-nak. A ~ vezető szervei: a kongr., a VB és a folyó ügyeket intéző Titkárság. Székhelye: 1951-ig Párizs, 1951— Budapest. A ~ elnöke: Roberto Viezzi, főtitkára: Alain Therouse (Franciao.). Központi folyóirata a havonta kétszer megjelenő Jeunesse du Monde (önálló magyar kiadásban: Világ Ifjúsága). *Irod.: (Maruszki József—Székelyné Dóczi Éva):* „Egy nagy cél érdekében." Bibliográfia a világifjúsági és diáktalálkozók, a nemzetközi ifjúsági mozgalom elmúlt negyedszázada és a KISZ nemzetközi kapcsolatai témaköréből. 1973. 61 old.

demokratikus szabadságjogok: a társadalom tagjainak törvényesen biztosított lehetősége, hogy részt vehessenek szűkebb és tágabb környezetük — munkahelyük, lakóhelyük, városuk. hazájuk — közügyeinek intézésében. Fogalomkörébe tartozik a gondolat- és szólásszabadság, a gyülekezési, egyesülési, szervezkedési és sajtószabadság, az általános választójog stb. Minthogy az államhatalom osztályjellegű, a ~ tartalmát, érvényesülési lehetőségeit is meghatározzák a termelésitársadalmi viszonyok, az *osztályharc* mindenkori állása. A feltörekvő polgárság a feudalizmus elleni forr. harcában még küzdött a ~ért, mint uralkodó osztály azonban elsősorban a maga számára igyekszik azokat fenntartani, míg a tömegek ~ait korlátozza. Eszközei ebben a burzsoá államhatalom, maguk a korlátozó törvények, valamint a törvényekben meghatározott jogok érvényesítése elé gördített akadályok. A tőkéso.-ok választójogi törvényei pl. a legkülönfélébb megszorításokkal, a választókerületek beosztásával, a szavazati arány körüli manipulációkkal többé-kevésbé széles néprétegeket rekesztenek ki a választójog tényleges gyakorlásából. A sajtószabadságot időnként törvényes megtorlás, a gyülekezési, szervezkedési szabadságot adminisztratív stb. akadályok korlátozzák. Kritikus helyzetekben a burzsoázia nem riad attól sem vissza, hogy nyílt terrorral fossza meg a dolgozókat a ~ korlátozott birtoklásától is (l. *fasizmus*). — A ~ a munkásosztály harca szempontjából rendkívül jelentősek: megkönnyítik a szervezkedést, a hatalomért folytatott harcra való felkészülést, az agitációt a sajtóban, bizonyos közigazgatási pozíciók megszerzését stb. A dem. választási küzdelmekben való részvétel módot ad a tömegek közti agitációra, a megválasztott munkásképviselők pedig a parlamentet is felhasználhatják harci terepül; lehetőségük nyílik a ~ megvédésére, illetve — a tömegek mozg.-ára támaszkodva — azok kibővítésére; végül a különböző funkciókon, államigazgatási stb. szerveken keresztül beleszólást biztosít a munkásosztály képviselőinek a közügyek irányításába. A ~ korlátozásának tendenciája és a védelmükben folytatott harc napjainkban, az állam-monopolkap. uralmi rendszerében egyre nagyobb méreteket ölt (l. *valódi demokrácia*). — A szoc. társadalomban az uralkodó tendencia — a belső és a nemzetközi osztályharctól függően — a ~ állandó szélesítése. A *szocialista demokrácia,* a *proletárdiktatúra* a ~ törvénybe foglalása mellett egyre nagyobb lehetőséget biztosít a ~ gyakorlására a legszélesebb tömegeknek nemcsak a pol. jogok területén, hanem a gazd., az üzemi, a kult. stb. élet területein is.

„demokratikus szocializmus": az *antikommunizmus* egyik megnyilvánulási formája, a jelenlegi *reformizmus* és a modern *revizionizmus* ideológiá-

jának alkotórésze. Történelmi előzménye a századforduló táján fellépett ún. *etikai szocializmus*. A ~ elveit a *Szocialista Internacionálé* frankfurti kongr.-án (1951) kiadott hivatalos nyilatkozat is és azóta több SZDP programja meghirdette. Ezek szerint a szoc. nem a társadalmi fejlődés törvényeinek megfelelően, a munkásosztály harca alapján valósul meg, hanem az ember erkölcsi tökéletesedése, dem. szellemű nevelése és a reformok útján. A ~ elveti az *osztályharc*ot, a forr.-at, a kizsákmányoló és kizsákmányolt osztályok alapvető ellentétét. A ~ szerint a szoc. valamennyi társadalmi osztály és réteg dem. együttélésében ölt testet. — *Irod.: Ripp Géza:* „Demokratikus szocializmus" és marxizmus. 1963. 426 old.

Demokratikus Szocializmus Pártja, *Minshu Shakaito:* nyugat-európai típusú japán szd. párt. A *Japán Szocialista Párt* szakadása után 33 szoc. képviselő alakította meg (1960. jan.). Belpol.-jában az osztályegyüttműködést hirdeti, külpol.-jában az utóbbi években mérsékelten USA-ellenes. Lényegében a hatalmon levő Liberális Demokrata Párt balszárnya; célja bekerülni a kormányba. Irányítja a Japán Munkásszövetség (DOMEI) nevű reformista szaksz. szövetséget. Taglétszáma 52 000. Vezetője Nishimura Eichi. Parlamenti képviselőinek száma az alsóházban 1969: 31 (486 közül), 1972: 19 (491 közül). A *Szocialista Internacionálé* tagszervezete. Lapja a Minshu Shimbun (Szocialista Újság).

Dengel, Philipp (1888. dec. 15.—1948. márc. 28.): német tanár, kommunista. 1911— az SPD tagja, aktív szerepet játszott az 1918-as forr.-ban, 1919— az NKP, 1920-ban rövid ideig a „baloldali" komm. munkáspárt tagja. 1923-ban a *hamburgi felkelés* egyik katonai vezetője. 1925—29, ill. 1925—1928 a PB és a Titkárság tagja lett. A KI VI. kongr.-án a KI VB tagja. 1931—32 a KI megbízásából Spanyolo.-ban, majd Latin-Amerikában vett részt a komm. mozgalomban. 1933—35 a KI VB skandináv titkárságát vezette. A KI VII. kongr.-a a Nemzetközi Ellenőrző Biz.-ba választotta. A SZU-ban jelentős propagandista és publicisztikai tevékenységet végzett.

Dennis, Eugene (1904. aug. 10.—1961. jan. 31.): amerikai tengerész, tehergépkocsi-vezető, kommunista. 1927— az *Egyesült Államok Kommunista Pártjá*nak tagja. Vezető pártfunkciókat töltött be Dél-Kaliforniában. 1938— KB-tag. W. Z. *Foster*rel együtt küzdött az E. *Browder*-féle vezetés pol.-ja ellen. 1946—59 főtitkár. 1947 egyévi börtönre, 1949 a KB 11 tagjával együtt 5 évre ítélték. 1959—61 a párt elnöke. — *M.:* Eszméket nem lehet bebörtönözni. William Z. Foster bevezetőjével. 1953. 255 old.

De Paepe, César (1842—1890): belga nyomdász, orvos, szocialista. Az I. Int. belga szekciójának egyik megteremtője, a belga föderális tanács tagja, nagy tudásával, rátermettségével jelentősen befolyásolta a korai belga munkásmozgalmat. Küldött az I. Int. több kongr.-án, ott 1867—68-ban a termelőeszközök köztulajdonának egyik fő szószólója és a megszavazott háborúellenes határozat előterjesztője. Szemléletét szoc., kollektivista, anarchista, proudhonista gondolatok egyaránt jellemezték. 1871—72 a marxisták és a bakunyinisták vitáiban közvetített, majd egy időre visszavonult. 1877-ben részt vett az erőket egyesíteni szándékozó genti kongr.-on. 1885-ben a Munkáspárt (l. *Belga Szocialista Párt*) alapító tagja.

deportálás ⟨lat. elszállítás⟩: az állam biztonsága szempontjából veszélyes — vagy annak nyilvánított — személyek elkülönített (rendszerint távoli) kényszerlakhelyre telepítése. A történelem folyamán az uralkodó osztályok gyakran alkalmazták elnyomottjaik ellen. A *burzsoázia* elsősorban a prol. forr. elemei ellen él a ~ eszközével. A *júniusi felkelés* s a *Párizsi Kommün* leverése után Franciao.-ban ezreket ítéltek ~ra. A cári Oroszo.-ban Szibéria legmostohább tájaira száműzték a forradalmárokat. A hitleristák Németo.-ban kezdetben azokat az antifasisztákat — komm.-k, szd.-k, centrum-pártiak tízezreit —, akik ellen bírói eljárás nem volt indítható, közigazgatási úton „védőőrizetbe" vették, majd lágerekbe gyűjtötték őket, ahol kényszermunkát végeztek. A II. vh. kitörése után a ném. megszállás alá került területekről, minden törvényes formaság mellőzésével milliókat szállítottak (szovjet állampolgárokat, lengyeleket, zsidókat stb.) a kijelölt táborokba, ahol rabszolgamunkásként dolgoztak a ném. hadiiparnak. A nem használható vagy elhasznált munkaerőt megsemmisítették. A ~t a háborús főbűnösök felett ítélkező nemzetközi katonai törvényszék az emberiség elleni bűntettnek nyilvánította (l. *internálás* is). Ennek ellenére egyes elmaradott és gyarmati o.-okban az uralkodó fehér kisebbség (pl. a Dél-Afrikai Közt.-ban) jelenleg is tömegesen alkalmazza a bennszülött lakosság ellen. — *Irod.: Semprun, Jorge:* A nagy utazás. Regény. 1965. 239 old. — *Betlen Oszkár:* Élet a halál földjén. 2. kiad. 1969. 329 old. — *Julesz Miklós:* Kirándulás a pokolba. 1971. 347 old.

„derestörvény" ⟨deres: papad, amelyhez a botbüntetésre ítélt jobbágyot hozzákötözték⟩: az 1898. évi *rabszolgatörvény* után hozott, a mezőgazdasági munkaviszonyokat szabályozó 1907. évi XLV. törvénycikk közkeletű elnevezése. Többek között korlátozta a szabad költözködést;

kimondta, hogy a gyermekeket már 12 éves korukban el lehet szegődtetni mezőgazd. cselédnek és 18 éves korukig a gazda házi fegyelme alatt állnak. A munkáltató testi fenyítést is alkalmazhat. A törvény teljesen megszüntette a mezőgazd. cselédek szervezkedési szabadságát és tiltotta a sztrájkot. Tartalmazott bizonyos munkásvédő rendszabályokat is (túlfeszített munka tilalma, vasárnapi munkaszünet, gyógykezelési kötelezettség, a cseléd gyermekeinek a gazda által történő iskoláztatása stb.); ezek a gyakorlatban alig érvényesültek. A különböző szegényparaszti szervezetek, a szd.-k, valamint a *Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége* kitartóan küzdöttek a reakciós törvény ellen, amelynek hatályon kívül helyezését azonban akkor nem sikerült elérni.

Derkovits Gyula (Szombathely, 1894. ápr. 13.—Bp., 1934. jún. 18.): kommunista eszmeiségű festőművész, grafikus. Asztalosmesterséget tanult, festészeti ismereteit Kernstock Károly szabadiskolájában szerezte. A 20-as években Olaszo.ban tanult. Hazatérése után kapcsolatba került az illeg. komm. mozg.-mal. Élet- és művészetelméletét a *munkásosztály*hoz s a mozg.-hoz való tartozás határozta meg. Témáit a prol. életéből merítette. Művészetét az elnyomás elleni harc szolgálatába állította, ennek jegyében született meg kiemelkedő alkotása, a Dózsa-sorozat is. A 30-as évek elején, bár kapcsolata a KMP-vel megszakadt, munkássága tovább haladt a megkezdett úton. A nyomor és a nélkülözések következtében ~ éhen halt. Életműve elismeréséül a szoc. Mo.-on ~ról elnevezett képzőművészeti díjat alapítottak. — *Irod.: Derkovits Gyuláné:* Mi ketten. Emlékezés Derkovits Gyulára. 1954. 168 old. — *Pogány Ö. Gábor:* Derkovits Gyula. 1961. 221 old. — *Aradi Nóra:* Daumier, Derkovits Gyula és utódaik. Tanulmányok. 1968. 356 old. — *Körner Éva:* Derkovits Gyula. (2. átdolg. kiad.) 1971. 356 lap.

Dési Huber István (Nagyenyed, 1895. febr. 6.—Budakeszi, 1944. febr. 25.): kommunista eszmeiségű festőművész. Tanulmányait anyagi gondok miatt félbe kellett szakítania s alkalmi munkából élt. Bejárt több európai o.-ot, majd hazatérése után az ezüstműves szakmában dolgozott. 1924—27 Olaszo.-ban folytatott festészeti tanulmányokat. Hazatérése után kapcsolatba lépett az illeg. komm. mozg.-mal. 1934-ben a *Szocialista Képzőművészek Csoportja* egyik megalapítója. Művészetét a prol. forr. lendülete, gondolatvilága határozta meg. — *M.:* A művészetről. 1959. 132 old. 16 t. *Irod.: Dési Huber Istvánné:* Dési Huber István. 1964. 245 old.

Deutsch Jenő (Gyönk, 1879. ápr. 12.—Flossenburg, Németo., 1944): kereskedelmi alkalmazott; szociáldemokrata. 1901-ben lépett be a szakszervezetbe. 1908—30 a Kereskedelmi Alkalmazottak Orsz. Szövetségének titkára. 1920—haláláig a *Szakszervezeti Tanács* tagja, 1926—VB-jének tagja. 1922—25 és 1930—39 az MSZDP ellenőrző biz.-ának, 1925—1930 a párt vezetőségének tagja. 1925—44 a főváros törvényhatósági biz.-ának, valamint a Magánalkalmazottak Biztosító Intézete önkormányzatának is tagja volt. Párt- és szaksz. tevékenységében fellépett a komm.-kal való együttműködés ellen. A nyilasuralom idején koncentrációs táborba hurcolták.

Deutsch, Julius (1884. febr. 2.—1968. jan. 17.): osztrák jogász, szocialista. 1914-ig az osztrák szaksz. mozg.-ban tevékenykedett, az *austromarxizmus* képviselője. Az I. vh.-ban katonatiszt. 1918 végétől az osztrák SZDP (l. *Ausztria Szocialista Pártja*) fő katonai szakértője. 1918. okt.—1920. szept. hadügyminiszter, a Volkswehr (Népőrség) megszervezője. A bécsi prol. 1919. ápr.-i és jún.-i megmozdulásainak, a magyar TK melletti tüntetésnek szétverője. 1919— parlamenti képviselő. 1923-ban a *Köztársasági Védőszövetség* megszervezője és T. *Körner* mellett vezetője. Az 1934. *februári (Schutzbund) felkelés* katonai irányítója. Brnóba emigrált. A spanyol polgárháború idején a *nemzetközi brigádok*nál az SZMI egyik képviselője. 1940 tavaszán az USA-ba emigrált, ahol 1946-ig élt, publicisztikai tevékenységet folytatott. 1946-ban visszatért Ausztriába és egy ideig az SZP külügyi osztályát vezette.

Deutsche Brüsseler Zeitung (Német Brüsszeli Újság): a *Kommunisták Szövetsége* német tagjai által Brüsszelben kiadott lap. 1847. jan. 1.—1848. febr. jelent meg.

Deutsch-Französische Jahrbücher (Német-Francia Évkönyvek): K. *Marx* és L. C. *Ruge* által 1844-ben Párizsban kiadott radikális-dem. folyóirat. A németo.-i titkos terjesztés nehézségei és a Rugéval felmerült véleménykülönbségek miatt csak az első kettős száma jelent meg.

Dézamy, Alexandre Theodore (1803. márc. 4.—1850. jún. 24.): francia filozófus, utópista szocialista. Az *Évszakok Társaság*ának, majd különböző titkos komm. csoportoknak a tagja. Munkáiban és az általa kiadott L'Égalitaire (Az egyenlőség híve) és Le Communautaire (A közösség híve) c. lapokban fejtette ki, hogy a magántulajdon a kap. rendszer szociális igazságtalanságainak okozója. 1842-ben jelent meg fő munkája, a Code

de la communauté (A közösség törvénye). A kap.-t ~ nézetei szerint csak a prol. forr.-a döntheti meg. Szükségesnek tartotta egy vezető népi párt létrehozását. Tagadta a dem.-ért való harc szükségességét a kap. keretei között. Az 1848. *júniusi felkelés* veresége után visszavonult a pol. tevékenységtől. K. *Marx* ~t, É. *Cabet*-vel szemben, a „tudósabb francia kommunisták" közé sorolta.

Diamand, Herman (1860—1931): lengyel szocialista. Galícia és Cieszyni Szilézia Lengyel Szociáldemokrata Pártjának egyik alapítója, 1907—1918 képviselő az osztrák parlamentben. 1904— a PPS képviselője az NSZI-ben. 1918—31 a PPS jobbszárnyának egyik vezéralakja, parlamenti (szejm) képviselő. 1928—31 a PPS Főtanácsának elnöke.

Diaz, José, álnéven *Garcia, Pepe* (1895. máj. 3.—1942. márc. 20.): spanyol sütőmunkás, kommunista. Munkásmozgalmi tevékenységét Sevillában a CNT titkáraként kezdte. 1926— az SKP tagja, 1925—26 a Vörös Segélyben tevékenykedett. Az andalúziai tartomány párttitkáraként vezető szerepe volt az akkori pártvezetés szektás politikája elleni harcban. 1932. ápr.— a KP KB tagja s 1932. aug.— főtitkára. Kimagasló szerepe volt az SKP tömegpárttá fejlesztésében, a népfront (l. *népfront Spanyolországban*) megszervezésében. A KI VII. kongr.-a (1935) a KI VB tagjává választotta. 1936. febr.— parlamenti (cortes) képviselő. A *spanyol szabadságharc* idején nagy pártnevelő és jelentős elméleti munkát végzett. 1939—42 emigrációban; súlyos betegségben Tbilisziben halt meg.— *M.:* Válogatott cikkek és beszédek. 1951. 171 old.

Diaz Ramirez, Manuel (1888. nov. 26.—1962. febr. 21.): mexikói történész, kommunista. Dohánygyári munkásként kora ifjúságától részt vett a munkásmozg.-ban. A NOSZF hatására a forr. marxizmus álláspontjára helyezkedett. A *Mexikói Kommunista Párt* egyik alapítója és 1921—22 főtitkára. Részt vett a KI III. és a VSZI I. kongr.-án (1921). Később történeti kutatómunkát végzett.

Die Kommunistische Internationale: *Kommunista Internacionálé*

Dienes László (Tokaj, 1889. márc. 27.—Bp., 1953. ápr. 3.): könyvtáros; kommunista. Ifjúkorában a *Galilei Kör* tagja, *Szabó* E. tanítványa, a *Társadalomtudományi Társaság* és a *Huszadik Század* köréhez tartozott. Részt vett az I. vh. elleni antimilitarista mozgalomban. 1918— a KMP tagja. 1919. jan. 1.— a Fővárosi Könyvtár igazgatója. A TK idején fővárosi népbiztos, majd a könyvtárügyek orsz. vezetője, a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* tagja. *Kőhalmi* B.-val létrehozta a Könyvtárügyi Tanácsot, az Országos Bibliográfiai Intézetet, kiadta a Tanácsköztársaság Könyvtárügye c. folyóiratot. 1920-ban Bécsbe, majd Romániába emigrált. 1926-ban megalapította és szerkesztette a kolozsvári Korunk c. folyóiratot. 1929—31 Berlinben, 1931—45 a SZU-ban élt. 1933-ig a Marx—Engels Intézet, 1933—41 a moszkvai Világgazdasági Intézet munkatársa, majd a moszkvai pedagógiai főiskola tanára, az Idegen Nyelvek Főiskoláján a francia nyelv és irodalom tanára. 1945—53 a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár igazgatója és a bp-i Tudományegyetem jogtudományi karának közgazd. professzora. Cikkei, elbeszélései, tanulmányai jelentek meg a Bukaresti Hírlapban, a Korunkban, a Keleti Újságban, a Napkeletben s a moszkvai Új Hangban. — *M.:* Előtanulmány Marx „Tőke" című művéhez. Bevezetés a közgazdaságtanba. 1948. 178 old. *Irod.: Kőhalmi Béla:* A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye. 1959. 260 old. — Dienes László. (1889—1953.) (A dokumentumokat válogatta Remete László.) 1964. 295 old.

Dietz, Johann Heinrich Wilhelm (1843. okt. 3.—1922. aug. 28.): német könyvkiadó, szociáldemokrata. 1881-ben Stuttgartban megalapította az SPD kiadóvállalatát, amely K. *Marx* és F. *Engels* irodalmi hagyatékát gondozta s kiadta A. *Bebel*, E. *Bernstein*, F. *Lassalle*, F. *Mehring*, K. *Kautsky* műveit, valamint a Die *Neue Zeit* (Az Új Idő), a Die *Gleichheit* (Az Egyenlőség) és a Der Wahre Jakob (Az Igazi Jakab) c. szatirikus folyóiratot. 1881—1918 a Reichstag képviselője. 1945— az NSZEP kiadóvállalata ~ nevét viseli.

Dietzgen, Joseph (1828. dec. 9.—1888. ápr. 15.): német tímármunkás, szocialista. Több filozófiai kérdést dolgozott ki önállóan és olyan végkövetkeztetésekre jutott, amelyek igen közel álltak K. *Marx* és F. *Engels* dialektikus materializmusához. Részt vett az 1848—49-i forr.-ban. majd kivándorolt Amerikába. 1864-ben Oroszo.-ban keresett munkát. Visszatérve hazájába szervezte az I. Int. szekcióját. Amerikába költözött, ahol újabb filozófiai műveket írt. — *M.:* Ausgewählte Schriften. Berlin 1954. 288 old. — Das Wesen der menschlichen Kopfarbeit. Berlin 1955. 177 old. — Schriften in drei Bänden. Berlin 1961.

Đilas, Milovan (1911. jún. 12.—): jugoszláv (Crna Gora-i) publicista, kommunista. Egyetemistaként bekapcsolódott a komm. mozg.-ba. 1938— a JuKP KB, 1940— a PB tagja. 1941-től

a népfelszab. háború egyik szervezője, a partizánerők főparancsnokságának tagja. 1945—54 a szövetségi kormány elnökh., 1954-ben cikksorozatban támadta a szoc. jugoszláviai építését. 1956 az USA-ban publikálta Az új osztály, majd a Beszélgetések Sztálinnal c. revizionista szemléletű könyveit. 1957—65 börtönben; amnesztiával szabadult. Újabb könyveiben, írásaiban még élesebben támadja a marxizmus—leninizmust.

Dimitrov, Georgi Mihajlov (1882. jún. 18.— 1949. júl. 2.): bolgár nyomdász, a bolgár és a nemzetközi kommunista mozgalom jeles alakja. Szófiában kapcsolódott be a munkásmozg.-ba, önképzéssel nagy műveltségre tett szert. 1902— a *Bolgár Szociáldemokrata Munkáspárt* tagja, 1903-ban a D. *Blagoev* vezette *tesznyák szocialistákhoz* csatlakozott. 1904— főleg a szaksz. mozg.-ban tevékenykedett, 1909—23 az Általános Munkás Szakszervezeti Szövetség (l. *Bolgár Szakszervezeti Szövetségek Központi Tanácsa*) titkára, 1909 az SZDP KB tagjává választották. Részt vett a *Balkáni Szociáldemokrata Föderáció* két konferenciáján (1909, 1915) s a bp-i szindikalista kongr.-on (1911). 1913—23 parlamenti képviselő. 1918-ban háborúellenes propaganda miatt 3 évre ítélték. 1919— a KP tagja és egyik vezetője. 1919—20 fordulóján szervezte az 55 napos közlekedési sztrájkot. 1921-ben részt vett a KI III. kongr.-án, tagja lett a VSZI Központi Tanácsának. Tagja a *szeptemberi felkelés* vezetésével megbízott forr. katonai biz.-nak. A felkelés leverése után emigrált, a KB Külföldi Irodájának tagja, a *Balkáni Kommunista Föderáció* titkára. Főképp Bécsben és Berlinben tevékenykedett. 1933. márc. 9-én a német hatóságok letartóztatták a birodalmi gyűlés épülete felgyújtásának vádjával. A *lipcsei per*ben meghiúsította a hitleristák tervét: a komm.-ellenes propaganda céljából szervezett pert az antifasiszta propaganda fórumává változtatta. A legszélesebb polg. és értelmiségi köröket is megmozgató nemzetközi tiltakozás és a szovjet kormány közbelépésének hatására felmentették és szabadon bocsátották: Igen aktívan részt vett a KI új stratégiájának és taktikájának kidolgozásában. A KI VII. kongresszusán (1935) nagy jelentőségű előadói beszédet tartott a fasizmus elleni harc feladatairól, az *egységfront*ról és *népfront*ról. 1935—43 a KI főtitkára. 1937—45 küldött a SZU Legfelsőbb Tanácsában. A II. vh. alatt (1942—43) kezdeményezésére jött létre Bulgáriában a *Hazafias Front*. A Hriszto Botev rádióadón keresztül sürgette a bolgár nép szembefordulását a német megszállókkal. 1945. nov.-ben tért haza mint a párt elismert vezetője. 1946. nov.— haláláig miniszterelnök. 1948. dec.— a KP KB főtitkára. A felszab. után nagy elméleti munkát végzett; segített megvilágítani a népi demokrácia és a prol. dikt. összefüggését. — *M.:* A lipcsei per. Georgi Dimitrov okiratai, levelei és feljegyzései. 1950. 224 old. — Válogatott cikkek és beszédek. 1952. 393 old. — Egységfront, népfront, szocializmus. 1973. 320 old. *Irod.: Blagoeva, Sztela:* Georgi Dimitrov. 1950. 230 old. — *Kalcsev, Kamen:* A munkásosztály fia. 1972. 287 old. — *Sztanev, Ljuben:* Jeges híd.1972. 213 old.

Dimitrov, Sztanke, eredetileg Sztefan Dimitrov *Todorov*, álnéven *Marek*. (1889. febr. 5.—1944. aug. 26.): bolgár tanító, jogász, kommunista. 1904-ben a *tesznyák szocialistákhoz* csatlakozott. 1914—15 az asztalosok sztrájkmozgalmának egyik vezetője. 1923— a KP KB szervező titkára. A *szeptemberi felkelés* katonai előkészítő munkáját végezte. 1925 távollétében halálra ítélték. A SZU-ban a KI-ben, közben 1935—37 illeg. Bulgáriában dolgozott. 1941—44 a KP egyik rádióadóját vezette. Útban hazája felé repülőgépkatasztrófa áldozata lett.

Diner-Dénes József (Liptószentmiklós, 1857. jún. 27.—Párizs, 1937. aug. 7.): mérnök; polgári radikális, majd szociáldemokrata. 1906—08 a Munka Szemléje c. folyóirat szerk.-je. Élénk publicisztikai, kritikai munkásságot folytatott. Az 1905—06-os kormányzati válság éveiben az MSZDP irányvonalát képviselte. 1906—19 tagja volt a *Társadalomtudományi Társaság*nak. A polg. dem közt.-ban hadügyi államtitkár. A TK idején hivatalos megbízásból osztrák és jugoszláv szd.-kkal tárgyalt a magy. proletárdiktatúrának nyújtandó segítségről. A TK leverését követően Bécsben, Csehszlovákiában, Párizsban élt, ahol a francia szoc. sajtó munkatársaként dolgozott. 1927-ben La Hongrie címmel történelmi munkát írt, 1933-ban Marx-életrajzot publikált. 1936-ban támogatta L. *Blum*nak a *népfront*tal kapcsolatos tevékenységét. A komm. mozg.-mal szemben ~ egész 1919 utáni működése folyamán elutasító álláspontra helyezkedett.

Diop, Mahjmout (1922—): szenegáli gyógyszerész, kommunista. Dakarban és Párizsban tanult. 1957 az *Afrikai Függetlenségi Párt* alapítója és 1971-ig főtitkára. 1958, 1959, 1960 letartóztatták. 1961— emigrációban. Adalékok Fekete-Afrika politikai problémáinak tanulmányozásához c. műve az afrikai valóság feldolgozásának marxista—leninista kísérlete.

direkt akció ⟨lat. közvetlen cselekvés⟩: olyan munkásmegmozdulás, amely — az *anarchoszindikalizmus* felfogása szerint — minden prol.-t közvetlenül, pol. szervezkedés és előkészítés nélkül bekapcsol a munkáltató elleni harcba, és

amellyel nemcsak valamely részkövetelés teljesítése érhető el, de magát a tőkés rendszert, az államot is meg lehet dönteni. A ~ formái a gazd. *sztrájk*, a *bojkott*, a passzív rezisztencia, a *szabotázs*, az utcai tüntetések és rombolások, legmagasabb foka pedig az *általános sztrájk*, amely teljesen megbénítja a tőkés gazd. és az állam funkcióit. A ~ tanának elméleti kidolgozója G. *Sorel* volt, alkalmazása az I. vh. előtt főleg a francia és spanyol munkásmozg.-ban terjedt el, de hatást gyakorolt szinte valamennyi európai o. és Latin-Amerika munkásmozg.-ra is.

direktórium ⟨lat. irányító testület⟩: 1. a francia forradalom alatt (1795—99) az államfői és végrehajtó hatalmat gyakorló öttagú testület. — 2. A magyar TK idején a helyi tanácsok vezető testülete, intéző bizottsága. Egyes helyeken maga a tanács viselte e nevet.

Di Vittorio, Giuseppe, álnéven Mario *Nicoletti* (1892. aug. 11.—1957. nov. 3.): olasz szegényparaszt, kommunista szakszervezeti vezető. 1908—23 az *Olasz Szocialista Párt* tagja, 1924 a „harmadik internacionalisták" csoportjának tagjaként lépett be az OKP-ba, a nemzeti parasztszövetség titkára. A fasiszta hatóságok távollétében 12 évi börtönre ítélték. 1930— az OKP KB és PB tagja. Részt vett a spanyol szabadságharcban, a *nemzetközi brigádok* egyik szervezője, a 11. brigád pol. biztosa volt. Párizsi antifasiszta tevékenysége közben a német megszálló hatóságok elfogták és átadták az olasz fasisztáknak. 1943-ban kiszabadult, az ellenállást szervezte. 1944-ben részt vett az *Olasz Általános Munkaszövetség* létrehozásában, 1945-ben főtitkára. 1945— az SZVSZ alelnöke, 1949— haláláig elnöke. — *Irod.: Róbert László:* Peppino. 1958. 55 old.

Dixon, Richard (1905. máj. 26.—): ausztráliai munkás, kommunista. 1928— a KP, 1929— a KB, PB és a Titkárság tagja. 1937—48 szervező titkár, ill. főtitkárh. 1933—48 a Communist Review (Kommunista Szemle) szerk.-je. 1948—72 a KP elnöke, majd betegsége miatt lemondott. Írásai jelentek meg Ausztrália munkásmozgalmáról.

Dobi István (Szőny, 1898. dec. 31.—Bp., 1968. nov. 24.): mezőgazdasági munkás, kisgazdapárti, majd kommunista. Gyermekkorától napszámosként dolgozott, a TK idején vöröskatona. 1936 — a Független Kisgazdapárt tagja s a párt agrárpol. szárnyának vezetője. 1943— a Parasztszövetségen belül megalakult földmunkás szakosztály elnöke és az ellenállási mozg. aktív résztvevője. A felszab. után a Független Kisgazdapártban vezető tisztséget töltött be, 1947. máj.— a párt elnöke. 1945— parl.-i képviselő, tárcanélküli, majd államminiszter, 1948— földművelésügyi miniszter. 1949—52. aug.-ig a Minisztertanács elnöke, 1952—67 a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke. Az 1956. évi ellenforr. napjaiban fellépett a munkáshatalom védelmében. 1959-ben belépett az MSZMP-be, s a KB tagja lett. A *Hazafias Népfront* Országos Tanácsának alelnöke. 1967. ápr.-ban nyugdíjba vonult. 1968. jan.—haláláig az Orsz. Szövetkezeti Tanács elnöke. 1961-ben Lenin-Békedíjjal tüntették ki. — *M.:* A parasztság jövője a szövetkezet. 2. kiad. 1955. 161 old. — Szocialista mezőgazdaság — gazdag parasztélet. 1958. 240 old. — Vallomás és történelem. (Önéletrajz.) 1—2. köt. 1962.

Dobroljubov, Nyikolaj Alekszandrovics (1836. jan. 24. [febr. 5.]—1861. nov. 17. [29.]): orosz író, materialista filozófus, forradalmi demokrata. A pétervári főiskola diákjaként forr. propagandát folytatott, titkos kört vezetett és a Szluhi (Hírek) c. illeg. lapot adta ki. 1857— a Ny. G. *Csernisevszkij* és Ny. A. Nyekraszov által szerk. Szovremennyik (Kortárs) c. folyóirat munkatársa, a forr. dem. mozg. egyik legjelentősebb alakja. Materialista szemléletet tükröző műveiben az önkényuralom megdöntésére hivatott parasztforr. eszméjét propagálta. — *M.:* Három tanulmány. (Mi az oblomovság? — Mikor jön el az igazi nap? — Fénysugár a sötétség birodalmában.) (Utószót írta: Lukács György.) 1972. 289 old.

dogmatizmus ⟨gör. dogma, „tantétel, merev hittétel" szóból⟩: olyan szemléleti mód, amely nézeteinek összességét megváltoztathatatlan, örök érvényű tételeken alapulónak hirdeti. Minthogy az ilyen felfogás a modern tudomány és különösen a tudományos szoc. lényegével ellenkezik, a *marxizmus—leninizmus* álláspontján levők közül nyíltan senki nem vallja magát a ~ hívének. A munkásmozg.-ban a ~ a szakadatlanul változó valóság tanulmányozásának elhanyagolásában, a változások fel nem ismerésében vagy lebecsülésében, önmagukban helyes tételek történelmietlen, az adott helyzet elemzése nélkül való alkalmazásában jelentkezik. A marxizmus—leninizmus klasszikusai, legjobb képviselői, tevékenységük jelentős részét fordították a nézetek megcsontosodása elleni eszmei harcra. E harc sikere gyakran a mozg. létkérdésévé vált. (A szoc. forr. győzelmének lehetősége a viszonylag elmaradott országokban; *új gazdasági politika;* fasizmus elleni összefogás stb.) A ~ jelentkezhet mind jobboldali, mind „baloldali" nézetekben. Kialakulását bizonyos körülmények: a mozg. nehéz ,elszige-

telt helyzete, a tömegkapcsolatok hiánya elősegíthetik, de eluralkodása szubjektív tényezőkön múlik: tapasztalatlanság, az elméleti felkészültség gyengesége, a vezetők túlzott magabiztossága a sikerek nyomán, az elért eredmények túlértékelése, a kívánságok és a valóság összekeverése (voluntarizmus), a hatalomhoz való ragaszkodás stb. — Mind a jobb-, mind a „baloldali" ~ a marxizmus—leninizmus eltorzításához, annak forr. tartalmával való objektív szembefordításhoz vezet és súlyos károkat okoz. A ~ együtt jár a más nézeten levőkkel szembeni türelmetlenséggel, meggyőzés helyett az utasításos, adminisztratív módszerek elterjedésével. Meggátolja olyan rétegeknek a KP-hez való közeledését, amelyek érdekei egyébként ezt indokolnák. A *személyi kultusz* körülményei különösen kedveztek a ~ terjedésének.

Doherty, John (1799—1854): angol gyapotgyári munkás, szakszervezeti vezető. 1816-tól a manchesteri gyapotfonók egyesületének titkára. 1830—40 az ír és angol munkásmozgalom egyik vezéralakja; fontos szerepet játszott az egyesülési és gyári törvényekért folytatott országos küzdelemben.

Doktor Sándor (Beregrákos, 1864. jan. 4.—Keszthely 1945. nov. 7.): orvos; kommunista. Részt vett a század eleji haladó mozgalmakban, az 1918. évi polg. dem. forr.-ban Pécs város Nemzeti Tanácsának elnökévé választották. 1919-ben csatlakozott a komm. mozg.-hoz. A szerb megszállás idején Pécsett a szociális és egészségügyi munkát irányította. 1921-ben, Jugoszláviába emigrált és bekapcsolódott az illeg. vajdasági komm. pártszervezet munkájába. 1941-ben a bevonuló magy. hatóságok letartóztatták és tízévi börtönre ítélték. A felszab. után közlekedési baleset áldozata lett.

Dolanc, Stane (1925. nov. 16.—): jugoszláv (szlovén) jogász, kommunista. 1944— a JKSZ tagja. Egyetemi évei után 1960-ig a jugoszláv néphads.-ben dolgozott. 1960—69 a JKSZ KB-jának munkatársa, majd a szlovén KP KB titkára. 1969— a JKSZ Elnökségének és Végrehajtó Irodájának tagja, 1972— titkára. J. *Tito* pártelnök mellett igen fontos szerepet játszik a JKSZ társadalmi pol. szerepének megszilárdításában.

Dolanský, Jaromír (1895. febr. 25.—): cseh jogász, kommunista. 1922— a CSKP tagja, 1929 a CSKP KB tagja, 1930 a Nemzetközi Általános Szakszervezetek Szövetségének *(vörös szakszervezetek)* egyik vezetője volt. A náci megszállás alatt börtönben, ill. a mauthauseni koncentrációs táborban volt. 1946— a KB elnökségének tagja, 1951—63 miniszterelnökh.

Dolgozó Ifjúság Szövetsége, *DISZ:* az MDP vezetésével működő ifjúsági tömegszervezet 1950—1956. A MINSZ által összefogott ifj. rétegszervezetekből alakult 1950. jún.-ban. A 14—26 éves munkás-, paraszt-, értelmiségi és diákifjúságot tömörítette egységes szervezetbe. Tevékenységében a szoc. építő munkában elért eredmények mellett a *személyi kultusz*ból eredő torz vonások is érvényesültek. Taglétszáma 1955: 702 000; főtitkára Szücs Lajos, majd Dénes István, 1954— első titkára Szakali József; központi lapja a Szabad Ifjúság volt. Az 1956. évi ellenforr. idején keletkezett pol. zűrzavarban a ~ felbomlott.

Dolgozók Kollégiumainak Országos Szövetsége, *DOKOSZ:* az SZDP központi kollégiumi szervezete. A jobboldali szd. vezetők szorgalmazására vált ki 1947. szept.-ben a NÉKOSZ-ból és létrehozta saját kollégiumi hálózatát. Jelentős befolyást azonban nem tudott elérni a közép- és főiskolai diákok között. 1948. ápr.-ban újból egyesült a NÉKOSZ-szal.

Dolgozók Lapja: a KMP központi lapja, amely 1937. ápr.—1938. jún.-ig jelent meg Prágában, *Friss* I. szerkesztésében. A KI VII. kongr.-a pol. irányvonalát propagálva főként a *munkásegység,* a *munkás-paraszt szövetség,* a *népfront* és a nemzeti függetlenségért folyó harc problémáival foglalkozott. — *Irod.:* Dolgozók Lapja. A Kommunisták Magyarországi Pártja (a Komintern szekciója) központi lapja. (1937—1938.) (Összeáll. Friss Istvánné, Márton Lajosné.) 1955. 151 old.

Dolgozó Nép Haladó Pártja, *Anorthotikon Komma Ergazomenou Laou, AKEL:* ciprusi leg. marxista—leninista párt. 1941. ápr. 14-én alakult az angol hatóságok által illeg.-ba szorított Ciprusi KP (alakult: 1926. aug.) utódaként. A ~ létrejötte után a KP kimondta önfeloszlatását és tagjait a ~ban való tevékenykedésre szólította fel. 1941—44 tagságának nagy része az angol hadseregben harcolt a fasiszta Németo. ellen. 1953-i kongr.-án egyesített felszab. front létrehozását határozta el. 1955 az angol hatóságok betiltották, igen sok tagját és 135 vezetőjét letartóztatták. Az 1955—59-i fegyveres függetlenségi harcban a befolyása alatt álló tömegszervezetek tagságával együtt vett részt. 1960 ismét leg., a parlament 35, görög népességet illető mandátumából 5-öt kapott. Tevékenyen munkálkodik a ciprusi nemzetiségek (görögök, törökök) egyetértéséért, a szigetország felosztására vonatkozó imp. tervek ellenfele. 1968. jan.-i pártértekezletén hangsúlyozta, hogy a ciprusi probléma csak

„a független, szuverén, demilitarizált ciprusi állam" megvalósítása útján lehetséges. Az 1970. júl.-i választásokon 9 mandátummal a második legnagyobb párt. Az 1974. júl.-i puccs és idegen katonai beavatkozás idején állást foglalt a V. Makariosz-kormány helyreállításáért, az el nem kötelezettségi pol. fenntartásáért, az idegen katonai erők kivonásáért. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásán* (1960, 1969). Taglétszáma: 12 000 (1972). Főtitkára: E. *Papaioannu.* Napilapja a Haravghi (Hajnal) 14 000 példányban.

Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége, *DÉFOSZ:* a FÉKOSZ és UFOSZ egyesítésével létrehozott egységes tömegszervezet, amely 1948. dec. 18.—1952. jan. 19., a MEDOSZ megalakulásáig működött. Tagjai a mezőgazd.-ban dolgozó bérmunkások és azok a parasztok voltak, akik földjüket teljesen vagy túlnyomórészt maguk művelték meg. A ~ben a munkásvezetés biztosítására külön munkástagozat alakult, amely szaksz. jogokkal rendelkezett és a SZOT irányításával szaksz. feladatokat végzett. A ~ tehát egyrészt a földmunkásság szaksz. hagyományainak folytatója, másrészt pedig a kis- és középparasztság gazd. és társadalmi szervezete volt. A mezőgazd. állami szektorában (a gépállomásokon, állami gazdaságokban, erdőgazdaságokban) 1949—50 fokozatosan létrejöttek a ~ üzemi bizottságai, az ipari üzemi szaksz. biz.-okéval lényegében azonos hatáskörrel. A ~nek 1950 végén már 3300 falusi és 1100 üzemi szerve működött. Sajtóorgánuma a *Szabad Föld* volt. Könyvtárakkal, tanfolyamok, iskolák szervezésével a falusi munkásság és a dolgozó parasztság tömegeinek szakmai és pol. ismereteit gazdagította.

dologház: a kapitalizmusban a szabadságvesztés büntetés végrehajtására létesített börtönszerű intézmény volt, ahol a visszaeső bűntettesek, csavargók, koldusok, közveszélyes munkakerülők munkára szoktatásuk végett meghatározott munkakörben dolgoztak. Az első ~ak Angliában jöttek létre az 1834. évi angol szegénytörvény alapján. Később a kap. társadalom egyik jellegzetes intézménye lett világszerte. Mo.-on az 1830-as évek végétől létesítettek kényszerítő ~akat. Az 1913. évi XXI. tc. és az 1928. évi X. tc. mint büntetési nemet iktatta törvénybe, határozatlan időtartamra szólóan. (Az utóbbi tc. azonban kimondta, hogy a büntetés 5 évnél hosszabb nem lehet.) Szoc. jogrendszerünk a ~-büntetést nem ismeri.

Dominikai Kommunista Párt, *Partido Comunista Dominicano:* alakult 1942-ben illeg.-an (1946—1965. aug. Dominikai Népi Szocialista Párt néven működött). 1946—47 félleg., azelőtt és azóta a legszigorúbban illeg. Egyik alapítóját és tikárát, F. Valdest, R. Trujillo diktatúrája idején (1950) meggyilkolták. Az 1959. jún. 14-i fegyveres felkelésben a KB 11 tagja elesett. 1963-ban támogatta J. Bosch liberális kormányzását és 1965. ápr.-ban az ennek visszaállítására törekvő népi felkelést. A komm. mozgalom nem egységes, több a ~tal és egymással is szemben álló párt és csoport működik. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969), az 1969-es tanácskozáson nem írta alá a fő dokumentumot. Főtitkára Narciso Isa Conde. Taglétszám: nincs adat, illeg. lapja az El Popular (Néplap).

Dominikai Köztársaság munkásmozgalma: Imperialistaellenes talajon az 1920-as években komm. csoportok létesültek. Az 1920-ban megalakult Dominikai Munkásszövetséget (Confederación de Trabajadores Dominicanos) R. Trujillo diktátor állami ellenőrzés alá vonta. 1939-ben a spanyol polgárháború menekültjeivel erősödött a ~. 1944—47 némi mozgási szabadsághoz jutott, majd a *Dominikai Kommunista Párt*ot és minden más dem. szervezetet betiltottak. Az 50-es 60-as években fellendült a sztrájk- és diktatúraellenes mozg. (1954-ben nagy cukoripari sztrájk, 1956— évenként ismétlődő fegyveres megmozdulások.) R. Trujillo meggyilkolása (1961) után a Juan Bosch liberális burzsoá kormánya idején (1963. febr.—szept.) ~ leg. lehetőségei kiszélesedtek, de az 1963. szept.-i reakciós katonai puccs elfojtotta ezt a folyamatot. Az 1963 végén fegyveres harcot kezdeményező *Június 14—i Politikai Tömörülés*t kegyetlenül üldözik, a gerillaharcot, melyet a KP egyes erői is támogattak, egy hónap alatt szétverték. 1964. máj. egy nagy erejű sztrájkmozg. által elindított forr. fellendülés a hads. dem. erőire is átsugárzik: 1965. ápr.-ban a munkásmozg. és a haladó tisztek szövetsége visszaállította a dem. kormányzást, ám az USA intervenciója a reakciós erőket tartotta a hatalomban. A leg. szaksz. mozg. a kormány ellenőrzése alatt áll.

Domokos József (Békéscsaba, 1890. okt. 25.—): jogász; szociáldemokrata, majd kommunista. 1912-ben lépett be az MSZDP-be, 1918-ban a békéscsabai Nemzeti Tanács és a helyi szd. vezetőség tagja. A TK idején tagja a munkástanácsnak, küldött az egyesült párt kongr.-án. A proletárdiktatúra megdöntése után romániai, majd ausztriai *emigráció*ban élt, a Bécsi Magyar Újság munkatársa volt. 1925-ben hazatért, 1927— egyik szervezője, majd alapítója és vezetőségi tagja a Szoc. Jogászok Szervezetének.

1931— a szaksz. ellenzékben tevékenykedett, 1934— a KMP ügyvédjeként számos perben hatásosan védte a bíróság elé állított komm.-kat. 1940— a bőrmunkás szaksz. ügyvédje. 1944. márc.-ban Mauthausenbe deportálták. 1945—49 legfőbb államügyész, 1949—53 a Legfelsőbb Ügyészség vezetője. 1954—58 a Legfelsőbb Bíróság elnökeként a *koncepciós perek*ben elítéltek rehabilitációjának egyik vezetője. Nyugalomba vonulása (1958) óta történetírói tevékenységet folytat. — *M.*: „...Emlékezz, proletár!" Sallai Imre és Fürst Sándor pere. 1962. 307 old. — Áchim L. András. 1971. 350 old.

Donáth Ferenc (Jászárokszállás, 1913. szept. 5.—): jogász; kommunista. 1932-ben kapcsolódott be a komm. diákmozg.-ba, 1934-ben belépett a KMP-be és tagja lett az egyetemi *Tandíjreform Bizottság*nak. Részt vett az antifasiszta egyetemi és értelmiségi mozg.-ban. 1936— a *Márciusi Front* egyik szervezője, majd a *Szabad Szó* munkatársa. A *Békepárt* KB-jának tagja volt. A felszab. után fontos párt- és állami tisztségeket töltött be. 1951-ben koholt vádak alapján bebörtönözték, később rehabilitálták. 1956-ban *Nagy* I. revizionista csoportjának tagja, 1958-ban az ellenforr.-ban játszott szerepe miatt elítélték. 1960— tud. munkakörben dolgozik. — *M.*: Demokratikus földreform Magyarországon. 1945—1947. 1969. 421 old.

Doriot, Jacques (1898. szept. 16.—1945. febr. 23.): francia kommunista, a kommunista mozgalom renegátja. 1915— az SFIO, majd 1920— az FKP tagja. Opportunista, frakciós tevékenységet folytatott a KP-ban és a KI-ben, ezért 1934 kizárták. Csatlakozott a francia fasiszta mozg.-hoz, 1936 létrehozta a fasiszta jellegű Francia Néppártot (Parti Populaire Français). A megszállás alatt megszervezte a kollaboráns Bolsevizmus-ellenes Francia Önkéntesek Légióját. 1944 Németo.-ba menekült, ahol egy bombatámadáskor halt meg.

Dorticos Torrado, Osvaldo (1919. ápr. 17.—): kubai jogász, kommunista. 1957—58 Cienfuegosban vezette a *Július 26. Mozgalm*at. Letartóztatták, majd 1958. dec.-ben Mexikóba emigrált. A forr. győzelme után hazatért. 1959. jan.—júl. igazságügyminiszter, 1959. júl.— a közt. elnöke, 1964— gazdaságügyi miniszter is. A *Kubai Kommunista Párt* PB-jének és Titkárságának tagja.

Dovcsák Antal (Bp., 1879. márc. 11.—Bécs, 1962): vasesztergályos; szociáldemokrata. Ifjúmunkás korában lépett be a szaksz.-be és az MSZDP-be. A századforduló után a Bp.-i Munkásbiztosító Pénztár tisztviselője. 1911-ben a Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége elnökévé választották. A TK-ban szocializálási *népbiztos*, majd a *Forradalmi Kormányzótanács* h. elnöke. Ennek ellenére a proletárdiktatúra jobboldali ellenzékéhez tartozott. A *Peidl*-kormányban iparügyi- és kereskedelmi miniszter. Az ellenforr. bíróság életfogytiglani fegyházra ítélte, de a *fogolycsere-akció* keretében 1922-ben a SZU-ba került. Itt esztergályosként, majd üzemvezetőként dolgozott. 1924-ben eltávozott a SZU-ból és Bécsben telepedett le. Az osztrák vas- és fémmunkás-szaksz. tisztviselőjeként dolgozott és a magy. szd. emigránsok *„Világosság" csoport*jának elnöke lett. Az Anschluss után Csehszlovákiába menekült, majd a II. vh. után ismét Bécsben élt. Ezután pol. tevékenységet már nem folytatott.

Dögei Imre (Törökszentmiklós, 1912. jún. 24.— Bp., 1964. jan. 16.): földműves, gyári munkás; kommunista. A felszab. után Törökszentmiklóson megalakította az MKP helyi szervezetét. 1946-ban az MKP Szolnok megyei pb.-jének tagja, majd az UFOSZ főtitkára, később a DÉFOSZ ügyvezető elnöke. 1946— az MKP KV-jének póttagja, majd 1956—60 az MDP KV-jének, az MSZMP KB-jának tagja. 1956—60 földművelésügyi miniszter, majd diplomáciai beosztásban dolgozott. Szektás nézetei és pártellenes tevékenysége miatt az MSZMP KB-ja 1960. máj.-ban kizárta a KB-ból, a KEB pedig 1962. márc.-ban kizárta az MSZMP tagjai sorából.

Dragojcseva, Cola (1898. aug. 18.—): bolgár pedagógus, kommunista. Nemzetközi Leninbékedíjas (1972). 1919— a BKP tagja. A *szeptemberi felkelés*ben való részvétele miatt 15 évre, 1925-ben halálra ítélték. 1932-ben amnesztiával szabadult, 1933—37 a moszkvai Nemzetközi Lenin Iskolán tanult. 1937— a KB, 1940— a PB tagja és a KB szervezőtitkára. 1944. szept. 9.— a *Hazafias Front* főtitkára, a nőszövetségben és különböző miniszteri posztokon dolgozott, legutóbb 1967-ig a Hazafias Front alelnöke.

Drahos Lajos (Budafok, 1895. márc. 7.—): lakatosmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1913-ban lépett be a Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségébe, s 1915— bizalmi tisztséget töltött be. A TK idején vöröskatona. 1926—38 a szaksz. csepeli szervező biz.-ának tagja. Több ízben rendőri felügyelet alatt állt, 1944 végén a csepeli ellenállási mozg.-at irányító 13-as bizottság tagja. 1945. jan.—1950 a csepeli WM üzemi biz.-ának elnöke. 1945 elejétől 1951-ig nemzetgyűlési, majd ogy.-i képviselő. 1946 őszétől az MKP KV póttagja, 1948— az MDP

KV tagja. 1950—51 az ogy. elnöke. 1951. máj.— 1955. a varsói magy. követség vezetője. 1955— 59 a SZOT tagja, a *Vas- Fém- és Villamosenergiaipari Dolgozók Szakszervezet*ének alelnöke volt.

Drahovszky Antal (Bp., 1876. dec. 27.—?): rézesztergályos; szociáldemokrata. 1896— vett részt a munkásmozg.-ban, a századforduló után az esztergályos szakegylet elnöke. A Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének megalakulása idején agitációt folytatott azért, hogy az esztergályos szakegylet is csatlakozzék a szövetséghez. 1904-ben a *Szakszervezeti Tanács* VB-jének tagjává választották. 1905— — a csatlakozástól — a szövetség tisztviselője, a Vas- és Fémmunkások Lapja rendszeres cikkírója. A 20-as évek közepén csatlakozott a *Hackspacher*-féle kiválási mozg.-hoz, és a kivált esztergályosok szövetségének vezetőségi tagja lett. 1930-ban visszatért a Szövetségbe, de a mozg. vezetésében ezután már nem volt szerepe.

Drapeau Rouge, Le (Vörös Zászló): *Belgium Kommunista Párt*jának francia nyelvű központi lapja. 1921. okt.— kétszer havonta, 1924—29 napilapként, majd ismét kétszer havonta jelent meg. 1936—40 La Voix du Peuple (A nép hangja) címen adták ki. A megszállás idején illeg., 1942. nov. 7-én 140 000 példányos különszám jelent meg. 1945—66 napilap, 1966—73 hetilap, 1974. jan. 1— újra napilap. Példányszám: 20 000. Pol. igazgatója Claude Renard. Flamand nyelvű testvér-hetilapja De Rode Vaan (Vörös Zászló), pol. igazgatója Jan Debrouwere. Példányszám; 10 000.

Drees, Willem (1886. júl. 5.—): holland köztisztviselő, szociáldemokrata. 1919— a HSZDMP, 1927— vezetőségének tagja, 1933— az alsóházban képviselő. Részt vett az antifasiszta ellenállásban; az ellenállási szervezet KB-jának elnöke. 1945—48 népjóléti miniszter. 1948—58 megszakításokkal miniszterelnök; kormányzata alatt lett Hollandia a NATO alapító tagja.

Dreiser, Theodore (1871. aug. 27.—1945. dec. 28.): amerikai író, a kommunista mozgalom szimpatizánsa. Az amerikai irodalom jelentős alakja, a baloldali mozgalmak támogatója, a szovjet állam lelkes propagandistája. 1930-ban állást foglal a KP programja mellett, 1931-ben kiállt a sztrájkoló bányászok védelmében. Jelentős szerepet vállalt az amszterdami háborúellenes kongr. (l. *Amszterdam—Pleyel-mozgalom*) előkészítésében, a Spanyol Köztársaság védelmében. 1945-ben röviddel halála előtt belépett az *Egyesült Államok Kommunista Pártj*ába. — *M.:* A dollár uralma alatt. 1951. 176 old. — Író lettem Amerikában. Válogatott önéletrajzi írásai és levelei. 1966. 325 old. *Irod.: Bizám Lenke:* Theodore Dreiser. 1963. 164 old.

Dronke, Ernst (1822. aug. 17.—1891. febr. 3.): német jogász, író és publicista. A *Kommunisták Szövetségé*nek tagja. 1845 kiutasították Berlinből, majd Berlin c. könyve miatt várfogságra ítélték. 1848—49 egyik szerk.-je volt a *Neue Rheinische Zeitung*nak. A forr. leverése után előbb Svájcba, majd Angliába emigrált. A Kommunisták Szövetsége kettészakadásakor K. *Marx*hoz és F. *Engels*hez csatlakozott. Később visszavonult a pol. és mozgalmi élettől. Elbeszéléseiben az osztályellentéteket rajzolta meg éles vonalakkal, keményen bírálta kora társadalmát.

Drumaux, Marc (1922. máj. 10.—1972. nov. 15.): belga vasutas, kommunista. 1941 bekapcsolódott az antifasiszta ellenállási mozg.-ba, 1942— *Belgium Kommunista Pártj*ának tagja. A háború után a szoc. és komm. ifj. egységszervezet egyik vezetője. 1957— a KB, 1960— a PB tagja. 1961— parlamenti képviselő, 1963—66 a KB titkára, 1966—68 elnökh.-e, 1968. szept.—haláláig elnöke.

Dubček, Alexander (1921. nov. 27.—): szlovák géplakatos, párt- és állami vezető. 1939— az SZLKP tagja. Részt vett a *Szlovák Nemzeti Felkelés*ben. 1958— a CSKP KB tagja. 1963— 1968. jan. az SZLKP KB, majd 1968. jan.—1969. ápr. a CSKP KB első titkára. Súlyos felelősség terheli az 1968. jan. után bekövetkezett torzulásokért, a jobboldali és revizionista erők előretöréséért. 1969. ápr. leváltották, 1970. jún. kizárták a pártból.

Dubois, Stanisław (1901. jan. 9.—1942. aug. 21.): lengyel publicista, szocialista. 1918— az LSZP tagja, a munkáspártok egységfrontjának szószólója. 1928 parlamenti (szejm) képviselő. 1936— 1937 a Dziennik Popularny (Népújság) szerk.-je, 1939—40 a Barykad Wolności (A Szabadság Barikádja) c. illeg. lap alapítója és szerk.-je. Az LSZP balszárnyát képviselte. A Gestapo Auschwitzban meggyilkolta.

DuBois, William Edward Burghardt (1868. febr. 23.—1963. aug. 27.): amerikai néger történettudós, egyet. tanár. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1958). A pánafrikai mozg. egyik alapítója, az amerikai néger harcos mozgalmak kiemelkedő vezetője. Az 1909-ben általa alapított „Színesbőrűek haladását előmozdító országos szövetség" jelenleg is egyike a négerek polgárjogi mozgalmát szervező egyesüléseknek. 1950—1963—

a *Béke-Világtanács* tagja. 1962-ben belépett az *Egyesült Államok Kommunista Pártjá*ba. Ghanában halt meg. Számos könyvet írt a néger kérdésről és az amerikai munkásmozg.-ról. — *M.:* A fekete láng. Regénytrilógia. 1—3. rész. 1961—1963. *Irod.: Országh György:* „Keresni fogom az igazságot." W. E. Du-Bois professzor harcos élete. 1953. 39 old.

Dubreuilh, Louis (1862. márc. 18.—1924): francia történész, újságíró, szocialista. Az 1890-es évektől szoc. lapoknak dolgozott. 1904— a l'*Humanité* szerk.-i tagja, a pártvezetőség tagja, 1905— az SFIO egyik titkára. 1914 nacionalista, háborúpárti. 1918-ban leváltották a párttitkárságról.

Duclos, Jacques (1896. okt. 2.—1975. ápr. 25.): francia cukrászipari munkás, kommunista. 1921— az FKP, 1926— a KP KB tagja, parlamenti képviselő. 1931 a Pol. Iroda tagja és a párt titkára. Nagy szerepet játszott a frontharcosmozgalomban. A KI VII. kongr.-án beválasztották a KI VB-be. 1936—38 a képviselőház alelnöke. Mint a KP propagandamunkájának irányítója, a népfront egyik legbefolyásosabb vezetője. 1940-ben a 44 komm. képviselő perében távollétében 5 évi kényszermunkára ítélték. 1940. jún.-ban M. *Thorez*zel együtt felhívást adott ki a KP nevében az ellenállásra. A megszállás alatt az ellenállási mozg. egyik vezetője, az 1944. aug.-i párizsi felkelés szervezője. 1945—46 az alkotmányozó gyűlés alelnöke. 1946—58 a komm. parlamenti frakció vezetője. 1950—53 M. Thorez betegsége idején a KP főtitkára, 1952-ben Ridgway amerikai tábornok párizsi látogatása elleni tömeges tiltakozások miatt rövid időre letartóztatták. 1959— szenátor, a szenátus komm. csoportjának vezetője. Az 1969-i elnökválasztásokon az FKP jelöltje. A Democratie Nouvelle (Új demokrácia) c. lap pol. igazgatója. Rendkívül népszerű, kitűnő szónok, a KP álláspontjának harcos hirdetője volt. — *M.: Duclos, Jacques —Fréville, Jean:* Henri Barbusse. 1950. 63 old. — Írások a börtönből. Levelek és dokumentumok. 1952. 111 old. — A Párizsi Kommün. 1962. 307 old. — Harcaim, emlékeim. 1974. 699 old.

Duczynska Ilona (Mariaenzersdorf, Ausztria, 1897. márc. 11—): az 1919 előtti forradalmi ifjúsági mozgalom kiemelkedő harcosa, 1918—22. kommunista. Svájci diákként kapcsolódott be a szoc. mozg.-ba. Az I. vh. idején a *Galilei Kör* tagja, az illeg. antimilitarista tevékenység egyik kezdeményezője és vezetője. 1918-ban letartóztatták és az ún. *Galilei-per*ben 2 évi börtönre ítélték. Az 1918. évi polg. dem. forr. szabadította ki. 1918— tagja a KMP-nek. A TK idején a Külügyi Népbiztosság munkatársa, a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* tagja. A TK megdöntése után Bécsbe emigrált, szervezeti kapcsolata a KMP-vel 1922-ben megszűnt. 1927-ben *Ausztria Szocialista Pártja* bécsi szervezetében baloldali ellenzéket szervezett. Az 1934-ben betiltott *Köztársasági Védőszövetség* szervezetére alapozott illeg. Autonóm Védőszövetség rádióadóját szervezte, majd a Szövetség VB-jének tagja. 1936-ban Angliába emigrált, majd 1950-ben férjével, *Polányi* K.-lyal együtt Kanadába költözött. Történetírói munkásságot folytat.

Dukesz Artúr (Gyöngyös, 1892—Krasznojarszk, 1919. aug. 1.): jogász; kommunista. Az I. vh. előtt a *Galilei Kör* egyik titkára. A háborúban orosz fogságba került és 1918—19 a krasznojarszki forr. érzelmű magy. hadifoglyok egyik vezetője lett. 1919 őszén a várost megszálló kolcsakisták — illeg. bolsevik tevékenység miatt — kivégezték.

Duncker, Hermann (1894. máj. 24.—1960. jún. 22.): német közgazdász, kommunista. 1903— a R. *Luxemburg*, F. *Mehring* vezette Leipziger Volkszeitung (Lipcsei Népújság) szerk.-ében dolgozott. 1907— az SPD első „vándoroktatója": tanfolyamokat tartott a tudományos szoc.-ról. 1914— a szociálsovinisztákkal szembeforduló baloldal tagja. Egyik megalapítója a *Spartakus Szövetség*nek, a *Die Rote Fahne*nak és a KP-nak, a KP első, 12 tagú KB-jába választották. Az ideológiai munka ismert vezetője. A fasiszták bebörtönözték, onnan kiszabadulva emigrált. A felszab. után a rostocki egyetem dékánja, majd haláláig a bernaui szaksz. főiskola igazgatója.

Dupont, Eugène (1831—1881): francia hangszerkészítő, szocialista. Részt vett az 1848. *júniusi felkelés*ben, majd Londonba emigrált. 1864—72 az I. Int. Főtanácsának tagja, francia levelező titkár (1865—71). Az I. Int. kongr.-ain a marxista irányzat egyik befolyásos képviselője, K. *Marx* személyes barátja. 1874-ben kivándorolt az USA-ba.

Durruti, Buenaventura (1896—1936. nov. 20.): spanyol gépész, anarchista. 1917 után egy ideig francia emigrációban, majd a barcelonai anarchisták legendás hírű vezetője. Többször letartóztatták, halálra is ítélték. A *spanyol szabadságharc* kezdetén az anarchista milíciák szervezője, az SKP-val, a népfront pártjaival való együttműködés híve. 1936. nov.-ben a Madrid körül folyó harcokban esett el.

Dutt, Rajani Palme (1896. jún. 19.—1974. dec. 20.): indiai származású angol publicista, kom-

munista. B. *Webb* és S. J. *Webb* tanítványa. 1914—20 a *Független Munkáspárt* tagja. 1920 a *Munkás Párt* kutatási központjának nemzetközi részlegét vezette. 1921 önálló elméleti folyóiratot adott ki (Labour Monthly — Munkásfolyóirat), 1921 a Független Munkáspárt baloldali csoportja élén belépett *Nagy-Britannia Kommunista Pártjá*ba. 1922— a KP KB tagja. 1925 a 12 letartóztatott és elítélt komm. vezető egyike. A KI VII. kongr.-a a VB póttagjává választotta. 1936—38 a KP központi lapját, a *Daily Worker*t (Munkás napilap) szerk. 1940—69 a KP PB-tagja. — *M.:* Merre tart India? 1951. 649 old. — Válságban Nagy-Britannia és a brit imperializmus. 1954. 560 old. — Korunk történelmi problémái. 1964. 191. —Az Internacionálé. 1966. 397 old.

Duval, Émile Victor (1840. nov. 27.—1871. ápr. 4.): francia öntőmunkás, szocialista. Az I. Int. párizsi szekciói föderális tanácsának tagja, majd titkára; később az öntőmunkás-szaksz. elnöke. A *Párizsi Kommün* egyik katonai vezetője, blanquista. A Kommün VB és a hadügyi biz. tagja. Az ápr.-i támadás egyik katonai vezetője. Fogságba esett, kivégezték.

Dzerzsinszkij, Feliksz Edmundovics, eredetileg *Dzierżyński* (1877. aug. 20. [szept. 11.]—1926. júl. 20.): lengyel, ill. szovjet hivatásos forradalmár, kommunista. 1894-ben kapcsolódott be a litvániai szd. mozg.-ba. 1899— a *Lengyel Királyság és Litvánia Szociáldemokráciájá*nak egyik vezetője. Az 1905—07-i forr. idején a lengyelo.-i forr. harcok egyik irányítója. 1906— az OSZDMP KB tagja. 1912-ben letartóztatták. Az 1917. febr.-i forr. szabadította ki a börtönből. Mint a fegyveres felkelés egyik megszervezőjének, a Forr. Katonai Biz. tagjának nagy szerepe volt a NOSZF győzelmében. A pétervári Szovjet VB tagja, 1917. dec.-ben az állambiztonsági biz. (Cseka) vezetője. 1917—26 az SZKP KB tagja. 1918-ban egy ideig ellenezte a breszti béke megkötését. 1921-ben közlekedésügyi és belügyi népbiztos, 1924— a Legfelső Népgazdasági Tanács elnöke. A szovjet iparosítás egyik kiváló szervezője. — *M.:* Válogatott cikkek és beszédek. 1908—1926. 1951. 390 old. *Irod.: Zubov, N. I.:* Felix Dzerzsinszkij. 1972. 299 old.

Dzodze, Koci: *Xoxe,* Koci

E

Eberlein, Max Albert *Hugo* (1887. máj. 4.—1944. jan. 12.): német nyomdász, kommunista. 1914— fellépett a soviniszta pol. ellen. 1915 letartóztatták. Vezető szerepe volt az *Internacionálé-csoport* és a Spartakus-csoport, majd a *Spartakus Szövetség* munkájában. Az 1918-i letartóztatások idején az illeg. munka egyik újjászervezője. A Spartakus Szövetség ügyvezetője. Az NKP megalakulásánál a 12 tagú KB tagja, részt vett a KI alapító kongr.-án, majd további kongr.-ain. 1935— a KI Nemzetközi Ellenőrző Biz.-ának tagja.

Ebert, Friedrich, id. (1871. febr. 4.—1925. febr. 28.): német szíjgyártó, szociáldemokrata. 1905— az SPD tagja, 1912—18 parlamenti képviselő. 1913—19 az SPD elnöke. A *novemberi forradalmat* ellenszenvvel fogadta. Császári tábornokokkal kötött paktumokat (pl. az Ebert—Groener-megállapodás) a forr. munkásmegmozdulások elfojtására. 1919—25 a német közt. első elnöke. Tevékenységével hozzájárult a reakció megerősödéséhez.

Ebert, Friedrich, ifj. (1894. szept. 12.—): német nyomdász, szociáldemokrata, majd kommunista. 1913— az SPD tagja, F. *Ebert* (id.) fia. 1919—33 szerk. és főszerk. szd. lapoknál. 1928—33 parlamenti képviselő. 1933-ban a fasiszták koncentrációs táborba zárták. 1945— nagy része volt a két munkáspárt egyesítésében. Az egyesülés óta az NSZEP KB és 1949— a PB tagja. 1948—67 Nagy-Berlin főpolgármestere, 1950—58 a Német—Szovjet Baráti Társaság elnöke. 1960— az NDK államtanácsának tagja, 1971— elnökhelyettese.

Eccarius, Johann Georg (1818. aug. 23.—1889. márc.): német szabó, szocialista. A londoni *Német Munkásművelődési Egylet*ben, a Komm. Levelező Biz.-okban jelentős szerepet vállalt. Az *Igazak Szövetsége* és a *Kommunisták Szövetsége* vezetőségi tagja, 1850 a *Neue Rheinische Zeitung* munkatársa. Az I. Int. egyik megalapítója, 1864—72 a Főtanács tagja, 1867—71 titkára, 1870—72 Amerika ügyeivel megbízott titkára. Élete végén az angol trade-unionista (szakszervezeti) mozg.-hoz csatlakozott.

Ecuador Forradalmi Szocialista Pártja, *Partido Socialista Revolucionario del Ecuador:* 1960-ban alakult ecuadori baloldali szocialista párt. 1966-ig együttműködött Ecuador *Kommunista Pártjá*val. Síkraszáll a dolgozók jogaiért, az agrárreformért és a monopóliumok elleni forr. harcért, aktívan részt vesz az Ecuadori Munkásszövetség (CTE) tevékenységében. 1963—66 illeg. Taglétszám: nincs adat, főtitkár Jorge Reynolds.

Ecuador Kommunista Pártja, *Partido Comunista del Ecuador:* Az 1926. máj. 23-án megalakult komm. irányzatú Ecuadori Szocialista Párt (Partido Socialista Ecuatoriano) 1928-ban bejelentette csatlakozását a KI-hoz, majd 1931-ben felvette a ~ nevet. Az 1944-i imp.- és oligarchia-ellenes népi felkelésben való részvétele nyomán rövid ideig részt vett a kormányban és 13 parlamenti képviselője volt. A fellendülést a reakció véres terrorja törte meg. ~ kezdeményezésére megalakult a népi akciófront (1956), amely magába foglalta az összes dem. szervezetet. Az 1962 tartott VII., első leg. kongr.-án elfogadott új program meghatározza a párt feladatait a nemzeti felszabadító forr.-ban (agrárreform, külföldi vállalatok államosítása, dem. jogok biztosítása stb.). 1963-ban szakadás történt: Kína-barát párhuzamos KP alakult. Az 1963. júl. 11-én hatalomra jutott katonai junta betiltotta, vezetőit letartóztatták, 1966. márc.— újra leg.; 1968. aug.-i VIII. kongr.-a megerősítette a nemzeti összefogásra irányuló korábbi pol.-t. Az 1972. febr. 15-én hatalomra került katonai kormány pozitív intézkedéseit támogatja (olajkoncessziók korlátozása, felségvizek 200 mérföldre való kiterjesztése, szoc. országokkal való gazd. és pol. kapcsolatok szilárdítása), következetlenségeit bírálja (beígért földreform elmaradása). 1973. nov.-i IX. kongr.-a nemzeti és dem. összefogás tartalmát képező antiimp. és szociális programot dolgozta ki. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozás*ain (1957, 1960, 1969). Taglétszáma 3000, főtitkára P. A. *Saad*, lapja: az El Pueblo (A nép), hetenként kétszer.

Ecuador munkásmozgalma: Később bontakozott ki, mint a legtöbb latin-amerikai országban,

1909. aug. tartották az első munkáskongr.-t. Az üldöztetés miatt csak az 1944. júl. 9-i népi felkelés után alakulhatott orsz. szaksz. központ: az Ecuadori Munkásszövetség (Confederación de Trabajadores Ecuatorianos, CTE), melyet eleven kapcsolat fűzött a CTAL-hoz, majd az SZVSZ-hez csatlakozott. A CTE létrehozásában mind Ecuador Szoc. Pártja, mind *Ecuador Kommunista Pártja* tevékeny szerepet játszott. Mindkét munkáspárt rövid időre bekerült a kormányba és a parlamentbe. A reakció évei után a CTE által szervezett sztrájkok és demonstrációk, valamint az 1960-ban az SZP-ből kivált *Ecuador Forradalmi Szocialista Pártja* akciói is számottevő szerepet játszottak Carlos Julio Arosemena haladó rendszerének hatalomra juttatásában. Az 1963—66 hatalmon volt reakciós katonai junta a CTE-t betiltotta, 500 munkásmozg. vezetőt letartóztattak. A polgári kormányzásra való visszatérés után (1966—), a munkásmozg. újra leg. Az 1972. febr.-i katonai hatalomátvétellel hatalomra került, magát nacionalistának és forradalminak nevező junta pozitív imp. ellenes lépéseiben maga mögött tudja ~t. Legnagyobb szaksz. központja a CTE, taglétszáma kb. 80 000, főtitkára Leonidas Córdova, az SZVSZ tagszervezete. Másik jelentős központ a Keresztény Dolgozók Szövetsége 80 000 taggal, a *Munka Világszövetsége* tagszervezete.

Egyenlők Társasága, *Société des Égaux:* francia utópista forr. összeesküvő társaság. A jakobinus diktatúra bukása (1794) után alakult és vezetője, F.-N. *Babeuf* kivégzéséig (1797) működött. Sikeres összeesküvésekből születő forr. dikt.-val kívánta megteremteni a vagyonközösség pol. előfeltételeit. Egyenlőséget hirdetett a termelésben és az elosztásban. Ezek a primitív kommunisztikus elképzelések hatottak a *blanquizmus*ban, illetőleg a — főleg párizsi — munkásegyletekben. A 19. sz. 40-es éveinek végétől a babouvizmus megszűnik mint önálló forr. áramlat.

Egyesült Államok — Szociáldemokraták, *Social Democrats — USA:* az 1901-ben alakult Szocialista Párt neve 1972. dec. óta. L. *Szocialista Párt.*

Egyesült Államok Kommunista Pártja, *The Communist Party of the United States:* (1924—30 Amerikai Munkás [Kommunista] Párt — American Workers [Communist] Party néven működött). 1919. szept. 1-én két KP jött létre a *Szocialista Párt* baloldalából, az egyik 58 000 taggal Ch. *Ruthenberg*, a másik 10 000 taggal, Alfred Wagenknecht és J. *Reed* vezetésével. 1921. máj.-ban egyesültek. A félleg. helyzetben levő és erősen elszigetelt KP legalizálásáért és tömegbázisának kiterjesztéséért folytatott harcban fontos lépés volt 1921. dec.-ben az Amerikai Munkáspárt (American Workers Party) létrehozása. A párt alapszabálya kiemelte a szaksz. munka fontosságát és azt, hogy a szoc.-ért folyó harcot össze kell kapcsolni a mindennapos gazd. és pol. követelésekért, a négerek egyenjogúsításáért folyó küzdelemmel, követelte a SZU elismerését. Vezetőjéül Ch. Ruthenberget, az ~ titkárát választotta. 1923. ápr.-ban az ~ csatlakozott az Amerikai Munkáspárthoz. A megerősödött párt sorra alakította szervezeteit, 1927-ben Ruthenberg halála után J. *Lovestone* került az ~ élére, melyet a frakcióharc pár évig valósággal megbénított. 1928-ban a trockistákat, 1929-ben pedig az „amerikai kivételesség" és az osztályegyüttműködés szószólóját, Lovestone-t és követőit kizárták; a KB elnöke W. Z. *Foster*, főtitkára E. *Browder* lett. 1929—33 a párt vezette Szakszervezeti Egységliga (1929. szept. 1-én jött létre az 1920-ban alakult Szakszervezeti Propagandaligából) nagy szerepet játszott a munkanélküliek mozgalmában. Az ~ jelentősen növelte tömegbefolyását, egyik élharcosa a munkanélküliek biztosításáért és a farmerek adósságai visszafizetésének haladékáért folytatott harcának, a leszerelt katonák követeléseinek *(Bonus-menet)*, a négerek mozgalmainak *(Scottsboro-per)*. Új tömegszervezeteket hozott létre (*Országos Munkanélküli Tanács*, Farmerek Országos Akcióbizottsága, Amerikai Írók Kongresszusa, Amerikai Művészek Kongresszusa, Amerikai Háború- és Fasizmusellenes Liga stb.). Az ~ támogatta a CIO szervezését és megalakulását. A *spanyol szabadságharc*ban mintegy 3000 amerikai antifasiszta küzdött a Lincoln-brigádban. A II. vh. előtt és alatt küzdött a fasiszta csoportosulások ellen, a második front megnyitásáért, taglétszáma elérte a 85 ezret (1934: 15 000 tagja volt), a New York-i választásokon 2 komm.-t választottak be a városi tanácsba. A reakció támadása és Browder főtitkár nézetei az amerikai kap. „progresszív jellegéről", a munka és tőke együttműködésének szükségességéről 1944-ben az ~ önfeloszlatásához vezetett. 1945-ben a nemzetközi munkásmozg. segítségével újjászervezték az ~t, Browdert és híveit kizárták, 1946-tól az ~ főtitkára E. *Dennis*. A hidegháború és a monopoltőke ellen harcoló ~nak súlyos üldözést kellett kiállnia. 1948—56 18 per keretében több mint 180 komm. vezetőt tartóztattak le és ítéltek el a Smith-, a McCarran-, a Taft—Hartley-törvény alapján. E törvények a kommunizmust „nemzetközi összeesküvésnek", a komm.-kat „idegen állam ügynökeinek" minősítik, akiknek a hatóságnál regisztráltatniuk kell magukat és eltiltják őket a szaksz. tisztségviseléstől. 1957-ben John Gates és híveinek tevékenysége következtében (az

1956-i mo.-i ellenforr. értékelése, szovjetellenesség) az ~ taglétszáma 10 ezer alá csökkent. XVII. kongr.-án (1959) G. *Hallt* választották főtitkárnak, E. Dennis a KB elnöke lett, a kongr. után megkezdődött a párt konszolidációja, fokozatosan oldódott pol. elszigeteltsége. Elnöke 1961—66 E. G. *Flynn*, 1966— H. *Winston*. 1967-ben teljesen leg. lett. Az 1968. évi és az 1972. évi választásokon elnök és elnökjelöltet állított előbb Charlene Mitchell néger asszony, ill. Michael Zagarell, utóbb G. Hull és Jarvis Tyner személyében. Ezenkívül 1968-ban 2, 1972-ben 13 államban tudott jelölteket állítani. Számottevő szavazatmennyiséget nem szerzett. 1969. máj.-i XIX. kongr.-on elfogadott új programja fellép a szociális változásokért, a fajüldözés, a szegénység leküzdéséért, a háború ellen. 1972. febr.-i XX. kongr.-a főképpen azt vizsgálta, hogy a különféle hatalomellenes és általában baloldali mozgalmak hogyan mozgósíthatók a társadalom és hatalom válságainak megoldására (békemozg., az egyszerű szaksz. tagok és aktivisták mozg.-a, a feketék, mexikói amerikaiak, puerto ricóiak, indiánok felszabadító mozg.-a, a nők és fiatalok mozg.-a). Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásán* (1969). Taglétszáma kb. 15 000 (1971). Napilapja 1968. máj.—: Daily World (Világ) 55 000 példányban, 1924—57: Daily Worker (Munkás napilap), 1957—68 hetenként kétszer: The Worker (A munkás). Elméleti folyóirata a havonta megjelenő Political Affairs (Politikai Ügyek). — *Irod.: Foster, William Z.—Hall, Gus:* Az Amerikai Kommunista Párt harca a békéért. A XV. kongresszus anyagából. 1951. 156 old. — *Foster, William Z.:* Az Egyesült Államok Kommunista Pártjának története. 1953. 747 old.

Egyesült Államok munkásmozgalma: A modern munkásmozgalom az 1775—81. évi függetlenségi háború befejeződése után indult: az első szaksz.-et a philadelphiai csizmadiák hozták létre 1792-ben. A tömeges bevándorlás (1820—60: 5 millió) meggyorsította az ~nak fejlődését. 1833—37 mintegy 150 szaksz. működött 25 000 taggal (1854-ben taglétszámuk 200 000). Az első marxista szervezet a J. *Weydemeyer* és F. *Sorge* által 1852-ben kezdeményezett New York-i Proletárliga. Az 1857-i válság okozta hanyatlás után csak az 1857-ben létrejött New York-i Kommunista Klub folytatta tevékenységét. Az 1866-ban alakult Országos Munkásszervezet (National Labor Union) sikeresen hangolta össze a 8 órás munkanapért és a munkások országos szervezetének létrehozásáért folyó harcot. Vezetői (W. H. Sylvis, R. F. Trevellick) követelték a színes bőrűek felvételét is. Az I. Int. nagy jelentőséget tulajdonított az ~nak, szekciójaként jött létre 1868-ban New York Szocialista Pártja, amely csatlakozott az Országos Munkásszervezethez (1872-ben az I. Int.-nak további 30 szekciója alakult 5000 taggal). 1869-ben alakult s a 80-as években vált nagy jelentőségűvé a *Munka Lovagjainak Nemes Rendje*. Az 1873—78-i gazd. válság éveiben meggyengült a szaksz. mozg., növekedett a terror a sztrájkoló munkásokkal szemben. Philadelphiában jött létre 1876-ban a Munkások Pártja (1877— neve: *Szocialista Munkáspárt*). Az 1880-as években a kap. monopolista szakaszára való áttérés a munkásosztály rohamos növekedését (1880: 5,2 millió, 1900: 10,6 millió az ipari munkások száma), differenciálódását és életszínvonalának csökkenését eredményezte. 1880—86 több mint 4 ezer sztrájk folyt 1,5 millió résztvevővel, 1881-ben jött létre az Egyesült Államok és Kanada Szervezett Szakmáinak és Munkásszervezeteinek Szövetsége (1886-tól: *Amerikai Munkásszövetség;* AFL), amely 1884-es chicagói konferenciáján határozatot hozott, hogy 1886. máj. 1— a munkanapot nyolc órára kell korlátozni. Ezt követően Ira Steward és William H. Sylvis vezetésével országszerte nyolcórás munkanap-ligák alakultak. Az 1886. máj. 1-i sztrájkban 185 000 munkás vívta ki a 8 órás munkanapot. Ezt követték a *chicagói véres események* és a megtorlás. A ~ megerősödését jelezték az 1890-i, valamint az I. vh.-t megelőző nagy sztrájkok. A munkanélküliek megmozdulásaira erősen hatott az 1905-ben alakult *Világ Ipari Munkásai* (IWW) harcos szelleme. Több államban törvényesítették a 8 órás munkanapot, a gyermekmunka korlátozását, a minimális munkabért és az ipari baleseti kártérítést. Az ~nak a NOSZF hatására bekövetkezett fellendülésére (1919. évi acélipari sztrájk) válaszul a burzsoázia támadást indított a munkások és szervezetei ellen (sztrájktörők alkalmazása, az igazságügyminiszterről elnevezett, tömeges letartóztatásokra vezető *Palmer-féle razziák*, külföldi születésű munkásvezetők és komm.-k deportálása). Az 1901 óta fennállt, s az elnökválasztásokon harmadik erőként fellépő *Szocialista Párt*ból 1919. szept. 1-én kivált baloldal megalakította az *Egyesült Államok Kommunista Párt*ját. A KP kezdeményezésére 1920. nov. megalakult, a munkásokat az *iparági szervezkedés* elve alapján szervező Szakszervezeti Propagandaliga jelentős befolyásra tett szert. A reakció támadásának egyik világszerte nagy visszhangot kiváltó megnyilvánulása volt a T. *Mooney* és W. Billings kiszabadításáért folyó tiltakozó mozg. és a *Sacco—Vanzetti-ügy*. A 20-as évek második felében a prosperitás örökkévalóságában bízó, a tétlenség és osztályegyüttműködés pol.-ját követő AFL taglétszáma visszaesett. Az 1929—33-i gazd. válság idején az ~ harcát a munkanélküliek tömeges megmozdulásai jelle-

mezték. A Szakszervezeti Propagandaligából 1929 őszén alakult Szakszervezeti Egységliga a tömegbefolyását megsokszorozó KP-val együttműködve vezette a munkanélküliség elleni és a társadalombiztosításért folyó küzdelmet, támogatta az *Országos Munkanélküli Tanácsot*. A válság utáni időszak harcainak eredményeképpen 1935. júl. 5-én életbe lépett Wagner-tv. államilag elismerte a szaksz.-eket, megtiltotta a munkáltatóknak az ún. „társasági szaksz.-ek" létrehozását és kötelezővé tette a kollektív szerződéseket. Az AFL W. *Green* képviselte opportunizmusa ellen több szaksz. vezető (J. L. *Lewis*, Ph. *Murray*, David Dubinsky) fellépett. A baloldalt erősítette, hogy a KP határozatára a Szakszervezeti Egységliga tagjai beléptek az AFL-be. 1935. nov. 10-én J. L. Lewis vezetésével létrehozták az *Ipari Szervezetek Kongresszusát* (CIO). A CIO vezette harcok új szakaszt nyitottak a tömegtermelési iparágak (acél-, autó-, fém-, bánya-, rádió- és elektromosipari, gumi- és textilipari óriásvállalatok) munkásainak szervezéséhez. Az ~nak a II. vh. alatti és utáni erősödésére a reakció egész sor, a forr. mozg. szétzúzását célzó törvénnyel válaszolt. 1948-ban az addig baloldali CIO is engedett a kormány nyomásának: szovjetellenes pol.-ra tért át, kilépett az SZVSZ-ből. 1949-ben a KP vezetőségének 11 tagját (W. *Foster*t és másokat) letartóztatták és elítélték. A még 1938-ban újjászervezett Amerikaellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság vezetésével szélsőséges terror valósult meg, amelynek célja a KP szétzúzása, a szaksz.-ek és a haladó erők megbénítása volt. Az AFL és a CIO — miután az utóbbi kizárta soraiból a radikális baloldalt — 1955. dec. 5-én egyesült (*Amerikai Munkásszövetség — Ipari Szervezetek Kongresszusa*, AFL—CIO). A szervezet vezetősége szélsőségesen szovjet- és komm.-ellenes politikát folytat. E pol.-val és különösen a vietnami háború támogatásával szemben alakult meg 1969. máj. a *Szakszervezeti Akciószövetség*. Az Egyesült Államok munkásmozgalmát utóbbi években a néger polgárjogi mozgalom, a négerek és más hátrányos helyzetű lakosságcsoportok (pl. puerto ricóiak) valódi egyenlősége, az állandó gyorsuló infláció elleni sztrájk- és tiltakozó mozg. (1967. júl.-i vasutassztrájk, 1968. szept.-i és 1968. dec. 21—1969. febr. 15-i dokkmunkássztrájk 75 000 résztvevővel), a vietnami háború elleni tiltakozó békemozg. (vietnami hetek és moratórium — 1967, 1969), és a végrehajtóhatalom, különösen a Richard Nixon elnöksége idején bekövetkezett mély válsága foglalkoztatja. — A fenti szaksz. központokon kívül még sok ezer autonóm szaksz. működik az országban. — *Irod.: Foster, William Z.:* Az amerikai földrész rövid politikai története. 1952. 841 old. — *Boyer, O. Richard—Morais, M. Herbert:* Tűzzel és vérrel. Az amerikai munkások hősi harcainak története. 1957. 471 old. — *Andronov, V.:* Az amerikai munkásosztály a monopóliumok jármában. 1960. 144 old. — Az Egyesült Államok története. 1—2. köt. 1964. 454 és 458 old. — *Arnault, Jacques:* Munkások az Egyesült Államokban. 1973. 139 old.

Egyesült Arab Köztársaság munkásmozgalma: *Egyiptomi Arab Köztársaság munkásmozgalma.*

Egyesült Munkáspárt, *Mifleget Hapoalim Hameuchedet, MAPAM:* izraeli szociáldemokrata cionista párt. Három izraeli baloldali szd. szervezet egyesüléseként alakult 1948-ban. Együttműködött a KP-val. 1949-ben 19 mandátummal a parlament második legerősebb pártja. 1954—az ~ban megerősödött a jobboldal. 1959-es pol. platformja a korábbi viszonylag haladó elvekkel szemben egyoldalúan a párt cionista jellegét hangoztatta. Napjainkban a főbb kérdésekben az *Izraeli Munkapárt* pol.-ját támogatja, az 1969-es választásokon vele blokkban lépett fel, és együtt 56, 1973-ban 51 mandátumot szereztek (120 közül). A párt vezetője Meir Jaari, központi lapja a több nyelven megjelenő Al Hamishmar (Őrhelyen). Taglétszáma 35 ezer (1965).

Egyesült Népi Szocialista Párt: *Népi Szövetség*

Egyesült Szakszervezeti Ellenzék, *ESZE:* a KMP irányítása alatt álló féllegális szervezet. 1931 őszén alakult, hogy összefogja a különböző szaksz.-ekben és a kívülük harcoló, a jobboldali szaksz. vezetéssel elégedetlen, következetesen osztályharcos tevékenységet követelő munkásokat és a már működő ellenzéki szakmai csoportokat. Emellett kísérlet volt arra, hogy a *Szakszervezeti Tanács* kötelékébe tartozó szervezetekkel párhuzamosan egyes szakmákban félleg. vagy illeg., ún. vörös szaksz.-eket hozzanak létre. Ez utóbbi cél nem volt reális, nem is sikerült megvalósítani. Az ~ mintegy négy és fél éven át sikerrel harcolt a munkásság érdekeiért. Központi sajtóorgánuma az *Ellenzéki Munkás* (1932—35). Az ~ történetének első szakaszában (1931 őszétől—1933 végéig) a szaksz.-eken kívül álló ellenzéki szervezet létrehozására törekedett. Vezető szerve ekkor a Szakmaközi Ellenzéki Bizottság (*Madzsar J., Palotás I., Kruzslák B., Németh J.*, Szüts József) volt, amely a szaksz.-ektől teljesen elkülönítve működött, külön tagsági könyvet rendszeresített, tagdíjat szedett. A ném. fasizmus uralomra jutása után kezdődött az ~ történetének második szakasza. A KMP — felismerve a különállás veszélyeit — kiadta a „Be a szakszervezetekbe!" jelszót, ez megváltoztatta az ~ irányvonalát és szervezeti felépítését. Az

ellenzék ekkor fokozatosan megszüntette a különálló szervezeteket, és a szaksz.-eken belül folytatta harcát a megalkuvó pol. ellen. Az ~ vezető szerve ebben az időszakban az ~ Tanácsa (Bartha B., Jámbor Ilona, *Papp* L., *Róka* P., Köves-Steiner Ernő, Tóth Gyula, *Honti* L., *Berger* A.). Működéséhez a munkásság anyagi érdekeinek védelméért, pol. szabadságjogaiért indított több sikeres akció fűződik. (Textiles-, bőrös-, szabó-, famunkássztrájkok 1934—35; a munkásság mozgósítása a szaksz.-ek megvédésére, a Gömbös-kormány kamarai terve ellen 1935; az 1935-i nagy építőmunkássztrájk; fellépés az 1935. évi parlamenti választáson, sikerek az OTI-választásokon stb.) A KI VII. kongr.-a határozatainak szellemében a szaksz. ellenzék különállása teljesen megszűnt. 1935 végén és 1936 elején *Szakszervezeti Baloldal* néven még tevékenykedett és lapokat is adott ki, majd ezt a tevékenységét is megszüntette. A mozg. ismertebb vezetői közé tartoztak az említetteken kívül: Ondok János, Berger Irén, *Sollner* J. Az ~ és szakmai szervezeteinek időszakos sajtótermékei: A munkás, Bőrös Ellenzék, Ellenzéki Építő, Ellenzéki Famunkás, Ellenzéki Magántisztviselők Lapja, Ellenzéki Munkás, Ellenzéki Textilmunkás, Építőmunkás Egység, Fás Ellenzék, Fiatalmunkás, Munkanélküliek Lapja, Nyomdai Munkás, Sportoló Munkás, Szabó Ellenzék, Szakszervezeti Egység, Textilmunkás Egység, Új Építőmunkás, Vasas.

Egyesült Szocialista Párt, *Parti Socialiste Unifié, PSU:* francia baloldali ellenzéki párt, alakult 1960-ban a Francia Szocialista Pártból, a Francia Kommunista Pártból és a Radikális Pártból kivált csoportok egyesülésével. Taglétszáma 20 ezer, országos titkára Michel Rocard, hetilapja a Tribune Socialiste (Szocialista Szószék) 30 000 példányban. Az 1968-as parlamenti választásokon a szavazatok 3,9, az 1973-ason 3,3%-át kapta.

Egyesült Szocialista Párt, *Partito Socialista Unificate, PSU:* alakult 1966-ban az *Olasz Szocialista Párt* és az *Olasz Szociáldemokrata Párt* fúziója révén. Az 1968-as választásokon 14,5%-ot szerzett; 5,4%-kal kevesebbet, mint 1963-ban a két párt együttvéve. Elnöke P. *Nenni*, titkárai F. *De Martino* és M. *Tanassi* voltak. 1969. júl.-ban a kormányválság kapcsán az ~ újra kettészakadt.

Egyesült Szocialista Párt, *Samyukta Socialist Party:* indiai szd. típusú párt, alakult 1965-ben. 1971-ben egyesült az *Összindiai Népi* (Pradzsa) *Szocialista Párt*tal, létrehozva az *Indiai Szocialista Párt*ot. Elnöke S. M. Joshi volt.

egyetemi hallgatók kommunista szervezkedése a két világháború között: Az 1920-as évek végén megélénkültek az ellenzéki mozg.-ak az egyetemeken. A KMP és a KIMSZ arra törekedett, hogy kiépítse szervezeteit a felsőoktatási intézményekben. A bp.-i Pázmány Péter Tudományegyetemen baráti alapon alakultak csoportok a marxista művek tanulmányozására. A komm. hallgatók a leg. lehetőségeket igyekeztek felhasználni a mozg. szélesítésére. *Olt* K. vezetésével megalakult a Kelet-európai Szeminárium, amelyben előadásokat, vitákat rendeztek, több egyetemi hallgató pedig a *Társadalmi Szemle* szerk.-i összejövetelein vett részt. E két csoport, amelynek csupán laza pártkapcsolatai voltak, 1931 második felében egyesült. Az egyetemi és főiskolai diákmozgalmat a KIMSZ főiskolás bizottsága irányította. Fakultásonként tanulókör jellegű munkaközösségek alakultak, a különböző egyetemi épületekben és környékükön röplapokat terjesztettek. A Stolte István—Stolczer Emil—Fejtő Ferenc vezette csoport 1933. jún. 13-án rendőrkézre került, tagjait bebörtönözték. Ekkor Széll Jenő és Birki Ágnes irányításával folytatódott az ~, amelynek keretében a bölcsészet- és orvostudományi karon, valamint a művészeti főiskolákon sejteket alakítottak, míg 1933-ban ezt a csoportot is letartóztatták. 1934 őszén a KMP megbízásából *Rajk* L. irányította az egyetemi hallgatók *Tandíjreform Bizottság*át. *Hont* F. és Szepesi Imre közvetítésével a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának tagjai is kapcsolatba léptek a KMP-vel, bekapcsolódtak az OIB helyi csoportjának tevékenységébe is, félleg. szemináriumokat szerveztek, illeg. kiadványokat olvastak és terjesztettek. 1932. okt.-ben a szegedi pártsejt letartóztatásakor ez a tevékenység megszűnt. A debreceni egyetemen 1937—38 a *Márciusi Front* programjának meghirdetése kapcsán Ujhelyi Szilárd, *Fehér* L., *Zöld* S., *Kállai* Gy. és Szilágyi József vezetésével szervezkedett komm. csoport, ennek tagjait 1940-ben letartóztatták. A II. vh. idején a komm. egyetemi hallgatók tevékenyen részt vettek az antifasiszta függetlenségi mozg. akcióiban, s arra törekedtek, hogy a párt népfrontpol.-jának támogatására ifjúsági egységfrontot hozzanak létre. Ezt a célt szolgálta 1943. aug.-ban a Balatonszárszón rendezett ifjúsági konferencia. 1944. márc. 19. után a *Magyar Ifjúság Szabadságfrontja* keretében a *Magyar Diákok Szabadságfrontja* révén az egyetemi hallgatók egyes csoportjai is bekapcsolódtak a ném. ellenes küzdelembe. Illeg. lapjuk Szabad Diákfront, majd Szabad Élet címmel jelent meg. — *Irod.:* Petőfi útján. Szerk. a Magyar Történelmi Emlékbizottság [194?]. 47 old. — *Csaplár Ferenc:* A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma. 1967. 187 old. — *Veres Péter:* Szárszó. 1971. 172 old.

egyeztető bizottság: a munkavállalók és a munkáltatók képviselőiből álló, a vitás munkaügyi kérdésekben állást foglaló, ill. azokat eldöntő szerv. Vele azonos vagy más elnevezéssel a korábbi időszakokban is működött hasonló szerv. Jelenlegi felépítésük: vállalati, műhelyi, járási ~ mint elsőfokú ~ok. A területi ~ok általában megyeszékhelyeken és iparáganként működnek. Az elsőfokú ~ határozata ellen fellebbezéssel lehet élni. A területi ~ döntése ellen csak bírósági jogorvoslatnak van helye.

Egyiptomi Arab Köztársaság munkásmozgalma: A századfordulótól 1919-ig mintegy 70 szaksz. alakult. Több munkásegylet és szaksz. részt vett az 1919-es angolellenes felkelésekben. Egyiptom Szocialista Pártja, *Egyiptom kommunista mozgalma* és a VSZI-hez csatlakozott Egyiptomi Általános Munkásszövetség vezetésével nagy tömegek ünnepelték 1921. máj. 1-ét. Az Egyiptom függetlenségének névleges elismerése (1922) után hatalomra került komprádor-burzsoázia kormánya minden munkásszervezetet feloszlatott (1924). Az egyiptomi munkásmozgalmat ekkor megosztottság jellemezte; a reakció sikeresen fojtotta el az 1931-es munkástüntetést, leverte az 1935-ös felkelést, fellépett az 1938-as antiimp. megmozdulások ellen. A II. vh. után fellendülő sztrájk- és pol. harcokban megerősödtek a munkásszervezetek. 1946. máj.-ban létrejött a leg. Egyiptomi Szakszervezeti Szövetség. A fellendülésnek a reakció 1947—48-ban véget vetett, megtiltotta a sztrájkokat és tüntetéseket. Az 1952. júl.-i fordulattal megindult antiimp. és antifeudális forr. folyamatban törvényesítették a munkásszervezkedést, de csak 1957. jan. 30-án jött létre országos szaksz. központ. A G. A. Nasszer államfő kezdeményezésére alakult Nemzeti Unió Párt létrejöttekor (1957) valamennyi pol. szervezetet, így a munkásszervezeteket is feloszlatták és beolvasztották az Unióba, amely hamarosan a reakció befolyása alá került. 1958—59-ben irtóhadjáratot szerveztek a haladó vezetők, a komm. mozg. vezetői ellen is. A kormányzat dem. erői megszüntették az Uniót, és az 1963-ban helyébe lépő Arab Szocialista Unió (ASZU) alapszabályzatában mondta ki, hogy a szervezet tagjai nem lehetnek kizsákmányolók. Az ASZU-hoz csatlakoztak a haladó szervezetek, az 1965-ig fennállt egyiptomi KP tagjai is. 1971-ben az 1970-ben elhunyt Nasszer körül csoportosult radikális nacionalista csoportot (Ali Szabri és mások) 1973-ban pedig marxista értelmiségieket (Lotfi el-Kholi és mások) zártak ki. Az utóbbi időben heves sajtóvita folyik a nasszeri pol. örökség értelmezéséről. Az Egyiptomi Arab Köztársaság Munkaszövetsége (Federation of Labour EAR — 1,6 millió taggal az *Arab Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségé*nek és az *Összafrikai Szakszervezeti Szövetség* tagja) támogatja az ASZU dem., antiimp. és antikapitalista céljait. — *Irod.: Veres János:* Az egyiptomi nép harca a függetlenségért. 1952. 94 old.

Egyiptom kommunista mozgalma: az 1920-ban létrejött egyiptomi SZP-ből kivált csoport Haszan el Arabi vezetésével 1923-ban hozta létre az egyiptomi KP-t. Csatlakozott a KI-hoz, részt vett a szaksz.-ek szervezésében, a nemzeti függetlenségi mozg.-ban. 1924. febr.-ban feloszlatták, majd frakciókra bomlott. Jórészt nem arab értelmiségiekből álló vezető magva elszakadt a munkásosztálytól. A II. vh. idején több új komm. szervezet jött létre, de egységes párt nem alakult. A legismertebb csoportok élén Henri Curiel és Hillel Schwartz állt. A komm.-k részt vettek a függetlenségi harcban, de az antiimp. és antifeudális forr.-nak utat nyitó 1952-es államfordulattal kapcsolatban eltérő nézeteket vallottak, több szervezet az új rendszer ellen foglalt állást. 1958. jan.-ban 6 csoport egyesülésével újra létrejött az egységes KP, de jún.-ban kivált a Haza Felszabadításának Demokrata Mozgalma; a komm. mozg. újra megkettőződött. Az újjáéledő frakcióharc, amelyet még fokozott a reakció 1958—60. évi komm.-ellenes irtóhadjárata, tovább gyengítette ~t, de felhívta a figyelmet arra is, hogy a komm.-k csak a többi dem. erővel összefogva érhetnek el eredményeket a reakció elleni harcban. Amikor a G. A. Nasszer vezette kormányzat 1961—62-ben megkezdte a külföldi vállalatok államosítását, újabb, radikálisabb földreformot valósított meg, majd 1963—64-ben amnesztiát rendelt el a komm. vezetők részére, a komm.-k támogatásukról biztosították a kormányt. 1965-ben mindkét KP kimondta önfeloszlatását, és tagjai beléptek az Arab Szocialista Unióba (ASZU), ahol főleg a titkárságban, a sajtóban és az ideológiai tevékenység más területein van szerepük. (Iszmail Szabri Abdallah, Fuad Murszi, Lotfi el-Kholi.) Néhányat közülük 1973. márc.-ban kizártak az ASZU-ból.

egységbizottság: a munkáspártok, munkásszervezetek közötti *akcióegység, egységfront, munkásegység* megvalósulásának szervezője, olyan üzemi, helyi vagy országos testület, amely az akcióegységben stb. részt vevő felek küldötteiből áll. Feladata, hogy az egységmegállapodás végrehajtásának módját meghatározza és a gyakorlati megvalósításáért folytatott közös harcot irányítsa.

Egységes Általános Munkaszövetség, *Confédération Générale du Travail Unitaire, CGTU:* kommunista vezetés alatt álló francia baloldali szerve-

zet (1922—36). Az *Általános Munkaszövetség*ből (CGT) kizárt baloldali, forr. szaksz. vezetők (G. *Monmousseau*, P. *Sémard*) alapították, majd csatlakozott a VSZI-hez. 1936-ban újra egyesült a CGT-vel. Főtitkára Julien Racamond volt.

Egységes Demokratikus Baloldal, *Eniea Dimokratiki Arisztera, EDA:* 1951—67 görög forr. párt. Több kisebb baloldali csoport egységszerveként alakult, majd egységes párttá fejlődött. Soraiban komm.-k, baloldali munkások, haladó értelmiségi és kispolg. rétegek szerveződtek. 1956-ban dolgozta ki a „dem. nemzeti változások programját", mely nemzeti függetlenséget, kilépést a NATO-ból, az életszínvonal és a kultúra fejlesztését követeli. 1958-ban a szavazatok 25%-át kapta, 79 mandátumot szerzett. A terror az ~ több vezetőjét, köztük M. *Glezosz*t letartóztatta, s új, reakciós választási törvény segítségével az ~t visszaszorította. Ennek ellenére 1964-ben a szavazatok 14%-át (22 mandátum 300 közül) kapta. Az 1967. ápr.-i reakciós puccs után betiltották, sok vezetőjét és tagját letartóztatták. Az 1974. júl.-i fordulat óta újra leg. Az 1974. nov.-i választásokon *Görögország Kommunista Pártjá*val együtt lépett fel Egyesült Baloldal néven, mely megkapta a szavazatok 9,3%-át és 8 képviselőt küldött a 300 tagú parlamentbe. Központi lapja az Avghi (Hajnal), melyet 1956—67 M. Glezosz szerkesztett. Elnöke 1967-ig Ioannisz Passzalidisz, jelentős vezetője és teoretikusa Iliasz Iliu.

Egységes Parasztifjúsági Szervezetek Országos Szövetsége, *EPOSZ:* a magyar parasztifjúság szervezete, a MINSZ rétegszervezete 1948—50. Az 1947. nov.-ben kidolgozott parasztifj. program alapján alakult meg 1948. márc. 16-án az MKP támogatásával. Az ~ a falusi ifjúságot egységes szervezetbe tömörítette, fejlesztette szak- és általános műveltségét, pol. öntudatát, fellendítette a falusi kult.- és sportmunkát. Tevékenységével előkészítette a DISZ megalakítását, amelybe beolvadt. Taglétszáma 225 000 (1950); főtitkára Gosztonyi János volt. Központi lapjai: Magvető, EPOSZ Vezető, EPOSZ Élet.

Egységes Szocialista Párt, *Partito Socialista Unitario:* 1. reformista irányzatú olasz SZP 1922—30 F. *Turati* vezetésével. — 2. az *Olasz Szociáldemokrata Párt* neve 1969—71 között.

egységfront: a munkásosztály pártjainak és más szervezeteinek együttműködési formája a dolgozók pol. és gazd. érdekeiért folyó harcban. Eszköz a szervezetileg és ideológiailag megosztott *munkásosztály* egységes fellépésének megvalósítására olyan helyzetben, amikor a forr. szervezeti egységet *(munkásegység)* különböző okokból még nem lehet létrehozni; az *osztályharc* adott feltételei azonban az irányzatok közötti alapvető ellentétek fennmaradása mellett is létkérdéssé teszik a közös célokért folyó közös harcot. A forr. prol. egyik legfontosabb feladata a tőkéso.-okban és nemzetközi méretekben is a szd. vezetésű szervezetekkel való ~ megteremtése. A más osztályokkal és rétegekkel való szövetségért *(munkás-paraszt szövetség, népfront,* nemzeti front) folytatott harcban nagy jelentősége van az ~nak; ez a szélesebb osztályszövetség alapfeltétele. A forr. munkásmozg. történetében az ~ különösen nagy jelentőségű harci fegyverré vált a nemzetközi komm. mozg. kibontakozásától napjainkig. Tartalma és formája az osztályharc alakulásának megfelelően változott és változik. A KI 1921 végén, a forr. prol. Közép-Európában bekövetkezett veresége után, a tőkés ellentámadás láttán, majd később, a kap. viszonylagos megszilárdulása idején a prol. forr. ~jának feladatát a munkásosztály elemi érdekeinek (reálbérek, munkaidő, szociális vívmányok stb.) védelmében és az ellenforr. támadásának visszaverésében határozta meg, kijelölve a távolabbi célt is: a *munkás-paraszt kormány* megalakítását. (KI IV. kongr.-a, a KI VB 1921. dec.-i határozata.) A KI pártjaiban olykor az a felfogás uralkodott, hogy az ~ot csakis alulról, a reformista szervezetekben tömörült tömegekkel, e szervezetek vezetőinek megkerülésével és elszigetelésével lehet és célszerű megvalósítani. A KI VII. kongr.-a e tekintetben is változást hozott. A komm.-k továbbra is elsőrendű feladatuknak tartották a szoros kapcsolatokat a szervezett tömegekkel, de nem zárták ki ebből eleve a reformista vezetőket sem. Ekkor már a *fasizmus* és a háborús veszély elleni, a dem.-ért és a békéért folytatott közös harc lett az ~ fő tartalma, a II. vh. kitörése után (1939—41) az imp. háború elleni közös harc vált a fő feladattá. A hitlerista Németo.-nak és szövetségeseinek a SZU és szövetségesei ellen folytatott háborúja idején (1941—45) az ~ fő célkitűzése az antifasiszta koalíció háborús győzelmének támogatása, a fasizmus elleni nemzeti egység létrehozása lett. A II. vh. után az ~ fő mozzanata az egyes o.-ok belső helyzetének megfelelően a dem., ill. népi dem. átalakulásért folytatott harc volt. Korunkban is rendkívül fontos az ~ létrehozása mindazon országokban, amelyekben a munkásosztály megosztottsága fennáll. Fő célkitűzése ma a monopóliumok uralma és az imp. ellen, a függetlenségért, a békéért folytatott harc. Az ~ formái igen változatosak. Alakultak helyi és orsz., üzemi és területi, pártközi és szakszervezetközi, a párton kívüli és szervezetlen munkások képviselőit is magukban foglaló *egységbizottság*ok, üzemi munkástanácsok stb. Az ~ot a

komm.-k mindig útnak tekintették a forradalmi proletariátusnak a munkásmozg.-ban megvalósítandó vezetőszerepéhez (l. még *akcióegység; munkásegység*). — *Irod.: Dimitrov, Georgi:* Egységfront, népfront, szocializmus. 1973. 320 old.

éhségsztrájk: a börtönök politikai foglyainak egyik legélesebb harci eszköze, amellyel a társadalom figyelmét ráirányítják az embertelen börtönviszonyokra, a jogfosztásra, hogy a társadalmi tiltakozás a törvényes rendelkezések megtartására kényszerítse a hatóságokat. Mint pol. harci fegyver a cári Oroszo.-ban alakult ki (a *Narodnaja Volja* elítélt harcosai több ízben is folyamodtak ehhez a harci eszközhöz), és onnan került tovább más o.-ok forradalmárainak gyakorlatába. Két fajtája: a részleges (amikor az étel elfogyasztását megtagadják), valamint a teljes vagy abszolút ~ (amikor sem ételt, sem italt nem fogyasztanak a pol. foglyok). Az ~ ellen a börtönhatóságok rendszerint mesterséges táplálást alkalmaztak. — Mo.-on a Horthy-rendszer éveiben az 1929. okt. 21.—nov. 7-én lefolytatott ~ volt a legjelentősebb. Részt vett benne valamennyi, az o. büntetőintézetében levő komm. fogoly. Célja a komm.-k pol. fogolyként való elismertetése, valamint a helyi sérelmek orvoslása volt. Eredményeképpen egyes sérelmeket orvosoltak, de az alapvető követeléseket nem teljesítették. A mesterséges táplálás közben megölték *Lőwy* S. és *Sztáron* S. foglyokat. A Gyűjtőfogház foglyai 1934. jún. 7—21. a börtönviszonyok megjavításáért folytattak ~ot. 1934-ben Pécsbányatelepen föld alatti ~ot folytattak a bányászok.

Eisel Károly (Reichenbach, Szászország, 1848— Bp., 1871. okt. 15.): vasesztergályos, a mo.-i szoc. munkásmozg. első mártírja. Egyike a szoc. eszmék első mo.-i terjesztőinek. Tagja volt a *Pest-Budai Munkásképző Egylet*nek és az I. Int. pesti szekciójának. 1871-ben „hűtlenség" vádjával letartóztatták. A vizsgálati fogságban meghalt. (l. *hűtlenségi per*). Irod.: *S. Vincze Edit:* A hűtlenségi per 1871—1872. 1971. 206 old.

eisenachi kongresszus: a németországi *Szociáldemokrata Munkáspárt* alakuló kongresszusa — 1869. aug. 7—9.

eisenachi párt: *Szociáldemokrata Munkáspárt*

Eisler, Hanns (1898. júl. 6.—1962. szept. 6.): német zeneszerző. A 20-as évek eleje óta vett részt a munkásmozgalomban. Szerzője számos forr. munkásdalnak és kórusműnek, haladó társadalomkritikát tartalmazó film zenéjének. 1934-ben emigrált, s 1938-ban az USA-ba költözött, ahol a Los Angeles-i egyetem tanára lett. 1948-ban visszatért az NDK-ba. Nagy hatást gyakorolt fejlődésére B. *Brecht.* Az NDK himnuszának szerzője.

Eisner, Kurt (1867. máj. 14.—1919. febr. 21.): német író, publicista, szociáldemokrata. 1899—1905 a *Vorwärts* szerk.-je. Kezdetben revizionista, később éles bírálója a háborúnak és a német imp.-nak. 1917 az USPD tagja, közeledett a baloldalhoz. A hadiipari munkásság sztrájkjának szervezése miatt börtönbe került. Bajoro.-ban kimagasló szerepe volt a *novemberi forradalom*ban, a bajor munkás-, paraszt- és katonatanács elnöke, majd 1918. nov.— bajor miniszterelnök. Ellenforradalmi merénylő ölte meg. A gyilkosság hatására a bajor munkásmozg. radikalizálódott, ami a *Bajor Tanácsköztársaság* kikiáltásához vezetett.

éjjeli ügyész, *éjjeli sajtóügyész:* a reggel megjelenő időszaki sajtótermékek (napilapok stb.) éjszakai ellenőrzési (cenzúra) funkciójával megbízott hatósági személy a felszab. előtti Mo.-on. Hatáskörébe tartozott a veszélyesnek ítélt nyomtatványok elkobzásának indítványozása, a nyomtatvány szerzője elleni bűnvádi feljelentés. Hatásköre az 1914. évi sajtótörvény után és különösen a két vh. között lényegesen kiszélesedett. Elsődleges feladatává a munkásmozg.-i nyomtatványok terjesztésének megakadályozása, üldözése vált.

Ék Sándor, németo.-i művészneve Alex *Keil* (Szentmihályfa, 1902. aug. 27.— Bp. 1975. jan. 15.): festőművész, grafikus; kommunista. 1917-ben részt vett a tanoncmozg.-ban, 1918. dec.-ben belépett a KMP-be. A TK idején a VH katonája, majd az *Ujtz* B. vezette Proletár Képzőművészeti Tanműhely tanulója, ifj. propagandista. Rajzai 1919 elejétől az *Ifjú Proletár*ban jelentek meg. A TK megdöntése után rendőri felügyelet alá helyezték. 1920-ban bekapcsolódott az illeg. komm. ifj. mozgalomba. 1921-ben küldött a KI II. és a KI III. kongr.-án. 1922— Berlinben, Párizsban, Amszterdamban, 1925—33 Berlinben élt. Az NKP központjában dolgozott, rajzait a *Rote Fahne* közölte. A *fasizmus* elől a SZU-ban talált menedéket. A II. vh.-ban a VH tisztjeként részt vett Mo. felszabadításában. A Képzőművészeti Főiskola tanára. Plakátjai, rajzai, festményei mozgósító erejű pártos alkotások, antifasiszta, szoc. eszmeiséget, magasrendű humanizmust sugároznak. — *M.:* A realizmus zászlaja alatt. A festő világnézete. Összegyűjtött tanulmányok és cikkek. 1954. 215 old. — Mába érő tegnapok. 1968. 246 old.

Elek Tamás (Bp., 1924. dec. 7.—Párizs, 1944. febr. 21.): diák, a francia ellenállási mozgalom harcosa. Családjával gyermekkorában Franciaországba vándorolt ki. 17 éves korában bekapcsolódott az antifasiszta ellenállási mozg.-ba. Több sikeres akció részese volt. 1943. nov.-ben letartóztatták és a ném. katonai bíróság ítélete alapján kivégezték.

Élelmezési Ipari Dolgozók Szakszervezete, *ÉDOSZ:* az élelmiszeripar különböző ágaiban működött osztályharcos szakmai szervezetek egyesülésével létrejött iparági tömegszervezet. Az iparághoz tartozó szakmák munkásai már a 19. sz. 50-es és 60-as éveiben segélyező egyleteket alakítottak, a 70-es, 80-as és 90-es években pedig helyi jellegű szakegyleteket hoztak létre a fővárosban és egyes vidéki ipari központokban. A szervezkedés élén e korai időszakban a molnárok és malommunkások álltak. Rajtuk kívül 1870—71-ben az *Általános Munkásegylet*hez csatlakozva működtek a hentesek és mészárosok, valamint a sörfőzők szakmai egyletei. A sütőmunkások mintegy 3 évtizedes szervezkedési kísérletei a hatóságok által támasztott akadályok miatt csak a sz.-forduló utáni években vezettek az osztályharcos szakegylet megalakításához. Előzőleg „hazafias" alapon működő egyletük volt. 1905-ben a sütőmunkások vezetésével létrejött az Élelmezési Munkások Orsz. Szövetsége (ÉMOSZ), ehhez azonban a sütőmunkásokon kívül a többi élelmiszeripari munkásoknak egyelőre csak töredéke csatlakozott. A szövetség létrehozásában kiemelkedő szerepe volt *Kardics* K.-nak. Ő volt 1905—38 a szaksz. vezető titkára. 1906-ban külön-külön orsz. szövetséget hoztak létre a molnárok és malommunkások, a húsipari munkások, valamint a cukrászok. Az élelmezési szakmák munkásai már az I. vh. előtti időszakban jelentős osztályharcos akciókat folytattak és kivették részüket a munkásság egyetemes megmozdulásaiból is. A molnároknak jelentős szerepük volt az *Általános Munkás-, Betegsegélyző és Rokkantpénztár* létrehozásában. A sütőmunkások, molnárok, söripariak 1871. máj.-ban sztrájkba léptek, majd részt vettek a *Párizsi Kommün* melletti jún. 11-i szolidaritási tüntetésen s a munkások 1890. évi első májusi ünnepén. Kiemelkedő jelentőségű harcos megmozdulások voltak a sütők 1890., 1895., 1910., 1911. évi, a molnárok 1906., 1907., 1910. évi, a cukrászok 1904. évi, a húsipariak 1902., 1908. évi, a dohányipariak 1910. évi, a söripariak 1896. évi bérharcai. E kitartó küzdelmekben a munkások jelentős anyagi és szociális eredményeket vívtak ki, sok helyen kiharcolták a bizalmirendszer elismerését, s azt, hogy a munkáltatók és a hatóságok a szaksz.-et tekintsék a munkások képviselőjének. A két vh. közötti ellenforr. időszakban több kísérlet történt az iparági szövetség tényleges létrehozására. 1920-ban csatlakoztak a szövetséghez (a sütőmunkások mellett) a molnárok, a cukrászok, s ezeken az erős szervezeteken kívül a sör-, tej-, szesz- és konzervipari munkások egyes csoportjai. Ez a szövetség sem bizonyult azonban tartósnak: 1925-ben ismét különváltak a cukrászok, 1934-ben pedig a molnárok is. Ez időszakban főleg a vasárnapi munkaszünetért, az éjszakai munka megszüntetéséért folytattak e szakmák dolgozói szívós küzdelmet. A szövetség vezetésében a 30-as évek második felében az osztályharcos baloldal nyomult előre. A vezető titkár 1938— *Marosán* Gy. A felszab. után valamennyi élelmezési szaksz. gyorsan megerősödött, de a szakmai széttagoltság egy ideig továbbra is fennállt. 1945—50 a szaksz. főtitkára Kovács Imre. Az egységes szaksz. megteremtésére csak az iparági szervezkedés elvére való ált. áttérés keretében került sor. Az élelmezési szaksz.-ek 1949. jan. 8—9-i közös kongr.-a kimondta az ~ megalakítását. Az egyesült szaksz.-hez a sütő-, hús-, malomipari és cukrászmunkásokon kívül a dohány-, sör-, szesz-, cukor-, konzerv- és baromfiipari szakmák szervezetei is csatlakoztak. A szervezkedés a munkásokon kívül kiterjedt az iparág többi dolgozó rétegeire is. Az 1971-ben tartott 43. kongr.-on elnökké *Dabrónaki Gy.*-t, főtitkárrá Tamás Lászlót választották.

élesdi sortűz: a századforduló után fellendülő nemzetiségi szociáldemokrata mozgalmak megfékezését célzó hatósági terrorcselekmény (1904. ápr. 24.). A Bihar m.-i hatóságok a belügyminiszter rendeletére hivatkozva rendszeresen megakadályozták a szoc. gyűlések megtartását, viszont engedélyezték a nacionalista függetlenségi párt 1904. ápr. 24-i népgyűlését a román lakosságú Élesden. A népgyűlésre mintegy 5000 paraszt — zömében románok — vonult fel és tiltakozott a szd. mozgalmat sújtó hatósági megkülönböztetés ellen. A kirendelt karhatalom a tüntetőkre támadt és az összecsapás után 32 halott és több mint 100 sebesült maradt a téren. A vérengzésre másnap Nagyvárad munkássága *általános sztrájk*kal válaszolt. Az élesdi tüntetők közül 23 személyt letartóztattak, s ezeket a nagyváradi törvényszék az 1904. dec. 23-i tárgyaláson összesen 33 és fél évi fegyházzal, ill. börtönnel sújtotta.

elhajlás: a kommunista és munkáspártokon belüli eltérés a *marxizmus—leninizmus* alapelveitől, ill. azok következetes alkalmazásától. Gyökere a munkásosztályra és a munkásmozg.-ra gyakorolt burzsoá és kispolg. befolyás, de ismeretelméleti forrásai is vannak. Az ~ lehet egyszeri és egyedi eltérés (hiba) és ennyiben ez a kifejezés a párt-

vonaltól való eltérés legenyhébb minősítése. Súlyosabb, amikor hibás nézetek összefüggő rendszerévé válik és meghatározott jelleget ölt (jobboldali, szindikalista ~, likvidátorság stb.). Amikor az ilyen nézeteket programatikusan is megfogalmazzák és csoport alakul e platform propagálására, már *frakció*ról beszélünk.

ellenállási alap, *ellenállási pénztár:* a magyarországi legális szakszervezetek mellett alapszabály nélkül, lényegében illeg. működő *szabadszervezet*ek pénzalapja, amely a sztrájkolók és a munkából kizártak segélyezésére szolgált a kap. idején. (A magy. hatóságok ugyanis a szaksz.-eknek hivatalosan nem engedték meg a sztrájkolók segélyezését.) Az ~ot a szabadszervezet a tagság kötelező járulékaiból gyűjtötte össze. Felhasználásáról a vezetőség a szabadszervezet közgyűlésén beszámolt a tagságnak.

ellenállási mozgalmak: a II. vh. idején a fasiszta megszállás ellen Európa és Ázsia országaiban kibontakozott nemzeti-felszabadító, antifasiszta, demokratikus tömegmozgalmak. Az európai ~ új. pol. és katonai tényezőként léptek fel a háborúk eddigi történetében, jelentősen hozzájárultak az antifasiszta koalíció győzelméhez. Céljukul a megszállók és az azokkal együttműködő kollaboránsok elleni harcot, a nemzeti függetlenség kivívását és a dem. társadalmi rend megvalósítását tűzték ki. Az ~ban a legkülönbözőbb társadalmi osztályokhoz és rétegekhez, pol. és vallási irányzatokhoz tartozó emberek milliói vettek részt. Az ~ tömegerejét a munkásosztály, a parasztság és a dem. értelmiség alkotta, de nagy számban kapcsolódtak be a kis- és középburzsoázia egyes csoportjai is. Széles társadalmi és tömegbázisa a mozg. össznemzeti és internacionalista jellegéből fakadt. Az aktív nemzeti, demokratikus ~ motorja, vezetője a *kommunista és munkáspártok* vezette munkásosztály volt. A megszállott országokban mély válságba került SZDP-k baloldala bekapcsolódott a megszállók elleni aktív harcba, jobboldali vezetői nem egy esetben azonban az ~nak elsősorban az emigrációs kormányok köré csoportosuló jobbszárnyához csatlakoztak, amelyek tevékenységüket a nyugati hatalmak győzelmére építették, pol. programjuk a polg. dem. rendszerének visszaállítására korlátozódott. A II. vh. kitörését követően a fasiszta blokk hadisikerei idején elsősorban az erők gyülekeztetése és felkészítése folyt. Már akkor megjelentek a széles népi tömegekre támaszkodó ~ Görögo.-ban és Jugoszláviában; ezzel szemben a londoni Special Operations Executive (Különleges Akciókat Végrehajtó Szervezet) a burzsoá antifasiszta irányzatokra támaszkodva kémkedésre és szabotázsra korlátozta földalatti tevékenységét. — Az ~ fejlődésében a SZU hadba lépése minőségi változást jelentett. A komm. és munkáspártok az összes Hitler-ellenes áramlatok közötti együttműködésre és a nemzeti erőknek dem. nemzeti frontok köré való egyesítésére törekedtek. Ilyen együttműködést sikerült több országban kialakítani (Franciao., Cseho., Olaszo., Dánia, Belgium, Norvégia stb.), másutt, az ~on belül a baloldali népi dem. erők és a jobboldali burzsoá erők éles polarizálódása ment végbe (Jugoszlávia, Lengyelo., Görögo., Albánia). Az ~ fejlődésével a harcban mobilizálódott népi tömegek mindinkább követelték a küzdelem összekapcsolását a társadalmi felszabadulásért, a dem. társadalmi rend megvalósításáért folyó harccal. Az ~ 1944—45-ben az országok többségében ált. fegyveres nemzeti felkeléssé szélesedtek. Az ~ formái, méretei és jellege az egyes országok belső és külső körülményeitől, a fejlődés elért fokától függően változtak: antifasiszta propaganda, agitáció, illeg. irodalom kiadása, terjesztése, passzív ellenállás; sztrájkok, szabotázsakciók, tüntetések, egészen a *partizánmozgalom*ig, amelynek kicsúcsosodása a partizánháború, majd az ált. nemzeti fegyveres felkelés volt (Jugoszlávia, Görögo., Albánia, Franciao., Olaszo., Románia, Bulgária, Csehszlovákia stb.). A SZU-ban a német megszállókkal szembeni ellenállás nagy tömegeket mozgósító partizánháborúvá fejlődött. Az ~ fejlődési szakaszai:

Az 1. periódust (a háború kezdetétől 1941 júniusáig) ösztönösség, egyes kisebb hazafias csoportok elszigetelt kezdeményezései s főleg a passzív ellenállás, az *emigráció*ban megalakuló kormányokban való bizakodás jellemezte; nagyobb akciókra került sor Lengyelo. észak-sziléziai bányavidékein (szabotázs), Cseho.-ban (sztrájkok), Franciao.-ban (1940. nov-i nagy diáktüntetés Párizsban, 1941. máj. bányászsztrájk Pas de Calaisban), Hollandiában („gueux-mozgalom" — az egykori németalföldi szabadságharcosok neve után). 1941. ápr.-ban szerveződtek meg az első partizánegységek Jugoszláviában. — Mo.-n erre az időre esik a KMP vezető szerveinek és pártszervezeteinek újjáalakulása. A komm. tevékenység felélénkülése a *munkásegység*, az antifasiszta és háborúellenes összefogás gondolatának térhódításához vezetett. A kormány nyomására a Szakszervezeti Tanács vezetői ugyan 1940 elején az uralkodó osztályok „nemzeti céljait" támogató nyilatkozatot adtak ki, az illeg. komm. kiadványok azonban a tömegeket a háborús készülődés elleni akciókra hívták fel. A szovjet kormány 1941. márc.-ban visszaadta Mo.-nak az 1849-es szabadságharc zászlóit, az 1941. máj.-i Bp.-i Nemzetközi Vásáron a SZU első ízben kiállított; mindkét esemény kap-

csán a SZU iránti érdeklődés és rokonszenv tömegméretekben jutott kifejezésre.

2. periódus (1941. jún.—1942. nov.): 1941 második felétől a SZU hadba lépésének következményeként az ~ erősödnek. Jugoszláviában kezdettől fogva polgárháborúval párosult. Görögo.-ban 1941. szept.-ben megalakították az EAM-ot *(Nemzeti Felszabadító Front)*, dec.-ben létrejött az ELASZ *(Görög Népi Felszabadító Hadsereg)*. Franciao.-ban 1941. szept.-ben került sor az első fegyveres akciókra és az Alpokban működni kezdtek a *maquis*-k. 1941 októberében Toulouseban megalakult az olasz ellenállás egységes szervezete. Lengyelo.-ban az LMP megalakulását követően (1942) a baloldali ellenálló csoportokat a Gwardia Ludowa (Népi Gárda) baloldali földalatti szervezet egyesítette magában; az Armia Krajowa (Honi Hadsereg) a lengyel emigrációs kormány szervezete. Jugoszláviában végrehajtják az első téli offenzívát, amelynek eredményeképpen jelentős területek szabadulnak fel. — Mo. hadbalépése kiszélesítette a nemzeti függetlenségért folytatott hazai küzdelem társadalmi bázisát. A komm. vezetéssel kibontakozó összefogás szervezett formákban nyilvánult meg. Az első jelentősebb aktus 1941. okt. 6-án a *Batthyány-emlékmű előtti tüntetés* volt. A *Népszava* 1941. karácsonyi száma az o. elé tárta egyfelől az összefogás társadalmi méreteit, másfelől annak nemzeti és dem. tartalmát. Az 1942 elején létrejött *Történelmi Emlékbizottság* és e szervezet márc. 1-i felhívása, Petőfi útján c. kiadványa, a *Petőfi-jelvény* viselése és a márc. 15-i *Petőfi téri tüntetés* jelezték a munkásegység és az osztályszövetség további erősödését. Ezen akciók után a kormányzat minden előzőnél súlyosabb terrorral támadt az illeg. komm. mozg.-ra.

3. periódus (1942. nov.—1943 vége): a szovjet hadsereg győzelmei nyomán bekövetkezett fordulat eredményeképpen az ~ megerősödtek, a fasiszta blokkhoz tartozó országokban is mutatkoztak az erőteljesebb ~ jelei (Németo., Románia, Mo., Finno.). Megnőtt a komm.- és munkáspártoknak mint az ~ vezető erejének tömegbefolyása. Kiépültek a különböző elnevezésű nemzeti frontok; az országok többségében fegyveres partizánmozgalom jött létre, a szétszórtan tevékenykedő egységeket összefogó népi felszabadító hadseregek alakultak (Jugoszlávia, Albánia, Bulgária), Görögo.-ban, Albániában, Jugoszláviában és É-Olaszo.-ban egész vidékek kerültek a nemzeti felszabadító erők birtokába. Hősi tett volt a varsói gettó 1943. ápr.—máj.-i felkelése. Megindultak az előkészületek a megszállók elleni ált. fegyveres nemzeti felkelésre. Kiéleződött a hatalomért való harc, a forr. és a burzsoá konzervatív erők között.

4. periódus (1943—44 fordulója—1945. szept.): a megszállott országokban általánossá váltak a partizánháborúk, sok helyütt nemzeti felkelésekre került sor (Szlovákia, 1944. aug. 29.—okt. 27., Varsó, 1944. aug., Románia, 1944. aug. 23., Párizs, 1944. aug. 19—25., Bulgária, 1944. szept. 9., Prága, 1945. máj. 5.). 1944 második felében Mo.-on is kiszélesedtek az ~, sor került partizánharcokra is. — A felszabaduló országok új államhatalmi szerveiként megalakultak a nemzeti ellenállási (ill. felszabadító) bizottságok. Kelet- és Délkelet-Európa országai felszabadultak a fasiszta rabságból. Megnyílt az út a dem. fejlődés előtt. Ázsiai ~: A japán fasiszta hódítók ellen irányultak, de szorosan összefonódtak a gyarmati rendszer elleni küzdelemmel. Rokon vonásokat mutattak az európai ~kal, de annál szélesebb társadalmi bázisra támaszkodtak és politikailag egységesebbek voltak. A legszélesebb méreteket Kínában öltötték, ahol a KKP vezetésével sikerült a japánellenes frontba bekapcsolni a Kuomintang-erőket is. Vietnamban az *Indokínai Kommunista Párt* kezdeményezésére létrehozták a *Vietnami Demokratikus Függetlenségi Ligát*. Hatásuk alatt szélesedtek az ~ Laoszban, Kambodzsában, a kommunisták kezdeményezésére megindultak Malájföldön is (1941). 1942-ben a japánok elleni partizánmozg. kiterjedt Burmára, Indonéziára, a Fülöp-szigetekre és Thaiföldre. Koreában 1943-ban hatalmas sztrájkokra, majd fegyveres ellenállásra került sor. Az ázsiai ~ új lendületet vettek, amikor a SZU és Japán között megindultak a hadműveletek. Kínából kiverték a japánokat. 1945. márc.-ban Burmában, 1945. aug.-ban Vietnamban tört ki nemzeti felkelés, aug. 17-én Indonéziában kikiáltották a köztársaságot (l. az egyes országok munkásmozgalmáról szóló cikkeket). — Mo. ném. megszállása után döntő szakaszba jutott az ország felszabadításáért folyó harc. A kommunisták vezetésével 1944 máj.-ban létrejött az illeg.-ba szorított dem. pártok és szervezetek *népfront*-jellegű szövetsége a *Magyar Front*, amely felhívásaiban átállásra szólította fel a magy. katonákat, s fegyveres ném.-ellenes felkelésre a tömegeket. A párt KB-ja *Pálffy* Gy. vezetésével katonai bizottságot hozott létre harci csoportok alakítására és irányítására. Szept.-től már ilyen harci csoportok működtek Bp.-en és az ipari központokban. Nov.-ben a dem. ifj. szervezetek a KISZ vezetésével a *Magyar Ifjúság Szabadságfrontjába* tömörültek. Ugyanekkor valamennyi antifasiszta csoportosulás tömörítésére létrejött az ~ orsz. vezető szerve a *Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága*. Ez megalakította a felkelés katonai vezérkarát. A biz. és a vezérkar tagjainak egy részét azonban letartóztatták és dec.-ben kivégezték. Az egyes, különállóan működő harci csoportok fegyveres akciókkal segítették a szov-

jet hadsereg előnyomulását. A szovjet fogságban partizánharcra kiképzett magy. katonák Rákóczi-csoportja Kárpát-Ukrajnában, a Petőfi-csoport a Felvidéken, a Petőfi-zászlóalj Jugoszláviában végzett hadműveleteket. *Nógrádi* S. csoportja a salgótarjáni medencében, *Zgyerka* J.-é a Pilis és a Bakony erdőségeiben, a Szircsoport (l. *Weinberger* D.), a Vörös Brigád (l. *Braun* É.) Bp.-en, a *Magyar Kommunisták Antináci Komitéja* (MOKAN) Miskolc környékén harcolt. A szovjet hadsereg oldalára állt magy. katonákból alakult *Budai Önkéntes Ezred* a szovjet csapatokkal együtt harcolt a főváros felszabadításáért. A fegyveres harcokon kívül említést érdemelnek az ~ olyan formái, mint a haditermelés szabotálása; az üzemek leszerelésének és elszállításának, fontos objektumok felrobbantásának, a lakosság elhurcolásának megakadályozására a felszab. előtti napokban vagy órákban o.-szerte kibontakozott helyi akciók. — *Irod.:* Az antifasiszta ellenállási és partizánharcok válogatott bibliográfiája. 1968. 53 old. — *Kühnrich, Heinz:* Partizánháború Európában. 1939—1945. 1973. 335 old. — *Pintér István:* Magyar antifasizmus és ellenállás. 1974. 488 old.

Ellenállás Országos Tanácsa, *Conseil National de la Résistance, CNR:* a franciao.-i antifasiszta ellenállás csúcsszerve. Alakult 1943-ban; tagjai voltak a Nemzeti Front, a *Francia Szabadcsapatok és Partizánok* (FTPF), az újjáalakult CGT, a keresztény szaksz.-ek, az FKP, az SFIO, a Radikális Párt (bár e két utóbbi ekkor még nem szerveződött újjá). Az ~ megalakulása a francia ellenállási mozg. egységtörekvésének fontos állomása volt.

Ellenállók Nemzetközi Szövetsége, *Fédération Internationale des Résistants, FIR:* az antifasiszta ellenállás harcosait, a volt pol. foglyokat és deportáltakat egyesítő nemzeti szervezeteket és — egyéni tagság alapján — az antifasiszta harcosokat, a fasizmus áldozatainak hozzátartozóit tömöríti; alakult 1951. júl. 3-án Bécsben. Az ~ mozgósítja tagságát a fasizmus újjáéledése ellen, a dem. szabadságjogok, a béke, az emberi méltóság védelmére. Ápolja és megőrzi a fasizmus elleni harcban elesettek emlékét, védi a volt ellenállók és élő hozzátartozóik anyagi és erkölcsi érdekeit. Propagálja az ellenállás történelmi hagyományait és szorgalmazza, hogy e hagyományokkal az iskolai oktatás az ifjú nemzedéket is megismertesse. Magyar tagszervezete a Magyar Partizán Szövetség. A ~ tagjainak száma kb. 7 millió. 55 tagszervezete van 20 országban (1971). Székhelye: Bécs. Háromévenként tartja kongr.-át, amely főtanácsot, ez utóbbi VB-t választ. Elnök: Arialdo Banfi (Olaszo.), főtitkár: Jean Toujas (Franciao.). Az ~ havonta folyóiratot ad ki francia és német nyelven (Résistance Unie, Widerstandskämpfer).

Ellenbogen, Wilhelm (1863. júl. 19.—1951. febr. 25.): osztrák orvos, az osztrák SZDP (l. *Ausztria Szocialista Pártja*) egyik alapítója, majd vezetője. Részt vett a II. Int. kongr.-ain. Az I. vh. alatt „honvédő" álláspontot volt. 1919—20 gazd. miniszter, 1933— képviselő. A 20-as években a pártelnökség tagja, ill. elnökh. A *februári (Schutzbund) felkelés* után rövid időre bebörtönözték. Utána visszavonult a pol. tevékenységtől, Párizsba, majd az USA-ba emigrált.

ellenforradalom: a politikai hatalom jellegében beálló reakciós fordulat, illetve az ezt célzó megmozdulás. Hátterében mindig a társadalmi haladás feltartóztatásában érdekelt osztályok és társadalmi rétegek érdeke áll. Klasszikus formája, amikor a történelmileg haladóbb társadalmi-gazd. rendszert képviselő osztály államhatalmát döntik meg a megelőző társadalmi formáció visszaállítása céljából (pl. a *Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság* leverése), vagy erre tesznek kísérletet (pl. az oroszo.-i ellenforradalmárok 1918—1921 között). ~ról beszélhetünk akkor is, ha egyazon társadalmi-gazd. alakulaton belül a dolgozó osztályok érdekei és a társadalmi haladás szempontjából kedvezőtlenebb pol. rendszert hoznak létre, pl. az 1794. július 27-i (thermidor 9-i) franciaországi ~, amely a polg. forr. kereteiben maradva a radikális kispolgárság pol. törekvéseit kifejező jakobinus diktatúra helyett létrehozta a nagyburzsoázia uralmát megtestesítő pol. formát, a *direktóriumot*. Hasonló eset Louis Bonaparte (a későbbi III. Napóleon császár) 1852. május 2-i államcsínyje, amely véget vetett a munkásokat 1848 jún.-ban letipró francia *burzsoázia* köztársaságának. Ezt az eseményt elemezte *Marx* „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája" c. munkájában, amely az ~ jelenségvilágának és fejlődési törvényszerűségeinek sok tekintetben más korokra is érvényes leírását adja. A munkásmozg. minden jelentős forr. megmozdulását véres *fehérterror*ral összekapcsolódó ~ követte (*Párizsi Kommün*t, az 1905/07-es oroszországi forr.-at, a magy. TK-t). Az ~ végbemehet hirtelen rajtaütésszerű *puccs* (Chile, 1973 szept.), vagy hosszantartó *polgárháború* (Spanyolország, 1936 júl.—1939 márc.) révén. ~ról akkor beszélünk, ha a reakciós fordulatot haladó, vagy forr. változások előzték meg. Ahogyan a forr.-akhoz *forradalmi helyzet* szükséges, az ellenforr. végrehajtása is számára kedvező szituáció kialakulását követeli, amelyben a forr. erők körében zavar, megosztottság keletkezik, az ellenforr. tábor befolyása pedig

kiterjed a vele valójában ellentétes érdekű tömegek egy részére is. Fogalommá vált az 1793. máj.-i franciaországi Vendée-i lázadás, amelyben a parasztok hűbéruraik oldalán keltek föl a földet olcsón kiárusító polg. konvent ellen. Napjainkban az ~ nem tárja föl nyíltan arculatát. Az 1956 okt.— nov. mo.-i nyílt ellenforr. lázadás, illetve Csehszlovákiában az 1968-as ún. „lopózkodó ~" megmutatta, hogy a szoc. o.-okban az ~ a szoc. építése során elkövetett hibákat és az általuk a komm.-k soraiban kiváltott ingadozást felhasználva, a nemzeti függetlenség nacionalista irányban eltorzított hangoztatásával és a szoc. „megjavításának", „új modelljének" jelszavával álcázza valódi céljait. Korunkban az ~ minden esetben összefügg a nemzetközi *imperializmus* tevékenységével, amely ideológiai eszközökkel, pénzzel, fegyverrel, taktikai útmutatásokkal, esetenként pedig közvetlen katonai beavatkozással is támogatja.

Ellenzéki Munkás: az *Egyesült Szakszervezeti Ellenzék* (ESZE) központi lapja. 1932—33-ban mint az ESZE szakmaközi lapja nyomtatásban, 1934—35-ben mint az ESZE hivatalos lapja jelent meg sokszorosított formában. Hasábjain jelentek meg az ESZE felhívásai s az ellenzéki mozg. vezetőinek írásai, amelyek a szaksz. tevékenység időszerű kérdéseit fejtegették, az ESZE álláspontját ismertették.

élmunkás: a *Szakszervezeti Tanács* által adományozott kitüntető cím és jelvény a termelésben kiváló eredményeket elérő fizikai munkások számára. Első ízben 1948. máj. 1-én osztották ki. 1952— az élmunkásjelvény helyett „Kiváló dolgozó" kitüntetés különböző fokozataival jutalmazzák a termelőmunka legjobbjait.

előértekezlet: a felszabadulás előtti SZDP-kongresszusok nyilvános és rendőrileg ellenőrzött tárgyalásait megelőző bizalmas jellegű értekezlet, amelyen a küldöttek döntöttek a fontosabb politikai vagy személyi ügyekről. A félleg. ~ekre az egyesülési és gyülekezési jog korlátozottsága miatt volt szükség.

Előre: 1. New Yorkban kiadott magyar nyelvű szocialista lap. Első száma 1905. szept. 15-én jelent meg mint az amerikai magy. szd.-k közlönye. Az Egyesült Államok *Szocialista Párt*jának felfogását vallotta, a szindikalizmusa miatt bírálta az amerikai *Szocialista Munkáspárt*ot, *De Leon*t, az IWW-t és a magy. nyelvű Népakaratot. 1909-ben Mo.-ról *Bárd* I.-t hívták meg szerkesztőül. 1909-től a lap mint az Amerikai Magy. Szoc. Szövetség hivatalos közlönye havonta jelent meg, majd 1913— naponta. Közölte a hazai szerzők (*Szabó* E., *Varga* J., *Révész* M., *Bresztovszky* Ernő, *Csizmadia* S., *Révész* B.) írásait. 1916—21 képes heti folyóiratot is megjelentetett. 1921. nov. 4-én szűnt meg, majd újra megjelent Új Előre címen. — 2. Vorwärts, a bécsi magy. emigráns munkások művelődési körének hivatalos lapja. *Garbai* S. szerkesztésében havonta egyszer jelent meg 1929. máj. 1.—1932. máj. 1. — 3. Románia Szocialista Köztársaság néptanácsainak magy. nyelvű lapja. 1947. szept.—jelenik meg Bukarestben. Névutódja a Munkás-Paraszt Blokk 1927. jún.—1928. dec. között Bukarestben megjelent leg. lapjának.

El Salvador Kommunista Pártja, *Partido Comunista de El Salvador:* alakult 1930. márc.-ban 1925-től szervezkedő komm. csoportokból. Aktívan részt vett az 1932-es népi felkelésben. 1932—44 illeg., 1944—48 leg., majd betiltották, csupán 1960-ban működhetett néhány hónapig szabadon. Elsősorban a szaksz.-ekben és a parasztság között tevékenykedik. V. kongr.-a (1968) a dem. antifeudális és antiimp. forr.-at tűzte ki célul, megvalósításának fő formáját a nép fegyveres harcában és a közép-amerikai népek imp.-ellenes harcának koordinációjában jelölte meg. 1973. évi nyilatkozatában a dem. forr. harci formáit rugalmasabban közelítette meg, azt a küzdő felek erőviszonyainak alakulása és az adott nemzetközi szituáció határozza majd meg. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1960, 1969). Taglétszáma nem ismert. Főtitkára Shafik Jorge Jandal, lapja a La Verdad (Igazság).

El Salvador munkásmozgalma: A közép-amerikai viszonylatban fejlett gyáriparú kis országban már 1914-ben alakult szaksz. szövetség, a Munkásszövetség. Az 1930-ban megalakuló *El Salvador Kommunista Pártja* irányításával jelentőssé vált a parasztmozgalom is. Az 1932-es népi felkelés átmenetileg dem. rendszert teremtett, de az angol és amerikai imp.-k segítségével vérbe fojtották, a KP és más baloldali szervezetek illeg.-ba szorultak. Az 1944-es általános sztrájk megrendítette a reakció uralmát, de nem hozott fordulatot. Ekkor alakult az *Április—Május Forradalmi Párt.* 1960-ban a szaksz.-ek által támogatott felkelés eredményeképpen született dem. rendszer bukása után 1961— ismét üldözték ~t. Legnagyobb, 27 000 tagot számláló szaksz. központja az SZSZNSZ-hez csatlakozott. A 12 000 tagból álló, 1965-ben alakult haladó Salvadori Egységes Szakszervezeti Szövetség (Federación Unido de Sindicatos Salvadoreños) a Latin-amerikai Dolgozók Szakszervezeti Egységének Állandó Kongresszusához és rajta keresztül az SZVSZ-hez csatlakozott.

Ember Lajos (Kolozsvár, 1894. okt. 6.—Szovjet-Oroszo., 1919 tavasza): egyetemi hallgató, internacionalista harcos. Az I. vh. előtt a *Galilei Kör* tagja. 1915-ben orosz hadifogságba esett. 1917—a szretenszki táborban a szoc. hadifoglyok mozg.-ának egyik vezetője. 1918. ápr.-ban az internacionalista hadifoglyok irkutszki kongr.-án a Szibériai Külföldi Munkások Kommunista (Szociáldemokrata) Pártja VB-jének tagjává, az 1918. máj.— megjelenő Világforradalom c. lap szerk.-jévé választották. Részt vett az Irkutszkban és a Bajkál-tó környékén lezajlott harcokban. Az 1918. aug.-i visszavonulás idején egy partizáncsoporttal a tajgába ment, ahol később a fehérgárdisták — társaival együtt — meggyilkolták.

emigráció ⟨lat. kivándorlás⟩: elsődleges értelemben az a jelenség, amikor valamely ország lakosságának egyes csoportjai politikai, gazdasági, vallási vagy egyéb okokból kénytelenek elhagyni hazájukat; más értelemben az emigránsok összefoglaló megjelölése. A forr. mozg.-ak történetének szinte állandó kísérő jelensége és tényezője: az elüldözött forradalmárok külföldön folytatják szervezett tevékenységüket, kapcsolatot tartanak hazai híveikkel és befolyást gyakorolnak mozg.-uk hazai fejlődésére. A nemzetközi munkásmozg. történetének legnagyobb hatású ~s mozg.-a az oroszo.-i szd.-k külföldi tevékenysége az 1890-es évek és 1917 között. Legnagyobb alakja és vezető egyénisége V. I. *Lenin* volt, aki forr. tanításainak jelentős részét az ~ban dolgozta ki. Az elnyomó államapparátus ebben az időben szinte minden o.-ból nagy számban kényszerítette ~ba — s kényszeríti mindmáig is — a dem. és szoc. mozg.-ak harcosait. Ez egyfelől csapást jelent az egyes o.-okban folyó forr. szervezkedésre, másfelől azonban lehetőséget nyújt az eszmék terjesztésére, a harci tapasztalatok nemzetközi cseréjére, a *szolidaritás* erősítésére. — A magy. munkásmozg. fejlődése számára is kettős jelentősége volt már a századforduló táján gazd. és pol. okokból megindult nagyméretű munkáskivándorlásnak, majd különösen a forr. vezetők és mozg.-i harcosok tömeges ~jának, amely 1919-ben a TK megdöntésével kezdődött és végigvonult a 25 éves ellenforr. korszakon. A SZU-ba, Ausztriába, Németo.-ba, Franciao.-ba és más o.-okba kényszerült magy. emigránsok komm. és szd. szervezeteket, sajtót, könyvkiadást teremtettek. Tagjaik részt vettek a befogadó o.-ok munkásmozg.-ában s a nemzetközi szervezetek tevékenységében. A magy. komm. ~ *Kun* B., *Landler* J. és mások vezetésével külföldön szervezte újjá a KMP vezető szerveit s a hazai mozg.-mal szoros kapcsolatban segítette tovább a magy. munkásosztály küzdelmét. A magy. forr. ~ soraiból a nemzetközi komm. mozg. számos kiváló harcosa, az antifasiszta ellenállás sok hőse került ki. Jelentős munkásmozg.-i szerepet töltöttek be az *emigráns magyar szociáldemokrata szervezetek* is. — A győztes forr. átalakulásokat az érintett o.-okból ellenforr. jellegű ~s hullámok követik. A NOSZF győzelme után Oroszo.-ból arisztokraták és tőkések, a II. vh.-t követő években a népi dem. o.-okból a régi rend hívei, az ellenforr. kísérletek leverése után ellenforradalmárok és megtévesztettek ezrei vándoroltak külföldre. Az imp. fellazítási pol.-ja az erre kapható emigránsokat felhasználja saját céljai szolgálatában (Szabad Európa Rádió, ellenséges emigráns sajtó, „hazalátogató" turisták). A Magyarok Világszövetsége eredményesen törekszik a tőkéso.-okban élő, nem ellenséges beállítottságú ~ óhazával való kapcsolatait javítani. — *Irod.: Frank László:* Café Atlantis. Híradás egy elsüllyedt világból. 1963. 292 old. — *Gyetvai János:* Két világ között. (Emigrációs emlékeimből.) 1963. 223 old. *Lengyel József:* Bécsi portyák. 1970. 191 old. — *Szabó Ágnes:* A Kommunisták Magyarországi Pártjának újjászervezése. (1919—1925.) 1970. 250 old. — *Komját Irén—Pécsi Anna:* A szabadság vándorai. Magyar antifasisták Franciaországban. 1934—1944. 1973. 209 old.

emigráns magyar szociáldemokrata szervezetek: a TK megdöntése után külföldre menekült szd.-k különböző pol. árnyalatú csoportjai. A legjelentősebb közöttük a Bécsben 1920 tavaszán megalakult *Világosság csoport*. Vezetői a TK-ban fontos poszton működő szd. politikusok — *Böhm* V., *Garbai* S., *Kunfi* Zs. és *Rónai* Z. voltak. A csoport *Világosság* címmel 1920—25 hetenként, 1930—35 havonta megjelenő folyóiratot adott ki. A lapban és az SZMI fórumain — ahol önálló képviselete volt — centrista alapról bírálta az MSZDP pol.-ját. A Világosság-csoport támogatta az MSZDP hazai ellenzékét is. Tevékenysége 1934. febr.-ban, a Heimwehr-puccs után gyakorlatilag megszűnt. A Világosság-csoportból 1928 elején Garbai S. vezetésével többen kiváltak, Bécsben megalakították az Előre Munkásképző Egyletet és 1929—32 kiadták az *Előre* c. havonta megjelenő lapot. Az Előre-csoport a szd. *emigráció* legbaloldalibb elemeit és az MSZDP hazai ellenzékét akarta tömöríteni, de zavaros ideológiája és kalandor pol.-ja miatt teljesen elvesztette befolyását. Az észak-franciao.-i bányavidék magy. szd. munkásait tömörítette az SFIO Világosság-csoportja, amely Garbai szervezetéhez állt közel. Lapja „Itt az írás" c. 1928—32 jelent meg Lensben, majd Párizsban. Az ~ közé tartozott még a brazíliai São Paulóban működő, Miklós Móric által alapított Magyar Közt. Kör (hetilapja az Új Világ), valamint a jugoszláviai emig-

rációt tömörítő Baranyai Menekültek Gazdasági Egyesülete is.

EMSZO: *Egyházközségi Munkásszervezetek Szakosztálya: Keresztény szakszervezetek*

Encina, Dionisio (1907—): mexikói bányamunkás, kommunista. 1929— a komm. ifjúsági szövetség, 1931— a *Mexikói Kommunista Párt* tagja, 1936—40 Coahuila állam pb.-jének titkára, 1937— a KP KB tagja. 1940—60 a KP főtitkára. Többször bebörtönözték. A XIII. kongr.-on (1960) a pártélet lenini normáinak megsértése miatt leváltották.

endrődi csendőrsortűz (1935. márc. 20.): a horthysta hatóságok véres megfélemlítő akciója az ellenzéki szervezkedés és a munkásmozgalom ellen. Az 1935. évi képviselőválasztásra készülve a Független Kisgazdapárt a gyomai választókerülethez tartozó Endrőd községben választói gyűlést hívott össze. A képviselőjelölt, Andaházy-Kasnya Béla egyórás késéssel érkezett a gyűlés színhelyére. Időközben a főszolgabíró feloszlatta a gyűlést és a tömeget szétoszlásra szólította fel. Az egybegyűltek ragaszkodtak a gyűlés megtartásához s a parancs ellenére sem hagyták el a teret. Emiatt a kivezényelt csendőrök sortüzet adtak le. Hét személy meghalt.

Engelmann Pál Gábor (Pest, 1854—Bp., 1916. dec. 9.): bádogosmunkás, a magyarországi radikális szociáldemokrata irányzat vezető egyénisége. A 70-es években bejárta Németo.-ot, ott ismerkedett meg a szoc. eszméivel. Az 1880-as évek elején Ausztriába költözött és a szd.-k radikális csoportjához csatlakozott. 1884-ben kiutasították Ausztriából, Bp.-re jött, itt rendőri felügyelet alá helyezték. 1886. aug.— a *Magyarországi Általános Munkáspárt* (ÁMP) baloldali ellenzékének egyik szervezője. 1889-ben kooptálták az ÁMP vezetőségébe, 1890. jan. a ném. nyelvű pártlap szerk.-je lett. 1889—92 előbb az ÁMP, majd az MSZDP vezetője. Jelentős szerepe volt az MSZDP első kongr.-ának megszervezésében, a szaksz. mozg. fejlesztésében. Kezdeményezésére indult meg az agrárprol., a bányamunkásság, a gyáripari munkásság és a nemzetiségi prol.-ok szervezése. Levelezésben állt F. *Engels*szel és a nemzetközi munkásmozg. más vezetőivel. 1892-ben a pártvezetőség mérsékelt szárnya frakcióharcot indított ellene. Dec.-ben több társával együtt kizárták az MSZDP-ből. ~ ekkor megszervezte a radikális ellenzéket; 1893. jan.-ban megindította A *Munkás* c. lapot; 1894. jan.-ban létrehozta a *Magyarországi Szociáldemokrata Munkáspárt*ot. Pártja 1894. máj.-ban egyesült az MSZDP-vel, az egyesülés feltétele azonban ~ visszavonulása volt. Írásaiban élete végéig a szd. eszméket hirdette. 1900-ban csatlakozott a *Mezőfi*-féle mozg.-hoz, ettől azonban elvi különbségek miatt rövidesen megvált. A századforduló után *Szabó* E. baráti köréhez tartozott és a baloldali szd.-kat támogatta. A bécsi *Arbeiter-Zeitung* tudósítója, a berlini *Vorwärts* levelezője, 1892— pedig a Bp.-en megjelenő Neues Politisches Volksblatt munkatársa. Több tanulmánya és önálló munkája jelent meg az agrárkérdésről, a szaksz.-ek feladatairól, a vasárnapi munkaszünetről. — *Irod.: S. Vincze Edit:* A Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulása és tevékenységének első évei. (1890—1896.) 1961. 367 old.

Engels, Friedrich (Barmen, 1820. nov. 28.—London, 1895. aug. 5.): német teoretikus, a tudományos szocializmus egyik megalapítója. Apja textilgyáros volt. ~ már diákkorában élénk irodalmi és filozófiai érdeklődést tanúsított, de apja kereskedelmi pályára kényszerítette, és nem engedélyezte iskolai tanulmányainak folytatását. 1838 Brémában kereskedelmi alkalmazott. Kapcsolatba került az „Ifjú Németország" nevű radikális irodalmi csoporttal, cikkeket, tudósításokat, irodalmi kritikákat írt. 1841-ben Berlinben katonai szolgálatát töltötte, csatlakozott az itteni ifjúhegeliánus körhöz, a „szabadok"-hoz; az ifjúhegeliánusok közül elsőként hirdetett nyíltan ateista és közt. nézeteket. Több pamfletet ír — prózában és versben — a reakcióssá vált és a hegeli filozófiával szembeforduló Schelling ellen. Írásait névtelenül, ill. álnéven adja ki. 1842. nov.-ben találkozik először K. *Marx*szal, de még nincsenek egy platformon, mert ~ ekkor még a „szabadok" köréhez tartozik, akiket Marx bírál. 1842 végén Manchesterbe utazott, hogy egy (részben apja tulajdonát képező) szövőgyár irodájában dolgozzék. Angliában megismerkedett a *chartista* és szoc. mozgalmak, valamint az emigráns német proletárforradalmárok vezető képviselőivel; tanulmányozta az angol munkásosztály helyzetét és az angol szoc. és pol. gazdaságtani irodalmat. Itt született a Nemzetgazdaságtan bírálatának vázlata c. tanulmány és az itt gyűjtött anyag alapján írta és jelentette meg 1845-ben A munkásosztály helyzete Angliában c. könyvét. 1844 végén Párizsban ismét találkozott Marxszal. Minden elméleti kérdésben tökéletesen egyetértettek, barátság alakult ki közöttük. Mindjárt hozzáfognak első közös művük, a Szent család megírásához (megjelent 1845). 1844 őszén ~ visszatért Németo.-ba, majd 1845. ápr.-ban Brüsszelbe költözött, ott Marxszal együtt dolgozott a Német ideológia megírásán (1845—46). 1846. aug.-ban Párizsba ment. 1847-ben az *Igazak Szövetsége* londoni vezetősége

meghívja Marxot és ~t, hogy csatlakozzanak a szövetséghez. ~ részt vett a szövetség jún.-i kongr.-án *(Kommunisták Szövetsége)*. 1847 őszén megírta a Kommunizmus alapelveit, amelyet a szövetség a pártprogram alapjául fogadott el, és a program végleges megszövegezésével Marxot és ~t bízza meg *(A Kommunista Párt Kiáltványa)*. 1848. jan.-ban ~t kiutasították Párizsból. Brüsszelbe költözött, márc. végén megint Párizsba érkezik, majd ápr. elején Marxszal együtt Németo.-ba utazott, a *Neue Rheinische Zeitung* szerk. biz.-ának tagja. 1849. máj.-ban a felkelő Elberfeld védelmét szervezte, majd a Neue Rheinische Zeitung megszűnése után, jún.—júl.-ban szárnysegédként részt vett a baden-pfalzi forr. háborúban. A forr. veresége után Svájcon át Londonba ment. Ez időben keletkezik A német paraszthábóru c. (1850) tanulmánya, 1850. nov.-ben ismét belépett a manchesteri Ermen—Engels céghez; 1860— cégvezető, 1864— társtulajdonos. Marxot anyagilag támogatta, és cikkeinek, tudósításainak nagy részét is megírta helyette, hogy Marx nagy elméleti művén dolgozhassék. Részt vett a korszak pol. küzdelmeiben, több katonai tárgyú brosúrát írt. Bekapcsolódott az I. Int. munkájába, 1870-től tagja az I. Int. Főtanácsának, 1851-ben élettársi kapcsolatba lépett Mary Burns forr. ír munkásnővel, majd Mary halála után (1863) feleségül vette Mary nővérét, Lizzyt (meghalt 1878). A Londonban élő Marxszal állandó levelezésben állt; e négy kötetre rúgó levélváltásban az elméleti munka során felmerült kérdéseket és a pol. eseményeket folyamatosan megvitatták egymással. 1869-ben lehetővé vált, hogy ~ feladja üzleti tevékenységét, 1870-ben Londonba költözött azzal a szándékkal, hogy hozzáfog saját tudományos és publicisztikai terveinek megvalósításához, folytatja történelmi, hadtörténeti, nyelvészeti kutatásait és természettudományos vizsgálatait. Nagy publicisztikai tevékenységet fejtett ki a porosz—francia háború és a *Párizsi Kommün* idején. Eredetileg cikksorozatként jelent meg a német munkáspárt lapjában, a *Volksstaat*ban az „Eugen Dühring úr tudomány-forradalmasítása" (Anti-Dühring, 1877—78), amely Dühring nézeteinek kritikájával párhuzamosan a marxista elmélet népszerű kifejtését adja (e munka alapján állította össze ~ a Szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig c. brosúráját). 1883-ban, Marx halála után ismét félretette saját tudományos terveit, hogy minden erejét a marxi hagyaték feldolgozásának szentelhesse. Befejezetlenül, kéziratos töredékek formájában maradtak tervezett történelmi tanulmányai, valamint nagy természetfilozófiai munkája, a Természet dialektikája. Két nagyobb terjedelmű önálló tudományos mű jelenik meg még tőle: A család, a magántulajdon és az állam eredete (1884), amelyet eredetileg Marx akart megírni, és a Ludwig Feuerbach és a klasszikus német filozófia vége (1886). Kiadta Marx hagyatékából A tőke II. és III. könyvét (1885—94), gondozta a marxi művek új kiadásait és fordításait, levelekben és cikkekben magyarázta és propagálta a marxista elméletet. Az I. Int. tevékenységének megszűnése után nem volt semmiféle formális funkciója a nemzetközi munkásmozg.-ban, de személyes tekintélyével nagy befolyást gyakorolt. Harcolt a szektás beszűkülés és az *opportunizmus* ellen, a proletárdiktatúra marxi elméletének elfogadtatásáért; tevékeny szerepet vitt a II. Int. megszervezésében, figyelemmel kísérte a II. Int. kongr.-ait, személyesen is részt vett a III. kongr.-on (Zürich, 1893. aug.). A tőke IV. könyvének sajtó alá rendezésében a halál már megakadályozta; kívánságára holttestét elhamvasztották és hamvait a nyílt tenger felett szétszórták. — *M.: Marx, Karl—Engels, Friedrich:* Művei. 1— köt. 1957. — *Irod.: Czóbel Ernő:* Engels politikai tevékenységének fő szakaszai. 1954. 104 old. — *Lenin, V[ladimir] I[ljics]:* Friedrich Engels. — Lenin, V. I. Összes művei. 2. köt. (2. kiad.) 1963. 1—15. old. — *Cornu, Auguste:* Marx és Engels. 1814—1844. 1968. 811 old. — *Cornu, Auguste:* Marx és Engels. 1844—1845. 1969. 333 old. — *Cornu, Auguste:* Marx és Engels. 1845—1846. 1970. 550 old. — Friedrich Engels életrajz. 1973. 622 old.

Entzbruder Dezső (Sárvár, 1894. júl. 30.—Tücsökmajor, 1919. aug. 22.): tanító; kommunista. Az I. vh.-ban orosz hadifogságba került; 1917-ben belépett az OK(b)P-be, 1918-ban hazatért Mo.-ra. Sopronban részt vett az 1918. évi polg. dem. forr. előkészítésében és a továbbfejlesztését célzó harcokban. A *direktórium* tagja, Sopron város és a m. katonai kormánybiztosa. Ő szervezte meg a VH osztrák századát. Nevéhez fűződik a soproni ellenforr. leverése, a kopházi és nagycenki győzelem. A TK megdöntése után a szombathelyi börtönbe zárták, onnan a feldbachi különítmény tisztjei elhurcolták és meggyilkolták. — *Irod.: Földes Mihály:* A Tűztorony fiai. (Életrajzi regény.) 1970. 285 old.

Építő-, Fa- és Építőanyagipari Dolgozók Szakszervezete: a nevében foglalt iparágak dolgozóinak szakmai szervezeteiből alakult szövetség. Az építőipari munkásszervezkedés kezdeményezői a kőművesek voltak, akik 1876. aug.-ban tartották első gyűlésüket, amelyen a hosszú munkaidő és a durva bánásmód ellen tiltakoztak. Szakegyletük 1877-ben alakult és 1885-ben sztrájkharcot vezetett. 1893— megkezdődött a rokon szakmák egyesületeivel való szorosabb együttműködés és az orsz. szervezetté fejlődés

előkészítése. 1901. okt.-ben az építőmunkások orsz. kongr.-a kimondta, hogy a fővárosi szakegyletek kötelesek alapszabályaikat orsz. érvényűvé tenni, hogy a vidéki munkásokat is szervezhessék. Az orsz. kőművesszakegylet az építőipari szakmák közös szervezkedésének magva lett, 1903. jún. 4-én megalakította a Mo.-i Építőmunkások Orsz. Szövetségét (MÉMOSZ), amelyhez fokozatosan csatlakoztak a többi építőipari szakmák munkásainak szervezetei, s amely hamarosan a magy. munkásság egyik legerősebb szervezete, az osztályharcos munkásmozg.-nak mindvégig szilárd bázisa lett. Megalapításában és vezetésében jelentős szerepe volt többek között *Bokányi* D.-nek. A MÉMOSZ lapja, az Építőmunkás 1903. júl. 1-én indult *Garbai* S. szerkesztésében. A kőfaragók helyi szakegylete 1885-ben jött létre Süttőn, s 1890-ben orsz. szövetséggé alakult Bp. székhellyel. Lapja, a *Kőfaragó* 1903— az egész építőmunkásság szócsöve volt. A kőfaragók szövetsége 1906-ban csatlakozott a MÉMOSZ-hoz. Az ácsok 1891-ben kezdtek szervezkedni, orsz. egyletük alapszabályait azonban csak 1905-ben hagyta jóvá a belügyminiszter. 1918-ban ez a szervezet is belépett a MÉMOSZ kötelékébe. 1908—09-ben néhány szakosztály (üvegesek, cementmunkások) anyagi és pol. jellegű nézeteltérések miatt kivált a MÉMOSZ-ból, s önálló orsz. szövetségeket hozott létre, melyek *Alpári* Gy. ellenzéki szd. szervezkedését támogatták. A cementmunkások néhány év múlva visszatértek a MÉMOSZ-ba, az üvegesek viszont továbbra is fenntartották önálló szervezetüket. A téglagyári munkások 1918-ban alakítottak orsz. szaksz.-et, amely 1920-ban csatlakozott a MÉMOSZ-hoz. A bp.-i festőmunkások 1893-ban létesült szakegylete 1903-ban fejlődött országossá, 1904-ben szövetséggé, s 1923-ban belépett a MÉMOSZ-ba. A faipari munkások az iparági szervezkedés ált. megvalósításáig külön szaksz.-be tömörültek. A bp.-i asztalosmunkások 1891-ben határozták el orsz. szakegylet alakítását, az alapszabályokat 1893-ban hagyta jóvá a Belügyminisztérium. Az I. orsz. famunkás-kongr.-on 1901. máj.-ban az asztalosokon kívül az ácsok, kádárok, faesztergályosok és kocsigyártók vettek részt s elhatározták az egységes orsz. famunkásszövetség megalakítását. E szövetséghez a fenti szakmákon kívül a kárpitosok, kefekötők, kosárfonók és színházi munkások szakegyletei is csatlakoztak. A Famunkások Orsz. Szövetsége 1904. júl. 12-én kezdte meg működését. Mind a MÉMOSZ, mind a famunkásszövetség számos nagyszabású bérharcot kezdeményezett és vezetett. Különösen a két vh. közötti időszakban vívtak olyan harcokat, amelyek a közvetlen érintetteken kívül az egész munkásmozg.-ra hatást gyakoroltak (l. *általános építőmunkás-sztrájkok a Horthy-korszakban*). E mozg.-ak irányításában nagy szerepet játszottak a szaksz. ellenzék, valamint a bp.-i kőműves- és festőszakosztály komm. vezetői: *Apró* A., *Fodor* Gy., *Birkás* I. A komm.-k vezette baloldal heves harcot folytatott a MÉMOSZ egyes szd. vezetői ellen azért is, mert az ún. *gildszocializmus* jegyében az *Alapkő Építőipari Munka- és Termelőszövetkezet* létrehozásával könnyelműen kockára tették a szaksz. anyagi és erkölcsi bázisát. A felszab. után a MÉMOSZ 1945-ben megtartott XXIII. kongr.-a elvileg az *iparági szervezkedés* álláspontjára helyezkedett. A Famunkás-szaksz. 1948. ápr.-ban a XIX. kongr.-on tette magáévá ezt az elvet. 1948—49-ben meg is kezdődött a szervezeti felépítés fokozatos átalakítása a területi titkárságok, a m.-i szervezetek s a Bp.-i Bizottság létrehozásával; 1950. márc. 16-án pedig megvalósult az építő-, fa- és üvegipari munkások egységes orsz. szervezete, amelyhez valamivel később az építőanyagipari dolgozók is csatlakoztak, létrejött az ~. A szaksz. megerősödését mutatja az a tény, hogy míg 1950-ben az iparág dolgozóinak 50%-a tartozott a szaksz.-hez, 1974 végén 345 949 taggal a szervezettség aránya elérte a 90,7%-ot. Az 1971. évi 42. kongr.-on az ~ elnökévé *Reszegi* F.-t, főtitkárrá Gyöngyösi Istvánt választották. — *Irod.:* Munkáért, kenyérért, szabadságért! Az építő-, fa- és építőanyagipari dolgozók mozgalmának válogatott dokumentumai. (1823—1945.) 1—2. köt. (Összeáll. és szerk. Palotás Imre.) 1962—1965.

Építőmunkás: a magyarországi építőmunkások szakszervezeti lapja. Elődje 1895—96-ban a Kőműves. Az ~ megindítását 1896-ban *Bokányi* D. kezdeményezte azzal a célkitűzéssel, hogy a lap az építőipari szakmák leendő orsz. szövetségének előkészítője legyen s betöltse a centrális szervezet központjának funkcióját. Megjelenése 1900-tól szünetelt, 1903-ban pedig már a MÉMOSZ orgánumaként indult meg újra. Szerk.-i többek között *Garbai* S., *Szakasits* Á., *Baticz* Gy., *Knittelhoffer* F., majd ismét Szakasits Á. voltak. Az ~nak 1919-ig, majd 1923-banném., 1905—07-ben szlovák nyelvű melléklapja is volt. 1909—10-ben az ~ heves harcot folytatott a szaksz.-ben fellépő szlovák nemzetiségi szeparatizmus ellen. Az ~t az Imrédy-kormány 1938-as sajtótörvénye némította el, s csak a felszab. után jelenhetett meg ismét, *Török* J. szerk.-ben. Az *Építő-, Fa- és Építőanyagipari Dolgozók Szakszervezetének* sajtóorgánuma 1950— az Építők Lapja.

Erani, Tagi (1902—1940. febr. 3.): iráni kommunista. Berlini tanulmányai után 1930-ban tért vissza Iránba. A KP (l. *Iráni Néppárt*) újjászervezésében játszott kiemelkedő szerepet; az általa alapított és szerkesztett Donja (Világ) c. folyó-

irat a szigorú cenzúra ellenére, egyesztendős (1934—35) megjelenése alatt megalapozta egy nemzedék pol. és ideológiai nevelését. 1937-ben letartóztatták és az 53-ak perében 10 évi börtönre ítélték. Börtönben halt meg.

Ercoli: *Togliatti*, Palmiro

Erdei Ferenc (Makó, 1910. dec. 24.—Bp., 1971. máj. 11.): agrárközgazdász. A szegedi egyetem jogi karának elvégzése után 1934-ben bekapcsolódott a falukutató mozg.-ba. 1938— széles körű tud.-os és publicisztikai tevékenységet folytatott. A *Márciusi Front* balszárnyához tartozott. A Nemzeti Parasztpárt egyik megalapítója, 1945— alelnöke, majd főtitkára. 1944-ben az ideiglenes nemzetgyűlés képviselője, a debreceni ideiglenes kormány belügyminisztere. 1948—49 államminiszter, 1949—53 földművelésügyi, 1953—54 igazságügyminiszter, 1955—56-ban a Minisztertanács elnökh.-e. 1957— az MTA, 1964— a *Hazafias Népfront* főtitkára, 1965— az Elnöki Tanács tagja. 1957— az Agrárgazdasági Kutató Intézet igazgatója. — *M.:* A szövetkezeti úton. Válogatott cikkek és beszédek. 1956. 446 old. — Mezőgazdaság és szövetkezet. A mezőgazdasági és szövetkezeti fejlődés kérdései. 1959. 382 old. — Város és vidéke. 2. kiad. 1972. 444 old. — Parasztok. 1973. 235 old. — Válogatott írásai és beszédei. (Előszó: Fehér Lajos.) 1973. 439 old. — Emberül élni. Egy életút mérföldkövei. 1974. 670. old.

Erdei Mihály (Szentes, 1907. okt. 13.—): földmunkás; kommunista. Kora ifjúságában kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1929-ben lett tagja az illeg. KMP-nek, s aktívan részt vett a szaksz. mozg.-ban. 1944— az ideiglenes nemzetgyűlés képviselője. 1944—50 különböző pártfunkciókat töltött be. 1950— földművelésügyi miniszterh., 1952— vállalati igazgató, majd bp.-i ker. párttitkár. 1956. nov.-ben részt vett az MSZMP szervezésében, 1957 tavaszától a Földművelésügyi Minisztérium Szakoktatási és Kísérletügyi Főigazgatóságán főigazgatóh. 1960— a Ráckeresztúri Állami Gazdaság igazgatója.

Erdélyi Mór (Algyógy, 1877. okt. 1.—Bp., 1929. ápr. 18.): nyomdászmunkás; szociáldemokrata. Vándormunkásként bejárta Németo.-ot és Dániát. A múlt század végén kapcsolódott be az MSZDP munkájába. Egyik kezdeményezője a hazai munkásszövetkezeti mozg.-nak. 1904— az ÁFOSZ igazgatója. A Károlyi-kormányban közélelmezési államtitkár, a TK alatt közélelmezési *népbiztos*, a *Peidl*-kormányban a közélelmezési államtitkár. A *fehérterror* elől Bécsbe menekült, emigrációja idején az ausztriai szd. szövetkezeti mozg.-ban dolgozott. 1928 elején hazatért és haláláig az ÁFOSZ és társvállalatai vezérigazgatójaként működött. Számos közgazd. cikk és tanulmány szerzője.

Erdős László (Bp., 1905. dec. 11.—Augsburg, Németo., 1945. ápr.): gépészmérnök; kommunista. A 20-as évek második felében kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. Részt vett az MSZMP (1925—28) munkájában, 1927— a KMP tagja. 1931 a KIMSZ Agit. Prop. Biz.-ának tagja. 1932 a *Magyarországi Vörös Segély* KB-jében dolgozott, 1934— a VS titkára. Többször letartóztatták. 1936-ban Franciao.-ba emigrált, s a Spanyolo.-ba tartó magy. önkéntesek utazását szervezte. 1938-ban kiutasították, s 1940. jan.-ban hazatért Mo.-ra. Itthon bebörtönözték, de kiszabadulása után 1941-ben ismét bekapcsolódott az illeg. munkába. 1943-ban a katonai törvényszék nyolcévi börtönre ítélte. A sátoraljaújhelyi börtönből a többi pol. fogollyal együtt 1944-ben németo.-i koncentrációs táborba hurcolták s ott halt meg.

erfurti program: *Németország Szociáldemokrata Pártja* erfurti kongr.-án (1891) elfogadott marxista program. Első részében a szoc. alapelveket és célokat foglalja össze: a termelőeszközök magántulajdona helyett azok szoc. tulajdona; a munkásosztály történelmi hivatása a pol. hatalom meghódítása az egész emberiség érdekében stb. Második része a közvetlen pol. és szoc. célokat tartalmazta. Az ~ hatalmas lépést jelentett a *gothai program*hoz képest, annak lassalleánus hibáit nem vette át. Ebben óriási szerepe volt *Engels*nek, aki az erfurti kongr. küszöbén hozatta nyilvánosságra a gothai program marxi kritikáját. Engels az ~ tervezet bírálatával is nagy segítséget adott. Az ~ a polg. dem. közt. megteremtésének s a pol. hatalom meghódításának kérdésében azonban nem mutatott világos utat, s ez később opportunista értelmezésre adott módot. Az ~ így is a kor legjobb szoc. programja volt, mely példaképül szolgált sok ország SZDP-jének. — *Irod.: Engels, Friedrich:* Az 1891-es szociáldemokrata programtervezet kritikájához. — Marx, Karl—Engels, Friedrich: Művei. 22. köt. 1970. 211—225. old.

Erlander, Tage Fritiof (1901. jún. 13.—): svéd közgazdász, szocialista. A szoc. Clarté (Világosság) diákcsoport, majd *Svédország Szociáldemokrata Munkáspártjá*nak tagja. 1933—44 képviselő, 1944 államtitkár, 1945 oktatásügyi miniszter, 1946—69 megszakítás nélkül miniszterelnök, emellett 1948—69 az SZDP elnöke, majd visszavonult. Külpol.-jában a semlegesség híve,

belpol.-jában az ún. osztályegyüttműködés elvét követte. 1963—72 az SZI egyik alelnöke.

Essl András, *Essel* (Windischeschenbach, Németország, 1837—Bp., 1890. márc. 2.): szabó; korai szocialista. 1857-ben költözött Mo.-ra. A szabók szakegyletében dolgozott, majd részt vett az *Általános Munkásegylet* (ÁME) megalapításában. 1870-ben az ÁME alelnökévé, 1871-ben elnökévé választották. Kapcsolatban állt A. *Bebel*lel és W. *Liebknecht*tel. A tud. szoc. tanításaihoz állt közel, nézeteiben azonban F. *Lassalle* hatása is érezhető. 1872-ben a *hűtlenségi per* egyik fővádlottja. Felmentése után 1873-ban részt vett a *Magyarországi Munkáspárt* megalakításában, s ennek tisztikarába választották. Jelentős szerepe volt a *Nemválasztók Pártja* megalakításában is. Tagja a *Magyarországi Általános Munkáspárt*nak, annak vezetésébe azonban már nem vonták be. A 80-as években rövid ideig a radikális irányú pártellenzéket támogatta. — *Irod.: S. Vincze Edit:* Küzdelem az önálló proletárpárt megteremtéséért Magyarországon. (1848—1890.) 1963. 63 old. — *S. Vincze Edit:* A hűtlenségi per 1871—1872. 1971. 206 old.

Észak-Írország Kommunista Pártja: *Írország Kommunista Pártja*

eszerek ⟨szocialiszti-revolucionyeri, azaz szociálforradalmár rövidítéséből⟩: orosz kispolgári párt; alakult 1901 végén és 1902 elején a *narodnyikok* különféle csoportjaiból. Vezetőik: B. V. Szavinkov, V. M. *Csernov*, Ny. D. Avkszentyev, G. A. Gersunyi, A. R. Goc, J. F. Azef, J. B. Bresko-Breskovszkaja stb. Hivatalos lapjaik a Revolucionnaja Rosszija (Forradalmi Oroszország) és a Vesztnyik russzkoj revolucii (Az orosz forradalom közlönye) voltak. Az I. kongr.-on (1905. dec.—1906. jan.) a földesúri földek kisajátítását és a polg. dem. kivívását tűzték napirendre. Nézeteikben a narodnyikok és a nyugat-európai opportunizmus eszméi keveredtek. Elvileg elismerték a tömegharc jelentőségét (pl. az 1905. évi Don-vidéki és a moszkvai dec.-i felkelés), ugyanakkor felújították az egyéni terror harci eszközét, tagadták a munkásosztály vezető szerepét a forr.-ban, eszmei ellenfeleiknek tekintették a marxistákat. A párt ideológiailag nem volt egységes, és ez 1906-ban az ~ szétválásához vezetett. A jobbszárny megtagadta a közt.-ért való harcot, s pol. szövetségre lépett a liberális burzsoáziával. Az ~ balszárnya megalakította a Maximalista Szociálforradalmárok Szövetségét, s az egyéni terrort tekintette harci eszközének. Az I. vh. idején néhány képviselője részt vett a *zimmerwaldi mozgalom*ban. Az 1917-es febr. forr. után az eszerpártban három csoportosulás alakult ki: jobboldal (J. B. Bresko-Breskovszkaja, A. F. *Kerenszkij*); centrum (V. M. Csernov); balszárny (M. A. Szpiridonova). A jobboldal és a centrum vezetői részt vettek az Ideiglenes Kormányban (pl. Kerenszkij, Avkszentyev, Csernov). Balszárnyuk 1917 nyarán kezdett elkülönülni, s dec.-ben önálló pártot alapított (baloldali ~), s 1917. nov.—1918. márc. részt vettek a szovjet kormányban. Ekkor szembefordultak a szovjethatalommal, 1918. júl. 6-án meggyilkolták Wilhelm von Mirbach német követet, ami jeladás volt a szovjethatalom elleni nyílt lázadásra. A sikertelen akció után a polgárháború idején ellenforr. kormányokat és lázadásokat vezettek a Volga-vidéken, Szibériában stb. Az ~ közül kerültek ki a V. I. *Lenin*, V. Volodarszkij és M. Sz. *Urickij* elleni merényletek végrehajtói. A baloldali ~ egy csoportja 1920. szept.—okt. belépett az SZKP-ba.

eszperantó mozgalom: a különböző nemzetek közötti megértés és közeledés ügyének nemzetközi nyelv segítségével való előmozdítására kibontakozott világmozgalom. A Ludwig Zamenhof lengyel orvos által a 19. sz. 80-as éveiben megszerkesztett eszperantó nyelvet jelenleg 82 o.-ban mintegy 20 millió ember beszéli. Hívei polg., ill. munkásirányzatú szervezetekbe tömörültek. 1908-ban alakult meg az Egyetemes Eszperantó Szövetség (Universala Esperanto Asocio — UEA), amelynek székhelye Amszterdamban van. 1921-ben Prágában létrejött a munkás eszperantisták nemzetközi szövetsége (Sennacieca Asocia Tutmonda — SAT), amely azonban a 20-as évek végén anarchista, szovjetellenes szervezetté vált. Központja jelenleg Párizsban működik. — Mo.-on 1897-ben Bálint Gábor egyetemi tanár munkássága nyomán kezdett elterjedni az eszperantó nyelv, Polgár Izsó kezdeményezésére pedig 1913-ban megalakult a Mo.-i Eszperantista Munkások Egyesülete. Ennek vezetésébe a szd.-k mellett később a komm.-k is bekapcsolódtak és az egyesület az ellenforr. korszakban az illeg. KMP tevékenységének egyik fontos gócpontja lett. A munkás eszperantó szervezetet a horthysta hatóságok 1934-ben betiltották. A felszab. után a hazai polg. és munkás eszperantista szervezetek egyesültek, 1948-ban létrehozták a Magyar Eszperantó Egyesületet. Működése 1950—55 szünetelt. 1956-ban az Orsz. Eszperantó Tanács megkezdte a mozg. újjászervezését. 1960-ban megalakult a Magy. Eszperantó Szövetség, amelynek több mint 3000 tagja van. 1966-ban Bp.-en rendezték az UEA 51. világkongr.-át, s ezen a különböző o.-ok eszperantista szervezeteinek több mint 4000 küldötte vett részt. A magy. eszperantisták jelentős irodalmi munkásságot folytatnak, a magy. irodalom legjobb alkotásait kiváló eszperantó

fordításban terjesztik világszerte. Folyóiratuk, a Hungara Vivo (Magyar Élet), a szoc. Mo. életét ismerteti. Gyulán rendszeresen eszperantó nyelvű nyári egyetemet rendeznek számos hazai és külföldi résztvevővel.

Esztergályos János (Dunaföldvár, 1873. dec. 5.— Bp., 1941. máj. 4.): vasmunkás; szociáldemokrata. Ifjúkorában ném. és olasz üzemekben dolgozott, majd bekapcsolódott a hazai vasmunkásmozg.-ba. 1905-ben az *általános vasmunkássztrájk*ban való részvétele miatt minden gyár kizárta. 1905-ben a Mo.-i Molnárok és Malommunkások Szövetsége titkárának választották meg. Három év múlva kivándorolt az USA-ba. Hazatérése után, 1911-ben a Munkásbiztosító Pénztár hivatalnoka, majd 1916— a *Népszava* kiadóhivatalának vidéki szervezője. 1919 elején az MSZDP vidéki titkára, majd ismét a Népszavánál dolgozott, amelynek 1933. ápr. 16— felelős szerk.-je és kiadója. 1922—39 Pécs város ogy.-i képviselője.

etikai szocializmus: a 19. sz. végén és a 20. sz. elején jelentkező újkantiánus filozófia egyik irányzata, amely a szoc.-t pusztán erkölcsi követelményként fogja fel. Az ~ szubjektív idealista tanítás, az osztályok feletti erkölcs hirdetésével elveti a marxizmus alapvető tételeit és a szoc. megvalósulását az emberek közötti erkölcsi viszonyok fokozatos tökéletesedésétől várja. Az ~ szerint a szoc. az osztályok közös erkölcsi ügye. Tételei az E. *Bernstein*-féle *revizionizmus* filozófiai alapjául szolgáltak. Az ~ népszerűsítői a kantiánus polg. és szd. teoretikusok voltak: Hermann Cohen, Rudolf Stammler, Karl Vorländer, E. Bernstein, M. *Adler*, M. Tugan-Barankovszkij, P. B. *Sztruve* és mások. Az ~ kimerítő kritikáját G. V. *Plehanov* és V. I. *Lenin* adta meg.

Európai Fasisztaellenes Kongresszus: *Amszterdam—Pleyel-mozgalom*

Európai Szakszervezeti Szövetség, *European Trade-Union Confederation:* 14 ország 29 millió szervezett dolgozóját tömörítő szakszervezetek egyesülése. Alakult 1973. febr. 8—9. Elnöke Victor Feather, a TUC volt főtitkára. Megalakulása után soraiba fogadta a *Munka Világszövetsége* valamennyi európai tagszervezetét és az olasz CGIL-t. Párbeszéd kezdődött az SZVSZ európai tagszervezetei és az ~ között; utóbbi az amerikai AFL—CIO nyomásának is ellenállva kitart az egységakciók mellett. Ez az első ilyen szintű együttműködés és párbeszéd a nemzetközi szaksz. mozg. 1948—49-ben bekövetkezett megosztottsága óta.

Evangelista, Crisanto (1888—1942): Fülöp-szigeti nyomdász; kommunista. 1911— a nyomdász szaksz. megszervezője. 1924-ben részt vett a Munkáspárt megalakításában, majd ennek titkára. 1927—29 a Fülöp-szigeti Munkáskongresszus titkára, ill. alelnöke. 1928 a VSZI Központi Tanácsának tagja. 1930—37 a *Fülöp-szigetek Kommunista Pártj*ának főtitkára, közben 1933—36 bebörtönözték. 1942-ben a japán megszállók letartóztatták és meggyilkolták.

Evatt, Herbert Vere (1894. ápr. 30.—1965. nov. 2.): ausztráliai ügyvéd, munkáspárti. 1930— a Legfelsőbb Bíróság, 1940— a parlament tagja. 1941—49 az *Ausztráliai Munkáspárt* által vezetett kormányban külügyminiszter, majd miniszterelnökh. 1951—60 a munkáspárt vezetője.

Évszakok Társasága, *Société des saisons:* francia titkos forr. társaság; alakult 1837-ben A. *Blanqui* vezetésével. Felépítése a hetek, hónapok, évszakok elnevezését vette alapul. A tömegek támogatása nélkül, aktív forr. kisebbség élén, puccsal akarta 1839. máj. 12-én Párizsban megdönteni a monarchiát és hatalomra segíteni a kizsákmányolást megsemmisítő dem. közt.-ot. A puccskísérlet résztvevőit elfogták és bebörtönözték.

Ewert, Arthur (1890. nov. 13.—1959. júl. 3.): német nyergesmunkás, kommunista. 1908— vett részt a munkásmozg.-ban, 1914 Kanadába vándorolt ki, ahol antimilitarista tevékenységéért internálták. 1919 tért vissza Németo.-ba s a KP tagja lett. Jelentős szerepe volt a Kapp-puccs elleni harcban. 1923 a PB titkára. 1925—29 a KB és a PB tagja, emellett 1928. okt.-ig a KB titkára. 1928—35 a KI VB póttagja. 1929-ben a jobboldali csoport iránti békülékenységéért bírálták. A KI Kínába, majd Brazíliába küldte a pártmunka támogatására. Brazíliában Harry Berger néven a KB szervezőtitkára lett. 1935. dec.-ben feleségével letartóztatták. Feleségét a hitleristák kezére adták; koncentrációs táborban halt meg. ~ C. L. *Prestes*szel együtt állt bíróság elé, megmentésükért nagy nemzetközi tiltakozó akció folyt. 13 év és négy hónap börtönre ítélték. Súlyos betegen, 1945-ben engedték szabadon. 1947 hazatért az NDK-ba.

1930. szept. 1-i tüntetés: *általános sztrájk és tüntetés 1930. szeptember 1-én*

F

Faber Oszkár (Spalitz, Szilézia, 1879. ápr. 4.—Bécs, 1942): középiskolai tanár; szociáldemokrata. Szerzetesnek készült, 1900-ban kilépett a rendből s az MSZDP tagja, majd a *Szabadgondolkodók Egyesületé*nek titkára lett. Kiváló szónok, az antiklerikális propaganda jelentékeny képviselője. 1908— a Budapesti Pincér Egylet titkára. A TK idején az Egyházi Vagyont Likvidáló Bizottság elnöke, tagja a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács*nak. Jelentős szerepet vitt a felekezeti iskolák államosításában, az egyházi vagyon köztulajdonba vételében. A proletárhatalom megdöntése után 12 évi börtönre ítélték. A *fogolycsere-akció* keretében Szovjet-Oroszo.-ba került, majd Ausztriába küldték a szovjet kereskedelmi képviselethez. Állomáshelyét önkényesen elhagyta, a burgenlandi Kismartonban telepedett le és pedagógusként működött. Az Anschluss után a ném. megszállás és a fasizmus ellen küzdött. Ezért a fasiszták letartóztatták, majd meggyilkolták.

Fabiánus Társaság, *Fabian Society:* angol reformista szocialisták 1884-ben alakult szervezete. (A halogató, óvatos római hadvezér, Fabius Cunctator után kapta nevét.) 1886-os programja a magántulajdon fokozatos gazdasági kiszorítását szorgalmazta, s feladatát főként a propagandamunkában látta. Befolyása 1887—88 erősödött meg, amiben elsősorban G. B. *Shaw*, S. J. *Webb*, E. R. Pease, a társaság titkára és később B. *Webb* játszott nagy szerepet. Rendszeresen szervezett előadásokat, népszerű brosúrákat adott ki. A Shaw fogalmazta 1896. évi program szerint a ~ alkotmányos, parlamentáris eszközökkel kívánta elérni az ipar szocializálását, elutasította a forradalmi módszereket, a marxizmust, s azt hirdette, hogy a középosztályt is megnyerhetik a társadalmi reformoknak. Sztrájkok idején egyaránt hibáztatták a tőkések szűklátókörűségét és a szaksz.-eket. A ~ az osztályok együttműködését, a gazdasági reformok által kiváltott fokozatos fejlődést hirdette. Az angol világbirodalmi keretek fenntartása mellett lépett fel, mely szerintük a gyarmatokon civilizációs küldetést teljesít. Nacionalisták voltak mind az angol—búr háború, mind az I. vh. éveiben. Részt vett a *Munkáspárt* megalapításában, s azóta is — kollektív tagként — tagszervezete. A Munkáspárt szinte minden jelentős teoretikusa (G. *Cole*, H. *Laski*, Anthony Crosland) és pártvezére (J. R. *Macdonald*, C. *Attlee*, H. *Gaitskell*, H. *Wilson*) a ~ soraiból került ki. A 30-as évektől inkább csak kiadói tevékenységet folytat. Jelenleg kb. 6000 tagja van.

Fabien ezredes, eredetileg Georges *Pierre* (1919. jan. 21.—1944. dec. 27.): francia vasmunkás, kommunista. 1933— a Komm. Ifj. Szövetség tagja, 1939— KB-tagja. 1936— az FKP tagja. 1936—38 részt vett a *spanyol szabadságharc*ban. A II. vh. kitörésekor internálták. Megszökött és 1941. aug. 21-én a ma nevét viselő párizsi metróállomáson az ellenállás első, nagy visszhangot kiváltó akciójaként megölt egy német tisztet. 1942. nov.-ben elfogták, 1943. júl.-ban megszökött. Az FTPF egyik alakulatának vezetője, később a Belső Francia Erők egyik brigádjának parancsnoka. Harcolt Párizs felszabadításáért. A nyugati fronton az első francia hadsereg tisztjeként esett el. A francia nép felszabadító harcának szervezője és legendás hírű hőse.

Fábry Zoltán (Stósz, 1897. aug. 9.—Stósz, 1970. máj. 31.): író, publicista; kommunista. 1925— a CSKP Munkás c. lapjának munkatársa, 1926— az erdélyi Korunk c. komm. lap szlovákiai szerkesztője. 1931—36 között a CSKP magy. nyelvű kultúrpol. lapja, Az Út szerk.-je. Itt jelentette meg *József* A. „Lebukott" c. versét. József A. művészetének jelentőségét az elsők között ő ismerte fel és méltatta. Részt vett a *Sarló* mozg.-ban, írásai jelentek meg a *100%*-ban, a Kassai Naplóban. 1936—38 az ostravai komm. Magyar Nap munkatársa volt. A párt népfrontpol.-ját népszerűsítette, harcolt a magy. nacionalizmus ellen. Antifasiszta és háborúellenes cikkei és magatartása miatt 1941-ben az illavai várbörtönbe zárták. A felszab. után a csehszlovákiai magy. irodalmi élet egyik vezetője volt. — *M.:* Emberek az embertelenségben. Bratislava 1962. 323 old. — Kúria, kvaterka, kultúra. Adalékok a csehszlovákiai magyar kultúra első fejezetéhez. (1918—1938.) Bratislava 1964. 317 old. — Hazánk Európa. Válogatott tanulmányok. 1967. 615 old. — Fegyver s vitéz ellen. Bratislava 1970. 267 old.

— Vigyázó szemmel. Fél évszázad kisebbségben. Bratislava 1971. 337 old. — *Irod.: Kovács Győző:* Fábry Zoltán. 1971. 185 old.

Fagerholm, Karl-August (1901. dec. 31.—): finn fodrász, szociáldemokrata. 1922—42 újságíró, 1930—66 képviselő. 1945—66 megszakításokkal 13 évig a parlament elnöke. Több ízben népjóléti miniszterként tagja a kormánynak (1937—43, 1944), 1948—50 és 1956—58 jobboldali koalíciós kormány miniszterelnöke. A finn szd. mozgalom szovjetellenes szárnyát képviselte.

Fahid, Juszuf, eredetileg Juszuf *Szelman Juszuf* (1901. júl. 19.—1949. febr. 14.): iraki munkás, kommunista. 1932 részt vett az első komm. csoportok megszervezésében, majd 1934 az *Iraki Kommunista Párt* KB tagja. Ekkor vette fel a ~ nevet, melynek jelentése: gepárd. 1935 Olaszo.-ban, Franciao.-ban, majd a SZU-ban tanult. 1945— a KP főtitkára, 1947 letartóztatták, majd 1949 a reakciós fordulatot követően kivégezték.

Fajon, Étienne (1906. szept. 11.—): francia kommunista. 1929 az FKP tagja. 1932 a KB póttagja. 1936 képviselő. 1940-ben 44 kommunista képviselőtársával együtt elítélték és Algériába deportálták. 1943— részt vett az ellenállási mozgalomban. 1945— ismét képviselő, beválasztották a KP KB-ba, majd 1947— a Pol. Iroda tagja, ill. titkára. 1952—58 a *l'Humanité* főszerk.-je, majd 1958—74 pol. igazgatója. 1959— szenátor, 1972— az FKP titkárságának tagja. — *M.:* Egységfrontban a békéért. (Beszámoló a Francia Kommunista Párt Központi Bizottságának.) 1952. 39 old.

falujáró mozgalom: a kommunista ipari munkások és értelmiségiek mozgalma a falusi lakosság segítésére, a *munkás-paraszt szövetség* erősítésére. 1946 tavaszán a reakció elleni széles körű támadás kibontakozásával összefüggésben az MKP KV felhívta városi szervezeteit, hogy munkaszüneti napokon nyújtsanak segítséget a falunak. A városi komm.-k 1946. jún. 9—10-i (pünkösdi) falusi munkájának tapasztalatai eredményeként a „város a faluért — munkás a parasztért" mozg. rövidesen orsz.-sá vált. A falulátogató csoportok tagjai szakmunkások, orvosok és más egészségügyi dolgozók, jogászok, pedagógusok stb. voltak. A falujárók a közérdeket szolgáló, különböző munkálatokat végezték el ingyenesen, segítették a falvak közegészségügyi helyzetének javítását, jogi tanácsokat adtak, pol. és kult. munkát végeztek. Később a ~ feladata egyre inkább a pol. felvilágosító munka lett, majd a falusi pártszervezetek megerősödésével a mozg. megszűnt.

Faragó Dezső (Szigetvár, 1880. júl. 26.—Bp., 1958. aug. 8.): lakatosmunkás; szociáldemokrata. 17 éves korában kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. A századforduló utáni években a zágrábi MÁV-műhely vasutasainak *szabadszervezetét* vezette. 1905— a *Magyar Vasutas* c. lap szerk. 1909—10-ben a Bp.-i Pincér Egylet titkára. 1910— A Villamos c. szaklapot szerk. 1915-ben orosz hadifogságba került és részt vett a hadifoglyok szoc. mozg.-ban. Az *intervenciós* háború idején közreműködött az internacionalista egységek szervezésében. 1921-ben Bécsbe ment és a szd. *emigrációban* tevékenykedett. 1925-ben hazatért és az MSZDP rákosszentmihályi titkára, 1932— pedig a *Népszava* kiadóhivatali tisztviselője lett. 1944-ben Mauthausenbe deportálták. A felszab. után nyugállományba vonult s az SZDP, majd az MDP tagjaként továbbra is részt vett a munkásmozg.-ban.

Farge, Yves (1899. ápr. 19.—1953. márc. 31.): francia rajzoló, festő, író, szocialista, majd párton kívüli politikus. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1952). 1940—44 a francia polgári ellenállás egyik vezetője. Két illeg. újság alapítója; 1943-ban a Deportálásellenes Akcióbizottság egyik kezdeményezője. 1946-ban közellátásügyi miniszter. Haláláig a francia béketanács elnöke, a *Béke-Világtanács* tagja.

Faría, Jesus (1910. jún. 27.—): venezuelai olajipari munkás, kommunista. 1938— a *Venezuelai Kommunista Párt* tagja. 1944 az Olajipari Dolgozók Szakszervezetének főtitkára. 1950—58 börtönt viselt, távollétében a KP főtitkárává választották (1951). 1962—65 újra börtönben, a nemzetközi szolidaritás nyomására szabadult. Súlyos betegsége miatt 1966—68 külföldön gyógykezelték, majd visszatért hazájába. 1947-ben és 1958-ban szenátorrá, 1968. dec.-ben képviselővé választották.

Farkas Aladár (Újpest, 1909. márc. 27.—): szobrászművész; kommunista. 1933— vesz részt a munkásmozg.-ban, 1937—39 Párizsban tanult és dolgozott. 1938-ban belépett az FKP-ba. 1940— a *Szocialista Képzőművészek Csoportjának* vezetőségi tagja volt, antifasiszta szobrokat és plakátokat készített. A felszab. után több emlékművet alkotott az elesett szovjet katonák tiszteletére. Legfőbb művei közé tartozik a koreai háborúról készített sorozat. 1948— aktív tagja a Képzőművészek Szövetségének, 1950—56 a Művészeti Dolgozók Szakszervezete elnökségének, 1957— a *Művészeti Szakszervezetek Szövetsége* KV-jének. *Marx*ról készített szobra a Közgazdasági Egyetemet díszíti. — *Irod.: Erdős*

László: Valami készül. Harc a szocialista realizmusért. 1964. 111 old.

Farkas Antal (Szentes, 1875. szept. 13.—Bp., 1940. szept. 28.): tanító, költő, újságíró; szociáldemokrata. 1905— a *Népszava* belső munkatársa. Versei, elbeszélései a szd. agitációs szépirodalom legnépszerűbb alkotásai közé tartoztak. A TK megdöntése után emigrált és a bécsi magy. lapok (Bécsi Magyar Újság, Az Ember, *Világosság*) munkatársaként dolgozott. A Népszava is közölte az emigrációból Bujdosó Péter és Róka Tóni álnéven küldött szatirikus írásait. 1928-ban hazatért és ismét a Népszava munkatársa lett.

Farkas István (Tihany, 1869. júl. 20.—Dachau, Németo., 1944): cipészmunkás; szociáldemokrata. 1890— volt az MSZDP tagja. A század elejétől aktívan részt vett a párt és a cipész- (később bőrmunkás) szaksz. vezetésében. Betegpénztári tisztviselő, majd a *Cipész* c. szaklap felelős szerk.-je. 1911— az MSZDP titkára. 1921-ben egyik aláírója a *Bethlen—Peyer-paktum*nak. 1922-től 1939-ig ogy.-i képviselő, 1931— a párt parlamenti *frakció*jának elnöke. 1928—31 a *Népszava* felelős szerk.-je. Pol. tevékenységét a komm.-ellenesség, a forr.-ellenesség jellemzi. 1944-ben a ném. fasiszták a dachaui koncentrációs táborba hurcolták.

Farkas Károly (Resica, 1842. aug. 12.—Bp., 1907. febr. 16.): vasmunkás, a mo.-i szocialista munkásmozgalom egyik úttörője. Fiatal munkásként hosszabb időt töltött külföldön és megismerkedett a szoc. eszmékkel. 1867-ben Svájcban tagja lett az I. Int.-nak. Hazatérve 1868-ban Temesvárott megszervezte az I. Int. ottani szekcióját és vezette a munkásság sztrájkmozg.-ait. 1869— a fővárosban dolgozott, ekkor választották meg az I. Int.mo.-i főmegbízottjává. A fővárosban is aktív szervező munkát végzett az I. Int. érdekében, terjesztette annak lapját, a *Vorbotét*. Tagja, majd vezetője lett a *Pest-Budai Munkásképző Egylet*nek. Kezdeményezésére alakították meg 1870-ben az *Ált. Munkás Betegsegélyző- és Rokkantpénztár*t, amelynek ő lett a vezetője. Jelentős szerepe volt az *Ált. Munkás-egylet* önállóságáért és a polg. ellenzéktől való elszakadásáért indított harcban. 1871-ben letartóztatták, egyik fővádlottja volt a *hűtlenségi per*nek. 1872-ben a mo.-i munkásság képviseletében részt vett az I. Int. hágai kongr.-án, ahol az anarchistákkal szemben K. *Marx* álláspontját támogatta. 1872-ben az ő kezdeményezésére indult meg a munkáspárt megalakítását célzó munka Mo.-on. Nevéhez fűződik a *Munkás Heti Krónika* megindítása és 1873. márc.-ban a *Magyarországi Munkáspárt* megteremtése is, amelynek pénztárosi tisztét töltötte be. A 70-es években továbbra is a leg. munkáspárt létrehozásáért harcolt. Később azonban már főleg a betegpénztárban tevékenykedett. 1885-ben a *Budapesti Munkáskör* elnöke. Ezután a munkásmozg. irányításában már nem vett részt. — Irod.: *S. Vincze Edit:* A hűtlenségi per 1871—1872. 1971. 206 old.

Farkas Mihály (Abaújszántó, 1904. júl. 18.—Bp., 1965. dec. 5.): nyomdászmunkás; kommunista. 1920-ban lépett be a kassai Szoc. Ifjúmunkás Csoportba, 1921-ben a CSKP-ba, s ez időtől a csehszlovák komm. ifj. mozg. egyik vezetője volt. Többször letartóztatták, 1925-ben 5 év és 8 hónapi börtönbüntetésre ítélték. 1929—37 a KII egyik vezetője. A II. vh. idején a *Kossuth-rádió*nál dolgozott és a hadifoglyok körében antifasiszta propagandát fejtett ki. 1944 végén hazatért, s ogy.-i képviselő, az MKP KV-jének, 1945. máj.— PB-jének és titkárságának tagja lett. 1946. okt.-ben a párt főtitkárh.-évé választották és megbízták a Szervező Bizottság vezetésével. 1948. jún.— az MDP KV Titkárságának tagja, 1953. aug.— a KV titkára. 1948. szept.—1953. júl. honvédelmi miniszter. 1955-ben mint a törvénysértő eljárások és perek egyik irányítóját kizárták a KV-ből, 1956 nyarán kizárták a pártból, bíróság elé állították és börtönbüntetésre ítélték. Kiszabadulása után könyvkiadói lektorként dolgozott.

Farkas Sándor (Debrecen, 1907. okt. 8.—Bp., 1970. okt. 2.): magántisztviselő; szociáldemokrata, majd kommunista. 1926-ban kapcsolódott be a *munkás-kultúrmozgalom*ba, majd belépett az MSZDP-be. 1929— az AMSZ választmányi tagja, az OIB első oktatási titkára, a komm. irányítású kultúregyesületek blokkjának vez. tagja. Ellenzéki tevékenysége miatt 1929-ben kizárták az MSZDP-ből, ekkor tagja lett a KIMSZ-nek. 1931—32-ben a komm. diákmozg. egyik irányítója. 1932—33-ban Bécsben élt s a KMP ottani szervezetében tevékenykedett. Hazatérve a Magántisztviselők Orsz. Szövetségének komm. *frakció*jában dolgozott. Az 1930-as években többször bebörtönözték. 1941-ben kapcsolódott be újra a komm. pártmunkába. A felszab. után az MKP Bp. VI. ker. biz.-ában dolgozott, később a pécsi központi pártiskola oktatója, majd vezetője. 1947—48-ban az MKP bp.-i központi pártiskolájának tanára, ezután az MDP KV alosztályvezetője, a *Szabad Nép* belső munkatársa, majd minisztériumi osztályvezető. 1954—57-ig az Orvostud. Egyetem marxizmus—leninizmus tanszékének, ezután a Közgazd. Egyetem tud. szoc. tanszékének vezetője.

fasizálódás: a *fasizmus* előrenyomulásának az a fázisa, amelyben erőik még nem ragadták kezükbe az államhatalmat, de már jelentős tömegbefolyásra tesznek szert, pozíciókat szereznek az ideológiai és pol. életben, befolyással rendelkeznek az államapparátusban, részben már meg tudják valósítani a monopoltőke legreakciósabb elemeinek törekvéseit a kül- és belpol.-ban. A ~ előrehaladását jelzi a bomlás a dem., a szoc. erői között, a középrétegek növekvő ingadozása, a burzsoá pártok nagy részének meghátrálása a fasizmus erői előtt, továbbá a fasiszta provokációk és terrorcselekmények szaporodása. A ~ tendenciái jelentkezhetnek a polg. dem. államapparátus tevékenységében és a hatalmon kívül álló (néha illeg.) fasiszta pártok, csoportok működésében (l. *neofasizmus*). A ~nak gátat vethet a munkásosztály antifasiszta egysége és a dem. erők fasisztaellenes összefogása (l. *egységfront*, *népfront*).

fasizmus: a kapitalizmus általános válságának kibontakozása idején keletkezett szélsőségesen reakciós burzsoá ideológia, pol. irányzat és uralmi forma. Elnevezése az olasz fascio (nyaláb, köteg) szóból ered, amely az ókori Rómában használt hatalmi jelvényre, a fasces-re (vesszőnyaláb bárddal), az olasz fasiszta mozg. jelvényére utal. A ~ban a monopoltőkések legreakciósabb elemeinek az a törekvése jut kifejezésre, hogy uralmukat a dem. és a szoc. erőinek előretörése ellen, a burzsoá dem. félreállításával, a szélsőséges dikt. eszközeivel biztosítsák. („A finánctőke legreakciósabb, legsovinisztább, legagresszívebb csoportjainak nyílt, terrorista diktatúrája." KI XIII. plénuma, 1933.) Saját felfegyverzett zsoldos alakulatainak provokációival és terrorakcióival harcol pol. ellenfelei, főképpen a szervezett munkásság ellen. Tömegbázisát a polg. társadalom megrendülése következtében válságos helyzetbe jutott kispolgárok, értelmiségiek, parasztok és munkások körében kifejtett szociális *demagógiá*val, hazug ígéretekkel teremti meg. Ideológiájának fő alkotóelemei: a legszélsőségesebb, legagresszívebb *nacionalizmus*, a faji felsőbbrendűség hirdetése, az antiszemitizmus, az egész társadalomra kiterjedő militarizmus, az imp. hódító háború nemzeti céllá emelése, a legbrutálisabb *antimarxizmus* és *antikommunizmus*, antiliberalizmus és *antiparlamentarizmus*, kispolg. antikapitalizmus. Belpol.-jának lényege az alapvető dem. jogok felszámolása, külpol.-jáé hódító háborúk előkészítése és kirobbantása. A fasiszta csoportok, pártok rendszerint akkor találkoznak a monopoltőkések támogatásával, amikor a forr. munkásosztály megnövekedett pol. befolyása és szervezeti ereje uralmukat veszélyezteti, vagy amikor az uralkodó osztályok a munkásosztály leverése után nem mernek a parlamenti módszerekre támaszkodni. A ~ hatalomra jutása nem a polg. társadalom fejlődésében gyökerező törvényszerűség; azt a munkásosztály, valamint a polg. demokrácia fenntartásában érdekelt más társadalmi erők fasisztaellenes pol. együttműködése megakadályozhatja. A ~ uralomra jutása akkor következhet be, amikor a reakció belső tényezői erőteljes külföldi támogatással a dem. erőinek megoszlottsága, gyengeségei és pol. hibái miatt túlsúlyra tesznek szert. Nem egyszerű kormányváltozás, hanem a pol. rendszer megváltozását jelenti: a burzsoázia osztályuralma egyik formájának a felváltását osztályuralmának lényegesen különböző másik formájával. — Mint irányzatnak és mint uralomnak jellemző tartozéka a szociális demagógia és a tömegbázisra való törekvés. Megjelenési formái az egyes o.-ok belső társadalmi sajátosságainak, nemzetközi helyzetének megfelelően igen változatosak; egyazon o.-ban is — a belső és külső feltételek módosulása következtében — formai változásokon megy keresztül. Adott esetben bázisának kiszélesítése és a lakosság megtévesztése végett osztálytartalmát és pol. természetét leplező *kompromisszum*okra kényszerül. Olaszo.-ban az 1919-ben megalakult fasiszta párt 1922-ben magához ragadta a hatalmat, totális dikt.-ját azonban csak 1926-ra építette ki; Németo.-ban a ~ 1933-ban jutott hatalomra, a totális dikt. minden megnyilvánulásával. A két vh. között Spanyolo.-ban és Japánban fasiszta katonai dikt. formájában került uralomra. Mo.-on a TK leverését követő nyílt terrort a ~ burkoltabb formája váltotta fel, majd az 1929—33-as válság, a forr. tömegmozg.-ak, valamint az olasz és a ném. befolyás hatására a terror ismét fokozódott, a ~ teljesen nyílt formát 1944. márc. 19-én a ném. megszállás után öltött. A II. vh. után az imp. államok legagresszívebb monopolista köreinek támogatásával aktivizálódtak a fasiszta elemek (l. *neofasizmus*). — *Irod.: Dimitrov, Georgi:* Munkásosztály a fasizmus ellen. Beszéd a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusán. 1949. 195 old. — *Ulbricht, Walter:* A fasiszta német imperializmus. (1933—1945.) 1954. 147 old. — A fasiszta rendszer kiépítése és a népnyomor Magyarországon. 1921—1924. Szerk. és a bevezető tanulmányt írta: Nemes Dezső. 1956. 653 old. — *Bacsó János:* Ami a kulisszák mögött történt... [Fasizmus Németországban] 1960. 374 old. — *Karsai Elek:* A budai vártól a gyepűig. 1941—1945. 1965. 759 old. — *Kónya Sándor:* Gömbös kísérlete totális fasiszta diktatúra megteremtésére. 1968. 201 old. — *Kis Aladár:* Az olasz fasizmus története. 1970. 378 old. — A barna téboly. Antológia. 1972. 364 old. — *Teleki Éva:* Nyilas uralom Magyarországon.

1944. október 16—1945. április 4. 1974. 387 old.

Faure, Paul (1878. febr. 3.—1960. nov. 18.): francia újságíró, szocialista. 1901-ben egyik alapítója Franciao. Szocialista Pártjának, mely 1905-ben az SFIO egyik alkotóeleme lett. Az I. vh. idején pacifista álláspontra helyezkedett. 1920— a Le Populaire (Népújság) főszerk.-je és 1939-ig az SFIO főtitkára. J. *Longuet*-val együtt vezetője volt a II. Int. újjászervező biz.-ának. A müncheni megállapodás híve, később kollaboráns és a Pétain-kormány tagja. A felszab. után kizárták az SFIO-ból. Ezután létrehozta a komm.-ellenes Demokratikus Szocialista Pártot.

februári fordulat Csehszlovákiában: a népi demokratikus rendszer megdöntésére és a burzsoá diktatúra visszaállítására szervezett puccskísérlet és annak meghiúsítása — 1948. febr. 20—25. A puccskísérlet a polg. pártokhoz tartozó 12 miniszter kormányválságot provokáló lemondásával kezdődött. A CSKP és a Nemzeti Front ekkor létrejött akcióbizottságai mögé felsorakozott néptömegek harcos fellépése, a hadseregnek a néptömegekkel szolidáris magatartása és az ekkor alakult munkásőrség meghátrálásra késztette E. Beneš közt. elnököt: csak a reakciós miniszterek lemondását fogadta el és 1948. febr. 25-én kinevezte a CSKP javasolta kormányt K. *Gottwald* elnökletével. A febr.-i események a népi dem. erők győzelmével értek véget, ami lehetővé tette a szoc. építésének kibontakozását. — *Irod.: Gottwald, Klement:* Köztársaságunk útja a szocializmus felé. 1946—1948. 1—2. [köt.] Bratislava 1950—1951. — Vesely, Jindrich: Februári napok. (Az 1948. évi csehszlovákiai események.) 1961. 350 old.

februári *(Schutzbund)* **felkelés:** Ausztria fokozatos fasizálódása elleni munkásfelkelés (1934. febr. 12—16.). Az SZDP (l. *Ausztria Szocialista Pártja*) linzi pártházának rendőrségi megszállása ellen tört ki, hírére Bécs több üzemében leállt a munka, tüntetések, összecsapások kezdődtek, s a *Köztársasági Védőszövetség* (Schutzbund) nagyrészt baloldali szoc. tagjai a szd. pártvezetés habozó magatartása ellenére felvették a harcot. A ~ előzménye az volt, hogy a szd. pártvezetés tárgyalások útján akarta a *fasizálódást* megállítani, s állandó meghátrálásával passzivitásba taszította a harcra kész munkástömegeket. A ~ben, mely Ausztria több ipari körzetére (Stájero.) is átterjedt, mintegy 20 000 schutzbundista és komm. vett részt. A legelkeseredettebb harcok a nagy bécsi munkáslakótelepeken folytak, legtovább Stájero.-ban álltak ellen. Négynapos harc után a tüzérséget is alkalmazó túlerővel szemben a ~ elbukott. 1200-an haltak meg, több mint 5000-en sebesültek meg, ezrek emigráltak. A ~ elfogott vezetőit kivégezték (Karl Münichreiter, Georg Weisel, *Wallisch* K., Leopold Swoboda, Rudolf Hoyos, Frantisek Stanek és a komm. Jakob Ahrer). A ~ leverése után betiltották a szaksz.-eket, az SZDP-t és az *Arbeiter-Zeitung*ot. — *Irod.: Ehrenburg, Ilja:* Polgárháború Ausztriában. 2. kiad. 1934. 39 old.

Fedoszejev-kör: az első orosz marxista szervezetek egyike, 1887-ben alakult Kazanyban, főképp diákok részvételével; alapítója Ny. J. Fedoszejev (1871—98) volt. E körben vett részt V. I. *Lenin* is. A cári hatóságok a 80-as évek végén letartóztatásokkal, kiutasításokkal megfojtották a ~ tevékenységét, mely kitűnő marxistákat nevelt.

fegyveres felkelés: a feltörekvő osztályok forradalmi harcának legélesebb formája. K. *Marx* és F. *Engels* az 1848-as forr.-ak és a *Párizsi Kommün*, V. I. *Lenin* az 1905-ös és 1917-es forr.-ak tapasztalatai alapján foglalkoztak a ~ problémáival. A ~ sikerének feltételei: ne összeesküvők szűk csoportjára, hanem az élenjáró osztály és a nép forr. lendületére támaszkodjék; olyan fordulóponton kerülhet rá sor, amikor a nép forr. rétegeinek aktivitása a legnagyobb, amikor az ingadozás az ellenség soraiban és a forr. határozatlan híveinek soraiban a legerősebb (l. *forradalmi helyzet*), s a forr. osztálynak nincs más eszköze az uralkodó osztály legyőzéséhez. A felkelést irányító pártnak ismernie kell a ~ szabályait: 1. Sohasem szabad játszani a felkeléssel, végig kell vinni azt; 2. Nagy túlerőt kell összpontosítani a döntő helyen és a döntő pillanatban; 3. Ha a felkelés már megkezdődött, a legnagyobb határozottsággal kell cselekedni és okvetlenül támadásba átmenni; 4. Igyekezni kell az ellenséget váratlanul meglepni, amíg csapatai szét vannak szórva; 5. Törekedni kell naponként újabb és újabb, bármily csekély sikert is elérni, mindenáron fenntartani az erkölcsi fölényt. E szabályokat mesterien alkalmazták az orosz komm.-k 1917 okt.-ben, a NOSZF idején. — *Irod.: Lenin, V[ladimir] I[ljics]:* Egy kívülálló tanácsai. = Lenin, V. I.: Összes művei. 34. köt. (2. kiad.) 1967. 381—383. old. — *Lenin, V[ladimir] I[ljics]:* Marxizmus és felkelés. = Lenin, V. I.: Összes művei. 34. köt. (2. kiad.) 1967. 244—249. old.

Fehér Lajos (Szeghalom, 1917. dec. 15.—): tanár; kommunista. 1938-ban kapcsolódott be a munkásmozg.-ba, részt vett a *Márciusi Front* munkájában, dolgozott a *Szabad Szó* c. lapnál. 1942— tagja a komm. pártnak. A II. vh. utolsó

éveiben a bp.-i partizáncsoportok egyik szervezője és vezetője. 1945-ben a bp.-i rendőrfőkapitányság pol. osztályának h. vezetője, 1947-ben a *Szabad Föld* felelős szerk.-je lett. 1954-ben az MDP KV-jének póttagjává választották, s tagja lett a *Szabad Nép* szerk. biz.-ának. 1955—56 a Balatonnagybereki Állami Gazdaság igazgatója. Az elsők között vett részt az ellenforr. leverésében, a párt újjászervezéséért folytatott harcban. 1957-ben a *Népszabadság* szerk.-je, majd egy ideig szénbányászati kormánybiztos. 1959— az MSZMP KB-a mezőgazd. osztályát vezette. 1962—74 miniszterelnökh. 1956— az MSZMP KB-jának és 1956—75 PB-jének tagja. 1974. márc.-tól nyugdíjas. — *M.:* A szocialista mezőgazdaságért. 1963. 293 old. — Harcunk Budapestért. 2. átdolg. kiad. 1969. 133 old. — Agrár- és szövetkezeti politikánk. 1965—1969. 1970. 367 old.

fehérterror: az ellenforradalmi terror általánosan használt elnevezése. A fehér szín ellenforr. jelentése, a fehér—vörös ellentétpár a Nagy Francia Forradalom során alakult ki, amikor a Bourbonok liliomos fehér zászlója az ellenforr.-t, a jakobinusok radikális csoportjának vörös zászlója a forr. továbbvitelének szándékát jelképezte. (L. *vörös zászló.*) ~ első ízben 1815-ben Franciao.-ban az ún. 2. Bourbon-restauráció idején következett be. Fehérgárdisták kegyetlenkedtek a polgárháború idején Szovjet-Oroszo.-ban is. A ~ Mo.-on helyi terrorista akciók után 1919. augusztus 1-ével, a tanácshatalom megdöntésével orsz. méretekben, tömegesen vette kezdetét. Horthy Miklós vezetésével tiszti különítmények alakultak, melyek célja a *proletárdiktatúra* híveinek megkínzása, meggyilkolása, a munkásság, szegényparasztság megfélemlítése volt. A Dunántúlon (Siófokon) kezdődött, majd átterjedt — a román csapatok kivonulása után — a Duna—Tisza közére (Kecskemét, Orgovány), Budapestre és az o. minden részére. A tömeges kínzások és kivégzések áldozatainak száma 5000 főre emelkedett. — *Irod.: Karsai Elek—Pamlényi Ervin:* A fehér terror. 1951. 117 old. — Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon. 1919—1921. Szerk. és a bevezető tanulmányt írta: Nemes Dezső. 1956. 476 old. — *Nemes Dezső:* Az ellenforradalom története Magyarországon. 1919—1921. 1962. 503 old. — A határban a halál kaszál. Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből. (Szerk. és bevezette Szabó Ágnes—Pamlényi Ervin.) 1963. 384 old. — — Páter Zadravecz titkos naplója. (Szerk. és bevezette Borsányi György.) 1967. 311 old. — — *Pataki István:* Az ellenforradalom hadserege. 1919—1921. A hadsereg szerepe az ellenforradalmi rendszer kialakításában és megszilárdításában Magyarországon. (1919. augusztus—1921. július.) 1973. 298 old.

Fehérvári Miklós (Pozsony, 1903. jan. 1.—SZU, 1941. okt. 29.): címfestőmunkás; kommunista. Ifjúmunkás korában kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1921-ben a kőbányai ifjúmunkás-szervezet titkáraként részt vett a KMP újjászervezésében. E tevékenységéért 10 évi fegyházra ítélték. 1922. júl.-ban a *fogolycsere-akció* keretében Szovjet-Oroszo.-ba került, s ott éveken át a légierő tisztje volt. A 30-as évek második felében koholt vádak alapján bebörtönözték. Kiszabadulása után — a II. vh. idején — ismét a hads. kötelékében tevékenykedett, repülőtábornokként részt vett Moszkva védelmében. Repülőgépe szolgálatteljesítés közben lezuhant, s ~ hősi halált halt.

fejmunkások: a német „Kopfarbeiter" tükörszavaként a 19. sz. 70-es éveiben került a magy. munkásmozg. szóhasználatába. Ezzel a szóval jelölték az értelmiségieket, szellemi munkásokat, akik „birtoktalanok", tehát „épp oly mérvben proletariátusok", mint az ipari munkásság. A későbbiekben a ~ kifejezést az entellektüel, értelmiségi szó váltotta fel.

Fekete Afrika Dolgozóinak Általános Szövetsége, *Union Générale des Travailleurs de l'Afrique Noire, UGTAN:* a volt Francia Afrika szaksz.-einek tömörülése, 1957. jan.—1961. máj. Tíz szaksz. szövetség alapította az „anyaország" mindhárom szaksz. központjának egyetértésével. *(Általános Munkaszövetség, Munkaerő, Francia Dolgozók Demokratikus Szövetsége.)* A francia CGT-ben nevelkedett harcosok kezdeményezték, s egész Afrikára ki kívánták terjeszteni. Az *Összafrikai Szakszervezeti Szövetség* alakításában a ~ még részt vett, majd megszüntette működését, hogy helyt adjon a szélesebb összefogásnak. A ~ taglétszáma 500 ezer (1960), főtitkára D. Seydou, elnöke S. *Touré* volt.

fekete könyv: a horthysta belügyminisztérium által rendszertelen időközönként kiadott államrendészeti zsebkönyv. Tartalmazta a rendőrség és csendőrség által nyilvántartott komm.-k és komm.-gyanúsak, valamint az egyéb államrendészeti szempontokból megbízhatatlannak minősített személyek (kémgyanúsak, nemzetiségi agitátorok stb.) személyi adatait.

feketelista: a tőkés rendszer számára „megbízhatatlan" személyek névjegyzéke. Azokról készítik, akik pol. vagy gazd. mozg.-akat szerveztek vagy azokban részt vettek. Mo.-on a GyOSZ kért a gyárvállalatoktól, a pol. okok miatt elbocsátott

munkásokról ilyen jegyzékeket. A ~n szereplők hosszú időn át nem juthattak munkához. A kap. o.-okban ma is alkalmazzák a ~t.

fekete-tengeri matrózlázadás: francia forradalmi szellemű matrózok és katonák 1919. ápr. 19-én kirobbant felkelése a Szovjet-Oroszo. elleni intervenció meggátlására. A fekete-tengeri francia flotta legénysége megtagadta Szevasztopol bombázását, a hajók árbocára vörös zászlót vont fel és együtt vonult fel Szevasztopol tüntető munkásaival. Forr. Bizottságot alakítottak. A ~ egyik kiemelkedő vezetője A. *Marty* mérnök-tiszt volt. A parancsnokság a lázadást leverte, de csapatait kénytelen volt hazaszállítani. A felkelés vezetőit és résztvevőit súlyos büntetésekkel sújtották, amelyeket a francia hatóságok a francia munkásság sorozatos akcióinak nyomására kénytelenek voltak enyhíteni, illetve elengedni. A felkelést nagy tiltakozó mozg. kísérte és követte Franciao.-ban. — *Irod.: Marty, André:* Felkelés a Fekete-tengeren. Marcel Cachin előszavával. 1950. 110 old.

Fekete Újrafelosztás, *Csornij Peregyel:* oroszországi forradalmi narodnyik szervezet. Alakult 1879-ben, nevét a radikális földosztásra utaló illeg. lapjáról kapta. Vezetői G. V. *Plehanov*, P. B. *Akszelrod*, L. G. Deutsch, V. I. *Zaszulics* stb. A szervezet központja Pétervárott működött, de szervezeteik voltak Moszkvában, Kijevben, Harkovban, Kazanyban, Minszkben is. Tagjai ellenezték az egyéni terrort, céljuk az ált. népfelkelés előkészítése, a paraszti tömegek forr. mozgósítása volt. Tevékenységüket a 80-as évek elején vezetőik emigrációba kényszerülése következtében szüntették be. Az emigráns vezetők szakítottak a narodnyik ideológiával és megalapították Genfben az első orosz marxista szervezetet, *a Munka Felszabaditása* csoportot.

FÉKOSZ: *Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége.*

féllegalitás: valamely szervezet vagy mozgalom olyan állapota, amikor törvényes elismerés, ill. hatósági engedély nélkül, de többé-kevésbé szabadon fejtheti ki tevékenységét. Ilyen eset akkor áll elő, ha a hatóságok nem tartják túlzottan veszélyesnek e tevékenységet, vagy veszélyesnek tartják ugyan, de nincs módjukban hatékonyan megakadályozni. A munkásmozg. — főleg annak forr. szervezetei — az osztályharc során gyakran kerül a ~ állapotába. A ~ rendszerint nem tartós. Az ilyen alapon létrejött szervezetek vagy kivívják legalitásukat, vagy előbb-utóbb a hatóságok ellenállásába ütköznek és illeg.-ba szorulnak. Jelenleg a ~ állapotában vannak Latin-Amerika és a közel-keleti o.-ok egyes KP-jai. (l. még *legalitás, illegalitás, legális és illegális munka kombinációja.*)

Fellner Béla (Bp., 1876—Bp., 1918. okt. 2.): vasesztergályos; szociáldemokrata. A századforduló éveitől vett részt a munkásmozg.-ban. Az 1905-ös ált. vasmunkássztrájk idején a MÁV gépgyári sztrájkbiz. elnöke volt, ezért munkahelyéről elbocsátották. 1905—1908 a MÁV Istvántelki Főműhelyében dolgozott s egyik vezetője volt a vasúti munkások mozg.-ának. 1908. dec.-ben mozg. tevékenysége miatt ismét elbocsátották állásából. Ettől kezdve a vasasszaksz. alkalmazottja, a bp.-i helyi csoport titkára. Az I. vh. végén a spanyolnátha-járvány áldozata lett.

felső kapcsolat: az illegális KMP-ben a felettes pártszervnek az a tagja, aki az egyes párttag, pártsejt, pb., ill. tömegszervezetekben tevékenykedő pártcsoport stb. tevékenységét közvetlenül irányította. Közvetítette a párt direktíváit, a felső szervet képviselte a pol. helyzetről, a feladatokról stb. szóló megbeszéléseken, s megfelelő tájékoztatást adott a felső szervnek. Felelőssége így igen nagy volt: gyakran teljesen önállóan kellett határoznia.

Fényes László (Éradony, 1871. aug. 10.—New York, 1944. jan. 30.): újságíró; polgári demokrata, majd szociáldemokrata. 1894— polg. ellenzéki lapok munkatársa, 1917— párton kívüli ogy.-i képviselő, nézetei közel álltak a polg. radikálisok és *Károlyi* M. programjához. 1918-ban tiltakozott a galileisták elleni rendőri brutalitások miatt, interpellált a *júniusi sztrájk*ot megelőző MÁV gépgyári sortűz ügyében. Az 1918. évi *polgári demokratikus forradalom és köztársaság* idején tagja a *Magyar Nemzeti Tanács*nak, a Nemzetőrség kormánybiztosa, hadügyi államtitkár. A fiatal KMP ellen erélyes intézkedéseket követelt. A TK idején passzivitásba vonult. A *fehérterror* — alaptalanul — bűnrészességgel vádolta Tisza István meggyilkolásában, de 1921-ben 2 évi vizsgálati fogság után bizonyítékok hiányában felmentették. Kiszabadulása után belépett az MSZDP-be és a *Népszava* munkatársa lett. A Népszavában leleplezte az ellenforr. rémtetteit, ezért számos sajtóperben vádlott. A büntetések elől 1924-ben Bécsbe emigrált, s az *Arbeiter-Zeitung* munkatársaként és a *Világosság-csoport* tagjaként harcolt a Horthy-rendszer ellen. A fasizmus elől 1934-ben Csehszlovákiába, 1938-ban Párizsba, 1940-ben New Yorkba menekült.

Fenyő A. (Andor) Endre (Baja, 1904. febr. 25.— Bp., 1971. szept. 14.): festőművész, képzőművészeti kritikus; kommunista. 1934-ben a *Szocialista*

Képzőművészek Csoportjának egyik alapító tagja. A csoport kiállításain munkás témájú festményekkel szerepelt. 1938—47 között Finno.-ban, majd Svédo.-ban élt. 1948-ban hazatért. 1964-ben műveiből gyűjteményes kiállítást rendeztek az Ernst Múzeumban. — *Irod.: Erdős László:* Valami készül. Harc a szocialista realizmusért. 1964. 111 old.

Ferenczy József (1840—1901. máj. 10.): betegpénztári tisztviselő; szociáldemokrata. A 80-as években csatlakozott a szoc. munkásmozg.-hoz. Tagja a *Nemválasztók Pártja*, a *Mo.-i Általános Munkáspárt*, majd 1894-ig az MSZDP vezetőségének. 1884. márc.—1890. márc. a *Népszava* felelős szerk.-je, 1895—96 a Népszava Részvénytársaság igazgatósági tagja. A 90-es évek végén súlyos szívbaja miatt már nem vett részt a munkásmozg.-ban.

Ferri, Enrico (1856. febr. 26.—1929. ápr. 12.): olasz jogtudós, szocialista, majd fasiszta politikus. 1904-ben az *Avanti!* főszerk.-je. Az *Olasz Szocialista Párt*ban az *integralisták* csoportjának vezető egyénisége. 1911-ben egy kormányzati válság idején elfordult a szoc. mozg.-tól, majd teljesen szakított vele. Cesare Lombrosóval együtt megalkotta a büntetőjog antropológiai irányzatát. A szoc.-t a darwinizmusból vezette le. 1929-ben a fasiszta párt szenátora.

Fiedler Rezső (Bp., 1881. jún. 14.—SZU 1939): vasesztergályos, szociáldemokrata, majd kommunista. 1900-ban lépett be a vasasszaksz.-be és az MSZDP-be. 1910—12 aradi párttitkár. Részt vett Bp.-en az 1912. máj. 23-i ált. sztrájkban és tüntetésben, emiatt *feketelistára* tették. Az I. vh.-ban két évig frontkatona volt, leszerelése után a Lipták hadfelszerelési gyárban dolgozott, ahol üzemi bizalmi tisztet töltött be. Részt vett a KMP megalakításában, tagja volt az első KB-nak. A TK idején munkaügyi és népjóléti népbiztoshelyettes, majd hadügyi *népbiztos*. A TK megdöntése után Csehszlovákiába emigrált, titkára lett a vörös vasasszakszervezetnek és tagja a CSKP vezetőségének, 1922-ben Kárpát-Ukrajnában, 1923—27-ben Párizsban végzett pártmunkát. 1928— a SZU-ban élt, gyári üzemvezető volt. 1934— a műszaki levelező szakoktatás szervezője. 1938-ban koholt vádak alapján letartóztatták, s a törvénysértések áldozata lett.

Fierlinger, Zdeněk (1891. júl. 11.—): cseh közgazdász, diplomata, szociáldemokrata, majd kommunista. 1924— részt vett a *Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt* balszárnyának harcában, 1945—1948 a párt elnöke. 1937—39 és 1942—45 követ, ill. nagykövet a SZU-ban. 1945-ben a Nemzeti Front első kormányának elnöke, 1946. máj.— a kormány elnökhelyettese. Vezető szerepet játszott az SZDP és a CSKP egyesülésében. 1948 iparügyi miniszter, 1948—53 miniszterelnök-helyettes. 1948— a CSKP KB, 1962—66 a KB elnökségének tagja. 1953—64 a nemzetgyűlés elnöke. 1968. jan.—aug. védelmezte a CSKP egységét egyes volt szd.-k egységbontó kísérleteivel szemben. — *M.:* A mai imperializmus és szociáldemokrácia néhány problémája. 1961. 86 old.

Figner, Vera Nyikolajevna (1852. jún. 25. [júl. 7.]—1942. jún. 15.): orosz felcser, narodnyik. 1876— vett részt a *Föld és Szabadság* mozg.-ban, a szamarai és szaratovi kormányzóság területén végzett felvilágosító munkát. A *Népakarat* (Narodnaja Volja) tagjaként részt vett a II. Sándor cár elleni merényletben. 1883. febr.-ban letartóztatták, halálra, majd életfogytiglani kényszermunkára ítélték, 20 évig raboskodott. 1906—15 Svájcban, Franciao.-ban, majd Angliában élt. A NOSZF-ban nem vett részt. A forr. után haláláig Moszkvában irodalmi munkásságot folytatott. — *M.:* Vihar Oroszország felett. 1968. 625 old.

Filipović, Filip, álnéven *Bosković* (1879. jún. 9.—1938): jugoszláv (szerb) matematikatanár, kommunista. 1904-ben kapcsolódott be a szoc. mozgalomba. 1912— a Szerbiai SZDP titkára, 1916— osztrák hadifogságban, utána részt vett *Ausztria Kommunista Pártjá*nak megalakításában. 1918—19-ben egy időben Bpestről irányította a JuKP szervezését, majd a szovjet-orosz, ill. mo.-i Tanácsköztársaság védelmében indított akciókért bebörtönözték. A JuKP alakuló kongr.-án a VB tagjává választották. 1921-ben 2 évre ítélték. 1924— a KP képviselője a *Balkáni Kommunista Föderáció*ban, a KI VB tagja.

Fimmen, Edo (1881. jún. 18.—1942): holland szocialista, szakszervezeti vezető. 1916—19 a holland szaksz. tanács titkára, évtizedekig a holland szállítómunkás-szaksz. elnöke, a Szállítómunkások Nemzetközi Szakmai Szövetségének titkára. 1919—23 a *Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség* titkára. A horthysta *fehérterror* elleni *bojkott*nak és a SZU elleni fegyverszállítások megakadályozásának szervezője, a *Nemzetközi Munkássegély* egyik vezetője. Szorgalmazta az SZMI és a KI egyesítését. Emiatt 1932-ben szakított az ezt ellenző HSZDMP-vel.

Finder, Pawel, álnéven *Robert; Paul; Reynot* (1904. szept. 17.—1944. júl. 26.): lengyel vegyészmérnök, kommunista. 1922—24 *Ausztria Kom-*

*munista Pártjá*nak, 1924—28 az FKP-nak a tagja. 1928-ban visszatért Lengyelo.-ba; 1929—33 az LKP különböző területi biz.-ainak tagja, ill. titkára, 1933 az Országos Titkárság és a Központi Szerkesztő Bizottság tagja. 1934 letartóztatták és 12 évre elítélték. 1939 a háborús események következtében szabadult börtönéből. 1939—41 a SZU-ban dolgozott, 1941. dec.-ben illeg. visszatért Varsóba; az LMP egyik megalapítója és a KB tagja, 1942. dec.—1943. nov. főtitkára. 1943. nov.-ben letartóztatták, majd kivégezték.

Finn Népi Demokratikus Unió, *FNDU, Suomen Kansan Demokraattiinen Liitto:* népi demokratikus politikai tömegszervezet, alakult 1944. okt. 29-én *Finnország Kommunista Pártjá*nak kezdeményezésére, az FSZDP-n belül kialakult baloldali ellenzék, a „hatok csoportja" (M. *Pekkala*), az Akadémiai Szocialista Társaság stb. részvételével. Rövidesen Finno. egyik legnagyobb pol. tömegszervezetévé vált, az 1945. márc.-i választásokon 200-ból 49, az 1966. évi választásokon 41, az 1970. évin 36 mandátumot szerzett. 1945—48 és 1966—71 képviselői részt vettek a kormányban. Célja az összes dem. monopoltőke-ellenes erő összefogása, a népgazd. kulcspozícióinak államosítása, a földbirtokviszonyok megváltoztatása, a dolgozó tömegek helyzetének megjavítása, Finno. és a SZU közötti baráti viszony megszilárdítása és elmélyítése. Taglétszáma (kollektív és egyéni tagság) 158 000. Kiemelkedő vezetői voltak: M. *Pekkala*, Kusti Kulo, H. *Kuusinen* és Tyyne Tuominen. Elnöke 1967— Ele Alenius. A KP-val közösen kiadott napilapja 1957— Kansan Uutiset (Népújság) 57 000 példányban.

Finnország Kommunista Pártja, *Suomen Kommunistinen Puolue:* alakult 1918. aug. 29-én Moszkvában az FSZDP balszárnyából (T. *Antikainen*, O. *Kuusinen*, Y. *Sirola*). 1918. aug.—1944. szept. illeg. A kezdeti „baloldali" hibákat leküzdve a leg. és illeg. munka összekapcsolására törekedett (l. *Finn Szocialista Munkáspárt*). 1924-től 1927-ig fontos gazd. és pol. sztrájkokat vezetett, nagy súlyt helyezett a szaksz. egység megőrzésére. 1930— a fasizálódó kormányhatalom fokozta a nyomást: 1934-ben provokációs perbe fogták vezetőjét, T. Antikainent, börtönbe vetették V. *Pessi*t, A. *Aaltonen*t és később H. *Kuusinen*t. Az antifasiszta *népfront-* és *egységfront*pol. eredményeképpen az FSZDP balszárnyával való együttműködés révén több baloldali képviselőt beválasztottak a parlamentbe (1936, 1937). A finn—szovjet háborúk idején vezetőit és tagságának többségét internálták. A súlyos üldözések ellenére kapcsolatba lépett a szd. és polg. háborúellenes ellenzékkel. 1944. szept.— leg. helyzetben népszerűsége gyorsan nőtt; 1918—44 között kb. 2000, 1945. jan.-ban 20 000 tagja volt. A háború után kezdeményezője és vezetője lett a baloldali dem. erők összefogásának, az FNDU megalakulásának. Azóta az FNDU keretei között vesz részt a választásokon, kapcsolódik be az állami és pol. életbe. 1944—48 képviselői három miniszteri tárcát töltöttek be, köztük a belügyit. Első leg., VII. kongr.-a (1945. okt.) legfőbb feladatát Finno. társadalmi életének demokratizálásában látta. Döntő szerepet játszott abban, hogy Finno. a háború után dem., szovjetbarát pol.-t folytatott. A reakció előretörése a dem. koalíció (FNDU, FSZDP, Agrárszövetség) felbomlásához vezetett. ~ felülvizsgálta a vereség okait: XI. kongr.-án elfogadott új programjában (1957) megállapította: a gazd. és társadalmi erőviszonyokban bekövetkezett változások kedvező feltételeket teremtettek a szoc.-ba való békés átmenetre. A 60-as években a munkásosztály egysége és a dolgozók monopóliumellenes szövetsége megteremtését állították előtérbe. 1966—71-ig ismét részt vettek képviselői a kormányban. Az új helyzetben folytatandó pol. (részvétel a kormányban nem forr. helyzetben, a monopoltőkének kedvező FSZDP és középpártok megítélése stb.) súlyos, pártszakadással fenyegető nézeteltérésekre vezetett: a XV. kongr.-on (1969. ápr.) a küldöttek 2/5-e kivonult, de a rendkívüli kongr.-on (1970. febr.) megkezdődött az egység helyreállítása. A kormányból való kiválás (1971. márc.) szintén hozzájárult a helyzet tisztázásához. A XVI. kongr.-on (1972. márc.—ápr.) elfogadott dokumentumokban testet öltő pol. (FSZDP megítélése, dolgozók érdekeit védő szociálpol. program, készség koalíciós kormányban való részvételre feltételek mellett, béke- és szovjetbarát pol. továbbfolytatása) és a vezető szervek és funkciók megegyezéses elosztása a többség és kisebbség között, tovább szilárdította a ~n belüli helyzetet. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozás*ain (1957, 1960, 1969). Mandátumainak száma 200 képviselői helyből 1945-ben: 40 (FNDU: 49). 1966-ban: 37 (FNDU: 41), 1972-ben: 33 (FNDU: 36). Taglétszáma (1972) 48 000. Tiszteletbeli elnöke 1972— V. Pessi és H. Kuusinen. Elnöke 1944—66 A. Aaltonen, 1966— A. *Saarinen*. Főtitkára 1944—69 V. Pessi, 1969— A. *Aalto*. Az FNDU-val közösen kiadott napilapja 1957— a Kansan Uutiset (Népújság) 57 000 példányban, elméleti folyóirata a Kommunisti (Kommunista). — *Irod.:* A Finn Kommunista Párt története. 1963. 215 old.

Finnország munkásmozgalma: Az 1809-ben autonóm nagyhercegségként Oroszo.-hoz csatolt Finno.-ban a múlt század 80-as éveiben zajlottak

le az első munkanélküli-megmozdulások, alakultak az első szakmai szervezetek. 1899-ben alakult meg a Munkáspárt (1903— *Finn Szociáldemokrata Párt*). Az 1905—07-es oroszo.-i forr. hatására Finno.-ban forr. megmozdulásokra került sor (általános sztrájk — 1905. okt.). 1907-ben Tamperében megalakult a Finn Szakszervezetek Központi Szervezete. A forr. mozg. nyomására a cári kormány új alkotmányt adott; az 1907-i választásokon az SZDP 200 mandátumból 80-at szerzett meg, majd 1916-ban a mandátumok többségét. A cárizmus bukása és a NOSZF után meggyorsult a forr. folyamat (1917. nov. 13. ált. sztrájk, Vörös Gárda osztagok megalakulása), a lenini nemzetiségi pol. gyakorlati alkalmazásaként az ország visszanyerte függetlenségét (1917. dec.) 1918. jan. 28-án forr. kormány alakult (Népi Megbízottak Tanácsa), de a német imp.-kal szövetkezett finn ellenforr. erők vérbe fojtották a finn proletárforr.-at (1918. máj.). Több mint 40 000 finn munkás esett a fehérterror áldozatául. 1918. aug. 29-én Moszkvában megalakult *Finnország Kommunista Pártja*. 1918 végén az SZDP jobbszárnya újjáalakította az SZDP-t, amely a két vh. között leg., reformista kormányzó párt volt, a KP-val való egységfront ellensége. 1920—24— betiltásáig — *Finn Szocialista Munkáspárt* néven leg. forr. tömegpárt alakult, mely a KI-val való együttműködés híve volt. A Finn Szaksz.-ek Központi Szervezete baloldali befolyás alatt maradt, 1928-ban aláírta a szovjet és a norvég szaksz. központtal együtt a fasizmus- és háborúellenes koppenhágai egyezményt. Hatályba lépte előtt a fasizálódó kormány betiltotta (1930); az SZDP kezdeményezésére új szaksz. központ alakult *Finn Szakszervezetek Szövetsége* néven. A finn—szovjet háborúk (1939—1940; 1941—1944) idején megerősödtek az antifasiszta erők. A KP, az Akadémiai Szocialista Társaság, az Emberi Jogok Ligája, valamint az SZDP-ben M. *Pekkala* vezetésével kialakult háborúellenes csoport 1944. okt. 29-én létrehozták a *Finn Népi Demokratikus Uniót* (FNDU), amely a SZU-val való baráti együttműködés, a dem. független Finno. megvalósítását tűzte ki célul, s rövidesen az ország egyik legerősebb pol. szervezetévé vált. 1946-ban az FNDU vezetésével a dem. erőket egységesítő koalíciós kormány alakult. A gazd. nehézségeket kihasználó burzsoá, jobboldali erők támadása a dem. koalíció felbomlását eredményezte (1948 nyarán K. A. *Fagerholm* tiszta szd. kormányt alakított, amely átmenetileg a jobboldali erők felülkerekedéséhez vezetett). Az 1956. márc.-ban lezajlott ált. sztrájk (500 000 sztrájkoló) a baloldali erők újbóli előretörését tükrözte. 1958-ban az SZDP-ből kiváltak létrehozták a baloldali *Szociáldemokrata Munkás- és Kisparaszt Szövetséget*. 1960 szakadás következett be a szaksz. mozgalomban, a jobboldali szd.-k létrehozták a Finn Szakszervezeti Szövetséget. A KP akcióegységre hívta fel Finno. dem. erőit a dem. koalíció felújításáért. 1963—64 hatalmas tömegmegmozdulásokra került sor, amelyekbe 400 000 munkás és 100 000 tisztviselő kapcsolódott be. Az SZDP XXVI. kongr.-án (1963) a szélsőjobboldali csoport háttérbe szorult, a kidolgozott új program több kérdésben, így a SZU iránti magatartás kérdésében közeledett a komm.-k álláspontjához. Az 1966. márc.-i parlamenti választásokon a munkáspártok szerezték meg a mandátumok többségét (200 mandátumból 105). Az 1966—71-es, a munkáspártok részvételével megvalósult koalíciós kormányzás, a szaksz. harcok eredményeként további szoc. vívmányokat értek el (40 órás munkahét, 4 hetes fizetett szabadság, *kollektív szerződés*ek hatályának kiterjesztése, állami lakásépítési kiadások nagyarányú növelése), de az infláció, a munkanélküliség, a gazdaságpol.-nak dolgozókat sújtó és a monopóliumoknak kedvező vonásai — ezek miatt mondott le 1971. márc. a koal. kormány — a munkásmozg. osztályharcos erőit csatasorba állítják. Legnagyobb szaksz.-i szövetség a *Finn Szakszervezetek Szövetsége*. További szaksz. központ: Havi Fizetésesek Szövetsége (Toimihenkilö-ja Virkamiesjärjestöjen Keskuusliitto — TVK), alapítva: 1944, taglétszám 190 000, elnök Oso Laakso. — *Irod.: Dolmányos István:* Finnország története. 1972. 439 old.

Finnország Szociáldemokrata Pártja, *FSZDP, Suomen Sosialidemokraattinen Puolue, SSP:* 1899. júl. 20-án alakult Finn Munkáspárt néven. 1903-ban csatlakozott a II. Int.-hoz, elfogadta a marxizmust és felvette a ~ nevet. Aktívan részt vett az 1905—07-i forr.-ban. 1907-ben a tartományi választásokon 80 mandátumot (40%) szerzett. Balszárnya az 1918. jan.-i proletárforr. és polgárháború vezetője volt, ez a szárny 1918. aug.-ban megalakította *Finnország Kommunista Pártját*. A reformista elemek (V. *Tanner*) 1918 utolsó napjaiban újjáalakították a ~ot. A két vh. között Finno. legerősebb pártja. A 20-as évek elején a Kétésfeles Int.-hoz tartozott, vezetését mindvégig szovjetellenes jobboldali erők tartották kezükben. Képviselői a II. vh. végéig tagjai a szovjetellenes háborút folytató kormánynak, emiatt a háború után átmenetileg meggyengült. 1944—48 részt vett az FNDU által vezetett kormányban. 1948— sikerült újra megerősíteni pozícióit. A szélsőjobboldali pártokkal alakított koalíciós kormányok (1948—50, 1956—1958, K. A. *Fagerholm*) a jobboldali pol. előretörését eredményezték. A ~ban e pol. következtében kibontakozott belső válság vezetett a *Szociáldemokrata Munkás- és Kisparaszt Szövetség*

kiválásához (1959), XXVI. kongr.-án (1963) Tanner és Väinö Leskinen háttérbe szorult. Az új pártprogram több kérdésben, így a SZU-hoz való viszony kérdésében is a KP-éhoz közelebb álló álláspontot képvisel. 1966—71 a baloldali koalíciós kormányban vett részt, azóta a ~ kormányzó párt. A SZI tagszervezete, taglétszáma kb. 100 000, elnöke K. R. *Paasio*, főtitkára Kalevi Sorsa, napilapja a Suomen Sosialidemokraatti (Finn Szociáldemokrata) 41 000 példányban, elméleti folyóirata a Socialistinen Aikakauslehti (Szocialista Híradó).

Finnország Szocialista Munkáspártja, *Suomen Sosialistinen Työväenpuolue, SST:* 1920-ban a finn forr. munkások leg. tömegpártja, a KI-val való együttműködés híve. Vezetői: Jaakko Kivi, Seht Heikkilä, Kusti Kulo. 1924. febr.-ban vezetőit perbe fogták, elítélték és ~át betiltották. Nagy propagandatevékenységet fejtett ki, központi lapja a Suomen Työmies (Finn Munkás) volt. Taglétszáma meghaladta a 30 000-ret, 1922-ben 27 képviselőjelöltjét választották meg.

Finn Szakszervezetek Szövetsége, *Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö, SAK:* Finno. legnagyobb szaksz. központja. Alakult 1907. Betiltásáig Finn Szakszervezetek Központi Szervezetében 694 000-en tömörülnek. Elnöke Niilo újjászervezték ~ néven. A háború után megerősödött soraiban a komm.-k és baloldali szd.-k befolyása. 1945—57 az SZVSZ tagja, azóta tagszervezetei szabadon döntenek, hogy melyik nemzetközi szövetséghez tartoznak. 35 tagszervezetében 694 000-en tömörülnek. Elnöke Niilo Hämäläinen, főtitkára Ahti Frederiksson.

Fischer, Abram (Bram) (1907—1975. máj. 8.): dél-afrikai ügyvéd, kommunista. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1967). Apja Oranje tartomány legfelsőbb bíróságának vezetője volt, s ~ az oxfordi egyetem elvégzése után csatlakozott a faji megkülönböztetés elleni harc élvonalához. 1942— a *Dél-afrikai Kommunista Párt*, 1946-ban a KV tagja. Az 1960— folyó sorozatos pol. *monstre-per*ek (hazaárulási per, ún. *Rivonia-per*) világhírű védője. Többször volt letartóztatásban, 1964-ig a KP elnöke. 1964-ben letartóztatták, 1966. márc.-ban a pretoriai legfelsőbb bíróság nagy nemzetközi tiltakozó kampány ellenére életfogytiglani fegyházra ítélte.

Fischer, Ernst (1899. júl. 3.—1972. aug. 1.): osztrák irodalomtörténész, szocialista, majd kommunista. 1919— a grazi szd. Arbeiterwille (Munkásakarat) munkatársa, 1927—32 az *Arbeiter-Zeitung* (Munkás Újság) egyik szerk.-je. Több regény, színdarab, irodalmi tanulmány, antifasiszta brosúra szerzője. A 30-as évek elején baloldali csoport vezetője az SZDP-ben. Az 1934. *februári (Schutzbund) felkelés* leverése után csoportja Vörös Front néven rövid ideig önállóan működött, majd csatlakozott *Ausztria Kommunista Pártjá*hoz. Az üldöztetés elől Prágába emigrált, 1939—45 a SZU-ban élt. 1945. ápr.—dec. az ideiglenes kormány nevelésügyi államtitkára. 1945. dec.—1959. máj. parlamenti képviselő. 1946—69 a KB és a Politikai Iroda tagja. 1969. okt.-ben szovjetellenes és a pártfegyelmet sértő magatartása miatt kizárták a KP-ból. — *M.:* A nélkülözhetetlen művészet. 1962. 243 old. — A romantika lényege. 1964. 299 old. *Irod.: Kosing, Alfred:* Modern marxista-e Ernst Fischer? 1971. 151 old.

Fischer, Ruth, eredetileg: Elfriede *Golke* (1895. dec. 11.—1961. márc. 10.): német kommunista. A KP-ban egyik vezetője a „baloldali" Ruth Fischer—Arcady *Maslow*-csoportnak. 1921— a KB tagja. 1924— a PB egyik vezetője. A KI V. kongr.-án a KI VB tagja. 1925-ben a KI VB segítségével vezető tisztségéből leváltották, 1926 frakciós tevékenység miatt a pártból kizárták. Szembefordult a KP-val; 1933-ban Franciao.-ba, majd az USA-ba emigrált, a II. vh. után komm.-ellenes tevékenységet folytatott.

Fjodorov, Alekszej Fjodorovics (1901. márc. 17. [30.]—): szovjet-ukrán kommunista. 1927— az SZKP tagja. 1938— az Ukrán KP KB tagja, 1941— a csernyigovi, a volinszki földalatti SZKP-szervezet titkára, majd az Ukrajnában, Belorussziában és a brjanszki erdőben harcoló partizánegység parancsnoka. 1946— a SZU Legfelső Tanácsának küldötte. A SZU kétszeres hőse, vezérőrnagy. 1957— az Ukrán SZSZK társadalombiztosítási minisztere. — *M.:* Az utolsó tél. Budapest—Uzsgorod 1966. 436 old.

Florakisz, Harilaosz (1914—): görög távírász, kommunista. 1941— *Görögország Kommunista Pártjá*nak tagja. Mint a postások, távírászok, telefonosok szaksz.-ének titkára az 1942. ápr.-i sztrájk szervezője. Az 1946—49. évi polgárháborúban Jotisz kapitány néven a dem. hads. I. hadosztályának parancsnoka. 1949— a KB tagja. 1950— illeg. munkára hazatért. 1951—71 években összesen 17 évet töltött börtönökben. 1972. dec.— a KP PB tagja és a KB első titkára. 1974. nov.— parl. képviselő.

Florin, Wilhelm (1894. márc. 16.—1944. júl. 5.): német fémmunkás, kommunista. 1918— az USPD balszárnyának, 1920— a KP tagja és a Ruhr-vidéki pártszervezet titkára; harcolt a Ruhr-vidék megszállása és a szeparatista török-

vések ellen. 1923— a KB tagja, 1924— parlamenti képviselő. Jelentős szerepe volt a párt helyes vonaláért folyó harcban. 1929— a KP PB tagja, 1931 a KI VB Elnökségének póttagja, 1938— tagja. 1933— emigrációban dolgozott. 1935—43 a KI VB Elnökségének titkára, a KI Titkárságának póttagja. A II. vh. alatt a SZU-ban élt, részt vett a Nagy Honvédő Háborúban, a *Szabad Németország Nemzeti Bizottságának* egyik vezetője.

Flueraş, Ioan (1882—1953): szociáldemokrata; az 1918 előtti mo.-i román munkásmozgalom egyik vezetője, majd a romániai mozgalom reformista szárnyának vezéralakja. A 20. század első éveitől vett részt a munkásmozg.-ban, 1909— a Bp.-i Ker. Munkásbiztosító Pénztár alkalmazottja. 1911—18 az MSZDP román nyelvű lapját, az *Adeverul*t szerk. 1915— kapcsolatban állt a burzsoá Román Nemzeti Párt vezetőivel. Az 1918. évi polg. dem. forr. idején a Román Nemzeti Tanács, majd 1919. aug.-ig az erdélyi Román Kormányzótanács tagja. A 20-as években parlamenti képviselő, majd a romániai orsz. szaksz. tanács elnöke.

Flynn, Elizabeth Gurley (1890. aug. 7.—1964. szept. 5.): amerikai írónő, kommunista. 1906 a *Szocialista Párt*, majd az IWW tagja. 1912-ben egyik vezetője 23 000 textilmunkás lawrence-i sztrájkjának. Vezetője a bebörtönzött munkások védelmére alakult szervezetnek (Labor Defense — Munkásvédelem); a *Sacco—Vanzetti-ügy*ben folyó védelmi mozgalomnak és a T. *Mooney* és William Billings kiszabaditásáért indított tiltakozó mozgalomnak. 1936 belépett az *Egyesült Államok Kommunista Pártjá*ba. 1938 az Országos Bizottság, 1939 a Pol. Iroda tagja. 1953-ban 3 évi börtönre ítélték. 1959 a KP elnökhelyettese, 1961 elnöke. *M.:* Börtönélményeim. 1964. 280 old.

Fock Jenő (Kispest, 1916. máj. 17.—): műszerész; kommunista. Kora ifjúságában bekapcsolódott a munkásmozg.-ba. Kőbányán KIMSZ- és VS-vezető. 1932 óta tagja a KMP-nek. 1937— az OIB tagja volt. 1940-ben a hadbíróság háromévi fegyházbüntetésre ítélte. 1945-ben az MKP kőbányai pártszervezetének titkára, majd a Bp.-i pb. oszt. vez. h.-e, a Titkárság tagja. 1947-ben a Nehézipari Központ osztály-, majd főosztályvezetője, később megbízott vezetője. 1952—54 kohó- és gépipari miniszterh., ezt követően külkereskedelmi tanácsos az NDK-ban. 1955—57 a SZOT titkára. 1956— az MSZMP KB-jának, majd PB-jének tagja, 1957—61 a KB titkára. 1961. szept.— a Minisztertanács elnökh., 1967. ápr. — saját kérésére történt nyugállományba vonulásáig, 1975. jún.-ig a Minisztertanács elnöke. — *M.:* A magyar népgazdaság a szocializmus építésének útján. 1963. 278 old. — A szocializmus építésének gazdaságpolitikája. Beszédek és cikkek. 1963—1972. 1972. 467 old.

Fodor Gyula (Nagyvárad, 1901. szept. 10.—Bp. 1975. ápr. 3.): kőművesmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1918—19 az IOSZ vez. tagja. 1923— részt vett az építőmunkások mozg.-aiban. 1925 az MSZDP tagja, 1931 — a MÉMOSZ alelnöke. 1935— a KMP tagja, az építőmunkás ellenzék kiemelkedő alakja, az 1935. évi építőmunkássztrájk egyik vezetője. 1946 őszétől Bp. alpolgármestere, 1948—51 építésügyi államtitkár, ill. miniszterh. 1951—70 az Orsz. Nyugdíjfolyósító Intézet elnöke. 1962—75 az MSZMP KB tagja.

Fodor József (Vizslás, 1891. júl. 11.—Bp., 1964. jan. 1.): bányamunkás; szociáldemokrata. 1916-tól vett részt a munkásmozg.-ban, az 1917. évi tatabányai sztrájk egyik szervezője. Tevékenységéért a komáromi katonai törvényszék halálra ítélte, de az ítéletet börtönbüntetésre változtatták. A TK idején a helyi szaksz. mozg.-ban tevékenykedett, a *proletárdiktatúra* megdöntése után rövid ideig *emigráció*ban élt. 1927—29 a Bányamunkások Orsz. Szövetségének központi titkára. 1929 végén centrista magatartása, a bécsi *Világosság-csoport*tal tartott kapcsolatai és személyi ellentétek miatt konfliktusba került *Peyer* K.-lyal és a szaksz. jobboldali elemeivel. Tisztségéről kénytelen volt lemondani. Ezután a felszab.-ig nem vett részt a mozg.-ban. 1946—47 a *Bányamunkás* c. lap szerk.-je, majd ismét visszavonult a munkásmozg.-tól.

Fogarasi Béla (Bp. 1891. júl. 25.—Bp., 1959. ápr. 28.): tanár; kommunista. Az 1918. évi polg. dem. forr. idején kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1919. dec.— a KMP tagja, a *Vörös Újság* szerk.-je. A TK-ban a Közoktatásügyi Népbiztosság munkatársaként a felsőoktatás átszervezésén dolgozott; a Marx—Engels Munkásegyetem vezetője volt. A TK megdöntése után Bécsbe emigrált, 1921—30 pedig Berlinben az NKP KB-jének munkatársa volt. A 30-as évek elején Moszkvában a KI központjában dolgozott. 1933— a SZU Tudományos Akadémiájának munkatársa, 1934-ben egyetemi tanárrá nevezték ki. Részt vett az *Új Hang* c. folyóirat szerkesztésében. A felszab. után hazatért s a *Társadalmi Szemle* főszerk.-je, egyet. tanár, 1948-ban a Magy. Tudományos Akadémia tagja lett. 1957-ben az MSZMP KB tagjává választották. Az MTA Filozófiai Intézetének első igazgatója, a Filozófiai Szemle c. folyóirat alapító főszerk.-je. Széles körű tud. munkásságot folytatott, tanul-

mányai számos idegen nyelven is megjelentek. — *M.*: Tudomány és demokrácia. 1948. 210 old. — Filozófiai előadások és tanulmányok. 1952. 187 old. — Tudomány és szocializmus. 1956. 466 old. — Logika. 1958. 543 old.

fogolycsere-akció: 1921. júl. 28-án Rigában létrejött megegyezés Szovjet-Oroszo. és Mo. között. Szovjet-Oroszo. hazaengedte a túszként visszatartott volt magy. hadifoglyokat, cserébe a Mo.-on rekedt orosz hadifoglyokért és elítélt magy. komm.-kért. A fogolycsere 1924-ben fejeződött be. A SZU a magy. munkásmozg. 400 harcosát mentette így meg.

Fonyó Sári (Dusnok, 1891. ápr. 18.—Bp., 1949. jan. 3.): tisztviselő; kommunista. 1910-ben kapcsolódott be a munkásmozg.-ba, ekkor lépett be az MSZDP-be. Az I. vh. idején a Pénzintézeti Tisztviselők Orsz. Egyesületének egyik bizalmija. Tevékenyen részt vett a KMP szervezésében; 1918. nov.-ben lépett be a KMP-be. 1919. márc. 21-én, a *proletárdiktatúra* kikiáltását követően a pénzintézetek lefoglalásának egyik irányítója volt. A TK idején a hadügyi népbiztosság titkárságának vezetője, a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* tagja. Tevékenységéért az ellenforr. bíróság 6 évi fegyházra ítélte. 1922-ben a *fogolycsere-akció* révén Szovjet-Oroszo.-ba került, s ott pénzügyi munkaterületen dolgozott. A felszab. után hazatért, s a Nemzeti Bank tisztviselőjeként tevékenykedett.

Force Ouvrière: *Munkaerő*

fordulat éve: a magyarországi népi demokratikus fejlődés 1947 elejétől 1948 közepéig terjedő időszaka. Az MKP vezette munkásosztály — a dem. erők támogatásával — ekkor szorította ki a reakciót a hatalomból. Ezzel a népi dem. osztálytartalma gyökeresen megváltozott, a hatalom a dolgozó parasztsággal szövetséges munkásosztály kezébe ment át, a népi dem. állam ettől kezdve a proletárdikt. funkcióit gyakorolja. A fordulat főbb állomásai a következők voltak: a Nagy Ferenc-féle összeesküvés leleplezése és felszámolása 1947 első felében; a hároméves terv végrehajtásának megkezdése (1947. aug. 1.); a Független Kisgazdapártból kiszorított reakciós erők veresége az 1947. aug. 31-i választásokon; az SZDP jobboldali vezetőinek kudarca a kormányalakítás körüli harcokban; az 1947. szept. 24-én megalakult kormány új tőkekorlátozó intézkedései: a bankok államosítása (1947. nov. 29.), a száznál több munkást foglalkoztató üzemek államosítása (1948. márc. 25.). Az MKP III. Országos Konferenciája (1948. jan. 10—11.) már megállapította, hogy a fordulat megtörtént és kiadta a jelszót: „Tiéd az ország, magadnak építed!" Az 1947 elején megkezdődött folyamatot a két munkáspárt 1948. jún. 13—14-i egyesülési kongr.-a fejezte be.

forradalmi demokraták: az 1840—50-es évek cári Oroszországában a kapitalista viszonyok bontakozásának hatására kialakuló értelmiségi mozgalom vezetői. A parasztság érdekeinek képviselőiként először a jobbágyfelszabadításért, majd 1861 után a feudális maradványok felszámolásáért küzdöttek. A nép harcba hívásával akarták megvívni a forr.-at a cárizmus ellen. Természetfilozófiájuk materialista volt, de nem jutottak el a történelmi materializmusig. Pol. programjuk a paraszti faluközösségek továbbfejlesztésével, a kap. elkerülésével kívánta létrehozni a szoc.-t. A ~ voltak a *narodnyik mozgalom* eszmei megalapozói és elismert tanítómesterei. Kiemelkedő képviselői: V. G. Belinszkij, A. I. *Herzen*, Ny. P. Ogarjov, Ny. G. *Csernisevszkij*, Ny. A. *Dobroljubov*, Gy. I. Piszarev stb.

forradalmi helyzet: a *forradalom* kitörését szükségszerűen megelőző állapot; a termelőerők fejlődése és a túlhaladott termelési viszonyok közötti antagonizmusban gyökerező társadalmi-pol. ellentmondások végső kiéleződése. Ismérvei: 1. az uralkodó osztályok számára lehetetlenné válik uralmuk változatlan formában való fenntartása, pol.-juk válságos helyzetbe kerül; 2. az elnyomott osztályok nyomora, szenvedése elviselhetetlenné válik; 3. a tömegek forr. aktivitása az említett okokból jelentékenyen fokozódik. Ezek nélkül az objektív változások nélkül forr. — rendszerint — lehetetlen. — A forr. győzelméhez az objektív tényezők mellett szubjektív tényezők is szükségesek: a forr.-at előkészítő és vezető ideológia; pol. vezető erő (forr. párt), amely képes arra, hogy harcba vigye a tömegeket; a forr. osztály képessége a hatalom megragadására. — Napjainkban — legalábbis egyes fejlett tőkéso.-okban — a ~ nincs feltétlenül összefüggésben a nyomor fokozódásával, az élet elviselhetetlenségével. Az állam-monopolkap. népellenes, antidem., háborús agresszív pol.-ja elleni tömegharc során a munkásosztálynak és szövetségeseinek olyan túlsúlya alakulhat ki, hogy ezek révén lehetségessé válhat a monopolistáknak a hatalmi pozíciókból való fokozatos kiszorítása. A ~ így részleges válságok láncolatából alakulhat ki. A jelenlegi korszakban a ~ kialakulására a belső ellentétek fejlődése mellett nagy hatása van a nemzetközi körülményeknek; a szoc. o.-ok példája és támogatása hozzájárulhat a ~ érlelődéséhez. — *Irod.: Lenin, V[ladimir] I[ljics]:* A II. Internacionálé csődje. = Lenin, V. I.: Összes művei. 26. köt. 2. kiad. 1971. 195—248. old. —

— *Kirschner Béla:* Lenin a demokratikus és a szocialista forradalomról. (1893—1917.) 1971. 276 old.

forradalmi hullám: a forradalmi mozgalmak általános fellendülése, forradalmi átalakulások, erőteljes tömegmegmozdulások több országra kiterjedő láncolata. Rendszerint kapcsolatban van a *forradalom* egy vagy több o.-ban bekövetkezett győzelmével. ~ bontakozott ki az I. vh. utáni években, 1917—23-ban, a szoc. forr. oroszo.-i győzelme után. Ekkor forr. zajlott le Németo.-ban, Mo.-on, Finno.-ban; hatalmas lendületet vett a forr. mozg. Európa számos o.-ában. A munkásmozg. leghaladóbb erői létrehozták a harc vezetésének új, forr. szerveit, a komm. pártokat és a KI-t. A munkásosztály harcai ez években olyan o.-okban is nagy eredményeket értek el, ahol a kap. rendszert nem döntötték meg. ~ bontakozott ki a II. vh. utáni években, amikor Európa és Ázsia számos o.-ában győzött a szoc. forr. és létrejött a *szocialista világrendszer.*

Forradalmi Kormányzótanács: a *Magyarország Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság* vezető testülete, legfőbb államigazgatási szerve — 1919. márc. 21.—aug. 1. Tagjai a *népbiztosok* voltak; a testület a dikt. idején mind szervezetében, mind személyi állományában többször változott. Kezdetben népbiztosok és helyettesek tartoztak a testületbe; a ~ 1919. ápr. 3-i ülésén megszüntették a helyettesi intézményt, ill. az addigi helyettesek is népbiztosok lettek. Ekkor a ~nak 33 népbiztosa volt (l. *Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság*).

Forradalmi Szakszervezeti Mozgalom, *Revoluční odborové hnutí, ROH:* egységes csehszlovákiai szaksz. mozgalom, mely a II. vh.-t követő dem. forr. egyik vívmányaként jött létre, megszüntetve a szaksz. mozg. hagyományos szétforgácsoltságát. Vezető szerve: a Szakszervezetek Központi Tanácsa (Szlovákiában: Szlovák Szakszervezeti Tanács). Az SZVSZ tagszervezete. Taglétszáma 5,6 millió (1972); központi lapja: Práce (Munka); elnöke: Karel Hoffmann.

forradalmi szocialisták Magyarországon: 1. átmenetileg így nevezték magukat az 1880-as évek elején az ÁMP irányvonala ellen fellépő radikálisok (l. *radikális szocialisták Magyarországon*). — 2. az I. vh. alatti mo.-i forr. antimilitarista csoportok összefoglaló elnevezése. Ide tartoztak a *Galilei Kör* forr. szellemű diákjai (*Duczynska* I., *Sugár* T., *Kelen* J., *Sallai* I. stb.), akik *Szabó* E. szellemi irányításával 1917 őszén háborúellenes röplapokat sokszorosítottak és terjesztettek. A galileisták Szabó E. révén ismerkedtek meg a szindikalista munkások antimilitarista csoportjával (*Mosolygó* A., *Bellér* I., *Végh* D. stb.). A két csoport együttes tevékenysége különösen fellendült a NOSZF hatására; tagjai az 1918. *januári általános sztrájk* alkalmával a munkástanácsok megalakítását követelték. Ebben az időben aktivizálódott az *Ipari és Közlekedési Tisztviselők Orsz. Szövetségének* háborúellenes tevékenysége is. Vezetői: *Helfgott* Á., *Hevesi* Gy., *Kelen* J. mérnökök bekapcsolódtak az antimilitarista diákok és munkások tevékenységébe. A jan.-i sztrájk után mind a három csoport vezetőit letartóztatták. Helyükre *Korvin* O. irányításával újabb vezetőgárda került. Ekkor csatlakozott a ~hoz a *Ma* c. folyóirat köréhez tartozó írók és költők egy csoportja (*Komját* A., *Lengyel* J., *Révai* J., *Sinkó* E. stb.) is. A letartóztatások után kiadott első röplapon szerepel először a ~ aláírás. Röplapjai eljutottak az üzemekbe, a laktanyákba, sőt a frontra is. A vezetők egy részének újabb letartóztatása (1918. máj.) véget vetett a csoport szervezett tevékenységének. Tagjai közül később számosan csatlakoztak a komm. mozg.-hoz; a vezetők egy része (Korvin O., Mosolygó A., Révai J., Sallai I. stb.) a KMP megalakításában is részt vett.

Forradalmi Szocialisták, *Revolutionäre Sozialisten:* az osztrák SZDP betiltása után (1934. márc.) illegálisan újjászervezett párt elnevezése. A névváltozással is kifejezték, hogy elítélik a reformista pol.-t. Elismerte a burzsoá hatalom forr. megdöntésének s a proletárdiktatúra szükségességének elvét, egységes akciókat szervezett *Ausztria Kommunista Pártjával*, majd *egységfront*-egyezményt kötött vele. Az SZMI osztrák szekciója volt, annak baloldalához tartozott. Kapcsolatban állt az osztrák szd.-k brnói emigrációs irodájával (O. *Bauer*, O. *Pollak* stb.). Több vezetőjének letartóztatása után valamelyest jobbra tolódott, a KP-val folyó egyesülési tárgyalások nem vezettek eredményre. Az 1945. ápr.-ban megalakult *Ausztria Szocialista Pártja* nevéhez egy ideig zárójelben hozzátette: (Szociáldemokraták és Forradalmi Szocialisták), formailag vállalva ezzel a ~ örökségét is.

forradalom: a társadalom gyökeres, minőségi átalakulásának korszaka, amelyben az alacsonyabb fokú társadalmi, gazdasági alakulatból magasabbrendűbe lép át. A változás áthatja a termelési mód, a társadalmi-pol. viszonyok és a szellemi élet egész területét. A társadalmi ~ egyik jelentős oldala a pol. ~, amelynek során eldől a fő kérdés, a hatalom kérdése; megváltozik a pol. hatalom osztályjellege, új, progresszív osztály kerül hatalomra. A ~ feltétele a *forradalmi helyzet.* A ~ jellegét az határozza meg, hogy mi-

lyen ellentmondásokat, feladatokat old meg, milyen termelési viszonyokat szüntet meg, illetve segít érvényesülni, milyen osztály uralmát szünteti, ill. teremti meg. — A polgári ~ vezető osztálya — klasszikus formájában — a burzsoázia, mozgató erői a feudális viszonyok felszámolásában szintén érdekelt néptömegek, a parasztság, a városi plebejustömegek. Amikor a néptömegek önálló követeléseikkel is fellépnek, s a ~ egyes szakaszaiban túllendül a burzsoázia célkitűzésein, polg. dem. ~ zajlik le. Az imp. korában lezajlott polg. ~ak vezető ereje általában már nem a burzsoázia, hanem a prol. Az osztályerők új csoportosulása jött létre, amelynek élén a nagyipari jellegű munkásosztály állt; ez rányomta bélyegét a ~ egész menetére, formáira és módszereire (pl. *sztrájk, fegyveres felkelés*). Az *imperializmus* korában lejátszódó polg. dem. ~ban amelynek céljai közé tartozik a hűbéri nagybirtokrendszer radikális felszámolása, kialakul a *munkás-paraszt szövetség*. Erre az objektív változásra, valamint K. *Marx* és F. *Engels* korábbi megállapításaira támaszkodva V. I. *Lenin* kidolgozta a polg. dem. ~ szoc. ~ba való átnövésének elméletét *(permanens forradalom)*. A polg. dem. ~nak ez az új válfaja győzelem esetén a *munkásosztály és parasztság forr. dem. diktatúrájá*hoz vezethet. — A szoc. ~ szükségszerűsége a kap. belső törvényszerűségeiből, alapvető antagonizmusából fakad. Marx és Engels még úgy vélték, hogy a szoc. ~ az iparilag legfejlettebb o.-okban egyidejűleg győz. Lenin az imp. egyenlőtlen fejlődését elemezve arra a következtetésre jutott, hogy a szoc. ~ abban az o.-ban győz, amelyben végsőkig kiéleződnek a kap. ellentmondásai, s így az imp. leggyengébb láncszemévé válik. A szoc. ~ eszerint megfelelő feltételek esetén győzhet egy o.-ban vagy az o.-ok kisebb csoportjában is. Ezt igazolta a NOSZF győzelme Oroszo.-ban. A szoc. ~ különböző időben való véghezvitele folytán az egyes o.-ok történelmi, nemzeti sajátosságaiknak megfelelően más-más módon térnek át a szoc.-ra. Minden szoc. ~ra jellemző általános törvényszerűségek: vezető ereje a munkásosztály, amelynek magva marxista—leninista pártja; munkás-paraszt szövetség és szövetség a dolgozók más rétegeivel; a kap. felszámolása, az alapvető termelési eszközök köztulajdonba vétele; a mezőgazd. fokozatos szoc. átalakítása; a népgazd. tervszerű fejlesztése, a szoc., majd a komm. felépítése, a dolgozók életszínvonalának emelése; kult. forr.; a nemzeti elnyomás felszámolása, a népek közötti egyenjogúság és testvéri barátság; a szoc. vívmányainak megvédése külső és belső ellenség támadásaival szemben; a proletár nemzetköziség (l. 1957-es *Moszkvai Nyilatkozat*). — Bizonyos feltételek mellett a szoc. ~ végbemehet viszonylag békés formában is (pl. Magy. TK, 1919). A prol.-nak számolnia kell az átmenet különböző lehetőségeivel és készen kell állnia arra, hogy az egyik formát szükség esetén felcserélhesse a másikkal. A ~ békés vagy nem békés útja a belső osztályerőviszonyok és nemzetközi erőviszonyok állapotától függ. A békés út feltételei: a dolgozó tömegek állandó forr. harca, a tőkésállam fegyveres erőszakszervezeteinek megbízhatatlanná válása a kizsákmányolók számára, olyan baloldali erőkoncentráció létrehozása, amelynek élén céltudatos forr.-i vezető erő (komm. párt) áll, a dem. követelések továbbfejlesztése a szoc. irányába. — Korunk jellemző vonása a különböző jellegű forr. átalakulások összefonódása, kölcsönhatása. Ebből olyan jellegű folyamatok adódhatnak, amelyek nem illeszthetők be teljesen a polg. vagy a szoc. ~ kategóriájába. Ilyen a nemzeti dem. ~ (főleg a fejlődő, ill. gyarmati országokban), amelynek célja a nemzeti felszab. és a társadalom dem. átalakítása. A nemzeti dem. ~at vezető radikális erők (haladó burzsoázia vagy kispolgárság, a plebejus tömegek képviselői) az antiimp. harc során széles nemzeti egységfrontot hoznak létre. — A kap. ált. válsága idején fokozódó reakciós, a polg. dem. vívmányait fenyegető, ill. fasiszta vagy félfasiszta rendszerek elleni harc során bontakozhat ki az ált. dem. ~. A ~ erői, beleértve a burzsoázia monopóliumellenes rétegeit is, ekkor széles monopóliumellenes népi egységfrontot alkotnak. Az ilyen ~, ill. forr. átalakulás dem. rendszer megteremtéséhez vezethet, amely széles körű szabadságjogok biztosításával, a monopóliumok hatalmának korlátozásával az erőviszonyoktól függően további társadalmi átalakulások, a szoc. ~ba való átmenet lehetőségét nyitja meg (l. *valódi demokrácia*). A szoc. ~ lenini elméletét tagadják a revizionisták és — közvetetten — a „baloldali" dogmatikusok. A revizionisták szerint a modern kap. olyan feltételeket teremt, amelyek lehetővé teszik a szoc. evolúciós úton, reformokkal való megközelítését. A dogmatikusok kétségbe vonják a világban bekövetkezett változásokat, az azokból levont következtetéseket, nem ismerik el a szoc. ~ elméletének új felismeréseit, a ~ megközelítésének új formáit és módszereit. — *Irod.: Lenin, V[ladimir] I[ljics]:* Állam és forradalom. = Lenin, V. I.: Összes művei. 33. köt. 2. kiad. 1965. XVIII, 314 old.

forradalom exportja: a *trockizmus*nak a *permanens forradalom*ról szóló tanításában gyökerező álbaloldali (l. *baloldaliság*) álláspont, amely tagadja, hogy a *szocializmus győzelme egy országban* lehetséges, s amely szerint a hatalomra jutott *proletariátusnak* kötelessége a forradalmat átvinni más országokba. Ez a tétel az *antikommu-*

nizmus fegyvertárában a SZU rágalmazásának eszköze lett. Az imp.-k szerint a tőkés világban a *sztrájkok* és különösen a forr. megmozdulások hátterében a „szovjet ügynökök" felforgató tevékenysége áll. Valójában azonban a *tudományos szocializmus* elmélete és a szoc. o.-ok gyakorlata elutasítja a ~t. F. *Engels* szavaival: „... a győztes proletariátus egyetlen idegen népet sem boldogíthat kényszer útján anélkül, hogy ezzel saját győzelmét alá ne ássa." A forr. minden o. belső fejlődése során érlelődik; kirobbanását kedvező külső körülmények elősegíthetik, alapjában azonban az o. társadalmi ellentmondásainak végső kiéleződése teszi elkerülhetetlenné (l. *forradalmi helyzet*). A szoc. o.-ok rokonszenveznek a forr. mozg.-akkal, támogatják őket, de a ~t kalandorságnak tekintik.

Foster, William Zebulon (1881. febr. 25.—1961. szept. 2.): amerikai nyomdász, kommunista. 1891—1917 tizenhat szakma munkásmegmozdulásaiban vett részt. 1919-ben egyik szervezője az acélipari munkások nagy sztrájkjának. 1901—09 a *Szocialista Párt* tagja, az IWW alapító tagja. A Szakszervezeti Propagandaliga (1920) és az abból alakult Szakszervezeti Egységliga (1929) főtitkára. 1921— az *Egyesült Államok Kommunista Pártja* és Országos Bizottsága (OB), 1924-től a PB tagja, 1929—57 az OB elnöke, haláláig tiszteletbeli elnöke. Az USA elnökválasztásain háromszor (1924, 1928, 1932) a párt jelöltje. 1924— a KI VB, 1935— a KI Elnökségének és 1922—37 a VSZI Végrehajtó Irodájának tagja. Többször letartóztatták. Eszmei harcot folytatott a J. *Lovestone* által képviselt „amerikai kivételesség" elmélete, 1944-ben pedig E. *Browder* irányvonala, majd az 1956 után fellépő revizionista John Gates-csoport ellen. Igen termékeny munkásmozg.-történetírói munkásságot folytatott. — *M.:* Lapok egy munkás életéből. 1950. XXVI, 324 old. — Az amerikai földrész rövid politikai története. 1952. VI, 841 old. — Az Egyesült Államok Kommunista Pártjának története. 1953. 747 old. — A III. Internacionálé. 1956. 232 old. — A világ szakszervezeti mozgalmának története. 1960. 698 old.

Fourier, Charles (1772. ápr. 7.—1837. okt. 10.): francia irodai, kereskedelmi alkalmazott, utópista szocialista. Éles bírálatot gyakorolt a kap. társadalom felett, melyet a civilizáció korszakának nevezett. A bajok forrását a termelés szervezetlenségében és szétaprózottságában látta. Felismerte a modern társadalom feloldhatatlan ellentmondásait: a „civilizációban a szegénység magából a bőségből ered". Megoldásnak a szoc. társadalmat, alapsejtjének pedig a közös termelésre, fogyasztásra és lakóhelyre felépülő, kb. 1600 embert magába foglaló falansztert tekintette; ez különböző termelési csoportokból áll, amelyekben a tagok hajlamaik szerint vesznek részt a termelésben. A falanszterben a jövedelem 4/12 része a tőkét, 3/12 része a tehetséget, 5/12 része a munkát illeti meg. A jövő társadalmától a falu és város ellentétének megszűnését, valamint az anyagi javak bőségét várta. Terveit a tőkésosztály termelőerőinek pénzbeli megváltásával és a felvilágosult tőkések anyagi támogatásával kívánta megoldani; nem ismerte fel a proletár osztályharc szükségességét. A falanszter megvalósításának franciao.-i és észak-amerikai kísérletei csődöt mondtak. Haladó nevelési elveket vallott. Tanai a marxizmus egyik elméleti forrásává váltak. — *Irod.: Bebel, August:* Charles Fourier élete és eszméi. 1962. 269 old.

Fox, Ralph Winston (1900—1937. jan.): angol költő, esztéta, kommunista. 1920— *Nagy-Britannia Kommunista Pártjának* tagja. Az 1920-as években írásai jelentek meg az orosz és a kínai forr. mozgalmakról; verseit, regényeit, irodalomesztétikai tanulmányait kiadták. 1936. nov.-ben önkéntesként jelentkezett a spanyol frontra, s a *Nemzetközi Brigádok* angol—ír zászlóaljának pol. biztosaként esett el. — *M.:* A regény és a nép. 1966. 183 old.

Földeák János (Bp., 1910. febr. 20.—): író, költő; kommunista. 1945-ig könyvkötő szakmunkásként dolgozott. 1930-ban lépett be a KMP-be, 1936— a könyvkötők szaksz.-e vezetőségének tagja. 1935— a *Népszava* és különböző baloldali folyóiratok munkatársa. Az 1940-es években létrejött forr. szoc. „munkásírók" csoportjának egyik alapítója. Írásai munkásantológiákban jelentek meg. 1945—48 függetlenített szaksz. titkár, 1949—50 vállalati vezérigazgató, 1950—51 az Ifjúsági Könyvkiadó igazgatója. 1951—54 az Írószövetség nevelési osztályának vezetője, 1954— az Új Hang felelős szerk.-je. 1955— az Irodalmi Alap h. igazgatója, 1960— igazgatója. — *M.:* Láttam Lenint. 1959. 100 old. — Eszter és Miklós. 1963. 332 old. — Négyszer kopogtak az ajtón. Két regény. 1972. 536 old.

Földes Ferenc (Beszterce, 1910. márc. 16.—SZU, 1943. jan. 13.): filozófus, publicista; kommunista. Külföldi egyetemeken tanult, hazatérése után 1932-ben bekapcsolódott az MSZDP, majd a KIMSZ munkájába. A KIMSZ vezetőségének utasítására szerepet vállalt a szd. ifj. mozg.-ban, az OIB irányításában. 1934-ben komm. tevékenysége miatt bebörtönözték. Kiszabadulása után széles körű irodalmi munkásságot folytatott. Filozófiai és társadalmi kérdéseket tárgyaló cikkeit, tanulmányait a külföldi és a hazai haladó

sajtó közölte. 1938 őszén Bolognában a filozófia doktorává avatták. 1941— a *Népszava* munkatársaként jelentős szerepet játszott a KMP és az ellenzéki pártok egységfrontjának létrehozásában, a *Magyar Történelmi Emlékbizottság* munkájában. 1942. ápr.-ban büntetőszázaddal a frontra vitték, s ott nem sokkal később elpusztult. — *M.:* Válogatott művei. Összeáll., a bevezetést írta Simon Gyula. 1957. 195 old. — Válogatott írások. 1967. 160 old.

Földes László (Kiskunhalas, 1914. júl. 27.—): asztalossegéd, kommunista. 1937— tagja a KMP-nek. Forr. tevékenysége miatt 1942-ben és 1944-ben bebörtönözték. 1944-ben Újpesten fegyveres partizáncsoportot szervezett, és részt vett a fasiszták elleni harcban. 1945— az MKP újpesti pb.-ának titkára, 1946— a bp.-i pb. osztályvezetője, 1948— az MDP KV osztályvezetőh. 1951—55 sztálinvárosi, ill. nagyüzemi párttitkár, majd külkereskedelmi miniszterh. 1957— az MSZMP KB osztályvezetője, 1958— belügyminiszterh., 1964— az Erdészeti Főigazgatóság vezetője. 1967. ápr.— mezőgazd. és élelmezésügyi miniszterh. Jelenleg a Hungexpo vezérigazgatója. 1956. nov.—1970. nov. az MSZMP KB tagja, ogy.-i képviselő.

Földes Mihály (Bp., 1905. jan. 6.—): író, újságíró; szociáldemokrata, majd kommunista. 1924-ben lépett be az MSZDP-be, 1938—39-ben a párt szegedi titkára, 1939—1944. márc. 19-ig a *Népszava* szerk.-je. Színműveket írt munkáskultúrcsoportok számára. 1945-ben belépett az MKP-be, a *Szabad Nép* munkatársa, ogy.-i képviselő lett. 1949— a Népszava munkatársa, majd a Gazd. és Műszaki Akadémia tanára, ezt követően a Magyar Írók Szövetsége MDP-szervezetének titkára. Később több irodalmi és pol. lap munkatársa, ill. szerk.-je. 1961—67, nyugalomba vonulásáig a Központi Sajtószolgálat főszerk.-je. — *M.:* Az újpesti partizánok. 1955. 143 old. — — Viharos tavasz. 1963. 239 old. — Veszélyes élet. 1965. 245 old. — Hajnal Pákozdon. 1968. 415 old. — A parancs. [A Magyar Tanácsköztársaságról.] 1969. 408 old. — Metszetek és dimenziók. Regény. 1970. 347 old. — A bíboros tolvaja. Regény. [A spanyol polgárháborúról.] 1971. 198 old. Virradat a város peremén. 1975. 347 old.

Földes Pál (Mátészalka, 1900. jún. 4.— Bp. 1975. júl. 28.): textilmérnök, kommunista. A TK megdöntése után Csehszlovákiába emigrált. 1926-ban belépett a KMP-be. 1929-ben hazatért, a Csepeli Posztógyár igazgatója lett, s egyidejűleg a KMP technikai apparátusának vezetője. 1930. szept.-ben 4 és félévi fegyházbüntetésre ítélték. Kiszabadulása után ismét letartóztatták, s a katonai törvényszék 3 év és 5 hónapi fegyházbüntetésre ítélte. 1940. szept.-ben illeg. úton a SZU-ba távozott. A Honvédő Háborúban partizánparancsnok volt. 1946-ban hazatért, textilgyári, majd kutatóintézeti igazgatóként dolgozott. 1957—58-ban hazánk londoni követe volt, majd nyugdíjazásáig (1965) a Közlekedésügyi Minisztériumban dolgozott. — *M.:* [Harminchárom] 33 a 133 napból. Emlékezés. [A Magyar Tanácsköztársaságról.] 1969. 170 old. — Partizánemlékek. Magyar antifasiszta mozgalom a Szovjetunióban. 1940—1945. 1970. 382 old. Két ugrás az ismeretlenbe. Szőnyi Márton élete. 1975. 268 old.

Föld és Szabadság, *Zemlja i volja:* 1. Az orosz *forradalmi demokraták* 1862-ben Pétervárott alapított titkos szervezete. Megalapítói a Szerno-Szolovjovics testvérek, A. A. Szlepcov, Ny. Ny. Obrucsev és Sz. Sz. Rimarenko voltak. Eszmei vezetőjüknek Ny. G. *Csernisevszkij*t ismerték el, de bekapcsolódott a mozgalom irányításába A. I. *Herzen,* N. P. Ogarjov és M. A. *Bakunyin* is. A rövidesen 400 tagot számláló szervezetnek Moszkvában, Harkovban, Kazanyban, Permben, Novgorodban is voltak csoportjai. A cárizmus ellen irányuló népfelkelést akart kirobbantani. Csernisevszkijt, Ny. A. Szerno-Szolovjovicsot, Rimarenkót 1862-ben letartóztatták és száműzték. A ~ támogatta az 1863. lengyel felkelést. 1864-ben a forr. fellendülés lanyhulásával működését beszüntette. — 2. a forr. *marodnyikok* 1876-ban Pétervárott alapított titkos szervezete, a kor legnagyobb forr. egyesülése. Vezetői többek között O. A. Natanszon, G. V. *Plehanov,* A. D. Mihajlov, V. *Figner,* Sz. Perovszkaja voltak. 1878-ig A narodnyikok északi forradalmi csoportja néven működött, kb. 50 tagot számlált, a népforr.-at kívánta előkészíteni. Tevékenységében szerepet kapott az egyéni terror, a cári hatóságok emiatt különösen kegyetlenül üldözték. A harci taktika (egyéni terror, vagy tömegmozgalom) kérdésében a szervezet két részre szakadt (1879), a *Fekete Újrafelosztás* és a *Népakarat* nevű szervezetre.

földfoglalás: rendszerint a feudális vagy a feudális maradványokkal terhelt nagybirtok ellen irányuló agrárpol. megmozdulások. Mo.-on 1848—49-ben, az agrárszoc. mozg. hatására a századforduló éveiben, majd 1919 tavaszán került sor ~ra. Oroszo.-ban 1917 nyarán az Ideiglenes Kormány és az *eszerek* ígérgetéseit megelégelt paraszti tömegek kezdtek ~t, amelyet V. I. *Lenin* kezdeményezésére a bolsevikok is támogattak. A II. vh. után 1945—47 különösen Dél-Olaszo.-ban voltak erőteljes ~ok, amelyeket ak-

kor a kormányon levő OKP is támogatott. Az utóbbi időben leginkább Dél-Amerikában, különösen Bolíviában, Brazíliában és Chilében került sor ~okra.

földigénylő bizottság: az 1945. évi földreform végrehajtására községenként megalakított társadalmi szerv. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. M. E. számú rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról a földreform végrehajtását az Orsz. Földbirtokrendező Tanácsra, a Megyei Földbirtokrendező Tanácsokra és a községi ~okra bízta. A ~ feladata az igényjogosultak nyilvántartásba vétele, a község határában levő, elkobzás vagy megváltás alá kerülő földbirtokok összeírása, a felosztási terv elkészítése és a földosztás gyakorlati lebonyolítása volt. Tagjait minden községben az igénylők maguk közül választották meg. Az o.-ban több mint 3200 ~ alakult mintegy 30 ezer taggal. Ezzel a földreform sorsa a szegényparasztok kezébe került. A ~oknak feladataik megvalósítása során harcolniuk kellett a helyi reakcióval, valamint az Orsz. Földbirtokrendező Tanácsba és a Megyei Földbirtokrendező Tanácsokba befurakodott reakciós elemekkel. Eközben nagyarányú felvilágosító munkát is végeztek a tájékozatlan és a reakció által megfélemlített igényjogosultak között. Fontos szerepük volt a „Földet vissza nem adunk!" mozg.-ban és a juttatott földek telekkönyvezésének munkálataiban. A ~okat 1947 elején feloszlatták, az újbirtokosok és földhözjuttatottak érdekeinek védelmét ekkor az UFOSZ vette át.

Földmívelő: a magyarországi agrárproletariátus és szegényparasztság első szocialista jellegű hetilapja; 1896. aug. 29.— megszakításokkal 1904. aug. 4-ig jelent meg Bp.-en, az orosházi szd. földmunkások kezdeményezésére, *Várkonyi* I. anyagi támogatásával. Szerk.-je: *Csizmadia* S., majd Várkonyi I. és Csuzdi Ferenc. A lap a *Független Szocialista Párt* orgánumává vált. Az agrárprol.-ok és szegényparasztok antikap. követelései mellett hangot adott a középparasztság dem. törekvéseinek is. 1898. jan.-ban a független szoc. mozg. erőszakos letörésével együtt a ~t is betiltották. 1899. jan. 1-én Hódmezővásárhelyen jelent meg újra Szathmári Péter anarchista irányzatú szerkesztésében. 1902— Gyomán adták ki, szerk.-je ekkor B. Molnár Imre volt.

földmunkás kongresszusok Magyarországon: az I. vh. előtt az agrárproletariátus és a szegényparasztság sajátos gazd. és pol. követeléseit megfogalmazó és képviselő országos tanácskozások. Az első szd. kongr. 1897. jan. 31.—febr. 2. között zajlott le Bp.-en. Az itt képviselt csaknem 40 község földmunkássága kimondta csatlakozását az MSZDP-hez. 1897. febr. 14—16-án tartották meg Cegléden a *Várkonyi* I. vezette agrárprol.-ok és szegényparasztok kongr.-át; ennek határozatai dem. földosztási törekvéseket is kifejeztek. E kongr. résztvevői később csatlakoztak a *Független Szocialista Párt*hoz. 1900 után a *Magyarországi Újjászervezett Szociáldemokrata Párt*hoz tartozó földmunkások évenként rendezték külön kongr.-ukat és önálló értekezleteket szerveztek a kubikos munkásoknak. E párhuzamosan szervezett ~ az agrárkérdés egymástól eltérő szoc., ill. dem. felfogását tükrözték. Földmunkásszövetség alakítására csak 1906-ban az ún. darabontkormány engedélye alapján nyílt lehetőség, amikor az osztrák uralkodó körökkel harcban álló ellenzéki pártszövetséggel szemben a kormány az ipari munkásságon kívül megkísérelte felvonultatni a mezőgazd. prol.-t is. Az I. vh. előtti évtizedben a szd. irányítású *Magyarországi Földmunkások Orsz. Szövetsége*, az „újjászervezettekhez" tartozó Orsz. Munkásvédő Szövetség, valamint a Várkonyi és *Áchim* L. András vezette Mo.-i Földmívelők, Kisgazdák és Kubikosok Orsz. Szakegyletének kongr.-ai váltak a földmunkásság és szegényparasztság érdekképviseletének legfőbb fórumaivá. — *Irod.:* Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon 1848—1948. Szerk. Pölöskei Ferenc és Szakács Kálmán. 1—2. köt. 1962. — *Simon Péter:* A századforduló földmunkás és szegényparaszt mozgalmai. 1891—1907. 1963. 275 old.

Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége, *FÉKOSZ:* a dolgozó paraszti rétegek érdekvédelmi tömegszervezete 1945. máj.—1948. dec. A *Magyarországi Földmunkások Orsz. Szövetségé*nek utódaként az 1945. máj. 5—6-án tartott földmunkás kongr.-on alakult. A régi földmunkásszervezettel ellentétben a nincstelen parasztok mellett a kis- és középbirtokosok szervezését, védelmét és tömörítését is programjába vette. Hetilapja, a Dózsa Népe 1945. szept.-ben indult. Orsz.-an kiépült szervezeteinek 1948 közepén 450 ezer tagja volt. Mint az MKP falusi pol.-jának következetes támogatója, kimagasló érdemeket szerzett a földreform eredményeinek, a mezőgazd. munkások és a volt cselédek érdekeinek védelmében. Közreműködött a mezőgazd. munkabérek és kishaszonbérleti díjak megállapításában, a mezőgazd. alkalmazottak társadalombiztosítási rendszerének kialakításában, kezébe vette a mezőgazd. munkaközvetítést. Szerepe volt a szoc. építés kezdeti feladatainak a megoldásában, különösen a földbérlő szövetkezetek megszervezésében. A DÉFOSZ megalakulásáig működött.

Földvári Aladár (Bp., 1906. máj. 18.—): vasmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. Ipari tanulóként kapcsolódott be az ifjúmunkás-, majd a szaksz. mozg.-ba. Részt vett a *Természetbarátok Turista Egyesületének* tevékenységében, 1933-ig a pesterzsébeti csoport elnöke. 1926— volt tagja az MSZDP-nek. 1931—33 részt vett a szaksz. ellenzéki mozg.-ban. 1933— a BSZKRT dolgozója, a közlekedési dolgozók szaksz.-ének aktivistája, 1938— KV-jának, 1942— elnökségének tagja. 1945. jan.— a BSZKRT ellenőri csoport üb. elnöke, majd 1948-ig a felvételi és kiképzési alosztály vezetője és az MKP alapszervezet titkára. 1948. jan.— a Közlekedési Alkalmazottak Szakszervezetének, 1950—67 a *Közlekedési és Szállítási Dolgozók Szakszervezetének* főtitkára, 1967—70 elnöke és a SZOT alelnöke. 1970— a SZOT elnöke.

Frachon, Benoit (1893. máj. 13.— 1975. aug. 4.): francia vasesztergályos, kommunista, 1919-ben az SFIO, 1920— az FKP tagja. Forr. tevékenységéért 1924 és 1930-ban börtönbüntetést szenvedett. 1926— a KP KB tagja, 1928—32 a KP szaksz. ügyekkel megbízott titkára. 1928— a KI VB póttagja. 1933— a CGTU, majd 1936— a CGT titkára. A német megszállás idején az ellenállási mozg. és az illeg. szervezett CGT egyik vezetője. 1945— a CGT főtitkára, majd elnöke; az SZVSZ alelnöke, a KP PB tagja. — *M.:* Franciaország gazdasági hanyatlása és a munkásosztály feladatai. 1950. 44 old.

frakció ⟨lat. fractio „töredék"⟩: 1. valamely pol. párt szervezett csoportja a parlamentben, önkormányzati szervekben, tömegszervezetekben és más választott testületekben abból a célból, hogy ott a párt által kidolgozott pol.-val összhangban álló, egységes platform alapján lépjen fel. A munkásmozg. történetében igen fontos szerepet játszottak az SZDP-k parlamenti ~i. Idővel azonban ezek a párt fölé nőttek és hovatovább a parlamenti kombinációknak, pozícióknak rendelték alá a szoc. tömegmozg.-at. A KI határozottan elhatárolta magát ettől a gyakorlattól, megkövetelte, hogy a parlamenti ~kat ténylegesen rendeljék alá a komm. pártok központi bizottságának. A KMP-nek az illeg. éveiben ~i működtek a szaksz.-ekben, tömegszervezetekben; a felszab. után a koalíciós években az MKP ~i a parlamentben, a *nemzeti bizottságok*ban hatékonyan juttatták érvényre a párt pol.-ját. — 2. A párt, illetőleg a komm. mozg. alapvető irányvonalától eltérő csoport, mely a pol. egészét, illetőleg annak sarkalatos kérdéseit tekintve saját platformot alakít ki és a ~s csoportosulás résztvevőit e külön álláspont képviseletére, propagálására kötelezi. Az SZKP X. kongr.-a (1921) óta, amelyen V. I. *Lenin* határozottan fellépett a ~s tevékenység ellen, a komm. pártok a ~k létét összeegyeztethetetlennek tartják a párthoz való tartozással. A kisebbségi álláspont ismertetése pártszerű fórumokon (*párttaggyűlés* stb.) megengedett. Az illeg. KMP-t főleg az *emigrációban* éveken át súlyos ~harcok gyengítették (*Kun* B.-~, *Landler* J.-~) és többször is a KI-nek kellett közbelépnie a párt egységének biztosítása érdekében. — 3. A komm. mozg.-ban a párton kívül szervezkedő, a párt irányvonalától eltérő, azzal szembehelyezkedő csoportosulás (pl. *Demény-, Weisshaus-, Hartstein-~*). A ~ nemzetközi jelleget is ölthet. Az 1960-as években több komm. pártban alakultak ún. maóista csoportok, ill. ezek a KP-ből kiválva szakadár pártot alakítottak. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* Az OK(b)P X. kongresszusa. 1921. március 8—16. = Lenin, V. I.: Válogatott művei. 3. köt. 1967. 306—311. old. — *Szabó Ágnes:* A Kommunisták Magyarországi Pártjának újjászervezése. (1919—1925.) 1970. 250 old.

France, Anatole, eredetileg Anatole *Thibault* (1844. ápr. 16.—1924. okt. 12.): francia író; irodalmi Nobel-díjas (1921). A francia humanista hagyományok folytatója, a szabad emberhez méltó élet eszményét hirdette. A Dreyfus-ügy az aktív harcosok sorába állította és ez időtől kezdve közeledett a szoc. körökhöz. 1905—07-ben az orosz forr. igazsága mellett cikkek egész sorát írta. Lelkesen üdvözölte a NOSZF-ot, annak győzelme után a komm. táborhoz tartozónak tekintette magát; az FKP irányította l'*Humanité*nak is munkatársa volt. A *Nemzetközi Munkássegély* egyik alapítója. — *M.:* Elmélkedések, beszélgetések. 1956. XXIX, 206 old. — Angyalok lázadása. 1958. XX, 235 old. — A fehér kövön. 1958. 178 old. *Irod.: Murányi-Kovács Endre:* Anatole France. 1965. 390 old. — *Bajomi Lázár Endre:* Anatole France világa. 1973. 166 old.

francia baloldal közös kormányprogramja: A *Francia Kommunista Párt* és a *Francia Szocialista Párt* 1972. jún. 27-én aláírt és júl. 9-én mindkét párt rendkívüli konferenciája által jóváhagyott programja, mely az 1973. márc.-i parlamenti és az 1974. máj.-i elnökválasztásokon az egész baloldal platformjául szolgált. — A négy fejezetből álló terjedelmes program első fejezete („Jobban élni, megváltoztatni az életet") a szociális kérdéseket tárgyalja. Többek között előirányozza az 1000 frankos létminimum, az ötnapos, 40 órás munkahét, új munkatörvénykönyv bevezetését, a társadalombiztosításban az orvosi és ápolási költségek 80—100%-át térítő korábbi rendszer visszaállítását, a közoktatásban a társadalmi különbségekből eredő hátrányokat ki-

küszöbölő egységes világi oktatás bevezetését. — „A gazdaság demokratizálását" tárgyaló fejezetben nyíltan megfogalmazást nyer, hogy a KP a gazdaságvezetés szüntelen demokratizálását, az SZP a munkásönigazgatás rendszerét tekinti jobb megoldásnak. Egyetértés jött létre viszont abban, hogy teljes egészében szocializálni kell a bank- és pénzügyi rendszert, a bányakincsek kitermelését, a fegyverkezési és repülőgépipart, a világűrkutatást, a nukleáris ipart és a gyógyszeripart, valamint részlegesen az elektronikai és vegyipart. A nemzetgazdaság demokratikus tervezése mellett a nacionalizált vállalatok irányítása a dolgozók, a fogyasztók és a kormány képviselőiből álló igazgató tanácsok révén valósul meg. — A belpol. program („Intézmények demokratizálása, szabadságjogok" c. fejezet) tengelyében a pol. pluralizmus, az arányos választási rendszerhez való visszatérés, s a választók többsége akaratának tiszteletben tartása áll. A program állást foglal a személyi hatalom rendszerének, azaz a közt. elnök kivételes hatalmának megszüntetése mellett. A helyi önkormányzatok jogkörét kívánja szélesíteni a belügyminisztérium által kinevezett prefektusok jogkörének rovására. — „A békéhez való hozzájárulás" c. negyedik fejezetben kinyilvánítja, hogy lemondanak az önálló atomütőerő további kiépítéséről, s tiszteletben tartva a kialakult szövetségeket, a leendő baloldali kormány egyszerre törekszik a NATO és a Varsói Szerződés feloszlatására, s arra, hogy további részleges leszerelési megállapodások szülessenek. A baloldali kormány azzal fog részt venni az Európai Gazdasági Közösség (Közös Piac) szervezetében, hogy azt megszabadítsa a nagytőke uralmától és ragaszkodik ahhoz, hogy az integrált gazdasági szervezetben is megőrizze akciószabadságát. A program végül kifejti az elfogadása időpontjában aktuális világpolitikai feszültséggócok felszámolásával kapcsolatos konkrét álláspontját.

Francia Demokratikus Munkaszövetség, *Confédération Française Démocratique du Travail, CFDT:* a katolikus egyház és a kereszténydemokrácia befolyása alatt álló szaksz., alakult 1919-ben (1919—64 Keresztény Dolgozók Francia Szövetsége — Confédération Française des Travailleurs Chrétiens — CFTC). Az 1880-as évek második felétől alakuló keresztény szaksz.-eket egyesíti. A két vh. között csatlakozott az Általános Munkaszövetség (CGT) dem. programjához, majd az ellenállási mozgalomhoz. A II. vh. után fokozatosan veszített tömegbefolyásából. 1966. jan.-ban taktikai megegyezést kötött a CGT-vel az akcióegységről, s azóta több közös akcióban vett részt. A keresztény *Munka Világszövetség* tagja. Taglétszáma kb. 1 000 000 (1972), elnöke Laurent Lucas, főtitkára Edmond Maire.

Francia Kommunista Párt, *Parti Communiste Français, PCF:* alakult 1920. dec. 29-én a *Francia Szocialista Párt* (SFIO) tours-i kongr.-án, amelynek többsége M. *Cachin,* P. *Vaillant-Couturier,* L. *Frossard* és mások vezetésével a KI-hoz való csatlakozás mellett döntött. Az 1920-as évek elején a munkásegységfront és a marxista agrárprogram kidolgozásával és következetes osztályharcos akcióival megalapozta tömegbázisát. Taglétszáma ekkor 180 000. Internacionalista álláspontot foglalt el a Ruhr-vidék francia megszállásával (1923), a marokkói háborúval (1925) szemben. Az 1924-es választásokra kidolgozta az elvtelen parlamenti többségre törekvőkkel és a választásokat bojkottálni kívánókkal szemben a „munkás-paraszt blokk" jelszavát. A párton belül ezekben az években a szociáldemokratizmus maradványai, az opportunizmus elleni harc, valamint a pártnak az üzemi sejtek alapján való felépítése állt előtérben. Létrehozták a ~hoz kapcsolódó Bevándorolt Munkások (Main d'Oeuvre Immigrée — MOI) nevű szervezetet, mely nyelvenként elkülönülő szekciókból épült fel. Az 1929. aug. 1-i háborúellenes tüntetések miatt a kormány *féllegalitás*ba szorította a ~ot, több vezetőjét letartóztatta. A vezetés élére kerülő H. Barbé és P. Célor szektás irányvonala következtében a taglétszáma 39 000-re csökkent. A KB 1930. júl.-ban állást foglalt a párton belüli kétfrontos harc mellett. M. *Thorez* a párt főtitkárává választották. 1934 elejétől a ~ egyre nagyobb sikerrel mozgósította a tömegeket a háború és a fasizmus elleni egységes harcra. Az antifasiszta egységfront és a népfront tervének kidolgozása után 1935-ben létrejött a *népfront Franciaország*ban. Ezek az események példaképül szolgáltak a korabeli nemzetközi komm. mozgalom számára. A népfront választási győzelme (1936. máj.) alapján megalakult L. *Blum*-kormányban a ~ nem vett részt; a tömegeket mozgósítva kívülről támogatta és következetesebb intézkedésekre sarkallta. A munkásmozg. 1934—36-i fellendülése alatt a tagsága 341 ezerre nőtt. A II. vh. kezdetétől a béke védelme, ill. a háborúnak antifasiszta népfelkeléssé változtatása mellett foglal állást. A szovjet—német megnemtámadási egyezmény ürügyén a kormány 1939. szept. 29-én betiltotta a ~ot, s pert indított a komm. képviselők ellen. Az illeg. KB 1940. júl.-ban népi ellenállásra szólította a hazafiakat. A fegyveres harc szervezeti kereteként a ~ létrehozta 1940 őszén a Különleges Szervezetet, 1941. máj.-ban pedig a *Francia Szabadcsapatok és Partizánok* (FTPF) szervezetet. 1941. máj. 15-én az illeg. ~ felhívást adott ki a nemzeti független-

ségi front megteremtésére. Képviselői részt vettek az 1943. máj.-ban létrejött CNR-ben, 1944. ápr.-ban pedig beléptek a gaulle-isták vezette Nemzeti Felszabadítás Francia Bizottságába (CFLN). A ~ döntő szerepet vitt a nemzeti felkelés és a párizsi fegyveres felkelés megszervezésében. A ~, a „kivégzettek pártja" (1939—45-ben 75 000 tagját vesztette el) megerősödve került ki az ellenállásból. Az 1945. jan.-ban tartott X. kongr.-on kiadta az „Újjászületés, egység, demokrácia" jelszavát. A háború utáni első választásokon 5 millió szavazattal, 151 képviselőjével az ország első pártja lett, 1945. nov.-ben öt komm. került a kormányba. Több dem. intézkedést sikerült megvalósítani (béremelés, társadalombiztosítás, államosítások, alkotmány). A reakció támadása 1947. máj.-ban kiszorította a ~ot a kormányból, amelyet a párt átmenetinek tekintett, nem mozgósított ez ellen tiltakozó ált. sztrájkokra, tüntetésekre. A következő években a ~ erőteljes tömegharcokat vezetett a munkásság kivívott jogainak védelmében (1947—48-as sztrájkhullám), az atlanti blokk kialakítása, Ny-Németo. újrafelfegyverzése, a vietnami és algériai háború, a szuezi intervenció ellen. Az 1956-os mo.-i ellenforr. kapcsán a szélsőséges reakció éles támadást intézett a ~ ellen, felgyújtották a KB és a *l'Humanité* székházát. De Gaulle hatalomra jutása után (1958. jún.) küzdött a monopóliumok hatalmát kifejező személyi hatalom ellen, a *valódi demokrácia*ért (démocratie véritable). Ekkor követelései között találjuk az arányos választási rendszer visszaállítását, államosításokat, a munkásellenőrzés érvényesítését mind a nemzetgazd.-ban, mind a Közös Piac szerveiben, dem. adópol.-t, a bérek emelését és 600 Fr-os bérminimumot, az Atlanti Szövetségből való kiválást. 1965—68 részben e követelések alapján választási szövetségek jöttek létre a *Demokrata Szocialista Baloldali Szövetség*gel. Az 1968. máj.-i ált. sztrájk után a baloldal egysége az SFIO tevékenysége következtében meglazult; az 1969-i elnökválasztáson a ~ önálló jelöltet indított (J. *Duclos*). Ezt követően újra erősödtek az egységtörekvések, mely elvezetett a *francia baloldal közös programjá*nak elfogadásához (1972. júl.); ennek jegyében az 1973. márc.-i választások és az 1974. évi elnökválasztások sikeréhez (F. *Mitterrand*, a baloldal közös elnökjelöltje a szavazatok 49,19%-át kapta). Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásai*n (1957, 1960, 1969). A ~ taglétszáma 1945: 544 000; 1950: 850 000, 1970: 454 350, képviselőinek száma 1968-ban 34, 1973-ban 73 (490 parlamenti helyből). Szavazóinak száma 1945 óta átlagosan 4,5—5,1 millió. Központi napilapja a l'Humanité, hetilapja a France Nouvelle (Új Franciao.), elméleti folyóirata a Cahiers du Communisme (Kommunizmus Füzetei). Főtitkára 1964-ig M. Thorez, 1964—72 W. *Rochet*, 1972— G. *Marchais*. Tiszteletbeli elnöke 1972— W. Rochet. — *Irod.: Fréville, Jean:* Így született a Francia Kommunista Párt. 1951. 124 old. — A harmincéves Francia Kommunista Párt. 1951. 83 old. — A Francia Kommunista Párt története. 1968. 454 old. — *Rochet, Waldeck:* A Francia Kommunista Párt jövője. 1970. 156 old.

Francia Munkáspárt, *Parti Ouvrier Français, POF:* az első marxista párt Franciao.-ban, alakult 1879. J. *Guesde* és hívei, miután a *possziblisták* elutasították a J. Guesde és P. *Lafargue* által — K. *Marx* segítségével — kidolgozott programot, létrehozták a ~ot. Támogatta a sztrájkmozgalmakat (pl. Decazeville — 1886), a szaksz.-ek kialakulását, fellépett a gyarmatosítás ellen, terjesztette K. Marx és F. *Engels* tanait, küzdött a kispolg. szoc. irányzatok, később a *millerandizmus* ellen, nagy részt vállalt a II. Int. megalakításában. A 90-es évek elején a francia munkásosztály legerősebb szervezete. 1892-ben 29 városi és községi tanácsot, 1893-ban 6 parlamenti mandátumot hódított meg. A továbbiakban J. Guesde, F. Engels által is bírált taktikai tévedései (választási harc túlbecsülése, elvtelen engedmények a parasztpol.-ban, passzivitás a Dreyfus-ügyben) hatására a ~ tömegbefolyása gyengült. 1902 a ~ lett a magva a megalakuló Franciao.-i Szoc. Pártnak, majd 1905-ben más szoc. szervezetekkel és csoportokkal együtt részt vett az SFIO megalakításában.

Franciaországi Magyar Függetlenségi Mozgalom: a magyar *emigráció* antifasiszta szervezete. 1943 nyarán alakult a már 1940 óta működő, komm. vezetésű ellenállási csoportok kezdeményezésére. Tevékenységében a komm.-kon kívül az emigráció polg. dem. szárnyának képviselői is részt vettek. Vezetői többek között *Papp* L., *Mód* P., *Rostás* I., *Sebes* Imre, *Sebes* S., Révai Gizella voltak. A mozg.-hoz 1943—44-ben mintegy 70 csoport tartozott Párizsban és környékén, az északfrancia bányavidéken, valamint a vichyi kormány igazgatása alatt álló ún. déli zónában. Az illeg. szervezetnek mintegy 1000 tagja volt. Nyomdájában röpiratokat készítettek, s itt állították elő a mozg. sajtóorgánumait, a Magyar Szemle, a Harcos Nő, a francia nyelvű Phönix c. lapokat s a szövetséges rádióadások anyagából összeállított tájékoztatót. Fegyverrel küzdő tagjai részére 1943-ban Riadó, 1944-ben Toborzó címmel adott ki lapot. Számos tagja vett részt a francia partizánmozg.-ban, 1944 nyarán pedig már önálló csoportokkal a párizsi felkelésben s a felszabadító harcokban. Petőfi nevét viselő

százada *Marschall* L. parancsnokságával a francia hadsereg (Belső Francia Erők) egységeként harcolt 1944—45-ben. A ~ résztvevői közül a felszabadító harcokban 119-en haltak hősi halált. A mozg. a felszab. után leg.-an működött, majd a 40-es évek végén beolvadt a franciao.-i magy.-ok dem. szervezeteibe. — *Irod.: Komját Irén—Pécsi Anna:* A szabadság vándorai. Magyar antifasiszták Franciaországban. (1934—1944.) 1973. 209 old.

Franciaország munkásmozgalma: Az 1789—94-i polg. forr.-at követő gyors ütemű ipari fejlődés hatására létrejött munkásosztály első szervezkedései és megmozdulásai ösztönösek voltak. Az 1791—1864-ig érvényben volt szervezkedés- és sztrájkellenes Le Chapelier-törvény megkerülésével segélypénztárak alakultak. A 19. sz. első felében ~ra nagy hatással voltak az utópista szoc. elképzelések *(Egyenlők Társasága)*. Az 1830-as forr.-at követő számos sztrájk és lázadás közül a legjelentősebbek az 1831-i és 1834-i *lyoni felkelések*, valamint az 1844. ápr.-i loire-i bányászsztrájk. A munkásság a gazd. követelések mellett (a munkabérek emelése, munkanap csökkentése) már pol. jogaiért is küzdött. Elterjedtek P. J. *Proudhon* és L. A. *Blanqui* nézetei, azonban a szerveződő titkos társaságok *(Évszakok Társasága)* nem tettek szert jelentősebb befolyásra a munkások között. A 40-es években alakult titkos komm. társaságok sem érték el céljukat (Th. *Dézamy*). Az 1848-as forr.-ban a munkásosztály már önálló követeléseivel is fellépett (munkához való jog — L. *Blanc*), az 1848. *júniusi felkelés*t vérbe fojtották. 1865-ben tanulókörök, szaksz.-ek és szövetkezetek egyesülésével jöttek létre az I. Int. szekciói; 1869-ben az üldöztetés ellenére taglétszámuk elérte a 250 000-t. A szoc.-k elítélték az 1870-i Poroszo. elleni háborút, majd a császárság bukását követően létrejött polg. közt.-ban követelték a nép felfegyverzését. A burzsoázia nemzetáruló pol.-ja láttán a párizsi nép megteremtette a *Párizsi Kommün*t. A kommün leverését követő súlyos megtorlás ellenére a 70-es évek második felében megélénkült ~. A 10—12 órás munkanap, az alacsony bérek elleni sztrájkok a „Szociális törvényhozást!" és az „Amnesztiát a kommünároknak!" jelszavakban megfogalmazott követelésekkel egészültek ki. 1877. nov. 18-án jelent meg J. *Guesde* L'Égalité (Egyenlőség) c. lapja, újjáalakultak a szakmai szervezetek, szoc. tanulókörök és a legkülönbözőbb színezetű pol. csoportok. Az 1876-i I. Munkáskongr.-t követően egyre sürgetőbben merült fel az egységes pol. párt szükségességének igénye. Az 1879. évi szoc. munkáskongr.-on alakult *Francia Munkáspárt* (POF) a szoc. szervezetek laza konglomerátuma volt. A POF 1880. évi marxista programját elvető P. *Brousse* vezette *posszibilisták* — akik a tőkés rendszer keretei közötti lehetőségekre kívánták korlátozni a mozgalmat („politique de possibilitées" — a lehetőségek politikája) — 1882-ben kiváltak és Franciao.-i Szoc. Munkások Szövetsége (Fédération des Travailleurs Socialistes de France) néven hoztak létre pártot. Jelentős volt a blanquisták befolyása (különösen a Párizsi Kommünben résztvevőkre vonatkozó 1880-as amnesztia után, E. *Vaillant* hazatérését követően). ~nak nagy megmozdulása volt az 1886-i decazeville-i bányászsztrájk, amelyet országos és F. *Engels* segítségével nemzetközi szolidaritás kísért. 1884-ben a kormány engedélyezte a szaksz.-ek működését, 1886-ban megalakult a Szakszervezetek Országos Szövetsége (Fédération Nationale des Syndicats). Az eredetileg a munkáltatók által létrehozott Munkabörzéket (Bourse du Travail) is meghódították a szoc.-k; az ún. „anarchistaellenes törvény" alapján ezek ellen is fellépett a kormány (1893—94). Az 1893-i választásokon 49 szoc. képviselő került a parlamentbe. 1895-ben megalakult az *Általános Munkaszövetség* (CGT). A munkásszervezetek megerősödése és pol. súlyuk növekedése nyomán tért hódított az opportunizmus; legfőbb képviselői a radikálisoktól elpártolt független szoc.-k (A. E. *Millerand*) voltak. A századfordulótól a szaksz. mozg.-ban eluralkodott az *anarcho-szindikalizmus*. ~nak forr. szárnya azok körül csoportosult, akik leleplezték a Dreyfus-ügy (1898) ürügyén szított nacionalista kampány reakciós jellegét (J. *Jaurès*) és akik elítélték A. E. Millerand belépését a polg. kormányba (1899). E harcok ismét megosztották ~t. Az 1900-i szoc. kongr.-on az ellentétek a POF kivonulásához, majd 1901-ben pártszakadáshoz vezettek. A kormányban való részvétel ellenzői csatlakozva a POF-hoz létrehozták Franciaország Szocialista Pártját (Parti Socialiste de France), a másik csoport a Francia Szocialista Pártban (Parti Socialiste Français) egyesült *Jaurès* vezetésével. A megosztottság és az erősödő opportunizmus ellen lépett fel a II. Int. 1904-i kongr.-a, amely nagy segítséget nyújtott az egységes párt, a *Francia Szocialista Párt* (SFIO) létrehozásához (1905). A munkásosztály a reformizmus térnyerése ellenére nagyszabású gazd. és pol. harcokat vív: 1905—13 évente átlag 1254 sztrájk zajlott. A készülő imp. háború kérdésében sem J. Guesde dogmatizmusa, sem G. *Hervé* nemzeti nihilizmusa, sem a háború kitörésekor meggyilkolt Jaurès pacifizmusa nem nyújtott forr. megoldást. 1914. aug. 14-én a 104 szoc. képviselő megszavazta a hadihiteleket. Az SFIO és a CGT szociálsoviniszta vezetői „szent egységre" léptek a kormánnyal, amelybe J. Guesde és M. *Sembat* beléptek. A vasasszakasz.

és a Vie Ouvrière c. lap körül már 1914 őszén tömörülni kezdett a baloldali ellenzék, amely 1915 nyarán létrehozta a Nemzetközi Akcióbizottságot és képviselőket küldött a *zimmerwaldi konferenciára* és a *kienthali konferenciára*. 1916-ban alakult a Nemzetközi Kapcsolatok Újrafelvételének Bizottsága, amely a forr.-i baloldalt tömörítette. 1917-ben már jelentős háborúellenes megmozdulásokra került sor a munkások és katonák között. A háború utáni forr. hullám a sztrájkokkal, a szoc. baloldal erősödésével (1918. okt. L. O. *Frossard* lett az SFIO főtitkára, M. *Cachin* pedig a *l'Humanite* főszerk.-je), a szovjetellenes intervencióban való részvétel megtagadásával (*fekete-tengeri matrózlázadás*, 1919. ápr.) kezdődött. 1920. máj.-ban 1,5 millió munkás sztrájkolt, a CGT taglétszáma 2,5 millióra nőtt. — 1920. dec.-ben az SFIO többsége megalakította a *Francia Kommunista Párt*ot. A L. *Blum* vezette kisebbség újjászervezte az SFIO-t. A forr. és reformista irányzat elkülönülése a szaksz. mozg.-ban is szakadáshoz vezetett. A CGT-ből kizárt baloldal 1922-ben létrehozta az *Egységes Általános Munkaszövetség*et (CGTU). 1919-ben megalakul a *Keresztény Dolgozók Francia Szövetsége*. A baloldal forr. álláspontra helyezkedett a gyarmati háborúk, a kap. stabilizáció, a választási taktika kérdéseiben, a reformista irányzat alkalmazkodott a burzsoá kormányokhoz, magáévá tette a „szervezett kapitalizmus" jelszavát. A gazd. válság és a fasizmus veszélye lendületet adott a munkásosztály egységtörekvéseinek: ezt jelzi az 1932-i háborúellenes világkongr. (*Amszterdam—Pleyel-mozgalom*). 1934. febr. 12-én 4,5 millió munkás vett részt az FKP és a CGT által meghirdetett ált. sztrájkban, válaszul a fasiszta szervezetek febr. 6-i puccskísérletére. Az 1934. júl. 27-i akcióegység-egyezményt követően, az egységes tömegmegmozdulások eredményeként, 1935 nyarán létrejött a *népfront Franciaországban*, 1936. márc.-ban helyreállt a szaksz. egység. Az 1936-os választásokon győzött a Népfront; 559 képviselői mandátumból 337 a népfront pártjaié, benne 72 az FKP-é. 12 ezer üzem és több mint 2 millió dolgozó sztrájkja nyomán aláírták a *Matignon-egyezmény*t, amellyel a munkásosztály kivívta a legsürgetőbb gazdasági követeléseit. A szoc. és radikális vezetők engedtek a nagytőke ellentámadásának, félbeszakították a szociális program végrehajtását, visszautasították a népfront továbbfejlesztését nemzeti egységfronttá. 1938-ban a népfront felbomlott, megindult a tőke támadása a népfront vívmányai ellen. A Daladier-kormány 1939. szept. 26-án betiltotta a KP-t. A német megszállás alatt feloszlott az SFIO és a CGT. A Pétain-kormány kísérlete a fasiszta korporációk létrehozására sikertelen maradt. A munkásosztály harckészségének jele az É-i bányavidék 100 000 dolgozójának 1941. jún.-i sztrájkja. Az 1941-ben kialakuló Nemzeti Front és fegyveres szerve, az FTPF a Londonból irányított gaulle-ista polg. ellenállási csoportok „kivárási pol.-jával" szemben aktív ellenállásra mozgósított, előkészítette az 1944. aug.-i nemzeti felkelést, melyben félmillió francia kelt harcra a megszállók ellen. — A II. vh. utáni első választásokon az FKP és az SFIO 522 mandátumból 284-et szerzett meg: a két munkáspárt először rendelkezett többséggel a parlamentben. Az ellenállásban megacélozódott egységes munkásmozg. jelentékeny vívmányokat harcolt ki (bérek felemelése, társadalombiztosítás kiterjesztése, üzemi biz.-ok intézménye, bankok és üzemek államosítása, a hazaárulók megbüntetése). 1946 végén, 1947 elején a külpol. orientáció, a kezdődő vietnami háború és a belpol. kérdéseiben nézeteltérésekre került sor. A szoc. vezetők, hátat fordítva az ellenállás éveiben kialakult akcióegységnek, ismét engedtek a nagyburzsoázia nyomásának: 1947. máj.-ban kiszorítják a komm.-kat a kormányból. A Marshall-terv körüli éles viták során megbomlott a szaksz. egység is: a jobboldali szd. vezetők 1947-ben megalakították a *Munkáserő* szervezetet. 1947 és 1958 között ~ fellépett a gyarmati háborúk ellen (Vietnam, Algéria), a dem. külpol.-ért, a dolgozók akcióegységéért. Bénítóan hatott a reformizmus „középutas" pol.-ja, amely ellenezte az egész baloldal összefogását. De Gaulle 1958. máj.-i hatalomra jutása és a személyi hatalom rendszerének kiépülése után megerősödtek az egységtörekvések. 1962. febr.-ban a baloldali erők hatalmas egységmozgalma, 13 millió dolgozó tiltakozó sztrájkja nyomást gyakorolt de Gaulle-ra az algériai béke megkötése, az ultrajobboldali Titkos Hadseregszervezet (Organisation de l'Armée Secrète — OAS) megfékezése érdekében. Az egész francia gazd. gyors ütemű koncentrációja, a konjunktúra és ezzel éles ellentétben a gaulle-izmus antiszociális belpol.-ja a munkásmozgalmat és a baloldalt összefogásra készteti: 1965-ben az SFIO és az ún. Dem. Tömörülés részvételével megalakul a *Demokrata Szocialista Baloldali Szövetség* (FGDS), mely az FKP-val együtt 1965-ben közös elnökjelöltet támogatott (F. *Mitterrand*). Az FGDS 1966 végén választási szövetségre lépett, majd 1968-ban közös, de korlátozott akcióprogramot fogadott el az FKP-val. A szaksz.-i és munkás-tömegmozgalom szilárduló egysége jegyében zajlottak le az 1968. máj.-i, részben sikeres nagy erejű sztrájkok és tömegtüntetések (béremelés, társadalombiztosítás), mely alapjaiban rázta meg a francia polgári államot és a gaulle-ista rendszert. Ezt követően és az 1968. jún.-i válasz-

tási kudarc után megtorpantak a baloldal egységakciói, a de Gaulle lemondását követő elnökválasztáson a baloldal pártjai külön-külön állítottak jelöltet. 1970—71-től újból erősödtek a baloldali pártok és főleg a szaksz. központok egységtörekvései. Három nagy szaksz. központja: CGT, a *Francia Demokratikus Munkaszövetség* és a *Munkáserő;* az első kettő néhány éve akciószövetségben dolgozik. — *Irod.: Kuczynski, Jürgen:* A munkásosztály helyzete Franciaországban. 1700—1948. 1951. 263 old. — *Ljubimova, V. V.:* Franciaország gazdasága és a francia dolgozó tömegek helyzete. 1954. 427 old. — *Zsigmond László:* Franciaország 1789—1968. 1969. 313 old.

Francia Szabadcsapatok és Partizánok, *Francstireurs et Partisans Français, FTPF:* a *Francia Kommunista Párt* által 1941. máj.-ban létrehozott fegyveres ellenállási szervezet, mely a Különleges Szervezet (Organisation Spéciale) 1940. okt.-ben létrehozott alakulataiból nőtt ki. A megszállt ország területén vívott harc fő erejét adta, a felszabaduláskor 250 000 harcost tömörített. Főparancsnoka az FKP megbízásából Ch. *Tillon* volt. 1941. dec.— illeg. lapja jelent meg: France d'Abord (Franciaország Mindenekelőtt). 1944 nyarán beolvadt a Belső Francia Erőkbe (Forces Françaises de l'Intérieur — FFI), az ideiglenes kormány hadseregébe.

Francia Szocialista Párt, *Parti Socialiste Français* (1905—69 között neve: *Section Française de l'Internationale Ouvrière, SFIO* szó szerint: a Munkás-internacionálé Francia Szekciója): alakult 1905-ben a különféle szoc. pártok és szoc. csoportok párizsi egyesülési kongr.-án, J. *Guesde* és J. *Jaurès* vezetésével a II. Int. pártjaként. Előtérbe helyezte a parlamenti tevékenységet, a radikális burzsoáziával való választási egyezkedést („baloldali blokk"). Nem képviselte következetesen a munkásosztály követeléseiért folyó harcot, és ezzel mintegy előmozdította a *szindikalizmus* eluralkodását a szaksz.-ekben. Tagsága 1905—14 között 35 ezerről 72 ezerre emelkedett, parlamenti képviselőinek száma 36-ról 104-re. 1914-ben a ~ parlamenti frakciója megszavazta a hadihiteleket, a szociálsoviniszta vezetők „szent egységre" léptek a burzsoáziával: két szoc. (J. Guesde, M. *Sembat*) belépett a kormányba. Az 1916— erősödő baloldal 1920. dec.-ben többségbe került, megalakult a *Francia Kommunista Párt.* A jobboldali és centrista kisebbség azonban fenntartotta az akkor 30 ezer tagra zsugorodott ~ot, amely megőrizte befolyását az *Általános Munkaszövetség*ben (CGT). A 20-as években a ~ a „szervezett kapitalizmus" ideológiájával támogatta a kap. stabilizációt. 1933-ban az osztály-együttműködés feltétlen hívei (M. *Déat* és P. *Renaudel*) kiváltak és új pártot alapítottak. A fasizmus előretörése és a munkás-tömegmozg. felélénkülésének hatására az addig egységfrontellenes ~ vezetői (L. *Blum,* P. *Faure*) 1934. júl. 27-én *akcióegység*egyezményt írtak alá az FKP-val. 1935-ben létrejött a *népfront Franciaországban,* majd a népfrontkormány L. Blum elnökletével. 1937. máj.-ban a ~ megszakította az együttműködést a KP-val. A *spanyol szabadságharc* idején a benemavatkozási pol.-t támogatta. A német megszállás idején képviselőcsoportjának nagyobb része megadta az ún. alkotmányos felhatalmazást Vichyben az áruló Pétainnek; a ~ nem szerveződött meg illeg. pártként, tagságának egy része bekapcsolódott különböző ellenállási csoportok tevékenységébe. Az 1943. márc.-ban létrehozott CNR-ben a ~ képviselője is részt vett. A II. vh. után a ~ vezetősége fokozatosan hátat fordított a nemzeti egység programjának, magáévá tette L. Blum „harmadikutas" koncepcióját, miszerint a kap. és komm. között az ő dem. és humanista szoc.-a jelenti a harmadik erőt. 1947-ben a ~ szorgalmazta a komm.-k kiszorítását a kormányból, majd a *Munkáserő* (Force Ouvrière) létrehozásával szakadást idézett elő a CGT-ben. De Gaulle másodszori elnökségéig (1958) részt vett csaknem minden kormányban, támogatta a polg. kormányok pol.-ját. Ugyanakkor egyes bel- vagy külpol. kérdésben (Európai Védelmi Közösség elutasítása, 1960-ban az algériai puccs visszaverése) a haladó erőkkel együtt foglalt állást. 1958-ban a ~ból kiváltak az autonóm szocialisták, majd csatlakoztak az 1960-ban alakult *Egységes Szocialista Párt*hoz (PSU). 1965—68 választási szövetségre lépett más baloldali pártokkal és csoportokkal (*Demokrata Szocialista Baloldali Szövetség* — FGDS) és közeledett a KP-hoz egy korlátozott akcióprogram elfogadásáig. 1969-ben e folyamatban törés állott be, a ~ az 1969-i elnökválasztáson az antikomm. G. *Defferre* személyében külön jelöltet állított. 1970-i rendkívüli kongr.-án ismét felvetette a közös baloldali program támogatásának gondolatát, 1971. évi kongr.-án egyesült a korábban az FGDS-hez tartozó, F. *Mitterrand* vezetése alatt álló Köztársasági intézmények konvenciójával (Convention des Institutions Républicains). Ez a baloldal felülkerekedéséhez vezetett; felújultak a tárgyalások az FKP-val; 1972. júl. elfogadják a *francia baloldal közös programját.* Első titkára F. Mitterrand e program jegyében az 1974. máj.-i elnökválasztásokon a baloldal közös jelöltjeként 49,19%-kal szorult a második helyre. Az SZI tagszervezete, taglétszáma 1945: 335 705; 1949: 156 828, 1968: 90 000, választóinak száma 1945—62: 4,5 millióról 2,3 millióra csökkent, majd 1973-

ban ismét 4,5 millióra emelkedett. 1973-ban 89 mandátumot szerzett (490 közül). Központi napilapja a Le Populaire (Néplap) 1969-ben megszűnt, 1972— hivatalos hetilapja a L'Unité (Egység). A ~ főtitkára 1946—69 G. *Mollet*, 1971. jún.-ig Alain *Savary*, első titkára 1971. jún.— F. Mitterrand.

Frankel Leó (Óbuda, 1844. febr. 28.— Párizs, 1896. márc. 29.): ötvösmunkás, a magy. és a nemzetközi szocialista mozgalom kiemelkedő személyisége. Az 1860-as évek elején ötvösmunkásként Németo.-ba vándorolt. Itt megismerkedett a munkásmozg.-mal és F. *Lassalle* követője lett. 1867 Párizsba ment s a lassalleánus *Sozial-Demokrat* párizsi levelezőjeként működött, majd a párizsi ném. és magy. munkás*emigráció* egyik vezetőjévé emelkedett. Az I. Int. párizsi ném. szekciójának vezetője volt. 1870. máj.-ban az I. Int. harmadik párizsi pere idején „titkos társaságok szervezéséért" 2 hónapi börtönre ítélték. Az 1870. szept. 4-i népfelkelés szabadította ki. Ekkor felhívással fordult a francia néphez, melyben elítélte a háborút. Belépett a Nemzetőrségbe és részt vett az I. Int. föderális tanácsának újjászervezésében. 1871. márc. 26-án a *Párizsi Kommün* tagjává választották. Márc. 29.— a Kommün munka- és kereskedelemügyi biz.-ának tagja, ápr. 20.— vezetője. Kiemelkedő szerepet játszott a szociális, munkaügyi reformok meghozatalában, köztük az elhagyott üzemek társadalmi kisajátításáról szóló határozat megszövegezésében. Küzdött a Kommün védelmében, s a vereség idején az utolsók között, máj. 28-án menekült el Párizsból. 1871. aug.— Londonban élt. Tagja lett az I. Int. Főtanácsának, *Marx* és *Engels* oldalán állt és baráti kapcsolatba került velük. A Főtanácsban francia összekötő és Ausztria—Mo. levelező titkára volt. 1872-ben részt vett az I. Int. hágai kongr.-án, s a fő kérdésekben Marxot támogatta. 1872. szept. 12-én a versailles-i hadbíróság távollétében halálra ítélte. 1872—1875 a londoni Német Munkásművelődési Egylet és a németo.-i szoc. mozg. megerősítésén fáradozott. 1875-ben elhagyta Londont és rövid németo.-i tartózkodás után Bécsbe érkezett. Az osztrák rendőrség figyeltette, majd letartóztatta. 1876. febr.-ban átadták a magy. hatóságoknak. A bp.-i vizsgálati fogságból 1876. márc. 27-én szabadult és azonnal bekapcsolódott a magy. munkásmozg. szervezésébe. 1876. okt.-ben a *Munkás Heti Krónika* és az Arbeiter-Wochen-Chronik szerk.-ének tagja, 1877. febr.— a ném. nyelvű lap szerk.-je. Marxista szemléletű cikkeiben bel- és külpol., valamint gazd. kérdéseket elemzett. A közvetlen munkásköveteléseken túl a parasztság és a kézművesek helyzetével, a női és gyermekmunka, a közoktatás problémáival, valamint a zsidókérdéssel is foglalkozott. 1877. szept.-ben részt vett a genti nemzetközi szoc. kongr.-on, s a marxista és anarcho-kommunista irányzat antikap. összefogása érdekében szólalt fel. A belga rendőrség kiutasította az o.-ból. Hazatérése után fokozta sajtó- és agitációs tevékenységét, s megkísérelte egy leg. munkáspárt megteremtését. 1878. ápr.-ban az ő irányításával tartották meg az első mo.-i munkáskongr.-t és vezetésével megalakították a *Nemválasztók Pártját*. Állandó küzdelmet folytatott a munkásszervezetek legalitásának biztosításáért. 1880 tavaszán a *Magyarországi Általános Munkáspárt* alakuló kongr.-ának szervezője, a szoc. pártprogram megfogalmazója. A párt, de főként ~ ellen a kormány megújuló sajtó- és ügyészségi támadásokat indított. ~ 1880. szept.-ben antimilitarista röpirat közlése miatt sajtópert indítottak ellene, és 1881. márc. 3-án másfél évi államfogházra és pénzbüntetésre ítélték. 1883. febr. 11-én szabadult ki. A pártban kirobbant frakcióharcok miatt elkeseredve 1883. jún.-ban Bécsbe utazott és 1883—89 az osztrák munkásmozg.-ban dolgozott. Ez időben is szoros kapcsolatot tartott a Marx családdal és Engelsszel, valamint a nyugat-európai szoc.-kal. 1889 elején Párizsba költözött, ahol J. *Guesde* és P. *Lafargue* oldalára állt. Részt vett a II. Int. megalakításának előkészítésében. Az 1889. évi alakuló kongr. egyik elnöke, a Mo.-i Általános Munkáspárt egyik képviselője volt. A mo.-i mozg. helyzetének megvitatásakor a radikális áramlatot támogatta. Részt vett a II. Int. 1891. és 1893. évi kongr.-án is. 1891-ben a szaksz. mozg. szoc. jellegének fontosságát hangsúlyozta, 1893-ban a 8 órás munkanapért folytatott harc jelentőségét méltatta. Az 1890-es években a külföldi szoc. lapoknak írt cikkeket. Írásaiban szót emelt a munkásmozg. előretörését gátoló nacionalista előítéletek ellen. *A Vorwärts* és az *Arbeiter-Zeitung* hasábjain a francia mozg.-ról számolt be. Utolsó írásaiban a francia—ném. proletárszolidaritás elmélyítésének — mint „az európai béke" biztosítékának — fontosságát hangoztatta. Hamvait a Magyar Népköztársaság kormánya hazahozatta és 1968. márc. 29-én Bp.-en temettette el. — *Irod.: Aranyossi Magda:* Frankel Leó. 1952. 358 old. *Aranyossi Magda:* Frankel Leó (Életek és korok.) 1974. 226 old.

Freiligrath, Ferdinand (1810. jún. 17.—1876. márc. 18.): német költő, polgári demokrata. Verseskötéteit betiltották, emigrált. 1845— szoros barátság fűzte K. *Marx*hoz és F. *Engels*hez. 1848-ban belépett a *Kommunisták Szövetségé*be. 1848—49 a *Neue Rheinische Zeitung* egyik szerk.-je. Verseiben az 1848—49-es európai forr. proletárharcosainak állít emléket. Az 1850-es évektől

kispolg. radikális. 1868-ban visszatért Németo.-ba.

Fried Dezső (Kosztolna, 1895. nov. 11.—Madrid, Spanyolország, 1936. okt. 28. után): tisztviselő, kommunista. 1913-ban lépett be az MSZDP-be, 1915-ben orosz fogságba került. 1917— Sztretenszkben szervezte a szoc. hadifoglyokat. 1918-ban az OK(b)P tagja lett. 1918. ápr.-ban küldött az internacionalista hadifoglyok irkutszki kongr.-án, amely a Szibériai Külföldi Munkások Komm. (Szociáldemokrata) Pártja VB-jének tagjává választotta. ~ a szibériai internacionalista egységek egyik kiemelkedő szervezője és vezetője. A bajkáli flottilla parancsnoka, majd a Bajkálon túli front h. parancsnoka. 1918. aug. után partizánként harcolt a tajgában. A japánok elfogták, koncentrációs táborba zárták. Rövid időre külföldre szökött. 1921-től a KI munkatársa, majd a VH tisztje. Katonai akadémiát végzett. Részt vett a spanyol polgárháborúban, Madrid védelmében hősi halált halt.

Frimu, Ioan C. (1871. okt. 16.—1919. febr. 19.): román asztalos, a munkásmozgalom egyik úttörője. Az 1893-ban alakult Romániai Munkások Szociáldemokrata Pártja (l. *România Szociáldemokrata Pártja*) szilárd prol. orientációjáért szállt síkra. 1899—1910 egyike azoknak, akik fenntartották a szoc. mozg. folytonosságát. Mint a Szocialista Szövetség (1907—10), majd az SZDP titkára (1910—14) nagy munkát végzett az SZDP szervezeti megszilárdításáért. 1911-ben kapcsolatban állt V. I. *Lenin*nel. Az 1918. dec. 13-i tüntetéskor letartóztatták, a bántalmazások következtében életét vesztette.

Friss István (Nagyvárad, 1903. máj. 21.—): közgazdász; kommunista. 1922-től tagja a KMP-nek. 1925— több ízben letartóztatták, négy évet töltött börtönben. 1928— a *Kommunista* egyik szerkesztője volt, majd tagja lett a KMP ideiglenes titkárságának. 1935—36-ban a párt utasítására a SZU-ban, 1936—1939-ben Prágában tartózkodott. Itt tagja volt a KMP ideiglenes KB-jának, szerk.-je a Dolgozók Lapjának. Prága ném. megszállása után Lengyelországba, onnan Svédországba jutott, itt 1940-ben internálták. Néhány hónap után a SZU-ba kapott beutazási engedély szabadította ki. 1941—45-ig a *Kossuth Rádió* szerk.-ének tagja. 1945—54., majd 1956—1961. az MKP, MDP KV, illetve az MSZMP KB osztályvezetője. 1948— az MDP KV, majd MSZMP KB tagja. Az MTA-nak 1953-tól levelező, 1960-tól rendes tagja. Az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének alapításától, 1954—1974 igazgatója; azóta tudományos tanácsadója. A Magyar—Szovjet Társadalomtudományi Bizottság elnöke. — *M.:* Gazdasági törvények, tervezés, irányítás. 1968. 272 old.

Frossard, Ludovic Oscar (1889—1946): francia újságíró, szocialista, kommunista, a munkásmozgalom renegátja. Mint az SFIO tagja az I. vh. alatt a centrista J. *Longuet*-hez csatlakozott, egy ideig az SFIO titkára. Tevékeny szerepet játszott az FKP megalapításában, a párt titkára lett. 1923. jan.-ban kilépett a KP-ből, és 1924 visszalépett az SFIO-ba. Képviselő, több ízben miniszter. A müncheni politika híve lett, és részt vett a Pétain-féle Nemzeti Tanácsban.

Frunze, Mihail Vasziljevics (1885. jan. 21. [febr. 2.]—1925. okt. 31.): szovjet-orosz hivatásos forradalmár, kommunista katonai vezető. 1904— az OSZDMP tagja, bolsevik. 1905. máj.—jún.-ban az ivanovo-voznyeszenszki sztrájk szervezője. 1907-ben letartóztatták, halálos ítéletét kényszermunkára változtatták. A szibériai száműzetésben (1914) illeg. katonai akadémiát szervezett. 1915—16 szökése után a Ny-i fronton végzett háborúellenes forr. agitációt. 1917. okt.-ben részt vett a Kreml ostromában. A polgárháború idején az SZKP KB megbízásából a K-i, a turkesztáni és a D-i frontok hadműveleteit irányította, a VH egyik megszervezője. 1920— az Ukrán KP KB tagja és az Ukrán Népbiztosok Tanácsa elnökhelyettese. 1921— az SZKP KB tagja. 1924—25 a hadügyi népbiztos helyettese, ezután haláláig a SZU hadügyi népbiztosa. — *M.:* Válogatott művei. 1—2. köt. 1959. *Irod.: Berezov, P.:* Frunze élete. 1950. 134 old. — *Boltyin, E. A.:* Frunze ellentámadása, Kolcsak szétverése. 1950. 136 old.

Fučik, Julius (1903. febr. 23.—1943. szept. 8.): cseh kommunista újságíró, kritikus, a fasizmus elleni harc nemzeti hőse. 1921— a CSKP tagja. Filozófiát tanult. A 20-as évektől komm. lapok (*Rudé právo* [Vörös Jog], Tvorba [Alkotás]) szerk.-je, tudósítója. A náci megszállás után illeg. élt. Tagja volt a CSKP II. illeg. KB-jának, szervezte az illeg. Rudé právo kiadását. 1943-ban letartóztatták. A börtönben írta meg a később 80 nyelvre lefordított Üzenet az élőknek c. világhírű naplóját. 1943. aug.-ban Berlinben halálra ítélték, majd kivégezték. — *M.:* Üzenet az élőknek. 1954. 143 old. — Utak és állomások. Válogatott cikkek, tanulmányok, riportok. 1955. 311 old. — Riport az akasztófa tövéből. 1965. 105 old. *Irod.: Fučikova, Gusta:* Hat év a pokol tornácán. Emlékezés Julius Fučikra. 1972. 377 old.

Furubotn, Peder (1890—?): norvég kommunista. 1923-tól a komm. ifj. szövetség, majd *Norvégia Kommunista Pártjának* főtitkára, 1925—30 a KP elnöke. 1928—35 a KI VB tagja. A német megszállás alatt az ellenállási mozgalom egyik vezetője. 1945—48 újra a KP főtitkára. 1949 burzsoá nacionalista elhajlás miatt bírálták; 1950. febr.-ban a KP rendkívüli kongr.-án kizárták a pártból.

Futó Erzsébet (Nagyszalonta, 1901. szept. 24.—): magántisztviselő, kommunista. 1918-ban az IKTOSZ, majd a MOSZ tagjaként kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. Itt dolgozott a TK idején is. 1919-ben egyévi börtönre ítélték. Kiszabadulása után ismét a szaksz.-ben és a munkássportmozg.-ban tevékenykedett, 1926— az MTE egyik vezetője. 1929— a KMP tagja. Ellenzéki tevékenysége miatt 1930-ban kizárták az MTE-ből és a MOSZ-ból. 1932-ig a VS KB apparátusában, ezután a KIMSZ-ben, majd a KMP északi és budai ker. biz.-ában dolgozott. Több ízben letartóztatták és elítélték. 1936-ban Angliába ment, részt vett az ottani progresszív magy. *emigráció* munkájában, vezetésében. 1946-ban hazatért s a Háztartási Alkalmazottak Szaksz.-ének főtitkára, majd 1956-ig a *Helyiipari és Városgazdasági Dolgozók Szakszervezetének* titkára, a SZOT tagja volt. 1949—1953. ogy.-i képviselő, a Fővárosi Tanács tagja. Jelenleg nyugdíjas.

Független Munkáspárt, *Independent Labour Party, ILP:* nem marxista eszmeiségű brit szocialista párt. Az 1889-es nagy sztrájkhullám nyomán csökkent a Liberális Párt befolyása a munkásokra. 1893 tavaszán, K. *Hardie* kezdeményezésére a Liberális Párttól való teljes elszakadás jegyében több munkás- és szoc. szervezet támogatásával megalakult a ~. Üdvözölte F. *Engels*, aki elítélte a *Szociáldemokrata Föderáció* szektarianizmusát, s a ~tól várta, hogy a munkások tömegeit megnyeri a szoc.-nak. A pártot visszavetette az 1890-es évek második felében kibontakozó gazd. fellendülés. A II. Int.-hoz csatlakozó ~ot erőteljesen áthatotta a parlamentáris pol., a tudományos szoc.-sal szemben a keresztényi, etikai szociális reformizmus, ugyanakkor támadta az angol imp.-t, az egyiptomi és indiai gyarmatpolitikát, a búr háborút, s küzdött szociálpol., választójogi, női egyenjogúsági és az írek számára önkormányzati reformokért. Az 1900—06 között létrejövő *Munkás Párt* tagszervezeteként, annak baloldalán helyezkedett el, s vele ellentétben a tőkés rendszer felszámolását tekintette céljának. 1911—14 között antimilitarista, 1914 után is háborúellenes maradt, pacifista szellemben támogatta a *zimmerwaldi mozgalmat*, lapja, a The *Labour Leader* (Munkásvezér) az egyik legbefolyásosabb háborúellenes orgánum. A NOSZF után az orosz forr. elleni intervencióval szemben lépett fel. A *Kétésfeles Internacionálé* megalakításának egyik kezdeményezője, elutasította a proletárdikt. rendszerét. Az 1930-as évek elején egységfrontra lépett *Nagy-Britannia Kommunista Pártjával*. 1932—46 önálló; nem tartozott a Munkás Párthoz, az 1935-ös választásokon 17 képviselőjelöltje közül 5-öt választottak meg. 1937 a KP-val és a *Szocialista Ligával* együtt antifasiszta egységokmányt írt alá. 1946— újra a Munkás Párt tagszervezete, befolyása csökkenő irányzatú. Hetilapja a The Labour Leader, folyóirata a The Socialist Review (Szocialista Szemle) volt.

Függetlenségi Front: *ellenállási mozgalmak*

Független Színpad Munkaközösség: haladó szellemű hivatásos színművészek és munkásszínjátszók kommunista vezetésű együttese 1937—39 között. Tevékenysége része volt a KMP népfrontpol.-jának: dem. tartalmú, magas irodalmi színvonalú művek színrevitelével a nemzeti függetlenség védelmére, a *fasizmus* és a háború elleni összefogásra lelkesítette a dolgozókat. A csoport a munkásszervezetekben rendezett műsoros esteket és Független Színpad c. folyóiratával (szerk. *Hont* F.) is az antifasiszta törekvéseket szolgálta. A közösség vezetői komm. értelmiségiek — *Háy* K. L., Hont F., Schöpflin Gy. — voltak. Emlékezetes produkciói közé tartozik Csokonai Méla Tempefői és Madách Civilizátor c. művének felújítása.

Független Szocialista Párt: a magyarországi szegény- és középparasztság forradalmi demokratikus pártja. Alapítója, *Várkonyi* I. 1896-ban az MSZDP vezetőségi tagjaként kezdte meg a falusi szervező munkát. 1896. aug. 29-én kiadta a *Földmívelő* c. lapot, amellyel azonban — radikális hangvétele miatt — a szd. pártvezetőség megtagadta a közösséget. Ez szakadásra vezetett Várkonyi és az MSZDP között, és kiindulópontjává vált az MSZDP-től független agrármozg. kibontakozásának. Várkonyi és hívei 1897. febr. 14-én rendezték az első földmunkáskongr.-t Cegléden. A kongr. határozatai polg. dem. szabadságjogokat, gazd. intézkedéseket követeltek és hangot adtak forr. dem. törekvéseknek is, földosztást, kisbérletek létesítését, progresszív adórendszer bevezetését követelve. A szd. vezetők szembefordultak Várkonyi mozg.-ával és az 1897. jún.-i pártkongr.-on kizárták őt az MSZDP-ből. Várkonyi és hívei ezért 1897. szept. 8—10-én 123 helység 239 küldöttének részvételével Cegléden ismét kongr.-t tartottak és megalakították

a ~ot. A kongr. elhatárolta magát az MSZDP-től, határozataiban a földmunkások és a kisbirtokos parasztság kívánságait fogalmazta meg, követelte a kincstári és egyházi, valamint minden 100 holdon felüli birtok 5 holdas parcellákban való bérbeadását. A ~ elvi nyilatkozata anarchista nézeteket tükrözött, az állam eltörlése, az „uralomnélküliség" megvalósítása mellett tett hitet. Befolyása 1897—98-ban rohamosan növekedett, a Szabolcs-Szatmár m.-i földosztó mozg.-akban érte el csúcspontját. A helyi hatóságok vérbe fojtották, a Földmívelőt betiltották és Várkonyit bebörtönözték. Ezt követően a ~ tevékenysége megbénult, szervezetei alig 20—25 községben maradtak fenn. Tagjai 1906-ban csatlakoztak Áchim L. András *Magyarországi Független Szocialista Parasztpárt*jához. — *Irod.: Simon Péter:* A századforduló földmunkás és szegényparaszt mozgalmai. 1891—1907. 1953. 275 old.

Fülöp-szigetek Kommunista Pártja, *Partido Komunista ng Pilipinas:* alakult 1930. aug. 26-án az 1896-os spanyol-ellenes felkelésre felszólító felhívás évfordulóján. A megalakulást ugyanez év novemberében jelentették be. A párt a Fülöp-szigeteki Munkáspárt balszárnya és a 20-as évek elején létrejött komm. csoportok egyesítése útján, C. *Evangelista* vezetésével jött létre. 1931. máj. 1-én vezetőit letartóztatták, majd elnökét (Antonio Ora) megölték, a pártot betiltották. 1931—37 illeg. Erős kapcsolatai voltak a szaksz.-ekben, és a parasztság szervezeteiben is működtek komm.-k. 1938-ban a Szocialista Párttal való egyesülése után nevét megtartva gyakorlatilag leg. lett. A II. vh. idején megszervezte a japánellenes nemzeti ellenállást *(Hukbalahap)*. Az 1946. ápr.-i választásokon a Demokratikus Szövetség társult szervezeteként vett részt, melynek több jelöltje bekerült a nemzeti kongresszusba. Az ország függetlenné válásakor (1946. júl.) kormányra jutott reakciós Liberális Párt betiltotta (1948), azóta illeg. Az 1949—54-es polgárháborúban súlyos veszteségek érték, számos vezetőjét, köztük főtitkárát, M. *Balgost* és a partizánhads. sok katonáját megölték. 1956-ban állást foglalt a fegyveres harc beszüntetése mellett. Azóta is üldözik, több vezetője, korábbi főtitkára, J. *Lava* jelenleg is börtönben van. Harcainak éle az amerikai imp. *neokolonializmus*a, és e pol. belső támasza, a kormány ellen irányul. 1969. nov.-ben elnökválasztási *bojkott*ot szervezett. Illeg. tartott V. kongr.-a (1973. febr.) részletes helyzetelemzést adott a neokolonialistának minősített rendszerről, megfogalmazta a pol., gazdasági, szociális, kulturális és külpol. részletköveteléseket és nemzeti dem. forradalmat hirdet, melynek sikerét az elnyomott és kizsákmányolt osztályok és rétegek egységbe tömörülésében jelöli meg. Jelenlegi főtitkára, Felicismo Macapagal egy delegáció élén 1974. okt. tárgyalt a kormánnyal. A KKP vonalát követő, magát marxista—leninista és a Mao Ce-tung-i eszméket követő ~nak nevező csoport egy kisebb övezetben fegyveres harcot folytat. ~ nem vett részt a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozás*ain. Taglétszáma: nincs adat. 1971— megjelenő lapja az Ang Kommunista (Kommunista) angol és tagalog nyelven.

Fülöp-szigetek munkásmozgalma: a 19. sz. végén jelentek meg az első munkásszervezetek. 1913-ban az első szaksz. szövetség, a Fülöp-szigetek Munkáskongresszusa; 1922—24-ben a munkások első pártja, a Munkáspárt alakult meg. A Munkáskongresszuson belül a 20-as évek végén nézeteltérésre került sor: az osztályharcos irányzat és a nemzetközi komm. mozg.-hoz csatlakozás hívei megalakították a Proletárok Szövetségét, mely azonnal csatlakozott a VSZI-hez. Az 1930 alakult *Fülöp-szigetek Kommunista Pártja* és az 1932-ben alakult Szocialista Párt 1938-ban egyesült. A gazd. válság idején folyó sztrájkmozgalmak és pol. tüntetések 1934-re az ország autonómiájának elismeréséhez vezettek. 1942— a KP vezetésével szerveződött a *Hukbalahap,* a japánellenes népi felszab. hads. A felszabadított körzetekben dem. kormányzat létesült. 1945-ben a leg. KP vezetésével sorra alakultak a dem. szervezetek (Nemzeti Földműves Szövetség, Munkásszervezetek Kongresszusa). A tömegmozgalmak hatására az USA 1946. júl. 4-én független közt.-gá nyilvánította az országot, a kormányzó Liberális Párt 1947—48 betiltotta a haladó szervezeteket. 1951—52 mintegy 300 szaksz.-et számoltak fel, 1953-ban betiltották az SZVSZ-hez csatlakozott, 100 000 tagot számláló Munkásszervezetek Kongresszusát. Az illeg. KP vezetésével 1949—54 kormányellenes partizánharc folyt, melyet az USA támogatásával vertek le. A munkásmozgalom harca a 8 órás munkaidőért fokozódó sztrájkmozgalmakban jutott kifejezésre. A pol. megmozdulások a SEATO-ból való kilépésért és az amerikai katonai támaszpontok felszámolásáért, a dem. jogok (pl. sztrájkjog) biztosításáért folynak, részben az 1963-ban alapított, 20 000 tagú Szocialista Párt vezetésével. A tömegmozg. nyomására a kormány 1969 végén visszahívta a vietnami agresszióban részt vevő katonai alakulatokat. ~t az utóbbi években főképp a munkanélküliség és a földtelenség okozta szoc. problémák megoldása állítja próba elé. Az országban közel 3000 szaksz. és 8 szaksz. központ működik kb. 1 millió taggal. Legnagyobb (238 000 tag) a Fülöp-szigeteki Szakszervezeti Tanács (Philippines Trade Union Council), az SZSZNSZ-nek tagja. — *Irod.: Taruc, Luis:*

A néppel a népért. Paul Robeson előszavával. 1954. 311 old.

Fürnberg, Friedl (1902. máj. 16.—): osztrák kommunista. Az I. vh. alatt kapcsolódott be a munkásmozgalomba, *Ausztria Kommunista Pártja* egyik megalapítója. 1922-ben az ifj. szövetség vezetője, majd a KII titkára. J. *Koplenig* harcostársa a frakciózás felszámolásáért és a párt megerősítéséért folytatott harcban. 1933. jún.-ban az illeg. pártmunka irányítója. 1934 letartóztatták és elítélték. A II. vh. végén a jugoszláv néphads. kötelékében harcoló osztrák partizánzászlóalj parancsnoka. 1945— a KB és a PB tagja. 1945—70 a KP titkára.

Fürst Sándor (Rum, 1903. nov. 27.—Bp., 1932. júl. 29.): tisztviselő; kommunista. 1925— az MSZDP, 1926— a KMP tagja. Mozg. tevékenységét az *MSZDP Rendező Gárdájá*ban kezdte. Itt csatlakozott a *Stromfeld* A. vezette baloldali ellenzék munkájához. Jelentős munkát végzett a Magántisztviselők Országos Szövetségében és a munkások több kult. szervezetében. 1926— az MSZDP-ben dolgozó komm. *frakció*t, 1928— a komm.-k szaksz. tevékenységét vezette. 1929-ben a KMP titkárságának tagja lett. 1929. év júl.-ban letartóztatták és 16 hónapi börtönre ítélték. A tárgyaláson az ítélet kihirdetésekor a KMP-t és a SZU-t éltette, ezért további 1 évi börtönre ítélték. 1931. febr.-ban feltételesen szabadlábra helyezték. Azonnal bekapcsolódott az illeg. pártmunkába. 1931. ápr.—1932. júl. a KÜB, ill. a hazai titkárság tagjaként dolgozott. Feladatai közé tartozott a szaksz.-ekben dolgozó komm.-k és az ESZE irányítása. A KMP KB 1932. máj.-i plenáris ülésén a szaksz.-i munkáról szóló napirendi pont előadója volt. 1932. júl. 15-én a titkárság többi tagjával együtt letartóztatták. Kétheti kínvallatás után statáriális bíróság elé állították. A statáriális tárgyalás hírére mind Mo.-on, mind külföldön nagyarányú tiltakozó mozg. bontakozott ki. Ennek ellenére 1932. júl. 29-én *Sallai Imré*vel együtt halálra ítélték és kivégezték. — *Irod.: Domokos József*: „... Emlékezz proletár!" Sallai Imre és Fürst Sándor pere. 1962. 308 old. — *Sinkó Ervin:* Tizennégy nap. Novi Sad 1966. 668 old.

G GY

Gaál Gábor (Bp., 1891. márc. 8.—Kolozsvár, 1954. aug. 13.): tanár, író, publicista; kommunista. A munkásmozg.-ba bp.-i egyetemi hallgató korában kapcsolódott be. 1918-ban az elsők között lépett be a KMP-be. A TK idején a Közoktatásügyi Népbiztosság munkatársa, majd a VH-ben harcolt. 1919 őszén Ausztriába, majd Németo.-ba emigrált. 1926-ban Kolozsvárott telepedett le és *Dienes* L.-val megindította, majd 1928— önállóan szerkesztette a *Korunk* c. folyóiratot. A Korunk ~ irányításával maga köré tömörítette Mo., az utódállamok és az *emigráció* legjobb haladó magy. íróit, és — szorosan együttműködve a KP-val — megteremtette a folyóirat olvasói és írói számára a marxista orientáció lehetőségét. Szerkesztői, irodalomszervezői munkássága mellett maga is jelentős kritikusi és publicisztikai alkotó munkát végzett. Írásait az internacionalizmus, az erdélyi és a Duna-völgyi népek barátságának szelleme hatotta át. É-Erdély Mo.-hoz csatolása (1940) után a Korunkat betiltották, ~t behívták katonának. A felszab. után ~ ismét Kolozsvárott élt. Szerkesztette az Utunk c. folyóiratot és a Bólyai Egyetemen tanított. — *M.:* Válogatott írások. 1921—1952. 1—3. köt. Bukarest 1964—1971. — Legyünk kortársak. 1973. 350 old. — *Irod.: Tóth Sándor:* Gaál Gábor. Tanulmány Gaál Gáborról a Korunk szerkesztőjéről. Bukarest, 1971. 361 old.

Gábor Andor (Újnéppuszta, 1884. jan. 24.—Bp., 1953. jan. 21.): író, újságíró, költő; kommunista. Az I. vh. előtt főleg mint a könnyű műfajok sikeres művelője vált ismertté, bár jelentős irodalmi műveket is alkotott. Részt vett az 1918. évi polg. dem. forr.-ban. A TK idején belépett az egyesült pártba s a Közoktatásügyi Népbiztosság sajtó- és színházügyi referense volt. A proletárhatalom megdöntése után letartóztatták, 1920-ban Bécsbe emigrált. 1920—24 publicisztikai harcot folytatott a *fehérterror* ellen és közreműködött a pol. foglyok segélyezésének szervezésében. 1925— Berlinben a *Nemzetközi Vörös Segély* közép-európai központja sajtóosztályának vezetője. 1927— a *Pravda* berlini tudósítója. 1933-ig vett részt a ném. komm. mozg.-ban, ezután a SZU-ban élt. 1938—41 a Moszkvában megjelenő *Új Hang* szerk.-je. 1942—44 a *Kossuth Rádió* munkatársa és a magy. hadifoglyok lapjának, az Igaz Szónak szerkesztője. A felszab. után hazatért. Megalapítója és szerk.-je volt a Ludas Matyi c. szatirikus hetilapnak. Életművének elismeréséül halála után ~ irodalmi díjat alapítottak. — *M.:* Válogatott művei. 1961. 699 old. — Összegyűjtött művei. [1—13. köt.] 1954—1964. *Irod.: Diószegi András:* Gábor Andor. 1966. 185 old.

Gábor József (Vác, 1893. jún. 7.—Bp., 1964. okt. 3.): építőmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1910-ben lépett be a MÉMOSZ-ba és az MSZDP-be. Az I. vh.-ban orosz hadifogságba került. 1917-ben belépett a bolsevik pártba, s mint internacionalista részt vett a polgárháborúban. 1918— a turkesztáni külföldi munkások és parasztok komm. pártjának egyik vezetője. 1920 végén az OK(b)P magy. agitációs és propagandaosztályai központi irodájának tagja lett. 1921—22 a TK bebörtönzött vezetőinek kicserélését célzó akció egyik vezetője. Ezt követően külkereskedelmi és külügyi beosztásban dolgozott. A II. vh. idején antifasiszta iskolavezető volt. 1944. dec.-ben hazatért Mo.-ra és az Ideiglenes Nemzeti Kormányban kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter lett, majd külkereskedelmi és külügyi szolgálatban működött. 1959-ben nyugalomba vonult.

Gábor Mózes eredetileg *Judkovics* (Ungvár, 1888. máj. 5.—): ügyvéd; szociáldemokrata, majd kommunista. 1906-ban egyetemi hallgatóként lépett be az MSZDP-be. Az I. vh. idején orosz hadifogságba került. A febr.-i forr. után kapcsolatba került a bolsevik párttal. A polgárháború kitörésekor Szaratov környékén szervezte az internacionalista csapatokat. 1919. febr.-ban hazatért. A TK-ban a nemzetközi vöröszeredek szervezője és vezetője. 1919. máj. 1.— a VII. hadosztály pol. megbízottja. A fehérterror üldözése elől visszatért Szovjet-Oroszo.-ba, ahol különböző pártmegbízatásokban dolgozott. 1923-ban Ungvárra költözött és ügyvédi irodát nyitott. Mint a CSKP tagja a komm. perek védőügyvédje volt. Csehszlovákia 1938—39. évi szétdarabolása után Londonba emigrált. A felszab.

után visszatért Ungvárra s folytatta ügyvédi tevékenységét. Jelenleg nyugdíjas.

Gács László (Bp., 1903. okt. 15.—Bp., 1968. júl. 10.): szövőmunkás, kommunista. 1928-ban lépett be a KMP-be, 1931— a titkárság, 1941—43 KB tagja. A 30-as években főleg az újpesti munkások között végzett pol. munkát. Többször letartóztatták, 1944-ben 10 évi fegyházra ítélték. A felszab. után különböző vezető tisztségeket töltött be, 1948—49 SZOT főtitkárh. 1951-ben koholt vádak alapján elítélték, 1954-ben szabadlábra helyezték, 1956-ban rehabilitálták. Ezután a Magyar Rádió elnöke, majd az Orsz. Takarékpénztár vezérigazgatója Az MSZMP Központi Revíziós Bizottságának, majd a KEB-nek, valamint a Textilipari Dolgozók Szakszervezete KV-jének tagja volt.

Gaitskell, Hugh (1906. ápr. 9.—1963. jan. 18.): angol közgazdász, munkáspárti. 1926— a *Munkáspárt* tagja, 1945— parlamenti képviselő, 1947—51 miniszter. Pártja jobbszárnyának vezetője, háborús és antiszociális gazdasági intézkedések miatt A. *Bevan* és néhány társa kivált a kormányból. 1955— a Munkáspárt vezére, alsóházi képviselőcsoportjának vezetője. 1957—63 a *Szocialista Internacionálé* alelnöke.

Gál Benő (Bácskertes, 1879. szept. 16.—Mauthausen, 1945): nyomdászmunkás; szociáldemokrata. 1902-ben lépett be a nyomdászszakszervezetbe és az MSZDP-be. A szakszervezetben bizalmi, majd vezetőségi tag lett. 1911—17 az Orsz. Munkásbiztosító Pénztár tisztviselője, 1909—18 a Szövetkezeti Értesítő szerkesztője. Az I. vh. utolsó éveiben a *Népszava* és a *Szocializmus* szövetkezeti rovatvezetője. A TK idején a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* tagja. 1923-ban a Szakszervezeti Tanács titkára lett s ebben a tisztségében csaknem két évtizedig dolgozott. 1925—41 a fővárosi törvényhatósági biz. tagja. Számos szövetkezet-pol., szaksz. történeti, életszínvonal-statisztikai cikket, tanulmányt írt. Aktív részese volt a munkás szövetkezeti mozg. létrehozásának.

Galilei Kör: a magyarországi egyetemi ifjúság haladó szervezete az I. vh. előtt és alatt. 1908. nov.-ben alakult meg a *Szabadgondolkodók Magyarországi Egyesületé*nek fiókszervezeteként. Alapító kiáltványát a *polg. radikalizmus* eszméi hatották át. Tevékenységét a mo.-i *szabadkőművesség* haladó elemei kezdettől fogva támogatták. Vezetésében többek között *Polányi* K.-nak, majd később Turnovszky Sándornak és Rubin Lászlónak volt nagy szerepe. Tagjai az 1910-es években számottevő antimilitarista agitációt fejtettek ki és bekapcsolódtak a munkástanfolyamok szervezésébe. Ekkor bontakozott ki a ~ szociográfiai tevékenysége is. Ennek kapcsán a földosztást szorgalmazta, élesen bírálta a nagybirtokrendszert. Az I. vh. kitörését megelőző években kapcsolatba került az MSZDP-vel, a háború idején tagságának jelentős része marxista elméleti alapra helyezkedett. A ~ munkáját *Szabó* E. és részben *Kunfi* Zs. is támogatta. 1917 őszére a körben illeg. antimilitarista tevékenység kezdődött *Duczynska* I. és *Sugár* T., letartóztatásuk után pedig *Korvin* O. és *Sallai* I. vezetésével a *Forradalmi Szocialisták* csoportja keretében. Az antimilitaristák lelkesen üdvözölték a NOSZF győzelmét, röpiratokat adtak ki, háborúellenes agitációt folytattak. Részt vettek 1918. jan.-ban az első mo.-i munkástanácsok megalakításában. Ezért 1918. jan.-ban a ~t feloszlatták és az antimilitarista csoport tagjait letartóztatták, s az ún. *Galilei-per*ben börtönbüntetésre ítélték. A bebörtönzötteket az 1918. évi polg. dem. forr. szabadította ki. Ekkor a ~ ismét megkezdte leg. tevékenységét, és tagjai közül többen részt vettek a KMP megalakításában (Korvin, Sallai, Duczynska, *Kelen* J.). A TK idején a tagság jelentős része bekapcsolódott a munkáshatalom kiépítésébe, a szervezeti különállás feleslegessé vált, és a ~ 1919. ápr.-ban megszűnt. — *Irod.: Tömöry Márta:* Új vizeken járok. (A Galilei Kör története.) 1960. 294 old. — *Kende Zsigmond:* Galilei Kör megalakulása. 1974. 195 old.

Galilei-per (1918. szept. 18.—30.): a *Galilei Kör* antimilitarista csoportja ellen indított bírósági eljárás közkeletű elnevezése. A rendőrség 1918. jan. 12-én bezárta a Kör helyiségét és 20 galileistát letartóztatott. Őt vádlott ellen pert indítottak: *Duczynska* I.-t és *Sugár* T.-t hazaárulásért, *Csillag* L.-t, *Kelen* J.-et és *Végh* D.-t bűnpártolásért állították haditörvényszék elé. A Bp.-i Honvédkerületi Parancsnokságon lefolytatott zárt tárgyaláson Duczynskát 2 évi, Sugárt 3 évi, böjttel és sötétzárkával súlyosbított börtönre ítélték, a többi vádlottat felmentették. A foglyokat 1918. okt. 31-én a tömeg szabadította ki. — *Irod.: Kelen Jolán:* Galilei-per a XX. században. 1957. 205 old.

Gáll János, *Gálicz* (Tótkomlós, 1893—SZU, 1938): szegényparaszt; kommunista. Az I. vh.-ban orosz fogságba került. A tomszki táborban *Kun* B., *Münnich* F. és mások révén megismerkedett a marxizmus tanításaival. Részt vett a NOSZF-ban, a polgárháborúban vöröskatonaként harcolt, majd a VH híradós tisztje lett. 1936-ban Spanyolo.-ban a közt.-i hads. tábornokaként a XV. nemzetközi brigád, majd a 15. köz-

társasági hadosztály parancsnoka volt. 1937 végén visszatért a SZU-ba. Ekkor koholt vádak alapján halálra ítélték.

Gallacher, William (1881. dec. 25.—1965. aug. 12.): brit rézöntőmunkás, kommunista. 1902— részt vett a szaksz. mozg.-ban. 1912—13 J. *Maclean*nel együtt szervezte a *Brit Szocialista Párt*ot. Az I. vh. idején antimilitarista, a skót *műhelymegbízott*ak mozgalmának egyik vezetője, 1915. febr.-ban a Clyde-vidéki sztrájk szervezője. A háború alatt bebörtönözték, 1919-ben ismét a Clyde-vidék munkásainak forradalmi megmozdulása élén állt. 1920-ban a műhelymegbízottak mozgalmának képviseletében részt vett a KI II. kongr.-án. V. I. *Lenin* hatására feladta parlamentellenes *szindikalizmus*át, 1921-ben csatlakozott *Nagy-Britannia Kommunista Pártj*ához; a KB tagja lett. 1925 telén a komm. vezetőkkel együtt letartóztatták, s csak az 1926. máj.-i *általános sztrájk Angliában* után bocsátották szabadon. 1935—50 alsóházi képviselő, a parl.-ben hevesen bírálta a „müncheni politikát", a fasiszta hatalmak előtt való meghátrálást. 1935-ben a KI VB tagja. 1943— haláláig a KP elnöke. — *M.:* Vihar készül. Visszaemlékezés a brit munkásság harcaira. 1950. 233 old.

Galló Ernő, *Grosz* (Bp., 1899. jan. 26.— Bp. 1975. ápr. 15.): nyomdászmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1916-ban kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1918-ban nyomdászszakszervezeti bizalmi. A TK védelmében a VH-ben harcolt. 1922-ben lépett be az MSZDP-be. 1923— a nyomdászszaksz. tisztviselője. 1935—43 a szaksz. lapját, a *Typographyát* szerkesztette. Megírta a nyomdai munkások 1912—37 közötti mozg.-ainak történetét (Egyesült Erővel, 1937). A felszab. után ismét a Typographiát szerkesztette, 1948. márc.-ban az SZDP vezetőségi tagjává választották. Részt vett a két munkáspárt egyesülésének előkészítésében. 1948. jún.—1951 az MDP KEB póttagja, 1951—56 a KV tagja. 1948—56 a nyomdászszaksz. főtitkára. 1957-ben beválasztották a SZOT Számvizsgáló Bizottságába. 1958—64, nyugdíjazásáig a Népszava Lapkiadó Vállalat igazgatója. 1948— ogy.-i képviselő, 1957— az ogy. jegyzője. — *M.:* Grosz Ernő: Egyesült erővel. 2. köt.: A magyar könyvnyomdai munkásság története 1912—1937-ig. 1937. 223 old.

Ganev, Dimitar Varbanov (1898. okt. 28.—1964. ápr. 21.): bolgár tanító, kommunista. 1921— a BKP tagja. Részt vett a *szeptemberi felkelés*ben, ezért állásából elbocsátották; Szófiában munkásként dolgozott. 1929— a KB tagja, 1929—35 Romániában a Dobrudzsai Forradalmi Szervezet titkára, 1934-ben az RKP KB és Titkárság tagja. 1935—40 letartóztatásban és börtönben. 1942-ben a BKP PB tagja, 1944. febr.— a várnai felkelő körzet vezetője. A felszab. után a *Rabotnicseszko Delo* (Munkásügy) szerk.-je, később miniszter, nagykövet, 1954—59 a KB titkára, 1957—64 a PB tagja, 1958— haláláig a nemzetgyűlés elnöke.

Gapon, Georgij Apollonovics (1870. febr. 5. [17]—1906. márc. 28. [ápr. 10.]): orosz pravoszláv lelkész, provokátor. 1902-ben a monarchista, *zubatovi szervezetek*kel lépett kapcsolatba, majd „Orosz gyári munkások gyülekezete" néven hasonló szervezetet hozott létre. ~ szervezte a pétervári munkások 1905. jan. 9-i felvonulását *(véres vasárnap).* 1906-ban az *eszerek* segítségével külföldre szökött, sikertelen kísérletet tett a forr. emigrációval való kapcsolat megteremtésére. Visszatért Oroszo.-ba, a cári titkosrendőrség (Ohrana) ügynöke lett. Az eszerek leleplezték, majd meggyilkolták. — *Irod.: Gorkij, Maxim:* Január 9. 1955. 37 old.

Garami Ernő (Bp., 1876. dec. 13.—Bp., 1935. máj. 28.): műszerész; szociáldemokrata. Tanonc korában kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1895-ben Berlinbe ment, s ott szakmájában dolgozott és szd. lapokba írt. 1898-ban az MSZDP vezetői hazahívták és kooptálták a párt vezetőségébe. A Népszava segédszerk.-je, 1905. ápr. 1.— pedig felelős szerk.-je 1918. nov.-ig. A századforduló éveitől az MSZDP elismert vezetője, *Kunfi* Zs.-dal együtt alapítója és 1908 társszerk.-je a párt elméleti folyóiratának, a *Szocializmus*nak. ~ ideológiai felfogásában a századfordulón még ortodox marxista elemek dominéltak, ez párosult a *reformizmus*, sőt a *revizionizmus* iránti türelmességgel. A legfőbb pol. célkitűzésnek az általános titkos választójog kivívását tekintette. Részt vett a koalíció elleni munkásmegmozdulások szervezésében és a Justh-párttal való választójogi együttműködésen alapuló pol. taktika kialakításában. Az I. vh. előtt számos agitációs füzetet publikált. Bevezető tanulmányt írt a *Szabó* E. által szerkesztett Marx—Engels Válogatott Művekhez és fordítóként is részt vett a gyűjtemény munkálataiban. Magy. nyelvre ültette át K. *Kautsky* több művét is. A párton belüli irodalompol. vitákban *Ady* E. költészete mellett állt ki (1909). ~ maga is írt a szoc. eszme népszerűsítését célzó szépirodalmi műveket. 1914. júl. végén, aug. elején fő képviselője az MSZDP háborút támogató irányvonalának, 1916—17 már a párt pacifista orientációjának hangadója. Kunfival együtt vezette az 1917. máj.-i stockholmi nemzetközi szd. tanácskozásra küldött magy. delegációt. Síkraszállt Ausztria—Magyarország

területi integritása, egyben a birodalom demokratizálása mellett. 1918. okt.-ben a Nemzeti Tanács egyik szervezője. Okt. 16-án Kunfival együtt IV. Károly királytól *Károlyi* M. miniszterelnöki kinevezését és néhány polg. dem. reform megvalósítását követelte. A Károlyi-kormány kereskedelemügyi miniszteréneként a polg. dem. rendszer kiépítésén és megszilárdításán dolgozott, élesen szembeszállt a forr. továbbfejlesztését célzó törekvésekkel, igyekezett megakadályozni az üzemi munkástanácsok megalakulását. 1919. márc. 21-én elutasította a KMP-vel való egyesülést és *emigrációba* vonult. Ausztriában és Svájcban a magy. proletárdikt. ellen dolgozott. 1919. aug.-ban visszatért Mo.-ra, s a rendkívüli pártkongr. ismét vezetőségi taggá választotta. 1919. nov.-ben, a *fehérterror* felülkerekedése idején Bécsbe emigrált. Itt indította meg 1921. febr.-ban Lovászy Mártonnal együtt a Jövő c. napilapot, amelyben októbrista alapról támadta a Horthy-rendszert. 1922-ben megjelent Forrongó Magyarország c. könyvében kifejtette, hogy a szoc. átalakulás Mo.-on 1919-ben nem volt időszerű, csakis a polg. dem. megvalósítása lehetett a forr. feladata. A 20-as évek elején ~ bírálta az MSZDP vezetőségének pol.-ját és elítélte a *Bethlen—Peyer-paktum*ot. Egyetértett azonban azzal, hogy a párt támogatta az ellenforr. rendszer irredenta külpol.-ját. 1929. júl.-ban tudomásul vette a „Trianon" békés revízióját kívánó pártválasztmányi határozatot és ezt képviselte az SZMI VB-jének 1929. júl.-i zürichi ülésén is, ahol az MSZDP-t képviselte. A Bethlen-kormány engedélyével ~ 1929. nov.-ben Bp.-re érkezett és bekapcsolódott a párt munkájába. Írásaiban bírálta a Horthy-rendszert, de hevesen támadta a komm.-kat is. Az 1930-as pártkongr. ~t újból pártvezetőségi taggá választotta, ő azonban 1931. jan.-ban emlékiratot terjesztett a pártvezetőség elé, amelyben lemondott funkciójáról. Ebben személyi sérelmeire és a pártvezetőségnek a Horthy-rendszerrel kapcsolatos illúzióira hivatkozott. 1931. ápr.-ban ismét Bécsbe utazott. 1933. aug.-ban Bp.-en távollétében, nemzetgyalázás vétségében elmarasztalták; ítéletet azonban betegsége miatt nem szabtak ki rá. 1934. febr.-ban hazatért és haláláig ismét a Népszava szerk.-ében dolgozott.

Garasin Rudolf (Csáktornya, 1895. márc. 27.— Bp., 1969. aug. 15.): nyomdász, kommunista. Az első vh. előtt szervezett munkás, 1915 végén orosz hadifogságba került, 1917-ben Ljubimban az internacionalista *Vörös Gárda* élén részt vett a proletárhatalom kivívásában. 1918. jan.— a bolsevik párt tagja, ápr.-ban küldött a forr. hadifoglyok moszkvai kongr.-án. 1918. jún.-ban a fellázadt eszerek ellen harcolt. 1919-ben a TK megsegítésére Kijevben alakult interbrigád lovasezredében parancsnokként küzd Petljura és Gyenyikin csapatai ellen. 1921—1922-ben a magy. pol. emigránsok kicserélését intéző irodát vezeti. A polgárháború után mérnöki képesítést szerzett és a moszkvai nyomdaipar egyik vezetője lett. Aktív résztvevője a moszkvai magy. *emigráció* pol. életének. 1941 jún.-tól ismét a VH-ben szolgált. Őrnagyi rangban részt vett Mo. felszabadításában; az Igaz Szó helyettes főszerk.-je. 1947-től az Igazságügy-, majd a Belügyminisztérium vezető munkatársa. 1957-től nyugdíjazásáig nagykövet Mongóliában. 1967-ben Lenin-renddel tüntették ki. — *M.:* Vörössipkás lovasok. 1967. 330 old.

Garaudy, Roger (1913. júl. 17.—): francia író, filozófus. 1935— az FKP tagja. Részt vett az ellenállásban. 1945— a haladó Köztársasági Ifjúsági Szövetség vezetője, a *l'Humanité* munkatársa. 1950— a KP KB, 1956— a PB tagja. 1945—58 nemzetgyűlési képviselő. 1956—57 a nemzetgyűlés alelnöke. 1959—62 Szajna m. szenátor. A Cahiers du Communisme (Kommunizmus-füzetei) c. lap ideológiai szerk.-je, a Poitiers-i Egyetem irodalomtanára (1962), a Marxista Tanulmányi és Kutatási Központ igazgatója. Nézetei (a munkásosztály szerepének tagadása, engedmény a vallásos ideológiának) és pártszerűtlen magatartása miatt (polgári lapoknak adott nyilatkozatok) 1970. máj.-ban kizárták a KP-ból. — *M.:* Marxista humanizmus. 1959. 310 old. — Aragon útja. A szürrealizmustól a való világig. 1962. 447 old. — A gondolat forradalma. Karl Marx. 1965.

Garbai Sándor (Kiskunhalas, 1879. márc. 26.— Párizs, 1947. nov. 7.): kőművesmunkás; szociáldemokrata. Tanonckorában Bp.-en kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. A 90-es évek végén a fővárosi kőművesszakegylet egyik vezetője. Jelentős szerepet játszott a MÉMOSZ létrehozásában (1903). A szövetség elnöke, majd titkára 1919. márc.-ig. 1907— az Orsz. Munkásbiztosító Pénztár igazgatósági tagja, 1908— elnöke. 1901— 1919. márc. 21-ig tagja volt az MSZDP vezetőségének. Az 1918—19. évi polg. dem. köztársaságban az Orsz. Lakásügyi Tanács vezetője. 1919. márc.-ban állást foglalt a két munkáspárt egyesülése mellett. A TK-ban a *Forradalmi Kormányzótanács* és a SZKIB elnöke. A proletárdikt. megdöntése után a Peidl-kormány közoktatásügyi minisztere, majd Ausztriába, Csehszlovákiába, végül Franciao.-ba emigrált. Az *emigráció* centrista irányzatának egyik vezető egyénisége lett. Bécsben részt vett a *Világosság-csoport* tevékenységében, ebből 1927-ben kivált és létrehozta az Előre-csoportot, amely az egész

emigráció egyesítésének igényével lépett fel. 1929—33 a csoport *Előre* c. lapját szerkesztette. Új utakon a hatalomért c. könyvében — amely 1935-ben Pozsonyban jelent meg — az osztályharcnak a fasizmus előretörésével kapcsolatos új feltételeit elemezte, állást foglalva mind a *revizionizmus*, mind a leninizmus ellen.

Garcia Quejido, Antonio (1856. febr.—1927. júl. 13.): spanyol nyomdász, szocialista, majd kommunista. Az SSZMP és az UGT egyik alapítója, az utóbbinak első elnöke, majd titkára. Részt vett a századforduló idején a II. Int. több kongr.-án. 1919—23 parlamenti (cortes) képviselő, 1919—21 az SSZMP alelnöke. Vezette azt a tekintélyes szoc. kisebbséget, amely 1921. ápr.-ban megalakította a Kommunista Munkáspártot. E párt és a Spanyol Kommunista Párt egyesült; a létrejött *Spanyolország Kommunista Pártja* első főtitkára, majd 1924—27 KB-tagja. Jelentős publicisztikai és elméleti tevékenységet fejtett ki; az utolsó években nyomdai korrektorként dolgozott.

Gárdos Mariska (Nagyberény, 1885. máj. 1.— Bp., 1973. jan. 23.): író, újságíró; szociáldemokrata, majd kommunista. 1900-ban lépett be az MSZDP-be. A Nők Asztaltársasága, majd a Magy. Munkásnő Egyesület egyik alapítója. A *Nőmunkás* c. lap első szerk.-je (1905). A kereskedelmi alkalmazottak szervezője, szakszervezetük vezetőségi tagja, a vasárnapi munkaszünetért és a záróra intézményesítéséért vívott harc egyik vezetője. 1912—13-ban felolvasó és szervező körúton járt az USA-ban. Az 1918—19. évi forr. időszakban széles körű szervező és agitációs tevékenységet folytatott. A TK-ban a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* és a *Népgazdasági Tanács* tagja, a Marx—Engels Munkásegyetem előadója. A TK megdöntése után emigrált, vezető szerepet játszott a *Világosság-csoport* munkájában. 1932 hazatért és az MSZDP-ben a munkásegységért és az osztályharcos pol.-ért szállt síkra. Számos szemináriumot vezetett. Többször bíróság elé állították, bebörtönözték, internálták. A felszab. után belépett az MKP-be. Részt vett a dem. nőmozgalom megszervezésében, a Magyar Nők Dem. Szövetségének első alelnöke volt. Sokoldalú publicisztikai és szépirodalmi munkásságot folytatott. 1971-ben a Magyar Nők Országos Tanácsának örökös tiszteletbeli tagjává választották. Pályája során több száz cikket, novellát, több könyvet írt, köztük „A nő a történelem sodrában" címmel a nőmozg. történelmi összefoglalását. — *M.:* Szállj gondolat... (Emlékiratok.) (2. kiad.) 1963. 383 old. — Kukoricán térdepelve. 1964. 358 old.

Gáspár Sándor (Pánd, 1917. ápr. 15.—): motorszerelő munkás; kommunista. 1935-ben lépett be a vasasszakszervezetbe, 1936-ban az MSZDP-be, 1940-ben a KMP-be. A szaksz.-ben főbizalmi, majd a Váci út környéki szervező biz. tagja. A felszab. után a Vas- és Fémmunkások Szabad Szakszervezete Intéző Biz.-ának tagja, 1947— tagja a szaksz. KB-jának, később a szaksz. főtitkárh.-e, majd főtitkára. 1947— az MKP, majd az MDP KV-jának tagja, 1953— a SZOT főtitkárh.-e, 1954— főtitkára. 1957— az MSZMP KB, 1959— a PB tagja, a bp.-i pb. első titkára, majd a KB titkára. 1963—65, ismét a bp.-i pb. első titkára, 1965— ismét a SZOT főtitkára. 1947— ogy.-i képviselő, 1954— az Elnöki Tanács tagja, 1963— elnökh.-e. — *M.*: A magyar szakszervezetek szerepe a szocializmus építésében. 1968. 293 old. — Szakszervezetek a szocializmusért. 1970. 475 old. — A munkáshatalom szolgálatában. 1973. 366 old.

Gasparich Márk Kilit (Cirkovlya, 1810. ápr. 2.— Pozsony, 1853. szept. 2.): ferencrendi szerzetes; utópista szocialista, forradalmi demokrata. A múlt század 40-es éveiben szót emelt a liberális reformok mellett. Az 1848—49-es forr.-ban és szabadságharcban tábori papként részt vett a néptömegek mozgósításában. A szabadságharc leverése után kilépett az egyházi szolgálatból. Eszméi messze túlhaladták az *utópista szocializmus* mo.-i képviselői és a *forradalmi demokraták* korábbi elképzeléseit. ~ a kizsákmányolás megszüntetését célzó általános népforr. szükségességét hirdette. Ennek legfontosabb feltételét az ipari és a mezőgazd. proletárok számának növelésében látta. 1850—51-ben részt vett a Makk-féle függetlenségi szervezkedésben, ezért letartóztatták és kivégezték.

Gasperoni, Ermenegildo (1906. aug. 4.—): San Marinó-i kommunista. 1926-ban lépett be az FKP-be. 1936—38 részt vett a *spanyol szabadságharc*ban, a 14. (Garibaldi) Nemzetközi Brigád pol. biztosa. 1945— *San Marino Kommunista Pártjá*nak főtitkára. 1946— a Nagytanács (parlament) tagja.

Gavró Lajos (Borsa, 1894. dec. 28.—SZU, 1941. júl. 24.): bányász; szociáldemokrata, majd kommunista. A szovjetoroszo.-i polgárháború legkiemelkedőbb magy. katonai vezetője. 1912— az MSZDP tagja. 1916-ban orosz fogságba került. 1917. aug.-ban belépett a bolsevik pártba. 1918 elejétől Szaratovban, Asztrahanyban szervezte a hadifoglyok forr. csoportjait. 1918-ban internacionalista zászlóalj-, majd ezredparancsnokként harcolt az asztrahanyi és kizljari ellenforr. felkelések ellen. 1919-ben Kijevben zászlóalj-

parancsnokként vett részt a TK megsegítésére készülő internacionalista brigád szervezésében. Ez év aug.-ban megszervezte a III. radomiszli internacionalista ezredet, s ennek élén küzdött Gyenyikin csapatainak megállításáért. Ezért kapta meg az akkori legmagasabb szovjet katonai kitüntetést, a Vörös Zászló Rendet. A Kijev visszavételéért folytatott harcokban, majd a fehér lengyel csapatok elleni 1920. évi ütközetekben tanúsított hősiességéért másodszor is kitüntették a Vörös Zászló Renddel. A polgárháború után a kijevi katonai körzet parancsnoka. 1924— külföldön végzett illeg. pártmunkát. 1926— Kínában szovjet főkonzul, 1931— a VH 50. lövészhadosztályának parancsnoka. Elvégezte a nemzetközi Lenin-iskolát és a Frunze Katonai Akadémia felső parancsnoki tanfolyamát. A moszkvai magy. komm. *emigráció* aktív tagja, a *Sarló és Kalapács* szerk. biz.-i tagja. 1936-ban kinevezték a Távol-keleti Hadsereg 92. lövészhadosztálya és a primorjei megerősített körzet parancsnokává. 1937-ben koholt vádak alapján elítélték és a fogságban meghalt.

Gazdasági Főtanács, *GF:* a Magyar Köztársaság gazdaságirányító szerve 1946. jan.—1949. jún. között. Az 1945. ápr.-ban létrehozott, tanácskozási joggal rendelkező Orsz. Gazdasági Tanács helyébe lépett. Tevékenységében kezdettől fogva döntő befolyást gyakorolt az MKP, amelyet a ~ban *Vas* Z. képviselt. A ~ fontos szerepet játszott a munkásosztály hatalmának megteremtéséért folyó küzdelemben, a tőke korlátozására és kiszorítására irányuló pol. végrehajtásában, az újjáépítés, az első hároméves terv megvalósításában, az első ötéves terv kidolgozásában. Feladatkörét 1949 után a *Népgazdasági Tanács* vette át.

gazdasági harc: a *munkásosztály* és a *burzsoázia* közötti gazdasági-társadalmi érdekellentétek legközvetlenebb kifejeződése, a munkásosztály harcának történetileg legkorábbi megjelenési formája. A munkásság osztállyá szerveződésének folyamatában a ~ jelentette az első lépéseket a kizsákmányolás enyhítéséért, jobb munkafeltételek megteremtéséért. Legélesebb megnyilvánulási formája a *sztrájk*, a munkabeszüntetés. A munkások ~a kezdetben nem haladta meg az egyes üzemek kereteit. Az alapvető életfeltételek megjavításáért folytatott küzdelmek során erősödik a munkásosztályban a *szolidaritás*, az együvé tartozás tudata, kifejlődnek osztályszervezetei *(szakszervezet)*, megérlelődnek a feltételek az *osztályharc* magasabb formája, a pol. harc vállalásához. A ~ ha nem párosul forr., pol. tevékenységgel, önmagában nem szabadíthatja meg a munkásosztályt a kizsákmányolástól. Ezért a munkásosztály forr. erői mindig harcoltak a munkásmozg. olyan irányzatai ellen, amelyek a pol. harcot elvetették és a mozg.-at kizárólag a ~okra akarták leszűkíteni (l. ökonomizmus). A szoc. *forradalom* győzelme után a munkásosztály a hatalom birtokában „kisajátítja a kisajátítókat", társadalmasítja a termelési eszközöket, fokozatosan megszünteti a kizsákmányolás lehetőségeit. A szoc. építésének történelmi időszakában a ~ a népgazd. fejlesztéséért, a termelékenység növeléséért, a dolgozók életszínvonalának emeléséért folyik. A két tábor *békés egymás mellett élése* feltételezi a két rendszer gazd. versenyét, amelynek folyamán törvényszerűen kibontakozik a szoc. gazd. fölénye.

Geijer, Karl Arne (1910. máj. 7.—): svéd vasipari munkás, szocialista. 1938— szaksz. funkcionárius, 1945—49 a vasasszaksz. titkára, 1949—50 elnöke, 1955— szd. képviselő, 1956—72 a Svéd Szaksz. Szövetség elnöke, 1957—64 az SZSZNSZ elnöke.

Geisler Eta (1913. okt. 23.—Bp., 1931. jún. 15.): kifutó; kommunista. 1928-ban lépett be a KIMSZ-be. Részt vett a *100% szavalókórus* tevékenységében. 1929. nov. 7-én komm. *tüntetés*ben való részvétel miatt bebörtönözték. 1930. jún. 30-án ismét letartóztatták. Az öthónapos börtönbüntetés alatt súlyosan megbetegedett és rövid idővel kiszabadulása után elhunyt.

Gellért Oszkár (Bp., 1882. szept. 10.—Bp., 1967. dec. 16.): költő; polgári radikális, majd kommunista. 1902—04 a Magyar Géniusz szerkesztője, ezután 14 éven át a Pesti Hírlap vezércikkírója. Publicisztikai írásaiban a *polgári radikalizmus* álláspontjáról bírálta a kor társadalmát. 1908— a Nyugat munkatársa. 1918-ban A diadalmas forradalom könyve címmel gyűjteményes kötetet adott ki, amelyben a polg. dem. forr.-ért küzdő írók cikkeit közölte. A Károlyi-kormány, majd a TK sajtófőnöke volt, 1919. máj.— a Közoktatásügyi Népbiztosság által szervezett írói választmány tagja. 1920—41 a Nyugat társszerk.-je. A felszab. után belépett az MKP-ba. Az 1956. évi ellenforr. leverése után, idős kora ellenére tevékeny szerepet vállalt az irodalmi élet újjászervezésében. — *M.:* Ötven év verseiből. 1952. 233 old. — Levelezésem a kortársaimmal. 1955. 200 old. — Egy író élete. 1—2. köt. 1958—1962. 1. köt.: 1902—1925. 509 old. 2. köt.: A Nyugat szerkesztőségében. 1926—1941. 675 old. — Száz az ezerből. 1967. 283 old.

Gene, Ephremon (1920. jún. 4.—1969. dec. 3.): guadeloupe-i munkás, kommunista. Alapítása (1944) óta a *Guadeloupe-i Kommunista Párt* tagja. 1961—64 szervező titkára, 1964— haláláig fő-

titkára. Légikatasztrófa következtében vesztette életét.

Genov, Gavril, Conev (1892. febr. 1.—1934. jan. 20.): bolgár tanító, kommunista, 1912— a *tesznyák szocialisták* pártjának, 1919— a BKP-nak a tagja. A *szeptemberi felkelés* egyik szervezője, a vracai körzetben közvetlen irányítója, a katonai forr. főbizottság tagja. Jugoszláviába emigrált. 1925—26 a BKP Külföldi Irodájának tagja, 1927— a SZU-ban a KI és a *Parasztinternacionálé* bolgár szekciójában tevékenykedett.

Gensous, Pierre (1925. júl. 25.—): francia vasipari munkás, kommunista szakszervezeti vezető. 1954 a CGT fémipari szövetségének titkára. 1961—62 az SZVSZ-hez tartozó vasipari szövetség elnöke, 1964-ben főtitkára. 1965— az SZVSZ főtitkárhelyettese, 1969— főtitkára.

Georgiev, Gavril Bozsilov (1870. nov. 8.—1917. ápr. 20.): bolgár újságíró, a szocialista mozgalom egyik alapítója, 1893— a bolgár SZDP, majd a *Bolgár Szociáldemokrata Munkáspárt* vezetőségének tagja, 1896—97 titkára. 1893— a Rabotnik (Munkás), 1900— a Rabotnicseszki Vesztnik (Munkásújság) szerk.-je. Nagy harcot folytatott az opportunisták, majd a szakadás után (1903) a párton belül maradt anarcho-liberális, ún. progresszista elemek ellen. 1909— betegsége miatt visszavonult a politikai élettől.

géprombolás: a tőkés termelés kezdeti időszakában főképp Angliában és Franciao.-ban elterjedt mozg., melynek résztvevői hibásan a gépeket tekintették a tőkés kizsákmányolás okozóinak. L. *luddíták.*

gépromboló mozgalom: *luddíták*

Gereblyés László (Csákberény, 1904. márc. 30.— Balatonfüred, 1968. okt. 18.): költő; szociáldemokrata, majd kommunista. 1923-ban kezdett írni a *Népszavá*ban. A 20-as évek végén szerk.-je lett a Forrás c. folyóiratnak, s az Építők Könyvtára c. sorozatnak. Munkatársa volt a *100%*, a *Korunk*, majd a *Társadalmi Szemle* c. folyóiratnak. 1924-ben lépett be a KMP-be. Komm. tevékenysége miatt több ízben letartóztatták és rendőri felügyelet alá helyezték. 1938-ban Franciao.-ba emigrált, ahol bekapcsolódott a magy. komm. emigráció és az FKP munkájába. A francia hads. katonájaként harcolt a II. vh.-ban. A felszab. után hazatért és a Szabadság c. lap munkatársa lett. Az 50-es években az Írószövetség külügyi osztályának vezetője. 1956—59 a Nagyvilág c. folyóirat szerk.-je és a Magy. Pen Club főtitkára, 1959— a Párizsi Magy. Intézet vezetője volt. — *M.:* Így volt. Szociográfiai jegyzetek a 30-as évekből. 1959. 122 old. — Láncolat. [Versek.] 1968. 150 old. — Ezerarcú világ. Összegyűjtött versek, műfordítások. 1971. 570 old.

Gergely Győző (Helpa, 1877. febr. 20.—Bp., 1945. jan. 4.): újságíró; szociáldemokrata. 1902-ben tűnt fel szoc. hangvételű novelláival. Bár polg. lapok szerk.-ében dolgozott, rendszeresen írt a szoc. sajtóba is. 1918— a *Népszava* belső munkatársa. A TK megdöntése után az ellenforr. rendszert leleplező írásai az *emigráció* sajtójában jelentek meg. Ezért letartóztatták és bebörtönözték. 1922—23 betiltásáig szerkesztette az októbristák hazai leg. orgánumát, a Független Szemlét. A II. vh. idején a Népszava külpol. rovatát vezette. Részt vett az ellenállási mozg.-ban. A nyilasok elfogták és meggyilkolták.

Gergely Sándor (Sopronkeresztúr, 1896. febr. 2.—Bp., 1966. jún. 14.): író; szociáldemokrata, majd kommunista Az I. vh. végén lépett be az MSZDP-be. 1922 jelentek meg első, a társadalom elesettjeinek életét ábrázoló írásai. A 20-as évek közepétől a KMP tagja volt. Részt vett az MSZMP tevékenységében, munkatársa volt a *100%* c. folyóiratnak. Írásaiért több ízben bírósági eljárás indult ellene. 1931-ben a SZU-ba emigrált. Moszkvában a *Sarló és Kalapács*, majd az *Új Hang* c. folyóirat munkatársa volt. Az emigrációban írta Vitézek és hősök c. drámáját és a Dózsa-trilógia első részét. Utóbbi művét hazatérése után (1945) fejezte be. A Magy. Írók Szövetsége megalakulásakor elnökévé választotta. — *M.:* Őszi reggel. Válogatott elbeszélések. 1957. 408 old. — Valami készül. Szu. Embervásár. 1967. 655 old. — Emberek között. 1—2. köt. 1968. — Rögös út. 1969. 500 old. — Tiltott utak. 1969. 544 old. — Drámák. Vitézek és hősök. Urak és emberek. Az utolsó felvonás. Életre-halálra. 1971. 329 old.

Gerhardsen, Einar Henry (1897. máj. 10.—): norvég munkás, szociáldemokrata. 1921— a *Norvég Munkáspárt* vezetőségének tagja, 1922—36 oslói, ill. országos titkára, majd alelnöke; 1945—1965 elnöke. 1941—44 német fogságban. 1945—1951, majd 1955—65 miniszterelnök. 1945— parlamenti képviselő. 1968-ban visszavonult a pol. tevékenységtől. A vezetése alatt álló kormány idején lett Norvégia a NATO egyik alapító országa.

gerillaháború: *partizánmozgalom*

Gerő Ernő (Terbegec, 1898. júl. 8.—): közgazdász; kommunista. Egyetemi hallgatóként kapcsolódott be a munkásmozg.-ba, 1918-ban

lépett be a KMP-be. A TK megdöntése után emigrált, Bécsben és Pozsonyban részt vett a komm. mozg.-ban. 1922-ben hazatért illeg. pártszervező munkára, de letartóztatták és 15 évi fegyházra ítélték. 1924 végén a SZU diplomáciai úton kiszabadította. 1926—28 az FKP magy. alcsoportjának titkára, ezután a SZU-ban, 1931— pedig Belgiumban, Franciao.-ban és Spanyolo.-ban végzett pártmunkát. A 30-as évek végétől ismét a SZU-ban dolgozott. A II. vh. idején közreműködött a *Kossuth Rádió* munkájában és a szovjet hadifogságba került magy. katonák antifasiszta nevelésében. 1944 végétől az MKP, majd az MDP KV-jének és PB-jének tagja, később a KV titkára. 1945—48 közlekedésügyi miniszter, 1948— pénzügy-, majd államminiszter. Jelentős szerepe volt az MKP és az MDP gazd. pol.-jának kidolgozásában, megvalósításában. Érdemeket szerzett az ország gazd. újjáépítésében, de súlyos felelősség terheli az 1949 utáni gazdaságpol. torzulásaiért. 1953—54 belügyminiszter, 1955—56 a minisztertanács elnökének helyettese, 1956. júl.-tól okt. 25-ig az MDP első titkára. 1956 végétől 1960-ig a SZU-ban élt. Mint az 1949 után elkövetett törvénysértések egyik felelősét, 1962-ben az MSZMP KB-ja kizárta a pártból.

Ghana munkásmozgalma: Az 1957-től független afrikai közt.-ban (addig Aranypart néven angol gyarmat) a szaksz.-i mozg. az angol gyarmati hatóságok 1938-as rendelete alapján indult fejlődésnek, a TUC megbízottainak szervező munkája nyomán. 1959-ig vállalatonként alakultak szakszervezetek, melyek sok pol. akcióba átmenő sztrájkkal egyengették a nemzeti függetlenségért folyó küzdelem sikerét. E harc vezető pol. szervezete a Kwame Nkrumah vezette Népi Konvenció Párt (Convention People's Party) volt, mely 1957—66 a független államban kormányzó párt szerepét töltötte be, a *nem kapitalista ut*at választotta és a *neokolonializmus* elleni afrikai egységmozg. egyik motorja volt. Összefonódott az 1959. ápr.-ban alakult Ghanai Szakszervezeti Kongresszussal. Ez utóbbi kollektíve tagja volt a Népi Konvenció Pártnak. Az 1966. febr.-i katonai hatalomátvétel után az összes pártokat és pol. szervezeteket feloszlatták, majd 1969— újra engedélyezték. A hatalomban történt több változás után az 1972. jan.— kormányzó katonai rendszer visszakanyarodott az 1966 előtti pol.-hoz, s ezzel ~ is szabadabb teret kapott. Szaksz. központ: Ghanai Szakszervezeti Kongresszus (Ghana Trade Union Congress), alapítva 1959-ben, taglétszám 500 ezer (1965), főtitkár 1959—66 J. *Tettegah*, 1966—72 B. A. Bentum, 1972— A. Nissifu, az *Összafrikai Szakszervezeti Szövetség* alapító- és 1966-ig tagszervezete.

Gheorge, Petre (1907 márc. 19.—1943. febr. 8.): román kommunista. 1928— a komm. ifjúsági szövetség, 1930— az RKP tagja, 1935—36 a komm. ifjúsági szövetség KB-titkára. 1936—42 különböző területi pb.-ok tagja, ill. titkára. Antifasiszta tevékenységéért 1942. máj.-ban letartóztatták, majd kivégezték.

Gheorghiu, Ştefan (1879. jan. 15.—1914. márc. 19.): román ácsmunkás, szocialista. 1905—06 jelentős szerepet játszott a szaksz.-ek újjászervezésében. Az 1907-es parasztfelkeléskor a parasztok mellé állt, ezért bebörtönözték. 1910-ben *România Szociáldemokrata Pártja* egyik újjászervezője, baloldali szárnyának egyik vezetője, háborúellenes. — *Irod.:* Stefan Gheorghiu [élete és munkássága.] Bukarest 1954. 84 old.

Gheorghiu-Dej, Gheorghe (1901. nov. 8.—1965. márc. 19.): román vasúti munkás, kommunista. 18 éves korától vett részt a munkásmozgalomban, 1930— az RKP tagja. Mint az Országos Akcióbizottság titkára megszervezte a vasúti s olajipari munkások *griviţai sztrájk*ját (1933). 12 évi kényszermunkára ítélték; börtönévei alatt kooptálták a KB-ba. 1944. aug.-ban az internáló táborból megszökve, részt vett a fegyveres felkelés vezetésében. 1944. aug.— közlekedés-, majd közmunkaügyi miniszter. 1945. okt.—1954. ápr. a KP főtitkára, 1955. okt.—1965. márc. első titkára. 1947. dec.— a minisztertanács első elnökhelyettese, 1952—55 a minisztertanács elnöke, 1961. márc.—1965. márc. az Államtanács elnöke (államfő). A KP KB 1968. ápr.-i plénuma érdemeinek elismerése mellett hangsúlyozta pol. felelősségét a törvénysértésekért. — *M.:* Válogatott cikkek és beszédek. 1951. 269 old. — Cikkek és beszédek. 1955 december—1961 május. [1—2. köt.] Bukarest 1959—1961.

Gherea, Alexandru, *Dobrogeanu-Gherea* (1879. júl. 2.—1937. dec. 4.): román mérnök, szociáldemokrata, majd kommunista. C. *Gherea* fia. 1904—20 *România Szociáldemokrata Pártjá*nak tagja, 1918— balszárnyának egyik vezetője. 1920 a KI-hez való csatlakozásról Moszkvában tárgyaló küldöttség tagja; az RKP egyik alapítója; 1924—25 KB-tagja. Többször letartóztatták, 14 esetben folytatott éhségsztrájkot. 1932— a SZU-ban a KI és a *Nemzetközi Vörös Segély* apparátusában dolgozott. 1937-ben letartóztatták, a törvénysértő perek áldozata lett. Rehabilitálták.

Gherea, Constantin, *Dobrogeanu-Gherea*, eredetileg *Katz* (1855. máj. 21.—1920. máj. 7.): román szociológus, irodalomkritikus, szocialista. Az orosz forr. demokraták hatása alatt részt vett

az oroszo.-i narodnyik diákkörök tevékenységében, a cári rendőrség üldözése elől 1875-ben Romániában telepedett le. Az első szoc. munkáskörök szervezője (1886), a haladó szellemű Contemporanul (Kortárs) c. lap hasábjain a történelmi materializmusra alapozott irodalmi kritika és esztétika megteremtője Romániában. Elméletileg irányította a korai román munkásmozgalmat; „új feudalizmus" elmélete a burzsoáziának tulajdonította a vezető szerepet a közelgő dem. forr.-ban.

Ghos, Adzsoj Kumar (1909. febr. 20.—1962. jan. 13.): indiai fizikus-matematikus, kommunista. Diákként bekapcsolódott a forr. mozgalomba, majd 1931-ben az *India Kommunista Pártja* munkájába. 1929 s azután többször letartóztatták, összesen 10 esztendőt töltött börtönben. 1933 a KP KB, 1936 a PB tagja. Betegsége miatt 1943—48 visszavonult a vezetéstől. 1951-ben nagy szerepet játszott a KP korábbinál rugalmasabb pol.-jának kidolgozásában. 1951—62 a KP főtitkára. A KP munkáját, a nemzetközi munkás- és nemzeti felszabadító mozgalom kérdéseit elemző, számos jelentős tanulmány szerzője.

Giap: *Vo Nguyen Giap*

Gierek, Edward (1913. jan. 6.—): lengyel bányász, kommunista vezető. 1923— Franciao.-ban élt, 1937— különböző belgiumi bányákban dolgozott. 1931 belépett az FKP-ba, 1937 *Belgium Kommunista Pártjá*ba. Belgiumban az LMP és a Lengyel Hazafiak Szövetségének egyik megalapítója. 1946—48 a lengyelek belgiumi Nemzeti Tanácsának elnöke. 1948-ban tért vissza Lengyelo.-ba. 1948—51 a LEMP KB-ban dolgozott, 1951—70 a LEMP katowicei vajdasági biz.-ának első titkára. 1970. dec.— a LEMP KB első titkára. 1954— a LEMP KB, 1956— a PB tagja. 1957— parlamenti (szejm) képviselő.

Giesswein Sándor (Tata, 1856. febr. 4.—Bp., 1923. nov. 15.): pápai prelátus, a keresztényszocialista mozgalom hazai úttörője és egyik vezetője. Sokoldalú tud., vallási és pol. tevékenységet folytatott. Részt vett a feminista, antialkoholista és eszperantó mozg.-ban is. 1905— ogy.-i képv., 1914— az MTA levelező tagja, a Szent István Társulat és Akadémia elnöke. Az I. vh. idején aktívan részt vett a békemozg.-ban, kapcsolatban volt *Szabó* E.-nel és a *Galilei Kör* antimilitarista csoportjával. Az 1918. évi polg. dem. forr.-ban a *Magyar Nemzeti Tanács* tagja. A TK megdöntését követő „keresztény" kurzussal szembehelyezkedett, lemondott a Szent István Akadémiában betöltött tisztségéről, Auróra c. lapjában nyíltan megbélyegezte a *fehérterror*t.

gild-szocializmus ⟨ang. guilde „céh, szövetség" eredetileg középkori szervezetek, társulások⟩: Az angol munkásmozgalomban kialakult irányzat, amelynek képviselői (G. D. *Cole* és a *Fabianus Társaság* egyes tagjai) szerint osztályharc nélkül munkásokból és értelmiségiekből álló kollektívák, speciális ipari szervezetek kezébe kerülhetnek a termelőeszközök és a termelés irányítása.

Gintner István (?— ?): órásmester; agrárszocialista. A múlt század 70-es éveinek elején egyik vezetője az orosházi 48-as olvasó népkörnek, amelynek jelentős szerepe volt *Táncsics* M. képviselővé választásában. ~ körül az öntudatosabb földmunkásokból és néhány iparossegédből már akkor szűkebb csoport alakult ki, amely a haladó, különösen az ateista jellegű irodalmat tanulmányozta. ~ terjesztette Orosházán a *Munkás Heti Krónikát*, majd a *Népszavát* és a szoc. agitációs füzeteket. 1889— a Népszava állandó levelezője. Egyik szellemi irányítója az 1890. máj. 26-án megalakult Orosházi Munkáskörnek, küldött az MSZDP I. kongr.-án. A 90-es évek végén a *Várkonyi*-féle irányzattal szemben az MSZDP-t támogatta.

Gion János (Katalinfalva, 1864— ?): szabómunkás; szociáldemokrata. Ausztriai vándorútján ismerkedett meg a szoc. tanításaival, és az osztrák munkásmozg. radikális szárnyához csatlakozott. 1884-ben kiutasították Ausztriából. Ezután a Bánátban az agrárprol.-ok között végzett szervező munkát. Nagybecskereken részt vett a helyi *szakegylet*ek létrehozásában. Az 1890-es nagybecskereki szabósztrájk miatt eljárás indult ellene, ekkor az MSZDP vezetőségének hívására a fővárosba költözött. A 90-es évek elején tagja az MSZDP vezetőségének, rövid ideig a párt ném. nyelvű lapjának szerk.-je. 1891-ben tagja az első *Szakszervezeti Tanács*nak. A pártviszály éveiben a radikális pártellenzékhez tartozott. 1894. aug.-ban bebörtönözték. Kiszabadulása után Ausztriában a szabók szaksz.-ének vezetőségi tagjaként folytatta mozg. munkáját. 1918. jún.-ban az osztrák testvérszervezet küldötteként részt vett a szabók szaksz.-ének közgyűlésén.

Glasul Poporului (Népszava): az MSZDP-hez tartozó román internacionalisták hetilapja. Bp.-en jelent meg George Avramescu szerkesztésében, 1919. febr. 2.—márc. 29. Kiadását az a baloldali csoport határozta el 1918. dec. 31-i orsz. értekezletén, amely kivált az MSZDP román szekciójából, amikor annak vezetői csatlakoztak a burzsoá irányítású Román Nemzeti Tanácshoz. A TK idején a lap az egyesült párt román szekciójának orgánumaként jelent meg

Revoluţia Sociala (Szociális Forradalom) címmel.

Glatter József (Gyöngyös, 1880. dec. 16.— ?): mozdonyvezető; szociáldemokrata, majd kommunista. 1918-ban kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. Részt vett a vasutasok szervezkedési jogáért folytatott küzdelemben. Az 1918. évi polg. dem. forr. idején a vasas szaksz. szakosztálytitkárává választották, s ebben a minőségben dolgozott a TK alatt is. A fehérterror idején a szerveződő illeg. KMP tagjainak sajtóellátását irányította. 1920-ban letartóztatták és halálra, majd másodfokon életfogytiglani fegyházra ítélték. A *fogolycsere-akció* keretében a SZU-ba került, ahol a pénzügyi népbiztosságon, majd a moszkvai állami építőirodánál dolgozott.

Gleichheit, Die (Egyenlőség): az első nagy, nőknek kiadott szocialista folyóirat. Németo.-ban 1891-ben alapították C. *Zetkin* kezdeményezésére, aki 1892—1917 a lap szerk.-je volt. A ~ a szd. baloldal nézeteit képviselte. 1923-ig jelent meg Stuttgartban.

Glezosz, Manolisz (1922. aug. 26.—): görög tisztviselő, kommunista. Nemzetközi Leninbékedíjas (1963.). Az Akropoliszról 1941. márc. 12-én letépte a náci megszállók horogkeresztes zászlaját. Részt vett a fegyveres ellenállásban. 1947— a KP központi lapja, a Rizoszpasztisz (Radikális) szerk.-je. Három ízben ítélték halálra, de a nemzetközi tiltakozás hatására börtönbüntetésre változtatták az ítéletet. Börtönévei alatt 1951-ben és 1961-ben parlamenti képv.-vé választották, mandátumát azonban megsemmisítették. Az *Egységes Demokratikus Baloldal* egyik vezetője, 1956—67 lapja, az Avghi (Hajnal) szerk.-je. Az *Ellenállók Nemzetközi Szövetsége* VB-tagja. 1967. ápr.—1971. jún. újra börtönben.

Gobbi Hilda (Bp., 1913. jún. 5.—): színművész. A színművészeti főiskola elvégzése után tevékenyen bekapcsolódott a munkáskultúrmozg.-ba. Rendszeresen fellépett a *Független Színpad Munkaközösség* előadóestjein, a szakszervezetek által rendezett előadásokon. A 40-es évek elején *Major* T. művészcsoportjában aktívan részt vett a haladó függetlenségi eszmék terjesztésében. A felszab. után a színházi munka megindításának egyik szervezője. 1959-ig a bp.-i Nemzeti Színház, 1959—71 a József Attila Színház, majd ismét a Nemzeti Színház művésze.

Goldmann György (Vecsés, 1904. dec. 21.—Dachau, 1945): szobrászművész; kommunista. A munkásmozg.-mal 1930 táján került kapcsolatba. 1932— mint a művészsejt tagja, részt vett az illeg. komm. mozg.-ban. Egyik szervezője és alapítója a *Szocialista Képzőművészek Csoportjának* (1934). Pol. tevékenységében a két munkáspárt *akcióegységének* megteremtésén fáradozott. A 30-as évek végétől a KMP vezetőségének útmutatása szerint dolgozott a párt művészbizottságában és az SZDP-ben működő komm. sejtek erősítésén. Jelentős szerepet játszott az antimilitarista, antifasiszta művészet kialakításában. 1942-ben a katonai bíróság életfogytig tartó fegyházra ítélte. A szovjet csapatok előrenyomulása idején németo.-i koncentrációs táborba hurcolták, s ott halt meg.

Goldner Adolf (Szolnok, 1864. nov. 23.—Abbázia, 1930. jún.): orvos; szociáldemokrata. 1896-ban az *Általános Munkás Betegsegélyző-* és *Rokkantpénztár* orvosa lett. Polg. humanizmusa elvezette a munkásmozg.-hoz, a 90-es években csatlakozott az MSZDP-hez. 1901—06 tagja a párt vezetőségének. Ezután visszavonult a munkásmozg.-tól, Abbáziába költözött és szanatóriumi igazgató főorvosként működött.

Gollan, John (1911. ápr. 2.—): brit festő-, majd építőmunkás, kommunista. 1927-ben *Nagy-Britannia Kommunista Pártja* és a komm. ifjúsági szövetség tagja. Antimilitarista munkájáért 1931 fél évre bebörtönözték. 1935— a KP KB tagja, az ifjúsági szövetség főtitkára. Küldött volt a KI VII. és a KII VI. kongr.-án, a KII VB tagja lett. 1939— a skóciai komm. mozg.-ban töltött be fontos tisztségeket, 1941— a KP VB-nek és PB-nek tagja lett. 1947—49 a KP főtitkárhelyettese, 1949—54 a *Daily Worker* (Munkás Napilap) helyettes főszerk.-je. 1954—56 a KP VB szervezési osztályát vezette, 1956—75 a KP főtitkára. 1954—57 a Marxist Quarterly (Marxista negyedévi folyóirat), 1957—62 a Marxism-Today (A mai marxizmus) szerk.-je. Elnöke volt az „Anglia útja a szocializmushoz" címet viselő pártprogramot kidolgozó biz.-nak. — *M.: Pollitt, Harry—Gollan, John:* Az Angol Kommunista Párt harca a békéért és a függetlenségért. 1952. 91 old.

Golub Rudolf (Járdánháza, 1901. okt. 24.—Németo., 1944): bányamunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1917-ben lépett be az MSZDP-be. 1923-ban Tatabányáról kivándorolt a franciao.-i Nord megyei bányavidékre. 1924— az FKP tagja. Agitációs, szervező és sztrájkszervező munkát végzett. 1932-ben kiutasították Franciao.-ból. Ekkor a SZU-ba ment s Kuznyeckben bányász-sztahanovista lett. 1938-ban hazatért, 1939—40-ben kezdte meg Tatabányán az antifasiszta ellenállás szervezését, amely 1944-

ben már kiterjedt Mo. hat szénmedencéjére. 1944. nov.-ben letartóztatták és Németo.-ba hurcolták.

Gombos Ferenc (Fülöpszállás, 1877. ápr.—Bp., 1919. dec. 29.): vasmunkás; kommunista. Az I. vh. előtt a WM művekben bizalmi férfi volt. A háború alatt a munkásság antimilitarista harcának egyik vezetője. A KMP alapító tagja. A TK idején a bp.-i forr.-i törvényszék tanácsvezető bírájává nevezték ki. Részt vett a dunántúli ellenforr. leverésében. Székesfehérvárott állomásozó egységével aug. első napjaiban ellenállt a lefegyverzésnek. A bp.-i ellenforr.-i büntetőtörvényszék halálra ítélte.

Gombosi Béla, *Gombossi, Gombossy* (?— ?): a korai szociáldemokrata mozgalomba befurakodott rendőrügynök. 1880— a *Mo.-i Általános Munkáspárt* vezetőségi tagja, a *Budapesti Munkáskör* pénztárosa, majd elnöke. 1890-ben, majd 1897—1905 az MSZDP vezetőségének tagja. 1905—07 a bp.-i VII. ker. pártszervezet bizalmija. Tevékenysége egész időszakában a belügyminisztérium besúgója volt. Szerepe a pártvezetőség és az ún. darabont-kormány együttműködése idején Kristóffy József belügyminiszter közreműködésével lepleződött le. 1907-ben zárták ki az MSZDP-ből.

Gomez, Eugenio (1892—): uruguayi munkás, szocialista, majd kommunista. 1913—17 *Uruguay Szocialista Pártjá*nak tagja. 1918—28 a kikötőmunkások szaksz.-ének vezetője. 1920-ban *Uruguay Kommunista Pártjá*nak alapítója és egyik vezetője. 1933—55 főtitkára. Többször letartóztatták. A XVI. kongr. (1955) „polgári magatartás és szerénytelenség" miatt kizárta a KP-ből.

Gompers, Samuel (1850. jan. 27.—1924. dec. 13.): amerikai dohánygyári munkás, szakszervezeti vezető. 1882— haláláig az AFL elnöke. Az osztály-együttműködés pol.-ját követte; ellenezte a munkásság önálló pol. akcióit, a gazd. harcot nem lényeges részletkövetelésekre kívánta szűkíteni, a mozgalmat a szakmunkások szervezésére korlátozta. Az I. vh. idején a háborús pol. híve. 1919-ben részt vett a *Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség* létrehozásában. Erőteljesen komm.- és szovjetellenes.

Gomulka, Władisław, álnéven *Wiesław* (1905. febr. 6.—): lengyel lakatos, kommunista. 1926— az LKP tagja. 1931—35 a Szakszervezeti Baloldal országos szervező bizottságának titkára, a vegyipari szaksz. titkára. 1936— rövid ideig a KP sziléziai területi titkára; letartóztatták és 7 évre ítélték. 1942. júl.-ban illeg. Varsóba ment; az LMP varsói bizottságának tagja. 1942. szept.—1943. nov. a KB és a titkárság tagja. 1943. nov.—1948. szept. az LMP főtitkára. Az LMP „Miért harcolunk" c. deklarációjának (1943. nov.) szerzője. 1945. jan.— az ideiglenes kormány első elnökhelyettese és a visszanyert területek minisztere. Nacionalista elhajlás vádjával 1949. jan.-tól leváltották; 1951. aug.—1954 letartóztatásban volt. 1954-ben szabadon bocsátották, majd rehabilitálták. Az LEMP KB 1956. okt.-i VIII. plénumától a KB és a Pol. Iroda tagja, az LEMP első titkára. Megromlott egészségi állapota, s az elkövetett hibák miatt 1970. dec. 20-án felmentették funkcióiból, azóta nyugdíjas. — *M.:* A szocializmus építésének problémái. Válogatott beszédek. 1964—1969. 1970. 332 old.

Gonçalves, Bento Antonio (1902. márc. 2.—1942. szept. 2.): portugál vasesztergályos, kommunista. Lisszaboni szaksz. vezető volt, 1929— haláláig a *Portugál Kommunista Párt* főtitkára. 1931—32 börtönben. 1935-ben a KP delegációját vezette a KI VII. kongr.-án. Hazatérte után a KP titkárságának többi tagjával együtt letartóztatták. A tarrafali koncentrációs táborból is segítette még a KP újjászervezését, majd a hosszú fogság és a bántalmazások következtében meghalt.

Gondolat: a KMP legális irodalmi, elméleti folyóirata 1936—37. A folyóirat 1935. jan.-ban indult, de a párt orgánumának a II. évfolyam 1. számától tekinthető, amikor szerkesztését *Vértes* Gy. vette át. A ~ a párt *népfront*pol.-ja jegyében az irodalmi baloldal széles táborát tömörítette. Munkatársa volt többek között *Antal* J., *Bálint* Gy., *Darvas* J., Déry Tibor, Gelléri Andor Endre, *Haraszti* S., Illyés Gyula, *József* A., *Mód* A., *Molnár* E., *Radnóti* M., *Révai* J., Zelk Zoltán, *Veres* P. Ismertette a spanyol nép szabadságharcát, a francia és a spanyol *népfrontkormány* tevékenységét, fellépett a *népfront*-gondolat hazai bal- és jobboldali ellenfelei ellen, támogatta a *Márciusi Front*ot. Úttörő vállalkozásai közé tartozott Bálint Gy., Darvas J., Forgács Antal és *Jáhn* F. munkásszociográfiájának közlése. Utolsó számát a készülő sajtótörvény elleni tiltakozásnak szentelte. A ~ 1937. nov.-ben Vértes Gy. letartóztatásával szűnt meg. — *Irod.: Gondos Ernő:* A „Gondolat"-ról. — Párttörténeti Közlemények. 1964. 1. sz.

Gonzales Diaz, Galo (1894. febr. 22.—1958. márc. 8.): chilei rézbányász, kommunista. 1925— *Chile Kommunista Pártjá*nak tagja, 1930— a PB tagja, 1930—32 a szállítómunkás-szaksz. vezetője. 1949—58 a KP főtitkára.

Gonzales Peña, Ramón (1890—1952. aug. 5.): spanyol bányász, szocialista. Mint szaksz. vezető az *asztúriai felkelés* vezető alakja, Asztúria forr. bizottságának tagja. A felkelés leverése után halálra ítélték, nagy nemzetközi tiltakozás után ezt börtönbüntetésre változtatták. A népfront választási győzelme (1936. febr.) kiszabadította. 1937-ben az UGT elnöke, később az SSZMP-nek is elnöke. 1938 az UGT képviselőjeként J. *Negrin Lopez* kormányában igazságügyminiszter. 1939-ben Mexikóba emigrált; 1946-ban az SSZMP jobboldali vezetői kizárták a pártból.

Gorkić, Milan, eredetileg Josip *Čižinski* (1904. febr. 9.—1937): jugoszláv (szerb) kommunista. 1918-ban diákként kapcsolódott be a szd. ifjúsági mozgalomba. 1919— a JuKP tagja. 1922— a KII, majd a KI apparátusában dolgozott. 1932—36 a JuKP KB titkára. Frakciós, likvidátori tevékenység miatt kizárták; rendőrügynöki tevékenység vádjával 1937-ben kivégezték.

Gorkij, Makszim; Alekszej Makszimovics *Peskov* (1868. márc. 16. [28.]—1936. jún. 18.): szovjet-orosz író, kommunista. Kazanyban tagja lett (1884) egy narodnyik önképzőkörnek, itt ismerkedett meg a marxizmussal. 1889—91 forr. tevékenységéért börtönt viselt. A legkülönbözőbb munkát vállalva bejárta Oroszo.-ot, élményeit feldolgozta írásaiban. Az 1900-as évek elején már híres íróként csatlakozott az OSZDMP-hez. A lenini *Iszkra* irányzatával rokonszenvezett. 1901-ben forr. kiáltványt írt a cárizmus ellen. 1901. ápr.-ban Ének a viharmadárról c. művében jelezte a forr. közeledtét. 1902-ben az Orosz Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjává választotta, de II. Miklós cár érvénytelenítette a döntést. Könyvkiadót szervezett, megjelentette K. *Marx*, F. *Engels*, P. *Lafargue* és A. *Bebel* több művét. Az 1905. jan. 9-i *véres vasárnap*ra válaszképpen forr. kiáltványt tett közzé. Letartóztatása (1905. jan.) tiltakozást váltott ki világszerte. Novaja zsizny (Új élet) c. lapja (1905. okt.) az első leg. bolsevik újság volt, szerkesztését rövidesen V. I. *Lenin* vette át. 1906—13 az USA-ban (itt fejezte be az „Anyá"-t — 1906), majd Olaszo.-ban (1907— Capri-szigeten) élt. Részt vett az OSZDMP V. londoni (1907. máj.) kongr.-án. Az 1905—07-i forr. után Lenin élesen bírálta pesszimizmusa miatt. 1912—14 részt vett a *Zvezda* és a *Pravda* szerkesztésében. 1913-ban tért vissza Oroszo.-ba. Az I. vh. alatt internacionalista, 1915-ben háborúellenes lapot indított Letopisz (Évkönyv) címmel. A NOSZF első szakaszában nem ismerte fel az események jelentőségét, de 1918-ban már határozottan állást foglalt az ellenforr.-mal és az intervencióval szemben, részt vett az első munkás-paraszt egyetem megszervezésében. 1921-ben súlyosbodó tüdőbaja miatt Németo.-ba, Csehszlovákiába, majd 1924-ben Olaszo.-ba (Sorrentóba) ment. Itt írta meg életrajzi trilógiáját, visszaemlékezéseit Leninről, 1931-ben tért vissza végleg a SZU-ba. A Szovjet Írószövetség első elnöke volt. — *M.: Lenin*, [*Vladimir Iljics*]—*Gorkij*, [*Maxim*]: Levelek, visszaemlékezések. 1959. 423 old. — Művei. 1—20. köt. 1960—1965. *Irod.: Gruzgyev, Ilja:* Gorkij élete. 1950. 122 old. — Gorkij Magyarországon. (Összeáll. Radó György.) 1951. 152 old. — *Pozner, Vladimir:* Emlékezések Gorkijra. 1959. 129 old. — *Radó György:* Gorkij élete. 1967. 236 old.

Gorter, Hermann (1864. nov. 26.—1927. szept. 15.): holland költő, baloldali szocialista. 1897— a HSZDMP tagja, a De *Tribune* egyik szerk.-je. 1909-ben a *Holland Szociáldemokrata Párt* egyik alapítója. Az 1910-es években marxista szellemű irodalmi tanulmányokat közölt a De Nieuwe Tijd (Az új idő) c. folyóiratban. A *zimmerwaldi mozgalom* baloldalához csatlakozott. A KI I. kongr.-án *Hollandia Kommunista Pártjá*t képviselte. 1921-ben H. *Roland Holst*tal ultrabaloldali csoportot szervezett; szakított a KP-vel. A szoc. tartalmú, szimbolista líra képviselője.

Gosztola István (Ősi, 1896. aug. 29.—SZU, 1943. aug.): földmunkás; kommunista. Az I. vh.-ban orosz hadifogságba került. A NOSZF győzelme után az OK(b)P tagja lett. A VH katonájaként részt vett a polgárháborúban. 1921-ben hazatért, bekapcsolódott a KMP munkájába, a földmunkások között végzett szervező és propagandatevékenységet. 1927-ben letartóztatták és 4 évi börtönre ítélték. Kiszabadulása után a SZU-ba emigrált, s ott egy tüdőszanatórium igazgatójaként dolgozott. 1939-ben koholt vádak alapján letartóztatták. A törvénysértések áldozata lett.

Gosztonyi Lajos (Bp., 1909—ukrajnai front, 1943): újságíró; szociáldemokrata. Előbb polg. ellenzéki lapoknál (Újság, Esti Kurír, Hétfő Reggel) dolgozott, 1939-ben a *Népszavá*hoz került s a lap belpol. rovatának főmunkatársa lett. Jelentős szerepe volt az antifasiszta, háborúellenes mozg. népszerűsítésében. *Munkaszolgálat*osként a frontra hurcolták, s ott életét vesztette.

gothai program: *Németország Szocialista Munkáspártjá*nak programja. Elfogadta 1875. máj. 25-én a gothai egyesülési kongr., s hivatalosan 1891-ig, az *erfurti program* elfogadásáig volt érvényben. A ~ fontos marxi tételeket tartalmazott, a termelőeszközök tőkés magántulajdoná-

ban jelölte meg a munkásosztály elnyomásának alapját; a szoc. társadalom megteremtését tűzte ki célul; jelentős és messzemenő dem. követeléseket tartalmazott. A program hibás, lassalleánus (l. F. *Lassalle*) tételeket is felvett; elmosódott benne az államhatalom osztályjellege, hiányzott a pol. hatalom meghódításának szükségessége. Ezek és más hibák folytán a ~ eszmei visszaesést jelentett a *Szociáldemokrata Munkáspárt* programjához képest. K. *Marx* a Széljegyzetek a német munkáspárt programjához (A gothai program kritikája) c. írásában fejtette ki a ~ról kritikai észrevételeit. — *Irod.: Marx, Karl:* A gothai program kritikája. — Marx, Karl—Engels, Friedrich: Művei. 19. köt. 1969. 9—30. old.

Gottwald, Klement (1896. nov. 23.—1953. márc. 14.): cseh asztalosmunkás, kommunista. 1912-ben kapcsolódott be a szoc. ifjúmunkás-mozg.-ba, 1918— a formálódó szd. baloldalhoz tartozott. Megalakulása óta tagja a CSKP-nak. 1921—26 több szlovákiai és morvao.-i komm. lap szerk.-je. 1925— a KB és a PB tagja, 1929-ben a párt központi titkára. Ettől kezdve haláláig a csehszlovák komm. mozg. élén állt. (1945— a CSKP elnöke.) 1928—43 a KI VB tagja, 1935— a VB Elnökségének tagja és a KI egyik titkára. Részt vett a KI VII. kongr.-án (1935) elfogadott *népfrontpol.* kidolgozásában. A német fasizmus agressziójának veszélyével szemben következetesen küzdött a csehszlovák—szovjet szövetségért. 1939—45 a CSKP moszkvai vezetésének élén irányította a hazai és a külföldi ellenállási mozgalmat. 1945. ápr.-ban előterjesztette a népi dem. állam alapját képező *košicei kormányprogram*ot. Az első kormány elnökhelyettese, a Nemzeti Front elnöke. Az 1946. máj.-i választások után a kormány elnöke. Kiemelkedő szerepe volt a reakció 1948. febr.-i ellenforr. puccsának meghiúsításában (l. *februári fordulat Csehszlovákiában*), a szoc. építés programjának (IX. kongr., 1949) kidolgozásában. 1948. jún. 14.— haláláig a közt. elnöke. Állami és párttevékenységében az 50-es évek elejétől hibák is mutatkoztak, elnöki funkciója ellátása mellett háttérbe szorult a pártmunka, és a *személyi kultusz* hatása alá került. — *M.:* Művei. 1—14. köt. Bratislava 1954—1958. — Válogatott művei. 1925—1949. Bratislava 1973. 728 old. *Irod.:* Nečasek, Frantisek: Klement Gottwald. Rövid életrajz. Bratislava. 1955. 170 old.

Gőgös Ignác (Tamási, 1893. máj. 22.—Tamási, 1929. júl. 30.): asztalosmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1913-ban lépett be a Famunkás Szövetségbe. Az I. vh.-ban orosz hadifogságba került, a NOSZF győzelme után a VH katonájaként harcolt az intervenciósok és fehérgárdisták ellen. 1921-ben hazatért és részt vett a KMP újjászervezéséért folyó munkában. A Famunkás Szövetségben működő baloldali ellenzék vezetője, 1925— az MSZMP Titkárságának tagja. Részt vett a KMP I. kongr.-án s ott ismét a KB tagjává választották. 1925. szept.-ben letartóztatták, 3 és fél évi fegyházra ítélték. A börtönben szerzett betegségébe belehalt.

Göndör Ferenc (Bihardiószeg, 1885. dec. 7.— New York, 1955): újságíró; jobboldali szociáldemokrata. 1912— Bp.-en a *Népszava* s más lapok állandó munkatársaként dolgozott. 1918-ban Az Ember c. hetilapot adott ki. A TK kikiáltásakor a sajtódirektórium vezetője lett, azonban hamarosan szembekerült a proletárdikt. eszméivel s lapjában élesen támadta a szoc. rendszert. Amikor lapját betiltották, Bécsbe emigrált és ismét megindította Az Ember c. lapot. A 20-as évek végén az USA-ba költözött s ott az *emigráció* komm.-ellenes csoportjaihoz csatlakozott.

Görög Népi Felszabadító Hadsereg, *Ellinikosz Laikosz Apelevtherotikosz Sztratosz, ELASZ:* görög ellenállók fegyveres szervezete, alakult 1941. dec.-ben a *Nemzeti Felszabadító Front* (EAM) fegyveres alakulataként. 1943—44-ben 75 ezres hadsereggé szélesedett, önálló tengeri flottával rendelkezett. Csatákat vívott a nácikat kiszolgáló görög kormány ún. biztonsági csoportjaival. Az általa felszabadított területen (1943 nyaráig az ország 1/3-a) az EAM-mal megszervezte a népi közigazgatást. 1945. febr.-ban a visszatérő emigráns görög kormány és az EAM között létesített megállapodás értelmében feloszlott.

Görögország Kommunista Pártja, *Kommunisztikon Komma tisz Elladosz:* alakult 1918. nov.-ben (1918—24 Görögországi Szocialista Munkáspárt néven működött), 1920. ápr.-i II. kongr.-án csatlakozott a KI-hez és a *Balkáni Kommunista Föderáció*hoz. 1925 betiltották, vezetőit letartóztatták, de 1926— újra leg., a választásokon 10 mandátumot szerzett. 1927-ben kizárta soraiból az opportunista ellenzéket. 1931 a KI segítségével leküzdötte a frakciózást. 1934-re új stratégiát dolgozott ki, kezdeményezte a baloldali csoportokat összefogó *népfront* kialakítását. 1936-ban 16 mandátumot szerzett a választásokon. 1936-ban betiltották, vezetőit bebörtönözték. A II. vh. elején börtönből megszökött vezetői más dem. erőkkel szervezték meg a *Nemzeti Felszabadító Front*ot (EAM) és a *Görög Népi Felszabadító Hadsereg*et (ELASZ). ~ a fegyveres ellenállás vezető ereje s egyben az összes antifasiszta erők

egységének kezdeményezője. Ereje gyorsan nőtt, 1944. okt.-ben taglétszáma elérte a 435 000-t. A felszab. után az ország legerősebb pártja. Az angol beavatkozást követően a polgárháborút elkerülni kívánó ~ vezetői beleegyeztek az ELASZ felosztalásába, a baloldali szövetség kialakítását ~ vezetőinek (N. *Zahariadész*) szektás hibái is (parlament bojkottja stb.) akadályozták. 1946-ban ~ az egyre brutálisabban fellépő reakcióval szemben a fegyveres ellenállás mellett döntött Az 1946-ban kirobbant polgárháborúban ~t betiltották. Az angol—amerikai segítséggel levert harc után új terrorintézkedések sújtották. 1951-ben tagjai tevékenyen részt vettek a baloldal leg. pártjának, az *Egységes Demokratikus Baloldal*nak (EDA) megalapításában, ill. munkájában. 1952-ben kivégezték KB-tagját, N. *Beloiannisz*t. A párt nehézségeihez hozzájárultak vezetőinek szektás hibái. 1956-ban leváltották N. *Zahariadész* főtitkárt. A vezetést 1957. febr.-ig a KB-iroda látta el. Ezt követően a párt elnöke A. *Grozosz* lett. VIII. kongr. (1961. aug.) dolgozta ki új programját: nemzeti függetlenség, demokratizálás, a NATO görögo.-i agresszív terveinek megakadályozása. Az 1967. ápr.-i reakciós katonai államcsíny után ~ felhívott minden haladó erőt, hogy alapítsák meg a diktatúra elleni hazafias arcvonal helyi bizottságát. Súlyos problémákat okozott az, hogy 1958-ban határozat született a hazai pártszervezetek feloszlatására (a komm.-ák az EDA-ban dolgoztak), melyek helyreállítását csak 1965-ben kezdték meg. A mély illeg.-ban, ill. emigrációban dolgozó párt működését bénította a Dimitrion Parcalidész vezette szárny pol.-ja, mely az 1968. évi csehszlovákiai események megítélése kapcsán és a görögo.-i ellenzéki polgári erőkhöz való viszony kérdésében külön álláspontra helyezkedett. A ~ból való kizárásuk után „GKP—Belső Iroda" néven új pártot hoztak létre. ~ támogatta a diktatúraellenes szervezetek illeg. tevékenységét (EDA, Hazafias Diktatúraellenes Front—PAM), biztosította lapjaik (Avgi—Hajnal, Aduloti Athina—Legyőzhetetlen Athén stb.) megjelenését, terjesztését. A katonai diktatúrának sok komm. esett áldozatul. (G. Farakosz és 15 társának pere 1969. máj.-ban). IX. kongr.-a (1973) átfogó elemzést adott az 1961—73-as szakaszról: megállapította, hogy a korábbi elemzés hibásan, forr. erőként értékelte a görög nem-monopolista burzsoáziát, s hogy a program túlbecsülte a forr. békés útjának lehetőségeit. — Az 1974. júl.-i fordulat, a polgári kormányzat helyreállítása új leg. lehetőségeket teremtett. Az 1974. nov.-i választásokon az Egyesült Baloldal néven alakult pártszövetség keretében lépett fel, a blokk 9,3%-ot kapott és 8 képviselőt (5 a KP tagja) küldött a 300 tagú parlamentbe. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásai*n (1957, 1960, 1969). ~ elnöke A. Grozosz, főtitkára 1961—72 K. *Kolijannisz*, 1972— H. *Florakisz*, taglétszáma: nincs adat, központi lapja a Rizoszpasztisz (Radikális), 75 000 példányban, elméleti folyóirata a Neosz Kozmosz (Új Világ).

Görögország munkásmozgalma: A gazdaságilag elmaradott ország első munkásszervezetei 1878-ban jöttek létre. Tevékenységüket a szűk körű agitáció, a decentralizáltság jellemezte. Az 1885-létrejött szoc. csoportok összefogására Sz. Kallergisz megszervezte a Központi Szoc. Uniót (1890; lapja a Szocialista, 2000 példány). A súlyos munkafeltételek ellen (12 órás munkaidő) kibontakozott sztrájkok (1879: szíriai hajómunkások bérsztrájkja, 1896: laurioni bányafoglalás és fegyveres összecsapás) a szaksz. kialakulását is elősegítették (1912-ben számuk 51). Az 1912—13-i Balkán-háborúk és az I. vh. idején a szoc.-k — így az értelmiségi vezetésű Munkásosztály Egyesülete (1908) és a Görög Szoc. Párt (1909) is — a semlegesség mellett, egyes csoportjaik — Thesszaloniki „Federation" — az antimilitarista pol. érdekében léptek fel. Az 1918. nov. 3-án létrejött Görögo.-i Általános Munkásszövetség (Geniki Synomoszpondia Ergaton Elladosz—GÁMSZ), amely az ország 320 szaksz.-ének nagy többségét egyesítette, egy forr. párt megalakítása mellett határozott — a *Görögország Kommunista Pártja* alapját képező szoc. párt mellett nem jött létre reformista párt. A ~ támogatta haladó, dem. irányzatok pol.-ja a reakció brutális lépéseit váltotta ki. (1922—36 hét nagyobb puccs zajlott le.) Az egyre fokozódó sztrájkharcokat (1923. aug.-ban ált. pol. és bérsztrájk, 1925 vasutassztrájk) gátolta a szaksz. mozg. jobbra tolódása — 1926-ban a GÁMSZ 179 : 168 szavazattal csatlakozott a *Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség*hez. A váltakozóan illeg., ill. leg. körülmények között tevékenykedő forr. és dem. szervezetek (KP, forr. szaksz., baloldali szoc.-k, agrárpárt) közeledése 1934-ben megteremtette a reakció elleni *népfront* létrehozásának feltételeit. A népfront kimagasló eseménye volt a thesszaloniki 1936. máj. 8—9-i véres kimenetelű sztrájk. A kormány tömegével tartóztatta le az antifasisztákat. 1940-ben az olasz s 1941-ben a német fasiszta haderők támadásával szemben az ellenállás gerincét a komm.-k alkották. 1941. szept.-ben az EAM *(Nemzeti Felszabadító Front)*, majd dec.-ben az ELASZ *(Nemzeti Felszabadító Hadsereg)* jött létre, amely 1943 nyaráig az ország 1/3-át felszabadította. 1943. febr.-ban a viharos erejű athéni általános sztrájk jelezte a munkás- és dem. mozgalom erejét. A felszabadított területen népi önkormányzatot szerveztek.

A partizánharcban és az ellenállási mozg.-ban több mint félmillió görög antifasiszta esett el. 1944. márc. 12-én megalakult a Nemzeti Felszabadítás PB-je (kormánya). 1944 végén, az ország felszabadulása idején a KP az EAM-mal együtt irányította az egységes szaksz.-et s a jelentős tömegszervezeteket. Hatalmas tömegtüntetés és ált. sztrájk folyt a dem. vívmányok védelmében. Az angol csapatok fegyveres beavatkozása (33 napig folyt ellenük fegyveres harc) után egyezmény született az ELASZ feloszlatásáról. Ezt követően a görög és nemzetközi reakció polgárháborúba taszította az országot. 1946-ban a választott szaksz. vezetők eltávolítása s a királyság visszaállítása után kitört a polgárháború. A KP-t, az EAM-ot, a baloldali tömegszervezeteket betiltották. A partizánhadsereg által ellenőrzött területen ideiglenes dem. kormány alakult. A harc az angol és — a Truman-elv révén — amerikai támogatással kialakított fegyveres túlerővel szemben 1949 végén bukott el. 1951-ben a baloldali erők összefogására megalakult az EDA *(Egységes Demokratikus Baloldal)* s az opportunista szaksz. vezetés kiszorítására törekvő Demokratikus Szakszervezeti Mozgalom. Az EDA jelentős tényezővé vált, az SZSZNSZ-hez tartozó GÁMSZ-nak a 60-as évek közepén kb. 300 ezer tagja volt; fontos szerepet vitt az ország demokratizálásáért folyó harcokban: 1965. júl. ált. sztrájk, 1966-ban 1,5 millió, 1967 első negyedében 700 000 sztrájkoló. Az 1967. ápr.-i reakciós katonai államcsíny után ~ sok vezetőjét és egyszerű harcosát tartóztatták le. ~ az összes dem. erők összefogását, a reakciós rendszer megbuktatását tűzte ki célul. A katonai diktatúra elleni harcra az országon belül és az emigrációban több illeg. szervezet alakult. A nagyvárosok munkásnegyedeiben a KP és az EDA illeg. szervezetei mellett jelentős az 1967 nyarán létrejött Hazafias Diktatúraellenes Front (PAM). A diktatúra ellen a társadalom minden rétege megmozdult („Velosz" hadihajó felkelése, 1973. évi. megmozdulások Athénben, Szalonikiben, Patraszban). 1968. ápr.-ban Rómában valamennyi görög szaksz. képviseletében megalakult az Egységes Görög Szakszervezeti Mozgalom. Az 1974. júl.-i fordulat, a polgári kormány megalakulása új helyzetet teremtett. — *Irod.: Politisz (Dellagrammatikasz) Jánisz:* Az újkori Görögország története. 1966. 341 old. — *Szamarasz, Oresztesz:* Napjaink Görögországa. 1971. 231 old.

Gramsci, Antonio (1891. jan. 22. v. 23.—1937. ápr. 27.): olasz marxista teoretikus, kommunista. Torinóban egyetemi tanulmányai idején került kapcsolatba a szoc. eszmékkel. 1913 belépett az *Olasz Szocialista Párt*ba. A *zimmerwaldi* és a *kienthali konferencia* hatására fokozódott érdeklődése a forr. eszmék iránt, tanulmányozta a munkásosztály harcának szervezeti formáit, az osztályharc problémáit. 1917-ben részt vett a párton belül a kibékíthetetlenek forr. frakciójának megszervezésében, okt.-ben a párt torinói szervezetének titkára, az Il Grido del Popolo (A nép kiáltása) c. szoc. lap főszerk.-je, majd az *Avanti!* helyi kiadásának szerk.-je. Egyik kezdeményezője az 1919—20-as évek sajátos proletárhatalmi szervei, az üzemi tanácsok mozgalmának. 1919. máj. 1-én Torinóban megjelentette a L'*Ordine Nuovo* (Új rend) c. hetilapot, s vezetője a lap köré csoportosult baloldali erőknek (P. *Togliatti*, U. *Terracini* és mások). Határozottan fellépett a KI-hez való csatlakozás mellett, majd részt vett az OKP létrehozásában. Éles harcot folytatott az A. *Bordiga* vezette szektás irányzat ellen. 1922. márc.-ban részt vett a KI IV. kongr.-án, a KI VB tagjává választották. 1923. dec.— 1924. máj. Bécsben vezette az OKP külföldi irodáját. 1924. aug.-ban az OKP főtitkára. Kezdeményezésére indul a L'*Unità*. 1924—26 az OKP parlamenti csoportjának vezetője. 1926-ban a fasiszták, mentelmi jogát megsértve, letartóztatták, 5 évi száműzetésre, majd 1928-ban 20 évi börtönre ítélték. Büntetését a dél-olaszo.-i Turiban töltötte. A börtönben fokozatosan romlott egészségi állapota, a hivatalos körök nyomása ellenére sem nyújtott be kegyelmi kérvényt. Szabadon bocsátása után néhány nappal meghalt. Művei a II. vh. után jelentek meg számos kiadásban és nyelven. Elméleti tevékenysége sokirányú volt. Foglalkoztatták a filozófia kérdései, az olasz történelem különböző problémái (a délvidéki kérdés, a munkás-paraszt szövetség, a KP szervezete, az értelmiség szerepe, az állam problémái stb.). — *M.:* Marxizmus, kultúra, művészet. Válogatott írások. 1965. 377 old. — Filozófiai írások. 1970. 402 old. — Levelek a börtönből. 1974. 412 old. *Irod.: Máté György:* 77047-es. 1958. 69 old. — Antonio Gramsci. 1891—1937. Bibliográfia. [Komját Irén: Antonio Gramsci élete és tevékenysége.] 1971. 77 old.

Grecsko, Andrej Antonovics (1903. okt. 4. [17.]—): szovjet-ukrán hivatásos katona, kommunista párt- és állami vezető. 1919-ben a legendás 1. lovashads. katonájaként vett részt a polgárháborúban. 1928— az SZKP tagja. A II. vh. éveit hadosztály- és hads.-parancsnoki, valamint frontparancsnokh. beosztásokban harcolta végig. 1945—53 a kijevi katonai körzet parancsnoka, 1953—57 a Németo.-ban állomásozó szovjet hads. csoport parancsnoka. 1957—67 az SZU honvédelmi miniszterének első helyettese és emellett 1960—67 a Varsói Szerződés egyesített fegyveres erőinek főparancsnoka. 1967. ápr.— a SZU honvédelmi minisztere. 1952— az SZKP

KB póttagja, 1961— tagja. 1973— az SZKP PB-jének is tagja.

Green, William (1873. márc. 3.—1952. nov. 21.): amerikai szakszervezeti vezető. 1900— részt vett a szaksz. mozgalomban. 1912—24 a bányászszaksz. vezetőségi tagja. 1924— az AFL opportunista, osztályegyüttműködést hirdető elnöke. Vezetése alatt következett be az AFL-ben a szakadás (1937). Fellépett az SZVSZ megalakítása ellen, részt vett az SZSZNSZ létrehozásában.

Greenwood, Arthur (1880. febr. 8.—1954. jún. 9.): angol munkáspárti. 1922— parlamenti képviselő. 1929—31 J. R. *MacDonald* kormányának egészségügyi minisztere. 1931— a *Munkáspárt* egyik vezetője, a hitlerista veszéllyel való szembeszállás híve. 1940—42 W. Churchill háborús koalíciós kormányának tagja, a háború utáni újjáépítés tervezését bízták rá. 1945—47 C. R. *Attlee* kormányának tagja.

Greiner József (Zalaszentgrót, 1901. júl. 12.— SZU, 1945): tisztviselő; kommunista. 1917— az MSZDP, 1918— a KMP tagja. Szülőfalujában szervezte és vezette a KIMSZ munkáját. A TK megdöntése után fehérterroristák letartóztatták, azonban sikerült megszöknie. Bécsben bekapcsolódott a KMP munkájába és röpiratokat szállított Mo.-ra. 1922-ben elfogták és 13 évi fegyházra ítélték. 1924-ben a *fogolycsere-akció* útján Moszkvába került és újságíró lett. A Za industrializaciju (Az iparosításért) c. lap szerk.-je, majd a Nachrichten (Hírek) c. ném. nyelvű lap főszerk.-je. 1934— a Gudok (Sziréna) c. összoroszországi vasutaslap főszerk.-je, később a Vasutas Kiadóvállalat vezetője volt.

Grenier, Fernand (1901. júl. 9.—): francia pékmunkás, kommunista. 1922— az FKP tagja, 1932— a Russie Aujourd'hui (A mai Oroszország) c. folyóirat igazgatója. 1940-ben Chateaubriant várába zárják, ahonnan megszökött. A II. vh. idején részt vett az ellenállásban. 1943. jan.-ban Londonba utazott mint a KP KB küldötte. 1944. ápr.-ban F. *Billoux*-val együtt Londonban belépett a Nemzeti Felszabadítás Francia Bizottságába, 1944-ben légügyi megbízott az ideiglenes kormány mellett. 1945— a KB tagja és nemzetgyűlési képviselő.

Greulich, Hermann (1842. ápr. 9.—1925. nov. 28.): német származású svájci könyvkötő, majd szerkesztő. *Svájc Szociáldemokrata Pártja* alapító tagja, a szaksz. és szövetkezeti mozg. egyik vezetője. 1869—90 a zürichi Die Tagwacht (Az Őrszem) szerk.-je, 1890— zürichi tanácstag, 1902— parlamenti képviselő. Az I. vh. idején szociálsoviniszta. 1919-ben és 1922-ben a parlament elnöke.

Grieco, Ruggiero (1893. aug. 19.—1955. júl. 23.): olasz agronómus, kommunista. 1913-ban az *Olasz Szocialista Párt*, 1921— az OKP KB tagja; 1927— a PB tagja. 1924—26 a párt agrárpol.-ját irányítja, 1926—emigrációban él, 1929—az OKP állandó képviselője a KI-ban. A II. vh. után az OKP agrárbizottságát irányítja. 1946— képviselő, 1948— szenátor.

Griffuelhes, Victor (1874—1923): francia cipészmunkás, szakszervezeti vezető. Blanquista, majd J. *Allemane*-hoz csatlakozik (1893), később az anarcho-szindikalista felfogás híve és befolyásos képviselője. 1902—09 a CGT főtitkára. Ezt követően mérsékelni igyekezett a CGT antimilitarizmusát; 1914 után szociálsoviniszta, de már nincs nagy befolyása. A háború után visszavonult az aktív tevékenységtől.

Grimau Garcia, Julian (1911. febr. 18.—1963. ápr. 20.): spanyol nyomdász, kommunista, 1936— az SKP tagja. Az 1936—39-es *spanyol szabadságharc* idején a közt. hadseregben harcolt. 1954— a KP KB tagja. Illeg. pártszervező munka közben Spanyolo.-ban letartóztatták, halálra ítélték és nagy nemzetközi tiltakozás ellenére kivégezték.

Grimm, Robert (1881. ápr. 16.—1958. márc. 8.): svájci nyomdász, szociáldemokrata. 1909—18 a szociáldemokrata Berner Tagwacht (Berni Őrszem) szerk.-je, *Svájc Szociáldemokrata Pártja* titkára. Részt vett a II. Int. kongr.-ain, egyik tevékeny szervezője a *zimmerwaldi* és a *kienthali konferenciának*, centrista, a *Nemzetközi Szocialista Bizottság* tagja. E tagságától 1917-ben megfosztották, mert a svájci kormánykörök megbízásából, a német imp. érdekeknek megfelelő különbékét javasolt Oroszo.-ban. Az 1918-as nagy ált. sztrájk egyik szervezője, ezért börtönbüntetést kapott. A *Kétésfeles Internacionálé* egyik alapítója, majd az SZMI VB tagja. 1911— rövid megszakításokkal a svájci parlament tagja, 1945—46 elnöke. Számos jelentős könyvet írt Svájc munkásmozgalmáról.

Grisin, Viktor Vasziljevics (1914. szept. 18.—): szovjet-orosz vasúti technikus, kommunista tisztségviselő. 1939— az SZKP tagja, 1942—50 Szerpuhov városi párttitkár, 1952—56 Moszkva városi párttitkár, 1956—67 a *Szovjetunió Szakszervezetei Központi Tanácsának* elnöke, az SZVSZ alelnöke. 1967— Moszkva város pb.-

jének első titkára. 1961—71 az SZKP Elnökségének, ill. Pol. Irodájának póttagja, 1971— tagja.

griviţai sztrájk: a gazdasági világválság éveinek legjelentősebb romániai munkásmegmozdulása (1933. jan.—febr.). Jan. 28-án a bukaresti Grivita vasúti műhely 4000 munkása tiltakozott a bérek leszállítása és az elbocsátások ellen. A követelések elutasítása után a munkások által választott 50 tagú akcióbiz. újabb sztrájkot hirdetett; 7000 vasúti munkás elfoglalta a műhelyeket és példájukra Iaşi, Galaţi, Kolozsvár vasúti munkásai is sztrájkba léptek. A kormánynak az akcióbiz. feloszlatására és a vasúti munkások vezetőinek letartóztatására irányuló lépéseire válaszul febr. 15-én a munkások újra elfoglalták a vasúti műhelyeket. Az RKP vezetésével mintegy 10 000 bukaresti dolgozó rokonszenvtüntetésére került sor. 2000 munkást tartóztattak le, vezetőiket, G. *Gheorghiu-Dej*t, S. *Chivu*t perbe fogták.

Gromiko, Andrej Andrejevics (1909. júl. 18.—): szovjet-orosz közgazdász, kommunista. 1931— az SZKP tagja, 1939— a SZU külügyminisztériumának munkatársa. 1943—46 a SZU washingtoni nagykövete, részt vett a II. vh. idején a legjelentősebb nemzetközi tárgyalásokon. 1946— a Legfelső Tanács tagja. 1946—48 a SZU-t képviselte az ENSZ Biztonsági Tanácsában. 1947—52 külügyminiszterh., 1952—53 londoni nagykövet. 1953. ápr.— a külügyminiszter első helyettese. 1957. febr.— külügyminiszter. 1956— az SZKP KB, 1973— a PB tagja.

Groot, Paul de (1899. júl. 19.—): holland gyémántköszörűs, kommunista. 1917—21 a belga ifjúmunkásmozg.-ban, 1921—26 a belga, német és francia komm. mozg.-ban tevékenykedett. 1926-ban *Hollandia Kommunista Pártjá*nak tagja, sztrájkmozgalmak vezetője. 1930— a KP KB, PB és a titkárság tagja, 1938—40 a komm. Volksdagblad (Néplap) főszerk.-je. A fasiszta megszállás alatt (1940—45) az ellenállási mozg. egyik vezetője, az illeg. De *Waarheid* főszerk.-je. 1945— parlamenti képv., 1946—62 a KP főtitkára, 1962—68 elnöke. Azóta a KB tiszteletbeli és igen befolyásos tagja.

Groszmann Miksa (Bp., 1872—Bp., 1913. júl. 19.): nyomdászmunkás; szociáldemokrata. A 90-es évek elején bejárta Németo.-ot, Belgiumot, Hollandiát és Dániát. Hazatérve részt vett az 1895-ös nagy nyomdászsztrájk szervezésében és a nyomdászszakasz. mozg. irányításában. 1897—1907 tagja az MSZDP vezetőségének. 1898—1907 a ném. nyelvű pártlap, a Volksstimme egyik szerk.-je. Mozg. tevékenységéért többször szenvedett fogházbüntetést. 1907— haláláig az Orsz. Munkásbetegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztár aligazgatói funkcióját töltötte be és széles körű szociálpol. tevékenységet folytatott. Nagy szerepe volt az MSZDP *Garami—Weltner*-féle vezetésének megszilárdításában. A 90-es évek végétől kezdve erélyesen fellépett minden, a vezetéssel szemben álló irányzat (pl. *Mezőfi*-mozg.) ellen. 1905—06 helytelenítette a pártvezetőségnek a Fejérváry-kormányt támogató taktikáját és a párt teljes pol. önállósága mellett szállt síkra. Népszerű agitátor, jó szónok volt; jelentékenyen hozzájárult a szd. eszmék népszerűsítéséhez, a szervezett munkásság pol. aktivitásának növekedéséhez.

Grotewohl, Otto (1894. márc. 11.—1964. szept. 21.): német nyomdász, szociáldemokrata, majd kommunista. 1908— vett részt a szoc. ifj. mozgalomban, 1910-ben a braunschweigi ifjúsági szervezet elnöke. 1912— az SPD tagja. Az I. vh. alatt fellépett a jobboldali pártvezetőség ellen. Rövid ideig az USPD tagja. Az 1918. nov.-i forr. idején a német—holland határ mentén állomásozó alakulatok munkás- és katonatanácsának elnöke. 1920—25 Braunschweig tartomány parlamentjének tagja, a tartományi kormány belügy-, népművelésügyi, majd igazságügyminisztere. 1925—33 parlamenti képv. és az SPD braunschweigi szervezetének elnöke. Hitler hatalomra jutását követően illeg. tevékenykedett. Hamburgban, majd Berlinben élt. Részt vett az antifasiszta ellenállási mozg.-ban. Többször letartóztatták. A II. vh. után az SPD K-Németo.-ban működő központi választmányának elnöke. Nagy szerepe volt az SPD és az NKP egyesülésében, *Németország Szocialista Egységpártja* létrehozásában, s annak W. *Pieck*kel együtt elnöke lett. Tagja lett a párt Központi Titkárságának, 1948. márc.-ban részt vett a mo.-i SZDP kongr.-án, támogatva az egyesülés pol.-ját. 1949. jan.— tagja az NSZEP akkor létesített PB-jének, 1949. okt. 7.— haláláig a Népi Kamara tagja, a Minisztertanács elnöke. Jelentős ideológiai munkásságot fejtett ki; beszédeinek és cikkeinek öt kötete Berlinben 1945—58 jelent meg.

Grozosz, Aposztolosz (1892. jún. 12.—): görög dohánygyári munkás, kommunista. 1920— a KP tagja. 1931-ben a KP képviselőjelöltje Thesszalonikiben. 1936— a dohányipari szakasz. VB-titkára, 1946— főtitkára. A fasiszta diktatúra idején (1936—) többször letartóztatták, koncentrációs táborba került. 1945— a KP KB tagja. 1949. okt.-ben a dem. ideiglenes kormány munkaügyi minisztere. 1956. márc.— a KP PB tagja, 1957. febr.— a KB elnöke. Emigrációból irányítja a KP munkáját.

Grumbach, Solomon (1884. jan. 6.—1952. júl. 13.): francia újságíró, szocialista. 1908— a l'*Humanité* munkatársa. 1928—32 és 1936—40 parlamenti képviselő. 1920—48 az SFIO igazgató bizottsági tagja, 1928—40 az SZMI VB tagja. Részt vett az ellenállásban. 1945— az Alkotmányozó Gyűlés tagja, 1947-ben szenátor, 1947—48 a külügyi bizottság elnöke.

Grün, Karl, álnevén Ernst von der *Haide* (1817. szept. 30.—1887. febr. 18.): német kispolgári publicista, polgári demokratikus szemléletű író. Fő képviselője az ún. *„igazi szocializmus"*-nak, a K. *Marx* és F. *Engels* által elvetett kispolg. utópista szoc. irányzatnak. 1848-ban tevékenyen részt vett a forr.-ban és tagja volt a porosz nemzetgyűlésnek.

Grünberg, Karl (1861. febr. 10.—1940. febr. 2.): ausztriai jogász és közgazdász. Csernovitzban, Bécsben és Strassbourgban tanult. 1886— ügyvédi, majd bírói gyakorlatot folytatott Bécsben. 1894-ben a bécsi egyetemen tanított közgazdaságtant. Az agrártörténet és a szocialista mozgalom kutatója. 1924— a Frankfurt am Main-i Szociológiai Intézet igazgatója, egyben az ott 1910-től megjelenő Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung (A szocializmus és munkásmozgalom történetének okmánytára) c. folyóirat kiadója, mely magyaroktól, pl. *Szabó* E.-től is közölt ismertetéseket. Kiadója a Hauptwerke des Sozialismus und der Sozialpolitik c. (A szocializmus és a szociálpolitika alapművei) sorozatnak. 1927-ben betegség miatt elvesztette munkaképességét.

Grünfeld Sándor (Bátorkeszi, 1868. nov. 11.— Bp., 1936. okt. 22.): nyomdászmunkás; szociáldemokrata. Az 1880-as évek végén kapcsolódott be a szaksz. küzdelmekbe. A 90-es évek elején a nyomdászegyesület választmányi tagja, ném. jegyzője és könyvtárosa. Részt vett az 1890-es és 1893-as részleges, valamint az 1895-ös ált. nyomdászsztrájkban. A nyomdászszervezet megbízásából részt vett a *Szakszervezeti Tanács* létrehozásának előkészítő munkálataiban, majd annak egyik titkára lett. 1905— a Világosság Nyomda alkalmazottja, a *Népszava* mettőrje. Ismételten bizalmi férfi, bel- és külföldi párt- és szaksz. kongr.-ok küldötte. Részt vett az ÁFOSZ megalapításában, tagja volt a *Typographia* szerk. biz.-ának. 1935-ben nyugalomba vonult.

Grütli Szövetség, *Grütli-Verein:* svájci kispolgári reformista szervezet, alakult 1838-ban Genfben. (Nevét a Grütli mezőről kapta, ahol 1307-ben három svájci kanton szövetséget kötött a Habsburgok ellen.) Kezdetben utópista jellegű, jelszava: Műveltséggel a szabadságért! 1851— napilapja: Grütlianaer (A Grütlista). 1901-ben szervezeti önállósága megtartásával csatlakozott *Svájc Szociáldemokrata Pártjá*hoz, annak jobbszárnyát, kispolg. irányzatát erősítette. Az I. vh.-ban szociálsoviniszta, ezért a svájci SZDP 1916-ban elhatárolta magát a ~től. 1925-ben feloszlott.

Guadeloupe-i Kommunista Párt, *Parti Communiste Guadeloupéen:* 1944—58 az FKP helyi szekciójaként tevékenykedett, 1958. márc.— önálló. IV. és V. kongr.-án (1968, 1972.) a végső forr.-i cselekvést sürgetőkkel szemben az autonómia kiharcolását és a földreform következetes végrehajtását követelte. Az 1970-es helyi választások eredményeként a prefektus mellett működő Főtanács 35 tagja közül 9 a ~ tagja. A sziget 32 községe közül a 8 legjelentősebbet komm.-k vezetik, köztük a legnagyobbat Pointe-à-Pietre-t is. Leg.-an működik. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásán* (1960, 1969), taglétszáma kb. 1500, titkára Guy Daninthe, hetilapja a L'Étincelle (A szikra).

Guadeloupe munkásmozgalma: A Kis-Antillák középső szigetein elterülő, 1946-ban Franciao. tengerentúli megyéjének nyilvánított Guadeloupe-on az első pártok és szaksz.-ek a franciao.-iak bizottságaiként szerveződtek a II. vh. után. A munkásosztály a létminimum biztosításáért, a terület autonómiájáért és a földreformtörvény következetes végrehajtásáért harcol. Legnagyobb szaksz.-e a Guadeloupe-i Általános Munkaszövetség (Confédération Général du Travail de la Guadeloupe) 15 000 taggal. Az 1970-es helyi választásokon a szavazatok több mint a felét a baloldali pártok (*Guadeloupe-i Kommunista Párt, Francia Szocialista Párt* helyi szekciója) szerezték meg. A szocialisták 1973. júl. önálló párttá szerveződtek Guadeloupe-i Szocialista Mozgalom (Mouvement Socialiste Guadeloupéen) néven.

Guatemalai Munkapárt, *Partido Guatemalteco del Trabajo:* a guatemalai kommunisták ilyen néven 1952. dec.-ben alakult pártja. Elődei: 1922—24: Szocialista Munkásegyesülés (Unificación Obrera Socialista), 1924—32: Guatemala Kommunista Pártja (Partido Communista de Guatemala), melyet a diktatúra idején szétvertek, 1947—49. szept.: Demokratikus Élcsapat (Vanguardia Democrática), 1949—52 újra Guatemala Kommunista Pártja néven. 1952—54 leg., azóta szigorú illeg.-ban működik. Jelentős szerepet töltött be az 1945—54 dem. kormányzás ill. a dem. forr. idején. Vezette a haladó szaksz. mozgalmat; 4 képviselője volt a parlamentben

(58 közül). Az 1954. jún.-i amerikai intervenció után gyakorolt terror súlyos veszteségeket okozott a ~nak. 1960. évi III. kongr.-a népi antiimp. és agrárforr. végrehajtását tűzte ki célul, a forr. útjaként a népi háborút vázolta fel, a forr. erőszak szükségességét hangoztatta. 1962— megindult a fegyveres harc, melyben az egység megbomlása után (1967) a komm.-k önálló fegyveres alakulatokkal vesznek részt (Forradalmi Fegyveres Erők — Fuerzas Armadas Revolucionarias). A nehézségek és a terrorista akciók feltétlen híveitől való elhatárolódás a pártot taktikai felfogása felülvizsgálatára késztették: IV. kongr.-án (1969. dec.) fenntartva a népi forr. és a népi háború elsődlegességét, rámutatott a gazdasági, szociális és ideológiai harci formák alkalmazásának szükségességére is. 1972. nov. főtitkárát, B. *Alvarado Monzón*t és a KB további öt tagját meggyilkolták. (M. A. Hernandez, M. S. Jonama, C. R. Valle y Valle, H. B. Klee, C. A. Jérez). Taglétszám kb. 1300, főtitkára Huberto Alvarado író és költő, akit 1974. dec. meggyilkoltak. Illeg. lapja a La Verdad (Igazság).

Guatemala munkásmozgalma: az 1920-as évek elején az USA félgyarmati uralma ellen irányuló nemzeti felszabadító mozgalommal együtt erősödött, ekkor alakult az első jelentős szaksz. szövetség. 1922-ben létrejött a Szocialista Munkásegyesülés (1924— KP), a 20-as években több nagyobb sztrájk és parasztmegmozdulás zajlott le. Az 1931—44-es véres diktatúra viszonyai közt a KP 1932-ben működését megszüntette, ~ viszszaesett. Az 1944. okt.-i, komm.-k részvételével kitört népfelkelés megdöntötte a diktatúrát; 1945—54 antiimp. forr. bontakozott ki (agrárreform, USA befolyásának korlátozása, szervezkedési jog stb.). Nagy lendületet vett a szaksz. mozgalom, az 1951-ben alakult Guatemalai Dolgozók Általános Szövetsége (Confederación Genaral de Trabajadores de Guatemala), 200 000 dolgozót tömörített és az SZVSZ-hez tartozott. Az 1949-ben újjáalakult KP (1952— *Guatemalai Munkapárt*) a pol. élet befolyásos tényezője lett. Az USA által bátorított ellenforr.-i fordulat (1954) megdöntötte Jacobo Arbenz elnök haladó rendszerét, a haladó szervezeteket betiltották, vezetőiket üldözik. 1960— gerillák harcolnak a reakciós diktatúra ellen. 1962-ben megalakult a Felkelő Fegyveres Erők (Fuerzas Armadas Rebeldes), amelyben különböző, gyakran egymással egyet nem értő irányzatok vesznek részt, köztük a „November 13-i Mozgalom", a KP fegyveres csoportjai. A fegyveres ellenállás fokozatosan helyi jellegűvé szűkült, tömegbázisa megcsappant. A kormány által támogatott ellenforr. terrorizmus egyidejűleg fokozódott; néhány év alatt 50 000 ember nyomtalanul „eltűnt". — A leg. szaksz. mozg. csúcsszerve az 1968-ban alakult Országos Szakszervezeti Front (Frente Nacional Sindical), mely a szervezetek 97%-át tömöríti, s célja, hogy a szervezett dolgozók akcióegységét teremtse meg.

Guesde, Jules, eredetileg Mathieu *Basile* (1845. nov. 11.—1922. júl. 28.): francia újságíró, szocialista. Részt vett a *Párizsi Kommün*ben, ezért emigrációba kényszerült (Svájc, Olaszo.), ahol a bakunyinistákhoz csatlakozott. 1876-ban visszatért Franciao.-ba, bekapcsolódott a munkásmozg.-ba. K. *Marx* és F. *Engels* hatására a marxizmus híve és terjesztője lett. P. *Lafargue*-gal együtt az első marxista csoportok szervezője. 1877-ben kiadta az Égalité (Egyenlőség) c. lapot, 1879-ben P. Lafargue-gal együtt megalapította az osztályharcos alapon álló POF-ot, 1893-ban képviselő. Harcolt a francia munkásmozg.-ban fellépő különböző kispolg. áramlatok (proudhonizmus, *anarchizmus, blanquizmus*) és a *poszszibilisták*, majd A. *Millerand* osztályáruló pol.-ja ellen. A II. Int. egyik, a marxista elvek mellett kitartó vezetője. 1901-ben egyik kezdeményezője Franciaország Szocialista Pártja megalakításának, majd a Francia Szocialista Párttal és más szocialista csoportokkal való egyesülésnek, az SFIO létrehozásának (1905). 1890—1914 fokozatosan kiütközik ~ dogmatizmusa és szektássága. A Boulanger-válság és a Dreyfus-per idején közömbös a közt. intézményeket veszélyeztető reakciós, monarchista-militarista irányzatokkal szemben; a háború elleni harcot szembeállítja a kap. megdöntéséért vívott harccal. Az I. vh. idején szociálsoviniszta nézeteket hirdetett. 1914. aug.—1915. okt. tárcanélküli miniszter a háborús kormányban. 1920-ban az FKP megalakulása után az SFIO tagja maradt.

Guevara, Ernesto, mozgalmi nevén: *Che* (1928. jún. 14.—1967. okt. 8.): argentin származású orvos, kommunista. Részt vett Latin-Amerika több országának forr. megmozdulásaiban, Mexikóban ismerkedett meg F. *Castro Ruzzal*. Az 1956. dec. 2-i orientei (Kuba) partraszállás után életben maradt 12 harcos egyike. Közreműködött a kubai partizánok kiképzésében, könyvet írt a partizánharc taktikájáról, megkapta a felkelő hads.-ben legnagyobb őrnagyi rangot. Az 1959. jan. 1-én Havannába bevonuló csapatok parancsnoka. A kubai forr. győzelme után a Nemzeti Bank elnöke, majd iparügyi miniszter. *Kuba Kommunista Pártja* PB-jének tagja. 1965-ben levélben közölte a KP vezetőségével, hogy miután Kubában teljesítette hivatását, másutt folytatja forr. tevékenységét, az imp. elleni harcot. Bolíviában a KP-tól függetlenül és a bolíviai tömegektől elszigetelt partizánosztagok élén

harcolt. Sebesülten fogságba esett, meggyilkolták. A latin-amerikai forr. mozgalom lelkesítő példaképe. Példája nyomán a gerillaháború taktikájának a munkásmozg.-ban mindig is vitatott kérdései újra előtérbe kerültek a nemzetközi szoc. és komm. irodalomban. — *Irod.: Vámos Imre:* „Che" Guevara legendája. 1968. 128 old. — *Karczag Gábor:* Ernesto Che Guevara. 1969. 253 old. — *Lavreckij, Ioszif:* Che Guevara. 1974. 289 old.

Guillaume, James (1844. febr. 16.—1916. nov. 20.): svájci tanító, anarchista. Az I. Int. tagja, a francia nyelvű svájci szekció egyik alapítója, utóbb M. A. *Bakunyin* híve, a *Szocialista Demokrácia Egyesülése* egyik szervezője. A Progrès (Haladás) és a Solidarite c. szoc.-bakunyinista lapok szerk.-je. Az 1870-es években az anarchisták egyik szervezője. Bakunyinnal együtt kizárták az I. Int.-ból. A századfordulón részt vett a franciao.-i CGT munkájában. Az I. vh.-ban szociálsoviniszta.

Guinea munkásmozgalma: Az 1958-tól független afrikai közt.-ban (addig francia gyarmat) az első szaksz.-ek 1946-ban alakultak a franciao.-i CGT, FO és keresztény szaksz.-ek helyi szervezeteként; ezek 1953-tól fokozatosan önálló szaksz.-ekké alakultak. A sztrájkok is 1946— bontakoztak ki, közülük az egyik legnagyobb az 1953. szept.-i 73 napos sztrájk volt a munkafeltételek javításáért. Az egymással összefonódó nemzeti függetlenségi és sztrájkharcot az 1947. máj.-ban alakult Guineai Demokrata Párt — GDP (Parti Démocratique de Guinée) vezette. Irányításával folyt a harc az afrikai lakossággal szembeni hátrányos megkülönböztetések megszüntetéséért, a dolgozó lakosság anyagi és szoc. helyzetének javításáért. Az 1958. szept.-i népszavazás eredményeként függetlenné vált államban a döntő többségben földművelőkből álló GDP a marxista elveket tette magáévá és a *nem kapitalista ut*at választotta, következetes zászlóvivője az afrikai egység gondolatának, a *neokolonializmus* elleni harcnak. Legnagyobb szaksz. szövetsége Guinea Dolgozóinak Országos Szövetsége (Confédération Nationale des Travailleurs de Guinée), szorosan együttműködik a GDP-vel, alapítva 1958, taglétszám 500 000, főtitkára Mamady Kaba, az *Összafrikai Szakszervezeti Szövetség* egyik kezdeményezője és tagszervezete.

Gupta, Bhupes (1914. okt.—): indiai újságíró, kommunista. 1933—36-ban ítélet nélkül letartóztatásban a nemzeti felszab. mozg.-ban való részvételéért. A 30-as évek végétől *India Kommunista Pártjá*nak tagja. 1947— a KB tagja, jelenleg az Országos Tanács tagja, a KB egyik titkára, a *New Age* (Új Kor) főszerk.-je, a KP parlamenti csoportjának vezetője.

Guszev, Szergej Ivanovics eredetileg: Jakov Davidovics *Drabkin* (1874. jan. 1. [13]—1933. jún. 10.): szovjet-orosz kommunista, párt- és állami vezető. 1896— a párt tagja, ekkor csatlakozott a *Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására* nevű szervezethez. 1902—03-ban Rosztovban a sztrájkok és tüntetések egyik szervezője. 1903— a bolsevik irányzathoz tartozott. 1904. dec.—1905. máj. a petrográdi, majd az odesszai városi pb. titkára. Ezt követően bel- és külföldön számos funkciót töltött be, többször letartóztatták. Az 1917. okt.-i felkeléskor a Forradalmi Katonai Bizottság titkára, majd a polgárháború arcvonalain harcolt. 1921— a VH pol. osztályának vezetője. 1920—22 az SZKP KB póttagja, 1922—33 az SZKP KB tagja. 1928— a KI VB póttagja. 1929—33 a KI VB Elnökségének tagja.

Guth Antal (Szamoskóród, 1886. márc. 29.— ?): orvos; kommunista. A TK idején előbb munkaügyi és népjóléti, majd népjóléti és közegészségügyi népbiztos. A *Tanácsok Országos Gyűlésén* a SZKIB tagjává választották. A TK megdöntése után emigrált, 1921-ben Bécsben a KMP megbízta K. *Marx* A tőke c. művének magy.-ra fordításával. A 20-as évek közepén Franciao.-ba távozott. További tevékenysége ismeretlen.

Guyanai Népi Haladó Párt: *Népi Haladó Párt*

Guyot, Raymond (1903. nov. 17.—): francia könyvelő, kommunista. 1921— az FKP tagja, 1928— a KB tagja. 1927—45 a komm. ifj. szövetség KB tagja, majd titkára. 1935—43 a KII VB elnökségének tagja, ill. főtitkára. 1937—40 képviselő. Részt vett az ellenállási mozgalom irányításában. 1945— képviselő, 1959— szenátor. 1945—72 a KP Pol. Irodájának tagja.

Gyagyovszky Emil (Bp., 1881. jan. 7.—Bp., 1961. máj. 16.): vasmunkás, tisztviselő, költő; szociáldemokrata. 1903-ban lépett be az MSZDP-be, 1904— a *Népszava* belső munkatársa. 1907-ben jelent meg első verseskötete, amelyben öntudatosan szoc. pártköltőnek vallotta magát. 1912— a Bp.-i ker. Munkásbiztosító Pénztár tisztviselője. A TK idején irodalmi tevékenységet folytatott. A proletárdiktatúra megdöntése után pénztári állásából elbocsátották, s a MIMOSZ-t, amelynek elnöke volt, feloszlatták. Az ellenforr. rendszer idején is tevékenyen részt vett a munkás művelődési mozg.-ban és a szd. sajtó munkatársa volt. A felszab. után nyugalomba vonult. — *M.:* Dércsípte bimbók. 1960. 168 old.

gyárfoglaló mozgalom: 1. az olasz munkások osztályharcának sajátos formája az I. vh.-t követő forradalmi fellendülés idején. 1920 elején kibontakozott az üzemi tanácsok mozgalma. 1920. aug.—szept. a kohászatban, a fémfeldolgozó- és gépiparban foglalkoztatott munkások tömeges elbocsátására válaszul bontakozott ki. A munkások Torinóban, Milánóban és É-Olaszo. más városaiban két-három hét alatt megszállták a gyárakat, és üzemi tanácsaik (ún. belső bizottságaik) révén önállóan irányították a termelést. A ~ban több mint 600 ezer munkás vett részt. Forr. párt híján a harc erősen ösztönös jellegű volt. A munkások a szoc. forr. kezdetét látták a mozgalomban, míg az *Olasz Szocialista Párt*, de főleg a szaksz.-ek reformista vezetői határozatot hoztak, hogy megőrzik a harc „tiszta gazdasági jellegét". A szaksz. vezetők szept. 19-én megállapodtak a tőkésekkel béremelésekben, a munkásellenőrzés bevezetésében s a ~ megszüntetésében. Miután a munkások elhagyták a gyárakat, a kormány és a tőkések a vívmányokat érvénytelenítették, s a ~ így vereséggel végződött. — 2. A II. vh. után az olasz, a francia, a brit stb. munkásság által gyakran alkalmazott sztrájkforma, leginkább a bércsökkentés, az elbocsátások, ill. a termelés csökkentése ellen, vagy úgy, hogy a munkásság megszállja a gyárat, de nem termel, vagy úgy, hogy a vállalati igazgatás akarata ellenére folytatja a termelőmunkát. Tiszta pol. célok érdekében ritkán alkalmazzák.

Gyárközi Bizottság: az 1917 nyarán alakult *Ipari és Közlekedési Tisztviselők Orsz. Szövetségé*nek (IKTOSZ) szakmai szervező biz.-a, amely tevékenységének kezdetén a művezetők, műszaki tisztviselők és mérnökök bérmozgalmait és szervezkedését irányította. 1917. dec.-ben és 1918. jan.-ban egyik centruma lett az MSZDP balszárnyának, és jelentős szerepet vitt az 1918. jan.-i ált. sztrájkban. Az IKTOSZ 1918. jan.-i feloszlatásával a ~ működése is megszűnt.

Gyarmathy Anikó (Borosjenő, 1908. ápr. 17.—): színművész; kommunista. 1931-ben bekapcsolódott a munkásság kult. mozg.-ába. Rendszeresen szerepelt az MSZDP és a szaksz.-ek leg. és illeg. műsoros estjein és előadásain. 1939-ben *Jákó* P.-lal önálló, baloldali szellemű műsoros estet adott a Zeneakadémián „Őrzők, vigyázzatok a strázsán!" címmel. Antifasiszta tevékenységét egészen a ném. megszállásig folytatta. A felszab. után az V. ker. MKP-szervezet tagjaként dolgozott. Jelenleg a bp.-i Nemzeti Színház tagja.

gyarmati kérdés: a gyarmati népek és területek helyzetének, társadalmi fejlődésének, felszabadulásának, a gyarmati rendszer megszüntetésének világméretű problematikája. A gyarmati rendszer kialakulása a kap. és az imp. kibontakozásának kísérő jelensége volt. A munkásmozg. marxista elmélete a gyarmatosítás és az ellene vívott harcok tanulmányozását is kifejlesztette. K. *Marx* több cikkben foglalkozott elsősorban az indiai angol gyarmatosítással és az ellene vívott nemzeti küzdelmekkel; F. *Engels* Afganisztánról és Algériáról írt részletesebb elemzést. Később figyelmük a kínai események felé fordult. A kínai és az indiai kérdés mellett tartósan foglalkoztak az ír nemzeti függetlenségi mozg. problematikájával. Műveikben feltárták a gyarmatosítás és a nemzeti elnyomás okait és főként ázsiai következményeit, az elnyomorodást, a helyi kézműipar pusztulását, a kizsákmányolás fokozódását, a nemzeti törekvések elnyomását stb. Kutatták a gyarmatok népeinek függetlenségi törekvéseit és eredeti társadalmi berendezkedésüket (ázsiai termelési mód), valamint a gyarmatosításnak az európai kap.-ra és munkásosztályra tett hatását, így a gyarmatosítás következtében főleg Angliában kialakuló *munkásarisztokrácia* szerepét is. — A világnak az imp. kialakulásával párhuzamosan folyó teljes felosztását V. I. *Lenin* elemezte „Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb fóka" c. művében. Az imp. további alakulására és a vele szemben követendő taktikára vonatkozó fő következtetéseket különösen további írásaiban kapcsolja össze a gyarmati népek helyzetének és harcainak vizsgálatával. A KI I. kongr.-a (1919) harcba szállt K. *Kautsky*nak a II. Int. berni konferenciáján elhangzott téziseivel, amelyek szerint az imp. szerepe a gyarmatokon haladó, mivel nagymértékben kifejleszti ott a termelőerőket. A KI II. kongr.-án (1920) különbizottság előterjesztése alapján — Lenin vezetésével — vizsgálták a nemzeti és gyarmati kérdést. Vizsgálták a gyarmati o.-ok osztályviszonyait, a parasztság kiemelkedő szerepét e területeken, külön foglalkoztak a burzsoázia lehetséges kettős szerepével, s annak lehetőségével, hogy egy elmaradt gyarmati o. a kap. fejlődést megkerülve juthat el a szoc.-hoz (ez később az ázsiai szovjet közt.-ok és Mongólia esetében igazolódott). Lenin a nemzeti felszabadító mozg.-ak kapcsán kimutatta azok antifeudális és antiimp. jellegét, önálló nemzeti államok alakítására való törekvésüket. Foglalkozott antiimp. jellegük antikapitalistává válásának lehetőségeivel, a munkásosztály és a munkásmozg. aktív közreműködésének szükségességével is. Az első felbomlott gyarmatbirodalom éppen a cári Oroszo. volt; így a gyarmati népek felszabadulása és fejlődése az OK(b)P-nak közvetlenül is ügye volt. Az OK(b)P X. kongr.-án (1921) foglalkozott a volt orosz gyarmatok helyzetével és fejlődésével.

A KI III. kongr.-a (1921) megállapította, hogy a nemzeti felszabadulás jegyében folyó mozg.-ak az imp. és egyben a kap. rendszer ellen fognak fordulni, ill. ebbe az irányba kell fejleszteni őket. Abból a tényből, hogy az első ténylegesen és véglegesen felbomlott gyarmatrendszer éppen a cári birodalom volt, egy időben a marxista munkásmozg. általánosított következtetést vont le: eszerint a gyarmatok felszab.-ának időszaka egybeesik az európai *proletárdiktatúrák* kikiáltásával; tehát előbb a gyarmattartó o. munkásosztályának kell hatalomra jutnia saját államában, hogy gyarmatai is felszabadulhassanak. 1925-ben — a kap. stabilizálódása idején — már jelentkezik olyan felfogás, amely szerint Kelet forradalmasodása megelőzheti a nyugati forr.-akat (SZK(b)P XIV. kongr.-a); egyben azonban túlértékelték és nagyon is közelinek tartották az „imperialisták kiűzése" lehetőségét a gyarmatokról. A KI VI. kongr.-a (1928) a gyarmati szovjetek és a proletárdikt. megszervezését tűzte a gyarmati küzdelmek programjára, és élesen elítélte a gyarmati burzsoá-nemzeti mozg.-akat, ill. a velük való szövetség pol.-ját. Ezt a felfogást gyökeresen megváltoztatta a KI VII. kongr.-a (1935), és G. *Dimitrov* referátuma és Ercoli (P. *Togliatti*) korreferátuma alapján a gyarmati népek széles, antiimp. egységfrontjának megszervezésére hívott fel. A felhívás nyomán szinte az egész gyarmatvilágban létrejött az osztályszövetség — több helyen győzelmet aratva az antiimp. és többnyire az antifeudalizmus alapján — a munkásság, a többi dolgozó osztály, réteg és az antiimp. burzsoázia között. A szövetség tagjai: a *proletariátus*, a dolgozó *parasztság*, az értelmiség, a *burzsoázia* képviselői, ill. szervezeteik, pártjaik között, valamint a munkásmozg. fórumain élénk vita folyt a szövetség tartalmáról és időtartamáról; a kialakítandó programról; az együttműködés feltételeiről és módjairól; a harci módszerekről, valamint az állami függetlenség elérése után sokszor magának az osztályszövetségnek a létjogosultságáról is. A prol.-nak a nemzeti felszabadító mozg.-ban való részvétele ott volt a legsikeresebb, ahol a vezető szerepet a forr. prol., ill. a KP vitte (Vietnam, Korea, Kína). Jelentős szerepük volt a munkásmozg. szervezeteknek, komm. pártoknak pl. India, Indonézia, Szíria stb. felszabadulásában is. Mégis a komm. mozg.-on belül nemegyszer vált kérdésessé a nemzeti burzsoáziával való szövetség értelmezése (India, Indonézia). Hasonló és a fegyveres felkelés időszerűségének kérdésében való nézeteltérések gátolták kezdetben az algériai és kubai KP helyes állásfoglalását, jóllehet — bár némi késéssel — ők is csatlakoztak a felszabadító mozgalomhoz. — A II. vh. utáni első 5 évben (1946—1950) 13 volt gyarmati o. szabadult fel, 1951—55 között 3, 1956—60 között 24, 1961—65 között 16. Húsz év alatt tehát a volt gyarmati o.-okból összesen 56 új állam keletkezett. Számuk jelenleg meghaladja a 60-at. Napjainkban egyes álbaloldali irányzatok kizárólag a fegyveres harcot tekintik a gyarmati felszabadító küzdelem alkalmas formájának, a revizionisták viszont a nemzeti függetlenséget kizárólag békés eszközökkel tartják megvalósíthatónak. — A gyarmati népek nemzeti függetlenségi mozg.-ainak *antiimperializmusa* a burzsoázia különböző rétegeinek részvételénél fogva nem egyértelmű. A gyarmati rendszer felbomlása azonban mindenképpen a tőkés rendszer gyengülésére vezet: általában a legerősebb imp. birodalmak gyengülnek meg. A vezető imp. hatalmak a *neokolonializmus* módszereivel igyekeznek a pol.-lag felszabadult népek függőségét továbbra is fenntartani. — Egyes újonnan függetlenné vált államok kormánya napjainkban zászlajára tűzi a „szocializmus" (esetleg: „arab", „afrikai" stb.) jelszavát. Ez egyfelől jelzi a szoc. eszméinek növekvő erejét; általában azonban inkább csak a függetlenségi mozg.-akban részt vevő, ill. hatalomra került, részben burzsoá erők törekvéseit jellemzi; a gyarmati felszabadító mozg.-ak következetes erőinek harca a nemzeti államok létrejötte után folytatódik a nemzeti függetlenség megszilárdításáért (pol. és gazd. téren egyaránt), majd a szoc.-ért. Ez utóbbi fázis már a mozg. osztálytartalmának a megváltozását jelenti. E törekvések támogatása, adott esetben vezetése a KP-k egyik elsődleges feladata az adott o.-okban. A felszabadító mozg.-ak és a munkásmozg. szükségszerű összetartozását jelzi, hogy Fekete Afrika jó részének kivételével alig van o., amelyben ne lett volna szerepük a komm. pártoknak a nemzeti felszabadításért vívott harcokban. Helyzetüket természetesen befolyásolta — s ma is befolyásolja —, hogy leg. vagy illeg. körülmények között működnek-e stb. A már függetlenné vált o.-ok komm. pártjai és munkásmozg. csoportjai, haladó szaksz.-ei a *nem kapitalista út* kimunkálására, ennek érdekében is széles körű antiimp., dem. egységfrontok kialakítására, lehetőleg vezetésére törekszenek. A gyarmati népek nemzeti felszabadító mozg.-ai akkor is, ha csak a nemzeti függetlenségért harcolnak és nem kötik össze azt a társadalmi változásért vívott harccal, napjaink fő folyamata, a szoc. világrendszer kialakulása részének tekinthetők, mert objektíve hozzájárulnak az erőviszonyok változásához s így hatnak a szoc.-ért vívott világméretű küzdelemre. Ugyanakkor a szoc. világrendszer és a munkásmozg. minden sikere — az imp.-t gyengítve — segíti a nemzeti felszabadító mozg.-akat. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka. = Lenin, V. I.: Összes művei. 27.

köt. (2. kiad.) 1971. 289—403. old. *Tyulpanov, Sz. I.:* Az imperialista gyarmati rendszer és felbomlása. 1960. 317 old. — A gyarmati rendszer felbomlása. (Szerk. Réti Ervin.) 1962. 551 old. — *Mitru Ibolya:* A szabadság útján. Bibliográfia a gyarmati rendszer összeomlásáról. 1962. 119 old.

Gyenes András (Kisbecskerek, 1923. nov. 5.—): élelmiszeripari szakmunkás; kommunista. 1944— vesz részt a munkásmozg.-ban, 1945-ben vették fel az MKP-be. 1944—48 a szegedi Pieck szalámigyár ÜB-jének tagja, majd MKP szervezetének titkára. 1948—58 különböző szakszervezeti funkciókban dolgozott, több éven át az *Élelmezési Ipari Dolgozók Szakszervezete* főtitkára, majd a SZOT osztályvezetője, később titkára. 1958—62 a Magyar Testnevelési és Sport Tanács elnökh.-e. 1962—70 az MSZMP KB külügyi osztályának főelőadója, osztályvezetőh.-e, majd osztályvezetője. 1970—71 külügyminiszterh., 1971—74 ismét a KB külügyi osztályának vezetője, 1974—75-ben hazánk NDK-beli nagykövete. 1970—75 a KEB tagja. 1975. márc.-ban az MSZMP KB titkárává választották.

Gyetvai János (Szentlőrinckáta, 1889. ápr. 8.— Bp., 1967. máj. 14.): újságíró; szociáldemokrata, majd kommunista. Az I. vh. előtt csatlakozott a munkásmozg.-hoz, tagja lett a *Galilei Kör*nek és az MSZDP-nek. 1911— a *Népszava* munkatársa. A háború alatt részt vett az antimilitarista agitációban. A TK idején a *Vörös Katona* c. lap főszerk.-je, majd a Belügyi Népbiztosság vezető munkatársa. A TK megdöntése után emigrált és megszakítás nélkül folytatta komm. pártmunkáját. Előbb a szerb megszállás alatti Baranyában a Pécsi Munkás, majd Csehszlovákiában a *Kassai Munkás* szerk.-je. 1924-ben az USA-ba ment, s 1946-ig az Új Előre, ill. a Magyar Jövő c. komm. lapok szerk.-je. Hazatérése után Baranya m. főispánja, később követ, majd a közoktatásügyi minisztérium munkatársa. Nyugdíjazása után folytatta publicisztikai tevékenységét. — *M.:* Ezt láttam Amerikában. 1952. 206. old. — Fegyverek és emberek. Regényes korrajz [a Magyar Tanácsköztársaságról]. 1959. 300 old. — Válságos éjszaka. Elbeszélés [a Magyar Tanácsköztársaságról.] 1961. 88 old. — Két világ között. (Emigrációs emlékeimből.) 1963. 223 old.

Gyilasz, Milovan: *Đilas,* Milovan

György Aladár (Huszt, 1844. ápr. 11.—Bp., 1906. jan. 16.): író, történész; szocialista, majd polgári demokrata. A múlt század 60-as éveiben Londonban megismerkedett K. *Marx*szal és bekapcsolódott az I. Int. munkájába. 1871-ben hazatért és a Hon c. lap munkatársa lett. Cikkeiben tárgyilagos képet adott az I. Int., Marx és más szoc.-k tevékenységéről, valamint a *Párizsi Kommün*ről. Mint történetírót elsősorban művelődéstörténeti témák érdekelték. A 80-as évektől a Statisztikai Hivatal tisztviselője, eltávolodott a szoc. eszméktől és polg. dem. nézeteket hirdetett. 1901— a *Társadalomtudományi Társaság* választmányának tagja volt.

György Benedek (Székelytompa, 1898. febr. 13.—SZU. 193?): cipészmunkás; kommunista. A cipészszaksz.-ben a 20-as évek elején kibontakozó ellenzéki mozg. egyik vezetője, ezért a szaksz.-ből kizárták. 1925— az MSZMP és az illeg. KMP tagja. 1925-ben részt vett a KMP I. kongr.-án s ott a KB tagjává választották. Az MSZMP képviseletében részt vett az SZMI 1925-ös kongr.-án is. 1926-ban Franciao.-ba emigrált, majd a SZU-ban dolgozott. A 30-as évek végén törvénysértő eljárás áldozata lett.

Győri Imre (Hódmezővásárhely, 1924. ápr. 21—): nyomdászmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1942-ben lépett be a nyomdászszakszervezetbe és az SZDP-be. A felszab. után az MKP tagja, 1945-ben a gyomai járási pb. titkára. 1946—1949 az MKP, ill. MDP KV Ifjúsági Titkárságának munkatársa, majd a MINSZ osztályvezetője. 1951— az MDP KV alosztályvezetője. 1954— az SZKP pártfőiskolájának hallgatója. 1956-ban részt vett az ellenforr. felszámolásában és a párt újjászervezésében. 1957—62 az MSZMP KB munkatársa, majd az agit.-prop. osztály h. vezetője. 1962 febr.— a szegedi pb., nov. a Csongrád m.-i pb. első titkára. 1974. márc.— a KB titkára, a KB mellett működő agit.-prop. bizottság tagja.

Győrki Imre (Kürtöspuszta, 1886—Bp., 1958. ápr. 25.): ügyvéd, szociáldemokrata. Az I. vh. előtt kapcsolódott be a szd. mozg.-ba. Tagja lett a Szoc. Jogászok Szövetségének, vezető tisztviselője a Bp.-i Ker. Munkásbiztosító Pénztárnak. 1922—39 ogy.-i képviselő, 1935— az MSZDP-vezetőség tagja. A felszab. után az SZDP Pártvezetőség tagja, ogy.-i képviselő. 1946. dec.-ben a *Peyer* K. körül csoportosuló jobboldal egyik vezetője. Fellépett a *munkásegység*, a két munkáspárt egyesülése ellen. 1950—55 koholt vádak alapján börtönben volt. Kiszabadulása után közéleti tevékenységet nem folytatott.

Gyuriás József (1878—Bécs, 1941. márc. 21.): cipészsegéd; szociáldemokrata. A századfordulótól vett részt a munkásmozg.-ban. 1905-ben

az MSZDP ellenőrző bizottsága, 1906-ban a pártvezetőség tagjává választották. 1905—06-ban egyik heves ellenzője volt a pártvezetőség választójogi taktikájának, a Fejérváry-kormánnyal való együttműködésnek. 1906-ban a Földmunkások Orsz. Szövetségének ügyvezető titkára, majd 1907—08 a MÉMOSZ elnöke lett. A TK idején az egyesült pártban dolgozott, és a Pest megyei *direktórium* közigazgatási osztályát vezette. A TK megdöntése után Bécsbe emigrált és eltávolodott a munkásmozg.-tól.

gyülekezési jog: az állampolgároknak az a joga, hogy pol. vagy gazd. érdekeik védelmében szabadon összegyűlhessenek, tanácskozhassanak, határozzanak (l. *demokratikus szabadságjogok*). Mo.-on a felszab. előtt a ~ot csak rendeleti úton szabályozták, ami tág teret engedett a közigazgatási és rendőri önkénynek. Az I. vh. idején az ún. kivételes törvény (1912. LXIII. tc. 10.§-a) alapján minden pol. gyűlést, felvonulást tiltottak, de a rendelkezések alkalmazására 1917—18-ban, a magy. munkásmozg. fellendülésének idején egyre ritkábban került sor. A *polgári demokratikus forradalom és köztársaság* hatálytalanította a kivételes törvény alapján hozott rendeletet. Az ellenforr. a TK megdöntése után visszaállította a kivételes törvények alapján hozott rendelkezések hatályát. A statárium kihirdetése után, 1931. szept. 20-án elrendelt gyűléstilalmat a Gömbös-kormány enyhítette, lehetővé téve a parlamenti pártok pol. gyűléseit zárt helyen, előzetes rendőrhatósági engedély alapján. 1935. márc.-ban és 1936. okt.—nov.-ben a Gömbös- és Darányi-kormány ismét teljes gyűléstilalmat rendelt el, majd a II. vh. kitörésekor a honvédelmi törvény (1939: II. tc.) 149. §-a alapján a Teleki-kormány ismét betiltott minden gyűlést, felvonulást. A Magyar Népköztársaságban az alkotmány a dolgozók érdekeinek megfelelően biztosítja a ~ot.

Gyürei Rudolf (Szeged, 1874—Németo., 1945): nyomdászmunkás; szociáldemokrata. 1890-ben — tanonc korában — lépett be a szaksz.-be. 1903-ban a szegedi szakcsoport elnöke. 1921—a nyomdászszaksz. titkára volt. 1924—1944 az MSZDP vezetőségének. 1925—44 a fővárosi törvényhatósági biz. tagja. A nyilasterror idején koncentrációs táborba hurcolták s ott halt meg.

H

Haase, Hugo (1863. szept. 29.—1919. nov. 7.): német ügyvéd, szociáldemokrata. 1897—1906, majd 1912—18 parlamenti képv. 1911—16 F. *Ebert* mellett az SPD elnöke, 1912— a parlamenti frakció elnöke. 1914. aug. 4-én — bár a parlamenti frakció ülésén a hadihitelek megszavazása ellen volt — ő olvasta fel pártja szociálsoviniszta nyilatkozatát. 1915-ben pacifista, 1916-ban a szociálsoviniszta többség kizárta a parlamenti frakcióból. Ekkor alakította meg a centrista jellegű Szociáldemokrata Munkaközösséget. 1917. ápr. az USPD egyik alapítója s elnöke, a párt jobbszárnyához tartozott. Az 1918. nov.-i forr. után a német munkás- és katonatanácsok VB-jének elnöke, 1918. dec.-ig az első F. *Ebert*-kormány tagja. Ellenforradalmi merénylet áldozata lett.

Haász Árpád (Őriszentmiklós, 1896. aug. 16.— Bp., 1967. ápr. 1.): jogász, közgazdász; kommunista. Egyetemi hallgató korában a *Galilei Kör* tagja, 1918-ban az antimilitarista mozg. részvevője, a KMP alapító tagja. A TK idején a Közoktatásügyi Népbiztosság osztályvezetője. Az ellenforr. idején Bécsbe emigrált, s 1935-ig az AKP KV-jének tagja. 1935—38 a moszkvai Lenin-iskola tanára. 1938-ban ismét Ausztriába ment pártmunkára, a ném. megszállás elől Franciao.-ba menekült. 1941—45 fasiszta börtönök és koncentrációs táborok foglya. A felszab. után hazatért s a Közgazdaságtudományi Egyetem tanáraként, majd nyugdíjazásáig dékánjaként működött. Számos tankönyvet, tananyagot írt. Egyik társszerzője a „Korunk kapitalizmusa" 1—2. kötet, 1961—1964. között megjelent műnek.

háború: államok, vagy társadalmi osztályok, nemzeti, vallási vagy egyéb csoportok közötti fegyveres harc. Társadalmi-történelmi fogalom; nem az ember „vérengző természetéből" eredő, örök, végzetszerű jelenség, hanem az osztálytársadalmak világméretű megszűnésével maga is eltűnik az emberiség további történetéből. Clausewitz meghatározása szerint: „a politika folytatása más eszközökkel". Mint *Lenin* megállapította, *Marx* és *Engels* mindig e meghatározás alapján vizsgálták a különböző ~kat. A forr. munkásmozg. álláspontját valamely adott ~s konfliktushoz annak jellege szabja meg, tehát az, hogy a társadalmi haladás érdekében vagy az ellen folyik-e. Az igazságos ~k a dolgozók érdekeit fejezik ki, elhárítják a fejlődés akadályait, védelmezik a haladás feltételeit. Ilyenek: a forr. ~k; az elnyomottak polgárháborúja az elnyomók ellen; a nemzeti függetlenségért, a gyarmatok felszabadításáért, valamint a forr. megvédéséért vívott honvédő ~k. Igazságtalanok: az ellenforradalmi, a gyarmatosító, a hódító, a világ újrafelosztásáért folytatott ~k. Az *imperializmus* korszakában a helyi ~k világháborúvá szélesedhetnek. Az I. vh. valamennyi résztvevő fél igazságtalan ~ja volt. A II. vh. jellege menet közben változott: a kezdetben mindkét oldal részéről igazságtalan ~ az *ellenállási mozgalmak* erősödésével, a tömegek antifasiszta és függetlenségi megmozdulásainak kibontakozásával fokozatosan igazságos jelleget öltött, a SZU megtámadását követően pedig az antifasiszta, dem. hatalmak koalíciójának létrejöttével e koalíció részéről egyértelműen igazságossá vált. — A modern tömegirtó fegyverek korszakában a ~ százmilliók életét fenyegeti, ugyanakkor azonban minden eddiginél hatalmasabb békeerők gátolják az új ~k kirobbantását: a *szocialista világrendszer* gazd., pol., katonai ereje, a *békés egymás mellett élés politikája*, s a tömegeket aktív ~ellenes fellépésre mozgósító *békemozgalom*, a világ békeszerető erőinek közös erőfeszítései. A ~s fenyegetések, provokációk, helyi konfliktusok kirobbantása imp. pol.-jával szemben a szoc. és a béke erői olyan programot és alternatívát szegeznek szembe, mint a fegyverkezési hajsza beszüntetése, az atomfegyverek betiltása, a külföldi katonai támaszpontok felszámolása, a katonai tömbök feloszlatása, a vitás nemzetközi kérdéseknek tárgyalások útján való megoldása. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* A háborúról, a hadseregről és a hadtudományról. 1—2. köt. 1958. — *Grotius, Hugo:* A háború és a béke jogáról. 1—3. köt. A bevezető tanulmányokat írták: Hajdu Gyula, Szabó Imre. 1960. — Háború, hadsereg, hadtudomány. (3. bőv. kiad.) 1965. 491 old. — A marxizmus—leninizmus a háborúról és a hadseregről. 1972. 476 old. — *Serfőző László—Nagy István György:* Mit kell tudni a háborúról és a korszerű hadseregekről. 1973. 221 old.

Hackspacher István (Bp., 1883—Bp., 1957): vasesztergályos; szociáldemokrata, majd szakadár szakszervezeti vezető. 1912-ben kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1915-ben a Lipták-gyár főbizalmija, 1916— a Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége esztergályos szakosztályának titkára. A TK idején a bp.-i ker. *Vörös Őrség* pol. megbízottja. A 20-as évek elején személyi és szakmai okokból szembekerült a szaksz. vezetőségével; 1924-ben ellenszegült a szakmai sztrájkalapok egyesítésének, ezért szakosztálytitkári funkciójától megfosztották és kizárták a szövetségből. Erre baloldali demagógiával rávette az esztergályosok többségét, hogy lépjenek ki a szövetségből és alakítsanak külön esztergályos szaksz.-et. A szakadár szaksz. azonban ~ vezetésével nem vált következetesen osztályharcos szervezetté, sőt a kiválás csak gyengítette a munkásság harcát. Az esztergályosok egy része ezt felismerve már 1927-ben, a többiek 1930-ban visszatértek a szövetségbe. ~ ezután eltávolodott a szoc. munkásmozg.-tól, 1935-ben a Nemzeti Radikális Párt munkástagozatának vezetője.

hadikommunizmus: a szovjet állam gazdaságpolitikája a polgárháború és az *intervenció* (1918—20) éveiben. Főbb mozzanatai: az iparban további *államosítás*okat, nagyarányú koncentrációt hajtottak végre; teljesen felszámolták az ipari burzsoáziát mint osztályt; bevezették az élelmezési diktatúrát. 1919. jan.-ban elrendelték a gabonafeleslegek rögzített áron történő beszolgáltatását. Élelmezési osztagokat szerveztek. 1919 őszén az egyéb mezőgazd. termékek, háziipari cikkek is a beszolgáltatási törvény hatálya alá kerültek. Bevezették az ált. munkakötelezettséget és a mozgósítást mint a munkába állítás formáját. A munkások bérét jegyrendszer alapján természetben, mindenkinek egyenlően fizették. Az áruforgalmat jórészt közvetlen termékcsere váltotta fel. Megszüntették a lakbéreket, az adókat, a vámokat. Ingyenes volt a posta és a közlekedés. A lakosságot kötelezően fogyasztási szövetkezetek tagjainak nyilvánították. A ~ a szovjethatalom legválságosabb éveiben lehetőséget adott az erőforrások legteljesebb összpontosítására, a lakosságra azonban súlyos terheket rótt, s elsősorban a kisbirtokos parasztságot sújtotta. Az alkalmi centralizáció rövidtávú eredményei egy ideig azt az illúziót alakították ki a szovjet kormányzatban, hogy a kap. e „közvetlen ostroma" a szoc. építés tartós formája lesz. Már a polgárháború végén nyilvánvalóvá váltak azonban a ~ hátrányai és hibái. Ezért 1921-ben az *új gazdasági politiká*val, orosz elnevezése kezdőbetűi után: a NEP-pel váltották fel.

Hagberg, Hilding (1899. okt. 28.—): svéd bányász, majd újságíró, kommunista. 1914— Svédország Szociáldemokrata Munkáspártja, 1917— a KP (l. *Baloldali Párt—Kommunisták*) tagja. 1930— a KB, 1933— a PB tagja. 1932—1964 parlamenti képviselő. 1951—64 a KP elnöke. Jelenleg párttörténeti kutatásokkal foglalkozik.

hainfeldi kongresszus és program (1889): l. *Ausztria Szocialista Pártja*

Haiti Kommunisták Egyesült Pártja, *Parti Unifié des Communistes Haïtiens*: alakult 1959-ben Jacques Stephen író kezdeményezésére (1959—69 Haiti Népi Egyetértés Pártja [Parti d'Entente Populaire néven működött]). Már 1934-ben KP alakult Jacques Roumain író vezetésével, de ezt és a későbbi pártalapítási kísérleteket a diktatúra meghiúsította. 1944—48 leg., különben mindig illeg. 1948—59 a komm.-k ellenzéki szervezetekben propagálták eszméiket. A ~ alapítói okmánya a nagybirtokrendszer és az imp. függés elleni harcot állította tevékenysége előterébe. 1961— kíméletlen hajsza folyik ellene, megölték Alexis írót, a KB és a ~ sok tagját. A komm.-k részt vesznek az 1968 óta folyó fegyveres küzdelemben. 1969. márc.-ban egyesült a Nemzeti Felszabadulás Néppártjával, ekkor vette fel jelenlegi nevét. 1969-ben súlyos veszteségek érték: 30 komm. harcost öltek meg a fegyveres erők, köztük a KB 5 tagját, ezenkívül több száz harcosát bebörtönözték. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1960, 1969). Taglétszáma: nincs adat. Főtitkára Joseph Roney (börtönben), illeg. lapja a Boucan (Fáklya).

Haiti munkásmozgalma: az USA által 1915—33 katonailag is megszállt országban későn vált el a nemzeti függetlenségi mozgalomtól. 1934—59 több kísérlet történt KP alapítására (1934, 1944, 1954), de valamennyit betiltották. 1944—45 tömeges méretű felszabadító mozg. folyt az USA-barát diktatúra ellen, amely az 1946. jan.-i országos sztrájkban tetőzött. A felülkerekedő reakció azóta és különösen F. Duvalier (1957—71, majd fia) diktatúrája alatt kíméletlenül elnyom minden ellenzéki mozgalmat. 1957—69 26 000 embert végeztek ki bírói ítélet nélkül. Az 1959-ben szigorúan illeg. alakult KP (l. *Haiti Kommunisták Egyesült Pártja*) kezdeményezésére 1963-ban diktatúraellenes harci egységszervezet jött létre Nemzeti Felszabadulás Egységes Demokratikus Frontja néven. 1968 óta fegyveres küzdelem is folyik az országban. Csak a kormány által engedélyezett Haiti Munkások Országos Szövetsége (Union Nationale des Ouvriers d'Haïti), alapítva 1951-ben, 3000 tag, az ORIT tagszervezete és néhány szakmai szaksz. működik szabadon.

Hajdu Gyula (Somogyszil, 1886. máj. 8.—Bp. 1973. aug. 21.): jogász; szociáldemokrata, majd kommunista. 1907-ben lépett be az MSZDP pécsi szervezetébe, s a párt egyik képviselője lett a városi törvényhatósági biz.-ban. Az 1918-i polg. dem. forr. után a Pécsi Nemzeti Tanács titkára. Pécs szerb megszállása idején letartóztatták, a munkások sztrájkja azonban kiszabadította. A TK-ban a 44. vörös dandár pol. biztosa és Baranya megye kormányzótanácsi megbízottja. A proletárdikt. leverése után Olaszo.-ba emigrált, majd visszatért a szerb megszállás alatti Pécsre, ahonnan fél év múltán kiutasították. Ezután Ausztriában, a SZU-ban, Olaszo.-ban, majd Franciao.-ban élt. A felszab. után hazatért, 1945-ben Pécsett az MKP ogy.-i képviselőjévé választották. 1946—50 igazságügyi államtitkár, 1950— az Eötvös Loránd Tudomány Egyetem nemzetközi jogi tanszékének vezető tanára. — *M.:* Harcban elnyomók és megszállók ellen. Emlékezések a pécsi munkásmozgalomról. Pécs 1957. 451 old. — A semlegesség. 1958. 354 old. — A leszerelés. 1961. 349 old. — A semlegesség a hidegháborúban. A pozitív semlegesség kialakulása. 1963. 223 old. — Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon. Szerk. Hajdu Gyula. 2. átdolg. kiad. 1967. 918 old.

Hajdu Henrik (Újpest, 1890. dec. 20.—Bp., 1969. jún. 2.): műfordító, író; szociáldemokrata, majd kommunista. 1917-ben kapcsolódott be az MSZDP munkájába, 1918-ban belépett a KMP-be. A TK idején az írói direktóriumban és a Marx műveit fordító biz.-ban működött. A TK megdöntése után az MSZDP-ben ellenzéki tevékenységet folytatott, ezért kizárták a pártból. 1925-ben egyik megalapítója az MSZMP-nek. Még ez évben letartóztatták. 1926— ismét az MSZMP munkájában vett részt. Az MSZMP tevékenységének megszűnése után újból az MSZDP keretében végzett mozg. munkát. A felszab. után a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár igazgatója. Tagja volt a Norvég Tudományos Akadémiának. H. Ibsen, M. *Andersen Nexø*, K. Hamsun és Pontoppidan számos művét fordította magy.-ra.

Hajdu Pál (Máramarossziget, 1896. dec. 10.—SZU, 1937): újságíró; szociáldemokrata, majd kommunista. Egyetemi hallgatóként a *Galilei Kör* tagja, 1914-ben belépett az MSZDP-be, 1918-ban bekapcsolódott az antimilitarista mozg.-ba. A KMP-nek megalakulása óta tagja, a *Vörös Újság* munkatársa. A TK idején a VH zászlóaljparancsnoka. Az ellenforr. bíróság 10 évi fegyházra ítélte, de 1922-ben a *fogolycsereakció* keretében a SZU-ba került. A Marx—Engels—Lenin Intézetben tud. munkát végzett, a *Sarló és Kalapács* c. folyóirat szerk.-ében dolgozott, 1933—37 a moszkvai rádió magy. adásait vezette. A törvénytelenségek áldozata. Rehabilitálták. Több cikket írt a magy. munkásmozg. történetéről.

Haladás és Szocializmus Pártja, *Parti de la Libération et du Progrès; Hizb at-takarrur wal-istirákijja fil-Maghrib:* marokkói kommunisták pártja. (Megalakulásától, 1943. nov.—1968. júl. Marokkói Kommunista Párt, 1968. júl.—1974. aug. Felszabadulás és Szocializmus Pártja néven működött.) 1920—43 az FKP francia szekciójaként működött. I. kongr.-a (1946) a nemzeti függetlenség kivívását állította előtérbe; II. kongr.-a (1949) ezt megerősítette és szociális követelésekkel egészítette ki. 1952—59 illeg., vezetőit üldözték. Lapjait: L'Espoir (A reménység) és Hajat as-Saab (A nép élete) elkobozták. 1953—55 szervezte az antikolonialista fegyveres harcot és ennek támogatására a városi ált. sztrájkokat. 1959. ápr.—1960. febr. leg., azután ismét betiltották. Együttműködik a Népi Erők Nemzeti Szövetségével, a Marokkói Munkaszövetséggel és más haladó antiimp. szervezetekkel. III. kongr.-a (1966) a monarchista rendszer demokratizálását, földreformot, államosításokat, a még spanyol fennhatóság alatt álló területek felszabadítását követelte és a dem. erők egységének megújítását tűzte ki célul. Ennek jegyében jött létre a ~ja (1968. júl.) a KP szervezetére alapozva, melyet 1969. júl. betiltottak és az 1971 nyarán lezajlott sikertelen puccs óta ismét üldöztek. — A spanyol Szahara Marokkóhoz csatolását követelő királyi kormány 1974 nyarán a nemzeti egység kialakítása érdekében leg. lehetőséget biztosított a kommunistáknak. — Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969). Taglétszám: nincs adat, főtitkára A. *Jata*, lapja 1969. szept.-ig az Al-Kifa al-Vatani (Nemzeti harc), 1972— al-Bajan (Tájékoztató).

Halász Alfréd (Bécs, 1889—Bp., 1955. okt. 21.): nyomdászmunkás; szociáldemokrata. 1906-ban kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1907— az óbudai pártszervezet titkára, majd a nyomdászszaksz. alkalmazottja. 1923— az MSZMP terézvárosi szervezetének titkára, a párt orsz. választmányának, 1933—35 a pártvezetőségnek, 1925—41 a fővárosi törvényhatósági biz.-nak tagja. A párt kongr.-ain a centrista ellenzék egyik vezetőjeként bírálta a pártvezetést. A felszab. után nemzetgyűlési képviselő, a nyomdászszaksz. főtitkára, 1945—48 az SZDP vezetőségének tagja. 1948-ban az MDP tagja lett.

Hales, John (1839— ?): angol szövőmunkás; szakszervezeti vezető. A Reform Liga tagja.

1866—72 az I. Int. Főtanácsának tagja, 1871—72 titkára. Az 1871. okt.-ben szervezett angol föderális tanács titkára. 1872 elején az I. Int.-ban K. *Marx* ellen tömörülők egyik vezetője. 1873-ban kizárták az Int.-ból.

Hall, Gus (1910. okt. 8.—): amerikai munkás, kommunista. 1926—31 erdei munkás, bányász és vasúti munkás. 1927— a Komm. Ifjúmunkás Szövetség, 1929— a KP tagja. Az Acéliparí Munkások Szövetségének egyik szervezője. Többször letartóztatták. 1949-ben a párt 12 vezetője elleni perben 5 évi börtönre, 1951-ben további 3 évre ítélték. 1957 feltételesen szabadlábra helyezték. 1959— az *Egyesült Államok Kommunista Pártjá*nak főtitkára. 1962 ismét letartóztatták, de óvadék ellenében szabadlábra helyezték. — *M.: Foster, William Z.—Hall, Gus:* Az Amerikai Kommunista Párt harca a békéért. A XV. kongresszus anyagából. 1951. 156 old. — Környezeti ártalmak és a kapitalizmus. 1973. 110 old. — Az amerikai imperializmus ma. 1974. 364 old.

Halturin, Sztyepan Nyikolajevics (1856. dec. 21. [1857. jan. 2.]—1882. márc. 22. [ápr. 3.]): orosz asztalos, narodnyik. 1875-ben kapcsolódott be egy narodnyik kör munkájába. 1878-ban az *Orosz Munkások Északi Szövetségé*nek egyik alapítója. A szövetség feloszlatása után a *Népakarat*hoz csatlakozott. II. Sándor cár ellen sikertelen merényletet követett el (1880). Egy odesszai merénylet közben fogták el 1882-ben, és kivégezték.

Hámán Kató (Kompolt, 1884. dec. 2.—Bp., 1936. aug. 31.): vasúti tisztviselő; kommunista. 1918-ban lépett be a KMP-be. A TK idején a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács*ban dolgozott. A proletárhatalom megdöntése után bekapcsolódott a munkásmozg. üldözötteit segítő munkába, majd a *Vegyipari Dolgozók Szakszervezeté*nek titkára lett. 1925-ben az MSZMP egyik alapítója. Részt vett a KMP I. kongr.-án s ott a KB tagjává választották. 1925. szept.-ben statáriális bíróság elé állították. A nemzetközi közvélemény nyomására ügyét rendes bírósághoz tették át, amely 28 hónapi börtönre ítélte. Kiszabadulása után a *Magyarországi Vörös Segély* titkáraként folytatta mozg. munkáját. 1934-ben ismét bebörtönözték. Kiszabadulása után a börtönben szerzett betegség következtében elhunyt. — *Irod.: Mészáros Ferenc:* Félelem nélkül. 1956. 120 old. — *Mészáros Ferenc:* Fehér orgona. 1959. 78 old.

Hamburger Jenő (Udvarnok, 1883. máj. 31.— Moszkva, 1936. dec. 14.): orvos; szociáldemokrata, majd kommunista. Egyetemi hallgatóként csatlakozott a munkásmozg.-hoz, az I. vh. idején az MSZDP baloldali ellenzékéhez tartozott. Mint a nagykanizsai pártszervezet elnöke, vezetője volt az 1917. aug.-i éhségtüntetésnek és az 1918. januári általános sztrájknak. Kezdeményezésére alakult meg a helyi munkástanács. Antimilitarista tevékenységéért a hadbíróság 1918. szept.-ben másfél évi börtönre ítélte. Az 1918. évi polg. dem. forr. szabadította ki, s ekkor az MSZDP központi titkára lett. 1919 tavaszán a dunántúli földfoglalások egyik szervezője. A TK-ban földművelésügyi *népbiztos*, majd hadtestparancsnokként a fronton küzdött. A *Tanácsok Országos Gyűlésén* a mezőgazd. helyzetéről ~ számolt be. Tagja volt a SZKIB-nek. 1919. júl. 31-én a *proletárdiktatúra* védelme mellett foglalt állást. A TK megdöntése után Ausztriába, majd Olaszo.-ba emigrált, s részt vett az ottani forr. mozg.-akban. 1921-ben visszatért Ausztriába és jelentős szerepet töltött be a mo.-i illeg. komm. mozg. irányításában. 1922-ben a SZU-ba ment s ott a Központi Röntgenológiai Intézet aligazgatója lett.

hamburgi felkelés: a hamburgi munkások fegyveres felkelése 1923. okt. 23—25. 1923 őszén Németo. súlyos gazd. és pol. válságot élt át. A válság csúcspontján robbant ki a ~, hogy megkezdje a tervezett ált. felkelést a reakció ellen. A tervezett ált. országos sztrájktól s a felkelés megszervezésétől azonban az NKP KB a szd. vezetők nyomására elállt. A ~, melynek egyik vezetője E. *Thälmann* volt, elszigetelt maradt, s háromnapos hősi harc után leverték. — *Irod.: Vas Zoltán:* Hamburg fia. Ernst Thälmann élete. 1967. 164 old.

Háner József (Bp., 1896. máj. 29.— 1975. jan. 23.): vaseszstergályos; szociáldemokrata, majd kommunista. 1914-ben lépett be az MSZDP-be. 1915-ben gyári bizalmi, 1916— főbizalmi. Bérmozg.-ak szervezése miatt munkahelyéről több ízben elbocsátották, 1916-ban pedig bevonultatták. Az 1918. évi polg. dem. forr. idején a 32. gyalogezred főbizalmija, a katonatanács tagja. A TK-ban a 68-as dandár pol. megbízottja, részt vett a szolnoki ütközetben, valamint az északi hadjáratban. Az ellenforr. idején Pozsonyba emigrált, 1921-ben sztrájkszervezés és államellenes tevékenység vádjával kiutasították Csehszlovákiából. Ekkor Bécsbe ment, majd 1923-ban hazatért és ismét bekapcsolódott a szaksz. munkába. 1944-ben az ellenállási mozg.-ban való részvételéért letartóztatták. 1945-ben belépett az MKP-be. A felszab. után a vasasszaksz.-ben vezető tisztséget töltött be. 1949—56, nyugdíjazásáig vállalati igazgató. 1957— a vasasszaksz. elnöke, 1947— ogy.-i képviselő.

Hansen, Hans Cristian (1906. nov. 8.—1960. febr. 19.): dán nyomdász, szociáldemokrata. 1926—37 a szoc. ifjúmunkás-mozgalomban vett részt, munkásfőiskolát végzett. 1936— képviselő, 1939— *Dánia Szociáldemokrata Pártjá*nak főtitkára. A német megszállás után bekapcsolódott az ellenállási mozgalomba. 1945, 1947—50 és 1953—56 pénzügy- és külügyminiszter, 1955—1960 az SZDP elnöke és miniszterelnök.

Hansson, Per Albin (1885. okt. 28.—1946. okt. 5.): svéd újságíró, szocialista. 1917—24 a Szialdemokrat c. lap vezető szerk.-je. 1918— parlamenti képv., 1920—26 hadügyminiszter, 1925—1946 *Svédország Szociáldemokrata Munkáspártja* elnöke, az SZMI VB tagja. 1932—35 és 1937—46 miniszterelnök. Élesen komm.-ellenes, a „semlegesség megvédése céljából" engedményeket tett Hitlernek.

Haraszti Sándor (Cinderibogád, 1897. nov. 18.—): vasúti tisztviselő; kommunista. A TK idején a VH-ban harcolt, az ellenforr. elől a szerb megszállás alatt levő Pécsre menekült. 1919 végén belépett a Pécsi Szocialista Pártba és a Pécsi Munkás szerk.-ében dolgozott. 1921. aug.-ban Jugoszláviába emigrált. 1929-ben hazatért és bekapcsolódott a KMP tevékenységébe. 1930— a *Korunk* c. erdélyi lap bp.-i munkatársa, számos írása jelent meg komm. és haladó folyóiratokban. 1931-ben adták ki Mi a fasizmus? c. munkáját. Mozg. tevékenységéért több ízben elítélték. A felszab. után a *Szabadság* c. lap szerk.-je, majd az Athenaeum Könyvkiadó igazgatója. 1951-ben koholt vádak alapján börtönbe került, 1954-ben rehabilitálták. 1956-ban *Nagy* I. revizionista csoportjához csatlakozott. 1958-ban ellenforr. tevékenységért elítélték. 1960-ban amnesztiában részesült. Publicisztikai tevékenységet folytat.

Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására, *Szojuz borbi za oszvobozsgyenyije rabocsevo klassza:* V. I. *Lenin* által 1895-ben Pétervárott alapított szervezet. Először tett kísérletet a szoc. mozg. és a munkás-tömegmozg. egyesítésére. A *demokratikus centralizmus* és szigorú szervezeti fegyelem elvei alapján épült fel. Több sztrájkmozgalmat vezetett. A korábbi szűk körű propaganda helyett széles körű agitációs tevékenységet fejtett ki. Lapja a Rabocseje gyelo (Munkásügy). Vezetőit 1895. dec.-ben letartóztatták, de a ~ tovább folytatta tevékenységét. Példája nyomán más városokban is hasonló szervezetek alakultak. 1898-ban a pétervári, moszkvai, kijevi és jekatyerinoszlavi szövetségek hívták össze az OSZDMP I. kongr.-át. 17 tagú vezetőségében részt vett Lenin, N. K. *Krupszkaja*, G. M. *Krzsizsanovszkij*, L. B. *Kraszin*, L. *Martov*. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* Az orosz szociáldemokraták feladatai. ⇨ Lenin, V. I.: Összes művei. 2. köt. (2. kiad.) 1963. 407—439. old.

Hardie, James Keir (1856. aug. 15.—1915. szept. 26.): skót bányamunkás, szocialista. Tíz éves korától bányában dolgozott, húsz éves korában bányászszakasz. vezető, bányászlap szerk.-je. 1888-ban megalapította a Skót Munkáspártot (Scottish Labour Party). Az 1890-es parlamenti választásokon független munkásjelölt. 1892— az alsóház tagja, 1893-ban megalapította a *Független Munkáspárt*ot, melynek elnöke lett. 1900—07-ig a *Munkáspárt* (1906-ig Munkásképviseleti Bizottság) parlamenti vezére. Túlbecsülte a parlamenti harcok jelentőségét, támadta a tőkés társadalmi viszonyokat, de világnézetét keresztény vallásos elemek színezték, nagy teret engedett morális érveknek, nem vált materialistává. 1898—1900 hevesen támadta az angol—búr háborút, egyiptomi és indiai útja (1906—07) után pedig az angol gyarmatosítást. A II. Int. kongr.-ain az imp. háborúnak *általános sztrájk*kal való megakadályozását propagálta. Az I. vh. kirobbanása után internacionalista szellemben sürgette a béke megkötését.

„harmadik út": a két világháború között keletkezett kispolgári társadalmi reformelméleti irányzat. Fő képviselője és névadója Wilhelm Röpke svájci közgazdász. A ~ elmélete a kispolg.-értelmiségi rétegeknek a kap.-sal, főleg az *imperializmus*sal való szembenállását s ugyanakkor a szoc. megoldástól való idegenkedését tükrözi. Hívei olyan reformokat javasolnak, amelyek a kap. fejlődést a kisárutermelők (parasztgazdák, kézműiparosok, kisiparosok), kiskereskedők, önálló értelmiségiek és hivatalnokok érdekeihez és szükségleteihez igazítják, védik ezeket a rétegeket és kiszélesítik bázisukat. A ~ eszméje magában foglalja — főleg a II. vh. utáni változataiban — az értelmiség vezető szerepének igényét, és jelentős hatással volt a jobboldali szd. teoretikusok egy részére. Az imp. ellentmondásainak éleződése és a komm. mozg.-ban fellépő torzulások ekkor kedvező feltételeket teremtettek a ~as elméletek továbbfejlődése és terjedése számára. A magy. értelmiség egy része a Horthy-rendszer okozta társadalmi válságból a ~nak a mo.-i viszonyokra való alkalmazásában kereste a kiutat. Ennek eredményeképpen különböző ~as programok jöttek létre (pl. Németh László: A minőség forradalma stb.), és számos „sajátos" változat született. (Parasztság és értelmiség szövetsége a munkásosztály nélkül; a „szláv" és „germán" út közötti sajátosan magy. életforma; „hídelmélet" [Kelet és Nyugat között] stb.) Ezek az elméletek,

amelyeket a népi írók jó része és néhány „urbánus" író is magáévá tett, kritikus időkben nehezítették az értelmiség helyes tájékozódását, késleltették az antifasiszta harcba való megfelelő bekapcsolódását. Az 1956-os ellenforr.-at megelőzően — az elkövetett hibák következményeképpen — a ~as álláspontok, főleg azok nacionalista változatai ismét erősödtek, s az ellenforr. felszámolása után lassították az eszmei-pol. konszolidációt. A ~as nézetek szellemi életünkben különböző formában ma is jelentkeznek. Teljes legyőzésük feltétele a *marxizmus—leninizmus* alapján kidolgozott helyes pol. irányvonal megvalósítása a szoc. építésében s az ehhez kapcsolódó következetes ideológiai harc.

Harney, George Julian (1817. febr. 15.—1897. dec. 9.): angol tengerész, a chartisták balszárnyának egyik vezetője, a *The Northern Star* (Az Északi Csillag) szerk.-je. Tagja a *Kommunisták Szövetségé*nek, alapítója és szellemi irányítója a *Testvéri Demokraták Szövetségé*nek. A *chartizmus* hanyatlása után is forradalmi lapok kiadásával kísérletezett. A Red Republican (Vörös Köztársasági) c. lapban ő adta ki angolul a *Kommunista Párt Kiáltvány*át. K. *Marx* és F. *Engels* baráti környezetéhez tartozott. Az 1860-as években kivándorolt az USA-ba, 1888-ban betegen tért vissza Angliába.

három internacionálé berlini értekezlete: a *Szocialista Pártok Nemzetközi Munkaközössége (Két és feles Int.)* kezdeményezésére ült össze (1922. ápr. 2—5.). A Két és feles Int. egy minden irányzatot átfogó int., a *Kommunista Internacionálé* (KI) a nemzetközi *munkásegységfront* megszervezése, a *Munkás és Szocialista Internacionálé* pedig egy reformista int. előkészítése céljából vett részt a megbeszéléseken. A KI küldöttsége súlyos engedményeket tett: a szovjethatalom nem alkalmaz halálbüntetést a jobboldali *eszer*ek perében, engedélyezi a II. és a Két és feles Int. képviselőinek a tárgyaláson való részvételt. Ezen az áron elérte ugyan, hogy ápr. 20-án, ill. máj. 1-én a három int. közös nemzetközi akciókat szervezett a nyolcórás munkanapért, a munkanélküliség leküzdéséért, az orosz forr. és az oroszo.-i éhínség áldozatainak támogatásáért, valamint az Oroszo.-gal való pol. és gazd. kapcsolatok felvételéért, de a két reformista internacionálé egységfrontellenes pol.-ja miatt a ~t követően létrejött ún. kilences bizottság május 23-án feloszlott.

három nyolcas: a nyolcórás munkanapért folytatott nemzetközi küzdelemben született népszerű agitációs forma. Azt fejezte ki, hogy a munkás emberhez méltó életének megvalósításához biztosítani kell a feltételeket a napi 8 órai munkához, 8 órai alváshoz, 8 órai szórakozáshoz, tanuláshoz.

hartal ⟨indiai; szó szerint: bezárt boltok⟩: sajátos indiai sztrájkforma, melyet az 1900-as évektől az angol gyarmatosítók ellen alkalmaztak. ~ idején bezárták a boltokat, tanintézeteket, szünetelt a munka a gyárakban, intézményekben és a kereskedelemben, olykor kimondták a külföldi áruk bojkottját. Később minden sztrájkot ~nak kezdtek nevezni.

Hartstein-csoport: a magyar ifjúmunkás-mozgalomban tevékenykedő trockista szervezet a 20-as évek végén, a 30-as évek elején. „Magyarországi Baloldali Kommunisták Szövetségé"-nek nevezte magát. Vezetője Hartstein Iván újságkihordó volt. A csoport álradikális, anarchista szólamokat hangoztatva támadta a KMP-t és a SZU-t. A 30-as években a ~ feloszlott.

Harustyák József (Bp., 1894. szept. 17.—Bp., 1970. dec. 14.): gyógyszergyári munkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1921— szervezett munkás, az MSZDP tagja, a Vegyipari Szakszervezet kőbányai csoportjának titkára, majd elnöke. 1934— az MSZDP kőbányai titkára. 1945—48 az SZDP Fővárosi VB-jének tagja, a *Vegyipari Dolgozók Szakszervezet*ének elnöke, a Szakszervezeti Tanács tagja, ogy.-i képviselő. 1948—53 a SZOT elnöke, az MDP KV tagja. 1953—55 a Vegyipari Minisztériumban, ill. a Nehézipari Minisztériumban vezető beosztásban dolgozott. 1955— a SZOT Számvizsgáló Bizottságának elnöke.

Hasenclever, Wilhelm (1837. ápr. 19.—1889. júl. 3.): német tímármunkás, költő, szociáldemokrata. 1871-ben az *Általános Német Munkásegylet* elnöke, majd a *Szociáldemokrata Munkáspárt* két elnökének egyike. 1876—78 W. *Liebknecht*tel együtt adta ki a *Vorwärts* c. lapot, 1874— birodalmi képviselő.

határozat: *párthatározat*

Haubrich József (Detta, 1883. nov. 9.—SZU, 1938): vasöntő; szociáldemokrata. 1902-ben lépett be a szaksz.-be és az MSZDP-be. 1918. nov.-től a Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége vasöntő szakosztályának titkára. 1919. márc. 21-én az MSZDP képviseletében egyik aláírója a két munkáspárt egyesülési okmányának. A TK-ban kereskedelmi népbiztosh., majd hadügyi népbiztos. 1919. máj.-ban kinevezték a IV. hadtest és a bp.-i helyőrség parancsnokává. Beosztásában a kapituláns elemeket támogatta. A *Peidl-*

kormány hadügyminisztere. Aug. 13-án letartóztatták s a *népbiztos per*ben halálra ítélték. A *fogolycsere-akció* révén 1922-ben Szovjet-Oroszo.-ba került s az iparban dolgozott. Törvénysértés áldozata lett.

Havas Endre (Bp., 1909. dec. 13.—1953. márc. 9.): író; kommunista. 1931-ben lépett be a KIMSZ-be, 1932-ben a KMP-be. Mozg. tevékenységéért 1933-ban letartóztatták és bebörtönözték. 1939-ben Franciao.-ba, Marokkóba, majd Angliába emigrált. Itt tagja lett „Az új, demokratikus Mo.-ért" mozg.-nak. *Károlyi* M. titkára volt. A felszab. után hazatért, a Rádió munkatársa volt, majd a párizsi magy. követségen dolgozott. 1950-ben koholt vádak alapján letartóztatták, s a börtönben meghalt. — *M.:* Hűség. (A kötet anyagát összeáll. és a bevezetést írta Illés László.) 1962. 220 old.

Háy Gyula (Abony, 1900. máj. 5.— Zürich, 1975. máj. 7.): drámaíró; kommunista, majd renegát. A TK idején a Közoktatásügyi Népbiztosságon dolgozott. A proletárhatalom bukása után 1923-ig Berlinben, ezután Bp.-en, 1929—33 ismét Berlinben élt. 1932-ben lett a KMP tagja. A ném. proletárírók szövetségének tagjaként közreműködött a ném. szoc. irodalom megszervezésében. A *fasizmus* uralomra jutása után Ausztriába menekült és részt vett az 1934. évi munkásfelkelésben. Letartóztatták és kiutasították az o.-ból. Ezután Svájcban, majd 1935—1945 a SZU-ban élt. A felszab. után hazatért, a Színművészeti Főiskola dramaturgiai tanszékén dolgozott, és részt vett az új magy. irodalmi élet megteremtésében. Tagja volt az Írószövetség vezetőségének. 1955—56 *Nagy* I. revizionista csoportjához csatlakozott, majd aktívan részt vett az ellenforr.-ban. Ezért 1957-ben 6 évi börtönbüntetésre ítélték. 1960-ban amnesztiát kapott. Egy külföldi útja után nem tért vissza Mo.-ra, s haláláig komm.-ellenes irodalmi tevékenységet folytatott.

Háy Károly László (Abony, 1907. ápr. 27.— Bp., 1961. jan. 16.): festőművész, grafikus; kommunista. 1931-ben lépett be a KMP-be. Linóleummetszetekkel illusztrálta a KMP és a VS illeg. lapjait, röplapjait. Alapító tagja volt a *Szocialista Képzőművészek Csoportjá*nak. 1932—43 három ízben tartóztatták le. A felszab. után — művészi alkotó munkája mellett — az Iparművészeti Főiskolán tanított. 1960 gyűjteményes kiállítást rendezett. 1957— haláláig a Képző- és Iparművészek és Művészeti Dolgozók Szakszervezete elnökségének és a *Művészeti Szakszervezetek Szövetsége* KV-jének tagja.

Háy László (Jászberény, 1891. aug. 31.— Bp. 1975. jan. 27.): orvos, közgazdász; kommunista. 1909-ben lépett be az MSZDP-be, 1919-ben a KMP-be. A TK idején a MÉMOSZ-zászlóalj orvosa. 1920 elején emigrált, 1922—29 Berlinben a Nemzetközi Munkásmozgalmi és Közgazdasági Kutatócsoport munkatársa, majd a SZU berlini külkereskedelmi kirendeltségén, 1934—43 pedig a SZU Külkereskedelmi Népbiztossága Konjunktúrakutató Intézetében dolgozott. 1945-ben a Kossuth Rádió munkatársa, ill. vezetője, 1945-ben hazatért, s külkereskedelmi államtitkár, 1946—48 a Magyar Nemzeti Bank elnöke, 1954—56 külkereskedelmi miniszter volt. 1957—63 a Közgazdaságtudományi Egyetem rektora. 1963 nyugállományba vonult. Az MSZMP VII. kongr.-a óta (1959) a KB tagja; az MTA rendes tagja. — *M.:* Az újratermelési ciklus alakulása a második világháború után. 1959. 162 old. — A világkapitalizmus válsága. 1966. 259 old. — A megváltozott világgazdaság. 1970. 125 old.

Háy Mihály (Fegyvernek, 1895. dec. 20.—Bp., 1944. dec. 31.): újságíró; kommunista. 1918-ban lépett be a KMP-be. A TK idején a VH-ban harcolt. 1921—28 Berlinben élt, s a Nemzetközi Közgazdasági Intézetben dolgozott. Egyidejűleg részt vett az NKP harcaiban. 1929-ben illeg. pártmunkára hazatért és átvette a KMP titkárságának vezetését. Rövidesen letartóztatták és 4 évi börtönre ítélték. Kiszabadulása után folytatta mozg. munkáját. 1935—1943 újra börtönben és internáló táborban volt. A ném.-ek bevonulása után bekapcsolódott az ellenállási mozg.-ba. Pártmunkája végzése közben a nyilasok elfogták és megölték.

haymarketi vérengzés: *chicagói véres események*

Haywood, William (1869. febr. 4.—1928. máj. 18.): amerikai bányamunkás, szocialista, majd kommunista. Az 1890-es években vezető szerepet játszott az ércbányászok sztrájkharcaiban. Az IWW egyik alapítója. 1907 gyilkosság vádjával letartóztatták, majd hosszú per után felmentették. Szembehelyezkedett az AFL pol.-jával. 1901— tagja és több választáson jelöltje a *Szocialista Párt*nak, amelynek vezetőségéből 1912-ben a jobboldal kizárta. Nem sokkal a KP alapítása után belépett a pártba. Forradalmi tevékenységéért 20 évre ítélték. Börtönbüntetése elől Moszkvába menekült. Részt vett a *Nemzetközi Vörös Segély* munkájában és publicisztikai tevékenységet fejtett ki.

Hazafias Front, *Otecsesztven Front:* a BKP vezetésével működő legátfogóbb bolgár politikai és

társadalmi tömegszervezet; alakult 1942-ben az antifasiszta erők összefogására. Első programját G. *Dimitrov* és V. *Kolarov* szerkesztették, s 1942. júl. 17. hozták nyilvánosságra. Fő pontjai: szakítás a hitlerista Németo.-gal, a hitlerista megszállók és a bolgár fasiszták elleni harc, a monarchofasiszta kormány megdöntése, dem. kormány alakítása. Országos bizottsága 1943. aug.-ban alakult meg a *Bolgár Munkáspárt*, a Népi Földműves Szövetség balszárnya, a *Bolgár Szociáldemokrata Munkáspárt*, az értelmiségi Zveno-szervezet s néhány más csoport részvételével. 1944. elején 670 helyi bizottsága működött 3600 taggal. Nagy súlyt helyezett a munkásság érdekvédelmére, harcára a kizsákmányolás ellen. A győztes antifasiszta népfelkelésre támaszkodva 1944. szept. 9-én megalakította első kormányát. 1945. nov.-ben pártjai a szavazatok 88,2%-át kapták, az ellenzék bojkottálta a választásokat; 1947. okt.-ben az ellenzék aktivitása mellett a szavazatok kb. 70%-át kapták pártjai. 1948. febr.-ban átalakult tömegszervezetté. Egyéni és kollektív tagjai vannak: kollektív tagjai a szaksz.-ek, a Dimitrovi Kommunista Ifjúsági Szövetség, a partizánszövetség s más tömegszervezetek, míg az ország két politikai pártjának (KP és a Népi Földműves Szövetség) tagjai egyénileg léphetnek be. Taglétszáma 3 761 000, Nemzeti Tanácsának elnöke: Georgi Trajkov. Lapja: Otecsesztven Front (Hazafias Front).

Hazafias Népfront: a magyar nép minden dolgozó osztályát és rétegét összefogó társadalmi, politikai tömegmozgalom; résztvevői lehetnek mindazok, akik hívei a népi dem. rendszernek, a szocializmus építésének, a békének. Egyéni tagsága nincs, mint a szoc. nemzeti egység kifejezője a *párt*ot, a *tömegszervezetek*et, a társadalmi és kult. szervezeteket egyesíti. Vezető, irányító ereje a *munkásosztály*, társadalmi-pol. alapja pedig a *munkás-paraszt szövetség*. Részt vesz az MSZMP által meghatározott országépítő program megvalósításában, küzd a szoc. társadalom felépítéséért, hazánk függetlenségének és szabadságának, a békének megvédéséért. A ~ 1954. okt.-ben alakult a *Magyar Front*, a *Magyar Nemzeti Függetlenségi Front* és a Függetlenségi Népfront utódaként. Tevékenysége az akkori pol. viszonyok között nem bontakozhatott ki. A mozg. a ~ Orsz. Tanácsának 1957. okt.-i ülése és az MSZMP nov. 2-i határozata után vett lendületet. Szervei részt vesznek a társadalmi életünk fejlődését meghatározó fontos elvi állásfoglalások kialakításában, törvényjavaslatok, rendeletek előkészítésében. Segítik a tanácsokat a helyi problémák megoldására vonatkozó javaslatokkal, a társadalmi öntevékenység szervezésével. Helyi bizottságai nagy szerepet vállaltak a mezőgazd. szoc. átszervezésében, a falu művelődési problémáinak megoldásában. Az utóbbi években központi és helyi szerveinek jelentősége tovább nőtt, feladatkörük bővült. Az egyéni választóker. rendszer megvalósulásával az ogy.-i és tanácsválasztások előkészítésében, lebonyolításában, általában a szoc. dem. kifejlesztésében töltenek be fontos szerepet. A mozg. vezető szerve a kongr. s az általa választott Orsz. Tanács és ennek elnöksége. Orsz. Tanácsának elnöke: *Kállai* Gy., főtitkára: Bencsik István. Területi és helyi szervei: a megyei, járási, városi és községi népfrontbiz.-ok; Bp.-en a fővárosi biz. mellett ker. biz.-ok is működnek.

hazafiság: a szülőföld, a nép tevékeny szeretete, szolgálata. Konkrét tartalma koronként a társadalom szükségleteivel változik, osztályérdekektől determinált. A polgárság ~a — haladó korszakában — megfelelt a társadalom igényeinek: a nemzetté válást, az egységes nemzeti piac létrejöttét, az o. függetlenségét és gazd. felemelkedését szolgálta. A hatalomra jutott polgárság azonban fokozatosan elvesztette haladó vonásait, s ~a burzsoá *nacionalizmus*sá, a nép fokozott kizsákmányolására és más népek leigázására irányuló törekvéssé torzult. Korunkban az igaz ~ legfőbb — bár nem egyetlen — letéteményese a *munkásosztály*. A proletár ~a az osztályharcnak alárendelten a nemzeti múlt hagyományainak őrzésében és továbbfejlesztésében, a nép igazi érdekeiért — az *imperializmus*, a *háború*, a kizsákmányoló rendszerek ellen — vívott harcában nyilvánul meg. A proletár ~ szembeszáll a nacionalista gyűlölködéssel és előítéletekkel, összekapcsolódik a *proletár internacionalizmus*sal, a dolgozók nemzetközi szolidaritásának, a népek kölcsönös becsülésének elvével. — A szoc. szemléletig még el nem jutott dolgozó rétegek és a polgárság egy részének ma is progresszív hazaszeretete, a dem. ~ napjainkban jelentős szerepet tölt be a népeknek a haladásért, a nemzeti függetlenségért, a gyarmati rendszer megszüntetéséért, a béke megőrzéséért vívott harcában. Korunkban a ~ legmagasabb rendű formája a szoc. ~, amely a szoc. o.-okban, a hatalomra jutott munkásosztály vezetésével fokról fokra az egész lakosságot áthatja. Mint a szoc. erkölcs tényezője, tartalmának fő vonásai: a szoc. haza áldozatkész szeretete; a szoc. ügyéért, a nép felemelkedéséért, a szoc. nemzeti egység kialakításáért folyó mindennapos küzdelem vállalása; a nemzetközi munkásmozg. és a szoc. tábor egységének erősítése; *szolidaritás* a világ dolgozóinak szabadságtörekvéseivel. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* A nemzetköziségről és hazafiságról. 1957. 180 old. — *Kádár János:* Hazafiság és internacionalizmus. 1968. 530 old. — A szocialista hazafiság

időszerű kérdései. Az egri tanácskozások előadásai. 1974. 288 old. — *Király István:* Hazafiság és forradalmiság. 1974. 375 old.

„hazátlan bitangok": a szociáldemokratákat nemzetköziségük miatt megbélyegző kifejezés, amely a németo.-i *kivételes törvény* (1878—90) időszakában terjedt el. (Német eredetije Vaterlandslose Gesellen.) Mo.-on először — a századforduló idején — főleg a Függetlenségi Pártban tömörült nacionalisták (pl. Bartha Miklós) használták. Az MSZDP a rágalmakkal szemben már a 90-es években önérzetesen hivatkozott Petőfire: „Haza csak ott van, hol jog is van!" Az első vh. előtti nagy *választójogi küzdelmek* során gyakran hangzott fel: „Általános, titkos választói jogot adjatok — hazafiak leszünk, nem hazátlan bitangok." A megbélyegzőnek szánt jelző öntudatos vállalása csendül ki *Gyagyovszki* E. Az utca c. kötetében (1907) megjelent, Hazátlan bitangok! c., ebben az időben általánosan ismert versből is. A munkásosztálynak a hazához való viszonya azonban természetesen nem pusztán a választójog függvénye. Az igaz *hazafiság*nak, amely mindenekelőtt a dolgozó nép tevékeny szeretetében és szolgálatában nyilvánul meg, kapitalista viszonyok között is elsősorban az öntudatos, szervezett *proletariátus* a letéteményese.

Haza Újjászületésének Társasága, *Csoguk Kvanbokhvö:* a KI VII. kongresszusának hatására alakult koreai antiimperialista népfrontszervezet (1936. máj.— 1941). A komm. partizánok namhodui (Mandzsúria) és muszani (Korea) értekezlete (1936) után létrejött ~ tömörítette a munkások, parasztok, értelmiségiek és a nemzeti burzsoázia széles rétegeit. Elnöke *Kim Ir Szen* volt. Tíz pontból álló programja az antifeudális és antiimp. forr. feladatait foglalta össze: népi kormány alakítása, a japánok és zsoldosaik kezében levő gyárak, bankok, vasutak, földbirtokok államosítása, dem. jogok biztosítása, a pol. foglyok szabadonbocsátása stb. A koreai ipari központokban és falvakban illeg. csoportjai alakultak (Hamhün, Szondzsin, Kapszán). 1936—39 jelentős propagandamunkát végzett és több illeg. folyóiratot, könyvet, újságot adott ki. Taglétszáma kb. 200 000 volt.

Házi Ferenc (Komádi, 1902. dec. 8.—Prága, 1938 ősze): géplakatos; kommunista. 1925— az MSZMP, 1926— a KMP tagja. 1927-ben 2 évi börtönre ítélték. Kiszabadulása után a KMP illeg. titkárságának tagja. 1930-ban ismét letartóztatták és 5 évi szabadságvesztésre ítélték. 1935-ben bekapcsolódott az ESZE munkájába, majd Csehszlovákiába ment, s ott bevonták a KMP Prágában működő KB-jának munkájába. 1938 elején pártmegbizatással illeg.-an Mo.-on járt, majd visszatért Csehszlovákiába s ott halt meg.

Házi Károly (Komádi, 1905. dec. 5.—Bp., 1957. máj. 24.): szabómunkás; kommunista. 1923— a szabómunkások szaksz.-e, 1927— a KMP tagja. 1928-ban a VS egyik vezetője, 1930 elején a KMP ún. póttitkárságának tagja volt. Nagy munkát végzett a munkanélküliek mozg.-ának szervezésében. 1930-ban a párt a SZU-ba küldte iskolára. Itt 1932-ben koholt vádak alapján letartóztatták és 10 évi szabadságvesztésre ítélték. 1954-ben tért haza.

háziagitáció: az egyéni meggyőzésnek a munkásmozgalomban alkalmazott egyik módszere, a dolgozókkal lakásukon folytatott beszélgetés. Az illeg. idején a magy. komm.-k — a kockázat ellenére — gyakran éltek ezzel a módszerrel. Különösen széleskörűen alkalmazták a felszab. után, 1945—48, a munkásosztály hatalmáért folytatott harcban.

Heartfield, John eredetileg Helmut *Herzfeld* (1891. jún. 19.—1968. ápr. 26.): német fotómontázs-művész, grafikus, díszlettervező; kommunista. 1919— *Németország Kommunista Pártjá*nak tagja. A dadaizmus hatására bontakoztatta ki fotómontázs-művészetét, melyet az imp. és a háború elleni harc szolgálatába állított. 1933—38 Prágában, 1938—50 Londonban élt. Az NDK-ba, Berlinbe visszatérve haláláig művészetével küzdött a társadalmi igazságért, az imp. és a háború ellen.

Hébelt Ede (Bp., 1879. febr. 16.—Bp., 1961. júl. 3.): jogász; polgári radikális, szociáldemokrata, majd kommunista. A TK idején a Marx K. Munkásegyetemen tanított. 1919 őszén belépett az MSZDP-be, 1922—26 nemzetgyűlési képviselő. 1920 és 1930 között kiemelkedő szerepet játszott a pol. foglyok segítésében. E munkájában együttműködött a komm.-kkal, a VS-sel. Emiatt az MSZDP vezetői eltávolították az aktív pol. életből, de továbbra is részt vett a bebörtönzöttek segítésében. A felszab. után a *munkásegység* oldalán állt. 1954—56 az MDP KV tagja. 1957— súlyos betegsége miatt visszavonult a közéletből.

Heckert, Fritz (1884. márc. 28.—1936. ápr. 7.): német kőfaragó; kommunista. 1902— az SPD tagja, az I. vh alatt a párt forr. baloldalához tartozott. 1917 az SPD-ből kizárták, bebörtönözték. A *Spartakus Szövetség* egyik vezetője, az NKP alapító tagja. Az 1918. nov.-i forr. idején a chemnitzi és a szászo.-i munkás- és katona-

tanács vezetője. 1919—20 a KP KB póttagja, 1920— tagja. 1928— a KI VB póttagja, 1932— a KP képviselője a KI VB-nél, 1935— a KI VB tagja és a VB Elnökségének póttagja. Emigrációban halt meg.

Heckmann István (Zágráb, 1850. dec. 23.—Szeged, 1937. szept. 11.): cipészmunkás; szociáldemokrata. 1868— tagja a cipészek szakegyletének és az *Általános Munkásegylet*nek, 1869— a szakegylet jegyzője. 1871-ben letartóztatták, 1872-ben a *hűtlenségi per* egyik vádlottja. Kiszabadulása után a cipészek szakmozg.-ának egyik vezetője. 1873-ban megszervezte a pozsonyi cipész szakegyletet és az *Általános Munkás Betegsegélyző- és Rokkantpénztár* pozsonyi fiókját. 1878-ban a *Magyarországi Munkáspárt* radikális szárnyához csatlakozott. 1881-ben részt vett a radikális irányzatú „forradalmi szocialista párt" létrehozásában és vezetésében, 1883—84-ben tagja a *Népakarat* c. ellenzéki lap szerk. biz.-ának. 1884-ben kiutasították Bp.-ről, s ezután Pécsett, majd Szegeden dolgozott. Megalakította a szaksz. helyi csoportját s a további évtizedekben az MSZDP tagjaként tevékenyen részt vett a szaksz. vezetésében.

Hedtoft, Hans (1903. ápr. 21.—1955. jan. 29.): dán litográfus, szociáldemokrata. 1920-ban a szoc. ifj. szövetség egyik alapítója. 1935— képviselő és az SZDP titkára, 1939— elnöke. A náci megszállás idején részt vett az ellenállási mozg.-ban. 1945-ben miniszter, 1947—50 és 1953—55 kisebbségi szd. kormány elnöke. Miniszterelnöksége idején csatlakozott Dánia a NATO-hoz. Egyik kezdeményezője az Északi Tanácsnak, a skandináv országok együttműködésének.

Hegedüs András (Szilsárkány, 1922. okt. 31.—): közgazdász, szociológus; kommunista, majd az MSZMP-ből kizárt pártonkívüli. 1942-ben lépett be a KMP-be. 1944-ben 2 évi börtönbüntetésre ítélték. 1944. nov.-ben megszökött s a KISZ titkárságának tagja lett. 1945—47 a MADISZ központi titkára, 1950— az MDP KV mezőgazd. és szövetkezeti osztályának vezetője, 1951— az állami gazdaságok ügyének minisztere, az MDP KV tagja. 1953— a miniszterelnök első helyettese és földművelésügyi miniszter. 1955. márc.—1956. okt. miniszterelnök. 1957— tud. munkakörben dolgozik. Mo.-on és külföldön kiadott munkáiban alapvető kérdésekben szembehelyezkedett a *marxizmus—leninizmus* elméletével és az MSZMP pol.-jával. Ezért 1973. máj. 14-én a KB kizárta a párt tagjai sorából.

Heidrich *(Hedrich)* Károly (Regőce, 1899. júl. 31—Madrid, 1936. nov. 4.): bányamunkás; kommunista. 1919-ben a VH soraiban harcolt, a TK megdöntése után emigrált. Jugoszláviában, majd Franciao.-ban tevékenyen részt vett a párt- és a szaksz. mozg.-ban. Elsők között sietett a Spanyol Köztársaság védelmére. A magy. század pol. megbízottjaként halt hősi halált.

Helfgott Ármin (Újpest, 1878. máj. 25.—SZU, 1942): vegyészmérnök; kommunista. Egyik kezdeményezője a műszaki értelmiség szoc. szervezkedésének. 1917-ben az IKTOSZ, majd az AMOSZ vezetőségi tagja. 1918. jan.-ban illeg. antimilitarista agitáció miatt letartóztatták, de a gyár munkásságának energikus követelésére szabadon bocsátották. 1918 végén belépett a KMP-be és a *Budapesti Munkástanács* komm. *frakció*jában dolgozott. A TK idején az Egyesült Izzó termelési biztosa, az újpesti *direktórium* tagja. A TK megdöntése után 4 és ½ évi börtönre ítélték. A *fogolycsere-akció* keretében 1922-ben a SZU-ba került és vezető gazd. beosztásban dolgozott. 1933-ban a leningrádi Izzólámpa Tröszt igazgatójává nevezték ki. 1938-ban koholt vádak alapján elítélték s a börtönben elhunyt.

Helu, Faradzsallah (1906—1961. máj.): libanoni kommunista. 1930— a libanoni komm.-kat is tömörítő *Sziriai Kommunista Párt* tagja, 1934— illeg. lapjának, a Nidal as-Saadnak (A nép harca) egyik megalapítója és szerk.-je. 1935— a KP KB tagja, 1937-ben titkára. A vichyi kormány 22 hónapra bebörtönözte. 1944—48 a *Libanoni Kommunista Párt* titkára. 1959 Szíriában (akkor az EAK része) letartóztatták, hosszú ideig brutálisan kínozták és meggyilkolták.

Helyiipari és Városgazdasági Dolgozók Szakszervezete, *HVDSZ:* a helyi ipar, a köztisztasági, kertészeti, kéményseprő és mosodavállalatok, az ingatlankezelőségek és a fodrászüzemek dolgozóinak szocialista tömegszervezete. A házfelügyelők, a kéményseprők, a borbélyok és hírlapterjesztők a 20. sz. elején kezdtek szervezkedni. A Házfelügyelők Orsz. Szövetsége közvetlenül a TK győzelme előtt csatlakozott a *Szakszervezeti Tanács*hoz. A Bp.-i Kéményseprősegédek Szakegyletének és a Mo.-i Borbély- és Fodrászsegédek Szakegyesületének tevékenysége szintén a TK idején élénkült meg. A proletárhatalom leverése után a Házfelügyelők Orsz. Szövetsége 1922-ben feloszlott. Ez évben a kéményseprők a MÉMOSZ kereteiben hoztak létre szakcsoportot, míg a tagság többsége a kereszténys zoc.-k befolyása alá került. 1945-ben újjáalakult a Magyar Házfelügyelők és Segédházfelügyelők Orsz. Szabad Szakszervezete, ehhez később a háztartási alkalmazottak szervezete is csatlakozott. Újjáéledt a Magy. Fodrászmunkások Szabad Szakszerve-

zete is. 1952. máj. 29-én létrejött a Helyiipari Minisztérium, s ekkor a SZOT határozatot hozott a ~ megszervezésére a helyi ipar és a kommunális üzemek dolgozóiból. Az 1952. júl. 27-én megalakult ~ az említett szervezetek összeolvadásán kívül kereteibe vonta a Helyiipari Minisztérium hatáskörébe tartozó vas-, fém-, gép-, szőrme-, ruházati, építő-, vegyipari dolgozókat is. Főtitkára Fabók Zoltán, elnöke Seprényi Sándor, taglétszáma 277 957 fő, a szervezettség aránya 93,8% (1974). — *Irod.:* Szakszervezetünk fejlődése 1952—1970. (Összeáll. és szerk. Péter István, Somoskői Gáborné stb.) Gyula 1971. 134 old. — A múltra emlékezünk. A VAOSZ-tól a HVDSZ-ig. [1972.] 169 old.

Henderson, Arthur (1863. szept. 13.—1935. okt. 20.): angol vasöntő, munkáspárti. Nobel-békedíjas (1934). 1908—09 a *Munkáspárt* elnöke. 1914— szociálsoviniszta, 1915— a háborús kormány tagja. Az 1917. febr.-i orosz forr. után a brit kormány megbízásából Oroszo.-ban a háború folytatását népszerűsítette, de az elsöprő erejű háborúellenes hangulat hatására a háború befejezésének híve lett, ezért ki kellett válnia a kormányból. 1919 a *Munkás- és Szocialista Internacionálé*t alapító berni konferencia elnöke. J. R. *MacDonald* első kormányának (1924) belügyminisztere. 1929—31 a második *munkáspárti kormány* külügyminisztere. MacDonald kizárása után a Munkáspárt vezére. 1923—24 és 1925—29 az SZMI elnöke; az egységfrontellenes irányzat szószólója volt.

Hermansson, Carl Henrik (1917. dec. 14.—): svéd közgazdász, kommunista. A szd., majd a szoc. Clarté (Világosság) diákcsoport, 1941— a KP tagja. A KP központi lapja, a Ny Dag (Új Nap) szerk.-i tagja, 1946— a KP KB és PB tagja, 1953—61 titkára. 1959— a Ny Dag főszerk.-je. 1963— parlamenti képviselő, 1964—75 a KP *(Baloldali Párt—Kommunisták)* elnöke. 1965-ben jelent meg A baloldal útja c. munkája.

Hernández, Jesus, álnéven *Ventura* (1905—?): spanyol kommunista. A 30-as években az SKP KB tagja, küldött a KI VII. kongr.-án. 1936—38 a népfrontkormányokban közoktatásügyi miniszter. 1944-ben kizárták a KP-ból, ezután a Szocialista Akció Mozgalma nevű, hamarosan megszűnő komm.-ellenes szervezethez csatlakozott.

Hervé, Gustave (1871. jan. 2.—1944. okt. 25.): francia ügyvéd, újságíró, szocialista. 1906-ban alapította a La Guerre Sociale (Társadalmi háború) c. lapot, amelyben félanarchista, antimilitarista nézeteket vallott. A II. Int. 1907-i kongr.-án elutasították azt a követelését, hogy a proletariátus mindenfajta háborúra azonnali ált. sztrájkkal és felkeléssel válaszoljon. Az I. vh. kitörése után szociálsoviniszta; támogatta a szovjetellenes intervenciót. 1918-ban kizárták az SFIO-ból. A 30-as években a német orientáció, később a vichyi pol. híve.

Herzen, Alekszandr Ivanovics, eredetileg *Jakovlev*, álnéven *Iskander* (1812. márc. 25. [ápr. 6.]—1870. jan. 9. [21.]): orosz író, materialista filozófus, forradalmi demokrata. 1849-ben írt „Oroszország" c. cikkében elsőként jósolt úttörő szerepet Oroszo. forr. erőinek az európai haladó küzdelmekben, s az obscsinát (faluközösség) jelölte meg az eljövendő szoc. társadalom alapformájaként. Nézeteit K. *Marx* „demokratikus pánszlávizmus"-nak nevezte. ~ az ún. orosz szoc. elméletének kiépítésével lerakta a *narodnyikmozgalom* eszmei alapjait. 1857-ben Ogarjovval Kolokol c. (Harang) folyóiratot indított (1859-től hetilap). Részt vett a *Föld és Szabadság* megalakításában. 1867-ben Londonból Genfbe költözött, élete alkonyán közeledett az I. Int.-hoz. — *M.:* Válogatott filozófiai tanulmányok. 1949. 413 old. — Levelek a természet tanulmányozásáról. 1970. 325 old. — *Irod.: Dolmányos István:* Herzen. 1970. 262 old.

Hess, Moses (1812. jan. 21.—1875. ápr. 6.): német író és publicista, szociáldemokrata. Neves képviselője volt a 19. sz. 40-es éveiben keletkezett álmodozó és irreális, utópikus szoc. irányzatnak, az *„igazi szocializmus"*-nak. Egyik alapítója és munkatársa volt a Rheinische Zeitungnak. 1863—67 az *Általános Német Munkásegylet*, majd 1869-ben a *Szociáldemokrata Munkáspárt* tagja.

Hevesi Ákos (Kismarja, 1884. júl. 9.—Huesca, Spanyolo., 1937. jún. 12.): mezőgazdász; szociáldemokrata, majd kommunista. 1909-ben lépett be az MSZDP-be. Az 1918. okt.-i polg. dem. forr. idején a Földmunkások és Kisgazdák Orsz. Szövetségének csoporttitkára. 1919 elején belépett a KMP-be és részt vett a kibontakozó szövetkezeti agitációban. A TK idején a földművelésügyi népbiztosságon dolgozott, majd rövid ideig Székesfehérvár városparancsnoka. Az ellenforr. bírósága 10 évi fegyházra ítélte, 1922-ben a *fogolycsere-akció* keretében Szovjet-Oroszo.-ba került. Éveken át alelnöke volt a *Paraszt-internacionálé*nak. 1933— a moszkvai Nemzetközi Agrártudományi Intézet munkatársa. A *spanyol szabadságharc*ban a *nemzetközi brigád* magy. zászlóaljának parancsnokaként halt hősi halált.

Hevesi Gyula (Ungvár, 1890. nov. 21.—Bp., 1970. febr. 25.): vegyészmérnök; kommunista. 1917— részt vett az antimilitarista mozg.-ban. Mint a műszaki értelmiség szoc. szervezkedésének előharcosa az IKTOSZ egyik alapítója, majd az ebből kivált AMOSZ titkára. Kezdeményezésére jött létre 1917-ben az ún. *Gyárközi Bizottság*. 1918. dec. 15-én lépett be a KMP-be, és szerk.-je lett az *Internationale* c. folyóiratnak. A TK-ban a szociális termelés népbiztosa, a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* tagja, részt vett Salgótarján védelmében. A TK megdöntése után Bécsbe, majd Berlinbe emigrált. Később a SZU-ban élt és fontos iparszervezési és műszaki tájékoztatási feladatköröket töltött be. 1948-ban tért haza, 1951-ig az Orsz. Találmányi Hivatalnak, majd az MTA iparszervezési osztályának volt a vezetője. 1959— tagja az MSZMP KB-nak. 1960—67 az MTA alelnöke, majd haláláig elnökségi tagja. — *M.:* Szociális termelés. A Magyar Tanácsköztársaság iparpolitikája. 1959. 230 old. — Egy mérnök a forradalomban. Négy évtized történelmi időkben. 2. kiad. 1965. 381 old. — Folyamatos munkarendek alkalmazásának gazdasági, szervezési és szociális kérdései. 1966. 170 old.

Hidas Antal, eredetileg *Szántó* Gyula (Bp., 1899. dec. 18.—): író, költő; kommunista. A TK idején a *Marx* K. Munkásegyetem hallgatója. 1920—23 Szlovákiában élt, itt került kapcsolatba a KMP-vel. 1923-ban visszatért Mo.-ra. Első verseskötetét a KMP adta ki (1925). Ez évben a SZU-ba emigrált. 1926— a Magyar Forradalmi Írók és Művészek Szövetségének titkára, a Nemzetközi Irodalom c. lap szerk.-je volt. Irodalmi és pol. tárgyú írásai a *100%*-ban, a *Sarló és Kalapács*ban, a bécsi *Új Március*ban, a New York-i Új Előrében jelentek meg. Több verse a munkásság forr. indulójaként terjedt el Mo.-on (Vörös Csepel; A harcban nem szabad megállni; Salgótarjáni induló stb.). 1959-ben tért haza. — *M.:* Néném kertje. (Illés Béla: Hidas Antal [életéről és munkásságáról.] 1958. 279 old. — Ficzek úr. (3. kiad.) 1959. 675 old. — Tengerektől-tengerekig. Műfordítások. 1960. 426 old. — A Városligettől a Csendes-Óceánig. 1968. 373 old. — Márton és barátai. 4. kiad. 1970. 573 old. — Világotjárt sorok. [Visszaemlékezések.] 1973. 516 old. — Egy erős topolya. 1974. 519 old.

Hikádé Aladár (Bp., 1888. jan. 29.— Bp., 1970. júl. 13.): elektroműszerész; kommunista. 1905-ben lépett be a szaksz.-be, majd az MSZDP-be. Az I. vh. idején az antimilitarista mozg. egyik szervezője, a Lipták-gyár esztergályosainak *bizalmi*ja. 1918. nov.-ben lépett be a KMP-be, s a kispesti munkásság egyik vezetője lett. A TK idején a kispesti munkástanács tagja, a bp.-i forr. törvényszék pol. vádbiztosságának vezetője. Tevékenységéért az ellenforr.-i bíróság fegyházbüntetésre ítélte. 1922-ben a *fogolycsere-akció* keretében Szovjet-Oroszo.-ba került, s 1938-ig a pártapparátusban dolgozott. Hazatérése után 1955— különböző társadalmi tisztségekben tevékenykedett. 1956-ban fegyveresen vett részt az ellenforr. leverésében.

Hikmet, Nazim: *Nazim,* Hikmet

Hilferding, Rudolf (1877. aug. 10.—1941. febr. 12.): osztrák származású német orvos és közgazdász, szociáldemokrata. Pol. tevékenységét az osztrák szoc. diákszövetségben kezdte, s fiatalon az ausztromarxisták „Marx tanulmányai"-nak kiadója lett. 1906— Németo.-ban élt, az SPD lapjainál dolgozott. 1910-ben adta ki A finánctőke c. könyvét. Ebben a marxista indítású írásában azonban nem a termelés, hanem a forgalmi szféra jelenségeit tartotta döntőnek, nem értékelte helyesen a világ újrafelosztására irányuló törekvéseket, s nem látta meg az imp. élősdi, rothadó, halódó jellegét. Az I. vh. idején centristapacifista, emiatt 1915-ben kivált a *Vorwärts* szerk.-éből. 1917-ben az USPD-hez csatlakozott, a jobboldali kisebbséghez tartozott, s az SPD-vel való egyesülést szorgalmazta. 1923, majd 1928—29 pénzügyminiszter, 1924—33 képviselő. Fő hirdetője volt a válságmentes, a „szervezett kapitalizmusról", a szoc.-ba való forr. nélküli belenövésről szóló revizionista teóriának. 1933-ban Franciao.-ba emigrált, s ekkor már a forr. szoc. szükségességét hangoztatta. 1940-ben a vichyi kormány letartóztatta s 1941-ben kiszolgáltatta a Gestapónak. Börtönben halt meg. — *M.:* A finánctőke. A kapitalizmus legújabb fejlődési szakaszának vizsgálata. 1960. 493 old.

Hill, Joe, eredetileg *Hildström* (1882. okt. 7.— 1915. nov. 19.): svéd származású amerikai költő, szocialista. Több szakmában dolgozott. 1910-ben belépett az IWW-be. San Diego (Kalifornia) munkásai bérharcának egyik vezetője. 1911-ben írta a sztrájkoló délnyugati vasutasok támogatására „Casey Jones — a sztrájktörő" c. népszerű dalát. Rendszeres munkatársa a „Kis vörös daloskönyv"-nek és az Industrial Worker (Ipari munkás) c. lapnak. 1914-ben gyilkosság koholt vádjával perbe fogták, és a nagyszabású tiltakozó mozgalom ellenére kivégezték. Chicagói temetésén 30 000 munkás vett részt.

Hillquit, Morris (1869. aug. 1.—1933. okt. 7.): amerikai ügyvéd, szocialista. 1888— a *Szocialista Munkáspárt* tagja, 1901— a *Szocialista Párt* elnöke. 1904— az NSZI tagja, részt vett a II.

Int. kongr.-ain. Kezdetben centrista, az I. vh. idején pacifista, ezért bíróság elé is került. Később szélsőjobboldali, 1919-ben rendőrséggel távolíttatta el a baloldalt az SZP kongr.-áról, néhány hónap alatt 55 ezer baloldalit rekesztett ki a pártból. Szélsőségesen szovjetellenes és komm.-ellenes pol.-t folytatott. Csatlakozott az SZMI-hez, jelentős szerepet játszott kongr.-ain.

Hins, Eugène (1839—1923): belga tanító, proudhonista, majd bakunyinista. Az I. Int. belga szekciójának egyik megszervezője, a belga föderális tanács tagja, majd titkára. 1869— M. A. *Bakunyin* híve. 1871—72 a tanácsban ő követelte legerőteljesebben az I. Int. Főtanácsa jogkörének szűkítését.

Hirossik János (Bp., 1887. márc. 24.—Bp., 1950. febr. 3.): tetőfedőmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. Ifjúmunkás korában lépett be a MÉMOSZ-ba, részt vett a sztrájkmozg.-akban, cikkeket írt az *Építőmunkás* c. lapba. 1908— baloldali szaklapokat szerkesztett, a fővárosi VIII. választóker. szd. pártszervezetének elnöke, *Alpári* Gy. ellenzéki szervezkedésének egyik vezetője. 1910-ben aláírta azt az emlékiratot, amely az MSZDP vezetőségét a II. Int. előtt *opportunizmus*sal vádolja, emiatt pártszervezete vezetőségéből kizárták. 1912— a Mo.-i Szállodai, Éttermi és Kávéházi Alkalmazottak Orsz. Egyesületének titkára, lapjának szerk.-je. 1918-ban a KMP alapító tagja, a párt titkára. A TK idején az egyesült párt egyik titkára, a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács,* valamint a SZKIB tagja. 1919 májusától a felszabadított területek kormányzótanácsi biztosa, majd a Szlovák TK belügyi *népbiztos*a. A TK megdöntésekor emigrált, 1920—25 Bécsben részt vett a KMP újjászervezésében. 1925-ben hazatért és az illeg. pártmunka egyik irányítója lett. 1926—33 Berlinben élt, részt vett az NKP munkájában, az Inprekorr. munkatársa volt. A fasizmus elől Prágába menekült. Komm. párttagsága ekkor (1933) megszűnt. 1942-ben Mo.-ra jött és részt vett az ellenállási mozg.-ban.

Hirsch Lipót (1841—Bp., 1920. febr. 2.): nyomdai munkás, majd igazgató, a magyarországi lassalleánus mozgalom vezető személyisége. Tanulóéveit Ausztriában töltötte, ott ismerkedett meg a lassalleánus eszmékkel. Hazatérve jelentős szerepet játszott a nyomdászmunkások szervezésében. Részt vett a nyomdászok segélyegyletének, majd önképző egyletének megalakításában. A 60-as évek végén a nyomdászok lassalleánus csoportjának egyik vezetője. Egyik alapítója és 1868-tól 1869 nyaráig elnöke az *Általános Munkásegylet*nek. Leváltása után a munkásmozg.-ban már nem vett részt.

Hirsch—Duncker-féle szakegyletek, *Verband der deutschen Gewerkvereine:* a 19. sz. hatvanas éveinek végén Max Hirsch és Franz Duncker, a németo.-i polgári liberális Haladó Párt tagjai ún. szakegyleteket szerveztek, amelyeknek programja a békés megegyezés volt a munkáltatók és a munkások között. A szakegyletek objektíve azon cél szolgálatában álltak, hogy a munkásokat a burzsoázia befolyása alatt tartsák, meggátolják proletár szaksz.-ek megalakítását, visszatartsák a munkásosztályt az osztályharctól. A ~nek nem volt jelentékeny tömegbefolyásuk; 1918 után csatlakoztak a keresztény szaksz.-ekhez.

hivatásos forradalmár: a *proletariátus* forradalmi mozgalmának olyan aktív harcosa, aki hivatásának, életcéljának tekinti a szocializmusért, a kommunizmusért való harcot. A ~ fogalmának meghatározása V. I. *Lenin* nevéhez fűződik, aki a cári önkényuralom esztendeiben a forr. tevékenység fellendítéséhez nélkülözhetetlen feltételnek a marxista *párt* megalakítását, a párt és a pártmunka folyamatossága és szervezettsége fő feltételének pedig azt tartotta, hogy a marxista elméletben jártas, elvhűségben, áldozatkészségben és *konspirációs* képességekben különösen kiváló ~okból álló szervezet alkossa a párt és a párthoz kapcsolódó proletárszervezetek gerincét.

Hlepkó Ede: *Chlepkó* E.

hódmezővásárhelyi zendülés: a 19. század végi szocialista agrármozgalom egyik kiemelkedő eseménye (1894. ápr. 22.). A szoc. eszmék a 90-es évek elején terjedtek el az Alföldön. Hódmezővásárhelyen 1892 tavaszán alakult meg az Ált. Munkás Olvasó Egylet, a helyi szd. mozg. központja. *Szántó Kovács* J. elnök vezetésével az egylet adómegtagadási harcot kezdeményezett, s ezt a helyi rendőrség ürügyül használta fel a szervezkedés megbénítására. 1894. ápr. 21-én házkutatást tartottak és elkobozták az egylet iratait, könyveit. Ápr. 22-én Szántó Kovács több száz agrárproletár kíséretében a városházára ment, hogy a lefoglalt iratokat visszakövetelje. Ott azonban letartóztatták. Erre a tömeg kövekkel és karókkal megostromolta a városházát. A katonasággal megerősített karhatalom tüzet nyitott az ostromlókra; a közelharcnak több súlyosan sebesült és egy halálos áldozata volt. Sok résztvevőt letartóztattak. A ~ után a kormány kivételes állapotot rendelt el az Alföldön a szoc. szervezkedés megsemmisítésére. A bíróság 1895. ápr. 5—16 tárgyalta a ~ ügyét, s a per

orsz. eseménnyé vált. Szántó Kovácsot 5 évi, a többi 26 vádlottat együttesen 32 évi börtönbüntetéssel sújtották.

Hodzsa, Enver: *Hoxha*, Enver

Hoffmann Ottó (Mezőszilas, 1902. máj. 2.—Bp., 1934. okt. 31.): géplakatos; kommunista. 1929— a KMP tagja, 1930-ban a párt illeg. nyomdájában dolgozott, ezért 6 hónapi börtönre ítélték. 1931-ben a SZU-ba ment tanulni. Hazatérése után az illeg. sajtóterjesztést vezette, majd a bp.-i pb. titkára volt. 1934. okt. 31-én letartóztatták. Vallatás közben a pol. rendőrség meggyilkolta.

hólabda-szervezés: olyan szervezési mód, amelynek segítségével viszonylag kicsiny csoport a guruló hólabda gyors növekedéséhez hasonlóan mind nagyobb tömegekhez tudja eljuttatni agitációs és propagandaanyagait. A társadalmi és a pol. mozg.-ak a 20. sz. első felében használták. A magy. komm.-k a KMP megalakulását követő forr. szervezkedésben alkalmazták, majd az ellenforr. korszak idején illeg. megjelenő újságaikat, kiadványaikat, röplapjaikat stb. hasonló módon terjesztették. „Add tovább!" jelszóval egyre több és több embert kapcsoltak be a sajtótermékek terjesztésébe.

Hollandia Kommunista Pártja, *Communistische Partij van Nederland:* alakult 1919. ápr.-ban a baloldali *Holland Szociáldemokrata Párt* örökőseként, H. *Gorter*, A. *Pannekoek*, D. *Wijnkoop*, M. *Roland Holst* vezetésével. Kezdetben anarchisztikus baloldalisága akadályozta fejlődését, pl. a reformista szaksz.-ekben végzendő munka elutasítása. A 20-as években belső harcok gyengítették sorait. Vezetése alatt zajlott le az 1934-es ált. sztrájk és a munkanélküliek barikádharca. 1935-ben egységfelhívással fordult a HSZDMP-hez a fasiszta veszély ellen, de az elutasította. 1930-ban 1100, 1940-ben 12 000 tagja volt. A fasiszta megszállás alatt vezette az ellenállást, 25 000 partizán harcát, tagjainak több mint fele és a PB teljes személyi állománya áldozta életét. 1946 félmillió szavazattal 10 alsóházi mandátumot szerzett. Harcolt Indonézia függetlenségéért, a kormány NATO-pol.-ja ellen. 1952-ben a népi dem. Hollandia megteremtését tűzte ki célul. 1958 revizionista csoportot zárt ki, köztük H. Wagenaar volt pártelnököt. Új pártprogramja (1964) Hollandia semlegességét, a dolgozók részvételét az üzemek vezetésében, nagymérvű államosítást és munkaidőcsökkentést követel; egységfrontra törekszik a *Munkáspárt*tal. Ez idő szerint nem tart szoros kapcsolatot a komm. és munkáspártokkal; 1957 és 1960-ban részt vett, 1969-ben nem vett részt a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásán*. Alsóházi képviselőinek száma 1967: 6, 1972: 7 (150 közül). Taglétszáma 12 000, főtitkára, majd elnöke 1945—68 P. de *Groot*, 1968— Henk G. Hoekstra, napilapja a *De Waarheid* (Az igazság) 100 000 példányban, elméleti hetilapja a Politiek en Cultuur (Politika és kultúra).

Hollandia munkásmozgalma: A szaksz. mozgalom az 1860-as évek második felében indult gyors fejlődésnek, az országos nyomdászszaksz. alakult meg elsőként (1866). 1869. aug.-ban létrejött az I. Int. holland (amszterdami) szekciója, hatására a liberálisok vezetésével létrejött az első országos szaksz. szövetség, a nem szoc. jellegű Általános Holland Munkás Szövetség (1871). Több szd. csoport összeolvadásából alakult meg (1881) a Szociáldemokrata Szövetség (Socialdemocratische Bond), mely F. D. *Nieuwenhuis* vezetésével anarchista irányba fordult; a II. Int. 1891-i és 1893-i kongr.-án elítélték, az 1896-i kongr.-on kizárták őket, majd a szövetség feloszlott. P. J. *Troelstra* vezetésével 1894-ben létrejött a marxizmust valló HSZDMP (l. *Munkapárt*), amelyet a II. Int. elismert. A szaksz. mozg.-ban egy ideig még az anarchoszindikalista irány erősödött meg (Nemzeti Munkás Titkárság — National Arbeids Secretariat — 1893). A múlt század 90-es éveiben és a századfordulón az ált. választójogért, a korlátozás nélküli sztrájkjogért, 8 órás munkaidőért és munkásvédő törvényekért folytak munkásharcok. Részleges sikerek után (női és gyermekmunka védelme) az 1903. jan.— ápr.-i amszterdami kikötőmunkássztrájk vereséggel végződött. A szaksz. mozgalomban felülkerekedett az opportunizmus, a Nemzeti Munkás Titkárság háttérbe szorult, kialakult a ma is létező három nagy szaksz. központ, a szd. vezetésű, a katolikusoké és a protestánsoké (l. e szócikk végén). 1896— a HSZDMP baloldala a De Nieuwe Tijd (Az Új Idő) c. szd. folyóirat hasábjain fellépett az opportunizmus ellen, ami szervezeti szakításhoz (1909) vezetett (l. De *Tribune*, és *Holland Szociáldemokrata Párt* — HSZDP). Az I. vh. kitörésekor a HSZDMP támogatta, a HSZDP bírálta a kormány semleges, de az országot háborús készültségben tartó pol.-ját. Az 1918—19-es heves sztrájkokat a kormány, a HSZDMP és a reformista szaksz.-ektől támogatva, reformokkal szerelte le. (Választójog a 23 éven felüli férfiaknak és nőknek, 45 órás munkahét, a nyugdíjkorhatár 65 évre való leszállítása.) 1919-ben a HSZDP csatlakozott a KI-hoz és felvette a *Hollandia Kommunista Pártja* nevet. 1922-ben a reakció leverte a vasmunkások általános sztrájkját, meghosszabbították a munkaidőt, csökkentették a munkabéreket. A Nemzeti Munkás Titkárság közeledett a KP-hez (1925—27 a

VSZI tagja volt), anarchista, trockista pol.-ja miatt gyorsan elvesztette befolyását és megszűnt. 1931—34 heves sztrájkharcok törtek ki (a De Zeven Provincien cirkáló legénységének lázadása — 1933; amszterdami és rotterdami munkanélküliek barikádharca — 1934). 1935-ben a HSZDMP és a vezetése alatt álló Holland Szakszervezeti Szövetség ún. nemzeti munkaterve (a *De Man*-terv holland változata) a kormányt támogatva kívánta leküzdeni a gazdasági válságot. A KP a fasiszta megszállás (1940. máj.—1945. máj.) elleni küzdelemben nőtt naggyá, vezetésével bátor, náciellenes megmozdulásokra, fegyveres akciókra került sor (amszterdami tömegsztrájk a megszállás és a zsidó lakosság kiirtása ellen — 1941. febr.; sztrájk a volt holland katonák deportálása miatt — 1943. ápr.—máj.; vasutassztrájk — 1944. szept.—1945. máj.). A háború után újjászervezett HSZDMP (Munkapárt) reformista maradt, a KP antiimp. és gyarmatosításellenes pol.-át folytatott. 1945—59 vezetésével működött az Egységes Szakszervezeti Szövetség (40 000 tag), az SZVSZ tagszervezete, mely az egység erősítése érdekében csatlakozott a szd. vezetésű szaksz. központhoz. Az 1972. évi választásokon előretört szd.-k kormányt alakítottak az osztályegyüttműködési pol. jegyében. Szakszervezeti központok: Hollandia Szakszervezeti Szövetsége — Nederlands Verbond van Vakverenigingen (a Munkapárt befolyása alatt, alapítva 1906, 618 000 tag, az SZSZNSZ tagja, elnök A. Kloos); Holland Katolikus Szakszervezeti Szövetség — Nederlands Katholiek Vakverbond (a Katolikus Néppárt befolyása alatt, alapítva 1907, 400 000 tag, a *Munka Világszövetség* tagja, elnök P. J. Mertens); Hollandia Keresztény Nemzeti Szakszervezeti Szövetsége — Christelijk National Vakverbond in Nederland (protestáns befolyás alatt, alapítva 1909; 240 000 tag, elnök J. Lanser).

Holland Szociáldemokrata Munkáspárt: *Munkapárt*

Holland Szociáldemokrata Párt, *HSZDP, Sociaaldemokratische Partij in Nederland:* baloldali szocialista párt 1909—19. A *De Tribune* (A szószék) körül tömörülő ellenzéki szd.-k (lapjuk neve után tribunisták) élén D. *Wijnkoop*, H. *Gorter* és mások álltak. Az I. vh. idején képviselői részt vettek a *zimmerwaldi* és a *kienthali konferencián*, V. I. Lenin „következetes, becsületes, igazi internacionalista" pártnak jellemezte. 1919-ben csatlakozott a KI-hoz és felvette a *Hollandia Kommunista Pártja* nevet.

Holländer Jakab (1844—Bp. 1911., jan. 10.): szabómunkás; a hazai szocialista munkásmozgalom úttörőinek egyike. 1868— az *Általános Munkásegylet* választmányi tagja és a pesti szabómunkások szakegyletének vezetőségi tagja. 1870-ben ő szervezte meg a Kaposvári Munkásegyletet, s ennek elnöke volt. 1872-ben a *hűtlenségi per* egyik vádlottja. Ezután a munkásmozg.-ban nem játszott vezető szerepet, de tagja volt a megalakuló *Magyarországi Általános Munkáspárt*nak és az MSZDP-nek. Idős korában nyomorgott, újságárusításból élt.

Holler Mihály (Foktő, 1898. márc. 11.—Bp., 1966. okt. 21.): kubikos; kommunista. 1925-ben lépett be a KMP-be. Az MSZMP KB tagja, majd a KMP parasztosztályának helyettes vezetője. A 30-as években a komm. kubikosok mozg.-át irányította. Több ízben letartóztatták, öt és fél évet töltött börtönben. A felszab. után a FÉKOSZ kubikososztályát vezette, majd nyugdíjazásáig az Útépítő Vállalat igazgatója.

Ho Lung (1896—): kínai katonatiszt; kommunista. 1912-ben a nagy hunani éhínség idején egy kormánytisztviselő megölése miatt a hegyekbe menekült, ahol sok ezer lázadó parasztot gyűjtött maga köré. 1926— a KKP tagja, 1927-ben a nancsangi felkelés egyik vezetője, majd a forr. hads. különböző fontos parancsnoki posztjait töltötte be. 1945-től a KKP KB tagja, 1956-tól a PB tagja. 1954-től miniszterelnök-helyettes, 1955 marsall, 1966—69-ben bírálták, a KKP IX. kongr.-a (1969) óta elvesztette funkcióit.

Honduras Kommunista Pártja, *Partido Comunista de Honduras:* 1924—27 Közép-Amerika Kommunista Pártja szekciójaként, 1927—32 önálló pártként működött, majd a diktatúra megbénította. 1954. ápr. 10-én alakult újra, ugyanebben az évben vezette 50 000 dolgozó 67 napos sztrájkját, kivívták a szervezkedési jogot. 1957—63 leg., majd a reakciós fordulat után a KB többségét letartóztatták és kitoloncolták. 1972. dec.-i újabb kormányváltozás után szabadabban, féllegálisan működhet. 1958. évi I. és 1972. évi II. kongr.-a a dem., antifeudális és antiimp. forr.-ra vett irányt, közvetlen feladatként a reakciós uralom megdöntését tűzte ki célul. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969). Taglétszám: nincs adat. Főtitkára Dionisio Ramos Bejarno, leg. hetilapja a Vanguardia Revolucionaria (Forradalmi Élcsapat).

Honduras munkásmozgalma: Közép-Amerika egyik legelmaradottabb, az USA-tól függő országában az 1924-ben bontakozó komm. mozgalom és az 1929-ben alakult Hondurasi Munkásszövetség jelenti a kezdeteket. 1933— diktatori-

kus-terrorisztikus kormányzás bénította a mozgalmat; az 1957—63-as liberálisabb rendszer engedett némi teret a dem. mozgalmaknak. A reakció újabb felülkerekedése után partizánharcok folytak (1964—65). A dem. és antiimp. fordulatért küzdő erők, *Honduras Kommunista Pártja* és a forr. erők az 1972. dec.-ben hatalomra került liberális nac. katonai kormányzat pozitív ígéreteinek (demokratizálás, önálló gazd. fejlődés) valóra váltását követelik. Legnagyobb szaksz. szövetség az Észak-hondurasi Munkások Szakszervezeti Szövetsége (Federación Sindical de Trabajadores Norteños de Honduras), alapítva 1957, taglétszám 20 000.

Honecker, Erich (1912. aug. 25.—): német tetőfedő munkás; kommunista. 1926— a komm. ifjúsági szövetség, 1929— az NKP tagja. 1930-ban a KII iskolájában, Moszkvában tanult. 1934—35 a komm. ifjúsági szövetség KB-jának tagja. 1935. dec.-ben letartóztatták és másfél évvel később 10 évi börtönbüntetésre ítélték. A II. vh. után a KP ifjúsági titkára, 1946— az NSZEP KB tagja, 1946-ban a Szabad Német Ifjúság (FDJ) egyik alapítója és 1946—55 elnöke. 1949—55 a DIVSZ VB tagja, 1946— parlamenti képviselő. 1950— az NSZEP PB póttagja, 1958— rendes tagja és a KB titkára. 1971. máj. 3.— az NSZEP első titkára.

Hont Ferenc (Bp., 1907. ápr. 7.—): színházi rendező; kommunista. A 20-as évek végétől részt vett a KMP által irányított *munkás-kultúrmozgalom*ban. 1937— a Független Színpad társulat, a Független Színpad c. folyóirat, majd a *Művészek, Írók, Kutatók Szövetkezete* révén antifasiszta kulturális műsorokat szervezett és ezekhez megnyerte a dem. gondolkodású színművészek legjobbjainak közreműködését. 1941—42-ben rendezte a „Költő és kora" és „Egy ezredévi szenvedés" c. műsoros esteket. A felszab. után 1949-ig a Színház- és Filmművészeti Főiskola és a Madách Színház igazgatója, 1952—57 az Orsz. Színháztörténeti Múzeum, 1957—69 a Színháztudományi Intézet igazgatója. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem docense. 1958—71 a Színházi Dolgozók Szakszervezete elnökségének és a *Művészeti Szakszervezetek Szövetsége* KV-jének tagja. — *M.:* Színházi kislexikon. (Főszerk. Hont Ferenc.) 1969. 535 old. 42 t. — A cselekvés művészete. 1972. 495 old. — A színház világtörténete. 1—2. köt. Főszerk. Hont Ferenc. 1972.

Honti Lajos (Kunszentmiklós, 1900. febr. 25.— Dachau, Németo., 1944): szobafestő munkás; kommunista. A TK idején a VH-ban harcolt; az ellenforr. bírósága másfél évi börtönre ítélte. 1932-ben lépett be a KMP-be, a párt egyik küldötte volt a KI VII. kongr.-án. Az ESZE egyik vezetője, majd a MÉMOSZ komm. frakciójának irányítója. Részt vett a *Magyar Történelmi Emlékbizottság* munkájában és az *ellenállási mozgalmak* szervezésében. 1942. júl.-ban letartóztatták és 5 évi börtönre ítélték. 1944-ben a dachaui koncentrációs táborba hurcolták.

Horn Ede (Vágújhely, 1825. szept. 25.—1875. nov. 2.): liberális újságíró, politikus, az önsegélyező munkásmozgalom polgári patrónusa. 1849 után *emigráció*ban ismerkedett meg az önsegélyezés eszméivel. Párizsban munkás-hitelintézetet alapított. Hazatérése után 1869-ben a Hon c. lap munkatársa, majd a Neuer Freier Lloyd (Új Szabad Újság) szerk.-je. Az önsegély programjával 1869-ben megalapította a *Pest-Budai Munkásképző Egylet*et, s ennek 1869. aug. 9. — ideiglenes, majd tiszteletbeli elnöke. 1870— parlamenti képv., Tisza Kálmán híve.

Horovitz Gábor (Salgótarján, 1880. jan. 16.— Bp., 1940. dec. 22.): kárpitosmunkás; szociáldemokrata. 1896-ban lépett be a kárpitosok szakegyletébe, 1904-ben egyik alapítója, 1905— haláláig titkára a Famunkások Orsz. Szövetségének. 1904— tagja a *Szakszervezeti Tanács*nak. 1907—11 a Munkásbiztosító Betegpénztár tisztviselője, ugyanez időben az MSZDP ellenőrző bizottságának tagja. A TK idején az egyesült párt ellenőrző bizottságának tagja, de pol. ténykedésében a jobboldali szaksz. vezetők csoportját követte. 1924— haláláig tagja az MSZDP vezetőségének, 1925— pedig a fővárosi törvényhatósági bizottságnak is.

Horovitz Jenő (Bp., 1877. okt. 30.—Stockholm, 1949. júl. 19.): tisztviselő; szociáldemokrata. Egyetemi hallgató korában, 1897-ben lépett be az MSZDP-be, 1904—08 a párt egyik titkára, 1908—1917. ápr. között az ellenőrző bizottság tagja. 1909—20 a bp.-i ker. Munkásbiztosító Pénztár vezető tisztviselője. Vezető szerepet játszott a magántisztviselők és a munkásbiztosítási alkalmazottak szaksz. mozg.-ában. A TK idején a Hadigondozó Hivatal vezetője, majd hadügyi népbiztos-helyettes, a *Peidl*-kormányban hadügyi államtitkár. 1920—34 Ausztriában, 1938-ig Csehszlovákiában, 1940-ig Franciao.-ban és Norvégiában élt *emigráció*ban, Norvégianém. megszállása után Svédo.-ban élt. A felszab. után nem tért haza, s 1948— együttműködött *Bán* A. disszidens csoportjával.

Horváth Ferenc (Bp., 1913. jún. 8.—): színművész; szociáldemokrata, majd kommunista. A 20-as évek végén, látszerészmunkás korában

kapcsolódott be az ifjúsági kult. mozg.-ba. 1935-ben szerezte meg színművészeti diplomáját, ettől kezdve vidéki színházakban játszott. 1937-ben lépett be az MSZDP-be, 1945 elején az MKP-be. A felszab. után a Nemzeti Színház művésze, 1949—53 az Állami Bányász Színháznak, ill. a Néphadsereg Színházának igazgatója. 1953— a Madách Színház tagja. Egy ideig a Színház- és Filmművészeti Szövetség színházi tagozatának titkára, több éven át a Művészeti Dolgozók Szakszervezete elnökségének tagja. 1959— a Madách Színház MSZMP-szervezetének titkára. 1957—60 a Színházi Dolgozók Szakszervezete elnökségének és a Művészeti Szakszervezetek Szövetsége KV-jének tagja.

Horváth Imre (Bp., 1901. nov. 19.—Bp., 1958. febr. 2.): mérnök; kommunista. A komm. ifjúmunkásmozg. egyik megteremtője. 1918-ban lépett be a KMP-be. A TK idején a VH-ben pol. megbízotthelyettes. 1921-ben a KMP illeg. újjászervezésében kifejtett tevékenységéért 10 évi fegyházra ítélték. A *fogolycsere-akció* keretében Szovjet-Oroszo.-ba került és az SZK(b)P tagja lett. Különböző gyárakban dolgozott, 1926—29 a Marx—Engels Intézet könyvtárosa volt, ezután ném. nyelvű pártiskolát vezetett. Elvégezte a műszaki egyetemet. 1933-ban illeg. pártmunkára visszatért Mo.-ra. 1934-ben letartóztatták, 10 évig a szegedi Csillagbörtön rabja, 1944-ben Dachauba deportálták. A felszab. után diplomáciai munkakörben dolgozott. 1956. júl.—okt. 31-ig, majd nov. 4— haláláig a Magy. Népköztársaság külügyminisztere. 1956. júl.-ban tagja lett az MDP KV-jének, 1956. nov.— haláláig az MSZMP KB-jának.

Horváth János (Zalaszentgrót, 1851—Szentendre, 1942. márc. 7.): cipészmunkás; a mo.-i munkásmozgalom egyik úttörője. Németo.-ban ismerkedett meg a szoc. eszméivel. 1875— a fővárosi cipészmunkások egyik szervezője. 1877—88 a cipészek szakegyletének elnöke. 1877 *Külföldi* V. csoportjához csatlakozott és tagja lett a *Magyarországi Munkáspárt*nak, majd a *Magyarországi Általános Munkáspárt*nak. 1880—81 a párt radikális ellenzékének egyik vezetője. Alapítója és szerk. a Der Sozialist c. radikális lapnak (1882). Osztályharcos tevékenysége miatt 1882. júl.-ban államfogházra ítélték, majd kiutasították Bp.-ről. A századfordulótól nem játszott vezető szerepet a munkásmozg.-ban, de tagja maradt a pártnak és a szaksz.-nek. 1902-ben *Farkas* I.-nal közösen megírta a cipészmunkások szervezkedésének történetét.

Horváth Márton (Bp., 1906. okt. 8.—): építészmérnök; 1956-ig kommunista. 1931-ben lépett be a KMP-be. Többször letartóztatták, 1934-ben 5 évi börtönre ítélték. 1941—42 az illeg. pártnyomda egyik vezetője és a *Szabad Nép* munkatársa. 1942-ben 12 évi börtönre ítélték. 1944-ben büntetésmegszakítással kiszabadult és az illeg. KP KB-jának tagja lett. 1944—56 az MKP, majd az MDP KV-jének és 1953-ig PB-jének tagja. 1945—51 a Szabad Nép felelős szerk.-je, majd 1954-ig az MDP KV-jének osztályvezetője. Az 1956-os ellenforr. után nem vették fel az MSZMP-be. 1957—60 és 1963—66 a Petőfi Irodalmi Múzeum igazgatója, 1960—63 a Hunnia Filmstúdió vezetője. — *M.:* Holttengeri tekercsek. 1970. 362 old.

Horváth Zoltán (Bp., 1900—Bp., 1968. nov. 15.): tanár, újságíró, történész; szociáldemokrata. 1916-ban lépett be a Magántisztviselők Orsz. Szövetségébe és az MSZDP-be. A TK megdöntése után Bécsbe emigrált és részt vett a *Világosság-csoport* tevékenységében. A 20-as évek végétől Bp.-en kiadói lektor és műfordító. 1938—41 Franciao.-ban, 1942— ismét Bp.-en élt, s a *Népszava* külső munkatársa volt. A felszab. után az SZDP vezetőségének tagja, a Népszava külpol. rovatvezetője, 1947— a *Világosság* főszerk.-je. A két munkáspárt egyesülése után az MDP KV-jének tagja, a Népszava felelős szerkesztője. 1949-ben koholt vádak alapján bebörtönözték. 1956-ban rehabilitálták s ismét a Népszava főszerk.-jévé nevezték ki. Az ellenforr. napjaiban lemondott tisztségéről, nyugalomba vonult és történetírói tevékenységet folytatott. — *M.:* Magyar századforduló. A második reform nemzedék története. (1896—1914.) 1961. 647 old. — Teleki László. 1810—1861. 1—2. köt. 1964. — Irodalom és történelem. 1968. 353 old.

Ho Si Minh, eredetileg *Nguyen Ai Quoc* (1890. máj. 19.—1969. szept. 3.): vietnami tengerész; kommunista. Dolgozott New Yorkban, Londonban, Párizsban. Itt került kapcsolatba a munkásmozgalommal. 1920-ban részt vett az FKP alakuló kongr.-án. Brosúrákat írt és a Le Paria c. lap szerk.-je. Szervezte a forr. emigrációt. Részt vett 1924-ben a KI V. kongr.-án. 1925. jan.-ban Kantonban, a vietnami forr. mozg. központjában tevékenykedik. 1927 visszatér Moszkvába. 1928 részt vett a brüsszeli antiimp. kongr.-on. 1929. jan.-ban Thaiföldön szervezi a forr. emigrációt. 1930 megalapítja *Indokína Kommunista Pártját*, 1935 részt vett a KI VII. kong.-án, a KI VB tagja. Kidolgozója a KP egységfrontpol.-jának. Többször letartóztatták. 1941-ben egyik alapítója a *Vietnami Demokratikus Függetlenségi Ligá*nak (Viet Minh). 1942 Kína Kuanghszi tartományában Csang Kaj-sek hatósága letartóztatta. Ekkor írta világhírű „Börtönnapló"-ját.

Kínában és Indokínában részt vett a japán hódítók elleni harcban. 1945. aug. 25-én létrehozta az ideiglenes kormányt, amelynek elnöke lett. Az első vietnami országgyűlés (1946) államelnökké választotta. Irányította a francia gyarmatosítók uralma elleni hősi és győzelemmel végződött felszabadító harcot. A szoc. építésben is a párt- és állami élet élén állt. Vezetésével szállt szembe a VDK népe az amerikai agresszorok támadásaival. Haláláig a *Vietnami Dolgozók Pártja* PB-jének elnöke és egyben államelnök. Pol. végrendelete a vietnami és a nemzetközi munkásmozg. értékes dokumentuma. — *M.:* A szabad Vietnamért. 1968. 146 old. — Börtönnapló. Versek. (...az utószót és a jegyzeteket írta Ecsedy Ildikó.) 2. kiad. 1969. 159 old.

hosszú menetelés: 1934. okt.—1936. nov. a kínai VH 12 ezer km-es menetelése, mely D-Kínából indult, áttörte a Kuomintang-haderő bekerítő gyűrűjét, majd 11 tartományon áthaladva, É-Kína Senhszi tartományában egyesült az ottani forr. erőkkel és felvette a harcot a japán hódítók ellen. — *Irod.: Smedley, Agnes:* A hosszú menetelés hadserege. 1950. 275 old.

Howell, George (1833—1910): angol építőmunkás; chartista, majd szaksz.-i vezető. A londoni Szakszervezeti Tanács titkára (1861—62), részt vett az I. Int. alakuló kongr.-án, az Int. Főtanácsának tagja (1864—69), később a Reform Liga titkára. A *Párizsi Kommün* bukása után kivált az Int.-ból. 1871—75 a Szakszervezetek Parlamenti Bizottságának titkára. 1885—95 liberális képviselő.

Hoxha, Enver, *Hodzsa* (1908. okt. 16.—): albán tanár; kommunista. Tanulmányait a korcëi líceumban és Franciao.-ban végezte, a l'*Humanité*be albán vonatkozású cikkeket írt. Hazatérve a korcëi líceumban francia nyelvet tanított, kapcsolatba került a komm. csoporttal. Részt vett az Albán KP 1941. nov. 8-án történt megalapításában; az ideiglenes KB tagja. 1943— a párt főtitkára. 1943. júl.-ban a Nemzeti Felszabadító Hadsereg vezérkarának pol. megbízottja. 1944. máj.-ban Albánia Nemzeti Felszabadító Antifasiszta Tanácsának elnöke. 1944. okt.— az ideiglenes kormány elnöke. 1946—54 az Albán Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke, 1946—53 külügyminiszter is. Az *Albán Munkapárt* első titkára. Az utóbbi tizenöt évben a KKP irányvonalát követi.

Höglund, Zeth (1884. ápr. 29.—1956): svéd szocialista, 1915—17 és 1928—40 parlamenti képviselő. Háborúellenes, 1916-ban hazaárulás vádjával kényszermunkára ítélték. 1917-ben létrehozta a Baloldali Szocialista Csoportot, 1921— a svéd KP *(Baloldali Párt—Kommunisták)* vezetője. 1922— a KI VB tagja, 1924 szakított a KP-val, 1926 belépett *Svédország Szociáldemokrata Munkáspártjá*ba. 1936—46 a Social-Demokraten főszerk.-je.

Hrabje Nepomuk János, *Hrabie* (1841—?): asztalos, a korai magyarországi munkásmozgalom egyik szervezője. Tanulóéveiben bejárta Ny-Európát. Az 1860-as években Londonban élt, ott ismerkedett meg a szoc. eszméivel és csatlakozott az I. Int.-hoz. 1865. aug. 28-án a Főtanács tagjává választották. 1866-ban, hazatérésekor megbízást kapott a Főtanácstól az I. Int. mo.-i szekciójának megszervezésére. 1867-ben átvette apja asztalosműhelyét. Bekapcsolódva a hazai lassalleánus munkások szervezkedési kísérleteibe, egyik alapítója és ideiglenes elnöke az *Általános Munkásegylet*nek. Széles körű ismeretekkel rendelkező, olvasott, jó képességű szoc., kiváló szónok. Diktatórikus vezetési módszerei és az ÁME vezetőivel támadt nézeteltérései miatt az 1868. aug. 9-i alakuló közgyűlésen már nem választották be a vezetőségbe. 1869 nyaráig az I. Int. főmegbízottjaként a fővárosban végzett szervező munkát. Ekkor visszavonult a pol. tevékenységtől s mint kisiparos működött tovább. 1871-ben nevét Éberre változtatta.

Hruscsov, Nyikita Szergejevics (1894. ápr. 17.— 1971. szept. 11.): szovjet-orosz lakatos; kommunista. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1958). 1918— az SZKP tagja. 1918—35 előbb a polgárháborúban harcolt, majd a Donyec medencében, Kijevben és Moszkvában végzett pártmunkát. 1935—38 a Moszkva területi pb. első titkára. 1934— a KB, 1939— a Pol. Iroda, majd az Elnökség tagja. 1938—49 az Ukrán KP KB első titkára, közben 1947. márc.—dec. az Ukrán SZSZK minisztertanácsának elnöke. 1949—53 az SZKP KB titkára és a Moszkva területi pb. első titkára. 1953. szept.—1964. okt. az SZKP KB első titkára, 1958—1964. okt. a SZU Minisztertanácsának elnöke is. 1953 után a KB élén fontos szerepet töltött be a *személyi kultusz* következményeinek felszámolásában, az ipar és mezőgazd. fejlesztésében. A KB 1964. okt.-i plénumán, ahol bírálták a párt- és az állami munka egyes kérdéseit, saját kérésére felmentették funkciói alól és nyugdíjazták. — *M.:* Fegyver és háború nélküli világért. Beszédek nemzetközi kérdésekről. (1960—1961.) 1962. 703 old.

Hubai János (Alsóvedresábrány, 1881. nov. 5.— Bp., 1957. máj. 24.): cipészmunkás; szociáldemokrata. A századforduló idején kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1902— a bp.-i cipész-

szakegylet vezetőségi tagja, 1905— titkára. 1910—45 a Cipészmunkások Orsz. Szövetségének, majd a Bőripari Munkások Orsz. Szövetségének titkára és a *Szakszervezeti Tanács* tagja. A TK idején a Szociális Termelés népbiztosságán a bőripari szakosztály vezetője, az SZKIB tagja. A TK megdöntése után Csehszlovákiába emigrált. 1923-ban hazatért, s ismét a bőrmunkás-szaksz. vezetőjeként működött. 1924—39 az MSZDP ellenőrző biz.-ának, 1939—44 az SZDP vezetőségének tagja. A felszab. után rövid ideig tevékenykedett a mozg.-ban, majd visszavonult a közéleti tevékenységtől.

Hukbalahap, röviden *Huk*, teljes nevén *Hukbong Bayan Laban sa Hapan* (Japán-ellenes Népi Ellenállási Hadsereg): 1942. márc.-ban a *Fülöp-szigetek Kommunista Pártja* szervezte a japán megszállók elleni fegyveres harcra. 1943-ban létszáma 200 ezer felett volt. Vezetői L. Taruc, C. Alejandrino és M. *Balgos*. 1949—54 az USA-t kiszolgáló Fülöp-szigeteki reakciós kormány ellen harcolt Népi Felszabadító Hadsereg (Hukbong Mapagpalayang Bayan) néven. A komm. mozg.-ban bekövetkezett szakadás a fegyveres mozg.-ra is kiterjedt, melynek tömegbázisa az utóbbi években erősen megcsappant.

Hukbong: *Hukbalahap*

Humanité, l' (Emberiség): a *Francia Kommunista Párt* központi napilapja. J. *Jaurès* alapította 1904-ben a *Francia Szocialista Párt* lapjaként. Munkatársai között szerepeltek A. *France*, H. *Barbusse*, R. *Rolland*, P. *Langevin*, G. *Péri*. A II. vh. kitörése után a Daladier-kormány betiltotta, ezután 317 száma (1940—44) illeg. jelent meg. A hitleristák a lap 12 főmunkatársát meggyilkolták. A reakció 1945 után is több eredménytelen kísérletet tett a lap megjelenésének megakadályozására. 1975-ben napi átlagos példányszáma 200 000. Vasárnapi különkiadása (l'Humanité-Dimanche) több mint 500 000 példányban jelenik meg. Több mint 2800 munkás, paraszt levelezője, vasárnapi kiadásának 100 000 önkéntes terjesztője van. A lap ünnepét 1930. óta minden év szept.-ében megrendezik. Igazgató főszerk.-je 1918—58 M. *Cachin*, 1958—74 É. *Fajon*, 1974— R. *Leroy*.

Humbert-Droz, Jules (1891—1971. okt. 17.): svájci lelkész, újságíró; kommunista, majd szociáldemokrata. 1911— *Svájc Szociáldemokrata Pártja* tagja, 1916— a La Sentinelle (Az őrszem) szerk.-je. Pacifista, a katonai szolgálat megtagadásáért börtönbe zárták. A *kienthali konferencián* a baloldalt támogatta. A svájci KP *(Svájci Munkapárt)* alapító tagja, 1921—31 a KI titkára, 1932— a Svájci KP főtitkára. 1943-ban opportunista nézetei miatt a KP-ból kizárták, átlépett az SZDP-be, annak 1947—58 francia-svájci titkára. 1959-ben visszavonult a pártpol. tevékenységtől. — *M.:* A szocializmus ABC-je. [1947.] 11 old.

Humhál László (Bp., 1905. szept. 17.—Madrid, 1936. nov.): cipészmunkás; kommunista. 1927— a KIMSZ tagja. 1929-ben *Lőwy* S. temetésén mondott beszéde közben letartóztatták és 4 hónapi börtönre ítélték. 1930-ban részt vett a KIMSZ II. kongr.-án, majd a KIMSZ bp.-i területi biz.-ában dolgozott. 1930 végén a SZU-ba került, s elvégezte a Lenin-iskolát. 1935 végén hazatért illeg. pártmunkára; 1936-ban a Spanyol Köztársaság védelmében hősi halált halt.

Hunya István (Endrőd, 1894. okt. 1.—): földmunkás; kommunista. Az I. vh.-ban orosz hadifogságba került. 1917-ben részt vett a *Vörös Gárda* harcaiban. 1918-ban hazatért és belépett a KMP-be. A TK idején a VH-ban harcolt. A TK megdöntése után a tiszántúli szegényparasztság mozg.-ait szervezte. A Földmunkásszövetség KV-jének tagjává választották; 1925— jelentős szerepet játszott az MSZMP falusi szervező munkájában. 1926-ban elvégezte a KMP berlini pártiskoláját. 1926-ban aratósztrájk szervezéséért letartóztatták, 4 évet töltött börtönben. Kiszabadulása után a KMP Orsz. Parasztbizottságának vezetője. 1931-ben újra letartóztatták, de a büntetés elől sikerült a SZU-ba jutnia. Itt a VSZI-ben dolgozott, majd irodalmi tevékenységet folytatott. A felszab. után hazatért és a mezőgazd. munkásság szaksz.-i mozg.-ában dolgozott. 1945—48 a FÉKOSZ Dózsa Népe c. lapját szerkesztette, ezután 1956-ig könyvtárosként működött. 1957— a *Mezőgazdasági, Erdészeti és Vízügyi Dolgozók Szakszervezeté*nek elnöke. — *M.: Hunya István—Farkas Ottó—Tolnai István:* A magyar földmunkásság életéről — harcairól. 1960. 155 old. — Tizenkilencesek. Agrárproletár veteránok visszaemlékezései. (Összeáll. és szerk. Hunya István.) 1962. 182 old. — Emelt fővel. 1974. 318 old.

Husák, Gustav (1913. jan. 10.—): szlovák jogász; kommunista. 1933— a CSKP tagja. A 30-as években ügyvédi tevékenységet folytatott, részt vett a Dav (Tömeg) c. folyóirat köré tömörülő baloldali értelmiségiek mozgalmában. A párt feloszlatása után illeg. Szlovákiában dolgozott, többször bebörtönözték. 1943— az SZLKP illeg. vezetőségének tagja, a *Szlovák Nemzeti Felkelés* egyik vezetője. A felszab. után a Szlovák Nemzeti Tanács elnökhelyettese, belügyi, majd közlekedési és munkaügyi megbízott. 1946— az ön-

álló szlovák kormányszerv, a Megbízottak Testületének elnöke. 1945—50 az SZLKP KB elnökségének tagja, 1949—51 a CSKP KB tagja. 1951. febr.-ban nacionalizmus vádjával kizárták a pártból, 1954-ben törvénytelenül életfogytiglani börtönre ítélték. 1963-ban rehabilitálták, de sem párt-, sem állami funkcióba nem helyezték. Az 1968. jan.-i KB-ülés után miniszterelnökh., 1968. aug.— az SZLKP KB első titkára, a CSKP elnökségének tagja, majd 1969. ápr.— a CSKP KB első titkára, ebben a minőségben kimagasló szerepet játszott a KP és a szoc. közt. konszolidációs folyamatában. 1975. máj. — a közt. elnöke is. — *M.*: Tanúságtétel a szlovák nemzeti felkelésről. Budapest—Bratislava 1971. 452 old.

Huszadik Század: a századfordulót követő két évtized polgári radikális irányzatú társadalomtudományi folyóirata. 1900. jan.-ban indult, havonta jelent meg. 1901. jan.— a *Társadalomtudományi Társaság* orgánuma. Szerk.-je Gratz Gusztáv, majd Kégl János és Somló Bódog, 1906. júl.— pedig *Jászi* O. volt. A ~ a TK idején 1919. máj.-ig rendszeresen megjelent, 1919. aug.-ban különszámot szentelt *Ady*nak. Az ellenforr. hatalomra jutásakor szűnt meg. Hasábjain eleinte liberális, radikális és szoc. nézetek egyaránt szóhoz jutottak: 1906. aug.-tól, amikor a Társadalomtudományi Társaságból kiszorultak a liberális elemek, a ~ egyértelműen radikális irányt követett. Emellett több szd. — mint *Kunfi* Zs., *Varga* J., *Rónai* Z., *Mérő* Gy. és mások — tartozott munkatársi gárdájához. Magvas természettudományi és filozófiai ismertetéseket is közölt, elsősorban azonban a társadalomtudományokat művelte. Különösen jelentősek a mo.-i társadalmi fejlődés irányáról, Közép-Európa problémáiról, a nemzetiségi kérdésről rendezett és a folyóiratban publikált ankétok anyagai és a ~ 1908. okt.-i „választójogi" különszáma. Nagy hatása volt a folyóiratra *Szabó* E.-nek, ő maga is számos cikket, ismertetést, tanulmányt publikált hasábjain és részt vett szerkesztésében is. 1947. márc.—1949. nov. ismét megjelent Csécsy Imre szerkesztésében. Tartalmában és színvonalában azonban ekkor nem érte el a régi fokot. — *Irod.*: A szociológia első magyar műhelye. A Huszadik Század köre. 1—2. köt. 1973.

Huszár István (Hernádkak, 1927. júl. 15.—): napszámosmunkás; kommunista. 1948— az MDP tagja. 1949—50 a Közgazdaságtudományi Egyetem demonstrátora, 1950—53 tanársegédje. 1953—63 az MDP KV, ill. az MSZMP KB terv-, pénzügyi- és kereskedemi, ill. államgazd. osztályának munkatársa, majd osztályvezető h.-e. 1963—73 a Központi Statisztikai Hivatal elnöke, államtitkár. 1973-ban az Országos Tervhivatal első elnökh.-e, 1973. nov.— miniszterelnökh., 1975. máj.— miniszterelnökh.-ként az Országos Tervhivatal elnöke. 1970— az MSZMP KB-jának, 1975. júl. — PB-jének tagja.

21 felvételi feltétel: a KI-hez tartozás 1920-ban elfogadott feltételei. A KI II. kongr.-án eredetileg beterjesztett 19 pontot V. I. *Lenin* javaslatára további két ponttal egészítették ki. Megalkotásukat és elfogadásukat a fiatal komm. mozg. eszmei és taktikai, valamint szervezeti megerősítése, a pártokban jelentkező *szektarianizmus* és a jobboldali *opportunizmus* leküzdésének szükségessége indokolta. A ~ megkövetelte a *proletárdiktatúra* elismerését és meggyőző propagálását, a tömegek szervezését a szaksz.-ekben és egyéb munkásszervezetekben, a falun, a hadseregben (1., 4., 5., 9. pont); teljes eszmei és szervezeti szakítást a proletárdiktatúrát tagadó szd. és centrista pártokkal és szaksz.-ekkel (2., 6., 7., 10., 20. pont). Előírta a pártok *demokratikus centralizmus*on alapuló szervezeti felépítését, a vasfegyelmet; az illeg. működő pártoknak a *legális és illegális munka kombinációját*, a szabadon működő pártoknak a párhuzamos illeg. apparátus kiépítését, a párttagság rendszeres megtisztítását a kispolgári elemektől és azoktól, akik elvből elvetik a KI-hez tartozásból következő kötelezettségeket (3., 13., 14., 21. pont); a pártsajtó és a parlamenti komm. képviselői csoportok alárendelését a pártok KB-jainak (11., 12. pont). Köteleztek minden pártot a KI határozatai szellemének megfelelő program kidolgozására, amelyeket a KI kongr.-a vagy VB-je hagyott jóvá (16. pont); a feltételek egyike a szovjetközt.-ok támogatása volt (15. pont). A gyarmattartó országok KP-jait kötelezték a függetlenségi mozgalmak gyakorlati támogatására (8. pont). Kimondta, hogy a KI kongr.-ain és VB-jében hozott határozatok minden pártra nézve kötelezőek (17. pont). A feltételek megkövetelték a pártok nevében a „kommunista" elnevezést, zárójelben „a III., Kommunista Internacionálé szekciója" megjelöléssel (18. pont) és a felvételi feltételek elfogadásának céljával rendkívüli pártkongr.-ok összehívását (19. pont). — *Irod.*: *Lenin, V. I.*: A Kommunista Internacionáléba való felvétel feltételei. — Lenin Összes Művei. 41. köt. 195—201. old.

Huszti Ferenc (Zalabér, 1893. nov. 9.—SZU, 1938): jogász, újságíró; szociáldemokrata, majd kommunista. 1912-ben lépett be az MSZDP-be, 1919-ben a KMP-be. A TK idején a Zala megyei forr. törvényszék vádbiztosa. 1920-ban Bécsbe ment, 1921-ben Pécsett végzett pártmunkát. A

Baranyai Köztársaság megszűnése után ismét emigrált. 1923-ban a SZU-ba ment. Itt először a Volga-Német Autonóm Közt.-ban dolgozott mint a területi pb. osztályvezetője, majd titkára. 1928— az SZK(b)P szaratovi városi pb.-ának másodtitkára. 1930-ban beválasztották a SZU Össz-szövetségi VB-jébe. 1931—36 a KMP KB tagja, a KÜB vezetője. 1935-ben a KMP küldötte a KI VII. kongr.-án. 1936-ban a KI Nemzetközi Ellenőrző Bizottsága leváltotta a KMP-ben viselt tisztségéből. 1937-ben koholt vádak alapján elítélték, s a fogságban elhunyt.

Huysmans, Camille (1871. máj. 26.—1968. febr. 25.): belga tanár, nyelvész, szocialista. 1910— munkáspárti *(Belga Szocialista Párt)* parlamenti képv. Az NSZI titkáraként (1905—22) a pártok véleményének egyeztetésére törekedett, inkább ügyvezető titkár volt, mint pol. vezető. 1914— hallgatólagosan támogatta E. *Vandervelde* szociálsoviniszta magatartását, többször közvetített a szemben álló országok szd.-i között, de a forr., antimilitarista fellépéstől tartózkodott. 1917-ben részt vett a háborúból kiutat kereső szoc. és szd. pártok stockholmi megbeszéléseinek előkészítésében, 1919-ben a II. Int. újjászervezésében, 1922-ben a *három internacionálé berlini értekezletén.* 1940-ben az SZMI elnöke. Többször volt belga koalíciós kormányok tagja, 1946—47 miniszterelnök. Az 50-es, 60-as években bírálta pártja komm.-ellenességét, a szoc. és komm. mozgalom jobb kapcsolatai mellett lépett fel. 1965-ben a szoc. pártvezetőség pol.-jával szembekerülve megalakította a Munkások Szocialista Szövetségét.

hűtlenségi per: az első nagy, szocialistaellenes bírósági eljárás Magyarországon (1872. ápr. 22—30.). A pert Andrássy Gyula kormánya kezdeményezte azzal a céllal, hogy a kibontakozó szoc. munkásmozg.-at megsemmisítse. A *Párizsi Kommün* iránti rokonszenv kifejezésére Bp.-en 1871. jún. 11-én rendezett tüntetés után letartóztatták az *Általános Munkásegylet* 38 vezetőjét és aktivistáját (jún. 13.), akik közül 28 ellen hűtlenség címén vádat emeltek. A per 1872. ápr. 22-től 30-ig tartott. A vádlottak között volt *Farkas* K., *Külföldi* V., *Ihrlinger* A., *Essl* A., *Politzer* Zs. és *Szvoboda* L. A vádirat szerint az egylet a monarchia megdöntésére, a szabad népállam megvalósítására, a komm. bevezetésére törekedett, s ennek érdekében kapcsolatban állt az I. Int.-val, annak vezetőivel, köztük K. *Marx*szal. A kihallgatás és a bizonyító anyag összeállítása 10 hónapot vett igénybe. A hosszú vizsgálati fogság ellen Helfy Ignác, *Táncsics* M. és *Horn* E. interpellált a parlamentben. A vádlottakat többek között Füzesséry Géza és *Schulhof* G. védte. A tárgyaláson a munkásmozg. vezetők megvédték szoc. meggyőződésüket és kiálltak a szervezkedési szabadság és a munkásság pol. jogai mellett. Bizonyítékok hiányában a vádlottakat felmentették. *Eisel* K. a börtönben meghalt, Politzer Zs.-ot — külön vádpont alapján — felségsértés címén 6 hónapi fogházra ítélték. — *Irod.: S. Vincze Edit:* A hűtlenségi per. 1871—1872. 1971. 206 old.

Hybeš, Josef (1850. jan. 29.—1921. júl. 19.): textilmunkás, a szocializmus egyik csehországi úttörője. Alapító tagja az első bécsi munkásegyletnek (1867). 1876-ban tagja lett Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártja KB-jának, majd a Csehszláv SZDP (l. *Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt*) 3 tagú ellenőrző biz.-ának. A Delnické Listy (Munkásújság), később a Rovnost (Egyenlőség) szerk.-je. Kiemelkedő szerepe volt a Csehszláv SZDP-n belül a 80-as években bekövetkezett szakadás felszámolásában, a hainfeldi kongr. sikerében. Részt vett a II. Int. alakuló kongr.-án. 1897— képviselő a Birodalmi Tanácsban. A Csehszlovák Közt. létrejötte (1918) után nemzetgyűlési képviselő, 1920— szenátor. Elsők között csatlakozott a marxista baloldalhoz, a KI eszméihez.

Hyndman, Henry Mayers (1842. márc. 7.—1921. nov. 22.): angol tőkés vállalkozó, publicista, a szocializmus angliai úttörőinek egyike. Fiatal korában radikális tory politikus, az 1880-as évek kezdetén lett szocialista. K. *Marx*ot személyesen ismerte, sokat merített műveiből, s noha sohasem lett igazán marxista, írásai hozzájárultak a szoc. eszme népszerűsítéséhez. 1883-ban megalapította a *Szociáldemokrata Föderációt.* Bírálták szektarianizmusát (szaksz.-ek és sztrájkharcok lebecsülése) és vezérkedési hajlamát. Szemléletében megtalálható az angol nacionalizmus, de az 1880—90-es években még élesen ostorozta Anglia gyarmatosító gyakorlatát. A liberális burzsoáziával harcban állva tory-kapcsolatokat épített ki, ami nagy viharokat váltott ki. A *Munkáspárt* megalakulása után a Szociáldemokrata Föderációt távol tartotta a csatlakozástól. Erősödő németellenes nacionalizmusa 1914 után szociálsovinizmusba csapott át, emiatt 1916 tavaszán kizárták a *Brit Szocialista Párt*ból; befolyása rohamosan hanyatlott. 1917— szovjetellenes.

I

Ibárruri, Dolores, a mozgalomban: *La Pasionaria* (1895. dec. 9.—): spanyol bányászasszony; kommunista. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1963). 1915— részt vett a baszkföldi bányászok harcaiban. 1920-ban részt vett az SKP alapításában. Híres szónoklatairól kapta a La Pasionaria (a szenvedélyes) nevet. 1927— a KP KB, 1932— a PB tagja, a Mundo Obrero (Munkásvilág) egyik szerk.-je. Küldött a KI VII. kongr.-án, ahol a KI VB póttagjává választották. 1936. febr.— parlamenti (cortes) képviselő, 1938—39 a parlament alelnöke. Kimagasló szerepet töltött be a *spanyol szabadságharc*ban; jelmondattá váltak szavai: „Jobb állva meghalni, mint térden állva élni." 1939— emigrációban. 1942—60 az SKP főtitkára, 1960— elnöke. 1945 a *Nemzetközi Demokratikus Nőszövetség* egyik alapítója s egyik alelnöke. 1956-ban a KP KB ülésén ő fejtette ki a párt módosított pol. irányvonalát. Az SKP történetét feldolgozó biz. munkáját vezette. — *M.:* A békéért, demokráciáért, Spanyolország függetlenségéért. 1952. 78 old. — Az egyetlen út. 1962. 474 old.

ideológia ⟨gör. 'eszmetan, eszmerendszer'⟩: az adott társadalom viszonyainak összefüggő rendszert alkotó tudati visszatükröződése. A marxizmus tagadja *osztály*ok felett, osztályérdekeken kívül álló ~k létét. (A fenti — s ma közhasználatú — értelmezése mellett fellelhető az ~nak már K. *Marx* és F. *Engels* előtt kialakult és részben általuk is vallott másik felfogása, amely azt hamis tudatnak, vagyis a valóságot torzan tükröző nézetek összességének tekinti.) A polg. ideológusok között elterjedt az ~ és a tudomány abszolút módon való szembeállítása. A valóságban ~ és tudomány nem egymást szükségképpen kizáró fogalmak. A társadalmi eszmék, ~k valóságtartalmát végső soron az adott osztály fejlődési tendenciái, objektív társadalmi érdekei, a valóság megismerésében, átalakításában fennálló érdekeltsége határozzák meg. Az egyes ~k, társadalmi eszmék tud. szintjét befolyásolják: a kor eszméi, a tud. ismeretek adott szintje, a kor társadalmi szükségleteit megfogalmazó teoretikusok, politikusok, vezetők képességei. Az ~k jelentős aktív szerepet játszanak a szemben álló osztályok harcaiban, a társadalmi jelenségek értelmezésében, a történelmet alakító néptömegek gondolatainak, cselekedeteinek formálásában, a társadalom alakításának folyamatában *(ideológiai harc)*. A haladó társadalmi osztályok társadalomról vallott eszméiben a fejlődés objektív tendenciái fejeződnek ki. A *burzsoázia* ideológusai a feudalizmus megdöntéséért folyó harcban — noha többségükben idealista talajon — objektíve haladó törekvéseket fejeztek ki. Korunkban, helyzeténél fogva a *munkásosztály* a társadalmi haladás legkövetkezetesebb képviselője; ez fejeződik ki társadalmi eszméiben, ~jában is. — *Irod.: Wiatr, Jerzy J.:* Az „ideológia alkonya"? (A politika és az ideológia kérdései a modern világban.) (2. bőv. és átdolg. kiad.) 1969. 311 old. — *Sándor Pál:* Az ideológiáról. 1972. 341 old.

ideológiai harc: valamely társadalmi osztály eszmevilágának elterjesztése s az ezzel ellentétes nézetekkel szembeni küzdelem. A *munkásosztály* ~át forr. pártja szervezi, annak feltételeit és közvetlen célkitűzéseit a mindenkori társadalmi-pol. körülmények határozzák meg. A komm. pártok ideológiai tevékenységének középpontjában a haladó eszmék, nézetek elterjesztése áll. A pol. hatalom megszerzésével, a burzsoázia hatalmi pozícióinak, műveltségi monopóliumának felszámolásával az ~ hadállásai megváltoznak: a közoktatás, a tudomány, az irodalom, a művészetek, a sajtó és a könyvkiadás, a tömegkommunikációs eszközök a párt és a szoc. állam irányításával a munkásosztály ~át szolgálják. A két világrendszer egyidejű létezésének körülményei között az ~ világméretekben folyik, s az élet szinte minden területét áthatja. A *békés egymás mellett élés* pol.-ja feltételezi az egymással kibékíthetetlen ideológiák állandó harcát. A nemzetközi burzsoázia a maga ideológiai apparátusát a materialista világnézet s a szocializmus elmélete és gyakorlata ellen veti be; a „finomabb" eszközök mellett a SZU, a szoc. o.-ok és a KP-k rágalmazását is alkalmazza. A tőkéso.-ok dolgozóinak befolyásolásán kívül azonban a szoc. o.-ok lakossága is szüntelenül a burzsoá ideológia behatolásának nyomása alatt áll. A KP-k az igaz ügy tudatában a szoc. erkölcs alapján veszik fel ez ellen a harcot. A *marxizmus—leninizmus* tud. elmélete birtokában, a szoc. építőmunka

gyakorlati eredményeire alapozva verik vissza a bomlasztást, sőt a kizsákmányoló, imp. rendszerek népellenes lényegének leleplezésével offenzív módon folytatják a tömegek felvilágosításáért folyó ~ot szerte a világon. — *Irod.: Lenin, Vlagyimir Iljics:* Az ideológiai munkáról. 1970. 318 old. — *Arbatov, G. A.:* Nemzetközi politika és ideológiai harc. 1972. 256 old. — Pártdokumentumok az ideológiai és a kulturális munkáról. 1962. 274 old.

Ifjúhegeliánusok: Hegel halála után tanítványai (Bruno és Edgar Bauer, David Friedrich Strauss, Max Stirner, egy ideig Ludwig Feuerbach) pol. szempontból két táborra szakadtak. A balszárny, az ~ Hegel filozófiájából ateista, forr. következtetéseket igyekeztek levonni. A polgárság igényeinek megfelelően a filozófiát gyakorlatibbá akarták tenni, de a tömegeket lebecsülték, a forr. tevékenységet elvetették. A prol.-nak szövetkezetekben való tömörülését hirdették, s ezen az úton képzelték el a magántőke kiszorítását. K. *Marx* Berlinben kapcsolatba került az ~kal, dolgozott lapjukban, a Rheinische Zeitungban. A hegeli jogfilozófia kritikájából c. művében azonban már meghaladja az ~ materialistává vált csoportjának nézeteit is. K. Marx és F. *Engels* élesen bírálták a gyakorlati politika jelentőségét, a prol. történelmi szerepét tagadó, a kritika szintjén megrekedt ~ nézeteit. Mo.-on a polg. haladás képviselői követték az ~at, ugyancsak a forr. gyakorlat elvetésével (Erdélyi János). — *Irod.: Marx, Karl:* A hegeli jogfilozófia kritikájából. A hegeli államjog kritikája. — Marx, Karl—Engels, Friedrich: Művei. 1. köt. 1957. 203—338. old. — *Marx, Karl—Engels, Friedrich:* A német ideológia. — Marx, Karl—Engels, Friedrich: Művei. 3. köt. 1960. 11—538. old. — *Cornu, Auguste:* Marx és Engels. 1818—1846. 1—3. köt. 1968—1970.

Ifjúmunkás, Az: 1. szociáldemokrata ifjúsági lap. 1904 és 1910 között jelent meg Grosz Henrik, majd *Gyagyovszky* E., *Alpári* Gy., *Wojticzky* Gyula, végül *Ladányi* Á. szerk.-ben. 2. A magyarországi ifjúmunkások központi lapja 1911 és 1925 között. Szerk.-je *Somogyi* B., majd Haáz Kálmán, *Révész* M., *Szakasits* A., Schreiber József, végül ismét Haáz Kálmán volt. 3. A Szakszervezeti Ifjúsági Tanács lapja 1946. máj. 1. — Összesen 4 száma jelent meg.

Ifjúmunkások Országos Szövetsége, *IOSZ:* az MSZDP és a *Szakszervezeti Tanács* égisze alatt, a KMP támogatásával létrejött első legális, proletár ifjúsági szervezet Magyarországon. 1918. nov. 30-án alakult Bp.-en; szd. szervezeti keretek között, de komm. többségű vezetéssel kezdte meg tevékenységét. Titkára *Lékai* J., lapja Az *Ifjúmunkás* volt. Az ~ kezdettől fogva szembehelyezkedett a jobboldali szd. vezetők pol.-jával. 1918. dec. 30-i összvezetőségi ülésén kimondta elszakadását az MSZDP-től, ettől kezdve a KMP pol. irányításával működött tovább. (A szd. ifjúmunkások ekkor megalakították a *Szocialista Ifjúmunkások Szövetségét.*) Az ~ oktató-nevelő munkája pol. és gazd. harccal párosult: 1919. jan. 13-án tanoncsztrájkot és tüntetést szervezett, a KMP pol.-ját röplapok ezrei és új lapja, Az *Ifjú Proletár* útján népszerűsítette. 1919. febr. 21-én vezetőit letartóztatták. A szövetség illeg.-ban dolgozott tovább. Márc.-ban kb. 20 000 tagja volt. 1919. márc. 21-én — a két munkáspárt egyesülésével egyidőben — komm. program alapján a két ifjúmunkás-szövetség is egyesült. Az új szervezet az 1919. ápr. 6-án tartott vezetőségi ülés határozata alapján a *Kommunista Ifjúmunkások Mo.-i Szövetsége* (KIMSZ) nevet vette fel. Az ellenforr. korszakban több kísérlet történt az ~ újbóli megalakítására, a 30-as években szd. vezetéssel rövid ideig működött is. — *Irod.: Svéd László:* Utat tör az ifjú sereg. A forradalmi ifjúmunkásmozgalom kialakulása Magyarországon. A kommunista ifjúsági szövetség tevékenysége a Tanácsköztársaság időszakában. 1962. 342 old. — Fáklyavivők. Fejezetek a magyar kommunista ifjúsági mozgalom történetéből. 1968. 256 old.

Ifjú Proletár: a kommunista vezetésű IOSZ, majd a KIMSZ lapja. Először 1919. jan. 7. és aug. 3. között hetenként jelent meg Bp.-en (első 2 száma Az ~ címmel). Szerk.-i *Lékai* J., *Boross* F. L., majd *Lengyel* J. voltak. 1922. aug. 1-én illeg.-an indult újra s az évben 5 száma látott napvilágot. 1923—27 szünetelt. 1928—1932 évenként 4—8 alkalommal adták ki. Utolsó száma 1933. márc.-ban jelent meg.

Ifjúsági Ankét Bizottság: a haladó magyar ifjúság tömörítésének előkészítésére 1943 nyarán alakult szerv. A kezdeményezés *Ságvári* E.-től indult ki. Az ő javaslatára a baloldali lapok hasábjain vita bontakozott ki a dem. ifj. összefogás szükségességéről, programjáról. A sajtóvitát követően orsz. ifj. ankét összehívását határozták el 1943. aug. 20-ra, azzal a céllal, hogy ott megtárgyalják egy antifasiszta ifj. egységszervezet létrehozását és bekapcsolását az *ellenállási mozgalmak*ba. Az ankét előkészítésére alakult meg a különböző ifj. szervezetek képviselőiből az ~. A találkozót azonban a hatóságok nem engedélyezték, s a biz. több tagját letartóztatták.

Igazak Szövetsége, *Bund der Gerechten:* az emigránsokból álló Számkivetettek Szövetsége (Bund

der Geächteten) forradalmi — többnyire proletár — balszárnya által 1836-ban Párizsban alapított titkos szövetség. Együttműködött a hasonló jellegű, szocialisztikus irányzatokkal, elsősorban az A. *Blanqui* vezette *Évszakok Társaságával*. Az 1939. máj.-i sikertelen puccs után az ~t is szétzilálták az üldözések, de rövidesen W. *Weitling* révén Svájcban, K. *Schapper*, Heinrich Bauer és J. *Moll* révén Angliában szervezetei újjáalakultak. Az ~nek központja Londonban volt, s angol, német, lengyel, cseh, orosz, holland és francia tagjai révén nemzetközi szervezetté vált. A tagokra egyaránt hatottak a különféle utópisztikus szoc. tanok, a német *„igazi szocializmus"*, W. Weitling és P. J. *Proudhon* írásai. 1847. jan.-ban a londoni vezetőség nevében Moll felkereste Brüsszelben K. *Marx*ot és Párizsban F. *Engels*t, felkérvén őket, hogy lépjenek be az ~be. 1847. jún.-ban zajlott le az ~nek kongr.-a, amelyen elhatározták a radikális átszervezést, s ahol a „Minden ember testvér!" helyett a „Világ proletárjai, egyesüljetek!" jelszót fogadták el. A szövetség ugyanekkor a szoc. célokat magáévá téve felvette a *Kommunisták Szövetsége* nevet.

„igazi szocializmus": torz német szocialista irányzat, amely a francia szoc. irodalom hatására keletkezett az 1840-es években. Fő képviselői K. *Grün* és M. *Hess*, akik az uralmon levő burzsoá rend körülményei között keletkezett francia irodalmi anyagot plántálták át egy olyan országba, ahol a burzsoázia éppen hogy megkezdte harcát a feudalizmus rendje ellen. Bírálták a bankárokat, kereskedőket, de elvetették az osztályharcot, osztályok feletti pártatlanságot, „általános emberi érdekeket" képviseltek. Szembefordultak a porosz burzsoázia antifeudális, liberális irányzatával, csakúgy, mint a proletariátus törekvéseivel. Objektíve a burzsoázia uralmától félő nyárspolgárság érdekeit fejezték ki, nézeteik a fennálló társadalmi rendszer konzerválását, a pol. aktivitás helyett a feudalizmussal való megalkuvás pol.-ját szolgálták. Szerepük így objektíve haladásellenes, konzervatív volt. Az 1848-as forr.-ban reakciós szerepet töltöttek be.

Iglesias Posse, Pablo (1850. okt. 18.—1925. dec. 9.): spanyol nyomdász szocialista. 1871—72 az I. Int. spanyol szekciójának marxista szárnyához tartozott, a spanyol föderális tanács tagja, 1879-ben az SSZMP alapítója, első programjának szerzője s első elnöke, a spanyol szoc. mozgalom legismertebb vezetője — ahogy nevezték —, atyja. Az El Socialista megalapítója és szerk.-je. Az UGT egyik alapítója s 1885—96 elnöke, 1910—23 parlamenti (cortes) képviselő. Tevékenységében fokozatosan erősödtek a reformista tendenciák. 1920—21 a KI-hez való csatlakozás és a *21 felvételi feltétel* elfogadása ellen foglalt állást.

Ignatov, Nyikolaj Grigorjevics (1901. máj. 16.—1966. nov. 14.): szovjet-orosz hivatásos katona, pártmunkás, kommunista. 1924— az SZKP tagja. 1917—32 a VH-nél és az OGPU-nál szolgált. 1937— az SZKP leningrádi, kujbisevi, majd orlovi titkára. 1949— a krasznodari városi pb. első titkára. 1953— a leningrádi területi és városi pb. titkára. 1952— a KB tagja, 1957—62 a KB titkára. 1962 a SZU minisztertanácsa elnökhelyettese, 1963—66 az OSZSZSZK Legfelsőbb Tanácsának elnöke.

Ihrlinger Antal (Sopron, 1842. ápr. 12.—Bp., 1890. okt. 30.): nyomdász, a korai magyar szocialista munkásmozgalom egyik vezetője. Ausztriában lett tagja a nyomdászok szakegyletének. Részt vett az 1863. évi lengyel felkelésben. A 60-as évek végén visszatért Mo.-ra és csatlakozott a nyomdászok szervezetéhez. Az ÁME egyik alapítója, 1869. jún.— alelnöke. Elméleti nézeteire a *lassalleanizmus* és a polg. dem. eszmék hatottak. Kezdeményezésére kapcsolat jött létre az ÁME és a kormány szélsőbaloldali polg. ellenzéke között. 1872-ben a *hűtlenségi per* egyik fővádlottja. Felmentése után rövid ideig Bécsben dolgozott, majd hazatért és jelentős szerepet töltött be a szoc. munkásmozg. újjászervezésében. Egyik alapítója és kiadója a *Munkás Heti Krónikának* és az Arbeiter Wochen Chroniknak. Nevéhez fűződik az önálló pártnyomda megteremtése, amelynek 1889 őszéig műszaki vezetője. Az 1873-ban megalakult *Magyarországi Munkáspárt* szervezője és első elnöke. 1873. nov.-től 1877. febr.-ig magy. és ném. nyelvű pártlapok szerk.-je. Részt vett a *Nemválasztók Pártja*, majd a *Magyarországi Általános Munkáspárt* létrehozásában, tagja mindkét párt vezetőségének. A 80-as években az ÁMP tényleges vezetője. Ebben az időben azonban már nem tudott lépést tartani a forr. munkásmozg. fejlődésével, jellegzetes képviselőjévé vált a szociáldemokrácia mérsékelt irányzatának. A II. Int. alakuló kongr.-án még képviselte az ÁMP-t. Az osztrák és magy. szoc.-k *pozsonyi értekezletén* 1889. szept.-ben azonban hevesen bírálták, s rövidesen megfosztották pártfunkcióitól. Erre ~ a mérsékelt irányzat híveiből ellenzéki csoportot szervezett. Nemsokára azonban betegsége miatt visszavonult a mozg.-tól. — *Irod.: S. Vincze Edit:* A Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulása és tevékenységének első évei. (1890—1896.) 1961. 367 old.

Iliás Ferenc (Fertőszentmiklós, 1918—Bp. 1956): tanító; parasztpárti, majd kommunista, 1939-ben

került kapcsolatba a munkásmozg.-mal. A Nemzeti Parasztpárt alapító tagja, 1940— a *Szabad Szó* belső munkatársa, 1941— a Parasztszövetség egyik szervezője, 1942— orsz. szervező titkára. 1942— a KMP tagja, 1943— a Parasztszövetség orsz. földmunkás szakosztályának titkára. (Elnöke: *Dobi* I.) 1944. febr. *Fehér* L.-sal a *Békepárt* képviseletében részt vett a vésztői orsz. földmunkás kongr. megszervezésében. A ném. megszállás után illeg.-ba vonult, majd letartóztatták. A felszab. után az MKP Falusi Biz.-ának titkára, a *Szabad Föld* munkatársa. Pol. tevékenységét elhatalmasodó betegsége mindinkább akadályozta.

Ilku Pál (Bulcsu, 1912. okt. 8.—Bp., 1973. júl. 13.): tanító; kommunista. 1932— vett részt a munkásmozg.-ban. 1937-ben lépett be a CSKP-be, 1939-ben kapcsolódott be a mo.-i illeg. komm. pártmunkába. A felszab. után 1954-ig az MKP, ill. az MDP pártapparátusában, 1958-ig a néphadseregben töltött be felelős tisztségeket. 1957— honvédelmi miniszterhelyettes, 1958— művelődésügyi miniszterhelyettes, 1961— művelődésügyi miniszter. 1958— az MSZMP KB, 1962—70 a PB póttagja. — *M.:* Az osztály zendülői. 1949. 147 old.

illegalitás: valamely országban a fennálló törvények, hatósági tilalmak ellenére történő titkos, konspiratív szervezkedés és tevékenység, amely büntetőjogi vagy közigazgatási eljárást von maga után. Mivel a forr. proletariátus célkitűzése a burzsoázia pol. hatalmának megdöntése és a termelőeszközök magántulajdonának megszüntetése, tevékenységének teljes szabadsága összeegyeztethetetlen még a legdemokratikusabb burzsoá állam létével is. Tehát nem mondhat le az illeg. harc módszereiről és eszközeiről, egyúttal szüntelenül küzd a teljes legalitásért. A munkásmozg.-i szervezetek ~ának foka, mértéke, súlyossága a különböző időszakokban és különböző o.-okban különböző lehet. Egyes o.-okban engedélyezik a reformista szervezetek leg. fennállását, de tiltják a forr. jellegű szervezkedést. Mo.-on a munkásmozg. egyes mozzanatait (pl. *sztrájk*ok szervezése és segélyezése; *ellenállási pénztárak; szabadszervezet*) a leg. szervezetek már az I. vh. előtt kénytelenek voltak illeg. formában végezni. A TK megdöntése után az MSZDP és a szaksz.-ek, bár korlátok között, de leg.-an működtek, a KMP viszont 25 éven át csak a legsúlyosabb ~sal járó állandó megtorlások közepette építhette ki szervezeteit és tevékenységét. Ez kezdetben a komm.-k és a forr. munkások törvény által nem szabályozott, de annál féktelenebb üldözését jelentette, majd az 1921. évi III. tc. „az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről" „törvényesítette" az üldözést. Számos komm. harcos életével fizetett vagy súlyos fegyházbüntetést szenvedett illeg. tevékenységéért. A terror elleni védekezést szolgálták a *konspirációs* szabályok. A párt fedőszerveket hozott létre, amelyek titkolták a KMP-vel fennálló kapcsolatukat, de érvényesítették annak pol.-ját. Ezek közül az 1925-ben létrehozott MSZMP-nek volt a legnagyobb jelentősége. A *kommunista és munkáspártok* jelentős része a világ különböző részein ma is ~ban működik (l. *legális és illegálismunka kombinációja*).

Illés Artúr (Bp., 1878. jan. 27.— ?): tisztviselő, szociáldemokrata, majd kommunista. Az *Általános Fogyasztási Szövetkezet* tisztviselőjeként csatlakozott a munkásmozg.-hoz, a Magántisztviselők Orsz. Szövetségének egyik alapítója. Az I. vh. utolsó éveiben az MSZDP balszárnyához tartozott, 1918 végén pedig belépett a KMP-be. A TK-ban közélelmezési népbiztos. A *fehérterror* elől Ausztriába emigrált, ahol a KMP KB munkatársa, majd az AKP tagja. 1925— Franciao.-ban a magy. *emigráció* egyik vezetője, az FKP tagja. 1924—26 a *Párisi Munkás* c. lap szerk.-je. A 30-as évek elején Berlinben és Párizsban tevékenykedett a magy. komm. csoportban. 1934-ben végleg Franciao.-ban telepedett le, további tevékenysége ismeretlen. Röviddel a felszab. után az emigrációban halt meg.

Illés Béla (Kassa, 1895. márc. 22.—Bp. 1974. jan. 5.): író; kommunista. 1918-ban kapcsolódott be a munkásmozg.-ba, a polg. dem. forr. idején a Katonatanács tagja. A TK idején az újpesti intéző bizottságban a kult. ügyeket irányította. A proletárdiktatúra megdöntése után Bécsbe emigrált, majd Kárpát-Ukrajnába ment illeg. pártmunkára. Ezért Csehszlovákiából kiutasították. 1923— a SZU-ban dolgozott, a szovjet írószövetség egyik titkára volt, majd bekapcsolódott a Proletár Írók Világszövetségének munkájába. A SZU-ban bontakozott ki szoc.-realista irodalmi munkássága. A szovjet hadsereg őrnagyaként vett részt Mo. felszabadításában. A szovjet hadsereg által kiadott magy. nyelvű újságok szerk.-je volt. Leszerelése után bekapcsolódott a magy. irodalmi életbe. Regényeiben megragadó erővel ábrázolja a magy. forr. mozg. hősiességét. — *M.:* Kárpáti rapszódia. Regény. (13. kiad.) 1960. 596 old. — Kenyér. Novellák. (1920—1960.) (Diószegi András: A novellista Illés Béla.) 1961. 349 old. — Lövészárokban... Válogatott cikkek, publicisztikai írások, karcolatok. (1916—1966.) 1967. 598 old. — Ég a Tisza. (7. kiad.) 1972. 617 old. — Honfoglalás. Regény. (6. kiad.) 1972. 634 old. — Vér nem válik vízzé. (Szkipetárok. Fegyvert s vitézt éneklek. Vígszínházi csata.)

1973. 325 old. *Irod.: Diószegi András:* Illés Béla alkotásai és vallomásai tükrében. 1966. 208 old.

imperializmus: 1. a tőkés társadalmi-gazdasági rendszer fejlődésének a 19. és a 20. sz. fordulóján kibontakozó késői szakasza. Fő megkülönböztető jegyeit *Lenin* foglalta össze 1916-ban „Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka" c. tanulmányában. Ezek: *a)* a tőke koncentrációja és centralizációja következtében a szabad verseny helyét mindinkább a termelést monopolizáló nagy tőkés szövetségek uralma és ellenőrzése foglalja el (monopolkapitalizmus); *b)* a nagyipari tőke összeolvad a banktőkével (finánctőke), nagyhatalmú fináncoligarchia alakul ki; *c)* az áruk kivitelével szemben növekszik az olcsóbb munkaerőt, helyszíni nyersanyagforrásokat és le nem foglalt piacokat kereső tőke kivitele, jelentős részben a gyarmatokra; *d)* a határokon átnyúló nemzetközi monopóliumok jönnek létre. Ezek megkezdik a világ gazd. felosztását egymás között, ami „a tőke és a termelés világméretű koncentrációjának új foka"; *e)* a tőkés nagyhatalmak a világ területi felosztására törekednek, amelynek során „a tőkésállamok gyarmati pol.-ja befejezte bolygónkon az el nem foglalt területek meghódítását. Most van a világ először teljesen felosztva" — Lenin megállapította, hogy a tőkés o.-ok egyenlőtlen fejlődése, erőviszonyainak ebből eredő módosulása miatt elkerülhetetlen, hogy az előretörő hatalmak már elfoglalt területeket próbáljanak elhódítani előző birtokosaiktól, ami a nagyhatalmak és a blokkjaik súlyos világméretű összeütközéseire vezet. (Mivel mindez szoros összefüggésben van a monopolkapitalizmus lényegével, indokolt a tőkés fejlődés egész késői szakaszát az eredetileg hódítást, birtoklást jelentő ~ kifejezéssel jelölni.) Az újrafelosztási kísérleteket kísérő összecsapások során megrendül egyes tőkésállamok belső helyzete és törés áll be a *burzsoázia* nemzetközi együttműködésében. Ebből és az ~ korának egyéb sajátosságaiból Lenin a proletárforr.-ak menetére nézve azt a következtetést vonta le, hogy a *forradalom* először egy, vagy egynéhány tőkéso.-ban is győzhet és győzelme nem feltétlenül a legfejlettebb o.-okban következik be. Mind az ~ lenini elemzését, mind a marxi forradalomelméletet továbbfejlesztő lenini megállapításokat a 20. sz. eseményei igazolták, noha a tőkés fejlődés Lenin halála óta számos új jelenséget is mutatott. Így pl. a tőkésállam fokozódó közvetlen gazd. és össztársadalmi beavatkozásának már Lenin feltárta tendenciája révén a 20. sz. közepén a fő tőkéso.-okban létrejött az állammonopolista kapitalizmus átfogó rendszere. A tőkekivitel jelentős része ma a fejlettebb o.-ok felé áramlik, míg a volt és még megmaradt gyarmatok és függő területek kizsákmányolásának a tőkeexport mellett több más módszere is kialakult, pl. a nyersanyagok és a készáruk világpiaci árának az elmaradott o.-okra hátrányos alakulása, a hiteleladósodás, a profit nagymértékű kiszivattyúzása *(neokolonializmus)*. A termelés további internacionalizálódása nemzetközi szupermonopóliumok keletkezésére vezetett, amelyek több o.-ban működnek és egységes szempontok alapján avatkoznak be azok gazd. életébe, valamint az *osztályharc*ba. A világ tőkéshatalmak közötti területi újrafelosztásának ma számottevő akadályai vannak. A II. vh.-t követően a SZU támogatásával — az o.-ok egy csoportja kivált a tőkés rendszerből *(szocialista világrendszer)*. Ezek ma kívül esnek az ~ hatókörén; ezért a fő tőkésállamok igyekeznek érdekellentéteiket megegyezésekkel rendezni (*integráció*, vámegyezmények), nagy erőfeszítéseket téve arra, hogy a kapitalista hatalmak egységes frontot alkossanak a *szocializmus* ellen. Mivel az egyenlőtlen fejlődés törvénye továbbra is hat, ez a frontalkotás jelentős nehézségekkel és konfliktusokkal jár. A 20. sz. utolsó harmadában az ~t a monopolista és állammonopolista tőke minden korábbinál magasabb fokú nemzetközi koncentrációja jellemzi, ami a tőkés rendszer ellentmondásait nagy erővel viszi át a tőkés államok kapcsolatára és befolyásolja az egész nemzetközi pol. fejlődést. — 2. A fejlett tőkésállamok agresszív vezető csoportjának, a mai világpol. fejlődés egyik pólusának megjelölése. Magját az Észak-atlanti Szerződés Szervezetébe (NATO) tömörült o.-ok alkotják; élén a II. vh. óta az USA uralkodó körei állnak. E fogalomkörbe sorolhatók a tőkés nagyhatalmak katonai és pol. szövetségi rendszeréhez tartozó más államok is. Az ~ törekvése, hogy megállítsa, vagy lefékezze a társadalmi haladás irányába mutató folyamatokat, fenntartsa és megszilárdítsa a kapitalizmus pozícióit. Ennek érdekében vezető körei felhasználják a gazd., a pol., a diplomáciai és az ideológiai harc minden módszerét, s ha módjuk van rá, a fegyveres agresszió eszközével is élnek. A II. vh. után az ~ erői a szoc. o.-ok megsemmisítésére (l. *antikommunizmus*) békeidőben sohasem látott méretű fegyverkezési versenyt kezdeményeztek. Ezt — egyes, le nem becsülhető leszerelési megállapodások ellenére — akkor is folytatták, mikor eredeti céljainak elérésére már semmi remény nem volt. Minden erejükkel hátráltatták a gyarmatbirodalmak széthullását (l. *gyarmati kérdés*). Amikor ez mégis bekövetkezett, új módszerekkel, nem ritkán közösen óvták és építették ki pozícióikat az újonnan függetlenné vált o.-ok gazd. és pol. életében (l. *neokolonializmus*). Szerződéseik (pl. a NATO-egyezmény) alapján garanciát nyújtanak egymásnak saját o.-aik forr. és haladó erőinek megmozdulásaival

szemben, terveket dolgoznak ki a baloldal hatalomra jutásának erőszakos elhárítására. (1967 áprilisában pl. a NATO-ban kidolgozott Prometeusz-terv alapján előzték meg fasiszta jellegű katonai puccsal a görög dem. erők várható választási győzelmét.) Az ~ korunkban a nemzetközi reakció számottevő erőforrásokkal rendelkező fő ereje. Az imperialistaellenes erők, elsősorban a szoc. o.-ok növekvő hatalma azonban erősen korlátozza az ~ hatókörét, rákényszeríti arra, hogy lemondjon agresszív terveinek egy részéről, visszaveri fegyveres támadásait, gátolja az ~t az ellenforradalom „exportjában" (l. *antiimperializmus*). Az ~ taktikája az erőviszonyoknak megfelelően változik. A szoc. o.-ok fegyveres „felszabadításának" elképzelését a hatvanas években — főleg az európai szoc. o.-ok irányában — a „hídépítés" és a „fellazítás" taktikai elgondolása váltotta fel, míg más térségekben az ~ változatlanul az ún. „erőpolitikát" próbálja alkalmazni. A katonai erőviszonyok erőteljes eltolódása miatt az imperialista hatalmak tartanak a harmadik vh.-tól, viszont pozícióik védelmében gyakran alkalmazzák a korlátozott, helyi *háború* módszerét. Az ~ helyi háborúi közül legsúlyosabb volt a koreai háború (1950—53), az USA vietnami háborúja (1964—73) és a többször kiújult közel-keleti háború. — *Irod.: Lenin:* Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka. Lenin V. I. Összes Művei. 27. köt. 289—403. old. — *Varga Jenő:* Az imperializmus gazdaságának és politikájának fő kérdései. 2. kiad. 1958. 583 old. — *Csapó László:* Az állami monopolkapitalizmus. 1962. 498 old. — A mai monopolkapitalizmus politikai gazdaságtana (Szerk. Inozencev) 1974. 707 old. — *Hall, Gus:* Az amerikai imperializmus ma. 1974. 361 old.

Indiai Szociáldemokrata Unió, *Indische Sociaal Demokratische Vereniging, ISDV,* indonéz rövidítése *PSHD:* a gyarmati Indonézia első marxista szervezete, 1914—20. Alakult 1914. máj.-ban a jávai Surabajában indonéz és holland munkásokból, tengerészekből és értelmiségiekből, a tribunisták (l. De *Tribune* és *Holland Szociáldemokrata Párt*) hatására. A marxista eszme terjesztésében nagy érdemeket szerzett. Megszervezte május 1. első megünneplését (1918). Állást foglalt a NOSZF mellett. A reformista jobbszárny kivált a pártból és a HSZDMP hatására 1917-ben megalakította a Szociáldemokrata Munkáspártot, mely az SZMI-hez csatlakozott. A ~ VII. kongr.-a (Semarang, 1920. máj. 23.) kimondta a párt átalakítását *Indonézia Kommunista Pártjá*vá.

Indiai Szocialista Párt, *The Indian Socialist Party*: ilyen néven 1971. aug. óta létező szociáldemokrata típusú indiai párt. Az 1930-as években az Indiai Nemzeti Kongresszuson belül alakult meg a Kongresszus Szocialista Párt, mely Szocialista Párt néven 1948-ban vált önállóvá, majd 1952-ben egyesülve a Paraszt-Munkás Népi Párttal létrehozta az *Összindiai Népi (Pradzsa) Szocialista Pártot*, melyből kiválások, újraegyesülések révén 1965-ben egy új szd. típusú párt alakult ki az *Egyesült Szocialista Párt*. Az ellentétek alapja az Indiai Nemzeti Kongresszushoz, a baloldal többi pártjaihoz való viszony volt. Mindkét párt a 60-as évek második felében fokozatosan közeledett a jobboldalhoz, sőt 1971-ben választási szövetség is létrejött. A reformista program (hitelintézetek államosítása, mezőgazdaság elsődleges fejlesztése, kis- és középvállalkozók támogatása) éles ellentétbe került a jobboldallal kötött szövetséggel; ez jutott kifejezésre az 1971-es választási csődben. (A fenti két párt 1967-ben együttvéve 38, 1971-ben 5 mandátumot szerzett.) Az 1971. aug.-i egyesülés után tartott 1973. jan.-i konferencia kénytelen volt megállapítani, hogy számos önálló szoc. jellegű párt és csoport működik tovább. Az ~ az indiai reakcióval is kész szövetkezni a Nemzeti Kongresszus kormánya ellen. Taglétszáma: a két pártnak együttvéve kb. 260 000 (1969). Elnöke: George Fernandes, főtitkára Surendra Mohan, lapja a Dzsanata (Nép).

India Kommunista Pártja, *Communist Party of India:* 1925. dec. 26-án alakult komm. csoportok egyesüléséből. 1928—33 a KI pol.-jával összhangban tagadta a nemzeti burzsoázia (Indiai Nemzeti Kongresszus) függetlenségi mozgalmának imp.-ellenes voltát, *vörös szakszervezeteket*, nagy munkásmegmozdulásokat szervezett, állta a gyarmati hatóságok megtorlásait (*meeruti per* — 1929—33), 1934—42 illeg., 1934— arra törekedett, hogy a KI antifasiszta—antiimp. népfrontpol.-jával összhangban tömörítse a függetlenségért harcoló erőket, munkás-paraszt tömegek beáramlásával radikalizálja az Indiai Nemzeti Kongresszust. 1941— az angol kormány antifasiszta háborús erőfeszítéseinek feltétlen támogatása mellett foglalt állást. Az I. kongr. idején (1943) 16 000 párttagot tartott nyilván. 1946— a függetlenség erőteljes követelője, nagy munkás- és parasztmegmozdulásokat szervezett (*bombayi flottalázadás és felkelés*). II. kongr.-án (1948) a már független országban dem. dekolonizáló programja jegyében javasolt egységfrontot; B. T. Ranadive vezetésével a nemzeti burzsoázia vezette kormány megdöntésére hívott fel. A kormány az ekkor 89 000 párttagot számláló ~ vezetőinek jelentős részét ismét bebörtönözte, több államban illeg.-ba szorította. 1951. okt.-ben új KB-t választott, élén A. K. *Ghos* főtitkárral: az

antiimp., antifeudális forr. végigvitele mellett foglalt állást, rugalmasabb viszonyt alakított ki a nemzeti burzsoáziához: támogatja pozitív bel- és külpol. lépéseit, bírálja következetlenségeit és az indiai jobboldalnak tett engedményeit. Szervezeti ereje átmeneti visszaesés után gyorsan gyarapodott (1958: 229 000 párttag), Keralában 1957—59 28 hónapig komm. kormány, 1967—69 Keralában és Nyugat-Bengáliában komm.-k által vezetett egységkormányok voltak hatalmon. 1962—64 a nemzeti burzsoázia megítélése, a szoc.-ba való átmenet, a kínai—indiai határkonfliktusok és a nemzetközi komm. mozgalomban fellángolt viták miatt szakadás következett be, 1964. nov.-ben megalakult *India Kommunista (Marxista) Pártja*. Az ~ akcióegységre törekszik a másik KP-val, de pol. és taktikai nézeteltérések, pl. a helyi kormányokban követendő pol. tekintetében újra meg újra megosztják őket. Az ~ VII. kongr.-a (1964) állást foglalt India nemzeti dem. fejlődése, a *nem kapitalista út* mellett, követelte az államosítások folytatását, az élelmiszertermelés fokozását, bizonyos birtokhatáron felül a földek felosztását, a korrupció elleni harcot, pol. amnesztiát és az indiai béke- és leszerelési pol. fenntartását. A 60-as évek végén, a 70-es évek elején támogatta az Indiai Nemzeti Kongresszus progresszív lépéseit (bankállamosítások, gabonakereskedelem államosítása, maharadzsák előjogainak megszüntetése stb.). IX. kongr.-a (1971. okt.) a pártot nemzeti forr. pártként határozta meg. Állást foglalt az Indiai Nemzeti Kongresszus Indira Gandhi vezette radikális szárnya pozitív intézkedéseinek támogatása, következetlenségeinek bírálata mellett. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969). Parlamenti befolyása erősödő: 1957: 27; 1962: 29; 1967-ben ~nak 24, 1971-ben 23 alsóházi mandátum (kb. 500-ból). Taglétszáma: 340 000 (1974), főtitkára 1951—62 A. K. Ghos, elnöke 1962— S. A. *Dange*, főtitkára C. R. *Rao*, angol nyelvű központi hetilapja a New Age (Új Kor) 7500 példányban, hindi nyelvű központi napilapja 1973. nov.— a Dzsanjug (A nép kora), és ezenkívül még sok napi- és hetilapot ad ki különböző nyelveken.

India Kommunista (Marxista) Pártja, *(Marxist) Communist Party of India:* az indiai komm. mozgalomban bekövetkezett szakadás eredményeként létrejött párhuzamos KP. Alakult 1964. nov.-ben Calcuttában az *Indiai Kommunista Párt* volt főtitkára, E. M. S. *Nambudiripad* vezetésével. Az 1962-ben megválasztott parlament 29 komm. képviselőjéből 11 csatlakozott hozzá. ~ a kínai—indiai határkonfliktus kérdésében Kína oldalára állt, a nemzeti burzsoázia kormányának megdöntésére hívott fel. 1964—68 a KKP támogatta. 1969-ben újabb szakadás következett be, ~ból kivált egy új párt, mely magát Indiai Kommunista (Marxista—Leninista) Pártnak nevezi. E párt magvát alkotó csoport 1967-ben megszervezte a nyugat-bengáliai naxalbari parasztfelkelést. Azóta a KKP ezt a pártot támogatja és bírálja ~t. 1972. jún.-i kongr.-án ismételten elítélte a „szovjet revizionizmust" és a „kínai dogmatizmust", a KKP más pártok ügyeibe beavatkozó gyakorlatát. ~ az 1967-es választásokon 19, az 1971-esen 25 mandátumot szerzett (ebből 20-at Nyugat-Bengáliában). Keralában és Nyugat-Bengáliában, 1967—69 átmenetileg vezette a baloldali egységkormányt. Taglétszáma 40 000, főtitkára P. Sundarayya, központi lapja a People's Democracy (Népi Demokrácia).

India munkásmozgalma: kezdetének az első nagyobb sztrájkot tekintik (nagpuri textilmunkások — 1877). Az ezt követő 14 évben csak Bombay és Madrasz államok területén 25 sztrájk zajlott le. 1897-ben megalakult a Vasúti Dolgozók Egyesült Társasága. A pol. jellegű munkásmozgalom csak a 20. sz. kezdetétől bontakozott ki, párhuzamosan az Indiai Nemzeti Kongresszus vezette függetlenségi mozgalom fellendülésével. Az I. vh. után százezres tömegeket megmozgató tömegsztrájkokra került sor. Az amritsari mészárlás (kb. 1000 indiai dolgozó halálát okozó angol katonai sortűz — 1919. ápr. 13.) a függetlenségi mozgalom új és új hullámait indította el. 1920-ban 1,5 millió munkás sztrájkja után kiszélesedett az addig szórványos szaksz. mozgalom, és Bombayban megalakult (1920. okt.) az ekkor még reformista *Összindiai Szakszervezeti Kongresszus* (AITUC). A 20-as évek elején alakult komm. csoportok megkezdték a marxizmus terjesztését; 1924. ápr.—máj.-ban zajlott le Kanpurban az első komm.-ellenes per; 1925. dec.-ben megalakult *India Kommunista Pártja*. A KP vezette radikális szaksz. mozgalom *vörös szakszervezetek*ben különült el, közülük a legbefolyásosabb a bombayi Vörös Zászló Üzemi Munkás nevű textilmunkás-szaksz. volt, mely 1928—29 150 000 bombayi textilmunkás 6 hónapos ált. sztrájkját szervezte. India-szerte, de különösen Bengáliában szoc. célokat kitűző terrorista-anarchista mozgalmak lángoltak fel. A reformista Nemzeti Kongresszus, M. K. Gandhi vezetésével, hol az erőszakmentesség ideológiája alapján álló polgári engedetlenségi mozgalommal és nagy *hartal*okkal, hol meg az angol imp.-sal való tárgyalások útján törekedett India önkormányzatának kiharcolására. Az 1934. júl.-ban betiltott KP jelentős szerepet játszott a Nemzeti Kongresszuson belül létrejött szoc. áramlat párttá szervezésében (Kongresszus-Szocialista Párt — 1934). 1935— a KP arra törekedett, hogy a nem-

zetközileg is előretörő antifasiszta—antiimp. egységpol. jegyében radikalizálja a Nemzeti Kongresszust. A II. vh. idején az ipari proletariátus létszáma 1,7 millióról 2,6 millióra nőtt. 1939—40 nagy háborúellenes és imp.-ellenes sztrájkok folytak. A KP kiharcolta legalitását (1942). Az antifasiszta háborúval kapcsolatos magatartás súlyos vitákat váltott ki a munkás- és függetlenségi mozgalomban: a KP azt javasolta, hogy a függetlenségi harcot átmenetileg alá kell rendelni a népi háborúvá fejlesztendő antifasiszta háborúnak, a Nemzeti Kongresszus folytatta a polgári engedetlenségi mozgalmat és a nemzeti függetlenség bizonyos minimumának megadásához kötötte a brit háborús erőfeszítések támogatását. A II. vh. végével ismét erősödött a nemzeti függetlenségi front, a függetlenség kiharcolása után (1947. aug.) a nemzeti burzsoázia (Nemzeti Kongresszus) kezébe került hatalom viszonyai között éles ellentét támadt egyfelől a proletariátus és a burzsoázia, másfelől a nincstelen éhező parasztok és a nagybirtokosok között *(telanganai parasztfelkelés)*. 1947—50 az indiai kormány 50 000 embert vetett börtönbe, 13 000-et megöltek vagy megsebesítettek, a KP-t egyes államokban betiltották. Az élesedő osztály- és pártharcok behatoltak az addig egységes szaksz.-i mozgalomba; 1947—49 fokozatosan 4 szaksz.-i központ alakult. A Nemzeti Kongresszusból 1948-ban kilépett reformista politikusok szociáldemokrata jellegű pártokat alakítottak, melyek azóta is szüntelenül szétválnak, újraegyesülnek, frakciókra bomlanak (l. *Indiai Szocialista Párt*). 1957— a KP állandóan erősíti befolyását. A komm. mozg. ütőképességét gyengítette a megosztottság: 1964. nov.-ben ún. párhuzamos KP alakult, India Kommunista (Marxista) Pártja, melyből 1969-ben újabb csoportok kiválásával megalakult a nyíltan és közvetlenül maoista India Kommunista (Marxista—Leninista) Pártja. Az szd. és komm. mozg. megosztottsága fékezi a munkásmozg. monopoltőkeellenes és nagybirtokellenes mozg.-nak lendületét, mely a 60-as években és a 70-es évek elején a rossz élelmezési és szociális helyzet megjavításáért, ennek érdekében az agrárreform és az államosítások kiterjesztéséért, a komm.-k bebörtönzése és a baloldali helyi kormányok elleni adminisztratív intézkedések miatt folytak. Keralában 1957—59-ben 28 hónapig komm. vezetésű kormány, 1967—70-ben Keralában és Nyugat-Bengáliában komm. vezetésű baloldali egységkormány volt hatalmon, jelenleg pedig Keralában India KP-ja és az Indiai Nemzeti Kongresszus Indira Gandhi vezetése alatt álló többségi pártja alkot koalíciós kormányt. — A megosztott szaksz. mozgalom együttműködése koordinációjának megvalósításáért, a vetélkedés mérsékléséért 1973-ban megalakult a Szakszervezetek Országos Tanácsa. Szaksz. központok: *Összindiai Szakszervezeti Kongresszus*. Indiai Nemzeti Szakszervezeti Kongresszus (Indian National Trade Union Congress — INTUC), alapítva: 1947, a Nemzeti Kongresszuspárt befolyása alatt, taglétszám: 2 179 000, az SZSZNSZ tagszervezete, elnöke Maitreyee Bose. Indiai Munkásszövetség (Hind Mazdoor Sabha — HMS), alapítva: 1948, reformista szoc. befolyás alatt, taglétszám: 880 000, az SZSZNSZ tagszervezete, elnöke A. Subramaniam; Egyesült Szakszervezeti Kongresszus (United Trades Union Congress — UTUC), alapítva: 1949, reformista szoc. befolyás alatt, taglétszám: 228 000, elnöke N. Srikantan Nair. Ezenkívül több szaksz.-i központon kívül álló országos vagy helyi szaksz. működik (alkalmazottak, postások, vasutasok stb.). — *Irod.: Dutt, R. Palme:* Merre tart India? 1951. 649 old. — *Mukerdzsi, R.:* Az indiai munkásosztály helyzete. 1954. 271 old. — *Sichrovsky, Harry:* India felszárítja könnyeit. Régi ország, új utakon. 1961. 271 old. — *Bettelheim, Charles:* A független India. 1965. 602 old. — *Kalmár György:* India, nyugalom és nyugtalanság. 1973. 278 old.

Indokína Kommunista Pártja, *Parti Communiste de l'Indochine:* Az indokínai félszigeten (a későbbi Vietnam, Laosz, Kambodzsa területén) működő kommunista szervezetek 1930. febr. 3-i egyesülésével létrejött marxista—leninista párt. Több parasztfelkelést, nemzeti függetlenségi akciót vezetett. I. kongr.-a (1935—Makao) a széles nemzeti egységfront és a pártegység megteremtéséről tárgyalt. A *népfront Franciaországban* egy időre leg. működést tett lehetővé, meghirdette a „béke, szabadság, rizs" hármas követelését. A japán megszállók elleni küzdelem élén 1941. máj. elhatározta a *Vietnami Demokratikus Függetlenségi Liga* (népszerű nevén Viet Minh) létrehozását. Ez utóbbi révén szervezte meg a győzelmes 1945. aug.-i fegyveres felkelést. ~ irányítása alatt harcolt a Viet Minh a francia újgyarmatosítás ellen 1946—54-ben. II. kongr.-a (1951. febr.) kimondta a *Vietnami Dolgozók Pártja* megalakulását. Indokína többi részén a komm.-k illeg. folytatták tovább harcukat.

Indonézia Kommunista Pártja, *Partai Komunis Indonesia:* alakult 1920. máj. 23-án az *Indiai Szociáldemokrata Unió* VII. kongr.-án. 1920. dec.-ben csatlakozott a KI-hoz. Az 1926-i *jávai felkelés* után betiltották, sok ezer tagját és vezetőit bebörtönözték vagy kivégezték. M. *Musso* illeg. visszatérve (1935—36) megkezdte ~ újjászervezését. 1937—42 tagjai gyarmatosításellenes tömegmozgalmakhoz csatlakoztak (Indonéz Népi Mozgalom, Indonéz Politikai Unió), 1942—45 a japánellenes antifasiszta ellenállás élvonalában

haladt, súlyos veszteségeket szenvedett. 1945. aug. 17— leg., de gyakorlatilag félleg. helyzetben működött, ekkor 2000 tagja volt. 1945—49 a holland és angol intervenció elleni harc fő ereje. 1947—48 képviselői részt vettek A. *Sarifuddin* baloldali kormányában. 1948. aug.—szept.-ben egyesült a Szocialista Párt balszárnyával és a Munkásparttal, és kidolgozta az antiimp. nemzeti egységfront szükségességét hirdető „Az Indonéz Köztársaság új útja" elnevezésű programot. A *madiuni eseményeket* követő komm.-ellenes terrorhadjáratban súlyos vérveszteségek érték. 1948. okt.—1951 illeg. 1951. ápr.-ban tartott, immár leg. KB-ülésén új PB-t választott, élén D. N. *Aidit*tal. V. kongr.-a (1954) idején taglétszáma 165 000. VI. kongr.-án (1959), VII. kongr.-án (1962) és 1955—65-ös gyakorlati tevékenységével támogatta Ahmed Sukarno közt. elnök, az Indonéz Nemzeti Párt és a haladó erők antikolonialista egységpolitikáját, az ún. NASAKOM-ot (a nemzeti, vallásos és komm. politikai erők egységét). Követelte a földreform végrehajtását, a külföldi tulajdonban levő üzemek, vállalatok államosítását, a nemzetgazdaság állami szektorának erősítését és a gazdaság tervszerű irányítását, s határozott fellépést a reakciós erők által szervezett szeparatista mozgalmak (pl. Szumátra — 1958) ellen. 1956—65 a nem szoc. világ leghatalmasabb KP-jává fejlődött. Taglétszáma 1958: 1,5 millió; 1965: 3,2 millió. 1955-ben 6 millió szavazattal 260 parlamenti mandátum közül 39-et szerzett, az 1958-i helyi választásokon 8 millió szavazattal az ország legerősebb pártja. A közt. elnök által kinevezett parlamentben (1960) 30 helyet kapott (a parlament 3. legnagyobb frakciója). 1962—64 elnöke D. N. Aidit és két elnökhelyettese, M. *Lukman* és *Njoto* a kormány tárca nélküli miniszterei. Irányítása alatt működött az Indonéz Szakszervezetek Központi Szövetsége (SOBSI) 3,5 millió, az Indonéz Parasztfront 8,5 millió, a Népi Ifjúság 2 millió, az Indonéz Nők Mozgalma 1 millió taggal. Központi napilapja, a Harian Rakjat (A nép hangja) 50 000 példányban jelent meg (második legnagyobb dzsakartai napilap). Számottevő befolyása volt a hadseregben is. A nemzetközi komm. mozgalomban folyó vitában a KKP álláspontja felé hajlott. 1965. máj.-ban felismerte a burzsoázia jobbratolódását, az ellenforr. veszélyét, de nem tett hatékony intézkedéseket. Az 1965. szeptember 30-i mozgalom leverése után felülkerekedő militarista reakció gyakorlatilag 1965. okt.—nov.-ben, hivatalosan 1966. márc.-ban betiltotta, példátlan méretű vérfürdővel, letartóztatási és deportálási hullámmal szétverte. Állásfoglalásai „Az indonéz forr. helyes útjáért" (1966) és „Az indonéz komm. mozg. időszerű feladatai" (1969) c. dokumentumaiban nyertek megfogalmazást. Előbbi a nemzeti burzsoázia Sukarno képviselte politikája kritikátlan követésében, és másrészt a forr.-nak mindenáron való „előrelökésében" jelölte meg a KP 1965 előtti alapvető hibáját. Az utóbbi a maoista befolyástól megtisztított egységes párt felépítésében, a dem. egységfront kialakításában jelölte meg ~ fő feladatait. Nem egységes; hazai szervezetei szigorú illeg.-ban működnek, emigrációban levő szervezetei közül a Pekingben levő maoista befolyás alatt áll. — Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960). Taglétszámáról nincs adat. Külföldi bizottságának titkára Tomas Szinuraja. Havonta kiadja a Tekad Rakjat (Népakarat) c. lapot angol és indonéz nyelven.

Indonézia munkásmozgalma: A holland gyarmat Indonézia (Holland Kelet-India) első szaksz.-eit holland tisztviselők alapították, a vasutasszaksz. 1905-ben alakult. A muzulmán nemzeti burzsoázia első szervezete, a Sarekat Islam (Iszlám Unió) együttműködött az 1914-ben alakult *Indiai Szociáldemokrata Unió*val. 1918-ban először ünnepelték május 1-jét a jávai Surabajában. 1917—19 parasztmegmozdulások zajlottak le Jáván és Borneón. 1919-ben az addig alakult szakmai szervezetek szaksz. központban egyesültek. A fellendülő nemzeti felszabadító és munkásmozg. differenciálta a pol. szervezeteket: a Szociáldemokrata Unióból a HSZDMP befolyására kivált a reformista Szociáldemokrata Munkáspárt, az Unió 1920-ban átalakult *Indonézia Kommunista Pártjá*vá. Az 1919-ben 2 millió tagot számláló Sarekat Islamból a KP kezdeményezésére (1923) kivált a munkás-paraszt tömegeket egyesítő Sarekat Rajat (A nép szövetsége — 1925: 100 000 tag) és a KP vezetésével parasztmegmozdulásokat, vasutassztrájkot (1923) és felkeléseket *(jávai felkelés)* szervezett. A KP-t és a Sarekat Rajatot betiltották. A világgazdasági válság idején (1929—33) az árak esése, a szerződéses munkások „felszabadítása" s ezzel a munkanélküliség növekedése ösztönözte a mozgalmakat; 1933-ban a De Zeven Provincien cirkáló holland és indonéz legénysége lázadt fel. A KP a 30-as évek közepén rendezte sorait; 1937-ben Sukarno Indonéz Nemzeti Pártjának (Partai Nasional Indonesia) baloldali tagjaival együtt létrehozta az Indonéz Népi Mozgalom (Gerakan Rajat Indonesia — GERINDO) nevű, az önkormányzatért küzdő radikális tömegszervezetet. 1939—42 önkormányzatért küzdő pol. pártszövetség működött 8 párt és tömegszervezet részvételével Indonéz Politikai Unió (Gabungan Politik Indonesia — GAPI) néven. 1942—1945. aug. 17. között, a japán megszállás idején a polgári erők eltelve a hollandellenes „ázsiai testvér" iránti illúziókkal, közremű-

ködtek a japánok által létrehozott pol. szervezet és az ún. „önkéntes hadsereg" szervezésében; ám ezek már 1943-tól a kizsákmányoló és megszálló japán hatóságok elleni harc bázisai lettek (1943—455 katonai és számos parasztfelkelés zajlott le). A KP mindvégig japánellenes partizánharcot folytatott. A függetlenség deklarálása (1945. aug. 17.) után gyors fejlődésnek indult ~. A KP 1945—48 (a *madiuni eseményekig*) leg., ill. félleg. 1945. nov.-ben és dec.-ben több SZP alakult különféle néven, melyek közül az A. *Sarifuddin* vezette Szocialista Párt 1948. szept.-ben egyesült a KP-val, az ugyanekkor alakult reformista és fokozatosan a függetlenségi mozgalom jobbszárnyára kerülő Szocialista Pártot 1960-ban elnöki rendelettel betiltották. 1946-ban megalakult az SZVSZ-hez csatlakozó, a KP irányításával dolgozó Indonézia Szakszervezeteinek Szövetsége (SOBSI), majd fokozatosan a többi pártok és mozgalmak szaksz. központjai. 1945—49 a holland és angol katonai intervenció elleni harc ~nak fő feladata. 1950—51 az ültetvényeken dolgozó munkások hatalmas sztrájkjait újabb megtorlások követik. Az 1951-től ismét leg. KP vezette radikális munkásmozgalom és a haladó, antiimp. nemzeti burzsoá, ill. vallásos pol. erők szövetsége kiharcolta a külföldi üzemek és vállalatok államosítását (1958); a részleges — bár kisméretű — földreformot, Nyugat-Irián felszabadítását (1963), fellépett a reakciós erők egységbontó törekvései ellen (pl. Szumátra — 1958) és a szoc. világrendszerrel való együttműködés mellett. A *nem kapitalista úton* való gyors előrehaladást tartóztatta fel az 1965. szept. 30-i jobboldal elleni puccs leverését követő militarista fordulat, mely 1965— a KP és a munkásmozgalom véres elnyomását valósítja meg. 1966. márc.-ban rendeletileg betiltották a marxizmus—leninizmus propagandáját. Megbénították a munkás- és dem. szervezetek működését; az 1971. júl.-i választásokon a hads. által ellenőrzött pártok és csoportok vehettek részt. Noha a sztrájkokat, tüntetéseket betiltották, azóta is sok paraszt- és ifjúsági megmozdulás zajlott le. Legnagyobb szaksz. központja 1946—65 Indonézia Szakszervezeteinek Szövetsége (Serikat Organisasi Buruh Shiruh Indonesia — SOBSI), alapítva 1946, a KP befolyása alatt, taglétszám 3,2 millió, az SZVSZ tagszervezete, elnöke *Njono*. 1965. okt.—nov.-ben betiltották. Azóta a kb. 9 millió dolgozót tömörítő szaksz. mozgalmat a munkaügyi minisztérium ellenőrzése alatt álló Egyesült Szakszervezeti Titkárság irányítja, az egyes szaksz. központok emellett pol. pártok befolyása alatt állnak. Legnagyobbak: Muzulmán Munkások Indonéz Szövetsége (Serikat Buruh Muslimin Indonesia — SERBUMUSI) a Nahdatul Ulema párt befolyása alatt, taglétszáma 4 millió; Indonézia Muzulmán Szakszervezeteinek Szövetsége (Gabungan Serikat Buruh Islam Indonesia — GASBIINDO) az Indonéz Muzulmán Párt befolyása alatt, alapítva 1947, taglétszám 3,2 millió, az SZSZNSZ tagszervezete, elnöke A. Sudono. — *Irod.:* Indonézia. Harc a függetlenségért. 1950. 72 old. — *Gömöri Endre:* Indonézia népének harca. 1951. 195 old. — *Wolff, Joop:* Az ezer sziget országa. 1955. 119 old. — *Kende István:* Gyöngyfüzér isten nyakán. Riportkönyv Indonéziáról. 1959. 175 old. — *Fábián Ferenc:* Indonézia. 1968. 203 old.

Ingrao, Pietro (1915. márc. 30.—): olasz újságíró; kommunista. 1939— antifasiszta tevékenységet fejtett ki a római diákszervezetekben, 1940— az OKP tagja. 1943 az illegális római *L'Unitá* főszerk.-je. 1948— parlamenti képviselő, 1964— a komm. parlamenti csoport elnöke. 1956— a KP Vezetőségének és PB-jének tagja, 1956—72 titkára is.

Inkpin, Albert (1884—1944. márc. 29.): angol kommunista. 1904-ben lépett be a *Szociáldemokrata Föderáció*ba, 1913-ban a *Brit Szocialista Párt* titkáraként fellépett H. M. *Hyndman* nacionalizmusa ellen. 1920— az intervencióellenes „el a kezeket Szovjet-Oroszországtól" mozgalom egyik vezetője. *Nagy-Britannia Kommunista Pártjá*nak egyik alapítója, 1920—29 főtitkára. 1930— a Szovjetunió Barátainak Szövetsége főtitkára, ill. a szövetség brit tagozatának vezetője.

integráció ⟨lat. 'összegeződés, egységesítés'⟩: több állam(ból) álló gazdasági, politikai vagy katonai tömbök kialakítása, államok szövetsége közös célok megvalósítására; ilyen tömbök létrehozására irányuló törekvés. Objektív alapja: a termelőerők túlnőttek a nemzeti kereteken, a nemzetközi munkamegosztás fokozásához szükségessé vált az o.-ok közötti gazd. korlátok lebontása. Tőkés viszonylatban a nemzetközi monopolcsoportok gazd. és pol. szükségleteit fejezi ki a termelőerők centralizált, gazdaságosabb kihasználása, széles, átfogó, az egyes nemzeti-állami határok kereteit áttörő piacok létrehozása érdekében. (l. Lenin: Az Európai Egyesült Államok jelszaváról. Művei 21. köt.) Pol. értelemben jelenleg az európai tőkés ~ célja: a) együttműködés a SZU, a szoc. világrendszer növekvő befolyása ellen; b) az USA európai vezető szerepre való törekvése ellen. A II. vh. után széles körű gazd. és pol. ~s kísérletek történtek az Európai Szén- és Acélközösség, a Nyugat-Európai Unió, az Európa Tanács létrehozásával. A Ny-európai o.-ok közötti ellentétek miatt ezek a kísérletek nem sikerültek; ekkor a fokozatos gazd. ~s törekvések kerültek előtérbe. Létrejött az Európai Gazdasági Közösség, az Európai Szabad-

kereskedelmi Társulás. A cél a teljes gazd. szövetség fokozatos kialakítása. Ennek feltétele a nemzeti szuverenitás egy részéről történő lemondás a nemzetek feletti közös szerv javára. De Gaulle Franciao. európai hegemóniájának biztosítása érdekében törekedett az európai egység megteremtésére. ~s törekvések a fejlődő o.-okban is tapasztalhatók (Latin-Amerikai Szabadkereskedelmi Társulás, Arab Országok Közös Piaca stb.), de ezekben az o.-okban a gazd. fejletlenség miatt csak kis eredményeket érhettek el. — A szoc. államok nemzetközi gazd. szervezete a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST). Célja: a tagállamok közötti gazd. együttműködés, a nemzetközi munkamegosztás, a népgazd. tervek egyeztetése, a tud. és műszaki kooperáció megszervezése. A résztvevő tagállamok azonos típusú társadalmi rendszere, az egytípusú gazd. alap, a közös ideológia és a közös cél biztosítja működését. — *Irod.: Lenin, Vlagyimir Iljics:* Az Európai Egyesült Államok jelszaváról. = Lenin Összes Művei. 26. köt. 332—336. old. — Az együttműködés további elmélyítését és tökéletesítését, valamint a KGST-tagállamok szocialista gazdasági integrációjának fejlesztését célzó komplexprogram. Elfogadta a KGST XXV. ülésszaka. 1971. 122 old. — *Gyulai István:* A nyugat-európai gazdasági integráció. 1971. 175 old. — Tanulmányok az integráció témaköréből. (Szerk. Kiss György.) 1971. 117 old. — *Szenyin, M. V.:* Szocialista integráció. 1972. 409 old.

Integralisták ⟨lat.: 'egyesítők, kiegyenlítők'⟩: az *Olasz Szocialista Párt*ban a 20. sz. elején kialakult egyik irányzat. Az E. *Ferri* és Oddino Morgari vezette ~ békítgettek a reformisták és anarcho-szindikalisták között. Az anarcho-szindikalistáktól kölcsönvették a sztrájkhoz való jog, a reformistáktól pedig a burzsoáziával való együttműködés eszméjét. A párt 1906-ban tartott IX. kongr.-án győzedelmeskedett ez az irányzat, ám 1908-ban, az anarcho-szindikalisták kizárása után az ~ befolyása gyorsan csökkent.

Internacionálé: a proletariátus nemzetközi forr. himnusza. Szövegét E. *Pottier* írta a kommünárok üldözése idején, 1871. jún.-ban. Zenéjét P. *Degeyter* szerezte. Először a lille-i munkások énekelték (1888), majd az 1890-es években É-Franciao.-ban s Belgiumban terjedt el. 1896-ban a francia szoc. kongr.-on énekelték, s az 1900-as évektől Európa-szerte a prol. himnusza lett. Mo.-on *Bresztovszky* Ernő fordította le (1904), s először 1905. nov. 27-én énekelték. 1917—44 a SZU állami himnusza.

Internacionálé, I., hivatalosan *Nemzetközi Munkásszövetség, Working Men's International Association:* a munkásosztály első nagy nemzetközi szervezete a szabadversenyes kapitalizmus korában — 1864—76. Az első nemzetközi munkásszervezetek *(Testvéri Demokraták Szövetsége, Igazak Szövetsége, Kommunisták Szövetsége)* rövid életűnek bizonyultak; az 1860-as évek elejére számszerűleg megerősödött és az 1848—49-i forr.-ak tapasztalataival felfegyverkezett Ny-európai prol. a liberális burzsoáziától független szervezkedés útjára lépett. A londoni, francia és svájci sztrájkmozgalmak támogatása, a kor nagy haladó társadalmi küzdelmeivel való szolidaritás (amerikai rabszolgafelszabadítás; lengyel felkelés) közel hozta egymáshoz a munkásszervezeteket. Az ~ formailag 1864. szept. 28-án alakult meg Londonban angol és francia munkások közös gyűlésén, ahol elhatározták, hogy állandó kapcsolatot létesítenek a munkásérdekek szavatolására, s tiltakoztak a lengyel nemzeti felkelés elnyomása ellen. K. *Marx*ot beválasztották az ~ Főtanácsába; ő dolgozta ki az Alapító Üzenetet (az ~ programját) és a Szervezeti Szabályzatot. (Jóváhagyta 1864. nov. 1.) — A két dokumentum kimutatta az osztályellentétek növekedését és azt, hogy sem a gépek elterjedése, sem a szövetkezetek létesítése nem oldhatja meg a munkások problémáit. Leszögezte, hogy a munkásosztály csak önmaga vívhatja ki felszabadulását, mely egyúttal mindenféle osztályelnyomásnak örökre véget vet. Megállapította, hogy a munkásság kizsákmányolása a termelőeszközök magántulajdonából fakad, következésképp „a munkásosztály gazd. felszabadítása a nagy cél, amelynek minden pol. mozgalmat mint eszközt alá kell rendelni". Az ~ az egyes országokban működő szekciókra támaszkodott, melyek nemzeti föderációkban egyesülhettek. Előirányozták a kongr. évenkénti megtartását; a kongr. választja a Főtanács tagjait, ez pedig saját tagjai közül megválasztja a főtitkárt és a különböző országok ügyeivel megbízott levelező titkárokat. A Főtanács 1872-ig Londonban, majd New Yorkban tevékenykedett. Az alapításkor, a dokumentumok kidolgozásakor számot kellett vetni a korabeli munkásmozg. nagyon különböző eszmei irányzataival. Angliában a pol. tevékenységet tagadó *trade-unionizmus*, Franciao.-ban és Németo.-ban a gazd. harcok (szakmai szervezkedés, sztrájkok) hiábavalóságát hirdető *proudhonizmus*, ill. *lassalleanizmus*, Olaszo.-ban a szociálpol.-t meg nem haladó mazzinista eszmék gátolták a tudományos szoc. térhódítását. A ~ gerincét az angol trade-unionok (szaksz.-ek) és a franciao.-i — többségében — proudhonista eszmeiségű munkásszervezetek alkották. Szekciói fokozatosan épültek ki Belgiumban, Svájcban, majd a német, olasz, spanyol területeken és végül az USA-ban is. Léteztek szekciók az Osztrák—

Magyar Monarchiában, Genfben egy orosz szekció is alakult emigráns szoc.-kból. — Megalakulásától 1869-ig főleg a proudhonista befolyás ellen folytatott harcot a Főtanács. Ennek jegyében zajlott le a londoni konferencia (1865. szept. 25—29.), s méginkább az ~ I. kongr.-a (Genf — 1866. szept. 3—8.). Határozatot hoztak a 8 órás munkanap követeléséről, a gyermek- és nőmunka védelméről, a szaksz.-ek megalakításának szükségességéről és a sztrájkharcok támogatásáról. A proudhonisták befolyására a szövetkezetekről szóló határozatba nem iktatták be azt a marxi fenntartást, miszerint azok tőkés viszonyok között egymagukban nem vihetik sikerre a prol. felszabadítását. Az ~ II. kongr.-a (Lausanne — 1867. szept. 2—8.) a lassalleánusok, proudhonisták és svájci szoc.-k ellenében kimondta, hogy „a pol. szabadságjogok megvalósulása elsődleges és abszolút szükségesség". Határozatot hoztak a háborús pol. elítéléséről. Megvitatták a termelőeszközök kisajátításának problémáját, azonban proudhonista befolyásra (akik még ekkor is a cserebankok intézményét népszerűsítették) csak a hírközlés és a közlekedés eszközei köztulajdonba vételének követelését fogadták el. A III. kongr. (Brüsszel — 1868. szept. 6—13.) magáévá tette a termelőeszközök köztulajdonba vételének gondolatát, ideértve most már a földeket is és azok átengedését paraszti közösségeknek. A sztrájkok és a munkásvédő törvényhozás, valamint a szövetkezetek kérdésében megújuló vitát a küldöttek marxista szellemben zárták le. Ezzel a proudhonista irányzat döntő vereséget szenvedett. A IV. kongr. (Bázel — 1869. szept. 6—11.) újra megerősítette a föld közös tulajdonáról szóló, az előző kongr.-on kiadott határozatot, felhívást bocsátottak ki nemzeti méretű szaksz.-i egyesülések szervezésére. Nézeteltérésre került sor K. Marx és követői, valamint az 1869-ben saját szervezetét (l. *Szocialista Demokrácia Egyesülése*) formálisan feloszlató M. A. *Bakunyin* és hívei között az örökösödési jog eltörlésének kérdésében. A heves vita előrevetítette a marxisták és bakunyinisták közötti majdani küzdelmek árnyékát. A marxista irányzat előretörését 1864—70-ben elősegítette az is, hogy Franciao.-ban 1866—67-ben kialakult a baloldali proudhonisták (kollektivisták) csoportja (E. *Varlin* és mások), akik a munkásság gazd. harcát, sztrájkmozgalmait propagálták és szervezték, és hívei lettek a termelési eszközök társadalmi tulajdonba vételének. A német mozg.-ban is erősödött a lassalleánusokkal szemben a marxista irányvonal, ami az eisenachi kongr.-on megalakult német *Szociáldemokrata Munkáspárt* irányvonalában és tevékenységében is kifejezésre jutott (W. *Liebknecht*, A. *Bebel*). Az ~ tekintélyét növelték az általa támogatott sztrájkok (londoni és edinburgh-i kikötőmunkások — 1866; párizsi bronzművesek — 1867; belga bányászok — 1868; bázeli szalaggyári munkások — 1868; genfi építőmunkások — 1868—69), továbbá a párizsi szekció helytállása az ellene indított perekben (1869—70). A francia—porosz háború kitörése miatt a Főtanács nem hívhatta össze Mainzba az 1870. szept.-ben esedékes V. kongr.-t, figyelmét a háborúra és a franciao.-i eseményekre összpontosította. Marx fogalmazásában a Főtanács üzeneteket küldött a háború jellegének alakulásáról (1870. júl. 23. és szept. 9.). Marx óvta a párizsi munkásságot az idő előtti felkeléstől, amikor azonban 1871. márc. 18-án Párizsban a hatalom a munkásság kezébe került *(Párizsi Kommün)*, Marx és *Engels*, valamint a Főtanács (kivéve az angol trade-unionok több vezetőjét, mint pl. G. *Odger*, B. *Lucraft*) mindent elkövettek a kommün védelmében. Párizsban az ~ szekciójának vezetői (E. Varlin, B. *Malon* és *Frankel* L.) a kommün gazd.-szociális munkásságában, valamint a fegyveres védelmében szereztek nagy érdemeket. A kommün bukását követő megtorlások hulláma megrázta az ~t és újra jelentkeztek M. A. Bakunyin és hívei, akik tagadták a forr. helyzet elmúltát, továbbá a reformmunka, a parlamenti tevékenység és a munkáspártok megalakításának szükségességét. Ez tette szükségessé konferencia összehívását (London — 1871. szept. 17—23.), ahol határozatot hoztak a pol. munka fontosságáról és a prol. önálló pártjának megteremtéséről. „A proletariátus a vagyonos osztályok egyesített hatalma ellen vívott harcában mint osztály csak akkor léphet fel, ha maga is külön politikai párttá szerveződik..." A határozatot egy év múlva a ~ szervezeti szabályzatához iktatták. A konferencia kiszélesítette a Főtanács hatáskörét és kötelezte a szekciókat, hogy nevükben tartoznak feltüntetni az ~hoz való tartozás tényét. M. A. Bakunyin, G. *Guillaume* és anarchista hívei kétségbe vonták a londoni konferencia érvényességét, ellenkonferenciát tartottak, s a svájci, spanyol és olasz szekciókat szembeállították a Főtanáccsal. Ezek után került sor az ~ V. kongr.-ára (Hága — 1872. szept. 2—7.), amely jóváhagyta a londoni konferencia határozatait, majd a kommün után az ~hoz csatlakozott blanquisták (E. *Vaillant*) támogatásával M. A. Bakunyint és két közvetlen hívét kizárta az ~ból. Elhatározták az ~ székhelyének áthelyezését New Yorkba, tekintettel az ellenforr. terrorra és más nehézségekre. Az ~ európai tevékenysége visszaesett. 1876. júl.-ban a philadelphiai konferencia kimondta a ~ feloszlását, jelezve, hogy későbbi időpontban a szoc.-k újra egyesíteni fogják a világ prol.-ának erejét. — Az ~ taglétszáma erősen hullámzott, s minthogy egyéni tagság mellett szaksz.-ek, szövetkezetek és más

munkásszervezetek kollektívan is tartoztak hozzá, taglétszáma csak becsléssel állapítható meg. Pol. feszültség és nagy sztrájkakciók idején elérte a több százezret, az apály időszakaiban viszont erősen visszaesett. Az ~ új tömegeket hódított meg a szoc. eszméjének, megerősítette a proletárszervezeteket és kiszélesítette a marxizmus eszmei befolyását, visszaszorítva a különböző, nem a tudományos szoc. alapján álló irányzatokat. Magyar vonatkozásáról l.: *Internacionálé I. magyarországi szekciói.* — *Irod.:* Az [első] I. Internacionálé és Magyarország. Szerk. Erényi Tibor és Kovács Endre. 1964. 526 old. — *Marx, Karl—Engels, Friedrich:* Az I. Internacionáléról. 1964. 285 old. — *Dutt, R. Palme:* Az Internacionálé. 1966. 397 old. — *Molnár Erik:* A marxizmus szövetségi politikája. 1848—1889. 1967. 492 old.

Internacionálé, II.: a nemzeti keretek között megerősödött és ideológiai tekintetben nagy többségben a marxizmus alapján álló munkáspártok és szakszervezetek nemzetközi egyesülése (1889—1914). 1875—, de főleg a 80-as években egymás után jöttek létre a munkás- és szoc. tömegpártok. Mind a marxista, mind az opportunista irányzat (francia *posszibilisták*, angol *trade-unionok*) képviselői 1889. júl. 14-én Párizsba hívták össze híveiket a nemzetközi szervezet megalakítására. A marxista irányzat delegáltjai 21 országból érkeztek, míg a másik kongr. 606 küldötte közül 524 francia volt (posszibilisták). A ~ I. (alakuló) kongr.-a (Párizs — 1889. júl. 14—20.) elutasította a posszibilisták által összehívott kongr.-sal való egyesülést. A háború kérdésében arra a következtetésre jutottak, hogy — lévén a háborúk elválaszthatatlanok a kapitalizmus lététől — az ellenük való legeredményesebb küzdelem: a szoc.-ért folytatott küzdelem. Állást foglaltak az állandó hads.-ek megszüntetése és a nép ált. felfegyverzése mellett. A jelenlevő anarchisták ellenében határozat született a munkásság pol. pártjának fontos szerepéről, az ált. választójog kiharcolásának szükségességéről. Heves vitában kerekedett felül a parlamenti munkát — főleg a munkásvédő törvények kiharcolását — szükségesnek ítélő álláspont. (Legfontosabb munkavédelmi követelések: 8 órás munkanap, 14 éven aluliak munkájának megtiltása, 18 éven aluliak munkaidejének 6 órára való korlátozása, a női munka megtiltása egészségre ártalmas munkakörökben, természetbeni bérezés megszüntetése stb.). A kongr. úgy határozott, hogy minden *május elsején* valamennyi országban gyűléseken, tüntetéseken tesznek hitet a munkásság osztálycéljainak megvalósítása mellett. A II. kongr.-on (Brüsszel — 1891. aug. 16—22.) F. *Engels* szerint mindenben a marxista többség elképzelése érvényesült. A szaksz.-ek tevékenységét s a gazdasági harcokban a *sztrájk* és *bojkott* fegyverének alkalmazását csakúgy célszerűnek ítélték, mint a parlamenti harcokban való részvételt és munkásvédő törvények kikényszerítését; elutasították az anarchisták ellenkező álláspontját. A kongr. a háborúk s a militarizmus kérdésében elfogadta a W. *Liebknecht* és E. *Vaillant* által előterjesztett határozattervezetet, a háborúellenes harc legeredményesebb módozatának a szoc. társadalomért vívott küzdelmet jelölte meg, elvetve a holland D. *Nieuwenhuis* javaslatát (minden háborúra a válasz a nép felszólítása az ált. sztrájkra). A III. kongr.-on (Zürich — 1893. aug. 6—12.) először és utoljára részt vett Engels. A vita és a határozatok éle ezúttal is az anarchisták ellen irányult, kimondva, hogy a ~nak csak olyan pártok és szaksz.-ek lehetnek tagjai, melyek elismerik a pol. harc szükségességét. Megerősítették a szaksz.-i és parlamenti tevékenységről szóló 1891. évi határozatokat. Újra elvetették Nieuwenhuisnak a háborúellenes ált. sztrájkra vonatkozó javaslatát. Ugyanakkor új követelményeket hárítottak a szoc.-kra: el kell utasítaniuk a hadihiteleket, követelniük kell a leszerelést és a népi milíciák felállítását. Az 1890-es évek első felében elért sikerek (1,5 millió szoc. szavazó Németo.-ban, a *Független Munkáspárt* megalakulása Angliában, az SZP-ok és befolyásuk gyors növekedése) optimizmussal töltötte el a ~ vezetőit, magát Engelst is, aki 1895-ben bekövetkezett halála előtt figyelmeztetett az *opportunizmus*, az elkényelmesedés és a forr. perspektíva szem elől tévesztésének veszélyeire. A ~ IV. kongr.-áról (London — 1896. júl. 27.—aug. 1.) az anarchistákat eleve kizárták. Az agrárkérdésben, Engels hagyatékával összhangban, felhívták a pártokat: munkálkodjanak az agrárprol. szervezésén és a földbirtokok társadalmasításán. Elítélték a gyarmati pol.-t, lényegében megismételték a háború és militarizmus kérdésében hozott korábbi határozatokat és sürgették a pol. hatalom megszerzését „a prol. osztályharc minden formájának" felhasználásával, anélkül hogy a határozatban utaltak volna a burzsoá államgépezet szétzúzására és a proletárdiktatúra szükségességére. — E kongr. után a ~ban elszaporodtak az opportunista tendenciák. A D-német területeken a *revizionizmus* hódított tért (E. *Bernstein*), Franciao.-ban A. *Millerand* lépett be polg. kormányba. Emellett a századforduló után — az imp. térhódításával párhuzamosan — élesedtek az osztályküzdelmek, nemzetközi konfliktusok keletkeztek, akuttá vált a háborús veszély. Az V. kongr.-on (Párizs — 1900. szept. 23—27.) mindenekelőtt a szoc.-k kormányba lépéséről tárgyaltak. K. *Kautsky* határozattervezetében leszögezte, hogy a szoc.-k belépését burzsoá kormányba „nem lehet úgy tekinteni, mint amivel

szabályosan megkezdődött a pol. hatalom meghódítása. Az ilyesmi csakis ideiglenes és kivételes szükségmegoldás lehet...". Hogy ez mikor célszerű, annak eldöntését a határozattervezet az egyes pártok hatáskörébe kívánta utalni. Később ezt és az ehhez hasonló, sem a baloldaliakat, sem a revizionistákat ki nem elégítő, homlokegyenest ellenkezőleg is értelmezhető határozatokat „kaucsukhatározatoknak" nevezték el. R. *Luxemburg* javaslatára megerősítették és kibővítették a korábbi háborúellenes határozatokat (ifjúság antimilitarista nevelése); elítélték a gyarmatosítást és határozatot hoztak a gyarmatokon szoc. pártok megalakulásának előmozdítására. A kongr.-ok között folyó munka összehangolására Brüsszel székhellyel nemzetközi szervet létesítettek (l. *Nemzetközi Szocialista Iroda*). Az iroda elnöke mindvégig E. *Vandervelde*, titkára 1900—05 Victor Serwy, 1905— mindvégig C. *Huysmans* volt. A kongr. után folytatódtak és fokozódtak a nézeteltérések a pártokon belül. A forr. felé sodródó Oroszo.-ban és Bulgáriában pártszakadásra került sor, 1903-ban a drezdai pártkongr.-on elutasították ugyan Bernstein következtetéseit, de a vita egyre mélyülő nézeteltérésekre is rávilágított. A ~ VI. kongr.-a (Amszterdam — 1904. aug. 14—20.) viharos ovációval fogadta az éppen ekkor folyó orosz—japán háborúval szemben a prol. szolidaritást demonstráló G. V. *Plehanov—Katayama Sen* kézfogást. A kongr. többsége A. *Bebel* javaslatára J. *Jaurès* ellenében elutasította polg. kormányok támogatását, elhibázottnak ítélte Millerand kormányba lépését. Az a tény azonban, hogy a ~ olyan nagy tekintélyű vezetői, mint Vandervelde, V. *Adler*, P. *Troelstra* e határozat ellen szavaztak, s hogy Kautsky és Plehanov ingadoztak — a revizionizmus előretöréséről tanúskodott. A kongr. szükségesnek mondta ki, hogy minden országban egy pol. pártja legyen a munkásosztálynak (egy év múlva Franciao.-ban az egyesülés meg is valósult), de a forr. baloldal (orosz *bolsevik*ok, bolgár *tesznyák*ok) helytelenítette az opportunistákkal való egyesülést. A holland H. van *Kol*nak a gyarmati kérdésről szóló referátuma már a gyarmatosítás tényét elfogadva, annak „javítását" szorgalmazta. Az 1905—07-es forr. ugrásszerűen megnövelte az oroszo.-i munkásmozg., a bolsevikok súlyát és tekintélyét (V. I. *Lenin* 1905-ben az NSZI tagja lett), ugyanakkor ettől kezdve a ~ban egyre határozottabb arccéllel elkülönül a revizionista, centrista és forr. baloldali áramlat. A ~ VII. kongr.-án (Stuttgart — 1907. aug. 18—24.) Lenin is részt vett. A leghevesebb vita a háború és a gyarmati kérdés körül zajlott. A háború kérdésében a német—osztrák delegáció megelégedett az eddigi határozatok megismétlésével (Bebel határozattervezete), de a küldöttek többsége elfogadta a Lenin, Luxemburg, L. *Martov*, J. Jaurès által beterjesztett módosításokat, amelyek a háború elhárítására tömegakciókat követeltek és felhívta a szoc.-kat, hogy a háború kitörése esetén „kötelességük, hogy annak azonnali befejezése érdekében lépjenek fel, s minden erejükkel felhasználják a háború előidézte gazd. és pol. válságot arra, hogy mozgósítsák a tömegeket és meggyorsítsák a kapitalista osztályuralom bukását". A gyarmatosítás ügyében a revizionisták (van Kol, Bernstein, E. *David*) a gyarmatosítás civilizációs szerepét taglalták, végül is a többség érvényt szerzett a gyarmatosítást elítélő korábbi határozatoknak. Megszavazták azt a javaslatot, hogy a szaksz.-eknek együtt kell működniük a munkásság pol. pártjaival. A kongr. után megalakult a nemzetközi nőtitkárság (vezetője: C. *Zetkin*) és az ifj. titkárság (vezetői: K. *Liebknecht*, H. *De Man*, R. *Danneberg*) — *Szocialista Ifjúsági Internacionálé*. E kongr. után vették fel (1908) a ~ba a prol. osztályharcot marxi értelmezésben nyíltan tagadó angol *Munkáspártot*. A ~ VIII. kongr.-a (Koppenhága — 1910. aug. 28.—szept. 3.) megismételte a háború és béke kérdésében hozott stuttgarti határozatokat, de nem ítélte el azokat a labouristákat, akik e határozatok nyílt megsértésével támogatták az angol kormány által kért hadihitelek megszavazását. Heves vita folyt a parlamenten kívüli tömegakciók hívei (Vaillant és K. *Hardie*) és ennek német—osztrák ellenzői (G. *Ledebour* és K. *Renner*) között; a döntést a következő kongr.-ra napolták el. Rövidesen több háborús krízissel kellett szembenéznie a nemzetközi munkásmozgalomnak (marokkói válság, olasz—török háború, első Balkán-háború). A IX. (rendkívüli) bázeli kongresszuson (Bázel — 1912. nov. 24—25.) egyetlen napirendi pontként a háború elleni harcot tárgyalták. Elfogadták a bázeli kiáltványt, mely elemezte a nemzetközi helyzetet és az 1907-es határozatok alapján szabta meg a feladatokat: háborúellenes harcra, a háború kitörésének esetén forr. akciókra hívott fel. — A munkásmozg. újabb fellendülése közepette 1914. júl.-ban a ~ gyorsan kibontakozó háborús válsággal találta szembe magát. Kudarcot vallottak a háborúellenes akciók összehangolására tett erőfeszítések, és a ~ban tömörült pártok többsége (német, francia, osztrák, belga stb.) és valamivel később az angol labouristák „honvédő", nacionalista álláspontot foglaltak el. A ~ sok vezetője (E. Vandervelde, J. *Guesde*, M. *Sembat*, A. *Thomas*, A. *Henderson*) belépett a burzsoá háborús kormányokba. — A ~ gyakorlatilag összeomlott, ilyen néven nem is működött tovább. Két és fél évtizedes fennállása alatt általában marxista szellemben orientálta a munkáspártokat és szervezeteket, „nagyhata-

lommá" tette a nemzetközi munkásmozgalmat (4 millió párttag, 8 millió szaksz. tag, 12 millió szoc. szavazó), ugyanakkor teret engedett a revizionizmusnak és a vele békülékeny *centrizmus*nak, amely végül is a ~ és a hozzá tartozó pártok nagy többségének cselekvőképtelenségéhez, csődjéhez vezetett. — 1919-ben a szociálsoviniszták és centristák-pacifisták kísérletet tettek a ~ újjászervezésére *(Munkás és Szocialista Internacionálé)*. A centristák elkülönültek és konferenciájukon (Bécs — 1921. febr. 22—27.) megalakították a Kétésfeles Internacionálét *(Szocialista Pártok Nemzetközi Munkaközössége)*. A ~ következetesen forr. pártjai 1919-ben a *Kommunista Internacionálé*t hozták létre. — *Irod.: Dutt, R. Palme:* Az Internacionálé. 1966. 397 old. — *Jemnitz János:* A háború veszélye és a II. Internacionálé. (1911—1914.) 1966. 393 old. — *Lenin, Vladimir Iljics:* Az opportunizmus és a II. Internacionálé csődje. = Lenin, V. I.: Összes művei. 26. köt. (2. kiad.). 1971. 195—248. old.

Internacionálé, III.: *Kommunista Internacionálé*

Internacionálé, IV.: trockista szakadár csoportok nemzetközi szervezete, alakult 1938. szept. 3-án Franciao.-ban L. D. *Trockij* kezdeményezésére. Alakuló kongr.-án 21 küldött vett részt 11 ország trockista csoportjainak képviseletében. A ~ ideológiai alapja a *trockizmus*. Programját Trockij dolgozta ki „A kapitalizmus haldoklása és a IV. Internacionálé feladatai (Átmeneti program)" címmel. A program tükrözi a trockizmus lényegét: a kapitalizmus azonnali megdöntésére irányuló álforradalmi szólamok párosulnak a legélesebb szovjetellenességgel, a kommunista pártok elleni harcra szólító felhívással. Az 50-es évek elején a ~ bomlásnak indult. Két fő irányzat alakult ki: az egyik (Pierre Franck, Michel Pablo, Ernest Mandel hívei) irányzat azt tekintette fő feladatnak, hogy be kell épülni a kommunista pártokba és más munkásszervezetekbe, és ott bomlasztó tevékenységet végezni; a másik irányzat (Pierre Lambert hívei) a bomlasztás mellett önálló trockista pártok létrehozásáért szállt síkra. Azóta a ~ tovább bomlott: a 60-as évek végén, még ha csak egy-két országban voltak is maroknyi hívei, négy „központ" nevezte magát ~nak. Franck és hívei „IV. Internacionálé Nemzetközi Titkársága", Lambert hívei „IV. Internacionálé Nemzetközi Bizottsága", Pablo hívei „IV. Internacionálé Marxista Forradalmi Irányzata", a Posadas vezette központ „a IV. Internacionálé Nemzetközi Titkársága (posadasisták)" néven működik. A négy „központ" a 70-es évek elején tovább bomlott. Párizsban működik a „IV. Internacionálé Átszervezéséért" és Londonban a „Nemzetközi Szocializmus" elnevezésű „központ". Mindegyik trockista csoportnak több országban vannak lapjai. Tevékenységük mindenütt arra irányul, hogy megakadályozzák az antiimperialista egységfrontot. — *Irod.: Léo Figuères:* Trockij és a trockizmus. 1970. 250 old. — *Fencsik László:* A mai trockisták. 1974. 270 old.

„Internacionálé" csoport: 1915. márc.-ban alakították a német szociáldemokrácia baloldali vezetői, K. *Liebknecht* és R. *Luxemburg*, s az általuk alapított Die *Internationale* c. folyóirat köré tömörülők. Ez volt az első szervezeti kapcsolat a különböző német városokban működő s a jobboldali vezetéssel szemben álló ellenzéki s baloldali szd. csoportok közt. Az ~ még nem jelentett szervezeti szakítást az opportunistákkal, de a megszervezésével megindult folyamat a német szociáldemokrácián belül a baloldali áramlatból szervezett baloldalt teremtett, amely később beolvadt a *Spartakus Szövetség*be.

Internacionálé I. magyarországi szekciói: az *Internacionálé I.* magyarországi tagjainak egyesülései. A tagok — akik az Int.-t anyagilag is támogatták — felvételi okmányt kaptak. Az ~ 1869-ben alakultak meg Pesten, Temesvárott és Pozsonyban. Létrehozásukat az I. Int. mo.-i főmegbízottai, *Hrabje* J. és *Farkas* K. kezdeményezték. 1870. máj.-ban a *Pest-Budai Munkásképző Egylet* is kimondotta csatlakozását az I. Int.-hoz. Az ~nak tagjai valamennyi leg. munkásszervezetben működtek. Olvasták és terjesztették az I. Int. lapjait, kiadványait, megismertették a munkásokat a szoc. tanításokkal, főként a marxizmus alapelemeivel. Sokat tettek a *proletár internacionalizmus* eszméjének elterjesztéséért, kiemelkedő szerepük volt a *Párizsi Kommün* melletti *szolidaritás*akciók megszervezésében. Az ~ levelezés útján kapcsolatban állottak az I. Int. Főtanácsával és genfi szekcióival. Farkas K. személyében képviseltették magukat az I. Int. 1872-es hágai kongr.-án, majd a kapcsolatok fokozatosan megszakadtak, az ~ megszűntek.

Internationale: a KMP elméleti folyóirata — 1919. Fiatal baloldali írók egy csoportja (*Komját* A., György Mátyás, *Lengyel* J., *Révai* J.) már a NOSZF győzelmét követően forr. folyóiratot akart kiadni Bp.-en „1917" címmel. Ezen elképzelés megvalósulásaként jelent meg az ~ első száma 1918. dec. közepén (1919. jan. 1-i keltezéssel) *Hevesi* Gy. és Komját A. szerkesztésében. Az 5. számtól (1919. márc.) az ~ hivatalosan is a párt elméleti folyóirata. Szerk. biz.-ában akkor Hevesi Gy., Komját A., *Kun* B., *Lukács* Gy. és *Rudas* L. vett részt. A TK idején két kettős száma jelent meg Rudas L. felelős szerkesztésében; a

szerk. bizottságnak ekkor Révai J. is tagja volt. A cikkírók közé tartozott *Alpári* Gy., *Fogarasi* B., *Lengyel* Gy., *Sinkó* E. és *Varjas* S. A folyóirat hasábjain a mo.-i szoc. forr. szinte minden lényeges elméleti és gyakorlati problémájáról szó esett. A TK megdöntése után még egy kettős szám jelent meg Bécsben (1920. febr.), amelyben Kun B., *Varga* J., Lukács Gy. és Rudas L. tanulmányai elemezték a magy. proletárdikt. tanulságait.

Internationale, Die: 1. 1915. ápr. 14-én jelent meg Düsseldorfban, Eine Monatsschrift für Praxis und Theorie des Marxismus (Folyóirat a marxizmus gyakorlatáról és elméletéről) alcímmel, R. *Luxemburg* és F. *Mehring* szerkesztésében. Közölte többek között Luxemburg Az Internacionálé újjászületése c. és C. *Zetkin* A békéért c. cikkét. A folyóirat élesen fellépett a szociálsovinizmus és K. *Kautsky* álláspontja ellen. A második szám megjelenését a hatóságok lehetetlenné tették. — 2. *Németország Kommunista Pártja* KB-jának elméleti folyóirata 1919—33. Néhány száma 1933. jan. után illeg. is megjelent.

Internationale Presse-Korrespondenz, *Inprekorr.* (Nemzetközi Sajtótudósítás): a KI kiadványa, 1921. szept.— németül, okt.-től angolul és franciául is, később még négy nyelven — két-három naponként — jelent meg. Központja Berlinben volt. Feladatául a komm. sajtó informálását, hír- és cikkanyaggal való ellátását, a komm. pártok közti kapcsolat erősítését tűzték ki. Főszerk. *Alpári* Gy. Cikkírói közt a KI és az egyes pártok legjelentősebb vezetői is szerepeltek. Különszámokat adott ki KI-kongr.-ok, KI VB-ülések s más fontos események alkalmából. Hitler hatalomra jutása után, 1933. márc.-ban megszűnt. Utóda a *Rundschau* lett.

internálás: közigazgatási eljárás, amellyel az államra közbiztonsági vagy pol. okokból veszélyes állampolgárokat környezetükből eltávolítják és zárt helyekre, táborokba gyűjtik. Az I. vh. idején az ellenséges államok polgárait kölcsönösen internálták. Mo.-on a TK megdöntése után az „állam és társadalom érdekeire, a közrendre és közbiztonságra veszélyes vagy gyanús" személyeket rendőri és közigazgatási hatóságok döntése alapján ezrével tartották fogva a hajmáskéri és zalaegerszegi internáló táborokban embertelen körülmények között. E táborokat 1924-ben feloszlatták, de az ~t (rendőrhatósági őrizet) fenntartották és az internáltakat a II. vh.-ig a *toloncház*ban helyezték el. Az 1939: II. tc. 150. §-a alapján a II. vh. kitörése után ~i eljárás alá vonták a korábban elítélt és ismert komm.-k nagy részét, továbbá a komm. tevékenységért a II. vh. alatt elítélteket kiszabadulásuk után és gyakran azokat is, akiket ilyen ügyekben a bíróságok felmentettek. Ugyanekkor a *rendőri felügyelet* alá helyezett személyeket ún. házi ~sal is sújtották. Mo. ném. megszállása után ~i eljárás alá került a szd. funkcionáriusok jelentős része is. Ennek megfelelően nőtt a táborok száma is. Garanyban, Kistarcsán, Sárvárott, Zsablyán és másutt működtek internáló táborok. A felszab.-t követően 1945—53 az ~t a népi dem. államrendet veszélyeztető (vagy a szoc. törvényesség megsértésével ilyennek minősített) személyekkel szemben alkalmazták. Ez 1953-ban megszűnt. Az 1956-os ellenforr. leverése után alkalmazott „közbiztonsági őrizet"-et az Elnöki Tanács 1960. ápr.-i rendelete hatálytalanította. A nemzetközi jog értelmében *háború* esetén minden hadviselő államnak jogában áll az idegen (főleg ellenséges) államok polgárait internálni.

intervenció ⟨lat. 'beavatkozás, közbenjárás'⟩: diplomáciai, gazdasági vagy katonai eszközökkel történő beavatkozás valamely állam belső ügyeibe azzal a céllal, hogy ott a beavatkozó érdekeinek megfelelő viszonyok jöjjenek létre. Az ellenforr. ~ jellegzetes példája 14 állam *háborúja* 1918—22 Szovjet-Oroszo. ellen, amelyet a VH katonai sikerei s a világ dolgozóinak *szolidaritása* tett hatástalanná. Az 1919-es mo.-i TK megdöntésében is a külföldi hatalmak ~ja játszotta a fő szerepet. Noha az ~t a nemzetközi jog és az ENSZ alapokmánya kifejezetten tiltja, az ~s kísérletek napjainkban is szerves részét képezik az imp. hatalmak pol.-jának.

intervenció és polgárháború Szovjet-Oroszországban: a NOSZF győzelme után röviddel megindúló, a szovjet állam belső és külső ellenségeinek több éven át elhúzódó támadása és elhárítása. — 1918. febr. 23-án a német hads. területszerző támadását a fiatal VH-nek sikerült megállítania. Murmanszkban angol csapatok partraszállásával, 1918. márc. 9-én megkezdődött az antant intervenciója. Ápr. 4-én Vlagyivosztok került japán megszállás alá. 1918. máj.-ban a volt csehszlovák hadifoglyokból alakult hadtest lázadt fel, a Volga-vidék, az Urál-vidék, Szibéria és a Távol-Kelet fontos területeit kerítette hatalmába. 1918 nyarán megindult az angolok támadása Szibériában és Perzsiából kiindulva a Kaukázus vidékén. Elfoglalták Bakut, az olajvidék központját. A szovjet kormány 1918. júl.-ban elrendelte a hadiállapotot, 1918. okt.-ben az OK(b)P kiadta a 3 milliós hads. megteremtésének jelszavát. A VH 1918 nyarán és őszén ellentámadásba ment át a K-i fronton. Szept.-ben visszafoglalták Kazanyt, Szimbirszket, október 7-én Szamarát. A harcokban V. I. *Csapajev*, Sz. M. *Bugyonnij* és V. K. *Bljuher* neve vált híressé. Szept.-ben a D-i fronton is támadásba lendültek a VH egységei. K. J.

Vorosilov és I. V. *Sztálin* vezetésével Caricinnél (ma Volgográd) vereséget mértek a fehérekre, visszavetették őket a Don mögé. 1918 végén véget ért Ukrajna német megszállása. 1919. jan.-ban felszabadult Kijev. Ebben jelentős érdemeket szerzett az illeg. pártszervezetek által irányított partizánmozg. 1918 végén, 1919 elején az intervenciósok támadása a vh. befejeződésével egyre szélesebb körű lett. 1918. nov.-ben Ogyesszában francia és görög csapatok léptek Szovjet-Oroszo. területére, számos fontos kikötőt, többek között Szevasztopolt is elfoglalták. Az angolok a Kaukázuson túl támadtak. 1918. nov. 18-án Omszkban A. V. Kolcsak tengernagy Oroszo. „legfelsőbb kormányzójának" nyilvánította magát. A gazd. nehézségek leküzdésére, a front jobb ellátása érdekében 1918. nov.-ben sor került a *hadikommunizmus* bevezetésére. 1919 tavaszán indult meg A. V. Kolcsak hadjárata, ápr. közepén Kazany és Szimbirszk körzetében mintegy 300 000 km² területet foglalt el. A Kolcsak-hadsereg megsemmisítésére vonatkozó katonai tervek alapelveit V. I. *Lenin* irányítása mellett a párt KB-ja dolgozta ki. Az OK(b)P 15 000 komm.-t, a *Komszomol* 3000 fiatalt, a szaksz.-ek 60 000 szervezett munkást toboroztak a frontra. A harcokban, melyeket M. Ny. *Tuhacsevszkij*, M. V. *Frunze*, V. K. Bljuher és R. I. Eihe vezettek, Kolcsak súlyos vereséget szenvedett. 1919. jún.-ban a szovjet csapatok általános támadást intéztek az Urál-vidék ellen. Kolcsakot később (1920. febr.) kivégezték. 1919 nyarán Ny. Ny. Jugyenyics tábornok Petrográd ellen intézett támadást, de a VH megvédte a várost. Az intervenció és polgárháború menetében döntő fontosságú volt a szovjet közt.-ok között 1919. jún. 1-én megkötött katonai-pol. szövetség. 1919 nyarán a D-i fronton A. I. Gyenyikin vezetésével megindult az ellenforr. erők második nagy támadása; okt.-ben már megközelítették Moszkvát. Ebben a válságos helyzetben tagtoborzás („párthét") indult; ennek keretében 200 000-en léptek az OK(b)P-be, 30 000 kommunista, 10 000 komszomolista és 36 000 szaksz. tag sietett a frontra. 1919. okt.-ben a D-i front csapatai ellentámadásba kezdtek és megsemmisítették Gyenyikin hadseregét. 1919 végére felszabadult a Don-vidék. Az ellenforr. második nagy támadásának visszaverése után a szovjet állam rövid lélegzetvételi szünethez jutott. Ezt szakította meg P. Ny. Vrangel és a lengyel hadsereg 1920 első felében bekövetkezett támadása. A lengyelek máj. 7-én bevették Kijevet, Vrangel hadserege elfoglalta É-Krímet. Máj. 14-én a VH támadásba lendült. Néhány hét leforgása alatt a szovjet csapatok már Varsó alatt állottak. Az antant nagyarányú segítségével azonban a lengyel hads. okt. 15-én elfoglalta Minszket. A Lengyelo.-gal megkötött békében Szovjet-Oroszo. Ny-Ukrajna és Ny-Belorusszia átadására kényszerült. A VH visszafoglalta a Vrangel által megszállott Krím-félszigetet, 1920-ban Azerbajdzsán és Örményo., 1921. febr.-ban pedig Grúzia önálló szoc. közt.-gá alakult. 1921. jún.-ban szétverték az S. Ungern báró Mongólia területén harcoló ellenforr. csapatait. 1922. okt. 24-én az addig japán megszállás alatt levő Vlagyivosztokot is elhagyták a külföldi csapatok. Az intervenció és polgárháború küzdelmeiből a nemzetközi alakulatok is jelentős részt vállaltak. Több mint 100 ezer lengyel, mintegy 80—100 ezer magyar, 30—40 ezer kínai, 30 ezer jugoszláv, 10 ezer csehszlovák és más nemzetiségű harcolt a csatatereken. Az OK(b)P taglétszáma elérte a 600 000-ret, 300 000-ren harcoltak a frontokon, 50 000 kommunista áldozta életét a forr. védelmében. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* Katonai levelezés. (1917—1920.) 1959. 431 old. — A polgárháború a Szovjetunióban. 1918—1922. (Rövid történet.) (2. bőv. kiad.) 1964. 521 old. — A magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és polgárháborúban. Dokumentumgyűjtemény. (Szerk. bizottság: Obicskin, G. D., Vass Henrik, Milei György... stb.) 1—2. köt. 1967—1968.

iparági szervezkedés: a *szakszervezet*ek felépítésének korszerű alapelve, amelynek lényege, hogy egy-egy vállalat, intézmény, egy-egy iparág, oktatási, művészeti stb. ágazat dolgozói (munkások, értelmiségiek, alkalmazottak) egyazon szaksz.-be tömörülnek. Ez lehetővé teszi az erőket egyesítő nagy szaksz.-ek létrehozását. Az első iparági szaksz.-ek 1905-ben, az USA-ban jöttek létre. A SZU-ban a szaksz.-ek az ~ alapján működnek. Mo.-on az ~ a szaksz.-ek XVII. kongr.-ának határozata alapján, 1949— fokozatosan valósult meg; több mint 50 szakmai szervezet célszerű egyesítésével (összevonásával) jelenleg 19 ágazati szaksz. működik.

Iparcsarnoki tömeggyűlés Budapesten: a NOSZF győzelmének megünneplésére és a béke követelésére az MSZDP által összehívott nagygyűlés a városligeti Iparcsarnokban 1917. nov. 25-én. A gyűlés szónoka *Bokányi* D. volt. Az Iparcsarnokban és környékén összegyűlt több mint százezer munkás határozatot fogadott el, amelyben testvéri üdvözletét küldte az oroszo.-i forradalmároknak, biztosította őket támogatásukról a kizsákmányolás megszüntetéséért, az annexió és a hadisarc nélküli béke kivívásáért folyó harcukban. A határozat felszólította a Monarchia kormányát és a szd. pártokat, tegyenek meg mindent a *háború* befejezése, a dem. béke megkötése érdekében. Mo.-on nyilvánosan itt hangzottak el először a forr. jelszavak: „A magyar proletár-

ság tanuljon az orosztól!" „Éljen a katona- és munkástanács!" „Éljen a forradalom!"

iparfelügyeleti intézmény: a gyári munkaviszonyokra vonatkozó törvényes rendelkezések végrehajtásának ellenőrzésére létrehozott állami szerv a kap. Mo.-on. Az 1893. évi XXVIII. tc. a munkaügyi törvények alkalmazásának ellenőrzését a kereskedelmi miniszterre bízta, aki ezt a jogkörét az iparfelügyelők útján gyakorolta. 1901-ben hozták létre az ~ orsz. hálózatát. 3 ipari főfelügyelőséget szerveztek, s ezekhez tartoztak a területi jogkörrel felruházott magy. kir. iparfelügyelők. 1907-ben az o. területén 35 iparfelügyelő működött. Tevékenységüket a már régebben működő bányakapitányságok mintájára szabályozták. Az iparfelügyelők rendszeresen látogatták a területükön üzemelő gyárakat, megvizsgálták a munkakörülményeket, ellenőrizték a tanonciskolákat és tanműhelyeket, a gyáraknak adott államsegélyek és kedvezmények felhasználását. Kazánvizsgálatokat tartottak, véleményezték a telepengedélyezési kérelmeket, felülvizsgálták a biztonsági rendelkezések megtartását, kivizsgálták a balesetek körülményeit, okait. Munkaügyi viszályok esetén felkérésre vezették a munkavállalók és a munkáltatók egyezkedési tárgyalásait. Tevékenységükről a kereskedelmi miniszter 1899 és 1915 között, majd 1926 és 1935 között évenként részletes jelentést adott ki. Az ~ működésének hatékonyságát nagymértékben csökkentette az iparfelügyelők és a tőkések között kialakult hallgatólagos együttműködés. A tulajdonos vagy az igazgató rendszerint előre értesült az ellenőrzés időpontjáról, s az iparfelügyelők sok esetben szemet hunytak a szabálytalanságok felett. A felszab. után az ~ hatáskörét fokozatosan a szaksz.-ek vették át, s az intézmény 1949-ben formailag is megszűnt.

Ipari és Közlekedési Tisztviselők Országos Szövetsége, *IKTOSZ:* a gyári tisztviselők, mérnökök és művezetők szakszervezete 1917—19. E rétegek előbb a Magántisztviselők és Kereskedelmi Alkalmazottak Orsz. Szövetsége szakosztályaként szervezkedtek, az ~ önálló szervezetként 1917 nyarán, a Tisza-kormány bukása után Ipari és Közlekedési Tisztviselők Orsz. Egyesülete névvel alakult meg. Vezetésében ismert baloldali ellenzékiek és későbbi komm.-k (*Vágó* B., Zádor Pál, *Helfgott* Á., *Hevesi* Gy. és mások) játszottak vezető szerepet. 1917 végére csaknem valamennyi bp.-i gyárban megszervezte csoportjait és jelentős befolyásra tett szert vidéken is. Az ~ keretében jött létre 1918. jan.-ban az alkalmazott mérnökök szakosztálya, amely később önálló szervezetté vált (AMOSZ). Az 1918. *januári sztrájk* idején egyik gyűjtőhelye az MSZDP baloldali ellenzékének. Erre felfigyelt a rendőrség is; 1918. márc.-ban rajtaütött a szövetségen, s ideiglenesen megbénította működését. Az ~ a polg. dem. forr. idején újjáalakult s továbbra is baloldali vezetés alatt állt. Tevékenységét egy ideig a proletárdikt. veresége után is folytatta, sőt 1919. okt. végéig „IKTOSZ" címmel lapot is adott ki. 1919. nov.-ben megszűnt, megmaradt tagjai 1920-ban visszatértek a magánalkalmazottak szakszervezetébe.

ipari forradalom: a manufaktúrától a gyáriparhoz vezető gazdasági-társadalmi folyamat. A gőzenergia ipari célokra való felhasználásának lehetővé válása indította el. Angliában a 18. sz. második felétől a 19. sz. első feléig, a Ny-európai országokban a 19. sz. első kétharmadában, a K-európai államokban zömmel a 19. sz. második felében zajlott le. Gyorsan és hatalmas arányokban ment végbe az USA-ban a 19. sz. közepén. Angliában és több más o.-ban az ~ a textiliparban indult meg, ennek gépesítése maga után vonta a gépek tömegtermelésének és a kohászati eljárások meggyorsításának követelményét. A társadalmi átalakulás, új nyersanyaglelőhelyek, új piacok bekapcsolódása a gazd. életbe, ezzel együtt a szükségletek bővülése ösztönözte a természettudományok fejlődését, ez pedig magával hozta a találmányok tömegének megjelenését és a termelésbe való bevezetését (John Kay, James Hargreaves, Richard Arkwright, Samuel Crompton, Edmund Cartwright, James Watt, Henry Cort, Robert Fulton, George Stephenson stb. találmányai). Mindez ismét visszahatott a társadalmi fejlődésre, megteremtette a kap. műszaki alapját, fejlesztette és megszilárdította a kap. gazd.-társadalmi rendszerét. A gyárrendszer nagymértékben társadalmasította a munkát. A manufaktúra-munkásokból, az iparba áramló parasztokból és a tönkretett kézművesekből kikovácsolódott a modern nagyipari prol. A kizsákmányolás mértékének fokozása egyre inkább kiváltotta a létrejött új osztály tömegeinek ellenállását, nemsokára megalakultak az első munkásszervezetek, a társadalmi küzdőtéren megjelent a munkásmozg. Nagy-Britanniában, az ~ következményeképpen, a *chartizmus* keretében (1834—54) bontakozott ki a prol. első szervezett orsz. forr. pol. tömegmozg.-a. Napjainkban a természet- és műszaki tudományok fejlődésének minden eddigit felülmúló meggyorsulásával, az automatizálás és a matematikai programozás bevezetésével végbemenő változásokat *(tudományos-műszaki forradalom)* gyakran nevezik — marxista kutatók is — új ~nak. — *Irod.: Randé Jenő:* A gépek forradalma. Az ipari forradalom története. (2. kiad.) 1973. 159 old.

Ipari Szervezetek Kongresszusa, *Congress of Industrial Organization, CIO: iparági szervezkedés* elvére épült szaksz. egyesülés az USA-ban — 1937—1955. J. L. *Lewis*, Ph. *Murray* és Sidney Hillman vezetésével az AFL-baloldal (10 szaksz. 1 millió taggal) 1935. nov. 10-én az AFL-en belül létrehozta az Ipari Szervezetek Bizottságát; 1938. nov.— követelték a nehézipari munkások iparáganként szervezését. 1937-ben az AFL kizárta a bizottságot. A KP jelentős szerepet játszott az ~ szervezésében, támogatta aktív sztrájkharcát. Az ~ 1941—45 harcolt a második front megnyitásáért, a SZU fokozott támogatásáért, részt vett az SZVSZ létrehozásában. 1948— fokozatosan jobbra tolódott. A kormánykörnek engedve kiadta a „Kommunistáknak nem lehet helye a CIO-ban!" jelszót. 1950-ig 11 baloldali szaksz.-et zárt ki, majd az ~ kilépett az SZVSZ-ből. 1955-ben egyesült az AFL-lel és az *Amerikai Munkásszövetség—Ipari Szervezetek Kongresszusa* (AFL—CIO) nevet vette fel. Vezetői: L. Lewis (1935—40), Ph. Murray (1940—52), W. *Reuther* (1952—55).

ipartestületek: a nem gyáripari jellegű ipari tevékenységet folytató (20 munkásnál kevesebbet foglalkoztató) iparűzők szakmai érdekképviseleti szervei Mo.-on a tőkés rendszer fennállása idején, amelyek iparhatósági jogkörrel is rendelkeztek. A céheket megszüntető 1872. évi VIII. tc. lehetővé tette, hogy az iparral foglalkozók ún. ipartársulatokba tömörüljenek, az 1884. évi XVII. tc. pedig kötelezővé tette az alsó fokon iparhatósági szerepet betöltő ~ megalakítását az olyan városokban és községekben, ahol legalább 100 képesítéshez kötött, ipart űző vállalkozó működött. A munkáltatók számára kötelező, a munkavállalók számára önkéntes volt a tagság. Szervezetében és tevékenységében megmaradt a céhrendszer számos maradványa. Élükön elöljáróság állt, amelyet az évenként tartott közgyűlés választott. Harcot folytattak a kisipar védelmében a gyáripar és a kereskedelmi tőke versenye ellen. Keretükben paritásos biz.-ok működtek a munkaügyi viszályok békés megoldása érdekében. Az ~ 1948-ban szűntek meg.

Iraki Kommunista Párt, *al Hizb as-sujúij al-iráqijj:* alakult 1934. márc. 20-án komm. csoportok egyesítése útján. 1934—71 illegális vagy féllegális, kivéve az 1958. júl.—1960. febr. közötti időszakot. 1971— legális. I. kongr.-án (1945) a nemzeti függetlenség kiharcolásáért és dem. jogokért szállt síkra. 1947-ben 7000 tagja volt. 1947. jan.-ban számos vezetőjét, köztük J. *Fahid* főtitkárt letartóztatták és 1949. febr.-ban kivégezték. 1948. jan.-ban az ~ vezetésével folyó népmozgalom nyomására a parlament elvetette az országot angol katonai ellenőrzés alá helyező angol—iraki egyezményt. 1949—55 sorozatosan letartóztatták a KB tagjait és az ~ néhány más aktivistáját. A súlyos nehézségek következtében megbomlott pártegységet a II. konferencia (1956) állította helyre Sz. *Adil* új főtitkár vezetésével. Az ~ kezdeményezte a Nemzeti Front megalakítását (1957) és tevékenyen közreműködött az angol imp.-tól függő feudális, monarchikus rendszer megdöntésében (1958. júl.). Leg. helyzetben befolyása gyorsan nőtt: 1959 kb. 40 000 tagot egyesített. 1959-ben újra üldözték és 1960-ban betiltották. Az *Arab Újjászületés Szocialista Pártjá*nak (Baath) hatalomra kerülése után (1963. febr.) fokozódott az üldözés; kivégezték Sz. Adilt. 1968. júl.— a baathista balszárny hatalomra kerülése után átmenetileg csökkent az ~ra nehezedő nyomás, de új és új üldözési hullámok indultak. 1970-től a progresszív bel- és külpol. változásokkal párhuzamosan megszűnt az üldözés, a ~ leg.-sá vált. II. kongr.-a (1970) állást foglalt a pártok önállóságát és kritikai szabadságát megőrző nemzeti front mellett. 1972. máj.-a óta két tagja részt vesz a kormányban. Hosszú tárgyalások után 1973. júl. megalakult a ~ és a Baath-párt részvételével a Haladó Hazafias Nemzeti Front és aláírták annak Chartáját. A KP közreműködött a kurd kérdés rendezésében (hadműveletek beszüntetése — 1970, autonómia megadása), mely a Kurd Demokrata Párt szeparatizmusa miatt nehezen valósult meg. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásai*n (1957, 1960, 1969). Taglétszám: nincs adat. Főtitkára Aziz Mohammed, napilapja a Tarik as Saab (A nép útja).

Irak munkásmozgalma: A török uralom alól az I. vh. után felszabadult és 1918—58 angol függőségben levő ország munkásosztályának első megmozdulásai az 1920-i basrai dokkmunkássztrájk és az 1928-i vasutassztrájk. A 30-as években alakult szaksz.-ek és az *Iraki Kommunista Párt* (1934) részt vettek az angolellenes mozgalmakban. 1936-ban a kormány — először az ország történetében — munkástörvényt adott ki, melyet az 1942—44 közötti nagy népmozgalmak nyomására kénytelen volt bővíteni, pl. a „pol.-mentes" szaksz.-ek engedélyezésével; a pol. foglyok egy részét kiengedték a börtönökből. 1948-ban nagy népmozgalom zajlott le a lealázó portsmouthi angol—iraki szerződés becikkelyezése ellen. 1949—58 Nuri Szaid kormányzása idején minden megmozdulást és munkásszervezkedést véresen elnyomtak. A független nemzeti közt.-ot megvalósító 1958. júl.-i forr. után agrárreformot vezettek be, korlátozták a külföldi érdekeltségek szerepét az olajkitermelésben, biztosították a sajtó- és szervezkedési szabadságot, 1963-ban

államosították a bankokat és nagyvállalatokat. 1960— azonban korlátozták a pol. és szervezkedési szabadságot, üldözték a KP-t és az általa vezetett szaksz.-eket és tömegszervezeteket. Az 1968. júl.-i államfordulat óta, mely az *Arab Újjászületés Szocialista Pártjá*nak balszárnyát juttatta hatalomra ~ a dem. és antiimp. pol. kibontakozása közepette fejlődik (1970: agrárreform radikalizálása, 1972: olajmonopóliumok államosítása, gyökeres fordulat a külpol.-ban a SZU és a szoc. országok felé stb.). Az 1973. júl.-ban megalakult Haladó Hazafias Nemzeti Front tovább javította a munkásmozg. belpol. környezetét. Szaksz. központ: Iraki Szakszervezetek Általános Szövetsége (General Federation of Iraqi Trade Unions), alapítva 1959, taglétszám 800 000, az SZVSZ és az Arab Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségének tagszervezete, elnöke Mohamed Ayesh. — *Irod.: Forgács Marcell:* Mi történt Irakban? 1963. 63 old. — *Szurovy Géza:* Iraki tájak, iraki emberek. 1973. 298 old.

Iráni Kommunista Párt: *Iráni Néppárt*

Iráni Néppárt, *Hezbe Tudeh Iran, Tömegpárt:* iráni kommunisták pártja, alakult 1920. jún. 20-án a dem. Gilani Köztársaságban, amikor az Adaljat (Igazság) Párt kongr.-án nevét Iráni KP-re változtatta. (1920—41 Iráni Kommunista Párt néven működött.) Tapasztalatlan, ultrabaloldali vezetőinek hibái (azonnali szoc. forr., minden földtulajdon elkobzása, vallásellenes kampány) hozzájárult a szovjet—azerbajdzsáni forr. győzelmének hatására Irán egyik tartományában létrejött Gilani Köztársaság bukásához. 1925—41 illeg. dolgozott. II. kongr.-án (1927) kidolgozta az önkényuralom elleni harc feladatait, az agrár- és nemzeti kérdés megoldására vonatkozó téziseit. Németo.-ban és Ausztriában lapokat adott ki, melyeknek állandó munkatársa volt A. *Szultanzade.* 1934—35 T. *Erani* szerkesztésében kiadta a Donja (Világegyetem) c. lapot, mely a marxizmus magas színvonalú propagandáját biztosította. Az 1931. évi komm. ellenes törvény alapján 1938-ban 53 vezetőjére súlyos börtönbüntetést szabtak ki. A börtönből szabadult komm.-k 1941. okt.-ben megalapították a ~ot. I. kongr.-a a nemzetileg önálló, dem. Irán megteremtését tűzte ki célul, 8 órás munkanapot, munkásvédő törvényeket, dem. szabadságjogokat, az állami földek paraszti tulajdonba adását követelte. Tagjainak száma ekkor 4000. Az 1943—44-es parlamenti (medzslisz) választásokon 10 képviselőt küldött a nemzetgyűlésbe. 1946. aug.—okt.-ben 3 képviselője belépett a kormányba. 1946-ban kb. 50 000 tagja volt. Az előretörő reakció 1947-től üldözte, 1949. febr.-ban betiltotta; 13 vezetőjét halálra ítélték. II. kongr.-a (1948) az angol és amerikai imp. elleni harcot állította előtérbe. 1949-ben betiltották. 1950—53 illeg. helyzetben 100 000-es tömeget mozgósított az Angol—Iráni Olajtársaság államosításáért folyó tömegkampányban. Óriási áldozatokat hozott és hoz a reakció elleni harcban (pl. H. *Ruzbeh*). 1960-ban egyesült az Azerbajdzsáni Demokrata Párttal ~ néven. 1973-ban új programot fogadott el. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1960, 1969). Taglétszám: nincs adat. Főtitkára 1948—70 R. *Radmanes*, azóta Iradi Iszkenderi, illeg. lapjai: Mardom (Nép); Donja (Világegyetem). — *Irod.: Milov, P.:* Irán a második világháború alatt és után. 1950. 70 old. — *Gömöri Endre:* Irán. 1954. 361 old.

Irán munkásmozgalma: Az Angliától és a cári Oroszo.-tól függő feudális-monarchikus országban az 1905—11-es polg. dem. jellegű alkotmányos forr.-ban főleg a bakui bolsevik szervezettel kapcsolatban álló munkások vettek részt. Az OSZD(b)MP megbízásából G. K. *Ordzsonikidze* végzett forr. munkát (1909—10) Irán északi területein. Az 1918—21-i imp.-ellenes dem. szabadságmozgalomban jelentek meg az első szaksz.-ek (pedagógusok, vasutasok, textil- és olajipari munkások). 1921-ben megalakult a Szakszervezetek Központi Tanácsa, mely a VSZI-hez csatlakozott. 1925-ben 30 000 szervezett munkást tartott számon. 1920-ban ünnepelték először május 1-jét. Az 1920. jún.—1921. szept. fennálló antiimp. és dem. Gilani Köztársaságban nagy szerepet vitt az Iráni KP (l. *Iráni Néppárt*). Az önkényuralmi kormányzás évei (1925—41) alatt üldözték a munkásmozgalmat: gyakorlatilag 1921-ben, hivatalosan 1925-ben törvényen kívül helyezték a KP-t és a szaksz.-eket. Az 1929—31-i sztrájkmozgalmak után 1931 drákói komm.-ellenes törvényt hoztak, 1936 betiltották a sztrájkokat. 1941. aug.— a fenyegető fasiszta veszély elhárítására ideiglenesen bevonuló szovjet és angol csapatok kedvezőbb feltételeket teremtettek ~ számára. 1941. okt.—1949. febr. leg. működött a Néppárt és a vezetése alatt álló Iráni Munkások és Alkalmazottak Szakszervezeteinek Központi Tanácsa (1946: 300 000 tag, az SZVSZ tagszervezete). 1945. dec.—1946. dec. (a központi kormány katonai fellépéséig) Iráni Azerbajdzsán és Iráni Kurdisztán területén autonóm dem. kormányok alakultak a KP-val együttműködő Azerbajdzsáni, ill. Kurdisztáni Demokrata Párt vezetésével. Számos haladó és dem. reformot vezettek be: 8 órás munkanap, földreform, nemzeti egyenjogúság stb. Országszerte sztrájkok, tüntetések folytak (Gilan, Mazandaran, Esfahan, Kerman stb.), 1946-ban ált. sztrájk az Angol—

Iráni Olajtársaság khorasani telepein. 1946. máj.-ban az ország történetében először munkástörvényeket hoztak (munkaidő- és bérszabályozás stb.). A felülkerekedő reakció 1947— egyre erősebben üldözte, majd a sah elleni sikertelen provokációs merénylet után (1949. febr.) betiltotta a Néppártot és az osztályharcos szaksz.-eket. 1951. ápr.—1953. aug. ~ támogatta Mohammed Mosszadik kormányának az olajipar államosítására tett lépéseit, de bírálta a nemzeti burzsoázia következetlenségeit. Azóta illeg.-an harcol a polgári reformok útját járó és az ún. „fehér forradalom" útján az országot modernizálni akaró, de mélységesen reakciós rendszer ellen. 1963 óta csak a kormány által engedélyezett szaksz.-ek működhetnek; központjuk az Iráni Szakszervezeti Kongresszus (ESZKI), az SZSZNSZ tagszervezete. — *Irod.: Milov, P.:* Irán a második világháború alatt és után. 1950. 70 old. — *Gömöri Endre:* Irán. 1954. 361 old. — *Alavi, Bozorg:* A rózsák és csalogányok országa (Irán). 1958. 251 old.

Ír Dolgozók Pártja: *Írország Kommunista Pártja*

Ír Munkáspárt, *The Irish Labour Party:* szociáldemokrata jellegű párt, mely 1912-ben az angol Munkáspárt ösztönzésére jött létre. Belpolitikailag az ún. *demokratikus szocializmus* alapján áll, külpolitikailag a katonai blokkoktól való távolmaradás híve. 1969-ben 17, 1973-ban 19 parlamenti mandátumot szerzett (144 közül), 1948—51, 1954—57 és 1973. febr. óta koalíciós kormányban vesz részt. A SZI tagszervezete, taglétszáma 206 000 (ebből 6000 egyéni tagság alapján), a parlamenti csoport és a párt vezetője: Brendan Corish.

Írország Kommunista Pártja, *The Communist Party of Ireland:* alakult 1933. jún.-ban. Csekély taglétszáma ellenére jelentős befolyással rendelkezett a szaksz. és ifj. mozgalomban, szervezte és irányította az Íro.-ban is jelentkező fasizmus elleni harcot. Célul tűzte ki az angol imp. pol. által 1921-ben megosztott ír terület (É-Írország és Ír Közt.) egyesülését. 1940-ben az Ír Közt.-ban betiltották, ekkor ~ tevékenységének súlypontja É-Íro.-ba helyeződött át. Az itt működő leg. szervezet felvette az Észak-Írország Kommunista Pártja (Communist Party of Northern Ireland) nevet, aktívan részt vett az antifasiszta harcban, támogatta az Ír Közt. területén tevékenykedő illeg. komm. szervezetet. 1948-ban megalakult az Egyesült Tanács, amely összefogta É-Íro. KP-ja és az Ír Közt.-ban működő leg. Ír Dolgozók Ligája (Irish Workers League; 1962— Ír Dolgozók Pártja — Irish Workers Party) tevékenységét. Az ír komm. mozgalom jelentős sikereket ért el az *Ír Munkáspárt* és az Ír Szakszervezetek Kongresszusa opportunista pol.-ja elleni harcban, követeli az iparosítás fokozását, a munkanélküliség megszüntetését, a 40 órás munkahét bevezetését. Munkáját gátolja a nagyszámú anarchista szervezet. 1970. márc. 15-én egyesült É-Íro. KP-ja és az Ír Dolgozók Pártja, felvette az ~ nevet. Az egységért és a szocializmusért! c. kiáltványában felhívott valamennyi antiimp. és ellenzéki erő tömörítésére, a gazd. élet fellendítésére, az egyesített dem. Íro. létrehozására. Az 1968 őszétől kibontakozott polgárjogi mozg.-ban két fronton harcol: az unionista reakció és a szélsőséges terrorista megoldások ellen. Így foglalt állást 1971. okt. XV. kongr.-a. Befolyása növekszik a Polgárjogi Szövetségben és a szaksz. mozg.-ban, ahol a haladó nemzeti törekvések és a munkástömegmozg. energiáinak összegezésére törekszik. Észak-Írország KP-ja és az Ír Dolgozók Pártja részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1960, 1969). Taglétszáma 3000. ~ elnöke Andrew Barr, az orsz. VB titkára M. *O'Riordan.* Központi lapjai: Unity (Egység), hetilap, Belfastban (Észak-Íro.) jelenik meg és Irish Workers' Voice (Ír Munkások Hangja) hetilap, Dublinban (Ír. Közt.) jelenik meg.

Írország munkásmozgalma: Az 1830—40-es években indult a szaksz.-i mozgalom; az első pol. jellegű munkásszervezet az I. Int. Dublinban alakult szekciója volt (1869), amelyet J. P. *MacDonnel* képviselt a Főtanácsban. ~ra hatottak a függetlenségi és kispolg. mozgalmak, de a brit munkásmozgalom is. Az Angliától való függetlenség kiharcolására indított felkelés leverése után (1867) nőtt a munkásszervezetek szerepe. 1894-ben létrejött az Ír Szaksz. Kongr. (Irish Trade Union Congress — ITUC), majd J. *Connolly* vezetésével az Ír Szoc. Közt. Párt (1896—1903). Az 1900-as években a brit *Független Munkáspárt* és a *Munkáspárt* is létrehozta íro.-i szervezeteit. A századforduló után fellendülő függetlenségi mozgalommal egyidőben erősödtek a munkásság megmozdulásai is. Az 1909-ben J. *Larkin* által megszervezett szállító- és szakképzetlen munkások szaksz.-ének kezdeményezésére nagy kikötőmunkás-sztrájkra (1911), majd 1913-ban Dublinban ált. sztrájkra került sor. Az 1912-ben alakult *Ír Munkáspárt* opportunista, kispolg. politikája fékezte ~nak radikalizálódását. A J. Connolly vezette forradalmi szocialista, marxista irányzat egyre nagyobb befolyásra tett szert. Kezdeményezésére fegyveres munkáscsapatok jöttek létre az I. vh. éveiben, amelyek részt vettek az 1916. ápr.-ban kirobbant fegyveres függetlenségi harcban, leverése után pedig az ellenállási mozgalomban. A függetlenség kivívásával (1921) a szigetországot két részre

osztották: déli része Ír Közt. néven függetlenné vált, északi része Észak-Írország (Ulster) néven Nagy-Britannia része maradt. A hatalomra került nagyburzsoázia 1922—23-ban fegyveresen törte le a munkáscsapatok, a helyi tanácsok, a földfoglaló parasztok ellenállását. 1924 a komm. csoportok J. Larkin vezetésével létrehozták a KI-hez csatlakozó Ír Dolgozók Szövetségét. A szervezet nem tudott megerősödni; 1928-ban megszűnt. A gazd. válság éveiben fellendülő munkásmozgalom újra lehetővé tette a KP megalakulását (*Írország Kommunista Pártja*, 1933). A komm.-k kezdeményezésére megalakult Ír Munkásliga (1934) a fasiszták (ún. „kékingesek") és a reakció elleni harc egységszervezete lett. 1935-ben a kormány letartóztatta a haladó munkásvezetőket, majd 1940-ben betiltotta a KP-t. Az 1968-tól felélénkült északíro.-i polgárjogi mozg. körülményei között a munkásmozg.-nak le kell küzdenie a vallási megosztottságot és másrészt érzékenyen kell reagálnia a nemzeti mozg. szükségleteire. A II. vh. után szakadás következett be a szaksz.-i mozgalomban. Az ITUC 1945-ben csatlakozott az SZVSZ-hez, a belőle kivált Ír Szaksz.-ek Kongr.-a (Irish Congress of Trade Union — ICTU) később az SZSZNSZ tagja lett. (1959-ben ICTU néven újból egyesült a két szervezet). Erős katolikus befolyás alatt áll, az SZSZNSZ tagja. Egyesíti Íro. és É-Íro. (Nagy-Britannia) munkásságát, taglétszáma kb. 500 000. Főtitkár: Ruaidhri Roberts. — *Irod.: Greaves, C. Desmond:* Az ír válság. 1973. 245 old.

Iszkra (Szikra): az orosz marxisták első, V. I. *Lenin* által alapított illeg. központi lapja. A *legális marxistákkal* való megegyezés alapján jött létre. Első száma 1900. dec. 11- (24-)én jelent meg Lipcsében. További számait Münchenben, Stuttgartban, Londonban, majd 1903— Genfben nyomtatták. Innen illeg. úton vitték (I. V. *Babuskin*, Ny. E. *Bauman*, M. I. *Kalinyin* stb.) Oroszo.-ba. 1901 közepétől havonta, 1902— kéthetente jelent meg, átlagosan 8000 példányban; oroszlánrésze volt az OSZDMP II. kongr.-a előkészítésében. Szerkesztésében Lenin, G. V. *Plehanov*, L. *Martov*, V. I. *Zaszulics*, A. Ny. Potreszov vettek részt. Munkáját C. *Zetkin*, Adolf Braun és J. *Marchlewski*, H. *Quelch* is segítették. Az OSZDMP II. kongresszusa (1903. júl.) Leninre, Plehanovra s Martovra bízta az ~ szerkesztését. Az utóbbiak követelték a kongr. által elutasított régi mensevik szerkesztők visszavételét, ebbe Lenin nem egyezhetett bele, s 1903. okt. 19-én (nov. 1.) kivált a szerkesztőségből. Az ~ teljesen mensevik kézbe került. 1905. okt.-ben szűnt meg. A bolsevikok 1905-ben *Vperjod* (Előre) c. indítottak új lapot. — *Irod.: Polevoj, J. Z.:* A lenini „Iszkra" harca az újtípusú pártért. 1952. 47 old.

Iszkruljev, Krszta (Nervi, Olaszo., 1881—Bp., 1914. ápr.): gimnáziumi tanár; szindikalista. A századforduló táján lépett be az MSZDP-be. 1907— részt vett a *Társadalmi Forradalom* c. folyóirat körül csoportosuló anarchisták tevékenységében. 1909-ben a mo.-i szerb szd. agitációs biz. vezetője. 1910-ben *Szabó* E.-nel együtt részt vett a Szindikalizmus c. kiáltvány kiadásában és a szindikalista mozg. szervezésében. Emiatt 1910-ben kizárták az MSZDP-ből.

Itikawa Söiti (1892. márc. 20.—1945. márc. 15.): japán kommunista. A JKP egyik alapítója. Marxista lapokat szerkesztett, a párt illeg. lapja, a Szekki (Lobogó) első szerk.-je. A KI VI. kongr.-án a VB tagja. 1928—29 a KP KB vezetője, 1929-ben letartóztatták, életfogytiglani fegyházra ítélték. Börtönben halt meg.

Ivanov, Anton Kozinarov (1884. nov. 8.—1942. júl. 23.): bolgár tengerész, kommunista, 1904— a *tesznyák szocialistákhoz* tartozott, 1907—19 a fémmunkás-szaksz. titkára. Részt vett az 1918. szept.-i *vladajai felkelésben*, egyik vezetője a *szeptemberi felkelésnek*. 1918—23 megyei pb. titkár. 1925-ben a SZU-ba emigrált, a KP Külföldi Irodájában és a VSZI-ban dolgozott. 1935—38 a BKP KB titkára. 1940-ben illeg.-an hazatért, egyik vezetője volt a fegyveres antifasiszta harcnak. 1942. ápr.-ban letartóztatták, szörnyű kínzások után agyonlőtték.

Izland munkásmozgalma: A 19. sz. utolsó évtizedeiben kezdett kibontakozni. 1894-ben jött létre az első szaksz., 1916-ban az Izlandi Munkásszövetség és az SZDP *(Néppárt)*. 1930 alakult meg a KP, majd 1938-ban a szd. baloldallal történt egyesülése után az Egyesült Népi Szocialista Párt. 1942. jún.—júl.-ban az izlandi munkásosztály a munkaidő felemelése, a sajtó kormányzati ellenőrzése miatt sztrájkolt. A NATO-hoz csatlakozó országban 1951. máj.-ban ált. sztrájk folyt az amerikai katonai támaszpontok felállítása ellen. Ekkor már csaknem minden dolgozó szaksz. tag volt. Az 50-es évek végétől tengerészek, munkások és alkalmazottak sztrájkoltak magasabb bérekért, jobb szociális ellátásért. A Néppárt 1959—71 részt vett a kormánykoalícióban, az Egyesült Népi Szocialista Párt (1968-tól *Népi Szövetség* néven működik; l. ott) ellenzékben küzdött a NATO-pol., az amerikai katonai támaszpontok ellen. Az 1971. jún.-i választások után fordult a helyzet: a Néppárt szorult ellenzékbe, két komm. politikus került a NATO-ellenes kormányba. Szaksz. központja: Izlandi Munkaszövetség (Althydusamband Islands) alapítva 1916, taglétszám 41 000, elnök: Björn Jónsson, az SZSZNSZ tagszervezete.

Izraeli Egyesült Munkáspárt: *Egyesült Munkáspárt*

Izraeli Kommunista Párt, *Miflege Komunistit Israelit:* alakult 1919-ben (1919— Palesztinai Szoc. Munkások Pártja, 1921— Palesztina Komm. Pártja, 1948— jelenlegi nevén). A cionizmus és az arab nacionalizmus már az első években szakadást okozott, a KI közbelépésére az egység 1923 nyarán helyreállt, 1924-ben felvették a KI-be. Az 1920-as évek közepétől 1944-ig illeg. A II. vh.-t követő években részt vett az ország függetlenségének kivívásáért folytatott harc irányításában. 1952-ben XII. kongr.-a a zsidó és arab munkások fokozott egységének szükségességét hangsúlyozta. A szuezi agresszió idején a KB harcosan kiállt a kormány imp. pol.-ja ellen. 1961 jelentősen növelte befolyását, a választásokon 42 111 szavazatot szerzett (5 mandátum). Taglétszáma ekkor 1500 volt. 1963 fellángolt a pártban a frakciós harc, s ez 1965. aug.-ban szakadáshoz vezetett. A 1965-ös választásokon 4 mandátumot szerzett. A pártból kivált csoport S. *Mikunisz* és Moshe Sneh vezetésével, ugyancsak ~ néven nacionalista irányzatú pártot hozott létre, amely az 1967. jún.-i agresszió idején a kormány háborús pol.-ját támogatta. Az ~ internacionalista többsége (az előző párt $^2/_3$-a), az arab párttagok 100%-a és a zsidó párttagok 40%-a elítélte álláspontjukat. Az ~ fő jelszava: „Nem az imperialistákkal az arab népek ellen, hanem az arab népekkel az imperialisták ellen!" Parlamenti képviselői, M. *Vilner*, Tevfik Tubi és Emil Habibi az 1967-es agresszió ellen szavaztak. Az ~ jelentősen növelte szavazatait az 1969-es választásokon, 39 000 szavazatot — 1965: 27 000 — és 3 mandátumot szerzett, 1973-ban további 1 mandátumot szerzett, a Mikunisz-csoport lényegesen nem erősödött, mind 1969-ben, mind 1973-ban 1 mandátumhoz jutott. Az ~ XVII. kongr.-a (1972. jún.) a Biztonsági Tanács 1967-es határozatára épülő béketervezetet fogadott el. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969). Taglétszáma 3000 (1965), a párttagok fele arab, fele zsidó. Főtitkára 1965— M. Vilner, két fő kiadványa az Al Ittihad (Szövetség — arab nyelvű) és a Zo Haderech (Ez az utunk — ivrit nyelvű). 1938-tól adta ki központi lapját, a Kol-Haamot (Népszava), amely kéthetenként jelent meg, majd 1947— napilap, jelenleg a párhuzamos KP adja ki.

Izraeli Munkapárt, *Miflege Haavoda Israelit, MAI:* szocialista típusú cionista pártszövetség, alakult 1968. jan. 21. az *Izraeli Munkáspárt*, a *Cionista Munkáspárt* és az Izraeli Munkáslista egyesítésével. Cionista, USA-barát és szovjetellenes irányzatú, a taktikai nézeteltérések ellenére tagszervezetei egyetértenek az 1967-es területi hódítások egy részének bekebelezésével. Az *Egyesült Munkáspárt*tal szövetségben 1969-ben 56, 1973-ban 51 mandátumot szerzett (120 közül). Főtitkára Jichak Rabin.

Izraeli Munkáspárt, *Miflege Poale Erec Israel, MAPAI:* szociáldemokrata cionista párt, alakult 1930-ban az Ifjú Munkás (Hapoel Hatzair) és a Munkásegység (Ahdut Haavoda) szervezetek egyesülésével. 1948-tól kormánypárt, amerikabarát, arabellenes, a *demokratikus szocializmust*, a zsidó nemzeten belüli osztálybékét hirdeti. 1965-ben Izraeli Munkáslista (RAFI) néven David Ben Gurion vezetésével egy jelentékeny csoport kivált az ~ból. Az ~ 1968. jan.-ban a *Cionista Munkáppárt*tal és az Izraeli Munkáslistával (RAFI) egységes szervezetet hozott létre Izraeli Munkapárt néven, amely az *Egyesült Munkáspárt*tal választási szövetségben indult az 1969-es és 1973-as választásokon. (Eredményeket l. az *Izraeli Munkapárt*nál.) Az SZI tagszervezete. Az ~ vezetője 1963-ig D. Ben Gurion, majd Levi Eskol, Golda Meir, ill. Jichak Rabin. Központi lapja a Hapoel Hatzair, taglétszáma 250 000.

Izrael munkásmozgalma: Az első munkásszervezetek az I. vh. után jöttek létre. 1919-ben alakult meg a Palesztinai Szoc. Munkások Pártja (1948— *Izraeli Kommunista Párt*). Az izraeli munkásmozgalomra kezdettől jellemző a harc a cionizmus, az arab nacionalizmus és a marxista irányzat között. A gyarmati hatóságok üldözték a KP-t. Az 1920-ban alakult szaksz., az Izraeli Zsidó Dolgozók Általános Szervezete (Hisztadrut) és az 1930-ban létrejött *Izraeli Munkáspárt* (MAPAI) cionista pol.-ja, a zsidó kolonizáció nem kedvezett az osztályharcos munkásmozg. fejlődésének. Csak a II. vh. után voltak nagyobb sztrájkok és tüntetések; ezek gazd. követelések mellett az önálló állam kivívását tűzték ki célul (1946: 129 sztrájkban 28 100-an vettek részt). Izrael állam megalakulása után (1948. máj.) a MAPAI kormánypárt, vezetője David Ben Gurion miniszterelnök lett. 1948-ban alakult az *Egyesült Munkáspárt* (MAPAM), ez 1954-ig együtthaladt a KP-vel. 1954-ben a MAPAM-ból kivált baloldali frakció (Ahdut Haavoda — Munkásegység) és a Poale Cion (Cionista Munkások) új pártot alapított: *Cionista Munkáspárt*. Az 1956-i szuezi agressziót követő évek depresszióját 1960-tól a baloldali irányzatok megerősödése és a sztrájkmozgalmak fellendülése követte. 1962. jan. 23-án zajlott le a munkásság első ált. sztrájkja. 1963. júl.-ban a szélsőségesen jobboldali Ben Gurion kénytelen volt lemondani a párt-

vezetésről. Az 1967-es EAK—Szíria—Jordánia elleni agresszió idején egyedül a M. *Vilner* vezette internacionalista komm.-k léptek fel a háború ellen. Legnagyobb szaksz.-i központja: Izraeli Zsidó Dolgozók Általános Szervezete (Hisztadrut): alakult 1920. Vezetésében a reformista *Izraeli Munkáspárt*nak $^2/_3$-os befolyása van. A KP követelésére 1959— arab munkások is teljes jogú tagjai. Részt vett az SZVSZ megalakításában, de 1953— az SZSZNSZ tagja. Jelentős mint gazdasági vállalkozás is: kibucokat, szövetkezeteket, vállalatokat alapított; az országban foglalkoztatottak 22%-a dolgozik vállalatainál. 1967 óta vezetősége támogatja a kormány agresszív, imp. pol.-ját. Központi napilapja: a Davar (Az ügy), az Omer (Ígéret). Taglétszáma 965 ezer; ezen belül 41 ezer arab (1968), főtitkára Aharon Becker. — *Irod.: Makai György:* Izrael állam és a cionizmus. 1973. 385 old.

J

Jackwert Edé (Bp., 1884. márc. 13.—): vasesztergályos; kommunista. 1904— vesz részt a munkásmozg.-ban, 1918-ban a KMP szervezője a MÁV Északi Főműhelyben. A TK idején Heves m. kormányzótanácsi megbízottja. Az ellenforr. győzelme után letartóztatták, 1922-ben a *fogolycsere-akció* keretében Szovjet-Oroszo.-ba került. Több üzemben műhelyvezetőként dolgozott, egy ideig tagja volt a krími területi pb.-nak. 1961-ben tért haza.

Jackwert Ferenc (Bp., 1896. jan. 20.—): vasesztergályos; kommunista. 1915— vesz részt a munkásmozg.-ban, 1918— a KMP tagja. A TK idején pol. megbízott. Az ellenforr. győzelme után elítélték, de megszökött és külföldre távozott. 1923-ban a SZU-ba emigrált, ahol munkásként dolgozott. 1938-ban koholt vádak alapján elítélték. 1952-ben tért haza és nyugdíjazásáig gyárigazgatóként működött.

Jacob, Franz (1906. aug. 9.—1944. szept. 18.): német gépgyári munkás, kommunista. 1922— az SPD, 1925— a KP tagja. Az ifj. mozgalomban dolgozott. 1930— több antifasiszta cikke jelent meg. 1933-ban koncentrációs táborba zárták. 1940-ben kiszabadult, jelentős része volt a KP illeg. munkájában. Illegális csoportja jelentős szervezetté nőtt, fontos pol. dokumentumokat dolgozott ki az antifasiszta harc elveiről. Szervezete kapcsolatot létesített a hannoveri börtönben levő E. *Thälmann*-nal is. 1944. júl.-ban letartóztatták, majd kivégezték.

Jacquemotte, Joseph (1883. ápr. 22.—1936. okt. 11.): belga kereskedelmi alkalmazott, szocialista, majd kommunista. 1906— vett részt a munkásmozgalomban. 1907-ben a Belga Munkáspárt *(Belga Szocialista Párt)*, később a pártvezetőség tagja. Kapcsolatot tartott francia szindikalistákkal, a Vie Ouvrière-ben (Munkásélet) jelentek meg írásai. Belgiumban a baloldali ellenzéki L'Exploité (A kizsákmányolt) c. újságba írt. 1921-ben alapító tagja, majd legjelentősebb vezetője *Belgium Kommunista Pártjá*nak; a PB és a titkárság tagja, 1934-től főtitkár. A 30-as években az egység- és népfrontpol. egyik kezdeményezője. Az első belga komm. parlamenti képviselő (1925). A KI V., VI. és VII. kongr.-án a VB tagja, ill. póttagja.

Jagan, Cheddy Barret (1918. márc. 22.—): guyanai orvos, kommunista. 1946-ban feleségével (Janet Jagan) megszervezte a faji egyenlőségért és az ország függetlenségéért küzdő Pol. Akcióbizottságot. 1947—53 a törvényhozó tanács tagja. 1950-ben a *Népi Haladó Párt* (NHP) alapítója és egyik vezetője. 1953. ápr.—okt. miniszterelnök, ezt követően 6 hónapra bebörtönözték. 1954—57 munkás- és iparügyi miniszter, 1955— az NHP elnöke. 1957—64 ismét miniszterelnök. 1964— a parlamenti ellenzék vezetője.

Jahn Ferenc (Bp., 1902. febr. 7.—Dachau, 1945. máj. 5.): orvos; szociáldemokrata, majd kommunista. Egyetemi hallgató korában kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. Az MSZDP keretén belül működő szoc. orvoscsoport egyik alapítója. 1929— az MSZDP kispesti szervezetének, 1937— VB-jének tagja. 1936-ban beválasztották a kispesti városi képviselőtestületbe. A 30-as évek elejétől tagja a KMP-nek. Cikkei, tanulmányai a *Népszavá*ban, a *Társadalmi Szemlé*ben, a *Gondolat*ban és a *Szocializmus*ban jelentek meg. A modern városszociográfia úttörője volt. 1937. ápr.-ban megszervezte a Kispest szociográfiája c. nagy hatású kiállítást. 1940. ápr.-ban komm. tevékenysége miatt elítélték. A ném. megszállás után részt vett az *ellenállási mozgalmak*ban, ezért ismét letartóztatták, németo.-i koncentrációs táborba hurcolták s ott meghalt. — *M.:* A toll fegyverével. Jahn Ferenc válogatott publicisztikai írásai. A bevezetést és az összekötő szöveget írta Jahn Anna. 1968. 161 old. *Irod.: Jahn Anna:* Jahn Ferenc. 1959. 79 old.

Jakab József (Bp., 1896. ápr. 1.—SZU, 1938): orvos, kommunista. 1917-ben belépett a *Galilei Kör*be, 1918 elejétől részt vett az antimilitarista mozg.-ban. 1918 végén bekapcsolódott az IOSZ munkájába és munkatársa lett az *Ifjú Proletár* c. lapnak. 1919. ápr.— a KIMSZ titkára, máj.—jún.-ban a VH harcosaként részt vett az északi hadjáratban. 1919. aug.-ban emigrált; Jugoszláviában, majd Ausztriában, Romániában, Cseh-

szlovákiában élt, közben folytatta és befejezte egyetemi tanulmányait; részt vett a komm. ifj. mozg.-ban. 1925— a SZU-ban orvosként dolgozott. 1937-ben koholt vádak alapján elítélték s a fogságban meghalt.

Jakab Károly (Dorog, 1924. máj. 21.—Bp., 1956. okt. 29.): vasesztergályos; kommunista. A felszab. előtt a Danuvia gyár munkása. 1945-ben a rendőrség kötelékébe lépett, 1946-ban tagja lett az MKP-nek. A rendőrakadémia elvégzése után 1949— pol. nevelőtisztként dolgozott. 1950-ben a Bp.-i Főkapitányság pb.-jének titkárává választották. 1955—56 a rendőriskola marxista tanszékvezetője. 1956. okt.-ben az ellenforradalmárok meggyilkolták.

Jakab Rudolf (Újpest, 1891. szept. 20.—Bp., 1968. dec. 1.): vasesztergályos; szociáldemokrata, majd kommunista. 1908-ban lépett be a Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségébe és az MSZDP-be. Az I. vh. idején a Teudloff és Dittrich gyárban bizalmi, a mozg. baloldali ellenzékéhez tartozott. A KMP alapító tagja, a polg. dem. közt. idején a kispesti népőrség parancsnoka, a helyi komm. pártszervezet vezetőségének tagja. A TK kikiáltása után a *Vörös Őrség* zászlóaljparancsnokaként több ellenforr. megmozdulás leverésében vett részt. A proletárdikt. megdöntése után 15 évi fegyházra ítélték. 1922-ben a *fogolycsere-akció* keretében a SZU-ba került, s ott különböző gazd. vezető tisztségeket töltött be. 1938-ban koholt vádak alapján elítélték. Rehabilitálása után 1955-ben tért haza és nyugdíjasként vett részt a társadalmi tevékenységben.

Jakir, Iona Emanuilovics (1896. aug. 16.—1937. jún. 11.): szovjet katonai vezető, kommunista. 1917— bolsevik. A polgárháború és az intervenció éveiben vezető katonai tisztségeket töltött be. 1921— a kijevi katonai körzet parancsnoka. 1924—25 a VH katonai iskolájának parancsnoka. 1925— az ukrajnai katonai körzet parancsnoka. 1930— egyidejűleg a SZU Forr. Katonai Tanácsának tagja, 1934— az SZKP KB tagja. Törvénysértő eljárás áldozata lett. Rehabilitálták.

Jákó Pál (Bp., 1901. jan. 18.—): színművész; kommunista. 1932-ben lépett be a KMP-be. Részt vett a leg. és illeg. munkásművelődési mozg.-akban, 1936— az OIB munkájában. Több ízben letartóztatták. A felszab. után színész, majd 1957—61, nyugdíjazásáig a Miskolci Nemzeti Színház igazgatója. 1948—50 a Magyar Színészek Szabad Szakszervezete főtitkára, 1950—52 a Művészeti Dolgozók Szakszervezete KV-jének tagja.

Jaksch, Wenzel (1896. szept. 25.—1966. nov. 27.): csehországi német kőműves, szociáldemokrata. 1914— az osztrák SZDP, 1920— a csehszlovákiai *Német Szociáldemokrata Munkáspárt* tagja, 1935—38 elnökh.-e, 1938—39 elnöke. Szélsőségesen komm. ellenes, a Németo.-gal való egyesülés híve. 1939—45 emigráns Nagy-Britanniában. 1945— a nyugatnémet SPD egyik vezetője, 1950—56 a pártvezetőség tagja. 1958-tól a szélsőségesen revansista Elűzöttek Szövetségének egyik vezetője, alelnöke, majd 1964—66 elnöke. Haláláig az SPD szűkebb, befolyásos vezetői közé tartozott.

Jancsi-bankó: *truck-rendszer*

Jancsik Ferenc (Bp., 1882. febr. 18.—SZU, 1944. júl. 25.): vasesztergályos; szociáldemokrata, majd kommunista. 1901-ben lépett be az MSZDP-be, az I. vh. előtt a vasasszakszervezet szervező biz.-ának egyik vezetője volt. Hadifogságban a skotovói táborban baloldali szoc. kört alakított. 1917. nov.-ben részt vett a moszkvai fegyveres felkelésben, 1917. dec.— vörösgárdista, az OK(b)P tagja, a Hadifogoly Bizottság helyettes elnöke. Jelentős munkát végzett a moszkvai katonai körzetben élő hadifoglyok forr. szervezeteinek létrehozásában. Az OK(b)P magy. csoportjának egyik alapítója. 1918. ápr.-ban az összoroszo.-i hadifogoly-szervezet egyik vezetőjévé választották. 1918 nyarán részt vett az *eszerek* lázadásának leverésében. 1918. nov.-ben hazatért, a KMP egyik alapítója, az első KB tagja. A TK-ban a bp.-i *Vörös Őrség* parancsnoka, az SZKIB tagja. Az ellenforr. bíróság börtönbüntetésre ítélte. 1922-ben *fogolycsere-akció* keretében Szovjet-Oroszo.-ba került, s a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács autójavító üzemét vezette. 1937-ben koholt vádak alapján bebörtönözték s a börtönben meghalt.

Jancsó Károly (Vaskoh, 1875—Bukarest, 1926. júl.): újságíró; szociáldemokrata, majd kommunista. 1908-ig Bihar megye aljegyzője. Szd. nézetei miatt megvált állásától, ezután Újpesten párttitkár és a Bp.-i Ker.-i Munkásbiztosító Pénztár tisztviselője. 1909-ben csatlakozott *Alpári* Gy. ellenzéki irányzatához és kilépett a pénztár kötelékéből. 1911-ben fővárosi tisztviselő. A KMP alapító tagja, 1919. ápr.—máj. a *Vörös Újság* szerk.-je, máj.—júl. szerk. h.-e. A TK megdöntése után letartóztatták, de román segítséggel kiszabadult és Romániába menekült. Ezután Bukarestben polg. lapoknál dolgozott.

Janoušek, Antonín (Nymburg, 1877. aug. 22.—Moszkva, 1941. ápr. 30.): cseh vasmunkás; kommunista. Kora ifjúságától részt vett a munkás-

mozg.-ban. Az I. vh. előtt Győrben, a háború alatt Kladnóban dolgozott. 1919. jan.-ban *Kun* B. kérésére jött Bp.-re, a mo.-i csehek és szlovákok közötti forr. munka irányítására. A TK idején az egyesült párt csehszlovák szekciójának elnöke, a szekció lapjának, a Cervené Noviny (Vörös Újság) szerk.-je. Elindította az Armáda Proletáru (Proletárhadsereg) c. lapot. A *Szlovák Tanácsköztársaság* kormányának elnöke és belügyi népbiztosa. A TK megdöntése után letartóztatták. 1922-ben a *fogolycsere-akció* keretében Szovjet-Oroszo.-ba került és a KI központjában dolgozott.

januári harcok: *Spartakus-felkelés*

januári sztrájk: *általános politikai sztrájkok 1918-ban*

Japán Kommunista Párt, *Nihon Kyōsantō:* alakult 1922. júl. 15-én. II. kongr.-a (1923) a monarchia megdöntését, dem. közt. kikiáltását tűzte ki célul. 1923-ban vezetőit letartóztatták, a jobboldali likvidátor szárny (Jamakawa) 1924. márc.-ban feloszlatta ~ját, a szektás irányzat (Fukumoto) ellenezte a mindennapi gazdasági harcokat, a ~ tömegpárttá szervezését. *Katayama* S. és *Watanabe* M. vezetésével, a KI segítségével újjászervezték (1926). A dem. közt.-ért, a földreformért harcolva a Munkás-Paraszt Párt (Rōdō Nōminto) útján leg. fórumhoz jutott; az 1928-as választásokon egy jelöltjét (Jamamoto S.) beválasztották a parlamentbe. 1928—29 és a 30-as években *Tokuda* K. főtitkárt, több száz vezetőjét, több ezer tagját letartóztatták, sok vezetőjét meggyilkolták (*Itikawa* S., *Noro* E.). A Kína-ellenes háború és a II. vh. évei (1937—45) a legsúlyosabb terror és illeg. évei a ~ számára. Történetében először 1945. okt.-től legális IV. kongr.-án (1945. dec.) a császárság megszüntetését, népi dem. közt.-ot, ingyenes földosztást, a monopóliumok népi ellenőrzését követelte. 1945—49 hatalmas sztrájkokat vezetett, taglétszáma 200 000-re nőtt, népszerűsége az 1949-i választásokon tetőzött (35 mandátum). 1950-ben az amerikai megszálló hatóságok 24 vezetőjét eltiltották a pol. tevékenységtől, lapjait betiltották (1950—52), provokációk sorát (pl. *Macukawa-ügy*) szervezték visszaszorítására. Ez és a *Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának* bírálata (1951) szektás irányba fordította az 1951—55-ig félleg. helyzetben levő ~ot: fegyveres harcot hirdetett a népi dem. forr. győzelméért. Fokozatosan elszigetelődött; taglétszáma 100 000 alá esett, 1952—58 elvesztette parlamenti képviseletét; szaksz. befolyása is visszaszorult. IX. kongr.-a (1961. júl.) új programot fogadott el; a szoc. forr.-ba átnövő antiimp., monopóliumellenes dem. harcot hirdetett, a dem. és szoc. erők egységére törekszik. 1961—66 tevékenységében erősen érvényesült a KKP befolyása; 1964-ben 4 képviselője a részleges atomcsendegyezményhez való csatlakozás ellen szavazott, a mellette szavazó két komm. képviselőt (Shiga Joshio és Suzuki Ichio) kizárták a ~ból. 1966-tól ún. semleges álláspontra helyezkedett a nemzetközi komm. mozg.-ban folyó vitában, de egyidejűleg javította az SZKP-hez fűződő kapcsolatait. Belpol.-jában az 1970-es évek elején fokozta együttműködését a szocialistákkal (helyi választások, sztrájkok és háborúellenes akciók). XII. kongr.-a elismeréssel szólt az utóbbi évek sikereiről, ugyanakkor egyenlőségjelet tett a szovjet—amerikai és a kínai—amerikai kapcsolatok közé, a japán kormányéit is túlhaladó területi követeléseket fogalmazott meg a SZU felé és állást foglalt a nemzetközi komm. mozg. ún. „harmadik" vagy „semleges" áramlata mellett. 1973-ban egyesült az Okinavai Néppárttal. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960), de nem vett részt 1969-ben. Taglétszáma 300 000 (1973). Parlamenti befolyása 1949: 35 mandátum, 1952—58: nem volt képviselője, 1958—70: 1—5 mandátum, 1969: 14, 1972: 38 mandátum (485—490 közül); emellett változóan 0—10 hely a felsőházban. Emellett vezető párt 130 helyi államhatalmi szervben, így pl. Tokióban, Kioto, Oszaka stb. prefektúrákban. A KP KB elnöke 1959— *Nosaka* S., az elnökség elnöke 1970— *Miyamoto* K., főtitkára 1958—70 Miyamoto, 1970— Fuwa Tecuzo. Napilapja az *Akahata* (Vörös Zászló), elméleti folyóirata a Zenei (Élcsapat).

Japán munkásmozgalma: A századforduló táján, a japán imp. kifejlődésével párhuzamosan alakult ki. Az első szaksz., a vasmunkásoké 1889-ben jött létre. A Szociáldemokrata Párt (Shakai Minshūtō), *Katayama* S. részvételével, 1901-ben alakult meg, s nyomban betiltották. A zömében kisüzemi munkásosztályra erősen hatott az *anarchizmus;* az anarchista csoportok ellen a kormány véres terrorral lépett fel: 1911-ben kivégeztette *Kōtoku* Sh. költőt és társait. A NOSZF hatására fellendült, a *rizslázadás* már milliós tömegeket mozgatott meg. Az I. vh. végén a szaksz. központból, a Munkásszövetségből (Rōdō Sardōmei) kiszorultak a reformisták. A JKP megalakulása (1922) újabb fellendülést hozott, a kormány 1923-ban a komm.-k tömeges letartóztatásával válaszolt. 1926-ban a Munkás-Paraszt Párt megalakulásával a komm.-knak részben sikerült kitörniük az illeg.-ból. 1928-ban a különböző munkáspártok összesen 521 000 szavazattal 8 mandátumhoz jutottak. Az 5 milliós

munkásosztály kb. 7—8%-a volt szervezett. A kormány ismét fokozta a terrort; 1928—29 letartóztatásokkal lényegében lefejezte a KP-t. 1931-ben a Mandzsúria elleni támadás idején megkezdték a szaksz. mozgalom felszámolását, ill. fasizálását; az osztályharcos szaksz. mozgalom 1939-re megszűnt. A szociáldemokrácia fokozatosan behódolt a sovinizmusnak, mire Japán belépett a II. vh.-ba, az 1937-ben megalakított, 37 képviselővel rendelkező Szocialista Tömegpárt feloszlott (1940). A háború után a munkáspártok és a szaksz.-ek hamarosan ismét talpra álltak (1945. okt.—nov.), a *Japán Szocialista Párt* ekkor ellenezte az *akcióegységet*. Megosztott volt a szaksz. mozgalom is: mintegy 2,5 millió munkás négy nagy és több kisebb szaksz. szövetségben egyesült. A háború gazdasági következményeit legerősebben a munkásosztály érezte; napirenden voltak a gazdasági és pol. tömegsztrájkok. Tetőpontjukat 1947. febr. 1-re érték el, ekkor a Japán Szakszervezetek Főtanácsa (SOHYO) tömegsztrájkot hirdetett, ezt az amerikai megszálló hatóságok betiltották. Az 1947-es választásokon az SZP viszonylagos többséget (143 mandátum) szerzett. Koalíciós kormányt alakított a jobboldali pártokkal, de nem tudta kielégíteni a tömegek fő követeléseit és 1948. márc.-ban megbukott. Az SZP-ben szakadás (1951), újraegyesülés (1955), majd újabb szakadás (1959) történt a reformista és az osztályharcos szárny között. Az 1949-i jan. választásokon 35 mandátumot szerzett KP-t az amerikai megszálló hatóságok nyílt beavatkozása félleg. helyzetbe szorította (1951—55). A San-Franciscó-i különbéke és a japán—amerikai biztonsági szerződés megkötését (1951) követő gazdasági fellendülés csak rövid időre csökkentette ~ aktivitását. Nagy bérharcok, tömegakciók folytak, az újjáéledő militarizmus, az amerikai—japán katonai szövetség, az amerikai katonai berendezések felállításakor eszközölt földkisajátítások ellen, az atomfegyverek betiltásáért. 1955— évente ismétlődnek a szervezett dolgozók tavaszi bérdemonstrációi, a „Közös Akció" napja és a „Tavaszi Támadás", valamint az őszi béroffenzívák. A japán SZP és a KP együttműködik a szaksz. mozgalomban, demonstrációk szervezésében a helyi választásokon. Ezt akadályozza, hogy az SZP együttműködik a jobboldali, az uralkodó körökhöz közel álló *Demokratikus Szocializmus Pártjával*. A 60-as évek közepén több mint 51 000 szaksz. tömörített 9,6 millió szervezett dolgozót. A két legtekintélyesebb szaksz. központ: Japán Szakszervezetek Főtanácsa (Nihon Rōdō Kumiai Sohyogikai — SOHYO), alapítva 1950, a japán SZP befolyása alatt, nemzetközileg autonóm, taglétszám 4,2 millió, elnöke: Horii Toshikatsu; Japán Munkaszövetség (Zen Nihon Sodomei Kaigi — DOMEI), alapítva 1964, a Dem. Szoc. Pártjának befolyása alatt, taglétszám 2,1 millió, elnöke: Takita Minoru, az SZSZNSZ tagszervezete. — *Irod.: Bíró Klára:* Japán a második világháború után. 1967. 306 old. — *Hani Goro:* A japán nép története. 1967. 302 old. — *Bíró Klára:* A japán kihívás. 1970. 206 old. — *Szekeres József:* A japán csoda közelről. 1970. 269 old.

Japán Szocialista Párt, *Nihon Shakaitō:* A két vh. között a szd. mozgalom mintegy 10 pártot alkotott, melyek reformisták és komm.-ellenesek voltak. 1940-ig vagy betiltották őket, vagy kimondták önfeloszlatásukat. A ~ 1945. nov.-ben alakult és gyorsan a legnagyobb ellenzéki párttá fejlődött. Jobboldali vezetőjének, Katayama Tecunak a koalíciós kormány élén vallott kudarca (1948. márc.) visszavetette befolyását. A JKP-vel való együttműködése és USA-ellenes külpol.-ja először 1951-ben vezetett szakadásra, majd (az 1955-ös újraegyesülés után) másodszor is 1959-ben (l. *Demokratikus Szocializmus Pártja*). A ~ *strukturális reformok*ért küzd, harcol az amerikai—japán biztonsági szerződés ellen, az ország semlegességéért, a teljes függetlenségért. Taglétszám 60 000. Parlamenti befolyása az alsóházban változóan 130—160, 1969: 90. Befolyása alatt áll a legnagyobb szaksz. szövetség, a SOHYO. A ~ elnöke *Narita* T., főtitkára Ishibashi Masashi. Lapja a Shakai Shimpo (Társadalmi Haladás), elméleti folyóirata a Shakaitō (Szocialista Párt). Az SZI tagszervezete, annak baloldalán foglal helyet.

Jaross Béla (1884—Szovjet-Oroszo., 1918. nov.): joghallgató, internacionalista harcos. 1915-ben orosz fogságba került. A tomszki hadifogolytáborban tagja lett a *Kun* B. vezette szoc. csoportnak. 1917. okt.-től a tomszki hadifogolyszervezet és a *Vörös Gárda* szervezője, az 1918. ápr.—máj.-ban ott megjelent Népszava egyik szerk.-je. A város kiürítése után az uráli hadifogolytáborban szervezte az internacionalista csoportokat. 1918. szept.— a moszkvai 2. internacionalista osztag parancsnoka. Ezután az uráli frontra, a *Münnich* F. vezetése alatt álló internacionalista csoportokhoz vezényelték. 1918. nov. 1.— ezredparancsnok. A Kin állomás közelében vívott harcok során cseh fehérgárdisták elfogták és kivégezték.

Jaroszewicz, Piotr (1909. okt. 8.—): lengyel pedagógus, kommunista. A II. vh. előtt hazájában, a háború idején a SZU-ban pedagógus. 1943-ban belépett a SZU-ban szerveződő lengyel néphads.-be. 1944— a Lengyel Munkáspárt tagja. 1945-ben az I. lengyel hads. pol. csoport-

főnökh. 1945—51 vezérőrnagyi rangban nemzetvédelmi miniszterh. 1952—1970. dec. miniszterelnökh. és emellett még fontos állami funkciókat viselt; néhány évig az Állami Tervbizottság elnöke, majd 1958—1970. dec. Lengyelország állandó képviselője a KGST-ben. 1948—a LEMP KB-jának tagja. 1964— a PB póttagja, 1970. dec.— tagja. 1970. dec. óta a Lengyel Népköztársaság minisztertanácsának elnöke.

Jaroszlavszkij, Jemeljan Mihajlovics, eredetileg Minej Izraljevics *Gubelman* (1878. febr. 19. [márc. 3.]—1943. dec. 4.): szovjet-orosz történész, kommunista. 1898— az OSZDMP tagja, 1901-ben emigrációban élt, majd Csitában tevékenykedett. Forr. tevékenysége miatt többször volt börtönben. 1905 Péterváron, Tverben, Nyizsnyij Novgorodban, Kijevben stb. végzett forr. munkát. 1905— bolsevik. A NOSZF idején a moszkvai fegyveres felkelés egyik vezetője. 1918-ban a VH-ban töltött be parancsnoki tisztségeket. 1920-ban Szibériában dolgozott. Az SZKP X., XI. kongr.-ain a KB tagjává, 1921-ben a KB titkárává választották. Tagja volt a SZU Központi VB-jének, a *Pravda*, a Bolsevik c. lapok szerk. bizottságának. Az SZKP XVII. kongr.-án a KB Pártellenőrzési Bizottságának, a XVIII. kongr.-on pedig újra a KB tagja lett. 1937-ben a Legfelsőbb Tanács küldöttévé választották. 1939— a SZU Tudományos Akadémiájának tagja. Számos párt- és munkásmozgalom-történeti, valamint vallásellenes mű szerzője. — *M.:* A kommunisták és a vallás. Cikkek és beszédek a vallásról. 1918—1941. (Az előszót írta... Sejnmann, M. M.) 1959. 213 old. — Hogyan születnek, élnek és halnak meg az istenek? 1960. 234 old.

Jász Dezső (Nagykároly, 1897. dec. 14.—): újságíró, hadtörténész; kommunista. 1918 óta tagja a KMP-nek. A TK idején ezredpol. megbízott. A *fehérterror* idején Csehszlovákiába emigrált. 1920—22 a *Kassai Munkás* szerk.-ében dolgozott, részt vett a CSKP megalakításában. 1922—24 az RKP magy. nyelvű lapjának, a Munkának a főszerk.-je, az RKP külföldi illeg. központi apparátusának vezetője. 1925—27. az RKP KB képviselője a *Balkáni Kommunista Föderáció* elnökségében, majd a párt magy. nyelvű elméleti folyóiratát az „Osztályharc"-ot szerk. 1929— Ausztriában, Németo.-ban, Svájcban és Hollandiában töltött be párttisztségeket. A *spanyol szabadságharc*ban dandár-, hadosztály-, majd hadosztálycsoportparancsnok, 1937—39. hadsereg hadműveleti főnök Észak-Spanyolo.-ban, ill. Andalúziában. A II. vh. idején partizánegységparancsnok Franciao.-ban. Jelenleg az NDK-ban él. — *M.:* Tanácsmagyarországtól a Pireneusokig. 1969. 173. old. — Budapesttől Budapestig (Az utószót írta Diószegi András) 1971. 302 old. — Hispániában. 1972. 139 old. — Hugenották. 1974. 185 old.

Jászai Samu (Szécsény, 1859—Bp., 1927. jan. 18.): nyomdászmunkás; szociáldemokrata. Ifjúmunkásként bejárta Ausztriát, Németo.-ot és megismerkedett a szoc. eszmékkel. A 80-as évek végén hazatért és bekapcsolódott a hazai munkásmozg.-ba. Jelentős szerepe volt a szaksz. mozg. kifejlesztésében. 1890—91 az MSZDP radikális irányzatához tartozott, ezután a mérsékeltekhez csatlakozott. Egyik vezetője az 1891-ben megalakított első *Szakszervezeti Tanács*nak. 1893-ban, majd 1907—08-ban pártvezetőségi tag, a 90-es évek végén a Munkásbiztosító Betegpénztár tisztviselője. Az 1898. évi első orsz. szaksz. kongr. egyik szervezője, 1903— haláláig a Szakszervezeti Tanács titkára és a *Szakszervezeti Értesítő* szerk.-je. 1906—14 a Bp.-i Ker. Munkásbetegsegélyző Pénztár elnöke, 1906—18 az Orsz. Ipartanács tagja. A TK idején megtartotta funkcióit. 1919. máj.-ban — más szakszervezeti vezetőkkel együtt — az antant megbízottaival tárgyalt a polg. dem. rendszer restaurálásáról, az északi hadjárat idején viszont a proletárdiktatúra hívekent lépett fel. 1919. jún.-ban az SZKIB tagjává választották. Az ellenforr. korszakban továbbra is a Szakszervezeti Tanács titkára. Részt vett az 1920. évi londoni, majd a római nemzetközi szaksz. kongr.-on. Ez utóbbin a magy. szervezett munkásság képviselőjeként beválasztották a *Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség* vezetőségébe. 1922-ben nemzetgyűlési képviselővé választották. 1922— a magy. szaksz.-ek képviselője a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetben. Számos szaksz. tárgyú munkát írt. 1925-ben jelent meg főműve: „A magyar szakszervezetek története".

Jászi Oszkár (Nagykároly, 1875. márc. 2.— Oberlin, USA, 1957. febr. 13.): polgári radikális társadalomtudós, egyetemi tanár, politikus. Egyik kezdeményezője s 1906—19 szerk.-je a *Huszadik Század* c. folyóiratnak. Nézeteit a *Társadalomtudományi Társaság* főtitkáraként is terjesztette. A nagybirtokosok pol. és gazd. hatalmát elutasította. Földreformot, szociálpol. törvényeket sürgetett és a nagytőke, a monopóliumok korlátozását is követelte. Küzdött a nemzeti elnyomás ellen, a *nemzeti kérdés* megoldásának módját általában konföderációk létrehozásában látta; magáévá tette az Egyesült Európa jelszavát. A *munkásosztály* pol. szerepének nagy jelentőséget tulajdonított; az I. vh. előtt együttműködött az MSZDP-vel. Vezetésével jött létre az Orsz. Polg. Radikális Párt (1914). A párt képvise-

letében tagja a *Magyar Nemzeti Tanács*nak, majd a *Károlyi* M.-kormánynak. 1918-ban a történelmi Mo. föderatív átalakítását szorgalmazta, az integritás elvéről azonban nem mondott le. A *proletárdiktatúra* elvével szembefordult, a mo.-i szoc. átalakulást korainak tartotta, mert azt szerinte hosszan tartó polg. dem. időszaknak kell megelőznie. A TK kikiáltása után *emigrációba* vonult; Bécsben, majd 1926 után az USA-ban élt, ahol az oberlini egyetem professzoraként működött. Élesen bírálta a mo.-i ellenforr.-at, a *fasizmus*t, de szemben állt a komm. mozgalommal, a SZU-val is. Élete utolsó éveiben a SZU iránti elutasító álláspontját némileg módosította. — *Irod.: Fukász György:* A magyarországi polgári radikalizmus történetéhez. 1900—1918. Jászi Oszkár ideológiájának bírálata. 1960. 391 old.

Jata, Ali (1920. aug. 25.—): marokkói tanító, kommunista. 1943— a Marokkói KP (l. *Haladás és Szocializmus Párt*) tagja. 1945— a KP KB titkára, 1947— főtitkára. A francia gyarmati uralom idején állandó rendőri megfigyelés alatt állt. 1948-ban, 1955-ben, 1958-ban bebörtönözték, ill. száműzték. Kiszabadításáért nemzetközi akció folyt. 1974-ben több szoc. országban járt kormánymegbízással Spanyol-Szahara ügyében.

Jaurès, Jean (1859. nov. 3.—1914. júl. 31.): francia történész, filozófus, szocialista. 1890-ben került szorosabb kapcsolatba a munkásokkal; 1893-ban a carmaux-i bányászok választották meg szoc. parlamenti képv.-vé. Ebben az időben a szoc. mozgalom reformista jobbszárnyán foglalt helyet, ugyanakkor harcolt a monarchista-militarista reakció ellen. 1897— kiállt Dreyfus kapitány védelmében, ismételten figyelmeztetve a munkásságot a per pol. jelentőségére. 1899-ben támogatta A. *Millerand* belépését a polg. kormányba, s vezetője lett az 1902-ben létrejött, a polg. radikálisokkal együttműködő Francia Szocialista Pártnak. A II. Int. 1900. és 1904. évi kongr.-án a reformista áramlat szószólója. 1904-ben létrehozta a l'*Humanité*t. Tevékeny szerepet játszott a szoc. pártok és csoportok 1905. évi egyesülésében, az SFIO egyik legbefolyásosabb vezetője lett. 1906—07 saját pártjában és a II. Int. 1907., 1910. és 1912. évi kongr.-án radikális fellépést követelt a gyarmatosítás és különösen a háborús veszéllyel szemben. Következetes antimilitarizmusa miatt gyilkos merénylet áldozata lett. Nagy történetírói, publicisztikai munkásságot folytatott, legismertebb műve a nagy francia forradalomról írott könyve. — *M.:* Válogatott beszédek és írások. (... a bevezető tanulmányt irta Jemnitz János.) 1973. 468 old. *Irod.: Jemnitz János:* Jaurès. 1970. 215 old.

jávai felkelés: indonéz kommunisták sikertelen felkelési kísérlete 1926. nov.—1927. jan. A KI ismételt figyelmeztetése ellenére az antiimp. erőktől elszigetelődött IKP kiadta a szovjethatalom megvalósításának jelszavát, és 1926. nov. 12-én Batáviában (Dzsakarta), majd Jáva több más városában, 1927 első napjaiban Szumátra több pontján megszervezték a felkeléseket. A kísérleteket a holland gyarmati hatóságok kíméletlenül leverték, ezrével tartóztatták le és gyilkolták meg a felkelőket. A megtorlás megtizedelte a KP-t és szakadásra vezetett.

Jedrychowski, Stefan (1910. máj. 19.—): lengyel jogász, közgazdász, kommunista. A két vh. között az LKP-vel együttműködő egységfront-szervezetekben tevékenykedett. A II. vh. idején a SZU-ban a Lengyel Hazafiak Szövetsége és a Kościuszko-hadosztály egyik szervezője. A Lengyel Nemzeti Felszabadító Bizottság (ideiglenes kormány) moszkvai, majd párizsi képviselője. 1945— az LMP, majd a LEMP KB tagja, 1956—71 a PB tagja, 1951—56 miniszterelnök-helyettes, 1956—69 a tervbizottság elnöke, 1968. dec.—1974. nov. külügyminiszter, majd pénzügyminiszter.

jelszó: 1. valamely politikai *párt*, mozgalom távolabbi vagy aktuális célkitűzéseinek rövid, tömör felhívás formájában való megfogalmazása, amely alkalmas arra, hogy a tömegekben visszhangra találjon és cselekvésre indítsa őket a ~ban körvonalazott célkitűzés kiharcolására. Helyességének fő kritériuma, hogy a benne foglalt harci cél összhangban legyen a társadalmi fejlődés objektív menetével, azon *osztály*, ill. osztályok objektív érdekeivel, melyeknek törekvéseit ki akarja fejezni. Az időszerűség ugyancsak fontos feltétele valamely ~ sikerének. A pol. ~ akkor érheti el célját, minél szélesebb tömegek megmozgatását, ha mondanivalóját világosan, közérthetően, frappáns tömörséggel fogalmazza meg. A munkásmozg.-aknak, a munkáspártoknak különösen hatékony harci eszközük a ~. Adott harci szakaszban a komm. pártoknak megvan a fő jelszavuk, amelyet a jelszavak egész sora egészít ki. A bolsevik párt fő ~a pl. az 1917. évi febr. forr. után: „Minden hatalmat a szovjeteknek!" Ehhez kapcsolódó további jelszavai: „Semmi támogatást az Ideiglenes Kormánynak!" „Le a tíz kapitalista miniszterrel!" „Békét, kenyeret, földet!" stb. A KMP fő jelszava a II. vh. éveiben az o. náci megszállásáig ez volt: „Független, szabad, demokratikus Magyarországot!" Kiegészítő ~ak: „Különbékét!", „Egyetlen katonát sem Hitlernek!", „Hozzák haza honvédeinket!" stb. Az MKP néhány ~a az o. felszab.-a után: „Föld, kenyér, szabadság!", „Minden erőt az ország

újjáépítésére!", „Földet vissza nem adunk!" stb. — 2. Illeg. pártokban konspiratív találkozókon alkalmazzák a ~t az összetartozás felismerésére, annak igazolására, hogy a találkozó személyek a párt megbízásából vannak jelen.

Jemnitz Sándor (Bp., 1890. aug. 9.—Balatonföldvár, 1963. aug. 8.): zeneszerző, zenekritikus; szociáldemokrata. 1924—48 a *Népszava* zenekritikusaként arra törekedett, hogy a munkásokkal megszerettesse a klasszikus és a művészi színvonalú modern zenét. Részt vett a munkáskórusok szervezésében. 1945 előtt a *Magyarországi Munkásdalegyletek Szövetségé*nek egyik vezetője, a felszab. után a Munkáskultúrszövetség elnöke. Számos nagy muzsikusról írt életrajzi regényt (Beethoven, Chopin, Mozart stb.). — *M.*: Válogatott zenekritikái... a bevezetést írta Lampert Vera. 1973. 556 old.

Jensen, Alfred (1903—): dán kőműves, kommunista. 1922— *Dánia Kommunista Pártjá*nak tagja. 1936—60 parlamenti képviselő, 1940—45 antifasiszta ellenálló, ill. a Felszabadítási Tanács tagja, 1945. máj.—nov. útügyi miniszter, 1938—62 a párt alelnöke, a KB tagja.

Jensen, Eiler (1894. ápr. 14.—): dán tengerész, raktári munkás, szociáldemokrata. 1925— a dán és a nemzetközi szaksz. mozgalomban tevékenykedett. 1936—39 a Dán Szakszervezeti Szövetség titkára, 1939—42 alelnöke, 1942—67 elnöke. 1949-ben az SZSZNSZ VB alelnöke, 1945—56 parlamenti képviselő. A szaksz. mozgalomban a jobboldali reformista irányzatot képviselte.

Jensen, Jens (1859—1928): dán szobafestő, szociáldemokrata. 1886-ban a legfelsőbb szaksz. vezetésben tevékenykedett. 1890-ben a dán *Szociáldemokrata Párt* programbizottságát vezette, 1903-ban a Dán Szakszervezeti Szövetség elnöke, s 1899-ben ő írta alá a reformista jellegű ún. „szeptemberi egyezmény"-t a Munkaadók Egyesületével. Az erős központi vezetés híve, az ún. „ellenőrizhetetlen" sztrájkok ellensége. Koppenhága első szd. polgármestere, majd haláláig tiszteletbeli főpolgármestere.

Jespersen, Knud (1926. ápr. 12.—): dán kommunista. 1942— *Dánia Kommunista Pártjá*nak tagja. 1945—52 a raktári és kikötői munkások szaksz.-ében, ill. területi pb. titkáraként dolgozott. 1958. okt.-ben A. *Larsen* kizárása után a KP elnöke.

Jílek, Bohumil (1892. okt. 17.—1963. jún.): cseh kommunista, a komm. mozg. renegátja. 1921. nov.—1922. febr., majd 1925—28 a CSKP főtitkára. A pártban fellépő ultrabaloldali, később jobboldali opportunista nézetek vezető képviselője. 1929-ben kizárták a pártból. Ezt követőleg a reakciós Agrárpártban, ill. annak szaksz.-ében tevékenykedett. 1948-ban emigrált, az USA-ban halt meg.

Jócsák Kálmán (Szatmár, 1876. jún. 24.—Bp., 1948. ápr. 9.): malommunkás; szociáldemokrata. 1899— vett részt a munkásmozg.-ban. 1904-ben a vasúti munkások *szabadszervezet*ének, 1906-ban a földmunkásszövetségnek ügyvezető titkára, 1908-ban Újpesten, 1909-ben Kassán párttitkár, 1910—11-ben az MSZDP alföldi ker. párttitkárságának vezetője. 1911— a kolozsvári ker. munkásbiztosító pénztár alkalmazottja, 1914— az újvidéki munkásbiztosító pénztár igazgatója. 1918. nov. 1-én az újvidéki nemzeti tanács helyettes elnökévé választották. A szerb csapatok bevonulása után elhagyta Újvidéket s ekkor Csongrád m. kormánybiztos-főispánjává nevezték ki. A TK idején a megyei *direktórium* tagja és a Csongrádi Proletár szerk.-je. A *proletárdiktatúra* megdöntése után háromévi fegyházbüntetésre ítélték. Kiszabadulása után Romániába költözött, s a 30-as évek derekáig részt vett a munkásmozg.-ban. Tevékenysége súlyos betegsége miatt szakadt meg.

Joffe, Adolf Abramovics, álnéven: *Krimszkij, Viktor* (1883. okt. 10. [22]—1927. nov. 17.): szovjet-orosz diplomata, szociáldemokrata, majd kommunista. 1917-ben az ún. területköziek centrista csoportjához tartozott. Az OSZD(b)MP VI. kongr.-án (1917. júl.) felvették a bolsevik pártba, s a KB póttagja lett. 1918-ban a Breszt-Litovszkban tárgyaló küldöttség vezetője, majd Szovjet-Oroszo. első berlini pol. képviselője. Részt vett a génuai konferencián, része volt a rapallói szerződés megkötésében. Pekingi (1922—23), bécsi (1924—25), tokiói (1925—26) követ. Öngyilkos lett.

Jogiches-Tyszka, Leo (1867. júl. 17.—1919. márc. 10.): lengyel származású német újságíró, kommunista. 1885-ben kapcsolódott be a munkásmozgalomba. 1890— Svájcban együttműködött a *Munka Felszabadítása* csoporttal. Egyike az SDKPiL megalapítóinak, R. *Luxemburg* közvetlen munkatársa, a párt külföldi vezetőségét irányította. 1905—06 Varsóban munkáslapok szerk.-je, részt vett a forr. harcokban. 1906-ban 8 évre ítélték, börtönéből megszökött. Részt vett az OSZDMP V. kongr.-án, támogatta a bolsevikokat. 1911—14 ellentétei támadtak V. I. *Lenin*nel, ellenezte a bolsevikok különválását. 1914—18 az SPD balszárnyához tartozott, az „*Inter-*

nacionálé"-csoport és *Spartakus Szövetség* egyik szervezője és irányítója. 1916—18 börtönben volt. *Németország Kommunista Pártja* egyik alapítója, a KB első titkára, 1919. márc.-ban letartóztatták s a börtönben meggyilkolták.

jogtű: az MSZDP-nek az 1890-es évek elején készített első állandó jellegű pártjelvénye. Körirata: „Jogot a népnek". Maga a jelvény két összefonódott kezet s egy kalapácsot ábrázolt. A ~ történetének legviharosabb korszaka az 1905—06-os pol. válság volt, amikor a nemzeti koalíciós táborba tartozó „tulipános", többnyire egyetemista tüntetők és a ~t viselő szervezett munkások sűrűn előforduló összecsapásai nemegyszer a jelvények becsmérlésével, letépésével kezdődtek. Mint pártjelvényt később kiszorította *Biró* M. híres „kalapácsos ember"-e; de a 20-as években ismét viselték.

Joinville generális, eredetileg Alfred *Malleret* (1911—1960): francia biztosítási tisztviselő, kommunista. Az FKP KB tagja. Szervezője és egyik katonai vezetője az ellenállási mozgalomnak. 1944-ben a Belső Francia Erők vezérkari főnöke. 1945—58 nemzetgyűlési képviselő.

Joliot-Curie, Frédéric (1900. márc. 19.—1958. aug. 15.): francia atomfizikus, kommunista. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1950). Feleségével, Irène Curie-vel tudományos munkásságukért közösen Nobel-díjat kaptak (1935). A II. vh. éveiben részt vett az ellenállási mozgalomban, 1942-ben belépett az FKP-be. 1946—50 Franciao. atomenergiaügyi főmegbízottja és a nemzetközi atomenergia-bizottság egyik vezetője. 1950-ben a *Béke-Világtanács* elnökévé választották. 1956—58 a KP KB tagja. — *Irod.: Chimesan, I.:* Joliot-Curie élete. 1964. 233 old.

Jonas, Franz (1899. okt. 4.—1974. ápr. 24.): osztrák nyomdász, szocialista. A 20-as évek elején kapcsolódott be a szoc. mozgalomba. 1932-ben a nyomdászszakasz. funkcionáriusa, 1932—34 a Bécs Floridsdorf kerület szd. párttitkára. 1935 rövid időre letartóztatták. A fasiszta diktatúra és a náci megszállás éveiben betűszedőként, majd kereskedelmi ügynökként dolgozott. 1945. ápr.— *Ausztria Szocialista Pártjá*nak egyik vezetője, 1945. dec.— parlamenti képviselő. 1945. dec.— 1950. nov. a Központi Pártellenőrző Bizottság, 1950. nov.— az orsz. vezetőség tagja, a párt egyik alelnöke. 1951—65 Bécs polgármestere és tartományi főnöke. 1965. máj.-tól haláláig az Osztrák Köztársaság elnöke.

Jones, Ernest Charles (1819. jan. 26.—1869. jan. 26.): angol költő, szocialista. 1846— a *chartizmus* egyik kiemelkedő vezetője. 1848—50 börtönben volt. 1850—58 a chartista mozgalom utótörténetének kiemelkedő egyénisége, az osztályharc gondolatának legtisztultabb chartista képviselője. K. *Marx* és F. *Engels* barátja. A People's Paper (A nép lapja) kiadója (1852—58). 1858— a középosztálybeli radikálisokkal való megegyezés útját kereste.

Jónsson, Emil (1920. okt. 27.—): izlandi mérnök, szociáldemokrata. 1957—71 a *Néppárt* (izlandi SZDP) elnöke, 1944— a kormány tagja. 1956—58 miniszterelnök, 1965—71 külügyminiszter is. Pártjában a mérsékelt irány vezetője, a szoc. országokkal létesítendő intenzívebb kapcsolatok híve.

Jordáky Lajos (Kolozsvár, 1913. szept. 6.—Kolozsvár, 1974. dec. 1.): romániai magyar újságíró, történész, szociológus; szociáldemokrata, majd kommunista. Középiskolás korában kapcsolódott be a Szoc. Ifjúmunkás Szövetség munkájába. 1934-ben a Román SZDP osztályharcos szárnyához csatlakozott. Kritikai és egyéb írásai a *Korunk* c. haladó szellemű folyóiratban jelentek meg. 1938-ban egyik alapító tagja az erdélyi munkásság leg. művelődési szervezetének, a Munkás Athenaeumnak. É-Erdély Mo.-hoz csatolása után a kolozsvári SZDP-szervezet egyik baloldali vezetőjeként aktívan részt vett az *ellenállási mozgalmak* propagálásában és szervezésében. 1943-ban internálták. 1944 nyarától ismét az ellenállási mozg.-ban tevékenykedett. A felszab. után a kolozsvári egyetem tanára s a Román Tudományos Akadémia kolozsvári szekciójának egyik vezetője. — *M.:* A szocialista irodalom útján. 1973. 531 old.

Jordánia Kommunista Pártja, *al-Hizb as-sujuijj al-urdunnijj:* a Palesztinai Felszabadítási Liga (alakult 1943) és a jordániai marxista körök egyesítése útján alakult 1951-ben. 1954-ben elfogadott programja: harc az imp. uralma, a feudális rendszer ellen, a pol. jogok biztosításáért. Tevékenyen részt vett az 1955—56-os nemzeti dem. tömegmozgalomban. Az 1956. évi választásokon 2 mandátumot szerzett. Az 1957. ápr.-i reakciós fordulat óta illeg. 1958—63 és 1966—67 súlyosan üldözték. 1967— az izraeli agresszió következményeinek felszámolásáért folyó küzdelem élvonalában halad, jelentős munkát fejt ki a megszállt területeken. 1967. jún.—1970. szept. (a palesztinok elleni polgárháborúig) leg. volt, azóta illeg. 1968. évi programja és 1970. évi konferenciáján elfogadott határozata a közel-keleti válság pol. rendezéséért száll síkra, támogatja a megszállók elleni harc változatos formáit, de fellép a kalandor akciók ellen és állást foglal a

Palesztin Felszabadítási Szervezet és a jordániai kormány közötti konfliktus rendezéséért. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969). Taglétszám: nincs adat. Főtitkára F. *Nasszar*, illeg. lapja az Al Dzsamagir (A tömegek) Jordánia királyság és Al Vatan (A szülőföld) a megszállt területek számára.

Jordánia munkásmozgalma: Az első munkásszervezetek az 1940-es években Palesztinában működő marxista körök. *Jordánia Kommunista Pártja* 1951-ben jött létre. A szaksz.-ek 1949—alakultak. 1954-ben 11 szaksz. működött. 1954 megalakult a Jordániai Szakszervezetek Szövetsége. 1954 a KP kezdeményezésére az antiimp. szervezetek Nemzeti Frontban egyesültek, mely az egyenlőtlen szerződések (angol—jordániai szerződés — 1948), a Bagdadi Paktumhoz való csatlakozás ellen, a palesztinai probléma igazságos rendezéséért szállt síkra. A munkásszervezetek is nagy szerepet játszottak az 1956. okt.—1957. ápr. közötti haladó reformok kiharcolásában (szakítás Angliával, szolidaritás a haladó arab rendszerekkel, pol. szabadságjogok stb.). Az 1957. ápr.-i reakciós fordulat véget vetett a dem. kormányzásnak, betiltották a pártokat és szaksz.-eket, 16 000 embert letartóztattak, újra erősödött az imp. befolyás. 1959. okt.-ben törvényt hoztak a „kommunizmus elleni harcról". 1963-ban enyhült a haladó szervezetekre nehezedő nyomás, 1966 újból fokozódott a terror. 1967. jún.—1970 az izraeli agresszió következményeinek felszámolása érdekében szabadabb mozgási lehetőséget kaptak az osztályharcos, antiimp. szervezetek. Az 1970. szept.-i véres leszámolás a palesztin mozgalommal újra feszültséget okozott. A Jordániai Szakszervezetek Szövetsége (Federation of Jordanian Trade Unions), alapítva 1954, 15 000 tagot tart nyilván, az SZVSZ és az *Arab Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségé*nek tagszervezete, főtitkár Mohammed H. Dzsavhar.

Jouhaux, Léon (1879. júl. 1.—1954. ápr. 28.): francia gyufagyári munkás, szaksz. vezető. Nobel-békedíjas (1951). Tevékenységét anarchoszindikalistaként kezdte; 1909—40, majd 1945—47 a CGT főtitkára. 1914—18 szélsőségesen szociálsoviniszta, elítélte a NOSZF-ot. Az I. vh. után számos nemzetközi szervezet és a *Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség* vezetőségének tagja. Az FKP és a CGTU megalakulása után élesen komm.-ellenes. A szaksz.-ek 1936-i újraegyesítése után részt vett a *Matignon-egyezmény* megkötésében. 1943. ápr.—1945. máj. Németo.-ban volt deportálva, 1945-ben az SZVSZ alelnöke. 1947. dec.-ben kezdeményezte, majd 1948. ápr.-ban megalakította az FO (l. *Munkaserő*) reformista szervezetet, amelynek elnöke lett. 1949-ben az SZSZNSZ alelnöke.

Józsa Béla (Hódgya, 1898. dec. 4.—Szamosfalva, 1943. nov. 29.): kőfaragó; kommunista. 21 éves korában a TK védelmében harcolt. A *proletárdiktatúra* megdöntése után visszatért Erdélybe, belépett az építőmunkások szaksz.-ébe és az RKP-be. 1928-ban alapítója, majd 4 évig titkára a *Nemzetközi Munkássegély* szervezetének, s szerk.-je a szervezet lapjának, a „Szolidaritás"-nak. 1932— az RKP kolozsvári, majd erdélybánáti területi titkárságának tagja. Vezető szerepet töltött be a romániai magy.-ok dem. szervezetének, a Magy. Dolgozók Szövetségének (MADOSZ) létrehozásában és munkájában. Részt vett az erdélyi magy. fiatalok haladó áramlatainak, a román és magy. dem. erőknek antifasiszta tömörítésében. Észak-Erdély Mo.-hoz csatolása után bekapcsolódott a KMP munkájába. 1940. dec.— a KMP Szamosi Tartományi Titkárságának tagja, a munkás-paraszt összefogásért, a parasztegységért, a Parasztszövetség földmunkás-szakosztályának létrehozásáért, a nemzetiségek közeledéséért küzdött. 1943. jan.— tagja a KMP észak-erdélyi titkárságának, júl.— a *Békepárt* észak-erdélyi szervezetének ügyintézője. 1943 nyarától az Erdélyi Párt baloldali irányban tájékozódó elemeit igyekezett bevonni az *ellenállási mozgalmakba.* Pol. tevékenységéért 1943. nov. 14-én letartóztatták, a vallatásnál alkalmazott kínzásokba belehalt. — *M.:* Petőfi és az 1848—49-es magyar szabadságharc. 2. kiad. Kolozsvár 1945. 27 old. — *Brassai Viktor—Józsa Béla—Korvin Sándor—Salamon Ernő:* [Ötvenhét] 57 vers. Bukarest 1957. 140 old.

József Attila (Bp., 1905. ápr. 11.—Balatonszárszó, 1937. dec. 3.): kommunista költő, a szocializmus eszméinek egyik legjelentékenyebb költői kifejezője a 20. sz. világirodalmában. Ferencvárosi proletárcsalád fia. Makói középiskolás korában kezdődött költői pályája. Első alkotói lépéseit a Szegeden élő Juhász Gyula egyengette. 1922— a szegedi, miskolci, makói lapokon kívül bp.-i folyóiratok, újságok (Kékmadár, *Népszava,* Nyugat) is közölték verseit. Első három kötete (Szépség koldusa, 1922; Nem én kiáltok, 1924; Nincsen apám se anyám, 1929) az eszmei és művészi felkészülés folyamatát tükrözik. 1924-ben a Lázadó Krisztus c. verséért perbe fogták, 1925 tavaszán pedig a Tiszta szívvel c. verse miatt el kellett hagynia a szegedi egyetemet. Ezután Bécsbe ment, megismerkedett az emigráns magy. írókkal. Mély benyomást tett rá *Kassák* L., *Lesznai* A. és *Lukács* Gy. 1926-ban Párizsban egy anarchista csoport révén került

szervezeti kapcsolatba a munkásmozg.-mal. Hazatérve belépett az MSZMP-be, 1928-ban pedig a formálódó népies irányzat legjelentősebb egyesületébe, a Bartha Miklós Társaságba, s ott a balszárny egyik vezetője lett. 1930 nyarától a KMP tagja. Képzett marxista volt, akit azonban nemcsak elméleti meggondolások vezettek a *párt*hoz, hanem osztálytudata is. Irodalmi alkotó tevékenysége mellett a mindennapi pártmunkából is kivette részét. Az újpesti munkások között végzett pol. munkát, *szemináriumok*at vezetett, részt vett az 1930. szeptember 1-i tüntetésen, vádlott volt a komm. diákok perében. Szoc. versei visszhangra találtak a munkások, baloldali értelmiségiek, diákok legfejlettebb rétegeiben. A Döntsd a tőkét c. kötetét (1931) a bp.-i törvényszék elkobozta. Egyes baloldali kritikusai bírálták: didaktikusnak érezték, költőietlennek minősítették a marxista terminusok alkalmazását; másokat viszont az zavart, hogy ~ versei belülről, idealizálás nélkül szemlélték és ábrázolták a munkásságot. Ezt súlyosbította, hogy a moszkvai emigráns magy. írók szervezetének a mo.-i proletárirodalom helyzetéről szóló platformtervezete téves információk alapján ~t fasisztának bélyegezte. A *fasizmus* németo.-i győzelme kapcsán „Az egységfront körül" c. cikkében ~ elítélve a ném. szd. vezetők magatartását is — keményen bírálta a „baloldal", azaz a komm.-k *egységfront*-koncepcióját és németo.-i helyzetértékelését. Bírálatát s főként annak módját (leg. lapban jelent meg) a korabeli komm. közvélemény pártellenes tettnek ítélte. Valószínűleg ez szolgáltatott okot arra, hogy a KMP megszakította a szervezeti kapcsolatot ~val. A szovjet írók 1934-i I. kongr.-ára való meghívásnál ~t mellőzték. Az erkölcsi csapások a költő gyenge idegzetét súlyosan megviselték. Csak rövid ideig vett rajta erőt a sértődöttség (ennek nyoma A szocializmus bölcselete c. tanulmánya a *Szocializmus* 1934. nov.-i számában), 1935-ben már ismét teljes aktivitással küzdött a Gömbös-féle Új Szellemi Front ellen. A KI VII. kongr.-át követően az antifasiszta erők talpraállása fordulatot hozott ~ költészetében is. Ha más módon is, de ismét megjelentek verseiben a közéleti témák s az 1936—37-ben írt nagy költeményeinek (A Dunánál, Levegőt!, Thomas Mann üdvözlése, Hazám) politikussága, harcos szenvedélye nem marad el a 30-as évek elején írt szoc. szellemű verseitől, noha ekkor már nem állt kapcsolatban a párttal. Nemcsak költőként, hanem szerk.-ként és irodalomszervezőként is be kívánt kapcsolódni a fasizmus elleni küzdelembe. Ezért vállalta el az 1936 tavaszán induló „Szép Szó" szerkesztését, és nem rajta múlott, hogy a folyóirat nem lett végül azzá, amivé ~ szerette volna tenni. A lap körüli harcok és magánéletének problémái felőrölték egészségét. Eredménytelen szanatóriumi kezelés után 1937 őszén nővérénél Balatonszárszón húzódott meg, és dec. 3-án egy tehervonat elé vetette magát. — Költészete, gondolatai a felszab. után tettek szert valóban tömeges népszerűségre. Műveit számos idegen nyelven kiadták. Szóképei, hasonlatai benyomultak a magy. köznyelvbe, legszebb szoc. versei az egész nép közkincsévé váltak. ~ban legnagyobb prol. költőnket tiszteljük. Életműve szerves folytatása a magy. költészet legforradalmibb hagyományainak, Petőfi és *Ady* alkotásának, neve e kettőével együtt a magy. költészet legkimagaslóbb vonulatát jelzi. — *M.:* Összes művei. 1—4. köt. 1955—1967. — Összes versei. 1971. 500 old. *Irod.: Reguli Ernő:* Írások József Attiláról. Bibliográfia. 1955. 40 old. — *Szabolcsi Miklós:* Költészet és korszerűség. 1959. 266 old. — — *Szabolcsi Miklós:* Fiatal életek indulója. József Attila pályakezdése. 1963. 634 old. — *Gyertyán Ervin:* József Attila alkotásai és vallomásai tükrében. 3. kiadás, 1974. 205 old. — *Vágó Márta:* József Attila. 1975. 469 old.

József Attila Emlékbizottság: 1942. jan.-ban alakult testület. Feladata *József* A. holttestének Bp.-re hozatala, díszsírhelyre temetésének megszervezése és ennek kapcsán antifasiszta emlékestek rendezése volt. — A ~ ténykedése nyomán 1942. máj. 3-án több ezer főnyi tömeg részvételével helyezték örök nyugalomra József A. hamvait a Kerepesi temetőben. Az emlékestek megtartását azonban a rendőrség nem engedélyezte. A baloldali sajtó az antifasiszta egységfront szellemében számos cikkben méltatta a nagy proletárköltő gazdag örökségét.

József Mór, *Reisz* (Bp., 1876. ápr. 10.—Bp., 1952. márc. 10.): mészárosmunkás; szociáldemokrata. 1895 óta tagja az MSZDP-nek. Ő kezdeményezte az osztályharcos szervezkedést a húsipari munkások soraiban. Jelentős szerepet játszott az 1902. és 1908. évi húsipari sztrájk kezdeményezésében és vezetésében. Nevéhez fűződik a Községi Élelmiszerüzem és az ÁFOSZ húsüzemeinek létrehozása. Vezetése alatt harcolták ki a húsipari munkások a zárórarendeletet, a vasárnapi munkaszünetet és az éjszakai munka eltörlését. 1907— a Mészáros és Hentessegédek Szakegyletének titkára, 1918— a Húsipari Munkások Orsz. Szervezetének alelnöke. 1908—20, majd 1922—39 a Húsipari Munkások Lapjának felelős szerk.-je. 1935-ben a szaksz. központjában a vidéki szervezkedés irányítója, 1936— tagja a minimális béreket megállapító bizottságnak. A felszab. után a Húsipari Munkások Szabad Szakszervezetének főtitkáraként a szd. jobbszárnyhoz tartozott. 1948-ban nyugállományba

vonult, s a munkásmozg.-ban nem játszott szerepet.

Jugoszláv Független Munkáspárt, *Nezavisna Radnička Partija Jugoslavije:* A föld alá kényszerített JuKP leg. fedőpártja 1923. jan.—1924. júl. Távlati programjában a szoc. társadalom megteremtését, közeli feladatként az 1920—21-i reakciós törvények eltörlését, a munkásosztály pol. jogainak visszaállítását, a SZU-val való viszony normalizálását irányozta elő. Az 1923-i választásokon 24 000 szavazattal nem szerzett mandátumot. 1924. júl.-ban betiltották. Taglétszáma 3500, lapja a Radnik (Munkás) volt.

Jugoszlávia Dolgozó Népének Szocialista Szövetsége, *Socijalistički Savez Radnog Naroda Jugoslavije:* Jugoszlávia legátfogóbb pol. tömegszervezete. Alakult 1953-ban, utóda az 1941— kiépült Jugoszlávia Népfelszabadító Frontjának. ~ tagjaitól három elv követését kívánja. Ezek: a szocializmus, a szövetségi állam függetlensége és egysége, valamint a dem. melletti kiállás. Jelölteket állít a Szövetségi Gyűlés (parlament) és más képviseleti intézmények választásakor. Mint szervezet tagjai a *Jugoszláv Kommunisták Szövetsége,* a *Jugoszláv Szakszervezetek Szövetsége,* a Jugoszláv Ifjúsági Szövetség stb. Egyéni tagsága is van. Taglétszáma 8,5 millió, elnöke Veljko Milatovič, napilapja a Borba (Harc) 30 000 és a Vesnik (Közlöny) 102 000 példányban.

Jugoszlávia munkásmozgalma: Kezdetei az egyes délszláv népeknél — fejlettségüknek és állami hovatartozásuknak megfelelően — eltérőek. Legkorábban az Ausztriához tartozó Szlovéniában alakult ki (ljubljanai nyomdászegylet — 1867), ahol 1890-től az ausztriai szaksz.-ek keretében fejlődött a szaksz. mozgalom, 1896-ban alakult szociáldemokrata párt Jugoszláv SZDP néven. Horvát-Szlavóniában az első munkásszervezet a zágrábi munkásegylet (1870), 1894-ben önálló SZDP, 1906-ban pedig szaksz. központ alakult (1912: 6800 tag). Szerbiában az Obrenović-dinasztia trónfosztása után (1903) alakulhatott SZDP és szaksz. központ (1912: 8000 tag). Fontos szerepet játszott 1914-ig az SZDP lapja, a Radničke Novine (Munkásújság). Bosznia-Hercegovinában nagy sztrájkmozgalom után 1905-ben alakult szaksz. központ (1912: 5500 tag) és 1909-ben SZDP. Crna Gorában (Montenegro) 1903-ban munkásszövetség jött létre, de munkáspárt nem. Macedóniában 1909— csak helyi SZDP-szervezetek alakultak. A mai Vajdaságban (akkor Mo. része) az MSZDP keretében 1906-ban létrehozott Szerb Agitációs Bizottság (1911— Szerb-Bunyevác Agitációs Bizottság) tevékenykedett. Dalmácia SZDP-je a szlovén SZDP keretében jött létre (1903). 1909-ben a ljubljanai szd. értekezlet a délszlávoknak a *kulturális* (nemzeti) *autonómiára* alapozott egyesítésére, a *Balkáni Szociáldemokrata Föderáció* I. konferenciája (Belgrád — 1910) a Balkán népeinek az európai kapitalizmus hódító pol.-jával szembeni egyesülésére hívott fel. A szerb SZDP nagy tekintélyt vívott ki magának; 1905— állandóan 1—2 képviselője volt a szkupstinában (parlament); következetesen háborúellenes magatartást tanúsított a Balkán-háborúk (1912—13) és az I. vh. idején; képviseltette magát a *kienthali konferencián* (T. *Kaclerović*). 1918 nyarán Szovjet-Oroszo.-ban létrejött az OK(b)P jugoszláv csoportja. Az I. vh.-t követő forr. fellendülés időszakában, 1919. ápr.-ban megalakult a Szocialista (kommunista) Munkáspárt (l. *Jugoszláv Kommunisták Szövetsége*) és ugyanakkor osztályharcos szaksz. központ, a Munkásszakszervezetek Központi Tanácsa (1920: 300 000 tag). 1919. júl. 19—20-án kétnapos ált. sztrájk folyt a mo.-i TK és Szovjet-Oroszo. védelmében. Az 1920. ápr. 22—23-i vasutassztrájk és az 1920. dec.-i szlovéniai, bosznia-hercegovinai bányászsztrájk a fellendülés fontos állomásai. 1919. szept.-ben kiharcolták a 8 órás munkanapot. Az 1920. évi községtanácsi választásokon a KP sok városban és községben többséget szerzett, a nemzetgyűlési választásokon pedig 59 képviselővel (419 közül) az ország harmadik legerősebb pártja. Az 1920. dec.-ben kiadott különleges törvénnyel (Obznana) és az 1921. aug.-i államvédelmi törvénnyel betiltották a komm. propagandát és az osztályharcos szaksz. központot. A KP-ból kiváló, ill. kizárt centristák és más szd. csoportok (D. *Lapčević*) létrehozták a Jugoszláv SZP-t és a reformista szaksz.-eket, melyek 1925-ben felvették az Egyesült Munkásszakszervezetek Szövetsége nevet. A reformista irányzat sohasem tudott számottevő befolyásra szert tenni ~ban. Az 1921— illeg. KP az ún. Független Szakszervezetek (Nezavisni Sindikati — 1922: 30 000 tag; több szervezet a VSZI-hez csatlakozott) és más leg. szervezetek útján kísérelte meg kitörését az illeg.-ból. 1921—24 nagy sztrájkmozgalom folyt az 1919—20-i vívmányok (8 órás munkanap stb.) megvédéséért. Az 1929. jan.-ban bevezetett monarchofasiszta diktatúra ~ üldözésének újabb hullámát indította el. A szaksz.-i munka egyetlen terepe a szd. Egyesült Munkásszakszervezetek Szövetsége maradt (1936: 54 000 tag), mely fokozatosan a KP befolyása alá került, mígnem 1940-ben a kormány betiltotta. Vele szemben a kormány a 30-as években fasiszta típusú munkásszervezetet alakított (Jugoszláv Munkásszövetség — Jugoras). 1935-ben sztrájkokkal és parasztmegmozdulásokkal egybekapcsolt bátor akciók indultak a pol. foglyok kiszabadítására. 1936—

38 1300 jugoszláv önkéntes vett részt a *spanyol szabadságharc*ban; 700-an meghaltak. 1941. márc.-ban a tömegfelháborodás hulláma (Belgrádban 100 000 tüntető) söpörte el a fasiszta blokkhoz csatlakozó kormányt. 1941. ápr.-ban J. *Tito* vezetésével katonai bizottság alakult a fasiszta megszállók elleni harc irányítására; 1941. júl.—okt. az ország egész területén partizánosztagok alakultak. 1941—45 a *népfront-pol.* jegyében folyó felszabadító háborúban a KP vezetésével ~nak színe-java részt vett, a SZU és az antifasiszta világkoalíció segítségével felszabadította az országot, új néphatalmi szerveket épített ki, lerakta az új szoc. államiság alapjait (1943. nov.-ben Jajcéban megalakult Jugoszlávia Népi Felszabadító Antifasiszta Tanácsa és az ideiglenes kormány). Az ország egyenjogú népek szövetségi közt.-a lett (1945. nov.), a földreform és az államosítások végrehajtása után a szoc. útjára lépett. 1949— a munkásönigazgatás és a munkástanácsok rendszerének kiépítésével a SZU és a szoc. országok gyakorlatától sokban eltérő sajátos útra lépett. 1971 után a nacionalista és szeparatista tendenciák leküzdése végett újra nagy szerephez jutott a munkásosztály és a *demokratikus centralizmus* bázisán megszilárdult JKSZ. A JKSZ és a *Jugoszláv Szakszervezetek Szövetsége* kollektíve tagjai a *Jugoszlávia Dolgozó Népének Szocialista Szövetségé*nek. — *Irod.:* A társadalmi igazgatás Jugoszláviában. Cikkek és beszédek gyűjteménye. (Szerk.: Lukó András). Novi Sad 1963. 500 old. — *Marjánovics, Jován:* Felszabadító háború és népi forradalom Jugoszláviában. 1941—45. (Az előszót... készítette Kővágó László.) 1968. 180 old. — *Godó Ágnes:* Magyarok a jugoszláv népfelszabadító háborúban. 1972. 280 old.

Jugoszláv Kommunisták Szövetsége, *Savez Komunista Jugoslavije:* alakult 1919. ápr.-ban (1919—20 Jugoszláv Szocialista [kommunista] Munkáspárt, 1920—52 Jugoszlávia Kommunista Pártja néven). Első programja (1919) a KI platformján állt ugyan, de csak tőkés keretek közötti hosszú távú harcot irányzott elő, s nem a tőke elleni azonnali forr. támadást. Első titkára F. *Filipović* volt. Befolyása gyorsan növekedett. 1920: 65 000 tag és 200 000 szavazó a nemzetgyűlési választásokon. 1920-ban, a centristák (volt szd.-k) kiválása után II. kongr.-án (1920. jún.) forr. programot fogadott el; célul tűzte ki a tőkés rendszer felszámolását, jugoszláv szovjetközt. alakítását. A többi balkáni KP-val (bolgár, román, görög, török) *Balkáni Kommunista Föderáció*ban tömörült. 1920. dec.-ben betiltották, 1945-ig illeg. 1923—24 létrehozta és vezette a leg. *Jugoszláv Független Munkáspárt*ot. A ~ taglétszáma 1924: 1000. 1924—36 frakciós harcok is gyengítették, melyek a KI számos közbelépése ellenére is fel-fellángoltak. III. kongr.-án (Bécs — 1926) a nemzetiségi és agrárkérdés került előtérbe. Nagy vitát váltott ki titkárának, S. *Markovićnak* az álláspontja, mely a nemzetiségi kérdést alkotmányjogi kérdéssé szűkítette. IV. kongr.-a (Drezda — 1928) 2034 párttag képviseletében a közelgő forr.-at proletárforr.-ba gyorsan átnövő polgári dem. forr.-nak jelölte meg. Főtitkára Đ. *Đaković* lett. A KB 1929 elején a jan. 6-án bevezetett monarchofasiszta diktatúra elleni fegyveres forr. harcra, munkás-paraszt hatalom létrehozására hívott fel. Ez az irreális cél és a féktelen terror hatalmas áldozatokat követelt; a pártszervezeteket szétzúzták. Újjászervezése után 1932—41 újra szaksz. támaszpontokat szerzett. 1935— *népfrontpol.*-val küzdött a tömegekért, különböző fedőpártok fedezete alatt részt vett a választási küzdelmekben. 1936 végén a KB szervező titkársága J. *Tito* vezetésével Bécsből, ill. Moszkvából visszatért az országba. M. *Gorkić* főtitkár leváltása után, 1937-ben J. Tito szervezett új KB-t (E. *Kardelj*, A. *Ranković*, F. *Leskošek*, M. *Đilas* és mások). 1940-ben 6400 a párttagok, 30 000 az ifjúkommunisták száma; a ~ antifasiszta, a SZU-val való szövetséget hirdető pol.-ja egyre népszerűbbé tette. Jugoszlávia náci megszállása után, 1941. júl.—1945 a népfelszabadító háború élére állt. Óriási áldozatokat hozott (50 000 párttag adta életét), a társadalom elismert vezető erejévé vált. A *Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájá*nak 1948-i, de különösen 1949-i határozata nyomán a KP és a többi KP közt a viszony megromlott, kapcsolataik normalizálódása 1953-ban indult meg. V. kongr.-a (1949) után kidolgozta sajátos elméleti rendszerét; 1949 őszén bejelentette a termelők önigazgatásának bevezetését, amitől az állam fokozatos elhalását várja. VI. kongr.-a (1952) a párt jellegével foglalkozott, s megállapította: a ~nek feladata a társadalmi önigazgatás rendszerében a tömegek pol. és ideológiai nevelése, befolyásolása. VII. kongr.-a (1958) új programot fogadott el. Minthogy a program számos ponton ellenkezett a legtöbb KP nézeteivel (a két világrendszer és katonai szövetségeinek azonosítása, a szoc. országok gazdasági-társadalmi rendszerének bürokratikus etatizmusként való értékelése, az internacionalizmus és a békés egymás mellett élés azonosítása stb.), a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozása* (1960) revizionistának értékelte. A ~ részt vett a kommunista és munkáspártok 1957-es nemzetközi tanácskozásán, de csak a békekiáltványt írta alá, nem vett részt az 1960. és 1969. évi tanácskozásokon. A 60-as években javultak kapcsolatai más KP-kkal, bár a nézeteltérések néhány ideológiai és pol. kérdésben fennmaradtak. Belső életében tovább

fejlesztette szövetségi jellegét, erősítette a horvát, szerb, szlovén, bosznia-hercegovinai, macedon, Crna Gora-i komm. szövetségek szerepét. 1971 végén élesen fellépett a szövetségi államegységet lazító szeparatisták ellen, melyek a ~be is behatoltak. Az 1971. nov.-i diáksztrájk és ellenforr.-i demonstráció, mely Horvátországnak a szoc. szövetségből való kiszakítását célozta, a ~ erélyes ellenintézkedés-sorozatát váltotta ki. A pártelnökség 21. sz. 1971. dec. 1—2-i ülése, a ~ II. konferenciája, a végrehajtó iroda 1972. szept. 18-i levele és a ~ X. kongr.-a (1974. máj.) fellépett a *demokratikus centralizmus* elvének a Kommunista Szövetségben való megszilárdításáért (ennek jegyében a közt.-ok és autonóm területek Kommunista Szövetségeiben számos leváltásra, kizárásra került sor), a párt vezető szerepe érvényesítéséért, a munkásosztály társadalmi befolyásának erősítéséért, a szoc. állam szerepének az önigazgatási rendszer keretei közötti erősítéséért és a marxizmus—leninizmus eszméinek hatékonyabb terjesztéséért. Taglétszáma 1948: 468 175; 1974: 1 160 000, elnök: (1974. máj.— örökös elnök) J. Tito, a Végrehajtó Iroda titkára S. *Dolanc*. Központi lapja: 1919—20: Radničke Novine (Munkás újság); 1922—29, majd 1941. nov.—54. jún. Borba (Harc). A Komunist (Kommunista) 1946—57 a ~ folyóirata, 1957— hetilapja 240 000 példányban, főszerk. Gavro Altman. Elméleti folyóirata 1958— kéthavonta a Socijalizam (Szocializmus). — *Irod.: Tito, Josip Broz:* A J[ugoszláv] K[ommunista] P[árt] negyven évi forradalmi harca. Beszámoló... a Párt alapításának 40. évfordulója alkalmából. Noviszad 1959. 52 old. — A Jugoszláv Kommunisták Szövetsége rövid története. (Szerk. biz.: Čolakovič, Rodoljub, Jankovič, Dragoslav, Morača, Pero). Novi Sad 1963. 609 old.

Jugoszláv Szakszervezetek Szövetsége, *Savez Szindikata Jugoslavije:* a szaksz. mozgalom két vh. közötti megosztottsága után (1945) alakult egységes szaksz. mozgalom (1945—48 Jugoszláv Munkások és Alkalmazottak Egységes Szakszervezete néven). Jelentős szerepet játszik a munkásönigazgatás rendszerében, a munkástanácsok választásában, a gazdaság fejlesztésében és a dolgozók szociális ellátásában. 6 iparági alapon szervezett szakmai szaksz. szövetség tartozik hozzá. Vezető szerve a Központi Tanács. Taglétszáma 3,3 millió, elnöke 1958—67 S. *Vukmanović,* 1968— Dušan Petrović. 1945—50 az SZVSZ tagszervezete, azóta nem tartozik nemzetközi szaksz. központhoz.

Jugov, Anton Tanev (1904. aug. 15.—): bolgár raktári munkás, párt- és állami vezető. 1928— a *Bolgár Munkáspárt,* 1930— a BKP tagja. 1937— a KB és a PB tagja. A KB ellen lefolytatott perben (1942) távollétében halálra ítélték. 1944. szept. 9. után belügyminiszter, 1949—56 miniszterelnök-helyettes, ill. nehézipari miniszter. 1956—1962. nov. a minisztertanács elnöke. A szoc. törvényesség súlyos megsértése és a *személyi kultusz* maradványai teljes felszámolásának akadályozása miatt 1962. nov.-ben kizárták a KB-ból és felmentették tisztségei alól. Később kizárták a KP-ből.

Július 26. Mozgalom: értelmiségi vezetésű, a parasztság és a városi lakosság forradalmi csoportjaira támaszkodó kubai forr. mozgalom 1953. júl.—1961 F. *Castro Ruz* és társai 1953. júl. 26-án megtámadták a santiagói Moncada-laktanyát. Kísérletük meghiúsult: a résztvevőknek több mint fele elesett; Castrót és követőit börtönbe vetették. Két év múlva tömegnyomásra amnesztiát kaptak, s ekkor az USA-ba, majd Mexikóba emigráltak. 1956. dec. 2-án Oriente tartományban partra szálltak. Többségük csapdába került s elesett, kisebbségük a Sierra Maestra hegységében felszabadító partizánharcot kezdett. Megszervezték a ~ katonai parancsnokságát, majd megindították a 2 esztendőn át tartó, győzelemre vezető forr. harcot. F. Batista diktatúrájának megdöntése, a hatalom átvétele után 1961-ben a jobboldali elemeket eltávolítva más forr. pol. szervezetekkel együtt megalkották a *Kubai Kommunista Párt*ot. — *Irod.: Merle, Robert:* Moncada. Fidel Castro első csatája. 1967. 369 old.

Jung, Hermann (1830—1901): svájci órás, szocialista. Az I. Int. alakuló kongr.-ának résztvevője, a Főtanács tagja és 1872-ig svájci levelező titkára. 1872 után az angol *trade-unionok* vezetőihez csatlakozott.

júniusi felkelés: a párizsi munkásság fegyveres forradalmi felkelése; az első tömeges méretű polgárháború a proletariátus és a burzsoázia között (1848. jún. 23—26.). Mintegy 45 000 párizsi munkás kb. 600 barikádon négy napon át harcolt az ún. mobil gárda, a nemzetőrség és a hadsereg Párizsba rendelt alakulatainak összpontosított erői ellen. A felkelők követelték a kormány által bezárt nemzeti műhelyek visszaállítását, a reakciós többségű Alkotmányozó Nemzetgyűlés feloszlatását, ált. szavazati jogot, a kormánycsapatok kivonását Párizsból, és kiadták a dem. és szoc. közt. jelszavát. A ~ leverése lehetővé tette az ellenforr. burzsoázia hatalmának megerősödését és előkészítette a talajt Louis Bonaparte államcsínye számára. — *Irod.: Marx,*

Karl: Osztályharcok Franciaországban 1848—1850-ig. — Marx, Karl—Engels, Friedrich: Művei. 7. köt. 1962. 7—103. old.

júniusi sztrájk: *általános politikai sztrájkok 1918-ban.*

Június 14-i Forradalmi Tömörülés, *Agrupación Revolucionario 14 de Junio:* dominikai baloldali forr. párt. 1960-ban illeg., alakult „Június 14-i Mozgalom" néven a Rafael Trujillo diktátor megdöntésére kirobbant 1959. jún. 14-i felkelés 200 mártírjának emlékére. 1963-ban a KP támogatásával fegyveres harcot kezdett a kormány ellen, melyet a reakció erői vérbe fojtottak. Vezetője M. Tavárez Justo volt.

Juranovszki Béla (Leibitz, 1901. szept. 15.—): géplakatos; kommunista. 1928-ban lépett be a KMP-be. 1929-ben a párt a SZU-ba küldte iskolára. Részt vett a KMP II. kongr.-án, s ott a KB póttagjává választották. Hazatérése után a párt titkárságában dolgozott. 1930 végén letartóztatták és kiutasították Mo.-ról. A felszab. után a csehszlovákiai komm. mozg.-ban tevékenykedett.

Justice (Igazság): a *Szociáldemokrata Föderáció,* majd a *Brit Szocialista Párt* hetilapja (1884—1925). Alapítója és kezdetben szerk.-je H. M. *Hyndman,* később H. *Quelch.* Munkatársai közt volt B. *Bax,* H. W. Lee és több korai angol szocialista. 1910 után nacionalista színezetű, 1914 után erősödött. A ~ a Brit Szocialista Párt 1915. évi szakadása után Hyndman kezében maradt. 1917 után komm.-ellenes.

Justus Pál (Pécs, 1905. ápr. 7.—Temesvár, 1965. dec. 28.): középiskolai tanár; szociáldemokrata. 1925-ben lépett be az MSZDP-be, írásai az Együtt, a *Munka* és a *Szocializmus* c. folyóiratok hasábjain jelentek meg. 1932—36 külföldön, főleg Párizsban újságíró. Hazatérése után az MSZDP Bp. VII. ker. szervezetének titkára. 1943—44 az SZDP értelmiségi csoportjának egyik vezetője. 1945— ogy.-i képviselő, a pártvezetőség tagja, az agitációs és propagandaosztály vezetője. Részt vett a *Szocializmus* szerk. bizottságának munkájában. A két munkáspárt egyesülésekor (1948) beválasztották az MDP KV-be. 1948—49-ben a Magy. Rádió alelnöke. 1949-ben koholt vádak alapján bebörtönözték. 1956-ban rehabilitálták, ezt követően a Corvina Könyvkiadó felelős szerk.-ként dolgozott, s jelentős írói és műfordítói tevékenységet folytatott.

Jusztusz, Vlagyimir Bogdanovics (Kazany, 1878—Moszkva, 1930): lakatosmunkás; kommunista. 1898— az OSZDMP tagja. Bakuban részt vett az 1905-ös forr.-ban. 1907-ben küldött az OSZDMP V. kongr.-án. Többször száműzték, megszökött és Genfben, Bécsben, majd 1912— Bp.-en élt. Az I. vh. idején kezdetben az orosz hadifoglyokat szervezte és tanította. 1917 végétől kapcsolatban volt a *Forradalmi Szocialisták* csoportjával, lakásán készült a Katonatestvérek! c. röpirat. 1918 elején letartóztatták, a polg. dem. forr. szabadította ki a börtönből. Nov.-ben bekapcsolódott a KMP munkájába. A TK idején a VH nemzetközi alakulatainak szervezője és pol. megbízottja. A *proletárdiktatúra* megdöntése után Ausztriába emigrált. 1920-ban hazatért Szovjet-Oroszo.-ba és vezető gazd. beosztásokban dolgozott.

K

Kabakcsiev, Hriszto Sztefanov (1878. jan. 2.— 1940. okt. 6.): bolgár újságíró, szocialista majd kommunista. 1897— a *Bolgár Szociáldemokrata Munkáspárt* tagja, 1905—28 a *tesznyák szocialisták* pártjának, ill. a BKP KB tagja. Részt vett a II. Int. utolsó három és a KI első hat kongr.-án. 1923-ban a KB titkára, a *szeptemberi felkelés* aktív szervezője. Többször letartóztatták. 1926-ban Bécsbe, majd a SZU-ba emigrált, 1928— az SZKP tagja. 1935— a SZU Történettudományi Intézetének munkatársaként a bolgár munkásmozg. történetével foglalkozott.

Kabók Lajos (Szeged, 1884. szept. 29.—Bp., 1945. jan. 5.): géplakatosmunkás; szociáldemokrata. 1906— vett részt a munkásmozg.-ban. 1913— a vasasszaksz. bp.-i műszerész-szakosztályának titkára. A TK idején a jobboldali szaksz. vezetők csoportjához tartozott. 1919. aug.-ban az MSZDP újjáalakuló értekezlete a pártvezetőség tagjává választotta. Ezt a tisztséget 1944 őszéig viselte. 1922—35 és 1939—44 ogy.-i képv. 1938—1944 őszéig a Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének főtitkára. A ném. megszállás idején ellenezte az SZDP illeg. működését és szembehelyezkedett a KP és az SZDP 1944. okt. 10-i egységmegállapodásával. 1944. nov. végén a nyilasok letartóztatták és meggyilkolták.

Kaclerović, Triša (1879. febr. 14.—1964): jugoszláv (szerb) ügyvéd, újságíró, szocialista, majd kommunista. 1903— a szerbiai SZDP egyik vezetője, 1908— képviselő; a hadihitelek ellen szavazott. 1916-ban részt vett a *kienthali konferencián*. 1919— a JuKP tagja, 1921— a KB titkára. 1926-ban visszavonult a mozgalmi munkától. 1945— képviselő, 1948-ig Szerbia Legfelső Bíróságának tagja.

Kaczander Gyula (1844—Bp., 1917. márc. 27.): nyomdászmunkás, a korai magyarországi szocialista mozgalom egyik szervezője. Egyik alapítója és élete végéig vezetőségi tagja a nyomdászok segélyegyletének. Részt vett az *Ált. Munkás-egylet* vezetésében. Jelentős szerepe volt a nyomdai munkások 1870. évi bérmozgalmának szervezésében. 1872-ben a *hűtlenségi per* egyik vádlottja. 1877. febr.—1879. ápr. a *Munkás Heti Krónika* szerkesztője. A 80-as évektől főleg a nyomdászok szakegyesületében működött.

Kádár János (Fiume, 1912. máj. 26.—): műszerészmunkás; kommunista. 17 éves korától vesz részt a munkásmozg.-ban. Kezdetben a vasas ifjúmunkások mozg.-ában tevékenykedett. 1931-ben belépett a KIMSZ-be és a KMP-be. 1931. nov.-ben letartóztatták. 1932 febr.-ban szabadult s a KIMSZ egyik ker. bizottságának, majd még ebben az évben a KIMSZ Titkárságának tagja lett. 1933-ban ismét letartóztatták s kétévi börtönbüntetésre ítélték. Kiszabadulása után az MSZDP VI. ker. szervezetének munkájába kapcsolódott be és a szervezet ifjúsági csoportjának egyik vezetője lett. 1940—41-ben részt vett az illeg. KMP újjászervezésében; 1941— a KMP Bp.-i Területi Bizottságának, 1942. máj.— a *párt* KB-jának tagja, 1943 elejétől titkára. Mo. ném. megszállása után — 1944. ápr.-ban — megkísérelte, hogy a határon illeg. átlépve kapcsolatba lépjen a jugoszláv népi felszabadító hadsereg vezetőivel s segítségükkel kontaktust teremtsen a SZU-ban élő magy. komm. vezetők és az illeg. KMP KB-ja között. A magy.— jugoszláv határon elfogták. Kilétét sikerült eltitkolnia, ezért csupán szökési kísérlet címén emeltek vádat ellene és kétévi fegyházbüntetésre ítélték. 1944 őszén — a büntető intézmények evakuálása során — Nyergesújfalunál megszökött. Bp.-re ment és folytatta az illeg. munkát; egyik irányítója az antifasiszta *ellenállási mozgalmak*nak. A felszab. után az MKP KV és PB tagjává választották. Tagja volt az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek s rövid ideig a bp.-i rendőrfőkapitány helyetteseként dolgozott. 1945. ápr.— az MKP Bp.-i Területi Bizottságának titkára, 1946-ban, az MKP III. kongr.-a után, a KV főtitkárhelyettessé választotta. 1948. aug.—1950. jún. között belügyminiszter, majd az MDP KV Párt- és Tömegszervezetek Osztályát vezette. 1951 tavaszán koholt vádak alapján letartóztatták. 1954-ben rehabilitálták. 1954—56-ban a Bp. XIII. ker.-i pb., ill. a Pest m.-i pb. első titkára. 1956. júl.-ban az MDP KV tagjai sorába kooptálta, a PB tagjává és a KV titkárává választotta. Kiemelkedő szerepe volt az 1956. évi *ellenforradalom* leverésében, az ellenforr. okainak feltárásában, elemzésében, tanulságainak

levonásában. Vezetésével kezdődött el a párt újjászervezése, alakult meg az MSZMP Ideiglenes KB-ja, amelynek első titkára, valamint a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány, amelynek elnöke lett. A KB és a kormány irányításával gyorsan konszolidálódott a munkáshatalom, megszilárdult a *munkás-paraszt szövetség*, folytatódott és néhány év alatt befejeződött a szoc. alapjainak lerakása Mo.-on. 1960. szept.-ben az ENSZ közgyűlésén elmondott beszéde megerősítette a Magyar Népköztársaság nemzetközi pozícióit, hozzájárult az ún. „magyar kérdés" propagandamanőverének visszautasításához s ezzel az ált. világpol.-i enyhüléshez. ~t 1958-ban — kérésére felmentették miniszterelnöki teendői alól. Ezután az MSZMP KB első titkári tisztsége mellett 1961-ig államminiszter, 1961. szept.—1965. jún. újra a Minisztertanács elnöke. 1957 óta a Hazafias Népfront Országos Tanácsának, 1965— a Magy. Népköztársaság Elnöki Tanácsának tagja. Nevéhez fűződik annak a történelmi jelentőségű folyamatnak az irányítása, amelynek során a magy. komm. mozg. eszmeileg megtisztult; *kétfrontos harc* bontakozott ki egyfelől a jobboldali *revizionizmus*, másfelől a szektás *dogmatizmus* ellen; a pártmunkában s az o. vezetésében meggyökeresedtek a lenini vezetés módszerei, és a marxista—leninista *szövetségi politika* elveinek eredményes alkalmazásával a magy. nép a *szocialista nemzeti egység* kialakulása útján halad. ~t 1972. máj. 26-án Lenin-renddel tüntették ki. — *M.:* Szilárd népi hatalom: független Magyarország. 1962. 429 old. — A szocializmus teljes győzelméért. 1962. 388 old. — Tovább a lenini úton. 1964. 358 old. — Hazafiság és internacionalizmus. 1968. 530 old. — A szocialista Magyarországért. Beszédek és cikkek. 1968—1972. 1972. 543 old. — Válogatott beszédek és cikkek. 1957—1974. 1975. 459 old. — A fejlett szocialista társadalom építésének útján. 1975. 209 old.

káder ⟨fr. cadre 'keret, állomány'⟩: politikai jelentésben: társadalmi, *párt-* vagy állami tisztség viselésére alkalmas személyek összessége s (a nálunk kialakult nem helyes szóhasználat szerint) ezen állomány vagy törzs tagja; szervezet vagy intézmény állandó aktív tagja, ill. munkatársa.

káderpárt: a munkáspártoknak az a típusa, amelybe a különösen súlyos körülmények miatt (önkényuralom, kegyetlen üldözés stb.) rendszerint csak *hivatásos forradalmár*ok léphetnek be. A ~ elve nem azonos, sőt ellentétes az összeesküvő szervezet elvével; súlyt helyez arra, hogy a munkásmozg. rokonszenvező közkatonáinak tömegeit vonja maga köré, s amint erre lehetőség nyílik, *tömegpárt*tá fejlődjék.

káderpolitika: a munkásmozgalom, valamint a szocialista állami és közéleti tisztségviselők kiválasztására, elosztására, előléptetésére s ezek magatartására, oktatására-nevelésére, utánpótlására vonatkozó marxista—leninista elvek összessége. A ~nak vannak állandó és változó elemei. A kiválasztásra és előléptetésre vonatkozó elvek alkalmazását a történelmi helyzet, a társadalmi-pol. viszonyok alakulása befolyásolja. — *Irod.:* A káder- és személyzeti munka. (Kézikönyv.) 1973. 160 old.

Kaganovics, Lazar Mojszejevics (1893. nov. 22. [dec. 3.]—): szovjet-ukrán bőripari munkás, kommunista. 1911— bolsevik. A NOSZF idején Gomelben, a polgárháború idején Turkesztánban tevékenykedett. 1924— az SZKP KB tagja. 1925—28 az Ukrán KP KB első titkára. 1928—39 az SZKP titkára. 1930—57 a KB Politikai Iroda, ill. az Elnökség tagja. 1930—35 a moszkvai pb. első titkára. Súlyos felelősség terheli a *koncepciós perek*ért. 1935—44 között közlekedési népbiztos. 1944. dec.— a Népbiztosok Tanácsa, ill. a Minisztertanács elnökhelyettese. Az SZKP KB-jának 1957. jún.-i plénuma kizárta a párt vezető szerveiből, minthogy pártellenes csoport tagjaként szembeszegült az SZKP-nek a *személyi kultusz* felszámolására irányuló pol.-jával.

Kahána Mózes (Gyergyóbékás, 1897. nov. 26.— Bp. 1974. ápr. 11.): író; kommunista. Irodalmi pályafutását 1917-ben a *Ma* c. folyóirat munkatársaként kezdte. 1918-ban részt vett az antimilitarista mozg.-ban. A *proletárdiktatúra* megdöntése után Ausztriába, majd Romániába emigrált. Erdélyben az RKP tagjaként illeg. komm. pártmunkát végzett, ezért 1926-ban bebörtönözték. 1929—65 a SZU-ban élt, majd hazatért Mo.-ra. Irodalmi műveiben az elsők között ábrázolta a komm.-k illeg. küzdelmeit. — *M.:* Hat nap és a hetedik. (2. kiad.) 1956. 278 old. — Biharvári taktika. 1965. 305 old. — Földön, föld alatt. 1967. 663 old. — Legyen másként. 1967 359 old. — Szabadság, szerelem. 1968. 338 old. — Íratlan könyvek könyve. Életregény. 1969. 488 old. — Tarackos. 1971. 184 old. — — A boldog élet könyve. Életregény. 1972. 489 old. — Sóvárgások könyve. Életregény. 1973. 492 old.

Kakuk József (Baglyasalja, 1893. márc. 17.— Karancslapujtő, 1940. márc. 15.): bányamunkás; kommunista. A TK idején az ifjúsági mozg.-ban tevékenykedett. A *proletárdiktatúra* megdöntése után részt vett a szd. ellenzék munkájában, a 20-as évek elejétől pedig a KMP tagja. 1924-ben Moszkvában pártiskolát végzett. Hazatérése

után a baglyasaljai ker. pb. tagja, majd titkára, a salgótarjáni szénmedence munkásmozg.-ának egyik vezetője. 1928-ban részt vett a magy. komm. bányászok losonci konferenciáján. 1932-ben hosszabb fegyházbüntetésre ítélték. Kiszabadulása után tovább folytatta pártmunkáját. A 30-as évek végén a katonai hatóságok ismét többször letartóztatták. A sorozatos kínzások egészségi állapotát megrendítették és halálát okozták.

Kalamár József (Seregélyes, 1895. okt. 16.— Csepel, 1956. okt. 26.): asztalos; kommunista. 1913. nov.— a csepeli Weiss Manfréd (WM) művekben segédmunkás. 1915-ben a vh. olasz frontjára vezényelték: innen küldte a *Népszavá*nak háborúellenes leveleit, amiért hadbíróság elé állították, elítélték. 1918 őszén a WM gyár munkástanácsába választották, dec.-ben részt vett a KMP csepeli szervezetének megalapításában. A TK idején az üzemi munkástanács tagja, majd vöröskatona. A *fehérterror* idején megkínozták, bebörtönözték. 1921 őszén szabadult, belépett az MSZDP-be; beválasztották a WM szakmaközi szervező bizottságába, 1922-től a KMP gyári szervezetének tagja, a baloldali mozg.-ak egyik helyi vezetője. Az MSZDP csepeli elnöke, a VS, az AMSZ és a TTE csepeli tagjainak irányítója. Mozgalmi munkájáért 1933-ban és 1942-ben letartóztatták. Első letartóztatása után kizárták az MSZDP-ből. 1944 őszén szervezője és vezetője lett a csepeli ellenállást irányító „13-as bizottságnak". 1945. jan.— 1948. júl. Csepel főbírája, ezt követően vállalati igazgató, majd 1954. nov.— a Bp. XXI. ker. tanács elnöke, a KEB és a csepeli pártbizottság tagja. 1956-ban az ellenforradalmárok meggyilkolták.

Kalinyin, Mihail Ivanovics (1875. nov. 7. [19]— 1946. jún. 3.): szovjet-orosz esztergályos, kommunista. A pétervári Putyilov-gyárban dolgozott. Részt vett a *Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására* munkájában. 1898-ban az OSZDMP tagja, 1903— bolsevik. Az 1905—07-es forr.-ban Pétervárott vett részt. 1908—10 Moszkvában végzett illeg. pártmunkát. Többször volt börtönben. 1912— a KB póttagja. Az I. vh. idején internacionalista. Tevékeny szerepet játszott a febr. forr.-ban. 1917-ben a *Pravda* egyik szerk.-je. A petrográdi városi Duma bolsevik tagjaként részt vett a NOSZF előkészítésében. 1919— az SZKP KB, 1925— a Pol. Iroda tagja. 1919. márc.—1938. jan. az Orosz Szovjetköztársaság Központi VB elnöke, 1938. jan.—1946. márc. a SZU Legfelső Tanácsa Elnökségének elnöke (mindkét funkciójában államfő). Nagy elméleti munkásságot fejtett ki a szoc. építés és a komm. nevelés problémakörében. — *M.:* A kommunista nevelés kérdései. Cikkek és beszédek. (1925—1945.) 1953. 295 old. — Kommunista nevelés és katonai kötelesség. Cikkek és beszédek. 1964. 385 old.

Kállai Éva (Bp., 1917. márc. 31.—Bp., 1957. ápr. 14.): tisztviselő; kommunista. Munkásmozg. tevékenységét 1937-ben kezdte a vasas ifjúmunkások csoportjában. Később az OIB-ben *Ságvári* E. mellett dolgozott; 1940—42-ben — letartóztatásáig — jelentős szervező munkát végzett a vasas fiatalok körében, majd Pest m. területén és Tatabánya környékén. 1944-ben kiszabadult, az illeg. KP tagja lett, részt vett az antifasiszta *ellenállási mozgalmak*ban. A felszab. után az MKP Bp. VIII. ker. pb.-ában dolgozott, majd a XI. ker. pb. titkára lett. 1951—53 pártiskolai igazgató, azután a bp.-i pb. munkatársa. A bp.-i pb. székházának 1956. évi ostromakor, hogy ne kerüljön az ellenforradalmárok kezébe, levetette magát az emeletről. Néhány hónap múlva sérüléseibe belehalt.

Kállai Gyula (Berettyóújfalu, 1910. jún. 1.—): újságíró; kommunista. 1931-ben lépett be a KMP-be. Az 1930-as években a bp.-i, majd a debreceni baloldali egyetemi mozg.-akat szervezte. A *Márciusi Front* Tovább c. lapjában megjelent írásáért bebörtönözték. 1939—44 a KMP megbízásából a *Népszava* szerk.-ében dolgozott; részt vett a Népszava 1941. évi híressé vált *népfront*-szellemű karácsonyi számának szerkesztésében. Egyik szervezője az 1942 elején alakított *Magyar Történelmi Emlékbizottság*nak és az 1942. márc. 15-i antifasiszta háborúellenes *Petőfi téri tüntetés*nek. A ném. megszállás idején a *Magyar Front* Intéző Bizottságában a KP képviselője. 1944. okt. 10-én *Szakasits* Á.-dal aláírta a két munkáspárt egységokmányát. Tagja a *Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottság*ának. A felszab. után az MKP KV tagja, a *Szabadság*, majd a *Szabad Föld* szerk.-je, miniszterelnökségi, majd tájékoztatásügyi államtitkár; 1946—48 a KV kult. osztályának vezetője. 1948. nov.—1949. jún. a Közt. Elnöki Hivatal vezetője. 1949—51 külügyminiszter. 1951-ben koholt vádak alapján letartóztatták. Rehabilitálása után, 1954—55 a Kiadói Főigazgatóság vezetője, majd népművelésügyi miniszterhelyettes, 1956. júl.-ban az MDP KV kult. osztályát vezette. Az ellenforr. leverése után az elsők között vett részt a *párt* újjászervezésében, az MSZMP KB és 1975. márc.-ig a PB tagja. 1957— a *Hazafias Népfront* Orsz. Tanácsának elnöke. 1957. márc.-tól a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány művelődésügyi, majd államminisztere, 1960—65 elnökhelyettese,

1965—67 elnöke. 1967—71 az Ogy. elnöke, majd a Hazafias Népfront Országos Tanácsának elnöke. — *M.:* A szocialista kultúráért. 1958. 237 old. — A magyar függetlenségi mozgalom. 1936—1945. 1965. 330 old. — Szocializmus, népfront, demokrácia. 1971. 415 old. — Szabadságunk születése. 1973. 477 old.

Kalmár Henrik (Pozsony, 1870. márc. 25.— Pozsony, 1931. jún. 23.): nyomdai munkás; szociáldemokrata. Az 1890-es években a pozsonyi Westungarische Volksstimme (Nyugatmagyarországi Népszava), az I. vh. idején a bp.-i *Volksstimme (Népszava)* c. szd. lapot szerk. Az 1918. évi polg. dem. forr. után a ném. nemzetiségi ügyek államtitkára, a TK idején *népbiztos*a. Az ellenforr. bíróság életfogytiglani fegyházra ítélte, a *fogolycsere-akció* keretében kiszabadult és Pozsonyban telepedett le. Haláláig a csehszlovákiai *Német Szociáldemokrata Munkáspárt* vezetőségi tagjaként tevékenykedett.

Kambodzsai Népi Forradalmi Párt: *Népi Forradalmi Párt*

Kamenyev, Leo Boriszovics, *Rosenfeld* (1883—1936. aug. 2.): szovjet-orosz párt- és állami vezető. 1901— az OSZDMP tagja. 1903— bolsevik. 1908—14 Párizsban élt. Hazatérése után illeg. dolgozott, száműzték. 1917. márc.—okt.-ben a petrográdi szovjet elnökségének tagja. Ellenezte a fegyveres felkelés lenini tervét. A felkelés után egy időre lemondott KB tagságáról. 1918— a moszkvai szovjet elnöke. 1922— a népbiztosok tanácsának elnökhelyettese. 1924— a Munka és Védelem Tanácsa elnöke. Az antileninista pártellenzékkel kibontakozó vitában kezdetben L. D. *Trockij*jal szemben foglalt állást (1923), majd 1926— csatlakozott a trockistákhoz. 1927. dec.-ben kizárták az SZKP-ből és megfosztották összes tisztségétől. 1928-ban visszavették a pártba, majd 1932-ben ismét kizárták. Terrorista tevékenység vádjával kivégezték.

Kamerun munkásmozgalma: az első szakszervezetek 1915-ben alakultak, a francia CGT helyi szervezeteiként. Az 1919 után brit és francia mandátumterületre osztott Kamerunban a francia területen volt élénkebb a mozgalom az Általános Kameruni Munkásszövetség (CGKT) már 1945-ben *általános sztrájk*ot szervezett; az SZVSZ-hez csatlakozott; az 1961. okt.-ben az egykori francia Kamerun és a brit-Kamerun egy részének egyesüléséből létrejött szövetségi közt. neokolonialista rendszerében ez a szaksz. vesztett jelentőségéből, illeg.-ba szorult. A Kameruni Munkások Uniója, mely az *Összafrikai Szakszervezeti Szövetség*hez csatlakozott, a legnagyobb leg. működő szaksz. szövetség, de vannak keresztény szaksz.-ek is. — A pol. mozg. legharcosabb szervezete a Kameruni Népek Szövetsége (Union de Populations du Cameroun — UPC), mely 1948-ban történt megalakulása után az *Afrikai Demokratikus Tömörülés*hez csatlakozott. Az ország egyesítéséért és függetlenségéért szervezett akció után 1955-ben francia, majd 1957-ben brit-Kamerunban betiltották. Ezután partizánharcot szervezett előbb a függetlenségért, majd a független állam reakciós, neokolonialista kormánya ellen. A harcokban életét vesztette az UPC marxista meggyőződésű megalapítója és vezetője Ruben Um Nyobe és 1960-ban Genfben meggyilkolták utódát Felix Moumié is. 1960-ban az UPC egy részét legalizálták, mely Megbékélési Front néven kiegyezett a kormánnyal. A tovább harcoló UPC vezetőjét Ernest Ouandét illeg. hazatérése után elfogták és kivégezték. A Kameruni Szocialista Pártot — mely 1963—66 a *Szocialista Internacionálé* tagszervezete volt — betiltották.

Kamjén István (Mezőtúr, 1907—): kubikosmunkás, író; kommunista, 1927-ben lépett be a KMP-be. 1929-ben a VS szervezésében, 1932— az ESZE sport- és kult. mozg.-aiban vett részt. 1937-ben a népi írók mozg.-ához csatlakozott. 1947—53 a Nemzeti Parasztpárt képviselője. Nyugdíjas. — *M.:* Küzdelem. 1963. 258 old. — Mihály. 1966. 343 old. — Emberek. 1967. 153 old. — Hányódás. 1969. 242 old.

kampány: a munkásmozgalom valamely időszerű gyakorlati feladatának megoldására összpontosított intézkedések rendszere és a szervezetek, aktivisták mozgósítása ezek megvalósítására. A felszab. előtti magy. munkásmozg.-ban sűrűn zajlottak le gazd. vagy pol. jellegű ~ok (*kollektív szerződés*kötés, *sztrájk*ok, választójogi akciók, munkanélküli-*tüntetés*ek, lakbérfizetés megtagadása, OTI-választások stb.). A hatalomért folytatott harcban és a szoc. alapjai lerakásának első időszakában gyakoribbak a ~ok, mint a fejlett szoc. társadalom felépítésének időszakában, amikor a társadalmi és pol. viszonyok stabilitása vagy az anyagi-technikai eszközök viszonylagos bősége ritkábban teszi szükségessé a ~szerű tevékenységet.

Kampf, Der (A Harc): az osztrák SZDP (l. *Ausztria Szocialista Pártja*) elméleti folyóirata, 1907—47. Az *austromarxizmus* szócsöve, 1914-ig a II. Int.-nak is — a Die *Neue Zeit* (Az új idő) mellett — legjelentősebb ideológiai orgánuma. 1914-ig O. *Bauer*, F. *Adler*, Adolf Braun és K. *Renner*,

később F. Adler és J. *Braunthal* szerk. 1934—39 Prágában, majd Párizsban jelent meg. Utóda a Die Zukunft (A jövő).

Kanada Kommunista Pártja, *Communist Party of Canada:* alakult 1921. jún.-ban komm. és baloldali szoc. csoportok illeg. egyesülési ülésén (1922—24 Kanadai Munkáspárt, 1943—59 Haladó Munkáspárt néven). Az 1922. febr.-i leg. alapító kongr.-án a KP főtitkára B. Moriarty lett. ~ együttműködött több szaksz.-tel, lapja, a The Worker (A Munkás) (1922—40) e szervezeteknek is félhivatalos orgánuma volt. 1929-ben kizárták az „amerikai kivételesség" (J. *Lovestone*) szószólóit. Az 1929—33-as gazdasági válság idején tömegbefolyása megnőtt, és a baloldali Munkásegység Ligával (Workers' Unity League) együtt tömegtüntetésekkel, éhségmenetekkel segélyeket és munkanélküli-biztosításról szóló törvényt harcolt ki. 1931. aug.—1936 illeg. Betiltásakor főtitkárát, T. *Buck*ot és a PB 7 tagját bebörtönözték. A ~ által indított tömegkampány elérte kiszabadításukat (1934). Háború- és fasizmusellenes konferenciák szervezésével erősítette befolyását; a *spanyol szabadságharc* idején megszervezte a XV. (Lincoln) *nemzetközi brigád* kanadai Mackenzie—Papineau-zászlóalját, amelynek fele a ~ tagjaiból, ill. vezetőiből állt. 1937-ben taglétszáma 15 000. 1940—43 illeg., sok vezetőjét újra bebörtönözték. A SZU megtámadása után (1941. jún.) munkásbizottságokat hozott létre a fasizmus elleni háborús erőfeszítések támogatására. (Haditermelés fokozása, a második front megnyitásának szorgalmazása.) 1943. aug.-ban új néven legalizálta magát. A II. vh. után taglétszáma 20 000 fölé emelkedett, részt vett a gazd. harcok szervezésében, tiltakozó mozgalmakat indított a fokozódó USA-befolyás, a Marshall-terv, a NATO-hoz való csatlakozás és ennek következményei (rakétatámaszpontok létesítése) ellen. A hidegháború éveiben befolyása fokozatosan gyengült. Az 1962-ben elfogadott és a XXI. kongr.-on (1971) módosított „Kanada útja a szocializmushoz" c. programja fő feladatként tűzi ki dem. antimonopolista, antiimp. koalíció és erre támaszkodó kormány létrehozását, mely lehetőleg békés és parlamenti utat nyit a szoc.-hoz. Minimális programja követeli Kanada USA-tól való függetlenségének megszilárdítását, az energiatermelés és bányakincsek államosítását, az angol-kanadai és francia-kanadai nemzetnek egy államkereten belüli, alkotmányban biztosított önkéntes és egyenjogú együttműködését, a NATO-ból és az Északamerikai Légvédelmi Parancsnokságból (NORAD) való kilépést. Bírálja a reformista *Új Demokrata Párt*ot, ugyanakkor részleges célokért együttműködésre törekszik vele. Taglétszáma 7000, főtitkára W. *Kashtan*, legfontosabb hetilapja 1940— a Canadian Tribune (Kanada Hangja).

Kanada munkásmozgalma: Az első szaksz. Torontóban alakult (1824). A gyarmatosításellenes felkelés (1837) bukását követő reakció visszavetette, a Brit Birodalom keretében domíniumi státuszt biztosító reform (1867) után nagyobb lendületet vett. Az I. Int. hatására marxista körök alakultak; az 1872-ben kiadott szaksz. törvény, mely megszüntette a munkásszervezkedés korlátozását, lehetővé tette 1886-ban az első országos szaksz. központ, a Kanadai Szakmunkások és Szakképzetlen Munkások Kongresszusa (Trades and Labour Congress of Canada — TLCC) megalakulását. Ez egyesítette az országban működő s részben az USA-beli központokhoz (AFL) tartozó szervezeteket. A szaksz.-ek taglétszáma 1918-ig elérte a 250 000-t. A pol. mozg. lassabban fejlődött: az 1904-ben alakult Országos Szocialista Párt és az 1911-ben alakult Szociáldemokrata Párt kis szekták maradtak. Az I. vh. végén és a NOSZF hatására és védelmében fellendülő mozgalom a *winnipegi sztrájk*ban tetőzött (1919. máj.). 1921-ben megalakult *Kanada Kommunista Párt*ja, mely 1932-ig az ország egyetlen pol. munkásszervezete; ekkor alakult meg a reformista irányzatú Szövetkezeti Nemzetközösségi Szövetség (Cooperative Commonwealth Federation — CCF), amely azonban befolyását csak a CIO kanadai „fiókja", a Kanadai Munkáskongresszus (Canadian Congress of Labour — CCL) csatlakozásakor (1943) tudta kiterjeszteni. A 30-as évek legjelentősebb megmozdulásai a KP vezetőinek szabadon bocsátásáért vívott harc és a Spanyol Közt. melletti szolidaritási mozg. volt. A II. vh. idején nagy visszhangot váltott ki a KP által kiadott „Nemzeti egységfrontot a győzelemért" jelszó; a baloldali munkásmozg. hatása fejeződött ki az 1942-ben tartott népszavazás eredményében, mely felhatalmazta a kormányt, hogy a fasizmus elleni harcban csapattesteket használjon fel az európai hadszíntéren. 1936—49 a szaksz. tagság ugrásszerűen, 320 000-ről 950 000-re emelkedett. A II. vh. után az osztályharcos munkásmozgalom harcol a monopóliumok és az USA növekvő befolyása, a munkanélküliség ellen és a francia-kanadai nemzetnek az egységes államon belüli autonóm jogaiért; követeli a NATO-ból való kilépést. 1961. aug.-ban a Szövetkezeti Nemzetközösségi Szövetség bázisán új reformista párt alakult *Új Demokrata Párt* néven. A szaksz. mozgalom őrzi azt a több évtizedes hagyományt, hogy a saját nemzeti központhoz tartozás mellett a szakmai szövetségek USA-beli központokhoz (ún. nemzetközi szaksz.-ekhez) is tartoznak,

melyeknek az 1970. szaksz. kongr. óta erősödik az önállóságuk. A 70-es évek munkásmozg.-ának új vonása a tömegmozg. fellendülése (1967 és 1972 között a sztrájkok száma megduplázódott, a résztvevők száma megháromszorozódott) és az egységtörekvések erősödése; az 1972-es egységben végrehajtott quebeci tömegsztrájk és a vele szolidáris orsz. tömegmozg. az ország történetének eddigi legnagyobb sztrájkja volt. Szaksz. központok: Kanadai Munkáskongresszus (Canadian Labour Congress), alapítva 1956 (a TLCC és a CCL egyesülésével), taglétszám 1,5 millió, az SZSZNSZ tagszervezete, az USA-beli AFL—CIO befolyása alatt, elnöke Donald MacDonald; Országos Szakszervezeti Szövetség (Confederation of National Trade Unions), alapítva 1921 (főleg a francia nyelven beszélő katolikus dolgozókat egyesíti), taglétszáma 220 000, a *Munka Világszövetsége* tagszervezete, elnöke Marcel Pepin. — *Irod.: Buck, Tim:* Kanada. 1950. 173 old. — *Tóth István:* Huszonhárom év Kanadában. 1964. 268 old. — *Szabó László:* A Niagarától északra. (Riportúton Kanadában.) 1966. 213 old.

Kang Seng (1899—): kínai kommunista. Sanghajban végzett egyetemet, ahol belépett a KKP-be. Egyik vezetője az 1926-i *sanghaji felkelések*nek, a felkelést követően illeg. a városban maradt; 1930-ban letartóztatták. Szabadulása után 1932—37 a SZU-ban tanult. 1945— a PB póttagja. 1949—54 a KP Santung tartományi irodájának titkára. 1962-ben a KB titkára. A *„nagy proletár kulturális forradalom"* idején igen aktív. A KP IX. és X. kongr.-a (1969 és 1973) a PB állandó biz.-ának tagjává választotta.

kantoni kommün: kínai munkások és katonák felkelése Csang Kaj-sek ellenforr. diktatúrája ellen a KKP vezetésével, 1927. dec. 11—13. A felkelők létrehozták a mintegy 50—60 ezer embert számláló vörös önvédelmi alakulatokat, továbbá a Munkás-Paraszt Dem. Kormányt, más néven a ~t, melynek élén *Csang Taj-lej*, a KKP PB-jének tagja állt. Az ellenséges túlerő következtében a felkelés elbukott, a fehérterrornak mintegy 6—7 ezer ember esett áldozatul.

Kapp-puccs: német militaristák, monarchisták reakciós puccsa katonai diktatúra létesítése s a *novemberi forradalom* eredményeinek megsemmisítése céljából, 1920. márc. 13—17. Ellenforr. csapatok bevonultak Berlinbe, megszállták a kormánynegyedet. A puccs élén Wolfgang Kapp reakciós politikus és W. Franz von Lüttwitz tábornok állt. A munkáspártok és szaksz.-ek ált. sztrájkra hívtak fel, a munkásság fegyveresen is küzdött a puccs ellen. Ennek eredményeként a ~ megbukott.

Kara József (Kesztölc, 1887. júl. 12.—Dachau, Németország, 1945): bányamunkás, kommunista. A TK megdöntése után Franciao.-ba emigrált, 1924—35 az É-franciao.-i bányavidéken végzett komm. szervező munkát. 1935-ben hazatért s a dorogi bányamedencében bekapcsolódott a KMP munkájába. A ném. megszállás idején a bányászok ellenállási mozg.-ának egyik vezetője. 1944 őszén letartóztatták és németo.-i koncentrációs táborba hurcolták.

Karácsony Sándor (1892—1944. dec.): vasesztergályos, szociáldemokrata. Debrecenben kapcsolódott be az ifjúmunkás-mozg.-ba. A TK idején szaksz.-ében tevékenykedett. A 20-as évek elejétől a Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének tisztviselője, 1925— az esztergályos-szakosztály titkára. 1935— haláláig az MSZDP vezetőségének pót-, majd rendes tagja, 1940— tagja a főváros törvényhatósági bizottságának. 1944 őszén a nyilasok elfogták és meggyilkolták.

Kardelj, Edvard (1910. jan. 27.—): jugoszláv (szlovén) tanító, kommunista. 1927— diákként dolgozott a komm. ifjúsági szövetségben, 1928— a JuKP tagja. 1934—37 Moszkvában a Leniniskolán tanult, majd tanított. 1941-ben a szlovéniai és horváto.-i népfelkelés egyik szervezője, a népi felszabadító hadsereg és a jugoszláv partizánegységek főparancsnokságának tagja. 1945-ben a kormány alelnöke, alkotmányelőkészítő és külügyminiszter. A párizsi béketárgyalásokon (1946—47) és az ENSZ több közgyűlésén a jugoszláv küldöttség vezetője. 1953—63 a Szövetségi Végrehajtó Tanács (kormány) alelnöke, 1963—67 a Szövetségi Gyűlés (parlament) elnöke. 1948—66 a JKSZ KB és PB tagja, 1966— az elnökség, 1969—74 a végrehajtó iroda tagja. 1974— a kollektív államfői testület tagja. A JKSZ vezető ideológusa, kiemelkedő szerepe van a soknemzetiségű jugoszláv állam és jugoszláv gazd. rendszer kialakításában, az 1958-as pártprogram megfogalmazásában. — *M.:* Az új Jugoszlávia útja. Cikkek és beszédek az 1941—1945. évi Népfelszabadító Harc idejéből. Novi Sad 1950. 589 old. — A szlovén nemzeti kérdés fejlődése. Novi Sad 1961. 534 old.

Kardics Kálmán (Győr, 1883. febr. 6.—Bp., 1945. júl. 8.): sütőmunkás, szociáldemokrata. A munkásmozg.-ban a századforduló óta vett részt. 1905— az Élelmezési Munkások Orsz. Szövetségének titkára; 1906—20, majd 1933—38 az Élelmezési Munkás c. szaksz. lap szerk.-je volt. A TK idején a Közellátási Népbiztosság

munkatársa, majd a VH zászlóaljparancsnoka. A *Tanácsok Országos Gyűlése* az SZKIB tagjává választotta. A proletárdiktatúra megdöntése után letartóztatták, de az eljárást megszüntették. 1930—31 az MSZDP orsz. pártválasztmánya VB-jének tagja. Párt- és szaksz. tevékenységére a komm.-ellenesség s az osztályharc fékezésére irányuló szándék jellemző. A 30-as évek végén a szaksz. vezetésében baloldali erők nyomultak előre, s ~ 1939-ben nyugállományba vonult.

Karikás Frigyes (Bososebes, 1891. nov. 4.— SZU, 1942): lakatosmunkás, kommunista. 1908— az MSZDP és a vasasszaksz. tagja volt. Az I. vh.-ban orosz hadifogságba került és bekapcsolódott a hadifoglyok forr. szervezkedésébe. 1917— az OK(b)P tagja. 1918-ban hazatért és a KMP alapító tagja lett. A *proletárdiktatúra* idején a VH 39-es dandárának pol. biztosa. A TK megdöntése után Ausztriába, majd a SZU-ba emigrált. Itt textilgyári igazgatóként dolgozott. Közben elvégezte az Ipari Akadémiát és jelentős szépirodalmi munkásságot folytatott. 1929-ben Franciao.-ba ment, az ottani magy. emigránsok közötti komm. munka vezetésére. 1931-ben — a KMP KB kérésére — felmentették a franciao.-i pártmunkától, és a KMP funkcionáriusa lett. 1932. jan. és júl. között a párt *Külföldi Bizottsága*, ill. a KB titkársága tagjaként dolgozott. 1932. júl. 15-én — a titkárság többi tagjával együtt — Bp.-en letartóztatták. Statáriális bíróság elé akarták állítani *(Sallai—Fürst-per)*, de a hatalmas nemzetközi tiltakozó mozg. hatására a horthysta hatóságok rendes bírósághoz tették át ügyét. 3 évi börtön után 1935-ben a SZU-ba ment. Itt ismét gazd. vezető funkciót töltött be. 1937-ben koholt vádak alapján letartóztatták, elítélték s a fogházban halt meg. Íróként, főleg elbeszéléseivel tűnt ki. Novellái először 1927-ben Moszkvában jelentek meg gyűjteményes kötetben „Mindenféle emberek" címmel. Katona Fedor néven fordította magy.-ra Jaroszlav Hasek: Infanteriszt Svejk viszontagságai a nagy háborúban c. híres szatíráját. A mű Párizsban 1930—32-ben jelent meg. — *M.:* A járatos ember és más elbeszélések. (Az előszót Goda Gábor írta.) 1957. 355 old. — A harminckilences dandár. Elbeszélések. 1961. 218 old. — *Irod.: Domokos József:* ... „Emlékezz, proletár!" Sallai Imre és Fürst Sándor pere. 1962. 308 old.

Károlyi Mihály (Bp., 1875. márc. 4.—Franciaország, Vence, 1955. márc. 19.): haladó polgári, majd szocialista szellemű politikus, államférfi, a kommunista mozgalom szövetségese. Régi gazdag nagybirtokos arisztokrata (grófi) család sarja. Pol. pályafutása a Szabadelvű Pártban indult, az 1905. évi választások után csatlakozott a Függetlenségi és 48-as Párthoz. 1906—10 a főrendiház tagja. 1909—12 a nagybirtokosok érdekvédelmi szervezetének, az Orsz. Magy. Gazdasági Egyesületnek elnöke. Az 1910. évi választásokon a kápolnai kerületben választották ogy.-i képviselővé. Az I. vh.-t megelőző években egyre határozottabban fordult szembe a magy. uralkodó osztályok Tisza István által képviselt pol.-jával. Fellépett a hármas szövetség ellen, a szomszéd népekhez való közeledést, antant orientáció kialakítását szorgalmazta, a belpol.-ban szociális reformokat sürgetett. 1913. jún.-ban a függetlenségi frakciók fúziója után az Egyesült Függetlenségi Párt elnöke. Közvetlenül a háború kitörése előtt, 1914 nyarán, ellenzéki politikusok társaságában amerikai előadó körútra indult. Az Egyesült Államokból visszatérve Franciao.-ban rövid időre internálták. 1914 őszén érkezett haza. 1916. júl.-ban mintegy 20 képviselőtől követve kilépett a Függetlenségi Pártból és új pártot alakított Függetlenségi és 48-as Párt (Károlyi-párt) néven. Éles szembefordulása a németbarát háborús pol.-val, radikális, pacifista nézetei a háború utolsó éveiben igen népszerűvé tették. A forradalmasodó tömegek benne látták azt az egyéniséget, aki az ország dem. megújhodásának vezetője lehet. Az 1918. okt. 25-én alakult *Magyar Nemzeti Tanács* elnöke. A polg. dem. forr. győzelmét követően (l. *polgári demokratikus forradalom és köztársaság Magyarországon*) miniszterelnök, 1919. jan. 11— ideiglenes közt. elnök. A forr. menetében fellépett saját pártjának jobbszárnya ellen, a *munkásosztály*val való szövetség szorosabbra fűzésére törekedett. A *proletárdiktatúra* megvalósulása elé nem gördített akadályt, de 1919. júl.-ban, reménytelennek látva a helyzetet, elhagyta az országot. Az ellenforr. időszakában mindvégig *emigráció*ban élt. Mélységes felháborodással bírálta a *fehérterror*t, az ellenforr. kormányok népellenes tetteit. Együttműködött a KMP-vel. Az ellenforr.-i Mo.-on hajsza indult ellene, perbe fogták, birtokait elkobozták. A *fasizmus* németo.-i győzelme után ~ kiemelkedő szerepet vállalt az antifasiszta háborúellenes mozgalmakban. A II. vh. idején elnöke a Londonban megalakuló „Új Demokratikus Magyarországért Mozgalom"-nak. 1946. máj.-ban tért haza. Érdemeit a nemzetgyűlés törvénybe iktatta (1946. II. tc.). 1947-ben Mo. párizsi követe, 1949-ben fellépett a *Rajk*-per ellen. Miután tiltakozása eredménytelen maradt, követi tisztségéről 1949 őszén lemondott. 1955-ben bekövetkezett haláláig Franciao.-ban élt és emlékiratain dolgozott. Hamvait 1962. márc.-ban hozták haza és ünnepélyes külsőségek között a Kerepesi temetőben temették el. Születésének 100. évfordulóján — történelmi érdemei elismeréséül — a szoc. Mo.

szobrot emelt tiszteletére. — *M.:* Válogatott írásai. 1920—1946. 1—2. köt. 1964. — Egy egész világ ellen. 1965. 550 old. — Az új Magyarországért. Válogatott írások és beszédek. 1908—1919. 1968. 557 old. — Ravelszki. Adaptálta Hubai Miklós. 1970. 264 old. — *Irod.: Hajdu Tibor:* Károlyi Mihály. 1970. 187 old. — *Károlyi Mihályné:* Együtt a forradalomban. Emlékezések. 1973. 494 old. — *Károlyi Mihályné:* Együtt a száműzetésben. Emlékezések. 1973. 475 old.

Kashtan, William (1909. jún. 27.—): kanadai kommunista. 18 éves kora óta vesz részt a komm. mozgalomban. 1930—38 a kommunista ifjúsági liga titkára, majd *Kanada Kommunista Pártja* országos szervező titkára, később szaksz. ügyekkel foglalkozó titkára. 1965. jan.— a KP főtitkára.

Kasprzak, Marcin (1860. nov. 2.—1905. szept. 8.): lengyel szocialista. 1885-ben külföldön csatlakozott a szoc. mozgalomhoz. A *Proletariat* I. tagja, majd a *Proletariat* II. szervezője, egyik vezetője, kiadványainak szerk.-je. 1904— az SDKPiL tagja, illeg. kiadványainak előállításán dolgozott. Letartóztatásakor tűzharcot vívott a cári nyomozókkal; katonai bíróság ítélete alapján kivégezték.

Kassai Géza (Batizfalva, 1894. máj. 31.—Bp., 1961. ápr. 12.): újságíró; kommunista. 1920-ban hadifogolyként lépett be az OK(b)P-be. 1921— Csehszlovákiában a CSKP tagjaként tevékenykedett, 1932-ben a SZU-ba emigrált, ettől kezdve a KI felelős pol. munkatársa volt. 1941— a szovjet hadsereg tisztje, az Igaz Szó c. hadifogolyújság szerk.-je. 1944 végén a szovjet hadsereggel tért vissza Mo.-ra. A Magyar Újság és az *Új Szó* c. lap szerk.-je, majd az Új Világ főszerk.-je. 1949—50 az MDP KV Oktatási Osztályának h. vezetője. 1950—53 az Oktatásügyi Minisztériumban a marxizmus egyetemi oktatásának irányítója. 1953—56 a Lenin Intézet igazgatója, 1956-ban oktatásügyi miniszterhelyettes, 1957— az MSZMP KB Pártiskolájának igazgatója volt. — *M.:* Magyar történelmi sorsfordulók és a nemzetiségi kérdés. 1959. 189 old.

kassai kormányprogram: *košicei kormányprogram*

Kassai Munkás, utóbb *Munkás:* az MSZDP kassai és Abaúj-Torna megyei pol. hetilapja 1907—14. Szerk. Surányi Lajos. 1914. aug.-ban betiltották. 1918. nov.-ben újra indult, 1921— napilapként a CSKP magy. nyelvű központi közlönyeként 25 000 pld.-ban jelent meg. A TK leverését követően a ~ volt az első magy. nyelvű komm. napilap Európában. 1923-ban nevét Munkásra változtatta, az 1930-as években hetilapként Moravska Ostraván és Pozsonyban jelent meg. 1936-ban megszűnt. — *Irod.: Botka Ferenc:* Kassai Munkás. 1907—1937. (Tanulmány [és] antológia.) 1969. 587 old.

Kassák Lajos (Érsekújvár, 1887. márc. 21.—Bp., 1967. júl. 22.): a szocialista munkásmozgalomban feltűnt, majd individualista irányba haladó költő, író, festőművész. Fiatal korában vasmunkásként dolgozott Győrött, majd Bp.-en. Itt került a század első éveiben kapcsolatba a szd. mozg.-mal. 1909—10 vándormunkásként bejárta Ausztriát, Németo.-ot, Belgiumot, Franciao.-ot. Hazatérve — az I. vh.-t közvetlenül megelőző években — sokoldalú írói és költői tevékenységet folytatott. A szd. mozg.-mal a háború kitörésekor meghasonlott, szembefordult a *szociálsovinizmus*sal és 1915-ben megindította *A Tett* c. folyóiratot, amely radikálisan szakított a hagyományos irodalmi formákkal és egyben élesen háborúellenes hangot ütött meg. 1917-ben a lapot betiltották, de ~ *Ma* címmel hamarosan hasonló jellegű folyóiratot indított. Ezekben az években vált ~ az avantgardista irányzatok legkiválóbb mo.-i képviselőjévé. A NOSZF győzelme után — lényegében anarchisztikus alapról — szembefordult a *proletárdiktatúra* elvével. Ez az álláspont jellemezte 1918—19-es magatartását. A polg. dem. forr.-at üdvözölte, s egyetértett a *munkásosztály* hatalomra jutásának, a magántulajdon megszüntetésének szükségességével is, de a forr. diktatúra rendszerét és a TK kulturális pol.-ját bírálta. A TK leverése után rövid időre börtönbe került, majd Bécsbe emigrált (1920—26). Hazatérése után 1926-ban megindította a Dokumentum, 1928-ban pedig a *Munka* c. folyóiratot, amely 1939-ig jelent meg. A 20-as, 30-as években nagy hatása volt a szoc. ifjúságra, a fiatal szoc. költőkre. Hívei közül többen eljutottak a komm. mozg.-ig, s bár a 20-as évek végén a Munka c. folyóiratban a SZU-t tárgyilagosan, sőt olykor rokonszenvvel ismertető írásokat is közölt, maga ~ nem volt a szovjet rendszer híve és szemben állt a KMP-nek mind pol., mind művészeti irányvonalával. Elutasította azonban az MSZDP-vezetőség reformista pol.-ját is. A munkásság történelmi hivatásának felismerése, a munkásélet úttörő jellegű, művészi ábrázolása ~ irodalmi tevékenységét — ideológiai-pol. tévedései ellenére is — nagy jelentőségűvé teszi. A felszab. után a népi dem. rend alapelveit magáévá tette és továbbra is sokrétű művészi tevékenységet folytatott. Munkásmozgalom-történeti szempontból legjelentősebb műve forrásértékű önéletrajza: Egy ember élete (1928—1939). — *M.:* Angyalföld. 1958. 306 old. —

Azon a nyáron. Hídépítők. (2. kiad.) 1958. 558 old. — Munkanélküliek. 1—2. köt. 1962. — Vagyonom és fegyvertáram. 1963. 361 old. — Egy lélek keresi magát. 1965. 274 old. — Egy ember élete. (3. kiad.) 1974. 1028 old. — Összes versei. 1—2. köt. 1970. — Az izmusok története. (Pán Imre közreműködésével.) 1972. 314 old. *Irod.: Bori Imre—Körner Éva:* Kassák irodalma és festészete. 1967. 224 old. — — *Bori Imre:* Az avantgarde apostolai Füst Milán és Kassák Lajos. 1971. 238 old. — *Rónay György:* Kassák Lajos alkotásai és vallomásai tükrében. 1971. 282 old.

Kassitzky Ilona (Bp., 1910. febr. 7.—): festőművész; kommunista grafikus. A 30-as évek elején kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. Tagja volt a *Szocialista Képzőművészek Csoportjá*nak, részt vett annak kiállításain. Grafikái, festményei a városi prol. életét ábrázolják. Drámai hangvételű művekben fejezte ki tiltakozását a háború borzalmai ellen. A felszab. után is kiterjedt művészeti tevékenységet fejt ki.

Kászonyi Dániel (Bécs, 1813. okt. 2.—Bp., 1886. máj. 11.): újságíró, a korai szocialista mozgalom részvevője. 1848—49 Kossuth és Csányi László titkos megbízottja, a komáromi várőrséggel emigrált. 1861-ig Angliában élt, tagja volt a Demokrata Egyletnek. 1861-ben hazatért és nevelőként dolgozott. 1867—77 Lipcsében újság- és regényíró. A ném. munkásmozg. és a *Párizsi Kommün* hatására közeledett a szoc. eszmékhez. Hazatérése után csatlakozott a munkásmozg.-hoz. 1879. ápr. 20.— Miller Tamás néven a *Munkás Heti Krónika,* 1881. márc. 13—1884. jan. 27-ig a *Népszava* felelős szerk.-je, a *Magyarországi Ált. Munkáspárt* vezetőségi tagja.

Kasztel András (Bp., 1914. szept. 11.—Ukrajnai front, 1943): tisztviselő; szociáldemokrata, majd kommunista. Az 1930-as években kapcsolódott be az ifj. mozg.-ba, majd az MSZDP tagja, 1940— a *Népszava* külpol. rovatának főmunkatársa. A *Ságvári* E. vezette OIB és a *Népszavá*nál dolgozó komm. újságírók révén kapcsolatba került az illeg. KMP-vel, 1941-ben tagja lett a pártnak. A Népszava 1941. karácsonyi számának egyik cikkírója. 1941—42 részt vett az antifasiszta akciók szervezésében. 1943-ban büntetőszázaddal a frontra vitték és meggyilkolták.

Katalónia Egyesült Szocialista Pártja, *Partido Socialista Unificado de Cataluña:* 1936. júl. 23-án alakult, az SKP-vel szövetséges katalán munkáspárt, jelenleg az SKP széles körű autonómiával rendelkező szervezete. Négy párt: Katalónia KP-je, az SSZMP katalóniai szervezete, a Szocialista Szövetség és a Proletárpárt egyesüléséből keletkezett. Csatlakozott a KI-hoz. Taglétszáma 1937: 60 000. Irányította a több mint félmilliós Katalán Dolgozók Általános Szövetségét. ~nak 15 000 tagja harcolt a *spanyol szabadságharc* frontjain. 1939— emigrációban és illeg. tevékenykedik. 1949-ben soraiban szakadás következett be. 1951. márc.-ban a katalóniai ált. sztrájk szervezője. Főtitkára 1936—49 J. *Comorera,* 1949-től J. *Moix,* majd Gregorio López.

Katayama Sen, eredetileg *Jabuki Sugatoro* (1859. dec. 3.—1933. nov. 5.): japán tanár, szocialista, majd kommunista. „A japán szocializmus atyjá"-nak nevezték. Az 1880-as évek elején bekapcsolódott a dem. mozgalomba. 1885-ben az USA-ba utazott, alkalmi munkásként kereste meg a tanulmányai folytatásához szükséges pénzt, s 1893-ban doktorált. Beutazta Ny-Európát, majd hazatérése (1896) után szocialista irányzatú művelődési egyesületet alakított. Kezdeményezésére alakult meg az első japán szaksz. Az első munkásújság, a Rōdō-no-Sekai (Munkásvilág) szerk.-je, majd 1901-ben egyik alapítója a Szociáldemokrata Pártnak. A II. Int. 1904-i kongr.-án a japán szoc.-ák képviselője, híressé vált az ekkor folyó orosz—japán háborúval szemben a proletárszolidaritást demonstráló kézfogása G. V. *Plehanov*val. 1907—11 a Shakai Shimbun (Szocialista Újság) kiadója. A tokiói villamosvasúti alkalmazottak sztrájkjának szervezéséért börtönbe vetették (1912), kiszabadulása után az USA-ba utazott, kapcsolatba került a *Szocialista Párt* balszárnyával és 1918-ban komm. csoportot alakított az USA-ban élő japán emigránsokkal. A csoport csatlakozott a KI-hoz. 1922— a KI VB, majd Elnökségének tagja. Részt vett a JKP alapításában (1922), majd újjászervezésében (1926). A KI képviselője a brüsszeli és frankfurti antiimp. kongr.-on (1927, 1929). 1932-ben egyik kezdeményezője a Nemzetközi Háborúellenes Harci Kongresszus (l. *Amszterdam—Pleyel-mozgalom*) összehívásának Mintegy 700 tanulmányt írt a marxizmus—leninizmus, a japán munkás- és parasztmozgalom, a KP története és a nemzeti felszabadító mozg. tárgyköréből.

katedraszocialisták: a 19. század második felében, elsősorban Németországban megerősödő polgári közgazdaságtani, szociológiai irányzat elnevezése. Képviselői (Németo.-ban: Lujo Brentano, Bruno Hildebrand, Werner Sombart, Gustav Schmoller, Adolph Wagner, Angliában: Thomas Carlyle, majd John Ingram) a tudomány új eredményei, az *osztályharc* ténye láttán egyetemi katedrájukról és az 1870-es években megje-

lent munkáikban bizonyos társadalmi reformok megvalósítását sürgették. G. Schmoller 1872-ben megalakította a Verein für Sozialpolitik (Szociálpolitikai Egyesület) nevű egyletet, s ennek keretében új gyári törvények, munkásvédelmi intézkedések bevezetését sürgette, bírálta a fennálló gazd. élet anarchikus jellegét, s a kormányok feladatává tette a szegényebb néprétegek felemelését. A ~ ugyanakkor elítélték az osztályharcot, szembefordultak az öntudatos munkásmozg.-mal, s meghajoltak Bismarck autokrata kormányzása előtt. Objektív szerepük a kap. forr. átalakítását hirdető irányzatok hatékonyságának csökkentése. Az elnevezés már a korukbeli munkásmozg.-ban gúnyos kicsengésű volt.

Katz Béla (Berettyóújfalu, 1886. júl. 2.—London, 1945. okt. 19.): ügyvéd; szociáldemokrata, majd kommunista. Nagyváradi jogakadémiai hallgató korában lépett be az MSZDP-be, és a helyi pártszervezet baloldali vezetője, egyben a Munkásbiztosító Pénztár hivatalnoka, a Munkás Újság szerkesztője lett. A polg. dem. közt. idején a nagyváradi munkástanács elnöke. 1919. jan.-tól Nagyvárad és Bihar m. főispán-kormánybiztosa. A TK idején a városi *direktórium* és a megyei intéző bizottság elnöke. 1919. ápr. végén, a nagyváradi tanácshatalom megdöntése után Bp.-re ment, s a belügyi népbiztosság vezető munkatársaként működött. Beválasztották az SZKIB-be. A román megszállás idején maga is üldözötten dr. Rácz Aurél álnéven több forradalmárt kiszabadított a börtönből. Megalapította az MSZDP jogvédő irodáját, amely számos üldözöttet mentett meg. 1919 végétől Bécsben élt, újságíróként és szociálpol.-i szakemberként működött. 1930— a SZU távirati irodájának, a TASZSZ-nak a munkatársa. Bécsben, majd Londonban Rácz Béla néven jelentős történetírói munkásságot folytatott.

Katz Lipót (Berettyóújfalu, 1889. nov. 15.—): ügyvéd, szociáldemokrata, majd kommunista. 1910-ben lépett be az MSZDP nagyváradi szervezetébe. 1917-ben háborúellenes népgyűlés és felvonulás szervezője, szónoka. 1918-ban a Nagyváradi Munkás c. szd. lap szerk.-je. E minőségében vett részt az MSZDP 1918. febr.-i rendkívüli kongr.-án, s ott ellenzéki, radikálisan antimilitarista beszédet mondott. A TK első heteiben a nagyváradi és Bihar m.-i munkástanács egyik vezetője, küldött a *Tanácsok Országos Gyűlésén*. A román csapatok nagyváradi bevonulása után, 1919. ápr. végétől, a Közélelmezési Népbiztosság munkatársa; megszervezte az élelmiszerek és iparcikkek csereakcióját. Az ellenforr. idején elfogták, megkínozták. Kiszabadulása után fivérével, *Katz* B.-val az MSZDP Jogvédő Irodáján dolgozott. 1919 végén Bécsbe emigrált, 1920-ban a párt utasítására Kárpátalján végzett komm. vezető munkát, majd ismét Bécsben dolgozott. A KMP könyomatosának egyik szerk.-je, szovjet lapok tudósítója, a *Nemzetközi Munkássegély* balkáni titkárságának vezetője volt. Az Anschluss után a Gestapo fogságából L. *Cardenas* mexikói közt. elnök intervenciójára kiszabadult és Mexikóba vándorolt. Ott az antifasiszta *egységfront* vezetőségi tagja, folyóiratának munkatársa, az USA és Kanada magy. munkáslapjainak tudósítója. Emlékezéseit Rácz László néven „Porszem a viharban" címmel adta ki (New York, 1965.).

kaució ⟨lat. 'óvadék, biztosítékul letétbe helyezett pénzösszeg'⟩: Munkásmozgalmi vonatkozásai: 1. Mo.-on az 1900-as sajtótörvény értelmében minden pol. tartalmú időszaki lap kiadója köteles volt a legközelebbi magy. királyi állami pénztárnál vagy adóhivatalnál ~t letenni. A ~ a lapban megjelenő közlemények miatt esetleg megállapítható pénzbüntetés, bűnügyi költség, kártérítés fedezésére is szolgált. A ~ kötelezettségével a hatóságok a munkásmozg. sajtó létét akarták nehezíteni. Ez akadályozta hosszú időn át a *Népszava* napilappá válását is. — 2. A választásokon induló képviselőjelölt szintén köteles volt ~t letenni, amelyet azért kívántak meg, hogy csak megfelelő anyagi alap birtokában lépjen fel valaki a választásokon. Ha nem ért el meghatározott számú szavazatot, a ~t nem kapta vissza. Ezzel a hatóságok ugyancsak a proletariátus jogait igyekeztek — nem is eredménytelenül — csorbítani.

Kautsky, Karl (1854. okt. 16.—1938. okt. 17.): cseh származású osztrák-német szerkesztő, történész, szociáldemokrata. 1875-ben Bécsben lépett be az SZDP-be, a 70-es évek végén marxistává fejlődött, s 1881-ben Londonban személyes kapcsolatba lépett K. *Marx*szal és F. *Engels*szel. 1883-ban a Die *Neue Zeit* szerkesztője lett, s a lapot a kor legjelentősebb szoc. folyóiratává fejlesztette. Londonban írta meg Marx gazdasági tanai c. népszerű könyvét. Németo.-ba visszatérve írta meg pártja *erfurti programtervezetét*. Az agrárkérdésről írt művében fellépett H. G. *Vollmar* és mások revizionista nézetei ellen. A szocializmus előfutárai, A kereszténység eredete c. s más fontos műveit jelentette meg. Fellépett E. *Bernstein* revizionista nézetei ellen Bernstein és a szd. program c. írásában, de ebben engedményeket is tett a revizionizmusnak. 1909-ben jelent meg Az út a hatalomhoz c. írása, mely még a proletárforr. mellett foglal állást. ~ pozitív időszakában is azonban hajlamos volt bizonyos *dogmatizmus*ra, amely később eltávolította őt a

marxista dialektikától. A *revizionizmus* és a forr. baloldal harcában békülékeny álláspontot foglalt el, ami a revizionizmusnak kedvezett. ~ a II. Int. kialakuló centrista áramlatának eszmei vezére lett. Az I. vh. kitörése idején R. *Luxemburg* „a mocsár ideológusának" nevezte őt. ~ nem csatlakozott a szociálsovinisztákhoz, de ténylegesen a kezükre játszott a „védelmi háborút" támogató álláspontjával. Ezzel összhangban volt az „ultraimperializmus"-ról szóló elmélete is, amely szerint a modern monopoltőkés kap. az ellentmondások, a válságok és háborúk kiküszöböléséhez vezet. 1917-ben — az SPD kettéválása után — az USPD-hez csatlakozott, ott Bernsteinnel együtt az SPD-vel való újraegyesülésért lépett fel. A szovjet forr.-at ellenségesen fogadta, azt több írásban élesen támadta. A *novemberi forradalom* után az ún. szocializáló bizottság elnöke lett, mely a szocializálás látszatával a kap. stabilizálását segítette. Üdvözölte az SPD és az USPD egyesülését, fellépett az egységfront gondolata ellen. 1924-ben Bécsbe, onnan 1934-ben Prágába, majd Hollandiába költözött. — *M.:* A kereszténység eredete. Történelmi tanulmány. 1950. V, 465 old. — A szocializmus előfutárai. 1950. XIV, 656 old. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* A proletárforradalom és a renegát Kautsky. = Lenin, V. I.: Összes Művei. 37. köt. (2. kiad.) 1973. 223—319. old.

Kecskés Ede (19. sz.): ügyvéd, az Egyenlőségi Társulat tagja, a pesti munkások 1848. ápr.-i sztrájkmozg.-nak egyik vezetője. Ő írta a „Kenyeret a népnek!" c., 1848. ápr. 22-én megjelent falragasz szövegét, amely többek között a céhrendszer megszüntetését, az élelmiszerárak csökkentését, az egyházi birtokok állami tulajdonba vételét, a meg nem művelt állami földek kiosztását követelte. 1848. júl.-ban céhlegényekből toborzott nemzetőrcsapatot és egy júl. 17-i gyűlésen korábbi követeléseit megismételve fellépett az arisztokrácia ellen.

Kelen József (Nagybocskó, 1892. jan. 12.—SZU, 1938): elektromérnök; kommunista. *Korvin* O. fivére. Már charlottenburgi egyetemi hallgató korában tanított a berlini munkásegyetemen. A természettudományokon kívül filozófiai, szociológiai témákkal is foglalkozott. 1914-ben hazatért s a Fővárosi Villamos Vasút alkalmazásába lépett. 1916— részt vett a műszaki értelmiség szoc. szervezésében. Mint forradalmi szocialista, segítette az antimilitarista röplapok kiadását. Az IKTOSZ és az AMOSZ vezetőségi tagja. Részt vett a KMP megalakításában. A TK idején a Szociális Termelési Népbiztosság (később Népgazdasági Tanács) egyik *népbiztosa*, az SZKIB tagja. 1920-ban életfogytiglani fegyházra ítélték. Elítélése ellen a göttingeni egyetem és Albert Einstein is tiltakozott. 1922-ben a *fogolycsere-akció* keretében Szovjet-Oroszo.-ba került. Moszkvában a központi hőerőtelepek irányító szervét vezette. 1926—31 Berlinben a szovjet kereskedelmi képviselet Elektroimport osztályát vezette, majd ismét Moszkvában a hőerőművek orsz. tervező trösztjének vezérigazgatójaként működött és a SZU Tudományos Akadémiája elektrotechnikai folyóiratát szerkesztette. 1935-ben a Munka Vörös Zászló érdemrenddel tüntették ki. 1938. jan.-ban letartóztatták, s a törvénysértő perek áldozata lett. — *Irod.: Kelen Jolán:* Galilei per a XX. században. 1957. 206 old. — *Rév Erika:* A népbiztosok pere. 1969. 284 old.

Kelen Józsefné, *Fried* Jolán (Munkács, 1891. nov. 29.—): tanár; kommunista. 1910-ben lépett be a *Galilei Körbe*, s a kör előadója, egy ideig titkára. 1917-ben részt vett az antimilitarista mozgalomban, ezért 1918-ban letartóztatták és tanári állásától megfosztották. A VAOSZ tanító-szakosztályának egyik alapítója. 1918. dec.-ben Pest m. tanfelügyelőjeként részt vett az iskolai reformbizottság munkájában. A KMP-nek a párt megalakulásától tagja. A TK idején a Közoktatásügyi Népbiztosság gyermekszociális osztályának vezetője, a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* tagja. A TK megdöntése után Bécsbe emigrált. 1922— a SZU-ban élt, s az SZK(b)P tagja, főiskolai tanár, a Tankönyvkiadó idegen nyelvű osztályának főszerk.-je volt. Közben 1926—31 Berlinben a SZU kereskedelmi képviseletének tisztviselőjeként dolgozott. 1954-ben tért haza, azóta az *MSZMP KB Párttörténeti Intézet*ének nyugdíjas társadalmi munkatársa, több történelmi munkája jelent meg. — *M.:* Töretlen úton. Korvin Ottó élete. 1955. 193 old. — Galilei per a XX. században. 1957. 206 old. — Tiétek a világ! 1960. 137 old. — Kelen Jolán—Barabás Gyula: A néptribun. Fejezetek Bokányi Dezső életéből. 1964. 275 old.

Kellner Sándor (Tiszaeszlár, 1887. szept. 3.—Sopron, 1919. okt. 6.): nyomdai munkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1904-ben lépett be az MSZDP-be és a nyomdászszakasz.-be, később a Pallas Nyomdában bizalmi férfi. Az I. vh. idején orosz fogságba került. A NOSZF után a szaratovi hadifogolytáborban megalakult szoc. hadifogoly-szervezet elnöke, az Előre c. lap munkatársa. Az OK(b)P szaratovi magy. komm. csoportjának és a szaratovi nemzetközi ezrednek egyik szervezője. Részt vett az 1918. ápr.-i összoroszo.-i hadifogoly-kongr.-on. 1918. máj.— a Volga mentén harcolt az ellenforr. csapatok

ellen. 1918. nov.-ben hazatért s a KMP alapító tagja lett. A TK idején a *Forradalmi Kormányzótanács* Sopron m. biztosa. 1919. okt.-ben az ellenforr.-ok meggyilkolták.

Këlmendi, Ali (1900—1939. febr. 11.): albán kommunista. 1924-ben részt vett a fegyveres felkelésben, majd emigrált. 1930-ig a SZU-ban élt. Hazatérve széles körű propagandatevékenységet fejtett ki, a korcëi komm. csoport egyik szervezője. 1936-ban száműzték, újra emigrált.

Kemény Gábor (Szarvas, 1883. máj. 31.—Bp., 1948. máj. 15.): pedagógus; a munkásmozgalom szimpatizánsa, majd kommunista. Az 1900-as évek elején Erdélyben tanár, a nevelők szervezkedésének előharcosa. A marxizmushoz közeledő társadalomszemlélettel megírt műveiben a proletárgyermekek művelődésének problémáit tárgyalja. A Horthy-korszakban az ellenforr. nevelésügyét támadó írásai miatt nyugdíjazták. A felszab. után a dem. szellemű nevelés és közoktatás megteremtésén fáradozott. A Magy. Pedagógusok Szabad Szakszervezetének elnöke és tudományos folyóiratának, az Embernevelésnek szerk.-je. Jelentős szerepe volt a dolgozók iskolája megszervezésében. — *M.:* Válogatott pedagógiai művei. A bevezető tanulmányt... írta Köte Sándor. 1966. 412 old. — Az egyszerűség útja. 1972. 227 old.

Kende István (Máramarossziget, 1917. márc. 13.—): lakatosmunkás; kommunista. 1938— vett részt az illeg. komm. ifjúsági mozg.-ban, 1940-ben bebörtönözték. 1944-ben a KISZ titkára, a Ságvári-partizáncsoportban vett részt az *ellenállási mozgalmak*ban. A felszab. után 1947-ig a MADISZ orsz. nevelési titkára. 1947—55 különböző pol. és állami vezető beosztásban dolgozott. 1955-ben az MSZBT főtitkára. 1956—60 a *Népszabadság* szerk. biz.-ának tagja, s egyben a lap külpol. rovatának vezetője. 1963— a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem docense. — *M.:* A francia gyarmatbirodalom felbomlása Nyugat-Afrikában. 1964. 286 old. — Akkor voltunk húszévesek. 1966. 181 old. — Kende István—Szentes Tamás: Fejlődő országok nem-kapitalista útja. 1966. 295 old. — Nyolcvannyolc háború. 1945—1967. 1968. 151 old. — Forró béke — hidegháború. A diplomáciai kapcsolatok története. 1945/1956. 1970. 366 old. Fejlődő országok lexikona. Főszerk.: Kende István. 1973. 1327 old.

Kenya munkásmozgalma: Az 1963— független afrikai közt.-ban (addig angol gyarmat) a gyarmatosításellenes harc és vele szoros összefüggésben a munkásmozgalom a II. vh. idején lendült fel. Az első gyarmatosításellenes pol. tömegmozgalom, a Kenyai Afrikai Unió — KAU (Kenya African Union) 1943-ban jött létre; elnöke 1947— Jomo Kenyatta. 1946— munkásszaksz.-ek alakultak, melyek 1952-ben létrehozták első központjukat. A 150 000 tagot számláló KAU a helyi hatalom afrikaiak kezébe adását, az afrikai lakosság földhöz juttatását, a szaksz.-ek szervezkedési és működési szabadságát követelte. Azzal vádolták, hogy együttműködik a kikuju törzsbeli forr. Mau-Mau szervezettel, a gyarmati hatóságok betiltották a KAU-t, J. Kenyattát és több társát letartóztatták. 1952—56 a KAU és a Kenyai Munkaszövetség (Kenya Federation of Labour) vezetésével a szervezett dolgozók hősi harcot vívtak a gyarmati hatóságok ellen, ennek során 11 000 afrikait megöltek, 60 000-et koncentrációs táborba zártak. A szívós ellenállás fokozatosan engedményekre szorította a gyarmati hatóságokat; 1963. jún.— Kenya belső önkormányzatot kapott, 1964. dec.— független közt. Vezető pol. szervezete az 1960. márc.-ban alakult Kenyai Afrikai Nemzeti Unió (Kenya African National Union — KANU), elnöke (egyben az állam elnöke) J. Kenyatta. Egyetlen szaksz. központja a Szakszervezetek Központi Szervezete (Central Organization for Trade Unions), alapítva 1965, taglétszáma kb. 60 ezer, főtitkára J. D. Akumu, a kormány és a KANU ellenőrzése alatt áll; nem csatlakozott nemzetközi szaksz. központhoz. — *Irod.: Sattler Tamás:* Kenya népeinek harca a szabadságért. 1954. 103 old. — *Szentes Tamás:* Kelet-Afrika a szabadság útján. Kenya, Tanganyika, Uganda, Zanzibár. 1963. 259 old.

Kenyeres Júlia (Letenye, 1895. dec. 11.—Bp., 1958. dec. 30.): újságíró; kommunista. Egyetemi hallgatóként a *Galilei Kör* antimilitarista mozg.-ának részese, a *Ma* és *A Tett* c. folyóiratok munkatársa. A KMP-nek 1918. dec.-től tagja. A TK idején a filmügyek pol. irányítója. A *proletárdiktatúra* megdöntése után Olaszo.-ba, majd Ausztriába, azután Németo.-ba emigrált. Berlinben a KP propagandistája, üzemi lapszerkesztő. Bátyjával, *Komját* A.-ral együtt élénk írói és újságírói tevékenységet folytatott. 1932— a SZU-ban élt, s a KI spanyol referense, a Lenin-iskola előadója volt. 1936—39 a *spanyol szabadságharc*ban harcolt. A II. vh. idején a *Kossuth Rádió* munkatársa. 1947-ben hazatért. A Magyar Rádióban dolgozott, a pártfőiskola tanára, 1950— az MTI h. vezetője, a Központi Előadó Iroda spanyol szakértője, a Magyar Újságíró Szövetség vezetőségi tagja volt.

Kerekes Árpád (Losonc, 1896. nov. 20.—Bp., 1919. dec. 29.): vasesztergályos; kommunista.

A *cattarói felkelés* idején a pólai flottánál szolgált. A lázadók iránti szimpátiájának adott hangot, ezért kényszermunkára ítélték. A polg. dem. forr. szabadította ki. 1918-ban lépett be a KMP-be, a TK idején a *Lenin-fiúk* közé tartozott. A *proletárdiktatúra* megdöntése után halálra ítélték és kivégezték.

Kerenszkij, Alekszandr Fjodorovics (1881. ápr. 22. [máj. 5.]—1970. jún. 11.): orosz ügyvéd, eszer. Pol. vádlottak védőügyvédjeként vált ismertté. A Duma trudovik frakciójának elnöke, majd az *eszerek* pártjának egyik vezetője. Az I. vh. alatt szociálsoviniszta. 1917. márc.— az Ideiglenes Kormányban igazságügy, máj.— hadügy- és tengerészügyi miniszter, júl.— a kormány elnöke, szept.— egyben a hadsereg főparancsnoka is. A nagyburzsoáziát támogató, háborús pol.-t folytatott. A NOSZF alatt a szovjethatalom ellen harcolt. 1918-ban Franciao.-ba emigrált. 1940— az USA-ban élt. Mindvégig élesen szovjetellenes.

Kerepesi temetői tüntetés: az antifasiszta *ellenállási mozgalmak* kiemelkedő akciója (1941. nov. 1.). A KMP kezdeményezésére ezen a napon a Kerepesi úti temetőben Kossuth Lajos és *Táncsics* M. sírjánál koszorúzással összekapcsolt háborúellenes *tüntetés* zajlott le több ezer résztvevővel. A tüntetésen a szervezett munkásság, az ifjúmunkásság, a haladó szellemű diákság tömegei mellett az *egységfront*-gondolat jegyében képviseltették magukat a különböző fasisztaellenes pol. pártok és csoportok, lapszerkesztőségek, valamint a magy. tudomány és kultúra számos kiválósága is.

Kereskedelmi, Pénzügyi és Vendéglátóipari Dolgozók Szakszervezete, KPVDSZ: az állami és szövetkezeti kereskedelem, a vendéglátóipar, az idegenforgalom, a külkereskedelem, valamint a pénz- és biztosítóintézetek dolgozóit tömörítő szocialista tömegszervezet. E szakmák dolgozói körében a 19. sz. 80—90-es éveiben még polg. alapon álló, jórészt a főnökök irányításával tevékenykedő egyletek működtek. A szoc. munkásmozg. hatására azonban a 90-es évek közepétől *osztályharc*os törekvések léptek fel e szakmákban is s ezek nyomán 1900. nov. 4-én megalakult — szd. alapon — a Magyarországi Kereskedelmi Alkalmazottak Szakegylete. Ez a magántisztviselők osztályharcos elemeit — akiknek vezetője 1904-től *Szántó* B. — is tömörítette. Ez utóbbiak 1906-ban kiváltak és Magyarországi Magántisztviselők Egyesülete névvel folytatták a szaksz.-i tevékenységüket. 1909-ben a két szaksz. újból egyesült, létrejött a Magántisztviselők és Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetsége. Az osztályharcos szaksz.-tel párhuzamosan mindkét szakmában tovább működtek a polg. egyesületek is. — Hasonló folyamat ment végbe a vendéglátó szakmában is. A polg. szellemű egyesülések mellett szd. alapon 1903-ban megalakult a Budapesti Kávéfőzők Szakegylete, 1905-ben a Budapesti Pincérek Szak- és Munkaközvetítő Egyesülete, 1906-ban a Budapesti Kávéssegédek Szakegyesülete. 1907-ben *szakszervezet*té formálódott az éttermi és szállodai dolgozók szervezete, a 72 éves Bp.-i Pincér-Egylet. 1906—1908 között 27 vidéki városban indítottak mozg.-at a szakma munkásai, s csatlakoztak az orsz. *szabadszervezet*hez. 1908—10 között *Vágó* B. vezette a bp.-i kávéházi munkások mozg.-át, akik *szakegylet*eik működésének felfüggesztése után átmenetileg a Bp.-i Kávéházi Alkalmazottak Szakegyesületében szervezkedtek. A Bp.-i Pincér-Egylet 1911-ben a Mo.-i Szállodai, Éttermi és Kávéházi Alkalmazottak Országos Egyesületévé alakult, melyhez 1912-ben csatlakozott a kávéfőzők és kávéssegédek rétegszervezete is. — A bankok és pénzintézetek tisztviselői 1893-ban létesítették — polg. alapon — a Pénzintézeti Tisztviselők Országos Egyesületét (PTOE). Ebben 1908-ban jutott először szóhoz az osztályharcos álláspont, 1912-ben pedig jelentős szervezeti lépések (*bizalmi testület, ellenállási alap* létesítése) történtek a gazd. harc kibontakoztatására. Szervezetileg azonban a PTOE csak 1918-ban csatlakozott a *Szakszervezeti Tanács*hoz. — Az I. vh.-t követő forr. fellendülés radikalizálta e szakmák tömegeit is. Az 1918. okt. polg. dem. forr.-at követően a polg. jellegű egyesületek elfogadták az osztályharc elvét és beolvadtak a szaksz.-be. A megnövekedett szaksz. viszont ismét szakmákra tagolódott. A szervezeti kép tehát ez volt: a) Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetsége — KAOSZ; b) Magántisztviselők Országos Szövetsége — MOSZ; c) *Ipari és Közlekedési Tisztviselők Országos Szövetsége* — IKTOSZ; d) Pénzintézeti Tisztviselők Országos Egyesülete, a formálisan is szaksz.-té vált PTOE; e) a Magyarországi Szállodai, Éttermi, Kávéházi Munkások és Szakácsok Szövetsége. E szaksz.-ek kereteiben éles harc dúlt a következetes forr. erők és a megalkuvók között. A KMP alapítói között volt Szántó B., az osztályharcos magántisztviselő mozg. elindítója, Vágó B., aki több — e szervezetekhez tartozó szakma — szoc. szervezkedésében közreműködött; első szervezői közé tartozott Kaiser János, éttermi segéd, s hamarosan a párt vezető gárdájába került *Hevesi* Gy., az IKTOSZ egyik megteremtője. A komm. mozg. harcosává fejlődött a tárgyalt szakmákban nevelkedett számos más baloldali személyiség is. A TK védelmében valamennyi szakma

dolgozói fegyvert fogtak. — Az ellenforr. rendszer időszakában a KAOSZ-ban és a MOSZ-ban komm. *frakció* működött, amelynek tagjai között dolgozott *Martos* F. és *Fürst* S. is. Ebben az időszakban a szaksz. harcot folytatott az alkalmazottak társadalombiztosítása érdekében. A MABI önkormányzatában eredményesen képviselte a dolgozók érdekeit. Nagy súlyt helyezett a kultúra terjesztésére. A MOSZ-ban működött a *Szalmás*-kórus. — A felszab. után a KAOSZ és a MOSZ mellett megalakult a Vendéglátóipari Munkások Orsz. Szabad Szakszervezete. 1950. jan. 15-én a MOSZ és a KAOSZ egyesült Kereskedelmi és Pénzügyi Dolgozók Szakszervezete néven, ehhez csatlakozott 1951-ben a vendéglátóipari szakszervezet is. A ~ taglétszáma 475 000 fő, a szervezettség aránya 96,8% (1974. dec.). A szakszervezet elnöke Szász Ferencné, főtitkára *Ligeti* L. — *Irod.: Gadanecz Béláné:* Vendéglátóipari dolgozók a magyar munkásmozgalomban. (A kezdetektől 1919-ig.) 1972. 351 old. — Az egység útján. A Kereskedelmi, Pénzügyi és Vendéglátóipari Dolgozók Szakszervezetének története, 1975.

Keresztény Dolgozók Francia Szövetsége: *Francia Dolgozók Demokratikus Szövetsége*

keresztény szakszervezetek: A *kereszténységszocializmus* ideológiája alapján kibontakozó ~ közül az elsők 1886-ban Belgiumban jöttek létre, majd Franciao.-ban (1887), Hollandiában (1889), Németo.-ban (1894), összefüggésben az egyes országok katolikus jellegű pártjainak megalakulásával. A ~ első nemzetközi egyesülését 1901-ben szervezték meg a textiliparban. Mo.-on az első kereszténységszoc. egyesületek 1903 jöttek létre, 1904 megalakult a Keresztény Szociális Egyesületek Országos Szövetsége. Az 1907— megalakult ~ 1914-ig kb. 13 ezer tagot toboroztak. A TK megdöntése után a ~ létszáma átmenetileg megnövekedett, a 30-as évek elején ismét jelentősen visszaesett. 1926-ban a mo.-i kereszténységszoc. mozgalom kettészakadt, s a Kereszténységszoc. Szakegyesületek Szövetsége mellett létrejött a Kereszténységszoc. Egyesületek Országos Szövetsége. Tagságuk elsősorban a fővárosi közüzemek és az állami üzemek munkásaiból került ki, más szakmákban befolyásuk csupán az összlétszám töredékére terjedt ki. A 30-as évek közepétől az egyház új szervezetekkel (Egyházközségi Munkásszervezetek Szakosztálya — EMSZO), „hivatásrendekkel" s munkásifjúsági egyesületekkel kísérletezett, azonban ezeknek sem sikerült számottevő eredményeket elérniük. A ~ Mo.-on 1945 után nem szerveződtek újjá.

Keresztény Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége: a *keresztény szakszervezetek* nemzetközi egyesülésének elnevezése 1920—68, l. *Munka Világszövetség.*

kereszténységszocializmus: burzsoá jellegű politikai irányzat, amely a tömegekben élő vallásos érzés kihasználásával a szociális feszültség levezetésére, a munkásmozgalom megosztására törekszik. A 19. sz. közepén Angliában jöttek létre John Ludlow vezetésével az első kereszténységszoc. egyesületek, azzal a céllal, hogy szociális reformok kieszközlésével csillapítsák a munkások elégedetlenségét. Németo.-ban az 1880-as években Johann Wichern irányításával protestáns égisz alatt bontakozott ki a ~. Katolikus oldalon első jelentős képviselője Adolf Kolping és Wilhelm Ketteler. A kapitalizmus feletti bírálatuk gyakran a feudalizmus eszmei talaján állt. A ~ hivatalos egyházi jelleget 1891-ben nyert, amikor XIII. Leó pápa „Rerum Novarum" kezdetű enciklikájában összefoglalta a *szocializmus* elleni harc klerikális pol.-ját (l. *pápai enciklikák*). A klerikális munkáspol. gyakorlati megvalósítása érdekében papi vezetés alatt álló munkásegyesületek létrehozását hirdette meg. A XI. Pius által 1931-ben kiadott „Quadragesimo Anno" kezdetű enciklika (l. *pápai enciklikák*) az *osztályharc*ot a hivatásrendek megszervezésével kívánta kiküszöbölni. A 19. sz. végén, a 20. sz. elején különböző elnevezések alatt kereszténységszoc. pártok jöttek létre (Németo.-ban a Centrum Párt, a Kereszténységszocialista Munkáspárt, Ausztriában a Kereszténységszocialista Párt, Olaszo.-ban a Néppárt); közülük némelyik ma is jelentős pol. kormányzati tényező ezekben az o.-okban. Latin-Amerikában 1947-ben néhány kereszténydem. vezető Montevideóban tanácskozást tartott, majd két évvel később megalakult a magát forr. és antikap. erőnek nyilvánító kereszténydem. és kereszténységszoc. pártokból álló Amerikai Kereszténydemokrata Szervezet. Később világszervezetben egyesültek az európai kereszténydem. pártokkal. A latin-amerikai ~ programjában antikap.-t hirdet, képviselői egyes esetekben szembekerülnek az egyház hivatalos képviselőivel, intézményeivel. A baloldali jelszavak hangoztatása, a „másféle forr." meghirdetése a marxista eszmék terjedésének kíván gátat vetni. A marxista munkásmozg. éles bírálattal kíséri a progresszív köntösben jelentkező ~ tevékenységét: konkrét esetekben, konkrét célok érdekében azonban nem zárkózik el az együttműködéstől. — Mo.-on a ~ eszméit az 1894-ben megalakult Katolikus Néppárt, majd az 1907-ben tagjai egy részéből megalakult Keresztény Szocialista Párt képviselte. Az 1918-as polg. dem. forr. idején csatlakoztak a *Magyar Nemzeti Tanács*hoz. A TK veresége után egy részük a *fasizmus* kiszolgálója, más részük legitimiste lett. 1943-ban felvették

a Keresztény Néppárt nevet. Mo.-on a II. vh. előtt és alatt EMSZO (Egyházközségi Munkásszervezetek Szakosztálya) néven működött a ~ elveit valló szervezet. A felszab. után Barankovics István alapította meg a rövid életű, katolikus szemléletű Demokrata Néppártot. — *Irod.: Galántai József:* Egyház és politika 1890—1918. Katolikus egyházi körök politikai szervezkedései Magyarországon. 1960. 258 old.

Keresztes Mihály (Orosháza, 1902. jan. 15.—): asztalosmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1921-ben lépett be az MSZDP-be. 1927— kapcsolatban volt az illeg. KMP-vel. 1944. okt.-ben az MKP orosházi szervezetének titkára, 1944. dec.—1945. ápr.-ig az MKP Délterületi Bizottságának, ezután aug.-ig Szegedi Területi Bizottságának titkára, majd 1947-ig Békés megye főispánja. 1945—54 az MKP, majd az MDP KV tagja, ill. póttagja. 1948—53 a földművelésügyi miniszter első helyettese. 1953—57 a Magyar Nemzeti Bank ügyvezető igazgatója, majd 1957—60 ismét földművelésügyi miniszterhelyettes. 1960—62 — nyugdíjazásáig — járási tanácselnök. — *M.:* Napnyugtától napkeltéig. 1968. 297 old. — Az első lépések. 1971. 217 old.

Kertész Jenő (Kaposvár, 1894. okt. 13.—Bp., 1944. ápr. 11.): betűszedő; szociáldemokrata. Ifjúmunkás korában kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. A TK idején az egyesült párt egri titkára. A proletárdikt. megdöntése után börtönbe, majd internáló táborba került. Kiszabadulása után az MSZDP Bp. VI. ker. szervezetének titkáraként működött, a *munkásegység* híve volt. 1929-ben ismét bebörtönözték. A ném. megszállás idején illeg.-ba vonult és hamarosan szívbajban meghalt.

Kertész Miklós (Csorna, 1893. márc. 23.— Bp., 1972. szept. 8.): magántisztviselő, szociáldemokrata. 1913— vett részt a szaksz. mozg.-ban, 1919 őszén lépett be az MSZDP-be. 1920— a Mo.-i Magántisztviselők Szövetségének főtitkára. Történeti munkát írt a *Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség* első éveiről „A nemzetköziség útja. Öt esztendő a Szakszervezeti Internacionálé történetéből" c. (Bp., 1925. 187 old.) Az MSZDP-ben különböző tisztségeket viselt. 1929—39 a pártvezetőség tagja. 1925—30 a fővárosi törvényhatósági bizottság tagja. 1931—35 ogy.-i képviselő. Mind a pártban, mind a szaksz.-ben ellenezte a komm.-kal való együttműködést. A felszab. után a Magántisztviselők Szakszervezetének elnöki és a Magánalkalmazottak Biztosító Intézetének alelnöki tisztségét töltötte be. 1948-ban, a pártegyesülést megelőzően az SZDP kizárta tagjai sorából.

Kertész Mór (Csapi, 1874. ápr. 1. — Bp., 1920. júl. 31.): géplakatos; baloldali szociáldemokrata. Ifjúmunkás korában kapcsolódott be a szd. mozg.-ba, az I. vh. előtt a csepeli Weiss Manfréd Gyár üzemi bizalmija. Az 1918. okt. 30-án illeg.-an megalakult csepeli munkástanács tagja, 1919. jan.-ban részt vett a WM-gyárat vezető üzemi tanácsban és a helyi MSZDP-szervezet irányításában. A TK idején a csepeli *direktórium*-ban a lakásügyeket intézte, majd a direktórium elnöke lett. 1919. ápr.— a csepeli forr. törvényszék elnöke, 1919. jún.-ban a ráckevei ellenforr. lázadás leverését irányította. A proletárdikt. megdöntése után halálra ítélték és kivégezték.

Kertész Rezső (Okány, 1890—Kolozsvár, 1962): ügyvéd; kommunista. A 20-as évek végén, a 30-as évek elején a Bihar m.-i pb. tagja, a Dolgozók Blokkjában a komm. párt*frakció* vezetője. 1938— az RKP erdélyi pb.-ának titkára. 1941. jan.-ban a SZU-ba emigrált. A felszab. után visszatért Kolozsvárra és nyugalomba vonult.

Keszőce Endre (Alsójányok, 1903. szept. 22— Székesfehérvár, 1950. júl. 18.): autógyári munkás, kommunista. Ifjúmunkás korában csatlakozott a munkásmozg.-hoz. Az 1920-as évek elején Franciao.-ba emigrált, 1927-ben belépett az FKP-be. 1936-ban az első között lépett a Spanyol Köztársaság védőinek sorába, s hamarosan századosi rangban, a magy. zászlóalj géppuskásszázadának parancsnokaként harcolt. 1939-ben Franciao.-ban internálták. 1942-ben illeg. hazatért Mo.-ra, 1944—45-ben részt vett az *ellenállási mozgalmak*ban. A felszab. után rendőrtiszt, 1945-ben Kispest, 1946-ban Baranya m. és Pécs, 1949-ben Fejér m. rendőrkapitánya. Közlekedési baleset áldozata lett.

Két és feles Internacionálé: centrista pártok nemzetközi szervezete 1921—23. Nem hivatalos, inkább gunyoros elnevezés, utalva közbülső irányvonalára a II. és a III. Int. (KI) között. (l. *Szocialista Pártok Nemzetközi Munkaközössége*).

kétfrontos harc: a *kommunista és munkáspártok* tevékenységének jellemző sajátossága, amelynek lényege, hogy a *párt* egyidejűleg folytat harcot a *marxizmus—leninizmus*tól való jobb- és „baloldali" elhajlások ellen, a pártot jobbról és „balról" érő támadások ellen. Az adott helyzet, az elhajlások és támadások jellege szabja meg, hogy a ~on belül a jobb- vagy a „baloldal" elleni harc kerül-e időlegesen előtérbe, vagy egyforma inten-

zitással kell-e folytatni a küzdelmet mindkét irányban. Mind a párton belül fellépő, mind a pártot kívülről támadó jobb- és „baloldali" tendenciák elleni ~ túlnyomórészt eszmei-ideológiai síkon folyik, de feltételezi szervezeti-adminisztratív eszközök szükség szerinti alkalmazását is. — A ~ eszmei megalapozását a marxizmus—leninizmus klasszikusai végezték el; az ő mozg. tevékenységük iskolapéldája egyúttal e harcmodor dialektikus alkalmazásának is. A nemzetközi munkásmozg. történetében a ~ háttérbe szorulása az ideológiai torzulás és a hibás gyakorlat szükségszerű velejárója és mutatója volt. A II. *Internacionálé* pártjainak többségében nem vagy alig folyt harc a jobboldali *opportunizmus* ellen s e pártokban a háttérbe szorított forradalmiságot *reformizmus* és *revizionizmus* váltotta fel. A komm. pártokban viszont — *Lenin* figyelmeztetései ellenére is — időnként „balos" tendenciák érvényesülése torzította el a helyes forr. irányvonalat. — Az MDP-ben a ~ elhanyagolása a vezetés szektás-dogmatikus vonásainak eluralkodásával függött össze. S az ilyen platformon álló vezetőség nem volt képes visszaverni az 1953-tól mind nyíltabban fellépő jobboldali revizionizmust. Csak az 1956-os *ellenforradalom* leverése után, a komm. párt újjászerveződésével, az önmagát mind a jobboldali, mind a „baloldali" torzulásoktól világosan elhatároló MSZMP létrejöttével bontakozott ki hatékony ~ mind a pártéletben, mind az egész magy. társadalmi életben. Ez nem fejeződött be a vezetés korábbi hibáinak felszámolásával. Folyamatos készenlétet, intenzív ideológiai-pol. munkát igénylő, esetenként pedig — a különböző formákban fellépő, külföldi hatásokat is magán viselő, jobb- vagy „baloldali" színezetű antimarxista áramlatok felbukkanásakor — adminisztratív intézkedéseket is követelő, állandó, támadó és védelmi harci feladat. — *Irod.:* A Magyar Szocialista Munkáspárt VII. kongresszusának jegyzőkönyve. 1959. november 30.—december 5. [Kádár János beszámolója] 1960. 640 old.

Kéthly Anna (Bp., 1889. nov. 16.—): magántisztviselő; szociáldemokrata. 1917-ben a Magántisztviselők Orsz. Szövetségének tisztviselője, majd alelnöke. Az 1918—19-i forr. időszakban is a szaksz.-ben dolgozott. 1919 végétől a szd. *nőmunkásmozgalom* egyik vezetője. 1922—48 az MSZDP vezetőségének és parlamenti frakciójának tagja. Képviselőházi beszédeiben és újságcikkeiben éles hangon támadta az ellenforr. rendszer népellenességét, de elutasította a KMP-vel való együttműködést is. A II. vh. idején ellenezte a komm.-k vezette antifasiszta *népfront* létrehozását, s szorgalmazta az SZDP és a polg. ellenzék összefogását. A felszab. után az SZDP egyik vezetője. 1948. márc.-ban mint a *munkásegység* ellenzőjét kizárták a pártból. 1956. okt.-ben szerepet vállalt az ellenforr. vezetésében. Nov. elején külföldre távozott, s az imp.-k által támogatott Magyar Forradalmi Tanács elnöke lett. Azóta szüntelen rágalomhadjáratot folytat a szoc. Mo. ellen.

kettőshatalom: 1. sajátságos periódus Oroszországban a polgári demokratikus *forradalom*ból a szocialista forradalomba való átmenet időszakában 1917. márc. és júl. között. A *burzsoázia* hatalmát képviselő Ideiglenes Kormány uralmával egyidejűleg a *szovjet*ek a *munkásság* és *parasztság* forr. hatalmát képviselték, olyan körülmények között, amikor a kormány nem volt képes a hatalom egyedüli birtoklására, az eszer-*menshevik* többségű szovjetek pedig nem vállalkoztak a kormány forr. megdöntésére. A *bolsevik*ok a ~ viszonyai között a „Minden hatalmat a szovjeteknek!" jelszó propagálásával, a szovjetekben a többség meghódítására tett kísérletekkel lehetőséget láttak a hatalom viszonylag békés úton való megragadására. 1917. júl. elején a petrográdi *tüntetés* fegyveres szétverése, a bolsevik párt ideiglenes *illegalitás*ba kényszerítése után *Lenin* úgy értékelte a helyzetet, hogy a ~ időszaka véget ért, a hatalom lényegében az *ellenforradalom* kezébe került, s a szoc. forr. már csak *fegyveres felkelés* útján valósítható meg. 2. A *polgári demokratikus forradalom és köztársaság* idején 1918—19-ben ~ jött létre Mo.-on is. A burzsoá hatalommal szemben a *Budapesti Munkástanács*, valamint az országszerte megalakuló munkástanácsok 1918 végétől — gyakran a szd. vezetés ellenére s főként a komm. befolyás növekedése folytán — egyre inkább forr. néphatalmi szervként tevékenykedtek. Ez a tény közrejátszott abban, hogy 1919. márc.-ban Mo.-on a ~ békés úton a szoc. forr. győzelméhez, a *proletárdiktatúra* kikiáltásához vezetett. — *Irod.:* Lenin: A kettőshatalomról. — Lenin Összes Művei. 31. köt. 1972. 145—148. old.

Keuneman, Pieter (1917. okt. 3.—): ceyloni jogász, kommunista. Az angliai Cambridge-ben tanult, itt került kapcsolatba a komm. mozgalommal. 1940-ben a ceyloni KP elődje, a *Sri Lanka-i Szociális Egyenlőség Pártjá*nak főtitkára, majd a *Sri Lanka-i Kommunista Párt* egyik alapítója (1943), ettől kezdve kisebb megszakításokkal 1972-ig főtitkára. 1947—parlamenti képviselő, 1970— miniszter. Fontos szerepet játszott az 1963—64-i pártszakadás után a párt- és szaksz. mozgalom sorainak rendezésében. 1973. szept. nézeteltérés keletkezett közte és a S. A. *Wickremashinge* között, melynek rendezése 1974. júl.-ban kezdődött meg. Jelenleg a KP főtitkára.

Kidrič, Boris-Peter (1912—1953): jugoszláv (szlovén) kommunista. 1928— Jugoszlávia Komm. Ifj. Szövetségének tagja, 1935— annak országos titkára. 1932— a JuKP szlovéniai pártvezetőségének tagja, 1940— a KP KB tagja. A II. vh. alatt a szlovén népfelszabadító mozgalom egyik szervezője és vezetője. 1945-ben az első szlovén kormány elnöke. 1946— szövetségi iparügyi miniszter, majd a Tervhivatal és a Gazdasági Tanács elnöke, 1948—53 a KP KB és PB tagja. — *M.:* A J[ugoszláv] Sz[övetségi] N[ép] K[öztársaság] gazdasági problémái. Noviszad 1949. 260 old.

kieli matrózlázadás: *novemberi forradalom*

kienthali konferencia: a *zimmerwaldi mozgalom* második tanácskozása 9 ország 43 delegátusának (német, francia, olasz, orosz, svájci, osztrák, szerb, portugál, lengyel) részvételével, 1916. ápr. 24—30. Számos küldött (német, osztrák, angol, lett, bolgár, román és skandináv országokból delegáltak) beutazását meggátolták. A ~n megvitatták a háború befejezéséért indítandó tömegharc kérdéseit, a proletariátus állásfoglalását a béke kérdéséhez és az NSZI összehívásának ügyét. Az elfogadott kiáltvány és a tanácskozások azt mutatták, hogy a zimmerwaldi mozgalom balra tolódott, noha a forr. baloldal nem mindenben tudott elhatározó befolyást gyakorolni, így pl. ezúttal sem következett be végérvényes szakítás a szociálsoviniszta irányzattal.

„ki kit győz le?": a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakának egyik fő kérdése. Pol. és gazd. elveit *Lenin* dolgozta ki az *új gazdasági politika* bevezetése idején. Jelenti a *proletárdiktatúra* gazd. és pol. harcát a még fennmaradt, valamint a kisárutermelés talaján újjászülető kap. ellen. A harc szempontjából alapvető kérdés a kisárutermelő *parasztság* megnyerése. Ez tette lehetővé, hogy a gazdálkodás kap. formáit felszámolják és a kisárutermelőket szoc. útra vezessék. Így a SZU-ban 1936-ban az egész népgazdaságban a szoc. tulajdonformák váltak uralkodóvá. A népi dem. o.-ok többségében a ~ kérdése a szoc. alapjainak lerakásával dőlt el. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* Az OK(b)P XI. kongresszusa. 1922. március 27—április 2. = Lenin, V. I.: Művei. 33. köt. [1. kiad.] 1953. 253—325. old.

Kilbom, Karl (1885. aug. 8.—1961): svéd újságíró, kommunista, majd reformista politikus. Az I. vh. alatt a baloldali SZDP, majd a svéd KP (l. *Baloldali Párt—Kommunisták*) tagja. 1922—24, majd 1929 a KP főtitkára. 1924— a KI VB tagja. 1929-ben pártszakadást idézett elő, vezetésével a KP egész parlamenti csoportja, a stockholmi tanács komm. képviselői és sok szaksz. vezető kilépett. Megalakította a Szocialista Pártot, amely később jobbra tolódott, s ~ot kizárta. 1944-ig parlamenti képviselő.

Killián György, *Kilián* (Kispest, 1907. márc. 13.—Lengyelo., 1943. jún.): lakatosmunkás; kommunista. 1928-ban lépett be a KIMSZ-be, majd a KMP-be. 1930-ban a KIMSZ északi ker. biz.-ának titkára. A KIMSZ II. kongr.-án a KB tagjává választották. 1930—31-ben a SZU-ban tanult. 1931-ben tért haza és átvette a KIMSZ titkárságának vezetését. 1932. máj.-ban a KMP KB tagjává választották. 1932. júl. 18-án letartóztatták, s két és fél évi börtönre ítélték. Kiszabadulása után pártmegbízatással Párizsba ment, ahonnan hazatérve ismét letartóztatták. Három éven át, 1938-ig ítélet nélkül börtönben volt. 1939-ben a SZU-ba emigrált. 1941— a VH kötelékében a frontvonalon a ném. katonákhoz szóló agitációs munkát folytatott. 1943-ban partizánnak jelentkezett mo.-i bevetésre. Lengyelo. felett ugrott ki ejtőernyővel s nyomtalanul eltűnt. — *Irod.: Lukács Imre:* A holnap elébe. 1956. 309 old. — *Fodor Zoltán:* Az A-3131-es hazatér. Emlékek 1923—1945. 1964. 173 old.

Kim Ir (1910. ápr. 23.—): koreai, paraszti származású kommunista. Szülei 1913-ban Mandzsúriába emigráltak, ~ itt lépett be 1932-ben a KKP-ba. 1932—42 részt vett a japánellenes partizánharcokban. 1942—45 a SZU-ban tartózkodott. 1945— a KP *(Koreai Munkapárt)* Észak-Phenjan tartományi pb.-jének elnöke, az 1950—53-as honvédő háború idején a néphadsereg pol. főcsoportfőnöke. 1954—59 miniszterelnök-helyettes és földművelési miniszter, 1959— a miniszterelnök első helyettese, 1961— a Munkapárt PB-jének, a PB Elnökségének tagja, a KP titkára. 1972. dec.— az új alkotmány értelmében alakult Közigazgatási Tanács (kormány) elnöke.

Kim Ir Szen (1912. ápr. 15.—): koreai szegényparaszti származású kommunista. Apját a japánellenes megmozdulásokban való részvételért bebörtönözték; kiszabadulása után, 1924-ben családjával együtt Mandzsúriába emigrált. ~ mint középiskolai tanuló vezette a helyi kommunista ifjúsági szövetség munkáját, 1929—30-ban bebörtönözték. 1931-ben belépett a KKP-be. Mandzsúria japán megszállása után partizáncsapatot szervezett (1932. ápr.), mely vezetésével népi-forradalmi hadsereggé fejlődött, s számos csapást mért Mandzsúria és Észak-Korea területén a japán megszállókra. 1936. máj.—1941 a *Haza Újjászületésének Társasága* elnöke. A felszab. után hazatért. 1945—46 *Korea Kommunista Pártjának*, 1946—49 az Észak-koreai Munka-

párt, 1949— a *Koreai Munkapárt* elnöke. 1946. febr.—1948. szept. az Ideiglenes Népi Bizottság, ill. az Egységes Demokratikus Hazafias Front elnöke. 1948. szept.—1972. dec. a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság minisztertanácsának elnöke. Az 1950—53-i háború idején a katonai bizottság elnöke, a Néphadsereg főparancsnoka, 1953-ban megkapta a marsalli címet. 1972. dec.— az új alkotmány elfogadása után a közt. első elnöke és ebben a minőségben a legfelsőbb államhatalmi szerv, a Központi Népi Bizottság elnöke. — *M.:* A koreai nép harca a szabadságért és függetlenségért. 1952. 177 old. — A koreai nép felszabadító honvédő háborúja. 1951—1953. 1953. 298 old. — A jelenlegi helyzet és pártunk feladatai. Phenjan 1966. 120 old. — *Irod.:* Kim Ir Szen elvtárs forradalmi tevékenységének rövid története. Phenjan 1971. 301 old.

Kínai Kommunista Párt, *Csung-kuo Kung-csan-tang, KKP:* alakult az I. kongr.-on, 1921. júl. 1-én a *Kommunista Internacionálé* tevékeny közreműködésével Sanghajban a NOSZF hatására létrejött marxista körökből. A végső célként a szoc., a komm. megvalósítását kitűző ~ alapításában vezető szerepet játszott *Li Ta-csao,* főtitkára 1927-ig *Csen Tu-hsziu* volt. II. kongr.-a (1922. júl.) a kínai munkásság szervezését állította előtérbe, csatlakozott a KI-hez, szervezeti szabályzatot fogadott el. A KI javasolta a kínai nemzeti burzsoázia pártjához, a Kuomintanghoz való csatlakozást a szervezeti önállóság fenntartásával. A III. kongr. többsége (1923. máj.) éles bírálattal illette *Csang Kuo-tao* ún. „zárt ajtók politikájá"-t, az elzárkózást a *Szun Jat-szen* vezette Kuomintanggal való egységfronttól. A IV. kongr.-on (1925. jan.) elhatározták, hogy a komm.-k egyénileg kérik felvételüket a Kuomintangba. Története során ekkor először behatóbban foglalkoztak a bontakozó parasztmozg.-mal; a forr. sikerét a prol. mozg. és parasztmozg. egyesítésétől tették függővé. Az 1924 végén, 1925 elején kibontakozott első forr. polgárháború (1925—27) kezdetén a KI VB nyomatékosan figyelmeztetett az agrárforr. végrehajtásának különleges jelentőségére. A forr. mozg. eredményeként a párttagok száma 994-ről (1925) 58 000-re nőtt (1927). A Csang Kaj-sek sanghaji ellenforr. fellépésével egyidejűleg ülésező V. kongr. (1927. ápr.—máj.) túlzott derűlátással ítélte meg a forr. kilátásait, noha tulajdonképpen már folyamatban volt az ellenforr. offenzívája. A KB ún. Augusztusi tanácskozása (1927) megkezdte a tanulságok felmérését, leváltotta Csen Tu-hsziu főtitkárt, akit jobboldali opportunizmusban marasztaltak el, majd a VI. kongr. (Moszkva — 1928) úgy döntött, hogy energikus lépéseket kell tenni az agrárforr. kibontakoztatására, meg kell teremteni a párt fegyveres erőit és szovjetek létrehozásával kell forradalmasítani a kínai munkás- és szegényparaszt-milliókat. 1927. júl.— már megkezdődött az új irányvonal megvalósítása, a párt 1927—34-ben a D-i forr. támaszpontok kiépítésén, megvédésén és az agrárforr. kibontakozásán fáradozott *(szovjet köztársaságok Kínában).* Kiépült a kínai VH, a párt taglétszáma 1934-ig 400 000-re növekedett. A főtitkári tisztséget 1927—35 egymást követve *Csü Csiu-paj, Li Li-szan, Vang Ming,* majd *Po Ku* töltötte be. A forr. bázisokra nehezedő nyomás miatt hajtották végre a *hosszú menetelést,* melynek során a Közép- és Dél-Kínában levő forr. bázisokat északra Senhszi tartományba telepítették át, ahol már 1931 óta szovjet közt. állt fenn. A KB PB-jének időközben, 1935. jan.-ban tartott kibővített ülésén Cunjiban, minden kudarcot a szubjektív tényezőknek tudtak be, új főtitkárt választottak Csang Ven-tien (Lo Fu) személyében, *Mao Ce-tung* pedig ettől az időponttól a párt tényleges vezetője lett. Az ún. hsziani incidens tisztázása után (Csang Kaj-seket saját tábornokai tartóztatták le, hogy ezzel a nemzeti egységfront-egyezmény aláírására kötelezzék) tett egységfront-javaslatban a ~ vállalta, hogy a munkás-paraszt közt. jelszavát az egységes összkínai dem. közt. jelszavával cseréli fel, s megszünteti a felszabadított körzetekben a kisajátítást, egyidejűleg követelve a japán imp.-k és kínai ügynökeik minden vagyonának elkobzását. 1937—45 jelentős részt vállalt a japánellenes háborúban (l. *Nyolcadik Hadsereg*). A ~ taglétszáma a hosszú menetelés idején 40 000-re csökkent, majd fokozatosan emelkedett és 1945-re elérte az 1,2 milliót. 1941—45-ben az ún. munkastílusjavító mozg. (cseng feng) során keményen bírálták a korábbi pártvezetés internacionalista szellemű tagjait (Vang Ming, Po Ku) és egyre erőteljesebben hangoztatták Mao Ce-tung szerepét. A VII. kongr. (1945. ápr.) elfogadta a Kuomintanggal és más dem. erőkkel létrehozandó koalíciós kormány tervét és a dem. forr. új helyzetben aktuális programját. A módosított szervezeti szabályzatban először kapott helyet az a tétel, hogy a „KKP egész tevékenységét a Mao Ce-tung-i eszmék vezérlik". A győzelmesen megvívott polgárháború és a szoc. forr.-ba fokozatosan átnövő forr. folyamat első sikeres évei után az immár 10,7 millió párttag képviseletében ülésező VIII. kongr. első ülésszaka (1956. szept.) a ~ proletár-internacionalista erőinek megizmosodásáról tanúskodott, a második ülésszak viszont (1958. máj.) kiadta a „három vörös zászló" irányvonalát, azaz a „főirányvonal" a *„nagy ugrás"* és a *„népi kommunák"* irányzatát állította előtérbe. Ez ellen lépett fel 1959-ben *Peng Te-huaj.* 1960-ban meg-

jelent az „Éljen a leninizmus!" c. cikk, mely nyíltan szembefordult az SZKP XX. kongr.-ának, valamint a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960) elfogadott és a ~ képviselője által is aláírt dokumentumokkal. Ettől kezdve gyorsan romlott a viszony a *kommunista és munkáspártok* nagy többsége és a ~ között. A KB plénuma 1966-ban megindította a *„nagy proletár kulturális forradalmat"*, mely a pártszervezetek dezorganizálásához és különböző „vörös gárdista" és „vörös lázadó" csoportok meg a hadsereg képviselőiből álló új hatalmi szervek, „forradalmi bizottságok" létesítéséhez vezetett (1967. jan.—1968. aug.). 1968. okt. kizárták a pártból *Liu Sao-csit*. A IX. kongr. (1969. ápr.—márc.) Mao Ce-tung eszméit a megfellebbezhetetlen abszolút igazságok rangjára emelték, a *permanens forradalom* szellemében kilátásba helyezték a „kulturális forr." megismétlődését, minden korábbinál erőteljesebben alátámasztották a hadsereg szerepét. Szervezeti szabályzatba rögzítették a szovjet párt- és állami vezetés elleni harcot és a kongr. közfelkiáltással Mao Ce-tung helyettesévé választotta *Lin Piaót*. A kongr.-t követő rövid konszolidációs időszak után 1971. szept.— újból kiéleződtek a belső pol. küzdelmek és mint a X. kongr.-on (1973. aug.) utólag nyilvánosságra hozták, Lin Piao, a hadsereg más vezetői, továbbá *Csen Po-ta* a párt és Mao Ce-tung ellen léptek fel. A kongr. egyébként azt a képtelen tételt hangoztatta, hogy Kína az ún. „harmadik világ"-hoz tartozik, s hogy a *szocialista világrendszer* megszűnt. Minden eddiginél erősebb szovjetellenes támadásokra került sor; az „egymással összejátszó" szuperhatalmaknak minősített SZU és USA közül a fő tüzet ezúttal a SZU-ra irányították. A párt nem vett részt a kommunista és munkáspártok 1969. évi tanácskozásán. Taglétszáma 18 millió (1962), becslések szerint 25 millió (1969), elnöke Mao Ce-tung, rajta kívül a PB Állandó Bizottságának tagjai *Csou En-laj*, Vang Hung-ven, *Kang Seng*, Je Csien-jing, Li Te-seng, *Csu Te*, *Tung Pi-vu*, Csang Csun-csiao. Központi lapja a Renmin Ribao (Néplap), 3,4 millió példány, szerk.: Jao Venjüan, elméleti folyóirata a Hung Csi (Vörös Zászló). — *Irod.: Miao Csu-huang:* A Kínai Kommunista Párt rövid története. 1959. 245 old. — Kínai múlt és jelen. Szovjet tanulmányok gyűjteménye. 1973. 560 old.

Kínai Népi Felszabadító Hadsereg: kommunista vezetésű néphadsereg, alakult 1927. aug. 1-én a Csang Kaj-sek ellenforr. terrorja ellen fellázadt nancsangi hadsereg *Csou En-laj*, *Csu Te*, *Lin Piao* vezette egységeiből (mintegy 30 ezer fő) (1927—28 Kínai VH, 1928—37 Munkás-Paraszt VH, 1937—46 *Nyolcadik Hadsereg* és Új Negyedik Hadsereg, 1946— jelenlegi nevén). A nancsangi sereg maradványa 1928 őszén egyesült a *Mao Ce-tung* vezette „őszi aratás" felkelés csapataival a Csinkang-hegységben. D-Kínában visszaverte a Kuomintang öt bekerítő hadjáratát, majd végrehajtotta a *hosszú menetelést*, fő bázisát É-Kínába helyezte át. A KKP és a Kuomintang japánellenes egységfrontja idején 1937—45 harcolt a japán betolakodók ellen. 1946— ~ néven vívta meg s vitte győzelemre a polgárháborút a reakciós Csang Kaj-sek-rezsimmel szemben. 1950. okt.— *Peng Te-huaj* tábornok vezetésével harcoltak a koreai háborúban a hadsereg népi önkéntesei. A forr. háború időszakában (1927—49) harci tevékenységének fő formája a mozgó háborúval kombinált partizánháború. Sajátossága mind a felszabadulás előtt, mind 1949— a termelésben és az építésben (út, vasútépítés) való aktív részvétel. Rangjelzést a ~ katonái — eltekintve az 1954—62-es időszaktól — nem viselnek. Irányítója a Legfelsőbb Katonai Bizottság, melynek elnöke 1949— Mao Ce-tung. A honvédelmi miniszter 1954—59 Peng Te-huaj, 1959—71 Lin Piao, 1971— Je Csien-jing. — *Irod.: Smedley, Agnes:* A hosszú menetelés hadserege. 1950. 275 old. — A kínai népi felszabadító hadsereg. 1957. 96 old.

kínai tanácsterületek: *szovjet köztársaságok Kínában*

Kína munkásmozgalma: A modern kínai ipar fejlődése a 19. sz. utolsó harmadában indult meg. Az idegen tőke fokozatosan nagy szerephez jutott a legfontosabb iparágakban. A kínai munkásosztály a hazai burzsoázia nagyobb arányú kibontakozása előtt létrejött. (Az ipari proletariátus létszáma 1911: 1,5 millió.) Az I. vh. idején meggyorsult a nemzeti burzsoázia fejlődése is, főleg a textiliparban. A kínai nemzeti burzsoázia azonban mégsem válhatott döntő pol. tényezővé, ingadozott a forr. és ellenforr. erők között. Az ipar néhány tenger- vagy folyamparti nagyvárosban (Sanghaj, Tiencsin, Csingtao, Vuhan stb.) koncentrálódott. A munkásosztály létszáma az ország összlakosságának csak töredéke, 1919-ben 2,5 millió, a munkabér ¼-e a korabeli japán munkás és mindössze $^1/_{10}$-e az angol munkás bérének. Nem bontakozott ki szd. mozgalom. Az első nagyobb sztrájk 1913-ban robbant ki a hanjangi fegyvergyárban. A kínai munkásosztály az 1919-es Május 4-e Mozgalomban lépett fel először önálló pol. erőként. A versailles-i békeszerződés Kínára sérelmes cikkelyei miatt kirobbant antiimp. és antifeudális mozgalmat a nagyvárosok munkássága nagyszabású pol. sztrájkjával támogatta. 1921-ben megalakult a *Kínai Kommunista Párt*. ~nak első nagy fellendülése,

az első orsz. jellegű sztrájkmozgalom 1922. jan.—1923. febr. bontakozott ki, mely a hongkongi tengerészek tömegsztrájkjával kezdődött, és a Peking—Hankou-i vasút dolgozóinak munkabeszüntetésével tetőzött. Ez idő alatt mintegy száz sztrájkban kb. 300 000 munkás vett részt. E sztrájkmozgalom során rohamosan fejlődtek a szaksz.-ek, amelyek szervezésében a KKP vezető szerepet játszott. 1922. máj. 1-én ült össze a Szakszervezetek Összkínai Szövetségének I. kongr.-a. (Az 540 000 tag képviseletében tanácskozó 1925. évi II. kongr. fogadta el a szaksz. szabályzatot és VB-t választott, melynek elnöke Lin Vej-min, egyik alelnöke *Liu Sao-csi* lett.) 1923. febr. 7-én az É-i militarista kormány fegyveres erővel fojtotta el a Peking—Hankou vasútvonal dolgozóinak sztrájkját s a szaksz.-eket betiltotta. (Az ún. február 7-i véres incidens.) ~ egy időre hullámvölgybe került. Az országban csak a forradalmi érzelmű Kantonban és az anjüani szénbányákban élt tovább a szaksz. A második nagy fellendülés a nemzeti függetlenség megvalósítását, a feudális militarizmus megdöntését célul kitűző 1924—27 tartó ún. első forr. polgárháború időszakában a KKP egységfrontra lépett a Kuomintanggal, a komm.-k szervezeti és pol. önállóságuk megtartásával beléptek a Kuomintangba. Csingtao és Sanghaj japán tulajdonban levő textilgyáraiban a munkások sztrájkot indítottak, majd kirobbant az *általános sztrájk Sanghajban* és ezt követően az orsz. tiltakozó mozgalom (Május 30. Mozgalom). A 16 hónapig tartó hongkong—kantoni sztrájk (1925. jún.—1926. okt.), melyben negyedmillió ember vett részt, időtartamát tekintve egyedülálló a világ munkásmozgalmában. A *Szun Jat-szen* vezette kantoni egységkormány szovjet szakemberek közreműködésével, a KI aktív támogatásával megszervezte a Nemzeti Forr. Hadsereget, mely megindította az ún. „északi hadjáratot" a reakciós militarista tábornokok ellen. A forr. hadsereg előretörése nyomán a munkásság fegyveres harca *(sanghaji munkásfelkelések)* és a parasztmozg. nagy arányokban bontakozott ki, a kuangtungi parasztmozg. I. kongr.-a (1925. máj.) csatlakozott a *Parasztinternacionálé*hoz, követelte a bérleti díjak és adók csökkentését, a parasztság felfegyverzését. Az egyre több polg. és katonai hatalommal rendelkező Csang Kaj-sek vezetésével 1927. április 12-én ellenforr. puccsot hajtottak végre. Először a munkásmozgalom legerősebb bázisában, Sanghajban, majd Vuhanban, Nankingban verték szét a komm. szervezeteket, 1927. dec.-ben a *kantoni kommünt* fojtották vérbe. Az ellenforr. terrornak közel 400 000 baloldali forradalmár és elsősorban komm. esett áldozatul. A nemzeti burzsoázia és a kispolgárság felső rétege a fehérterrortól megrettenve elhagyta a forr. mozgalmat. A munkásmozg. a városokban illeg.-ba szorult. A forr. további szakaszaiban a parasztmozgalom került előtérbe, a forr. hadsereg zöme a szegényparasztságból rekrutálódott. A Csang Kaj-sek ellenforr. diktatúrája ellen kirobbanó különböző paraszt-, katona- és munkásfelkelésekkel indul az ún. második forr. polgárháború (1927—1937), mely agrárforr. néven ismeretes. Létrejött és megerősödött a déli forr. bázis, mely a 30-as évek elején eredményesen verte vissza Csang Kaj-sek bekerítő hadjáratait. A forr. mozgalom súlypontja ez idő alatt a városokból fokozatosan az 1934-ben már 50 millió lakost számláló, ún. forr. támaszpontokra tevődött át, ahol a KKP vezetésével és a Kínai VH védelme alatt létrejött a tanácshatalom. 1934-ben a nagy ellenséges túlerő és a helytelen stratégia miatt a VH kénytelen volt e bázisokat elhagyni és harci tevékenységének súlypontját É-Kínába áttenni *(hosszú menetelés)*. A forr. mozgalom irányításának központja Jenan lett. A VH-nak ekkor 30 ezer harcosa volt. A japán imp. 1931-ben indított és 1937-ben általánossá váló offenzívája nagy változásokat okozott Kína belpol. helyzetében. Csang Kaj-sek a közvélemény (1935. dec. 9-én nagy mozgalom bontakozott ki a japánellenes egységfront érdekében) és saját tábornokai nyomására kénytelen volt a KKP japánellenes egységfront-javaslatát elfogadni. 1937—45 a néptömegeknek a japán agresszió elleni harcra való mozgósítása, valamit Csang Kaj-sek komm.-ellenes akcióinak leleplezése volt a forr. mozgalom fő feladata. A II. vh. végén a népi fegyveres erők által felszabadított 19 körzetben 95 millió ember élt, a népi fegyveres erők létszáma pedig elérte az egymillió főt. Az amerikai imp. által támogatott Csang Kaj-sek 1946 nyarán felújította a polgárháborút, amelyben teljes vereséget szenvedett. A népfelszabadító háború (1946—49) idején, különösen 1948— a kínai munkásság ismét a pol.-tömegsztrájk fegyveréhez nyúlt, s tevékeny szerepet játszott a gyárak, a népvagyon megvédésében, majd a népi hatalom megszilárdításában. 1948. aug.-ban Harbinban a felszabadított körzetek szaksz.-ei és a kuomintangista Kínai Munkásszövetség küldöttei a szaksz.-ek VI. kongr.-án helyreállították az egységet. A Kínai Népköztársaság megalakulása (1949. okt. 1.) után a KKP vezetésével létrejött a népi dem. diktatúra államhatalmi rendszere. A népi hatalom befejezte a forr. korábbi szakaszaiban megkezdett földreformot — 300 millió paraszt 47 millió hektár földet kapott —, kisajátította a külföldi tőke és az áruló szerepet játszó komprádor burzsoázia vállalatait. A gazd. helyreállítása (1949—52) után napirendre került a szoc. iparosítás hosszú távú programja. 1952-ben 7 millió tagja volt a

szaksz.-eknek; káderek ezreivel látták el a pol., gazd. és állami életet, megvalósították az üzemek munkásellenőrzését. A *Kínai Népi Felszabadító Hadsereg* önkéntesei (1950—53) az amerikai imp. koreai agressziójának visszaverésében is jelentős szerepet játszottak. Az első ötéves terv (1953—57) során a szoc. országok, elsősorban a SZU segítségével megteremtették a modern ipari bázis alapjait. Ezzel párhuzamosan folyt a kap. ipar és kereskedelem szoc. útra térítése, valamint sok millió parasztgazdaság szövetkezetekbe tömörítése (1955—56). 1958— a KKP vezetése fokozatosan eltávolodott a korábban követett pol. irányvonaltól *(nagy ugrás politikája, népi kommunák)*, a külpol.-ban a SZU-tól és a szoc. országok többségétől való eltávolodás, majd szembeszállás, a komm. mozgalom megbontására való erőteljes törekvés érvényesült. E hibás vonalvezetés csakhamar súlyos gazd. (1960—61) és pol. nehézségekhez vezetett. 1961— az ún. kiigazítás pol.-jával kívánták helyrehozni a népgazd.-ban kialakult legsúlyosabb aránytalanságokat, majd 1966— a *„nagy proletár kulturális forradalom"* során éles pol. harcot bontakoztattak ki a belső ellenzék ellen. A szaksz. mozgalmat a Szakszervezetek Összkínai Szövetsége (1948—53 Kínai Általános Munkásszövetség) fogta össze, hivatalosan az SZVSZ tagszervezete, taglétszáma 16 millió, elnöke: Liu Ning-ji, alelnöke: Liu Csang-seng. 1966 dec.— vezető testületeit feloszlatták. — *Irod.: Salgó László:* Kína közelről. 1959. 183 old. — Kína rövid története. 1960. 374 old. — *Vidal, Jean-Emile:* Jelentés Kínáról. 1967. 253 old. — *Imre György:* A pekingi szemüveg. 1973. 278 old.

Kingisepp, Viktor Eduardovics (1888. márc. 12. [24.]—1922. máj. 4.): észt munkás, kommunista. 1906— bolsevik, 1907—14 Pétervárott és Tallinnban végzett pártmunkát, s a Kiir (Fénysugár) c. észt lap szerk.-je. 1914-ben letartóztatták, száműzték. 1917. okt. 22-én (nov. 4.) vezetője a Tanácsok Észtországi Forr. Katonai Bizottságának, az észto.-i vörös gárdák megszervezője, az Észt Munkás- és Katonaküldöttek Tanácsa VB-jének tagja. A német megszállás után Moszkvában dolgozott. 1918. márc.— a Szovjetek Összoroszországi VB-tagja, 1918. nov.— az Észt KP KB és a Pol. Iroda tagja. Észto.-ban végzett illeg. tevékenységet, ahol 1922-ben letartóztatták és kivégezték.

Kirilenko, Andrej Pavlovics (1906. szept. 8.—): szovjet-orosz lakatos, majd szerkesztő mérnök, kommunista tisztségviselő. 1931— az SZKP tagja. 1941— pártmunkás: 1944—47 a zaporozsjei területi pb. titkára, 1947—55 a nyikolajevszki területi pb., majd a dnyepropetrovszki pb. első titkára. 1956— az SZKP KB tagja, 1957—61 az Elnökség póttagja, 1962— az Elnökség, majd a Pol. Iroda tagja; 1966— a KB titkára.

Kirkov, Georgi Jordanov, álnéven *Mester* (1867. aug. 15.—1919. aug. 25.): bolgár publicista, a szocialista mozgalom egyik elindítója. 1879—86 Nyikolajevben tanult, ott ismerkedett meg az orosz forr. demokratákkal. 1892—95 Bécsben bekapcsolódott a munkásmozgalomba. 1895-ben hazatérve belépett a *Bolgár Szociáldemokrata Munkáspárt*ba, 1897-ben a Rabotnicseszki Vesztnik (Munkásújság) szerk.-je, 1898— a KB tagja. A *tesznyák szocialisták* egyik vezetője, 1904-ben a KB titkára. 1904—09 a szaksz. szövetség titkára. Kiváló szónoki képességekkel rendelkezett. A *zimmerwaldi mozgalom* balszárnyához tartozott.

Kirov, Szergej Mironovics *Kosztrikov* (1886. márc. 15. [27.]—1934. dec. 1.): szovjet-orosz műszaki rajzoló, kommunista. 1904— bolsevik. Az 1905—07-es forr. idején a tomszki munkások fegyveres felkelését vezette. Több ízben letartóztatták. 1908-ban Irkutszkban, 1909-ben É-Kaukázus vidékén teljesített pártmegbízatást. Részt vett a NOSZF előkészítésében. Ezután Vlagyikavkazban a szovjethatalom kiépítésén dolgozott. 1919-ben Asztrahany védelmének egyik megszervezője. 1920. máj.-ban az OSZSZSZK-t képviselte Grúziában. 1920. okt. 1—12. részt vett a Lengyelo.-gal folytatott béketárgyalásokon. 1921. júl.-ban az Azerbajdzsáni KP KB tagja, 1923— az SZKP KB tagja. 1925-ben vezető szerepe volt Leningrádban a trockista—zinovjevista ellenzék leküzdésében. 1926— a leningrádi területi pb. első titkára. 1930— a Pol. Iroda tagja. 1934-ben az SZKP KB titkára. A Szmolnijban merénylet áldozata lett. — *M.:* Válogatott beszédek. 1951. 339 old. *Irod.: Morozov, V. F.:* Szergej Mironovics Kirov a nagy bolsevik államférfi. 1949. 31 old. — *Golubjova, A.:* Az urzsumi fiú. Sz. M. Kirov gyermekkora és ifjúsága. 1953. 198 old.

Kis Jenő (Balmazújváros, 1886. aug. 20.—Bp., 1938. máj. 15.): ügyvéd; szociáldemokrata. Az I. vh. előtt kapcsolódott be a munkásmozg.-ba, de aktívan csak a TK megdöntése után vett részt az MSZDP munkájában. A *népbiztosper*ben *Bokányi* D. és *Bajáki* F. védője. 1925-ben a fővárosi törvényhatósági biz. tagjává választották. A 20-as évek második felében a pártvezetőséggel szemben — centrista álláspontról — ellenzéki tevékenységet fejtett ki. 1930-ban egy ellenzéki röpirata miatt a Kúria 6 hónapi börtönre ítélte. Ekkor megfosztották törvényhatósági mandátumától és eltiltották az ügyvédi gyakorlattól.

1931— haláláig az MSZDP vidéki titkárságának munkatársa, rövid ideig a *Természetbarátok Turista Egyesületének* elnöke volt.

Kis Zsigmond (Újpest, 1898. okt. 14.—Dachau, Németo., 1945. jan.): magántisztviselő; kommunista. 1918— a KMP tagja. A TK-ban a Közoktatásügyi Népbiztosságon dolgozott, majd a VH-ban mint zászlóaljparancsnok harcolt. A TK megdöntése után emigrált. 1921—25-ben Londonban dolgozott, 1925-ben kiutasították Angliából. Ekkor a SZU-ba ment, ahol egy faipari tröszt igazgatója volt. 1929-ben mo.-i pártmunkára irányították. Bp.-en az illeg. nyomdák egyik vezetője. 1931-ben letartóztatták és 9 havi börtönre ítélték. Kiszabadulása után, 1933-ban külföldre ment, de 1935-ben a KMP KB megbízottjaként visszajött és a hazai pártmunkában irányító szerepet töltött be. 1936-ban letartóztatták és 15 évi fegyházra ítélték. 1944-ben a dachaui koncentrációs táborba hurcolták, s ott halt meg.

Kisch, Egon Erwin (1885. ápr. 29—1948. márc. 31.): prágai születésű német újságíró, író, kommunista. 1918-ban a bécsi Vörös Gárda parancsnoka volt. Csehszlovákiában, Berlinben, 1933-tól újra Csehszlovákiában, majd ismét külföldön élt, s csak 1947-ben tért vissza Prágába. Jelentős szerepet töltött be a *békemozgalom*ban, a háború és a fasizmus elleni küzdelem fáradhatatlan harcosa volt. Utazásairól magas irodalmi értékű riportkötetek készültek: „Kisch Egon Erwin tisztelettel bemutatja az amerikai mennyországot", „Tilos a bemenet", „Kiszállás Ausztráliában", „Felfedezések Mexikóban" stb. — *M.:* Kalandozások öt világrészben. Válogatott riportok. 1954. 556 old.

„kisebb rossz" politikája: megalkuvó magatartás, amely két reakciós irányzat vagy lehetőség közül a kevésbé veszélyes — vagy olyannak vélt — változat elvtelen támogatását jelenti. Ez a *munkásosztály* félrevezetését, a forr. mozg. fékezését eredményezheti egy történelmileg kiélezett időszakban. A ~ elnevezés a *fasizmus* fellépése idején keletkezett Németo.-ban. A ~ jegyében a ném. szd.-k Hitlerrel szemben Hindenburg kancellárrá választását támogatták. Mo.-on az SZDP vezetősége Szálasival szemben elvtelenül támogatta Horthyt és csoportját s eközben — a kivárás szellemében — lemondott az önálló antifasiszta pol.-ról. A ~ nem azonos a *burzsoázia* monopóliumellenes rétegével kötött helyes *kompromisszum*mal, a munkásosztály ügyét előbbre vivő ésszerű megállapodásokkal vagy az antifasiszta, antiimp., antimonopolista szövetséggel.

Kisházi Ödön (Bp., 1900. jún. 24.—Bp., 1975. ápr. 22.): szerszámesztergályos; szociáldemokrata, majd kommunista. 1916— szervezett munkás. 1922— az MSZDP tagja. A 20-as, 30-as években a Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége vezetőségének és Orsz. Nagyválasztmányának tagja. A felszab. után a szaksz. főtitkárhelyettese, a *Szakszervezeti Tanács* elnöke, az SZDP orsz. vezetőségének tagja, ogy.-i képviselő. 1948—52 különböző gazd. tisztségeket töltött be. 1952-ben koholt vádak alapján elítélték. Rehabilitálása után 1957—63 a SZOT főtitkárhelyettese, majd munkaügyi miniszter. Ogy.-i képviselő, az Elnöki Tanács helyettes elnöke, az MSZMP KB-nak, a SZOT elnökségének és a Hazafias Népfront Orsz. Tanácsának tagja.

kispolgáriasság: a kispolgári rétegekre (falusi és városi kisárutermelők, kiskereskedők, az értelmiség egyes csoportjai) jellemző sajátos *ideológia* és magatartás. Labilis osztályhelyzetüknél fogva e rétegek társadalmi magatartása ingatag, az erőviszonyoktól függően hol az egyik, hol a másik *osztállyal* keresnek érdekközösséget. A kap.-ban — életviszonyaik romlása nyomán — egyedeik könnyen átcsapnak szélsőséges forradalmiságba, de nem képesek kitartást, szervezettséget, fegyelmet tanúsítani. Kudarc esetén gyakran meghunyászkodnak, közönyössé válnak, valamely divatos burzsoá áramlat hatása alá kerülnek *(kispolgári szocializmus).* — A ~ mint életfelfogás, magatartás fennmarad, sőt időnként erősödik a szoc. építésének időszakában is, mint a szoc. tudat fejlődésének fő irányával ellentétes jelenség. Szoros értelemben vett osztálybázisa szűkül ugyan, de mint gondolkodásmód és magatartás behatol a társadalom többi rétegeibe. Fő forrásai ekkor: 1. az osztályviszonyokban még meglevő ellentmondások, a *munkásosztály* nagyszámú kispolg. eredetű rétegei, a *parasztság* egységes szoc. osztállyá szerveződésének kezdetleges foka és a szoc. építésének első szakaszában még sokáig szükséges kisipari, kiskereskedelmi tevékenység és háztáji gazd.-ok léte. 2. A történelmi-társadalmi hagyományok, régi kispolgári nézetek továbbélése. (Mo.-on 1941-ben az o. lakosságának csaknem 40%-a kispolgár volt és mint ilyen, a Horthy-*fasizmus* tömegbázisát alkotta.) 3. A fejlett kap. o.-ok konjunktúrájának, a Ny-i kultúra felszínes vagy dekadens termékeinek hatása, az imp. fellazítási taktikája. 4. A szoc. építésében, a *szövetségi politiká*ban elkövetett hibák. Mo.-on pl. az 1953—56-i pol. vonalvezetés ingadozása s az ezek következtében keletkezett csalódás, kiábrándulás is. 5. Közvetve a javuló életszínvonal is, ha egyes javak megszerzése nem mint a kulturáltabb életmód lehetősége, hanem mint szinte kizárólagos életcél jelentkezik. A ~ a szoc.

építésének körülményei között az egyéni érdekeknek a társadalmi érdekek fölé helyezésében mutatkozik. Megjelenési formái: a társadalmi tulajdon lebecsülése; kétkedő, cinikus magatartás a szoc. építésével kapcsolatban, a tervszerűséggel szemben a spontaneitás, a helyi érdekeknek az egész népgazd. érdekei elé helyezése; egoista magatartás a karrierizmusig, korrupcióig; az emberek szubjektív megítélése stb. A *párt*on belüli jobboldali vagy dogmatikus, szektás vonások eszmei gyökerei is a ~ban keresendők. A szektás türelmetlenség, a sikerek miatti elbizakodottság, a tömegek lebecsülése, az államapparátus, a társadalmi szervezetek egyes részeinek elbürokratizálódása is kispolgári vonásnak tekinthető. A ~ elleni harcot nehezíti, hogy képviselői olykor jószándékú, a szoc. építése mellett állást foglaló emberek. A harc nem a kispolgári személyek, hanem a nézetek, a magatartás ellen folyik; hosszú távú ideológiai nevelőmunkát igényel. A szoc. termelőviszonyok tökéletesedése és a céltudatos ideológiai ráhatás arányában csökken a ~ hatása, erősödik a tömegekben a szoc. tudat és magatartás.

kispolgári szocializmus: azoknak a szocialisztikus irányzatoknak a gyűjtőfogalma, amelyek egyfelől az erősödő kapitalizmussal való szembenállást, másfelől a következetes forradalmi elmélettől és mozgalomtól való visszahúzódást fejezik ki. *Ideológiá*juk — változatos formában — a kispolgár bizonytalan létfeltételeit tükrözi. A kispolgár tulajdonos is, dolgozó is; munkáltató és munkás egyszerre. Gazd. helyzetében a bizonytalanság az uralkodó, létét a kap.-ban állandóan saját széthullásának, dezintegrációjának veszélye fenyegeti. Helyzete objektíve nem ösztönzi a ténylegesen ható társadalmi törvényszerűségek felismerésére. Gondolkodásmódjának létéből fakadó kettőssége: egyfelől vonzódik a *burzsoázia*hoz, amellyel sok közös vonása van, és amelyet mintaképének tekint, másfelől életlehetőségeinek szűkülése, a tőkés verseny nyomása a kap. ellen küzdő erőkhöz közelíti. Ideológiai megnyilvánulásai szerint a ~ két fő irányzatát különböztetjük meg. A „jobboldali" ~t az *osztályharc*, a forr. megoldások elutasítása, a kispolgári létforma mentésére, a tőkés fejlődés feltartóztatására irányuló törekvés, az uralkodó *osztály*okkal való együttműködés hajlama jellemzi (P. J. *Proudhon*, H. *Schultze-Delitsch* irányzata, *trade-unionizmus*, *lassalleanizmus*, *revizionizmus*). Társadalmi bázisa túlnyomórészt tönkrement vagy tönkremenő kispolgárokból, kisipari munkásokból, a munkásság elpolgáriasodott és ideológiailag fejletlen rétegeiből áll. A „baloldali" ~ (l. *baloldaliság*) ideológiáját a szervezett, tervszerű harc elvetése, az ultraradikális, türelmetlen, álforr. módszerek előnyben részesítése jellemzi (blanquizmus — A. *Blanqui*, bakunyinizmus — M. A. *Bakunyin*, mai anarchista áramlatok). A két fő irányzat közös vonása: elutasítják a nagyüzemi munkásság létformájából következő tervszerű, szervezett, kollektív harci módszereket, a forr. osztályharc gondos elméleti elemzésen alapuló harci formáit. A tőkés rendszer válságjelenségei nyomán számos más hasonló áramlat is keletkezett. (Hazánkban pl. a harmincas években a „népiesek" irányzata.) Napjainkban nagy számban jelentkeznek azok a ~hoz sorolható *harmadik út*as elméletek, amelyek egyaránt elvetik a kap.-t is, a marxista—leninista forr. szoc.-t is.

Kiss Adolf, *Kis* (Kiscell, 1867. máj. 8.—Bp., 1938. ápr. 28.): tisztviselő; szociáldemokrata. 1886-ban lépett be a *Magyarországi Ált. Munkáspárt*ba és az *Általános Munkás Betegsegélyző- és Rokkantpénztár* tisztviselője, a *Budapesti Munkáskör* titkára lett. 1890-ben az MSZDP vezetőségi tagjává választották. Kiváló szónok, a *Népszava* vezércikk- és tárcaírója. Jelentős szerepe volt a szakmai szervezkedés fellendítésében. 1895-ben a *Népakarat*, majd az Új Népszava és több szaksz. lap szerk.-je. A munkásmozg. mérsékelt irányzatához tartozott. 1896— főleg a betegpénztárban tevékenykedett, 1904— a pénztár igazgatója. Közreműködött az 1891. és az 1907. évi *munkásbiztosítási* törvény előkészítésében. 1907—19 a Bp.-i ker. Betegpénztár aligazgatója. 1910—19 a Munkásügyi Szemle c. folyóirat szerk.-je. 1917—18-ban az intézményes gyermeknyaraltatást szervezte. A TK idején a szociálpol. intézmények orsz. felügyelője. A *proletárdiktatúra* megdöntése után nyugdíjazták, s ekkor külföldre távozott. 1936-ban hazatért és az ÁFOSZ tisztviselőjeként működött.

Kiss Hugó (Újpest, 1898. aug. 15.—): tanár; kommunista. 1924-ben lépett be a KMP-be. 1924—27 az angyalföldi komm.-k egyik vezetője. 1927-ben 2 és fél évi börtönre ítélték. Kiszabadulása után a KMP titkárságának tagja, a mo.-i VS titkára. A KMP II. kongr.-án a KB tagjává választották. 1932—59 a SZU-ban élt; 1959-ben hazatért. Nyugdíjas.

Kiss Károly (Bicske, 1903. szept. 24.—): bőripari munkás; kommunista. 1922-ben lépett be a KMP-be, 1925— a KMP különböző területi vezető szerveinek, 1932— KB-jának tagja. Forr. tevékenységéért 9 évet töltött börtönben és internáló táborban. 1944 végén tevékenyen részt vett a partizánmozg. szervezésében. 1945— az MKP, majd az MDP KV és — rövid megszakítással — a PB tagja, 1946— 10 éven át a KEB elnöke. 1951—52 külügyminiszter, 1952—53-ban a Mi-

nisztertanács elnökhelyettese. Az 1956. évi ellenforr. után az elsők között vett részt a *párt* újjászervezésében, s az MSZMP megalakulása óta tagja a KB-nak. 1962-ig a PB tagja és a KB titkára. Ogy.-i képviselő, 1962—67, nyugdíjazásáig, az Elnöki Tanács titkára. 1967— a SZOT alelnöke. — *M.*: Nincs megállás. 1974. 369 old.

Kiss Lajos (Gyoma, 1888. dec. 5.—SZU, 1943): nyomdai munkás; kommunista. A KMP-nek megalakulása óta tagja, a TK idején a Bp. V. ker. pártszervezet titkára az SZKIB és a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* tagja. A TK megdöntése után 8 évi börtönre ítélték, de a *fogolycsere-akció* keretében Szovjet-Oroszo.-ba került. A SZU-ban írta meg a Vörös város c. regényét, amely széles körképet ad a forr. idők Bp.-jéről, főleg az V. ker. életéről. — *M.*: Vörös város. (Előszót Kun Béla, utószót Kelen Jolán írta.) 1959. 535 old.

Kiss Miklós (Monor, 1875. aug. 12.—SZU, 1938): faesztergályos; szociáldemokrata, majd kommunista. A múlt század 90-es éveiben ismert szd. szónok és szervező. 1893— a MÁV dolgozója s a vasutasok szakmai szervezkedésének előharcosa. 1896-ban a *Népakarat* c. szd. lap szerkesztője, 1906—08 a Vasúti Munkások Orsz. Szövetségének elnöke. 1908-ban pol. tevékenysége miatt a MÁV elbocsátotta. Az 1918. évi polg. dem forr. idején a Katonatanács tagja, a TK-ban Bp. katonai városparancsnoka. A *proletárdiktatúra* megdöntése után 9 évi fegyházbüntetésre ítélték. A *fogolycsere-akció* keretében Szovjet-Oroszo.-ba került, s különböző gazd. és pol. tisztségeket töltött be.

Kitajka Lajos (Körösladány, 1873—Bp., 1942. febr. 9.): szabómunkás; szociáldemokrata. 1901— a *Szakszervezeti Tanács* VB-tagja, 1903— a Mo.-i Szabómunkások Szakegyesületének titkára, a Szabók Szaklapja szerk.-je, az Orsz. Munkás Betegsegélyező Pénztár igazgatósági és elnökségi tagja. 1917— az MSZDP ellenőrző bizottságának, az 1920-as években vezetőségének tagja. 1922—26 nemzetgyűlési képviselő. 1933-ban nyugdíjba vonult.

Kittel Ferenc (1865—Bp., 1951. febr. 25.): cipészmunkás; szociáldemokrata. Az 1880-as évek végén Arad környékén végzett szd. szervező munkát, majd a fővárosi munkásmozg.-ban tevékenykedett. 1892-ben az MSZDP vezetőségének tagjává választották, s az Arbeiterpresse (Munkássajtó) c. lap szerk.-je lett. A radikális irányzatú pártvezetőséghez tartozott. 1892 végén ellenzékbe szorult. *Engelmann* P.-t támogatta, emiatt 1893-ban kizárták az MSZDP-ből. Az ellenzéki mozg. egyik vezetőjeként részt vett a II. Int. 1893. évi zürichi kongr.-án. 1894-ben ismét tagja lett a radikális pártvezetőségnek. Ezután ellenzéki pozícióit feladta, 1910-ben részt vett az MSZDP vezetőségének munkájában, majd szakított a munkásmozg.-mal.

kiutasítás, kitoloncolás: közigazgatási eljárás, amellyel egyes személyeket közbiztonsági vagy politikai okból kitiltanak, illetve hatósági kényszerrel eltávolítanak tartózkodási helyükről vagy az országból. Mo.-on az 1885. évi 9389. sz. BM rendelet, majd az 1903. évi V. tc. hatalmazta fel a rendőrhatóságokat „a közbéke vagy az állambiztonság szempontjából veszélyes" magy. állampolgároknak illetőségi helyükre, külföldieknek az o. határain túlra való ~ára. A hatóságok nagymértékben igénybe vették ezt az eszközt a munkásmozg. gyengítésére. Az első vh. előtt főként a Bánffy-terror (1895—99.) és a koalíciós kormány (1906—1909.) idején alkalmazták. A munkásmozg. számos külföldi származású aktivistáját távolították el mint „idegen izgatókat" az o.-ból, s a vidékieket a fővárosból. A vidéki hatóságok viszont a fővárosba toloncolták vissza a Bp.-ről leküldött párt- és szakszervezeti szervezőket, agitátorokat. A Horthy-korszak hatóságai főként a forr. munkásmozg. harcosai ellen használták — egyebek mellett — a ~ eszközét. A büntetésüket letöltött pol. foglyokat rendszerint kitiltották és kitoloncolták a fővárosból, ill. tartózkodási helyükről; az ún. utódállamok területén született baloldali személyeket pedig az o. területéről is.

kivárási politika: passzivitást hirdető politikai magatartás, amely az időre bízza egyes alapvető társadalmi kérdések megoldását. Mo.-i képviselői a munkásmozg.-ban a jobboldali szd. vezetők voltak, akik elleneztek minden hatékony megmozdulást, főleg tömegharcot a fenyegető fasizmus veszéllyel szemben. Csupán arra törekedtek, hogy „átvészeljék" a fenyegető veszélyeket; a különböző reakciós irányzatok közötti manőverezéssel törekedtek létük biztosítására. E pol. képviselői érthetően szembekerültek azokkal a baloldali rétegekkel, melyek helyesen ismerték fel, hogy a *fasizmus* térnyerését csak aktív tömegharccal lehet meggátolni. A ~hoz való ragaszkodás komm.-ellenességhez, objektíve a *fasizmus* útjának egyengetéséhez vezetett. A jobboldali szd.-kon kívül Mo.-on az antifasiszta ellenállás polg. szárnyát is — főként az angolszász orientációjú csoportokat — jórészt a ~ jellemezte. Teljessé tette e pol. csődjét s egyúttal híveinek egyéni tragédiáját, hogy a totális fasizmus a ~ képviselőivel is leszámolt.

kivételes törvény: a tőkésországokban a *munkásosztály* politikai jogainak korlátozására hozott törvényes rendelkezés. Egyik legnevezetesebb a Bismarck ném. kancellár által a *burzsoázia* követelésére 1878-ban megalkotott ~ volt, amelyet a Reichstag 1890 okt.-ben helyezett hatályon kívül. Célja az erősödő szoc. mozg. letörése volt. E törvény következtében *Németország Szocialista Munkáspártja* illeg.-ba szorult; vezetőit bebörtönözték vagy *emigráció*ba kényszerítették, betiltották a szoc. sajtót. A ~ célját nem érte el, a párt az illeg. körülményei között A. *Bebel* és W. *Liebknecht* irányításával vezette és erősítette a munkásmozg.-at. A ~hez hasonló, a polg. dem. szabadságjogokat csorbító intézkedéseket azóta is hoztak és hoznak a különböző tőkéso.-ok kormányai a munkásmozg. ellen, mivel ez a módszer a kap. pol. fegyvertárához tartozik.

kizárás (ang. lock-out): a tőkések módszere a bérek lenyomása, a kizsákmányolás fokozása vagy a munkásmozgalmak letörése céljából. Lényege, hogy egyes munkásokat, munkáscsoportokat vagy egy üzem, sőt egész iparág összes munkásait kizárják a termelésből. A 20. század elején kezdték tömegesen alkalmazni. Feltételezi a tőkések szervezettségét. Ha a ~ra bér- vagy pol. követelésekkel kapcsolatban kerül sor, a munkásokat gyakran egyéni elbírálás után veszik vissza. A tőkés Mo.-on törvény nem tiltotta a ~t, alkalmazására elég gyakran került sor. Tőkéso.-okban jelenleg is alkalmazzák (l. *feketelista*).

Klahr, Alfred (1904—1944): osztrák közgazdász, kommunista. 1934-ben Moszkvába emigrált, 1937-től az illeg. Die *Rote Fahne* (A vörös zászló) és a Weg und Ziel (Út és cél) szerk.-je Prágában. 1939-től Párizsban élt, 1941 Svájcba menekült, de kiutasították és átadták a Gestapónak. A vernet-i internáló táborból az auschwitzi koncentrációs táborba vitték (1942), ahol aktív részese volt a tábor illeg. ellenállási szervezetének. 1944. júl.-ban megszökött a táborból, a Gestapo Varsóban elfogta és agyonlőtte. Rudolf néven írt cikkeiben elsőnek dolgozta ki elméletileg az osztrák nép önálló nemzeti fejlődésének eszméjét, szembeállítva ezt a Németo.-hoz való csatlakozás szükségességét hirdető szd. teóriákkal.

Klárik Ferenc (1869—Bp., 1940. dec. 3.): asztalosmunkás; szociáldemokrata. A múlt század 90-es éveitől tevékenykedett az asztalosok *szakegyletében*, majd a Famunkások Orsz. Szövetségének egyik alapítója, 1904—35 elnöke. A 90-es évek végétől 1926-ig tagja az MSZDP vezetőségének. 1922—26 nemzetgyűlési képviselő. A 30-as években az ÁFOSZ tisztviselője.

Klauber József (Szolnok, 1894. aug. 29.—Spanyolo., 1937. júl. 15.): sütőmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1913-ban lépett be a sütőmunkások szaksz.-ébe és az MSZDP-be. Az I. vh. végén antimilitarista tevékenység miatt letartóztatták. A TK idején vörösőr, majd a VH zászlóaljparancsnoka. A *proletárdiktatúra* megdöntése után Ausztriában és Olaszo.-ban élt. Milánóban megszervezte az emigráns magy. komm.-k csoportját és *propaganda*munkát végzett az OKP-ben. 1923-ban illeg. pártmunkára hazatért, letartóztatták és 13 évi fegyházbüntetésre ítélték. 1924 végén *fogolycsere-akció* keretében a SZU-ba került. Itt a nemzetközi VS szervezetében, majd területi párttitkárként dolgozott, közben elvégezte a Mezőgazdasági Akadémiát. 1937 tavaszán jelentkezett a spanyolo.-i önkéntesek közé. A magy. zászlóalj pol. megbízottjaként harcolt s ugyanez év nyarán hősi halált halt.

Klein Ilona (Olaszliszka, 1924. jan. 12.—Racsa, Jugoszlávia, 1944. ápr.): varrónő; az antifasiszta *ellenállási mozgalmak* harcosa. 16 éves korától szervezett munkás. A szaksz. ifjúsági csoportjának tagjaként részt vett az 1942. márc. 15-i *Petőfi téri* antifasiszta *tüntetés*en. 1944. jan. 30-án 11 társával Jugoszláviába ment, hogy csatlakozzon a partizánokhoz. A boszniai harcok során felderítés közben sebesülten ném. fogságba esett és a fasiszták meggyilkolták.

Knaller Győző (Brassó, 1873. szept. 11.—Bp. 1932. júl. 14.): sütőmunkás; szociáldemokrata. Az I. vh. előtt a mo.-i ném. munkások egyik vezetője. Az MSZDP brassói, majd segesvári titkára, az 1918. évi polg. dem. forr. után a ném. néptanács alelnöke. 1919. aug.-ban a *Peidl*-kormány nemzetiségi minisztere. A 20-as években az Élelmezési Munkások Orsz. Szövetségének elnöke, 1922—26 a soroksári kerület nemzetgyűlési képviselője.

Knittelhoffer Ferenc (Bp., 1878—Bp., 1938. okt. 29.): építőmunkás; szociáldemokrata. A múlt század 90-es éveiben a bp.-i kőművesek *szakegyletének* egyik alapítója, a századforduló után jelentékeny szerepet töltött be a MÉMOSZ létrehozásában, s ennek több mint 30 éven át titkára volt. 1904-ben a *Szakszervezeti Tanács*, 1907-ben az MSZDP vezetősége tagjává választották. 1919. aug.-ban a *Peidl*-kormány közélelmezésügyi minisztere. 1919—31 több ízben tagja az MSZDP vezetőségének. 1929. jan.—1933. dec. az Építőmunkás c. szaksz. lapot szerkesztette. Tagja volt az *Általános Fogyasztási Szövetkezet* és a Világosság Nyomda igazgatóságának. Tevékenységét mindvégig komm.-ellenesség és az *osztályharc* fékezésére irányuló szándék jellemezte.

Knopp Imre (1905. ápr. 14.—Ukrajnai front, 1942. szept. 11.): munkás, költő; szociáldemokrata. 1927— vett aktívan részt a baloldali szd. kulturális mozg.-akban. Az MSZDP ifjúmunkások „Barátság" kórusának tagja, majd 1937-ig vezetője. A kórusok betiltása után több kult. együttes vezetője. Írt forr. szellemű kórusverseket, pol. kabaréjeleneteket, fordított, dramatizált. Két verseskötete jelent meg Elindulás (1937) és Ne csak énekeljetek (1938) címmel. 1940— a rákospalotai ifjúmunkás kultúrgárdát vezette. 1942. ápr.-ban büntetőszázaddal a frontra vitték és agyonlőtték.

Knorin, Wilhelm Georgijevics (1890. aug. 17. [29.]—1938. júl. 29.): szovjet-lett munkás, tanító, párt- és állami vezető. 1910— az SZKP tagja. 1917-ben Minszkben vett részt a forr. eseményekben mint a szovjet tagja és mint bolsevik lapok szerk.-je. 1918—28 fontos párt- és állami funkciókat töltött be. 1928— a KI VB póttagja. 1928—35 a KI apparátusában dolgozott. Közben a *Pravda* és a Bolsevik szerk. kollégiumának tagja. Törvénysértő eljárás áldozata lett. Rehabilitálták.

Knudsen, Christian Holterman (1845. júl. 15.—1929. ápr. 21.): norvég nyomdász, szociáldemokrata. 1872-ben a nyomdászszakszervezője. 1884—96 kiadta a Sosialdemokraten (A Szociáldemokrata) c. lapot. 1887-ben a *Norvég Munkáspárt* egyik alapítója, 1887—1918 vezetőségének tagja, 1909—18 elnöke. 1906—15 storting- (parlamenti) képviselő. A századfordulón a jobboldali irányzat ellenfele. 1918-ban visszavonult a pol. tevékenységtől.

Knurr Pálné, *Kovács* Anna (Bp., 1889. szept. 28.—Auschwitz, 1945): vasmunkás; szociáldemokrata. 1911— szaksz. bizalmi, az I. vh. idején a Ganz-gyárban főbizalmi. Rövid ideig tagja a Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége vezetőségének. 1921-ben az Orsz. Nőszervező Bizottság tagja, 1923— titkára. 1922— a Textilipari Munkások Szakszervezete vezetőségének tagja, 1925—34 részt vett a főváros törvényhatósági bizottsága szd. frakciójának munkájában. A *Nőmunkás* c. folyóiratba és a *Népszavá*ba rendszeresen írt szociálpol. kérdésekről, a nők helyzetéről. Baloldali szellemű beszédeiért többször bíróság elé állították. A ném. megszállás idején a Gestapo elhurcolta.

Kocsis János (Református kovácsháza, 1899. febr. 28.—SZU, 1938): földmunkás; kommunista. 1919-ben lépett be a KMP-be, részt vett a TK fegyveres védelmében. Sérülése miatt egyik lábát amputálni kellett. 1923-ban emigrált, 1925-ben tért haza illeg. pártmunkára. 1925—27. a KMP KB titkárságának tagja. 1927-ben letartóztatták és kétévi börtönre ítélték. Kiszabadulása után a SZU-ba ment s a moszkvai óragyárban dolgozott. Tagja volt a moszkvai Magyar Klub vezetőségének s a *Sarló és Kalapács* szerk. bizottságának. 1938-ban koholt vádak alapján letartóztatták s a fogságban meghalt.

Kohn Hillel (1891. jún. 26.—Bukarest, 1972. febr. 15.): romániai magyar ügyvéd; kommunista. 1930-ban kapcsolódott be a forr. munkásmozg.-ba. Az RKP megbízásából több leg. lap megjelenését készítette elő. 1936—40 a KP erdélyi és bánáti területi titkárságának tagja. A második bécsi döntés (1940. aug.) után a KMP É-erdélyi tartományi titkárságának tagja, majd titkára. 1941. júl.-ban árulás folytán letartóztatták és életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. A börtönökben, majd a dachaui s buchenwaldi koncentrációs táborokban az ellenállási mozg. szervezője. 1946 őszétől a kolozsvári egyetem pol. gazdaságtani tanszékének professzora; jelentős elméleti munkásságot folytatott.

Kol, Hendrik Hubert van (1852. máj. 23.—1925. aug. 22.): holland mérnök, szociáldemokrata. Fiatalon csatlakozott az I. Int. holland szekciójához (1869). 1894-ben a HSZDMP egyik alapítója. Sokáig a holland gyarmatokon dolgozott mérnökként. 1897—1924 parlamenti képviselő. A II. Int. 1904. évi kongr.-án a gyarmati kérdés előadójaként a kap. civilizációs szerepét hirdette: a gyarmati uralmat a szoc. viszonyai között is kívánatosnak tartotta. Az I. vh. idején háborúellenes, az NSZI tagja. Haláláig az SZMI VB tagja.

Kolarov, Vaszil (1877. júl. 16.—1950. jan. 23.): bolgár jogász, a bolgár és a nemzetközi kommunista mozgalom kiemelkedő alakja. 1895-ben Nikopolban a helyi szd. pártszervezet megalapítója. 1897—1900 Svájcban tanult. 1905— a *tesznyák szocialisták* KB-tagja. 1913—23 képviselő. Küldött a II. Int. stuttgarti s koppenhágai kongr.-án, részt vett a *zimmerwaldi konferencia* (1915) munkájában. 1919—23 a KP KB titkára, 1920— a *Balkáni Kommunista Föderáció* titkára. 1921— a KI VB, 1922— az Elnökség tagja. 1922—24 a KI Végrehajtó Bizottságának főtitkára. 1923-ban illeg. hazatért, a *szeptemberi felkelés* egyik vezetője. 1923. okt.-ben Bécsben megszervezte a BKP Külföldi Irodáját. 1928—29 a KI VB balkáni titkárságát vezette. 1930—39 a moszkvai Nemzetközi Agrárintézet igazgatója. 1928—39 a *Parasztinternacionálé* VB-elnöke. 1941—44 a KP külföldi irodájának tagjaként szervezte az antifasiszta ellenállást. 1945—46 a nemzetgyűlés

elnöke, 1946—47 ideiglenes közt. elnök. 1947. dec.— miniszterelnök-helyettes és külügyminiszter. 1946-ban a Bolgár Tudományos Akadémia tagjává választották. G. *Dimitrov* halála után, 1949. júl. 2-től haláláig miniszterelnök.

Kolijannisz, Konsztandinosz (Kosztasz) (1909. jún. 26.—): görög tisztviselő; kommunista. A 20-as évek végén kapcsolódott be a komm. ifj. mozgalomba. 1931— a KP tagja. 1936-ban letartóztatták, 1943-ban megszökött. Részt vett a *Görög Népi Felszabadító Hadsereg* szervezésében. Az antifasiszta harcok egyik vezetője. 1945— a KP KB póttagja, 1948— tagja. 1952— a PB tagja. 1954— a Görögo.-ban működő illeg. KB vezetője, 1961—72 a KP első titkára.

kollektív szerződés: eredetileg a tőkés viszonyok között egy üzem munkásainak a munkáltatóval, ill. egy szaksz.-nek egy iparág munkáltatóinak szervezetével vagy a munkáltatók ált. szervezetével kötött megállapodása, amely a bér- és munkafeltételeket szabályozta. Megkötésük és megtartásuk a munkások és tőkések adott erőviszonyait tükrözi, a munkásság és szervezetei számára állandó harci kérdés. A ~ létrejötte *kompromisszum* az *osztályharc*ban, a szerződés mind a bérek, mind a munkafeltételek, mind a pol. követelések (*május elseje* megünneplése, a *bizalmi* rendszer elismerése stb.) tekintetében a munkásság kiharcolt vívmányait tartalmazza. Mo.-on az első ~t a bp.-i nyomdászok kötötték munkáltatóikkal 1848. máj. 13-án. — Szoc. viszonyok között a ~t vállalati szinten köti a vállalat igazgatója és az üzemi kollektíva nevében a vállalati szaksz. bizottság. A ~t az illetékes szaksz. vezetősége és a minisztérium hagyja esetenként jóvá. — *Irod.: Nagy László:* A kollektív szerződés rendszere és gyakorlata. 1971. 475 old.

kollektív vezetés: a *demokratikus centralizmus* elvéből logikusan következő vezetési elv és módszer a *kommunista és munkáspártok*ban, valamint a szocialista országok választott államhatalmi szerveiben. Lényege: a vezetés különböző lépcsőfokain nem egyes személyek, hanem a választott vezetők kollektívája dönt. Ezt feltételezi, hogy a választott testületek valamennyi tagja egyenjogú, a döntéseket kollektívan hozzák, a végrehajtásban pedig az egyszemélyi felelősség elve érvényesül. Tágabb értelmezésben a kollektivitás a párttagság és a tömegek tapasztalatainak a felhasználását is jelenti, amennyiben a tömegekkel kapcsolatban álló vezetők a döntés meghozatalánál előbbiek tapasztalataira is építenek. A komm. mozg. történetének egyes időszakaiban háttérbe szorult a ~ elve. Mind az SZKP, mind az MDP, mind más KP-k gyakorlatában ez a jelenség együtt járt a *személyi kultusz*, a *szektarianizmus* és a *dogmatizmus* eluralkodásával, a *párt* és a tömegek kapcsolatának meglazulásával, a szoc. állami és közélet torzulásaival. Mindezek kiküszöbölése — amelynek nemzetközi viszonylatban is nagy lendületet adott az SZKP XX. kongr.-a (1956) — elengedhetetlenné tette a pártéletben és a vezetésben a *lenini normák* s ezek keretében a ~ elvének újbóli érvényre juttatását. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* A pártélet normáiról. 1963. 605 old.

Kollontaj, Alekszandra Mihajlovna, eredetileg *Domontovics* (1872. ápr. 1.—1952. márc. 9.): szovjet-orosz tanítónő, mensevik, majd bolsevik. A forr. mozgalomhoz az 1890-es években csatlakozott. Részt vett az 1905—07-es forr.-ban. 1906—15 a mensevikekhez tartozott. 1908—17 emigrációban élt. Részt vett a II. Int. kongr.-ain. A nemzetközi nőmozg. egyik ismert alakja. Az I. vh. idején internacionalista, a Golosz (Hang) és a Nase Szlovo (A mi szavunk) csoporthoz tartozott. 1915-ben belépett a bolsevik pártba, közeli kapcsolatba került V. I. *Lenin*nel. 1917— a KB tagja. A febr.-i forr. győzelme után a Pétervári Szovjet VB-tagja. A NOSZF győzelme után gyámügyi népbiztos. 1918-ban a *baloldali kommunisták*hoz csatlakozott. 1920—21 a *munkásellenzék*ben vett részt. 1923— diplomata, 1930—45 svédo.-i követ. 1945— a szovjet külügyminisztérium különleges tanácsadója. — *Irod.: Mindlin, Emilij:* A nagykövet asszony. 1971. 377 old.

Kollwitz, Käthe (1867. júl. 8.—1945. ápr. 22.): német grafikusművész, szociáldemokrata, majd kommunista. Az elnyomottak harcaiból merítette témáit, a proletariátus nyomorát és küzdelmeit dolgozta fel nagy hatású alkotásain. Rajzai, plakátjai nagy szerepet játszottak az antifasiszta és háborúellenes mozgalmakban. — *Irod.: Kontha Sándor:* Käthe Kollwitz. 1867—1945. 1964. 25 old. 24 t.

Koltói *(Kristóf)* Anna (1891. jún. 13.—Bp., 1944. okt. 17.): vasmunkás; szociáldemokrata. Az I. vh. idején a csepeli WM-gyárban kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1918-ban szaksz. bizalmi volt. A TK idején a nőmozg.-ban dolgozott. A *proletárdiktatúra* leverése után letartóztatták, majd Zalaegerszegen internálták. Kiszabadulása után a vasasszaksz. nőszervező bizottságának titkára. 1931— részt vett az Orsz. Nőszervező Bizottság munkájában is. Az MSZDP képviselőjeként tagja volt az Orsz. Társadalombiztosító Intézet elnökségének. A párt 1939. évi kongr.-án a VB tagjává választották, 1941— a fővárosi törvényhatósági bizottság tagja. A nyilas hatalomátvétel után fasiszta terroristák agyonlőtték.

Kolumbia Kommunista Pártja, *Partido Communista de Colombia:* alakult 1930. júl. 17-én a Szocialista Forradalmi Párt (Partido Sociálista Revolucionario — alakult 1926) utódaként. 1933—34 illeg. A KI VII. kongr.-a (1935) után felvették a KI-be. Tevékenyen közreműködött a Kolumbiai Dolgozók Szövetségének megalapításában (1936). A II. vh. éveiben *a White*-tal E. *Browder* hatására opportunista nézetek terjedtek el ~ ban, felvették a szd. elnevezést, felszámolták a pártsejteket. V. kongr.-án (1947) választott új vezetősége élén G. *Vieir* visszaállította a komm. elnevezést és pártszervezési elveket. 1949— támogatja a parasztok földért indított fegyveres harcát. 1949—57 mély illeg.-ban súlyos veszteségek érték (a KB 8 tagját ölték meg). 1958—70 korlátozottan leg., a választásokon nem állíthat jelölteket. Támogatja a két évtizede folyó fegyveres partizánharcot, komm.-kat küld a fegyveres alakulatokba (Kolumbiai Forradalmi Fegyveres Erők — Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia), noha nem tartja ezt a forr. küzdelem egyetlen formájának. A X. kongr.-án (1967) elfogadott programjában antiimp., agrár- és dem. forr. győzelmét tűzte ki célul. A reakció változatlanul üldözi, 1966—70 100 tagját (köztük a KB két tagját) ölték meg. XI. kongr.-a (1971), melyet hosszú idő után először tartott legálisan, a dem. erők igen széles frontját szorgalmazta, beleértve a Népi Nemzeti Szövetséggel (ANAPO) való együttműködést is. Az 1972-ben alakult Országos Ellenzéki Szövetség (Unión de Oposición Nacional) keretében készült az 1974-es választásokra, mely a Nemzeti Kongresszus képviselőházában 5, a szenátusban 2 helyet szerzett (összesen 311 hely közül). Taglétszáma: 11 000 (1966). Főtitkára G. Vieira, központi lapja: Voz Proletaria (A proletariátus hangja) 25 000, elméleti orgánuma a Documentos Politicos 5000 példányban.

Kolumbia munkásmozgalma: Az első szakmai szervezetek a 20. sz. elején jöttek létre, az első nagy sztrájkmozgalomra 1920-ban került sor (cartagenai dokkmunkások). 1930-ban megalakult *Kolumbia Kommunista Pártja,* mely főleg az olajbányászok között szervezkedett. Alfonzo Lopez elnök liberális-dem. kormányzása idején megadták a sztrájkjogot, a munkásmozgalom 1931—45 sztrájkokkal, demonstrációkkal támogatta a munkaügyi törvényeket is bevezető kormányzatot a konzervatívokkal szemben. Az USA támogatását élvező konzervatívok felülkerekedése után (1948) terrorhullám csapott át az országon, betiltották az 1936-ban alapított Kolumbiai Dolgozók Szövetségét. Tiltakozásul 1948. ápr. 9—18-án hatalmas, fegyveres felkelésbe átcsapó sztrájkmozgalom zajlott le, mely kiterjedt Bogotára, a vidékre és a fegyveres erők egy részét is a kormány ellen fordította. A felkelés leverése után a terror fokozódott, de a parasztok újabb földfoglaló fegyveres harcokba kezdtek. Szakadás következett be a szaksz. mozg.-ban; a KP-t betiltották, üldözték. Az 1957. máj. 8—10. közötti háromnapos általános sztrájk lemondásra kényszerítette a reakciós Rojas Pinilla tábornok-elnököt. Átmeneti politikai enyhülés után (a KP korlátozott leg.-hoz jutott, az új kormány ígéretei következtében alábbhagyott a fegyveres partizánmozgalom) a reakció újból erősödött, emelkedtek az árak, nőtt a munkanélküliség; 1961-ben nagy sztrájkmozgalom bontakozott ki, és felújult a fegyveres partizánharc: Marquetaliában 3000 km²-nyi területen paraszti önvédelmi övezet jött létre önálló védelmi osztagokkal, melyet a kormánycsapatok többszöri megtorló hadjárata (1962—64) sem tudott megingatni. 1964-ben megalakult a haladó Kolumbiai Dolgozók Szakszervezeti Szövetsége. Az SZP kis jelentőségű reformista párt. Szaksz. központok: Kolumbiai Dolgozók Szövetsége (Confederación de Trabajadores de Colombia), alapítva 1934, taglétszám 400 000, főleg a katolikus munkásokat tömöríti, elnöke José R. Mercado, az SZSZNSZ és az ORIT tagszervezete; Kolumbiai Munkásunió (Unión de Trabajadores de Colombia), alapítva 1946, taglétszáma 800 000, liberális befolyás alatt, elnöke Tulio E. Cuevas, az SZSZNSZ és az ORIT tagszervezete; Kolumbiai Dolgozók Szakszervezeti Szövetsége (Confederación Sindical de Trabajadores de Colombia), alapítva 1964, haladó irányzatú, az SZVSZ tagszervezete, taglétszáma 170 000, főtitkára Roso Osorio. — *Irod.: Guzman Campos, Germán:* Camilo Torres, a forradalmár pap. 1972. 243 old.

Kominform: *Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája*

Komintern: *Kommunista Internacionálé*

komisszár ⟨commissaire — megbízott, biztos⟩: a SZU-ban 1917—46 narodnij ~ — *népbiztos,* a szovjet kormány tagja, az egyes népbiztosságok vezetője; maga a kormány pedig Szovjet Narodnih Komisszarov — Népbiztosok Tanácsa. 1946-ban a népbiztos elnevezést miniszterre változtatták. — 1918—42 vojennij ~ — katonai biztos, a VH csapattesteiben a parancsnok mellé a párt és a kormány által kinevezett megbízott, aki a parancsnokkal együtt felelősséggel tartozott az egység katonai, pol. és anyagi-technikai harckészségéért. Feladatkörét később a parancsnoknak alárendelt pol. helyettes vette át.

Komját Aladár (Kassa, 1891. febr. 11.—Párizs, 1937. jan. 3.): költő; kommunista. 1913— a *Galilei Kör* tagja. 1915-ben csatlakozott a *Kassák* L. által szerk. *A Tett*, később a *Ma* c. folyóirat köréhez. Az I. vh. idején részt vett az antimilitarista mozg.-ban, majd a NOSZF hatására kivált a Kassák-csoportból, 1918. nov.-ben belépett a KMP-be. *Hevesi* Gy.-val közösen megalapította és kiadta az *Internationale* c. elméleti folyóiratot. A TK idején az írói *direktórium* tagjaként széles körű *agitációs*, *propaganda* s kulturális munkát végzett. 1920-ban Olaszo.-ba emigrált s az olasz komm. mozg.-ban dolgozott, letartóztatták, majd kiutasították. 1921 nyarától Bécsben, majd 1922 őszétől Berlinben *Uitz* B.-val közösen kiadta az Egység c. folyóiratot. Itt szerk. a Munka és Tudás c. kiskönyvtárat. 1925-ben a KI nemzetközi távirati irodáját szervezte, majd az *Inprekorr.* munkatársa, de részt vett a KMP munkájában is. 1930-ban részt vett a forr. írók Harkovban rendezett nemzetközi konferenciáján, 1933. febr.— Svájcban az Inprekorr. utódát, a *Rundschau*t szerk. Kétévi svájci tartózkodás után a párt utasítására Párizsba ment, ahol az antifasiszta, dem. erők összefogásán dolgozott.

Kommunista: a KMP hivatalos lapja. 1928. jún.—1935. dec. Bp.-en jelent meg, az illeg. okozta nehézségek miatt rendszertelenül, általában kéthetenként vagy havonként. Írógépbetűs sokszorosítással készült 600—1000 példányban. A rendőrség többször felfedezte a lap nyomdáját és letartóztatta munkatársait. A ~t a KMP sajtóapparátusának hálózata segítségével terjesztették. Szerkesztését a KMP KB által megbízott munkatársak irányították, többek között *Sallai* I., *Révai* J., *Schillinger* L., *Antal* J., *Poll* S. A ~ rendszeresen beszámolt a magy. és nemzetközi munkásmozg. eseményeiről, tájékoztatta olvasóit a KMP időszerű feladatairól. Rendszeresen közölt munkásleveleket. Hasábjain élénk vita folyt a pártmunka gyakorlati kérdéseiről. Ismertette a KI-nek a magy. munkásmozg.-at érintő állásfoglalásait.

kommunista és munkáspártok: a munkásosztály új típusú forr. pártjai, élcsapatai, amelyek a munkásosztállyal és a dolgozó tömegekkel összeforrva vezetik a prol. harcát a proletárdiktatúra megteremtéséért, a szoc. és komm. társadalom felépítéséért. A munkáspártnak ez a típusa elsőként 1903-ban a cári Oroszo.-ban jött létre. A NOSZF hatására világszerte megindult a pártok megalakulása; célul tűzték ki maguk elé a *marxizmus—leninizmus* alapján a szoc. forr. békés úton vagy fegyveres felkelés útján való megvalósítását. (L. még: *demokratikus centralizmus*, *pártegység*, *pártfegyelem*, *kollektív vezetés*, *kritika-önkritika*, *lenini normák*, *policentrizmus.*)

A ~ok számának alakulása: 1918: 10; 1921: 34; 1928: 46; 1935: 61; 1957: 75; 1961: 87; 1964: 90.

A komm. világmozg. fejlődése 1928—1963 között:

	1928	1935	1957
A komm. pártok száma	46	61	75
A komm. párttagok száma	1 680 000	3 141 000	33 000 000
Ebből a tőkés-, ill. fejlődő országokban	443 000	785 000	4 600 000
	1961	**1963**	**1970**
A komm. pártok száma	87	90	90
A komm. párttagok száma	38 000 000	42 800 000	50 000 000
Ebből a tőkés-ill. fejlődő, országokban	5 300 000	6 000 000	4 000 000

Irod.: Fencsik László: Mit kell tudni a világ kommunista pártjairól? 1971. 246 old.

kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásai: a *Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájá*nak megszűnése óta (1956) — a kétoldalú és regionális tanácskozások mellett — a pártok együttműködésének fő formája.

1. 1957. nov. 14—16. Moszkvában értekezletet tartott 12 szoc. ország komm. és munkáspártja *(Albán Munkapárt, Bolgár Kommunista Párt, Csehszlovákia Kommunista Pártja, Kínai Kommunista Párt, Koreai Munkapárt, Lengyel Egyesült Munkáspárt, Magyar Szocialista Munkáspárt, Mongol Népi Forradalmi Párt, Német Szocialista Egységpárt, Román Munkáspárt, Szovjetunió Kommunista Pártja, Vietnami Dolgozók Pártja)* és egyhangúlag nyilatkozatot fogadott el a nemzetközi helyzetről, a békéért, a dem.-ért és a szoc.-ért folytatott harc időszerű kérdéseiről. A nyilatkozat leszögezte, hogy „korunk alapvető tartalma a kap.-ból a szoc.-ba való átmenet", és hogy „korunkban a világfejlődést a két ellentétes társadalmi rendszer közötti verseny alakulása és eredményei határozzák meg". A nyilatkozat és az 1957. nov. 16—19. tanácskozó 64 komm. és

munkáspárt által egyhangúlag elfogadott békekiáltvány síkraszállt a háború elhárítása és a *békés egymás mellett élés* pol.-ja mellett. A nyilatkozat aláhúzta az SZKP XX. kongr.-ának, a kongr. elvi-pol. következtetéseinek korszakos jelentőségét, felvázolta a szoc. forr., a szoc. építésének általános törvényszerűségeit (A munkásosztály és pártja vezető szerepe a forr.-ban, a proletárdiktatúra megteremtésének szükségessége, munkás-paraszt szövetség, az alapvető termelési eszközök társadalmi tulajdonba vétele, a mezőgazd. fokozatos szoc. átalakítása, szoc. forr. az ideológia és a kultúra terén, internacionalizmus, a szoc. vívmányok védelme a külső és belső ellenséggel szemben stb.) és rámutatott a nemzeti sajátosságok figyelembevételének fontosságára. Nagy nyomatékkal figyelmeztetett a revizionista és szektás-dogmatikus *elhajlás*ok veszélyeire, kimondva, hogy „mindegyik kommunista párt maga határozza meg, hogy az adott időben számára mi a fő veszély". Végül a nyilatkozat síkraszállt a szoc. országok komm. és munkáspártjainak és valamennyi KP egységének, *szolidaritás*ának és internacionalista szellemű kapcsolatainak megszilárdításáért.

2. 1960. nov.-ben Moszkvában 81 komm. és munkáspárt értekezletet tartott. A tanácskozáson — noha azt megelőzően a Kínai Kommunista Párt már bírálta a komm. és munkáspártok többségének stratégiáját és taktikáját — egyhangúlag nyilatkozatot fogadtak el, melyben elemezték az 1957 óta bekövetkezett változásokat és tovább fejlesztették az 1957-es okmányok elveit. A nyilatkozat nagy teret szentelt a korszak jellemzésének és megállapította, hogy „korunk... a két ellentétes társadalmi rendszer harcának... a szoc. és a komm. világméretű diadalának korszaka..., a szoc. világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik". A nyilatkozat részletesen foglalkozott a gyarmatok nemzeti-felszabadító harcával, s rámutatott, hogy a függetlenné vált országok a nemzeti demokratikus állam keretében és a *nem kapitalista út*on szilárdíthatják meg nemzeti függetlenségüket, érhetnek el igazi társadalmi haladást. Felhívta a pártokat a *lenini normák* megtartására, újólag figyelmeztetett a *revizionizmus* és a *szektarianizmus* elleni harcra, és erőteljesen bírálta a *Jugoszláv Kommunisták Szövetségé*nek a nyilatkozatban revizionistának ítélt programját. A nyilatkozat leszögezte, hogy a pártok függetlenek és egyenjogúak, nézeteiket és tapasztalataikat a szükséghez mérten értekezleten cserélik ki, ill. egyeztetik, továbbá azt, hogy „a kommunista világmozgalom általánosan elismert élcsapata az SZKP volt és marad". Ezúttal is elfogadtak egy kiáltványt a világ népeihez a béke védelméről.

3. 1969. jún. 5—17-én Moszkvában 75 komm. és munkáspárt tartott tanácskozást, melyet hosszú előkészítő munka előzött meg (67 komm. és munkáspárt bp.-i konzultatív találkozója 1967. nov.-ben és ezt követően a pártok nemzetközi tanácskozását előkészítő biz. több ülése). Az előkészületek egyrészt a komm. mozg.-ban keletkezett mélyreható nézeteltérések, másrészt a mindinkább erősödő egységtörekvések jegyében zajlottak le. A nemzetközi tanácskozásról távol maradt 5 szoc. ország (Albánia, Jugoszlávia, Kína, Korea, Vietnami Demokratikus Köztársaság) komm. és munkáspártja, *Kuba Kommunista Pártja* képviselői pedig megfigyelőként vettek részt. Távol maradt még az indonéz, a japán, a holland, továbbá még néhány kisebb ázsiai KP. A svéd *Baloldali Párt—Kommunisták* küldöttsége megfigyelőként vett részt. A tanácskozáson ún. fő dokumentumot („Az imperializmus elleni harc feladatai a jelenlegi szakaszban és a kommunista és munkáspártok, az összes antiimperialista erők akcióegysége") és 9 egyéb dokumentumot fogadtak el (V. I. Lenin születésének 100. évfordulójáról; Függetlenséget, szabadságot és békét Vietnamnak!, Felhívás a béke védelmére stb.). A fő dokumentum helyzetelemző része kimondja, hogy „az imp. ellentámadásaival sem volt képes a maga javára megváltoztatni az ált. erőviszonyokat", szemügyre veszi a világ feszültséggócait (Vietnam, Közel-Kelet stb.). A világforr. folyamat három nagy áramlatát (szoc. világrendszer, kap. országok munkásmozgalma és az ázsiai, afrikai, latin-amerikai népek imp.-ellenes mozgalma) elemezve a nyilatkozat leszögezi, hogy a szoc. világrendszere „mindenekelőtt növekvő gazd. hatalmával járul hozzá az imp.-ellenes erők közös ügyéhez", hangsúlyozza a munkásosztály valamennyi pártja és szaksz.-e közötti akcióegység szükségességét és az új független országokban a gazd. elmaradottság leküzdésének fontosságát. A fő dokumentum gerince az akcióegységprogram: a harcoló vietnami nép sokoldalú támogatása, a termonukleáris világháború és a helyi háborúk elhárítása, az atomfegyverek elterjedésének meggátlása, ill. a nukleáris fegyverek eltiltása, a hatékony európai biztonsági rendszer megteremtése, a gyarmatosítás maradványainak felszámolása és a neokolonializmus elleni harc, a fasizta veszély elleni harc erősítése, a szabadságjogok védelme. A pártok közötti nézeteltérések megoldásának leghatékonyabb módja egységakciók végrehajtása a nemzetközi küzdőtéren. Előirányozták egy imp.-ellenes világértekezlet megtartását. Megerősítették azt a korábban is már leszögezett fontos elvet, hogy „minden egyes KP felelős tevékenységéért saját munkásosztálya és népe előtt és egyidejűleg a nemzetközi munkásosztály előtt is". Beható vita után a tanácskozáson részt vevő pártok túlnyomó többsége elfo-

gadta a fő dokumentumot; *Ausztrália Kommunista Pártja*, az *Olasz Kommunista Párt*, *San-Marino Kommunista Pártja* és a *Réunioni Kommunista Párt* a fő dokumentumnak csak azzal a részével fejezte ki teljes egyetértését, mely az imp. elleni harc közös programját tartalmazza, a *Dominikai Kommunista Párt* küldöttsége egyáltalán nem támogatta a fő dokumentumot. A többi dokumentumot a tanácskozás résztvevői egyhangúlag fogadták el. — *Irod.:* Nemzeti érdek és munkásnemzetköziség. A kommunista és munkáspártok vitája a szocializmus építésének útjairól és a munkásmozgalom nemzetközi kérdéseiről. 1957. 173 old. — A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozása Moszkva 1969. (Jegyzőkönyv.) 1969. 588 old. — A kommunista világmozgalom tanácskozásai. Moszkva, 1957, 1960, 1969. 1972. 115 old.

Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája, *Tájékoztató Iroda:* Bulgária, Csehszlovákia, Franciao., Jugoszlávia, Mo., Lengyelo., Olaszo., Románia és a SZU *kommunista és munkáspártjai* alapították a pártok közötti tapasztalatcsere és a résztvevő pártok tevékenységének kölcsönös megegyezés alapján történő egyeztetése céljából. Az első (alapító) tanácskozás 1947. szept.-ben Lengyelo.-ban volt. Ezt követte az 1948. jan.-i, majd az 1948. jún.-i értekezlet Romániában és az 1949. nov.-i Mo.-on. A tanácskozásokon dokumentumokat fogadtak el a nemzetközi helyzetről és a pártok közötti tapasztalatcseréről, tevékenységük koordinálásáról (1947); a munkásosztály egységéről és a komm. és munkáspártok feladatairól, továbbá a béke védelméről és a háborús gyújtogatók elleni harc problémáiról (1949). Két határozat született a JuKP helyzetéről (1948, ill. 1949; az utóbbival kizárták a JuKP-t a ~ból). E dokumentumok — ellentmondásaik és hibáik ellenére — a hidegháború körülményei között kialakult rendkívül bonyolult pol. helyzetben adtak tájékoztatást a komm. és munkáspártok tevékenységéhez. A ~ a tagpártok KB-jainak képviselőiből állt. Székhelye 1947—48 Belgrádban, 1948—56 Bukarestben volt. A ~ *Tartós békéért, népi demokráciáért!* c. lapot adott ki. 1956. ápr.-ban a pártok egyöntetű határozatával megszüntették a ~t. — *Irod.:* A tartós békéért, a népi demokráciáért. Kilenc kommunista párt lengyelországi értekezletének beszámolói. (1947. szeptember.) 1947. 212 old. — A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának határozatai. 2. kiad. 1951. 51 old.

Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége, *KIMSZ:* a KMP irányításával, a *marxizmus—leninizmus* ideológiája alapján működő ifjúsági szervezet — 1919—37. A TK leverése után illeg.-an működött (l. *kommunista ifjúsági mozgalom Magyarországon*).

Kommunista Ifjúsági Internacionálé, *KII:* a *Kommunista Internacionálé* irányítása alatt és annak szekciójaként működő nemzetközi ifjúsági tömegszervezet 1919—43. Alapításának eszméje V. I. *Lenin* és a bolsevikok, valamint a háborúellenes szoc. csoportok nevéhez fűződik. A ~ I. (alapító) kongr.-án (Berlinben, illeg. 1919. nov. 20—26.) 13 ország 29 delegátusa elfogadta a szervezet programját, szervezeti szabályzatát és elhatározta a ~ belépését a KI-ba. Alapvető feladatként jelölte meg a kongr. az ifj. gazd., pol. és kulturális érdekeinek védelmét, a háborúellenes harcot és a SZU támogatását. A további kongr.-okat Moszkvában tartották (II. kongr. 1921. júl. 9—23.; III. kongr. 1922. dec. 4—16.; IV. kongr. 1924. jún. 15—25.; V. kongr. 1928. aug. 20.—szept. 18.; VI. kongr. 1935. szept. 25.—okt. 11.) és azokon a KI határozatainak szellemében konkretizálták a ~ aktuális feladatait. A KI VII. kongr.-a (1935) után a ~ síkraszállt az ifj. antifasiszta egységfrontjáért. Spanyolo.-ban, Belgiumban, Argentínában, Kínában leküzdötték a munkásifjúság szervezeti megosztottságát. Nemzetközi ifj. kongr.-okon (Genf — 1936 és USA — 1938) a ~ képviselői széles körű ifj. antifasiszta egységakciókért szálltak síkra. A KI feloszlatása után (1943. máj.) a ~ is beszüntette tevékenységét, korábbi szekcióit a továbbiakban az egyes KP-k irányították. A ~ nagy munkát végzett az ifj., különösen az ifjúmunkásság érdekeinek tudatosításában, védelmében, az osztályharcos nemzetközi ifj. mozgalom összekovácsolásában. Vezető szerve a kongr.-okon választott VB volt, mely saját soraiból elnökséget és titkárságot választott. Vezetői: 1919—22: W. *Münzenberg;* 1922—24: Richard Schüller; 1924—26. nov.: Voja Vujović; 1926. nov.—1928. aug.: Schüller; 1928. aug.—1935: A. V. *Koszarjov;* 1935—43: R. *Guyot.* A ~hoz tartozó szekciók taglétszáma: 1919: 219 ezer, 1935: 3773 ezer, melynek kb. 90%-a Komszomol-tag volt.

kommunista ifjúsági mozgalom Magyarországon: fiatal munkások, parasztok, értelmiségiek és diákok tömörülése a KP irányításával, a *marxizmus—leninizmus* ideológiája alapján, a *párt* céljainak megvalósításáért. 1918. nov. 30-án jött létre az első leg. prol. ifj. szervezet: az *Ifjúmunkások Országos Szövetsége* (IOSZ). Megalakulásától kezdve forr. szervezet volt, a komm.-kat követte, az 1918. dec. 30-án tartott összvezetőségi ülésén pedig megszakította kapcsolatait az MSZDP-vel. A fiatalokat a *proletárdiktatúra* kiharcolására mozgósította. Az MSZDP 1919. jan.-ban *Szocialista Ifjúmunkások Országos Szövetsége*

(SZIOSZ) elnevezéssel új szervezetet hozott létre, amely a TK kikiáltása után néhány órával komm. program alapján egyesült az IOSZ-szal. Az egyesült szövetség 1919. ápr. 6-án a *Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége* (KIMSZ) nevet vette fel. Sajtóorgánuma az *Ifjú Proletár* lett. A KIMSZ sokoldalú tevékenységet folytatott a TK-ban. Felhívásai nyomán az ifjúmunkások, diákok ezrei vettek részt a forr. honvédő háborúban és a belső ellenforr. megmozdulások elleni harcban. 1919. jún. 20—22-én tartotta első kongr.-át, amely szervezeti szabályzatot és programot fogadott el. A TK leverése után az ellenforr. rendszer hajszát indított a komm. fiatalok ellen. A KIMSZ illeg.-ba kényszerült. Már 1919-ben a KMP segítségével megkezdődött reorganizálása. Az önálló KIMSZ-sejtek 1937-ig, a KIMSZ hazai szervezeteinek ideiglenes feloszlatásáig működtek. 1922-ben, majd 1928—34 megjelent illeg. lapja az *Ifjú Proletár*. A KIMSZ tevékenységében kombinálta a leg. és illeg. eszközöket; a munkások kult. és sportegyesületeire, az MSZDP ifj. csoportjaira, a szaksz. ifj. csoportokra és a szaksz. ifjúmunkás ellenzékre támaszkodott. Fokozatosan vezető szerepre tett szert az MSZDP égisze alatt működő *Országos Ifjúsági Bizottság*ban (OIB). A KIMSZ második kongr.-a 1930-ban Ausztriában elfogadta a KIMSZ helyzetéről és feladatairól szóló tézistervezetet. Az *egységfront*-törekvések eredményeképpen 1936-ban újjáalakították a jobboldali szd. vezetők követelésére többször feloszlatott OIB-t, amely ezután paritásos alapon komm. és szd. ifj. vezetőkből állt. Elnöke ekkor Bakonyi Sebestyén Endre, titkára *Vágvölgyi* T. lett. A rendőri üldözések következtében Bakonyi 1937-ben megvált tisztségétől, 1938-tól pedig pártutasításra külföldön folytatta mozg. tevékenységét. Az OIB vezetői ekkor *Ságvári* E., *Kulich* Gy. és Valachi Gyula lettek. Az OIB irányította az MSZDP ker. ifj. csoportjait. Előadások, kult. rendezvények, gyűlések szervezésével, *sztrájk*ok aktív támogatásával, *tüntetés*ekkel és más harci akciókkal (pl. *Tompa utcai nyilasgyűlés szétkergetése*), *munkás-paraszt ifjúsági találkozók*kal, *háziagitáció*val kiszélesítették a félleg. harcos ifj. mozg. tömegbázisát. A ~ így az antifasiszta *ellenállási mozgalmak* egyik bázisává fejlődött. Az 1941—42. évi antifasiszta tüntetéseken a fiatalok a magy.—szovjet barátságot élték. 1944-ben a ném. megszállás után ifj. akciógárdák alakultak, amelyek egy része a *Nemzeti Ellenállás Diákmozgalma* (NED) keretében propagandaanyagot terjesztett. 1944. okt. 28-án a KMP kezdeményezésére a KIMSZ *Kommunista Ifjúsági Szövetség* (KISZ) néven újjáalakult. A *fasizmus* elleni harc egységes vezetésére 1944. nov. 18-án életre hívta a *Magyar Ifjúság Szabadságfrontját*, csatlakozott a *Magyar Front*hoz és annak programját vallotta. 1944-ben Szabad Munkásifjú, Szabad Ifjúmunkás, majd Szabad Ifjúság címmel illeg. lapot adott ki. A fasiszták elleni fegyveres harcban a komm. fiatalok a KMP partizángárdáiban és a KISZ által szervezett fegyveres csoportokban vettek részt. Hősi halottai között voltak a különböző időszakokban *Krammer* S., a *Vadas* fivérek, *Lőwy* S., *Geisler* E., *Killián* Gy., *Kulich* Gy., *Ságvári* E., *Braun* É., *Pesti* B., *Pataky* I., *Kreutz* R. és mások. — A felszab. után az MKP kezdeményezésére *Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség* (MADISZ) néven egységes ifj. szervezet jött létre, amely célul tűzte ki az egész magy. ifjúság dem. szellemű átnevelését. A MADISZ jelentős segítséget nyújtott az MKP célkitűzéseinek valóra váltásához. Az ifj. egységet 1945 tavaszán a különböző pártok által létrehozott külön ifj. szervezetek megbontották, így a MADISZ és az 1946— erőteljesen szervezkedő *Szakszervezeti Ifjúmunkás és Tanoncmozgalom* (SZIT) nehéz körülmények között harcolt a fiatalok tömegeinek megnyeréséért. 1946. márc.-ban a dem. ifj. erők tömörítésére megalakult a *Magyar Ifjúság Országos Tanácsa* (MIOT), amelynek követelésére a kormány feloszlatta a reakciós ifj. szervezeteket. Az ifjúság dem. szellemű fejlődését új szervezetek: a *Népi Kollégiumok Országos Szövetsége* (NÉKOSZ), a *Tanonc- és Ifjúmunkásotthonok Orsz. Szövetsége* (TIOSZ), a *Magyar Úttörők Szövetsége* létrehozása segítette. A népi dem. fejlődés eredményeként 1948 tavaszán létrejött az ifjúság egységes tagszervezeteit tömörítő *Magyar Ifjúság Népi Szövetsége* (MINSZ). A MINSZ eredményes munkát végzett a fiatalok között, de a szoc. forr. kibontakozása, az ifjúság ideológiai egységének kialakítása szükségessé tette a a párthoz tartozó, egységes ifjúsági szervezet létrehozását. Az 1950. jún.-ban megtartott ifjúsági kongr.-on alakult meg a *Dolgozó Ifjúság Szövetsége* (DISZ). A DISZ vezetésével a fiatalok ezrei dolgoztak Dunaújváros, Komló, Kazincbarcika felépítésén, Mohács-sziget újjáépítésén. Jelentősek azok az eredmények, amelyeket az ifjúság nevelésében, a tisztiiskolára, az egyetemre, a szaktanfolyamokra való mozgósításban ért el. Fiatalok ezreit készítette fel a párttagságra. Az 50-es évek elején pol., ideológiai és kult. tevékenysége sematikussá, merevvé, dogmatikussá vált. 1953. jún.-tól kezdve — a párthoz hasonlóan — a DISZ-ben is megkezdődött a hibák feltárása, kijavítása. A II. kongr. (1955. jún.) a DISZ megújhodásának programját hirdette meg. Az MDP vezetésében bekövetkezett ingadozások azonban a DISZ-ben is a revizionista és ellenforr. erőknek kedveztek, s ezek 1956 tavaszán bázisukká tették a DISZ „Petőfi Kör"-ét. Az

ellenforr. idején a DISZ felbomlott, és különböző pol. irányzatú ifj. szervezetek keletkeztek. 1957. márc. 21-én az MSZMP kezdeményezésére megalakult a *Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség* (KISZ). A KISZ létrehozása a forr. erők győzelmét jelentette. 1960. dec.-ben tartotta első, 1971. dec. 8—11. VIII. kongr.-át (a KIMSZ és a DISZ két kongr.-át is beszámítva). A KISZ a párt vezetésével segíti a szoc. építését, a fiatalok komm. szellemű nevelését. — *Irod.: Svéd László:* Utat tör az ifjú sereg. A forradalmi ifjúmunkásmozgalom kialakulása Magyarországon. A kommunista ifjúsági szövetség tevékenysége a Tanácsköztársaság időszakában. 1962. 342 old. — Fáklyavivők. Fejezetek a magyar kommunista ifjúsági mozgalom történetéből. 1968. 256 old. — *Svéd László—Gál Lajos:* Félévszázados harc az ifjúság szolgálatában. 1968. 140 old. — Eleven erő. A KISZ történelmi emlékülése 1968. dec. 10—12. 1969. 256 old. — Vagyunk az ifjú gárda. Emlékezések az ifjúmunkás-mozgalomra. 1900—1944. (Szerk. Lányi Ernőné.) (3. kiad.) 1969. 264 old. — Egységbe ifjúság! (Válogatott dokumentumok a magyar ifjúsági mozgalom történetéből. 1944. október—1948. március.) Szerk. és a bevezető tanulmányt írta Gál Lajos. 1973. 540 old.

Kommunista Ifjúsági Szövetség, KISZ: 1. A *Kommunisták Magyarországi Pártja* kezdeményezésére 1944. okt. 28-án Budapesten újjáalakult illegális kommunista szervezet. A felszabadított területeken ezzel egyidőben létrejött ifj. szervezetek rövid ideig ugyanilyen elnevezéssel működtek. (L. *kommunista ifjúsági mozgalom Magyarországon.*) — 2. Az 1957. márc. 21-én alakult *Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség* rövidített elnevezése.

Kommunista Internacionálé, *Komintern, III. Internacionálé, KI:* a kommunista pártok és a forradalmi munkásmozgalom nemzetközi szervezete a kap. ált. válságának első időszakában, 1919—43. A bolsevikok elméletileg már 1914-ben közvetlenül az I. vh. kitörése után eljutottak egy új. forr. Int. megalapításának gondolatához. (Lenin: „A II. Int. meghalt, legyőzte az opportunizmus. Le az opportunizmussal és éljen a III. Internacionálé...") Gyakorlatilag a hatékonyabb háborúellenes, forr. küzdelem érdekében mégis jónak látták, hogy összefogjanak más, kevésbé következetes baloldali csoportokkal és pacifistákkal-centristákkal *(zimmerwaldi mozgalom).* Az 1917. évi oroszo.-i febr.-i és okt.-i forr. hatására bekövetkezett erjedés eredményeképpen döntő szakaszba került az új Int. alapításának ügye. 1919. jan.-ban Oroszo., Mo., Lengyelo., Ausztria, Letto., Finno. KP-jai, a *Balkáni Szociáldemokrata Föderáció* forr. szárnya és az USA *Szocialista Munkáspártja* képviselőinek tanácskozásán elkészült a ~ platformtervezete és a felhívás a ~ megalakítására, melyet 39 forr. pártnak, ill. csoportnak és irányzatnak küldtek meg.

A ~ I. (alapító) kongr.-án (Moszkva, 1919. márc. 2—6.) 30 országból megjelent KP-k és komm. csoportok, valamint baloldali vezetés alatt álló SZDP-k és frakciók, továbbá a zimmerwaldi mozgalom balszárnyát képviselő küldöttek jelenlétében elfogadták a platformot. (A NOSZF győzelmével megkezdődött a proletárforr.-ak kora, napirendre került a *proletárdiktatúra* megteremtése valamennyi opportunista áramlattal való szakítás útján.) V. I. *Lenin* előadói beszéde alapján programot adó dokumentumot fogadtak el a burzsoá dem.-ról és a *proletárdiktatúrá*ról, tudományosan bizonyítva az utóbbi történelmi szükségességét és magasabbrendűségét. Feladatnak jelölték meg a tömegek felvilágosítását a proletárdem.-ról, tanácsok szervezését a munkások, katonák, béresek és szegényparasztok között s a tanácsokon belül komm. többség kivívását. A ~ élesen elhatárolta magát az 1919. febr. 3—10-i konferencián újjászervezett *Munkás- és Szocialista Internacionálé*tól. A kongr. tehát megteremtette a ~t azzal a céllal, hogy segítse a prol. felkészülését a győzelmes szoc. forr.-ra. A ~ jellegét tekintve szilárd egységen alapuló komm. világpárt volt, szekcióit az egyes KP-k alkották. Az első nemzetközi munkásszervezet, melynek tagszervezetei között gyarmati országok munkáspártjai is helyet kaptak. A kongr. után magasra csapott a forr. hullám (széles körű tömegmozgalom a Szovjet-Oroszo. elleni intervencióval szemben, a magyar, a bajor, a szlovák TK megteremtése és megdöntése, nagy antiimp. mozgalmak, gyarmati, félgyarmati és függő országokban: Korea, Kína, India, Töröko., Afganisztán); számos új KP alakult és jelentős SZP-k (olasz, francia, norvég, német) nyilvánították készségüket: csatlakoznak a ~hoz.

Ilyen körülmények között ülésezett a ~ II. kongr.-a (Moszkva, 1920. júl. 23.—aug. 7.). Napirendre tűzte a ~ alapvető feladatait, foglalkozott a proletárdiktatúra és a szovjethatalom lényegével, elfogadta a ~hoz csatlakozás *21 felvételi feltétel*ét, határozatot hozott a tanácsok szervezéséről, valamint a *gyarmati kérdés*ről és az *agrárkérdés*ről. A kongr. megalkotta a szervezeti szabályzatot. A ~ legfelsőbb szerve a kongr. (kétévenként ülésezik); megválasztja a KI VB-jét, mely két kongr. között vezeti a ~ munkáját (legalább félévenként ülésezik) és a Nemzetközi Ellenőrző Bizottságot, mely a szekciók egységét és összeforrottságát vizsgálja. A KI VB-je megválasztja a neki felelős Elnökségét (legalább kéthetenként ülésezik). A ~ vezető szer-

veinek határozatait a szekciók kötelesek végrehajtani. A kongr. után a számos országban jelentkező gazd. válság közepette a burzsoázia támadásba ment át, a munkásmozg. mindinkább védekező harcokra kényszerült. Egyre világosabbá vált, hogy a tőke elleni „vörösgárdista roham" átadja helyét a hosszabb előkészítést és több manőverezést igénylő harcoknak. A felvételi feltételeket el nem fogadó centrista jellegű pártok 1921. febr.-ban létrehozták a *Szocialista Pártok Nemzetközi Munkaközösségét.*

A ~ III. kongr.-a (Moszkva, 1921. jún. 22.—júl. 12.) heves vita után új taktikai irányvonalat fogadott el. A baloldaliaskodók „offenzív taktikájával" szemben Lenin kimutatta, hogy az adott helyzetben a munkásság kiharcolt vívmányainak védelmére és továbbfejlesztésére a tömegek megnyerését kell előtérbe helyezni. A ~ kiadta a „Közelebb a tömegekhez!" jelszót; a nyílt opportunistákkal és centristákkal való tárgyalások útján is kezdeményezni kell a munkás*egységfront*ot. E pol. előfeltétele volt, hogy a komm. mozgalom eszmeileg és szervezetileg elhatárolódjon a szociáldemokratizmustól. A kongr. után került sor a *három internacionálé berlini értekezlet*ére. A ~ IV. kongr.-án (Leningrád majd Moszkva, 1922. nov. 5.—dec. 5.) felhívták a figyelmet az abban az időben Olaszo.-ban felülkerekedett fasizmus veszélyeire és újból aláhúzták a munkásegységfront-taktika jelentőségét. A kongr. kiadta a *munkáskormány* (később: *munkás-paraszt kormány*) jelszavát (ez a jelszó tulajdonképpen a *munkásosztály és parasztság forr. dem. diktatúrája* utalt) olyan tömegek megnyerése érdekében, melyek még nem voltak készek harcolni a proletárdiktatúráért. A kongr. rámutatott a szaksz. egység szükségességére. A gyarmati és függő országok népeinek azt ajánlotta, hogy azok valamennyi nemzeti erőt tömörítsenek antiimp. egységfrontban a gyarmatosítás ellen. A forr. hullám utolsó évében, 1923-ban a forr. mozgalmat vereségek érték Németo.-ban, Bulgáriában és Lengyelo.-ban, létrejött a reformizmus szervezeti egysége *(Szocialista Munkásinternacionálé)*, kezdetét vette a kap. viszonylagos stabilizációjának időszaka. A ~ V. kongr.-án (1924. jún. 17.—júl. 8.) a középpontba a KP-k *bolsevizálás*a került. A kongr. ugyanakkor abból a feltételezésből kiindulva, hogy küszöbön áll a nemzetközi forr. fellendülés második hulláma, néhány kérdésben tévesen orientált. Pl. sablonosan előírta, hogy a munkásegységfront-taktika elsősorban az SZDP-k vezető szervei ellenében, „alulról", a munkástömegek körében szervezett egységakciókkal bontakoztatható ki. A munkás-paraszt kormány agitációs jelszóként való értelmezése ugyancsak visszalépés volt. A viszonylagos stabilizáció éveiben igen fontos volt megvédeni a *szocializmus győzelme egy országban* irányvonalát. Ezt a feladatot teljesítette a KI VB-nek V. plénuma (1925. márc.—ápr.) és a VII. plénum (1926. nov.—dec.), elutasítva L. D. *Trockij* és hívei, valamint a velük blokkra lépett G. J. *Zinovjev* és hívei bírálatát és követeléseit.

A ~ VI. kongr.-a (Moszkva, 1928. júl. 17.—szept. 1.) programot fogadott el. A program meghatározta a kap.-ból a szoc.-ba való átmenet korszakában lehetséges forr.-ak alaptípusait: tiszta proletárforr. a fejlett tőkésországokban; polg. dem. forr. és gyors átnövése a proletárforr.-ba a közepes fejlettségű országokban és antifeudális, antiimp. nemzeti függetlenségi harc a gyarmati, félgyarmati és függő országokban. A kongr. helyesen mutatta ki a kap. stabilizáció és konjunktúra első hajszálrepedéseit és egy nagy krízis közeledtét. A KI VB VII. plénumán elfogadott *„osztály osztály ellen"* jelszó megerősítése azonban egyoldalúan csak a válságból kivezető forr. úttal számolt, azaz lebecsülte a fasizmus, az ellenforr. veszélyét. A szociáldemokráciát a finánctőke függvényének, eszközének értékelték, e pártok balszárnyát pedig „a szd. pártok leginkább veszélyes frakciójának" (később a KI VB X. plénuma — 1929. júl. szerint bekövetkezett a szd. átalakulása *szociálfasizmus*sá), A Kuomintang Csang Kaj-sek vezette jobbszárnya 1927-i ellenforr. fellépésének hatására a kongr. a gyarmati országok nemzeti burzsoáziáját forr. akciókra immár képtelen társadalmi erőként értékelte. Az 1929—33-as világgazd. válság éveiben a ~ és szekciói hősies harcokat vívtak a munkásság érdekeinek védelmében, a válságból kivezető forr. útért. A KP-k tanúságot tettek arról, hogy képesek önállóan országuk viszonyaira alkalmazni a ~ irányvonalát. A válság idején egyre fenyegetőbb veszélyt jelentett a fasizmus, különösen a németo.-i. Az SPD egységfrontot elutasító pol.-ja és kisebb mértékben az NKP szektás elzárkózása, azaz a németo.-i munkásmozg. tragikus megosztottsága megkönnyítette a nácik hatalomátvételét. A KI VB XIII. plénuma (1933. dec.) nagy gondot fordított a munkásegységfront megteremtésére, de csak az osztrák és spanyol proletariátus fegyveres harcának tapasztalatai (1934) és az FKP-nak az SFIO-val kötött egységfront-megállapodása (1934. júl.) nyomán indult meg a ~ stratégiájának és taktikájának mélyrehatóbb felülvizsgálata, melyet a ~ VII. kongr.-án (Moszkva, 1935. júl. 25.—aug. 20.) hozott határozatok tetőztek be.

A KI VII. kongresszusa G. *Dimitrov* előterjesztése alapján tudományosan elemezte a fasizmust mint „a finánctőke legreakciósabb, legsovinisztább, legimperialistább elemeinek nyílt terrorista diktatúráját". A fasizmus hatalomra jutása nem egyszerű kormányváltozás, hanem a

burzsoá uralom egyik formájának (burzsoá dem.) egy másikkal (nyílt terrorista dikt.) való felcserélése. Az adott helyzetben a munkásosztály előtt nem a szoc. forr. vagy a burzsoá dem., hanem a polg. dem. vagy a fasizmus alternatívája áll. Következésképp a KP-knak elszántan védelmezniük kell a *demokratikus szabadságjogok*at, a munkásság pol. és szoc. vívmányait. A siker alapvető feltétele — mint erre már a ~ III. kongr. is rámutatott — a munkásegységfront-taktika alkalmazása. A kongr. kimondta, hogy a munkásegységfront feltétele, hogy az „a fasizmus, a tőke offenzívája és a háború veszélye ellen irányuljon". A kongr. felszólította a VSZI-hez tartozó szaksz.-eket, hogy lépjenek be a reformista szaksz.-ekbe vagy egyesüljenek azokkal (1937-ben megszűnt a VSZI). A kongr. felhívta a pártokat, hogy munkálkodjanak egy valamenynyi antifasiszta társadalmi erőt koncentráló *népfront* (gyarmati és függő országokban: egységes nemzeti antiimp. front) megteremtésén, amely elvezethet a *népfrontkormány* megalakulásához és bizonyos feltételek között a komm.-knak ilyen kormányokba való belépéséhez. P. *Togliatti*nak az imp. háború előkészítéséről és a ~ ezzel kapcsolatos feladatairól tartott beszámolója nyomán a kongr. felhívta a pártokat, hogy minden erejükkel harcoljanak az egyre fenyegetőbb háborús veszéllyel, védelmezzék a SZU-t, a világ prol.-ának támaszát a készülő agresszióval szemben. Szervezeti tekintetben a kongr. számot vetve a KP-k fejlődésével, elhatározta a vezetés és irányítás formáinak módosítását; felszólította a KI VB-jét, hogy „rendszerint tartózkodjék a KP-k belső ügyeibe való beavatkozástól". A kongr. után az új irányvonal érvényesítéséért folytatott harcban Franciao.-ban és Spanyolo.-ban az 1936-i választások után, ill. a *spanyol szabadságharc*ban létrejött a népfrontkormány, Kínában 1937-ben megteremtődött a japánellenes nemzeti egységfront. Brazíliában pedig 1935 őszén fegyveres harcok közepette az antiimp. és antifasiszta nemzeti felszabadító szövetség. Az SZMI a ~ valamennyi egységfront-ajánlatát visszautasította. Nagy károkat okoztak a ~nak és néhány hozzá tartozó KP-nak (lengyel, lett, magy.) és nemzetközi munkásszervezetnek a SZU-ban elfordult törvénysértések, megtorlások *(személyi kultusz)*. A KP-k nagy többsége a II. vh. éveiben alkalmazta a ~ irányvonalát, tagjaik az antifasiszta ellenállás első vonalaiban küzdöttek, nagy áldozatokat hoztak a fasizmus legyűréséért.

1943. máj.-ban a KI VB elhatározta a ~ feloszlatását, figyelembe véve a KP-k működésének rendkívül eltérő feltételeit, a központi irányítás megvalósíthatatlanságát a háború körülményei között, és azt, hogy valamennyi fasizmusellenes társadalmi erő összefogása maximális önállóságot és rugalmasságot követel. A ~ betöltötte történelmi hivatását, döntő szerepe volt az új típusú KP-k kialakításában, a marxizmus—leninizmus elterjesztésében, a reformista szd. ideológia visszaszorításában. Vezetői: 1919—26: G. J. Zinovjev; 1926—29: N. I. *Buharin;* 1929-ben: V. M. *Molotov*, 1929—35: pol. titkárság mint kollektív vezető testület; 1935—43 főtitkárként: G. Dimitrov. A ~hoz tartozó szekciók taglétszáma: 1919: 400 000; 1928: 707 000; 1935: 3 141 000; 1939: 4 300 000. Befolyása a dolgozók szélesebb körére terjedt ki, tömegszervezetei: a *Kommunista Ifjúsági Internacionálé*, a *Nemzetközi Nőtitkárság*, a kezdeményezésére létrejött, vele szoros kapcsolatban álló, önálló szervezetek, a *Vörös Szakszervezeti Internacionálé*, a *Paraszt-internacionálé*, a *Nemzetközi Vörös Segély* és a *Nemzetközi Munkássegély* révén. A ~ hivatalos folyóirata a *„Kommunista Internacionálé"* a komm. sajtót tájékoztató nemzetközi orgánuma az *Internationale Presse-Korrespondenz*, majd a *Rundschau*, ezután a Die Welt (Világ) volt. A II. vh. után a KP-k együttműködésének új formái alakultak ki: 1947—56 a *Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája*, majd a pártok kétoldalú, ill. regionális tanácskozásai és a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásai* (1957; 1960; 1969). — *Irod.: Foster, William Z.:* A III. Internacionálé. 1956. 232 old. — *Dutt, R. Palme:* Az Internacionálé. 1966. 397 old. — *Lenin, Vladimir Iljics:* A Kommunista Internacionáléről. 1969. 428 old. — A Kommunista Internacionálé története. 1971. 526 old. A Kommunista Internacionálé válogatott dokumentumai. 1975. 524 old.

„Kommunista Internacionálé": a *Kommunista Internacionálé* VB-jének hivatalos folyóirata, 1919. máj.—1943. jún. Kezdetben orosz, francia, német és angol, később spanyol és kínai, egy időben bolgár nyelven is megjelent. Petrográdban, majd Moszkvában, a német, francia stb. kiadásokat később Berlinben, Párizsban adták ki. Az egyes kiadások nem voltak teljesen azonosak, volt külön amerikai és latin-amerikai kiadás. 1937—havonta egyszer, korábban 2—3—4-szer jelent meg. Közölte a KI különböző határozatait, felhívásait, vezetőinek és az egyes KP-k vezetőinek elméleti és pol. cikkeit. V. I. *Lenin* több írása itt jelent meg először. Szerk.-je kezdetben G. J. *Zinovjev*, majd ő és K. *Radek* volt, szélesebb szerk.-ében a komm. mozgalom számos ismert vezetője dolgozott, így V. I. Lenin, L. D. *Trockij*, Ny. I. *Buharin*, A. V. *Lunacsarszkij*, Y. *Sirola*, D. *Blagoev*, V. *Kolarov*, C. *Zetkin*, J. *Marchlewski*, F. *Platten* stb. A szerk. magy. tagjai előbb *Kun* B., *Rudas* L. és *Rudnyánszky* E., később

Kun B., Rudas L., *Alpári* Gy., *Varga* J. voltak. A folyóirat utolsó száma közli a KI feloszlatásáról szóló határozatot.

Kommunisták Magyarországi Pártja, *KMP:* 1918. nov. 24-én alakult, 1919. márc. 21-én egyesült az MSZDP-vel. Az egyesült párt neve Magyarországi Szocialista Párt lett, majd 1919. jún. 13.— Szocialista-Kommunista Munkások Magyarországi Pártja. A TK leverése után a KMP újjáalakult és 1943. jún.-ig működött ezen a néven. (L. *Magyar Szocialista Munkáspárt.*)

Kommunisták Szövetsége, *Bund der Kommunisten:* az első nemzetközi forradalmi proletárszervezet, a forr. munkáspárt csírája, alakult 1847-ben a gyökeresen átalakított *Igazak Szövetségé*ből. Az 1847. jún.-ban Londonban tartott I. kongr.-án beterjesztett szervezeti szabályzat a célok között első helyen jelölte meg a burzsoázia megdöntését, a prol. uralkodó osztállyá szervezését, az osztály- és magántulajdon nélküli társadalom megteremtését. A II. kongr.-on (London — 1847. nov. 29.—dec. 8.) K. *Marx* megvédte a tudományos szoc. alapelveit a forr. demokrata és utópista szoc. nézetekkel szemben. Marxot és F. *Engels*t megbízták egy kiáltvány megszövegezésével; a *Kommunista Párt Kiáltványa* az 1848. febr.-i forr. előtt nyomtatásra Londonba érkezett. A ~ jelszava a Világ proletárjai, egyesüljetek! lett. Az 1848. febr.-i forr. után Londonból Brüsszelbe, onnan Párizsba helyezték át a ~ központját. A vezetőség (Marx, Engels, K. *Schapper*, H. *Bauer*, J. *Moll*) kiadta a Kommunista Párt követelései Németországban c. dokumentumot, mely a németo.-i forr.-ban napirendre kerülő dem. feladatok vállalásáról tanúskodott. 1948. ápr.-ban K. Marx és F. Engels, valamint a ~ számos tagja visszatért Németo.-ba a forr. támogatására. Erős csoportok alakultak Hamburgban, Breslauban és S. *Born* vezetésével Berlinben. Marx közreműködésével megjelentették a *Neue Rheinische Zeitung*ot. Az ellenforr. felülkerekedése után a baloldali chartisták (E. *Jones*, J. *Harney*) támogatásával újra rendezték a ~ szétzilált sorait. 1850. szept.—okt.-ben nézeteltérésre, ill. szakadásra került sor Marx és Engels, ill. A. *Willich* és K. Schapper között, akik a ~t putcsista törekvések szolgálatába kívánták állítani. A ~nek letartóztatott tagjait a *kölni kommunista per*ben felelősségre vonták, fokozódott az üldözés. 1852. nov. 17-én Marx javaslatára kimondták a ~ feloszlatását. A szövetségnek kevesebb mint 400 tagja volt — túlnyomórészt németek —, akik néhány nagyobb Ny-európai városban (London, Brüsszel, Párizs, Bern, Genf) működtek. — *Irod.: Obermann, Karl:* A Kommunisták Szövetségének történetéhez. 1849—1852. 1957. 123 old. — *Engels, Friedrich:* A Kommunisták Szövetsége történetéhez. = Marx, Karl—Engels, Friedrich: Művei. 21. köt. 1970. 200—216 old.

Kommunista Kiáltvány: *Kommunista Párt Kiáltványa*

kommunista levelező bizottságok: a tudományos szocializmus terjesztésére 1846-ban alakult csoportok Európa több városában. Az első ilyen biz.-ot K. *Marx* és F. *Engels* hozta létre Brüsszelben. Kezdeményezésükre hasonló biz.-ok alakultak másutt is. Jún.-ban alakult meg a londoni biz. (tagjai a londoni Német Munkásegylet és egyúttal az *Igazak Szövetsége* vezetői: K. *Schapper*, J. *Moll* és H. *Bauer* voltak). Rendszeres kapcsolatban álltak a kölniekkel, ahol gyakorlatilag W. *Wolf* irányításával ugyancsak működött bizottság, valamint F. *Lessner*, M. *Hess*, J. *Weydemeyer* és mások révén több más német várossal és Párizzsal is. E levelezés keretében K. Marx és F. Engels sikerrel helyesbítette W. *Weitling* tévedéseit, bírálta K. *Grün* és P. F. *Proudhon* elméleteit, valamint Hermann Kriege amerikai tevékenységét. 1846 nyarán Marx és Engels a brüsszeli körre támaszkodva, a londoniakkal karöltve már nemzetközi komm. konferencia megtartására gondolt. 1847. jan.-ban Marx és Engels csatlakozott az Igazak Szövetségéhez, s a ~ beolvadtak az Igazak, majd a *Kommunisták Szövetségé*be.

Kommunista Párt, *KP:* az illegális párt neve 1944 szeptembere után *(Magyar Szocialista Munkáspárt).*

Kommunista Párt Katonai Bizottsága: a fegyveres antifasiszta ellenállás vezetésére alakult pártszerv (l. *ellenállási mozgalmak*). Megalakítására már 1944. ápr.-ban, közvetlenül a ném. megszállás után történtek kísérletek, ténylegesen 1944 kora őszén alakult meg *Pálffy* Gy. vezetésével. Tagjai *Fehér* L. és *Sólyom* L. voltak. Feladata kettős volt: 1. kis akciócsoportok szervezése, felfegyverzése, anyaggal való ellátása és bevetése ném.- és nyilasellenes akciókra (ilyenek voltak a Szir, Laci, Marót s egyéb partizáncsoportok); 2. széles körű *fegyveres felkelés* előkészítése. Az utóbbi szervezése három irányban folyt: *a)* a munkástömegek mozgósítása; *b)* ellenállási csoportok szervezése más társadalmi rétegek bevonásával; *c)* a honvédség antifasiszta egységeinek megszervezése. A ~ a *Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága* megalakulása után szorosan együttműködött a Kiss János vezette katonai vezérkarral. Utóbbiak letartóztatása után önállóan folytatta munkáját.

Kommunista Párt Kiáltványa: a tudományos kommunizmus K. *Marx* és F. *Engels* által kidolgozott alapdokumentuma. A *Kommunisták Szövetsége* 1847. nov. 30.—dec. 8-i II. kongr.-a adott megbízást a ~ kidolgozására. Első ízben Londonban 1848. febr. első napjaiban német nyelven hagyta el a sajtót. A ~ a történelmi materializmus alkalmazása az emberi társadalom múltjának és jelenének programatikus felvázolására. Négy fejezete közül az első („Burzsoák és proletárok") tudományosan bizonyítja, hogy az ellentmondásoktól aláaknázott kapitalizmust a létfeltételeiben a magántulajdonhoz semmiben sem kötődő proletárosztály fogja megdönteni. Második fejezete („Proletárok és kommunisták") egyebek mellett felvázolja a proletariátus történelmi hivatását: a proletariátus uralkodó osztállyá emelése, a termelési eszközök társadalmasítása és a termelési mód átalakítása, az osztályellentétek fokozatos eltűnése és a közhatalom, erőszakszervezetek, állam, az osztályok megszűnése. Harmadik fejezete („Szocialista és kommunista irodalom") az akkortájt elburjánzó társadalomkritikai irodalom irányzatonkénti elemzését nyújtja; negyedik fejezete pedig („A kommunisták viszonya a különböző ellenzéki pártokhoz") az egyes országokban aktuális taktikai feladatokra irányítja a figyelmet. Első magy. kiadása (időrendben a magy. a 11. nyelv) 1896-ban jelent meg. Első fordítója *Krejcsi* R. volt, a sajtó alá rendezés munkáját *Bokányi* D. és *Pfeifer* S. végezte. A második fordítást *Szabados* S., a harmadikat *Kunfi* Zs., a negyediket, a jelenleginek is alapját képezőt már a felszab. után *Rudas* L. készítette. Lefordította még *Kun* B. 1918—19-ben a hadifogságban és *Ligeti* K. Omszkban a „Forradalom" c. lap számára. 1945—73 magyar nyelven 22 kiadásban 300 000 példányban, világszerte 1848—1971-ig a ~ 50 nyelven kb. 770 kiadásban, több tízmillió példányban jelent meg. — *Irod.: Marx, Karl—Engels, Friedrich:* A Kommunista Párt kiáltványa. = Marx, Karl—Engels, Friedrich: Művei. 4. köt. 1959. 437—470 old.

kommunista szombatok: Szovjet-Oroszország dolgozóinak tömeges méretű, önkéntes részvétele a szovjethatalom első éveiben egyes nagy fontosságú állami munkák bérezés nélküli elvégzésében. Az első ~at a moszkva—kazanyi vasútvonal Szortyrovocsnaja nevű fűtőházának komm. dolgozói 1919. május 10-én szervezték meg. Szombat este 8 órától vasárnap reggel 6 óráig dolgoztak, s ezalatt három mozdonyt javítottak meg. A vasutas komm.-k kezdeményezése orsz. méretű mozg.-má szélesedett. Az SZKP IX. kongr.-a (1920) és a szovjetek központi VB-je 1920. máj. 1-ét össznépi komm. szombattá nyilvánította. Ezen 15 millió ember dolgozott. A kezdeményezés — amelyet *Lenin* a munkához való viszony forr. megváltozásaként értékelt — később elterjedt a többi szoc. o.-ban is. Napjainkban „kommunista vasárnap" formájában is újjáéledt. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* Hogyan szervezzük meg a versenyt? = Lenin, V. I.: Összes művei. 35. köt. (2. kiad.) 1972. 195—204. old. — *Lenin, Vladimir Iljics:* A nagy kezdeményezés. (A munkások hősiességéről a hátországban. A „Kommunista szombatok" alkalmából.) = Lenin, V. I.: Összes művei. 39. köt. (2. kiad.) 1973. 1—28. old.

kommunista társadalmi önigazgatás: a szocialista államiságnak a *kommunizmus* fokán létrejövő formája, amikor az *osztály*okat kifejező pol. felépítmény elhal, s „a személyek feletti kormányzás helyébe a dolgok igazgatása és a termelési folyamatok vezetése lép" (Engels). Objektív feltételei: a kommunizmus anyagi-műszaki bázisa; komm. termelési és elosztási viszonyok; a munkamegosztás örökletes jellegének megszűnése, a munkatevékenység szabad cseréje; a kormányzással foglalkozó külön apparátusok eltűnése. Szubjektív feltételei: a társadalom tagjai megszokták az ügyek aktív, öntudatos elintézését; megtanulják a kormányzás „tudományát"; a munka életszükségletté válik; megvalósul a társadalmi együttélés szabályainak önkéntes megtartása és megtartatása; a kommunizmus ügyének tudatos és aktív szolgálata. Szervezeti oldala: a kényszerítő jellegű intézkedéseket öntevékeny testületek látják el, a kényszer a neveléssel, a meggyőzéssel szemben egyre kisebb szerepet játszik. A ~ kialakulása hosszú, bonyolult történelmi folyamat. Útja a termelőerők és a *szocialista demokrácia* fejlesztése. E folyamat fokozatosan jut el a ~ig: a központi állami szervek egyre több feladatot adnak át az alsóbb szerveknek; egyre több feladat megoldása hárul a társadalmi szervezetekre; szélesedik a társadalmi munkásoknak a közügyek intézésébe való bevonása, és ezzel egyidejűleg csökken a kormányzással hivatásszerűen foglalkozó apparátus. E folyamat során a különálló társadalmi és állami szervezetek egybeolvadásával kialakul a ~ szervezete, amely mindenfajta pol. vonástól megszabadul és képes a komm. jellegű együtténléssel kapcsolatos feladatokat megoldani.

Kommunizmus — l. *szocializmus-kommunizmus*

„Kommunyisztyicseszkij Internacional": *„Kommunista Internacionálé"*

Kommün: a KMP illegális központi lapja. Bp.-en sokszorosított formában hetenként adták ki 1922. febr. 27.—szept. 28. között. Cikkei a párt

aktuális feladataival foglalkoztak, mint pl. az illeg. pártszervezetek kiépítése, a Nagyatádi-féle földreform, a szaksz. ellenzéki munka szervezése stb.

Komócsin Mihály (Szeged, 1895. febr. 18.—): építőmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1912-ben lépett be a MÉMOSZ-ba és az MSZDP-be. A TK védelmében a VH-ban harcolt. A két vh. közötti időszakban tevékenyen részt vett az MSZDP munkájában, s mint a párton belüli ellenzék tagja kapcsolatban állt az illeg. KMP-vel. A II. vh. idején internálták. A felszab. után Szegeden az elsők között szervezte az MKP-t. Azóta több állami és párttisztséget töltött be, majd nyugdíjba vonult.

Komócsin Zoltán (Felsőgalla, 1923. ápr. 18.—Bp., 1974. máj. 28.): kereskedelmi alkalmazott; kommunista. 1938 óta vett részt a komm. mozg.-ban. 1944. okt.-ben a felszabadult Szegeden megszervezte a KISZ-t, dec.-ben a MADISZ-t. 1945. jan.-ban a MADISZ déli ker.-ének titkára lett. 1945—48 az MKP szegedi pb.-jének titkára, 1948— az MDP agit.-prop. osztályának munkatársa, 1954—56 vezetője, majd a Hajdú-Bihar megyei pb. titkára. 1957—61. a KISZ KB első titkára; 1957. febr.— az MSZMP KB tagja, 1957. jún.— a PB póttagja, 1962— tagja. 1961—65 a *Népszabadság* főszerk.-je, 1965. jún.— az MSZMP KB titkára. 1949— ogy.-i képviselő, majd a parlament külügyi bizottságának elnöke. 1974. márc.— haláláig a Népszabadság szerk. biz.-nak vezetője. — *M.*: Nemzeti érdekek, internacionalista célok. 1972. 318 old. — Válogatott beszédek és cikkek. 1975. 330 old.

Komor Imre (Bp., 1902. ápr. 2.—Bp., 1966. dec. 30.): újságíró; kommunista. 1918— a komm. ifj. mozg. résztvevője, a KMP tagja. A TK megdöntése után, 1919. aug.-ban illeg. szervezte a komm. mozg.-at, majd emigrált. 1920-ban Bécsből a szerb megszállás alatt levő Pécsre ment, s ott a leg. működő ifj. szervezet titkáraként dolgozott. 1921 őszén ismét Bécsbe ment, 1922-ben magy. küldött a KI kongr.-án, ezután illeg. szervező munkára hazatért. Hamarosan letartóztatták és 12 évi fegyházra ítélték. 1924-ben a *fogolycsere-akció* útján a SZU-ba került, 1925-ben küldött a KII kongr.-án. A KMP I. kongr.-án — bár nem volt küldött — a KB tagjává választották és 1927-ig tagja volt a KÜB-nek is. Ekkor ismét a SZU-ba ment, a Lenin-iskolán tanított, 1929—33 a Moszkvában megjelenő ném. nyelvű napilapot szerk. 1933—36. ismét a KMP KB, majd a KÜB tagja. 1934-ben Mo.-on végzett illeg. pártmunkát. 1936-ban koholt vádak alapján kizárták a pártból. 1948-ban tért haza, s az MDP tagjaként 1948—52 a *Népszavát* szerk., 1952—55 a *Szabad Nép* h. főszerk.-je, a MUOSZ vezetőségének tagja, 1956-ban a *Társadalmi Szemle* szerk.-je volt. Az *ellenforradalom* leverése után nyugdíjas, a Magyar Nemzet és a Magyar Rádió munkatársa.

kompromisszum (lat. 'megegyezés, engedmény'): mint a politikai harc eszköze rögzített vagy hallgatólagos megegyezés, amelyben a felek az előttük álló közvetlen feladat megvalósításának elősegítése érdekében kölcsönösen lemondanak egymással szemben támasztott követeléseik egy részéről. A ~ot a forr. munkáspártok is alkalmazzák, amikor az osztályerőviszonyok tudományos elemzése alapján kimutatható, hogy az a forr. *proletariátus* számára elkerülhetetlenül szükséges (kényszerű ~) vagy előnyökkel jár, céljai megvalósítását megkönnyíti (önkéntes ~). Elutasításnak viszont minden olyan ~ot, amely a *munkásosztály* forr. célkitűzéseinek megvalósítását hátráltatja, ill. letéríti a forr. útjáról. Ilyen elvtelen ~okat rendszerint a munkásmozg. kispolg. áramlatainak képviselői kötnek. A ~ lehet rövidebb vagy tartósabb pol. szövetség más csoportokkal vagy pártokkal, pol. blokk más pártokkal bizonyos feladatok megvalósítására (pl. választásokra), koalíció, szervezeti egyesülés, közös akcióprogram elfogadása, megegyezések, szerződések szoc. és burzsoá államok között, részvétel különböző nemzetközi szervezetekben burzsoá államokkal együtt stb.

Komszomol: *Össz-szövetségi Lenini Kommunista Ifjúsági Szövetség*

Kon, Feliks (1864. máj. 30.—1941. júl. 28.): lengyel újságíró; kommunista. 1882— a *Proletariat* tagja. 1885—1904 száműzetésben. 1906— az LSZP-Baloldal egyik vezetője. Részt vett a NOSZF-ban. 1918— az LKP tagja. 1924—35 a KI Nemzetközi Ellenőrző Bizottságának tagja. A *Nemzetközi Vörös Segély* egyik megalapítója (1922), majd kulturális területen dolgozott és lapokat szerkesztett a SZU-ban.

Končar, Rade (1911. okt. 28.—1942. máj. 22.): jugoszláv (horvát) fémmunkás; kommunista. 1934— a JuKP tagja. 1939— a horváto.-i KP KB titkára. 1940— a JuKP KB és PB tagja. 1941-ben a horváto.-i népfelkelés szervezője. A dalmáciai ellenállás szervezése közben megsebesült; olasz fasiszták elfogták és hosszas kínzás után kivégezték.

koncepciós perek (lat. conceptio 'tervezet'): előzetesen megtervezett, koholt vádakra felépített, mindenféle törvényességet sértő eljárással

lefolytatott politikai célzatú bírósági eljárások. A tőkéso.-okban megrendezett ~ célja rendszerint a haladó, főként a forr. mozg.-ak üldözése, nacionalista, soviniszta hangulatkeltés (pl. a Dreyfus-ügy Franciao.-ban, a *Sacco—Vanzetti-ügy* az USA-ban, a *lipcsei per* a náci Németo.-ban stb.). A szoc. építőmunkában bekövetkezett torzulások ~hez vezettek a SZU-ban (l. *személyi kultusz*), valamint több népi dem. o.-ban is. Ezek súlyos károkat okoztak a szoc. építőmunkában és gyengítették a komm. világmozg.-at. — A mo.-i ~ körülményeit az MSZMP KB 1962. aug. 14—16-i ülésének határozata elemezte teljes összefüggésükben. A határozat igazságot szolgáltatott azoknak, akik ártatlanul meghurcolást, büntetést szenvedtek. Kizárta a párt soraiból *Rákosi* M.-t, *Gerő* E.-t és azokat, akik a ~ért a fő pol. felelősséget viselik; bíróság elé állították a törvénytelen eljárások közvetlen irányítóit, *Farkas* M.-t, *Péter* G.-t stb. A ~ okai: a személyi kultusz kialakulása és elterjedése; az I. V. *Sztálin*tól származó két hamis tétel, amelyek szerint a szoc. építésének előrehaladásával állandóan éleződik az *osztályharc*, és az osztályellenség főleg a párton belül törekszik bomlasztó munkát végezni, ezért azt elsősorban ott kell keresni. A ~ Mo.-on 1949. máj.-ban *Rajk* L. és társai elleni eljárással kezdődtek. A Rajk-perben kialakított koncepciót kiterjesztették a volt szd. vezetők egy részére, szaksz. és komm. funkcionáriusokra. Mindezek alapja az a — Rákosi által hirdetett — rágalom volt, amely szerint a munkásmozg.-nak a felszab. előtt itthon élt vezetői és tagjai a horthysta pol. rendőrség ügynökeivé, akik pedig a kap. országok testvérpártjaiban, ill. a *spanyol szabadságharc*ban harcoltak, az imp. hírszerző szervek ügynökeivé válhattak, ill. váltak. Az MSZMP határozott intézkedésekkel megteremtette a törvényes, intézményes és személyi garanciáit annak, hogy a törvénysértések többé meg ne ismétlődhessenek.

Kondor György (Debrecen, 1921. jan. 5.—Dachau, Németország, 1945. jan. 10.): festőművész; kommunista. 1939 őszén lépett be az SZDP-be, s előbb az óbudai, majd a Bp. VI. ker. ifj. csoportban dolgozott. Az OIB tagja. Részt vett a *Szocialista Képzőművészek Csoportja* munkájában, a mo.-i háborúellenes, antifasiszta művészet megteremtésében. 1942. jan.-ban lépett be a KMP-be, s a művészeti szervező biz. munkáját irányította. Egyik kezdeményezője volt a szoc. művészek 1942. évi kiállításának, melyet a rendőrség, antimilitarista jellege miatt, betiltott. 1942 nyarán letartóztatták. ~öt a börtönből németo.-i koncentrációs táborba hurcolták, ahol meghalt.

Kongói Munkapárt, *Parti Congolais du Travail:* a Kongói Népi Köztársaság (Brazzaville-Kongó) magát marxista—leninistának valló, élcsapat jellegű, kormányzó pártja. Alakult 1969. dec. 29—31-i kongr.-án. Célja a *nem kapitalista út*on a szoc. felé vezetni az államot. Különösen az 1972. évi febr.-i puccskísérlet tette próbára, mely a ~ KB-jából indult el. Taglétszáma: nincs adat. Elnöke Marien Ngouabi államfő.

kongresszus: *pártkongresszus*

konspiráció ⟨lat. 'összeesküvés'⟩: 1. szűk összeesküvő csoport titkosan előkészített politikai akciója. — 2. Az illeg.-ba kényszerített pol. szervezetek olyan szabályai és módszerei, amelyekkel biztosítják a szervezet működésének szigorú titkosságát és megvédik a szervezkedésben résztvevőket a hatósági felfedeztetéstől. Az illeg.-ban működő komm. pártok ~s szabályainak meg nem tartásáért pártbüntetés jár. Az illeg. pártok és szervezetek munkája közben előfordulhatnak ~s válságok a ~ megsértéséből, áruló magatartásból, *agent provocateur*ök tevékenységéből stb. adódóan. A válságok leküzdése gyakran új módszerek, esetleg új szervezeti keretek kialakítását követeli meg.

kooptálás ⟨lat. cooptare, 'maga mellé választ'⟩: választott vezető mozgalmi szerveknek saját maguk által kijelölt új tagokkal való kiegészítése. A ~ a dem. választási elv gyakorlati okokból való korlátozása, amennyiben a kiegészítést nem a vezető szervet eredetileg megválasztó testület (pl. pártkongr., pártértekezlet) eszközli. Az MSZMP szervezeti szabályzata értelmében a KB-ba, a Központi Ellenőrző Bizottságba és a pártbizottságokba kooptálással behívott tagok száma a megválasztott tagoknak legfeljebb 15%-a lehet.

Kopecký, Václav (1897. aug. 27.—1961. aug. 5.): cseh újságíró; kommunista. 1921— a CSKP tagja. 1925—29 több komm. lap szerk.-je. 1929— a KB, 1931— a PB tagja. 1933—34 a *Rudé Právo* főszerk.-je. A II. vh. idején tagja volt a CSKP moszkvai vezetőségének; részt vett a *košicei kormányprogram* kidolgozásában. 1945— a CSKP KB elnökségének tagja. 1945—54 különböző miniszteri funkciókat viselt, 1954— miniszterelnök-helyettes.

Koplenig, Johann (1891. máj. 15.—1968. dec. 13.): osztrák cipész; kommunista. 17 éves korában kapcsolódott be a szoc. ifjúsági mozgalomba, 1909— az osztrák SZDP *(Ausztria Szocialista Pártja)* tagja. Az I. vh.-ban orosz fogságba esett. A NOSZF után a VH soraiban harcolt, felvették a bolsevik pártba. 1920 végén tért haza, *Ausztria*

Kommunista Pártja stájero.-i szervezetének titkára lett. 1923— orsz. szervező titkár s a KB tagja, 1924—45 a KP főtitkára. Az 1927. júl.-i *bécsi munkástüntetés* után bíróság elé állították. 1928— a KI VB, 1935— a VB Elnökségének tagja. A KP betiltása után (1933) illeg.-ban dolgozott. Az 1934. *februári (Schutzbund) felkelés* leverése után Prágába, majd 1938. máj.-ban a SZU-ba emigrált. 1945—65 a KB elnöke, majd haláláig tiszteletbeli elnöke. 1945-ben tárca nélküli államminiszter az ideiglenes kormányban. 1945. dec.— 1959. máj. parlamenti képviselő. — *M.:* Válogatott cikkek és beszédek. 1952. 207 old.

Koreai Munkapárt, *Csoszon Nodondán:* a koreai kommunisták pártja. Az 1945. okt.-ben *Kim Ir Szen* vezetésével alakult Koreai KP Szervező Bizottsága 1946. aug. 28-án egyesült az Új Néppárttal Észak-koreai Munkapárt néven, délen a Néppárttal és Új Néppárttal Dél-koreai Munkapárt néven; az Észak-koreai és Dél-koreai Munkapárt egyesüléséből jött létre 1949. jún.-ban a ~. Az alakuló értekezlet (I. kongr. 1945. okt.) az imp. gyarmati uralom maradványainak felszámolását irányozta elő és jelezte, hogy az ország déli részének amerikai megszállása miatt a forr. elhúzódó jellegű lesz. Vezetésével valósultak meg északon az alapvető társadalompol. és gazdasági reformok, indult harc az ország egyesítéséért. II. kongr.-a (1948) célul tűzte ki a külföldi csapatok kivonását, ált. választások megtartását és egységes dem. kormány létrehozását. 1950—53 a háború idején az ország önállóságáért vívott harc élvonalában állt, majd vezette az ország újjáépítéséért, a népgazdaság helyreállításáért és ezzel párhuzamosan a szoc. tulajdonviszonyok uralkodóvá tételéért folytatott munkát. A III. kongr.-án (1956) hozott határozatok hozzájárultak a ~ egységének erősítéséhez, a hazafias erők tömörítéséhez, kidolgozták az első ötéves tervet. IV. kongr.-a (1961) az ország egyesítésével kapcsolatban hangsúlyozta az önállóság, a békés és dem. út elvét, előfeltételül szabta az USA-csapatok kivonását, jóváhagyta a hétéves tervet. Az 1966. okt.-i pártkonferencia három évvel meghosszabbította a hétéves tervet, síkraszállt a szoc. tábor egysége mellett, az V. kongr. (1970) megállapította, hogy Korea ipari országgá vált. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásán* (1957, 1960). Taglétszáma: 1946: 366 000; 1956: 1,2 millió tag és tagjelölt; 1966: 1,6 millió tag és tagjelölt. Elnöke, ill. 1966— főtitkára Kim Ir Szen, központi napilapja 1946. szept.— Nodon Szinmun (Munkásújság) 300 000 példányban, elméleti folyóirata Kinnodza (Dolgozó). — *Irod.: Kim Ir Szen:* A jelenlegi helyzet és pártunk feladatai. Phenjan, 1966. 120 old.

Korea Kommunista Pártja, *Csoszon Konszándán:* alakult 1925. ápr. 17-én Szöulban, illeg. komm. csoportokból. 1927— a Tedzsun Szinmun (Tömegek Lapja) és a Liron Tudzen (Eszmei harc) c. lapokat adta ki. Irányításával jöttek létre a komm. ifjúsági szövetség (1925) és más proletár tömegszervezetek. A japán megszállás és a fasiszta terror rendkívül nehéz körülményei között jelentős tömegharcokat vezetett (japánellenes tömegtüntetés — 1926. jún.), antiimp. nemzeti egységfrontra törekedett. 1926—27 számos vezetője börtönbe került, kiéleződtek a párton belüli frakcióharcok, a pártba számos rendőrprovokátor épült be. 1928-ban gyakorlatilag beszüntette tevékenységét, a KI szervezetileg is feloszlatta.

Korea munkásmozgalma: kezdettől szorosan összefonódott a japán gyarmati uralom (1905—45) elleni harccal. Kialakulására nagy hatást gyakorolt a NOSZF. A fiatal, mintegy 40 000 főt számláló prol. a nemzeti burzsoázia által vezetett 1919. márc. 1-i japánellenes felkelés idején esett át a tűzkeresztségen. Sok ezer koreai forradalmár vett részt az oroszo.-i polgárháborúban; a Koreai Munkásszövetség képviselői részt vettek a KI I. kongr.-án. Az első munkásszervezet (Koreai Munkások Kölcsönös Segélyező Társasága) 1920. ápr.-ban alakult 17 000 taggal. Ezt követte 1920. okt.-ben a már átfogó jellegű szaksz. szövetség, a Koreai Munkásszövetség, majd 1925. ápr.-ban illeg. megalakult *Korea Kommunista Pártja,* mely 1928-ig működött. 1925—28 349 sztrájk folyt 24 000 résztvevővel, 15—16 000 paraszt vett részt a földbérleti konfliktusokban. A világgazdasági válság idején tovább éleződött az osztályharc: 1929—32: 517 sztrájk 60 000 résztvevővel; kiemelkedő esemény volt a vönszani munkások 80 napos ált. sztrájkja (1929). Ezekben a mozgalmakban a gazdasági követelések már pol. jelszavakkal egészültek ki (szaksz. jogok biztosítása, faji megkülönböztetés eltörlése). Új szakaszt jelentett a fegyveres küzdelem kibontakozása: 1930— előbb Mandzsúriában, majd É-Koreában több partizánosztag, 1932— a *Kim Ir Szen* vezette Népi Forradalmi Hadsereg számos csapást mért a japán megszállókra, felszabadított körzeteket hozott létre. 1936. máj.-ban megalakult a népfront jellegű *Haza Újjászületésének Társasága.* 1943—45 számos vállalatnál földalatti bizottságok alakultak japánellenes szabotázsakciók végrehajtására. Miután a szovjet hadsereg 1945. aug.-ban felszabadította az országot, s miután 1945. szept.-ben az USA hadserege bevonult az ország déli részébe, 1945. okt.-ben Korea KP-jának Szervező Bizottsága megkezdte a marxista—leninista erők tömörítését *(Koreai Munkapárt).* 1945. nov.-ben Phen-

janban 200 000 munkás és alkalmazott képviseletében szaksz. központ alakult; 1951. jan.-ban egyesült a délen alakult szaksz. központtal Koreai Egyesült Szakszervezetek néven. É-Koreában mélyreható pol., gazdasági és kulturális reformok mentek végbe (új néphatalmi szervek — 1945; földreform — 1946. márc.; az ipar államosítása — 1946. aug.). 1948. szept.-ben kikiáltották a népközt.-ot. Délen az amerikai megszállók elleni harc helyenként erős fegyveres ellenállássá fejlődött (1948); az amerikai imp.-k uralomra segítették Li Szin Man rendszerét. A koreai háború idején (1950. jún.—1953. júl.) a Koreai Munkapárt hívására a munkásosztály legjobb fiai fogtak fegyvert a szoc. vívmányok védelmében az agresszorok kiűzéséért. A háború után az újjáépítés, majd az ötéves (1957—63) és a hétéves (1961—67) terv végrehajtása volt a fő feladat. Északon 1958 végére uralkodóvá váltak a szoc. termelési viszonyok. Délen a haladó erők részleges sikere volt az 1960. ápr.-ban lezajlott százezres tömegtüntetés, mely Li Szin Mant lemondásra és az országból való távozásra kényszerítette. A KNDK kormányának kezdeményezésére 1972 nyarán tárgyalások indultak a békés újraegyesítés megoldására, részben a Vöröskereszt-szervezetek, részben az Észak-Dél Koordinációs Bizottság keretében. E tárgyalások 1973. aug.-ban zátonyra futottak. Szaksz. szövetség a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságban: Koreai Egyesült Szakszervezetek, alapítva 1945, taglétszáma 2 millió, elnöke Cson Csang Csol, az SZVSZ tagszervezete; Dél-Koreában: Koreai Szakszervezetek Szövetsége, taglétszáma 469 000, az SZSZNSZ tagszervezete. — *Irod.: Kim Ir Szen:* A koreai nép harca a szabadságért és függetlenségért. 1952. 177 old. — *Kim Ir Szen:* A koreai nép felszabadító honvédő háborúja. 1951—1953. 1953. 298 old. — *Kocsis Tamás:* A népi Korea. 1968. 137 old. — *Zalka Miklós:* Csollima szárnya. 1974. 206 old.

korporáció (lat. 'testület, társulat'): 1. a fasiszta hivatásrendi, szakmai szervezetek elnevezése. A fasiszta állam a *munkásosztály* osztálytudatos szaksz.-einek felszámolása során ~kba kényszerítette a lakosságot (tőkések, munkások, alkalmazottak közös ~i), azzal a céllal, hogy ezek révén az „érdekközösség", az „osztályharmónia" látszatát keltse. Valójában a fasiszta pártok a ~k útján érvényesítették a monopoltőke érdekeinek megfelelően befolyásukat a gazd. élet irányításában. A ~kat először a fasiszta Olaszo.-ban (1927— Carta del Lavoro), majd Portugáliában, Spanyolo.-ban, Ausztriában és — más elnevezéssel, de hasonló céllal — Németo.-ban is létrehozták. — 2. Az USA-ban a részvénytársaságok ált. meghonosodott elnevezése.

Korunk: a két világháború közötti időszak egyik legjelentősebb magyar nyelvű marxista irodalmi és társadalomtudományi folyóirata. Első száma 1926. jan. 1-én jelent meg Kolozsvárott *Dienes* L. szerkesztésében, 1929-ben a szerkesztést *Gaál* G. vette át. A ~ összefogta az emigráns, az utódállamokban élő, valamint a mo.-i marxista és haladó értelmiséget. Hasábjain megjelentek Illyés Gyula, *Józsefs* A., Kodolányi János, *Veres* P., a csehszlovákiai *Fábry* Z., Forbáth Imre, Morvay Gyula, az erdélyi *Nagy* I., *Salamon* E., Tamási Áron írásai. Bemutatta a szovjet irodalmat, figyelemmel kísérte a többi szomszéd nép irodalmát is. Kritikai rovata főként a mo.-i irodalmi életet vizsgálta; marxista eszmeiséggel, bár olykor szektás szűkkeblűséggel értékelt. Elméleti, társadalomtudományi rovatának leggyakoribb munkatársa *Molnár* E. volt, pol., gazd. szemléje széles körű tájékoztatást adott olvasóinak. É-Erdély Mo.-hoz csatolásával a ~ 1940. aug.-ban megszűnt. 1957. jan.— *Balogh* E. szerkesztésében Kolozsvárott ismét megjelenik. — *Irod.: Fábry Zoltán:* Valóságirodalom. Cikkgyűjtemény a „Korunk" anyagából. (1926—1939.) Bratislava 1967. 245 old. — A „Korunk" irodalma. I. A „Korunk" költészete. (Az előszót írta Méliusz József.) [Antológia, repertóriummal.] Bukarest 1967. 659 old.

Korvin Ottó (Nagybocskó, 1894. márc. 24.—Bp., 1919. dec. 29.): magántisztviselő; kommunista. Bátyja, *Kelen* J. baráti köre révén ismerkedett meg a szoc. eszmékkel. 1911— a kárpátaljai Osszatelepen apja bérelt fűrésztelepén dolgozott. Intenzíven foglalkozott a telep munkásainak szociális problémáival, rávezette őket a szervezkedés útjára. 1917. febr.— Bp.-en banktisztviselő és bekapcsolódott a Pénzintézeti Tisztviselők Orsz. Egyesülete baloldali csoportjának munkájába. *Szabó* E. előadásait hallgatta a *Galilei Kör*ben, s társadalomtudományi tanulmányai során eljutott a marxizmusig. A galileista vezetők 1918. jan.-i letartóztatása után ő irányította az antiimp. galileisták és a szindikalista munkások tevékenységét. Csoportja *röpirat*okban munkástanácsok alakítására buzdította s az orosz példa nyomán prol. forr.-ra hívta fel a munkásokat. Részt vett a röpiratok elkészítésében és terjesztésében. Az 1918. okt.-i polg. dem. forr. után egyik irányítója a közt.-ot követelő és a forr. továbbviteléért küzdő megmozdulásoknak. Más baloldali csoportok vezetőivel együtt előkészítette a baloldali erők tömörítését. Részt vett a KMP megalakításában, tagja az első KB-nak. A pártban főleg szervező munkát végzett. 1919. febr. 21-én letartóztatták és csak márc. 21-én szabadult ki. A TK idején a Belügyi Népbiztosság pol. osztályának vezetője, megszervezte a tanácsállam vé-

delmi apparátusát, sikeresen irányította az ellenforr. szervezkedések felszámolását. Szervezőképességének, odaadó munkájának jelentős része volt abban, hogy a tanácshatalomnak sikerült az ellenforr.-at féken tartani. A *Tanácsok Országos Gyűlésén* az SZKIB tagjává választották. A *proletárdiktatúra* megdöntése után az illeg. KMP megszervezésére Bp.-en maradt. Néhány nap múlva elfogták, és hetekig tartó kínvallatás után a gyorsított tanács halálra ítélte. A börtönben és a kivégzés előtt is.szavaival, példájával bátorította elfogott társait. — *Irod.: Kelen Jolán:* Töretlen úton. Korvin Ottó élete. 1955. 196 old.

košicei kormányprogram: a csehek és szlovákok Nemzeti Frontja első kormányának Kassán 1945. ápr. 5-én meghirdetett programja. A CSKP dolgozta ki és Moszkvában 1945. márc. 22—29. a Nemzeti Frontban tömörült pártok előzetesen elfogadták. A ~ fő feladatnak jelölte meg a közt. háborús erőfeszítéseinek fokozását, a VH megsegítését. Leszögezte, hogy az új hadsereg alapja a SZU-ban alakult csehszlovák hadtest és a hazai fegyveres ellenállás. Külpol. programként a SZU-val való szövetség és valamennyi dem. és békeszerető államhoz fűződő barátság irányvonalát jelölte meg. A ~ az új dem. közigazgatást a nemzeti bizottságokra alapozta, kimondta a cseh és szlovák nemzet egyenjogúságát, de megoldási módozatát nem konkretizálta. Kárpát-Ukrajna tekintetében az önrendelkezés elvét alkalmazta (az 1945. jún. 29-i egyezmény értelmében csatlakozott az Ukrán Szovjet Szoc. Közt.-hoz), az antifasiszták kivételével a német és magyar nemzetiségűeket megfosztotta csehszlovák állampolgárságuktól. A ~ kilátásba helyezte az árulók és kollaboránsok megbüntetését, betiltotta a reakciós pol. pártok működését (Cseh Agrárpárt, Szlovák Néppárt stb.), nemzeti gondnokság alá helyezte a németek és a hazai árulók teljes vagyonát, kimondta a pénzügyek, a kulcsiparágak és a természeti kincsek kitermelésének állami irányítását. Részletes programot tartalmazott szociális, egészségügyi, oktatásügyi, kulturális vonatkozásokban is. A ~ a nemzeti és dem. forr. alapokmánya lett.

Kossa István (Balatonlelle, 1904. márc. 31.— Bp., 1965. ápr. 9.): villamoskalauz; szociáldemokrata, majd kommunista. 1922-ben kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1923-ban belépett az MSZDP-be. Később részt vett a szaksz. ellenzéki mozg.-ban. 1933-ban a Villamosalkalmazottak Szövetségének főtitkára, majd a Közlekedési Dolgozók Szakszervezetének titkára. 1942-ben büntetőszázaddal a frontra vitték, s ott szovjet fogságba került. Elvégezte a hadifoglyok antifasiszta iskoláját és 1944. nov.-ben visszatért a fasiszta Mo.-ra azzal a pártmegbízatással, hogy vegye fel a kapcsolatot a KP-vel és a *Magyar Front*tal. 1945—51 az MKP, ill. az MDP KB és PB tagja. 1945—48 a *Szakszervezeti Tanács* főtitkára; az SZVSZ VB-jének tagja, 1948— iparügyi, később pénzügyminiszter. 1950-ben az Orsz. Munkaügyi Bizottság, 1951— az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke. Később a kohó- és gépipari miniszter első helyettese, a Munkaerőtartalékok Hivatalának elnöke, majd az Orsz. Tervhivatal elnökének első helyettese. 1951—56 az MDP KV póttagja. 1956. nov.— ismét pénzügyminiszter, 1957. máj.—1963., nyugdíjazásáig közlekedés- és postaügyi miniszter. Haláláig az MSZMP KB tagja. — *M.:* Nehéz ébredés. Önéletrajzi regény. 1957. 303 old. — A Dunától a Donig. 1960. 529 old. — Vissza a Dunához. 1965. 580 old.

Kossuth Könyvkiadó: a Magyar Szocialista Munkáspárt könyvkiadó vállalata. Elődje, a Szikra Könyvkiadó, az MKP, ill. az MDP kiadója 1944. nov.-ben alakult, Seres Géza és *Háy* K. L. vezetésével működött Szegeden, 1945. jan. végén települt át Bp.-re. Mai nevén az *ellenforradalom* leverése után, 1956 nov.-ben alakult újjá. — A kiadó egyik legfőbb feladata a *marxizmus—leninizmus* klasszikusai műveinek magy. nyelven való megjelentetése. Ezt a *Czóbel* E. által 1947-től szervezett és haláláig vezetett apparátus magas tud. színvonalon oldotta meg és végzi folyamatosan. Eleinte főként magy.-ra fordított műveket jelentetett meg, 1951— közreműködött az eredeti magy. marxista—leninista társadalomtudományi és pol. irodalom megteremtésében és kifejlesztésében. A ~ gondozásában jelent és jelenik meg a marxista társadalomtudomány különböző ágazataiba tartozó, magy. és külföldi szerzőktől származó művek — monográfiák, gyűjteményes kötetek, kézikönyvek — túlnyomó része, közte a magy. és nemzetközi munkásmozg. történetével foglalkozó irodalom is. Kiadási körébe tartozik a párt folyóiratainak, valamint a pártélet, pártépítés és *pártoktatás* segédkönyveinek megjelentetése. Tevékenysége során, változó mértékben, de állandóan foglalkozott és foglalkozik szoc. eszmeiségű szépirodalmi alkotások kiadásával is. A m.-i és bp.-i pb.-ok mellett saját terjesztési apparátusa van. 1974-ben 238 művet adott ki közel 4 és fél millió példányban. Igazgatói: *Tamás* A. (1946—53.); *Nemes D.* (1953—56.); Vass Henrik (1956—62.); *Berei* A. (1962—).

Kossuth Rádió: 1. a Szovjetunióban élő magyar kommunisták hírközlő és propagandaszervezete, amelynek révén felvilágosító munkát végezhettek Mo. lakossága körében (1941. szept.—1945. ápr.).

Működését a KI és a szovjet kormány hathatósan támogatta. Az adó kezdetben Moszkvából, majd 1941. okt.—1942. tavaszáig Ufából, végül ismét Moszkvából sugárzott. Szerkesztőségében dolgozott *Farkas* M., *Gerő* E., *Rákosi* M., *Révai* J., később *Friss* I., *Gábor* A., *Háy* L., *Kenyeres* J., *Nagy* I., *Nógrádi* S., *Szántó* Z. Legfőbb célkitűzése az volt, hogy segítse az antifasiszta nemzeti egység, a *függetlenségi front* megteremtését, s szorgalmazza az ellenállás, majd a fegyveres partizánharc kibontakozását. A szerk. állandóan figyelemmel kísérte a mo.-i eseményeket és gyorsan reagált rájuk. Leleplezte a magy. uralkodó osztályok súlyos felelősségét a szovjetellenes háborúban való részvételért. Pontosan tájékoztatott a keleti fronton s a többi hadszíntéren, valamint a nemzetközi pol.-ban végbement változásokról. Elvi és gyakorlati útmutatásai, tanácsai, *sztrájk*ra, *szabotázs*akciókra való felhívásai fontos szerepet játszottak az *ellenállási mozgalmak* fejlődésében. 2. A szocializmust építő Magyarország rádiójának 1. műsora is a ~ nevet viseli.

Koszharjov, Alekszandr Vasziljevics (1903. nov. 14. [26.]—1939. febr. 23.): szovjet-orosz kommunista. 1918— a Komszomol, 1919— az SZKP tagja. 1919-ben Jugyenyics ellen harcolt. A polgárháború után a Komszomolban dolgozott. 1927-ben a Komszomol KB titkára, 1929—39 első titkára. 1929—37 a KII vezetője, 1934— az SZKP KB tagja. Tagja volt az összoroszo.-i Központi VB-nek.

Koszigin, Alekszej Nyikolajevics (1904. febr. 21.—): szovjet-orosz textilmérnök, kommunista tisztségviselő. 1919—20 a VH önkéntese, 1921—30 tanulmányokat folytatott, ill. Szibériában a fogyasztási szövetkezetek hálózatában dolgozott. 1935-ben fejezte be textilmérnöki tanulmányait. Ezután az iparban, pártmunkásként Leningrádban, majd a leningrádi városi szovjet elnökeként dolgozott. 1939— az SZKP KB tagja. 1939—40 a SZU textilipari népbiztosa. 1940—53 márc. a SZU Népbiztosok Tanácsának, ill. 1946-tól a SZU Minisztertanácsának elnökhelyettese. Ezzel párhuzamosan szakminisztériumok élén is állt (pénzügy, könnyűipar, könnyű- és élelmiszeripar). 1948—52 az SZKP Elnökségének tagja. 1953. dec.—1969. okt. rövid megszakításokkal újra a SZU Minisztertanácsának elnökhelyettese; közben a SZU állami tervezési apparátusában is tevékenykedett. 1959—60 a SZU Állami Tervbiz.-ának elnöke. 1960. máj.— az SZKP elnökségének, ill. Pol. Irodájának tagja. 1964. okt.— a Minisztertanács elnöke (kormányfő).

Koszior, Sztanyiszlav Vikentyevics (1889. nov. 6. [18.]—1939. febr. 26.): lengyel munkás, kommunista, párt és állami vezető a SZU-ban. 1907— bolsevik. 1915-ben száműzték. Az 1917. febr.-i forr. után Pétervárra ment. A breszti béketárgyalások idején a *baloldali kommunisták*hoz csatlakozott. 1918-ban a németek által megszállt Ukrajna KP-jának titkára. Harcolt Gyenyikin ellen, 1920— az ukrán KP KB titkára, 1924— az SZKP KB tagja. 1925—28 az SZKP KB titkára, 1928—38 Ukrajna KP-ja KB-jának első titkára. 1930— a Pol. Iroda tagja. A törvénysértések áldozata lett. Rehabilitálták.

Kosztov, Trajcso Dzsunev (1897. jún. 17.—1949. dec. 17.): bolgár hivatásos forradalmár, szerkesztő, kommunista. 1920— a BKP tagja, részt vett a *szeptemberi felkelés* előkészítésében. 1924-ben letartóztatták, 1929 amnesztiával szabadult, s a SZU-ba ment, ahol — megszakításokkal — a KI VB-ben dolgozott. A KP KB Külföldi Irodája megbízásából illeg. munkára többször Bulgáriába utazott. 1931— a KP KB, 1937— a PB tagja. 1938—42 a KB titkára, a *Rabotnicseszko Delo* (Munkásügy) szerk.-je. 1941— a fegyveres ellenállás egyik szervezője. 1942. ápr.-ban letartóztatták, 1944. szept. 9. szabadult, 1944—46 a KB titkára. 1946—49 a Minisztertanács elnökhelyettese, tárcanélküli miniszter. 1949-ben hamis vádak alapján halálra ítélték; 1956-ban rehabilitálták.

Koszutska, Maria, álnéven Wera *Kostrzewa* (1879. febr. 2.—1939. júl. 9.): lengyel tanítónő, kommunista. 1902— az LSZP tagja, a balszárny vezetője. Részt vett az 1905—07-es forr.-ban. Az LSZP-Baloldal egyik megalapítója és 1906—18 a KB tagja. 1918—29 az LKP KB, ill. a Pol. Iroda tagja. Kiemelkedő szerepet játszott a párt leninista vonalának kialakításában, különösen a nemzeti és agrárkérdésben. A KP képviselője a KI Közép-európai Irodájában, részt vett a KI IV., V. és VI. kongr.-án, 1929-ben többedmagával eltávolították a párt vezetéséből, 1930— a SZU-ban élt.

Kōtoku Shūsui, eredeti utóneve *Denjirō* (1871. szept. 28.—1911. jan. 24.): japán forradalmár, a szoc. munkásmozgalom egyik kezdeményezője, K. Shūsui néven az első japán munkásköltő. *Katayama* S.-nel és Abe Isóval megalakították a Szociáldemokrata Pártot (1901), amelyet a rendőrség azonnal betiltott. K. *Marx* és F. *Engels* egyik első japán fordítója, 1905—06 amerikai tartózkodása idején az IWW befolyása alá került. Hazatérése után a „közvetlen akciók" anarchista pol.-ját hirdette. 1910-ben a császár meggyilkolására irányuló összeesküvés vádjával letartóztatták, majd feleségével és 10 társával együtt kivégezték.

Kotovszkij, Grigorij Ivanovics (1881. jún. 12.— 1925. aug. 6.): szovjet-moldvai mezőgazdász, kommunista. 1905—07 a besszarábiai parasztfelkelés egyik vezetője volt. 1907-ben kényszermunkára, 1916-ban halálra ítélték, melyet életfogytiglani kényszermunkára változtattak. 1917. máj.-ban szabadult. A polgárháború legendás hőse, részt vett Mahno, Antonov és Petljura csapatainak szétverésében. A Dnyesztertől Zsitomirig terjedő hadjárat vezetője. 1920— az SZKP tagja. Ellenforr. merénylet áldozata lett.

Kovács István (Ditró, 1911. okt. 24.—): kárpitossegéd; kommunista. 1927-ben kapcsolódott be a *kommunista ifjúsági mozgalom*ba. Vezető tisztségeket töltött be a KIMSZ-ben. 1930-ban a SZU-ba ment, a KII-ben a KIMSZ-et képviselte. 1933-ban visszatért Mo.-ra és a KIMSZ titkára lett. 1934—42 börtönben volt; 1942—43 a KMP bp.-i titkára és a KB titkárságának tagjaként tevékenykedett. 1943-ban ismét letartóztatták. 1944 őszén megszökött és az *ellenállási mozgalmak*ban dolgozott. A felszab. után az MKP, majd az MDP KV, később a PB tagja. 1945—53 a KV osztályvezetője, majd titkára. 1953—54 az MDP Borsod m.-i, 1954. júl.— a bp.-i pb. első titkára. 1955. ápr.— ismét a PB tagja és a KV titkára, 1956—58 a SZU-ban tartózkodott. Hazatérése után a Könnyűipari Minisztérium osztályvezetője. 1962-ben a személyi kultusz időszakában kifejtett tevékenységéért az MSZMP KB kizárta a párt soraiból. Kérésére 1966-ban — munkáját és magatartását figyelembe véve — a KEB visszaadta párttagságát.

Kovács László (Karcag, 1923. jan. 14.—Bp., 1956. okt. 23.): géplakatos; kommunista. 1941— vett részt az ifjúmunkás-mozg.-ban, s 1943— a KMP tagja. A felszab. után a kőbányai bp.-i X. ker. MADISZ szervező titkára, majd üzemi pártszervezetekben dolgozott vezető beosztásban. 1948— a néphadsereg tisztje, a Petőfi Katonapolitikai Akadémia pártpol. tanszékének főelőadója. 1956. okt. 23-án a rádiót ostromló ellenforradalmárokkal vívott harcban esett el.

Kovai Lőrinc (Szentpétervár, 1912. dec. 1.—): tanár; szociáldemokrata, majd kommunista. Gyermekkorában került Mo.-ra. Középiskolai tanárként először Ungvárott, majd Mátészalkán tanított. 1940-ben jelentek meg írásai a *Népszavá*ban, később a lap állandó munkatársa lett. Mint a baloldali újságírócsoport tagja részt vett a *Magyar Történelmi Emlékbizottság* munkájában. Tevékenysége miatt több ízben letartóztatták. A felszab. óta széles körű irodalmi munkásságot folytat. — *M.:* Áradat. 1—2. rész. 1958. — Igazság. 1958. 441 old. — Ködrongyok. Regény és elbeszélések. 1961. 406 old. — Varázsfény. Regény. 1—2. köt. 1963. — Négyen a monitoron. [A Magyar Tanácsköztársaságról.] 1966. 185 old.

Kovpak, Szidor Artyemevics (1887. máj. 26.— 1967. dec. 11.): szovjet-ukrán paraszt, bolsevik. 1918—20 partizánegységek élén harcolt a fehérgárdisták ellen. 1919— az SZKP KB tagja. Harcolt Gyenyikin, majd Vrangel ellen. 1921— 26 katonai biztos. 1941-ben az Ukrán KP KB tagja. A II. vh. idején a brjanszki partizánegységek vezetője. 1944. jan.— az első ukrán partizánhadosztály parancsnoka. A SZU kétszeres hőse (1942, 1944.). 1947— az Ukrán Legfelső Tanács elnökségének elnökhelyettese, majd különböző társadalmi tisztségeket viselt.

kozmopolitizmus ⟨gör. 'világpolgár' szóból⟩: az ókorban keletkezett, történelmileg változó tartalmú fogalom, napjainkban a pozitív értelemben vett *hazafiság* tagadását, a nemzeti szuverenitás és a nemzeti kultúra iránti közömbösséget, az igazi nemzeti érdekek negligálását — lényegében az imperialista érdekeknek való alárendelését — jelenti. Olykor hatása alá kerülnek jószándékú személyek is, akik az „emberiségnek" a konkrét történeti viszonyoktól elszakított felfogásából kiindulva a ~tól remélik a nemzeti elzárkózás, a nacionalista gyűlölködés megszűnését. A szoc. o.-okban a ~ részben a polg. tudat maradványaként hat, részben pedig az imp. ideológiai behatolása nyomán időnként és helyenként újratermelődik. Megjelenési formái közé tartozik a Nyugat-imádat, a külföldi művészeti irányzatok, alkotások, divat kritikátlan feldicsérése, a hazai, főleg szoc. kultúra lebecsülése. A ~ tehát éles ellentétben áll a hazafisággal összekapcsolódó *proletár nemzetköziség*gel, amely a társadalmi fejlődés objektív tényezői figyelembevételével és felhasználásával készíti elő a nacionalista előítéletek és a nemzeti elzárkózás végleges, világméretű eltűnését.

Köblös Elek (1887. máj. 12.—1937): romániai magyar faipari munkás, kommunista. Munkásmozgalmi tevékenységét Marosvásárhelyen kezdte. A Magyar TK Vörös Hadserege önkéntes munkászászlóaljának (Köblös-zászlóalj) parancsnoka volt. A TK leverése után az RKP egyik alapítója. A KP KB tagja, 1924—28 főtitkára. Jelentős szerepe volt az Egységes Szakszervezetek, valamint a Városi és Falusi Dolgozók Blokkjának létrehozásában, 1928-ban a SZU-ba emigrált. A törvénytelenségek áldozata lett. Rehabilitálták.

Köböl József (Karcag, 1909. dec. 8.—): műasztalos munkás; kommunista. 1926— vesz részt

a komm. mozg.-ban. 1931— a KIMSZ, 1933— a KMP bp.-i bizottságának tagja. 1934—36 Moszkvában tanult. Hazatérése után a szaksz. mozg.-ban, majd 1939— a KMP munkájában vett részt. 1942-ben letartóztatták, nyolcévi börtönre ítélték. 1944 őszén megszökött a börtönből. A felszab. után az MKP apparátusában dolgozott felelős beosztásban. 1950—55 az építők szaksz.-ének főtitkára, 1948—56 az MDP KV tagja, majd 1957. jún.-ig az MSZMP KB tagja, 1946—58 ogy.-i képviselő. 1961— nyugállományba vonulásáig az Orsz. Tervhivatal főosztályvezetője.

Kőfaragó, A: a magyarországi kőfaragó munkások és az egész építőmunkásság lapja 1890—97, és 1900—1906. Ném. nyelvű melléklapja: Der Steinmetz. Első száma 1890. ápr. 1-én jelent meg *Jászai* S. szerkesztésében. 1895— Heinrich Károly szerk. A lap jelentős szerepet töltött be az építőmunkások szervezkedésében. 1897-ben ~, a Kőműves és az Ácsok Szaklapja egyesülésével jött létre az Építőmunkás c. szaksz. lap. 1900. aug. 1-én a Kőfaragósegédek Szakegylete lapjaként ismét megjelent ~. Miután ez a szakegylet 1906-ban beolvadt a MÉMOSZ-ba, a külön szaklap is megszűnt. Utolsó száma 1906. jún. 22-i keltezésű.

Kőhalmi Béla (Bp., 1884. okt. 11.—Bp., 1970. jan. 10.): könyvtáros; kommunista. Részt vett a *Galilei Kör* és a *Társadalomtudományi Társaság* munkájában, *Szabó* E. baráti köréhez tartozott. 1909— dolgozott a Fővárosi Könyvtárban. 1912—18 a „Könyvtári Szemle" szerk.-je, majd 1914—18 Pikler Blankával közösen szerk. a „Magyar Könyvészet"-et. A TK idején a könyvtárügy egyik irányítója. *Dienes* L.-val létrehozta a Könyvtárügyi Tanácsot, az Orsz. Bibliográfiai Intézetet s kiadta a „Tanácsköztársaság Könyvtárügye" c. folyóiratot. A *fehérterror* idején Bécsbe, majd Berlinbe emigrált. A felszab. után 1950-ben Dienes L.-val és *Hajdu* H.-kel részt vett a Szabó Ervin Könyvtár újjászervezésében. Tizenegy éven át tanított az ELTE könyvtártudományi tanszékén. 1958— szerk. a Magyar Könyvszemle c. folyóiratot. Számos szakmunkát írt, 1959-ben jelent meg A Magyar Tanácsköztársaság könyvtárügye c. könyve.

Köhler, Bruno (1900. júl. 16.—): csehszlovákiai német kommunista. 1921— a CSKP tagja. A komm. ifj. mozg.-ban tevékenykedett. 1929— a CSKP KB, 1931— a PB tagja, 1933—35 a KI VB tagja. 1938-ban emigrációba ment (Franciao.). 1941— a CSKP moszkvai vezetőségében dolgozott. 1953—63 a CSKP KB titkára. 1963. ápr.-ban a törvénysértésekkel kapcsolatban elkövetett hibái miatt leváltották titkári tisztségéből, 1968-ban kizárták a KP-ből.

Kölni Demokrata Társaság: német radikális polgári demokraták és forradalmi munkások szervezete az 1840-es években. Mint Németo. más városaiban, a radikális polgárság Kölnben is megalakította a Demokrata Társaságot, amelynek számos munkás is tagja volt. A ~ különös jelentőségre tett szert, amikor 1848-ban K. *Marx*, F. *Engels*, E. *Dronke*, W. *Wolf* és a *Kommunisták Szövetsége* más tagjai is beléptek. A Rajna-vidéki dem. mozgalom irányítására megalakították az ún. Akcióbizottságot, amelynek Marx lett az elnöke.

kölni kommunista per (1852. okt. 4.—nov. 12.): a *Kommunisták Szövetsége* 12 tagja ellen Kölnben lefolytatott per, amelyben rendőrbesúgó tanúk hamis vallomásaival be akarták bizonyítani, hogy a *Kommunisták Szövetsége* államellenes puccsot készített elő. Az ítéletben 5, ill. 3 évi várbörtön büntetéseket szabtak ki. — *Irod.: Marx, Karl:* Leleplezések a kölni kommunista perről. = Marx, Karl—Engels, Friedrich: Művei. 8. köt. 1962. 389—452. old.

Kölni Munkásegylet: egyike a helyi jellegű német munkásegyleteknek. Nagy szerepe volt 1848—49-ben, amikor a *Kommunisták Szövetségé*nek több tagjával együtt K. *Marx* és F. *Engels* is belépett. Legyőzve első elnökének, Andreas Gottschalknak szélsőbaloldali szektás nézeteit, az új vezetőség élére J. *Moll*, K. *Schapper* kerültek. 1849. márc.-ban elfogadták új alapszabályát, amely a ~nek gyakorlatilag prol. tömegszervezeti jelleget adott.

Körner, Theodor (1873. ápr. 24.—1957. jan. 3.): osztrák hivatásos katonatiszt, majd szocialista. Az I. vh. alatt az V., majd az I. Isonzó Hadsereg vezérkari főnöke. A háború után tábornoki rangban a *Köztársasági Védőszövetség* egyik megszervezője, ill. főparancsnoka. A Schutzbund szervezésében a pol. és nem a katonai szempontokat tartotta elsődlegeseknek. Az 1934. *februári (Schutzbund) felkelés* kitörése napján letartóztatták, dec.-ig börtönben volt. 1935— visszavonult a pol. élettől. 1944. júl.-ban deportálták. A felszabadulás után a párt országos vezetőségének tagja. 1945. dec.— parlamenti képviselő. 1945—51 Bécs polgármestere, 1951. máj.— haláláig közt. elnök.

Közalkalmazottak Szakszervezete: a minisztériumok és országos főhatóságok, a tanácsok, az igazságügyi, tudományos intézetek és közművelődési intézmények, a statisztikai, földmérési, tár-

sadalombiztosítási szervek, hivatalok, párt- és tömegszervezetek dolgozóinak és a fegyveres testületek polgári alkalmazottainak szocialista tömegszervezete. — A közalkalmazottak szervezkedése az I. vh. előtt csupán helyi jelentőségű önsegélyező egyletek, takarékszövetkezetek vagy kaszinói jellegű társaskörök létrehozására szorítkozott. E szervezetek funkciója az volt, hogy megakadályozzák a szoc. gondolat behatolását e dolgozó rétegek közé, és hogy a közalkalmazottakat az uralkodó osztályok ellenőrzése alatt tartsák. A közalkalmazottak *osztályharc*os szervezkedését Robicsek Pál posta- és távírda számtiszt indította meg, *Landler* J. útmutatása alapján, 1917 nyarán. 1917. nov. 25-én megjelent a *szabadszervezet* lapja: A Közalkalmazott. 1918. okt. 26-án pedig megalakult a Mo.-i Közalkalmazottak Szövetsége, az első szaksz., amely követelte a közalkalmazottak legégetőbb problémáinak rendezését; új fizetési rendszert és szolgálati szabályzatot kívánt. Terjesztette a közalkalmazottak körében a szoc. eszméket; tud. előadásokat, *szeminárium*okat szervezett. A szövetség vezető titkára *Büchler* J., majd *Lévai* O. volt. 1918. dec. 5-én jelent meg a Független Közalkalmazott, az első nyíltan komm. irányzatú lap Mo.-on. A közalkalmazottak összbizalmi testülete 1919. ápr. 21-én kimondta, hogy minden közalkalmazott köteles fegyverrel a kezében is megvédeni a *proletárdiktatúrát*. A TK megdöntése után ezrével bocsátották el állásukból az osztályharcos közalkalmazottakat. A szaksz.-et feloszlatták, a *Bethlen—Peyer-paktum*ban pedig az MSZDP lemondott a közalkalmazottak szd. szervezéséről. — A felszab. után új szakasz kezdődött a közalkalmazottak szervezkedésének történetében, 1945. febr. 22-én ismét megalakult a Magy. Közalkalmazottak Orsz. Szakszervezete (MKOSZ), 1945. márc. 20-án pedig létrejött a Városi, Vármegyei és Községi Alkalmazottak Orsz. Szövetsége (VAOSZ). Az MKOSZ 1946 tavaszán Bp.-en már a közalkalmazottak 76%-át tömörítette. Részt vett a tisztviselői kar megtisztításában és a közalkalmazottak szoc. szellemű nevelésében. Létszámának gyors növekedése a jobboldali elemek tömeges beözönlésével járt. A Független Kisgazdapárt egyes reakciós vezetői kezükbe akarták kaparintani az MKOSZ-t, és meg akarták buktatni a baloldali többségű vezetőséget. Ebben egyes antikomm. beállítottságú szd. funkcionáriusok is közreműködtek. Ilyen légkörben került sor az MKOSZ 1947. jan.-i I. kongr.-ára. A küldöttek 58%-a a munkáspártok tagjaiból került ki. A komm.-k és a baloldali szd.-k határozott fellépése megakadályozta egy jobboldali szd.-kisgazdapárti csoportosulás létrejöttét a szaksz.-ben. A jobboldal fő törekvése azonban továbbra is az volt, hogy a közalkalmazottakat elszakítsa az egységes szaksz.-i mozg.-tól, szembefordítsa őket a többi dolgozó rétegekkel és a dem. államrenddel. Ekkor a SZOT elnöksége felfüggesztette a szaksz. vezetőségét és az ügyek vitelére intéző bizottságot alakított. 1948 végén, 1949 elején a közalkalmazottak osztályösszetételének változásával párhuzamosan megváltozott a tisztviselői kar szelleme, s lehetővé vált a reakció kiszorítása a szaksz.-ből. Ezt a helyzetet tükrözte az MKOSZ II. kongr.-a 1949. márc.-ban. A kongr. célul tűzte ki a bürokrácia ellen, a népi közigazgatás megteremtéséért folyó harcot, a hivatali munka megjavítását. Az *iparági szervezkedés* elve alapján az MKOSZ és a VAOSZ 1949. okt. 17-én egyesült és megalakult a ~. A szaksz. működése nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a régi és új közalkalmazottak mindinkább egységesen tömörültek a szoc. építőinek táborába. Taglétszáma 1974. dec. 187 328 fő, a szervezettség aránya 98,5%. Elnöke dr. Csendes Károly, főtitkára Prieszol Olga. — *Irod.:* A Közalkalmazottak Szakszervezete történetéhez. Tanulmányok és dokumentumok. (Szerk.: Gerelyes Ede. Előszó: Jókai Lóránd.) 1970. 213 old.

Közlekedési és Szállítási Dolgozók Szakszervezete: iparági tömegszervezet, amely a vasutasok kivételével a közlekedés és szállítás valamennyi dolgozó rétegét tömöríti. Ezek a dolgozó rétegek évtizedeken át szakmánként szervezkedtek. 1898-ban alakult a Bp.-i Teherszállító és Fuvaripari Munkássegédek Szakegylete, amely eleinte polg. irányítással működött, majd 1903—04 *Schönherr* J. vezetésével szd. szaksz.-té fejlődött, a *Szakszervezeti Tanács* kötelékébe lépett, és 1907-ben már tagjai közé tartozott a fővárosi teherszállítók, fuvarozómunkások és kocsisok mintegy 60%-a. A gabonaszállító munkások 1906—önálló szakegyletben szervezkedtek. 1907-ben megalakult a Bérkocsisok Szakegylete, amely 1910-ben orsz. szaksz.-té fejlődött. 1912-ben a teherszállító- és a bérkocsis-szaksz. egyesülésével megalakult a Mo.-i Szállítási és Közlekedési Munkások Orsz. Szövetsége. A gabonamunkások továbbra is külön szervezetben tömörültek, a hajósok pedig az I. vh.-ig az osztrák szállítómunkás-szaksz. tagjai voltak. A vh. első éveiben a szövetség működése teljesen megbénult, 1917-ben éledt újjá. A TK idején a taglétszám elérte a 20 000-et, A villamosvasúti alkalmzottak szervezkedését a hatóságok sokáig nem engedélyezték, ezért illeg. *szabadszervezeti* formában az 1910-ben, majd 1913-ban újra indult Villamos c. szaklap körül tömörültek. 1917. okt. 20-án alakult meg leg.-an a Mo.-i Villamos és Helyiérdekű Vasúti Alkalmazottak Orsz. Szövetsége, amelynek titkára *Szakasits* Á. volt. A TK megdöntése után a szállító- és közlekedési munkások

szervezete viszonylag erős maradt. 1923-ban Szállítási Munkások Orsz. Szövetsége néven szerveződött újjá, és taglétszáma 5000 körül mozgott. E szövetség a baloldal egyik gyülekezőhelye lett. A villamosalkalmazottak szövetségét a *proletárdiktatúra* megdöntése után betiltották, s a dolgozók 1922— ismét a szaklap körül szervezkedtek, majd 1926-ban sikerült ismét leg. szaksz.-et alakítaniuk. 1925-ben önálló szaksz.-et létesítettek a gépkocsivezetők is, akik addig részint a szállítási munkások, részint pedig a vas- és fémmunkások körében szervezkedtek. A II. vh. éveiben a fasiszta terror akadályozta e szervezetek működését. A villamosalkalmazottak szövetségének 126 vezetőségi tagját — köztük *Kossa* I.-t — 1942-ben büntetőszázadokba vitték, a szállítómunkások szaksz.-ének elnökét, Poscher Jánost 1944. nov.-ben a Gestapo elhurcolta és meggyilkolta. (Ma az ő nevét viseli a ~nek otthona.) A felszab. után kísérlet történt az egységes közlekedési és szállítási szaksz. létrehozására. Ez azonban akkor még nem sikerült, és csak 1950. dec. 17-én alakult meg a szállítási alkalmazottak, a közlekedési alkalmazottak és a gépjárművezetők addigi önálló szervezetéből, valamint a Vasutasok és Hajósok Szakszervezetének, a MÁVAUT hajós és repülős szakosztályainak egyesülésével a ~. Az iparági szaksz. főtitkára *Földvári* A. lett. A szaksz. teljes taglétszáma 174 356; az aktív dolgozók 95%-át egyesíti. (1974. dec.) Elnöke Maróti Károly, főtitkára Tóth István. — *Irod.: Gadanecz Béla:* Közlekedési és hírközlési dolgozók a magyarországi munkásmozgalomban. Vázlatos áttekintés. 1. rész. 1968. 242 old. — Szakszervezetünk életéből. (Szerk. és összeáll. Rudits József és Vedres József.) 1969. 62 old. — *Eperjesi László:* A Közlekedési és Szállítási Dolgozók Szakszervezetének történetéből. 1973. 103 old. — *Tóth Mihály:* A villamosvasút munkásmozgalmának történetéből. 1973. 240 old.

községpolitika, *kommunális politika:* a pol. tevékenységnek az az ágazata, mely a helyi (községi, városi kerületi, városi, járási, megyei) pénzügyi, közegészségügyi, népjóléti, lakásügyi, közélelmezési, közoktatási, kulturális, kommunális célkitűzések megvalósítására, ill. e célkitűzések meghatározott irányban történő befolyásolására törekszik. Mind a szd., mind pedig a *kommunista és munkáspártok* nagy súlyt helyeznek a ~i munkára. A ~ azonban csak eszköz lehet a *munkásosztály* és a nép gondjainak enyhítésére, a munkáspártok tömegbefolyásának erősítésére. Az államhatalom meghódítása nélkül a munkásosztály nem juthat el a szoc. társadalom megvalósításának küszöbéhez. A munkáspártok ~i elképzeléseinek valóra váltása az önkormányzati szervekben működő *frakció*k feladata. Napjainkban a fejlett tőkéso.-okban a komm. és munkáspártok a helyi autonómiákban elfoglalt pozíciókat fontos eszköznek tekintik a társadalom strukturális átalakítására.

Köztársasági Védőszövetség, *Republikanischer Schutzbund,* röviden *Schutzbund:* az osztrák szd. *(Ausztria Szocialista Pártja)* 1923-ban alakult fegyveres önvédelmi szervezete. Létszáma elérte a 85 ezret. A KP tagjait kezdetben felvették, később kizárták soraikból. Főparancsnoka Th. *Körner,* másik fontos vezetője J. *Deutsch* volt. Jól szervezett, fegyelmezett, nagy gyalogsági tűzerőt képviselő munkásalakulat. 1933. ápr. 1-én a Dollfuss-kormány betiltotta. Illeg. tovább működött, de elrejtett fegyvereinek egy része a rendőrség kezére jutott. Az 1934. *februári (Schutzbund) felkelés*ben már meggyengülten vett részt. A felkelés leverése után illeg. szervezkedett tovább Autonóm Schutzbund néven. Vezetőit 1935-ben perbe fogták. Ausztria náci megszállása idején (1938) végleg felszámolták.

Krag, Jens Otto (1914. szept. 15.—): dán közgazdász, szociáldemokrata. 1930— a dán szd. ifjúsági szövetség tagja. 1947— a dán parlament (folketing) szd. képviselője. 1947—50 és 1953—57 különféle miniszteri posztokat töltött be, közben diplomáciai szolgálatban is volt. 1958—62 külügyminiszter, 1962—68, majd 1971—72. okt. miniszterelnök. Az Európai Gazdasági Közösséghez való csatlakozást megerősítő népszavazás után, személyes okokra hivatkozva váratlanul lemondott. 1962. nov.—1973 a dániai *Szociáldemokrata Párt* elnöke.

krakkói felkelés: Krakkó munkásságának fegyveres felkelése 1923. nov. 6-án. A kormány munkásellenes intézkedései (rendkívüli állapot és katonai bíráskodás) miatt az LKP felhívására sztrájkoló krakkói munkások és a csendőrség között fegyveres összecsapásra került sor, melynek során 18 munkás, 84 katona és rendőr esett el. A munkások lefegyverezték a katonákat, elfoglalták a város munkásnegyedét, tüntettek a kormány ellen, a 8 órás munkanap betartását, béremelést és a munkásellenes intézkedések visszavonását követelték. A kormány tüzérséget és páncélosokat vezényelt ki. Az LSZP krakkói szervezetének felhívására a munkások letették a fegyvert.

Krammer Mária (Paks, 1883—Bp., 1949. ápr. 5.): pedagógus; szociáldemokrata, majd kommunista. 1903-ban egyetemi hallgatóként kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. Szervezte a szoc. diákok részvételét az 1912. máj. 23-i tüntetésen. 1917-ben

egyik alapítója a VAOSZ tanítói szakosztályának. 1918. nov.-ben lett a KMP tagja. A TK idején a pártfőiskolát vezette, a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* tagja. A *fehérterror* elől férjével, *Szántó* B.-val Ausztriába menekült, s a KMP újjászervezésén dolgozott, 1921-ben pedig Berlinbe költözött. 1926— a SZU-ban a Marx—Engels—Lenin Intézet tudományos munkatársa. 1932-ben súlyos betegsége miatt nyugdíjazták.

Krammer Sándor (Esztár, 1898. márc. 20.—Bp., 1920. máj. 19.): kereskedősegéd; szociáldemokrata, majd kommunista. Nagyváradon, középiskolás korában kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1914-ben a korabeli félleg. szoc. ifjúmunkásmozg. fedőszervének: a *Szabadság Munkásképző Egylet*nek bp.-i titkára, majd elnöke. A jobboldali szd. vezetők sugallatára 1915 nyarán kizárták az ifjúmunkások szervezetéből. Ezután a frontra került, s onnan 1918. okt.-ben tért vissza. *Korvin* O. irányításával részt vett a polg. dem. forr. előkészítésében. A KMP és az IOSZ egyik alapítója, a KMP katonai bizottságának titkára, a *Vörös Gárda* egyik szervezője, a *Vörös Újság* kiadóhivatalának munkatársa, 1919. febr. 21-én letartóztatták, a *proletárdiktatúra* kikiáltásának napján szabadult. 1919. ápr. közepéig a Bp.-i Forr. Törvényszék vádbiztosa, majd a VH pol. megbízottja. 1919. máj.-ban a déli fronton *Hamburger* J. parancsnoksága alatt szolgált, majd a komáromi védőszakasz parancsnokságára vezényelték. Tagja volt a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács*nak. 1919. jún.—júl.-ban vasmunkásokból álló különleges katonai-karhatalmi alakulatával leverte az ellenforradalmárok zendülését Tolna m.-ben. A TK megdöntése után a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság területére menekült. Itt 1919. nov. 15-én letartóztatták és 1920. febr. 13-án kiszolgáltatták a magy. fasiszta hatóságoknak. Az ellenforr. bírósága 1920. ápr. 14-én halálra ítélte, a Margit körúti gyűjtőfogház udvarán végezték ki.

Kraszin, Leonyid Boriszovics, álnéven *Vinter*, *Zimin*, *Joganszen*, *Nyikitics*, *Nyikolajev* (1870. júl. 16. [27.]—1926. nov. 24.): szovjet-orosz mérnök, az oroszországi forradalmi mozgalom úttörője. 1890— a *Brusznyev*-kör tagja. 1895-ben háromévi száműzetésre ítélték. 1900—04 Bakuban mérnökként dolgozott. 1898— az OSZDMP tagja, 1903-ban a bolsevikokhoz csatlakozott, 1905— a KB tagja. 1907— külföldön élt. Egy ideig a *Vperjod* (Előre) irányzathoz tartozott, majd visszavonult a pol.-tól. 1917-ben a hadseregben végzett pártmunkát. Részt vett a breszt-litovszki béketárgyalásokon. 1918— kereskedelmi és ipari, 1920— közlekedési népbiztos. 1920—23 a londoni szovjet kereskedelmi kirendeltség vezetője, kereskedelmi népbiztos. Részt vett a hágai és génuai konferenciákon (1922). 1924— a SZU párizsi, majd londoni követe. 1924— a KB tagja.

Krausz Károly (1855—Bp., 1930. okt. 28.): újságíró; anarchista agitátor. Az 1890-es években a Schmitt Jenő Henrik vezette anarchista csoport propagandistája, majd a századforduló után a *Batthyány* E. által kiadott anarchista *Társadalmi Forradalom* c. lap szerk.-je. A *fehérterror* idején bebörtönözték, majd internálták. Kiszabadulása után visszavonult a nyilvános szerepléstől.

Kreibich, Karel (1883. dec. 14.—1966. aug. 2.): csehszlovákiai német újságíró; kommunista. 1911-ben a *Vorwärts* szerk.-je. A cseho.-i *Német Szociáldemokrata Munkáspárt* balszárnyának (libereci baloldal) vezetőjeként kb. 60 ezer párttaggal 1921-ben megalakította a CSKP német szekcióját, mely egyesült a CSKP-val (1921. nov.). 1921—29 a CSKP KB, 1921—24 a KI VB, majd a VB elnökségének, 1924—29 a KI Nemzetközi Ellenőrző Bizottságának tagja. 1927—33 a „*Kommunista Internacionálé*" német nyelvű kiadásának szerk.-je. 1933-ban visszatért Csehszlovákiába, több komm. lap szerk.-je. 1938-ban pártmegbízatással Angliába ment. 1945 után a párt tevékenységének különböző ideológiai területein dolgozott. 1950—52 moszkvai nagykövet.

Kreisky, Bruno (1911. jan. 22.—): osztrák jogász, szocialista. Egyetemi hallgatóként kapcsolódott be a szoc. ifjúsági mozgalomba. Részt vett az 1934. *februári (Schutzbund) felkelés*ben, majd az illeg. munkában; több hónapra bebörtönözték. A német megszállás után Svédo.-ba emigrált. 1946. dec.— *Ausztria Szocialista Pártja* országos vezetőségének, 1956. nov.— VB-jének tagja. Az 1958. évi pártprogram egyik kidolgozója. 1959. nov.— a párt alelnöke, 1967. febr.— elnöke. 1953—59 külügyi államtitkár, majd 1966. ápr.-ig külügyminiszter, 1970. márc.— kancellár (miniszterelnök). Az ún. skandináv típusú szoc. híve, a polgárság és a szocialisták együttműködésének, az ún. szociális partnerség elvének szószólója.

Krejcsi Rezső (Pest, 1859—Prága, 1928): jogász; szociáldemokrata. A múlt század 80-as éveiben ismerkedett meg a szoc. eszmékkel és tagja lett a *Budapesti Munkáskör*nek, s itt a radikális ellenzékhez csatlakozott. 1888— a Bp.-i Kereskedelmi és Iparkamara titkára. Jelentős publicisztikai tevékenységet folytatott, elsősorban a munkásság egészségügyével, a gyárfelügyelet és a munkaidő kérdéseivel foglalkozott. A századforduló idején az MSZDP baloldali ellenzékével

tartott kapcsolatot. A *Kommunista Párt Kiáltványa* első magy. fordítója. Az 1918. okt.-i polg. dem. forr. után a közt. prágai követe. A TK idején egyik szervezője a Forradalmi Múzeumnak, majd Csehszlovákiába emigrált.

Krénusz János (Őrtilos, 1886. febr. 18.—Marcali, 1919. aug. 28.): tanító; szociáldemokrata. A Somogy megyei Kéthelyen, majd Beleznán tanított. A Zichy grófok birtokán 1917-ben földosztási mozg.-at kezdeményezett, ezért állásából felfüggesztették. Az 1918. okt.-i polg. dem. forr. győzelme után visszahelyezték munkahelyére, a TK idején Kéthelyen iskolaigazgató és *direktóriumi* tag. Vezető szerepet játszott a helyi uradalom kisajátításában, termelőszövetkezetté alakításában. Ezért a *proletárdiktatúra* megdöntése után a Prónay-különítmény elhurcolta és meggyilkolta. A beleznai szegényparasztság balladában őrizte meg a földosztó „Krénusz mestör" nevét. — *Irod.:* Kioltott fáklyák. Emlékezések a fehérterror pedagógus áldozatairól. (Szerk. Bihari Mór, Bors András... stb.) 1963. 223 old. — *Kubinyi Ferenc:* Egy ballada története. 1964. 292 old.

Kretovics József (Sátoraljaújhely, 1850—Sátoraljaújhely, 1880. aug. 24.): nyomdai munkás, a korai szocialista mozgalom egyik szervezője. *Táncsics* M. lapjának, az *Arany Trombitá*nak cikkírója, a fővárosi nyomdai munkások önképző egyletének tagja, az ÁME egyik alapítója. Nézeteiben a lassalleánus és polg. dem. eszmék keveredtek. *Ihrlinger* A.-lal együtt az ÁME és a polg. szélsőbal szövetségét kezdeményezte. Részt vett a sárospataki munkások szoc. szervezésében. A 70-es években közigazgatási tisztviselő lett.

Kreutz Róbert (Bp., 1923. jan. 3.—Sopronkőhida, 1944. dec. 24.): vasmunkás; kommunista. Az 1930-as évek végén kapcsolódott be a vasas ifj. mozg.-ba. 1944-ben belépett a KISZ-be. Munkahelyén, a csepeli WM művekben a ném. megszállás után komm. röplapok terjesztésében vett részt, majd bekapcsolódott a fegyveres *ellenállási mozgalmak*ba. 1944. nov.-ben letartóztatták, ma d a *vezérkari főnök különbíróságá*nak halálos ítélete alapján kivégezték.

Krieszl János (Bp., 1903. szept. 13.—SZU, 1940): kéményseprő; kommunista. 1919— a KIMSZ tagja. 1920-ban Csehszlovákiába ment, s a Komm. Ifjúsági Szövetség kassai szervezetében dolgozott. Két ízben letartóztatták, 1923-ban pedig kiutasították. Ekkor hazatért s 1925-ben a KIMSZ KB Titkárságának tagja, az MSZMP fiatalmunkás alosztályának vezetője. 1925. jún.— 1926. aug. ítélet nélkül börtönben tartották. Kiszabadulása után ismét a KIMSZ KB tagjaként dolgozott. 1927-ben letartóztatták és 4 évi börtönre ítélték. 1931-ben a párt a SZU-ba küldte Lenin-iskolára. Ezután esztergályosként dolgozott a SZU-ban. 1936-ban koholt vádak alapján letartóztatták, s törvénysértő eljárás áldozata lett.

Krilenko, Nyikolaj Vasziljevics (1885. máj. 2. [14.]—1940): szovjet-orosz jogász; kommunista. 1904— bolsevik. Többször volt emigrációban (1906, 1914). 1911-ben a *Zvezda* és a *Pravda* szerk.-ében dolgozott. Mint a petrográdi Forradalmi Katonai Bizottság tagja nagy szerepet játszott a NOSZF-ban. 1917. nov. 9— a hadsereg főparancsnoka és hadügyi népbiztos. 1918. márc. — az igazságügy terén működött, 1931— az OSZSZSZK, 1936— pedig a SZU igazságügyi népbiztosa. 1936-ban az Összoroszországi Központi VB-nek, az SZKP XV. kongr.-ától (1927) az SZKP KB tagja. Törvénysértő eljárás áldozata lett. Rehabilitálták.

kritika-önkritika ‹gör. kritika 'megítélés'›: az ellentmondás dialektikus törvényszerűségének felismeréséből fakadó módszer a *kommunista és munkáspártok* egész tevékenységében és különösen a szocialista és kommunista építőmunka során tapasztalható hibák és hiányosságok, a megcsontosodottság és önelégültség leküzdésére. A ~ a szoc. viszonyok között jelentkező, nem antagonisztikus ellentmondások megoldásának sajátos formája. A komm. és munkáspártok tagjainak joga és egyben kötelessége személyekre való tekintet nélkül a bírálat gyakorlása és a bírálat elfojtása elleni harc. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* A pártélet normáiról. 1963. 605 old.

Kronovitz Mátyás (Sátoraljaújhely, 1909. nov. 1.—Vich, Spanyolo., 1938. dec. 26.): pékmunkás; kommunista. 1930-ban került Bp.-re, s hamarosan a sütőmunkásszaksz. tagja, a péksegédek *sztrájk*jainak egyik irányítója, a szaksz. énekkarának elnöke, a *szabadszervezeti* szervező biz. titkára. 1933-ban belépett a KMP-be. Tevékenységéért több ízben eljárás indult ellene, majd rendőri felügyelet alá helyezték. 1937. dec.-ben jutott el Spanyolo.-ba, ahol a magy. zászlóalj pol. megbízottjaként harcolt. 1938 őszén az internacionalista ezredek visszavonulásakor tífuszban halt meg.

kronstadti zendülés: a szovjet-oroszországi polgárháború nehézségeit és a *hadikommunizmus* ellentmondásaiból fakadó elégedetlenséget kihasználó *eszerek, mensevikek,* anarchisták és fehérgárdisták által szított lázadás a kronstadti erődítményekben (1921. febr. 28.—márc. 18.). A

különféle demagóg jelszavakkal („szovjeteket — kommunisták nélkül") szított ~, mely az angol és amerikai imp.-k pol. támogatását is élvezte, rendkívüli veszélyt jelentett. Végül katonai erővel sikerült leverni. Az ostromban, melyet M. Ny. *Tuhacsevszkij* és K. J. *Vorosilov* irányított, az akkor ülésező X. pártkongr. küldötteinek egy része is részt vett.

Kropotkin, Pjotr Alekszejevics (1842. nov. 27. [dec. 9.]—1921. febr. 8.): orosz arisztokrata, földrajztudós; anarchista. Az amuri kozák hadsereg tisztjeként szolgált. 1872-ben csatlakozott az I. Int. M. A. *Bakunyin*-féle irányzatához. 1874-ben letartóztatták, 1876-ban a Péter-Pál-erődből Angliába szökött. 1877— Svájcban élt. Genfben kiadott Le Révolté (A lázadó) c. folyóirata az európai *anarchizmus* orgánumává vált. ~ érdeklődése elsősorban a jövő „hatalom nélküli" társadalma felé fordult, a munkások és parasztok forr. összefogásának gondolatát hangsúlyozta. 1903-ban Genfben újabb anarchista lapot indított Hleb i Volja (Kenyér és Szabadság) címmel. Különösen élénk tevékenységet fejtett ki az 1905-07 évi forr. idején. Az I. vh. alatt „honvédő" álláspontot foglalt el. 1917-ben visszatért Oroszo.-ba. A NOSZF jelentőségét csak fokozatosan ismerte fel, 1920-ban kiáltványt intézett a nemzetközi prol.-hoz, hogy akadályozza meg az intervenciót. — *M.:* Egy forradalmár feljegyzései. (...az utószót írta Kulcsár István.) 1966. 562 old.

Krupszkaja, Nagyezsda Konsztantyinova, álnéven *Szablina, Lenyina* (1869. febr. 14. [26.]—1939. febr. 27.): szovjet-orosz pedagógus; az oroszországi forradalmi mozgalom úttörője. 1890— marxista körök tagja. 1895-ben V. I. *Lenin*nel szervezte a *Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására* csoportot. Leninnel együtt került szibériai száműzetésbe. 1898— Lenin felesége. 1901-ben Münchenbe emigrált, az *Iszkra* szerk. titkára. 1905-ben visszatért Oroszo.-ba. 1907-ben Leninnel együtt Genfbe emigrált. Egyik irányítója a bolsevik párt párizsi központjának. 1917-ben a párt KB titkárságán dolgozott. A NOSZF győzelme után a közoktatásügyi népbiztosság munkatársa, majd népbiztoshelyettes. Jelentős szerepet vállalt a szovjet oktatásügy megszervezésében, a szoc. oktatás alapelveinek kidolgozásában. Széles körű pedagógiai tudományos munkásságot folytatott. 1924— az SZKP Központi Ellenőrző Bizottsága, 1927— a KB tagja. — *M.:* Válogatott pedagógiai tanulmányai. 2. jav. magyar kiad. 1952. 374 old. — Visszaemlékezések Leninre. 2. bőv. kiad. 1974. 515 old. — *Irod.: Jovánovics Miklós:* Életveszélyes élet. 1958. 62 old.

Kruzslák Béla (Bp., 1900. jún. 20.—Bp., 1970. febr. 9.): vasesztergályos; kommunista. 1917— szaksz. tag. A TK idején a VH-ben harcolt. 1923— az MSZDP-ben dolgozott, 1925-ben az MSZMP alapító tagja. 1927-ben letartóztatták. 1929-ben Ausztriába, majd Németo.-ba, innen Franciao.-ba emigrált. 1931-ben hazatért és az ESZE egyik vezetője lett. Több ízben letartóztatták, 8 és fél évet töltött börtönben. A felszab. után jelentős párt- és állami funkciókat töltött be. 1954— a párt Központi Revíziós Bizottságának, 1966— Központi Ellenőrző Bizottságának tagja.

Krzywicki, Ludwik, álnéven *Żywicki* (1859—1941): lengyel szociológus, újságíró és pedagógus, egyet. tanár; szocialista. Fiatal korában szoros kapcsolatban állt a *Proletariat I*-tal, a múlt század végén a Przedświt (Hajnal), Walka Klas (Osztályharc) szerk.-je, a marxizmus egyik első lengyel propagandistája; K. *Marx* „A Tőke" c. műve I. kötetének lengyel kiadását szerk. 1919— 39 Varsóban egyet. tanár.

Krzsizsanovszkij, Gleb Makszimilianovics (1872. jan. 12.—1959. márc. 31.): szovjet-orosz mérnök; az oroszországi forradalmi mozgalom egyik úttörője. 1893— forr. körök tagja. V. I. *Lenin*nel együtt részt vett a *Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására* pétervári szervezetének munkájában. 1895—1901 száműzetésben. 1902— Lenin harcostársa az ökonomisták és *mensevikek* elleni harcban. A NOSZF győzelemre vitelét Moszkvában segítette. 1920-ban egyik kidolgozója Oroszo. villamosítási tervének (GOELRO); 1921—30 az Állami Tervbizottság elnöke. 1929— akadémikus. Haláláig kiterjedt elméleti, tudományos és közéleti tevékenységet fejtett ki, emellett még munkásmozgalmi dalokat is írt. — *M.:* Leninről régi bolsevikok megemlékezései [Írták]: (G. M. Krzsizsanovszkij, Sz. Zelikszon-Dobrovszkaja... stb.) 1955. 138 old. — Leninről. Visszaemlékezések, elbeszélések, karcolatok. [Írták]: (A. I. Uljanova-Jelizarova, G. M. Krzsizsanovszkij... stb.) Uzshorod 1957. 207 old.

kubai forradalom: 1959. jan. 1-én győzedelmeskedő antiimp. és antifeudális népi forr., mely 1961. ápr.— az amerikai kontinens első szoc. forr.-ába nőtt át. 1956. dec. 2-án a *Július 26. Mozgalom* tagjai, F. *Castro Ruz,* E. *Guevara* és társai partra szálltak Oriente tartományban; a Sierra Maestra-hegység erdőiben megalakították a forr. katonai parancsnokságát, megszervezték, kiképezték a fegyveres csoportokat. Elsőnek az agrárproletárok, szegényparasztok csatlakoztak, majd fokozatosan a munkásság, az értelmiség és a kispolgárság is. A Kubai Népi

Szocialista Párt (l. *Kuba Kommunista Pártja*) is hamarosan felismerte a mozgalom jelentőségét és megtalálta a hozzá vezető utat. A forr. felszabadító harcot a városokban ált. sztrájkkal, forradalmi diákmegmozdulásokkal stb. erősítették. 1959. jan. 1-én megdöntötték F. Batista hatalmát és jan. 2-án megalakult az ideiglenes kormány. Elnöke és tagjai polgári politikusok voltak, F. Castro a hadsereg főparancsnoka lett. A kettős hatalom rövid ideig tartott: febr. 16-án F. Castro lett a miniszterelnök, az év folyamán kicserélődtek a kormány tagjai, 1959. júl.-ban O. *Dorticos Torrado* foglalta el a közt. elnöki széket. A forr. szétzúzta a régi államgépezetet, felszámolta a titkosrendőrséget és a zsoldoshadsereget, helyébe erős népi milíciát szervezett. Eltávolította a tartományi kormányzókat, a korrupt szaksz. vezetőket és polgármestereket. Helyreállították a dem. szabadságjogokat, bizonyos módosításokkal újra életbe léptették az 1940-es alkotmányt. A Playa Giron-i ellenforr. intervenció meghiúsítása után (1961. ápr.—) a ~ szoc. forr.-ba nőtt át. A forr. kormány korlátozta, majd megszüntette a külföldi tőkebehatolást, államosította a külföldi vagyont, majd a hazai burzsoázia vállalatait, emelte a béreket, bevezette a legfőbb szoc. reformokat, felszámolta a munkanélküliséget, az írástudatlanságot és végrehajtotta a földreformot. Az 1960-as évektől lelkesítő példa főképp a latin-amerikai forr. mozg.-ban. Az 1970-es években főképp a gazd. problémák megoldásával és az életszínvonal emelésével kíván példát mutatni. — *Irod.: Roca, Blas:* A kubai forradalom. Beszámoló a Kubai Népi Szocialista Párt VIII. országos kongresszusán. 1961. 137 old. — *Green, Gil:* Forradalom kubai módra. 1972. 123 old.

Kubai Népi Szocialista Párt, *Partido Socialista Popular Cubano: Kuba Kommunista Pártja*

Kuba Kommunista Pártja, *Partido Comunista de Cuba:* alakult 1925. aug. 16-án (1939—44 Forradalmi Kommunista Szövetség, 1944—61 Kubai Népi Szocialista Párt néven működött), alapítói C. *Baliño* és J. A. *Mella.* 1926—1938. szept. illeg. (kivéve 1933. aug.—1934. jan.). 1936-ban az illegalitás áttörésére vett irányt; 1937-ben J. *Marinello Vidaurreta* vezetésével létrejött a Forradalmi Egységpárt, mely 1940-ben marxista—leninista platformon Forradalmi Kommunista Szövetség néven egyesült ~val. Az 1940-i választásokon 6 képviselői mandátumot, a helyi önkormányzatokban 84 helyet és 2 polgármesteri posztot szerzett. 1943-ban Latin-Amerika történetében először komm.-k kerültek a kormányba (J. V. Marinello, ~ elnöke és C. R. *Rodriguez* — mindketten tárcanélküli miniszterek). 1944-ben 3 komm. került a szenátusba. A szaksz. választások 80%-os komm. befolyást mutattak. Később a browderizmus (E. *Browder*) és az 1947— felújuló terror folytán befolyása csökkent. Ereje ismét megnőtt, amikor felismerte a *Július 26. Mozgalom* jelentőségét s aktívan segítette harcát. A *kubai forradalom* szoc. szakaszában, 1961 nyarán a Július 26. Mozgalom, a Kubai Népi Szocialista Párt és a Március 13. Forradalmi Direktórium — Egyesült Forradalmi Szervezetek néven egyesült, 1963-ban felvette a Szocialista Forradalom Egységes Pártja, majd 1965. okt.-ben a ~ nevet. Jelentős befolyása van a latin-amerikai országok komm. és forr. mozgalmára. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969 — az utóbbin megfigyelői minőségben). 1971— erősíti kapcsolatait a SZU-val és az európai szoc. országokkal, valamint KP-jaikkal. F. Castro 1972-ben 7 európai szoc. országot látogatott meg, ugyancsak 1972-ben Kuba a KGST tagja lett. Taglétszáma 170 000 párttag és tagjelölt. Főtitkára 1934—61 B. *Roca,* 1961— első titkára F. *Castro Ruz.* Központi lapja 1938—65 a Noticias de Hoy (Napi hírek), 1965— a Granma (annak a hajónak a neve, mellyel F. Castro és társai 1956-ban partra szálltak), naponta 600 000 példányban spanyol nyelven és hetenként angol, francia és német nyelven; elméleti folyóirata az El Militante Comunista (A kommunista harcos).

Kuba munkásmozgalma: Az első munkásszervezet, a Dohánygyári Munkások Szövetsége 1866-ban jött létre. A munkásosztály pol. követeléseit, első helyen a nemzeti függetlenség kivívását az első munkáskongr. (1892) fogalmazta meg. 1892-ben José Marti költő-politikus és C. *Baliño* munkásvezető irányításával létrejött a munkásokat és a hazafias kispolgárságot egyesítő Kubai Forradalmi Párt, amely kiemelkedő szerepet játszott a spanyol gyarmati iga lerázásában (1898). Kuba azonban lényegében az USA gyarmatává vált, a formálisan független országban az USA katonai támaszpontot létesíthetett és beavatkozhatott a külpolitikába. Így ~ továbbra is szorosan kapcsolódott a nemzeti függetlenségi harchoz. A század elején létrejöttek az első szoc. csoportok, majd európai emigránsok hatására megerősödött az *anarcho-szindikalizmus.* Az 1919—25-ös sztrájkhullám 35 000 cukoripari munkás ált. sztrájkjával érte el csúcspontját (1925). A második és harmadik munkáskongr. 1925-ben létrehozta a Kubai Országos Munkásszövetséget, melyet 1925— üldöztek. Az 1925. aug.-ban megalakult *Kuba Kommunista Pártját* H. Machado diktátor (1925—33) azonnal törvényen kívül helyezte. 1933-ban ált. sztrájk megdöntötte a diktatúrát, s az új kormány bevezette a 8 órás munka-

napot. A dem. kormányzást (1933—1934. jan.) újból diktatórikus váltotta fel, majd F. Batista belső és külső nyomásra a KP törvényességének elismerésére kényszerült. 1939-ben a Kubai Munkásszövetséggel (Confederación de Trabajadores de Cuba) létrejött az első átfogó szaksz. központ, amely a CTAL-hoz, majd az SZVSZ-hez csatlakozott. A munkás- és nemzeti felszabadító mozgalom 1940-ben kiharcolta minden burzsoá alkotmány közül az addigi legdemokratikusabbat (ált. választójog, faji megkülönböztetés eltörlése, 8 órás munkanap stb.). Komm.-k kerültek a parlamentbe, a kormányba. A II. vh. után, 1947-ben ~nak újra ált. sztrájkkal kellett válaszolnia a reakció támadására. F. Batista újabb diktatúrája (1952—58) alatt állami ellenőrzés alá helyezték a szaksz. mozgalmat, betiltották a KP-t. A diktatúra megdöntésére szervezett, F. *Castro Ruz* által vezetett *Július 26. Mozgalom*ból kinövő *kubai forradalom*hoz a KP csatlakozott. 1961. ápr.-ban az USA által szervezett intervenció meghiúsítása után jelentette be F. Castro Ruz, hogy Kubában szoc. forr. megy végbe, melyben a munkásosztály és a munkásszervezetek nagy termelési, kulturális és pol. mozgalmakkal vesznek részt. 1961—65 a forr. szervezetek — Július 26. Mozgalom, a Kubai Népi Szocialista Párt és a zömében forr. diákokból álló Március 13. Forradalmi Direktórium — Kubai Kommunista Párttá egyesültek, a Kubai Munkásszövetséget megtisztították a korrupt vezetőktől és felvette a Kubai Munkásközpont (Central de Trabajadores de Cuba) nevet. A szervezet 13. kongr.-án (1973. nov.) a szoc. építés fontos elveit fogadták el („Mindenki képességei szerint — mindenkinek munkája szerint", „nincs jog kötelesség nélkül", „Ingyenes munka a társadalom javára"). Taglétszáma 1,8 millió, főtitkára Hector Ramos Latour, majd 1973. nov.— haláláig L. *Peña;* az SZVSZ tagszervezete. — *Irod.: Marti, José:* A mi Amerikánk. Válogatott írások. 1973. 375 old. — *Alphandery, Jean-Jacques:* Kuba gazdasága a szocializmus útján. 1974. 340 old.

kubikos: a magyar földmunkásságnak az a rétege, amely a nagy építkezések, vízszabályozások földmunkáit végezte. A ~ság a múlt század második felében alakult ki a Tiszántúl nagy mezőgazd. népfölösleggel rendelkező m.-iben, főleg Békésben és Csongrádban. Az évtizedekig tartó vasútépítések, folyamszabályozások során a ~ság önálló, állandó foglalkozási ággá fejlődött. A századforduló után, a mo.-i konjunktúra szűntével a ~ok csapatokba verődve az o.-ot járták munkaalkalom után; gyakran külföldre is eljuttottak. Mozgékonyságuk, a földmunkásság más rétegeinél szélesebb látókörük, munkaszervezetükből fakadó összetartásuk és szervezettségük, valamint a szervezett ipari munkásokkal való gyakori érintkezésük miatt a szoc. földmunkásmozg. Mo.-on először érthetően éppen a ~ok között bontakozott ki (képviselője többek között *Szántó Kovács* J. is), s a ~ság a későbbiekben is megmaradt a földmunkásság legforradalmibb rétegének. A Viharsarok radikális osztályharcos hagyományai jórészt e réteg tevékenységéhez fűződnek. A KMP-nek is jelentős befolyása volt a ~okra. Soraikból számos kiváló forr. vezető (*Tisza* A., *Polányi* M., *Hunya* I. és mások) került ki. — *Irod.: Katona Imre:* A magyar kubikosok élete. 1957. 129 old. — *Katona Imre:* A bérharc formái kubikmunkán. Gyula 1960. 31 old.

Kugelmann, Louis (1828. febr. 19.—1902. jan. 10.): német orvos; forradalmár. 1848—49 Düsseldorfban részt vett a német forr.-ban. Az I. Int. tevékeny tagja. 1862—74 sűrű levélváltásban állt K. *Marx*szal és segített „A tőke" kiadásában és terjesztésében.

Kujbisev, Valerian Vlagyimirovics (1888. máj. 25. [jún. 6.]—1935. jan. 25.): szovjet-orosz hivatásos forradalmár, kommunista. 1904— bolsevik. Részt vett az 1905—07-es forr.-ban. Tevékenységéért nyolc ízben volt börtönben, száműzetésben. 1914—15 a pétervári bizottságban dolgozott, majd 1917. márc.— a szamarai helyi szovjethatalom egyik megszervezője. 1918-ban a szovjetek munkásszekciójának elnöke, 1918—21 pol. biztos, majd a Turkesztánban harcoló szovjet csapatok parancsnoka. 1922— a KB tagja, 1922—23 titkára, 1923—26 a Központi Ellenőrző Bizottság elnöke. 1926— a Népgazdasági Tanács elnöke. 1927— a Pol. Iroda tagja. 1930— az Állami Tervbizottság elnöke.

Kulich Gyula (Bécs, 1914. jan. 20.—Dachau, Németo., 1945): szabómunkás; kommunista. 1933-ban került Bp.-re, 1935-ben belépett a szabómunkások szakszervezetébe és az MSZDP-be. 1937— a Bp. VIII. ker. ifjúmunkáscsoport tagja, 1938-ban titkára. 1938 őszétől az OIB titkára, majd a KMP hazai vezetőségének tagja lett. Az MSZDP XXXII. kongr.-án (1939) az OIB nevében hangot adott a KMP gazd. és pol. követeléseinek. Irányításával a szd. ifjúság hatékonyan részt vett az 1939. évi ogy.-i választások baloldali propagandájában. 1940. ápr.-ban az SZDP-n belüli komm. szervezkedés több száz résztvevőjével együtt letartóztatták és 8 évi fegyházra ítélték. A szovjet hadsereg előrenyomulása elől a szegedi Csillagbörtönből a váci fegyházba, majd a dachaui koncentrációs táborba szállították és meggyilkolták. — *Irod.: Vadász Ferenc:* Harcunk a magyar pokollal. 1961. 288 old.

kulturális autonómia: *kulturális nemzeti autonómia*

kulturális forradalom: a szocialista *forradalom* része, a *szocializmus* építésének, a szocializmusból a kommunizmusba való átmenetnek egyik elengedhetetlen tartozéka. Fő jellemzője a műveltség és a művelődés ugrásszerű növekedése és szoc. jellegűvé válása. Célja: 1. a volt uralkodó *osztály* műveltségi monopóliumának megszüntetése (mennyiségi változás); 2. a kultúra tartalmának korszerű, szoc. irányba való fejlesztése (minőségi változás); és 3. a meglevő kult. intézmények korszerűsítése, szoc. átalakítása és újak létesítése. A ~ az egyik legfőbb eszköz, amellyel a hatalomra került, ill. annak gyakorlásában részt vevő dolgozó rétegek megszerzik a szükséges műveltséget történelmi feladataik megvalósításához a pol., a gazd. és a kult. életben betöltendő vezető szerepük gyakorlásához. A ~ az *osztályharc* sajátos területe, ahol a kult. tevékenység burkolt és bonyolult formáiban folyik a harc az elavult, visszahúzó, reakciós tendenciák ellen, a haladó, a szoc. irányába mutató tartalom és kifejezési forma győzelméért. E folyamatban a *párt* irányításával az állam erőteljes támogatást nyújt a művészileg kimagasló, szoc. tartalmú művek létrejöttéhez: lehetőséget ad a művészileg megfelelő, még nem szoc. tartalmú, de nem ellenséges műalkotások terjesztéséhez, s adminisztratív eszközökkel is meggátolja a pol.-lag ellenséges, művészileg alacsony színvonalú művek nyilvánosságra hozását. A ~ legfőbb mozzanata a közoktatás kibővítése, szervezetének és tartalmának teljes átalakítása. Hazánkban a ~ egyes elemei már 1945-ben megjelentek, a *proletárdiktatúra* megvalósulásával pedig széleskörűen kibontakozott, s a fejlett szoc. társadalom építésének időszakában folytatódik egész történelmi korszakra terjedő folyamata. Kiinduló feladata és továbbfejlődésének feltétele volt a tömeges írástudatlanság felszámolása, a 8 osztályos ált. oktatási rendszer bevezetése és megvalósítása, az iskolák, a kiadóvállalatok, színházak, mozik, filmgyártás stb. *államosítása*. Eddigi eredményeinek néhány mutatója: A tankötelezettség megvalósulása 1972-ben 98,6% (1938-ban 78%). 1974-ben a 24 éven aluli lakosság 93,3%-a elvégezte az ált. iskola 8 osztályát; 33,7%-a érettségizett. Az 1974/75. tanévben az ált. iskolát befejezők 90%-a tovább tanul; a fizikai dolgozók gyermekeinek aránya a középiskolákban 56,5%, a felső oktatásban 36,6%. 1974-ben az o.-ban 7281 könyv jelent meg 68,8 millió példányban; a napi és hetilapok, folyóiratok és egyéb sajtótermékek évi példányszáma meghaladta az 1,2 milliárdot. Több mint ötezer tanácsi és csaknem ötezer szaksz. önálló és fiókkönyvtár működött közel 30 milliós könyvállománnyal; 2205 tud. és szakkönyvtár közel 35 milliós állománnyal. Ez évben több mint 11 ezer színházi előadást több mint 5 millió néző, több mint 700 ezer mozielőadást csaknem 80 millió néző tekintett meg; kb. 2000 hangversenyen több mint 400 ezer hallgató vett részt; a múzeumoknak és kiállításoknak 10,5 millió látogatója; a rádiónak 2,5 millió, a televíziónak 2,3 millió előfizetője volt. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* Művészetről, irodalomról. 1966. 564 old. — *Lenin, Vladimir Iljics:* A kommunista erkölcs. 1970. 230 old. — *Kállai Gyula:* A szocialista kultúráért. 1958. 237 old. — Pártdokumentumok az ideológiai és a kulturális munkáról. 1962. 274 old. — *Gramsci, Antonio:* Marxizmus, kultúra, művészet. Válogatott írások. 1965. 377 old. — *Hermann István:* A szocialista kultúra problémái. 1970. 526 old. — *Markarjan, E.:* A marxista kultúraelmélet alapvonalai. 1971. 183 old. — Művelődési politikánk kérdései. Tanulmányok. 1973. 240 old. — *Aczél György:* Szocialista kultúra — közösségi ember. 1974. 357 old. — *Köpeczi Béla:* A magyar kultúra harminc éve 1945—1975. 1975. 251 old.

kulturális nemzeti autonómia: a soknemzetiségű államokban a nemzeti kisebbségek joga saját nyelvük használatára, kultúrájuk ápolására, kulturális, oktatási ügyeik autonóm intézésére a közös állam és közigazgatás keretében. A ~ jelszava az osztrák szd. mozg.-ban keletkezett. Így látták megoldhatónak az ausztriai nemzetiségi problémát az *ausztromarxizmus* nemzeti kérdéssel foglalkozó teoretikusai, O. *Bauer* és K. *Renner* is. Ez a felfogás több (magy., cseh, délszláv) SZDP-ben, ill. szd. csoportban is elterjedt, bár programját sokan bírálták a nemzetközi szociáldemokráciában. A legkövetkezetesebben V. I. *Lenin* és a bolsevikok támadták, mivel a ~ hívei 1. a nemzeti kérdést kulturális nyelvi kérdéssé szűkítik le s ezzel eleve elvetik az önrendelkezési jog következetes követelését, lehetőségét; 2. az *osztály*ok feletti nemzeti kultúra jelszavával megosztják az adott állam *proletariátus*át. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* A „kulturális-nemzeti" autonómiáról. = Lenin, V. I.: Összes művei. 24. köt. (2. kiad.) 1970. 172—176. old.

Kun Béla (Lele, 1886. febr. 20.—SZU, 1939. nov. 29): újságíró, szociáldemokrata, majd kommunista, a KMP megalapítója, a TK vezető személyisége. 1902-ben középiskolás diákként lépett be az MSZDP-be. 1903-ban joghallgató korában csatlakozott a szoc. diákok szabadszervezetéhez és felhívta magára a *Szabó* E. körül tömörülő ellenzék figyelmét. 1904-ben abbahagyta egyetemi tanulmányait és újságíró

lett Kolozsvárott, Nagyváradon, majd Bp.-en. Cikkeiért több ízben bíróság előtt állt. 1908— Kolozsvárott dolgozott mint a helyi munkásbiztosító pénztár titkára és a kolozsvári, majd az erdélyi szd. mozgalom egyik vezetője. 1913-ban küldött az MSZDP XX. kongr.-án. Az I. vh. idején katona, 1916-ban orosz fogságba esett. A tomszki fogolytáborban csoportot szervezett haladó gondolkodású hadifogoly tisztekből s az 1917. febr.-i forr. győzelme után belépett a tomszki közös szd. (1917 őszétől bolsevik) szervezetbe, munkatársa volt a kormányzósági pb.-nak és a helyi szd., majd bolsevik sajtónak. A NOSZF győzelme után Petrográdra utazott s a *Nemzetközi Szocialista*, majd Moszkvában a *Szociális Forradalom* c. lapot szerk. 1918. febr.-ban a német intervenciósok, 1918 nyarán a baloldali eszer lázadók, 1918 kora őszén Kolcsak fehérgárdistái és a cseh légió ellen fegyverrel küzdött. 1918. márc.-ban az OK(b)P magy. csoportjának, 1918. máj.-ban a komm. hadifoglyok nemzetközi föderációjának elnöke, 1918. jan.— nov. a *Pravda* és az *Izvesztyija* munkatársa. Ezekben a hónapokban jelentékeny szervező munkát végzett a magy. hadifoglyok között; a hazatérők útján és más csatornákon tájékoztatta és útmutatással látta el a hazai munkásmozg. ellenzéki csoportjait. Mo.-ra került írásai a NOSZF eszméjének hirdetésével erjesztően hatottak a hazai forr. folyamatra. A mo.-i forr. hírére 1918. nov. 4-én az Oroszo.-ban élő mo.-i komm.-k értekezlete határozatot hozott a KMP megalakításáról, megválasztotta az ideiglenes KB-t, élén ~val és határozatot hozott a mielőbbi hazatérésről. Ennek megfelelően 1918. nov. közepén ~ is Bp.-re érkezett és kezdeményezésére 1918. nov. 24-én megalakult a KMP. Az alakuló pártértekezlet a KB elnökévé választotta. A KMP népszerűségének gyors növekedéséhez ~ brosúrái, cikkei, röpiratai és személyes bátorságáról tanúskodó fellépései nagymértékben hozzájárultak. 1919. febr. 21-én a párt más vezetőivel együtt letartóztatták és súlyosan bántalmazták. A fogságban tovább irányította a párt munkáját; több ízben tárgyalt az MSZDP balszárnyának vezetőivel, kidolgozta a két párt egyesülésének alapelveit. 1919. márc. 21-én a forr. tömegek nyomására az MSZDP hozzájárult a két munkáspárt egyesüléséhez, ~ is kiszabadult és átvette a tanácskormány tényleges vezetését — bár hivatalosan csak külügyi, 1919. ápr.— pedig külügyi és hadügyi népbiztos volt. A TK 133 napjának szinte minden lényegesebb eseménye szoros kapcsolatban volt személyével, tevékenységével. A szorosabban ügykörébe tartozó diplomáciai és katonai kérdéseken túl döntő szava volt az állam- és pártszervezés, a gazd. és kulturális élet, az ellenforr. elleni harc kérdéseiben. A TK megdöntése után Ausztriába emigrált, ahol internálták. Ausztriai tartózkodása idején bekapcsolódott a KMP újjászervezésébe mint az 1919. nov.-ben alakult, majd az 1920 tavaszán újjászervezett ideiglenes KB tagja. 1920 nyarán kiutasították Ausztriából, ekkor a SZU-ba utazott s részt vett a Vrangel elleni hadjárat irányításában mint a déli front katonai tanácsának tagja és a Krími Forr. Bizottság elnöke. 1921 elején Németo.-ba utazott s vezető szerepe volt a német munkásosztály 1921. márc.-i felkelési kísérletében. A KI III. kongr.-a (1921) a VB tagjává választotta. 1936-ig megszakítás nélkül a KI VB tagja. 1921—23 az OK(b)P uráli irodájának tagja, majd az OK(b)P képviselője a Komszomolban. 1921 folyamán ~ körül csoportosulás jött létre, amely másképp ítélte meg a mo.-i helyzetet és a KMP feladatait, mint a Bécsben székelő ideiglenes KB. Úgy vélték, hogy Mo.-on gyengül az ellenforr. rendszer és ezért illeg. tömegpárt megteremtését tűzték ki célul. Ennek érdekében javasolták a volt hadifoglyok és emigránsok tömeges hazaküldését. Követelték, hogy a komm.-k önálló erőként lépjenek fel a leg. munkásszervezetekben, küzdjenek a szaksz.-ek és az MSZDP különválasztásáért és tagadják meg a szaksz. tagdíjjal együtt járó szd. pártjárulék fizetését. A frakciózásba fajuló vitákba a KI több ízben beleavatkozott, a KB-t többször átalakították, s ~ 1922—24 nem vett részt a KMP vezetésében. 1924-ben a KMP irányítására létrehozott *Organizációs Bizottság* tagja. A KMP 1925. évi I. és az 1930. évi II. kongr.-án a KB tagjává választották. Mindkét kongr.-on a pol. beszámoló előadója és kisebb megszakításokkal 1936-ig a KMP képviselője a KI-nél. A KI apparátusában az agit.-prop. osztályt, majd a balkáni titkárságot vezette. A KMP-ben végzett munkájával kapcsolatban többször járt illeg.-an Ausztriában, Csehszlovákiában és Németo.-ban. 1928-ban Bécsben felismerték, letartóztatták és bíróság elé állították. A magy. fasiszta hatóságok kérték kiadását, de ezt az osztrák és a nemzetközi munkásmozgalom tiltakozó akciója megakadályozta. 1928-ban a SZU-ban a Vörös Zászló Érdemrenddel tüntették ki. 1928—36 a KI VB tagja. Részt vett a KI VII. kongr.-ának előkészítésében, a magy. delegáció tagjaként jelen volt és felszólalt a kongr.-on, de megnyilatkozásai arra mutattak, hogy nehezen tud szakítani korábbi szektás nézeteivel, nem ért teljesen egyet a KI VII. kongr.-án megfogalmazott népfrontpol.-val. ~ magatartása is hozzájárult ahhoz, hogy a KMP késedelmesen látott hozzá a VII. kongr. határozatainak végrehajtásához. A KI illetékes szervei ezért 1936 nyarán úgy döntöttek, hogy ~t eltávolítják a KMP vezetéséből, 1936 őszén visszahívták a KI VB-ből. 1937 nyarán koholt vádak alapján letartóztatták, s a börtön-

ben halt meg. Rehabilitálták. — *M.:* Irodalmi tanulmányok. 1960. 174 old. — Válogatott írások és beszédek. (Münnich Ferenc előszavával.) 1—2. köt. 1966. — *Irod.: Kun Béláné:* Kun Béla. Emlékezések. 1969. 494 old. — *Borsányi György:* Kun Béla. Budapest 1974. 218 old.

Kunfi Zsigmond (Nagykanizsa, 1879. ápr. 28.— Bécs, 1929. nov. 18.): tanár; szociáldemokrata. Temesvári középiskolai tanárként a századforduló utáni években tanulmányokat írt a *Huszadik Század* c. folyóiratba. Kezdődő szd. tevékenysége miatt a vallás- és közoktatásügyi miniszter eltiltotta az iskolai működéstől. 1907. nov.— a *Népszava* szerk.-ében dolgozott, 1907— a *Szocializmus* c. folyóirat szerk.-je. 1909— az MSZDP vezetőségének tagja. Cikkeiben, tanulmányaiban, pártkongr.-i beszédeiben Mo. demokratizálásáért, a nagybirtokosok gazd. és pol. uralmának letöréséért szállt síkra. Nagy figyelmet fordított az agrárkérdésre, a nemzeti kérdésre, szorgalmazta a különböző nemzetiségű prol.-ok összefogását. Sem az agrár-, sem a nemzeti kérdés megoldására nem tudott azonban kielégítő programot kidolgozni. A II. Int. stuttgarti kongr.-án a *hazafiság*ról és antimilitarizmusról kibontakozott vitát elemezve bírálta a ném. párt magatartását és fellépett a *nacionalizmus* ellen. A Balkán-háborúk (1912—13) idején Bécs és a magy. nagybirtokosok pol.-ját ostorozta. 1912-ben részt vett a II. Int. bázeli kongr.-án. Az I. vh. kirobbanása után a pacifista irányzat legjelentősebb publicistája. 1915-ben a Népszavában bírálta a magy. szd.-k nacionalista megnyilatkozásait is. 1917-ben a magy. pártküldöttség tagja a stockholmi szd. konferencián. A NOSZF hírét rokonszenvvel fogadta, de a forr. módszerektől elhatárolta magát, a *proletárdiktatúrát* megvalósíthatatlannak vélte. Az 1918. okt.-i polg. dem. forr. után a Károlyi-kormányban munkaügyi és népjóléti, 1919. jan.— pedig közoktatásügyi miniszter. A TK-ban közoktatásügyi népbiztos, 1919. jún. 24-ig a *Forradalmi Kormányzótanács* és az egyesült párt vezetőségének tagja volt. Bírálta a komm. vezetőknek a proletárdiktatúra megszilárdítására tett intézkedéseit, jún.-ban pedig kivált a vezetőségből, vidékre utazott s csak a Kormányzótanács lemondása után tért vissza Bp.-re. 1919. aug.— Bécsben élt *emigráció*ban. 1920-ban egyik létrehozója és haláláig tényleges vezetője a magy. szd. emigráció többségét tömörítő *Világosság csoport*nak és szerk.-je a csoport ugyanilyen c. lapjának. E minőségben részt vett az ún. *Kétésfeles Internacionálé* megalapításában. Részt vett az osztrák SZDP munkájában, az *Arbeiter Zeitung* külpol. rovatát vezette, a Der *Kampf* c. folyóirat egyik szerk.-je volt és a pártoktatásban működött. Felfogásában O. *Bauer*hez állt legközelebb. Írásaiban a nemzetközi közvélemény előtt leleplezte a Horthy-rendszer terrorizmusát, munkásellenességét; közreműködött a *Bethlen—Peyer-paktum* leleplezésében, az SZMI fórumán bírálta az MSZDP vezetőinek megalkuvását. 1924-ben az SZMI kongr.-a ~ beszéde alapján marasztalta el a magy. pártvezetőség paktum-pol.-ját. Fájlalta, hogy az emigrációban nem tudott nagyobb befolyást gyakorolni a mo.-i eseményekre. Önmagát is felelősnek érezte az *ellenforradalom* győzelméért. Az önvád, az elkeseredés öngyilkosságba kergette. — *Irod.: Köves Rózsa—Erényi Tibor:* Kunfi Zsigmond életútja. 1974. 387 old. — *Erényi Tibor:* Kunfi Zsigmond. Életek és korok. 1974. 289 old.

Kunfi-gárda: a Szociáldemokrata Párt aktivista-propagandista szervezete 1946—48. Önálló orsz. vezetőség irányította, élén Gergely Istvánnal. Tagjainak száma 1948 elején 6460 fő. Feladatának tekintette a párttagság ideológiai képzését. E célt szolgálták a heti pártnapok előtt ismertetett „ötperces sillabuszok". Tagjai számára 1946—48 a Népszava Kiadó könyvsorozatot jelentetett meg, 1948 elején pedig megszervezték a Kunfi Akadémiát, ahol a párt vezetői, *Szakasits* Á., *Justus*, P., *Schiffer* P. és mások ismertették az SZDP álláspontját a felmerülő pol. kérdésekben (a munkásegység, a *„harmadik út"* problémája, a Marshall-terv stb.). Az Akadémia előadásain részt vettek és felszólaltak az MKP vezetői is.

kutyaszövetség: a munkáltatók szervezeteinek a munkásmozgalomban 1907— meghonosodott gúnyneve. A kifejezés eredete a következő: a Magy. Építőmesterek Orsz. Szövetségének denunciáló feljelentése alapján a belügyminiszter 1907. febr. 27-én felfüggesztette a MÉMOSZ bp.-i kőműves-szakosztályának működését. Az építőmesterek szervezetének lapja — gúnyt űzve a munkások szervezetéből — márc.-i számában karikatúrát közölt, amely a felfüggesztett szakosztályt megláncolt kutyának ábrázolja. A rajz nagy felháborodást keltett a munkások körében, s ettől kezdve az építőmesterek szervezetét ~nek nevezték, majd ez a megjelölés a többi munkáltatói szervezetre is kiterjedt.

Kuusinen, Hertta (1904. febr. 14.—1974. márc. 18.): finn kommunista. 1922— a kommunista ifjúsági szövetség, 1930— *Finnország Kommunista Pártjá*nak tagja. 1922—41 a SZU-ban élt. 1941—44 börtönben. 1939— a KB, 1944— a PB tagja. 1948-ban M. *Pekkala* kormányának tárcanélküli minisztere. Az FNDU egyik vezetője, 1951—58 főtitkára, 1958— alelnöke. 1972—

a KP tiszteletbeli elnöke. 1967—74 a *Nemzetközi Demokratikus Nőszövetség* elnöke.

Kuusinen, Otto, Vilhelmovics (1881. okt. 4.— 1964. máj. 17.): finn tanár, szociáldemokrata, majd kommunista. Pol. tevékenységét a *Finn Szociáldemokrata Párt* balszárnyán 1904-ben kezdte meg. Az 1905—07-es forr.-ban a *Vörös Gárda* egyik osztagát vezette. 1906—17 a Socialistinen Aikakauslehti (Szocialista Híradó), majd a Työmies (Munkások) c. finn lapot szerk. 1908—17 a finn parlament tagja. 1911— az FSZDP VB elnöke. Részt vett a II. Int. koppenhágai (1910) és bázeli (1912) kongr.-án. A NOSZF előkészítésében tevékenyen támogatta a bolsevikokat. Az 1918-ban kirobbant finn forr. egyik vezetője, a megalakult kormány tagja, közoktatásügyi megbízott. *Finnország Kommunista Pártjá*nak alapító tagja. 1921— a KI VB tagja. 1921—39 a KI VB egyik titkára, 1940—58 a SZU Legfelsőbb Tanácsának tagja, egyidejűleg a Karél-Finn Szövetséges Köztársaság Legfelsőbb Tanácsának elnöke. 1941— az SZKP KB tagja. 1957— a KB titkára. Széles körű tudományos, elméleti munkát folytatott. — *M.:* A marxizmus—leninizmus alapjai. 2. kiadás. A sajtó alá rendezést végző munkaközösség vezetője: O. V. Kuusinen. Budapest 1963. 892 old.

Kuznyecov, Alekszej Alekszandrovics (1905. febr. 20.—1950. okt. 1.): szovjet-orosz kommunista, pártmunkás. 1925— az SZKP tagja. 1931—38 az SZKP leningrádi területi szervezetében dolgozott. 1939-ben a KB tagja. 1939—45 a Szovjet Balti Flotta kötelékében szolgált. A Leningrádi Front Haditanácsának tagja volt. 1945—46 a leningrádi PB első titkára. 1946— a KB Szervező Iroda tagja. Tagja volt az OSZSZSZK és a SZU Legfelső Tanácsának. A koholt, ún. „leningrádi ügy" vádlottjaként kivégezték. Rehabilitálták.

Külföldi Viktor (Württemberg, 1844—Újpest, 1894. márc. 5.): nyelvtanár; a korai magyar szocialista mozgalom egyik vezetője. A 70-es évek elejétől 1890-ig a Pester Lloyd c. lap korrektora. Az 1860-as években költözött végleg Mo.-ra. 1869-ben belépett az ÁME-be. 1870-ben az *Általános Munkás Újság* szerk.-je és kiadója. 1870. jún.— az ÁME alelnöke. Ez év végén tagja lett az I. *Internacionálé*nak. 1871-ben letartóztatták, a *hűtlenségi per* egyik fővádlottja. 1873-ban részt vett a *Magyarországi Munkáspárt* létrehozásában, s ennek titkárává választották. Az 1876-ban *Frankel* L. vezetése alatt álló *Nemválasztók Pártjá*val szemben ellenzéki *frakciót* szervezett. Ő kezdeményezte a magy. nyelvű szoc. irodalom megteremtését. Ellenzéki mozg.-a csakhamar nacionalista színezetet öltött. 1877 elején kizárták a munkáspártból. 1877. máj.-ban megindította a *Népszava* c. ellenzéki munkáslapot. 1878-ban önálló pártot alapított Mo.-i Munkáspárt elnevezéssel. Ez a párt 1880-ban *Magyarországi Általános Munkáspárt* néven egyesült a Nemválasztók Pártjával, s ekkor ~ visszavonult a mozg. vezetésétől. 1889-ben a Mo.-i Ált. Munkáspárt ellenzékéhez csatlakozott, rövid ideig Az Asztalos c. nemzeti dem. irányzatú lap szerk.-je. 1890— az *Általános Munkás Betegsegélyző- és Rokkantpénztár* tisztviselője.

Külföldi Bizottság, *KÜB:* az illegalitás időszakában a KMP egyik vezető testülete. A mo.-i súlyos üldözés miatt a párt vezetőinek egy része rendszeresen külföldön tartózkodott. A húszas évek elején a ~ gyakorlatilag a KB feladatát látta el és saját tagjai közül jelölte ki a hazai pártmunka gyakorlati irányítóit. Ebből időnként nehézségek, nézeteltérések is származtak. Később létrejött a hazai titkárság, amely a ~gal egyenrangú szervként funkcionált: tagjai rendszeresen váltották egymást. A ~ gyakran változtatta székhelyét, legtovább Bécsben és Berlinben tartózkodott.

Kürschner Jakab (Mosdós, 1852. márc. 27.— Rákosliget, 1929. szept. 28.): szabómunkás; a korai magyarországi szocialista mozgalom egyik vezetője. 1869-ben Pécsett csatlakozott a munkásmozg.-hoz. A Pécsi Munkásképző Egylet választmányának tagjaként szervezte a bányászokat. 1872— az *Általános Munkás Betegsegélyző- és Rokkantpénztár* tisztviselője; részt vett a 70-es évek pártalakítási kísérleteiben. A *Nemválasztók Pártja,* majd a *Magyarországi Általános Munkáspárt* vezetőségi tagja. Tehetséges szervező, jó agitátor, népszerű magy. nyelvű szónok. Eredményesen szervezte a betegpénztár vidéki fiókjait. 1890-ben az MSZDP vezetőségének tagja, a *Népszava* szerkesztőségi munkatársa. A párt és a betegpénztár szétválasztása után tovább dolgozott a pártban, harcolt a párt egységéért. 1896-ban visszavonult a munkásmozg.-tól és csak a betegpénztár aligazgatója. A TK idején Rákosligeten a községi munkástanács elnöke, emiatt az ellenforr. bírósága 7 hónapi börtönre ítélte. 1920— az ÁFOSZ alkalmazottja.

L

Labourbe, Jeanne (1877. ápr. 8.—1919. márc. 1.): francia származású orosz tanítónő; kommunista. 1905— tagja a bolsevik pártnak, részt vett a NOSZF-ban. 1918-ban egyik szervezője, majd titkára a moszkvai francia komm. csoportnak. 1919. febr.-ban Ogyesszába utazott, ahol a francia megszállás alatt szervezte a pártot és szerkesztette annak francia nyelvű lapját, a Le Communiste-ot. Az intervenciósok elfogták és kivégezték.

Labour Leader, The (A munkásvezér): Londonban 1891—94 között havonta, 1894—1922 hetente megjelenő munkáslap. 1904— a *Független Munkáspárt* orgánuma. Alapítója K. *Hardie*, munkatársai P. *Snowden*, Anderson Bruce Glasier, J. R. *MacDonald*. 1914 után internacionalista, háborúellenes maradt, 1922 után The New Leader (Az új vezető) címen jelent meg.

Labour Party: *Munkáspárt*

Labriola, Antonio (1843. júl. 2.—1904. febr. 12.): olasz filozófus, marxista teoretikus és propagandista. 1874— a római egyetem professzora. Egyetemi előadásaival és műveivel, továbbá munkásoknak tartott előadásaival nagymértékben hozzájárult a marxizmus olaszo.-i elterjedéséhez, érdekes levelezést folytatott F. *Engels*szel. Szükségesnek tartotta — sőt nemzeti szükségletnek ítélte — a dolgozó osztályok egységes pártjának létrehozását, de ő maga nem vett részt aktívan a pol. életben. Elméleti munkássága A. *Gramsci* és P. *Togliatti* tevékenységének közvetlen előzménye. — *M.*: Tanulmányok a történelmi materializmusról. 1966. IV., 334 old.

Labriola, Arturo (1873. jan. 21.—1959. jún. 22.): olasz közgazdász; szocialista. A forr. *szindikalizmus* egyik teoretikusaként 1904-ben megalapította a L'Avanguardia Socialista (Szocialista Élcsapat) c. lapot. 1908-ban kizárták az *Olasz Szocialista Párt*ból. Az olasz—török háború (1911—12) és az I. vh. idején szélsőséges soviniszta álláspontra helyezkedett. 1920—21 munkaügyi miniszter; 1922-ben az OSZP-ből kizárt reformistákhoz csatlakozott. 1926—39 emigrációban élt. 1939-ben visszatérhetett Olaszo.-ba, de 1943-ig nem folytatott pol. tevékenységet. 1948—53 szenátor, 1950— a BVT tagja.

Lacis, Vilis Tyenyiszovics (1904. ápr. 29. [máj. 12.]—1966. febr. 6.): szovjet-lett kikötőmunkás, regényíró; kommunista. Halászként, favágóként stb. dolgozott. 1928— a lett KP tagja, a szállítómunkások szaksz.-ének egyik vezetője. 1940— Szovjet-Lettország belügyminisztere, majd 1960-ig a lett minisztertanács elnöke. A II. vh. alatt a partizánmozgalom egyik szervezője Lettországban. Regényeiben a lett szegényemberek életét és a honvédő háborút eleveníti meg. — *M.*: Zúg a vihar. 1—3. köt. 1950—1952. — Új partok felé. 1954. 498 old. — A halász fia. Regény. 1958. 499 old. — Ako, a sziget fia. Regény. 1959. 219 old.

Ládai István (Kecskemét, 1873. máj. 14.—Kolozsvár, 1936. ápr. 15.): jogász; polgári liberális köztisztviselő. Az I. vh. előtt és alatt az Igazságügyi Minisztérium tisztviselője, az 1918. okt.-i polg. dem. forr. győzelme után államtitkárrá nevezték ki. A TK idején igazságügyi *népbiztos*helyettes, a népbiztosi kollégium tagja; közreműködött a proletárállam törvényeinek előkészítésében. A *proletárdiktatúra* megdöntése után Romániába emigrált s az Erdélyi Kormányzótanács, majd az Igazságügyi Minisztérium tisztviselőjeként dolgozott.

Ladányi Ármin (Jászladány, 1881. máj. 4.—Bp. 1973. szept. 17): ügyvéd; szociáldemokrata. 1897-ben lépett be az MSZDP-be, a századforduló után a *Szabó* E. irányítása alatt álló szoc. diákszervezet egyik alapítója, az MSZDP jogi tanácsadó szolgálata és a szoc. munkásoktatás szervezője. Kezdeményezésére indult meg a *Nőmunkás* c. lap, részt vett a Munkás Termelő- és Fogyasztási Szövetkezet megalapításában. Az I. vh. idején az ifjúmunkás-mozg. vezetője, az *Ifjúmunkás* c. lap szerk.-je. 1917-ben a VAOSZ elnöke, a szervezet lapjának, a Községi Munkásnak alapítója. A TK megdöntése után részt vett a Jogvédő Iroda munkájában és a perbe fogott *népbiztos*ok védelmében. Emiatt 1920-ban kénytelen volt emigrálni. 1934-ben Ausztriából kiutasították. Ekkor hazatért és szaksz. ügyészként működött. Több komm.-ellenes perben védte a vádlottakat.

Újjászervezte a *Szabadság Munkásképző Egyesületet*. A felszab. után a Bp.-i Ügyvédi Kamara és a jogászok szaksz.-ének elnöke, a Magyar Jog c. folyóirat szerk.-je. 1950-ben koholt vádak alapján bebörtönözték, 1955-ben szabadlábra helyezték, majd rehabilitálták.

Ladányi Rezső (Jászladány, 1882. szept. 24.— Németo., 1944): tisztviselő; szociáldemokrata. 1903-ban a szoc. diákok csoportjának tagjaként kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1906-ban a *Világszabadság* szerk.-je. 1908— a *Magyarországi Földmunkások Orsz. Szövetsége* vezetőségi tagja és tisztviselője. Számos agrárpol. tanulmány szerzője. Írásai a *Szocializmus*, *A munka szemléje* c. folyóiratokban és a *Népszavá*ban jelentek meg. 1919 őszén *Csizmadia* S. oldalán részt vett a földmunkásszövetségben alakult jobboldali csoportosulásban, később azonban visszatért az MSZDP-be és 1931—38 a szd. kisiparosok és kiskereskedők szervezetének elnöke volt. Németo.-i koncentrációs táborban pusztult el.

Ladányi Szeréna (Jászladány, 1884. febr. 7.— Bp., 1940. ápr. 17.): tanárnő; szociáldemokrata. 1905—, diákkorától vett részt a munkásmozg.-ban. A szd. nőmozg. egyik megalapítója s az Orsz. Nőszervező Bizottságnak évtizedeken át, csaknem megszakítás nélkül tagja. Az I. vh. idején kezdeményező szerepet vitt a dohánygyári munkásnők s a háztartási alkalmazottak megszervezésében. A *proletárdiktatúra* idején nem vett részt a munkásmozg.-ban, az ellenforr. kormány mégis fegyelmi úton elbocsátotta tanári állásából. Férjével *Buchinger* M.-val 10 esztendőt töltött *emigrációb*an. 1929. nov.-ben hazatért, s haláláig ismét a nőmozg.-ban, valamint a *pártoktatás*ban tevékenykedett. Számos, a nőkérdéssel, szociálpol. problémákkal s a nőmozg. történetével foglalkozó tanulmány szerzője.

Ladvánszky József (1889. febr. 16.—1940. jún. 14.): kőművesmunkás; kommunista. Az I. vh. idején kiemelkedő szerepet töltött be a szegedi munkásság mozgalmaiban. 1919-ben az ellenforradalmárok merényletet követtek el ellene. 1921-ben illeg. komm. szervezkedést kezdeményezett. Ezért 1922-ben letartóztatták, 3 és fél évi börtönre ítélték. 1925-ben az MSZMP egyik szervezője, a 20-as évek végétől a MÉMOSZ szegedi csoportjának vezetője, majd ker. titkára. 1930-ban komm. tevékenységéért, 1937-ben és 1940-ben osztályharcos szaksz. munkájáért ismételten bebörtönözték. 1940-ben, röviddel kiszabadulása után a bántalmazások következtében meghalt.

Lafargue, Paul (1842. jan. 15.—1911. nov. 16.): francia orvos; szocialista teoretikus. K. *Marx* és F. *Engels* munkatársa, barátja. 1866-ban Londonban csatlakozott az I. Int.-hoz, annak spanyol levelező titkára (1866—69). 1868-ban feleségül vette K. Marx leányát, Laura *Marx*ot és visszatért Franciao.-ba. Harcolt III. Napóleon császársága ellen. Az I. Int. francia (1869—70), majd spanyol—portugál szekciójának szervezője (1871—72). A *Párizsi Kommün* idején Bordeauxban szervezte a kommün támogatását. A kommün bukása után Spanyolo.-ba emigrált, a L'Emancipacion (Felszabadulás) c. lap szerk.-je, részt vett a bakunyinizmus (M. A. *Bakunyin*) elleni harcban. Az 1880-as amnesztia után hazatért és J. *Guesde* mellett alapítója, ill. titkára volt a POF-nak. Részt vett a II. Int. létrehozásában, harcolt az opportunizmus különféle válfajai ellen. A 80-as, 90-es években nagy elméleti tevékenységet fejett ki, foglalkozott filozófiai, pol. gazd., nyelvészeti, irodalmi, esztétikai kérdésekkel. Feleségével együtt öngyilkos lett. *M.:* Válogatott írások. (A bevezető tanulmányt írta: Jemnitz János.) 1971. 365 old. — *Irod.:* A Marx-család és Lafargue. Levelek, visszaemlékezések. 1973. 258 old.

Lafferte Gaviño, Elias (1889. dec. 19.—1961. ápr. 19.): chilei nyomdász, kommunista. 1912— a Szocialista Munkáspárt tagja, majd *Chile Kommunista Pártja* alapító tagja, 1929— a KB, 1936— a PB tagja. 1930—32 a VSZI-hez tartozó Chilei Munkásszövetség elnöke. 1937— többször választották szenátorrá. 1939— haláláig a KP elnöke. A latin-amerikai munkásmozgalom egyik legismertebb vezetője volt. Emlékezéseit Vida de un Comunista (Egy kommunista élete) c. könyvében írta meg.

Lagardelle, Hubert (1874—1958): francia közgazdász. Kezdetben J. *Guesde* híve, pártjának tagja, majd az *anarcho-szindikalizmus* egyik teoretikusa G. *Sorel*-lal együtt. Elméleti munkássága hatást gyakorolt *Szabó* E. működésére is, akivel levelezésben állt. A II. vh. idején kollaboráns, egy évig a vichyi kormány munkaügyi minisztere.

Lager, Fritiof (1905—): svéd nyomdász, újságíró, kommunista. 1928—31 a komm. ifj. szöv. titkára. 1929— a KP KB és a PB tagja, 1933—38 és 1948—52 a KB titkára. 1952—61 a stockholmi pártszervezet elnöke. 1961— a KB elnökhelyettese. Több ízben parlamenti képviselő.

Lahaut, Julien (1884. szept. 6.—1950. aug. 18.): belga vasmunkás; kommunista. 1905— a vasmunkásszaksz. KB-tagja, 1908—21 titkára. 1914-ben önként jelentkezett a frontra. 1919-ben újra

a vasasszaksz. élére állt, a munkáspártban *(Belga Szocialista Párt)* a forr. irányzat egyik harcosa, amiért kizárták a szaksz.-ből. 1923— *Belgium Kommunista Pártjá*nak tagja. 1924— a KB és a PB tagja. 1933—40 és 1945—50 parlamenti képviselő. A náci megszállás után az antifasiszta ellenállás egyik vezetője. 1941—45 koncentrációs táborban tartották fogva. 1945—50 a KP elnöke. Fasiszta merénylők gyilkolták meg.

Lakatos Éva (Bp., 1905. márc. 31.—): magántisztviselő; kommunista. 1928— a KIMSZ, majd a KMP tagja. A KIMSZ óbudai ker. szervezője, 1930—35 a KMP üzemi szervezője, a bp.-i pb. tagja. Többször letartóztatták, összesen 3 és fél évet töltött börtönben. 1935-ben a párt a SZU-ba küldte. Részt vett a KI VII. kongr.-án, majd elvégezte a nemzetközi Lenin-iskola kétéves tanfolyamát. Ezután a moszkvai rádió bemondója volt. A felszab. után hazatért, különböző párt-, állami és szaksz. tisztségeket töltött be. Az Orsz. Filharmónia igazgatója.

Lakatos Péter (Pusztaottlaka, 1924. márc. 3.— 1956. okt. 30.): mezőgazdasági munkás; kommunista. 1945-ben lépett be az MKP-be. A helyi földosztó bizottság elnöke, majd járási párttitkár. 1948— az MDP központi apparátusában, 1953. márc.— a Földművelésügyi Minisztériumban dolgozott. 1954— pártiskolán tanított. A bp.-i pb. székházát elfoglaló ellenforradalmárok meggyilkolták.

lakbéruzsora elleni küzdelem: az ipari *proletariátus* egyik harci eszköze a lakásviszonyok megjavítására. Szükségességére Mo.-on már az *Általános Munkásegylet* felhívta a figyelmet. Az 1869. aug. 22-i pesti munkásgyűlés határozatban követelte városi munkásházak építését és a lakások jutányos feltételek melletti bérbeadását. Az MSZDP 1903-as programja ugyancsak követelte, hogy a városi tanácsok építtessenek lakóházakat a munkások számára, és a béreket úgy állapítsák meg, hogy azok csakis az építési és fenntartási költségeket fedezzék. A fővárosban a századforduló után sor került városi munkásházak építésére, ez azonban a munkásság kedvezőtlen lakáshelyzetén alig változtatott. Ezért 1906— az MSZDP rendszeres agitációt folytatott a lakbéruzsora, az állandó lakbéremelések ellen. 1910-ben a fővárosban számos helyen került sor lakbér*bojkott*ra: a lakbérek mérséklésétől elzárkózó háztulajdonossal szemben a bérfizetések egyöntetű megtagadására. A szd. bizalmiak által vezetett akció néhány esetben lakbércsökkentést eredményezett. Az I. vh. idején — a kötött bérek következtében — a lakbérmozg.-ak szüneteltek. A TK kikiáltása után államosították a bérházakat, gazdagok elhagyott lakásaiba munkásokat költöztettek, mérsékelt lakbéreket szabtak meg, és elrendelték, hogy azokat az épületek karbantartására kell fordítani; ez jelentősen javított a munkások lakásviszonyain. A TK leverése után a munkásság lakáshelyzete ismét súlyossá vált. A KMP — főleg az 1929—33-as gazd. válság idején — következetesen küzdött a lakbéruzsora ellen. 1930—32 a fővárosban szórványosan a bérfizetés megtagadására is sor került. Ugyanezekben az években az MSZDP is szembeszállt a háztulajdonosoknak a kizsákmányolás fokozására irányuló törekvéseivel és a munkanélküliek számára lakbérfizetési moratóriumot kívánt. E küzdelmek részleges eredményre vezettek. A válság elmúlásával, majd a II. vh. kitörésével a lakbérmozg.-ak elcsitultak.

Lalmand, Edgar (1894. aug. 20.—1965. nov. 20.): belga tisztviselő; kommunista. 1918—20 egy flamand nacionalista csoport, majd 1921-ben rövid ideig *Belgium Kommunista Pártjá*nak tagja. 1932-ben újból belépett a KP-be és a Le *Drapeau Rouge* (Vörös Zászló) szerk.-ében dolgozott. 1935-ben a KB tagjaként a flamand komm. mozgalom vezetésében vett részt. 1936— a PB tagja. 1937—40 a La Voix du Peuple (A nép hangja) c. lap igazgatója. Német fogságból szabadulva részt vett az ellenállási mozgalom szervezésében, 1943. júl.-tól a KB titkára, 1945-től főtitkára. 1945—47 közellátásügyi miniszter, 1945—58 parlamenti képviselő. 1954-ben szektás hibái miatt (pl. tagadta a reformista szaksz.-ekben végzendő munka szükségességét) felmentették főtitkári tisztségéből.

Lamoneda, Fernandez Ramón (1892—1949): spanyol nyomdász, szocialista. 1921— az SKP tagja, 1921—25 országos szervező titkára. Ezután elhagyta a KP-t, és az SSZMP-hez csatlakozott. 1936—39 a balszárnyon foglalt helyet. 1936— az SSZMP főtitkára. 1946-ban a párt II. kongr.-án kizárták, mert megtagadta a komm.-kal való szakítást. Mexikóban, majd Párizsban volt emigrációban. Párizsban halt meg.

Lampe, Alfred, álnéven *Nowak, Marek* (1900. máj. 14.—1943. dec. 10.): lengyel újságíró; kommunista. 1919-ben a Varsói Munkásküldöttek Tanácsának, 1921— az LKP tagja. 1922-ben a komm. ifj. szövetség KB-titkára. 1922—28, 1933—39 börtönben. 1928—29 a KB, majd 1929—33 a Pol. Iroda és az Országos Titkárság tagja, 1939—43 a SZU-ban tartózkodott, a Nowe Widnokręgi (Új Horizontok) és a Wolna Polska (Szabad Lengyelország) szerk.-je. A SZU-ban megalakult Lengyel Hazafiak Szövetsége és a Kościuszko-hadosztály egyik szervezője. A népi

Lengyelo. társadalompol. programjának egyik megalkotója.

Lánc: kézzel írt fogházi újság. Letartóztatott komm.-k írták, szerkesztették és terjesztették 1930—31-ben, előbb a Pestvidéki Fogház, majd a Gyűjtőfogház celláiban. Előzménye azok a „kábel"-nek nevezett kis papírlapok, amelyeken egy-egy hírt közöltek egymással a fogoly komm.-k. Ez adta a gondolatot, hogy megkíséreljék a rendszeres börtönújság kiadását. A ~ első számai a Pestvidéki Fogházban 1930 nyarán jelentek meg, amikor pedig a lefogott komm.-kat átszállították a Gyűjtőfogházba, ott folytatódott a lap kiadása. Egy részvevő leírása szerint — amelyet a Vörös Segély c. illeg. lap 1933. nov.-i különszáma közölt — a ~ kéthetenként rendszeresen megjelent 8—16 old. terjedelemben, néhány példányban, nyomtatott betűkkel, kézzel írva. Elméleti írásokat, hazai és külföldi híreket, rövid novellákat, verseket, mozg. visszaemlékezéseket közölt; Hogyan töltöm napomat címmel tanácsokat adott a börtönélethez; Mit láttam a SZU-ban címmel sorozatos élménybeszámolót adott. Humor-rovata a fogházi élet kedélyes epizódjait rögzítette. — A lap példányait természetesen maguk a komm. foglyok megsemmisítették. Egyetlen — 1930. nov. 15-i keltezésű — példánya maradt fenn.

lánchídi csata: közkeletű elnevezése annak a véres támadásnak, amelyet 1918. okt. 28-án, a *polgári demokratikus forradalom* kibontakozása idején intézett a karhatalom a tüntetők ellen. A Wekerle-kormány okt. 23-i lemondását követően a tömegek *Károlyi* M. miniszterelnöki kinevezését követelték. Okt. 28-án a Függetlenségi Párt Bp. Gizella téri (ma: Vörösmarty tér) irodája előtt nagy tömeg gyűlt egybe. Az ablakokból elhangzó beszédek meghallgatása után a tömeg a Várba, József főherceg homo regius (királyi megbízott) palotájához akart vonulni, hogy követelje Károlyi kinevezését. A Lánchidat lezáró lovasrendőrök és csendőrök a tömeg közé lőttek. A lövöldözésnek és kardlapozásnak 3 halálos áldozata és 50-nél több sebesültje volt.

Landler Jenő (Gelse, 1875. nov. 23.—Cannes, Franciaország, 1928. febr. 25.): ügyvéd; szociáldemokrata, majd kommunista. Joghallgató korában a függetlenségi párti diákmozg.-ak résztvevője és szervezője. 1900-ban már a fővárosban szervezkedő polg. demokraták táborához tartozó, a dolgozó kisemberek ügyével azonosuló humanista ügyvéd. A MÁV forgalmi dolgozóinak 1904. évi *általános sztrájk*ja idején fenntartás nélkül állt a harcoló vasutasok mellé. A sztrájk letörése után szervezte a perbe fogott vasutasok védelmét s bekapcsolódott a vasutasmozg.-ba. Jogi tanácsadó és a vonatkísérő szakosztály társelnöke az 1905-ben alakuló liberális polg. vezetésű, ún. „szentkoronás" vasutas szöv.-ben, s a Vasutasok Lapjának szerk.-je. Következetesen harcolt a vasutasokért s ezért hamarosan szembekerült a szöv. vezetőivel. 1906 őszén a fővárosi villamosvasutasok sztrájkbizottságának elnöke s a harcoló tömegekkel együtt hagyta el a szövetséget, amikor annak vezetői szembefordultak a sztrájkoló villamosvasutasokkal. Bekapcsolódott a szd. vezetésű Vasúti Munkások Orsz. Szövetségének tevékenységébe, 1908-ban csatlakozott az MSZDP-hez. Amikor a belkereskedelmi miniszter a szaksz.-et 1908 őszén felosztatta, élére állt a *Magyar Vasutas* c. lap körül *szabadszervezeti* alapon tömörülő vasutasok illeg. szervezkedésének. 1911— részt vett és felszólalt az MSZDP kongr.-ain. Az I. vh. idején az antimilitarista mozg. egyik vezetője. Vezető szerepe volt az 1918. jún.-i *általános politikai sztrájk*ban. Ezért a katonai ügyészség letartóztatta s szept. végéig fogva tartotta. A *Magyar Nemzeti Tanács* irodájának vezetőjeként nagy szerepet játszott a *polgári demokratikus forradalom* győzelmének biztosításában. A forr. győzelmét követően egyre inkább szembekerült az MSZDP vezetőségével. 1919 márc.-ban egyik előharcosa a két munkáspárt egyesülésének. Részt vett az egyesülési tárgyalásokon és aláírta az egyesülési okmányt. A *proletárdiktatúra* kikiáltásakor belügyi *népbiztos* lett és ideigl. vezette a Kereskedelmi Népbiztosságot, s tagja a *Forradalmi Kormányzótanács* PB-jének, az ún. ötös *direktórium*nak. Ápr.— a Belügyi, Vasúti és Hajózási Népbiztosság vezetője. A tanácsválasztások során ápr.-ban megválasztották a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás és Katonatanács* tagjává. Máj. első felében a VH munkásezredeiből alakult III. hadtest parancsnoka s e minőségben a győztes északi hadjárat egyik irányítója. Júl. közepétől a VH főparancsnoka s a MÁV elnöke. A tanácskormány lemondásakor Ausztriába emigrált, ahol internálták. Azonnal bekapcsolódott a KMP újjászervezésének munkájába mint az 1919. nov.-ben alakult, majd az 1920 tavaszán újjászervezett ideigl. KB tagja. Egyik szerkesztője a KMP Bécs ben megjelentetett lapjának, a *Proletár*nak és irányítója a mo.-i illeg. pártépítésnek. Részt vett a KI III. és IV. kongr.-án. 1924-ben tagja a KMP irányítására létrehozott Organizációs Bizottságnak. Kezdeményezője az MSZMP 1925. évi létrehozásának és egyik szervezője a KMP I. kongr.-nak, amely a KB tagjává választotta. Megszervezte az illeg. komm. mozg. résztvevőinek ideológiai továbbképzését, kidolgozta a mozg. legfőbb *konspirációs* szabályait. Az *emigráció*ban jelentős elméleti tevékenységet folyta-

tott, egyik szerk.-je a párt elméleti folyóiratának, az *Új Márciusnak* és a „Munka és Tudás Könyvtára" sorozatnak. *Rákosi* M., majd *Szántó* Z. és társaik letartóztatása után megszervezte a letartóztatottak védelmét. A letartóztatott komm.-k számára kidolgozta a rendőrség és a bíróság előtti magatartás, védekezés legfőbb alapelveit. 1927 végén gyógykezelési célból Franciao.-ba utazott s ott elhunyt. Hamvait a KI VI. kong.-a idején a Kreml falában helyezték el. — *M.:* Válogatott beszédek és írások. (Összeáll. és a bevezető tanulmányt írta Gadanecz Béla és Szabó Ágnes.) 1960. 579 old. *Irod.: Gadanecz Béla:* A forradalom vezérkarában. Landler Jenő életéről. 1959. 201 old. — *Földes Péter:* Az utca hadvezére. Dr. Landler Jenő élete. 1970. 309 old. — *Szabó Ágnes:* Landler Jenő. Életek és korok. 1974. 263 old. — Az öreg. Emlékezések Landler Jenőről. Összeáll.: Szabó Ágnes, Gadanecz Béla. 1975. 214 old.

Lándor Béla (Marosludas, 1899. okt. 4.—Bp., 1973. máj. 8.): publicista, történész; kommunista. 1919 elején lépett be a KMP-be, a TK idején az ifj. mozg. egyik szervezője, részt vett a proletárhatalom fegyveres védelmében. A vereség után illeg. szervező munkát végzett, 1920-ban pedig emigrált. Bécsben a magy. nyelvű komm. sajtó munkatársa volt, egyetemi tanulmányokat folytatott. 1923-ban a SZU-ba ment és tud. intézményekben dolgozott. 1926. dec. kooptálták a KMP KB-jába. Ezután ismét Bécsben tevékenykedett, majd Mo.-ra jött illeg. pártmunkára. 1928-ban letartóztatták, bebörtönözték. Szabadulása után, 1934-ben a SZU-ba ment és a KI intézményeiben dolgozott. A felszab. után hazatért és nyugdíjazásáig a Szikra Könyvkiadó munkatársa volt. Történelmi tanulmányai külföldi folyóiratokban és az MTA kiadásában jelentek meg.

Láng Kálmán (Kassa, 1881—Olaszország, 1915. okt.): vasesztergályos; szociáldemokrata. A századforduló óta részt vett a munkásmozg.-ban. 1905—06 az MSZDP újvidéki titkára, osztályharcos magatartása miatt azonban a hatóságok kiüldözték a városból. 1912-ben a csepeli Weiss Manfréd-gyár főbizalmija, de sztrájkszervezés miatt elbocsátották és kitoloncolták Csepelről. Az I. vh. idején népfelkelő hadimunkásként a kispesti Lipták-gyárba osztották be. Itt is bérmozgalmat szervezett s ezért frontszolgálatra küldték. Az olasz harctéren esett el.

Langevin, Paul (1872. jan. 23.—1946. dec. 19.): francia fizikus, kommunista. Fellépett Dreyfus kapitánynak, majd a *fekete-tengeri matrózlázadás* résztvevőinek védelmében. Elnöke volt az *Amszterdam—Pleyel-mozgalom*ból kinőtt Világbizottságnak. 1940-ben a védelem tanújaként szerepelt a komm. képviselők perében. Az összeomlás után a Gestapo letartóztatta. A szabadon bocsátásáért folyó sikeres akció váltotta ki az első náciellenes tüntetéseket 1941. nov. 11-én. 1944-ben kivégzett veje, J. *Solomon* „helyére állt": belépett az FKP-be és a felszabadítás párizsi biz.-ának tagja lett. A felszabadulás után H. *Wallon*nal együtt az oktatási reformbiz. munkáját vezette.

Langhelle, Nils (1907. szept. 28.—1967. aug. 28.): norvég nyelvész; szociáldemokrata. 1935—45 a *Norvég Munkáspárt* bergeni szervezetének elnöke, közben a nácik két ízben letartóztatták. 1945—55 közmunkaügyi, közlekedésügyi, honvédelmi és kereskedelmi miniszter. 1958—65 a parlament elnöke, 1964—67 a parlament Nobelbizottságának tagja. 1960—61 a NATO miniszteri tanácsának elnöke.

Lansbury, George (1859. febr. 21.—1940. máj. 7.): angol magánalkalmazott, újságíró; munkáspárti szocialista. Kezdetben a *Szociáldemokrata Föderáció*hoz, később a *Független Munkáspárt*hoz csatlakozott. 1910—12, majd 1922— parlamenti képviselő. Az I. vh. legelején visszavonult a közvetlen politikai szerepléstől, pacifista. 1912—25 a Daily Herald (Napi hírnök) szerk.-je, majd 1925—27 önálló lapjában (Lansbury's Labour Weekly — Lansbury munkás hetilapja) balról bírálta J. R. *MacDonald* pártvezetését. 1929-ben tagja J. R. MacDonald második munkáspárti kormányának. 1931-ben szembefordult MacDonalddel és a *Munkáspárt* parlamenti csoportjának vezetője lett. A. *Henderson* visszavonulása után, 1932—35 a párt vezetője. Pacifista, antikolonialista volt, a nők egyenjogúságát támogatta, de a fasiszta veszély idején is ellenezte az újrafelfegyverzést, ezért C. R. *Attlee* és E. *Bevin* csoportja kiszorította a pártvezetésből (1935).

Lányi Sarolta (Székesfehérvár, 1891. jún. 6.—): pedagógus, költő; kommunista. Első versei 1906-ban jelentek meg, 1910— a Nyugat munkatársa. Érdeklődése már ekkor szociális problémák felé fordult. Az I. vh. ellen az elsők között emelte fel tiltakozó szavát. 1915— férje, *Czóbel* E. oldalán részt vett a munkásmozg.-ban. Az 1918—19. évi forr. időszakban lelkesítő, művészi erejű költeményekkel köszöntötte az új világ születését (Március ébresztése, Tavasz 1919-ben stb.), 1922-ben a SZU-ba emigrált, s költészete itt új színekkel gazdagodott. 1938— a moszkvai *Új Hang*, 1940— a *Kossuth Rádió* munkatársa. Erőteljes szavakkal bélyegezte meg

Mo. hadba lépését a német fasizmus oldalán (Mai magyar mondja, 1941; Magyarnak lenni, 1944). 1946-ban hazatért, 1950—56 az Irodalmi Újság munkatársa. Jelentékeny műfordítói tevékenységet folytat. Orosz klasszikus művek, valamint szovjet irodalmi alkotások hivatott tolmácsolója. — *M.:* Őszi kert. 1956. 470 old. — Énekszó. Válogatott versek. 1963. 268 old. — Múlt és jelenidő. 1966. 196 old. — Téli hajnal. 1971. 65 old.

Laosz Hazafias Frontja, *Neo Lao Hakszat:* Laosz hazafias erőinek forradalmi szervezete. Alakult 1956. jan.-ban az 1950. aug. 13—1956. jan.-ig tevékenykedett Laosz Felszabadításának Frontja (Neo Lao Itsala) II. kongr.-án. ~ 1964.-i ápr.-i II. kongr.-án elfogadott programja békeszerető, dem. és független Laoszért szállt síkra; követelte az állami egység helyreállítását az 1954-i és 1962-i genfi megállapodások szellemében, továbbá dem. gazdasági és szoc. reformok keresztülvitelét (tervgazdaság, parasztgazdaságok támogatása, munkához való jog, írástudatlanság felszámolása stb.). ~ és fegyveres erői (Patet Lao) két évtizeden át a vietnami partizánerőkkel együtt harcoltak előbb a francia gyarmatosítók (1950—54), majd 1964—73 az USA-imp. ellen. 1957. nov.—1958. jún., ill. 1962. jún.— az egész országra kiterjedő hatáskörrel rendelkező kormányban 2, ill. 4 miniszteri tárcával rendelkezett. Az 1958. máj.-i nemzetgyűlési választásokon 9 mandátumhoz jutott (21 közül). Az 1964—73-as USA-intervenció elleni harcban védelmezte az ország felszabadított, közigazgatásilag általa ellenőrzött keleti területeit; a királyi kormány által ellenőrzött területeken illeg. működött. 1973. febr.-ban tűzszünet jött létre a ~ és a vientianei kormány között. Az 1973. szept.-i végrehajtási jegyzőkönyv intézkedett a „Nemzeti egyetértés ideiglenes kormányának" megalakításáról. Mind ebben, mind a „Politikai konzultatív tanácsban" 50—50%-os részesedéssel osztották el a funkciókat a két fél között. (A ~ az egy miniszterelnökh. tisztségen kívül öt tárcát kapott.) 1975. máj.— a jobboldali pol.-erők kiszorulása után súlya, szerepe növekszik. Pol. vonala, programja, a felszabadított területeken végrehajtott reformok alapjában marxista koncepcióról tanúskodnak. Elnöke: *Szufanuvong,* főtitkára Fumi Vongvicsit, hetilapja a Lao Hakszat (Laoszi Hazafi). — *Irod.: Burchett, Wilfred:* A laoszi játszma. 1970. 147 old.

lapbizottság: formailag szerkesztő bizottság, amely azonban a magyarországi szakszervezeti mozgalom 1918 előtti időszakában egy-egy szakmában szervezeti központként is működött. Olyan szakmákban és iparágakban töltötte be ezt a szerepet, amelyekben a hatóságok rövidebb-hosszabb időn át nem engedélyezték a szaksz. leg. megalakulását, működését, s a szaklap fogta össze a szakma munkásait; a lap előfizetői tehát szervezett munkásként ezen az úton kapcsolódtak be a mozg.-ba. Ilyen szerepet töltött be pl. a *Magyar Vasutas* 1908 és 1918 között; a *Bányamunkás* 1913 és 1918 között. E lapok ~ai az előfizetési díjakat tagdíjként kezelték és felhasználásukkal a nem engedélyezett szaksz. funkcióit látták el (l. *szabadszervezet*).

Lapčević, Dragiša (1864. okt. 13.—1939. aug. 14.): jugoszláv (szerb) publicista; szociáldemokrata. 1903-ban a szerbiai SZDP megalapítója és elnöke. 1905—08 és 1912—19 országgyűlési képviselő, a Balkán-háborúk és az I. vh. ellen lépett fel. 1919-ben részt vett a jugoszláviai szd. pártok és csoportok egyesítésében, a JuKP megalapításában. 1920-ban mint centristát kizárták a KP-ból. 1922-ben a reformista Jugoszláv Szocialista Párt alapítója és elnöke, de még abban az évben lemondott és visszavonult a pol. tevékenységtől. Reformista szellemű könyvet írt a szerb szoc. mozg. történetéről.

Largo Caballero, Francisco (1869. okt. 15.—1946. márc. 22.): spanyol építőmunkás; szocialista. 1890— az UGT, 1894— az SSZMP tagja. Az 1917. aug.-i sztrájk után előbb halálra, majd életfogytiglani fegyházra ítélték. 1918-ban képviselővé választása után kiszabadult a börtönből. 1918—37 az UGT főtitkára, ill. elnöke. M. Primo de Rivera diktatúrája idején pártja jóváhagyásával az Államtanács tagja, az SSZMP másodelnöke, 1930-ban csatlakozott a monarchia-ellenes Forradalmi Bizottsághoz. 1931—33 munkaügyi miniszter. 1932—35 pártja elnöke, az SZMI VB tagja. Az *asztúriai felkelés* után letartóztatták, kiszabadításáért nagy akciót indított az SKP. 1933—36 az SSZMP balszárnyának vezetője, a munkásegység híve. 1936. szept.—1937. máj. az első *népfrontkormány* elnöke, hadügyminisztere. A népfrontpol.-val „balról" szakított, azonnali szoc. átalakulásért szállt síkra. Lemondásra kényszerült, leváltották az SSZMP-ben és az UGT-ben viselt tisztségeiről. 1939-ben Párizsba emigrált, fokozatosan antikomm. lett. 1943—45 náci koncentrációs tábor foglya. Párizsban halt meg.

Larkin, James (1876—1947. jan. 30.): az ír munkásmozgalom jelentős személyisége. 1909-ben megalapítója a szállító- és szakképzetlen munkások szaksz.-ének, részt vett az 1911-es kikötőmunkás- és az 1913-as dublini általános sztrájk vezetésében. Anarcho-szindikalista álláspontról támadta az opportunista munkásvezető-

ket. 1914—23 az USA-ban élt, részt vett az IWW munkájában, az *Egyesült Államok Kommunista Pártjá*nak egyik alapító tagja. Hazatérve bekapcsolódott a komm. mozgalomba, a kezdeményezésére létrejött Ír Dolgozók Szövetsége (1924) képviseletében részt vett a KI munkájában. A 20-as évek végén eltávolodott a komm. mozgalomtól és az *Ír Munkáspárt*hoz csatlakozott. 1937—47 parlamenti képviselő.

Larsen, Aksel (1897—1972. jan. 10.): dán vasöntő; szocialista, volt kommunista. 1932—58 *Dánia Kommunista Pártjá*nak elnöke és parlamenti csoportjának vezetője. Antifasiszta ellenálló, 1942-ben letartóztatták és Németo.-ba deportálták. 1945. máj.—nov. tárcanélküli miniszter. Revizionista nézetei miatt 1958-ban leváltották, majd kizárták a KP-ból. 1959—1968. dec. az általa létrehozott *Szocialista Néppárt* elnöke; parlamenti képviselő.

Larsen, Reidar Thoralf (1923. okt. 8.—): norvég textilmunkás, újságíró; kommunista. 1945—48 lapszerk., 1949—54 a komm. ifjúsági szövetség elnöke. 1954—57, 1959—65 *Norvégia Kommunista Pártja* központi lapja, a Friheten (Szabadság) főszerk.-je. 1957—59 a KP szervező titkára, 1965— elnöke.

Laski, Harold Joseph (1893. jún. 30.—1950. márc. 24.): angol közgazdász, egyet. tanár, publicista; munkáspárti. 1937-ben a *Munkáspárt* vezetőségének tagjává választották; a baloldali kisebbség képviselője, az antifasiszta Left Books (Baloldali könyvek) sorozat egyik szervezője. 1941—42 kidolgozta a párt új programját. 1945—46 a párt elnöke. A *demokratikus szocializmus* egyik ideológusa. — *M.:* Marx napjainkban. 1947. 28 old.

Lassalle, Ferdinand, eredetileg *Lassal* (1825. ápr. 11.—1864. aug. 31.): német író, filozófus, szocialista. A Párizsban megismert *utópista szocializmus* hatása alatt a dem. és szoc. eszmék felé hajlott. 1848-ban tevékenyen részt vett a Rajna menti forr. mozgalmakban. Követője volt G. W. F. Hegelnek, de nem jutott túl idealizmusán. Hegeltől főleg az „abszolút szellem" önfejlődésének eszméjét vette át, amely szerint az abszolút eszme legfőbb megtestesülése az állam. Megismerkedett K. *Marx*szal és F. *Engels*szel, tanítványuknak is vallotta magát, de sohasem tette igazán magáévá a *tudományos szocializmus*t. Ugyanakkor ~nak kiemelkedő szerepe volt az *Általános Német Munkásegylet* megalapításában, és ezzel a liberális burzsoáziától független munkásmozg. elindításában. E nagy történelmi érdeme mellett számos tételével, a *lassalleanizmus*sal károkat is okozott a mozg.-nak. Bismarck pol.-ját támogatta, titkos szövetségre is lépett vele, s ezzel — Engels szerint — „elárulta az egész munkásmozgalmat a poroszoknak". — *M.:* Az alkotmányról. 1919. 61 old. — Tudomány és munkásság. A bevezetést Sándor Pál írta. 1945. 127 old.

lassalleanizmus: F. *Lassalle* nevéhez fűződő, a filozófiai idealizmus alapján álló, kispolgári-szoc. ideológiai és pol. irányzat. Egyik ismertetőjegye a kispolgári állameszme és államkultusz; a ~ lehetségesnek és kívánatosnak tartotta a munkásosztály és a burzsoá kormány együttműködésével a szoc.-ba való *békés belenövés*t az állam által támogatott szövetkezetek és az ált. titkos választójog útján (l. *szabad népállam*). Tagadta a szaksz. harcot (l. *vasbértörvény*), a munkásosztály szövetségét a parasztsággal (amelyet — csakúgy, mint a polgári társadalomnak a munkásosztályon kívül valamennyi osztályát és rétegét — „egységes reakciós tömegnek" tekintett), elszigetelve ezzel a prol.-t természetes szövetségesétől. A német munkásosztály forradalmi szárnya K. *Marx* és F. *Engels* vezetésével szívós harcot folytatott a ~ ideológiai, pol. és szervezeti befolyása ellen. Az Eisenachban 1869-ben megalakult *Szociáldemokrata Munkáspárt* 1875-ben Gothában kompromisszumos alapon egyesült a lassalleánus *Általános Német Munkásegylet*tel. Marx és Engels a megalakult *Németországi Szocialista Munkáspárt* programja felett éles bírálatot gyakorolt, a munkásosztály egységének érdekeit szem előtt tartva azonban elálltak annak akkori nyilvánosságra hozatalától. („A gothai program kritikája.") A ~ később az opportunizmus különböző árnyalatainak eszmei forrásává lett; a mai jobboldali szd. politikusok felhasználják egyes elemeit az „osztályokon kívüli demokráciáról", a burzsoázia és a proletariátus közötti „osztálybékéről", a „kapitalizmusnak a szocializmusba való békés belenövéséről" szóló elméletük igazolására. A ~ erőteljesen hatott más országok, így Ausztria és Mo. kialakuló munkásmozg.-ára. Mo.-ra Marx tanításai nem kis részben a ~ torzító tolmácsolásában jutottak és terjedtek el.

László Jenő (Szatmárnémeti, 1878. márc. 5.— Bp., 1919. dec. 29.): ügyvéd; szociáldemokrata, majd kommunista. Joghallgató korában lépett be az MSZDP-be. 1906— több szaksz. ügyésze. A munkások jogaiért küzdött, védte a bíróság elé állított szoc.-kat. 1903— a *Szabó* E. körül kialakult baloldali csoport tagja. Részt vett a KMP megalakításának munkájában, tagja az első KB-nak, ellátta a párt ügyészének tisztét. 1919. febr. 21-én a párt több vezetőjével együtt

letartóztatták. A TK idején a bp.-i Forr. Törvényszék pol. biztosa. A *proletárdiktatúra* megdöntése után az ellenforr. bíróság gyorsított tanácsa halálra ítélte és kivégeztette. — *Irod.:* Rév Erika: A népbiztosok pere. 1969. 278 old.

Latin-amerikai Dolgozók Állandó Szakszervezeti Egységkongresszusa: *Latin-amerikai Dolgozók Szövetsége*

Latin-amerikai Dolgozók Szövetsége, *Confederación de Trabajadores de America Latina, CTAL:* haladó szaksz. szövetség, 1938. szept.—1963. dec. 31. állt fenn, központja Mexico-Cityben, főtitkára V. *Lombardo Toledano* volt. Előzménye a Latin-Amerikai Szakszervezeti Szövetség (Confederación Sindical de America Latina — CSAL), mely 1929—36-ban Montevideo (Uruguay) központtal működött 14 ország kb. 1 000 000 dolgozójának képviseletében és a VSZI-hez tartozott. — A ~ megalakulása segítette Latin-Amerikában a haladó szaksz. mozgalom kibontakozását. 1944. évi, II. kongr.-a idején 11 ország szaksz.-eit tömörítette, taglétszáma elérte a 4 milliót. Egységpol.-t folytatott, egyik alapítója volt az SZVSZ-nek. A reakció terrorja és a szaksz. szakadárok működése folytán azonban mind több ország szaksz. központja vált ki a ~ből, majd lépett be az SZSZNSZ-be. 1951-ben megalakították az SZSZNSZ regionális szervezetét (ORIT), 1959-ben az SZVSZ és a ~ újra kísérletet tett egységes latin-amerikai szaksz. központ létrehozására. Miután ez meghiúsult, a ~nek VB-je kimondta feloszlását. 1964. jan.-ban Brazíliában 18 ország haladó autonóm szaksz.-einek képviselői kongr.-án megalakították koordináló szervként a Latin-amerikai Dolgozók Szakszervezeti Egységének Állandó Kongresszusát (Congreso Permanente de Unidad Sindical de los Trabajadores de America Latina), mely jelenleg az egyetlen osztályharcos, kontinentális szaksz. központ. Küzd a szaksz. jogokért, a dolgozók követeléseiért, fejleszti az osztályszolidaritást. Erőfeszítései arra irányulnak, hogy bővítse a kapcsolatokat az ORIT-tal és a *Munka Világszövetsége* latin-amerikai regionális szervezetével.

Latinca Sándor *(Latinka),* (Arad, 1886. ápr. 5.— Kaposvár, 1919. szept. 17.): műszaki tisztviselő; szociáldemokrata. 1910-ben Párizsban ismerkedett meg a szoc. eszmékkel. 1911-ben Bp.-en a Kisiparosok Lapjának szerk.-je. 1912-ben belépett a Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségébe és az MSZDP-be. 1917— antimilitarista tevékenységet folytatott. Szabadságos katonaként írta a „Háború az uszító sajtó ellen" c. röpiratát. 1918. okt.-ben a Katonatanács tagja. A polg. dem. forr. győzelme után a Földmunkások és Kisgazdák Orsz. Szövetségének szervező titkára, *Nyisztor* Gy. munkatársa. 1918. dec.— a szövetség Somogy és Tolna megyei titkáraként a földfoglaló mozgalmak élére állt. Kezdeményezésére a Kaposvári Munkástanács 1919. febr.-ban kisajátította a 44 000 holdas Esterházy-birtokot, és megalakította az első termelőszövetkezetet. 1919. márc. 10-én ~t megválasztották Somogy m. háromtagú *direktóriumának* elnökévé. A TK idején továbbra is a direktórium elnöke, majd a m. kormányzótanácsi biztosa. Termelőszövetkezeteket szervezett, földet, házhelyet osztott. Megszervezte a területi Népgazdasági Tanácsot, amely élelmiszert küldött a bp.-i munkásoknak. A rend fenntartására megalakította a nevét viselő karhatalmi századot, amely leverte a m.-ben fellobbant ellenforr. megmozdulásokat, s kivette részét a VH harcaiból is. A *Tanácsok Országos Gyűlésén* az SZKIB tagjává választották. A TK megdöntése után letartóztatták; a börtönből a fehérterrorista tiszti különítményesek elhurcolták és meggyilkolták. — *M.:* Válogatott írásai. (Összeáll. és az előszót írta: Kávássy Sándor.) Kaposvár, 1969. 73 old. — *Irod.: Kubinyi Ferenc:* Siratni csak hazát lehet. Latinca Sándor életének regénye. 1966. 340 old. — *Csontos Gábor:* Latinka. (Dráma két részben.) 1969. 194 old. — *Kávássy Sándor:* Latinca Sándor. 1973. 163 old.

Laušman, Bohumil (1903. aug. 30.—1963): cseh szociáldemokrata. 1938—39 a *Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt* utódaként a müncheni egyezmény után alakított Nemzeti Munkáspárt főtitkára. 1939— londoni emigrációban tevékenykedett. 1948-ban rövid ideig miniszterelnök-helyettes. Mint jobboldalit 1948-ban eltávolították az SZDP vezetéséből. Élete utolsó éveiben emigrációban volt.

Lava, Jesus (1914. máj. 15.—): Fülöp-szigeteki orvos; kommunista. Dem. ifj. szervezetekben kezdte forr. tevékenységét. 1942—45 a *Hukbalahap* egészségügyi szolgálatának vezetője. 1946-ban a Demokratikus Egyesülés listáján beválasztották a parlamentbe. 1947— a *Fülöp-szigetek Kommunista Pártja* PB-tagja, 1950—73 főtitkára. 1964— börtönben.

Lavrov, Pjotr Lavrovics, álnéven *Mirtov* (1823. jan. 2. [14.]—1900. jan. 25. [febr. 6.]): orosz filozófus, szociológus, narodnyik. 1844—66 katonai akadémiai tanár. A pozitivizmus álláspontjáról bírálta az idealizmust. 1862-ben belépett a *Föld és Szabadság* szervezetbe. 1867-ben száműzték. 1868—69 írta Történelmi levelek c. forr. történet-filozófiai művét. A száműzetésből megszökött,

emigrált s csatlakozott az I. Int.-hoz. 1870—71 részt vett a *Párizsi Kommün* harcaiban, majd Londonban kapcsolatba került K. *Marx*szal és F. *Engels*szel, akik ~ot a társadalmi fejlődés objektív törvényszerűségeinek tagadása, a személyiség szerepének túlhangsúlyozása miatt bírálták. 1873—77 kiadta a *Vperjod!* (Előre!) c. lapot. 1882-ben a *Népakarathoz* csatlakozott. 1883—86 a Vesztnyik Narodnoj Voli (Népakarat Közlönye) egyik szerk.-je. Párizsban halt meg.

Laxness, Halldór, eredetileg *Gudjónsson* (1902. ápr. 23.—): izlandi regényíró; kommunista. Irodalmi Nobel-díjas (1955). Az 1920-as évek végén U. *Sinclair* hatására az USA-ban ismerkedett a marxizmussal, a szoc. mozg.-akkal. 1938-ban az izlandi Egyesült Népi Szocialista Párt (l. *Népi Szövetség*) egyik kezdeményezője, s azóta is tagja. 1954-ben Lenin-békedíjat kapott. — *M.:* Északi lány. (Az előszót Lutter Tibor írta.) 1959. 211 old. — Az éneklő hal. 2. kiad. 1962. 339 old. — Izlandi pör. 1965. 522 old.

Lázár György (Isaszeg, 1924. szept. 15.—): műszaki rajzoló, technikus; szociáldemokrata, majd kommunista. 1945-ben lépett be az SZDP-be. 1948— az Orsz. Tervhivatal előadója, főosztályvezetőh.-e, majd főosztályvezetője, 1958—70 elnökh.-e. 1963—68 a KNEB tagja, 1964— a *Közalkalmazottak Szakszervezete* KV-jének tagja. 1970— munkaügyi miniszter, 1973— a minisztertanács elnökh.-e, az Állami Tervbizottság és az Orsz. Tervhivatal elnöke. 1970— az MSZMP KB, 1975. márc.— a PB tagja.

Lázár Vilmos (Kaposvár, 1895. szept. 4.— Bp., 1972. júl. 26.): mezőgazdász; kommunista. 1919 tavaszán lépett be a KMP-be. A TK idején a Földművelésügyi Népbiztosságon dolgozott, a *proletárdiktatúra* megdöntése után emigrált. 1923-ban tért haza és bekapcsolódott a hazai munkásmozg.-ba. Írásai a *Gondolat*, a *Szocializmus*, a *Korunk* és a *Népszava* hasábjain jelentek meg. 1933-ban a Korunk bp.-i szerk.-je. A II. vh. éveiben részt vett az ellenállási mozg.-ban. A felszab. után különböző vezető tisztségeket töltött be az agrártudományban és a pártéletben. 1961—1969. dec. 31-én történt nyugdíjazásáig a Mezőgazdasági Mérnöktovábbképző Intézet igazgatója. — *M.:* Mit adott a szovjethatalom a parasztságnak? 1951. 307 old. — Termelőszövetkezettörténeti tanulmányok. 1. [köt.] (Szerk. Lázár Vilmos.) 1972. 386 old.

Lazo, Szergej Georgijevics (1894. febr. 23.— 1920. máj.): orosz tanár; kommunista. Az I. vh. idején zászlósként szolgált; 1918-ban bolsevik. A polgárháborúban a VH Bajkálon túli frontjának, majd a távol-keleti partizáncsapatok és jelentős internacionalista egységek parancsnoka. A japánok foglyul ejtették s mozdonykazánban többedmagával elégették.

Lazzari, Constantino (1857—1927): olasz újságíró; szocialista. Az Olasz Munkáspárt (1882—92) aktív résztvevője, tevékeny szerepet játszott az *Olasz Szocialista Párt* megalapításában. Az olasz szoc. mozg. *maximalista* irányzatának vezetőjeként 1912—19 a párt titkára. Részt vett a *zimmerwaldi* és *kienthali konferencián*. 1919-ben G. *Serrati*val együtt bejelentette az OSZP csatlakozását a KI-hoz. „A harmadik internacionalisták" csoportjában foglalt helyet, de végül is ~ nem csatlakozott az OKP-hoz. 1919—26 parlamenti képviselő, a fasisztaellenes ellenzék aktív tagja.

Ledebour, Georg Theodor (1850. márc. 7.— 1947. márc. 31.): német kereskedő, nyelvtanár, újságíró; szociáldemokrata. 1890— az SPD tagja. 1900—18, majd 1920—24 parlamenti képviselő. 1914-ig a pártvezetőség tagja, a *Vorwärts* (Előre) szerk.-je. A revizionizmus elleni harcban többször a baloldal álláspontjára helyezkedett. Részt vett a *zimmerwaldi* és *kienthali konferencián*, de a *zimmerwaldi mozgalom* baloldalától elhatárolta magát. Az USPD egyik alapítója és vezetője, s 1918-ban a berlini munkás- és katonatanács VB-tagja. Ellenezte az USPD egybeolvadását a KP-val, de az SPD-vel is. Amikor az USPD kisebbsége az SPD-vel egyesült, ~ megalapította a kis létszámú Szocialista Szövetséget. 1933-ban Svájcba emigrált, 1946-ban üdvözölte a két német munkáspárt egyesülését, az NSZEP megalakulását.

Le Duan (1907. ápr. 7.—): vietnami vasutas: kommunista. 1928— a Forr. Ifj. Liga, 1930— az *Indokínai Kommunista Párt*nak, majd a *Vietnami Dolgozók Pártjá*nak tagja. 1931—36, majd 1940—45 börtönben. 1936—40 a KP Trung Bo, 1945-ben Nam Bo területi titkára. Végigküzdötte a gyarmatosítók elleni háborút, 1951— a PB tagja, 1960— parlamenti képviselő, a KP első titkára. — *M.:* A vietnami forradalom. Alapvető kérdések, fő feladatok. 1971. 166 old.

Le Duc Tho (1910—): vietnami kommunista. 1930-ban *Indokina Kommunista Pártjá*nak alapítója. 1940-ben letartóztatásból Kínába menekül. 1945-ben a Viet Minh egyik alapítója, majd annak dél-vietnami főtitkára. 1951— a *Vietnami Dolgozók Pártjá*nak KB-tagja, 1955— a PB tagja. Mint a VDK delegációjának különleges tanácsadója 1968—73 döntő szerepet játszott a vietnami béke helyreállításához vezető

párizsi tárgyalásokon. Az 1973-ban neki ítélt Nobel-békedíjat nem vette át.

Leél Leó (Putnok, 1896. febr.—Maglód, 1919. aug. 7.): magántisztviselő, költő; kommunista. Az I. vh. idején mint katona bekapcsolódott az antimilitarista mozg.-ba. Pol. tevékenysége miatt 1918. máj.-ban letartóztatták, s az 1918. okt.-i *polgári demokratikus forradalom* szabadította ki a börtönből. 1918. nov.-ben lépett be a KMP-be. A TK idején a Bp. VI. ker. Munkás- és Katonatanács tagja, majd a VH-ben zászlóalj pol. megbízott. A harcok során a román csapatok elfogták és agyonlőtték.

Lefebvre, Raymond (1891. ápr. 24.—1920. okt. 1.): francia író; szocialista. Az antiimp. francia irodalom egyik megteremtője, a Frontharcosok Köztársasági Szövetségének egyik megalapítója. Az SFIO KI-hez való csatlakozásának egyik első híve és propagálója. Részt vett a KI II. kongr.-án mint az SFIO küldötte. Hazatérésekor hajótörés áldozata lett.

Lefrançais, Gustave-Adolphe *Lefrançois* (1826. jan. 26.—1901. máj. 16.): francia tanító; baloldali proudhonista. Részt vett az 1848-as forr.-ban, 1849— a szoc. tanítók szövetségének egyik vezetője. 1851-ben Angliába emigrált, 1859-ben tért haza. Az I. Int. párizsi szekciói föderális tanácsának tagja. Részt vett az 1870. okt.-i felkelésben. A *Párizsi Kommün,* a VB, valamint a munkaügyi és pénzügyi bizottság tagja. A kommün leverése után Svájcba emigrált. Több emigráns anarchista lap szerk.-i tagja. Az I. Int. hágai kongr.-án (1872) a bakunyinistákat támogatta. 1880-ban hazatért és hatásos szoc. propagandát folytatott.

legális és illegális munka kombinációja: a *munkásmozgalom Lenin* által kidolgozott módszere akkor, amikor a *munkásosztály* politikai pártja *illegalitás*ban van. Lényege, hogy az illeg. párt felhasználja eszméi, pol.-ja népszerűsítésére mindazokat a hatóságilag engedélyezett vagy megtűrt pol., gazd., kult., sport- stb. egyesületeket, amelyek a munkások egyes csoportjait tömörítik, valamint a leg. sajtóorgánumokat. E célból a párt tagjai bekapcsolódnak e szervezetek munkájába, igyekeznek annak tevékenységét befolyásolni, sőt megszerezni a vezetést. (Egyes esetekben e célra polg. pol., kult., sport- stb. egyesületek is alkalmasak.) Mo.-on a KMP a Horthy-rendszer éveiben rendszeresen alkalmazta a ~t. Különösen nagy jelentőségű volt a komm.-k munkája a szaksz.-ekben, amelyekben több esetben sikerült, átmenetileg vezető posztokat is megszerezniük. Így a szaksz.-ek a komm. felvilágosító munka fő területeivé váltak. Hasonló munkát végeztek a komm.-k a munkás kultúregyesületekben, *szavalókórusok*ban, a *Magyarországi Eszperantista Munkások Szövetségben,* az *Alkoholellenes Munkásszövetség*ben. A sportegyesületek közül különösen a Munkás Testedző Egyesületben, valamint a *Természetbarátok Turista Egyesülete*ben sikerült megvalósítani a ~t. Egyes esetekben a ~ megvalósítása érdekében maguk a komm.-k létesítettek leg. vagy félleg. szervezeteket, sajtóorgánumokat *(100 %; Gondolat).* A ~ megvalósulásának tekinthető a *Magyarországi Szocialista Munkáspárt* (1925—28) megalakítása és tevékenysége is.

legális marxisták: az 1890-es években létrejött orosz polgári értelmiségi eszmei-politikai irányzat, mely a *narodnyik*ok ellen a marxizmus égisze alatt harcolt. Elnevezésük a legalitásra való feltétlen törekvésükből ered. K. *Marx*ra hivatkoztak, de elutasították a forr.-at, s a marxizmust a párttá szervezkedő burzsoázia érdekében akarták felhasználni. Ideológusaik P. B. Sztruve, Sz. Ny. Bulgakov, M. I. Tugan-Baranovszkij és Ny. A. Bergyajev voltak. V. I. *Lenin* bírálta a ~ revizionista nézeteit, de a kilencvenes években a narodnyikokkal szemben szükségesnek tartotta a szd.-k és a ~ szövetségét (leg. sajtóorgánumhoz, pl. Novoje Szlovo [Új Szó] juttatta a szoc. forradalmárokat). A ~ a polg. dem. szabadságjogok szószólói voltak. A századfordulótól kezdve jobbra tolódtak, vezetőik közül többen csakhamar a liberális burzsoá kadet párt vezetőiként tevékenykedtek. A NOSZF után a szovjethatalommal szemben foglaltak állást. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* A narodnyikság gazdasági tartalma és bírálata Sztruve úr könyvében. = Lenin, V. I.: Összes művei. I. köt. (2. kiad.) 1963. 319—437. old.

legalitás ⟨lat. 'törvényesség'⟩: a *munkásmozgalom*ban a *munkásosztály* politikai *párt*jainak, egyesületeinek, szervezeteinek, lapjainak törvényben biztosított működési lehetősége. Maga a ~ kiküzdése is az *osztályharc* eredménye: az uralkodó *osztályok* kezdetben megtagadták a munkásosztály szervezeteitől a működés törvényes jogát. Jóllehet az egyesülési, *gyülekezési jog* és *sajtószabadság* szerves része a polg. dem. jogoknak, a munkásosztálynak úgyszólván minden tőkéso.-ban állandóan küzdenie kell a ~ megtartásáért. Szüntelenül folynak és főleg az osztályharcok éleződésekor erősödnek a ~ korlátozására törő kísérletek. (Sajtó korlátozása, gyűlések feloszlatása, felvonulások betiltása stb.) Olyankor, amikor a tőkés rendszert érzik veszélyben, fokozatosan korlátozzák vagy teljesen meg-

semmisítik a munkásmozgalom ~át. E tendencia a fasiszta dikt.-ban éri el tetőpontját. Mo.-on a felszab. előtt a MSZDP és szaksz.-ek — kisebb megszakításokkal — ~t élveztek (egyes szervezetek, sajtó betiltására így is sor került), a jobboldali szd. vezetők gyakran éppen a ~ védelmére hivatkozva utasítottak el harcos kezdeményezéseket, a KP-val való bármely együttműködést. A KMP — az 1918—19-es forr.-ak időszakát leszámítva — a felszab.-ig szakadatlan *illegalitás*ban volt (l. még *féllegalitás*).

Legien, Karl (1861. dec. 1.—1920. dec. 26.): német esztergályos, szociáldemokrata. 1885— az SPD tagja. 1890— a Német Szakszervezetek Főtanácsának elnöke, 1903— az orsz. szaksz. központok nemzetközi titkára. 1903— titkára, 1913— elnöke a nemzetközi szakszervezeti titkárságnak. 1893— parlamenti képviselő, az I. vh. idején szociálsoviniszta. A német és nemzetközi szaksz. mozg.-ban az opportunista osztályegyüttműködés egyik fő szószólója. 1919— az *Általános Német Szakszervezeti Szövetség* elnöke.

Lehocký, Emanuel (1876. jan. 4.—1930. szept. 24.): szlovák szabómunkás, szociáldemokrata. A századforduló idején lépett be az MSZDP-be. A mo.-i nemzetiségi munkásmozgalomban szeparatista-nacionalista nézeteket képviselt. 1902-ben szaksz. funkcionárius Pozsonyban, 1904-ben részt vett a szlovák munkásszervezetek központi választmányának létrehozásában. Az 1904. okt. 1-én indult Slovenské Robotnické Noviny (Szlovák Munkásújság) megalapítója és megszakításokkal 1918-ig szerk.-je. 1906—09 a *Napred* (Előre) szerk.-je. Egyik alapítója és vezetője a *Szlovák Szociáldemokrata Párt*nak. 1906— az MSZDP-vel történt újraegyesítéstől 1918 őszéig a szlovák szekció szervező bizottságának tagja. 1918. okt.— tagja a Szlovák Nemzeti Tanácsnak, 1918—25 a csehszlovák parlament szd. képviselője, 1919— a pozsonyi munkásbiztosító pénztár igazgatója.

Leipart, Theodor (1867. máj. 17.—1947. márc. 23.): német famunkás, szociáldemokrata. 1921—33 az *Általános Német Szakszervezeti Szövetség* elnöke, a revizionista „gazdasági demokrácia" elmélet egyik szóvivője. 1933-ban kísérletet tett a szaksz.-ek és a fasiszta állam együttműködésének kialakítására. Kapituláns magatartása elősegítette, hogy a nácik számottevő ellenállás nélkül verhessék szét a német szaksz.-eket. 1945 után magatartását felülbírálta, s a munkásegység mellett foglalt állást.

Leitner Miksáné, *Kellner* Sarolta (Kácsfalu, 1899. júl. 25.—Bp., 1959. aug. 11.): tisztviselő; kommunista. 1918-ban lépett a KMP-be. 1920—21 a pécs-baranyai Szoc. Ifjúmunkás Szövetség vezetőségi tagja. 1921-ben Ausztriába, majd Németo.-ba emigrált s 1927-ben tért haza. 1933-ig a KMP kispesti ker. bizottsága, majd a bp.-i pb. tagjaként dolgozott. 1938-ban Franciao.-ba emigrált, ahol jelentős munkát végzett a Spanyolo.-ba igyekvő magy. önkéntesek útjának megszervezésében. 1948-ban betegen tért haza.

Lékai János (Varasd, 1895. jún. 17.—New York, 1925. júl. 17.): tisztviselő; kommunista. 1917— vett részt a *munkásmozgalom*ban, tagja a *Galilei Kör*nek, munkatársa az *Ifjúmunkás* c. lapnak és *Kassák* L. *Ma* c. folyóiratának. 1918 elejétől részt vett a *Korvin* O. vezette antimilitarista csoport munkájában, okt. 16-án sikertelen merényletet követett el Tisza István ellen. Letartóztatták, s a *polgári demokratikus forradalom* szabadította ki a börtönből. 1918. nov.-ben részt vett a KMP és az IOSZ megalakításában, s az utóbbinak titkára lett. Egyik kezdeményezője volt az IOSZ elszakadásának az MSZDP-től és a komm. ifjúmunkás szövetség megalakításának. Titkára az 1918. dec. 30-án függetlenné vált IOSZ-nak, s szerk.-je Az *Ifjú Proletár* c. lapnak. 1919. febr. 21-én a KMP vezetőivel együtt letartóztatták. A TK-ban a Közoktatásügyi Népbiztosságon a tanoncképzési ügyosztályt vezette. 1919. ápr. 6— a KIMSZ egyik elnöke, a KIMSZ I. kongr.-án, 1919. jún. 20-án ő tartotta a beszámolót. A kongr. a KV tagjává választotta. 1919. júl. végén a KII alakuló kongr.-ra utazott, s Ausztriában érte a TK megdöntésének híre. 1919. nov. 20-án részt vett a KII I. kongr.-án, majd Ausztriában, Csehszlovákiában, Németo.-ban és Franciao.-ban végzett ifjúsági szervező munkát. 1921. júl.-ban Moszkvában a KII II. kongr.-án a VB póttagjává választották. 1922 nyarán a KI határozata alapján az USA-ba utazott az ottani magy. komm. mozg. irányítására. Az *Új Előre* c. lapot szerkesztette és John Lassen néven irodalmi munkásságot folytatott. 1924 őszén letartóztatták és csak óvadék ellenében bocsátották szabadon. A súlyosan tüdőbeteg ~ nemsokára meghalt. — *M.:* Válogatott írásai. (Válogatta ... és a bevezető tanulmányt írta Illés László.) 1963. 594 old.

lénai sortűz: a cári hatóságok fegyveres akciója a szibériai aranytelepek bodajbói központjában tüntető munkások ellen (1912. ápr. 4.). A Lena-Goldfields angol—orosz vegyesvállalkozás által művelt Lena menti aranybányák munkásai az embertelen körülmények elleni tiltakozásul, a helyi *bolsevik* pártszervezet kezdeményezésére sztrájkba léptek. Követeléseik között a nyolcórás munkanap, béremelés stb. szerepeltek. Az igaz-

gatóság kérésére a hatóságok a sztrájk vezetőit letartóztatták. Mintegy háromezer bányász, társai szabadon bocsátását követelve, az ügyészség elé vonult, de a tüntetőket a katonák és bányaőrök sortüze fogadta. Kétszázötven munkás meghalt, kétszázhetven megsebesült. Az esemény hatására Oroszo.-on tiltakozó sztrájkmozg. vonult végig, jelezve a forr. mozg.-ak új fellendülésének kezdetét.

Lenárt, Jozef (1923. ápr. 3.—): szlovák cipőgyári munkás, kommunista. 1939— az illeg. CSKP tagja, részt vett a *szlovák nemzeti felkelés*-ben. 1945— pártmunkás, 1950—51 gyárigazgató, 1951—53 könnyűipari miniszterhelyettes. 1950—53 a CSKP KB tagja. 1953—56 Moszkvában végez pártfőiskolát. 1956—58 a Szlovák KP bratislavai bizottságának első titkára. 1958—62 a Szlovák KP KB titkára. 1962—63 a Szlovák Nemzeti Tanács elnöke. 1957—66 a Szlovák KP KB tagja, 1958-tól a CSKP KB tagja, 1962—68 az elnökség tagja, 1960— nemzetgyűlési képviselő, 1963—68 a közt. miniszterelnöke, 1968—70 a CSKP KB titkára, az elnökség póttagja, 1970. jan.— a szlovák KP KB első titkára, az elnökség tagja.

Lengyel Gyula (Szatmárnémeti, 1888. okt. 8.— SZU, 1941): pedagógus, közgazdász; kommunista. 1905-ben lépett be az MSZDP-be. A Nőtisztviselők Orsz. Egyesülete választmányában a női egyenjogúságért küzdött. 1918-ban a tanítók szaksz.-ének tagjaként a pedagógusok helyzetének megjavításáért, a tanonckérdés rendezéséért harcolt. A Károlyi-kormány megbízta Bp. cipő- és bőrellátásának megszervezésével, később a Ruházati Hivatal vezetésével. 1919. jan.-ban belépett a KMP-be. A TK idején elismert közgazdász szakértő, pénzügyi népbiztos, az Osztrák—Magy. Bank kormányzója, a *Népgazdasági Tanács* elnöksége és az SZKIB tagja. Később a közellátást irányította, rendkívüli szervező munkával biztosította a VH ellátását. A *proletárdiktatúra* megdöntése után Bécsbe emigrált. 1920—22 közgazdasági tud. munkásságot folytatott, részt vett a KMP újjászervezésében, munkatársa volt a *Proletár* c. lapnak és a KI ném. nyelvű folyóiratának. 1922— Berlinben a szovjet külkereskedelmi képviselet osztályvezetője. Kapcsolatot tartott az illeg. KMP vezetőivel. 1930 őszétől Moszkvában élt, s a Külkereskedelmi Népbiztosság osztályvezetője, majd az export főosztály helyettes vezetője. 1937. nov.-ben koholt vádak alapján letartóztatták és a fogságban meghalt. — *M.:* Válogatott írásai. (A bevezető tanulmányt írta ... Aranyossi Magda.) 1965. 298 old. — *Irod.: Kékesdi Gyula:* A forradalom katedráján. (Lengyel Gyula élete.) 1973. 180 old.

Lengyel József (Marcali, 1896. aug. 4.— Bp., 1975. júl. 12.): költő, író; kommunista. Első versei A *Tett* c. lapban jelentek meg. A NOSZF-ot követően kivált *Kassák* L. csoportjából. 1918-ban részt vett a *Szabó* E. eszmei irányításával működő antimilitarista csoport munkájában. A KMP alapító tagja. 1918. dec.— a *Vörös Újság* szerk.-ében dolgozott. 1919. febr.-ban letartóztatták. A prol. forr. győzelme után ismét a Vörös Újság szerk.-ében működött, széles körű publicisztikai, kritikai munkásságot folytatott. A TK leverése után Bécsbe, majd Berlinbe emigrált. Forr. lapokba írt és részt vett a komm. ifjúmunkás-mozg. szervezésében. 1930— a SZU-ban folytatott írói tevékenységet, s belső munkatársa volt a *Sarló és Kalapács* c. lapnak. 1938-ban koholt vádak alapján internálták, majd száműzték. 1955-ben rehabilitálták. Ezt követően hazatért és bekapcsolódott a hazai irodalmi életbe. — *M.:* Prenn Ferenc hányatott élete, avagy minden tovább mutat. 1958. 336 old. — Mérni a mérhetetlent. 1—2. köt. 1966. — Visegrádi utca. 1968. 199 old. — Bécsi portyák. 1970. 191 old. — Hídépítők. (3. kiad.) 1971. 313 old. — Isten ostora. 1972. 162 old. — Argonidész hajói. 1973. 110 old. — *Irod.: Szabó József:* Lengyel József alkotásai és vallomásai tükrében. 1966. 178 old.

Lengyel Zoltán (Kraszna, 1873—Bp., 1940. febr. 6.): ügyvéd, haladó szellemű polgári politikus. A függetlenségi diákmozgalmak egyik szervezője. 1901-ben a zilahi ker. országgyűlési képviselőjévé választották. 1904-ben megalapította és szerk. a Független Magyarország c. lapot. Részt vett az 1904. évi vasutassztrájk után bíróság elé állított sztrájkbizottság védelmében. A két vh. között — főként a 20-as években — a komm. perek egyik védője, a bebörtönzöttek támogatója.

Lengyel Egyesült Munkáspárt, *Polska Zjednoczona Partia Robotnicza:* a lengyel munkásosztály marxista—leninista pártja (1942—48 Lengyel Munkáspárt — Polska Partia Robotnicza néven). Az LKP feloszlatása (1938) után több komm. csoport működött, melyek 1942. jan.-ban más baloldali, ellenálló csoportokkal a nácik elleni felszabadító harc platformján egyesültek. 1942. jan.—1945. máj. független, a SZU-val baráti viszonyra lépő népi dem. Lengyelo. megteremtéséért vívott harcában létrehozta a 60 000 harcost tömörítő Népi Hadsereget (Armia Ludowa), kezdeményezésére alakult az Országos Nemzeti Tanács, majd 1944. júl. 21-én Lublinban az ideiglenes kormány szerepét betöltő Lengyel Nemzeti Felszabadító Bizottság. 1943. nov.-ben közzétett „Miért harcolunk" c. elvi deklarációja a népi dem. forr. programját fogalmazta meg.

Jelentősebb illeg. lapjai a Trybuna Wolności (A Szabadság Szószéke) és a Głos Warszawy (Varsó Hangja). 1945. máj.—1948. dec. az országban végbement társadalompol. átalakulás (földreform, államosítások, népi hatalom kiépítése, tervgazdálkodás) vezető ereje. 1944—47 a reakciós bandákkal vívott harcokban 16 000 tagja és szimpatizánsa vesztette életét. Taglétszáma 1942 őszén 4000, 1944. júl.: 20 000, 1945: 235 000, 1948: 1 millió. Főtitkára 1942. jan.—nov. M. *Nowotko*, 1942. dec.—1943. nov. P. *Finder*, 1943. nov.—1948. aug. W. *Gomułka*, 1948. szept.—dec. B. *Bierut*. 1948. dec.-ben egyesült az LSZP-vel a marxizmus—leninizmus alapján ~ néven. Az ország szoc. jellegű társadalmi, pol. és gazd. átalakításának vezető ereje. 1950—55 erőfeszítéseit a 6 éves terv megvalósítására összpontosította. 1956. okt.-ben a KB plénuma feltárta a szoc. építés folyamán elkövetett hibákat, intézkedett a személyi kultusz következményeinek felszámolásáról és a lengyel nemzeti sajátosságoknak megfelelően szabta meg a szoc. társadalom továbbépítésének feladatait. III. kongr.-a (1959) jóváhagyta és részletesen kidolgozta ezt az irányvonalat. IV. kongr.-a (1964) a népgazd. fejlesztésének irányelveit jelölte ki, V. kongr.-a (1968) az 1968. márc.-i diáktüntetésekben kulmináló revizionista és antiszoc. erők visszaszorítására tett lépéseket hagyta jóvá. 1970. dec.-i KB-ülésén a tengerparti városokban az áremelések és egyéb, a munkásságra sérelmes intézkedések miatt kitört munkásmegmozdulásokat elemezve pol. és szervezeti, személyi változtatásokat eszközölt. A *lenini normák* visszaállításáról és az életnívó emelésével egybekapcsolt gazdaságpol.-ról hozott döntéseket a VI. kongr. (1971. dec.). Első országos pártkonferenciáján (1973. okt.) felmérte a VI. kongr. határozatai végrehajtásának állását és kidolgozta a következő két év gyors gazd. növekedésének feltételeit. Előirányozták a pártokmányok kicserélését is. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásai*n (1957, 1960, 1969). Taglétszáma 2,3 millió tag- és tagjelölt. Első titkára 1948. dec.—1956. márc. B. Bierut, 1956. márc.—okt. E. *Ochab*, 1956. okt.—1970. dec. W. Gomulka, 1970. dec.— E. *Gierek*. Napilapja a *Trybuna Ludu*. — *Irod.:* A népi Lengyelország. 1951. 113 old. — Bierut, Bolesław: A pártról. 1952. 297 old.

Lengyel Királyság és Litvánia Szociáldemokráciája, *Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy, SDKPiL:* a lengyel proletariátus marxista forr., internacionalista pártja. Alakult 1893-ban a *Proletariat-II.* és a Lengyel Munkásszövetség forr. csoportjaiból mint a Lengyel Királyság Szociáldemokráciája (Socjaldemokracja Królestwa Polskiego), 1900-ban egyesült a litván SZDP baloldali elemeivel és felvette a ~ elnevezést. Oroszo. forradalmi proletariátusával szövetségben harcolt a cári elnyomás, az LSZP által képviselt burzsoá nacionalizmus ellen, luxemburgista (R. *Luxemburg*) álláspontot foglalt el a paraszt- és a nemzeti kérdésben. Vezetői: F. *Dzierżyński*, J. *Marchlewski*, L. *Jogiches-Tyszka*, A. *Warski*, fő teoretikusa R. Luxemburg voltak. Az 1905—07-es oroszo.-i forr. vezető ereje a Lengyel Királyság területén. Taglétszáma 1904: 1000; 1906: 30 000. 1906— szervezeti önállóságának fenntartása mellett csatlakozott az OSZDMP-hez. Több vezetője ellenezte a *bolsevik* irányzat önálló párttá szervezését, ugyanakkor a bolsevikokkal együtt léptek fel a *likvidátorok* és *otzovisták* ellen. Az I. vh. idején internacionalista, forr. magatartást tanúsított, képviseltette magát a *zimmerwaldi* és a *kienthali konferenciá*n. Vezetőinek egy része a német munkásmozgalomban is harcolt *(Spartakus Szövetség)*, mások a bolsevikok soraiban küzdöttek. 1918. dec.-ben az LSZP-Baloldallal egyesülve létrehozta *Lengyelország Kommunista Pártját*. Központi lapja a *Czerwony Sztandar* (Vörös Zászló), elméleti folyóirata 1902—04 és 1908—10 a Przegląd Socjaldemokratyczny (Szociáldemokrata Szemle) volt.

Lengyel Munkáspárt, *Polska Partia Robotnicza: Lengyel Egyesült Munkáspárt*

Lengyelország Kommunista Pártja, *Komunistyczna Partia Polski:* alakult 1918. dec. 16-án az SDKPiL és az LSZP-Baloldal egyesülésével (1918—25 Lengyelország Kommunista Munkáspártja néven). 1919—38 illeg., 1918—19 a munkástanácsok és a vörös gárdák megalakításáért, Szovjet-Oroszo. védelméért folytatott küzdelmével nagy befolyásra tett szert a munkásság soraiban. 1919. jan.-ban bojkottálta a parlamenti (szejm) választásokat; 1922-ben két jelöltjét választották meg képviselővé. II. kongr.-án (1923) síkraszállt a földreformért, a nemzeti önrendelkezésért, a munkás-paraszt kormányért, szakítva a luxemburgista hibákkal (R. *Luxemburg*). Vezetőségébe A. *Warski*t, M. *Koszutská*t és H. *Waleckit* választották. 1926. máj.-ban átmenetileg helyeselte J. *Piłsudski*nak a polgári rendszer ellen demagóg jelszavakkal végrehajtott és a fasizmusnak utat nyitó puccsát: ez hosszú belső vitákhoz vezetett. 1929-ben új vezetőséget választott, élén J. *Leński*vel. A 20-as évek végétől nagy sztrájkokat és parasztmozgalmakat vezetett (1928-ban — łódzi textilmunkások ált. sztrájkja). 1928-ban a parlamenti választásokon Munkás Paraszt Egység néven induló jelöltjei 1 millió szavazatot kaptak. Taglétszáma 1933:

20 000 (ebből kb. 5000 börtönben); 1935—37 a KI VII. kongr.-án kidolgozott *népfront-pol.* szellemében szervezett akciókkal és Hitler-ellenes külpolitikai követelésekkel szerzett nagy népszerűséget. 1938-ban a KI VB feloszlatta azzal a később hamisnak bizonyult váddal, hogy vezetése rendőrügynökök kezébe került; vezetőinek egy része törvénysértő perek áldozata lett. 1923—38 autonóm szervezetként hozzátartozott Ny-Ukrajna és Ny-Belorusszija KP-ja. Illeg. központi lapja *Czerwony Sztandar* (Vörös Zászló), havonta megjelent elméleti folyóirata 1922—37 Nowy przegląd (Új szemle).

Lengyelország munkásmozgalma: a három részre szakított lengyel területek közül legkorábban a Lengyel Királyságban (Orosz-Lengyelo.) indult fejlődésnek. 1871 tavaszán törtek ki az első sztrájkok, az 1870-es évek második felében szoc. körök alakultak, ellenállási pénztárt hoztak létre. 1878-ban megfogalmazták az első szoc. programot, az ún. „brüsszeli program"-ot, mely a termelőeszközök társadalmasítását tűzte ki célul. ~nak fontos terepe volt a genfi emigráció, ahol élesen megütköztek a bakunyinista (N. A. *Bakunyin*), lassalleánus (F. *Lassalle*) és marxista nézetek. Itt került sor először marxista művek lengyel fordítására. Nagy előrelépést jelentett a szervezett munkásmozg. kialakulásában 1882-ben a *Proletariat-I.* megalakulása. Felszámolása után 1888-ban a *Proletariat-II.*, majd 1889-ben a Lengyel Munkásszövetség (J. *Marchlewski*, A. *Warski*, L. *Krzywicki*) megalakulásával indult meg újra a szervezkedés. Hatásuk alatt bontakoztak ki az első nagy tömegsztrájkok 1891—92 *(łódzi sztrájk)*. 1892-ben alakult meg a *Lengyel Szocialista Párt* (LSZP), ill. megfelelői: a porosz fennhatóság alatti lengyel területen működő LSZP, valamint az osztrák fennhatóság alatti területen: Galícia és Cieszyni Szilézia Lengyel Szociáldemokrata Pártja (Polska Partia Socjalno-Demokratyczna — 1893) I. *Daszynski*, H. *Diamand* vezetésével. 1892-ben Lengyel Királyság Szociáldemokráciája, majd ebből 1900—*Lengyel Királyság és Litvánia Szociáldemokráciája* (SDKPiL) néven forr. marxista párt alakult, mely az orosz proletariátussal való közös harc híve volt. Az 1905—07-es oroszo.-i forr. első fegyveres tömegharcára Łódźban került sor (1905. jún.). 1905. okt.—nov.-ben viharos erejű sztrájkok zajlottak a dąbrowai szénmedencében, Varsóban és Łódźban, 1906-ban nagy parasztmegmozdulások zajlottak le és 18 hetes sztrájk Łódźban. Az Ausztriához és Poroszo.-hoz tartozó területeket is magával sodorta a forr. mozgalom, mely Galíciában választójogi reformhoz vezetett (1907. jan.). Az 1905—07-es forr.-hoz való viszony differenciálta ~t; az LSZP-ből kivált baloldaliak megalakították saját pártjukat *Lengyel Szocialista Párt-Baloldal* néven. 1905—Orosz-Lengyelo.-ban is fellendült a szaksz. mozgalom (Galíciában és Porosz-Lengyelo.-ban már a 19. sz. utolsó évtizedeiben kialakult). A zsidó proletariátus körében a *Bund* tevékenykedett (1877—1948). Az I. vh. idején a SDKPiL és az LSZP-Baloldal internacionalista alapról szembeszállt az LSZP ama törekvésével, hogy Németo. és Ausztria-Magyaro. segítségével vívja ki a lengyel államiság helyreállítását. A NOSZF hatására fellendült ~, 1917. nov.— munkásparaszt tanácsok, vörös gárdák alakultak. A lengyel munkások tízezrei vettek részt a NOSZF-ban, majd a polgárháborúban. 1918. dec.-ben megalakult *Lengyelország Kommunista Pártja* (LKP). Az 1918 őszén létrejött független burzsoá lengyel állam szovjetellenes pol.-át folytatott; a dem. jogokat és szociális vívmányokat tartalmazó 1921-es polg. dem. alkotmányt csak részben tartották meg. ~nak a szovjetellenes pol.-val és a burzsoá terrorral szembeni ellenállása a *krakkói felkelés*ben tetőzött (1923). A két vh. között az illeg. LKP leg. szervezetek, szaksz.-ek fedezete alatt vett részt a választási küzdelmekben, pol. harcokban, az LSZP a kormányzat mérsékelt ellenzéke volt. J. Piłsudski puccsa (1926. máj.) átmenetileg megtévesztette a munkásmozgalmat, de hamarosan kiéleződött a harc az ún. „szanációs" kormány és a munkásosztály szervezetei között. A világgazdasági válság idején az ún. „lengyel sztrájkok" (gyárfoglalások) és a parasztság széles körű adómegtagadási mozgalma hívták magukra a világ közvéleményének figyelmét. 1931-ben 16 000, 1932-ben 46 000 embert tartóztattak le pol. tevékenység miatt. A két vh. között kb. 300 szaksz. működött kb. 1 millió taggal. Legerősebbek a Központi Szakszervezeti Bizottsághoz (Komisja Centralna Z. Z.) tartozó osztályharcos szervezetek voltak (1935: kb. 280 000 tag), 1935— ezenkívül nacionalista és keresztény szaksz.-ek is működtek. 1935-ben az LKP megszüntette az addig fennálló Szakszervezeti Baloldalt, hogy megkönnyítse a munkásegység kialakulását. 1935—37 nagy pol. sztrájkokra, fontos egységfront- és népfront-megmozdulásokra került sor (1937-ben fegyveres összecsapásokba átnövő parasztsztrájk és tanítósztrájk). 1936—38 kb. 5000 lengyel komm. és dem. vett részt a *spanyol szabadságharc*ban. 1938-ban a KI — később hamisnak bizonyult információk alapján — feloszlatta az LKP-t. A hitlerista támadással szemben (1939. szept.) a komm.-k és szoc.-k vezette munkásbrigádok a végsőkig védték Varsót. A náci megszállás idején a londoni emigráns kormány (Delegatura) köré csoportosuló erők hazai pol. és katonai szervezete, a Honi Hadsereg

(Armia Krajowa) németellenes harcát gyengítette szovjetellenességük és konzervatív társadalmi beállítottságuk. Az 1942. jan.-ban megalakult Lengyel Munkáspárt (LMP) (l. *Lengyel Egyesült Munkáspárt* — LEMP) egyesítette maga köré a lengyel haladó erőket a fasiszta megszállók elleni fegyveres harcra. Létrejött a Népi Gárda (Gwardia Ludowa), majd a Népi Hadsereg (Armia Ludowa), amely az ország területén kibontakozó antifasiszta és nemzeti felszabadító háború vezetőjévé vált. 1943. ápr.-ban felkelés robbant ki a varsói gettóban. A SZU-ban élő lengyel hazafias erők a Lengyel Hazafiak Szövetsége köré tömörültek; 1943. máj.-ban megalakult a Kościuszko-hadosztály, majd 1944. márc.-ban az I. Lengyel Hadsereg. 1944. júl. 22-én felszabadított területen, Lublinban létrejött a Lengyel Nemzeti Felszabadító Bizottság mint az új népi hatalom ideiglenes kormánya. Kiáltványában felvázolta a népi dem., független, a SZU-val szövetséges Lengyelo. programját. A bukásában is hősies varsói felkelést (1944. aug.) az emigráns kormány hatalompol. célokra kívánta felhasználni. A felszabadulás után az LMP vezetésével, az ellenforr. bandák és a nyugati hatalmaktól támogatott burzsoá erők (Stanisław Mikołajczyk) elleni harcban kezdtek hozzá a népi dem. forr. megvalósításához. A népi hatalom 1944. szept. 6-án kihirdette a földreformot; 1946. jan. 3-án rendeletileg is állami kezelésbe vették a nagy- és középipart, a bányákat, a bankokat és a közlekedést. Az 1947. jan. 19-i választásokon a dem. pártok blokkja az LMP vezetésével a 444 mandátum közül 384-et szerzett meg. 1948. dec.-ben a LEMP megalakulásával helyreállt a munkásegység. A tervgazdálkodás és a szoc. építése során elkövetett hibák és torzulások kijavítása terén a LEMP 1956. okt. 19—21-i plénuma, ill. 1970. dec. plénuma jelentett fordulatot. 1971 óta állandósult a munkásgyűlések rendszere, rendszeressé vált a LEMP vezetőinek a munkásokkal, a dolgozókkal való találkozása. Szaksz. központ: Szakszervezetek Szövetsége (Zrzeszenie Związków Zawodowych), alapítva 1945, taglétszáma 10,1 millió, elnöke Władisław Kruczek; az SZVSZ tagszervezete, napilapja a Głos Pracy (Munkáshang) 130 000 példányban. — *Irod.: Perényi József:* Lengyelország története. 1962. 400 old. — *Pálos Tamás:* Lengyelország. 1964. 175 old. — *Kovács Endre:* Magyar—lengyel kapcsolatok a két világháború között. 1971. 415 old.

Lengyel Szocialista Párt, *Polska Partia Socjalistyczna, PPS:* orosz-lengyelországi szocialisták által 1892-ben Párizsban alapított reformista irányzatú párt. Szoros szálak fűzték a poroszlengyelországi LSZP-hez, valamint Galícia és Cieszyni Szilézia Lengyel Szociáldemokrata Pártjához. 1919. márc.-ban e három párt egyesült. A ~ kezdettől fogva két áramlatot egyesített: szoc.-át, amely összekapcsolta a harcot a függetlenségért és a szocializmusért (fő alakja 1900-ig Jan Stróżecki), és a jobboldalit, amely a szoc.-t alárendelte a lengyel független burzsoá állam megteremtésének (fő alakja J. *Piłsudski* és B. *Limanowski*). Ellenzéki, baloldali elemei 1900—05 a *Proletariat-III*-ban tömörültek. 1904—06 az egyéni terrort alkalmazták (Józef Montwiłł-Mirecki, Stefan Okrzeja és Henryk Baron). Az 1905—07-es forr. kapcsán a két szárny között kiéleződött harc szakadáshoz vezetett (IX. kongr.—Bécs, 1906). Megalakult a *Lengyel Szocialista Párt-Baloldal*, amely következetesen háborúellenes volt, és 1918-ban az SDKPiL-lel egyesülve létrehozta az LKP-t. A ~ másik szárnya felvette a Forradalmi Frakció (Frakcja Rewolucyjna) nevet, és előbb félkatonai szervezetek, majd a lengyel légiók megszervezésével Németo.-ra és Ausztria-Magyarországra támaszkodva harcolt a független burzsoá közt.-ért. 1919—39 leg. reformista párt, 1926— a piłsudskista rezsim ellenzéke, baloldali szárnya (N. *Barlicki*, S. *Dubois*) támogatta a KP népfrontpol.-ját. A hitleri megszállás idején a feloszlatott ~ helyén két fő irányzat alakult ki: a Szabadság, Egyenlőség, Függetlenség (Wolność, Równość, Niepodległość), amely a londoni emigrációs kormányt támogatta, míg J. *Cyrankiewicz* és E. *Osóbka-Morawski* vezetésével a Lengyel Szocialisták (Polscy Socjaliści), majd 1943— Lengyel Szocialisták Munkáspártja (Robotnicza Partia Polskich Socjalistów) Lengyelo.-ot a SZU-val szövetséges népi államként kívánta újjáépíteni. 1944. júl.-ban képviselői ott voltak a Lengyel Nemzeti Felszabadító Bizottságban (ideiglenes kormány), 1944—48 együttműködött az LMP-vel; a két párt egyesüléséből alakult meg 1948. dec.-ben a *Lengyel Egyesült Munkáspárt* (LEMP). A ~ központi lapja a *Robotnik* volt.

Lengyel Szocialista Párt-Baloldal, *Polska Partia Socjalistyczna-Lewica:* a Lengyel Királyság (Orosz-Lengyelo.) területén működő forr. munkáspárt, 1906—18. Az LSZP VI. kongr.-án (Bécs —1906) bekövetkezett szakadáskor jött létre az LSZP balszárnyából. Híve volt az orosz forr. munkásmozgalommal való együttműködésnek. A *bolsevikok* és *mensevikek* közötti harcban közbülső álláspontot foglalt el; bírálta a mensevikek taktikai nézeteit, ugyanakkor híve volt a különböző orosz forr. irányzatok feltétlen egyesítésének. A IV. állami dumában egy képviselője volt. Az I. vh. idején internacionalista irányzatának képviselői részt vettek a *zimmerwaldi* és *kienthali konferencián*. A munkástanácsok megalakításá-

ban együttműködött az SDKPiL-lel, amellyel 1918. dec.-ben egyesült, létrehozva *Lengyelország Kommunista Pártját*. A ~ kiemelkedő vezetői voltak: Józef Cieszewski, F. *Kon*, M. *Koszutska*, P. Levinson Lapiński, Tadeusz Rechniewski, B. Szapiro, J. *Walecki*.

Lenin, Vlagyimir Iljics, eredetileg *Ul'janov* (1870. ápr. 10. [22]—1924. jan. 21.): szovjet-orosz publicista, hivatásos forradalmár, a *tudományos szocializmus* továbbfejlesztője, a bolsevik párt és a szovjetállam alapítója és vezetője. Diákkorában a forr. demokraták tanításai hatottak rá. 17 éves volt, amikor bátyját, Alekszandrt kivégezték a III. Sándor cár elleni merénylet előkészítése miatt. Szülővárosában, Szimbirszkben (1924— Uljanovszk) végzett gimnáziumot, majd a kazanyi egyetem jogi fakultásának hallgatója. Forr. diákmozgalmakban való részvétele miatt letartóztatták és száműzték (1887). Visszatérve Kazanyba, a *Fedoszejev-kör* tagja lett, majd Szamarában marxista szervezetet hozott létre. Jogi tanulmányait 1891-ben magánúton fejezte be, 1893. aug.— Pétervárott ügyvédi irodában dolgozott. Hamarosan a főváros marxista csoportjainak elismert szellemi és gyakorlati irányítójává lett. Munkáiban (Újabb gazdasági változások a paraszti életben, Az úgynevezett piackérdésről, Kik azok a „népbarátok"...) hitet tett a munkásosztály forr. küldetése, társadalomformáló szerepe mellett, felvette a harcot a liberális narodnyikizmussal is. 1895. ápr. 13-án (25) külföldre ment, kapcsolatba lépett a *Munka Felszabadítása* szervezettel s a nemzetközi munkásmozgalom több vezetőjével. 1895 őszén az addig külön tevékenykedő pétervári szoc. csoportok ~ kezdeményezésére megalapították a *Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására* szervezetet. A cári hatóságok 1895. dec. 8-áról 9-ére virradó éjszaka több társával együtt letartóztatták, 1897. febr.-ban 3 évre a K-szibériai Susenszkoje faluba száműzték. A száműzetésben kötött házasságot a szintén elítélt N. K. *Krupszkaj*ával. A száműzetés idején ~ több mint 30 munkát írt. 1898-ban Genfben jelent meg Az orosz szociáldemokraták feladatai c. programadó tanulmánya. 1899-ben készült el A kapitalizmus fejlődése Oroszo.-ban c. alapvető műve, amelyben az oroszo.-i tőkés fejlődés tényszerű rajzával és bírálatával végleg megcáfolta a *narodnyik* nézeteket. ~ rokonszenvezett az OSZDMP I. kongr.-a (1898) kiáltványának alapvető téziseivel, s tervet dolgozott ki a párt szervezeti és eszmei egységének megoldására, az egyik legfontosabb tennivalóként az összoroszo.-i marxista lap megteremtését jelölte meg. 1900—05 Zürichben, Münchenben, Londonban és Genfben élt. 1900. júl.-ban G. V. *Plehanov*val, L. *Martov*val, V. I. *Zaszulic*csal, P. B. *Akszelrod*dal és A. N. Potreszovval indította meg az *Iszkra* c. lapot, amely döntő szerepet játszott a párt erőinek összefogásában. 1901-től használta a ~ nevet. Mi a teendő? c. művében (1902) az ökonomistákkal szemben az önálló, új típusú proletárpárt szükségességét hirdette. Az Iszkra szerk.-e ~ vezetésével dolgozta ki a párt programtervezetét, amelyben központi helyet foglalt el a *proletárdiktatúra* gondolata. 1903-ban az OSZDMP II. kongr.-án az itt kibontakozó bolsevik irányzat vezetője. Egy lépés előre, két lépés hátra c. munkájában (1904) bírálva a *mensevik* irányzat opportunizmusát, kidolgozta a párt szervezeti alapelveit. 1905-ben, különösen az OSZDMP III. (ápr.) kongr.-án, ill. A szociáldemokrácia két taktikája a dem. forr.-ban c. művében fejtette ki részletesen a munkásosztály feladatait a napirenden levő forr.-ban. Fő célként a proletariátus hegemóniájának biztosítását jelölte meg; hangsúlyozta a munkás-paraszt diktatúra létrehozásának szükségességét; síkraszállt a polg. dem. forr. szoc. forr.-má fejlesztése mellett, de elutasította azokat a nézeteket, hogy a polg. dem. forr. kiiktatásával, azonnal beteljesülhet a szoc. forr. 1905. nov. 8-án Svájcból Pétervárra érkezett, s innen irányította a bolsevik KB, valamint a *Vperjod*, a *Proletarij* és a Novaja Zsizny (Új Élet) c. lapok munkáját. Az 1905. dec.-i felkelés leverése után harcot folytatott a mensevikekkel. Kuokkolába (Finno.), majd Genfbe távozott. 1907-től Svájcban, 1908 végétől Párizsban tartózkodott. 1908-ban készült el és 1909-ben jelent meg Materializmus és empiriokriticizmus c. filozófiai műve. ~ a II. Int. *Nemzetközi Szoc. Irodá*jában többedmagával képviselte az OSZDMP-t. Maga köré tömörítette a II. Int. baloldali erőit, bírálta az opportunista irányzatokat. 1911-ben Franciao.-ban bolsevik pártiskolát szervezett. 1912. jan.-ban az OSZDMP *prágai konferenciá*ján vezetésével kiűzték a mensevik likvidátorokat a pártból, amihez elnyerte a Plehanov által vezetett ún. párthű mensevikek segítségét is. A prágai konferencia eredményeképpen az OSZDMP KB-ban és vezető szerveiben megerősödött a bolsevik többség. 1912. jún.-ban Krakkóba költözött, innen segítette az 1912. ápr. 22-én (máj. 5.) megindúló *Pravda* szerkesztő bizottságát és vezette a IV. Állami Duma bolsevik frakciójának munkáját. Az OSZDMP KB-ja ~ kezdeményezésére 1912. dec.-ben és 1913. szept.-ben Krakkóban és Poroninban fontos értekezletet tartott az Oroszo.-ban tevékenykedő pártmunkások részvételével. Kritikai megjegyzések a nemzeti kérdéshez (1913) és A nemzetek önrendelkezési joga (1914) c. tanulmányai részletes programot adtak a párt nemzetiségi pol.-jának kialakításához. Az I. vh. kezdetén, júl. 25-én (aug. 7.) az

osztrák hatóságok letartóztatták. Lengyel és osztrák szd.-ák segítségével aug. 6-án (19.) kiszabadult, majd Svájcba utazott. Hatalmas munkát végzett, hogy a munkásmozgalomban levonják a II. Int. csődjének tanulságait. Írásaiban rámutatott a háború imp. jellegére, leleplezte a II. Int. vezetőinek szociálsoviniszta álláspontját, s kifejtette, hogy a szoc.-k feladata ebben a helyzetben a saját burzsoázia vereségének elősegítése, a háború polgárháborúvá változtatása. 1916-ban jelent meg Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka c. műve, amelyben a monopolkapitalizmus marxista elemzését végezte el. A háború első évétől kezdve sürgette az új, következetesen forr. Int. megalakítását. A *zimmerwaldi konferencián* és a *kienthali konferencián* az internacionalista baloldal összefogásán dolgozott. Mindezzel előkészítette a KI megalakulását. 1917. április 3-án (16.) visszatért Petrográdba. Ápr. 4-én közzétette az ún. *Áprilisi téziseket*. Ápr.—júl. széles körű gyakorlati szervező munkát végzett, több mint 170 cikket, brosúrát, tervezetet stb. írt, s irányítása alatt dolgozott a Pravda is. Az ún. júl.-i napok idején az egész burzsoá és eszer-mensevik sajtó ~ személyére összpontosította támadását, az Ideiglenes Kormány pedig júl. 7-én (20.) elfogató parancsot adott ki ellene; ~ illeg.-ba kényszerült. Aug. 8-án (21.) a Petrográd mellett levő Razliv-tónál rejtőzött, majd Finno.-ban tartózkodott. Ekkor írta Állam és forradalom c. munkáját. Szellemi irányításával zajlott le a fegyveres felkelés távlati jelszavát elfogadó VI. pártkongr. 1917. okt.-ben tért vissza titokban Petrográdra. 1917. okt. 10-én sürgetően előterjesztette a fegyveres felkelés tervét, amelyet a KB túlnyomó többsége elfogadott. Élesen bírálta L. B. *Kamenyevet* és G. J. *Zinovjevet*, valamint mindazokat, akik ellenezték az azonnali felkelést. Okt. 24-én (nov. 6.) estétől kezdve a Szmolnijban szervezi a kirobbanó felkelés irányítását. Okt. 25-én (nov. 7.) a *szovjetek* II. összoroszo.-i kongr.-án felszólalásában ~ mondotta ki: „A kongresszus a munkások, katonák és parasztok óriási többségének akaratából, a munkások és a helyőrség Petrográdban végrehajtott győzelmes felkelésére támaszkodva, kezébe veszi a hatalmat." ~ terjesztette elő a békéről és a földről szóló dekrétumot. Okt. 26-án (nov. 8.) a Népbiztosok Tanácsa elnökévé választották. 1917 végén és 1918-ban a KB élén közvetlenül irányította az ellenforr. ellen folytatott fegyveres küzdelmet. Döntő szerepet játszott abban, hogy a párt központi szervei elutasították az ún. *baloldali kommunisták* és L. D. *Trockij* téves külpol. javaslatait, s a szovjetállam megkötötte a breszt-litovszki békét (1918. márc. 3.). 1918. márc. 11-én, amikor a Népbiztosok Tanácsa Moszkvába tette át székhelyét, ~ is odaköltözött. 1918. aug. 30-án Dora Kaplan eszer terrorista nő pisztolylövésekkel súlyosan megsebesítette. A külföldi beavatkozás és a polgárháború éveiben az 1918. nov. 30-án megalakult Munkás-Paraszt Védelmi Tanács elnöke. 1919. márc. 2-án a KI I. kongr.-án beterjesztette jelentős téziseit a burzsoá dem.-ról és a proletárdiktatúráról. A proletárforradalom és a renegát Kautsky c. művében (1918) leleplezte az orosz szoc. forr.-mal szembeforduló szd.-kat. A mo.-i TK-t üdvözölte, támogatására elküldte híres Üdvözlet a magyar munkásoknak c. írását. A mo.-i TK tapasztalataira újra és újra visszatért. 1920-ban jelent meg A „baloldaliság" mint a kommunizmus gyermekbetegsége c. könyve, amely a KP-kon belül mutatkozó doktriner és szektás nézetekkel vette fel a harcot. Először mutatott rá a *hadikommunizmus* visszásságaira, s helyébe fokozatosan *új gazdasági politika* kidolgozását szorgalmazta (NEP). Irányítása alatt dolgozták ki az ország villamosításának programját, a GOELRO-tervet. 1920-ban és 1922-ben, amikor az SZKP-ban vita bontakozott ki a szaksz.-ek szerepéről, szót emelt a tömegek és szaksz.-eik lebecsülése, a *szocialista demokrácia* megnyirbálása ellen és bírálta Trockij, Ny. I. *Buharin*, a *munkásellenzék* és a *demokratikus centralisták* hibás szaksz. platformját. 1922-ben kidolgozta a szovjet államszövetség egyesülésének helyes alapelveit. Vezetése alatt zajlottak le a KI I—IV. kongr.-ai, amelyeken mint az orosz szekció egyik képviselője jelent meg. Munkáját mindvégig a kollektív vezetés elve, mélységes demokratizmus, tapintat, s ha arra szükség volt, a hibákkal és fogyatékosságokkal szembeni kérlelhetetlen határozottság jellemezte. Utolsó írása az ún. lenini végrendelet, a Levél a kongresszushoz. Ebben bírálta Trockij, Buharin, Zinovjev több antimarxista elméletét, s figyelmeztette a pártot I. V. *Sztálin* türelmetlenségének és önkényeskedésének veszélyeire. Utolsó írásaiban sokat foglalkoztatta a bürokratizmus veszélye, konkrét javaslatokat tett a szocialista demokrácia szélesítésére a párt- és állami vezetés fokozott kollektivitása alapján. Egészségi állapota 1922. derekán megrendült. Halála hírére az ország távoli vidékeiről is hatalmas tömegek jöttek Moszkvába, hogy ravatalán még egyszer láthassák. A szovjetállam ~ről nevezte el a korábbi Petrográdot s több más várost. Az utóbbi években és főképp születésének 100. évfordulója időszakában (1970.) tanainak valóságos reneszánsza következett be. — *M.:* Összes művei. (2. kiad.) 1— köt. 1964. — *Irod.: Grinyisin, D. M.:* Lenin katonai tevékenysége. 1963. 616 old. — *Boncs-Brujevics, V.:* Emlékeim Leninről. 1967. 342 old. — Az alkotó Lenin. Összeáll. Győrffy Sándor.

1970. 245 old. — *Farkas Endre:* Erkölcs és politika. Lenin etikai hagyatékáról. 1970. 136 old. — *Lukács György:* Lenin. Tanulmányok. 1970. 233 old. — *Nemes Dezső:* A lenini eszmék ereje. 1970. 151 old. — Az örök Lenin. [Dokumentumgyűjtemény.] 1970. 118 old. — *Réti László:* Lenin és a magyar munkásmozgalom. 1970. 287 old. — Találkozások Leninnel. Kortársak visszaemlékezései és történelmi riportok. (Szerk. Szabó Mária.) 1970. 189 old. — *Wirth Ádám:* Lenin a filozófus. 1971. 169 old. — *Cogniot, Georges:* Kortársunk Lenin. (A bevezetést írta Waldeck Rochet.) 1973. 428 old. — Vlagyimir Iljics Lenin. Életrajz. 1972. 701 old. — *Krupszkaja, N. K.:* Visszaemlékezések Leninre. 1974. 515 old. Lenin. Megemlékezések. Arcképek. (Szerk. Uray Lászlóné.) 1974. 205 old.

Lenin-fiúk: a TK idején a *Forradalmi Kormányzótanács* politikai karhatalmi különítménye. Létszáma 200—400 között változott. Parancsnokuk *Cserny* J. volt. A különítményt nagy fegyelem, a TK iránti halálmegvető odaadás jellemezte. Az ellenforr.-i akciók leverésében a ~ nagy szolgálatot tettek a munkáshatalom ügyének. 1919. máj. közepétől a törzsgárda a belügyi népbiztosság egy osztályaként, más részük a gödöllői főhadiszállás karhatalmi különítményeként működött. A hadihelyzet romlásával a ~ újra egyesültek és külön zászlóaljként védték a TK-t. A *proletárdiktatúra* megdöntése után a Batthyány-palotában elfogott ~at: Bonyhádi Tibort, Cserny J.-et, Csomor Gábort, Dinnyés Józsefet, Égli Józsefet, *Gombos* F.-et, Groó Gézát, *Kerekes* Á.-ot, Kokas Ferencet, Kovács Lajost, Küvér Lajost, Löbl Mórt, Löscher Mártont, Max Miksát, Mészáros Sándort, Neumeier Gézát, Papp Sándort, Schön Gábort, Steiger Jánost, Sturcz Károlyt kivégezték. — *Irod.: Árkus József:* Lenin-fiúk. Emlékezés a magyar Tanácsköztársaság hős védelmezőire. 1960. 140 old.

lenini behívó: V. I. *Lenin* halála után az SZKP KB 1924. jan. 29—31-én tartott ülésén határozatot fogadott el nagyarányú tagfelvételről a munkásosztály soraiból. A kibontakozott széles körű tömegmozg. eredményeképpen 3 hónap alatt több mint 240 000 munkapadnál dolgozó munkás lépett a pártba. A munkások létszáma megkettőződött az SZKP-ben.

lenini hármas jelszó: a munkásság forradalmi *párt*ja parasztpolitikájának tömör megfogalmazása a prol. hatalom megteremtésétől a szocialista mezőgazdaság megteremtéséig terjedő időszakban. Kidolgozása az OK(b)P VIII. kongr.-án (1919. márc.) kezdődött, amikor a *szövetségi politiká*ban döntő kérdéssé vált a középparasztság megnyerése. 1917. okt.-ben Oroszo.-ban a prol. falun a *parasztság* egészével együtt vívta meg a harcot a földbirtokosok ellen. A proletárforradalom falun voltaképpen ezután, 1918 nyarán indult meg, amikor a városi és falusi prol., félprol. elemek tömörültek a falusi *burzsoázia* elleni harcra. Ebben az új szakaszban döntő kérdéssé vált, hogy a középparasztság ne a falusi burzsoázia, hanem a prol. oldalára álljon. Ezért V. I. *Lenin* megállapítja, hogy „az erőszak a középparasztsággal szemben a legnagyobb mértékben káros, a középparaszt megnyerése döntő feladat". Ennek megfelelően a VIII. kongr. határozatai a kulákság és középparasztság szétválasztása érdekében az utóbbiak javára adókönnyítést és gazd. téren támogatást helyeztek kilátásba; leszögezték, hogy a falusi és járási *szovjetek*be, amelyekben korábban csak az agrárprol.-ok és szegényparasztok képviseltették magukat, „a középparasztság képviselőit okvetlenül be kell vonni". Így alakult ki a szoc.-ba való átmenet parasztpol.-jának klasszikussá váló jelszava: „Támaszkodj a szegényparasztságra, köss szilárd szövetséget a középparasztsággal s harcolj a gazdagparaszt ellen!" — Mo.-on a jelszó módosult formában került alkalmazásra. A *népi demokratikus forradalom* kezdeti időszakában szélesebb (a gazdagparasztságot is magában foglaló) szövetségi pol. alkalmazására került sor. A dogmatizmus és a szektás irányítás eluralkodásával a ~ alkalmazása is eltorzult: a gazdag parasztság korlátozása számos esetben a likvidálás gyakorlatába csapott át, a kulákellenes intézkedések gyakran a középparasztokat is sújtották; a szövetkezetesítéssel, a terménybeszolgáltatással kapcsolatos erőszakos eljárások a szegényparasztságot is taszították. Az 1956-os *ellenforradalom* leverése után az MSZMP visszatért a ~ olyan alkalmazására, amely megfelelt a mo.-i sajátságoknak és a változott történelmi körülményeknek. Ez gyorsította a gazd. és pol. konszolidációt. A *munkás-paraszt szövetség* megszilárdulása, az önkéntesség és a fokozatosság következetes betartása alapján ment végbe a *mezőgazdaság szocialista átszervezés*ének befejezése 1959—62 között. A volt módosparasztok — magatartásuk egyéni elbírálása alapján — bekerülhettek a tszekbe is, s ott 2 évi kifogástalan munkájuk után tisztségeket is betölthetnek. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* A munkásosztály és a parasztság szövetsége. 1955. 735 old.

lenini normák: a pártéletnek, a *pártépítés*nek V. I. *Lenin* által kidolgozott és az SZKP-ben Lenin életében meghonosodott szabályai, normái. Legáltalánosabban a *demokratikus centralizmus* elvét és az abból fakadó követelményeket (választhatóság, beszámolási kötelezettség, a ve-

zetés kollektivitása, a *pártfegyelem*, a *pártegység* helyes értelmezése, a kritika joga alulról felfelé és fordítva stb.) foglalja magában. Maga a kifejezés a *Szovjetunió Kommunista Pártjá*nak XX. kongr.-a után terjedt el a komm. mozg.-ban, amikor a *személyi kultusszal* összefüggő pártvezetési torzulások kiküszöbölése során nemzetközi méretekben lendületet vett a ~ érvényesítésének folyamata. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* A pártélet normáiról. 1963. 605 old.

Lenin-múzeumok: 1936. máj. 15-én jött létre Moszkvában a Központi Lenin Múzeum, s ~ alakultak V. I. *Lenin* egykori tartózkodási helyein, a szövetséges közt.-ok nagyobb városaiban. Külföldön is számos múzeum őrzi Lenin emlékét, elsősorban emigrációs tartózkodási helyein.

Leński Leszczyński, Julian, álnéven *Julski* (1889. jan. 8.—1939. aug. 20.): lengyel újságíró, kommunista. 1906— az SDKPiL tagja. Az OSZD(b)MP KB tagjaként jelen volt 1913. okt.-ben a V. I. *Lenin* részvételével Poroninban tartott értekezleten. 1917—18 az SDKPiL központi VB-jének tagja, a Trybuna (Szószék) szerk.-je. 1917—25 a szovjet-oroszo.-i forr. mozgalomban vett részt. 1917—18 a nemzetiségügyi népbiztosságon a lengyel ügyek biztosa, majd a Litván-Belorusz Szovjet Közt.-ban töltött be fontos tisztségeket. 1924— részt vett az LKP Országos Titkárságának és Központi Szerkesztő Bizottságának munkájában, 1925— a KP KB és PB tagja. 1929. jún.— a KP főtitkára. Részt vett a KI V., VI. és VII. kongr.-án. 1929— a KI VB elnökségének tagja. 1939-ben hamis vádak alapján kivégezték. Rehabilitálták.

Lerner Dezső (Jászberény, 1871. febr. 4.—Bp., 1934. márc. 17.): nyomdászmunkás; szociáldemokrata. Ifjúmunkás korában lépett be a nyomdászszakegyletbe. 1899—1919 a szakegylet titkára, 1907-ben az MSZDP vezetőségének, 1913—19 a párt ellenőrző bizottságának tagja. A TK idején a Bp. VIII. ker. Munkástanács tagja. A *proletárdiktatúra* megdöntése után részt vett az MSZDP újjászervezésében. 1919 őszén Csehszlovákiába emigrált és két évig a szlovákiai nyomdászszaksz. vezetőségében tevékenykedett. Hazatérése után a nyomdaipari munkaközvetítő, majd a segélyző egyesület tisztviselője, 1929— haláláig titkára.

Leroy, Roland (1926. máj. 4.—): francia vasutas, kommunista. 1942 és 1945—47 a vasútnál dolgozik. 1948—60 az FKP Seine-Maritime megyei szervező titkára. 1960— az FKP KB, 1964— a PB tagja. 1974-ig a párt ideológiai és kulturális munkáját irányítja, majd a l'*Humanité* igazgató főszerk.-je. — *M.:* A kultúra napjainkban. 1973. 297 old.

Leskošek, Franc Luka (1897. dec. 9.—): jugoszláv (szlovén) fémmunkás, kommunista, 1926— a JuKP, 1936— a KB és PB tagja. 1937— a Szlovén KP KB titkára, a szlovéniai népfelkelés szervezője és 1941—42 a szlovén partizánegységek főparancsnoka. 1945— a szlovén, majd a szövetségi végrehajtó tanács (kormány) tagja.

Lesotho Kommunista Pártja, *The Communist Party of Lesotho:* alakult 1962. máj. 5-én (1966-ig Bászutóföld Kommunista Pártja néven működött), első kongr.-át 1962. máj.-ban tartotta. Elsőrendű feladatának a hazafias pártok egységfrontjának megszervezését tekintette. IV. kongr.-án (1968) elfogadott programjában a dem. jogok biztosításáért, a faji megkülönböztetés ellen, a külföldön, főleg a Dél-afrikai Köztársaságban dolgozó munkások belföldi foglalkoztatásáért és a földkérdés rendezéséért szállt síkra. 1970-ben betiltották, sok ezer embert, köztük komm.-ákat tartóztattak le. Azóta szigorúan illeg. Együttműködik az ugyancsak mély illeg.-ban küzdő *Dél-afrikai Kommunista Párt*tal. Taglétszáma: nincs adat, főtitkára J. M. Kena, lapja a Tokoloholo (Szabadság).

Lesotho munkásmozgalma: A Dél-afrikai Köztársaság által körülzárt országban — angol protektorátus 1966. szept. 3-ig — elsőként a szaksz.-ek jelentek meg. Bár a munkások többsége a Dél-afrikai Közt.-ban dolgozik, 1966-ban 7 nagyobb hazai szakmai egyesülés alakult. Az 1950-es évek végén fellendülő sztrájkmozgalmak a munkások gazd. érdekeiért és az ország függetlenségéért folytak. 1961. márc. 14-én zajlott le az első ált. sztrájk, ekkor súlyos összetűzésre került sor az angol gyarmati csapatokkal. A munkásosztály első pol. pártja *Lesotho Kommunista Pártja* volt (1962). Az ország két nagyobb szaksz. szövetsége a Lesothói Munkásszövetség és a Lesothói Szaksz. Szövetség. Az előbbi együttműködik a Lesothói Kongr. Párttal; jobboldali, komm.-ellenes. Az 1961-ben alakult Szakszervezeti Szövetség a baloldali szaksz.-eket egyesíti (Bányászszövetség, Általános Munkásszövetség), kapcsolatban áll az SZVSZ-hez tartozó Dél-afrikai Szakszervezeti Szövetséggel.

Lessner, Friedrich (1825. febr. 27.—1910. febr. 1.): német szabó, a *Kommunisták Szövetségé*nek tagja. Tevékenyen részt vett a szövetség ideológiai és szervezeti megszilárdításában. 1852-ben a *kölni kommunista per* egyik vádlottja, 3 évi vár-

fogságra ítélték. 1856-ban Londonba emigrált. Az I. Int. Főtanácsának tagja, K. *Marx* és F. *Engels* első harcostársai közé tartozott.

Leszerelt Altisztek és Közkatonák Szabadszervezete: kommunista vezetés alatt álló magyarországi tömegszervezet az 1918. évi *polgári demokratikus forradalom és köztársaság* idején. A leszerelt katonák, ill. a leszerelt altisztek 1918. nov. végén külön-külön alakították meg érdekvédelmi szervezetüket. A szervezetek célja a leszerelt katonák polg. elhelyezkedésének megkönnyítése állami segéllyel. 1919. jan.-ban a KMP mindkét szervezetet befolyása alá vonta. Ettől kezdve a követelések határozottabbá lettek (5400 K végkielégítés, ruhasegély, munkaalkalom) és nyomatékul egymást követték a fegyveres tüntetések a fővárosban. A szabadszervezetek Bp.-en és vidéken nagyarányú tagszervezésbe kezdtek. Egykorú rendőrségi becslés szerint az altisztek szervezetének 28 000, a katonákénak 30 000 tagja volt. Az 1919. febr.-i komm.-ellenes provokáció során e szervezetek vezetőit is letartóztatták, de csoportjaik tovább működtek, több tömeggyűlésen követelték a letartóztatott komm.-k szabadon bocsátását. 1919. márc. 14-én a leszerelt altisztek és katonák közös gyűlése egyesítette a két szervezetet és megalakította a ~t. A TK kikiáltása után a szervezet beszüntette tevékenységét.

Lévai Oszkár (Jászberény, 1890. jan. 1.—Bp., 1920. szept. 9.): tisztviselő; szociáldemokrata, majd kommunista. A *Munkás Betegsegélyező és Rokkantpénztár* alkalmazottja volt; az I. vh. idején bekapcsolódott az antimilitarista mozg.-ba. Részt vett az 1918. évi *polgári demokratikus forradalom* tömegakcióiban, majd a Közalkalmazottak Orsz. Szövetsége titkáraként működött. 1919 márc.-ban belépett a KMP-be és eredményes *agitációs* tevékenységet folytatott. A TK idején a VH pol. megbízottja, Cegléd majd Kiskőrös városparancsnoka. A *proletárdiktatúra* megdöntése után illeg. szervező munkára a fővárosban maradt. Hamarosan letartóztatták, és az ellenforr. bíróság gyorsított tanácsának ítélete alapján kivégezték.

Levi, Paul, eredetileg *Hardstein* (1883. márc. 11. —1930. febr. 9.): német ügyvéd, kommunista, majd szociáldemokrata. Az I. vh. alatt az SPD balszárnyán állt, a *Spartakus Szövetség*, majd az NKP egyik alapítója, KV-jának tagja, K. *Liebknecht* halála után a KP elnöke, majd 1920. dec.— másodmagával elnöke. 1920-ban C. *Zetkin* és ~ voltak az első komm. parlamenti képviselők. Jelentős szerepe volt a német *„baloldaliság"* elleni harcban, de 1921-től jobboldali opportunista irányba fordult. A KP-k megalakításáért folyó harcban szembefordult a KI pol.-jával, majd a KP-t puccsizmussal vádoló brosúrát adott ki. A pártfegyelem megszegése s a pártérdekek súlyos megsértése miatt kizárták. Kommunista Munkaközösség néven szakadár szervezetet létesített. 1922-től az SPD tagja. Öngyilkos lett.

Leviné, Eugen (1883. máj. 9.—1919. jún. 5.): német közgazdász, kommunista. 1905-ben részt vett az oroszo.-i forr.-ban. Az I. vh. alatt tagja lett az USPD-nek, 1918-ban a *Spartakus Szövetség*nek és részt vett a KP alapításában. A Die *Rote Fahne* szerk.-je, a *Bajor Tanácsköztársaság* VB-elnöke. A tanácsközt. leverése után illeg. dolgozott, letartóztatták. Perében a tanácsközt. és a bajor munkásság becsületét védte. Halálra ítélték és kivégezték.

Lewis, John Llewellyn (1880. febr. 12.—1969. jún. 11.): amerikai bányamunkás, szakszervezeti vezető. 1920—26 a bányászszaksz. elnöke. A 30-as években a szervezetlen munkások megszervezésére irányuló mozgalom vezetője, a CIO egyik alapítója és elnöke (1935—40), időlegesen a komm.-kal is együttműködött. Szaksz.-évél 1940-ben kilépett a CIO-ból. Az ún. irányított kap. híve; a CIO szervezésével jelentős érdemeket szerzett a mozg.-ban.

Libanoni Kommunista Párt, *al-Hizb as-suj úijj allubnánijj:* alakult 1924. okt. 24-én, majd 1944-ben önálló párt lett. (1924—44 a szíriai és libanoni komm.-k egy pártban, a *Szíriai Kommunista Párt*ban tevékenykedtek.) Első leg. pártkongr.-án (1943. dec.) F. *Helut* választották főtitkárrá. 1947 végére a KP kiszélesítette tömegbázisát (kb. 5000 tag), de 1948-ban betiltották. 1948—1970. júl. félleg,. ill. illeg. 1948—1958. dec. újra egyesült a Szíriai KP-val Szíria és Libanon KP-ja néven, mely az igazi függetlenség megvalósításáért, majd 1957— 58 az USA-imp. és Töröko. közel-keleti provokációja ellen harcolt. 1958. dec.— újra önálló ~ néven; harcol az ország nemzeti dem. átalakulásáért, a libanoni haladó erők és az arab népek egységéért, a közel-keleti konfliktus békés rendezéséért. 1965. márc.-ban a KB kibővített ülése határozatot fogadott el „Libanon fejlődésének haladó útjáról". 1967 elején a ~ kezdeményezésére megalakult a forradalmi erőket tömörítő front. II. kongr.-a (1968) új programot és szervezeti szabályzatot fogadott el, mely a nemzeti erőkkel való hatékony összefogást és a ~ tömegpárttá alakítását tűzte ki célul. 1970. júl.-ban kiharcolta a legalitást. III. kongr.-a (1971. jan.), mely 28 év óta az első leg kongr. volt, állást foglalt a finánccligarchia ural. mát megdöntő nemzeti dem. kormányzás mel-

lett. A közel-keleti válság megoldása terén a kongr. két véglet ellen hirdetett harcot: az amerikai imp.-sal való megbékélés és a felszab. harcban a fegyveres megoldások abszolutizálása ellen. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1960, 1969). Taglétszáma 6000, főtitkára 1965— N. *Chaoui*, lapja az an Nida (A kiáltás).

Libanon munkásmozgalma: első lépéseit az ott dolgozó európai munkások kezdeményezésére tette. 1909-ben létrejött az első libanoni szakszervezet, a vasutasoké; a modern szaksz. mozgalom a 20-as években bontakozott ki. 1924-ben megalakult a *Szíriai Kommunista Párt*, mely 1944-ig a libanoni komm.-kat is egyesítette. A 20-as években jelentős volt a dohányipari dolgozók sztrájksorozata, 1932-ben a külföldi monopóliumok bojkottja és 1933-ban a a gépkocsivezetők és a nyomdászok sikeres sztrájkja. Az 1943. nov.— függetlenné vált országból szíriai és libanoni szaksz. delegáció vett részt Párizsban az SZVSZ alakuló kongr.-án. Az 1946-ban létrejött és az SZVSZ-hez csatlakozott Munkások és Alkalmazottak Általános Szövetsége fontos munkástörvényeket harcolt ki (8 órás munkanap, fizetett szabadság, nyugdíjtörvény). 1947-ben a haladó szaksz.-eket betiltották. 1952-ben ált. sztrájk, 1958-ban ált. sztrájk és északon fegyveres felkelés zajlott le a reakciós kormányzat, majd az USA beavatkozása ellen. ~nak jelentős vívmánya a kollektív szerződések törvénye (1962) s a társadalombiztosítás fejlesztéséről szóló törvény (1964). 1968. aug.-ban 70 000 munkás részvételével folyó sztrájkkal, 1969 tavaszán véres összeütközésekre vezető tüntetéseken fejezte ki rokonszenvét az arab ellenállási mozgalom iránt és tiltakozását a libanoni kormánynak az arab—izraeli konfliktusban tanúsított magatartása miatt. 1965-től az igazi változásokért küzdő erők a Haladó Pártok és Nemzeti Erők Fontja keretében harcolnak. Itt a *Libanoni Kommunista Párt* mellett jelentős szerepet játszik a Kemal Dzsumblat vezette Haladó Szocialista Párt; részt vesznek a libanoni baathisták (l. *Arab Újjászületés Pártja*) és nasszeristák. Legnagyobb szaksz.-i szövetsége: Libanoni Munkások és Alkalmazottak Szövetsége (Fédération Nationale des Syndicats des Ouvriers et Employés du Liban), alapítva 1948, taglétszáma 16 000, elnöke Elias Habre, az SZVSZ és az *Arab Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségé*nek tagszervezete. Ezenkívül még három szaksz. szövetség működik, melyeket egy koordináló szerv fog össze.

lib-labs: a liberális labouristák rövidítése. Azokra a munkáspolitikusokra utal, akik munkászármazásúak voltak, szaksz.-ekben tevékenykedtek, de tagadták az önálló munkáspárt megteremtésének és pol. fellépésének szükségességét.

Lie, Ottar (1896—1943. febr. 28.): norvég vasmunkás, szocialista, majd kommunista. 1912— a *Norvég Munkáspárt* tagja, az I. vh. idején a balszárny vezetője. 1921—23 a Munkáspárt KB tagja. 1923-ban *Norvégia Kommunista Pártjá*nak alapító tagja, 1927— a PB tagja, 1929— titkára. 1942. okt.-ben a náci megszállók letartóztatták és meggyilkolták.

Liebe István (Kispest, 1902. szept. 1.—): cipészmunkás; kommunista. A *munkásmozgalom*ba 1919-ben kapcsolódott be. 1920 óta tagja a KMP-nek. 1923— a bőripari szaksz. kispesti vezetőségében tevékenykedett. 1931— mint a cipészszakosztály vezetőségi tagja részt vett a szakszervezeti ellenzéki mozgalomban. 1926—45 rendőri felügyelet alatt állt. Pol. tevékenységéért többször bebörtönözték. A felszab. után 1945—48 a bőripari munkások szakszervezetének elnöke. 1949-ben a Tisza Cipőgyár állami ellenőre, az államosítás után igazgatója. 1953—57 az Agrártudományi Egyetem gazd. vezetője. Nyugdíjasként a szakszervezet KV-jének tagja.

Liebknecht, Karl (1871. aug. 13.—1919. jan. 15.): német jogász, szocialista, majd kommunista. W. *Liebknecht* fia. 1900— az SPD tagja, s rövidesen a német szociáldemokrácia forr. irányzatának legnépszerűbb képviselője. Jelentős pol. perekben védőügyvéd. Kezdeményezője a német munkásmozgalom antimilitarista taktikájának, különösen az ifj. szervezetek antimilitarista tevékenységét sürgette. 1907-ben másfél évi fogságra ítélték. 1907—10 az SZII elnöke, 1908-ban porosz, 1912-ben birodalmi képviselő. Az I. vh. kitörése idején élesen a háború és a hadihitelek ellen foglalt állást, a parlamenti frakcióban a hadihitelek ellen volt, s bár aug.-ban még a pártfegyelmet kötelezőnek tartva megszavazta a hadihiteleket, dec.-ben már — egyedül pártjában és a parlamentben — a hadihitelek ellen szavazott, s a háborút imp. rablóháborúnak bélyegezte. Fellépése a baloldal háborúellenes harcának óriási lökést adott. 1915. máj.-ban megírta híres röpiratát: A fő ellenség a saját országunkban van. Döntő szerepe volt az *Internacionálé-csoport*ban, a híres Spartakus-levelek sok cikkének szerzője. 1916. máj. 1-én háborúellenes tüntetést szervezett, ezért négy évre ítélték. 1918. okt.-ben szabadult. A *novemberi forradalom* kitörése után az SPD vezetői be akarták vonni az ideiglenes kormányba, de minthogy feltételeit (szoc. köztársaság, minden hatalom a választott bizalmiak kezébe, a kormány polgári tagjainak kizárása) nem teljesítették, nem lépett be. A Die *Rote Fahne*

és az NKP egyik alapítója; az alakuló kongr. első referátumának előadója. A *januári harcok* után R. *Luxemburg*gal együtt ellenforr. bandák elhurcolták, s mindkettőjüket meggyilkolták. — *M.:* Válogatott beszédek és írások. Wilhelm Pieck emlékbeszédével. 1954. 511 old. — *Irod.: Greulich, E. R.:* A névtelen levél. 1973. 240 old. — *Oszip Csornij:* A német tragédia (Elbeszélés Karl Liebknechtről). Uzsgorod—Budapest 1974. 445 old.

Liebknecht, Wilhelm (1826. márc. 29.—1900. aug. 7.): német tanár, publicista, szocialista. 1848—49-ben részt vett a badeni felkelésekben, majd Svájcba emigrált, ahol a Genfi Munkásegylet elnöke lett. 1850-ben Londonba költözött, belépett a *Kommunisták Szövetségé*be, itt K. *Marx* mellett érlelődött jelentős marxistává. 1862-ben visszatért Németo.-ba, 1863-ban az *Általános Német Munkásegylet* tagja, szembekerült a *lassalleanizmus*sal. 1865-ben kiutasították Poroszo.-ból, Lipcsébe költözött, ahol A. *Bebel*lel 1868-ban kivívták a *Német Munkásegyletek Szövetsége* csatlakozását az I. Int.-hoz. 1868-ban az I. Int. németo.-i levelező titkára és megbízottja. Elsőrendű szerepe volt a *Szociáldemokrata Munkáspárt* megalakításában. A párt lapjának, a Der *Volksstaat*nak szerk.-je. 1867—70, majd 1874—1900 birodalmi képviselő. A porosz—francia háborúban nem szavazta meg a hadihiteleket és elítélte Elzász-Lotharingia bekebelezését. Bebellel együtt két évre ítélték. Vezető szerepe volt a gothai egyesülési kongr. előkészítésében, a *gothai program* kidolgozásában. 1876—78 és 1891—1900 a *Vorwärts* szerk.-je. Bebellel együtt szervezték az illeg. harcot a bismarcki *kivételes törvények* ellen. Jelentős szerepe volt a II. Int. megalakításában. — *M.:* Mit akar a szociáldemokrácia? 4. jav. kiad. 1918. 64 old. — A tudás: hatalom! A hatalom: tudás! Ünnepi beszéd... 1872. február 1-én a drezdai Munkásképző-Egylet alapító ünnepén. 2. kiad. 1919. 96 old.

Li Fu-csun (1900—1975. jan. 13.): kínai kommunista, Hunan tartományban született. Diákkorában kapcsolódott be a *Mao Ce-tung* vezette radikális ifj. mozgalomba. 1919-ben Párizsba ment dolgozni és tanulni. Itt lépett be 1921-ben a KP-be. 1923-ban a SZU-ba utazott, ahol a Távolkeleti Dolgozók Egyetemén tanult. 1924-ben tért haza, a KP Csianghszi tartományi pb.-jének titkára és a Kínai VH pol. osztályának egyik vezetője. 1934— a KB és 1956—69 a PB tagja. 1954— miniszterelnök-helyettes, ill. az Állami Tervbizottság elnöke.

Ligeti Károly (Kiskőrös, 1890. dec. 8.—Omszk, 1919. jún. 2.): vasmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista internacionalista harcos. Az I. vh. előtt az MSZDP és a vasas szakszervezet tagja, a *Népszava* külső munkatársa. 1916-ban orosz fogságba került. Ivanovo-Voznyeszenszkben kapcsolatba lépett a bolsevikokkal, s 1917 őszén az omszki hadifogolytáborban jelentős szerepe volt a foglyok forr. szervezeteinek megalakításában. 1917 végétől az OK(b)P tagja. 1918 elején az omszki hadifoglyok nemzetközi szd. (1918. máj.— komm.) pártjának alapítója és elnöke. Az Omszkban 1918. febr. 10.— megjelenő, Forradalom c. magy. nyelvű lap szerk.-je. Lefordította és az újságban közölte a *Kommunista Párt Kiáltványát*. A lapban megjelent költeményei a magy. komm. hadifoglyok áldozatkészségét, internacionalizmusát fejezik ki. 1918. máj.— jún.-ban az Omszkot keletről védő internacionalista osztag, és a Tatárkánál húzódó front egyik parancsnoka. Sebesülten fogságba esett és Kolcsak fehérgárdistái kivégezték. — *M.:* Válogatott írásai. A bevezetést írta Sziklai Sándor. 1957. 150 old. — *Irod.: Pogonyi Antal:* Végrendelet. 1966. 260 old.

Ligeti László (Nyíregyháza, 1914. febr.—): kereskedelmi alkalmazott; kommunista. Tanulókorában kapcsolódott be a munkásmozg.-ba, 1930-ban belépett a KMP-be. 1934— a Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetségében (KAOSZ) és az MSZDP bp. VII. ker. szervezetében végzett pol. munkát. Részt vett a *Tompa utcai nyilasház megtámadásá*ban. 1942. máj.-ban letartóztatták, kiszabadulása után folytatta illeg. mozg. tevékenységét. 1944. márc. 24-én röpiratszórás közben letartóztatták, s a bíróság 12 évi fegyházra ítélte. A felszab. óta a KAOSZ, majd a *Kereskedelmi, Pénzügyi és Vendéglátóipari Dolgozók Szakszervezeté*nek főtitkára. M.: A lakosság szolgálatában. 1974. 233 old. Múltakra emlékezve ... 1975. 174 old.

Li Hszien-nien (1905—): kínai ácsmester, katonatiszt, kommunista, 1926— a Kuomintang, 1927— a KP tagja, részt vett az első forr. polgárháborúban, majd gerillacsapatokat vezetett. Később felelős posztokat töltött be a forr. hadseregben. 1945— a KB tagja, 1954— miniszterelnökhelyettes, pénzügyminiszter, 1956— a PB tagja.

Li Li-szan (1896—): kínai kommunista. Franciao.-ban tanult, ahol *Csou En-laj*jal és *Li Fu-csun*nal komm. ifj. szervezetet alakított. 1921— a KP tagja. 1923— a szaksz.-ek Sanghaji Tanácsának elnöke. Az *általános sztrájk (Sanghajban)* egyik vezetője. 1926— a PB tagja. *Csen Tu-hsziu* leváltása után 1927—30 a KB titkára. Erőltette a városi fegyveres felkeléseket, ez sú-

lyos károkat okozott a forr. mozgalomnak. 1930. okt.-ben megbírálták és felmentették a KB-titkári megbízatásából. Ezután a SZU-ba ment, ahonnan 1946-ban tért haza. A népi hatalom megteremtése után szaksz. munkát végzett. 1951-ben „ökonomizmusa" és „szindikalizmusa" miatt bírálták, azóta nincs adat róla.

Limanowski, Bolesław (1835. okt. 30.—1935. febr. 1.): lengyel történész, szocialista. A lengyel szoc. mozgalom egyik úttörője; forr. tevékenységéért bebörtönözték és száműzték, 1878—1907 emigrációban, főleg Genfben élt. Az LSZP egyik alapítója és ideológusa, reformista szárnyának vezetője. 1922—35 szenátor. A 19. sz.-i lengyel nemzeti felszabadító mozg. történetének első kutatói közé tartozott.

Linderot, Sven (1889. okt. 8.—1956. ápr. 7.): svéd kommunista. 1908— *Svédország Szociáldemokrata Munkáspártja,* majd 1917— a forr. baloldal és a KP *(Baloldali Párt—Kommunisták)* tagja. 1927—29 a KB titkára, 1929—51 a KP elnöke. 1935—43 a KI VB tagja, 1938—49 parlamenti képviselő, 1951—56 a KB titkára.

Lin Piao (1907—1971. szept. 13.): kínai katonatiszt, kommunista. A Vampoa katonai akadémiát végezte kitűnő eredménnyel. 1925— a KKP tagja. Az 1927-i nancsangi felkelés egyik vezetője. Nagy érdemeket szerzett a Kuomintang által indított bekerítő hadjáratok visszaverésében. 1932— a kínai VH elitalakulatának az I. hadtestnek a parancsnoka. A *hosszú menetelés* idején az elővédben volt parancsnoki beosztása. A japánellenes háború kezdetén a *Nyolcadik Hadsereg* hadosztályparancsnoka. 1937-ben súlyosan megsebesült, 1941-ben a SZU-ban gyógykezelték, ahol felsőbb fokú katonai tanulmányokat is folytatott. 1946— Mandzsúriában katonai parancsnok. 1945— a KKP KB, 1950— a PB tagja, 1958— emellett a KB alelnöke, a PB állandó bizottságának tagja. 1959— honvédelmi miniszter. A KKP IX. kongr.-án (1969) közfelkiáltással *Mao Ce-tung* utódjává választották. 1970-től nem szerepelt a közéletben. A KKP X. kongr.-án (1973) bejelentették, hogy a „SZU-ba való menekülés közben légikatasztrófa áldozata lett."

Lin Po-csü (1882—1960): kínai kommunista. Hunan tartományban született, 1921— a KKP tagja. 1924—27 a Kuomintang parasztosztályának vezetője. 1927-ben részt vett a nancsangi felkelésben. Ez évben Japánon keresztül a SZU-ba ment. Onnan hazatérve részt vett a *hosszú menetelés*ben, majd 1937—48 a Senhszi-Kanszu-Ninghszia határterület kormányának elnöke. 1945— a KB, 1956— a PB tagja.

lipcsei per: a hitleristák által rendezett komm.-ellenes provokációs per (1933. szept. 21.—dec. 23.). A fasiszták 1933. febr. 27-én felgyújtották a birodalmi gyűlés épületét, amiért a komm.-kat tették felelőssé, hogy a fasiszta rendszert úgy tüntethessék fel, mint a „világ megmentőjét a bolsevizmustól". A per vádlottai voltak: E. *Torgler,* G. *Dimitrov,* Borisz Popov és Vaszil Tanev, továbbá a fasiszták eszköze: a holland Marinus van der Lubbe. A nevezetessé vált ~ben G. Dimitrov a fasiszta rendszer vádlójává vált. Leleplezte a bűntett igazi hátterét és bebizonyította a vád hazug, provokatív jellegét. A perben nagyszerűen védelmezte a kommunizmus eszméjét, felszólította a német munkásosztályt antifasiszta egységfront megteremtésére. Hatalmas nemzetközi tiltakozás kísérte a pert; milliók követelték a vádlott komm.-k szabadon bocsátását. Londonban antifasiszták „ellenpert" rendeztek a gyújtogatás igazi hátteréről és okairól. A ~ a hitlerizmus nagy pol. veresége lett. A nemzetközi szolidaritási mozgalom, G. Dimitrov bátor fellépése kikényszerítette a vádlottak felmentését. M. van der Lubbét halálra ítélték és kivégezték. A ~ színhelyén ma Dimitrov-múzeum van. — *Irod.:* A lipcsei per. Georgi Dimitrov okiratai, levelei és feljegyzései. 1950. 224 old. — *Calic, Edouard:* Ég a Reichstag! 1971. 390. old.

Lister, Enrique (1907. ápr. 21—): spanyol kőfaragó, kommunista. 1931— az SKP tagja. A *spanyol szabadságharc* legendás hírű munkástábornoka, az *Ötödik Ezred* parancsnoka, majd a közt. hadsereg más fontos parancsnoki tisztségeit töltötte be. 1937— a KP KB, 1944—68 a PB, ill. VB tagja. A BVT tagja.

Li Ta-csao (1883—1927): kínai kommunista. A marxizmus egyik első kínai hirdetője, a KKP alapítóinak egyike. A pekingi egyetem professzora és a könyvtár igazgatója. ~ biztosított a Pekingbe érkező *Mao Ce-tung*nak segédkönyvtárosi állást. Az 1919. Május 4. Mozgalom egyik szervezője és vezetője. A reakciós északi militarista kormány Pekingben kivégeztette.

Litvinov, Makszim Makszimovics, álnéven *„Papasa", Kuznyecov, Makszimovics* stb. (1876. júl. 17. [29.]—1951. dec. 31.): szovjet-orosz publicista, bolsevik párt- és állami vezető. 1898— az OSZDMP tagja. 1900-ban letartóztatták. 1902-ben többedmagával megszökött a kijevi börtönből. Sávjcba emigrált. Itt V. I. *Lenin*nel dolgozott, részt vett az *Iszkra* szerkesztésében. 1903— bolsevik. A Novaja Zsizny (Új élet) c. leg. marxista lap egyik alapítója (1905). 1907— az OSZDMP londoni szervezetének titkára, a *Nemzetközi Szocialista Iroda* tagja. 1914—18 háború-

ellenes. 1918— különböző diplomáciai tisztségeket töltött be, 1930— külügyi népbiztos. Vezette az F. D. Roosevelt amerikai elnökkel az USA és a SZU közötti diplomáciai viszony helyreállításáról folyó tárgyalásokat. 1934—38 a SZU képviselője a Népszövetségben, híresek voltak fellépései a kollektív biztonsági rendszer érdekében. 1934— az SZKP KB tagja. 1939. máj.-ban felmentették a külügyi népbiztosi tisztség alól. 1941—43 a SZU washingtoni követe, 1943—46 külügyi népbiztoshelyettes.

Liu Po-cseng (1892—): kínai katonatiszt, kommunista. 1926— a KP tagja. Az 1927-i nancsangi felkelés egyik vezetője. 1927—30 a moszkvai Frunze katonai akadémián tanult. 1932— a forr. hadsereg vezérkari főnöke. A Népi Felszabadító Háború idején a 2. hadsereg parancsnoka, majd 1949— az É-kínai katonai körzet parancsnoka. 1955-ben marsallá nevezték ki. 1945— a KB, 1956— és jelenleg is a PB tagja.

Liu Sao-csi (1898—): kínai tanító, kommunista. Részt vett az 1919. Május 4. Mozgalomban. 1921-ben a SZU-ban tanult. 1921— a KKP tagja. Sanghajban és a pingcsiangi bányavidéken szervezte és irányította a forr. szaksz. mozgalmat. 1925— az Összkínai Szakszervezeti Szövetség alelnöke; jelentős szerepet játszott az *általános sztrájk (Sanghajban)*, majd később a Május 30-i mozg.-ban. 1927— a KB, 1932— a PB tagja. 1932—34 a felszabadított ún. tanácsterületen dolgozott, a *hosszú menetelés* idején a hadsereg egyik pol. vezetője, majd rövid ideig Pekingben végzett illeg. szervező munkát. 1937—45 a KP tevékenységét vezette a japánok által megszállt területeken, 1943—45 a KB titkára, 1945—56 a KP PB alelnöke, 1956—68 a PB állandó bizottságának tagja, 1949—58 a Központi Népi Kormány elnökhelyettese, 1949—53 az SZVSZ alelnöke. 1959—68 a Kínai Népközt. elnöke. A *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásán* (1960) a KP delegációját vezette. 1967-ben a *„nagy proletár kulturális forradalom"* támadásainak középpontjában állt. 1968. okt.-ben megfosztották minden párt- és állami tisztségétől és kizárták a pártból. Azóta is hevesen bírálják. Kínai források mind ez ideig nem erősítették meg azokat a világszerte elterjedt híreket, hogy már nincs az élők sorában. — *M.*: A párton belüli harcról. 1958. 88 old.

Llopis y Ferrandiz, Rodolfo (1895—): spanyol egyet. tanár, szocialista. F. Franco hatalomra jutása után emigrációba kényszerült. 1946— haláláig az SSZMP főtitkára. 1947-ben az emigráns közt. kormány elnöke.

lock-out: *kizárás*

łódzi sztrájk: a łódzi (Lengyelo.) munkások ált. sztrájkja 1892. máj. 1—7. A Lengyel Munkásszövetség felhívására indult május 1-i tüntetés 60 000 dolgozó 6 napos *általános sztrájk*jává fejlődött. A munkaidő csökkentéséért, a bérek emeléséért indított mozgalmat a cári rendőrség erőszak alkalmazásával, zsidópogromok provokálásával vérbe fojtotta. Sokan meghaltak, 348-an megsebesültek, több száz munkást letartóztattak és 71-et elítéltek. Nemzetközileg az egyik legnagyobb korabeli ált. sztrájk volt, nagy hatást gyakorolt a szervezett lengyel munkásmozgalom kialakulására.

Loga Sowinski, Ignacy (1914. jan. 20—): lengyel textilipari munkás, kommunista. 1932— a kommunista ifjúsági szövetség, 1935— az LKP tagja. A II. vh. idején az ellenállási mozgalom egyik vezetője. 1942—48 az LMP KB tagja. 1945—48 a łódzi vajdasági pb. titkára. 1948-ban jobboldali-nacionalista elhajlással vádolták és megfosztották KB-tagságától. 1956. okt.— a LEMP PB tagja, 1956. aug.— a Szakszervezeti Szövetség Központi Tanácsának elnöke. 1957—71 az SZVSZ alelnöke. 1971. jan.-ban lemondott funkcióiról. 1971. aug.—Lengyelo. ankarai nagykövete.

Lombardi, Riccardo (1901. aug. 16.—): olasz mérnök, szocialista. 1942-ben az antifasiszta Akciópárt egyik alapítója, 1947-ig titkára. Az ellenállás idején a felső-olaszo.-i CLN tagja. Az Akciópártnak az *Olasz Szocialista Párt*ba való beolvadása után az utóbbinak vezetőségi tagja. Rövid ideig az *Avanti!* főszerk.-je. 1946— képviselő. Az 1966-ben létrejött *Egyesült Szocialista Párt*, majd az 1969-ben újjáalakult Olasz Szoc. Párt balszárnyán foglal helyet.

Lombardo Toledano, Vicente (1894. júl. 16.— 1968. nov. 16.): mexikói jogász, filozófus, szocialista. 1919—33 egyet. tanár. A 30-as években több szaksz. megalakításában vett részt; 1936-ban vezetésével jött létre a Mexikói Dolgozók Szövetsége. 1938—63 a CTAL elnöke, 1945—65 az SZVSZ alelnöke. 1948—68 a Szocialista Néppárt főtitkára, 1926—28 és 1964—68 parlamenti képviselő.

London, Jack, eredetileg John *Griffith London* (1876. jan. 12.—1916. nov. 22.): amerikai író, szocialista. Keserves gyermek- és ifjúkora formálta ösztönös szocialistává. Tanulmányozta *Marx*ot, de F. W. Nietzschét és H. Spencert is. 1901— a *Szocialista Munkáspárt* tagja. Művei egész nemzedékeknek adtak szoc. ösztönzést.

Önkezével vetett véget életének. — *M.*: A vaspata. (A bevezetést Anatole France, az utószót Dumitru Mazilu írta.) 1961. 336 old. — Martin Eden. 1974. 377 old.

Londoni Magyar Klub: az angliai magyar *emigráció* haladó erőinek 1941 őszén az antifasiszta egység jegyében létrehozott kulturális és társadalmi szervezete. A különböző pártállású tagokból álló klub tevékenységében a komm.-k vezető szerepet töltöttek be. Előadásaik, szemináriumaik révén széles körű nevelőmunkát végeztek, elsősorban az ifjúság körében. 1944. jan.-ban a klub pol. programot tett közzé, melyben többek között a mo.-i fegyveres ellenállás megszervezésének szükségességét hangoztatták, követelték Mo. kilépését a háborúból. A ~ részt vett az angliai magy. csoportok átfogó szervezetének, az angliai Magy. Tanácsnak megalakításában és munkájában.

Longo, Luigi (1900. márc. 15.—): olasz újságíró, kommunista. 1919— az *Olasz Szocialista Párt* tagja. 1921-ben egyik alapítója az OKP-nek. Részt vett a *gyárfoglaló mozgalom*ban. 1921—27 a komm. ifj. mozgalom egyik vezetője. 1926— a KB, 1931— a Vezetőség tagja. 1926— a KII VB tagja. 1932—35 az OKP képviselője a KI-ban, a KI VB-póttagja. Részt vett a *spanyol szabadságharc*ban. Gallo néven a *Nemzetközi Brigádok* egyik szervezője, a 12. nemzetközi brigád pol. biztosa, majd a nemzetközi brigádok főfelügyelője. 1941-ben kiszolgáltatták a fasisztáknak, 1943-ig száműzetésben volt. Szabadulása után a felső-olaszo.-i CLN tagja, a Garibaldi-partizánbrigádok parancsnoka, majd a „Szabadság Önkénteseinek Hadteste" elnevezésű egységes partizánhadsereg h. parancsnoka. 1945—64 az OKP főtitkárhelyettese, 1964—72 főtitkára, 1972— elnöke. 1948— parlamenti képviselő. — *M.*: Az olasz nép harca a felszabadulásért. 1953. 391 old. — Longo, Gino—Longo, Luigi: Az olasz gazdasági csoda. 1964. 152 old.

Longuet, Charles (1839. febr. 14.—1903. aug. 5.): francia újságíró, baloldali proudhonista. A Rive Gauche (Balpart) c. lap egyik szerk.-je, baloldali antibonapartista lapok munkatársa. 1866-ban csatlakozott az I. Int.-hoz, a Főtanács tagja, belga levelező titkár. 1870. szept. 4. után a Nemzeti Gárda egyik zászlóaljának parancsnoka, majd a proudhonista kisebbséghez csatlakozott és a Journal Officiel de la République Française (A Francia Köztársaság Hivatalos Lapja) szerk.-je, a munkaügyi biz. tagja. A *Párizsi Kommün* bukása után Londonba emigrált (távollétében halálra ítélték). Részt vett az I. Int. londoni konferenciáján és a hágai kongr.-on. 1872-ben nőül vette K. *Marx* leányát, Jenny *Marx*ot. 1881-ben hazatért, a Franciao.-i Szoc. Munkások Szövetségének vezetője lett, fellépett J. *Guesde* ellen, dem. és szoc. lapok munkatársa. Együttműködött a *posszibilistákkal*. Több ízben Párizs községi tanácsosává választották.

Longuet, Jean (1876. máj. 10.—1938): francia újságíró, történész, szocialista. Az I. vh.-ban a Le Populaire (Néplap) c. lap megalapítója és szerk.-je; vezére annak a pacifista kisebbségnek, amely a háborús hitelek megtagadását követelte az SFIO parlamenti frakciójától. 1914—24 parlamenti képviselő, 1921— a *Kétésfeles Internacionálé* VB, majd az SZMI VB-tagja. A 30-as években fellépett a fasizmus ellen, az egységfront híve.

Lopatyin, German Alekszandrovics (1845. jan. 13.—1918. dec. 26.): orosz forradalmár, a korai munkásmozgalom úttörője. 1867-ben Itáliában részt vett az olasz egységmozgalomban. Hazatérése után (1868) Sztavropolba száműzték, ott K. *Marx*ot tanulmányozta. 1870-ben Pétervárra visszatérve előkészítette a bebörtönzött P. L. *Lavrov* megszöktetését, majd Párizsba ment, ahol részt vett az I. Int. munkájában. Megkezdte A tőke fordítását; közeli kapcsolatba került Marxszal. 1870. szept.-ben az I. Int. Főtanácsának tagjaként bekapcsolódott az M. A. *Bakunyin* irányzata elleni küzdelembe. 1870—71 telén visszatért Oroszo.-ba és Ny. G. *Csernisevszkij* kiszabadítására tett kísérletet. 1873—79 ismét emigrációban volt. Hazatérve letartóztatták (1879), de 1883-ban megszökött, 1884-ben ismét börtönbe került. Az 1905-ös forr. szabadította ki. Ezután rossz egészségi állapota miatt visszavonult a pol. tevékenységtől.

Lóránd György (Moszkva, 1926—Bp., 1956. nov. 4.): katonatiszt; kommunista. Szülei a TK megdöntése után emigráltak a SZU-ba. 1945-ben Mo.-ra jött és belépett az MKP-be. Először gyárban dolgozott, majd a Műegyetemen hadmérnöki oklevelet szerzett. 1949— az állambiztonsági szervek tisztje. Az ellenforr.-ok ellen vívott harcokban halt hősi halált.

Lorenzo, Anselmo (1841. ápr. 21.—1914. nov. 30.): spanyol nyomdász, anarcho-szindikalista. Az I. Int. spanyol szekcióinak egyik alapítója, 1870—72 a spanyol föderális tanács tagja. Fellépett M. A. *Bakunyin* híveivel szemben, de P. J. *Proudhon* nézeteinek hatására ellenezte a munkáspárt megalapítását, a prol. hatalmának eszméjét; a szabad termelői társulásokban látta a szoc. csíráját. Az SSZMP egyik alapítója, majd kivált a pártból. Az *anarcho-szindikalizmus* egyik jelentős alakja.

Loriot, Fernand (1870—1932): francia tanító, szocialista, majd kommunista. Az I. vh. alatt forradalmi szocialista, a *zimmerwaldi mozgalom* baloldalához tartozott. Egyik alapítója volt a Nemzetközi kapcsolatok újrafelvétele bizottságának. Az FKP egyik alapítója. Később jobbra tolódott, 1927-ben kizárták a KP-ból. A pedagógusok országos szaksz.-ében fejtett ki munkásságot.

Losonczi Pál (Bolhó, 1919. szept. 18.—): mezőgazdasági munkás; kommunista. 1945. ápr.— tagja az MKP-nek, és a Bolhó községi pártszervezet titkára. 1946—48 az MKP barcsi pártszervezete vezetőségének, 1948—60 az MDP, ill. az MSZMP barcsi járási biz.-ának, 1950—62 Somogy m. biz.-ának tagja. 1954—56 az MDP KV póttagja, 1957— az MSZMP KB-jának, 1975. júl.— PB-jének tagja. 1948—60 a kezdeményezésére alakult barcsi Vörös Csillag TSZ elnöke. 1960. jan.—1967. ápr. földművelésügyi miniszter, 1967. ápr.— a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke. 1953— ogy. képviselő. 1954— a Hazafias Népfront Orsz. Tanácsának, 1968— pedig az Orsz. Tanács Elnökségének tagja. 1951—67 részt vett a Termelőszövetkezeti Tanács munkájában; 1954— mint az elnökség tagja, 1963— elnökh.-e, 1965— elnöke.

Losonczy Géza (Érsekcsanád, 1917. máj. 5.— Bp., 1957. dec. 21.): újságíró; kommunista. 1935—36 Debrecenben a *Márciusi Front* egyetemi csoportjának vezetője, 1939— a KMP tagja, 1940— a *Népszava* munkatársa. A felszab. után a *Szabad Nép* munkatársa, 1947-ben miniszterelnökségi, 1949-ben népművelésügyi államtitkár. 1946—51 az MKP, majd az MDP KV póttagja. 1951-ben koholt vádak alapján letartóztatták, 1954-ben rehabilitálták. 1956-ban a Magyar Nemzet munkatársa, majd főszerk.-je. Jelentős szerepet játszott az ellenforr. előkészítésében, 1956. okt. 30.— *Nagy* I. kormányának államminisztere. Ellenforr. tevékenysége miatt letartóztatták, s a börtönben halt meg.

Louis, Paul, eredetileg Paul *Levi* (1872—1955): francia újságíró, történész, szocialista. 1920-ban az SFIO tagja, majd belépett az FKP-be, 1923-ban kilépett az FKP-ből és egyik szervezője lett a Parti de l'unité prolétarienne-nek (Proletáregység Pártja), amelynek 1930-ban főtitkára lett. Pártja részt vett a *népfront*ban, majd 1937-ben összeolvadt az SFIO-val, később támogatta a KP és az SFIO egyesülésének gondolatát. A szoc. és szaksz. mozg. történetírója.

Lovas Márton (Bp., 1905. márc. 6.—): esztergályos; kommunista. 1922— a KIMSZ, majd a KMP tagja. A 20-as években a franciao.-i magy. komm. mozg.-ban dolgozott. 1928-ban hazatért és 1930-ig a KIMSZ vezetőségében tevékenykedett. Többször letartóztatták és bebörtönözték. Részt vett a KMP II. kongr.-án, s ott a KMP KB tagjává választották. A kongr. után a párt hazai titkárságában dolgozott. 1931—46 a SZU-ban élt. Hazatérése óta különböző munkaterületeken, főleg szerk.-ként és újságíróként dolgozik. — *M.:* Kolhozemberek. Útirajz. 1956. 187 old. — Mi történt Budapesten október 25-től november 4-ig. Dokumentumok és jelentések. 1957. 155 old. — Közös érdek — egyéni haszon. 1961. 109 old.

Lovestone, Jay (1898—): amerikai szakszervezeti vezető, a kommunista mozgalom renegátja. 1919— az USA KP tagja. 1927—29 az *Egyesült Államok Kommunista Pártjá*nak főtitkára. Az „amerikai kivételesség"-ről szóló jobboldali opportunista jellegű elmélete miatt 1929-ben kizárták a pártból. G. *Meany*nak, az *AFL—CIO* elnökének külpol. tanácsadója, ebben a minőségben az amerikai külpol. legnegatívabb irányzatait támogatja. Együttműködött a CIA kémszervezettel.

Lovett, William (1800. okt. 8.—1877. aug. 8.): angol kocsmáros, a *chartizmus* reformista szárnyának (morális erő) internacionalista felfogású vezetője, a Népcharta egyik megfogalmazója. Főleg a londoni radikális szervezett kisipari munkásság képviselője.

Løvlien, Emil (1899. szept. 22.—1973. jún. 4.): norvég erdőmunkás, szocialista, majd kommunista. 1918—23 a *Norvég Munkáspárt* tagja, 1923-ban *Norvégia Kommunista Pártjá*nak alapító tagja. 1924—30 vidéken végzett pártmunkát. 1933—34 a KP központi lapja, az Arbeideren (Munkás) szerk.-je, 1934—40 a KP pol. titkára. Norvégia náci megszállása idején Svédo.-ban, a KP külföldi irodájában dolgozott. 1946—65 a KP elnöke. 1945—49 és 1953—61 parlamenti képviselő.

Lozovszkij, A., eredetileg Szolomon Abramovics *Dridzo* (1878. márc. 16.—1952. aug. 12.): szovjet-orosz író, történész, bolsevik szakszervezeti vezető és diplomata. 1901— az OSZDMP tagja, 1903— bolsevik. Az 1905—07-es forr. idején Kazanyban tevékenykedett, 1906. jún. letartóztatták, száműzték. 1909—17 Genfben és Párizsban volt emigrációban, bekapcsolódott a *Francia Szocialista Párt* munkájába. Az I. vh. alatt internacionalista, a Golosz (Hang), a Nase Szlovo (A mi szavunk) munkatársa. 1917. júl. visszatért Oroszo.-ba, a III. összoroszo.-i szaksz.-i

kongr.-on (1917. júl.) titkárrá választották 1917—19 pártellenes magatartása miatt átmenetileg kizárták az OK(b)P-ből. 1918—21 a textilszaksz. titkára. 1921-ben a szakszervezeti vitában V. I. *Lenin*t támogatta, 1921—37 a *Vörös Szakszervezeti Internacionálé* főtitkára. 1939—46 külügyminiszter-helyettes, ugyanakkor 1941—48 a „Szovinformbüro" h. vezetője, ill. vezetője. 1927—38 az SZKP KB póttagja, 1938— a KB tagja. 1940—49 az SZKP pártfőiskolájának tanszékvezető tanára.

Löbe, Paul (1875. dec. 14.—1967. aug. 3.): német nyomdász, újságíró, szociáldemokrata. 1920-tól—32-ig a Birodalmi Gyűlés elnöke. Az osztrák—német Anschluss-liga elnöke. 1933-ban a nácik előtti kapituláció fő képviselője, kezdeményezte a zsidó származású vezetőségi tagok eltávolítását, szembehelyezkedett a szd. emigrációval. 1933-ban és 1944-ben rövid ideig letartóztatásban volt, 1935—44 korrektorként dolgozott. A II. vh. után lapkiadó, K. *Schumacher*rel és E. *Reuter*ral az SPD újjászervezője, továbbra is komm.-ellenes. 1949—53 az NSZK-ban szd. parlamenti képviselő.

lövészárok-barátkozás: az I. világháború állófrontjain a szemben álló katonák között spontán létrejött kapcsolatforma; 1914 végén a hadvezetőségek szigorúan eltiltották. A ~ az orosz fronton újult fel (1917), kezdetben a központi hatalmak hadvezetősége — az orosz front felbomlasztásának reményében — támogatta. A bolsevik párt sikeresen használta fel a háborúellenes forr. propagandában.

Lőwy Béla (1895—Bp., 1919. jún. 24.): magántisztviselő; kommunista. Az I. vh.-ban tiszt lett, majd rangjáról lemondva csatlakozott az antimilitarista mozg.-hoz, 1918. nov.-ben pedig belépett a KMP-be. A párt katonabizottságának egyik szervezője. 1919. febr.-ban a KMP vezetőivel együtt letartóztatták. A TK-ban a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* tagja, vöröskatona. A jún.-i ellenforr. lázadás napján a 32. ezred pol. megbízottjaként a Ludovika Akadémiára ment, hogy a gépfegyvereket lefoglalja. Tizedmagával behatolt az épületbe, a lázadó ludovikások rájuk támadtak és agyonlőtték őket.

Lőwy Sándor (Mád, 1906. febr. 12.—Vác, 1929. okt. 27.): sütőmunkás; kommunista. 1922— a csehszlovák komm. ifj. szövetség tagja, 1924— a kassai ker. titkára. 1926-ban Mo.-ra jött. Itt az MSZMP fiatalmunkás-alosztályát vezette, egyidejűleg az illeg. KIMSZ KB titkára, és a KMP KB-jának tagja. 1927. febr.-ban letartóztatták, majd 3 és félévi fegyházra ítélték. A váci fegyházban részt vett a komm. foglyok 1929. okt. 21-én megkezdett éhségsztrájkjában. Mesterséges táplálás közben meggyilkolták. Temetésén a komm. ifjúmunkások *tüntetést* rendeztek.

Luca, Vasile (1898—1969): román kommunista. 1919-ben Brassóban kapcsolódott be a munkásmozgalomba. 1928— az RKP KB tagja. A KP irányítása alatt álló Egységes Szakszervezetek temesvári kongr.-án (1929. ápr.) a főtanács főtitkárává választották. 1933—38 a doftanai börtönben, 1940 tavaszától újra börtönben, a szovjet hads. szabadította ki. 1944. aug.— a KP KB egyik titkára és a dem. pártokat tömörítő Nemzeti Demokratikus Arcvonal főtitkára. 1947—49 pénzügyminiszter, majd a minisztertanács elnökhelyettese. 1952-ben a kollektív vezetés megsértése, frakciós magatartás és jobboldali elhajlás indokával leváltották; A. *Pauker*ral együtt kizárták a KP-ből. Bebörtönözték. 1968. szept.-ben a legfelsőbb bíróság rehabilitálta.

Lucraft, Benjamin (1809—1897): angol asztalos, szakszervezeti vezető. Részt vett az I. Int. alakuló kongresszusán, a Főtanács tagja (1864—71). A Reform Liga egyik vezetője. 1871-ben nem írta alá K. *Marx* „Polgárháború Franciaországban" c., a *Párizsi Kommün*t méltató üzenetét, s tüntetőleg kilépett az Int.-ból. Később liberális lett.

ludditák, *luddites:* az 1810-es évek gépromboló mozgalmának résztvevői Nagy-Britanniában. Szervezője, vezetője „King Ludd" vagy „Ned Ludd" néven vált ismeretessé. A mozgalom résztvevői főleg kézműipari munkások voltak, akik az angol ipari kerületekben bevezetett gépek tömeges szétrombolására szervezkedtek; nem a tőkés rendszerben, hanem a gépben látták ellenségüket. A *géprombolás* mint a munkások haragjának spontán megnyilvánulása, a munkásmozg. kezdeti időszakában más országokban is gyakran kísérte a bérkövetelési, munkabeszüntetési megmozdulásokat.

Lukács György (Bp., 1885. ápr. 13.—Bp., 1971. jún. 4.): filozófus; kommunista. Részt vett a századelő progresszív szellemi mozg.-aiban. Egyik alapítója a Thália Társaságnak, tagja a *Társadalomtudományi Társaság*nak, munkatársa a Jövendőnek, a Huszadik Századnak, a Nyugatnak és a Renaissance-nak. Korai méltatója *Ady* E. költészetének, a Holnap antológiának és Móricz Zsigmond prózájának. Egyetemi tanulmányait befejezve külföldön, Olasz-, majd Németo.-ban élt, tud. munkásságot folytatott. 1917-ben tért haza s egyik megszervezője és tanára lett

Balázs B., Bartók Béla, Fülep Lajos, Kodály Zoltán, Mannheim Károly, *Szabó* E. társaságában a háborúellenes, progresszív Szellemi Tudományok Szabadiskolájának. Még a *polgári demokratikus forradalom* győzelme előtt csatlakozott a *Magyar Nemzeti Tanács*hoz. 1918. nov.-ben állást foglalt a forr. továbbfejlesztése mellett. A Szabadgondolat hasábjain még fenntartásait hangoztatta a *bolsevizmus*sal szemben, de 1918. dec. végén belépett a KMP-be. Az 1919. febr.-i letartóztatások után újjászervezett KB tagja, a *Vörös Újság* egyik szerk.-je. A TK kikiáltása után közoktatásügyi *népbiztos*. Hatáskörébe tartozott az irodalom, művészet, tudomány állami irányítása. A TK máj.-i és júl.-i válságos napjaiban részt vett a VH harcaiban. A TK megdöntése után itthon maradt pártszervező munkára, majd 1919 őszén emigrált Bécsbe, s ott élt 1929-ig. Mint az ideiglenes KB tagja részt vett a KMP újjászervezésében. 1927-ben kooptálták a KB-be. Az 1920-as évek második felében a KÜB tagja, 1929-ben a KMP titkársági tagjaként Mo.-on végzett illeg. pártmunkát. A II. kongr. előkészítése során előterjesztette tézis-tervezetét a mo.-i pol. helyzetről és a KMP feladatairól. A „Blum-tézisek" címen vitára bocsátott tervezet közvetlen stratégiai célként a *proletárdiktatúra* helyett a munkás-paraszt dem. diktatúrát jelölte meg. A KMP vezetése elutasította (a szerző maga is visszavonta) a Blum-téziseket, és a II. kongr. határozatot hozott ~nek a magy. párt munkájából való kikapcsolásáról. 1931—33 Németo.-ban dolgozott a ném. komm. írócsoport vezetőjeként. A *fasizmus* hatalomra kerülése után a SZU-ba emigrált s ott tud. tevékenységet és irodalomkritikai munkásságot folytatott mint a Lityeraturnij Krityik és az Internationale Literatur munkatársa, ill. szerk.-je. 1938-tól ismét részt vett a magy. komm. *emigráció* munkájában, az *Új Hang* munkatársa és szerk. bizottságának tagja. 1945-ben tért haza. 1946—58 egyetemi tanár, 1946—50 a Fórum c. folyóirat egyik szerk.-je, 1949— a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Széles körű publicisztikai tud. munkásságával vezető szerepet játszott a felszab. utáni magy. szellemi élet kialakításában. A II. vh. után kibontakozó nemzetközi *békemozgalom* egyik kezdeményezője. 1949—57 a *Béke-Világtanács* tagja. 1949-ben *Révai* J. és *Rudas* L. a pártsajtóban elítélték ~nak a pártossággal és a szoc. realizmussal kapcsolatos nézeteit. Ezek után visszavonult az irodalompol. tevékenységtől s 1956-ig csak oktatói és tud. munkásságot folytatott. Az 1956. évi ellenforr. idején *Nagy* I. kormányának oktatásügyi minisztere. Az ellenforr. után újjászervezett pártba nem igazolták át. 1958-ban nyugalomba vonult. A filozófia és az esztétika tárgykörében számos jelentős tud. és publicisztikai műve jelent meg Mo.-on és külföldön. 1967— ismét az MSZMP tagja volt. Életműve az irodalomtörténet, a marxista filozófia és esztétika, a komm. *stratégia* és *taktika* alapvető kérdéseit fogja át, s nagy értékei mellett számos tévedést, ellentmondást is tartalmaz. Innen van, hogy tud. és ideológiai működését, pol. állásfoglalásait szinte állandó vita és többször éles bírálat kísérte. Hatalmas szellemi hagyatékának teljes kritikai feldolgozása — a *marxizmus—leninizmus* alapján — pedig még elvégzendő feladat. — *M.:* Az írástudók felelőssége. 1945. 144 old. — Irodalom és demokrácia. 1948. 188 old. — A realizmus problémái. 1948. 391 old. — A különösség mint esztétikai kategória. 1957. 255 old. — Az ész trónfosztása. 1965. 679 old. — Az esztétikum sajátossága. 1—2. köt. 1965. — Művészet és társadalom. Válogatott esztétikai tanulmányok. 1969. 619 old. — Lenin. 1970. 233 old. — Magyar irodalom — magyar kultúra. Válogatott tanulmányok. 1970. 694 old. — Világirodalom. Válogatott világirodalmi tanulmányok. 1—2. köt. 1970. — Történelem és osztálytudat. 1971. 750 old. — Utam Marxhoz. Válogatott filozófiai tanulmányok. 1—2. köt. 1971. — Adalékok az esztétika történetéhez. 1—2. köt. 1972. — *Irod.:* Hermann István: Lukács György gondolatvilága. 1974. 415 old.

Lukács Gyula (Jászalsószentgyörgy, 1880. okt. 26.—Bp., 1959. szept. 17.): asztalos; baloldali szociáldemokrata, majd kommunista. 1902— tagja az asztalos szakegyletnek. 1910— a MÁV Északi Főműhelyében dolgozott és éveken át főbizalmi, a szoc. vasutasmozg. egyik ismert vezetője. A TK idején Alsó-Zala m. kormányzótanácsi biztosa. Az ellenforr. győzelme után Nagykanizsán letartóztatták és börtönbe vetették. Szabadulása után részt vett az illeg. szoc. vasutasmozg. újjászervezésében, a szd. baloldal küzdelmében és az MSZMP-ben, melynek megszűnése után ismét az MSZDP-ben dolgozott. 1948-ban az MDP tagja lett. 1945—48 a Vasutasok Szakszervezetének alelnöke, 1956— haláláig központi vezetőségi tagja.

Lukács Imre (Devecser, 1908. febr. 4.—): szabómunkás, költő; kommunista. 1929-ben vették fel a KMP-be. Részt vett a KIMSZ munkájában és a szaksz. ellenzéki mozg.-ban. Írásai a komm. és az ellenzéki kiadványokban láttak napvilágot. 1941-ig több versfüzete is megjelent. A felszab. után regényt írt *Kilián* Gy. életéről. — *M.:* A holnap elébe. (Kilián Györgyről) 1956. 309 old.

Lukács László (Szomolnokhuta, 1906. márc. 31.—Bor, Jugoszlávia, 1944): magántisztviselő,

költő; kommunista. 1925-ben lépett be az MSZDP-be, 1930-ban a KMP-be. A Magántisztviselők Orsz. Szövetsége komm. *frakció*jának vezetője, majd a KMP Északi ker. Bizottságának titkára. 1935-ben a *Magyarországi Vörös Segély* VB-titkára. Pol. tevékenysége miatt 1936-ban, majd 1940-ben bebörtönözték. 1943 az antifasiszta irodalmi és kult. mozg. egyik szervezője. 1944 a bori *munkaszolgálat*os táborban meggyilkolták. Költői pályája az 1930-as évek elején indult, a II. vh. éveiben bontakozott ki. Ekkor keletkezett, de csak jóval halála után kiadott költeményei antifasiszta líránk kiemelkedő alkotásai. — *M.:* Férfiak búcsúzása. (...az utószót írta Pándi Pál.) 1956. 206 old. — Leejtett furulya. Összegyűjtött versek, műfordítások és válogatott prózai írások. (Az előszó Pándi Pál munkája.) 1959. 307 old. — *Irod.:* Nyolc magyar mártír költő. Bibliográfia... (Összeáll. Vasvári István.) 1967. 101 old.

Lukman, Mohamed (1920—1966. ápr. 29.): indonéz kommunista. A japánellenes függetlenségi harc idején illeg. munkát végzett. 1950-ben bebörtönözték. 1951— az IKP PB tagja, 1953— a KP főtitkárhelyettese, 1959— első elnökhelyettese. 1951— parlamenti képviselő, 1962—64 tárca nélküli miniszter. Az 1965. okt.-ben kezdődő komm.-ellenes terrorhadjárat áldozata.

lumpenproletariátus: a tőkés társadalom körülményei között deklasszálódott, rendszeres munkát nem végző, részben elzüllött, bűnöző elemekből képződött réteg. A bizonytalan életkörülmények és a prol. öntudat teljes hiánya e réteget a *burzsoázia* könnyen megvásárolható eszközévé teszi. A tőkések az *osztályharc* különösen kiélezett időszakaiban felhasználják a ~ tömegerejét a *munkásosztály* forr. harcainak leverésére (sztrájktörők, terrorista bandák stb.). Első ízben a francia munkások 1848. jun.-i felkelésének vérbefojtásában volt jelentős szerepe a ~ból szervezett ún. mobil gárdának. A különböző fasiszta rohamcsapatok személyi állományának számottevő hányada szintén a ~ból került ki. A szoc. társadalom viszonyai között eltűnnek e réteg további képződésének objektív feltételei, de a ~ elemei az átmeneti korszakban is megtalálhatók, és adott esetben készséges eszközei a kap. helyreállítására törekvő burzsoáziának. Ezt bizonyítja a ~ szerepe az 1956-os mo.-i ellenforr.-ban.

Lunacsarszkij, Anatolij Vasziljevics, álnéven *Voinov* (1875. nov. 11. [23.]—1933. dec. 26.): szovjet-orosz irodalmár, filozófus, bolsevik. A forr. mozgalomba 1895-ben kapcsolódott be. 1903— bolsevik. 1904-ben emigrált, Genfben a *Vperjod* és a *Proletarij* szerk.-ében dolgozott, majd Svájcban, Belgiumban, Olaszo.-ban, Németo.-ban folytatott szoc. propagandamunkát. 1905-ben a III. pártkongr. egyik előadója (a fegyveres felkelésről). 1906-ban a Vperjod-csoporthoz tartozott. 1907-ben és 1910-ben küldött a II. Int. stuttgarti, ill. koppenhágai kongr.-án. Közben 1908—12 mind politikailag (l. *otzovisták*) mind filozófiailag (empiriomonizmus) szembe került a leninistákkal. 1913-ban a *Pravda* szerk.-je. Az I. vh. alatt internacionalista. 1917. máj.-ban tért vissza Oroszo.-ba. A területköziek csoportjával nyert ismét felvételt a bolsevik pártba. A NOSZF alatt Pétervárott dolgozott a Forr. Katonai Bizottság megbízottjaként. 1917—29 művelődésügyi népbiztos. Hatalmas munkát végzett az orosz kultúra kincseinek összegyűjtésében és megóvásában. 1929— az SZKP KB mellett működő tudományos bizottság elnöke. 1933-ban mint a SZU diplomáciai megbízottja, úton állomáshelyére, Spanyolo.-ba, halt meg. — *M.:* Irodalmi tanulmányok. A bevezető tanulmányt írta Lengyel Béla. 1959. XV, 247 old. — Válogatott esztétikai munkák. (A bevezetést írta Mihail Lifsic). 1968. 672 old.

lupeni bányászsztrájk: a romániai proletariátus nagy sztrájkmozgalma 1929 augusztusában. Aug. 5-én Lupeniben a munkások elfoglalták a bánya elektromos üzemét. Követelték a 8 órás munkanapot, magasabb béreket, az elbocsátások beszüntetését, az elbocsátottak visszavételét. A hatóságok által kivezényelt katonaság a városi csendőralakulatokkal együtt aug. 6-án megtámadta a munkásokat; 30-at megöltek, több mint 100-at megsebesítettek. A sztrájk nyitánya volt annak a forr. hullámnak, amely az 1933. jan.— febr.-i *griviţai sztrájk*kal érte el csúcspontját.

Luxemburg, Rosa (1871. márc. 5.—1919. jan. 15.): lengyel származású közgazdász, szocialista, majd kommunista. Varsói gimnazistaként kapcsolódott be a munkásmozgalomba, 1887— a *Proletariat-II.* tagja. 1889-ben Zürichbe emigrált, filozófiát, jogot tanult. L. *Jogiches Tyszká*val, J. *Marchlewski*vel az SDKPiL megalapítója. 1897-ben német állampolgár, Berlinbe költözött, s itt az SPD baloldalának egyik vezető alakja. A Leipziger Volkszeitung (Lipcsei Népújság) hasábjain cikksorozatban (Társadalmi reform vagy forradalom?) lépett fel a *revizionizmus* ellen, s E. *Bernstein* kizárását követelte. 1905-ben Varsóban részt vett a forr. megmozdulásokban, 1906-ban letartóztatták. Kiszabadulása után fellépett az orosz forr. harci módszereinek alkalmazása, különösen a tömegsztrájk mellett. Az SDKPiL képviselőjeként részt vett az OSZDMP V. (londoni) kongr.-án, s míg korábban a szer-

vezeti vitában a mensevikeket támogatta, most az orosz forr. értékelésében V. I. *Lenin* oldalán volt. 1907-ben a II. Int. stuttgarti kongr.-án Leninnel és L. *Martov*val együtt nyújtotta be a háborúról szóló határozatnak forradalmi jelleget adó módosítást. Antimilitarista harcáért többször bebörtönözték. Jelentős volt elméleti munkássága. 1913-ban jelent meg A tőke akkumulációja c. munkája, ebben az imp.-t több vonásában jól jellemezte, de arra a téves következtetésre jutott, hogy a kapitalizmus imp. fejlődése automatikusan az összeomlásba viszi. Nem értette meg teljesen a forr. párt szerepét, s az opportunizmus ellen vívott éles harca ellenére 1918-ig nem látta szükségesnek a szervezeti elkülönülést. Az I. vh. idején ~ és K. *Liebknecht* vezetésével létrejött az *Internacionálé-csoport*. 1915—16 börtönben volt, ott írta meg Junius álnéven A szociáldemokrácia válsága c. írását (Junius-brosúra), élesen megbélyegezve a *szociálsovinizmus*t. A brosúra bizonyos hibáit, különösen a nemzeti felszabadító háborúk lehetőségének tagadását Lenin — a brosúra értékeit kiemelve — megbírálta. 1916—18 több mint két évig volt újra börtönben. Itt írta meg cikkeit a Spartakus-levelek számára. Kiszabadulása után, 1918. szept. 9-től Liebknechttel együtt kiadta a Die *Rote Fahne*-t. A forr. napjaiban korábbi hibás nézeteit korrigálva teljesen a forr., a proletárdiktatúra eszméjének oldalán állt, egyik megalapítója és vezetője *Németország Kommunista Pártjá*nak. A *januári harcok* után ellenforr. terroristák elhurcolták és bestiálisan meggyilkolták. — *M.:* Levelek a börtönből. 1954. 68 old. — Válogatott beszédek és írások. 1—2. köt. 1958—1960. 450, ill. 544 old.

Luxemburgi Szocialista Munkáspárt, *Letzeburger Sozialistesch Arbeiterpartei:* 1902-ben alakult reformista párt; befolyása alatt tartja a Luxemburgi Általános Munkaszövetséget. Az 1974-es választásokon 17 mandátumot szerzett (56 közül); korábban a Keresztényszociális Párttal, jelenleg a liberálisokkal együtt a kormánykoalíció tagja. Az utóbbi években súlyos nézeteltéréseket okozott a ~on belül a KP-val való együttműködés. 1971. jan.-ban kettészakadt; elnöke, Henri Cravatte 5 képviselőtársával együtt megalakította a komm.-ellenes Luxemburgi Szociáldemokrata Pártot. A ~ az SZI tagszervezete. Taglétszáma 4000, elnöke Antoine Wehenkel, napilapja a Tageblatt (Napilap).

Luxemburg Kommunista Pártja, *Letzeburger Kommunistisch Partei:* 1921. jan. 2-án alakult baloldali szoc.-ák kezdeményezésére. 1934-ben parlamenti mandátumot szerzett. Az 1937-es népszavazáson a baloldali erők összefogásával sikeresen meghiúsította a betiltását célzó reakciós kísérletet. A komm.-knak nagy szerepük volt a Német Birodalomba való beolvasztás ellen kirobbant 1942. szept.-i egyhetes ált. sztrájk szervezésében. Sok komm. koncentrációs táborban halt meg, ~ elnöke, Bernard Zénon is. A felszab. után a kormánynak tizennégy hónapig komm. tagja is volt. ~ harcol azért, hogy az ország lépjen ki a NATO-ból és térjen vissza hagyományos semlegességi politikájához. 1973. márc.-i kongr.-án állást foglalt a munkáshatalom és szocializmus parlamenti úton való megvalósítása és a *Luxemburgi Szocialista Munkáspárt*tal való akcióegység mellett. Az 1974-es választásokon 5 (1964: 5, 1968: 6) mandátumot szerzett (56 közül). Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásai*n (1957, 1960. 1969). Taglétszáma 1000, főtitkára 1935— D. *Urbany*, napilapja: Zeitung vum Letzeburger Vollek (A luxemburgi nép lapja).

Luxemburg munkásmozgalma: Az 1890-es években szoc. szervezetek alakultak; 1902-ben jött létre az ország első munkáspártja, a *Luxemburgi Szocialista Munkáspárt*. 1905—10 ösztönös sztrájkok törtek ki a munkafeltételek megjavításáért és a munkabérek felemeléséért. 1916-ban megalakultak az első szaksz.-ek. Az I. vh.-t követő forr. hullám időszakában megvalósult az ált. választójog, a 8 órás munkanap; termelési tanácsok alakultak. Reformista pol.-ja miatt 1921-ben a baloldaliak kiváltak a Munkáspártból és létrehozták *Luxemburg Kommunista Pártját*. A II. vh.-ban jelentős ellenállási mozgalom volt, az országnak Németo.-hoz való csatolása ellen általános sztrájk folyt (1942. szept.). A II. vh. után a haladó és osztályharcos munkásmozgalom az ország hagyományos semlegességi pol.-jának visszaállításáért, a NATO-ból való kilépéséért harcol. ~nak új vonása az 1970-es években a komm.-k és baloldali szoc.-k közeledése. Legnagyobb szaksz. szövetsége a Luxemburgi Általános Munkaszövetség (Confédération Générale du Travail du Luxembourg), alapítva 1919, taglétszáma 31 000, elnöke Mathias Hinterscheid a Munkáspárt befolyása alatt, az SZSZNSZ tagszervezete. 1966-ban egyesült a baloldali ún. szabad szaksz.-ekkel. Ezenkívül még keresztény szaksz.-ek is vannak.

lyoni felkelések: a francia proletariátus első önálló megmozdulásai, melyek közül az első kettő a selyemszövő-iparban foglalkoztatott munkások és kis kézművesek kegyetlen kizsákmányolásának visszahatásaként robbant ki. — 1. Az 1831. nov. 21.—dec. 3-i felkelést közvetlenül az váltotta ki, hogy a manufaktúratulajdonosok elutasították a takácsok béremelésre irányuló kérelmét. A munkások elfog-

lalták a várost. Jelszavuk: „Dolgozva élni vagy harcolva meghalni". Csak jelentős katonai erőkkel tudták leverni. — 2. 1834. ápr. 9—15-én a munkásszervezetek betiltásáról hozott törvény és a korábban sztrájkolók bíróság elé állítása váltotta ki, s a közt.-i átalakulást követelő Emberi és Állampolgári Jogok Társasága meg más munkásvédő szervezetek irányították. A felkelést véres utcai harcban kegyetlenül leverték. — 3. 1871. márc. 19-én és ápr. 30-án kitört felkelés kommün létesítésére, melyek azonban csak néhány napig tudták tartani magukat. — *Irod.:* Gaucheron, Jacques: A lyoni selyemszövők. 1959. 103 old.

M

Ma: a betiltott *A Tett* utódjaként 1916. nov. 15-én *Kassák* L. szerkesztésében megjelent irodalmi-művészeti folyóirat. Szerzői gárdája kezdetben nagyjából azonos volt elődjéével, 1917 végén azonban a később komm.-vá lett munkatársak egy csoportja (György Mátyás, *Komját* A., *Lengyel* J., *Révai* J.) szakított a folyóirattal. A ~ üdvözölte a NOSZF-ot, 1919. jan.-i különszámaiban közzétette az 1918-as szovjet alkotmányt, valamint V. I. *Lenin* Állam és forradalom c. művének egy részletét. A TK kikiáltása után szerzőgárdája részt vett a *proletárdiktatúra* kult. munkájában. A TK megdöntése után a lap irányítói, elsősorban Kassák, fokozatosan eltávolodtak a komm.-któl. A folyóirat 1920. máj. 1.— jelent meg ismét Bécsben és ún. „politikamentes" irodalmi és művészeti orgánummá vált. Ennek következtében a komm. munkatársak 1921— nem szerepeltek többé hasábjain. Utolsó száma 1925. jan. 15-én jelent meg.

MacDonald, James Ramsay (1866. okt. 12.— 1937. nov. 9.): angol tisztviselő, újságíró, munkáspárti. 1886 a *Fabiánus Társaság* tagja, 1893 részt vesz a *Független Munkáspárt* megalakításában, 1894— titkára. 1900—12 a Munkásképviseleti Bizottság, ill. a *Munkáspárt* titkára. 1906— parlamenti képviselő. A reformista irányzatot támogatta, de nagy érdemeket szerzett a toryktól és liberálisoktól független munkáspol. és szervezet létrehozásában. 1914— nem hirdetett aktív antimilitarista harcot, de nem is háborúpárti, emiatt a párt vezetésétől vissza kellett vonulnia. 1922-ben ismét a Munkáspárt vezetője. 1924. jan.—nov. miniszterelnök. Ekkor rendezte Nagy-Britannia a SZU-val diplomáciai kapcsolatait. ~ elhárította a munkáskövetéseket, nem a munkásokra támaszkodott, hanem a liberálisok szövetségét kereste. Felelős az 1926. évi *általános sztrájk (Angliában)* kudarcáért. 1929-ben újra kormányt alakított, 1935-ig miniszterelnök. A gazdasági válság terheit a munkásságra hárította, vissza kívánta vonni a *munkanélküli-segélyt*, majd konzervatív többségű ún. nemzeti kormányt alakított. Ezért ~ot s közvetlen híveit (P. *Snowden*, J. H. *Thomas*) kizárták a pártból, mire ~ létrehozta a Nemzeti Munkáspártot, amely a választásokon a Munkáspárt elvesztett mandátumainak csak jelentéktelen töredékét hódította meg. 1935-ben ~ is elvesztette mandátumát.

MacDonnel, John Patrick (1845—1906. jan.): ír szocialista. Részt vett az ír függetlenség kiharcolására indított 1867-es felkelésben és a szaksz. mozgalomban. 1871— az I. Int. Főtanácsának tagja, Írország ügyeivel megbízott titkár. 1872-ben emigrált az USA-ba, ahol az Int. ír szekciójának lett egyik vezetője. Részt vett az amerikai *Szocialista Munkáspárt* megalapításában.

Machado, Gustavo (1898. júl. 19—): venezuelai jogász, kommunista. Jogi tanulmányait a párizsi Sorbonne-on végezte. 1919 óta részt vett a Juan Vicente Gomez diktatúrája elleni fegyveres felkelésben; emigrált, latin-amerikai és európai országokban élt. Részt vett az Augusto Sandino vezette nicaraguai felkelésben (l. *Nicaragua munkásmozgalma*), 1931-ben és 1935-ben letartóztatták és kitoloncolták. 1936— a *Venezuelai Kommunista Párt* KB, 1946— PB tagja, 1958 titkára, jelenleg elnöke. 1945-ben, 1947—48, 1958—63 parlamenti képviselő. 1950—58 emigrációban, 1963—68 börtönben.

Maclean, John (1879. aug. 14.—1923. okt. 30.): angol néptanító, a *Brit Szocialista Párt* tagja, szervezője. 1914 után az internacionalista, háborúellenes forradalmi áramlat angliai vezető egyénisége, határozottan fellépett H. M. *Hyndman* nacionalizmusa ellen. 1915-ben Glasgowban megjelentette a Vanguard (Élcsapat) c. antimilitarista lapot. 1916-ban mint a *műhelymegbízott*ak mozgalmának egyik irányítóját 3 évi, 1918. ápr.-ban pedig 5 évi börtönre ítélték. Mindkét esetben — tömegnyomásra — csak pár hónapot töltött börtönben. 1918. febr.—ápr. szovjet konzul Glasgow-ban.

MacManus, Arthur (1889—1927. febr. 27.): brit vasmunkás, kommunista. Az I. vh. előtt a szindikalista színezetű skóciai Szocialista Munkáspárt szervezője. 1915-ben a Clyde-vidéki osztályharcos, antimilitarista munkásbiz. tagja. 1915—17 bebörtönözték, majd a *műhelymegbízott*ak

mozgalmának tanácselnöke. 1920-ban jelentős szerepet játszott *Nagy-Britannia Kommunista Pártja* megalakításában, annak elnöke és PB-tagja lett. A KI IV. és V. kongr.-án a VB tagjává, majd a VB Elnökségébe választották. 1925-ben 11 társával együtt bebörtönözték.

Mácza János (Alsóhrabóc, 1893. aug. 4.—Moszkva, 1974. nov. 14.): író, művészettörténész; kommunista. Az I. vh. idején *Kassák* L. *A Tett* és *Ma* című folyóiratai körül csoportosult írókhoz csatlakozott. A TK idején a Nemzeti Színház segédrendezője, a *proletárdiktatúra* megdöntése után emigrált. 1920— a komm. mozg. aktív résztvevője. A *Kassai Munkás* c. lap munkatársa, majd szerk.-je (1922). 1923— Moszkvában a Közoktatásügyi Népbiztosságon, majd tudományos intézményekben dolgozott. 1934—54 a moszkvai Építészeti Akadémia tanára, egyidejűleg s azután is haláláig a moszkvai egyetemen művészetelméletet, művészettörténetet adott elő. Kiterjedt irodalomtörténeti, fordítói munkát folytatott. — *M.*: Esztétika és forradalom. (...az utószót írta Botka Ferenc.) 1970. 325 old. — Legendák és tények. Tanulmányok a XX. század művészettörténetéhez. (Összeáll. ...és az utószót írta Szabó Júlia.) 1972. 262 old.

Macukawa-ügy: a JKP lejáratását, elszigetelését célzó provokációs per, 1949—50. A Macukawa-állomáson 1949. aug.-ban történt vasúti szerencsétlenség előidézésével hamisan vádolt 20 japán komm. vasutasszaksz. vezető közül ötöt halálra, a többit súlyos börtönbüntetésre ítélték. 1959-ben megsemmisítették az ítéletet és 1963-ban valamennyi elítéltet ártatlannak nyilvánították.

Madagaszkár Szociáldemokrata Pártja, *Parti Social-Démocrate de Madagascar:* alakult 1956-ban Madagaszkár és Comore szigetek Szociáldemokrata Pártja néven az SFIO tevékeny közreműködésével. Az afrikai kontinens egyetlen számottevő és 1972. okt.-ig kormányzó szd. pártja. A függetlenség fokozatos megadásának programjával indult és később is az imp. hatalmakkal, főképp a Franciao.-gal való intenzív kapcsolatok híve, mérsékelten reformista. A hivatalnokokra, a burzsoáziára és a katolikus papságra támaszkodott. Az 1965-ös és 1970-es választásokon egyaránt 107 mandátumból 104-et szerzett meg. 1971-ben súlyos ellentétek támadtak elnöke Philibert Tsiranana (egyben államelnök) és alelnöke, André Resampa (egyben az államelnök helyettese) között, melynek során a párt kettészakadt, majd — a hatalom elvesztése után — 1974. márc.-ban újra új néven egyesült. A ~nek a 60-as években egymillió tagja volt.

Madagaszkár munkásmozgalma: *Malgas Köztársaság munkás- és demokratikus mozgalma.*

Madarász Emil (Nagyszentmiklós, 1884. nov. 12.—Bp., 1962. febr. 18.): tanító, költő; kommunista. A *Népszava* riportereként kezdte újságírói pályáját, itt jelentek meg első versei is. 1919-ben belépett a KMP-be. A TK idején a gödöllői Munkás- és Katonatanács tagja, a *Vörös Katona* c. lap pol. megbízottja, a VH II. hadtestének pol. tisztje. A *proletárdiktatúra* megdöntése után Bécsbe emigrált. 1923—46 pedig a SZU-ban élt. A moszkvai Komm. Akadémia könyvtárában dolgozott, a *Sarló és Kalapács*, majd az *Új Hang* munkatársa. 1946—, hazatérésétől az *Új Szó*, majd a Népszava rovatvezetője. Költészetét egyszerűség, komm. elvhűség, pártosság jellemzi. Népi hangvételű elbeszélő költeménye, a Csihajda a TK vöröskatonáinak állít maradandó emléket. — *M.*: Csihajda. Legenda 1919-ből. (2. kiad.) 1953. 40 old. — Tegnap és tegnapelőtt. [Bölöni György tanulmányával Madarász Emil életéről és munkásságáról.] 1955. 93 old. — A kék ház. Regény. 1958. 311 old. — Az árulás. Elbeszélő költemény. 1959. 183 old. — Huszonegy vörös rózsa. Elbeszélő költemények, versek. 1959. 287 old.

Maddaleua, Max (1895. jan. 17.—1943. okt. 22.): német vasmunkás, kommunista. 1913— az SPD, 1918— az USPD, 1920— az NKP tagja. Szaksz. területen dolgozott, az orsz. vezetőség tagja. 1931. ápr.-ban két évre ítélték. 1933-ban Moszkvában a VSZI-ben dolgozott. 1935-ben az illeg. pártvezetés megerősítésére hazatért. A Gestapo börtönében halt meg.

madiuni események: indonéziai kommunistaellenes provokáció 1948. szept.-ben. Az indonéz burzsoázia jobbszárnya 1948. aug.-ban előbb Surakarta, majd Madiun jávai városokban provokációk, merényletek sorát kezdte komm.-k és demokraták ellen. Megszállták a szaksz.-ek és az ifjúsági szervezetek helyiségeit, majd azon a címen, hogy Madiunban a komm.-k szept. 18-án erőszakkal átvették a hatalmat, országos méretekben megkezdték a komm.-k összeszedését, s — többnyire tárgyalás és ítélet nélküli — legyilkolásukat. A fellángolt ellenforr. terror kb. 10 000 áldozatot követelt, az IKP csaknem teljes vezetőségét, köztük M. *Musso* főtitkárt és A. *Sarifuddint* megölték. E csapás egy időre megtörte az antiimp. nemzeti ellenállás erejét is.

Madzsar József (Bp., 1876. márc. 12.—Kotlasz, SZU, 1944. szept.): fogorvos; polgári radikális, szociáldemokrata, majd kommunista. A századforduló után egyetemi tanársegédként kezdett

társadalmi kérdésekkel foglalkozni. Bekapcsolódott a haladó értelmiség mozg.-aiba, a *Társadalomtudományi Társaság*ba és a *Huszadik Század* c. folyóirat gárdájába. 1906—07 A Szabad Gondolat c. folyóirat szerk.-je, kezdeményezője, majd vezetője a mo.-i alkoholellenes mozg.-nak. *Szabó* E. baráti köréhez tartozott, részt vett Marx és Engels válogatott műveinek sajtó alá rendezésében. 1912— a Szabó E. igazgatása alatt álló Fővárosi Könyvtár főkönyvtárosa, 1918 őszén a könyvtár igazgatója. Az 1914-ben alakult Polg. Radikális Párt alelnöke. Az I. vh. idején megszervezte az intézményes anya- és csecsemővédelmet. Az 1918. nov.-ben létrejött polg. dem. közt.-ban a Honvédelmi Minisztérium osztályvezetője, 1919. febr.— pedig közegészségügyi államtitkár. A TK idején a Népjóléti Népbiztosság egészségügyi főcsoportvezetője, a VH egészségügyi felügyelője. A *proletárdiktatúra* megdöntése után állásából elbocsátották. 1919 őszén belépett az MSZDP-be és megszervezte az emigráns szoc. sajtó mo.-i tudósítói hálózatát. 1921-ben Ausztriába emigrált és átvette a *Bécsi Magyar Újság* kiadóhivatalának vezetését, kapcsolatban volt a *Világosság csoport*tal, valamint *Károlyi* M.-lyal és környezetével. 1924-ben hazatért és az MSZDP baloldali ellenzékének egyik vezetője lett. 1927— már a KMP tagjaként tevékenykedett az *Alkoholellenes Munkásszövetség*ben, a munkás művelődési és sportszervezetekben. Szerk.-je az MSZDP kiadásában 1928-ban megjelent *Társadalmi Lexikon*nak. 1931—33 a KMP leg. folyóiratát, a *Társadalmi Szemlé*t szerkesztette s az ESZE irányításában működött. 1931 kizárták az MSZDP-ből. Többször letartóztatták és bebörtönözték. 1936-ban a SZU-ba emigrált. 1938-ban koholt vádak alapján elítélték, és a fogságban meghalt. Rehabilitálták. — *M.:* Válogatott írásai. Válogatta, a bevezető tanulmányt... írta Kárpáti Endre. 1967. 279 old.

Magyar Lajos (Istvándi, 1891. nov. 25.—SZU, 1940. júl. 17.): újságíró; kommunista. 1912— a Világ c. lap munkatársa, az I. vh.-ban haditudósító. 1918. okt.— a *Magyar Nemzeti Tanács* tagja, majd az Újságírók Szabadszervezetének titkára. A TK idején a *Népszava* munkatársa, a baloldali Szoc.-Komm. Újságírók Egyesülete *direktóriumának* vezetője. Az ellenforr. bíróság 10 évi börtönre ítélte. 1922-ben a *fogolycsere-akció* keretében Szovjet-Oroszo.-ba került. Eleinte újságíró, 1924 a berlini szovjet követség munkatársa; 1926— pekingi sajtóattasé. 1930— a KI középkeleti osztályának h. vezetője, a *Pravda* főmunkatársa, a Keleti és a Vörös Egyetem tanára. 1934-ben Sz. M. *Kirov* meggyilkolásának kapcsán koholt vádak alapján letartóztatták, s a börtönben meghalt. Rehabilitálták. *M.:* Késői tudósítások. 1966. 237 old. — *Irod.: Péchy Blanka:* Regény. 1963. 617 old.

Magyar László (Keszthely, 1925. szept. 3.—Bp., 1956. okt. 23.): cipészmunkás; kommunista. 1945-ben lépett be az MKP-be. 1949—53 a Petőfi Pol. Tiszti Iskola hallgatója, majd a belső karhatalmi zászlóalj pol. tisztje. 1953—56 a Karhatalmi Parancsnokság pb.-ának titkára. Az *ellenforradalom* kitörésekor a Rádiót ostromló ellenforradalmárokkal vívott harcban esett el.

Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség, *MADISZ:* a munkás-, paraszt- és diákifjúságot tömörítő, pártonkívüli ifjúsági tömegszervezet 1944—48. Az MKP kezdeményezésére 1944. dec.-ben alakult Debrecenben, majd 1945. jan.-ban Bp.-en. Kezdeti szervezeti és pol. egységét 1945. febr.— a különböző pártok által létrehozott külön ifjúsági szervezetek megbontották. A ~et komm. fiatalok irányították, fő feladatnak az ifjúsági egység megteremtését, a szoc. átalakulás elősegítését tekintették. Tagjai részt vettek a romok eltakarításában, segítették a földreform és az újjáépítési program végrehajtását, közreműködtek a felszab. utáni sportélet megindításában. 1945. aug.-ban taglétszáma kb. 300 000. 1945. szept.-ben tartotta I. kongr.-át. 1946 tavaszán a reakció elleni ifj. támadás fő mozgató ereje. Több száz fiatalt küldött a szénbányákba a „széncsata" sikere érdekében. 1946. okt.-ben tartotta II. kongr.-át. 1948. márc.-ban az ifj. rétegszervezetek megalakulása után egyesült a munkásifjúság szervezetével, a SZIT-tel. Főtitkára Nonn György volt. Központi lapjai: Magyar Ifjúság, Ifjúság, Valóság, MADISZ Szervezeti Közlönye, MADISZ Vezető. — *Irod.:* Egységbe ifjúság! (Válogatott iratok a magyar ifjúsági mozgalom történetéből, 1944 október—1948. március.) (Szerk. és a bevezető tanulmányt írta Gál Lajos.) 1973. 538 old.

Magyar Diákok Nemzeti Szövetsége, *MDNSZ:* a középiskolai ifjúság egységes rétegszervezete — 1947—50. A felszab. után a középiskolákban a MADISZ Diákközpont irányításával iskolai diákbiz.-ok működtek, amelyek pol. munkával segítették a többnyire polg. és kispolg. származású diákok dem. átnevelését. A diákokra azonban jelentős befolyást gyakoroltak a vallásos jellegű diákegyesületek és a különböző pártok iskolán kívül működő ifjúsági diákkörei is. Az egységes, dem. szellemű nevelőmunka megvalósítása céljából alakult meg 1947. okt. 21-én a ~. Legfontosabb feladatának a tanulmányi színvonal és a tanulási fegyelem megszilárdítását, az egyházi befolyás megszüntetését tekintette. 1950-ben csatlakozott a DISZ-hez. Taglétszáma:

70 000 (1950). Főtitkára: Várhegyi György. Központi lapjai: Március Tizenötödike, Diákvezető, Diák Élet. A DISZ megszűnésekor (1956) újjáalakult, 1957 tavaszán beolvadt a KISZ-be.

Magyar Diákok Szabadságfrontja: illegális antifasiszta egyetemi csoportok szervezete 1944 őszén. Megalakulását 1944. nov. elején a komm. vezetésű *Nemzeti Ellenállás Diákmozgalma* kezdeményezte. Rajta kívül még 6 fasisztaellenes csoport kapcsolódott be a szervezetbe. A ~ felhívta az egyetemi hallgatókat a németek és a nyilasok elleni fegyveres harcra s a független, dem. Mo. megteremtésére. Később csatlakozott a *Magyar Ifjúság Szabadságfrontjá*hoz.

Magyar Dolgozók Pártja, *MDP:* a két munkáspárt egyesüléséből létrejött komm. párt neve 1948. jún.—1956. nov. (l. *Magyar Szocialista Munkáspárt*).

Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége, *MEFESZ:* a diákszervezeteket összefogó szövetség a felszab. utáni években. A MADISZ Diákközpontja kezdeményezésére 1945. aug.-ban alakult a balatonlellei diákparlamenten. Kereteiben 1948-ig éles pol. harc folyt a baloldali diákság, valamint a jobboldali — főként egyházi irányítású — diákvezetők és a befolyásuk alatt álló szervezetek között. A ~ jelentős munkát végzett az egyetemi hallgatók szociális helyzetének javításában, része volt az ösztöndíj- és a progresszív tandíjrendszer megteremtésében, a menzák szervezésében, a külföldi diákcserék lebonyolításában, az egyetemi oktatás demokratizálásában. A MINSZ megalakulása után az egyetemi ifjúság egységes rétegszervezeteként működött, 1950-ben pedig beolvadt a DISZ-be. Tagsága ekkor mintegy 21 000 fő volt. 1956. okt. 16-án jobboldali elemek ismét megalakították s az *ellenforradalom* egyik gócpontjává tették. Az ellenforr. leverését követően a ~ heves belső harcok után 1957. ápr.-ban csatlakozott a KISZ-hez.

Magyar Front, *MF:* a német megszállás idején illegalitásba szorult magyar demokratikus pártok és tömegszervezetek, vallási szervezetek antifasiszta szövetkezése, a *népfront*mozgalom első mo.-i vezető szerve. A komm.-k kezdeményezésére a *Békepárt*, az SZDP, a Független Kisgazdapárt és a legitimisták egy csoportja összefogásából jött létre 1944. máj.-ban. A Nemzeti Parasztpárt 1944. szept.-ben csatlakozott hozzá. Ebben az időben alakult meg a ~ Intéző Bizottsága, amelybe a pártok egy-egy tagot delegáltak. Az Intéző Bizottság elnöke *Szakasits* Á., tagjai többek között a komm. *Kállai* Gy., *Rajk* L., a kisagazdapárti Dessewffy Gyula, Tildy Zoltán, a parasztpárti Kovács Imre, a legitimista Pallavicini György, a katolikus szervezetek részéről Pálffy József, a protestáns szervezetek részéről Kenessey Pongrác voltak. A ~ célul tűzte ki a szovjetellenes háborúból való kiválást, a ném. fasiszta megszállók elleni fegyveres harc kibontakoztatását, az o. dem. átalakítását. Kiterjedt propagandatevékenységet folytatott — amelyben főleg komm.-k vettek részt —, s több kísérletet tett a fegyveres ellenállás megszervezésére. Örökébe 1944. dec.-ben a *Magyar Nemzeti Függetlenségi Front* lépett. — *Irod.: Pintér István:* A Magyar Front és az ellenállás. (1944. március 19—1945. április 4.) 1970. 263 old.

Magyar Függetlenségi Népfront: a dolgozó tömegeket képviselő politikai *párt*ok és társadalmi szervezetek tömörülése, amely a felszabadulás időszakában alakult *Magyar Nemzeti Függetlenségi Front* helyébe lépett. 1949. febr.-ban alakult meg az MDP, a Független Kisgazdapárt, a Nemzeti Parasztpárt, a szaksz.-ek, a DÉFOSZ, az MNDSZ és a MINSZ részvételével. Csatlakozott hozzá a Polg. Demokrata Párt és a Magy. Radikális Párt is. A ~, amely a béke, a nemzeti függetlenség s a szoc. építése platformján állt, kiküszöbölte a pártok versengését. A pártok és szervezetek elismerték az MDP vezető szerepét és a ~ Orsz. Tanácsa útmutatása alapján részt vállaltak az MDP által meghatározott országépítő program végrehajtásában. Tevékenysége azonban a szektás-dogmatikus pol. következtében nem bontakozhatott ki, s a szervezet lassan elsorvadt. Helyébe 1954. okt.-ben a *Hazafias Népfront* lépett.

Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége, *GYOSZ:* a magyar nagy- és középipari *burzsoázia* érdekképviseleti tömörülése 1902—48. Id. Chorin Ferencnek, a Salgótarjáni Kőszénbánya vezérigazgatójának kezdeményezésére, a Ny.-európai o.-okban működő munkáltatói szervezetek mintájára, a munkás szaksz.-ek tevékenységének ellensúlyozására alakult meg 1902. máj. 29-én. Sajtóorgánuma az 1911-ben indult Magyar Gyáripar c. folyóirat. A ~ kötelékébe a munkáltatók szakmai, iparági egyesületei (Magy Vasművek és Gépgyárak Orsz. Egyesülete, Magy. Bánya- és Kohóvállalatok Egyesülete, Magy. Textilgyárosok Orsz. Egyesülete stb.), szakmai szakosztályai (autó-, fa-, szalámi-, szeszipari stb. szakosztály) és a vidéki városokban létrehozott területi fiókok tartoztak. Jelentős anyagi erővel és pol. befolyással rendelkezett, amelyet főként a tőke érdekeinek a munkásmozgalmakkal szembeni megvédésére használt fel. Küzdött a *sztrájk*ok eltiltásáért, a szaksz.

tevékenység hatósági korlátozásáért. Szervezte a tömeges munkás*kizárás*okat, a *feketelisták* alkalmazását, sztrájktörők verbuválását, a sztrájktól sújtott tőkések anyagi kárpótlását. Emlékiratok, felterjesztések formájában állást foglalt gazd. és pol. kérdésekben, a kormányzati szervek által rendezett ankétokon, értekezleteken képviselte a nagy- és középipari tőkések nézeteit. A felszab. utáni *osztályharc* sajátos körülményei között csökkenő pol. befolyásával és anyagi eszközeivel szívós utóvédharcokban védte a tőkések érdekeit. A *kollektív szerződés*ek megkötésénél a tőkések megbízottjaként partnere volt a munkásokat képviselő *Szakszervezeti Tanács*nak. 1948-ban a 100 munkásnál többet foglalkoztató ipari üzemek államosítása után feloszlott.

magyar hadifoglyok forradalmi mozgalma Szovjet-Oroszországban: Az I. világháború idején az osztrák—magyar hadsereg több mint kétmillió (köztük mintegy 500 ezer magy.) katonája esett orosz hadifogságba. A szd.-k már a hadifogolytáborokban szoc. köröket alakítottak, a munkahelyeken pedig tanúi, majd részesei lettek az oroszo.-i prol. forr. harcának. A bolsevikok felvilágosító munkája nyomán 1915—16-ban már *sztrájk*okban is részt vettek. 1917. febr.—okt. mintegy félmillió hadifogoly sztrájkolt és tüntetett együtt az orosz munkásokkal. Többen a bolsevik párt tagjai lettek. 1917 végén Oroszo. mintegy 40 városában harcoltak magy. hadifogoly szoc. csoportok a szovjethatalom kivívásáért küzdő munkások és katonák között. A szovjethatalom létrejötte után néhány hónap alatt szinte minden jelentősebb városban megalakultak az internacionalista-szd. hadifoglyok sokféle nemzetiséget tömörítő szervezetei. Ezek hitet tettek a szoc. forr. mellett, követelték saját kormányaiktól a béke azonnali megkötését a szovjet kormány által javasolt feltételek alapján. A ném., majd az osztrák—magy. csapatok támadására 1918. febr.-ban internacionalista csapatok szervezésével feleltek. 1918. márc. 24-én létrejött Moszkvában az *Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt Magyar Csoportja*, amelyet hamarosan követett a többi nemzetiségi csoport, végül máj.-ban az OK(b)P Külföldi Csoportjai Föderációjának megalakulása. A Magy. Kommunista Csoport (MKCS) életrehívói azok a szd. munkások voltak, akik Oroszo.-ban megismerkedtek a leninizmussal. A csoport és a föderáció *Kun* B.-t választotta elnökéül. Az MKCS célul tűzte ki a komm. eszmék terjesztését, a forr. *munkásmozgalom* fellendítését Mo.-on és Szovjet-Oroszo. önvédelmi harcának támogatását. 1918 őszéig számos más városban is létrejöttek a magy. komm. csoportok. Az MKCS 1918. ápr. 3.— a *Szociális Forradalom* c. újság, valamint röplapok, brosúrák kibocsátásával, agitátoriskolák szervezésével, gyűlések rendezésével terjesztette a lenini eszméket a hadifoglyok között. E munkához nagy segítséget nyújtott a hadifoglyok 1918. ápr. közepén Moszkvában megtartott összoroszo.-i kongr.-a és az általa létrehozott tömegszervezet: a Külföldi Internacionalista Munkások és Parasztok Forradalmi Egyesülete. 1918. máj.— meggyorsult az internacionalista csapatok szervezése, amelyek a még csak alakulóban levő VH keretében 1918 nyarán és ősszel katonailag is jelentős segítséget nyújtottak a szovjethatalomnak. 1918. nov. 4-én a mo.-i komm.-k értekezlete elhatározta tagjai többségének hazaküldését és a KMP megalakítását együttesen a hazai forr. erőkkel. A hazatértek Kun B. vezetésével kezdeményezői voltak a KMP megalakításának, a proletárhatalom kivívásáért folytatott harcnak. Az MKCS szervező, agitációs és elméleti tevékenysége volt az egyik legfontosabb előkészítője a magy komm. mozg. gyors kibontakozásának. (A Szovjet-Oroszo.-ban maradt magy. komm. hadifoglyok további katonai tevékenységéről l. *magyar internacionalisták*.) A TK megdöntése után 1919. aug.-ban megjelent Moszkvában az MKCS *Vörös Újság* c. lapja, ismét megindult a komm. művek kiadása, az agitátoriskolák tevékenysége, kiépültek a helyi magy. komm. szervezetek. A magy. komm. csoportok 1920. márc.-ban összoroszo.-i értekezletükön az OK(b)P új szervezeti szabályzata értelmében átalakultak az OK(b)P helyi kormányzósági és területi biz.-ai mellett működő magy. agitációs és propagandaosztályokká, élükön a Központi Irodával. 1920. szept.-ben II. összoroszo.-i értekezletük idején 76 magy. osztály mintegy 3400 párttagot és tagjelöltet tömörített. 1920 második felétől és 1921 folyamán a Központi Iroda, a KMP KB-vel egyetértésben illeg. munkára mozgósította és az utolsó hazatérő nagyobb hadifogolytömegekkel együtt Mo.-ra küldte tagjait. 1921-ben a hazautazás ütemével párhuzamosan megszűntek az OK(b)P magy. osztályai. 1921. okt.-ben a Központi Iroda is befejezte tevékenységét. — *Irod.:* Magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. Összeáll. és bevezetést írta Györkei Jenő és Józsa Antal. (Előszó Münnich Ferenc.) 1957. 243 old. — Bíborszínű ég alatt. Magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban. Az emlékezéseket összegyűjtötte Baktai György. 1967. 110 old. — Ötven év. A Nagy Október és a magyarországi forradalmak. Tanulmányok. 1967. 495 old. — Magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban. Dokumentumgyűjtemény. (Szerk. bizottság: G. D. Obicskin, ... Vass Henrik ... Milei György ...

stb.) 1—2. köt. 1967—1968. — *Józsa Antal—Milei György:* A rendíthetetlen százezer. Magyarok a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban. 1968. 278 old. — *Józsa Antal:* Háború, hadifogság, forradalom. Magyar internacionalista hadifoglyok az 1917-es oroszországi forradalomban. 1970. 470 old. (L. még: *magyar internacionalisták*).

Magyar Ifjúság Népi Szövetsége, *MINSZ:* az ifjúság rétegszervezeteit összefogó, kommunista irányítású tömegszervezet 1948—50. A különböző pártok ifj. szervezetei és más ifj. csoportosulások megszűnésével, a *Magyar Ifjúság Országos Tanácsa* utódaként 1948. márc. 22-én alakult. A ~hez tartozó rétegszervezetek voltak: a SZIT, az EPOSZ, a MEFESZ, az MDNSZ és a *Magyar Úttörő Szövetség.* A ~ biztosította tagszervezeteinek egységes pártvezetését, tagjainak komm. szellemű nevelését. Vezetésében komm. és más baloldali ifj. vezetők működtek közre. A rétegszervezeteiben tömörült fiatalok részt vettek az országépítő munkában, a munkaversenyben, az egyházi iskolák államosításának segítésében. Tevékenységének kiemelkedő eseménye volt az 1949 nyarán Bp.-en megtartott második Világifjúsági Találkozó (VIT) előkészítése és megrendezése. A ~ eredményes munkája hozzájárult ahhoz, hogy az ifjúsági mozg.-ban létrejöhessen a párthoz tartozó komm. ifj. szövetség. Taglétszáma 1950: 1 140 000. Elnöke Nonn György, majd Szücs Lajos; főtitkára Hollós Ervin volt. Központi lapjai: Szikra, Magvető, Március Tizenötödike, Fiatal Magyarország, Pajtás.

Magyar Ifjúság Országos Tanácsa, *MIOT:* a demokratikus ifjúsági szervezetek összekötő bizottsága, majd csúcsszerve a felszabadulás utáni években. Az MKP, a MADISZ és a SZIT kezdeményezésére alakult 1946. márc.-ban a magy. ifj. dem. átnevelése, az ifj. szervezetek tevékenységének összehangolása céljából. Eredményesen küzdött a reakciós ifj. szervezetek — KALÁSZ, KALOT, Americana, KDSZ stb. — felszolatásáért, a jobboldali ifj. vezetők eltávolításáért. Legjelentősebb akciója az „1848 szellemében, a jobb magyar jövőért" jelszóval indult mozg. volt az 1848-as forr. és szabadságharc centenáriumának méltó megünneplésére. 1948. márc.-ban, miután a MINSZ megalakulását elősegítette, befejezte működését. Főtitkára Nonn György volt.

Magyar Ifjúság Szabadságfrontja: a fasizmus ellen küzdő ifjúsági egyesületek illegális egységszervezete. A KISZ kezdeményezésére 1944. nov. 18-án alakult Bp.-en az antifasiszta ifj. erők harcának egységes irányítására. A ~ban a KISZ, a *Magyar Diákok Szabadságfrontja,* párt- és egyházi szervezetek ifjúsági csoportjai vettek részt. Soraiba hívott minden magy. fiatalt, aki kész volt fegyverrel harcolni az o. felszabadításáért, a dem. Mo. megteremtéséért. A ~ gyakorlatilag nem tudta programját megvalósítani, de a KISZ fegyveres gárdákat szervezett fiatalokból a németek elleni harcra. A frontban tömörült csoportok tagokat toboroztak az *ellenállási mozgalmak* különböző alakulataiba. A felszab. után a ~ szervezetei hozták létre az egységes ifjúsági szövetséget, a MADISZ-t. — *Irod.:* Egységbe ifjúság! (Válogatott iratok a magyar ifjúsági mozgalom történetéből, 1944. október—1948. március.) (Szerk. és a bevezető tanulmányt írta Gál Lajos.) 1973. 538 old.

magyar internacionalisták: a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a szovjet-oroszországi polgárháborúban a szovjethatalom oldalán küzdő magy. hadifoglyok. Az I. vh.-ban mintegy félmillió magy. katona esett orosz fogságba. Sokan megértették közülük, hogy a proletárforr. győzelme és megszilárdulása az egész világ dolgozóinak közös ügye. 1917. nov.-ben ezért már mintegy 40 városban küzdöttek magy. hadifoglyok a szovjethatalomért. A ném. hadsereg 1918. febr.-i támadását, valamint a polg. háború kitörését követően (1918. máj.) a VH keretei között internacionalista csapatokat hoztak létre. Szervezésükben és vezetésükben kiemelkedő szerepük volt az oroszo.-i magy. komm.-k szervezeteinek. Az internacionalista egységekben — Oroszo. népeivel együtt — vállvetve küzdöttek magy., ném., osztrák, cseh, szlovák, szerb, román, lengyel, kínai és más külföldi harcosok. Az egységek katonailag jelentős támogatást nyújtottak a szovjethatalomnak a fehérgárdisták ellen. Részt vettek a Volga-menti, az uráli és a szibériai városok védelmében, véres csatákat vívtak a Bajkálon túli, az usszurijszki, majd a turkesztáni frontokon. A helyi vörösgárdistákkal, vöröskatonákkal közösen vívott harc 1918-ban fékezte az ellenforr. erőinek egyesülését, időt adott a VH megerősítéséhez. Kolcsak szibériai uralma idején sok magy. hadifogoly harcolt az OK(b)F illeg. szervezeteiben, a partizáncsapatokban is. Különösen a *Wienermann* L., *Gavró* L., *Münnich* F., *Varga* Gy. és *Ligeti* K. vezetése alatt álló osztagok és ezredek haditettei kiemelkedőek. A Krím elfoglalásában résztvevő ~ vezetője *Kun* B. volt, mint a Déli Front Forr. Katonai Tanácsának tagja, majd a Krími Forr. Bizottság elnöke. Számos magy. teljesített szolgálatot a belső karhatalmi alakulatokban is. — A NOSZF-ban és a polg. háború éveiben Szovjet-Oroszo. területén, a frontokon és a háto.-ban, a VH soraiban mint-

egy százezer magy. forradalmár küzdött fegyveresen a szovjethatalom győzelméért és megszilárdulásáért. — *Irod.: Györkei Jenő:* Magyarok az Amur partján. Képes visszaemlékezés azokra a magyar internacionalistákra, akik fegyverrel a kézben harcoltak a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelméért. 1967. 162 old. — A magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban. Dokumentumgyűjtemény. (Szerk. bizottság: G. D. Obicskin, ... Vass Henrik, ... Milei György ... stb.) 1—2. köt. 1967—1968. — *Józsa Antal:* Háború, hadifogság, forradalom. Magyar internacionalista hadifoglyok az 1917-es oroszországi forradalmakban. 1970. 470 old. — *Kolmogorov, N. Sz.:* Vörös magyarok. Magyar internacionalisták az omszki szovjethatalomért vívott harcban. 1917—1919. 1973. 129 old. (l. még: *magyar hadifoglyok forradalmi mozgalma Szovjet-Oroszországban*).

Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség, *KISZ:* az MSZMP ifjúsági szervezete, a magyar ifjúság önkéntes politikai tömegszervezete. Az ellenforr. leverése után, 1957. márc. 21-én alakult. Hivatása, hogy segítséget nyújtson a pártnak az ifj. komm. nevelésében. A *marxizmus—leninizmus* szellemében a szoc. építésére mozgósítja az ifj.-ot, közvetíti a *párt*hoz a fiatalok véleményét. Képviseli a magy. ifj.-ot az állami és társadalmi szervek előtt, védi a fiatalok törvényekben és rendeletekben biztosított jogait. Védnökségével fontos ipari üzemek épültek (pl. Dunai Cement- és Mészmű), több százezer munkás- és parasztfiatal vesz részt az ifj. munkaversenyekben. A diákok és egyetemi hallgatók tízezrei dolgoznak évenként — a Hanság lecsapolásával 1957-ben megindult és azóta orsz.-an elterjedt — építőtáborokban. Segíti a fiatalokat a marxizmus—leninizmus tanulmányozásában; pol. akciókkal mozgósítja az ifj.-ot hazafias és internacionalista állásfoglalásra. Szervezi a fiatalok kult. és sportfoglalkoztatását, a szabad idő hasznos eltöltését. VII. kongr.-a (1967. jún. 29.—júl. 1.) az ifjúságnak a termelőmunkában vállalt tevékeny részvételéről, a fiatalok szoc. tudatának fejlesztéséről, az érdekvédelmi tevékenységről és a KISZ komm. vonásainak erősítéséről, tömegszervezeti jellegének fejlesztéséről fogadott el határozatokat. A párt megbízásából vezeti a *Magyar Úttörők Szövetségét*. A ~ tagja lehet minden 14—26 éves fiatal, aki elfogadja a szövetség célkitűzéseit, Szervezeti Szabályzatát, határozatait; tevékenyen részt vesz valamely alapszervezet munkájában és rendszeresen fizeti a tagsági díjat. A tagok felvétele önkéntes jelentkezés alapján, egyénenként, alapszervezeti taggyűlésen történik. A ~ a *demokratikus centralizmus* elvén épül fel, valamennyi vezető szervét alulról fölfelé, taggyűléseken, küldöttértekezleteken, kongr.-okon választják. Jelenleg 105 tagú KB-ja, 17 tagú Központi Pénzügyi Ellenőrző Bizottsága van. A KB saját tagjaiból választja az Intéző Bizottságot, az első titkárt és a Titkárság tagjait. Első titkára 1957—61 *Komócsin* Z., 1961—63 *Pullai* Árpád, 1963—70 Méhes Lajos, azután Horváth István, 1973— *Maróthy* László. A ~nek testvéri kapcsolata van a világ komm. ifj. szervezeteivel és baráti kapcsolatokat tart a haladó ifj. szervezetekkel. Tagja a *Demokratikus Ifjúsági Világszövetség*nek és a *Nemzetközi Diákszövetség*nek. Saját kiadója (Ifjúsági Lapkiadó Vállalat), 11 ifjúsági lapja (Magyar Ifjúság, Ifjú Kommunista, Ifjúsági Magazin stb.), utazási vállalata (Expressz Ifjúsági és Diák Utazási Vállalat) és Ezermester Bolt Vállalata van. A KB irányításával működik A KISZ Központi Művészegyüttese. A ~nek 1974. végén több mint 800 ezer tagja volt. Az MSZMP XI. kongr.-a (1975. márc.) megállapította, hogy a ~ „betölti politikai, társadalmi szerepét, erősödött kommunista jellege. A párt növekvő arányban meríti utánpótlását a KISZ tagjaiból." — *Irod.:* [Magyar Kommunista ifjúsági Szövetség.] Határozatgyűjtemény. 1968/69. 1970. 264 old. — A párt ifjúságpolitikájának néhány kérdése. Az MSZMP Központi Bizottságának 1970. febr. 18—19-i ülése. 1970. 86 old. — A KISZ Központi Bizottságának határozatai, irányelvei az ifjúsági szövetség tevékenységéről, feladatairól. 1970. 321 old.

Magyar Kommunista Párt, *MKP:* a felszabadult területen újjáalakuló kommunista párt neve 1944. okt.—1948. jún. *(Magyar Szocialista Munkáspárt).*

Magyar Munkáskönyvtár: a *Magyarországi Általános Munkáspárt* (ÁMP) vezetőinek kezdeményezésére kiadott magyar nyelvű, a szocialista irodalom termékeit népszerűsítő sorozat. Amikor a szd. tömegpárt megteremtése napirendre került (1890), az ÁMP vezetői a csak magy. nyelven olvasó munkások számára hozzáférhetővé kívánták tenni a főként németül megjelent szoc. irodalmat. Ennek érdekében indították meg a ~ sorozatot, amelynek 1890—95-ben 9 füzete jelent meg.

Magyar Munkásmozgalmi Múzeum: a magyar és a nemzetközi *munkásmozgalom* tárgyi emlékeit gyűjtő, megőrző, s a kutatóknak, iskoláknak, valamint az érdeklődők széles körének bemutató közgyűjtemény. — Hasonló célkitűzéssel már a TK idején létrehozták a Forradalmi Proletár Múzeumot, amelynek anyagát azonban az *ellenforradalom* jórészt megsemmisítette. A fel-

szab. után a Munkásmozgalmi Intézet múzeumi alosztályaként ismét megszervezték. 1957-ben önálló állami intézménnyé vált Legújabbkori Történeti Múzeum elnevezéssel. Jelerlegi nevén 1966 óta működik. Alkalmi és állandó kiállításai a mo.-i *munkásosztály* kialakulását és fejlődését, a KMP létrejöttét, *Károlyi* M. életét és tevékenységét, valamint a munkásmozg. története egyéb témaköreinek anyagát mutatják be. A ~ban folyó tud. kutatómunka eredményeit rendszeresen megjelenő évkönyvekben és a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Közleményei c. folyóiratban teszik közzé. A ~ igazgatója: Esti Béla.

Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága: a magyarországi *ellenállási mozgalmak* politikai szerve, amely a kommunisták kezdeményezésére 1944. nov. elején alakult. Soraiban a *Magyar Front* pártjain kívül ott találjuk a haladó ifj. csoportok közös szervét, a *Magyar Ifjúság Szabadságfrontját* s több különböző németellenes értelmiségi, polg. és horthysta csoportot. Elnöke Bajcsy-Zsilinszky Endre volt. A bizottság legfőbb feladatának az összes antifasiszta erők tömörítését, a *fegyveres felkelés* megszervezését, kirobbantását s a szovjet csapatokra támaszkodva az o., főleg Bp. felszabadítását tartotta. A felkelés katonai megszervezésére Kiss János altábornagy vezetésével katonai vezérkart hoztak létre. A Bizottság és a katonai vezérkar tagjainak egy részét 1944. nov. végén letartóztatták, 1944. dec.-ben pedig Kiss János altábornagyot, Nagy Jenő vezérkari ezredest, Tartsay Vilmos vezérkari századost és Bajcsy-Zsilinszky Endrét kivégezték.

Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, *MNFF:* a magyar demokratikus pártokat tömörítő politikai szövetség a felszabadulás után. Az MKP kezdeményezésére alakult meg a felszabadult Szegeden 1944. dec. 2-án az MKP, az SZDP, a Független Kisgazdapárt, a Nemzeti Parasztpárt, a Polg. Dem. Párt és a szaksz.-ek részvételével. A háború folyamán, illeg. viszonyok között létrejött *Magyar Front* helyébe lépett. A ~ az MKP által javasolt programot („Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének programja") tette magáévá. Kíméletlen harcot hirdetett a ném. fasiszta megszállók és magy. kiszolgálóik ellen; követelte a háborús bűnösök felelősségre vonását, a széles körű földreform megvalósítását, a bányák és kőolajforrások *államosítását*, a munkások helyzetének javítását, dem. külpol. érvényesítését; megjelölte az új dem. állam megteremtésének útját. Nagy szerepet játszott az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívásában, az o. demokratizálásában. Az 1945 őszi választások után, a Kisgazdapárt jobboldali erőinek előrenyomulása miatt már nem volt képes kellően betölteni feladatát, 1947 után pedig a szoc. építés előtérbe kerülése szükségessé tette átszervezését. Helyére 1949-ben a *Magyar Függetlenségi Népfront* lépett.

Magyar Nemzeti Tanács: 1918. okt. végén a baloldali ellenzéki pártok központi szerve, mellékkormány; a 1918. okt.-i *polgári demokratikus forradalom* győzelme után az állami főhatalom letéteményese, az országgyűlést helyettesítő, ellenőrző szerv, tanácsadó testület. A ~ot a Függetlenségi 48-as Károlyi Párt, az MSZDP és az Orsz. Polgári Radikális Párt képviselői alakították meg 1918. okt. 25-én, okt. 26-án nyilvánosságra hozta 12 pontból álló programját. Főbb követelései: a fennálló parlamenti és kormányrendszer eltávolítása, az o. teljes függetlensége, a magy. csapatok hazahívása, azonnali béke a ném. szövetség felbontásával; új választások az ált. titkos választójog alapján, önrendelkezési jog biztosítása a wilsoni elvek értelmében, az o. területi integritásának fenntartásával; polg. szabadságjogok, a cenzúra eltörlése, pol. amnesztia, a népet földhöz juttató birtok- és szociálpol. reformok. Okt. 29-én megalakult a ~ 20 tagú intéző bizottsága, mely később személyi összetételét és létszámát tekintve több ízben is átalakult. Elnöki tisztét nov. 1-ig *Károlyi* M., majd Hock János töltötte be. A polg. dem. forr. idején a ~ jelentős szerepet játszott a népkormány megalakulásában (nov. 1.), a közt. létrehozásában (nov. 16.), Károlyi ideiglenes államfői megbízatásában (jan. 11.). A ~ mellett 8 szaktanács működött; ezek az egy.-i bizottságok tevékenységéhez hasonló feladatkört láttak el. Vidéken is alakultak ~ok. Ezek a Bp.-en működő ~hoz hasonlóan kezdetben hatósági feladatokat láttak el, később ellenőrző, tanácsadó szervekként működtek. A kapcsolatot a vidéki ~okkal a ~ Irodája tartotta fenn. A vidéki, városi és községi ~ok küldötteiből, a pol. pártok és a különböző társadalmi szervek képviselőiből alakult meg nov. elején a több mint ezer főt számláló ún. Nagy ~, amely mindössze egy alkalommal, a közt. kikiáltásakor gyűlt egybe. A ~ feladatának tekintette a lakosság felvilágosítását, tájékoztatását is. Erre 1918. nov. 10-én külön szervet hívott életre, az Orsz. Propaganda Bizottságot. Az események előrehaladtával a ~ és a vidéki ~ok szerepe, jelentősége fokozatosan csökkent. Az Intéző Bizottság febr.-i és márc.-i ülésein a tagoknak már csak kis töredéke jelent meg. A TK létrejötte után márc. 24-én a ~ kimondta feloszlását.

Magyar Nők Demokratikus Szövetsége, *MNDSZ:* az MKP kezdeményezésére 1945. febr.-ban alakult *tömegszervezet.* Eredményes munkát vég-

zett. a magy. nők minden rétegének összefogása, dem. nevelése, pol., gazd., társadalmi és szociális tevékenységének előmozdítása, a különböző nőegyesületek együttműködésének fejlesztése terén. 1945-ben Asszonyok címmel képes folyóiratot indított. 1946. ápr.-ban, első kongr.-a idején kb. 500 000 tagja és a nagy-bp.-i szervezeteken kívül több mint 500 vidéki csoportja működött. Alapító tagja volt a *Nemzetközi Demokratikus Nőszövetségnek.* 1948. ápr.-ban az MNDSZ keretében az összes nőszervezetek beolvadásával egységes dem. nőmozg. jött létre Mo.-on. Elnöke Tildy Zoltánné, majd 1949-ig Rajk Lászlóné, főtitkára Fáy Boris, majd 1949—52 Jóboru Magda, elnöke 1952—56 Vass Istvánné volt. 1956 nyarán beolvadt a *Hazafias Népfront*ba. Feladatait 1957-ben a *Magyar Nők Országos Tanácsa* vette át.

Magyar Nők Országos Tanácsa, *MNOT, Nőtanács:* 1957 eleje óta a magyarországi nőmozgalom irányítója. A nők körében széles körű pol. felvilágosító munkát végez: jogaik és kötelességeik tudatosításával, a társadalmi felelősségérzet felébresztésével és növelésével segíti a szoc. építését, harcol a nők egyenjogúságának gyakorlati megvalósításáért. Különböző szakbizottságai (pedagógiai, kulturális, háztartási, jogi) munkájával a nők szakmai tudásának és műveltségének növelését mozdítja elő, háztartási és gyermeknevelési gondjaik megoldását segíti. Őrzi a nőmozg. haladó hagyományait. Tevékenysége társadalmi munkára épül. Területi szervei a megyei, városi, járási, falusi nőtanácsok; az üzemekben és a hivatalokban a szaksz. kereteiben működik a nőmozg. Az MSZMP KB 1970. febr.-i határozata a női egyenjogúság hatékonyabb védelme, ill. megvalósítása érdekében az MSZMP választott testületei, ill. a nőfelelősök hatáskörébe utalta a fenti feladatokat. A nőbizottságok a *Hazafias Népfront* bizottságai mellett, ill. a szakszervezetekben és szövetkezetekben működnek. Országosan mintegy 32 000 nőfelelős működik, a nőbizottságokban 160 000 aktivista foglal helyet. A ~ a *Nemzetközi Demokratikus Nőszövetség* tagja. Elnöke: Erdei Lászlóné.

Magyarországi Általános Munkáspárt, *ÁMP:* a szociáldemokrata munkásság pol. pártja, amely 1880. jan. 25-én jött létre a *Nemválasztók Pártja* és a *Magyarországi Munkáspárt* egyesülésével. Az egyesülési határozat kimondta, hogy a párt felveszi a magyarországi szociáldemokrata párt nevet, kidolgozza programját, hivatalos közlönyévé a *Népszavát* és az Arbeiter-Wochen Chronikot választja. Alakuló kongr.-át 1880. máj. 16—17-én tartotta 113 küldött részvételével. A jelenlevő Thaisz Elek bp.-i rendőrfőkapitány a Belügyminisztérium utasítása alapján a „szociáldemokrata" elnevezés használatát megtiltotta, az új párt ezért a ~ nevet vette fel. A kongr. szd. programot fogadott el, amely a termelőeszközök társadalmi tulajdonba vételét tűzte ki célul, követelte a bányák és a közlekedés államosítását, a progresszív örökösödési adót, az állami és községi földtulajdon átadását a munkások termelőtársulatainak. Harcot indított az ált. titkos választójogért, az egyesülési, gyülekezési és a sajtószabadságért; követelte az állandó hadsereg eltörlését és a nép felfegyverzését; az egyház és az állam szétválasztását, az ingyenes közoktatást és igazságszolgáltatást. Főbb gazd. és szociális követelései: a 10 órás munkanap, a 14 éven aluli gyermekek foglalkoztatásának eltiltása, a vasárnapi és az éjjeli munka korlátozása, a nők és a férfiak egyenlő bérezése. E program a *Németországi Szocialista Munkáspárt gothai programja* alapján készült, annak lassalleánus hibáit azonban elkerülte. A párt vezető szervévé a kongr. elnökségét választották (*Csillag* Zs., *Politzer* Zs., *Csorba* G., *Frankel* L., *Ihrlinger* A., *Kürschner* J., *Mallár* I., Kupa Árpád, Szabó Sándor, Krizsala József.) A ~ több népgyűlést tartott, amelyeken a fenti követeléseket hangoztatta. A rendőrség házkutatásokkal, letartóztatásokkal igyekezett gátat vetni a szoc. szervezkedésnek. Sajtópert indított Frankel L. ellen, s 1881. márc. 3-án másfél évi államfogházra és mellékbüntetésekre ítélték. Frankel bebörtönzésével a ~ elvesztette hivatott vezetőjét, az irányítás Csillag, Kürschner és Ihrlinger kezébe ment át. A ~ a 80-as években tovább folytatta szervező munkáját. Létrehozta a *Budapesti Munkáskört* (1883), részt vett a *szakegyletek* alapításában és főként az *Általános Munkás Betegsegélyző- és Rokkantpénztár* fiókjai felhasználásával szervezte a vidéki munkásokat. A 80-as években több *sztrájk*ra került sor (kiemelkedő az 1882-es pécsi bányászsztrájk). A ~ népgyűlésein követelték az ált. választójogot, a polg. dem. szabadságjogokat, állást foglaltak Bosznia-Hercegovina okkupációja és a katonai törvényjavaslatok ellen, sürgették a gyári törvényhozást, a munkások baleset elleni védelmét, a békéltető bizottságok létrehozását. A párt II. kongr.-án (1881. aug. 20—21.) 59 küldött vitatta meg az eredményeket, a párt programját, a propaganda módjait, eszközeit. A III. kongr.-on (1887. ápr. 10—11.) 313 küldött vett részt. Napirendjén az ált. választójogért folyó harc és a szociálpol. követelések állottak (munkásvédő törvények, munkásvezetésű kötelező *munkásbiztosítás*). A ~ vezetői csatlakoztak a II. *Internacionálé* megalakításának tervéhez, aláírták az alakuló kongr.-t (1889) összehívó okmányt. A kongr.-on a ~ot Frankel L. és Ihrlinger A. képviselte; az utóbbi

számolt be a mo.-i munkásmozg. helyzetéről. — Eredményei ellenére a ~ a 80-as években valójában nem töltötte be a szd. párt szerepét. Vezetőit eszmei-pol. bizonytalanság jellemezte. Ezért, valamint a gazd. pangás és a kormány megtorló intézkedései következtében a ~ fejlődése stagnált, a pártsajtó színvonala csökkent, a szd. eszmék terjesztése megakadt, a szervezkedés lassult. A párt programpontjai közül mindinkább a polg. dem. jellegű követelések kerültek előtérbe. A pártvezetőség ragaszkodott a törvények szigorú megtartásához, s a ~ a *legalitás* megőrzése érdekében háttérbe szorította a szd. elveket. A függetlenségi és kormánypárti képviselők megnyerése érdekében elvi engedményeket tett. Engedékeny pol.-juk ellen 1881-ben radikális szoc. ellenzék lépett fel, amelyet a pártvezetőség anarchistának bélyegzett és ezzel kiszolgáltatott a rendőrségnek. 1886-ban újabb radikális szoc. csoport szerveződött. Az ellenzék hevesen bírálta a pártvezetőség pol.-ját és segítséget kért a II. Int. alakuló kongr.-ától. Frankel L., V. *Adler* és W. *Liebknecht* támogatást nyújtott az ellenzéknek. 1889. szept. 15-én a *pozsonyi értekezlet*en megbírálták a ~ vezetőit és kidolgozták az ausztriai és a mo.-i szd. akcióprogramját. A pozsonyi értekezlet után Ihrlingert leváltották és *Engelmann* P. került a ~ élére. A pártvezetőség ezután fellendítette a szd. tömegpárt megteremtése érdekében kezdett munkát. 1889—90-ben újjászervezték a pártsajtót, amely ismét erőteljesen hirdette a szd. nézeteket. Engelmann F. *Engels*hez intézett levelében tolmácsolta a mo.-i munkásság ragaszkodását. A pártvezetőség részt vett a sztrájkmozg.-ak szervezésében. A gazd. fellendülés elősegítette tömeges sztrájkmozg. kibontakozását. 1890-ben 30 sztrájk zajlott le az országban. Meggyorsult a szaksz.-ek létrehozása és fejlődése. Megkezdődött a bányamunkások és a gyáripari munkások szervezése. 1890. máj. 1-én országszerte megünnepelték a nemzetközi prol. ünnepét. A gyors fejlődés megteremtette a lehetőségét annak, hogy a párt nevében is kifejezésre juttassa szd. jellegét. Ez az 1890. évi kongr.-on történt meg, amelyen a ~ felvette a *Magyarországi Szociáldemokrata Párt* nevet. — *Irod.: S. Vincze Edit:* Küzdelem az önálló proletárpárt megteremtéséért Magyarországon. (1848—1890.) 1963. 63 old.

Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége: az agrárproletariátus szociáldemokrata szervezete, földmunkás-szakszervezet. Az MSZDP kezdeményezésére alakult, alapszabályait 1906. jan.-ban hagyták jóvá. Vezetői *Csizmadia* S., *Nyisztor* Gy., *Takács* J. voltak. Tagjainak száma még abban az évben meghaladta az 50 000-t, rövidesen azonban — a hatósági üldözések következtében — 3—5000-re esett vissza. Fő célkitűzése a mezőgazd. munkások munkaviszonyainak a megjavítása volt. Az 1918. évi *polgári demokratikus forradalom* időszakában a ~ állást foglalt a Buza Barna-féle földreformtörvény mellett, a TK idején a tanácskormány agrárpol.-ját támogatta. A már 100 000-es tagságot számláló szövetség a TK megdöntése után szétesett és csak 1920. jan.-ban szervezték újjá. Vezetősége továbbra is az MSZDP pol. irányvonalának megfelelően működött. Taglétszáma a 20-as években ismét meghaladta a 3000-et. Az illeg. KMP agitációs munkája nyomán a ~ben osztályharcos ellenzéki csoport fejlődött ki. A Horthy-korszakban a szövetség vezetői Takács J., *Reichel* J. A 30-as években a fejlődés megtorpant, a vidéki szervezetek jelentős része felbomlott. A II. vh. éveiben a komm.-k a ~ keretei között az antifasiszta *népfront*pol. szükségességét hirdették. 1944. márc.-ban a ~ működését betiltották. Utódaként 1945. máj.-ban alakult meg a *Földmunkások és Kisbirtokosok Orsz. Szövetsége* (FÉKOSZ), majd 1948. dec.-ben a *Dolgozó Parasztok és Földmunkások Orsz. Szövetsége* (DÉFOSZ). Az utóbbi feladatkörét 1952— a *Mezőgazdasági és Erdészeti Dolgozók Szakszervezete* tölti be. — *Irod.:* Földmunkás és szegényparasztmozgalmak Magyarországon 1848—1948. Szerk.: Pölöskei Ferenc, Szakács Kálmán. [A bevezetést írta] Hunya István. 1—2. köt. 1962.

Magyarországi Független Szocialista Parasztpárt: polgári demokratikus parasztpárt. 1906. márc.-ban alakult meg Békéscsabán, a korábban a *Magyarországi Újjászervezett Szociáldemokrata Párt*hoz tartozó *Áchim* L. András és *Várkonyi* I. követőiből. Célul tűzte ki a polg. dem. szabadságjogok kivívását, a 10 000, majd 1908— az 1000 holdnál nagyobb földbirtokok parcellázását örökbérlet formájában, továbbá a mezőgazd. munkások munkaviszonyainak megjavítását. Befolyása főként a Tiszántúlra terjedt ki, tevékenysége nem vált orsz. jellegűvé. Az MSZDP-vel csak a *választójogi küzdelmek*ben működött együtt. Az MSZDP a parcellázási követeléseket nem támogatta; Áchim és hívei pedig nem ismerték fel kellően az ipari prol. és a paraszti tömegek együttműködésének fontosságát. A ~ részben a hatósági üldözés, részben belső ellentétei következtében Áchim meggyilkolása (1911. máj.) után felbomlott. Híveinek egy része Nagyatádi Szabó István Orsz. Függetlenségi és 48-as Gazdapártjához (alakult: 1909) csatlakozott. A ~ lapja Paraszt Újság c. 1906—10 jelent meg.

Magyarországi Kommunisták Antináci Komitéja, *MOKAN Komité:* Miskolcon és környékén 1944

őszén tevékenykedő antifasiszta ellenállási szervezet, amelyet felső kapcsolatok nélkül dolgozó komm.-k irányítottak. Kezdetben írásos propagandával (röpiratokkal, feliratokkal) küzdött, nov. elejétől tevékenysége kiterjedt a kiürítés lassítására, a németek által aláaknázott objektumok megmentésére, majd a fegyveres harcra. Katonaszökevényekből, munkásokból szervezett csoportjai beépültek a gyárőrségekbe, befolyásuk alá vontak egy nemzetőrszázadot. Mintegy 200 főnyi fegyveres erejükkel megtámadtak ném. járőröket, járműveket, megrongálták a katonai telefonvonalakat. A VH közeledő alakulatait tájékoztatták a ném. csapatok helyzetéről. Miskolc felszab.-a után a ~ harcosaiból szerveződött a városi dem. karhatalom. A ~ átmenetileg önálló képviselettel rendelkezett az ideiglenes nemzetgyűlésben. — *Irod.: Csorba Barna:* A MOKAN. A miskolci ellenállási mozgalom harcaiból. Miskolc 1964. 125 old. — *Fekete Mihály:* Partizánok az Avas alján. 1974. 211 old.

Magyarországi Munkásdalegyletek Szövetsége: a *munkásénekkarok* 1907-ben létrejött tömörülése. A múlt század vége óta működő dalárdák egységes szakmai és pol. irányítására alakult szd. vezetéssel. Működése során a munkásművelődési mozg. átfogó szervezetévé fejlődött. A 20-as évek végén már 70 énekkar mintegy 2500 taggal tartozott kötelékébe. 1925—38 Munkások Dal- és Zene Közlönye címmel lapot is adott ki. A ~ vezetésében zenei konzervativizmus, apolitikusság érvényesült, eszmeileg-művészileg új szellemet a 20-as évek végén, a 30-as évek elején alakult *Alkoholellenes Munkások Szövetségének* kórusa, a *Szalmás*-kórus, majd az 1936-ban létrejött *Vándor*-kórus — amelyeknek a KMP-vel is kapcsolatuk volt — hoztak a zenekkari mozg.-ba. Az új kórusok eleinte a ~ keretein kívül álltak, csak a 30-as évek közepén kapcsolódtak hozzá. Kezdeményezésükre a szövetség tevékenysége politikusabbá vált, az énekkarok műsora mozg. dalokkal, népdalokkal, Bartók- és Kodály-művekkel bővült. A ~ kétévenkénti orsz. dalostalálkozói tömegdemonstrációk színhelyévé váltak. Különösen jelentős volt az 1938. évi szombathelyi találkozó, amely — közvetlenül az Anschluss után — bátor kiállás volt a nemzeti függetlenség mellett s a *fasizmus* ellen. A következő években a kormányzat számos munkásénekkart feloszlatott, 1944. szept.-ben pedig a ~ működését is betiltották. A felszab. után az újjáalakult ~ eredményesen közreműködött a munkásművelődési mozg. új felvirágoztatásában. 1947-ben megszűnt, feladatkörét a Népművelési Intézet énekkari szakosztálya vette át.

Magyarországi Munkások Gyermekbarát Egyesülete: az I. világháború körülményei közt tömegesen éhező és elzüllő munkásgyermekek gondozására 1917 közepén alakult szociáldemokrata vezetésű munkásszervezet. Főtitkára *Szerdahelyi* S., elnöke Matós Jenő volt. Az egyesület Gyermekbarát címmel lapot adott ki, amelynek első szerk.-je Kármán Elemér gyermekbíró, a gyermekbűnözés elleni küzdelem kiemelkedő egyénisége. A ~ szorosan együttműködött a Nagy László vezette Gyermektanulmányi Társasággal. Helyi csoportokat hozott létre, ezek munkájában tízezrével vettek részt pedagógusok, munkásszülők. Tevékenysége kirándulások, mesedélutánok szervezésére, segítőakciókra, ruha- és élelmiszergyűjtésre terjedt ki. Az állami szervek 1917—18-ban a gyermeknyaraltatást a ~re bízták. A TK idején nagyszabású intézményes akciókat folytatott. A Horthy-fasizmus éveiben a rendőrség üldözése következtében mind nehezebb körülmények között folytatta munkáját, de így is élénk szociális és nevelő tevékenységet végzett. Titkára ekkor *Pollák* F.-né Stern Szeréna volt. A felszab. után a ~ keretében jött létre a *Magyar Úttörők Szövetsége.*

Magyarországi Munkáspárt: 1. a magyarországi szocialista munkásság első politikai pártja, amely az ÁME volt vezetőinek kezdeményezésére jött létre. Az ÁME szétzúzása és első sikertelen újjászervezése (1872. okt. 6.) után *Farkas* K., *Essel* A. és *Külföldi* V. részvételével ideiglenes biz. alakult, amely az I. *Internacionálé* hágai kongr.-ának határozata értelmében önálló munkáspárt alakítását tűzte ki célul. Első lépésként megjelentették a *Munkás Heti Krónikát* és ném. nyelvű testvérlapját (1873. jan. 5.). A ~ az 1873. márc. 23-án tartott szabad munkásgyűlésen alakult meg. Első elnöke *Ihrlinger* A., titkára Külföldi V. Taglétszáma alakulását követően 2—3000 fő. Vezetősége 1873. ápr. 5-én üzembe helyezte az önálló pártnyomdát, kapcsolatba lépett a vidéki munkásszervezetekkel, előkészítette az első mo.-i munkáskongr.-t. A Belügyminisztérium azonban a ~ot 1873. ápr. 25-én betiltotta. Ettől kezdve a vezetőség illeg.-an folytatta tevékenységét. Fenntartotta a pártsajtót és a nyomdát, népgyűléseket szervezett, amelyeken az egyesülési és gyülekezési jogot, a *sajtószabadságot*, az ált. választójogot követelték, és szervezkedésre ösztönözték a munkásokat. A ~ vezetősége ismételten kísérletet tett leg. munkásszervezet létrehozására. (Kísérlet az ÁME újjászervezésére — 1874. márc. 15.; Bp.-i Munkásképző Egylet — 1876. febr. 7.) A kísérletek meghiúsulása után az *Óbudai Általános Munkásegyletet* próbálták meg orsz. szervezetté kiépíteni. 1878-ban a párt vezetői *Frankel* L. irányításával létrehozták a *Nemválasztók Pártját*, ezzel a ~ megszüntette működését. — 2. Külföldi V. vezetésével 1878. jún.

9—10-én alakult ellenzéki szoc. párt. Külföldit és híveit ellenzéki tevékenységük miatt 1877. márc.-ban eltávolították a Frankel L. vezette munkáspártból. Külföldi ekkor *Népszava* címmel ellenzéki lapot jelentetett meg (1877. máj.) és megkezdte az ellenzéki munkáspárt megalakításának előkészítését. A *Nemválasztók Pártja* létrejöttét követően, 1878. jún. 9—10-én tartotta meg az ellenzék külön kongr.-át, amely 54 küldött jelenlétében megalakította a ~ot. A kongr. programot nem fogadott el, határozatai a *Németországi Szoc. Munkáspárt* 1875-ös *gothai programja* alapján készültek. (A gothai program magy. fordítását Külföldi saját magyarázatával 1878-ban meg is jelentette.) A kongr. pol. jellegű határozatai követelik a születési és a vagyoni előjogok eltörlését, az ált. választójogot, a progresszív jövedelemadót, az ingyenes oktatást, a választott bíróságot és ingyenes jogszolgáltatást, valamint az egyesülési és gyülekezési jogot. Fő gazd. követelései: a 10 órás munkanap, a minimális munkabér megszabása, az ipartörvény revíziója, a nők és a férfiak egyenlő bérezése, a cselédmunka védelme és a fegyencmunka szabályozása. Külön határozatok szóltak a nők egyenjogúsításáról és egy nőmunkásszervezet létrehozásáról. A kongr. szorgalmazta a *szakegyletek* megalakítását és a munkásmozg. egységének helyreállítását. A ~ ügyeinek intézésével az elnökséget bízták meg. Tagjai: Külföldi V. (elnök), Bokros J., Kátser Flórent, *Horváth* J., *Heckmann* I. és Böhm Ármin. A kongr. határozatait a vezetőség kérvényben terjesztette a parlamenthez (1879. jan.). A ~ tevékenysége a Népszava hasábjain folyó agitációs és pártszervező munkára, szakegyletek létrehozására, népgyűlések összehívására és a Nemválasztók Pártjával folytatott személyeskedő harcra terjedt ki. Tartózkodott a kormány bírálatától, ragaszkodott a teljesen leg. tevékenységhez, a törvények megtartásához. E magatartása miatt a Nemválasztók Pártja kormányszocialistának nevezte, vezetőit a kormány és a rendőrség ügynökeiként kezelte. A ~ viszont elítélte a Nemválasztók Pártja szövetségi pol.-ját, elvetette a munkáspárt és a polg. dem. csoportok akcióegységét. A ~ tagsága nem volt egységes. Egy csoportja nemzeti alapon állt, nacionalista és kispolg. dem. eszméket vallott. (Vezetői: *Mallár* I., Kátser F.) A párt másik szárnya elfogadta a prol. internacionalizmus elvét és a Nemválasztók Pártját radikális alapról, balról támadta. (Vezetői: *Horváth* J., Váczi Nándor). A Nemválasztók Pártja és a ~ tagsága egyaránt fontosnak tartotta a munkásmozg. egységének megteremtését. 1879 végén a két párt 7—7 tagú bizottságot küldött ki az egyesülés végrehajtására. A bizottság 1880. jan. 25-i határozata eredményeként létrejött a pártegység, megalakult a *Magyarországi Általános Munkáspárt.* — *Irod.: S. Vincze Edit:* Küzdelem az önálló proletárpárt megteremtéséért Magyarországon. (1848—1890.) 1963. 63 old.

Magyarországi Nemzetközi Szocialista (Kommunista) Föderáció: a TK-ban 1919. márc. végén létrejött szövetség, amely az egyesült párt *(Magyarországi Szocialista Párt)* nem magy. szervezeteit (szekcióit) tömörítette. Központja Bp.-en a Marx—Lenin Házban (VI., Rózsa u. 61.) működött. A ~hoz a következő nemzetiségi csoportok és szekciók tartoztak (zárójelben a szekció sajtóorgánuma és magyar jelentése): csehszlovák (Armáda Proletářů és Červené Noviny — Proletár Hadsereg és Vörös Újság); jugoszláv (Crvena Zastava — Vörös Zászló); német (Volksstimme — Népszava); orosz (Pravda — Igazság); ukrán (Cservona Ukraina — Vörös Ukrajna); olasz (Gazetta Rossa — Vörös Újság); lengyel (Czerwona Gazeta — Vörös Újság); bolgár (Cserveno Zname — Vörös Zászló); francia (La Troisième Internationale — Harmadik Internacionálé); szlovén (Novine — Hírlap); zsidó (Der Kampf — Harc); székely, valamint a Hegyvidéki Szoc. Párt, amely a Bp.-en élő kárpát-ukrajnai forradalmárokból állt; és a Keleti Szoc. Párt, amely a Mo.-on dolgozó mohamedán munkásokat — törököket, albánokat, arabokat — egyesítette. Ismertebb vezetői: az orosz V. B. *Jusztusz* és V. A. Uraszov, a cseh A. *Janoušek*, a román Henri Cagan, a jugoszláv Ivan Matuzovič és Lazar Vukičević, az olasz Oddino Morgari, a bolgár Nikola Gramovszki, a lengyel József Rotstadt-Krasny. A föderáció tagszervezetei a forr. eszméket terjesztették a mo.-i, ill. a határon túli nyelvterületükön s az *intervenciós* csapatok katonái között; segítették a tanácsrendszert, megszervezték a VH nemzetközi ezredeit. A ~ a TK megdöntéséig működött. — *Irod.: Kővágó László:* Internacionalisták a Tanácsköztársaságért. 1969. 161 old.

Magyarországi Senefelder Egyesület: a grafikai munkások segélyező egylete. A pest-budai, túlnyomórészt ném. ajkú kőnyomdai munkások alapították 1867-ben Pest-Ofner Litographen und Steindrucker Krankenunterstützungs Verein (pest-budai litográfusok és kőnyomdászok betegsegélyező egyesülete) néven. Első elnöke Légrády Károly nyomdatulajdonos. A nyomdászat magyarosodási folyamatában — a 80-as években — az egyesület felvette a ~ nevet a litográfia feltalálójának tiszteletére. A Grafikai Munkások és Rokonszakmák Szakegyesületének megalakulása (1892) után a segélyegylet és a *szakegylet* párhuzamosan működött olyan munkameg-

osztással, hogy a ~ a segélyezési és a kult. tevékenységet, a szakegylet az érdekvédelmi feladatokat látta el. A ~ önálló szervezetként a *Szakszervezeti Tanács* kötelékébe tartozott 1948-ig, amikor a grafikusok szaksz.-évél együtt beolvadt a Nyomda- és Papíripari Dolgozók Szakszervezetébe.

Magyarországi Szociáldemokrata Munkáspárt: az MSZDP radikális irányú ellenzéke által alapított politikai párt — 1894. jan.—máj. Az MSZDP I. kongr.-a után rövidesen pol.-taktikai ellentétek bontakoztak ki a radikális és a mérsékelt irányzat vezetői között. 1892-ben *Engelmann* P.-t, a radikálisok vezetőjét és néhány társát kizárták az MSZDP-ből. A radikális csoport ellenzéki mozg.-at szervezett, amely 1893. jan.— A *Munkás* c. lap köré tömörült. Az ellentétek kiegyenlítése és a pártegység megteremtése céljából a radikális csoportot támogató dél-mo.-i MSZDP-szervezet kongr.-t hívott össze Aradra. Az 1894. jan. 6—7-én megtartott kongr.-on 10 bp.-i, 15 aradi küldött és 9 vidéki helység 16 küldötte vett részt; az MSZDP vezetősége nem képviseltette magát. A kongr. kimondotta, hogy az MSZDP-t nem ismerik el a mo.-i szd. munkásság hivatott képviselőjeként, új pártot alakítanak ~ elnevezéssel. Hitet tett az 1890-es Elvi Nyilatkozat mellett és szervezeti szabályzatot fogadott el. Az új párt székhelye Temesvár, vezetőségébe a dél-mo.-i szervezet képviselőit választották meg. Tényleges vezetői *Engelmann* P., *Poór* J. Á., *Gion* J. és *Kittel* F. voltak. Hivatalos lapja A *Munkás* és a temesvári Volkswille. A ~ fontos feladatának tartotta a megalkuvás elleni harcot és a pártegység megteremtését. Többszöri kísérlet után az egyesülés az MSZDP 1894. máj. 13—14-i III. kongr.-án jött létre. Ekkor a ~ összeolvadt az MSZDP-vel.

Magyarországi Szociáldemokrata Párt, *MSZDP, Szociáldemokrata Párt, SZDP:* Marxista, majd reformista munkáspárt. A mo.-i szoc. munkások az I. *Internacionálé* 1872-es hágai kongr.-ának határozata értelmében tűzték ki célul, hogy megalakítják pol. pártjukat. A belügyminiszter azonban megtiltotta a „szociáldemokrata" elnevezés használatát, ezért az 1878-ban megalakult szervezet a *Nemválasztók Pártja*, 1880-ban pedig a *Magyarországi Általános Munkáspárt* nevet vette fel. A II. Int. I. kongr.-a (1889) után az 1889. szept. 15-i *pozsonyi értekezlet* iránymutatása alapján *Engelmann* P. vezetésével megkezdődött a szd. *tömegpárt* kiépítése. Az 1890. dec. 7—8-án tanácskozó kongr. — amelyet F. *Engels* levélben üdvözölt — a párt nevét ~ra változtatta, s elfogadta az Elvi Nyilatkozatot, amely az ausztriai SZDP 1889-es hainfeldi programjával volt azonos. Célul tűzte ki a tőkés társadalom megszüntetését, a termelőeszközök köztulajdonba vételét, s kimondta, hogy e történelmi feladat megoldása a *munkásosztály*ra vár. Hangsúlyozta a párt nemzetközi jellegét, kitűzte a pol. szabadságjogok és az ált. választójog, a munkásvédő törvények kivívását. A kongr. az agrárkérdésben állást foglalt a föld köztulajdonba vétele, az állami, községi és az egyházi birtokok gazd. szövetkezetekké alakítása mellett. A szaksz. mozg.-ról szóló határozat szorgalmazta az orsz. szervezetek megteremtését, a segédmunkások és a nőmunkások szervezését. A ~ vezetésével az elnökséget bízták meg, amelynek Engelmann P., *Csillag* Zs., *Kürschner* J. és *Kiss* A. is tagja volt. A kongr. után fellendült a szd. mozgalom. A párt vezetősége jelentős munkát végzett a földmunkásság és a szegényparasztság felvilágosítása, szervezése terén. 1891—92-ben szd. *olvasókörök* alakultak az Alföldön, különösen a *Viharsarok*ban, taglétszámuk meghaladta a 7000 főt. A ~ befolyását a kormányzat hatósági zaklatással próbálta csökkenteni. Az 1891. évi betegbiztosítási törvény pl. korlátozta az *Ált. Munkás Betegsegélyző- és Rokkantpénztár* tevékenységét, amelynek alkalmazottai közül többen tagjai voltak a párt vezetőségének is (Csillag, Kiss, Kürschner). 1891. szept. 16-án a pénztári alkalmazottak visszavonultak a pártvezetéstől, amelyet radikális szoc.-kal egészítettek ki (*Gion* J., *Poór* A., *Kittel* F.). Az új vezetőség nagy súlyt helyezett szaksz.-ek alakítására és 1891 végén létrehozta az első *Szakszervezeti Tanács*ot. 1892 második felében pártviszály tört ki a vezetőség mérsékelt és radikális szárnya között a taktikára vonatkozó véleményeltérések kapcsán. A mérsékeltek (vezetőik: *Prockl* J., *Stücklen* D.) a pártot ért hatósági megtorlástól megriadva, az osztályharc tompítására törekedtek. A radikálisok a munkásosztály gazd. és pol. követeléseit harcos tömegmozg.-akkal kívánták kiküzdeni, szembeszállva a törvények korlátaival. A mérsékeltek segítséget kaptak a betegpénztár vezetőitől, és 1892. dec.-ben a radikális csoport fő képviselőit kizárták a ~ból. A párt II. kongr.-a (1893) mérsékelt pártvezetőséget választott. Tagjai között volt Prockl J., *Jászai* S., *Gombossi* B., *Rády* S. E kongr. fogadta el a ~ első szervezeti szabályzatát, amely a pártot a centralizmus alapján építette fel, és országszerte ker. szervezetek megteremtését szorgalmazta. A kongr. után a radikálisok Engelmann vezetésével ellenzéki csoportot szerveztek, amely A *Munkás* c. lap köré tömörült. Az ellenzék 1894. jan. 6—7-én kongr.-t tartott Aradon, és megalakította a *Magyarországi Szociáldemokrata Munkáspárt*ot. A pártegységet az 1894. máj. 13—14-i III. kongr. teremtette meg, amely az új pártvezetőséget egyenlő részben radikálisok-

ból és mérsékeltekből állította össze. Tagja lett Gion, Kittel, Poór, *Bokányi* D., Rády és *Teszársz* K. is. Engelmannt visszavonulásra kényszerítették, s a párt vezetését 1894. júl.-ban *Silberberg* (Salgó) I., a radikálisok híve vette át. A III. kongr. ismét határozatot fogadott el az agrárkérdésről. Ez szorgalmazta az ipari és a mezőgazd. prol. összefogását, végső célként a föld magántulajdonának megszüntetését követelte, hitet tett a nagyüzemi mezőgazd. mellett, és megfogalmazta a falusi szegénység néhány konkrét gazd. és pol. követelését. Mint a korabeli többi munkáspárt, a ~ sem tette tehát magáévá a parasztság forr. dem. követelését, a földosztást. 1894—95-ben a kormányszervek megtorló intézkedéseket tettek a ~ ellen, mely népgyűléseken tiltakozott a terror ellen, követelte a szervezkedés és a sajtó szabadságát. Előtérbe került a pol. harc. 1894. dec.-ben orsz. akció indult az ált. választójogért. 1895 őszén ismét pártviszály tört ki. A betegpénztári vezetők Népakarat címmel ellenzéki lapot indítottak, amelyben az osztályharc tompítását követelték. A mérsékelt szárny leváltotta a pártvezetőség radikális tagjait és helyüket a betegpénztáriakkal töltötte be. Silberberg és hívei harcoltak a vezetés visszaszerzéséért, 1896. dec.-ben azonban csoportjuk szétHullott. Ezután a radikális irányzat nem érvényesíthette befolyását a ~ vezetésében. A párt IV. kongr.-át 1896. máj. 24—25-én tartották. Ezen ismét foglalkoztak az agrárkérdéssel, elhatározták a földmunkáskongr. összehívását. Ekkor választották a pártvezetőség tagjává *Várkonyi* I.-t és Teszársz K.-t. Várkonyi 1896. aug.-ban megindította a *Földmívelő* c. lapot, ettől azonban a pártvezetőség többi tagja elhatárolta magát, s ezért szakadásra került sor. A ~ 1897. jan. 31.—febr. 2-án megtartotta az első mo.-i földmunkáskongr.-t. Itt a munkaidő csökkentését, a robot eltörlését, munkásvédő törvények bevezetését és a pol. jogok törvénybe iktatását követelték. Várkonyi és hívei 1897. febr. 14—16-án Cegléden szintén földmunkáskongr.-t tartottak, amelyen az előbbieken kívül a nagybirtok felosztását is követelték; 1897. szept. 8-án pedig megalakították a *Független Szocialista Párt*ot. A Bánffy-kormány a munkásmozg.-at terrorral akarta elfojtani. 1898-ban a hatósági megtorlásoknak 51 halálos áldozatuk volt. A ~ vezetői azonban folytatták szervező munkájukat. 1898. jan.-ban ismét megalakították a Szakszervezeti Tanácsot, és 1899. máj. 21—22-én megtartották az első orsz. szaksz. kongr.-t. Ezekben az években a ~ tevékenységének középpontjába mindinkább az ált. választójogért folyó harc került, amelynek megszerzése érdekében a pártvezetőség a kormány ellenzékével, a Függetlenségi Párttal lépett kapcsolatra. Az 1897. jún. 6—7-én tartott V. pártkongr. orsz. választójogi akciót vett tervbe. 1898. máj.-ban hazahívták Németo.-ból *Garami* E.-t és kooptálták a vezetőségbe. Irányítása alatt tovább folyt a Függetlenségi Párttal való együttműködés. Az 1899. ápr. 2—3-án tartott VI. kongr. kimondotta, hogy a ~ követeli Mo. gazd. önállóságát és pol. függetlenségét, de csak abban az esetben, ha azt munkásvédő törvényekkel és ált. választójoggal kapcsolják össze. A X. pártkongr. (1903. ápr. 12—14.) elfogadta a párt programját, amely a ném. SZDP 1891-es *erfurti program*ja alapján készült. A K. *Kautsky* által véleményezett program kiemeli a munkásosztály történelmi hivatását, megállapítja, hogy a munkásosztály csak a termelési eszközök társadalmi tulajdonba vétele révén szabadulhat fel, s hogy a kizsákmányolás megszüntetésének feltétele a pol. hatalom meghódítása. Követeli az ált. titkos választójogot, a nemzetek egyenjogúsítását — az önrendelkezési jog említése nélkül —, az állandó hadsereg megszüntetését, a nép felfegyverzését, az egyesülési, gyülekezési és *sajtószabadság*ot, az ingyenes népoktatást stb. Burkoltan utal az o. függetlenségének követelésére is. A földbirtok szocializálásának távlati követelése mellett a kötött birtokok intézményének megszüntetését kívánja. Számos követelés a munkaviszonyok megjavítását célozza (8 órás munkanap, egyenlő munkáért egyenlő bér a férfiak és a nők számára stb.). A kongr. egyidejűleg új szervezeti szabályzatot is elfogadott, amely a korábbi szervezeti gyakorlatot rögzítette: a párt a fővárosban továbbra is a szaksz.-ek keretei között működő *szabadszervezetek*re épült, amelyek mellett — különösen vidéken — munkásönképzőegyletek, földmunkásegyletek, olvasókörök stb. is működtek. A szervezeti szabályzat előírta m.-i, valamint több m.-i szervezetből álló ker. pártszervezetek létesítését is. Ezek a területükön működő szabadszervezetek és más szd. szervezetek összefogására voltak hivatottak. 1904— létrejöttek a párt nemzetiségi tagozatai is. (l. *Magyarországi Szociáldemokrata Párt nemzetiségi szekciói*). — Az 1905—07-i forr. mozg.-ak nemzetközi fellendülése keretében erőre kapott a magy. munkásmozg. is. A szd. szervezkedés új rétegekre terjedt ki, a szervezett munkásság létszáma 100 000 fölé emelkedett. 1906-ban *Kunfi* Zs. szerk.-ben megindult a párt elméleti folyóirata, a *Szocializmus*. A mozg. fellendülését és az uralkodó osztályok pol. válságát a ~ vezetősége a választójogi tömegmozgalom fokozására használta fel, de a választójog kiterjesztése reményében a parlamenten kívüli ún. „darabont" kormánnyal is paktált. Ez azonban nem vezetett eredményre, s a pol. válság lezáródását a koalíciós kormánynak a szd. szervezetek elleni terrorhadjárata követte. A tömegmozgalmak nem

szűntek meg a munkásmozg. hullámának apálya idején sem (*vasbotos tüntetés*, 1908. okt. 8.). A választójogi küzdelem egyoldalú kiemelése, a pártvezetőség pol. kudarcai új ellenzéki csoportosulásokra vezettek. *Szabó E.* és hívei anarchoszindikalista alapról bírálták a pártvezetőség *reformizmus*át. Szabó E. az 1905. évi XII. pártkongr.-on olyan javaslatot terjesztett be, amely csökkentette volna a pártvezetőség hatáskörét. *Vágó* B., *László* J., *Hajdu* Gy. és mások a pártkongr.-okon erőteljesebb szervező és agitációs munkát szorgalmaztak. 1908— *Alpári* Gy. köré tömörült az ellenzéki csoport, amelynek jelentős alakja volt *Hirossik* J. is. Alpárit 1910. márc.-ban kizárták a pártból. Csoportja következetesen osztályharcos pol.-t hirdetett és 1911-ben megkísérelte egy új szd. párt megalakítását. Nem sikerült azonban tömegbázisra szert tenniük, csak az ifjúmunkás-mozg.-ban és egyes szakmai szervezetekben volt befolyásuk. Az ellenzéki csoportok nem tudták megingatni a pártvezetőség pozícióit. A koalíció bukását (1910) követő időszakban alakult ki a ~ új pol. irányzata: a függetlenségi balszárnnyal való együttműködés. A párt támogatta a Justh-párt parlamenti obstrukcióját, viszont Justh és hívei elfogadták az ált. titkos választójog követelését. A két párt együttműködéséhez csatlakoztak a *Jászi* O. vezette polg. radikálisok is. Az 1911. ápr. 16—18-i (XVIII.) pártkongr. jóváhagyta a pártvezetőség pol.-ját, bár több küldött, így pl. *Landler* J. — féltve az önálló munkáspolitikát — bírálta azt. 1911—12-ben a ~ és a polg. ellenzék együttes gyűléseket rendezett, amelyek az ált. titkos választójogot követelték és tiltakoztak a fegyverkezést gyorsító véderőtörvények ellen. Az 1912. évi megmozdulások közül kiemelkedik a máj. 23-i bp.-i *általános sztrájk* és tömeg*tüntetés (Vérvörös Csütörtök)*, amely az I. vh. előtti időszak legnagyobb szd. harci akciója. 1912. nov.-ben országszerte újabb kormányellenes tüntetések voltak, a ~ szolidáris volt a II. Int. 1912. nov.-i bázeli kongr.-ának háborúellenes határozataival. Az 1913. jan. 26-i rendkívüli pártkongr. felhatalmazta a pártvezetőséget, hogy az ált. választójog érdekében meghatározatlan időtartamú orsz. pol. tömegsztrájkot indítson. A sztrájkot 1913. márc. 4-re, a kormány reakciós választójogi törvényjavaslata képviselőházi vitájának kezdetére tervezték. Azonban a polg. ellenzék visszalépett a sztrájk támogatásától, s ezért a pártvezetőség is elállt tőle. Ez nagy elégedetlenséget keltett a munkásság soraiban. 1914. júl. végén a ~ többször tiltakozott a háború ellen, a júl. 28-i hadüzenet után azonban a pártvezetőség háborús helytállásra hívta fel a munkásosztályt, Oroszo. hadba lépését követően pedig szociálsoviniszta érvekkel igyekezett igazolni az imp. háborút. A ~ képviselői az 1915. szept.-i *zimmerwaldi konferencián* nem vettek részt, de a *Népszava* üdvözölte a konferenciát és rövid tudósítást közölt a határozatokról. A tömegek fokozódó elkeseredésének hatására a pártvezetőségben 1916 elejétől a szociálsovinizmus pacifizmussal vegyült, és a megegyezéses béke létrehozását szorgalmazta. A néptömegek háborúellenes hangulatát erősítették az 1917. febr.-i oroszo.-i polg. forr. hírei. A forr.-at a pártvezetőség is üdvözölte. A ~ egyik kezdeményezője volt az 1917. máj.-ra tervezett stockholmi nemzetközi szd. konferenciának, amely azonban — az antantországok szocialistáinak távolmaradása következtében — csak az előkészítő tanácskozásokig jutott el. A ~ Garami és Kunfi által vezetett küldöttsége Ausztria—Mo. területi integritása s egyben polg. dem. átalakítása mellett foglalt állást. 1917 nyarától a párt pol. tevékenysége ismét a választójogi küzdelemre koncentrálódott. 1917. jún.— 1918. febr. között részt vett a Károlyi-párt által kezdeményezett *Választójogi Blokk* munkájában. A ~ üdvözölte a NOSZF győzelmét és 1917. nov. 25-én Bp.-en nagygyűlést rendezett *(iparcsarnoki gyűlés)*, mely követelte a szovjet kormány békefelhívásának elfogadását. Ugyanezen a napon rendkívüli pártkongr.-ra is sor került. Határozata a munkásság ellátásának megjavítását és az egyesülési szabadság tiszteletben tartását követelte a kormánytól. 1918. jan.-ban fellépett a breszti békediktátum ellen és az annexió nélküli békét sürgette. Az 1918. januári általános sztrájk idején a pártvezetőség igyekezett a spontán kirobbant mozg. irányítását kézbe venni, s a kormány ígéretei alapján a sztrájkot befejezettnek nyilvánította. Ez a lépés a munkások jelentős részének ellenállását váltotta ki, s hozzájárult a párton belüli baloldali erők és a *forradalmi szocialisták* csoportjának megerősödéséhez. Az 1918. febr.-i kongr.-on a baloldal erélyesen bírálta a polg. ellenzékkel való együttműködést. Ennek hatására a párt meg is szakította a szervezeti kapcsolatait a polg. ellenzékkel. A forr. erjedés során 1918. jún.-ban ismét ált. sztrájk robbant ki *(júniusi sztrájk)*, s a pártvezetőség újból megkísérelte magához ragadni a mozg. irányítását. Kisajátítva a baloldal korábbi követelését, munkástanácsot alakított, amely a pártvezetőség és a Szakszervezeti Tanács tagjaiból, valamint ezek bizalmi embereiből állott. E munkástanács segítségével a sztrájkot igyekezett a választójogi küzdelem medrébe terelni. A párt 1918. okt. 13-i rendkívüli kongr.-a már a közeledő forr. hangulatában tanácskozott. A pártvezetőség okt. 8-i kiáltványa a nagyüzemek szocializálását, a nagybirtokrendszer megszüntetését, a nemzeti egyenjogúság és a dem. reformok békés úton, új kormány kinevezésével történő megvalósítását követelte. A kongr.-on Kunfi

meghirdette a nemzetek *önrendelkezési jogá*nak jelszavát, a nemzetiségi küldöttek azonban — akik már „saját" burzsoá pártjaikkal működtek együtt — nem vállalták a magy. állam területi integritásának támogatását. A kongr. így a nemzetiségi szd.-k különválását dokumentálta. A pártvezetőség ismét együttműködést javasolt a polg. ellenzékkel, a küldöttek közül többen (Landler J., *Pogány* J.) azt kívánták, hogy ez az együttműködés nyugodjék elvi alapokon, és a ~é legyen a vezető szerep. Zádor Pál és *Nyisztor* Gy. a küldöttek egy csoportja nevében radikális határozati javaslatot terjesztett elő, amely azonnali békét és a prol. hatalomra juttatását, a munkástanácsok rendszerének kiépítését követelte. A kongr. határozata *kompromisszum:* a pártvezetőség kötelezettséget vállalt önálló prol. pol. követésére, viszont a munkástanácsok létrehozását elnapolta. Az Osztrák—Magyar Monarchia felbomlásának viszonyai között, 1918. okt. 25-én a ~, a Károlyi-féle Függetlenségi Párt és a Polg. Radikális Párt létrehozta a *Magyar Nemzeti Tanács*ot. A *polgári demokratikus forradalom és köztársaság* győzelmével okt. 31-én alakult Károlyi-kormányban Garami E. kereskedelemügyi és Kunfi Zs. tárcanélküli, majd munkaügyi és népjóléti miniszterként képviselte a ~ot. Nov. 2-án a pártvezetőség megalakította a *Budapesti Munkástanács*ot, ezután a forr.-at befejezettnek tekintette, a polg. dem. kiépítésére és megőrzésére törekedett. Fellépett az 1918. nov. 24-én megalakult KMP ellen és az azonnali szoc. átalakulás követelésével szemben. A Berinkey Dénes vezetésével 1919. jan.-ban megalakult új kormányban már négy szd. miniszter volt: Garami E. kereskedelemügyi, *Bőhm* V. hadügyi, Kunfi Zs. közoktatásügyi, *Peidl* Gy. munkaügyi és népjóléti. 1919. febr.-ban a párt képviseltette magát a II. Int. újjáalakítását célzó berni nemzetközi konferencián *(Munkás és Szocialista Internacionálé)*. Az 1919. febr. 9-i rendkívüli pártkongr.-on elfogadott határozat, bár hangsúlyozta a munkásosztály egységének fontosságát, azt követelte, hogy a komm.-kat és a velük rokonszenvezőket zárják ki a ~ból, a szaksz.-ekből és a munkástanácsokból. Ugyanekkor a baloldal (Landler, Pogány) az ellenforr. veszéllyel szemben felvetette tiszta szoc. kormány létrehozásának szükségességét. A pártvezetőség komm.-ellenessége tette lehetővé a KMP vezetőinek 1919. febr. 20-i — a ~ vezetősége által is jóváhagyott ~ letartóztatását. A forr. válság mélyülése és ezzel egyidejűleg az ellenforr. erők fokozódó aktivitása azonban hamarosan arra késztette a ~ vezetőit, hogy a KMP-vel való megegyezés útjait keressék. A pártegyesítésre vonatkozó komm. feltételeket a börtönbe vetett *Kun* B. fogalmazta meg *Bogár* I. szaksz. vezetőhöz írott levelében. Az alapvető feltétel az volt, hogy a ~ lépjen ki a koalícióból és helyezkedjék osztályharcos alapra. Márc. 21-én a ~ vezetőinek nagy része a forr. munkástömegek nyomása alatt magáévá tette a komm.-k feltételeit, csak Garami, Peidl és *Buchinger* M. utasította el továbbra is a komm.-kal való együttműködést. A pártvezetőség megbízottai még aznap aláírták az egységokmányt. Az egyesült párt neve *Magyarországi Szocialista Párt*, később *Szocialista-Kommunista Munkások Magyarországi Pártja* lett. A TK időszakában az egyesült munkáspárt működött. A ~ mint önálló párt a *proletárdiktatúra* leverése után alakult újjá. Újjászervezését azok a szd. — túlnyomórészt szaksz. — vezetők kezdeményezték, akik ellenezték a szoc. forr.-at, a proletárdiktatúra idején komm.-ellenes magatartást tanúsítottak és kapcsolatba léptek az antant képviselőivel (Peidl Gy., *Peyer* K., *Farkas* I., *Vanczák* J., *Miákits* F., Jászai S., *Preusz* M., *Kitajka* L., *Klárik* F., *Csizmadia* S., *Kabók* L. stb.). 1919. aug. 24-én összeült a párt rendkívüli kongr.-a, amely az 1903. évi program és szervezeti szabályzat alapján kimondta a ~ újjáalakulását és csatlakozását a *Munkás és Szocialista Internacionáléhoz.* — Az újjáalakult párt pol. magatartásában, a ~ vezetésében a két vh. közötti időszakban a jobbszárny dominált. A kongr. határozata alapján a Huszár-féle koncentrációs kormányban a pártot Peyer K. népjóléti miniszterként, Miákits F. kereskedelemügyi államtitkárként képviselte. A *fehérterror* jelenségei azonban 1920. jan.-ban arra késztették a ~ot, hogy visszahívja tagjait a kormányból, lemondjon a nemzetgyűlési választásokon való részvételről és pol. passzivitásba vonuljon. Az ellenforr. rendszer megszilárdulásának folyamatában azonban a pártvezetőség arra törekedett, hogy a kialakuló új pol. berendezkedés kereteiben biztosítsa a reformista párt- és szaksz.-ek leg. működését, s ezért titokban 1921. dec. 22-én megkötötte a kormánnyal a *Bethlen—Peyer-paktum* néven ismert, a munkásmozg. érdekeit súlyosan sértő egyezményt. Ezzel a ~ feladta pol. passzivitását, beilleszkedett az ellenforr. rendszerbe. Az 1922. évi nemzetgyűlési választásokon mintegy 272 000 szavazattal 24 mandátumot kapott. Helyzetének megerősítése érdekében 1924-ben csatlakozott a Demokratikus Blokkhoz, amelynek keretében 1924. dec.—1925. máj. között parlamenti passzivitással tiltakozott a Bethlen-kormány antidem. házszabályjavaslata ellen. A Blokk 1925. máj.-ban közös listával győzelmet aratott a bp.-i községi választásokon, s a ~ a fővárosi törvényhatóságban 53 mandátumhoz jutott. Ezáltal jelentős befolyással rendelkezett a városgazdálkodásban, a kommunális és szociálpol. ügyekben. A párton belül azonban az 1922-es kongr.-on

fellépett a baloldali ellenzék, amely az 1924-es kongr.-on már a *Vági* I. által beterjesztett deklarációban követelte, hogy a pártvezetőség a parlamenti harcot kösse össze a tömegakciókkal, s erélyesebben küzdjön az ipari és mezőgazd. prol. helyzetének javításáért; hibáztatta a pártvezetőséget a gazd. harcok lanyha támogatásáért, a ~ szervezeti kiépítésének elhanyagolásáért; bírálta a Bethlen—Peyer-paktumot. 1924 őszén megalakult az ellenzék 11 tagú intéző bizottsága. Tagjai többek között: *Gőgös* I., *Hámán* K., *Őry* K., *Sollner* J., *Szilágyi* K., Vági I. és *Weisshauss* A. voltak. Az ellenzék követelésére 1924. nov.-ben összeült a párt választmányi ülése, melyen kiderült a Bethlen—Peyer-paktum léte, s a pártvezetőség kénytelen volt a szöveget nyilvánosságra hozni. A balszárny térnyerésének megakadályozására az ülés elhatározta, hogy a vezetőség pol.-jával szemben álló tagokat kizárja a pártból. Ez arra késztette az ellenzéket, hogy a KMP ideiglenes vezető szervének egyetértésével leg. forr. munkáspártot hozzon létre *(Magyarországi Szocialista Munkáspárt)*. E küzdelemben a ~ meggyengült. Az 1926. évi orsz. választásokon a párt parlamenti mandátumainak száma 14-re csökkent; ebben a hatóságok választási terrorja is közrejátszott. A XXVI. kongr.-on (1929) új szervezeti szabályzatot fogadtak el, amely kimondta, hogy a pártvezetőség a mozg. legfőbb testülete, amely csak a kongr.-nak felelős, joga van olyan pártszervezeteket feloszlatni, ill. felfüggeszteni, amelyek a párt érdekeit veszélyeztetik. A ~ tekintélyének növelésére a kormánnyal való megegyezés alapján 1929 őszén hazahívták az *emigráció*ból Garami E.-t. A gazd. világválság kapcsán bekövetkező súlyos munkanélküliség, a bérletörés és a munkanap meghosszabbítása felfokozta a magy. munkások harckészségét. A ~ 1930. máj. 1-én ún. néma tüntető sétát rendezett a fővárosban, amelyen mintegy 25 000 munkás vett részt. Hasonló megmozdulást hirdetett a ~ 1930. szept. 1-re, ezt azonban a KMP — országosan mintegy 250 000 részvevővel — hangos és harcos tüntetéssé fejlesztette. Hasonló számban vettek részt a munkások a ~ által meghirdetett 1932. ápr. 7-i akcióban is. Az agrárválság elmélyülése, a földmunkásság és szegényparasztság aktivitásának erősödése siettette a párt agrárprogramjának elfogadását a XXVII. kongr.-on (1930). A program kimondta, hogy teljes egészében ki kell sajátítani és fel kell osztani az egyházi és hitbizományi latifundiumokat, valamint minden 200 holdon felüli birtokot. Kártalanítást csak a világi földbirtok tulajdonosainak ígért. A kisajátított birtokokból földhöz kívánta juttatni a földnélkülieket, a törpebirtokosokat, a városba és külföldre kényszerült mezőgazd. munkásokat, a termelő-, értékesítő- és fogyasztási szövetkezeteket. A kisbirtok védelmére — távlatilag — a bankok *nacionalizálás*át követelte, s amíg erre sor kerülhet, a hitelfeltételek szabályozását, a mezőgazd. állami hitelellátását. Ezek után kibontakozott a párt falusi szervezkedése. Ebben a vezető szerepet a falusi szd. pártszervezetek és a *Magyarországi Földmunkások Orsz. Szövetsége* helyi csoportjai töltötték be. A ~ 1933-as kongr.-a ellenállásra szólította fel a tömegeket a *fasizmus*sal szemben. Az 1935. évi választásokon a párt 11 mandátumot szerzett. Bár a pártvezetés elutasította az *akcióegységet* az illeg. KMP-vel, a leg. munkásszervezetek védelmében 1935—36-ban a KMP kezdeményezésére erősödött a komm.-k és a szd.-k együttműködése. A közös akciók szervezésében, 1937— a nyilastámadások visszaverésében élen jártak a ~ ifj. szervezetei, elsősorban az *Országos Ifjúsági Bizottság* (OIB). Az 1930—40-es évek fordulóján a totális fasizmus erőinek előrenyomulása következtében a ~ defenzívába szorult. Az 1939. évi orsz. választásokon csupán 5 mandátumot kapott, bár támogatta a revíziós pol.-t, és a *nacionalizmus* előtti meghátrálása jeleként az 1939. jan.-i kongr. a párt nevét — az internacionalizmusra utaló „Magyarországi" megjelölés elhagyásával — Szociáldemokrata Pártra (SZDP) változtatta. Mo. hadba lépése után a komm.-k az SZDP és a szaksz.-ek kereteiben is fokozták a küzdelmet a *munkásegység*ért, a szélsőségesen kommunista- és szovjetellenes peyerista vezetők elszigeteléséért, akik a KMP egységjavaslatait mereven visszautasították. A szd. balszárny megerősödése lehetővé tette, hogy a KMP ne csak a tagság tömegeinek megnyerésével harcoljon az antifasiszta egységfront megteremtéséért, hanem egyes szd. vezetőket is fokozottan bevonjon e küzdelembe. 1941 őszén kapcsolat létesült a KMP és az SZDP balszárnya között, *Szakasits* Á. elfogadta a háborúellenes, függetlenségi pol. jegyében való együttműködés eszméjét és az SZDP főtitkáraként, a Népszava főszerk.-jeként ennek megfelelően tevékenykedett. Az együttműködés egyik reprezentatív megnyilvánulása a Népszava 1931 karácsonyi száma, amely az összefogás gondolatát hirdette. A fellendülő *ellenállási mozgalmak*at 1942-ben a kormányzat terrorral vetette vissza. Ennek nyomán a szd. baloldal ismét visszaszorult, Szakasits Á.-nak távoznia kellett a főtitkári tisztségből. A függetlenségi akciók 1943 nyarán élénkültek fel. Az SZDP ez időben a Független Kisgazdapárttal lépett együttműködésre a függetlenség és a polg. dem. átalakulás jegyében. *Mónus* I. vezetésével megkezdődött az SZDP új programjának kidolgozása. — 1944. márc.-ban a ném. megszállást követően az SZDP illeg.-ba szorult. Az új körülmények között ismét megindult a polg. és

szd. antifasiszta erők, valamint a komm.-k együttműködése. A *Békepárt* tárgyalásba bocsátkozott e pártok és csoportok vezetőivel, s ennek folyományaképpen 1944. máj.-ban megalakult a fasisztaellenes összefogás szerve, a *Magyar Front*. A KP vezetőségének javaslatára 1944. okt. 10-én a két munkáspárt képviselői egyezményt kötöttek az *akcióegységről*. Ez az egységokmány — amelyet a KP részéről *Kállai* Gy., az SZDP részéről Szakasits Á. írt alá — utat nyitott a két munkáspárt felszab. utáni együttműködéséhez, majd egyesüléséhez, a munkásosztály pol. és szervezeti egységének megteremtéséhez. Az SZDP 1944 őszén a felszabadult területeken az MKP segítségével kezdte meg sorai leg. újjászervezését. — 1944. dec. 21-én az SZDP helyi vezetői és nemzetgyűlési képviselői Debrecenben 11 tagú Orsz. Pártvezetőséget választottak az újjászervezés irányítására és a párt képviseletére a koalícióban. A párt képviselői — *Takács* F. és *Valentiny* Á. — beléptek az Ideiglenes Kormányba, s ettől kezdve a két munkáspárt egyesüléséig az SZDP tagja volt a kormánykoalíciónak. 1945. jan. 16-án Pesten, az első pártértekezleten 7 tagú Ideiglenes Intéző Bizottság alakult, amelynek *Bán* A., *Száva* I., Szamay Lajos, *Bechtler* P., Dédes Gyula, *Erdődy* J. és Kőműves József voltak tagjai. 1945. febr. elején Szakasits Á. és más régi vezetőségi tagok bekapcsolódása után ez a bizottság átadta helyét a pártvezetőségnek. A fővárosi és környéki szd. pártszervezetek taglétszáma ekkor már megközelítette a 60 000-et, s vidéken is jelentősen megnövekedett a taglétszám. Az 1945. máj.-i kibővített pártértekezlet jóváhagyta a vezetőség addigi tevékenységét, mindenekelőtt az MKP-vel kötött megállapodást, megerősítette funkcióiban a párt új vezetőit, Szakasits Á. főtitkárt és helyettesét, Bán A.-t, az orsz. titkárt, *Marosán* Gy.-öt. Az értekezlet állást foglalt a koalícióban való részvétel mellett. Az MKP-vel való együttműködést pol.-ja alapjának tekintette, s kiállt a paritásos vezetés alatt álló szaksz.-ek egysége mellett. Részt vállalt az újjáépítésben, támogatásáról biztosította az Ideiglenes Kormány gazd. programját, de hangsúlyozta az üzemi dem. fejlesztését és azt, hogy a párt végső célja a szoc. társadalmi rend. Az értekezlet rögzítette a párt külpol. alapelveit: a SZU-val való baráti együttműködést és szoros gazd., pol. és kult. kapcsolatokat a szomszéd dem. államokkal. Ezeknek az elveknek alapján határozta meg a párt új akcióprogramját az 1945. aug. 20—21-én tartott pártkongr., amely új szervezeti szabályzatot is elfogadott. A kongr. idején az SZDP-nek mintegy 1500 szervezete és 200 000 tagja volt. Az 1945-ös parlamenti választásokon a párt 832 296 szavazattal 69 mandátumot kapott. Az SZDP egyik résztvevője volt a Független Kisgazdapártba tömörült reakció visszaszorítására 1946. márc. 5-én létrehozott *Baloldali Blokk*nak, és szerepet játszott a dem. erők felülkerekedésében, a stabilizáció, az *államosítás*ok megvalósításában. A párt balszárnyának egyik kiemelkedő vezetője Marosán Gy., aki 1945—47 az SZDP orsz., majd vezető titkára, 1947. jan.— pedig a pártegyesülésig főtitkárhelyettese. A baloldali irányvonal az SZDP-ben azonban nem érvényesülhetett zavartalanul. A jobboldal képviselői már 1945-ben jelentkeztek (Valentiny Á. szd. miniszter kampányt indított a dem. rendőrség ellen, majd 1945. dec.-ben akciót kezdtek a szaksz. kongr. bojkottálására). 1946 végén az ún. *Peyer-memorandum*ban a párt baloldali vezetőinek távozását követelték. Hangot kaptak olyan nézetek is, amelyek a nemzetközi helyzet 1945—46-os alakulásából, a hazai koalíciós viszonyokból arra a következtetésre jutottak, hogy az SZDP-nek centrális, közvetítő helyzetet kell elfoglalnia nemzetközileg K és Ny, itthon pedig a jobb- és baloldal között. Ezt a törekvést erősítette a két munkáspárt rivalizálása is. A „centralizmus" koncepciójából és pártsovinizmusból fakadt az SZDP olykor keresetten is önálló álláspontja a KP-vel szemben a B-listázások, az ÜB-választások, a bankállamosítások kérdésében. A pártban 1947-ben tovább folytatódott az irányzatok harca. Az 1947. jan. 31.—febr. 3-án ülésező pártkongr. határozatban helyeselte a koalíció megtisztítását a reakciótól; állást foglalt a bankok és nagyvállalatok *munkásellenőrzése* mellett; jóváhagyta a párt 3 éves tervét, amely az MKP javaslatával egyeztetve alapjává vált a 3 éves népgazd. tervnek; megbélyegezte Peyert, de határozattá emelte a jobboldal javaslatát is az SZDP és a Kisgazdapárt közeledéséről. A kongr. a párt főtitkárává ismét Szakasits Á.-ot, főtitkárhelyettesekké Marosán Gy.-öt és *Ries* I.-t választotta. Az 1947-es ogy.-i választások előtti kampányban kiéleződött a két munkáspárt közötti verseny és megromlott a viszony. Az SZDP nagy reményeket fűzött a választáshoz, arra számítva, hogy az o. első pártja lesz, valójában azonban visszaesett, a szavazatok 14,9%-ával 67 mandátumot szerzett. A választási kudarcért a párt jobbszárnya és centruma a baloldaliakat tette felelőssé, távozásukat követelve. Az SZDP jobboldali és centrista vezetőinek magatartása miatt az új kormány csak egy hónappal a választások után alakulhatott meg. A kormány megalakulása után sem ült el a harc a pártban, a *Szélig* I., *Kéthly* A. köré tömörülő jobbszárny tovább támadta a vezetőség pol.-ját és kiállt a nyugat-európai szd. pártok munkásegységet megtörő *harmadik út* koncepciója mellett. — 1947. dec.—1948. febr. a párt fővárosi VB-je

köré tömörülő baloldal döntésre vitte a párton belüli harcot: a vezetőség jobboldali és a hozzájuk csatlakozó centrista tagjai lemondásra kényszerültek. Az 1948. márc.-i kongr. a jobboldali elemeket kizárta a pártból és határozatában felhatalmazta a vezetőséget, hogy kezdjen tárgyalásokat az MKP vezetőségével az egységes munkáspárt megalakításához szükséges ideológiai, pol. és szervezeti feltételek megteremtésére. Az 1948. jún. 12—14-én megtartott egyesülési kongr.-on létrejött a *Magyar Dolgozók Pártja* (MDP). — *Irod.: S. Vincze Edit:* A Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulása és tevékenységének első évei (1890—1896). 1961. 367 old. — A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai. 1944—1948. (Szerk. Rákosi Sándor és Szabó Bálint.) 1967. 655 old. — A magyar forradalmi munkásmozgalom története. (Szerk. bizottság: Nemes Dezső, Cseterki Lajos, Vass Henrik stb.) 1—3. köt. (4. kiad.) 1974. 680 old. — *Nemes Dezső:* A magyar munkásmozgalom történetéhez, Tények, viták, tanulságok. I. k. 1974. 596 old.

Magyarországi Szociáldemokrata Párt budapesti törvényhatósági frakciója: az 1925. máj. 14—15-i községi választások után alakult, melyen az MSZDP a Demokratikus Blokk keretében indult. A Blokk 114 484 szavazatot, a leadott szavazatok mintegy 52%-át kapta. A 128 mandátumból 54 jutott az MSZDP-nek. Az 1930. dec. 2—3-i és az 1935. jún. 2—3-i választásokon már önálló listával indultak a szd.-k. 1930-ban 72 840 szavazatot és 37 mandátumot, 1935-ben pedig 48 652 szavazatot és 21 mandátumot szereztek. A ~ élén saját kebeléből választott intéző bizottság állott. Tevékenységét — úgy, mint a m.-i törvényhatóságokban s a többi városban és községben működő *frakciókét* — az orsz. pártválasztmány községpol. bizottsága irányította. A ~ titkára 1930-ig *Bresztovszky* E., 1939-ig *Büchler* J., majd Szepessy Albert volt. Tagjai közreműködtek a közgyűlési bizottságokban és a községi üzemek igazgatásában.

Magyarországi Szociáldemokrata Párt nemzetiségi szekciói: a magyarországi nem magyar munkásság többé-kevésbé autonóm szervezetei. A 20. sz. első évtizedeiben alakultak ki. A román szekció 1905-ben, a szerb és a szlovák 1906-ban, a ném. 1907-ben tartotta alakuló kongr.-át Már 1904-ben történtek kísérletek a ~nak létrehozására. Az 1904. évi pártkongr. elhatározta a román és szerb bizottság megszervezését a Délvidéken, a szd. agrármozg.-ak irányítására. Csak a szerb alakult meg, de a hatósági terror miatt ez sem működhetett. 1904-ben a pártgyűlés szlovák küldöttei is létrehozták a szlovák munkásszervezetek központi választmányát, 1905-ben pedig megalakult az önálló *Szlovák Szociáldemokrata Párt*, amely 1906. márc.-ban mint szlovák szekció visszatért az MSZDP-be. A nemzetiségek önálló szervezésének gondolata az osztrák munkásmozg.-ból került Mo.-ra (l. *Ausztria munkásmozgalma*). Az MSZDP 1906. évi kongr.-a szűkebben szabta meg a ~ jogkörét. A határozat kimondotta, hogy a szekciók hatáskörébe tartozik a nemzetiségi munkások szervezése, de kikötötte, hogy külön szervezeteket csak ott hozhatnak létre, ahol még sem párt-, sem szaksz.-ek nincsenek. Másutt a nemzetiségi munkásoknak az egységes közös szervezetekhez kellett tartozniuk. A határozatból kitűnik, hogy a ~ nem voltak egyenjogú föderált részei a pártnak, feladatukat az MSZDP vezetői lényegében csak az anyanyelvi *agitáció* jobb megszervezésében látták. A ~ hatáskörébe tartozott a nemzetiségi pártlapok — az *Adeverul* (Igazság), a Narodni Glasz (Népszava), a Sloboda (Szabadság), a *Slovenské Robotnické Novíny* (Szlovák Munkásújság) és a *Volksstimme* (Népszava) — szerkesztése. Tényleges befolyásukat nehéz lemérni, mivel csak 1—1 önálló pártszervezettel rendelkeztek, tagjaik gyakorlatilag a lapok előfizetői voltak. Az MSZDP vezetői nem nyújtottak elegendő támogatást a nemzetiségi szd. mozg.-nak, jelentőségét alábecsülték. A ~ mégis nagy munkát végeztek a szoc. eszméinek terjesztésében az o. nem magy. nemzetiségű dolgozói között. Az I. vh. kitörését követő kivételes rendszabályok gyakorlatilag felszámolták a szerb-bunyevác bizottságot és lapját, a Slobodát. 1917 nyaráig szünetelt a román bizottság tevékenysége, s csak a ném. és a szlovák szekció működhetett viszonylag zavartalanul. A háborúban különösen élesen megnyilvánuló nemzetiségi elnyomás a nemzetiségi burzsoá csoportokhoz közelítette a ~t. Az 1918. évi *polgári demokratikus forradalom* idején a ~ beléptek a nemzeti tanácsokba, aktív szerepet játszottak a polg. konszolidációban, az utódállamok megalakulásában. Ezzel egyidejűleg szervezeti kapcsolatukat megszakították az MSZDP-vel. A ~ internacionalista elemei nem követték vezetőiket ezen az úton, s ők alkották az Oroszo.-ból hazatért hadifoglyokkal a TK idején a *Magyarországi Nemzetközi Szocialista (Komm.) Föderáció* törzsét. — *Irod.: Kende János:* A Magyarországi Szociáldemokrata Párt nemzetiségi politikája 1903—1919. 1973. 123 old.

Magyarországi Szociáldemokrata Párt parlamenti frakciója: a párt nemzetgyűlési ill. országgyűlési képviselőinek csoportja. Az 1922. évi nemzetgyűlési választások után alakult, amikor első ízben kerültek szd. képviselők a magy. tör-

vényhozásba. Jogkörét és szerepét az 1922-es működési szabályzat, az 1929-és és 1935-ös szervezeti szabályzat nagyjában azonosan határozta meg. Ezek szerint a párt képviselői együttesen parlamenti csoportot alkottak, melynek ülésein teljes joggal részt vettek a pártvezetőség tagjai. A ~ pol. állásfoglalásait a pártvezetőséggel együttesen határozta meg és tevékenységéről a pártgyűlésnek tartozott beszámolni. Operatív irányítására saját kebeléből 3—5 tagú intéző bizottságot választott. Ennek elnöke egyúttal a frakció elnöke is volt. Az intéző bizottságnak hivatalból tagja volt (1935— csak tanácskozási joggal) a parlamenti csoport titkára, vitarendezője és a pártvezetőség egyik tagja. A ~ és annak intéző bizottsága gyakorlatilag a párt legfontosabb vezető testületévé vált és minden fontos pol. kérdésben meghatározta a párt álláspontját. A 30-as évek második felében s főleg a II. vh. idején jelentősége a párt vezetésében csökkent. A ~-jának titkára 1922—39 *Mónus* I., elnöke 1922—30 *Peidl* Gy., 1931—39 *Farkas* I. volt. — *Irod.: Serfőző Lajos:* A Magyarországi Szociáldemokrata Párt a parlamentben. 1922—1926. 1967. 337 old.

Magyarországi Szociáldemokrata Párt Rendező Gárdája, *RG:* a párt önvédelmi alakulata, melyet 1927 nyarán az osztrák *Köztársasági Védőszövetség* (Schutzbund) mintájára *Stromfeld* A. szervezett meg azzal a céllal, hogy a fasiszta félkatonai szervezetek (pl. a Sasok) támadásai ellen megvédje a munkásszervezeteket s a munkásmegmozdulásokat. Nagyobb egységeit a ker. pártszervezetek mellett hozták létre. A ker. RG-egység az illetékes pártszervezet VB-jének, ill. a felsőbb pártszerveknek volt alárendelve. Parancsnoka a tagok által választott összekötő volt. A ~ Stromfeld halála után jobboldali irányítás alá került, és átmenetileg csak a KMP tagjai ellen biztosította a szd. rendezvényeket. A fokozódó fasiszta veszély idején ez a komm.-ellenes magatartása enyhült. A felszab. után, 1945 őszén szerveződött újjá Bp.-en és környékén, majd az o. többi részén. Az SZDP rendezvényein, gyűlésein végzett hagyományos feladatain kívül segítségére volt a dem. rendőrségnek rendfenntartási, közlekedési, gazd., árvízvédelmi és hasonló munkákban. 1948 elején Bp.-en 14 ker., 32 helyi és 240 üzemi RG működött. Az o.-ban ezenkívül 250 helységben voltak szd. RG-k.

Magyarországi Szocialista Munkáspárt, *MSZMP:* a magyar munkásosztály egyetlen legális forradalmi pártja a két világháború között, 1925—28. 1925. ápr. 14-én alakult illeg. komm.-kból és az MSZDP jobboldali vezetésével szembeforduló szd.-kból. Tevékenységét a vezetőségben működő komm.-k útján a KMP irányította. Elnöke *Vági* I., KV-jének tagjai: *Hajdu* H., Huber István, Ozsváth Gábor, *Palotás* I., *Szabó* J., *Hámán* K., *Váradi* L., Vajna Géza, *Weisshaus* A., Zwickl József voltak. A KMP I. kongr.-a megtárgyalta a ~ kezdeti munkáját, és több vezetőjét — Hámán K.-t, Vági I.-t, Weisshaus A.-t, Váradi L.-t — a KMP KB-ja tagjává választotta. A ~ programadó nyilatkozataiban (Akcióprogram, Elvi Nyilatkozat, Harc a köztársaságért, Új földreformot!) megállapította, hogy a mo.-i uralmi rendszer a nagytőkés és a nagybirtokos *osztály*ok ellenforr.-i diktatúrája. A párt végcélnak a szoc. megvalósítását, közvetlen célként pedig az o. dem. átalakítását, a dem. közt. kivívását tűzte ki. Követelte a *demokratikus szabadságjogok*at, a *kivételes törvények* hatályon kívül helyezését, amnesztiát a pol. elítéltek és emigránsok számára. Agrárporgramja: az egyházi és hitbizományi birtokok kártérítés nélküli, a többi 100 kh-nál nagyobb földbirtok állami kártérítéssel történő kisajátítása s a parasztok közötti ingyenes kiosztása. Az ipari munkásság számára a 8 órás munkanap, a békebeli reálbéreknek megfelelő létminimum és az állami munkanélküli-segély bevezetését követelte. Külpol. megnyilatkozásaiban a SZU-val létesítendő diplomáciai és gazd. kapcsolatok kiépítése mellett, a versailles-i békerendszer ellen lépett fel. Figyelmeztetett az új. imp. háború veszélyére, hitet tett a *proletár nemzetköziség* mellett. A munkásmozg. egységéért küzdött, több ízben *akcióegység*-javaslatot intézett az MSZDP-hez, ezeket azonban a jobboldali vezetők elutasították. A ~ hivatalosan az SZMI-hez tartozónak tekintette magát (erre a *legalitás* érdekében is szüksége volt), kapcsolatot tartott a magy. szd. *emigráció* centrista elemeivel, elsősorban a *Világosság-csoport*tal. A ~ szervezetileg gyorsan fejlődött. 1925—26 Bp.-en és környékén 21, vidéken 88 szervezete működött. Különös gonddal foglalkozott az ifj. és a *parasztság* szervezésével, fiatalmunkás-alosztályát *Krieszl* J., majd *Lőwy* S., parasztbizottságát *Poll* S. vezette. Pol. módszereihez tartozott a tömegakciók szervezése. Bp.-en utcai *tüntetés*t rendezett, jelentős szerepe volt a *salgótarjáni bányászok éhségmenet*ének (1926) előkészítésében, a földmunkások 1926. évi nyári mozg.-ban. Megkísérelte leg. sajtóorgánum létesítését, erre azonban nem kapott engedélyt. Eszméit, híranyagát ezért számonként más-más címmel megjelenő lapok (A Munkás, Szocialista, A Harc, Előre, Szikra, Fáklya, Munkás Híradó, MSZMP Értesítője, Szocialista Munkás) útján terjesztette. Leg. pártként kísérletet tett az 1925. évi bp.-i törvényhatósági és az 1926. évi ogy.-i választásokon való fellépésre, de ezt a hatóságok meg-

akadályozták. A hatóságok kezdettől fogva üldözték a ~ot. 1925. jún. 7.—szept. 50 vezetőjét és tagját tartóztatták le. Ügyüket egyesítették az ugyanakkor letartóztatott komm.-kéval, s az 1926 nyarán tartott főtárgyaláson 24 vezetőt ítéltek el. 1926-ban a ~ 273 tagját ítélték el, a dec.-i választási kampány idején pedig mintegy 500 agitátorát tartóztatták le. 1927. febr.-ban a KMP hazai vezetőivel együtt letartóztatták és elítélték Vági I.-t és a ~ vezetőségének több tagját. A súlyosbodó üldözés miatt — bár a párt formális betiltására nem került sor — a ~ szervezetei a 20-as évek végén megszüntették működésüket. A ~ történeti érdeme, hogy a munkásmozg. számára megtörte az MSZDP legalitásmonopóliumát, bővítette az illeg. komm. párt forr. tevékenységének kereteit, széles körben terjesztette Mo. dem. átalakításának programját. — *Irod.: Liptai Ervinné:* A Magyarországi Szocialista Munkáspárt 1925—1928. 1971. 284 old.

Magyarországi Szocialista Munkáspárt Fiatalmunkás Alosztálya: a KIMSZ legális ifjúsági fedőszervezete — 1925—28. Az ifj. csoportok az MSZMP szervezetei mellett jöttek létre munkás- és szegényparaszt fiatalokból. A ~t a KIMSZ KB-ja irányította, amely ezáltal tömegbefolyását sokszorosan megnövelte. Programjában követelte a 8 órás munkanap bevezetését, a megfelelő bérezést, a testi fenyítés betiltását, az állami munkanélküli-segély bevezetését, a dolgozó ifjúság egyesületi, sajtó- és gyülekezési szabadságát stb. Az ifj. csoportok népszerűsítették az MSZMP pol.-ját, segítették 1925-ös választási harcát. A ~ tevékenységét az állandó rendőri zaklatás akadályozta, a 20-as évek végén pedig lehetetlenné tette.

Magyarországi Szocialista Párt: az MSZDP és a KMP egyesülésével 1919. márc. 21-én alakult párt neve az 1919. jún. 12—13-i pártkongr.-ig. (l. *Magyar Szocialista Munkáspárt.*)

Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság, *TK* (1919. márc. 21.—aug. 1.): az első magyarországi munkásállam. 1919 tavaszára a polg. dem. közt.-ban megérlelődött az új forr. válság. A KMP forr. tevékenysége, a tömegek nyomása belülről, az antant fenyegetése (Vix-jegyzék) kívülről bénította meg az uralmon levő *burzsoáziát*. A polg. dem. kormányzat beismerte tehetetlenségét, az ellenforr. erők képtelenek voltak az ellenállásra: a szoc. forr. békés úton győzött. A KMP és az MSZDP a komm.-k forr. programja alapján márc. 21-én egyesült, a *proletariátus* átvette a hatalmat, kiiktották a TK-t. A ~ kormányában, a *Forradalmi Kormányzótanács*ban, mely a *proletárdiktatúra* idején többször is átalakult, a *népbiztosok* többsége a komm.-k és a baloldali szd.-k közül került ki. A proletárdiktatúra legismertebb és legnagyobb tekintéllyel bíró vezetője, *Kun* B. a kormányban külügyi népbiztos. (Ápr. 5-én tagja lett a Hadügyi Népbiztosságot irányító öttagú kollégiumnak is.) A népbiztosok sorában foglaltak helyet: *Ágoston* P., *Bajáki* F., *Bokányi* D., *Böhm* V., *Fiedler* R., *Hamburger* J., *Haubrich* J., *Hevesi* Gy., *Kunfi* Zs., *Landler* J., *Lengyel* Gy., *Lukács* Gy., *Nyisztor* Gy., *Pogány* J., *Rákosi* M., *Rónai* Z., *Szamuely* T., *Vágó* B., *Vántus* K., *Varga* J.és mások. A Kormányzótanács elnöki tisztét *Garbai* S. töltötte be. Az új államszervezet, a tanácsrendszer felépítésének egységes alapelveit először az ápr. 2-án kiadott ideiglenes alkotmány szabta meg. Eszerint a ~ célja: „a kapitalista termelési rend megszüntetése s a szocialista termelési és társadalmi rendszer megteremtése." A tanácsválasztásokra ápr. 7-én és az azt követő napokban került sor. Először választhattak titkos szavazással a szavazati jogból addig kizárt dolgozók, a nők, a 18—24 év közötti fiatalok. — A Kormányzótanács első intézkedései, a forr. törvényszékek létrehozása (márc. 25.), a *Vörös Őrség* (márc. 26.) és a *Vörös Hadsereg* (márc. 30.) felállítása, a forr. védelmét szolgálták. Gazd. téren a ~ azonnal hozzálátott a kap. termelési viszonyok felszámolásához, az új termelési rend alapjainak lerakásához (a 20 munkásnál többet foglalkoztató ipari, bánya- és közlekedési üzemek, pénzintézetek, lakóházak köztulajdonba vétele — márc. 26.; a szállodák, üzletek, külkereskedelem szocializálása — ápr. 2. és 12.; a 100 holdon felüli földbirtokok állami tulajdonba vétele — ápr. 3.; *Népgazdasági Tanács* szervezése a gazd. élet egységes vezetésére és ellenőrzésére — máj. 19. stb.). A dolgozók helyzetének javítását célozták a társadalombiztosítás kiterjesztéséről, a bérek jelentős emeléséről, a nagy lakások, főúri kastélyok és villák igénybevételéről, a gyermekek és tanoncok védelméről, a nők egyenjogúságáról stb. hozott rendelkezések. Az alkotó értelmiség színe-java a néphatalom oldalára állt. A művelődésügy átalakítására jelentős intézkedés volt az iskolák *államosítása* (márc. 25.); megkezdődött az iskolaszervezet és az iskolák oktató-nevelő munkájának szoc. szellemű átformálása. A színházakat, múzeumokat a dolgozók művelődésének szolgálatába állították. A ~ körültekintően gondoskodott a tudósokról, írókról, művészekről. A Forradalmi Kormányzótanács több rendeletet adott ki a nemzetiségi elnyomás megszüntetésére. A jún. 23-án elfogadott alkotmány a nemzetek jogairól külön fejezetet tartalmazott. Hangsúlyozta, hogy a ~ „nem ismer faji vagy nemzeti különbséget. Nem tűri a nemzeti kisebbségek bármilyen elnyomását és nyelvük használatának bárminő korlátozását."

A külpol.-t illetően a tanácskormány a TK-t Szovjet-Oroszo. szövetségesének nyilvánította és több ízben is hivatalosan leszögezte, hogy nem áll a területi integritás alapján. A ~ internacionalizmusát dokumentálta a mo.-i nemzetiségi komm. csoportokból alakult *Magyarországi Nemzetközi Szocialista (Komm.) Föderáció*. Kun B. ápr. 5-i nyilatkozatában a volt Osztrák—Magyar Monarchia területén alakult államok konferenciájának összehívását javasolta a vitás kérdések tárgyalások útján való rendezésére. — A párizsi békekonferencia vezetői (Négyek Tanácsa) attól tartva, hogy a forr. lángja Mo. közvetítésével Ny.-Európára is átcsaphat, márc. 25-én határozatot hoztak az orosz forr. „egészségügyi övezettel" való elszigeteléséről, a ~ és Szovjet-Oroszo. elválasztásáról. A franciák fegyveres beavatkozást javasoltak, az angolok, amerikaiak és az olaszok tárgyalásokat — lehetségesnek vélve a proletárdiktatúra felszámolását békés úton is. Ápr. 16-án a román királyi hadsereg a franciák biztatására támadást indított a ~ ellen. A még szervezés alatt álló, rosszul felszerelt és számbelileg is gyengébb VH nem tudott ellenállni: a román csapatok máj. 1-re egészen a Tiszáig nyomultak előre. A támadáshoz ápr. végén, ugyancsak a franciák biztatására, a Csehszlovák Közt. hadserege is csatlakozott. A csehszlovák csapatok máj. 2-án bevonultak Miskolcra. E válságos helyzetben a Forradalmi Kormányzótanács mozgósította a bp.-i munkásságot. Az újjászervezett VH, amelynek nemzetközi alakulataiban számos nemzet fiai harcoltak (oroszok, ukránok, osztrákok, csehek, szlovákok, románok, lengyelek, olaszok), ellentámadásba ment át. Máj. 21-én visszafoglalta Miskolcot, jún. 6-án felszabadította Kassát és északi irányban előretörve egészen a Kárpátokig nyomult előre. A győzelmes északi hadjáratot követően jún. 16-án Eperjesen kikiáltották a *Szlovák Tanácsköztársaság*ot. A ~ kül- és belpol. helyzete a győzelmes harcok ellenére is kedvezőtlenül alakult. A forr. nemzetközi továbbterjedéséhez fűzött remények nem váltak valóra. A *Bajor Tanácsköztársaság*ot (1919. ápr. 13.—máj. 1.) az ellenforr. vérbe fojtotta, az osztrák munkások forr. törekvései sikertelenek maradtak. Ukrajnából — ahol minden erőt az ellenforr. lázadások leverésére, majd Gyenyikin Moszkva elleni támadásának visszaverésére kellett fordítani — az orosz és ukrán VH a ~nak nem tudott segítséget nyújtani, nem tudott kapcsolatot teremteni a magy. VH-val. Gazd. nehézségek következtek be. Az antant blokádja, a háborús helyzet, a leromlott és kimerült termelőapparátus az ipari termelés növelését nem tette lehetővé, a falu és város között nem sikerült megfelelő árucserét kialakítani. Kedvezőtlenül hatott, hogy a ~ vezető szerveiben mély ellentétek voltak. A proletárdiktatúrához csatlakozott szd. vezetők egy része ingadozott, a nehézségek láttán kapitulációra hajlott, a polg. dem. rendszer visszaállítására törekedett. — A jún. 12—13-án ülésező pártkongr. és a *Tanácsok Országos Gyűlése* (jún. 14—23.) a szd. nézetekkel vívott heves eszmei harcok jegyében zajlott le. A proletárdiktatúra belső nehézségeit súlyosbította az egységes forr. párt hiánya, fokozták egyes pol. hibák, melyek közül az *agrárkérdés* hibás megoldása, a földosztás elmaradása volt a legsúlyosabb. A régi rend visszaállítására törő monarchista ellenforr. a ~ nehézségeit saját céljaira igyekezett kihasználni. A megdöntött uralkodó osztályok képviselői Bécsben és Szegeden gyülekeztek (Antibolsevista Comité, az aradi majd szegedi ellenforr. kormány). Az ellenforr. vezetői sztrájkokat, parasztlázadásokat szítottak az intervenciósok ellen harcoló VH hátában, az antanthatalmaknál a proletárdiktatúra elleni fegyveres beavatkozást, Mo. antantcsapatokkal való megszállását sürgették. A legjelentősebb ellenforr. puccskísérlet a bp.-i hadapródok (ludovikások) jún. 24-i felkelése volt. Az ellenforr. megmozdulásokat a felfegyverzett munkások rövid idő alatt felszámolták. Jún. 8-án és 13-án Clemenceau francia miniszterelnök, a békekonferencia elnöke táviratilag a hadműveletek beszüntetését és a VH-nak a békekonferencia által időközben megállapított határokra való visszavonását követelte. A jún. 13-i távirat egyben ígéretet tett a román csapatok visszavonására is. A ~ vezetői az antant ultimátumát hosszas viták után elfogadták. Jún. 30-án a VH megkezdte a felszabadított területek kiürítését. Mivel azonban a román csapatok a Tiszántúlt az antant ígérete ellenére továbbra is megszállva tartották, a VH júl. 20-án támadást indított e frontszakaszon. A tiszai támadás, melynek tervét ellenforr. tisztek az antant kezére játszották, kudarccal végződött. A román csapatok júl. 30-án átkeltek a Tiszán és megkezdték az előrenyomulást Bp. irányába. Aug. 1-én a pártvezetőség és a kormányzótanács együttes ülése kimondta a tanácskormány lemondását. Azok a szd. vezetők, akik már korábban is a proletárdiktatúra ellen szervezkedtek, keresztülvitték, hogy jobboldali szaksz. vezetőkből álló kormány alakuljon *Peidl* Gy. vezetésével. — A ~ hősi harcai a magy. és az egyetemes történelem dicsőséges fejezetét alkotják. Az egykori cári birodalom népei után Mo. követte elsőnek 1919 tavaszán a NOSZF példáját. A ~ létrejöttével és fennállásával segítséget nyújtott Szovjet-Oroszo.-nak. Emléke a vereséget követően elevenen élt és új harcokra lelkesített. Eredményei és hibái tanulságul szolgáltak a magy. és a nemzetközi munkásmozg. számára. — *Irod.: Lenin. Vlagyimir Iljics:* Magyarországról 2. át-

dolg. kiad. 1965. 198 old. — *Hajdu Tibor:* A Magyarországi Tanácsköztársaság. 1969. 461 old. — *Kővágó Lászlóné:* Internacionalisták a Tanácsköztársaságért. 1969. 161 old. — *Liptai Ervin:* A Magyar Tanácsköztársaság. 1973. 476 old. — Orosz internacionalisták a Magyar Tanácsköztársaságért. (Dokumentumgyűjtemény.) Összeáll.: Ljudmilla Csinova, Józsa Antal.) 1973. 397 old.

Magyarországi Tanácsköztársaság: *Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság*

Magyarországi Újjászervezett Szociáldemokrata Párt: kezdetben szocialista, később polgári demokratikus jellegű politikai párt. 1900. ápr.-ban alakult Bp.-en *Mezőfi* V. vezetésével. Tagjainak jelentős része az MSZDP-ből vált ki, mert kevesellte a falusi szegénység megszervezésére irányuló erőfeszítéseket. A ~ programja polg. dem. szabadságjogokat és jobb munkafeltételeket követelt az ipari és a mezőgazd. munkásoknak. Az ipari munkásság között kezdeti sikerek után a ~ csaknem teljesen elvesztette bázisát, ezért 1902—03-tól elsősorban vidéken tevékenykedett és a szegényparaszti tömegeket, valamint a középparasztságot igyekezett célkitűzései számára megnyerni. Vezetői az ún. „magyar állameszme" vállalásával engedményt tettek az uralkodó osztályok *nacionalizmus*ának, és magukévá tették Mo. gazd. önállóságának és pol. függetlenségének jelszavát. A ~ által szervezett 1902-es parasztkongr. határozata követelte a kötött birtokok államosítását és paraszti kézbe juttatását. A párt lapja, a *Szabad Szó* is többször közölt olyan cikkeket, amelyek a nagybirtokok parcellázását és olcsó bérletek formájában történő kiosztását kívánják. Ezek a célkitűzések — főleg az Alföldön — vonzották a paraszti tömegéket. 1905—06 a ~ a koalíciót támogatta. Mezőfi 1905—06-ban országgyűlési képviselőként a parlamentben is hangot adott pártja célkitűzéseinek. 1908— a szervezet „48-as szociáldemokrata párt" néven működött. Bár a Szabad Szó továbbra is megjelent, a párt az I. vh. kitörése után rendszeres tevékenységet már nem folytatott.

Magyarországi Vörös Segély, *VS:* a *Nemzetközi Vörös Segély* magyarországi szekciója. A nemzetközi szervezet 1922 őszén a KI kezdeményezésére jött létre, a levert forr.-ak után dühöngő ellenforr. terror áldozatainak és hozzátartozóiknak segítésére. A szervezet az egyes o.-okban szekciókat hozott létre. A ~ 1923 őszén Bécsben alakult meg. Segítséget nyújtott azoknak a forradalmároknak — és hozzátartozóiknak —, akik tanácsközt.-i tevékenységük miatt vagy a KMP illeg. szervezése közben, ill. az *osztályharc* egyéb összeütközései során az ellenforr. rendszer fogságába kerültek. A segélyezés céljára önkéntes alapon rendszeres járulékot szedett és alkalmi hozzájárulást gyűjtött; gondoskodott a munkás*szolidaritás* révén összegyűlt anyagi javak megfelelő szétosztásáról. Tagjai, támogatói között komm.-kon és szd.-kon kívül haladó gondolkozású polg. személyek is voltak. A ~ keretében működő orvosok gyógykezelésben részesítették, gyógyszerrel látták el, kórházba juttatták a pol. üldözötteket és családtagjaikat (l. *szocialista orvosmozgalom Magyarországon*); a 20-as évek végén pedig létrejött a ~ védői testülete, amely jogi segélyt nyújtott a perbe fogottaknak, bebörtönzötteknek, gondoskodott a vádlottak bíróság előtti védelméről. (l. *szocialista jogászok szervezetei Magyarországon.*) Gondoskodott a munkásmozg. elleni perek vádlottainak védelméről. 1932-ben nemzetközi kampányt szervezett *Sallai* I. és *Fürst* S. életének megmentéséért. A ~ vezetésében *Erdős* L., *Háman* K., Ingusz Rezső, Király Albert, *Kiss* H., *Landler* J., *Lukács* L., *Martos* F., Róth István, *Sallai* I., *Székely* B., *Vámos* I. és mások vettek részt. Sok segítséget adott a ~ tevékenységéhez, a pol. foglyok védelméhez, a segélyek elosztásának legalizálásához *Hébelt* E. szd. ügyvéd. A szekció 1931—33 Vörös Segély c. sokszorosított illeg. lapot adott ki. 1937 elején a ~ megszűnt, a bebörtönzöttek és hozzátartozóik segélyezésének és védelmének munkája ezután a KMP közvetlen szervezésében folytatódott.

Magyar Szocialista Munkáspárt, *MSZMP:* a magyar *munkásosztály*, a dolgozó nép marxista—leninista, kommunista *párt*ja. Önkéntes harci szövetség, amely a nép leghaladóbb erőit tömöríti a szoc. forr. végigvitelére, a szoc. társadalmi rend teljes felépítésére, végcélként pedig a komm. megvalósítására. Része a nemzetközi komm. mozg.-nak, a világ forr. erőivel együtt internacionalista szellemben küzd a béke fenntartásáért, mindenféle elnyomás és kizsákmányolás megszüntetéséért. Mai nevét 1956. nov.-i újjáalakulásakor vette fel, valójában azonban félévszázados múltra tekint vissza: a történelmi viszontagságok között bekövetkezett többszöri névváltoztatás ellenére azonosnak tekinti magát azzal a komm. párttal, amely 1918. nov. 24. óta különböző erővel, de megszakítatlan folyamatossággal, a munkásmozg. forr. hagyományainak folytatójaként vezeti a magy. társadalom forr. átalakításáért vívott harcot. — Az új típusú munkáspárt Mo.-on az 1918. okt.-i polg. dem. forr. győzelmét követően jött létre. (l. *polgári demokratikus forradalom és köztársaság Magyarországon.*) A történelmi helyzet a forr. továbbfejlesztését, a polg. rend

megdöntését, a *proletárdiktatúra* kivívását tűzte napirendre. A munkásosztály akkori pártja, az MSZDP ennek az átalakulásnak irányítására nem volt alkalmas, sőt reformista vezetői szembeszegültek a forr. továbbfejlesztésének folyamatával. Velük szemben a párton belül és azon kívül szervezkedtek azok a különböző baloldali csoportok (ellenzéki baloldali szd.-k, szindikalisták, üzemi bizalmiak, anitimilitaristák, forr. szoc.-k stb.), amelyek az Oroszo.-ból hazatérő, komm.-vá lett volt hadifoglyok (l. *magyar hadifoglyok forr. mozgalma Szovjet-Oroszországban*) kezdeményezésére és vezetésével megalakították a forr. élcsapatot, a *Kommunisták Magyarországi Pártját*. — A párt létrehozásában, tevékenységének kibontakozásában döntő szerepe volt *Kun* B. szervező és ideológiai, pol. irányító munkájának. Vele együtt tevékenykedett a párt megteremtésén és erősítésén *Hlepkó* E., *Hirossik* J., *Jancsik* F., *Korvin* O., *László* J., *Mikulik* J., *Pór* E., *Rabinovits* J., *Rudas* L., *Szamuely* T., *Szántó* B., *Vágó* B., *Vántus* K. stb., akik tagjai lettek az első KB-nak és vezető szerepet játszottak a szervező munkában s a párt célkitűzéseinek megismertetésében. A KMP a szoc. forr. vezetésére zárt, centralizált szervezet kiépítésére törekedett. Komm. csoportokat hozott létre az üzemekben, a szaksz.-ekben, 1918. dec. közepétől pedig egymás után alakultak fővárosi és vidéki területi szervezetei. Taglétszáma 1919. márc.-ban a hatósági terror ellenére is 30 000—40 000 körül volt; pol. szerepe, tömegbefolyása, eszméinek hatása pedig sokszorosan felülmúlta szervezeti erejét. Vezetésével a polg. dem. közt.-ban kialakult *kettős hatalmat* a tömegek forr. ereje 1919 tavaszán néphatalommá, proletárdiktatúrává változtatta. 1919. márc. 21-én a KMP és az MSZDP komm. platform alapján *Magyarországi Szocialista Párt* néven egyesült, s létrejött a *Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság*. A két munkáspárt egyesülése az adott helyzetben elkerülhetetlen lépés volt annak ellenére, hogy az egyesült pártba bekerülő és ott fontos pozíciókat birtokló reformista elemek miatt sem pol.-lag, sem szervezetileg nem sikerült a pártszervezés és vezetés lenini elveit teljességben érvényre juttatni. Ennek negatív következményei hatottak a TK sorsára. Mindamellett a TK államvezetésében, gazd. és kult. életének irányításában és a szoc. haza fegyveres védelmében a komm.-k betöltötték az élcsapat szerepét. A pártegyesülés meggyorsította a baloldali szd.-k és egyes centristák pol. fejlődését, és a TK hónapjaiban sok volt szd. — mint *Landler* J., *Varga* J., *Hamburger* J., *Bokányi* D. — komm. forradalmárrá nőtt. A párt 1919. jún. 12—13-i kongr.-a komm. programot fogadott el, s felvette a *Szocialista-Kommunista Munkások Magyarországi Pártja* nevet. A prol. hatalom megdöntése után az MSZDP leg. eszközökkel szerveződött újjá, a KMP pedig az ellenforr. rendszer egész időszakában illeg.-an folytatta tevékenységét — a komm.-k egy része a *fehérterror* elől *emigrációba* kényszerült, az itthon maradottak sorait az ellenforr. különítmények, majd a vérbíróságok ritkították, ezrek kerültek börtönökbe, tízezrek internáló táborokba. A bíróilag elítéltek egy részét Szovjet-Oroszo. *fogolycsereakciója* szabadította ki. Az o.-ban az elszórt, kis létszámú csoportok eleinte központi irányítás nélkül, egymástól is elszakadva jöttek létre és kezdték meg illeg. tevékenységüket. A KMP ideiglenes KB-ja 1919. nov.-ben Bécsben alakult meg (tagjai Kun B., Landler J., *Pór* E., *Lukács* Gy., Hamburger J. és a még Mo.-on tartózkodó Hirossik J.), és rövidesen kapcsolatot teremtett a hazai komm. csoportokkal. Mo.-on 1921 végén jött létre központi irányító szerv, s ennek tevékenysége révén 1922-ben a KMP már ismét összefüggő szervezetként működött. A párt stratégiai célkitűzése ekkor az új szoc. forr. megvívása volt; mindennapi gyakorlati munkája a leg. munkásszervezetek erősítésére a munkásosztály gazd. és pol. követeléseiért folyó harc fokozására összpontosult. A hazai vezetők (*Orosz* N., *Müller* E., *Matusán* B.) 1922. évi letartóztatása átmenetileg fékezte a pártmunkát, de *Gerő* E. irányításával hamarosan ismét fellendült a szervező munka, 1923-ban létrejött az új — mozg. szóhasználatban trojkának nevezett — 3 tagú vezetőség. Az illeg. pártnak jelentős befolyása volt a leg. munkásszervezetek baloldali ellenzéki csoportosulásaiban, különösen a szaksz.-ekben. Ez lehetővé tette komm. vezetésű leg. baloldali pol. szervezet létrehozását. A leg. forr. párt *Magyarországi Szocialista Munkáspárt* néven 1925. ápr.-ban alakult meg; szószólója, szervezője lett a reformista vezetéssel elégedetlen, osztályharcos munkásoknak és betöltötte az illeg. KMP fedőszervezetének szerepét. — A KMP 1925. aug. 18—19-én Bécsben ülésező I. kongr.-a a komm. tevékenység pol. és szervezeti eredményeit regisztrálhatta s ezek alapján tűzte ki a további feladatokat. Változatlanul fenntartotta a szoc. forr. *stratégiai* célkitűzését, de felhívta a figyelmet a polg. dem. és gazd. részkövetelésekért: a nagybirtok megváltás nélküli kisajátításáért és felosztásáért, a 8 órás munkanap, az egyesülési és gyülekezési szabadság kivívásáért folytatandó harcra is. A kongr. megszüntette a pártvezetés ideiglenes jellegét: elfogadta a párt szervezeti szabályzatát, megválasztotta a KB-t, amely megalakította a Mo.-on működő Titkárságot (*Rákosi* M., *Őri* K. és *Mitterer* J.), valamint az emigrációban dolgozó *Külföldi Bizottságot* (*Alpári* Gy,. Kun B. és Landler

J.). A kongr. után a KMP befolyása tovább nőtt a munkások között, a kormányzat pedig súlyosbította a baloldali mozg.-ak elleni terrort. 1925. szept.-ben elfogták és statáriális, majd a tömegtiltakozás nyomása alatt rendes bíróság elé állították a KMP illeg. vezetőit, *Gőgös* I.-ot, *Hámán* K.-t, *Őri* K.-t, Rákosi M.-t, *Vas* Z.-t és másokat. Sor került az MSZMP-ben dolgozó komm.-k, köztük *Vági* I. letartóztatására, 1927-ben pedig 72 komm.-t — köztük *Szántó* Z.-t s a később mártírsorsra jutott *Löwy* S.-t — börtönöztek be. A rendőri önkény megbénította a leg. MSZMP működését. A KMP 1929 végére a súlyos körülmények között is az o. minden fontos ipari gócpontjában kiépítette szervezetét. A párt első titkára 1929—31 *Szerényi* S. volt. A Titkárság közvetlenül irányította a hazai mozgalmi munkát. A párt II. kongr.-ának tanácskozásai 1930. febr. 27.—márc. 15. között a SZU-ban, a Moszkva melletti Aprelevka helységben folytak. A kongr. a párt közvetlen célkitűzéseként továbbra is a proletárdiktatúra megvalósítását tűzte ki; elvetette a dem. közt. és a dem. szabadságjogok követelését; az MSZDP-t és a szaksz.-eket „szociálfasiszta" szervezetnek minősítette. A hibás irányvonal ellenére a tömegek balra tolódása a gazd. világválság viszonyai között kedvező feltételeket teremtett a párt gyakorlati munkája számára. Különösen jelentős sikereket ért el a komm. szervező munka a munkanélküliek között. Az 1930. szeptember 1-i *tüntetés*, a bedőellenes mozg.-ak tömeges méretei, a kitartó és heves *sztrájk*ok mutatták a KMP tömegbefolyásának növekedését. A pártmunka fellendülését megtörte a Titkárság tagjainak 1932. júl.-ban bekövetkezett letartóztatása, *Sallai* I. és *Fürst* S. kivégzése, *Karikás* F. és *Kilián* Gy. bebörtönzése. A hazai pártmunkát ezután lényegében a bp.-i pb. irányította a KB Mo.-ra küldött instruktorai segítségével. A 30-as években a párt tömegkapcsolatainak szélesítésére főként a szaksz. mozg.-ban nyílt mód. A komm. irányítással az egyes szaksz.-ekben és azokon kívül tevékenykedő ellenzéki csoportok s az 1931-től 1935 végéig működő *Egyesült Szakszervezeti Ellenzék* munkájában eleinte még bizonyos mértékben a különálló *vörös szakszervezetek* létrehozásának tendenciája is érvényesült, de mindinkább előtérbe került a „be a szakszervezetbe!" jelszó, hogy a szd. munkásokkal összefogva megvédhessék a leg. munkásszervezeteket a Gömbös-kormány fasizálási kísérleteivel szemben. — A KI VII. kongr.-ának határozatai nyomán a KMP KB 1936 elején már határozottan sürgette a munkásegység megvalósítását, s a pártban felvetődött a stratégiai irányvonal megváltoztatásának szükségessége is. A KB azonban késlekedett az új pol. kidolgozásával, s a párt helyzetét konspirációs válság is súlyosbította. A KI ezért 1936. máj.-ban elmozdította a KMP KB-ját és új, ideiglenes titkárságot, majd ideiglenes KB-t hozott létre a párt újjászervezésére. Aug.-ban a pártszervezetek utasítást kaptak működésük beszüntetésére. A KMP új, Ideiglenes Titkársága, majd Ideiglenes KB-ja (Szántó Z., *Bozsóki* F., *Friss* I., *Papp* L., *Révai* J.) 1936. jún.—1938 végéig Prágában működött, és sajtóorgánuma, a *Dolgozók Lapja*, a hazai leg. komm. folyóirat, a *Gondolat*, valamint a szaksz. és ifj. biz. révén tartott kapcsolatot a komm.-kal, tájékoztatta a tagságot a *munkásegység*re épülő antifasiszta összefogás megteremtésének feladatairól. A pártmunka irányítását közvetlenül az Ideiglenes KB végezte, mo.-i központ létrehozása nélkül. 1939 nyarától mind nehezebbé vált a mozg. külföldről való irányítása, ezért létrejött a hazai politikai irányító szerv, a KI határozata alapján pedig 1940 végén megalakult az új Titkárság, 1941 elején az új KB. A KMP a II. vh. időszakában a *fasizmus* ellen, a békéért, a függetlenségért, a dem. átalakulásért folyó küzdelemben kezdeményező és vezető szerepe révén a magy. társadalom mind jelentősebb pol. tényezője lett. Ez időben *Gács* L., *Kádár* J., *Kállai* Gy., *Orbán* L., *Rajk* L., *Rózsa* F., *Ságvári* E., *Schönherz* Z., *Skolnik* J. és mások álltak a hazai pártmunka élén. A SZU-ban élő magy. komm.-k munkáját Rákosi M., Révai J. és Gerő E. irányította. A kormányzat újabb terrorhadjárattal lépett fel a fellendülő (a dél-szlovákiai, kárpát-ukrajnai és észak-erdélyi komm.-kal is jelentékenyen megerősödött) mozg. ellen. 1940—43-ban egymást érték a megtorló akciók. A legsúlyosabb csapást az 1942 tavaszi letartóztatási kampány mérte a párt soraira. Az o. akkori területén mintegy 700 komm.-t fogtak el, s a rendőri szervek eljutottak a párt közép- és vezető szerveihez is. A KB titkárát, Schönherz Z.-t kivégezték, a párt másik titkárát, Rózsa F.-et, valamint *Rezi* K.-t vallatás közben gyilkolták meg. Százakat börtönöztek be, internáltak vagy büntetőszázadokban a frontra hurcoltak. A nagy vérveszteség után a vezető szervek soraikat kiegészítve késedelem nélkül megindították a párt szervezeti életét, újjáteremtették a megszakadt kapcsolatokat és folytatták a pol. munkát. A hazai komm. mozg. 1943. júl.-tól az antifasiszta *egységfront* hatékonyabb szervezése érdekében a *Békepárt* nevet vette fel. Szervező és agitációs munkája eredményeként jött létre 1944. máj.-ban a mo.-i *ellenállási mozgalmak*ban részt vevő szervezetek tömörülése, a *Magyar Front*. 1944. szept.— a komm.-k szervezete a Békepárt név helyett *Kommunista Párt* (KP) néven vezette a kibontakozó fegyveres ellenállást; a partizáncsoportok ak-

ciót, a szervezett *szabotázs*cselekményeket, a kiürítés meghiúsítását; a gyárak kirablásának, az értékek elpusztításának megakadályozását. — A felszabadult területeken 1944. okt.-ben *Magyar Kommunista Párt* (MKP) néven indult meg — negyedszázados illeg. küzdelem után — a komm.-k leg. szervezkedése és forr. tevékenysége. 1944. nov. 5-én Szegeden megalakult, dec.-ben pedig Debrecenbe költözött az Ideiglenes KV, amelynek tagjai *Farkas* M., Gerő E., *Nagy* I. és Révai J. voltak. Bp. felszabadulásakor a párt illeg. KB-ja is KV-vé alakult át, amelynek munkájában többek között *Apró* A., *Horváth* M., Kádár J., Kállai Gy., *Kiss* K., *Kossa* I. és Vas Z. vett részt. A két vezető testület 1945. febr. 23-án egyesült, s a párt főtitkára Rákosi M. lett. Az MKP élére állt a háborúban lerombolt o. újjáépítéséért, az antifasiszta erők széles körű nemzeti összefogásáért, a társadalom dem. megújhodásáért indított küzdelemnek. Harcot indított a földreformért, Bp. és az ipari városok élelmezésének megszervezéséért; vezető szerepet játszott a dem. rendőrség létrehozásában. A *Magyar Nemzeti Függetlenségi Front* keretében folytatta a munkásegységen nyugvó népfrontpol.-t. Az Ideiglenes Nemzetgyűlésben 80, majd 130 képviselővel vett részt, az Ideiglenes Nemzeti Kormányban 3 komm. miniszter volt. 1945. máj. 20—21-én zajlott le az MKP ún. pünkösdi konferenciája, ez volt a TK megdöntése óta a magy. komm.-k első leg. orsz. tanácskozása. A pártnak ekkor kb. 150 000 tagja és 1500 szervezete volt. A konferencia az o. újjáépítését, ezen belül a vasút helyreállítását állította a komm.-k munkájának középpontjába; szervezeti szabályzatot fogadott el és megválasztotta a KV-t, amely a pártmunka operatív irányítására PB-t hozott létre. Az 1945 őszén tartott orsz. választásokon az MKP a szavazatok 17,4%-át szerezte meg, s ezzel 70 mandátumot kapott, az új kormányban 4 miniszteri tárcához jutott. A párttagság létszáma 1945 őszén már elérte a félmilliót. A párt megerősödése elősegítette, hogy az MKP — 1946 tavaszától a *Baloldali Blokkra* támaszkodva — vezesse a reakció elleni harcot a földreform megvédéséért, az újjáépítés sikeréért. A komm.-k pol. és gazd. szervező munkája — a baloldali szd.-k együttműködésével, az erősödő munkásegység talaján és szüntelen harcban a jobboldal erőivel — olyan jelentős eredményeket hozott, mint a bányák államosítása, a széncsata győzelme, az értékálló pénz megteremtése. Az MKP III. kongr.-a (1946. szept. 28.—okt. 1.) az eddigi út eredményeit összegezve már kiadhatta a jelszót: „Nem a tőkéseknek, a népnek építjük az országot!" A kongr. kitűzte a szoc. forr. polgárháború nélküli, viszonylag békés útjának programját. Ennek fontos tényezője volt a párt által kidolgozott hároméves gazd. terv törvényerőre emelkedése és a nagybankok állami ellenőrzésbe vétele. Az 1947. évi orsz. választásokon az MKP a szavazatok 22,3%-át szerezte meg. Ezzel az o. legnagyobb pol. pártja lett, 100 képviselőt küldött az ogy.-be és 5 miniszter képviselte a kormányban. A pol. és gazd. sikerek nagymértékben növelték az MKP és a komm.-k tekintélyét az o. egész társadalmi életében és népszerűségét a szervezett munkásság körében. A *munkásegység* a leninizmus eszméi és a komm.-k programja jegyében erősödött. Ezen az alapon kerülhetett sor a szoc. forr. további döntő lépéseire: a bankok és érdekeltségeik köztulajdonba vételére 1947. nov.-ben, majd a 100 munkásnál többet foglalkoztató iparvállalatok *államosítás*ára 1948. márc.-ban, s a legfőbb pol. előfeltételnek, a munkásosztály pol. és szervezeti egységének megvalósítására. — 1948. jún.-ban a két munkáspárt a lenini elvek alapján egyesült. Az egyesülési kongr. (1948. jún. 12—14.) kimondta a *Magyar Dolgozók Pártja* megalakulását, elfogadta a szoc. építésének programját; a párt elnökévé *Szakasits* Á.-ot, főtitkárává Rákosi M.-t választotta. Az MDP taglétszáma az egyesülést követő *tagfelülvizsgálat* után 880 000 fő volt. Az 1947—48. évi pol. és gazd. eredmények minőségi változást hoztak a társadalom életében: a magy. népi dem. rendszer a proletárdiktatúra időszakába lépett. — Az MDP vezetésével ezután gyorsuló ütemben folyt a szoc. társadalmi viszonyok kialakítása, az államhatalom szerveinek szoc. átformálása, a gazd. építőmunka, a kult. forr. kibontakozása. Egyfelől az eredmények és a teendők szubjektivista, voluntarista megítélése, másfelől a nemzetközi helyzet kiéleződése azonban negatív irányú fordulatot érlelt meg a párt vezetésében, s ez kihatott a párt egész tevékenységére, súlyos torzulásokhoz vezetett a szoc. építésében. Rákosi M. körül *személyi kultusz* alakult ki, a *szocialista demokrácia* elvei mind a pártban, mind az államirányításban háttérbe szorultak. Törvénytelen rendőri és bírósági eljárások során a komm. mozg. és a szoc. számos becsületes harcosa került börtönbe, többeket ártatlanul kivégeztek. Az ideológiai munkában a *dogmatizmus*, a párt és a tömegek viszonyában a *szektarianizmus* vált jellemzővé. A népgazd. irreálisan feszített ütemű fejlesztése — amit az MDP II. kongr.-a (1951. febr. 24.—márc. 2.) hagyott jóvá — az életszínvonal süllyedéséhez vezetett, a lenini szövetkezeti elvek megsértése a *mezőgazdaság szocialista átszervezés*ében meglazította a *munkás-paraszt szövetséget*. A párt KV-je 1953. jún.-i ülésén jórészt feltárta ezeket a hibákat, következetes kijavításuk helyett azonban újabb torzulások keletkeztek. A pártvezetés egysége megbomlott, a hibákkal szakítani nem tudó Rá-

kosi-csoport és a hibák kijavítása ürügyén a szoc. alapelveit támadó Nagy I. vezette revizionisták között elvtelen *frakció*harc bontakozott ki. Az MDP III. kongr.-a (1954. márc. 24—30.), bár számos helyes elvet hangoztatott, a klikkharc miatt nem tudta előrevinni a hibák kijavításának ügyét. Erőteljesebb lépést ebben az irányban a KV 1956. júl.-i ülése tett, amely Rákosi M.-t leváltotta, és meghatározta a dogmatizmus és *revizionizmus* elleni egyidejű küzdelem feladatát. A párt új első titkára, Gerő E., által vezetett új KB, amely pol.-lag nem volt egységes, az adott súlyos helyzetben már nem volt képes ezt az irányvonalat megvalósítani, az ideológiai és pol. zűrzavar fokozódott, s a hazai és külföldi reakciós erők — felhasználva a magy. dolgozók jelentős részének megzavarodottságát — 1956 őszén ellenforr. lázadást robbantottak ki. — A magy. komm. vezetők tisztán látó, leninista csoportja Kádár J. vezetésével a kritikus helyzetben új forr. központot hozott létre: a felbomlott MDP vezetősége és az ellenforr. kezébe került kormányzat helyébe új KB-t és Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt alakított. 1956. nov. 4-én a SZU katonai segítségével, a nemzetközi munkás*szolidaritás*ra támaszkodva megindult az *ellenforradalom* leverése s ezzel párhuzamosan a magy. komm.-k pártjának ~ néven való újjászervezése. A párt ideiglenes vezetősége 1956. dec. 8-i határozatában elemezte az ellenforr. okait, következetes *kétfrontos harc*ot folytatott, türelemmel, de határozottan számolta fel a pol. zűrzavart. A párt tagsága 1956 végére már 100 000 fölé emelkedett, 1957 első felében pedig a komm. mozg. egészséges elemei tömegesen áramlottak a lenini elveket következetesen érvényesítő ~ba. A párt 1957. jún. 27—29-i orsz. értekezlete már 350 000 fős tagság nevében foglalt állást: megerősítette a vezetőségnek az ellenforr. okaira vonatkozó korábbi elemzését; pol.-lag megalapozta a párt további munkáját; a vezető szervek megerősítésével és kiegészítésével megszüntette az irányítás ideiglenes jellegét. A párt lenini pol.-ja nyomán megszilárdult a munkáshatalom, helyreállt a munkásosztály és a parasztság szövetsége. A párt reálisan, a hazai adottságok figyelembevételével határozta meg a gazd. építőmunka célkitűzéseit, ennek nyomán meggyorsult a gazd. konszolidáció, emelkedett az életszínvonal. Új alapokra fektették az ideológiai munka pártirányítását, s ez egészséges pezsgést indított a kult. életben. A KB 1958. dec.-i ülése, majd a VII. kongr.-a (a számozás a magy. komm. mozg. folytonosságára utalva figyelembe veszi a KMP, az MKP és az MDP kongr.-ait.) 1959. nov. 20.— dec. 5. között az elért eredmények alapján újabb forr. feladatot tűzött a párt és a nép elé: a mezőgazd. szoc. átszervezésének meggyorsítását és befejezését, valamint az új ötéves népgazd. terv végrehajtását. Ennek megvalósítása során 1961-ben az ipar után a mezőgazd.-ban is uralkodóvá váltak a szoc. termelési viszonyok. A párt VIII. kongr.-a (1962. nov. 20—24.) megállapította a történelmi jelentőségű tényt: a magy. népgazd.-ban megszűnt a kizsákmányolás, a magy. társadalom lerakta a szoc. gazd. alapjait, megszűnt a kapitalizmus visszaállításának társadalmi-gazd. lehetősége és az o. az erősödő szoc. nemzeti egység talaján a szoc. társadalmi rend teljes felépítésének szakaszába lép. Az 1966. nov. 28.—dec. 3. között tanácskozó IX. kongr. már közel 600 000 párttag nevében elemezte a szoc. építőmunka újabb eredményeit. A párt további feladatait a nemzetközi munkásmozg. egységének erősítésében, a munkáshatalom további szilárdításában, a harmadik ötéves terv végrehajtásának előmozdításában, a gazd. irányítás reformjának kidolgozásában és megvalósításában jelölte meg. A 662 397 párttag nevében 1970. nov. 23—28-án ülésező X. kongr. felmérte a szoc. építésének eredményeit, s a további tennivalókat „a szoc. teljes felépítése magasabb színvonalon" jelszóval összegezte. Jóváhagyta a IV. ötéves terv jelzőszámait, a pártba való belépés korhatárát 18 életévre mérsékelte. A KB első titkára ismét Kádár J. lett. — Az ~ a nemzetközi komm. mozg. egységének feltétlen híve; részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásai*n (1957, 1960, 1969). A legutóbbi tanácskozás előkészítő biz.-i ülései Bp.-en folytak az ~ tevékeny közreműködésével. — A párt XI. kongr.-án (1975. márc. 17—22.) 754 353 párttag 848 küldötte vitatta meg az 1970 óta eltelt időszak eredményeit és a további feladatokat. A kongr. megállapította, hogy a magy. nép a párt vezetésével magasabb szinten és sikeresen építette a szoc. társadalmat; tovább szilárdult a munkásosztály hatalma s a munkás-paraszt szövetség; mélyült a *szocialista nemzeti egység*. A népgazd. tervszerűen, arányosan fejlődött; megvalósul a negyedik ötéves terv, emelkedett a nép életszínvonala. A szoc. átalakulás előrehaladását mutatja, hogy 1974-ben a foglalkoztatottak 95,4%-a az állami és szövetkezeti szektorban dolgozik, itt termelték meg a nemzeti jövedelem 98%-át. Az aktív keresők 58%-a munkás, 15%-a szövetkezeti paraszt, 24%-a értelmiségi, alkalmazott. Az önálló kisárutermelők aránya mintegy 3%. Az osztályok közti különbségek csökkentek, erősödött a társadalom egysége. — Az ötödik ötéves terv (1976—80) kidolgozásához a kongr. előirányozta a nemzeti jövedelem 30%-os, az ipari termelés 33—35%-os, az építőipari termelés 35—37%-os, a mezőgazd. termelés 16—18%-os, s a dolgozók reáljövedelmének 23—25%-os emelkedését. A párt tevé-

kenységének további fejlesztését illetően a kongr. fő feladatként jelölte meg a párt vezető szerepének hatékonyabb érvényesítését, a pártmunka pol., mozg. jellegének erősítését, a pártdemokrácia fejlesztését; össztársadalmi tekintetben a munkásosztály vezető szerepének növekedését, a szoc. nemzeti egység szilárdítását, az üzemi demokrácia fejlesztését állította központba. Nemzetközi téren a párt feladata, hogy minden területen erősítse kapcsolatait a SZU-val és az SZKP-val, a szoc. o.-okkal és ottani testvérpártjaival, a tőkés világ és a fejlődő o.-ok marxista—leninista pártjaival; segítse elő az európai testvérpártok értekezletének megtartását, a *kommunista és munkáspártok* újabb nemzetközi tanácskozásának előkészítését; fellépjen a *marxizmus—leninizmus* tisztaságának megőrzéséért, a jobb- és „baloldali" *opportunizmus* minden válfaja ellen; fejlessze kapcsolatait a világ antiimperialista erőivel, a nemzeti demokratikus, felszabadító mozg.-akkal. — A XI. kongr. módosította a párt szervezeti szabályzatát és elfogadta az MSZMP programnyilatkozatát. Ezt szükségessé és lehetővé tette, hogy az MDP első kongr.-án (1948) elfogadott programnyilatkozat minden főbb célját elértük. Az új programnyilatkozat a jövőbe vezető utat mutatja meg. A határozat megállapítja: „A párt új programnyilatkozatában megfogalmazott feladatok teljesítésével a fejlett szocialista társadalmat építjük, közelebb jutunk végső célunkhoz, a kommunizmushoz." — A kongr. megválasztotta a párt új KB-ját, amely első titkárává ismét Kádár J.-t választotta. — *Irod.:* A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1963—1966. (Szerk. Vass Henrik.) 1968. 590 old. — A magyar forradalmi munkásmozgalom története. (Szerk. bizottság: Nemes Dezső, Cseterki Lajos, Vass Henrik stb.) 1—3. köt. (4. kiad.) 1974. 680 old. — A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1956—1962. 2., bőv. kiad. (Sajtó alá rendezte: Vass Henrik, Ságvári Ágnes.) 1973. 636 old. — A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1966—1970. Legyőzhetetlen erő. A magyar kommunista mozgalom szervezeti fejlődésének 50 éve. (Szerk. Erényi Tibor és Rákosi Sándor.) 1968. 294 old. — A KMP első kongresszusa. (Összeállította és szerk. Szabó Ágnes, Imre Magda.) 1975. 271 old. — A Magyar Szocialista Munkáspárt kongresszusainak határozatai. (Összeállította: Vass Henrik.) 1975. 252 old. — A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1967—1970. (Szerk. Vass Henrik) 1974. 749 old. — A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszu a 1975. márc. 17—22. (Szerk. Rákos Imréné) 1975. 243 old. — Negyedszázados harc. A munkásmozgalom történetének kronológiája 1919. aug. 1— 1945. ápr. 4. (Szerk. Szabó Ágnes, Vértes Róbert) 1975. 711 old.

Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának Párttörténeti Intézete: a magyar forradalmi munkásmozgalom történetének kutatására és feldolgozására, forrásainak összegyűjtésére és szakszerű őrzésére létrehozott tudományos pártintézmény. A KMP megalakulásának 30. évfordulóján, 1948. nov. alakult meg a korábban a két munkáspártban külön működő hasonló szervek egyesítésével Magyar Munkásmozgalmi Intézet néven. Feladatainak végzésére kereteiben tud. osztály, archívum, könyvtár, adatgyűjtő és nyilvántartó kabinet, visszaemlékezéseket gyűjtő részleg, múzeum (ez utóbbi 1956. óta önálló állami intézmény, l. *Magyar Munkásmozgalmi Múzeum*), műszaki-restaurációs csoport jött létre. Az intézet 1955— negyedévenként megjelenő folyóiratot ad ki (l. *Párttörténeti Közlemények*). A ~ fennállása óta számos tanulmányban, monográfiában dolgozta fel a magy. munkásmozg. történetének főbb kérdéseit, nagyszabású forrás- és dokumentum-gyűjteményeket publikált, kiadta A magyar forradalmi munkásmozgalom története I—III. kötetét, az első ilyen tárgyú nagyobb szintézist (1966—1970). Tevékenységében széles körű nemzetközi kapcsolatokra támaszkodik, részt vesz a szoc. o.-ok testvérintézményeinek közös tud. vállalkozásaiban. A ~ igazgatói: *Réti* L. (1948—57); Kálmán Endre (1957—59); *Orosz* N. (1960—61); Vass Henrik (1961—). Főigazgatója: *Nemes* D. (1965—66).

Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának Politikai Főiskolája: a magyarországi *pártoktatás* legmagasabb fokú intézménye. Jogelődjét, az MDP Pártfőiskoláját 1949-ben hozták létre. 1957-ben az MSZMP a pártfőiskolát újjászervezte és 1968-ig egységes tanterv alapján egy-, majd kétéves képzési időtartammal működött. Az MSZMP KB PB-jének 1968. jan. 9-i határozata és a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1968/15. sz. tvr.-e alapján a pártfőiskolát egyetemi jellegű pol. főiskolává szervezték át. Fő feladata a párt- és társadalmi élet különböző területein vezető munkakörben dolgozó, valamint az ilyen munkakör betöltésére alkalmas komm.-k egyetemi szintű képzése a pol. tudományokban, a szoc. építés, a munkásmozg., valamint a nemzetközi pol. elvi és gyakorlati kérdéseiben. Feladatai közé tartozik a pártoktatás egyéb formáinak elvi-módszertani segítése is. A főiskolára párt-, társadalmi és állami szervek jelölhetnek hallgatókat a helyi pártszervekkel egyetértésben. A képzési idő a nappali tagozaton három, levelező tagozaton négy év, az utolsó félévben szakirányú képzéssel. A hallga-

tók, tanulmányaik sikeres befejezése után, egyetemi diplomát kapnak; a tananyagot meghaladó ismereteket tanúsító értekezés és szigorlat alapján a pol. tudományokból egyetemi doktori címet szerezhetnek. — A főiskolát, fennállásának első 25 évében mintegy 5000 hallgató végezte el. Vezetői között voltak *Andics* E., *Kassai* G., *Szerényi* S. és mások. A ~ vezető szervei a Rektori Tanács és a Főiskolai Tanács. Rektora *Nemes* D. (1966—). Tanszékein a *marxizmus—leninizmus* alaptárgyait, továbbá a nemzetközi pol., a világgazd., a pártépítés, a vezetési ismeretek, a szociológia, a művelődéspol., a pol. nevelés stb. korszerű ismereteit oktatják. Az intézmény oktatói jelentős tudományos kutatómunkát végeznek, egyebek között a magy. és a nemzetközi munkásmozg. történetének tárgykörében. Ennek eredményei folyóirat-publikációkban és önálló monografikus művekben kerülnek nyilvánosságra. A ~ időszaki kiadványa A Politikai Főiskola Közleményei c. folyóirat.

Magyar Szocialista Munkáspárt Társadalomtudományi Intézete: a párt IX. kongresszusa határozatainak végrehajtása során 1966 végén alakított tudományos kutatóintézet. Feladata a magy. társadalom jelenlegi helyzetének, struktúrájának, problémáinak vizsgálatával, feltárásával és elemzésével alátámasztani és segíteni az időszerű pol. és ideológiai döntések előkészítését. Vizsgálatai, elméleti és empirikus elemző munkája előterében a *munkásosztály* fogalmának, helyzetének, rétegeződésének, művelődésének, pol. aktivitásának alakulása áll. Megkezdte a fejlett szoc. társadalom főbb jellemző vonásaival, a szoc. tulajdon továbbfejlődésével kapcsolatos kutatásokat. A ~ közreműködik a hazai társadalomtudományi kutatómunka pártirányításában. Tevékenységét a különböző társadalomtudományi ágak kutatóinak együttműködésével végzi. Vizsgálatainak eredményeit tanulmányok, monografikus munkák sorában tette és teszi közzé. 1971— jelenik meg negyedéves folyóirata Társadalomtudományi Közlemények címmel. A ~ igazgatója Lakos Sándor.

Magyar—Szovjet Baráti Társaság, *MSZBT:* a magyar és szovjet népek sokoldalú kapcsolatainak, barátságának, kölcsönös megismerésének és együttműködésének fejlesztésén munkálkodó, önálló társadalmi szervezet. Pol. és kult. rendezvényekkel, évfordulós ünnepségekkel, küldöttségek cseréjével, kiállítások rendezésével, kiadványokkal, orosz nyelvtanfolyamok szervezésével, a turistaforgalom elősegítésével, baráti találkozók létrehozásával és egyéb eszközökkel dolgozik e célokért. Segíti a SZU-ban működő, hasonló célokért küzdő Szovjet—Magyar Baráti Társaság tevékenységét. Neves tudósok, művészek, írók kezdeményezésére 1945. jan.-ban alakult Magyar—Szovjet Művelődési Társaság néven; 1948—56. Magyar—Szovjet Társaság néven működött. 1957 nyarán újjáalakult és felvette a ~ nevet. Tevékenységét az Orsz. Elnökség és a területi elnökségek irányítják. Kiterjedt aktívahálózattal rendelkezik. Egyéni tagsága 1957 óta nincs. Elnöke *Apró* A., főtitkára Nagy Mária. Folyóirata az Ország-Világ. A SZU Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége a ~ot 1975. márc. 20-án a Népek Barátsága Érdemrenddel tüntette ki. — *Irod.: Berecz János:* Baráti szövetségben. A magyar—szovjet kapcsolatok történetéből. 1972. 149 old.

Magyar Tanácsköztársaság: *Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság*

Magyar Történelmi Emlékbizottság: a magyar antifasiszta függetlenségi mozgalom legális szerve. A KMP kezdeményezésére 1942. febr. második felében jött létre a haladó értelmiség, a fasisztaellenes pol. pártok, társadalmi szervezetek és sajtóorgánumok képviselőiből. 1942. márc. 1-én kiadott felhívásában célját az 1848—49-es szabadságharc ereklyéinek gyűjtésében, a hazafiságra és nemzeti öntudatra nevelésben határozta meg. Valójában azonban az antifasiszta és náciellenes erők tömörítése s háborúellenes akciók szervezése volt a fő feladata. „Petőfi útján" c. jelent meg kiadványa. Emblémája a *Pátzay* P. alkotta *Petőfi-jelvény* volt. Heterogén összetételének megfelelően a részvevők nézetei számos kérdésben — pl. a dem. átalakulás mélységét, módszereit, vezetését illetően stb. — megoszlottak. Egyetértés volt azonban köztük a függetlenség, a nemzeti önállóság s a náciellenes erők összefogásának szükségessége tekintetében. A ~ munkájában sokan részt vettek, a felhívás melletti nyílt kiállást azonban csak 28-an vállalták, köztük: Bajcsy-Zsilinszky Endre, Bernáth Auréll, *Darvas* J., Illyés Gyula, *Kállai* Gy., Mihályfi Ernő, *Pátzay* P., *Somogyi* M., *Szakasits* Á., Tildy Zoltán, *Veres* P. A ~nak jelentős szerepe volt az 1942. márc. 15-i *Petőfi téri tüntetés* megszervezésében. A tüntetés után a Kállay-kormány a ~ot feloszlatta. — *Irod.: Kállai Gyula:* A magyar függetlenségi mozgalom. 1936—1945. 5. átdolg. kiad. 1965. 330 old. — *Pintér István:* Magyar kommunisták a Hitler-ellenes nemzeti egységért. 1941. június—1944. március. 1968. 325 old.

Magyar Úttörők Szövetsége: a 6—14 éves gyermekek önkéntes *tömegszervezete*, amely az MSZMP irányításával, a KISZ vezetése alatt működik. Hagyományai a TK-ig nyúlnak vissza. 1919-ben Bp.-en alakult néhány úttörőcsapat.

1923-ban a magy. emigránsok gyermekeiből a SZU-ban alakult úttörőszervezet. A 30-as években itthon is több kísérlet történt a komm. és baloldali munkások gyermekeinek pionírsejtekbe szervezésére. A felszab. után az MKP kezdeményezésére a Gyermekbarátok Orsz. Egyesülete (l. *Magyarországi Munkások Gyermekbarát Egyesülete*) keretében bontakozott ki az úttörőmozg. 1945 nyarán. Első nagy demonstrációja 1946. jún. 2-án a bp.-i ifj. napon volt. Az első csapatok területi és üzemi otthonokban alakultak, majd 1947 őszétől az ált. iskolákban folyt a szervezkedés. 1948-ban a Cserkészfiúk Szövetsége beolvadt a ~be, s ezzel létrejött az egységes gyermekszervezet. 1948-ban a párt és az ifj. ajándékaként felépült az Úttörővasút, a Csillebérci Központi Nagytábor és felavatták a margitszigeti Úttörő Stadiont. 1949-ben már minden iskolában működött úttörőcsapat. 1950— az úttörőszervezet a DISZ vezetésével tevékenykedett, szervezetileg megerősödött, 1 milliós taglétszámot ért el. Az 1956. évi ellenforr. időlegesen megbénította működését. 1956 végén Magy. Őrszemcsapatok Szövetsége néven működött, majd 1957. febr.-ban korábbi néven újjáalakult. Tevékenysége kétoldalú: egyrészt a párt pol.-ja alapján, a KISZ vezetésével a marxista—leninista világnézet szellemében felkészíti a gyermekeket a szoc. építésére; másrészt közvetíti a KISZ-hez és a párthoz a gyermekek véleményét, képviseli őket az állami és társadalmi szervezetek előtt, védi törvényes jogaikat. Tagjait az életkori sajátosságok figyelembevételével a szoc. erkölcs alapján neveli a szoc. haza és a párt iránti szeretetre, prol. nemzetköziségre; dolgos életre, iskolai kötelességeik teljesítésére; a közösségi munka szeretetére, szüleik és a felnőtt dolgozók tiszteletére; egymás megbecsülésére; a vörös nyakkendő becsületének őrzésére; méltóvá a KISZ-tagságra. Nevelési törekvéseit a kisdobos- és úttörőpróbák foglalják rendszerbe. Mindennapi tevékenységét a ~ Orsz. Elnöksége irányítja a KISZ KB-jének égisze alatt. Alapszervezetei az úttörőcsapatok, amelyek kisdobos- és úttörőrajokra, a rajok őrsökre tagolódnak. A ~ tagja a DIVSZ mellett működő Gyermek- és Serdülőszervezetek Nemzetközi Bizottságának (CIMEA). Taglétszáma 1 millió fölött van, a 6—14 éves tanulók 94%-a szervezett (1975). Főtitkára Szabó Ferenc. Lapjai: Pajtás, Kisdobos, Dörmögő Dömötör, Úttörővezető. — *Irod.:* [Huszonöt] 25 év a budapesti úttörők életéből. (Összeáll. Záhonyi Ede.) 1971. 192 old.

Magyar Vasutas: 1. a szocialista vasúti munkásság lapja. 1904. ápr. 15-én hetilapként indult; 1905— a Vasúti Munkások Orsz. Szövetségének hivatalos lapja. 1906— *Landler* J. szellemi irányításával a vasúti munkások és a közlekedési dolgozók harcos orgánumává vált. 1921. okt. 1-én betiltották. 1922. márc. és júl. között Vasutas címmel, 1922. júl. és szept. között Jelző címmel még megjelent. — 2. a Vasutasok Szaksz.-ének lapja. 1957. máj.-ban indult, havonta kétszer, 35 000 példányban jelenik meg. (1974.)

Magyar Vörös Hadsereg, *VH:* a TK forradalmi osztályhadserege, amelyet a *Forradalmi Kormányzótanács* 1919. márc. 24-i rendelete hívott életre. Elsősorban a szervezett munkásságból toborzott és a fegyverben álló prol. katonákból állt. A Hadügyi Népbiztosság vezetésére, egyben a ~ szervezésére és irányítására öttagú népbiztosi kollégium alakult. Tagjai: *Kun* B., *Böhm* V., *Szántó* B., *Haubrich* J. és *Fiedler* R. A ~ parancsnoka júl.-ig Böhm V., majd *Landler* J., vezérkari főnöke előbb *Stromfeld* A., majd Julier Ferenc. Minden csapattesthez és önálló osztályhoz pol. megbízottakat neveztek ki, akik ellenőrizték a régi katonai szakembereket és biztosították a forr. fegyelmet. E beosztásban kiemelkedő szerepe volt *Münnich* F.-nek, a 6. hadosztály, és *Karikás* F.-nek, a 39. dandár pol. biztosának. A ~ tartalékaként munkáscsapattesteket és tartalékzászlóaljakat állítottak fel; tagjaikat a napi munka után képezték ki. A ~ harcaiban részt vettek a Mo.-ra került orosz hadifoglyokból, osztrák, román, délszláv, német, cseh, szlovák, lengyel, bolgár, olasz és más nemzetek önkénteseiből alakult nemzetközi zászlóaljak. Az intervenció következtében súlyos helyzetbe került prol.-hatalom védelmére a Forr. Kormányzótanács máj. 2-án elrendelte az ált. mozgósítást. A ~ maximális létszáma (1919. jún.) 160—180 000 fő (168 zászlóalj) volt. A ~ frontalakulatainak szervezésében és harci tevékenységében kimagasló szerepük volt a komm. hadtestparancsnokoknak, Landler J.-nek, *Vágó* B.-nak, *Pogány* J.-nek és másoknak. A ~ haditettei közül kiemelkednek az északi hadjáratban elért, az *intervenció* felett aratott győzelmek. Dicsőséges harcok után az imp. túlerő és a belső bomlasztás júl. végén vereséget mért a ~re (l. *Magyarországi Szövetséges Szocialista Tanácsköztársaság*). — *Irod.:* A Magyar Vörös Hadsereg 1919. Válogatott dokumentumok. Összeáll. Hetés Tibor. 1959. 530 old. — *Hetés Tibor:* Munkásezredek előre! 1960. 144 old. — *Hetés Tibor:* A 80. nemzetközi dandár. 1963. 178 old. — *Liptai Ervin:* Vöröskatonák előre! A Magyar Vörös Hadsereg harcai 1919. 1969. 410 old.

Mahgub, Abdel Halek (1927. szept. 23.—1971. júl. 28.): szudáni bölcsész, kommunista. A kairói egyetemen tanult. A *Szudáni Kommunista Párt*

egyik megalapítója. 1946—51 a KP forr. irányzatát vezette az opportunista elképzelésekkel szemben. 1949— a KP főtitkára, 1958-ban az Antiimperialista Frontnak is főtitkára. Több ízben bebörtönözték. Az 1969. máj. óta hatalmon levő katonai kormányzat megdöntése kísérletének hamis vádjával kivégezték.

Majakovszkij, Vlagyimir Vlagyimirovics (1893. júl. 7. [19.]—1930. ápr. 14.): szovjet-orosz költő, kommunista. Gimnazistaként részt vett az 1905-i forr.-ban, 1908— bolsevik. Első kötete 1913-ban jelent meg. A forr. és polg.-háború idején írásaival harcolt. A SZU iránti szeretet, a visszásságok ostorozása dominált írásaiban. A szovjet irodalmi élet belső harcai, a személyi támadások és egy tragikus szerelem hatására öngyilkos lett. — *M.:* Válogatott versei. (...az előszót írta Héra Zoltán... Az életrajz Kovács Zoltán munkája.) 1960. 220 old. — Válogatott művei. (...az utószót írta Botka Ferenc.) 1—2. köt. 1968. — *Irod.: Radó György:* Majakovszkijról. 1960. 135 old. — *Kasszil, Lev:* Majakovszkij. 1969. 189 old.

Major Frigyes (Szombathely, 1900. máj. 20.— Bp., 1963. nov. 23.): banktisztviselő; kommunista. A TK idején a VH századparancsnoka. A *proletárdiktatúra* megdöntése után Zalaegerszegen internálták. 1922-ben Bécsbe emigrált. 1925—26. Franciao.-ban dolgozott, s tagja lett az FKP-nak. 1927—36. Belgiumban és Ausztriában élt. A spanyol polgárháborút mint a *nemzetközi brigádok* főhadnagya harcolta végig. 1939— 43 franciao-i, majd észak-afrikai internáló táborban raboskodott. 1944—45-ben az angol, majd az amerikai hadseregben harcolt a *fasizmus* ellen. 1946-ban tért haza és 1949-ig a *Szabad Nép* Lapkiadó igazgatóhelyettese volt. A Rajk-per kapcsán koholt vádak alapján letartóztatták és 15 évi börtönbüntetésre ítélték. 1956 tavaszán szabadlábra helyezték, majd rehabilitálták. 1956. okt.— haláláig az IBUSZ dolgozója.

Major, Štefan, *Major* István (1887—1963): szlovákiai magyar tanító, lapszerkesztő, kommunista politikus és pártmunkás. 1921— a CSKP tagja. 1925—32 képviselő. 1931-ben a csendőrsortűzzel végződő, munkanélküliség és éhség elleni kosúti demonstrációban való részvételéért 21 hónapra ítélték. Pere a korabeli szlovák és szlovákiai magyar munkásmozg. nagy eseménye volt. 1939—45 a SZU-ban élt és dolgozott. 1951—57 a Csehszlovák Köztársaság budapesti nagykövete.

Major Tamás (Bp., 1910. jan. 26.—): színművész; kommunista. Színészi pályájának kezdetétől a munkás művelődési mozgalmak egyik legtevékenyebb szervezője. Tagja a *Független Színpad Munkaközösség*nek. A II. vh. éveiben az antifasiszta rendezvényeknek, a vasasszaksz. irodalmi matinéjának egyik kezdeményezője és állandó szereplője. 1943— a KP tagja. 1945—61. a Nemzeti Színház igazgatója. 1959—66. az MSZMP KB-jának tagja. Tagja volt az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek; 1949—53. és 1958—71. ogy.-i képviselő.

május elseje: 1890 óta a *munkásosztály* nemzetközi *szolidaritás*ának ünnepe. A II. *Internacionálé* alakuló kongr.-a 1889-ben R. F. Lavigne francia küldött javaslatára kimondta, hogy a munkások minden o.-ban és minden városban egyidejűleg, egy meghatározott napon követeljék a 8 órás munkanap bevezetését. A nap kiválasztását az döntötte el, hogy az AFL már előbb, 1888-i Saint Louis-i kongr.-án elhatározta, hogy az 1886-os *chicagói véres események* emlékére 1890. május 1-én agitációs kampányt indít követelései megvalósításáért. Máj. 1. mellett szólt az európai munkásság egyik legkorábbi megmozdulásának — az olasz Lucca városban 1531. máj. 1-én lezajlott munkás*tüntetés*nek — emléke is. A II. Int. felhívása nyomán már 1890-ben a munkásság százezrei vettek részt a ~i felvonulásokon, gyűléseken. A II. Int. 1891-i brüsszeli kongr.-a úgy döntött, hogy minden o. munkásai maguk határozzák meg az ünneplés módját és napját. Nagy-Britanniában és néhány más o.-ban máj. első vasárnapját tették ünneppé, hogy elkerüljék az akcióval járó ált. munkabeszüntetést. Az európai munkásmozg.-ban hosszú időn át harc folyt a forr. és a megalkuvó erők között a munkásszolidaritás napjának az eredetileg meghatározott napon való, harccal, *általános sztrájk*kal összekapcsolt megünnepléséért. (Az USA-ban és Kanadában pedig 1894-től szept. első vasárnapja a Labor Day, a munkásünnep.) Az I. vh.-t követően a munkásosztály több kap o.-ban kiharcolta a ~i munkaszünetet. A *fasizmus* is igyekezett *demagógiá*ja szolgálatába állítani, ezért a hitleri Németo. is hivatalos ünneppé nyilvánította. 1945— ~ a legtöbb o.-ban munkaszüneti nap. A nemzetközi munkásmozg. ünnepének legfőbb tartalma és jelszava napjainkban a béke védelme. A szoc. o.-okban (a SZU-ban a NOSZF győzelme óta) ~ állami ünnep és az egész dolgozó társadalom nagyszabású demonstrációjának napja a világbéke és a szoc. ügye mellett. — Mo.-on 1890-ben ünnepelte a főváros és több vidéki város munkássága első ízben ~t. A fővárosban a városligeti nagygyűlésen több mint 60 000 munkás vett részt. Az MSZDP 1890. évi I. kongr.-a elhatározta ~ minden évben való megünneplését. 1891— a *Viharsarok agrárproletariátus*a is bekapcsolódott a munkásünnep megtartásába; Orosházán és Békéscsabán összecsapásra került

sor a tüntetők és a katonaság között. 1893-ban Hódmezővásárhelyen *Szántó Kovács* J. volt a nagygyűlés szónoka. A fővárosban csak 1899-ben engedélyezték első ízben a felvonulást. Az ünnep fő jelszavai a 8 órás munkanap, munkásvédelmi törvények, majd a századfordulón az ált. választójog követelése. 1919. máj. 1-én a TK vörös virág- és zászlódíszbe öltözött fővárosának utcáin százezernyi felvonuló ünnepelte az első szabad ~t és a prol. államot. Az ellenforr. rendszer időszakában az MSZDP és a szaksz.-ek majálisokat és helyi szakmai ünnepségeket szerveztek, központi ünnepélyt a hatóságok csupán egyes években engedélyeztek. A szd. jelszavak elsősorban ~ ált. eszmei tartalmát hangsúlyozták, a munkásosztály konkrét harcaira, feladataira a KMP röplapjai mutattak rá. A komm. szervező munka sok esetben harcos tüntetéssé tette ezekben az években a munkásünnepet. 1945 az első szabad május 1. éve. Ekkor vált Mo.-on is hivatalos munkaszüneti nappá, amikor az o. minden városában, községében felvonulásokon, népünnepélyeken vesz részt a lakosság valamennyi rétege. Különös jelentőségük volt az 1957. ~i ünnepségeknek, amelyeken a dolgozó tömegek immár a levert ellenforr. fölötti pol. és eszmei győzelem jegyében hitet tettek a szoc.-t építő népközt. és a Forr. Munkás-Paraszt Kormány mellett. — Irod.: Örök május. Május elseje az irodalom tükrében. (Szerk. bev. és összekötő szöveg: Remete László.) 1975. 512 old.

Malájföld Kommunista Pártja, *Partai Kommunis Malaju:* alakult 1930. ápr. 30-án, illegálisan, a dem. Maláj Közt. megteremtésének programjával. Nagy szerepe volt a japánellenes felszabadító harc és hadsereg szervezésében. Szingapúr japán ostrománál komm. egységek hősiesen védték a várost. 1945. aug.—1948. jún. kezdeményezésére alakult a Gyarmatosításellenes Egyesült Népi Front és az osztályharcos szaksz.-ek. 1948. jún.— illeg.; az angolellenes nemzeti felszabadító harc és Malájföld Népei Felszabadító Hadseregének szervezője. 1955-ben meghiúsult az a javaslata, hogy a legalitás visszanyerése és a pol. foglyok szabadon bocsátása ellenében beszünteti a partizánharcot. Az ország függetlenné válása után (1957) sem jött létre megegyezés. ~ ellenezte Malaysia Államszövetség megalakulását, mert azt a neokolonialista pol. termékének tekintette. A 60-as években erőteljesen érvényesült tevékenységében a KKP pol.-jának hatása; felújították a partizánharcot, mely jelenleg két területen: a thaiföldi határon és az indonéziai határon (Borneo-Sarawak) folyik, mintegy 2—3000 aktivista és támogató részvételével. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960.). Taglétszáma: nincs adat. Elnöke Musa Ahmad, főtitkára *Csen Ping*, lapja a Malayan Monitor (Malájföldi Figyelő).

Malasits Géza (Bp., 1874. aug. 24.—Bp., 1948. nov. 9.): lakatos, villanyszerelő; szociáldemokrata. 1893-ban lépett be az MSZDP-be, 1895— az Óbudai Munkásképző Egylet elnöke; 1904—19. a Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének titkára, az MSZDP vezetőségi tagja. A Horthy-korszakban az MSZDP angyalföldi pártszervezetének titkára, 1924—44. ogy.-i képviselő, *Peyer* K. jobboldali pol. irányzatának tevékeny részese. A ném. megszállás idején koncentrációs táborba vitték. A felszab. után a vasasszaksz. tisztviselője, ogy.-i képviselő.

Malatesta, Errico (1854. dec. 4.—1932. júl. 2.): olasz publicista, anarchista. A *Párizsi Kommün* hatására közeledett a szoc. mozg.-hoz. M. A. *Bakunyin* követőjeként az olasz anarchista mozgalom vezetője lett, részt vett anarchista fegyveres felkelésekben (1874; 1877). Egyik vezetője az anconai háborúellenes megmozdulásnak, mely a *vörös hét* elindítója volt. Több mint tíz évet töltött börtönben.

Malaysia Államszövetség munkásmozgalma: Az 1957-ig angol gyarmat Malájföld, 1963-tól Malaysia Államszövetség munkásmozg.-a a 20-as években marxista körök és üzemi szaksz.-ek létesítésével indult. 1930-ban megalakult *Malájföld Kommunista Pártja.* A 30-as években a Koumintang (l. *Kína munkásmozgalma*) hatására a kínai, az Indiai Nemzeti Kongresszus hatására az indiai nemzetiség szervezkedett. 1934-ben zajlott le az ország történetének első ált. sztrájkja, melyben mindhárom nemzetiség (maláj, kínai, tamil) részt vett. 1940-ben ünnepelték először május 1-ét; 50 000 munkás tüntetett az angol gyarmatosítók ellen. A japán megszállás (1942—45) ellen Malájföld Népeinek Japánellenes Hadserege harcolt. Az 1945. szept.-ben partra szálló angol hadsereg ellen az Egyesült Népi Front (KP + dem. szervezetek) és az 1946. febr.-ban létrejött Szakszervezetek Összmaláj Szövetsége (460 000 tag, az SZVSZ tagszervezete) vette fel a küzdelmet. 1947-ben 360 sztrájk zajlott le főképp a nemzeti függetlenség követelésével. Az angol gyarmatosítók által 1948. jún.—júl.-ban bevezetett rendkívüli állapot következménye a KP és a haladó szaksz. mozgalom betiltása. Válaszul a KP és a Japánellenes Háború Veteránjainak Társasága megkezdte a fegyveres ellenállás szervezését; 1949-ben létrejött Malájföld Népi Felszabadító Hadserege. A felszabadított körzetekben dem. közigazgatást vezettek be. A leg. ellenzék, Malájföld Szakszervezeteinek Tanácsa, a reformista Maláj Munkáspárt (alakult 1952.

jún.-ban) és a kispolgári Népi Párt (alakult: 1955. dec.) antiimp. függetlenségi követelésekkel lépett fel. A függetlenné válás (1957) után a kormány 1958-ban betiltotta a leghaladóbb szaksz.-eket és az 1948-as rendkívüli állapotot bevezető törvény alapján komm. összeesküvés vádjával mintegy 100 haladó politikust, köztük a Maláj Munkáspárt több vezetőjét bebörtönözte. A 60-as évek közepétől a KP újra partizánharcot kezdett. Az 1966-ban alakuló Demokratikus Akciópárt a *demokratikus szocializmus* programjával lépett fel, a *Szocialista Internacionálé*hoz csatlakozott és azonnali követelésként felvetette a nemzetiségi egyenjogúság követelése mellett a föld- és oktatási reformot. A parlamentben 144 képviselői helyből nyolccal rendelkezik, elnöke Csen Man. Egyetlen engedélyezett szaksz.-i központja: Malaysia Szakszervezeti Kongresszusa (Malaysian Trades Union Congress), alapítva 1949, taglétszáma 500 000, elnöke Jeo Te Cse, az SZSZNSZ tagszervezete.

Malenkov, Georgij Makszimilianovics (1902. jan. 8.—): szovjet-orosz mérnök, kommunista. 1920— az SZKP tagja, 1925— I. V. *Sztálin* személyi titkára. 1930— az SZKP KB munkatársa, 1930—34 moszkvai pb. egyik vezetője. 1939— a KB tagja, majd egyik titkára. 1941—45 a Honvédelmi Bizottság tagja, 1946— az SZKP Pol. Irodájának tagja, a SZU miniszterelnök-helyettese, 1953—55 a Minisztertanács elnöke. Részt vett a *Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájá*nak létrehozásában. Az SZKP KB-jának 1957. jún.-i plénuma kizárta a párt vezető szerveiből, minthogy pártellenes csoport tagjaként szembekerült az SZKP-nak a XX. kongr.-on körvonalazott pol.-jával.

Malgas Köztársaság munkás- és demokratikus mozgalma: a gazdag demokratikus és antikolonialista hagyományokkal rendelkező szigetországban a helyi szaksz.-ek a franciaországiak „titkos szervezeteiként" jöttek létre. A francia gyarmatosítók itt különösen kegyetlenül kolonializáltak: 700 000 embert öltek meg vagy kínoztak halálra a gyarmatosítás időszakában. A II. vh. utáni látszatautonómiára válaszul megalakult a Mozgalom a Malgas Demokratikus Megújulásért (1946). 1947-ben a franciák megtorló háborút folytattak egy állítólagos felkelés elfojtására; ennek 80 000 halottja volt. 1958. okt.— autonómia, 1960. jún.— teljes függetlenség. A független állam vezető pártja a neokolonialista irányzatú *Madagaszkár Szociáldemokrata Pártja* volt, mely szembekerült a néptömegek dem. és antikolonialista törekvéseivel. Az 1972. ápr.-i általános diáksztrájk és a hozzájuk csatlakozó fővárosi munkás- és alkalmazotti sztrájk 1972. máj.-ban a végrehajtó hatalom átadására kényszerítette Ph. Tsirananát, az SZDP elnökét és államfőt. A változások egyik serkentője a Malgas Függetlenségi Kongresszusi Párt (Parti du Congrés de l'Indépendance Malgache — PCIM, Autonkon'ny Kongresin'-ny Fahalevantenan 'i Madagasikara — AKFM), mely 1958-ban alakult szocialista irányzattal, de nem kizárólagosan marxista bázison. Célja a szocialista, gazdaságilag és pol.-lag önálló világi jellegű népi közt. megteremtése. Az 1965. és 1973. évi választásokon 107 mandátumból hármat szerzett, elnöke Richard Andrijamanjato. — Szaksz. mozg.-a még mindig magán viseli a francia hatást: minden nagy franciao.-i szaksz. központnak megvan a megfelelője, ezenkívül autonóm központ is van. Malgas Szakszervezetek Keresztény Szövetsége (Confédération Chrétienne des Syndicats Malgaches), alapítva: 1937, elnöke J. E. Rakoto, 41 000 tag, a *Munka Világszövetsége* tagszervezete. Madagaszkári Dolgozók Szakszervezeti Szövetsége, alapítva: 1956, 30 000 tag, a *Szakszervezeti Világszövetség* tagszervezete.

Malinovszkij, Rogyion Jakovlevics (1898. nov. 11. [23.]—1967. márc. 31.): szovjet-orosz hivatásos katona, kommunista. 1918-ban expedíciós hadtesttel Franciao.-ba került, 1919-ben lépett be a VH-ba. 1926— az SZKP tagja. Önkéntesként részt vett a *spanyol szabadságharc*ban. 1942—43 a sztálingrádi harcokban kitűnt 2. gárdahadsereg, 1944—45 a Mo. felszab.-ában is közreműködő II. Ukrán Front, majd a Bajkálon túli front csapatainak parancsnoka. 1956—67 a KB tagja. 1956. márc.— a SZU honvédelmi miniszterének első helyettese, majd 1957. okt.— haláláig honvédelmi minisztere.

Mallár István (?—?): asztalosmunkás; a korai magyar munkásmozgalom nacionalista szárnyának egyik vezetője. Az 1870-es években még az asztalosok *szakegyleté*t szervezte, tagja a *Külföldi* V. vezette *Magyarországi Munkáspárt*nak, 1880-ban pedig a *Magyarországi Általános Munkáspárt* vezetőségének. 1890-ben híveivel megalakította a *Nemzeti Demokrata Munkáspárt*ot, amely a szd. nemzetköziséggel szemben a „hazafias", nacionalista munkásszervezkedés alapján állt és a rendőrség, valamint a munkáltatók támogatásával működött. ~nak egy ideig sikerült az asztalosok szervezetét és az Asztalos c. lapot a nemzeti dem. irányzat bázisává tennie.

Malon, Benoît (1841. jún. 23.—1893. szept. 13.): francia festőmunkás, baloldali proudhonista. 1865— az I. Int. tagja. M. A. *Bakunyin*nal együtt

megalapítója a *Szocialista Demokrácia Egyesülés*ének. A *Párizsi Kommün* tagja, majd Svájcba és Olaszo.-ba emigrált. Távollétében halálra ítélték. 1882-ben P. *Brousse*-szal együtt a posszibilisták vezetője. 1885 kiadta a Revue Socialiste (Szocialista Szemle) c. lapot.

Máltai Munkáspárt, *The Malta Labour Party:* máltai, szociáldemokrata jellegű párt; alakult 1921-ben. A nemzeti függetlenség programjával indult (a sziget 1964-ben lett független a Brit Nemzetközösség keretében), és alapdokumentumaiban jelentős engedményeket tett a szigeten rendkívül befolyásos egyháznak. Reformista jellegű párt, külpol. programja az aktív semlegesség. 1971-ben többséget szerzett a parlamentben és azonnal felvetette a brit, ill. NATO-támaszpontok problémáját, mely hosszú alkudozások után a bérleti díjak és a szerződés megújításával végződött. A SZI tagszervezete. Taglétszáma: 7600, a párt vezetője, jelenleg miniszterelnök: Dom Mintoff, lapja The Torch (Fáklya).

Man, Hendrik de: *De Man,* Hendrik

Mănescu, Manea (1916. aug. 9.—): román közgazdász, kommunista politikus. 1936— az RKP tagja, 1960— a KB, ill. VB tagja, 1966— az Állandó Elnökség tagja, 1965—72 a KP KB egyik titkára. 1951 óta tölt be fontos állami funkciókat: 1951—55 a Központi Statisztikai Hivatal főigazgatója, 1955—57 pénzügyminiszter, hosszú ideig dolgozott az Állami Tervbizottságban, melynek 1972—74 elnöke. 1974. márc.— a Minisztertanács elnöke.

Mann, Tom (1856. ápr. 15.—1941. márc. 13.): angol gépész, osztályharcos szaksz. vezető, szocialista, majd kommunista. K. *Marx* és F. *Engels* angliai munkásvezető-köréhez tartozott. Az 1880-as évek végén az ún. új trade-unionok mozgalmának egyik vezető alakja, az 1889. évi dokkmunkássztrájk egyik irányítója. Kezdetben a *Szociáldemokrata Föderáció,* a *Szocialista Liga,* majd a *Független Munkáspárt* tagja, az utóbbinak 1896—98 titkára. 1901-ben Ausztráliába emigrált, ott vezette a szaksz. mozgalmat, ahonnan 1910-ben szindikalistaként tért vissza s szindikalista lapokat adott ki. B. *Tille*tel megalakította a szállítómunkások szaksz.-ét, 1911-ben vezette a liverpooli dokkmunkássztrájkot. 1912-ben antimilitarista felhívásáért hat hónapra ítélték. 1914 után internacionalista maradt. 1919-ben az „el a kezekkel Szovjet-Oroszországtól" mozg. egyik vezetője. 1920-ban alapító tagja *Nagy-Britannia Kommunista Pártjá*nak és 1921-ben a VSZI-nek. 1920— főtitkára a gépészek félmillió tagot számláló szaksz.-ének, majd elnöke a nagybritanniai baloldali szaksz. kisebbségi mozgalomnak. A gazdasági világválság éveiben a munkanélküliek egyik szervezője. 1937-ben egyik aláírója a KP, a *Független Munkáspárt* és a *Szocialista Liga* egységokmányának. — *Irod.: Jemnitz János:* Tom Mann. 1970. 223 old.

Mánuel Sári (Szatmárnémeti, 1883. ápr. 26.— SZU, 1940): varrónő; szociáldemokrata, majd kommunista. 1898-ban lépett be az MSZDP-be, 1919-ben a KMP-be. A TK idején a bp.-i forr. törvényszék vádbiztosa. A TK megdöntése után Ausztriába, 1931-ben a SZU-ba emigrált. Itt gyári munkás, majd könyvtáros.

Manuílszkij, Dmitrij Zaharovics, álnéven *Mefodij, Jonics, Foma,* Ivan *Bezrabotnij* (1883. szept. 21. [okt. 3.]—1959. febr. 22.): szovjet-orosz jogász, kommunista, 1903— az OSZDMP tagja. 1906-ban a kronstadti, majd a szveaborgi felkelés egyik szervezője. Száműzték, Jakutszkból megszökött, 1907-ben Franciao.-ba emigrált, ahol jogot végzett. A *Vperjod* csoporthoz, majd az *otzovisták*hoz csatlakozott, 1912—13 illeg. Moszkvában és Pétervárott dolgozott, majd ismét Franciao.-ba ment. Az I. vh. alatt internacionalista, a Nase Szlovo (A mi szavunk) csoporthoz tartozott. 1917-ben a területköziekkel együtt felvették a bolsevik pártba. A NOSZF idején Carszkoje Szelo szovjet biztosa volt. 1917. dec.— a Közélelmezési Népbiztosságon dolgozott, 1918— az Ukrán KP KB tagja, 1921— az Ukrán KP KB első titkára. 1920—22 és 1949—52 az Ukrán KP KB Pol. Irodájának tagja, 1923—39 az SZKP KB tagja. 1922— a KI munkatársa. 1924-ben a KI VB elnökségének tagja, 1928—43 titkára. Nagy szerepe volt a KI VII. kongr.-a pol.-jának kidolgozásában, a kongr. egyik előadója volt. 1944 és 1946—53 az Ukrán SZSZK minisztertanácsának elnökhelyettese, 1952-ig az Ukrán SZSZK külügyminisztere. A szovjet delegáció tagja az ENSZ megalapításánál (1945) és a párizsi békekonferencián (1946). Tagja volt a SZU Központi VB-jének. 1953-ban visszavonult a közéleti tevékenységtől.

Mao Ce-tung (1893. dec. 26.—): kínai tanító, kommunista. 18 éves korában katona lett, és részt vett az 1911-es kínai polg. forr.-ban. A tanítóképző elvégzése után 1919-ben a pekingi egyetem segédkönyvtárosaként ismerkedett meg a marxizmussal. Az 1919. évi Május 4. Mozgalom idején Hunanban forr. szervező tevékenységet folytatott. A KKP 12 alapító tagjának egyike. 1923— a KB tagja. Részt vett a Kuomintang és a KP egységfrontjának létrehozásában. Az első forr. polgárháború (1924—27) idején a parasztság helyzetét tanulmányozta és a parasztt-

mozgalmakat szervezte. 1926-ig a Kuomintang propagandaosztályát, majd a KP parasztosztályát vezette. 1924—27 nem tagja a KKP KB-nak, majd 1927. aug.— *Csen Tu-hsziu* leváltása után a KB-póttagja. Hunan és Csianghszi tartományok parasztmozgalmára támaszkodva 1927-ben megszervezte az „őszi aratás" felkelést, melynek eredményeként létrejött a Csingkang-hegységben az első forr. bázis, mely 1928-ban a *Csu Te* vezette nancsangi felkelő sereggel erősödött meg. 1931-ben a Munkás-Paraszt Dem. Kormány VB-elnöke, 1933-ban a KP Pol. Irodájának tagja lett. A KP 1935. jan.-i kibővített PB-ülésén a KB titkárságának tagjává választották és ettől kezdve fokozatosan a KKP tényleges vezetője. Azon párt- és katonai vezetők egyike, akik megszervezték és vezették a *hosszú menetelést*. A japánellenes háború időszakában a Forradalmi Katonai Tanács elnöke. 1943-tól a KKP KB elnöke. A forr. 1949-ben bekövetkezett győzelme után 1949. okt. 1.— 1959. ápr. a Kínai Népköztársaság államfője. *Liu Sao-csi* államfővé választása után a KKP KB elnöke maradt. — Az 1950-es évek második felében tevékenységében megerősödtek a már korábban is észlelhető nacionalista és szovjetellenes mozzanatok. (Pl. 1941—45-ben a munkastílus-javító mozgalom, az ún. cseng-feng idején számos internacionalista szellemű, a KI vonalát képviselő vezetőt állítottak félre). Vezető szerepe volt a *nagy ugrás* pol.-jának megvalósításában és a *népi kommunák* koncepciójának kialakításában. Vezetésével a KKP szembefordult a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásai*nak (1957, 1960) határozatával. 1966-ban a *„nagy proletár kulturális forradalom"* kezdeményezője. A KKP IX. és X. kongr.-án (1969, 1973) elfogadott szervezeti szabályzatban a „Mao Cetung-i eszméket" a KKP elméleti alapjának nyilvánították. — *M.:* Válogatott művei. 1—4. köt. 1952—1954.

maquis ⟨fr. 'Korzika bozótos területei'⟩: A maquis-ba húzódtak a sziget lakói a zsandárok elől. Az 1940—45-ös években a német megszállók ellen szervezkedő hazafiak „húzódtak maquis-ba", hogy szervezzék az antifasiszta ellenállást. Az ellenállókat ezért „maquisard"-oknak is nevezték.

Marchais, Georges (1921—): francia vasmunkás, kommunista. 1947— az FKP tagja. Üzemi szaksz. vezető, majd a Szajna megyei pb. titkára, a KP KB tagja. 1959— az FKP PB tagja, a KB titkára. 1969— a pártapparátus vezetője, 1970. febr.— főtitkárhelyettes, 1972. dec.— az FKP főtitkára. — *M.:* Demokratikus kihívás. 1974. 240 old.

Márciusi Front: a népi írók, a haladó szellemű egyetemi ifjúság antifasiszta, dem. tömörülése. 1937. márc. 15-én a bp.-i Egyetemi Kör ünnepi gyűlésén alakult, 12 pontos programjában többek között a *demokratikus szabadságjog*okat, a nagybirtokok kisajátítását, a monopoltőke korlátozását, a progresszív adórendszer bevezetését, a minimális munkabér megállapítását, a 40 órás munkahetet, a dolgozók gazd. szervezkedési szabadságának biztosítását, a tandíjreformot és a Duna-völgyi népek önrendelkezési jogát elismerő békerevíziót követelte. Programja — következetlenségei, nacionalista vonásai ellenére is — tükrözte a komm. *népfront*-koncepció hatását (a név is erre utalt), azért a komm.-k — szemben a gyanakvó szociáldemokráciával és a polg. baloldallal — támogatták, bekapcsolódtak tevékenységébe, sőt a ~hoz csatlakozott debreceni Egyetemi Kört közvetlen irányításuk alá vonták. Komm.-k szerkesztették a ~ debreceni folyóiratát, a „Tovább"-ot is. A ~ kezdetben a közvetlen pol. cselekvéstől távol tartotta magát, „szellemi" mozg.-ként kívánt működni, de a progresszív fiatalságra, az értelmiségre és a szomszéd o.-okra gyakorolt növekvő hatása egyfelől, másrészt a jobboldal fokozódó hajszája (az uralkodó osztályok is felismerték benne a népfrontos tömörülés „veszélyét") szükségessé tette a pol. aktivizálódást. Ez fejeződött ki az 1937. nov.-ben nyilvánosságra került Makói Kiáltványban, amely radikálisabb hangvétellel ismételte meg az 1937. márc.-i program követeléseit. A jobboldal ellenséges sajtókampányát hatósági megtorló eljárások követték. A „Viharsarok" és a „Néma forradalom" c. falukutató-szociográfiai művek elleni per, a Tovább és a debreceni Egyetemi Kör vezetői ellen indított eljárás, az 1938. márc. 15-i gyűlés betiltása mutatta az államhatalom szándékát a ~ felszámolására. Az erősödő üldözés 1938 tavaszán, a *fasizmus* hazai és nemzetközi előretörésének idején demoralizálta a front törzsét alkotó, pol.-lag korántsem egységes népi írók táborát, és a ~ 1938 végére felbomlott. — *Irod.: K. Nagy Magda:* A Válasz. Tanulmány. 1963. 379 old.

Marchlewski, Julian Baltazar, álnéven *Karski, Kujawski* (1866. máj. 17.—1925. márc. 22.): lengyel közgazdász, publicista, kommunista. A *Proletariat — II.* tagja, a Lengyel Munkásszövetség (1889) egyik megalapítója, később az SDKPiL egyik szervezője és vezetője, képviselője a II. Int. 1893-as, 1896-os, 1907-es, 1910-es és 1912-es kongr.-án. A Sprawa Robotnicza (Munkásügy), *Czerwony Sztandar* (Vörös Zászló) és más szoc. lapok szerk.-je. Az emigrációban a II. Int. balszárnyának egyik vezetője, a *Spartakus Szövetség* egyik megteremtője. 1916—18 letartóztatásban.

1918—25 a szovjetek központi VB-jének tagja, a szovjet kormány megbízásából fontos diplomáciai feladatokat teljesített. 1919. jan.-ban Németo.-ban a német KP KB tagjaként a Ruhr-vidéki bányászok mozgalmát vezette, majd az OK(b)P KB Lengyel Irodájának tagja. 1920-ban az Ideiglenes Lengyel Forradalmi Bizottság elnöke. A *Nemzetközi Vörös Segély* egyik megalapítója és 1923—25 elnöke. Több kötetnyi történeti és gazdaságtörténeti művet írt.

Mariátegui, José Carlos (1895. jún. 14.—1930. ápr. 16.): perui nyomdász, újságíró, szociológus, kommunista. 1919-től a perui emigránsokat szervezte Olaszo.-ban, járt Franciao.-ban, Ausztriában, Németo.-ban, melynek során megismerkedett a leninizmussal. 1928-ban hazájában az Általános Munkaszövetség egyik létrehozója. A *Perui Kommunista Párt* elődjének, a Szocialista Pártnak megalapítója s haláláig főtitkára. Amante (Békeszerető) nevű folyóirata (1926—30) körül tömörült a korabeli latin-amerikai értelmiség színe-java. Műveit 20 kötetben tették közzé, tanulmányai közül kiemelkedik a „Hét tanulmány a perui valóság értelmezéséről" c. írása.

Marighella, Carlos (1911—1969. nov. 4.): brazil kommunista. A 30-as években lépett a *Brazil Kommunista Párt*ba; 1945-ig 6½ évet volt börtönben. 1945—48 a KP képviselője a parlamentben. A 60-as években szembekerült a KP-val; a fegyveres harc és a szélsőséges gerillaakciók feltétlen híve lett. 1967-ben lemondott a KP PB-ben viselt tagságáról, majd kizárták a pártból. Egy városi gerillaakció során tűzharcban megölték.

Marinello Vidaurreta, Juan (1898. nov. 2.—): kubai filozófus, irodalmár, kommunista. 1921—32 a havannai egyetem tanára. 1932-ben Mexikóban emigráns. 1933—35 kubai haladó lapok szerk.-je. 1940— a Forradalmi Kommunista Szövetség (l. *Kuba Kommunista Pártja*) elnöke, 1943-ban tárca nélküli miniszter, 1940—44 képviselő, 1944—48 szenátor, 1950— a BVT, 1966— elnökségének tagja. 1952—58 illeg. munkát végzett, háromszor letartóztatták, 1961—63 a havannai egyetem rektora, majd hazája nagykövete az UNESCO-ban. A KP KB tagja.

Markosz, Vafiadisz (1906—): görög építőmunkás, volt kommunista párttag. A német megszállás idején a *Görög Népi Felszabadító Hadsereg* egyik parancsnoka. 1946—49 a partizánhadsereg parancsnoka. 1947-ben az ideiglenes kormány miniszterelnöke és hadügyminisztere. 1958-ban frakciós tevékenység miatt kizárták a KP-ból.

Marković, Sima (1888. nov. 8.—1939): jugoszláv (szerb) matematikatanár, kommunista. 1919-ben a JuKP alapító kongr.-a a vezetőség tagjává választotta, ekkor az anarcho-szindikalista csoporthoz tartozott. 1920—24 a KB titkára, 1920—21 nemzetgyűlési képviselő. 1922-ben részt vett a KI IV. kongr.-án. 1926—28-ban újból a KB titkára. Azt az opportunista nézetet képviselte, hogy a nemzetiségi kérdés tisztán alkotmányjogi probléma. 1928-ban mint a jobboldali frakció vezetőjét kizárták a KP-ből. Törvénysértő peres eljárás áldozata lett. Rehabilitálták.

Marković, Svetozar (1846. szept. 9.—1875. febr. 26.): szerb publicista, a szocializmus úttörője. Oroszo.-ban tanult, itt N. G. *Csernisevszkij*, N. A. *Dobroljubov* és G. I. Piszarev hatása alá került. Később Svájcban megismerkedett a korabeli nyugat-európai szoc. eszmékkel, K. *Marx* tanításaival. Csatlakozott az I. Int. orosz szekciójához. 1871. ápr.— az első balkáni szoc. újság, a Radnik (Munkás) kiadója. Utópista szoc. eszméi nagy hatást gyakoroltak a haladó szerb értelmiségre, főleg az ifjúságra. A szoc.-t, amelynek csíráját a faluközösségben látta, a kap. elkerülésével vélte elérhetőnek. A minden szinten választott szervek által igazgatott dem. állam és a szabad balkáni népek föderációja volt eszményképe.

Marks, John (1903. márc. 21.—1972. aug. 1.): dél-afrikai tanító, kommunista. 1928— tagja a *Dél-afrikai Kommunista Párt*nak. 1931— a KB tagja, 1934— a KB titkára és a PB tagja. 1946-ban az Afrikai Bányászok Szövetségének elnökeként 100 000 bányász sztrájkját vezette. 1962. okt.— haláláig a KP elnöke. Tagja volt a *Béke Világtanács*nak is.

Marokkói Kommunista Párt: *Haladás és Szocializmus Pártja*

Marokkó munkásmozgalma: az 1912—56 francia védnökség alatt álló országban a 30-as évek végén bontakozott ki és szorosan összefonódott a nemzeti felszabadító küzdelemmel. A 20-as években a törzsi vezetők (Abd-el-Karim vezette Rif Köztársaság, 1921—26), a 30-as években a nemzeti burzsoázia állt a nemzeti felszabadító harc élén. 1943-ban megalakult a Marokkói KP (l. *Haladás és Szocializmus Pártja*). A szaksz. mozgalom a francia CGT keretében fejlődött (1946: Marokkói Szakszervezetek Általános Szövetsége 55 000 taggal). Az első nagy sztrájkmozg.-ra 1947—48 került sor, az első általános sztrájkra (1952. dec.) Casablancában Ferhat Hased tunéziai szaksz. vezető meggyilkolása

miatt, melyet Rabat, Fez, Tanger és más városok munkássága is támogatott. Az 1953— kibontakozó fegyveres ellenállást a városok 1954. aug.-i és nov.-i ált. sztrájkja támogatta. 1955-ben megalakult a Marokkói Munkásszövetség. Az 1952— illeg.-ba szorított antikolonialista pártok 1956-ra kivívták a függetlenséget. A monarchikus berendezkedésű, nemesség és nemzeti burzsoázia által vezetett országban a függetlenség elnyerése után is jelentős szerephez jutott az imp. hatalmak (Franciao., USA) gazdasági és pol. befolyása; ezzel szemben lendült fel ~, mely a kolonializmus maradványainak felszámolásáért, a népesség foglalkoztatottságának és a dem. jogok biztosításáért szállt síkra. 1959—60 polarizálódtak az ország pol. erői; a nemzeti burzsoá Isztiklal (Függetlenségi) Párt baloldala Népi Erők Nemzeti Szövetsége (L'Union Nationale des Forces Populaires) néven új pártot alapított (vezérét, az emigrációba kényszerített Ben Barkát a reakció Párizsban elrabolta és meggyilkolta — 1965), az Isztiklal Párt megalapította a megalkuvó Marokkói Dolgozók Általános Szövetségét; 1960-ban újra betiltották a KP-t. Az 1963-ban megválasztott parlamentet a király 1965. jún.-ban feloszlatta és kezébe vette a törvényhozó és végrehajtó hatalmat. ~a dem. parlamenti kormányzás helyreállításáért, mélyreható földreformért, államosításokért és a még spanyol fennhatóság alatt álló területek felszabadításáért harcol. Szaksz.-i központok: Marokkói Munkásszövetség (Union Marocaine du Travail), alapítva 1955, taglétszám 700 000, titkára M. *Ben Seddik*, az *Összafrikai Szakszervezeti Szövetség* és az *Arab Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségének* tagszervezete; Marokkói Dolgozók Általános Szövetsége (Union Générale des Travailleurs du Maroc), alapítva 1960, taglétszám 100 000, az Isztiklal Párt befolyása alatt áll, főtit. Arderrazzal Afilal. — *Irod.: Datlin, Sz.:* Tunisz, Algéria, Marokkó népeinek függetlenségi harca. 1954. 99 old. — *Couland, Jacques:* Az arab világ. 1965. 177 old.

Marosán György (Hosszúpályi, 1908. máj. 15.—): sütőmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1923-ban kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1927-ben az MSZDP tagja lett. 1939— az Élelmezési Munkások Orsz. Szövetségének titkára, az antifasiszta függetlenségi mozg. tevékeny résztvevője. Emiatt 1942-ben letartóztatták és elítélték. 1943-ban az SZDP titkárává választották. A felszab. után 1945. aug.-ig a párt orsz. titkára, 1947-ig vezető titkára, majd a párt-egyesülésig főtitkárhelyettese, mindvégig a balszárny egyik kiemelkedő vezetője. Jelentős szerepe volt a két munkáspárt egyesülésének pol. és szervezeti előkészítésében. Az egyesülés után az MDP KB és PB tagja, főtitkárhelyettes és a Nagybp.-i Pártbizottság titkára. 1949—50 könnyűipari miniszter. 1950-ben koholt vádak alapján letartóztatták. 1956-ban rehabilitálták, ismét a KV és a PB tagja lett, s a Minisztertanács elnökhelyettesévé nevezték ki. Az elsők között vett részt az ellenforr. leveréséért, a párt újjászervezéséért és a *proletárdiktatúra* megszilárdításáért folytatott harcban. Kezdettől 1962-ig tagja volt az MSZMP KB-jének és a Titkárságnak. 1959-ig államminiszter és a bp.-i pb. első titkára. Mivel vélt sérelmei alapján szembekerült a párt vezetésével s tisztségeiről lemondva munkahelyét önkényesen elhagyta — a KB 1962. okt. 11—12-i ülésén a PB-ből visszahívta, titkári tisztségéből felmentette, és kizárta a KB tagjai sorából. 1965-ben kilépett a pártból. Kérésére 1972-ben a KB visszavette a párt tagjai közé. Önéletrajzi írásai a korabeli munkásmozg.-ról is hiteles leírást adnak. — *M.:* A párt harca a tömegekért. (Cikkek, beszédek 1956—1958.) 1959. 316 old. — Tüzes kemence. 1968. 792 old. — Az úton végig kell menni. (2. kiad.) 1973. 404 old.

Maróthy László (Szeghalom, 1942. dec. 25.—): agrármérnök; kommunista. 1960 óta tagja a KISZ-nek, 1965 óta az MSZMP-nek. 1965— a gödöllői Agrártudományi Egyetem KISZ-bizottságának titkára, 1967— az egyetem külügyi és tájékoztatási csoportjának vezetője. 1968— a KISZ Pest m. bizottságának titkára, 1970— az MSZMP szentendrei városi bizottságának első titkára. 1973. jún. 29-én a KISZ első titkárává választották. 1973. nov.— tagja az MSZMP KB-jének, 1975. márc.— a PB-nek.

Marquez, Pompeyo (1922. ápr. 28.—): venezuelai kommunista. Forr. tevékenységét a diákmozgalomban kezdte (1936); 16 évi börtönbüntetésre ítélték. 1958-ban szenátor. 1963 újra letartóztatták, 1967 San Carlos erődjéből két elvtársával együtt megszökött; 1969. márc.-ban amnesztiát kapott. 1967. ápr.—1970. dec. a *Venezuelai Kommunista Párt* főtitkárhelyettese. 1970. dec.-ben frakciós tevékenysége miatt leváltották és kizárták a KP-ból, majd vezetője az ezután alakult „Mozgalom a Szocializmusért" szervezetnek.

Marschall László (Kispest, 1916. aug. 2.— Bp. 1949. dec. 29.): kereskedősegéd; kommunista. 1936-ban kapcsolódott be a komm. mozg.-ba. Részt vett a *spanyol szabadságharc*ban. 1939—41. a francia hatóságok internálták, majd részt vett a francia fegyveres ellenállásban. Hősiességéért több kitüntetést kapott. 1945-ben tért vissza

Mo.-ra, 1945 őszétől a Honvédelmi Minisztérium katonapol.-i osztályán dolgozott, majd rendőrezredesként a Belügyminisztérium nevelési osztályát vezette, a Magy. Rendőr c. lap főszerk.-je. 1948 végétől a Népsport felelős szerk.-je. 1949-ben koholt vádak alapján letartóztatták és kivégezték. 1956-ban rehabilitálták.

Martincsek István (Budatin, 1874. júl. 17.—Titusvilla, USA, 1959. nov. 27.): a magyarországi, majd az USA-beli szlovák munkásmozgalom egyik vezetője. 1897-ben megalakította és szerkesztette a Bp.-en megjelenő Nová Doba (Új Kor) c. szlovák nyelvű szd. lapot. A Bánffy-kormány ~t kitoloncoltatta a fővárosból. Ekkor kivándorolt az USA-ba s ott a Rovnost l'udu (Népegyenlőség) c. lap szerk.-jeként vezető szerepet vitt a szlovák munkások mozgalmaiban.

Martinez Verdugo, Arnoldo (1922. jan. 12.—): mexikói kereskedelmi alkalmazott, kommunista. 1945-ben részt vett az ifjúsági és szaksz.-i mozgalomban. 1946-ban a *Mexikói Kommunista Párt* tagja. 1949—50 a KP ifjúsági bizottságának vezetője és a Nueva Vida (Új Élet) szerk.-je. 1954-ben a KB, 1959-ben a Titkárság és a PB tagja, 1963— a KB első titkára.

Martinez Villena, Ruben (1899. dec. 20.—1934. jan. 16.): kubai jogász, kommunista. 1927— *Kuba Kommunista Pártjá*nak tagja. 1928—30 sztrájkokat szervezett, a KP KB tagja. 1930—33 a SZU-ban részt vett a KI és a VSZI munkájában. 1933— haláláig a KP-t vezette. Tuberkulózisban halt meg.

Martinique-i Kommunista Párt, *Parti Communiste Martiniquais*: alakult önálló pártként 1957. szept. 21-én az FKP martinique-i szervezetéből, mely 1935-ben alakult meg. A sziget legnagyobb pol. pártja. 1958—59 kizárta Aimé Césaire revizionista és szovjetellenes csoportját. II. kongresszusán (1960) elfogadták Martinique autonómiájának programját. IV. kongr.-a (1969) az autonómiáért küzdő erők egységfrontjának megteremtéséért szállt síkra, V. kongr.-a (1974) a népi erők fő feladatának a dem. és népi autonómia kiharcolását tűzte ki célul. A prefektus mellett működő főtanács 36 tagja közül 4 ~nak tagja. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásai*n (1960, 1969). Taglétszáma kb. 2000. Főtitkára 1957—62 C. *Sylvestre*, 1962— Armand Nicolas, hetilapja a Justice (Igazság), elméleti folyóirata az Action (Cselekvés).

Martinique munkásmozgalma: A Kis-Antillák egyik szigetén elterülő, 1946— Franciao. tengerentúli megyéjének számító ~ a franciaországihoz kapcsolódott. Az első szoc. csoport 1921. júl. jött létre „Jean Jaurès barátai" néven, mely 1935-ben egyesült a Közös Front nevű másik marxista csoporttal és az FKP-hoz csatlakozott. A *Martinique-i Kommunista Párt*, a franciao.-i *Egyesült Szocialista Párt* helyi szervezete és más haladó pártok és csoportok az „Autonómiáért folyó harc frontjá"-ban tömörülve küzdenek a sziget önkormányzatáért és a helyi lakosság szoc. viszonyainak (bérek, segélyek stb.) a franciaországéival azonos szintre emeléséért. Minden nagy franciao.-i szaksz. központnak (l. *Franciaország munkásmozgalma*) megvan a helyi szervezete, melyek közül a legnagyobb a CGT helyi szervezete. Taglétszáma 4000, főtitkára Victor Lamon; az SZVSZ tagszervezete.

Martinov, A., eredetileg Alekszandr Szamojlovics *Piker* (1865. dec. 12. [24.]—1935. jún. 5.): szovjet-orosz tanító; mensevik, majd kommunista. 1884— a *Népakarat* tagja. A 90-es években csatlakozott a szd.-khoz. Emigrációban a Rabocseje Gyelo (Munkásügy) c. lap egyik szerk.-je. 1903— a *mensevik*ek egyik teoretikusa, majd a *likvidátorok* csoportjához tartozott. Az I. vh. idején centrista, majd ún. internacionalista-mensevik. A NOSZF után eltávolodott a mensevizmustól. 1918—22 tanító Ukrajnában. 1923— az SZKP tagja, 1924— a *Kommunista Internacionálé* szerk. biz.-ának tagja.

Martos Flóra (Bp.,1897. szept. 28.—Prága, 1938. dec. 30.): vegyésztechnikus; szociáldemokrata, majd kommunista. 1918-ban lépett be az MSZDP-be. A TK leverése után bekapcsolódott a pol. foglyok megsegítésének munkájába. A *Magyarországi Vörös Segély* egyik szervezője, majd vezetője. 1927— a KMP tagja. 1930-ban letartóztatták. Kiszabadulása után ismét aktívan részt vett az illeg. pártmunkában. 1935-ben újra letartóztatták. Húsz hónapot töltött katonai börtönben. 1937. márc.-ban szabadlábra helyezték, de a fogságban szerzett gyógyíthatatlan betegségében egy prágai szanatóriumban meghalt. — *Irod.: Balázs Anna:* Történetek Flóráról. Regény. 1972. 187 old.

Martov L., eredetileg Julij Oszipovics *Cederbaum* (1873. nov. 24.—1923. ápr. 4.): orosz hivatásos forradalmár, mensevik. A pétervári egyetemi forr. diákcsoportban való tevékenysége miatt Vilniusba száműzték, ahol a *Bund* tagja lett. 1895-ben a *Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására* szervezetet megalapító, ún. „öregek" közössége csoportjához csatlakozott. 1899-ben támogatta V. I. *Lenin*t az ökonomistákkal szemben. 1901-ben emigrált, s az *Iszkra* (Szikra) és a Zarja

(Hajnal) egyik szerk.-je. 1903— a mensevikek egyik vezetője, 1905 a pétervári szovjetben tevékenykedett. A forr. után emigrált. A *likvidátorok*hoz tartozott és a Golosz Szocialdemokrata (a Szociáldemokrata Hangja) szerk.-je. Az I. vh. alatt centrista, részt vett a *zimmerwaldi* és a *kienthali konferenciá*n. 1917-ben az ún. internacionalista mensevikek vezetője. A NOSZF-ot helytelenítette, de nem hagyta el a II. szovjet kongr.-t, mint a jobboldali eszerek és mensevikek. 1919-ben az Összoroszo.-i Központi VB-ben a mensevikeket képviselte. 1920-ban az OK(b)P KB és a szovjet kormány engedélyével Németo.-ba távozott. Részt vett a *Két és feles Internacionálé* létrehozásában. Szerk.-je volt a Szocialisztyicseszkij vesztnyik (Szocialista Értesítő) c. mensevik emigráns lapnak.

Marty, André (1886. nov. 6.—1956): francia tengerészeti mérnök; kommunista. 1919. ápr.-ban a Szovjet-Oroszo. védelmében kitört *fekete-tengeri matrózlázadás* egyik vezetője és szervezője. Letartóztatták, 20 évi kényszermunkára ítélték. 1923-ban a tömeges tiltakozás hatására szabadon bocsátották. 1924—28, majd 1929—40 képviselő. 1928-ban ismét letartóztatták és 5 évre ítélték. 1931-ben szabadult, az FKP PB-jének tagja lett. 1934—35 a l'*Humanité* igazgatószerk.-je. A KI VII. kongr.-án a KI VB, majd titkárságának tagja. A spanyolo.-i *nemzetközi brigádok* egyik fő szervezője, részt vett az ellenállási mozgalomban. 1955-ben frakciós tevékenysége miatt kizárták a KP-ből. — *M.:* Felkelés a Fekete-tengeren. Marcel Cachin előszavával. 1950. 110 old.

Marx, *Aveling,* Eleanor (1855. jan. 16.—1898. márc. 31.): szocialista, Marx elméletének terjesztője, K. *Marx* legfiatalabb leánya. A *Szociáldemokrata Föderáció,* majd a *Szocialista Liga* vezetőségének tagja. 1889-ben részt vett a II. Int. megalakításában. A nyolcórás munkaidőért folyó mozg. és az ún. trade-unionok mozgalmának egyik előharcosa. Számos szoc. művet fordított angolra. — *Irod.: Vorobjova, O. B.—Szinyelnyikova, I. M.:* Marx leányai. 1965. 163 old. — A Marx család és Lafargue. Levelek, visszaemlékezések. 1973. 258 old.

Marx, *Longuet,* Jenny (1844. május 1.—1883. jan. 11.): szocialista, a nemzetközi munkásmozgalom harcosa. K. *Marx* leánya, Ch. *Longuet* felesége. Részt vett az I. Int. munkájában, az ír függetlenség szószólója; e témakörben számos írása jelent meg. A *Párizsi Kommün* bukása után az emigránsok segélyezése terén végzett nagy munkát. Közreműködött „A tőke" francia kiadásának előkészítésében. 1881-ben Párizsba költözött. — *Irod.: Vorobjova, O. B.—Szinyelnyikova, I. M.:* Marx leányai. 1965. 163 old. — A Marx család és Lafargue. Levelek, visszaemlékezések. 1973. 258 old.

Marx, Karl Heinrich (Trier, 1818. máj. 5.— London, 1883. márc. 14.): német filozófus, teoretikus, a *tudományos szocializmus* megalapítója. Apja ügyvéd volt. A trieri gimnázium elvégzése után jogi, filozófiai és történelmi tanulmányokat folytatott a bonni és a berlini egyetemen; doktori disszertációja: A démokritoszi és epikuroszi természetfilozófia különbsége (1841). Ebben az időszakban az *ifjúhegeliánusok* legradikálisabb képviselői közé tartozott, akik ateista és forr. következtetéseket vontak le a hegeli filozófiából. 1842— munkatársa, majd főszerk.-je a Rheinische Zeitungnak (Rajnai Újság), a Rajna vidéki radikális polgárság Kölnben megjelenő lapjának. A lapot 1843 elején a porosz cenzúra betiltotta; ~ tevékenysége Németo.-ban lehetetlenné vált. 1843-ban feleségül vette gyermekkori barátnőjét, Jenny von Westphalent (1814—1881), aki nemcsak élettársa, hanem munka- és harcostársa is. 1843 végén Párizsba költözött, s ott A. *Rugé*val együtt kiadta a *Deutsch-Französische Jahrbücher*-t. Ebben az időszakban már a proletariátus álláspontjára helyezkedik, a hegeli idealizmust és egyben L. *Feuerbach* Hegel-kritikáját meghaladva eljut a dialektikus materializmushoz és megkezdi a komm. tudományos elméletének kidolgozását. E munka egyik eredményeként keletkeztek a Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből. 1844 nyár végén Párizsban barátságot kötött F. *Engels*szel. Első közösen írt műveik, a Szent család (1845) és a kéziratban maradt Német ideológia (1845—46) az új világnézet első átfogó kifejtését tartalmazzák. 1845-ben ~ot a porosz kormány követelésére kiutasították Párizsból; Brüsszelben folytatta munkáját. 1847-ben itt keletkezett A filozófia nyomorúsága, valamint az eredetileg előadássorozatként megtartott Bérmunka és tőke. 1846 elejétől ~ és Engels nagy erőfeszítéseket tettek egy komm. szervezet létrehozására, *kommunista levelező bizottságok*at szerveztek, bírálták az utópikus szoc.-t és a munkásmozg.-ban uralkodó kispolg. áramlatokat. 1847 tavaszán az *Igazak Szövetsége* forr. társaság elfogadta ~ és Engels forr. elméletét, átalakult *Kommunisták Szövetségé*vé és megbízta ~ot és Engelst a szövetség programjának kidolgozásával. E program, a *Kommunista Párt Kiáltványa* 1848. febr.-ban jelent meg. A febr.-i francia forr. kitörése után ~ot kiutasították és kitoloncolták Brüsszelből; a forr. francia kormány meghívta Párizsba. A németo.-i márc.-i forr. kitörése után Kölnbe költözött, ott megindította a *Neue Rheinische Zeitung*ot (Új

Rajnai Újság). A győzelmes ellenforr. a lapot eltiporta; ~ot 1849. máj.-ban kiutasították; ismét Párizsba emigrált, majd júl.-ban onnan is száműzték, végül aug.-ban Londonban telepedett le. Kiadta a „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-Ökonomische Revue" (Új Rajnai Újság. Politikai-Gazdasági Szemle) c. folyóiratot, elemezte a németo.-i és a franciao.-i forr. és ellenforr. történetét és eseményeit (pl. „Osztályharcok Franciaországban", „Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája"), vezető szerepet játszott a Komm.-k Szövetségében. 1852-ben Londonból szervezte a *kölni kommunista per* vádlottainak védelmét (Leleplezések a kölni kommunista perről, 1853). 1852. nov. a Kommunisták Szövetsége feloszlott; ~ minden rendelkezésére álló energiáját az elméleti munkára fordította, közben különböző újságok munkatársaként dolgozott (ezek közül legjelentősebb a New York Daily Tribune — New York Szószék), amelynek 1851—62 cikkírója. Cikkekkel és röpiratokkal részt vett az angol külpol. körül folyó harcokban (pl. Palmerston és Oroszország, 1853), propagandaküzdelmet folytatott a bonapartista és a cári reakció ellen, kritizálta a dem. és forr. emigrációk tevékenységét (pl. Vogt úr, 1860), címszókat írt a New American Cyclopaedia-be (1857—60). A cikkek egy részét F. Engels írta meg helyette és anyagilag is rendszeresen támogatta őt; ezzel lehetővé tette, hogy ~ nagy pol. gazdaságtani művén dolgozhassék. ~ 1859-ben közzétette „A politikai gazdaságtan bírálatához" c. munkájának az áru és a pénz elméletével foglalkozó első füzetét. (További füzetek nem jelentek meg, mert ~ „A tőké"-ben újrakezdte és más formában folytatta művét; az ebben az időszakban keletkezett hatalmas terjedelmű kéziratot 1939—41 adták ki ~ hagyatékából A politikai gazdaságtan bírálatának alapvonalai [nyersfogalmazvány] címmel.) ~ állandó kapcsolatot tartott fenn az európai és É-amerikai munkásmozgalommal; publicisztikai tevékenységén kívül kiterjedt levelezést folytatott (pl. F. *Lassalle*-lal, akinek tevékenységére rendkívül kritikusan tekintett), és az 1848-as forr.-ak veresége után meggyengült európai forr. munkásmozgalom új pol. és szervezeti formáinak kialakításán dolgozott. 1864-ben döntő szerepet játszott az I. Int. megalapításában, tagja a szövetség vezető testületének (Főtanács) és szerzője, ill. társszerzője a legfontosabb szövetségi dokumentumoknak, meghatározó befolyást gyakorolt a szövetség pol.-jának a proudhonista (l. P. J. *Proudhon*), trade-unionista és anarchista (l. M. A. *Bakunyin*) befolyás ellenében történő elméleti megalapozására és gyakorlati kialakítására, szervezeti elveinek lerakására; megszervezte a *Párizsi Kommün* támogatását és a Kommün bukása után az egész kontinensen eluralkodó ellenforr. hajsza elleni védekezést. (Megírta a Polgárháború Franciaországban c. művét.) Az I. Int. megszűnése után is aktív szerepet töltött be a nemzetközi munkásmozgalomban, tanácsokkal és bírálatokkal járult hozzá az egyes országok munkáspártjainak munkájához (pl. „Széljegyzetek a német munkáspárt programjához", 1875). Közben folytatta elméleti munkáját; 1867-ben megjelentette „A tőke" I. könyvét, majd a további kiadásokhoz ismételten átdolgozta a szöveget. Az I. könyv 1872-ben megjelent oroszul és (erősen átdolgozva) franciául, majd ~ halála után F. Engels közreműködésével angolul is. A további köteteken ~ haláláig dolgozott, de kiadni már nem tudta őket; „A tőke" II. és III. könyvét Engels rendezte sajtó alá a hagyatékból (1885 és 1894). A IV. könyvnek szánt elmélettörténeti részt már Engels sem tudta sajtó alá rendezni; ennek az anyagnak az első és egyetlen fogalmazványa az 1862—63-ban keletkezett és a hagyatékban fennmaradt „Értéktöbbletelméletek". ~ műveinek mindmáig nincs teljes kritikai kiadása; műveinek legújabb kiadása a Moszkvában 1955, ill. ennek alapján Berlinben 1956 óta folyamatosan megjelenő, mintegy 40 kötetre tervezett gyűjteményes kiadás: „Marx és Engels Művei" (az 1957 óta megjelenő magyar kiadás csekély eltérésekkel ugyanazt az anyagot öleli fel, mint ezek a kiadások). ~ hat gyermeke közül három ért meg felnőtt kort; mindhárman — Jenny *Marx*, Laura *Marx* és Eleanor *Marx* — jelentős szerepet játszottak a francia, ill. angol munkásmozg.-ban. — *M.:* Marx, Karl—Engels, Friedrich: Művei. 1.— köt. 1957. — *Irod.: Mehring, Franz:* Marx Károly életrajza. 1957. XXVI., 661 old. — Marx. Írások életéről és tevékenységéről. 1968. 237 old. — *Cornu, Auguste:* Marx és Engels. 1814—1846. 1—3. köt. 1968—1970. — *Cogniot, Georges:* Kortársunk Marx. 1971. 210 old.

Marx, *Lafargue*, Laura (1845. szept. 26.—1911. nov. 25.): szocialista, a francia munkásmozgalom harcosa. K. *Marx* leánya, P. *Lafargue* felesége. Franciao.-ban, majd a *Párizsi Kommün* bukása után Spanyolo.-ban és Nagy-Britanniában tevékenykedett. 1879-ben közreműködött a *Francia Munkáspárt* megalapításában. 1880— ismét Franciao.-ban dolgozott. A szoc. irodalom Marx és F. *Engels* műveinek fordításában végzett nagy munkát, részt vett a sztrájkszervező munkában. Férjével együtt öngyilkos lett. — *Irod.: Vorobjova, O. B.—Szinyelnyikova, I. M.:* Marx leányai. 1965. 163 old. — A Marx család és Lafargue. Levelek, visszaemlékezések. 1973. 258 old.

Marx-ház: a londoni Clerkenwell Green 37. sz. ház, ahol K. *Marx* életének utolsó szakaszát

töltötte. E házban keresték fel az I. Int. Főtanácsának és a Reform Ligának tagjai. 1891-ben itt székelt a *Szociáldemokrata Föderáció* tagjai által létesített „Twentieth Century Press" (Huszadik Század Kiadó), itt szerkesztették a Justice (Igazság) és a The *Social Democrat* c. lapokat. A *Brit Szocialista Párt* szakadása (1916) után a ház egy időre elveszett a munkásmozg. számára. 1933-ban, a hitleri fasiszta veszély idején angol komm.-k, szoc.-k, szervezett munkások gyűjtése alapján vásárolták meg a házat, s létesítettek benne társadalomtudományi könyvtárat. A Marx Emlékkönyvtár (Marx Memorial Library) azóta működik, rendez könyvkiállításokat, tart előadásokat, konzultációkat, őrzi Marx emlékét és nevel fel új munkásgenerációkat.

Marxista Egyesülés Munkáspártja, *Partido Obrero de Unificación Marxista, POUM:* alakult 1936. febr.-ban Katalóniában trockista befolyás alatt álló csoportokból. A *népfront*hoz csatlakozott, de élesen szemben állt az SKP-val és a SZU-val. Részt vett az 1937. máj. 3-i barcelonai, a közt. kormány ellen irányuló puccskísérletben. Leverése után vezetőit letartóztatták. Jelenleg Franciao.-ban kis, befolyás nélküli csoport. Főtitkára Vilebaldo Solano.

marxizmus—leninizmus: a társadalomfejlődés, a szocialista *forradalom*, a *szocializmus*, *kommunizmus* építése törvényszerűségeinek, formáinak, módszereinek tudományos elmélete; a KP-k tudományos világnézete; az alapvető társadalomtudományi ágak komplexuma. Megteremtői és klasszikusai K. *Marx*, F. *Engels* és V. I. *Lenin*, valamint munkatársaik és követőik tud. és pol. műveinek összessége. Mint tud. elmélet és világnézet a tudományok és művészetek, valamint a társadalmi tevékenység minden ágára kihat és híveinek — a marxista—leninistáknak — alkotásaiban, ill. tevékenységében érvényre jut. Létrejöttének történelmi feltételei: a társadalom fejlettségének meghatározott foka, a tőkés társadalomra jellemző *osztály*ellentétek kialakulása, a modern tudomány (természettudomány, filozófia, gazdaságtudomány stb.) fejlődése az adott társadalmi talajon. A ~ három, egymással szoros kapcsolatban álló, lényegében egymástól elválaszthatatlan alkotórészből áll: a dialektikus materialista filozófiából, a politikai gazdaságtanból és a szűkebb értelemben vett tudományos szoc.-ból. A forr. prol. és az álláspontját elfogadó más társadalmi erők pol. vezető szervezetei, a *kommunista és munkáspártok* a ~t tekintik világnézetük elméleti alapjának, forr. vezető tevékenységük vezérfonalának. Kialakulása és fejlődésének első nagy korszaka Marx és Engels tevékenységéhez fűződik. Ők helyezték tud. alapokra a szoc.-t, alapozták meg elméletileg a prol. *osztályharc*át. Tanításuk a velük szemben álló *utópista szocializmus*sal és *kispolgári szocialista* irányzatokkal folytatott harcában vált az osztályharcos, forr. munkásmozg. fő irányzatává és kapta a „marxizmus" elnevezést. A marxizmus elterjedésével együtt járt, különösen Marx és Engels halála után, tanításuk különféle értelmezése, a magát marxistának valló szoc. különböző változatainak, irányzatainak létrehozása. Ezek egy része a munkásmozg.-ban törvényszerűen fellépő polg. és kispolg. törekvések elméleti igazolása irányában kísérelte meg a marxizmus átalakítását (l. *revizionizmus*), más része pedig dogmák gyűjteményévé törekedett változtatni azt (l. *dogmatizmus*), nem ismervén fel vagy helytelenül értékelve az *imperializmus* viszonyaiból adódó új elméleti és gyakorlati feladatokat. Ilyen körülmények között bontakozott ki Lenin munkássága a 19. sz. végén és vette kezdetét a ~ fejlődésének második nagy korszaka. Lenin az *opportunizmus*sal szemben folytatott harcban megvédte és helyreállította a marxizmus következetes tudományosságát és forradalmiságát; az imp. viszonyainak tanulmányozása és elemzése alapján tovább fejlesztette a marxizmust és vezette azt a nagy jelentőségű pol. és szervező munkát, amelynek során létrejött a prol.-hatalom Oroszo.-ban, megalakultak a KP-k és kezdetét vette a kap.-ból a szoc.-ba való átmenet forr. korszaka. Lenin halála után vált használatossá a komm. mozg.-ban a ~ elnevezés, hangsúlyozva a lenini tanítások szoros egységét a marxizmussal és megkülönböztetve azt a marxizmus opportunista és dogmatikus értelmezésétől. A ~ alkalmazása, továbbfejlesztése korunkban a marxista—leninista pártok feladata. A ~t minden más társadalomelméleti felfogástól leginkább megkülönbözteti következetes tudományossága. Ez azt jelenti, hogy tételeit kizárólag a valóság vizsgálatának, a jelenségek és folyamatok megfigyelésének és elemzésének s a bennük rejlő törvényszerűségek feltárásának alapján fogalmazza meg, azokat a társadalmi-pol. cselekvés és a tud. munka gyakorlatában alkalmazza és érvényességüket e gyakorlat próbájával ellenőrzi. Nem enged teret semmiféle előítéletnek, voluntarizmusnak, nem fogad el megalapozatlan nézeteket. Fejlődése a társadalom és a tudományok fejlődése során felmerülő problémák elemzésével és megoldásával összefüggésben ment végbe és alakul ezután is. Nem válhat tehát elvont igazságok gyűjteményévé; minden nagy tud. felfedezéssel, a társadalmi viszonyok minden jelentős változásával tovább fejlődik és megújul. Egyúttal alá van rendelve a tud. kutatás objektív korlátainak is, nem foglalkozhatik olyan problémák megoldásával, amelyek megközelítése

a tudomány eszközeivel a társadalmi fejlődés adott állapotában még nem lehetséges. A ~ érvényesülése a forr. munkásmozg. gyakorlatában nem egyértelmű és zavartalan folyamat. Ahogyan a marxizmus elterjedése idején a nyílt antimarxizmuson kívül marxista köntösben is különböző irányzatok léptek fel, úgy jelenleg a forr. világnézet nyílt ellenfelein kívül jelentkeznek egyes teoretikusok műveiben, egyes csoportok, sőt egész pártok állásfoglalásaiban a ~ pluralizálását, többféle értelmezésének jogosultságát hirdető nézetek. Ezek valójában polg. álláspontok, céljuk a ~ lejáratása, a *szocialista világrendszer* és a komm. világmozg. egységének bomlasztása (l. *ideológiai harc*). A ~ másik fő ismertető jegye — ezzel összefüggésben — szoros kapcsolata a forr. prol. mozgalmával. Kialakulása és fejlődése a modern prol. osztályharcához kapcsolódik, annak problémáira ad választ, annak tapasztalatait elemzi és összegezi, mivel azt tekinti a társadalom jelenlegi fejlődése fő tényezőjének. A forr. prol. számára a ~ adja a társadalmi cselekvés alapelveit, irányvonalát, a hozzá szükséges világnézeti és társadalmi-pol. ismeretanyagot. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* Marx, Engels, marxizmus. 1973. 188 old. A marxizmus—leninizmus alapjai. 2. kiad. (Szerk. Bogyó Tibor, Lakatos György ...stb.) 1963. 892 old. — *Septulin, Alexander:* A marxizmus—leninizmus filozófiája. Tankönyv. 2. kiad. 1972. 414 old. — Tanulmányok a marxizmus—leninizmus témaköréből. (Szerk. Grandpierre Lajos.) Debrecen 1972. 228 old. — *Ágh Attila:* A marxi történetfilozófia kialakulása. 1975. 407 old.

Masereel, Frans (1889. júl. 30.—1972. jan. 4.): belga grafikus és festőművész, kommunista. Az I. vh. idején Svájcban R. *Rolland* vezetésével működő pacifista író- és művészcsoporthoz csatlakozott. Fametszet-sorozatai, melyek a munkásmozg.-ban is ismertté tették nevét, a kap. kizsákmányolás elleni harcra mozgósítanak. Kitűnt irodalmi művek illusztrálásával is. — *Irod.: Bortnyik, Sándor:* Frans Masereel. 1965. 56 old. és 24 tábla.

Maslow, Arcady, eredetileg *Csemerinszkij* (1891. márc. 9.—1941): német kommunista. Az NKP-ben, melyhez alapítása után azonnal csatlakozott az ultrabaloldali dogmatikus frakció (R. *Fischer*—Maslow-csoport) vezető tagja. Évekig a KB és PB tagja. A KI VB közbelépésére 1925-ben leváltották. 1926. aug.-ban több társával kizárták a pártból. 1928. ápr.-ban egyik alapítója a Lenin-Szövetség (baloldali kommunisták) nevű rövid életű szervezetnek, melyből néhány hét után kilépett. Emigránsként Kubában halt meg.

II. Internacionálé: *Internacionálé II.*

Második Szovjetkongresszus (1917. okt. 25—27. [nov. 7—9.]): Petrográdban 1917. okt. 25-én este 22^{45}-kor ült össze a Téli Palota ostroma alatt a Szmolnijban. A kb. 670 küldött közül 390 tartozott a *bolsevik*okhoz. Az elnökségben 14 bolsevik (V. I. *Lenin*, V. A. *Antonov-Ovszejenko*, G. J. *Zinovjev*, L. B. *Kamenyev*, A. M. *Kollontaj*, Ny. V. *Krilenko*, A. V. *Lunacsarszkij*, M. K. Muranov, V. P. *Nogin*, A. I. *Rikov*, D. B. *Rjazanov*, E. M. Szkljanszkij, P. I. *Sztucska*, L. D. *Trockij*), 7 baloldali eszer (Gutman, Zaksz, B. D. Kamkov, V. A. Karelin, Kahovszkaja, Msztyiszlavszkij, M. A. Szpiridonova) és egy ukrán szocialista (Kulinyicsenko) foglalt helyet. A ~on a hatalom kérdésével kapcsolatos vitában a *mensevikek* és az *eszerek* az Ideiglenes Kormánnyal folytatott harc beszüntetéséért, a bolsevikok a harc folytatása mellett szálltak síkra. Miután a mensevikek és az eszerek kivonultak, a baloldali eszerek, az ún. internacionalista mensevikek, a *Bund* és a Poale Cion (Cion Munkásai) képviselői később visszatértek a terembe. A ~ a felkelés győzelme alapján elfogadta a Lenin által írt felhívást, mely kimondta, hogy a ~ kezébe veszi a hatalmat. Okt. 26-án (nov. 8.) egyhangúlag megszavazták a Lenin által előterjesztett békedekrétumot és a földdekrétumot. A ~ megalakította a világ első munkás-paraszt kormányát, a Népbiztosok Tanácsát. Elnökévé Lenint választották. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* A munkás- és katonaküldöttek szovjetjeinek második összoroszországi kongresszusa. 1917 október 25—26. = Lenin, V. I.: Összes művei. 35. köt. (2. kiad.) 1972. 2—27. old.

Matern, Hermann (1893. jún. 17.—1971. jan. 24.): német tímármunkás, kommunista. 1907—a szoc. ifj. szövetség, 1911— az SPD tagja. 1914-ben antimilitarista, s tiltakozásul kilépett az SPD-ből. 1918-ban az USPD tagja. K. *Liebknecht* és R. *Luxemburg* meggyilkolása után 1919. jan.-ban belépett a KP-be. Tevékenyen részt vett a *Kappuccs* elleni, majd az 1921-i középnémet harcokban. 1933. júl.-ban, illegális munka közben elfogták, de 1934. szept.-ben megszökött a börtönből. Prágában, Párizsban, Norvégiában, Svédo.-ban emigrációban dolgozott, 1941— a SZU-ban. 1943-ban a „*Szabad Németország*" *Nemzeti Bizottság*ának tagja. 1945-ben a KP, majd az NSZEP vezető testületeinek tagja. 1948— az NSZEP KEB elnöke, 1949— az NDK Népi Kamarája elnökhelyettese, 1954— első elnökhelyettese. Haláláig az NSZEP PB és a Titkárság tagja.

Mathejka János (Bp., 1895. jún. 21.—SZU, 1940. nov. 7.): tanár; kommunista. 1917-ben lépett be az MSZDP-be, 1919. márc.-ban a KMP-be. A TK idején a váci Vörös Újság szerk.-je, a forr.

törvényszék vádbiztosa, a váci munkástanács tagja. A *proletárdiktatúra* megdöntése után román kivégző osztag elé állították. A lövés azonban nem volt halálos, s ezután a magy. ellenforr. bíróság életfogytig tartó fegyházra ítélte. 1921. nov.-ben a *fogolycsere-akció* keretében Szovjet-Oroszo.-ba került. Vezetőségi tagja a Moszkvai Proletárírók Szövetsége magy. szekciójának, szerk. biz.-i tagja a *Sarló és Kalapács* c. folyóiratnak. Egyik szerk.-je annak a platformnak, amelyben a SZU-ban élő magy. írók megkísérelték összefoglalni a magy. prol. irodalom helyzetét. A platform számos téves megállapítást tartalmazott. Az 1930-as években tanár, a Gorkij Világirodalmi Intézet igazgatóhelyettese, a „Mezsdunarodnaja Lityeratura" (Nemzetközi Irodalom) c. folyóirat főszerk.-helyettese. Verseket, irodalompol.-i tanulmányokat írt, szépirodalmi műveket fordított.

Matignon-egyezmény: a francia tőkések és a munkások képviselői közt L. *Blum* kormányának közvetítésével 1936. jún.-ban kötött egyezmény, amelyben a hatalmas sztrájkmozg. nyomására elismerték a *kollektív szerződés*ek s a választott bizalmiak rendszerét. A ~ 14 napos fizetett szabadságot, 7—15%-os béremelést stb. biztosított a dolgozóknak. Nevét a párizsi Matignon-palotáról, a miniszterelnökség épületéről kapta, ahol az egyezményt megkötötték. A ~ a francia *egységfront-* és *népfront*mozg. egyik legfontosabb sikere volt.

Matteotti, Giacomo (1885. máj. 22.—1924. jún. 10.): olasz jogász, szocialista. Az I. vh. idején tanúsított háborúellenes magatartásáért börtönt viselt. 1919— parlamenti képviselő. 1922— az *Olasz Szocialista Párt*ból kizárt reformisták által alapított Egységes Szoc. Párt titkára. 1924. máj.-ban a választások után éles hangú parlamenti beszédben leplezte le a fasiszták brutális cselekményeit és választási csalásait. Meggyilkolták; a gyilkosság ellen tiltakozó ellenzék kivonult a parlamentből és megalakította az ún. *aventinusi blokk*ot. — *Irod.: Ormos Mária:* A Matteotti-ügy. 1973. 188 old.

Matusán Béla (Beregszász, 1887. jan. 28.—SZU, 1938): vasmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1902— az MSZDP tagja. Az I. vh. idején a Schlick—Nicholson gyár főbizalmija, 1918— a Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége vezetőségének tagja. 1918. dec. — a KMP tagja. A TK idején a vasipar orsz. termelőbiztosa. A *proletárdiktatúra* megdöntése után a szerb megszállás alatt levő Pécsre emigrált, itt 1920. okt.—1921. júl. a Szocialista Párt helyi titkára. Amikor a jugoszláv csapatok kivonultak Pécsről, Ausztriába távozott. 1921 őszén — mint a KMP VB tagja — illeg. pártmunkára hazatért. 1922. febr.-ban letartóztatták. A *fogolycsere-akció* keretében Szovjet-Oroszo.-ba került. Ott különböző gazd. vezető beosztásokban dolgozott.

Maurer, Ion Gheorghe (1902. szept. 23.—): román ügyvéd, kommunista. Pol. perekben vádolt komm.-k védőjeként került kapcsolatba a munkásmozg.-mal. 1936— az RKP tagja. Internálták, kiszabadulása után részt vett a fegyveres felkelés előkészítésében és megszervezte G. *Gheorghiu-Dej* és mások szökését. 1945. okt.— a KP KB, 1960— a PB (ill. VB), 1965— az Állandó Elnökség tagja. 1945—57 felelős állami tisztségeket töltött be, egyebek között a miniszterelnök első helyettese. 1957—58 külügyminiszter, 1958—61 a Nagy Nemzetgyűlés elnöke, 1961—74, nyugdíjazásáig a Minisztertanács elnöke.

maximalisták: 1. az *Olasz Szocialista Párt* 1919. júl.-ban önálló frakcióvá szerveződő irányzatának tagjai (massimalisti). A proletárforr.-ért, a proletárdiktatúráért, Szovjet-Oroszo. és a KI támogatásáért fellépő ~ nem adtak világos programot, az új forr. párt megteremtésénél többre becsülték a párt egységét, nem fogadták el a KI 21 *felvételi feltétel*ét, és az Olasz Szocialista Párt 1921. jan.-i livornói kongr.-án nem járultak hozzá a reformisták kizárásához. A ~ táborába tartoztak a „harmadik internacionalisták", akiknek egy része 1924-ben csatlakozott az OKP-hoz, az „egyesült ~" (az irányzat centruma) és az „egység bizottsága", melyhez a reformistákkal való kibékülés hívei tartoztak. A ~ frakciója élén C. *Lazarri* és G. *Serrati* állt. — 2. az *eszerek* pártjának egyik szárnya, mely 1904-ben „Maximalista szociálforradalmárok szövetsége" néven alakult párttá, az eszerek maximális programjának megvalósítására. 1917-ben elfogadták a szovjethatalmat, majd a breszti béke után szembefordultak vele. 1920-ban egy részük felvételt nyert a Bolsevik Pártba. — 3. Az I. vh.-t követő *forradalmi hullám* időszakában több radikális irányzat és csoport elnevezése.

Maxton, James (1885. jún. 22.—1946. júl. 23.): angol szocialista. 1914 előtt a *Független Munkáspárt* skóciai szervezője. 1914— antimilitarista, katonai szolgálat megtagadása miatt bebörtönözték. 1922—46 képviselő, 1926—31, majd 1934—39 a Független Munkáspárt elnöke. Az 1920-as évek derekán szoc. programot szerkesztett, 1937—38 a munkásegység pol.-ját támogatta, de a fasiszta veszély idején is pacifista maradt.

Mazurov, Kirill Trofimovics (1914. márc. 25. [ápr. 7.]—): szovjet-belorusz technikus, kommunista tisztségviselő. 1940— az SZKP tagja, 1940—41 Gomel városi párttitkár. Végigharcolta a II. vh.-t, 1943-ban a belorusz partizánmozg.-ban. 1946—65 Belorussziában dolgozott a *Komszomol*ban, az SZKP-ben, a Belorusz Szövetséges Köztársaság minisztertanácsának elnökeként, ill. a belorusz KP első titkáraként. 1965— az SZKP Elnökségének, ill. Pol. Irodájának tagja, a minisztertanács első elnökhelyettese.

Mazzini, Giuseppe (1805. jún. 22.—1872. márc. 10.): olasz polgári demokrata forradalmár. A nemzeti felszabadító mozg. (Risorgimento) baloldali, közt. dem. szárnyának vezetője. 1849-ben néhány hónapig a római közt. élén állt. Puccsista taktikáját K. *Marx* élesen bírálta az 1850-es években. 1860-ban részt vett Giuseppe Garibaldi szicíliai hadjáratában. Az 1860-as években az éledő munkásmozgalmat az olasz egységmozg. szolgálatába kívánta állítani. Szociális programja kispolg.-utópista bélyeget viselt: a szociális egyenlőtlenséget és a bérmunka rendszerét a dolgozók kistulajdonossá tételével, fogyasztási és termelői társulások létrehozásával akarta megszüntetni. A „mindenkinek munkája szerint" elvet békés úton kívánta diadalra juttatni, következésképp ellenezte a prol. osztályharcot, elítélte a *Párizsi Kommün*t és az I. Int.-t. A 60-as években K. *Marx* éles polémiát folytatott ~val.

Meany, George (1894. aug. 16.—): amerikai vízvezetékszerelő, szakszervezeti vezető. 1922— hivatásos szaksz. vezető. 1934—39 az AFL New York állambeli szervezetének elnöke, 1940—52 az AFL pénztárosa. 1952— az AFL, majd az AFL-CIO elnöke. Az osztályegyüttműködés híve, támogatta az imperialista kormányok pol.-ját, beleértve a koreai és az indokínai agresszív háborút. Ellenzi a munkásság független pol. tevékenységét, komm.- és szovjetellenes.

meeruti per: az indiai munkás- és parasztmozgalom aktivistái ellen lefolytatott per az indiai-brit uralom erőszakos megdöntésére irányuló összeesküvés hamis vádjával. — 1929. márc.—1933. jan. A vádlottak között volt többek között Muzaffar Ahmed szaksz. vezető és S. A. *Dange*. A per világszerte nagy felháborodást váltott ki és az Indiai Nemzeti Kongresszus vezető személyiségei vettek részt a foglyok kiszabadítására alakult biz. munkájában. A vádlottakra három évtől életfogytig tartó büntetést szabtak ki, de már 1933-ban egy részüket szabadon engedték, másik részük büntetését mérsékelték.

Mehring, Franz (1846. febr. 27.—1919. jan. 29.): német történész, publicista és irodalomesztétá, szocialista, majd kommunista. Egyetemi tanulmányai után mint polg. dem. író, újságíró tevékenykedett. Kapcsolatot talált a lassalleánus mozg.-mal. Nagy hatással volt rá a bismarcki *kivételes törvények* elleni harc, 1891-ben belépett az SPD-be. Szerk.-je és társkiadója lett a Die *Neue Zeit*nek — több mint 20 éven át majdnem minden vezércikkét ~ írta. K. *Liebknecht*tel és R. *Luxemburg*gal együtt a német szd. baloldal egyik vezetője. 1914. szept.-ben a *Vorwärts*ban a hadihitelek megszavazása ellen lépett fel. Az I. vh. előtt (1902—07) kisebb megszakításokkal szerk.-je volt a Leipziger Volkszeitungnak (Lipcsei Népújság), amelyből ~ vezetése alatt vált éles hangú revizionistaellenes lap. Egyik alapítója volt az *Internacionálé*-, majd a Spartakus-csoportnak és R. Luxemburggal együtt kiadója a Die *Internationale* c. folyóiratnak. Vezető tagja a *Spartakus Szövetség*nek. 1916-ban letartóztatták. Az NKP egyik alapítója és KV-jának tagja. A legjelentősebb marxista történészek közé tartozik. Az 1897—98-ban megjelent „A német szociáldemokrácia története" c. négykötetes műve alapvető forrásmunka a 19. sz. német munkásmozg. tanulmányozásához. Jelentős irodalomtörténeti és esztétikai munkássága is. — *M.:* Irodalmi tanulmányok. 1950. 213 old. — A Lessing-legenda. A porosz despotizmus és a klasszikus irodalom történetéhez és bírálatához. 1950. 581 old. — Marx Károly életrajza. 1957. XXVI, 661 old. — Esztétikai barangolások. Válogatott írások az irodalom köréből. Válogatta, bevezetést ... készítette Széll Zsuzsa. 1969. 265 old.

Mella, Julio Antonio (1903. márc. 25.—1929. jan. 10.): kubai kommunista. 1923—25 a havannai egyetem forr. diákmozgalmát vezette. 1925-ben a *Kubai Kommunista Párt* egyik alapítója, KB-tagja és propagandatitkára. 1925-ben letartóztatták, majd Mexikóba emigrált, ahol a *Mexikói Kommunista Párt* KB-jának tagja. Jelentős szerepet játszott az El Machete c. folyóiratban. 1927-ben európai utat tett, részt vett a brüsszeli antiimp. kongr.-on (1927); az Antiimperialista Liga kontinentális szervező biz.-ának vezetője lett. Mexikóba való visszatérése után Gerardo Machado kubai diktátor ügynökei meggyilkolták.

Melnyikov, Juvenalij, Dmitrijevics (1868. ápr. 23.—1900. ápr. 24.): ukrán lakatos, narodnyik, majd marxista forradalmár. 1888-ban kapcsolódott be a *narodnyikmozgalom*ba. Az 1890-es években a marxizmus hatása alá került és forr. propagandamunkát végzett. 1892-ben a kijevi *Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítá-*

sára szervezet megalapítója. Tevékenységéért két ízben letartóztatták. 1899-ben Asztrahanyba száműzték, ahol tuberkulózisban meghalt.

mensevik, mensevizmus ⟨orosz menysinsztvo, 'kisebbség' szóból⟩: az oroszo.-i szociáldemokraták megalkuvó áramlata, a nemzetközi opportunizmus egyik válfaja. Szoros szálak fűzték a II. Int. jobbszárnyához és centrumához. Ideológusai: L. *Martov*, A. *Martinov*, G. V. *Plehanov*, A. N. Potreszov, P. B. *Akszelrod*, F. I. *Dan*. Hosszú időn át gyakorlatilag L. D. *Trockij* is közéjük tartozott. A ~ 1903-ban, az OSZDMP II. kongr.-án, a párt szervezeti elvei és a program körül kibontakozott vitában alakult önálló áramlattá. Tagadták az egységes, a *demokratikus centralizmus* alapelvén felépülő új típusú marxista párt szükségességét. Miután a vezető szervekben kisebbségben maradtak (innen elnevezésük), bojkottálták a párt központi szerveit, majd frakcióvá szerveződtek. A ~ek genfi konferenciája (1905) a forr. hegemónjaként a burzsoáziát jelölte meg, felszólította a munkásosztályt, hogy forradalmi politikájával ne riassza el a burzsoáziát. A *moszkvai felkelés* (1905. dec.) bukása után a vezetők „történelmi hibának" minősítették a kezdeményezéseket. A sztolipini reakció idején a ~ parlamenti illúziói elvezettek a *likvidátorság*hoz. Ezzel csak a Plehanov vezette ún. párthű mensevikek fordultak szembe. A likvidátorok párton kívül helyezték magukat. Befolyásuk ezután erősen csökkent. — A ~ tömegbázisát jórészt a kézműipari munkások és az átlagon felüli keresetű gyári munkások alkották. Vezetőik között a kispolg. értelmiségiek voltak többségben. A ~ erőit a likvidátorok bécsi (1912) konferenciája igyekezett konszolidálni. Ez alkalommal jött létre a ~ különböző csoportjainak *augusztusi blokk*ja (az *otzovisták*, *Bund* részvételével), itt választották meg a Szervező Bizottságot, amely 1917. máj.-ig volt a gyakorlatilag külön párttá váló ~ek vezető szerve. Az I. vh. éveiben a ~ek álláspontja megoszlott, többségük szociálsoviniszta volt (Plehanov, Potreszov és mások). A Szervező Bizottság (Ny. Sz. *Csheidze*, Martov, Trockij) centrista álláspontra helyezkedett. A febr.-i polg. dem. forr. idején a ~ek nyíltan a burzsoáziával való megegyezés pol.-ját folytatták, átmenetileg a pol. élet előterébe kerültek. Az *eszerek*kel együtt többségre tettek szert az akkor újraszerveződő *szovjetek*ben. Támogatták az Ideiglenes Kormányt, s 1917. máj.— maguk is kormánypolitikusokká váltak. I. G. *Cereteli*, M. I. Szkobelev, A. M. Nyikityin, P. Ny. Maljantovics, K. A. Gvozgyev és mások miniszterek lettek G. J. Lvov herceg és A. F. *Kerenszkij* kormányaiban. A júl.-ban bekövetkező reakciós fordulat után a jobboldali mensevik vezetők az ellenforr. erőket támogatták. — 1917 folyamán fokozódott pol. széttagoltságuk. A jobbszárnyat a Jegyinsztvo (Egység) c. lap körül tömörülő csoport (Plehanov, V. I. *Zaszulics*, G. A. Alekszinszkij), valamint a Potreszov által kiadott Gyeny (Nap) c. újság irányzata képviselte. A centrumot a párt hivatalos vezetősége (Cereteli, Dan, Csheidze) alkotta. A balszárny vezetőinek kis csoportja, az ún. internacionalista mensevikek (Martov) és a Novaja zsizny (Új Élet) c. lap köré (K. A. Szuhanov) tömörültek. A ~ párt tagjai tömegesen átléptek a bolsevik pártba. A ~ vezetői szembefordultak a NOSZF-fal. Dan, Martov, M. I. Liber és Potreszov „esztelen kalandorság"-ként ítélték el a petrográdi felkelést. A ~ párt 1917. dec.-i rendkívüli kongr.-a támogatta a szovjethatalom ellenfeleit, elutasította a békekötés gondolatát. Néhányan (pl. Martov) idővel elismerték a szovjethatalmat. Ezek számára lehetővé tették, hogy részt vegyenek a szovjetek munkájában. A polgárháború és az intervenció idején azonban a ~ minden áramlata gyakorlatilag a fegyveres ellenforr. segédcsapatává vált. Az *új gazdasági politikát* a ~ek a kap. visszaállításaként értékelték. Az OSZDMP platformja c. ~ kiáltvány (1921) követelte az ipar államosításának megszüntetését, a polg. pártok visszaállítását. A Martov által 1921-ben külföldön létesített Szocialisztyicseszkij vesztnyik (Szocialista Értesítő) szovjetellenes rágalmakat terjesztett. A ~ek egyes csoportjai a 30-as évekig fennmaradtak. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* Egy lépés előre, két lépés hátra. (Pártunk válsága.) = Lenin, V. I.: Összes művei. 8. köt. (2. kiad.) 1965. 181—398. old.

Mérő Gyula (Bp., 1881—Chicago, 1961. máj. 17.): ügyvéd; forradalmi szindikalista. *Szabó* E. barátja és tanítványa, a Szoc. Diákok Szövetségének alapító tagja. 1904— a *Huszadik Század* c. folyóirat belső munkatársa, Szabó E. után Munkásmozgalmi Szemle c. rovatának vezetője. Jelentékeny marxista elméleti képzettséggel rendelkezett. Elítélte az MSZDP vezetőségének *reformizmus*át, forr. szoc.-nak vallotta magát, Szabó E. hatására szindikalista lett. 1905-ben magy. nyelven kiadta P. A. *Kropotkin* és P. L. *Lavrov* írásait, 1906— a *Testvériség* (2) c. szindikalista lapot szerkesztette. Az I. vh.-ban hevesen bírálta az MSZDP *sovinizmus*át, a bíróság előtt védte a lázítással vádolt munkásokat, a *Galilei-per*ben Sugár T. védője. A TK idején az Ügyvédi Kamara kormánybiztosa. A *proletárdiktatúra* megdöntése után Spanyolo.-ba, majd az USA-ba emigrált. Ügyvédi gyakorlatot folytatott és részt vett a munkásmozg.-ban. Nagy figyelemmel kísérte a felszabadult Mo. fejlődését. Utolsó éveiben visszavonult a közélettől.

Merrheim, Alphonse (1881—1925): francia kazánkovács, szindikalista. 1901— részt vett a szaksz. mozg.-ban. 1905—23 a Fédération des Métaux (Fémmunkásszövetség) titkárságának tagja, a CGT egyik vezetője. Az I. vh. elején internacionalista. Fellépett a CGT szociálsoviniszta vezetői ellen. Részt vett a *zimmerwaldi konferencián*. Egyik szervezője és első titkára a Nemzetközi kapcsolatok újrafelvétele bizottságának. 1916 végén megváltoztatta álláspontját: pacifista, majd 1918 elejétől szociálsoviniszta és szovjetellenes.

Mesa y Leompart, José (1840—1904): spanyol nyomdász, szocialista. Az I. Int. spanyolo.-i szekcióinak egyik szervezője. 1871—72 a spanyol föderális tanács tagja. Harcolt az anarchisták ellen. 1871—73 az Emancipación (Felszabadítás) c. folyóirat szerk.-je, 1879-ben az SSZMP egyik alapítója. K. *Marx* és F. *Engels* több művét fordította spanyolra.

Mészáros Gábor (1896—Bp., 1920. febr. 19.): húsipari munkás; kommunista. 1915 tavaszán hadifogolyként Tomszkba került s ott ismerkedett meg a szoc. eszmékkel. A NOSZF győzelme után a tulai nemzetközi hadifogoly-bizottság egyik vezetője, az OK(b)P tagjaként futárszolgálatot végzett. 1918. máj.-ban Ukrajnában, a ném. csapatok által megszállt területeken folytatott illeg. pártszervező munkát. Elfogták és halálra ítélték, de sikerült megszöknie. Ezután Finno.-ban, majd ismét Ukrajnában dolgozott. 1918 végén hazatért és bekapcsolódott a KMP munkájába. A párt képviseletében *Rudas* L.-val együtt utazott a KI alakuló kong.-ára. 1919. ápr.-ban a magy. VH egyik szervezője, majd az I. hadtest pol. biztosa. A TK megdöntése után Ausztriába emigrált, onnan többször visszatért illeg. pártszervező munkára. 1920-ban elfogták, s a Prónay-különítmény tagjai a kelenföldi laktanyában meggyilkolták. — *Irod.: Kubinyi Ferenc:* A futár. 1970. 227 old.

Mészáros László (Bp., 1905. szept. 18.—SZU, 1945. szept.): szobrászművész; kommunista. A 20-as évek végén bekapcsolódott a munkásmozg.-ba és belépett a KMP-be. 1931—34. Olaszo.-ban tanult. Munkáiban a szoc. eszmevilág tükröződik. Jelentősebb korai művei: Ülő munkás, Mongol tavasz, Lázadó, Tékozló fiú. Az 1930-as években plaketteket készített az illeg. KMP számára. 1935-ben a SZU-ban telepedett le, előbb Moszkvában, majd Frunzében dolgozott.

Mexikói Kommunista Párt, *Partido Comunista Mexicano:* alakult 1919. szept. 15-én a Mexikói Szocialista Párt KI-hez csatlakozó kongr.-án. Első főtitkára M. *Diaz Ramirez.* A 20-as években antiimp. népi egységszervezetek létrehozásán munkálkodott (Amerikai Antiimperialista Liga — 1924; Nemzeti Parasztliga — 1926; Mexikó Egységes Szakszervezeti Szövetsége — 1929; Munkás-Paraszt Blokk — 1929). 1929-ben 2500 tagja volt; ebben az évben betiltották, 1934-ig illeg., sok tagját, vezetőjét bebörtönözték, száműzték. 1934—40 L. *Cardenas y del Rio* elnöksége idején a haladó polgári reformok (államosítások, földosztás, dem. jogok helyreállítása) érdekében nagy munkás- és parasztmegmozdulásokat szervezett. Kezdeményezte a Mexikói Dolgozók Szövetségének megalakítását (1936). 1943—44 soraiban erősen érvényesült a browderizmus (E. *Browder*) befolyása, 1947—48 a párton belüli viták gyakorlatilag szakadáshoz vezettek. Ebben az időben taglétszáma 25 000. Az 50-es években a párton belüli nézeteltérések leküzdésén munkálkodott. XIII. kongr.-án (1960) új vezetőséget választott (A. *Siqueiros,* A. *Martinez Verdugo* és mások). Aktívan részt vett az antiimp. és dem. Nemzeti Felszabadító Mozgalom létrehozásában (1961), kísérletet tett a választásokon való részvételre (1964), de ezt a kormányzat meghiúsította; 1959— félleg. helyzetben van, vezetőit üldözik, bebörtönzik, különösen 1968—71-ben, amikor a ~ és a Kommunista Ifjúsági Szövetség számos tagját bebörtönözték. A XIV. kongr.-on (1963) elfogadott és a XV. kongr.-on (1967) módosított programja az antiimp. és népi dem. forr.-at tűzi ki célul, melyet a munkásosztály vezetésével a néptömegek hivatottak győzelemre vinni. XVI. kongr.-a (1973. nov.) annyiban módosította ezt, hogy tisztázta: a forr. nem két elkülönült (demokratikus és szocialista) fázisban, hanem egyetlen folyamatban megy végbe, éle a mexikói finánccoligarchia és az idegen tőke szövetsége ellen irányul. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969). Taglétszáma 6000. Főtitkára 1940—60 D. *Encina* (1960—63 a KB élén kollektív titkárság), 1963— A. Martinez Verdugo, Hetilapja az Oposición (Ellenzék), elméleti folyóirata a Socialismo (Szocializmus).

Mexikói Szocialista Néppárt, *Partido Popular Socialista de México:* alakult 1948-ban (1948—1960. okt. Mexikói Néppárt néven). A városi és falusi kispolgárság, az értelmiség haladó csoportjait, a munkás- és paraszttömegek egy részét tömöríti. 1963-ban a ~ba beolvadt a Munkás- és Parasztpárt. A ~ hosszú ideig együttműködött a KP-val, az utóbbi években a nemzeti burzsoázia kormányon levő pártja (Intézményes Forradalmi Párt) balszárnyához közeledik. Harcol az amerikai imp. ellen, védelmezi a *kubai forr.*-at. Tag-

létszáma kb. 200 000 (1964). Parlamenti képviselőinek száma (1964 és 1967) 10 (210 közül), lapja a Popular Socialista (Népi Szocialista), elnöke 1948—68 V. *Lombardo Toledano*, 1968— J. Cruikshank Garcia.

Mexikó munkásmozgalma: A századforduló körül létrejött munkás- és parasztszervezetek részt vettek az 1910—17-es antifeudális, antiimp. jellegű, a világ addigi legdem. alkotmányát kivívó harcokban, majd Emiliano Zapata és Francisco Villa vezetésével a reakció elleni küzdelmekben. Az első leg. szervezetek (Szabad Munkások Nagy Köre; Világ Munkásainak Háza) anarcho-szindikalista jellegűek voltak. Az erősödő *szindikalizmus* ellen lépett fel az 1918-ban létrejött Mexikói Regionális Munkásszövetség (Confederación Regional Obrero Mexicana — CROM), amely azonban reformista befolyás alá került, 1919-ben létrehozta pol. szervezetét, a Munkáspártot. Szoros kapcsolatot tartott fenn az AFL-lel. Az 1919-ben létrejött *Mexikói Kommunista Párt* aktívan részt vett a CROM által támogatott 1920—as reakciós puccsot követő sztrájk- és partizánharc vezetésében. Több helyen munkás- és paraszttanácsok jöttek létre. A CROM vezetői, akik jelentős pozíciókat szereztek az új kormányban (Luis N. Morones, a CROM vezetője miniszter lett), kisebb engedményekkel sikeresen szerelték le a mozgalmakat. A fokozódó USA-befolyás folytán erősödött a reakció; 1929-ben betiltották a KP-t, 1931-ben új munkatörvény korlátozta a szaksz.-ek tevékenységét, betiltotta a sztrájkokat, bevezette a kényszeregyeztetést a bérvitáknál. A munkásság sztrájkokkal, tüntetésekkel válaszolt, követelte a munkanélküliség megoldását. A reakciós rezsimet felváltó *L. Cardenas y del Rio* kormányát a haladó szervezetek (köztük az újra leg. KP) *népfront*ja támogatta (1934—40). 1935 a legnagyobb szaksz.-ek, a KP és más haladó szervezetek részvételével létrejött az Országos Proletár Védelmi Bizottság, amelynek kezdeményezésére 1936 megalakult a Mexikói Dolgozók Szövetsége V. *Lombardo Toledano* vezetésével. 1940-re taglétszáma elérte a 1,5 milliót. Mexikói egységek is részt vettek a *spanyol szabadságharc*ban, melynek leverése után a kormány menedékjogot biztosított a közt.-iaknak. Cardenas kormányzása idején 7000 km vasutat és 17 külföldi olajtársaságot államosítottak, 18 millió ha földet osztottak a falusi közösségeknek (ejido). A megerősödött nemzeti burzsoázia a 40-es években fellépett a munkások és parasztok követelései ellen. 1943—44, majd 1948-ban újabb tömegmegmozdulások, az 50-es évek közepén fegyveres partizánharcok folytak. 1948-ban létrejött a *Mexikói Szocialista Néppárt*. Az 1958 végén alakult Lopez Mateos-kormány a tömegmozgalmak hatására több dem. intézkedést tett (pl. energiatelepek államosítása), ugyanakkor fegyveresen lépett fel a parasztok földfoglaló mozgalma ellen, 1958—59 tömeges letartóztatásokkal akarta megfékezni a munkásmozgalmat. 1962. máj.-ban meggyilkolták a parasztmozgalom egyik komm. vezetőjét, Ruben Jaramillót. ~t a dem. és antiimp. erők egységtörekvése jellemzi. Jelentős eredménye volt a Nemzeti Felszabadítási Mozgalom létrejötte (1961), a Választási Népfront és a megalkuvó Nemzeti Parasztszövetség ellensúlyozására szervezett, a munkás-paraszt egységet hirdető Független Paraszt Központ megalakítása (1963). 1967. máj. alakult Guerrero államban a Szegények Pártja nevű gerilla szervezet. 1968 nyarán-őszén egyetemi reformot követelő, Kubával szolidarizáló, sok áldozatot követelő diákmegmozdulások zajlottak le. Szaksz. központ a Mexikói Dolgozók Szövetsége (Confederación de Trabajadores de México), alapítva 1936, taglétszám 2,1 millió, főtitkár Fidel Velazquez Sanchez, az SZSZNSZ — ORIT tagszervezete, és még sok más szaksz. központ és autonóm szaksz.

Meyer, Ernst (1887. júl. 10.—1930. febr. 2.): német közgazdász, kommunista. Diákkorában lépett az SPD-be. 1913-ban a *Vorwärts* szerk.-je. Az I. vh. kezdetétől forr., háborúellenes, ezért a laptól 1915-ben elbocsátották. A német baloldal képviselőjeként részt vett a *zimmerwaldi*, majd a *kienthali konferenciá*n. Többször letartóztatták. Vezető szerepe volt a Spartakus-csoportban, majd a *Spartakus Szövetség*ben. H. *Dunckerr*el a Die *Rote Fahne* kiadását vezette (1918). Az NKP alakuló kongr.-án a megnyitó beszédet tartotta, s a KB-be választották. Az 1919-i harcok idején letartóztatták, 9 hónapig volt börtönben. A KI II. kongr.— pártja első képviselője a KI VB-ben. Jelentős szerepe volt a KI IV. kongr.-án (1922) az *egységfront*taktika és a *munkáskormány*-taktika kidolgozásában. 1921—23 a KP egyik vezetője. 1923-ban a „baloldali" csoport felülkerekedése idején kihagyták a KB-ból. 1927— ismét a KB tagja.

Mező Imre (Ramocsaháza, 1905. dec. 13.—Bp., 1956. nov. 1.): szabómunkás; kommunista. 1927— Belgiumban élt, s ott lépett be 1929-ben *Belgium Kommunista Pártjá*ba. Egyben az antwerpeni magy. komm.-k csoportjának vezetője. 1936—39. a *nemzetközi brigádok* soraiban Spanyolo.-ban harcolt. 1939-ben a francia hatóságok internálták. 1941— részt vett a francia *ellenállási mozgalmak*ban, Párizsban a külföldi komm.-kat egyesítő csoport vezetője. 1945-ben visszatért Mo.-ra, s az MKP, majd az MDP

bp.-i pb.-jének munkatársa, később osztályvezetője, 1950—53. titkára. 1953—54. a SZOT termelési osztályának vezetője, 1954— ismét a bp.-i pb. titkára. 1956. júl.-ban az MDP KV tagja. Az 1956. évi ellenforr. idején a bp.-i pb. székházának fegyveres védelmét vezette, s halálosan megsebesült. — *Irod.: Csatári József:* A spanyol barikádokon. Egy magyar önkéntes visszaemlékezése. 1961. 211 old. — *Györkei Jenő:* Spanyol földön a szabadságért. 1963. 272 old. — *Komját Irén:* Mező Imre. (A bevezetést írta Kádár János.) 1968. 207 old.

Mezőfi Vilmos (Debrecen, 1870. márc. 27.— Bp., 1947. ápr. 16.): újságíró; szociáldemokrata, majd kispolgári demokrata politikus. 1893-ban csatlakozott az MSZDP-hez és agitátorként tevékenykedett. 1897—98-ban az első mo.-i munkás szépirodalmi folyóiratot, a *Népolvasótárt* szerk. Az 1899-es kongr.-on néhány hívével fellépett a pártvezetőség ellen és többek között a mezőgazd. munkásság és a szegényparasztság mozgalmainak hatékonyabb támogatását követelte. Ellenzéki tevékenysége miatt az 1900. évi kongr. kizárta az MSZDP-ből. Még ugyanebben az évben híveivel együtt megalakította a *Magyarországi Újjászervezett Szociáldemokrata Párt*ot, amely az MSZDP követeléseinek nagy részét átvette, de nyomatékosabban hangsúlyozta a nagybirtokrendszer elleni harcot. Követelte a kötött birtokok megszüntetését és területükön kisbérletek létesítését. Az új párt hamarosan polg. nacionalista szólamokat hangoztatott. ~ Kossuth Ferenc segítségével mandátumhoz jutott és 1905—10. a szegvári ker. ogy.-i képviselője. Pártja rövid ideig (1905) kapcsolatban volt *Áchim* L. András parasztpártjával, a *Magyarországi Független Szocialista Parasztpárt*tal, de ezt követően — még az I. vh. kitörése előtt — felmorzsolódott. 1919-ben ~ passzív magatartást tanúsított; a *proletárdiktatúrá*val nem rokonszenvezett. A TK leverése után kísérletet tett az uralkodó körökkel való együttműködésre, ez azonban eredménytelen maradt. 1901—39. megszakításokkal szerkesztette a *Szabad Szó* c. hetilapot, amely antifeudális követeléseket hangoztatott és a földreform gondolatát is felvetette. Lapjának szerkesztését 1939 elején a népi íróknak adta át. — *Irod.: Dolmányos István:* Mezőfi és a koalíció. 1960. 87 old.

Mezőgazdasági, Erdészeti és Vízügyi Dolgozók Szakszervezete, *MEDOSZ:* az állami gazdaságok, erdőgazdaságok, egyéb mezőgazdasági üzemek és kutatóintézetek, valamint a vízgazdálkodás munkásait és alkalmazottait tömörítő szocialista tömegszervezet. Mai formájában 1952-ben alakult meg mint a földmunkások és szegényparasztok hat évtizedes szervezkedésének, mozg. hagyományainak az új történelmi körülmények közötti folytatója. — E dolgozó rétegek körében a 19. sz. 90-es éveiben alakult ki az *agrárszocialista mozgalom*, ekkor jöttek létre a földmunkások és szegényparasztok első leg. és illeg. szervezetei, amelyekben teljességgel összefonódnak a pol. és gazd. harc mozzanatai. Mivel e szervezetek tagságának csak egy része volt állandó bérmunkás, más részük idény- és alkalomszerű bérmunkája mellett saját törpebirtoka megműveléséből élt, a ~ előfutárai nem voltak tisztán szaksz.-ek, de többé-kevésbé mindenkor betöltötték a korabeli szaksz. funkciókat (segélyezés, nevelés, a gazd. harcok szervezése, vezetése) is. A századforduló előtt csak kevés helyi jellegű földmunkás-egyesületnek sikerült működéséhez hatósági jóváhagyást szereznie, az orsz. szervezkedést pedig az állami és helyi hatalmi szervek hosszú időn át megakadályozták. Emellett az agrárszoc. mozg. ideológiai-pol. megosztottsága is hátráltatta az egységes földmunkásszervezet létrehozását. A szd. agitáción kívül a Várkonyi-féle *Független Szocialista Párt*, majd Mezőfi *Magyarországi Újjászervezett Szociáldemokrata Párt*ja gyakorolta az agrármozg.-ra a legjelentősebb eszmei hatást. Mindez szervezeti széttagoltságra és rivalizálásra vezetett. Az MSZDP irányítása alatt álló földmunkások 1897. évi bp.-i kongr.-ukon elhatározták, hogy a *Világszabadság* c. lap körül orsz. *szabadszervezet* hoznak létre. A leg. orsz. földmunkásszervezet megalakítására azonban csak az 1905—07. évi munkásmozg. fellendülés és a magy. kormányzati rendszer válsága idején kerülhetett sor. 1906. jan.-ban megalakult hivatalosan a *Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége*, amely a felszab.-ig a földmunkások és szegényparasztok legjelentősebb — szd. jellegű — szervezete volt. Létrehozásában és vezetésében 1918-ig a legfőbb szerepet *Csizmadia* S. játszotta. Az 1918—19. évi forr. időszakban a szövetség taglétszáma megközelítette a félmilliót. A TK megdöntése után a kormány felfüggesztette a szövetség működését, majd formálisan engedélyezte létét, de gyakorlatilag terrorisztikusan — a szaklap betiltásával (1922), a helyi csoportok üldözésével — megbénította tevékenységét. Az ellenforr. rendszer idején a szövetség 3000—4000 fős tagsággal csak igen korlátozottan működött, 1926—38. Föld és Szabadság címmel adott ki szaklapot. A felszab. után a mezőgazd. munkások előbb a FÉKOSZ-ban, majd a DÉFOSZ munkástagozatában szervezkedtek. A bérből és fizetésből élő mezőgazd. dolgozók száma főleg az állami szektor növekedése következtében megnőtt, a DÉFOSZ munkástagozata nem tudta már betölteni a szaksz. jellegű feladatokat, s így 1952. jan. 19—20-án, a mezőgazd. munkások

XVIII. orsz. kongr.-án — a DÉFOSZ megszűnésével egyidejűleg — megalakult a ~. Az új szaksz. gyorsan fejlődött szervezetileg (1953-ban a szervezési köréhez tartozó dolgozók 61%-át tömörítette), és tevékenységének sokoldalú kibontakoztatásával felzárkózott az ipari szaksz.-ek mellé. Szilárd bázist épített ki a mezőgazd. munkások és alkalmazottak soraiban, és szervezeteinek szerepe volt abban, hogy 1956-ban az ellenforr. agitáció nem tudott döntően teret nyerni falun. A taglétszám 326 659; a szervezettség aránya 95,1% (1974. dec.). A szaksz. elnöke *Hunya* I., főtitkára Kovács István. *Irod.:* Földmunkás- és szegényparaszt-mozgalmak Magyarországon 1848—1948. (Szerk. Pölöskei Ferenc és Szakács Kálmán) I—II. köt. 1962. — *Hunya István:* Emelt fővel. 1974. 318 old.

mezőgazdaság szocialista átszervezése: a szocialista termelési viszonyok kialakítása a mezőgazdaságban, a nagyüzemi szocialista ipar és a kisárutermelő mezőgazdaság ellentmondásának felszámolása a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet korszakában. Alapelveit V. I. *Lenin* szövetkezeti terve fektette le. E terv a *munkásosztály* vezető szerepéből, a *munkás-paraszt szövetség* állandó erősítésének feladatából indul ki és a ~ legfőbb módszeréül az önkéntesség és a fokozatosság érvényesítését, a szoc. állam messzemenő támogatását jelöli meg. A ~ a világon először a SZU-ban valósult meg 1929—33 között a földbirtok köztulajdona alapján, éles *osztályharc* körülményei között. A II. vh. befejezése után az európai népi dem. o.-okban általában a föld magántulajdona alapján, osztályharc kevésbé éles formái között ment, ill. megy végbe. — Mo.-on a ~ a komm. párt vezetésével 1948—61. között, túlnyomó részben az 1959—61-es években valósult meg. Bizonyos mértékben előkészítették ezt a folyamatot már az 1945—48-ban végrehajtott dem. reformok is. Az 1945. évi földreform nemcsak a feudális maradványokat számolta fel, hanem a mezőgazd. nagy- és középkap. szektorának megszüntetésével, a kulákgazdaságok meggyengítésével súlyos csapást mért az agrárkap.-ra. A földosztással létrejött paraszti kistulajdon megerősítésének igénye pedig objektíve szükségessé tette a szövetkezeti tömörülést. A földreform befejezése után megindult az ált. földművesszövetkezetek alakulása; e szövetkezetek adták az első tapasztalatokat a dolgozó parasztoknak az összefogás erejéről. Az MKP első tervét a ~re a PB 1948. febr.-i gazdaságpol. irányelveiben, valamint az 1948. ápr.-i szövetkezeti irányelvekben dolgozta ki. Ez a terv még az ált. (beszerző, értékesítő, termelő) falusi szövetkezetek megszervezésére épült. E szövetkezetek — az elgondolás szerint — a szegényparasztság vezetése alatt működtek, s tevékenységükben a beszerzési és értékesítési mozzanatok továbbfejlesztése és állami támogatása mellett fokozatosan kerültek volna előtérbe a közös termelési módszerek a legegyszerűbb formáktól a magasabbak felé haladva. Ezt a koncepciót azonban a párt 1948—49-ben lényegesen módosította, majd elejtette. A fokozatos átmenet elgondolását a közvetlen és gyors átmenet irányvonala váltotta fel. Az ált. falusi szövetkezetek tevékenységi köre leszűkült, s a termelőszövetkezetek többnyire ezek keretein kívül jöttek létre és működtek. Közben a nehézipar feszített ütemű fejlesztése érdekében egyre jobban nőtt a mezőgazd. megterhelése. A gazdaságpol. irányítás a mezőgazd. akkumuláció erőltetett növelésére törekedett, kiterjesztette a beadási kötelezettséget, szűkítette a piacot. A zsírosparasztság korlátozásának pol.-ja egyre gyakrabban a kulák idő előtti felszámolásának, teljes tönkretételének gyakorlatává lett. Az átszervezés erőszakos gyorsítása, az önkéntesség és fokozatosság elvének háttérbe szorulása, a kulákok elleni személyi hajsza taszította a dolgozó parasztokat s gyengítette a munkás-paraszt szövetséget. A termelőszövetkezetek közül csak kevés ért el kiemelkedő termelési eredményeket és megfelelő jövedelmet. Az 50-es évek derekán ilyen körülmények között bomlási folyamat indult meg a tsz-ekben, s ezt a revizionista irányba tolódó párt- és állami vezetés, a klikkharc csak súlyosbította. Ennek ellenére azonban a tagság és a helyi vezetés számos helyen az 1956. évi *ellenforradalom* napjaiban is híven kitartott és megvédte a szövetkezeteket. — Az ellenforr. leverése után az MSZMP kijavította a szövetkezeti pol. régebbi hibáit. A Forr. Munkás-Paraszt Kormány eltörölte a begyűjtési rendszert, kiszélesítette a mezőgazd. piacot, megnövelte a parasztok személyes érdekeltségét a termelésben, intézkedéseket tett a jövedelmek növelésére; bizonyos korlátok között engedélyezte a föld adásvételét; szabaddá tette a tsz-ből való kilépést, a felosztást, az alapszabályok kidolgozását és módosítását, engedélyezte a tsz-eknek traktorok és munkagépek beszerzését stb. A párt és a kormány ezzel egyidejűleg határozottan kinyilvánította, hogy a ~ről nem mond le. Ilyen körülmények között a feloszlott tsz-ek nagy része 1957-ben minden külső nyomás nélkül újjáalakult, 1958-ban pedig megindult lassú számszerű fejlődésük. A tsz-ek gazdálkodása konszolidálódott, a termelés és a jövedelem emelkedett. Kezdett kibontakozni a szoc. nagyüzem fölénye a kisparaszti gazdálkodással szemben. A *parasztság* bizalma a párt- és az államvezetés iránt megerősödött, s ez — a

viszonylag kedvezővé vált külpol. helyzetben és a megszilárdult belső viszonyok között — 1958 végén lehetőséget nyitott a ~nek meggyorsítására. — Az MSZMP KB 1958. dec.-i határozata körvonalazta a teendőket, s ennek alapján az átszervezés 1961 végéig az o. egész területén lényegében megvalósult. Ezzel Mo.-on befejeződött a szoc. alapjai lerakásának történelmi időszaka. A ~ még nem lezárt folyamat, a tsz-ek megerősítése, valódi szoc. nagyüzemekké fejlesztése, valamint a tsz-parasztság tudati átalakulása fokozatosan megvalósuló, hosszabb időszakra terjedő program. — *Irod.: Csizmadia Ernő:* Két út — két világ. A mezőgazdaság nagyüzemi átalakulásának tőkés és szocialista útja. 1962. 399 old. — *Fehér Lajos:* A szocialista mezőgazdaságért. 1963. 293 old. — *Garamvölgyi Károly:* Mezőgazdaságunk szocialista átalakítása. (Az átszervezés néhány közgazdasági és társadalmi problémája.) 1965. 389 old. — *Fazekas Béla:* A mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalom 25 éve. 1973. 240 old.

Miákits Ferenc (Érd, 1876. ápr. 7.—Bp., 1924. máj. 17.): lakatosmunkás; szociáldemokrata. 1896— vett részt a vasmunkások szakmozgalmában, egyik kezdeményezője a vas- és fémipari *szakegyleteket* összefogó orsz. szövetség létrehozásának. A Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének haláláig vezetőségi tagja, 1907— tisztviselője, 1917— titkára. 1913— haláláig tagja az MSZDP vezetőségének. A TK idején az SZKIB tagja s egyik vezetője a jobboldali szaksz. vezetők csoportosulásának. A *„szakszervezeti kormány*ban" pénzügyminiszter, Huszár Károly koncentrációs kormányában kereskedelemügyi pol. államtitkár. 1922— nemzetgyűlési képviselő.

Michel, Louise (1830. ápr. 20.—1905. jan. 9.): francia tanítónő, költő, forradalmár. A *Párizsi Kommün* barikádharcainak legendás alakja. A reakció Új-Kaledóniába száműzte. 1880-ban az amnesztia után tért haza, csatlakozott az anarchistákhoz. 1890— Angliában élt, irodalmi tevékenységet fejtett ki. — *Irod.:* Gárdos Mária: A jó Lujza. Történeti regény. 1936. 23 old. — Bajomi Lázár Endre: A vörös szűz. Luise Michel lángoló élete. 1975. 251 old.

Mickevičius-Kapsukas, Vincas (Vikentyij Szemjonovics) (1880. márc. 26.—1935. febr. 17.): litván, majd szovjet író, történész, kommunista. 1903— vett részt a litván szd.-mozgalomban. Az 1905—07-i forr.-ban való részvétele miatt 8 évi kényszermunkára ítélték, Szibériából megszökött. 1914— emigrációban a litván szd. lapokat (Socialdemokratas) szerk. 1917. jún.-ban az OSZDMP(b) tagja. 1917— az első litván bolsevik újság, a Tiesa (Igazság) szerk.-je. A szovjet kormány népbiztosa a litván ügyekben, 1918— a Litván KP KB tagja. 1918—19 az első litván tanácskormány elnöke, majd a SZU-ban élt. 1928— a KI VB tagja.

Migray József (Nagykőrös, 1882. márc. 9.—Bp., 1938. dec. 12.): kőművesmunkás, majd tanító; a munkásmozgalom különböző irányzataihoz, végül a *fasizmus*hoz sodródó újságíró. 1897— vett részt a munkásmozg.-ban, 1898-tól az Előre c. ifjúmunkáslap szerk.-je. A századforduló után anarchista és tolsztojánus nézeteket hirdetett, átmenetileg *Mezőfi* V. pártját támogatta, majd visszatért az MSZDP-be. Az 1918. évi polg. dem. közt. idején részt vett a földreformtörvény előkészítésében, a TK idején a Földművelésügyi Népbiztosság osztályvezetője. A *proletárdiktatúra* megdöntése után kétévi börtönre ítélték. Kiszabadulása után a Népszava szerk.-ében dolgozott. A *Szocializmus* c. folyóiratba munkásmozg.-történeti cikkeket írt. 1928-ban személyi konfliktusba került *Peyer* K.-lyal, s kizárták az MSZDP-ből. Ekkor a bécsi *Világosság-csoport* segítségével centrista irányzatú szoc. pártot akart szervezni, és Új Korszak címmel lapot indított. Kísérlete kudarcba fulladt, s ezután ~ a jobboldali pártok felé orientálódott. Az 1935. évi ogy. választásokon már a kormánypárt egyik bp.-i főkortese. Utolsó éveiben Festetics Sándor nyilaspártjával tartott kapcsolatot.

Mije García, Antonio (1905. szept. 24.—): spanyol sütőmunkás, kommunista. 1926— az SKP, 1932— a KP KB és PB ill. (jelenleg is) a VB tagja. 1933—35 a KP vezetése alatt álló Egyesült Általános Munkaszövetség főtitkára. 1936-ban a Madridot védő katonai junta tényleges vezetője. 1936—39 a közt. hadsereg helyettes pol. főbiztosa.

Mikojan, Anasztasz Ivanovics (1895. nov. 13. [25.]—): szovjet-örmény bolsevik párt- és állami vezető. 1915-ben lett bolsevik. 1917—22 a Kaukázuson túl, elsősorban Bakuban végzett pártmunkát. 1918. márc.-ban az ellenforradalmárok elleni harcban megsebesült, majd angol intervenciósok fogságába került, ahonnan 1919. febr.-ban szabadult. 1920—26 felelős pártfunkciókat töltött be Bakuban, Nyizsnyij-Novgorodban és Rosztovban. 1923— az SZKP KB, 1935— a Pol. Iroda tagja. 1926-ban a KB délkeleti területi bizottságának titkára. 1926—55 több ízben bel- és külkereskedelmi, majd közellátási, ill. élelmezésügyi népbiztos (ill. miniszter), közben 1942—45 a Honvédelmi Bizottság

tagja. 1955— a minisztertanács első elnökhelyettese. 1964. júl.— a Legfelsőbb Tanács Elnökségének elnöke (államfő). 1965. dec.-ben nyugalomba vonult. — *M.:* Ötvenesztendős a Szovjetunió. 1972. 72 old. — A harc útján. 1973. 575 old.

Mikulik József (Salgótarján, 1889. aug. 23. — Baku, SZU, 1933. ápr. 18.): vas- és fémesztergályos; szociáldemokrata, majd kommunista. Ipari tanuló korában lépett be a szaksz.-be; tudatosan művelte magát és rendszeres agit. munkát végzett. Az I. vh. idején az orosz majd az olasz fronton szolgált és a katonák között bátor, antimilitarista felvilágosító munkát végzett. Ezért letartóztatták és a katonai bíróság fegyházbüntetéssel sújtotta. Kiszabadulása után a WM Lőszergyárban dolgozott s ott főbizalmivá választották. Bekapcsolódott a *forradalmi szocialisták* tevékenységébe és a baloldali üzemi *bizalmi*ak szervezkedésébe. Részt vett a KMP megalakításában, tagja az első KB-nek. Ekkor a mátyásföldi repülőgyárban dolgozott s kiváló szónoki képességét a pártszervezés, a szoc. forr. szolgálatába állította. A TK idején a salgótarjáni majd a gödöllői járás pol. biztosa. Megszervezte a salgótarjáni medence munkásainak felfegyverzését, a csehszlovák intervenciós csapatok megállítását, a ceglédi ellenforradalom leverését. A *fehérterror* napjaiban letartóztatták, bebörtönözték. 1922-ben *fogolycsere-akció* útján a SZU-ba került. A bakui olajforrásoknál dolgozott, 1930 körül már üzemmérnöki minőségben. A fehérterror börtönében szerzett tüdőbajban halt meg.

Mikunisz, Samuel (1903. aug. 10.—): ukrán származású izraeli mérnök, kommunista. 1920— él Izraelben. 1933— KP-, 1939— KB-tag, 1947— főtitkár. 1948-ban Izrael Ideiglenes Államtanácsának, majd a parlamentnek lett tagja. A 60-as évek első felében nacionalista álláspontra helyezkedett, 1965-ben vezetésével kivált a KP-ból egy csoport, amely magát ugyancsak Izraeli KP-nek nevezi; támogatja a kormány agressziós, arabellenes pol.-ját. 1974. nov.-ben lemondott főtitkári tisztségéről, de pártja KB- és PB-tagja maradt.

milícia ⟨lat.⟩: eredetileg általában katonaságot jelentett, ma olyan fegyveres erőt, amelynek tagjai békeidőben, polgári foglalkozásuk mellett teljesítenek önkéntes rendfenntartó fegyveres szolgálatot. Laktanyájuk, közös elhelyezésük rendszerint nincs. A SZU-ban a rendőrség neve. A hadsereg mellett Angliában is jelentékeny erőt képvisel a ~. Franciao.-ban az 1789-ben szervezett nemzetőrség, ugyanígy 1871-ben a Párizsi Kommün idején toborzott nemzetőrség töltötte be ezt a szerepet. Egyes szoc. o.-okban a dolgozókból szervezett önkéntes fegyveres alakulatok is a ~ egy neme. (Pl. Mo.-on *munkásőrség*, Csehszlovákiában, Kubában a népi ~ stb.)

Millerand, Alexandre (1859. febr. 10.—1943. ápr. 6.): francia ügyvéd, újságíró, szocialista. A 80-as években kispolg. radikális, 1885— többször parlamenti képviselő. Később csatlakozott a szoc.-khoz, 1899-ben belépett Pierre Waldeck-Rousseau reakciós kormányába és ezzel az osztály-együttműködés és az opportunizmus megszemélyesítőjévé vált *(millerandizmus)*. 1904-ben kizárták az SFIO-ból, ekkor létrehozta az ún. független szoc.-k csoportját. 1909—15 különböző miniszteri tárcákat töltött be. 1920-ban miniszterelnök, majd 1920—24 közt. elnök. Szélsőséges szociálsoviniszta, a Szovjet-Oroszo. elleni intervenció egyik szervezője. 1925—27 szenátor.

millerandizmus, *miniszterializmus*: a századfordulón Franciao.-ban keletkezett jobboldali munkásmozgalmi irányzat. A *revizionizmus* logikus következményének, a burzsoáziával való együttműködés gyakorlati megvalósításának tekinthető. Elnevezését. A. *Millerand*-ról a „független szocialisták" egyik vezetőjéről nyerte, aki 1899-ben miniszterként belépett egy olyan kormányba, amelynek tagjai között volt de Gaston Gallifet márki, tábornok is, a *Párizsi Kommün* utáni véres terror egyik irányítója. Millerand-t 1904-ben kizárták a szoc. pártból.

Millok Sándor (Bp., 1887. jan. 26.—Sopron, 1959. jún. 18.): tisztviselő; szociáldemokrata. 1917-ben lépett be a közlekedési dolgozók szaksz.-ébe. Az 1918. évi *polgári demokratikus forradalom* és a TK idején a Vasutas Szövetség egyik vezetője. A *fehérterror* idején Bécsbe emigrált, s 1924 végén tért haza. 1931—44. a bp.-i törvényhatósági bizottság tagja, 1941. máj.—1944. márc. a *Népszava* felelős szerk.-je. A ném. megszállás után letartóztatták s a dachaui koncentrációs táborba hurcolták. A felszab. után miniszterelnökségi államtitkár. 1948. márc.-ban jobboldalai nézetei miatt az SZDP kizárta soraiból. Ekkor visszavonult a pol. szerepléstől.

Mistral, Paul (1872—1932): francia műszaki rajzoló, szocialista. 1893— az SZP, 1900— Isère m. pártvezetőségének tagja, helyi lapok munkatársa. 1907— az SFIO központi pártvezetőségének tagja, 1910— parlamenti képviselő. 1915— a párton belüli pacifista ellenzék egyik hangadója. 1920— kitartott az SFIO mellett.

Mitterrand, François (1916. okt. 26.—): francia jogász, szocialista politikus. 1939—40-ben katonai szolgálatot teljesített; német hadifogságból szökött meg, majd 1943-ban Londonban és Algírban csatlakozott az ellenálláshoz. 1947-től miniszteri vagy miniszteri rangú tisztségeket viselt. 1965-ben a baloldal közös elnökjelöltjeként de Gaulle-lal szemben megkapta a szavazatok 45%-át. 1965—68 az FGDS elnöke. A „Köztársasági intézmények konvenciója" élén 1971-ben belépett az SFIO-ba, 1971— a *Francia Szocialista Párt* első titkára. A baloldal fő erőinek közös jelöltjeként 49,33%-kal szorult a második helyre az 1974. máj.-i elnökválasztáson. Az FKP-vel közösen kidolgozott kormányprogram aláírója az SZP nevében.

Mitterer József (Zalaegerszeg, 1897. máj. 22.— ?): könyvkötő; szociáldemokrata, majd kommunista. 1923-ban lépett be az MSZDP-be, és a párt baloldali ellenzéki csoportjához csatlakozott. Részt vett az MSZMP megalapításában, s a bp. 12. választóker. pártszervezet titkára lett. 1925-ben belépett a KMP-be. Részt vett a KMP első kongr.-án, s ott a KB tagjává választották. 1925 végén letartóztatták, s hosszabb fegyházbüntetésre ítélték. Kiszabadulása után Ausztriába, majd Németo.-ba emigrált. További sorsa ismeretlen.

Miyamoto Kenji (1908. okt. 20.—): japán filológus, kommunista. 1931— a JKP tagja, 1932—33 a tokiói városi pb. egyik vezetője, majd a KP KB tagja. 1933—45 börtönben. 1945. okt.— a KP KB tagja. 1946—49 a Zenei (Élcsapat) szerk.-je. 1947—50 a Központi Ellenőrző Bizottság elnöke. 1950-ben az amerikai megszálló hatóságok 23 társával együtt eltiltották a pol. tevékenységtől. 1955—58 a KP titkára, 1955—57 az *Akahata* főszerk.-je. 1958—70 a KP főtitkára, 1970— az Elnökség elnöke.

Moch, Jules (1893. márc. 15.—): francia tengerészeti mérnök, szocialista. 1928— szoc. parlamenti képviselő. L. *Blum* mindkét kormányának tagja. Pétain-ellenes, a müncheni pol. heves ellenzője. 1940—41 bebörtönözték. 1941—44 részt vett az ellenállásban; Londonban de Gaulle-hoz csatlakozott. 1945—58 miniszter a IV. Közt. több kormányában, mint belügyminiszter 1947—48-ban letörte a sztrájkmozgalmat, tevékenyen közreműködött a komm.-k kormányból való kiszorításában. Az SFIO vezetőségének tagjaként az ő vezetésével dolgozták ki a párt 1959-es programját. 1953—60 az ENSZ leszerelési biz.-ának tagjaként leszerelési intézkedésekért szállt síkra. Számos pol. mű szerzője.

Móczi András (Nagysalló, 1895. szept. 28.—): tímár; szociáldemokrata, majd kommunista. 1917— szervezett munkás, 1918. dec. a Wolfner bőrgyár főbizalmija, a TK idején a gyári munkástanács tagja. A prol.-hatalom megdöntése után Csehszlovákiába, 1924-ben Franciao.-ba emigrált, ott 1925— részt vett a komm. vezetésű CGTU és a magyar komm. *emigráció* munkájában. 1936-ban belépett az FKP-be. A ném. megszállás után csatlakozott az ellenállási mozgalomhoz, s a *Franciaországi Magyar Függetlenségi Mozgalom* szervező bizottságának vezetője lett. 1947-ben tért haza, s a bőrmunkások szakszervezetében, 1949—53 pedig diplomáciai szolgálatban, majd a szövetkezeti mozg.-ban dolgozott, 1958— nyugdíjas, a *Bőripari Dolgozók Szakszervezetének* elnöke.

Mód Aladár (Karakó, 1908. aug. 20.—Bp., 1973. nov. 22.): történész; kommunista. 1928-ban lépett be a KMP-be. A *Gondolat*, majd a *Szabad Szó* és a *Népszava* munkatársaként jelentős szerepet játszott a párt *népfront*pol.-jának elméleti megalapozásában és népszerűsítésében. 1944 végén az újpesti partizáncsoport összekötője. 1946—53. a *Társadalmi Szemle* felelős szerk.-je. 1954—61. a TIT főtitkára. 1954— tanszékvezető az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Tud. munkássága a magy. nép történetének kutatásán kívül a szoc. átalakulás különböző társadalmi problémáinak mélyreható elemzésére terjed ki. — *M.:* (Négyszáz) 400 év küzdelem az önálló Magyarországért. 7., bőv. és átdolg. kiad. 1954. 743 old. — Marxizmus és hazafiság. 1956. 313 old. — Korunk vitája. 1965. 214 old. — Sors és felelősség. Tanulmányok. 1967. 541 old. — Válaszutak. 1918—1919. 1970. 393 old. Nemzet és szocialista nemzet. 1974. 366 old.

Mód Péter (Nagyalásony, 1911. máj. 21.—): tanár; kommunista. Egyetemi hallgatóként kapcsolódott be a komm. ifj. mozg.-ba. 1932-ben letartóztatták, elítélték és kizárták az o. egyetemeiről. Kiszabadulása után Bp.-en és Pápán vett részt az illeg. pártmunkában. 1935— Párizsban folytatta tanulmányait és komm. vezetésű *tömegszervezetek*ben dolgozott. A II. vh. kitörésekor belépett a francia hadseregbe, a ném. megszállás alatt bekapcsolódott az illeg. komm. mozg.-ba. 1940—42. a magy. pártsejtek vezetőségének tagja, 1942— a franciao.-i nemzetközi komm. *emigráció* közös vezető szervének tagja, a francia partizánhadsereg századosa. 1945 nyarán tért haza, s az MKP apparátusában, 1947— a külügyminisztériumban dolgozott. 1949-ben koholt vádak alapján letartóztatták s elítélték. 1954-ben rehabilitálták. 1955-ben a Szabó Ervin könyvtár igazgatója, 1956-tól a

külügyminisztérium munkatársa. 1957—61 hazánk állandó ENSZ-képviselője, 1961—68 a külügyminiszter első helyettese, majd 1974-ig nyugállományba vonulásáig Mo. párizsi nagykövete. 1975— az MSZMP KB tagja.

Modesto Guillote, Juan (1906. szept. 24.—1969): spanyol faipari gépész, kommunista. 1931— az SKP tagja, szaksz. vezető. A *spanyol szabadságharc* éveiben az *Ötödik Ezred* egyik szervezője és parancsnoka, a madridi védelmi junta tagja, majd az ebrói fronton a közt. haderő tábornoki rangú főparancsnoka, 1937— a KP KB tagja.

Modigliani, Giuseppe Emanuele (1872. okt. 22.—1947. okt. 5.): olasz ügyvéd, szocialista. 1908— az *Olasz Szocialista Párt* vezetőségének tagja, 1913—26 parlamenti képviselő. Az olasz—török háború (1911—12) idején a soviniszta szárny, L. *Bissolati-Besgamaschi* éles ellenfele. Az I. vh. idején centrista-pacifista, részt vett a *zimmerwaldi* és *kienthali konferencián*. 1922-ben az OSZP-ből kizárt reformisták által alapított SZP egyik vezetője. A fasizmus idején Franciao.-ban élt. Az SZMI VB tagja volt.

Moghioros, Alexandru, *Mogyorós* Sándor (1911. okt. 23.—1969. okt. 1.): romániai magyar származású géplakatos, kommunista. 1939— az RKP tagja. 1932—35 a komm. Ifjúsági Szövetség KB tagja; a Zsil-völgyi szénmedencében és a resicai üzemekben végezte forr. tevékenységét. 1935—44 börtönben, 1945— a KB, 1948— a PB (ill. VB) tagja. 1952—54 és 1965—68 a KB titkára, 1954—65 a minisztertanács elnökhelyettese. 1968. dec.-ben betegsége miatt felmentését kérte tisztségei alól.

Moix, José (1898—1973. aug.): katalán kommunista. *Katalónia Egyesült Szocialista Pártja* egyik vezetője, 1949— főtitkára. 1938. aug.-ban a népfrontkormány minisztere. 1960— az SKP VB tagja.

Moiszejenko, Pjotr Anyiszimovics, *Moszjcjenok, Anyiszimov* (1852—1923. nov. 30.): orosz szövőmunkás. G. V. *Plehanov*, Sz. Ny. *Halturin* hatására kapcsolódott be a forr. mozgalomba. 1878-ban az *Orosz Munkások Északi Szövetsége* tagja. Letartóztatták. Az Orehovo-Zujevó-i Morozov-gyári sztrájk egyik vezetője (1885). 1885—1898 több ízben volt száműzetésben. 1905-ben bolsevik. Aktív szerepet játszott az 1905-i forr.-ban, 1909—10 Bakuban dolgozott. 1912— a *Pravda* tudósítója. Az I. vh. idején internacionalista. Részt vett a NOSZF-ban (Bakuban, ill. Észak-Kaukázusban). Dolgozott a VH szervezésén. 1922— párttörténész.

MOKAN Komité: *Magyarországi Kommunisták Antináci Komitéja*

Molkenbuhr, Hermann (1851. szept. 11.—1927. dec. 22.): német dohánygyári munkás, szociáldemokrata. Lassalleánus volt, a *kivételes törvények* idején Amerikába emigrált. Hazatérése után jelentős szociálpolitikus, de jellegzetesen reformista, opportunista módon. 1904-ben az SPD elnökségi tagja, 1912 a parlamenti frakció egyik elnöke. Tagja volt az NSZI-nek. 1914-ben szélsőséges szociálsoviniszta. Az SPD 1920-as programjának társszerzője.

Moll, Josef (1813. okt.—1849. jún. 29.): német órás, szocialista. Az *Igazak Szövetsége* tagja, a londoni német *Munkásképző Egylet* vezetője. Kapcsolatba került K. *Marx*szal és F. *Engels*szel. Részt vett — német delegátusként — a *Kommunisták Szövetsége* megalakításában, a vezetőség tagja lett. Visszatérve Németo.-ba 1848-ban a *Kölni Munkásegylet* elnöke. 1849-ben részt vett a baden-pfalzi fegyveres felkelésben, a Murg mellett vívott ütközetben hősi halált halt. — *Irod.: Engels, Friedrich:* Életrajzi vázlatok. 1972. 172 old.

Mollet, Guy (1905. dec. 31.—1975. okt. 3.): francia tanár, szocialista. 1923— az SFIO tagja. 1923—39 és 1944—46 a párt Pas de Calais m. szervezetének titkára. 1946—69 az SFIO főtitkára, 1953—69 az SZI alelnöke. Az ún. atlanti pol. híveként a negyedik közt. több kormányának tagja. 1956—57 miniszterelnök. 1956-ban bevonta Franciao.-ot az Egyiptom-ellenes agresszióba. Támogatta de Gaulle hatalomra jutását, egy ideig kormányának tagja, majd ellenzéki álláspontra helyezkedett. A hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején a komm.-kal való részleges együttműködés híve.

Molnár Erik (Újvidék, 1894. dec. 16.—Bp., 1966. aug. 8.): jogász, történész, filozófus; kommunista. 1928-ban lépett be a KMP-be. Már az 1930-as években számos marxista szellemű tanulmánya jelent meg a történettudomány, a közgazd., a filozófia, a politika különböző kérdéseiről — többnyire Jeszenszky Erik, ill. Szentmiklósy Lajos álnéven — a párt leg. folyóirataiban és más haladó sajtóorgánumokban *(100%, Korunk, Társadalmi Szemle, Gondolat)*. 1944-ben Kecskemét felszab.-a után polgármester-helyettes. Az MKP képviselőjeként az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja. 1944. dec.—1947. tájékoztatási, majd népjóléti, 1947—48. külügyminiszter. 1948—56. az MDP KV tagja, 1948—49. moszkvai nagykövet, majd az MTA Történettudományi Intézetének igazgatója. 1950—52. igazság-

ügyi, 1952—53. külügyminiszter. 1953—54. a Legfelsőbb Bíróság elnöke. 1954—56. igazságügyi miniszter. Az 1956. évi *ellenforradalom* leverése után az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanszékvezetője és ismét az MTA Történettudományi Intézetének igazgatója. Ebben az időben írott művei kiemelkedő helyet foglalnak el a megújhodott magy. tud. életben. Tevékenységével nagymértékben hozzájárult a mo.-i marxista történettudomány fellendüléséhez, eszmei-elvi problémáinak tisztázásához, bár álláspontja több esetben szenvedélyes vitát keltett. Vezetője volt a Magyarország története c. kétkötetes mű (1967—1971) szerk. bizottságának. A történettudomány keretein túl az egész magy. közvéleményt megmozgatták a *nacionalizmus* kérdéseiről szóló polemikus írásai. 1944-ben nemzetgyűlési, 1947— ogy.-i képviselő, 1963— az Interparlamentáris Unió magy. csoportjának elnöke volt. — *M.:* A történelmi materializmus ideológiai előzményei. 1952. 138 old. — A magyar nép őstörténete. 1954. 175 old. — A jelenkori kapitalizmus néhány gazdasági problémája. 1959. 477 old. — A történelmi materializmus filozófiai alapproblémái. 1961. 249 old. — Dialektikus materializmus és társadalomtudomány. 1962. 505 old. — A marxizmus szövetségi politikája. 1848—1889. 1967. 492 old. — Válogatott tanulmányok. 1969. 519 old. — *Irod.: Ránki György:* Molnár Erik. 1971. 226 old.

Molnár Ferenc (Győr, 1904. nov. 1.—Bp., 1960. máj. 15.): asztalosmunkás; kommunista. 1926-ban lépett be a KMP-be, 1927— részt vett a KIMSZ győri szervezetének vezetésében. Tagja volt a Famunkások Orsz. Szövetsége győri vezetőségének és a *Természetbarátok Turista Egyesületének*. Pol. tevékenysége miatt a 30-as években és a 40-es évek elején többször bebörtönözték. A felszab. után 1947-ig az MKP *apparátusában* dolgozott, majd 1953-ig a SZOT titkára volt. 1953—55. a Pénzintézeti Központ igazgatója, 1956-ban a MEDOSZ titkára, majd haláláig a SZOT osztályvezetője.

Molnár Imre (Szentes, 1906. jún. 12.—Bp., 1958. aug. 3.): cipészmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1924— az MSZDP tagja. A II. vh. idején az *ellenállási mozgalmak* résztvevője. A felszab. után felelős tisztségeket töltött be az MSZDP-ben, tevékeny szerepet vitt a két munkáspárt egyesülésének előkészítésében. 1948—56. az MDP KV-jének tagja. 1948— az ogy. alelnöke. 1954— haláláig vállalati igazgató.

Molnár István (1911. márc. 11.—Belgium, 1943. júl. 4.): kárpitossegéd; kommunista. A TK megdöntése után szüleivel csehszlovákiai *emigrációban* élt. 1923—31. a Csehszlovák Komm. Ifjúsági Szövetség tagja, 1933— a CSKP, majd a munkácsi ker. pb. tagja. 1935—37. a SZU-ban katonai iskolát végzett. 1937 tavaszától a Spanyol Közt. védelmében kapitányhelyettesi rangban zászlóaljparancsnokként harcolt. 1939— Belgiumban a magy. komm. emigráció egyik vezetője. A ném. megszállás alatt munkatársa és terjesztője a Szabadság c. magy. nyelvű illeg. lapnak; egyik alapítója, majd parancsnoka a magy. partizánszázadnak. 1943 nyarán a fasiszták elleni harcban esett el. — *Irod.: László-Bencsik Sándor:* Nagy magyarok idegenben. 1971. 174 old.

Molnár René (Újvidék, 1896. febr. 6.—SZU, 1942. nov. 5.): jogász; kommunista. 1923— vett részt a munkásmozg.-ban. 1925— az MSZMP, 1930— a KMP tagja. A *Magyarországi Vörös Segély* ügyvédjeként több komm.-ellenes perben — a *Sallai—Fürst-per*ben is — védte a vádlottakat. 1932. szept.-ben a SZU-ba emigrált. 1934-ig a Bibliográfiai Tudományos Kutató Intézet, 1936-ig a Marx—Engels—Lenin Intézet, majd a Gorkij Intézet munkatársa; írásai Körösi György néven jelentek meg az *Új Hang* c. folyóiratban. 1939-ben koholt vádak alapján letartóztatták, s a fogságban meghalt.

Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics, eredetileg *Szkrjabin* (1890. márc. 9. [21.]—): szovjet-orosz kommunista párt- és állami vezető. 1906— bolsevik. Részt vett az 1905—07-es forr.-ban. 1909—11 száműzték. 1912— a *Pravda* szerk. titkára. A NOSZF idején a Forr. Katonai Bizottság és a bolsevik párt pétervári csoportjának tagja. 1921—30 az SZKP KB titkára. 1926— a Pol. Iroda tagja. 1930—41 a Népbiztosok Tanácsának elnöke. Nagy felelősség terheli a *szocialista törvényesség* sorozatos megsértéséért. 1939— külügyi népbiztos is. 1941. máj. 6-tól, amikor I. V. *Sztálin* lett a Népbiztosok Tanácsának elnöke, ~ a külügyek vezetése mellett a Népbiztosok Tanácsának elnökhelyettese. Nevéhez fűződnek a SZU-nak a II. vh. idején és utána kötött legfontosabb nemzetközi egyezményei és megállapodásai. 1949-ben felmentették külügyminiszteri funkciója alól, de 1953—56 ismét a SZU külügyminisztere volt. 1956-ban a SZU ellenőrzési minisztere. Az SZKP KB 1957. júniusi plénuma kizárta a vezető szervekből, minthogy pártellenes csoport tagjaként szembeszegült az SZKP-nak a XX. kongr.-on körvonalazott politikájával. 1957—60 a SZU mongóliai nagykövete, majd a SZU képviselője a Nemzetközi Atomenergia Ügynökségben. Ezután nyugalomba vonult. — *M.:* A külpoli-

tika kérdései. Beszédek 1945 április —1948 június. 1949. 689 old.

Monatte, Pierre (1881—1960): francia szedőmunkás, szakszervezeti vezető. A CGT forr. szindikalista irányzatának tekintélyes képviselője; az I. vh. idején mint a La Vie Ouvrière (Munkásélet) c. lap főszerk.-je, a háborúellenes ellenzék egyik kimagasló képviselője. 1920-ban belépett az FKP-ba. 1925-ben kizárták. Haláláig szerkesztője a La Révolution prolétarienne (Proletárforradalom) c. forr. szindikalista folyóiratnak.

Mongólia munkásmozgalma: A századforduló táján és után, amikor a haladás fő erejét a lakosság zömét alkotó nomád pásztorok (aratok) képezték, a népi forr. csoportok illeg. szervezkedtek. 1911—12 spontán népi felkelés előzte a Mandzsu-dinasztiát. Az antiimp., antifeudális, népi forr. mozgalom 1917 után az országot megszállva tartó kínai militarista csapatok és a japán imp.-t kiszolgáló orosz fehérgárdisták ellen folyt. Az 1920—21 kialakult Mongol Néppárt (l. *Mongol Népi Forradalmi Párt*) vezette népi forr. Szovjet-Oroszo. segítségével felszabadította Mongóliát (1921. júl.). A népi kormány és a mongol néphadsereg megalakulásával a hatalom a néppárt vezette forr. tömegek (aratok) kezébe került. A forr. antiimp., antifeudális szakaszában (1925—40) korlátozták, majd kiszorították a külföldi kereskedőket, nacionalizálták a földet, kisajátították előbb a világi (1929—32), később az egyházi (1937—38) feudális birtokosok vagyonát és az aratoknak, ill. az államnak adták át. Eltörölték a jobbágyság intézményét, 1936-ban bevezették a munkakényszert, munkára kötelezték a lakosság 25%-át kitevő lámákat (szerzeteseket). Demokratizálták az államot (1924— Mongol Népköztársaság) és a helyi önkormányzatokat. 1940-re szerény ipari fejlődést értek el (15 000 munkás). A forr.-nak a szoc. gazdaság és társadalom alapjait kiépítő szakaszában (1940—60) befejezték az arat-gazdaságok szövetkezetekbe tömörítését, nagy iparosítási programot valósítottak meg a szoc. országok segítségével éves, majd ötéves tervek alapján (1960: 160 000 munkás és alkalmazott), tovább demokratizálták a közt. intézményeit (választójog kiszélesítése, választások titkossága). 1960— a Mongol Népi Forradalmi Párt vezetésével a szoc. teljes felépítésén munkálkodnak, szoros együttműködésben a *szocialista világrendszer*rel. Szaksz. központ: Mongol Népköztársaság Szakszervezetei, alakult 1927, taglétszám 170 000. Elnöke Dorcsingijn Jadamszuren. 1949— az SZVSZ tagszervezete. — *Irod.: Maszlenyikov, V.:* A Mongol Népköztársaság átalakulása. 1950. 30 old. — A mongol népi forradalom harminc éve. 1921—1951. (Cikkgyűjtemény.) 1952. 124 old. — *Bartha Antal:* Mongólia. 1965. 120 old.

Mongol Népi Forradalmi Párt, *Mongol Ardin Huvszgalt Nam:* a mongol nép marxista—leninista pártja. Alakult 1921. márc. 1—3-án az I. kongr.-on az 1919 folyamán *Szuhe-Bator* és H. *Csojbalszan* vezetésével egymástól függetlenül létesült illeg. forr. körökből (1921. márc.— 1925. márc. Mongol Néppárt néven). I. kongr.-a meghirdette az antiimp. és antifeudális forr.-at. Soraiba haladó érzelmű földesurakat, szerzeteseket is felvett. Minthogy szociális összetételét tekintve ekkor paraszti jellegű, a KI-hoz mint „együttérző" párt csatlakozott. III. kongr.-án (1924) V. I. *Lenin*nek a KI II. kongr.-án határozatra emelt útmutatása alapján kitűzte Mongólia fejlődésének fő irányvonalát: a szoc. megvalósítása a kap. fejlődés megkerülésével. 1928—34 leküzdötte belső válságát: VII. kongr.-án (1928) szétzúzta a feudális elemek elleni támadást késleltetni igyekvő jobboldali opportunista irányzatot, majd a KB III. rendkívüli plenáris ülésén (1932) a baloldali elhajlást, melynek képviselői a forr. szoc. szakaszába való azonnali átmenetre vettek irányt. Ezt követőleg fokozatosan és főleg a X. kongr. (1940) után a ~ a szoc. építés feladatai felé fordult; erre az időre szociális összetétele megváltozott; az aratok pártjából a munkások és aratok pártja lett. 1941—45 nagy erőfeszítéseket tett a *Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújá*nak támogatására; a japánellenes háborúban 80 000-res hadsereget mozgósított; 1947-ben jóváhagyta az ország első ötéves tervét, XIV. kongr.-a (1961) befejezettnek nyilvánította a szoc. alapjainak lerakását, a XV. kongr.-a (1966) új programot fogadott el a szoc. teljes felépítésének céljával. Hangsúlyozta a nomád életű lakosság fokozatos letelepítésének fontosságát. Taglétszáma: 1925: 4161; 1940: 13 385; 1973: 61 389 tag és tagjelölt. Első titkára 1940—54 J. *Cedenbal,* 1954—58 D. Damba, 1958— J. Cedenbal, központi lapja: az Ünen (Igazság) 113 000 példányban; elméleti folyóirata a Namive Amidral (Pártélet). — *Irod.: Csojbalszan, H.:* A mongol népi forradalom történetének rövid vázlata. 1953. 87 old.

Monmousseau, Gaston (1883. jan. 27.—1960. júl. 11.): francia vasúti munkás, kommunista szaksz. vezető. 1920-ban a Francia Vasutas Szövetség főtitkára. 1922-ben belépett az FKP-be. 1922—36 az *Egységes Általános Munkaszövetség* titkára. 1923— a La Vie Ouvrière (Munkásélet) c. szaksz. lap szerk.-je. 1926—45 és 1956—60 a KP KB, 1932—45 a Pol. Iroda tagja. 1928—

a KI VB póttagja. 1935-ben a KI VII. kongr.-a a Nemzetközi Ellenőrző Bizottság tagjává választotta. 1936— képviselő, 1940—44 az ellenállási mozg. egyik szervezője. 1945— a CGT titkára. Forr. magatartása miatt többször bebörtönözték.

monstre-per: többnyire nagyszámú vádlottal és nagy hírveréssel megrendezett látványos bírósági eljárás; nem annyira jogi, mint inkább pol. aktus, célja a hatalmon levők erejének demonstrálása, a pol. ellenfelek megbélyegzése és megfélemlítése. ~ek pl. a cári Oroszo.-ban a forr.-i *narodnyikok* elleni (1875—77, a 194-ek, 1876-ban az 50-ek pere), vagy az ellenforr. Mo.-on a komm.-k elleni (1925—26. a *Rákosi—Vági*-per, 1927-ben a *Szántó*-per) eljárások. Ilyennek szánta a ném. *fasizmus* a G. *Dimitrov* és társai elleni *lipcsei per*t is, amely csúfos kudarcba fulladt. A vádlottak bátor, öntudatos fellépése sokszor meghiúsította a forradalmárok ellen nagy apparátussal lefolytatott ~ekhez fűzött reményeket, és esetenként a nyilvánosság csökkentésére, sőt a sajtó kizárására is késztette a perek rendezőit.

monstre-túra: kirándulás formájában megrendezett, álcázott mozgalmi összejövetel. A Horthy-rendszer időszakában a tömegtúrák rendszerint illeg. komm. összejövetelek voltak, ahol a párt vezetői *szemináriumok*at, pol. előadásokat tartottak a szabadban. A legismertebb ~k helyei Bp. környékén Oszolytető, Vöröskő, Pilistető, Kevélynyereg, Rózsi-forrás, Remetehegy, Fekete-hegyek stb.

Montagu, Ivor (1904. ápr. 23.—): angol kommunista, publicista, békeharcos. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1958). Gazdag arisztokratacsaládból származott, 1917-ben csatlakozott a munkásmozg.-hoz; kezdetben a *Brit Szocialista Párt*, majd a *Munkáspárt*, 1931— pedig *Nagy-Britannia Kommunista Pártjá*nak tagja. 1937—46 a *Daily Worker* szerk.-ében dolgozott. 1945— tevékenyen bekapcsolódott a békemozgalmakba, évekig a BVT titkára volt. Jelenleg irodalmi tevékenységet fejt ki.

Mónus Illés (Balta, Oroszo., 1886. márc. 8.— Bp., 1944. nov. 2.): cipőfelsőrész-készítő; szociáldemokrata. Ifjúmunkás korában lépett be a szaksz.-be. 1908—18. rövid megszakítással a cipőfelsőrész-készítők szaklapjának szerk.-je. 1911— a *Népszava* kiadóhivatali tisztviselője. A TK idején az SZKIB tagja, a jobboldali szaksz. vezetők ellenzéki csoportjához tartozott. A *proletárdiktatúra* megdöntése után részt vett az MSZDP újjászervezésében, egyik munkatársa a *Szociáldemokrata Röpiratok*nak. 1938-ig a Bőripari Munkás c. szaklap szerk.-je. Az 1922. évi nemzetgyűlési választások alkalmával a párt választási irodájának vezetője, majd 1939-ig a parlamenti frakció titkára. 1927— a pártvezetőség tagja. 1934—38 a *Szocializmus*, 1936—39 a Népszava szerk.-je. Munkásnaptárakat szerkesztett, Ács Tamás néven marxista munkákat fordított. 1941— az SZDP oktatási titkárságának vezetője. A két vh. közötti időszak vezető szd. ideológusa. Elméleti, publicisztikai megnyilatkozásait komm.-ellenesség, a *munkásegység* pol.-jának elutasítása, egyúttal éles antifasiszta álláspont jellemezte. Fő képviselője az MSZDP angol *Munkáspárt*-orientációjának. Mint a Szocializmus főszerk.-je és az Oktatási Titkárság vezetője a szd. mozg. szellemi elszigeteltségének megszüntetésére s a haladó értelmiség megnyerésére törekedett. A ném. megszállás idején a Gestapo letartóztatta, de ekkor sikerült megszöknie. A nyilas hatalomátvétel után azonban ismét elfogták és agyonlőtték.

Mooney, Tom (1886—1942. márc. 6.): amerikai öntőmunkás, szocialista, 1907— az amerikai *Szocialista Párt* tagja. 1912—16 a San Francisco-i öntőmunkás-szaksz. vezetője. Tevékenyen részt vett az IWW munkájában. 1916-ban Warren K. Billings szaksz. vezetővel együtt letartóztatták és több ember halálát okozó bombamerénylet elkövetésének provokatív vádjával ártatlanul halálra ítélték. A hatalmas nemzetközi tiltakozó mozgalom nyomására (1918) az ítéletet életfogytiglani börtönbüntetésre változtatták; a tiltakozás újabb hulláma 1939-ben kikényszerítette ~ szabadlábra helyezését.

Mora, Francisco (1842—1924): spanyol cipész, szocialista. Az I. Int. spanyolo.-i szekciójának egyik alapítója, a marxista szárny egyik vezetője, az anarchisták ellenfele, 1870—72 a spanyol föderális tanács tagja. Az SSZMP egyik alapítója, a spanyol munkásmozgalom történetét tárgyaló jelentős művek szerzője, pld. Historia del socialismo español. (A spanyol szocializmus története).

Morandi, Rodolfo (1902—1955. júl. 26.): olasz jogász, szocialista. 1937-ben tízévi börtönre ítélték. 1943— az antifasiszta ellenállás aktív harcosa, a torinói fegyveres felkelésbe (1945. ápr.) átnövő ált. sztrájk szervezője, 1945— a felsőolaszo.-i CLN elnöke. 1946— parlamenti képviselő, 1948— szenátor. 1946—47. ipar- és kereskedelemügyi miniszter, 1945—46. az *Olasz Szocialista Párt* főtitkára, 1949-ben titkárhelyettes. Az OKP-vel való egységfront feltétlen híve volt.

Mora Valverde, Manuel (1911—): Costa Rica-i kommunista. Diákkorában, 1931-ben alapítója

a Costa Rica-i KP-nek, 1931—49 a KB tagja. A KP parlamenti képviselője (1934—48), majd 1970—74-ben. 1949— a *Costa Rica-i Népi Élcsapat Párt* főtitkára.

Morozov-gyári sztrájk: az orosz munkásmozg. első szervezett tömegsztrájkja az Orehovo-Zujevo faluban levő Morozov-gyárban (1885. jan. 7—17.). A nehéz körülmények elleni tiltakozásul kirobbant sztrájkban mintegy 8000 munkás vett részt P. A. *Mojszejenko*, V. Sz. Volkov, L. I. Ivanov vezetésével. A kormány a sztrájk 33 vezetőjét letartóztatta és bíróság elé állíttatta. A vádlottak megrendítő módon ábrázolták embertelen körülményeiket. A bíróság felmentette őket. A ~ engedményekre kényszerítette a kormányzatot.

Morris, Leslie (1904. okt. 10.—1964. nov. 13.): kanadai villanyszerelő, kommunista. 1920-ban vándorolt ki Angliából. A winnipegi ifjúmunkásliga egyik megalapítója, 1921— *Kanada Kommunista Pártjá*nak tagja. 1923—24 a kommunista ifjúsági liga főtitkára, majd pártlapok szerk.-je. 1929-ben részt vett a párton belüli reformisták elleni harcban. 1933-ban bebörtönözték. Küldött a KI VII. kongr.-án. 1950—55 a KP agitációs és propagandamunkáját irányította, 1954—57 a KP országos szervezője, 1962—64 főtitkára.

Morris, William (1834. márc. 24.—1896. okt. 3.): angol költő, író, képzőművész, szocialista. 1883-ban részt vett a *Szociáldemokrata Föderáció* megalapításában, egy évvel később vezetője lett annak a kisebbségnek, amely szakított H. M. *Hyndman* személyi diktatúrájával és politikájával, s megalakította a *Szocialista Ligát*. 1885—94 részben saját pénzén kiadta és szerkesztette a The Commonweal (A közjó) c. hetilapot. Részt vett a II. Int. alapító és több későbbi kongr.-án. Forradalmi szemlélet jellemezte, gyűlölte a kap. viszonyokat, de elméleti képzettsége fogyatékos volt; a kap.-t megelőző társadalmi állapotokat és a falusi életet, a kisiparban dolgozó mesteremberek életformáját idealizálta. A Szocialista Ligában megerősödött anarchista csoportosulás ellen nem lépett fel. Dalai, szépirodalmi írásai, önéletrajza, utópiája, a News from Nowhere (Hírek Sehol-nincs-országból) hitet tettek a szoc. mellett, s nemzedékekre volt nevelő hatásuk.

Morrison, Herbert (1888. jan. 3.—1965. márc. 6.): angol kereskedelmi alkalmazott, jobboldali munkáspárti. 1906— a *Független Munkáspárt* tagja, 1915—40 a *Munkáspárt* londoni titkára, 1923—59 kisebb megszakításokkal képviselő. J. R. *MacDonald* második munkáspárti kormányában (1929—31) kereskedelmi miniszter. 1931-ben J. R. MacDonald ellen fordult. 1935— C. R. *Attlee* oldalán a párt szűkebb vezetőségének tagja. 1940—45 W. Churchill háborús kormányának belügyminisztere. 1945—51 miniszterelnök-helyettes; E. *Bevin* halála után 1951. nov.-ig külügyminiszter. 1959— a lordok házának tagja.

Morus Tamás, Sir Thomas *More* (1478. febr. 7.—1535. júl. 6.): angol humanista író, korai utópista szocialista. 1518-ban a titkos tanács tagja, 1529-től lordkancellár. Később, az egyháztól történt elszakadás ügyében meghasonlott a királlyal, ellenszegült politikájának, lefejezték. Utópia c. munkájában megrajzolta a boldog társadalom képét. E társadalom a kollektív tulajdon elvén épülne fel, amelyben megszűnik a fizikai és szellemi munka közötti különbség, a gyermekek közös és sokoldalú nevelésben részesülnek, az elméleti oktatáson túl különböző szakmákra is kiképezik őket, így később váltogathatják foglalkozásaikat. A pénz nélküli közösségben, a bőség és egyenlőség körülményei között teljes vallásszabadság és magas fokú kultúra virágozna. Művével nagy hatást gyakorolt a későbbi nemzedékekre is. — *M.:* Utópia. (...az utószót Kardos Tibor írta.) 1963. 143 old. *Irod.: Chambers, R. W.:* Morus. 1971. 434 old., — *Morton, A. L.:* Angol utópia. 1974. 334 old.

Mosolygó Antal (Ópályi, 1891. jan. 25.—Moszkva, 1927. márc. 7.): kocsifényező munkás; szindikalista, majd kommunista. Vándormunkásként Fiumében ismerkedett meg a szindikalista eszmékkel. 1912-ben Bp.-en a szaksz. mozg.-ban tevékenykedett, később a Zsil-völgyi bányamunkásokat szervezte. Többször bebörtönözték. Kapcsolatba lépett *Szabó* E.-nel és a szindikalista mozg. szervezője lett. Az I. vh. idején hadimunkásként a mátyásföldi repülőgépgyárban dolgozott. A munkások főbizalmivá választották. 1917— az antimilitarista mozg. egyik vezetője, a NOSZF eszméinek hatásos propagálója. 1918. jan.-ban tagja az első munkástanácsnak. 1918. máj.-ban letartóztatták, s az okt.-i polg. dem. forr. szabadította ki a börtönből. 1918. nov. 16-án a közt. kikiáltásával kapcsolatos demonstráció alkalmával megszervezte annak az üzenetnek repülőgépről való leszórását, amelyet a szovjet kormány a magy. munkássághoz intézett, s amelyet a polg.-szd. koalíciós kormány el akart titkolni. ~ a KMP egyik alapító tagja. 1919. febr.-ban a párt többi vezetőivel együtt letartóztatták. A TK idején a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* tagja, a mátyásföldi repülőgépgyár pol. biztosa, a VH-ban zászlóalj-pol. megbízott. A *proletárdik-*

tatúra megdöntése után 10 évi fegyházra ítélték. A *fogolycsere-akció* keretében 1921-ben Szovjet-Oroszo.-ba került. A moszkvai magy. klub vezetőségének tagjaként tevékenykedett. Tüdőbajban hunyt el.

Most, Johann Joseph (1846. febr. 5.—1906. márc. 17.): német könyvkötő, szociáldemokrata, majd anarchista. Az osztrák és német munkásmozgalomban tevékenykedett, többször bebörtönözték. A 70-es években parlamenti képviselő, Berlinből a *kivételes törvények* idején kiutasították. 1879— Londonban kiadta a Freiheit (Szabadság) c. anarchista lapot. 1880-ban *Németország Szocialista Munkáspártjá*ból kizárták. 1882-ben az USA-ba vándorolt, ahol az 1883-i ún. Pittsburghi Kongr.-on különböző forr. irányzatokat anarchista szervezetbe (Dolgozó Nép Nemzetközi Társasága — International Working People's Association) egyesített. Haláláig az anarchista eszmék agitátora az USA-ban.

mosti sztrájk: a legnagyobb csehszlovákiai munkásmegmozdulás az 1929—33-as világgazd. válság idején, 1932. márc. 23.—ápr. 19. Az ÉNycseho.-i bányaváros mintegy 25 ezer dolgozójának válasza a szénmágnások munkabércsökkentő, munkásokat elbocsátó intézkedéseire. A sztrájkhoz csatlakoztak más városok bányászai is, továbbá munkanélküliek, más iparágak munkásai, parasztok stb. Tetőfokát az ápr. 13-i ált. sztrájkban és tüntetésben érte el, melynek során két munkást megöltek. A sztrájkban — mely részleges győzelemmel végződött — a CSKP egységfrontpol.-ja érvényesült.

moszkvai felkelés, *decemberi felkelés* (1905. dec. 9—18.): a moszkvai munkásság fegyveres felkelése az 1905—07-es forr. idején. A moszkvai *bolsevik* szervezetek 1905. dec. 5-i ülésén ált. pol. sztrájk, majd fegyveres felkelés kirobbantását határozták el. Az előkészületek egyik irányítója L. B. *Kraszin* volt. Dec. elején már 2000 felfegyverzett, kiképzett munkás állt készenlétben. A sztrájk dec. 7-én kezdődött. A cári hatóságok megtorló intézkedéseire válaszképpen Moszkva utcáin megjelentek a barikádok, és dec. 9-én este kitört a fegyveres felkelés. A kormány a forr. leverésére R. B. Dubaszov főkormányzót diktátori hatalommal ruházta fel. A felkelést több ezer fegyveres munkás részvétele ellenére az egységes vezetés hiánya és a védekező taktika gyengítette. A Pétervárról Moszkvába vezényelt katonai egységek dec. 15-én megkezdték a felkelés elfojtását. A felfegyverzett proletariátus ellenállása a Presznya (ma: Vörös Presznya) kerületben tartott legtovább. A felkelők nagy veszteségét (1059 halott) mérlegelve a moszkvai *szovjet* VB-je dec. 19-én a fegyveres harc beszüntetését határozta el. A ~ ösztönzést adott Oroszo. más városaiban is felkelések kirobbantására. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* A munkáspárt és feladatai a mai helyzetben. [valamint az ezt követő cikkek.] = Lenin, V. I.: Összes művei. 12. köt. 2. kiad. 1966. 140—171. old.

Moszkvai Nyilatkozat: *a kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969) elfogadott dokumentumok közkeletű, de nem pontos megjelölése.

Motteler, Julius (1838. jún. 18.—1907. szept. 29.): német kereskedő, szövőmunkás, majd tisztviselő, szocialista. Tevékeny szervezője a kezdeti német munkásmozgalomnak. A *Szociáldemokrata Munkáspárt* egyik alapítója és vezetője. 1874—78., 1903—07. a parlament képviselője. A bismarcki *kivételes törvény*ek idején külföldről irányította a Der *Sozialdemokrat* illeg. terjesztését, ezzel a munkásmozgalom legendás alakja lett (a Vörös tábori postamester — Roter Feldpostmeister.) A *revizionizmus* elleni harcban A. *Bebel*t támogatta.

Mózes Viktor (Avasújfalu, 1895. júl. 8.—): szabómunkás; kommunista. 1914— a szabómunkás szaksz. tagja. 1915-ben katona, 1916-ban dezertált, Bp.-en illeg.-ban élt, s a szaksz.-ben és az MSZDP-ben tevékenykedett. Részt vett a pol. és gazd. harcokban, az 1918. okt.-i *lánchídi csatá*ban, a *polgári demokratikus forradalom* tömegakcióiban. 1919 elején tagja lett a KMP-nek, a TK idején a VH-ban harcolt, az északi hadjáratban megsebesült. A TK megdöntése után az MSZDP bp.-i 15. pártszervezete VB-jének tagjaként komm. *frakció*t szervezett és ellenzéki munkát folytatott. 1922-ben *Gerő E.* csoportjával letartóztatták. Kiszabadulása után *Gőgös* I.-cal és *Őri* K.-lyal folytatta illeg. munkáját. 1924-ben kizárták az MSZDP-ből. 1925-ben a KMP KB póttagjává kooptálták; ez év okt.-ben a KÜB utasítására megalakította és vezette a párt hazai titkárságát. 1927-ben — *Szántó Z.* és társai letartóztatása idején — illeg.-ba vonult, majd Bécsbe, innen a SZU-ba emigrált. Itt előbb gyári munkás, a Nyugati Egyetem elvégzése után ruházatipari főellenőr, majd vállalati igazgató. 1954-ben hazatért, 1955— a Vörös Október Férfiruhagyár szociális igazgatója, 1957—1966. az MSZMP KEB tagja.

mozgalmi nyelv: 1. a *munkásmozgalom*ban kialakult sajátos csoportnyelv, zsargon. Mo.-i változatának egyik része a mozg. keretein belül használatos szókincs, a másik része már bekerült

a magy. köz- és irodalmi nyelvbe. Az első rész forrásai: a marxizmus tud. kifejezéseinek mozg. változatai (pl. burzsuj = burzsoá, polgár; proli = proletár, munkás stb.); a mozg. üldözöttsége következtében beszüremkedő argó (pl. hé = nyomozó; hipis = motozás; köp = vall; lebukik = letartóztatják; smasszer = börtönőr, fegyőr; télachra, olajra lép = megszökik stb.); a mozg. bensőséges légkörében családiassá vált szavak (pl. ifi = ifjúmunkás; röpcsi = röplap; szimpi = szimpatizáns; tali = mozg. találka stb.); a mozg. humor szülte kifejezések (pl. kolkaja = közös ennivaló kiránduláson; nyalóka = felragasztható röpcédula; stb.). — A marxizmus és a munkásmozgalom kifejezéseinek másik része túlnőtt a ~ keretein s gazdagította a magy. köznyelvet (pl. *aktíva*, elvtárs, pártnap, röpgyűlés, *sztrájk*, tapasztalatcsere, *tömegszervezet* stb.). — 2. A felszab. utáni években Mo.-on megélénkült pol. élet egyik vadhajtása: „színtelen, szagtalan, bürokratikus tolvajnyelv" (*Révai* J.). Fontoskodó, körülményeskedő, a nyelvhelyesség szabályait tipikus formákban sértő kifejezésmód. Olykor lényeges, de egyszerűen is megfogalmazható tartalom túlbonyolult formába öntése; máskor a semmitmondás „előregyártott" mondatelemekkel való leplezése (pl. „bírálatot gyakorol a felső szervek felé a konkrét hiányosságok kiértékelésének területén", „az elvtársak kihozták, hogy a vezetőség rosszul viszonyul az alulról jövő ellenőrzés problémájához" stb.). Elharapózása egyik kifejezője volt a párt- és közéletben eluralkodó torzulásoknak, az ellene folytatott harc tehát csak a torzulások kiküszöbölésének folyamatában vált hatékonnyá. A megváltozott viszonyok között a ~ mindkét formája elhalóban van.

Mozgás Kórus: 1931 őszén *Palasovszky* Ö. vezetésével baloldali érzelmű fiatalokból alakult mozgásművészeti és szavalókórus. A KMP irányelvei alapján a komm. kórustagok irányításával működött; ideológiai és művészeti tevékenysége — rövid fennállása ellenére is — jelentős hatást gyakorolt a munkásfiatalságra. A rendőrség hamarosan felfigyelt a ~ tevékenységére és 1931 végén a csoport számos tagjának letartóztatásával, majd bírósági elítéltetésével megbénította a további munkát.

Muck Lajos (Lánycsók, 1886—Dachau, Németo., 1944.): cipészsegéd, kisiparos; szociáldemokrata, majd kommunista. 1941— a KMP tagja. 1944 nyarán a *Békepárt* megbízásából létrehozta a Demokratischer Freiheitsbewegung der Volksdeutschen in Ungarn (Magyarországi Népi Németek Demokratikus Szabadságmozgalma) nevű ellenállási szervezetet. Ném. nyelvű antifasiszta röpiratokat szerkesztett s ezeket a Bp. környéki falvakban s a mecseki és dorogi bányavidéken terjesztették. 1944. okt. végén elfogták és koncentrációs táborba szállították, ahol elpusztult.

Muhri, Franz (1924. jan. 21.—): osztrák épületszerelő, kommunista. A német megszállás alatt bekapcsolódott a grazi ellenállási csoport tevékenységébe, belépett *Ausztria Kommunista Pártjá*ba. 1945— vidéki pártszervezetek titkára, majd a propagandaügyek irányítója Alsó-Ausztriában és Stájero.-ban, közben építészeti főiskolát végzett. 1959— a stájer tartományi pártszervezet titkára, 1954— KB-póttag, 1961. ápr.— a PB tagja. 1965. máj.— a KB elnöke.

Munka: 1. *Kassák* L. szerkesztésében 1928. szept.—1939. júl. megjelent folyóirat. Indulásakor baloldali, de a munkáspártokon kívül álló vállalkozás; a magy. szoc. és haladó irodalom számos fiatal tehetségét (Déry Tibor, Gró Lajos, Illyés Gyula, *József* A., *Justus* P., *Nádass* J., Vas István, Zelk Zoltán) gyűjtötte táborába *(Munka Kör)*. Publikációi ebben az időszakban túlnyomórészt határozott szoc. tendenciát mutattak; számos eredeti művel és fordítással ismertette, rokonszenvvel méltatta a SZU eredményeit. A 30-as évek elején szerzői gárdája részben művészi, részben pol. okok miatt felbomlott. A lap 1933— mind élesebben szemben állt a komm. mozg.-mal s ekkor már szkeptikus, majd ellenséges hangon írt a SZU-ról. — 2. a szegedi szaksz.-ek hetilapja 1945. jan. 1.—jún. 16. Szerk. Tombácz Imre. — 3. a SZOT havi folyóirata; 1951. szept.— jelenik meg. — *Irod.: Kálmán Lászlóné:* Dokumentum (1926—1927), Munka (1928—1939) repertóriuma. 1972. 158 old.

Munka Felszabadítása, *Oszvobozsgyenyije Truda:* az első orosz marxista szociáldemokrata csoport. 1883. szept.-ben alapította G. V. *Plehanov* Genfben. Részt vettek még vezetésében V. I. *Zaszulics*, P. B. *Akszelrod*, L. G. Deutsch, V. Ny. Ignatov volt forr. narodnyikok, akik első ízben vették marxista bírálat alá a *narodnyik mozgalmat*. A csoport, de különösképpen Plehanov érdeme K. *Marx* és F. *Engels* művei orosz fordításának megindítása. A ~ legfőbb célja az önálló marxista munkáspárt megteremtése volt. Tagjai szoros kapcsolatban álltak a nyugati munkásmozgalom vezetőivel, személyesen Engelsszel. Plehanov részt vett a II. Int. több kongr.-án. Működésüket elsősorban irodalmi, propagandisztikus tevékenység jellemezte. Fő elméleti fogyatékosságuk az oroszo.-i kap. elvont jellemzése, sajátos színezetének, osztály-erőviszonyai-

nak figyelmen kívül hagyása volt. A ~ 1903-ig, az OSZDMP II. kongr.-áig állott fenn, utolsó időszakában a *revizionizmus* és az ökonomizmus elleni küzdelemben szerzett érdemeket.

munkához való jog: az állampolgároknak azt az igényét fejezi ki, hogy a társadalom (állam) minden munkaképes ember részére biztosítson munkaalkalmat szakképzettségének, végzett munkája mennyiségének és minőségének megfelelő javadalmazása ellenében. A tőkés rendszernek nem érdeke a (szavakban elismert) ~ megvalósulása. K. *Marx* és F. *Engels* többször hangoztatják, hogy a tőkés társadalomban a ~ teljes és tényleges megvalósítása illúzió, azt a tőkés társadalom, Engels szavai szerint, „csak a maga létfeltételein belül teheti". A prol.-nak elemi létérdeke a megfelelő munkaalkalmak és munkafeltételek követelése, ezért ez szervezett harcának mindig előterében állt. A hazai szervezett munkásmozg.-nak kezdettől fogva fő követelései közé tartozott a munkaalkalmak teremtésére, a munkanélküliek segélyezésére, a felmondási idő biztosítására, a munkaidő megrövidítésére, a reálbérek emelésére stb. vonatkozó igény. A TK alkotmánya jogrendszerünkben első ízben foglalta törvénybe a ~ot (6. §.), ezt a vívmányt — sok mással együtt — a Horthy-rendszer megsemmisítette. A népi dem. Mo. alkotmánya kimondta: „A Magyar Népköztársaság biztosítja állampolgárainak a ~ot és a végzett munka mennyiségének és minőségének megfelelő díjazást." (1949: XX. (1972-ben mód.) tv. 55. §.) (l. még *munkanélküliség*). — *Irod.: Weltner Andor:* A magyar munkajog. 1—2. köt. 2., átdolg. kiad. 1960—1962. — Az állampolgárok alapjogai és kötelességei. (Szerk... Halász József, Kovács István, Szabó Imre.) 1965. 630 old.

Munka Kör: A Kassák L. *Munka* c. folyóirata körül létrejött irodalmi és pol. kör — 1928. szept. — Tagjai fiatal munkások, diákok, értelmiségiek. Működésének első éveiben kult. és ideológiai tevékenységet folytatott főleg *szavalókórusa,* valamint filozófiai *szemináriumai* révén. A *fasizmus* németo.-i hatalomra jutása után a folyóirat hasábjain is felbukkanó zavaros nézetek jelentkezésével egyidejűleg a kör széthullott.

munkaközvetítés: a munkalehetőségek és a rendelkezésre álló munkaerő nyilvántartására, s ennek révén a munkahelyek célszerű betöltésére, a munkanélkülivé vált dolgozók elhelyezésére irányuló tevékenység. A kap. idején Mo.-on is krónikus munkanélküliség volt, a ~ tehát jelentős gazd. és pol. befolyási lehetőséget teremtett a dolgozó tömegek között. Kézben tartása ezért szüntelen harccal járt a munkásszervezetek és a munkavállalók között. Mo.-on a szervezett ~t a szaksz.-ek kezdték meg és évtizedeken át eredményesen folytatták, kihasználva a benne rejlő lehetőségeket a munkásmozg. erősítésére (jó szervezők eljuttatása mozgalmilag fontos munkahelyekre, sztrájktörők elhelyezkedésének megakadályozása stb.). A munkáltatók és az állam felismerték, hogy hatásos fegyvert engedtek át a munkásmozg.-nak s hamarosan az állami, községi, városi, ipartestületi és munkáltatói ~ kiépítésével igyekeztek ellensúlyozni a szaksz.-ek ilyen tevékenységét. A Kereskedelmi Minisztérium fennhatósága alatt már a századforduló idején megkezdte tevékenységét az Állami Munkaközvetítő Hivatal előbb bp.-i, majd a vidéki városokra is kiterjedő hatáskörrel. Az I. vh. előtti évtizedekben az erősebb munkáltatói szervezetek — elsősorban az építőmestereké, valamint a vas- és gépgyárosoké — is létrehozta saját munkaközvetítőjét. Az elbürokratizálódó állami és munkáltatói ~sel szemben azonban a szaksz.-ek a maguk nagyobb tapasztalatával, mozgékonyságával hosszú időn át jól állták a versenyt, sőt kiharcolták, hogy paritásos alapon az Állami Munkaközvetítő Hivatal vezetésében is részt vettek. 1912-ben a szaksz.-ek ~ révén 48 156 munkást, a jelentkezők 82,19 százalékát helyezték el. Az 1916. évi XVI. tc. jogszabályok segítségével igyekezett hatékonyabbá tenni a hatósági ~t, a Horthy-rendszer pedig súlyosan korlátozta a szaksz.-ek ~i jogait, felszámolta az állami ~ paritásos vezetését. A 85237/1928. Ker. Min. sz. rendelet gyakorlatilag állami ellenőrzés alá helyezte és az Állami Munkaközvetítő Hivatalnak rendelte alá a szaksz. ~t, a II. vh. alatt pedig jobboldali katonai körök a szaksz.-ek ilyen tevékenységének teljes felszámolását követelték. A szoc. építésének viszonyai között fokozatosan megvalósul a tervszerű munkaerő-gazdálkodás. Ennek keretében a tanácsok felügyelete alatt működő munkaerő-irányító hivatalok folytatnak ~t.

Munka Lovagjainak Nemes Rendje, *The Noble Order of the Knights of Labor:* 1869. dec.-ben alakult az USA-ban mint a konfekcióipari munkások titkos szervezete. Később más szakmákban is alakultak szervezetei. Programja síkraszállt a bérmunkán alapuló rendszer eltörléséért és a nép vezette gazdaság megvalósítását hirdette a munkások termelői és fogyasztói szövetkezeteinek létrehozásával. Soraiba négereket és nőket is felvett. 1878— legális. T. V. *Powderly* konzervatív vezetése ellenére jelentős gazd. harcokat, sztrájkokat szervezett, nagy erővé vált a munkásmozg.-ban és a pol. életben. Az első orsz. szaksz. központ volt, a 20. sz. elején feloszlott.

Vezetői az ún. munkás nagymesterek (Uriah S. Stephens, T. V. Powderly — 1879—93). Taglétszáma 1885: 104 000, 1886-ban a sztrájkmozg. csúcspontján: 700 000.

munkáltatók szervezetei Magyarországon: az alkalmazottakkal dolgozó ipari, mezőgazdasági és kereskedelmi vállalkozók érdekképviseleti tömörülései, amelyek vagy törvényben meghatározott hatósági keretek között, vagy társadalmi egyesülésként működtek. Előfutáraik a céhek, amelyek helységenként és szakmánként az összes iparost tömörítették, és amelyek az iparűzés kizárólagos jogával bírtak. Az iparnak és a kereskedelemnek a polg. átalakulás megindulásával a 19. sz. közepén bekövetkező fejlődése fellazította a céhek szigorú közösségét, és még ezek megszűnése előtt új szervezeti formákat hozott létre. Az 1850. márc.-i osztrák törvények alapján kereskedelmi és iparkamarák alakultak, amelyek tevékenységét az 1868. évi VI. tc. szabályozta. A céheket megszüntető 1872. évi VIII. tc. az ipartársulatokat, az 1884. évi XVII. tc. az *ipartestületek*et hozta létre a kézműiparosok érdekeinek — kötelező tagságon alapuló — képviseletére. Ez utóbbiak elsőfokú iparhatósági jogokkal bírtak, s egészen 1948-ig fennálltak. A munkáltatók társadalmi egyesületekbe való tömörülése a munkásság szervezkedésének kibontakozását követően a 19. sz. 90-es éveiben indult meg. Ez időtől kezdve hozták létre önkéntes alapon működő egyesületeiket a munkásszervezetek ellensúlyozására, *osztályharcos* akciók együttes erővel való visszaverésére, a tőkések anyagi, erkölcsi és pol. érdekeinek védelmére. Hasonló szerepet töltött be a mezőgazd.-ban az Orsz. Magy. Gazd. Egyesület (OMGE). 1891-ben alakult meg a Magy. Vasművek és Gépgyárak Orsz. Egyesülete, 1894-ben a Magy. Textilgyárosok Orsz. Egyesülete. A gyáripari ~t az 1902-ben alakult *Magyar Gyáriparosok Orsz. Szövetsége* (GyOSZ) fogta össze és irányította. A kisiparban 1895-ben jött létre a Grafikai és Rokoniparágak Főnökegyesülete, 1891-ben a Magy. Építőmesterek Orsz. Szövetsége, amely valamennyi munkáltató szervezet között a leghevesebben harcolt a munkásság szervezkedése ellen. Tagjai 1904-ben bevezették a sztrájk által „sújtott" munkáltatók segélyezését, 1908-ban pedig a munkásmozg. aktív részvevőinek munkavállalását akadályozó ún. bárcarendszert. Ez a szervezet kapta első ízben a munkásmozg.-ban a megbélyegző *kutyaszövetség* elnevezést, amely később fokozatosan valamennyi munkáltató szervezetre kiterjedt. A ~ egységes fellépésének biztosítására a GyOSZ kezdeményezésére 1922-ben megalakult a Magy. Munkaadók Központja, amely a munkásüggyel, a társadalombiztosítással kapcsolatban igyekezett a szakmai érdekeltségek álláspontját egyeztetni és a hatóságok előtt képviselni.

munkanélküliek mozgalmai Magyarországon: tömeg*akciók*, amelyeket a munkások és szervezeteik folytattak a tőkés rendszerben a munkanélküliek állami segélyezéséért, munkaalkalmak teremtéséért. A fejlett tőkéso.-okkal ellentétben Mo.-on a felszab. előtt — az 1918—19-es forr. időszakot kivéve — az állam nem intézményesítette a munkanélküliek segélyezését, a munkanélküliséget főként rendészeti kérdésként kezelte. A rendszeres segélyezés a *szakszervezet*ekre hárult, amelyek ezt a feladatot keletkezésük óta (sőt előfutáraik, a segélyező egyletek ideje óta) mindvégig hatékonyan végezték. Az állami segélyezés bevezetéséért, a munkanélküliség csökkentéséért folyó küzdelem módszereit az MSZDP és a szaksz. vezetők a kormányhoz intézett beadványokra, a Horthy-korszakban pedig parlamenti interpellációkra akarták korlátozni, a tömegakcióktól idegenkedtek. Az I. vh. előtti években (1913—14) azonban a munkanélküliek dolgozó társaik támogatásával erőteljes tömegmegmozdulásokkal adtak súlyt a követeléseknek. E tömegmozg.-ak a KMP megalakulása után szervezettebbé, céltudatosabbá váltak. A komm.-ák vezetésével a ~ 1918 végén, 1919 elején részét alkották az ált. forr. fellendülésnek, a szoc. forr. előkészítésének. — Az ellenforr. korszakban a KMP irányításával folytak a ~. Különösen erőteljes mozg.-ak zajlottak le a gazd. világválság időszakában, 1929—33., amikor a munkanélküliség városon és falun minden előzőnél nagyobb méreteket öltött. (A válság csúcspontján az o.-ban mintegy félmillió munkanélküli volt.) A KMP 1929 telén megszervezte a munkanélküliek szakmai bizottságait és ezek vezető szervét, a Munkanélküliek Orsz. Egységbizottságát. A munkanélküliek megmozdulásai összekapcsolódtak a dolgozók követeléseivel, a bérletörések, a munkaidő meghosszabbítása és a munkaintenzitás növelését célzó racionalizálási módszerek bevezetése elleni küzdelemmel. Az Egységbizottság fogta össze a munkanélküliek szakmai bizottságait, kidolgozta a munkanélküliek alapvető követeléseit és akciókat szervezett azok megvalósításáért. Fő követelései: állami munkanélküli-segély, munkaalkalmak teremtése, a lakbérüket fizetni nem tudó munkanélküliek kilakoltatásának megszüntetése. Az Egységbizottság több tüntetést szervezett, amelyekben nagy munkanélküli-tömegek vettek részt. Kiemelkedik közülük az 1930. jan. 26-i, amikor a bp.-i Nagykörút és Rákóczi út sarkán több ezres tömeg hangoztatta a komm.-k jelszavait. Aktívan részt vett az 1930. *szeptember 1-i tüntetés* elő-

készítésében is. A szakmai bizottságok és az Egységbizottság 1934-ig működtek.

munkanélküliség: az a társadalmi jelenség, amikor a munkavállalásból élők kisebb-nagyobb csoportjai rövidebb-hosszabb időn át nem jutnak alkalmaztatáshoz. A kap. szükségszerű következménye és kísérője. A tőkések a munkanélküli tartaléksereg segítségével törekszenek nyomás alatt tartani a dolgozókat, letörni bérstb. követeléseiket; így képesek arra, hogy konjunktúra esetén a termelés hirtelen támadt fellendüléséhez munkaerőt biztosítsanak. Sok európai o.-ban csökken a ~, de még ma is a kap. jellemző tünete. Legnagyobb az USA-ban, ahol állandóan 3—5 millió között mozog a munkanélküliek száma, ami a teljes munkaerő mintegy 5—7%-a. A munkásmozg. egyik állandó követelése a ~ megszüntetése, csökkentése, ill. a munkanélküliek állami segélyezése. A magy. munkásmozg. történetében is jelentős helyet foglalt el ez a harc (l. *munkanélküliek mozgalmai Magyarországon*). A szoc. állam biztosítja a dolgozóknak a munkához való jogát és megteremti a foglalkoztatás lehetőségeit is. Mo.-on a hároméves terv végrehajtása során 1949-ben gyakorlatilag véglegesen megszűnt a ~ (l. még *munkához való jog, munkanélküli-segély*).

munkanélküli-segély: az alkalmaztatás nélkül maradt, ill. elbocsátott munkavállalók rendszeres állami, közületi vagy társadalmi segélyezése. A kap. társadalomnak, de különösen imp. szakaszának állandó kísérő jelensége a *munkanélküliség*, ami a tőkés számára a bérek csökkentésére, a munkaviszonyok súlyosbítására ad módot. Az *osztályharc*os munkásmozg. egyik fő követelése a ~ bevezetése és rendszeresítése. A fejlettebb tőkéso.-okban a munkásság szervezettségétől, erejétől függő mértékben sikerült is e követelésnek érvényt szerezni. ~ Mo.-on rendszeres állami ~ soha nem létezett. Az ellenforr. rendszer kritikus időszakaiban, mint pl. az 1929—33. évi gazd. válság idején adott a kormány a szakszervezeteknek némi készpénzsegélyt, de az állam segítsége a kereset nélkül állóknak főleg rosszul fizetett „ínségmunkák" megindításában, „ínségkonyhák" felállításában merült ki. Rendszeres ~t anyagi lehetőségeikhez mérten csak a szaksz.-ek folyósítottak. Ez bár a szükségleteket csak korlátozott mértékben elégítette ki, nagymértékben hozzájárult a szaksz.-ek megerősödéséhez, tekintélyének növeléséhez.

Munkapárt, *Partij van de Arbeid:* alakult 1894-ben. 1894—1946 között Holland Szociáldemokrata Munkáspárt — HSZDMP (Sociaaldemocratische Arbeiters Partij van Nederland) néven működött. Kezdetben az anarchista nézetek befolyása alatt állt, a századfordulón erősen opportunista színezetű párt, szoc. reformokért, választójogért küzdött. A liberalizált választójog alapján két képviselőt (P. J. *Troelstra* és H. van *Kol*) küldött a parlamentbe (1898). Pol.-ja erős baloldali ellenzéket váltott ki, mely a De Niuwe Tijd (Az Új Idő) és a De *Tribune* (A szószék) c. lapok köré csoportosult, majd kizárása után (1909) megalapította a *Holland Szociáldemokrata Párt*ot. A ~ az I. vh.-ban közvetített a hadviselő országok szd. pártjai között. A NOSZF-ot üdvözölte ugyan, de *Hollandia Kommunista Párt*jával szemben ellenségesen viseltetett, az SZMI élesen egységfrontellenes jobbszárnyához tartozott. 1932-ben belépett a kormányba. A náci megszállás idején vezetőinek egy része ellenálló volt, akadtak a megszállókkal együttműködők is. 1946-ban klerikális pártokból kilépő csoportokkal egyesülve felvette a ~ nevet. 1945—46., 1948—58 képviselői a kormány élén álltak (W. *Drees*), 1965—66 koalíciós kormányban vett részt. A kormány élén antikomm., újgyarmatosító pol.-át folytatott, végrehajtotta a NATO-hoz való csatlakozást. 1959. évi kongr.-án és azóta a *demokratikus szocializmus* híve. 1971. febr. a jobboldal kiválik és megalakítja a Demokratikus Szocialisták — 1970 csoportosulást. Parlamenti befolyása erősen hullámzó, 1959—72 34—48 mandátum az alsóházban. (Jelenleg 43 a ~nak és 6 a Demokratikus Szocialisták — 1970-nek). Az 1972. dec.-i választások, majd hosszú tárgyalások után a párt kisebbségi kormányt alakított. A *Szocialista Internacionálé* tagja. Taglétszáma 150 000, vezére Joop den Uyl, egyben miniszterelnök is, napilapja 1894—1946 Het Volk (A nép), 1946— Het Vrije Volk (A Szabad Nép) 300 000 példányban, elméleti folyóirata Socialisme en Democratie (Szocializmus és Demokrácia).

Munkás: a pécsi szociáldemokrata pártszervezet 1898. máj. 29-én megindított lapja. 1919. okt. 1-ig hetente, majd naponta jelent meg. Helyi jellegű lapból 1918 őszén vált orsz. jelentőségűvé, amikor Pécs lakossága, élén a szervezett munkássággal, harcot kezdett a szerb annexiós törekvések ellen, a *polgári demokratikus forradalom*ban kivívott jogok biztosításáért. Ennek a küzdelemnek vezető orgánuma a ~ volt. Megjelenése az 1919. febr.—márc.-i *általános sztrájk* idején és 1919. ápr. 18.—1919. szept. 30. szünetelt. 1919. okt. 1.— ismét megjelent mint a pécsi SZDP, majd 1920. febr. 28.— mint a pécsi Szocialista Párt hivatalos lapja. (E párt a KI-hoz tartozónak és az 1919. márc. 21. után egyesült párt jogutódjának tekintette magát.) A baranyai

megszállt terület 1921. aug.-i kiürítése után a magy. hatóságok taktikai okokból hatósági ellenőrzés mellett egy ideig megengedték a lap megjelenését. Utolsó száma 1922. okt. 25-én jelent meg.

Munkás, A: az 1890-es évek radikális irányzatú szociáldemokrata csoportjának hetilapja, majd az ellenzéki *Magyarországi Szociáldemokrata Munkáspárt* (MSZDMP) közlönye. Ném. nyelvű testvérlapja: Der Arbeiter, Bp.-en 1893. jan. 21.— 3000 példányban jelent meg. *Gion* J., majd *Poór* Á. szerk. Az MSZDP 1890-es Elvi Nyilatkozata alapján állt, és az *Engelmann* P. vezette *osztályharcos* ellenzék pol. és taktikai irányvonalát képviselte. Elsődleges feladatának az ipari és a mezőgazd. proletárok tájékoztatását, szoc. nevelését tekintette, bírálta az MSZDP vezetőinek reformista pol.-ját. A hazai sajtóban elsőként foglalkozott az imp. kibontakozásának problémáival. Az MSZDP és az MSZDMP egyesülésekor, 1894. máj. 29-én szűnt meg. (l. *radikális szocialisták Magyarországon*)

munkásarisztokrácia: a kapitalista államokban a *munkásosztály* aránylag szűk, szakképzett felső rétege, amely elsősorban a magasan fizetett gyári és kisipari szakmunkásokból, üzemvezetőkből, szakszervezeti, SZDP-i és más munkásszervezeti funkcionáriusok csoportjaiból áll. A ~ a gyarmatosító Angliában alakult ki a 19. sz. második felében, majd az *imperializmus* korában minden kap. o.-ban létrejött. Létrehozásának gazd. alapja a gyarmati népek fokozott kizsákmányolásával szerzett extraprofit. A tőkésosztály ennek morzsáiból jobb életfeltételeket biztosít a ~nak, hogy ezzel megnyerje magának és szembeállítsa a *munkásosztály* forr. törekvéseivel. Objektív helyzete a ~t alkalmassá teszi arra, hogy az *opportunizmus* társadalmi bázisává váljék, valamint arra, hogy a munkásosztály kisebb-nagyobb részére pol. befolyást gyakoroljon. A ~t V. I. *Lenin* a *burzsoázia* ügynökeinek nevezte a munkásmozg.-ban, akik a *reformizmus* és a *sovinizmus* pol.-jának tulajdonképpeni végrehajtói a szaksz.-ekben, az SZDP-kben és más munkásszervezetekben. A nemzetközi marxista irodalomban jelenleg viták folynak a ~ mibenlétéről, fogalmának pontos értelmezéséről. A fogalom korábbi leegyszerűsített alkalmazásával szemben teret nyer az a nézet, hogy a ~ elsősorban pol. fogalom: helytelen lenne a jól fizetett szakmunkásokat megkülönböztetés nélkül a ~ kategóriájába sorolni.

munkásbizottságok, *Comisiones Obreras:* az 1960-as években létrejött spanyol illegális ellenzéki szakszervezeti bizottságok, melyek komm., szoc., katolikus, anarchista, valamint irányzatokon kívül álló munkásokat tömörítenek. A 60-as évek nagy sztrájkmozgalmai során (1962. ápr.—máj.—jún., 1964. márc.—máj., 1966. dec.—1967. okt. és 1968. aug.—máj.) félleg. helyzetet vívtak ki, de jogilag nem ismerték el őket. A hivatalos ún. vertikális szaksz.-ek 1966 őszi választásain saját listákkal vettek részt, és a kulcsiparágakban alsó szinten megszerezték a mandátumok többségét. Az 1971. évi választások még jelentékenyebb előretörésről tanúskodtak. A ~ országos hálózattal rendelkeznek, rendszeres illeg. országos koordinációs értekezletet tartanak. Leggyakoribb követeléseik: a pol. szabadságjogok helyreállítása, amnesztia, agrárreform, Katalónia, Baszkföld, Galícia nemzeti autonómiájának elismerése, mozgó bérskála, kollektív szerződések, 44 órás munkahét stb.

munkásbiztosítás, *társadalombiztosítás:* a munkavállalók betegség, baleset, rokkantság, elhalálozás stb. esetére szóló általános, intézményes biztosítása. Az érte folyó harc összefonódott a munkásmozg. fejlődésével, küzdelmeivel, és megvalósítása az európai államokban alapvető munkásvédelmi követeléssé vált. — A 19. sz. végén a ~ban két irányzat jelentkezett: az egyik a fejlett nyugati államokban a polg. ideológiának megfelelően az önkéntes ~t követelte, a másik a kelet-európai államokban a kötelező ~ért harcolt. A *gothai program* még nem szögezte le határozottan, de a POF K. *Marx* segítségével 1880-ban már megszövegezte a ~ért folyó harc feladatait. Németo.-ban — először Európában — 1883-ban betegség, 1884-ben baleset esetére bevezették a kötelező biztosítást. *Németország Szociáldemokrata Pártjá*nak 1891-es *erfurti programj*a állami feladatnak nevezte a ~t és a felállított intézményekben a munkások irányadó részvételét követelte. A II. *Internacionálé* is támogatta a ~i törekvéseket; az 1904-es amszterdami kongr. külön napirendi pontként tárgyalta aktuális kérdéseit, határozatában az állami kötelező biztosítás mellett döntött. V. I. *Lenin* a ~ért folyó harcot összekötötte a bolsevikok előtt álló pol. feladatokkal. Az OSZDM(b)P 1912-es *prágai konferenciá*ja felvázolta a kötelező állami biztosítás egész rendszerét, amely tartalmazta a ~nak az összes bérmunkásokra, alkalmazottakra és családtagjaikra való kiterjesztését, az egységes autonóm ~i szervezet létrehozását. Ezt a programot valósították meg fokozatosan a SZU-ban a NOSZF győzelme után. — Mo.-on a múlt század 50-es éveiben alakult első munkásegyesületek főként a ~i funkciókat (betegsegély, temetkezés stb.) ellátó szervezetekként jöttek létre. 1870. ápr. 3-án létesült az *Általános Munkás, Betegsegélyző- és Rokkantpénztár*

Farkas K. kezdeményezésére, a Munkásképző Egylet segítségével és vezetésével. Tagjainak betegség, rokkantság és halál esetén nyújtott segélyt. Fennállásának huszadik évében már több mint 50 ezer tagja volt. Az 1884-es ipartörvény alapján a gyárakban és ipartestületekben is alakultak segélypénztárak. A szoc. munkásmozg. visszaszorításának egyik eszközeként született meg az 1891:XVI. tc., amely kimondotta ugyan valamennyi ipari munkás kötelező biztosítását (orvosi ellátás, táppénz, temetkezési segély), de a valóságban nem terjedt ki minden iparágra, valamint a mezőgazd. munkásokra. A biztosítási hálózat kiépítésénél előnyben részesítette a gyári és ker. pénztárakat (ahol a tőkés és állami befolyás hatékonyabb volt), korlátozva a munkások szervezetének hatókörét. Az MSZDP és a szaksz.-ek kezdettől fogva követelték a törvény módosítását. Az 1901. és 1902. évi szaksz. kongr.-ok, az MSZDP 1903-as programja állást foglalt a ~ továbbfejlesztése mellett. Az MSZDP küzdött a ~ért, de ennek érdekében tömegakciókat nem kezdeményezett, küzdelmét főleg a szd. sajtóban és szakmai értekezleteken folyó vitákra korlátozta. A kormány az 1907. XIX. tc. megjelentetésével új ~i törvényt léptetett életbe, amely országosan egyesítette a ~ szervezetét. Kimondotta a munkás—munkaadó paritásának elvét, s így lehetőség nyílt a munkásság befolyásának valamelyes érvényesítésére. A törvény néhány iparágban baleset esetére is kiterjesztette a kötelező biztosítást, a családtagok is jogosultak lettek bizonyos segélyekre stb. A korábbi hiányosságokat mindazonáltal nem szüntette meg, ezért a munkások „alamizsna-törvénynek" nevezték. Az agrárprol. biztosítását az 1900-ban felállított Országos Munkás- és Cselédpénztár megközelítően sem oldotta meg, ugyanis az Országos Munkás Betegsegélyző- és Balesetbiztosító Pénztár sem tudott működésének korlátozása miatt, széles körű munkát végezni. Az 1918-as *polgári demokratikus forradalom* idején a Károlyi-kormány Munkaügyi és Népjóléti Minisztériuma tervbe vette a népbiztosítás bevezetését. A TK valósította meg először Mo.-on az állami társadalombiztosítást. A munkáskormány rendeletileg kiterjesztette a biztosítást minden kereső dolgozóra, a mezőgazd. munkásokat is beleértve. Egységes társadalombiztosítási intézményt hozott létre — az Országos Munkásbiztosító Pénztárt, OMP —, amelyben biztosította a munkásvezetést. Új biztosítási ágakat vezetett be — pl. anyasági, munkanélkülisegély stb. —, és javította a biztosítottak orvosi ellátását. — A TK leverése után az ellenforr. kormányok a legnehezebben a társadalombiztosítási rendeleteket tudták visszavonni és szinte lépésről lépésre jutottak el az 1927-es törvény megalkotásáig, amely lényegileg az 1907-es törvény adta lehetőségekig csökkentette a kötelező állami biztosítást. Először a ~egységes szervezetét rombolták szét, felfüggesztették az OMP önkormányzatát, élére kormánybiztost állítottak, majd hosszú huzavona után államosították; az 1928:XL. tc. alapján megszervezték az Országos Társadalombiztosító Intézetet (OTI). Később a Magánalkalmazottak Biztosító Intézete (MABI) létrehozását követően egymás után létesítettek külön biztosító intézeteket az államvasutak, a postások, a közalkalmazottak stb. részére. Az intézetek tevékenységét úgy szabályozták, hogy azokban a dem. külszín alatt a fasiszta állam képviselői játsszanak döntő szerepet. A közel 50 biztosító intézmény a lakosságnak alig egyharmadát látta el, az o. lakosságának 69%-a saját költségén vett igénybe orvosi ellátást, gyógykezelést. Újból biztosítás nélkül maradtak a mezőgazd. munkások. — Az MSZDP az ellenforr. korszakban — bár voltak önálló követelései, továbbá képviselői ott voltak az intézetek igazgatóságaiban — nem küzdött következetesen a ~ állami továbbfejlesztéséért. A KMP illeg. körülmények között, programjaiban és a gyakorlati harc sokféle formájában mindvégig a dolgozók kötelező állami biztosítását hirdette. A 30-as évek közepén kísérelte meg a ~i választásokban való részvételt, külön követeléseket állított fel, egységjelöltet indított. A felszab. után fokozatosan valósult meg a ~. A szaksz.-ek és az üzemek kezdettől fogva jelentősen növelték a munkások és alkalmazottak jövedelmét segélyezési tevékenységükkel, széles körű szociális juttatásaikkal. Az 1949. évi alkotmány alapján valósult meg újból Mo.-on az állami társadalombiztosítás. Igazgatása a szaksz.-ek feladata lett, amely a Szakszervezeti Társadalombiztosítási Központ (SZTK) létrehozásával gondoskodott a szoc. társadalombiztosítás központi irányításáról. 1975-ben az o. egész lakosságára kiterjedt a társadalombiztosítás. — *Irod.: Laczkó István:* A magyar munkás- és társadalombiztosítás története. 1968. 186 old.

munkásegység: a *munkásosztály*nak és szervezeteinek az alkalmi *akcióegység* s a tartósabb *egységfront* útján fokozatosan megvalósuló állandó jellegű egyöntetű politikai gondolkodása, magatartása, cselekvése. Legmagasabb foka a teljes szervezeti, ideológiai, pol. egység, amikor a munkásság törekvéseit a marxista—leninista párt s az irányításával működő szaksz. mozg. és *tömegszervezet*ek testesítik meg. A magy. munkásmozg.-ban évtizedeken át folyt a küzdelem a ~ megteremtéséért. E harcot a komm.-k vezették, bár időnként a „balos" *szektarianizmus* éppen annyira hátráltatta megvalósulását, mint

a jobboldali szd. vezetők forr.-ellenes, antikomm. álláspontja. — A fasiszta rendszer végső időszakában, 1944. okt. 10-én az SZDP és a KMP egyezséget kötött a ~ megvalósításáról. Ennek reális lehetősége a felszab. után következett be, az MKP és az SZDP mind szorosabb együttműködésével, a jobboldal kiszorításával, a komm.-k pol. sikereivel, az egységes szaksz. mozg. megizmosodásával. Az 1948. jún.-i pártegyesülés ezt a folyamatot betetőzte, megteremtette a ~ szervezeti kereteit s ezzel a *proletárdiktatúra* egyik legfontosabb előfeltételét. — *Irod.: Zágoni Ernő:* A magyar kommunisták a munkásegységért. 1939—1942. 1963. 283 old. — *Sánta Ilona:* Interjúk a munkásegységről. (1945—1948.) Az MKP és az SZDP egyesítésének 25. évfordulójára. 1973. 373 old.

munkáslclapok Magyarországon: alkalmi, ill. rendszeresen megjelenő sajtótermékek, amelyek a humor, a szatíra eszközeivel szolgálták a *munkásmozgalom* céljait. Az első, jobbára szakmai jellegű ~ (Häring, Savanyú, Die Mitrailleuse [A géppuska] már a múlt század 70-es éveiben megjelentek. A legjelentősebbek és legszínvonalasabbak Az Ostor (1897), Villamos szikrák (1897), Ekszkize (1906—12), Töff-Töff (1909) és A Jakab (1909—12) c. voltak. Ezekbe az MSZDP-hez tartozó és más — a szoc.-sal rokonszenvező — ismert írók: Bodrogi Zsigmond, *Csizmadia* S., *Farkas* A., *Gyagyovszky*-E., *Palágyi* L. és grafikusok: *Bíró* M., Major Henrik stb. — dolgoztak. Egyikük-másikuk (pl. az Ekszkize) az MSZDP belső életét tárgyaló szatirikus írásaival értékes forrása a munkásmozg. történetének. Jelentős részük egyedi kiadvány, amelyet egy-egy mulatság, pártünnepély kapcsán, vagy más alkalomból adtak ki. Ilyen jellegű többek között: A Bál (1907), A Darázs (1913), Weltner-Népszava (1933). A felszab. előtt megjelent ~ közül csak a KIMSZ által 1933-ban kiadott rövid életű Vörös Bors volt komm. jellegű.

munkásellenőrzés: az ipari, kereskedelmi és banktőke, valamint a tőkésvállalatok tevékenységének közvetlen ellenőrzése a *munkásosztály* képviselői részéről, választott szervei útján. A ~ a termelési eszközök szoc. társadalmasítását *(államosítását)* megelőző intézkedés, melyet a munkásosztály a szoc. forr. menetében hajt végre a *burzsoázia* gazd. és pol. hatalmának fokozatos korlátozása és visszaszorítása, az ellenforr. fellépésének megakadályozása érdekében. A munkásosztály a *Párizsi Kommün* (1871) óta különböző formában és eredménnyel valósította meg a ~t. Az 1917-es oroszo.-i febr. forr. idején a gyári üzemi biz.-ok a tőkések szabotálása ellenére folytatták a termelést és jelentős szerepet vállaltak a NOSZF előkészítésében és győzelemre vitelében. Az ezt követő európai prol.-forradalmakban mindenütt létrejöttek a ~ gyáriüzemi szervei, s jelentős szerepet játszottak a forr. harcokban. — Mo.-on az 1918. okt.-i *polgári demokratikus forradalom* győzelme után a munkásság a munkástanácsok útján gyakorlatilag a gyárak nagy részében megvalósította a ~t, bár a polg.-szd. koalíciós kormányzat csak a korlátozott jogkörű üzemi választmányok működését engedélyezte. Számos európai o.-ban maga a burzsoázia — látva e szervek népszerűségét és befolyását a munkások körében — már az I. vh. idején, de később még inkább kezdeményezte látszólag hasonló szervek létrehozását. Valójában azonban ezek a munkások és munkáltatók „közös" szervei voltak, amelyeket a munkáltatók irányítottak, és semmi közük nem volt a ~hez. A *fasizmus* felett aratott győzelem idején új viszonyok között Európa-szerte létrejöttek a ~ szervei. Ténylegesen azonban csupán azokban az o.-okban tölthették be szerepüket, ahol *népi demokratikus forradalom* zajlott le. Mo.-on a ~t a *munkásosztály és parasztság forradalmi demokratikus diktatúrájára* támaszkodó *üzemi bizottságok* valósították meg. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* A fenyegető katasztrófa és hogyan harcoljunk ellene? [valamint az ezt követő cikkek.] = Lenin, V. I.: Összes művei. 34. köt. (2. kiad.) 1967. 155—380. old.

munkásellenzék: az OK(b)P-n belül 1920-ban létrejött anarcho-szindikalista csoport (A. G. Sljapnyikov, Sz. P. Medvegyev, A. M. *Kollontaj* és mások). A szaksz. demokráciát anarchista túlzással fogva fel, a népgazd. irányítását teljes egészében ki akarta vonni a szovjetállam hatásköréből, hogy azután kizárólag a „termelők szövetségeinek" képviselőiből megalakítandó országos termelői tanács kezébe adja azt. A szakszervezeteket gyakorlatilag szembeállította az állammal és a párttal, tagadta a párt vezető szerepét. A párt X. kongr.-a (1921) V. I. *Lenin* által fogalmazott határozatában elítélte működésüket és nézeteiket károsnak nyilvánította. 1922-ben a XI. kongr. azokat, akik nézeteik mellett kitartottak, kizárta a pártból. A ~ több tagja később a trockista (l. L. D. *Trockij*) pártellenzékhez csatlakozott. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* Az OK(b)P X. kongresszusa. = Lenin, V. I.: Művei. 32. köt. [1. kiad.] 1953. 169—286. old. — *Lenin, Vladimir Iljics:* Az OK(b)P XI. kongresszusa. = Lenin, V. I.: Művei. 33. köt. [1. kiad.] 1953. 253—322. old.

munkásénekkarok Magyarországon: a munkásság öntevékeny együttesei, amelyek a belügy-

miniszter által jóváhagyott alapszabályok szerint működtek. A fejlődő magy. munkásmozg. a 19. sz. végén, főként a szakmai szervezetekkel kapcsolatosan hozta létre önálló dalárdáit, dalköreit. (A nyomdászoké — 1886-ban, a sütőmunkásoké — 1889-ben, a vasasoké — 1904-ben, a Bp.-i Ált. Munkásdalegylet — 1891-ben alakult. 1907-ben jött létre a *Magyarországi Munkásdalegyletek Szövetsége.*) A ~ eleinte kizárólag férfikarok voltak, a hagyományos ún. „Liedertafel" stílust képviselték, mereven ragaszkodtak a konzervatív művészeti irányhoz. Vezetésükben túlnyomórészt apolitikus felfogás érvényesült. A bennük tömörült nagyszámú munkás — főleg fiatalok — összefogása mégis pol. jelentőséget adott működésüknek. Sok esetben az énekkar vezette a munkást a szaksz.-hez is. A két vh. közötti időszakban 80—90 énekkar működött mintegy 3000 taggal. Ez lehetőséget adott a ~ eszmei és művészi megújhodására, a baloldali eszmék térhódítására, a magy. népdal és a nemzetközi munkásmozg. dalok benyomulására a ~ műsorába. Ebben a folyamatban élen járt az *Alkoholellenes Munkásszövetség* Szabó Ferenc vezette énekkara, valamint a *Szalmás-* és a *Vándor-kórus.* — *Irod.:* Munkásének. 1919—1945. Magyar munkásmozgalom és zenekultúra a két világháború között. Összeáll. Czigány Gyula. 1967. 280 old. — A parasztdaltól a munkásdalig. Szerk. Katona Imre, Maróthy János, Szatmári Antal. 1968. 535 old.

Munkáserő, *Force Ouvrière, FO:* a Francia Szocialista Párt befolyása alatt álló szaksz. egyesülés. Az *Általános Munkásszövetség*ből (CGT) kivált reformista szaksz. vezetők alakították 1948. ápr.-ban. Taglétszáma kb. 1 000 000. Általában elzárkózik a CGT egységjavaslatai elől. Ellenzi az *Európai Szakszervezeti Szövetség* és a szoc. országok szaksz.-ei közötti tárgyalásokat. Az SZSZNSZ tagja. Központi hetilapja a ~. Főtitkára André Bergeron.

Munkás- és Szocialista Internacionálé, *Berni Internacionálé:* az európai munkásmozg. opportunista szárnyának nemzetközi szervezete, alakult 1919. febr. 3—10-én, a berni nemzetközi munkás- és szoc. konferencián. Megalakulásakor soraiba tartoztak Ausztria, Argentína, Bulgária, Nagy-Britannia, Mo., Németo., Dánia, Olaszo., Íro., Palesztína, Finno., Franciao., Csehszlovákia, Svájc és Svédo. szoc., ill. szd. pártjai. Konferenciáin (Amszterdam — 1919. ápr., Luzern — 1919. aug. és Genf — 1920. júl.—aug.) Németo.-ra hárította a háborús felelősséget, helyeselte a Párizs környéki békeszerződéseket, támogatásáról biztosította a Népszövetséget mint „a béke fenntartásának egyetlen eszközét", szembefordult Szovjet-Oroszo.-gal, az alakuló KP-kkal és a KI-vel, elítélte a prol. diktatúráját és magasztalta a burzsoá demokráciát. 1919. febr.-i alakulásakor választott akcióbizottságának tagjai: H. *Branting*, A. *Henderson* és C. *Huysmans.* 1921-ben több centrista párt kivált a ~ból, megalapították a *Két és feles Internacionálé*t, 1923. máj.-ban egyesült a két szd. irányzat *Szocialista Munkásinternacionálé* néven.

Munkásifjúság: A magyar szociáldemokrata és szakszervezeti fiatal munkások gazdasági, társadalmi és kulturális érdekeiért küzdő szemle 1931. máj. és 1939. máj. között. Szerk. *Szakasits* A.

Munkás Heti Krónika, *Arbeiter Wochen Chronik:* magyar és német nyelven kiadott szocialista hetilap. Első száma 1873. jan. 5-én jelent meg Bp.-en, Madarász János szerkesztésében, *Farkas* K. és *Ihrlinger* A. kiadásában. Előkészítette a *Magyarországi Munkáspárt* megalakítását, s 1873. márc. 23-án e párt lapja lett. A párt feloszlatása után leg. központi szervezet hiányában a munkások a lap köré tömörültek, s a szerk. irányította a szoc. mozg.-at. A ~ terjesztette a szoc. tanításokat, szorgalmazta a munkásegyletek alakítását, tudósított a hazai és a külföldi mozg. eseményekről. 1873. okt. 5.—nov. 30. között *Politzer* Zs., 1877. febr. 19-ig Ihrlinger A. szerk., 1876. okt. 10.— *Frankel* L. a ném. lap társszerkesztője, 1877. febr. 19.— egyedüli szerk.-je. Ettől kezdve a ném. lap a marxista nézetek tolmácsolójává vált, színvonala emelkedett. 1878. máj.— a ~ a *Nemválasztók Pártjá*nak közlönye. 1879. ápr. 6.—dec.-ig a magy. nyelvű lap Krónika címmel jelent meg. A *Magyarországi Általános Munkáspárt* (1880) megalakulásakor megszűnt, évfolyamszámozását a *Népszava* folytatta.

Munkásképző Egylet, *Arbeiterbildungsverein:* 1. Az *Igazak Szövetsége* tagjai által (K. *Schapper*, H. *Bauer*, J. *Moll*) 1840-ben alapított londoni egylet, amelyben a szakképzés mellett gyümölcsöző pol. viták folytak, s melyben számos kiváló munkásforradalmár nőtt fel. — 2. A 19. sz. derekán Németo.-ban alakult egyletek a munkások szakmai és kulturális továbbképzésére. Az 1848-as forr. után a reakció elnyomta, de 1860 után ismét fellendültek. Ekkor a burzsoázia vezetése alatt álltak, amely azonban nem tudta megakadályozni a proletariátus önállósulási törekvéseit. A ~ek zöme beolvadt az *Általános Német Munkásegylet*be.

munkáskormány: munkáspárt tagjaiból — és velük együttműködő pártonkívüliekből— álló kormányzat; a tőkésállamban a *munkásosztály*

hatalomban való részesedésének a formája, eszköz követeléseinek megvalósításáért folytatott harcában. ~ok a kap. ált. válságának időszakában jöttek létre a munkásosztály pol. küzdelmének eredményeképpen. A hatalomban való részesedés osztálytartalmát és mértékét tekintve különböző. Kifejezheti az imp. *burzsoázia* és a *munkásarisztokrácia* megegyezését abban, hogy az imp. pol.-t ~ útján valósítják meg. Ez megvalósulhat liberális vagy szd. ~ formájában. Ha azonban a hatalomban a munkásosztálynak és a vele szövetkezett *osztály*oknak, ill. rétegeknek osztálytörekvései jutnak kifejezésre, és a ~ a monopoltőkével vagy annak kormányon levő részével szemben folytatott tömegmozg. eredményeképpen valósult meg, akkor valódi ~ról van szó. Ez az adott helyzetnek megfelelően lehet munkásegységfront-kormány, *népfrontkormány* vagy *munkás-paraszt kormány*. A KP-k a ~ támogatását vagy a benne való részvételüket annak pol.-ja alapján határozzák meg, támogatják a ~t, vagy részt vehetnek benne, ha ezzel a forr. prol. célkitűzéseinek megvalósítását elősegíthetik. A ~ a nemzetközi munkásmozg. számára az I. vh. után vált gyakorlati problémává, a rá vonatkozó forr. marxista útmutatásokat a KI IV. kongr.-a adta meg.

munkáskormányok Angliában: *munkáspárti kormányok Angliában*

munkáskormányok Németországban: *szászországi és thüringiai munkáskormányok*

munkáskönyvtárak Magyarországon: a munkásegyesületek, a munkásszervezetek egyik legjelentősebb művelődési intézményei. A legelső munkáskönyvtár, a bp.-i nyomdászoké 1865-ben alakult. A múlt század végén országszerte megalakult szak- és munkásképző egyesületek első teendői közé tartozott a ~ létesítése, a falvakban pedig a földmunkás olvasó egyletek a párt- és szaksz.-ek szerepét is betöltötték. Az I. vh. előtti évtizedben az egyes szakszervezeteknek már sok ezer kötetből álló központi könyvtáruk volt, és csaknem minden helyi csoport rendelkezett kisebb-nagyobb saját könyvtárral. A Horthy-rendszer idején az MSZDP és a szaksz.-ek bp.-i és vidéki könyvtárhálózata tovább nőtt, a 30-as évek végén a kezelésükben levő könyvállomány meghaladta a 300 000 kötetet. A szd. irányítás alatt álló ~ nagy szerepet játszottak a magy. *munkásosztály* kult. nevelésében, de jellegüknél fogva csak kismértékben, kivételként tartalmazták a forr. pol. és szépirodalmi alkotásokat. Ezek a művek a KMP befolyása alatt álló szervezetek, a szaksz. ellenzék és a *Magyarországi Vörös Segély* által fenntartott néhány illeg. könyvtárból jutottak el az érdeklődő munkásolvasókhoz. A ~ gyakran baloldali beállítottságú önkéntes gondozói tanácsadással, titkosan kezelt forr. tartalmú művekkel értékes nevelő tevékenységet végeztek. A felszab. után a megnövekedett lehetőségek birtokában a szaksz. mozg. hatalmasra növelte könyvtári hálózatát. A könyvtárak állománya — a szoc. könyvkiadás fellendülése révén — rohamosan nőtt s tartalmában átalakult. A szaksz. könyvtárak méltó arányban tartalmazzák a marxista—leninista szellemű tud., ideológiai-pol. műveket, valamint a forr. magy. és külföldi szépirodalmi alkotásokat, emellett megtalálhatók polcaikon a haladó polg. tud. és szépirodalmi művek is. E könyvtárak napjainkban a szoc. közművelődés fontos gócpontjai. 1974-ben 4 744 szaksz. önálló és fiókkönyvtár működött; a szaksz. és tanácsi könyvtárakban közel 30 millió kötet áll a több mint 2 millió beiratkozott rendelkezésére, akik ez évben 54,8 millió könyvet kölcsönöztek. — *Irod.: Szilágyi János:* A magyar munkáskönyvtárak a két világháború között. (1920—1944.) 1961. 112 old. — Könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig. Összeáll. Kovács Máté. 1970. 722 old.

munkás-kultúrmozgalom: a munkásszervezetek kulturális tevékenysége; egyidős a nemzetközi *munkásmozgalom* kibontakozásával. Svájcban már 1855-ben megalakult a ném. munkások önképző szövetsége. Németo.-ban A. *Bebel* személyes kezdeményezésére az 1870-es években létrejött az első munkásénekkar. A ~ban kezdettől folyt a harc az „osztályfeletti", „politikamentes" kultúra jelszavát hangoztató burzsoá felfogás és az *osztályharc*os munkáskultúra kialakítását célzó törekvések között. Mo.-on a 19. sz. 60-as, 70-es éveiben jöttek létre az első munkásönképzőkörök, *munkáskönyvtárak*, majd megszerveződtek az első *munkásénekkarok* is. A ~ nagyobb arányú fellendülése a századforduló után indult meg, ekkor alakultak ki keretei az MSZDP irányításával: az *Alkoholellenes Munkásszövetség*, a Magyarországi Eszperantista Munkások Egyesülete és a munkás-sportegyesületek. A legjelentősebb kult. tevékenységet a szaksz.-ek folytatták. A TK idején a ~ lehetőségei a proletárállam segítségével ugrásszerűen megnövekedtek. — Az ellenforr. korszakban a ~ kedvező lehetőséget nyújtott a KMP-nek a *legális és illegális munka kombinációjá*ra. 1927-ben megjelent a *100%* c. folyóirat, amely a KMP elméleti és pol. nézeteinek terjesztése mellett elsődleges feladatának a ~ba bekapcsolódó komm.-k irányítását tekintette. Ez időben bontakozott ki a ~ egyik legnagyobb tömeghatású területe, a *szavalókórusok* mozg.-a. 1928-ban a ~ összefogására megalakult a *Munkás-Kultúrszövetség*,

melynek szd. vezetése azt hirdette, hogy a ~ elsődleges feladata a pol.-mentes tanulás és a művelődés. A komm.-k arra törekedtek, hogy a ~t az egyes szervezetekben megalakult KMP-*frakciók* révén befolyásuk alá vonják. A KMP befolyása a *Természetbarátok Turista Egyesületé*ben, a Munkás Testedző Egyesületben, az antialkoholista és eszperantista munkások szövetségében, valamint a szavalókórus-mozg.-ban volt a legerősebb. Az Alkoholellenes Munkásszövetség 1928—29-ben baloldali vezetés alá került (*Arató* E., *Madzsar* J.), gyakorlatilag a KMP fedőszervévé vált. Madzsart baloldali tevékenysége miatt kizárták az MSZDP-ből. Az egyesület kormánybiztos felügyelete alá került, majd 1930-ban feloszlatták. A hatósági üldözés tette lehetetlenné 1930— a 100% megjelenését is, majd a rendőrség 1933-ban betiltotta a szavalókórusokat, a következő évben pedig az eszperantista munkásegyesületet. A jobboldal befolyása leginkább a Dalosszövetségben konzerválódott; e téren művészetileg és pol.-lag egyaránt új színt hozott a *Szalmás-kórus* megalakulása (1930). A ~ a 30-as évek második felében fontos területe volt a *népfront*ért vívott küzdelemnek. A KMP kult. munkájának egyik centruma az 1936-ban létrejött *Vándor-kórus*. Ez idő tájt vált önálló, a ~ egyéb területeit mind osztályharcos tartalmában, mind tömeghatásában túlszárnyaló mozgalommá a *munkásszínjátszás*. A II. vh. időszakában a ~ a komm.-k és baloldali szd.-k irányításával határozottan pol. jelleget öltött. — A felszab. után a ~ irányítására a *Szakszervezeti Tanács* támogatásával ismét létrejött a Munkás-Kultúrszövetség (MKSZ); az MKSZ megszervezte az első kultúrversenyeket, amelyeken több ezer munkás szerepelt. A ~ új vonása ekkor az üzemi népi tánccsoportok létrejötte. A munkásszervezetekben megindult a magas szintű zenei és képzőművészeti tevékenység. A Nemzeti Színház komm. művészeinek kezdeményezésére kezdetét vette az üzemi közönségszervezés. Az MKSZ 1948-ig állott fenn. A szaksz.-ek kult. intézményeinek (könyvtárak, művelődési otthonok stb.) hálózata a szoc. kult. egyik legfontosabb tényezője lett. — *Irod.: Serfőző Lajos:* A KMP tevékenysége a munkás kultúr- és sportmozgalomban. 1925—1945. 1963. 126 old.

Munkás-Kultúrszövetség: kísérlet a munkásművelődési egyesületek tömörítésére 1928—30. 1928. jan. 29-én alakult. Létrehozására lehetőséget teremtett az, hogy a 20-as években az egyesületek tevékenysége felélénkült, társadalmi bázisuk kiszélesedett. Tagságuk túlnyomó részben a pol. cselekvésre vágyó munkásif.-ból és baloldali munkásokból, értelmiségiekből került ki. A legnagyobb kult. szervezetek, az *Alkoholellenes Munkásszövetség*, a Munkás Testedző Egyesület, a *Természetbarátok Turista Egyesülete* és az Eszperantó Egyesület együttes taglétszáma 1927-ben elérte a 10 000-et, s e négy szervezet képezte a ~ magvát. A hatósági terror fokozódása arra késztette a komm.-kat, hogy e tömörülés lehetőségeit fokozottan használják ki, s megkíséreljék leg. fedőszervükké tenni a ~et. Ez a törekvés a szövetségben tevékenykedő centrista szd.-k és *frakciós* elemek (deményisták, hartsteinisták) ellenállásába ütközött. E csoportok a komm.-k tevékenységétől a ~ leg. létét féltették, s ezért a „pol.-mentes" kult. mozg. mellett foglaltak állást. A KMP a *100%* c. folyóirat hasábjain felvette a harcot ezekkel a nézetekkel. Időközben az MSZDP vezetősége fokozta támadásait a baloldali elemek ellen, s nyomására 1929—30 a kult. egyesületekből sorozatosan kizárták a baloldaliakat. Ezekben a harcokban a ~ működése megbénult, s a szövetség 1930 közepén megszűnt.

munkásmozgalom: a tőkés termelési viszonyok kialakulásával megszülető *munkásosztály* szervezkedése és küzdelme gazdasági és politikai érdekeinek kielégítéséért, végső soron pedig a tőkés rendszer megszüntetéséért, a szocialista-kommunista társadalom felépítéséért. Kezdetben a ~ elszigetelt és szűk körű, módszerei kezdetlegesek (pl. *luddizmus*), tudata megreked a közvetlen napi részérdekek felismerésénél. A tőkés viszonyok fejlődésével, a munkásosztály számbeli gyarapodásával és tapasztalatainak gazdagodásával magasabb fokra lép, szakmai, orsz. sőt nemzetközi szinten szervezkedik, törekvései mind nagyobb horderejűek és mindinkább pol. célokra irányulnak. A ~ történetében fordulópont, amikor soraiba behatolt a *tudományos szocializmus* elmélete. Ez megvilágította a munkásosztály történelmi szerepét, mozg.-ának társadalmi feltételeit, célkitűzéseit és módszereit. Ettől kezdve a tud. szoc. hívei alkották „minden ország munkáspártjainak leghatározottabb, szüntelen továbbhaladásra ösztökélő részét" *(A Kommunista Párt Kiáltványa)*. A ~ pol., ideológiai és szervezeti fejlődésének kulcskérdésévé vált a tud. szoc. alapelveinek elfogadtatása. Ezek: a pol. hatalom megragadása és új, forr. munkáshatalom *(proletárdiktatúra)* kiépítése; a fontosabb termelőeszközök társadalmi tulajdonba vétele; a *proletár nemzetköziség* elve. A ~ először a fejlettebb tőkéso.-kban jelent meg, ahol a nagyipar és a munkásosztály már kialakult. Fejlődésében időről időre különleges jelentőségre tett szert egy-egy o., ahol a ~ a tőkés rendszer kiélezett ellentmondásai talaján az átlagosnál fejlettebb formákat öltött. A 19. sz. második ne-

gyedében ilyen o. Anglia, ahol kialakultak a munkások tömeges szakmai szervezetei *(tradeunionok)* és az első pol. munkáspárt (l. *chartizmus*). Az 1848-as forr.-ak időszakától Franciaország munkásmozgalma játszotta ezt a szerepet. Itt a munkásosztály ekkor már önálló pol. szerepet töltött be; itt zajlott le a *júniusi felkelés* idején a munkásosztály és a *burzsoázia* első nagyméretű fegyveres összecsapása is. Ebben az időszakban jött létre a ~ első nemzetközi pol. szervezete, a *Kommunisták Szövetsége* (1847—52). Az 1848/49-es forr.-ak leverését követő visszaesés után a ~ újabb fellendülésének hullámán jött létre a *Nemzetközi Munkásszövetség* (*I. Internacionálé*, 1864—76), amely a ~ban ható különböző irányzatokat tömörítette, de fokozatosan túlsúlyra kerültek benne a tud. szoc. talaján álló erők. 1871-ben a *Párizsi Kommün*ben a munkásosztály első ízben teremtette meg és tartotta fenn 72 napig saját hatalmát, a *proletárdiktatúra* első formáját. 1871 után a szoc. ~ súlypontja Németo.-ba helyeződött át, ahol az 1875-ös gothai egyesítő kongr. után létrejött a ~ addigi történetének legfejlettebb pol. pártja, *Németország Szocialista Munkáspártja*. A párt nagy tömegeket vitt harcba az *osztályharc* minden fő területén. A ném. párt fontos szerepet játszott a ~ új nemzetközi szervezetében, a *II. Internacionálé*ban (1889—1914), amely az országonként megalakult pol. munkáspártokat tömörítette. A II. Int.-ban a századforduló körül harc bontakozott ki a marxi elméletet felülvizsgálni akaró *revizionizmus* és a forr. baloldal erői között. Ebben az időszakban a forr. ~ súlypontjává Oroszország vált, ahol *Lenin* vezetésével új típusú forr. munkáspárt jött létre *(bolsevik* párt). Itt következett be az *imperializmus* korának első nagy forr.-a, az 1905/07-es polg. dem. forr. A II. Internacionálé az I. vh. kirobbanásakor pártjai többségének soviniszta álláspontja következtében nemzeti alkotóelemeire hullott szét; a baloldal új Internacionálé alakítását kezdeményezte. A háborút követő forr. hullám során a ~ nagyon megerősödött. Több o.-ban létrejött a proletárdiktatúra, Oroszo.-ban pedig a *Nagy Októberi Szocialista Forradalom* nyomán meg is szilárdult. Ez volt az első eset, hogy a ~ egy osztaga véglegesen hatalomra kerülve hozzáláthatott a tud. szoc. eszméinek gyakorlati megvalósításához. — 1919-ben a ~ baloldali erői létrehozták a III., *Kommunista Internacionálét*, amely 1919—43. a forr. ~ nemzetközi szervezeti központja volt. A ~ jobboldali és centrista erői 1923-ban egyesülve megalakították a *Szocialista Munkásinternacionálét*. A ~ háború utáni fellendülését a tőkés rendszer ideiglenes stabilizációja, majd az 1929/33-as világgazd. válság nyomán annak újabb megrendülése követte. A ~nak számos o.-ban és nemzetközi téren is fel kellett vennie a küzdelmet a monopoltőke hatalmát legagresszívebb módszerekkel védelmező fasiszta szervezetekkel és diktatúrákkal. A *fasizmus* ellen sok o.-ban létrehozott széles körű összefogás, a *népfront* magja mindenütt a ~ volt. Erői döntő szerepet játszottak a II. vh. alatti *ellenállási mozgalmak*ban, részt vállaltak az antifasiszta nagyhatalmi koalíció háborús erőfeszítéseiben. — A nemzetközi ~ fő bázisa 1917-től a megvalósuló szoc. országaiban volt. A *Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségé*nek létrejötte, a szoc. felépítése a SZU-ban, majd a fasizmus feletti győzelme nyomán a *szocialista világrendszer* kialakulása — a nemzetközi ~ eddigi legnagyobb vívmánya. — A ~ban mindvégig a tud. szoc.-tól eltérő áramlatok hívei is jelen voltak. Ezek tevékenysége a munkások elmaradottabb csoportjainak törekvéseit, illetve a munkásosztályra más osztályok és rétegek részéről nehezedő pol. és ideológiai nyomást tükrözi. Ilyen irányzat a *reformizmus*, amely a tőkés rendszer lényegét nem érintő részleges társadalmi átalakulásokért lép föl, olykor széles, de pol.-lag kevésbé tudatos tömegek támogatásával *(szociáldemokrácia)*. Az ultrabaloldali áramlatok a tőkés rendszer megdöntésének — a tömegmozgósításra való képtelenségük miatt kudarcra kárhoztatott — „rövid útjait" hirdetik. Ezek egy része eleve a szoc. ~éitől eltérő elvek alapján szerveződött *(anarchizmus, anarchoszindikalizmus)*; más csoportjaik a marxista—leninista pártokból kirekesztett vagy kivált elemeket tömörítenek (trockista, maoista, „újbaloldali" csoportok). Az utóbbiak tevékenysége a ~ peremén zajlik, követőik többsége nem munkás. — A 19. szd. utolsó harmadától sok o.-ban az egyházak kezdeményezésére *keresztényszocialista* munkásszervezetek is létrejöttek, a vallásos világnézetű munkások osztályharcos fellépésének fékezése céljából. Meg-megújuló kísérletek történtek a munkáltatók irányította munkásszervezetek alakítására is. A ~ irányzatai közül a *marxizmus—leninizmus* talaján álló *kommunista és munkáspártok* játszanak valamennyi világrészen legjelentősebb szerepet. A szd. és polg. reformista munkásszervezetek fő ereje a fejlett tőkéso.-okban van; az ultrabaloldal szervezetei elsősorban Nyugat-Európában és Latin-Amerikában élveznek váltakozó mértékű befolyást. A tud. szoc. hegemóniájáért a ~ élenjáró erői mindinkább szélesedő körben harcolnak. A kezdetben néhány száz öntudatos munkásra kiterjedő ~ híveinek tábora ma százmilliókra tehető. Csupán a komm. pártok tagjainak száma 50 milliónál több. A ~ban a pol. pártok mellett fontos hivatást töltenek be a *szakszervezet*ek, a munkások legátfogóbb *tömegszervezet*ei; az ifjúmunkás és

nőmunkásmozgalom; a sport- és kult. mozg., a munkás-*szolidaritási* szervezetek. A munkástömegszervezetekre is rányomja bélyegét a ~ pol. megosztottsága. A komm.-k valamennyi, munkásokat tömörítő irányzat cselekvési egységére törekszenek, mert az egység döntő befolyást gyakorol a ~ ütőképességére. A *munkásegységért*, az egységbontás ellen vívott harc végigvonul a ~ egész történetén. Erőteljesen hangsúlyozták az egységtörekvést a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásai. Irod.:* A nemzetközi munkásmozgalom története 1830—1945. (Szerk. Csonka Rózsa, Harsányi Iván) 1973. 473 old.

Munkások Irodalmi és Művészeti Országos Szövetsége, *MIMOSZ:* a *munkásmozgalom* fejlődése során kibontakozott öntevékeny munkásművelődési törekvések összefogására és irányítására alakult szervezet. 1916-ban jött létre az 1913-tól működő Munkásműkedvelő Társaságok Szövetsége utódaként. Élén *Gyagyovszky* E., *Somló* D., Tiborc Zsigmond állt. Zenei, képzőművészeti, irodalmi, színjátszó tanfolyamai, esztétikai *szemináriumai* nagymértékben segítették az érdeklődő munkások művészeti-irodalmi képzését, ízlésük fejlesztését. Fórumot biztosított a korabeli munkásíróknak. Összejövetelei 1918—a különböző forr. csoportok gyülekezőhelyeivé váltak, s így a ~ jelentős szerepet töltött be a KMP létrejöttének előkészítésében is. A *fehérterror* idején is hangot adott a forr. eszméknek, ezért a kormány 1921-ben betiltotta.

Munkások Újsága: 1. *Táncsics M.* szerkesztésében 1848. ápr. 2.—dec. 29. előbb hetenként egyszer, később kétszer megjelenő lap. Táncsics kezdetben az 1848. márc.-i 12 pontban és az ápr.-i törvényekben megfogalmazott reformok népszerűsítésére szánta, de a lap csakhamar a befejezetlen jobbágyfelszabadítás miatt elégedetlen paraszti tömegek szócsöve lett. Az egyre radikálisabb hangot megütő néplapot és szerk.-jét 1848 őszén a sajtóban, a nemzetgyűlésen s a megyékben súlyos támadások érték, és ezek nyomása alatt Táncsicsot dec. végén pol. lap óvadék nélküli kiadása címén elítélték, s a lap további megjelenését megakadályozták. 2. A *Budapesti Munkásegylet* önsegélyző irányzatú heti közlönye 1868. márc.—aug. — *Irod.: Illés Ilona:* Munkások Újsága (1848), Forradalom (1849), Arany Trombita (1869), repertórium. 1973. 164 old.

munkásosztály: az emberi társadalom történetének legforradalmibb *osztálya*, amely a tőkés társadalomban mint kizsákmányolt és elnyomott osztály alakul ki; vezetésével megy végbe a szoc. forr., önmaga felszabadításával együtt véget vet a kizsákmányolás minden formájának, önmaga megszüntetésével együtt megvalósítja az osztály nélküli társadalmat. — A tőkés társadalomban ki van zárva a termelőeszközök tulajdonából, így létfenntartása érdekében, gazd. kényszerből munkaerejét bocsátja áruba a termelőeszközök tulajdonosának. Következetes forradalmiságát a termelés rendszerében elfoglalt helye határozza meg. A gazd. leghaladóbb formájával, a nagyüzemi termeléssel áll kapcsolatban, így könnyen szervezhető, és a dolgozók minden rétegénél jobban képes arra, hogy öntudatosan, egységesen, szervezetten cselekedjék. A ~ objektív helyzeténél fogva érdekelt mindennemű kizsákmányolás felszámolásában. Ahhoz, hogy történelmi hivatását teljesítse, elengedhetetlenül szükséges, hogy osztállyá szerveződjék, hogy osztályöntudattal rendelkezzék, hogy szervezett forr. harccal megdöntse a kizsákmányoló rendszert és magát uralkodó osztállyá tegye. Harca, mely létével kezdődik, több fokozaton keresztül fejlődik (l. *gazdasági harc, sztrájk*). Mivel a kap. világméretekben zsákmányolja ki a dolgozókat, a ~ is csak a nemzetköziség szellemében vívhatja sikerrel harcát (l. *proletár nemzetköziség*). Ugyanakkor mint a nemzet túlnyomó többségének érdekeit képviselő társadalmi erő, a szó igazi értelmében nemzeti osztály is. — A szoc. forr. után a ~ helyzete megváltozik. Az addig elnyomott osztályból uralkodó osztály, az államhatalom birtokosa, az egész társadalommal együtt a termelőeszközök tulajdonosa lesz. Vezető szerepe a forr.-ban, a szoc. társadalomban a komm. felépítéséig, az osztályok megszűnéséig a társadalom fejlődésének törvényszerűsége, mert a ~ leginkább érdekelt az osztály nélküli társadalom megvalósításában. A *szocializmus, kommunizmus* termelési viszonyainak is a ~ a hordozója. A ~ vezető szerepét mind a tőkés, mind a szoc.-t—komm.-t építő társadalomban elsősorban a termelés legfejlettebb formáival kapcsolatban levő ipari nagyüzemi munkásság testesíti meg. Vezető szerepe a szoc. társadalomban úgy érvényesül, hogy 1. a céljait és érdekeit kifejező KP útján kormányozza az o.-ot; 2. a ~ tagjai közvetlenül is betöltenek vezető funkciókat; a munkások egyénileg és *tömegszervezeteik* útján minden szinten aktívan részt vesznek az állam, a társadalom, a pol., gazd. és kult. élet irányításában, ellenőrzésében; 3. a társadalom többsége is elfogadja a ~ céljait, eszméit, vezető szerepét. A ~ fogalmáról, e fogalom körének változásairól napjainkban nemzetközi méretű vita folyik a társadalomtudományok művelői körében. A fejlődés során mind a tőkés, mind a szoc. o.-okban kiszélesednek a ~ határai; belső rétegződése — amely keletkezése óta fennáll — átalakul. Míg azonban a szoc. o.-okban a

~ növekedése és körének tágulása az osztálykülönbségek és az osztályok megszűnése felé mutat, a tőkéso.-okban az *osztályharc* élesedésével jár s a kap. megszüntetésében objektíve érdekelt dolgozók számát, arányát, jelentőségét növeli. — *Irod.:* A munkásosztály helyzete a Horthy-rendszer idején. (Adalékok.) Összeáll. Kádár Iván. 1956. 334 o. — A mai kapitalizmus problémái és a munkásosztály. A „Béke és Szocializmus"... valamint a SZU Tudományos Akadémiája... rendezésében lefolyt eszmecsere anyaga. Szerk.: A. A. Arzumanjan és A. M. Rumjancev. 1964. 799 o. — *Buza Márton:* A munkásosztály vezető szerepének néhány kérdése. 1966. 225 o. — *Szántó György:* Forradalmi-e a nyugati munkásosztály? 1969. 91 o. — Tanulmányok a munkásosztályról. (Kiad.) az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete. (Előszó: Halay Tibor.) 1973. 301 o.

munkásosztály és parasztság forradalmi demokratikus diktatúrája: az *imperializmus* szakaszában a *proletariátus* által vezetett polg. dem. forr. győzelme után létrejövő államhatalom, amely biztosítani tudja a forr. átnövését a szoc. forr.-ba. A ~ alapja a *munkásosztály* vezette *munkás-paraszt szövetség.* A dikt. feladata, hogy elnyomja az ellenforr. nagybirtokos és burzsoá erők ellenállását, megszüntesse a feudális tulajdont, a földet átadja a *parasztság*nak, korlátozza a tőkés kizsákmányolást. A munkásosztály vezetése biztosítja a dem. feladatok maradéktalan megvalósítását, egyszersmind a kap. megdöntésének előkészítését. Lehetőség nyílik arra, hogy a munkásosztály képviselői a hatalmi szervekben való részvételükkel elősegítsék a forr. továbbfejlesztését (l. *permanens forradalom*). Ez éles *osztályharc*ok közepette történik. 1917-ben a febr. forr. után Oroszo.-ban a *kettős hatalom* körülményei között a *szovjet*ek képviselték a ~t. A II. vh. után a népi dem. o.-okban szélesebb osztályalapokon, a SZU-nak a fasiszta hatalmak felett aratott győzelmére támaszkodva létrejött ~ békés úton nőtt át *proletárdiktatúrá*vá.

munkásotthon: a munkásszervezetek által létesített intézmény, amely a munkások mozgalmi, szervezeti és kulturális életének központja a kapitalizmus idején. Mo.-on a munkásmozg. kibontakozásakor a szakmai szervezetek rendszerint kocsmák, vendéglők helyiségeiben tartották összejöveteleiket, majd 1—2 szobából álló bérelt helyiségeket tartottak fenn, amelyek azonban egyre kevésbé elégítették ki a szervezeti élet növekvő igényeit. A munkások nagyarányú áldozatkészségével gyűltek össze azok az összegek, amelyekből az erősödő szervezetek házat vásároltak vagy építettek. Ezek az épületek már helyet tudtak adni a szervezet ügyvezetésének, iratainak, pénztárának, könyvtárának, vezetőségi üléseinek, tanfolyamainak, kult. életének. Egyre gyakrabban fogott össze egy-egy város egész szervezett munkássága olyan ~ építésére, amelyben a város minden szaksz. helyi csoportja, MSZDP-szervezete, munkáslapok szerkesztősége helyet kapott, s ahol sokoldalú mozg. élet bontakozhatott ki. A századfordulótól kezdve egymás után emeltek ~okat Debrecenben, Miskolcon, Pécsett, Szegeden. Újpesten 1909-ben, Csepelen 1915—16-ban, Pesterzsébeten 1918—19-ben épültek ~ok. Ezekben évtizedeken át pezsgő mozg. élet folyt. Történetükhöz egész munkásnemzedék felnevelődése, területük munkásmozgalmának számos kisebb-nagyobb mozzanata fűződik. Könyvtárak, énekkarok, műkedvelő csoportok dolgoztak falaik között, tanfolyamok, viták, gyakran heves pol. összecsapások is lezajlottak helyiségeikben. Hasonló szerepet töltöttek be — egyéb funkciók mellett — a szaksz.-ek központi székházai is a fővárosban. 1907-ben épült fel a nyomdászok Gutenberg Otthona. 1908—09-ben a MÉMOSZ Aréna (ma Dózsa György út) és Dembinszki utca sarkán álló székháza, 1927-ben vásárolták a bőrmunkások a Dob utcai központjuk épületét, s 1928-ban avatták fel a vas- és fémmunkások Magdolna (ma Koltói Anna) utcai székházát.

munkásőrség: az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának 1957. febr. 12-i határozata értelmében az *ellenforradalom* maradványainak felszámolására, a néphatalom, a rend, a békés építőmunka védelmére alakult önkéntes fegyveres testület. Tagjai lehetnek azok a szoc.-hoz hű munkások, parasztok, értelmiségiek, akik vállalják a szoc. rend fegyveres védelmét. Tagjai szolgálatukat munkaidejükön kívül, térítésmentesen teljesítik. A ~ irányítását az illetékes pártszervek végzik, feladatainak ellátásában esetenként együttműködik a rendőrséggel és a néphadsereggel (l. *milícia*). A ~ tevékenyen részt vesz a dolgozók honvédelmi nevelésében. Állományának 67%-a munkás és tsz. tag, 3%-a nő (1975). — *Irod.:* Munkásőrök. (1957—1967.) Szemelvények a munkásőrség tízéves történetéből. (Szerk.: Vadász Ferenc.) 1967. 197 old.

munkás-paraszt ifjúsági találkozók: az OIB által 1938. és 1939. aug. 20-án Budapesten megrendezett országos ifjúsági találkozók elnevezése. A vidéki városok és falvak OIB-csoportjainak küldöttei a fővárosba jöttek, hogy ünnepélyes program keretében a bp.-i ifjúmunkásokkal közösen beszéljék meg az időszerű pol. és szervezeti feladatokat. A találkozók elősegítették a munkás- és parasztfiatalok összefogásának kialakulását. A

felszab. után hasonló céllal a DISZ és a KISZ rendezett aug. 20-án ~at Bp.-en és a vidéki városokban.

munkás-paraszt kormány: olyan kormány, mely átmeneti lépcsőfok a *proletárdiktatúra* megteremtéséhez. Hatalomra jutása olyan forr. mozg.-ak eredménye lehet, amelyben tevékenyen részt vesznek a *munkásosztály* vezetésével az agrárviszonyok gyökeres átalakításáért küzdő paraszti tömegek. E mozg.-ak hajtóerőiket, jellegüket illetően nem maradnak meg a dem. forr.-ak keretei között, és a ~ tevékenységének rendeltetése előkészíteni és vezetni a harcot a forr.-nak szoc. forr.-ba való átnövéséhez. A ~ problematikájával behatóan a KI IV. kongr.-a foglalkozott. (L. még: *munkáskormány, munkásosztály és parasztság forradalmi demokratikus diktatúrája, permanens forradalom.*) Korunkban a ~hoz hasonló hatalom megteremtésének különösen nagy a jelentősége a gyarmati és fejlődő o.-okban lezajló átalakulásokban. A ~ lehet a proletárdiktatúra kormányának elnevezése is, amikor az államhatalom a munkásosztály szoc. célkitűzéseit valósítja meg, szoros szövetségben a *parasztság*gal.

munkás-paraszt szövetség: az osztályszövetség különleges formája a szocialista *forradalom* megvívása és a szocialista társadalom felépítése folyamatában. A *munkásosztály szövetségi politikájának* döntő része. Különös jelentősége van azokban az országokban, ahol a lakosság többségét vagy legalábbis jelentős részét a *parasztság* alkotja. Tartalma a társadalmi körülmények alakulásával változik. Fejlett tőkés viszonyok között a városi munkásság rendszerint csak az agrárprol. (esetleg a szegényparasztság) támogatására, a középparasztság semlegesítésére vagy szövetségére számíthat. A feudális maradványokkal, az úri nagybirtokosokkal szemben, a *fasizmus*, a gyarmatosítók ellen vívott harcban azonban a munkásosztály a parasztság egészével (agrárprol.-ok, szegény-, közép- és gazdagparasztok) szövetségben harcolhat. A hatalomra került prol. a kizsákmányolás megszüntetéséért folyó harcban törvényszerűen szembekerül a gazdagparasztsággal mint az utolsó kizsákmányoló *osztály*-lyal. Ezt a harcot a falusi szegénységre támaszkodva, a középparasztsággal szövetségben vívhatja meg a falusi kizsákmányolás megszüntetéséért, a szoc. mezőgazd. kialakításáért (l. még *lenini hármas jelszó*). Ez utóbbi megteremtése után megindul a parasztság egységes, szoc. osztállyá szerveződése. E két baráti osztály ekkor együttesen (a munkásosztály vezetésével) folytatja a harcot a szoc. teljes felépítéséért és a komm. társadalom fokozatos kialakításáért, a fizikai és szellemi munka, a város és falu közötti lényeges különbségek felszámolásáért. Az utóbbi évtizedek története, a helyi és történelmi adottságoknak megfelelően a ~ megvalósításának számos sajátos változatát mutatta. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* A munkásosztály és a parasztság szövetsége. 1955. 735 old.

Munkáspárt, *Labour Party:* Nagy-Britannia reformista, hangsúlyozottan nem marxista pártja. Megalakulása azzal a törekvéssel függött össze, hogy növeljék a munkásképviselők számát a parlamentben. 1900. febr. 27-én 65 szaksz. 129 küldötte Londonban megalakította a Munkásképviseleti Bizottságot (Labour Representation Committee), amelyből 1906-ban létrejött a ~. Megalakulásában részt vettek a *Fabiánus Társaság*, a szaksz.-ek, a *Szociáldemokrata Föderáció* és a *Független Munkáspárt*. Titkára J. R. *MacDonald* lett. Az 1906. évi választásokon 53 képviselőt küldött a parlamentbe. Minthogy nem tette magáévá a marxi, sőt még a szocialista elveket sem, elvi fenntartásokkal vették fel a II. Int.-ba. Megmaradt laza szervezetnek (kollektív tagként önállóságukat megtartó pártok és szaksz.-ek is keretébe tartozhatnak), s politikájában félreérthetetlenül a *reformizmus* dominált. Bér- és munkaidő-követeléseken túl reformterveket nyújtott be a közoktatás, a szociális biztosítás, az ír önkormányzat, a női választójog kérdésében, leszerelést és békepolitikát követelt, de vezetői — különösen parlamenti frakciója — csak látszatharcot vívtak a kormány imp. külpolitikája ellen, parlamenti frakciója — rövid ingadozás után — megszavazta a hadihiteleket. A függetlenek vezetői (J. R. MacDonald, P. *Snowden*) elhatárolták magukat a pártvezetőség nyílt szociálsovinizmusától. A ~ csak 1917 tavaszától adta fel szociálsovinizmusát, s követelt gyors békekötést. 1918-ban új programot fogadott el: szavakban a kontinentálistól merőben eltérő szocializmus evolúciós megvalósítását hangoztatta, reformizmusa nem változott, csak követelései radikalizálódtak. Programjába iktatta az ipar „demokratikus ellenőrzését" (államosítását), bérminimum bevezetését, az adórendszer átalakítását, a társadalombiztosítás szélesítését. 1919-ben imp.-nak bélyegezte a párizsi békeszerződéseket, és támogatta az intervencióellenes „el a kezeket Szovjet-Oroszországtól" mozgalmat, miközben bírálta a *proletárdiktatúra* rendszerét és támadta a komm. mozgalmat, *Nagy-Britannia Kommunista Pártját*. Vezetői a Liberális Párt szövetségét, segítségét keresték, a parlamentben taktikáztak, nem álltak a radikális tömegmozgalmak élére. Választási győzelmük után liberális segítséggel (1924) kormányt alakítottak (l. *munkáspárti kormányok Angliában*), amely gyorsan

megbukott. A párt vezetői (J. R. MacDonald, P. Snowden) továbbra is a liberálisok szövetségére építettek, s részben ennek tulajdonítható az 1926. évi *általános sztrájk (Angliában)* bukása is. Az 1929-es választási siker után újra kormányt alakíthatott, de a válság terheinek a munkásokra hárítása miatt a ~ meghasonlott: 1931-ben J. R. MacDonald és közvetlen hívei Nemzeti Munkáspártot alakítva ténylegesen a konzervatívokhoz álltak át, a ~ vezetőjévé A. *Hendersont*, majd G. *Lansburyt* választották. A ~ csak lassan szerezte vissza befolyását. A pártvezetésben a fasizmus nemzetközi veszélye idején is komm.-ellenesség dominált, elutasították a munkásegységet, a baloldali ellenzéket *(Szocialista Liga)* letörték. 1935— az új pártvezetés (C. R. *Attlee*, E. *Bevin*, H. *Morrison*) bírálta a müncheni politikát, 1940-ben a ~ belépett Churchill koalíciós kormányába, 1944-ben felbontották a koalíciót, az 1945. júl.-i nagy választási győzelem után C. R. Attlee vezetésével alakult munkáspárti kormány részleges államosításokat (pl. szénbányák) foganatosított, kiszélesítette a társadalombiztosítást, de a társadalmi szerkezetet nem változtatta meg, a külpol.-ban pedig amerikabarát, elvakultan komm.-ellenes volt. E. Bevin irányításával Nagy-Britannia egyik legbefolyásosabb támogatója volt a Marshall-tervnek, majd a NATO-nak, később az USA távol-keleti politikájának. A munkáspárti szakszervezeti vezetők jelentős szerepet játszottak az SZVSZ egységének megbontásában. Az 1950. évi választásokon a ~ vereséget szenvedett, ellenzékisége H. *Gaitskell* vezetésével rendkívül gyenge volt. Az 1960. évi pártkongr.-on a hadikiadások csökkentését s az államosításokat követelő centrum előretört. Az 1964. okt.-i választási győzelem után H. *Wilson* megalakította a ~ negyedik kormányát, mely néhány reformot megvalósított, de külpolitikailag tovább támogatta az agresszív amerikai imp.-t. Az 1966. márc.-i választáson a ~ növelte parlamenti többségét, de az idő előtt kiírt 1970. jún.-i választásokon elvesztette, és a ~ ellenzékbe szorult. Ezt követően államosítási követelésekkel lépett fel és követelte a Közös Piacba való belépés feltételeinek felülvizsgálatát. A TUC-vel együtt kiharcolta a szaksz. jogokat csorbító Ipari Kapcsolatok Törvényének eltörlését. Az 1974. febr.-i soron kívüli választások után újra kormányt alakított. Taglétszáma: 6 100 000, ebből egyéni tagság alapján: 700 000. Napilapja 1912—65: The *Daily Herald* (Napi hírnök). Hivatalos lapja a Labour Weekly (Munkás Hetilap), ezenkívül a ~ot támogatja a Sun (Nap), Daily Mirror (Napi tükör) és sok más lap, folyóirat. A *Szocialista Internacionálé* egyik legbefolyásosabb tagszervezete. A ~ vezére H. Wilson, főtitkára R. G. Hayward. — *Irod.: Burns, Emile:* A jobboldali labouristák elmélete és gyakorlata. 1963. 184 old.

munkáspárti kormányok Angliában: 1. A Konzervatív Párt választási veresége (1923) után 1924. jan.-ban J. R. *MacDonald* a Liberális Párt támogatásával alakított kormányt. Ezt és a későbbi munkáspárti kormányokat a nemzetközi szd. mozgalomban *Nagy-Britannia munkásmozgalma* és a szoc. nagy győzelmének tekintették, holott legfeljebb kisebb-nagyobb reformokat eredményeztek. A kormány lépéseket tett a SZU elismerésére s egyetlen jelentősebb reformintézkedésként házépítési akciót szorgalmazott. A népszerűtlenné váló kormányt jobboldali provokáció (l. *Zinovjev-levél*) kényszerítette lemondásra (1924. nov.). — 2. Az 1929. évi választások (260 konzervatív, 288 munkáspárti mandátum) után alakult 1929. jún.-ban J. R. MacDonald elnökletével, külügyminisztere A. *Henderson*, pénzügyminisztere P. *Snowden*. Leszerelést hirdetett, felvette az 1927-ben megszakadt diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval. A gazdasági válsággal kapcsolatos takarékossági politika keretében a munkanélküli-segélyek 20%-os csökkentését hirdette meg, ami a *Munkáspárt* szakadására, kormányválságra vezetett. J. R. MacDonald, P. Snowden és J. H. *Thomas* minisztereket kizárták a pártból, akik a konzervatívokkal és liberálisokkal együtt megalakították az ún. nemzeti koalíciós kormányt (1931. aug.). — 3. 1945. júl.-ban a Munkáspárt nagy választási győzelmet aratott (640 mandátumból 388-at szerzett meg). C. R. *Attlee* és E. *Bevin* vezetésével alakult kormány. 1946. febr.-ban államosította a Bank of Englandet, majd a szénbányákat, a távíróforgalmat és szélesítette a társadalombiztosítást. A gazdasági és társadalmi szerkezet azonban nem változott, a kormány külpolitikája pedig teljesen azonosult az USA-éval. — 4. A konzervatívok külpol.-i baklövései (szuezi háború) és belső pártválságok után 1964. okt.-ben munkáspárti választási győzelem született (317 munkáspárti, 304 konzervatív mandátum). H. *Wilson* munkáspárti kormánya sem a belső szociális, sem a nemzetközi politikában nem hozott strukturális változást a konzervatívokéhoz képest. Az 1966. évi választásokon még növelte fölényét (363 munkáspárti, 253 konzervatív mandátum), a még nagyobb győzelem reményében kiírt 1970. jún.-i választásokon a 4. munkáspárti kormány megbukott (287 munkáspárti, 330 konzervatív mandátum). — 5. A hároméves tory kormányzás (belépés a Közös Piacba, munkás- és szaksz.-ellenes pol.) újra megnövelte az ellenzéket és 1974. márc. megalakult az 5. munkáspárti kormány, mely az 1974. okt.-i választásokon abszolút többséget szerzett s ezt megelőzően keresztül-

vitte a szaksz.- és sztrájkellenes Ipari Kapcsolatok Törvényének hatályon kívül helyezését.

munkás-sportmozgalom Magyarországon: A 20. század elején a szociáldemokrata *munkásmozgalom* felismerve a sportolás jelentőségét a dolgozó ember számára, valamint a sporttevékenységben rejlő társadalmi lehetőségeket, megkezdte a munkás-sportegyesületek szervezését. A kárpitos- és nyomdászszakszervezet vezetőinek kezdeményezésére alakult meg 1908-ban a Munkás Testedző Egyesület (MTE). 1910-ben alakult a *Természetbarátok Turista Egyesülete* (TTE), 1911-ben a vasasszaksz. vezetőinek támogatásával létrejött a Vas- és Fémmunkások Sport Klubja (Vasas). A többi szaksz. sportegyesület közül az élelmezési munkásoké ért el már az I. vh. előtt említésre méltó eredményeket. A Horthy-korszakban a ~ fő feladata volt, hogy az ellenforr. rendszer által szervezett militarista-nacionalista ifj. szervezetek hatása alól kivonja a munkásfiatalokat. Ezt a célt támogatta az illeg. KMP is s bázist teremtett a leg. sportszervezetekben. A komm.-knak különösen erős befolyásuk volt az MTE tornaszakosztályában, továbbá a TTE Bp. V—VI. és VII. ker.-i és magántisztviselői osztályaiban, amelyek túrái kedvező lehetőséget nyújtottak a pol. nevelőmunka számára. E szervezetek baloldali és komm. tagjait a szd. vezetőség az egyesületekből 1929-ben kizárta. A Vörös Sport Int. 1932. júl. első vasárnapját a SZU-val való *szolidaritás* és a háború elleni harc jegyében vörös sportnappá nyilvánította, s ezt a gödi „Fészek"-ben is évente megrendezték. A 30-as évek második felében a komm.-k a munkás-sportmozgalmat is a párt *népfront*pol.-ja szolgálatába állították az OIB és *Ságvári* E. irányításával. Újra megerősödött a komm.-k nevelő- és szervező munkája a TTE-ben. A munkássportolók részt vettek a munkásintézmények és megmozdulások védelmében a nyilas orvtámadások ellen. Fokozódott a komm.-k befolyása a Vasas Sportegyesületben is, ahol *Sollner* J. előadásokat és *szemináriumok*at tartott, a tornász- és kézilabda-szakosztály pedig közvetlenül komm. irányítás alatt működött. A II. vh. idején a Vasas I. osztályban szereplő labdarúgó-csapatának mérkőzései pol. demonstrációkká nőttek, a „Vasas, ne hagyd magad!" biztatás antifasiszta állásfoglalást jelentett. A felszab. után a ~ feladata többé nem a polg. sporttól való elkülönülés, hanem a testedzés minden területének meghódítása a dolgozók számára. Az MKP 1947. nov.-i sportprogramja a legszélesebb rétegek bevonásával egészséges tömegsport megindítását tűzte ki célul. — *Irod.:* Sportolók a szabadságért. (A magyar munkássport múltjából.) (Összeáll.: Baracs Györgyné.) 1955. 124 old.

munkásszínjátszás Magyarországon: a munkásművelődési mozgalmak egyik hagyományos ága. Az első munkásműkedvelő együttes Újpesten alakult (1869). A munkásszervezetekben működő együttesek akkor még többnyire rövid életűek voltak, de újra és újra megalakultak, a századfordulót követően pedig fellendült a ~. A mozg. szükségletei megteremtették a szoc. dráma első alkotásait, *Garami* E., *Gyagyovszky* E., *Peterdi* A. színműveit. A 20. sz. első éveiben a Gyagyovszky E. vezette Huba utcai Munkásképző Egylet színjátszó csoportjából fejlődött ki a Magyarországi Munkásműkedvelő Társaságok Szövetségének *(a Munkások Irodalmi és Művészeti Országos Szövetségé*nek, MIMOSZ*)* munkásműkedvelő együttese, amely külön korszakot jelentett a ~ történetében. Az együttes művészeti irányítói ismert szoc. művészek, mint Balassa Jenő, Forgács Rózsi voltak. A MIMOSZ csoportja színpadot biztosított a szoc. dráma új alkotásainak (*Kassák* L.: Ember-testvérek, Szomolányi Imre: Karácsony) és klasszikusok (pl. Molière) bemutatására is tudott vállalkozni. A MIMOSZ betiltása után a ~ mozgalma visszaesett s új lendületet csak a 30-as évek második felétől vett, amikor egy-egy szaksz. (bőrösök, cukrászok, nyomdászok) mellett alakultak színjátszó csoportok. Gócpontja az 1937-ben alakult *Független Színpad Munkaközösség* volt *Hont* F. irányításával. Az új fellendülésben nagy szerepe volt a baloldali, jobbára komm. hivatásos művészek, *Baló* E., *Gobbi* H., *Szendrő* F., a *Jákó* P. vezette Szabadság Művészegyüttes, 1939— *Major* T. csoportja és mások segítségének. A mozg. művészi csúcsát a bőrös színjátszók 1942. ápr. 18-i Bánk bán előadása jelentette, amely a polg. sajtó elismerését is kivívta, s amelyet a rendőrség a harmadik előadás után betiltott. A Vigadói Esték (1941—42.) a KMP által kezdeményezett függetlenségi front gondolatát népszerűsítették hivatásos művészek közreműködésével. A hatósági üldözések következtében a ~ csak a felszab. után bontakozott ki ismét. (L. *munkás-kultúrmozgalom*)

munkásszolidaritás: *szolidaritás; proletár nemzetköziség*

munkásügyi panaszbizottságok: a hadiszolgálatra igénybe vett üzemek hadköteles munkásai bér- és munkaügyi sérelmeinek orvoslására létrehozott paritásos összetételű szervek, amelyeket 1916. febr.-ban a honvédelmi miniszter rendeletére hoztak létre. A ~at osztrák minta nyomán a *szakszervezet*ek követelésére hívták életre s a rendelet Mo.-on először ismerte el a szaksz.-acket a munkásság kizárólagos képviselőinek. A munkásság harcai nyomán 1916. jún. és 1918.

jan. között hat ízben bővítették hatáskörüket és hatósági jogkört biztosítottak számukra. 1918-ban tevékenységük kiterjedt a hadicélokra termelő kincstári és magánüzemek minden munkására és alkalmazottjára. A szaksz.-ek a ~ hatékonysága révén behatoltak a korábban nem szervezhető nehézvasipari és kincstári üzemekbe, és létrejött az alkalmazotti-értelmiségi rétegek osztályharcos szaksz.-i mozg.-a. Bár a ~ban a munkások képviselői kisebbségben voltak az állam és a munkáltatók megbízottaival szemben, a felmerülő problémák 1917/18-ban a munkásság szempontjából növekvő eredményességgel oldódtak meg s ezért még 1918-ban is a bérmozg.-ak elintézésének szinte kizárólagos fórumai maradtak. A szaksz.-ek 1918. máj.-i rk. kong.-a határozatot hozott a ~ fenntartásáról a háború után, a munkáltatói szervezetek pedig megszüntetésüket követelték. A ~ működése a *polg. demokratikus forradalom* győzelme után ért véget, mivel ekkor már a munkásság hatásosabb fegyverek birtokába jutott s fenntartásuk a tőkéseknek sem volt érdeke.

Munkásügyi Szemle: havonta kétszer megjelenő szociálpolitikai folyóirat 1910. jan.—1919. jún. *Kiss* A., Hahn Dezső és Stein Fülöp szerkesztésében. Főként a *munkásbiztosítás*, a munkaegészségügy és a munkásvédelem kérdéseivel foglalkozott, s megvilágította ezek állami, munkáltatói és szaksz. vonatkozásait. Szemlerovata beszámolt a munkásmozg. eseményeiről, a hazai és a külföldi munkaügyi törvényhozásról és a munkaügyi perekről.

munka szemléje, A: 1905. febr. 15.—1908. ápr. 29. között megjelent társadalmi, tudományos, irodalmi, művészeti és közgazdasági hetilap. Szerk.-i Balogh N. Imre, Fónagy Ödön és *Diner-Dénes* J. voltak. Szociális mozgalom c. rovatában gazdag híranyagot közölt a magy. és a nemzetközi munkásmozg., különösen az orosz forr. eseményeiből. A lap munkatársai szoc. és polg. radikális publicisták, többek között *Bresztovszky* Ernő, *Czóbel* E., *Dániel* A., Diner-Dénes J., *Kunfi* Zs., *Ladányi* R., *Madzsar* J., *Pogány* J., *Strasser* J., *Tarczai* L., *Vágó* B. és mások voltak. ~ben a korabeli nemzetközi szoc. mozg. néhány vezető publicistájának és ideológusának, K. *Kautsky*nak, K. G. *Rakovszkij*nak és K. *Renner*nek tanulmányai is megjelentek. ~ 1908. jan. — hivatalosan szd. lapnak nyilvánította magát, de orientációja közelebb állott a párt baloldali ellenzékéhez, mint az MSZDP hivatalos pol. vonalához.

munkaszolgálat: a katonai szolgálatnak a magyar fasiszta kormányzat által rendszeresített sajátos formája, amelynek célja a rendszer által megbízhatatlannak minősített elemek — a munkásmozgalom aktív résztvevői, zsidó és nemzetiségi származású állampolgárok — kényszermunka-táborokba gyűjtése, katonai terror alatt tartása volt. A munkatáborok, munkásszázadok, különleges és büntetőszázadok létrehozására vonatkozó első tervezeteket közvetlenül a TK megdöntése után dolgozta ki Horthy fővezérsége. Megvalósításukra a II. vh. idején, főleg a SZU elleni hadjárat kapcsán az ún. II. zsidótörvény végrehajtása folyamán került sor. Az o.-ban, a fronton és a megszállt területeken dolgoztatott több százezer munkaszolgálatos túlnyomó része az embertelen bánásmód, az éheztetés s a tervszerű gyilkolás során elpusztult. — *Irod.: Millok Sándor:* A kínok útja. Budapesttől Mauthausenig. 1945. 168 old. — *Kossa István:* A Dunától a Donig. 1960. 529 old. — „Fegyvertelen álltak az aknamezőkön..." Dokumentumok a munkaszolgálat történetéhez Magyarországon. Szerk. és a bevezető tanulmányt írta Karsai Elek. 1—2. [köt.] 1962.

munkaügyi törvényhozás: a munkaviszony feltételeit és a munkakörülményeket szabályozó jogalkotás. Angliában a 19. sz. első felében a tőkés fejlődéssel párhuzamosan erősödő munkásmozg. harcolta ki az első „gyári törvényeket", amelyek szabályozták a munkaidőt, a női és gyermekmunkát, a bérek kifizetését; egészségügyi és munkavédelmi berendezéseket, intézkedéseket írtak elő; az ellenőrzés folyamatos végzésére *iparfelügyeleti* intézmény létesítését rendelték el. A többi tőkéso.-ban a múlt század második felében kezdett kibontakozni a ~. A monopolkap. időszakában mind a munkások, mind a tőkések szempontjából szükségessé vált a munkaügyi jogszabályok nemzetközi egyeztetése, sőt a lehetőségek szerinti egységes rendezése. Ennek érdekében nemzetközi munkaügyi konferenciákat rendeztek, majd 1919-ben megalakult a *Nemzetközi Munkaügyi Szervezet.* — Mo.-on az 1884: XVII. tc. tartalmazott először a munkás—tőkés viszonyt ténylegesen érintő megkötéseket, amennyiben 16 órában szabta meg a napi munkaidő maximumát (117. §.), és eltiltotta a munkások természetben, áruutalványokban történő fizetését (117. és 118. §.). A mezőgazd. munkások, cselédek munkaviszonyát külön törvények, az 1876: XIII. tc., az 1898: II. tc. és az 1907: XLV. tc., az ún. *rabszolgatörvény* és *derestörvény* szabályozta. A trianoni békeszerződésben Mo. is magáévá tette a győztes hatalmak békeprogramjának S. *Gompers* által kidolgozott munkaügyi alapelveit: a 8 órás munkanap bevezetését, az „egyenlő munkáért egyenlő bért" elvének érvényesítését, a munkásság szabad szer-

vezkedésének biztosítását, a gyermekmunka eltiltását, a megélhetést biztosító munkabér megállapítását (1921: XXXIII. tc. 355. §.). Ezeknek az alapelveknek a megvalósítására azonban csak részben és később került sor az 1937: XXI. tc. elfogadásával. Ez a törvény vezette be — a mezőgazd., a közszolgálat és közlekedés kivételével — a 8 órás munkanapot (3. §.); az évi fizetéses szabadságot, amelynek nagyságát a szolgálati időtől függően 6—24 napban állapította meg (11. és 12. §.) és lehetőséget adott a minimális munkabér hatósági megállapítására (6—10. §.). A törvény a II. vh. kitörése miatt csak rövid ideig volt hatályban, s addig is csak részben tartották meg. A szoc. Mo. ~ának legfontosabb alkotása a Munka Törvénykönyve (1951: 7. tc., 1967. II. tc.). A jelenlegi tőkésállamokban a munkásság harcai és a szoc. o.-okban bevezetett szociális intézkedések hatásaként a ~ növekvő szerepet tölt be. Egyes polg. ideológusok e folyamatot a tőkés rendszer vívmányaként tüntetik fel.

Munka Világszövetsége, *World Confederation of Labour:* a katolikus vallás elveire és egyházi dokumentumaira támaszkodó szaksz. központ, alakult 1920-ban Hágában (1920—1968. Keresztény Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége — International Federation of Christian Trade Unions — IFCTU). Programja az osztályharc tagadását, a munkások és munkaadók konfliktusainak békés megoldását, a „szeretet birodalmának megteremtését" hirdeti. Elsősorban Európában és Amerikában, a katolicizmus által erősen befolyásolt országokban tevékenykedik. Szervezeteivel és tömegeivel együtt több esetben, így a II. vh.-t megelőző években kötött akcióegységet a haladó irányzatú szaksz.-ekkel: 1954— területi (regionális) szervezeteket hozott létre; Ázsiában, Európában, Latin-Amerikában, Afrikában — különösen a volt francia gyarmatokon — igyekszik befolyását növelni. Tagszervezetei részt vettek az *Afrikai Szakszervezeti Szövetség* létrehozásában. Európai tagszervezetei 1973-ban csatlakoztak az *Európai Szakszervezeti Szövetséghez*. A ~ taglétszáma 14 millió, 78 országban működnek tagszervezetei (1973), székhelye Brüsszel. Főtitkára Jean Brück. Központi folyóirata az angol, francia, német és holland nyelvű Labor (Munka).

Murray, Philip (1886. máj. 25.—1952. nov. 9.): amerikai bányász, szakszervezeti vezető. 1936-ban részt vett az acélipari munkások szervezésében. 1940— a CIO elnöke. Egy ideig ellenállt a jobboldal és a kormány nyomásának. Az 1948—50 években a CIO ~ vezetése alatt zárta ki a baloldali szaksz.-eket, szakított az SZVSZ-szel.

Musso, Manovar (1901. aug. 12.—1948. okt. 31.): indonéz pedagógus; kommunista. 1919—20 a polg. dem. Sarekat Islam (Iszlám Unió) tagja. 1920-ban három évre bebörtönözték. 1923— az IKP tagja. 1925—35 emigrációban; az idő alatt a KI és VSZI VB-tagja. 1935—36 hazájában illeg. részt vett a KP újjászervezésében, pol.-ja kidolgozásában. 1938—48 újra emigrációban, közben 1939—41 koncentrációs táborban Franciao.-ban. 1948-ban kidolgozta az „Indonéz Köztársaság új útja" c., a KP konferenciáján elfogadott programdokumentumot. 1945. szept.— 1948. okt. a KP főtitkára. A *madiuni eseményeket* követő terrorhadjárat során meggyilkolták.

műhelymegbízott, *shop-steward:* a munkások választott képviselői az angliai és skóciai üzemekben. Mozgalmuk az I. vh. éveiben, a munkásmozg. forr. fellendülése idején volt különösen nagy jelentőségű; kifejezésre juttatta a tömegek elégedetlenségét a szaksz.-ek vezetőinek reformista politikájával. A ~ak 1916— üzemi, kerületi és városi bizottságokban egyesültek (Shop Stewards Committees). 1918—20 részt vettek a szovjetellenes intervenció elleni harcban, 1921-ben jelentős részük, élükön W. *Gallacherrel* belépett *Nagy-Britannia Kommunista Pártjába*. Azóta főként a sztrájkmozg.-akban van hullámzó intenzitású szerepük. A húszas-harmincas évek visszaesése után a II. vh. éveiben a hadiüzemekben működő Egyesült Termelői Bizottságokban harcoltak ki a ~ak beleszólási jogot, majd az 50-es és a 60-as évek sztrájkharcaiban terebélyesedett szervezetük. Számuk szaksz.-i becslések szerint 200 000 (1972), egy-két évre választják őket és átlag 55 munkást, ill. alkalmazottat képviselnek. Emellett a legtöbb üzemben (átlagosan 350 munkás, ill. alkalmazott után) főbizalmiak is működnek (senior steward). *Irod.: Pickhaus, Klaus—Raulf, Dieter:* Osztályharcok a mai Nagy-Britanniában. 1974. 190 old.

Mühsam, Erich (1878. ápr. 6.—1934. júl. 10.): német lírikus és drámaíró, anarchista. A *Bajor Tanácsköztársaság* idején a komm.-k mellé állt. Írásaiban szenvedélyes hangon írt a reakció, a militarizmus és a fasiszta barbárság ellen. Utópikus, anarchista elképzelései akadályozták abban, hogy eljusson a marxizmusig. A sachsenhauseni koncentrációs táborban meggyilkolták.

Müller Ernő (Zalaszentgrót, 1886. okt. 21.— SZU, 1937): szabómunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1903— szervezett munkás. Hadifogolyként Oroszo.-ba került, s a NOSZF győzelme után a VH soraiban harcolt. 1918-ban belépett az OK(b)P-be. 1921-ben pártmegbízással Mo.-ra jött, azonban hamarosan letartóz-

tatták. A *fogolycsere-akció* keretében Szovjet-Oroszo.-ba került, s ezt követően a magy. komm. *emigráció*ban dolgozott. Jelentős szervező és agitációs munkát végzett a franciao.-i magy.-ok között. 1928—29 a KMP KÜB-nek tagja. 1929-ben Ausztriában letartóztatták. Kiszabadulása után ismét a SZU-ba ment, s felelős párt- és tömegszervezeti tisztségeket töltött be. 1937-ben koholt vádak alapján letartóztatták, s a törvénysértő eljárások áldozata lett.

Müller Ernőné, *Singer* Irén (Bp., 1890. jan. 28.— Bp., 1964. okt. 26.): varrónő; szociáldemokrata, majd kommunista. Ifjúmunkásként lépett be a szaksz.-be és az MSZDP-be. 1908— az Orsz. Nőszervező Bizottság aktivistája. 1909— a szabómunkások szaksz.-ének vezetőségi tagja. 1915-ben belépett a Mo.-i Munkásnő Egyesületbe. 1918. jan.—1919. márc. 21. az MSZDP nőtitkára. 1918. okt.-ben a *Magyar Nemzeti Tanács* Intéző Bizottságának tagja. A TK idején a VAOSZ-ban dolgozott, tagja a Bp. VII. ker. Munkástanácsnak és a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács*nak. A *proletárdiktatúra* megdöntése után bebörtönözték. 1920— az MSZDP nőtitkára. Segélyakciót szervezett a bebörtönzöttek és családjaik számára. 1921-ben a SZU-ba emigrált. 1937-ig a Világgazd. és Világpol. Intézet tud. munkatársa, 1947-ben nyugalomba vonult, 1955-ben hazatért. — *M.:* Eszmélés. 1964. 383 old.

Müller, Hermann (1876. máj. 18.—1931. márc. 20.): német kereskedősegéd, szociáldemokrata. 1905— pártvezetőségi tag, 1914 előtt az NSZI tagja. 1916— képviselő. Az I. vh.-ban szociálsoviniszta, a *novemberi forradalom*ban a munkás- és katonatanácsok — nem választott, hanem pártjától delegált — VB-tagja. A forr. továbbfejlődése ellen tevékenykedett. 1919—20 külügyminiszter, 1920, majd 1928—30 koalíciós kormány kancellárja. Kormányzata alatt indult meg a német hadiflotta fejlesztése, amiért pártja balszárnyán ~ kizárását követelték. Lemondatása után fő képviselője volt a hírhedt „tolerálás"-nak, a jobboldali Brüning-kormány támogatása pol.-jának.

Münnich Ferenc (Seregélyes, 1886. nov. 16.— Bp., 1967. nov. 29.): jogász; kommunista. Az I. vh. idején, 1915-ben orosz hadifogságba került. A tomszki táborban baloldali szd. és más haladó gondolkodású társaival antimilitarista forr. propagandát folytatott a hadifoglyok között. 1917. máj.-ban tagja lett az OK(b)P tomszki szervezetének. A NOSZF győzelme után egyik kezdeményezője és szervezője a hadifoglyok forr. mozgalmának Szibériában. Vezetése alatt alakult meg és vett részt a forr. védelmében a tomszki hadifoglyok fegyveres csoportja. 1918-ban a VH internacionalista egységeinek egyik parancsnokaként harcolt az uráli fronton a fehérgárdisták és az *intervenció*sok ellen. 1918. nov.-ben visszatért Mo.-ra és részt vett a KMP megalakításában. 1919. febr. 21-én a hadseregben végzett forr. tevékenysége miatt letartóztatták. A TK idején először a Hadügyi Népbiztosság Szervezési Osztályának vezetője, majd a VH 6. hadosztályának pol. biztosa. A hadosztály kimagasló szerepet játszott a győzelmes északi hadjáratban. A *proletárdiktatúra* megdöntése után Bécsbe került. 1920-ban a párt megbízásából a kárpát-ukrajnai komm. mozg. egyik szervezője. 1921. febr.-ban Berlinbe utazott, s bekapcsolódott a németo.-i KP vezette középnémeto.-i fegyveres akcióba. Ezután Ausztriában, Csehszlovákiában és Bulgáriában teljesített különböző pártmegbízatásokat. 1922-ben Berlinben letartóztatták, majd egyhónapi fogházbüntetésének letöltése után kiutasították Németo.-ból. Ekkor a SZU-ba került, ahol ásványolajipari ellenőrző bizottság vezetőjeként dolgozott, s a *Sarló és Kalapács* c. folyóirat szerk. biz.-ának tagja. Számos cikket írt a SZU gazd. életéről. 1936. okt.-ben Spanyolo.-ba ment. Kezdetben Flatter Ottó néven *Zalka* M. tábornoknak, a 12. *nemzetközi brigád* parancsnokának egyik helyettese, majd a 15. spanyol hadosztály vezérkari főnöke, végül a 11. nemzetközi brigád parancsnoka. A spanyol közt. megdöntése után a francia hatóságok internálták. 1940 végén a SZU közbenjárására kiszabadult és ismét Moszkvába ment. 1942-ben a szovjet hadsereg tisztjeként a sztálingrádi fronton harcolt, majd a moszkvai rádió magy. szerk.-ét vezette. 1945-ben tért vissza Mo.-ra. 1946—49 bp.-i rendőrfőkapitány. A dem. rendőrség szervezésében, a főváros közbiztonságának megteremtésében jelentős érdemeket szerzett. 1950— diplomáciai szolgálatot teljesített (helsinki, szófiai, moszkvai, majd belgrádi követ, ill. nagykövet). 1956-ban mint a forr. erők egyik szervezője és vezetője kiemelkedő szerepet játszott az ellenforr. leverésében, a párt újjászervezéséért és a *proletárdiktatúra* megszilárdításáért folytatott harcban. 1956. nov. elején részt vett a Magy. Forr. Munkás-Paraszt Kormány megalakításában; a fegyveres erők minisztere, belügyminiszter, a Minisztertanács első elnökhelyettese, 1958—61 a Minisztertanács elnöke, majd 1961—65 államminiszter. Kezdettől tagja az MSZMP KB-jának és PB-jének. Tevékenységéért két ízben Lenin-renddel tüntették ki. *M.:* Egységben a békéért, a szocializmusért. 1959. 332 old. — Viharos út. [Önéletrajz.] 1966. 180 old. — A Magyar Tanácsköztársaságról. 1969. 262 old.

Münzenberg, (Willy), Wilhelm (1889. aug. 14.— 1940. jún.): német cipőgyári munkás, újságíró, kommunista. 1915—19 az SZII titkára, 1916— a svájci SZDP vezetőségi tagja, majd a német KP KB tagja. 1919—21 a KII titkára. Berlinben élt. A *Nemzetközi Munkássegély* egyik alapítója s titkára. A hitlerista uralom elől Párizsba emigrált, a Nemzetközi Munkássegély központi titkárságát vezette. Kiadta a náci vezetőket leleplező Barna Könyvet, a *lipcsei per* idején ellenpert szervezett Londonban. 1937-ben megalapította a Német Szabadságpártot. Valamennyi Hitler-ellenes erő összefogására törekedett, Strassbourgban kiadót és folyóiratot (Die Zukunft — A Jövő) alapított. Fokozatosan szembekerült a KP-vel. 1939-ben kizárták az NKP-ból.

Művészek, Írók, Kutatók Szövetkezete, *MIKSZ:* a *Független Színpad Munkaközösség* által előadások rendezésének, haladó művek kiadásának finanszírozására és megszervezésére létesített *népfront* jellegű szervezet. 1937— Irodalmi és Művészeti Tanács néven tevékenykedett, 1939-ben vette fel a ~ elnevezést. 1941-ben és 1942-ben jelentős segítséget nyújtott a „Költő és kora", valamint „Egy ezredévi szenvedés" c. nagy sikerű antifasiszta előadássorozatok megrendezéséhez. 1942. márc.-ban csatlakozott a *Magyar Történelmi Emlékbizottság*hoz.

Művészeti Szakszervezetek Szövetsége: a különböző művészeti ágak művészeinek, pedagógusainak, tudományos dolgozóinak, fizikai-technikai munkásainak, alkalmazottainak tömörülése. — A művészetek egyes ágaiban már a múlt század közepén szerveződtek szakmai egyesületek. Az első *osztályharc*os szervezeteket e szakmák fizikai munkásai hozták létre; a szobrászsegédek *szakegyletét* (1892), a színházi és látványossági munkások szakegyletét (1904), a mozigépészek orsz. szervezetét (1908). A színházi munkások beolvadtak a Famunkások Szöv.-be (1905), a mozigépészek pedig a Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségébe (1912). — A művészek első osztályharcos szervezete a Filmgyári Munkások Szaksz.-e (1917), amelyet a híradófilmesek hoztak létre. — A *polgári demokratikus forradalom* idején kezdődött el a művészeti szaksz.-ek szerveződése. Megalakult az Iparművészek Szaksz.-e (1919. febr.), a MOSZ-ban filmszakosztály működött, a Mozgóképszínházi Alkalmazottak Szöv.-ben a jegyszedők, portások, takarítók szerveződtek. A TK idején már a *Szakszervezeti Tanács* tagja a Képzőművészek és Iparművészek Szakszervezeteinek Szövetsége, az Orsz. Magy. Zenészszöv., és a Színészek Orsz. Szaksz.-e, s egyik szakosztályaként az Artisták Szaksz.-e. Megalakult Mo.-i Tánctanítók Szaksz.-e. Történtek kezdeményezések e szervezetek összevonására is. — Az ellenforr. rendszerben a művészszervezetek közül csak az Orsz. Magy. Zenészszöv. maradt a szaksz. mozg. kereteiben 1939-ig. A mozigépészek kiváltak a vasasoktól (1929). A szobrász- és a színpadi munkások, filmtisztviselők, alkalmazottak stb. megmaradtak régi szervezeteikben. A művészetek többi ágaiban polg. egyesületek, majd fasiszta szervezetek is működtek. — A 20-as évek elejétől azonban egyre újabb, félleg., illeg. művészcsoportosulások jöttek létre komm. művészek, írók, esztéták vezetésével. E csoportok mind erőteljesebb pol. és kult. munkát végeztek a leg. munkásszervezetekben, a *munkás-kultúrmozgalom*ban, s tagjaik közül igen sokan váltak a munkásmozg., az ellenállás mártírjává, a *fasizmus* áldozatává. — A felszab. után az 1919-es szaksz. tagok, a haladás, a szoc. ügyéért mindvégig kiálló művészek és művészeti dolgozók sorra megalakították az egyes művészeti szaksz.-ket, amelyek kitartó pol., nevelő- és érdekvédelmi munkával váltak szoc. *tömegszervezetek*ké, majd egyesítésükkel létrejött a Művészeti Dolgozók Szaksz.-e (1950. febr.); elnökké Rátkai Mártont, főtitkárrá Kolb Józsefet választották. Az 50-es évek torzulásai nyomán e szervezet tevékenysége is egysíkúvá, sok tekintetben formálissá vált, figyelmen kívül hagyták sokrétű szakmai sajátosságait. Mindezt fokozta a művészetek eszmei-ideológiai kérdéseinek tisztázatlansága is. A tagság egyes rétegeiben tápot kapott az ellenforr. propaganda és 1956-ban a szaksz. részeire bomlott. Az ellenforr. leverése után újból önálló ágazati szaksz.-ek alakultak. A SZOT által létrehívott koordinációs bizottság szívós küzdelmet folytatott az eszmei, szervezeti, pol. zűrzavar felszámolásáért, a művészeti szaksz.-ek megszilárdulásáért. Az orsz. konferencia (1957. jún.) megtartva e szervezetek önállóságát, létrehozta a ~t, s ezt a III. kongr. (1958. jan.) jóváhagyta; főtitkárrá ekkor Baranyai Tibort választották. A párt szilárd elvi pol.-ja nyomán, a szoc. építőmunka sikereinek, az ideológiai és kult. élet fellendülésének körülményei között a ~ megerősödött, tevékenysége megélénkült. — A Magyar Zeneművészek Szakszervezetét, a Színházi Dolgozók Szakszervezetét, a Filmművészek és Filmalkalmazottak Szakszervezetét, a Magyar Rádió és Televízió Dolgozóinak Szakszervezetét, a Képző- és Iparművészek és Művészeti Dolgozók Szakszervezetét, a Magyar Artistaművészek Szakszervezetét magába foglaló ~ taglétszáma 33 000, szervezettsége 95,4%-os (1975). A szövetség titkárai: Kárpáti Sándor és Rákosy Péter. — *Irod.:* A szocialista művészetért! A művészek és a művészeti dolgozók szakmai szervezeteinek történetéhez. (Szerk. Gerelyes Ede) 1974. 491 old.

N

nacionalizálás: a magántulajdonban levő javaknak, főleg termelőeszközöknek állami tulajdonba vétele (l. *államosítás*). A ~ a kap. o.-okban a gazd. fejlődés válságenyhítő kísérlete; az államosított javak tőkés viszonyok között nem válnak össznépi tulajdonná, tőkés jellegűek maradnak. A szoc. forr.-ban a ~ során a termelőeszközök a nép tulajdonába kerülnek. A világon először a NOSZF valósította meg a teljes ~t a föld, a nagyipar, a közlekedés, a bankok állami tulajdonba vételével. Mo.-on a ~ először a TK idején (1919. márc.—ápr.), majd a felszab. után 1946—49 fokozatosan ment végbe. A népi dem. o.-okban a földet nem nacionalizálták.

nacionalizmus: polgári ideológia és politikai irányzat, amely a társadalmi küzdelem középpontjába a nemzeti kérdést helyezi s a polgárság érdekeit nemzeti érdekként állítja be. A nemzetet a társadalom örök és alapvető kategóriájának tekinti, s az osztályérdeket tagadja, ill. alárendelt jelentőségűnek minősíti. Valójában azonban osztályérdeket fejez ki. A ~ szerepe és jelentősége a történelmi helyzettől, a társadalmi viszonyoktól függően különböző. A felemelkedő polgárság ~a a feudalizmus elleni harc, a kap. kialakulása idején, valamint a gyarmati vagy félgyarmati rabság ellen küzdő népek antiimp. ~a általában haladó, elősegíti a régi rend feletti győzelmet, noha ilyenkor is gyakran vegyülnek bele retrográd vonások. Amikor a *burzsoázia* és a *proletariátus* közötti ellentét válik a társadalom fő ellentétévé, a ~ szerepe egyértelműen reakcióssá válik. A burzsoázia saját osztályérdekeit a társadalom érdekei fölé helyezi és a nemzeti függetlenség ügyét is hajlandó elárulni. — Mo.-on a ~ haladó vonásai a nemzetté válás folyamatában, a függetlenségi törekvésekben nyilvánultak meg. Az 1867-es kiegyezés után a magy. uralkodó *osztály*ok ~a túlnyomórészt népellenessé, reakciós ~sá vált. A „nemzeti sérelmek" ürügyén saját osztályérdekeiket állították előtérbe, miközben védték a Habsburg-dualizmus rendszerét és gyűlöletet szítottak a magy. és nem magy. nemzetiségű dolgozók között. A 20. sz. elejétől a magy. ~ imperialista tartalommal telítődött. Az ellenforr. korszakban az ún. „neo~" a hivatalos pol. kifejezője lett, komm.- és szovjetellenes éllel soviniszta, irredenta, antiszemita jelszavakat hirdetett. Nacionalista *demagógiá*val próbálta leplezni népellenes kül- és belpol.-ját, ezt terjesztette az iskola, az egyház, a hivatalos történetírás, a film stb. A „*harmadikutas*" ~ viszonylag haladó képviselői szemben álltak a magy. ~ „hagyományos", imp. megnyilvánulásaival, nem vagy csak igen korlátozottan ismerték el a „magyar felsőbbrendűség", a szupremácia gondolatát. Egyesek közülük a faji gondolatot, a különleges magy. hivatás eszméjét vallották. A *parasztság*ot tekintették a társadalom vezető osztályának, a haladás, a szoc. potenciális hordozójának, a *munkásosztály* vezető szerepét tagadták. A II. vh. alatt többségük a fasiszta-militarista erők elleni aktív küzdelem helyett a „kivárás", a „megmaradás" pol.-ját hirdette. A ~ nem maradt hatástalan a tömegekre, az irredenta, antiszemita uszítás részben elterelte a figyelmet az igazi társadalmi problémákról, az osztályellentétekről. Hatott még a felszab. után is, különösen az 1956-os *ellenforradalom* idején és utána is. — Jelenleg a ~ jelenti a legszélesebb érintkezési felületet a munkásosztály és a burzsoá ideológia között, fő eleme a kispolg. és polg. antimarxista áramlatoknak. A magy. prol. és forr. pártja kezdettől fogva *ideológiai harc*ot folytatott és folytat a ~ ellen. Ezt a harcot összekapcsolja a *proletár nemzetköziség* hirdetésével. A ~ egyes szoc. o.-ok pol.-jában is jelentkező tendencia, amely a vélt vagy valóságos nemzeti érdekeket szembeállítja a társadalmi haladás nemzetközi érdekeivel, túlbecsüli a nemzeti sajátosságokat, elveti a szoc. építés általános törvényszerűségeit vagy azok egy részét és a szoc. o.-ok internacionalista egysége ellen irányul. Ennek leküzdése a szoc. o.-ok pol. és eszmei egységének, gazd. együttműködésének, a kult. kapcsolatok fejlesztésének megvalósításával érhető el, ha a munkásosztály és pártja minden országban következetesen harcol a hazájában fellépő ~ ellen. — *Irod.:* A burzsoá nacionalizmusról és a szocialista hazafiságról. (Tézisek.) [Kiad.] MSZMP KB Agit. és Prop. Oszt.) 1959. 38 old. — A magyar nacionalizmus történetéhez. (Szerk. Nagy Gábor.) 1961. 99 old. — A magyar nacionalizmus kialakulása és története. 1964. XL, 463 old.

Nádass József (Bp., 1897. máj. 22.—Bp., 1975. júl. 30.): költő; szociáldemokrata, majd kommunista. Az I. vh. idején részt vett az MSZDP, a *Galilei Kör* munkájában, 1918-ban belépett a KMP-be. A TK idején a bp.-i *Vörös Őrség*ben teljesített szolgálatot, a prol.-hatalom megdöntése után emigrált. 1920-ban Ausztriában, 1921-ben Romániában, 1921 őszétől ismét Ausztriában élt. *Emigrációs* éveiben ismét a szd. mozg.-hoz közeledett. Irodalmi munkássága is ekkor, *Kassák* L. környezetében és hatására kezdődött. 1926-ban hazatért s a *Munka* c. folyóirat állandó szerzői közé lépett. 1928—30 a *Korunk* c. erdélyi folyóirat mo.-i szerk.-je. 1938 őszétől Skandináviában élt, majd 1940-ben visszatért Mo.-ra. A II. vh. éveiben a svéd szd. sajtó bp.-i tudósítója. 1944. márc. 19-én a németek letartóztatták és Mauthausenbe hurcolták. A felszab. után, 1950-ig a Külügyminisztériumban dolgozott, s irodalmi munkásságát is folytatta. Az 1956. évi ellenforr. után egyike volt az Élet és Irodalom c. hetilap megindítóinak és jelentős része volt kult. életünk konszolidálásában. — *M.*: Vallomás alkonyatkor. 1962. 270 old. — Nehéz leltár. (2. átdolg. kiad.) 1—2. köt. 1963. — Nektek mondom. (Válogatott versek 1921—1966.) 1967. 269 old. — Földi szivárvány. 1972. 93 old. — A hullám. 1973. 457 old.

Nádass Lajos (Földes, 1897. júl. 4.—Bp. 1971. nov. 16.): gyógyszerész; kommunista. 1913— a gyógyszerészsegédek szervezetének tagja. 1917-ben a *Galilei Kör* tagjaként antimilitarista tevékenységet folytatott. 1919 elejétől a KMP tagja. A TK kikiáltása után a gyógyszerész-szaksz. egyik vezetője, a VH harcosa. A prol.-hatalom megdöntése után Csehszlovákiába emigrált, részt vett az ottani munkásmozg.-ban és a KMP munkájában. 1921-ben kiutasították és kiszolgáltatták a magy. hatóságoknak. A TK alatti tevékenységéért háromévi börtönbüntetésre ítélték. Kiszabadulása után Ausztriába, majd 1924-ben a SZU-ba emigrált s egészségügyi munkakörben dolgozott. 1956-ban tért haza.

Nafaa, Mohammed al (1917—): tunéziai tanító, kommunista. 1943-ban *Tunézia Kommunista Pártjá*nak tagja, 1948— KB- és PB-tagja, ill. titkára. 1952—53 koncentrációs táborban. 1954. júl.— a KP főtitkára.

Nagy Imre (Kaposvár, 1896. jún. 6.—1958. jún.): agrárközgazdász; kommunista, majd a nyílt ellenforr.-nak utat nyitó revizionista politikus. Az I. vh. idején bekapcsolódott az oroszo.-i magy. hadifoglyok forr. mozg.-ába, 1918-ban részt vett a polgárháborúban. 1921-ben visszatért Mo.-ra, s a Somogy m.-i földmunkásmozg. egyik szervezője. 1925—27 az MSZMP tagja. 1928-ban Bécsbe, majd a SZU-ba emigrált, s az Agrártudományi Intézet, később a moszkvai rádió magy. szerk.-ségének munkatársa volt. A II. vh. idején a *Kossuth Rádió* egyik szerk.-je. 1944 végén visszatért Mo.-ra. 1944. dec.—1945. nov. földművelésügyi, 1946. febr.-ig belügyminiszter. 1945— az MKP, majd az MDP KV és PB tagja. 1945—48 a KV Falusi, ill. Agrárpol. Biz.-ának vezetője. A népi dem. jellegével, majd a mezőgazd. szoc. átszervezésével kapcsolatos jobboldali nézetei miatt 1949-ben visszahívták a PB-ből, majd — miután formálisan önkritikát gyakorolt — 1951-ben ismét PB-tagként élelmezési, később begyűjtési miniszter, 1952— miniszterelnök-helyettes, az 1949—53-as időszak ellentmondásait feltáró 1953. jún.-i KV-ülés után júl. 4-től miniszterelnök. E minőségében visszatért régi koncepciójához, egyre nyíltabban revizionista pol.-t folytatott. 1955. ápr. 18-án megfosztották párt- és állami tisztségeitől, majd dec.-ben frakciózás miatt kizárták a pártból. Az 1956. évi ellenforr. eszmei-pol. előkészítésének egyik vezetője. 1956. okt. 13-án visszavették az MDP-be. Az ellenforr. idején — 1956. okt. 24.—nov. 4-ig miniszterelnök. Ebben a minőségében teret engedett a restaurációs erők fokozatos pol. előnyomulásának, eltűrte a fasiszta jellegű, komm.-ellenes terror kibontakozását. Minden felhatalmazás nélkül bejelentette, hogy Mo. kilép a Varsói Szerződésből; követelte, hogy a szovjet csapatok hagyják el Mo. területét, és mint ezt a ~-perről kiadott igazságügyminisztériumi közlemény kimondja: „a forradalmi munkás-paraszt kormánnyal és az általa segítségül hívott szovjet csapatokkal szemben a nyugati imperialistákat nyílt, fegyveres beavatkozásra hívta fel". Az ellenforr. leverése után ~t a szoc. haza elárulásáért halálra ítélték és kivégezték.

Nagy István (Kolozsvár, 1904. febr. 22.—): asztalosmunkás; kommunista író. A soknemzetiségű Erdély munkásságának, munkásmozgalmának leghívebb ábrázolója a magy. irodalomban. Vándormunkásként bejárta az egész Balkánt, s hazatérte után szülővárosában bekapcsolódot, a komm. mozg.-ba. Tagja lett a romániai VSt majd az RKP tartományi vezetőségének. Több ízben bebörtönözték, internálták mozg. tevékenységéért. Mint írót a *Korunk* c. folyóirat fedezte fel, s indította el a 30-as évek elején. Észak-Erdély Mo.-hoz csatolása után pártutasításra bekapcsolódott a magy. népi írók mozgalmába, írásaival (pl. a Külváros c. munkásszociográfiájával) s felszólalásaival (pl. az 1943. évi balatonszárszói konferencián) komm. platformról igyekezett befolyásolni a népi írókat és híveiket. Ebben az időszakban jelentek meg legjobb

regényei: A szomszédság nevében (1941) és az Oltyánok unokái (1941). ~ a Román Szoc. Köztársaság kiemelkedő közéleti személyisége. 1948— nemzetgyűlési képviselő, az írószövetség vezetőségi tagja, akadémiai levelező tag. — *M.:* A szomszédság nevében. (3. kiad.) 1956. 334 old. — Íróavatás. Önéletrajzi vallomások. Bukarest 1961. 257. old. — Oltyánok unokái. Bukarest 1963. 427 old. — Sáncalja. Ki a sánc alól. Hogyan tovább? [Önéletrajzi regény.] 1—3. rész. Bukarest 1968—1971.

Nagy Lajos (Apostag-Tabányitelek, 1883. febr. 5.—Bp., 1954. okt. 28.): szocialista eszmeiségű, majd kommunista író, publicista. Első írása 1908-ban a *Népszavá*ban jelent meg. Munkásságát kezdettől a szoc.-hoz közel álló plebejus szemlélet jellemezte. Fejlődését sem művészi, sem pol. tekintetben nem törte meg a forr. erők 1919-es veresége, sőt 1921—22-ben az ő tollából származtak a *fehérterror* rendszerét legélesebben támadó, leleplező erejű írások (a Képtelen természetrajz s az Ezópuszt bátran aktualizáló Farkas és bárány). A 20-as évek második felében közeli kapcsolatba került a KMP-vel, dolgozott a párt leg. folyóirataiba, a *100%*-ba és a Forrásba, s egyik legharcosabb novelláskötetét Lecke címmel a KMP által támogatott kiadói vállalkozás, az Építők Könyvtára adta ki. Ez az időszak (1927—34) munkásságának eszmei és művészi szempontból egyaránt csúcsa. 1934-ben Illyés Gyulával együtt meghívták a SZU-ba a szovjet írók kongr.-ára. Ellentmondásos útiélményei és a *fasizmus* megállíthatatlannak tűnő nemzetközi előretörése törést okoztak pályájában. Eszmei iránytévesztése megmutatkozott szovjet útjáról írott cikksorozatában; a szellemes, de túlságosan szkeptikus Budapest Nagykávéház c. regényében (1936) s a Gömbös Gyula kezdeményezte Új Szellemi Fronthoz való csatlakozásában. A 30-as évek végén a *Márciusi Front* folyóiratának, a Válasznak munkatársa. A totális fasizmus éveiben ingadozás nélkül a baloldalon állt. A felszab. után belépett az MKP-be és cikkeket, karcolatokat, novellákat írt a párt lapjaiba. Utolsó éveiben emlékiratain dolgozott. — *M.:* A lázadó ember. (Önéletrajz.) 1949. 418 old. — A menekülő ember. (Önéletrajz.) 1956. 483 old. — Válogatott elbeszélések. 1—3. köt. 1956. — Válogatott karcolatok. 1957. 878 old. — Író, könyv, olvasó. Válogatott cikkek és tanulmányok. (...az utószót írta Gordon Etel.) 1—2. köt. 1959. — Pincenapló. 1970. 158 old. — *Irod.:* Nagy Lajos emlékkönyv és bibliográfia. 1964. 197 old.

Nagy Pál (Mezőlak, 1896. szept. 26.—Spanyolo., 1938. febr. 16.): bányamunkás; kommunista. 1925— az MSZMP, 1928— a KMP tagja, 1929-ben a KMP tatabányai ker. bizottságának titkára. Részt vett a KMP II. kongr.-án, s ott a KB tagjává választották. Innen Franciao.-ba ment, ahol az emigráns magy. munkások között végzett pártmunkát. 1932-ben hazatért. A bányászok közötti komm. szervező munkáért 2 és fél évi fegyházra ítélték. 1937-ben a spanyol nép szabadságharcának segítségére sietett, s hősi halált halt.

Nagy-Britannia Kommunista Pártja, *The Communist Party of Great Britain:* 1920. aug. 1-én a *Brit Szocialista Párt* balszárnyának, a Szocialista Munkáspártnak és néhány más munkásszervezetnek részvételével alakult meg. 1921-ben csatlakoztak hozzá a W. *Gallacher* vezette *műhelymegbízott*-szervezetek is. ~ jelentős szerepet játszott a Szovjet-Oroszo. védelmére indított „el a kezeket Szovjet-Oroszországtól" mozg. szervezésében, nagy érdemeket szerzett a *Munkáspárt* (Labour Party) opportunizmusának bírálatával, a *proletár nemzetköziség* s különösen a gyarmati népek iránti szolidaritás érzésének elmélyítésével. Ugyanakkor erős szektás hatások mutatkoztak munkájában (parlamentarizmus lebecsülése, Munkáspárthoz való szélsőségesen negatív viszony), amelyeket V. I. *Lenin* is bírált. 1924 után ~ befolyása megnőtt a szaksz.-ekben: megszervezte és vezette az ún. Kisebbségi Mozgalmat (Minority Movement), melynek elnöke T. *Mann*, titkára H. *Pollitt*, majd Arthur Horner volt. 1925-ben 12 vezetőjét ½—1 évre bebörtönözték. A gazdasági válság idején szervezte a munkanélkülieket s vezette az éhségmeneteket. 1930— riasztott a fasizmus veszélyére, az 1935-ben képviselővé választott W. Gallacher révén a parlamentben is támadta a „müncheni politikát", sürgette a fasiszta agresszió áldozatainak, elsősorban a spanyol közt. megsegítését. 1936—39 között több mint 400 angol komm. harcolt Spanyolo.-ban. Az akcióegység érdekében ismételten, de sikertelenül kérte felvételét a Munkáspárt kollektív tagjaként. Az ún. furcsa háború idején, 1939—41 bírálta a kormány politikáját, a háborúval szemben foglalt állást, emiatt 1941. jan.—1942. aug. napilapját a kormány betiltotta. A háború utolsó szakaszában az ország mélyreható társadalmi megreformálását követelte. 1945—46 befolyása megnőtt (taglétszáma kb. 50 000), két parlamenti képviselője volt, tagjai a szaksz.-ekben is felelős tisztségeket töltöttek be. 1951-ben kidolgozta az „Anglia útja a szocializmus felé" c. programot, amelyben a fejlett tőkésországok KP-jai közül elsőként irányozta elő a szocializmus felépítését a parlament demokratikus átalakítása útján, s amelyben a hadikiadások csökkentését, a nagytőkés monopóliumok

elleni küzdelmet, államosításokat, a tervgazdálkodás bevezetését hirdette meg. 1963-ban az ország bel- és külpolitikájának megváltoztatására a konzervatívok megbuktatását, mélyreható demokratikus reformok kiharcolását tűzte ki feladatul. A H. *Wilson* vezette munkáspárti kormány (1964—70) belpol.-ját, még inkább USA-barát külpol.-ját bírálta. XXX. és XXXI. kongr.-án (1967, ill. 1969) elhatározta, hogy támogatja a Munkáspárt pozitív, bírálja negatív intézkedéseit, amellett a baloldali erők akcióegysége megvalósításának szükségességét hangsúlyozta. XXXII. és XXXIII. kongr.-a (1971, 1973) egy baloldali program mellett elkötelezett munkáspárti kormányért szállt síkra. Élesen elítélte a Közös Piachoz csatlakozó tory kormányt. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969). Taglétszáma 1935: 7000; 1945: 45 435; 1958: 24 670; 1968: 32 562; 1972: 30 000. Napilapja: *Daily Worker* (Munkás napilap) (1960—66), majd Morning Star (Reggeli csillag); folyóiratai: Marxism Today (A mai marxizmus), The Labour Monthly (Munkás folyóirat). Főtitkára 1929—56 H. Pollitt, 1956—75 J. *Gollan*, 1975— Gordon Mac Lennan.

Nagy-Britannia munkásmozgalma: kezdetei a francia forradalomig nyúlnak vissza, a radikális közt.-i Levelező Társaságokhoz munkások is tartoztak. A 19. sz. első éveiben a tapasztalatlan munkásosztály harcainak fő formája a *ludditák* mozg.-a, a *géprombolás* volt. Az 1820—30-as években R. *Owen*, *utópista szocializmus*a terjedt, szakszervezetek is alakultak, de ~ának fő áramlata a *chartizmus*. E több mint egy évtizedig tartó politikai, választójogi harc után az 1848—49-es forradalmak leverését követő ellenforr. terror, a gazdasági fellendülés s az időközben hozott reformok megtörték a chartizmus lendületét. Szövetkezetek s főként szakszervezetek alakultak, amelyek a jól képzett szakmunkásokat tömörítették. 1860-ban megalakult a jelentősebb londoni szakszervezeket tömörítő londoni Szakszervezeti Tanács (Junta), majd ebből a *Szakszervezeti Kongresszus* (TUC). Az 1860-as évek második felében részint az I. Int. s Londonban működő Főtanácsa, részint nemzetközi események s a belső reformküzdelem hatására ~ megélénkült. Az 1867—68-as választójogi reform s néhány szociálpol. intézkedés meghozatala után a jelentősebb szakszervezetek eltávolodtak az I. Int. Főtanácsától, majd 1871 után a *Párizsi Kommün* radikalizmusától, valamint a polgári közvélemény vad támadásaitól tartva az angol szakszervezetek többsége elszakadt az I. Int.-tól. Újra csak korlátozott célokért, főképp a 9 órás munkanapért fáradoztak. Fordulat az 1880-as években következett be: 1883—84-ben egymás után alakult meg a *Szociáldemokrata Föderáció*, az ebből kiszakadó *Szocialista Liga* és a *Fabiánus Társaság*. Népszerűsítették a szocialista eszméket — nem marxista szellemben. A 80-as évek végén radikalizálódás ment végbe a szakszervezeti mozgalomban is: az ún. új tradeunionok mozgalmának úttörői (T. *Mann*, K. *Hardie*, W. *Thorne*) már szocialisták voltak; a TUC-val elfogadtattak szocialista célokat (termelőeszközök kollektivizálása), s bevonták a szakszervezetekbe az addig szervezetlen munkásrétegeket (szállító- és gázmunkások). Három évtized gyakorlatával szakítva, a liberálisok pol. támogatását bírálva 1893-ban megalakult a *Független Munkáspárt*, majd a burzsoázia sztrájkellenes fellépései a *trade-unionizmus* erős hatása alatt álló ~t is ráébresztették a politikai szervezkedés jelentőségére. 1900-ban megalakult a Munkásképviseleti Bizottság, s ebből 1906-ban a kontinensen alakult SZDP-khez képest nagy késéssel: a *Munkáspárt* (Labour Party). A Munkáspárt hangsúlyozottan nem marxista, nem szoc. párt volt, a parlamentben a liberális kormánypártot támogatta, felemás álláspontra helyezkedett a kormány militarista, háborúval fenyegető, gyarmati politikájával kapcsolatban, a belpol.-ban szociálpolitikai, közoktatási stb. reformokat sürgetett. Az I. vh. elejétől a TUC és a Munkáspárt rövid ingadozás után támogatta, viszont a Független Munkáspárt mindvégig, a *Brit Szocialista Párt* pedig 1915— támadta a háborús politikát. 1917 nyarától kezdett csak a Munkáspárt békekötést sürgetni. A kormány bírálatával a munkásszervezetek taglétszáma, befolyása sokszorosára nőtt. 1918— átfogó államosítási javaslatokat terjesztettek elő (vasút, bányák). Kitartó harcok (1919—21) után a munkások megmozdulásai, sztrájkjai meghiúsultak; ebben jelentős része volt a Munkáspárt és a szakszervezetek jobboldali vezetőinek. A munkásság kiharcolt néhány szociális reformot s a nők választójogát, a külpol.-ban pedig a nemzetközileg is magával ragadó, 6 millió angol munkás tiltakozását kifejező „el a kezeket Szovjet-Oroszországtól" elnevezésű mozgalomnak (1919—20) volt jelentős szerepe abban, hogy az angol kormány feladta a Szovjet-Oroszo. elleni intervenciós pol.-ját. Jórészt a munkáspárti vezetők opportunizmusa következtében bukott el az 1926. évi *általános sztrájk (Angliában)* és a bányamunkások sztrájkja, ez a kudarc egyúttal meggyengítette a Munkáspárt és a szakszervezetek balszárnyát. Az 1920-ban létrejött *Nagy-Britannia Kommunista Pártja* kezdeményezte, támogatta a sztrájkakciókat, de minthogy nem vált tömegpárttá, nem tudta érvényesíteni elhatározásait. A jobboldal politikája sem az első, sem a második *munkáspárti kormányok (Angliában)* idején (1924 és 1929—31) nem tudott lényeges

eredményeket felmutatni, és újabb meghasonlásra vezetett. 1931-ben a Munkáspárt számos kormánytag-vezetőjének kizárását követő pártszakadás okozta megrázkódtatást csak hosszabb idő múltán heverte ki a párt. Az 1930-as évekre előbb a nyomasztó gazdasági válság, a KP szervezte „éhségmenetek" ütötték rá bélyegüket, később érlelődött a fasizmus elleni összefogás gondolata. Az 1930-as évek elején megvalósult a Független Munkáspárt, a Szocialista Liga s a KP egységfrontja, de a nagy munkástömegeket képviselő, következetlenül antifasiszta, ugyanakkor kommunistaellenes Munkáspárt és TUC elzárkózott az egységfronttól, elégtelenül bírálta a kormány „benemavatkozási" politikáját. 1935— a Munkáspárt új vezetői (C. R. *Attlee*, E. *Bevin*) támogatták a kormány fegyverkezési politikáját, 1940— pedig felelős posztokat vállaltak Churchill háborús kormányában, 1944-ben kiváltak a kormányból, a kül- és belpolitikai viták kiéleződtek. 1945. júl.-ban a Munkáspárt fölényes választási győzelme után Attlee megalakította a harmadik munkáspárti kormányt, amely 1945—47 néhány fontosabb társadalombiztosítási reformot, részleges államosítást foganatosított, a társadalom alapszerkezetéhez azonban nem nyúlt, a külpol.-ban pedig elfogultan komm.-ellenes, amerikabarát volt. A Munkáspárt vezetői letörték a párt baloldali ellenzékét, a KP pedig — noha befolyása 1945—47 megnőtt — ezt a tendenciát nem tudta ellensúlyozni. 1950-ben a munkáspárti kormány megbukott, majd 1964-ben újabb választási győzelem után H. *Wilson* megalakította a negyedik munkáspárti kormányt. A Wilson-kormány megalakulása s az 1966. márc.-i újabb választás utáni megerősödése lényegében nem változtatott a munkásság helyzetén. 1967-ben a szaksz.-ek is szembekerültek a Wilson-kormány deflációs jellegű bér- és jövedelempol.-jával, a szaksz. jogokat korlátozó törekvéseivel. A Munkáspártban elégedetlenség mutatkozott a kormány külpolitikai tehetetlensége (rhodésiai válság, vietnami háború), valamint az USA-hoz való kötődése miatt is. 1970. jún.-ban az ált. választásokon a negyedik munkáspárti kormány megbukott. A hatalomra került tory kormány által teljes nyíltsággal folytatott munkásellenes pol. (Ipari Kapcsolatok Törvénye — Industrial Relations Act), a korábbinál is antiszociálisabb foglalkoztatási és jövedelempol. nagy munkásharcokat provokált (Upper Clyde-i hajógyár megszállása — 1971, bányászsztrájk és dokkmunkássztrájk — 1972). A Közös Piachoz való csatlakozás hátrányai is megmutatkoztak. Sikeres harc folyt a KP részvételével is (1966) alakult Szakszervezetek Védelmére Alakult Összekötő Bizottság vezetésével. 1974. febr. a tory kormány megbukott, az Ipari Kapcsolatok Törvényét a parlament visszavonta. — *Irod.: Gallacher, William:* Vihar készül. Visszaemlékezés a brit munkásság harcaira. 1950. 233 old. — *Kuczynski, Jürgen:* A munkásosztály helyzete Angliában 1750-től napjainkig. 1951. 229 old.— *Dutt, Palme R.:* Válságban Nagy-Britannia és a brit imperializmus. 1954. 560 old. — *Engels, Friedrich:* A munkásosztály helyzete Angliában. 1954. 382 old. — *Kartun, Derek:* Nagy-Britannia 1956-ban. 1956. 122 old. — *Pickshaus, Klaus— Raulf, Dieter:* Osztályharcok a mai Nagy-Britanniában 1974. 190. old.

Nagyfalusi Jenő (Szeged, 1900. máj. 17.—ukrajnai front, 1943): tanár; szocialista, majd kommunista költő. Előbb a Nyugat köréhez, majd a baloldali szoc. írókhoz csatlakozott, cikkei a KMP leg. folyóirataiban jelentek meg. Tevékenyen részt vett a *Szocialista Képzőművészek Csoportja* munkájában. A II. vh. idején munkaszolgálatosként Ukrajnában pusztult el.

Nagy Októberi Szocialista Forradalom, *NOSZF* (1917. okt. 25. [nov. 7.]): a világtörténelem legnagyobb hatású, első győztes szocialista forradalma, amely rést ütött a kap. világrendszeren és utat nyitott a szoc. társadalomhoz. 1917. febr. 23-án (márc. 8.) Petrográdon fegyveres felkelés tört ki, melynek eredményeképpen megdőlt a félázsiai, militarista cári önkényuralom, polg. dem. forr. zajlott le. Márc. 3-án (16.) a polg. ellenzék pártjaiból (októbristák, kadetok) G. J. Lvov herceg vezetésével megalakult az Ideiglenes Forr. Kormány, de mellette a proletariátus és a forr. néptömegek hatalmi szervei, a *szovjetek* is létrejöttek. Kialakult az ún. *kettős hatalom.* Ápr. 3-án (16.) az addig emigrációban élő V. I. *Lenin* hazatért és ápr. 4-én kiadta a történelmi jelentőségű *Áprilisi tézisek*et. Az Ideiglenes Kormány a tömegek békeakaratával szembehelyezkedve a háború további folytatására kötelezte el magát — ápr. 20—21. (máj. 3—4.). Petrográdon hatalmas arányú tüntetés robbant ki, mely az Ideiglenes Kormány helyzetét válságossá tette. A jún.-i tüntetés a kormányt újabb válságba sodorta. A júl. 3—4-én (16—17.) lezajlott munkásmegmozdulásokra válaszképpen az Ideiglenes Kormány (ekkor A. F. *Kerenszkij* vezetésével) ellentámadásba ment át és az ún. júl.-i napok során sikerült a kettős hatalmat felszámolnia. A *bolsevikok* megkezdték a fegyveres felkelés előkészítését. A Kornyilov-lázadás fokozta a tömegek balra tolódását és kibontakoztatta a szovjetek bolsevizálódását. Az Ideiglenes Kormány helyzetét súlyosbította, hogy a háborús pol. eredményeképpen a gazd. csőd katasztrofális mértéket öltött. Lenin szept. 12-én (25.) levelében a fegyveres felkelés haladéktalan megszervezésére szólított

fel. A bolsevik KB okt. 10-én (23.) határozatot fogadott el a fegyveres felkelésről. Okt. 16-án (29.) megalakult a Forr. Katonai Bizottság — FKB (a petrográdi szovjet L. D. *Trockij* által vezetett VB-je hozta létre), elnöke Ny. I. *Podvojszkij*, titkára Sz. I. *Guszev* lett. A felkelés előkészítésében részt vett V. A. *Antonov-Ovszejenko*. A felkelés gyakorlati irányítására a KB Forr. Katonai Központot hozott létre, tagjai: A. Sz. *Bubnov*, F. E. *Dzerzsinszkij*, J. M. *Szverdlov*, I. V. *Sztálin* és M. Sz. *Urickij*. A Forr. Katonai Központ a Forr. Katonai Bizottság részeként annak szűkebb irányító kollektíváját testesítette meg. 1917. okt. 23-án (nov. 5.) az Ideiglenes Kormány kidolgozta a fegyveres felkelés megelőzését célzó katonai tervét. Kerenszkij parancsot adott az FKB tagjainak letartóztatására, utasította a Néván tartózkodó Aurora cirkálót, hogy fusson ki a tengerre. Okt. 24-én (nov. 6.) hajnalban egy tisztiiskolás osztag feldúlta a Rabocsij Puty (Munkásút) c. lap szerkesztőségét. A Szmolnijban tartózkodó FKB utasítására visszafoglalták a Rabocsij Puty nyomdáját s néhány órával később biztosították a lap megjelenését. Az Ideiglenes Kormány tevékenységének ellenőrzésével Szverdlovot, a posta és távíróhivatalok dolgozóinak irányításával Dzerzsinszkijt bízta meg. Harci készültséget rendelt el a helyőrség egységeinél, felhívta a Vörös Gárdát a stratégiailag fontos pontok megszállására és a kormányhivatalok elfoglalására. Ezzel kezdetét vette a felkelés. A Péter-Pál erőd fegyverraktárával, ütegeivel a felkelők odalára állt. A bolsevikok befolyása alatt álló balti flotta parancsot kapott, hogy hatoljon be a Néva vizére. A felkelés megindulásáról a KB értesítette Moszkvát, majd az Aurora cirkáló rádióján keresztül az FKB összeköttetést teremtett az egész országgal. A Vörös Gárda osztagai okt. 24-én (nov. 6.) este fokozatosan körülzárták a város középpontjában fekvő Téli Palotát. Lenin okt. 24-én (nov. 6.) este levelet intézett a KB-hez, sürgette, hogy még a *Második Szovjetkongresszus* összeülése előtt döntsék meg az Ideiglenes Kormányt. A KB elfogadta a javaslatot. Lenin illeg. lakásáról a Szmolnijba érkezett és átvette a felkelés irányítását. Okt. 24-én (nov. 6.) éjjel a forr. csapatok elfoglalták a fontosabb pályaudvarokat, a villanytelepeket, a legfontosabb üzemeket. Okt. 25-én (nov. 7.) hajnalra megszállták az állami bank és a telefonközpont épületét. Az FKB Lenin aláírásával kiáltványt tett közzé, melyben bejelentette az Ideiglenes Kormány megdöntését. Kerenszkij okt. 25-én (nov. 7.) délelőtt elhagyta a fővárost. Este 9 órakor az Aurora cirkáló ágyúinak jelző lövéseire megindult a Téli Palota ostroma. A kormány utolsó menedékhelye okt. 26-ára (nov. 8.) virradó éjjel 2-kor a felkelők kezére került. Petrográdon ezzel végleges győzelmet aratott a felkelés. Okt. 26-án (nov. 8.) éjjel Leninnel az élén megalakult a világ első szoc. munkás-paraszt kormánya, a népbiztosok tanácsa. A petrográdi felkelés nyomán nov. 3-án (nov. 16.) Moszkvában is győzött a forr. Okt. 29-én (nov. 11.) Kijevben tört ki és győzedelmeskedett a felkelés. 1918. febr. folyamán az ellenforr. kozák egységektől megtisztították a Don vidékét. 1918. júl. 10-én létrejött az első *szovjet alkotmány*, az OSZSZSZK alkotmánya. Rendeletet hoztak az ipar államosításáról, a föld szocializálásáról. Ezt a gyors fejlődést tartóztatta fel egy időre az *intervenció és polgárháború Szovjet-Oroszországban*. — *Irod.:* Így látták a kortársak. Az 1917—1918-as magyarországi sajtó az orosz proletárforradalomról. Összeáll. Remete László. 1957. 248 old. — A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 40. évfordulójára készült ünnepi kötet. 1959. 334 old. — A nagy forradalom krónikája. 1917 emlékezésekben és hiteles okmányokban. Válogatta, szerk. Dolmányos István. 1967. 439 old. — *Gyurkó László:* Lenin, Október. 1968. 336 old.

„nagy proletár kulturális forradalom": a KKP által 1966. aug.-tól indított kulturális-ideológiai, majd egyre élesebbé váló pol. kampány. Az első időszakban főleg a sajtóban, ill. nagybetűs faliújságokon (tacaebao) folyó mozg. átcsapott főként fiatalokból és diákokból szerveződő „vörös gárdák" és más ún. „forradalmi lázadó csoportok" tömegmozgalmává. A mozgalmat a párt- és állami vezetők *Mao Ce-tung* köré tömörült akkori csoportja (*Lin Piao*, *Csen Po-ta*, Csiang Csing stb.) és a hadsereg irányította. Belpolitikailag kezdetben a régi kulturális értékek tagadására pusztítására, majd a párton belüli ellenzéknek és a hagyományos párt- és állami apparátusnak a burzsoá revizionizmus ürügyével történő diszkreditálására, végül a hatalomnak a forr. bizottságok általi megragadására törekedett. A ~ során neves és nagy múltú kínai párt- és állami vezetőket távolítottak el funkciójukból, zártak ki a pártból (*Liu Sao-csi*, *Peng Csen*, *Teng Hsziao-ping* és mások, akik közül később néhányat újra aktivizáltak). Külpol.-lag a ~ a SZU és a szoc. országok elleni drasztikus fellépések sorozatában nyilvánult meg. A KKP IX. kongr.-a (1969. ápr.) teljes mértékben jóváhagyta a ~ pol.-ját. 1970—főleg a külpol.-ban egy konszolidációs folyamat figyelhető meg, egy-két vezető személyiséget is reaktiváltak (pl. Teng Hsziao-ping). A X. kongr. (1973) által elfogadott szervezeti szabályzat előirányozta a ~ időnkénti megismétlését.

nagy ugrás (politikája): a KKP VIII. kongr.-a második ülésszakán (1958) kezdeményezett új

gazdaságpolitika. Célja a korábbi tervekkel ellentétben az, hogy Kína gazd. elmaradottságát ugrásszerű gyorsasággal számolják fel. Az a célkitűzés, hogy 3 éven át mind a mezőgazd., mind az ipar termelését (a mezőgazd.-ban a *népi kommunák*, az iparban a népi kohómozgalom és más ehhez hasonló módszerek útján) évenként megduplázzák, megvalósíthatatlannak bizonyult. A növekedési ütem erőltetése tervszerűtlenségre, a népgazd. arányok megbomlására vezetett, mely súlyos károkat okozva visszavetette az ország gazd. fejlődését. A párt- és állami vezetés 1960—61 az ún. kiigazításra, a népgazd. egyensúlyának helyreállítására tett intézkedéseket, anélkül azonban, hogy a ~ koncepcióját hivatalosan feladta volna.

Nagyváradi Munkás-Újság: a nagyváradi és Bihar megyei szociáldemokrata szervezet hetilapja. Megjelent: 1905—11 és 1918—1919. ápr. (a román királyi csapatok bevonulásáig). Szerk.-je az alapító *Vántus* K., majd *Katz* L. Az MSZDP ált. pol. irányvonalának keretei között széles körű *agitációt* végzett és nagy része volt abban, hogy a nagyváradi szd.-k az akkori mo.-i munkásmozg. egyik legerősebb osztagát alkották. A városi munkásság tájékoztatásán és szervezésén kívül nagy gondot fordított a környező ipartelepek dolgozói és a m. agrárprol.-jai között folytatott felvilágosító munkára is.

Nambudiripad, Elamkulat Mara Sankaran(1909. jún. 14.—): indiai tanár; kommunista. 1932-ben csatlakozott a polg. engedetlenségi mozg.-hoz. A függetlenségi mozgalmakban 1932—34 Keralában vett részt, egyik alapítója a Kongresszus Szocialista Pártnak, 1938—40 az *Indiai Kommunista Párt* keralai szervezetének titkára, 1943— a KP KB, 1950— a PB tagja. 1957—59 Kerala állam főminisztere (miniszterelnöke), 1962—63 a KP főtitkára. 1964. szept.-ben kilépett a KP-ból és nov.-ben egyik alapítója és azóta is egyik vezetője az *India Kommunista (Marxista) Pártjá*nak. 1967—69 ismét Kerala főminisztere. India pol. és történeti kérdéseiről jelennek meg írásai.

Napred (Előre): az MSZDP szlovák szekciójának havonta megjelenő lapja 1906. szept. 15.—1909. ápr. 16. Pozsonyban adták ki E. *Lehocky* szerkesztésében. Tulajdonképpen a Slovenské Robǫtnicke Noviny (Szlovák Munkásújság) c. lap minden második száma jelent meg ~ címmel, hogy az akkori sajtótörvényben előírt óvadék befizetése nélkül havonta kétszer adhassák ki a szekció orgánumát. Amikor a cseh SZDP anyagi segítségével az óvadékot befizethették, a ~ megszűnt.

Narita, Tomomi (1912—): japán jogász, szocialista. 1946— a *Japán Szocialista Párt* tagja, majd egyik vezetője. A pártszakadás után (1951) a baloldali SZP elnöke. A két SZP egyesítésére létrehozott biz. titkárságának vezetője (1955), az újabb szakadást követően 1962—67 az SZP főtitkára, 1968— elnöke.

Narodnaja Volja (Népakarat): az orosz forradalmi *narodnyikmozgalom* társadalmi-politikai lapja; 1879. okt. 1.—1885. okt. között jelent meg. 12 szám látott napvilágot. Szerkesztését és nyomtatását az ország különböző városaiban (Pétervárott, Moszkvában, Dorpatban és másutt) végezték. Időnként Lisztok Narodnoj Voli (A Népakarat Levelei) c. jelent meg. Szerk. tagjai között volt L. A. Tyihomirov, Ny. A. Morozov, V. Sz. Lebegyev, P. F. Jakubovics. A szerkesztésben részt vettek: A. I. Ivancsin-Piszarev, Sz. Ny. Krivenko, Ny. K. Mihajlovszkij. — *Irod.: Figner, Vera:* Vihar Oroszország felett. 1968. 624 old.

narodnyikmozgalom, *narodnyikok:* az oroszországi ún. vegyes rendű (raznocsinyec) értelmiség ideológiája és mozgalma a 19. sz. második felében a forr. mozgalom polg. dem. szakaszában (1861— 95). Tevékenységüket az 1861. évi jobbágyfelszabadítással elégedetlenkedő parasztságra építették. A ~ az *utópista szocializmus* és a parasztság követeléseit egyesítette magában. A célt a kap. megkerülésével, a földközösségen keresztül felépítendő paraszti szoc.-ban látták. Oroszo. tőkés fejlődését szervetlen, kiküszöbölhető jelenségnek tekintették. A ~ ideológiai megalapozói A. I. *Herzen*, N. P. Ogarjov, Ny. G. *Csernisevszkij* és M. A. *Bakunyin* voltak. A ~ban kezdettől fogva két irányzat alakult ki: a forr. és liberális. A forr. irányzat szervezetei: *Föld és Szabadság* (Zemlja i volja), az Isutyin-kör (1863—65), a Népi leszámolás (Narodnaja raszprava) (1869), mely már előtérbe állította a terror módszereit (Sz. G. Nyecsajev) s a szervezeten belül a vak parancsuralmi rendszert honosította meg. K. *Marx* és F. *Engels* elítélték Nyecsajev kalandorságát. A Csajkovszkij-kör (1871) visszatért a propaganda módszereihez, s tevékenységében kimutatható a marxizmus hatása. Az 1870-es években indult meg az ún. nép közé járás mozgalma. A mozgalom nem járt közvetlen eredménnyel, résztvevőit letartóztatták. A nép közé járásnak és a terror híveinek ellentétei a ~ szakadásához vezettek. A terror pártolói a *Népakarat* (Narodnaja Volja), a nép közé járás hívei pedig a *Fekete Újrafelosztás* (Csornij Peregyel) szervezetet hozták létre (1879). A II. Sándor cár elleni sikeres merényletet (1881) követő terror a forr. ~ felszámolását eredményezte. A liberális ~ leg. tevékenykedett, a szoc.-ba való békés átmenet elvét hir-

dette. A 80-as évektől kezdve ez az irányzat kezdett uralkodó szerepet játszani. A forr. ~ pozitív hatást gyakorolt az oroszo.-i munkásmozgalom kibontakozására. Az oroszo.-i proletariátus a ~ vasárnapi iskoláin, népoktató körein, szervezetein keresztül kapcsolódott be először a pol. küzdelembe (P. A. Alekszejev, Sz. Ny. *Halturin* stb.). Az első oroszo.-i munkásszervezetek a *Dél-oroszországi Munkásszövetség* és az *Orosz Munkások Északi Szövetsége* még jórészt narodnyik szervezeteknek tekinthetők. A ~ felkarolták a munkásság követeléseit, az I. Int. küzdelmeit népszerűsítették, terjesztették K. Marx írásait. A munkásságot azonban nem tekintették a forr. vezető erejének. A forr. ~ veresége s okainak kritikai elemzése formálta ki az első jelentős orosz marxista szervezetet, a G. V. *Plehanov* vezette *Munka Felszabadítása* csoportot. A ~ leg., liberális áramlata ellen Plehanov, majd V. I. *Lenin* vette fel a harcot, bebizonyították, hogy Oroszo. már rálépett a kap. fejlődés útjára. Lenin ugyanekkor — Plehanovtól eltérően — kellőképpen értékelni tudta az oroszo.-i parasztságban mint szövetségesben rejlő forr. energiákat. A 20. sz. elején a ~ utódai az *eszerek* lettek. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* Kik azok a „népbarátok" és hogyan hadakoznak a szociáldemokraták ellen? — Lenin, V. I.: Összes Művei. 1. köt. (2. kiad.) 1963. 115—318 old.

Naszódi Zsigmond (Sopron, 1875. ápr. 4.— Vitnyéd, 1906. ápr. 13.): asztalosmunkás; szociáldemokrata költő, újságíró. A századforduló idején Győrött kapcsolódott be a munkásmozgalomba. 1903— Bp.-en élt és csatlakozott a *Szabó* E. körül csoportosuló ellenzékhez. Az 1904. évi III. szaksz. kongr. az ő indítványára hozott határozatot a földmunkásság szakmai szervezéséről. Egyik szerzője volt annak az ellenzéki javaslatnak, amelyet Szabó E. nyújtott be az 1905. évi pártkongr.-on a szervezeti szabályzat módosításáról. Írásai a szakszervezeti sajtóban és a *Népszavá*ban jelentek meg. 1904—05 a *Világosság* c. lapnak, 1905-ben az Ácsok Szaklapjának szerk.-je. Falusi tárgyú novelláit a kortársai nagyra értékelték. 1905 őszén betegsége miatt szülőföldjére költözött és hamarosan meghalt.

Nasszar, Fuad (1916. dec. 7.—): jordániai munkás; kommunista. 1943— vesz részt a komm. mozgalomban. 1949— a palesztinai komm.-k szervezete, a Felszabadítási Liga titkára, majd 1951— *Jordánia Kommunista Pártja* főtitkára. 1952-ben 10 évi kényszermunkára ítélték, 1956-ban kiutasították az országból. Tanulmányokat írt a nemzeti felszabadító mozgalomról, arab nyelvre fordítja a marxizmus—leninizmus klaszszikusait.

Natta, Alessandro (1918—): olasz bölcsészdoktor; kommunista. Antifasiszta tevékenység miatt 1943—45 német fogságban. 1945— az OKP tagja. 1948— parlamenti képviselő. 1950—63 az OKP Genova m. pb.-jének titkára. 1956— a KB, majd a titkárság tagja. 1963—65 a Critica marxista (Marxista kritika) c. folyóirat társszerk.-je. 1970-ig a KB sajtó- és propagandaosztályának vezetője. 1970— a Rinascita (Újjászületés) főszerk.-je. Jelenleg az OKP KB-jának, Vezetőségének és PB-jének tagja.

Nazim, Hikmet (Hikmet, Nazim) (1902. jan. 20.—1963. jún. 3.): török költő; kommunista. 1918—22 részt vett a nemzeti felszabadító háborúban, 1924— a *Török Kommunista Párt* tagja. A SZU-ban tanult a Keleti Dolgozók Kommunista Egyetemén. Komm. tevékenységéért összesen 17 évet töltött börtönben. 1937-ben 28 évi börtönbüntetésre ítélték, a közvélemény tiltakozására rossz egészségi állapotára való tekintettel 1950-ben szabadlábra helyezték, majd a SZU-ban telepedett le. 1951—63 a BVT tagja. Nagy formaművészettel alkotott drámái, költeményei a 20. sz. emberének nagy társadalmi problémáit feszegetik. — *M.:* Válogatott versei. (Az előszót Somlyó György írta...) 1956. 278 old. — Én, egy ember. Válogatott versek. 1973. 125 old.

Nédermann Ferenc (Naszály, 1896. aug. 31.— Buchenwald, 1945. febr. 3.): bányamunkás; kommunista. A TK idején a VH-ban harcolt a prol.-hatalom megvédéséért. Az ellenforr. győzelme után Franciao.-ba emigrált. Részt vett a francia bányászok mozgalmában és egyik irányítója volt az ottani magy. bányászok szervezkedésének. Franciao.-ból kiutasították, s ezután komm. mozg. tevékenységét Hollandiában, Belgiumban, majd ismét Franciao.-ban folytatta. 1936—38 Spanyolo.-ban a *nemzetközi brigádok*ban harcolt. Ezután újra Franciao.-ban élt, majd 1940-ben hazatért. Tatabányán dolgozott és 1942-ben bekapcsolódott a KMP munkájába. Jelentős része volt a bányászszaksz. újjászervezésében. 1943— tagja a KMP Központi Bányászbizottságának, majd a tatai szénmedence ellenállási mozgalmát szervezte. 1944. okt. végén elfogták és koncentrációs táborba hurcolták.

Negrín Lopez, Juan (1889—1956. dec. 12.): spanyol fiziológus, szocialista. 1929— az SSZMP tagja. 1936. nov.—1937. máj. F. *Largo Caballero* kormányának pénzügyminisztere. 1937. máj.— a közt. bukásáig a népfrontkormány miniszterelnöke, egy ideig hadügyminisztere is. Az SKP-val való együttműködés híve. 1939—45 az emigráns közt. kormány elnöke. 1946-ban az SSZMP

kongr.-án kizárták a pártból, mert vonakodott megszakítani a kapcsolatokat a komm.-kkal.

IV. Internacionálé: *Internacionálé, IV.*

Nejedlý, Zdeněk (1878. febr. 10.—1962. márc. 9.): cseh egyetemi tanár; kommunista. 1918 előtt a Tomaš G. Masaryk szellemi vezérlete alatt álló realisták (Cseh Haladó Párt) balszárnyának élén állt, e párt tagságának többsége később csatlakozott a CSKP-hez. ~ 1929— a CSKP tagja, 1924-ben létrehozta a SZU-hoz való gazd. és kulturális közeledés társaságát. Az értelmiség körében igen sok hívet szerzett a KP-nek. 1939—45 a SZU-ban a CSKP moszkvai vezetőségének munkatársa. 1945— a csehszlovák kormány tagja. 1953—62 miniszterelnök-helyettes. 1946— a KB és a KB elnökségének tagja. 1952— a Csehszlovák Tudományos Akadémia elnöke. Sokoldalú tudományos munkásságot fejtett ki a történettudomány, a zenetörténet és az esztétika terén.

Němec, Antonín (1858—1926): cseh vasmunkás, szociáldemokrata. 1897— a *Právo Lidu* (Vörös Jog) főszerk.-je, a *Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt* elnöke és képviselője a II. Int.-ban. 1907—18 képviselő az ausztriai Birodalmi Tanácsban. A Csehszlovák Közt. létrejötte után V. *Tusar* mellett a legjelentősebb jobboldali szd. politikus. 1925-ig parlamenti képviselő.

Nemecz Lajos (Bp., 1909. jan. 7.—): szabómunkás, baloldali szociáldemokrata; majd kommunista. Ifjúmunkás korában kapcsolódott be a szaksz. munkába és jelentős szerepet játszott a szaksz. ellenzék küzdelmében. 1929-ben belépett a KMP-be, részt vett az illeg. sajtótermékek terjesztésében, majd a párt egyik illeg. nyomdáját vezette. Többször letartóztatták, éveket töltött börtönben. A felszab. után az MKP pesterzsébeti szervezetének egyik létrehozója. Az o. különböző vidékein szervezte a földreform végrehajtását, majd nyugdíjba vonulásáig különböző párt- és állami tisztségeket töltött be.

Nemes Dezső (Lőcse, 1908. szept. 6.—): kárpitosmunkás; kommunista. Történész, akadémikus. 1926-ban lépett be a KMP-be. 1928-ban — letartóztatásáig — a KIMSZ KB titkára. 1931-ben a SZU-ba ment a Nemzetközi Lenin Iskolára. 1933-ban illeg. hazatért és a KMP bp.-i pb.-ának titkára, 1934-ben a KB tagja lett. 1935—45 ismét a SZU-ban élt; 1939-ig bútorgyári munkás, majd a Lomonoszov egyetem történelem fakultásának hallgatója; 1943—45 az antifasiszta iskola tanára, majd igazgatója. 1945-ben visszatért Mo.-ra, s 1948-ig a SZOT titkára. 1948—50 a *Tartós békéért, népi demokráciáért!* c. lap szerk. biz.-ának tagja. 1950—53 a Népművelésügyi Minisztérium főosztályvezetője, 1956-ig a Szikra Könyvkiadó igazgatója. 1957. jún.-ban az MSZMP KB tagja és a PB póttagja, 1959— tagja; a KB mellett működő agit.-prop. bizottság tagja. 1956—61 a *Népszabadság* szerk. bizottságának vezetője, majd 1965-ig a KB titkára. 1965—66 az *MSZMP KB Párttörténeti Intézetének* főigazgatója; 1966— az *MSZMP KB Politikai Főiskolájának* rektora. Széles körű tud. tevékenységet folytat a munkásmozg. története, az újkori magy. tört. és a tudományos szoc. különböző tárgyköreiben. Vezetésével készült el a magy. forr. munkásmozg. történetének első nagyszabású szintézise. — *M.:* Az Általános Munkásegylet története 1868—1873. 1952. 283 old. — Magyarország felszabadulása. Magyarország fejlődése a felszabadulás után. (2., jav. kiad.) 1960. 330 old. — A népi Magyarország 15 éves fejlődése. 2. kiad. 1961. 89 old. — Az ellenforradalom története Magyarországon. 1919—1921. 1962. 503 old. — A Bethlen-kormány külpolitikája 1927—1931-ben. 1964. 420 old. — A lenini eszmék ereje. 1970. 151 old. — A magyar munkásmozgalom történetéhez. Tények, viták, tanulságok. 1. köt. 1974. 506 old.

Német-Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártja: *Ausztria Szocialista Pártja*

Német Demokratikus Köztársaság munkásmozgalma: A népi dem. forr. eredményeképpen (államosítás, földosztás, leszámolás a háborús bűnösökkel) létrejött munkás-paraszt dem. diktatúra a KP (l. *Németország Szocialista Egységpártja*) és valamennyi dem. antifasiszta erő egyesítésével sikerrel valósította meg a 2 éves helyreállítási tervet (1949—50), majd a szoc. alapjainak lerakása megkezdését célul kitűző első 5 éves tervet (1950—55). A ~ sikerrel szállt szembe a nyugatnémet reakció puccsista terveivel (1953. jún. 17-én Berlinben és más NDK-városokban Ny-ról átdobott és helyi illeg. csoportok igyekeztek megdönteni a népi demokratikus hatalmat). A ~ eredményesen valósította meg az életszínvonal emelését célzó és a szektás, a termelékenység emelését irreálisan tervező elképzelésekkel leszámoló „új irányvonalat" (der neue Kurs). A ~ következetesen harcol a revansista erők, a háborús pol. ellen, kezdeményezte a két német állam közötti kapcsolatok normalizálását. Ugyanakkor eredményesen hiúsította meg a reakciós erők beavatkozási kísérleteit (1961. aug. 13-án államhatár létesítése). A fejlett szoc. társadalom felépítésén munkálkodó ~nak feltételeit jelentősen javította az NDK—NSZK alapszerződés (1972. nov.), a két német állam

felvétele az ENSZ-be (1973.) és az NDK általános nemzetközi jogi elismerése. Az NDK népfrontszervezete a valamennyi antifasiszta pártot, szervezetet és pártonkívülieket egyesítő Demokratikus Németország Nemzeti Frontja (Nationale Front des demokratischen Deutschlands, alakult 1949. okt.-ben, elnöke Erich Correns). A szaksz. mozgalmat az 1945. máj. 15-én alakult, a reformista forr.-i és kereszténységoc. irányzatokból álló előkészítő bizottság egységjavaslata alapján létrejött Szabad Német Szakszervezeti Szövetség (Freier Deutscher Gewerkschaftsbund) egyesíti. Taglétszáma 7,3 millió, elnöke H. *Warnke*, lapjai: Tribune (napilap), Die Arbeit (A munka) (havonta). Az SZVSZ tagszervezete.

Németh János (Tényő, 1896. dec. 27.—Bp., 1961. dec. 14.) cipészmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1914-ben lépett be a szaksz.-be és az MSZDP-be. A TK védelmében a VH-ban harcolt. 1925— az MSZMP, 1926— a KMP tagja. 1926 végén formailag visszatért az MSZDP-be, 1928—31. a bőripari szaksz. bp.-i cipészszakosztályának vezetőségi tagja, majd elnöke. 1931. dec.-ben ellenzéki tevékenysége miatt kizárták a szaksz.-ből. Továbbra is a bőrmunkás ellenzék, majd az ESZE egyik vezetője. Többször bebörtönözték, internálták. A felszab. után fontos állami tisztségeket töltött be, s élete végéig tevékeny pártmunkás volt.

Németh Károly (Páka, 1922. dec. 14.—): húsipari munkás; kommunista. 1945-ben lépett be az MKP-ba, 1946— a Zala megyei pb. munkatársa. 1952—54. a Pártfőiskola hallgatója, 1954—60 a Csongrád megyei pb. első titkára. 1956. jún.— az MDP KV póttagja, 1957. jún.— az MSZMP KB-jének tagja, 1958— ogy.-i képviselő. 1960—62. a KB apparátusának osztályvezetője, 1962—65. a KB titkára, 1965— a bp.-i pb. első titkára, 1967— az Elnöki Tanács tagja. Az MSZMP IX. kongr.-a (1966) a PB póttagjává, X. kongr.-a (1970) a PB tagjává választotta. 1974. márc.— a KB titkára; a KB mellett működő közgazdasági munkaközösség és a gazd. pol. bizottság vezetője. — *M.*: Tettekkel, felelősséggel. 1974. 232 old.

Német Kommunista Párt, *Deutsche Kommunistische Partei:* alakult 1968. szept. 12-én az NSZK-ban leg. marxista—leninista pártként. Távlati célja az állam és társadalom szoc. átalakítása, aktuális fő feladata a monopoltőke gazd. és pol. hatalmának megtörése. Követelte a lemondást Bonn „egyedüli képviseleti igényéről" és az egyenjogú kapcsolatok kiépítését az NDK-val. Harcol a *Németország Kommunista Pártját* betiltó végzés (1956) hatálytalanításáért. I. kongr. (Essen — 1969. ápr.) közös harcra szólította az SPD-t az európai biztonságért és a belső reakciós erők ellen. II. kongr.-a (Düsseldorf — 1971. nov.) sürgette W. *Brandt* kormánya pozitív külpol. lépéseinek végigvitelét, követelte a nagy konszernek államosítását és az antidem. választási rendszer módosítását (az 5%-ot el nem ért pártok is jussanak mandátumhoz). III. kongr.-a (Hamburg — 1973. nov.) a növekvő gazd. nehézségek miatt fokozódó terhek enyhítéséről tárgyalt, követelte a diszkriminatív intézkedéseknek kitett párttagok polgárjogainak biztosítását. Új szervezeti szabályzata lehetővé teszi, hogy vendégmunkások is soraiba léphessenek. Az 1969. és 1972. évi választásokon a Német Békeunió (Deutsche Friedensunion) keretében lépett fel, s nem szerzett mandátumot. Taglétszám 39 300. Tiszteletbeli elnöke 1971—73 M. *Reimann*, alapítója és elnöke 1969—73 K. *Bachmann*, 1973— Herbert Mies. Napilapja az Unsere Zeit (A mi időnk) 30—35 000 példányban.

Német Munkásegyeletek, *Deutsche Arbeitervereine:* az 1840-es évek végén a pol. önállóságra törekvő német prol. elszakadva a Demokrata Társaságoktól, Németo. nagyobb városaiban megalakította a ~et. Kezdetben a ~ legtöbbje a kispolg. demokrácia hatása alatt állott. Fellendülés a *Kommunisták Szövetsége* emigrációból hazatérő tagjainak belépésével kezdődött. K. *Marx* és F. *Engels* terve az volt, hogy a ~ összefogásával egész Németo.-ra kiterjedő pol. tömegszervezetet teremtenek, amely magja lehet egy német munkáspártnak.

Német Munkásegyletek Szövetsége, *Verband Deutscher Arbeitervereine:* német burzsoá indítású munkásszövetség. Alakult 1963. jún. 7-én az *Általános Német Munkásegylet* ellensúlyozására, elhatárolva magát mindenféle pol. tevékenységtől. A. *Bebel* itt kezdte pol. pályafutását, s W. *Liebknecht*tel együtt nagy része volt abban, hogy a mozgalom megszabadult a polgárság befolyásától. Nürnbergi kongr.-án a ~ elfogadta az I. Int. programját. 1869-ben tagjai beléptek a *Szociáldemokrata Munkáspárt*ba. A ~ lapjának, a Demokratische Wochenblattnak (Demokrata hetilap) (1868—69) nagy szerepe volt az *eisenachi kongresszus* előkészítésében, ezt követően *Volksstaat* c. jelent meg.

Németország Egyesült Kommunista Pártja, *Vereinigte Kommunistische Partei Deutschlands, VKPD:* alakult az 1920. dec. 4—7-i kongr.-on. 1920. dec.—1921. aug. a KP és az USPD-baloldal egyesüléséből létrejött párt neve. (L. *Németország Kommunista Pártja*)

Németország Független Szociáldemokrata Pártja, *Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands, USPD:* 1917. ápr.-ban centrista vezetők által alapított munkáspárt, amelyhez csatlakoztak a jobboldali vezetőkkel elégedetlen szd. tömegek. ~ soraiban mély ellentét volt a forr. érzelmű tagság és a centrista beállítottságú vezetők között. Taglétszáma gyorsan 100 000-re nőtt. Vezetői között a centrizmus jobbszárnyán álló személyek voltak túlsúlyban (E. *Bernstein*, K. *Kautsky*, H. *Haase*), de soraiból került ki a KP számos későbbi vezetője (E. *Thälmann*, W. *Stoecker*, Th. *Neubauer*, W. *Florin* stb.). ~hoz csatlakozott a Spartacus-csoport is, megfosztva magát attól, hogy a forr. napjaiban önálló szervezett pártként léphessen fel. A *novemberi forradalom*ban ~ balszárnya a forr. győzelméért harcolt, jobboldala az SPD-t követte. A KI II. kongr.-án (1920) ~ is képviseltette magát, de csak baloldali képviselői helyezkedtek a KI álláspontjára. ~ mély erjedésnek indult, s eredményeképpen tagságának többsége az 1920-i hallei pártkongr.-on a KI-hez csatlakozás mellett döntött. 1920. dec.-ben egyesült ~ baloldala a KP-val, megteremtve *Németország Egyesült Kommunista Pártját*. A jobbszárny egy ideig a *Két és feles Int.*-hoz tartozott, s 1922-ben egyesült az SDP-vel. Lapja a Der Sozialist (A Szocialista) volt.

Németország Kommunista Pártja, *Kommunistische Partei Deutschlands, NKP:* alakult az 1918. dec. 30.—1919. jan. 1-i kongr.-on. (Előfutára a *Spartakus Szövetség* volt.) Marxista programot fogadott el, melyet előbb „Mit akar a Spartakus Szövetség?" c. bocsátottak vitára. Az alakuló kongr. 12 tagú KB-t választott. A *Spartakus-felkelés* során a párt két kimagasló vezetőjét, K. *Liebknecht*et és R. *Luxemburg*ot a fehérterrorista bandák meggyilkolták. Márc.-ban börtönében meggyilkolták a KB vezető alakját, L. *Jogiches-Tyszkát*. ~ a súlyos terror ellenére jelentős szerepet vitt a *novemberi forradalom* vívmányainak védelmében, a *Bajor Tanácsköztársaság* harcaiban, majd — az USPD-vel és az SPD-vel karöltve — a *Kapp-puccs* leverésében. 1920. dec.-ben az USPD baloldali többsége egyesült ~val, s a párt 1921. aug.-i kongr.-áig a *Németo. Egyesült Komm. Pártja* nevet viselte. 1921. jan. -ban adta ki „Nyílt level"-ét, melynek nagy szerepe volt az *egységfront* pol. kialakításában. A párt fejlődését akadályozta a „baloldali" elemek fellépése az ún. „offenzíva-elmélettel" (H. *Brandler*, A. *Thalheimer*), s P. *Levi* fellépése a párt egysége ellen. Az 1921-i jénai pártkongr. után ~ gyorsan nagy befolyást szerzett a szaksz.-ekben (1922. jún.-ban 690 küldöttből 90 KP-tag). 1923-ban ~ nagy szerepet vitt az ált. sztrájk szervezésében, mely lemondásra kényszerítette a Cuno-kormányt. A Ruhr-vidéken az FKP-vel együtt harcolt a francia megszállás és a német monopóliumok elnyomása ellen. 1923 őszén baloldali szd.-k és komm.-k megalakították a *szászországi és türingiai munkáskormányok*at, de a szd. vezetők ingadozása, s ~n belül a Brandler—Thalheimer-féle vezetés opportunizmusa megkönnyítette a munkáskormányok eltávolítását. Az E. *Thälmann* vezetése alatt kirobbant *hamburgi felkelés* mutatta a német munkásosztály nagy harci készségét. 1924. ápr.-ban az illeg. pártkongr. H. Brandlert és opportunista csoportját eltávolította, ugyanakkor megerősödtek a „baloldali" elemek (R. *Fischer*, A. *Maslow*). 1924-ben ~ 3 600 000 szavazatot s 62 képviselői mandátumot szerzett, ami a tömegbefolyás erős növekedését jelezte, de a következő választások — részben a stabilizáció hatására — némi visszaesésre mutattak. 1928-ban ~ kampányt folytatott a német hadiflotta építése ellen, 1929-ben a fasizmus növekvő veszélyére hívta fel a figyelmet, s erősítette munkáját a parasztság közt. Sokmilliós munkás-tömegmozgalmat szervezett és irányított (ifjúsági, női és sportszervezetek, *Vörös Frontharcos Szövetség*, Forradalmi Művészek Egyesülése stb.). 1930-ban kiadja híres programját a „német nép nemzeti és szociális felszabadításáról". 1932. máj.-ban ~ antifasiszta akcióra hívott fel, de a jobboldali SPD- és szakszervezeti vezetők magatartása lehetetlenné tette az antifasiszta tömegek egyesítését és mozgósítását. Hozzájárultak ehhez ~ pol.-jának szektás vonásai is. A fasizmus uralomra jutása után a terror elsőnek s a legerősebben ~ tagjait sújtotta. Lapját, a Die *Rote Fahné*t 1933. febr. 27-én, a birodalmi gyűlés épületének felgyújtása napján betiltották. A provokációt követő terror ellenére az 1933. márc.-i választáson ~ még 4,85 millió szavazatot kapott, de a komm. mandátumokat érvénytelenítették. Illeg. folytatta a harcot, melyben tagjainak, funkcionáriusainak tízezrei adták életüket, köztük Thälmann is. 1935-ben dolgozta ki ~ új stratégiáját és taktikáját. 1935. okt. a „brüsszeli" (valójában moszkvai) konferencia (a párttörténeti irod.-ban XIII. kongr.) kezdeményezésére létrejött a Német Népfront, amelynek alapítói okmányát a komm.-k és szd.-k (W. *Pieck*, W. *Ulbricht*, R. *Breitscheid*), jelentős írók, művészek (Heinrich Mann, Arnold Zweig) és mások írtak alá. Az 1939-i „berni" (valójában Párizs mellett tartott) konferencia (a párttörténeti irodalomban a XIV. kongr.) a párt stratégiáját tovább fejlesztve kidolgozta a legszélesebb összefogásnak és egy dem. német közt. megteremtésének programját. 1943-ban megalakult a *„Szabad Németország" Nemzeti Bizottsága*, amely az antifasiszták pol. központjává fejlődött. A felszaba-

dulás után a „brüsszeli" és „berni" program szellemében ~ állt az újjáépítés és az új dem. Németo. megteremtéséért folyó küzdelem élére. 1946-ban ~ és az SPD elhatározták a két munkáspárt egyesítését. Megalakult *Németország Szocialista Egységpártja*. A három nyugati övezetben az imp. hatalmak s az ott tömörülő jobboldali szd. vezetők megakadályozták az egyesülést, ezért Németo. Ny.-i részében továbbra is ~ működött. Az 1949. évi parlamenti választásokon 1 361 000 (5,7%) szavazattal 15 mandátumot szerzett, a komm.-ellenes és hidegháborús kampány hatására, 1953-ban már csak 608 000 szavazatot (2,2%) kapott és nem szerzett mandátumot. 1956. aug.-ban K. Adenauer kormányzása idején betiltották; ekkor 75 000 tagja volt. Azóta illeg. körülmények között harcolt a militarizmus, a NATO-pol. ellen, a dem. jogokért, a szükségállapottörvény ellen stb. küzdött, és a *Német Kommunista Párt* megalakulása (1968) óta is küzd a ~t betiltó végzés hatálytalanításáért. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969). Főtitkár: 1971. szept.-ig M. *Reimann*. Lapja 1948— a Freies Volk (Szabad Nép), mely 1956— illeg. jelent meg. — *Irod.: Pieck, Wilhelm:* A Német Kommunista Párt 30 éves harca. 1950. 80 old. — A Németországi Kommunista Párt 35 esztendeje. 1954. 63 old.

Németország munkásmozgalma: a 19. sz. első felében, a német ipar fejlődésével létrejött munkásosztály első szervezete az 1836-ban Párizsban alapított *Igazak Szövetsége* volt. Tért hódított az *utópista szocializmus* (W. Ch. *Weitling*), és szervező munkát végeztek a *Német Munkásegyletek*. A proletariátus első osztályharcos fellépése a *sziléziai takácsok zendülése* volt (1844). A történelmi fordulatot K. *Marx* és F. *Engels* fellépése, a *tudományos szoc.* megteremtése, a *Kommunisták Szövetsége* megalapítása és a *Kommunista Párt Kiáltványának* kiadása jelentette. Az 1848—49-es németo.-i polg. dem. forr.-ban a munkásszervezetek a demokrácia táborának szélsőbaloldalán harcoltak. Marx és Engels Kölnben kiadták a *Neue Rheinische Zeitung*ot. A „Németországi Kommunista Párt 17 pontos követelésé"-ben egységes és oszthatatlan dem. közt.-ot, a feudális terhek megszüntetését, a bányák államosítását, progresszív adózást, ált. népnevelést követelt. A gyors iparosodás a 19. sz. közepén és második felében elősegítette a munkásosztály növekedését és koncentrálódását. A liberális német burzsoázia a munkásosztály befolyásolására *munkásképző egyleteket* szervezett. A munkások azonban önálló pol. szervezetet kívántak, s 1863-ban megalakult az *Általános Német Munkásegylet*. Nagy hatása volt az I. Int. megalakulásának. A helyi munkásegyletek, a lassalleánusoktól függetlenül — különösen Szászo.-ban és D-Németo.-ban — a *Német Munkásegyletek Szövetségé*be tömörültek, amely 1868-ban elvetve F. *Lassalle* tévedéseit, szoc. programot fogadott el, csatlakozott az I. Int.-hoz. A Német Munkásegyletek Szövetségének kezdeményezésére 1869-ben az *eisenachi kongr.*-on megalapították a *Szociáldemokrata Munkáspárt*ot, amely A. *Bebel* s W. *Liebknecht* vezetésével csatlakozott az I. Int.-hoz. ~ az uralkodó osztályok hódító pol.-ja ellen és a *Párizsi Kommün* mellett lépett fel. 1875-ben a Marx által megbírált ún. *gothai program*ot elfogadva *Németország Szocialista Munkáspártjá*ban egyesültek az eisenachiak és a lassalleánusok. Az erősödő munkásmozg. ellen a reakció az Otto von Bismarck kancellár által 1878-ban alkotott *kivételes törvények*kel lépett fel. A párt — Marx és Engels segítségével — hősi harcot folytatott, illeg. és leg. alkalmakat kihasználva az elnyomás és a megalkuvás ellen. A wydeni kastélyban (Svájc) tartott kongr.-án (1880) a gothai programot korrigálva, programba vették, hogy a harcot „minden eszközzel" kell folytatni. A marxizmus erősödött ~ban, a párt forr. tömegpárttá vált, befolyása az üldöztetés alatt is jelentősen nőtt, s az 1890-es választásokon 19,7%-kal az ország első pártja lett. Ez vezetett 1890-ben a kivételes törvény eltörléséhez, az SZDP 1890-től *Németország Szociáldemokrata Pártja* (SPD) néven működött tovább, 1890-ben megalakult a Szakszervezetek Központi Főtanácsa. A századfordulón kiéleződött az osztályharc, megszaporodtak a sztrájkok és a háborús veszéllyel szemben a tömegmozgalmak, ugyanakkor fellépett E. *Bernstein* a *revizionizmus* elméletével. Nagy hatást gyakorolt ~ra az 1905. oroszo.-i forr., de az opportunizmus is mind erősebben jelentkezett. Nagy erőre tett szert a békülékeny, de jobbra hajló *centrizmus*, melynek K. *Kautsky* vált vezéralakjává. A baloldalt K. *Liebknecht*, R. *Luxemburg*, F. *Mehring* és C. *Zetkin* képviselte. Különösen jelentős volt Liebknecht antimilitarista küzdelme. Az SPD 1912-ben 4,25 millió szavazatot kapott, s 110 képviselőt küldött a Reichstagba. Az I. vh. idején a jobboldali szd. vezetők megszegve a II. Int. stuttgarti (1907) és bázeli (1912) kongr.-ainak határozatait, az imp. háborút támogatták. Az szd. baloldala a háború elleni harcban vált önállóbb irányzattá 1915-ben megalakították az *Internacionálé-csoportot*, mely 1916-ban a Spartakus-csoport, majd a *Spartakus Szövetség* nevet kapta. 1917. ápr.-ban a pacifizmus álláspontjára helyezkedő centristák megalakították *Németország Független Szociáldemokrata Pártját* (USPD), ami megnehezítette valóban forr. munkáspárt létrehozatalát. (Az USPD-hez csatlakozott a

Spartakus-csoport.) Megindultak s a cárizmus bukása után megerősödtek a forr. akciók (1917-ben sztrájk, frontbarátkozások és a flotta lázadása). A NOSZF hatására fellendült ~ is. Az 1918. *novemberi forradalom* dem. közt.-ot, dem. jogokat s szociális vívmányokat eredményezett, megalakultak a munkás-, katona- és parasztta-nácsok, melyek 1918. dec. 16—21-i kongr.-ukon a parlamentarizmus fenntartása mellett döntöttek. Hiányzott a forr. párt. A szociáldemokrácia jobboldali vezetői kihasználták a tömegekben élő parlamentáris illúziókat, s a militarista erőkkel együttműködve fokozatosan megszilárdították a megingott polgári rendet. A radikális változásokat akaró néptömegek óriási túlereje ellenére a forr. megrekedt, a polg. dem. forr. sok feladata is megoldatlan maradt. 1918. dec. 30—1919. jan. 1. megalakult *Németország Kommunista Pártja*. Az ellenforr. által provokált *Spartacus-felkelést* vérbe fojtották. Liebknechtet és Luxemburgot kegyetlenül meggyilkolták. Az 1919. jan.-i választásokon az SPD a legerősebb párt, a közt. elnök a szd. F. *Ebert*, a miniszterelnök a szd. Ph. *Scheidemann* lett. A forr. erők Brémában, majd Bajoro.-ban kikiáltották a tanácsköztársaságot, de leverték őket. A munkásosztály nagy sikere volt a reakciós *Kapp-puccs* leverése. A KP 1920. dec.-ben egyesült az SPD balszárnyával. 1921-ben Közép-Németo.-ban, 1923-ban a Ruhr-vidéken a párt fegyveres harc élén állt, mely kudarcot vallott. 1923-ban az ált. sztrájk megbuktatta a Cuno-kormányt. A *szászországi és thüringiai munkáskormányok*at a reakció szétverte. A reakciós előretörés ellen az 1923-i *hamburgi felkelés*, amelyet E. *Thälmann* vezetett, elszigetelten vette fel a harcot s elbukott. A szd. többségű kormányt, amely 1923 végén a KP-t átmenetileg illeg.-ba szorította, a viszonylagos stabilizáció idején tiszta polg. kormány követte (Ebert halála után az államelnök Hindenburg tábornagy lett). ~nak radikalizálódását jelezték a fokozódó sztrájkharcok (1928-ban 4 millió sztrájkoló). Döntő maradt a reformizmus befolyása, amely a weimari közt.-ban a szoc.-hoz való átmenetet látta, s a jobboldalnak tett engedményekkel a reakció megerősödését segítette elő. 1928-ban a polg. kormányt két évre az ún. nagy koalíció SPD vezette kormánya váltotta fel. A szd. jobboldal elve, hogy a dem.-t egyaránt meg kell védeni a fasisztáktól és komm.-któl, objektíve a fasizmusnak egyengette útját. Hírhedt eredménye volt e pol.-nak a *berlini véres május*. Az 1929—33. évi világgazd. válság legerősebben Németo.-ot érintette, több mint 6 millió volt a munkanélküli. A kiábrándulás az SPD és a polg. kormányok pol.-jából egyrészt radikalizálódást, másrészt a kispolg. tömegek és a munkásság elmaradottabb rétegeinek a hitlerista mozgalom felé fordulását hozta. 1928-ban, 1930-ban, 1932. júl.-ban és nov.-ben voltak parlamenti választások, s ezeken a KP 3,3 millióról 4,6, majd 5,4, végül 6 millióra növelte szavazatait, az SPD-é 9,2 millióról 8,6, majd 8, végül 7,2 millióra csökkent. A hitleristák 810 ezerről 6,4, majd 13,8 millióra növelték választóik számát, de 1932. nov.-ben már 2 millió szavazatot vesztettek. 1933. jan.-ban Hitler kancellár lett, a KP felhívását ált. sztrájkra az SPD és a szaksz. vezetői azzal vetették el, hogy Hitler alkotmányos úton jutott kormányra. A birodalmi gyűlés palotájának provokatív felgyújtása után megkezdődött a komm.-k vad üldözése, majd betiltották az SPD-t, a szaksz.-eket, sok vezetőjüket és tagjukat zárták koncentrációs táborokba. A fasiszta diktatúra éveiben kialakult az illeg. mozgalom. Az egyre erősödő egységtörekvések sikerét jelentette a szd. jobboldal pol.-ja ellenére létrejött *népfront*felhívás, amelyet az SPD, a KP képviselői, jelentős írók és művészek írtak alá az emigrációban (1936). Az ellenállás szervezésében jelentős volt a *„Szabad Németország" Nemzeti Bizottsága*. A II. vh. után ~ az összes antifasiszta erők egységének s a munkáspártok egyesítésének célját követve, jelentős eredményeket ért el. Az ország K-i övezetében 1946-ban a két munkáspárt egyesült, létrejött *Németország Szocialista Egységpártja*. Ny-Németo.-ban nem jött létre az egység, a jobboldali szd. vezetők kerekedtek felül. A két német állam megalakulását követően a *Német Demokratikus Köztársaság munkásmozgalma* és a *Német Szövetségi Köztársaság munkásmozgalma* külön utakon fejlődött tovább. Ny-Berlin antifasiszta, dem. forr. erői a *Nyugat-Berlini Szocialista Egységpárt*ban egyesültek. — *Irod.: Lindau, Rudolf:* A német munkásmozgalom történetének kérdései. 1950. 74 old. — A német munkásmozgalom rövid története. 1964. 223 old. — *Badia, Gilbert:* Németország tegnap és ma. (1917—1962.) 1965. 534 old. — *Tokody Gyula—Niederhauser Emil:* Németország története. 1972. 387 old.

Németország Szociáldemokrata Pártja, *Sozialdemokratische Partei Deutschlands, SPD:* 1. német munkáspárt, alakult 1875-ben a gothai kongr.-on a *Szociáldemokrata Munkáspárt* és az *Általános Német Munkásegylet* egyesítésével (1875—90 Németország Szocialista Munkáspártja néven működött). Az egységes német munkáspárt létrejötte nagy eredmény volt, s bár *gothai program*ja nagy engedményeket tett a *lassalleanizmus*nak, az 1878—90 illeg. párt bátor forr. harcával nagy tömegbefolyást szerzett. A leg. ~ 1891-ben fogadta el *erfurti program*ját. A 90-es években és a századforduló után milliós párttá, a II. Int. egyik fő erősségévé vált. Jelentős

harcot vívott a militarizmus és a reakció ellen, s tekintélyes képviselete volt a birodalmi parlamentben. A század végén kialakult soraiban a *revizionizmus*, mely ellen a marxista erők (A. *Bebel*, R. *Luxemburg*, C. *Zetkin* stb.) folytattak harcot, majd 1905 után létrejött a *centrizmus* áramlata is. A jobboldaliak befolyása azonban uralkodóvá vált, s ~ reformista párttá lett, mely az I. vh. kitörése után nyíltan támogatta a német imp. háborúját. Nagy jelentősége volt a jobboldali többséggel szemben a forr. baloldal (K. *Liebknecht*, Luxemburg stb.) fellépésének. 1915 végén ~ból kizártak 18 háborúellenes centrista képviselőt. További kizárások után alakult meg 1917. ápr.-ban *Németország Független Szociáldemokrata Pártja* (USPD) centrista vezetéssel. 1918. okt.-ben ~ képviselői beléptek az utolsó császári kormányba, majd a *novemberi forradalom*ban a reakciós militarista erőkkel együttműködve döntő szerepet játszottak a forr. leverésében. A választásokon ~ volt az ország legerősebb pártja, közt. elnököt (F. *Ebert*) adott, s évekig polg.-szd. kormánykoalíció kormányzott. 1922-ben az USPD jobbszárnya beolvadt ~ba. 1921-ben elfogadta opportunista görlitzi programját, mely feladta az erfurti program fontos elveit. Pol.-ját a 20-as években és a 30-as évek elején a burzsoáziával való elvtelen együttműködés, a megalkuvó *kisebb rossz politikája*, a jobboldal, a *fasizmus* előretörésének tűrése jellemezte. Vezetősége élesen szemben állt a KP-vel, a kormánypozíciók birtokában többször fegyveresen is felléptek a forr. akciókkal szemben. Hitler hatalomra jutása után legalitásuk érdekében súlyos engedményeket tettek a fasizmusnak, de 1933. jún.-ban ~t mégis betiltották, számos vezetőjét letartóztatták, koncentrációs táborba zárták. Tagjai közül sokan részt vettek az ellenállási mozgalomban. Az emigrációban és a II. vh. után közeledés jött létre ~ és a KP között, ami K-Németo.-ban a két párt egyesüléséhez *(Németország Szocialista Egységpártja)*, Ny-Berlinben részleges egyesüléshez *(Nyugat-Berlin Szocialista Egységpártja)* vezetett. — 2. reformista munkáspárt az NSZK-ban, a jobboldali szd. vezetők hozták létre, miután 1946-ban kizárták az egységes munkáspárt híveit. ~ a hidegháború éveiben a reakciós kormány lojális ellenzéke, programjából fokozatosan kiszorította a marxizmust (1959-i godesbergi rendkívüli kongr.-án az ún. *demokratikus szocializmus* programját fogadta el). Az NSZK második legnagyobb pártja, 1966—69 a kereszténydemokratákkal együtt kormányzott. Az osztályegyüttműködés pol.-ját folytatja, de elítéli a neofasiszta, revansista erőket. Az 1969-es választásokon megszerezte a szavazatok 42,7%-át, vezetésével jött létre ~ és a Szabad Demokrata Párt szövetségével koalíciós kormány. A ~ kormányra kerülése nem jelentett döntő belpol. fordulatot, de a külpol.-ban gyökeres változás történt. Az ún. „keleti pol." jegyében megkötötték az NSZK—szovjet, az NSZK—lengyel, az NSZK—csehszlovák megállapodást, az NSZK és az NDK közötti alapszerződést, diplomáciai kapcsolat létesült az európai szoc. országok és az NSZK között. A ~ 1973. ápr.-i kongr.-a elhárította a párt ifjúsági szervezete részéről és a jobboldal részéről fenyegető veszélyt és elhatározta egy 1985-ig szóló perspektivikus program kidolgozását. A *Szocialista Internacionálé* befolyásos tagszervezete. Taglétszáma: 710 500, elnöke (1969—73. máj., egyben szövetségi kancellár is) W. *Brandt*, alelnök, jelenlegi szövetségi kancellár Helmut Schmidt, a parlamenti frakció elnöke H. *Wehner*. Számos napilapot ad ki, központi hetilapja a Vorwärts (Előre). — *Irod.: Winzer, Otto:* A mai német szociáldemokrácia és a marxizmus. 1955. 147 old.

Németország Szocialista Egységpártja, *Sozialistische Einheitspartei Deutschlands:* alakult 1946. ápr. 21—22-én *Németország Kommunista Pártja és Németország Szociáldemokrata Pártja* (SPD) egyesülési kongr.-án. Elnökei W. *Pieck* és O. *Grotewohl* lettek. Az egyesített német munkáspárt az *opportunizmus* vereségét s a *marxizmus—leninizmus* győzelmét jelentette. Az alapító kongr. elfogadta a párt programját, szervezeti szabályzatát, és kiáltványt bocsátott ki a német néphez. Élen járt a pol. és gazd. harcban, a földreform végrehajtásában, a nagyipar államosításában, az új antifasiszta, dem. rend megteremtéséért folyó küzdelemben. ~ javaslataival — „A német nép alapvető jogai", „A Német Dem. Közt. alkotmánytervezete" — alapot teremtett a német munkásosztály, a haladó és békeszerető erők egyesítésére, a fasizmus és a militarizmus gyökereinek kiirtására. II. kongr.-án (1947. szept.) ~ szembehelyezte a Németo. kettéosztását célzó imp. pol.-val a „dem. újjáépítés" nemzeti egységet és függetlenséget biztosító tervét. ~ a nemzeti egységért, a békeszerződésért és a kétéves terv megvalósításáért vívott küzdelemben erősödött meg. A két német állam léte új feladatokat jelentett: a munkás-paraszt állam megerősítését, a szoc. alapjainak lerakását, valamint a nemzeti egységért, a dem. Németo.-ért folyó harcot. A III. pártkongr. (1950) tovább fejlesztette a párt stratégiáját és taktikáját Németo. dem. alapon való egyesítése és a békeszerződés megkötése érdekében. A kongr. elfogadta az első ötéves tervet, amely elsősorban a Németo. kettéosztásából származó gazd. nehézségek megoldására irányult. 1952-ben ~ kezdeményezésére az NDK kormánya és a Nemzeti Front Németo. egyesítése érdekében javaslatot tettek egy átmeneti össznémet

kormány alakítására a békeszerződés és a szabad német választások előkészítése érdekében. 1954-ben a IV. pártkongr. világos, nemzeti programot adott az újraegyesítésre. ~ vezetésével az NDK-ban megszilárdult a szoc. építés; 1956. márc.-ban ~ III. konferenciáján a fő feladatot a béke biztosításában, a két német állam közötti normális kapcsolatok megvalósításában és a szoc. termelési viszonyok győzelmében jelölte meg, s rögzítette a második ötéves terv irányelveit. 1957-ben a KB kidolgozta, W. *Ulbricht*, ~ első titkára ismertette a két német állam konföderációjáról szóló javaslatot. 1958. júl.-ban az V. pártkongr. elfogadta a szoc. átfogó és végleges felépítését tartalmazó új programot és a második hétéves terv (1964—70) irányelveit. ~ VII. kongr.-án (1967. ápr.) a két német állam egymáshoz való viszonya és az európai biztonság kérdései álltak előtérben. VIII. kongr.-a (1971) elfogadta az új ötéves tervet és elhatározta a kongr.-ok ötévenkénti megtartását. Taglétszáma: 1 950 421 párttag és tagjelölt (1972). ~ első titkára 1950—71, majd elnöke W. Ulbricht; első titkára E. *Honecker* (1971. máj.—), központi napilapja a *Neues Deutschland*. Elméleti folyóirata az Einheit (Egység). — *Irod.: Pieck, Wilhelm—Grotewohl, Otto:* A Német Szocialista Egységpárt helyzete és feladatai. 1950. 260 old. — *Hager, Kurt:* A fejlett szocialista társadalom. 1972. 89 old.

Németország Szocialista Munkáspártja, *Sozialistische Arbeiterpartei Deutschlands: Németország Szociáldemokrata Pártja* neve 1875—90.

Német Szociáldemokrata Munkáspárt, *Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei:* reformista politikai párt a burzsoá Csehszlovák Közt.-ban, alakult az 1919. aug. 8.—szept. 3-i kongr.-on. A ~ból 1921-ben K. *Kreibich* vezetésével kivált a balszárny (kb. 60 ezer tag), s a CSKP-hez csatlakozott. A vezetés ezután teljesen a jobboldal, majd a 30-as években mindinkább a nacionalista szárny (W. *Jaksch*) kezébe ment át. Az 1920-as választásokon a szavazatok 11,1%-át, 1935-ben már csak 3,6%-át szerezte meg. Vezetői Jaroslav Selinger, W. Jaksch. Központi lapja a Szociáldemokrat volt.

Német Szocialista Egységpárt: *Németország Szocialista Egységpártja*

Német Szövetségi Köztársaság munkásmozgalma: Az NSZK megalakulását (1949. szept. 20.) követően a ~ban megerősödött az SPD jobboldali irányzata, amely a sztrájkmozgalmak visszaszorításához (jelentősebb volt az 1953-i bajor vasmunkások, 1955-i hamburgi hajógyári és a hesseni vasmunkások, 1957-ben Schleswig—Holstein vas- és fémmunkásainak 114 napos megmozdulása) és a II. vh.-t követő évek fő célkitűzéseinek (államosítás, üzemi tanácsok, földosztás stb.) feladásához vezetett. Az ún. gazdasági csodát követő időszakban megerősödtek azok a pol. erők, melyek követelték az 1956-ban betiltott NKP legalitását, a *neofasizmus* elleni fellépést, a két német állam közeledését. A baloldal jelentős megmozdulása volt 1966-ban a szükségállapot-törvényekkel szemben fellépő „Veszélyben a dem." kongr., valamint az 1968-as tiltakozó mozgalom a Rudi Dutschke szoc. diákvezető elleni jobboldali merénylet miatt. 1968-ban *Német Kommunista Párt* néven új leg. párt alakult. A ~nak kiemelkedő eseménye volt az 1969. szept.-i sikeres gazd. sztrájk és neonáciellenes tüntetéssorozat, amelyben 69 nagyvállalat 140 ezer munkása vett részt. A ~ megerősödését jelezte, hogy a II. vh.-t követően először alakult 1969. okt.-ben SPD vezette kormánykoalíció. Azóta előtérbe került az adóreform és a beleszólási jog (üzemi dem.) követelése, valamint a gazdasági nehézségektől veszélyeztetett szoc. vívmányok megvédése. Az NSZK legnagyobb szaksz. központja a Német Szakszervezeti Szövetség (Deutscher Gewerkschaftsbund), alakult 1949-ben, taglétszáma 6,8 millió, elnöke Heinz Oskar Vetter, lapja a Welt der Arbeit (Munka Világa); az SZSZNSZ tagszervezete. — *Irod.: Reimann, Max—Dahlem, Franz:* A nyugatnémet kommunista párt harca. 1950. 71 old. — *Réti Ervin:* A bonni Németország. 1969. 181 old.

Némety Ernő (Bp., 1911. nov. 5.—Dachau, Németo., 1945) bognársegéd, majd textilmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1934-ben kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1936—41. a textilmunkások újpesti szervezetének elnöke, egyben a szakmaközi biz. tagja. 1940-ben a textilipari szaksz. orsz. elnökévé választották. 1940 őszén lett a KMP tagja, s részt vett a függetlenségi mozg. propagandamunkájában. 1941 második felétől a KMP újpesti területi szervezetének vezetője. 1942 tavaszán letartóztatták és hatévi börtönre ítélték. 1944. nov.-ben ném. koncentrációs táborba hurcolták és meggyilkolták.

nem kapitalista út: a társadalmi és gazdasági fejlődés jelenkori sajátos módja, amelynek lényege, hogy a gyengén fejlett országoknak lehetőségük van a kapitalista társadalmi forma kezdetleges fokáról, ill. a kapitalizmus teljes elkerülésével a szocialista fejlődés útjára lépni. Ennek alapvető feltétele a fejlett szoc. országok léte, a szoc. tábor gazd., pol. és kult. támogatása. A ~ lehetőségét elméletileg már V. I. *Lenin* bebizonyította, az ázsiai szovjet köztársaságok és Mongólia

fejlődése pedig gyakorlatilag igazolta (l. *Mongólia munkásmozgalma*). Ettől különbözik egyes volt gyarmatok vagy félgyarmatok azon fejlődési útja, amelynek során hosszabban tartó átmenettel jutnak el a függetlenné válást követően, vagy a kialakult, bár nem fejlett kap. fokáról (pl. Egyiptom) vagy egy prekap. fokról (pl. Guinea) a szoc. fejlődés irányába. A ~ ennek megfelelően antikap. jellegű átmeneti szakasz. A ~on járó o.-ok a gazd. függetlenség megteremtése érdekében a külföldi monopóliumok kiszorítására törekednek; nemzetgazdaságukat elsősorban az állami és közületi szektorban építik; korlátozzák, likvidálják, vagy éppen kialakulni sem engedik a hazai magántőkés szektort. Az állami beavatkozás átfogó rendszerét, az *államkapitalizmus* sajátos formáját hozzák létre, amelyben az államkapitalista szektor a magántőkés szektor fejlődésének meggátlását szolgálja, nem pedig, mint számos burzsoá o.-ban (köztük volt gyarmatokon is) annak védelmét vagy erősítését. A ~on járó o.-ok gazdaságának tehát jelentős vagy túlnyomó része állami szektor; ezek az államok a tervgazdálkodás fontos elemeivel rendelkeznek. Az esetleg meglevő prekap. elemek felszámolása természetesen ugyancsak fontos feladat, azzal, hogy ezeket nem kap., hanem szoc. jellegűekké kívánják átalakítani (pl. törzsi földhasználat). Ezekben az o.-okban a hatalom még nem a *munkásosztály*, hanem egy szélesebb osztályszövetség kezében van, amelyben a különböző dolgozó *osztály*ok és érdekeik az osztály erejéhez mérten vannak képviselve. Ez az új típusú átmeneti forma a II. vh.-t követő időkben, a gyarmatrendszer bomlása során alakult ki. Rövidített formában keresztülment rajta Kuba, de ilyen fejlődésen mennek át (vagy kezdtek átmenni egy adott szakaszban) Guinea, Mali, az EAK, Burma, Kongó (Brazzaville), Szíria, Algéria, Ghana stb. is. — *Irod.: Kende István—Szentes Tamás:* Fejlődő országok nem kapitalista útja. 1966. 295 old. — Korunk világgazdasága. 3. köt. A fejlődő országok. 1966. 588 old. — *Schmidt, J.-L.:* A nem kapitalista út. Fő jellemvonások, problémák és perspektívák. 1973. 69 old.

Nemválasztók Pártja, *Választásra jogosulatlanok pártja:* a magyarországi szocialista munkásság első politikai jellegű pártja (1878. ápr.—1880. jan.), amelyet az *Általános Munkásegylet* volt vezetői *Frankel* L. kezdeményezésére és irányításával hoztak létre. Az I. Int. 1872-i hágai kongr.-ának határozata értelmében a mo.-i szoc. munkások a 70-es évek elején többször is kísérletet tettek munkáspárt létrehozására, a Belügyminisztérium azonban gátat vetett a szervezkedésnek (l. *Magyarországi Munkáspárt*). 1876. aug.-ban Frankel bekapcsolódott a hazai munkásmozg.-ba és 1876. okt. 10-én egyik szerk.-je lett a ném. nyelvű pártlapnak. Ettől kezdve ő irányította a munkáspárt létrehozásáért indított küzdelmet. 1877 első felében a pártszervező munkát nagymértékben gátolta az *Óbudai Általános Munkásegylet*ben tömörült ellenzék. Frankel és hívei 1877. dec. 3-án munkásgyűlést tartottak, amely határozatot hozott az első mo.-i munkáskongr. összehívásáról, hogy az szd. programot fogadjon el és létrehozza a pártot. 1878. jan. 14-én a belügyminiszter rendeleti úton megtiltotta a szd. *agitáció*t és szervezkedést. Ezért a munkásmozg. vezetői arra kényszerültek, hogy a szd. pártot más elnevezéssel próbálják megalakítani. A kongr.-t tehát mint a „választásra jogosulatlanok" kongr.-át hívták össze, napirendjén az ált. választójog kivívása szerepelt. A fővárosból 79, 25 vidéki városból 30 küldött ült össze és tanácskozott 1878. ápr. 21—22-én erős rendőri felügyelet mellett. A kongr. határozatot hozott az ált. választójogért indítandó harcról, petíciós kampány szervezéséről. Kimondta, hogy a parlamenti képviselőválasztáson mindazokat a jelölteket támogatni fogja, akik kötelezik magukat az ált. választójogért folyó küzdelemre. A legfontosabb határozat megalakultnak jelentette ki a ~t és bejelentette agitációs pénztár és bizottság létesítését. Miután a jelenlevő rendőrtisztviselő a vezetőség megválasztását megakadályozta, a ~ ügyeinek vezetésével a kongr. elnökségét bízták meg (*Csillag* Zs., Frankel L., *Ihrlinger* A., *Kaczander* Gy., *Kürschner* J., *Csorba* G., Szabó Sándor, Korn Ferenc, Simandl Lajos és Krizsala József). A kongr. végül szózatot intézett a munkásokhoz, amely a dolgozó osztályok jogfosztottságáról, az általános választójog jelentőségéről szólt és pol. harcra szólította fel a tömegeket. A vezetőség a kongr. határozata értelmében kérvényt nyújtott be az ogy.-hez az ált. választójog törvénybe iktatása érdekében (1878. máj.). Kapcsolatba lépett a 48-as párt dem. érzelmű képviselőivel és közös harcot indított az egyesülési jogért és a sajtószabadságért. Elítélte Bosznia-Hercegovina okkupációját (1878 ősze), több gyűlésen cáfolta és visszautasította XIII. Leó pápa szoc.-ellenes enciklikáját (1879. jan.). A párt vezetősége 1879. márc.-ban kísérletet tett pol. egylet szervezésére, az alapszabályokat azonban a belügyminiszter ismételten visszautasította. 1878—79-ben a ~ éles harcot folytatott a *Külföldi* V. vezette *Magyarországi Munkáspárt*tal, amely nacionalista megnyilvánulásoknak adott teret. A harc az ellenzék leleplezéséért, a munkástömegek megnyeréséért és a két szervezet szoc. tagságának egyesítéséért folyt. Az 1880. jan. 25-én tartott tanácskozáson a pártok vezetői megegyeztek abban, hogy a két párt szd. elnevezéssel egyesül, kongr.-t hív össze,

amelyen programot és szervezeti szabályzatot fogadnak el (l. *Magyarországi Általános Munkáspárt*).

nemzeti bizottságok: népi forradalmi szervek, amelyek 1944— a fasiszta uralom alól felszabadult területeken alakultak meg a dolgozó osztályok képviselőiből. Később koalíciós alapon szerveződtek: a koalíciós pártok egyenlő képviselettel vettek részt bennük. Vezetői és legaktívabb tagjai, főként az elsőnek felszabadult Tiszántúlon és a Duna—Tisza közének déli részén a komm.-k voltak, egyes helyeken azonban, elsősorban a Dunántúlon a ~ reakciós polg. erők befolyása alatt álltak. A ~ tevékenysége kezdetben az élet minden területére kiterjedt. Helyileg minden hatalmat kezükbe vettek, s a közigazgatás munkájának nagy részét is ők végezték. Túlnyomó többségük harcot folytatott a *fasizmus* maradványainak felszámolásáért. Kezdeményezésükre alakultak meg a népbíróságok, az igazoló bizottságok, vezetésükkel szerveződött újjá a rendőrség és a közigazgatási apparátus. Nagy szerepük volt a termelés megindításában, az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívásában, az új központi hatalom megteremtésében. Az Ideiglenes Kormány 1945. jan. 4-i rendelete kivonta hatáskörükből a helyi államigazgatás feladatait, s ezután mint a *Magyar Nemzeti Függetlenségi Front* helyi szervei egyre inkább társadalmi-pol. ellenőrző szervként működtek. A központi államhatalom megszilárdulásával, a közigazgatás újjászervezésével párhuzamosan szerepük fokozatosan csökkent, 1949-ben pedig végleg beszüntették tevékenységüket. — *Irod.: Csizmadia Andor:* A nemzeti bizottságok létrejötte és jogállása 1944—1945-ben. 1960. 47 old. — *Balázs Béla:* Népmozgalom és nemzeti bizottságok 1945—1946. 1961. 231 old. — *Csizmadia Andor:* A nemzeti bizottságok állami tevékenysége. (1944—1949.) 1968. 486 old.

Nemzeti Demokrata Munkáspárt: nacionalista alapon álló, kispolgári demokrata párt a múlt század 90-es éveiben, amely a kisiparban dolgozó magyar munkások egy részét tömörítette. A nemzeti dem. irányzat hívei előbb az *Óbudai Általános Munkásegylet*ben, majd a *Külföldi* V. vezette *Magyarországi Munkáspárt*ban csoportosultak, erős bázisuk volt a nyomdászok segélyegyletében és az asztalosok szervezetében. Elismerték a mindenkori kormányt és törvényeit, hirdették az osztrák elnyomással szemben nacionalista alapon létrehozott nemzeti egység szükségességét, elítélték az *osztályharc*ot és a proletárok nemzetköziségét. A *munkásosztály* helyzetének javítását az osztrák nagytőke konkurrenciája elleni harctól, a hazai kisipar fejlesztésétől, a kisiparos-munkás összefogástól várták. A 80-as években a *Magyarországi Ált. Munkáspárt* jobboldali ellenzékét alkották, 1890. nov. 23-án pedig létrehozták saját pártjukat ~ elnevezéssel. Az alakuló gyűlés a fővárosi rendőrség nyílt támogatásával zajlott le. A hatóságok pártfogolták a mozgalmat „hazafias" és békés jellege miatt, remélve, hogy az új párt képes a szd. munkásmozg. ellensúlyozására. A ~hoz főként a kisipari szakmák munkásai csatlakoztak (nyomdászok, asztalosok, bognárok, kádárok, tímárok, szűcsök), de voltak híveik a malommunkások között is. Vezetésében főként *Mallár* I., Kassai Samu, Darvas Adolf és Szikora Zoltán tevékenykedtek. Lapjuk A mi zászlónk, amely 1891. júl. 4.—1900. jún. 22. jelent meg a rendőrség szubvenciójával. 1895-ben 7 fővárosi és 5 vidéki szervezete volt, fenntartotta a Magyarországi Munkások Rokkant- és Nyugdíjegyletét. A ~ a munkásmozg.-ban jelentős befolyásra nem tett szert, szervezetei elnéptelenedtek és a századforduló éveiben fokozatosan megszűntek.

nemzeti egység: *szocialista nemzeti egység*

Nemzeti Ellenállás Diákmozgalma: az antifasiszta egyetemi hallgatók illegális szervezete. Komm. fiatalok kezdeményezésére alakult 1944. aug.-ban; tagjainak többségét a Györffy Kollégium diákjai alkották. Röplapjaikban németellenes harcra buzdították az értelmiségi fiatalokat. Vezetőit — Balyó Máriát, *Hegedüs* A.-t és másokat — okt.-ben letartóztatták, de a mozg. továbbra is folytatta tevékenységét. Illeg. lapja a Szabad Diákfront, majd a Szabad Élet volt. A ~ kezdeményezte a *Magyar Diákok Szabadságfrontja* megalakítását.

Nemzeti Felszabadító Bizottság, *Comitato di Liberazione Nazionale, CLN:* az olasz antifasiszta ellenállást összehangoló bizottság; alakult 1943. szept. 9-én Rómában az összes antifasiszta párt képviselőiből (OKP, OSZP, Akciópárt, Kereszténydem. Párt, Liberális Párt). Különösen fontos szerepet játszott a milánói ~ (később felső-olaszo.-i ~), mely É-on az ideiglenes kormány szerepét töltötte be és a helyi ~ok széles hálózatára támaszkodott. A felső-olaszo.-i ~ irányította a „Szabadság Önkénteseinek Hadtestét" (partizánhadsereg) és megszervezte az 1945. ápr.-i felkelést, mely É-Olaszo. jelentős területeit szabadította fel. A ~ 1946-ban szüntette be működését. — *Irod.: Battaglia, Roberto—Garritano, Giuseppe:* Az olasz ellenállás története. 1965. 209 old.

Nemzeti Felszabadító Front, *Ethnikon Apeleftherotikon Metopon, EAM:* 1941. szept. 27-én

a KP kezdeményezésére görög ellenállási szervezet alakult az Agrárpárt, a Népi Dem. Egyesülés és a Szoc. Párt részvételével. Célja a német megszállók kiűzése, dem. rend megteremtése volt. Vezetésével tevékenykedett a *Görög Népi Felszabadító Hadsereg* (ELASZ). Az ország felszabadítását követően részt vett a kormányban, ahol fellépett az ELASZ kizárása ellen. A kizárást követően kivált a kormányból. A monarchista kormány 1947. dec.-ben betiltotta.

nemzeti kérdés: a társadalom fejlődésének és a társadalmi küzdelmeknek sajátos problémaköre, amely a nemzetté válással, a nemzetek és nemzetiségek egy országon belüli, ill. különböző országok közötti egymáshoz való viszonyával kapcsolatos. Megítélése a *marxizmus—leninizmus* felfogása szerint csakis az *osztályharc*cal összefüggésben lehet tudományosan megalapozott. A kap.-nak a feudalizmus feletti győzelme egybeesett a burzsoá nemzetek kialakulásával, a burzsoá nemzeti mozg.-ak keletkezésével. E mozg.-ak alapja ekkor a megerősödött polg. gazd. törekvései voltak, amelyek az egységes nemzeti piac kialakítását szolgálták. — A kap. kezdeti szakaszán a *burzsoázia* sajátos érdekei fő vonásokban egybeestek a nemzet egyetemes érdekeivel, a társadalmi haladással. Ideológiája, a burzsoá *nacionalizmus* ugyanezen objektív folyamatok talaján keletkezett és átmenetileg szintén a haladást szolgálta. A nemzetté válás folyamatában egyenlőtlenségek keletkeztek, egyes nemzeteket a fejlettebbek elnyomtak, leigáztak. Ez az egyenlőtlenség az imperializmus korában a gyarmatosítással fokozódott. A korábban kialakult soknemzetiségű o.-okban az uralkodó nemzet elnyomta a kisebbségi nemzetiségeket s azok felszabadító mozg.-ait. Ehhez hazafias jelszavakkal, a reakcióssá vált nacionalista ideológiával igyekezett saját nemzete dolgozó tömegeit megnyerni. Így a korábban progresszív antifeudális burzsoá nacionalizmus a kap. fejlődése következtében a haladást akadályozó, a nemzeti elnyomást elősegítő, egyértelműen reakciós, álhazafias, antidem. ideológiává vált. A nemzetközi munkásmozg. elméleti és gyakorlati fejlődését végigkísérte a ~. A múlt század hatvanas éveiben a kispolg. demokraták a szabad, egyenjogú nemzeteknek a kap.-ban folyó békés versenyét hirdették. A proudhonisták (l. P. J. *Proudhon*) tagadták a ~t. Az I. *Internacionálé* kezdettől összekapcsolta a *munkásosztály* felszabadításáért és a nemzeti függetlenségért folyó harcot. A II. Int. 1896. évi londoni kongr.-a a ~ben alapjában helyes, a nemzetek függetlenségét, önrendelkezését leszögező határozatot hozott, amely azonban az erősödő *revizionizmus* hatására nem került alkalmazásra. A szociálimperializmus a ~t alárendelte az uralkodó burzsoázia érdekeinek. A marxista—leninista pártok nemzeti-nemzetiségi pol.-jának alapelveit — K. *Marx* és F. *Engels* tanításait továbbfejlesztve — V. I. *Lenin* dolgozta ki az I. vh. előtti és alatti években, amikor a kap. ellentéteinek kiéleződésével a tőkéso.-ok egymás közti ellentétei is kiéleződtek. A ~ben követendő helyes álláspontról a marxisták között széles körű viták folytak. A II. Int. jobboldali opportunista irányzatai nem határolták el magukat egyértelműen a burzsoá nacionalizmustól, a baloldali szoc.-k egy része viszont nemzeti nihilizmusba esett: tagadta az imp. korában a nemzeti szabadságharcok lehetőségét. Az orosz forr. marxisták mindkét helytelen nézet elleni harcban alakították ki a helyes álláspontot. A ~ fontos része a marxista—leninista elméletnek és pol.-nak, mert a nemzetiségi elnyomás az elnyomott nemzet prol.-át sújtja a legjobban, mert a ~ megoldatlansága csak a kizsákmányoló osztályoknak kedvez, amennyiben eltereli a figyelmet a fő kérdésről, az osztályharcról; s mert az elnyomott nemzet a *proletariátus* szövetségese lehet a forr. harcokban. Mivel az elnyomott tömegek túlnyomórészt parasztok, a ~ szoros kapcsolatban van a *munkás-paraszt szövetség* kérdésével. A marxizmus—leninizmus álláspontja a ~ben: harc az egyenjogúságért, a szuverenitásért, az elszakadás jogát magába foglaló *nemzeti önrendelkezési jog*ért. Mivel a ~ teljes megoldása, a nemzeti egyenlőség az *osztály*ok megszüntetésével valósítható meg, a ~ (mint a többi dem. követelés) a szoc. forr. kérdésének, az ált. társadalmi haladás problémakörének alárendelt. A ~ben konkrét állásfoglalás mindenkor csak e tényezők számbavételével alakítható ki. Középpontjába valamennyi nemzet prol.-ának, dolgozó tömegeinek közeledését kell állítani (l. *proletár nemzetköziség*). Ebben az értelemben határozza meg a marxizmus—leninizmus a forr. prol. feladatát a ~ben: kötelessége saját országa burzsoáziájával szembefordulni, támogatni minden olyan nemzeti felszabadító mozg.-at, amely a haladást szolgálja és egybeesik mindenfajta elnyomás és kizsákmányolás megszüntetésének útjával. A ~ fontos része a hazával, a *hazafiság*gal kapcsolatos marxista álláspont; a marxisták—leninisták elutasítják a ~ iránti közömbösséget, a nemzeti nihilizmust is. — *Irod.: Marx, Karl—Engels, Friedrich—Lenin, Vladimir Iljics:* A nemzeti kérdésről. 1965. XXVI, 532 old. — *Dolmányos István:* A nemzetiségi politika története a Szovjetunióban. 1964. 224 old. — *Tilkovszky Lóránt:* Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon. (1938—1941.) 1967. 349 old. — Nemzetiségi kérdés — nemzetiségi politika. 2. kiad. (Szerk. Csatári Dániel.) 1968. 98 old. — *Kende János:* A Magyarországi Szociáldemokrata Párt nem-

zetiségi politikája 1903—1919. 1973. 123 old. — *Mód Aladár:* Nemzet és szocialista nemzet 1974. 336 old.

„nemzeti kommunizmus": a nemzetközi kommunista mozgalomban fellépő revizionista áramlat polgári elnevezése. Hívei a szoc.-hoz vezető „önálló út" hangoztatásával egyoldalúan domborítják ki a szoc. fejlődés *nemzeti sajátosság*ait. Tagadják, ill. revízió alá veszik a *marxizmus—leninizmus* általános érvényű tanításait és tapasztalatait a *proletárdiktatúrá*ról, a párt vezető szerepéről, a szoc. építésről, a *proletár nemzetköziség*ről. A szoc. o.-ok nemzetközi kapcsolataiban a SZU-tól független politika szükségességét hangoztatják. A ~ világpol. szerepe a szoc. o.-ok egységének megbontása, egy vagy több o. kiszakítása a szoc. táborból, a néptömegek bizalmának gyengítése a marxista—leninista pártok iránt. Mo.-on a *Nagy I.—Losonczy* G.-csoport pol.-ja mutatta a ~ ismérveit az 1956-os ellenforr. előtt és alatt. Az imp. hatalmak pol.-ja a ~t mint céljaik elérését segítő eszközt általában támogatja.

Nemzeti Munkavédelem: az ellenforradalmi kormányzat által 1921. okt.-ben létrehozott munkásellenes szervezet; tagjait az állami alkalmazottak és az egyetemi hallgatók köréből toborozták. Rendeltetése az volt, hogy *sztrájk*ok esetén sztrájktörő osztagokat alkosson és a fontosabb üzemeket fegyveresen őrizze. A Belügyminisztérium irányításával működött; a főispánok — Bp.-en a rendőrfőkapitány — szervezték. Tagjai szolgálat közben hatósági közegnek kijáró büntetőjogi védelemben részesültek. A ~ több esetben bocsátott sztrájktörőket a kormányzat rendelkezésére. 1923. aug.-ban a mozdonyvezető- és fűtősztrájk idején több mint 10 000 tagja vett részt a szükségvonatok indításában. 1924. ápr.-ban a nyomdászsztrájk idején a ~ tagjai biztosították a Reggeli és Esti Hírek c. hivatalos kiadványok megjelenését. 1928. nov.—dec.-ben a *pilisvörösvári bányászok éhségtüntetése* idején szenet és áramot termeltek, 1931 őszén a biatorbágyi robbantással kapcsolatban elrendelt őrszolgálatban naponként a ~ 500 tagja vett részt. A 30-as évek második felében több ízben felmerült a ~ katonai irányítás alá helyezésének gondolata. Az 1939. II. tc., az ún. honvédelmi törvény azonban egységesen szabályozta a belső rend biztosítását háború esetén, ezért a vezető katonai szervek 1939. márc.-ban a ~ megszüntetése mellett döntöttek.

nemzeti önrendelkezési jog: a *demokratikus szabadságjogok* fontos eleme. A nemzeti-gyarmati elnyomás felszámolására irányul azzal a céllal, hogy a népek szabadon, nemzeti állam keretei között, idegen hatalom elnyomásától függetlenül fejlődhessenek. A prol. harca a ~ért szerves része a szabadságjogokért, mindenféle elnyomás és kizsákmányolás ellen folyó általános harcának. A *Kommunista Párt Kiáltványa* a komm.-k feladatai közé sorolja a nemzeti mozg.-ak támogatását, ha azok a társadalmi fejlődést szolgálják. K. *Marx* és F. *Engels* az 1848-as forr.-ak idején a nemzetek függetlenségi törekvését támogatta (olasz, magy. forr.). Elítélték a gyarmatok elnyomását (l. még *gyarmati kérdés*). Az angol elnyomás írországi hatását vizsgálva Marx megállapította: az angol és az ír munkások megosztásából a *burzsoázia* húz hasznot. Ennek tanulságait így vonta le: „Írország függetlensége nem a humanizmus kérdése, hanem saját felszabadulásunk legelső feltétele." A revizionisták a nemzetek önrendelkezésére vonatkozó marxi megállapításokat elvetették, az elnyomó és elnyomott nemzetek ellentétére is az *imperializmus*nak megfelelőbb megoldásokat kerestek. A reformista megoldást a nemzetiségileg erősen kevert államban működő osztrák szoc. képviselte. A nemzetek önálló államalkotási jogát elvetette, helyette *kulturális autonómiát* hirdetett. A nemzeti elnyomás eszerint megszüntethető a nemzeti nyelv használatának biztosításával és a nemzeti jellegű kult. intézmények (iskolák) működésével. E koncepció valójában lehetővé teszi az uralkodó nemzet gazd., pol. privilégiumainak megőrzését. A gyarmatokkal rendelkező o.-ok reformista vezetői a gyarmatok önrendelkezésének, azaz függetlenségének követelése helyett a gyarmatosítás civilizáló szerepét és ezzel jogosságát hangoztatták, legfeljebb a gyarmati uralom „túlzásai" ellen emelve szót. A fenti álláspontok burzsoá *nacionalizmus*t képviseltek a munkásmozg.-ban. — A ~nak forr. értelmezését és programját a szd. mozg.-ban — Marx és Engels útmutatásait érvényesítve — a *bolsevik*ok dolgozták ki. V. I. *Lenin* műveiben bebizonyította, hogy az önrendelkezés tagadása és felcserélése a kult. nemzeti autonómiával a soknemzetiségű államokban a *munkásosztály* nemzeti alapon való szétválasztására vezet. A nemzeti önrendelkezés forr. munkásprogramjának legfontosabb eleme a területi kiválás, az önálló államalkotás joga. Az elnyomó nemzet prol.-ának kötelessége az önrendelkezés követelése, az elhatárolódás az elnyomást képviselő uralkodó osztályoktól. E követelés alkalmas az elnyomott nemzet munkásai bizalmatlanságának megszüntetésére, s így a közös proletár feladatok megértetésére és elfogadására. Az elnyomott nemzet *proletariátus*a részéről az önrendelkezés követelése, ill. a ~gal való élés csak abban az esetben tekinthető helyesnek, ha az a forr. célok elérését segíti. A leninizmus így az

elnyomott nemzetek kulonvalasanak koveteleset az *osztalyharc*, a tarsadalmi haladas szempontjabol vizsgalja Lenin a gyarmatok onrendelkezesét is az osztalyharc szempontjabol szemlelte A munkasosztaly nem egyetlen, tisztan prol jellegű forr -mal győzi le a kap -t, hanem egesz korszakot felolelo prol es dem forr -ak sorozataval Ezert a prol feladata minden, az imp -t gyengitő dem , igy nemzeti-gyarmati mozg es forr segitese is, a szoc es a dem tartalmu forr -ak osszefonodasanak elősegitese Minthogy az imp idoszakat a proletarforradalmak mellett elsosorban nemzeti-gyarmati forr -ak jellemzik, a fejlett o -ok munkasainak internacionalista kotelessege es erdeke is ezek tamogatasa Lenin a gyarmatok onrendelkezesenek fontossagat a munkasmozg. szempontjabol azzal is hangsulyozta, hogy a „Vilag proletarjai, egyesuljetek!" jelszót kibovitette „Vilag proletarjai es elnyomott nemzetei egyesuljetek!" — A ~ koveteleseket a leninizmus szamolt a nemzetek kozeledesenek objektiv tendenciajával Lenin kifejtette a hatalomra kerult prol az onrendelkezest valora valtja, de nem azert, hogy osztonozze a nemzetek elkulonuleset, hanem hogy megkonnyitse es meggyorsitsa a nemzetek onkentes, dem kozeledeset, kesobbi egybeolvadasat E folyamat — amely mestersegesen nem siettetheto — igen hosszu tortenelmi időszakra nyulik el A nemzetek onrendelkezesenek lenini koncepciojat a forr munkasmozg egyes kepviseloi, igy R *Luxemburg*, I *Armand*, G L Pjatakov nem ertettek meg s tamadtak. Fobb erveik az onrendelkezes az imp időszakaban megvalosithatatlan, a nagy, soknemzetiségű allamok felbomlasa kis, nemzeti allamokra tarthatatlan, mivel az erosebb allamok elobb-utobb erőszakosan, pol -lag es gazd -lag alavetik őket, az imp ugyanugy, mint a gazd -ban, a pol -ban is objektive nagy koncentraciokat hoz letre Az onrendelkezes koveteleset tehat, mint megvalosithatatlant, hibasnak, a nemzeti mozg -akat mint az objektiv tendencia ellen hato eroket hiabavaloknak, sot reakciosnak tartottak E felfogassal szemben az osztalyharc gyakorlata a leninizmust igazolta A nemzetek onrendelkezeset valoban dem alapon a szovjethatalom biztositotta. A Nepbiztosok Tanacsa elismerte Finno fuggetlenseget, azon nepek es nemzetek kozott, amelyek a szoc allam keretei kozott maradtak, onkentessegen alapulo szovetsegi kapcsolatot alakitottak ki A SZU ezzel megalapozta a nemzetek kozeledeset Az ellentetek helyet barati kapcsolatok, a szoc epites soran a nepek es nemzetek osszefonodasa foglalta el — Az onrendelkezes a II vh utan ujabb teruleteken valosult meg Elnyertek vagy visszanyertek allami onallosagukat a fasiszta Nemeto es Olaszo altal elnyomott kelet- es delkelet-europai nemzetek, a Japan altal megszallt teruletek nepei, megindult az imp klasszikus gyarmati rendszerenek felbomlasa A *szocialista vilagrendszer* kialakulasa hozzasegitette az azsiai es afrikai nepek tobbseget az onallo allamisag kivivasahoz A nemzetek onrendelkezese korunkban is a forr munkasmozg fontos kovetelese az imp elnyomas es a burzsoa *nacionalizmus* elleni kuzdelemben Valtozatlanul fontos azonban annak a lenini megallapitasnak a figyelembevetele, amely szerint az onrendelkezes gyakorlati megoldasanal mindig a tarsadalmi haladas erdekeibol kell kiindulni. Aktualitast ad ennek a figyelmeztetesnek egyes, főleg fiatal nemzeti allamok szembenallasa egymassal a vitas hatarok kerdeseben A koztuk kialakult ellentetek, sőt haboruk nagy karokat okoznak a vilagmeretű, antiimp harcnak es az adott nemzetek dem fejlődesenek (l *nemzeti kerdes*) — *Irod Lenin, Vladimir Iljics* A nemzetek onrendelkezesi jogarol — Lenin, V I Összes Művei 25 kot (2 kiad) 1970 255—316 old

nemzeti sajatossagok: a nemzeteket egymastol megkulonboztető jellemzo vonasok megjelolese Kialakulasukban a termelőerők fejlettsegi foka, a tortenelmi mult es hagyomanyok, a kult , a termeszeti feltételek stb jatszanak kozre Figyelembevételuk szuksegesseget a prol forr -ert vivott harc es a szoc epitese soran V I *Lenin* mar 1920-ban hangsulyozta A komm mozg -ban azonban hosszu ideig nem vettek kellően figyelembe, s a szoc. epites kezdeti szakaszaban a nepi dem. o -okban elterjedt az SZKP es a SZU tapasztalatainak mechanikus masolasa Egyes partok pol.-jaban viszont előfordul a nemzeti sajatossagok tulhangsulyozasa az ált ervenyű torvenyszerűsegek rovasara (l *nemzeti kommunizmus*) A nemzeti sajatossagok elhanyagolasa ugyanugy karos, mint az alt. torvényszerűsegek figyelmen kivul hagyasa Mindketto csorbitasa nehezíti az *osztalyharc* soran a tomegek megnyereset, ill. a szoc epitését A KP-k 1957 evi moszkvai tanacskozasa ismét hangsulyozta a kettő osszhangjanak fontossagat A ~ok jelentősegenek eltulzasa a szoc celok, kulonosen a *proletar nemzetkozisег* gyengitese iranyaban hathat

Nemzeti Tanacs. *Magyar Nemzeti Tanacs*

nemzetkozi brigadok: a *spanyol szabadsaghaic* idejen (1936 jul —1939 marc) a Spanyol Nephadsereg brigadonkent 3—5 zaszloaljbol es 3000—5000 kulfoldi antifasiszta onkentesbol allo harci egysegei — A spanyol kozt gyozelmeben erdekelve voltak mindazok, akik a fasizmus terjeszkedesenek gatat kivantak vetni, ezert a nemzetkozi proletariatus, a haladas hivei a spanyol kozt segitsegere siettek gyogyszereket, penzt

küldtek és 54 országból mintegy 40 000 önkéntes jelentkezett a Spanyol Néphadseregbe. Az SKP programja alapján 1936. nov.-ben szerveződő reguláris hadseregben a ~nak elsősorban erkölcsi, pol. jelentőségük volt: hadtudományi, taktikai segítség mellett szervezettségükkel, fegyelmezettségükkel hatottak a Néphadsereg szellemére. A ~ban részt vettek komm.-k, szoc.-k, köztársaságiak, pártonkívüliek. A brigádokat Albacetében szervezték. Az első önkéntesek az 1936. júl.-i barcelonai nemzetközi munkás-spartakiád résztvevőiből toborzódtak, majd 1936. aug.-tól külföldről is érkeztek csoportok. Összesen 5 brigád alakult. A brigádokon belül az egyes nemzetek önkéntesei zászlóaljakat, kisebb létszám esetében századokat, ütegeket alkottak. Az első két brigád 1936. okt.-ben a Madridot védő harcok idején alakult; hivatalos számozás szerint a XI. brigád Emilio Kleber tábornok (az eredetileg osztrák származású Manfred Stern) parancsnoksága alatt, főként németekből, osztrákokból és lengyelekből állt. A XII. brigád olasz önkéntesekből szerveződött, parancsnoka *Zalka* M. (álnéven Lukács Pál), pol. biztosa P. *Nenni* volt. 1936. dec.—1937. jan. alakult a XIII. brigád lengyel, jugoszláv, bolgár, a XIV. francia és belga, a XV. észak- és dél-amerikai, kanadai és angol önkéntesekből. A ~nak nagy szerepük volt a madridi, a guadalajarai, a huescai, az ebrói stb. harcokban. A ~ főparancsnoka A. *Marty*, főfelügyelője L. *Longo*, fő pol. biztosa G. *Di Vittorio* voltak. Soraiban küzdöttek többek között P. *Togliatti*, P. Nenni, Arthur Horner, F. *Dahlem*, K. *Popović*, V. *Codovilla*, K. *Świerczewski* és mások, a Spanyol Néphadseregben számos szovjet katona harcolt, többek között vezérkari tisztként R. J. *Malinovszkij*, később szovjet marsall, honvédelmi miniszter. — A spanyol szabadságharcban kb. 1200—1300 magyar önkéntes küzdött a közt. oldalán a XI., XII. és XIII. brigádokban. A XIII.-ban a *Rákosi* Mátyás-zászlóalj működött. Az önkéntesek kisebb része Mo.-ról, többségük az emigrációból érkezett Spanyolo.-ba. Köztük voltak Zalka M. és *Gáll* J. tábornokok, *Jász* D. ezredes, *Hevesi* Á. és *Münnich* F. őrnagyok, *Szalvai* M. és *Steckmayer* I. zászlóaljparancsnokok, *Rajk* L., *Tarr* I., *Sebes* Gy. pol. biztosok és még sokan mások. A ~at a Népszövetség határozata értelmében 1938. szept. 21-én vonták ki a harcból, okt. 28-án Barcelonában ünnepélyesen búcsúztatták őket. 1939. jan.-ban a még Spanyolo.-ban levő önkéntesek a SKP felhívására fedezték a polgári lakosság és a sebesültek visszavonulását a francia határ felé. A magy. zászlóalj 1939. febr. 9-én lépte át a francia—spanyol határt. — Az önkénteseket Franciao.-ban internáló táborokba zárták (Saint-Cyprien, Argeles, Gurs, Vernet stb.). Kiszabadulásuk után az önkéntesek nagy többsége hazájában ismét bekapcsolódott a fasizmus elleni harcba. — *Irod.:* Magyar önkéntesek a spanyol nép szabadságharcában. 1959. 223 old. — *Csatári József:* A spanyol barikádon. Egy magyar önkéntes visszaemlékezése. 1961. 211 old. — *Györkei Jenő:* Spanyol földön a szabadságért. 1963. 272 old.

Nemzetközi Demokratikus Nőszövetség, *Fédération Démocratique Internationale des Femmes:* haladó nemzetközi nőszervezet, alakult 1945. dec. 1-én Párizsban 66 ország 135 millió nőt képviselő küldötteinek nemzetközi nőkongr.-án. Társadalmi, vallási, faji megkülönböztetés nélkül egyesíti magában mindazokat a nőszervezeteket, amelyek harcolni kívánnak a fasizmus és a háború ellen; a nők pol., gazd., társadalmi, kulturális egyenjogúságáért, anya- és gyermekvédelemért. Petíciókkal, aláírásgyűjtésekkel, delegációk küldésével, konferenciákkal, propagandamunkával stb. küzd céljaiért. Többször fordult az ENSZ-hez az atom- és hidrogénbomba betiltását, leszerelést, atommentes övezetet, a gyarmatok függetlenségét követelve. Felemelte szavát a koreai és vietnami háború, az amerikai agresszió ellen és akciókat indított a megtámadott országok asszonyai és gyermekei megsegítésére. Legfelsőbb szerve a 4 évenként ülésező Nemzetközi Nőkongr., amelyen megválasztják az elnököt és az elnökhelyetteseket. A kongr.-ok közt vezető szerve a Nemzetközi Nőtanács. A ~ adminisztrációs szervezete a főtitkárból és 8 titkárból áll, akiket a Nőtanács választ. A ~ székhelye 1961. jan. 1-ig Párizs, kiutasítása után Berlin. 1969-ben 85 ország nőszövetsége (köztük a *Magyar Nők Országos Tanácsa*) és 3 ország: USA, NSZK, Nigéria egyéni tagjai tartoztak hozzá, taglétszám 200 millió. A ~ tanácskozó jogú tagja az ENSZ gazd. és szociális tanácsának. Elnöke 1945—67 Eugènie Cotton, 1967—74 H. *Kuusinen*, főtitkára Fanny Edelman, negyedévenként megjelenő központi folyóirata a 6 nyelven megjelenő „Világ asszonyai".

Nemzetközi Diákszövetség, *International Union of Students:* a világ haladó diákifj. szervezeteinek dem., nemzetközi szövetsége, a DIVSZ autonóm tagja. 1946. aug. 27-én alakította meg 43 ország 117 diákszervezetének küldötte a prágai Diák-Világkongr.-on. Célja a diákmozgalmak egységének megteremtése a békéért, függetlenségért és szabadságért, a gyarmatosítás megszüntetéséért, az oktatás demokratizálásáért, a diákok tanulási körülményeinek megjavításáért vívott harc programja alapján. A ~ a VIT szervezésében is aktív részt vesz. Vezető szervei a kongr., a VB és a Titkárság, székhelye Prága. A ~ 86 nemzeti szervezetet egyesít (1969), fő-

titkára: Mehli Al Hafid, Mo. képviselője titkári teendőket lát el. Havonta megjelenő központi lapja a 4 nyelvű Diák Világlap. — *Irod.:* (Gombár József): A Nemzetközi Diákszövetség munkájáról. 1967. 79 old.

Nemzetközi Háborúellenes Harci Kongresszus: *Amszterdam—Pleyel-mozgalom*

nemzetközi ifjúsági nap: a *Szocialista Ifjúsági Internacionálé* háborúellenes ifjúsági szervezeteinek 1915-ben tartott berni konferenciája határozta el ~ megtartását. Minden év szept. első vasárnapján rendezték, a háború elleni tiltakozás jegyében. 1919— a *Kommunista Ifjúsági Internacionálé* ápolta ezt a tradíciót. Mo.-on a KIMSZ illeg. körülmények között évről évre hasonló szellemben ünnepelte meg a ~ot.

Nemzetközi Munkássegély, *Internationale Arbeiterhilfe:* a proletárszolidaritás nemzetközi szervezete (1921—35). V. I. *Lenin* kezdeményezésére alakult, eredetileg az 1921. évi Volga vidéki éhínség szenvedőinek segélyezésére. Alapítói között neves tudósok, írók, művészek is voltak (Albert Einstein, M. *Andersen Nexø*, A. *France*, H. *Barbusse*, K. *Kollwitz*, G. B. *Shaw* stb.). Később gyűjtéseket szervezett más, természeti csapások sújtotta országok dolgozóinak megsegítésére (Kína, India), szervezte és támogatta Németo., Franciao., Nagy-Britannia, Belgium, az USA sztrájkoló munkásait, konyhákat állított fel, segítette a sztrájkolók gyermekeit. Részt vett a *Sacco—Vanzetti-ügy*ben vádoltak, továbbá a G. *Dimitrov* és E. *Thälmann* megmentéséért folytatott harcokban. Egyéni és kollektív tagságon alapuló tagszervezeteihez a 30-as évek elején 10 millióan tartoztak. Munkáját a ~ kongr.-ain választott KB irányította, melynek székhelye 1921—33 Berlin, 1933— Párizs volt. A KI VII. kongr.-a után szűnt meg, funkcióit az Antifasiszta Liga és nemzetközi segélyszervezetek vették át. Első elnöke C. *Zetkin*, titkára mindvégig W. *Münzenberg* volt. Magyar tagszervezetét több kísérlet ellenére sem tudták létrehozni.

Nemzetközi Munkásszövetség: *Internacionálé I.*

Nemzetközi Munkaügyi Szervezet, *International Labour Organization, ILO:* a munkajog, a munkakörülmények és egyéb munkaügyi kérdések nemzetközi szabályozására létrehozott, jelenleg az ENSZ égisze alá tartozó intézmény. Székhelye Genf. Mint szervezet lett Nobel-békedíjas (1969). — Előzményei a 19. sz.-ig nyúlnak vissza. Egyes polg. liberális és utópista szoc. gondolkodók eszméi alapján, majd a világszerte fellendülő munkásmozgalmak hatására 1890— több nemzetközi munkaügyi konferenciát tartottak, melyek ajánlásokat fogadtak el a munkaidőre, a női és gyermekmunka korlátozására, a vasárnapi munkaszünetre és munkaegészségügyi intézkedésekre. 1900-ban Párizsban magánszemélyek kezdeményezésére megalakult a Törvényes Munkásvédelem Nemzetközi Egyesülete. 1905-ben és 1913-ban újabb nemzetközi munkaügyi konferenciák zajlottak le. 1919-ben a Népszövetség keretében autonóm szervezetként megalakult a ~, amelynek alkotmánya a versailles-i szerződés XIII. fejezetét képezte. A szervezet adminisztratív központja a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal (Bureau International du Travail — BIT), amelynek első igazgatója A. *Thomas* francia szd. vezető lett. A Hivatal 1920-ban megvizsgálta a mo.-i szaksz. mozg. jogi helyzetét és számos leleplező adatot közölt az ellenforr. rendszer munkáspol.-járól. Mo.-ot 1922-ben felvették a Népszövetségbe s ekkor tagja lett a ~nek is. — A ~ 1946-tól az ENSZ-szel kötött megállapodás szerint az utóbbival szoros együttműködésben dolgozik. Rendszeres időközönként összehívja a Nemzetközi Munkaügyi Konferenciát, amelyen a tagországok kormányainak, szaksz.-einek és munkáltatóinak képviselői vesznek részt. E konferenciák megvitatják a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal által kidolgozott egyezménytervezeteket, s ezek a tagországok törvényhozó szervei elé kerülnek ratifikálásra. A konferenciákon — amelyeken a *Szakszervezeti Világszövetség*, a *Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége* és a *Munka Világszövetsége* is képviselteti magát — a szoc. országok küldöttei kemény harcokban, heves vitákban szállnak síkra a dolgozók jogainak és érdekeinek megfelelő nemzetközi egyezmények létrejöttéért.

nemzetközi nőnap: a világ dolgozó női nemzetközi szolidaritásának napja. Eszméje először 1907-ben a szoc. nők nemzetközi konferenciáján vetődött fel. C. *Zetkin* javaslatára a második nemzetközi nőkonferencia (Koppenhága, 1910) határozata márc. 8-át ~pá, a munkás-, értelmiségi és parasztnők követeléseiért való harc és tüntetés napjává nyilvánította (l. *nőmunkásmozgalom*). Ma ezt a napot világszerte a nők békéért vívott harcának, a nők egyenjogúságáért, a kap., gyarmati és függő országokban az életszínvonal romlásának megakadályozásáért, a nők szabadságjogainak biztosításáért folytatott küzdelemnek szentelik.

Nemzetközi Nőtitkárság: a *Kommunista Internacionálé* szerve a nők közötti agitációs és nevelőmunka irányítására, az országos nőmozgalmak s kapcsolatainak kiépítésére. 1920-ban alapítot-

ták, 1921-ben kettéosztották, a berlinire, amely a Ny-i, és a moszkvaira, amely a K-i problémákkal foglalkozott. A KI V. kongr.-a (1925) újra egyesítette a két nőtitkárságot mint a KI VB nőosztályát. A ~ban jelentős szerepet játszott N. K. *Krupszkaja*, I. *Armand*, A. M. *Kollontaj*, Stela Blagoeva. A ~ elnöke 1920—33 C. *Zetkin*, 1933—43 Varvara Mojrova.

Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség, *Amszterdami Internacionálé, Internationaler Gewerkschaftsbund, International Federation of Trade Union:* reformista vezetésű szaksz.-ek nemzetközi szövetsége, alakult 1919-ben. Előde az Országos Szakszervezeti Központok Nemzetközi Titkársága (OSZKNT). A ~ megalakítását eredetileg 1913-ban határozták el, de 14 ország szaksz.-einek részvételével csak 1919-ben alakulhatott meg Amszterdam székhellyel. A ~ megalakulása abban az időben részét képezte a forr. erőkkel szemben a reformista erők gyülekezésének, ezért V. I. *Lenin* és a *Kommunista Internacionálé* élesen állást foglalt ellene. A ~ különösen a forr. fellendülés éveiben számos reformkövetelést dolgozott ki: a fő termelőeszközök államosítását 1919-i és 1920-i kongr.-án, a 8 órás munkanapot követelte több kongr.-án, fellépett a militarizmus ellen, a leszerelésért, s 1933-i, 1939-i kongr.-án a *fasizmus* ellen. 1920-ban *bojkott*ot hirdetett a mo.-i terror ellen, főleg erkölcsi hatással, mert a ~ számos szervezete nem támogatta azt. (A ~ határozatai nem voltak kötelező erejűek, a tagszervezetek autonóm jogokkal rendelkeztek.) A ~ szorosan együttműködött a *Szocialista Munkásinternacionálé*val, vezető szerveik együttes üléseket tartottak. Tevékenységére rányomták bélyegüket a kor revizionista eszméi („*szervezett kapitalizmus*" stb.). A ~ gyakorlati tevékenysége az elfogadott határozatok mögött is elmaradt. Ismételten elutasította a szovjet szaksz.-ek felvételi kérelmét, s az *egységfront* ellen volt. A francia szaksz.-ek egyesülése után (1936) egyes komm.-k is bejutottak vezető szervébe. 1937-ben végül megegyezés született a szovjet szaksz.-ek felvételéről, de ezt a ~ vezető szerve, majd kongr.-a nem hagyta jóvá. Taglétszáma: 1921: 22 millió, 1926: 12,8 millió, 1934-ben taglétszáma 8 millióra zuhant, ami nagyrészt a német és osztrák szaksz.-ek gleichschaltolásának volt következménye, 1937-ben a francia egyesülés és az antifasiszta fellendülés után 19 millió lett. A ~ befolyása lényegében csak Európára terjedt ki, az ázsiai országokban a *Vörös Szakszervezeti Internacionálé* volt jelentős. 1940-ben a ~ már csak formailag létezett, s 1945. dec.-ben a *Szakszervezeti Világszövetség* megalakulásával hivatalosan is megszűnt. A ~ szélesebb vezető szerve az elnökség (magyar tag *Jászai* S., majd *Peyer* K.), szűkebb az elnökből, alelnökökből és titkárokból, ill. főtitkárokból álló Iroda, legismertebb vezetői A. *Thomas*, A. A. Purcell, J. W. Brown, W. *Citrine*, L. *Jouhaux*. Hivatalos lapja a több nyelven megjelenő Die Internationale Gewerkschaftsbewegung (A nemzetközi szakszervezeti mozgalom) volt.

Nemzetközi Szocialista: az oroszországi magyar hadifoglyok első nyomtatásban megjelenő forr. lapja. Holländer Sándor, *Rudnyánszky* E., majd *Kun* B. szerkesztésében Petrográdon jelent meg 1917. dec. 17.—1918. febr. 23., hetenként egyszer, a Szovjetek Központi VB-je Nemzetközi Osztályának ingyenes, magy. nyelvű kiadványaként. Az orosz fronton harcoló magy. katonák és a magy. hadifoglyok között terjesztették. Beszámolt a szovjethatalom vívmányairól, a nemzetközi és a mo.-i munkásmozg. eseményeiről, leleplezte a ném. annexiós követeléseket, a vh. imperialista jellegét. Útmutatást adott a szoc. foglyok szervezeteinek megalakításához, mozgósított az *intervenció*sok ellen. 1918. febr. végén szerkesztői a frontra mentek. A breszti béke rendelkezései értelmében a lap már márc.-ban nem jelent meg.

Nemzetközi Szocialista Bizottság, *Internationale Sozialistische Kommission, NSZB:* 1915. szept.-ben a *zimmerwaldi konferenciá*n választott végrehajtó szerv, tagjai Oddino Morgari, Charles Naine, R. *Grimm* és A. I. *Balabanova*. A *zimmerwaldi mozgalom* többsége kezdetben hangsúlyozta, hogy a ~ ideiglenes szerv, amíg a II. Int., ill. az NSZI újra ellátja feladatát, de V. I. *Lenin* már 1915-ben az új Int., a KI csírájának tekintette. A ~ munkássága állandósult, kibővített üléseket tartott, minden tagszervezete képviseletével háborúellenes kiadványokat jelentetett meg. A ~on belül megütköztek a forr. irány hívei a centristákkal-pacifistákkal. 1917— a ~ jelentősége csökkent, a NOSZF után a zimmerwaldi mozg.-mal együtt megszűnt a szerepe. — *Irod.: Jemnitz János:* A szocialista pártok és a háború. 1969. 327 old.

Nemzetközi Szocialista Iroda, *Bureau Socialiste International, NSZI:* a II. Int. állandó központi szerve. Megalakulását az 1900. évi párizsi kongr. határozta el. Székhelye Brüsszel volt. Tagjai az egyes pártok küldöttei voltak. Vezetősége a VB-ből és a Titkárságból állt. A ~ hatáskörébe tartozott a nemzetközi kongr.-ok előkészítése, a pártok jelentéseinek feldolgozása, a kölcsönös tájékoztatás, háborús veszély esetén tömegtiltakozás szervezése. V. I. *Lenin* (1905—14 a ~ VB tagja) harcolt azért, hogy a ~ ne „postaláda", hanem a szoc. mozg. tényleges központja legyen.

A ~ valamivel nagyobb jelentőségre az egyes pártok belső vitáinak — nem mindig pozitív előjelű — megítélésével, ill. a háborúellenes fellépések koordinálásával kapcsolatban tett szert. Kiáltványokat, körleveleket adott ki. Az I. vh. kitörése után székhelye Hága lett. A háborúellenes, pacifista csoportok és pártok sürgették a ~ összehívását, de ezt a francia, belga és az angol szoc. párt megakadályozta. 1916— valamelyest aktivizálódott a titkárság, de a ~ már nem éledt újjá. A ~ elnöke E. *Vandervelde*, titkára 1900—06 Victor Serwy, majd C. *Huysmans* (mindhárom belga) volt.

Nemzetközi Szocialista Konferencia Bizottság, *Comittee of the International Socialist Conference, COMISCO:* Szociáldemokrata típusú pártok tanácskozó jellegű nemzetközi egyesülése, 1947—1951. Az SZDP-k a II. vh. utolsó szakaszában az angol *Munkáspárt* kezdeményezésére kapcsolatokat létesítettek egymás között. Az 1946. máj.-ban megtartott konferencián 19 ország pártjának részvételével állandó információs és összekötő szervezetet létesítettek. 1947. nov.-ben az antwerpeni konferencián határozták el a ~ felállítását. A szervezethez csatlakozott az angol, francia, olasz, holland, belga, nyugatnémet, csehszlovák, lengyel, román, bolgár és magy. szd., ill. szoc. párt. Az Int. felélesztése tekintetében a baloldali és jobboldali szd.-k között heves vitára került sor. A nemzetközi feszültség, a Marshall-terv, a KP-kal való együttműködés kérdése a nézeteltéréseket fokozta. 1948. febr.-ban a K-európai baloldali SZDP-k kiváltak a ~ból, amely támogatta a Marshall-tervet, 1949-ben pedig az É-atlanti Szerződés (NATO) megkötését. 1949-ben kizárták a P. *Nenni* vezette OSZP-t, miközben mind előkelőbb helyet foglalt el az SPD. A ~ elnöke M. *Phillips*, a *Munkáspárt* titkára, titkára J. *Braunthal*, székhelye London volt. 1951. jún.-ban VIII. konferenciáján megalakult a *Szocialista Internacionálé*.

Nemzetközi Szocialista Munkáskongresszus (Hamburg, 1923. máj. 21—25.): a *Munkás- és Szocialista Internacionálé* és a *Szocialista Pártok Nemzetközi Munkaközössége* egyesítésének és a *Szocialista Munkásinternacionálé* alakulásának kongr.-a. Megszervezését a két szervezet VB-je 1922. dec. 10-én határozta el. A ~on képviseltette magát 41 párt az európai országokból és az USA-ból. Az olasz és a német centristák egy része az egyesülés ellen volt és nem vett részt a kongr.-on, távol maradt ugyanezért *Svájc Szociáldemokrata Pártja*. Az MSZDP és az emigrációs *Világosság csoport* képviseltette magát. Az egyesülés úgy jött létre, hogy a centristák feladták a három irányzat egyesítésére irányuló törekvéseiket és hozzájárultak a *bolseviznus* elítéléséhez. Ugyanakkor az egyesülő felek leszögezték, hogy nincs meg a közös elvi alap a szoc.-hoz vezető út és a hatalomért folytatott harc kérdésében. A kongr. elé nem is terjesztettek programtervezetet.

Nemzetközi Társadalomtörténeti Intézet, *Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis:* alakult 1935-ben Amszterdamban gazdag munkásmozgalmi archívummal és könyvtárral. Eredeti *Marx-* és *Engels*-írások mellett az I. és II. Int. anyagai, kéziratok, levelezések, az NSZI és az NSZB iratai találhatók itt. A ~ az utóbbi évtizedben egyúttal kiadói munkát is végez: az Engels—W. *Liebknecht-*, Engels—A. *Bebel*-levelezést, M. A. *Bakunyin*, M. *Hess* és K. *Kautsky* válogatott írásait adta ki és megjelenteti az International Review of Social History (Társadalomtörténet Nemzetközi Szemléje) c. folyóiratot. Igazgatója: Fr. de Jong Edz.

nemzetközi vörös nap: a KI által 1929. aug. 1-re, az I. vh. kitörésének 15. évfordulójára szervezett nagy nemzetközi méretű háborúellenes akció elnevezése. E napon Német-, Francia-, Lengyelo.-ban, Ausztriában stb. jelentős háborúellenes tüntetések voltak. Mo.-on a KMP illeg. készítette elő a ~ot.

Nemzetközi Vörös Segély, ném.: *Internationale Rote Hilfe*, orosz: *Mezsdunarodnaja Organyizacija Pomoscsi Borcam Revolucii, MOPR:* komm. irányítással működő nemzetközi pártonkívüli szervezet, az ellenforr. rendszerű országokban elfogott forradalmárok és családjaik anyagi, erkölcsi és jogi segítésére — 1922—47. Megalakulását a KI IV. kongr.-án (1922) F. *Kon* javasolta a Régi Bolsevikok Szövetsége megbízásából. A ~ első konferenciáján, 1924. júl.-ban Moszkvában 22 ország küldöttei vettek részt (Mo.-ot *Sallai* I. képviselte). 1927-ben már 44 országban volt szervezete 8 millió taggal. Az 1927-i II. konferencián *Bokányi* D.-t is VB-taggá választották. 1932. nov. 10—24-én tartotta a ~ egyetlen világkongr.-át. Ekkor 70 országban volt szervezete. A kongr. határozatot hozott a tömegmunkáról, a fehérterror áldozatainak megsegítéséről stb. Legfontosabb feladatául jelölte meg az egyes országok Vörös Segély szervezeteinek valódi tömegszervezetté, *egységfront*-szervezetté alakítását. 1933-ban 13,7 millió tagja volt, 1937-ben 74 országban volt szervezete. Nagy akciókat szervezett G. *Dimitrov*, E. *Thälmann* kiszabadításáért, az asztúriai harcosok, az osztrák schutzbundisták érdekében stb. Legismertebb vezetői: J. *Marchlewski*, C. *Zetkin*, majd J. D. *Sztaszova*. 1947-ben a ~ összeolvadt a Vöröskereszt-, ill. a Vörös Félhold

szervezetekkel. A ~ központi lapja 1927—33 orosz nyelven a MOPR, német nyelven a „Zeitschrift für Kampf und Arbeit der IRH" („Folyóirat a Nemzetközi Vörös Segély harcához és munkájához" — a lapot 1924—27 *Gábor* A. szerk.), s az Internacionalnij Majak (Nemzetközi Útmutató).

Nenni, Pietro (1891. febr. 9.—): olasz újságíró, szocialista. Pol. tevékenységét az I. vh. előtt a Köztársasági Pártban kezdte. Részt vett a *vörös hét* megmozdulásaiban. 1921— az OSZP tagja. 1923 a vezetőség tagja és az *Avanti*! főszerk.-je. 1926-ban Franciao.-ba emigrált, ahol 1931—39 a párt főtitkára, az SZMI VB tagja. Jelentős szerepe volt a komm.-k és szoc.-k akcióegység-egyezményének létrejöttében. A *spanyol szabadságharc*ban a XII., Garibaldiról elnevezett brigád pol. biztosa. 1938-ban internálták, majd a Gestapo kiadta az olasz fasiszta hatóságoknak. A felszab. után az Avanti! főszerk.-je és a párt főtitkára. 1946— képviselő. 1945—46 miniszterelnök-helyettes, 1947 külügyminiszter volt. 1950—55 a BVT alelnöke. 1956—57 az OSZP ún. autonómista szárnyának vezetőjeként felmondta pártjának az OKP-hez fűződő akcióegység-egyezményét. 1963-ban a szoc.-k beléptek a középbal kormánykoalícióba, és ~ miniszterelnök-helyettes, ill. külügyminiszter lett, 1966—69 az *Egyesült Szocialista Párt* elnöke, majd újra az OSZP elnöke. 1969— az SZI alelnöke.

neofasizmus: a II. világháború után a tőkésországokban mutatkozó, a *fasizmus* vonásait nyíltan vagy burkoltan felújító politikai irányzatok, kormányzati rendszerek gyűjtőneve. Ezen irányzatok gyökere: a pol. reakció erősödésének tendenciája az imp. államokban. Lényegük: a polg. *demokratikus szabadságjogok* csorbítása, megsértése (választójog korlátozása, a polg. parlamentarizmus félretétele, a forr., antiimp. és békemozg.-ak üldözése, a komm.-k üldözése, a párt betiltása) (l. még *fasizálódás*). Az ilyen jellegű kormányzati rendszereken kívül léteznek az egyes tőkéso.-okban — részben illeg., ill. hatalmon nem levő — újfasiszta pártok, szervezetek is. Veszélyességük nem annyira tömegerejükben rejlik (taglétszámuk a világon összesen kb. egymillió), mint inkább a monopoltőke egyes csoportjai részéről történő támogatásban, ami hatóképességüket fokozza. Neofasiszta szervezetek elsősorban az NSZK-ban (Nemzeti Demokrata Párt [NPD]), Olaszo.-ban (Olasz Szociális Mozgalom [MSI]) léteznek. Tagjaik nagyrészt volt nemzeti szoc.-k, fasiszták. A franciao.-i ~ magva az algériai „ultrák" (OAS-mozgalom, poujadeizmus). Az USA-ban a régi fajüldöző Ku-Klux-Klan mellett 1958-ban John Birch-Társaság néven alakult neofasiszta szervezet. Fasiszta katonai csoportok Latin-Amerikában is működnek. A ~ mai hívei jelentős részben az *imperializmus* hivatásos katonái, az imp. hírszerző szolgálatok (USA-ban a CIA és FBI, NSZK-ban az Alkotmányvédő Hivatal) és a gyarmati ultrakolonialisták köréből kerülnek ki. Nemzetközi szervezettel is rendelkeznek, időnként illeg. nemzetközi értekezleteket tartanak. A ~ fő ideológiai ismérvei: *antikommunizmus*, a fajüldözésig terjedő szélsőséges *nacionalimus*. Jellemvonásai, céljai, sőt módszerei is hasonlóak a két vh. közötti fasizmuséihoz. — *Irod.: Del Boca, Angelo—Giovana, Mario:* A „Nap fiai". Fasiszták napjainkban. 1968. 435 old.

neokolonializmus ⟨gör. 'új' + lat. 'gyarmat' szóból⟩: az imperialista államok azon törekvése, hogy politikailag függetlenné vált korábbi gyarmataikat, ill. más felszabadult országokat továbbra is függőségben tartsanak. A II. vh. után a gyarmati rendszer összeomlása az imp. o.-ok számára egyre kevésbé tette lehetővé a közvetlen erőszakon alapuló gyarmatosítás alkalmazását, ezért a ~t használják fel befolyásuk biztosítására. Eszközeik katonai téren különféle szövetségek (SEATO, CENTO stb.) létrehozása, katonai támaszpontok kiépítése, fegyveres harc kirobbantása a belső ellenforr. erők vagy megfizetett zsoldosok felhasználásával. Pol.-ideológiai téren a vallási, faji, törzsi ellentétek mesterséges élezésére törekszenek, összeesküvéseket támogatnak, hogy belháborúkat robbantsanak ki, felhasználják az *antikommunizmus*, a szovjetellenesség módszereit. A ~ eszközei közül a legjelentősebbek, legelterjedtebbek a gazd. eszközök; az illető o.-ok függőségben tartását célzó segélyek (élelmiszer, műszaki, tudományos, katonai stb.), a kölcsönök, a gazd. blokád és *bojkott*, a dömping és kereskedelmi kedvezmények biztosítása. Újabban az imp. o.-ok összefogva, egyesült erővel igyekeznek gazd. és pol. hatalmukat fenntartani elvesztett gyarmataik felett az ún. kollektív gyarmatosítás megvalósításával. (Pl. a Közös Piac tagországai gyarmati területeiket társországokká nyilvánították.) A ~ módszereit elsősorban az USA, Nagy-Britannia, Franciao. és az NSZK gyakorolja. A felszab. o.-okban egyre erősödik a ~ elleni harc, amelyben nagy jelentősége van a szoc. o.-okkal való kapcsolatok kiépítésének. — *Irod.: Sabad, B. A.:* A neokolonializmus ideológiája. 1962. 137 old. — *Nkrumah, Kwame:* Neokolonializmus az imperializmus utolsó szakasza. 1967. 281 old. — *Woddis, Jack:* Mi a neokolonializmus? 1969. 133 old.

NEP (Novaja Ekonomicseszkaja Polityika): *új gazdasági politika*

Népakarat: Ilyen címmel a magyarországi munkásmozgalom története folyamán számos rövidebb-hosszabb életű sajtóorgánum létezett. A legfőbb: 1. a magyarországi *radikális szocialisták* havonta kiadott lapja. Első száma 1883. márc. 18-án jelent meg Bp.-en. 1884. márc.-ig *Szalay* A., majd Schäffler Albin szerk. A ~ radikális szoc. nézeteket hirdetett, hitet tett a tőkés társadalmi rendszer. forr. megdöntésének eszméje mellett. Munkatársai közé tartozott *Poór* Á. I. is. A lapnak jelentős szerepe volt az ÁMP mérsékelt pol.-jának bírálatában, a mo.-i munkásság *osztályharcos* szellemű nevelésében. A radikális szoc. csoport tagjainak 1884. márc.-i letartóztatása után a ~ ellen több sajtópert indítottak. Anyagi eszközök hiányában a lap 1884. aug.-ban megszűnt. — 2. A magyar szakszervezetek napilapja 1956. nov. 1. és 1958. jan. 31. között (l. *Népszava*).

Népakarat, *Narodnaja Volja:* oroszországi forradalmi *narodnyik* szervezet. Alakult 1879-ben. A korszak legjelentősebb szervezete, programja széles dem. átalakulást követelt (alkotmányozó nemzetgyűlés összehívása, földosztás, szólás- és sajtószabadság stb.). Vezetői: A. D. Mihajlov, A. A. Kvjatkovszkij. A. I. Zseljabov, Sz. L. Perovszkaja, V. Ny. *Figner*, L. A. Tyihomirov stb. A 80-as évek elején megerősödött a ~ terrorisztikus jellege. A II. Sándor cár elleni merényletet követően sok tagját vesztette el. (Legjelentősebb csoportja az A. I. *Uljanov* vezette „A ~ terrorista frakciója" volt.) Lapjai: *Narodnaja Volja*, Lisztok Narodnoj Volji (A ~ levelei), Rabocsaja Gazeta (Munkásújság).

Nepál demokratikus és munkásmozgalma: Az 1923-tól alkotmányjogilag független királyságban az adósrabszolgaságot csak 1926-ban törölték el, az első ipari üzemek a II. vh. éveiben létesültek, az 50-es évek elején a lakosság 96%-a írástudatlan volt. 1949-ben megalakult Nepáli Kongreszszus néven az első radikálisabb pol. párt; 1949. szept.-ben pedig *Nepál Kommunista Pártja.* Az 1950-ben létrejött Népi Nemzeti Egyesült Demokratikus Front megbuktatta a Rana-család egyeduralmát; az ország alkotmányos monarchiává alakult át. 1951—54 az új rezsim fellépett a radikális pol. erők ellen, de a KP vezetésével szerveződött Polgári Szabadságjogok Megvédésének Bizottsága (Jani Adhikar Suraksha Samiti) folytatta a harcot. Az 1959-ben tartott választásokon a *Szocialista Internacionálé*val kapcsolatokat tartó kispolg. szoc. Nepáli Kongresszus szerzett többséget. 1960. dec.-ben Mahendra király államcsínyt hajtott végre; 1961-ben minden pártot betiltottak. A haladó erők illeg.-ban, ill. emigrációban az alapvető pol. jogok helyreállításáért harcolnak. 1968-ban a Nepáli Kongresszus, 1969-ben a KP bebörtönzött vezetői kaptak egyénileg amnesztiát, de a pártok változatlanul be vannak tiltva. Szaksz. központ: Nepáli Munkásszövetség (Nepal Mazdoor Sangathan), alapítva 1963., taglétszám 14 000, elnöke M. Kumar Pokheral.

Nepál Kommunista Pártja, *Communist Party of Nepal:* alakult 1949. szept.-ben. 1951—1952. jan. és 1956. ápr.—1961. jan. leg. Támogatta a kormány 5 éves tervét, segítette a gazdasági és szociális reformok végrehajtását, harcolt az imp. befolyás és a feudális elemek ellen, a parlamentarizmusért. 1959-ben a szavazatok 7,4%-ával 4 mandátumot szerzett (108 közül). 1961. jan.-ban a többi párttal együtt betiltották. 1960—61 nézeteltérések keletkeztek a hatalom megítélését illetően; Keshar Jang Rayamajhi főtitkár és hívei a fennálló rendszer időleges tudomásul vétele mellett dem. jogokért, nemzeti demokráciáért küzdenek és a harc kedvezőbb feltételeit biztosító kormányzati pozíciók megszerzésére törekszenek. A KKP erőteljes befolyását tükröző Tulsi Lal Amatya és Pushpa Lal vezetése alatt álló irányzat a rendszer megdöntését propagálja. ~ III. kongr.-át (1962) a két irányzat már különkülön tartotta. Igen sok vezető Indiában él. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásán* (1960); taglétszáma 8000 (1960); azóta nincs újabb adat, lapja 1960-ig a Navayug (Új Kor).

népbiztos: 1917. nov. 7.—1946. márc. 15. között így nevezték a szovjet kormánynak, majd a szövetséges és autonóm köztársaságok kormányának tagjait (l. *komisszár*), valamint az 1918—1919-es bajor, finn és magy. tanácskormányok tagjait. ~nak nevezték magukat a ném. forr. első szakaszában a többségi és független szd. F. *Ebert*-kormány tisztségviselői, akik ezzel az elnevezéssel is ki akarták használni burzsoá pol.-juk leplezésére a tanácsok gondolatának népszerűségét. Mind az oroszo.-i, mind pedig a magy. szoc. forr.-ban kezdetben ~nak nevezték a központi szervek teljhatalmú megbízottait is. (Ez utóbbiakat később pol. megbízottaknak nevezték.)

népbiztosper: a TK tíz *népbiztos*a ellen az ellenforradalmi kormányzat által indított bírósági eljárás (1920. júl. 5.—nov. 24.), amely a budapesti királyi büntetőtörvényszék dr. Stocker Antal vezette tanácsa előtt 97 tárgyalási napon át folyt a gyorsított eljárás szabályai szerint. A tanácskormány tagjai közül az 1919 őszén letartóztatott *Vántus* K., *Haubrich* J., *Bokányi* D., *Bajáki* F., *Dovcsák* A., *Nyisztor* Gy., *Ágoston*

P., *Kalmár* H., *Kelen* J., *Szabados* S. állt az ellenforr. bíróság előtt. A ~ pol. célja a *proletárdiktatúra* diszkreditálása, törvénytelen, felforgató voltának bizonyítása, állami létének tagadása volt. A per folyamán különböző jogellenes intézkedésekkel (pl. védők kizárása) igyekeztek megnehezíteni a vádlottak védekezését. A bíróság végül is 1920. dec. 28-i ítéletében 4 vádlottat: Bokányi D.-t, Ágoston P.-t, Haubrich J.-et, Vántus K.-t halálbüntetésre, a többieket pedig életfogytig tartó fegyházra ítélte. Az ítélet ellen nemzetközi méretű tiltakozás bontakozott ki, s elsősorban Szovjet-Oroszo. közbelépése folytán a halálos ítéletek végrehajtására nem került sor. Az elítéltek a szovjet és a magy. kormány között létrejött *fogolycsere-akció* végrehajtása során visszanyerték szabadságukat. — *Irod.: Rév Erika:* A népbiztosok pere. 1969. 278 old.

népfront: széles osztályszövetség, nagy néptömegek együttes fellépésének formája meghatározott monopoltőkeellenes célokért. Ilyen célkitűzések: a munkások, parasztok, középrétegek gazd., pol. és kult. jogainak bővítése, a béke védelme, harc a nemzeti függetlenségért stb. A népfront jellege különböző időkben és körülmények közt különböző: antifasiszta ~, háborúellenes ~, antiimp. ~ stb., s ennek megfelelően különböző társadalmi bázisa, annak szélessége is. A ~ gondolatát elsőnek az FKP vetette fel 1934-ben, felismerve, hogy a *fasizmus* és a monopoltőkés reakció erőivel szemben nem elég a munkásságra támaszkodni, rugalmasabb pol.-val kell törekedni az érdekelt rétegek, irányzatok megnyerésére. 1935-ben kialakult a *népfront Franciaországban.* A KI VII. kongr.-a, kiemelve az FKP népfront-pol.-jának eredményeit, az egész komm. mozg. elsőrendű feladatává tette széles ~ megteremtését. A ~ fő célja ekkor a fasizmus visszaverése s az agresszív háború megakadályozása volt. A kongr. kifejtette: a ~ban egyesült erők harca *népfrontkormány* megalakításához vezethet, mely nem szoc., de a fasizmus és a reakció elleni harcnak, a monopoltőke hatalmát korlátozó néptömegeknek kormánya. — A KI VII. kongr.-a után a ~mozg. fellendült. 1936 elején kialakult a *népfront Spanyolországban.* Antiimp. ~ alakult 1936-ban a KP kezdeményezésére Kínában (l. *Kína munkásmozgalma*). Jelentős erővé vált a ~ Chilében (l. *Chile munkásmozgalma*). A II. vh. előtti kapitulációs (a fasizmus nemzetközi térnyerését lehetővé tevő) pol. Franciao.- és Spanyolo.-ban a ~ szétveréséhez vezetett. A II. vh. alatt a legtöbb európai és több ázsiai o.-ban még szélesebb keretekkel alakult ki ~ nemzeti (függetlenségi) front alakjában, átfogva a *burzsoázia* hazafias antifasiszta részét is. E nemzeti frontok a háború után több o.-ban fennmaradtak, kap.-ellenes irányban fejlődtek tovább, a szoc. átalakulást és építést szolgáló népmozg. jellegét öltötték. Ilyen Albánia Demokratikus Frontja, a bolgár *Hazafias Front*, a Nemzeti Front Csehszlovákiában, *Jugoszlávia Dolgozó Népének Szocialista Szövetsége* (1953-ig Népfront), Kínában az Egységes Demokratikus front (1956-ig Nemzeti Front), a mo.-i *Hazafias Népfront*, az NDK-ban a Nemzeti Front, Romániában a Népi Demokratikus Front, Vietnamban a Hazafias Front. — A szoc.-t építő o.-ok ~mozgalma — jellegénél fogva — a szoc.-t különböző következetességgel igenlő erők összefogására hivatott. Osztályösszetétele ezért kevésbé széles, mint az antifasiszta, háborúellenes ~é. A ~ jellegű összefogás ez o.-okban a szoc. építés egész korszakára kiterjed. — Imp.-ellenes nemzeti frontok alakultak számos ázsiai, afrikai és latin-amerikai o.-ban. Ilyen Bolíviában a Népi Felszabadítási Front, Brazíliában a Nemzeti Felszabadítási Front, a chilei *Népi Akció Frontja*, majd a *Népi Egység*, Guatemalában az illeg. Ellenállási Egységfront, Haitiban az illeg. Nemzeti Felszabadító Egységes Demokratikus Front, Mexikóban a Nemzeti Felszabadítási Mozgalom, Paraguayban az illeg. Nemzeti Felszabadítási Egységfront, a perui Népi Felszabadítási Front, Salvadorban az illeg. Egységes Forradalmi Akciófront, Uruguayban a Felszabadítási Front, Venezuelában a Nemzeti Felszabadítási Front. Ilyen Szudánban a korábban leg., 1965—69 illeg. Egyesült Nemzeti Front, Sri Lankán az Egyesült Baloldali Front, mely 1970-ben kormányt alakított, Laoszban a nagy szerepet játszó *Laosz Hazafias Frontja*, Szaúd-Arábiában az illeg. Nemzeti Felszabadítási Front, Szingapúrban a Szingapúri Szocialista Front, Thaiföldön az illeg. Egyesült Szocialista Front s Dél-Vietnamban a szabadságharcban kiemelkedő szerepet játszó *Dél-Vietnami Nemzeti Felszabadítási Front.* Mindezek általában az o. komm. és más imp.-ellenes, hazafias pártjait és erőit fogják össze. A fejlett tőkéso.-ok KP-jai a ~szerű széles, monopoltőkeellenes összefogás pol.-ját folytatják. — *Irod.: Kállai Gyula:* A magyar függetlenségi mozgalom 1936—1945. 1965. 330 old. — *Komját Irén:* Népfrontpolitika az európai munkásmozgalomban. 1967. 189 old. — *Ságvári Ágnes:* Népfront és koalíció Magyarországon. 1936—1948. 1967. 308 old. — *Pintér István:* Magyar kommunisták a Hitler-ellenes nemzeti egységért. 1941. június—1944. március. 1968. 325 old. — *Kállai Gyula:* Szocializmus, népfront, demokrácia. 1971. 415 old. — *Varga Rózsa:* Keressétek, ami összeköt... (Népfrontpolitika, irodalom és a Magyar Nap.) 1971. 217 old. — *Dimitrov, Georgi:* Egységfront, népfront, szocializmus. 1973. 320 old. — Földes Pál: Így kezdődött.

Az európai népek antifasiszta harca 1936—1941. 1974. 230 old.

népfront Franciaországban: az 1934. febr. 6-i fasiszta puccskísérlet után kibontakozott nagy tömegmozg. hatására létrejött egyesülés a fasizmus és az imp. háború ellen. Csírája az SFIO és az FKP akcióegység-egyezménye (1934. júl. 27.). 1935 folyamán összesen 98 párt-, szaksz. és társadalmi szervezet, egyesület csatlakozott a ~hoz, köztük a radikális párt, 3 kisebb SZP szövetsége, a CGT, a CGTU, számos ifj. szervezet, nőszervezet stb. A ~ hatalmas tömegtüntetéseken követelte a fasiszta ligák lefegyverzését és feloszlatását, a tömegek életszínvonalának emelését, a munkanélküliek támogatását, a munkaidő csökkentését, az üzemi bizottságok elismerését, aggkori biztosítást, dem. szellemű adóreformot, a parasztok számára kedvezőbb értékesítési lehetőséget. Első nagy sikere az 1935. júl. 14-i párizsi tömegtüntetés. Az 1936. ápr.—máj.-i parlamenti választásokon pártjai 376 mandátumot szereztek, ellenfeleik 222-t. A népfront erői alakítottak kormányt L. *Blum* vezetésével. A népfrontra támaszkodó kormány a tömegek nyomására jelentős szociális reformokat hajtott végre (béremelések, 40 órás munkahét, fizetett szabadság stb.), de a nagytőke valódi hatalmát érintetlenül hagyta, a diplomácia, a legfelső pénzügyi szervek az oligarchia kezén maradtak, s a régi államapparátus megtartotta kulcspozícióit. A kormány nem tudta letörni a vállalkozók szabotázsát, engedett a reakció manővereinek, kétszer is leértékelte a frankot és „benemavatkozási politikájával" blokád alá helyezte a közt.-i Spanyolo.-ot. A ~ idején kormányok elnökei voltak: L. Blum (1936. jún. 4.—), C. Chautemps (1937. jún. 21.—), újra L. Blum (1938. márc. 13.—), E. Daladier (1938. ápr. 10.—). Az FKP nem vett részt a kormányokban, 1936. dec.-ben a „benemavatkozási politika" és a népfrontpolitika megvalósításában elrendelt „szünet" miatt megvonta bizalmát a kormánytól. 1938-ban a ~ felbomlott, majd a müncheni szerződés következményeként végleg széthullott. A ~ fő gyengéje az volt, hogy nem támaszkodott a tömegek aktivitását megszervező helyi népfront-biz.-ok jól kiépített hálózatára; megmaradt a benne részt vevő pártok és szervezetek egyesülésének. A ~ a KI által is nagyra értékelt, nemzetközileg is előremutató példa volt: a francia közt. fennállása óta először egyesültek az összes baloldali pártok és csoportosulások egységes program alapján. — *Irod.: Betlen Oszkár:* Párizs, Madrid, Bécs. A Komintern egységpolitikája 1933—1937. 1968. 327 old. — *Andrieu, René—Effel, Jean:* Képes francia történelem. A Népfronttól napjainkig. 1971. 249 old.

népfrontkormány: az antifasiszta *népfront*mozgalom uralomra jutásával a mozgalomhoz tartozó pártok által alakított koalíciós kormány. Alakításának lehetőségét a KI VII. kongr.-a vetette fel a mozg. sikerei alapján. A kongr. megállapítása szerint a ~ lényegében a *munkásosztály és parasztság forradalmi demokratikus diktatúrája* kormányának szerepét tölti be, tehát tőkés társadalmi viszonyok közt korlátozza a tőkéshatalmat és a kizsákmányolást; a munkások és dolgozó tömegek érdekeit védi, s elősegíti a fejlődést a szoc. forr. felé. A határozat a ~t a szoc.-hoz vezető utak egyikének tekintette.

népfrontpolitika: *népfront*

népfront Spanyolországban: a spanyolo.-i baloldali pártok 1936. jan.-ban kötött egyezménye, ill. dem. antifasiszta mozgalma. Az egyezményt aláírták az SKP, az SSZMP, a szindikalista párt, a POUM, az UGT, néhány kisebb közt. párt és csoport, valamint a szoc. ifjúsági szövetség. Az egyezmény előirányozta a választásokon való közös fellépést és Spanyolo. mélyreható dem. átalakítását. Az 1936. febr.-i választásokon a népfront pártjai 473 mandátum közül 268-at szereztek meg. A népfront a *spanyol szabadságharc* idején a közt.-hoz hű erők tömbjeként kormányzott, ill. szervezte az antifasiszta harcot. — *Irod.: Bethlen Oszkár:* Népi demokratikus fejlődés Spanyolországban. 1936—1939. 1963. 288 old. — *Betlen Oszkár:* Párizs, Madrid, Bécs. A Komintern egységpolitikája 1933—1937. 1968. 327 old.

Népgazdasági Tanács: 1. a magyarországi TK legfőbb gazdasági szerve, amelyet a korábban különálló népbiztosságok összevonása útján hoztak létre 1919. máj. 20-án. Feladata a termelésnek és a javak elosztásának irányítása, ellenőrzése, a gazdálkodásra vonatkozó rendeletek kibocsátása és végrehajtása. Fő osztályai a következő munkaterületek szerint tagozódtak: a) a termelés ált. irányítása, anyaggazdálkodás és külkereskedelem, b) földművelés és állattenyésztés, c) az ipari termelés technikai irányítása és üzemvezetés, d) pénzügyi gazdálkodás, e) közellátás, f) közlekedés, g) gazd. szervezés és ellenőrzés, h) középítkezés, i) munkaügy. Élére jún.-ban *Varga* J., *Bajáki* F., *Lengyel* Gy. és *Nyisztor* Gy. személyében négytagú elnökség került. Vezetője mindvégig Varga J. volt. — 2. a magy. népi dem. kormányzat legfőbb gazd. szerve 1949—52. Feladata a gazd. fejlesztés és tervezés ált. irányelveinek meghatározása, az orsz. gazd. vezető szervek működésének összehangolása volt. Miniszteri rangú elnökét és tagjait a köztársasági elnök, majd az Elnöki Tanács nevezte ki.

1952. dec. 1-én megszűnt, feladatkörét a miniszter-tanács vette át.

Népi Akció Frontja, *Frente de Acción Popular, FRAP:* imperialista- és oligarchia-ellenes, demokratikus politikai tömegszervezet. Magva *Chile Kommunista Pártja* és *Chile Szocialista Pártja* 1951. évi akcióegység-egyezménye, melyhez 1956-ban három kisebb dem. haladó párt csatlakozott és támogatta a Chilei Dolgozók Egységközpontja is. Programja: a társadalom gazd. szerkezete válságának radikális megoldása, a dem. átalakítások békés úton történő véghezvitele, az USA-monopóliumok uralmának felszámolása, független kül- és belpol. folytatása stb. Növekvő befolyása kényszerítette meghátrálásra a reakciót: 1958-ban eltörölték a hírhedt komm.-ellenes törvényt a „demokrácia védelméről". Elnöke, a szoc. S. *Allende Gossens* az 1958. és 1964. évi közt. elnökválasztásokon minimális különbséggel szorult a második helyre. Az 1970. évi elnökválasztások előtt a ~ kiszélesedett, felvette a *Népi Egység* nevet.

népi demokrácia: a társadalom politikai szervezetének átmeneti formája, amelynek osztálytartalma a konkrét történelmi feltételektől függően forradalmi demokratikus diktatúra vagy *proletárdiktatúra.* Mint a nép forr. dem. diktatúrája a kap. ált. válsága második szakaszának talaján, az antifasiszta, antiimp. nemzeti felszabadító harc eredményeként jött létre a II. vh. során Közép- és Délkelet-Európa, valamint Délkelet-Ázsia o.-aiban. A SZU léte és győzelme nagy szerepet játszott a nemzetközi erőviszonyok megváltozásában a dem. és a szoc. erői javára, s döntően hozzájárult ahhoz, hogy e népek harca győzelemre jusson. Egyes o.-okban viszonylag igen gyorsan, másokban néhány év alatt a dem. dikt. proletárdiktatúrává fejlődött. A szoc. átalakulás ezekben az o.-okban új típusú, *népi demokratikus forradalom* győzelme eredményeként vette kezdetét, amely sajátos, új vonásokat kölcsönzött a szoc. forr.-nak is. Ilyenek: *népfront*, többpártrendszer, fokozatos és békés átmenet. A ~ napjainkban egyfelől azoknak az o.-oknak a megjelölésére szolgál, amelyek a prol.-forr.-ak második hullámának idején léptek a szoc. útjára, másfelől kifejezi, hogy a szovjet út mellett a kap.-ból a szoc.-ba való átmenet új útjai nyíltak meg, hogy a proletárdiktatúra új formája jött létre. A szovjetközt. és a ~ a proletárdiktatúrának a történelmi viszonyok által meghatározott két formája. — *Irod.:* Felszabadulás. 1944. szeptember 26—1945. április 4. Dokumentumok hazánk felszabadulásának és a magyar népi demokrácia megszületésének történetéből. (Összeáll.: Dér László, Mayer Mária, Szabó Éva.) 1955. 512 old. — Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből. (Szerk. Laczkó Miklós.) 1955. 685 old. — *Nemes Dezső:* Magyarország felszabadulása. Magyarország fejlődése a felszabadulás után. 2., jav. kiad. 1960. 330 old. — *Nemes Dezső:* A népi Magyarország 15 éves fejlődése. 2. kiad. 1961. 89 old. — *(Földes István—Nemes János):* Két évtized. Tények és adatok a szocialista Magyarország húszéves fejlődéséről. 1965. 181 old. — A népi Magyarország negyedszázada. Tudományos ülésszak Magyarország felszabadulásának 25. évfordulóján. 1972. 430 old.

népi demokratikus forradalom: a *permanens forradalom* új típusa, amely a II. világháború során bontakozott ki Európa és Ázsia számos országában. A ~nak számos, az ált. történelmi helyzetből fakadó közös és az egyes o.-ok eltérő viszonyaiból adódó sajátos vonása van. Közös vonásait az határozta meg, hogy az európai és ázsiai o.-ok nagy része a 20. sz. 40-es éveiben gyarmati vagy félgyarmati függőségbe került a ném., olasz, ill. japán imp.-tól, s e népek számára, társadalmi és gazd. berendezésüktől függetlenül közvetlen feladattá a nemzeti függetlenségért és a dem.-ért vívott harc vált. E harcot elsősorban a *fasizmus*sal szövetkezett monopoltőkés körök ellen kellett megvívni. Így a nemzeti felszabadító harc antiimp., antifasiszta jelleget öltött. Ez a küzdelem — amelynek lehetőségét a SZU fegyveres erői teremtették meg a fasiszta seregek szétzúzásával — Közép- és Délkelet-Európa, valamint Délkelet-Ázsia o.-aiban új, népi dem. rendszer kialakulásához vezetett. A komm.-k vezette néptömegek nemzeti felszabadító harca és az annak eredményeként kialakult új. pol. berendezkedés kezdetben nem irányult a *burzsoázia* mint *osztály* ellen, de csapást mért az idegen elnyomókat kiszolgáló nagytőkés, nagybirtokos osztályokra: megfosztotta őket hatalmuktól és termelőeszközeiktől, vagy ezek egy részétől. A ~ tehát közvetlen feladatát és az átalakulás jellegét tekintve is lényegesen különbözött a polg. dem. forr.-któl. A ~nak is feladata a magát túlélt feudális vagy félfeudális termelési viszonyok felszámolása (ha ilyenek az o.-ban még vannak), emellett azonban alapvető célkitűzése a kap. fejlődés imp. szakaszára jellemző ellentmondás: a monopoltőke és a nép túlnyomó többségének érdekei közötti ellentmondás fokozatos felszámolása, a szoc. irányú fejlődés előtt tornyosuló akadályok lebontása. A ~ eredményeként a prol. vezette széles osztályszövetség kerül hatalomra; a külföldi elnyomók s az azokat kiszolgáló nagytőkések-nagybirtokosok uralmát forr. dem. dikt. váltja fel. A ~ eredményeként kialakult új hatalom osztályjellegét, alapvető funkcióit tekintve különbözik a burzsoá diktatúrától, de

első időszakában különbözik a *proletárdiktatúrától* is. Ugyanakkor a *munkásosztály* és forr. pártjának vezető szerepe a hatalomban a formálódó proletárdiktatúra csíráját képezi: a dem. dikt. kedvező feltételeket teremt a szoc.-ba való átmenet számára. Ily módon a ~ bevezető szakasza a szoc. átalakulásnak. Megoldja a nemzeti, dem. forr. feladatait, valamint a prol. vezetés alatt álló népi állam építésével lerakja a szoc. típusú rendszer alapjait. Mindez lehetővé teszi a szoc.-ba való békés átmenetet. Ennek ütemét s részben formáját döntően az egyes o.-ok saját viszonyai határozzák meg: a KP tömegbefolyása, a burzsoázia ereje, a *munkás-paraszt szövetség* szilárdsága s más tényezők. — *Irod.: Szabó Bálint:* Népi demokrácia és forradalomelmélet. A marxista forradalomelmélet fejlődésének néhány kérdése Magyarországon. 1935—1949. 2. kiad. 1974. 266 old. *Szabó Bálint:* Felszabadulás és forradalom. Tanulmányok. 1975. 154 old. — *Balogh Sándor:* Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945—1947. 1975. 631 old.

Népi Haladó Párt, *People's Progressive Party, PPP:* guyanai marxista párt; alakult 1950-ben. Programja a brit gyarmati uralom megszüntetését, az ország függetlenségének kivívását, dem. átalakulását, haladó gazd. intézkedéseket (agrárreform, iparfejlesztés) tűzött ki célul. Az 1953. ápr.-i választásokon a szavazatok 70%-át és 18 mandátumot (24-ből) szerzett, kormányt alakított, amelyet okt.-ben az angol kormány az alkotmány felfüggesztésével eltávolított. A ~ több vezetőjét, pl. Ch. B. *Jagant* bebörtönözték. 1955-ben a ~ból kivált a Forbes Burnham vezette csoport, mely az indiai származású Jagant négerellenesnek kiáltotta ki. 1957-ben és 1961-ben a választásokon megint a ~ győzött. 1964-ben újra a legtöbb szavazatot kapta, de az angol főkormányzó Burnhamot bízta meg kormányalakítással. Az 1968-as választásokon a ~ 37%-ot, 1973-ban 26%-ot kapott. 1970. szept.-ben tartott XVI. kongr.-án a ~ formailag is marxista—leninista párttá nyilvánította magát, s a függetlenség kivívását (1966) követő USA és angol imp. befolyás elleni küzdelmet, a faji ellentétek felszámolását a dem., valóban független Guyana létrehozását tűzte ki céljául. Ennek akcióprogramját hagyta jóvá a XVII. kongr. (1972. szept.). Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásán* (1969). Taglétszáma: 20 000. Első titkára Ch. B. Jagan, főtitkára Janet Jagan. Napilapja a Mirror (Tükör), negyedévenként megjelenteti a Thunder (Villám) c. elméleti folyóiratot.

Népi Egység, *Unidad Popular:* 1969-ben alakult chilei baloldali pártszövetség, eredetileg S. *Allende Gossens* elnökjelöltségének támogatására, majd a szoc.-nak utat nyitó program megvalósítására. Alapja az 1956—69-ben működő *Népi Akció Frontja* volt. Tagjai: *Chile Kommunista Pártja, Chile Szocialista Pártja,* a Radikális Párt (Partido Radical), a Szociáldemokrata Párt (Partido Social Demócrata), az Egyesült Népi Akciómozgalom (Movimiento de Acción Popular Unitaria, MAPU) és a Független Népi Szövetség (Alianza Popular Independiente — API). Jelöltjét, Allendét 38%-os relatív többséggel elnökké választotta a parlament, majd a ~ pártjaiból alakult kormány hozzáfogott programja megvalósításához (bankok és rézvagyon államosítása, földreform, munkanélküliség megszüntetése, alkotmányreform stb.). Az 1973. márc.-i választásokon megszerezte a szavazatok 43,4%-át; 150 képviselői mandátumból 63-at, 50 szenátori helyből 19-et. Mindvégig kitartott az alkotmányos megoldások mellett, bízva a hadsereg lojalitásában. A hads. reakciós erői a kereszténydemokráciában tömörült ingadozó kispolgárság pol. támogatásával, ill. semlegességével 1973. szept.-ben véres puccsal megdöntötte a ~ kormányát.

Népi Forradalmi Párt, *Néppárt, Pracheachon:* kambodzsai kommunisták pártja. 1945 után az *Indokína Kommunista Pártjá*nak kambodzsai tagjai önálló szervezeteket hoztak létre, melyek később megalakították a ~ot. Részt vett a francia gyarmatosítók elleni harcban (1946—54). Norodom Szihanuk egypártrendszerének bevezetése után illeg.-ba vonult. Az amerikai intervenció (1970) után részt vett a nemzeti egységfrontban, képviselői tagjai az 1975-ben győzedelmeskedő királyi egységkormánynak.

népi kapitalizmus: a burzsoá ideológiában és főleg az imperialista csoportok propagandájában a II. világháború után elterjedt formula, amelynek célja a jelenkori tőkés rendszer kizsákmányoló jellegének elködösítése s ezzel a forradalmi mozgalom gyengítése. Eszméjét a reformista *szociáldemokrácia* és a jelenlegi *kereszténységszocializmus* is átveszi és pol. gyakorlatában alkalmazza. A polg. közgazdászok a ~ fogalmát elméletileg is igyekeznek alátámasztani. Ennek főbb mozzanatai: a) A „tőke demokratizálódása" elmélet szerint a részvénytársasági forma kiterjesztésével az egész nép tőketulajdonossá válhat. Ennek előzményeképpen, 1899-ben a vállalkozók és bankárok párizsi nemzetközi kongr.-án javasolták, hogy vezessék be a munkásrészvények rendszerét. Az I. vh. után, a viszonylagos stabilizáció időszakában, majd különösen a II. vh. utáni fellendülés éveiben a „munkás", ill. „népi" részvények módszere gyakorlattá is vált. b) Az

ún. „menedzser-elmélet" azt állítja, hogy a vállalatok tulajdonképpeni vezetése a műszaki értelmiség széles rétegének kezébe ment át, akik a tőkésektől független, nem kizsákmányoló, új *osztályt* vagy réteget képviselnek, ilyen formán tehát megszűnt a kap. uralma, a *proletariátus* és a *burzsoázia* „feloldódik" az új középosztályban. c) A „jövedelemelosztás forradalmasítását"-nak, a „jövedelmek kiegyenlítődését"-nek tétele szerint a nemzeti jövedelem elosztásában forr. ment végbe. Bizonyítékul az átlagjövedelem emelkedését mutatják ki — benne a legmagasabb fizetésűek jövedelmével, figyelmen kívül hagyva a tulajdonviszonyok vizsgálatát. A ~ ideológiája és propagandája főként amerikai és nyugatném. polg. közgazdászok — John Maynard Keynes, James Burnham, G. D. *Cole*, John Strachey, F. Sternberg és mások — művein alapszik, de a fejlett tőkéso.-okban a reformista *szakszervezetek* és munkás*pártok* képviselői is magukévá tették. Valójában azonban a kap. külsőleges változásai nem érintik lényegét: a termelőeszközök magántulajdonán alapuló kizsákmányolást. A jelenlegi kap. legjellegzetesebb vonása a monopóliumok uralma. Ezen a „népi részvények" kibocsátása sem változtat, tulajdonosai a profitból csak morzsákat kapnak, a vállalat ügyeibe beleszólásuk nincs, mivel a részvények túlnyomó többsége a tőkések kezében marad. A társadalom „középosztályosodásáról" és a „jövedelmek kiegyenlítődéséről" szóló elmélet is hamis: a monopóliumok profitja gyorsabban nő, mint a munkások bére. A műszaki értelmiség nagyobb súlya, a több fizetett irányító alkalmazott nem a kap. lényegét, hanem a társadalom belső struktúráját érintő változás, szoros összefüggésben korunk tud.-műszaki forradalmával. Az ún. ~ ról szóló propaganda időlegesen kétségtelenül megtéveszti a dolgozók egyes csoportjait, de a tőkés rendszer ellentmondásainak éleződése folyamán fokozatosan elveszti hatékonyságát. — *Irod.: Bljumin, I. G.—Dvorkin, I. N.:* A „népi kapitalizmus" mítosza. 1958. 163 old.

népi kollégiumok: a tehetséges munkás- és parasztszármazású középiskolások és egyetemi hallgatók tanulásának és politikai nevelésének elősegítésére létesített diákotthonok 1945—49. Létrehozásukban és tevékenységükben a II. vh. éveiben működött Györffy Kollégium hagyományaira is támaszkodtak; ez intézmény növendékei a háború alatt részt vettek az antifasiszta *ellenállási mozgalmak*ban, megismerkedtek a marxizmussal és a munkásmozg.-mal. A ~ orsz. hálózata a felszab. után épült ki és 1946 nyarán vett lendületet, amikor az MKP és a Nemzeti Parasztpárt támogatásával létrejött a népi kollégiumokat építő mozg. A kollégiumok fenntartásának költségeit az MKP kezdeményezésére részben állami, részben társadalmi erőforrásokból fedezték. Az orsz. hálózat összefogására 1946. júl. 16-án társadalmi jellegű központi irányító szervezet alakult, a Népi Kollégiumok Orsz. Szövetsége (NÉKOSZ), amelynek elnöke Gyenes Antal, majd Szalai Béla, főtitkára Szabó Gergely, majd Kardos László volt. 1948-ban már 160 kollégium működött mintegy 10 000 diákkal. A ~ az önkormányzat és a *kollektív vezetés* elve alapján működtek. Céltudatosan nevelték tagjaikat s bekapcsolták őket a társadalmi-politikai tevékenységbe, többek között a földreform végrehajtásába és a földművesszövetkezeti mozg. szervezésébe. A ~ nevelték az új magy. értelmiség jelentős hányadát. Tevékenységüket befolyásolták bizonyos szemléleti hibák, elsősorban a „népiesség" kellően nem bírált maradványai, az ifj. önálló szerepét hirdető *avantgardizmus*, „harmadikutasság", *nacionalizmus*. Mindezt az MDP PB-jének 1948. szept. 19-i határozata feltárta, egyúttal azonban mértéktelenül felnagyította az ideológiai torzulás veszélyét és türelmetlen, adminisztratív módszereket írt elő leküzdésükre. A határozatot követően intenzív munka indult a tényleges hibák kijavítására. A NÉKOSZ-t azonban 1949-ben a Rajk-ügy kapcsán tett intézkedések során feloszlatták, a ~at önkormányzatuk megszüntetésével az állami diákotthonok hálózatába vonták. — Az utóbbi években a KISZ és a Művelődésügyi Minisztérium együttes munkájával mind több diákotthon alakul át kollégiummá, s ezek feleleventik és hasznosítják a ~ gyakorlatának pozitív tapasztalatait. — *Irod.: Bernáth József:* Fényes szellők. (A népi kollégiumokról.) 1970. 93 old.

népi kommunák: 1958-ban Kína mintegy egymillió termelőszövetkezetét 60 ezer nagy népi kommunává szervezték át. Ezeket a 10—20 ezer lakost magukba foglaló egységeket a mezőgazd. termelés mellett a közigazgatás, a rendészet, a helyi ipar, a kereskedelem és az oktatás feladatainak ellátásával is felruházták. Működésük kezdeti időszakában a javak elosztásában a kommunákban utópisztikus, kommunisztikus tendenciák érvényesültek, melyeket a 60-as évek elején az ún. „kiigazítás politikája" során korrigáltak, s ezután a régi szövetkezeteknek megfelelő nagy termelési brigádok nagyobb szerepet kaptak.

népi-nemzeti egység: *szocialista nemzeti egység*

népi őrség, *arditi del popolo:* olasz antifasiszta harci osztagok 1921—22, amelyekben komm.-k, anarchisták, szoc.-k, közt.-iak, katolikusok és pártonkívüliek harcoltak együtt a fasizmus offenzívája ellen. Az OKP akkori szektás szel-

lemű vezetősége (A. *Bordiga*) kizárólag komm. összetételű osztagokat kívánt, a többi párt pedig hajlott a fasisztákkal való megbékélésre. Mindez fékezte a ~ erejét, ellenálló- és harcképességét.

Népi Szövetség, *Althýdubandalag:* izlandi marxista politikai párt. Az 1930-ban alakult izlandi KP 1938. okt. 24-én egy nagyobb radikális szd. csoporttal egyesülve Egyesült Népi Szocialista Párttá (ENSZP) alakult át. Létrehozásában közreműködött H. *Laxness* író is. E párt más pártokkal és csoportokkal 1956-ban kötött választási szövetsége 1968. nov.-ben párttá alakult, egy jelentős kisebbség kivált és az ENSZP kimondta önfeloszlatását. — 1941. ápr.-ban az angol csapatok partraszállása után az ENSZP lapját betiltották, elnökét E. *Olgeirsson*t és más vezetőit letartóztatták. 1962-ben elfogadott „Izland útja a szocializmushoz" c. programja a szoc. parlamenti úton történő megvalósítását tűzte ki célul. Követeli a NATO-ból való kilépést, az amerikai katonai támaszpontok megszüntetését. Szaksz. befolyása jelentős. 1944—47, 1956—58 és 1971—74 képviselői kormányban voltak. Az ENSZP és a ~ egyaránt általában 8—10 mandátumot szerzett (60 közül). Nem vett részt a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozás*ain. Taglétszám 1500. Elnöke Ragnar Arnalds, napilapja a Thjodviljinn (Népakarat) 11 000 példányban.

Néplap: a *Magyar Kommunista Párt* magyarországi napilapja, 1944. nov. 15.—1948. máj. 1. között jelent meg Debrecenben. Jelentős szerepe volt a *Magyar Nemzeti Függetlenségi Front* programjának népszerűsítésében, a Debrecenben székelő Ideiglenes Nemzeti Kormány intézkedéseinek ismertetésében, az o. dem. átalakításáért és felemelkedéséért folytatott harcban. Szerk. Szilágyi József, majd Radó István, ill. Tariska István.

Népolvasótár: szocialista irányzatú hetilap 1897. máj. 1.—1898. szept. 1., majd havi folyóirat 1902. jan.—aug., *Mezőfi*, V., Szederkényi Nándor, majd Csanády Dénes szerkesztésében. Cikkei beszámoltak a magy. és nemzetközi munkásmozg. eseményeiről, a hatósági üldözésekről, népszerű dialógusok formájában propagálták a szoc. eszméket, közölték P. A. *Kropotkin*, W. Ch. *Weitling* és mások írásait. A lap szépirodalmi műveket is közölt, így a kortárs szoc. (*Csizmadia* S., id. Migray József, Ada Negri) és haladó költők (*Palágyi* L., Rudnyánszki Gyula, Szilágyi Géza) verseit. 1902-ben a ~ mint a Mezőfi vezette *Magyarországi Újjászervezett Szociáldemokrata Párt* havi pol. folyóirata jelent meg. A lap nagy részét ekkor (a 4—8. sz.) a párt 1902. márc. 30.—ápr. 1-i kongr.-ának jegyzőkönyve töltötte ki. 1902. aug.-ban, mivel közben sikerült összegyűjteni a hivatalos pártlap, a *Szabad Szó* pol. hetilapként való kiadásához szükséges kauciót, a ~ megszűnt.

Néppárt, *Althýduflokkurinn:* izlandi szociáldemokrata típusú párt; alakult 1916-ban, 1940-ig a szaksz. mozgalom részeként, azóta önálló pártként működik. Balszárnya 1938-ban kivált és egyesült az izlandi KP-vel. Programja reformista, a nemzeti jövedelem igazságosabb elosztását, a gazd. élet korszerűsítését, az állam irányító szerepének erősítését követeli. Együttműködik a burzsoá pártokkal, 1959—71 részt vett a kormánykoalícióban. Helyesli a NATO-ban való részvételt, az amerikai katonai jelenlétet. A skandináv. szd. pártokkal ellentétben kis létszámú és kevéssé befolyásos. Képviselőinek száma változóan 8—9 (60-ból); 1971. jún.-ban csak 6 mandátumot szerzett; ellenzékbe szorult. Taglétszáma 4000, elnöke Gylfi Göslason, napilapja Althýdubladid (Népújság); a *Szocialista Internacionálé* tagszervezete.

Népszabadság, a *Magyar Szocialista Munkáspárt* központi lapja. A *Szabad Nép* utódaként indult 1956. nov.-ben. Fontos szerepet töltött be az ellenforr. leverésében, a szoc. rend konszolidálásáért folytatott harcban. A nemzetközi és belpol. események ismertetésének, az MSZMP és a Forr. Munkás-Paraszt Kormány pol.-ja népszerűsítésének legjelentősebb orgánuma. Szerk.-je 1956. nov.— *Fehér* L., 1956. dec.— *Friss* I. A szerk. bizottság vezetője 1961-ig *Nemes* D., 1965-ig *Komócsin* Z., 1970-ig Gosztonyi János, 1974-ig Sarlós István, 1974. márc.—máj. Komócsin Z., majd Katona István. A ~ a legnagyobb példányszámú magy. napilap: 750 ezer példányban jelenik meg (1974). Egy fővárosi és két vidéki kiadása van.

Népszava: a *Magyarországi Szociáldemokrata Párt*, 1948 óta pedig a magyar szakszervezetek központi lapja. Első száma 1877. máj. *Külföldi* V. szerkesztésében és kiadásában jelent meg mint „szociáldemokratikus közlöny", majd a Külföldi vezette *Magyarországi Munkáspárt* (2) orgánuma. Ekkor főként a lassalleánus eszméket terjesztette, de hangot adott nacionalista nézeteknek is. 1880. febr. 1.—, a pártegyesüléstől — a *Munkás Heti Krónika* utódaként s annak számozását folytatva — e párt orgánuma. Ném. nyelvű testvérlapja az Arbeiter Wochen Chronik. A 80-as években *Kászonyi* F. (Miller Tamás álnéven), *Csorba* G., majd *Ferenczy* J. szerk. Az 1889. szept.-i pozsonyi értekezlet után *Stern* S. szerkesztésében nagyobb formátumban, gazdagabb tartalommal jelent meg. Cikkei a II. *Internacio-*

nalé felfogását tükrözték. 1890— *Kürschner* J. (a ném. testvérlapot *Engelmann* P.) szerk. Vezércikkírói közé tartozott *Kiss* A. és *Jászai* S. Az MSZDP 1890. évi I. kongr.-a a párt hivatalos lapjának ismerte el a ~t. A ném. nyelvű lap ettől kezdve Arbeiterpresse, 1894. máj. 25.— pedig *Volksstimme* címmel jelent meg. 1890—94 *Gion* J., *Csebrenyák* J., *Kittel* F. és *Mezőfi* V. kapcsolódott be a szerk. munkájába. 1894. jún.-ban az MSZDP és sajtója irányítását *Silberberg* I. vette át. 1895. máj. 1-én *Bokányi* D. szerkesztésében napilapként jelent meg a ~. A lap bátor hangja azonban pártviszályhoz vezetett, s ennek során a ~ az ellenzékbe szorult radikális csoport hetilapja lett, a pártvezetőség pedig 1895. szept.— 1896. dec. Új Népszava címmel adott ki lapot, amely kezdetben naponta, majd hetenként, végül havonta jelent meg. 1896. dec.— a ~ ismét az MSZDP hivatalos lapja. 1896—1905. a ~t és testvérlapját többek között *Grosszmann* M., Kardos (Izrael) Jakab, *Rády* S., *Somogyi* B. és Bokányi D. szerk. 1898. máj.— hetenként kétszer, 1899. júl.—1905. márc. 31. hetenként háromszor jelent meg. 1899-ben a testvérlappal együtt példányszáma 13 000—14 000. A 90-es évektől helyet kaptak hasábjain szoc. irányzatú szépirodalmi alkotások is. A fellendülő munkásmozg. erejére támaszkodva 1905 tavaszán véglegesen sikerült a ~t napilappá fejleszteni. 1905. ápr.— hetenként hatszor jelent meg eleinte 8—10, majd 16—20, az I. vh. kitörése előtti hónapokban pedig 24—32 oldal terjedelemben. Példányszáma 1905—14. kb. 10 000-ről közel 25 000-re nőtt. 1906. dec. 5-ig *Garami* E., 1907. máj. 1-ig *Weltner* J., 1918. nov. 1-ig ismét Garami, 1919. aug. 3-ig ismét Weltner szerk. A lap arculatának alakításában rajtuk kívül jelentős szerepe volt többek között *Kunfi* Zs.-nak, Somogyi B.-nak, *Révész* M.-nak. A ~ ez időben az MSZDP legfőbb agitációs és propagandaeszköze volt. Hatékonyan közreműködött a választójogi küzdelemben, átfogó képet adott az o. közállapotáról; meggyőző erővel hangoztatta a munkásság pol., gazd., kult. követeléseit. Tőke és munka c. rovata *Varga* J. szerkesztésében tájékoztatta az olvasókat a gazd. élet eseményeiről, a *sztrájk*-mozgalmakról, „Pártügyek" és „Szakmozgalom" c. rovatai pedig a szervezkedés helyzetéről számoltak be. Ismertette a lap a nemzetközi munkásmozg. eseményeit is. Radikális hangvétele miatt számos esetben sajtóper indult ellene, többször megvonták nyilvános árusítási jogát, pénzbüntetéssel sújtották, egyes cikkeinek szerzőit bebörtönözték. Állást foglalt a haladó művészeti törekvések mellett; *Bresztovszky* Ernő és *Révész* B. által gondozott irodalmi rovata — 1907—08 *Olvasótár* c. irodalmi melléklete — bevezette a munkásolvasót a kor legmagasabb színvonalú hazai és külföldi irodalmába. Az I. vh. előtti években a lap a II. Int. kongr.-ainak szellemében erőteljesen állást foglalt a fegyverkezés, a háborús előkészületek ellen. A háború kitörése után szociálsoviniszta hangon írt, 1915 második felétől fokozatosan pacifista irányvonalra tért át. 1915. szept.-ben ismertette a *zimmerwaldi konferencia* kiáltványát. Pacifizmusa 1917—18-ban határozottá vált, kiegészült — Mo. integritásának hangoztatása mellett — az annexiómentes, gyors békekötés követelésével. Az 1918. évi *polgári demokratikus forradalom* győzelme utáni időszakban a ~ hevesen támadta a KMP-t s a szoc. forr. ellen lépett fel. 1919. márc. 21. után az egyesült párt reggeli lapja. Hangvétele ekkor természetesen megváltozott, hasábjain komm. szerzők írásai is helyet kaptak. Szerkesztése azonban Weltner J. kezében maradt, s így számos fontos kérdésben a *proletárdiktatúra* jobboldali szd. ellenzékének álláspontját képviselte. A *szakszervezeti kormány* idején a ~ félhivatalos lapként jelent meg. Kiadójaként 1919. aug. 4.— a még újjá sem alakult MSZDP-t tüntette fel. A Friedrich-puccs után mintegy 3 héten át nem jelenhetett meg. Helyette az MSZDP Somogyi B. szerkesztésében *Szociáldemokrata Röpiratok*, majd Szociáldemokrata címmel adott ki tájékoztatót. Az 1919. szept. 28.— az MSZDP központi közlönyeként ismét megjelenő ~t Somogyi B. szerk. A lap megtagadta a TK-t, de megbélyegezte a *fehérterrort* is. Ezért Horthy 1919. nov. bp.-i bevonulása után a ~ a különítmények támadásainak céltáblája lett. 1919. dec. 8-án ellenforr. támadók szétrombolták a szerk.-et és a nyomdát. 1920. jan.-ban az Ostenburg-különítmény tisztjei a szerkesztőségből elhurcolták *Szakasits* Á.-ot, febr. 20-án pedig az utcán elfogták Somogyi B.-t és *Bacsó* B.-t s meggyilkolták őket. A szerkesztést *Vanczák* J. vette át, s néhány nappal elődje meggyilkolása után a munkásság nevében vezércikkben nyújtott békejobbot a kormányzóvá választott Horthy Miklósnak. Ez időtől kezdve mintegy másfél évtizeden át a ~ közleményei szinte egyöntetűen az ellenforr. rendszerbe beilleszkedő, szélső *opportunizmus* álláspontját képviselték. A felelős szerk. tisztségében Vanczák J.-t *Szabó* I., *Farkas* I., Weltner J., *Esztergályos* J. követte. Irányításuk s a tényleges szerkesztésben tevékenykedő *Várnai* D., *Révész* M., *Mónus* I. működése idején a lapot a denunciálásokig fajuló komm.-ellenesség, a SZU rágalmazása jellemezte. Személyeskedésbe átcsapó sajtópolémiát folytatott a szd. *emigráció* centrista szárnyával is, nem közölte a hazai baloldali és centrista ellenzék megnyilatkozásait, elutasította volt főszerk.-jének, Garami E.-nek a pártvezetőséget bíráló írását is. Ennek ellenére a sajtórendészet szüntelenül zaklatta a ~t.

1925—27. 347 sajtóper indult ellene, munkatársaira ez években mintegy 25 évi börtön- és több mint 50 000 pengő pénzbüntetést róttak ki. A perekben a párt egyes harcosai — elsősorban Strém László — rendszeresen magukra vállalták a sajtójogi felelősséget s a börtönbüntetés kitöltését. A 20-as és a 30-as években a lapot több ízben betiltották, utcai árusításának jogát hónapokra, évekre megvonták. A 30-as évek második felében némileg megváltozott a ~ hangja. Hasábjain ismét megjelentek a szd. emigráció képviselőinek — *Böhm* V.-nak, F. Molnár Sándornak, *Rónai* Z.-nak — írásai, irodalmi rovatában pedig baloldali tendenciájú alkotások (*József* A., Illyés Gyula, *Darvas* J., *Veres* P. s az ekkor még baloldali Erdélyi József írásai). Bár az MSZDP hivatalosan elhatárolta magát a *népfront*-törekvésektől, a lap rokonszenvvel írt a francia és a spanyol népfront sikereiről, kiállt a spanyol köztársaság ügye mellett. Erőteljesebb hangot ütött meg a *fasizmus* előnyomulásával és az o. függetlenségét veszélyeztető ném. terjeszkedéssel szemben. A pártvezetőség többször leintette ezeket a megnyilvánulásokat, a belügyminiszter végleges betiltással fenyegette, 1938—39-ben pedig többször be is tiltotta a lapot. 1938 végén *Bresztovszky* Ede szerk. körül nacionalista csoport jött létre. Az 1939. jan.-i pártkongr. Bresztovszkyt kizárta a pártból, híveit eltávolította a laptól. 1940-ben Szakasits Á. lett a ~ főszerk.-je, s ez a baloldal megerősödését hozta: lehetővé vált komm.-k (pl. *Kállai* Gy. és komm.-szimpatizánsok, pl. *Kasztel* A.) bekapcsolódása a szerk. munkájába és a népfronteszme érdemibb megszólaltatása a lapban. Így került sor 1941. dec.-ben a ~ híres karácsonyi számának megjelenésére, amely az első orsz. hatású demonstráció volt a háború ellen, a független, dem. Mo. mellett. A kormányzat 1942 tavaszi-nyári terrorhulláma — amely a lap számos munkatársát sújtotta — átmeneti megtorpanást okozott, de 1943 tavaszától ismét megerősödött a baloldal hangja. Mo. ném. megszállása után, 1944. márc.-ban a ~t betiltották, s csak 1945. febr.-ban indult meg a felszabadult fővárosban ismét Szakasits Á. főszerkesztésével. A felszab. utáni időkben a lap az SZDP új vezetősége alapjában baloldali irányzatának szócsöve volt, az 1946 végén a párton belüli áramlatok között kibontakozott éles harcban azonban igyekezett semleges maradni. 1948 tavaszán, amikor a párton belül a baloldal kerekedett felül, a ~ is — *Horváth* Z. szerkesztésében — egyértelműen a baloldal orgánumává vált. A két munkáspárt egyesülésével a szaksz.-ek napilapja lett, a szerk.-je 1949-ig Horváth Z. maradt. 1949—52. a SZOT elnöke, *Harustyák* J. jegyezte főszerk.-ként. 1953—56. főszerk-t., szerk.-t nem tüntetett fel az impresszuma. 1956 nyarán ismét Horváth Z. a ~ szerk.-je, az ellenforr. kitörése után azonban funkciójáról lemondott. 1956. nov. 1.—nov. 4. a ~ az újjáalakuló SZDP orgánumaként *Kéthly* A. szerkesztésében jelent meg, az 1948. évi évfolyamszámozást véve át, hogy ezzel is demonstrálja a proletárdiktatúra időszakának megtagadását. A szaksz.-ek napilapja 1956. nov. 1.— Népakarat címmel jelent meg és 1958. febr. 1-én tért vissza a ~ címhez. Főszerk. 1958—59. Várkonyi István, 1960—69. Timmer József, ezután Siklós János. Jelenleg 300 000 példányban jelenik meg. — *Irod.: Tomka Miklós—Szekfü András:* Az olvasók a Népszaváról. Szociológiai kutatás a Népszava előfizetői körében. 1973. 172 old. — *Mucsi Ferenc:* Népszava. (Az előszót írta: Vass Henrik.) 1972. 192 old. [Miniatür kiadvány.]

Népszava Könyvesbolt: az MSZDP könyvkiadó vállalata és könyvkereskedése. 1891-ben jött létre, s az I. vh. előtt úttörő szerepet töltött be a munkásmozg. irodalmának hazai kiadásában és terjesztésében. Kiadói tevékenysége hazai és külföldi marxista szerzők tud. és pol. műveire, szd. párt- és szaksz. hivatalos kiadványokra, népszerű természettudományos munkákra és haladó szépirodalomra terjedt ki. A két vh. közötti időszakban kiadványainak száma mindinkább csökkent, a 30-as évek elején pedig a gazd. nehézségek miatt kiadói működése megszűnt. A felszab. után az SZDP két vállalataként külön működött a Népszava Kiadó és a ~. A két munkáspárt egyesülésekor mindkét szerv a szaksz. mozg. hatáskörébe került, s a szaksz. irodalom kiadója, ill. terjesztője lett. 1957— Táncsics Könyv- és Folyóiratkiadó Vállalat, ill. Szaksz. Könyvesbolt néven működik.

Neruda, Pablo (1904. júl. 12.—1973. szept. 24.): chilei tanító, diplomata, költő; kommunista. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1953), irodalmi Nobel-díjas (1971). 1921— Santiagóban tanít, később diplomata; 1936-ban szenátor komm. programmal. 1949—52 emigrációban. 1950— a BVT elnökségének tagja. A *Népi Egység* győzelme után 1970. nov.—1973. jan. hazája párizsi követe. A fasiszta típusú katonai hatalomátvételt csak néhány nappal élte túl. Temetése antifasiszta tüntetéssé vált. Közéleti, pol. kötészete harcosan antiimp. és a szoc. mellett elkötelezett. — *M.:* Elemi ódák. (...az utószót írta Somlyó György.) 1961. 258 old. — Válogatott versei. 1969. 465 old.

Neubauer, Theodor (1890. dec. 12.—1945. febr. 5.): német pedagógus; kommunista, 1918— az USPD, 1920— az NKP tagja, 1924—33 parla-

menti képviselő. A KP egyik vezető propagandistája, publicistája és külpol. szakembere. 1923 államtitkár a thüringiai munkáskormányban. A *lipcsei per*ben mint tanú példás forradalmár magatartást tanúsított. 1933—39 koncentrációs táborban, majd szabadulása után Thüringiában jelentős illeg. szervezetet épített ki (Neubauer—Poser-csoport). Az 1943-ban tartott illeg. berlini funkcionáriusértekezlet a KP operatív központi vezetőségébe választotta. 1944 letartóztatták, halálra ítélték és kivégezték.

Neue Rheinische Zeitung (Új Rajnai Újság): 1. demokratikus napilap. Megjelent Kölnben 1848. jún. 1—1849. máj. 19. K. *Marx* (főszerk.) és F. *Engels* vezették. Munkatársai közé tartoztak W. *Wolff*, G. *Weerth*, E. *Dronke*, F. *Freiligrath*, Christian Wolf. Marx volt a lap motorja, ő fejlesztette ki a lap taktikáját, s cikkeiben pol. éleslátással elemezte az európai és németo.-i forradalmak alapvető kérdéseit. Engels a külpol. rovatot irányította és a lap katonai szakértője volt. A ~ forradalmi demokráciáért, az osztályöntudat kialakításáért és a fiatal német munkásosztály megszervezéséért, egy egységes dem. német közt.-ért harcolt. A ~ a szoc. sajtó legjelentősebb előfutára volt.—2. ~ Politisch Ökonomische Revue (Politikai Gazdasági Szemle) alcímmel a *Kommunisták Szövetsége* havi folyóirata 1850. máj.—okt. Londonban Marx szerkesztésében összesen hat száma jelent meg. Marxnak és Engelsnek több, az 1848—49-es forradalmakat elemző írását közölte.

Neues Deutschland (Új Németország): *Németország Szocialista Egységpártja* központi napilapja, az NDK legnagyobb és vezető orgánuma. Első száma az SPD és NKP egyesülési kongresszusát követő nap, 1946. ápr. 23-án jelent meg. Példányszám: 1 000 000; főszerk.: Rudi Singer.

Neue Zeit, Die (Új Idő): a német szociáldemokrácia először havonként, majd hetenként megjelenő elméleti folyóirata; megjelent Stuttgartban 1883—1923. 1918-ig K. *Kautsky*, az utolsó években H. *Cunow* volt a folyóirat felelős szerkesztője. Alapítói: A. *Bebel*, W. *Liebknecht*, K. *Kautsky*, J. H. W. *Dietz* voltak. A ~ jelentős marxista írásokat közölt többek között F. *Engels*, F. *Mehring*, továbbá Laura *Lafargue*, F. A. *Sorge*, E. *Aveling* s E. *Marx* stb. tollából. Kautsky jobbrafordulása, s Mehring kiválása után fennállásának utolsó évtizedében elvesztette marxista arculatát.

Neumann, Heinz (1902. júl. 6.—1937): német hivatásos forradalmár, újságíró; kommunista. Diákként lett *Németország Kommunista Pártjá*nak tagja. A 20-as évek első felében a Die *Rote Fahne* és a *„Kommunista Internacionálé"* szerk.-je. 1924—28 a KP megbízottja a KI-nél, 1927—29 a KP KB póttagja, ill. tagja, 1929—32 a PB póttagja, ill. tagja, 1931—32-ben H. *Remmelé*vel, W. *Münzenberg*gel együtt fellépett a KP fasisztaellenes tömegpol.-ja ellen. ~ a KI megbízásából fontos küldetéseket teljesített Kínában (1927), Spanyolo.-ban (1933). 1935-ben visszatért a SZU-ba. 1937-ben hamis vádak alapján bebörtönözték.

Nexø: *Andersen Nexø*, Martin

Nezvál Ferenc (Győr, 1909. febr. 7.—): cipészmunkás; kommunista. 1928— a KIMSZ, majd a KMP tagja. 1929-ben letartóztatták, 2 és félévi börtönre ítélték. A KIMSZ II. kongr.-án a KB tagjává választották. Ezután a KIMSZ bp.-i északi ker. biz.-ának titkáraként, egyidejűleg a bőrmunkás ellenzék egyik vezetőjeként dolgozott. 1934-ben ismét letartóztatták és másfél évi börtönre ítélték. A felszab. után az MKP bp.-i XIII. ker. titkára, majd különböző párt- és állami funkciókat töltött be. 1956—66-ig, nyugalomba vonulásáig igazságügyminiszter. 1945—ogy.-i képviselő, 1957—67. az MSZMP KEB tagja.

Nguyen Ai Quoc: *Ho Si Minh*

Nguyen Duy Trinh (1910—): vietnami kommunista. 1928— Új Vietnam Forr. Pártja (Tan Viet) tagja. 1929-ben bebörtönözték. 1930— *Indokína Kommunista Pártjá*nak tagja. 1931-ben 13 évi kényszermunkára ítélték. 1936—41 száműzetésben; a Con Dao-szigeten az illeg. pártszervezet vezetője, 1945-ben Vinh és Hue városban a felkelés szervezője, a területi KP vezetőségi tagja. 1946— a nemzetgyűlés tagja, a Közép-Vietnami Közigazgatási Tanács elnöke, 1946—54 az ellenállási mozg. egyik vezetője. 1951— a *Vietnami Dolgozók Pártja* KB, 1956— a PB tagja. 1958—65 a Tervhivatal elnöke, 1965— külügyminiszter, 1960— miniszterelnökhelyettes is.

Nguyen Huu Tho (1910. aug. 10.—): vietnami jogász. Franciao.-ban szerzett 1932-ben jogi diplomát, sok letartóztatott vietnami hazafit védett. Pol. tevékenysége miatt a franciák 1950-ben letartóztatták. A fegyveres felkelők szabadították ki 1952-ben. 1954— a Saigon-Cholon békemozgalom alelnöke, letartóztatták. 1961-ben megszökött, a D-vietnami felszabadított területre ment. 1962— a *Dél-Vietnami Nemzeti Felszabadítási Front* (DNFF) elnöke, emellett 1969— a Dél-Vietnami Ideiglenes Forradalmi Kormány mellett működő konzultatív tanács elnöke.

Nicaraguai Szocialista Párt, *Partido Socialista Nicaragüense:* nicaraguai kommunisták pártja, alakult ilyen néven 1944. júl. 3-án 1925 óta működő marxista körökből és csoportokból. Pár hónapos legális működés után betiltották; azóta szigorúan illegális. Az 50-es évek végén nagy erőfeszítéseket tett a dem. erők összefogására. VIII. kongr.-a után (1964) közzétette „A gyökeres reformok tervé"-t, mely a soron következő forr.-at oligarchia- és imp.-ellenes forr.-nak jelölte meg. Közvetlen célként tűzte ki olyan hazafias, népi kormány megalakítását, mely gyökeres agrárreformot valósít meg, kiragadja az országot az USA-hoz fűződő gazd. és pol. függésből. A forr. fő eszközének a fegyveres felkelést tekinti, de ezt a munkás- és parasztmegek mozgalmára kívánja alapozni. Elveti az alkotmányos illúziókat és a megalapozatlan, előkészítetlen fegyveres akciókat. A IX. kongr. (1966) és az 1967. jan.-t követő terrorhullám után illeg. tartott X. kongr. (1973) fenntartva a stratégiai koncepciót, tüzetesen elemezte a Demokratikus Ellenzéki Front létrehozásának lehetőségeit. A szigorúan illeg. ~ főképpen az osztályharcos Független Általános Munkásszövetség és a Nicaraguai Parasztok és Mezőgazdasági Munkások Szövetsége keretében tevékenykedik. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1960, 1969). Taglétszáma: nincs adat. Első titkára Luis Sanchez.

Nicaragua munkásmozgalma: A formálisan független, gyakorlatilag USA-gyarmatnak számító, igen elmaradott országban az USA megszálló, katonai erői ellen 1927—34 Augusto César Sandino vezetésével katonai felkelés folyt, melyben bányászok is részt vettek. A 30-as évek végén az amerikai kontinensen kialakult ált. polg. dem. légkörben jött létre a Nicaraguai Munkásszövetség (1940: 3000 tag a CTAL-hoz csatlakozott), melyet 1948-ban betiltottak. 1944-ben megalakult a *Nicaraguai Szocialista Párt.* A Somoza-dinasztia által két évtizede gyakorolt katonai diktatúra ellen tört ki 1959. jún.-ban ált. sztrájk Managuában; az országszerte ezután fellángolt gerillamozgalmakat a kormányzat leverte. Azóta is több sztrájk és demonstráció zajlott le; az 1967. jan. 22-i diktatúraellenes demonstráció vérfürdővel végződött. A 60-as években ismételt kísérletek történtek partizánbázisok létesítésére. Az 1972. dec.-i földrengés után — mely a korábbinál is plasztikusabban feltárta a társadalmi viszonyok rothadtságát — 1973. ápr.—máj. 17 000 munkás és alkalmazott 41 napos sztrájkja harcolta ki követelése teljesítését. A munkásosztály még formálódóban van, a szervezett munkások száma 25 000; a szaksz. mozg. igen szétforgácsolt. Legnagyobb szaksz. szövetség a Nicaraguai Dolgozók Nemzeti Szövetsége (Confederación Nacional de Trabajadores de Nicaragua), alapítva 1953., taglétszáma 4800, főtitkára Domingo Vargas. Ezenkívül még több szaksz. egyesülés és számos helyi szervezet működik, közte egy a Szocialista Párttal együttműködő szövetség.

Niedziałkowski, Mieczysław (1893—1940): lengyel újságíró, szocialista, a PPS teoretikusa. 1919—35 parlamenti (szejm) képviselő, a *Robotnik* (Munkás) szerk.-je. Az SZMI VB-jének tagja a két vh. között. A PPS vezetőségében általában a centrumot képviselte. 1939-ben a Varsót védő munkásbrigádok egyik szervezője. A hitleristák meggyilkolták.

Nielsen, Martin (1900—1962): dán újságíró, kommunista. 1934—41 az Arbejderbladet (Munkásújság) szerk.-je. 1941-ben a nácik letartóztatták és internálták. A koncentrációs táborról Tudósítás Stutthofból c. könyvet írt. 1945—haláláig a KP központi lapja, a Land og Folk (Ország és Nép) szerk.-je, *Dánia Kommunista Pártja* PB-tagja.

Nieuwenhuis, Ferdinan Domela (1846—1919): holland kálvinista pap, a holland munkásmozgalom úttörője, K. *Marx* és F. *Engels* barátja. 1879-ben kilépett az egyházból. Az első holland szoc. lap, a Recht voor Allen (Jogot mindenkinek) kiadója (1872—89), ez a lap alapozta meg (1881) az első holland munkáspártot, a Szociáldemokrata Szövetséget (Socialdemokratische Bond). 1888—91 parlamenti képviselő. 1889—96 a II. Int. kongr.-ain mint a holland delegáció vezetője azt a nézetet képviselte, hogy a proletariátusnak a háborúra *általános sztrájk*kal kell válaszolnia, tagadta a parlamenti harcban való részvétel szükségességét. A II. Int. 1896-i, londoni kongr.-áról távozni kényszerült, mert az anarchistáktól megtagadták a részvétel jogát. Az I. vh. idején pacifista; 1917-ben üdvözölte a NOSZF-ot.

Nigéria munkásmozgalma: A II. vh. előtt az afrikai viszonyokhoz képest erős prol.-sal rendelkező orsz.-ban a munkásmozg. csak a 40-es években bontakozott ki (1942: 80 szaksz. 26 000 taggal). 1942-ben zajlott le az első jelentős sztrájk, a vasutasoké; 1945-ben az ország történetének első ált. sztrájkját az angol gyarmati hatóságok a bérek felülvizsgálatának ígéretével szerelték le. 1949. nov.-ben a rendőrség sortüzet adott le a sztrájkoló enugui bányászokra (21 halott), válaszul sztrájk- és tiltakozó hullám öntötte el az országot. Az 50-es évek derekán állandósultak

a nemzeti függetlenséget és szoc. haladást követelő sztrájkharcok; 1953— szaksz. szövetségek alakultak (Össznigériai Szakszervezeti Szövetség 181 000 taggal, Nigéria Szakszervezeti Kongresszusa 190 000 taggal stb.); ezek azóta többször egyesültek, szétváltak (l. e szócikk végén). A függetlenné válás (1960. okt.) után az ország egységének problémája (törzsi, vallási ellentétek miatt erős szeparatista tendenciák) és a munkások helyzetének javítása, főképp az alacsony színvonalú foglalkoztatottság fokozása állt ~nak előterében. A szaksz.-ek akcióbizottsága által szervezett lagosi ált. sztrájkban (1963. szept.) 200 000 sztrájkoló kikényszerítette a kormány ígéreteit helyzetük javítására. 1963. aug.-ban megalakult az első nigériai munkáspárt, a marxista—leninista *Nigéria Szocialista Munkás- és Paraszt Pártja*. Az 1964. máj. 30-i tömeggyűlést követően sor került az afrikai kontinens addigi legnagyobb ált. sztrájkjára; a két hétig tartó, 800 000 dolgozót magával ragadó munkabeszüntetés eredményeként a munkások havi átlagfizetése 30%-kal növekedett. A munkások egyre gyakrabban léptek fel pol. követelésekkel: a kormányzati terror és korrupció, a külföldi tőkebehatolás megszüntetéséért. Az 1966-os katonai puccs után minden pártot betiltottak, a szaksz.-ek tevékenységét korlátozták. 1968—70 súlyos megrázkódtatást okozott a keleti tartomány (Biafra) elszakadását követő polgárháború. Szaksz. központok: Nigéria Egyesült Munkáskongresszusa (United Labour Congress of Nigeria), taglétszám 600 000, elnöke Kaltungo Adebola, az SZSZNSZ tagszervezete; Nigériai Szakszervezeti Kongresszus (Nigerian Trade Union Congress), alapítva 1961, taglétszám kb. 240 000, az *Összafrikai Szakszervezeti Szövetség* és 1969— a *Szakszervezeti Világszövetség* tagszervezete. Elnöke W. O. Goodluck.

Nigéria Szocialista Munkás- és Paraszt Pártja, *The Socialist Workers' and Farmers' Party of Nigeria:* alakult 1963. aug. 18-án marxista csoportok konferenciáján. I. kongr.-a 1965. dec.-ben nyilatkozatban fogalmazta meg ~ feladatait: valamennyi dem. erő egységes fellépése a *neokolonializmus*, a feudális maradványok ellen, a dem. szabadságjogok kivívásáért. Az 1964-es választásokon egy mandátumot szerzett. Az 1966-os katonai puccs után minden más párttal együtt betiltották. Taglétszáma 22 000 volt. 1968—70 a keleti tartomány (Biafra) vezetőivel szemben a központi kormányt támogatta. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásán* (1969) „Nigériai Marxisták—Leninisták" néven. Vezetői Tunji Otegbeye, Dapo Fatogun. Hetenként megjelenő lapja az Advence (Haladás).

Njono (1921—1968. okt. 29.): indonéz kommunista. 1960-ban az osztályharcos Indonéz Szakszervezetek Központi Szövetségének (SOBSI) főtitkára, 1963— elnöke, 1963— az IKP PB tagja. 1964— a djakartai pb. titkára. 1965— államminiszter. Az 1965. okt.-ben kezdődő komm.-ellenes terrorhadjárat során letartóztatták, majd kivégezték.

Njoto (1925—1965. nov.): indonéz kommunista. A japánellenes nemzeti függetlenségi küzdelem idején fegyveres akciókban vett részt. 1947-ben az ideiglenes nemzetgyűlés komm. parlamenti csoportjának elnöke, 1948— az IKP PB tagja. 1950— a KP központi lapja, a Harian Rakjat (A nép hangja) főszerk.-je. 1953— a KP főtitkárhelyettese, majd elnökhelyettese. 1962—64 tárca nélküli miniszter. Az 1965. okt.-ben kezdődő komm.-ellenes terrorhadjárat áldozata.

Noel-Baker, Philip John (1889. nov. 1.—): brit munkáspárti, parlamenti képviselő, Nobel-békedíjas (1959). 1919—20 részt vett az imp. békeszerződések kidolgozásában, a Népszövetség munkájában, a leszerelési tárgyalásokon. 1929—31., majd 1950—51 a munkáspárti kormány tagja. Az 1950-es években a leszerelést szorgalmazta.

Nogin, Viktor Pavlovics, álnéven *Maker Szamovarov; Jablocskov* (1878. febr. 2. [14]—1924. máj. 22.): szovjet-orosz festőmunkás; kommunista. 1897-ben a szd. Rabocseje znamja (Munkászászló) forr. csoporthoz csatlakozott. 1898-ban az OSZDMP tagja. 1900-ban emigrált, Londonban részt vett az *Iszkra* szerkesztésében. Oroszo.-ba visszatérve az Iszkra terjesztője. 1903— bolsevik, 1901—16 többször letartóztatták, és több ízben volt emigrációban, 1916-ban az OSZDMP KB moszkvai bizottságának tagja. 1917. szept.— a moszkvai szovjet elnöke, az OSZDMP(b)P KB, majd az Összoroszo.-i VB tagja. Az első szovjet kormányban kereskedelmi és iparügyi népbiztos. 1918— a munkaügyi népbiztos helyettese. 1922—24 az Összoroszo.-i Textil Szindikátus elnöke.

Nógrádi Sándor (Fülek, 1894. máj. 14.—Bp., 1971. jan. 1.): vasmunkás; kommunista. 1918-ban lépett be a KMP-be. A TK megdöntése után Csehszlovákiában dolgozott. 1922—23. a Csehszlovák Komm. Ifjúsági Szövetség titkára. Később Romániában, Franciao.-ban és a SZU-ban tevékenykedett a komm. mozg.-ban. A KII vezető szerveinek munkatársa. A *Kossuth Rádió* munkatársa. 1944-ben a párt a magy. partizánmozg. szervezésével bízta meg. Az ukrajnai magy. partizántábor, a kijevi magy. partizániskola, majd 1944. okt.— a salgótarjáni szénmedencében

harcoló partizáncsoport parancsnoka. A felszab. után az MKP észak-magyarországi területi pb.-jének titkára, majd iparügyi, ill. miniszterelnökségi államtitkár. 1945— haláláig — rövid megszakításokkal — tagja volt a párt KV-jének, ill. KB-jének. 1949—56. a Néphadsereg Pol. Főcsoportjának főnöke altábornagyi, majd vezérezredesi rangban. 1957—60. pekingi és hanoi nagykövet. 1960—66 az MSZMP KEB elnöke. — *M.:* Emlékeimből. 1961. 295 old. — Új történet kezdődött. 2. kiad. 1966. 238 old. — Történelmi lecke. 1970. 466 old.

Nolipa István Pál (Pesterzsébet, 1907. ápr. 17.—): festőművész; szociáldemokrata, majd kommunista. 1937— vett részt a *Szocialista Képzőművészek Csoportja* munkájában. 1940-ben a csoport újjászervezésekor annak elnökévé választották. Tagja volt az SZDP pesterzsébeti végrehajtó bizottságának. A felszab. óta több ízben megrendezett gyűjteményes kiállításain mutatta be a dolgozó nép, a külvárosok életét ábrázoló festményeit. 1945—56 a művészeti gimnázium igazgatója. 1945—49 a Magy. Képzőművészek Szabad Szakszervezete egyik alapítója és vezetőségi tagja.

Norden, Albert (1904. dec. 4.—): német famunkás, publicista, történész; kommunista. 1921— a KP tagja. 1923—33 komm. lapok szerk.-je. Hitler hatalomra jutása után előbb Németo.-ban, majd Csehszlovákiában és Franciao.-ban vett részt az illeg., ill. emigrációban levő KP-szervezetek munkájában. 1939—40 franciao.-i koncentrációs táborban volt. 1941—45 az USA-ban emigráns. 1946-ban visszatért Németo.-ba, 1955— az NSZEP KB titkára, 1958— a PB tagja. — *M.:* A német monopolkapitalizmus. 1950. 279 old. — Eisler, Gerhart—Norden, Albert—Schreiner, Albert: A német történelem tanulsága. 1950. 222 old. — Így készül a háború. 1951. 180 old.

Noro Eitaro (1900. ápr. 30.—1934. febr. 19.): japán történész; kommunista. A munkásmozgalomba egyetemi hallgató korában kapcsolódott be. 1926—29 letartóztatták. 1929-ben részt vett a Japán Parasztszövetség megszervezésében. 1933-ban a JKP titkára. 1933-ban újra letartóztatták; a börtönben halt meg. „A japán kapitalizmus fejlődésének története" c. műve a japán társadalom első tudományos igényű elemzése.

Northern Star, The (Északi Csillag): angol hetilap, a *chartizmus* központi lapja. 1837—52 jelent meg, előbb Leedsben, majd Londonban különböző alcímekkel. A chartista mozg. fénykorában példányszáma elérte az 50 000-et. Alapítója és első szerk.-je F. *O'Connor.* 1845. szept.—1848. márc. F. *Engels* is munkatársa volt.

Norvégia Kommunista Pártja, *Norges Kommunistiske Parti:* alapította 1923. nov. 4-én a KI-val szakító *Norvég Munkáspárt* forr. szárnya. Első elnöke S. Støstad, főtitkára P. *Furubotn* volt. 1924-ben 6 képviselőt küldött a Stortingba (parlament), és jelentős szerepet játszott a szaksz.-ellenes törvény miatt folyó ált. sztrájkban. Később frakcióharcok, elhajlások gyengítették, tagságának egy része átment a Munkáspártba. Taglétszáma 1930: 3000. A 30-as évek közepén elsőnek figyelmeztetett az országot is fenyegető fasiszta veszélyre. Akcióegység-javaslatait a Munkáspárt rendre elutasította, csakúgy mint a szervezeti egységre vonatkozó javaslatát. A náci megszállók betiltották; 1940. aug.—1945. máj. illeg. Vezette az ellenállási és északon a partizánmozgalmat; II. vh. előtti KB-je személyi állományának $^2/_3$-a áldozta életét az antifasiszta ellenállásban. Tekintélye gyorsan nőtt; E. *Gerhardsen* koalíciós kormányában (1945. jún.— okt.) két miniszteri tárcát kapott. Taglétszáma 1945: 45 000. A 40-es évek végére fokozatosan visszaszorult; 1945. okt.-ben kiszorult a kormányból, 1949-ben elvesztette parlamenti képviseletét. 1949—50 a párt pol.-ja fölötti viták P. Furubotn főtitkár és mások kizárásához vezettek. VIII. kongr.-án (1953) elfogadott „Norvégia útja a békéhez, a demokráciához, a nemzeti függetlenséghez és a szocializmushoz" c. programja alapján a XII., XIII. és XIV. kongr.-a (1968—71—73) a NATO-ból való kilépést, pozitív semlegességi pol.-át, a parlamenti képviselet újbóli megszerzését, a munkásosztály akcióegységének és a munkáspártokkal való együttműködés megteremtését irányozta elő. A ~ 50. évfordulóját köszöntő XIV. kongr. elégedetten szólt az 1973. szept.-i választási sikerről: a Szocialista Választási Szövetség (Socialistisk Valgforbund) — benne a KP — 16 mandátumot szerzett. 1973. febr. különféle „marxista—leninista csoportok" új ultraforradalmi pártot hoztak létre Munkások Kommunista Pártja—Marxista-Leninista (Arbeidernes Kommunist Parti—Marxist-Leninist) néven. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969). Taglétszáma: 5000 (1964). Parlamenti képviselete: 1945—49 11 mandátum, 1949—53 nem rendelkezik képviselettel, 1953—61 3 mandátum, 1961—73 nem rendelkezik képviselettel, 1973— a választási szövetségben 16 mandátumot szerzett. Elnöke: 1946—65 E. *Løvlien,* 1965— R. *Larsen.* Központi lapja 1940— a jelenlegi hetilapként megjelenő Friheten (Szabadság) 20 000 példányban.

Norvégia munkásmozgalma: Az első munkásszervezkedés (1848—50) M. *Thrane* nevéhez fűződik (273 ún. munkásszövetség 20 000 taggal). Ezek feloszlatása után 30 évig nincs szervezett munkásmozgalom. A 70-es és 80-as években szaksz.-ek alakultak (nyomdászok, szabók, kőművesek stb.), melyek 1899-ben a Norvég Szakszervezeti Szövetségben egyesültek. 1887-ben megalakult a *Norvég Munkáspárt*. A szaksz. szövetség és a Munkáspárt összefonódtak; kölcsönösen képviseltették magukat vezetőségeikben. Az 1897-ben mintegy 70 000-res prol. 1905-ben a burzsoáziával együtt haladt a svéd—norvég unió megszüntetéséért; utána mozgalma reformista keretek között maradt. Az oroszo.-i forr. mozgalmak hatására 1917. jún.-ban lezajlott az első ált. sztrájk, majd Oslóban és másutt munkás- és katonatanácsok alakultak, melyek a drágaság, a spekuláció ellen harcoltak és öntevékenyen bevezették a 8 órás munkanapot. A Munkáspárt csatlakozott a KI-hoz (1919), de centrista befolyásra kilépett (1923), ekkor alakult meg *Norvégia Kommunista Pártja*. Az 1921-ben alakult jobboldali Szociáldemokrata Munkáspárt és a Munkáspárt 1927-ben újraegyesültek. 1920-tól védekező jellegű küzdelmek folytak (1921: ált. sztrájk bércsökkentés miatt; 1924: sztrájk szaksz.-ellenes törvények miatt). A válság idején a szaksz. tagok 34%-a munkanélküli volt. Elkeseredett munkásharcok indultak (1931. márc.—szept. 86 000 munkást munkahelyükről kizártak), melyek ellen 1931-ben az ország történetében első ízben fegyveres erőt alkalmaztak. Az 1935—40 kormányzó Munkáspárt sztrájkellenes pol.-át folytatott, ellenezte az antifasiszta frontot, nem csatlakozott az agresszív hatalmak ellen szerveződő skandináv védelmi szövetséghez. A náci megszállás idején a kormány Angliába emigrált. A KP vezetésével széles antifasiszta ellenállási és északon partizánmozgalom bontakozott ki (1941. szept.: 40 000 oslói munkás ált. sztrájkja). Az ellenálló burzsoá és reformista pártok Hazafias Frontot alakítottak. 1945. jún.—okt. E. *Gerhardsen* vezetésével koalíciós kormány (Munkáspárt, KP, burzsoá pártok), majd tiszta munkáspárti kormány alakult és rövid megszakítással 1965. okt.-ig kormányzott. 1971. márc.— újra átvette a kormányzást. A munkáspárti kormány csatlakozott a NATO-hoz (1949. ápr.), befagyasztotta a béreket, de fontos szociális reformokat vezetett be (45 órás munkahét, 3 hetes fizetett szabadság, gyermeknevelési segélyek). A külpol. orientáció miatt a Munkáspártban két szakadás következett be (1956 és 1961). A radikális baloldali pártok választási szövetsége és az ultrabal csoportok párttá alakulása (1973) jelentős átcsoportosulást jelent. A munkásmozg. legnagyobb akciója az utóbbi években a Közös Piachoz való csatlakozás elutasítása volt (1972). Egyetlen szaksz. központja: Norvég Munkások Országos Szakszervezete (Arbeidernes Faglige Landsorganisasjonen i Norge), alapítva 1899, taglétszáma 580 000 a Munkáspárt befolyása alatt, elnök Tor Aspengren, 1945—49 az SZVSZ, 1949— az SZSZNSZ tagszervezete, és ezenkívül számos autonóm szaksz., főleg alkalmazotti és pedagógus-szakszervezetek. — *Irod.: Kővágó Pál:* Norvégia. 1971. 141 old.

Norvég Munkáspárt, *Det Norske Arbeiderparti:* szociáldemokrata típusú, reformista párt. 1887. aug. 21-én alakult K. H. *Knudsen* és Karl Jeppesen kezdeményezésére. Legfőbb követelése az ált. választójog volt; ennek megvalósulása (1898) után parlamenti képviseletet szerzett (1903). Fő erejét a szaksz.-ek alkotják. Kyrro Grepp és M. *Tranmael* vezette baloldali ellenzékének felülkerekedése után a ~ csatlakozott a KI-hez (1919), elfogadta a *21 felvételi feltételt*, majd 1923-ban centrista többségének hatására kilépett s egyre inkább reformistává vált, főleg a parlamentarizmus eszközeivel, tömegakciók nélkül kívánt harcolni, elvetette a proletárdiktatúrát. 1927-ben újraegyesült a soraiból 1921-ben kivált Szociáldemokrata Munkáspárttal. 1928-ban először (26 napra) kormányt alakított. 1938-ban csatlakozott az SZMI-hez. 1935—65 kis megszakítással egyfolytában kormányzott. A német megszállás alatt a kormány külföldre távozott, a ~ tagjai részt vettek az ellenállási mozgalomban. Az E. *Gerhardsen* vezette szd. kormány léptette be Norvégiát a NATO-ba. 1946—60 jelentős szociális vívmányokat ér el (nyugdíjtörvény, szoc. biztosítás, ingyenes gyógyszerellátás stb.). A reakciós külpol. miatt mindinkább elhatalmasodó ellentétek 1956-ban majd 1961-ben szakadásra vezettek; előbb Norvégia Szociáldemokrata Pártja (Norges Sosial-demokratiske Parti), majd a *Szocialista Néppárt* alakult meg. 1965—71 a ~ ellenzékben volt, majd 1971. márc.—1972. szept. újra kormányzó párt. A Közös Piacba való belépést elutasító népszavazás után az ezt támogató ~ vezette kormány újra távozott, majd 1973. szept.— újra, ezúttal kisebbségi kormány élére került. Programja a *demokratikus szocializmus*, az ún. jóléti társadalom programja; kitart Norvégia NATO-tagsága mellett, de ellenzi katonai támaszpontok létesítését. Taglétszáma 180 000 (65%-ban szaksz.-ek kollektív tagság alapján), 1965: 68, 1969: 74, 1973: 62 mandátumot szerzett (150 közül). Elnöke T. *Bratteli*. Több napi- és hetilapot ad ki, Oslóban megjelenő központi lapja az Arbeiderbladet (Munkáslap) 71 000 példányban. A *Szocialista Internacionálé* tagszervezete.

Nosaka Sanzō, álnéven *Okano* (1892. márc. 30.—): japán közgazdász, kommunista. 1913— vesz részt a munkásmozgalomban. 1920—22 *Nagy-Britannia Kommunista Pártjá*nak tagja. 1922-ben a JKP alapító tagja. A Keijo-egyetemen tanított, 1923-ban és 1928-ban letartóztatták. A KI VII. kongr.-a után a VB Elnökségének tagja lett. 1940—45 Jenanban (Kína) a Japán Nép Felszabadítási Ligájának vezetője. 1946— a JKP KB és PB tagja. 1946—50 a KP parlamenti csoportjának elnöke, 1950—55 illeg.-ban élt. 1955—58 a KP főtitkára. 1956— a japán felsőház tagja. 1958— a KP KB elnöke. Több fontos könyvet írt a munkásmozgalomról.

Nosek, Václav (1892. szept. 26.—1955. júl. 22.): cseh bányász, kommunista. Az I. vh. alatt antimilitarista magatartása miatt üldözték. Az 1920. dec.-i ált. sztrájk után bebörtönözték. A CSKP alapító tagja, szaksz. vezető. 1929— a CSKP KB tagja. A gazd. válság alatt számos bányászsztrájk szervezője. 1941— Londonban az emigráns Államtanács tagja, ill. elnökhelyettese. 1948—53 a Nemzeti Front kormányának belügyminisztere. 1945—54 a KB és a KB elnökségének tagja.

Noske, Gustav (1868. júl. 9.—1946. nov. 30.): német kosárfonó, szociáldemokrata. Az I. vh. előtt szociálsoviniszta. 1918-ban megkísérelte a *novemberi forradalom* kezdetét jelentő kieli matrózfelkelést leszerelni. A forr. idején, majd 1919—20 mint hadügyminiszter ellenforr. csapatokkal véresen leverte a munkások forr. megmozdulásait. Ekkor kapta a „véreb" nevet. A szd. baloldala is élesen szembefordult vele. Választókerülete nem jelölte, a famunkásszaksz. kizárta. A *Kapp-puccs* leverése után a munkások követelésére az új kormányban nem kapott helyet, az SPD nem jelölte képviselőnek. Állami szolgálatba lépett, 1933— nyugdíjas. 1939-ben és 1944-ben letartóztatásban volt.

Nothjung, Peter (1821. júl. 24.—1866. okt. 4.): német szabó, a *Kommunisták Szövetsége* tagja. Részt vett a szövetség kölni központi szervének munkájában. 1852-ben egyike volt a *kölni kommunista per* fővádlottainak, 6 évi fogságra ítélték. Később F. *Lassalle* híveihez csatlakozott.

Novella, Agostino (1905. szept. 28.—1974. szept. 15.): olasz fémmunkás, kommunista, szaksz. vezető. 1924—az OKP tagja. 1927-ben bebörtönözték, 1931-ben szabadult, emigrációba vonult Franciao.-ba, ahol az olasz és a nemzetközi komm. ifjúmunkás-mozgalomban tevékenykedett. 1942-ben letartóztatták, majd Németo.-ba deportálták. 1943-ban megszökött, részt vett az olasz ellenállásban. A II. vh. után az OKP különböző tartományi-területi titkárságait vezette. 1932— az OKP KB, 1943— a Vezetőség és a PB tagja. 1949—57 a CGIL titkára, 1957—70 főtitkára. 1959—61 az SZVSZ elnöke.

novemberi forradalom: munkások, parasztok és katonák forradalmi harca Németo.-ban, amely megdöntötte a császárságot és polgári közt.-ot teremtett, 1918. nov. 3. — Az I. vh. végére kialakult katasztrofális gazd., pol. és katonai helyzetben s a NOSZF hatására robbant ki. 1918. nov. 3-án a kieli matrózlázadással kezdődött, s csakhamar kiterjedt az egész országra; nov. 8-ig a legtöbb városban munkás- és katonatanácsok vették át a hatalmat, vidéken paraszttanácsok alakultak. A Spartakus-csoport (l. *Spartakus-szövetség*) a munkás- és katonatanácsok elnökeivel egyetértésben nov. 9-re ált. sztrájkot hirdetett meg és tüntetésre szólította fel a tömegeket. A császári kormány, amelyben ekkor szd.-k is részt vettek, hiába vezényelt ki katonaságot a forr. tömegek ellen. A katonák a munkások mellé álltak, a császár és kormánya lemondott. K. *Liebknecht* a forr. baloldal nevében kikiáltotta a szoc. közt.-ot, Ph. *Scheidemann,* az szd. jobboldal képviselője az ún. „szabad" közt. mellett lépett fel. A tömegeket megtévesztette, hogy az új kormány, mely SPD- és USPD-tagokból állt, a Népi Megbízottak Tanácsának nevezte magát. A tanácsok birodalmi kongr.-án a jobboldal többségben volt, elérte, hogy a tanácsok a hatalmat parlamenti választások eredményeként alakuló kormány — tehát a burzsoázia — kezébe adják. Súlyos csapást mért a ~ra az ellenforr. erők által provokált *Spartakus-felkelés* leverése, Liebknecht és R. *Luxemburg* meggyilkolása (1919. jan. 15.). A ~ polg. dem. forr. maradt, amelyet a proletárforradalom (sztrájkok, fegyveres tüntetések stb.) eszközeivel vívtak. Fontos dem. vívmányokat eredményezett, de az objektív lehetőségek ellenére nem nőtt át szoc. forr.-ba, sőt a polg. forr. számos feladata is — elsősorban a militarista és feudális erők megtörése — megoldatlan maradt. Ennek fő oka a forr. élcsapat hiánya s a jobboldali szd. vezetők forr.-ellenessége volt.

Novitzky N. (Napóleon) László (Pest, 1862. nov. 3.—Bp., 1929. febr. 22.): nyomdai szedőmunkás, szociáldemokrata. Vándormunkásként bejárta Mo.-ot és Ausztriát. 1884—91. több szépirodalmi jellegű írása jelent meg vidéki lapokban. 1891— a Mo.-i Könyvnyomdászok és Betűöntők Segélyegyletének tisztviselője. Nevéhez fűződik a nyomdai munkások segélyezési rendszerének és egyleti adminisztrációjának kidolgozása. Szerk.-je a Gutenberg Albumnak, valamint a Nyomdá-

szok Évkönyve és Útikalauza c. kiadvány első 6 évfolyamának. Részt vett a Gutenberg Műkedvelő Társaság megalapításában. A segélyegylet fennállásának 50. évfordulójára megírta a nyomdai munkások szervezkedésének történetét. Egyesült erővel. 1. köt.: A Magyar Könyvnyomdászok ötvenévi szakszervezeti tevékenységének története. 1912. 559 old.

Novomeský, Ladislav (1904. dec. 27.—): szlovák költő, újságíró, kommunista. 1925— a CSKP tagja. Számos komm. és haladó lap (*Pravda, Rudé Právo,* Dav [*Tömeg*] stb.) szerk.-je. Részt vett a *Szlovák Nemzeti Felkelés* irányításában. 1945— felelős párt- és állami funkciókat töltött be. 1944—50 az SZLKP KB, 1949 a CSKP KB tagja. 1950-ben nacionalizmus hamis vádjával megfosztották funkcióitól, kizárták a pártból és letartóztatták. 1963-ban rehabilitálták. 1968. jan.— az SZLKP KB és az elnökség tagja, majd betegsége miatt visszavonult a közéleti tevékenységtől. — *M.:* Művészet és politika. Budapest—Bratislava 1973. 423 old.

Novotný, Antonín (1904. dec. 10.—1975. jan. 28.): cseh géplakatos, kommunista. 1921— a CSKP tagja. 1935— a CSKP prágai területi biz.-ának tagja, 1937-ben titkára, majd a hodonini terület titkára. 1935-ben részt vett a KI VII. kongr.-án. A náci megszállás idején illeg. dolgozott. 1941-ben a Gestapo letartóztatta, a mauthauseni koncentrációs táborba szállították. 1945—53 a prágai területi pb. titkára, 1946— a CSKP KB-nak, 1951— a KB elnökségének tagja és a KB egyik titkára. 1953. márc.— a KB első titkára. 1957. nov.— a közt. elnöke. A vezetés lenini elveinek és a szoc. törvényességnek a megsértése miatt a KB 1968. jan.-i ülésén leváltották első titkári tisztségéből, majd márc.— ápr.-ban lemondott közt. elnöki és valamennyi párttisztségéről.

Nowotko, Marceli, álnéven *Maks, Stary, Marian* (1893. aug. 8.—1942. nov. 28.): lengyel lakatos, kommunista. 1916— az SDKPiL tagja. 1918-ban a ciechanowói munkástanácsok egyik szervezője. 1918— az LKP tagja, főleg a parasztkérdéssel foglalkozott. A KB megbízásából fontos feladatokat teljesített a łódzi, a poznańi és a kielcei vajdaságban. 1929—33, 1935—39 letartóztatásban, ill. börtönben. Az LMP egyik megalapítója, 1942. jan.—nov. főtitkára. 1942. nov.-ben lengyel ellenforradalmárok meggyilkolták.

Nőhrer Árpád (Bp., 1902. szept. 4.—Bp., 1970. febr. 24.): sütőmunkás; kommunista. 1931— tagja a KMP-nek, 1934—36. a KMP bp.-i pb.-ának tagja. Küldöttként részt vett a KI VII. kongr.-án. Pol. tevékenysége miatt többször letartóztatták, két és fél évet töltött börtönben. A felszab. után az Élelmezési Munkások Szakszervezetének főtitkára, az Élelmezésügyi Minisztérium iparigazgatóságának vezetője és több más gazd. tisztséget töltött be. 1963— haláláig nyugdíjasként az *Élelmezési Ipari Dolgozók Szakszervezetének* elnöke. Az MSZMP VIII. kongr.-án a Revíziós Bizottság, a IX. kongr.-on a KEB tagjává választották.

Nőmunkás: a magyarországi szociáldemokrata nőmunkásmozgalom lapja. 1905. márc. 1-én indult, alapítója és első felelős szerk.-je *Gárdos* M. Az MSZDP pol. irányvonalát követte, ismertette a munkásnők és a munkásfeleségek gazd. és szociális helyzetét, hirdette a szoc. rendszer megteremtésének szükségességét mint a nők felszab.-ásának alapfeltételét. 1918-ban az MSZDP vezetőségének fékező álláspontját képviselte, a TK időszakában kiállt a *proletárdiktatúra* mellett. Az ellenforr. korszakában ismét az MSZDP vezetősége álláspontjának adott hangot. 1926—39. *Kéthly* A. szerk. Nevesebb cikkírók, szerkesztők: Szécsi Frida, *Bogdány* S.-né, Gyagyovszky Emilné, Rózsa Józsefné, Kéthly A., Török Júlia, A. Popp, Fellner Gizella, Goldschmied Sári, Buchingerné *Ladányi* Sz. és Singer Vera. A ~ 1939—45 nem jelent meg. A felszab. után Kéthly A., majd *Vágvölgyi* T. szerkesztette. 1949. aug. 15-én megszűnt.

nőmunkásmozgalom: a proletárnők gazdasági, politikai, társadalmi, kulturális felszabadításáért küzdő, az általános *munkásmozgalom* kezdeményezésére kialakult világméretű szervezkedés. Szemléletében már keletkezésekor szemben állt a feminista nőmozg.-mal, amely a polg. társadalom kereteiben követelte a nők jogait, a legfőbb kérdést, a kizsákmányoltságot nem is érintette. — A II. *Internacionálé* és a hozzá csatlakozó szoc. és szd. pártok vették programjukba a nők teljes pol. és gazd. egyenjogúságának kiharcolását, az anyaság védelmét stb. E programpontok szellemében alakult ki a szoc., szd. nőmozg., először Németo.-ban C. *Zetkin* vezetésével, majd Zetkin és Laura Lafargue irányításával Franciao.-ban. A szoc. ~ kibontakozásához nagy segítséget nyújtott V. I. *Lenin,* aki több ízben foglalkozott a nők egyenjogúságának kérdésével és az ezért küzdő mozg. jelentőségével. A mozg. fontos állomása volt a két nemzetközi szoc. nőkonferencia, a stuttgarti (1907) és a koppenhágai (1910). Ez utóbbi a nemzetközi ~ összehangolására a mozg. harci napjává, *Nemzetközi Nőnap*pá nyilvánította márc. 8-át. A ~ követeléseit a világon először az 1917. évi NOSZF győzelme után Szovjet-Oroszo.-ban

valósították meg. Törvényekben biztosították a nők gazd., pol., társadalmi és kult. egyenjogúságát és széles programot dolgoztak ki az elmaradott nőrétegek öntudatának fejlesztésére. Az 1920—30-as években a kap. o.-okban kiszélesedett a ~. Jelentős kezdeményezés volt a KI-hez tartozó *Nemzetközi Nőtitkárság* megalapítása. A *fasizmus* előretörésével egyre inkább a fasizmus és a készülő imp. háború elleni harc került a haladó szellemű nőmozgalmak előterébe. Így alakult meg 1934-ben a Nők Világbizottsága, amely *akcióegység*be vont minden olyan nőmozgalmat, amely harcolni kívánt a fasizmus és az imp. háború ellen. A biz. vezetői a francia Gabrielle Duchene és a szovjet J. D. *Sztaszova* voltak. A mozg. kiterjedt mind az öt világrészre. A fasiszta Németo. leverése után, 1945-ben a béke biztosítására Eugènie Cotton és Nyina Popova vezetésével megalakult a *Nemzetközi Demokratikus Nőszövetség*, amelyhez a ~ szervezetei mellett számos olyan nőszervezet csatlakozott, amely a békéért folytatott harcot tartja fő kötelességének. A nőmozg. egyre szélesebben bontakozik ki a gyarmatokon és a gyarmatosítás alól felszabadult o.-okban is, ahol sok esetben a függetlenségi harc, majd az építőmunka fontos tényezője. — Mo.-on a *Magyarországi Általános Munkáspárt* 1880-as programjában már szerepel a nők pol. jogainak és az „egyenlő munkáért egyenlő bért" elve érvényesítésének követelése. Néhány sikertelen kísérlet után, 1903-ban alakult meg a szd. szellemű Magyarországi Munkásnő Egyesület *Gárdos* M. és *Bogdány* S.-né vezetésével. Az egyesület a magy. munkásnők pol. felvilágosítását, osztálytudatra ébresztését tartotta elsődleges feladatának. 1905. márc. 1-én az Országos Nőbizottság irányítása alatt megjelent a *Nőmunkás* c. lap. Programjába vette az „egyenlő munkáért egyenlő bér" érvényesítésének és a nők szavazati jogának követelését. A NOSZF nagy hatással volt a mo.-i ~ra is. A szd. nőmozg. és a Nőtisztviselők Országos Egyesülete békemozgalmakat szervezték. A TK idején a Nőbiz. széles körű tevékenységet fejtett ki a tanácskormány rendeleteiben biztosított egyenjogúság érvényre juttatásában és a nőknek a tanácshatalom védelmére való mozgósításában. A TK megdöntése után a magy. ~-ban az illeg. dolgozó komm. nőkre hárult társaik *osztályharc*os szervezésének feladata. A felszab. után a ~ feladatait a *Magyar Nők Demokratikus Szövetsége*, az SZDP nőbizottságai, valamint a szaksz. nőmozgalom vette át. 1957-ben alakult meg a *Magyar Nők Országos Tanácsa*, amely a Nemzetközi Demokratikus Nőszövetség tagszervezeteként működik. — *Irod.: Marx, Karl—Engels, Friedrich—Lenin, Vladimir Iljics:* A nőkérdésről és a családról. 1974. 222 old. *Aranyossi Magda:* Lázadó asszonyok. A magyar nőmunkásmozgalom története. 1887—1919. 1963. 171 old. — A magyar nők megváltozott életének negyedszázada. 1945—1970. 1970. 62 old. — Tanulmányok a nők helyzetéről. Szerk. Szabady Egon. (Előszó: Erdei Lászlóné.) 1972. 235 old.

Nørlund, Ib (1917—): dán fizikus; kommunista. 1946—41 a dán komm. ifj. szövetség titkára, ill. megbízott elnöke. 1938— *Dánia Kommunista Pártjá*nak tagja, 1947— a KP KB titkára, 1954— a Tiden (Idő) szerk.-je és a *Béke és Szocializmus* szerk.-i tagja. 1973— a KP főtitkára. — *M.:* Kibernetika és marxizmus. 1965. 74 old. — Osztályharc és jóléti állam. 1971. 267 old.

NY

Nyers Rezső (Bp., 1923. márc. 21.—): nyomdászmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1938— vesz részt a munkásmozg.-ban. 1940-ben lépett be az SZDP-be. A felszab. után az SZDP kispesti szervezetében, majd orsz. központjában dolgozott. 1948. jún.—, a két munkáspárt egyesülésétől az MDP KV póttagja, 1954— tagja. 1949— a párt központi apparátusának mezőgazd. osztályán dolgozott. 1954— a SZÖVOSZ igazgatóságának elnökhelyettese, 1956-ban élelmiszeripari miniszter. 1956. nov.— a Közellátási Kormánybiztosság vezetője. 1957— az MSZMP KB tagja, a SZÖVOSZ elnöke. 1960—62 pénzügyminiszter, 1962—1974 a KB titkárságának tagja, 1965— a PB póttagja, 1966—75 a PB tagja, 1974. márc.— az MTA Közgazdaságtudományi Int. igazgatója. Ogy.-i képviselő. — *M.:* Szövetkezetek a magyar népi demokráciában. 1959. 254 old. — Szövetkezeti mozgalom a mai Magyarországon. 1962. 241 old. — Gazdaságpolitikánk és a gazdasági mechanizmus reformja. 1968. 397 old.— Népgazdaságunk a szocializmus építésének útján. 1973. 123 old.

nyíltsisakos politika: a *Kommunisták Magyarországi Pártjá*ban (és a KI több pártjában) főleg a gazdasági világválság éveiben alkalmazott *taktika* mozgalmi elnevezése. A KMP a KI Nyílt Levele (1929. nov.) után adta ki az „agitációs pártból akciópárttá" válás jelszavát. Ezen elsősorban azt értették, hogy a párt ne csak a leg. szervezetekben dolgozzon, hanem lépjen fel önállóan, saját nevében is; minél több utcai *tüntetést* szervezzen, amelyeken a komm.-k saját jelszavaikkal, „nyílt sisakkal" vesznek részt. A ~ a munkanélküli-tüntetések sűrűbbé és erőteljesebbé válásának tényéből indult ki, de lebecsülte azokat a tényezőket, amelyek az akciók sikerét veszélyeztették. Ezek a törekvések objektíve károsak voltak, a forr. mozgalomnak súlyos veszteségeket okoztak. Ezért a párt 1931—32-ben fokozatosan elvetette.

Nyisztor György (Szatmárnémeti, 1869. dec. 22.—Bp., 1956. jan. 7.): napszámos; baloldali szociáldemokrata, majd kommunista. Előbb mezőgazd. napszámosként, majd fűrésztelepi munkásként dolgozott. Korán bekapcsolódott a szd. mozg.-ba, s a Szatmár megyei, majd az orsz. földmunkásmozg. bátor agitátora, népszerű szónoka. Az 1906-ban alakult *Magyarországi Földmunkások Orsz. Szövetségé*nek vezetőségi tagja, majd titkára. Az I. vh. végén az MSZDP balszárnyának egyik vezető alakja. Az 1918. okt. 13-i rk. pártgyűlésen Zádor Pállal együtt olyan programjavaslatot terjesztett elő, amely a társadalom szoc. átalakításának perspektíváját tartalmazta. A TK idején földművelésügyi népbiztos, a *Forradalmi Kormányzótanács* tagja és az egyesült párt vezetőségi tagja. A prol.-hatalom megdöntése után az ún. *népbiztosper*ben életfogytiglani fegyházra ítélték. 1921-ben *fogolycsere-akció* keretében Szovjet-Oroszo.-ba került. A felszab. után nyugdíjasként tért haza. — *Irod.: Rév Erika:* A népbiztosok pere. 1969. 278 old.

Nyolcadik Hadsereg, teljes nevén: *Nemzeti Forradalmi Hadsereg Nyolcadik Hadserege:* 1937-ben a KKP és a Koumintang között létrejött japánellenes nemzeti egységfront értelmében a kínai VH északnyugaton állomásozó egységeiből alakult. Főparancsnoka *Csu Te* volt. Hősiesen harcolt a japán hódítók ellen és nagy kiterjedésű partizánbázisokat hozott létre az ellenség által megszállt területeken. Amikor 1946-ban Csang Kaj-sek megindította a polgárháborút, a ~ből, az Új Negyedik Hadseregből és az Észak-Keleti Demokratikus Egyesített Hadseregből alakult a *Kínai Népi Felszabadító Hadsereg.*

Nyomda-, Papíripar és a Sajtó Dolgozóinak Szakszervezete: ezen iparágak munkásainak, műszaki értelmiségének és alkalmazottainak szocialista tömegszervezete, a legrégibb magyarországi szaksz. A nyomdászok szervezett gazd. küzdelme már az 1848. évi polg. forr. idején megindult, s a pest-budai nyomdai munkások 1848. máj. 13-án megkötötték munkáltatóikkal az első mo.-i *kollektív szerződést.* 1848. júl. 1-én megalakult a nyomdai munkások segélyző egylete, amelyet a Habsburg-hatóságok 1853-ban feloszlattak. 1862-ben újra megalakult a segélyegylet, amely — bár még évtizedekig a nyomdatulajdonosok

vezetése alatt állt — közvetlen előfutára volt a szaksz.-nek. 1865. júl. 10-én létrejött a Pest-Budai Könyvnyomdászok Önképző Egylete, amely — nevén túlmenően — már tényleges szaksz. tevékenységet folytatott, s így az első mo.-i szaksz.-nek tekinthető. Az egylet 1867-ben az ogy.-hez intézett beadványában követelte a pol. jogokat a munkásság számára. 1868-ban segélyegylet létrehozásával megindult a pest-budai könyvkötőmunkások szervezkedése. 1869-ben indult a nyomdai munkások lapja, a *Typographia*. 1870-ben a nyomdászok Önképző Egylete, Mo.-on elsőként, megszervezte a *bizalmi rendszer*t s ugyanez évben létrehozta az *ellenállási pénztár*t. 1872-ben az egylet vezetésével a bp.-i nyomdászok hathetes *sztrájk*ban — az egész európai kontinenst megelőzve — kivívták a 9 órás munkanapot, a túlóradíjazást, a háromszoros ünnepnapi munkadíjat, a tanoncok túlóradíjazását. 1876-ban a nyomdászok két egylete egyesült, s a volt önképző egylet Önképző Osztály néven továbbra is intézte a szaksz. jellegű tevékenységet. 1878-ban rendezték a nyomdai munkások első orsz. kongr.-át. 1880-ban megalakult a Könyvkötő Munkások Önképző Egylete, 1886-ban pedig a Könyvkötők Szakegylete. 1887-ben a nyomdászok szervezete Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Egylete néven országossá vált. Ez az első orsz. szaksz. Mo.-on. Ebben a fejlődésben nagy érdemeket szerzett *Zaka* L., aki a szaksz.-ben fellépő különböző irányzatok küzdelmében az *osztályharcos* szárny egyik kiemelkedő vezetője volt. 1890-ben a bp.-i nyomdai munkások *általános sztrájk*kal vívták ki a vasárnapi munkaszünetet és *május elseje* megünneplésének jogát. 1892-ben megalakult a Grafikai Munkások, Munkásnők és Rokonszakmák Orsz. Szakegylete. 1893— a nyomdászok szervezete 10 éven át miniszteri biztos felügyelete alatt működött. Ez idő alatt a tulajdonképpeni szaksz. munkáját illeg. az árszabálybizottság és a *lapbizottság* irányította. 1895-ben alakult meg a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegylete, amely már a *munkaközvetítési* tevékenységet is megkezdte. Ugyanez évben vívták ki a könyvkötők és a kőnyomók a 9 órás munkanapot, miközben a nyomdászok már a 8 órás munkanapért sztrájkoltak. 1879-ben megalakult a Litográfusok Szakegylete. A századforduló táján a szaksz. vezetésében mindinkább a *Peidl* Gy. vezette jobboldal nyomult előre, és a vezetőség tevékenységében a tőkésekkel való elvtelen alkudozások módszerei honosodtak meg. Az 1907. évi hírhedt kollektív szerződés kapcsán a nyomdászok vezetőinek osztályharcellenes magatartását a *Szakszervezeti Tanács*, sőt az MSZDP vezetősége s a II. *Internacionálé* is megbélyegezte. A jobboldali vezetéssel szemben a szaksz.-ben osztályharcos ellenzék lépett fel, amelynek egyik vezetője *Bogár* I. volt. Közben a szaksz. szervezetileg állandóan erősödött, 1910 táján a nyomdai munkásság már 95%-os szervezettséget ért el, s ez többé-kevésbé állandó szinten maradt a szaksz. egész további útján. — A nyomdai munkások következetesen osztályharcos elemei 1918 őszén csatlakoztak a komm. mozg.-hoz, megalakították a Liebknecht-kört, amely később felvette a Kommunisták Grafikus Csoportja elnevezést és egyre erőteljesebben befolyásolta az iparágban fennálló szaksz.-ek tevékenységét. A TK idején a nyomdászszaksz. vezetése a jobboldal kezében maradt, a bp.-i bizottság azonban komm. irányítás alá került. A VH 7. munkásezrede nagyrészt nyomdai munkásokból állt. A *proletárdiktatúra* megdöntése után, 1919. aug. közepén a bp.-i lapmunkások sztrájkja megbénította a *fehérterror* sajtóját. 1920. dec.-ben a nyomdászszaksz.-et miniszteri biztos vezetése alá helyezték, székházát a fasiszta Nemzeti Liga szállta meg. A munkásság sztrájkkal védte meg szaksz.-ét, a fegyveres fasisztákat pedig kiverte a székházból. 1920. okt.-ben a szaksz. felvette a Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesülete elnevezést. 1923-ban nyomdászsztrájk akadályozta meg a *Népszava* betiltását. 1924-ben Bp.-en négyhetes ált. nyomdászsztrájk zajlott le, az egész munkásság nagyarányú *szolidaritás*ától támogatva 1926-ban megindult a nyomdai ifjúmunkások baloldali ellenzéki szervezkedése a megalkuvó vezetőség ellen, az osztályharcos nyomdászmozg. megteremtéséért. Ennek kapcsán jött létre 1928-ban a *Nyomdász Szavalókórus*, s 1929-ben az Ifjú Nyomdászgeneráció mozg. A KMP irányításával alakult meg és működött a munkanélküli-bizottság, 1931-ben pedig az ESZE nyomdász- és könyvkötőcsoportja. E szervek vezetésével sorozatos osztályharcos akciók — főleg munkanélküli-*tüntetés*ek — zajlottak le. 1934-ben komm.-k és baloldali szd.-k együttesen adták ki az ellenzéki Nyomdai Munkás c. lapot. 1940-ben alakult meg a baloldali szellemű Fiatal Nyomdászok Csoportja, amely bekapcsolta az ifjúmunkásokat az antifasiszta megmozdulásokba. Az o. ném. megszállása után kormánybiztosok kerültek a szaksz.-ek élére, okt.-ben pedig nyilasok szállták meg helyiségeiket. — A felszab. után, 1945 tavaszán újjászülettek az iparág ekkor még különálló szaksz.-ei. 1947-ben a nyomdai munkások kongr.-a a szaksz. nevét Magyar Könyvnyomdai Munkások Szabad Szakszervezetére változtatta. Az osztályharc új körülményei között a gazd. küzdelmek mellett a nyomdai munkások a reakciós sajtó elleni pol. sztrájkokkal is kivették részüket a népi dem. küzdelmekből. Az iparág szaksz.-ein belül is éles harcban vált uralkodóvá a harcos

baloldali irányzat. 1948—49-ben végbement az iparági átszervezés, amelynek folyamán egy szervezetbe tömörültek a nyomdai, grafikai, könyvkötő, papírgyári, papírfeldolgozó, lapterjesztő, lap- és könyvkiadó, valamint fényképészeti vállalatok munkásai, alkalmazottai, értelmiségi dolgozói. Az új szervezet neve Nyomda- és Papíripari Dolgozók Szakszervezete. Ehhez 1950-ben csatlakoztak a sajtó dolgozói is, s a szaksz. 1958-ban tartott XXXV. kongr.-án felvette mai elnevezését. Taglétszáma: 50 308; a szervezettség aránya 91,1% (1974. dec.); a ~ XXXIX. kongr.-án (1971) Pavlovszky Ferencet elnökké, Kimmel Emilt főtitkárrá választották.

Nyomdász Szavalókórus: fiatal baloldali nyomdai munkások művészeti együttese 1928—33. A csoport a Gutenberg Műkedvelő Társaság keretében 1928. márc.-ban jött létre, majd néhány hónapos tevékenység után ~ néven önálló szaksz. együttessé alakult. Eleinte Kassákné Simon Jolán, később *Ascher* O. művészeti vezetésével működött. Repertoárján Petőfi, *Ady, József* A. versei szerepeltek, s előadta Móricz Zs. gyermekverseinek kórusfeldolgozásait is. Műsorainak magas irodalmi színvonala, előadásmódjának kulturáltsága népszerűvé tette az együttest és hatásossá tevékenységét. A szavalókórus keretében *Lukács* L. vezetésével komm. sejt működött. A szavalókórusok feloszlatására vonatkozó belügyminiszteri rendelet a ~ tevékenységének is véget vetett.

Nyugat-Berlin Szocialista Egységpártja, *Sozialistische Einheitspartei West-Berlins:* német antifasiszta forr. párt. Alakult 1946-ban *Németország Szocialista Egységpártja* szervezeteként (1946—69 NSZEP—Ny-Berlin néven működött). A négy megszálló hatalom Ny-Berlinre vonatkozó határozatai alapján a párt leg. működhet. 1962. nov. 24-től önálló, saját szervezeti szabályzattal és vezető pártszervekkel rendelkezik. I. kongr.-át 1966-ban, a II. kongr.-t 1970-ben tartotta. Ezeken követelte a nyugat-berlini helyzet normalizálását, „frontváros" jellegének megszüntetését, az NDK nemzetközi jogi elismerését. A ~ szervezte nagy sikerű megmozdulás volt az 1968. dec.-i antifasiszta tömegtüntetés, melyen a párt tagjain kívül a Szoc. Német Diákszövetség is részt vett. A nyugati megszálló hatalmak és Ny-Berlin SPD-többségű szenátusa diszkriminációs módszerekkel akadályozták munkáját. III. kongr.-a (1972. okt.) a Ny-Berlin helyzetét rendező négyhatalmi megállapodás (1972. szept.) aláírásával előállt új helyzetet elemezte. Az 1971. márc.-i választásokon 34 000 szavazatot (2,3%-ot) kapott. Taglétszáma: 8000, első titkára: Gerhard *Danielus*, napilapja a Die Wahrheit (Az Igazság) 18 000 példányban.

O Ö

Obnorszkij, Viktor Pavlovics (1852—1919. ápr. 16.): orosz lakatos, az *Orosz Munkások Északi Szövetségé*nek egyik megalapítója. Eredetileg forr. *narodnyik* (Csajkovszkij-kör), Ny-Európában tüzetesebben megismerkedett az I. Int. tevékenységével. Az Északi Szövetség programja egyik szerzőjének tekintik. 1878-ban Krakkóban és Varsóban kapcsolatot létesített *Lengyelország munkásmozgalma* és az Északi Szövetség között. 1879. jan. 29-én (febr. 10.) Pétervárott letartóztatták és 10 évi kényszermunkára ítélték.

O'Brien, James Bronterre (1805. febr. 6.—1864. dec. 23.): ír származású jogász, a *chartizmus* első szakaszának ideológusa, a chartisták „tanítómestere". Mint gondolkodó, népszónok és politikus egyértelműen a brit prol. oldalára állt.

Óbudai Általános Munkásegylet: az óbudai munkásság első szocialista szervezete. Zágonyi György református tanító kezdeményezésére, *Táncsics* M. és *Sassy* Á. támogatásával 1869. júl. 10-én alakult. Első közgyűlésén (1869. szept. 18.) kimondta csatlakozását az ÁME-hez és elfogadta annak programját. Tagsága zömében az Óbudai Hajógyár magy. ajkú munkásaiból került ki, de csatlakoztak hozzá külföldről bevándoroltak is. Vezetésében kezdetben vallásos és nacionalista szemlélet érvényesült. Az ÁME szoc. fejlődésével párhuzamosan az ~ is szoc. szervezetté vált. Az ÁME megszűnése után (1872) az ~ jelentősége növekedett. 1874-ben a feloszlatott *Magyarországi Munkáspárt* vezetősége megkísérelte az ~ központi szervezetté fejlesztését. Felszólítására az ÁME volt tagjai beléptek az ~-be, amely egyetlen pol. jellegű leg. munkásszervezetként az o. munkásságának képviselőjévé vált. A 70-es évek végén *Külföldi* V. befolyására szembefordult a munkáspárt vezetőivel (*Ihrlinger* A.). 1877-ben szakított a már ekkor *Frankel* L. irányítása alatt álló párttal és a Külföldi vezette Magyarországi Munkáspárthoz csatlakozott. Ebben szerepe volt a vezetőség kispolg.-nacionalista beállítottságának. A 90-es évek elején tagjai közül sokan támogatták a *Nemzeti Demokrata Munkáspárt* létrehozását. Az MSZDP létrejötte és a szaksz. mozg. kibontakozása után elvesztette jelentőségét és elsorvadt.

Ochab, Edward (1906. aug. 16.—): lengyel közgazdász; kommunista. 1929— az LKP tagja. 1936—37 a munkásosztály egységfront-akcióinak egyik szervezője a Dąbrowa-völgyben, Łódźban, Varsóban; a szaksz. baloldal fontos személyisége. 1937-ben 10 évre ítélték; 1939-ben kiszabadult és részt vett Varsó védelmében. Ezután a SZU-ban a Lengyel Hazafiak Szövetsége és a Kościusko-hadosztály egyik szervezője, majd az I. Lengyel Hadsereg helyettes parancsnoka. 1944— az LMP, majd a LEMP KB, 1954—68 a Pol. Iroda tagja. 1950—56 és 1960—64 a LEMP titkára, 1956. márc.—okt. első titkára. 1964. márc.—1968. ápr. az Államtanács elnöke (államfő), majd egészségügyi okokból felmentették.

O'Connor, Feargus Edward (1794. júl. 18.—1855. aug. 30.): ír származású ügyvéd, brit munkásvezető, 1832—35 ír parlamenti képviselő, majd 1838— a vezetésével országos mozgalommá fejlesztett *chartizmus* balszárnyának egyik legbefolyásosabb és legnépszerűbb vezetője, a mozg. központi lapja, a The *Northern Star* (Északi Csillag) alapítója és szerk.-je, 1848 után reformista. Az 1850-es évek elejétől elméje elborult.

Odger, George (1820—1877): angol cipész, a londoni Szakszervezeti Tanács egyik megszervezője és 1862—72 titkára. Előkészítette az 1864. évi francia—angol munkástalálkozót, majd az I. Int. alakuló kongr.-ának egyik fő szónoka. 1864—71 a Főtanács tagja, 1864—67 elnöke. Az I. Int. 1865. évi konferenciáján és 1866. évi kongr.-án a szaksz. tevékenység elismertetésében szerzett érdemeket. Később ellenezte a forr. irányvonalat, nem írta alá K. *Marx* „Polgárháború Franciaországban" c. kiáltványát, elhatárolta magát a *Párizsi Kommün*től.

Oelmacher Anna (Füzesgyarmat, 1908. júl. 25.—): festőművész, esztéta, művészettörténész; kommunista. A 30-as évek közepétől részt vett a *Szocialista Képzőművészek Csoportja* tevékenységében. Művei a munkássors komorságát fejezik ki modern formanyelven. Számos művészettörténeti tanulmány és népszerű ismeretter-

jesztő munka szerzője és szerk.-je. Nyugalomba vonulásáig (1971. jan.) a Nemzeti Galéria tud. munkatársa.

Októberi Forradalom: *Nagy Októberi Szocialista Forradalom*

oktatás: *pártoktatás*

Olasz Általános Munkaszövetség, *Confederazione Generale Italiana del Lavoro, CGIL:* alakult 1944-ben a szaksz. egységet kimondó római pártközi megállapodás alapján, az 1906-ban létrejött és a fasiszta kormány által 1927-ben feloszlatott Általános Munkaszövetség (Confederazione Generale del Lavoro) utódaként. A legnagyobb olasz szaksz. szövetség, mely a II. vh. után számos vívmányt harcolt ki (mozgó bérskála, a *munkásellenőrzés*t megvalósító ún. belső bizottságok — commissione intera — visszaállítása, a dolgozó nőknek a férfiakkal egyenlő munkadíjazása stb.). Az ~ abszolút többséggel rendelkezik a belső bizottságokban. 1948—49 a szaksz. egységben szakadás következett be: kereszténydem. vezetéssel 1950-ben megalakult az *Olasz Dolgozók Szakszervezeti Szövetsége* (CISL) és szd. irányítással az *Olasz Munkaunió* (UIL). A legerősebb szövetség továbbra is az ~, amelyben komm.-ák és szoc.-k vesznek részt. A ~ javaslatára 1971. okt. elhatározták, hogy az 1973 első felében tartandó kongr.-on egyesítik a szaksz. mozgalmat. Ez a másik két szaksz., főképp az UIL ellenkezése miatt nem valósult meg; a három szövetség csúcsszövetséget hozott létre. Az SZVSZ tagszervezete, emellett 1973-ban felvették az *Európai Szakszervezeti Szövetség*be is. Taglétszáma: kb. 3,5 millió. Főtitkára 1944—57 G. *Di Vittorio*, 1957—70 A. *Novella*, 1970— Luciano Lama, helyettes főtitkára Fernando Santi. Kéthavonta megjelenő lapjai L' Assistenza Sociale (Társadalmi Együttműködés), Rassegna Sindicale (Szakszervezeti Szemle).

Olasz Dolgozók Szakszervezeti Szövetsége, *Confederazione Italiana dei Sindacati dei Lavoratori, CISL:* alakult 1950-ben kereszténydem. vezetéssel, miután 1948-ban szakadás következett be az addig egységes CGIL-ben. Az ~ reformista pol.-t folytat, némelyik akcióban együtt halad a CGIL-lel. A másik két szaksz.-i szövetséggel, a CGIL-lel és az UIL-lel való egyesülés előkészítéseképpen 1972 ősze óta csúcsszövetség alakult. Az SZSZNSZ tagszervezete. Olaszo. második legnagyobb szaksz. szövetsége; tagjainak száma 2,4 millió. Főtitkára: Bruno Storti, főtitkárhelyettes: Vito Scalia. Hetilapja a Conquista del Lavoro (A munka meghódítása). — *Irod.: Fenyő Béla:* Az olasz szakszervezeti mozgalom története a második világháború után. 1956. 104 old.

olasz földfoglaló mozgalom: *földfoglalás*

Olasz Kommunista Párt, *Partito Comunista Italiano, OKP:* alakult 1921. jan. 21-én Livornóban, miután a KI-hez csatlakozott *Olasz Szocialista Párt* többsége ellenezte a reformisták kizárását. A megalakuló ~ gerincét egyrészt az A. *Bordiga* vezette komm. csoport, másrészt az A. *Gramsci* vezette L' *Ordine Nuovo* csoport alkotta. A vezetés kezdetben a szektás szellemű Bordiga-csoporté volt. Az ~ megalakulása után az OSZP-ben létrejött „harmadik internacionalisták" csoportjának egy része (4,5 ezren, köztük G. *Serrati* és G. *Di Vittorio*) 1924-ben az ~hoz csatlakozott. Az ~ nagy belső vitái után 1924-ben A. Gramsci lett a főtitkár, a Bordiga-csoport befolyása jelentéktelen lett. A fasiszta diktatúra súlyos csapásokat mért a betiltott pártra. Több vezetőjét bebörtönözték (A. Gramsci, U. *Terracini*, M. *Scoccimarro* stb.). Az ~ feloszlatását követelő csoportot kizárták a KP-ből (Angelo Tasca). Az ~ vezetője P. *Togliatti* lett (1926—64). A fasizmus éveiben az ~ volt az egyetlen párt, amely szervezetten, hazai illeg. központtal folytatta a harcot a fasiszta rendszer ellen. Kezdeményezésére illeg. újjáalakult az Általános Munkaszövetség (CGL). 1934-ben az ~ akcióegység-egyezményt kötött az OSZP-vel; az 1937. évi megújításakor az egyezmény a fasizmus, a tőke uralmának megdöntését, a haladó dem. rendszer keretében szoc. társadalmi rend megteremtését tűzte ki célul. Kb. 2000 olasz komm. harcolt a spanyolországi *nemzetközi brigádok*ban, együttműködve olasz szoc.-kal és más pártállású antifasisztákkal. 1942-ben Franciao.-ban, 1942-ben illeg. Torinóban, majd B. Mussolini bukása után a fasisztáktól megtisztított országrészeken leg. népfront jellegű antifasiszta szervezetek alakultak az ~ tevékeny közreműködésével (*Nemzeti Felszabadító Bizottság*, CLN). 1944-ben az ún. „Salernói politika" szellemében az ~ képviselői beléptek a kormányba. E pol. a monarchistákig bezárólag minden fasiszta- és németellenes erő összefogását célozta. Az 1943- 45-ös népfelszabadító háborúban és az É-Olaszo. nagyvárosait felszabadító 1945. ápr.-i fegyveres felkelésben sok ezer komm. partizán vett részt. Az 1943-ban 15 ezer tagot számláló ~nak 1944 végén 450 ezer, 1945-ben 1,7 millió tagja volt. Az ~ 1945. dec.—1946. jan.-i V. kongr.-a Olaszo. dem. újjászületését tűzte ki célul. Követelte a monopóliumok, bankok, biztosítóintézetek államosítását, a népgazd. tervezés bevezetését, népi ellenőrzés megvalósítását a vállalatoknál (munkás igazgatótanácsok), a feudális eredetű nagybirtok átadását a paraszt-

toknak, a paraszti szövetkezetek támogatását, az államgépezet demokratizálását (prefektusi intézmény eltörlése) és széles körű autonómiát. 1947-ben az OSZP-vel együtt az ~ot kiszorították a kormányból. Az 1948. ápr.-i választásokon az OSZP-vel népi dem. egységfrontban lépett fel. A P. Togliatti ellen 1948. júl.-ban végrehajtott merényletre 7 millió dolgozó 2 napos általános sztrájkja volt a válasz. 1951-re a ~ taglétszáma 2,1 millióra nőtt, a párt fő feladatának a béke kormányának megalakítását tartotta. Az 1956-os mo.-i ellenforr. hatására mintegy 300 ezer tag lépett ki. Az 1956. dec.-i VIII. kongr.-on elfogadták „Az olasz út a szoc.-hoz" elnevezésű programot, mely szerint „Olaszo.-ban minden lehetőség megvan arra, hogy a munkásosztály az alkotmányos rend keretei között uralkodó osztállyá szervezhesse magát". A IX. kongr. az ún. *strukturális reformok* programjában konkretizálta a szoc.-hoz vezető utat. A további kongr.-okon, így az 1964. febr.-i XII. kongr.-on, továbbfejlesztették ezt a programot. Nagy visszhangot keltett E. *Berlinguer*nek a „történelmi kompromisszum"-ra tett javaslata (1973), mely az olasz újfasizmus előretörése ellenében a baloldal egységén túlmenően a kereszténydemokrácia baloldalának is összefogást kínált az olasz demokrácia védelmére. Az ~ választási eredményei: 1953: 6 122 000 szavazat (22,6%), 1958: 6 705 000 szavazat (22,7%), 1963: 7 764 000 szavazat (25,3%), 1968: 8 555 000 szavazat (26,9%), 1972: 9 097 847 (27,2%). Jelentős pozíciókkal rendelkezik a helyi önkormányzatokban és a legnagyobb szaksz. szövetségben, a CGIL-ben. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969), 1969-ben az elfogadott fő dokumentumnak csak a 3., imp.-ellenes akciókat vázoló pontját támogatta. Taglétszáma: 1 520 000 (1970), 1 624 000 (1974). Főtitkára 1964. aug.—1972. márc. L. *Longo*, 1972. márc.— Berlinguer. Központi lapja a L'Unità, hetilapja a Rinascita (Újjászületés), kéthavonta megjelenő folyóirata a Critica Marxista, Vie Nuove (Új Élet). — *Irod.: Togliatti, Palmiro—Scoccimarro, Mauro:* Az Olasz Kommunista Párt új harci feladatai. 1950. 64 old. — Az Olasz Kommunista Párt. Rövid történelmi áttekintés. 1952. 143 old. — *Togliatti, Palmiro:* Az Olasz Kommunista Párt. 1960. 136 old.

Olasz Munkaunió, *Unione Italiana del Lavoro, UIL:* alakult 1950-ben szd. vezetéssel, az egységes szaksz. mozg.-ban 1948—49 bekövetkezett törés után. Pol.-ja reformista, tömegei olykor egységben lépnek fel más szaksz. szövetségekkel. Befolyását tekintve a harmadik az olasz szaksz. szövetségek között és főleg északon jelentős. Vezetésében az olasz szd.-k és szoc.-k egyaránt részt vesznek. A korábbi tervek szerint 1972. szept.-ben kellett volna kimondania az egyesülést a CGIL-lel és a CISL-lel, de belső ellenzéke miatt csak egy közös csúcsszerv felállítására került sor. Az SZSZNSZ tagszervezete. Taglétszáma 800 ezer. Főtitkára: Raffaele Vanni. Hetilapja az Il Lavoro Italiano (Az Olasz Munka).

Olaszország munkásmozgalma: Olaszo.-ban a nyugat-európai országokhoz viszonyítva későn alakult ki a kap. nagyipar. Az ország középső és főleg déli részein fennmaradtak a feudális maradványok, mindez gátolta ~nak kialakulását, fejlődését. Az 1860-as években G. *Mazzini* eszméi hatottak, 1864— létrejönnek az I. Int. olasz szekciói (Nápoly, Imola), 1867-ben pedig megalakult a bakunyinista Igazság és Szabadság Társaság. A 70-es évek végéig az anarchisták uralták ~t. 1881-ben alakult Romagnában a Forradalmi Szocialista Párt (Partito Socialista Revoluzionario), 1882-ben Milánóban a Munkáspárt (Partito Operaio). A 80-as, 90-es években meggyorsult a marxista eszmék behatolása, megjelenik Ant. *Labriola*, F. *Turati* és Anna Kuliscioff Critica Sociale (Társadalombírálat) c. marxista lapja. 1892-ben marxista programmal megalakul az *Olasz Szocialista Párt* (OSZP). 1894-ben a kormány kivételes törvényei sem tudnak gátat vetni a fejlődésnek: 1896 megindul az első szoc. napilap, az *Avanti!* 1898 a milánói munkások ált. sztrájkját és barikádharcát a kormány véresen letöri (500 halott, 1000 sebesült), 1901—14 Giovanni Giolitti kormányzása idején ~ kiharcolta a sztrájkjogot, az ált. választói jogot, a munkásvédő törvényeket. 1904-ben volt az első orsz. méretű ált. sztrájk, 1906-ban megalakult az Általános Munkaszövetség (Confederazione Generale del Lavoro). A 20. sz. elejétől ~ban különböző irányzatok alakultak ki (l. *Olasz Szocialista Párt*), ezek harcából az I. vh. előtti években a marxista baloldal került ki győztesen (C. *Lazzari*). Az 1914. jún.-i *vörös hét* a modern Olaszo. történetének addig legjelentékenyebb munkásmegmozdulása. Az I. vh. idején ~ban az imp.-ellenes, antimilitarista irányzat érvényesült. Az 1917. aug.-i torinói háborúellenes munkásfelkelés a nagy forr. fellendülés előhírnöke. 1919-ben 1663 ipari sztrájk folyt le 1 049 438 résztvevővel, 1920-ban pedig 1881 sztrájk 1 267 935 résztvevővel. 1919. jún. 20—21-én a legnagyobb olasz városokban általános sztrájk zajlott Szovjet-Oroszo. és a mo.-i TK védelmében. 1920. aug.-ban jött létre a *gyárfoglaló mozgalom.* A sztrájkokat *földfoglalás* kísérte. ~ jelentős eredményeket ért el (munkásszervezetek védelme, munkanap megrövidítése, munkabérek emelése), ugyanakkor a gyárfoglaló mozg. mélyrehatóan differenciálta is ~t: a munkásmozg. fellegvárában,

Torinóban A. *Gramsci* vezetésével alakult L'*Ordine Nuovo* csoport más szoc. csoportokkal együtt kivált (1921. jan.) és megalakította az *Olasz Kommunista Párt*ot (OKP). 1921—22 ~ és más antifasiszták hősiesen harcoltak az előretörő fasizmussal szemben (l. *népi őrség*). A B. Mussolini vezetésével hatalomra jutó fasiszták eltörölték a munkás- és parasztmozg. vívmányait (sztrájkjog, munkanélküli-segély, ún. belső bizottságok, földek visszavétele). G. *Matteotti* meggyilkolása után hatalmas fasisztaellenes tömegmozgalom lepi el az országot, de az *aventinusi blokk*ban tömörült ellenzéki pártok passzivitása folytán a fasiszták megszilárdíthatták uralmukat, és áttértek a totális fasiszta diktatúrára, betiltva valamennyi pártot és osztályharcos munkásszervezetet, valamint ellenzéki sajtóorgánumot. A reformisták 1927-ben feloszlatták az Ált. Munkaszövetséget, a komm.-k és forr. szoc.-k illeg. újra megszervezték. A terror által megtizedelt OKP és OSZP 1934-ben akcióegység-egyezményt kötött, melyet 1937-, 1943-, 1944- és 1946-ban megújítottak és konkretizáltak. 1936—39 kb. 3300 olasz antifasiszta harcolt a *nemzetközi brigádok* soraiban, a Spanyol Közt. védelmében (Garibaldi-brigád). Az olasz fasizmus katasztrofális vereségei a II. vh.-ban, az ország erőforrásainak rohamos kimerülése megérlelte a rendszer belső válságát, erősödött ~. 1943. márc.-ban több százezer hadiüzemi munkás sztrájkolt. Mussolini bukása (1943. júl. 25.) után 1943. szept.-ben megalakult a népfront jellegű *Nemzeti Felszabadító Bizottság* (CLN) a fegyveres ellenállás szervezésére, vezetésére. 1944-ben a felszabadított területeken újjászervezett munkáspártok képviselői beléptek a kormányba, északon — a komm.-k vezette CLN vezetésével — 1945. ápr.-ban össznépi fegyveres felkelés szabadított fel számos olasz nagyvárost (Milánó, Torino, Genova). A háború után ~ számos jelentős vívmányt harcolt ki (mozgó bérskála, szaksz. jogok, ún. belső bizottságok elismerése, meg nem művelt földek ideiglenes használatba adása, bérleti díjak korlátozása, földfoglalások). 1944-ben az egység jegyében megalakult az *Olasz Általános Munkaszövetség* (CGIL) és a katolikus egyház befolyása alatt álló Olasz Dolgozók Keresztény Szövetsége (Associazioni Cristiane Lavoratori Italiani). 1946. jún.-ban népszavazáson a közt. államformát fogadták el, az ugyanekkor tartott alkotmányozó gyűlési választásokon a két munkáspárt a szavazatok 40%-át kapta (OSZP: 20,7%, OKP: 19%). 1947. dec.-ben elfogadták az alkotmányt, minden akkor érvényben levő polg. alkotmány közül a legdemokratikusabbat. Ugyanakkor 1947-ben repedések keletkeztek az ellenállásban kikovácsolódott antifasiszta és munkásegységen: 1947. jan.— a G. *Saragat* vezette jobboldal kiválása és az *Olasz Szociáldemokrata Párt* létrehozása, 1947. máj.— az OSZP és az OKP kiszorítása a kormányból. Szakadás következett be az addig egységes szaksz. mozgalomban: 1950-ben szd. vezetéssel megalakult az *Olasz Munkaunió* (UIL), s ugyanebben az évben az *Olasz Dolgozók Szakszervezeti Szövetsége* (CISL) kereszténydem. vezetéssel. A munkáspártok, szaksz.-ek és más dem. szervezetek számos nagy sztrájkot, békevédelmi megmozdulást szerveztek és újabb vívmányokat értek el (1950: részleges földreform keretében 700 ezer ha földet osztottak ki, 1953: megbuktatták az ún. csaló választójogi törvényt, mely az 50% + 1 szavazatot elérő pártnak juttatta volna a parlamenti mandátumok 66%-át). 1960-ban nagy jelentőségű megmozdulásokra került sor az ún. *véres hét*en. Az 1960-as években a munkásegység gyengült: az OSZP, miután felmondta az OKP-hoz fűződő akcióegységét, közeledett az olasz SZDP-hez, a szd. platformján az 1966-ban alakult *Egyesült Szocialista Párt*ban egyesült vele, de hamarosan, 1969. júl.-ban a párt alkotóelemeire bomlott. Az OKP az 1964-ben baloldali szoc.-kból alakult, majd 1972. júl. a kommunistákkal egyesülő *Proletáregység Olasz Szocialista Párt*jával együtt követelte, hogy egy új baloldali többség alakítson kormányt, és valósítsák meg az országot gyökeresen átalakító, a szoc.-hoz utat nyitó *strukturális reformok*at. 1970 végétől az olasz szaksz. szövetségek akcióegységre léptek és 1973-ra előirányozták egyetlen osztályharcos szaksz. szövetségbe tömörülésüket, mely eddig — főképp az UIL ellenállása miatt — nem valósult meg; 1972 őszén csak egy szaksz. csúcsszövetséget sikerült létrehozni. A munkásmozg. nagy lendülettel harcol az új fasiszta előretöréssel szemben, másrészt a gazdasági nehézségekből a dolgozókra háramló hátrányok ellen (infláció, munkanélküliség stb.) (l. *Olasz Általános Munkaszövetség, Olasz Dolgozók Szakszervezeti Szövetsége* és *Olasz Munkaunió*). — *Irod.: Longo, Luigi:* Az olasz nép harca a felszabadulásért. 1953. 391 old. — *Battaglia, Roberto—Garritano, Giuseppe:* Az olasz ellenállás története. 1965. 209 old. — *Chabod, Federico:* Olaszország története. 1918—1948. 1967. 263 old. — *Amendola, Giorgio:* Az olasz munkásosztály és a forradalom. 1969. 148 old. — *Kis Aladár:* Az olasz fasizmus története. 1970. 378 old.

Olasz Szociáldemokrata Párt, *Partito Socialista Democratico Italiano:* alakult 1952. jan. 3—7-én. Az OSZP-ben már 1947 jan.-ban a XXV. kongr.-on szakadás történt G. *Saragat* vezetésével. Más reformista csoportok csatlakoztak I. *Silone*, Giuseppe Romita és mások vezetésé-

vel. Az ~ mindvégig együttműködött a kereszténydemokratákkal, élesen komm.-ellenes pol.-t folytatott. Nyílt osztályárulását az SZI is nemegyszer elítélte. 1971 végéig a kereszténydemokratákkal együtt részt vett az ún. középbal-kormányban. 1966—69 egyesült az OSZP-vel (l. *Egyesült Szocialista Párt*). 1969—71 *Egységes Szocialista Párt* néven működött, majd újra felvette az eredeti ~ nevet. Vezetése alatt áll az *Olasz Munkaunió*. Az ~ a *Szocialista Internacionálé* tagszervezete. Taglétszám: 135 000; az ~ 1963-ban 1 874 000 szavazatot (6,7%-ot) kapott, 1972-ben 1 718 000 szavazatot (5,1%-ot). Elnöke: M. *Tanassi*, titkára Mauro Ferri, lapja az Umanità (Emberiesség).

Olasz Szocialista Párt, *Partito Socialista Italiano, PSI:* alakult 1892. aug.-ban Genovában a Munkáspárt és más szoc. szervezetek egyesüléséből. 1893-ban elfogadott programjában a munkásosztály hatalomra jutását, a termelési eszközök társadalmasítását tűzte ki célul. 1894—95 betiltották. 1896-ban kiadta az *Avanti!* c. napilapot. A századfordulótól több irányzat figyelhető meg az ~ban. A vezető áramlat 1912-ig a liberális burzsoázia és a munkásosztály együttműködéséhez nagy reményeket fűző reformistáké (F. *Turati*, C. *Treves*). A baloldalt az Art. *Labriola* körül tömörülő forr. szindikalisták alkották, akiket 1908-ban kizártak. Centrista magatartást tanúsítottak az *integralisták* (E. *Ferri*). A párt szélsőjobboldalán helyezkedtek el a kormány gyarmati hódító politikáját támogató soviniszták (L. *Bissolati-Bergamaschi*, I. *Bonomi*), akiket 1912-ben zártak ki. Az I. vh. idején a következetesen háborúellenes ~ kezdeményező szerepet játszott a *zimmerwaldi* és *kienthali konferenciák*on. Az I. vh. végén bekövetkező fellendülés megnöveli sorait (1919-ben a parlamenti helyek 30%-ával: 156 mandátummal rendelkezik). 1919. márc.-ban csatlakozik a KI-hoz. Minthogy a reformisták nem fogadják el a KI-ba való felvétel feltételeit, és a *maximalisták* (C. *Lazzari*, G. *Serrati*) vonakodnak kizárni őket a pártból, az új baloldal megalakította az OKP-t. A reformisták kilépése után — akik 1922-ben *Egységes Szocialista Párt* néven új pártot alakítottak — az ~ milánói kongr.-a elutasítja a komm.-kkal való egyesülést, a „harmadik internacionalisták" egy nagyobb csoportja (G. Serrati, G. *Di Vittorio*) csatlakozik az OKP-hoz (1924). Sok ezer olasz szoc. harcolt a fasizmus előretörése, majd kormányzata ellen. A szoc. G. *Matteotti* meggyilkolása után az ~ részt vett az ellenzéki *aventinusi blokk*ban. 1926-os illeg. párizsi kongr.-án újra egyesül a reformistákkal. 1934-ben akcióegység-egyezményt köt az OKP-vel. Tagjai százával harcoltak a Spanyol Közt. védelmében (P. *Nenni* és mások); 1943— részt vettek a népfront jellegű *Nemzeti Felszabadító Bizottság*ban (CLN). 1944—47 kiszorításukig az ~ képviselői részt vettek a kormányban. 1947-ben G. *Saragat* vezetésével a jobboldali csoport kiválik; 1952-ben más kilépő csoportokkal megalakítják az *Olasz Szociáldemokrata Párt*ot. Az olasz gazd. fellendülés, a kormány által tett engedmények és a nemzetközi komm. és munkásmozg.-ban jelentkező problémák hatására az ~ P. Nenni vezetésével 1956-ban felmondja az OKP-val kötött akcióegység-egyezményt, fenntartva az egységet a CGIL-ben és más tömegszervezetekben, valamint számos tartományi, városi, községi önkormányzatban. A korábban folytatott pol. fokozatos átértékelése után az ~ közeledett a keresztény-dem. párthoz, majd 1963-ban elhatározta az ún. középbal kormányban való részvételt. Emiatt a párt balszárnya T. *Vecchietti* vezetésével kilépett, 1964—72 működött a *Proletáregység Olasz Szocialista Pártja* (PSIUP). 1966-ban egyesült a P. Nenni vezette ~ és a G. Saragat vezette Olasz SZDP (l. *Egyesült Szocialista Párt*). 1969 nyarán egy kormányválság kapcsán a volt szoc.-k újra szakítottak. Az ~ 1963-ban 4 252 000 szavazatot (13,8%), 1972-ben 3 208 000 szavazatot (9,6%) kapott. A *Szocialista Internacionálé* tagszervezete, annak baloldalán foglal helyet. Taglétszáma 350 000. Az ~ elnöke Nenni, főtitkára F. *De Martino*, napilapja az *Avanti!*

Olgeirsson, Einar (1902. aug. 14.—): izlandi történész; kommunista. 1930-ban az Izlandi KP egyik alapítója, 1930—38 a KP és a PB tagja. 1938-ban az Egyesült Népi Szocialista Párt (l. *Népi Szövetség*) alapítója és alelnöke, 1939—68 elnöke. 1941—43 Angliában börtönben. 1937—41 és 1945—69 parlamenti képviselő.

Ollenhauer, Erich (1901. márc. 27.—1963. dec. 14.): német szociáldemokrata. Diákkorában, 1918— a szoc. ifj. mozg.-ban dolgozott, 1923— az SZII titkára, abban a jobboldali irányzat képviselője. 1933— az SPD prágai emigrációs vezetőségének tagja, később Angliába emigrált, itt az SPD weimari pol.-ját bírálta, s „harcosabb demokrácia" megteremtését hirdette. 1945 után az egységfront ellen foglalt állást, de nem csatlakozott a szélsőséges antikommunistákhoz. 1947-ben az SPD első elnökhelyettese, K. *Schumacher* halála után, 1952— elnöke. 1956—63 a *Szocialista Internacionálé* alelnöke, 1963-tól haláláig elnöke.

Olt Károly (Zágráb, 1904. máj. 14.—): magántisztviselő; kommunista. 1929-ben kapcsolódott be a munkásmozg.-ba, 1930-ban lett a KMP tagja. Kezdetben az egyetemi diákmozg.-ban,

majd a MOSZ komm. *frakció*jában és a szaksz. ellenzék soraiban tevékenykedett. 1939— részt vett a KMP újjászervezésében, majd az antifasiszta *ellenállási mozgalmak* irányításában. A felszab. után az MKP Bp. IV. ker. (belvárosi) titkára, 1946—56 a KV tagja. 1947—49 népjóléti miniszter, majd az Országgyűlés elnöke. 1949—50 az Elnöki Tanács titkára. 1950—56 pénzügyminiszter. 1956. nov.—1959. jún. a Forr. Munkás-Paraszt Kormány Titkárságának vezetője. 1959—61., nyugdíjba vonulásáig, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke.

Olty Magda (Bp., 1912. jún. 28.—): színművész; kommunista. 1933— a Nemzeti Színház tagja. 1941— részt vett az illeg. komm. mozg.-ban. A II. vh. idején komm. és más baloldali művészekkel munkáselőadásokon, szavalóesteken szerepelt. 1944-ben a nyilasok letartóztatták. A felszab. után közreműködött a színházi élet újjászervezésében. 1950— a Színművészeti Főiskola tanára, 1957—62. főigazgatója.

olvasókörök: a szegényparasztság és az *agrárproletariátus* tömörülésének sajátos formája az 1860-as évek vége és az 1900-as évek eleje között. Elsősorban a tisztántúli és Duna—Tisza közi falvakban, mezővárosokban jöttek létre, eleinte helyi kezdeményezésre, majd a Függetlenségi Párt, később a szd.-k befolyására. Alapszabály szerinti rendeltetésük általában a tud., kult. és gazd. ismeretterjesztés, valamint könyvek, hírlapok olvasása, kölcsönzése. Tevékenységük a valóságban azonban nem korlátozódott erre, s egyéb gyülekezési hely híján csakhamar a szegényparasztság és agrárprol. pol. mozgalmainak gócaivá váltak. Jelentőségüket felismerve az MSZDP és a *Független Szocialista Párt* mindinkább irányítása alá vonta őket. Kiemelkedő szerepük volt az agrárszoc. mozgalmak kibontakozásában.

Olvasótár: a Népszava irodalmi melléklete *Révész* B. szerkesztésében 1907. szept.—1908. jún. Egyik első kísérlet Mo.-on munkás irodalmi orgánum megteremtésére. Szűk keretei között helyet adott mindenekelőtt a kortárs szoc. írók, költők (*Csizmadia* S., *Farkas* A., *Gyagyovszki* E., *Ormos* E. stb.), valamint a modern magy. irodalom progresszív alkotásainak (*Ady*, Csáth Géza, Kosztolányi Dezső, Mohácsi Jenő és mások). Lehetőségeihez képest bőségesen adott ízelítőt a szoc. vagy a munkásmozg.-mal rokonszenvező külföldi irodalomból (A. *France*, M. *Gorkij*, Gerhart Hauptmann, W. *Morris*, Ada Negri, Morris Rosenfeld, Émile Zola stb. írásaiból). Az ~ rövid fennállása jelentékeny hatást gyakorolt mind a munkásirodalom fejlődésére, mind a polg. alkotók szoc. iránti érdeklődésének felkeltésére és erősítésére, mind pedig a munkásolvasók irodalmi-művészeti tájékozódásának szélesítésére.

opportunizmus ⟨lat. opportunus 'kedvező, kényelmes' szóból⟩: a *munkásmozgalom*ban minden olyan eszmei álláspont, pol. magatartás, áramlat és irányzat, amely a pillanatnyi előnyök vagy biztonság kedvéért feláldozza a küzdelmesen kivívható távolabbi célokat. Óvakodik a kockázattól, visszariad a nehézségektől, s ezért a mozgalmat az elvtelen *kompromisszum*ok útjára akarja vezetni. Különböző válfajai mind forr.-ellenesek, a munkásmozgalmat alárendelik más *osztály*oknak, főként a *burzsoázia*nak vagy a kispolgárságnak, ezzel el akarják téríteni a prol.-t a saját érdekeiért, történelmi hivatásának megvalósításáért folytatott következetes harctól. Társadalmi bázisa egyrészt a *munkásosztály*nak azok a rétegei, amelyek a tőkés társadalomban az osztály egészéhez képest anyagilag és társadalmilag kedvező körülmények között élnek és a burzsoázia befolyása alá kerülnek (l. *munkásarisztokrácia*); másrészt a munkásosztályt állandóan feltöltő kispolg.-paraszti eredetű és gondolkodású tömegek; a munkásság tudatilag elmaradott egyéb rétegei; végül olyan, a munkásmozg.-hoz csatlakozott burzsoák, kispolgárok és értelmiségiek, akiknek gondolkodása, érzelemvilága alapjában véve polg., ill. kispolg. maradt. E rétegek törekvéseinek képviselőivé válik egyes munkásmozgalmi szervezetek és intézmények (munkásbiztosítás, szaksz.-ek, szövetkezetek, kultúrintézmények, sajtó, parlamenti és önkormányzati képviselet, pártok) alkalmazottainak jelentős számú serege, akik funkciójukkal járó helyzetüket arra használják, hogy az ~t kiterjesszék a munkásosztály pártjára és az egész munkásmozg.-ra. Az ~ térhódítását a munkásmozg.-ban viszonylag széles bázisán túlmenően elősegíti, hogy a tőkések rendszerint támogatják a munkásmozg. opportunista irányzatait a forr. marxista irányzattal szemben. Megnehezíti az ~ osztálytartalmának felismerését, hogy képviselői harcot is folytatnak az uralkodó osztályok bizonyos csoportjaival, forr. frazeológiával leplezik opportunista pol.-jukat vagy éppen túlhajtott, eleve irreális követelésekkel lépnek fel. Az ~ o.-onként és korszakonként más és más formában jelentkezik, egyes irányzatai azonban nemzetközi jelenséggé váltak. A nemzetközi munkásmozg. történetében a marxizmus elterjedéséig a legjelentősebb opportunista irányzatok voltak: a *trade-unionizmus*, a munkásdemokratizmus, a szövetkezeti szocializmus, az *anarchizmus*, a *szindikalizmus*, az *anarcho-szindikalizmus*, a *lassalleanizmus*. A marxizmus elterjedése után az ~

jelentősebb irányzatai marxista köntösben léptek fel a *szociáldemokrácián* belül. Ezek között a legfontosabbak voltak: a *revizionizmus*, a *centrizmus*, a *szociálsovinizmus* és a *szociálpacifizmus*. A komm. mozg. ezekkel az opportunista irányzatokkal folytatott következetes harc és a tőlük való szervezeti elkülönülés útján jött létre. Az ~ tendenciái azonban felléptek a komm. mozgalmon belül is. Ez a *„baloldaliság"* és a szociáldemokratizmus különféle válfajaiban öltött testet. Az ~ marxista, ill. komm. köntösben jelentkező áramlatai mellett a munkásmozg.-ban tovább éltek, ill. új. formában ismét porondra léptek egyes régebbi opportunista irányzatok is. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* Mi a teendő. Mozgalmunk égető kérdései. — Lenin, V. I.: Összes művei. 6. köt. (2. kiad.) 1964. 1—177. old. — *Lenin, Vladimir Iljics:* Egy lépés előre, két lépés hátra. — Lenin, V. I.: Összes művei. 8. köt. (2. kiad.) 1965. 181—398. old.

Orbán László (Nógrádverőce, 1912. aug. 2.—): jogász; kommunista. 1938— a komm. irányítású ifj. mozg.-ban tevékenykedett, az OIB tagja. 1941-ben már a KMP tagjaként az SZDP-ben működő komm. sejtek munkáját irányította. 1942. máj.— illeg.-ban élt. 1943— a *Békepárt* vezetőségének, 1945—51 az MKP, ill. MDP KV tagja. 1945—50 rövid megszakításokkal a KV agitprop. osztályának vezetője, majd 1956-ig az Oktatásügyi Minisztériumban a Felsőoktatási Tanács titkára, ill. a marxizmus—leninizmus oktatási főosztály vezetője, később miniszterhelyettes. 1956. febr.— ismét a párt központi apparátusában dolgozott. 1957. jún.—az MSZMP KB tagja; a KB tudományos és kulturális, majd agit.-prop. osztályának vezetője. A KB mellett működő agit.-prop. bizottság tagja. 1967— a művelődésügyi miniszter első helyettese, 1973—államtitkár, 1974— kulturális miniszter. 1945—53 nemzetgyűlési ill. ogy.-i, 1958— ismét ogy.-i képviselő.

Ordine Nuovo, L' (Az Új Rend): olasz szoc.-k torinói forradalmi csoportja, melynek magvát az 1919. máj. 1-én ~ néven kiadott hetilap szerkesztősége (A. *Gramsci*, P. *Togliatti*, U. *Terracini*, Angelo Tasca) alkotta. A ~ csoport nagy energiával propagálta az üzemi tanácsok mozgalmát, melyben a prol.-hatalomért vívott harcának vezető szervét látta. Előkészítette 5000 torinói és piemonti munkás 1920. ápr. 13—24-i ált. sztrájkját. A ~nak oroszlánrésze volt az OKP megalakításában (1921). A lap 1925-ig az OKP napilapja volt.

Ordzsonikidze, Grigorij Konsztantyinovics, álnéven *Szergo* (1886. okt. 12. [24].—1937. febr. 18.): szovjet-grúz felcser, bolsevik párt- és állami vezető. 1903-ban az OSZDMP tagja, a Kaukázuson túl tevékenykedett. Németo.-ban, Franciao.-ban volt emigrációban, majd Iránban végzett forr. munkát. V. I. *Lenin* megbízásából 1911-ben a *prágai konferencia* előkészítésén dolgozott, a KB tagja. 1917-ben száműzetéséből visszatérve, tevékenyen részt vett a fegyveres felkelésben. A polgárháború idején a VH egyik pol. vezetője. 1921—26 az SZKP Kaukázusi Bizottságának elnöke. A nemzeti kérdésben elkövetett türelmetlensége és hibái miatt Lenin bírálta. 1926-ban a Népbiztosok Tanácsának elnökhelyettese, 1930— a párt Pol. Irodájának tagja, a Népgazdasági Tanács elnöke, majd nehézipari népbiztos. Önkezével vetett véget életének. — *Irod.: Ordzsonikidze, Zina:* Egy bolsevik útja. G. K. Ordzsonikidze élete. 1950. 382 old.

Organizációs Bizottság: a KMP egységes vezető szerve az újjászervezés időszakában — 1924—1925. aug. Az ellenforr. korszakban illeg. harcoló és a külföldi *emigrációban* dolgozó magy. komm.-k megbeszélései eredményeként, a KI határozata alapján jött létre. Szervezeti téren feladatul tűzte ki a komm. befolyás erősítését a leg. munkásszervezetekben, újabb üzemi pártsejtek létrehozását; a KMP I. kongr.-ának előkészítését a leg. ellenzéki mozg. fellendítésével, az üzemi sejtek kiépítésével, a terror elleni harc feladatainak elemzésével. Tagjai — *Kun* B., *Landler* J., *Alpári* Gy. *Rákosi* M., *Hirossik* J. — állították össze a kongr. napirendjét, a tárgyalásra kerülő témák téziseit, és gondoskodtak a magy. küldöttek kiutazásáról. A KMP első kongr.-a (Bécs, 1925. aug. 18—22.) az ~ot határozatilag felmentette. Hasonló jellegű és feladatkörrel bíró szervek léteztek más komm. pártokban is.

O'Riordan, Michael (1917—): ír kommunista. Az ír közt. ifjúsági mozg.-hoz, majd az illeg. angolellenes közt. hadsereghez csatlakozott. 1936—39 Spanyolo.-ban a *nemzetközi brigádok*ban harcolt. 1940—44 Íro.-ban internálva. A corki, majd a dublini autóbuszmunkás-szaksz. elnöke, 1961— e szaksz. országos elnöke, 1948— a marxista—leninista Ír Dolgozók Pártja főtitkára, 1970. márc.— *Írország Kommunista Pártja* országos VB-titkára.

Orlai-Fürst Károly (Rum, 1900. okt. 16.—Bp., 1945. aug. 8.): kereskedősegéd; kommunista (*Fürst* S. fivére). 1918-ban kapcsolódott be a szaksz. mozg.-ba, 1927-ben lett a KMP tagja. Pártmunkáját a szaksz.-ben és a VS-ben végezte. 1938-ban az elsők között vett részt a párt illeg. szervezeteinek újjáalakításában. 1940— a Kereskedelmi Alkalmazottak Orsz. Szövetségében

működő komm. szakmai bizottság tagja. 1942 tavaszától illeg.-ban élt. A felszab. után az MKP Bp. VI. ker. szervezetének titkára, majd a bp.-i területi pb. osztályvezetője, nemzetgyűlési képviselő.

Ormos Ede (Hódmezővásárhely, 1873. jún. 11.— Németo., 1944): ügyvéd, szd. újságíró, költő. A 90-es évek elején lépett be az MSZDP-be. Tanúja és első szoc. feldolgozója az 1894. évi *hódmezővásárhelyi zendülés* történetének. 1898-ban Makón a községi képviselőtestület tagja, s ötödmagával megalakította az első szd. községi *frakció*t Mo.-on. 1906—18. között a *Népszava* belső munkatársa és jogtanácsosa. A szd. sajtóban számos költeménye és versfordítása jelent meg. 1918. jan.-ban kapcsolatot teremtett az *általános sztrájk*ot folytatni akaró ellenzéki csoportok és *Károlyi* M. között. Ezért a pártvezetőség elbocsátotta a laptól. Ekkor kilépett az MSZDP-ből és csatlakozott a Károlyi-párthoz, amelynek a *polgári demokratikus forradalom* idején is tagja maradt. A TK-ban a Közellátásügyi Népbiztosság sajtóosztályának vezetője. 1919. nov.-ben Ausztriába emigrált, 1921-ben Romániába költözött, de a munkásmozg.-ban már nem vett részt; irodalmi tevékenységet folytatott.

orosházi vérengzés: a szocialista agrármozgalom elleni hatósági terror egyik súlyos megnyilvánulása (1891. máj. 1.). Orosházán 1890-ben kezdődött meg az agrárprol.-ok és szegényparasztok szoc. szervezkedése. 1891-ben a helyi munkáskör tagjai elhatározták, hogy az ipari munkások példájára ők is megünneplik *május elsejé*t. E napon a földmunkások az egylet épületére kitűzték nemzetiszín szegélyes fehér zászlójukat, amelyen a „Szabadság, egyenlőség, testvériség!" jelmondat állt. A főszolgabíró a zászlót elkoboztatta és Kunos Györgyöt, az elnököt, valamint a vezetőség két másik tagját letartóztatta. A főszolgabírói hivatal előtt 2000—3000 főnyi tömeg gyűlt össze és követelte a zászló visszaadását s a vezetők szabadon bocsátását. A kirendelt csendőrség és katonaság megtámadta a tömeget, amely kőzáporral válaszolt. A harcnak számos sebesültje volt, sok földmunkást letartóztattak. Az orosházi szoc.-k elleni perben, 1891. szept. 12-én 38 agrárproletárt és szegényparasztot ítéltek el.

Orosz Nándor (Bp., 1886. okt. 25.—Bp., 1966. ápr. 4.): bronzműves; szociáldemokrata, majd kommunista. 1904— vett részt a munkásmozg.-ban. Az I. vh.-ban orosz hadifogságba került. 1918-ban tagja lett az OK(b)P-nek és a szibériai magy. hadifoglyok között végzett pártmunkát. 1921-ben tért haza Mo.-ra mint az illeg. KMP VB titkára. 1922-ben letartóztatták, de a *fogoly-csere-akció* keretében a SZU-ba került. 1928—29-ben a KMP KB tagjaként ismét Mo.-on végzett pártmunkát. A KMP küldötteként részt vett a KI VI. kongr.-án. 1929-ben letartóztatták és 11 évet töltött börtönben. 1940-ben a SZU-ba ment, s 1942— részt vett a magy. hadifoglyok közötti felvilágosító munkában. A felszab. után hazatért, s különböző párttisztségeket töltött be. 1960—61 a *Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Párttörténeti Intézet*ének igazgatója.

Orosz Munkások Északi Szövetsége, *Szevernij Szojuz Russzkih Rabocsih: narodnyik* befolyás alatt álló orosz forradalmi munkásszervezet, 1878-ban Sz. Ny. *Halturin* és V. P. *Obnorszkij* alapították Pétervárott. Célja a fennálló gazdasági és társadalmi rend megdöntése volt. A narodnyikokkal szemben már a munkásság vezető szerepét hangsúlyozta. Aktív osztályharcot hirdetett és a pol. jogok kiterjesztését követelte. 1880. febr. 15-én indította meg az első orosz munkáslapot, a Rabocsaja Zarját (Munkás Hajnalhasadás). A kb. 200 tagot számláló, titkos nyomdával rendelkező ~ a cári hatóságok üldözése következtében 1880-ban feloszlott.

Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt magyar agitációs és propagandaosztályai: 1920. márc.— 1921. okt. a szovjet-oroszországi magyar kommunisták mozgalmának szervezeti formája. A magy. komm.-k 1920. márc. 20—23-i moszkvai összoroszo.-i értekezlete hozta létre az OK(b)P új szervezeti szabályzata értelmében az addig működő magy. komm. csoportok helyett. A kormányzósági és területi pb.-ok mellett tevékenykedtek, élükön a KB mellett működő Központi Iroda állott. Fő feladatuk a magy. hadifoglyok komm. nevelése, az illeg. KMP segítése, az *intervenció* ellen küzdő szovjet állam támogatása volt. A Központi Iroda „*Vörös Újság*" címmel lapot adott ki, könyveket, brosúrákat jelentetett meg, agitátor- és parancsnokképző iskolát állított fel, internacionalista csapatokat szervezett. 1920. szept.-ben 76 volt az ~nak száma, s ezek mintegy 3400 tagot és tagjelöltet tömörítettek. 1920 végén és 1921-ben a Központi Iroda a hazatérő hadifoglyok tömegeivel együtt illeg. munkára Mo.-ra küldte tagjait; ennek következtében az ~ 1921 folyamán megszűntek. — *Irod.:* Magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban. Dokumentumgyűjtemény. (Szerk. bizottság: G. D. Obicskin, Vass Henrik, Milei György stb.) 1—2. köt. 1967—1968. — *Józsa Antal—Milei György:* A rendíthetetlen százezer. Magyarok a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban. 1968. 278 old.

Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt Magyar Csoportja: az első kommunista szervezet, amelyet 1918. márc. 24-én azok a magyar hadifoglyok hoztak létre Moszkvában, akik már Mo.-on is a munkásmozg. harcosai voltak, Oroszo.-ban pedig leninistákká váltak. Elnöke *Kun* B., titkára *Pór* E. volt. Az ~ célul tűzte ki a komm. eszmék terjesztését, és elő kívánta segíteni a forr. munkásmozg. fejlődését Mo.-on. 1918 folyamán az európai Oroszo. minden nagyobb városában megalakult az ~, amely több száz magy. komm.-t tömörített. 1918. ápr.— megjelentette a „*Szociális Forradalom*" c. lapot, kiadta K. *Marx*, F. *Engels*, V. I. *Lenin* és a magy. komm. vezetők írásait. Agitátoriskolát szervezett, tagjai nevelőmunkát végeztek a hazatérő hadifoglyok és az Ukrajnát megszálló osztrák—magy. csapatok között. A szovjethatalom védelmében az ~ szervezte és vezette az internacionalista csapatokat. 1918. nov. 4-i moszkvai értekezlete elhatározta, hogy tagjainak többségét hazaküldi a KMP létrehozásának előkészítésére. 1919. márc.-ig az ~ mintegy 300 tagja tért haza Mo.-ra. A TK idején az ~ részt vett a magy. prol.-hatalom védelmére szervezett internacionalista egységek ukrajnai összpontosításában. Ennek kapcsán az ~ munkájának súlypontját Kijevbe helyezték át. Megalakították az Ukrán K(b)P Magyar Csoportját és kiadták a kijevi Vörös Újságot. 1919 őszétől a hazai komm. mozg. újjászervezésében nyújtott segítséget. 1919. aug.— kiadta Moszkvában a *Vörös Újság*ot. 1919 második felétől számos tagját küldte Mo.-ra illeg. pártmunkára. Továbbra is szervezte a VH internacionalista alakulatait. 1920 elején az OK(b)P új szervezeti szabályzata értelmében az ~ megszűnt, ill. a párt magy. agitációs és propagandaosztályaként működött tovább. — *Irod.: Józsa Antal—Milei György:* A rendíthetetlen százezer. Magyarok a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban. 1968. 278 old. — Magyar internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a Polgárháborúban. Dokumentumgyűjtemény. (Szerk. bizottság: G. D. Obicskin, Vass Henrik, Milei György stb.) 1—2. köt. 1967—1968.

Országos Ifjúsági Bizottság, OIB: a *Magyarországi Szociáldemokrata Párt* ifjúsági csoportjainak vezető szerve 1929—42. Az illeg. KIMSZ kezdettől fogva befolyást gyakorolt munkájára, s ellenzéki álláspontja miatt az MSZDP vezetősége többször feloszlatta. Az *egységfront*-törekvések eredményeképpen 1936-ban újjáalakult, s ezután paritásos alapon komm. és szd. ifj. vezetőkből állt. Elnöke ekkor Bakonyi Sebestyén Endre, titkára *Vágvölgyi* T. lett. 1937—38-ban *Ságvári E.*, *Kulich* Gy. és Valachi Gyula került a vezetésbe. Az ~ tevékenysége nyomán az SZDP ker. ifj. csoportjainak tevékenysége feléledt; vezetésével létrejött és megerősödött a komm. és szd. ifj. *akcióegység*, amely jelentős szerepet töltött be a mo.-i *ellenállási mozgalmak* kibontakozásában. (L. *kommunista ifjúsági mozgalom: szociáldemokrata ifjúsági mozgalom.*) — *Irod.:* Eleven erő. A KISZ történelmi emlékülése 1968. dec. 10—12. 1969. 256 old.

Országos Munkanélküli Tanács, *National Unemployed Council:* alakult 1930. júl. 4-én Chicagóban az *Egyesült Államok Kommunista Pártja* kezdeményezésére. Éhségfelvonulásokat és egyéb megmozdulásokat szervezett a munkanélküli-biztosításért, a házbértartozások miatti kilakoltatások és a farmerek jelzálogkölcsöneinek lejártakor tartott árverések ellen. Szervezésében került sor az 1931. dec.-i és 1932. dec.-i országos éhségmenetre Washingtonban, 1932. márc. 7-én ezrek felvonulására a dearborni Ford-gyár elé. A megmozdulások eredményeként 1935. aug. 14-én a kongr. elfogadta a társadalombiztosítás bevezetésére vonatkozó törvényt, a munkanélküli- és öregségi biztosítást.

Országos Munkaszövetség, *Confederación Nacional del Trabajo, CNT:* a francia *anarchoszindikalizmus* hatására 1911. szept. 8-án alakult, kezdetben katalán, 1915-től összspanyolo.-i szaksz. szövetség. 1911—14 illeg.; 1914—19 félleg. 1917-ben a nagy sztrájkhullám egyik szervezője. 1919-ben néhány hónapra a KI-hez, majd a Munka Nemzetközi Társulása nevű nemzetközi anarchista szervezethez csatlakozott. Fő bázisa a katalán textilipar, befolyása az andalúziai szegényparasztságra és agrárprol.-ra is kiterjedt. M. Primo de Rivera diktátor betiltotta; 1924-ben kimondta önfeloszlatását. Ebben szerepet játszott a kormányzati terror és másrészt a *direkt akció* erőltetése nyomán meggyengült tömegbefolyása. 1930— ismét leg.; a monarchia megdöntését (1931. ápr.) ált. sztrájk meghirdetésével segítette. A közt. kikiáltása után az UGT mellett az ország másik hatalmas szaksz.-e. Az 1933-as országgyűlési (cortez) választások bojkottálásával a reakció választási sikerét mozdította elő. Szélsőséges anarchisták befolyására 1932—33 földfoglalásokat, fegyveres fellépéseket szervezett, de jelentős sztrájkokat is. Az F. Franco vezette közt.-ellenes lázadás után is tagadta szervezett államgépezet és centralizált hatalom szükségességét. 1936. nov.-ben belépett a *népfrontkormányba*, ahonnan 1937. máj.-ban kivált. Pozitív fejlődésének eredményeként 1938-ban az UGT-vel akcióegység-egyezményt kötött. Franco rendszere betiltotta, azóta emigrációban s hazai földön illeg. működik. Taglétszáma: 1911:

30 000, 1920: 1 millió, 1923: 250 000, 1938: 2 millió. Vezetésében fontos szerepet játszott A. *Pestaña* és Salvador Segui. Lapja a Solidaridad Obrero (Munkásszolidaritás) volt.

Orvos-Egészségügyi Dolgozók Szakszervezete: szocialista tömegszervezet, amely az egészségügyi intézmények valamennyi dolgozó rétegét tömöríti. A felszab. előtt e rétegek külön-külön folytattak szervezkedési kísérleteket, amelyeket a hatóságok minden módon akadályoztak. Az 1902-ben alakult Magyarországi Betegápolók és Ápolónők Orsz. Egyesülete kereszténypszoc. irányítással működött. 1906-ban jött létre a Magyarországi Gyógyszerészsegédek Orsz. Szövetsége, amelyben az MSZDP-vel rokonszenvező erős baloldal alakult ki. A gyógyszerészsegédek 1914-ben egyhetes sztrájkot vívtak és csatlakoztak a magántisztviselők szakszervezetéhez, 1918-ban pedig önálló szaksz.-et hoztak létre. E szaksz.-nek a TK idején mintegy 5000 tagja volt. A VAOSZ-ban 1917-ben létrehozták az ápolónők és a kórházi segédszemélyzet tagozatát. 1919 elején e tagozathoz csatlakoztak a volt kereszténypszoc. egészségügyi dolgozók is. 1918. nov.-ben mintegy 200 taggal megalakult a Szociáldemokrata Orvosok Szakszervezete, amely 1919 tavaszán több baloldali orvosszervezettel egyesülve felvette a Magyarországi Alkalmazott Orvosok Szakszervezete elnevezést. Ennek keretében különböző szakmai csoportok és „orvosi ifjúmunkás" tagozat működött. E szaksz.-nek a TK idején mintegy 4000 tagja volt. — Az ellenforr. szétzúzta ezeket a szervezeteket, csupán a kereszténypszoc. szervezkedés számára nyújtott leg. lehetőséget. A baloldali érzelmű orvosok — komm. orvosok, *Jahn* F., *Schönstein* S., *Weil* E. irányításával — 1929—32. az MSZDP Orvostagjainak Szervezete néven tömörültek, ezt a csoportosulást a pártvezetőség az erős komm. befolyás miatt feloszlatta. A II. vh.-t megelőző években az SZDP Bp. VI. ker. szervezetében megalakult a második orvoscsoport, amely Mo. ném. megszállásáig működött. Vezetésében Adler Ferenc, Arató Ottó, Bálint István, Simonovits István vettek részt. (L. *Szocialista orvosmozgalom a két világháború között Magyarországon.*) 1940 végén a Segédmunkások Orsz. Szövetségében Egészségügyi Szakosztály létesült, amely a kórházi segédszemélyzetet tömörítette. A kórházak többségében azonban a szaksz. tagság állásvesztést vont maga után, ezért illeg. szaksz. csoportok jöttek létre (a bp.-i István Kórházban pl. 80 taggal). — A felszab.-t követően komm. vezetéssel alakult meg a Magyar Orvosok Szabad Szakszervezete, valamint az Egészségügyi Alkalmazottak Szabad Szakszervezete. Az előbbinek 1945: 7000, 1948: csaknem 10 000; az utóbbinak 1945: mintegy 6000, 1948: kb. 13 000 tagja volt. A két szaksz. 1949-ben az iparági szervezkedésre való ált. áttérés idején ~ néven egyesült. A szaksz. kezdeményezően vett részt a szoc. egészségügy alapelveinek kidolgozásában és megvalósításában, képviseli az egészségügyi dolgozók érdekeit. Lapja, az Egészségügyi Dolgozó 1949— jelenik meg. Taglétszáma 201 498 fő; a szervezettség 95,6%-os (1974. dec.). A szaksz. elnöke Babits Antal, főtitkára Darabos Pál.

Osóbka-Morawski, Edward (1909—): lengyel szocialista, majd kommunista. Az LSZP baloldalához tartozott, a II. vh. alatt a Lengyel Szocialista Munkáspárt egyik vezetője. 1944-ben az Országos Nemzeti Tanács elnökhelyettese. 1944—47 az Ideiglenes Kormány elnöke. 1947—49 miniszter, 1949— szociális területen dolgozik.

Osoha, Ján (1901. júl. 27.—1945. febr. 20.): szlovák molnár; kommunista. 1921— a CSKP tagja. 1925—35 a kivándorolt csehszlovák komm.-k ipari szövetkezetének tagjaként a SZU-ban élt. A hitleri megszállás alatt az SZLKP I., II. és III. illeg. KB-jának tagja. 1941-ben támogatta a felszabadító harcot szektás módon szűkítő „Szovjet Szlovákiáért!" jelszót. 1942. júl.-ban a Gestapo letartóztatta. A mauthauseni koncentrációs táborba szállítás közben bombatámadás áldozata lett.

Ossietzky, Carl von (1889. okt. 3.—1938. máj. 4.): német író, publicista, harcos antifasiszta. Nobel-békedíjas (1936). A német militarizmus bűneinek engesztelhetetlen leleplezőjeként és a nácizmus ostorozójaként a forr. munkásmozg., a komm.-k megbízható szövetségese volt. A nácik koncentrációs táborba zárták. Antifasiszta erők valóságos hadjáratot indítottak kiszabadításáért. A Nobel-díj neki ítélésekor a nácik kénytelenek voltak kinyitni börtönét, de már nem nyerte vissza egészségét.

osztály: az emberek olyan csoportja, mely a társadalmi termelés történelmileg meghatározott rendszerében elfoglalt helye, szerepe alapján különbözik az emberek más csoportjaitól. Kialakulását a termelési viszonyok határozzák meg, keletkezése a társadalmi munkamegosztás, a termelőeszközök magántulajdona kialakulásának következménye. A munka társadalmi szervezetében játszott szerepük szerint az alapvető ~ok mellett vagy azokon belül a társadalom rétegekre is bomlik. Az egyes osztályokon belüli rétegek az ált. jellemző lényeges osztályvonások mellett bizonyos sajátosságokkal is rendelkeznek (pl. a *proletariátus* különböző rétegei: kisüzemi, nagyüzemi, *agrárproletariátus, munkásarisztokrácia;* vagy a *burzsoázia* rétegei: az ipari, a kereskedelmi, a

pénzburzsoázia, a nemzeti és a komprádor burzsoázia stb.). A társadalom külön rétegét alkothatják a letűnt társadalom alapvető osztályainak maradványai vagy a következő társadalmi rend előhírnökei. Különböző osztályok tagjait magukba foglaló rétegek is megkülönböztethetők: pl. az értelmiség, nők, ifjúság, demográfiai, néprajzi rétegek stb. Egy adott társadalom osztályainak, összes rétegeinek bonyolult rendszerét ~-struktúrának nevezzük. Az ~struktúra a termelési mód változásainak megfelelően változik, de változhat egy adott termelési módon belül is. Változik az ~ok, a rétegek aránya, egyes rétegek eltűnnek, újak keletkeznek, pozíciójuk, szerepük jelentősebbé válik vagy csökken. A *tudományos-műszaki forradalom* következtében a *munkásosztály*on belül csökken a tanulatlan (pl. anyagmozgató) munkások aránya, nő a technikailag részlegesen kiképzetteké, és a korábbinál nagyobb szerepük van technikusi-műszaki képzettséggel rendelkező rétegeknek. A *parasztság* rétegeződésében is jelentős változások mennek végbe a mezőgazd. gépesítése, a szoc.-t építő társadalmakban a mezőgazd. szoc. nagyüzemmé fejlesztése következtében. Az ~struktúrára hatással van az ~harc, az ~erőviszonyok alakulása is. A szoc. társadalomban a termelőeszközök magántulajdonának felszámolása következtében megszűnnek az ~ok közötti antagonisztikus ellentétek. A struktúra változásának iránya itt az egyneműsödés, a homogenizálódás. A munkásság és az egységes szoc. ~lyá szerveződő parasztság között erősödik az együttműködés, szövetség. Ezt bizonyítja az is, hogy a szoc. társadalomban a munkajelleg rétegképző hatása inkább előtérbe kerül. — Hazánkban az ~struktúra megváltozása a felszab. után három lényeges folyamat következménye: a földreform következtében megszűnt a nagybirtokos osztály, megváltozott a parasztságon belüli rétegeződés; a fokozatos *államosítás*ok következtében a városi burzsoázia mint ~ megszűnt, és megváltozott a munkásosztály helyzete, szerepe; a mezőgazd. szoc. átalakítása megindította a parasztságnak egységes szoc. ~lyá szerveződését. Hazánkban a dolgozók 95%-a szoc. vállalatokban, ill. szövetkezetekben dolgozik. A társadalom vezető ereje a munkásosztály. A szoc. alapjainak lerakása után már nincsenek olyan osztályok vagy számottevő rétegek, amelyeknek érdekei ellentétesek lennének a szoc. átalakulással. A komm. társadalomban az osztályok közötti különbségek megszűnésével, a falu és a város, a fizikai és a szellemi munka lényeges különbségének eltűnésével az osztályokra tagozódás megszűnik.

osztályharc: társadalmi *osztály*ok között folyó, a fennálló termelési viszonyokból, a javak elosztásával kapcsolatos érdekellentétükből szükségszerűen következő küzdelem, mely az osztálytársadalmak fejlődésének, a történelmi haladásnak fő hatóereje. Az osztályellentét mint az ~ háttere és alapja — objektív tény, tekintet nélkül arra, hogy ez visszatükröződik-e a társadalmi osztályok kollektív tudatában. A társadalom osztályokra tagolódását és ezek egymás elleni harcát egyes gondolkodók már a tud. szoc. megalkotása előtt elismerték; így a klasszikus pol. gazdaságtan angol reprezentánsai (Adam Smith és David Ricardo), a francia restauráció korának történetírói (François Guizot, Louis A. Thiers, François Mignet stb.) és az *utópista szocializmus* képviselői (H. *Saint-Simon*, Ch. *Fourier* stb.). K. *Marx* és F. *Engels* egységes tud. elméletet alkottak az osztályokról és az ~ról, amely a *történelmi materializmus* egyik legfőbb alaptétele lett. Eszerint az osztályok létezése a termelés fejlődésének meghatározott szakaszaihoz van kötve; a *proletariátus* ~a szükségszerűen a *proletárdiktatúrá*hoz vezet, és ez a diktatúra átmenet valamennyi osztály megszüntetéséhez és az osztály nélküli társadalomhoz. V. I. *Lenin* tovább fejlesztette s a monopolkap. viszonyaira alkalmazta e tanításokat és számos fontos megállapítást tett az osztályharcnak a proletárdiktatúra viszonyaira érvényes törvényszerűségeiről. — A modern társadalmi osztályok (a *burzsoázia* a feudális arisztokrácia, a prol. a burzsoázia ellen) három síkon vívták és vívják osztályharcukat: gazd., ideológiai és pol. síkon. A proletariátus ~a történelmileg a gazd. küzdelemmel kezdődik, s ebből törvényszerűen fejlődik ki az ideológiai és pol. harc. E folyamatban jön létre a *munkásosztály* pol. *pár*tja, amely a marxista—leninista tanítás szerint egységbe fogja és irányítja a munkásság ~ának valamennyi mozzanatát. Az ~nak számos eszköze van, legélesebb formája a *forradalom*, amely előzetesen megérlelődött *forradalmi helyzet*ben tör ki és megy végbe *fegyveres felkelés* vagy viszonylag békés átmenet formájában. A forr. győzelme a volt elnyomott osztályt juttatja hatalomra. — A szoc. forr. győzelme után az ~ — átmenetileg — tovább folytatódik, de megváltozott, a hatalomra került munkásosztály szempontjából kedvezőbb feltételekkel. A kap.-ból a szoc.-ba, ill. a komm.-ba való átmenet idején folyó ~ fő tartalma: a megdöntött burzsoázia és külföldi szövetségesei ellenállásának, beavatkozási kísérleteinek meghiúsítása, a társadalom szoc. útra vezetésével kapcsolatos gazd., pol., ideológiai feladatok elvégzése, a szoc. tudat uralkodóvá tétele a lakosság körében. I. V. *Sztálin* egy megállapítása nyomán átmenetileg elterjedt és károkat okozott a komm. mozg.-ban az a helytelen nézet, amely szerint az ~ a szoc. építése során törvényszerűen egyre éleződik.

Valójában a szoc. és komm. jellegű társadalomátalakító tevékenység feltételei között az ~ általában veszít hevességéből, időszakonként azonban ki is éleződhet, részben a megdöntött burzsoázia ellenállása, részben pedig a hatalomgyakorlás során elkövetett hibák miatt. E két körülmény rendszerint össze is kapcsolódik (1956-os mo.-i ellenforr.). — A modern ~ban az egyes osztályokat pol. pártjaik képviselik. A marxista—leninista párt vezeti a munkásosztály harcát a szoc. forr. győzelméért és egyben azt az egész történelmi korszakon áthúzódó harcot is, mely a győzelmet követően az átmeneti társadalmat az osztály nélküli, komm. rend felé viszi. Hazánkban jelenleg az ~ fő területei: az ideológiai ~ (a hazai és külföldi ellenséges ideológiai behatások elleni harc); a gazd. hatékonyságért folyó harc. — *Irod.: Fedoszejev, P.:* Az osztályok és az osztályharc marxi elmélete. 1949. 43 old. — *Marx, Karl—Engels, Friedrich:* A Kommunista Párt kiáltványa.—Marx, Karl—Engels, Friedrich: Művei. 4. köt. 1959. 437—470. old. — *Bognár Gyula:* Az osztályharc időszerű kérdései. 1968. 125 old. — *Aggod József:* A nemzetközi osztályharc válfajairól. 1973. 133 old.

„osztály osztály ellen": a *Kommunista Internacionálé* Végrehajtó Bizottságának 1928. évi plénumán megfogalmazott politikai irányelv, amely szerint a kapitalizmus stabilizációja véget ért, a forradalmi fellendülés szakasza következik; a két ellenséges *osztály* közvetlen összeütközésbe kerül, s a kap. várható társadalmi-pol. válsága közvetlenül prol.-forradalmak, antiimp. felszab. mozgalmak győzelmét hozhatja magával. A KI VI. kongr.-a 1928-ban, a KI VB plénumai 1929—32 között ennek megfelelően teljes szakítást követeltek a *szociáldemokráciá*val, mivel úgy ítélték meg, hogy a konfrontációban a szociáldemokrácia már nem a *munkásosztály*, hanem a *burzsoázia* oldalán áll, sőt a fasizálódás segítője (l. *szociálfasizmus*). A forr. fellendülés fő veszélyeztetőjét a KI a baloldali szociáldemokráciában jelölte meg. A *fasizmus* elleni küzdelem során e jelszó s főleg annak gyakorlati érvényesítése akadályozta a fasizmus elleni harcban érdekelt középrétegek megnyerését.

Osztrák Szakszervezeti Szövetség, *Österreichischer Gewerkschaftsbund:* 16 országos szakmai szervezetet egyesít. Az ~ben és a hozzá tartozó szövetségekben három elismert frakció van: a szoc., a komm. és a néppárti, amelyek megállapított kulcs szerint, az üzemi tanácsi választásokon kapott szavazatok alapján nyernek képviseletet a vezetőségben. A legerősebb a szoc. párti frakció. Az ún. szociális partnerség alapján álló vezetősége a szaksz.-ek és a munkáltatók képviselőiből álló paritásos bizottságban egyeztetik a munkásköveteléseket. 1949-ig az SZVSZ-hez tartozott, azóta az SZSZNSZ tagja. Taglétszáma 1 500 000 felett. Elnöke: Johann Böhm (1959-ig), Franz Olah (1959—62), Anton Benya (1962—).

Osztrák Kommunista Párt: *Ausztria Kommunista Pártja*

Osztrák Szociáldemokrata Párt: *Ausztria Szocialista Pártja*

otzovisták ⟨or. otzivaty 'visszahívni' szóból⟩: a *bolsevik* pártban 1908-ban A. A. Bogdanov, G. A. Alekszinszkij, A. V. *Lunacsarszkij*, M. N. Ladov, M. Ny. *Pokrovszkij* vezetésével létrejött álbaloldali csoport. A 3. Állami Dumába küldött bolsevik képviselők visszahívását (innen az elnevezésük), az azonnali fegyveres felkelés jelszavának napirenden tartását követelték, tekintet nélkül az 1905—07-es forr. leverésével megváltozott viszonyokra. A párt tevékenységét tisztán illeg. munkára akarták korlátozni, elvetették a *legális és illegális munka kombinációjá*nak lenini elvét. Ezzel a pártot megfosztották volna tömegkapcsolataitól. 1909-ben vezetőjüket, Bogdanovot kizárták a bolsevik pártból. Később a csoport több tagja elismerte hibáit és bolsevik tevékenységet folytatott.

Óvári Miklós (Pestimre, 1925. aug. 24.—): tanár; kommunista. 1945-ben lépett be az MKP-ba, 1949—53. a Pártfőiskola tanára, 1954—56. a SZU-ban aspiráns. 1957—58-ban az egyéves pártiskola tanára, 1958—61. az MSZMP KB agit.-prop. oszt.-ának alosztályvezetője, majd osztályvez. h.-e, 1966-ig pedig a tud. és kult. osztály alosztályvezetője. Az MSZMP VIII. kongr.-a (1962) a KB póttagjává választotta. 1966—70. a KB tud. és kult. osztályának vezetője, az Agit.-Prop. Bizottság tagja. 1966— a KB tagja, 1970—titkára, 1974— az Agit.-Prop. Bizottság vezetője; 1975— a PB tagja, a kultúrpol. munkaközösség vezetője.

Owen, Robert (1771. máj. 14.—1858. nov. 17.): angol gyáros, utópista szocialista. A francia felvilágosodás irodalmának hatására a társadalom újjászületését az országszerte megvalósított észszerű neveléstől várta. Szoc. elképzeléseit a gyakorlatban skóciai New Lanark-i gyárában és Amerikában létesített gyáraiban, kommunisztikus közösségeiben („Új Harmónia") tette próbára, és a leszűrt tanulságokkal gazdagítva eszméit, jelentős elméleti műveket írt. A gyári tör-

vények reformjáért indított harcával a szövetkezeti és szaksz. mozgalom előfutára, majd egyik vezetője lett. Elvileg ellenezte a gazd. és pol. harcot, az emberek átnevelését tartotta elsődlegesnek a társadalom gyökeres átalakításához. A hivatalos társadalom kizárta soraiból. Amerikai komm. telepei kudarcot vallottak; élete utolsó harminc évében az angol munkásosztály körében tevékenykedett. Az 1834-es szaksz. mozg. még az ő hatását mutatta, de a *chartizmus* időszakában már csökkent befolyása. — *M.:* Válogatott írásai. (...a bevezető tanulmányt írta A. L. Morton.) 1965. 243 old. — *Irod.: Szántó György:* A javíthatatlan javító. Regény. 1961. 526 old.

önképző egyletek: A korai *munkásmozgalom* jellegzetes szervezeti formái. Az öntevékeny kult. tevékenység céljával alakult munkásegyesületekben — amelyek létesítését a hatóságok is elnézőbben kezelték — hamar talajra talált a szoc. propaganda. Mo.-on a munkásegyletek alakítását először szabályozó 1875/1508 BM. eln. sz. rendelet lényegében csak segélyező, ill. ~ alakítását engedélyezte, ezért a XIX. sz. 70-es, 80-as éveiben keletkezett szakmai szervezetek ~ként alakultak meg, illetve egyes korábban létrejött ~ tevékenykedtek *szakegyletként* (pl. az alapszabályszerűen 1877-től működő Budapesti Cipészsegédek Önképző Egylete, az 1877-ben alakult Budapesti Szabósegédek Önképző Egylete, illetve az 1865-ben létrejött Pest-Budai Könyvnyomdászok Önképző Egylete). A XIX. sz. 90-es éveiben a fővárosi szakegyleti mozg. fellendülése következtében az ~ jobbára vidéken töltöttek be szakszervezeti funkciót (a mo.-i szaksz.-k 1901. dec. 25—27-i II. kongr.-án képviseltette magát pl. a miskolci Általános munkásképző egylet, a pécsi munkásképző egylet, a pozsonyi Vorwärts munkásképző egylet), a fővárosban és környékén az ~ az 1917-ig ugyancsak félleg. pol. pártszervezetek feladatát töltötték be (pl. az I. kerületben a Testvériség Munkás Önképző és Olvasó Egylet, a VI. kerületben a Budapesti Munkásképző Egylet, a VII. kerületben a Jövő Munkásképző Egylet).

önsegélyező mozgalom Magyarországon: H. *Schulze-Delitzsch* liberális közgazdász eszméinek hazai követői által vezetett szervezkedési kísérletek a 19. sz. második felében. Az önsegélyezés a munkás*szolidaritás* legkorábbi, jórészt ösztönös megnyilvánulási formája, amelynek kezdetei a középkorba nyúlnak vissza. A vándorló és beteg, balesetet szenvedett mesterlegények támogatását már bizonyos fokig intézményesen ellátták a céhek legényegyletei. Hasonló céllal alakultak Európa-szerte a munkásszervezkedés előfutárai, a betegsegélyező és temetkezési egyletek. (Mo.-on a nyomdászok első ilyen egylete 1848-ban, a Ganz-gyári munkásoké 1851-ben, az óbudai hajógyári munkásoké 1857-ben alakult.) A 19. sz. közepén azonban H. Schulze-Delitzsch olyan ideológiát dolgozott ki, amely szerint a munkások önsegélyező mozgalmára támaszkodó beszerző- és hitelszövetkezetek magának a munkáskérdésnek megoldását jelentik. Ez a tan Mo.-on is visszhangra talált egyes haladó polg. politikusok, értelmiségiek között (Jókai Mór, Vidats János, Simonyi Ernő, *Horn* E.). Hirdetője lett több gyáros és kisiparos is. Közülük egyeseket a polg. humanizmus vezette az önsegélyezők közé, mások ebben látták azt az eszközt, amellyel a munkásokat távol tarthatják a szoc. eszméktől s a pol. harctól. Az önsegélyezés eszméjének hívei hozták létre a *Buda-Pesti Munkásegyletet*, ez azonban a szoc. munkásság ellenagitációja nyomán feloszlott. 1869-ben Horn E. vezetésével jött létre az önsegély elve alapján a *Pest-Budai Munkásképző Egylet*, amely rövidesen megszabadult polg. védnökeitől, és szoc. szervezetté fejlődött. Több hasonló kísérletre nem került sor. A munkásság szoc. öntudatának fejlődésével a tömegek számára nyilvánvaló lett az önsegély korlátozott jelentősége, s az, hogy a munkásságot csakis az *osztályharc* alapján történő gazd. és pol. szervezkedés szabadítja fel a tőke uralma alól. Az önsegélyezés mint a munkaszolidaritás kifejezése továbbra is jelentős része maradt a munkásmozg.-nak. A 60-as években létrejött szakmai segélyező egyletek egy része, a segélyezést a gazd. harccal párosítva, *szakegyletté* fejlődött, más részük a szakegyletekkel párhuzamosan és velük együttműködésben még hosszú időn át tevékenykedett. A munkás önsegély eszméjét az osztályharccal összekapcsolva valósították meg a munkásszervezetek által létrehozott és vezetett *munkásbiztosítási* intézmények is. — *Irod.: Erényi Tibor:* A magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdetei. A budapesti szakszervezeti mozgalom kialakulása. 1867—1904. 1962. 403 old.

Őri Károly (Újnéppuszta, 1898. márc. 3.—Tobolszk, SZU. 1946. febr. 2.): famunkás; kommunista. 1918-ban kapcsolódott be a komm. ifjúmunkásmozg.-ba. A TK idején a VH soraiban harcolt, a néphatalom megdöntése után bebörtönözték. Kiszabadulása után Bécsbe emigrált, majd 1923-ban illeg. pártmunkára hazatért. A KMP I. kongr.-a a KB tagjává választotta, s tagja lett az MSZMP-nek is. 1925-ben letartóztatták s a *Rákosi-per* többi vádlottjával együtt előbb statáriális, majd a nemzetközi közvélemény nyomása alatt rendes bíróság elé állították és 4 évi fegyházra ítélték. Kiszabadulása után

a SZU-ban dolgozott. 1938-ban koholt vádak alapján elítélték.

„Őszirózsás forradalom": *polgári demokratikus forradalom és köztársaság Magyarországon*

Ősz Szabó János (Zenta, Jugoszlávia, 1920. máj. 8.— Hangony, 1944. aug. vagy szept.): kubikos; kommunista. A 30-as évek végén a földmunkásmozg.-ban került kapcsolatba a komm.-kal és belépett a JuKP-ba. A II. vh. idején részt vett a délvidéki antifasiszta ellenállási mozg.-ban, s ezért a katonai bíróság halálra ítélte. A halálos ítéletet életfogytig tartó fegyházra változtatták és ~t katonai büntetőszázaddal a keleti frontra vitték, ahol szovjet hadifogságba került. A fogolytáborban partizánnak jelentkezett. 1944-ben a *Szőnyi* M. vezette partizáncsoporttal, annak pol. megbízottjaként a Bükk hegységben ereszkedett le. A földre érés után tűzharcban elesett.

Összafrikai Szakszervezeti Szövetség, *All-African Trade Union Confederation:* haladó szaksz. központ, alakult 1961. máj. 30-án Casablancában (Marokkó) 35 ország 45 szaksz.-e részvételével. „Függetlenség—egység" c. programmal egyesítette az afrikai osztályharcos szaksz.-eket. Az SZVSZ támogatja tevékenységét. Az 1962-ben alakult reformista *Afrikai Szakszervezeti Szövetség*gel (ASZSZ) 1963-ban egységtárgyalást folytatott, amely azonban sikertelen maradt. 1964. jún. 10—14-i kongr.-a fogadta el az alapszabályokat és programot dolgozott ki, amelyben vázolta a szaksz.-ek és a munkásosztály feladatait a gyarmati, félgyarmati, a szabadságukért küzdő és a már függetlenné vált országokban. 1966. dec. 2—6-i III. kongr.-án értékelte a reakciós puccsok és az imp. intervenció következtében kialakult helyzetet, célul tűzte ki az egység létrehozását. 1968-ban ismét tárgyalásokat kezdett az ASZSZ-szel, tiltakozó mozgalmat szervezett a Maliban letartóztatott M. F. Sissoko kiszabadításáért. Taglétszáma: 3 000 000, székhelye Casablanca, majd Accra (Ghana), jelenleg Dar es Salaam (Tanzánia), elnöke M. *Ben Seddik*, főtitkára 1961—66 J. *Tettagah*, 1966— M. F. Sissoko, lapja a l'Ouvrier Africain (Afrikai Munkás).

Összindiai Népi (Pradzsa) Szocialista Párt, *All-India Praja Socialist Party:* (1948—52 Szocialista Párt) ilyen néven 1952-től működő szd. típusú indiai párt, mely 1971-ben egyesült az 1965-ben kivált *Egyesült Szocialista Párt*tal, létrehozva az *Indiai Szocialista Párt*ot. Elnöke volt az utóbbi években N. G. Goray, majd Aharija Kripalani.

Összindiai Szakszervezeti Kongresszus, *All-India Trade Union Congress, AITUC:* az első indiai szaksz. szövetség, alakult 1920. okt.-ben 142 000 taggal. Kezdetben túlnyomórészt reformista vezetés alatt állt. 1929-ben reformista csoport, 1931-ben baloldali szárny (Vörös Szakszervezeti Kongresszus) lépett ki, mely utóbbi 1935-ben ismét egyesült az ~sal. 1935—47 hatékonyan összekapcsolta a munkásérdekek védelmét a nemzeti függetlenségi küzdelemmel. 1947—49 új szaksz. központok alakulása (l. *India munkásmozgalma*), 1964—70 a komm. mozgalmon belüli nézeteltérések gyengítették. *India Kommunista Pártjá*nak befolyása alatt áll. Taglétszáma 1,8 millió, elnöke S. S. Mirajkar, főtitkára S. A. *Dange*, 1945— az SZVSZ tagszervezete, lapja az angol nyelvű Trade Union Record (Szakszervezeti Értesítő).

Össz-szövetségi Lenini Kommunista Ifjúsági Szövetség, *Vszeszojuznij Lenyinszkij Kommunyisztyicseszkij Szojuz Mologyozsi, Komszomol:* Az SZKP vezetésével tevékenykedő önkéntes és pártonkívüli jellegű, egységes ifjúsági tömegszervezet. Alakult a munkás- és parasztfiatalok 1918. okt. 29.—nov. 4. között tartott összoroszországi konferenciáján. (1918—24 Oroszo.-i Komm. Ifj. Szövetség — Rosszijszkij Kommunyisztyicseszkij Szojuz Mologyozsi — RKSZM; 1924—26 Oroszo.-i Lenini Komm. Ifj. Szöv. — Rosszijszkij Lenyinszkij Kommunyisztyicseszkij Szojuz Mologyozsi — RLKSZM.) 14—28 éves fiatalok lehetnek tagjai. Fő feladata az ifjúság kommunista nevelése. Az ~ tagja lett a KII-nek. Tagjai jelentős részt vállaltak az intervenció és polgárháború éveinek harcaiból és a szoc. építéséből (ifjúsági *komm. szombatok*). 1922-ben jött létre az ~ keretében a Pionír (Úttörő) szervezet. 1926-ban 1,8 millió taggal rendelkezett. Hatalmas munkát végzett az ötéves tervek megvalósítása érdekében, nagy szerepe volt a szoc. ipar és mezőgazd. építésében. A *Szovjetunió Nagy Honvédő Háborúja* idején kiemelkedő hősök kerültek ki soraikból (Z. A. Kozmogyemjanszkaja, A. Csekalin, A. Matroszov). Munkája elismeréseképpen Vörös Zászló Renddel (1928), Munka Vörös Zászló Renddel (1931) tüntették ki és háromszor kapott Lenin-rendet (1945. jún. 19., 1948. okt. 28., 1956. nov. 5.). A háború után az újjáépítésben vett tevékenyen részt. Tagja a DIVSZ-nek. Közel 219 újságot és folyóiratot ad ki. Központi sajtóorgánuma 1925. máj. 24.— a Komszomolszkaja Pravda. Taglétszáma megközelíti a 32 milliót (1973). Főtitkára: J. M. Tyazselnyikov. — *Irod.: Kalinyin, M. I.:* A Komszomol dicső útja. Gyűjtemény. 1953. 127 old. — A Komszomol története. 1959. 494 old. — Lenin népe, az ifjú had. Fejezetek a Komszomol történetéből. (Szerk. Kovács György.) 1967. 101 old.

Ötödik Ezred, *Quinto Regimento:* az SKP kezdeményezésére 1936. aug.-ban alakult közt. katonai egység. Létrejöttekor a pártok külön-külön szervezték saját fegyveres alakulataikat, később az ~ a közt. néphadsereg magva lett. Fennállása idején (1936—37) összesen kb. 70 000-en szolgáltak az ~ben, ezek 50%-a komm., 25%-a szoc., 15%-a baloldali közt.-i, 10% pártonkívüli volt. Nevét onnan kapta, hogy Madridban rendszeresen négy ezred állomásozott. Kivált Madrid hősi védelmében 1936 őszén-telén. Legismertebb parancsnokai E. *Líster,* H. J. *Modesto Guillote* és *Jász* D. voltak. Kiadta a Milicia Popular (Népi milícia) c. lapot 75 000 példányban.

ötödik hadoszlop: a lakosságnak a fegyveres ellenséggel összejátszó, annak benyomulását belső aknamunkával előkészítő, hazaáruló csoportja. A kifejezés eredete Mola spanyol tábornoknak, az 1936. júl.-i lázadás (l. *spanyol szabadságharc*) fő szervezőjének kijelentése volt. Madrid ellen vonulva mondta: „Négy hadoszlop jön mögöttem, az ötödik hadoszlopom Madridban van." Fasiszta ~ segítette a hitlerista sereg bevonulását a II. vh. előkészítése idején és a háború éveiben Ausztriában, Csehszlovákia szudéta-német területein, Franciao.-ban, Norvégiában és több más o.-ban — Mo.-on — is.

P Q

Paasio, Kustaa Rafael (1903. jún. 6.—): finn nyomdász, újságíró, szociáldemokrata. 1941—45 a szd. ifjúsági szövetség elnöke, 1948— képviselő, 1951—58 miniszter. 1966. júl.—1968. márc. baloldali koalíciós kormány, majd 1972. jan.—aug. kisebbségi szd. kormány miniszterelnöke. 1963— az FSZDP elnöke. Az ő vezetésével fejlődött baloldalivá az FSZDP pol.-ja a 60-as évek második felében.

pacifista demokratikus éra: a kapitalizmus részleges, időleges stabilizációja időszakában az átmenetileg megszilárdult burzsoá rendszer 1924—29 tartó liberális pol.-jának kifejezője egyes európai országokban. A forr. mozg. apályának beálltával a *burzsoázia* a frontális támadás pol.-járól áttért a *kompromisszum*ok taktikájára. A burzsoázia képviselői, együttműködve a jobboldali szd. vezetőkkel, a tömegek félrevezetésére pacifista szólamokat hirdettek az európai béke megőrzéséről, a SZU elismeréséről; sokat beszéltek a dem. jogok gyakorlásának lehetőségeiről. A KI V. kongr.-a (1924) és a KI VB ötödik kibővített plenáris ülése (1925) határozataiban megvilágította a ~ reakciós jellegét és meghatározta a korszak stratégiai szakaszának fő tartalmát, a KP-k fő tennivalóit a „Be a tömegek közé!" jelszó alapján.

pacifizmus: a béke mindenáron való fenntartását hirdető polgári liberális politikai eszmeáramlat. Elítéli a háborút, a pusztítást mint az államok közötti ellentmondások megoldásának eszközét csakúgy, mint az egyes államok keretein belül felmerülő osztály-összeütközések erőszakos, fegyveres eszközökkel való megoldását. Elméleti alapállása idealisztikus, nem vizsgálja a háborúk társadalmi gyökereit, homályban hagyja azok alapvető indítékait, elutasítja a tömegek aktivforr. tevékenységét. A háború megakadályozására, a béke megvédésére is passzív módszereket erkölcsi megbélyegzést, elítélést, passzív ellenállást, semlegességet javasol. A ~ azzal, hogy általában minden háborút elítél, gátolhatja a dolgozók és elnyomott o.-ok népeinek harcát felszabadulásukért; ezért a *burzsoázia* gyakran használta fel a forr. mozgalmak megfékezésére. A pacifisták bizonyos helyzetekben pozitív szerepet is játszhatnak a béke fenntartásáért folyó harcban. Napjainkban pl. az imp. agressziója, az atomháború veszélye láttán a pacifisták jelentékeny része bevonható a béke aktív védelmét célzó világmozg.-ba.

Padányi Mihály (Kassa, 1916. dec. 15.—): mérnök; kommunista. 1942— a KMP tagja, 1938-ban bekapcsolódott a *Márciusi Front* munkájába, 1942— pedig az SZDP mérnökcsoportjában tevékenykedett. 1944 második felében a „Marót" partizáncsoport vezetője. Több fasisztaellenes akció megszervezője és végrehajtója. A csoport jelentősebb akciói: a Gömbös-szobor felrobbantása, a Városi Színház-beli nyilasnagygyűlés meghiúsítása, a Kossuth Lajos utcai nyilas könyvesbolt felrobbantása, a bánhidai magasfeszültségű vezeték oszlopának kidöntése Óbudán és Hűvösvölgyben stb. ~ a felszab. óta különböző vezető beosztásokban dolgozik.

Pajetta, Giancarlo (1911. jún. 24.—): olasz újságíró; kommunista. 1925— a komm. ifj. szövetség, 1930— az OKP tagja, 1932— KB tagja. 1933-ban 21 évi börtönre ítélték, 1943-ban kiszabadult és részt vett az ellenállásban. 1944-ben a felső-olaszo.-i CLN-t képviselte a kormánynál. 1945— az OKP KB-jának, Vezetőségének és PB-jének tagja. 1945— a milánói *L'Unità* szerk.-je, majd igazgatója, ill. a lombardiai tartományi-területi pb. titkára. 1954— az OKP titkárságának tagja. 1964—66 a Rinascita (Újjászületés) c. lap főszerk.-je. 1946— képviselő.

Pajor Rudolf (Bp., 1887. máj. 29.—Bp., 1947): nyomdászmunkás; szociáldemokrata. Már tanonckorában bekapcsolódott a szaksz. mozg.-ba, az 1902. évi tanonc*sztrájk* vezetője. Két évtizeden át a nyomdászszaksz. vezetőségi tagja, 1917-ben az MSZDP gazd. ügyintézője, majd Pest környéki szervező titkára. A TK idején az egyesült párt titkárságán a vidéki szervezetek ügyeit intézte. 1920—22 a Mo.-i Szállodai, Éttermi és Kávéházi Munkások és Szakácsok Szövetségének titkára, majd más szaksz.-ek vezetője. Rövid ideig a *Typographia* c. lap szerk.-je. 1926— az MSZDP oktatási tevékenységének irányítója és a fővárosi pártszervezetek titkára. 1927— a párt

helyettes ügyvezető titkára. A felszab. után az SZDP apparátusában dolgozott.

Pakisztán Kommunista Pártja, *Communist Party of Pakistan:* alakult 1947-ben India és Pakisztán függetlenné válása után *India Kommunista Pártja* Pakisztán területére eső szervezeteiből. ~ manifesztumban tette közzé követeléseit. Követelte, hogy a független ország szövetségi államként, ált. és közvetlen választások útján létrehozott dem. intézmények alapján rendezkedjék be; agrárreformot, az élelmezési probléma megoldását, Indiával összehangolt mezőgazdaságfejlesztő programot javasolt. Követelte a munkásosztály bevonását mind a mezőgazdasági, mind az iparfejlesztési problémák megoldásába. Minimális bérekért, szociális biztonságért, a szaksz.-ek elismeréséért, a sztrájkjog biztosításáért szállt síkra a programnyilatkozat. 1954. júl. 5-én Kelet-Pakisztánban, 1954. júl. 24-én Nyugat-Pakisztánban betiltották, azóta illeg. volt. Kelet-Pakisztánban tovább működött súlyos üldöztetést vállalva. Kelet-Pakisztán Kommunista Pártja néven részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásán* (1969), majd 1971. dec.-től l. *Banglades Kommunista Pártja.* Pakisztánban a Nemzeti Awami Párt és tömegszervezetek keretében fejtik ki tevékenységüket a komm.-k. — *Irod.: Gömöri Endre:* Pakisztán—Bangla Desh. 1972. 182 old.

Pákozdy Ferenc (München, 1903. febr. 16.—): költő; kommunista. Első versei 1923-ban a Nyugatban jelentek meg. A 20-as évek második felében a *100%* köréhez tartozott, írásait a *Társadalmi Szemle* és a *Korunk* is közölte. Munkáinak pol. tartalma miatt több ízben bírósági eljárást indítottak ellene. A felszab. után közigazgatási tisztviselő, majd könyvkiadói lektor. — *M.:* Helytállás. 1954. 71 old. — Nem magamért. Versek. 1956. 84 old.

Paksi József (Tác, 1884. márc. 19.—Bp., 1961. nov. 29.): asztalosmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. Az első famunkás termelőszövetkezet alapítója; az újpesti MSZDP-szervezetnek és a MÉMOSZ újpesti famunkáscsoportjának vezetője. A TK idején az újpesti forr. törvényszék elnöke, s e minőségében vezette a helyi ellenforradalmárok fölött ítélkező törvényszéki tárgyalást. A *proletárdiktatúra* megdöntése után halálra ítélték. A *fogolycsere-akció* keretében Szovjet-Oroszo.-ba került, és Moszkvában, majd Bakuban bútorgyári üzemvezető. 1958-ban tért haza.

Palágyi Lajos (Óbecse, 1866. ápr. 15.—Bp., 1933. márc. 7.): a szocialista eszmékkel átmenetileg rokonszenvező költő, a szocialista líra egyik előfutára. Művei a magy. irodalomban az elsők között ábrázolták a nagyváros, benne a prol. negyedek életét. A 90-es években közel állt a szd. mozg.-hoz, a *Népszava* közölte a munkások, kisemberek nyomora, kiszolgáltatottsága miatt lázongó költeményeit. A szoc. mozg.-tól azonban még a századforduló előtt eltávolodott.

Palasovszky Ödön (Bp., 1899. márc. 5.—): színművész; szociáldemokrata, majd kommunista. Fiatal színészként kapcsolódott be a *munkáskultúrmozgalom*ba. A 20-as években haladó szellemű együtteseket, ún. él-színpadokat vezetett. A színpad és a játék korszerűsítésére törekedett. 1926-ban részt vett az Új Föld elnevezésű modern színházi esték rendezésében, közreműködött munkás-*szavalókórusok* alakításában. 1927— a *100%* folyóirat művészestjeinek rendezője, szavalókórusának egyik vezetője. Kapcsolatban állt a KMP-vel, cikkeket írt a *100%*-ba, a *Társadalmi Szemlé*be. A felszab. után a Madách Színház igazgatója, majd a Dolgozók Színházának egyik vezetője.

Pálffy György (Temesvár, 1909. szept. 16.—Bp., 1949. szept. 24.): hivatásos katonatiszt; kommunista. 1940-ben lemondott tiszti rangjáról és tisztviselő lett az Egyesült Izzólámpagyárban. 1942-ben lépett be a KMP-be. A párt 1943-ban a Független Kisgazdapárt pol. tagozatába küldte antifasiszta munkára. 1944. szept.— az illeg. párt katonai bizottságának vezetője. A felszab. után a Honvédelmi Minisztérium katonapol. osztályának vezetője, 1946— az MKP Katonai Biz.-ának titkára. 1948-ban altábornaggyá és a hadsereg főfelügyelőjévé nevezték ki. Az MKP és az SZDP egyesülési kongr.-án (1948) az MDP KV tagjává választották. 1949 őszén hamis vádak alapján törvénytelenül halálra ítélték és kivégezték. 1955-ben rehabilitálták.

Palm, August (1849. febr. 5.—1922. márc. 4.): svéd szabósegéd, szocialista. A múlt század 70-es éveitől Dánia, Németo. és Svájc munkásmozgalmában vett részt. 1881-ben tért haza, a marxizmus első terjesztője volt a svéd munkásmozg.-ban, szervezte az SZDP-t és a szaksz. mozgalmat. 1882—85 megalapította a Folkviljan (Népakarat), majd 1885-ben a Social Demokraten c. lapot. 1888—89 bebörtönözték. Kiszab.-a után 1900—06 az USA-ban dolgozott. Hazatérve 1912-ben kiadta az Appell (Sorakozó) c. antimilitarista lapot. Üdvözölte a NOSZF-ot.

Palme, Sven Olaf (1927. jan. 30.—): svéd jogász, szociáldemokrata. Hazájában és az USA-ban jogot és pol. tudományokat tanult. 1952—

aktív a svéd szd. ifjúsági mozg.-ban. 1953-tól T. *Erlander* tanácsadója. 1964-től a *Svéd Szociáldemokrata Munkáspárt* VB-jének tagja. 1963—69 tárca nélküli, majd közlekedésügyi, ill. nevelésügyi és kulturális miniszter. 1969— a párt elnöke és miniszterelnök. Külpol. kérdésekben, főképp a vietnami háború kérdésében keményen imp.-ellenes magatartást tanúsított. Hazájában és a *Szocialista Internacionálé*ban egyképp kommunistaellenes irányvonalat képvisel.

Palmer-féle razziák: munkásmozgalom-ellenes akciók az USA-ban. 1920. jan. 2-án A. Mitchell Palmer igazságügyminiszter rendeletére, J. Edgar Hoovernak, az FBI későbbi főnökének vezetése alatt az ország 70 városában, egyazon időpontban razziát rendeztek. Tízezer munkást, szaksz. tagot és funkcionáriust, valamint komm.-t, az USA akkori mindkét KP-jának majdnem minden vezetőjét letartóztatták. 500 külföldi születésűt minden bírói eljárás nélkül kitoloncoltak, másokra hosszú börtönbüntetést szabtak ki.

Palotás Imre (Magyarkanizsa, 1894. okt. 12.— Bp., 1968. okt. 15.): kőművesmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1912— vett részt a munkásmozg.-ban, s ez időtől kezdve a 20-as évekig számos munkástárgyú elbeszélése, verse jelent meg a *Népszavá*ban. 1921-ben belépett az MSZDP-be. Ellenzéki tevékenysége miatt 1923-ban kizárták a MÉMOSZ-ból. 1925— az MSZMP vezetőségi tagja. 1930— a KMP tagja. Az 1931. évi országgyűlési választásokon a Szoc. Munkásblokk listavezetője. 1931— az ESZE vezetőségének tagja, az 1933. évi nagy építőmunkás*sztrájk* egyik vezetője. 1933-ban jelent meg Állványok alatt c. regénye. 1937-ben Franciao.-ba emigrált, s ott vett részt a komm. mozg.-ban. A franciao.-i ellenállási mozg.-ban a Petőfi-század pol. megbízottja. A felszab. után hazatért és főleg szaksz. vezető tisztségeket töltött be. Nyugdíjasként a MÉMOSZ történetét kutatta. két dokumentumgyűjteményt és több munkásmozg.-történeti tanulmányt publikált. — *M.:* Állványok alatt. 1952. 79 old. — Munkáért, kenyérért, szabadságért! Az építő-, fa- és építőanyagipari dolgozók mozgalmának válogatott dokumentumai. (1823—1945.) Összeáll. és szerk. Palotás Imre. 1—2. köt. 1962—1965.

Panamai Néppárt, *Partido del Pueblo de Panamá:* alakult 1930. ápr. 4-én (1930—43 Panama Kommunista Pártja néven), 1935-ben felvették a KI-ba. Erős trockista befolyás miatt szétesett (1937), majd újjászervezték (1943. dec.). 1943—53 legális; ekkor törvényt hoztak, mely a komm. tevékenységet 20 évig terjedhető börtönbüntetéssel sújtja. Azóta illeg. A KB 1962. okt.-i plénuma és az V. kongr. (1969) állást foglalt az oligarchia uralma, az USA befolyása ellen, a gyökeres agrárreform, a Panama-csatorna államosítása és a nemzeti szuverenitásnak az USA által ellenőrzött csatornaövezetre való kiterjesztése mellett. Az 1968. okt.-i nacionalista jellegű katonai hatalomátvétel után üldözték, sok vezetőjét, pl. elnökét, H. Victor Estralát bebörtönözték. 1970— enyhült a nyomás, 1972-ben sok pol. fogoly amnesztiával szabadult. Az 1973. júl.-i plénum a csatornaövezet problémájának megoldására és az ország gazd. fejlődésének biztosítására a nemzeti érzelmű burzsoáziát is magában foglaló széles osztályszövetség mellett foglalt állást. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásai*n (1957, 1960, 1969). Taglétszáma: nincs adat, főtitkára: Rubén Darío Sousa.

Panama munkásmozgalma: Az 1920-as évek közepén-végén zajlottak le az első sztrájkok, alakultak meg az első szaksz. szövetségek (1921: Általános Munkás Szövetség). Az 1925-ös nagy sztrájkot az USA hadserege verte le. 1930-ban alakult a KP (l. *Panamai Néppárt*), 1931-ben a Szocialista Párt. 1940-ben a szaksz. szövetség felvette a Panamai Dolgozók Szövetsége nevet, mely a CTAL-hoz, majd az SZVSZ-hez csatlakozott, 1950— illeg. 1953— a Panamai Néppárt is illeg. 1946—47 és azóta csaknem minden évben nagy munkás- és diákmegmozdulások követelték az USA II. vh. alatt épített katonai támaszpontjainak és az általa ellenőrzött csatornaövezet kiürítését. 1959-ben kitűzték a nemzeti lobogót a csatornaövezetben, 1960. nov.-ben ált. sztrájk folyt a United Fruit Company Bocas del Toro tartománybeli banánültetvényein. 1964. jan. 9-én minden eddiginél harcosabb megmozdulás zajlott le az USA csatornaövezetbeli uralma ellen. Az 1968. okt.-ben hatalomra került nacionalista katonai kormányzat (O. H. Torrijos) néhány év után némi teret engedett a munkás- és dem. mozg.-nak. A kb. 20 000 szervezett munkás több szaksz. központban tömörül; legjelentősebb a Panama Köztársaság Dolgozóinak Szövetsége (Confederación de Trabajadores de la República de Panamá), alapítva 1950, 10 000 tag, elnöke Santiago O'Donell, az ORIT tagszervezete. 1971-ben megalakult az országos szaksz. központ, mely a szaksz.-ek csúcsszerve.

Pannekoek, Anton (1873. jan. 2.—1960. ápr. 28.): holland egyetemi tanár, forradalmi szocialista. 1902— tagja a HSZDMP-nek, bírálta az opportunistákat. A De Nieuwe Tijd (Az Új Idő) munkatársa, a De *Tribune*, majd a *Holland Szociáldemokrata Párt* egyik alapítója. A *zimmerwaldi mozgalom* baloldalának exponense, a *Vorbote*

(Előfutár) egyik kiadója. A KI alapításánál *Hollandia Kommunista Pártját* képviselte. Anarchista nézetei szembeállították a KI-vel és a KP-vel. 1921-ben kilépett a KP-ból és visszavonult a pol. tevékenységtől.

Pápa József (Bp., 1900. márc. 23.—ukrajnai front, 1944): pincér; kommunista. 1925— a KMP tagja és a *Magyarországi Szocialista Munkáspárt* vezetőségi tagja. A 20-as évek végén részt vett a rendőri üldözések nyomán széthullt MSZMP-szervezetek újjáalakításában. Több ízben bebörtönözték. Irodalmi alkotásai a baloldali lapokban (Új Föld, „365") és a KMP leg. folyóirataiban *(100%, Társadalmi Szemle)* jelentek meg. A II. vh. idején *munkaszolgálat*osként pusztult el.

pápai enciklikák a szociális kérdésről: a világ vagy egy-egy ország valamennyi római katolikus püspökéhez, egyházához intézett pápai körlratok, amelyek a társadalmi kérdésekben is leszögezik az egyház álláspontját, s így a munkásmozgalmat is érintik. 1891-ben, amikor a marxista szoc. már világszerte kiterebélyesedett, XIII. Leó pápa kiadta „Rerum Novarum" kezdetű enciklikáját. Ebben bizonyos szociálpol. változások szükségességének leszögezése mellett — a munka és a tőke érdekazonosságát hangoztatva — állást foglalt minden marxista szellemű munkásmozg.-mal szemben. A „Rerum Novarum" képezte és képezi ma is a *kereszténvszocializmus* és a *keresztény szakszervezetek* ideológiai alapját. Az 1929—33-as világgazd. válság hatására súlyosodó társadalmi kérdésekben a katolikus egyháznak ismét állást kellett foglalnia, hogy híveit távol tartsa a forr. mozgalmaktól. XI. Pius pápa 1931-ben kiadta „Quadragesimo Anno" kezdetű enciklikáját, amelyben egyes munkáskövetelések jogosságán túl felveti a munkások társbirtokosi szerepének megvalósítását is. Ez egybeesett a reformisták és egyes polg. közgazdászok elképzeléseivel arra vonatkozólag, hogy a szociális feszültségeket népi részvények kibocsátásával csökkentsék. A II. vh. után a szoc. tábor kialakulásának, a gyarmati rendszer szétesésének, a szoc. gondolat térnyerésének hatására az egyház változtatott szociális doktrínáin. 1961-ben a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásán* (1960) kiadott nyilatkozat után adta ki XXIII. János pápa „Mater et Magistra" címen enciklikáját, amely egyes égető társadalmi kérdéseket a „dolgozók érdekei szemszögéből" világít meg, helyt adva korábban csak a marxizmusban szereplő megfogalmazásoknak. Többször hivatkozik a korábban említett ~ra. Elismeri a dolgozók bizonyos jogait, elítéli az imp. általa „túlzónak" bélyegzett megnyilvánulásait. Célját tekintve ez az enciklika is megegyezik elődeivel: a fennálló tőkés rend védelmét szolgálja. A magántulajdont mint állandó érvényű, természetes jogot, a szabadság és a társadalmi rend pótolhatatlan elemét említi. Új vonása azonban, hogy a *munkásosztály* szervezkedési jogát nemcsak a keresztény szaksz.-ekben ismeri el, hangoztatja a dolgozók beleszólási jogát és elítéli a földtulajdon „igazságtalan" megoszlását. Ez az enciklika a korábbiaktól eltérően már az egész társadalmi élet, a nemzetközi pol. problémáit is felveti. 1967-ben VI. Pál pápa kiadta a „Populorum Progressio" kezdetű enciklikát, amely számot vetve a korszerű, haladó nézetek elterjedésével, a harmadik világban megmutatkozó forr., antikap. törekvések tompítása irányában törekszik hatni. A magántulajdont már nem a természetjog alapján veszi védelmébe — ennyiben haladást jelent a korábbi ~kal szemben. A „közjó" nevében elismeri az állam jogát a kisajátításra. Bár tekintetbe veszi a fejlődő, főleg a latinamerikai o.-ok forr. mozgalmainak realitását, a forr. megoldást elutasítja, helyette az *államosítást*, a felülről ellenőrzött reformokat ajánlja. Miközben elítéli a kolonializmus egyes formáinak negatív következményeit, védi is a gyarmatosítást mint a tudomány és a technika meghonosítóját az elmaradott o.-okban. Az enciklika haladó vonása, hogy elítéli a fegyverkezési hajszát. A kap. és a szoc. o.-ok közötti ellentét helyett a „szegény" és „gazdag" o.-kat állítja szembe. Javaslatai nem érintik a kap. társadalmi struktúráját, nem segítik elő a fejlődő o.-ok *nem kapitalista útját*, és semmiféle támpontot nem nyújtanak arra, hogy a dolgozók valóban beavatkozhassanak a kapitalista állam és gazd. életébe. Támogatja a *népi kapitalizmus* propagandáját. Az újabb ~k kétségtelenül kifejezik a katolikus egyház ama tényezőinek álláspontját, akik humanisztikus-társadalomkritikai nézeteiket az adott viszonyokkal és az egyház érdekeivel kívánják összeegyeztetni. A ~k sok tekintetben lehetőséget nyújtanak arra, hogy a tőkés o.-ok KP-jai eredményesebben folytathassák a pol. téren való együttműködés kialakítását célzó párbeszédüket az egyház híveivel. Bizonyos mértékben pozitívan hatnak a szoc. o.-ok államrendszere és az ott élő hívők viszonyára is.

Papaïoannu, Ezekias (1908. okt. 8.—): ciprusi bányász; kommunista. 1936-ban a spanyolo.-i *nemzetközi brigádok* önkéntese. 1949— a *Dolgozó Nép Haladó Pártjának* (AKEL) főtitkára, 1955—59. dec. illeg.-ban. 1960— parlamenti képviselő.

Papp Gyula (Debrecen, 1892. máj. 11.—SZU, 1938): lakatosmunkás; szociáldemokrata, majd

kommunista. 1911-ben lépett be a vasasszaksz.-be és az MSZDP-be. 1918-ban a KMP debreceni szervezetének egyik alapítója. A TK idején a forr. törvényszék bírája és Hajdú m.-i párttitkár. A *proletárdiktatúra* megdöntése után Ausztriába emigrált. 1923— a SZU-ban dolgozott. 1926-ban illeg. pártmunkára hazatért. 1927-ben letartóztatták és 6 évi börtönre ítélték. 1933-ban ismét a SZU-ba ment és gépészként dolgozott.

Papp József (1896—SZU, 1947): az osztrák—magyar hadsereg hivatásos tisztje, majd kommunista. 1916-ban orosz hadifogságba került. Részt vett a hadifoglyok forr. szervezkedésében, 1918— az OK(b)P tagja. 1918. ápr.— Turkesztánban harcolt, 1919-ben Nyizsnij-Novgorodban, majd Kijevben pol. megbízottként részt vett az internacionalista brigád szervezésében. 1919 őszén az I. internacionalista ezred parancsnoka a Petljura, Mahno és Gyenyikin elleni harcokban, 1919—20 fordulóján a Kazany környéki kuláklázadás leverésében vett részt. 1920-ban ismét Turkesztánban harcolt a 7. lovasbrigád parancsnokaként. A polgárháború után gazd. vezető tisztségeket töltött be a SZU-ban.

Papp József (Újpest, 1917. jan. 6.—Bp., 1956. okt. 30.): géplakatos; kommunista. Tanonckorától részt vett az ifjúmunkás-mozg.-ban. A felszab. után Újpesten az MKP postás-pártcsoportjának titkára, majd a MADISZ tisztségviselője. 1950— a néphadsereg tisztje. Az 1956. évi ellenforr. idején önként jelentkezett a bp.-i pb. székházának védelmére, okt. 30-án az ellenforradalmárok meggyilkolták.

Papp Lajos (Tiszaroff, 1906. márc. 8.—Bp. 1973. márc. 30.): kőfaragómunkás; kommunista. 1927-ben lépett be a KMP-be és a MÉMOSZ-ba. Tisztséget viselt a KIMSZ-ben. 1929—30-ban a KMP egyik bp.-i ker. titkára, 1931—33 a MÉMOSZ-ban működő komm. *frakciót* irányítja. 1933 őszétől 1935 végéig az ESZE Tanácsának vezetője. 1936—45 Prágában, majd Párizsban végzett pártmunkát. 1945—46-ban az MKP KV tagja, Veszprém megye párttitkára. 1957— tagja az MSZMP KEB-nek. — *M.*: Törvényen kívül. 1973. 215 old.

Paraguayi Kommunista Párt, *Partido Comunista Paraguayo:* több komm. csoport egyesülésével alakult 1928. febr. 19-én a termelési eszközök köztulajdonba vételének, az ingyenes közoktatás megteremtésének, az állam és az egyház szétválasztásának programjával. Fennállása óta, kivéve 1946. aug.—1947. jan. illeg. 1936-ban a nép által támogatott felkelés idején egységfrontra lépett a kispolgárság, a diákság és a nemzeti burzsoázia erőivel. I. kongr.-a (1941. jún.) idején 200, közvetlenül a II. vh. után 3000 tagja volt. A diktatúraellenes népi felkelés (1947) élvonalában haladt, leverése után súlyos veszteségek érték (A. *Candia*), taglétszáma, befolyása visszaesett. II. kongr.-án (1949) elfogadott programja agrárreformért, az USA gazdasági befolyásának kiszorításáért, az elemi dem. jogok biztosításáért szállt síkra. 1959-ben csatlakozott a Nemzeti Felszabadítási Egységfront nevű diktatúraellenes egységszervezethez. 1959—60-ban és azóta tagjai partizánharcokban is részt vesznek. 1960—65 súlyos válságot élt át, főtitkára O. Creydt tudatosan bomlasztotta a pártot, rendőrkézre juttatta a vele egyet nem értőket (V. *Alvarez*). 1965-ben létrejött a „~ védelmére és újjászervezésére alakult bizottság", mely átvette a ~ vezetését, kizárta O. Creydtet. Vezetőinek egy része börtönben van (A. Maidana, a párt elnöke, J. Rojas, A. Alcorta), a KB tagjai, mások emigrációban. 1971-ben tartott III. kongr.-a megerősítette, hogy a ~ „nemzeti felszabadító, dem. forr.-ért" harcol, melyet a diktatúraellenes egységfront hivatott végrehajtani; arra törekszik, hogy a tömegeket a harc minden formájára (fegyveres és nem fegyveres, leg. és illeg.) felkészítse. 1973-ban a választások előtt üres lappal való szavazásra mozgósított. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969). Taglétszáma kb. 5000. Első titkára Reynoldo Marin, illeg. hazai lapja a havonta megjelenő Adelante (Előre), elméleti folyóirata a Bases (Alapok).

Paraguay munkásmozgalma: Az első sztrájkok 1899-ben zajlottak le, de az első szaksz.-ek csak 1919—20 alakultak az AFL befolyása alatt. A 20-as években keletkezett marxista csoportokból 1928-ban megalakult a *Paraguayi Kommunista Párt.* 1931-ben a diák- és munkásmozgalmak elsöpörték a reakciós kormányt. A Bolívia és Paraguay között folyó, ún. Gran Chaco-háború (1932—35) után 1936. febr.-ban fegyveres felkelés tört ki egy „társadalmilag igazságosabb" rendért. 1936—39 haladó szaksz. központok alakultak (1939: Paraguayi Dolgozók Szövetsége). A szaksz.-ekre támaszkodó dem. rendszer bevezette a 8 órás munkanapot, megállapította a minimális béreket. Ennek megdöntése óta (1937) napjainkig — egy rövid időszakot leszámítva — katonai diktatúra van hatalmon. Ez ellen 1947. márc.-ban a nemzeti burzsoázia részvételével, a KP vezetésével népfelkelés tört ki, melyet az USA nyílt beavatkozásával levertek. A munkás- és nemzeti felszabadító mozgalom sok vezetője, harcosa életét vesztette. 1954— Alfredo Stroessner diktatúrája alatt fokozatosan 600 000-re nőtt az emigránsok száma. Latin-Amerika országai közül itt a legalacsonyabbak a bérek, itt tartják

nyilván a legtöbb föld nélküli parasztot (parasztok 88%-a) és a legtöbb pol. foglyot. 1959—60 és azóta partizánharcok, földfoglaló mozgalmak, 1964-ben nagy sztrájkok és diákmozgalmak lángoltak fel. A diktatúraellenes erők a Nemzeti Felszabadítási Egységfrontban (Frente Unido de Liberación Nacional) tömörülnek, és részben szigorúan illeg., részben emigrációban szervezkednek. Az 1936. febr.-i fegyveres felkeléskor alapított Forradalmi Febrerista Párt (Partido Revolucionario Febrerista), mely a *Szocialista Internacionálé* tagszervezete, dem. reformokért küzd. Egyetlen szaksz. szövetsége a kormány által engedélyezett Paraguayi Dolgozók Szövetsége (Confederación Paraguaya de Trabajadores), alapítva 1951, taglétszáma 20 000, elnöke Victor Pinasco. Ugyanilyen néven emigrációban is működik diktatúraellenes szaksz. szövetség, mely az ORIT tagszervezete.

Parasztinternacionálé, *Nemzetközi Paraszttanács, Kresztyjanszkij Internacional, Kresztintern:* nemzetközi forradalmi parasztszervezet (1923—33). A KI kezdeményezésére 1923. okt.-ben alakult meg a bolgár, csehszlovákiai, finn, francia, indokínai, japán, lengyel, mexikói, német, norvég, svéd és szovjet parasztszervezetek konferenciáján. Elsősorban szegényparaszti szervezetekre támaszkodott, de nem zárkózott el gazdagparaszti vezetés alatt álló szervezetek felvételétől sem. Fő feladatának a dolgozó paraszti érdekek védelmét tekintette. Felkarolta a parasztság szövetkezeti mozgalmát, noha rámutatott e mozg. ellentmondásaira kap. viszonyok között. Vezető szerve a Tanács volt. A ~ mellett 1926-ban létrehozott (Moszkvában működő) Nemzetközi Agrártudományi Intézet hosszú éveken át nagy tudományos apparátussal vizsgálta az agrárországok problémáit, segítséget nyújtott az egyes országok munkás- és parasztszervezeteinek, s a KI-nek parasztpol.-ja kialakításában. Folyóirata: Kresztyjanszkij Internacional.

parasztkérdés: az *agrárkérdés* egyik fő összetevője; a *parasztság* különböző rétegeinek gazd. és pol. helyzetéből adódó problémák, ill. ezek orvoslására irányuló javaslatok összessége (bővebben l. *agrárkérdés, munkás-paraszt szövetség*).

parasztság: a népesség mezőgazdasági munkával foglalkozó része. A feudalizmusban alakult ki s a nagybirtokosok mellett a másik alapvető *osztály* a jobbágy~. A feudális rend elleni első nagy támadásokat ez az elnyomott osztály intézte parasztlázadások, jobbágyfelkelések formájában. A jobbágyi függőség megszüntetése azonban a polg. forradalmakra várt. A ~ e polg. forr.-akban a *burzsoázia* oldalán, a földesurak ellen harcolt. Következetes *agrárforradalom* csak a Nagy Francia Forr.-ban zajlott le, a kései polg. forr.-ak megoldatlanul hagyták az *agrárkérdést*. A föld nagy része ezekben az o.-okban a nagybirtokosok, kisebb része a személyi függésből már felszabadult rétegekre oszlott, már nem egységes osztályt alkotó ~ tulajdonába került. Kialakult a nagy létszámú föld nélküli *agrárproletár* réteg, valamint a félprol.-ok rétege, akiknek parcellájuk nem biztosította megélhetésüket és bérmunkát is kénytelenek voltak vállalni; ezenkívül a kisparaszti réteg, amely annyi földdel rendelkezett, hogy idegen munkaerő alkalmazása nélkül, a család munkájával szükségleteit ki tudta elégíteni. E három réteg alkotta a szegény ~ot. A középparaszt földje megműveléséhez időnként már idegen munkaerőt is alkalmazott. A gazdag ~ a mezőgazd. tőkés rétege, amely rendszeresen alkalmaz idegen munkaerőt, mezőgazd. bérmunkást. A kap. kísérő jelensége a kis~ tönkremenése, ami az *imperializmus* korszakában meggyorsul. Ahol a polg. átalakulás folyamán elmaradt, ott a szoc. forr. menetében oldódik meg az agrárkérdés, a feudalizmus maradványainak megsemmisítése. Szovjet-Oroszo.-ban a földbirtok *nacionalizálása* és a dolgozó ~nak való átadása, a népi dem. o.-okban a mélyreható földreform jelentős strukturális változást eredményezett a ~ ban: kiiktatta a feudális és nagybirtokos osztályt, csökkentette az agrárprol. rétegét, erősen megnövelte a kisbirtokos ~ot. A mezőgazd. szoc. átalakítása a ~ rétegeződésének fokozatos megszüntetéséhez, a *munkásosztály*al szövetséges egységes szoc. szövetkezeti paraszti osztály fokozatos kialakulásához vezet. A szoc. társadalomban a munkásosztállyal szövetségben levő, egységes ~ alkotja a két alapvető osztály egyikét. A mezőgazd. gépesítése, a falu és a város közötti lényeges különbségek felszámolása a komm. társadalomban az osztályokra tagozódás és így a ~ megszűnését eredményezi. — *Irod.: Engels, Friedrich:* A parasztkérdés Franciaországban és Németországban. = Marx, Karl—Engels, Friedrich: Válogatott művek. 2. köt. 1963. 383—402. old. — A nyugat-európai parasztság elnyomorodása. (Cikkgyűjtemény.) 1953. 191 old. — Dózsa népe. Parasztságunk sorsa és küzdelmei. (1848—1949.) Szerk. Hársfalvi Péter. 1956. 145 old. — *Hunya István—Farkas Ottó—Tolnai István:* A magyar földmunkásság életéről, harcairól. 1960. 155 old. — Földmunkás és szegényparasztmozgalmak Magyarországon. 1848—1948. Szerk. Pölöskei Ferenc, Szakács Kálmán. 1—2. köt. 1962. 1153 old. — A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában. 1848—1914. Tanulmányok. 1—2. köt. 1972.

parasztsztrájkok: a mezőgazdasági munkások és a kisparasztság munkabeszüntetési mozgalmai. Az agrárprol. Európa különböző o.-aiban az ipari munkásság bérmozgalmainak példájára nyúlt a 19. sz. második felétől kezdve a *sztrájk* eszközéhez. A modern harci formát gyakran az egykori jobbágyfelkelések módszereivel (gyújtogatás, kasza-kapanyél ütközetek stb.) is kombinálták (l. *agrárszocializmus*). Mo.-on a századforduló körüli években voltak hatalmas méretű aratómunkás-sztrájkok, amelyek egész országrészekre kiterjedtek. Ezek a mozgalmak az aratórészek felemeléséért, az élelmezés megjavításáért, az embertelen munka- és életkörülmények megszüntetéséért folytak. A hatóságok többnyire véres terrorral vetettek véget a megmozdulásoknak. Ennek ellenére a sztrájkok helyenként és időnként részleges eredményekkel jártak. Az utóbbi években Ny-Európában (elsősorban Olaszo.-ban, Franciao.-ban és az NSZK-ban) kisparaszti jellegű sztrájkmozgalmak is jelentkeztek. A francia *parasztság* legsúlyosabb problémája a termelői árak évek óta tartó csökkenése, az iparcikkek árának növekedése, az adóterhek emelkedése. 1964. febr.-ban Nantes-ban, majd Bretagne-ban munkások és parasztok együttesen tüntettek. 1964 őszén robbant ki a „tejsztrájk", amely az utóbbi évek legnagyobb parasztmegmozdulása. Az NSZK-ban a kisparaszti birtokok védelmében, valamint a földek katonai célra való kisajátítása ellen zajlottak le paraszti megmozdulások. Erőteljes parasztmozg.-ak földje Olaszo., ahol gyakori jelenség az agrárprol.-ok sok százezres sztrájkja, *tüntetése* és a *földfoglalás*. 1964. márc.-ban több mint 800 000 agrárprol. állt harcban az új kollektív szerződésért és új progresszív mezőgazd. törvényért. — *Irod.: Mérey Klára:* A mezőgazdasági munkásság mozgalmai a Dunántúlon. 1905—1907. 1956. 198 old. — *Kanyar József:* Somogyi parasztság, somogyi nagybirtok. 1901—1910. Kaposvár 1957. 54 old.

Párisi Munkás: a franciaországi magyar munkásság kommunista szellemű lapja. A CGTU kötelékébe tartozó Magy. Szakmaközi Bizottság kiadásában, az FKP magy. pártszervezetének irányításával jelent meg. 1924. aug.— havonta kétszer, 1927— hetenként. 1929. máj.-ban betiltották, s ettől kezdve más és más címek alatt adták ki. Szerk.-i az emigráns magy. komm. mozgalom publicistái, politikusai közül kerültek ki (*Gerő* E., *Illés* A., *Aranyossi* P.).

paritásos elv: egymással együttműködő s egyúttal versengő szervezetek egyenlő képviselete közös testületekben, politikai és hatalmi szervekben. Mo.-on a felszab. után a két munkáspárt közös tevékenységének egyik formája volt. Főként az MKP és az SZDP összekötő bizottságaiban, az *üzemi bizottság*ok, a szaksz.-ek, *bizalmi testület*ek, *szakmaközi bizottság*ok vezető szerveiben alkalmazták. Érvényesítése — bár esetenként a rivalizálás nemkívánatos jelenségeivel is járt — egészében megfelelő keretet adott az együttműködéshez és a forr. szellemű munkásegység kikovácsolódását szolgálta.

Párizsi Kommün: a proletárdiktatúra történelmileg első formája, a párizsi munkásság és a vele szövetséges kispolgárság forr. kormánya (1871. márc. 18.—máj. 28.). Az ellenforr. Thiers-kormány márc. 18-ára virradó éjjel megkísérelte a Nemzeti Gárda lefegyverzését; a népi ellenállás eredményeképpen a hatalmat a Nemzeti Gárda KB-ja ragadta magához. Márc. 26-án megválasztották a ~ 106 tagját. A ~ mint új típusú, valóban dem. állam széttörte a régi elnyomó, bürokratikus hatalmi gépezetet, felszámolta a régi hadsereget, helyébe nemzetőrséget állított. Elrendelte, hogy minden felelős állást választás útján kell betölteni; a megválasztottak felelősséggel tartoznak választóiknak és visszahívhatók. Egyesítette a törvényhozó és végrehajtó hatalmat. Véget vetett a burzsoá parlamentarizmusnak. Elrendelte, hogy Németo.-nak a hadisarcot a háborús bűnösök vagyonából fizessék. A ~ ügyeit 9 bizottság látta el: (mellette a bizottságoknak 1871. ápr. 20-án a VB-be delegált elnökei) hadügyi (G. *Cluseret*), pénzügyi (François Jourde), élelmezési (Auguste Viard), külügyi (Pascal Grousset), munka- és kereskedelemügyi (*Frankel* L.), igazságügyi (Eugène Protot), közszolgáltatási (Jules Andrieu), oktatásügyi (É. *Vaillant*), belügyi és közbiztonsági (Raoul Rigault). Legfőbb szerve a VB volt. A ~ tagjai általában két pol. csoportosuláshoz tartoztak: a többségieket A. *Blanqui* hívei és az új jakobinusok alkották. A kisebbséghez tartoztak a jobb- és baloldali proudhonisták (J. P. *Proudhon* hívei). Rövid fennállása alatt a ~ sokat alkotott szociális téren. Hozzáfogott az üzemek szocializálásához, részlegesen felemelte a béreket, megszüntette a pékek éjjeli munkáját, hatósági munkaközvetítést szervezett, megváltás nélkül visszaadta tulajdonosaiknak a kisebb zálogtárgyakat. Megkezdte a munkásbiztosítás kiépítését, a munkabérek és a munkaidő szabályozását (napi 10 óra), a nőmunkások szakmai szervezését és munkás munkabért juttatott az állami alkalmazottaknak; megkezdte a munkás termelőszövetkezetek hálózatának kiépítését. Nagy figyelmet fordított a kultúra, a felvilágosítás, az iskoláztatás kérdéseire. Elválasztotta az egyházat az államtól, megszüntette az iskolákban a vallásoktatást. Egységes marxista vezetés híján a ~ elkövetett néhány

hibát, amely siettette vereségét: a jobboldali proudhonisták tiltakozására nem nyúlt hozzá a Francia Bank aranykészletéhez, hibák történtek a katonai vezetésben is. Mindez megkönnyítette a Versailles-ban szervezkedő ellenforr. felülkerekedését. Párizs lakossága nyolc napon át hősiesen védekezett; mintegy negyvenezren vesztették életüket a harcokban és az azt követő megtorlásokban. A ~ példája bizonyította, hogy egységes marxista párt, határozott program és vezetés nélkül a prol.-forr. nem vívható meg sikerrel. — *Irod.: Duclos, Jacques:* A Párizsi Kommün. 1962. 307 old. — *Choury, Maurice:* Vive la Commune. A Párizsi Kommün története. 1971. 360 old. — Magyar szemtanúk a Párizsi Kommünről. 1971. 279 old. — *Marx, Karl—Engels, Friedrich—Lenin, Vladimir Iljics:* A Párizsi Kommünről. 1971. 399 old. — *Máté György:* A Párizsi Kommün 72 napja. Történelmi napló. 1971. 274 old. — A párizsi kommün. [Tanulmányok.] (Szerk. Erényi Tibor, Vészi Béla.) 1973. 144 old. — A Párizsi Kommün napjai dokumentumok és emlékiratok tükrében. (Válogatta, szerk. és írta Domokos János.) 1973. 317 old.

„parlamenti kretenizmus": a marxista—leninista irodalomban használt gúnyos kifejezés, amely a parlamenti lehetőségek jelentőségének mértéktelen eltúlzását bélyegzi meg. A *reformizmus* és a jobboldali *revizionizmus* szószólói ugyanis a polg. dem. parlamentet olyan csodaszernek állítják be, amely önmagában — forr. célkitűzések nélkül és forr. módszerek alkalmazása nélkül — megoldhatja a társadalom, s benne a munkásság valamennyi problémáját. — A forr. munkásmozg. elveti a parlament ilyen túlbecsülését, de éppen úgy elveti azt az álforr. „baloldali" álláspontot is, amely semmibe veszi a parlamenti küzdelem jelentőségét. A *marxizmus—leninizmus* nagy fontosságot tulajdonít a *demokratikus szabadságjogok*nak, az ált., titkos választójog kiharcolásának, s annak, hogy a munkásság választott képviselői a parlament fórumán adjanak hangot a *munkásosztály* követeléseinek. Napjainkban növekszik a parlament jelentősége. A KP-k mind a fejlett tőkés, mind a fejlődő o.-okban a tömegek megnyerését, a dem., imp.-ellenes erők összefogását helyezték pol. munkájuk középpontjába a dem. és szoc. átalakulás érdekében. Ez azonban nem jelenti a forr. célkitűzések feladását; a parlament a pol. harcnak csak egyik eszköze, amely nem pótolhatja a szervezett forr. tömegmozg.-akat (l. *antiparlamentarizmus*).

párt: valamely társadalmi *osztály* vagy réteg érdekeit képviselő politikai szervezet, az illető osztály vagy réteg fellépéseinek, a hatalomért folytatott harcának szervezésére, vezetésére, hatalmának gyakorlására. A ~ban valamely osztály, ill. esetenként több, részben közös érdekű osztály legaktívabb, legharcosabb tagjai tömörülnek. Az egymással szemben álló osztályok harca a fejlődés meghatározott fokán elkerülhetetlenül pol. harccá válik, és e harc legteljesebben a pártok harcában testesül meg. A modern pol. ~ok a polg. forr.-ak korában keletkeztek, akkor, amikor az *osztályharc* megtisztult a vallási buroktól, és a parlamenti rendszer felélénkítette a közéletet. A munkáspártok a prol. osztállyá szerveződésével és osztályharcának kibontakozásával párhuzamosan a múlt század 30-as, 40-es éveitől kezdve jöttek létre. A Chartisták Nemzeti Szövetsége még részben az *utópista szocializmus* alapján szervezte az angol munkások pol. harcát. A tud. komm. eszmei alapjára helyezkedő első nemzetközi munkásszervezet, a munkáspártok előfutára, a *Kommunisták Szövetsége* volt, melyben K. *Marx* és F. *Engels* jelentős szerepet játszott. Az I. *Internacionálé* szekciói, a II. Int.-ban tömörült SZDP-k már a *munkásosztály* tömeg~jai voltak. A ~ról szóló tanítás lenini továbbfejlesztése szolgált alapul az új típusú forr. munkás~ok megalakításához, melyek sorában az első a *bolsevik* párt (l. *Szovjetunió Kommunista Pártja*) volt. Ezek megkülönböztető vonása az SZDP-kkel szemben, hogy a kap. forr. úton való megdöntését, a *proletárdiktatúra* megteremtését, a szoc. és a komm. megvalósítását tűzik ki célul. Ehhez elengedhetetlen, hogy a ~ mind összetételében, mind szerepét tekintve a munkásosztály élcsapata legyen, a legforradalmibb elmélet alapján álljon, és a leghaladóbb és legaktívabb elemeket tömörítse. Nagy gondot kell tehát fordítania a tagság kiválasztására, sorainak eszmei és szervezeti egységére, valamint arra, hogy a tagok ne csak egyetértsenek a ~ programjával, hanem valamely pártszervezet kereteiben tevékenyen részt is vegyenek annak megvalósításában. A *kommunista és munkáspártok* az I. vh.-t követő *forradalmi hullám* időszakában kezdtek létrejönni: megalakulásuk, térhódításuk azóta is tart. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* Mi a teendő? = Lenin, V. I.: Összes művei. 6. köt. (2. kiad.) 1964. 1—167. old.

pártcsoport: egy munkahelyen, egy munkaterületen vagy lakóterületen tevékenykedő *párttag*ok szervezett csoportja. Az illeg. KMP szaksz.-ekben, *tömegszervezet*ekben, sajtószervekben dolgozó tagjai ~ot (munkacsoport, kádercsoport, *frakció*) alkottak. A felszab. után a munkáspártokban a taglétszám növekedésével felmerült annak a szükségessége, hogy a nagyra nőtt pártszervezetekben tevékenykedő párttagok eredményesebb irányítása érdekében *bizalmi*ak vezetésével működő ~okat hozzanak létre. 1948—

51. az MDP-ben ezeket tízes csoportoknak nevezték; azóta a ~ok szervezési elve üzemekben, intézményekben a termelési, hivatali egység (műhely, osztály stb.), lakóterületen pedig a lakóház, a háztömb. A ~ mint a párt legkisebb szervezeti egysége a tagjai sorából ~gyűlésen választott bizalmi vezetésével végzi pártfeladatait: megvitatja a munkahely, ill. a lakóterület problémáit, az időszerű pol. kérdéseket, a felsőbb szervek határozataival kapcsolatos feladatokat, a tagfelvételi és egyéb ügyeket. A ~ok és bizalmijaik tevékenységét az *alapszervezet* vezetősége irányítja.

pártdemokrácia: a kommunista és munkáspártok egyik alapelvének, a *demokratikus centralizmus*nak lényeges alkotóeleme. Magában foglalja az alulról felfelé történő választás, a visszahívás és a beszámolási kötelezettség, a *kollektív vezetés* elvét, a különféle dem. pártfórumok (*taggyűlés*, aktíváértekezlet, pártértekezlet, *pártkongresszus*) rendszeres időközönként történő összehívását, a *kritika-önkritika* módszerének alkalmazását, a párttagság bevonását a lényeges kérdések eldöntésébe és a pártvezetők rendszeres kapcsolatát a tömegekkel. A ~ érvényesítése történelmileg meghatározott: az illeg. körülményei között szükségképp korlátozott, leg. viszonyok között széles körű (l. *demokratikus centralizmus, pártellenőrzés*). — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* A pártélet normáiról. 1963. 605 old. — *Pcsolin, V.:* Bírálat és önbírálat a kommunista pártban. 1955. 111 old.

pártegység: a *kommunista és munkáspártok*ban a tagok eszmei, politikai, szervezeti kérdésekben vallott egységes felfogása és az erre épülő egységes cselekvés. Az eszmei egység a *marxizmus—leninizmus* általános elfogadását és annak adott kérdésekben megfelelő vita és véleménycsere utáni egységes értelmezését jelenti. A pol. egység biztosítja, hogy a *párt* minden tagja és szervezete a maga területén egyöntetűen és cselekvően dolgozik a *párthatározat*ok valóra váltásán. A szervezeti egység azt az alapkövetelményt írja elő, hogy minden *párttag* a *szervezeti szabályzat* szelleme szerint működjön a pártban; a pártban nem lehetnek *frakció*k. A ~ e különböző oldalai elválaszthatatlanok egymástól: lényegbe vágó eszmei, elvi nézeteltérések, le nem küzdött *elhajlás*ok előbb-utóbb kihatnának a pol. és szervezeti egységre és viszont. A ~ kialakítása, erősítése a KP-k életének állandó tartozéka. A párton belül szükségszerűen felmerülnek nézeteltérések a társadalmi fejlődés új jelenségei, régebbi nézetek, módszerek túlhaladottá válása, új tud. felismerések kapcsán, valamint a párttagok eltérő képzettsége, műveltsége, tapasztalatai kapcsán. A nézeteltérések leküzdésének módja a széles körű vita és véleménycsere, a *kritika-önkritika*. A ~ megőrzésének egyik fontos feltétele a cselekvési egység, amelynek lényege, hogy a párt tagja akkor is köteles végrehajtani a párt határozatát, ha annak egészével vagy részleteivel nem ért egyet. Kisebbségi véleményének hangot adhat, érvelhet mellette, fenntarthatja, de pártfórumokon kívül nem propagálhatja, akörré nem szervezhet híveket, mert ez pártellenes frakció szervezésével volna egyenlő. A ~ megőrzésére vonatkozó, szervezeti szabályzatban rögzített előírások súlyos és ismételt megszegése — a *pártfegyelem* megsértése — a pártból való kizárást is maga után vonhatja. Ennyiben a ~ erősítése adminisztratív intézkedéseket is jelenthet. A komm. és munkáspártok állandóan megújuló harcot vívnak soraik és — nemzetközi méretekben — a komm. világmozg. egységéért. — A pártok közötti egység megvalósítása és megőrzése — megújítása — még bonyolultabb feladat, mivel eltérő társadalmi fejlettségű o.-okban működő, eltérő történelmi tapasztalatokkal rendelkező pártokról van szó. A komm. és munkáspártok közötti egység minimuma napjainkban az imp.-ellenes *akcióegység*. Különösen türelmes és szívós harcot tesznek szükségessé a KKP-vel és a köréje csoportosuló néhány párttal, ill. csoporttal fennálló nézeteltérések. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* Mi a teendő? = Lenin, V. I.: Összes művei. 6. köt. (2. kiad.) 1964. 1—176. old.

Pártélet: az MSZMP KB-jának havi folyóirata. 1957. aug.-ban indult. Szerkesztője Ripp Géza, 1960— Lajtai Vera. A folyóirat népszerűsíti a pártmunka legjobb tapasztalatait, segíti a szervezetek pártépítő, agitációs és oktató tevékenységét, közli a párt vezető szerveinek legfontosabb határozatait. 130 ezer példányban jelenik meg. (1975.)

pártellenőrzés: a magyarországi üzemek, vállalatok, intézmények, hivatalok életének, tevékenységének rendszeres ellenőrzése a kereteikben működő MSZMP-szervezetek által. A pártszervezeteknek ez a joga és kötelessége a szoc. termelési viszonyok fokozatos megteremtésével és tökéletesítésével párhuzamosan alakult ki; valamennyi pártszervezetre az MSZMP IX. kongr.-a (1966) terjesztette ki. Gyakorlása során a pártszervezetek egyfelől beszámoltatják az üzem, a vállalat, a hivatal vezetőit, másfelől pedig a dolgozók tájékoztatásával, mozgósításával, a hibák és a tartalékok feltárásával hatékony segítséget nyújtanak a vállalatok, hivatalok, intézmények munkájához. Ebben az utóbbi értelemben tehát a ~ a szoc. dem. érvényesülésének egyik formája

(l. még *pártdemokrácia, demokratikus centralizmus, kollektív vezetés*).

pártépítés: tágabb értelmezésben a *kommunista és munkáspártok* eszmei, szervezeti és politikai erősítése, tehát a *párttag*ok oktatása és nevelése, pártmunkával való ellátása, a párt utánpótlásának biztosítása, a *demokratikus centralizmus* mind teljesebb érvényre juttatása, a *párt* szervezetének, működésének tökéletesítése stb.; szűkebb értelmezése: új tagok felvétele. — *Irod.:* Pártmunkások kézikönyve. 1971. 2. átdolg. és bőv. kiad. 1971. 203 old. — Pártépítés. A párt- és tömegszervezeti munka kérdései. 1972. 479 old. — *(Bassa Endre—Kukk Györgyné):* Pártépítési kisszótár. 1973. 120 old. — A pártélet és a pártmunka időszerű kérdései. 1973. 413 old.

pártfegyelem: a *kommunista és munkáspártok* tagjainak magatartását meghatározó alapelv, amelynek lényege az a kötelezettség, hogy a tagok mindig és mindenütt a párt *szervezeti szabályzat*ának szelleme és betűje szerint cselekedjenek, szigorúan megtartsák a felsőbb szervek utasításait, legjobb tudásuk szerint végrehajtsák a határozatokat, megőrizzék a rájuk bízott értesüléseket. A ~ a *párt* cselekvési egységét biztosító követelmény; a *demokratikus centralizmus* fontos eleme; a lenini típusú pártok egyik megkülönböztető ismérve. Alapja a párthoz való önkéntes csatlakozás, a fegyelem tudatos vállalása. Meggyőződésen alapul és nem katonai jellegű vak engedelmesség; érdemeitől és tisztségétől függetlenül minden párttagra egyformán vonatkozik. A ~et megsértő *párttag* ellen fegyelmi eljárásnak van helye, és az elkövetett fegyelemsértés súlyának arányában az illetékes pártszerv pártbüntetést szabhat ki. Az MSZMP szervezeti szabályzata szerint a pártbüntetésnek a következő fokozatai vannak: dorgálás, megrovás, szigorú megrovás, szigorú megrovás végső figyelmeztetéssel és a pártból való kizárás.

párthatározat: a *párt* álláspontját rögzítő, ill. a pártszervezetek és *párttag*ok cselekvésének irányát megszabó dokumentum. A *kommunista és munkáspártok*ban alapszervezeti *taggyűlés*ek és a választott párttestületek, pártvezetőségek, küldöttértekezletek, vezető szervek határozatot hozhatnak saját illetékességi körükben, ezek azonban nem lehetnek ellentétesek a felsőbb szervek határozataival s a párt szervezeti szabályzatával. A centralizmus elvéből következően megkülönböztetett jelentőségük van a kongr.-i és KB határozatoknak. A ~ok kötelező érvényűek a pártszervekre, pártszervezetekre, párttagokra és — a párt belső életét szabályozó határozatoktól eltekintve — a párt ifj. szervezetére, a KISZ-re. Az államigazgatásra, gazd. és kult. életre, a *tömegszervezetek*re vonatkozó ~ok az ezeken a területeken dolgozó párttagok számára írnak elő feladatokat. Némelyik pártdokumentum eszmei-ideológiai kérdéseket tárgyal s így pártállásfoglalást tartalmaz, nem ír elő konkrét utasításokat, de megszabja a pártszervezetek és párttagok tevékenységének irányát bizonyos munkaterületeken.

partizán- és gerillamozgalom: igazságos, felszabadító háborút folytató irreguláris fegyveres csoportok összessége, amely a megszálló külső ellenség vagy belső ellenforradalmi hadsereg ellen végez harci tevékenységet. Sajátos harci *taktikát* alkalmaz, rugalmasan alkalmazkodik az erőviszonyokhoz, földrajzi helyzethez és az ellenséhez. Tevékenységének formái: a nép támogatását élvező, kisebb, helyüket állandóan változtató harci egységek; az egész o.-ra vagy összefüggő területekre kiterjedő, központilag irányított partizánháború. Célja: az ellenség emberállományának, hadfelszerelésének megsemmisítése, a megszállt területek haditermelésének megbénítása, az ellenfél utánpótlásának dezorganizálása, a lakosság katonai és pol. előkészítése az ált. fegyveres nemzeti felkelésre. Jellege a társadalmi erőviszonyoktól, a ~at vezető erőktől függően változik. A 20. sz.-ban főleg a prol.-forr.-k és a nemzeti felszabadító mozgalmak során kerül alkalmazásra. Oroszo. forr. prol.-a nagymértékben felhasználta a ~ formáját a NOSZF győzelmét követő polgárháborúban. Nagy szerepet játszott Kína forr. háborújában és a II. vh.-t megelőző és követő gyarmati felszabadító mozgalmakban is. A II. vh. idején a modern hadviselés új társadalmi, pol. és katonai tényezőjeként lépett színre. A fasiszta megszállók ellen kibontakozott *ellenállási mozgalmak* fejlettebb formájaként jelentősen hozzájárult az antifasiszta koalíció győzelméhez. Vezető ereje a *kommunista és munkáspártok* irányítása alatt álló s a lakosság széles rétegeinek bizalmát élvező *munkásosztály* és *parasztság* volt. A fasiszta megszállást követően partizánháború bontakozott ki a SZU-ban, Jugoszláviában, Görögo.-ban, Bulgáriában, Albániában, Csehszlovákiában, Franciao.-ban, Lengyelo.-ban, Belgiumban, Dániában. A SZU-ban a nép tevékeny támogatásával kibontakozott ~ harcosainak létszáma elérte, sőt túllépte az 1 milliót. Albániában, Görögo.-ban a ~ban igen erősek voltak a *polgárháború*s elemek, Jugoszláviában pedig kezdettől fogva polgárháborúval párosult. 1944-ben a partizánharcokban részt vevők létszáma megközelítőleg a következő volt: Albánia 70 000, Belgium 75 000, Bulgária 250 000, Dánia 74 000, Franciao. (1944 nyarán)

500 000, Görögo. (ELASZ) 140 000, Jugoszlávia 500 000, Lengyelo. 350 000, Olaszo. 460 000, Szlovákia 25 000. A II. vh. idején az o.-ok többségében a kezdeti, helyi, spontán alakult, szétszórt harci egységek helyét nagyobb szervezett egységek vették át, majd az ellenállási mozg. szélesedése és mélyülése eredményeképpen létrejöttek a nemzeti felszabadító néphadseregek; 1942—43: Jugoszlávia, Görögo., Albánia, Bulgária, 1944 elején Lengyelo., Vietnam, Malájföld, Fülöp-szigetek *(Hukbalahap)*, amelyek már reguláris hadsereg jelleget öltöttek, de tevékenységük formája továbbra is a partizánharc volt. 1944—45-ben a ~ak többsége ált. nemzeti fegyveres felkeléssé nőtt át (Bulgária, Románia, Lengyelo., Szlovákia, Franciao., Jugoszlávia, Olaszo.). Mo.-on csak 1944 második felében bontakozott ki a ~, magy. partizánok azonban már korábban — néhol jelentős számban — részt vettek a SZU, Szlovákia, Jugoszlávia, Franciao., Belgium ellenállási mozgalmaiban. — A ~ a II. vh. után a nemzeti és társadalmi felszabadulásukért és a gyarmati rendszer ellen küzdő népek által eredményesen alkalmazott harci forma. E formában harcolt 1945 után a reakciós túlerővel szemben szabadságáért a görög nép. A kubai „*Július 26-a Mozgalom*" és Algéria népei (FLN) forr. háborújukat ~ formájában vívták meg. Partizánharc folyik egyes dél-amerikai, ázsiai és afrikai országokban. A Dél-vietnami Nemzeti Felszabadító Hadsereg ~ formájában terjesztette ki a felszab. mozgalmat Dél-Vietnam területére. A partizánháború az 1907-es hágai egyezmény IV. fejezet I. cikkelye értelmében törvényesen alkalmazott harci forma. — *Irod.:* Az antifasiszta ellenállási és partizánharcok válogatott irodalmának bibliográfiája. 1968. 53 old. — *Baki Ferenc—Vébel Lajos:* A Petőfi-Brigád. Visszaemlékezések. Novi Sad 1968. 199 old. — Harcok, emlékek. A magyar partizánok Európa küzdőterein. (Visszaemlékezések.) (Szerk.: Petrák Katalin és Vágó Ernő.) 1969. 428 old. — Lenin és a szovjet fegyveres erők. 1970. 417 old. — Magyar ellenállási és partizánharcok a második világháború idején. [Bibliográfia.] 1972. 130 old. — *Kühnrich, Heinz:* Partizánháború Európában. 1939—1945. 1973. 335 old.

pártkongresszus: a marxista *párt*ok legfelsőbb szerve, a tagság által választott küldötteknek a párt egészére kötelező határozatokat hozó tanácskozása, mely a szervezeti szabályzatban meghatározott időközönként ül össze. (Az MSZMP-ben jelenleg 5 évenként.) A ~ok megvitatják és értékelik a párt vezető szerveinek tevékenységét, meghatározzák a párt pol. irányvonalát és legfőbb teendőit a következő időszakra, megválasztják a vezető testületek tagjait. A *kommunista és munkáspártok* kongr.-ainak jelentősége rendszerint túlnő az illető párt belső életén: kihat — főként a szoc. o.-okban, de nemcsak ott — az érintett o. egész társadalmi életére és a nemzetközi komm. mozg. fejlődésére. Ebben a vonatkozásban kiemelkedőek az SZKP kongr.-ai, amelyek közül több világtörténelmi jelentőségre tett szert.

Pártmunka: 1. A KMP KB-jának 1931. dec. és 1934. aug. között havonta megjelenő lapja. Bp.-en, sokszorosított formában, illeg. adták ki. Eleinte a KMP és a KIMSZ tagjait tájékoztató írásokat, majd a párt funkcionáriusainak szóló szervezési útmutatásokat közölt. — 2. Az MKP, majd az MDP szervezeti közlönye 1945—56. Havonként jelent meg Bp.-en. A lap célja a pártépítő munka segítése, a párt pol.-jának ismertetése, a pártharcok tapasztalatainak tanulmányozása és általánosítása. 1948. ápr.— Pártmunkás, 1950. aug.—1955. dec. Pártépítés. 1956. jan.—okt. Pártélet címmel jelent meg. Fennállása első éveiben hatékonyan segítette a pártszervezetek munkáját, az MDP tevékenységében bekövetkezett torzulások kapcsán azonban ez a folyóirat is részben a *személyi kultusz* és a *dogmatizmus* szócsöve lett. Felelős szerk.-je 1948. ápr.—1953. márc. *Farkas* M. volt.

pártnap: a munkáspárt életének egyik jelentős megnyilvánulása; a párttagság tájékoztatását, a politikai eszmecsere lehetőségét biztosító rendezvény. A magy. munkásmozg. történetében pozitív hagyományai vannak. Rendszeres megtartását — külföldi példák nyomán — az MSZDP a munkásmozg. ált. fellendülésének körülményei között, 1918 elején ker. szervezeteinek kiépítése kapcsán vezette be. A szerdai napot „pártszervezeti nappá" nyilvánította, s hetenként e nap esti óráiban a pártszervezetekben központi előadók számoltak be a tagságnak a pol. helyzetről s a párt feladatairól. — A KMP átvette és tovább fejlesztette ezt a formát, a komm. ~ok nagy szerepet játszottak a forr. eszmék terjesztésében s a párt szervezeti fejlődésében. A TK idején az egyesült párt szervezeteinek ilyen rendezvényei ugyancsak eleven pol. eszmecserék színhelyei voltak. Az ellenforr. időszakban az MSZDP nagyobb szervezeteiben rendszeresen tartottak ~okat, de a rendőrség szigorú igazoltatással ügyelt rá, hogy ezeken csakis a párt tagjai vegyenek részt. — A felszab. után a két leg. munkáspárt, az SZDP és az MKP, majd az MDP életének, a tagság pol. nevelésének fontos fórumai voltak a ~ok, de a pártvezetés torzulásai nyomán az 50-es évek elején e rendezvények is gyakran formálissá váltak s vesztettek jelentőségükből. Az MSZMP feleleventette a ~ok jó

hagyományait. A rendszeresen — bár ritkább időközökben — megtartott ~okon a párttagok és az érdeklődő pártonkívüliek tájékoztatást kapnak és eszmecserét folytatnak a nemzetközi és a hazai pol., gazd. és kult. élet időszerű kérdéseiről.

pártoktatás: a munkáspártok tevékenységének szerves része, amely a tagság ideológiai-politikai ismereteinek rendszeres bővítésére, fejlesztésére, szoc. világnézetének tudományos megalapozására irányul. Eszközei, módszerei a nemzetközi érintkezés nyomán a különböző o.-okban hasonlóan alakultak ki. Leggyakrabban alkalmazott formái: *szemináriumok*, tömegelőadások, esti tanfolyamok, pártiskolák. — Mo.-on az I. vh. előtti évtizedben indult meg az MSZDP keretében a rendszeres ~ néhány hetes, majd néhány hónapos esti tanfolyamokon. Ezek anyagi feltételeit és nagyrészt hallgatóságát is a szaksz.-ek biztosították. A szorosan értelmezett ~on kívül az MSZDP már ezt megelőzően és követően is eszmei irányítással, előadók kiküldésével segítette a munkásmozg. aktivistáinak a szaksz.-ekben és egyéb formákban folyó oktatását. A munkásmozg. oktatómunka minden formája — ebben az időszakban — a szd. pártvezetőség túlnyomóan ortodox marxista álláspontját tükrözte, ezt azonban a vezetőknek a *Társadalomtudományi Társaság*gal és a *Huszadik Század* körével fenntartott kapcsolatai és e köröknek a ~ban való részvétele folytán polg. radikális nézetek is befolyásolták. Az I. vh. végső szakaszában megindult munkásmozg. fellendülés sodrában megélénkült az MSZDP ~i tevékenysége is. Az 1917. ápr.-i „bizalmas kongr."-on ~i központot hoztak létre, az 1918. febr.-i rendkívüli kongr. pedig elhatározta egy — vezető káderek képzését szolgáló — nagyszabású pártiskola felállítását. Ennek megvalósítására azonban nem került sor. Az MSZDP ebben az időben A Tudás címmel ~i havi folyóiratot is kiadott *Pogány* J. szerkesztésében (1918. márc.—okt.). — A KMP megalakulása ebben a tekintetben is alapvető változást hozott a magy. munkásmozg.-ba. Megindult a marxizmus forr. szellemű oktatása. A párt tanfolyamokat, előadássorozatokat, vitákat rendezett, amelyeken pol., világnézeti kérdések és főként a szoc. forr. problémái, a NOSZF tapasztalatai kerültek komm. szellemű megvilágításra. A TK idején erőteljes törekvés indult meg az egész oktatási és népművelési tevékenység marxista szellemű átalakítására. A marxizmus oktatásának legmagasabb formáját a Marx—Engels Munkásegyetem testesítette meg. Ez ugyan állami intézményként működött, de hallgatóit a munkás- és katonatanácsok, párt- és szaksz.-ek ajánlása alapján vették fel. Az intézmény első szemeszterét 1919. júl. végén 200 hallgató fejezte be. — Az ellenforr. korszakban a szd. ~ a háború előttinél szélesebb keretekben folyt. A pártvezetőség mellett oktatási bizottság jött létre, amelynek vezetője *Braun* S. volt. 1940-ben Orsz. Oktatási Titkárságot hoztak létre *Mónus* I. vezetésével. Az oktatás tartalma ekkor már túlnyomórészt a jobboldali szd. komm.-ellenes, szovjetellenes, forr.-ellenes irányvonalát tükrözte. Formái szemináriumok, előadássorozatok voltak, amelyek előadóiként az SZDP neves ideológusai működtek. A KMP illeg. formák között, részben leg. szervezetek (szaksz.-ek, OIB, TTE) felhasználásával folytatott oktatási munkát a *marxizmus—leninizmus* alapelemeinek, a SZU eredményeinek, a komm. világmozg. eseményeinek ismertetésével. Ebben a tevékenységben rendszeresen részt vett *Madzsar* J., *József* A., *Sollner* J., *Ságvári* E., *Schönstein* S. és sokan mások. A KMP harcosainak vezető gárdáját nagyrészt külföldön: Bécsben, Berlinben, Moszkvában fenntartott pártiskoláin részesítette marxista—leninista képzésben; a párt több vezetője pedig a SZU-ban a KI iskoláját is elvégezte. — A felszab. után a két munkáspárt leg. körülmények között nagy energiát fordított a ~i hálózat kiépítésére. Az új helyzetben, amikor a *munkásosztály* a hatalom részese lett, s a munkáspártok tagsága sok százezressé vált, e tevékenység jelentősége megnövekedett mind a vezető káderek, mind a tagság pol.-ideológiai képzése tekintetében. A komm. ~nak lényeges szerepe volt ebben az időszakban a *marxizmus—leninizmus* tömeges elterjesztésében, a komm. mozg.-mal kapcsolatos rágalmak és tévhitek eloszlatásában, a népi dem. forr. új szakaszának, a *proletárdiktatúra*ra való átmenetnek előkészítésében, abban, hogy a *munkásegység* a komm. eszmék jegyében fejlődött s jutott a szervezeti megvalósuláshoz. A proletárdiktatúra viszonyai között a marxizmus—leninizmus oktatása kiterjedt az egész állami közigazgatási hálózatra az egyetemekig, amellett az MDP és a *tömegszervezetek* keretében is folytatódott és milliós tömegeket fogott át. Kult. és ideológiai jelentősége rendkívül megnövekedett, bár értékét csökkentette az ideológiai munkában eluralkodott *dogmatizmus*, vulgarizálás, egyes — később hibásnak bizonyult — sztálini tételek központba helyezése. — Az MSZMP a *kétfrontos harc* jegyében szervezte újjá a ~t, megtisztította annak tartalmát a jobb- és „baloldali" torzításoktól. A szorosan vett ~ méretei szűkebbé váltak, az oktatómunka tartalmilag azonban magasabb színvonalra emelkedett, a ~ intézményei a tudományos szintű ismeretterjesztés mellett az alkotó marxizmus—leninizmus műhelyei lettek. Mai legfőbb formái az előadássorozatok, a marxizmus—leninizmus esti egyete-

mei, különböző időtartamú, egész napos elfoglaltságot jelentő iskolák, a legmagasabb fokú képzést pedig az MSZMP KB Politikai Főiskolája nyújtja. Az 1973/74-es tanévben a ~ különböző formáiban közel 40 ezer propagandista vezetésével mintegy 700 ezer hallgató vett részt. — *Irod.:* Propagandisták kézikönyve 1970. 116 old. — A párt tömegoktatásának módszertana. [Tanulmányok.] 1973. 285 old.

pártprogram: politikai *párt*ok távolabbi és közelebbi céljainak, feladatainak kifejtése, a munkáspártoknak a *szervezeti szabályzat*tal együtt a legfontosabb okmánya. Elfogadását és végrehajtását a *kommunista és munkáspártok* a párttagság elsődleges kritériumának tekintik. — Az egész nemzetközi *munkásmozgalom* számára ma is útmutatásul szolgál minden szoc. ~ őse, a tud. szoc. egyik alapvető dokumentuma, a *Kommunista Párt Kiáltványa*, amelyet K. *Marx* és F. *Engels* a *Kommunisták Szövetsége* számára dolgozott ki. Ugyancsak fontos szerepet töltött be a munkásmozg. történetében a Nemzetközi Munkásszövetség Alapító Üzenete, az I. *Internacionálé* programja, Marx munkája. A szoc. *tömegpártok* programjának kidolgozásához nélkülözhetetlen tanulságokat adtak: Marxnak a *gothai program*hoz, Engelsnek az *erfurti program*hoz fűzött kritikai fejtegetései. A marxista—leninista pártok programja általában egy meghatározott *stratégiai* szakaszra szabja meg a célokat és tennivalókat. A párt taktikai irányvonalát és közvetlen feladatait a *párthatározat*ok szabják meg. A ~nak ugyanis „a lehető legrövidebbnek és legszabatosabbnak kell lennie" (F. *Engels*). A ~ban vázolt stratégiai cél elérése vagy a pártpol. gyökeres módosítása esetén új ~ elfogadása válik szükségessé. — A legnagyobb múltú KP-nek, az SZKP-nek fennállása óta három ~ja volt. Az elsőt — amely két részből: a dem. forr. minimális és a szoc. forr. maximális programjából áll, s amely 1903—19 volt a párt alapokmánya — a párt II. kongr.-a az opportunisták ellen V. I. *Lenin* vezetésével vívott kemény összecsapások során fogadta el. A másodikat, a *szocializmus* felépítésének programját — amelyet ugyancsak Lenin dolgozott ki, s amely 1919—61 irányította a párt tevékenységét — a VIII. kongr. már a *proletárdiktatúra* körülményei között tette magáévá. A harmadik — a komm. társadalmi rend felépítésének programja — 1961, a XXII. kongr. óta van érvényben. — A magy. komm.-k pártjának első programját a *Magyarországi Szocialista Párt* fogadta el a TK idején, a párt 1919. jún. 12—13-i kongr.-án. A TK veresége után a pártmunka alapdokumentumai a KMP I. (1925) és II. (1930) kongr.-ának határozatai voltak. 1944. nov. 30-án a debreceni Néplapban megjelent a „Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének programja. Az MKP javaslata" c. dokumentum, melyet dec. 3-án a *Magyar Nemzeti Függetlenségi Front* — némi változtatással — programjául elfogadott. Az MDP I. (egyesülési) kongr.-a (1948. június 12—14.) fogadta el a pártnak a szoc. felépítésére vonatkozó programnyilatkozatát. Az MSZMP XI. kongr.-a, 1975. márc.-ban új programnyilatkozatot fogadott el, amely a fejlett szoc. társadalom felépítésének feladatát állítja a párt elé. — *Irod.: Marx*, [Karl]: A gothai program kritikája. Marx, Engels, Bebel, Bracke, Kautsky és Liebknecht leveleivel, Lenin Állam és forradalom c. művének részleteivel és program-dokumentumokkal. (Szerk. Kálmán Endre) 1975. 236 old. — A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusa 1975. márc. 17—22. 1975. 243 old.

pártszakadás: a *pártegység* szervezetileg is kifejezésre jutó megbomlása lényegbe vágó programbeli, taktikai vagy szervezeti nézeteltérések felmerülése, ill. ezek egész rendszerének kialakulása esetén. A szakadás bekövetkezhet egy párton belül és a nemzetközi munkásmozg. méreteiben is. A szakadás tényét a *munkásosztály* érdekeinek, a történelmi-társadalmi haladásnak szempontjából kell megítélni. A ~ olykor pozitív, máskor negatív szerepet játszott a munkásmozg. történetében. Az 1917—23 közötti *forradalmi hullám* időszakában pl. történelmileg indokolt és szükségszerű volt a *bolsevik* párt példáját követő *kommunista és munkáspártok* megalakulása és a KI elhatárolódása a *II. Internacionálé* pártjaitól. Ugyancsak pozitív folyamat eredményeként szakadt ki az MSZDP-ből 1924-ben a párttagság egy része és hozta létre a komm.-kal együtt a leg. MSZMP-t. Súlyosan negatív szerepet játszik azonban a KKP-nek az 1960-as évek elejétől követett külön irányvonala és ennek nyomán ún. párhuzamos komm. és munkáspártok, ill. csoportok alakulása számos o.-ban. A ~ után új helyzetben sor kerülhet az újraegyesülésre vagy legalábbis *akcióegység*-megállapodásra. Az újraegyesülés pozitív példája a szoc. o.-ok komm. és szd. pártjainak 1946—49-ben történt újraegyesülése.

pártszerűség: a marxista—leninista pártokban a párttagoktól és a tisztségviselőktől egyaránt megkövetelt olyan magatartás, amely minden helyzetben megfelel a párt céljainak, erkölcsi, ideológiai és szervezeti elveinek, a *pártfegyelem*nek.

párttag: valamely politikai *párt* kötelékébe tartozó személy. Az SZDP-k általában nem kötik szigorú feltételekhez a ~ságot, az új típusú

munkáspárt egyik legfőbb jellegzetessége viszont a ~ fogalmának szigorú kritériumaiból ered. Az OSZDMP II. kongr.-án (1903) éppen ebben a kérdésben éleződött ki a vita a leninisták és a reformisták között, s ennek kapcsán jött létre a ~ iránti szigorú követelmények alapjára helyzekedő *bolsevik* irányzat. A komm. ~ iránti alapkövetelmény a *pártprogram* elfogadása, az előírt *tagdíj* befizetése s a párt valamely szervezetéhez való tartozás és annak munkájában való aktív részvétel. A marxista—leninista pártba való felvétel csak egyéni elbírálás alapján lehetséges. A *kommunista és munkáspártok* szervezeti szabályzatai részletesebben is meghatározzák a párttagok jogait és kötelességeit. — Az MSZMP érvényben levő *szervezeti szabályzata* szerint a ~ kötelességei: a *marxizmus—leninizmus* elsajátítása, őrködés a párt eszmei, pol. és szervezeti egységén; példamutatás a munkában; a párt- és állami fegyelem megtartása; őszinte és becsületes, a szoc. erkölcs követelményeivel összhangban álló életmód, magatartás; a párt tömegekhez fűződő kapcsolatának erősítése. Jogai: a párttag részt vehet a párt pol.-jának megtárgyalásában, meghatározásában, bírálatot gyakorolhat a párt bármely tagjának vagy szervének munkájáról; ha a bírálat miatt hátrányos helyzetbe kerül, védelmet kérhet; választó és választható; munkáját vagy személyét érintő bármely kérdésben kifejtheti véleményét. ~ságából eredően sem a társadalmi, sem a magánéletben semmiféle előjogra nem tarthat igényt.

Párttörténeti Közlemények: *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Párttörténeti Intézet*ének folyóirata 1956— (1955—56 a Magyar Munkásmozgalmi Intézet Értesítője). Negyedévenként jelenik meg. Feladata a magy. és a nemzetközi munkásmozgalom-történeti kutatás legújabb eredményeinek közreadása, a párt- és az állami oktatás támogatása. Felelős szerk.-je 1956— Erényi Tibor, 1962— Zsilák András, 1967— Szabó Bálint. A szerk. biz. elnöke 1968— Vass Henrik. — *Irod.:* A Párttörténeti Közlemények repertóriuma. 1955—1972. [Kiad.] A MSZMP KB Párttörténeti Intézete. 1973. 81 old.

Pasionaria, la: *Ibárruri,* Dolores

Pastorino, Enrique (1918. márc. 6.—): uruguayi bőripari munkás; kommunista, párt- és szakszervezeti vezető. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1973). 1950-ben az SZVSZ-hez tartozó Uruguayi Dolgozók Általános Szövetségének, majd 1961— az Uruguayi Dolgozók Egységközpontjának főtitkára, a KP titkárságának tagja, 1953— az SZVSZ vezetőségének tagja, 1957—69 elnöke, 1969. okt.— az SZVSZ elnöke. Az 1973. jún.-i alkotmányellenes puccs óta külföldön él.

Pászti Károly (Margitta, 1872. nov. 6.—Bp., 1948. máj. 8.): bádogosmunkás; szociáldemokrata. 1892— vett részt a munkásmozg.-ban. A MÁV dolgozójaként egyik előharcosa a vasutasok szoc. szervezkedésének. 1906—08 a Vasúti Munkások Orsz. Szövetségének titkára, évtizedeken át a *Népszava* munkatársa, a *Magyar Vasutas* és több szd. vasutas mozg. kiadvány szerk.-je. 1925— a főváros törvényhatósági bizottságának tagja. A felszab. után a Vasutasok Szakszervezetének alelnöke.

Pataki Ferenc (Herkulesfürdő, 1892. dec. 1.— Sopron, 1944. nov. 4.): tanító; kommunista. 1915-ben orosz fogságban bekapcsolódott a hadifoglyok szoc. mozgalmába *(magyar hadifoglyok mozgalma Szovjet-Oroszországban).* 1918. ápr.-ban Krasznojarszkban belépett az OK(b)P-be. A Fáklya és az Előre c. hadifogolylapok szerk.-je és az internacionalista katonai egységek egyik szervezője. 1919 végén a cseremhovói bányamedence forr. haditanácsának elnöke, pb.-ának tagja. Részt vett a partizánosztagok és a helyi szovjetek megszervezésében. 1920. jan.-ban a cseremhovói partizánok élén elfogta Kolcsak admirálist és kíséretét, valamint a Szovjet Köztársaság elrabolt aranykészletét szállító vonatszerelvényeket. A polgárháború után vezető párt-, állami és gazd. tisztségeket töltött be. 1943. aug.-ban ejtőernyős partizáncsoport vezetőjeként Huszt környékén ereszkedett le és hónapokon át eredményesen harcolt a fasiszták ellen. 1944-ben elfogták és kivégezték.

Pataki László (Bp., 1908. ápr. 19.—): szerszámlakatos, bádogos; kommunista. 1926-ban Romániában kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1928-ban tagja lett az illeg. RKP-nak. 1941-ben Bp.-re költözött és itt folytatta komm. tevékenységét, részt vett az antifasiszta *ellenállási mozgalmak* szervezésében. 1943-ban a *Békepárt* nyomdáját vezette. Nemsokára feleségével (l. *Pataki* L.-né) együtt letartóztatták, s a katonai bíróság halálra ítélte őket. A halálos ítéletet a párt szervezésével kibontakozott tömegméretű tiltakozó mozg. nyomására életfogytiglani fegyházra változtatták, majd ~t a dachaui koncentrációs táborba hurcolták. 1945 őszén hazatért és különböző párt- és állami tisztségeket töltött be. 1951— diplomáciai szolgálatot teljesített. Nyugdíjas.

Pataki Lászlóné, *Szirmai* Hedvig (Bp., 1918. okt. 20.—): kereskedelmi alkalmazott; kom-

munista. A 30-as évek elején kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1936— a Bp., VIII. ker. szd. ifjúsági csoportban dolgozott, részt vett az MTE és az OIB munkájában. 1941-ben lépett be a KMP-be. Ezután a *Békepárt* egyik nyomdáját kezelte. 1943 végén férjével (l. *Pataki* L.) együtt letartóztatták, s a katonai bíróság halálra ítélte őket. Az ítéletet a tömegtiltakozás hatására életfogytiglani fegyházbüntetésre változtatták. A bergen-belseni koncentrációs táborban érte meg a felszab.-t. Hazatérése után a párt apparátusában dolgozott.

Pataky István (Bp., 1914. szept. 21.—Sopronkőhida, 1944. dec. 24.): vésnök, esztergályos; szociáldemokrata, majd kommunista. Tanonc korában lépett be a nemesfémipari munkások ifjúsági csoportjába, 1935-ben a vasas ifjúsági csoport vezetője lett. 1944 őszén a Weiss Manfréd-gyár munkásaként fegyveres ellenállási csoportot szervezett. 1944. nov. 23-án letartóztatták, s a katonai bíróság ítélete alapján kivégezték.

Pătrăscanu, Lucreţiu, álnéven A. *Moldoveanu* (1900—1954. ápr. 17.): román jogász, kommunista. 1919— vett részt a munkásmozg.-ban, 1921— az RKP tagja. Többször beválasztották a KB-be, felelős tisztségeket töltött be. Részt vett az 1944. aug. 23-i fegyveres felkelés előkészítésében. 1944. aug.— tárcanélküli, majd 1944. nov.— igazságügyminiszter. 1946-ban rövid ideig tagja a KP PB-nek. 1948. ápr.-ban letartóztatták. 1954. ápr.-ban halálra ítélték, majd kivégezték. A KP KB 1968. ápr.-i ülése rehabilitálta. Pol. tevékenysége mellett jelentős történetírói munkásságot is folytatott.

patriotizmus: *hazafiság*

Pátzay Pál (Kapuvár, 1896. szept. 17.—): szobrász. Pályája kezdetén expresszionista, az I. vh. idején *Kassák* L. köréhez tartozott. A TK-ban részt vett a művészeti *direktórium* munkájában. A *proletárdiktatúra* megdöntése után elítélték. 1942-ben a *Magyar Történelmi Emlékbizottság* márc. 1-i felhívásának egyik aláírója, az emlékbizottság *Petőfi-jelvény*ének tervezője. A felszab. után a művészeti élet egyik vezető személyisége, a Képzőművészeti Főiskola tanára, a bp.-i Lenin-emlékmű (1965) alkotója. — *M.:* Alkotás és szemlélet. [Az utószót írta] (Végvári Lajos.) 1967. 262 old.

Pauker, Ana (1893—1960. jún. 8.): román pedagógus; kommunista. 1921— az RKP, 1922— a KP KB tagja. A húszas évek végétől külföldön tartózkodott. 1934-ben visszatért Romániába és 1935—36 a KB titkárságának tagja. 1936-ban letartóztatták és elítélték. Kiszabadulásáért nemzetközi akció folyt. 1940-ben szabadult, a SZU-ba távozott, ahol a KI-ben és a román hadifogolymozg.-ban dolgozott. A Tudor Vladimirescu hadosztály egyik pol. vezetője. Hazatérése után, 1944. aug.— a KP egyik titkára, a PB tagja. 1947—52 külügyminiszter. 1952-ben a kollektív vezetés megsértése, frakciós magatartás és jobboldali elhajlás indokával leváltották és V. *Luca*val együtt kizárták a KP-ból.

Pavlik (Politzer, Paulik) Géza (Aszlány, 1894. máj. 5.—Prága, 1964. máj. 4.): ügyvéd; kommunista. Joghallgató korában a *Galilei Kör* tagja. 1915-ben orosz fogságba esett és bekapcsolódott a hadifoglyok szoc. mozgalmába. A NOSZF győzelme után a nemzetközi *Vörös Gárda* egyik parancsnokaként részt vett a szibériai ellenforr. elleni harcokban. 1918 őszén Mo.-ra, 1919. febr.-ban Pozsonyba irányították pártmunkára. A TK kikiáltása után Bp.-re jött, a Hadügyi Népbiztosság pol. osztályvezetője lett, majd máj.-tól a 80. nemzetközi vörös dandár pol. megbízottjaként harcolt. A *proletárdiktatúra* megdöntése után ismét Pozsonyban dolgozott. A ném. megszállás után Brüsszelbe, majd Marseille-be menekült, s az ottani magy. csoportokban végzett agitációs munkát. A felszab. után Prágában a ČEDOK (Csehszlovák Utazási Iroda) vezetője. 1948-ban koholt vádakkal letartóztatták, 7 évet töltött börtönben. Kiszabadulása után rehabilitálták.

Pavlov, Todor Dimitrov, álnéven *Doszev* (1890. febr. 14.—): bolgár filozófus, irodalomkritikus, kommunista. 1912— a *tesznyák szocialisták* pártjának, 1919— a BKP-nak tagja. 1924— a KB tagja. A *Bolgár Munkáspárt* megalapításának egyik kezdeményezője. 1933—36 Moszkvában a komm. akadémián és a vörös professzúrán oktatott, tudományos tevékenységet folytatott. 1936-ban visszatért Bulgáriába, 1941—43 koncentrációs táborba zárták. 1944—46 a régenstanács tagja. 1946— parlamenti képviselő. 1954— a KB póttagja, 1957— rendes tagja. 1947—62 a Bolgár Tudományos Akadémia elnöke, majd tiszteletbeli elnöke. 1949— a hazai és a nemzetközi békemozg.-ban is igen tevékeny. Tudományos munkássága során mintegy 1200 filozófiai, esztétikai, irodalomkritikai, történeti művet, cikket, tanulmányt alkotott. — *M.:* A dialektikus materialista filozófia és a szaktudományok. 1959. 161 old.

Pecka-Strahovský, Josef Boleslav (1849. szept. 19.—1897. júl. 25.): cseh munkás, a szocializmus egyik úttörője, a marxizmus klasszikusainak cseh nyelvű fordítója, népszerűsítője. A polgári befo-

lyás alatt álló F. L. Chleborád-féle Oul munkásszervezet (1867) ellenzéki csoportjának tagja. A Dělnické listy (Munkásújság) c. lap szerk.-ében az osztályharcos irányzatot képviselte. A Budoucnost (Jövő) c. lap, majd a Csehszláv SZDP (l. *Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt*) egyik alapítója; az ausztriai munkásmozg. radikális szárnyához tartozott. Az üldözés 1885-ben az USA-ba kényszerítette, ott halt meg.

Pécs-baranyai köztársaság: *Baranyai Köztársaság*

pécsi bányászsztrájkok: a pécsi és környéki bányák munkásságának nagyarányú küzdelmei, amelyek közül a legjelentősebbek: 1. 1882. máj. 15—20-ig a vidék bányamunkássága ált. munkabeszüntetéssel követelte a bérek emelését és a munkakörülmények megjavítását. A *sztrájk* letörésére 3 század katonaságot vezényeltek ki. A mozg. 16 vezetőjét kitoloncolták és 29 bányászt letartóztattak. — 2. 1905. júl. 4—aug. 26. tartó sztrájkot a munkáltató Dunagőzhajózási Társaság (DGT) terrorral próbálta elfojtani. A munkásokat kilakoltatták a társaság tulajdonát képező házakból, s ezek családjukkal együtt csendőrökkel körülvéve, a szabad ég alatt táboroztak. A bányászok kitartása, az orsz. felháborodás s az MSZDP vezetőivel tárgyaló „darabont" kormány közbelépése végül is engedményre kényszerítette az igazgatóságot. A munkások részleges béremelést vívtak ki, s elérték *május elseje* megünneplésének jogát, valamint a sztrájk vezetőinek bántatlanságát. E harcban született meg a Pécs környéki bányamunkások szakegyesülete. — 3. A nagy gazd. válság éveiben a DGT bányáiban 8%-kal csökkentették a béreket, s a bányászok többsége csak heti 3 munkanapot dolgozhatott; a béreket levonásokkal és késve fizették ki; a téli segély összegét csökkentették. Ezért a munkások 1934 őszén sztrájkba léptek. Közel ezer bányász folytatott 1934. okt. 11—okt. 16-ig 114 órás föld alatti *éhségsztrájk*ot a Thoman-, a Szent István- és a Ferenc József-aknában. Az éhségsztrájk nagy hazai és nemzetközi visszhangja nyomán a tulajdonosok kénytelenek voltak a munkások követeléseinek egy részét teljesíteni: az őszi és téli segély teljes összegét megadták, csökkentették az üzemszüneti napok számát. Ígéretet tettek a bérlevonások hatósági kivizsgálására és arra, hogy az akció miatt senkit nem bocsátanak el. A munkások kevesellték ugyan az engedményeket, de végül *Peyer* K. rávette őket a harc befejezésére. — 4. A DGT bányatelepein 1937. febr. 23—26. ismét föld alatti éhségsztrájk zajlott le. A mozgalmat a rossz munkafeltételek és a bércsökkentések váltották ki. A bányaigazgatóság elzárkózott a bérkövetelések teljesítésétől, sőt febr. 17—18-án részleges kizárást alkalmazott. Erre több száz munkás éhségsztrájkba kezdett az aknák mélyén. A *szolidaritás*a jeléül tüntető környékbeli lakosságra a csendőrség sortüzet nyitott, aminek 4 halálos áldozata volt. A KMP széles körű akciót indított a sztrájk támogatására, az MSZDP vezetősége azonban anarchistáknak bélyegezte a sztrájkolókat és minden segítséget megtagadott tőlük. Az akció eredménytelenül ért véget. Vezetőit és résztvevőit elbocsátották, közülük többet bíróság elé állítottak. Márc. elején a munkások újabb kéthetes sztrájkkal követelték az elbocsátottak visszavételét. Ez a megmozdulás csak részleges eredményt hozott, a sztrájk vezetőit a DGT nem vette vissza, s ezek Belgiumba vándoroltak ki. A ~ veresége súlyosan meggyengítette a bányászszaksz.-et. — *Irod.: Szekeres József:* Kenyérért és szabadságért. (Az 1905. évi pécsi bányászsztrájk.) 1955. 130 old. — Válogatott dokumentumok a baranyai—pécsi munkásmozgalom történetéhez. 1—3. [köt.] 1869—1944. (Szerk. Babics András, Szita László.) 1968—1972. — *Kubitsch Imre:* A magyar bányamunkásság küzdelmei 1919—1933. 1965. 275 old.

pécsi katonalázadás: az osztrák—magyar hadsereg bomlásának, a katonák közötti forradalmi hangulatnak egyik jelentős megnyilvánulása az I. világháború befejező szakaszában (1918. máj. 20.). A 6. számú újvidéki gyalogezred és pótzászlóalj magy. és szerb legénysége között számos olyan katona volt, aki orosz fogságból tért haza, s magukkal hozták és terjesztették forr. tapasztalataikat. Kezdeményezésükre a pécsi helyőrség katonái máj. 20-án lefoglalták a fegyver- és lőszerkészletet, elfoglalták a laktanyát, a két pályaudvart és a középületeket. A pécsbányatelepi bányászok jelentős számban csatlakoztak a felkelőkhöz. A katonai egységek és csendőrök túlereje leverte a lázadást. A résztvevőket katonai rögtönítélő bíróság elé állították, s közülük többet kivégeztek. — *Irod.: Hajdu Gyula:* Harcban elnyomók és megszállók ellen. Pécs 1957. 451 old.

Pedagógusok Szakszervezete: az iskolák, egyetemek és tanügyi intézmények dolgozóinak szocialista tömegszervezete. A haladó pedagógusok szervezkedése a 20. sz. elejére nyúlik vissza. Ekkor kerültek először nagyobb számban pedagógusok a mo.-i munkásmozg.-ba. Az úttörők: *Somogyi* B., Migray J., *Czóbel* E., *Varjas* S., *Ladányi* Sz., Teszárs Kálmán. Első kísérlet valamennyi progresszív felfogású tanító tömörítésére az Új Korszak c. folyóirat megindítása és a Magyarországi Tanítók Szabad Egyesületének létrehozása volt, mely célul tűzte ki az isko-

lák államosítását, a hitoktatás eltörlését, a nyolcosztályos népiskola megvalósítását stb. E szervezetben kezdettől döntő súlya volt, Somogyi B. révén a szd.-knak. A kormányzat 1911-ben felfüggesztette az egyesület működését. A mozg. növekvő tekintélyét mutatja, hogy az állami tanítók egyesülete 1912-ben *Czabán* S. személyében szd. elnököt választott. Az I. vh. éveiben merült fel annak gondolata, hogy létrehozzák a tanítóságnak az *osztályharc* alapján álló szaksz.-ét. A kezdeményező szoc. tanítók — Teszársz Kálmán, Bihari Mór, *Tuba* K. és társai a VAOSZ keretében —, amelynek vezetője Czóbel E. tanár volt — hozták létre a tanítók, majd a tanárok szakosztályait. 1918. nov.-ben a főváros és környéke haladó pedagógusai kimondták az önálló szaksz. megalakításának szükségességét, s dec. 30-án *Somogyi* B. elnökletével a szaksz. meg is alakult. A KMP megalakulása után jelentős komm. *frakció* működött (tagjai voltak többek között Antal Márk, *Bolgár* E., *Fogarasi* B., *Kelen* J., *Krammer* M., *Lengyel* Gy.) a pedagógus szervezetekben. A komm. pedagógusok a VAOSZ pedagógus szakcsoportjának komm. frakciójában tevékenykedtek, kidolgozták az iskolai reform tervezetét, amely a TK idején került részleges megvalósításra. A TK idején a VAOSZ tanítói szakosztálya beolvadt a Magyarországi Tanítók Országos Szövetségébe, amelynek így mintegy 20 ezer tagja lett. A mozg. évtizedes küzdelmeinek eredményei, elképzelései öltöttek testet a TK oktatási és népművelési rendszerében. Az ellenforr. szétverte a pedagógusok szaksz.-ét, vezetőit elbocsátották állásukból, bebörtönözték. Többezer állami, községi és felekezeti tanárt és tanítót sújtottak fegyelmi büntetéssel (zömében állásvesztéssel). Az üldözött pedagógusok és családjuk segítésére a *Szakszervezeti Tanács* égisze alatt félleg. „11-es bizottság" alakult, amely a 20-as évek végéig működött. E bizottság a lehetőségek szerint ellátta a megrendszabályozott pedagógusok érdekvédelmét. Ez a testület képviseletet nyert az MSZDP pártválasztmányában is, de a 20-as évek végén az MSZDP opportunista pol.-ja következtében a bizottság megszűnt. A II. vh. idején, különösen 1943-tól megélénkült az SZDP tevékenysége az értelmiség s így a pedagógusok között. A párt értelmiségi titk.-sága ekkor mintegy 300 pedagógussal tartott kapcsolatot. Komm. vezetéssel illeg. pedagógus-csoportosulások jöttek létre, amelyek előkészítették a felszab. utáni szaksz. tömörülést. 1944 végén a felszabadult városokban sorra alakultak pedagógusszaksz. helyi csoportok. Bp.-en 1945. jan.-ban komm. pedagógusok az MKP irányításával, Béki Ernő és Lukács Sándor vezetésével létrehozták a szaksz. központi szervét és megszervezték a fővárosi pedagógusokat. Májusban Bp.-en már több mint 4000 tagja volt a ~nek. 1945 őszén a szaksz. kiadta az első dem. tankönyveket s harcot indított a nyolcosztályos ált. iskola megteremtéséért, a pedagógusok átképzésének és az egész köznevelés dem. átszervezésének megindításáért. 1946. febr.-ban a szaksz. I. kongr.-a több mint 25 000 tag képviseletében fogadta el az alapszabályokat és választotta meg a vezetőséget. A II. kongr. 1947. dec.-ben már több mint 40 000 tag nevében tárgyalta meg a közoktatás dem. átalakításának eredményeit. 1948. dec.-ben a szaksz. III. kongr.-a idején a taglétszám már elérte az 50 000-et, s az *államosítás* végrehajtása alapján kitűzte az iskolák szoc. nevelőintézményekké való átalakításának feladatát. A *személyi kultusz* éveiben torzulás következett be a szaksz. tevékenységében, az 1956. évi ellenforr. pedig fellazította sorait. A szaksz. új KV-je 1957. márc.-i határozatában szembefordult az ellenforr.-i nézetekkel. Ezután következetes szoc. irányítással fokozatosan konszolidálódott a szakszervezet élete és tevékenysége. Erőteljesen részt vett az iskolareformok kidolgozásában, a pedagógus-társadalom szakmai és pol. továbbképzésében, a nevelésügy fejlesztésében. A ~ének taglétszáma 195 000, a szervezettség 96,7%-os (1975. dec.). A szaksz. elnöke Csürös Zoltán, főtitkára Voksán József. — *Irod.:* A szocialista tanítómozgalom Magyarországon. 1900—1920. A Tanácsköztársaság iskolapolitikája. (Írták: Bihari Mór, Both Béla, Kelen Jolán.) 1958. 231 old. — Kioltott fáklyák. Emlékezések a fehérterror pedagógus áldozatairól. (Szerk. Bihari Mór, Bors Aladár... stb.) 1963. 223 old. — A Pedagógusok Szakszervezetének 50 éves története. Válogatott dokumentumok. (Szerk. és válogatta Toldy Sára.) 1970. 373 old.

Peidl Gyula (Ravazd, 1873. ápr. 3.—Bp., 1943. jan. 22.): betűszedő; jobboldali szociáldemokrata. Vándormunkásként bejárta Ausztriát, Svájcot, Németo.-ot. Hazatérte után hamarosan a nyomdászszakegylet egyik vezetője. 1904-ben részt vett az ÁFOSZ megalapításában, 1908— a szövetkezet titkára. 1900—18 a *Typographia*, 1909— a Szövetkezeti Értesítő c. heti szaklap szerk.-je. Az Orsz. Munkásbetegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztár igazgatósági és elnökségi tagja. 1919— az MSZDP vezetőségének tagja. 1919. jan. 18.—márc. 21. a Berinkey-kormány munkaügyi és népjóléti minisztere. Márc. 21-én *Garami* E.-vel és *Buchinger* M.-val együtt megtagadta a két munkáspárt egyesülésének elfogadását. Tisztségeiről lemondott és visszavonult a közélettől. 1919. aug. 1—6. a TK haladó rendelkezéseit hatályon kívül helyező ún. „*szakszervezeti kormány*" miniszterelnöke. 1919

végétől 1921 végéig *emigrációban* élt, hazatérte után a nyomdászszakszervezet és az ÁFOSZ elnöke, az MSZDP vezetőségének tagja. 1922—31. ogy.-i képviselő, a szd. parlamenti *frakció* elnöke. — *Irod.: Kirschner Béla:* A „szakszervezeti kormány" hat napja. (1919.) 1968. 277 old.

Pekkala, Mauno (1890. jan. 17.—1952. júl. 1.): finn jogász, szocialista. 1927— az FSZDP tagja és parlamenti képviselő, 1936—45 az SZDP VB-jének tagja. 1926—27, 1944—45 miniszter. 1942-ben a háborúellenes oppozíció egyik vezetője, a SZU-val való megbékélés híve. 1944-ben szakított az SZDP-vel, egyik megalapítója és vezetője az FNDU-nak. 1946—48 baloldali koalíciós kormány miniszterelnöke.

Pelczéder Ágoston (Felsőpetény, 1875. júl. 20.— Bp., 1918. okt. 26.): asztalosmunkás; szociáldemokrata. A 90-es években Bp.-en bekapcsolódott az asztalosszakegylet és az MSZDP munkájába. Kiemelkedő szerepe volt a Mo.-i Famunkások Orsz. Szövetsége létrehozásában. Haláláig a szövetség vezetőségi tagja és az orsz. famunkás szervező bizottság elnöke. 1900— az Asztalosok Szaklapját, 1904—, a szövetség megalakulásától a Famunkások Szaklapját szerkesztette. Propaganda- és szervező munkája miatt többször szenvedett fogházbüntetést, *kitoloncolást.* 1900— az *Ált. Munkás Betegsegélyező- és Rokkantpénztár,* ill. a Bp.-i Kerületi Munkásbiztosító Pénztár tisztviselője. 1908—09-ben az MSZDP vezetőségének tagja. Élete utolsó éveiben Rákoscsabán a helyi szd. mozg.-ban tevékenykedett.

Pelloutier, Fernand (1867. okt. 1.—1901. márc. 13.): francia publicista, szociológus, az *anarchoszindikalizmus* egyik megteremtője. Kezdetben J. *Guesde* híve és a POF tagja. 1894—95 anarchista. A Bourse du Travail (munkabörzék) mozgalmának fellendítője, 1895— a Munkabörzék Szövetségének (Fédération des Bourses) titkára. A szervezet az ő vezetésével nőtt naggyá (250 000 tag). Írásai az anarcho-szindikalista felfogás eszmei alapjául szolgáltak.

Pelse, Arvid Janovics (1899. jan. 26. [febr. 7.]—): szovjet-lett munkás, majd történész, kommunista pártmunkás. Részt vett a NOSZF-ban, 1917. febr. a petrográdi szovjet tagja. Harcolt a szovjethatalom védelmében a polgárháború és az intervenció idején. 1919—29 pártmunkás a hadseregben, majd oktató munkát végzett. 1941—59 a letto.-i KP titkára, 1959—66 első titkára. 1966— az SZKP Pol. Irodájának tagja, a KB mellett működő Pártellenőrző Bizottság elnöke.

Peña, Lazaro (1911. máj. 29.—1974. márc. 11.): kubai dohányipari munkás, kommunista. 1931-ben a Kubai Kommunista Párt tagja, 1939— a KB tagja, 1939—61 a PB tagja, 1939—47 a Kubai Munkásszövetség főtitkára. 1945— az SZVSZ egyik vezetője, a CTAL egyik létrehozója és vezetője. 1940—52 parlamenti képviselő. 1961—66 a Kubai Forradalmi Szakszervezeti Szövetség főtitkára, ill. elnöke, majd a KP KB tagjaként a párt munkaügyi bizottságának elnöke. A Kubai Munkásszövetség XIII. kongr.-án (1973. nov.) újra főtitkárrá választották.

Peng Csen (1899—): kínai kommunista, 1926-ban a KKP tagja. Ifjúkorában az É-kínai diák- és munkásmozgalomban tevékenykedett. Többször volt börtönben. 1945— a KB és PB tagja. 1949— a pekingi pb. első titkára, 1951— egyidejűleg a főváros polgármestere. 1966 nyarán, a *„nagy proletár kulturális forradalom"* idején *Mao Ce-tung*-ellenes tevékenység vádjával egy időre letartóztatták, azóta nincs adat róla.

Peng Te-huaj (1901—): kínai katonatiszt; kommunista. Bányász, építőmunkás, majd fiatalon katona lett, s az első forr. polgárháború idején részt vett az É-i hadjáratban. 1928-ban a KKP tagja. Felkelő csapatával 1928-ban csatlakozott *Mao Ce-tung* és *Csu Te* forr. erőihez, részt vett Csang Kaj-sek bekerítő hadjáratainak visszaverésében. 1934— a KB, 1935— a PB tagja. Mint az elővéd parancsnokának, jelentős szerepe volt a *hosszú menetelés* végrehajtásában. 1937—45 a *Nyolcadik Hadsereg* h. főparancsnoka. 1946— a *Kínai Népi Felszabadító Hadsereg* h. főparancsnoka, s az 1. hadsereg parancsnokaként ÉNY-Kína felszabadítását vezette. 1951—53 a Koreában harcoló kínai népi önkéntesek parancsnoka. 1954—59 honvédelmi miniszter. 1959-ben fellépett a *nagy ugrás* pol.-ja ellen, ezért a KB 1959. aug.-i plénumán pártellenes csoport vezetőjeként bélyegezték meg és leváltották. Azóta nem szerepel a pol. életben.

Péri, Gabriel (1902. febr. 9.—1941. dec. 15.): francia újságíró; kommunista. 1917— a szoc. ifj. szervezet, 1919— az SFIO, 1920— az FKP tagja. A komm. ifj. szövetség egyik titkára (1922), majd a KP KB tagja (1924). 1924— a l'*Humanité* külpol. rovatának vezetője. Többször letartóztatták és bebörtönözték. 1932—36 képviselő. Kérlelhetetlenül harcolt a francia imp. nemzetáruló pol.-ja ellen. A német megszállás alatt az ellenállási mozgalom kiemelkedő harcosa, illeg. röplapok szerk.-je, az illeg. l'Humanité fontos cikkeinek szerzője. 1941-ben bebörtönözték, majd kivégezték. — *M.:* Daloló holnapok. Louis

Aragon előszavával. 1950. 46 old. — A békéért és szabadságért. 1951. 85 old.

permanens forradalom (lat. 'állandó, szakadatlan'): 1. a forradalmi folyamat továbbfejlődése, magasabb szintre emelkedése. Elméletét K. *Marx* és F. *Engels* dolgozta ki az 1848-as ném. polg. forr. után és V. I. *Lenin* fejlesztette tovább az 1905-ös oroszo.-i forr. idején a polg. dem. forr. szoc. forr.-ba való átnövéséről szóló tanítással. Lenin kimutatta, hogy az *imperializmus* szakaszában a polg. és szoc. forr. között nincs feltétlenül szükség a *burzsoázia* hatalmának hosszú időszakára, lehetőség van a szoc. forr.-ba való közvetlen átmenet megkezdésére. Ennek oka, hogy az imp. nagyburzsoázia támogatja a feudalizmus maradványait, ezért az utóbbi ellen folyó harc a kap. alapjait is érinti; a burzsoázia reakcióssá vált, ezért a forr. harcot — szövetségben a *parasztság*gal — a forr. dem. szakaszában is a *munkásosztály* vezeti. A ~ megvalósulásához arra van szükség, hogy a polg. dem. forr. győzelmével létrejövő államhatalom biztosítsa a forr. továbbfejlődését. Ilyen államhatalom a *munkásosztály és a parasztság forradalmi demokratikus diktatúrája.* — 2. a forr. térbeli továbbterjedésének L. D. *Trockij* és hívei által propagált felfogása. A trockisták tagadták, hogy a szoc. győzelme egy o.-ban is lehetséges, s ezzel a lenini tétellel a gyors ütemben végbemenő világforradalom koncepcióját — mint kizárólagos lehetőséget — állították szembe.

Pernerstorfer, Engelbert (1850. ápr. 27.—1918. jan. 6.): osztrák tanár, szocialista. 1883— parlamenti képviselő. 1896-ban csatlakozott Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártjához, egyik legbefolyásosabb és legismertebb, a jobbszárnyhoz tartozó vezetője. Részt vett az *Arbeiter Zeitung* (Munkásújság) szerkesztésében. Élesen antiklerikális és Habsburg-ellenes. Az I. vh.-ban szélsőséges szociálsoviniszta.

Pertini, Alessandro (1896. szept. 25—): olasz jogász, publicista, szocialista. 1919— a PSI tagja, 1926— franciao.-i emigrációban. Illeg. visszatért és 11 évre ítélték. Kiszabadulása, 1943. aug. után kiemelkedő szerepet játszott a felszabadító mozg.-ban. 1943—45 a megszállt olasz területeken szervezkedő PSI titkára. Az 1945 ápr.-i fegyveres felkelés egyik irányítója. 1945-ben a PSI titkára, 1945—46 és 1950—52 az *Avanti!* főszerk.-je. 1946— képviselő, majd szenátor. 1963—68 a képviselőház alelnöke, 1968— elnöke.

Perui Kommunista Párt, *Partido Comunista Peruano:* alakult 1928. szept. 16-án J. C. *Mariategui* vezetésével (1928—30 Perui Szocialista Párt néven). Jelentős tömegharcokat, köztük indián felkeléseket vezetett; az 1932-es elnökválasztáson indián jelöltje 20%-ot kapott. 1932— illeg., súlyos üldöztetések közt dolgozott. 1945—48 leg., ekkor kb. 35 000 tagja és 100 000 szavazója volt. Manuel Odria diktatúrája idején (1948—56) újra betiltották a „belső biztonság"-ról szóló törvény alapján. Része volt az areguipai felkelésben és a népi kormány megalakításában, majd az 1955-ös diktatúraellenes ált. sztrájk megszervezésében. 1956—1960. jan. ismét leg., majd betiltották. IV. kongr.-a (1962) a munkások, parasztok és diákok egységfrontjának összekovácsolását és az USA monopóliumai elleni harcot tűzte ki célul. 1963. jan.-ban 1000 komm.-t tartóztattak le, köztük a vezetőket is; ezt felhasználva egy a KKP pol.-ját követő csoport szakadást hajtott végre (Peru Kommunista— Leninista Pártja). 1964. jan.-ban a szakadárokat kizárták. A ~ noha korainak tartotta, támogatta az 1965-ben fellángoló partizánharcot. V. és VI. kongr.-a (1969, 1973) helyeselte az 1968. okt.-ben hatalomra került katonai kormányzat pozitív lépéseit (bankrendszer, olajlelőhelyek, rézvagyon nemzeti tulajdonba vétele, 400 000 parasztcsaládot földhöz juttató agrárreform, amerikai katonai missziók kiutasítása, sokoldalú kapcsolatok a szoc. országokkal), ugyanakkor bírálta korábban a strukturális reformok végrehajtásában tanúsított következetlenségeit, utóbb pedig a dolgozó osztályokra való támaszkodás elhanyagolását. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásai*n (1957, 1960, 1969), taglétszám 1969 : 3000, 1974 : 7500, főtitkára Jorge del Prado; hetilapja az Unidad (Egység), több mint 10 000 példányban.

Peru munkásmozgalma: Az első munkásszervezetek a századfordulón alakultak. Egyesítésük csak az 1918—19-i forr. fellendülés idején és után járt sikerrel. Ekkor bontakozott ki az első nagy sztrájksorozat (1919: ált. sztrájk Limában és Callaóban). Az 1919—30 közötti katonai diktatúra idején bontakozott ki a forr. pártpol. mozg. 1928-ban marxista pártként megalakul a Perui Szocialista Párt, mely 1930-ban felveszi a *Perui Kommunista Párt* nevet, a kisebbség Szocialista Párt néven működik tovább. Az 1924-ben V. R. Haya de la Torre és más perui emigránsok által létrehozott, latin-amerikai méretekben szervezkedő *aprista mozgalom* 1931-ben perui párttá alakul (Partido Aprista Peruano) és erősödő reformizmusa komm.-ellenességbe megy át. Ugyancsak 1928-ban a komm.-k, apristák és anarcho-szindikalisták részvételével megalakult az Általános Munkaszövetség (Confederación General de Trabajo), de a katonai dikta-

túrák szinte megszakítás nélküli uralma nem hagyta kibontakozni a haladó mozgalmakat, szétesett a szaksz. egyesülés is. A II. vh. időszakában teret nyertek a haladó, imp.-ellenes mozgalmak; megalakult a Nemzeti Demokratikus Front; jelöltjét 1945-ben elnökké választották. A komm.-k kezdeményezésére 1944-ben alakult Perui Dolgozók Szövetsége a CTAL-hoz csatlakozott, de az apristák befolyására az ORIT tagszervezete lett. Az aprista párt az SZI-hez csatlakozott. Az 1948—56-os diktatúra idején népi ellenállás indult, 1950-ben és 1955-ben nagy ált. sztrájkok és 1950-ben az ország déli részén (Areguipa) népi felkelés ásta alá a diktatúrát. A 60-as évek hol súlyosan népellenes, hol valamivel dem.-abb viszonyai között 1962—64 10%-os béremelést biztosító sztrájkmozg. és 1960—63 50 000 ha földet a parasztok kezére juttató földfoglaló mozgalmak folytak a komm.-kat, szoc.-kat, forr. apristákat, trockistákat tömörítő Nemzeti Felszabadító Front (Frente de Liberación Nacional) vezetésével. A forr. apristák létrehozták partizánerőiket, melyek 1963—65 jelentős partizánakciókat hajtottak végre. A haladó erők támogatják az 1968. okt.-ben hatalomra került J. Velasco Alvarado vezette katonai junta strukturális reformokat megvalósító antiimp. és oligarchiaellenes intézkedéseit. A katonai kormányzat az osztályharc és osztályszervezetek kiiktatására törekedve létrehozta a Társadalmi Mozgósítás Nemzeti Rendszerét (spanyol kezdőbetűk után: SINAMOS). Szaksz. központja: Perui Dolgozók Általános Szövetsége (Confederación General de Trabajadores del Peru) újjászervezve: 1968., taglétszám: 500 000, főtitkára Gustavo Espinoza.

Pessi, Ville (1902. márc. 24.—): finn vasmunkás; kommunista. 17 éves korában kapcsolódott be a mozgalomba. 1924— *Finnország Kommunista Pártjá*nak tagja. Előbb üzemi párttitkárként, majd a kommunista ifjúsági szövetségben dolgozott. 1930—31 a vaasai, majd turkui területi pártszervezet szervezője, 1931— KB-tag. 1935—44 börtönben és koncentrációs táborban. A felszabadulás után az elsők között volt, akik a KP újjászervezésén tevékenykedtek. 1944— a KP PB tagja, 1944—69 a KP főtitkára, azóta tiszteletbeli elnöke. 1945—66 parlamenti képviselő.

Pestaña, Angel (1888—1937): spanyol anarchoszindikalista. A CNT egyik vezetője, a Szindikalista Párt alapítója. A KI II. kongr.-án bejelentette a CNT csatlakozását a KI-hez s a VSZI-hez; a CNT pár hónap múlva kilépett a KI-ból, ~ pedig eltávolodott a komm. mozgalomtól. 1932-ben csoportjával együtt kizárták a CNT-ből. A pol. harc s az antifasiszta egység híveként pártjával együtt 1936—37 részt vett a népfrontban, 1936—37 parlamenti (cortez) képviselő.

Pest-Budai Munkásképző Egylet: szocialista szervezet a magyar munkásság politikai szervezkedésének kezdetén. Az önsegélyező irányzat (l. *önsegélyező mozgalom Magyarországon*) hívei hozták létre 1869. aug. 9-én *Horn* E. védnökségével. Főleg azok a munkások csatlakoztak hozzá, akik a gazd. küzdelmek elhanyagolása miatt szembefordultak az ÁME-vel. Ideiglenes elnöke Horn E. volt, 1869. szept. 8-án az elnöki tisztet *Strobel* A. vasmunkás vette át. A ~ alapszabályai szerint pusztán önsegélyező szervezet volt, mellőzte a pol. célkitűzéseket, a szoc. jellegű munkáskövetéseket. Soraiban mégis megerősödött az I. Int. és a ném. szd. mozg. befolyása s a ~ hamarosan az *eisenachi* párt hazai képviselője lett. Szoc. irányú fejlődésében *Farkas* K.-nak volt jelentős szerepe. A ~ 1870. máj. 29-i Szózatában csatlakozott az I. Int.-hoz, 1870. ápr.-ban létrehozta az *Ált. Munkás Betegsegélyző és Rokkantpénztár*t. A ~ és az ÁME között eleinte ellentét volt a dem. polg.-sággal való együttműködés és a betegpénztár kérdésében. A ~ vezetői önálló munkásszervezkedést akartak, s helytelenítették az ÁME és a 48-as párt közötti kapcsolatot. Az ÁME viszont elutasító álláspontra helyezkedett a betegpénztárral szemben. A két szervezet szoc. irányú fejlődése azonban együttműködéshez, majd egyesülésük előkészítéséhez vezetett. Közös akcióik között különösen jelentős volt a francia—porosz háború ellen tiltakozó népgyűlés 1870. jún. 24-én. 1870. szept. 28-án elvileg kimondták a két szervezet egyesülését. Ennek végrehajtása azonban elhúzódott, s a ~et a belügyminiszter 1870. dec. 26-án feloszlatta. Az egylet tevékenysége a betegpénztár keretei között illeg. tovább folyt. 1871. máj. 5-én az ÁME és a ~ ismét közös akciót szervezett a képviselőház előtt a letartóztatott sztrájkvezetők kiszabadítására és jún. 11-én a *Párizsi Kommün*nel való *szolidaritás* kifejezésére. Ezután ~ megszüntette működését, tagjai beléptek az ÁME-be.

Pesti Barnabás (Sátoraljaújhely, 1920. okt. 4—Sopronkőhida, 1944. dec. 24.): vegyészmérnök; kommunista. Toulouse-ban egyetemi hallgatóként kapcsolódott be az antifasiszta ellenállási küzdelembe. Különböző pártmegbízatásokat teljesített: propagandamunkát végzett, segítette a Vernet-i internáló tábor spanyolo.-i önkénteseit stb. Ennek alapján ~t az FKP dél-franciao.-i magy. sejtje 1941-ben felvette a párt tagjai közé. 1943 őszén pártutasításra hazatért, s a ném. megszállás után csatlakozott a fegyveres ellenállás szervezőihez, a KISZ egyik vezetője lett.

1944. nov.-ben elfogták. Katonai különbíróság halálra ítélte s Sopronkőhidán *Pataky* I.-nal, *Kreutz* R.-tel, Bajcsy-Zsilinszky Endrével egy napon kivégezték.

Péter Gábor (Újfehértó, 1906. máj. 18.—): szabómunkás; kommunista. A 20-as évek végén kapcsolódott be a munkásmozg.-ba, 1931— a KMP tagja. Részt vett a mo.-i *Vörös Segély* tevékenységében és a szaksz. ellenzék munkájában. 1940-ben a párt újjászervezésén dolgozott, 1943-ban tagja lett a *Békepárt* vezetőségének. A felszab. után az államrendőrség Bp.-i Főkapitánysága Pol. Rendészeti Osztályának vezetője, majd az Államvédelmi Hatóság vezetője. E minőségében jelentékeny része volt a *koncepciós perek* előkészítésében, a törvénysértő eljárások végrehajtásában, 1952-ben tisztségéből leváltották s kizárták a pártból, majd letartóztatták. Törvényellenes tettei miatt 1957-ben börtönbüntetésre ítélték. Kiszabadulása után könyvtárosként dolgozott.

Péter György (Bp., 1903. márc. 30.—Bp. 1969. jan. 4.): tanár; kommunista. 1932— a KMP tagja, a KB összekötője, majd a technikai apparátus vezetője. 1935—1936. jan. a Titkárság tagja. 1936-ban letartóztatták és a katonai bíróság 15 évi fegyházra ítélte. A felszab.-ig börtönben és koncentrációs táborban volt. 1945—48 az Orsz. Társadalombiztosítási Intézet igazgatója; 1946—50 az MKP, ill. az MDP KEB tagja, 1948— a Központi Statisztikai Hivatal elnöke. Gazd. visszaélések gyanúja miatt vizsgálat indult ellene, ezt követően öngyilkos lett. — *M.: Péter György—Rédei Jenő:* A szocialista statisztikáról. 1954. 99 old. — Általános statisztika. Egyetemi tankönyv. 2. átdolg. kiad. 1955. 395 old.

Peterdi Andor (Sopornya, 1881. máj. 28.—Bp., 1958. márc. 27.): költő; szociáldemokrata. Első verseskötete 1904-ben jelent meg. 1905-ben már ismert költő és hírlapíró. Cikkeit, verseit többnyire a *Népszava* közölte. Legyen hát csönd c. versét 1912-ben röplapokon terjesztették a tüntető munkások között. Az I. vh. törést okozott költészetében: 1915-ben megjelent Katonák c. kötetében háborús szellemű verseket adott közre. 1916-ban beválasztották a Petőfi Társaságba, de 1918-ban kilépett e konzervatív testületből. A TK-t A föld énekel c. verseskötetével köszöntötte. A *proletárdiktatúra* megdöntése után tiszti különítményesek elhurcolták, de sikerült elmenekülnie. 1945-ig műkereskedéssel foglalkozott. A felszab. új alkotásokra serkentette (Május elseje, 1945). — *M.:* Üzenet. Válogatott versek. 1905—1955. 1957. 200 old.

Petőfi-jelvény: 1942. márc. elején a *Magyar Történelmi Emlékbizottság* felkérésére *Pátzay* P. szobrászművész a bizottság rendelkezésére bocsátotta Petőfi Sándorról készített plakettjét, amelyet a munkások néhány nap alatt 30 ezer példányban elkészítettek. A jelvényen Petőfi arcképe és 1848 felirat látható. A ~ viselése pol. állásfoglalás volt az antifasiszta nemzeti összefogás eszméje és kiállás a háborúellenes akciók mellett. A *Petőfi téri tüntetés*en sokan viselték e jelvényt, s bátran vállalták a rendőrök, katonatisztek, nyilasok provokációit, erőszakos fellépését is.

Petőfi téri tüntetés: 1942. márc. 15-én a Dunaparti Petőfi-szobornál lezajlott antifasiszta, háborúellenes *tüntetés*. Előkészítésében a KMP kezdeményezésére a *Magyar Történelmi Emlékbizottság*ban (MTEB) képviselt pol. pártok és csoportok is részt vettek. Az előkészületek bázisai — a komm.-k és baloldali szd.-k mind szorosabbá váló együttműködése révén — majdnem mindenütt a szaksz.-ek és az SZDP-szervezetek voltak. A Petőfi útján c. kiadvány, a *Petőfi-jelvény* kibocsátása, az antifasiszta kulturális rendezvények, a baloldali lapok pozitív állásfoglalásai szolgálták a tüntetés előkészítését. A váratlan miniszterelnök-változás (Bárdossy L. felmentése, Kállay M. kinevezése) és az SZDP visszalépése a tüntetésen való részvételtől mérséklően hatott a megmozdulásra. Márc. 15-én délután 3 órakor mintegy 6—8 ezer főnyi tömeg jelenlétében helyezték el az MTEB tagjai koszorúikat a szobor talapzatára. A koszorúzás közben — a tervnek megfelelően — heves háborúellenes tüntetés robbant ki fasisztaellenes és a KMP követeléseiért síkraszálló jelszavakkal. A tüntetők a Duna-parton elindultak az Országház felé, továbbra is a háborúellenes és komm. jelszavakat hangoztatva s a jelszavas táblákat magasba emelve. A Lánchídnál rendőrosztagok törtek a tüntetőkre és szétverték őket. 93 személyt letartóztattak. A tüntetők egy része mégis eljutott a Kossuth-szoborhoz és ott is megismételte követeléseit.

Petrovszkij, Georgij Ivanovics (1878. jan. 22. [febr. 4.]—1958. jan. 9.): szovjet-orosz lakatos, kommunista párt- és állami vezető. 1897-ben lépett be a *Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására* szervezetbe. 1912-ig rövid emigrációs megszakítással különböző helyeken végzett pártmunkát. 1912— a IV. állami dumában képviselő. A hadihitelek megtagadása után száműzték. Részt vett a NOSZF-ban, majd Ukrajnában végzett forr. munkát. 1917. nov.—1919. márc. a SZU belügyi népbiztosa. Az SZKP X. és XVII. kongr.-án a KB tagjává választották;

1926—39 a PB póttagja. 1919—39 az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság VB-jének elnöke. 1939—56 nem töltött be funkciót.

Peuple, Le (A nép): belga szoc. napilap, 1885. dec. J. *Volders* alapította. Később a Belga Munkáspárt, majd a *Belga Szocialista Párt* központi orgánuma lett. Példányszám 71 000. Szerkesztő: Théo Vantrogh.

Peyer Károly (Városlőd, 1881. máj. 9.—New York, 1956. okt. 25.): géplakatos; jobboldali szociáldemokrata. 1906— az *Általános Munkás Betegsegélyző- és Rokkantpénztár* tisztviselője, 1907— a Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének vezetőségi tagja, a gépgyári szakosztály titkára. Az 1908. évi *vasbotos tüntetés* egyik szervezője. 1917-ben az MSZDP vezetőségének tagjává, 1918-ban a Mo.-i Bánya- és Kohómunkások Orsz. Szövetségének titkárává választották. 1919. jan.-ban kormánybiztosként részt vett a salgótarjáni bányamunkások forr. megmozdulásának letörésében. A TK idején a jobboldali szaksz. vezetők csoportjának egyik fő szervezője. A *Peidl*-kormányban (1919. aug. 1—6.) belügyminiszter, az ellenforr. Huszár-kormányban, 1919. nov. 24.—1920. jan. 16. népjóléti és munkaügyi miniszter. Támogatta a TK harcosainak az üldözését. 1921-ben más jobboldali szd. vezetőkkel együtt megkötötte az ellenforradalmi kormány miniszterelnökével a *Bethlen—Peyer-paktum*ot. 1922—44 nemzetgyűlési, ill. ogy.-i képviselő. 1927—44 a *Szakszervezeti Tanács* vezető titkára és a nemzetközi munkaügyi konferenciák magy. munkásküldötte. Tevékenységét a *burzsoáziá*val való együttműködés, a szélsőséges *opportunizmus* és a denunciálásokig menő éles komm.- és szovjetellenesség jellemezte. Mo. ném. megszállása után koncentrációs táborba hurcolták. A felszab. után szembehelyezkedett a munkásegység pol.-jával, a népi dem. fejlődéssel. Jobboldali magatartása miatt konfliktusba került az SZDP vezetőségével és 1947 nyarán kivált a pártból. Az 1947. évi választásokon polg. radikális mandátummal került be az országgyűlésbe. Ezt követően hamarosan elhagyta Mo.-ot és az USA-ban telepedett le. Haláláig aknamunkát folytatott a mo.-i szoc. átalakulás ellen.

Peyer-memorandum: jobboldali szociáldemokraták népidemokrácia-ellenes akciója 1946. dec.-ben. A munkásbatalomért vívott harc kiélezett időszakában *Peyer* K. és négy társa — *Valentiny* Á., *Györki* I., *Brumiller* L., Pozsgai Gyula — felterjesztéssel fordult az SZDP vezetőségéhez. Ebben bírálták a pártvezetőség egész felszab. utáni tevékenységét. Leszögezték ugyan, hogy nem akarják a pártegységet és a két munkáspárt együttműködését megbontani, valójában azonban a párt balszárnya elleni vádjaikkal együtt a munkás*egységfront*ot, az MKP-t, a SZU-t támadták és követelték az SZDP pol. irányvonalának gyökeres megváltoztatását. Peyer a memorandumot a párton kívül is terjesztette, a külföldi sajtó képviselőihez és idegen államok diplomáciai képviseleteihez is eljuttatta. Brumiller emiatt aláírását visszavonta. A pártvezetőség mind a memorandumban foglaltakat, mind a szerzők eljárását egyhangúlag elítélte és megbélyegezte.

Pfeifer Sándor (Rábahídvég, 1871. márc. 30.—Bp., 1936. nov. 5.): újságíró; szociáldemokrata. Az 1890-es években az MSZDP vezetőségének tagja, rövid ideig a *Népszava* szerk.-je volt. Az agrárkérdésben szembekerült a párt vezetőivel, 1900-ban csatlakozott a *Mezőfi*-féle *Újjászervezett Szociáldemokrata Párt*hoz és rövid ideig e párt vezetőségi tagja. 1903— ismét az MSZDP tagja, a *Magyar Vasutas* c. lap szerk.-je s a Jövő Munkásképző Egyletet irányította. 1908—1913 a Kereskedelmi Alkalmazottak Szakegylete, majd a Magántisztviselők és Kereskedelmi Alkalmazottak Orsz. Szövetsége főtitkára. Ezután eltávolodott a mozg.-tól, 1934-ig a Kisiparosok és Kiskereskedők Orsz. Szövetségének ügyvezető igazgatója.

Pham Van Dong (1906. márc. 1.—): vietnami tanár, kommunista. 1925— részt vett a forr. ifj. mozgalomban, 1929— a Vietnami Forr. Ifj. Liga KB tagja. 1929—36 Con Dao-szigeten börtönben. 1940—45 a *Vietnami Demokratikus Függetlenségi Liga* (Viet Minh) szervezője, 1945-ben a Nemzeti Felszabadító Bizottság tagja. Az 1945. aug.-i forr. után a VDK pénzügyminisztere. 1946—54 a kormány megbízottja D-i területeken. 1951— a *Vietnami Dolgozók Pártja* KB és PB tagja, 1949—54 miniszterelnök-helyettes, 1954-ben vezette a genfi értekezleten a vietnami küldöttséget. 1955— miniszterelnök.

Phillips, Morgan (1902. jún. 18.—1963. jan. 15.): brit (walesi) bányász, munkáspárti. 1944—62 a *Munkáspárt* titkára, a párt tényleges vezetői, C. R. *Attlee*, E. *Bevin*, H. *Morrison* mellett csak a nemzetközi kapcsolatok, a választási harcok és az adminisztratív teendők területén volt szerepe. 1947—51 a *Nemzetközi Szocialista Konferencia Bizottság* (COMISCO), majd 1951—57 az SZI munkásegység- és komm.-ellenes beállítottságú elnöke.

Picasso, Pablo *Ruiz* (1881. okt. 25.—1973. ápr. 8.): spanyol származású festő, kommunista közéleti személyiség. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1961). A XX. sz. egyik legnagyobb festőegyéni-

sége; részt vett minden művészeti újító törekvésben. 1904—36 és 1939 derekától haláláig Franciao.-ban alkotott. A *spanyol szabadságharc* idején készített „Guernicá"-ja a fasizmus elleni harc, híres „Békegalamb"-ja a békeharc szimbóluma. 1944— az FKP tagja, a *békemozgalom* egyik kezdeményezője, megalakulásától élete végéig a BVT tagja.

Pieck, Wilhelm (1876. jan. 3.—1960. szept. 7.): német asztalos; kommunista. 1895-ben az SPD tagja, a balszárnyhoz tartozott. 1906— a brémai szd. egylet titkára. Az I. vh. alatt K. *Liebknecht*, R. *Luxemburg*, F. *Mehring*, C. *Zetkin* oldalán küzdött az imp. háború és az azt támogató jobboldali pártvezetőség ellen. Egyik szervezője volt az *Internacionálé-csoport*nak, majd a *Spartakus Szövetség*nek, 1917-ben hadbíróság elé állították. Jelentős szerepe volt a *novemberi forradalom*ban, tagja volt a forr. tömegmunkát irányító központnak. *Németország Kommunista Pártjá*nak alapító tagja, s tagja lett 12 tagú központjának. Parlamenti képviselő. A *Nemzetközi Vörös Segély* VB-tagja. 1928— a KI VB, 1931— a VB Elnökségének és Titkárságának tagja. Hitler hatalomra jutása után, 1933-ban a párt külföldre küldte. E. *Thälmann* letartóztatása után a KP vezetője (1935-től elnöke). A KI VII. világkongr.-án az első napirendi pont (a KI VB beszámolója) előadója. A kongr. után a VB egyik titkára. Vezetésével dolgozták ki a KP új stratégiáját és taktikáját, az egység- és a népfrontpol.-t. 1943-ban egyik társalapítója volt a „*Szabad Németország*" *Nemzeti Bizottság*ának. A felszabadulás után visszatérve Németo.-ba, irányította a párt harcát Németo. békés és dem. fejlődéséért. A KP és az SZDP egyesülési kongr.-án O. *Grotewohl*lal oldalán az NSZEP társelnöke. 1949— haláláig az NDK államelnöke. — *M.:* Clara Zetkin élete és harca. 1950. 47 old. — A Német Kommunista Párt 30 éves harca. 1950. 80 old. — *Pieck, Wilhelm—Grotewohl, Otto:* A Német Szocialista Egységpárt helyzete és feladatai. 1950. 260 old. — Válogatott beszédek és cikkek. 1950. 307 old. — *Irod.: Erpenbeck, Fritz:* Wilhelm Pieck. Egy harcos élet útja. 1953. 131 old.

Pijade, Moša (1890. jan. 4.—1957. márc. 15.): jugoszláv (szerb) festőművész, újságíró, kommunista. 1920— a JuKP tagja, a pártsajtóban dolgozott. 1921-ben a VB letartóztatása után a helyettes VB tagja. 1921—24 a KP vezette független szaksz.-ekben és a *Jugoszláv Független Munkáspárt*ban dolgozott, ill. lapjait szerk. 1925—39 és 1940—41 börtönben, ahol elméleti munkát végzett. „A tőke" mindhárom kötetét szerbre fordította. A II. vh. alatt a partizáncsapatok főparancsnokságának tagja, a néphatalom kiépítésén dolgozott. 1943-ban megszervezte az Új Jugoszlávia Hírügynökséget (Tanjug). 1945— a KP KB és PB tagja, a szövetségi gyűlés (parlament) alelnöke, törvényhozó bizottságának elnöke. 1950— a Szerb Tudományos Akadémia rendes tagja. — *M.:* Válogatott beszédek és cikkek. 1948—1949. Újvidék 1951. 349 old.

Pikler Emil (Árvaalja, 1872—?): magántisztviselő, szociáldemokrata szakszervezeti vezető. Brünnben került kapcsolatba a munkásmozg.-mal. 1902-ben lépett be az MSZDP-be. 1905-ben a Kereskedelmi Alkalmazottak Szövetségének alelnökévé választották. Ezután hosszabb ideig külföldön (Németo., USA) élt, s ott is részt vett a szaksz. mozg.-ban. 1920-ban hazatért s a Magántisztviselők Orsz. Szövetségének alelnökévé, 1922-ben elnökévé választották. 1922—26 nemzetgyűlési képviselő. 1929. máj.-ban, miután az MSZDP elutasította a Revíziós Ligához való csatlakozást, ~ kilépett a pártból.

pilisvörösvári bányászok éhségtüntetése: *sztrájk*kal összekapcsolt tiltakozó akció az alacsony munkabérek és a súlyosbodó megélhetési viszonyok ellen (1928. dec. 11.). A demonstrációt a nov. 20-tól tartó sztrájk követeléseinek merev elutasítása váltotta ki. Mintegy 2000 főnyi munkáscsapat vonult Pilisvörösvárról Bp.-re, hogy az Országház előtt tüntessen követelései megvalósításáért. A főváros határában csendőrség tartóztatta fel a menetet. Innen küldöttség vitte a parlamentbe a bányászok memorandumát, a kormány illetékesei azonban megtagadták a benne foglaltak teljesítését. A sztrájk az elutasítás és a hatósági terror ellenére sem ért véget, hanem a többi bányavidék baloldali munkásságának támogatásával 1929. jan. elejéig tartott. Ekkor a bányatársaság a követelések jelentős részét elfogadta, s ezzel a megmozdulás véget ért.

Piłsudski, Józef (1867. dec. 5.—1935. máj. 12.): lengyel szocialista, majd ellenforradalmi politikus, katonatiszt. 1892-ben a *Lengyel Szocialista Párt* egyik alapítója, nacionalista szárnyának vezéralakja. 1907— a kettészakadt LSZP ún. „forradalmi frakció"-jának vezetője, félkatonai és katonai szervezeteinek kezdeményezője. Az I. vh. idején a központi hatalmakra (Ausztria—Mo., Németo.) támaszkodva fegyveres harcot indított a cári Oroszo. ellen. Az 1920-i szovjetellenes intervenció vezetője, 1918—22 Lengyelo. diktátora, az 1926. máj.-i puccs után haláláig a szovjet- és komm.-ellenes lengyel kormány pol.-jának tényleges irányítója.

Pintér János (Bp., 1884. okt. 12.—Bp., 1962. máj. 13.): vasesztergályos; szociáldemokrata,

majd kommunista. 1904-ben kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1907-ben a MÁV Istvántelki Főműhelyében főbizalmi, majd a Vasúti Munkások Orsz. Szövetsége vezetőségének és az MSZDP orsz. választmányának tagja. A vasutasszaksz. 1908. évi feloszlatása után részt vett az illeg. működő vasutasszervezet vezetésében, 1918-ban pedig az újjáalakult leg. szaksz. egyik titkára. A TK idején a Bp.-i Forr. Törvényszék tanácselnöke, a MÁV igazgatóságának tagja. Az ellenforr. bírósága 4 évi börtönre ítélte. Kiszab.-a után a Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségében folytatta mozg. tevékenységét a Standard-gyár, majd az Egyesült Izzó főbizalmijaként. 1924-ben a kivált esztergályosok szakadár mozgalmához csatlakozott. 1925—26-ban az MSZMP tagja. 1927-ben visszatért a szövetségbe, tagja lett a vezetőségnek, 1938—48 a szaksz. elnöke. 1945—49 ogy.-i képviselő. 1957—62 ismét a Vas- és Fémipari Dolgozók Szakszervezetének elnöke.

Pintilie, Ilie (1903. febr. 18.—1940. nov. 10.): román vasúti munkás; kommunista. 1926— az RKP tagja. 1931— az Országos Akcióbizottság KB-tagjaként az 1933. jan.—febr.-i sztrájkharcok idején a iaşi-i és a paşcani vasúti műhelyek munkásait vezette. 1936— a KP KB tagja. Többször letartóztatták (1933, 1939). A doftanai börtönben földrengés áldozata lett.

Pintos Pereyra, Francisco (1880. ápr. 3.—?): uruguayi famunkás, újságíró; kommunista. A Justicia (Igazság) alapítója, a Vanguardia (Élcsapat) szerk.-je és a KP központi lapja, az El Popular (A Néplap) munkatársa. *Uruguay Kommunista Pártjá*nak egyik alapítója, részt vett a KI IV. kongr.-án. Két ízben választották parlamenti képviselőnek. Uruguay történetét marxista szemlélettel megvilágító számos tanulmány szerzője.

Pio, Louis (1841. dec. 14.—1894. júl. 8.): dán újságíró, a szocialista mozgalom dániai úttörője. Az I. Int. dániai szekciójának, ill. a *Szociáldemokrata Párt*nak alapítója 1871-ben. 1871—72 kiadta a „Socialisten" c. dán munkáslapot. 1873-ban öt évre ítélték. 1877-ben az USA-ba emigrált, ahol folytatta a marxizmus propagandáját.

Pisacane, Carlo (1818. aug. 22.—1857. júl. 2.): olasz forradalmi demokrata, utópista szocialista. Az olasz felszab. mozg. harcosaként követelte, hogy kapcsolják össze a nemzeti egységmozgalmat a szociális kérdések radikális megoldásával. A magántulajdon megszüntetésében és a kollektív tulajdon megszervezésében látta a szociális igazságtalanságok kiküszöbölésének módját. Utópista társadalomszervezési eszméi az olasz Risorgimento gondolatkörének csúcsát jelentették. Egy Dél-Olaszo. felszabadításáért indított akció szervezése közben megölték.

Pittermann, Bruno (1905. szept. 3.—): osztrák tanár, szocialista. 1929-ben belépett *Ausztria Szocialista Pártjá*ba. Az 1934. *februári (Schutzbund) felkelés* után a pol. tevékenységtől visszavonult, elvégezte a jogi egyetemet. 1945 után az SZP egyik vezetője. 1945—48 a bécsi munkáskamara, 1948— a szoc. képviselők klubjának titkára, majd igazgatója. 1950—56 a Párt-ellenőrző Bizottság, 1956. nov.— az országos vezetőség és a VB tagja. 1957—67 a párt elnöke. 1957—66 alkancellár és az államosított ipar minisztere. 1964— az SZI elnöke. Nagy szerepe volt a háború utáni államosításokban, valamint az üzemi dem. terén hozott haladó intézkedésekben, de munkásságát alapvetően a reformista orientáció jellemzi.

Pjatnyickij, Joszif (Oszip) Aronovics *Tarsisz,* álnéven *Pjatnyica, Freitag* (1882. jan. 18. [30.]— 1939. okt. 30.): szovjet-orosz bolsevik pártmunkás. 1898— az OSZDMP tagja. Az *Iszkra* illeg. terjesztője, majd az Iszkra berlini szerk.-ében dolgozott. 1905-ben Odesszában végzett pártmunkát. Többször letartóztatták és száműzték. 1917-ben a *moszkvai felkelés*t irányító bolsevik pártközpont tagja. 1921— a KI-ben dolgozott, 1923— a KI VB titkára. 1924— az SZKP KB tagja. 1929— a KI-t irányító kollektív vezető szerv tagja. A törvénysértések áldozata lett. Rehabilitálták. — *M.:* Egy bolsevik visszaemlékezései. 1963. 237 old.

Platten, Fritz (1883. júl. 8.—1942. ápr. 22.): svájci vasmunkás; kommunista. 1904— részt vett a szd. mozgalomban, 1906—07 Rigában végzett illeg. forr. munkát. 1912—18 *Svájc Szociáldemokrata Pártjá*nak egyik titkára, az 1918. évi ált. sztrájk egyik vezetője. Részt vett a *zimmerwaldi* és a *kienthali konferenciá*n, a zimmerwaldi baloldalhoz tartozott. 1917-ben egyik szervezője V. I. *Lenin* és csoportja hazatérésének. 1919-ben a KI alakuló kongr.-án a háromtagú elnökség tagja. Hazatérése közben román fogságba esett, kiadták a fehérgárdista Petljurának, akinek fegyverszüneti ajánlatával V. I. Leninhez utazott. A válasszal visszatért, majd megszökött a fogságból. Ezt követően litván, majd német fogságba került. Hazatérve az 1918-as sztrájk miatt vetették börtönbe. *Svájc Kommunista Pártja* alapító tagja, 1923-ig titkára. Ezután a SZU-ban telepedett le; svájci munkásokból mezőgazdasági kommunákat szervezett. Később tudományos és oktató munkát végzett.

Plehanov, Georgij Valentyinovics (1856. nov. 29. [dec. 11.]—1918. máj. 30.): orosz bányamérnök, hivatásos forradalmár, mensevik. Diákkorában bekapcsolódott a forr. *narodnyikmozgalom*ba. Először a *Föld és Szabadság*, 1879— a *Fekete Újrafelosztás* vezetője. 1880— svájci emigrációban. 1883-ban létrehozta a *Munka Felszabadítása* csoportot. A szocializmus és a politikai harc (1883) és a Nézeteltéréseink (1884; megjelent 1885) c. műveiben cáfolta a narodnyikok kapitalista fejlődést tagadó tételeit. A parasztságot forr. tettre képtelen tömegnek tekintette. Felismerte az oroszo.-i munkáspárt megalakításának szükségességét. Hatást gyakorolt V. I. *Lenin* nézeteinek kialakulására is. 1889-ben részt vett a II. Int. megalapításában, később tagja lett a *Nemzetközi Szoc. Irodá*nak; F. *Engels* nagyra becsülte. Filozófiai műveit marxista materialista szemlélet jellemezte. 1898-ban Leninnel együtt vett részt az OSZDMP létrehozásában, a *legális marxisták* és az ökonomisták elleni harcban. 1900-ban az *Iszkra* egyik szerk.-je. Az OSZDMP II., londoni kongr.-án a *mensevikek*hez csatlakozott. Az 1905—07-es forr. idején a fegyveres felkeléssel szemben foglalt állást. A sztolipini reakció idején a *likvidátorok* ellenében az ún. párthű mensevikek vezetője. Az I. vh. alatt a II. Int. szociálsoviniszta irányzatának nézeteit vallotta. Az 1917. febr.-i forr. után éretlennek tartotta a helyzetet a szoc. forr.-ra, s az Ideiglenes Kormányt támogatta. A NOSZF-ot ellenségesen szemlélte, de nem lépett fel ellene. Működését, különösen filozófiai munkásságát, Lenin — hibái ellenére is — nagyra értékelte. — *M.:* A vallásról. Válogatott írások. 1960. 423 old. — Irodalom és esztétika. Válogatott tanulmányok. (Összeáll. és a bevezetést írta Nyirő József.) 1962. XVI, 556 old. — Válogatott filozófiai írásai. 1972. 660 old.

Podgornij, Nyikolaj Viktorovics (1903. febr. 18.—): szovjet-ukrán munkás, majd élelmiszeripari mérnök; kommunista tisztségviselő. 1930— az SZKP tagja. 1921—23 *Komszomol*-munkát végzett, majd mérnöki tanulmányokat folytatott. 1931—39 főmérnökhelyettes, ill. főmérnök ukrajnai cukorgyárakban, ill. cukoripari trösztökben. 1939—42 az Ukrán SZSZK, majd a SZU élelmiszeripari népbiztoshelyettese. 1942—46 a moszkvai élelmiszeripari tanintézet igazgatója, majd újra élelmiszeripari népbiztoshelyettes. 1946—50 az Ukrán Minisztertanács állandó képviselője az össz-szövetségi szovjet kormány mellett. 1950—57 Ukrajnában pártfunkciókat töltött be. 1957—65 az ukrán KP KB első titkára. 1956— az SZKP KB tagja. 1958— az Elnökség póttagja, 1960— az Elnökség, majd a Pol. Iroda tagja. 1965— a Legfelső Tanács elnökségének elnöke (államfő).

Podvojszkij, Nyikolaj Iljics (1880. febr. 16. [28.]—1948. júl. 28.): szovjet-orosz hivatásos forradalmár, bolsevik párt- és állami vezető. Papi pályára készült, majd 1898-ban csatlakozott a forr. mozg.-hoz. Az 1905—07-es forr.-ban a híres ivanovo-voznyeszenszki textilmunkás-sztrájk egyik vezetője. Rövid emigrációs időszak után mindvégig Oroszo.-ban dolgozott különféle bolsevik pb.-kben (Petrográd, Kosztroma stb.) és lapoknál (*Zvezda, Pravda* stb.). Az 1917. évi febr.-i polg. dem. forr. győzelme után az OSZD(b)MP leg. petrográdi biz.-ának tagja. A NOSZF egyik előkészítője, a petrográdi Forradalmi Katonai Bizottság tagja, majd a felkelés idején elnöke. A polgárháború és intervenció éveiben a VH szervezésében és vezetésében töltött be magas tisztségeket, mint Ukrajna hadügyi népbiztosa 1919-ben találkozott *Szamuely* T.-ral. 1919—23 a kulturális és sporttevékenység irányításában vitt vezető szerepet. 1923—30 az SZK(b)P KEB tagja. Ezt követően párttörténészként dolgozott. 1935— nyugdíjas.

Pogány József (Bp., 1886. nov. 8.—SZU, 1938): tanár, újságíró; szociáldemokrata, majd kommunista. Egyetemi hallgató korában ismerkedett meg a tud. szoc.-sal, belépett az MSZDP-be. Írásai a *Munka Szemléje* c. folyóiratban és polg. lapokban jelentek meg; 1910— a *Népszava* és a *Szocializmus* munkatársa. 1912—14 a Világkönyvtár c. népszerű tud. sorozatot szerk. és az egyes kötetekhez történelmi materialista szellemben írt bevezető tanulmányaiban megrajzolta a szerzők portréját. Tanulmányokat írt a magy. történelem forr. időszakairól, az I. vh. előtti években a világpol. kérdésekről. Jelentős a Szocializmus 1909. évi évfolyamában megjelent K. *Marx*, F. *Engels* és a 48-as magyar forradalom c. tanulmánya. A vh.-ban frontkatona, majd haditudósító. 1916— ismét a Népszava szerk.-ében dolgozott. Több háborúellenes mű kiadása és írása fűződik nevéhez (*Adler* F. pöre, A Munkapárt bűnei). 1918-ban A tudás c. szd. folyóirat szerk.-je. 1918 őszén az MSZDP vezetősége baloldali ellenzékéhez csatlakozott. A *polgári demokratikus forradalom* egyik irányítója, a Katonatanács vezetője, 1919. jan.— a tiszta szoc. kormány megalakításának híve. 1918 végén a Katonatanácsban még elítélte a komm.-kat, 1919 tavaszán már kész volt együttműködni s helytelenítette az MSZDP vezetőségének komm.-ellenességét. Ezzel egyidejűleg személyileg is eltávolodott a szd. vezetőktől. A TK idején hadügyi, majd külügyi, közoktatásügyi *népbiztos* és a VH II. hadtestének parancsnoka. Az antanttal folytatott tárgyalások idején *Kun* B.-val szemben a katonai ellenállás híve. A TK megdöntése után emigrált. 1919—21 Bécsben a *Proletár* c. lap munkatársa

1920 nyarán a SZU-ba ment, részt vett a krími harcokban, 1921-ben tagja a KMP vezetőségének, Kun B.-val együtt bekapcsolódott az 1921-i ném. fegyveres prol.-felkelés harcaiba. 1922-ben az USA-ba érkezett, Pepper néven az *Egyesült Államok Kommunista Pártja* VB-tagja. 1925-ben visszatért a SZU-ba, majd a svéd, norvég és dán, 1927-ben a kínai, a japán és a koreai komm. mozg. szervezésében vett részt. 1925— a KI agitációs és propagandaosztályán dolgozott, írásai jelentek meg a nemzetközi komm. sajtóban. 1928—29 az USA komm. mozgalmában dolgozott. 1930— ismét a SZU-ban élt és gazdaságtörténeti, valamint újságírói munkásságot folytatott. 1937-ben letartóztatták, és 1938-ban a törvénysértő eljárások áldozata lett. — *M.:* Kultúra — álkultúra. (Szerk. az életrajzot írta... Geréb László.) 1962. 367 old.

Pokrovszkij, Mihail Nyikolajevics (1868. aug. 17. [29.]—1932. ápr. 10.): szovjet-orosz történész; kommunista. 1905— bolsevik. Az 1905—07-es forr.-ban a bolsevik párt moszkvai katonai bizottságának tagja. Többedmagával írott 5 kötetes műve (1909), az „Orosz történet a legrégibb időktől", értékes kísérlet volt a marxista szempontok alkalmazására. Franciao.-i emigrációban (1908—17) a *Vperjod*-csoporthoz tartozott, közel állott az *otzovisták*hoz és a területköziekhez, 1917. nov.—1918. márc. a moszkvai *szovjet* elnöke. 1918— a közoktatásügyi népbiztos helyettese. 1923—27 részt vett a trockisták elleni küzdelemben. Több marxista tudományos folyóirat szerk.-je. Tagja volt a SZU Központi VB-jének. A szovjet történetírás első nagy mestere, ökonomista és szubjektivista túlzásai ellenére is.

Po Ku, eredetileg *Csin Pang-hszien* (1907—1946. ápr. 8.): kínai kommunista. 1925— a KKP tagja. 1926—30 Moszkvában tanult. 1931—35 a KKP főtitkára. Némely „baloldali" hiba ellenére alapjában az internacionalista-proletár irányvonal képviselője. 1941—45 a Hszinhua hírügynökség és a Cefang Zsipao c. lap szerk.-je. Légikatasztrófa áldozata lett.

Polányi Károly (Bécs, 1886. okt. 24.—Toronto, 1964. ápr. 23.): polgári radikális, majd párton kívüli szocialista gazdaságtörténész, szociológus. A *Galilei Kör* egyik alapítója és első elnöke. Az 1918. évi *polgári demokratikus forradalom*ban részt vett, de a *proletárdiktatúrá*val szembefordult és a TK idején Bécsbe emigrált. Az oxfordi egyetem keretében szervezett munkásoktatás, majd a Columbia Egyetem tanára lett. Új gazdasági-szociológiai iskolát alapított a társadalmi intézmények fejlődését befolyásoló gazd. tényezők kutatására. Nyugalomba vonulása után Kanadában telepedett le. Feleségével, *Duczynska* I.-val együtt sokat tett a haladó magy. kultúra kanadai népszerűsítéséért. — *M.:* Dahomey és a rabszolgakereskedelem. Egy archaikus gazdaság elemzése. 1972. 265 old.

Polányi Máté (Endrőd, 1901. dec. 18.—1940. nov.): kubikos; kommunista. A 20-as években kapcsolódott be a KMP munkájába. A tiszántúli földmunkások között folytatott szervező és agitációs munkát. Részt vett az 1926-os aratósztrájk előkészítésében. A KMP II. kongr.-a — távollétében — a KB tagjává választotta. Pol. tevékenysége miatt többször bebörtönözték. 1940 őszén a Kárpátokban eltűnt; feltehetően provokációnak esett áldozatul.

polgárháború: az *osztályharc* legkiélezettebb, fegyveres formája. Akkor kerül rá sor, amikor a feltörekvő *osztály* közvetlen harcot indít a pol. hatalom megszerzéséért, de a régi uralkodó osztály még erős és fegyveres ellenállást tanúsít; vagy amikor a megbukott régi társadalmi rend hívei fegyverrel kísérlik meg uralmuk visszaállítását. A haladó osztályok ~ja a fejlettebb társadalmi rendszerért igazságos *háború.* ~ zajlott a NOSZF után Szovjet-Oroszo.-ban, amikor az orosz burzsoá és földbirtokos osztályok külföldi *intervenciós* hadseregek támogatásával meg akarták dönteni a szovjethatalmat; Spanyolo.-ban az 1936—39-es években, amikor az uralkodó osztály a fasiszta hatalmak támogatásával támadást indított a közt. ellen. A szoc. forr. kedvező körülmények és helyes pol. vonalvezetés esetén ~ nélkül is végbemehet (mo.-i TK, több o.-ban a *népi demokratikus forradalmak*). ~ folyhat az uralkodó osztályok egyes csoportjai között is, hatalmi ellentétek eredményeként.

polgári demokratikus forradalom és köztársaság Magyarországon: az első világháborút követő nemzetközi *forradalmi hullám* magyarországi első szakasza, amely 1919 tavaszán *szocialista forradalom*ba nőtt át. A *háború*tól és a fokozott kizsákmányolástól sújtott dolgozók elégedetlensége már 1916— sűrűsödő *sztrájk*okban, *tüntetés*ekben, a katonáké pedig a szökések, később a parancsmegtagadások elszaporodásában nyilvánult meg. Az oroszo.-i 1917. febr.-i polg. dem. forr., majd különösen a NOSZF hatására fellendültek a mo.-i tömegmozgalmak. Az MSZDP kereteiben és azokon kívül radikális baloldali csoportok szervezkedtek, gyorsan emelkedett a szaksz. taglétszám. Az *iparcsarnoki tömeggyűlés Budapesten* megmutatta a dolgozók *szolidaritás*át az oroszo.-i prol.-sal. A forr. mozg. rohamos fejlődését jelezte az *általános politikai sztrájk 1918* jan.-ban, az első munkástanácsok megalakulása,

a *cattaróí felkelés*, a *pécsi katonalázadás* és több más helyőrség felkelése. A MÁV-gépgyári sortüzet követő júniusi sztrájkban már fálmillió dolgozó vívott pol. tömegharcot. A fellendülés magával ragadta a radikális és liberális polgárság, valamint az értelmiség jelentős csoportjait. Ezek részben a *Károlyi* M. irányítása alatt álló Függetlenségi Pártban, részben a *Jászi* O. vezette Radikális Pártban tömörülve szembeszálltak az uralkodó agrárius és finánctőkés csoportok pol.-jával. Ezen az alapon az MSZDP, a Függetlenségi Párt és a Radikális Párt pol.-lag közeledtek egymáshoz és 1918. okt. 25-én, amikor az Osztrák—Magyar Monarchia széthullása már küszöbön állt, megalakították a *Magyar Nemzeti Tanács*ot (NT). Ugyanezen a napon megalakult a Katonatanács, amelynek vezetésében baloldali szd.-k — köztük *Szántó* B. — voltak a legaktívabbak. A tömegmozg. pol. követelése ezután az volt, hogy az NT alakítsa meg Mo. új kormányát. Ezt követelte az okt. 28-i tömegfelvonulás, amelyet a kivezényelt karhatalom a *lánchídi csata* vérfürdőjébe fojtott. A következő napon további szervezetek, intézmények, csoportok — köztük a fővárosi rendőrség is — csatlakoztak az NT-hez, a munkásság pedig megkezdte a fegyverkezést. A Katonatanács baloldali vezetői más forradalmárok bevonásával kidolgozták a felkelés tervét. 30-án egész csapattestek esküdtek fel az NT-re. Szántó B. és az NT irodavezetője, *Landler* J. a baloldali csoportok vezetőivel és az üzemi bizalmiak segítségével irányította a forr. lépéseit. A fegyveres osztagok elfoglalták a bp.-i K. pályaudvart, két menetzászlóaljat visszairányítottak a városba, kiszabadították a pol. foglyokat. Éjjel elfoglalták a térparancsnokságot, megszállták a telefonközpontokat s a főváros legfőbb stratégiai pontjait. 31-én kora reggel a felfegyverzett munkásság felvonult; s miközben a tömeg — munkások, parasztok, katonák, értelmiségiek, kispolgárok — a közt. kikiáltását követelte s a katonák sapkájukra őszirózsát tűztek (őszirózsás forr.), József főherceg a király nevében nevezte ki miniszterelnökké Károlyit. Az NT kormánya — amelyben a Függetlenségi Párt jobbszárnyát Batthyány Tivadar, Lovászy Márton; pacifista-liberális csoportját Károlyi, Buza Barna, Linder Béla; a Radikális Pártot *Jászi* O.; az MSZDP-t *Garami* E., *Kunfi* Zs. képviselte — a királyra tett esküt, és a polg. szabadságjogok, az o. területi épsége, hatékony szociálpol. meghirdetésével befejezettnek tekintette a forr.-t. A felkelt nép a forr. további útján első lépésnek a közt. államformát tekintette. A tömegmegmozdulások nyomán a kormány nov. 1-én felmentést kért a királytól az eskü alól és bejelentette, hogy az államformáról az alkotmányozó gyűlés fog dönteni. — Az őszirózsás forr. tehát nem teremtett Mo.-on egységes hatalmi rendszert. Sajátos (az 1917. tavaszi oroszo.-i helyzettől eltérő) *kettőshatalom* alakult ki, amelyben a kormány — a szd. miniszterekkel együtt — a polg.-ság különböző rétegeinek érdekeit képviselte, s ha nem is szilárdan, de a *burzsoázia* tartotta kézben a közigazgatás és a gazd. élet pozícióit. A burzsoázia hatalmával szemben — amely önmagában sem volt egységes — a néptömegek hatalmi posztjai — helyenként különböző erővel — a munkástanácsokban, a katonatanácsokban, egyes szd. pártszervezetekben, szaksz.-ekben, a népőrség, a hadsereg egységeiben voltak. Ezek — a tömegek spontán fellépéseivel együtt — nyomást gyakoroltak a kormányra, a közigazgatási apparátusra; öntevékeny intézkedéseik keresztezték a hivatalos rendelkezéseket. Nov. 2-án megalakult a *Budapesti Munkástanács*, amelynek keretében is harc folyt a jobboldali szaksz.-i vezetők és a tömegek forr. képviselői között. A katonatanácsok újjászerveződtek, a bp.-i katonatanács elnöke *Pogány* J. lett. A tömegnyomás megakadályozta az államforma ügyének elhalasztását. A kormány nov. 13-án felkérte a királyt a trónról való lemondásra, 16-án az NT proklamálta a független Magyar Népköztársaság létrejöttét. Az elnevezés valójában *polgári demokratikus köztársaság*ot takart, s ez már nem elégítette ki a tömegeket. Abban, hogy a forr. tovább fejlődött s hogy a kettős hatalom átmeneti rendszere a nép javára dőlt el, a tömegek aktivitása mellett döntő szerepe volt a forr. élcsapat, a KMP megalakulásának és tevékenységének (l. *Magyar Szocialista Munkáspárt*). — A polg. dem. rendszer kibővítette a kizsákmányoltak szervezkedési lehetőségeit, alkalmas talaj volt a forr. harc folytatására; javított a dolgozók életkörülményein s részben megszüntette a pol. jogfosztottságukat. Az iparban általában a forr. győzelme előtt kötött kollektív szerződésekben rögzített 52 órás munkahét volt érvényben, a nyersanyaghiány miatt azonban sok helyen ennél rövidebb volt a munkaidő. A kormány nov. 26-i rendelete bevezette a munkanélküliek — szaksz.-i kezelésben levő — állami segélyezését. Az 1918. II. néptörvény (dec. 7.) eltörölte a sajtótermékek cenzúráját, az óvadékrendszert és a lapterjesztés engedélyhez kötését. Az 1919. III. néptörvény (jan. 5.) a korlátozás nélküli egyesülési és gyülekezési jogról rendelkezett. Mindez a forr. munkásmozg. vívmányának tekinthető, de a kettős hatalom rendszerében csak felemásan érvényesült. Az egyesülési, gyülekezési és *sajtószabadság* lehetőségeit kihasználta a szervezkedő reakció, míg a forr. továbbviteléért küzdő erők, főleg a komm.-k szervező, prop. és agit. tevékenységét a kormányzat és a közigazgatás adminisztratív és gazd. eszközökkel akadályozta. A KMP forr.

programja — a *munkásellenőrzés* bevezetése a gazd. életben az *államosítás*ok előkészítéseként, a burzsoázia hatalmának megdöntése, a *proletárdiktatúra*, a szoc. köztársaság — azonban a lakosság egyre szélesebb rétegeiben talált visszhangra. Az erők polarizációját mutatta — sok más jelenséggel együtt — a *salgótarjáni terror*, amikor a polg.-szd. kormány *Peyer* K. kormánybiztos irányításával vérontással nyomta el a bányavidék lakosságának forr. akcióját. A kormány fokozatosan elszigetelődött, balról a forr. tömegek, jobbról a földesúri-finánctőkés ellenforr., kívülről az antant és a szomszédos burzsoá rendszerek követelései szorongatták. 1919. jan.-ban a kormányzat válságát úgy kísérelték meg áthidalni, hogy Károlyit ideiglenes közt. elnökké választották, az új kormányfő pedig a párton kívüli Berinkey Dénes lett. A legjobboldalibb elemek kimaradtak a kormányból, az MSZDP az addigi 2 helyett 4 miniszteri tárcát kapott. A Berinkey-kormány a „jobb- és baloldali ellenforradalom" elleni harc meghirdetésével próbálta megszilárdítani a polg. hatalmat, a pénzbeli megváltáson alapuló földreform-törvénnyel (febr. 16.), a földosztás megkezdésével (febr. 23.) kielégíteni a forrongó *parasztság* követeléseit, elejét venni a földfoglaló mozgalmaknak. Egyidejűleg minden eddiginél hevesebb komm.-ellenes hajsza bontakozott ki. A jobboldali szd. vezetők olyan határozatokat hozattak, amelyek alapján a komm.-kat el kellett volna távolítani a munkástanácsokból, a szaksz.-ekből és az MSZDP-szervezetekből. Ezeket a határozatokat csak részben tudták végrehajtani. Febr. 20-án a munkanélküliek *tüntetése* kapcsán provokációs támadást szerveztek a *Népszava* szerk.-e ellen. Ennek ódiumát a komm.-kra hárítva, a miniszteri tanács utasítást adott a rendőrségnek a KMP vezetőinek letartóztatására. 21-re virradó éjjel letartóztatták a párt KB-jának többségét, a KIMSZ vezetőit, a *Vörös Újság* számos munkatársát és más komm. személyiségeket. Az elfogottakat bűnözőkként kezelték; brutális bántalmazásuknak, a komm.-ellenes terrornak tényei felháborodást váltottak ki a közvéleményben, sőt a kormányon s az MSZDP vezetőségén belül is. A kormány kénytelen volt a letartóztatottakat pol. foglyokká nyilvánítani s ezután a Gyűjtőfogház a forr. valóságos központjává változott. A szoc. forr.-at nem lehetett többé feltartóztatni. A gyárakban a kormány üzemi választmányi rendeletével szemben többnyire már nov.—dec.-től munkástanácsok alakultak, ezek jan.—febr.-tól hatékony *munkásellenőrzés*t valósítottak meg, sok helyen teljesen kezükbe vették a gyár irányítását. Vidéken a tömegek harcot indítottak a reakciós közigazgatás ellen. Márc. 2-án az alföldi munkástanácsok kongr.-a kimondta, hogy a *munkásosztály*nak át kell vennie a hatalmat. Márc. 7-én a bp.-i munkástanács elfogadta *Varga* J. javaslatát az államosításokról. Márc. 10-én a kaposvári munkástanács 3 tagú *direktórium*a kezébe vette a hatalmat Somogy m.-ben. Ekkor már folytak a tárgyalások egyfelől a KMP vezetői, másfelől az MSZDP balszárnyának és centrumának képviselői (Landler, Pogány, *Böhm* V.) között a két munkáspárt egyesüléséről, a *proletárdiktatúra* kikiáltásáról. Szántó, *Vágó* B., *Korvin* O. és mások közreműködésével Kun B. kidolgozta az erre vonatkozó komm. platformot és márc. 11-én átadta *Bogár* I.-nak, az MSZDP megbízottjának. Márc. 16-án az üzemi *bizalmi*ak képviselői közölték Kunnal, hogy 23-án, vasárnap a munkások fegyveresen kiszabadítják a fogva tartott komm.-kat a Gyűjtőfogházból. Csepel *bizalmi testülete* bejelentette csatlakozását a KMP-hez. 18-án a csepeli munkások nagygyűlése határozatot hozott a fogva tartottak fegyveres kiszabadításáról. Márc. 20-án Miskolcon megalakult a direktórium és átvette Borsod m.-ben a hatalmat. Ugyanezen a napon Vix alezredes átnyújtotta Károlyinak az antant jegyzékét, amely újabb területek katonai kiürítését követelte. A jegyzék meggyorsította a bel- és külpol.-lag egyaránt tehetetlenné vált kormány döntését: beismerve a polg. rendszer csődjét, át kell adnia a hatalmat a prol.-nak. E döntésre 21-én, a minisztertanács utolsó ülésén került sor. A szd. vezetők tisztában voltak vele, hogy csak a KMP-vel együttesen, a szoc. forr. programját, a proletárdiktatúrát vállalva lehet szó a hatalom megragadásáról. A centrum, sőt a jobbszárny is — néhány exponált személyiség kivételével, akik inkább a visszavonulást választották — csatlakozott a baloldalhoz, elfogadta a KMP feltételeit, a két munkáspárt egyesült s márc. 21-én kikiáltották a proletárdiktatúrát, létrejött a *Magyarországi Szövetséges Szocialista Tanácsköztársaság*. — *Irod.:* Nagy idők tanúi emlékeznek. (1918—1919.) Összeáll. és sajtó alá rendezte Lányi Ernőné. (Előszó: Révai József.) 1958. 195 old. — *Siklós András:* Az 1918—1919. évi magyarországi forradalmak. Források, feldolgozások. 1964. 205 old. — *Hajdu Tibor:* Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. 1968. 471 old. — *Máté György:* „Vörös jelek a hadak útján." Krónika. 1969. 235 old. — *Mérei Gyula:* A magyar októberi forradalom és a polgári pártok. 1969. 215 old.

polgári liberalizmus: a *burzsoázia* vezető ieológiája a szabad versenyen alapuló kapitalizmus korszakában. Elveti az állami beavatkozás minden formáját, gazd. vezérelve: „laissez faire, laissez passer" (minden menjen a maga útján). Pol. tartalma a szabadelvűség, a *demokratikus*

szabadságjogok és a magántulajdon tiszteletben tartása, vallási és nemzeti elfogulatlanság. Az állam szerepét a jogbiztonság fenntartására, elemi szervezési feladatokra kívánja korlátozni. Etikai téren a személyiség sérthetetlenségének és az egyén érvényesülési jogának elvét hirdeti. A ~ elveti a forr.-at, az erőszakos eszközöket, mindenkori céljait kizárólag parlamentáris, békés úton kívánja megvalósítani. Filozófiai megalapozása a francia és az angol felvilágosodás gondolkodóinak műve. Pol. értelemben először 1811-ben Spanyolo.-ban jelölték a polg. alkotmány híveit ezzel a kifejezéssel, szemben a királyi önkényuralom pártjával. A klasszikus kap. kialakulása és fejlődése időszakában a ~ haladó eszmeáramlat. Fénykora az 1810-től a századfordulóig eltelt időszak. Minthogy azonban figyelmen kívül hagyja a társadalom alapvető törvényszerűségeit, osztályvalóságát, a megvalósulásig sehol sem juthatott el. A liberális burzsoázia kezében az államhatalom valójában a burzsoázia erőszakos uralmát jelentette. Hanyatlásában döntő szerepet játszott a monopolkap. kibontakozása, az I. vh., majd a NOSZF győzelme. Ekkorra a ~ elvesztette viszonylagos progresszív tartalmát. Hangoztatott elvei alkalmassá teszik illúziók keltésére, a haladó erők megosztására. Mo. pol. életében a ~t a kispolgárság egyes, nem számottevő rétegeinek nevében fellépő politikusok képviselték. Az MSZDP pol. vonalvezetése időnként közeledett a ~hoz.

polgári radikalizmus: a kispolgárság, a középburzsoázia és főként a polgári értelmiség egyes nagytőkésellenes csoportjainak törekvéseit kifejező ideológiai és politikai áramlat. A polg. haladás híveit, a polg. dem. következetes megvalósítására és védelmére törekvő, de a polg. társadalom kereteit átlépni nem akaró elemeket tömöríti. Ny-Európában a 19. sz. első felében lépett fel, kiváló képviselői Nagy-Britanniában William Cobbet, Franciao.-ban Ledru Rollin voltak. Jelenleg Dániában, Franciao.-ban képvisel számottevő erőt. — Mo.-on a reformkor és az 1848-as forr. fiatal értelmiségijei adtak hangot a ~ eszméinek és szervezkedtek az Egyenlőségi Társulat, majd a Radical Párt keretében. A mo.-i polg. fejlődés folyamatában csak a 20. sz. első évtizedében kelt új életre, akkor azonban jelentős, a szoc. *munkásmozgalmat* is segítő társadalmi tényezővé vált. Hívei a *Társadalomtudományi Társaság*, a *Huszadik Század* és a Világ körül tömörültek, majd 1914-ben létrehozták a Polgári Radikális Pártot. Törekvéseiket *Ady* E. is támogatta, bár ő felfogásban, pol. tisztánlátásban messze túlnőtt rajtuk. A polg. radikálisok csoportja sem volt egységes. *Jászi* O.-on és hívein kívül jelentős számban voltak köztük volt szd.-k és szd.-val rokonszenvezők (pl. *Dániel* A. vagy *Szende* P.) és a *polgári liberalizmus* balszárnyát is képviselték néhányan (Purjesz Lajos, Wildner Ödön). — A ~ célkitűzése a polg. Mo. megteremtése, a polg. dem. átalakulás végrehajtása volt. Ennek érdekében a nagybirtokrendszer *agrárreform*mal való felszámolását (a végrehajtás módjában jelentős különbségek voltak a ~ egyes képviselői között), az ált. titkos választójogot, a nemzetiségek egyenjogúsítását és szabad kult. fejlődésük biztosítását követelték, lényegében az 1868-as XXIV. tc. keretei között. Tevékenységük során kapcsolatot tartottak az MSZDP-vel és hatottak annak pol.-jára. 1916— pacifista követelésekkel léptek fel. Az 1918. okt.-i *polgári demokratikus forradalom*ban *és köztársaság*ban jelentős szerepet töltöttek be. A Polgári Radikális Párt a TK alatt megszűnt, vezető csoportja széthullott, s a ~ sem mint világnézet, sem mint program nem nyerte vissza korábbi súlyát. Az ellenforr. korszakban a ~ néhány híve elszigetelten folytatott némi publicisztikai tevékenységet. A felszab. után pártjuk átmenetileg ismét a porondra lépett és az 1918. okt.-i polg. dem. forr. eszméi jegyében tevékenykedett. — *Irod.: Fukász György:* A magyarországi polgári radikalizmus történetéhez. 1900—1918. Jászi Oszkár ideológiájának bírálata. 1960. 391 old.

policentrizmus: a kommunista világmozgalom többközpontúságának eszméje. Az SZKP XX. kongr.-a után P. *Togliatti* vetette fel azt a gondolatot, hogy a nagyra nőtt komm. mozg. *taktikai* vonalának összehangolása céljából a megközelítően azonos feltételek között tevékenykedő komm. és munkáspártok működjenek együtt a közülük legerősebb párt vezetésével. A komm. mozg. azonban már túlhaladta azt a fejlődési szakaszt, amikor egy vagy akár több központból világméretekben irányítani lehetne a pártokat. Ehelyett az utóbbi 10 évben a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásai*n, ill. országcsoportonkénti (regionális stb.) nemzetközi értekezleteken (európai o.-ok, a Közös Piac o.-ai, skandináv o.-ok, arab o.-ok, latin-amerikai o.-ok stb. KP-jai) vagy kétoldalú (bilaterális) megbeszéléseken tanácskoznak az időszerű világpol. kérdésekről, hangolják össze taktikájukat, cserélik ki tapasztalataikat. A ~ eszméjét egyes bal- vagy jobboldali revizionista csoportok a komm. mozg. bomlasztására, szovjetellenes propagandára használják fel.

Politzer (Paulik) Géza: *Pavlik*

Politzer, Georges (1903. máj. 3.—1942. máj. 26.): magyar származású francia marxista filozófus,

kommunista. A 20-as évek végén kezdődő elméleti munkássága során bírálta a behaviorizmust és a pszichoanalízist, valamint H. Bergson filozófiáját. Mint az FKP tagja a német megszállás idején az egyetemi ellenállás egyik szervezője. A vichyi kormány rendőrsége elfogta és kiszolgáltatta a Gestapónak. — *M.:* A filozófia alapelemei. 1949. 207 old. — A filozófia és a mítoszok. (Louis Aragon tanulmányával.) 1972. 343 old.

Politzer Zsigmond, *Csapó* (Kiscell, 1852. márc. 27.—Párizs, 1924): szocialista publicista; a magyar munkássajtó egyik úttörője. 1869-ben műegyetemi hallgatóként az *Arany Trombita* munkatársa, majd az ÁME tagja. Részt vett a munkások oktatásában és az *Óbudai Általános Munkásegylet* megalakításában. Cikkeket írt az *Általános Munkás Újság*ba, 1871. febr.— a *Testvériség* c. lapot szerkesztette. Írásai a *lassalleanizmus* hatását tükrözték. Szót emelt a nacionalista szemlélet és a polgársággal való együttműködés ellen. A *hűtlenségi per* egyik fővádlottja. A per vádlottjait felmentették, ~ot külön vád alapján felségsértés címén hathónapi börtönre ítélték. 1873. okt. 5.—nov. 30. a *Munkás Heti Krónikát* szerkesztette. Ezután Németo.-ba emigrált és a müncheni Zeitgeist (Korszellem) szerk.-je lett. Radikális cikkei miatt letartóztatták, majd kiutasították Bajoro.-ból. Ezután Bécsben dolgozott, de onnan is kiutasították. 1879. márc.-ban Szombathelyen telepedett le. 1880-ban részt vett az *Általános Munkáspárt* alakuló kongr.-án. 1883-ban kivándorolt Franciao.-ba, s ott újságíróként dolgozott.

Poljanszkij, Dmitrij Sztyepanovics (1917. okt. 25. [nov. 7.]—): szovjet-orosz szovhozmunkás, majd agronómus, kommunista vezető. 1931— a Komszomol, 1939— az SZKP tagja. 1945—49 a KB munkatársa. 1953. dec.— a krími területi pb. első titkára. 1956— az SZKP KB tagja. 1958—62 az OSZSZSZK Minisztertanácsának elnöke. 1960— a KB Elnökségének (ill. Pol. Iroda) tagja. 1962—73 a Minisztertanács első elnökhelyettese, 1973— földművelésügyi miniszter.

Poll Sándor (Bp., 1898. aug. 12.—Moszkva, 1937. aug. 6.): grafikai dolgozó; kommunista. 1914-ben bekapcsolódott a szoc. diákmozg.-ba, majd részt vett a *Galilei Kör* antimilitarista munkájában. 1918— a KMP tagja. A TK idején a Közoktatásügyi Népbiztosság munkatársa, majd vöröskatona. A *proletárdiktatúra* megdöntése után Ausztriába, majd Németo.-ba emigrált. 1923-ban hazatért és a Magántisztviselők Orsz. Szövetségében működő komm. *frakció*t irányította. 1925-ben az MSZMP egyik alapítója és vezetője. 1926— a KMP KB titkárságának tagja. 1927-ben letartóztatták s 3 és fél évi börtönre ítélték. Kezdeményezésére 1929-ben a sopronkőhidai fegyházban a komm. foglyok csatlakoztak az o. valamennyi büntetőintézetére kiterjedő komm. *éhségsztrájk*hoz. Kiszabadulása után a SZU-ba ment, a KMP képviselője volt a KI VB-ben, és a „Sarló és Kalapács" c. lap szerk.-ében dolgozott. 1932 tavaszán hazatért és — 3 hónapos váltással — a KÜB, ill. a titkárság tagjaként irányította a komm. mozgalmat. 1932. aug. 12-én letartóztatták. Ezúttal 4 év és 2 hónapi fegyházra ítélték. Kiszabadulása után — súlyos betegen — a SZU-ba ment s ismét a KMP képviselőjeként dolgozott a KI VB-ben. A börtönben szerzett betegségébe még abban az évben belehalt.

Pollák Ferencné, *Stern* Szeréna (Nagyatád, 1894. jún. 15.—Bp., 1966. márc. 2.): tanítónő; szociáldemokrata. 1918-ban lépett be a tanítók szaksz.-ébe és az MSZDP-be. 1920— az Orsz. Nőszervező Bizottság tagja, 1925— a Bp.-i Törvényhatósági Bizottság tagjaként főleg szociális ügyekkel foglalkozott. Kezdeményezője és szervezője volt a munkásgyermekek napközi nyaraltatásának. A *Nőmunkás* c. folyóirat állandó munkatársa és a Munkások Gyermekbarát Egyesülete (l. *Magyarországi Munkások Gyermekbarát Egyesülete*) titkára. A felszab. után 1950-ig a fővárosi törvényhatósági bizottság, 1955— haláláig a Fővárosi Tanács tagja.

Pollak, Oscar (1893. okt. 7.—1963. aug. 28.): osztrák jogász, újságíró, szocialista. 1920— az *Arbeiter-Zeitung* (Munkásújság) londoni tudósítója, 1926— szerk.-je, 1931— főszerk.-je. Előbb az *ausztromarxizmus* balszárnyának szószólója, majd az 1920-as években fokozatosan jobbra tolódott. Az 1934. *februári (Schutzbund) felkelés* leverése után részt vett az illeg. szoc. szervezkedés kiépítésében. 1935-ben emigrált. A *Forradalmi Szocialisták* képviseletében 1936—40 az SZMI VB-tagja. 1945— ismét az Arbeiter-Zeitung főszerk.-je, élesen kommunistaellenes, a nyílt *opportunizmus* szószólója.

Pollitt, Harry (1890. nov. 22.—1960. jún. 27.): angol kazánkovács; kommunista. Fiatalon került a munkásmozg.-ba, a *Brit Szocialista Párt* tagja lett. 1914— antimilitarista, háborúellenes gyűléseken szólalt fel, bekapcsolódott a *műhelymegbízottak* mozgalmába. 1919—20 az „el a kezeket Szovjet-Oroszországtól" mozg. egyik vezetője: irányította a hadianyagot szállító Jolly George teherhajó bojkottálását, ugyanakkor a kazánkovácsok szaksz.-ének London körzeti tit-

kára. 1920-ban *Nagy-Britannia Kommunista Pártjá*nak alapító tagja, 1922— a KB tagja. Az 1920-as években a szaksz.-i baloldali ellenzék (Kisebbségi Mozgalom) titkára. 1925-ben a 12 letartóztatott és elítélt komm. vezetők egyike. 1928—43 a KI VB póttagja, majd tagja. 1929—56 a KP főtitkára. Jelentős szerepe volt a KP egységfront-pol.-jának kidolgozásában. 1956— haláláig a KP elnöke. — *M.:* Válogatott cikkek és beszédek. 1953. 263 old. — *Pollitt, Harry—Gollan, John:* Az Angol Kommunista Párt harca a békéért és a függetlenségért. 1952. 91 old.

Pongrácz Kálmán (Pesterzsébet, 1898. okt. 11.—): vaseszstergályos; szociáldemokrata, majd kommunista. 1916— a vasasszaksz. tagja, 1930— a szaksz. egyik vezetője. 1945-ben belépett az MKP-be. A Ganz Vagongyár üzemi bizottsági elnöke, 1947— a gyár vezérigazgatója, 1949—58 Bp. polgármestere, ill. a Fővárosi Tanács VB-elnöke. Nyugdíjazása óta (1958) az MSZMP bp.-i pb.-jének munkatársa, a *Hazafias Népfront* Orsz. Elnökségének tagja. 1949— ogy.-i képviselő.

Ponomarjov, Borisz Nyikolajevics (1905. jan. 17.—): szovjet-orosz történész; kommunista pártmunkás. Harcolt a szovjethatalomért a polgárháborúban. 1926-ban végezte az egyetemet. 1932— végez felsőiskolai oktató munkát, közben 1936—43 a KI munkatársa, 1943-tól kisebb megszakítással vezető pártmunkás az SZKP KB-jában. 1952— a KB póttagja, 1956— rendes tagja, 1961. okt.— a KB titkára. 1972— a PB póttagja. Számos fontos munka, így pl. az „SZKP története"-nek társszerzője, ill. szerk.-je, főszerk.-je.

Poór János Árpád (Deáki, 1854—Bp., 1926. nov. 27.): cipészmunkás; szociáldemokrata. 1870-ben csatlakozott a cipész *szakegylet*hez és az *Általános Munkásegylet*hez. A tudományos szoc. tanításaival Németo.-ban ismerkedett meg, személyes érintkezésbe lépett A. *Bebel*lel, W. *Liebknecht*tel, J. *Most*tal. Londonban megismerkedett F. *Engels*szel is. A 80-as évek elején visszatért Mo.-ra s az Ált. Munkáspárt radikális ellenzékéhez csatlakozott, részt vett a *Népakarat* c. lap szerkesztésében és kiadásában. A cipészmunkások szakmai mozg.-ának egyik szervezője, a *Cipész* c. szaklap alapítója. A 80-as évek végén az Ált. Munkáspárt radikális ellenzékének egyik vezetője. Az MSZDP első kongr.-án a cipészek küldötte. 1891— a pártvezetőség és az első *Szakszervezeti Tanács* tagja. 1892—95-ben ismét a radikális ellenzék irányításában tevékenykedett. *Engelmann* P. oldalán vett részt *A Munkás* c. lap megindításában és a *Magyarországi Szociáldemokrata Munkáspárt* megalakításában. 1900-ban a *Mezőfi*-féle mozg.-hoz csatlakozott, elvi ellentétek miatt azonban rövidesen megvált tőle. 1905-ben *Várkonyi* I. pártjába lépett be, majd visszatért az MSZDP-be. Vezető szerepet ezután már nem töltött be.

Popović, Dušan (1884—1918): szerb újságíró, szocialista. 1905-ben a szerbiai SZDP lapjának, a Radničke Novinének (Munkásújság) szerk.-i tagja, később szerk.-je, a párt egyik ideológusa. 1909— a párt KV-tagja. 1914— a párt titkáraként harcolt a szociálsoviniszta áramlat ellen. Üdvözölte a NOSZF-ot, az új int. megalakításának híve.

Popović, Koča (1908. márc. 14.—): jugoszláv (szerb) publicista, kommunista. Párizsban a Sorbonne-on tanult, 1933— a JuKP tagja. 1937—39 részt vett a *spanyol szabadságharc*ban. 1941—45 a szerbiai népfelkelés egyik szervezője, hadtest-, majd hadseregparancsnok, ill. a szerbiai partizánegységek főparancsnoka. 1945—53 a hadsereg vezérkari főnöke, 1953—65 külügyminiszter, 1966—69 a közt. alelnöke és a JKSZ elnökségének tagja. 1971—72 az államelnökség tagja. — *M.:* Jugoszlávia népfelszabadító háborújának helyes értékeléséért. Noviszád 1949. 43 old.

Popp, Julius (Pölten, Morvao., 1849. ápr. 5.— Bécs, 1902. dec. 17.): cipészmunkás, az osztrák szaksz. mozgalom és az osztrák SZDP egyik vezetője. Jelentős szerepe volt a bécsi cipészmunkások szervezésében és a szaklap kiadásában. A 80-as években a radikális szoc.-k vezetője. 1889-ben csatlakozott az egyesült ausztriai SZDP-hoz (l. *Ausztria Szocialista Pártja*) és az *Arbeiter-Zeitung* kiadójaként működött. A II. Int. alapító kongr.-án (1889) a radikálisan ellenzéki bp.-i cipészegylet felkérésére mint küldött hű képet adott a mo.-i munkásmozg. helyzetéről. A kongr. után segítette az *Ált. Munkáspárt* újjászervezését. Az MSZDP kongr.-ain több ízben képviselte az osztrák testvérpártot. A 90-es években az osztrák SZDP pénztárosa, a vezetőség tagja.

Pór Bertalan (Bátaszék, 1880. nov. 4.—Bp. 1964. aug. 29.): festőművész; kommunista. 1909-ben a hivatalos művészetpol.-val szemben álló „Nyolcak" kiállításán tűnt fel. A TK idején a Művészeti *Direktórium* festőszakosztályát vezette. 1919. máj. 1-én jelent meg híressé vált toborzóplakátja. A prol.-hatalom megdöntése után Csehszlovákiába emigrált. 1938— Párizsban élt; művészi röplapokkal vett részt a ném. megszállás elleni küzdelemben. 1948-ban hazatért és a Képzőművészeti Főiskola tanára lett. 1952—54 a

Művészeti Dolgozók Szakszervezete KV-jének tagja, 1957—64 a Képző- és Iparművészek és Művészeti Dolgozók Szakszervezetének elnöke, a Művészeti Szakszervezetek Szövetségének társelnöke, majd örökös elnöke.

Pór Ernő (Leibitz, 1889. jan. 4.—SZU, 1943): tisztviselő; kommunista. 1907-ben lépett be az MSZDP-be. Az I. vh. idején orosz fogságba került s a hadifogoly-mozgalmak egyik vezetője lett. 1917. szept.-ben csatlakozott a *bolsevik* párthoz, s a párt magy. tagozatát szervezte. Ukrajnában végzett pártmunkát. Az 1918. okt.-i mo.-i polgári demokratikus forradalom hírére hazatért, s részt vett a KMP megalakításában. A párt első KB-jának tagja, a TK idején a Külügyi Népbiztosság osztályvezetője, majd a párttitkárság munkatársa. A *Szlovák Tanácsköztársaság* külügyi népbiztosa. A *proletárdiktatúra* megdöntése után Ausztriában internálták. Ezután Csehszlovákiában, Lengyelo.-ban és Ausztriában végzett pártmunkát. 1924-ben a SZU-ban külkereskedelmi vállalatoknál vezető beosztásban dolgozott. 1926—30 a külföldi kereskedelmi képviseletek irányításában tevékenykedett. A 30-as évek végén koholt vádakkal letartóztatták, a börtönben meghalt.

Portugál Kommunista Párt, *Partido Comunista Português:* alakult 1921. márc. 6-án, 1922-ben csatlakozott a KI-hoz. I. és II. kongr.-án (1923, 1926) nem sikerült igazi marxista—leninista programot kidolgozni. Az 1926-os katonai fordulat után (mellyel kapcsolatban pol. semlegességet hirdetett) betiltották. 1926—1974. ápr. illeg., súlyos terrorral dacolva dolgozott. 1929-ig tevékenységében az anarcho-szindikalista befolyás érvényesült. 1933—34 a kormány fasizáló intézkedései ellen nagy tömegkampányt szervezett (1934. jan. 18-i tömegsztrájk), vezette az illeg. *vörös szakszervezetek*kel együtt a felkelésbe torkolló nagy tömegharcot Marinhe Grandéban. Üldöztetése fokozódott; 1935. nov.-ben a KI VII. kongr.-ról hazatérő B. A. *Gonçalves* főtitkárt és az egész titkárságot letartóztatták. A lisszaboni és más szervezetekbe behatolt provokátorok okozta válságot és a tömegmunka lanyhulását az 1940—42-ben végrehajtott újjászervezéssel hárította el (A. *Cunhal*, M. *Ribeiro*, José Gregorio vezetésével). A II. vh. idején nagy szerepet játszott az egységes diktatúraellenes mozgalmakban, eredményesen érvényesítette egységfront-pol.-ját a fasizált szaksz.-ek választásain. 1942— a különböző elnevezések alatt működő ellenzéki dem. egységszervezeteket támogatta. 1949-ben újabb tömeges letartóztatások sújtották. 1954-ben kiharcolta a demokraták rettegett terrafali (Zöld-foki-szigetek) haláltáborának bezárását. 1960-ban megszervezte A. Cunhal és több fogva tartott portugál komm. szökését a Peniche-erődből. 1962—70 együttműködött a Nemzeti Felszabadulás Hazafias Frontjával, de annak kizárólagos fegyveres taktikája miatt szakított vele. Dolgozott a fasizált szaksz.-ekben, ahol pártsejteket és illeg. egységbiz.-okat alakított. 1969— tevékeny a szocialistákkal együtt a Demokratikus Választási Bizottságban. VI. kongr.-a (1965) megállapította: Portugáliában a dem. és nemzeti forr. a stratégiai cél. Legfőbb feladatai: a fasiszta államgépezet szétzúzása, dem. rendszer megteremtése; a monopóliumok hatalmának likvidálása, a gazdasági fejlődés biztosítása; földreform; a gyarmatok önrendelkezési jogának elismerése. A ~ az egyetlen országos szervezettel bíró antifasiszta erő, mely az 1974. ápr. 25-i dem. fordulat után a később önálló párttá alakuló Portugál Demokratikus Mozgalom keretében kapcsolódott be a dem. forr. folyamatba és az első ideiglenes kormányban két tárcát kapott. VII. rendkívüli kongr.-a (1974. okt.) felkészítette a pártot a közelgő választásokra. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969). Taglétszám: 100 000 (1975). Főtitkára A. Cunhal. Hetilapja az Avante! (Előre!), mely 1931— illeg. jelent meg, jelenleg legális, példányszáma 130 000.

Portugália munkásmozgalma: A múlt század közepétől alakultak szaksz.-ek, munkásegyletek, folytak sztrájkok. A 60-as évek végén a munkásmozgalom spanyol közvetítéssel, A. T. *Quental* vezetésével, főleg P. J. *Proudhon* eszméi alapján bontakozott ki. 1872. szept.-ben az I. Int. 28 szekciója működött 3000 taggal. A bakunyinista (M. A. *Bakunyin*) befolyás csökkenése után, 1875-ben megalakult a Portugál Szocialista Párt. A századfordulón és utána ~ a közt.-i burzsoáziát támogatta a monarchia megdöntéséért. 1909-ben egységes szaksz. központ jött létre, az anarcho-szindikalista Általános Munkásszövetség. Az 1910. okt.-i polgári forr. győzelme után elfogadott alkotmány sztrájkjogot és 8 órás munkanapot biztosított. 1911—14 és 1919—20 nagy sztrájkok zajlottak le (vasutasok, fémmunkások, építők, közlekedési dolgozók stb.); ellenük többször vetettek be katonaságot (1912, Lisszabon). 1921-ben megalakult a *Portugál Kommunista Párt.* Az 1926-os katonai puccs, majd a fasiszta típusú hivatásrendi (korporatív) államot megteremtő 1933-as alkotmány illeg.-ba szorította az osztályharcos munkásmozgalmat; előbb a KP-t (1926), majd az SZP önfeloszlatása következett (1933). Betiltották a szaksz. mozgalmat és a sztrájkokat. Salazar diktatúrájának kezdetekor a KP vezette és a VSZI-hez csatlako-

zó szaksz.-ek 25 000, az Általános Munkásszövetség 15 000 az SZP befolyása alatt működő szaksz.-ek 4000 taggal rendelkeztek. 1934. jan.-ban ált. sztrájk indult a szaksz.-ek fasizálása ellen, mely Marinhe Grandéban, Setúbalban fegyveres felkelésbe nőtt át; a mozgalmat a hadsereg verte le. A II. vh. idején semleges országban a fokozódó kizsákmányolás ellen 1942-ben 30 000-en, 1943-ban 100 000-en sztrájkoltak. 1945—49 a KP által is támogatott leg. Demokratikus Egységmozgalom 200 000 aláírást gyűjtött az ország demokratizálását követelő petíciós kampányban. 1949—51 tömeges letartóztatások gyengítették a munkás- és dem. mozgalmat. 1949—58 a diktatúra sorozatosan meghiúsította, hogy az ellenzék jelölteket indítson a választásokon. 1958-ban Humberto Delgado, az ellenzék jelöltje 23%-ot kapott az elnökválasztáson, a választási kampány során a sztrájkmozgalom erősen fellendült. 1961—62 a diktatúraellenes és sztrájkmozgalom addigi legnagyobb hulláma csapott át az országon: 1962-ben 350 000-en sztrájkoltak, 1962. ápr.—máj.-ban a déli mezőgazdasági körzetek dolgozói kivívták a 8 órás munkanapot. 1969-ben a Demokratikus Választási Bizottság listáján szoc. jelöltek is indultak, köztük M. *Soares*, aki az 1945 óta újjáalakult és különböző néven működő SZP vezetője. A Portugál Szocialista Párt 1972-ben lett az SZI tagszervezete. 1974. ápr. 25-én a Fegyveres Erők Mozgalma a dem. és szoc. erőkre támaszkodva dem. fordulatot hajtott végre. Leg. lett és kormányba került a KP, az SZP, melyek a később önálló párttá alakult népfront-jellegű Portugál Demokratikus Mozgalom keretében kezdték el leg. működésüket, az ország demokratizálását, a gyarmatbirodalom felszámolását követelve, elutasítva az irreális követeléseket hangoztató sztrájkakciókat. Több szélsőségesen baloldali csoport is létrejött. pl. a Proletárpártot Újjászervező Mozgalom (Movimiento Reorganizativo do Partido do Proletariado), melyek az azonnali szoc. forr. jelszavát adták ki. ~ és dem. erői 1974 végéig egységben utasították vissza a reakciós támadásokat (1974. júl. és szept.). A fasiszta szaksz.-ek szétesése után oszt.-harcos szaksz.-ek jöttek létre, csúcsszervük az Intersindical, mely az o. egyetlen szaksz. központja. — *Irod.: Jegorova, N.*: Ország a rács mögött. 1962. 61 old.

Postások Szakszervezete: a postai dolgozók szocialista tömegszervezete. A postások *osztályharcos* szervezkedését, csakúgy mint a többi állami alkalmazottakét és munkásokét, a hatóságok még az I. vh. előtti ún. liberális korszakban is tiltották. Ez időben egyetlen jelentősebb postásbérmozg.-ról, a bp.-i kézbesítők 1895-ös *sztrájk*járól tudunk, amely — bár a rendőrség kardlappal verte szét a sztrájktanyán összegyűlteket — az MSZDP támogatásával részleges sikert ért el. Az I. vh. előtt — e réteghez tartozók közül — csak a fővárosi újságárusok és lapkihordók szervezkedtek osztályharcos alapon. 1907— már szaklapjuk is volt: az Újságárusok és Lapkihordók Szaklapja, 1913-tól a Hírlapterjesztő Munkás. 1913-ban kötötték a szakmában az első *kollektív szerződést*. — A háború végén bekövetkezett forr. fellendülés a postai dolgozókat is magával ragadta. Robicsek Pál és Klich Ferenc tevékenysége révén kezdeményező szerepük volt a Közalkalmazottak Szakszervezete létrehozásában. 1917—18-ban a bp.-i telefonalkalmazottak heves bérharcokat folytattak, majd fontos szerepet töltöttek be a *polgári demokratikus forradalom* győzelemre juttatásában. A Mo.-i Közalkalmazottak Szöv.-nek keretében 1918. dec. 26-án megalakult a Mo.-i Postások Szakszervezete, amely 1919. jún. 1-én Mo.-i Posta, Távírda és Távbeszélő Munkások Szakszervezete néven önállósult. A prol.-hatalom megdöntése után e szaksz.-et feloszlatták, s a postások számára csak a „keresztény" szaksz.-et engedélyezték. 1920 nyarán újjászerveződött a Mo.-i Hírlapterjesztő Munkások Orsz. Szövetsége. Taglétszáma 1927 és 1936 között meghaladta az 1000 főt. A szaksz. szilárd magját az expedíciós munkások és a lapkihordók alkották. — A felszab. után Pápai László, Básta Rezső és Dedics Imre vezetésével alakult meg a Postások Szabad Szakszervezete. Létrehozását a postai üzemi bizottságok 1945. febr. 21-i tanácskozása határozta el. A taglétszám az 1945. márc.-i 3000 főről 1945 végére 18 ezer fölé emelkedett. A szaksz. komm. és szd. vezetői kemény harcban verték vissza a kisgazdapárti jobbszárny egységbontó próbálkozásait. A taglétszám egyenletesen nőtt tovább: 1946-ban meghaladta a 37 ezer, 1947-ben a 40 ezer, 1948-ban a 44 ezer főt. A szaksz. vezetőségében hosszú időn át tevékeny szerepet játszottak Básta Rezső, Horn Dezső, Bódis József és mások. Az újságárusok és lapkihordók a felszab. után Magyar Hírlapterjesztő Munkások Szabad Szakszervezete néven alakították újjá szaksz.-üket. 1948 nyarán ez beolvadt a ~be. A ~ teljes taglétszáma 70 911, a szervezettség 96%-os (1975). Főtitkár: Besenyei Miklós.

Pósz Jenő (Szeged, 1884. ápr. 22.—Bp., 1922. márc. 12.): asztalos; szociáldemokrata. A századforduló idején Szegeden kapcsolódott be a szd. mozg.-ba. 1913— az illeg. szd. vasutasmozg. egyik vezetője, a *Magyar Vasutas* c. lap szerk.-je. Az 1918. nov. 24-én megalakult leg. vasutasszaksz. egyik központi titkára. A TK idején tagja a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és*

*Katonatanács*nak, a *Tanácsok Országos Gyűlése* az SZKIB tagjává választotta. A *proletárdiktatúra* megdöntése után részt vett az MSZDP és az illeg. vasutas-szaksz. újjászervezésében. 1920. jan.-ban a tiszti különítményesek a kelenföldi laktanyába hurcolták. 1921 őszén kiszabadult, de a kínzások következtében szerzett súlyos betegségéből már nem tudott felépülni.

Poszpelov, Pjotr Nyikolajevics (1898. jún. 8. [20.]—): szovjet-orosz történész; kommunista. 1916— bolsevik. 1917-ben a tveri textilmunkás-szaksz. titkára, 1924—26 az SZKP KB munkatársa. 1934— az SZKP Ellenőrző Biz.-ának tagja. 1939— a KB tagja. 1940-ben a *Pravda* főszerk.-je. 1953—61 a KB titkára. 1949—52, majd 1961—67 a Marx—Engels—Lenin Intézet, ill. a *Szovjetunió Kommunista Pártja mellett működő Marxizmus—Leninizmus Intézet* igazgatója.

posszibilisták ⟨fr. possible 'lehetséges' szóból⟩: a francia munkásmozgalomban az 1880—90-es években tevékenykedő opportunista áramlat. Vezetőjük, P. *Brousse* után broussistáknak is nevezték őket. Arra törekedtek, hogy a munkásmozg. követeléseit a burzsoá társadalmon belül adott lehetőségek keretei között szabják meg. 1882-ben létrehozták saját pártjukat Szociális-Forradalmi Munkáspárt néven. Többségük 1902-ben beolvadt a *Francia Szocialista Párt*ba.

Posztisev, Pavel Petrovics, álnéven *Jermak* (1887. szept. 6. [18.]— 1940. dec. 10.): szovjet-orosz szövőmunkás, hivatásos forradalmár. 1905— Ivanovo-Voznyeszenszkben a sztrájk.-mozg. résztvevője, az első szovjet tagja. 1908-ban letartóztatták, 1912-ig börtönben volt, majd örökre száműzték Szibériába. A forr. és polgárháború idején Szibériában tevékenykedett. 1923—30 Ukrajnában végzett pártmunkát. 1930— az SZK(b)P szervező biz.-ának tagja, a KB titkára. 1930—33 a KP agit.- és prop. osztályának vezetője. 1928—1937 az SZKP KB tagja, 1934—38 a PB póttagja. A törvénysértések áldozata lett. Rehabilitálták.

Posztós Sándor (Hódmezővásárhely, 1873. szept. 19.—Hódmezővásárhely, 1963. jan. 21.): földmunkás; szociáldemokrata. Az 1890-es években kapcsolódott be a földmunkások mozgalmába. Jelentős szerepe volt az alföldi agrárprol. szervezeteinek létrehozásában. 1906—47 a Földmunkások Orsz. Szövetsége, majd a FÉKOSZ hódmezővásárhelyi csoportjának elnöke. 1906— a felszab.-ig egyik vezetője az MSZDP helyi szervezetének. Az 1918. évi *polgári demokratikus forradalom* idején a helyi Nemzeti Tanács, a TK alatt pedig a *direktórium* tagja. 1927-ben beválasztották a város törvényhatósági bizottságába. A II. vh. idején a *Békepárt*tal való kapcsolata miatt a hadbíróság elítélte. A felszab. után tagja lett az ideiglenes nemzetgyűlésnek. A negyvenes évek végén — idős kora miatt — visszavonult a pol. élettől.

Pothornik József (Baglyasalja, 1903. nov. 10.—): bányamunkás; kommunista. 1925—26-ban az MSZMP Nógrád megyei titkára. A KMP salgótarjáni ker. bizottságának titkáraként az 1929. évi nagy bányászsztrájk egyik szervezője. A párt II. kongr.-án (1930) a KB tagjává választották. 1930 végén a rendőrségi üldözés elől — pártutasításra — a SZU-ba ment, s a donyeci szénmedencében dolgozott. A megszálló ném. fasiszta hatóságok deportálták, 1947-ben tért haza. 1947—52 a bányászszaksz. elnöke, majd a Dorogi—Tatai Aknamélyítő Vállalat vezetője. 1956— a Nógrádi Szénbányászati Tröszt igazgatója. 1951—54 az MDP KV, 1957— az MSZMP KB tagja.

Potter, George (1832—1893): angol publicista, szakszervezeti vezető. Az 1859. évi építőmunkássztrájk egyik irányítója. 1860-ban a londoni Szakszervezeti Tanács megalapításának kezdeményezője. A Reform Liga tagja, a The *Bee-Hive* c. lap szerk.-je. 1866—67 fokozatosan szembekerült a Szakszervezeti Tanáccsal, az I. Int. Főtanácsának brit tagjaival és a Főtanáccsal.

Pottier, Eugène (1816. okt. 4.—1887. nov. 6.): francia textilrajzoló, költő, szocialista. Részt vett az I. Int. párizsi szekciójának munkájában, a kelmefestők szaksz.-ének vezetője. Aktív harcosa az 1870. szept.-i forr.-nak, majd a *Párizsi Kommün* tagja. 1871. jún.-ban megírta az *Internacionálé* c. munkásinduló szövegét. A bíróság távollétében halálra ítélte, az USA-ba emigrált. Az 1880. évi amnesztia után tért vissza, csatlakozott a POF-hoz. — *M.:* Forradalmi dalok. (Válogatta Gereblyés László.) 1959. 65 old.

Pouget, Émile (1860—1931. júl. 21.): francia újságíró, szakszervezeti vezető. 1897-ben az alkalmazottak első szaksz.-ének megalapítója. 1897—1907 a Munkabörzék Szövetségének (Fédération des Bourses) titkára és a CGT titkárhelyettese. A CGT-ben az *anarcho-szindikalizmus* egyik befolyásos képviselője. Anarchista cikkeiért emigrációba kényszerült, majd az 1900-as években V. *Griffuelhes* mellett a CGT eszmei hangadója, a CGT hetilapjának, a La Voix du Peuple-nek (Népszava) szerk.-je. 1909 után a vezetésből kiszorult, 1914 után nacionalista, jelentősebb befolyás nélkül.

Powderly, Terence Vincent (1849. jan. 22.—1924. jún. 24.): amerikai műszerész, munkásvezető. 1870— a gépész- és lakatosszövetség tagja, 1878— 82 Scranton polgármestere. 1879—93— leváltásáig — a *Munka Lovagjainak Nemes Rendjét* vezeti. Ellenezte a sztrájkokat s a harcot a 8 órás munkanapért. Elképzelése szerint szövetkezetek szervezésével és azok túlsúlyba kerülésével a kap. automatikusan megszűnik. 1896-ban a Republikánus Párthoz csatlakozott.

Požela, Karolis Juzovics (1896. febr. 17. [29.]—1926. dec. 27.): litván hivatásos forradalmár; kommunista. 1916— a bolsevik párt tagja. 1918 után megszervezte a litván KP első sejtjeinek egyikét; 1918. okt. az illeg. alapító kongr. küldötte. A litván szovjethatalom megdöntése után az illeg. nyomda megszervezője. 1921—23 a litván KP KB-jának titkára. A Litvániában végrehajtott fasiszta fordulat (1926. dec.) után letartóztatták és kivégezték.

pozsonyi értekezlet: az ausztriai és a magyarországi szociáldemokrata vezetők tanácskozása; napirendjén a Monarchia munkásmozg.-ának akcióegysége, a *Magyarországi Általános Munkáspárt* (ÁMP) előtt álló feladatok meghatározása és vezetésének problémái szerepeltek (1889. szept. 15.). Az ÁMP részéről *Csillag* Zs., *Ihrlinger* A., *Kürschner* J., *Rauchmaul* K. és *Engelmann* P., az ausztriai SZDP részéről V. *Adler*, J. *Popp* és Rudolf Pokorny vett részt. A ~ a mo.-i munkásmozg. legfontosabb feladatát a szd. tömegpárt létrehozásában jelölte meg, a II. *Internacionálé* I. kongr.-ának határozatai alapján. A ~ kidolgozta a Monarchia prol.-ának legfontosabb pol. és gazd. követeléseit, személyi javaslatokat tett az ÁMP vezetésének megjavítására. Ezek alapján Ihrlinger helyett a radikális szárny vezetője, Engelmann került be a pártvezetőségbe. — *Irod.: S. Vincze Edit:* A Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulása és tevékenységének első évei. (1890—1896.) 1961. 367 old.

prágai felkelés: népi felkelés a náci megszállók ellen, 1945. máj. 5—9. Szervezésében oroszlánrésze volt a CSKP 4. illeg. KB-jának (Václav David, Vladimír Koucký, Josef Smrkovský). Élére az összes antifasiszta erőket magában foglaló Cseh Nemzeti Tanács állt, fő erejét a nagy prágai üzemek munkássága s Prága népi tömegei alkották. A felkelők elfoglalták a város stratégiailag fontos pontjait; máj. 5-éről 6-ára virradó éjszaka mintegy 1600 barikádot emeltek. A gyorsított ütemben előrenyomuló szovjet hadsereg egységeinek prágai operációja révén a ~ máj. 9-én győzött. A felkelés során mintegy 2000 cseh hazafi vesztette életét.

prágai konferencia: az OSZDMP VI. konferenciája 1912. jan. 5—17. (18—30.) Prágában. A G. V. *Plehanov*-csoportot képviselő két ún. párthű *mensevik* kivételével a ~ résztvevői a *bolsevikok* közül kerültek ki. A ~ jelentőségét tekintve felért egy *pártkongresszus*sal. Itt szakadtak ki az OSZDMP-ből a likvidátor-mensevikek. A konferencián megalakult a bolsevik pártszervezetek KB-ja, tagjai: V. I. *Lenin*, G. J. *Zinovjev*, G. K. *Ordzsonikidze*, A. Sz. *Bubnov*, Sz. Sz. Szpandarjan, J. M. *Szverdlov* és I. V. *Sztálin* voltak. Az illeg. pártmunka gyakorlati irányítására megalakították a KB oroszo.-i irodáját. Mindezzel a ~ döntő lépést tett előre a bolsevizmus alapján álló munkás tömegpárt megteremtése útján.

Práger Ármin (Hermann) (Gáta, Moson m., 1851. aug. 11.—Bp., 1905. máj. 12.): szabómunkás; szociáldemokrata. 1860—80 Ausztriában és Bajoro.-ban élt. 1870— irányító szerepet vitt az ausztriai szabók szaksz. mozgalmában és a szd. mozg. radikális szárnyához csatlakozott. 1880-ban 8 havi börtönre ítélték, kiszabadulása után kiutasították Ausztriából. 1880-ban Bp.-re költözött; előbb a *Magyarországi Általános Munkáspárt*hoz csatlakozott, majd egyik vezetője lett a párt radikális ellenzékének. 1882-ben részt vett a Der Sozialist és a Der Kommunist, 1883-ban a Radical c. ellenzéki lapok kiadásában és szerkesztésében. 1884-ben bécsi anarchistákkal tartott kapcsolatai miatt 6 évi fegyházra ítélték. A börtönben tüdővészt kapott. Kiszabadulása után kapcsolatba lépett az MSZDP-vel, de betegsége miatt a mozg.-ban már nem vett részt.

Pravda (Igazság): az SZKP KB Moszkvában megjelenő központi napilapja. Első száma 1912. április 22-én (máj. 5.) látott napvilágot Pétervárott (maj. 5. a szovjet sajtó ünnepe). Mint az orosz munkásosztály, a *bolsevik* párt első nagy példányszámú leg. napilapjának óriási szerepe volt a forr. átalakulás előkészítésében. Alapítója és eszmei vezetője V. I. *Lenin*. Munkatársai: M. Sz. Olminszkij, N. G. Poletajev, M. I. *Kalinyin*, V. M. *Molotov*, I. V. *Sztálin*, J. M. *Szverdlov* stb., később M. I. Uljanova voltak. 1912—14 átlag havi 40 000 példányban jelent meg. A ~t a cári hatóságok több ízben illeg.-ba kényszerítették, ezért változó címek alatt jelent meg: Rabocsaja Pravda (Munkás Igazság), Pravda Truda (Munka igazsága), Za Pravdu (Igazságért), Proletarszkaja Pravda (Proletár Igazság), Puty Pravdi (Igazság útja), Rabocsij (Munkás), Trudovaja Pravda (Munkaigazság). 1914. júl. 8-án (21.) betiltották. 1917. márc. 5-én (18.) mint a bolsevikok központi lapja ismét megjelent. Az Ideiglenes Kormány nyomására 1917. júl.— ismét változott a címe (Rabocsij Puty, Proletarij stb.),

1917. okt. 27-én (nov. 9.) látott újra eredeti nevén napvilágot. 1918. márc.— Moszkvában jelenik meg. Példányszáma 1921—55-ig 200 000-ről 3,5 millióra nőtt, 1964-ben pedig már 6,7 millió. 1952-ig az SZKP KB és az SZKP Moszkvai Bizottsága lapja, 1952— pedig az SZKP KB központi orgánuma. A ~t érdemei elismeréseképpen 1945-ben és 1962-ben Lenin-renddel tüntették ki. A SZU legelterjedtebb, legbefolyásosabb lapja, számos vidéki kiadása van. Példányszáma átlagosan 7 millió, főszerk. M. V. Zimjanyin.

Pravda (Igazság): az SZLKP központi lapja, elődje a Pravda chudoby (A szegénység igazsága), 1921— a CSKP szlovákiai orgánuma. 1925. okt. 1.— ~ címmel naponta adták ki; szerk.-i K. *Gottwald*, E. *Urx* és mások. A *Szlovák Nemzeti Felkelés* idején Banská Bystricán adták ki az SZLKP központi lapjaként. Jelenleg az SZLKP KB Bratislavában megjelenő központi lapja. Példányszáma 270 000, főszerk. Bohuš Travniček.

Právo Lidu (A nép joga): a *Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt* Prágában megjelent központi lapja (1893—1948). 1893. ápr. 27.— heti-, 1897. szept. 1.— napilap. Szerk.: A. *Němec*, Josef Stivín, Fr. *Soukup*, Rudolf Bechyně, Gustav Habrman és mások. 1939-ben megszűnt, 1945— ismét megjelent. 1948-ban egyesült a *Rudé Právó*-val.

Prestes, Luis Carlos (1898. jan. 3.—): brazil mérnök; kommunista. Mérnök-főhadnagyként szolgált a hadseregben. 1924. okt.-ben kormányellenes felkelést robbantott ki, majd élére állt annak a hadoszlopnak, amely 3 év alatt harc közben 26 ezer km-t tett meg. A „Reménység lovagja" (ezt a nevet kapta híveitől) által vezetett mozg. világos pol. célok hiányában elszigetelődött, majd feloszlott. 1927— emigrációban (Bolíviában, Argentínában, Uruguayban és a SZU-ban) élt. Megismerkedett a marxizmus—leninizmus tanításaival és képzett forradalmárrá vált. 1930-ban belépett a *Brazil Kommunista Párt*ba. A KI VII. kongr.-án a KI VB tagja. 1935-ben hazatért, 1936-ban 16 évre, 1940-ben további 30 évre elítélték. 1945. ápr.-ban szabadult, s szenátorrá választották. 1943— a KP főtitkára. 1948—59 illeg.-ban élt, majd beszüntették ellene az 1948-ban indított eljárást. Az 1964. ápr. 1-i katonai puccs után újból illeg.-ba kényszerült. — *Irod.: Amado, Jorge:* A reménység lovagja. Életrajzi regény Luis Carlos Prestesről. 1950. 232 old.

Preusz Mór (Ungvár, 1883. febr. 14.—Németo., 1944): nyomdászmunkás; szociáldemokrata. Ifúmunkásként Ausztriában és Németo.-ban dolgozott és bekapcsolódott a munkásmozg.-ba. 1905-ben Kassán telepedett le és a helyi szd. mozg. egyik vezetője lett. Részt vett a *Kassai Munkás* c. lap megalapításában. 1909— Bp.-en dolgozott, ez évtől 1920-ig a nyomdászszaksz. lapját, a *Typographiát* szerkesztette. Az 1918. évi *polgári demokratikus forradalom* idején a *Budapesti Munkástanács* egyik elnöke. A TK kikiáltása után rövid ideig fővárosi népbiztos, majd a komm.-kkal való konfliktusai miatt e tisztségéről lemondott és ismét a nyomdászszaklapot szerkesztette. Egyik vezetője a *proletárdiktatúra* szaksz. ellenzékének. A TK megdöntése után Ausztriába, majd Csehszlovákiába emigrált és szülővárosában nyomdatulajdonos lett. Ezután a munkásmozg.-ban nem vett részt. 1939 tavaszán Kárpát-Ukrajna Mo.-hoz csatolása után letartóztatták és a TK alatti tevékenységéért 1 évi börtönre ítélték. 1944-ben Németo.-ba deportálták.

prevenció ⟨lat. 'megelőzés'⟩: a Horthy-*fasizmus* éveiben a rendőrhatóságoknak az a gyakorlata, amellyel (főleg munkásmozg. évfordulók előtt, tartva az esetleges tüntetésektől) az előttük ismert, többnyire már büntetett és nyilvántartott komm.-kat beidézték, ill. előállították és egy-két napig vagy hosszabb ideig a *toloncház*ban tartották.

Prieszol József (Bp., 1906. szept. 13.—Bp., 1965. márc. 31.): kőművesmunkás; kommunista. 1937— az SZDP, 1941— a KMP tagja. 1944— a párt pesterzsébeti illeg., majd leg. szervezetének titkára. 1945-ben a KEB elnöke, 1946—48 az ózdi komm. pártszervezet, majd a Borsod megyei pb. titkára. 1949— a Közlekedés- és Postaügyi Minisztériumban pol. államtitkár, majd a miniszter első helyettese. Az 1956. évi ellenforr. leverése után az MSZMP ózdi pártszervezője, majd a Borsod megyei pb. első titkára, 1962— közlekedés- és postaügyi miniszterhelyettes. 1945—50 az MKP, ill. az MDP KV, 1956. nov.— haláláig az MSZMP KB tagja.

Prieto y Tuero, Indalecio (1883. ápr. 30.—1962. febr. 12.): spanyol tisztviselő, újságíró, szocialista. Vidéki lapoknál dolgozott, 1918— az SSZMP mandátumával parlamenti (cortez) képviselő. 1930-ban a monarchiaellenes Forradalmi Bizottság tagja, az SSZMP centrumának vezetője. 1931—33 a közt. kormány pénz-, majd munkaügyi minisztere. 1936-ban a tiszta szoc. kormány híveivel szemben figyelmeztetett a fasiszta veszélyre és népfrontszerű összefogás szükségességére. A *népfrontkormány*ban 1936—37 légügyi és tengerészeti, 1937—38 hadügy-, végül tárcanélküli miniszter. Az SKP és SSZMP egyesülé-

sének híve. Később kapituláns álláspontra tért át. 1939—50 az SSZMP elnöke. 1945—47 az emigráns közt. kormány miniszterelnök-helyettese. A népfronteszmétől eltávolodott és a monarchista ellenzékkel való szövetség gondolatához közeledett. Mexikóban halt meg.

Pritt, Denis Nowell (1887. szept. 22.—1972. jún.): angol jogász, munkáspárti, Nemzetközi Leninbékedíjas (1954). 1933-ban a *lipcsei per* londoni „ellenperé"-ben a bíróság elnöke. A 30-as években többször járt a SZU-ban, több rokonszenvező könyvet írt tapasztalatairól, fellépett a SZU és Nagy-Britannia szövetsége mellett. 1935—50 munkáspárti, majd független képviselő, a nemzetközi feszültség csökkentése érdekében tevékenykedett. 1949— a Dem. Jogászok Nemzetközi Szövetségének elnöke, majd tiszteletbeli elnöke, 1951—69 a Brit Békebiz. elnöke. A BVT, ill. Elnökségének tagja volt. — *M.:* Világjáró védőügyvéd. 1968. 273 old.

Probst, Otto (1911. dec. 29.—): osztrák litográfus, szocialista. A 30-as évek elején csatlakozott a szoc. mozg.-hoz, részt vett az 1934. *februári (Schutzbund) felkelés*ben. 1935—36 börtönben, 1939—43 a buchenwaldi koncentrációs tábor foglya. 1946. dec.—1970. *Ausztria Szocialista Pártjá*nak főtitkára. 1963—66 közlekedési miniszter. 1972— a parlament alelnöke. A párt jobbszárnyának egyik képviselője.

Prockl János (Pest, 1850—Bp., 1896. júl. 10.): asztalosmunkás; szociáldemokrata. A 80-as évek végén csatlakozott a szoc. munkásmozg.-hoz. 1889-ben a *Magyarországi Általános Munkáspárt* tagja. Jelentős szerepe volt a szd. asztalos-szakszerv. és a *szabadszervezet* létrehozásában, a nemzeti demokrata asztalos-szervezkedés ellen vívott harcban. Az Asztalosok Szaklapjának alapítója, a 90-es évek elején szerk.-je. 1892-ben a *Népszava* adminisztratív ügykezelője. 1893-ban a fegyvergyári *sztrájk* kapcsán anyagi visszaélés miatt kizárták az MSZDP-ből és az asztalosok szaksz.-éből. Ezután az újpesti anarchista csoporthoz csatlakozott. 1894-ben önálló asztalosmester lett és szakított a munkásmozg.-mal.

Profintern: *Vörös Szakszervezeti Internacionálé*

program: *pártprogram*

Proletár: a KMP ideiglenes KB-jának 1920. jún. 30.—1922. jan. 26. között Bécsben megjelent hetilapja. Rendszeres tájékoztatást adott a mo.-i gazd. és pol. helyzetről, a *fehérterror*ról, a leg. munkásmozg.-ról. Hasábjain jelentek meg az első elemző írások a TK tanulságairól. Beszámolt a nemzetközi munkásmozg. eseményeiről, Szovjet-Oroszo. gazd., pol. és katonai viszonyairól, közölte a szovjet vezetők írásait. A lehetőségekhez képest tárgyalta a KMP újjászervezésének és az *emigráció* tevékenységének problémáit. Munkatársai közé tartozott többek között *Gábor* A., *Hamburger* J., *Hirossik* J., *Landler* J., *Lukács* Gy., *Pogány* J., *Rákosi* M., *Révai* J., *Rudas* L., *Varga* J. Az 1920 végén, 1921 elején kibontakozott pártvitákban a ~ Landler és hívei álláspontját támogatta. 1921 végén a Kun-frakció szócsöve.

proletárdiktatúra: a szocialista *forradalom*mal hatalomra jutott *munkásosztály* kormányzati rendszere; a kap.-ból a szoc.-ba való átmenet állama, a szoc. állam fejlődésének első szakasza; a munkásosztály más *osztály*okkal meg nem osztott hatalma. Dikt. a nép ellenségeivel szemben, dem. a dolgozó tömegek számára. A dikt.-t a szoc.-sal szemben álló osztályok, törekvések elnyomása, valamint a külső, imp. beavatkozás elhárítása teszi szükségessé. Új módon diktatúra: az addig kizsákmányolt többségé a korábban kizsákmányoló kisebbség felett. Célja: a kizsákmányolás teljes felszámolása. Új módon demokratikus: a dolgozó többség számára igazi demokráciát biztosít; lehetővé teszi, hogy aktívan részt vegyen a társadalmi, gazd., pol. élet intézésében. A ~ demokratizmusa áthatja a társadalmi jelenségek minden területét, megteremti a társadalmi egyenlőség alapját a gazd.-ban, a pol.-ban; megszünteti a volt kizsákmányoló osztályok művelődési monopóliumát, egyenlő érvényesülési lehetőségeket teremt a dolgozó osztályok, rétegek tagjai számára. A ~ különleges osztályszövetség a prol. és a dolgozók nem prol. rétegei között, olyan szövetség, amely a tőke ellen irányul; amelynek célja a tőke teljes kiküszöbölése, a *burzsoázia* ellenállásának és restaurációs kísérleteinek elfojtása, a szoc. felépítése és megszilárdítása. E szövetségben a vezető szerep a munkásosztályé. A vezető szerep a ~ban állami formát ölt. A hatalom pol. alapja a *munkás-paraszt szövetség*. A különböző államhatalmi funkciókat nemcsak a munkásosztály képviselői tölthetik be, de a munkásosztály vezető szerepe, pol.-jának érvényre juttatása elengedhetetlen követelmény. A szoc. építése során szélesedik a szövetségesek tábora, kialakul a társadalom szoc. tartalmú erkölcsi-pol. egysége. A ~ rendszerében a fő vezető és irányító erő a munkásosztály élcsapata, a KP. — A ~ kialakulásának történelmi feltételei lehetővé és szükségessé tehetik, hogy a szoc. építésének elvi platformja alapján más pol. pártok is működjenek, a ~ többpártrendszer pol. keretei között valósuljon meg, mint pl. Lengyelo.-ban,

az NDK-ban stb. Hazánkban a történelmi körülmények következtében egypártrendszer formájában funkcionál a ~. A pártonkívüliek összefogására, aktivizálására a *tömegszervezetek*et is magába foglaló *népfront*mozg. hivatott. A dolgozók különböző rétegeit tömörítő szaksz.-ek, rétegszervezetek, tanácsok, szövetkezetek stb. a maguk sajátos mozg. eszközeivel közvetítik e rétegek sajátos szükségleteit, érdekeit a párt- és az állami szervekhez, ellenőrzik az egyes államigazgatási szervezetek tevékenységét. E szervezetek feladataikat különböző eszközökkel, de a párt által kijelölt fő célkitűzések megvalósítása érdekében és elvi alapján végzik el. Mindez együttvéve a ~ pol. mechanizmusa. — A szoc. állam fejlődése első szakaszában, a társadalmi átalakulás kezdetén a ~ fő feladata az antagonisztikus osztályellentétek felszámolása, a kispolg. osztályok, rétegek szoc.-vá nevelésének megkezdése, a szoc. gazd. alapjainak megteremtése. Ebben a szakaszban túlnyomó a ~ elnyomó szerepe. Az osztályellenség felszámolása, a szoc. alapjainak lerakása után a gazd. építőmunka és az ideológiai funkció kerül előtérbe (hazánkban 1962-től, az MSZMP VIII. kongr.-ától). A szoc. tulajdon- és termelési viszonyok fejlesztése a népgazd. minden területén, a kult. forr. kibontakoztatása, a dolgozók komm. szellemű nevelése a cél, amelynek legfőbb tartalmát a ~ gazd.-szervező és kulturális-nevelő funkciója fejezi ki. — A ~ a történelmi fejlődés során különböző formákban jött létre. A szovjet forma az oroszo.-i forr. munkásmozg.-ban kialakult *szovjetek*ből nőtt ki, s a szovjetek váltak az állami szervezet alapvető formáivá. A II. vh. után végbement *népi demokratikus forradalmak* folyamatában kialakult ~ államrendszere magában foglalja a forr. során létrejött szervezeti formákat (pl. az antifasiszta tartalmú nemzeti összefogás különböző formáit). Magában foglalhatja a korábbi államszervezet egyes formáit is, amelyeket a viszonylag békés út körülményei között fokozatosan szoc.-vá alakít át, mint pl. a polg. parlamentarizmus egyes intézményeit, egyes társadalmi szervezeteket. A kap.-ból a szoc.-ba való átmenet formái tehát az egyes o.-ok sajátosságai szerint és a változó nemzetközi körülményeknek megfelelően sokfélék lehetnek. — A ~ról szóló tanítás a *marxizmus—leninizmus* egyik leglényegesebb része. Elfogadása, ill. elvetése választóvíz az igazi forr. és a reformista-revizionista felfogás között. A ~ formáinak változatossága viszont nem jelenti lényegének gyengítését, a munkásosztály vezető szerepének, a burzsoá államgépezet szétzúzásának, a kap. termelési rendszer szoc. termelési rendszerré való átalakításának elvetését. Mo.-on a népi dem. állam a fordulat éve óta tölti be a ~ funkcióit. Az 1956-os ellenforr. leverését követően, majd a szoc. alapjainak lerakása után elnyomó szerepe fokozatosan csökkent a gazd.-szervező és kulturális-nevelő tevékenység javára (l. még: *szocialista demokrácia*). — *Irod.:* Marx, Karl: A gothai program kritikája. = *Marx*, Karl—*Engels*, Friedrich Művei 19. köt. 1969. 9—30. old. — *Lenin, Vladimir Iljics:* Gazdaság és politika a proletárdiktatúra korszakában. = Lenin, V. I.: Összes művei. 39. köt. (2. kiad.) 1973. 261—271. old. — *Lenin, Vladimir Iljics:* A proletárdiktatúráról. = Lenin, V. I.: Összes művei. 39. köt. (2. kiad.) 1973. 249—260. old.

Proletáregység Olasz Szocialista Pártja, *Partito Socialista Italiano di Unità Proletaria*, PSIUP: 1. 1944—47 ezen a néven működött az *Olasz Szocialista Párt*. — 2. Baloldali munkáspárt, amely 1964. jan.—1972. júl. az OKP-vel együtt harcolt az olasz társadalom gyökeres átalakításáért. 1968-ban 1 414 000 szavazatot (4,5%), 1972-ben 684 000 szavazatot (1,9%) szerzett. IV. kongr.-án (1972. júl.) a küldöttek 68%-a az OKP-val való egyesülés mellett szavazott. Elnöke T. *Vecchietti*, főtitkára Dario Valori az egyesülés után az OKP KB-jának, Vezetőségének és PB-jének tagjai lettek. Maradványa egyesült az OKP-ból kizárt II Manifesto-csoporttal. (1974. júl.)

Proletariat—I., ún. *Nagy Proletariat:* 1. a lengyel munkásosztály első forr. pártja Orosz-Lengyelo. területén, L. *Warynski* vezetésével 1882—86 Küzdött a cárizmus, a munkásosztály soraiba behatoló nacionalizmus ellen s a többi ország, elsősorban Oroszo. forr. mozgalmával való együttműködésért. Nem tett különbséget a dem. és a szoc. forr. feladatai között, soraiban fokozatosan felülkerekedett a *narodnyikok* terrorista taktikája. Varsóban 1833—84 kiadta a Proletariat (Proletariátus) és Genfben a Przedświt (Hajnal) és Walka klas (Osztályharc) c. lapokat. Vezetőit perbe fogták, kivégezték vagy kényszermunkára ítélték. — 2. ~ — II.: magát az előző folytatójának tekintő proletárpárt 1887—91. Megalapítói Ludwik Kulczycki és M. *Kasprzak* voltak. Előtérbe állította az önkényuralom elleni terrorista akciókat. Szétzúzása után baloldali elemei létrehozták a Lengyel Munkásszövetséget. — 3. ~ — III. másként LSZP-~: az LSZP-n belül baloldali ellenzéki irányzat 1900—05. L. Kulczycki alapította; autonómiát követelt Orosz-Lengyelo.-nak és alkotmányt egész Oroszo. számára. A legmegfelelőbb harci eszköznek a terrort tekintette.

proletariátus ⟨lat. proletarius 'közönséges, a legalsóbb osztály polgára' szóból⟩: a kapitalista

társadalmi rend egyik *osztálya*, a termelési eszközök birtokából kirekesztett, kizsákmányolt bérmunkásság. A termelésben elfoglalt helyzete szerint különböző rétegekből tevődik össze; legfőbb részei az ipari ~ és az agrár~, amelyek további rétegekre (nagy- és kisüzemi, szakképzett és képzetlen stb.) oszlanak. A ~ léte a társadalmi termelés és a munkamegosztás magas szintjéhez, a modern technikához kötődik, s ez a tény kedvező lehetőségeket teremt szervezkedéséhez, osztálytudatának kialakulásához. Különleges helyzete az emberi haladás legfőbb letéteményesévé, a történelem legforradalmibb osztályává teszi. Forr. harca a tőkés renddel együtt az osztálytársadalmak több évezredes időszakának is véget vet. A ~ önmagával együtt felszabadítja az összes kizsákmányoltat, megvalósítja az osztály nélküli, kizsákmányolástól, elnyomástól és *háborúk*tól mentes társadalmat. — A ~ elnevezés az ókorból származik, a római társadalomban, a városokban élősködő, vagyontalan és munkátlan, nyomorgó szabadok rétegét értették alatta. A modern kap.-ban e kifejezés a *munkás*-osztály szinonimája. A szoc. forr. győzelme után, a kizsákmányolás felszámolása, a szoc. építése folyamatában a munkásság elveszti proletár jellegét, a ~ megszűnik. — *Irod.: Marx, Karl—Engels, Friedrich:* A Kommunista Párt kiáltványa. = Marx, Karl—Engels, Friedrich: Művei. 4. köt. 1959. 437—470. old.

Proletarij: 1. illegális bolsevik lap, mely az OSZDMP III. kongr.-ának határozata alapján 1905. máj. 14—nov. 12. (összesen 28 szám) jelent meg. Szerkesztői voltak V. I. *Lenin*, V. V. *Vorovszkij*, A. V. *Lunacsarszkij*, N. K. *Krupszkaja* és mások. A lenini *Iszkra* és a bolsevik *Vperjod* vonalát követte. Kb. 10 000 példányban jelent meg. — 2. illegális bolsevik lap, amely 1906. aug. 21—1909. nov. 28. (összesen 50 szám) jelent meg. Viborgban, Genfben, majd Párizsban nyomták. Szerk.-je Lenin volt, szerkesztésében A. A. Bogdanov, G. J. *Zinovjev*, L. B. *Kamenyev*, I. P. Goldenberg és mások vettek részt. Példányszáma egyes számoknál elérte a 10 000-ret.

proletár internacionalizmus: *proletár nemzetköziség*

proletár nemzetköziség: *proletár internacionalizmus*, a *munkásosztály* különböző országokban élő és harcoló osztagai közötti kapcsolat alapelve és ennek megvalósítása. Lényege a munkások nemzetközi *szolidaritás*a, amely minden o. munkásainak alapvető érdekazonosságán alapul. A munkásosztály nemzeti keretekben folytatja harcát a tőkés rend megdöntéséért, de harcának társadalmi talaja, célja, valamint az osztály fő ellensége mindenütt azonos. A ~ megnyilvánulásaival már a munkások korai harcaiban találkozunk. Több o. munkásai alkották az *Igazak Szövetségét*, nemzetközi alapon szerveződött a *Kommunisták Szövetsége*. A ~ elvét tud. formában először a *Kommunista Párt Kiáltványa* fejtette ki, amely tömegeket mozgató jelszó („Világ proletárjai, egyesüljetek!") formájában is megfogalmazta. A *munkásmozgalom* a ~ jegyében küzd a nemzeti elnyomás és gyűlölködés ellen. A munkások nemzetközi pártjaként megalakított *I. Internacionálé* alapító üzenete már azzal is indokolta a ~ szükségességét, hogy a munkások csak közösen foghatják le az uralkodó osztályok kezét nemzeti előítéletekre spekuláló háborús pol.-jukban. A ~ gyakorlati megvalósításaként a *tudományos szocializmus* hívei és más munkások nagy számban vettek részt külföldi o.-ok forr. mozg.-aiban. A ~ megnyilvánulásai közé tartozik a *sztrájk*ok, gazd. harcok nemzetközi segélyezése, a sztrájktörés nemzetközi megakadályozására tett intézkedések, amelyeket az *osztályharc*os szakszervezetek a kezdetektől máig is szerveznek. Az angol munkások nagyszabású tiltakozó kampányt folytattak az 1863-as lengyel felkelés leverésével, és az 1865-ben kezdődő amerikai polgárháborúba való angol beavatkozással kapcsolatban. A ~ példája volt, amikor az 1870-es porosz—francia háború idején a francia és ném. munkások kölcsönösen felléptek a háború ellen. A *Párizsi Kommün* proletár vezérkarában nagy szerepet játszottak külföldi (lengyel, magy. stb.) munkások és forradalmárok. A Kommünt a nemzetközi *szolidaritási* megmozdulások hulláma kísérte. A századforduló munkásmozg.-ában a ~ nagy próbája volt az a harc, amelyet a *nemzeti önrendelkezési jog* talaján álló marxisták folytattak a nemzeti és a gyarmati kérdésben a *kulturális nemzeti autonómia* elvét hirdető, a gyarmatosításnak civilizációs küldetést tulajdonító szd. politikusok álláspontja ellen. A *II. Internacionálé* 1914-es széthullását elsősorban éppen a ~et a gyakorlatban megtagadó szd. vezetők nacionalista-soviniszta állásfoglalása okozta. A 20. sz. elején kialakuló leninizmus egyik legfontosabb jellemzője, hogy a proletárforradalom szempontjából nagy jelentőséget tulajdonít az elnyomott nemzetek, köztük a gyarmati népek küzdelmének és velük kapcsolatban egyértelműen a ~ álláspontjára helyezkedik. Ez az elv vezérelte a *Kommunista Internacionálé* pártjait egymás közti kapcsolataikban és nemzetközi állásfoglalásaikban. A ~ különösen nagy szerepet játszott az 1917—23 közötti forr. mozg.-akban. Külföldi, köztük *magyar internacionalisták* százezrei küzdöttek a polgárháború időszakában a szovjet VH-ben, és sok ezren a *Magyar Vörös Hadsereg*ben, a TK

védelmében. A fiatal szovjethatalom a ~ elvétől vezérelve szervezte meg 1922-ben a *fogolycsere-akciót*, amelynek révén több száz halálra ítélt vagy bebörtönzött magy. forradalmár nyerte vissza életét, szabadságát. Világraszóló szervezett tiltakozó akciók segítségével ezután is szerte a világon számos forradalmi harcost sikerült a fasiszta hóhérok kezéből kimenteni. A ~ jegyében működött a *Nemzetközi Munkássegély* és a *Nemzetközi Vörös Segély*, amely a természeti csapásoktól sújtott lakosságot, a sztrájkolókat, ill. a bebörtönzött, üldözött forradalmárokat és családjukat segítette. A ~ legendás megnyilvánulása volt a *nemzetközi brigádok* részvétele a Spanyol Köztársaság 1936—39 közötti önvédelmi harcaiban, a II. vh.-ban pedig a különböző nemzetiségű antifasiszták közös részvétele az *ellenállási mozgalmak*ban. 1917 óta a ~ egyik fő mércéje a viszony a SZU-hoz, a II. vh. után pedig a kialakult *szocialista világrendszer*hez. A ~ összeegyeztethetetlen a szovjetellenességgel, a felépült szoc. társadalom elutasításával. A ~ rendkívül markáns formákat öltött a koreai és a vietnami háború idején a megtámadott népek iránt tanúsított világméretű szolidaritásban, az 1973-as chilei *ellenforradalom* áldozatai érdekében indított nemzetközi akciókban. A ~ érvényesül a szoc. o.-ok hatalomra jutott munkásosztálya és munkáspártjai közötti kapcsolatban is, s az államközi együttműködés minden területén. A ~ e vonatkozásban sem azonos a fejlődés nemzeti mozzanatainak a *kozmopolitizmus*ra jellemző lebecsülésével, hiszen a szoc. önálló nemzeti államok keretében fejlődik, de nem reked meg a nemzeti mozzanatoknál, hanem a szoc. társadalmi-gazdasági viszonyok fokozatos internacionalizálása mellett foglal állást. Ezt igazolja a szoc. o.-ok együttműködési szervezeteinek (KGST, Varsói Szerződés) tevékenysége. A ~ alkalmazását jelentik a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásai*, amelyeken a közösen megoldandó feladatokat valamennyi résztvevő párt eszmecseréje alapján jelölik ki. A ~ életerejét bizonyítja, hogy eszméjét a munkásosztályhoz nem tartozó forr. és haladó erők is mind nagyobb mértékben magukévá teszik. — *Irod.: Marx* [Karl]—*Engels* [Friedrich]—*Lenin* [Vladimir Iljics]: A proletár nemzetköziségről. 1972. 355 old. — *Kádár János:* Hazafiság és internacionalizmus. 1958. 530 old.

propaganda ⟨lat. propago 'terjeszt' szóból⟩: politikai értelemben valamely párt *ideológiá*jának terjesztése. Az *agitáció*tól eltérően egy-egy kérdést sokoldalúbban, rendszeresen, az alkalomszerűségen túlmenően, mélyebb összefüggéseiben világít meg. A pártpropaganda történhet szóban (előadások, konzultációk) és írásban (*pártsajtó*, pártfolyóiratok, pol. irodalom), módszeres oktató-nevelő munka keretében (*pártoktatás*). Céljai elérésére felhasználhat művészi kifejezőeszközöket is. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* Az ideológiai munkáról. 1970. 318 old. — Szulczewski Michał: A politikai propaganda. Az elméleti problémák leírása. 1974. 293 old. Propagandisták kézikönyve. 1970. 116 old.

Propper Sándor (Debrecen, 1877. okt. 30.—Bp., 1956. febr. 14.): kárpitosmunkás; szociáldemokrata. 1894— vett részt a munkásmozg.-ban. 1899— a kárpitos-szakegylet titkára, majd elnöke, 1904— a Famunkások Orsz. Szövetsége vezetőségi tagja. 1907—19 a Bp.-i Ker. Munkásbiztosító Pénztár tisztviselője. 1918-ban az MSZDP gazdasági hivatalát vezette. 1919-ben ellenezte a KMP és az MSZDP egyesülését, egyik vezetője volt a *proletárdiktatúra* szaksz. ellenzékének. 1919. aug.-ban részt vett az MSZDP újjászervezésében. 1919—39 pártvezetőségi tag, 1920—39 a *Népszava* helyettes főszerk.-je. Egyik aláírója a *Bethlen—Peyer-paktum*nak. 1925— a fővárosi törvényhatósági bizottság tagja. 1922—39 nemzetgyűlési, ill. ogy.-i képviselő. 1935—39 a Famunkás Szövetség elnöke. 1945—47 az Orsz. Központi Hitelszövetkezet elnöke, 1947—1948. nov.-ig, nyugdíjazásáig az Orsz. Szövetkezeti Hitelintézet alelnöke. A két munkáspárt egyesülésétől az MDP tagja. Számos szociálpol. tanulmány szerzője.

Proudhon, Pierre Joseph (1809. febr. 15.—1865. jan. 19.): francia közgazdász, kispolgári szocialista. 1941-ben megjelent fő művében: „Mi a tulajdon?" a jövőt utópisztikusan, mint a kisárutermelők önkéntes társadalmi szerződése alapján létrejövő, állam nélküli föderatív közösséget képzelte el. Cserebank létesítését ajánlotta, amely a mutualizmus (kölcsönös segítség) elvei alapján biztosíthatná a munkások kistulajdonossá válását, a szabad és minden függőségtől mentes termelői társulások megalakítását. Pol. és filozófiai nézeteiben is a valóságtól messze járó, az *anarchizmus*nak is kiindulópontokat nyújtó kispolgári szemlélet nyilvánul meg. Ez ellen lépett fel *Marx* „A filozófia nyomora" c. művében, amely ~ 1846-ban közzétett „A nyomor filozófiája" c. könyvét bírálta. Az államhatalom megragadását tagadó nézeteiből logikusan következett, hogy ~ és követői (proudhonisták) nem ismerték fel a prol. történelmi hivatását, nem tartották szükségesnek a prol. osztályharcát. Az 1848-as forr.-ban aktívan részt vett; az alkotmányozó nemzetgyűlésbe választották. 1849-ben kísérletet tett a cserebank létrehozására. 1849—52 bebörtönözték Louis Bonaparte elnököt bíráló cikkei miatt. Az 1851-i államcsínyben egy ideig

szociális forr.-at látott, később azonban kiábrándult, emigrálni kényszerült, majd 1862-ben, visszatérése után kapcsolatba lépett a munkásmozgalommal. Az I. Int.-ban Marx és *Engels* nagy harcot folytatott ~ téves nézetei ellen. A 60-as évek végén a proudhonizmus differenciálódott; ekkor léptek fel a „baloldali" proudhonisták, akik már bérmozgalmakat szerveztek. ~ hívei s követői a *Párizsi Kommün* kisebbségét alkották. — *Irod.: Marx, Karl:* A filozófia nyomorúsága. Válasz Proudhon úrnak „A nyomorúság filozófiájá"-ra. = Marx, Karl—Engels, Friedrich: Művei. 4. köt. 1959. 59—174. old.

provokátor: *agent provocateur*

puccs: a kormányzat kis csoportok erőszakos fellépése útján történő megdöntése. Nem támaszkodik szervezett tömegmozg.-ra, valamint a helyzet tud. elemzésére; nem eredményezi a társadalmi rendszer megváltozását. Gyakran az uralkodó *osztály* valamely csoportja hajtja végre annak másik csoportja ellen. A *marxizmus—leninizmus* elveti a ~ módszerét, mint amely nem képes a burzsoá államhatalom megdöntésének, a szoc. forr. véghezvitelének feladatát teljesíteni. Forr. válságot nem lehet ~szerű akciókkal előidézni, a ~ tehát nem helyettesítheti a tömegharcokat, a *munkásosztály* történelmi szerepét, a tömegek forr. nevelését s a forr. tud. alapon nyugvó előkészítését, megszervezését (l. még *anarchizmus*, A. *Blanqui*).

Puerto Ricó-i Kommunista Párt, *Partido Comunista Puertorriqueño:* alakult 1934-ben. A 30-as években nagy éhségmeneteket szervezett; 1944-ben a browderizmus (l. E. *Browder*) hatására feloszlott; 1946-ban újjáalakult. A koreai, majd a vietnami háború idején tiltakozó gyűlések és tömegtüntetések sorát rendezte és követelte, hogy a Puerto Ricó-i katonákat ne szállítsák Koreába, ill. Vietnamba, 1954-ben vezetőit letartóztatták. 1961-ben felszólították, vesse alá magát az USA komm.-ellenes törvényeinek; ezt megtagadta. Névleg leg. működik, valójában állandó üldöztetések közepette küzd Puerto Rico valódi függetlenségéért, az USA neokolonialista törekvései ellen. Együttműködik más forr. szervezetekkel, főleg a Puerto Ricó-i Szocialista Párttal. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásán* (1969). Taglétszáma: nincs adat, főtitkára Félix Ojeda Ruiz, lapja a Pueblo (Nép).

Puerto Rico munkásmozgalma: A Karib-tenger szigete, Puerto Rico 1952 óta az USA „szabadon társult tagállama", valójában gyarmata. ~ az 1920-as, 30-as években bontakozott ki. A függetlenségi harc első szószólója, a Nemzeti Párt P. A. Campos vezetésével 1922-ben bontotta ki zászlaját. 1926—27 a szivargyári munkások hatalmas sztrájkja, 1934-ben nagy éhségtüntetések jelezték erősödését. Fő iránya a nemzeti függetlenségi harc maradt. Ebben jelentős szerepet játszik 1934-től a *Puerto Ricó-i Kommunista Párt.* Az 1930-as évek közepétől a szigeten állandósultak az USA-ellenes, valódi függetlenséget követelő tüntetések, tiltakozások. Jelentősebbek az 1950-es fegyveres felkelés a koreai háború ellen, amelynek során Jayuya városában független közt.-ot kiáltottak ki, az 1956-os tiltakozó hadjárat amerikai támaszpontok építése ellen, a szoc. Kuba melletti szolidaritás-akciók, 1967-ben a sziget státuszát megerősíteni hivatott népszavazások bojkottja. 1971-ben a viszonylag befolyásos Függetlenségi Mozgalom (Movimiento pro Independencia) Puerto Ricó-i Szocialista Párttá (Partido Socialista Puertorriqueño) alakult át. E párt a KP-vel együtt elsősorban a függetlenségért harcol. A dolgozók kb. 50%-át tömörítő 7 szaksz.-i egyesülése közül a legjelentősebb: Puerto Rico Munkásszövetsége (Federación del Trabajo de Puerto Rico), alapítva 1952-ben, taglétszáma 200 000, elnöke Hipolito Marcano; az ORIT tagszervezete.

Pullai Árpád (Kecskemét, 1925. szept. 3.—): olajipari munkás; kommunista. 1944. dec.-ben lépett be az MKP-ba. 1945 elején megalakította a MADISZ kecskeméti szervezetét, annak titkára, majd a MADISZ Duna—Tisza közi, ill. Dél-Pest megyei, majd Vas megyei titkára lett. 1948—52 az MDP KV szervezési oszt.-ának munkatársa. 1952—55 a központi pártiskola tanszékvezető tanára. 1955—57 a debreceni városi pb. első titkára, 1957-ben a *Pártélet* felelős szerk.-je. 1957. dec.— a KISZ Intéző Bizottságának tagja, a KISZ központi apparátusának oszt. vezetője. 1961—63 a KISZ első titkára. Az MSZMP VIII. kongr.-a (1962) a KB tagjává választotta. 1963— ogy.-i képviselő. 1963. dec.— az MSZMP KB osztályvezetője, 1966— a KB titkára, 1975-ig az Agit.-prop. Biz. tagja, 1970— a KB mellett működő ifj. biz. vezetője.

Qadragesimo Anno: *pápai enciklikák a társadalmi kérdésről*

Quejido: *Garcia Quejido,* Antonio

Quelch, Harry (1858. jan. 30.—1913. szept. 17.): angol nyomdász, szocialista. 1884— a *Szociáldemokrata Föderáció* tagja, a nyomdászszaksz.-nek többször elnöke, a londoni Szakszervezeti Tanács tagja, a Szociáldemokrata Föderáció (1911— *Brit Szocialista Párt*) lapjainak, a *Justice-*

nak (Igazság) és a The Social-Democratnak (A szociáldemokrata), majd a The British Socialistnak (A brit szocialista) szerk.-je. Az 1889-es sztrájkmozg. egyik vezetője. Részt vett a II. Int. megalapításában és később több kongr.-án. Rokonszenvezett az orosz, a spanyol forradalmi megmozdulásokkal, anyagilag is támogatta V. I. *Lenint* az *Iszkra* szerkesztésében. Szemléletébe olykor nacionalizmus vegyült.

Quental, Antero Tarquinio di (1842. ápr. 18.—1891. szept. 11.): portugál költő, kritikus, proudhonista. A közt. érzelmű ~ P. J. *Proudhon* eszméinek befolyása alatt közreműködött az I. Int. portugál szekcióinak megszervezésében. Versei forr. harcra hívtak. 1871—73 emigráns az USA-ban. Visszatérése után visszavonult a közélettől; önkezével vetett véget életének.

R

Rabinovics József (Odessza, 1884. nov. 21.— SZU, 1940): aranyműves; szociáldemokrata, majd kommunista. 1901-ben lépett be az MSZDP-be, 1906— az órás- és aranyművessegédek *szakegyletének* titkára. Az I. vh.-ban orosz fogságba került s részt vett a magy. hadifoglyok forr. szervezkedésében. 1917— a bolsevik párt tagja. A VH-ban harcolt a fehérgárdisták ellen és agitációs munkát végzett a különböző nemzetiségű hadifoglyok között. 1918-ban a Külföldi Proletárok Nemzetközi Szociáldemokrata Pártja (Omszk) titkára. 1918. ápr.-ban az omszki hadifogoly-szervezet küldötte a hadifoglyok moszkvai kongr.-án. 1918. nov.-ben hazatért, részt vett a KMP megalakításában s az első KB titkára lett. 1919. febr.-ban a párt többi vezetőjével együtt letartóztatták. A TK idején az egyesült párt titkára, majd belügyi népbiztoshelyettes, a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* és az SZKIB tagja. A *proletárdiktatúra* megdöntése után 15 évi fegyházra ítélték. 1922-ben a *fogolycsere-akció* révén Szovjet-Oroszo.-ba került, s a VSZI-ben, majd a nemzetközi VS szervezetében dolgozott. 1938-ban letartóztatták s a törvénysértő eljárások áldozata lett. Rehabilitálták.

Rabotnicseszko Delo (Munkásügy): 1927—34 a *Bolgár Munkáspárt* leg. heti-, ill. napilapja. 1935—1944. szept. 9-ig illeg. jelent meg. A felszabadulás óta a BKP központi napilapja. Szerkesztői T. *Kosztov*, E. *Sztajkov*, D. *Ganev*, jelenleg Georgi Bokov. Példányszám: 666 000.

„rabszolgatörvény": az agrárszocialista mozgalmak megtorlásaként „a munkaadók és mezőgazd. munkások közötti jogviszonyok szabályozásáról szóló 1898. II. tc." elnevezése a munkásmozg. szóhasználatában. Lényege: szervezkedési és sztrájktilalom; súlyos büntetés a szerződésbeli kötelezettségeket nem vagy hiányosan teljesítő földmunkásoknak (l. még *derestörvény*).

Racamond, Julien (1885—1966): francia pékmunkás; kommunista. 1919—21 a pékmunkások Szajna megyei szaksz.-ének titkára, 1926— az FKP KB tagja, 1923—35 a CGTU titkára. A szaksz. egység élharcosa. 1935—53 a CGT főtitkárhelyettese. 1935— a Háború- és Fasizmusellenes Világbizottság titkárságának tagja.

Racovski, Christian: *Rakovszkij*, Krisztian Georgijevics

Rácz Gyula (Hódmezővásárhely, 1874. dec. 25.— Bp., 1948. nov. 6.): középiskolai tanár, polgári radikális közgazdasági író. A századfordulót követő években *Szabó* E.-nel — akinek szűkebb baráti köréhez tartozott — és *Dániel* A.-dal együtt szorgalmazta a szd. agrárprogram kidolgozását. Részt vett a *Huszadik Század* c. folyóirat és a *Társadalomtudományi Társaság* megalapításában. 1909— a Fővárosi Könyvtár dolgozója, 1915— a Fővárosi Statisztikai Hivatal titkára, 1917-ben a választójogi minisztérium tisztviselője. A *polgári demokratikus köztársaság*ban földművelésügyi államtitkár. Az ellenforr. rendszer 1920-ban nyugdíjazta. Ezután polg. radikális szellemű publicistaként működött.

Rădăceanu, Lothar (1899—1955): román újságíró; szociáldemokrata, majd kommunista, 1919-ben lépett be *România Szociáldemokrata Pártjá*ba, a Socialismul szerk.-je volt. 1927— éveken át az SZDP titkára, 1944. aug.—1948. febr. főtitkára. A munkásegység, az RKP és SZDP egyesülésének híve. 1948—55 a Román Munkáspárt KB- és PB-tagja, 1948—52 a KB titkára. 1945—52 munkaügyi, ill. népjóléti miniszter.

Radek, Karl Bernhardovics *Sobelsohn*, álnéven *Parabellum*, *P. Bremer*, *A. Struthahn* (1885—1939): lengyel származású újságíró, pártmunkás. 1904— az SDKPiL tagja. Részt vett az 1905-ös forradalomban, majd különböző németo.-i szd. lapoknál dolgozott. Az I. vh. idején Svájcban élt, részt vett a *zimmerwaldi* és *kienthali konferenciák*on. A NOSZF után a szovjet delegáció tagja a breszt-litovszki béketárgyalásokon. A *novemberi forradalom* kitörése után Németo.-ba utazott, egyike az NKP megszervezőinek. 1919 végén tért vissza Moszkvába, a KI Elnökségében dolgozott. Mint a KI képviselője 1921-ben fellépett a német KP offenzívaelméletet hirdető vezetői (H. *Brandler*, A. *Thalheimer*) ellen. 1921—22 jelentős szerepe volt a KI egységfront-

pol.-jának kidolgozásában, az SZMI és a Kétésfeles Int.-val folytatott akcióegység-tárgyalások *(három internacionálé berlini értekezlete)* egyik vezetője. 1927-ben mint a *trockizmus* képviselőjét kizárták az SZKP-ből. 1930-ban párttagságát helyreállították. 1931— az Izvesztyija (Hírek) c. lap szerk.-je. 1937-ben összeesküvés vádjával 10 évi börtönbüntetésre ítélték.

radikális szocialisták Magyarországon: a hazai szocialista munkásmozgalom forradalmi osztálypolitikát hirdető szárnya a 19. sz. végén. Elméleti nézeteik az ausztriai szd. mozg. radikális csoportja (l. *Ausztria munkásmozgalma*) és a londoni Freiheit (Szabadság) c. lap körül tömörült ném. szociálforradalmár-anarchista *emigráció* hatására formálódtak. A szoc. forr. időpontját közelinek tartották, a *munkásosztály* fő feladatát a forr. harcban látták, alábecsülték a pol. és gazd. reformokért folyó küzdelem jelentőségét. Egy csoportjuk mindinkább anarchista befolyás alá került. A ~ 1880-ban léptek fel a *Magyarországi Általános Munkáspárt* pol.-ja ellen, 1881-ben pedig önálló csoportot szerveztek. Vezetőik *Práger* Á., *Horváth* J., *Poór* Á., *Szalay* A., Váczi N. és mások; híveik az Ausztriából kiutasított radikálisok és néhány *szakegylet* tagjai voltak. A ~ adták ki a Der Sozialist és a Der Communist c. lapokat (1882), majd 1883. márc. 1-én a Radicalt és márc. 18-án a *Népakarat*ot. 1884. márc. 14-én Szalayt és 36 társát bebörtönözték, akkor a ~ szétszóródtak. 1886-ban újabb csoport szerveződött *Engelmann* P., *Stern* S. és mások vezetésével. A ~ ekkor a németo.-i szd.-k eisenachi szárnyával álltak kapcsolatban, nézeteikre mind jobban hatott a marxizmus. A 80-as évek végén illeg. formában szervezkedtek, majd a II. Int. I. kongr.-án nyíltan felléptek az ÁMP vezetősége ellen. A *pozsonyi értekezlet* után Engelmann és Stern tagja lett az ÁMP vezetőségének, s a radikális szárnyra támaszkodva irányította a szd. tömegpárt megteremtésének munkáját. Az MSZDP I. kongr.-a után a radikálisok megszakításokkal 1895-ig — 1894— *Silberberg* I.-cal az élen — kezükben tartották a párt vezetését. — *Irod.: S. Vincze Edit:* A Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulása és tevékenységének első évei. (1890—1896.) 1961. 367 old.

Radmanes, Reza (1905. febr. 4.—): iráni fizikus, egyet. tanár; kommunista. Egyetemi tanulmányait a párizsi Sorbonne-on végezte. Az 1920-as években a komm. ifjúsági, majd az iráni komm. mozgalomban vett részt. 1937-ben az 53-ak perében elítélték. Szabadulása (1941) után részt vett az *Iráni Néppárt* megalapításában. A 40-es években a Mardom (Nép) c. lap szerk.-je. 1944—46 parlamenti képviselő, 1946—48 a teheráni egyetem professzora. 1949-ben távollétében halálra ítélték. 1943— a Néppárt KB-tagja, 1948—62 főtitkára, 1962—70 a KB irodájának elnöke.

Radnóti Miklós (Bp., 1909. máj. 5.—Abda, 1944. nov. 6. és 10. között): költő, antifasiszta líránk legkiemelkedőbb képviselője. Az 1927—28-as csehszlovákiai tanulmányútján ismerkedett meg a munkásmozg.-mal, a *munkásosztály* életével. Eszmei fejlődését tükrözték hazatérése után a *Népszavá*ban és a Jóság antológiában közzétett versei. 1930-ban beiratkozott a szegedi egyetemre és bekapcsolódott a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának munkájába, amely éppen akkor fordult a népiességtől a munkásmozg. felé. ~ részt vett a helyi munkásművelődési mozg.-ban is. E korszakának pol. és művészi tekintetben legérettebb verseit a Lábadozó szél (1933) és az Újhold (1935) c. kötetében gyűjtötte össze. Ez utóbbiban jelent meg a *Sallai*t és *Fürst*öt gyászoló Tört elégia c. költeménye is. A munkásmozg.-mal a komm. népfrontpol. kibontakozása idején került szorosabb kapcsolatba. Munkatársa lett a *Gondolat* c. folyóiratnak (itt jelent meg a spanyol nép iránti *szolidaritás* egyik legszebb költői dokumentuma, a Hispánia, Hispánia c. verse), s részt vett a *Független Színpad Munkaközössége* tevékenységében. Költészete a 40-es években emelkedett a legmagasabb pol. és művészi szintre. E korszakának nagy versei, az Eclogák, a Dési Huber István halálára írott „Nem bírta hát", a „Nem tudhatom" s a bori versek őrzik hűségét ifjúsága eszméihez. Részt vett az 1942. márc. 15-i *Petőfi téri tüntetés*en, a vigadói antifasiszta szavalóestek szervezésében. Ekkor írta Száll a tavasz c. versét, amely az európai ellenállás költészetének kiemelkedő alkotásai közé tartozik. 1944. máj.-ban a jugoszláviai Bor községbe hurcolták kényszermunkára. 1944. szept. végén a szovjet és jugoszláv csapatok elől menekülő fasiszták erőltetett menetben hajtották a foglyokat — köztük ~t is — Németo. felé. A végsőkig kimerült költőt Győr közelében 22 társával együtt agyonlőtték. — *M.:* Próza. Novellák és tanulmányok. 1971. 650 old. — Összes versei és műfordításai. 1972. 404 old. — *Irod.:* Radnóti Miklós. 1909—1944. (Szerk. Baróti Dezső. A bevezető tanulmányt Ortutay Gyula írta.) 1959. 191 old. — Radnóti Miklós. Bibliográfia. (Összeáll. Vasvári István.) 1966. 151 old. — *Kőszegi Ábel:* Töredék. Radnóti Miklós utolsó hónapjainak krónikája. 1972. 95 old.

Rády Sándor, *Rádi* (Újpest, 1863. ápr. 3.—Bp., 1945. febr.): vasesztergályos; szociáldemokrata. A 80-as években szülővárosában kapcsolódott

be a munkásmozg.-ba. 1893—99 az MSZDP vezetőségi tagja. Egyik kezdeményezője a vas- és fémmunkások orsz. szervezkedésének. 1898-ban bebörtönözték, majd kitiltották Bp.-ről. Ezután Ausztriában dolgozott, s az ottani magy. munkások egyesületének egyik vezetője. 1903-ban hazatért, s a Mo.-i Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének titkárává, 1904-ben pedig a *Szakszervezeti Tanács* tagjává választották. Utóbbi tisztségét megszakításokkal 1924-ig betöltötte. 1905-ben betegpénztári tisztviselő lett. 1909—12 ismét pártvezetőségi tag. A TK-ban az SZKIB tagja. A *proletárdiktatúra* megdöntése után tisztviselői állásából elbocsátották, ekkor az ÁFOSZ, majd a Corvina Biztosító Társaság tisztviselője lett. 1925-ben rövid ideig ismét a vas- és fémmunkásszövetség titkára, majd visszavonult a közéleti tevékenységtől.

Ragó Antal (Szolnok, 1898. aug. 18.—Szolnok, 1974. dec. 29.): földmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1915— az MSZDP, 1925— a KMP tagja. A 20-as évek elején a Földmunkások Orsz. Szövetsége vezetőségének tagja, a szolnoki helyi csoport titkára. 1925-ben az MSZMP Szolnok megyei szervezője. 1930— a KMP szolnoki ker. biz.-ának titkára. Többször letartóztatták, 2 és fél évet töltött börtönben. A felszab. után különböző párt- és állami tisztségeket töltött be.

Rajk László (Székelyudvarhely, 1909. márc. 8.—Bp., 1949. okt. 15.): magyar—francia szakos egyetemi hallgató; kommunista. 1930-ban kapcsolódott be az egyetemi hallgatók között folyó komm. szervezkedésbe. 1931-ben tagja lett a KIMSZ-nek és a KMP-nek. 1932-ben és 1933-ban bíróság elé állították. 1933— építőmunkásként dolgozott, s a MÉMOSZ-ban működő komm. *frakció*ban tevékenykedett. Egyik irányítója volt az építőmunkások 1935. évi nagy *sztrájk*jának. 1936-ban Csehszlovákiába, onnan 1937-ben Spanyolo.-ba ment. A *nemzetközi brigádok* magy. zászlóaljában párttitkár, pol. biztos. A *spanyol szabadságharc* veresége után Franciao.-ban internálták. 1941-ben németo.-i munkatáborba vitték, onnan megszökött és hazatért. Itthon letartóztatták és internálták. 1944. szept.-ben kiszabadult, s az illeg. KP titkára, a *Magyar Front* egyik vezetője lett. Részt vett a két munkáspárt 1944. okt. 10-i megegyezésének előkészítésében. 1944. dec.-ben ismét letartóztatták, Sopronkőhidára, majd Németo.-ba hurcolták. 1945. máj.-ban tért haza. 1945—49 az MKP, majd az MDP KV és PB 1948— pedig Szervező Bizottságának is tagja. 1945—46-ban a bp.-i pb. titkára, majd a párt főtitkárhelyettese. 1945—49. ogy.-i képviselő, 1946—48 belügyminiszter, 1948. aug.— külügyminiszter. 1949-ben a *Magyar Függetlenségi Népfront* főtitkára. 1949. máj.-ban koholt vádak alapján letartóztatták, majd halálra ítélték és kivégezték. 1955-ben rehabilitálták. — *Irod.: Strasszenreiter Erzsébet—Sipos Péter:* Rajk László. 1974. 195 old. (Életek és korok.)

Rákos Ferenc (Füzesgyarmat, 1893. márc. 4.—Bp., 1963. ápr. 24.): jogász; szociáldemokrata, majd kommunista. 1910-ben lépett be az MSZDP-be, 1911— a *Galilei Kör* választmányi tagja. Az 1918. okt.-i *polgári demokratikus forradalom* győzelme után a kispesti munkástanács elnökévé választották. 1918. nov.— a KMP tagja, 1919. febr.-ban tagja lett a párt illeg. KB-jának. A TK idején a Bp.-i Forr. Törvényszék elnöke, az SZKIB tagja. A *proletárdiktatúra* megdöntése után Ausztriába emigrált. 1925— a SZU-ban élt; a *Nemzetközi Vörös Segély* osztályvezetője, majd az Inturiszt (szovjet utazási iroda) vezetője. 1948-ban tért haza Mo.-ra, s az Új Magyar Könyvkiadó igazgatója, majd nyugdíjba vonulásáig a Legfőbb Ügyészség pol. főosztályának vezetője. Széles körű tud. tevékenységet folytatott. — *M.:* Állam és alkotmány a Magyar Tanácsköztársaságban. 1953. 147 old. — Nemzedékről nemzedékre. Ezer orosz—magyar közmondás és szólásmondás... Gyűjtötte, feldolgozta és az előszót írta Rákos Ferenc. 1955. 239 old.

Rákosi Endre (Bp., 1924. szept. 1.—Augsburg, Németo., 1945. márc.): nyomdászmunkás; kommunista. A szaksz.-ben kapcsolódott be az ifj. mozg.-ba. 1942-ben tagja lett az illeg. komm. pártnak. Megszervezte és vezette a *Békepárt* illeg. nyomdáját. Részt vett a *Béke és Szabadság* s a *Szabad Nép* előállításában. 1944. nov. 4-én a nyilasok rajtaütöttek a nyomdán, s ~t elhurcolták. Németo.-ba, Augsburgba vitték, s röviddel a felszab. előtt meghalt.

Rákosi Mátyás (Ada, 1892. márc. 9.—Gorkij, SZU, 1971. febr. 5.): magántisztviselő; kommunista. 1910 óta részt vett a szd. mozg.-ban. A *Galilei Kör* tagja. 1912—14 Németo.-ban és Angliában dolgozott. Az I. vh.-ban orosz hadifogságba került. 1918. máj.-ban érkezett haza, nov.-ben csatlakozott a KMP-hez, s a párt vidéki titkára lett. 1919. febr. 20-án a párt vezetőivel együtt letartóztatták. A TK idején kereskedelmi *népbiztos*helyettes, 1919. ápr.— a szociális termelés népbiztosa, fontos szerepe volt a VH önvédelmi harcaiban. Júl. 20-án a *Vörös Őrség* orsz. parancsnokává nevezték ki. A *proletárdiktatúra* megdöntése után Bécsbe emigrált, s ott internálták. 1920-ban kiutasították Ausztriából, ekkor a SZU-ba ment. 1920—24 a KI VB munkatársa, 1921— titkára. A KI II. kongr.-án jelentést terjesztett elő a mo.-i TK tapasztalatairól. 1924 vé-

gén illeg. pártmunkára Mo.-ra küldték. A KMP I. kongr.-a a KB tagjává választotta. 1925. szept.-ben elfogták, statáriális, majd a tiltakozó mozg. hatására rendes bíróság elé állították, s 8 és fél évi fegyházra ítélték. A büntetés letelte után újra bíróság elé állították és 1935-ben — a TK idején folytatott tevékenységéért — életfogytiglani fegyházra ítélték. 1941-ben a szovjet kormány kezdeményezésére a cári orosz csapatok által 1849-ben zsákmányolt magy. zászlók visszaadása kapcsán a magy. hatóságok hozzájárultak, hogy ~ a SZU-ba távozzon. 1941—44 a SZU-ban élő magy. komm. *emigráció* vezetője, a *Kossuth Rádió* szerk.-je, a magy. hadifoglyok antifasiszta mozgalmának irányítója. 1945. jan.-ban tért haza. 1945—48 az MKP, 1948—53 az MDP főtitkára, 1953. jún.— első titkára. 1945—49 államminiszter, 1949—52 miniszterelnökhelyettes; 1952—53 miniszterelnök. A *népi demokratikus forradalom* győzelméért, a *proletárdiktatúra* kivívásáért, a szoc. építés megkezdéséért folyó harc időszakában a párt népszerű vezetője. A proletárdiktatúra megteremtése után támogatta a személye körüli kultusz elterjedését, elszakadt a párttagságtól, a néptömegektől, letért a *marxizmus—leninizmus* talajáról. Kezdeményezője és irányítója a törvénytelen bírósági eljárásoknak, a vezetés és a közélet torzulásainak. A KV, 1953. jún.-i ülésén, megbírálta a szoc. építésében elkövetett hibákért. 1955. márc.-ban a jobboldali elhajlás elleni harc ürügyén újra fellépett a szektás-dogmatikus pol. felújításának igényével. 1956. júl.-ban az MDP KV leváltotta első titkári funkciójából, korábbi hibáihoz való merev ragaszkodás, a törvénysértések felülvizsgálatával s a szektás-dogmatikus pol. következményeinek felszámolásával szemben tanúsított ellenállása miatt. Az ellenforr. leverése után párttagsági jogait felfüggesztették. Tevékenységének és magatartásának mélyreható bírálata alapján az MSZMP KB-ja 1962. aug.-ban kizárta a pártból. 1956. júl.— haláláig a SZU-ban élt.

Rákosi-per: 1. 1925. szept. 22-én a rendőrség letartóztatta a KMP és az MSZMP vezetőit és statáriális bíróság elé akarták állítani őket. A nemzetközi közvélemény nyomása azonban megakadályozta a „törvényes" gyilkosságot, és a nov. 14—16-án tartott rögtönítélő tárgyalás végzése az ügyet rendes bíróság elé utalta. A per 1926. júl. 12.—aug. 4-ig tartott. Elsőrendű vádlottja, *Rákosi* M. 8 és fél évi, a másodrendű vádlott *Őri* K. 4 évi, a harmadrendű vádlott *Gőgös* I. 3 és fél évi fegyházbüntetést kapott. Rajtuk kívül még 50 személyt sújtottak börtönnel. A vádlottak bátran vallották magukat komm.-nak és a tárgyalótermet a KMP szószékévé változtatták. — 2. Rákosi M. büntetése 1934. ápr. 24-én letelt. Nem engedték azonban szabadon, hanem ismét bíróság elé állították a TK idején folytatott *népbiztosi* tevékenységéért. Az újabb per folyamán, amely 1935. jan. 21-től febr. 4-ig tartott, Rákosi megvédte az első magy. *proletárdiktatúra* emlékét és a SZU-t az osztályellenség rágalmaival szemben. Az antifasiszta nemzetközi közvélemény tiltakozása ezúttal is meggátolta a halálbüntetést: Rákosit életfogytiglani fegyházra ítélték.

Rakovszkij, Krisztian Georgijevics, Romániában Ch. *Racovski* néven (1873. aug. 13.—1941): dobrudzsai orvos, hivatásos pártmunkás, majd diplomata. Genfben megismerkedett G. V. *Plehanov*val és bekapcsolódott a szd. ifj. mozg.-ba. 1905—16 jelentős szerepet játszott a romániai szoc. mozg. újjászervezésében, tagja a „România muncitoare" (Munkás România) szerkesztőségének, a szoc. mozg. képviselője a *Balkáni Szociáldemokrata Föderáció* II. kongr.-án (1915) és a *zimmerwaldi konferencián*, ahol a centrumhoz csatlakozott. 1916—17 a román kormány bebörtönözte. A NOSZF győzelme után a szovjetek össz-szövetségi VB-jének tagja. 1919— az SZKP KB tagja. 1919-ben az ukrajnai népbiztosok tanácsának elnöke. 1922-ben részt vett a genovai konferencián. 1924—26 szovjet pol. megbízott Londonban. 1926—27 párizsi követ. A trockista irányzat támogatása miatt 1927-ben kizárták az SZKP-ből. 1934-ben reaktiválták. 1938-ban összeesküvés vádjával börtönbüntetésre ítélték.

Ramadier, Paul (1888. márc. 17.—1961. okt. 14.): francia ügyvéd; szocialista. Az SFIO befolyásos tagja. 1928—40, 1945—51, majd 1956—61 képviselő. Első ízben 1938-ban, majd a II. vh. után több kormányban miniszter. 1947. jan.—nov. miniszterelnök; ő írta alá a komm.-knak a kormányból való eltávolítását tartalmazó okmányt. Szorgalmazta 1949-ben a NATO-ba való belépést. 1955— Franciao. képviselője az Európai Szén- és Acélközösségben.

Ranković, Aleksandar (1909. nov. 28.—): jugoszláv (szerb) szabó; kommunista. 1928—29 a kommunista ifjúsági szövetség belgrádi, majd szerbiai szervezetének titkára. 1929—36 börtönben. 1936— a KP szerbiai vezetőségének, 1937— a JuKP KB, 1940— a PB tagja. 1941-ben a Gestapo elfogta, a partizánok szabadították ki. 1941—45 a jugoszláv népfelszabadító hadsereg és a partizánegységek főparancsnokságának tagja. 1946—66 a KP, ill. a JKSZ titkára. 1946—62 belügyminiszter, 1953—63 a kormány alelnöke, 1963—66 a közt. alelnöke. 1966-ban az állambiztonsági szervek korábbi eljárásaival kapcso-

latos felelősségének megállapítása után lemondott tisztségeiről, kizárták a JKSZ-ből.

Rao, Chandra Rajeswar (1914. jún. 6.—): indiai publicista; kommunista. Orvosi tanulmányait nem fejezte be. 1931— az *Indiai Kommunista Párt* tagja; Andhra Pradesh állam ifjúkomm. és radikális parasztmozgalmában vett részt; a *telangani parasztfelkelés* (1946) egyik szervezője. 1948— a KP KB tagja, 1950—51 főtitkára, majd a KP Andhra Pradesh állambeli szervezetének titkára. 1964— újra a KP főtitkára.

Rapacki, Adam (1909. dec. 24.—1970. okt. 11.): lengyel közgazdász; szocialista, majd kommunista. Diákkorában kapcsolódott be a szoc. ifjúsági mozgalomba. 1939—45 hadifogságban illeg. dem. folyóirat szerk.-je. 1945—48 az LSZP KB-tagja. Az LMP és LSZP egyesülése után, 1948—54 és 1956—68 a LEMP Pol. Irodájának tagja. 1950—56 felsőoktatási, 1956—68 külügyminiszter. Súlyos betegsége miatt kérte felmentését. 1947—70 parlamenti (szejm) képviselő. Nevéhez fűződik a közép-európai atommentes övezet terve (1957).

Rasmussen, Hans (1902—): dán vasmunkás, szociáldemokrata. 1933—46 a Vas- és Fémmunkások Szakszervezeti Szövetségének titkára, ill. elnöke, 1961—69 a *Szociáldemokrata Párt* alelnöke. 1972-ig ismét a vasmunkásszaksz. elnöke. A dán szaksz. mozgalom egyik legtekintélyesebb személyisége. 1950—62 parlamenti képviselő, majd lemondott mandátumáról, s miniszteri tárcát sem vállalt.

Raspail, François Vincent (1794. jan. 29.—1878. jan. 7.): francia orvos, természettudós, forradalmi demokrata. Részt vett az 1830—40-es évek forr. mozgalmaiban. Tevékeny szerepet játszott az 1848. febr.-i forr. győzelmében, a közt. proklamálásában. Az 1848. máj. 15-i párizsi tüntetés egyik szervezője. 1848. dec.-ben a párizsi szoc. klubok közt.-i elnökjelöltje. 1849—55 bebörtönözték. Ezután polg. dem. nézeteket vallott. A *Párizsi Kommün*ben nem vállalt szerepet. 1876-ban képviselő; bátran szót emelt a kommünárok védelmében. Az 1840-es években kiadott egészségügyi kézikönyvei nagy népszerűségre tettek szert, főleg a munkáscsaládok körében.

Ratkó Anna (Párkánynána, 1903. aug. 19.—): textiltechnikus; szociáldemokrata, majd kommunista. 1927— Pesterzsébeten tevékenykedett az MSZDP-ben és a szaksz.-ben. 1942— a KMP tagja. 1945-ben a textilmunkások szaksz.-ének főtitkára, 1945—49 a *Szakszervezeti Tanács*, ill. a SZOT alelnöke. 1946—56 az MKP, majd az MDP KV tagja, 1949—53 népjóléti, ill. egészségügyi miniszter. 1953— a SZOT titkára, 1956— nyugdíjasként a *Textilipari Dolgozók Szakszervezet*ének elnöke.

Rau, Heinrich (1899. ápr. 2.—1961. márc. 23.): német vasmunkás, kommunista. Tevékenyen részt vett a *novemberi forradalom*ban s az 1919—23-i forr. harcokban. A weimari közt. idején a KP parasztpol.-jának egyik irányítója, a KB mezőgazd. osztályának munkatársa, majd vezetője, a KB egyik titkára. 1933-ban bebörtönözték. 1937— Spanyolo.-ban harcolt mint a XI. nemzetközi brigád beosztott parancsnoka, ill. törzsparancsnoka. 1939-ben Franciao.-ban internálták s 1942-ben a Gestapónak szolgáltatták ki. A mauthauseni koncentrációs táborban az ellenállás egyik szervezője volt. 1948— Németo. K-i övezetében, majd az NDK-ban gazd. területeken töltött be vezető tisztségeket. 1950— az NSZEP PB tagja.

Rauchmaul Károly (Sachsen-Weimar, Németo., 1832. ápr. 29.—Rákosliget, 1916. jún. 12.): vasmunkás; a korai magyar szocialista munkásmozgalom egyik vezetője. 1867-ben került Mo.-ra, előbb szerkovács, majd gépész a Pesti Hengermalomban. Egyike azoknak a külföldi munkásoknak, akik F. *Lassalle* tanításait Mo.-on elterjesztették. 1869— tagja a *Pest-Budai Munkásképző Egylet*nek és az I. *Internacionálénak*. 1870-ben *Farkas* K.-lyal együtt részt vett az *Általános Munkás Betegsegélyző- és Rokkantpénztár* megalapításában, és annak 1870—1906 elnöke. 1871-ben az *Általános Munkásegylet* választmányi tagja. 1871-ben letartóztatták, másodrendű vádlottja volt a *hűtlenségi per*nek. Felmentése után részt vett az 1873-as pártalakító kísérletben. Tagja a *Magyarországi Általános Munkáspárt*nak, majd az MSZDP-nek, 1890-ben beválasztották a pártvezetőségbe. 1891 után főként a betegpénztárban dolgozott. Nevéhez fűződik a betegpénztár szentendrei üdülőházának és vízgyógyintézetének megalapítása, 1907— haláláig a Bp.-i ker. Betegpénztár elnöke.

Recabarren, Luís Emilio (1876. júl. 19.—1924. dec. 19.): chilei nyomdász, szocialista, majd kommunista, a chilei és latin-amerikai munkásmozg. kiváló személyisége. Fiatal korában kapcsolódott be a munkásmozg.-ba, a sztrájk- és sajtószervező munkában tűnt ki. A Szocialista Munkáspárt (1912) egyik alapítója és vezetője, 1914—18 a chilei háborúellenes mozgalmat vezette. 1818-ban Argentínába emigrált, ott *Argentína Kommunista Pártj*ának egyik alapítója és első főtitkára. Hazatérte után Chilében kezdeményezte *Chile Kommunista Pártja* megalakítását,

amelynek haláláig főtitkára volt. Kb. 20 brosúrát, tanulmányt írt Chile munkás- és szoc. mozgalma történetéről. A sok küzdelembe belefáradva, önkezével vetett véget életének.

Reclus, Elisée (1830. márc. 15.—1905. júl. 4.): francia geográfus, anarchista. Részt vett az 1848-as forr.-ban, 1851-ben Angliába emigrált, 1852—57 Íro.-ban, az USA-ban, Dél-Amerikában élt. Hazatérése után az I. Int. tagja, a bakunyinista csoporthoz csatlakozott. Részt vett a *Párizsi Kommün* harcaiban, deportálták, majd Olaszo.-ba emigrált.

Reed, John (1887. okt. 20.—1920. okt. 17.): amerikai újságíró, író; kommunista. A baloldali The Masses (Tömegek) c. folyóirat kiadója, 1913-ban részt vett a pattersoni textilmunkássztrájkban. 1914-ben haditudósító, a NOSZF idején Petrográdon volt, személyes élmények alapján írta meg Tíz nap, amely megrengette a világot c. könyvét. 1918. febr.-ban tért vissza az USA-ba, ahol a *Szocialista Párt*on belüli balszárny kimagasló alakja. 1919. aug. 31. az Egyesült Államok Kommunista Munkáspártjának egyik alapítója (mely ~ halála után 1921. máj.-ban egyesült a Ch. *Ruthenberg* által vezetett *Egyesült Államok Kommunista Pártjá*val), 1919. okt.-ben visszatért Moszkvába, beválasztották a KI VB-be; 1920-ban küldött a KI II. kongr.-án. Moszkvában halt meg tífuszban. — *M.:* Tíz nap, amely megrengette a világot. 1967. 251 old. — Viva Villa. 1967. 347 old.

reformizmus: a *munkásmozgalom*nak az az irányzata, amely nézeteiben és politikai gyakorlatában elutasítja a *forradalmat*, s a szocialista társadalom megvalósítását a *munkásosztály* gazd., pol., kult. helyzetének fokozatos javításától, az erre irányuló reformok kiharcolásától és bevezetésétől várja. A reformista munkáspártok eleinte tehát — legalábbis szavakban — nem tagadták meg a mozg. célját, a kizsákmányoló rendszer megszüntetését, a *szocializmus*t, csak az ehhez vezető forr. utat vetették el. ~uk azonban fokozatosan elvezetett a szoc. végcél elvetéséhez is, polgári-kispolgári ~sá változott, amely már frazeológiájában is a tőkés rendszer kereteiben marad, a reformokkal csupán ennek legkirívóbb jelenségeit akarja elhomályosítani anélkül, hogy lényegét érintené. A II. *Internacionálé* pártjainak többségében fokozatosan teret hódított, majd uralkodóvá vált a ~ s ez jellemzi a jelenlegi SZDP-k vezető csoportjait. Mai szószólói szerint a munkásosztálynak pol.-lag együtt kell működnie az uralkodó osztálynak azokkal a csoportjaival, amelyek hajlandók elősegíteni a tőkés társadalom talaján megoldható ellentmondások reformok útján történő kiküszöbölését. Ez az ideológiai és pol. irányzat a munkásosztály viszonylag kedvező helyzetben levő rétegeiben is a kispolgárságnak a munkásmozg.-hoz közeledő csoportjaiban talál hívekre. Elméleti alapja a társadalmi fejlődés olyan felfogása, amely kizárólag a mennyiségi változásokat ismeri el, a modern kap. társadalomra nézve tagadja az osztályellentétek kiéleződésének és forr. változásoknak a szükségességét (l. még *revizionizmus, békés belenövés, munkásarisztokrácia, népi kapitalizmus, opportunizmus*). — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* A revizionizmus ellen. 1958. XXI. 607 old. — Ripp Géza: A munkásosztály elnyomorodása a kapitalizmusban és a jelenkori reformizmus. 1960. 191 old.

Reichel János (Őrsziget, 1871. nov. 9.—Bp., 1943. ápr. 1.): tisztviselő, szociáldemokrata. 1896-ban lépett az MSZDP, 1907-ben a Földmunkások Orsz. Szövetsége tagjai sorába. Az I. vh. idején a szövetség irányítása alatt álló Munka Szövetkezet vezetője, 1913—22 a szövetség titkára, 1922—24 elnöke, 1924— alelnöke. A TK idején az SZKIB tagja. Tevékenységéért a *proletárdiktatúra* megdöntése után 2 évi börtönre ítélték. A 20-as évek elején részt vett a szd. ellenzék munkájában. 1926— kezdve fokozatosan visszavonult a pol. tevékenységtől. 1928—37 bp.-i közigazgatási tisztviselő.

Reiman, Pavel (1902. okt. 12.—): csehszlovákiai német újságíró, történész, kommunista. 1921-ben az NKP, 1923— a CSKP tagja. 1926-ban a *Vorwärts* (Előre) főszerk.-je. 1929— a KB tagja, a PB póttagja. 1933—36 a KI VB tagja. A náci megszállás idején pártmegbízatással Angliában volt. 1945—52 pártmunkás és lapszerkesztő. 1952— a CSKP Párttörténeti Intézetének tudományos munkatársa, 1962—68 vezetője. Számos történeti és irodalomtörténeti mű szerzője.

Reimann, Max (1898. okt. 31.—): német bányász, kommunista. 1913— vett részt a szoc. ifj., 1916— a Spartakus-mozg.-ban, 1919— az NKP tagja. A 20-as évek elején fegyveresen harcolt az ellenforr. csapatok ellen. Letartóztatták, bebörtönözték. Kiszabadulva a szaksz. mozg.-ban több bányászsztrájk szervezője és vezetője. A fasizmus uralma idején külföldön és otthon részt vett az illeg. mozg.-ban. 1939-ben letartóztatták, börtönbe, majd 1942— a sachsenhauseni koncentrációs táborba zárták. 1945—47 a KP Ruhr-vidéki első titkára, majd 1947— Németo. Ny-i megszállási zónájában, majd az NSZK-ban a KP elnöke. 1949—53 parlament képviselő. 1949-ben letartóztatták, de a munká

sok tüntetése és tiltakozása után szabadon bocsátották. 1957— a betiltott KP KB első titkára. A karlsruhei szövetségi bíróság 1968. szept. 24-én hatálytalanította a ~ ellen 1954-ben kiadott letartóztatási parancsot. 1971. nov.-ben belépett a *Német Kommunista Párt*ba, mely tiszteletbeli elnökévé választotta. — *M.: Reimann, Max—Dahlem, Franz:* A nyugatnémet kommunista párt harca. 1950. 71 old.

Reinitz Béla (Bp., 1878. nov. 15.—Bp., 1943. okt. 26.): jogász; szocialista zeneszerző, zenekritikus. 1906—17 a *Népszava*, majd a Világ c. lap munkatársa. A modern magy. irodalom és zene híve, propagálója. Zeneszerzőként elsősorban *Ady* verseire írt dalaival alkotott maradandót. Az 1918. okt.-i *polgári demokratikus forradalom* után a színházi és zenei ügyek irányításával megbízott kormánybiztos, és ezt a funkciót töltötte be a TK idején is. A prol.-hatalom megdöntése után letartóztatták, vád alá helyezték, de a tárgyalás előtt Ausztriába menekült. 1931-ig élt *emigráció*ban. Hazatérve folytatta zeneszerzői munkásságát, dalokat komponált Ady és *József* A. verseire.

Reisinger Ferenc (Pusztahídvég, 1880. jan. 30.—Halászi, 1964. dec. 26.): asztalos; szociáldemokrata. A múlt század utolsó éveitől vett részt a párt- és a szaksz. mozg.-ban. 1905— a famunkások miskolci csoportjának vezetőségi tagja, a Miskolci Munkásújság szerk.-je. Az 1918. okt.-i *polgári demokratikus forradalom* után Miskolc kormánybiztos-főispánja, a TK idején a miskolci munkástanács elnöke, az SZKIB tagja. 1922— az MSZDP miskolci pártszervezetének titkára, 1922—39 nemzetgyűlési, ill. ogy.-i képviselő. A felszab. után 1947-ig a Belügyminisztérium pol. államtitkára, majd az Orsz. Erdészeti Felügyelőség vezetője, 1947-ig nemzetgyűlési képviselő. 1949-ben koholt vádak alapján bebörtönözték. Kiszabadulása után rehabilitálták.

Reisz Mór: *József Mór*

Remmele, Hermann (1880. nov. 15.—1939): német szocialista, majd kommunista. 1918— az USPD baloldalához tartozott, majd 1920— a KP KB egyik titkára, 1924-ben elnöke, később a PB és a titkárság tagja, a KI VB tagja és 1931—32 elnökségének tagja. A 30-as évek elején „baloldali" vonalat képviselt, a H. *Neumann*-féle csoporthoz csatlakozott, 1932-ben felmentették a KP KB-ben és a KI-ben viselt funkcióiból. 1937-ben hamis vádak alapján bebörtönözték.

Renaudel, Pierre (1871. dec. 19.—1935. ápr. 1.): francia szocialista. 1899— az SFIO tagja, 1906— a l'*Humanité* szerk.-je, majd 1915—18 igazgatója. 1914—19 és 1924—35 képviselő. Az I. vh. éveiben szélsőségesen szociálsoviniszta. 1933-ban a polg. pártokkal feltétel nélkül együttműködő ún. Neo-Szocialista Párt megalapítása miatt kizárták az SFIO-ból.

rendőri felügyelet: közigazgatási eljárás, amelynek célja a politikailag vagy más szempontból aggályos vagy gyanús személyek szabadságának korlátozása. Mint a munkásmozg. elleni harc eszköze Mo.-on a TK megdöntése után került alkalmazásra. A forr. munkásmozg. harcosait, főként az illeg. KMP tagjait sújtották vele. A ~ szabályait 1920-ban, majd — kisebb módosításokkal — 1939-ben belügyminiszteri rendelettel határozták meg. A ~ alá helyezett személy kijelölt lakhelyét és bizonyos napszakokban lakását nem hagyhatta el, köteles volt meghatározott időben az illetékes csendőr- vagy rendőrőrsön jelentkezni, nyilvános helyeket nem látogathatott, telefont nem használhatott és postai küldeményeit ellenőrizték. A ~ szabályainak megszegőit a rendőrbíróság 2—6 havi elzárásra ítélhette.

Renn, Ludwig, eredetileg Arnold Friedrich *Vieth von Golssenau* (1889. ápr. 22.—): német hivatásos katonatiszt, író; kommunista. A *novemberi forradalom* hatása alatt lemondott tiszti rangjáról, 1928-ban belépett a KP-be s a *Vörös Frontharcos Szövetség*be. 1932-ben, majd 1933-ban letartóztatták, bebörtönözték. 1936-ban Svájcba emigrált. Részt vett a *spanyol szabadságharc*ban, majd továbbra is emigrációban élt. 1947— az NDK tudományos és kulturális életében töltött be fontos funkciókat. Önéletrajzi műveiben a német nemesi és tiszti kaszt életképtelenségét mutatja be realista eszközökkel. — *M.:* A spanyol háború. 1959. 444 old. — A nemesség alkonya. 1960. 443 old.

Renner, Karl (1870. dec. 14.—1950. dec. 31.): osztrák jogász; szocialista. Az 1890-es években csatlakozott az SZDP-hez (l. *Ausztria Szocialista Pártja*), melynek hamarosan egyik vezetője és ideológusa. A párt jobbszárnyának legmarkánsabb képviselője, az *ausztromarxizmus* és a *kulturális autonómia* elméletének egyik kidolgozója. 1918-ig a Monarchia és az osztrák hegemónia fenntartásának feltétlen híve. 1907— parlamenti képviselő. Részt vett a Der *Kampf* szerkesztésében (Springer és Sinoptikus álnéven is írt). Az I. vh. kitörésekor „honvédő". 1918—20 kancellár, 1919—20 külügyminiszter is. Döntő felelősség terheli az 1918. okt.—nov.-i forr. megrekedéséért. A polg.—szoc. koalíció feltétlen híve volt. Az 1920-as évek közepén háttérbe szorult. 1931—1933 márc. a parlament elnöke. Refor-

mista magatartása elősegítette a parlamenti kormányzás felszámolását, a munkásszervezetek szétzúzását, fasiszta diktatúra létrehozását s közvetve Ausztria függetlenségének elvesztését. Az 1934. *februári (Schutzbund) felkelés* után rövid időre letartóztatták, majd a pol. tevékenységtől teljesen visszavonult. A náci megszállást, amelyet helyeslő nyilatkozatával támogatott, háborítatlanul élte át, az ellenállásban való minden részvételt visszautasított. 1945— irányításával szerveződött meg *Ausztria Szocialista Pártja*. 1945-ben az ideiglenes kormány elnöke, hadügy- és külügyminiszter. 1945. dec.— haláláig közt. elnök. Művei az osztrák munkásmozgalom történetének fontos forrásai.

Rerum Novarum: *pápai enciklikák*

Reszegi Ferenc (Hajdúnánás, 1908. júl. 28.—): kőművesmunkás; kommunista. 1928— vesz részt a munkásmozg.-ban, 1933— a KMP tagja. Szaksz. ellenzéki tevékenysége miatt 1933-ban kitiltották a MÉMOSZ-ból. 1935-ben visszatért, 1937— a bp.-i kőműves szakosztály vez. tagja, 1940— elnöke és a szaksz. KV-jének tagja. 1939. *Rózsa* F. megbízásából megszervezte és vezette a KMP-nek a MÉMOSZ-ban működő szakmaközi biz.-át. 1942-ben letartóztatták. Kiszabadulása után, 1943—44-ben ismét tagja a MÉMOSZ KV-jének s elnöke a kőműves szakosztálynak. — 1945—49 a MÉMOSZ ügyvezető titkára, 1945—56 az *Építő-, Fa- és Építőanyagipari Dolgozók Szakszervezete* főtitkárh. 1957— ismét ügyvezető titkár, 1960— a szaksz. elnöke. 1949— ogy.-i képviselő.

Réti László (Bp., 1908. márc. 28.—): textilmunkás; kommunista. 1925— az MSZDP, 1928— a KIMSZ, majd a KMP tagja. 1929— a KIMSZ KB tagja, majd titkára. Részt vett a KMP II. kongr.-án s a KIMSZ II. kongr.-án. A 30-as években több ízben letartóztatták, összesen öt és fél évet töltött börtönben. A felszab. után különböző párt- és állami funkciókat töltött be. 1948—57 a Magyar Munkásmozgalmi Intézet (l. *Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának Párttörténeti Intézete*) igazgatója. 1959— az Orsz. Levéltár népi dem. osztályának vezetője, 1970—75 az Új Magyar Központi Levéltár főigazgatója. — *M.*: Magyar május elsejék. Dokumentumgyűjtemény. Szerk. és a bevezető tanulmányt írta Réti László. 1953. 319 old. — Lenin és a magyar munkásmozgalom. 1970. 287 old. — A Magyar Tanácsköztársaság helyi szervei és pecsétjeik. 1973. 420 old.

Réunioni Kommunista Párt, *Parti Communiste Réunionnais:* alakult 1959. máj. 18-án. (Addig az Indiai-óceánban levő kis szigeten, 1946— Franciao. tengerentúli megyéjében élő komm.-k az FKP-hoz tartoztak.) Eddigi kongr.-ai (1959, 1967, 1972) síkraszálltak a sziget autonómiájáért, melyet a ~ békés eszközökkel, az önrendelkezés jogának elismertetésével kíván kiharcolni; ezenkívül agrárreformot, a monopóliumok tulajdonát képező cukoripar államosítását követeli. 1964—66 erőteljesen üldözték. A sziget helyi kérdéseit eldöntő Főtanács 36 tagja közül 6 a ~ tagja. Vezető szerepet tölt be a legnagyobb helyi szaksz., a Réunioni Általános Munkaszövetség (Confédération Générale du Travail de la Réunion) irányításában. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1960 és 1969); 1969-ben az elfogadott fő dokumentumnak csak 3., az antiimp. harc feladatait vázoló részét támogatta. Taglétszáma: 3500, főtitkára: P. *Vergès*, napilapja a Témoignages (Tanúságtétel) 6000 példányban.

Reuter, Ernst (1889. júl. 29.—1953. szept. 29.): német közgazdász, szociáldemokrata. 1912— az SPD tagja. 1917 után mint hadifogoly forr. munkát végzett Oroszo.-ban; 1918. máj. a SZU nemzetiségügyi népbiztosság megbízottja a Volga-vidéki németek körében. 1919. jan.—1922. jan. *Németország Kommunista Pártjá*nak tagja, 1919. okt.—1921. dec. Központjának, ill. KB-jának póttagja, majd tagja. Az ún. offenzívaelmélet támogatása, majd pedig jobboldali opportunista hibák miatt kizárták a KP-ból. 1922— az USPD, majd az SPD tagjaként komm.-ellenes és szovjetellenes álláspontra tért át. 1922—26 a *Vorwärts* szerk.-je, majd várospol. munkát végzett. 1934—35 koncentrációs táborban, 1935—46 londoni, ill. töröko.-i emigrációban. 1946. nov.— az SPD egyik újjászervezője, 1948— a pártelnökség tagja, 1948. dec.— haláláig Nyugat-Berlin kormányzó főpolgármestere.

Reuther, Walter Philip (1907. szept. 1.—1970. máj. 9.): amerikai autóipari szakmunkás, szakszervezeti vezető. 1929— az autóipari munkások szaksz.-ében dolgozott, 1946— e szaksz. elnöke. 1952— a CIO elnöke, 1955— az AFL—CIO egyik alelnöke. Az addig szervezetlen munkások szaksz.-be tömörítése kérdésében szembekerült az AFL—CIO elnökével, G. *Meany*vel, s lemondott alelnöki tisztjéről. 1969. máj.-ban szaksz.-ével együtt kivált az AFL—CIO-ból és haláláig a szállítóipari szaksz.-tel együtt létrehozott *Szakszervezeti Akciószövetség* (Alliance for Labor Action) elnöke. Magánrepülőgépével máig is tisztázatlan körülmények között lezuhant.

Révai József (Bp., 1898. okt. 12.—Balatonaliga, 1959. aug. 4.): tisztviselő; marxista ideológus,

kommunista. Diákkorában részt vett az antimilitarista mozg.-ban, 1917— tagja a *Galilei Kör*nek. A *Korvin* O. és *Sallai* I. vezette forr. szoc. csoport tagja, 1918. nov.-ben részt vett a KMP megalakításában, állandó munkatársa a *Vörös Újság*nak. A TK idején elméleti munkásságot folytatott, tagja a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács*nak. A munkáshatalom megdöntése után rövid ideig illeg.-ban élt, majd Ausztriába emigrált. Bécsben a *Proletár* c. lap munkatársa, később szerk. biz.-i tagja. Tudósítója volt a *Kassai Munkás*nak (1922—24.) és a szovjet szaksz.-ek lapjának, a Trudnak (1923—26.). Tevékenyen részt vett a hazai illeg. komm. mozg. újjászervezésének irányításában. 1925-ben részt vett a KMP I. kongr.-án. Egyik megalapítója és szerk.-je a KMP elméleti folyóiratának, az *Új Márciusnak*. 1926. dec.— a KB KÜB, ill. a Titkárságnak tagja, majd vezetője. Részt vett és felszólalt a KI VI. kongr.-án (1928). Ugyanez évben megszervezte a *Kommunista* c. hazai illeg. lap kiadását, s ennek egyik állandó munkatársa. 1930-ban a KMP II. kongr.-án a parasztpol.-ról tartott beszámolót. 1930. dec.-ben illeg. mozg. munkára hazatért, de rövid működés után letartóztatták s háromévi fegyházbüntetésre ítélték. A fegyházból kicsempészett tanulmányait közölte az illeg. és leg. sajtó. Ez idő tájt írta „*Szabó* Ervin helye a magyar munkásmozgalomban", valamint „Marx és a magyar forradalom" c. tanulmányait. Kiszabadulása után (1934. jan.) a SZU-ba ment és a KI VB munkatársaként dolgozott. Közben a Nemzetközi Lenin Iskolán tanított. „Marxizmus és népiesség", „Marxizmus és magyarság" c. műveiben kidolgozta a népi dem. forr. magy. sajátosságainak problematikáját. 1937-ben Prágába ment, s részt vett a KMP ideiglenes KB-jának munkájában. Csehszlovákia ném. megszállása után Lengyelo.-ba, majd Svédo.-ba ment. 1939— ismét a SZU-ban, a KI VB propagandaosztályán dolgozott. A II. vh. idején a *Kossuth Rádió* adásainak szervezője, főszerk.-je. A felszab. után az MKP PB-jének tagja, a *Szabad Nép* főszerk.-je, 1945—46-ban a Nemzeti Főtanács tagja, 1945— haláláig egy.-i képviselő. 1949—53 népművelési miniszter. Helyenként téves, de igen széles ideológiai és publicisztikai tevékenysége jelentős szerepet játszott a munkáshatalomért folyó harcban. *Ady*ról, Kossuthról, Petőfiről, *József* A.-ról szóló tanulmányai e személyiségek szerepének első marxista feldolgozásai. Az MTA tiszteletbeli tagja. 1953 nyarán visszahívták a PB-ből. Ettől kezdve 1958 végéig az Elnöki Tanács elnökhelyettese, haláláig az Elnöki Tanács tagja. 1956. júl.-ban ismét beválasztották a PB-be, majd az ellenforr. után az MSZMP KB-jába. Munkásságát súlyosbodó betegsége mindjobban gátolta. Elméleti és irodalomtudományi alkotásai jelentős értékekkel gazdagították a magy. marxista irodalmat. — *M.* Kulturális forradalmunk kérdései. 1952. 215 old. — Marxizmus, népiesség, magyarság. 1955. 503 old. — Válogatott történelmi írások. 1—2. köt. 1966. — Válogatott irodalmi tanulmányok. 1968. 458 old. — Petőfi. 1973. 101 old.

Révész Béla (Esztergom, 1876. febr. 17.—Németo., 1944): író; szociáldemokrata. Elbeszéléseiben a munkásélet és a munkásmozg. drámai mozzanatait ábrázolta. 1906— a *Népszava* irodalmi rovatvezetője. A lapban 1907—08 *Olvasótár* címmel heti irodalmi mellékletet jelentetett meg. Személyes érdeme volt abban, hogy *Ady* szoros kapcsolatba került a Népszavával. A TK idején az írói *direktórium* tagja. A prol.-hatalom megdöntése után néhány évig németo.-i *emigráció*ban élt. Hazatérése után 1925-ig ismét a Népszava munkatársa. A 30-as években munkásságát Ady életútja bemutatásának szentelte. Mo. ném. megszállása után a Gestapo letartóztatta és elhurcolta. — *M.:* Szemtől szembe. [Novellák.] (Bölöni György válogatása és előszavával.) 1958. 289 old. — Velük, értük. Válogatott elbeszélések. (Válogatta... és az előszót írta Kabos Ernő.) 1961. 403 old.

Révész Ferenc (Bp., 1912. dec. 9.—): magántisztviselő; szociáldemokrata, majd kommunista. 1930-ban lépett be az MSZDP-be, később az OIB tagja. 1945—48 az SZDP Orsz. Vezetőségének és fővárosi VB-jének tagja, a párt központi oktatási osztályát vezette. A két munkáspárt egyesülése után 1951-ig az MKP KB és Szervező Bizottság tagja, agitációs és propagandaosztályának vezetője. 1951—56. az MTA könyvtári szakosztályának vezetője. 1956— a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár igazgatója, az MSZMP bp.-i pb.-jének tagja. 1970— az MSZMP KB tagja.

Révész Géza (Sátoraljaújhely, 1902. aug. 31.—): fémmunkás; kommunista. 1916-ban kapcsolódott be az ifj. mozg.-ba. 1918-ban az IOSZ és a KIMSZ egyik alapítója. 1919-ben a VH soraiban harcolt. A TK megdöntése után Ausztriába, majd Csehszlovákiába emigrált. 1921-ben hazatért illeg. komm. pártmunkára. 1922-ben letartóztatták és 10 évi fegyházra ítélték. 1925-ben a *fogolycsere-akció* keretében a SZU-ba került. Itt elvégezte a műegyetemet és a katonai akadémiát, s ezután mérnökként dolgozott. 1944-ben a magy. partizánmozg. egyik szervezője. *Nógrádi* S. után a kijevi partizániskola parancsnoka, a Kárpátokban magy. partizáncsoportot szervezett. 1945-ben hazatért s különböző

vezető párt- és állami tisztségeket töltött be. 1957—60 honvédelmi miniszter, 1960—63 a Magy. Népközt. moszkvai nagykövete. Az MSZMP KB tagja, ogy.-i képviselő.

Révész Mihály (Kemenesmihályfa, 1884. dec. 16.—): újságíró, történész; szociáldemokrata. Jogot végzett, 1903— az MSZDP tagja, a szoc. diákmozg. egyik első szervezője. 1905—06-ban a Makón megjelenő Maros c. szocialisztikus lap munkatársa, majd a fővárosban végzett agitációs munkát. 1906—48 a *Népszava* belső munkatársa, 1918—20 a lap szerk.-je. 1904—29 az MSZDP kongr.-i jegyzőkönyveinek szerk.-je, a TK idején a *Forradalmi Kormányzótanács* jegyzőkönyvvezetője. 1920—24. Bécsben élt *emigráció*ban és a Jövő c lapot szerkesztette. Hazatérése után 1925—44 a Bp.-i Törvényhatósági Biz. tagja, 1927—33 a *Szocializmus* c. folyóirat szerk.-je. 1945—48 nemzetgyűlési, ill. ogy.-i képviselő, a Magy. Távirati Iroda főszerk.-je; 1948—50 a Magy. Munkásmozgalmi Intézet főmunkatársa. — A Népszava és a Szocializmus hasábjain széles körű publicisztikai tevékenységet folytatott. Történetírói munkássága során ő adott először összefüggő képet a mo.-i munkásmozg.-ról.

revizionizmus: ideológiai-politikai irányzat a munkásmozgalomban: a marxizmus „elavult" tételeinek tudományos felülvizsgálatát, „revízióját" hangoztatva valójában elveti a marxizmus tud. világnézetének lényegét, megfosztja forr. tartalmától és mind a három alkotórészében az opportunista pol. igényeihez igazítja. Rendszerint a változott viszonyok „újszerű elemzésének" igényével lép fel. Első jelentkezése a múlt század 90-es éveinek második felére esik. Társadalmi bázisa a fejlett tőkéso.-okban kialakult *munkásarisztokrácia*, valamint a szd. pártok felé orientálódó, a nagytőke versenyétől tönkrement vagy megriadt kispolgári elemek és a tőkés kizsákmányolással erkölcsi alapon szembekerült értelmiségiek, akik nem tudtak teljesen megszabadulni polg. szemléletüktől. A ~ arra a következtetésre jutott, hogy a kap. fejlődése gazd. téren ellentmondásainak csökkenése irányában halad, nem következik be a középrétegek felmorzsolódása. Szerintük a polg. demokrácia kiszélesedése alapján az *osztályharc* enyhül, a kap. állam fokozatosan elveszíti burzsoá osztályjellegét és alkalmassá válik arra, hogy reformok útján végbemenjen a társadalom szoc. átalakítása. Ezzel szükségtelenné válnak az osztályharc élesebb formái (pol. tömeg*sztrájk*, tömeg*tüntetés*, *forradalom*, *fegyveres felkelés*, polgárháború). Eszerint a marxizmus tanításai a kap. gazdasági, társadalmi és pol. ellentmondásainak kiéleződéséről elavultak, el kell vetni a prol.-forr. és a *proletárdiktatúra* elméletét. Az SZDP-knek kizárólag a polg. dem. kiszélesítését szolgáló reformok alkotmányos úton történő kiharcolására, az értéktöbbletből való nagyobb részesedésért folyó harcra kell korlátozniuk pol. tevékenységüket (l. *reformizmus*). — A ~ tételeit a legnagyobb elméleti igénnyel a ném. szociáldemokrácia opportunista teoretikusai dolgozták ki. E. *Bernstein* nevéhez fűződik a ~ legnyíltabb, legkövetkezetesebb és legteljesebb kifejtése. Irányzata a századforduló elején a szociáldemokrácia nyilvános fórumain vereséget szenvedett, a legtöbb pártban és magában a II. *Internacionálé*ban azonban csak kevesen folytattak következetes küzdelmet ellene. Ez — a mozg. belső rétegeződésére támaszkodva — lehetővé tette a ~ fokozatos térhódítását. Az I. vh. előtti években a ~ már az SZDP-k nagy részének vezetésében döntő befolyással rendelkezett, a háború után pedig az egész szociáldemokrácia fő ideológiai irányzatává vált — Mo.-on is. A mai szd. ideológia is nagymértékben a ~ alapján fejlődött tovább, ma azonban már számos o.-ban nem a marxizmus revízióját, hanem teljes elavultságát, elvetését hirdeti. — Az 50-es évek második felében a komm. mozg.-ban is jelentkeztek revizionista törekvések. A komm. mozg.-nak a II. vh. után bekövetkezett nagyarányú kiszélesedése során nagy számban csatlakoztak hozzá ideológiai-pol. szempontból kevésbé harcedzett elemek. Ezeket megingatta a fejlett tőkéso.-okban bekövetkezett gazd. fellendülés, az életszínvonal emelkedése, a szoc. építésében, a komm. pártok pol.-jában keletkezett hibák önkritikus feltárása (l. *személyi kultusz*, *dogmatizmus*), a társadalmi fejlődés új jelenségeinek marxista—leninista elemzésében és értékelésében megnyilvánuló viták és ellentétek. A komm. mozg.-ban jelentkező ~ a burzsoá ideológia befolyását közvetíti marxista—leninista köntösbe öltöztetve. Ahogy annak idején Bernstein és hívei szavakban még elismerték K. *Marx* és F. *Engels* tanításainak jelentőségét, csak azok „korszerűsítését" tekintették feladatuknak, úgy a modern ~ V. I. *Lenin* tanításaira terjeszti ki ezt a módszert. A *marxizmus—leninizmus* „korszerű" értelmezésére hivatkozva propagálja valójában antimarxista és antileninista törekvéseit. A prol.-forr. és a szoc. építésének nemzeti sajátosságait túlhangsúlyozva, utat nyit az internacionalista kapcsolatok felbomlasztásának (l. *nemzeti kommunizmus*), a szovjetellenességnek, a *szocialista demokrácia* fejlesztésének ürügyén a polg., ill. kispolg.-i demokráciát képviseli, a dogmatizmus ellen fellépve, a kispolg. ideológiai irányzatok elleni küzdelmet akarja gyengíteni, a bürokrácia felszámolását követelve a *demokratikus centralizmus* ellen hadakozik. A szoc. o.-okban fellépő

~ törekvéseit „a szoc. jobb építésének" jelszava s olykor részfelismeréseiben helytálló bírálat mögé rejti. Mindez elősegíti a komm. világmozg. és a szoc. o.-ok egységének megbontására irányuló imp. törekvéseket. A ~nak jelentős szerepe volt az 1956-os mo.-i *ellenforradalom* és az 1968-as csehszlovákiai ellenforr. kísérlet előkészítésében. A jobboldali ~ mellett az 1960-as, 70-es években — ugyancsak többnyire a marxizmus—leninizmus nevében és azzal visszaélve — léptek a porondra a baloldali ~ különböző irányzatai. Közéjük tartoznak a maoizmus, a neotrockizmus, az „új baloldal", a neoanarchizmus különböző áramlatai és rövidebb-hosszabb életű csoportosulásai, amelyekben csak egyetlen vonás közös: az éles szovjetellenesség, a KP-k egységének megbontására irányuló törekvés. Ez egyúttal a jelenlegi jobb- és baloldali ~nak is közös platformja, s e kettő — amelyek nem is mindig határolhatók el egymástól — közös osztálygyökereire mutat. A marxista—leninista alapon álló pártok szívós harcot folytatnak a komm. mozg.-ban jelentkező jobb- és baloldali ~ ellen. Legyőzésének módszere a marxizmus—leninizmus alkotó alkalmazása és a marxista—leninista válasz kidolgozása a társadalmi fejlődés új problémáira. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* A revizionizmus ellen. 1958. 607 old. — *Ripp Géza:* A revizionizmus új útjai. 1957. 123 old. — A revizionizmus a legfőbb veszély. Cikkgyűjtemény. 1959. 426 old. — *Gedő András:* A modern revizionizmus filozófiai bírálatához. (Tanulmányok.) 1961. 369 old. — *Puja Frigyes:* Egység és vita a nemzetközi kommunista mozgalomban. 1969. 175 old. — *Krawczewski, A.:* A revizionizmus és a mai polgári politikai gazdaságtan. 1974. 95 old. — Köpeczi Béla: Az „új baloldal" ideológiája. 1974. 256 old.

Rezi Károly (Bp., 1909. dec. 10.—Bp., 1942. máj. 4.): szövőmunkás; kommunista. Fiatalon kapcsolódott be Újpesten a szaksz. mozg.-ba. 1931— a KIMSZ, 1933— a KMP tagja, majd a párt újpesti ker. biz.-ában dolgozott. 1934-ben az Egyesült Izzólámpagyár munkásainak *sztrájk*ját vezette, emiatt letartóztatták. A 30-as évek közepétől az újpesti munkásság egyik kiemelkedő vezetője. Az Újpesti Munkásotthont a munkásmozg. jelentős gócpontjává fejlesztette, szervezte a munkanélkülieket, vezette a város szaksz. szakmaközi biz.-át. A szovjetellenes háború kitörése után részt vett a párt függetlenségi és antifasiszta akcióiban. 1942. máj. 2.-án letartóztatták; s a vallatások során halálra kínozták.

Rézner József (Bp., 1899. máj. 21.—Bp., 1943): rézműves; kommunista, majd pártellenes frakció szervezője. A 20-as évek elején kapcsolódott be a munkásmozg.-ba, 1925-ben lépett be a KMP-be. 1927-ben pártellenes tevékenysége miatt kizárták a KMP-ből. A 30-as években zavaros, trockista elemekből összerakott ideológiával — jórészt vasas fiatalokból álló — *frakciós* csoportot hozott létre. Szervezkedése nem járt tartós sikerrel. 1934-ben „Marxizmus" címmel kiadott könyvében összefoglalta elképzeléseinek lényegét. Hosszabb ideig rendőri felügyelet alatt állt, többször folyt ellene bírósági eljárás is.

Ribar, Ivo-Lola (1916. ápr. 23.—1943. nov. 27.): jugoszláv (horvát) kommunista. Ivan Ribar horvát polg. politikusnak, 1945-ben Jugoszlávia államfőjének fia. 1935-ben mint egyetemi hallgató a kommunista ifjúsági szövetség, 1937— a JuKP, 1940— a KP KB tagja. 1941-ben a jugoszláv népfelszabadító harc egyik szervezője, a partizáncsapatok főparancsnokságának tagja. Hősi halált halt az antifasiszta népfelszabadító háborúban.

Ribeiro, Militan, álnéven *Bessa* (1896. aug. 13.—1950. jan. 3.): portugál textilmunkás, kommunista. Előbb a *Brazil Kommunista Párt*, majd a *Portugál Kommunista Párt* tagja. 1936—40 a terrafali (Zöld-foki-szigetek) koncentrációs táborban. 1940—42 a KP egyik újjászervezője, ekkor a KP titkára. 1943—45 börtönben. A 40-es évek fellendülő mozgalmának egyik szervezője. 1949-ben harmadszor tartóztatták le; 32 napos éhségsztrájk után börtönben halt meg.

Richtmann Sándor (Bp., 1910. szept. 24.—Bp., 1944. nov. 4.): bőrdíszműves; kommunista. 1926— tagja a Bőrmunkások Orsz. Szövetségének és a Munkás Testedző Egyesületnek. 1928-ban a KIMSZ és a KMP tagja lett. A nagy gazd. válság idején az angyalföldi ifjúmunkások *tüntetés*ét szervezte. Később a szaksz. ellenzék munkájában vett részt, ezért 1934-ben kizárták a bőrös szaksz.-ből. 1934—36 Szél néven a KMP bp.-i északi ker. bizottságának titkára. 1937— ismét szaksz. tag. 1942-ben illeg.-ba vonult. A ném. megszállás után a fegyveres ellenállás szervezésében vett részt. 1944. ápr.— a párt egyik illeg., a *Szabad Nép*et előállító, nyomdájában dolgozott. Nov. 4-re virradó éjjel a nyilasok a nyomdát megtámadták, s a tűzharcban ~ elesett. — *Irod.: Máté György:* Távirat éjfélkor. 1962. 284 old.

Ries István (Küngös, 1885. nov. 14.—Vác, 1950. szept. 15.): ügyvéd, szociáldemokrata. Tagja volt a *Galilei Kör*nek. A TK idején a közoktatásügyi *népbiztos*ság pártiskolai előadója, majd a VH harcosa. A *proletárdiktatúra* megdöntése

után Bécsbe emigrált. 1924-ben tért haza, ügyvédi tevékenységet folytatott, többször védte a bíróság előtt a munkásmozg. ellen indított perek vádlottait. Az MSZDP Bp. VIII. ker. szervezetének elnöke. 1933—35., majd 1939—48 a párt Orsz. Vezetőségének tagja. 1945 júl.— igazságügyminiszter. A két munkáspárt egyesülése után az MDP KV tagja. 1950-ben a volt baloldali szd. vezetők ellen koholt vádak alapján letartóztatták, s a börtönben meghalt. 1956-ban rehabilitálták.

Rikov, Alekszej Ivanovics (1881. febr. 13.—1938. márc. 15.): szovjet-orosz párt- és állami vezető. 1899— az OSZDMP tagja. 1902-ben Genfben kapcsolatba lépett V. I. *Lenin*nel, csatlakozott a *bolsevik* irányzathoz. 1905— a KB tagja. Több ízben letartóztatták, majd száműzték. Lenin *Áprilisi téziseivel* szemben lépett fel. Részt vett a NOSZF-ban. Az első szovjet kormányban belügyi népbiztos. 1918— az Össz-szövetségi Népgazd. Tanács elnöke. 1923— a Pol. Iroda tagja. 1924. jan.—1930 a Népbiztosok Tanácsának elnöke, fellépett a trockisták ellen. A 20-as évek végén a jobboldali ellenzék tagja. 1931— közlekedésügyi népbiztos, 1936-ban leváltották tisztségéről, 1937-ben kizárták az SZKP-ből, 1938-ban összeesküvés vádjával kivégezték.

Rios, Fernando de los (1879—1949): spanyol egyet. tanár, szocialista. 1911— egyet. tanár, 1919— granadai szoc. képviselő. Mint az SSZMP egyik vezetője, 1920-ban a KI-hez csatlakozásról Moszkvában tárgyaló egyik küldött. Primo de Rivera diktatúrájával békülékeny. 1930 a Forradalmi Bizottság, 1931— a közt. kormány tagja. Ekkor az SZP centrista irányzatához tartozott. 1936—39 a közt. kormány washingtoni követe. Emigrációban, az Egyesült Államokban halt meg.

Rivonia-per: a Dél-Afrikai Köztársaságban lefolytatott terrorper az apartheid-politika ellen harcoló haladó politikusok ellen — 1963. júl.—1964. jan. Nevét a Johannesburg melletti Rivoniáról kapta, ahol a fővádlott Nelson Rolihlahla Mandela 9 vádlott-társát rendőri rajtaütés során letartóztatták. A tíz vádlottból hetet a kormány megdöntésére irányuló titkos szervezkedés irányításával vádoltak. Az alkotmányellenes pert, melyben komm. védőügyvéd A. *Fischer* működött közre, hatalmas nemzetközi tiltakozó kampány kísérte. Ennek során az ENSZ-közgyűlés is apartheid-ellenes határozatot hozott (1963. okt. 11.). Hat vádlottat életfogytiglani fegyházra ítéltek.

rizslázadás: a japán dolgozók forradalmi tömegakciója 1918. aug.—okt., amely része volt a NOSZF hatására 1918. aug.-tól fellendült tömegmozgalmaknak. Közvetlenül a rizs árának spekuláció okozta emelkedése, a tömegek életszínvonalának meredek zuhanása váltotta ki. Japán területének háromnegyedére, 112 városra terjedt ki, résztvevőinek száma meghaladta a 10 milliót. A munkások megrohanták a spekulánsok rizsraktárait, a parasztok adómegtagadási mozg.-mal csatlakoztak. Bár a lázadást leverték, a katonai kormány kénytelen volt lemondani és polgári kormány létesült. A ~ nagyban hozzájárult a japán munkásosztály öntudatának erősödéséhez. Vezetői közül többen a JKP alapítói lettek.

Rjazanov, David Boriszovics *Goldenbach* (1870—1938): szovjet-orosz hivatásos forradalmár, teoretikus. A 90-es években kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. Odesszában, Pétervárott és külföldön tevékenykedett. Az ökonomisták és az *Iszkra* irányzatának harcában közbülső álláspontot foglalt el. 1903— mensevik. Az I. vh. idején az ún. területköziekhez tartozott. 1917. aug.— bolsevik, a szaksz. mozgalomban dolgozott. A NOSZF után számos kérdésben a *mensevikeket* és *eszereket* támogatta. 1918 elején rövid időre kilépett a pártból, majd a szovjet szaksz.-ek egyik vezetője. Az 1920—21-i szaksz. vitában álláspontját a párt elítélte és leváltották. Marx és Engels műveinek és az I. Int. jegyzőkönyveinek egyik kiadója. A Szocialista Akadémia és a Marx—Engels Intézet egyik megszervezője, az előbbinek tagja, az utóbbinak igazgatója. 1931-ben kizárták az SZKP-ből.

Robotnik (Munkás): a *Lengyel Szocialista Párt* illegális, majd legális központi lapja (1894. júl.—1939. szept., majd 1945—1948. dec.). Példányszáma változó, 1905-re elérte a 40 000-et. Munkatársai voltak többek között: Jan Stróżecki, J. *Piłsudski*. A pártszakadás után az LSZP-Baloldal és az LSZP forradalmi frakció egyaránt ~ néven adta ki. 1919—1939. szept. az LSZP leg. napilapja. Szerk.: Feliks Perl, majd M. *Niedziałkowski;* 1945—48 ugyancsak leg. napilap.

Roca, Blas, eredetileg Francisco Vilfredo *Calderio* (1908. júl. 24.—): kubai cipészmunkás, kommunista. 1929— a manzanillói cipőipari szaksz. titkára s a *Kubai Kommunista Párt* tagja. 1931—32 börtönben. 1933— a KP KB, PB és a Titkárság tagja, a havannai szervezet titkára. 1934—61 a KP főtitkára. 1935-ben a KI VII. kongr.-án a VB póttagja lett. F. *Castro Ruz* mozgalmának megindulása után közeledést keresett a *Július 26. Mozgalom*hoz. 1959— fontos szerepet játszott az egységes KP megteremtésében. 1962—65 a KP központi lapja, a Hoy (Ma)

kiadója. 1965— a KP KB-jának és Titkárságának tagja. — *M.:* A kubai forradalom. Beszámoló a Kubai Népi Szocialista Párt VIII. országos kongresszusán. 1961. 137 old.

Rochet, Waldeck (1905. ápr. 5.—): francia mezőgazdasági munkás, kommunista. 1924— az FKP tagja. 1931—32 Moszkvában tanul. 1932—34 az FKP Lyon kerületi PB-titkára. 1935-ben a KI VII. kongr.-án a francia küldöttség tagja. 1937— KB-tag. 1936— parlamenti képviselő. A II. vh. kitörésekor 43 komm. képviselőtársával együtt bebörtönözték, 1941-ben Algériába internálták. 1943-ban a KP összekötője Londonban de Gaulle tábornok mellett. 1944-ben a párt az ideiglenes tanácskozó gyűlésbe delegálta. 1945— parlamenti képviselő és a La Terre (Föld) c. hetilap pol. igazgatója, a párt agrárpol. osztályának vezetője; 1945—50 a Pol. Iroda póttagja, 1950—72 tagja. 1958—69 a komm. képviselők parlamenti csoportjának elnöke. 1961. máj.— a KP főtitkárhelyettese, 1964. máj.—1972. dec. a KP főtitkára, 1972. dec.— tiszteletbeli elnöke. 1969— súlyosbodó betegsége miatt nem gyakorolja funkcióit. — *M.:* A francia parasztság útja a felszabadulás felé. Rövidített kiad. 1954. 238 old. — A Francia Kommunista Párt jövője. 1970. 156 old.

Rodriguez, Carlos Rafael (1914—): kubai közgazdász; kommunista. 1932— a *Kubai Kommunista Párt* tagja. Az 1943—44-i dem. koalíciós kormány tárca nélküli minisztere. 1959—62 a Hoy (Ma) szerk.-je, 1962—65 az Országos Földreform Intézet elnöke. 1966— a KP KB és Titkárság tagja, miniszter. 1971— miniszterelnökhelyettes, 1972 — ilyen minőségben hazája képviselője a KGST-ben.

rohammunka: Magyarországon a felszabadulás után az öntudatos dolgozók által napi munkájukon felül végzett önkéntes, ingyenes munka a romok eltakarítása, az ország újjáépítése céljából. A ~k közül kiemelkedik a bp.-i dolgozóknak a vasút helyreállításában, a hidak újjáépítésében való részvétele, valamint a MADISZ rohambrigádjainak a szénbányákban végzett munkája 1946 elején.

Róka Pál (Bp., 1906. jún. 26.—): asztalosmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1922— vett részt a munkásmozg.-ban. 1927-ben lépett be az MSZDP-be, 1930-ban a KMP-be. A 30-as években a Famunkások Orsz. Szövetsége bp.-i asztalosszakosztályának, majd a szövetségnek vezetőségi tagja. Vezető szerepet töltött be a szaksz.-ben működő komm. *frakció*ban is. Tagja az ESZE Központi Tanácsának. 1934— a KMP ker., majd körzeti összekötője. Pol. tevékenysége miatt 1942-ben a katonai bíróság 20 hónapi börtönre ítélte. A felszab. után 1948-ig a famunkásszaksz. főtitkára. 1948—57 különböző állami tisztségeket töltött be. 1957— az építők szaksz.-ének függetlenített alelnöke.

Roland Holst, Henriette van der Schalk (1869. dec. 24.—1952. nov. 22.): holland írónő; szocialista, majd egy ideig kommunista. 1897— a HSZDMP tagja, a szd. nőmozg., a SZII szervezője. A holland szd. baloldalához tartozott, a De Nieuwe Tijd (Az Új Idő) cikkírója, 1907—09 a De *Tribune* egyik szerk.-je. 1909—12 a *Holland Szociáldemokrata Párt* tagja. 1915-ben önálló forr. szoc. csoportot szervezett, részt vett a *zimmerwaldi konferenciá*n, a *zimmerwaldi mozgalom* balszárnyának lapja, a *Vorbote* (Előfutár) egyik kiadója. 1919. ápr.-ban *Hollandia Kommunista Pártjá*nak alapító tagja. Anarchista, ultrabaloldali nézetei miatt szembekerült a KP-vel. 1927-ben szakított vele és a De Vlam (A láng) c. trockista lapot szerkesztette. Részt vett az antifasiszta ellenállásban, a II. vh. előtt és után aktív békeharcos. Számos irodalmi műve mellett pol. és szociológiai tanulmányokat írt az ált. sztrájkról, a holland osztályharcok történetéről és életrajzokat jeles történelmi személyiségekről.

Rolland, Romain (1866. jan. 29.—1944. dec. 30.): francia író, zenetörténész, közéleti személyiség. Részt vett a Dreyfus kapitány ártatlanságát bizonyító akciókban. Az I. vh. idején háború- és nacionalizmusellenes. Üdvözölte a NOSZF győzelmét, a szovjethatalom, az FKP létrejöttét. A 30-as évek elejétől publicisztikai tevékenysége az imp., az előretörő fasizmus ellen, a béke fenntartására irányult. 1932-ben az *Amszterdam—Pleyel-mozgalom* egyik szervezője és vezetője. Több ízben fordult fasiszta kormányokhoz bebörtönzött forradalmárok szabadon bocsátásának követelésével. — *M.:* Napló a háborús évekből... 1914—1919. (Válogatás.) A bevezető tanulmányt készítette Dobossy László. 1960. XXI, 343 old. — *Irod.: Benedek Marcell:* Romain Rolland. 1961. 157 old. — *Dobossy László:* Romain Rolland az ember és az író. (Függelék: 1. Romain Rolland kiadatlan levelei magyar barátaihoz. — 2.: Romain Rolland magyarul megjelent művei és a magyar Rolland-irodalom.) 1961. 292 old.

Rol-Tanguy, Henri, eredetileg Henri-Georges *Tanguy* (1908. jún. 12.—): francia vasmunkás, kommunista. 1925— az FKP tagja. Részt vett a *spanyol szabadságharc*ban, 1937-ben a *nemzetközi brigádok* egyik pol. biztosa. 1940—44 az ellenállás egyik vezetője. A Párizst felszaba-

dító harcok vezetője. Philippe Leclerc tábornokkal együtt fogadta a párizsi német helyőrség feltétel nélküli megadását. Franciao. felszab.-a után őrnagyként tovább harcolt az első francia hadseregben. A KP KB tagja.

Romániai Szakszervezetek Általános Szövetsége, *Uniunea Generală a Sindicatelor din România:* romániai egységes szakszervezetek. A román szaksz.-i mozgalom két évtizedes megosztottsága után 1945. jan.-ban tartották az egységes szaksz.-i mozgalom I. kongr.-át. ~ néven 1966— működik. 13 iparági szervezet tartozik hozzá, 5,2 millió taggal. Elnöke Mihai Dalea; napilapja a Munca (Munka). 1945— az SZVSZ tagszervezete.

Románia munkásmozgalma: A múlt század 60-as éveinek végén, 70-es éveinek elején alakultak az első önsegélyező munkásegyesületek és szoc. körök, ekkor zajlottak le az első sztrájkok. 1890—93 több sztrájk és május 1-i tüntetés zajlott le, ~nak nagy jelentőségű orgánuma volt a bukaresti munkásklub Munca (Munka) c. lapja. Az 1888. jan.-i választásokon került először szoc. képv. a parlamentbe. 1893. márc. 31-én munkáskongr.-on megalakult a Romániai Munkások Szociáldemokrata Pártja (l. *Románia Szociáldemokrata Pártja*). Az akkor Mo.-hoz tartozó Erdélyben és Bánátban az ÁME, az ÁMP, majd az MSZDP szervezte a munkásokat; a 90-es években a munkások (városoktól függően) 20—50%-a szaksz. tag volt. A román királyságban az erős opportunista tendenciák fékezték a szaksz. mozgalom kibontakozását, sőt 1899-ben az SZDP is szétesett, s csak 1906. aug.-ban tartották a szaksz.-ek első konferenciáját. A szaksz.-ek 1907-ben a felkelt parasztok védelmében kiterjedt szervező munkát végeztek, és nőtt befolyásuk: 1912-ben a kb. 200 000 proletár között 170 szaksz. működött 11 000 taggal. Az Erdélyben élő román munkások szervezésére hozta létre az MSZDP román szekcióját (1905). 1910-ben újjáalakult a romániai SZDP. A szoc. mozgalom fellépett a háború ellen; az 1916. jún.-i galaţi háborúellenes sztrájkot és tömegtüntetést Bukarestben, Ploeştiben, Brăilában követte háborúellenes megmozdulás. Az országnak az antant oldalán történt hadba lépése után az SZDP föld alá kényszerült, a párt sok vezetője és tagja a forr. Oroszo.-ban talált menedéket és szervezkedett, ill. vett részt a NOSZF-ban. A forr. hullám kimagasló eseménye volt az Osztrák—Magyar Monarchia romjain létrejövő egységes román állam megteremtése, majd az 1918. dec. 13-i bukaresti tömegtüntetés a 8 órás munkanapért, a földosztásért, az ostromállapot eltörléséért, továbbá az 1919. júl. 21-i ált. pol. sztrájk a Magyarországi TK és a Szovjet-Oroszo. elleni intervenció beszüntetéséért. Az 1920. okt.-i ált. sztrájk (400 000 sztrájkoló) részben már a kiharcolt vívmányok, a 8 órás munkaidő megvédéséért, a munkásbizottságok elismertetéséért indult. A forr. harcok gyorsították a KP (l. *Román Kommunista Párt*) megalakulását. Az 1921. máj.-i kongr.-on a KP-vá alakulást kimondó többséggel szemben a kisebbség újjászervezte az SZDP-t. Szakadás következett be a szaksz. mozgalomban is: az SZDP vezette, mintegy 200 000 tagot számláló Általános Munkaszövetségnek a *Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség*hez csatlakozó kongr.-a után (1923. okt.) megalakultak a KP vezette Egységes Szakszervezetek. A burzsoá kormány 1924-ben betiltotta a KP-t, mely 1944. aug. 23-ig illeg.; az osztályharcos szaksz.-ekben és a különböző elnevezések alatt működő egyesületek, szervezetek fedezete alatt folytatott leg. tevékenységet, pl. a Munkás-Paraszt Blokk az 1928-as választásokon 73 000 szavazatot szerzett. A gazdasági válság idején nagyszabású sztrájkmozgalom bontakozott ki a KP vezetésével (*lupeni bányászsztrájk* — 1929; *griviţai sztrájk*— 1933; gyimesvölgyi parasztmozgalom — 1934). ~nak jelentős eredménye volt a Demokratikus Front megalakulása (1935), melyhez csatlakoztak a KP, a baloldali szoc.-k, a Petru Groza vezette Ekésfront, a KP befolyása alatt álló, 1934-ben létesült Magyar Dolgozók Szövetsége (MADOSZ), továbbá egyes szd. és parasztpárti szervezetek és csoportok. Az egység erősítését mozdította elő a KP ama határozata, mellyel feloszlatta az Egységes Szakszervezeteket, tagjait az SZDP vezette Általános Munkaszövetségbe való belépésre szólította fel. Kb. 500 román antifasiszta harcolt a *spanyol szabadságharc*ban a közt. oldalán. Az 1938. febr.-ban létesített királyi dikt. valamennyi pártot és szaksz.-et feloszlatott; Ion Antonescu fasiszta diktatúrája (1940—44) és a szovjetellenes háború idején fokozódott a reakciós nyomás ~ra. Ezzel szemben 1943. jún.-ban felújult a dem. pártok és szervezetek szövetsége Hitler-ellenes Hazafias Front néven; 1944. ápr. a KP és az SZDP munkásegységfrontot hozott létre a fasiszta diktatúra és a német megszállás elleni harcra. A szovjet hadsereg román földön aratott nagy győzelmei után, 1944. aug. 23-án a KP vezetésével kirobbant antifasiszta fegyveres felkelés meggyorsította az ország felszab.-át és a *népi demokratikus forradalom* kibontakozását eredményezte. A náci Németo. elleni végső győzelem kivívásában 16 román hadosztály vett részt. 1944. szept. elején a KP és az SZDP egységes szaksz. mozgalom újjászervezésében állapodott meg (taglétszám 1944. dec.: 500 000). Az 1944. aug. 24.—1945. márc. 6. működő reakciós többségű kormányokat a néptömegek meg-megújuló demonstrációi söpörték

el. Petru Groza forr.-dem. kormányában a munkásosztály döntő szerepet kapott. Az agrárreform végrehajtása után az 1946. nov.-i választásokon a dem. pártok koalíciója a mandátumok 90%-át kapta; ugyanez év dec. államosították a Nemzeti Bankot. 1947. dec. 30-án megdöntötték a monarchiát, kikiáltották a népközt.-ot. 1948. febr.-ban a marxizmus—leninizmus platformján egyesült a KP és az SZDP Román Munkáspárt néven. 1948-ban államosították az 50 alkalmazottnál többet foglalkoztató vállalatokat. Az 1950—60-as évek gazdasági tervének teljesítésével megteremtődtek a szoc. gazdasági alapjai; 1962 tavaszán befejeződött a mezőgazdaság szoc. átalakítása. 1965-ben az új alkotmány Romániát Szocialista Közt.-gá nyilvánította, melyben a sokoldalúan fejlett szoc. társadalom felépítésén munkálkodnak. A szoc. nemzeti egység erősítésének fontos fóruma a Szocialista Egységfront, mely tömöríti a KP-t és a társadalmi és tömegszervezeteket, a nemzetiségek tanácsait, továbbá a 14 hitfelekezet képviselőit. Szaksz. központja: *României Szakszervezetek Általános Szövetsége.* — *Irod.:* Tíz éve szabad az ország. 1944. augusztus 23.—1954. augusztus 23. (Kiad. a Román Párttörténeti Intézet.) Bukarest 1954. 231 old. — *Csatári Dániel:* Román—magyar történelmi kapcsolatok. Történelmi vázlat. 1958. 294 old. — Romániára vonatkozó szövegek *V. I. Lenin* munkáiból. Bukarest 1961. 126 old. — Románia hozzájárulása a fasizmus felett aratott győzelemhez. Bukarest 1965. 199 old.

Románia Szociáldemokrata Pártja, *Partidul Social-democrat din România:* alakult 1893. márc. 31-én a munkáskörök és szakegyletek bukaresti kongr.-án. (1893—99 Romániai Munkások Szociáldemokrata Pártja; 1918—21 Romániai Szocialista Párt néven működött.) Programja kimondta, hogy a „termelőeszközök magántulajdonának megszüntetéséért, társadalmi tulajdonba vételéért" és a munkások anyagi és szellemi körülményeinek javításáért küzd. Képviseltette magát a II. Int. 1889-es, 1893-as, 1896-os, 1907-es, 1910-es és 1912-es kongr.-ain. Sajtóorgánumai a Munca (Munka — 1890—94) és a Lumea noua (Új világ — 1894—99) voltak. Liberális burzsoá vezetői csatlakoztatták a Liberális Párthoz; ezzel gyakorlatilag likvidálták (1899). A romániai szoc.-k egy csoportja (I. C. *Frimu*, Şt. *Gheorghiu*, A. *Constantinescu*) ~ újjászervezésén munkálkodtak, melyre 1910. jan.-ban került sor. Tiltakozott a Balkán-háborúk (1912—13) és az I. vh. ellen. Képviselője, Christian Racovski (l. K. G. *Rakovszkij*) részt vett a *zimmerwaldi konferencián* és a háború ellen lépett fel; a *Balkáni Szociáldemokrata Föderáció* II. kongr.-án (1915, Bukarest). Románia hadba lépése után ~t és lapját, a România Muncitoare-t (Munkás Románia — megjelent 1902; 1915—16) betiltották. 1916. nov.—1918. nov., illeg. 1918. dec.-ben a proletárdiktatúra és a komm. megvalósítása mellett nyilatkozott; ekkor már több komm. csoport működött soraiban. 1919-ben 120 000 tagja volt; képviseltette magát a KI II. kongr.-án, majd ~ soron következő kongr.-án (1921. máj.) a küldöttek nagyobb része megszavazta átalakulását KP-vá (l. *Román Kommunista Párt*). A kisebbség Gheorghe Grigorivici, I. *Flueraş* vezetésével 1921. jún. 19—21-én újjáalakította ~t az erdélyi, bánáti, bukovinai SZP-kel együtt. ~ 1933-ban csatlakozott az SZMI-hez. 1927-ben baloldali ellenzéke külön pártot alakított (Romániai Munkások Szocialista Pártja); ez az irányzat valamennyi munkáserő egységének megteremtésére törekedett, 1937-ben újra egyesült ~val. ~ számos szervezete a komm.-kal való egységfront híve volt, de az országos vezetőség elutasította az egységfrontot. 1938. febr.-ban betiltották, 1944. szept.-ig illeg. 1944. máj. 1-én Şt. *Voitec*, Teodor Iordăchescu és mások kezdeményezésére akcióegységre lépett a KP-vel. 1944. jún.-ban csatlakozott a dem. pártokat tömörítő Nemzeti Demokratikus Blokkhoz. 1946. márc.-i kongr.-án (taglétszáma ekkor 600 000) kizárta a komm.-ellenes C. Titel Petrescut. 1948. febr.-ban egyesült a KP-vel Román Munkáspárt néven. Központi lapja 1927—38 a Socialismul (Szocializmus), 1944. aug.—1948. febr. Libertatea (Szabadság).

Román Kommunista Párt, *Partidul Communist Român:* alakult 1921. máj. 12-én a Romániai Szocialista Párt kongr.-án, ahol a küldöttek többsége a KP-vé alakulás és a KI-hez csatlakozás mellett szavazott. (1948. febr.—1965. júl. Román Munkáspárt néven működött.) Létrehozásában jelentős szerepet játszott A. *Gherea*, A. *Constantinescu*, Gheorghe Cristescu, *Köblös* E. és mások. II., III., IV. kongr.-a (1922, 1924, 1928) a stratégia és taktika alapkérdéseit tárgyalta (nemzeti kérdés, parasztkérdés stb.); a 20-as évek végére a szoc. forr.-ra való közvetlen irányvétel került előtérbe. A kormány 1924-ben betiltotta; 1944. aug. 23-ig illeg. V. kongr.-a (1931) leszámolt a szakadással fenyegető frakcióharcokkal, elutasította C. *Gherea* még ekkor is ható „új feudalizmus" elméletét és a szektásságot, mely a szoc. forr.-mal közvetlen feladatként számolt. Egységfrontot hirdetett és ennek jegyében vezette a kőolajipari és vasúti munkások nagy sztrájkjait; az Ekésfront és a Magyar Dolgozók Szövetsége (MADOSZ) révén az erdélyi román és magyar munkások és parasztok mozgalmait. 1935—38 kezdeményezte széles népfrontmozg. kibontakozását az 1935-ben alakult

Demokratikus Front vezetésével. Az 1937-es Hunyad megyei, mehedinti, bukaresti és iaşi-i pótválasztásokon sikereket ért el. 1943-ban a Hitler-ellenes Hazafias Front megszervezésével, majd 1944. május 1-én az SZDP-vel kötött megállapodással pol.-lag megalapozta az 1944. aug. 23-i fasisztaellenes fegyveres felkelést. A leg. tevékenység megkezdésekor (1944. aug. 23.) mintegy 1000 tagot számlált, majd igen gyorsan tömegpárttá vált. 1945. márc.-ban vezette a néptömegek mozgalmát a valódi népi kormány megalakításáért, majd országos konferencián (1945. okt.) megfogalmazta a néphatalom megerősítésének, az ország újjáépítésének programját. VI. kongr.-án (1948) egyesült az SZDP-vel; megalakult a Román Munkáspárt. VII. és VIII. kongr.-a (1955, 1960) a gazdasági építőmunkának és a mezőgazdaság szoc. átszervezésének szabott irányt. IX. és X. kongr.-a (1965, 1969) és KB-ja a két kongr. között számos jelentős szervezeti változtatást hajtott végre (állami és pártfunkciók személyi összekapcsolása, a KB tagjait a területi pártkonferenciák jelölik, a főtitkárt közvetlenül a kongr. választja; a Központi Bizottság VB-t, Állandó Elnökséget és Titkárságot választ). 1968. ápr.-ban a KB rehabilitálta L. *Pătrăscanut*, S. Foriş; kizárta a KB-ből Alexandru Drăgici, volt belügyminisztert. 1968. szept.-ben a legfelső bíróság rehabilitálta V. *Lucát* és sok más személyt. Az 1972. júl.-i pártkonferencia 1974. nov.-re hívta össze a ~ soron következő XI. kongr.-át. A kongr. elfogadta az 1976—80-as népgazd. tervet s egy 1990-ig érvényes programot. Megerősítették azt a korábban kitűzött célt, hogy az 1976—80 évre szóló ötéves tervvel Románia túljut a fejlődő országok szakaszán. A kongr. további módosításokat hajtott végre a pártstruktúrán (a VB átalakítása végrehajtó politikai bizottsággá, megszüntették az Állandó Elnökséget és létrehoztak egy ún. állandó irodát). A ~ részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969). Taglétszáma 1955: 590 000 tag és tagjelölt; 1973. dec.: 2 386 819 tag. Főtitkára, ill. első titkára 1945. okt.—1954. ápr. G. *Gheorghiu-Dej*, 1954. ápr.—1955. okt. G. *Apostol*, 1955. okt.—1965. márc. G. Gheorghiu-Dej, 1965. márc.— N. *Ceauşescu*. Napilapja a Scînteia (Szikra), elméleti folyóirata a Lupta de clasă (Osztályharc). — *Irod.:* A Párt 30 éves harca a szocializmusért, a békéért, hazánk boldogságáért. 1921—1951. Bukarest 1951. 120 old. — A Román Munkáspárt Központi Vezetőségének határozatai (1948—1950.) Bukarest 1951. 317 old. — A Román Munkáspárt — a munkásosztály marxi—lenini pártja. Bukarest 1955. 56 old. — *Costin, Silvian:* A romániai Kommunista Ifjúmunkás Szövetség harcaiból. Bukarest 1957. 51 old. — R[omán] M[unkás] P[árt] szervezeti szabályzata — a pártélet lenini normáinak megtestesítője. Bukarest 1957. 155 old. — *Ceauşescu, Nicolae:* Románia a szocialista építés kiteljesítése útján. Jelentések, beszédek, cikkek. 1965. július—1967. december. 1—2. köt. Bukarest 1968.

Rónai Sándor (Miskolc, 1892. okt. 6.—Bp., 1965. szept. 28.): kőműves; szociáldemokrata, majd kommunista. 1910— vett részt a munkásmozg.-ban. A TK idején a miskolci munkástanács tagja. 1922— az MSZDP miskolci ker. titkára, a MÉMOSZ egyik helyi vezetője. A felszab. után a szd. baloldal következetes képviselője a párt Orsz. Vezetőségében. A két munkáspárt egyesülési kongr.-a (1948) az MDP KV tagjává választotta. 1945. júl.—1950 közellátási, majd kereskedelem- és szövetkezetügyi, ill. külkereskedelmi miniszter. 1950—52 az Elnöki Tanács, majd 1962-ig az Országgyűlés elnöke. 1956-ban részt vett a párt sorainak újjászervezésében, 1956—57-ben kereskedelmi miniszter, haláláig az MSZMP KB és PB tagja.

Rónai Zoltán (Bp., 1880. aug. 16.—Brüsszel, 1940. máj. 17.): ügyvéd; szociáldemokrata. A századfordulótól kezdve a *Népszava*, majd a *Szocializmus* és a *Huszadik Század* cikkírója, a *Társadalomtudományi Társaság* munkástanfolyamainak, a *Társadalomtudományok Szabad Iskolájának* előadója. Az I. vh. idején az elsők között lépett fel a *sovinizmus* ellen. 1918 elején a szd. pártvezetőség baloldali ellenzékének egyik vezetője. Az 1918. okt.-i *polgári demokratikus forradalom* után a *Károlyi*-kormány népjóléti államtitkára, egyet. tanár. A TK-ban igazságügyi *népbiztos*, majd belügyi népbiztosh. Közreműködött a TK alkotmányának megszövegezésében. *Kunfi Zs.* elképzeléseihez csatlakozva a *proletárdiktatúra* „enyhébb" alkalmazását kívánta. A Forr. Kormányzótanács lemondása után *Peidl* Gy. államtitkárságot ajánlott fel neki, ezt azonban nem fogadta el. Bécsbe emigrált, s a *Világosság csoport* egyik vezetője lett. Számos cikket írt a *Világosság* c. lapba, s írásai Vándor Zoltán néven rendszeresen megjelentek a Szocializmus és a Népszava hasábjain. Később F. *Adler* oldalán Brüsszelben az SZMI titkárságán dolgozott. 1940-ben a nácik belgiumi bevonulása után öngyilkos lett.

Rosenfeld, Kurt (1877. febr. 1.—1943. szept. 25.): német ügyvéd; szociáldemokrata, majd kommunista. A 90-es évek végétől az SPD tagja. Az I. vh. éveiben centrista. 1917— az USPD tagja. Következetesen kitartott a centrista pozícióban; az SPD és USPD egyesülésekor a párt balszárnyára került. 1920—32 Reichstag-kép-

viselő. 1931. szept.-i kizárása után a Szocialista Munkáspárt egyik alapítója és társelnöke. 1933— Franciao.-ban, majd az USA-ban a következetes Hitler-ellenes erőkhöz csatlakozott. Támogatta az NKP egységfront- és *népfront* pol.-ját. Az 1930-as évek végén a KP tagja lett. Élete végéig az amerikai Hitler-ellenes német emigráció vezető személyisége.

Rosmer, Alfred (1877—1964): francia szakszervezeti vezető; anarcho-szindikalista. Az I. vh. idején mint a Vie Ouvrière (Munkásélet) c. lap szerk.-je háborúellenes magatartást tanúsított. Befolyásos vezetője a Nemzetközi kapcsolatok újrafelvétele bizottságának és a III. Int.-hoz csatlakozás bizottságának. A tours-i kongr. (1920. dec.) után csatlakozott az FKP-hoz. Frakciós tevékenysége miatt kizárták a pártból (1924). Ezután a *trockizmus* egyik exponense részben Franciao.-ban, majd Mexikóban. 1947— újra Franciao.-ban élt.

Rostás István (Bihar, 1906. márc. 4.—): szabómunkás; kommunista. 1921— a KIMSZ, majd a KMP tagja. 1925— a KIMSZ KB tagja. 1927-ben 2 és fél évi börtönre ítélték. Kiszabadulása után a KIMSZ KB titkára. Részt vett a KMP II. kongr.-án, ahol a KMP KB tagjává választották. Hazatérve az illeg. titkárság vezetője. Kiemelkedő szerepet játszott az 1930. szeptember 1-i tüntetés megszervezésében. 1930 végén 4 évi börtönre ítélték. Kiszabadulása után Franciao.-ba emigrált. A II. vh. idején részt vett a francia ellenállási mozg.-ban, s a franciao.-i Magy. Függetlenségi Mozgalom főtitkára lett. Hazatérése után pártmunkás, diplomáciai szolgálatot teljesített, majd a Magyar Vöröskereszt főtitkára.

Rote Fahne, Die (Vörös Zászló): 1. *Németország Kommunista Pártja* központi napilapja a weimari közt. és a fasizmus idején. 1918. nov. 9-én K. *Liebknecht* és R. *Luxemburg* alapították. A lapot a weimari közt.-ban többször betiltották, ezért más címek alatt is megjelent (pl. Die Rote Sturmfahne — Vörös Rohamzászló). A fasiszták uralomra jutása után illeg. jelent meg. 1945 utáni utóda a Deutsche Volkszeitung (Német Néplap). — 2. 1919—33 *Ausztria Kommunista Pártja* központi lapja (l. *Volksstimme*).

Rote Feldpost (Vörös tábori posta): népies elnevezése a bismarcki *kivételes törvény* idején (1878—90) J. *Motteler* által kiépített organizációnak, amely Zürichből szervezte és végezte az először Zürichben, majd Londonban előállított illeg. Der *Sozialdemokrat* c. központi pártlap terjesztését Németo.-ban.

Rothenstein Mór (Pest, 1864. dec. 28.—Bp., 1937. febr. 16.): betűszedő; szociáldemokrata. 1882— az ausztriai, 1885— a mo.-i nyomdai munkások szakmozgalmában tevékenykedett. 1901—19 a *Typographia* Gutenberg c. ném. nyelvű mellékletét, 1919—24 pedig a *Népszava* ném. nyelvű kiadását, a Volksstimmét szerkesztette. A századforduló után tagja, majd elnöke a nyomdászszakegyesület és a nyomdász segélyző egylet vezetőségének. 1916— a *Szakszervezeti Tanács* elnöke. 1922—31 nemzetgyűlési, ill. ogy.-i képviselő.

Rothziegel, Leo (1892. dec. 5.—Vámospércs, 1919. ápr. 24.): osztrák nyomdász; kommunista. *Ausztria Kommunista Pártjá*nak alapító tagja. 1919. ápr. elején 1200 főnyi osztrák forradalmi egység élén Mo.-ra jött, hogy védje a mo.-i TK-t. Részt vett a debreceni ellenforr. megmozdulás leverésében. A királyi román csapatok elleni ütközetben esett el.

Rotstejn, Fjodor Aronovics (1871. febr. 26.— 1953. aug. 30.): szovjet-orosz történész; kommunista. 1901— az OSZDMP tagja. 1890—1920 Angliában emigráns, ahol 1895—1911 a *Szociáldemokrata Föderáció*, majd a *Brit Szocialista Párt* tagja, ez utóbbi baloldalának vezetője és lapja, a Call (Kiáltás) alapítója és főszerk.-je, *Nagy-Britannia Kommunista Pártjá*nak alapító tagja. 1920— Szovjet-Oroszo.-ban élt. 1920—21 Iránban diplomata, 1923—30 a Külügyi Népbiztosság kollégiumának tagja. A Szocialista Akadémia tagjaként hatalmas történetírói tevékenységet fejtett ki.

Rovio, Gustaa (1887—1938): finn esztergályos; kommunista. 1905— bolsevik. Kétszer száműzték (1907 és 1910): mindkétszer megszökött, majd 1910— az FSZDP-ben dolgozott, 1917-ben a munkásmilícia vezetője. 1917. aug.—szept. az ő lakásában élt V. I. *Lenin*, aki ebben az időben a burzsoá Ideiglenes Kormány kopói elől rejtőzködött. 1918-ban, a finn munkásforr. bukása után az OK(b)P-ben dolgozott. 1929. júl.—1935. aug. *Finnország Kommunista Pártja* karéliai területi biz.-ának titkára.

Roy, Manabendra Nath (1892—1948): indiai kommunista, majd demokrata politikus. 1910— 15 gyarmatosításellenes forr. mozgalmakban vett részt. Mexikói emigrációja idején csatlakozott a komm. mozgalomhoz, *Mexikó Kommunista Pártjá*nak egyik alapítója. Részt vett a KI II., III., IV. és V. kongr.-án, 1922—24 a KI VB póttagja, 1924— rendes tagja. A KI VI. kongr.-án (1928) visszautasították elméletét, amely szerint az anyaországok iparosító pol.-ja elősegíti a gyar-

matok kap. fejlődését, ami a prol.-forr. kizárólagos előfeltétele. A 30-as években szakított a komm. mozgalommal, és Indiában megalapította a radikális dem. népi pártot, majd D. Nehru munkatársa lett.

Rozvány Jenő: *Rozvan*, Eugen

Rozvan, Eugen, *Rozvány* Jenő (Nagyszalonta, 1878. dec. 28.—SZU, 1938.): ügyvéd; szociáldemokrata, majd kommunista vezető. A munkásmozg.-ba 1903-ban Nagyszalontán kapcsolódott be. 1907-ben küldött a II. Int. stuttgarti kongr.-án. 1920-ban az „Erdélyi Népszava" főszerk.-je. Az Erdélyi Szoc. Párt 1920 nyarán ~t küldte ki a KI kongr.-ára, hogy tárgyaljon a párt csatlakozásáról. 1921. máj. 8-án a Román KP alakuló kongr.-án a párt KB-jának tagjává választották. Nemsokára letartóztatták, és 13 hónapot börtönben töltött. Ezután Brassóban a „Világosság" c. lap szerk.-je. 1928-ban ismét letartóztatták; a katonai börtönben tizenhatodmagával éhségsztrájkot folytatott. 1931-ben az RKP parlamenti képviselője. Még ez évben a SZU-ba emigrált, s a Kommunista Akadémia Világgazdasági és Világpolitikai Intézetében tudományos munkát végzett.

Rózsa Ferenc (Bp., 1906. dec. 4.—Bp., 1942. jún. 13.): építészmérnök; kommunista. 1924— Németo.-ban tisztviselőként, majd kőművesként dolgozott és bekapcsolódott a munkásmozg.-ba. Elvégezte a műszaki egyetemet. Tevékenyen részt vett a ném. szoc. diákcsoport munkájában és a hitleristák ellen szervezett pol. akciókban. 1931-ben hazatért és vezető mérnöki munkakörben dolgozott. Szoros kapcsolatokat tartott az építőmunkásokkal, emiatt állásából elbocsátották. Ezután alkalmi munkákat vállalt. 1932-ben bátyja, *Rózsa* R. bevonta az illeg. komm. mozg.-ba. Dolgozott a *Kommunista* c. lap szerk. biz.-ában, a MÉMOSZ komm. *frakció*jában s rövid ideig a VS szervezetében. 1935-ben a KMP összekötőjeként részt vett a *KIMSZ* munkájában. Jelentős szerepe volt a KIMSZ és a szd. OIB között létrejött *egységfront*-megállapodásban. 1938-ban megbízták a mo.-i komm. szervezetek újjáalakításának irányításával. 1939 őszén és 1940 tavaszán ~ vezetésével jöttek létre a KMP vezető szervei. 1941. jan.-ban tagja lett az újonnan megalakult KB-nak, 1941 nyarán pedig a titkárságnak is. Mo. hadba lépése után a leg. és félleg. antifasiszta, háborúellenes függetlenségi propagandát irányította, a KMP és az SZDP baloldali vezetői között folyó egységtárgyalásokat vezette. 1941. dec.-ben a párt megbízta a KMP központi lapja kiadásának előkészítésével. Az 1942. febr. 1-én megjelent illeg. *Szabad Nép* c. lap szerk.-je. 1942. jún. 1-én elfogták. Brutális módszerekkel akarták vallomásra bírni, s mivel erre nem volt hajlandó, halálra kínozták. — *Irod.: Máté György:* Testvérek. 1958. 61 old.

Rózsa Richárd (Bp., 1904. júl. 12.—Lengyelo., 1943. jún.): vegyészmérnök; kommunista. 1926— a KIMSZ, majd a KMP tagja. 1928-ban a KIMSZ KB tagja, az *Ifjú Proletár* c. lap egyik szerkesztője. Pol. tevékenységéért 3 és fél évi börtönre ítélték. Kiszabadulása után a KMP parasztbiz.-ának vezetőjeként a *kubikos*okat és a földmunkásokat szervezte. 1935-ben újból letartóztatták, s ismét 3 és fél évi börtönre ítélték. Kiszabadulása után a SZU-ba ment és mérnökként dolgozott. A II. vh. idején a VH soraiban harcolt. 1943-ban partizánnak jelentkezett mo.-i harcokra. Lengyelo. területén szállt le ejtőernyővel és nyomtalanul eltűnt. — *Irod.: Máté György:* Testvérek. 1958. 61 old.

rögtönítélő eljárás: *statárium*

röpirat: valamely időszerű, közérdekű, többnyire politikai kérdést — rendszerint élesen polemikus hangvétellel — tárgyaló, ill. felhívást tartalmazó, kisebb terjedelmű nyomtatvány. Forr. átalakulások idején mindig nagy jelentősége van. Kiváló röpiratokat írtak és szerkesztettek K. *Marx*, F. *Engels* és V. I. *Lenin*. Mo.-on pl. a *forradalmi szocialisták* háborúellenes röpiratainak volt 1917—18-ban nagy tömegmozgósító erejük. Az illeg.-ban a komm.-k többnyire ~ útján szóltak a tömegekhez.

Rudas László (Sárvár, 1885. febr. 21.—Bp., 1950. ápr. 29.): újságíró, kommunista. 18 éves korában a baloldali diákok művelődési körének tagja, a *Népszava* munkatársa. Baloldali magatartása miatt szembekerült a szerk. vezetőivel. Az I. vh. idején a szd. baloldal egyik legképzettebb tagja. Részt vett a KMP megalapításában, a *Vörös Újság* szerk.-je. Ebben az időben fordította le V. I. *Lenin* Állam és forradalom c. művét. A KMP küldötte a KI alakuló kongr.-án (1919. márc.). A TK idején továbbra is a Vörös Újságot szerkesztette. A *proletárdiktatúra* megdöntése után *emigráció*jának állomásai: Ausztria, Olaszo., Németo. és SZU. A Marx—Engels—Lenin Intézet főmunkatársaként tud. munkát végzett, a Vörös Professzúrán és a Lenin-iskolán történelmet, politikai gazdaságtant, filozófiát tanított. A II. vh. idején a Nemzetközi Antifasiszta Iskola oktatója, s a ném., majd a magy. hadifoglyok között dolgozott. A felszab. után hazatért, az MKP KV tagja, ogy.-i képviselő, s a Központi Pártiskola igazgatója, majd a Közgazdaságtudományi Egyetem rektora lett. Az MTA tag-

jává választotta. Tanított munkásakadémiákon, egyetemeken, főiskolákon. — *M.:* Materialista világnézet. 1. rész. A modern materializmus alapelvei. 2. kiad. 1949. 324 old. — Elmélet és gyakorlat. 2. kiad. 1950. 359 old. — Dialektikus materializmus és kommunizmus. 1956. 382 old.

Rudé Právo (Vörös Jog): a CSKP központi lapja. 1920. szept. 21.— jelent meg a *Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt* (baloldal) lapjaként. 1921. máj. 18.— a CSKP központi napilapja. Főszerk.: B. *Šmeral*, később Josef Guttman, V. *Kopecký*, J. *Šverma* és mások. A náci megszállás alatt rendszeresen, illeg. kiadták; szerkesztette J. *Fučik*, Josef Molák, Vladimir Koucký és mások. 1945. máj. 6.— ismét legális. Átlagos példányszáma 1938 előtt: 20 ezer, 1946: 290 ezer, 1962: 2 048 000, 1970: 900 000. Főszerk. Oldřich Švestka.

Rudnyánszky Endre (Bp., 1884—SZU, 1943. ápr. 3.): újságíró, szociáldemokrata, majd kommunista. Az I. vh. előtti években kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. A háború idején orosz fogságba került, s a magy. hadifoglyok forr. mozgalmának egyik szervezője és vezetője. 1917— az OK(b)P tagja, a magy. komm.-k csoportjának egyik alapítója (l. *magyar hadifoglyok mozgalmai Szovjet-Oroszországban*). 1918. nov.— pedig az OK(b)P Magy. Csoportjának és a Külföldi Csoportok Föderációjának elnöke. Vezetője a KMP Külföldi Irodájának, részt vett a KI első kongr.-án (1919. márc.), ahol a VB elnökségének tagjai közé választották. A TK hivatalos moszkvai képviselője. 1921-ben a KI megbízásából Bécsbe utazott, hogy bekapcsolódjék a KMP tevékenységébe. Feladatát nem teljesítette, Romániában telepedett le és nem vett részt a munkásmozg.-ban. 1926-ban visszatért a SZU-ba. Ott letartóztatták és börtönbüntetésre ítélték. 1939-ben kiszabadult. A 60-as évek elején jogilag rehabilitálták.

Rudzutak, Jan Ernesztovics, álnéven *Libih* (1887. aug. 3. [15.]—1938. júl. 29.): szovjet-orosz bolsevik párt- és állami vezető. 1905— az OSZDMP tagja, bolsevik, 1906— a rigai PB tagja. 1907-ben 10 évre ítélték. A NOSZF után szaksz. területen dolgozott. 1920-tól az SZKP KB tagja és a *SZU Szakszervezetei* Központi Tanácsának első titkára. 1923—24 a KB titkára. 1924-ben közlekedésügyi népbiztos. 1926— a Népbiztosok Tanácsának és a Munka és Honvédelmi Tanácsának elnökhelyettese. 1926—32 a Pol. Iroda tagja. 1932— a KEB elnöke. A törvénysértések áldozata lett. Rehabilitálták.

Ruházatipari Dolgozók Szakszervezete: szocialista tömegszervezet, amely az iparág különböző szakmájú munkásait, alkalmazottait és értelmiségi dolgozóit egyesíti. Az o. egyik legrégibb, harcos múltra visszatekintő szaksz.-e; az 1868-ban létesült Általános Szabóegylet és a kalapos-munkások 1870-ben alakult segélyező egylete hagyományainak folytatója. Az Általános Szabóegylet *Holländer* J. vezetésével intenzíven részt vett az első mo.-i szoc. szervezet, az *Általános Munkásegylet* tevékenységében; a *hűtlenségi per* 28 vádlottja között 10 szabómunkás volt. A múlt század 70-es és 80-as éveiben a szabómunkások szervezkedése Bp.-en és az o. több városában (Debrecen, Temesvár, Kassa stb.) helyi jellegű segélyző, ill. *önképző egyletek* formájában folyt. A bp.-i női szabók 1877-ben béremelést, 1885-ben 10 órás munkanapot vívtak ki. A Bp.-i Szabósegédek Önképző és Betegsegélyző Egyletének alapszabályait 1890-ben hagyták jóvá. E szervezetben éles pol. küzdelem folyt s ennek folyamán a szoc. mozg. híveit kizárták. A kizártak Gion János, Matós J., Reisch Ferenc vezetésével 1891. febr. 8. nyilvános szabógyűlésen megalakították a *szakegyletet*. A hatóságok 1892-ben hagyták jóvá a Budapesti Szabómunkások Szakegyletének alapszabályait. A szakegylet, szemben a segélyző egylettel, szd. alapra helyezkedett. 1893 indult sajtóorgánuma, a Szabók Szaklapja, amely betiltásáig, 1939-ig képviselte a szervezett szabómunkások érdekeit. A szakegylet erősödésével párhuzamosan az önképző egylet hanyatlásnak indult, s ez utóbbi 1897-ben beolvadt a szakegyletbe. Az önképző egylet egyik vezetője, *Kitajka* L. ezután évtizedeken át titkárként működött a szervezetben. — A kalapossegédek segélyző egyletének alapszabályait először 1874-ben hagyták jóvá, 1885-ben neve Általános Magyar Kalapossegédek Önsegélyző Egyesülete lett s 1886-ban engedélyt kapott, hogy Pozsonyban fiókegyletet alakítson. 1899-ben orsz. szakegyletté alakult, alapszabályait Magyarországi Kalap- és Nemezáruiparban Alkalmazott Munkások és Munkásnők Szakegylete néven engedélyezték. Sajtóorgánuma a Kalaposok Szaklapja 1907—1914 és 1922—1926 között jelent meg. — A szabómunkások a századforduló táján indítottak erőteljes harcot, hogy ekkor már mintegy 20 helyi szakegyletüket orsz. szervezetté alakíthassák. Az orsz. alapszabályt 1903-ban hagyták jóvá, s ez év jún. 28—29-én 4 bp.-i és 52 vidéki csoport csatlakozásával megtartották a Magyarországi Szabómunkások és Munkásnők Szakegyesülete alakuló közgyűlését. A taglétszám 1903 végén 2091 volt. A szaksz. gyorsan kibontakoztatta segélyző, munkaközvetítő, jogvédő, kult. és egyéb tevékenységét. 1904-ben megszervezte és győzelemre vezette a bp.-i

szabómunkások első nagyarányú *sztrájk*ját, amelyen 3 héten át közel 6000 munkás vett részt. Ez tovább erősítette a szaksz.-et, amely 1908-ban már saját helyiségbe, a Bp. VII. ker. Almássy tér 2. sz. házba költözött, az épületet megvásárolta s az évtizedeken át mindmáig központja az iparág szervezett dolgozói küzdelmeinek. — A szabómunkások szaksz.-ében a tőkés rendszer időszakában éles belső küzdelem folyt a következetes *osztályharc* hívei és a megalkuvó elemek között. Az ellenforr. rendszer negyedszázadában az osztályharcos tábor élén az illeg. KMP tagjai állottak. A szaksz. és a székház egyik gócpontja lett az illeg. forr. tevékenységnek. A 20-as évek közepétől a gazd. nehézségek, a munkanélküliség és a reformista vezetők fékező tevékenysége nyomán a szaksz. szervezeti ereje csökkent. A taglétszám, amely 1924-ben még meghaladta a 6000-et, 1928-ra ennek harmadára esett. A csökkenés a gazd. világválság éveiben rohamossá vált, 1931-ben a szaksz.-nek mindössze 400 tagja volt. A válságos napokban egyre erőteljesebben lépett fel az addig is aktív baloldali ellenzék. A komm.-k vezetésével az ellenzék leleplezte a megalkuvást, osztályharcos akciókra mozgósította a dolgozókat és a munkanélkülieket. A baloldal térhódításának jele volt, hogy a szaksz. bp.-i csoportja 1933. febr.-ban ellenzéki vezetőséget választott. Ezt azonban a KV ugyanazon év májusában felfüggesztette s az ellenzék 20 vezetőjét, köztük Berger Irént, *Szerémi* B.-t, *Wirth* Á.-ot stb. kizárta a szakszervezetből. Az ellenzék tevékenységét a kizárások és az azt követő letartóztatások sem törték meg. A Szabómunkások Ellenzéki Bizottsága az ESZE irányításával működött. 1935-ben vezette a bp.-i férfiszabók egyhetes sztrájkját, amely 10—15%-os bérjavítást eredményezett; négy hónapon át megjelentette a Szabó Ellenzék c. lapot. — A szaksz. 1936-tól Ruházati Munkások Országos Egyesülete, a felszab. után 1948-ig pedig Ruházati Munkások Szabad Szakszervezete néven működött. A felszab. döntő változást hozott a ruházati dolgozók élet- és munkaviszonyaiba, szervezkedésének, harcainak formáiba, módszereibe is. A mozg. számos kipróbált harcosa került a gazd. és pol. élet vezető tisztségeibe, szervezett tömegei is méltón vették ki részüket az o. újjáépítéséből, a munkáshatalomért vívott harcból. A szoc. építőmunka folyamatában megváltozott az iparág egész struktúrája. A kisipari jelleg fokról fokra háttérbe szorult és a ruházati ipar túlnyomó részben gyáriparrá fejlődött. — A *Szakszervezeti Tanács* már 1945-ben javasolta, hogy a kalaposok szaksz.-e olvadjon össze a ruházati munkásokéval, erre azonban csak a szaksz. mozg. iparági átszervezése kapcsán került sor. 1949-ben túlságosan széles összeolvadás következett be: létrejött a Textil- és Ruházatipari Dolgozók Szakszervezete (lapja: Vörös Fonal), 1957-ben azonban ismét önálló lett mind a *Textilipari Dolgozók Szakszervezete*, mind pedig a ~. A rokon iparágak problémáinak részleges azonossága azonban szükségessé tette az együttműködés szervezeti szorosabbra fűzését. Ezért három érintett iparági szaksz. kongr.-ának határozata alapján 1967-ben — a tagszervezetek önállóságának feladása nélkül — létrejött a Textil-, Bőr- és Ruházatipari Szakszervezetek Szövetsége (főtitkár: Tóth Anna). — A szaksz. összlétszáma 42 521, a szervezettség 95,6% (1974. dec.). Elnöke Varga József, főtitkára Tóth Tiborné. A szaksz. lapja a Ruházati Munkás.

Rundschau, teljes nevén *Rundschau über Politik, Wirtschaft und Arbeiterbewegung* (Politikai, Gazdasági és Munkásmozgalmi Szemle): az *Internationale Presse-Korrespondenz* (Inprekorr.) utóda. 1932. júl.—1939. okt. jelent meg Bázelban. A német fasizmus uralomra jutása előtt kezdték meg kiadását, számítva arra, hogy az Inprekorr. kiadása lehetetlenné válik, szerepe azonos volt az Inprekorr.-éval. Szerk. *Alpári* Gy. A II. vh. kitörése után szerepét a Die Welt (A Világ) vette át.

Russel, Bertrand Arthur William (1872. máj. 18.—1970. febr. 2.): angol filozófus, matematikus, egyet. tanár, a békemozg. kiemelkedő képviselője. Irodalmi Nobel-díjas (1950). 1914 előtt került kapcsolatba a *Munkáspárt*tal és a *Fabiánus Társaság*gal, B. *Webb* és S. J. *Webb* környezetéhez tartozott. Az I. vh. éveiben háborúellenes, pacifista. 1916-ban elmozdították az egyetemről, 1918-ban rövidebb időre bebörtönözték. A *Két és feles Int.*-t támogatta; 1933— az antifasiszta összefogás híve. 1945— a nemzetközi feszültség csökkentéséért, az atomfegyver eltiltásáért küzd (koreai háború — 1950—53; kubai válság — 1962). 1960— a háborúellenes brit „100-ak Bizottságának" vezetője, s haláláig az USA vietnami háborújában elkövetett bűncselekmények kivizsgálására alakult, nemzetközi bíróság elnöke. — *M.:* Filozófiai fejlődésem. 1968. 301 old. — Önéletrajz. 1872— 1914. 1970. 400 old.

Ruthenberg, Charles Emil (1882. júl. 9.—1927. márc. 2.): amerikai ruhagyári munkás; kommunista. 1909-ben belépett a *Szocialista Párt*ba. 1912— a clevelandi Socialist (Szocialista) c. lap szerk.-je, 1913—19 a helyi szervezet titkára. Az 1919-ben kizárt balszárny egyik vezetője. Az *Egyesült Államok Kommunista Pártjá*nak alapítója. A két komm. pártot egyesítő 1921. máj.-i konferencián a KP titkára, 1920-ban a KI VB

tagja. Több ízben bebörtönözték. Harcolt a párt legalitásáért és a frakciózás ellen. Börtönben halt meg.

Ruzbeh, Hoszrov (1915. ápr. 15.—1959. máj. 10.): iráni hivatásos katonatiszt; kommunista. A tiszti akadémia befejezése után (1937) a hadseregben dolgozott. 1943-ban illeg. belépett az *Iráni Néppárt*ba, és vezető szerepet játszott a Szabadságszerető Iráni Tisztek Szervezetének létrehozásában. 1945-től illeg.-ba vonult. Háromszor tartóztatták le, s szökött meg, legutóbb — az Iráni Néppárt 9 vezetőjének szökését is megszervezte. 1957-ben negyedszer tartóztatták le, egyévi kínzás és zárt hadbírósági tárgyalás után kivégezték. Igen sok művet írt a felső matematika, a tüzérség elméleti kérdései, a történelem, a pol., a filozófia, a sakkelmélet és az irodalom köréből.

Rühle, Otto (1874. okt. 23.—1943. jún. 24.): német tanító, újságíró, kommunista. Az I. vh. idején az SPD balszárnyához tartozott. K. *Liebknecht* után a második képviselő volt, aki a Reichstagban a hadihitelek ellen szavazott. Vezetője volt a jelentős drezdai baloldalnak, tagja az *Internacionálé-csoport*nak. 1918. okt. 25-én a Reichstagban a császár elmozdítását és megbüntetését követelte. A KP alapító tagja. Később mint a V. I. *Lenin* által is erőteljesen bírált szektás szellemű Egyesült Német KP vezetője háttérbe szorult. Ezt követően már nem játszott szerepet a munkásmozg.-ban. Emigrációban, Mexikóban halt meg.

S

Saad, Pedro Antonio (1909. máj. 19.—): szíriai származású ecuadori jogász; kommunista. 1934— *Ecuador Kommunista Pártjá*nak; 1935— KB-jának tagja. 1944—52 az Ecuadori Munkásszövetség elnöke. 1953— a KP főtitkára. 1944-ben és 1949—60 szenátor.

Saarinen, Aarne (1913. dec. 5.—): finn kőfaragó; kommunista. A 30-as években az FSZDP ifjúsági szervezetében és az Emberi Jogok Ligájában dolgozott. 1944— *Finnország Kommunista Pártjá*nak tagja, 1957— a KB, 1964— a PB tagja. 1954—66 a *Finn Szakszervezetek Központi Szövetsége* egyik vezetője. 1966— a KP elnöke.

Sacco—Vanzetti-ügy: Nicola Sacco (1891—1927) és Bartolomeo Vanzetti (1888—1927) olaszo.-i születésű anarchista amerikai munkások pere. 1920-ban „radikális pol. tevékenység" miatt letartóztatták őket. Gyilkosság hamis vádjával világméretű tiltakozás ellenére 1927. aug. 23-án kivégezték őket. — *Irod.: Fast, Howard:* Amerikai legenda. Sacco és Vanzetti kálváriája. 1954. 207 old. — *Duchesne, Pierre:* Sacco és Vanzetti. 1972. 224 old.

Sadoul, Jacques (1881. ápr. 21.—1956. nov. 18.): francia jogász, újságíró; kommunista. Mint gyalogsági kapitány 1917-ben a francia misszió tagja Moszkvában. 1918. júl.-ban bátran kiállt Franciao. katonai intervenciója ellen, részt vett a VH harcaiban, ezért 1918. nov. 7-én — távollétében — halálra ítélték. 1920-ban hazatért és belépett az FKP-ba. 1925-ig börtönben volt. Részt vett az antifasiszta ellenállásban, elfogták és 1941. jún.-ban internálták. A II. vh. után a KP lapjainál dolgozott. Notes sur la Révolution Bolchévique. Octobre 1917. címmel 1971-ben Párizsban emlékiratai jelentek meg.

Saefkow, Anton (1903. júl. 22.—1944. szept. 18.): német gépgyári munkás; kommunista. 1925— *Németország Kommunista Pártjá*nak tagja. 1933-ig a KP drezdai, majd Ruhr-vidéki titkára. 1933—39 börtönben. R. *Uhrig* letartóztatása után ~ és F. *Jacob* vette kézbe a KP berlin—brandenburgi szervezetének vezetését. 1943—44 ~ Kurt fedőnéven a KP illeg. németo.-i vezetőségének tagja. Az antifasiszta harc alapelveiről szóló számos fontos dokumentum társszerzője. 1944. júl.-ban letartóztatták, szept.-ben halálra ítélték és kivégezték.

Safrankó Emánuel (Munkács, 1890. jún. 5.— Bp., 1965. júl. 19.): molnár, kommunista. 1908— vett részt a munkásmozg.-ban. A TK idején Kecskeméten az Intéző Bizottság tagja. A *proletárdiktatúra* megdöntése után Csehszlovákiába emigrált, s a CSKP tisztségviselője. 1930— a SZU-ban élt. A II. vh.-ban a SZU-ban alakult csehszlovák hadtest tisztjeként harcolt. 1945. márc.-ban Mo.-ra jött, s az MKP szolnoki területi titkára lett. 1945—46 az MKP KV póttagja, Vas megye főispánja. 1947—56 Mo. szófiai követe, pekingi, majd berlini nagykövete. 1957-ben nyugdíjba vonult.

Ságvári Endre (Bp., 1913. nov. 4.—Bp., 1944. júl. 27.): tisztviselő, jogász; kommunista. Egyetemi tanulmányai idején ismerkedett meg a marxizmussal. 1936-ban a fővárosi elöljáróság apparátusában tisztviselő. Ez idő tájt került kapcsolatba a munkásmozg.-mal, belépett az MSZDP-be. Kezdetben a bp.-i VII. ker. ifj. csoportban előadásokat, *szemináriumok*at tartott, majd az *Országos Ifjúsági Bizottság* (OIB) munkatársa lett. 1937. szept.-ben a szd. pártszervezetek ellen irányuló nyilas támadásokkal szemben megszervezte az ifj. csoportok ellenakcióját. A *Tompa utcai nyilasgyűlés szétkergetése* után 8 havi fogházra ítélték. Kiszabadulása után ismét bekapcsolódott az ifj. mozg. vezetésébe. *Kulich* Gy. közvetlen munkatársaként irányította az OIB szervezeteinek kiépítését, *munkás-paraszt ifjúsági találkozók* szervezését. 1940— az OIB titkára és a KMP tagja. A KMP vezetőségének irányításával mozgósította az ifjúságot a fokozódó fasiszta veszély és háborús készülődés ellen. Amikor az OIB-t feloszlatták (1942. máj.), ~ illeg.-ba vonult, s tovább vezette az ifj. mozgalmat. Egyik fő szervezője a *Batthyány-emlékmű előtti tüntetés*nek, a Kossuth-mauzóleumnál tartott és a *Petőfi téri tüntetés*nek. A *Békepárt* megalakulásakor a párt technikai apparátusának szervezésével bízták meg. Az általa szervezett két

nyomda biztosította a párt lapjainak, röplapjainak megjelenését. Irodalmi, publicisztikai tevékenységet is folytatott, 1944. márc.— szerk. és kiadta a *Béke és Szabadság* c. lapot, részt vett az *ellenállási mozgalmak* szervezésében. 1944. júl. 27-én a csendőrnyomozók megkísérelték letartóztatását. ~ nem adta meg magát, fegyverrel a kezében halt hősi halált. — *Irod.: Hámori Ottó:* Endri. 1957. 60 old. — *Tarján Katalin:* Az életért. Epizódok Ságvári Endre életéből. 1963. 62 old. — *Hollós Ervin:* Harminckét nevem volt. Dokumentumregény. 1974. 123 old. — *Ságvári Ágnes:* Dokumentumok Ságvári Endre életéből. 1974. 158 old.

Saillant, Louis (1910. nov. 27.—1974. okt. 28.): francia bútoripari munkás, szakszervezeti vezető. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1957). 1929— vesz részt a munkásmozg.-ban. Az 1930-as években különféle szaksz. vezető funkciókat töltött be. 1940— a francia ellenállási mozg. egyik vezetője. 1944. szept.-ben a CNR elnöke, majd az ideiglenes nemzetgyűlés tagja. 1944—48 a CGT titkára. 1945—69 az SZVSZ főtitkára, 1969— tiszteletbeli elnöke, 1950— a BVT tagja. — *M.:* A Szakszervezeti Világszövetség a világ dolgozóinak szolgálatában. 1945—1960. 1960. 118 old.

Saint Simon, teljes nevén Claude-Henri de *Rouvroy* comte de *Saint Simon* (1760. okt. 17.— 1825. máj. 19.): francia filozófus, utópista szocialista. Önkéntesként harcolt az amerikai függetlenségi háborúban, részt vett a francia forr. mozgalmakban. Történetfilozófiájának alapgondolata, hogy az eszményi rend a jövő társadalmában, a szoc.-ban valósul meg. Az eljövendő, ún. pozitív korszakot a tudományon alapuló eszményi ipari rendben látta, amely a termelőerők maximális fejlődésén nyugszik. E társadalom minden tagja dolgozni fog, bevezetik a gazd. szabályozását, áttérnek az emberek igazgatásáról a dolgok, a termelési folyamatok igazgatására. Elképzelése szerint a társadalom vezetése a termelő osztályok kezébe kerülne; ide sorolta a munkásokon kívül a gyárosokat, kereskedőket, bankárokat is. A társadalmi haladásról vallott elképzeléseinek megvalósulását az értelem fejlődésétől és a gazdagok megnyerésétől várta; tagadta a forr. harc szükségességét. Követői alapították az ún. saint-simonista iskolát, amely rövid ideig jelentős hatást gyakorolt. — *M.:* Saint-Simon herceg emlékezései. (Válogatás.) (Győry János bevezető tanulmányával.) 1960. 370 old. — Válogatott írásai. (Előszót írta Nyilas Vera.) 1963. 405 old.

sajtóapparátus: a magyarországi illegális kommunista mozgalom szervezete sajtója előállítására és terjesztésére. Az illeg. kiadványokat titkos nyomdákban állították elő, amelyeket az erre kijelölt — és minden más pártmunka alól felmentett —, mély illeg.-ban élő „nyomdászok" kezeltek. Innen a központi sajtóelosztóhoz került, aki eljuttatta a ker. sajtóelosztókhoz. Tőlük kapták meg a sejtek. A ~ intézte a külföldön előállított komm. sajtótermékek Mo.-ra juttatását és itthoni terjesztését is. — *Irod.: Máté György:* Szikrától lobban a láng. (A magyar kommunista sajtó munkásainak harca.) 1956. 183 old.

sajtószabadság: a *demokratikus jogok* egyik legfontosabbika, a polgári átalakulás vívmánya. Alkotmányos biztosítása és gyakorlati megvalósulása a munkásmozg. számára rendkívüli jelentőségű, mert a sajtó a pol. tevékenység, a szervezkedés fontos kelléke. Ezért a prol. a dem. jogokért való küzdelem keretében szüntelen harcot folytat a ~ következetes érvényesítéséért. A polgári állam ugyanis — még a legdemokratikusabb formájában is — különféle módszerekkel korlátozza az alkotmányban rögzített ~ot. Mo.-on a sajtótermékek előzetes cenzúráját a pesti nép 1848. márc. 15-én forr.-i aktussal eltörölte. Ezt szentesítette az 1848: XVIII. tc. Ez a törvény, amely az 1867. évi kiegyezés után évtizedeken át érvényben volt, kimondta: „Gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti és szabadon terjesztheti." A valóságban azonban ez az elv csak korlátozottan érvényesült. A tetemes összegű *kaució*, amelyet pol. jellegű időszaki sajtótermék alapításakor biztosítékul letétbe kellett helyezni, eleve a vagyonos osztályok kiváltságává tette a sajtót; az *éjjeli ügyész* intézménye pedig valójában az előzetes cenzúra burkolt visszaállítását jelentette. A Tisza-kormány reakciós sajtótörvénye (1914: XIV. tc.) tovább korlátozta a ~ot, növelte a kaució összegét, a helyi közigazgatási hatóságokat hatalmazta fel a sajtótermékek terjesztésének engedélyezésére, ill. megtiltására. Az I. vh. kitörésekor a kormány rendeleti úton bevezette az előzetes cenzúrát. A vonatkozó (5483/1914. ME., ill. a 12001/1914. ME. sz.) rendeletek alapján a lapokat tördelve küldték meg az illetékes ügyészségeknek, így az újságok, elsősorban a munkáslapok az „aggályos" közlemények törlése után hasábos, sőt oldalnyi „ablakokkal" jelentek meg. Az 1918—19-es forr.-ak időszakától eltekintve, az előzetes cenzúra intézménye 1922-ig működött, majd ismét hatályba lépett az 1914-es sajtótörvény, amelyet az ellenforr. rendszerben sokkal szigorúbban értelmeztek és alkalmaztak, mint a törvény megszületése idején. 1920—45 között az igazságot csak a KMP és a vezetése alatt működő szervezetek illeg. sajtója írta meg. A II. vh. előestéjén Imrédy Béla kormánya törvényhozási

úton tovább korlátozta a ~ot (1938: XVIII. tc.). Az ún. nem időszaki sajtótermékekre — ide tartoztak az évenként tízszer megjelenő baloldali folyóiratok is — gyakorlatilag bevezették az előzetes cenzúrát: csak akkor voltak terjeszthetők, ha a köteles példány benyújtása után 2—8 nappal az ügyészség nem tett elkobzási indítványt az illetékes bíróságnak. Időszaki lapok indítását a miniszterelnökség engedélyéhez kötötték — ezt a megkötést a korábbi sajtótörvények nem ismerték —, s a napilapok kivételével újból engedélyt kellett kérni minden ilyen kiadvány további megjelentetéséhez. E rendelkezés következtében az újságok mintegy harmada, így a szaksz. lapok nagy része és a *Szocializmus* megszűnt. A II. vh. kitörése után, 1940. aug.-ban Teleki Pál kormánya rendeleti úton ismét bevezette a cenzúrát. Az I. vh. „ablakos" újságainak rossz hangulatot keltő hatását elkerülendő, a közlésre szánt cikkeket kéziratban vagy kefelevonatban kellett az ügyészségnek bemutatni, s így a megjelent sajtóterméken nem látszott a cenzorok kezenyoma. Az o. ném. megszállása (1944. márc.) után az SZDP s a polgári ellenzék lapjait betiltották és a cenzúrát a hivatalos közlemények címfelirataira is kiterjesztették. A szoc. Mo.-on az alkotmány (1949: XX. tc. 55. §.) biztosítja a dolgozók érdekeinek megfelelően a ~ot. A sajtótermékek előállításával és terjesztésével kapcsolatos hatályos rendszabályokat a 26/1959. Korm. sz. rendelet határozza meg. — *Irod.: Marx, Karl—Engels, Friedrich—Lenin, Vlagyimir Iljics:* A sajtóról. 1974. 430 old. Magyar pokol. A magyarországi fehérterror betiltott és üldözött kiadványok tükrében. Összeáll. Markovits Györgyi. 1964. 545 old. — *Markovits Györgyi—Tóbiás Áron:* A cenzúra árnyékában. 1966. 796 old. — *Markovits Györgyi:* Fejezetek a magyarországi cenzúra történetéből. (1919—1944.) 1969. 535 old.

Salamon Ernő (Gyergyószentmiklós, 1912. máj. 15.—Mihajlovszka-Sztanri, SZU, 1943. febr. 27.): kommunista költő. Az erdélyi magy. nyelvű szoc. líra legjelesebb képviselője. 1930-ban kolozsvári egyetemi hallgatóként kapcsolódott be a munkásmozg.-ba, itt lett tagja az RKP-nak. Hamarosan letartóztatták s bebörtönözték. Kiszabadulása után irodalmi, publicisztikai munkásságot folytatott. Versei, amelyekben az erdélyi munkásság gondjai, küzdelmei, a magy. és román dolgozók összetartozásának eszméi találtak költői kifejezést, főként a *Korunk* c. folyóiratban jelentek meg. Észak-Erdély Mo.-hoz csatolása után állandó pol. üldözésben volt része. Állását elveszítette, internálták, 1942-ben pedig *munkaszolgálat*ra hívták be, s a fronton agyonlőtték. — *M.:* Válogatott versek. (Kéri József tanulmányával.) Bukarest 1955. 313 old. — Mindmáig békétlenül. Válogatott versek, műfordítások, napló. (A bevezető tanulmány Pándi Pál munkája.) 1966. 474 old. — Gyönyörű sors. Versek, 1933—1943. Bukarest 1972. 266 old. — *Irod.:* Halálűző. Kortársak Salamon Ernőről. (Az emlékkönyv anyagát összegyűjtötte és szerk. Dános Miklós.) Bukarest 1968. 174 old.

salgótarjáni bányászok éhségmenete: a két világháború közötti ellenforradalmi korszak egyik legmegrázóbb hatású munkásmegmozdulása 1926. ápr. 27-én. 1926 tavaszán a bányamunkások helyzete országszerte romlott, Salgótarján vidékén a munkanélküliek száma meghaladta az 5000-et, a munkában állók pedig csak heti 2—3 műszakot dolgoztak. Ápr. 15-én ismét 600 munkást bocsátott el a bányatársaság. A munkásság helyi vezetői ezt követően elhatározták, hogy az elbocsátások és a bércsökkentések elleni tiltakozásként az éhező tömeget Bp.-re vezetik. A leszerelő akciók kudarcba fulladtak, s ápr. 27-én mintegy 8000 bányamunkás, asszonyokkal, gyerekekkel elindult a főváros felé. A Mátra vidéki bányák munkásai csatlakozásra készen várták a felvonulókat, a salgótarjániakat azonban Zagyvapálfalvánál a csendőrség járőrei feltartóztatták. A szaksz. vezetők közbelépésére *Peyer* K. kíséretében 12 tagú küldöttség vitte tovább az írásba foglalt követeléseket, melyeket a népjóléti minisztériumban vettek át. A kormány végül is a szaksz. jobboldali vezetőinek segítségével munkaalkalmak ígéretével leszerelte a bányászok mozgalmát. Az akció mind az o.-ban, mind a határokon túl nagy visszhangot keltett. B. *Brecht* balladában énekelte meg a nyomor hadseregének ezt az emlékezetes felvonulását. — *Irod.:* A salgótarjáni iparvidék. Szerk. Gajzágó Aladár. Salgótarján 1962. 286 old. — *Molnár Pál:* A salgótarjáni szénmedence munkásmozgalmai. 1919—1932. Balassagyarmat 1965. 64 old.

salgótarjáni bányászsztrájk: a salgótarjáni bányamedence dolgozóinak sorozatos *sztrájk*harcai között intenzitása és pol. tartalma révén kiemelkedő megmozdulás — 1929. nov.-ben. A nov. 2-án sztrájkba lépő munkások a bérek 15%-os emelését, az évenkénti 8 napos fizetett szabadság újbóli bevezetését, a lakbérpótlék emelését és különböző helyi sérelmek orvoslását követelték. A sztrájk a Bányamunkás Szövetség jobboldali vezetőinek (Bertrand Antal főtitkár, Prinz Ferenc alelnök s a salgótarjáni helyi csoport titkára) ellenére robbant ki a KMP salgótarjáni szervezetének kezdeményezésére. A harcot — amelyben mintegy 5000 bányász vett részt — végig a komm.-k és a velük tartó baloldali munkások

vezették. Aknaközi biz.-okat hoztak létre, amelyek koordinálták az akciókat. A harcnak — a gazd. követelések mellett — hangsúlyozott pol. jellege is volt: a bányászok megünnepelték nov. 7-ét, a NOSZF évfordulóját és többször tüntettek komm. jelszavakkal. Emiatt több letartóztatás történt. Nov. 25-én *Esztergályos* J. szd. vezető — részleges eredmények alapján — rábírta a bányászokat a munka felvételére. A lakbérpótlékot 100%-kal emelték, a munkások egyszeri — 25%-os — segélyt kaptak s a fizetett szabadságot visszaállították.

salgótarjáni terror: a *polgári demokratikus köztársaság*ban lezajlott osztályösszeütközések egyik legkirívóbb munkásellenes terrorakciója — 1919. jan.—márc. Salgótarjánban 1918. dec. 26-án alakult meg a KMP szervezete. Vezetésével a munkások 1919. jan. 3-án elfoglalták a bányákat, eltávolították az igazgatóságot, a helyi munkástanács pedig kimondta a hatalom átvételét. Ezzel egy időben a községben és környékén zavargások robbantak ki. A kormány jan. 5-én Salgótarjánra és környékére *statárium*ot rendelt el s *Peyer* K.-t kormánybiztosi minőségben megbízta a „rend" helyreállításával. A kirendelt karhatalom véres megtorlásokat alkalmazott, amelynek — a *Vörös Újság* híradása szerint — mintegy 100 munkás esett áldozatul. Peyer kormánybiztosi funkcióját elsősorban a KMP üldözésére használta fel. A salgótarjáni statárium csak március elején ért véget hivatalos megszüntető rendelet nélkül.

Sallai Imre (Erdőfüle, 1897. dec. 17.—Bp., 1932. júl. 29.): magántisztviselő; kommunista. Mozgalmi tevékenységét 1917-ben a *Galilei Kör*ben kezdte. Részt vett az antimilitarista munkában: háborúellenes röplapokat szerkesztett és terjesztett a katonák között. Tagja volt a *Korvin* O. által vezetett *forradalmi szocialisták* csoportjának. 1918. máj.-ban letartóztatták, a börtönből az okt.-i *polgári demokratikus forradalom* győzelme szabadította ki. 1918. nov.-ben részt vett a KMP megalapításában. 1919. febr.-ban — a KMP több vezetőjével együtt — letartóztatták. A TK-ban a Belügyi Népbiztosság pol. osztályának h. vezetője. A *proletárdiktatúra* megdöntése után pártmegbízatással itthon maradt, helyzete azonban csakhamar tarthatatlanná vált és emigrálnia kellett. Bécsbe ment s közreműködött a KMP *emigrációs* szervezeteinek létrehozásában. Részt vett a külföldi magy. komm. sajtó megteremtésében, a KMP bécsi pártiskolájának megszervezésében. Megbízták az ifjúmunkás-mozg. irányításával is. 1922 őszén Moszkvában részt vett a KII III. kongr.-án. 1922—23 az osztrák KP lapja, a *Rote Fahne* szerk.-ében dolgozott. 1924-ben Moszkvába ment s a Marx—Engels—Lenin Intézet tud. munkatársa lett. Jelentős munkát végzett K. *Marx* és F. *Engels* kéziratainak tud. feldolgozásában. 1928 őszén illeg. úton hazatért Mo.-ra. Feladata a párt *sajtóapparátus*ának kiépítése, az illeg. pártlapok rendszeres megjelenésének biztosítása volt. Nevéhez fűződik a *Kommunista* c. folyóirat megjelenése. 1929. júl.-ig dolgozott itthon, majd visszatért a SZU-ba. Hivatásos pártmunkásként tevékenykedett a Volga-Német Autonóm Köztársaságban. 1931-ben ismét bekapcsolódott a KMP munkájába. 1931. ápr.—haláláig — háromhónaponkénti váltással — a KÜB, illetve a titkárság tagjaként vezető szerepet játszott a párt pol.-jának kidolgozásában és végrehajtásában. 1932. júl. 15-én a titkárság többi tagjával együtt letartóztatták, s kétheti kínvallatás után statáriális bíróság elé állították. A nagyarányú tiltakozó mozg. ellenére 1932. júl. 29-én halálra ítélték és kivégezték (l. *Sallai—Fürst-per*). — *Irod.: Balla Aladárné:* Sallai Imre és Fürst Sándor élete és mártírhalála. 1955. 279 old. — *Domokos József:* „...Emlékezz, proletár!" Sallai Imre és Fürst Sándor pere. 1962. 308 old. — *Sinkó Ervin:* Tizennégy nap. Regény. Novi Sad 1966. 668 old.

Sallai—Fürst-per: a horthysta hatóságok egyik legkirívóbb, nemzetközi felháborodást kiváltó bírósági terrorakciója a *munkásmozgalom* ellen — 1932. júl. 29. 1932. júl. 15-én a pol. rendőrség letartóztatta *Sallai* I.-t, *Fürst* S.-t, *Karikás* F.-t, júl. 18-án pedig *Kilián* Gy.-öt, a KMP titkárságának tagjait. A letartóztatás az 1931. szept. 20-i, a biatorbágyi vonatrobbantás ürügyén jogellenesen kiadott *statárium* hatálya idején történt, amely a komm. vezetői tevékenységre halálbüntetés kiszabását tette lehetővé. A tárgyalás előtt itthon és külföldön nagyméretű tiltakozó kampány bontakozott ki. Több ezer aláírás gyűlt össze a tiltakozó ívekre, több helyen tiltakozó gyűlést tartottak. Németo.-ban, Franciao.-ban, Csehszlovákiában, Ausztriában és Romániában széles körű akció folyt a lefogottak megmentéséért. A tiltakozó megmozdulásokban komm.-kon kívül szd.-k és pártonkívüliek is nagy számban vettek részt. A törvénytelen eljárás ellen olyan személyek is felemelték szavukat, mint Thomas Mann, B. *Brecht*, R. *Rolland*, H. *Barbusse*, H. G. *Wells*, John Galsworthy stb. Ennek ellenére a letartóztatottak közül Sallait és Fürstöt 1932. júl. 29-én rögtönítélő bíróság elé állították. A tárgyalás során többszörösen megsértették a fennálló jogszabályokat, így pl. nem adtak lehetőséget arra, hogy a vádlottak védőikkel tanácskozzanak. A két forradalmárt halálra ítélték és még aznap kivégezték. — *Irod.:* L. Sallai Imre.

Salvador: *El Salvador*

Saly Endre (Kolta, 1872—Bp., 1955. ápr. 9.): szabómunkás; szociáldemokrata. A 90-es évek elején került kapcsolatba az MSZDP-vel. Győrött, majd Bp.-en folytatott agitációs munkát. 1897— egyik vezetője a szabómunkások szaksz. mozg.-ának. 1901—07 az MSZDP vezetőségének, ill. ellenőrző biz.-ának, 1913—19 ismét a párt ellenőrző biz.-ának tagja. Az 1918. okt.-i *polgári demokratikus forradalom* időszakában kormánybiztos. A TK idején az egyesült párt tagja; a *Forradalmi Kormányzótanács* megbízásából agitációs munkát végzett. 1922—26 nemzetgyűlési képviselő, a 20-as, 30-as években az MSZDP gazd. hivatalának vezetője. A II. vh. időszakában visszavonult a pártmunkától.

Sampaix, Lucien (1899. máj. 13.—1941. dec. 15.): francia vasmunkás, újságíró; kommunista. 1920—, alapításától az FKP tagja, 1932— a l'*Humanité* szerk. biz.-i tagja, majd főtitkára. 1939-ben és 1940-ben perbe fogták, ill. bebörtönözték. 1941-ben megszökött. Részt vett az ellenállási mozg.-ban, az illeg. pártvezetőség és a lotharingiai szervezetek között volt összekötő. A németek elfogták és mint túszt kivégezték.

Sanchez Montero, Simon (1915—): spanyol sütőmunkás; kommunista. 1933— az SKP tagja. A *spanyol szabadságharc*ban pol. biztos. Illeg. pártmunkája közben letartóztatták, 1944—52 börtönben, 1954-ben a KP KB, 1956-ban a PB, majd a VB tagja. 1956. jún.-ban a nagy tömegharcok szervezése közben ismét letartóztatták s bebörtönözték. 1970—73 szabadlábon, azóta újra börtönben.

Sándor Pál (Szolnok, 1901. ápr. 1.—1972. febr. 21.): filozófus; kommunista. 1918-ban került kapcsolatba a munkásmozg.-mal, 1919 elején lépett be a KMP-be. A TK idején a KIMSZ szolnoki szervezetének vezetője. A vereség után letartóztatták, 1921-ben Bécsbe emigrált. Filozófiai tanulmányokat folytatott és részt vett a KMP bécsi szerveinek tevékenységében. Az egyetem befejezése után újságíró, 1927-ben hazatért. A 20-as évek végétől a KMP tagjaként az MSZMP-ben tevékenykedett. 1928— a *100%* c. folyóirat munkatársa, 1931— a *Társadalmi Szemle* felelős szerk.-je. Részt vett a szaksz. ellenzék megszervezésében. A II. vh. éveiben az Európa könyvtár c. sorozat szerk.-je. Komm. tevékenysége miatt többször letartóztatták. A felszab. után különböző beosztásokban dolgozott és tud. tevékenységet folytatott. 1950-ben koholt vádak alapján bebörtönözték, 1954-ben rehabilitálták. 1956—57-ben az MSZMP Bp. V. ker. Bizottságának elnöke. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem egyet. filozófiai tanszékének vezetője volt. — *M.:* A filozófia története. 1—3. köt. 1965. 669 old. — A filozófia is közügy. Tanulmányok. 1968. 623 old. — Az ár ellen. (Tanulmányok.) 1970. 550 old. — Az ideológiáról. 1972. 341 old. — A két frankfurti iskola. 1972. 136 old. — A magyar filozófia története. 1900—1945. 1—2. köt. 1973.

sanghaji munkásfelkelések: a sanghaji munkások 1926. okt.-ben, 1927. febr.-ban és márc.-ban szervezett három felkelése a helyi militarista erők hatalmának megdöntésére s a nemzeti forr. hadsereg előnyomulásának elősegítésére. Az első két felkelést a militaristák fegyveres erővel elnyomták. 1927. márc. 21-én 800 ezer munkás fegyveres felkelése felszabadította a várost. Csang Kaj-sek 1927. ápr. 12-én Sanghajban végrehajtott ellenforr. puccsa után mindenekelőtt a komm.-k e fontos bázisát verte szét a fehérterror legvadabb eszközeivel.

San Marino Kommunista Pártja, *Partito Comunista di San Marino:* alakult 1921-ben az OKP szekciójaként. A fasizmus hatalomra jutása után beszüntette, 1943-tól felújította tevékenységét. 1945—57 az SZP-vel együtt többsége volt a Nagytanácsban; kormányozta a kis közt.-ot. A reakciós államcsíny (1957) után ellenzékben. IX. és X. kongr.-a (1968, 1973) a közt. dem. rendjének helyreállításáért, a munkásegységfront erősítéséért szállt síkra. Elemezte a dolgozók és a középrétegek szövetségének lehetőségeit, dem. programozást, alkotmányreformot követelt. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásai*n (1957, 1960, 1969); 1969-ben a fő dokumentumnak csak a 3., az imp. elleni akcióegység feladatait tartalmazó részét támogatta. A Nagytanács (parlament) 60 helye közül ~ 1955: 19; 1969: 14 és 1974: 15-tel rendelkezett. Taglétszáma: 1200, főtitkára E. *Gasperoni*, lapja a La Scintilla (A szikra).

San Marino munkásmozgalma: A 60 km²-en elterülő 18 000 lakosú kis közt. első munkáspártja, San Marino SZP-je 1896-ban alakult. Az OKP szekciójaként 1921-ben alakult KP a szoc.-kal együttműködve szervezte a fasizmus ellen kibontakozó mozgalmakat. A II. vh. után, 1945—57 komm.-szoc. koalíció volt kormányon (1955: 19 komm. és 16 szoc. képviselő a 60 tagú Nagytanácsban). 1957-ben a Kereszténydemokrata Párt és az 1955-ben alakult SZDP és az SZP jobbszárnya az olasz katonaság és csendőrség segítségével reakciós fordulatot hajtott végre. Jelenleg az SZP-nek 7, a KP-nek 15 mandátuma van. Az SZP taglétszáma kb. 1000, az SZDP-é

700. 1967—73 a Kereszténydem. Párt a szociáldemokratákkal, 1973. márc.— a szocialistákkal alkot koalíciót. Legnagyobb szaksz. szövetsége az Általános Munkaszövetség (taglétszáma 2500, a KP és az SZP befolyása alatt). A kereszténydem. és szd. munkásokat egyesítő Munkások Demokratikus Szövetségének befolyása nem jelentős.

Saragat, Giuseppe (1898. szept. 19.—): olasz közgazdász; szociáldemokrata. 1922-ben a reformista *Egységes Szocialista Párt* tagja. 1926— Ausztriában és Franciao.-ban élt emigrációban. 1934-ben közreműködött az OSZP és az OKP egységfront-egyezményének megkötésében. 1944-ben az *Avanti!* szerk.-je. 1947-ben kivált az OSZP-ből és más szakadár csoportokkal együtt 1952-ben megalakította az *Olasz Szociáldemokrata Párt*ot, melynek 1964-ig főtitkára, 1944— többször miniszter, 1946— képviselő. 1964—71 az olasz közt. elnöke. 1971— pártja vezetőségének mértékadó tagja.

sárga szakszervezetek: a munkáltatók által létrehozott álmunkásszervezetek, amelyeknek célja, hogy elvonják a dolgozókat a tőkések elleni osztályharctól, a forr. mozg.-tól. Az elnevezés eredetének többféle magyarázata van. Egyesek egy múlt század végi (1887) Noeux les Mines-i bányászsztrájktól származtatják. A munkások ugyanis beverték annak a háznak az ablakait, ahol a sztrájktörő szervezet tagjai tanyáztak, s ez utóbbiak sárga papírral ragasztották be az üveg helyét. Mások szerint a kifejezés onnan ered, hogy egyes sztrájktörő szervezetek tagjai a „vörösöktől" való megkülönböztetés végett sárga jelvényeket viseltek. — A „sárga" megjelölés gúnynévvé vált a nemzetközi munkásmozg.-ban és kiterjedt minden olyan szervezet megbélyegzésére, amely *osztályharc* helyett osztálybékét hirdet, s a munkáltatókkal való együttműködés alapján áll. Az 1913-ban alakult *Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség*et (Amszterdami Internacionálé) megalkuvó, reformista pol.-ja miatt illették a „sárga" jelzővel. Mo.-on az osztályharcot nyíltan elutasító, közvetlenül a munkáltatók irányítása alatt álló, „sárga" szervezetek — bár ilyenek létrehozására számos kísérlet történt — nem tudtak meghonosodni, tartósan tevékenykedni.

Sarkadi István (Munkács, 1922. okt. 26.—1956. nov. 4.): éttermi dolgozó; kommunista. 1944-ben munkaszolgálatosként átszökött a szovjet csapatokhoz és a VH soraiban harcolt Mo. felszabadításáért. Leszerelése után a bp.-i rendőrfőkapitányságon, a Belügyminisztériumban, majd a Legfőbb Ügyészségen dolgozott. Az 1956-os ellenforr. idején a Dudás-csoport meggyilkolta.

Sarló: a csehszlovákiai magy. értelmiségi fiatalság, főleg egyetemi hallgatóság mozgalma 1928—34. A polg. dem. Csehszlovákiában tanuló magyar egyetemi hallgatók indították el, s hamarosan „A mi lapunk" c. orgánummal az élen, országos hatásúvá vált. A ~ élén *Balogh* E. állt. Központja Pozsonyban volt, fiókjai működtek Prágában, Brünnben. Résztvevői tanulmányozták és elemezték a csehszlovákiai magyarság gazd., pol. és kulturális viszonyait, falukutató munkát végeztek. Ápolták a csehszlovák—magyar kulturális kapcsolatokat, munkálkodtak a magyarság és a szomszédos népek együttműködésén. A mozg. hatása kisugárzott a többi szomszédos országra s Mo.-ra is. Résztvevői kapcsolatot teremtettek a baloldali cseh és szlovák ifj. mozg.-mal és a munkássággal. Egyesek csatlakoztak *Fábry* Z. komm. lapjához, „Az út"-hoz. A ~ időszaki lapja, a Vetés rámutatott: marxista szemléletre van szükség a nemzeti kisebbségek problémáinak megoldásához; s a dunai népek összefogását szorgalmazta. A mozg. csúcspontját az 1931. szept. 24-i pozsonyi kongr. jelentette, amelyet J. *Fučik* elismerő és bátorító szavakkal köszöntött. A kongr. vitaanyagát „A sarló jegyében" c. évkönyvben jelentették meg. A ~ a 30-as évek közepén jelentősen differenciálódott, majd szervezetileg szétzilálódott. Leghaladóbb elemei később csatlakoztak a CSKP-hoz.

sarló és kalapács: 1923 óta a SZU állami jelvénye (1918—az OSZSZSZK címerének része volt.) A kalapács a munkásosztály, a sarló a parasztság jelképe, keresztbe fektetésük a munkásosztály és a parasztság szövetségét, a szoc. társadalmi rendszert jelképezi. A ~ megtalálható a SZU s a hozzá tartozó szövetséges és autonóm közt.-ok állami címerében, zászlaján. Egyes KP-k ma is jelvényként használják pl. a CSKP, az OKP, *India Kommunista Pártja* stb.

Sarló és Kalapács: a SZU-ban élő magyar dolgozók politikai és szépirodalmi folyóirata. 1929. dec.—1937. szept. Moszkvában, havonta jelent meg. Szerkesztői *Hajdu* P., *Münnich* F., Révész Imre, *Vágó* B., *Lengyel* J., Krejcsi Ágoston, *Sarló* S. Rendszeresen tájékoztatta olvasóit a SZU-ban folyó szoc. építőmunka problémáiról, a mo.-i viszonyok alakulásáról, a világ különböző országaiban élő magy. emigránsok helyzetéről. Gazdag szépirodalmi rovata a lapot a kialakuló magy. szoc. irodalom egyik fontos fórumává tette. A mi történelmünk c. rovata a forr. munkásmozg. történetével kapcsolatos cikkeket, visszaemlékezéseket közölt.

Sarló Sándor, *Pór* Tibor (Nagykőrös, 1899. dec. 27.—): író, újságíró, kommunista. Pályáját 1919-ben szegedi lapoknál kezdte, 1923— különböző bp.-i napilapok folyóiratok közölték írásait. Párizsban került kapcsolatba a munkásmozg.-mal, 1925-ben tagja lett az FKP-nek. Pol. tárgyú színdarabjai, elbeszélései a *Párisi Munkás* c. lapban láttak napvilágot. Pol. tevékenysége miatt 1930-ban letartóztatták. Kiszabadulása után a SZU-ba emigrált, s a *Sarló és Kalapács* c. folyóirat egyik szerk.-je lett. 1946-ban tért haza, itthon nyugdíjba vonulásáig az *Új Szó* és az Új Világ című lapok munkatársa, ill. főszerk.-je.

Sarlós István (Bp., 1921. okt. 30.—): tisztviselő; szociáldemokrata, majd kommunista. 1939-ben lépett be az SZDP-be, 1944-ig a Bp. II. ker. pártszervezet adminisztratív titkára, s az ifj. csoport titkára. 1945—48 az SZDP Bp. II. ker. szervezetének titkára. 1948— az MDP, 1950— az MSZBT függetlenített munkatársa, 1956-ban tanári diplomát szerzett. 1956—57-ben a Magyar Önkéntes Honvédelmi Szövetség osztályvezetőh.-e. 1956. dec. 1.— a karhatalomnál teljesített szolgálatot. 1957—59 a bp.-i pb. munkatársa, 1959—63 a Bp. VI. ker. pb. titkára. 1963—70 a Fővárosi Tanács elnöke, 1970—74 a *Népszabadság* főszerk. 1974. márc.— a Hazafias Népfront Orsz. Tanácsának főtitkára. 1966— az MSZMP KB, 1975. márc.— a PB tagja.

Sassy Árpád (1844—Miskolc, 1915. máj. 25.): újságíró, tisztviselő; a korai magyar munkásmozgalom szimpatizánsa. Táncsics Mihály oldalán társszerk.-je, majd felelős szerk.-je az *Arany Trombitá*nak. Az *Általános Munkásegylet* 1869. aug. 22-i első fővárosi népgyűlésének egyik előadója. Az Arany Trombitában megjelent cikkeiért 1869-ben egyévi államfogházra és 500 forint pénzbüntetésre ítélték. Kiszabadulása után eltávolodott a munkásmozg.-tól és Miskolcon rendőrkapitány, majd polgármester-helyettes lett.

sátoraljaújhelyi kitörés: az antifasiszta ellenállás hősies, de sikertelen akciója — 1944. márc. 22. Néhány nappal Mo. hitleri megszállását követően a Sátoraljaújhelyen bebörtönzött magy., román, szerb, szlovák pol. foglyok a komm.-k vezetésével szökést kíséreltek meg. A cél az volt, hogy a kitörés után a szlovákiai hegyekben csatlakozzanak a partizánokhoz. A kitörést — megfelelő külső kapcsolatok hiánya következtében — a csendőrség, a városba érkezett ném. katonaság, valamint a börtönőrség mozgósításával heves tűzharcban meghiúsították. A tűzharc során és a *vezérkari főnök különbíróságá*nak 11 halálos ítélete következtében több mint 60 pol. fogoly — zömében komm. — vesztette életét. — *Irod.: Bazsik Renáta:* Mire az erdők kizöldülnek. 1972. 167 old.

Saumjan, Sztyepan Georgijevics (1878. okt. 1. [13.]—1918. szept. 30.): örmény hivatásos forradalmár, bolsevik. 1898-ban kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1900— az OSZDMP tagja. 1902— az OSZDMP külföldi biz.-ában, majd 1903-ban Genfben V. I. *Lenin* mellett dolgozott. Hazatérése után (1904) az OSZDMP kaukázusi biz.-ának tagja. 1907— a bakui munkások harcának szervezője. 1917— a bakui szovjet elnöke, az OSZD(b)MP KB tagja, a kaukázusi terület rendkívüli népbiztosa. 1918. ápr.— a bakui népbiztosok tanácsának elnöke. Az angol intervenciósok 25 társával együtt kivégezték.

Saumonneau, Louise (1875—1958?): francia szocialista. 1899-ben megalakította az SFIO-ban a szoc. nők csoportját. Az I. vh. idején tanúsított internacionalista magatartásáért bebörtönözték (1915), ami nagy nemzetközi tiltakozást váltott ki. Tagja volt a III. Int.-hoz csatlakozás biz.-ának. 1920-ban csatlakozott az SFIO ún. „újjáépítő" frakciójához. 1946-ban részt vett P. *Faure* mellett a komm.-ellenes Demokratikus Szocialista Párt megalakításában.

Sávolt János (1878—Bp., 1948. máj. 7.): asztalosmunkás; szociáldemokrata. A múlt század 90-es éveiben kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. Alapítója a Famunkások Orsz. Szövetsége békéscsabai csoportjának. 1902-ben az MSZDP nagyváradi titkára. 1914—45 a famunkásszakszervezet asztalosszakosztályának vezető titkára. A TK idején is a szaksz. egyik vezetője, küldött az egyesült párt kongr.-án. A TK megdöntése után az MSZDP újjászervezésekor a párt orsz. választmányának tagja; az asztalosszakosztályt komm.-ellenes szellemben vezette. 1922— tagja a *Szakszervezeti Tanács*nak, 1925—30 pedig a fővárosi törvényhatósági biz.-nak.

Schapper, Karl Christian Friedrich (1812. dec. 30.—1870. ápr. 29.): német nyomdász, majd nyelvtanár; forradalmár. 1833-ban forr. tevékenysége miatt kizárták az egyetemről, Svájcba, majd Franciao.-ba emigrált. Csatlakozott a *Számkivetettek Szövetségé*hez, egyik alapítója az *Igazak Szövetségé*nek. Angliában a *Testvéri Demokraták Szövetségé*nek egyik alapítója, majd az Igazak Szövetsége s a *Kommunisták Szövetsége* központi vezető szervének tagja. 1849. febr.—máj. a *Kölni Munkásegylet* elnöke. 1850-ben a Komm.-k Szövetsége kettészakadásakor a Marx-ellenes frakció egyik vezetője, majd szakított a

frakciózással. 1865— rövid ideig az I. Int. Főtanácsának tagja.

Scharf, Erwin (1914. aug. 29.—): osztrák újságíró; szocialista, majd kommunista. Az ausztrofasiszta dikt. (1933—38) éveiben kapcsolódott be a munkásmozgalomba, a *Forradalmi Szocialisták* illeg. szervezetében tevékenykedett. 1938—40 börtönben volt, 1944-ben a jugoszláv partizánokhoz csatlakozott. 1945—46 tagja *Ausztria Szocialista Pártja* országos vezetőségének, 1948. nov.-ig országos titkára. Baloldali nézetei miatt leváltották. 1949 elején kilépett az SZP-ből. Szocialista Munkáspárt néven önálló pártot alapított, mely szövetségre lépett a KP-val. 1956 őszén belépett *Ausztria Kommunista Pártjá*ba, a KB és a Pol. Iroda tagja lett, 1965. máj.-ig a *Volksstimme* főszerk.-je, 1965— a KB titkára. 1945—53 parlamenti képviselő.

Schärf, Adolf (1896. ápr. 20.—1965. febr. 28.): osztrák jogász; szocialista. 1916— az SZDP *(Ausztria Szocialista Pártja)* tagja, a 20-as években a pártelnökség tagja. 1934-ben és 1938-ban rövid időre letartóztatták, 1944-ben koncentrációs táborba hurcolták. 1945-ben a párt egyik újjászervezője, 1946. dec.— az Országos Vezetőség tagja, 1957-ig a párt elnöke. 1945—57 alkancellár, majd haláláig közt. elnök. A polgári-szocialista koalíció híve.

Schehr, John (1896. febr. 9.—1934. febr. 1.): német lakatos; kommunista. 1912— az SPD, 1919— az USPD, majd az NKP tagja. A hamburgi, Ruhr-vidéki és hannoveri pártszervezetek építésén dolgozott. 1925-től a KB póttagja, 1932— a KB titkára és a PB tagja. 1932—33 parlamenti képviselő. Hitler hatalomra jutása után a KP négytagú illeg. vezetőségének tagja. Nov.-ben letartóztatták, ítélet nélkül agyonlőtték.

Scheidemann, Philipp (1865. júl. 26.—1939. nov. 29.): német nyomdász, szerkesztő; szociáldemokrata. 1890— az SPD tagja, 1903— parlamenti képviselő, 1911— a pártvezetőség tagja, az I. vh. idején szociálsoviniszta. 1918-ban a császári kormányban államtitkár. ~ kiáltotta ki 1918. nov. 9.-én a közt.-ot. A Népmegbízottak Tanácsának F. *Ebert* mellett a vezetője. 1919. febr.— jún. kancellár. Pol.-ja a német monopoltőke megrendült helyzetének stabilizálódását eredményezte, ugyanakkor az ellenforr. katonai szervezkedések miatt szembefordult G. *Noske*-val, követelte a szd. fegyveres védelmi szervezet megerősítését. 1920—25 Kassel főpolgármestere, 1933-ban emigrált, visszaemlékezésein dolgozott. Koppenhágában halt meg.

Scheu, Andreas (1844. jan. 27.—1927. aug. 28.): osztrák aranyozó, mintázómunkás, az ausztriai szoc. mozg. egyik megindítója és kezdetben vezetője. Az I. Int. bécsi szekciójának vezetője. Az 1867-ben alakult Bécsi Munkásképző Egylet tagja, majd vezetője, az egylet lassalleánus vezetősége elleni harc irányítója. Az osztrák szd.-k képviseletében részt vett az *eisenachi kongr.*-on, bejelentve az osztrák szoc. mozg. csatlakozását a német *Szociáldemokrata Munkáspárt*hoz. Az 1870. júl.-i bécsi hűtlenségi per egyik fővádlottja, 1871. jún. elején Pestre érkezett, hogy segítse az *Általános Munkásegylet* szervező munkáját. Letartóztatták és kiutasították az országból. 1874-ben fontos szerepet játszott az ausztriai egységes pártot szorgalmazó neudörfli kongr.-on. Ezután emigrálni kényszerült. Nagy-Britanniában a *Szociáldemokrata Föderáció*, a *Szocialista Liga* vezetőségi tagja; 1914-ben el kellett hagynia Angliát.

Schevenels, Walther (1894—1966): belga szerszámlakatos; szocialista. A szoc. ifj. mozg.-ban kezdte tevékenységét; a Szocialista Ifjúgárda főtitkára volt. 1921— a szaksz. mozg.-ban játszott fontos szerepet; Antwerpen tartomány fémmunkásszövetségének főtitkára. 1929-ben a *Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség* titkára, 1936—45 főtitkára. 1945—49 az SZVSZ főtitkárhelyettese, 1951— haláláig az SZSZNSZ európai regionális szervezetének főtitkára.

Schiff Rezső (Veszprém, 1873. aug. 4.—Bp., 1951. szept. 10.): szabómunkás; szociáldemokrata. Tanonc korában, a 80-as évek végén kapcsolatba került a munkásmozg.-mal, részt vett az első bp.-i máj. 1-i tüntetés megszervezésében. A fővárosi szabómunkás-*szakegylet* egyik alapítója (1893). 1900—04 Párizsban és Londonban élt. 1909—14 kecskeméti párttitkár. A polg. dem. közt. idején a közigazgatásban dolgozott. A TK-ban a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* dolgozója, majd a VH pol. biztosa. A *proletárdiktatúra* leverése után két és fél évi börtönre ítélték. Kiszabadulása után Bécsbe emigrált s részt vett a *Világosság csoport* munkájában. 1925-ben hazatért s az MSZDP baloldali ellenzékéhez tartozott. 1948-ban tagja lett az MDP-nek, és a Bp. VIII. ker. pártszervezetben oktatási munkát végzett.

Schiffer Pál (Hajdúszovát, 1911. febr. 11.—): magántisztviselő; szociáldemokrata, majd kommunista. 1932 óta vesz részt a munkásmozg.-ban mint az MSZDP propagandistája. A *Népszava* és a szaksz. lapok cikkírója. 1944-ben a KP és az SZDP baloldala közötti együttműködés egyik szervezője, SZDP-összekötő a *Magyar Front*ban.

1944 őszén a katonai bíróság 2 év és 6 hónapi fegyházra ítélte. Később a dachaui koncentrációs táborba hurcolták. A felszab. után az SZDP főtitkárságán dolgozott, a két munkáspárt egyesülésének híve. 1945—50 nemzetgyűlési, majd ogy.-i képviselő, 1948— az MDP KV tagja. 1950-ben koholt vádak alapján bebörtönözték. Rehabilitálása után különböző állami tisztségeket töltött be. 1967—71 szept. oslói nagykövet.

Schillinger László (Bp., 1903. szept. 14.—SZU, 1941): magántisztviselő; kommunista. 1925— a KMP tagja. Részt vett az MSZMP tevékenységében. 1927-ben letartóztatták, s három évet töltött börtönben. 1930-ban a KMP bp.-i pb.-ának, majd titkárságának tagja. 1930 végén újra letartóztatták. 1931-ben a párt agitációs és propagandabiz.-nak vezetője. Instruálta a *Társadalmi Szemle* szerk.-ét, segítséget nyújtott a sport- és kult. munka szervezőinek, valamint a szaksz. ellenzékben dolgozó komm.-knak. Szerkesztette a *Kommunista* és a *Pártmunka* c. lapokat. 1934-ben a SZU-ba ment. A Lenin Iskola tanára volt, majd aspirantúrát végzett. 1938— a moszkvai Metró építésénél dolgozott mint konstruktőr.

Schmitt Jenő Henrik (Znaim, Morvao., 1851. nov. 5.—Németo., 1916. szept. 14.): filozófus; anarchista. Kezdetben Hegel követője volt, később P. A. *Kropotkin*, majd Friedrich Nietzsche és L. Ny. Tolsztoj hatása alá került. Az utóbbival levelezési kapcsolatban is állt. Az ún. ideális *anarchizmus* képviselője. Idealista alapon „krisztusi tevékenységet" hirdetve elvetette az erőszakot, tagadta az államhatalom jogosultságát. A 90-es évek végén jelentős hatással volt a *Várkonyi* I. vezette független szoc. mozg.-ra. Részt vett az 1897. évi ceglédi kongr.-on, amelynek határozatain is megmutatkozik eszméinek hatása. 1898—99 rendszeresen írt a *Földművelő* c. lapba. 1897—1900 Bp.-en Állam nélkül (ném. nyelvű változata: Ohne Staat) c. hetilapot adott ki. A független szoc. mozg.-mal 1900 után már nem állt rendszeres kapcsolatban. Még az I. vh. kitörése előtt Németo.-ba költözött.

Schneller, Ernst (1890. nov. 8.—1944. okt. 11.): német tanító; kommunista. Az I. vh.-ban katonatiszt, 1919-ben az SPD tagja lett, a *Kapp-puccs* után, 1920-ban belépett az NKP-be. 1923-ban a reakciós erők ellen küzdő szászo.-i munkáscsapatok parancsnoka. 1924— a KB tagja és egyik titkára, 1924—28 ugyanakkor a PB tagja is. A KI VI. kongr.-án a háborúellenes harc kérdésének korreferense. 1928—33 a KI VB póttagja. 1933. febr.-ban a hitleristák letartóztatták. Hat év fegyház után a sachsenhauseni koncentrációs táborba vitték, ott az illeg. szervezet vezetője. 1944-ben 27 antifasiszta társával együtt agyonlőtték.

Schönherr József (1869—Bp., 1934. márc. 10.): magántisztviselő; szociáldemokrata. A szd. mozg. megszervezője Pápán, az MSZDP több kongr.-ának küldötte. A századforduló után több szaksz. létrehozásában és vezetésében működött közre. 1903—04 a Bp.-i Teherszállító és Fuvarkocsis Munkások Szakegyesületének titkára, a „Kocsisok Szaklapja"-nak szerk.-je. 1904—07 a Bp.-i Kávéfőzők Szakegyletének titkára, a „Kávéfőzők Szaklapja"-nak felelős szerk.-je, a Mo.-i Szállodai, Éttermi és Kávéházi Alkalmazottak Szabadszervezete szervező biz.-ának titkára. Később a Munkásbiztosító Pénztár tisztviselője. A 20-as években a Mo.-i Üvegmunkások Orsz. Szövetségének titkára, 1923—31 az „Üvegipari Munkás" c. lap felelős szerk.-je. Több sikeres *sztrájk*ot vezetett.

Schönherz Zoltán (Kassa, 1905. júl. 25.—Bp., 1942. okt. 9.): elektromérnök; kommunista. Középiskolás korában kapcsolódott be a forr. ifj. mozg.-ba. Az egyetem elvégzése után a CSKP-ben hivatásos pártmunkásként dolgozott. 1934— a Szlovákiai Ifjúmunkás Szövetség magy. csoportjának titkára. 1936—38 a népfrontpol. szellemében szervezte a szlovák és magy. ifj. szervezetek antifasiszta szövetségét. Egyik vezetője a CSKP által létrehozott Magy. Fiatalok Szövetségének. Az 1938. nov.-i első bécsi döntés után a Mo.-hoz csatolt területen maradt és Kassán szervezte a dél-szlovákiai, majd a megszállt kárpát-ukrajnai területek illeg. komm. mozgalmát. 1939 nyarán *Kulich* Gy. közreműködésével e területeket is bekapcsolták a KMP munkájába. 1939 végén a SZU-ba ment; 1940. febr.-ban visszatért Bp.-re a párt KB-jának létrehozására és központi pártlap kiadásának megszervezésére. 1940. márc.-ban — *Dolgozók Lapja* c. egy kassai nyomda illeg. termékeként — meg is jelent a lap, a KB megalakítása azonban nem sikerült. Az 1940. ápr.-ban bekövetkezett letartóztatások miatt kénytelen volt a SZU-ba visszatérni. 1940. dec.-ben ismét hazatért, s tagja lett az akkor megalakult Titkárságnak s az 1941. jan.-ban létrehozott KB-nak. Ő irányította az 1941 tavaszán alakult és félleg. működő Függetlenségi Bizottságot is. 1942. júl. 6-án letartóztatták és 1942. szept. 30-án a *vezérkari főnök különbírósága* hazaárulás vádjával halálra ítélte. — *Irod.: Vészi Endre:* Küldetés. 1954. 187 old. — — *Vadász Ferenc:* Tenyérnyi ég. [Életrajzi regény.] 1970. 265 old.

Schönmann László (Bp., 1902. márc. 6.—Jalta, SZU, 1939): magántisztviselő; 1925— az

MSZMP és a KMP tagja. A KMP Pest környéki biz.-ának titkára. 1929-ben a bp.-i pb. tagja. Több ízben bebörtönözték, s a börtönben súlyos tüdőbajt kapott. 1932-ben a SZU-ba emigrált. Egy jaltai tüdőszanatóriumban halt meg.

Schönstein Sándor (Sátoraljaújhely, 1898. aug. 5.—Bergen-Belsen, Németo., 1945. ápr.): orvos; kommunista. 1926-ban bekapcsolódott az MSZMP és a *Természetbarátok Turista Egyesülete* munkájába.Részt vett a párt kult. és propagandatevékenységében. 1928— a KMP tagjaként dolgozott tovább az MSZDP kereteiben. Megszervezte az első baloldali orvoscsoportot (l. *szocialista orvosmozgalom a két világháború között Magyarországon*), melynek vezetőjeként irányította az egyetlen hazai orvossztrájkot (1932). 1932-ben baloldali magatartása miatt kizárták az MSZDP-ből. Munkatársa volt a *100%*, a *Társadalmi Szemle* s a *Gondolat* c. komm. folyóiratoknak, szerkesztette a Marxizmus c. sorozatot. Népszerű *szemináriumi* sorozata — a „Schönstein-füzetek" — még a felszab. után is jelentős segédeszköz volt a marxista pol. gazdaságtan oktatásában. 1944-ben letartóztatták s koncentrációs táborba hurcolták. A fasiszták meggyilkolták.

Schulhof Géza (Dombóvár, 1848—Bp., 1918. jún. 1.): liberális jogász; a korai magyar munkásmozgalom szimpatizánsa, történetírója. Részt vett az *Általános Munkásegylet* megalakításában és kezdeti tevékenységében. Az ún. *„hűtlenségi per"*-ben (1872) bíróság elé állított munkásvezetők egyik védője. 1895-ben írta — részben személyes emlékek alapján — a Munkásmozgalom keletkezése Magyarországon c. művét, amely első ízben tárgyalja átfogóan a magy. munkásmozg. kezdeti szakaszát.

Schulze-Delitzsch, Franz Hermann (1808. aug. 29.—1883. ápr. 29.): német közgazdasági író a németo.-i szövetkezeti mozgalom úttörője. A szociális probléma megoldását az önsegélyező szövetkezetek és népbankok felállításában jelölte meg. Ellenezte az államsegélyt; erről az 1860-as években vitát folytatott F. *Lassalle*-lal. ~ tanításai Mo.-on is hatottak; l. *önsegélyező mozgalom Magyarországon.*

Schumacher, Kurt (1895. okt. 13.—1952. aug. 20.): német jogász és közgazdász; szociáldemokrata. 1930—33 parlamenti képviselő. Az SPD-ben az aktívabb Hitler-ellenes pol. híve. 1933—43, majd 1944. júl.— börtönben, ill. koncentrációs táborban. 1946-ban a nyugatnémet SPD elnöke. ~, akinek kiszabadításáért annak idején a komm.-k is harcoltak, a II. vh. után élesen ellenezte az egységfrontot. Az állam osztályfelettiségéről vallott idealista és lassalleánus elképzelései a monopoltőkés körök megerősödésének kedveztek, állásfoglalásai a revansista törekvéseket erősítették. Híve volt a nyugati megszállási övezetek szuverén állammá alakításának, s annak, hogy az NSZK-t bevonják a nyugati szövetségbe.

Schutzbund, *Republikanischer Schutzbund: Köztársasági Védőszövetség*

Schweitzer, Johann Baptist von (1833. júl. 12.—1875. júl. 28.): német ügyvéd; szocialista, lassalleánus. 1861-ben a frankfurti *Munkásképző Egylet* elnöke, 1864— a Der *Social-Democrat* kiadója és főszerk.-je. F. *Lassalle* halála után az *Általános Német Munkásegylet* elnöke. Jelentős érdemeket szerzett K. *Marx* „A tőke" c. művének megismertetésével, a munkások nevelésével, ugyanakkor Bismarck pol.-jának támogatója és képviselője a munkásmozg.-ban. Ellenezte az *eisenachi párt* megalakítását. 1872-ben lelepleztéka kormány általi megvesztegetettségét és kizárták a Munkásegyletből. Marx „porosz királyi szociáldemokratá"-nak nevezte.

Schwitzguébel, Adhémar (1844—1895): svájci rézmetsző; anarchista. M. A. *Bakunyin* híve, a *Szocialista Demokrácia Egyesülése* egyik vezetője és ennek legerősebb szervezete, a Jurai Föderáció titkára. A bakunyinistákkal csatlakozott az I. Int.-hoz, de nem adta fel anarchista elveit, s emiatt 1873-ban kizárták az Int.-ból.

Scînteia (Szikra): az RKP KB Bukarestben megjelenő központi napilapja. 1931. aug. 15.—1940. okt. illeg. jelent meg, majd megjelenése szünetelt. 1944. szept. 21.— leg. napilap. Példányszáma 1 000 000; főszerk.-je Alexandru Ionescu.

Scoccimarro, Mauro (1895. okt. 30.—1972. jan. 1.): olasz közgazdász, újságíró; kommunista. 1917— szocialista, 1921-ben az OKP alapító tagja, a L'*Ordine Nuovo* egyik szerk.-je. 1923— az OKP titkárságának tagja. 1926—43 börtönben és száműzetésben volt. 1943— az OKP KB-nek, titkárságának és vezetőségének tagja. 1945—47 pénzügyminiszter, 1946— képviselő, 1948— szenátor. 1956— a KP KEB-jének elnöke. — *M.: Togliatti, Palmiro:—Scoccimarro, Mauro:* Az Olasz Kommunista Párt új harci feladatai. 1950. 64 old.

scottsboróí per: az Egyesült Államok-beli alabamai Scottsboróban fajüldöző célzattal lefolytatott per — 1931. márc. Kilenc 14—20 éves néger fiút 2 lány ellen elkövetett erőszak vádjá-

val állítottak bíróság elé és 8 halálos ítéletet mondtak ki. Az *Egyesült Államok Kommunista Pártja* által szervezett több éves kampány mentette meg a vádlottakat a kivégzéstől. Az 1935-ben lefolytatott új peres eljárás 4 vádlott felmentésével és 5 vádlott különböző időtartamú börtönbüntetésre ítélésével ért véget.

Sebes György (Szeghalom, 1913. febr. 4.— Spanyolo., 1938. ápr. 4.): magántisztviselő; kommunista. 1931— a KIMSZ tagja, az északi ker. bizottság titkára, majd a bp.-i területi biz. tagja, a KIMSZ nyomdájának vezetője. Többször letartóztatták, több mint két és fél évet töltött börtönben. Kiszabadulása után 1937-ben Spanyolo.-ba ment, s a magy. zászlóalj egyik századának parancsnokhelyetteseként a leridai fronton hősi halált halt.

Sebes Imre (Szeghalom, 1910. febr. 19.—Bp., 1964. jan. 25.): textilszövő; kommunista. 1930— a KIMSZ, 1931-től a KMP tagja. 1930—34 a KIMSZ keleti ker., majd a bp.-i területi biz.-ának titkára. 1935—36 a KMP egyik ker. titkára. 1937—39 Spanyolo.-ban a *nemzetközi brigádok*ban harcolt. 1939—43 francia internáló táborok foglya, 1943—44 Grenoble-ban, az FKP tagjaként, az ottani magy. pártszervezet vezetője. A felszab. után az MKP, majd az MDP Pest, ill. Fejér megyei titkára. 1957— haláláig a Belügyminisztériumban dolgozott.

Sebes István (Szeghalom, 1906. dec. 15.—Bp., 1966. dec. 2.): kárpitos; kommunista. 1922— a Famunkások Orsz. Szövetsége, 1926— a KIMSZ tagja. 1927-ben a KIMSZ KB titkára. 1929-ben letartóztatták. Kétévi fegyház után 1931—32 ismét a KIMSZ titkára. Részt vett a KMP KB 1932. évi plénumán. 1933-ban a SZU-ba ment tanulni. 1935—36 a KMP bp.-i biz.-ának titkára. 1936 elején letartóztatták. Ezúttal több mint 8 évet töltött fegyházban. A felszab. után vezető párt- és állami tisztségeket töltött be. 1957— külügyminiszter-helyettes, majd haláláig bécsi nagykövet.

Sebes László (Szeghalom, 1905. máj. 9.— Németo., 1945): műszerész; kommunista. 1926— az MSZDP, 1927— az MSZMP és a KMP tagja. Berlinben komm. pártiskolát végzett. Hazatérte után megbízták a KMP *sajtóapparátus*ának vezetésével. Az MSZMP ellen folytatott bírósági eljárások során több ízben bebörtönözték. 1930-ban a bp.-i pb. tagja. 1931-ben a SZU-ba ment, s elvégezte a Lenin-iskolát. 1933-tól a Bp. déli, majd a Bp.-i PB tagja. 1934 nyarán letartóztatták és 3 évi fegyházra ítélték. A II. vh. idején, a ném. megszállás után a Gestapo koncentrációs táborba hurcolta, s röviddel a felszab. előtt megyilkolták.

Sebes Pál (Endrőd, 1899. máj. 4.—SZU, 1939): magántisztviselő; szociáldemokrata, majd kommunista. 1919-ben lépett be az MSZDP-be. A TK idején vöröskatona, 1920— a Magánalkalmazottak Orsz. Szövetségében ellenzéki tevékenységet folytatott. 1927— a KMP tagja. 1929-ben a KMP bp.-i területi biz.-ának, majd titkárságának tagja. 1930-ban a KMP II. kongr.-án a KB tagjává választották. 1931—32 a KMP képviselője a KI VB-ben, 1933—36 a KMP KB tagjaként több ízben járt Mo.-on. Irányító szerepe volt az illeg. apparátus kiépítésében és a szaksz. ellenzék által vezetett *sztrájk*harcokban. 1937-ben a SZU-ban koholt vádak alapján letartóztatták. Törvénysértő eljárás áldozata lett.

Sebes Sándor (Szeghalom, 1902. okt. 22.—): banktisztviselő; kommunista. 1920— vesz részt a munkásmozg.-ban. 1929-ben lépett be a KMP-be. 1934-ig a párt illeg. *apparátus*ának egyik vezetője, utána a mo.-i *Vörös Segély*ben dolgozott. 1936—38 a *spanyol szabadságharc* katonája, századpárttitkár. 1939—43 franciao.-i internáló táborokban volt. 1943—44 a toulouse-i magy. pártcsoport szervező titkára és az illeg. *Franciaországi Magyar Függetlenségi Mozgalom* titkára. A felszab. után 1946—51 az MKP, majd az MDP KV gazd. osztályának vezetője, 1953— nyugállományba vonulásáig belkereskedelmi miniszterhelyettes. 1975-ig az MSZMP KB tagja; 1975— a KEB tagja.

Secchia, Pietro (1903. dec. 19.—1973. júl. 7.): olasz kommunista. 1919-ben csatlakozott a szoc. ifj. szövetséghez, 1921— az OKP tagja. 1924 az OKP titkárságának tagja. 1926-ban a komm. ifj. szövetség KB-jának tagja. 1926-ban bebörtönözték. 1928-ban az OKP KB tagja. 1931—43 börtönben és száműzetésben volt. A partizánmozg. egyik vezetője, a Garibaldi-brigád főkomisszárja. 1945—56 az OKP Vezetőségének tagja, 1948—57 főtitkárhelyettes. Haláláig a KB tagja, 1946— képviselő, 1948— szenátor.

Section Française de l'International Ouvrière, *SFIO:* a Munkásinternacionálé Francia Szekciója. A *Francia Szocialista Párt* hivatalos neve 1905—71 között.

Segédmunkások Szakszervezete: különböző szakmabeli segédmunkások szociáldemokrata szervezete Magyarországon. Első ízben 1905-ben a kereskedelemben dolgozó segédmunkások alakítottak csoportot a Kereskedelmi Alkalmazottak Szövetségében. 1909-ben jött létre az

Irodai, Üzleti és Raktári Segédmunkások Orsz. Egyesülete, amely 1918-ban egyesült a Bankalkalmazottak Szervezetével. Ekkor kísérlet történt az ipari segédmunkások bekapcsolására is. 1919 után a szaksz.-ek kifogásolták a gyárakban és műhelyekben dolgozó segédmunkások külön szervezését, és a ~t 1921-ben kizárták a *Szakszervezeti Tanács* kötelékéből, ahová csak 1923-ban térhetett vissza. Tevékenysége ezután az üzleti, irodai, raktári segédmunkásokra, portásokra, vásárcsarnoki hordárokra, köztisztasági és háztartási alkalmazottakra szorítkozott. Működési köre bővítésére irányuló törekvései ezután is állandó vita tárgyát képezték a szaksz. mozg.-ban. 1934— kapcsolódtak be a ~ munkájába a kifutó segédmunkások, akik 1936-ban önálló szakosztályt hoztak létre. — A KMP a II. vh. éveiben kísérletet tett arra, hogy e szaksz.-et is bevonja a *munkásegységért* folytatott harcba. 1941-ben *Ságvári* E. vette fel az összeköttetést a ~vel, s kezdeményezésére indult meg a szervező munka a kórházi alkalmazottak között. 1943— a ~ taglétszáma jelentősen emelkedett, a munkásmozg. ált. fellendülésével összefüggésben. 1947-ben beolvadt a *Közlekedési és Szállítási Dolgozók Szakszervezetébe*.

Seidler Ernő (Ungvár, 1886. márc. 18.— SZU, 1940.): műszaki tisztviselő; szociáldemokrata, majd kommunista. Ifjú korában a *Társadalomtudományi Társaság* tagja, a *Galilei Kör* egyik alapítója. 1910-ben belépett az MSZDP-be. 1915-ben orosz fogságba került. A tomszki hadifogolytáborban kapcsolatba lépett az orosz forradalmárokkal. 1917 végétől a forr. hadifogolyszervezet tagja. 1918 elején hazatért, nov.-ben részt vett a KMP megalapításában. Az első KB tagja, a katonai ügyek szervezője. A TK idején a *Vörös Őrség* bp.-i parancsnoka, a TK müncheni követe, az SZKIB tagja. A VH-ban ezredparancsnok, a *Forradalmi Kormányzótanács* lemondásának napján ezredével visszafoglalta Szolnokot a románoktól. A *proletárdiktatúra* megdöntése után emigrált. Ausztriában internálták. 1921— Csehszlovákiában élt, a CSKP ungvári titkáraként részt vett a cseh és a szlovák KP egyesítésében, s a CSKP KB-jának tagja lett. 1925-ben kiutasították, ezután Berlinben a SZU kereskedelmi képviseletének osztályvezetője, az NKP tagja. 1930— a SZU-ban trösztigazgató, 1938-ban koholt vádak alapján letartóztatták. A törvénysértő eljárás áldozata lett.

Seikh, Safü Ahmed el (1924—1971. júl. 26.): szudáni kommunista, szakszervezeti vezető. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1970). A *Szudáni Kommunista Párt* egyik alapítója, 1948— PB-tagja. Megalakulásától, 1950— a szudáni szaksz. szövetség főtitkára. 1957— az SZVSZ alelnöke. Az 1969. máj.— hatalmon levő katonai kormány megdöntésére tett kísérlet hamis vádjával kivégezték.

Seitz, Karl (1869. szept. 4.—1950. febr. 3.): osztrák néptanító; szocialista, 1900— az SZDP (l. *Ausztria Szocialista Pártja*) tagja. 1907— parlamenti képviselő; V. *Adler* mellett a szd. parlamenti frakció vezetője. 1918-ig a párt jobbszárnyának egyik vezetője. 1919—34 a párt elnöke. 1919—20 az alkotmányozó nemzetgyűlés elnöke, ideiglenes államfő. Vezető szerepet játszott a polg. dem. rendszer kiépítésében és megszilárdításában. 1923—34 Bécs polgármestere; döntő szerepe volt a Bécset „vörössé" tevő szociális intézkedések (munkáslakótelepek stb.) megvalósításában. Az 1934. *februári (Schutzbund) felkelés* idején rövid időre őrizetbe vették, azután visszavonult a pol. élettől. 1944. júl.—1945. ápr. a ravensbrücki koncentrációs tábor foglya. 1945— részt vett a párt újjászervezésében, az országos vezetőség tagja, majd tiszteletbeli elnöke; tényleges befolyása azonban ekkor csekély.

sejt: 1. illegálisan dolgozó forradalmi párt alapszervezete. Taglétszáma kicsi, és ezért kiválóan alkalmas konspiratív tevékenységre. A KMP-ben egy-egy sejt 3—5 tagból állt. A KMP II. kongr.-án elfogadott szervezeti szabályzat üzemi, falusi és utcai sejteket különböztetett meg; közülük az üzemi, munkahelyi sejteket (ide tartoztak az üzemből elbocsátott komm. munkások is) a párt szervezeti alapjának tekintette. A sejtek feladatává tették a párt pol.-jának, jelszavainak népszerűsítését és új párttagok bevonását a szervezetbe. — 2. Egyes leg. dolgozó KP-k is, pl. az FKP ~nek nevezik alapszervezeteiket.

Selepin, Alekszandr Nyikolajevics (1918. aug. 18.—): szovjet-orosz kommunista tisztségviselő. 1940— az SZKP tagja. 1936—39 a moszkvai egyetemen történelmet, filozófiát és irodalmat tanult. 1940—58 a *Komszomol*ban dolgozott, 1952—58 a Komszomol első titkáraként. 1958—61 az Állambiztonsági Bizottság elnöke, 1961—67 az SZKP KB titkára, 1967—75 a Szovjet Szakszervezetek Központi Tanácsának elnöke, az SZVSZ alelnöke. 1952— az SZKP KB, 1964—75 az Elnökség, ill. a Pol. Iroda tagja.

Seleszt, Pjotr Jefimovics (1908. febr.—): szovjet-ukrán lakatos, majd kohómérnök; kommunista tisztségviselő. 1928— az SZKP tagja. Felelős párttisztségeket töltött be Harkovban, Cseljabinszkban, Szaratovban és az SZKP KB-jának apparátusában. 1954—63 a kijevi városi, majd területi pb. vezető munkatársa, ill. az Uk-

rán KP KB titkára. 1963—72 az Ukrán KP KB első titkára, majd a SZU minisztertanácsának elnökhelyettese. 1961-től az SZKP KB tagja, 1963—73 az Elnökség, ill. a Pol. Iroda tagja. Jelenleg nyugdíjas.

Semard, Pierre (1887. febr. 15.—1942. márc. 7.): francia vasúti munkás; kommunista. 1910— részt vett a szaksz. mozgalomban, 1916— az SFIO tagja. 1920— az FKP tagja. 1924—30 a KP főtitkára és a KI VB tagja. Vezetője a francia tömegsztrájkoknak, tüntetéseknek, ezért 1923—29 többször bebörtönözték. 1933— a vasutasszaksz.-ben dolgozott. 1939-ben ismét letartóztatták, majd 1940-ben átadták a hitleristáknak, akik kivégezték.

Sembat, Marcel (1862. okt. 19.—1922. szept. 5.): francia újságíró; szocialista. Az SFIO egyik jobboldali vezetője, 1920-ig a l'*Humanité* munkatársa. 1893— parlamenti képviselő. Az I. vh.-ban szélsőséges szociálsoviniszta, részt vett a háborús kormányban. Helytelenítette a NOSZF-ot és az FKP megalakítását.

Sereni, Emilio (1907. aug. 13.—): olasz agrárszakember; kommunista. 1928— az OKP tagja. 1930—35 börtönben. 1936 az OKP KB tagja. 1943 náci koncentrációs táborból szökött meg, majd belépett az É.-olaszo.-i *Nemzeti Felszabadító Bizottság*ba. 1946—47 segélyezési, ill. közmunkaügyi miniszter. 1946— az OKP KB és Vezetőség tagja. 1946— képviselő, 1948—63 szenátor. 1966— a Critica marxista c. folyóirat szerk.-je. Munkáiban az olasz agrárviszonyok mélyreható és sokoldalú, marxista igényű elemzését nyújtja. — *Irod.: Sereni, Marina:* Életünk napjai. 1959. 248 old.

Serraillier, Auguste (1840—1878): francia cipészmunkás; kommünár. Az I. Int. francia szekciójának, 1869— a Főtanácsnak tagja. 1870. febr.— Belgium, Hollandia és Spanyolo. levelező titkára. Az 1871. márc. 18-i felkelés egyik vezetője, a *Párizsi Kommün* tagja, a proudhonista kisebbséghez tartozott. A Kommün bukása után Angliába emigrált (távollétében halálra ítélték). 1871. szept.— az I. Int. francia levelező titkára, a marxista többséget támogatta.

Serrati, Giacinto Menotti (1872—1926. máj. 11.): olasz újságíró; szocialista, majd kommunista. 1911-ben visszatérve az USA-ból, egyik vezetője az *Olasz Szocialista Párt*nak. 1915-ig az *Avanti!* igazgatója. A *zimmerwaldi konferencia* egyik kezdeményezője. 1919-ben a párt ún. *maximalista* szárnyának vezetőjeként a KI-hez csatlakozás mellett foglalt állást. A KI II. kongr.-án az olasz küldöttséget vezette. Ellenezte a reformisták kizárását a pártból, és a formális pártegység fenntartása érdekében megakadályozta a KI-hez csatlakozást. A reformistákkal szemben létrehozta a „harmadik internacionalisták" csoportját, majd 1924-ben csoportja egy részével csatlakozott az OKP-hoz.

Severing, Carl (1875. jún. 1.—1952. júl. 23.): német lakatos; szociáldemokrata. 1920—26 és 1930—32 porosz, 1928—30 birodalmi belügyminiszter, jelentős szerepe volt a munkásság megmozdulásainak elnyomásában. 1932-ben mint porosz belügyminiszter semmit sem tett a szociáldemokrata porosz tartományi kormányt elmozdító júl.-i államcsíny megakadályozására. A hitlerista uralom éveiben Németo.-ban élt mint nyugdíjas. 1945 után részt vett az SPD újjászervezésében. 1947— tartományi képviselő.

Sharkey, Lawrence (1898. aug. 6.—1967. máj. 13.): ausztrál munkás; kommunista. 1922—29 a sydney-i szakszervezeti tanács, 1929—37 Új-Dél-Wales szakszervezeti tanácsának tagja. 1924— a KP, 1929— a KP KB, 1930— a PB tagja. 1930—48 a KB elnöke, 1948—65, megbetegedéséig főtitkára.

Shaw, George Bernard (1856. júl. 26.—1950. nov. 2.): ír származású angol drámaíró, szocialista közíró. Irodalmi Nobel-díjas (1925). 1884— a *Fabiánus Társaság* tagja, az 1886. évi elvi nyilatkozat egyik megalkotója. Az 1890-es években több, a szoc. gondolatot népszerűsítő írást jelentetett meg — egyéni érveléssel, reformista kicsengéssel. 1900-ban az angol—búr háború idején soviniszta, az angol birodalom pozitív szerepét hangsúlyozta. Az 1880—90-es években több nagy hatású, a társadalmat bíráló munkát jelentetett meg. Az I. vh. idején háborúellenes. Az 1920-as években kritikusan szemlélte a polgári demokráciát, a szociáldemokráciát és a kommunista pártokat. — *M.:* Szocializmus milliomosok számára és egyéb tanulmányok. 1912. 112 old. — Anglia ellen és a cár ellen. Okos szó a háborúról. 1915. 198 old. — Művészszerelem. Regény. 1947. 338 old. — Öt színdarab. Szerelmi házasság. Warrenné mestersége. Barbara őrnagy. Fanny első színdarabja. Szent Johanna. 1952. 427 old. — Genf 1938. A világtörténelem egy elképzelt fejezete. 1955. 178 old. — Cashel Byron mestersége. 1957. 352 old. — Vélemények, gondolatok. A bevezető tanulmányt írta Szobotka Tibor. 1958. XII. 215 old. — *Irod.: Lutter Tibor:* G. B. Shaw. 1952. 131 old. — *Hegedüs Géza:* G. B. Shaw világa. 1970. 190 old.

Shaw, Tom (1872. ápr. 9.—1938. szept. 26.): brit textilipari munkás; munkáspárti. 1911—32 a nemzetközi textilmunkás-szövetség titkára. 1914— „honvédő", 1918— parlamenti képviselő, 1924-ben az első munkáspárti kormány tagja. 1923—25 az SZMI egyik titkára.

Shehu, Mehmet (1913. jan. 10.—): albán kommunista. A nápolyi katonai akadémiáról forr. tevékenysége miatt kizárták, majd letartóztatták. Spanyolo.-ba ment, a *nemzetközi brigádok* önkéntese, 1937— az SKP tagja. 1939-ben Franciao.-ban internálták. 1942-ben hazatért, belépett az albán KP-be. 1944. máj.-ban Albánia Nemzeti Felszabadítása Antifasiszta Biz.-ának tagja, az I. partizánhadosztály parancsnoka. 1944. nov.-ben a Nemzeti Felszabadító Hadsereg vezérkari főnökhelyettese, majd vezérkari főnöke. 1948-ban a minisztertanács elnökhelyettese és belügyminiszter. 1954— a minisztertanács elnöke. Az *Albán Munkapárt* PB-tagja.

Shinwell, Emanuel (1884. okt. 18.—): brit vasmunkás, munkáspárti. A *műhelymegbízott*ak mozgalmának egyik vezetője. J. R. *MacDonald* 1924. évi munkáspárti kormányában államtitkár. 1931-ben MacDonalddel szemben lépett fel, mégis fokozatosan erősen jobbra tolódott. 1945—47 C. R. *Attlee* kormányában energiaügyi, 1947—50 hadügyminiszter. 1964—67 a *Munkáspárt* parlamenti csoportjának elnöke.

shop-steward: *műhelymegbízott*

Sík Endre (Bp., 1891. ápr. 2.—): jogász; kommunista. Ügyvédjelölt korában került kapcsolatba a munkásmozg.-mal. Az I. vh.-ban orosz fogságba került s részt vett a hadifoglyok komm. mozgalmában. 1920—37 az OK(b)P tagja volt. 1920 után a SZU-ban egyet. tanár, tud. kutató. 1945-ben tért haza, és 1949-ig a washingtoni magy. követség tanácsosa, majd követ. Erről szóló visszaemlékezéseit „Egy diplomata feljegyzései" című könyvében írta meg (1966), 1949— a Külügyminisztériumban dolgozott, 1958—61 külügyminiszter. Ezekről az évekről szól „Bem rakparti évek" c. memoárkötete. 1961 óta nyugdíjas. 1959—70 az MSZMP KB tagja. A békemozg. tevékeny résztvevője, az Orsz. Béketanács elnöke. Tud. és szépirodalmi tevékenységet folytat. 1967-ben Lenin Békedíjjal tüntették ki. — *M.:* Egy diplomata feljegyzései. 2. kiad. 1967. 343 old. — Próbaévek. 1967. 877 old. — Bem rakparti évek. 1970. 286 old. — Faji kérdés és marxizmus. (Az utószót írta Kende István.) 1971. 293 old. — Fekete Afrika története. 1—4. köt. 1964—1973.

Silberberg Ignác, *Salgó* (Arad, 1863—Bp., 1932. jan. 31.): nyomdászmunkás; szociáldemokrata. A 80-as években vándormunkásként bejárta Ny-Európát, Németo.-ban A. *Bebel* és K. *Liebknecht* oldalán csatlakozott a szd. munkásmozg.-hoz. A 90-es évek elején Ausztriában élt, tagja volt az ausztriai SZDP vezetőségének, munkatársa a bécsi *Arbeiter-Zeitung*nak. Az ausztriai párt képviselőjeként részt vett az 1894. évi mo.-i pártkongr.-on és közreműködött a pártegység megteremtésében. A mo.-i pártvezetőség a kongr. után hazahívta. 1894. júl. 1-én átvette az MSZDP vezetését, valamint a pártlapok szerkesztését. A szd. mozg.-ban az *osztályharc*os irányzat híve, a párt egyik legjobb ném. nyelvű szónoka. Vezetése alatt fellendült a pol. és szervező munka a mozg.-ban. 1895-ben létrehozta a Népszava Részvénytársaságot és a *Népszavát* átmenetileg napilappá fejlesztette. E vállalkozás kudarca után mérsékelt irányzatú ellenzék lépett fel ellene, és megfosztotta a pártban és a lapnál viselt funkcióitól. ~ ekkor ellenzéki mozgalmat szervezett, s 1896. febr.-ig a Népszavát mint az ellenzék lapját jelentette meg. 1895—96-ban többrendbeli sajtóvétségért elítélték. Börtönbüntetése alatt ellenzéki csoportja meggyengült, és ~ 1896 végén visszavonult a munkásmozg.-tól. Ezután a bp.-i ném. nyelvű lapoknál újságíróként dolgozott.

Silone, Ignazio, eredetileg Secondino *Tranquilli* (1900. máj. 1.—): olasz író, szociáldemokrata. 1917—21 a szoc. ifj. mozg.-ban vett részt. 1921-ben belépett az OKP-be, a KB tagja. 1930-ban a párt felszámolását követelte, ezért kizárták a KB-ből. A fasizmus idején száműzetésben volt. Antifasiszta regényei nagy hatást gyakoroltak a közvéleményre. 1941—47 az *Olasz Szocialista Párt* egyik vezetője, 1947-ben kilépett az OSZP-ből. 1951-ben részt vett az *Olasz Szociáldemokrata Párt* megalakításában. 1956— élesen komm.-ellenes. — *M.:* Fontamara. Regény. 1973. 390 old.

Simon Ferenc (Szeghalom, 1907. jan. 26.— Dachau, Németo., 1945): cipészmunkás; kommunista. A 20-as évek végén kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1931— a KMP tagja. Pol. tevékenységéért több ízben letartóztatták, rendőri felügyelet alá helyezték. 1937— a bőrmunkás-szaksz. cipészszakosztályának vezetőségében, majd a szaksz. KV-jában dolgozott. 1941-ben a KMP bőrösszakmai biz.-ának titkára, 1942-ben letartóztatták, s a katonai bíróság 7 évi fegyházra ítélte. 1944 végén Dachauba hurcolták és meggyilkolták.

Simon Mózes (Munkács, 1890. nov. 19.—Bp., 1957. jan. 25.): ügyvéd; kommunista. A KMP-

nek megalakulasatol tagja A TK idejen a beregszaszi *direktórium* tagja, majd a 44-es voros dandar pol megbizottja. A *proletardiktatúra* megdontese utan Becsbe, majd Beregszaszra kerult es illeg. osszekotó volt az OK(b)P, valamint a KMP es az SZLKP kozott. Vezetó szerepet jatszott az uldozott komm -k SZU-ba juttatásaban. A fasiszta megszallás utan Angliába, majd az USA-ba emigralt s belepett az *Egyesult Államok Kommunista Partja*ba. 1947-ben hazatert Mo.-ra, elobb partmunkaskent dolgozott, majd a Kereskedelmi Bank vezetó jogtanacsosa volt. 1949-ben koholt vadak alapjan bebortonozték 1956-ban rehabilitáltak

Simonovits István (Bacskeresztúr, 1907. dec. 24.—): orvos, kommunista. A bp.-i *egyetemi hallgatok kommunista szervezkedese* kereteben kapcsolódott be a munkasmozg.-ba. 1932— tagja a KMP-nek. Részt vett a *szocialista orvosmozgalom* tevekenységében, egyik szervezője és vezetője a második orvoscsoportnak. A VS keretében a bebortonzott forradalmarok és hozzatartozóik egészségugyi ellatásában tevekenykedett, számos orvost kapcsolt be a VS munkajába. A *munkas-sportmozgalom* szervezeteiben sportorvoskent mukodott, az OIB-ben és mas leg. munkasszervezetekben eloadásos prop. munkat vegzett. A felszab. utan *Weil* E.-lel és Sárfi Rozsival megszervezte a Magyar Orvosok Szabad Szakszervezetet, s 1945 apr.-ig ennek titkari tisztet toltotte be. 1945—53 a Népjóléti, majd Népjóléti és Egeszsegugyi Minisztérium államtitkar h.-e, 1953— egészségugyi min. h , 1957— az egészségugyi min. első h.-e. 1964— az Orsz. Vértranszfúziós Szolgalat főigazgatója.

Sinclair, Upton (1878 szept. 20.—1968. nov. 26.): amerikai regenyiró, a kap. tarsadalom nagy leleplezője. Utopista szoc. eszmeket vallott, V. I. *Lenin* „elméleti kepzettseg nelkuli utópista szocialistának" tartotta. Tobb mint 30 éven át dokumentum- es riportregenyek sorozatában leplezte le a kap. gazd. es pol visszassagait, buneit. Egesz nemzedékek nóttek szoc.-va ~ múvein. A 30-as évek végétől fokozódó mértekben határolta el magát az USA és a világ haladó mozgalmaitól. — *M.*· Óneletrajza. 1938. 211 old. — Petróleum. 1944. 529 old. — A mocsar. 3. kiad. 1946 269 old. — Jimmie Higgins. 1949 256 old. — [Szaz százalék] 100%. (Egy hazafi tortenete.) Regeny. (. Utoszó: Vasárhelyi Miklós) 1964. 269 old.

Sindermann, Horst (1915. szept. 5.—): német újságíró; kommunista. 1929— a komm. ifj. szovetség tagja. 1934—45 illeg. partmunkájáért bortonbe, koncentrációs taborba zártak. 1945—55 ujsagirokent dolgozott, 1955—63 a NSZEP KB-janak apparatusaban tevekenykedett. 1958— az NSZEP KB-jának pot-, ill. rendes tagja, 1963— a PB pót-, ill. rendes tagja 1971—73 a minisztertanacs első elnokh -e, 1973. okt.— elnoke.

Singer, Paul (1844. jan. 16.—1911. jan. 31.): nemet kereskedoseged, majd gyaros; szocialdemokrata. A 19. sz. 60-as eveinek vegetől a kispolg. demokraciatol eljutott a szocialdemokraciaig. 1869— a *Szocialdemokrata Munkaspart* tagja, a *kivételes torveny*ek idejen a munkasmozg. elismert vezetoje. 1884— halalaig parlamenti képviselo, 1885— a szd. parlamenti frakcio elnoke, 1886— a pártvezetőseg tagja, 1890— A *Bebel*lel egyutt a párt elnoke. 1900— halaláig az NSZI tagja. Az SPD kiemelkedo parlamenti taktikusa és szervezője, s mindvegig — a parton beluli harcokban — az opportunista jobboldal ellenfele.

Sinkó Ervin (Apatin, 1898. okt. 5.—Zagrab, Jugoszlávia, 1967. márc. 26.): iró; kommunista. A TK idejen tagja a *Budapesti Kozponti Forradalmi Munkas- és Katonatanacsnak*, a Bp.-i Szovjethaz, majd Kecskemét katonai parancsnoka. 1920—39 *emigráció*ban: Becsben, Párizsban, Zurichben, Moszkvában élt. Visszaterve Jugoszlaviaba Zagrábban tevekenykedett; a II. vh. idején az olasz fasisztak internalták. A felszab. után a jugoszláviai magy. irodalmi élet egyik vezető alakja, az újvideki egyetem magy. irodalmi tanszekének vezető tanára, akademikus. Első versei *Kassak* L. *Ma*, ill. A *Tett* c. folyoiratában jelentek meg. Regenyeiben jobbára a munkásmozg. történeti es morális problémáit dolgozta fel. — *M.:* Egy regény regénye. Moszkvai naplójegyzetek. (1935—1937.) 1—2. kót. Novi Sad 1961. — Optimisták. Tortenelmi regeny 1918/19-bol. 1—2. kot. Novi Sad 1965. — Tizennégy nap. Regény. [Sallai Imrerol és Furst Sándorról.] Novi Sad 1966 666 old

Siqueiros, David Alfaro (1896. dec. 29.—1974. jan. 6.): mexikói festomuvesz; kommunista. Nemzetkozi Lenin-bekedijas (1967). Diakévei alatt részt vett a forr. mozgalomban, harcolt Emiliano Zapata seregeben. 1921-ben kozzétette „a forradalmi műveszet manifesztuma"-t. A monumentális falkep-muvészet kiváló muvelője. 1924— a *Mexikói Kommunista Part* tagja, 1926— 36 szaksz. munkát vegzett. 1936—39 önkénteskent harcolt a *spanyol szabadsagharc*ban. 1960— a KP PB tagja. 1960—64 börtönben. Haláláig a BVT tagja. — *M.* A művész és a forradalom. (Az előszot irta es a képmellekletet osszeáll. Solymár Istvan.) 1966. 181 old. 20 t.

siroki szocialisták: a *Bolgár Szociáldemokrata Munkáspárt* megalkuvó irányzatának nem hivatalos elnevezése.

Široký, Viliam (1902. máj. 31.—1971. okt. 6.): szlovák vasutas; kommunista. 1919— szd., 1921-től a CSKP tagja, 1929— a KB tagja. 1935—38 a KB titkára. Részt vett a KI VI. és VII. kongr.-án, az utóbbin a KI VB póttagjává választották. 1939— emigrációban (Párizs, Moszkva) tevékenykedett, 1941-ben illeg. Szlovákiába érkezett, 1941 nyarán letartóztatták és 14 évi fegyházra ítélték. 1945. jan.-ban megszökött. 1945—53 az SZLKP elnöke, 1945—63 a CSKP elnökségének tagja. 1945-ben miniszterelnök-helyettes, 1950—53 külügyminiszter is, 1953—63 miniszterelnök. Felelősség terheli a szoc. építése során bekövetkezett torzulásokért. 1963-ban minden párt- és állami tisztségéből leváltották.

Sirola, Yrjö (1876. nov. 8.—1936. márc. 18.): finn szocialista, majd kommunista. 1903—18 az FSZDP tagja. 1905—06 titkára, 1909—11 elnöke. Az 1905. okt.-i általános sztrájk egyik vezetője. Az 1918. évi forr. idején a finn forr. kormány (Népi Megbízottak Tanácsa) tagja. Megalakulásától *Finnország Kommunista Pártjá*nak KB-tagja. A KI I. kongr.-án beszámolót tartott a fehérterrorról, 1921—22, 1928—36 a KI Nemzetközi Ellenőrző Bizottságában dolgozott. A finn munkásmozg. kutatója, a marxizmus—leninizmus klasszikusait fordította finn és svéd nyelvre.

Sjarifuddin, Amir (1907—1948. okt. 17.): indonéz jogász; szocialista, majd kommunista. Hollandiában tanult; 1928— az Indonéz Nemzeti Párt tagja, elnökhelyettese. 1937-ben az Indonéz Népi Mozgalom (Gerindo) nevű függetlenségi tömegmozgalom szervezője. A japánellenes fegyveres ellenállás egyik vezetője; halálra ítélték. 1945—47 honvédelmi miniszter. 1947. júl.—1948. jan. miniszterelnök. 1945. dec.-ben a Szocialista Párt alapítója, e párt balszárnyának az IKP-vel történt egyesülése után a KP PB tagja. A *madiuni eseményeke*t követő komm.-ellenes terrorhadjárat áldozata.

Skolnik József (Léva, 1906. szept. 9.—): cipészmunkás; kommunista. 1924— a CSKP tagja, a 30-as évek elején Léván és Füleken a párt járási titkára, 1934—1938. nov. Érsekújvárott, Nyitrán és Rozsnyón területi titkár. 1936-ban beválasztották a CSKP szlovákiai orsz. vezetőségébe. 1939-ben a SZU-ba emigrált. 1940 őszén a KI megbízásából Mo.-ra jött. 1941. jan.— a KMP KB-jának és titkárságának tagja. 1942. dec.-ben elfogták és súlyos börtönbüntetésre ítélték. A felszab. után hamis vádak alapján bebörtönözték, internálták, majd 1956-ban rehabilitálták. Nyugdíjba vonulásáig az MSZMP székesfehérvári pb.-án dolgozott. — *Irod.: Vadász Ferenc:* Föld alól a fénybe. Skolnik József emlékeiből. 1969. 187 old.

Slánský, Rudolf (1901. júl. 31.—1952. dec. 3.): cseh újságíró; kommunista. 1921— a CSKP tagja. 1929— a KB és a PB tagja, a II. vh. alatt a határon túli ellenállási mozg.-ban dolgozott. 1944-ben az Ukrán Partizán Vezérkar tagja, a *Szlovák Nemzeti Felkelés* egyik irányítója. 1945— a CSKP főtitkára. 1951. nov.-ben az osztályelvektől való eltérés, szektás munkamódszerek alkalmazása indokával leváltották, 1952-ben halálra ítélték és kivégezték. 1963-ban állampolgárilag, jogilag rehabilitálták.

Slovenské Robotnické Noviny (Szlovák Munkásújság): a magyarországi szlovák szociáldemokraták legjelentősebb és leghosszabb életű sajtóorgánuma, amely jelentős szerepet játszott a szlovák munkásság szoc. nevelésében. 1904. okt. 1-én alsó-ausztriai cseh munkásszervezetek támogatásával indították meg Pozsonyban, 1905. júl. 1. és 1906. márc. 1. között a mo.-i szlovák SZDP-nek, majd az MSZDP szlovák szekciójának lapja. 1904— havonta jelent meg, majd 1909. máj. 1.-től — amikor a cseh SZDP támogatásával letették a szükséges kauciót — átalakult hetilappá. Szerk.-je kisebb-nagyobb megszakításokkal E. *Lehocký* volt. Hasábjain több ízben — így 1905—06, 1909—11 — teret kaptak szeparatista, nacionalista megnyilatkozások is. 1938-ban szűnt meg.

Šmeral, Bohumir (1880. okt. 25.—1941. máj. 8.): cseh jogász, újságíró; kommunista. 1897-ben lépett be az SZDP-be (l. *Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt*). 1901—18 a *Právo lidu* szerk.-je. 1904— a KB tagja. 1911— képviselő a Birodalmi Tanácsban. 1914-ben a párt elnöke. Ausztria szövetségi államma való átalakításának volt a híve, az I. vh. első éveiben a munkásosztály passzivitását propagálta. 1917-ben a párt-pol. kudarcai és jobboldali vezetőkkel fennálló ellentétei miatt lemondott pártfunkcióiról, s a háború végén a marxista baloldal élére állt. 1920-ban Szovjet-Oroszo.-ba utazott. Vezető szerepe volt a CSKP megalapításában (1921), az alakuló kongr.-on a párt elnökhelyettesévé választották. Várakozó álláspontra helyezkedett a forr. cselekvés kérdésében, amiért V. I. *Lenin* bírálta. 1921—29 a KB és a PB tagja. A 20-as évek elején nem ismerte fel kellően a szociáldemokratizmus elleni harc szükségességét. A KI III. kongr.-án beválasztották a KI VB-be, amelynek haláláig

tagja. 1922-ben és 1926—31 a VB elnökségének tagja. 1926— Moszkvában tartózkodott, de 1931—35 többször járt Csehszlovákiában. 1936-ban ismét a CSKP KB-jának lett tagja. 1920—29 nemzetgyűlési képviselő, 1935—38 szenátor, 1938-ban visszatérve Csehszlovákiába, segítette a fasiszta veszély elleni s a közt. védelméért folyó harcot. A müncheni egyezmény után a SZU-ba emigrált, ahol a KI vezető szerveiben és a *Nemzetközi Vörös Segély* VB-jében dolgozott. Haláláig tagja a CSKP moszkvai vezetésének.

Šmidke, Karol (1897. jan. 21.—1952. dec. 15.): szlovák asztalos, kommunista. A CSKP alapító tagja. A 20-as, 30-as években járási párttitkár, szaksz. vezető. 1935— képviselő. A náci megszállás után (1939) Moszkvába ment, majd 1943-ban visszatért és az SZLKP V. illeg. KB-jának tagjaként tevékenykedett. A *Szlovák Nemzeti Felkelés* idején a Szlovák Nemzeti Tanács elnöke, 1944. szept.—1945. aug. az SZLKP elnöke. 1946. aug.-ig a szlovák kormányszerv, a Megbízottak Testületének elnöke, majd 1950. febr.-ig a Szlovák Nemzeti Tanács elnökhelyettese, ill. elnöke. 1949—51 a CSKP KB tagja.

Sneff *(Schneff)* József (Nagykanizsa, 1887. aug. 31—Nagykanizsa, 1919. okt. 9.): asztalosmunkás; szociáldemokrata. A Famunkások Orsz. Szövetsége bp.-i asztalosszakosztályának vezetőségi tagja. 1917— az MSZDP nagykanizsai szervezetének titkára; az *általános politikai sztrájk* egyik vezetője 1918. jan.-ban. A *polgári demokratikus forradalom* győzelme után Zala megye kormánybiztosa; a TK idején a megyei *direktórium* egyik vezetője. A *fehérterror* börtönében halt meg.

Snowden, Philip (1864. júl. 18.—1937. máj. 15.): angol tanító; munkáspárti. Az 1900-as években az ILP egyik vezetője, parlamenti képviselő, a párt egyik gazdasági szakértője. 1914— pacifista. 1918— J. R. *MacDonald* oldalán a *Munkáspárt* egyik vezetője, MacDonald két munkáspárti kormányának (1924; 1929—31) pénzügyminisztere. 1931-ben MacDonalddel együtt kizárták a Munkáspártból, mert a válságból a munkásság terhére kerestek kiutat.

Soares, Mario (1924. dec. 7.—): portugál ügyvéd; szocialista. A 40-es évek végén csatlakozott a háború után újjászervezett szoc. mozg.-hoz. 1960— a Portugál Szocialista Párt főtitkára. 1969-ig részt vett minden olyan választási kampányban, melyben az ellenzék indulását engedélyezték; 1965-ben és 1969-ben ellenzéki jelölt. Az 1969-es választási kampány után São Tomé szigetére deportálták. Összesen tizenkétszer volt letartóztatásban. 1970—74 emigrációban, francia egyetemeken adott elő. Az 1974. ápr.-i dem. fordulat után a dem. koalíciós kormány külügyminisztere; 1974—75 fordulóján már a forr. folyamat fékezésére törekedett.

SOBSI (Indonézia Szakszervezeteinek Központi Szövetsége): *Indonézia munkásmozgalma*

Social-Demokrat, Der: az *Általános Német Munkásegylet* lassalleánus szellemben szerkesztett lapja — 1864—71. Szerk.: J. B. Hofstetten és J. B. *Schweitzer;* Berlinben jelent meg. K. *Marx,* F. *Engels* és W. *Liebknecht* kezdetben dolgoztak a lapba, majd szakítottak azzal, amikor a ~ nyíltan Bismarck pol.-ját támogatta.

SOHYO (Japán Szakszervezetek Főtanácsa): *Japán munkásmozgalma*

Sollner József (Garamtolmács, 1896. jan. 2.— Bp., 1957. nov. 25.): aranyműves; kommunista. A KMP alapító tagja. A TK idején pol. megbízott a VH-ban. A 20-as évek elején az MSZDP angyalföldi ker. titkára, a Nemesfémipari Munkások Szakszervezetének elnöke. 1925-ben az MSZMP vezetőségi tagja. A 30-as években az ESZE egyik vezetője. A KMP illeg. *szemináriuma*inak egyik legjobb és legnépszerűbb propagandistája. Több ízben letartóztatták, összesen 13 évet töltött börtönökben és internálótáborokban. A felszab. után párt- és szaksz. tisztségeket töltött be. — *Irod.: Vadász Ferenc:* A nagy optimista. Sollner József élete. 1967. 287 old.

Solomon, Jacques (1908—1942): francia fizikus, kommunista. Az FKP tagja. A II. vh. előtt a Cahiers du Bolchévisme (Bolsevizmus füzetei) c. folyóirat munkatársa. A megszállás alatt életre hívta az értelmiségi ellenállók szervezetét. A vichyi hatóságok letartóztatták és kiszolgáltatták a Gestapónak.

Solymosi Ignác (Jászárokszállás, 1898. aug. 20.— SZU, 1938. jan. 15.): földmunkás; kommunista. A TK idején vöröskatona, s ezért a *proletárdiktatúra* megdöntése után internálták. Kiszabadulása után *kubikos*ként, majd bányászként dolgozott. 1924-ben az MSZDP tagja lett, 1926-ban pedig belépett az MSZMP-be és a földmunkások szervezésére kapott megbízást. 1926— a KMP tagja. 1927-ben kétévi börtönre ítélték. 1930— a párt parasztbiz.-ának egyik vezetője. Pol. tevékenységéért 1931-ben ismét másfél évi börtönre ítélték. Kiszabadulása után súlyos betegen a SZU-ba emigrált. A börtönben szerzett tüdőbajban halt meg.

Sólyom László (Muraszombat, 1908. dec. 17.— Bp., 1950. aug. 19.): katonatiszt, tisztviselő; kommunista. 1941-ben századosi rangban kényszernyugdíjazták, akkor az Egyesült Izzólámpagyárban tisztviselői állást vállalt. 1942-ben került kapcsolatba a komm. mozg.-mal, s a Független Kisgazdapárt polg. tagozatában végzett antifasiszta munkát. 1944-ben az illeg. KMP katonai biz.-ának tagja, a fegyveres ellenállás egyik szervezője. A felszab. után Bp. rendőrfőkapitánya, 1946—48 a Honvédelmi Minisztérium katonai csoportfőnöke, majd altábornagyi rangban a Honvéd Vezérkar főnöke. 1950-ben koholt vádak alapján letartóztatták és kivégezték. 1955-ben rehabilitálták.

Somló Dezső (Gyula, 1884. okt. 14.—Moszkva, 1923. dec.): kereskedősegéd; szociáldemokrata, majd kommunista. Tanonc korában Nagyváradon kapcsolódott be a szd. mozg.-ba. A századforduló utáni években a helyi pártszervezet egyik vezetője. Az 1904. évi *élesdi sortűz*et megelőző tömeg*tüntetés* egyik szervezője volt, s ezért 3 évi börtönre ítélték. Büntetésének kitöltése után agitátorként működött. Bírálta a pártvezetőség *taktikáját*; erőteljesebb agitációs és szervező munkát sürgetett. 1917—18-ban osztályharcos szellemben szerkesztette a Vegyipari Munkás c. szaklapot. 1918 végén szakított az MSZDP-vel és csatlakozott a KMP-hez. A szoc. forr.-ért folyó küzdelem időszakában a párt vezető magjához tartozott. A TK idején a bp.-i lakáshivatal vezetője. A *proletárdiktatúra* leverése után letartóztatták és 15 évi fegyházra ítélték. 1921-ben a *fogolycsere-akció* során súlyos betegen Szovjet-Oroszo.-ba került. Haláláig a VSZI tisztségviselője volt.

Somogyi Béla (Halastó, 1868. máj. 16.—Újpest, 1920. febr. 17.): tanító; szociáldemokrata. 1893-ban Felsővisón tanító, Suhogó álnéven írt a *Népszavá*ba, majd a lap szerk.-je. Tanítói állását ezért elvesztette, a Népszavától a pártviszályok közepette elbocsátották. 1903— Bp.-en középiskolai tanár, 1905— újra a Népszava munkatársa. 1906-ban Zigány Zoltánnal megalapította az Új Korszak c. haladó tanügyi lapot, amely az egyházi iskolák *államosítás*át, a 8 osztályos kötelező népoktatást, a tanítók helyzetének javítását követelte. A lap olvasóiból alakult meg 1906-ban ~ elnökletével a Mo.-i Tanítók Szabad Egyesülete. 1911-ben az *Ifjúmunkás* c. lap szerk.-je. 1918-ban a Mo.-i Tanítók Szakszervezetének egyik alapítója és elnöke. A *polgári demokratikus forradalom* győzelme után a *Károlyi*-kormány közoktatásügyi államtitkára, a TK-ban az SZKIB, valamint a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* tagja. A TK forr. vezetésével azonban szemben állt. A *fehérterror* dühöngése idején vállalta a Népszava szerkesztését, fellépett a gyilkosságok ellen. Ezért az Ostenburg-különítmény egy csoportja *Bacsó* B.-val együtt elhurcolta s mindkettőjüket meggyilkolta. Temetése (1920. febr. 22.) százezres tömeg részvételével az első nagyszabású demonstráció volt a fehérterror rendszere ellen.

Somogyi Miklós (Abony, 1896. szept. 14.—): ácsmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1920-ban lépett be a MÉMOSZ-ba és az MSZDP-be. 1928— a MÉMOSZ vezetőségi tagja, 1942— elnöke. 1940-ben belépett a KMP-be. Tagja volt a *Magyar Történelmi Emlékbizottság*nak s egyik vezetője az 1942. márc. 15-i *Petőfi téri tüntetés*nek. Részt vett az illeg. KP újjászervezésében. A felszab. után továbbra is a MÉMOSZ elnöke. 1950—56 gazd. tisztségeket töltött be. Az 1956. évi ellenforr. leverése után részt vett az MSZMP megszervezésében, a párt KB-jának, 1966-ig PB-jének tagja. 1956—65 — nyugdíjba vonulásáig — a SZOT elnöke. Ogy.-i képviselő.

Sorel, Georges (1847. nov. 2.—1922. aug. 30.): francia szociológus, az *anarcho-szindikalizmus* eszmei megalapozója. Elvetette a prol. párt és a proletárdiktatúra szükségességét; nézete szerint a prol. uralomra jutásának két lehetséges eszköze a burzsoáziával folytatott eszmei vita és az *ált. sztrájk*. Az eljövendő szoc. társadalomban fontos szerepet tulajdonított a kézműveseknek, a kistulajdonosoknak. Az ún. *direkt akció* híve, a polg. parlament *bojkott*jának hirdetője. Filozófiáját irracionalizmus jellemzi. Nagy hatással volt Olaszo.-ban, Spanyolo.-ban és Latin-Amerikában az anarcho-szindikalista irányzat kialakulására, Mo.-on pedig *Szabó* E.-re. 1910— jobbra tolódott, részben különböző királypárti csoportosulások irányába. Később nagy hatást tett Benito Mussolinire is.

Sorge, Friedrich Albert (1828. nov. 9.—1906. okt. 26.): német tanár; szocialista. Részt vett az 1848—49-es német forr.-ban s a baden-pfalzi felkelésben. Ennek leverése után Svájcba, majd az USA-ba emigrált. Vezetője lett az I. Int. USA-beli szekciójának, 1872—76 az USA-ba települő Főtanács titkára. Később szervezője, egyik vezetője az amerikai *Szocialista Munkáspárt*nak. Kapcsolata az európai munkásmozgalommal nem szakadt meg, F. *Engels*szel sűrűn levelezett. A Die *Neue Zeit* több cikkét közölte.

Sozialdemokrat, Der: a német szociáldemokrácia illeg. lapja a bismarcki *kivételes törvények* idején — 1878—90 Zürichben, majd Londonban

nyomták és a *Rote Feldpost* terjesztette. Szerk.: G. H. *Vollmar*, 1881— E. *Bernstein*. A többi között K. *Marx*, F. *Engels*, A. *Bebel*, W. *Liebknecht* tartoztak a cikkírók közé. A német munkásosztály legjelentősebb forr. marxista lapja volt.

Soukup, František (1871. aug. 22.—1940. nov. 11.): cseh ügyvéd; szociáldemokrata. 1896— a *Právo lidu* szerk.-je. 1904— az NSZI tagja, tevékenyen részt vett a II. Int., majd az SZMI munkájában. 1907— a Birodalmi Tanácsban képviselő. 1918—19 igazságügyminiszter, 1920—29 a szenátus elnökhelyettese, majd 1939-ig elnöke. A német megszállás után bebörtönözték.

sovinizmus ⟨Nicolas Chauvin nevű, a francia nemzeti dicsőséggel hetvenkedő színpadi alak nevéről⟩: a nemzeti felsőbbrendűséget hirdető burzsoá irányzat, amely más népek lenézésére, üldözésére, leigázására uszít és a nemzetek között gyűlöletet és ellenségeskedést szít. A ~ a *nacionalizmus* legreakciósabb formája. A *burzsoázia* terjeszkedő pol.-jának kifejezője, különösen az imp. háborúk előkészítésének idején, amikor az uralkodó *osztály* szélsőséges *demagógiá*val igyekszik a néptömegeket megnyerni agresszív céljaira. A ~ a munkásmozg.-ban is jelentkezett a két vh. idején, amikor egyes munkáspártok revizionista vezetői az imp. *háborút*, a hódító törekvéseket támogatták. V. I. *Lenin* ezeket szociálsovinisztáknak nevezte. Mo.-on az uralkodó osztály a ~t felhasználta a nemzetiségek elnyomására, háborús propagandára, az I. vh. után főként területi követeléseinek hirdetésére, amivel széles polgári, kispolgári és részben munkástömegeket tudott befolyásolni; a jobboldali szd. vezetők többsége támogatta az uralkodó osztályok ~át.

Spaak, Paul-Henri (1899. jan. 25.—1972. júl. 31.): belga ügyvéd, szocialista. 1917 után csatlakozott a Belga Munkáspárthoz (l. *Belga Szocialista Párt*), 1932-ben parlamenti képviselő, 1930— a baloldal szószólója. 1933-ban részt vett az Európai Fasisztaellenes Kongresszuson (l. *Amszterdam—Pleyel-mozgalom*), 1933— a jobboldalhoz közeledett. 1935-ben kereskedelmi és postaügyi, 1936-tól külügyminiszter. Miniszterségе idején vette fel Belgium — még a *spanyol szabadságharc* alatt — a diplomáciai kapcsolatot Francóval. 1947—49 miniszterelnök és külügyminiszter, a szovjetellenes erőpol., az ún. atlanti pol., a NATO híve. 1954—57 külügyminiszter, 1957—61 a NATO főtitkára. 1961—66 miniszterelnökhelyettes és külügyminiszter, pártja központi vezetőségének tagja. 1967-ben szakított az SZP-vel, az 1971-es választásokon a vallon nacionalisták pártját támogatta.

Spanyolország Kommunista Pártja, *Partido Comunista de España:* alakult 1920. ápr. 15-én, amikor a szoc. ifjúsági szövetség felvette a Spanyol Kommunista Párt nevet. 1921. nov.-ben egyesült a baloldali szd.-k A. *Garcia Quejido* vezette csoportjából alakult Kommunista Munkáspárttal és felvette a ~ nevet. 1921—23 a munkásság bérharcait szervezte és fellépett a marokkói Rif Köztársaság védelmében. 1923. szept.-ben Miguel Primo de Rivera diktátor betiltotta, tagjait tömegesen bebörtönözték. 1925— megerősödött soraiban a szektaszellem, főtitkára, José Bullejos a párt erősítését jelölte meg fő feladatként, ugyanekkor lazultak ~ tömegkapcsolatai; a 20-as évek végére kis szektává zsugorodott. 1931. ápr.-ban a monarchia megdöntése után újra leg., befolyása gyorsan nőtt, különösen a IV. kong.-án (1932) elfogadott új pol. irányvonal (*egységfront*-pol.) megvalósítása eredményeként. A kongr. új vezetőséget választott J. *Diaz* (főtitkár), D. *Ibarruri* és mások személyében. Az egységfront-pol. szellemében tagjait a szoc.-ák vezette munkásegyesülésekbe (alianzas obreras) való belépésre hívta fel. 1932—35 vezette a VSZI-hez csatlakozott Egységes Általános Munkaszövetséget (Confederación General de Trabajo Unitaria), mely az egységfront-pol. szellemében beolvadt az UGT-be. 1934. okt.-ben az *asztúriai felkelés* leverése után a tömeges megtorlások ellen, a dem. jogok helyreállításáért és valamennyi közt. pártot egyesítő népfront megteremtéséért lépett fel. 1936. jan.-ban az SSZMP-vel és más baloldali erőkkel aláírta a népfrontegyezményt (l. *népfront Spanyolországban*). A népfront 1936. febr.-i választási győzelme keretében 17 mandátumot szerzett, taglétszáma 19 000-ről (1935) 100 000-re (1936. jún.) nőtt; ekkor az ország legnagyobb munkáspártja. A polgári dem. forr. határozott végigvitelének legkövetkezetesebb képviselőjeként a *spanyol szabadságharc*ban a közt. védelmét tekintette legfőbb feladatának. 1937-ben 300 000-res tagságával óriási erőfeszítéseket tett azért, hogy az anarchisták, az anarcho-szindikalisták és a szoc.-k pol.-jukat a közt.-i antifasiszta front egységének rendeljék alá. Vezetőinek és tagjainak nagy része a frontokon küzdött. 1936. szept.— részt vett a *népfrontkormány*ban (J. *Hernandez*, V. *Uribe*). Egységtörekvéseinek fontos eredménye volt a komm. és szoc. ifjúsági szövetségek egyesülése, a katalán munkáspártok egyesülése (*Katalónia Egyesült Munkáspártja*), s az SSZMP-vel kialakított közös 1937-es akcióprogram. ~ tagjainak tízezrei estek el a harcban, majd a közt. megdöntését követő fasiszta

megtorlások során. Francisco Franco rendszerében súlyos illeg.-ban dolgozik. 1946-ban beküldte képviselőjét (S. *Carrillo*) az emigráns közt. kormányba, de tevékenysége súlypontját a hazai illeg. munkára, 1948-ig a partizánmozgalomra helyezte. 1948-ban szakított a partizánharc taktikájával, a *legális és illegális munka kombinálását* állította előtérbe. V. kongr.-án (1954) felvetette a Franco-ellenes széles egységfront gondolatát, majd 1956. aug.-i KB-plénumán meghirdette a nemzeti megbékélés pol.-ját, amely szövetségeseknek tekinti Franco korábbi híveit — mai ellenfeleit (monarchisták, katolikusok, a hatalmon levő Falange baloldala). VI. kongr.-a (1960) kidolgozta a forr. két szakaszának, a dem. és szoc. forr. feladatait. A dem. forr. győzelme esetén előirányozta az ország mélyreható dem. átalakítását, antiimp. és gyarmatosításellenes külpol.-át, Katalónia, Baszkföld és Galícia autonómiájának helyreállítását. Dem. fordulat esetén a népre bízza a döntést az államformáról. A katolikusokkal való jobb megértés érdekében — nem mondva le az állam és az egyház szétválasztásának követeléséről — ellenzi a spanyolok felosztását hívőkre és ateistákra. VIII. kongr.-a (1972) állást foglalt a valamennyi ellenzéki erőt tömörítő ún. Szabadság-paktum létrehozásáért, melynek céljai: dem. koalíciós kormány, pol. szabadságjogok, amnesztia, alkotmányozó cortes megválasztása, lehetőség Katalónia, Baszkföld és Galícia népének, hogy élhessen nemzeti jogaival. A kongr. csak akkor támogatja Spanyolo. közös piaci csatlakozását, ha a tárgyalásokat egy dem. kormány folytatja. 1973. nov. megtartotta a Ny. Európában dolgozó párttagok, ill. az ott működő pártszervezetek első konferenciáját. ~ nagy szerepet játszott a 60-as, 70-es évek sztrájkmozgalmaiban. Illeg. tevékenysége során számos vezetője és tagja került börtönbe (S. *Sanchez Montero* és mások), kivégezték KB-tagját, J. *Grimau*t. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásai*n (1957, 1960, 1969). Taglétszáma: nincs adat. A katalóniai, baszkföldi és galíciai szervezet autonóm jogokkal rendelkezik arra, hogy a ~ pol.-ját helyi viszonyokra alkalmazza. Elnöke 1960— D. Ibarruri, főtitkára 1932—42 J. Diaz, 1942—60 D. Ibarruri, 1960— S. Carillo. Központi lapja 1931— (jelenleg illeg.) a Mundo Obrero (Munkásvilág.) — *Irod.*: A Spanyol Kommunista Párt története. (Szerk.: ... Dolores Ibarruri... vezetésével Manuel Ascarate, stb.) 1964. 286 old.

Spanyolország munkásmozgalma: az 1834—43-as polgári forr. és reformmozgalom nyomán meggyorsult kapitalista fejlődéssel párhuzamosan indult, és fő áramlatát a szaksz. és szövetkezeti mozgalom képezte. 1868-ban M. A. *Bakunyin* és hívei, főképp Giuseppe Fanelli segítségével Madridban és Barcelonában megalakultak az I. Int. spanyol szekciói (1872-ben e szekciók taglétszáma 29 000), Madridban J. *Mesa* y *Leompart*, P. *Lafargue* és F. *Mora* irányításával kisebbségi marxista csoport is kialakult (kb. 11 000 taggal). Az erősebb anarchisták az I. közt. idején (1873—74) helyi felkelésekkel és helyi autonóm kommunák létesítésével gyengítették a központi dem. kormányt, hozzájárultak az ellenforr. 1874-i felülkerekedéséhez. A marxista szoc. irányzat újratömörítette erőit, és P. *Iglesias Posse* érdemeként 1879-ben megalakult a *Spanyol Szocialista Munkáspárt* (SSZMP), mely az *Általános Munkásszövetség*re (UGT) támaszkodott. Az SSZMP és az UGT pol.-ja és gyakorlata A. *Bebel*, K. *Kautsky* német szd. irányzatához hasonlított. Baloldali ellenzékként az elméleti anarchisták (az 1909-ben kivégzett Francisco Ferrer) és főként az anarcho-szindikalisták léptek fel (A. *Lorenzo*), akik 1911-ben önálló szaksz. szövetséget hoztak létre, az *Országos Munkaszövetség*et (CNT). Az I. vh. idején semleges Spanyolo.-ban 1917. aug. 13—19. a gazdasági és pol. feszültség ált. sztrájkra vezetett, ennek eredményeként a kormány nem vett részt a Szovjet-Oroszo. elleni intervencióban és blokádban. 1918. febr.—márc. a katalóniai és barcelonai ált. sztrájk eredményeként a kormány dekrétummal bevezette a 8 órás munkanapot, a munkanélküli-segélyt, és néhány más szociálpol. intézkedést foganatosított. Az SSZMP és CNT végső soron negatív döntése a KI-hez való csatlakozás kérdésében elvezetett *Spanyolország Kommunista Pártja* megalakulásához (1920). Miguel Primo de Rivera diktatúrája idején (1923—30) a KP illeg. harcolt ellene, az SSZMP reformistái (F. *Largo Caballero* és mások) együttműködtek a diktatúrával, a CNT kimondta önfeloszlatását. A ~ által korábban kiharcolt vívmányok elenyésztek. Az SSZMP baloldali irányzata csak 1930-ban kapcsolódott be a közt. mozgalomba (Forradalmi Bizottság), majd részt vett a közt. kikiáltását követően megalakult polgári közt. kormányban. A polgári szabadságjogok, a 8 órás munkanap és a sztrájkjog visszaállítása, a korlátozott agrárreform lendületbe hozta a munkásmozgalmat: 1933-ban 1100 sztrájk zajlott le 850 000 résztvevővel. Erősödött az anarchisták tevékenysége is: 1933 elején 3 anarchista felkelésre került sor helyi hatalomátvétellel, a „szabad kommunizmus" kikiáltásával, amit véres megtorlás követett. A KP sorsdöntően fontos IV. kongr.-a (1932) egységfront-pol.-át hirdetett. 1934. okt.-ben ált. sztrájk tört ki, mely az ország több pontján fegyveres felkelésbe csapott át *(asztúriai felkelés)*. 1934—35 munkásegyesülések (alianzas obreras) alakultak, melyek a for-

málódó munkásegységfront alapegységei voltak. 1936. jan.-ban a KP, az SSZMP és néhány más baloldali párt és csoport népfrontegyezményt írtak alá (l. *népfront Spanyolországban*). A baloldal 1936. febr.-i választási győzelme után gyorsan nőtt a munkáspártok és a szaksz.-ek súlya. (A választásokon 473 mandátum közül 268 a népfront pártjaié, közte 88 az SSZMP-é és 17 a KP-é.) 1936. júl.-ban a közt.-ellenes lázadás már erős, felkészült munkásszervezetekkel találta magát szemben. A *spanyol szabadságharc* (1936. júl.—1939. márc.) a munkástömegek vezetésével nagy nemzeti-forradalmi háborúvá, a NOSZF óta a történelem addigi legjelentősebb forr. eseményévé vált. A KP szívós egységtörekvései a harc közben is számos fontos eredményhez vezettek (a komm. és szoc. ifjúsági szövetségek egyesülése, a katalán munkáspártok egyesülése *Katalónia Egyesült Szocialista Pártjá*ban, irányvétel a két munkáspárt egyesítésére). Új típusú antifasiszta, *népi demokrácia* alakult ki. Ennek védelmében a KP határozottan fellépett az anarchista és más álbaloldali túlzók ellen (l. *Marxista Egyesülés Munkáspártja*), akik az antifasiszta egységet veszélyeztetve a szükséges feltételek nélkül is „be akarták vezetni" a szoc.-t. A közt. erők veresége után a tömeges megtorlások során 100 000 ember vesztette életét. Francisco Franco tábornok, diktátor minden munkásszervezetet betiltott, kötelezővé tette a tőkést és munkást tömörítő ún. „vertikális szakszervezetek"-be való belépést, a sztrájkokat „a haza elleni bűncselekménynek" nyilvánították. 1939—47 partizánmozgalom folyt az országban, Mexikóban, majd Franciao.-ban emigráns kormány alakult a közt. pártok képviselőiből. A francóista terror viszonyai között is nagy munkásmegmozdulásokra, tömegsztrájkokra került sor (Bilbao — 1947; Barcelona — 1951 és 1957; Asztúria — 1962). A 60-as és a 70-es évek mozgalmait illeg. ellenzéki szaksz. bizottságok, ún. *munkásbizottság*ok szervezik. Ezek 1966-ban és 1971-ben részt vettek a rendszer által támogatott ún. vertikális szaksz.-ek küldötteinek választásában és 1971-ben győzelmet arattak. A sztrájkmozg. továbbra is erős (pl. 50 000 pamplonai dolgozó sztrájkja 1973. máj.—jún.), a dem. erők felkészülnek a francóista rendszer megszűnését követő dem. berendezkedésre, 1974-ben Spanyol Demokratikus Tanács alakult a kereszténydemokraták és a KP részvételével, s az ún. Demokratikus Platform az SSZMP és más ellenzéki pártok részvételével. — *Irod.: Betlen Oszkár:* Népi demokratikus fejlődés Spanyolországban. 1936—1939. 1963. 288 old. — *Carrillo, Santiago:* Mi jön Franco után? Mai problémák új látószögből. 1969. 391 old. — *Garcia, José:* Spanyolország a XX. században. 1973. 430 old.

spanyol szabadságharc: a munkásosztály vezette spanyol néptömegek önvédelmi, antifasiszta harca — 1936. júl. 18.—1939. ápr. 1. Reakciós spanyol tábornokok, monarchofasiszta erők a fináne- és földbirtokos oligarchia képviseletében, a fasiszta Németo. és Olaszo. kormányköreinek segítségével puccsot kíséreltek meg a polgári közt. kormány ellen. A közt.-hű munkások s néptömegek ellenállása meghiúsította a hatalom puccsszerű átvételét. Az ország nagyobbik részén és legfontosabb városaiban a lázadást leverték. A lázadók olasz—német segítséggel Spanyol-Marokkóból marokkói és idegenlégionista zsoldosokat szállítottak Spanyolo.-ba, s ezzel polgárháború kezdődött. — A monarchofasiszta lázadók oldalán csakhamar nyíltan beavatkozott a két fasiszta hatalom: reguláris és korszerűen felfegyverzett olasz és német csapatok harcoltak a közt. erők ellen. A lázadás következtében a közt. hadsereg és az egész államgépezet szétesett. Kezdetben az egyes közt. pártok, ill. a szaksz.-ek alakították meg saját katonai egységeiket, amelyek hősiesen harcoltak a jobban felfegyverzett lázadókkal szemben. Az SKP, amely az *Ötödik Ezred*et szervezte meg, nagy erőfeszítéseket tett az egységes közt. hadsereg és államgépezet kialakítására. A nagytőkések jelentős részének a lázadók oldalára állása és a háború szükséglete oda vezetett, hogy a nagyüzemek jelentős részét munkásellenőrzés alá helyezték. Minthogy a munkásság a ~ elismert vezetője volt, hamarosan megkezdődött a polgári közt. átalakulása új típusú dem. közt.-gá: az 1931 óta folyó, de közben többször visszavetett polgári dem. fejlődés új típusú, *népi demokratikus forradalom* jellegét öltötte. A ~ legnagyobb katonai-politikai sikere Madrid védelme volt 1936 őszén-telén, amikor az ostromlott fővárost a spanyol szabadságharcosok megvédték, majd a segítségükre siető *nemzetközi brigádok* is óriási részt vállaltak a főváros védelmében. A közt. erők egyik legjelentősebb sikere 1937. márc.-ban a guadalajarai csata volt, vereséget mértek az 50 000 katonából álló olasz expedíciós hadtestre. Az SKP szerepe a ~ban nőttön-nőtt, mert következetesen szolgálta a közt. egységét és a népfrontpol.-t, s tagjai példamutató hősiességgel és fegyelmezettséggel harcoltak a frontokon. Jelentős része volt a ~ban az SSZMP-nek, az anarcho-szindikalistáknak, bár különösen az utóbbiak között sok volt a népfrontpol.-t nem értő, kalandorpol.-ra hajló elem. — A ~nak nagy támogatást nyújtott a SZU, támogatta a dem. mexikói kormány is. Összefogtak ellene a vezető nyugat-európai hatalmak, Anglia és Franciao., melyek az ún. benemavatkozási pol.-t kezdeményezték. Ezzel megakadályozták, hogy a nyílt olasz—német inter-

venció ellensúlyaképpen a közt. kormány megfelelő mennyiségű fegyvert kaphasson külföldről. 1936. szept.—1939. ápr. 1. *népfrontkormány* volt hatalmon, ebben az SSZMP, a polgári dem. pártok mellett az SKP és később a szaksz.-ek képviselői is részt vettek. A közt. erőknek súlyos belső nehézségekkel is meg kellett küzdeniük, pl. az 1937. máj.-i katalóniai kormányellenes puccskísérlettel, amelyben az anarchistáknak és a POUM-nak volt jelentős szerepük. Gyengítették a közt. erőket a kapituláns elemek, melyek egy része az árulásig jutott el. Ilyen volt az áruló Madridi Védelmi Junta, amely Sigismundo Casado ezredes és J. *Besteiro y Fernandez* jobboldali szoc. vezető irányításával 1939. márc.-ban a fővárosban kezébe vette a hatalmat, letartóztatta az általa elérhető komm. vezetőket, s a fővárost kiszolgáltatta Francisco Francónak. A 986 napig tartó ~ot, amely a spanyol nép nemzeti-forradalmi háborújává szélesedett, csak külső erők segítségével tudták leverni. — *Irod.: Kolcov, Mihail:* Spanyolországi napló. 1958. 632 old. — Magyar önkéntesek a spanyol nép szabadságharcában. (Összeáll. és a bevezető tanulmányt írta: Györkei Jenő.) 1959. 223 old. — *Csatári József:* A spanyol barikádokon. Egy magyar önkéntes visszaemlékezése. (2. bőv. kiad.) 1961. 211 old. — *Fabián, Ernest:* Összeesküvés a Spanyol Köztársaság ellen. 1936—1939. 1962. 233 old. — *Györkei Jenő:* Spanyol földön a szabadságért. 1963. 269 old. — *Jász Dezső:* Hispániában. 1972. 139 old.

Spanyol Szocialista Munkáspárt, *Partido Socialista Obrero Español:* alakult 1879. máj. 2-án az *Internacionálé I.* szekcióinak volt tagjaiból. 1879—81 illeg. Az I. kongr.-on (1888. aug.) elfogadott F. *Engels* által is nagyra értékelt programjában célul tűzte ki a munkásosztály pol. hatalmának kivívását, az egyéni, ill. szövetkezeti tulajdon kollektív vagy községi tulajdonná változtatását. Alapításában nagy szerepet vitt elnöke, P. *Iglesias Posse*, továbbá J. *Mesa y Leompart*, F. *Mora*, A. *Garcia Quejido* és Jaime Vera. A századfordulón kis propagandisztikus párt kb. 15 000 taggal. 1910-ben első ízben küldött képviselőt az országgyűlésbe (cortez) Iglesias személyében. Az I. vh. idején a semlegesség híve, de az antanttal érzett együtt. Ekkor váltak vezetőivé F. *Largo Caballero*, I. *Prieto y Tuero* és J. *Besteiro y Fernandez*. A háború után nagy belső küzdelem folyt a KI-hoz való csatlakozás kérdésében; ennek meghiúsulása után egy jelentős baloldali kisebbség kivált és megalakította a Kommunista Munkáspártot (l. *Spanyolország Kommunista Pártja*). Reformista többsége kezdetben támogatta Miguel Primo de Rivera diktatúráját, később szembefordult vele, csatlakozott a polgári monarchiaellenes erők tömbjéhez (Forradalmi Bizottság). 1931-től képviselői részt vettek az első közt. kormányban. Az országgyűlési (cortez) választásokon 1931: 116; 1933: 58; 1936. febr.: 99 mandátumot szerzett. A Largo Caballero vezetésével felülkerekedő baloldal befolyására a ~ kezdeményező szerepet töltött be az 1934. okt.-i ált. sztrájkban (l. *asztúriai felkelés*). 1936. jan.-ban csatlakozott a népfrontegyezményhez *(népfront Spanyolországban)*. Tömegbefolyását főképp a vezetése alatt álló *Általános Munkásszövetség* (UGT) biztosította. 1936. júl.— a közt.-ellenes felkelés kirobbantása után aktivistáinak jelentős része a *spanyol szabadságharc* frontjain harcolt. 1936. szept.-ben Largo Caballero *népfrontkormány*t alakított; ennek vezetését 1937. máj.-ban az ugyancsak szoc. J. *Negrin Lopez* vette át. A 30-as évek második felében az SZMI baloldalán állt; az egységfront híveként az SKP-vel való egyesülést is tervbe vette (1937). A közt. leverése után vezetőinek nagy többsége emigrált s részt vett az emigrációs kormányokban. A 40-es évek végére antikomm. beállítottságú szárnya kerekedett felül, miután a baloldal exponenseit kizárták (J. *Álvarez del Vayo*, Negrin, R. *Lamoneda*, R. *Gonzales Peña*). Ezt követően nem lépett szövetségre más pártokkal és szervezetekkel; ezt a különállást csak 1974. évi kongr.-án adta fel, készségét nyilvánítva a szövetségre minden Franco-ellenes párttal és szervezettel; közreműködésével megalakult a Demokratikus Platform. A *Szocialista Internacionálé* tagszervezete. Taglétszáma 1931: 25 000; 1936: 90 000; 1968: 9000. Főtitkára 1974— Felipe González. Központi lapja 1886— az El Socialista (A Szocialista), 1936—39 80 000 példányban; jelenleg Franciao.-ban jelenik meg.

Spartakus-csoport: *Spartakus Szövetség*

Spartakus-felkelés: az 1919. jan.-i németo.-i felkelés. Berlin baloldali szd. rendőrfőnökének leváltása ellen nagy tiltakozó mozgalom indult, melyben a forr. bizalmiak, az USPD képviselői, forr. katonaosztagok, vasutasok s a KP képviselői vettek részt. Forr. bizottságot alakítottak, mely a lehetőségeket túlbecsülve a kormány megdöntésére hívott fel. Az ellenforr. erők G. *Noske* vezetésével 1919. jan. 11—15. vérbe folytották a mozgalmat. A harcoló munkásokat és forr. katonákat tömegesen gyilkolták. A fehérgárdista bandák elhurcolták és meggyilkolták a KP két kimagasló vezetőjét, K. *Liebknecht*et és R. *Luxemburg*ot.

Spartakus-levelek: a *Spartakus Szövetség* által szerkesztett és 1916—18-ban illegálisan terjesztett

kiadványok. 1916-ban Politikai Levelek c. sokszorosítva jelentek meg, majd nyomtatva ~ címen. Az imp. háború és az ún. *Burgfriede* elleni harcra mozgósítottak s hatékony ösztönzői voltak a pol. küzdelmeknek. Közölte K. *Liebknecht*, R. *Luxemburg* és F. *Mehring* írásait. Az illeg. nyomdai előállításnak és terjesztésnek L. *Jogiches-Tyska* volt a szervezője.

Spartakus Szövetség, *Spartakusbund:* a német baloldaliak vezető csoportja, a német szociáldemokrácia (az SPD, majd USPD) forr. erőinek szervezeti kerete 1918. nov. 11.—dec. 30. 1915 tavaszán jött létre az *Internacionálé-csoport*, amely az 1916. jan. 1-i konferencián vette fel a Spartakus-csoport nevet. Ez adta ki a Politikai leveleket, melyek *Spartakus-levelek* néven váltak ismertté. A csoport 1918. nov. 11-én vette fel a ~ nevet. Célja az imp. háború s a szociálsoviniszta pártvezetés elleni küzdelem, a forr. előkészítése volt, de szervezetileg nem szakított az SPD-vel. 1917-ben pol. és ideológiai önállóságának megtartása mellett a megalakuló USPD-hez csatlakozott, nem ismerte fel az önálló forr. párt jelentőségét. A *novemberi forradalom* előkészítésében s harcaiban kimagasló szerepet vitt. 1918. dec. 29-i konferenciája elhatározta a ~ átalakulását: 1918. dec. 30.—1919. jan. 1-i kongr.-án megalakult *Németország Kommunista Pártja*, amely 1920. dec.-ig neve mellett zárójelben viselte a ~ elnevezést is.

Spychalski, Marian (1906. dec. 6.—): lengyel építészmérnök, kommunista. 1931— az LKP tagja. A párizsi világkiállításon nagydíjat kapott építészeti terveiért (1937). A Népi Gárda (Gwardia Ludowa) első főparancsnoka. A felszab. után a lengyel hads. vezérkari főnöke. 1945—49, majd 1956—70 az LMP, ill. a LEMP KB-jának és PB-jének tagja. A közbeeső időben hamis vádak alapján letartóztatásban. 1956—68 kereskedelmi miniszter, 1968—70 az Államtanács elnöke (államfő).

Sri Lanka-i Kommunista Párt, *Lanka Kommunist Pakshaya:* alakult 1943. júl. 3. az illeg.-ban működő Szociális Egyenlőség Pártja (alakult: 1940.) keretében dolgozó komm.-k kezdeményezésére. 1945. ápr. 6—8-i I. kongr.-a adta ki akkori fő jelszavát: „Függetlenséget, több munkaalkalmat, létfenntartást biztosító béreket." Az 1948. jan.-i II. kongr. az opportunista-likvidátori nézetekkel, ugyanez év szept.-ben a már függetlenné nyilvánított országban megrendezett III. kongr. a forr. lehetőségeket túlértékelő szektás nézetekkel szállt harcba. 1949-ben hetilapjai mellett egy évig szingaléz nyelvű napilapot is kiadott. Az A. H. Abeygunewardene, akkori főtitkár által vezetett szektás irányvonal elleni harc jegyében került sor eddigi legjelentősebb, IV. kongr.-ára. Megállapították, hogy a függetlenséggel nem teljesült a nemzeti forr. antiimp. és dem. célja, és e célokért, a reakciós kormány ellen az összes haladó pártokkal és szervezetekkel, köztük a nemzeti burzsoázia pártjával is, együttműködést hirdetett. A ~ megújult akcióira éles kormányzati represszziókkal válaszolt a reakció. 1955. máj.-i V. kongr.-a tömegakciókat hirdetett meg; ezek nagyban hozzájárultak a reakciós erők feletti győzelemhez, a Ceyloni Szabadságpárt vezette kormány megalakulásához, melyet a ~ támogatott, 1963-tól a többi baloldali párttal szövetséget alkotva. 1960-i VI. kongr.-án államosításokat, szociális intézkedéseket, antiimp. külpol.-t követelt. Számos követelését a haladó szellemű kormány (1960—65) megvalósította. 1963-ban szakadás következett be: Nagalingam Sanmugathasan, a PB tagja és szaksz. vezető és mások álbaloldali pozíciókból támadták a ~ pol.-ját. Az 1964-i VII. kongr. kizárta őket. 1968-ban Egyesült Front alakult, mely 1970-ben nagy választási győzelmet aratott, kormányt alakított; a kormány tagja lett P. *Keuneman* a ~ akkori főtitkára. VIII. kongr.-a (1972. aug.) számba vette a dem. kormány eredményeit és további előrehaladást sürgetett a *nem kapitalista út*on. A kongr. időszakában éles vita folyt a ~ soraiban a párt önálló kezdeményezésének és az Egyesült Front egységének egyidejű megóvásáról. Ez 1973. szept.-ben szakadásig fokozta a nézeteltéréseket, de később helyreállították az egységet. Parlamenti mandátumainak száma (1947—70) változóan 4—6. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásán* (1957, 1960, 1969). Taglétszáma 4000. Elnöke 1943— S. A. *Wickremasinghe*, főtitkára 1943— megszakításokkal P. Keuneman, Szingaléz nyelvű napilapja: Aththa (Igazság) 40 000 példányban Hetilapjai: Mavbima (Haza, szingaléz nyelven, 25 000 példány), Forward (Előre, angol, 7000 példány).

Sri Lanka munkásmozgalma: az 1920-as években indult fejlődésnek a Ceyloni Munkásunió megalakulásával (1922); az első nagyobb sztrájkban (1923) 15 000 vasutas, textil- és dokkmunkás vett részt. ~ fokozatosan vált a gyarmati országban folyó nemzeti-függetlenségi mozgalom radikális szárnyává. 1931-ben bevezették az ált. választójogot, ami elősegítette, hogy ~ pol. jelleget öltsön. 1935-ben megalakult a Szoc. Párt (l. *Sri Lanka-i Szociális Egyenlőség Párt*). 1940-ben radikális elemek irá nyításával jött létre a Ceylon Szakszervezetek Szövetsége, mely az 1941—43 évi fontos sztrájkokat vezette; ebben már részt vettek a tea- és kaucsukültetvények egyre szer-

vezettebben fellépő munkástömegei is. A mozg. élénkülése közepette alakult meg a KP (l. *Sri Lanka-i Kommunista Párt*). A II. vh. után tovább erősödött ~ (1938:42 szaksz. működött 6000, 1945:84 szaksz. 144 000 taggal). 1946. jan. 1-én az állami vállalatoknál és intézményeknél bevezették a 8 órás munkanapot. 1947. máj.—jún.-ban 50 000 dolgozó ált. sztrájkja járult hozzá a függetlenség kivívásához (1948. febr. 4.). A hatalmat gyakorló nagyburzsoázia és ültetvényesek pártjával szemben nagy munkásharcok folytak béremelésért, a rizsárak emelése és általában a drágaság ellen, az ültetvények munkásainak (75%-uk indiai származású tamil) teljes polgárjogáért és választójogáért. A haladó nemzeti burzsoázia pártjának (Ceyloni Szabadságpárt) kormányzása idején (1956—59 és 1960—64), melyet a KP, az SZP és más baloldali pártok is támogattak (1963. aug.— Egyesült Baloldali Frontba tömörülve), számos haladó reformot vezettek be (idegen tulajdonban levő ültetvények, bankok, vállalatok államosítása, fizetett szabadság, a 8 órás munkanap ált.-sá tétele és túlóradíjak bevezetése, társadalombiztosítási szolgáltatások a magánvállalatoknál is). Nem javult azonban eléggé a páriasorban élő, ültetvényeken dolgozó munkások élete, a szingaléz nyelv államnyelvvé tétele pedig mélyreható nemzeti ellentétekhez vezetett. 1966-ban nagy sztrájk folyt (300 000 ember) a drágaság ellen. ~nak pártjai jelentős parlamenti pozíciókkal rendelkeznek (1947—70 változóan 20—30 mandátum a 151-ből). Az 1968-ban alakult Egyesült Front (a marxista pártok és a Sri Lanka-i Szabadságpárt blokkja) az 1970. máj.-i választásokon nagy győzelmet aratott: 151 mandátumból 116-ot szerzett. A haladó és antikap. rendszabályok (új alkotmány, földreform, kedvezményes és ingyenes rizsjuttatás) ellenére még sok a társadalmi probléma (800 ezer munkanélküli a 12 milliós országban). Ezt kihasználva a trockista-maoista Népi Felszabadító Front (Janata Vimukthi Paramuna) 1971. márc.—jún. kormányellenes lázadást szervezett. ~nak fő bázisa a mintegy 1,5 millió dolgozót egyesítő szaksz. mozgalom, mely azonban rendkívül szétforgácsolt: Ceyloni Szakszervezeti Szövetség (alapítva: 1940, kb. 100 000 tag, az SZVSZ-hez tartozik; 1963. nov.-ben egysége megbomlott: Nagalingam Sanmugathasan elnök szakadár irányvonalával szemben a KP vezetésével megalakult Ceylon Szakszervezeteinek Szövetsége a régi tagság 75%-át vonzotta magához); Ceyloni Munkaszövetség (a Szociális Egyenlőség Pártja vezetésével kb. 100 000 tag); Ceyloni Munkáskongresszus (alapítva: 1940, az SZSZNSZ tagja, 350 000 tag) és még számos ágazati szaksz. egyesülés. 1964—65 sikeres kísérletek történtek a szaksz. tevékenység koordinálására a nemzeti központok és ágazati szaksz.-ek autonómiájának meghagyása mellett.

Sri Lanka-i Szociális Egyenlőség Párt, *Lanka Sama Samaja Pakshaya:* trockista múltú, jelenleg baloldali kispolgári jellegű párt. Alakult 1935. dec.-ben főként radikális kispolg. értelmiségi elemekből az ország első marxista pártjaként. Trockista irányzatú vezetősége kizárta a KI-hez hű komm.-kat. A háború idején nem a fasizmus, hanem az angol gyarmatosítók ellen mozgósított. 1947—60 komm.-ellenes, azóta együttműködik a *Ceyloni Kommunista Párt*tal; 1963-ban csatlakozott a baloldali pártok Egyesült Baloldali Frontjához. 1964 rövid ideig koalíciós kormányban vett részt, kizárták az *Internacionálé IV.*-ből, emiatt egy csoport kivált és trockista jellegű pártot alapított. Parlamenti mandátumainak száma (1947—70) változóan 10—19. Részt vett az Egyesült Front 1970. máj.-i választások után megalakult kormányában. Elnöke: N. M. Perera. Hetilapjai: Samasamajist és Samasamaja (Szocialista, Szocializmus); szingaléz, tamil, ill. angol nyelven.

Stambolić, Petar (1912. júl. 12.—): jugoszláv (szerb) mezőgazdász; kommunista. 1935— a JuKP tagja, 1941—45 a szerbiai antifasiszta népfelkelés egyik szervezője, majd a felszabadító hadsereg és a partizánegységek szerbiai főparancsnoka. 1945—57 a szerb közt.-ban töltött be vezető párt- és állami tisztségeket. 1948— a JuKP KB és PB tagja, 1957—63 a jugoszláv szövetségi gyűlés (parlament) elnöke, 1963—67 a szövetségi végrehajtó tanács (kormány) elnöke. 1968— a szerb komm. szövetség elnöke. 1966— a JKSZ elnökségének tagja.

Stampfer, Friedrich (1874. szept. 8.—1957. dec. 1.): német újságíró; szociáldemokrata. 1916—33 a *Vorwärts* (Előre) főszerk.-je. 1916— az SPD vezetőségi tagja, 1920—33 parlamenti képviselője. 1933 emigrált, a Prágában kiadott Neue Vorwärts (Új Előre) szerk.-je. Fellépett az antifasiszta egységfront ellen. 1948— Ny-Németo.-ban élt, szovjet- és komm.-ellenes magatartást tanúsított.

statárium ⟨lat. statarium judicium. Jelentése: 1. rögtönítélő bíróság; 2. rögtönbíráskodás, 3. a rögtönbíráskodás kihirdetése utáni jogi állapot⟩: olyan kivételes büntetőeljárás, amikor a ~ alá vont ügyeket különleges bíróság az általános perrendtartástól eltérő szabályok szerint tárgyalja. Ítélete ellen fellebbezni nem lehet, és amennyiben halálos ítéletet hoz, azt azonnal végre is hajtják. — Mo.-on először II. József szabályozta a rögtönbíráskodási eljárást. Azóta

az egyes kormányok esetenként szabályozták azoknak a bűntetteknek körét, amelyre a ~ot kiterjesztik. A háború esetére szóló kivételes intézkedésekről rendelkező törvény 1912—1922. volt érvényben. Az 1921. III. tc. felhatalmazta a kormányt arra, hogy a ~ot a komm. tevékenységre is kiterjessze. Erre 1931. szept. 20-án került sor, amikor a biatorbágyi vasúti merénylet ürügyén az addig négy bűncselekményre érvényben levő ~ot hét bűncselekményre terjesztették ki. E rendelet alkalmazásával végezték ki *Sallai* I.-t és *Fürst* S.-t.

Stauning, Thorvald (1873. okt. 26.—1942. máj. 3.): dán dohányipari munkás; szociáldemokrata. A dohányipari szakszervezet elnöke s már 1908-ban a *Szociáldemokrata Párt* vezetőségi tagja, 1910— elnöke, 1906-ban parlamenti képviselő, 1916—20 tárca nélküli miniszter, 1924—26, 1929—42 miniszterelnök. 1935-ben „Stauning vagy káosz" c. antifasiszta programmal nagy győzelmet aratott a választásokon, de 1939-ben választási vereséget szenvedett. Miniszterelnöksége idején tiltották be *Dánia Kommunista Pártját*, de ~ visszautasította, hogy a nácik bábjaként maradjon kormányon.

Stechmayer István (Felsőgalla, 1903. dec. 12.— Estremadura, Spanyolo., 1938. febr. 16.): bányász; kommunista. Pécsett került kapcsolatba a munkásmozg.-mal. A 30-as években Franciao.-ba ment és tagja lett az FKP-nek. 1936 őszén az elsők között indult a Spanyol Köztársaság megvédésére. Az első magy. század szakaszparancsnokaként Madrid védői között harcolt, majd a magy. zászlóalj századparancsnoka lett. Az estremadurai harcokban hősi halált halt.

Steiner Gábor (1887. szept. 9.—1942. okt. 8.): csehszlovákiai magyar nyomdász; kommunista. 1906— az MSZDP, megalakulása után a KMP tagja. Pol. biztos a magy. VH-ban. 1919. aug. 1. után elfogták, Komarnóba szökött. A CSKP alapító tagja, a csehszlovákiai magy. komm.-k legismertebb vezetője. 1924-ben 2 évi börtönre ítélték. 1925—35 parlamenti képviselő, majd szenátor. 1929— a CSKP KB, később a szlovákiai területi vezetőség irodájának tagja. Rendszeresen támogatta az illeg. KMP harcát. A müncheni egyezményt követően illeg.-ba ment. A Gestapo 1939. márc.-ban letartóztatta, majd Buchenwaldban agyonlőtték. — *Irod.: Holotiková, Zdenka:* Steiner Gábor. Egy forradalmár élete. Bratislava 1963. 220 old. — *Szabó Béla:* Hűség. Bratislava 1968. 344 old.

Steinmetz Miklós (Pécs, 1913. okt. 4.— Bp., 1944. dec. 29.): a szovjet hadsereg harcosa, Budapest ostrománál meggyilkolt parlamenter. Szülei a TK megdöntése után emigráltak Mo.-ról. Bejárták Európa több o.-át, majd Dél-Amerikában telepedtek le. Innen költöztek 1932-ben a SZU-ba, ahol ~ a *Komszomol* tagja lett. A közt. csapatok oldalán részt vett a *spanyol szabadságharc*ban. A II. vh. kezdetén önként jelentkezett a szovjet hadseregbe. Bp. ostroma idején kapitányi rendfokozata volt. A szovjet csapatok parancsnokságának parlamenterként a ném. csapatok parancsnokságához indult, hogy átadja a város megkímélését célzó ultimátumot. A fasiszták — megszegve a parlamenterekre vonatkozó nemzetközi jogszabályokat — orvul lelőtték. — *Irod.: Barát Endre:* A parlamenter. (Steinmetz Nikolaj Sztepanovics.) 1954. 133 old.

Stern Simon (Veszprém, 1858—Bp., 1890. jan. 13.): tanító; a korai szocialista mozgalom részvevője. A fővárosi süketnémák intézetében tanított, majd 1882-ben kivándorolt az USA-ba és dohánygyárban dolgozott. 1885-ben hazatért és biztosítóintézeti tisztviselőként dolgozott. Szoc. meggyőződése miatt csakhamar elbocsátották. A *Magyarországi Általános Munkáspárt* radikális ellenzékéhez csatlakozott. Képzett szoc. volt, több cikke jelent meg az osztrák és ném. munkáslapokban. 1889. szept.-ben átvette az *Arbeiter Wochen Chronik* szerkesztését. Pár hónapos eredményes szerkesztői működése után meghalt.

Stoecker, Walter (1891. ápr. 9.—1939. márc. 10.): német kereskedelmi alkalmazott; kommunista. 1909-ben az SPD, 1917— az USPD tagja, 1920-ban egyik titkára. A KI-hez csatlakozás híve, majd a KP-hez csatlakozás szorgalmazója. Az egyesülést követően (1920. dec.) a KP KB tagja és titkára, 1921. febr.—aug. egyik elnöke. 1920— parlamenti képviselő, 1921. szept.— 1923 a Rajna-Vesztfália területi biz. vezetője. 1924-ben a Pol. Iroda tagja. Fellépett R. *Fischer* és A. *Maslow* vezetése ellen. 1927— ismét a KB tagja. 1928-ban egyik alapítója, majd elnöke a SZU Barátainak Szövetsége nemzetközi szervezetnek. 1933-ban letartóztatták, koncentrációs táborokba került. Buchenwaldban halt meg.

Stoph, Willi (1914. júl. 7.—): német kőműves, építésztechnikus; kommunista. 1928— a komm. ifj. szövetség, 1931— az NKP tagja. 1933— részt vett az illeg. ellenállási szervezkedésekben. 1950-ben az NSZEP VB, 1953-ban a PB tagja. 1952—61 különböző miniszteri tiszteket töltött be. 1961—64 a kormány első elnökhelyettese, O. *Grotewohl* halála után, 1964—73 az NDK minisztertanácsának elnöke, az államtanács elnökhelyettese, 1973. okt.— az államtanács elnöke (államfő).

stratégia, taktika: eredetileg hadtudományi fogalmak, amelyeket a *munkásmozgalom* politikai vonalvezetésének megjelölésére is használnak. A stratégia ebben az értelemben a *munkásosztály* pol. mozg.-ának nagyobb történelmi időszakra szóló fő irányvonala. Kidolgozásánál mérlegelni kell az adott korszak fő tartalmát, a harc ebből adódó fő irányát, az *osztály*ok érdekeit, céljait, mozgásukat. Ez szolgál alapul az adott harci szakasz feladatainak, a szövetségesek körének, az adott szakaszra érvényes *szövetségi politika* fő irányának meghatározásához. Figyelembe kell venni az osztályok fejlettségi színvonalát, a munkásosztály tudatosságának fokát, a nemzetközi erőviszonyokat, a haladó mozg.-ak helyzetét, az osztályellenség tényleges erejét, belső ellentéteit. Új stratégiai szakasz akkor következik be, amikor a társadalmi, gazd. viszonyok alakulása következtében a fenti értelemben új feladatok vetődnek fel. A stratégiai szakaszon belül is sor kerülhet a stratégiai cél megváltozására, a fent megjelölt elemek tényleges változása esetén. — A komm. világmozg. stratégiájának kidolgozásánál számolni kell a *világforradalmi folyamat* fő erőivel: a szoc. rendszer o.-aival, a tőkéso.-okban harcoló munkásosztállyal és a nemzeti felszabadító mozg.-akkal. E három fő erő harca összefügg, azonos ellenség, az *imperializmus* ellen folyik. A komm. világmozg. ált. stratégiája nem feltétlenül azonos az egyes o.-ok konkrét stratégiájával. A komm. világmozg. jelenlegi ált. stratégiai célja pl. a kap.-ból a szoc.-ba való világméretű átmenet elősegítése, a kap. legyőzése a két társadalmi rendszer államai *békés egymás mellett élés*ének körülményei között; ugyanakkor egyes o.-okban a stratégiai feladat a polg. dem. átalakulás, az o. függetlenségének biztosítása stb. — Az egyes o.-ok KP-jai az általános meghatározók figyelembevételével, o.-aik sajátos helyzetének megfelelően dolgozzák ki stratégiájukat és taktikájukat, úgy, hogy az biztosítsa az adott történelmi lehetőségek maximális kihasználását. A munkásmozg. ált. stratégiai szakaszai: harc a polg. dem. forr. győzelméért, ill. vívmányai megvédéséért; a szoc. forr.-ba való átmenetért, a szoc. forr. győzelméért; a *szocializmus* felépítéséért, a forr. folyamat továbbfejlesztéséért; a *szocialista világrendszer* erősítéséért; a szoc. világméretű győzelméért. A munkásosztály pártja a győzelem érdekében dolgozza ki pol. irányvonalát, számolva az *osztályharc* bonyolultságával, a harc logikájával, az osztályellenség felkészültségével és elszántságával, fel kell készülnie esetleges időleges visszavonulásra is. A kommunista stratégiai terv példája V. I. *Lenin* műve, az *Áprilisi Tézisek*, amely összefoglalta a polg. dem. forr.-ból a szoc. forr.-ba való békés átmenet feladatait. A II. vh. után lezajlott *népi demokratikus forradalmak* e stratégiai elvek szem előtt tartásával oldották meg a szoc. forr.-mal párhuzamosan a polg. dem. forr. kérdéseit, ott, ahol korábban polg. dem. forr. egyáltalán nem vagy nem következetesen ment végbe. — A KP-k taktikája a stratégiai cél elérését segítő közvetlen pol. célokat és feladatokat, módszereket és eszközöket foglalja magában. A taktikai feladatok és harci módszerek kidolgozásánál számolni kell a forr. mozg. fellendülésével vagy hanyatlásával, azzal, hogy a mozg. leg. vagy illeg. körülmények között tevékenykedik-e, van-e lehetőség a kormányon belüli tevékenységre, felső szintű tárgyalásokra vagy csak alulról jövő tömegnyomásra. Fontos, hogy a taktikai lépésekben is mindig szem előtt legyen a végcél, hogy ne csak az osztályösszeütközések napi problémái kössék le a figyelmet, hogy a taktikai sikerek ne menjenek a fő cél rovására. Előfordulhat, hogy egy taktikai elképzelés nem válik be, hogy az osztályellenség megtalálja annak ellenszerét; ezért a marxizmus klasszikusai felhívták a figyelmet arra, hogy a munkásosztály pártjai ne ragaszkodjanak dogmákhoz, hanem azonnal ismerjék fel a taktika változtatásának szükségességét, ha szükséges, változtassák a harci formákat és módszereket. Példa erre a polg. forr. győzelme utáni kormányban való részvételről alkotott nézet módosulása. (K. *Marx* és F. *Engels* elítélte L. *Blanc*ot és Alexandre *Albert*-t, amiért 1848 febr.-ban beléptek a burzsoá kormányba, mert ezzel felelőssé váltak annak népellenes pol.-jáért. Lenin az 1905—07-es polg. dem. forr.-ban azért harcolt, hogy a munkásosztály képviselői vegyenek részt a győzelem esetén létrejövő Ideiglenes Kormányban, felülről is elősegítve a forr. továbbfejlődését. 1917-ben viszont a febr.-i polg. dem. forr. után megalakult Ideiglenes Kormány elleni harcra hívott fel.) — A komm. világmozg. pol.-jának lényeges, a stratégiát is érintő megváltoztatása vált szükségessé a harmincas években. A *fasizmus* hatalomra jutása Németo.-ban, erősödése sok más európai o.-ban előtérbe állította a militarizmus, a monopoltőke, a nyílt fasiszta diktatúra elleni fokozott harcot, a demokrácia védelméért, a békéért, a legagresszívebb erők elszigeteléséért való széles körű összefogást. (l. *népfront, népfrontkormány*.) Napjainkban számolva az állammonopolista kap. erősödésével, a gazd. konjunktúra kihatásaival, a monopóliumok és az egész nemzet ellentéteinek várható éleződésével, az Egyesült Államok agresszív politikájával, a KP-ok olyan stratégiát és taktikát dolgoztak ki, amely a tömegeket a demokrácia kivívására, védelmére és továbbfejlesztésére mozgósítja, harcol a dolgozók beleszólásáért a gazd. élet irányításába, a *strukturális reformok*ért, a béke megvédéséért, a háborús

politika leleplezéséért, összekapcsolja a nemzeti függetlenségért, a dem.-ért és a szoc.-ért vívott harcot. — *Irod.: Szántó György:* Imperialista és antiimperialista stratégia. 1970. 152 old. — *Görög Tibor:* A nemzetközi kommunista mozgalom jelenkori stratégiai irányvonalának néhány jellegzetessége. 1973. 95 old. — A nemzetközi kommunista mozgalom. Stratégia és taktika. (2. átdolg. és bőv. kiad. Szerk.: Győri Pálné.) 1973. 463 old.

Strobel Antal (?—?): vasmunkás, a magyarországi szocialista munkásmozgalom egyik előharcosa. 1869-ben megszervezte a vagongyári munkások bérmozgalmát, emiatt munkahelyéről elbocsátották, majd bebörtönözték. Kiszabadulása után részt vett a *Pest-Budai Munkásképző Egylet* létrehozásában és 1869. szept.—1870. ápr. az egylet elnöke. Jelentős szerepe volt az egylet szoc. szervezetté fejlesztésében. Tagja volt az I. Int. pesti szekciójának. 1870-ben külföldre ment, és szakított a munkásmozg.-mal.

Stromfeld Aurél (Bp., 1878. szept. 19.—Bp., 1927. okt. 10.): az osztrák—magyar hadsereg vezérkari tisztje, a TK kimagasló katonai vezetője, szociáldemokrata, majd kommunista. Az I. vh. előtt jelentékeny hadtudományi munkásságot folytatott. 1914 nyara és 1918. nov. között a szerbiai, majd az orosz, végül az olasz fronton hadteste szállásmestereként, ill. vezérkari főnökeként tevékenykedett, 1917. ápr.— ezredesi rangban. Felismerte a Monarchia vereségének elkerülhetetlenségét s a közkatonák, a kisemberek háborús nyomorúságát. Az olasz front összeomlása után, 1918. nov. közepén hazatért s a Ludovika Akadémia parancsnokaként harcba szállt az ottani reakciós szellemmel. Ismerkedve a szoc. tanokkal részt vett a haladó szellemű tisztek szervezkedésében, 1918. dec.-ben belépett az MSZDP-be. A *polgári demokratikus köztársaság*ban 1919. jan. 15-én hadügyi államtitkár lett. Hatalmas energiával szervezte az új hadsereget, az o. védelmét. Munkája azonban — rajta kívül álló pol. okokból — hamarosan megfeneklett. 1919. márc. 21-én a prol.-hatalom proklamálása mellett foglalt állást, személyi okokból azonban márc. 27-én nyugdíjazását kérte. A román támadás hírére, ápr. 19-én a Hadügyi Népbiztosság azonnali hatállyal Bp.-re rendelte, s először a Keleti Hadsereg, később az egész VH vezérkari főnökévé nevezte ki. A román támadás megállításának sikertelensége nem szegte kedvét. A munkásezredek mozgósítása lehetővé tette stratégiai elképzeléseinek megvalósítását. Irányításával a VH visszavetette a csehszlovák intervenciós csapatokat, felszabadította Észak-Mo. és Szlovákia jelentős területeit. ~ kidolgozta a csehszlovák hads. teljes szétzúzásának tervét egy észak-nyugati irányú offenzíva keretében. Számításait a Clemenceau-jegyzék húzta keresztül. Kisebb ingadozás után határozottan a jegyzék visszautasítása mellett szállt síkra, s a jegyzék elfogadásakor — jún. 21-én — lemondott. Utolsó parancsában további kitartásra, helytállásra buzdította a vöröskatonákat. A Dunántúlt elözönlő ellenforr. csapatok aug. 17-én elfogták. A bp.-i honvédtörvényszék, majd végső fokon a Legfelső Honvédtörvényszék — „felségárulás és közcsendháborítás" vádjával 2 év és 9 hónap börtönbüntetésre ítélte. 1921. aug.-ban további büntetését elengedték. Ekkor a Hungária Kalapgyárban raktárosként helyezkedett el. 1922 tavaszán összeköttetésbe került a KMP vezetőivel. A komm. szervezetek elleni hajsza során — 1923. márc.-ban — a rendőrség őrizetbe vette s hat hónapig vizsgálati fogságban tartotta. Ez időtől aktívan részt vett az MSZDP munkájában. Cikkei jelentek meg a *Népszavá*ban, előadásokat tartott. 1924— a Bp. 13. választóker. pártszervezet elnöke, a szd. baloldali ellenzék egyik vezetője. Ellenzéki magatartásának kiemelkedő ténye felszólalása az MSZDP 1925. évi kongr.-án. Élesen bírálta a parlamenti harc kizárólagosságának hirdetését, a párt vezetőinek megalkuvó magatartását. Bírálatát megismételte az 1926. évi kongr.-on is. 1925— már az illeg. KMP tagja. 1927 tavaszán átvette a *Magyarországi Szociáldemokrata Párt Rendező Gárdájá*nak irányítását s hozzálátott újjászervezéséhez. E szervezetben lehetőséget látott a baloldali erők tömörítésére és egy jövendő forr. fegyveres bázisának kialakítására. A gárda vezetőit a hadtudományokra is ki akarta képezni. Folytatta tudományos munkáját is. „Készül az új háború" c. harcos, háborúellenes írásának befejezésében azonban megakadályozta a hirtelen halál. — *M.:* Válogatott írásai. Összeáll. és a bevezető tanulmányt írta Hetés Tibor. 1959. 382 old. *Irod.: Földes Péter:* A túlsó partról. (Stromfeld Aurél életregénye.) 1964. 476 old. — *Hetés Tibor:* Stromfeld Aurél. 1967. 381 old.

Strougal, Lubomír (1942. okt. 19.—): cseh építőmunkás, jogász; kommunista. 1945— a CSKP tagja, a České-budějovicei területi pb. osztályvezetője, majd első titkára. 1959—61 földművelésügyi, 1961—65 belügyminiszter. 1958— a CSKP KB tagja, 1965— a KB titkára, 1960— nemzetgyűlési képviselő. 1968. nov.— a KB titkárságának és elnökségének tagja s a Cseh Iroda elnöke. 1970. jan.— a szövetségi kormány miniszterelnöke.

strukturális reformok: fejlett tőkésországok KP-jainak egyik fő politikai célkitűzése az állami

monopolkapitalizmus korszakában. Célja: olyan mélyreható gazd. pol. és társadalmi változások kivívása, amelyek hatására az adott társadalom keretein belül a monopóliumok, a monopolista állam hatalma korlátozódik, és az erőviszonyok a dolgozók javára tolódnak el. Nem azonos a munkásmozg. reformista irányzatának pol.-jával, amely a szoc.-hoz vezető egyetlen módszernek a forr. elvetésével a reformok útján való belenövést hirdeti *(reformizmus)*. A kap. megdöntésének útja csak forradalmi lehet (békés vagy nem békés úton), a reformokért való küzdelem ennek van alárendelve. — Az állami monopolkap. fokozódó reakciós vonásai, támadásai a dem. vívmányok ellen, a monopoltőke fokozott centralizációja és koncentrációja ad lehetőséget a ~ért való harchoz. A ~ alapvető követelései: 1. *államosítás*, 2. demokratikus tervezés. A KP-k követelik az alapvető gazdasági ágak tevékenységének állami tervezését, a dolgozók beleszólásának biztosítását, képviselőik bevonását. Ez nem szoc. tervezés, de lehetőséget biztosíthat arra, hogy a *munkásosztály* szervezetei bekapcsolódhassanak a gazdaságpolitika meghatározásába, behatoljanak a gazd. irányító szervezetekbe. 3. Harc az államhatalom demokratizálásáért, dem. választásokért, a parlament kedvezőbb összetételéért, a kommunális pol. demokratizálásáért, esetenként tartományi önkormányzatért. E harc közben javul a munkásosztály helyzete is, a ~ végrehajtása megkönnyíti a kap. előtti viszonyok maradványainak felszámolását, a polgári dem. és szoc. jellegű feladatok közelítésével objektív feltételeket teremt a szoc.-ba való (békés vagy nem békés) forr. átmenethez. A ~ért folytatott harc tehát a felső szinten (parlament, gazd. vezetés) és a tömegmozgalmak szintjén való monopoltőke-ellenes harc összekapcsolása, amely fokozatokon keresztül vezet a kap. társadalmi rendszer forr. megdöntéséhez. — *Irod.: Ádám György:* Új technika új struktúra. A tudományos-technikai forradalom gazdasági-társadalmi vetületei négy fejlett tőkésországban: az Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában, a Német Szövetségi Köztársaságban és Franciaországban. 1966. 419 old.

Stücklen Dániel (Nürnberg, 1869. ápr. 30.— Berlin, 1945. márc. 13.): aranyműves munkás; szociáldemokrata. A 80-as évek végén csatlakozott a ném. munkásmozg.-hoz. 1891. júl.—1893. máj. Mo.-on élt, és itt vett részt a szd. mozg.-ban. Jelentős szerepe volt az arany- és ezüstművesek szaksz.-ének létrehozásában. 1892-ben az MSZDP radikális vezetősége ellen fellépő ellenzék egyik vezetője. 1892. szept.—1893. máj. a pártvezetőség tagja, az Arbeiterpresse (Munkássajtó) szerk.-je. 1893. máj. 18-án visszatért Németo.-ba, ahol előbb a Volkszeitung (Népújság), majd a dortmundi Arbeiterzeitung (Munkásújság) szerk.-je. A németo.-i fémmunkás-szaksz. egyik megalapítója. 1903—18 a birodalmi gyűlés jobboldali beállítottságú szd. képviselője. 1919-ben a nemzetgyűlés tagja. 1920—33 parlamenti képviselő. 1933-ban megfosztották parlamenti mandátumától. A Hitler-*fasizmus* időszakában Berlinben élt.

Sugár Andor (Bp., 1903. márc. 10.—1944. máj.): ötvösmunkás; kommunista festőművész. Szakmunkája mellett látogatta a különböző festészeti szabadiskolákat. 1924— *Dési Huber* I. társaságában Olaszo.-ban tett tanulmányutat. Hazatérése után (1927) bekapcsolódott a nemesfémes szaksz. munkájába, rajzait a *100%* és más folyóiratok rendszeresen közölték. Tagja a Képzőművészek Új Társaságának, részt vett a *Szocialista Képzőművészek Csoportjá*nak megszervezésében. 1933— az illeg. komm. művészsejt tagja, aktív pártmunkás. A II. vh. idején többször behívták *munkaszolgálatra*, a ném. megszállás után illeg. pol. tevékenysége miatt a Gestapo letartóztatta s elhurcolta.

Sugár Tivadar (Bp., 1897—SZU, 1920-as évek vége): orvostanhallgató; a *Galilei Kör* tagja, majd kommunista. 1917-ben kapcsolódott be a Galilei Kör *Duczynska* I. vezette csoportjának antimilitarista tevékenységébe. 1918. jan.-ban letartóztatták és az ún. *Galilei-per* fővádlottjaként 3 évi börtönre ítélték. Az 1918. okt.-i *polgári demokratikus forradalom* szabadította ki a börtönből. Ekkor a Katonatanács elnökévé választották. 1918. nov.— a KMP tagja, 1919. febr.-ban letartóztatták, betegségére való tekintettel azonban szabadon bocsátották. A TK idején külföldi megbízásokat teljesített, a *proletárdiktatúra* megdöntése után 1921-től Németo.-ban, majd a SZU-ban élt és a KI apparátusában dolgozott.

Sübhi, Musztafa (1883—1921. jan. 28.): török jogász; szocialista, majd kommunista. 1913-ban szoc. pol. tevékenység miatt Szinop várába zárták, ahonnan a cári Oroszo.-ba menekült s belépett az OSZDMP-be. 1918-ban megalapította a Yeni Dunya (Új Világ) c. marxista lapot. 1919-ben részt vett a KI I. kongr.-án. 1920-ban a *Török Kommunista Párt* egyik alapítója és első elnöke. 1921-ben Kemal Mustafa hívására 14 komm. vezetővel együtt Szovjet-Oroszo.-ból hazatért. Valamennyien a reakció által szervezett gyilkos merényletnek estek áldozatul Trabzon városában.

Südekum, Albert (1871. jan. 25.—1944. febr.): német jogász és újságíró; szociáldemokrata.

1895-től a *Vorwärts*, majd más lapok szerk.-je, 1900—1918 birodalmi képviselő, 1914— szociálsoviniszta, kísérletet tett arra, hogy az olaszokat Németo. oldalán hadba rántsa. 1918—20 porosz pénzügyminiszter. Az I. vh. után nem vett részt a szd. mozg.-ban. Számos részvénytársaság felügyelő bizottsági tagja, szoros kapcsolatot tartott német tőkés körökkel, támogatta a szovjetellenes ukrán nacionalistákat.

Svájci Munkapárt, *Schweizerische Partei der Arbeit, Parti Suisse du Travail:* a svájci kommunisták pártja, alakult 1921. márc. 5—6-án, miután *Svájc Szociáldemokrata Pártja* az 1919-i kongr.-on elfogadott állásfoglalásával szemben elutasította a KI-hez csatlakozást. (1921—43 Svájc Kommunista Pártja — Kommunistische Partei der Schweiz néven működött.) A KP elnöke Franz Welti, titkára F. *Platten* lett. A 20-as években a párt több kísérletet tett az egységfront létrehozására, jelentős befolyást gyakorolt a szakszervezetekre. 1933-ban fellépett a *kivételes törvény* — Lex Häberlin — ellen. A ~ egyik legjelentősebb pol. megmozdulása az 1932. nov. 9-i szoc. munkás-tömegtüntetés volt. A *lipcsei per* idején újabb nagy tömegtüntetéseket szervezett. 1936-ban antifasiszta programja az ország függetlenségének védelmére szólított fel. A 30-as évek második felében erősödött a KP betiltására irányuló törekvés, majd a II. vh. kirobbanását követően 1940. nov. 27-én betiltották, azonban illeg. tovább működött. 1943-ban baloldali szd. szervezetekkel lépett egységfrontra, majd a vezetésben jelentkező jobboldali opportunista hibákat (J. *Humbert-Droz*) leküzdve, az SZDP-ből kizárt baloldali szoc.-k egyesülésével 1944. okt.-ben Zürichben létrehozta a ~ot. Az 1950-es években küzdött az erőpol. ellen, az ország hagyományos semlegességének megvédéséért. 1955-ös VI. kongr.-án meghirdette a béke és dem. védelmének programját. VII. kongr.-a (1959) új programot fogadott el, amely a távlati szoc. cél mellett a dem. jogokért, béremelésért, a munkaidő csökkentéséért, a drágulás ellen, a parasztság létbiztonságáért, a legfontosabb termelőeszközök államosításáért lépett fel. IX. kongr.-a (1968) az e programból fakadó aktuális tennivalókat konkretizálta, a X. kongr. pedig (1974) a gazd. visszaesés körülményei közötti alkalmazását vizsgálta. Parlamenti befolyása hullámzó: 1963: 4 mandátum; 1968: 5 mandátum; 1971: a szavazati jog nőkre történt kiterjesztése a hagyományosan konzervatív országban a baloldali pártok részesedését csökkentette; de a ~ megőrizte 5 mandátumát. Taglétszáma kb. 4000. Főtitkára 1949—68 E. Woog volt. A ~ élén 1968— egy 3 tagú Pol. Titkárság áll (Jakob Lechleiter, André Muret, Jean Vincent), emellett 1973— J. Vincent a párt elnöke. A ~ német nyelvű napilapja a *Vorwärts*, francia nyelvű napilapja a La Voix Ouvrière (Munkáshang).

Svájc munkásmozgalma: 1830-tól alakultak nagyobb számban munkásegyletek (művelődési, betegsegélyző stb.). A kantonális rendszer és a többnyelvűség kedvezett a partikularizmusnak. A német nyelvterületen erős volt a német szd., a francián a francia utópisták, majd a bakunyinisták hatása (J. *Guillaume*, A. *Schwitzguébel*). Az I. Int.-ban jelentős szerepet játszottak a svájci szekciók és lapjaik, a *Vorbote*, a La Voix de l'Avenir (Jövő Hangja) és a később bakunyinista hatás alá került Égalité (Egyenlőség). A marxi irányzat fő képviselője H. *Jung* és J. Ph. *Becker* volt. ~ra nagy hatást gyakoroltak a különféle emigrációk (német, orosz). V. I. *Lenin* 1900—1917 között összesen 7 évet élt itt. Az első szd. szervezetek 1870-ben jöttek létre, 1873-ban szervezték meg az Ált. Svájci Munkásszövetséget, melynek mintegy 3000 tagja és több mint száz szervezetileg lazán kapcsolódó pol., szakmai és más szervezete volt. 1880-ban jött létre a Svájci Szakszervezeti Szövetség, alakult meg *Svájc Szociáldemokrata Pártja*. Az 1890-es években a legjelentősebb tömegmozgalom az SZDP-vel együttműködő kispolgári *Grütli Szövetség* volt. Az I. vh. éveiben a *zimmerwaldi mozgalom* a svájci szoc.-kra támaszkodott jelentős mértékben (F. *Platten*, R. *Grimm*). Kiemelkedett az 1918. nov.-i ált. sztrájk. A 400 ezer résztvevővel zajló sztrájkot vezető, valamennyi munkásszervezetet egyesítő Olteni Bizottság opportunizmusa hozzájárult a sztrájk leveréséhez és ~ radikalizálódásához vezetett. 1919-ben csökkent a reformista szervezetek taglétszáma, a kilépett, ill. kizárt tagok és más forr. erők 1921-ben létrehozták a KP-t (l. *Svájci Munkapárt*). A két vh. között számos sztrájk közül az 1923-as és az 1930-as, pol. követelésekkel is fellépő, hosszú ideig tartó famunkássztrájkok emelkedtek ki. Az 1932. nov.-i munkástüntetés eredménytelensége, majd a szaksz.-ek rendezte sztrájkok sikertelensége bénítóan hatott ~ra. A II. vh. idején megerősödő reakció korlátozta a polg. dem. jogokat (1940-ben betiltották a KP-t), ami a vh.-t követő sztrájkokat (1945—46), majd a szervezett mozgalomnak a kormánypol.-tól elfordulását eredményezte. A gazd. fellendülés ugyanakkor kedvezett az opportunizmusnak (1946: 55 sztrájk, 15 ezer résztvevő; 1959 mindössze: 4 sztrájk, 100 résztvevő). A gazd. visszaesés tényeit felhasználva a jobboldal (Idegengyűlölők Pártja) heves kampányt kezdett a „vendégmunkások" számának korlátozásáért, melyet a népszavazás (1974) elutasított. Legjelentősebb szaksz. szövetség a Svájci Szakszervezeti Szövetség (Schweizerischer Gewerk-

schaftsbund), alapítva 1880-ban, taglétszáma 450 ezer, elnöke Ezio Canonica, lapjai: Gewerkschaftliche Rundschau, Revue Syndicale (Szaksz. Szemle). Az SZSZNSZ tagszervezete.

Svájc Szociáldemokrata Pártja, *Sozialdemokratische Partei der Schweiz, Parti Socialdémocrate Suisse:* alakult 1870-ben H. *Greulich* vezetésével, de hamarosan felbomlott. 1880-ban szervezték újjá A. Steck kezdeményezésére, a szd. szervezetek és a feloszlatott Munkásszövetség egyesítésével. 1888-ban fogadta el programját, 1901-ben egyesült a *Grütli Szövetség*gel. 1911-ben taglétszáma elérte a 26 ezret, a parlamentbe 17 képviselőt küldött. Az I. vh. éveiben ~ fellépett a háború ellen, képviseltette magát a *zimmerwaldi* és *kienthali konferenciá*kon. Megerősödött a forr.-i baloldal. Az 1918-as ált. sztrájk sikertelensége a nézeteltérések mélyülését eredményezte. 1919-ben ~ kongr.-án a centristák csatlakozva a baloldalhoz a KI mellett foglaltak állást, a kisebbség azonban elérte a csatlakozás elhalasztását, majd a centristák leválasztását. A KP (l. *Svájci Munkapárt*) megalakulása után ~ fokozatosan jobbra tolódott, de csak 1927-ben csatlakozott az SZMI-hez. Tömegbefolyását jelentősen növelte dem. programja és Hitler hatalomra jutását követően kifejtett antifasiszta állásfoglalása. 1955-ben taglétszáma 56 ezer, a választásokon a szavazatok 28%-át kapta. ~ vezetősége ugyanakkor fellépett az egységfront-kezdeményezések ellen, több baloldali csoportot kizárt. A II. vh. után közeledett a polg. demokrata állásponthoz, majd 1959-es programja nyíltan szakított a marxizmussal, az ún. *demokratikus szocializmus*t tette magáévá. A 60-as évek második felében mind taglétszáma (1966: 57 ezer, 1968: 55 ezer), mind a választásokon kapott szavazatainak és mandátumainak száma csökkent. 1963: 53 mandátum; 1967: 51 mandátum; 1971: 46 mandátum. 1973-ban néhány demonstrációban és helyi választásokon (Genf és Vaud kanton stb.) együttműködött a Munkapárttal. ~ taglétszáma kb. 60 000 (1973), lapjai: Volksrecht (Népjog), Freier Aargauer (Szabad Aargau-i) stb. Központi folyóirata 1967— a Profil. Elnöke 1970-ig Fritz Grütter, 1970— Arthur Schmid. A *Szocialista Internacionálé* tagszervezete.

Svédország Kommunista Pártja: *Baloldali Párt — Kommunisták*

Svédország munkásmozgalma: A korai szakmai szervezetek 1846-tól jöttek létre, ezt követően az 1870-es évektől erősödött meg a szaksz. mozgalom, alakultak meg az első szoc. szervezetek. 1882-ben A. *Palm* kiadta a Folkviljan (Népakarat) c. szoc. jellegű lapot, amely 1885—Social-Demokraten néven jelent meg. 1889-ben létrejött *Svédország Szociáldemokrata Munkáspártja.* 1898-ban megalakult az első országos szaksz. szövetség, a Svéd Szakszervezeti Szövetség (Landsorganisationen i Sverige — LO). A munkásellenes törvények (1889: a szd. agitáció betiltása, 1899: sztrájktörők védelme), majd a szd. mozgalom opportunista vezetése ellenére jelentős volt a sztrájkmozgalom. A legnagyobb megmozdulás az 1905. máj.—okt.-i fémmunkássztrájk és az 1909-es ált. sztrájk, amelyben 300 ezer munkás vett részt. A polgári pártok liberalizálódása és a ~ban megerősödő opportunista tendenciák növekedése visszavetette a megmozdulásokat, ugyanakkor a baloldal fokozatos elkülönüléséhez vezetett (l. *Baloldali Párt—Kommunisták*) Az I. vh.-t követően megerősödő ~ kivívta az ált. választójogot, a 8 órás munkanapot, a munkabérek felemelését. Az ideiglenes stabilizáció időszakában terjedtek a szervezett, válság nélküli kapitalizmusról szóló nézetek. 1928-ban a reformista vezetők összehívták a munkások és munkáltatók „békekonferenciáját", majd a parlament törvényt fogadott el a „munkapiaci békéről", amely betiltotta a sztrájkokat. Ennek ellenére a gazd. válság (1929—33) idején fellendült a sztrájkmozgalom (1933: a sztrájkolók száma elérte a 190 ezret). ~ra a 30-as években a baloldal megosztottsága és a reformista vezetők osztályegyüttműködést hirdető pol.-ja volt jellemző (1938-ban a saltsjöbadeni szerződéssel egyezmény jött létre az LO és a munkaadók egyesülete között). E tényezők gátolták a II. vh. idején ~ antifasiszta fellépését. A vh.-t követően kialakult gazd. fellendülés a polg. dem. jogok, magas életszínvonal és a szociális juttatások kiszélesítésével járt. A haladó belpol. intézkedéseket követően, nagymértékben ~ fellépése eredményeképpen a 60-as évek második felében pozitív külpol. lépéseket tett a szd. kormány. 1968. febr.-ban antiimperialista tömegtüntetés Stockholmban, 1969-ben Svédo. elismerte a VDK-t, menedékjogot nyújtott a vietnami szolgálatot megtagadó amerikai katonáknak, 1973. szept. után pedig nagykövetsége a chilei *Népi Egység* híveinek. ~ban nagy szerepet játszik a 37 szaksz.-et egyesítő LO, amelynek jelentős befolyása van az SZDP-ben is. Taglétszáma 1 771 000 (1972), elnöke 1956—73 A. *Geijer*, 1973— Gunnar Nilsson, központi lapja a Fackföreningsrörelsen (Szakszervezeti mozgalom), ezenkívül mintegy 25 szoc. napilap tulajdonosa.

Svédország Szociáldemokrata Munkáspártja, *Sveriges Socialdemokratiska Arbetarepartiet:* 1885-ben alakult Szociáldemokrata Egyesület néven, 1889-ben vette fel a ~ nevet. Vezéralakja, H. *Branting* közel 35 évig állt ~ élén. Az első, még

osztályharcos pártprogram 1897-től 1944-ig volt — formailag — érvényben. A reformizmus megerősödését követően az I. vh. éveiben szervezett ellenzék jött létre, amely 1917-ben létrehozta a KP-t (l. *Baloldali Párt—Kommunisták*). Az I. vh.-t követő konjunktúra viszonyai közt erősödött ~ reformizmusa, ugyanakkor szociálpol. vívmányai és az alapvető polg. dem. jogok kivívása biztosította tömegbefolyásának növekedését is. A 20-as években többször, majd 1932— folyamatosan kormányon levő ~ több fontos elvi kérdésben feladta korábbi álláspontját, az „osztálybéke" és a „jóléti állam" revizionista eszméit hirdette. Így 1935-ben a munkaügyi kérdések törvényhozói úton történő (sztrájknélküli) megoldását javasolta. Irányításával kötötte meg 1938-ban a szaksz. központ a munkaadók egyesületével a salftsjöbadeni szerződést, mely a munkaügyi viták állandó érdekegyeztetéssel való megoldását tartalmazta. ~ az SZMI jobbszárnyán állt, egyik legbefolyásosabb pártja, anyagi támogatója volt. A II. vh. alatt semlegességet hirdetett, de a vezetése alatt álló kormány burkoltan támogatta Németo.-ot. A háború után az ún. reformátori szoc.-t követő ~ élére F. A. *Hansson* után T. *Erlander*, majd a 60-as évek végén S. O. *Palme* került. Eredeti programjától mindinkább eltávolodott, majd feladta a II. vh. után meghirdetett 27 pontból álló programjának fontos követelését — így az államosítást — is. Ma az ország legnagyobb pártja, de befolyása az utóbbi években csökkent. (Az 1968-as választásokon a szavazatok 50,1%-át, 1970-ben 46,5%-át, 1973-ban 43,5%-át szerezte meg). Tagságának jelentős része kollektív tagság — szaksz.-ek — útján tartozik hozzá. Fő bázisát dolgozók adják, de vezetésében aránytalanul nagy képviselet jutott a párthoz sodródott tőkés — főként újtőkés — rétegeknek. Elnöke 1946—69 Erlander, 1969— Palme, taglétszáma 1959: 803 000; 1969: 890 000, 1973: 900 000. Országos lapja, az Arbetet (Munka) formailag a szaksz. tulajdona, 80 000 példányban, elméleti folyóirata a Tiden (Idő).

Šverma, Jan (1901. márc. 23.—1944. nov. 10.): cseh újságíró; kommunista. A Komm. Ifj. Szövetségnek egyik alapítója és vezetője. 1921— a CSKP tagja. 1925— a KB, 1929— a PB tagja. 1929. máj.— tagja a Nemzetközi Általános Szaksz. Szövetség *(vörös szakszervezetek)* kollektív vezetőségének. 1935— a KI VB elnökségének póttagja, parlamenti képviselő. 1936—38 a *Rudé Právo* főszerk.-je. A német megszállás után a párt külföldi irodájának tagjaként 1938—39 Párizsban, 1940—41 Londonban, 1941. aug.— a SZU-ban fejtett ki sokoldalú tevékenységet. 1944. szept.-ben a *Szlovák Nemzeti Felkelés* segítésére Szlovákiába érkezett. A felkelő erők visszavonulása közben halt meg; a fasizmus elleni harc nemzeti hőse. Számos elméleti és történeti munka szerzője.

Svernyik, Nyikolaj Mihajlovics (1888. máj. 7. [19.]—1970. dec. 24.): szovjet-orosz esztergályos; kommunista pártmunkás és állami vezető. 1905— bolsevik. A nyikolajevi, tulai és szamarai bizottságokban dolgozott. Több ízben volt börtönben. A NOSZF idején Szamarában tevékenykedett. 1925-ben az SZKP KB tagja, 1926-ban a KB titkára, 1930—44 és 1953—56 a *Szovjetunió Szakszervezete* Központi Tanácsának elnöke. 1946—53 a SZU Legfelső Tanácsának elnöke (államfő), 1957—65 a KB elnökségének tagja, 1961—65 a Pártellenőrző Bizottság elnöke. 1965— haláláig a KB tagja.

Svoboda, Ludvik (1895. nov. 25.—): cseh katonatiszt, kommunista. Nemzetközi Leninbékedíjas (1970). Az I. vh. idején dezertált, az Oroszo.-i Csehszlovák Légió zászlóaljparancsnokaként 1920-ban tért haza. 1931—34 katonai akadémiai oktató. A hitleri csapatok elől Lengyelo.-ba, majd a SZU-ba ment, csehszlovák zászlóaljat szervezett, részt vett Szlovákia felszabadításában. 1945—50 honvédelmi miniszter, belépett a CSKP-be. 1948— nemzetgyűlési képviselő, 1948—49 a CSKP KB tagja, 1950-ben miniszterelnök-helyettes. 1950—51 a testnevelési és sportbizottság elnöke. 1951—52 a törvénysértések idején felmentik funkcióiról. 1955— a Klement Gottwald Katonai Akadémia parancsnoka. 1959—68 nyugállományú tábornokként a Hadtörténeti Intézet igazgatója. 1968. ápr.— közt. elnök, a CSKP KB Elnökségének tagja. — *M.:* Az Uráltól Prágáig. 1962. 495 old.

Świerczewski, Karol, álnéven *Walter* (1897. febr. 22.—1947. márc. 28.): lengyel vasesztergályos, kommunista. Részt vett az 1917-es moszkvai fegyveres felkelésben. Az oroszo.-i polgárháború idején a Vörös Gárda önkéntese; 1936-ig a SZU-ban hivatásos katona. A *spanyol szabadságharc*ban (1936—39) a 14. *Nemzetközi Brigád*, majd a 35. Nemzetközi Hadosztály parancsnoka. 1943— a lengyel hads. szervezője a SZU-ban, 1944— a II. Lengyel Hadsereg tábornoki rangú parancsnoka. 1946—47 helyettes hadügyminiszter. Egyik szemleútján fasiszta banditák meggyilkolták.

Sylvestre, Camille (1916. febr. 12.—1962. dec. 24.): martinique-i újságíró, kommunista. 1952—57 az FKP martinique-i szervezetének pol. titkára. A *Martinique-i Kommunista Párt* egyik alapítója és 1957—62 főtitkára.

Sz

Szabad Föld: a *Hazafias Népfront* falusi hetilapja. Feladata a parasztok pol. és kult. nevelése, tájékoztatása a mezőgazd. időszerű kérdéseiről. Segíti a munkás-paraszt szöv. fejlődését, népszerűsíti az MSZMP agrárpol.-ját. 1945. aug. 29-én az MKP falusi hetilapjaként indult *Kállai* Gy. és Gyenes Antal szerkesztésében, 1947—54 fel. szerk. *Fehér* L. (1949—54 főszerk. Szabó Pál). 1954— szerk. Szentkirályi János. Kiadását 1958-ban vette át a Hazafias Népfront.

szabadgondolkodás: polgári politikai és ideológiai áramlat, a polgári forradalmat előkészítő felvilágosodás eszméinek lecsapódása és továbbélése a kapitalizmus kibontakozása időszakában, a 19. sz.-ban. A ~ társadalompol.-i tartalma a *polgári radikalizmus*, a *liberalizmus*. A ~ a feudális maradványok, az egyház, a vallásos tudat és előítéletek ellen irányult az individuum, a vállalkozási szabadság, a tud., felvilágosult gondolkodás nevében. A ~ eszmei áramlatának társadalmi hatása kettős volt: feudalizmusellenessége, antiklerikalizmusa haladó vonást jelentett, de a polg. értelemben vett egyéni szabadság mindenhatóságának elve később a szoc. kibontakozását gátolta. A 19. sz. második felében (1880) alakult meg a Nemzetközi Szabadgondolkodó Szövetség. A szd. pártok is rokonszenveztek a ~sal, bár polg. gondolatvilágát többször bírálták. Hazánkban 1905-ben alakult meg a *Szabadgondolkodók Magyarországi Egyesülete*, és 1911—19 megjelent a Szabad Gondolat c. havi folyóiratuk. A húszas években a munkás-szabadgondolkodó egyesületek külön nemzetközi szervezetbe tömörültek. Az antifasiszta küzdelem és a szoc. gondolat nemzetközi megerősödésének időszakában a ~ jelentősége csökkent.

Szabadgondolkodók Magyarországi Egyesülete: 1905. máj.-ban Budapesten szabadkőműves támogatással megalakult polgári radikális szervezet, amely a még 1880-ban létrejött Szabadgondolkodók Nemzetközi Szövetsége keretében működött. Szoros kapcsolatban állt a *Társadalomtudományi Társasággal*. Első elnöke a magy. *szabadkőművesség* egyik vezéralakja, Apáthy István kolozsvári egyet. tanár. Vezetésében többek között *Diner-Dénes* J.-nek és Vészi Józsefnek volt szerepe. Az egyesület ateista propagandamunkát folytatott, és élesen támadta a korabeli Mo. reakciós, klerikális ideológiai hatalmasságait. Működése a TK idején szűnt meg. Folyóirata a Szabad Gondolat (1911—19). A szervezet fiókegyesületeként alakult meg 1908. nov.-ben a *Galilei Kör*.

szabadkőművesség: humanisztikus jellegű, az emberek testvériségét és megértését hirdető, polgári-liberális jellegű nemzetközi mozgalom. A 18. sz. elején Angliában keletkezett és innen terjedt el. Megnyilvánulásaiban a középkori kőművescéhek sokszor misztikus szertartásait alkalmazta. Tagjai „páholyokba", azok pedig orsz. szövetségekbe tömörültek (nagypáholyok). Mo.-on a szabadkőművesség — bécsi hatásra — a 18. sz.-ban honosodott meg. Képviselőinek (Batsányi János, Kazinczy Ferenc) nagy szerepe volt a magy. jakobinusok századvégi mozg.-ában. 1794-ben a páholyok működését az egész Habsburg-birodalom területén betiltották. Hazánkban a ~ csak a 19. sz. hatvanas éveiben szerveződött újjá és számottevő karitatív tevékenységet fejtett ki. Az I. vh. előtt a polg. liberalizmus és radikalizmus mindinkább elvált egymástól. 1908-tól a polg. radikálisok *Jászi* O. vezetésével megalakították a *Galilei Kört* patronáló Martinovics-páholyt, amelynek a hazai polg. radikalizmus és munkásmozg. számos kiemelkedő képviselője tagja volt (*Ady* E., *Bölöni* Gy., *Szende* P., *Polányi* K., *Pogány* J., *Kunfi* Zs., *Rónai* Z. stb.). Politikailag a páholy főleg a polg. radikalizmus eszmei-politikai alapján állott, és rokonszenvezett az MSZDP tevékenységével is. A polg. radikálisok és a szd.-k együttműködése a páholy keretében azonban az I. vh. éveiben már akadozott, s 1918. febr.-ban az MSZDP kongr.-a kimondotta, hogy szd. nem lehet páholytag. A TK idején a *Forradalmi Kormányzótanács* a páholyok működését betiltotta, minthogy azok karitatív tevékenységére már nem volt szükség, pol. munkájuk pedig nem volt kívánatos. Az *ellenforradalom* — mint polg. dem. irányzatot — üldözte a ~et. A páholyok egy része 1945-ben újjászerveződött, 1947-ben — mint a népi dem.-ban feleslegessé vált szervezeteket, esetenként a

szocializmusellenes tevékenység bázisát — betiltották.

„Szabad Németország" Nemzeti Bizottsága, *Nationalkomitee „Freies Deutschland":* német antifasiszták népfrontszervezete 1943—45. A Moszkva melletti Krasznogorszkban alapították a KP kezdeményezésére, hadifogoly katonák és tisztek bevonásával. A ~ a német antifasiszták pol. és szervezeti központja lett. Kiadta a Freies Deutschland (Szabad Németország) c. lapot, s irányította az azonos nevű rádióadót. Németo.-ban a KP illeg. szervezetei kezdeményezték a ~ helyi szervezeteinek megalakítását. A ~hoz idővel több német tábornok is csatlakozott. Elnöke Erich Weinert volt. A fasizmus legyőzése után feloszlott.

Szabad Nép: kommunista politikai napilap. 1942. febr. 1-én jelent meg először a KMP illeg. központi lapjaként. A havonta 80—120 példányban, *Rózsa* F. szerkesztésében megjelenő lap nyomdáját, szerk.-énekt tagjait, valamint terjesztőhálózatának többségét a negyedik szám után, 1942. máj.-ban letartóztatták. A lap újból 1944. szept.-ben jelent meg. Az illeg. éveiben a ~ segítette a párt harcát a *háború* ellen, a független, szabad, dem. Mo. megteremtéséért, a Hitlerellenes nemzeti erők tömörítéséért, az ellenállás megszervezéséért, a partizánharc megindításáért. — Bp. felszab.-a után, 1945. márc. 25-én jelent meg a Szabad Nép először leg. mint az MKP központi lapja. A két munkáspárt egyesülése után, 1948— az MDP központi napilapja lett. Főszerk.-je 1945. ápr.—1950. jún. *Révai* J., 1954. júl.-ig *Betlen* O., 1956. okt.-ig *Horváth* M. Példányszáma az 50-es években meghaladta a 700 000-et. A lap a felszab. után fontos szerepet töltött be az *újjáépítés*, a földosztás végrehajtásában, a reakciós erők támadásának szétzúzásában, a *proletárdiktatúrá*ért folytatott harc győzelemre vitelében, az új társadalmi rend építésében. 1949— fokozatosan a *személyi kultusz* propagálásának, az ideológiai *dogmatizmus* eluralkodásának egyik legfőbb eszközévé vált. Hozzájárult az o. és a párt vezetésében bekövetkezett torzulások súlyosbodásához, a vezetők és a tömegek kapcsolatának lazulásához. 1956. nov.-ben a ~ az MDP-vel együtt megszűnt. Forr.-i hagyományait jogutódja, az MSZMP napilapja, a *Népszabadság* folytatja. — *Irod.:* Az illegális Szabad Nép. (Összeáll. Svéd László.) 1954. 135 old.

„szabad népállam": a német munkásmozgalom lassalleánus szárnyának nézete az államról. F. *Lassalle* az államot *osztály*ok feletti szervezetnek tekintette, a ~ot az általános választójog bevezetése és állami kölcsönök révén létrehozott termelőszövetkezetek rendszerével akarta megvalósítani. A ~ követelésének programját *Marx* „A gothai program kritikája" c. írásában bírálta. Kifejti, hogy a ném. munkáspártnak nem a ~-ért kell harcolnia, hogy az államot nem lehet „önálló lényként" felfogni, „amelynek saját szabad szellemi, erkölcsi alapjai vannak". Ezzel összefüggésben fogalmazta meg, hogy a kap.-ból a szoc.-ba való átmenet korszakának pol. formája a *proletárdiktatúra.* A munkásosztálynak a ~ követelése helyett a proletárdiktatúráért kell harcolnia. — *Irod.:* Marx, Karl: A gothai program kritikája. Marx, Engels, Bebel, Bracke, Kautsky és Liebknecht leveleivel, Lenin Állam és forradalom c. művének részleteivel és program dokumentumokkal. (Szerk. Kálmán Endre) 1975. 236 old.

Szabados Sándor (Komárom, 1874. jan. 14.— SZU, 1938): újságíró, betegpénztári tisztviselő, szociáldemokrata, majd kommunista. 1892-ben Bécsben és Lipcsében szoc. tanulóköröket vezetett, tagja volt a munkásképző egyletnek. 1893— Bp.-en a szoc. diákok szervezője, a *Népszava* munkatársa. 1898-ban Komáromba toloncolták, ott munkásegyletet alapított, *sztrájk*okat szervezett. Röpiratáért és „A magyar nép kátéja" c. művéért másfél évi fogházra ítélték. 1903-ban fordításában megjelent a *Kommunista Párt Kiáltvány*ának teljes szövege. Az I. vh. előtti években ~ az MSZDP baloldali ellenzékéhez tartozott, a háború alatt részt vett az antimilitarista *agitáció*ban. A NOSZF győzelme után a szovjet rendszer híve és propagálója. A TK-ban közoktatási *népbiztos*, az ismeretterjesztés és a tömegpropaganda vezetője, a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* tagja. A *proletárdiktatúra* megdöntése után az ún. *népbiztosper*ben életfogytiglani fegyházra ítélték. A *fogolycsere-akció* keretében 1922-ben Szovjet-Oroszo.-ba került s az Irodalmi Főigazgatóság francia— ném. szekciójának vezetője lett. 1938-ban koholt vádak alapján letartóztatták, s törvénysértő eljárás áldozata lett. — *Irod.: Rév Erika:* A népbiztosok pere. 1969. 284 old.

Szabadság: az első budapesti demokratikus napilap a felszabadulás után. 1945. jan. 19.—1948. nov. 13. jelent meg. A lapot elsősorban a főváros lakosságának pol. tájékoztatására adták ki. Szerk. bizottsága: *Darvas* J., *Kállai* Gy., Zilahy Lajos; 1945. máj. 28.— Barcs Sándor, Darvas J., *Gábor* A., Zilahy Lajos. Felelős szerk. *Haraszti* S. volt.

Szabadság Munkásképző Egylet: szociáldemokrata pártszervezet, majd ifjúmunkás-szervezet

funkcióit betöltő egyesület — 1895—1918. 1898— jóváhagyott alapszabályokkal működött, eredményes agit. és nevelőmunkát folytatott. 1899— fokozatosan a leg. szervezettel nem rendelkező fővárosi ifjúmunkás-mozg. fedőszervezetévé vált. Vezetésében többnyire a baloldal képviselői (Wojticzky Gyula, *Alpári* Gy., *Krammer* S. stb.) tevékenykedtek. 1918. nov. 30-án feloszlott és átadta helyét az *Ifjúmunkások Országos Szövetségének*. Az 1930-as évek derekán a szd. kult. és nevelőmunka egyik központjaként szerveződött újjá.

Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége, *International Confederation Free Trade Unions, SZSZNSZ:* reformista nemzetközi szakszervezeti egyesülés. Alakult 1949. nov. 28-án Londonban a *Szakszervezeti Világszövetség*ből (SZVSZ) kivált angol (TUC), amerikai (CIO) és a holland szaksz. központ kezdeményezésére. Azonnal csatlakozott az USA-beli AFL és számos nagy Ny-európai, amerikai, ausztráliai szaksz. központ kb. 51 országból 67 szervezet 48 millió taggal. — A nemzetközi szaksz. mozgalom szakadásának közvetlen oka a Marshall-terv volt, melyet a COMISCO, majd az SZI és az általuk befolyásolt szaksz.-ek támogattak. A ~ első programja a *reformizmus* hagyományos célkitűzései mellett (szaksz. jogok elismertetése, életszínvonal emelése, teljes foglalkoztatottság stb.) hangsúlyozottan antikommunista és hidegháborús indíttatású volt („a szaksz.-ek védelme a komm. behatolás ellen"). Az 50-es évek második felétől részlegesen támogatta a béke fenntartására és a leszerelésre tett erőfeszítéseket és a *demokratikus szocializmus* jegyében fellépett a 40 órás munkahétért, a munkanélküliség felszámolásáért és más szociális vívmányokért. 1949—70 konzekvensen visszautasította az SZVSZ-nek a szaksz.-i akcióegységre vonatkozó ajánlatait; 1971-től a két nemzetközi központ között tárgyalásra, egyes esetekben közös akcióra került sor (az apartheid, a chilei katonai junta rémtettei ellen, s munkaügyi kérdésekben a *Nemzetközi Munkaügyi Szervezet*en belül). — A ~ vezető szerve a kongr. (1959-ig 2, 1965-ig 3, 1965— 4 évenként ül össze), mely főtitkárt és 25 tagú VB-t választ. A ~ 4 területi regionális szervezetre tagozódik: az európai (European Regional Organization — ERO), az ázsiai (Asian Regional Organization — ARO), az afrikai (African Regional Organization — AFRO) és az amerikai (Organización Regional Interamericana de Trabajadores — ORIT). Tagszervezetei részt vettek az *Afrikai Szakszervezeti Szövetség* megalakításában. — A ~nek 17 szakmai titkársága működik, amelyek nemzetközi méretekben szakmai-iparági alapon fogják össze szervezeteiket. Magatartásuk a főbb pol. és mozgalmi kérdésekben a ~ irányvonalához igazodik. Valóságos tömegbefolyásuknál jóval nagyobb szerepet kapnak a *Nemzetközi Munkaügyi Szervezet* biz.-aiban és más kormányközi szervekben. Taglétszáma 63 millió; 93 országból 122 szervezetet egyesít. Központi titkárságának székhelye Brüsszel. A ~ elnöke Paul Finet (1949—51), Vincent Tewson (1951—53), Omer Becu (1953—56), K. A. *Geijer* (1957—65), Bruno Storti (1965—71), Donald Macdonald (1972—), főtitkára J. H. Oldenbroek (1949—1960), Omer Becu (1960—67), Harm Geert Buiter (1967—70), Otto Kersten (1971—). A ~ hivatalos lapja a Szabad Munkásvilág (4 nyelven havonta).

szabadszervezetek: a magyarországi *munkásmozgalom* sajátságos, féllegális alakulatai, amelyek egyrészt szervezték, vezették és támogatták a munkásság gazdasági harcát (ezt a mo.-i egyesülési jog nem engedte meg a szaksz.-eknek), másrészt egyúttal alapszervezetei is voltak az MSZDP-nek. A ~ szakmai alapon szerveződtek, mintegy a legális szaksz. mögött; önálló alapszabályokkal, választott vezető szervekkel rendelkeztek, tagjaiktól tagdíjat, ún. ellenállási járulékot (l. *ellenállási alap*) szedtek. A szakmai ~-ben, amelyek mintegy kollektív tagjai voltak az MSZDP-nek, valósult meg a párt és szakmozgalom sajátos összefonódása. A ~ kiépülése a századforduló idején indult meg és a 20. sz. első évtizedében vált általánossá. Létüket az állami szervek általában tolerálták, mert így módjukban volt a leg. munkásmozgalmat szűk keretek közé szorítani. A ~ 1917— a pol. pártszervezetek kiépülésével fokozatosan veszítettek jelentőségükből, de nem szűntek meg az ellenforradalmi rendszer évtizedeiben sem.

Szabad Szó: 1. agrárszocialista irányzatú hetilap; 1899. okt. 28-án Békési Imre és társai, szentesi szoc. földmunkások alapították. Az MSZDP vezetősége nem ismerte el szd. lapnak. 1900. ápr.-ban *Mezőfi* V. irányítása alá került, aki 1901. máj.-ban tulajdonjogát is megszerezte. Ettől kezdve Bp.-en jelent meg, és Mezőfi szakadár mozg.-ának törekvéseit képviselte. Fokozatosan elvesztette agrárszoc. színezetét, majd pol. jellegét is, s a 20-as években a falusi kispolgárság hírújságjává vált. 1939. jan. 1-én Szabó Pál, 1940. okt. 13.— Bajcsy-Zsilinszky Endre vette át szerkesztését. Ebben az időben a szegényparasztság érdekeinek szószólója lett. Szerkesztésében ezekben az években komm.-k is részt vettek (*Fehér* L., *Iliás* F. és mások). A lap megjelenése a ném. megszállás után 1944. ápr. 16.—1945. márc. 27. szünetelt. A felszab.-tól 1952. febr. 4-ig, megszűnéséig a Nemzeti Parasztpárt napi-

lapja. — 2. a franciao.-i és belgiumi magy. munkásság lapja, amely 1936. jan.—1939. aug. jelent meg. Közvetlen folytatója volt a *Párisi Munkás* és az utána más-más címen megjelent munkáslapok pol. és ideológiai irányvonalának. Szerepet játszott az emigráns magy. munkások antifasiszta, dem. nevelésében. Újságírói és szerk.-i gárdája az *emigráció* komm. csoportjából került ki. Közölte *Barta* L., *Bölöni* Gy., *Gergely* S., Illyés Gyula, *Komját* A., *József* A., *Lándor* B., *Révai* J. és mások írásait. A lap példányai illeg. úton eljutottak Mo.-ra is, s hozzájárultak a közvélemény tájékoztatásához.

Szabó Ervin (Szlanica, 1877. aug. 23.—Bp., 1918. szept. 30.): jogász, könyvtáros; marxista társadalomtudós. Bécsi egyet. hallgató korában összeköttetésbe került szd. és orosz emigráns szoc. körökkel. 1899. okt.— a képviselőház könyvtárának gyakornoka, 1900. febr.— a Bp.-i Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárosa. A 19. sz. utolsó éveiben ismerkedett meg az MSZDP célkitűzéseivel, 1900—02-ben a *Népszava* munkatársa. Szervezte a szoc. diákokat, agit. füzetekben ostorozta a korabeli Mo. közállapotait. 1903— a *Társadalomtudományi Társaság*ban dolgozott, egyben a *Huszadik Század* c. folyóirat munkatársa. Ez időben jelentős elméleti munkákat alkotott s mindinkább megmutatkozott elégedetlensége az MSZDP vezetősége, főként annak választójogi pol.-ja iránt. 1904 tavaszán — elvi irányításával — a pártban ellenzéki csoport alakult. A *Világosság* c. folyóiratban 1904 nyarán megjelent Pártfegyelem és egyéni szabadság c. cikkében a pártban érvényesülő centralizmus megszüntetését követelte. Ilyen értelmű javaslatot nyújtott be — *Tarczai* L.-sal és Naszódi Zsigmonddal együtt — az 1905. évi pártkongr.-on. A kongr. a javaslatot elutasította, s ez ~ párton belüli tevékenységének végét is jelentette. Az MSZDP-től visszavonulva bel- és külföldi folyóiratokban fejtette ki a szd. elmélet és gyakorlat ált. bírálatát. Írásaiban a francia *szindikalizmus* hatására lebecsülte a pol. küzdelem jelentőségét. Leszögezte, hogy a ném. *szociáldemokrácia* és követői (beleértve az MSZDP-t is) nem alkalmasak a prol. *osztályharc*ának vezetésére. Szerinte ez a küzdelem csak a mind sűrűbbé váló munkabeszüntetések s hadseregellenes agit.-val előkészített *általános sztrájk* révén vezethet győzelemre. Egyidejűleg (1908) egyes ellenzékiekkel — elsősorban *Dániel* A.-dal — való kapcsolata révén közelebb jutott a mo.-i agrárkérdés jelentőségének felismeréséhez. Nagy energiát fordított K. *Marx* és F. *Engels* tanításainak terjesztésére. 1905-ben jelent meg szerkesztésében a Válogatott Művek első, 1909-ben pedig második kötete. A folytatás azonban elmaradt, mert a kiadásban részes pártvezetőség nem volt hajlandó ~ szindikalista szellemű magyarázó jegyzeteinek teret engedni. ~ 1910-ben megkísérelte szindikalista munkásmozg. szervezését, törekvése azonban eredménytelen maradt. Ezután a könyvtártudományi munkában mélyedt el. 1904— a Fővárosi Statisztikai Hivatal keretében működő Fővárosi Könyvtár könyvtárosa, 1911-től pedig az önállóvá vált intézmény igazgatója. Előadásokat tartott a *Társadalomtudományok Szabad Iskolájá*ban és a *Galilei Kör*ben. A Huszadik Századon kívül a Nyugatba, a Világba, de a Népszavába és a *Szocializmus*ba is írt. Noha az MSZDP-vel már nem volt szervezeti kapcsolata, baráti viszonyban maradt több szd.-val. mindenekelőtt *Kunfi* Zs.-dal. Támogatta az új irodalmi törekvéseket, kiállt *Ady* E. költészete mellett. 1914-ben a *Bresztovszky* Ernővel folytatott irodalmi vitában szót emelt a marxizmus vulgarizálása ellen, egyúttal arra a túlzó álláspontra helyezkedett, hogy tőkés viszonyok közepette nem is lehet szó proletárirodalomról. A vh. kitörésekor ~ nem lépett fel nyilvánosan a háború ellen, de a Szocializmus 1914—15-ös évfolyamában megjelent Marx és Engels s a háború c. cikkében kifejtette a *háború*ra vonatkozó marxista tanítást. Elméleti szempontból jelentős a Gazdasági Szervezet és a háború c. tanulmánya is. Magatartását ezekben az években az antimilitarizmus jellemezte, a szoc. forr. perspektíváit azonban nem látta, tömegkapcsolatai nem voltak. Ebben a helyzetben vált a Naumann-féle „Mitteleuropa-terv" hívévé (1916) és a liberális szabadkereskedelem koncepciójának hirdetőjévé (Imperializmus és tartós béke, 1917). Ezekből azonban rövidesen kiábrándult; 1917-ben azt hangoztatta, hogy a béke egyik előfeltétele a népek önrendelkezési joga. 1917—18 folyamán antimilitarista tevékenysége megélénkült. Kapcsolatot létesített a szindikalista munkások és a Galilei Kör szoc. diákjai, valamint az MSZDP-n belüli ellenzék között. Az oroszo.-i forr.-ak nagy hatást tettek rá. Az antimilitarista csoportok tagjai ~ szellemi irányításával 1918. jan.-ban ellenzéki gyűléseket, háborúellenes akciókat kezdeményeztek, *röpirat*okat adtak ki. Ő maga 1918. márc.-ban a Világ c. lapban élesen támadta az MSZDP vezetőségének magatartását. Életének utolsó éveiben súlyos betegségétől akadályozva dolgozott Társadalmi és pártharcok az 1848—49-es magyar forradalomban c. nagy munkáján, amely azonban csak 1921-ben jelent meg. Tevékenységének hatása széles körben 1918—19-ben a polg. dem., majd a szoc. forr. időszakában bontakozott ki. Tanítványai közül többen (*Korvin* O., *Révai* J. és mások) a KMP és a TK vezetői közé tartoztak. — *M.:* Válogatott írásai. [A függelék Szabó Ervin műveinek, élet-

művéhez kapcsolódó ismertetések, bírálatok stb. bibliográfiáját tartalmazza.] 1958. 508 old. — Szabó Ervin magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye. 1900—1918. Kőhalmi Béla tanulmányával. 1959. 746 old. — *Irod.:* Szabó Ervin. 1877—1918. [Nekrológok, tanulmányok, emlékezések Szabó Ervinről.] (Az anyagot gyűjtötte, válogatta, szerk. Remete László.) 1968. 353 old. — *Litván György:* Szabó Ervin. 1974. 274 old. (Életek és korok.)

Szabó Ervin Kör: a magyarországi munkásmozgalom baloldali csoportosulásainak tömörítésére irányuló kísérlet 1918. nov.-ben. A *polgári demokratikus forradalom* győzelme után a régi szd. balszárnynak, valamint a *forradalmi szocialisták* csoportjának és a baloldali üzemi *bizalmiak*nak a képviselői több ízben tanácskoztak ilyen szervezet létrehozásáról. Ez összefogta volna mindazokat az erőket, amelyek az MSZDP vezetőségének makacsul forradalomellenes álláspontjával szemben a szoc. átalakulást követelték. 1918. nov. 17-i értekezletükön határozatot is hoztak e szervezet megalakításáról, és megszületett a ~ (egyes források szerint Marx Kör) elnevezés is. A tényleges megalakulásra azonban nem került sor, az időközben hazatért *Kun* B. és társai fellépésének hatására a ~ többsége a KMP megalapítóihoz csatlakozott.

Szabó Imre (Szeghalom, 1877—Bp., 1928. febr. 1.): asztalosmunkás; szociáldemokrata. 1896-ban kapcsolódott be a szaksz. mozg.-ba. 1904-ben a Mo.-i Famunkások Szövetsége békéscsabai csoportjának elnökévé választották. 1908-tól a szaksz. központi tisztviselője, 1916— pedig titkára. Évekig elnöke a Munkás Testedző Egyesületnek. A TK-ban a *proletárdiktatúra* szaksz. ellenzékéhez tartozott. A TK megdöntése után a Peidl-kormányban munkaügyi és népjóléti miniszter. 1919— haláláig tagja az MSZDP vezetőségének. 1922— haláláig nemzetgyűlési, majd ogy.-i képviselő. 1927-ben a *Népszava* felelős szerk.-je.

Szabó József (Pécs, 1872. dec. 27.—Pécs, 1919. jan. 9.): építőmunkás; szociáldemokrata. 1894-ben megalakította a pécsi építőmunkások *szakegyletét*. Egyik kezdeményezője a Pécs környéki bányászok szervezkedésének, a helyi szd. pártszervezetek kiépítésének, s ennek 1895— vezetőségi tagja. 1906— haláláig az MSZDP pécsi titkára, 1912— a város törvényhatósági biz.-ának tagja. 1898—99, majd 1918-ban egyik szerk.-je volt a Pécsett megjelenő *Munkás* c. szd. lapnak. Az I. vh. előtt az MSZDP orsz. pol.-jában is szerepet vállalt. Az MSZDP és a Justh-párt közötti együttműködés híve volt.

Szabó Lajos (Miskolc, 1913. dec. 17.—Bp., 1956. okt. 30.): sütőmunkás; kommunista. Ifjúmunkás korában Prágában lépett be a Csehszlovák Komm. Ifjúsági Szövetségbe, majd Miskolcra költözött és 1937-ben az Élelmezési Munkások Orsz. Szövetsége helyi csoportjának vezetője lett. 1944-ben nemzetőr zászlóalj vezetőjeként a *Magyarországi Kommunisták Antiináci Komitéjá*val együtt harcolt a ném. fasiszták ellen. A felszab. után a miskolci karhatalom egyik vezetője, a rendőrség munkatársa, majd az MKP szerencsi járási biz.-ának titkára. 1946—47-ben közellátási ellenőr, 1947—48 a Kossuth Akadémián, majd a SZU-ban tanult és a néphadsereg tisztje lett. Az 1956. évi ellenforr. idején egyik szervezője a *munkásosztály* felfegyverzésére irányuló akciónak; okt. 30-án a bp.-i pb. székházának védelmében esett el. Halála után ezredessé léptették elő.

Szabó Péter (Endrőd, 1893. jún. 14.—1957. szept. 28.): földmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. Az I. vh. idején kapcsolódott be a földmunkás-mozg.-ba. A TK idején a VH-ban harcolt, a *proletárdiktatúra* megdöntése után a *Viharsarok* agrárprol.-ának egyik szervezője. Az MSZDP-ben a baloldali ellenzékhez tartozott, 1925-ben pedig kilépett a pártból, csatlakozott a *Magyarországi Szocialista Munkáspárt*hoz és tagja lett a KMP-nek. Az Endrőd vidéki földmunkásság küldötteként részt vett a KMP I. kongr.-án. 1926 nyarán két és fél évi börtönbüntetésre ítélték, a büntetés letöltése után is aktív pártmunkás a KMP tiszavidéki területi bizottságában. A 30-as években az endrődi helyi mozg.-ban vett részt. 1942-ben Kistarcsára internálták. A felszab. után ismét a földmunkás-mozg.-ban tevékenykedett.

Szabó Piroska (Bp., 1909. febr. 13.—): villanyhegesztő munkás; kommunista. 1931-ben vették fel a KMP-be. Előbb a VS szervezetében dolgozott, 1932—36 pedig a párt egyik illeg. nyomdásza. 1936—45 illeg.-ban élt; különböző vasipari üzemekben dolgozott s pártutasításra az SZDP és a szaksz.-ek tevékenységébe kapcsolódott be. 1937-ben az SZDP XI. ker. pártszervezetének vez. tagja lett. 1938— a vasas nőmozg. egyik vezetője, a szaksz. VB-jének és az SZDP orsz. nőbizottságának tagja. 1944-ben Újpesten tagja a KMP területi biz.-ának és részt vett partizánakciókban. A felszab. után az MKP nőtitkárságát vezette, részt vett az MNDSZ megszervezésében, majd a vasas szaksz. nőtitkára. 1945-ben az MKP KB, 1946—54 a KEB tagja, 1948—54 a *Nemzetközi Demokratikus Nőszö-*

vetség tanácsának tagja. 1945—67 nemzetgyűlési, ill. ogy.-i képviselő, 1948-ban az Állami Ellenőrző Központ elnökhelyettese, 1949—53 az Elnöki Tanács tagja, 1950— titkára. 1954— tagja a bp.-i pb-nek, egyben 1958-ig — nyugállományba vonulásáig — osztályvezetője is. 1970— a bp.-i pb. VB-jének tagja. Tagja a *Magyar Nők Országos Tanácsá*nak.

szabotázs ⟨a francia sabotage 'rombolás' szóból⟩: az elnevezés a francia anarcho-szindikalista munkásmozgalomban keletkezett. A munkamenet tudatos lazítását, akadályozását jelenti. A ~t a II. vh. idején a ném. fasisztákkal szemben kisebb-nagyobb mértékben eredményesen alkalmazták minden leigázott o.-ban. A *munkásosztály* hatalomra jutása, vagy haladó pol. irányzatok, pártok győzelme után a hatalmától megfosztott burzsoá uralkodó osztály és egyéb reakciós erők gyakran a ~ eszközével igyekeztek fékezni az építőmunka lendületét.

Szakasits Antal (Bp., 1893. aug. 17.—): nyomdászmunkás; szociáldemokrata. 1907— vett részt a munkás-tanoncmozg.-ban, 1910-ben lépett be az MSZDP-be. Az első mo.-i ifjúmunkássztrájk szervezője (1910). 1911-től tagja a nyomdászszaksz.-nek. A TK idején a párttitkárság és különböző pártlapok munkatársa. A *proletárdiktatúra* megdöntése után Bécsbe emigrált. Hazatérésétől, 1922— a *Szakszervezeti Tanács* munkatársa, a szaksz. ifj. mozg. egyik irányítója. Szerk. az *Ifjúmunkás*, majd a *Munkás-ifjúság* c. lapot. 1945—49 iparügyi államtitkár, 1949—50 az Orsz. Nyugdíjintézet elnöke. A két munkáspárt egyesülését támogatta, tagja lett az MDP-nek. 1950-ben koholt vádak alapján bebörtönözték. 1956-ban rehabilitálták. Nyugdíjas, az MSZMP tagja.

Szakasits Árpád (Bp., 1888. dec. 6.—Bp., 1965. máj. 3.): kőfaragósegéd; szociáldemokrata, majd kommunista. 1903-ban lépett be a *Szabadság Munkásképző Egylet*be és az MSZDP-be. 1907-ben a MÉMOSZ tagja és könyvtárosa. 1908— a szaksz. vezetőségi tagja s az MSZDP angyalföldi szervezetének titkára. 1909— újságírói tevékenységet folytatott, szoc. tendenciájú verseket írt, az Építőmunkás c. szaklap szerk.-je, majd a *Népszava* munkatársa. 1910— tagja az MSZDP fővárosi VB-jének. 1917. okt.-ben az újjászervezett Villamos-, és Helyiérdekű Vasúti Alkalmazottak Szakszervezetének titkára s a Villamos c. lap szerk.-je, 1918. nov.-ben a Munkástanács, 1919. ápr.-ban a Bp. VII. ker., majd a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* tagja. A TK-ban a Belügyi Népbiztosság közigazgatási osztályvezetője, az SZKIB tagja. A *proletárdiktatúra* megdöntése után 1919. nov.-től — megszakításokkal —, 1923. nov.-ben ismét az Építőmunkás c. lap szerk.-je. Közben 1920. febr.-ban a TK idején végzett tevékenysége miatt egyévi börtönre, 1922 végén nemzetgyalázás címén 2 évi börtönre ítélték. Az MSZDP XXIII. kongr.-a (1925) a pártvezetőség tagjává választotta, s 1948-ig részt vett a pártvezetőség munkájában. 1927. febr.—1928 nyaráig a párt ügyvezető titkára. 1925. ápr.-ban a MÉMOSZ alelnöke, 1928. aug.—1938. nov. elnöke. Magatartása az osztályharcos szd. baloldal és a centrum között ingadozott. 1938. nov.-ben az MSZDP főtitkára, 1940. jan.-ban a Népszava főszerk.-je. E minőségében a komm.-kal való együttműködésre törekedett. 1941. dec. 25-én szerkesztésében jelent meg a Népszava népfrontszellemű karácsonyi száma. 1942 tavaszán részt vett a *Magyar Történelmi Emlékbizottság* munkájában. Az SZDP jobboldali vezetői 1942. aug.-ban elmozdították a főtitkári tisztségből. 1943. ápr.-ban *Kádár* J.-sal tárgyalt a két munkáspárt együttműködéséről. A ném. megszállás idején illeg.-ba vonult, részt vett a *Magyar Front* létrehozásában, majd az Intéző Bizottság elnöke lett. 1944. okt. 10-én *Kállai* Gy.-val aláírta a két munkáspárt együttműködéséről és későbbi egyesüléséről szóló egyezményt. 1945. febr. 15-én Pesten a párt főtitkáraként kapcsolódott be az SZDP munkájába. 1945. márc. végén a Bp.-i Nemzeti Bizottság elnökévé, ápr.-ban az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjává, aug.-ban a Magyar Újságírók Orsz. Szövetsége elnökévé választották. 1945. máj.—okt. a bp.-i törvényhatósági biz. elnöke. 1945. nov. 15.— a koalíciós kormányban államminiszter, majd miniszterelnök-helyettes. A két munkáspárt egyesülésekor, 1948. jún. 15-én az MDP KV-je a párt elnökévé, aug. 3-án az ogy. a köztársaság elnökévé, 1949. aug. 25-én pedig a Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnökévé választotta. 1950. ápr.-ban koholt vádak alapján bebörtönözték. 1956-ban rehabilitálták. 1956. okt.-ben fellépett az ellenforr. ellen, s részt vállalt a konszolidáció munkájában. 1958-ban az újságíró szövetség elnökévé, az Orsz. Béketanács alelnökévé választották, s tagja lett a *Béke-Világtanács* Irodájának. Ez évben ismét ogy.-i képviselő lett. 1959-ben a Magyarok Világszövetségének elnöke. Ugyanez év dec.-ben az MSZMP KB tagja. — *M.:* Válogatott beszédei és írásai. (Összeáll. Bakó Ágnes és Kende János.) 1966. 559 old.

Szakazov, Janko (1860. szept. 24.—1941. febr. 2.): bolgár újságíró, szociáldemokrata. A *Bolgár Szociáldemokrata Munkáspárt*ot el akarta téríteni természetes tömegétől, a munkásosztálytól, és valamennyi dolgozó pártjává akarta kibővíteni.

teni, 1900— jelentette meg ennek propagálására Obsto Delo (Közügy) c. folyóiratát, 1903— az SZDP *siroki* (tágelvű) irányzatának vezetője, az első szd. parlamenti képviselő, az NSZI tagja. 1918—19 részt vett a burzsoá kormányban. A két vh. közt az SZMI VB tagja.

szakegyletek: az egyazon helységben dolgozó, azonos szakmájú munkások érdekvédelmi szervezetei. Ez, az *osztályharc*os szakszervezeti mozg. kezdeti szakaszára jellemző szervezeti forma először a XIX. sz. 60-as éveinek végén, a 70-es évek elején jelent meg. Mo.-on kereteikben már kibontakozott a szaksz.-tevékenység 3 fő ága: a gazd. harc, a szociális és kult. munka (l.: *szakszervezet*), de a munkásmozg. számára mind pol., mind gazd. vonatkozásban válságos 70-es években nem tudtak továbbfejlődni, egyes ~ megszűntek, s a megmaradtak is a hatósági korlátozó intézkedések következtében más formák közt voltak kénytelenek működni (l.: *önképző egyletek* Magyarországon). A ~ tevékenységének virágkora a XIX. sz. 90-es éveiben és a XX. sz. elején volt Mo.-on. A szakszervezetek I., orsz. kongr.-ának (1899) adatai szerint a 11 fő iparágban kivétel nélkül működtek szakmai szervezetek, döntő többségükben ~, mivel az orsz. hatáskörű szakszervezetek alakítását néhány kivételtől eltekintve a hatóságok akkor még nem engedélyezték, s így érthető a kongr.-i adatokban szereplő szervezetek nagy száma (126). A szaksz. mozg. centralizációjának 1903-ban kibontakozó nagy hullámával a ~ többsége fokozatosan orsz. szaksz.-té alakult. A két vh. között már csak egy-két kisebb szakma körében működött helyi (fővárosi) szakegylet, az időszak végéig ezek is vagy orsz. szervezetté alakultak, vagy beolvadtak a rokonszakmáikat egyesítő szaksz.-be. — *Irod.: Erényi Tibor:* A magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdetei. A budapesti szakszervezeti mozgalom kialakulása. 1867—1904. 1962. 403 old. — Tanulmányok a magyarországi szakszervezeti mozgalom történetéről. (Szerk. és az előszót írta Kabos Ernő.) 1969. 557 old.

szakmai szervezkedés elve: a szakszervezetek felépítésének hagyományos, ma már elavult alapja. Lényege a foglalkozási ágak szerinti tömörülés. Egyazon üzem dolgozói is különféle szaksz. tagjai voltak. A szűkebb szakmai érdeket előtérbe helyező szervezeti forma a szervezkedés kezdeti szakaszában megkönnyítette a munkástömegek bevonását a mozg.-ba, azonban már akkor is gátolta a szervezett erők egységes fellépését; a monopolkap., valamint a szoc.-ba való átmenet időszakában pedig már nem felel meg a követelményeknek. A mo.-i szaksz. mozg.-ban 1948-ig érvényesült a ~. A szaksz.-ek 1948-ban lezajlott XVII. kongr.-a kimondta az *iparági szervezkedés* elvére való áttérés szükségességét.

szakmaközi bizottság: a szakszervezeti munka összehangolására, hatékonyabbá tételére létrehozott helyi szerv. Tagjait a városokban, községekben az egyes szaksz.-ek helyi csoportjai, valamint a másutt nyilvántartott, de ott élő szaksz.-i tagok delegálják. Feladata a szervezett dolgozók általános érdekeinek védelme. Munkáját a szaksz.-ek megyei tanácsa irányítja. A ~, együttműködve a helyi pártszervezettel, tanácsi és társadalmi szervekkel, részt vesz a város, község gazd. fejlesztési terveinek kidolgozásában és végrehajtásában, a dolgozók élet- és munkakörülményeinek javításában, művelődési, sportolási lehetőségeinek megteremtésében, munkajogi problémáik megoldásában.

szakszervezet: a *proletariátus* legrégibb, történetileg változó funkciójú osztályszervezete. Adott helység azonos szakmában dolgozó munkásainak egyesületéből (l. *szakegyletek*) nőtt a munkások és alkalmazottak szinte minden rétegét orsz. és nemzetközi szinten is átfogó szervezetté. Az alapvető érdekvédelmi feladatok mellett — amelyek a társadalmi rendszerek változásától függetlenül egyik fő kötelességük — a kap.-ból a szoc.-ba való átmenet periódusában biztosítják a termelés *munkásellenőrzés*ét, a szoc. forr. győzelme után részt vesznek a szoc. termelés megszervezésében, majd támogatják sajátos szaksz. eszközökkel az új társadalom építését. — A 19. sz. második felében a tőkés fejlődés útjára lépett európai o.-okban, valamint az Egyesült Államokban tömegmozgalommá terebélyesedtek a ~ek, s egyidejűleg kialakultak a nemzetközi ~i mozg. többé-kevésbé ma is létező alapvető irányzatai: az *osztályharc* elvi alapján álló, a marxista munkáspártokkal együttműködő, akkor szd. vezetés alatt álló ~ek, amelyeknek befolyása a kontinentális Európa középső részén volt erős; a politikailag indifferens, ún. trade unionista ~ek (Angliában és az Egyesült Államokban); az osztályharc alapján álló, de a pol. mozg.-mal való kapcsolatot, különösen az utóbbinak való alárendelést elutasító, a *szindikalizmus* jegyeit magukon viselő ~ek (főleg Európa ún. latin országaiban) voltak erősek. Az osztályharcos ~i mozg. ellensúlyozására jöttek létre a 19. sz. végén és szereztek jelentékeny befolyást, főként Európa katolikus o.-aiban a *keresztény szakszervezet*ek. Németo.-ban fennmaradtak a munkásmozg. korai időszakának polgári-liberális önsegélyező munkásszervezetei (a *Hirsch—Duncker-féle egylet*ek), s a 20. sz. elején a nemzeti ellentétek kiéleződésével megjelentek a különféle nacionalista ~ek (jelentékenyebb befolyást

csak Cseho.-ban szereztek, az ún. nemzeti szoc. ~ek). Felbukkantak végül a közvetlen munkáltatói irányítás alatt álló, az „osztályegyüttműködés" programját hirdető, ún. *sárga szakszervezetek*. — A ~i mozg. elterjedése természetszerűen felvetette a szakmai szövetségek, orsz. központok nemzetközi összefogásának igényét. Az 1903-ban létrejött Nemzetközi Szakszervezeti Titkárság zömmel a szd. vezetésű ~eket tömörítette, ide tartoztak a szindikalista francia, a trade unionista angol és amerikai ~i központok is. A titkárságot az I. vh. idején fellépő szociálsoviniszta hullám megbénította. Jogutódja a formailag már 1913-ban megalakult, de érdemi tevékenységet csak 1919-ben kezdő reformista vezetésű *Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség* (Amszterdami Internacionálé) lett. A komm. vezetésű, forradalmi ~i mozg. nemzetközi szervezete, a *Vörös Szakszervezeti Internacionálé* (Profintern) 1921-ben alakult (s 1937-ben a munkásság antifasiszta egységének érdekében beszüntette működését). Az I. vh. után (1920) a *keresztény szakszervezetek* is létrehozták nemzetközi szervezetüket, a Keresztény Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségét (l. *Munka Világszövetsége*). — A II. vh. után a *Szakszervezeti Világszövetség* (SZVSZ) létrejöttével (1945. okt. 3.) megvalósult a nemzetközi ~i mozg. fő erőinek egysége, amelyet a hidegháború éveiben ismét megtört az Egyesült Államok és a nyugat-európai o.-ok reformista ~i központjainak kiválása. A szakadár szervezetek 1949. dec.-ben létrehozták a *Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségét*. — A nemzeti felszabadító mozgalmak fellendülésével, a harmadik világ o.-ainak létrejöttével új regionális tömörülések alakultak ki a nemzetközi ~i mozg.-ban (1956: *Arab Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége*; 1961: *Összafrikai Szakszervezeti Szövetség*: 1964: Latin-amerikai Szakszervezeti Egységkongresszus). A regionális szervezetek többsége szoros, baráti viszonyt tart fenn az SZVSZ-szel. Számos o. ~i mozgalma fenntartotta autonómiáját, nem csatlakozott egyetlen nemzetközi központhoz sem. Az autonóm orsz. szervezetek közül a legjelentősebb az argentínai, az ír, a japán és a jugoszláv ~i központ. — Mo.-on a ~i mozg. kezdetei a 19. sz. 60-as éveinek végén, a 70-es évek elején mutatkoztak. Az első egyesületek helyi jellegű szakegyletek voltak (1866: nyomdászok; 1868: cipészek, kőfaragók, szabósegédek; 1871: kárpitosok, kalaposok; 1873: asztalosok, pékek, szűcsök). A mozg. orsz. méretű kibontakozása a 19. sz. 90-es éveiben a nagyipari prol. létszámának erőteljes gyarapodása következtében, a marxista munkáspárt, az MSZDP létrejötte után következett be. Az MSZDP politikailag befolyásolta a ~eket, sőt a *szabadszervezetek* révén részlegesen szervezetileg is összefonódott velük. A szakmozg. központi irányító szerveként 1891-ben megalakult, de érdemlegesen csak 1898— tevékenykedett a *Szakszervezeti Tanács*, 1899-ben pedig sor került az első orsz. össz-szaksz. kongr. megtartására. A századfordulón, a 20. sz. első éveiben a szakegyleti kereteket kinőve orsz. szakmai szövetségekbe tömörült a szervezett munkásság (1895: nyomdászok; 1901: könyvkötők, 1902: szabók; 1903: famunkások, építőmunkások, vasmunkások, cipészek, festőmunkások; 1904: bőrmunkások, kereskedelmi alkalmazottak; 1905: textilmunkások, élelmezési munkások; 1906: földmunkások, vasúti munkások és vegyipari munkások). A szervezett munkások száma 1901 végén tízezer volt, 1905 végén már meghaladta a százezret, s nagyjából ezen a szinten maradt a vh. kitöréséig. 1906—09., az ún. koalíciós kormány uralma idején kemény küzdelem folyt a ~ek szabadságáért. E küzdelemnek esett áldozatul a vasúti munkások szervezete (1908-ban betiltották), ennek következtében fejlődött vissza a földmunkások mozgalma, felfüggesztették a vasasszaksz., majd más szervezetek szakosztályainak, vidéki csoportjainak működését. A kormány bukása után a felfüggesztett szervezetek ismét folytatták tevékenységüket. — Az I. vh. kitörése után jelentősen visszaesett a ~i mozg. a mozgósítás, az üzemek militarizálása, a kivételes rendelkezések életbe léptetése következtében. 1915 végén a szervezett munkások száma alig haladta meg a 40 ezret. Az elhúzódó háború gazd. „hátországának" megszervezése azonban engedményekre késztette a kormányt, s a munkásmozg. újjáéledésére — a kormány, a munkáltatók és a munkások képviselőiből álló — *munkaügyi panaszbizottságok* nyújtottak lehetőséget, amennyiben államilag munkásképviseletnek ismerték el a ~eket. A taglétszám a panaszbizottságok működésének megszilárdulásakor ismét emelkedni kezdett, majd a NOSZF következtében kibontakozó fellendülés hatására 1917 végén meghaladta a 200 ezret, 1918. okt.-ére pedig a 300 ezret. Az 1917—18-as fellendülés során a ~ek jelentős alkalmazotti-értelmiségi rétegeket hódítottak meg. — Az 1918. évi *polgári demokratikus forradalom* győzelme biztosította a munkásszervezkedés számára az addig nélkülözött *demokratikus szabadságjogokat*, s az ált. szervezkedési lázban a ~ek taglétszáma 1918 végén már 700 ezer fő volt. A forr. hullámában született meg a szoc. orientációt követő erők vezetője, a KMP. Az új forr. párt jelentős befolyással rendelkezett a ~i mozg.-ban, csoportjai 1919 elejére csaknem minden ~ben létrejöttek, cselekvési és agitációs szabadságukat jó néhány szakma összbizalmi testülete elismerte. Ezzel megszűnt az MSZDP egyeduralma a ~ekben.

— A TK kikiáltása után a ~ek részt vettek a termelés szocializálásában, majd a szoc. gazd. irányításában az üzemekben csakúgy, mint orsz. szinten. Döntő szerepük volt a prol. 1919. ápr.—máj.-i gyors mozgósításában, a munkásezredek megszervezésében. Ugyanakkor a ~ek vezetése jórészt a TK-val szemben álló jobboldali szd.-k kezében maradt. — A TK megdöntése után hatalomra került ellenforr. felszámolta az alkalmazotti-értelmiségi dolgozókat, vasutasokat, a kincstári üzemek munkásait tömörítő ~eket, szervezett munkások, funkcionáriusok ezreit vetette börtönbe és megkísérelte a keresztény ~ek nyílt favorizálásával befolyása alá vonni a munkásmozgalmat. 1920 elején a keresztény munkásszervezetek taglétszáma megközelítette a 200 ezret, de ezt a szintet egy évig sem tudták tartani, míg a szd. irányítású ~i mozg. tagsága a nyílt terror enyhülésekor (1922) ismét meghaladta a 200 ezer főt. A TK megdöntése után „őrségváltás" ment végbe a hazai leg. munkásmozg.-ban. A *Peyer* K. körül csoportosuló vezetők úgy vélték, hogy a gazd. és pol. mozg. elemi létfeltételeit csak az ellenforr. kormányzattal kötött alku biztosíthatja. Így jött létre 1921. dec.-ben a *Bethlen—Peyer-paktum*, amelyben az egyesülési és gyülekezési jogot korlátozó intézkedések elismeréséért cserében a párt- és szaksz. mozg. szűkkörű működési lehetőséget kapott. A paktumban körvonalazott pol. ellen és annak nyilvánosságra kerülése után heves küzdelem bontakozott ki a ~i mozg.-ban. A 20-as évek derekától egy évtizeden át szakadatlanul követték egymást a kiválások s a jobboldali vezetés által véghez vitt kizárások. Az önmarcangoló küzdelmek meggyengítették a ~ek tekintélyét és szervezeti erejét. A ~ekben működő, ill. az azokból kiszorult baloldali ellenzéket a KMP vonta befolyása alá, létrehozva önálló félleg. szervezetét, az 1931—35 között működő *Egyesült Szakszervezeti Ellenzék*et (ESZE), amelynek döntő szerepe volt a ~i mozg. osztályharcos jellegének megőrzésében. — A 30-as évek második felében az antifasiszta egységtörekvések jelentkezésével ismét erősödött a ~i mozg., a munkásság fellépése meghiúsította a ~ek felszámolására törekvő kormányzati elképzeléseket. A II. vh. időszakában a ~ek a komm.-k kezdeményezésére felléptek a *munkásosztály* életkörülményeinek javításáért: az élelmiszeradagok felemeléséért, az üzemi ellátás megszervezéséért stb. Tevékenységük lényeges részét képezte a jogaik megvédéséért folytatott harc. 1942-ben a szaksz. kongr. elutasította a ~ munkaközvetítési tevékenységének felszámolását célzó törvénytervezetet. 1943 második felében, az antifasiszta függetlenségi mozg. fellendülésével párhuzamosan ismét emelkedett a taglétszámuk, és mind aktívabbá vált a védekezés a nyilas támadásokkal szemben. Az o. ném. megszállása alatt, félve a munkások ellenállásától, a kormány nem tiltotta be nyíltan a ~eket, de felfüggesztette autonómiájukat, elkobozta vagyonukat, igénybe vette székházaikat, így tevékenységüket gyakorlatilag megbénította. A munkásosztály kitartása a ~ek mellett meghiúsította a kormányzat kísérletét egységes fasiszta munkásszervezet létrehozására. Az 1944. szept.-ben újjáalakult KP 1944. okt. 10-én *akcióegység*-megállapodást kötött az SZDP-vel, amely kimondta a ~i mozg. egységének elvét a háború befejezése után. A két munkáspárt együttműködésének alapján alakultak újjá a ~ek a felszabadított területeken 1944. okt.—1945. ápr. között. Létrejöttek mindazok az értelmiségi-alkalmazotti szervezetek, amelyek az ellenforradalmi rendszerben nem működhettek. A szorosan vett pol. feladatok mellett a ~ek kiemelkedő szerepet vállaltak a termelés megindításában, a még tőkés tulajdonban levő vállalatok vezetésének ellenőrzésében. Sokoldalú harcukkal elősegítették a *munkásegység* megvalósulását. — A *proletárdiktatúra* győzelme után a mo.-i ~i mozg. az 1948. évi XVII. kongr. határozata alapján áttért a *szakmai szervezkedés elvé*ről az *iparági szervezkedés elvé*re, és kereste helyét, funkcióját a szoc. építésének körülményei között. Az MDP-nek az 50-es évek elején kialakult pol.-ja azonban súlyos torzulásokhoz vezetett a ~ekben is, tevékenységük gyakorlatilag végrehajtói szerepre korlátozódott. Mindez hozzájárult a proletárhatalom átmeneti meggyengüléséhez, az 1956-os válság kialakulásához. — Az MSZMP 1957— korrigálta a korábbi hibás és káros gyakorlatot, s különösen a gazd. irányítási rendszer reformjával párhuzamosan erősítette a ~ek szerepét. A hagyományos érdekvédelmi feladatok és a jó termelőmunkára ösztönzés mellett jelentős mértékben kiszélesedett a ~ek hatásköre a dolgozók élet- és munkakörülményeit érintő törvények, jogszabályok megalkotásában, azok végrehajtásának ellenőrzésében, a dolgozókra sérelmes intézkedések hatálytalanításában. A magy. ~ek soraiban csaknem 4 millió dolgozó — a bérből és fizetésből élők 94%-a — tömörül (1974. dec.). Az MSZMP XI. kongr.-a (1975. márc.) megállapította, hogy „a szakszervezetek tekintélye és befolyása nőtt, hozzáértőbben gyakorolják funkcióikat. Támogatják és védik a munkáshatalmat, segítik a társadalom építését, a dolgozók szocialista szellemű nevelését, képviselik tagságuk, a bérből és fizetésből, valamint a nyugdíjból élő dolgozók érdekeit. A Szakszervezetek Országos Tanácsának munkája fejlődött, és az iparági szakszervezetek sajátos tevékenysége is helyes irányba bontakozik ki. Főleg a vállalati és intéz-

ményi szakszervezeti bizottságok működése javult. Sokrétűbbé váltak, bővültek a magyar szakszervezetek nemzetközi kapcsolatai." — *Irod.: Marx, Karl—Engels, Friedrich:* A szakszervezetekről. Budapest—Bratislava 1961. 383 old. — *Lenin, Vladimir Iljics:* A szakszervezetekről. 1971. 486 old. — *Foster, William Z.:* A világ szakszervezeti mozgalmának története. 1960. 698 old. — *Erényi Tibor:* A magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdetei. A budapesti szakszervezeti mozgalom kialakulása 1867—1904. 1962. 403 old. — Tanulmányok a magyarországi szakszervezeti mozgalom történetéről. (Szerk. Kabos Ernő.) 1969. 557 old. — *Habuda Miklós:* A magyar szakszervezetek a népi demokratikus forradalomban (1944—1948.) 1—2. köt. 1969. — *Gáspár Sándor:* Szakszervezetek a szocializmusért. 1970. 475 old. — A magyar szakszervezetek kongresszusainak krónikája. (Összeáll. Vértes Róbert, Ács Andrásné.) 1971. 283 old. — *Gáspár Sándor:* A munkáshatalom szolgálatában. 1973. 366 old. — *Nemeslaki Tivadar:* A szocialista gazdaság és a szakszervezetek. 1973. 303 old. — *Láncos János:* Szakszervezetek Magyarországon. 1973. 141 old. — *Gál László:* A dolgozók érdekében. 1974. 253 old. — *Virizlay Gyula:* A szocialista gondolkodásért és magatartásért. 1974. 348 old.

szakszervezetek államosítása: a hatalomra jutott *fasizmus* eszköze a munkásság *osztályharc*ának leszerelésére. Mo.-on a totális fasiszta dikt.-ra törő Gömbös-kormány időszakában (1935) készült átfogó tervezet a ~ra. Eszerint minden termelési ágban az illetékes min. hivatalból megalakítja az érdekképviseleteket, amelyek — kötelező tagsággal — a munkaadókat és munkavállalókat egyaránt magukban foglalják. Legfontosabb feladatuk a *sztrájk*ok megakadályozása „békéltetési" eljárás útján, továbbá a *munkaközvetítés* monopolisztikus irányítása. Hasonló jellegűek az Imrédy-kormány által 1938-ban kidolgozott elképzelések. Megvalósításukra azonban nem került sor a *munkásosztály* ellenállása és az uralkodó osztályok belső hatalmi vetélkedése következtében.

Szakszervezetek Országos Tanácsa: *Szakszervezeti Tanács*

Szakszervezeti Akciószövetség, *Alliance for Labor Action, ALA:* 1969. máj.-ban az AFL—CIO-ból kivált autóipari szaksz. és az addig szövetségeken kívül álló szállítóipari szaksz. egyesüléséből alakult. Célja új szaksz. központ létrehozása, a még nem szervezett és néger munkások tömörítése. A ~ bírálja a kormány külpolitikáját, a leszerelés híve. Vezetői: W. *Reuther*, James Hoffa, Frank Fitzsimmons voltak. Reuther halálának mind máig tisztázatlan körülményei, a hatóságok és főképp az AFL—CIO nyomása bénítólag hatottak; a ~ visszaesett, bár formálisan még létezik.

Szakszervezeti Baloldal: az *Egyesült Szakszervezeti Ellenzék* (ESZE) tevékenységének folytatója 1935 végén, 1936 elején. Az ESZE megszűnése, ill. a ~ létrejötte összefügg a KI VII. kongr.-án meghatározott feladatokkal, a *munkásegység* megerősítésével, a széles antifasiszta összefogás megteremtésére irányuló törekvéssel. A ~ célkitűzése az volt, hogy a szaksz.-ekből kivált és kizárt baloldali ellenzékieket visszavigye a szaksz. keretekbe, ezzel megerősítse, osztályharcosabbá és a munkásegység hatékonyabb tényezőjévé tegye a mozgalmat.

szakszervezeti bizalmi, *bizalmi férfi:* a szaksz. helyi képviselője a termelés színhelyén, ill. a különböző egyéb munkahelyeken. Tisztét munkástársai bizalmából, dem. választás útján nyeri el. Feladata a szaksz. csoportok életének vezetése, a dolgozók érdekeinek védelme, állásfoglalás helyi konfliktusokban. Állandó kapcsolatot tart a csoport és a *szakszervezeti bizottság* között. Munkáját a szaksz. bizottság irányítja. — Történetileg a ~ intézménye bizonyos mértékben az üzemi bizalmiak (bizalmi férfiak) rendszerének folytatója. (A különbség a körülmények változásából adódik.) A bizalmi rendszer Mo.-on már a múlt század 80-as éveiben kezdett — ném. és osztrák mintára — kialakulni. Meghonosodásáért a munkásság évtizedeken át súlyos harcokat vívott. A *sztrájk*ok idején a követelések között többnyire szerepelt az is, hogy a munkáltató és megbízottai ismerjék el a bizalmi férfit a munkások képviselőjének. A bizalmiak és üzemi, ill. városi testületeik igen fontos feladatot teljesítettek az *osztályharc*ban. Különösen kiemelkedő jelentőségű volt az a szerep, amelyet az 1917—19-es forr. fellendülés idején a baloldali gyári bizalmiak mind a pol., mind a gazd. harcokban betöltöttek (l. még: *bizalmi, bizalmi testület*). — *Irod.: (Bojti Andor—Koltai Gyula):* A szakszervezeti bizalmiak kézikönyve. Feladatok, tudnivalók. (3. átdolg. kiad.) 1970. 313 old.

szakszervezeti bizottság: az üzemi, vállalati, intézményi szakszervezeti alapszervezet vezetősége. Két taggyűlés (küldöttértekezlet) közötti időben képviseli a tagságot, irányítja az alapszervezet szaksz. életét, a *bizalmi*ak, a műhely-, ill. osztálybizottságok munkáját. Titkárát és tagjait az alapszervezet taggyűlése 4 évre választja. A reszortfeladatok ellátására munkabizottságot hoz létre. — *Irod.: Bakos Mihály—Ungár György:*

A szakszervezeti bizottságok munkája. 2. bőv. kiad. 1966. 240 old.

Szakszervezeti Értesítő: a Szakszervezeti Tanács hivatalos lapja. 1904— havonta, 1919. máj.— szept. hetente, majd ismét havonta jelent meg *Jászai* S., 1927. márc.— *Gál* B. szerkesztésében 1938-ig. 1939-ben betiltották. 1940—1944. máj. 15. Magyar Szakszervezeti Értesítő címmel Kőműves József szerkesztésében adták ki. A ~ közölte az össz-szaksz.-i mozg. legfontosabb dokumentumait, valamint az egyes szaksz.-ek és az összmozg. évi jelentéseit a bérmozg.-akról, tagforgalomról stb. Tájékoztatót adott a nemzetközi szaksz. élet kiemelkedő eseményeiről. A TK idején a *proletárdiktatúra* szaksz. ellenzékének orgánuma volt.

Szakszervezeti Ifjúsági Ellenzék: a KIMSZ legális fedőszervezete 1931—35 között. A KMP utasítására az *Egyesült Szakszervezeti Ellenzék* (ESZE) létrehozása után alakult 1931 végén a szaksz.-ekben működő baloldali ifj. csoportok összefogására. A KIMSZ KB-je irányításával népszerűsítette az ESZE *osztályharc*os programját, vezette az ifjúmunkások pol. harcát, bérmozgalmait, szervezte önálló *sztrájk*jait. Az ESZE megszűnése után a ~ is feloszlott, csoportjai az OIB irányításával működtek tovább. Lapja a Fiatalmunkás volt.

Szakszervezeti Ifjúmunkás- és Tanoncmozgalom, SZIT: a fiatal szervezett munkások tömegszervezete a felszab. után. Szervezője a *Szakszervezeti Tanács* 1945. febr.-ban létrehozott Ifjúsági Titkársága. E szerv tagjai Petrák Ferenc — a Szakszervezeti Tanács ifj. titkára —, valamint Dénes István, Lajtai Vera és Láng György voltak. A Titkárság kezdetben főként az ifjúmunkások érdekvédelmével foglalkozott, harcolt a tanonckérdés rendezéséért, az új tanonctörvény megalkotásáért. 1945 őszére minden szaksz.-ben létrejöttek szakmai irányító szervei. A ~ vezetésében a két munkáspárt ifj. megbízottai többnyire paritásos alapon vettek részt, a baloldali fiatalok kezdettől fogva pol. harcot folytattak a *Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom (SZIM)* jobboldali vezetőinek befolyása ellen. 1946. márc. 1-én tartott I. kongr.-a kimondta a ~ orsz. méretű mozg.-má alakulását. Elnökké ekkor Tóth Gézát, titkárrá Dénes I.-t, titkárhelyettesekké Baranyai Tibort és Lajtai Verát választották. A ~ eredményesen működött a gazd. építőmunkában — az újjáépítésben, a széncsatában, a termelés fokozásában —, a kult. és sporttevékenységben, a marxista ideológia terjesztésében. 1948. márc.-ban a MINSZ megalakulása után a munkásifjúság egységes rétegszervezete lett. Küzdött az ifj. egység megteremtéséért, a DISZ megalakulásáért. Vezetői ekkor Pécsi János és Gábor Zoltán voltak. 1950. jún.-ig működött. Taglétszáma: 200 000 (1950). Központi lapjai: Ifjúmunkás, Ifjúmunkás Vezető, Szikra, Ifjúmunkás Élet. — *Irod.:* Egységbe ifjúság! Válogatott iratok a magyar ifjúsági mozgalom történetéből. 1944. október—1948. március. (Szerk. és a bevezető tanulmányt írta Gál Lajos.) 1973. 538 old.

Szakszervezeti Kongresszus, *Trades Union Congress, TUC:* az angol szakszervezeti mozgalom és csúcsszervének elnevezése. A mozgalom az 1820—30-as években vette kezdetét, miután megszüntették a munkásszervezetek létrehozását tiltó törvényeket. 1860-ban nagyobb sztrájkharc nyomán alakult meg a Londoni Szakszervezeti Tanács (Junta), amely főként a szakképzett munkásokra támaszkodott. Kezdeményezésére az első ~t 1868-ban tartották. Politikailag a Liberális Pártot támogatta. Az 1880-as évek végén az ún. új trade unionok mozgalma, az eddig szervezetlen, betanított munkások adtak új lendületet a ~nak. Az 1890. évi liverpooli konferencián fogadták el a 8 órás munkanap követelését, 1894-ben a termelőeszközök köztulajdonba vételét is szorgalmazta. 1906-ban részt vett a *Munkáspárt* megalapításában, mellyel szervezetileg azóta is összefonódott: a ~hoz tartozó szaksz.-ek kollektív tagként a Munkáspárt tagjai is. 1908—12 szociálpol. reformokat harcolt ki. 1914-ben támogatta a kormány háborús politikáját, s a munkásság gazdasági harcát is fékezte. Ezzel szemben jött létre a *műhelymegbízott*ak radikális mozgalma. A háború utolsó éveiben a taglétszáma gyorsan nőtt, 2 250 000-ről (1914) 4 500 000-re, majd 6 200 000-re (1921). 1918—21 államosítási terveket pártfogolt. 1924—26 erősödött a baloldali ellenzék, ami a vezetésben is kifejezésre jutott: a nemzetközi szaksz.-i egységért lépett fel, s elutasította a kormány és a tőkések munkásellenes követeléseit. Az 1926. évi *általános sztrájk (Angliában)* sikertelensége után vezetésében megerősödött a jobboldal, s az osztályegyüttműködést hirdette. Az 1941. okt.-ben létrejött Angol—Szovjet Szakszervezeti Bizottság utat tört a fasizmusellenes munkásegység, a nemzetközi szaksz. egység gondolatának. 1947—48 a ~ vezetőinek jelentős szerepük volt a nemzetközi szaksz. egység megbontásában, az SZSZNSZ megalakításában. Az 1950-es évek végén a Munkáspárt jobboldali vezetőivel (H. *Gaitskell*) szemben a ~hoz tartozó szaksz.-ek szorgalmazták a fegyverkezés csökkentését, az államosításokat. 1967—68 a munkáspárti kormány bér- és jövedelempolitikáját bírálták; 1970— a tory-kormány szaksz.-ellenes törvényei ellen harcol, nagy szerepet vitt a szaksz.-ellenes törvény

(Industrial Relations' Act — Ipari Kapcsolatok Törvénye) eltörlésében, a tory kormány megbuktatásában (1974). A ~ szervezete a kollektív tagságon alapul, évi konferenciáin a pol. kialakítását néhány nagy szaksz. szavazata dönti el. (Szállítómunkások Szakszervezete, Általános és Városi Munkások Szövetsége, Fémmunkások Egyesült Szakszervezete, Villamossági Dolgozók Szakszervezete együttvéve összesen több mint 4 millió tag.) Tagjainak száma kb. 9,4 millió; vezető szerve a Főtanács. Főtitkára 1969—1973 Victor Feather, 1973— Len Murray. — *Irod.: Bognár Ferenc:* Az angol szakszervezeti mozgalom. 1969. 79 old.

„szakszervezeti kormány": a TK megdöntése után szociáldemokrata, túlnyomórészt szakszervezeti vezetőkből alakult, a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* által kinevezett, átmeneti kormány közkeletű elnevezése. 1919. aug. 1-én, a *Forradalmi Kormányzótanács* lemondása után jött létre. Elnöke *Peidl* Gy., tagjai: *Ágoston* P. külügy-, *Dovcsák* A. ipar- és kereskedelemügyi, *Garbai* S. közoktatásügyi, *Garami* E. igazságügy-, *Haubrich* J. hadügy-, *Knaller* Gy. nemzetiségi, *Knittelhoffer* F. közélelmezési, *Miákits* F. pénzügy-, *Peyer* K. belügy-, *Szabó* I. munkaügyi és népjóléti, *Takács* J. földművelésügyi miniszter. A ~ megkezdte a TK vívmányainak felszámolását. Elrendelte az ellenforradalmárok szabadon bocsátását, megszüntette a forr. törvényszékeket, feloszlatta a *Vörös Őrség*et, visszaállította a régi rendőrséget és bíróságokat. Visszaadta volt tulajdonosaiknak a bérházakat, az ipari, közlekedési és kereskedelmi vállalatokat; a lakbéreket a márc. 21. előtti szintre emelte fel. Előkészítette az elkobzott földek visszaadásáról szóló rendelettervezetet. A jobboldali szd.-k ezzel azt az illúziót táplálták, hogy ilyen módon a nyílt ellenforr. elkerülésével sikerül dem. rendszert megvalósítani, amelyben a munkásosztály „diktatúra nélkül" továbbra is részese marad a hatalomnak. Valójában azonban mindez előkészítette a nyílt ellenforr. dikt. útját. A ~t aug. 6-án egy ellenforr. terrorista csoport Csilléry András vezetésével puccsal eltávolította. — *Irod.: Kirschner Béla:* A „szakszervezeti kormány" hat napja. 1968. 277 old.

Szakszervezeti Közlöny: a Magyar Szakszervezetek Országos Központjának *(Szakszervezeti Tanács)* lapja. 1945. jún. 1.—1948. máj. 28. havonta kétszer jelent meg. Felelős szerk.-je *Kossa* I., szerk.-je *Vértes* Gy. A *munkásegységért*, a *munkásosztály* hatalmáért vívott harc időszakában a szaksz.-ek központi pol. orgánumának és szervezeti közlönyének szerepét egyaránt eredményesen töltötte be.

szakszervezeti sajtó: a szakszervezeti mozgalom rendszeres időszaki kiadványainak összessége. Világszerte fontos szerepet töltött és tölt be a modern munkásmozg. megteremtésében, fejlesztésében. Hozzájárul a munkásság osztállyá szerveződéséhez, *osztályharc*ának kibontakoztatásához. A mo.-i ~ története a nyomdai munkásság szaklapja, a *Typographia* megjelenésével (1869. máj. 1.) kezdődött. Ez a lap a munkásmozg. korai időszakában bizonyos fokig az összmozgalom központi orgánumának szerepét is betöltötte. A múlt század 80-as éveinek végétől a szakmai szervezetek létrejöttével párhuzamosan, olykor azokat megelőzve és előkészítve egymás után indultak meg a szakmai havi és hetilapok. A századforduló idején már kb. 20 szaksz. lap volt; rendszeresen megjelent a Typographia (magy. és ném. nyelven heti 2300 példány); A *Cipész* (magy. nyelven kéthetenként 1500 példány); Vas- és Fémmunkások Szaklapja (magy. és ném. nyelven, kéthetenként 1800 példány); az Asztalosok Szaklapja (magy. nyelven, havonta 1500 példány); az *Építőmunkás* (magy. és ném. nyelven 1500 példány); a Szabók Szaklapja (magy. és ném. nyelven 1000 példány) stb. 1914-ben, a vh. kitörése előtt már 36 szaksz. lap jelent meg mintegy 13 000 egyszeri példányszámban. Az MSZDP és a szaksz.-ek szoros kapcsolata következtében egy-egy szaklap időnként a szakmán túlmutató jelentőségre tett szert, a munkásmozg.-ban fellépő különböző irányzatok szócsöve, szervezője lett. *Engelmann* P., majd átmenetileg *Mezőfi* V. ellenzéki szervezkedésének támasza volt *A Cipész*, *Alpári* Gy. irányzatát propagálta a Cementmunkás és az Üveges, az I. vh. végén *Vanczák* J. és *Peidl* Gy. körül tömörülő jobboldali szd. ellenzék pedig a *Vas- és Fémmunkások Lapját* és a Typographiát használta pol. törekvései eszközéül. Az I. vh. előtti időszakban a szaklapok számos esetben — amikor a hatóságok a szervezet működését nem engedélyezték — illeg. szaksz. központ szerepét is betöltötték: az előfizetés jelentette a szervezet tagságát (l. *lapbizottság*). Ilyen „lapszervezet" működött pl. a *Bányamunkás*, a *Magyar Vasutas* és a Villamos c. szaklapok körül. — 1919-ig a nem magy. ajkú munkások részére ném., olasz és szlovák nyelvű szaksz. lapok is megjelentek, ill. a szaklapok ezeken a nyelveken mellékleteket adtak ki. — 1904— 40 éven át jelent meg a Szakszervezeti Tanács hivatalos havi közlönye, a *Szakszervezeti Értesítő* (1940— Magy. Szakszervezeti Értesítő). Az 1918—19-es forr. időszakban a szaksz.-ek számának és taglétszámának rohamos növekedésével párhuzamosan nőtt a szaksz. lapok száma és példányszáma. A polg. dem. közt. idején a szaklapok száma meghaladta az 50-et, s ekkor jelent meg az első komm. szaksz. újság

is, a Robicsek Pál szerkesztette Független Közalkalmazott. A TK-ban több mint 60 szaksz. lap jelent meg, ezek túlnyomó többsége azonban a döntő kérdésekben a *proletárdiktatúra* szaksz. ellenzékének álláspontját képviselte. — Az ellenforr. rendszer uralomra jutásával az alkalmazotti-értelmiségi, postás- és vasutas-szaksz.-ek és szaklapjaik megszűntek, e rétegek szoc. szellemű lapkiadási kísérleteit a hatóságok megakadályozták. A két vh. közötti időszakban mintegy 40 szaksz. lap jelent meg, számuk és példányszámuk azonban egyre csökkent. Az osztályharc gyakorlati irányításában és a munkásság osztályharcos nevelésében kiemelkedő szerepet töltött be a komm. irányítással működő szaksz. ellenzék sajtója. 1931—36 10 szakmában 21 ellenzéki lap jelent meg, s az *Egyesült Szakszervezeti Ellenzék* központi sajtóorgánumot is kiadott *Ellenzéki Munkás* címmel. 1939-ben az Imrédy-kormány rendelkezése következtében csaknem az egész ~ kiadása szünetelt, 1940— pedig a Magy. Szakszervezeti Értesítőn kívül csak a könyvkötők, a litográfusok, a nyomdászok és a vas- és fémmunkások lapja jelenhetett meg. — A felszab. után a betiltott lapok újra megindultak, s s az új szaksz.-ek is kiadták lapjukat. A Szakszervezeti Tanács 1945—48 *Szakszervezeti Közlöny* c. adott ki folyóiratot. A két munkáspárt egyesülésével a magy. munkásmozg. nagy múltú orgánuma, a *Népszava* a szaksz. mozg. napilapja lett. Az iparági szervezkedésre való áttérés folyamatában a ~ is átalakult, a szaksz.-ek és a szaklapok száma csökkent, példányszámuk viszont jelentősen emelkedett. 1974-ben 19 szaksz. lap jelent meg, az egyszeri megjelenés átlagszáma 705 000 példány. A SZOT központi folyóirata, a *Munka* havonta 24 000; a Társadalombiztosítás, Üdülés, Munkásvédelem kéthavonként 7600, a Szakszervezeti Szemle c. elméleti társadalompolitikai folyóirat pedig negyedévenként 4500 példányban jelent meg. A magy. szaksz.-ek napilapja a Népszava, közel 300 000 példányban jut az olvasókhoz.

Szakszervezeti Tanács: a szakmai szervezeteket összefogó országos választott testület. Mo.-on 1891-ben jött először létre, de érdemleges tevékenységet a munkásmozg. megosztottsága és a hatósági üldözés miatt ekkor még nem tudott kifejteni. Több eredménytelen kísérlet után 1898-ban újjáalakult és megszervezte a mo.-i szaksz.-ek 1899-es I. kongr.-át. Ettől fogva a ~ot mindig a szaksz.-ek orsz. kongr.-a választotta. Feladatai közé tartozott gondoskodni a kongr.-i határozatok végrehajtásáról, biztosítani a szakmai szervezetek kölcsönös kapcsolatát s előmozdítani a szervezettség további fokozását. A ~ ápolta a kapcsolatot a külföldi testvérszervezetekkel és a nemzetközi munkásszervezetekkel. Érintkezést tartott fenn a munkáltatói szervezetekkel, az állam képviselőivel s szükség esetén tárgyalt, ill. megállapodásokat kötött velük a szervezett munkásság nevében. 1904— rendelkezett függetlenített apparátussal, s ekkor indult az 1944-ig havonta megjelenő közlönye, a *Szakszervezeti Értesítő*. A ~ 1948 okt.-től Szakszervezetek Országos Tanácsa (SZOT) néven működik. A névváltozás funkcióváltozást is jelentett. A *fordulat évé*től alapvető feladata — a hagyományos szaksz. kötelezettségek mellett — a szocializmus építésének elősegítése a szaksz. mozg. sajátos eszközeivel. A SZOT kiadásában jelenik meg 1948. jún. 13.— a szaksz.-ek központi napilapja, a *Népszava*, s 1951 októberétől havi folyóirata, a *Munka*. A tanács titkára 1903—1927-ig *Jászai* S., 1927—44 *Peyer* K. Főtitkár 1945—48 *Kossa* I., 1948—51 *Apró* A., 1952—53 Kristóf István. Elnök 1953—54 (főtitkár nem volt) Kristóf István, 1954—55 Mekis József. Főtitkár 1956—59 *Gáspár* S., 1959—65 *Brutyó* J., 1965— ismét Gáspár S. — *Irod.:* A Sz[akszervezetek] O[rszágos] T[anácsa] elnökségének és titkárságának határozatai, valamint a szakszervezeti mozgalmat érintő legfontosabb rendeletei. 1. [köt.] 1959. 220 old. — Határozatok gyűjteménye. A SZOT elnökségének és titkárságának határozatai, valamint a szakszervezeti mozgalmat érintő legfontosabb állami rendeletek. 2—6. [köt.] 1964—1968. — A Sz[akszervezetek] O[rszágos] T[anácsa] határozatai és a szakszervezeti mozgalmat érintő állami jogszabályok. 1—2. [köt.] 1972—1973.

Szakszervezeti Világszövetség, *Fédération Syndicale Mondiale, SZVSZ:* baloldali, haladó szakszervezetek nemzetközi szövetsége; alakult 1945. okt. 3-án Párizsban, a II. vh. idején formálódó szakszervezeti egységmozgalmak eredményeképpen. 1945. febr.-ban a londoni előkészítő konferenciát követő alakuló kongr.-án 56 ország 67 millió szaksz. tagja képviseletében 346 küldött vett részt. Az első egységes szaksz. világközpont. A kongr. harcra szólította a világ szaksz. szövetségeit az egység megszilárdításáért, a dolgozók gazd. helyzetének javításáért, szociális és szaksz. jogai, a dem. szabadságjogok, valamint a béke biztosítására. A ~ programja és alapszabálya megfelelt a szaksz. világmozg.-ban kialakult erőviszonyoknak, mentes volt minden reakciós elemtől. A bomlasztó tevékenység korán megindult a ~en belül: a Ny-i, jobboldali szaksz. vezetők irányításával a kivált szervezetek 1949-ben megalakították a *Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségét* (SZSZNSZ). A ~ az egység helyreállítását, a dolgozók érdekét szolgáló közös akciók szervezését szorgalmazza

1955-ben a ~ valamennyi ország szaksz. képviselőinek vitáját követően kiadta a szaksz. jogok alapokmányát, amely a dolgozók gazd. és pol. jogainak követeléseit foglalja össze. 1961. évi V. világkongr.-án (Moszkva) akcióprogramot fogadott el, amely az egységes irányvonal mellett hangsúlyozta a konkrét nemzeti, szociális és pol. viszonyok figyelembevételének fontosságát, az akcióegység jelentőségét. A ~ kezdeményezője a *békemozgalom*nak és a nemzeti felszabadító és gyarmati elnyomás elleni mozg.-nak. 1949-ben aktív közreműködésével jött létre az ázsiai országok I. nemzetközi konferenciája (Peking). Jelentős szerepe volt a dolgozó nők I. világkonferenciájának összehívásában (1956, Budapest), vezetésével ülésezett a dolgozó ifjúság I. szaksz. világkonferenciája (1958, Prága). Támogatja a haladó *Összafrikai Szakszervezeti Szövetség*et, az *Arab Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségé*t és a haladó latin-amerikai szaksz.-eket tömörítő Latin-amerikai Dolgozók Állandó Szakszervezeti Egységkongresszusát. A ~ vezető szerve a 4 évenként ülésező kongr., amely megválasztja a Főtanácsot és a VB-t. A VB választja az elnökséget és a ~ képviseleti és végrehajtó szervét, a Titkárságot, melynek vezetőjét (főtitkár) a Főtanács választja. 1969. okt.-i VII. kongr.-a (Budapest) idején a ~ taglétszáma 138 millió volt, 63 nemzeti és 11 nemzetközi szervezet (szakmai tagozatok) volt tagja. 1973. okt.-i VIII. kongr.-án (Várna), mely minden idők legnagyobbszabású szaksz. értekezlete volt, 208 millió szervezett dolgozót tömörítő 170 szervezet képviseltette magát, melyből 113 nem tagja a ~nek. A szoc. országok szaksz.-einek feladatai mellett megtárgyalták a kap. országok dolgozó szaksz. jogainak chartáját. Megelégedéssel szóltak a világméretű szaksz. egység irányába tett első lépésekről. (Közös akciók az apartheid és a chilei katonai junta ellen, az SZVSZ-hez, SZSZNSZ-hez, *Munka Világszövetségé*hez tartozó 41 szaksz. vezetőjének genfi találkozója, 1974. jan.-ban, együttműködés a *Nemzetközi Munkaügyi Szervezet* keretében.) A ~ elnöke W. M. *Citrine* (1945—46), A. *Deakin* (1947—49), G. *Di Vittorio* (1949—57), A. *Novella* (1959—61), R. *Bitossi* (1961—69), E. *Pastorino* (1969—). A ~ főtitkára L. *Saillant* (1945—69; 1969—74 tiszteletbeli elnök), 1969— P. *Gensous*. A ~ székhelye Párizs (1945—51), Bécs (1951—56), Prága (1956—). Központi lapjai a Szakszervezeti Világmozgalom (7 nyelven, kéthavonta), a Szakszervezeti Sajtó (6 nyelven, kéthetenként), a Rövid Hírek (4 nyelven, hetenként). — *Irod.: Bakasova, L.— Ritikov, V.:* A Szakszervezeti Világszövetség. 1952. 151 old. — *Saillant, Louis:* A Szakszervezeti Világszövetség a világ dolgozóinak szolgálatában. 1945—1960. 1960. 118 old. — A Szakszervezeti Világszövetség. (Összeáll. Verok Istvánné.) 1960. 62 old. — A nemzetközi szakszervezeti mozgalom ábécéje. (Összeáll. Karel Král, Kvéta Venerova.) 1966. 381 old. — *Pécsi Anna:* Mit kell tudni a világ szakszervezeteiről? 1972. 237 old.

Szalai András (Pécs, 1917. febr. 6.—Bp., 1949. okt. 15.): vasesztergályos; kommunista. Ifjúmunkás korában Pécsett lépett be a KIMSZ-be. Pol. tevékenysége miatt 1933-ban bebörtönözték. Kiszabadulása után Bp.-en a *Vörös Segély* és az OIB munkájában vett részt. 1942-ben két és félévi fegyházra ítélték. A felszab. után az MKP Bp. IV. ker. szervezetében dolgozott, majd a pártiskola elvégzése után a KV káderosztályának h. vezetője lett. 1949-ben koholt vádak alapján letartóztatták, halálra ítélték és kivégezték. 1955-ben rehabilitálták.

Szalai Sándor (Bp., 1912. okt. 22.—): újságíró; szociáldemokrata, majd kommunista. 1930— az MSZDP tud. előadója, számos cikket írt a *Népszavá*ba. A felszab. után az SZDP központjának külügyi, sajtó- és értelmiségi osztályát vezette. A két munkáspárt egyesülése után a tud. intézmények MDP-pártszervezetének elnökhelyettese. 1950-ben koholt vádak alapján bebörtönözték. 1956-ban rehabilitálták. Filozófus, szociológus, az ELTE bölcsészkarán egyetemi tanár, majd az MTA Szociológiai Intézetének tud. munkatársa, 1966—73 az ENSZ társadalomtudományi intézetének (UNITAR) igazgatóhelyettese.

Szalay András (Ozora, 1857. nov. 10.—Bp., 1884. máj. 2.): cipészmunkás; a korai magyarországi szocialista mozgalom egyik szervezője. Sokat olvasott, képzett, művelt munkássá fejlődött. Munkásmozg. tevékenységét a cipészek *önképző egylet*ében kezdte, s a szd. mozg. radikális szárnyához csatlakozott. 1883. márc.-ban a radikális csoport magy. nyelvű lapjának, a *Népakarat*nak szerk.-je. 1884. márc.-ban — a radikális szoc.-k ellen indított általános hajsza során — letartóztatták. Súlyos betegen szállították a rabkórházba, s ott rövidesen meghalt.

Szalmás Piroska, *Fischer* Antalné (Bp., 1898. aug. 7.—Bp., 1941. aug. 23.): zenetanárnő; szociáldemokrata. A 20-as évek végén kapcsolódott be a munkásművelődési tevékenységbe és az MSZDP munkájába. 1930 őszén létrehozta a később róla elnevezett Népdalkórust. Az új énekkar — a 30-as évek elején — haladó műsorszámaival, agitatív erejével a baloldali dalkultúra egyik legnépszerűbb képviselőjévé vált. Az énekkar szervezésén és vezetésén kívül haláláig

dolgozott az MSZDP oktatási bizottságában is. Gyógyíthatatlan betegsége miatt öngyilkos lett.

Szalmás-kórus: *Szalmás* Piroska vezetésével 1930 őszén baloldali ifjúmunkásokból alakult, az MSZDP égisze alatt működő, vegyes dalkar (eredeti neve Népdalkórus). A *munkásénekkarok* túlnyomó többségének akkori konzervatív, modoros éneklési stílusával szemben a természetes énekkultúra meghonosítására törekedett. Műsorán népdalok, munkásdalok szerepeltek. A kórus a 30-as évek elején a KMP által irányított kult. nevelőmunka egyik gócává vált. Legbaloldalibb elemei 1936-ban kiváltak és részt vettek a *Vándor-kórus* megalakításában. A munkásmozg. forr. dalait tűzte műsorára, s ez több ízben rendőri eljárást vont maga után (MÉMOSZ-est, 1933). Szalmás Piroska halála (1941) után a ~t 1944-ig Jusztusz György vezette. A felszab. után a ~ újjáalakult és 1948-ig működött. — *Irod.:* Vonuljatok ki chansonok! A Szalmás-kórus albuma. Szerk. és az egykorú illusztrációkat készítette Pécsi Antal. (Előszó: Szatmári Antal.) 1970. 169 old.

Szalvay Mihály (Zagyvaróna, 1899. aug. 23.— Bp., 1955. nov. 21.): kőművesmunkás; kommunista. 1917-ben belépett az MSZDP-be, a KMP-nek megalakulása óta tagja. A TK idején a VH-ban harcolt. A *proletárdiktatúra* megdöntése után 15 évi fegyházbüntetésre ítélték. A fegyházból megszökött és Csehszlovákiába emigrált. 1923—26 Ausztria és Belgium munkásmozgalmában tevékenykedett. A *spanyol szabadságharc* idején az elsők között jelentkezett a közt. megvédésére, s őrnagyi rangban, zászlóaljparancsnokként harcolt. Harcostársai a „magyar Csapajev" néven emlegették. A szabadságharc leverése után Franciaországban internálták. 1943-ban a SZU-ba ment, majd a jugoszláviai partizánok között harcolt a *fasizmus* ellen. 1945. jan.-ban tért haza Mo.-ra és bekapcsolódott a dem. honvédség, majd a szoc. néphadsereg szervezésébe. Altábornagyi rangban különböző vezető katonai tisztségeket töltött be. 1954— haláláig ogy.-i képviselő.

Számkivetettek Szövetsége, *Bund der Geächteten: Igazak Szövetsége*

Szamuely László (Nyíregyháza, 1897. márc. 2.— Bp., 1920. jan. 28.): magántisztviselő; kommunista. Az I. vh.-ban orosz fogságba került és részt vett a magy. hadifoglyok forr. mozgalmaiban. Az OK(b)P Magyar Csoportjának tagja, az első agitátor iskola hallgatója. 1918. dec.-ben hazatért s bekapcsolódott a KMP szervezésébe. Mint a *Vörös Újság* munkatársát 1919. jan.-ban letartóztatták. A TK idején az 5. vörös hadosztály pol. megbízottja, majd a Szovjetház parancsnoka. 1919 nyarán a kormányzótanács megbízásából a devecseri és Sopron környéki ellenforr. mozg.-ak leverését irányította. A proletárhatalom megdöntése után illeg. pártmunkára itthon maradt. 1919. dec.-ben elfogták, halálra ítélték s kivégezték.

Szamuely Tibor (Nyíregyháza, 1890. dec. 27.— Wiener Neustadt, Ausztria, 1919. aug. 2.): újságíró; kommunista. 1908-ban lépett be az MSZDP-be. Nyíregyházán, Nagyváradon, Fiumében dolgozott különböző lapoknál, 1913— a *Népszava* tudósítója. 1915. máj.-ban orosz fogságba került. A hadifogolytáborokban szoc. *agitációt* folytatott, ezért gyakran összeütközésbe került a hadifogoly tisztekkel és az orosz táborparancsnoksággal. 1918. jan.-ban Moszkvában kapcsolódott be a komm. hadifogoly-mozg.-ba. Egyik megalapítója és vezetője az OK(b)P magy. csoportjának, s Kun B.-val szerk.-je a *Szociális Forradalom* c. lapnak. Fegyveresen harcolt a baloldali eszerek, majd a csehszlovák ellenforr. légió ellen. 1918. szept.-ben Svájcba utazott, hogy kapcsolatot teremtsen az ott élő magy. szoc.-kal. Hamarosan kiutasították, ekkor visszatért Moszkvába, majd 1918. dec.-ben Berlinben a *Spartacus Szövetség* vezetőivel együttműködve részt vett az NKP megalapításában. 1919. jan. elején hazatért s a KMP KB-nek és a *Vörös Újság* szerk.-ének tagja lett. A párt vezetőinek 1919. febr. 21-i letartóztatása után illeg.-ba vonult és részt vett a második KB és a Vörös Újság munkájának irányításában. A TK kikiáltása után helyettes hadügyi *népbiztos*, 1919. ápr. elejétől közoktatásügyi népbiztos s egyúttal rokkant- és lakásügyi megbízott. 1919. ápr. végén a súlyos katonai helyzet miatt létrehozott és a fellángoló ellenforr. akciók leverésére szervezett Frontmögötti Bizottságok elnöke. Személyesen vezette az abonyi és szolnoki ellenforr. lázadás likvidálását. 1919. máj.-ban Moszkvába repült, hogy informálja V. I. *Lenint* a TK katonai és pol. helyzetéről. Visszatérve átadta Lenin nagy jelentőségű üzenetét a TK vezetőinek. 1919. jún.-ban a dunántúli, majd a Duna—Tisza közi ellenforr. megmozdulásokat verte le. Az egyesült párt kongr.-án és a *Tanácsok Országos Gyűlésén* a legkövetkezetesebben képviselte a komm. álláspontot. A tanácskongresszus viharos külügyi vitájában a Clemenceau-jegyzék elutasítása mellett szavazott. A *proletárdiktatúra* megdöntése után ~nak az osztrák kormány nem adott menedékjogot, s ezért illeg. kísérelte meg átlépni a határt, de az osztrák csendőrök elfogták. Ekkor öngyilkos lett. — *M.:* Riadó. Válogatott cikkek és beszédek. Kun Béla előszavával. 1957. 210 old. —

Válogatott cikkek. 1908—1915. (Az előszót írta: Szamuely Tiborné Szilágyi Jolán. Szerk. és a kísérő tanulmánnyal ellátta Simor András.) 1969. 188 old. — *Irod.: Hárs György:* Ökölbe zárt szív. 1959. 87 old. — *Földes Péter:* Drámai küldetés. Szamuely Tibor életregénye. 1962. 459 old. — *Szamuely Tiborné Szilágyi Jolán:* Emlékeim. 1966. 270 old. — *Gábor Sándorné:* Szamuely Tibor. 1974. 246 old. (Életek és korok.)

száműzetés: egyes országokban az államrend ellenségeivel vagy ellenfeleivel szemben alkalmazott megtorló eljárás. Az ókortól fogva ismeretes; az újkorban az európai o.-ok egy részében szintén alkalmazták. Angliában, Franciao.-ban bírói úton mondották ki (itt a ~ lényegében büntetőgyarmatra való deportálást jelentett), továbbá Olaszo.-ban és Oroszo.-ban is (itt a száműzöttek korlátozott mozgási szabadsággal rendelkeztek száműzetési helyükön). Oroszo.-ban létezett a bírói ítélet nélküli, közigazgatási úton való ~ is. A mo.-i gyakorlat nem ismerte a ~t.

Szántó Béla (Homokkomárom, 1881. febr. 1.— Bp., 1951. jún. 1.): magántisztviselő; baloldali szociáldemokrata, majd kommunista. 1904— tagja az MSZDP-nek és az akkor polg. jellegű Magántisztviselők Orsz. Szövetségének. Mivel ezt a szervezetet akkor nem sikerült *osztályharc*os szaksz.-té átalakítani, 1906-ban ~ és több társa kilépett és létrehozta a Mo.-i Magántisztviselők Egyesületét, az első szoc. alapra helyezkedett tisztviselő szervezetet. Ez 1909-ben a kereskedelmi alkalmazottak szakszervezetével egyesült (l. *Kereskedelmi, Pénzügyi és Vendéglátóipari Dolgozók Szakszervezete*). ~ mind a pártban, mind a szaksz.-ben következetes baloldali pol.-t folytatott, s az 1917— kibontakozó mozg. fellendülés idején ez a szaksz. ~ és baloldali csoportja erőteljes szervező és agitációs munkája nyomán a forr. előkészítésének egyik gócpontjává vált. 1918 őszén ~ a Katonatanács egyik vezetője; s egyik irányítója az okt. 30—31-i eseményeknek. Részt vett a KMP megalakításában, tagja a párt első KB-jának. 1919. febr.-ban a párt többi vezetőjével együtt letartóztatták. A TK-ban hadügyi népbiztos. A proletárhatalom megdöntése után emigrált; Ausztriában, Németo.-ban és a SZU-ban élt. A *Vörös Szakszervezeti Internacionálé* központjában dolgozott és tud. munkát végzett. 1945 végén tért haza s a szövetkezeti mozg. egyik irányítója lett. 1948—51 Mo. varsói követe, ill. nagykövete. A munkásmozg. tárgyköréből, főként a magy. munkásmozg. történetéről több munkát publikált.

Szántó Rezső (Nagykanizsa, 1892. jan. 4.—Bp., 1970. aug. 21.): jogász; kommunista. 1912-től vett részt a munkásmozg.-ban. Az 1918. okt.-i *polgári demokratikus forradalom* idején a bp.-i népőrség parancsnoka. Részt vett a KMP megalakításának előkészítésében, a párt alapító tagja. A TK idején a VH-ban hadosztálypol. megbízott, majd a III. hadtest pol. osztályának vezetője. A *proletárdiktatúra* megdöntése után az ellenforr. bíróság 15 évi fegyházra ítélte. 1922-ben a *fogolycsere-akció* révén Szovjet-Oroszo.-ba került, s különböző pártmegbízatásokat látott el. A *spanyol szabadságharc*ban a 12. nemzetközi brigád tüzércsoportjának parancsnoka. 1947-ben tért haza Mo.-ra s nyugalomba vonulásáig különböző állami és társadalmi tisztségeket töltött be: a Magyar—Szovjet Társaság főtitkára, a SZOT iskola igazgatója, a *Tartós békéért, népi demokráciáért!* c. lap. magy. szerk.-je.

Szántó Zoltán (Nagykanizsa, 1893. dec. 17.—): magántisztviselő; kommunista. Az I. vh. előtti években kapcsolódott be a szd. ifjúsági mozg.-ba. 1918 őszén a KMP tagja és aktív szervezője. A TK idején a Bp. VII. ker. munkástanács tagja. A VH ezredparancsnoka, később pedig hadosztály-pol. megbízottja. A *proletárdiktatúra* megdöntése után emigrált. Kezdettől fogva részt vett a párt újjászervezésének munkájában, 1920—26 a KMP *Külföldi Bizottság*ában dolgozott. 1926-ban illeg. pártmunkára hazatért. A KB tagja, a Titkárság vez.-je az MSZMP egyik irányítója. Pártmunkája közben (1927) letartóztatták, s az ún. *Szántó-per*ben hosszabb börtönbüntetésre ítélték. Kiszabadulása után a SZU-ban 1936— a KI VB munkatársa, majd a KMP átszervezése idején az ideiglenes KB vezetője, a *Dolgozók Lapja* szerk.-je. A II. vh. éveiben a moszkvai rádió magy. adásainak vezetője, a hadifogoly-igazoló bizottságnak munkatársa volt. A felszab. után 1945— az MKP Északdunántúli Pártbizottságának titkára, követi, majd nagyköveti minőségben (1947—49 Belgrád; 1949—54 Párizs; 1955—56 Varsó) külügyi szolgálatot teljesített. 1954—56 az MDP KV tagja. Az MSZMP tagja; nyugdíjas. — *M.:* Vég és kezdet. Emlékirat. 2. kiad. 1974. 547 old.

Szántó Kovács János (Hódmezővásárhely, 1852. ápr. 27.—Hódmezővásárhely, 1908. jún. 9.): földmunkás; a viharsarki szocialista agrármozgalom kiemelkedő vezetője. Előbb *kubikos*, majd fogházőr, később rendőr volt, állását azonban rövidesen otthagyta és visszatér a földmunkához. A szocializmus tanításaival a 90-es évek elején ismerkedett meg. Vezető szerepet vitt a hódmezővásárhelyi és környékbeli földmunkások és szegényparasztok szd. szervezésében. 1892 őszén tagja, majd elnöke a Hódmezővásárhelyi Ált. Munkás Olvasóegyletnek, amelynek keretei

között adómegtagadási mozg.-at szervezett. 1894. ápr.-ban a helyi hatóságok provokációs célzattal elkobozták az egylet könyveit, iratait. Amikor ápr. 22-én küldöttség élén a városházára ment, hogy tiltakozzék az önkény ellen, letartóztatták. Kiszabadítása érdekében robbant ki a *hódmezővásárhelyi zendülés*. Egyévi vizsgálati fogság után rendezték meg az orsz. eseménnyé vált hódmezővásárhelyi pert, amelynek során ~ bátran védelmezte szd. meggyőződését. 1895. márc. 16-án 5 évi fogházra és 10 évi hivatalvesztésre ítélték. 1899. okt. 8-án szabadult ki. Ekkor a helyi főispán kísérletet tett megvesztegetésére, ~ azonban nem fogadta el a felkínált állást, élete végéig a földmunkából és kubikolásból élt. 1900-ban a földmunkások kongr.-án az orsz. bizottság tagjává választották. A helyi reformista szd. vezetők azonban 1902-ben félreállították a radikális eszméket valló ~t. Ezután már nem vett részt a munkásmozg.-ban. — *Irod.: Dobozi Imre:* „Azért a víz az úr." Századvégi agrármozgalmak Magyarországon. 1950. 111 old. — *Simon Péter:* A századforduló földmunkás és szegényparaszt mozgalmai. 1953. 276 old. — *Farkas József:* Agrárszocialista mozgalmak. 1890—1907. Szeged 1968. 76 old.

Szántó-per (1927. okt. 17.—nov. 9.): az ellenforradalmi rendszer egyik legnagyobb méretű kommunistaellenes bírósági eljárása. A per a Bp.-i Kir. Büntetőtörvényszék előtt az illeg. KMP vezetői és több tagja ellen folyt. Közkeletű elnevezése az elsőrendű vádlottra, *Szántó* Z.-ra, a KMP KB tagjára utal. A bp.-i rendőrfőkapitányság pol. nyomozó főcsoportja 1927. febr.-ban az állami és társadalmi rend erőszakos megdöntésére irányuló szervezkedés vádjával letartóztatta a KMP és az MSZMP több vezetőjét és tagját, összesen 61 személyt. A több hetes rendőrségi kínvallatás után a Bethlen-kormány igazságügyi szervei statáriális tárgyalást készítettek elő. Ezt azonban a kibontakozó tiltakozó mozg. s a vád jogi megalapozatlansága megakadályozta. A vádlottak a nov. 7-i tárgyalási napon a tárgyalóteremben tüntettek a NOSZF 10. évfordulója mellett. A bíróság Szántó Z.-t 8 évi és 6 hónapi, *Vági* I.-t 4 évi és 6 hónapi, *Gosztola* I.-t és *Krieszl* J.-t 4 évi, *Löwy* S.-t és *Poll* S.-t 3 évi és 6 hónapi fegyházbüntetésre ítélte. A többi vádlott rövidebb-hosszabb fegyház-, ill. börtönbüntetést kapott. Az ellenforr. korm. a súlyos ítéletsorozattal sem érte el a per pol. célját: az illeg. mozg. felszámolását.

szárszói találkozó: a németellenes ifjúsági szervezetek és csoportok konferenciája 1943. aug. 23—29. Balatonszárszón. A találkozón a Magyar Élet Könyvbarátainak Társasága szervezésében mintegy 500 fiatal vett részt, zömében értelmiségiek és parasztok, kisebb számban szervezett ifjúmunkások. Képviseltették magukat a népi írók, a kisgazdapárt, a parasztszövetség, s ennek földmunkás szakosztálya és illeg.-an a KMP, akkori nevén: a *Békepárt*. A tanácskozás központi problémája a nemzeti összefogás ügye. Egyes szélsőjobboldali felszólalók fasiszta álláspontját a résztvevők többsége heves visszautasításban részesítette. Erősen hatottak viszont a harmadikutas nézetek, amelyek a szervezett cselekvés helyett a pol. passzivitást hirdették. A konferencia balszárnya — a komm.-k, radikális parasztpárti képviselők, a népiesek baloldala — a Hitler-ellenes nemzeti összefogás szervezeti kereteinek megteremtésén és programjának kidolgozásán munkálkodott, élesen elítélte és a „nemzeti öngyilkosságra való felhívásnak" minősítette a pol. passzivitást. A résztvevők többsége azonban nem fogadta el a baloldal programját, s így a találkozó — bár gyorsította a népiesek mozg.-nak polarizálódását s a balszárny erősödéséhez vezetett — a várt eredményt, az antifasiszta függetlenségi front jelentős kiszélesedését — nem hozta meg. — *Irod.: Veres Péter:* Szárszó. 1971. 172 old.

szászországi és türingiai munkáskormányok: Németo.-ban 1923. okt. 10-én, ill. 16-án alakult baloldali, szociáldemokrata vezetésű kormányok, amelyekben a kommunisták is részt vettek. Az ilyen munkáskormányok létesítésének lehetőségéről a KI IV. kongr.-a (1922) tárgyalt, s azokat az egységfront-taktika fontos alkalmazásának tekintette. A komm.-k azzal a feltétellel léptek a ~ba, hogy azok aktívan fellépnek a fasizmus és a reakció erői ellen, s ennek érdekében mozgósítják a munkástömegeket, munkásosztagokat állítanak fel. A ~ szd. tagjai azonban nem akartak ilyen határozott fellépést, s a KP vezetésében is az opportunista vonal kerekedett felül. A munkások mozgósítását elmulasztották, s ez lehetővé tette, hogy a szd. F. *Ebert* vezette központi korm. okt. 29-én, ill. nov. közepén a hadsereg segítségével megdöntse a ~at. A szászo.-i munkáskormányt Erich Zeigner vezette és komm. miniszterek voltak Paul Böttcher és F. *Heckert;* a türingiait August Frölich vezette, komm. miniszterek voltak Karl Korsch és Albin Tenner.

Szatmári Sándor (Nagykanizsa, 1878. jún. 22.— Bp., 1964. febr. 21.): tanító; kommunista. 1918-ban részt vett az antimilitarista mozg.-ban. A TK idején a Tanítók Szakszervezetének főtitkára, majd a Katonai Akadémia pol. biztosa. Tevékenységéért a *fehérterror* idején 6 évi fegyházra ítélték, de a *fogolycsere-akció* keretében

Szovjet-Oroszo.-ba került. Tagja volt a Moldvai Szovjet Köztársaság Legfelsőbb Tanácsának, a közt. Népbiztosi Kollégiumának. A 40-es évektől Moszkvában a pionírmozgalom központjában dolgozott, s részt vett a rádió magy. nyelvű adásaiban. Verseit, népszerűvé vált dalait — Szatyi bácsi néven — a *Sarló és Kalapács* és az *Új Hang* c. folyóiratok közölték. 1956. márc.-ban nyugdíjasként tért haza. — *M.:* Históriás ének. — 1919. Verses krónika a Magyar Tanácsköztársaságról. 1959. 109 old.

Szaton Rezső (Bp., 1888. jan. 31.—Bp., 1957. ápr. 9.): vasesztergályos; baloldali szociáldemokrata, majd kommunista. A századforduló után kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. A vasmunkások bérharcainak irányítása miatt munkahelyeiről többször elbocsátották. Az I. vh. idején katona, leszerelése után pedig a Lipták-gyárban, majd a győri ágyúgyárban dolgozott. Baloldali szaksz. főbizalmiként szerepet vitt az 1918. jún.-i *általános politikai sztrájk* szervezésében. A győri munkástanács, majd a *Budapesti Munkástanács* tagja. A KMP alapító tagja. 1918. dec.-ben vezető szerepet vitt a bp.-i vasmunkások komm. szervezésében. A TK-ban népjóléti *népbiztos*-helyettes, a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* tagja, a kispesti járás, a dunántúli terület kormányzótanácsi biztosa. A proletárhatalom megdöntése után bebörtönözték. A váci fegyházból két év után sikerült megszöknie, s Ausztriába menekült. Itt részt vett a KMP és az osztrák KP munkájában. 1923-ban a SZU-ba ment és felelős pártbeosztásban dolgozott. 1946-ban tért haza, 1955-ig, nyugdíjazásáig a légi közlekedésnél vezető tisztségben dolgozott. Az 1956. évi ellenforr. után súlyos betegen is a párt első soraiban harcolt a konszolidációért.

Száva István (Bp., 1907. aug. 2.—Bp., 1970. jún. 5.): tanár; szociáldemokrata. 1927— az MSZDP tagja; 1933— a *Népszava* munkatársa. 1944-ben részt vett az ellenállási mozg.-ban. 1945—47 az SZDP Orsz. Vezetőségének és a PB-nek tagja, a Népszava felelős szerk.-je. 1948—50 a Magyar Újságírók Orsz. Szövetségének ügyvezető elnöke, 1947—48 a Kossuth Népe főszerk.-je. 1950-ben koholt vádak alapján letartóztatták. 1956. szept.-ben rehabilitálták, s a Hétfői Hírlap felelős szerk.-je lett. 1957-től szépirodalommal foglalkozott, főként ifjúsági regényeket írt. — *M.:* Aranykezű János. 1964. 451 old. — Tengereken és évmilliókon át. (Charles Robert Darwin.) 1961. 377 old. — Egyedül a halál ellen. Semmelweis Ignác élete. (2. kiad.) 1966. 202 old. — Az ég törvénye. Johannes Kepler élete. (2. kiad.) 1973. 239 old.

szavalókórusok: többnyire kommunista vezetés alatt álló munkás művészeti együttesek a 20-as évek második felében, a 30-as évek elején. A versek több szólamú kórusokra alkalmazott, antik formában való előadása a 20-as évek közepén ném. példák nyomán tűnt fel Mo.-on és terjedt el a munkás művelődési mozg.-ban. Az úttörők — *Palasovszky* Ö., Simon Jolán — munkássága bebizonyította, hogy a ~nak nemcsak művészi, hanem agit., pol. jelentőségük is van. Ez a felismerés vezetett a ~ mozgalmának fellendüléséhez, a *100% Szavalókórus* megalakulásához. ~ alakultak a munkás-kultúrszervezetekben, a szd. párt- és a szaksz.-ben, Bp.-en és vidéken. A ~ műsorán többek közt Johannes R. Becher, V. *Majakovszkij*, E. *Toller*, Franz Carl Weiskopf, valamint Petőfi Sándor, *Ady* E., *Hidas* A., *Kassák* L., Palasovszky Ö., Tihanyi Ernő és mások költeményei szerepeltek. A 100% szétzúzása után a többi kórus tovább működött. A műfaj népszerűsége arra késztette az MSZDP-t, hogy megkísérelje befolyása alá vonni a ~at. Létrehozta a Munkás Szavalókórusok Orsz. Központját és annak lapját, a Munkáskórust (megjelent 1933. márc.—máj.). A szd. hatás ellensúlyozására a ~ban dolgozó komm.-k 1932-ben megszervezték a Munkáskórusok Osztályharcos Ellenzékét és megjelentették a Kórusművészet c. lapot (1933. máj.—júl.). A növekvő komm. befolyás miatt a belügyminiszter 1933. okt. 27-én a ~ tevékenységét betiltotta.

100%: a KMP legális folyóirata. 1927. aug.—1930. aug. Bp.-en *Tamás* A. szerkesztésében „Irodalmi és szépművészeti kultúrszemle" alcímmel jelent meg. Konspirációs meggondolások miatt is kezdetben az irodalom és művészet dominált hasábjain, majd fokozatosan előtérbe kerültek a magy. és a nemzetközi munkásmozg. problémái; a mo.-i társadalmi viszonyokat, a gyarmati kérdést, a SZU helyzetét elemző cikkek, tanulmányok. Szerzői a hazai komm. és szimpatizáns publicisták (*Antal* J., *Agárdi* F., *Gereblyés* L., *Gergely* S., *Haraszti* S., *Madzsar* J., *Molnár* E., *Sándor* P., Tamás A.), továbbá a komm. *emigráció* vezetői (*Bolgár* E., *Kun* B., *Lukács* Gy., *Révai* J. — természetesen álnéven) közül kerültek ki. A ~ irodalmi, művészeti anyaga a lehetőségek határain belül részletes képet adott a szovjet irodalomról, filmművészetről, építőművészetről; bemutatta a kortársi világirodalom forr. alkotásait és fórumot biztosított a haladó magy. íróknak. A folyóirat a hozzá kapcsolódó szavalókórusok révén is jelentős agit. és nevelőmunkát végzett. A ~ Tamás A. letartóztatásakor megszűnt. — *Irod.: Tamás Aladár:* A 100% története. 1973. 402 old.

100% Szavalókórus: a KMP ösztönzésére 1926-ban *Tamás* A. által megszervezett és vezetett forradalmi művészeti és politikai csoportosulás. Az első mo.-i *szavalókórus;* nevét a *100%* c. leg. folyóirat indulásakor vette fel. Résztvevői főként az *Alkoholellenes Munkásszövetség,* a TTE bp.-i VII. ker. csoportja és az MSZMP fiatal tagjai. A ~ első nyilvános fellépésén 1926. okt. 23-án a Zeneakadémia nagytermében *Majakovszkij* Balra mars!-át adta elő. Később ezen a néven a fővárosban és vidéken több kórus alakult. A ~ a maga sajátos művészi eszközeivel a forr. munkásmozg. eszméit igyekezett terjeszteni. Tagjai a művészeti képzésen kívül rendszeres pol. oktatásban vettek részt, ezzel a kórus a KIMSZ és a KMP tagságának iskolájává vált. Fennállása alatt több ezer ifjúmunkás került soraiba s kapott ott forr. nevelést. Közülük számosan váltak a komm. mozg. kiemelkedő harcosaivá, mint *Betlen* O., *Geisler* E., Kálmán Endre, *Nemes* D., *Sebes* L. és mások. 1930 nyarán *Tamás* A. letartóztatásával, a 100% folyóirat megszűnésével, a ~ is felbomlott.

Szeder Ferenc (Szentes, 1881. jan. 31.—Bp., 1952. jún. 12.): *kubikos,* szociáldemokrata. 1896-ban lépett be a *Magyarországi Földmunkások Orsz. Szövetségé*be. 1910— az MSZDP miskolci titkára, a *Népszava* munkatársa. 1914— a Munkásbiztosító Pénztár tisztviselője. 1920-ban a földmunkásszövetség titkára, majd elnöke. Az 1922-es, 1931-es és 1939-es választásokon nemzetgyűlési, ill. ogy.-i képviselővé választották. 1923— az MSZDP vezetőségének tagja, 1942—43-ban a párt főtitkára. A felszab. után az SZDP főtitkárhelyettese. A párt jobbszárnyához tartozott, a két munkáspárt egyesülését mereven ellenezte. 1948-ban kizárták az SZDP-ből. 1950-ben koholt vádak alapján letartóztatták s a börtönben meghalt.

Székely Béla (Bp., 1889. júl. 17.—SZU, 1938): magántisztviselő; kommunista. 1905-ben lépett be az MSZDP-be és a szaksz.-be. 1918. nov.-től a KMP tagja. A TK idején a pénzügyi *népbiztos* helyettese, ápr.— népbiztos; beválasztották az SZKIB-be. A *proletárdiktatúra* megdöntése után Ausztriába emigrált. Részt vett a KMP újjászervezésében, tagja volt a párt ideiglenes intéző biz.-ának. 1925—30 a SZU bécsi, 1930—33 berlini kereskedelmi kirendeltségének munkatársa. Berlini tartózkodása idején az NKP KB munkáját segítette. 1933— a SZU-ban élt, s különböző külkereskedelmi vállalatok vezető beosztásaiban dolgozott. 1938-ban koholt vádak alapján letartóztatták, s a törvénysértések áldozata lett.

Szekér Nándor (Debrecen, 1899. febr. 7.—): asztalosmunkás; kommunista. 1915-ben tanoncként kapcsolódott be az ifj., majd a szaksz. mozg.-ba. 1918 őszén belépett a KMP-be. A TK idején a VH ütegparancsnoka. A proletárhatalom megdöntése után részt vett a KMP és a KIMSZ szervezeteinek illeg. újjáalakításában. 1922 tavaszán Bécsbe ment, onnan 1923-ban tért haza. 1923—25 a KIMSZ titkára. 1925— a SZU-ban élt, részt vett a KI V. és a KII IV. kongr.-án. 1933 tavaszán koholt vádak alapján letartóztatták, s 1941-ig börtönben volt. Kiszabadulása után szakmájában dolgozott. 1954-ben hazatért és nyugdíjazásáig a Belügyminisztérium munkatársa. 1956-ban mint a Bp.-i Forr. Karhatalmi Ezred őrnagya, fegyveresen védte a szoc. rendet. Az ezred id. pártbizottságának tagja. — *M.:* Föld alatt és föld felett. (Sajtó alá rendezte Kőműves Imre.) 1968. 289 old.

szektarianizmus ⟨lat. egyházi eredetű kifejezés; jelentése: valamely nagyobb közösségen belül elkülönült csoport⟩: olyan egyoldalú, dogmatikus szemlélet és gyakorlat a munkásmozgalomban, amely forr. szervezetek és pártok elszigetelődéséhez, a tömegektől való elszakadásához vezet. A ~ elméleti forrása a tömegek szerepének lebecsülése, a vezetők és a tömegek viszonyának helytelen felfogása, a marxista *szövetségi politika* elvetése. A ~ gyakran akkor üti fel a fejét, amikor a pártnak valamilyen oknál fogva (kezdeti gyengeség, súlyos rendőri üldözés, helytelen pol. irányvonal felülkerekedése, súlyos vereség, vagy a sikerek alapján létrejött elbizakodottság következtében) meglazulnak a munkástömegekkel való kapcsolatai. A ~ a nemzetközi munkásmozg. történetében a marxizmus elterjedése előtt és a marxista irányzat térhódításának kezdeti időszakában gátolta a forr.-i vezető erő kialakulását és jelentős pol.-i tényezővé válását. Újraéledt a ~ a nemzetközi komm. mozg. kialakulásának kezdeti éveiben (1918—1919), majd a húszas évek végén és a harmincas évek elején. A *személyi kultusz* és a *dogmatizmus* — párosulva az egyes szoc. o.-okban elért gyors sikerek hatásával — a II. vh. után kedvező talajt teremtett a ~ számára.

Szélig Imre (Szigetvár, 1903—London, 1968. júl. 17.): lakatos; jobboldali szociáldemokrata. 1923-ban lépett be az MSZDP-be, 1939— a párt tisztviselője, a Pest környéki VB titkára. A felszab. után az SZDP Orsz. Vezetőségének, PB-jének tagja, egyik titkára, a Pest környéki Titkárság, majd a szervezési osztály vezetője, nemzetgyűlési képviselő. 1948. febr. 18-án munkásegység-ellenes tevékenysége miatt le kellett mondania tisztségeiről, majd kizárták az SZDP-ből. Ezután elhagyta Mo.-ot és Svédo.-ban, majd

Angliában folytatta a mo.-i szoc. rendszer ellen irányuló pol. tevékenységét.

személyi kultusz: vezető történelmi személyiségek mértéktelen dicsőítése, szerepük eltúlzása, tanításaik, kijelentéseik mindig és mindenkire kötelező „örökérvényű" dogmává merevítése. Alapja — kimondva vagy kimondatlanul — az az idealista történelemfelfogás, amely szerint a történelem menetét nem az objektív törvényszerűségek megvalósításának irányában cselekvő néptömegek határozzák meg, hanem a kiemelkedő személyiségek (hadvezérek, politikusok, államférfiak, ideológusok) óhaja, akarata. A *marxizmus—leninizmus* a történelmet *osztályharc*ok történetének tekinti, melyben a kiemelkedő egyéniségek — szembehelyezkedve a történelmi fejlődés menetével — lassíthatják, vagy — az objektív fejlődés irányában tevékenykedve — gyorsíthatják a fejlődés ütemét. A marxizmus klasszikusai mindig harcoltak a ~, különösen saját személyük magasztalása, dicsőítése ellen. Az SZKP-ben a 30-as évek közepétől nagy méreteket öltött I. V. *Sztálin* ~a. Ezt elősegítette a SZU viszonylagos nemzetközi elszigeteltsége, az *intervenció* állandó veszélye, valamint a szoc. építés belső nehézségei és Sztálin tagadhatatlan érdemei a szovjet állam kiépítésében, megerősítésében és védelmezésében. — A II. vh. után a népi dem. o.-okban is — főleg a munkáshatalom győzelme utáni években — kialakult a ~, így pl. Mo.-on *Rákosi* M. körül. A komm. mozg.-ban a ~ indokolásául az a téveszme szolgált, hogy a vezető kivételes képességeinél fogva mindenkinél jobban ki tudja fejezni a történelem objektív tendenciáját, és ítéleteiben, döntéseiben tévedhetetlen. Ez a felfogás a bírálat háttérbe szorításához, a *kollektív vezetés* feladásához, törvénysértésekhez vezetett. A ~ felszámolásában döntő szerepet játszott a *Szovjetunió Kommunista Pártjá*nak XX. kongresszusa, amelynek hatására az egész komm. mozg.-ban megindult e hibás szemlélet és gyakorlat felszámolása, a pártvezetésben a *lenini normák* helyreállítása, a *szocialista demokrácia* kibontakozása. Az MSZMP gyakorlatában 1956. nov. óta meghonosított nyílt elvi bírálat és a következetes, *kétfrontos harc* a legfőbb biztosítéka annak, hogy ne térhessen vissza a ~ a párt elméleti és gyakorlati tevékenységébe.

szeminárium ⟨lat. 'nevelőiskola, nevelőintézet'⟩: a munkásmozgalomban: tanulókör, a *kommunista és munkáspártok*ban a szervezett ideológiai oktatás egyik alapformája.

Szende Pál (Nyírbátor, 1879. febr. 2.—Szinérváralja, Románia, 1934. júl. 16.): jogász; polgári radikális politikus. 1904—08 ügyvédi gyakorlatot folytatott. 1906— a *Huszadik Század* c. folyóirat állandó munkatársa. 1908—18 az Orsz. Magy. Kereskedelmi Egyesülés ügyvezető titkára. 1914-ben a Polg. Radikális Párt egyik alapítója és vezetője. Az 1918. okt.-i *polgári demokratikus forradalom* győzelme után pénzügyi államtitkár, 1918. nov. 25.—1919. márc. 21. pénzügyminiszter. 1919. máj.-ban Bécsbe emigrált. 1920-ban csatlakozott a szd. *emigráció Világosság csoport*jához és jelentős publicisztikai harcot folytatott a Horthy-rendszer ellen. Az 1934. febr.-i bécsi felkelés után Csehszlovákiába, majd Romániába menekült. Pályafutása során jelentős, radikális polg. szemléletű, tud. munkásságot folytatott.

Szendrő Ferenc (Kispest, 1911. dec. 20.—): magántisztviselő; kommunista. A 30-as évek elején kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1932 óta tagja a KMP-nek. A KIMSZ ker. bizottsági tagjaként, valamint a szaksz.-ekben és az MSZDP-ben végzett komm. pártmunkát. Pol. tevékenysége miatt 1934-ben másfél évi börtönbüntetésre ítélték. Kiszabadulása után a munkásszínjátszás egyik szervezője. A felszab. óta művészi tevékenysége mellett különböző tisztségeket töltött be a kult. intézményekben. 1952—56 a Művészeti Dolgozók Szakszervezete elnökségének tagja. 1972-ig az Irodalmi Színpad igazgatója. — *M.:* A munkásműveltség könyve. Szerk. Szendrő Ferenc. 1947. 319 old. —1848—1948. Száz év a szabadságért. (Szerk. Szendrő Ferenc.) 1948. 382 old. — A tűz csiholói. Forradalmi versek gyűjteménye szavalóknak. (Válogatta és szerk. Szendrő Ferenc.) 1961. 669 old.

Szenegáli Afrikai Függetlenségi Párt: *Afrikai Függetlenségi Párt*

Szenegál munkásmozgalma: szorosan egybefonódott a francia gyarmati uralom elleni harccal. Az ország első munkáspártja az 1928-ban létrejött, majd 1938— az SFIO szekciójaként tevékenykedő Szenegáli Szocialista Párt volt. A II. vh. után, a gyarmatosítók elleni erősödő küzdelemben már a szaksz.-ek is jelentős szerepet játszottak. A szoc. és más pártok, csoportok egyesüléséből 1958-ban létrejött Szenegáli Haladó Unió (Union Progressiste Sénégalaise) az ország önkormányzatának megadása (1958) óta mint kormányzópárt tevékenykedik, élén Leopold Senghor elnökkel. Az 1960 óta teljesen független államban a munkásság *neokolonializmus* elleni, a szociális helyzet javítását követelő harcát az illeg. *Afrikai Függetlenségi Párt* vezeti. Az egyik legjelentősebb megmozdulás az 1961. jan.-i dakari kikötőmunkássztrájk volt. Az 1968. és 1971. évi diák- és munkásmegmozdulások

után fokozódott a rendszer antidemokratizmusa (egyetem bezárása), minden dem. szervezetet betiltottak. A dem. erők hármas harci célja a függetlenség, demokrácia és társadalmi haladás biztosítása. Legnagyobb szaksz. szövetsége: Szenegáli Dolgozók Országos Szövetsége (Union Nationale des Travailleurs du Sénégal), alapítva 1962-ben, taglétszáma 100 000, vezető: Alioune Cissé, az *Afrikai Szakszervezeti Szövetség* tagszervezete.

szeptember 1-i tüntetés: *általános sztrájk és tüntetés 1930. szept. 1-én*

szeptemberi felkelés: a Bolgár Kommunista Párt által szervezett és vezetett fegyveres népi felkelés (1923. szept. 23—29). A Népi Földművesszövetség 1920. márc.-ban hatalomra került kormánya néhány intézkedésével (földreform, munkakötelezettség, magas jövedelmi adó) sértette a burzsoázia érdekeit. Az udvar és a tisztikar segítségével szervezkedő ellenforr. 1923. jún. 9-én puccsal megszerezte a hatalmat; Alekszandr Cankov alakított koalíciós kormányt. A Népi Földművesszövetség hívei Alekszandr Sztambolijszki miniszterelnökkel együtt fegyveres ellenállást kíséreltek meg. A KP semleges álláspontot foglalt el; a konfliktust a városi és falusi burzsoázia harcaként fogta fel. Az ellenállást leverték, Sztambolijszkit megölték. A KI VB segítségével a KP módosította álláspontját, elhatározta a fegyveres felkelést. A *Bolgár Szociáldemokrata Munkáspárt (siroki szocialisták)* elutasította, a parasztpárt elfogadta a KP együttműködési ajánlatát. Szept. 12-én a kormány több mint 2000 komm.-t letartóztatott, ez siettette a felkelés kitörését, melyet a KP KB G. *Dimitrov*, V. *Kolarov* és T. Petrov javaslatára szept. 23-ra tűzött ki. Szept. 21-én a szófiai forr. bizottság tagjait letartóztatták. Egyes helyeken már 14-én vagy egy-két nappal utána kitört a helyi felkelés, melynek központja az ország északnyugati részében, a vracai kerületben volt, ahol szept. 29-ig folyt a harc a kormánycsapatokkal. Kisebb csoportok küzdöttek Razlog, Sztara-Zagora, Nova-Zagora stb. vidékén. A KP és a Népi Földművesszövetség tagjai többnyire együtt léptek fel. Minthogy a felkelés az ipari központokban, ahol a kormány fő katonai erői összpontosultak, nem tört ki, elszigetelődött, védekezésre kényszerült, s a kormány fegyveres erői letörték. — *Irod.: Milev, Geo:* Szeptember. 1973. 40 old. — *Zsivkov, Todor:* A forradalmi tapasztalat a munkásosztály fegyvere. [Emlékbeszéd a szeptemberi felkelés 50. évfordulóján.] 1973. 33 old.

Szerdahelyi Sándor (Győr, 1884. ápr. 12.—Bp., 1961. márc. 5.): tisztviselő, szociáldemokrata. 1903-ban belépett a Szoc. Diákok Szabadszervezetébe, ahol számos társadalom- és természettudományi előadást tartott. A Világosság Szabadgondolkodó Egyesület tagja, az *Alkoholellenes Munkásszövetség* titkára, lapjának szerk.-je. 1906—20 a Munkásbiztosító Pénztár tisztviselője. 1917-ben megalapította a *Magyarországi Munkások Gyermekbarát Egyesületét*, s az egyesület főtitkára, a Gyermekbarát c. lap kiadója. A TK idején a Munkaügyi Szemle szerk.-je, a *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács* tagja. 1920—48 a *Népszava* kult., majd külpol. rovatának vezetője. A *fasizmus* ellen a fajelmélet tudományos cáfolatával, a szovjet technika és tudomány eredményeinek népszerűsítésével küzdött. 1948-ban tagja lett az MDP-nek.

Szerémi Borbála, *T. Szerémi* (Jászkisér, 1896. febr. 9.—): szabómunkás, kommunista. 1919-ben kapcsolódott be a szaksz.-i munkába. A TK megdöntése után a munkásművelődési mozg.-ban dolgozott. 1927-ben lett a KMP tagja, s a munkás-eszperantó mozg.-ban, valamint a szabómunkások szervezetében tevékenykedett. 1933-ban a KMP megbízta az I. Európai Fasisztaellenes Kongr.-ra (l. *Amszterdam—Pleyel-mozgalom*) küldött delegáció vezetésével. 1934-ben letartóztatták s 2 évi börtönre ítélték. Kiszabadulása után a *Magyarországi Vörös Segély*ben dolgozott és agit. munkát végzett. A felszab. után az MNDSZ-ben, 1948-tól a Munkásmozgalmi Intézetben (l. *MSZMP KB Párttörténeti Intézete*) dolgozott és a Magyar Eszperantó Szövetségben vezető szerepet töltött be; 1963—68 a szövetség elnöke. — *M.:* A magyar munkásmozgalom története képekben. (Összeáll. Szerémi Borbála.) 1950. 24 old. — Magyarországi munkásdalok. (Szerk. Szerémi Borbála.) 1955. 243 old. — A szabadság vértanúi. (Az életrajzokat írta Szerémi Borbála.) 1960. 332 old.

Szerényi Sándor (Bp., 1905. szept. 29.—): asztalosmunkás; kommunista. 1919— a KIMSZ, 1921— a KMP tagja. 1921—22 a komm. faipari ifjúmunkások vezetője. 1922-ben Bécsben, majd Párizsban vett részt a szaksz. és pártmunkában. 1926-ban illeg. pártmunkára hazatért. Kilenchónapos tevékenység után letartóztatták, s két és ¼ évi fogházbüntetésre ítélték. 1929—31 a KMP KB első titkára. Részt vett a KMP II. kongr.-án. Képviselte a pártot a VSZI V. és a KIMSZ II. kongr.-án. 1931 nyarától a SZU-ban élt. 1933-ban koholt vádak alapján bebörtönözték. Hazatérése (1947) után 1956-ig különböző közgazdasági tud. beosztásban dolgozott. 1958—61 az MSZMP KB tud. és kult. osztályának h. vezetője, 1961—66, nyugdíjazásáig,

az MSZMP KB Pártfőiskolájának igazgatója. 1959—66 az MSZMP KB, 1970— a KEB, 1975— a KEB titkárságának tagja.

szervezeti szabályzat: a *kommunista és munkáspártok*ban a *pártprogram* mellett a legfontosabb pártdokumentum, mely az előbbivel szoros összhangban a párt belső életével kapcsolatos szervezeti alapelveket foglalja magában. A párt jellegének, felépítésének, működési alapelveinek meghatározásán túl tartalmazza a párttagok jogait és kötelességeit, a *pártfegyelem* követelményeit, körvonalazza a párt valamennyi szervének, feladatkörének egymáshoz való viszonyát, a párttagok felvételének rendjét stb. A *kommunista és munkáspártok* ~aiban van néhány általános, mindenütt kötelező komm. szervezeti alapelv. Ilyen pl. a *demokratikus centralizmus*, a *kollektív vezetés* elve, a *pártdemokrácia* követelménye, a *frakciók* alakításának tilalma. Egyes szabályok viszont függnek a helytől és az időtől, a pártokban történelmileg kialakult szokásoktól, hagyományoktól. Ilyen pl. a pártszervek és szervezetek elnevezése, egymás fölé-, ill. alárendeltsége, a *tagfelvétel* rendje és szabályai stb. A ~ mintája minden marxista párt számára az I. *Internacionálé* K. *Marx* által kidolgozott ~a, továbbá a Bolsevik Párt V. I. *Lenin* által kidolgozott ~a és ennek változatai. A ~ elfogadása, ill. módosítása *pártkongresszus*on történik.

„szervezett kapitalizmus": A kapitalizmus általános válsága időszakának polgári közgazdasági elméletei — az államok gazdasági szerepének növekedéséhez kapcsolódóan — meghirdetik a ~t, a teljes foglalkoztatottság programját. A ~ elméletének képviselői (John Maynard Keynes, Alvin H. Hansen stb.) szerint az állami beavatkozás segítségével ki lehet küszöbölni a termelési anarchiát, a válságokat. Ebből a célból az államnak biztosítania kell az általános foglalkoztatottságot, nagy megrendelések, tőkebefektetések útján, adók és államkölcsönök igénybevételével, közmunkák révén bővíteni kell a belső piacokat, növelni a fogyasztást. A ~ elméletében és mai gyakorlatában nagy szerepet játszik a haditermelés és egyéb improduktív kiadások növelése. A ~ elméletét hirdetik különböző változatokban a munkásmozg. reformista teoretikusai, politikusai is. R. *Hilferding* és K. *Kautsky* írtak a nagy monopóliumoknak, kartelleknek, trösztöknek a szoc. tervgazdálkodásba való békés átnövéséről. A mai reformista teóriák szerint a fejlett kap. az állami beavatkozás eredményeként már a dem. kiteljesedésének, a szoc.-ba való átnövésnek az időszakát éli. A ~ elméletének, gyakorlatának hamis voltát legszemléltetőbben a mai kapitalizmus belső feszültségei, ellentmondásai, az alapvető osztályok közötti *osztályharc* élessége bizonyítja.

Sziklai Sándor (Tornya, 1895. dec. 27.—Budakeszi, 1956. okt. 26.): szegényparaszt, földmunkás; kommunista. Az I. vh.-ban orosz fogságba esett. Az oroszo.-i polgárháborúban vöröskatona, géppuskás, majd agitátor. 1919— az OK(b)P tagja, 1920 után a Szverdlov Egyetem hallgatója, később tanára, majd a Nemzetközi Lenin Iskolán tanított. 1936—39 Spanyolo.-ban a *nemzetközi brigádok* soraiban harcolt. A *spanyol szabadságharc* leverése után Franciao.-ban, majd É-Afrikában internálták. 1943-ban került vissza a SZU-ba, ott a magy. partizániskola tanára. 1945-ben Szegeden, Debrecenben, majd Bp.-en az MKP apparátusában dolgozott, azután a párt Hadifogoly Irodájának vezetője, a Hadifogoly Hírek szerk.-je. 1948—53 a Honvédelmi Minisztérium pol. munkatársa, 1953— a Hadtörténeti Intézet parancsnoka. 1956-ban az ellenforradalmárok meggyilkolták. — *Irod.: Fülöp János:* Rendületlenül. [Életrajzi regény.] 1966. 169 old.

Szikra Gyula (Temesvár, 1900. aug. 26.—): géplakatos; kommunista. 1918 óta a Vasutas Szakszervezet tagja, 1922—23 az RKP tagjaként Aradon és Petrozsényben dolgozott. 1923-ban kiutasították Romániából, ekkor Bp.-re jött és részt vett az illeg. komm. mozg.-ban. Lakásán rendezték be az illeg. párt egyik sajtóelosztóját. A felszab. után az MKP Bp. IX. ker. pártszervezetének, 1946—62 között az MKP, MDP, ill. MSZMP KB gazdasági osztályának munkatársa. Nyugdíjas.

szileziai takácsok zendülése: a német munkásosztály egyik első megmozdulása, az éhező, végsőkig elkeseredett sziléziai takácsok felkelése kizsákmányolóik ellen — 1844. jún. 4—6. A zendülés központja Langenbielau és Peterswaldau takácsfalvak voltak. A takácsok és a velük szolidáris munkások összerombolták kizsákmányolóik házait, az ellenségüknek vélt gépeket, megsemmisítették a főkönyveket, számlákat, váltókat. Porosz katonaság vérbe fojtotta a zendülést, sortűzzel 11 munkást megöltek, 24-et súlyosan megsebesítettek. Több mint száz takácsot letartóztattak. Perükben 80 munkást összesen 203 évi fegyházra, 90 évi várfogságra és 330 korbácsütésre ítéltek.

Szimonidesz Lajos (Pusztaföldvár, 1884. nov. 4.—Bp., 1965. júl. 18.): művelődéstörténész. Evangélikus lelkészként kezdte pályafutását, különböző egyházi folyóiratok szerk.-jeként dolgozott. A TK idején a Hont m.-i Kemence községben *direktóriumi* elnök. A prol.-hatalom meg-

döntése után fegyelmi úton elbocsátották állásából. 1932-ben a Halálbüntetés Elleni Liga vezetője, a *statáriumellenes* tiltakozás egyik szervezője. E tevékenységéért bíróság elé állították. A felszab. után, vezérőrnagyi rangban tábori püspök lett. Számos szakirodalmi tanulmány, cikk szerzője volt.

szimpatizáns ⟨gör. szümpatheia 'együttérzés, rokonszenvezés' szóból⟩: a szocialista és kommunista eszmékkel rokonszenvező pártonkívüli vagy más pártbeli személy. A ~ a munkáspártok céljainak megvalósítását aktívan is szolgálhatja. A *tagfelvétel* általában a ~ok közül történik. A ~ok körének a párt taglétszámához viszonyított aránya a párt tömegbefolyása mértékének fontos jelzőszáma.

szindikalizmus ⟨fr. syndicat — szakszervezet⟩: szakszervezeti irányzat a századforduló idején. Befolyásos képviselői — T. *Mann* és W. Z. *Foster* — forr. szaksz. mozg.-nak nevezték. A ~ elutasította a *burzsoáziával* való egyezkedést, tagadta a pol. és parlamenti tevékenység jelentőségét, s a mérsékelt szaksz. vezetőkkel szemben a munka és tőke harcának éleződését, elkerülhetetlenségét hirdette. Az üzemi munkások tömörítésére törekedett, a kispolg., paraszti, értelmiségi, alkalmazotti rétegeket elhanyagolta. Az *osztályharc* fő területének a gazd. harcot, a munkásmozg. fő formájának a *szakszervezet*eket tekintette. Főként a nyugati és latin o.-okban terjedt el. Elméleti igénnyel ritkán lépett fel. Az imp., a monopoltőke kialakulásának korszakában a ~ mély válságba jutott, minthogy képviselői rákényszerültek, hogy pol.-ellenes szemléletüket feladják. Egyes képviselői, csoportjai anarchoszindikalisták lettek, mások a szoc. pártok baloldali irányzataihoz közeledtek, az irányzat szórványosan azonban még tovább hatott (l, még *anarcho-szindikalizmus*).

szindikátus ⟨gör. 'mellette álló'⟩: 1. a tőkés monopóliumok egyik fejlett formája. — 2. egyes — főleg latin nyelvű — országokban a szakszervezet elnevezése, pl. Franciao.-ban (syndicat), Olaszo.-ban (sindacato), Spanyolo.-ban (sindicato), Romániában (sindicat) stb.

Szingapur munkásmozgalma: 1946—48 együtt fejlődött Malájföld munkásmozgalmával (l. *Malaysia Államszövetség munkásmozgalma*); ekkor az angol gyarmatosító hatóságok a munkás- és gyarmatosításellenes mozgalmak megosztása céljából Szingapurt külön igazgatás alá vonták. Az 1946. febr.-ban megalakult Szakszervezetek Szingapuri Szövetségét a hatóságok 1948-ban feloszlatták mint komm. befolyás alatt álló szervezetet. A nemzeti függetlenségért folyó pol. küzdelmet a reformista irányzatú szaksz.-ekre támaszkodó, 1954-ben alakult, ugyancsak reformista Népi Akciópárt (People's Action Party) és az 1955-ben alakult Munkafront (Labour Front) vezették. Az 1959—63 önkormányzattal bíró, majd 1965— független Szingapuri Köztársaságban a Népi Akciópárt gyakorolja a hatalmat (1963—65 Szingapur Malaysia Államszövetség része volt). A Népi Akciópárt szd. jellegű gyarmatosításellenes pártból a Szingapurban élő kínai burzsoázia munkásellenes pártja lett. Alapítója és hosszú évek óta elnöke a jelenleg is kormányfő Li Kuan Ju. A párt az SZI tagszervezete. E párt baloldalából alakult 1961-ben a Szocialista Front (Barisan Sosialis), mely programjában a valóban független, egységes Maláj államot és a szocializmust tűzte ki célul, és sok tekintetben a Kínai Népköztársaság pol.-ját népszerűsíti, ill. követi. Szingapur szaksz. szövetségei: Országos Szakszervezeti Kongresszus (National Trades Union Congress), alapítva 1959-ben, taglétszám 110 000, elnöke Phej Ju Kok, a Népi Akciópárt irányítása alatt, az SZSZNSZ tagszervezete; Szakszervezetek Szingapuri Egyesülése (Singapore Association of Trade Unions), alapítva 1961-ben, taglétszám kb. 80 000, elnöke S. T. Bani, az ellenzéki Szocialista Front irányításával tevékenykedik.

Szíria és Libanon Kommunista Pártja: *Libanoni Kommunista Párt*, ill. *Szíriai Kommunista Párt*

Szíriai Kommunista Párt, *al-Hizb as-sujuijj aszszurijj:* alakult első ízben 1924-ben komm. csoportokból szíriai és libanoni kommunisták közös pártjaként. Az 1926—27. évi letartóztatások megszakították működését, 1930-ban újjászervezték; 1936—40, 1943—47, 1954—58 és 1971— leg., egyébként betiltva vagy félleg. helyzetben. 1933-i KB-ülésén a „munkás-paraszt hatalom" jelszavát felcserélte az antiimp. egységfront jelszavával. 1936—súlyos belső nézeteltérések keletkeztek abban a kérdésben, hogy a ~ feloldódjon-e a nemzeti mozgalomban, vagy megtartsa-e szervezeti önállóságát. Ekkor 2000 tagot számlált. II. kongr.-a (1943. dec.) a francia és brit csapatok kivonását, a teljes függetlenség kiharcolását tűzte ki célul; döntés született az önálló *Libanoni Kommunista Párt* megalakítására. Az önálló ~ I. kongr.-án (1946) 8000 tagot számlált; az agrárreformot és a szociális haladás problémáit állította előtérbe. 1948—58 újra egyesültek a szíriai és a libanoni komm.-ák (Szíria és Libanon Kommunista Pártja), 1954-ben Damaszkusz parlamenti képviselőnek választotta H. *Bagdast*, aki az első arab komm. képviselő. 1958. dec.-ben az EAK (Egyiptom és

Szíria uniója) megalakulása után a KB újból elhatározta a párt kettéválását. A ~az EAK megteremtését fokozatos lépések, a dem. jogok biztosítása, autonóm állami szervek létesítése útján tartotta elérhetőnek, ugyanakkor támogatta Gamal Abdel Nasszer elnökségét az új állam élén. Fenntartásai miatt üldözték; ez nem szűnt meg az országnak az EAK-ból való kilépése (1961) után sem. 1966. febr.— a haladó nemzeti rendszert támogatta; 1966—68 egy képviselője a kormány tagja. III. kongr.-a (1969) harcot hirdetett a földreform következetes keresztülviteléért, az antiimp. arab egységért, a szoc. országokkal és a SZU-val való kapcsolatok megerősítéséért. Híve a baloldali erőket tömörítő nemzeti frontnak, a munkásosztály társadalmi és pol. szerepe erősítésének, a tudományos szoc.-t tekinti a szíriai szoc. társadalom felépítése eszmei alapjának. Az 1970. nov.-i államfordulat után az *Arab Újjászületés Szocialista Pártja* együttműködést kínált a ~nak. A párt parlamenti képviselethez jutott és két miniszteri tárcát kapott az 1972-ben alakult Nemzeti Haladó Front kormányában. 1971—73-ban súlyos nézeteltérések gyengítették (SZU-hoz való viszony, közelkeleti konfliktus rendezése), mely a párt fővonalával szembenállók kizárásával végződött. A IV. kongr. (1974. szept.) már az egység helyreállításáról számolt be. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969). Taglétszáma kb. 12 000, főtitkára K. Bagdas, kéthetenként megjelenő lapja a Nidal as-Saab (A nép harca).

Szíria munkásmozgalma: Az 1924-ben alakult komm. csoportok bekapcsolódtak a nemzeti burzsoázia vezette 1925—27-i felszabadító háborúba. 1930-ban, az ország autonóm közt.-gá nyilvánításának évében alakult meg a *Szíriai Kommunista Párt*. Kezdeményezésére 1934-ben létrejöttek az első szaksz. szövetségek és illeg. kongr.-on dolgozták ki követeléseiket. 1930—33 sztrájkoltak a damaszkuszi és halebi textilmunkások, tímárok, molnárok, gépkocsivezetők. 1936. jan.-ban a teljes függetlenséget követelő ún. „Nemzeti Paktum"-ot a KP is támogatta. A tömegmozgalmak (1936. jan. 20.—márc. 1. között 42 napos ált. sztrájk) nyomására a francia kormány nemzeti kormányt nevezett ki. A II. vh. éveiben a haladó erők és a munkásmozg. harcolt a vichyi kormányzat ellen, a de Gaulle vezette antifasiszta nemzeti irányzat felülkerekedéséért. Miután Szíria kivívta függetlenségét (1944. jan. 1-én megszűnt a francia mandátum), a kormányzat 1947-ig a dem. erőkre támaszkodott, legalizálta a szaksz.-eket, munkásvédő törvényeket hozott, de ezután jobbra tolódott, betiltotta a KP-t és az 1945-ben alakult, SZVSZ-hez csatlakozott Szíriai Munkáskongresszust. Az 1951—54-es Adib Sisakli-féle katonai diktatúra megdöntésében számottevő szerepet játszott a halebi textilmunkássztrájk és Damaszkusz 15 000 dolgozójának sztrájkja. A dem. rendszer máj. 1-ét ünnepnappá nyilvánította (1954). 1958. febr.-ban az EAK (Egyiptom és Szíria uniója) megalakulásakor betiltották a pártokat; a szaksz.-eket felső utasítással a Szíriai Szakszervezetek Általános Szövetségében egyesítették. Államosítások történtek, földreformot kezdtek, ugyanakkor az új munkatörvény megfosztotta a munkásokat vívmányaiktól, a sztrájkjogtól is. 1961-ben Szíriának az EAK-ból történt kiválása után érvényben maradt a pártok önfeloszlatását elrendelő törvény, és visszaállították az államosított vállalatok magántulajdonát. 1963-ban a dem. erők fegyveres fellépéssel lemondatták a kormányt, és az *Arab Újjászületés Szocialista Pártja* (Baath) alakított új kormányt. E párt balszárnyának felülkerekedése (1966. febr.), de főképpen a párt ideiglenes regionális (szíriai) vezetőségének hatalomátvétele után számos haladó intézkedés született (újabb államosítások, földreform stb.), melyet ~ támogat s szoc. irányú továbbfejlesztését sürgeti. Szaksz. szövetsége: Szíriai Szakszervezetek Általános Szövetsége (Ittihad Nakabet al-Ummal al-Amfi Surija), alapítva 1948-ban, taglétszáma 250 000, elnöke Ghazi Naszif Makki, 1948—64 az SZSZNSZ, 1964— az *Arab Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségének* tagszervezete.

Szirmai István (Zilah, 1906. ápr. 13.—Bp., 1969. szept. 29.): újságíró; kommunista. 1929— a Román KP erdélyi tartományi szervezetében töltött be vezető funkciót. 1941— a magy. komm. mozg.-ban tevékenykedett. 1942 őszétől a KMP KB, ill. a *Békepárt* titkársága tagja. 1943. dec.-ben 15 évi fegyházra ítélték. 1944. okt.-ben megszökött. A felszab. után Szegeden az MKP Délmagyarországi Területi Bizottságának h. vezetője, majd titkára, 1946— a KV tömegszervezési osztályának vezetője, 1947—49 az MKP, ill. az MDP szervező bizottsága titkárságának vezetője, majd a Magy. Rádió vezetője. 1946—53 a KV póttagja. 1945—53 nemzetgyűlési, ill. ogy.-i képviselő. 1953. jan.-ban hamis vádak alapján letartóztatták, 1955 végén rehabilitálták. Ezután gazd. tisztségeket töltött be, 1956-ban az Esti Budapest c. lap szerkesztője. 1957 elején a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának vezetője, 1957. júl.—1959 végéig az MSZMP KB agitációs és propaganda osztályának vezetője, 1956 végétől tagja az MSZMP KB-jának, 1959— a PB póttagja, majd tagja, 1958— ogy.-i képviselő, 1959—65 a KB titkára, majd a KB Agitációs és Propaganda Bizottságának vezető-

je. — *M.:* A kommunista eszmék győzelméért. 1963. 260 old.

Szkladán Ágoston (Bolyók, 1899. ápr. 14.—Bp., 1963. dec. 4.): kőműves; kommunista. 1917-től vett részt a munkásmozgalomban. 1945—48 az MKP Miskolci Területi, ill. Borsod Megyei Bizottságának titkára, majd Nógrád megye főispánja. 1949—56 Prágában, Moszkvában, majd Pekingben képviselte hazánkat. 1956— nyugdíjas.

Szkripnyik, Nyikolaj Alekszejevics, álnéven *Scsur, Scsenszkij, Sztyepan Vasziljevics* stb. (1872. jan. 25. [febr. 7.]—1933. júl. 7.): szovjet-orosz hivatásos forradalmár, párt- és állami vezető. 1897— a párt tagja. Az *Iszkra* egyik szervezője. 1902-ben először tartóztatták le és száműzték. 1905—07-ben az OSZDMP pétervári biz.-ának titkára. 1908-ban Genfben találkozott V. I. *Lenin*nel. 1908—13 száműzetésben Jakutiában. 1914-ben a *Pravda* szerk.-ben dolgozott. 1917-ben a petrográdi pártbiz. titkára, az üzemi biz.-ok központi tanácsának elnöke. 1918—20 és 1922—33 Ukrajnában töltött be népbiztosi tisztségeket, közben 1919—20 a Munkás Paraszt Felügyelet népbiztosa. 1922—25 az SZKP KB póttagja, 1925-től haláláig a KB tagja. 1928-tól a KI VB tagja.

Szkvorcov-Sztyepanov, Ivan Ivanovics *Szkvorcov,* álnéven *Sztyepanov* (1870. febr. 24. [márc. 8.]—1928. okt. 8.): szovjet-orosz pedagógus, hivatásos forradalmár, párt- és állami vezető. 1896— a párt tagja. 1901-ben forr. tevékenységért letartóztatták és száműzték. 1905— az OSZDMP moszkvai biz.-a mellett működő irodalmi lektorcsoportokban dolgozott. 1907 és 1911 a bolsevikok jelöltje a duma-választásokon. 1911-ben újra száműzték. 1917. febr.— az Izvesztyija (Hírek) szerk.-je. Az első szovjet kormány pénzügyi népbiztosa. 1919—25 különféle fontos tisztségeket töltött be. 1925—28 a szovjet sajtóban dolgozott. 1925— haláláig az SZKP KB tagja.

Szlovákia Kommunista Pártja, *Kommunistická Strana Slovenska, SZLKP:* alakult 1930-ban a CSKP 4 szlovákiai területi bizottságának egyesítése útján, a CSKP szlovákiai regionális területi szerve (1930—39 neve: CSKP szlovákiai területi [országos] vezetősége; titkára: K. *Bacílek*). Az önálló szlovák fasiszta állam megalakulása után felvette a ~ nevet, amelyet később is megtartott. A párt egymást váltó illeg. KB-jai — melyekben többek között helyet foglaltak: K. Bacílek, L. *Benada,* M. *Čulen,* Julius Duriš, G. *Husák,* L. *Novomeský,* J. *Osoha,* V. *Široký,* K. *Šmidke* — közvetlen szervezői voltak a *szlovák nemzeti felkelés*nek (1944. aug. 29.—okt. 27.) és a szlovákiai partizánmozgalomnak. A felszab. után 1945—48 a szlovákiai sajátos körülmények között irányította a nemzeti és dem. forr. átalakulást, majd ezt követőleg a szoc. építésének feladatait. 1948. szept. 28.— az egységes CSKP területi szervezete. 1968— a közt. föderatív átalakításával párhuzamosan hatásköre jelentősen megnövekedett. Elnöke 1945—53: V. *Široký;* első titkára 1953—63: K. Bacílek, 1963— A. *Dubček,* 1968. jan.—aug.: V. *Bilák,* 1968. aug.—1969. ápr.: G. Husák, 1969. ápr.—1970. jan.: Štefan Sádovský, 1970. jan.— J. *Lenárt.* Központi napilapja: *Pravda.* Magy. nyelvű napilapja: Új szó (1948. dec. 15.— hetilap, 1949. máj. 1.— napilap). — *Irod.: Roják Dezső:* Akik nem hajtottak fejet. Dél-Szlovákia kommunistáinak illegális harca a Horthy-fasizmus ellen. (1938—1945.) Bratislava 1963. 168 old. — Mielőtt elfelejteném... (Adalékok a dél-szlovákiai munkásmozgalom történetéhez.) (Összeáll. Balázs Béla.) Bratislava 1973. 239 old.

szlovák nemzeti felkelés (1944. aug. 29.—okt. 27.): antifasiszta népi felkelés Szlovákiában a német megszállók és kiszolgálóik ellen. Központja: Banská Bystrica (Besztercebánya). A felkelés irányító szervei a népfront jellegű Szlovák Nemzeti Tanács, helyileg a nemzeti bizottságok voltak. Irányításában a komm.-knak volt vezető szerepük (K. *Bacílek,* M. *Čulen,* G. *Husák,* L. *Novomeský,* J. *Šverma,* R. *Slánsky* és mások). A partizánok — akikhez a szlovák reguláris hadsereg egy része is csatlakozott — elfoglalták Közép-Szlovákia jelentős részét. 1944. szept.-ben a VH és a SZU-ban szervezett csehszlovák katonai egységek hadműveletet indítottak a Kárpátokban (Dukla-szoros) a felkelők megsegítésére. A nagy áldozatokat követelő áttörés nem valósult meg, és a nagy erőket összpontosító német hadvezetésnek sikerült a felkelőket a hegyekbe szorítani, okt. végén elfoglalni a felkelés központját és a felkelők által felszabadított területeket. A felkelésben mintegy 26 nemzet antifasisztái vettek részt, köztük jelentős számmal magy. partizánok és katonák is. — *Irod.:* Őrtüzek a hegyekben. Elbeszélések a szlovák nemzeti felkelés napjaiból. Bratislava 1959. 225 old. — *Husák, Gustáv:* Tanúságtétel a szlovák nemzeti felkelésről. Budapest—Bratislava 1971. 452 old. — *Jašik, Rudolf:* A holtak nem énekelnek. Bratislava 1972. 510 old.

Szlovák Szociáldemokrata Párt, *Slovenská Sociálné Demokratická Strana:* alakult 1905-ben. A szlovák munkásmozg. bp.-i központjának az 1890-es évek végén történt szétesése után új központ alakult Pozsonyban E. *Lehocký* vezetésével a Vorwärts (Vpred — Előre) egylet mellett.

A cseho.-i szd.-k segítségével 1904-ben Pozsonyban megjelent *Slovenské Robotnické Noviny* (Szlovák Munkásújság) c. lap körül létrejöttek az MSZDP szlovákiai szervezetei. 1906-ban a ~ csatlakozott az MSZDP-hez, de külön szlovák VB-t választott. A reformista irányt képviselő szlovák szd. vezetők az I. vh. kitörésekor opportunista álláspontra helyezkedtek. A Csehszlovák Közt. megalakulása után (1918. okt. 28.) a szlovák szd.-k csatlakoztak a Csehszláv SZDP-hez (XII. kongr.—1918. dec.), amely felvette a *Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt* elnevezést. A Tiso-féle fasiszta szlovák államban 1939-ben illeg. újjászerveződött, 1944. szept. 17-én egyesült az SZLKP-val.

Szlovák Tanácsköztársaság: a cseh és szlovák munkásság első kísérlete munkáshatalom létrehozására — 1919. jún. 16.—júl. 7. A magyar VH északi hadjárata idején kiáltották ki Eperjesen (Prešov). A jún. 20-án létrehozott kormány elnökévé A. *Janoušek* cseh komm.-t választották. A ~ szoros eszmei és baráti szövetségben állt a magyar és szovjet proletárállammal. A mo.-i TK példája nyomán államosítottak minden 20 munkásnál többet foglalkoztató üzemet, 50 holdon felüli földbirtokot és az egyházi birtokokat, létrehozták a VH-t, amely jún. végére elérte az 50 ezer főt. A magyar VH visszavonulása után a ~ elbukott, Kormányzótanácsa azonban Miskolc székhellyel még tovább működött, a szlovák VH pedig részt vett a magyar proletárállam további harcaiban. — *Irod.:* Együtt harcoltunk. Visszaemlékezések az 1919-es Szlovák és Magyar Tanácsköztársaságra. (Összeáll. Roják Dezső és Anton Smutný.) Bratislava 1960. 231 old. — Dokumentumok a Szlovák Tanácsköztársaságról 1919. (Összeáll. Milei György, Anton Smutný.) 1970. 233 old.

Szobek András (Békéscsaba, 1894. dec. 18.—): ácsmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1910-ben lépett be a szaksz.-be és az MSZDP-be. Az 1918—19-es forr. időszakban munkástanácstag, a TK-ban vörösőrparancsnok, vöröskatona. A tanácshatalom megdöntése után internálták, 1920—44 az MSZDP békéscsabai titkára. 1944-ben a ném. megszállás idején ismét internálták. A felszab. után az MKP Békés m.-i titkára, majd a m. főispánja. 1945 végétől 1949-ig közellátásügyi államtitkár. 1949— követ, majd külkereskedelmi miniszterhelyettes. 1954—56 begyűjtési miniszter, 1945—56 az MKP, ill. az MDP KV tagja, 1946—48 a PB póttagja. 1956— nyugdíjas.

szociáldemokrácia: a modern munkásmozgalom egyik, 1889—1917 uralkodó eszmei-politikai áramlata és politikai gyakorlata. Németo.-ban keletkezett *(Németország Szocialista Munkáspártja)* a múlt század 60-as éveinek végén és hamarosan elterjedt a kontinensen s kisebb mértékben az USA-ban. Fejlődésének első időszakában, a századfordulóig, alapvetően pozitív szerepet töltött be a nemzetközi munkásmozg.-ban. A ~ ideológiáját, pol. gyakorlatát követő szd. pártok az *Internacionálé II*-ben tömörülve a dem. és szociális követelésekért folytatott harcot összekapcsolták a *szocializmus* perspektívájával. A századforduló után egyre erősödő *opportunizmus* és *reformizmus* és főleg az I. vh. kitörése után felülkerekedő *szociálsovinizmus* szétzilálta a szd. mozgalmat, melynek soraiban a *revizionizmus* erői mellett megjelent a *centrizmus*, és a forr. baloldal, mely utóbbi az NOSZF ösztönző hatására megkezdte kiválását a ~ táborából és a *kommunista és munkáspártok* megalakítását. A *forradalmi hullám* lezárulása után, 1923— a szd. pártok és nemzetközi közösségük, a *Szocialista Munkásinternacionálé* — noha nem váltak homogénné — fő irányzatukat tekintve a *fasizmus* Németo.-ban történt felülkerekedéséig komm.- és szovjetellenesek voltak, de frazeológiájukat tekintve többségükben megmaradtak a marxizmus talaján. Az 1930-as évek közepétől erősödött az *egységfront*ra való törekvés a KP-kkal, a II. vh. éveiben pedig a ~, az SZDP-k, ill. szd. csoportok az *ellenállási mozgalmak* egyik tényezője lettek. A II. vh. befejeződésétől máig is tartó 3. szakaszban a *szocialista világrendszer* o.-aiban végigvitték a jobboldal elleni harcot és 1947—48-ban a KP-kkal egyesülve létrehozták szervezetileg is a *munkásegység*et. Ny-Európában az SZDP-k a polgári pártokkal való együttműködéshez tértek vissza. Létrehozták előbb konzultatív szervüket *(Nemzetközi Szocialista Konferencia Bizottság)*, majd 1951-ben helyreállították az Int.-t *Szocialista Internacionálé* néven. E SZDP-k az 50-es években elfogadott programjaikban és a SZI alapdokumentumaiban szövegszerűen is nyíltan szakítottak a marxizmussal és a *demokratikus szocializmus* ideológiáját tették a ~ alapjává. Az SZDP-k, ill. az általuk irányított szaksz.-ek ebben a harmadik szakaszban számottevő szociálpol. reformok kiharcolásában vettek részt, de még ahol hatalmon voltak vagy vannak, ott sem kezdeményezték, s nem kezdeményezik a kap. rendszerének strukturális megváltoztatását. — *Irod.:* „Szocialisták" a szocializmus ellen. [Szovjet tanulmánygyűjtemény.] 1962. 394 old. — *Ripp Géza:* „Demokratikus szocializmus" és marxizmus. 1963. 426 old. — *Békés Rezső:* A mai szociáldemokrácia. 1968. 189 old. — *Békés Rezső:* Mit akar a mai szociáldemokrácia? 1971. 179 old. — *Bassa Endre:* Mit kell tudni a világ szociáldemokrata pártjairól? 1972. 190 old.

Szociáldemokrata, A: az *Alpári* Gy. köré tömörülő szociáldemokrata ellenzéki csoport folyóirata. Szerk.-je *Hirossik* J. Két száma jelent meg (1911. márc. és ápr.). Alpári és munkatársai a folyóiratot egy következetesen *osztályharcos* szd. párt megteremtésének szolgálatába állították. Harcot hirdettek az MSZDP vezetőségének megalkuvó pol.-ja ellen és a munkásmozgalmon belüli dem. kiépítését szorgalmazták. A pártalakító küzdelem azonban nem járt eredménnyel, a folyóirat is hamarosan megszűnt.

Szociáldemokrata Föderáció, *The Social Democratic Federation:* polgári demokratikus követelések (általános választójog, progresszív adózás, földállamosítás) megvalósítására 1884-ben alakult brit párt H. M. *Hyndman* vezetésével. Marxista ihletettségű szocialista eszméket hirdetett, de vezetői sohasem sajátították el igazán a marxizmust. Kis szekta maradt, a sztrájkharcot nem karolta fel, s Hyndman diktatórikus módszerei is súlyos belső megrázkódtatásokat okoztak. Létrejöttét F. *Engels* kezdetben rokonszenvvel fogadta, de a negatív elemek szaporodása után a marxista értelmiségiek (E. *Aveling*, E. *Marx*, B. *Bax*) és a munkás ellenzékiek (A. *Scheu*, T. *Mann*) kiváltak és W. *Morris* vezetésével megalakították a *Szocialista Ligát* (1884). Az 1880-as évek végén a kiváltak visszatértek a ~ba, amely hasonlatos volt a kontinens SZDP-jeihez, de a századfordulóra sem fejlődött tömegpárttá. 1901-ben kilépett a később *Munkáspárttá* átalakult Munkásképviseleti Bizottságból. ~ 1911-ben felvette a *Brit Szocialista Párt* nevet. Hetilapja a *Justice* (Igazság), elméleti folyóirata a The *Social Democrat* (A Szociáldemokrata) volt.

Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom, *SZIM:* az SZDP ifjúsági tömegszervezete a felszab. után. Az SZDP ideológiáját és pol. irányvonalát hirdette, főként a munkás- és diákifj. között. A párt jobboldali vezetői szorgalmazták megalakulását 1945. febr.-ban, befolyásuk érvényesült a ~ vezetésében is. Ennek ellenére a szervezet jelentős eredményeket ért el széles ifj. tömegeknek a munkásmozg.-ba való bevonásával. A ~ a MADISZ teremtette szervezeti egységet ellenezte, a fő pol. kérdésekben azonban együttműködött a MADISZ-szal és a SZIT-tel. 1947 őszén a ~ II. kongr.-án kiéleződött a bal- és a jobbszárny ellentéte. 1948 elején a baloldali ifj. vezetők eltávolították a vezetésből a jobboldaliakat és márc.-ban kimondták az egységes munkásifj. szervezethez, a SZIT-hez való csatlakozást. Taglétszáma 100 000 (1947). A főtitkári tisztségben Lányi Béla, Egri György, Bölcsföldi Andor, Dobó József, Péteri István követték egymást. Központi lapja: Fiatalok, Szocialista Fiatalok.

szociáldemokrata ifjúsági mozgalom Magyarországon: az MSZDP-hez, ill. az SZDP-hez és a szaksz.-ekhez tartozó ifjúmunkások és ifj. szervezetek tevékenysége. A nyomdászok, asztalosok, lakatosok és más szakmák szaksz.-eiben már 1894— tanoncszakosztályok alakultak. A bp.-i tanoncok 1899— főként a *Szabadság Munkásképző Egylet* keretében tevékenykedtek. Előre, majd *Munkásifjúság* címmel folyóiratot, 1901— toborzó röpcédulákat, programadó felhívásokat adtak ki. 1904-ben az *Ifjúmunkás* c. lap megalapításával előkészítették az orsz. ifj. szervezet létrehozását. Az 1905—07-es pol. és gazd. harcokban jelentős számmal vettek részt az ifjak, sőt önálló tanoncsztrájkokat is vezettek. 1906 második felében *Alpári* Gy. és más baloldali vezetők álltak az szd. ifj. élére, s élesen bírálták a pártvezetőséget e munka elhanyagolása miatt. 1907-ben Bp.-en illeg. megtartották az I. orsz. ifjúmunkás-kongr.-t, ahol megalakult az Ifjúmunkások Szabadszervezete. A kongr. *osztályharcos* programot fogadott el, követelte a szervezkedés jogának elismerését, a 8 órás munkanap bevezetését, a tanoncoktatás késő estéről nappalra való áthelyezését, a testi fenyítés eltörlését stb. A szabadszervezet részéről Alpári 1907. aug.-ban részt vett az első nemzetközi ifjúmunkás-konferencián Stuttgartban, amely létrehozta a *Szocialista Ifjúsági Internacionálét*. A II. orsz. kongr.-t 1908-ban — mivel a hatóságok nem engedélyezték — a Dunán összekötött csónakokban illeg. tartották meg. 1909-ben a III. kongr. antimilitarista határozatot hozott és ismét követelte az önálló szervezkedés lehetőségét. Az MSZDP vezetőségét nyugtalanította a szervezet radikalizmusa, ezért 1910-ben kezébe vette a mozg. irányítását. Feloszlatta az önálló ifjúmunkás-szervezeteket, az ifjúmunkáscsoportok tagjainak nevelését a szaksz. feladatává tette és megszüntette az Ifjúmunkás c. lapot. Az I. vh. első éveiben a ~ hanyatlott, szervezeti élete gyengült. Az új fellendülés 1917 tavaszán a tanoncok tömeges sztrájkharcaival kezdődött. 1918. nov. 30-án az MSZDP és a *Szakszervezeti Tanács* megalakította az *Ifjúmunkások Orsz. Szövetségét* (IOSZ), amelyben a KMP kezdettől jelentős befolyásra tett szert. Az IOSZ működését szaksz. keretek között, komm. többségű vezetéssel kezdte meg, titkára Lékai J. lett. Kezdettől fogva oppozíciós álláspontra helyezkedett a jobboldali szd. vezetőkkel szemben, 1918. dec. 30-án pedig kimondta elszakadását az MSZDP-től. Az MSZDP ezért 1919. jan.-ban *Szocialista Ifjúmunkások Orsz. Szövetsége* (SZIOSZ) elnevezéssel új ifj. szervezetet hozott létre. A két

munkáspárt egyesülését követően az IOSZ és a SZIOSZ is egyesült komm. program alapján. A TK megdöntése után az MSZDP vezetősége az ifjúmunkások nevelését ismét a szaksz.-ekre bízta. Az 1920-as évek elején több szaksz. bp.-i szervezetében megalakultak az ifj. csoportok. A KIMSZ befolyására ezekben a csoportokban — főleg a vasasoknál — baloldali áramlatok alakultak ki. Az szd. vezetők nem nézték jó szemmel a radikalizálódást, többször feloszlatták a csoportokat. Az MSZDP 1929-es kongr.-a határozatot hozott arról, hogy az szd. pártszervezetek 18—21 éves életkorú tagjai ifj. csoportokat alakíthatnak, s ezek irányítására létre kell hozni az *Országos Ifjúsági Bizottság*ot (OIB). A 20-as évek végén létre is jöttek az ifj. csoportok, majd az OIB. A KIMSZ behatolt az MSZDP ifj. csoportjaiba is és pol. befolyást gyakorolt munkájukra. Az OIB következetesen harcolt az ifjúmunkások gazd. és pol. jogainak szélesítéséért, leleplezte az ellenforr. ifj. szervezetek nacionalista, soviniszta demagógiáját. 1936— az OIB munkáját már komm. ifj. vezetők — Bakonyi Sebestyén Endre, *Kulich* Gy., *Ságvári* E. és mások — irányították. s a pártvezetőség tilalma ellenére *akcióegység*et teremtettek a KIMSZ-szel. Az OIB keretében megvalósult a komm. és szd. ifjúság akcióegysége. A szervezet nem korlátozta tevékenységét a munkásfiatalokra. 1938—39-ben megrendezte az aug. 20-i *munkás-paraszt ifjúsági találkozók*at, s rendszeressé tette a munkás- és parasztfiatalok kapcsolatait. Lelkes híve, propagálója volt a magy.—szovjet barátságnak. A SZU elleni háborút elítélte, antifasiszta *tüntetés*ekre a fiatalok százait mozgósította. 1942-ben a súlyos rendőri terror nagyon megnehezítette az osztályharcos ifj. munkát, az OIB munkája megbénult. Azonban az egyes szaksz.-ekben és a ker. szd. szervezetekben fokozatosan újból megerősödtek az ifj. csoportok, s 1943-ban felmerült egy orsz. ifj. ankét megszervezésének terve is. A rendőrség újabb letartóztatásokkal ezt megakadályozta. A ném. megszállás után az OIB baloldali tagjai részt vettek a KISZ fegyveres akciógárdáiban. A felszab. után az SZDP egységes ifj. mozg. helyett ragaszkodott a különálló szd. ifj. szervezet megteremtéséhez. 1945. febr.-ban megalakult a *Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom* (SZIM). Ez 1948-ig működött, s a két munkáspárt egyesülését megelőzően kimondta csatlakozását a munkásifj. egységes rétegszervezetéhez, a *Szakszervezeti Ifjúmunkás és Tanoncmozgalom*hoz. — *Irod.:* Vagyunk az ifjú gárda. Emlékezések az ifjúmunkás-mozgalomra. 1900—1944. (3. kiad. Szerk.: Lányi Ernőné.) 1969. 264 old. — Eleven erő. A KISZ történelmi emlékülése 1968. dec. 10—12. 1969. 256 old.

Szociáldemokraták, USA, *Social Democrats, USA:* a *Szocialista Párt* hivatalos neve 1972. évi dec.-i kongr.-a óta. (l. Szocialista Párt)

Szociáldemokrata Munkás- és Kisparaszt Szövetség, *Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattinen Liitto, TPSL:* alakult 1959-ben a Finn SZDP-ből kivált baloldaliakból. Nem rendelkezik nagy tömegbefolyással. Harcolt a finn külpol. szovjet-barát irányzatának felülkerekedéséért, majd megszilárdulásáért. Belpol.-jában egyes kérdésekben együttműködik a FNDU-val. 1966—71 részt vett a baloldali többségű kormányban. 1962-ben 2, 1966-ban 7 mandátumot szerzett, 1970-ben elvesztette parlamenti képviseletét. Elnöke 1959—70 Aare Simonen, 1970— U. Nokelainen, napilapja: Päivän Sanomat (Napi hírek) 24 000 példányban. A ~ egyrésze 1973-ban újraegyesült az FSZDP-vel; a többség Finn Szocialista Munkáspárt néven új pártot alapított és kiadja a Päivän Uutiset (Napi Krónika) c. lapot.

Szociáldemokrata Munkáspárt, *Sozialdemokratische Arbeiterpartei:* német munkáspárt, alakult 1869. aug. 7—9-én az eisenachi általános német szd. munkáskongr.-on (ún. *eisenachi párt*, tagjait eisenachiaknak nevezték). Létrejötte K. *Marx*, F. *Engels* és az egész I. Int. befolyását s annak a harcnak hatását tükrözte, melyet A. *Bebel*, W. *Liebknecht* stb. a *lassalleanizmus* és a liberális burzsoá befolyás ellen vívtak. A ~ fő elméleti, taktikai és szervezeti elvekben szemben állt az *Általános Német Munkásegylet*tel, s egyes lassalleánus vagy kispolg. dem. hatásoktól eltekintve a tudományos szoc. alapján állt. A ~ deklarálta az I. Int.-hoz való tartozását. Lapja a Der *Volksstaat* (A Népállam) lett. A ~ internacionalista magatartást tanúsított a porosz—francia háború idején s a lengyel kérdésben. Vezetőiket: Bebelt, Liebknechtet, W. *Bracke*t stb. ezért ismételten letartóztatták és perbe fogták. A ~ befolyása jelentősen nőtt e harcokban. Az 1874-es választásokon 1871-hez képest szavazatainak száma megnégyszereződött (41 000—171 000), s hat képviselőt küldött a birodalmi parlamentbe. 1875-ben a ~ gothai kongr.-on egyesült az Általános Német Munkásegylettel, létrejött *Németország Szocialista Munkáspártja*.

Szociáldemokrata Párt: *Magyarországi Szociáldemokrata Párt*

Szociáldemokrata Párt, *Socialdemokratiske Parti:* 1871-ben alakult dán párt. 1889-ben csatlakozott a II. Int.-hoz. 1884-ben képviselője volt a parlamentben. Ekkori vezetői közül kiemelkedett G. Trier és J. *Jensen*. A 80-as években indult

a szd. ifjúsági mozgalom; 1906-ban megalakult a Szd. Ifj. Szövetség. Az I. vh. idején T. *Stauning* pártelnök belépett a burzsoá kormányba. A két vh. között a nemzetközi szd. mozg. jobbszárnyán állt. 1924—26 és 1929—42 koalíciós kormányban vett részt, és jelentős reformokat ért el. Az egységfrontot *Dánia Kommunista Pártjá*val élesen ellenezte. A náci megszállás első hónapjaiban néhány vezetője együttműködött a megszállókkal. Sokan emigráltak, ill. a hazai ellenállásban vettek részt. A II. vh. után több ízben, összesen 20 évig volt kormányon vagy vett részt koalíciós kormányban (V. *Buhl*, H. C. *Hansen*, H. *Hedtoft*, Jens Otto *Krag*). Szd. kormány volt hatalmon, mikor Dánia részt vett a NATO alapításában (1949). A marxizmussal szakító, 1961. évi programja az osztályhatárok eltűnéséről, a kap. keretei között megvalósuló jóléti államról beszél. Vezetői szerint a ~ jelenleg inkább „néppárt", mint osztálypárt. Parlamenti képviselete 1968: 62, 1971: 70, 1973: 46 mandátum. 1971-től kormányzó párt, 1972-ben síkra szállt a Közös Piachoz való csatlakozás mellett, melyet népszavazással életbe léptettek. 1973 őszén súlyos szakadás gyengítette, mely parlamenti befolyásának jelentékeny megcsappanásához és ellenzékbe szorulásához vezetett. A SZI tagszervezete. Taglétszáma kb. 188 000, elnöke 1972. szept.-ig Krag, 1972— Anker Jørgensen, központi napilapja: Aktuelt (Időszerű).

Szociáldemokrata Röpiratok: a TK megdöntése után újjáalakult MSZDP lapja 1919. szept. 1.— szept. 29. Valójában a Szociáldemokrata c. néhányszor megjelent kiadvánnyal együtt a *Népszavát* helyettesítette, amíg a Friedrich-kormány engedélyt adott a napilap megjelentetésére. *Somogyi* B. szerk., munkatársa volt többek között *Farkas* I., *Mónus* I., *Révész* M. és *Szakasits* Á. 2. száma közölte az MSZDP újjáalakító értekezletének kivonatos jegyzőkönyvét. A ~ a párt irányvonalának megfelelően elítélően írt a komm.-ról, a *proletárdiktatúrá*ról, de támadta az ellenforr.-at is, a Friedrich-kormányt, a *fehérterror* brutalitását, különösen a „nemzeti hadsereg" dunántúli vérengzését.

„szociálfasizmus": a nemzetközi kommunista mozgalomban a húszas évek második felében és a harmincas évek elején használatos terminológia a *szociáldemokrácia* megjelölésére. V. I. *Lenin* által az I. vh. idején használt *szociálsoviniznus* analógiájára jött létre. A ~ azonban hibás szóhasználat volt, mert figyelmen kívül hagyta, hogy a szociáldemokrácia fő áramlata nem a fasiszták, hanem a *burzsoázia* dem. hagyományokhoz ragaszkodó részeinek befolyását tükrözte a munkásmozg.-ban. E lényeges különbség mellőzése — különösen a *fasizmus* előrenyomulása idején — helytelen volt, mert gátolta a komm.-k és szd.-k fasizmus elleni *egységfront*jának kialakítását. A KI állásfoglalása alapján a ~ kifejezés használata 1934-ben megszűnt.

Szociális Forradalom: az *OK(b)P Magyar Csoportjá*nak központi lapja 1918. ápr.—1919. márc. Eleinte hetenként kétszer, 1918. nov.— hetenként egyszer jelent meg Moszkvában. 1918. nov.-ig *Kun* B., ezután *Rudnyánszky* E. szerk. Nevesebb munkatársai *Pór* E., *Szamuely* T., *Vántus* K. A lap rendszeresen közölte *Lenin*nek és az OK(b)P más vezetőinek írásait. Beszámolt a nemzetközi és a magy. munkásmozg. eseményeiről, a szovjet-oroszo.-i eredményekről, az ellenforr. és az *intervenció* elleni harcokról, a hadifoglyok és forr. szervezeteik tevékenységéről. Elemezte a szoc. forr., a *proletárdiktatúra*, az *imperializmus*, a mo.-i társadalmi viszonyok, a *szociáldemokrácia*, az internacionalizmus kérdéseit, s ezzel hozzájárult a magy. hadifoglyok forradalmasodásához, az internacionalista csapatok szervezéséhez, komm. vezetők neveléséhez, a KMP megalakításának előkészítéséhez. A TK kikiáltásakor megszűnt.

szocialista brigád: *szocialista munkaverseny*

szocialista demokrácia: a demokrácia új, magasabbrendű formája. Alapja a termelőeszközök társadalmi tulajdona, a dolgozók többségének uralma. Olyan pol. forma, amely objektíve a kizsákmányoló *osztály*ok és maradványaik ellen irányul. Ellentétben a burzsoá dem.-val, a ~ nemcsak formális jogokat nyújt, hanem anyagi garanciákkal, törvényes úton biztosítja az állampolgárok jogait (választójog, a *tanács*ok, a *szakszervezet*ek, más társadalmi szervezetek bővülő jogai, a művelődéshez való jog érvényesítésének biztosítása stb.). A ~ a polg. dem.-val ellentétben kiterjed a társadalmi élet valamennyi területére (pol., gazd., kultúra). Fő tendenciája a jogok bővülése. E folyamat akkor kezdődik meg, amikor a *burzsoázia* gazd. és pol. uralma már megdőlt, és a ~ a társadalom gazd.-pol. fejlődésével párhuzamosan terjed. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* A szocialista demokráciáról. 1968. 278 old. — *Kiss Artúr:* Marxizmus és demokrácia. Adalékok a marxista demokráciakoncepció egyes problémáihoz. 1973. 345 old. — Kiss Artúr: Hogyan fejlődik a szocialista demokrácia. 1975. 207 old.

Szocialista Demokrácia Egyesülése, *Alliance de la Démocratie Socialiste:* M. A. *Bakunyin* és hívei (J. *Guillaume*, A. *Schwitzguébel*) által 1868. okt.-ben Genfben alapított, szigorúan konspiratív jellegű anarchista szervezet. A forr. mozgal-

mak kirobbantására alapított ~t a „száz nemzetközi testvér" irányította. Az egyszerű tagok nem ismerhették sem a szervezet konkrét célkitűzéseit, sem szervezeti felépítését. Miután az I. Int. Főtanácsa 1869. márc.-ban elutasította a ~ felvételét, vezetői formálisan feloszlatták, de valójában az I. Int. szekciójaként tovább működött. Tevékenysége kiterjedt Olaszo.-ra, Spanyolo.-ra, Dél-Franciao.-ra és Svájcra. (Egyik legjelentősebb szervezete a svájci ún. Jurai Föderáció volt.) Bakunyin és hívei harcot indítottak az I. Int. Főtanácsa ellen; kiderült, hogy ígéreteik ellenére életben tartották a ~t. Az I. Int. hágai kongresszusa (1872) kizárta a ~ vezetőit a Nemzetközi Munkásszövetségből.

Szocialista Egységpárt, *Socialist Unity Party:* új-zélandi marxista—leninista párt, alakult 1966. okt.-ben. A KKP irányvonalát követő *Új-Zéland Kommunista Pártja* marxista kisebbsége hozta létre. Programjában többek között fellép a nemzetközi munkásmozg. egységéért. Elnöke G. H. Andersen, országos titkára George Jackson, negyedévenként megjelenő lapja a New Zealand Tribune (Új-Zélandi Szószék).

szocialistaellenes törvény: *kivételes törvény*

Szocialista Forradalom Egységes Pártja, *Partido Unido de la Revolución Socialista: Kuba Kommunista Pártja*

szocialista hazafiság: *hazafiság*

Szocialista Ifjúmunkások Országos Szövetsége, *SZIOSZ:* szocialista ifjúsági szervezet 1919 elején. Az *Ifjúmunkások Országos Szövetsége* 1918. dec. 30-án kimondta, hogy elszakad a szd. mozg.-tól, az MSZDP ezért 1919. jan.-ban ~ névvel létrehozta saját ifj. szöv.-ét. A ~ jobboldali szd. vezetés alatt működött. Lapjában, Az *Ifjúmunkás*ban támadta a komm. irányzatú IOSZ-t. *Agitáció*jában mérsékelni igyekezett a forr. munkásifj. követeléseit, ellenezte a proletárforr.-at. Az ifjúmunkásság tömegeiben azonban nem tudott jelentős befolyásra szert tenni. A két munkáspárt 1919. márc. 21-i egyesülését követően a két ifj. szervezet is komm. platform alapján egyesült.

Szocialista Ifjúsági Internacionálé: 1. nemzetközi baloldali ifj. szövetség, alakult 1907. aug. 24—26-án Stuttgartban 13 ország 20 küldötte részvételével (Mo.-ot *Alpári* Gy. képviselte). A kongr. határozatot fogadott el az antiimp. harc, a militarizmus elleni küzdelem támogatásáról, csatlakozott a II. Int. 1907-i kongr.-ának határozatához. 1910. szept. 4—5-i II. kongr.-át követően a ~ban megerősödött a *revizionizmus*, az I. vh. kitörésekor megszakadtak a tagszervezetek kapcsolatai. Az 1915. ápr. 4—6-án ülésező nemzetközi ifj. konferencia (Bern) gyakorlatilag helyreállította a ~t. Határozatot hozott az imp. háború ellen, ugyanakkor elutasította a *bolsevikok* forr. célkitűzéseit. A NOSZF-ot követően bekövetkezett balra tolódás eredményeképpen a ~ baloldali szervezetei részt vettek a KII létrehozásában. A ~ 15 tagszervezetének létszáma 170 ezer volt (1914). Elnöke K. *Liebknecht* (1907—10), titkára R. *Danneberg* (1907—14; 1910—14 a szervezet vezetője), W. *Münzenberg* (1915-től). Lapja az Ifjúsági Internacionálé volt. — 2. reformista ifjúsági szövetség, alakult 1923-ban Hamburgban a jobboldali és centrista ifj. Int.-ék egyesülésével. Legismertebb vezetője K. *Vorrink* (elnök 1932—35) volt. Az SZMI irányvonalát követte. A II. vh. után (1946) Szoc. Ifjúság Nemzetközi Szövetsége (SZINSZ) néven szerveződött újjá. Székhelye Bécs, taglétszáma 2 millió. A *Szocialista Internacionálé*val szoros kapcsolatot tart. Elnöke 1972— Jerry Svensson, lapja az SZINSZ Szemle (francia és angol nyelven, kéthetenként).

Szocialista Internacionálé, SZI, *Socialist International:* szocialista, illetőleg szociáldemokrata pártok reformista színezetű nemzetközi központja, alakult a Majna-Frankfurt-i kongr.-on 1951. jún. 30—júl. 3. a *Nemzetközi Szocialista Konferencia Bizottság* (COMISCO) bázisán. Elméleti alapjának két dokumentum tekinthető, az 1951-es frankfurti manifesztum („A demokratikus szocializmus célja és feladatai") és az 1962-es oslói deklaráció („A világ ma — szocialista perspektíva"); eszmekörének fontos forrásai a legfontosabb tagpártok programjai. E dokumentumok nyíltan szakítanak K. *Marx* tanaival, tagadják az *osztály*ok létezését, a mai kap. gyökeresen megváltozott jellegét hirdetik, s a szükséges *reform*ok megvalósításával megoldhatónak vélik a kap. társadalom kisebb-nagyobb válságait. Mindezt a *demokratikus szocializmus* fogalmába sűrítik. A ~ ma már nem tartja feltétlenül fontosnak a termelőeszközök társadalmasítását; az ún. sokszektorú, vegyes gazdaság híve, amelyben együtt létezik a társadalmi, szövetkezeti, kommunális, egyéni stb. tulajdon. Ebből következően híve az ún. „szociális partnerség" elvének, azaz az ellentétes érdekű osztályok együttműködésének. Emellett a mai szociáldemokrácia bírálja a kap. visszásságait és minden országban kisebb vagy nagyobb arányú reformprogramot dolgoz ki (munkafeltételek, szociális biztonság, az ún. életminőség javítása, fellépés a multinacionális konszernek ellen stb.). Pol. nézeteit tekintve a parlamentáris polgári dem. feltétlen híve, az ettől eltérő pol. intézményrendszert — konkrét tartalmuk behatóbb

vizsgálata nélkül — totalitáriusnak bélyegzi. Elítéli a fasiszta típusú rendszereket. Nemzetközi pol.-jában az 50-es és 60-as években a nyugati szövetség feltétlen híve volt, a 60-as évek végétől ezen orientációját megtartva lépéseket tesz a nemzetközi feszültség enyhítésére (leszerelés, W. *Brandt* keleti pol.-ja, európai biztonság szilárdítása stb.). Ugyancsak a 60-as évek végéig mereven elzárkózott a KP-kal való együttműködés elől, az 1972. évi bécsi kongr. óta szabad kezet ad tagpártjainak a komm.-kkal való kapcsolatok alakításában. — 1972-ben 56 tagpártja volt; 38 teljes jogú tagként, 6 megfigyelői és 12 konzultatív státusszal, ez utóbbiak közül kilenc ún. „emigráns" párt, melyek a Közép- és Kelet-európai Szocialista Unió közvetítésével tartoznak szervezetébe. Az 56 párt együttvéve 14,3 millió tagot és 75 millió választót mondhat magáénak; ennek az erőnek az eloszlása igen egyenetlen: mindössze 2,3 millió tag (16%) jut az ún. fejlődő országokra. A ~ nem tudott szélesebb tért nyerni Ázsiában, Afrikában, Latin-Amerikában, fő terepe a fejlett polgári dem. berendezkedésű tőkésországok, főképp Ny.-Európában. Legjelentősebb pártjai a brit *Munkáspárt*, *Németország Szociáldemokrata Pártja*, *Ausztria Szocialista Pártja* és a *Svéd Szociáldemokrata Munkáspárt*. Szervezetileg szorosan kapcsolódik hozzá a Szociáldemokrata Asszonyok Nemzetközi Tanácsa. Autonóm szervezetként követi a Szocialista Ifjúság Nemzetközi Szövetsége és a *Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége*. Székhelye: London. Kongresszusai: 1951. jún.— júl.— Majna-Frankfurt, 1952. okt. — Milánó, 1953. júl. — Stockholm, 1955. júl. — London, 1957. júl. — Bécs. 1959. júl. — Hamburg, 1961. okt. — Róma, 1963. szept. — Amszterdam, 1964. szept. — Amszterdam (rkvi kongr. az I. Int. alapításának 100. évfordulóján), 1966. máj. — Stockholm, 1969. jún. — Eastbourne (Nagy-Britannia), 1972. jún. — Bécs. A kongresszuson Irodát választanak, a munkát a Titkárság irányítja, évente egyszer vagy kétszer megtartják a pártvezetők tanácskozását. Elnöke 1951—57: M. *Phillips*, 1957—63: A. *Andersen*, 1963—64: E. *Ollenhauer*, 1964— B. *Pittermann*. Jelenlegi alelnökök: H. *Wilson*, W. *Brandt*, P. *Nenni*, T. *Bratteli*, Sicco Mansholt, Golda Meir, F. *Mitterand*, G. *Saragat*. Főtitkára Hans Janitschek. Kéthavonta megjelenő tájékoztatója a Socialist Affairs (Szocialista Ügyek) angol nyelven.

szocialista internacionalizmus: *proletár nemzetköziség*

szocialista iparosítás: a szocialista társadalom felépítését szolgáló lenini terv fő láncszeme; a *szocializmus* anyagi-műszaki bázisát alkotó korszerű gépi nagyipar — elsősorban a nehézipar — megteremtésének, ill. megszilárdításának alapvető módszere a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet idején ott, ahol a szocialista forradalom viszonylag fejletlen gazdaságot örökölt. A ~ lehetővé teszi a szoc. állam erősítését, a gazd. szoc. átszervezésének győzelmét és megszilárdulását, az egész népgazdaságnak a korszerű technika alapján történő újjászervezését és gyors fejlesztését, a dolgozók életszínvonalának rendszeres emelését, az o. függetlenségének védelmét. — A ~ jellemzői a kap. iparosítással szemben: a tervszerűség; a korszerű nehézipar a népgazd. vezető ágává válik; saját erőforrásokra, ill. a szoc. o.-ok gazd. együttműködésére támaszkodva megy végbe; nagyobb időszakot tekintve törvényszerűen gyorsabb ütemű. A ~ először a SZU-ban valósult meg, a külső és belső körülmények miatt rendkívül feszített ütemben. A SZU a ~ következtében az első három ötéves terv ideje alatt (1927—41.) elmaradott agrárországból ipari nagyhatalommá fejlődött; ez egyik fő forrása volt a II. vh.-ban aratott győzelmének. Helyzeténél fogva kénytelen volt az ipar minden ágának nagy áldozatokat követelő, feszített ütemű fejlesztésére. A II. vh. után létrejött népi dem. o.-okban a SZU és a *szocialista világrendszer* létéből fakadó előnyök, a gazd. együttműködés lehetőségei miatt már nem volt elengedhetetlen a nehézipar minden ágának kifejlesztése. — Mo.-on a ~ elemei már az 1947—49. évi első hároméves tervben megtalálhatók. A ~ alapjait az első ötéves terv rakta le (1950—54). Végrehajtása során súlyos aránytalanságok keletkeztek, amelyeket a második hároméves terv (1958—60.) és a második ötéves terv (1961—65.) javított ki. A fejlett tőkéso.-ok esetében, ahol a szoc. alapjainak lerakásához a termelőerők adott színvonala megfelelő, a ~ fogalma az ipar szerkezetének a társadalom szükségleteit szem előtt tartó ésszerű átszervezését, irányítását jelenti. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* A szocialista gazdálkodásról. 1966. 291 old. — *Kahulits László:* Szocialista iparosítás és termelékenység. 1962. 236 old. — *Stark Antal:* A magyar ipar. [1949—1965.] 1966. 253 old. — [Huszonöt] 25 év. Ipar, mezőgazdaság, életszínvonal, kultúra. (Előszót írta Nyers Rezső.) 1970. 315 old. — *Nyitrai Ferencné:* A magyar ipar fejlődése és távlatai. 1971. 149 old.— Népgazdasági tervezés és programozás. 1973. 303 old. — *Zabelin, B. M.:* Az ipar koncentrációja és specializációja a Szovjetunióban. 1973. 172 old.

szocialista jogászok szervezetei Magyarországon: kommunista és baloldali szociáldemokrata jogászok csoportosulásai az MSZDP égisze alatt

a két világháború között a politikai üldözöttek jogi védelmének ellátására, a marxista jogtudomány művelésére, a jogászok politikai befolyásolására, érdekvédelmi akcióik kezdeményezésére, vezetésére. — E szervezkedés előzménye az a tevékenység, amelyet számos jogász az MSZDP és a szaksz.-k keretében a jogi tanácsadás, jogi képviselet és jogvédelem terén már a sz.-forduló óta végzett. — A TK megdöntése után komm. jogászok hozták létre az MSZDP Jogvédő Irodáját (l. *Katz* B.), amely jogsegélyt nyújtott a pol. üldözötteknek 1920. máj.-ig, amikor az ellenforr. karhatalmi egységek az Iroda feldúlásával és az iratok lefoglalásával megakadályozták működését. A bethleni „konszolidáció" első éveiben az *MSZDP parlamenti frakciója* — főként *Hébelt Ede* — illetve a szakszervezetek jogászai nyújtottak jogi segélyt a hozzájuk fordulóknak, de a 20-as évek második felétől szaporodó pol. perek, amelyek főként a KMP és az MSZMP tagjait sújtották, s érintették az MSZDP-t is, arra késztették a komm. és szd. jogászokat, hogy munkájuk koordinálására ismét szervezett formákat hozzanak létre. A szervezkedés egyik vezetője *Domokos* J. volt. (1927: MSZDP Fogolyvédő Iroda; 1928: MSZDP Politikai Üldözötteket Védő Bizottsága; 1929—1933 az MSZDP és a *Szakszervezeti Tanács* támogatásával működő Orsz. Munkásjogvédő Iroda.) A 20-as évek végén kialakult a *Magyarországi Vörös Segély* védői testülete is. 1929 elején *Bárd Imre* megalakította az MSZDP Jogász szervezetét, az 1928-ban létrejött Szocialista Jogászok Nemzetközi Szövetségének mo.-i tagozatát. A ~ vidéken (Debrecenben, Győrött, Pécsett, Szegeden) is működtek. A jogvédelmi munka mellett fórumot biztosítottak a progresszív jogtud. kutatásoknak, érdekvédelmi feladatokat láttak el, felléptek az ügyvédi kamarák autonómiáját korlátozó reakciós törekvések ellen s 1932. júl.-ban a *Sallai—Fürst-per* idején tiltakoztak a *statárium* alkalmazása miatt. A 30-as évek végén a jogászszervezet kénytelen volt felfüggeszteni működését a jobboldali előretörés és az ügyvédi kamara fasiszta jellegű „reformjai" miatt. 1943-ban azonban újjáalakult, s csak a ném. megszállás bekövetkezésekor szűnt meg. — A szoc. jogászok a felszab. után a két munkáspártban folytatták tevékenységüket.

Szocialista Képzőművészek Csoportja: kommunista irányítású művészeti tömörülés Mo.-on, 1934—42. Tagjai — komm.-k, szd.-k és pártonkívüliek — a szoc. realizmus elvét vallották, s szoc. realista műveket alkottak. A csoport a KMP-ben működő művészsejt kezdeményezésére Magyarországi Szociáldemokrata Művészek Szervezete néven alakult 1934-ben. A KMP megbízásából *Goldmann* Gy. irányította, tagjai voltak többek között *Farkas* A., *Fenyő* A. E., *Háy* K. L., *Kondor* Gy., Major Máté, *Oelmacher* A., *Sugár* A., Szántó P. stb. A csoport 1934 tavaszán, a vasmunkások székházában nagy sikerű együttes kiállítással mutatkozott be. Tevékenységében a komm. művészek meghatározó szerepet vittek, festményeiken kívül művészi illeg. röplapok, plakátok készítésével vették ki részüket a párt harcából. A csoport tagjai művészeti tárgyú előadásokat tartottak munkásoknak; összejöveteleiken heves vitákat folytattak a szoc. művészetelmélet kérdéseiről, a művészet társadalmi szerepéről. 1935-ben és 1936-ban az „új realizmus" jegyében rendeztek kiállítást. 1938— a csoport tevékenysége átmenetileg szünetelt. 1940-ben újjáalakult, ekkor vette fel a ~ elnevezést. Ezután ismét több kiállítással lépett a nyilvánosság elé, 1942. márc. 29-én pedig „Szabadság és a nép" c. megnyílt az a kiállítás, amely a ~ tevékenységének csúcspontját jelenti. Az itt bemutatott művek együttese erőteljes háborúellenes tiltakozás, az antifasiszta összefogás demonstrációja volt. A kiállítást a rendőrség hamarosan bezáratta, s a csoport tagjait kíméletlenül üldözte. A ~nak legjobbjai — Goldmann Gy., Kondor Gy. — mártírhalált szenvedtek. — *Irod.: Erdős László:* Valami készül. Harc a szocialista realizmusért. 1964. 111 old. — Szocialista Képzőművészek Csoportja. 1934—1944. (A kiállítást rendezte és a katalógust összeáll. Oelmacher Anna.) 1964. 45 old. 24 t.

Szocialista-Kommunista Munkások Magyarországi Pártja: az MSZDP és a KMP egyesülésével 1919. márc. 21-én alakult párt neve az 1919. jún. 12—13-án tartott pártkongr. után, a kongr.-on létrejött *kompromisszum*os határozat alapján. (l. *Magyarországi Szocialista Munkáspárt*)

Szocialista Liga, *The Socialist League:* 1. angol szoc. szervezet. 1884. dec.-ben alakította meg a *Szociáldemokrata Föderáció* H. M. *Hyndman*-féle vezetésének ellenzéke. Vezetője W. *Morris* lett. Megteremtésével egyetértett *Engels*, s a vezetésbe bekapcsolódott E. *Marx*, E. *Aveling*, B. *Bax*, A. *Scheu*. Osztályharcos programnyilatkozatát nem tudta az angliai viszonyokra alkalmazni; kis szekta maradt. 1886 után soraiban antiparlamentáris és szaksz.-ellenes tendenciák érvényesültek, s anarchista befolyás kerekedett felül. 1890 után W. Morris is, a marxisták is kiváltak a Ligából, amely jelentéktelenné zsugorodott. Folyóirata 1885—94: The Commonweal (A közjó). — 2. a *Munkáspárt* pol.-jával elégedetlen értelmiségiek által 1932-ben alapított angol szocialista szervezet. Elnöke S. *Cripps* volt, jelentős szerepet játszott soraiban A. *Bevan* és

G. *Cole* is. Élesen bírálta a Munkáspártot, munkásegységet követelt a fasizmus ellen, a szoc. megteremtését sürgette. 1937-ben a KP-vel és a *Független Munkáspárt*tal együtt egységokmányt írt alá, ezért mint kollektív tagsággal rendelkező szervezetet kizárták a Munkáspártból. A ~ ekkor feloszlott, de egyes tagjai a Munkáspárt egyéni tagjaiként tovább támogatták az antifasiszta egységmozgalmat.

szocialista mezőgazdaság: *mezőgazdaság szocialista átszervezése*

Szocialista Munkásblokk: a KMP által 1931. jún.-ban létrehozott fedőszervezet, amelynek segítségével a párt megkísérelte a részvételt az 1931. jún. 28—30-i országgyűlési választásokon. Listavezetője *Palotás* I. építőmunkás volt. A ~ nevében a komm.-k több leg. gyűlést tartottak, listájukra több ezer ajánlást gyűjtöttek. A választási részvételt — ahogy várható volt — a hatóságok megakadályozták. Azzal azonban, hogy a párt a gyűléseken és az aláírásgyűjtés során széles tömegekhez szólhatott, az akció tulajdonképpeni reális célját elérte.

Szocialista Munkásinternacionálé, *SZMI, Sozialistische Arbeiter-Internationale, The Labour and Socialist International:* reformista típusú szociáldemokrata és szocialista pártok nemzetközi egyesülése 1923—40. 1923. máj.-ban a hamburgi *Nemzetközi Szocialista Munkáskongresszus*on jött létre. Ezzel megszűnt a háború utáni *centrizmus* sajátos szerepe, helyreállt a *reformizmus* szervezeti egysége. A ~ legjelentősebb szekciói az angol *Munkáspárt*, betiltásukig a német, az osztrák, továbbá a francia, a csehszlovák s a skandináv SZDP-k voltak. Szekciói voltak az MSZDP és az emigráns *Világosság csoport* is, továbbá a SZU-ból emigráltak különböző csoportjai (*mensevikek, eszerek*, grúz mensevikek stb.). Vezető szervei a VB s a szűkebb Iroda. Minthogy a ~ban tömörült legtöbb párt vezetősége összefonódott saját országának kormánypol.-jával, nem lehetett pol.-lag egységes és szervezetileg centralizált. 1933-ban kialakult a ~ balszárnya (olasz, osztrák, spanyol, francia, lengyel-bundista szekciók), mely több országban egységfrontot teremtett a komm.-kkal. A ~ vezető képviselői a *Kommunista Internacionálé* kezdeményezésére két ízben tárgyaltak a KI megbízottaival egységes akciók lehetőségéről (Brüsszel — 1934; Annemasse — 1937), de a jobbszárny (angol, skandináv, csehszlovák, holland szekciók) minden nemzetközi szintű egységfrontot megakadályozott. 1940-ben formális feloszlatás nélkül megszűnt. Kongr.-ai: Hamburg — 1923; Marseille — 1925; Brüsszel — 1928; Bécs — 1931; Párizs — 1933 (nemzetközi konferencia). Elnökei: 1923—24 A. *Henderson*, 1924—25 C. T. Cramp, 1925—29 A. Henderson, 1929—36 E. *Vandervelde*, 1936—39 L. de *Brouckère*, 1939-ben J. W. *Albarda*, 1940-ben C. *Huysmans*. Titkárai: 1923—29. T. *Shaw* és 1923—40 F. *Adler*. Székhelye előbb London, majd Zürich, végül Brüsszel. Taglétszáma: 1931: 6 204 000; több mint a felét kollektív tagsággal (szaksz.-ek stb.) is rendelkező pártok (angol, belga stb.) adták. A ~ szorosan együttműködött a *Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség*gel. A II. vh. után *Nemzetközi Szocialista Konferencia Bizottság* (COMISCO) néven éledt újjá.

Szocialista Munkáspárt, *USA — Socialist Labor Party:* alakult 1876. júl. 19—22-én az I. Int. észak-amerikai szekciói és más munkásszervezetek egyesülésével. 1877-ig Munkások Pártja — Workingmen's Party néven működött. 1877-ben vezetésében a lassalleánusok kerültek többségbe. K. *Marx* és F. *Engels* bírálta a párt szektás pol.-ját. A lassalleánus frakció kizárása után (1889), 1891-től D. *De Leon* vezetésével megerősödött. 1892-ben már az USA 32 államában működtek szervezetei. Fellépett az AFL opportunizmusa ellen, de tagjait helytelenül kilépésre utasította, új szaksz.-et hozott létre. Elutasította az együttműködést a farmermozgalommal. Ez 1899-ben újabb szakadáshoz vezetett, és bár a ~nak jelentős szerepe volt az IWW megalakításában és a szoc. tanok terjesztésében, a tömegmozgalmaktól való elszigeteltsége a szervezet teljes hanyatlásához vezetett. Taglétszáma 1876-ban 3000, 1914-ben 1500, 1920-ban 5000. Ma befolyás nélküli, szovjetellenes csoport, tevékenysége a választási kampányokra szorítkozik. Országos titkára N. Karp. Központi lapja a The Labor Standard (Munkáslobogó) volt.

szocialista munkaverseny: egyéni vagy csoportos vetélkedés a szocialista gazdasági építőmunkában. Kifejezi és fokozza a tömegek alkotó aktivitását, a szoc. gazd. fejlesztésében való érdekeltségét. A komm.-k kezdeményezésére Mo.-on már a felszab. utáni hónapokban több sikeres újjáépítési munkaverseny-kampányt rendeztek a szaksz.-ek. Ezek az akciók csírájukban már magukon viselték a ~ sajátosságait. A proletár hatalom megvalósulásával a ~ az építőmunka állandó tartozéka lett. A gazd. és pol. irányítás torzulásai nyomán az 1950-es évek első felében a verseny szervezésében és vezetésében eluralkodott a formalizmus, a látszateredmények hajszolása. A ~ e hibáktól megszabadulva az 1958 őszén kibontakozó szoc. brigádmozg.-ban született újjá. Célját a „szocialista módon dolgozni, tanulni, élni" jelszó fejezi ki. A brigádok nem-

csak a termelés mennyiségi növelésére törekszenek, hanem tagjaikat jó munkára, szoc. erkölcsre, közösségi gondolkodásra, kulturálódásra, szakmai és általános ismereteik bővítésére nevelik. A brigádmozg. kiegészítője a szoc. műhely, gyár, vállalat cím elnyeréséért folyó ~. A mozg. méreteit mutatja, hogy 1975 elején az o.-ban 120 ezer szoc. brigád tevékenykedett a IV. ötéves terv megvalósításáért. 1947-ben csaknem 1 millió 400 ezer dolgozó volt a szoc. címért küzdő brigádok tagja. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* A tudományos munkaszervezésről. 1973. 240 old. — *Fábri Tibor—Jandek Géza—Tóth Tibor:* Szocialista brigádmozgalom Magyarországon. (Kézikönyv.) 1966. 230 old. — *Jandek Géza:* A szocialista munkaverseny hazánkban. 1967. 141 old. — *Macsári Károly:* Szocialista brigádok és az új gazdasági mechanizmus. 1969. 62 old. — *Fábri Tibor:* A szocialista brigádvezetők feladatai és munkamódszerei. 1972. 134 old. — *Fábri Tibor—Tóth Tibor:* A szocialista brigádmozgalomról. 1973. 128 old.

szocialista nemzeti egység: a *munkásosztály*, a *parasztság*, az értelmiség és a kispolgárság, azaz az összes dolgozók (párttagok és pártonkívüliek) gazd., pol. érdekközösségen alapuló együttműködése, amely a szocialista társadalom felépítésére irányul. Előkészítő foka a népi-nemzeti egység, amelynek kiterjedése, tartalma a társadalmi feltételektől, a konkrét céloktól függően változik. Hazánkban a népi-nemzeti egység a *fasizmus* elleni harc és a dem. átalakulás jegyében fő elemeiben már a felszabadulás utáni időszakban kialakult. A szoc. építésének feladatai, társadalmi-pol. viszonyai alapján jön létre a ~. Feltételei a parasztsággal szövetséges munkásosztály hatalma; a szoc. alapjainak lerakása; a társadalom osztályszerkezetének átalakulása az egységesedés irányában; a *kulturális forradalom* fejlődése; a szoc. nemzeti kultúra felvirágzása; a társadalmi tudat átalakulása a szoc. szemlélet irányába. A ~ pol. tartalma: harc a szoc. társadalmi rendszer fejlesztéséért és védelméért, a szoc. teljes győzelméért, a békéért, a nemzeti függetlenség védelméért, küzdelem a nemzetközi *imperializmus* és a még meglevő belső ellenséges erők és tendenciák ellen. Vezető társadalmi ereje a munkásosztály, politikailag annak forr. pártja, szervezeti kifejezője a *Hazafias Népfront*. A ~ érvényesül az állam választott intézményeinek (törvényhozó testület, tanácsok) és végrehajtó gyakorlati vezető szerveinek összetételében is. A ~ fejlődésének alapja az osztályviszonyok további homogenizálódása, a meglevő — nem antagonisztikus — társadalmi ellentétek csökkenése; lényeges feltétele a társadalmi tudat szoc. irányban való fejlődése. A ~ kiteljesedése hosszabb folyamat. Történelmileg a fejlett szoc. társadalom felépítésével, az egész nép erkölcsi-politikai egységének kialakulásával kapcsolódik egybe. *Irod: Mód Aladár:* Nemzet és szocialista nemzet. 1974. 366 old.

Szocialista Néppárt, *Socialistisk Folkeparti:* 1959-ben alakult dán reformista párt, melyet *Dánia Kommunista Pártja* volt elnöke, A. *Larsen* és csoportja alapított. Magát „független és nemzeti" kommunistának vallja, az 1968-as választásokon 11, az 1971-esen 17, az 1973-ason 11 mandátumot szerzett. A szervezett munkások közt befolyása csekély. Külpol.-ban a „teljes dán leszerelés" s a NATO-ból való kilépés híve, belpol.-ja alig különbözik a szd. programtól. Belső ellentétei 1967. dec.-ben szakadáshoz vezettek, a ~ból kivált csoport Baloldali Szocialisták néven új pártot alapított. Taglétszáma 6000. Elnöke 1959—1968. dec. Larsen, azóta Sigurd Ømann, hetilapja az SF-Bladet (Szocialista Néppárt Lapja).

Szocialista Néppárt, *Sosialistisk Folkeparti:* szociáldemokrata típusú, baloldali norvég párt. Alakult 1961-ben, miután a *Norvég Munkáspárt* kizárta az Orientering (Tájékozódás) c. lap köré csoportosult baloldalt. 1962-es kongr.-ának elvi nyilatkozata szerint NATO-ellenes, a semlegesség és lefegyverzés, az aktív békepol. híve, célja, hogy Norvégia „saját úton, a hatalmi blokkoktól függetlenül", a pol. dem., a többpártrendszer és a parlamentarizmus útján közeledjék a szoc.-hoz. 1965-ben 2 képviselőt, 1969-ben egyet sem küldött a stortingba. Az 1973-as választásokon a KP-vel és más baloldali pártokkal együtt megalakította a Szocialista Választási Szövetséget, mely 16 mandátumot szerzett. Taglétszáma kb. 7000. Elnöke Toralv Solheim.

szocialista orvosmozgalom a két világháború között Magyarországon: kommunista és szociáldemokrata orvosok szervezkedése az MSZDP égisze alatt az egészségpolitikai kérdésekben való marxista álláspont kialakítása és képviselete, e téren akciók kezdeményezése és vezetése, orvos-érdekvédelmi tevékenység folytatása és a politikai üldözöttek egészségügyi segítése céljából. Az első szoc. orvoscsoport 1929-ben alakult meg. Hivatalos neve az MSZDP Orvostagjainak Szervezete, tagjainak száma mintegy 100—150 volt. Létrehozását komm. orvosok (*Weil* E., *Jahn* F., *Schönstein* S., *Arató* E.) kezdeményezték, vezetésében komm.-k és szd.-k vettek részt. A program egészségpol. intézkedéseket követelt, egyebek között a betegbiztosítás átszervezését és kiterjesztését a mezőgazd. lakosságra, egészségügyi ellenőrzést az ipari üzemek-

ben, a munkanélküliek orvosi ellátását, a születésszabályozás szabadságát. Az orvoscsoport tagjai széles körű, szervezett egészségügyi felvilágosító tevékenységet folytattak a munkásság körében. 1931. máj.-ban részt vettek a Szocialista Orvos-internacionálé karlsbadi megalakításában. Nagyhatású ankétot rendeztek a születésszabályozásról, és állást foglaltak minden időszerű egészségpol. kérdésben. Megakadályozták a fasiszta orvoskamara létrehozását, támogatták az orvosok ingyenmunkájának megszüntetéséért folyó első hazai orvossztrájkot. A *Magyarországi Vörös Segély* szervezetében Jahn F., Schönstein S., *Simonovits* István, Hirschler Imre és mások dolgoztak. A harmincas évek elején — az MSZDP jobboldali vezetőinek közreműködésével — az orvoscsoport tevékenységét betiltották. — A második szoc. orvoscsoport 1938-ban jött létre. Ez az MSZDP Bp. VI. ker. szervezetében, majd a párt orvoscsoportjaként, komm.-k — Simonovits István, Adler Ferenc, Arató Ottó, Mária Béla, utóbb Ehrenfeld Gyula és Sárkány Jenő — vezetésével működött. Fő cél az egészségpol. kérdésekben való marxista álláspont képviselete, valamint a pol. üldözötteknek és hozzátartozóiknak orvosi támogatása volt. 1943-ban a csoport az értelmiségi egységfront jegyében újjáalakult, és Gartner Pál is a vezetőség tagja lett. A második szoc. orvoscsoport 1944. márc.-ig Mo. ném. megszállásáig működött.

Szocialista Párt, USA — *The Socialist Party:* alakult 1901. júl. 29-én több észak-amerikai szocialista csoport, valamint az agrár népi párt balszárnyainak egyesüléséből. Alapítója és első két évtizedének vezéregyénisége E. V. *Debs* volt. A ~ programja előirányozta osztály nélküli szoc. társadalom megvalósítását a munkásosztály önálló akciója révén. Bekapcsolódott a választási küzdelmekbe, legnagyobb sikerét 1912-ben érte el, amikor elnökjelöltje, Debs több mint 900 ezer szavazatot kapott. Szaksz. befolyása a II. Int. pártjaitól eltérően viszonylag gyenge volt. Soraiban fokozatosan felülkerekedtek a bernsteinista revizionista (Victor Berger) és a centrista szárny (M. *Hillquit*) képviselői. A balszárny W. *Haywood* vezetésével 1912-ben kivált. Az I. vh. és a NOSZF megítélése elmélyítette a belső ellentéteket; az 1919-ben bekövetkezett szakadás eredményeképp alakult meg az *Egyesült Államok Kommunista Pártja.* A ~ befolyása gyorsan csökkent, még Norman Thomas tett néhány pozitív lépést a 30-as években a munkanélküliek érdekében. A II. vh. után sem sikerült megerősödnie. Taglétszáma: 1904: 20 ezer; 1912: 117 ezer; 1968: 3000, parlamenti képviselete nincs. 1972. évi dec.-i kongr.-a felvette a *Szociáldemokraták, USA* nevet (The Social Democrats — USA) azzal, hogy ez a név kifejezőbb, s hogy „az olyan kifejezés mint párt, már rég túlhaladott". A belpol. program néhány szociálpol. intézkedést tartalmaz, a külpol. állásfoglalás szélsőségesen szovjet- és komm.-ellenes. Az SZI tagszervezete. Társelnökök Bayard Rustin és Charles S. Zimmerman. Lapja a New America (Új Amerika).

Szocialista Pártok Nemzetközi Kongresszusa: *Nemzetközi Szocialista Munkáskongresszus*

Szocialista Pártok Nemzetközi Munkaközössége, *Internationale Arbeitsgemeinschaft Sozialistischer Parteien,* mozgalmi néven *Két és feles Internacionálé:* szocialista és szociáldemokrata pártok centrista irányzatú internacionáléja, alakult Bécsben a Nemzetközi Szocialista Konferencián (1921. febr. 22—27.). 1920 őszén kezdeményezték a brit *Független Munkáspárt, Németország Független Szociáldemokrata Pártja, Svájc Szociáldemokrata Pártja* és *Ausztria Szocialista Pártja,* majd csatlakozott a *Francia Szocialista Párt,* a csehszlovákiai *Német Szociáldemokrata Munkáspárt* és az emigráns *mensevikek.* Létrehozásában részt vettek kisebb centrista pártok Jugoszláviából, Letto.-ból, Litvániából, Romániából, a Poale Zion (zsidó munkásszövetség), az emigráns oroszo.-i Baloldali Szociálforradalmárok és az emigráns magyar centristák *Világosság csoportja* is. A ~ feladatát abban jelölték meg, hogy állítsa helyre a három irányzatot magában foglaló egységes internacionálét a konferencián elfogadott centrista határozatok alapján. A ~ irodájának székhelye Bécs, titkára F. *Adler* volt. A ~ 1923-ban egyesült a *Munkás- és Szocialista Internacionáléval,* létrehozván a *Szocialista Munkásinternacionálét.*

szocialista társadalom: *szocializmus, kommunizmus*

szocialista világrendszer: a munkásosztály hatalma, az alapvető termelőeszközök közösségi tulajdona alapján álló államok összessége. Napjainkban felöleli a Szovjetunión kívül Albániát, Bulgáriát, Csehszlovákiát, Jugoszláviát, Kínát, a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságot, Kubát, Lengyelo.-ot, Magyaro.-ot, Mongóliát, az NDK-t, Romániát és a Vietnami Demokratikus Köztársaságot. A ~ országai a Föld területének több mint 25%-át foglalják el; lakosságuk az emberiségnek több mint egyharmada. A ~ országaiban alapvetően azonosak a tulajdonviszonyok, a társadalmi viszonyok, a politikai hatalom jellege (a parasztsággal szövetkezett prol. diktatúrája), az ideológia *(marxiz-*

mus—leninizmus), a célok (a szoc., majd a komm. felépítése), a szoc. világforr., a forr. vívmányainak megvédése az imp. veszély ellen. A ~hez tartozás ismérvei objektívek; érvényük független attól, milyenek a tudatos, szervezett kapcsolatok. Valamely ország akkor szűnik meg a ~ tagja lenni, ha ott a szoc. termelési és társadalmi viszonyok megsemmisülnek. A ~ kialakulása új típusú pol., gazd. kapcsolatokat alapozott meg a teljes egyenjogúság, a nemzeti szuverenitás kölcsönös tiszteletben tartása, a kölcsönös segítés és együttműködés alapján. A ~en belül az országok többségét két- és többoldalú szerződések, valamint szoc. nemzetközi szervezetek kapcsolják össze (pl. a KGST — 1949 és a Varsói Szerződés — 1955). A ~ erejét, történelmi hatóképességét csökkentik az egyes országokban vagy azok vezetői részéről megmutatkozó autarchia, a nemzeti sajátosságoknak a nemzetközi érdekekkel történő szembeállítása. (L. *proletár internacionalizmus.*) — *Irod.: Kiss Tibor:* A szocialista országok gazdasági együttműködése. 1961. 529 old. — *Apró Antal:* A KGST-országok gazdasági együttműködése és a magyar népgazdaság. 1968. 306 old. — *Ausch Sándor:* A KGST-együttműködés helyzete, mechanizmusa, távlata. (Nemzetközi munkamegosztás és gazdasági mechanizmus.) 1969. 305 old. — *Puja Frigyes:* Miért van szükség a Varsói Szerződésre? 1970. 138 old. — *Jakubovszkij, I. I.:* Fegyverbarátság. [Varsói Szerződés.] 1972. 103 old. — *Kiss Tibor:* Hol tart a KGST-integráció? 1972. 235 old. — A szocialista országok gazdasági együttműködésének mechanizmusa. (Főszerk. A. M. Alekszejev, J. Sz. Sirjajev.) 1972. 245 old. — 25 éves a KGST. Alapokmány. Alapelvek. Komplex program. Előszó: Szita János. 1974. 189 old.

Szocializmus: az MSZDP (1939— SZDP) elméleti folyóirata 1906—38; 1945—48. Első száma 1906. okt.-ben jelent meg, alapítói és első szerk.-i *Garami* E. és *Kunfi* Zs. voltak. 1908. nov.—1918. dec. Kunfi szerk., s ez az időszak tekinthető a folyóirat virágkorának. Kunfi az MSZDP centrista irányvonalának baloldalibb változatát képviselte, a ~ hasábjain a pártvezetést bíráló írásoknak is helyet adott. 1906—18 nevesebb munkatársai közé tartoztak *Bresztovszky* Ernő, *Bőhm* V., *Buchinger* M., *Diner-Dénes* J., Garami E., Kunfi Zs., *Pogány* J., *Rónai* Z., *Tarczai* L., *Varga* J., *Weltner* J. Megjelenése 1918. dec.— 1922. jan. szünetelt. 1922. jan.— *Vanczák* J. és *Várnai* D. szerkesztésében jelent meg újból; 1925. jan.-ban a szerkesztést *Révész* M., 1934. jan.— *Mónus* I. vette át. Mónus szerk.-i működése alatt a folyóirat színvonala ismét emelkedett, ideológiailag rugalmasabbá vált. Állandó munkatársai lettek a centrista beállítottságú emigránsok: Bőhm V., Rónai (Vándor) Z., és szót kaptak hasábjain a hazai progresszív és szoc. értelmiség olyan képviselői is (pl. *József* A., *Radnóti* M.), akik nem értettek egyet az MSZDP hivatalos irányvonalával. 1938. dec.-ben az Imrédy-féle sajtótörvény következtében a ~ megszűnt, s csak a felszab. után (1945. aug.—1948. márc.) jelent meg ismét, Mónus Illésné szerkesztésében. Ez időben többnyire az SZDP balszárnyának álláspontját képviselte, de önálló ideológiai arculatot nem sikerült kialakítania. Emiatt megjelenése rendszertelenné vált, majd a folyóirat megszűnt.

szocializmus ⟨lat. socialis 'társas' szóból⟩: 1. a kommunista társadalmi-gazdasági alakulat első fokozata (l. *szocializmus, kommunizmus*); 2. tudományos elmélet a kommunista társadalmi alakulat létrejöttének történelmi szükségszerűségéről és megvalósításának útjáról (l. *tudományos szocializmus, marxizmus—leninizmus*). 3. E tudományos elméletet magáévá tevő, annak szellemében szervezkedő és tevékenykedő világméretű forradalmi tömegmozgalom. — A manufaktúrás kap. idején a termelőerők fejlettsége már lehetővé tette azok társadalmi tulajdonba vételének és így a tervszerű termelésnek az elképzelését, de hiányoztak azok a társadalmi erők, amelyek megvalósíthatták volna. Ebben a korszakban tehát a ~ mint szellemi áramlat utópikus útleírások formájában, később pedig elméleti fejtegetések alakjában lépett fel a polgári társadalomelméleti gondolkodás egyenlőségeszméjének továbbfejlesztésével, a tulajdonviszonyokra való kiterjesztésével. A ~ az ekkori tömegmozgalmakban a forr. dem. szélső balszárnyaként jelentkező egyenlősítő mozgalmakban nyilvánult meg. A ~ fejlődésének következő korszaka a modern kap. ellentmondásait tükrözi, ezért modern szoc.-nak nevezzük. Fejlődése az *utópista szocializmus* képviselőinek tevékenységével kezdődött. Ezek az új társadalmi rendet spekulatív úton dolgozták ki, ám sok felhasználható gondolatot is adtak a tud. szoc. számára, melyet *Marx* és *Engels* dolgozott ki a múlt század negyvenes éveiben. A negyvenes évekre nyúlik vissza a *kispolgári szocializmus* különböző irányzatainak a kialakulása is. Ezek közül nagyobb jelentősége volt a *proudhonizmus*nak és az *anarchizmus*nak. Megindult a harc a szoc. munkásmozg.-ban a tudományos ~ és az említett irányzatok között (l. *Internacionálé I*), és az előbbi felülkerekedésével végződött. A marxizmus jegyében bontakozott ki a 19. sz. hetvenes-nyolcvanas éveiben és vált nemzetközivé az 1917-ig legnagyobb és legjelentősebb szoc. irányzat, a *szociáldemokrácia*. Majdnem teljesen

egyesítette a *munkásosztály* szoc. erőit, befolyása alá tudta vonni a szaksz.-ekben tömörült szervezett munkások döntő többségét. Az új nemzetközi munkásszövetségben *(Internacionálé II)* vezető szerepe volt a szociáldemokráciának. Emellett megmaradt bizonyos befolyása az anarchizmusnak, új szoc. irányzat jött létre és tett szert bázisra: az *anarchoszindikalizmus* és jelentős befolyása volt az angol munkásmozg.-ra a fabianizmusnak *(Fabianus Társaság)*. Az I. vh. kitörése idején a szociáldemokrácia opportunista irányzatai a hadviselő országok imp. *burzsoáziájának* háborús pol.-ja mellé álltak. A szoc. munkásmozg. forr. szárnya nem maradhatott többé a szociáldemokrácián belül. Szakított vele és létrehozta saját önálló irányzatát, újra felvette a múlt század 40-es éveiben a forr. prol. által használt kommunista elnevezést, megteremtette új nemzetközi szervezetét, a *Kommunista Internacionálét*. A komm. mozg. a marxizmus—leninizmus szellemében fejti ki tevékenységét. Történelmileg első osztagának, az SZKP harcának eredményeképp létrejött a földkerekség első prol.-állama, a SZU, és a szoc. társadalmi rend építésével kezdetét vette a kap.-ból a szoc.-ba való átmenet korszaka. A II. vh. után újabb o.-okban valósult meg a proletárhatalom, és ezzel kezdetét vette a szoc. társadalom nemzetközi méretekben való megvalósítása. A ~ korunkban nagy befolyást gyakorol a gyarmati uralom alól felszabadult országok haladó tömegmozgalmaira. — *Irod.: Engels, Friedrich:* A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig. = Marx, Karl—Engels, Friedrich: Művei. 19. köt. 1969. 173—218. old. — *Marx, Karl:* A gothai program kritikája. = Marx, Karl—Engels, Friedrich: Művei. 19. köt. 1969. 9—30. old. — Szemelvénygyűjtemény a tudományos szocializmus tanulmányozásához. Szerk. Lengyel Zsuzsa. 1972. 538 old.

szocializmus győzelme egy országban: a szocialista forradalom V. I. *Lenin* által megfogalmazott új törvényszerűsége. K. *Marx* és F. *Engels* a monopóliumok előtti kap. korszakában úgy vélték, hogy a szoc. forr. csak egyszerre győzhet a főbb, éspedig a legfejlettebb kap. o.-okban. A ~ azon a Lenin által feltárt törvényszerűségen alapul, hogy a tőkéso.-ok gazd.-lag és pol.-lag egyenlőtlenül fejlődnek. Az imp. hatalmak között éleződnek az ellentétek, háborús összecsapásra kerülhet sor, amelynek során az *imperializmus* egyik vagy másik „láncszeme" meggyengül. Ily módon az ilyen o.-ok forr. szervezett munkásosztálya kezébe ragadhatja a hatalmat. A lenini elmélet helyességét a NOSZF győzelme igazolta. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* Az Európai Egyesült Államok jelszaváról. = Lenin, V. I.: Összes művei. 26. köt. (2. kiad.) 1971. 332—336. old. — *Lenin, Vladimir Iljics:* Néhány tézis. A szerkesztőség nevében. = Lenin, V. I.: Összes művei. 27. köt. (3. kiad.) 1971. 47—50. old. — *Lenin, Vladimir Iljics:* A proletárforradalom katonai programja. = Lenin, V. I.: Összes művei. 30. köt. (2. kiad.) 1971. 128—140. old.

szocializmus, kommunizmus: a kapitalizmust forradalmi úton felváltó gazdasági-társadalmi alakulat. Lényege: a termelőeszközök magántulajdonának, a kizsákmányolásnak a megszűnése. Két foka — a gazd. és tudati érettségi színvonal különbsége alapján: 1. a szoc. vagyis a komm. alsó foka; 2. komm., a szoc. felső foka. E két fejlődési fok közös vonásai: 1. a termelőeszközök társadalmi tulajdona; 2. nem lehetséges kizsákmányolás, nincsenek kizsákmányoló *osztály*ok; 3. a népgazdaság tervszerű fejlődése. A két fokozat közötti eltérések: 1. az első fokban az egytípusú, szoc. tulajdonviszonyok két formája van jelen: az össznépi és a szövetkezeti, csoporttulajdon; 2. Az első fokban még léteznek — nem antagonisztikus — osztályok, a *munkásosztály*al szöv. egységes szövetkezeti paraszti osztály, ez az egyik alapja az ekkor még meglevő város—falu közötti különbségnek. 3. Az első fokon a fogyasztási javak elosztásának elve a munka szerinti elosztás, a második fokon az anyagi javak bősége alapján lehetővé válik a kommunista, „mindenkinek szükséglete szerint" való elosztás, elvének alkalmazása. 4. A második fokon megérlelődnek azok az anyagi és személyi feltételek, amelyek alapján megszűnik a munkamegosztás örökletes jellege, és helyébe a munkatevékenység szabad cseréje, az ember képességeinek teljes kibontakozása lép, a munka életszükségletté válik, és eltűnik a fizikai és szellemi munka közötti különbség. 5. Az első fokon az irányítás pol. jellegű; az állam funkciója, hogy a munkásosztály pol.-ját megvalósítsa, a *munkás-paraszt szövetség*et megszilárdítsa, harcoljon a kap. maradványok ellen, és gazd. szervező, valamint kult. nevelő tevékenységével létrehozza a második fokra való áttérés anyagi-műszaki és tudati-erkölcsi feltételeit. Az e szakaszban kiteljesedő szoc. dem. útján a második fokon az osztályokat kifejező pol. felépítmény, az állam fokozatosan elhal, a társadalom óriási többsége megtanulja a vezetést, eltűnik minden kormányzás pol. jellegének szükségessége, és az emberek igazgatását a dolgok igazgatása, a termelés irányítása váltja fel. (l. *kommunista társadalmi önigazgatás.*) A két fokozat közötti átmenet nem antagonisztikus ellentétek között, folyamatosan megy végbe. — A komm.-ba való átmenet feladatait a Szovjetunió vonatkozásában a *Szovjetunió Kommunista Pártjá*nak XXII. kongresszusa

vázolta fel. Ezek: a komm. anyagi-műszaki bázisának létrehozása, a dolgozók általános és szakmai műveltségének emelése, a mezőgazd. gépesítésének olyan foka, amelyen — a kult. forr. feladatainak megoldásával együtt — megszűnnek a falu és a város közötti lényeges különbségek; a szoc. dem.-nak — a tömegek közügyekbe való bevonásának — kiszélesítése, a komm. társadalmi önigazgatás fokozatos megvalósítása. — *Irod.: Karpinszkij, V.:* Beszélgetések a kommunizmusról. 1958. 151 old. — *Konsztantyinov, F.T.:* A szocialista országok átmenete a kommunizmusba. 1960. 74 old. — *Révész Gy. István:* Négyszemközt a kapitalizmusról és a szocializmusról. 1960. 207 old. — *Lakos Sándor:* A szocializmus alapjainak lerakása. Az átmeneti korszak időszerű elvi kérdéseihez. 1963. 221 old. — A Szovjetunió a kommunizmus építésének útján. (1959—1970.) Szerk. Fencsik László. 1972. 227 old. — *Tőkei Ferenc:* A szocializmus dialektikájához. 1974. 236 old.

szociálpacifizmus: opportunista politikai irányvonal a *szociáldemokrácia*ban az I. világháború idején és az utána következő években. A ~ szerint az I. vh. által teremtett viszonyok lehetővé teszik a dem. békekötést, a világkap. békés és dem. fejlődését, a leszerelést, a háborúk kiküszöbölését, a *munkásosztály* szociális és pol. vívmányainak kifejlesztését, befolyásának állandó növelését és hatalomra jutását. Mindez annak elhitetését szolgálta, hogy a dem. béke a kap. megdöntése nélkül is kivívható, és a szoc. pusztán reformok útján is megvalósítható. (l. *pacifizmus, reformizmus*)

szociálpolitika: az állam és a társadalmi szervezetek intézkedéseinek összessége a lakosság munka-, élet- és lakáskörülményeinek javítására, egészségének védelmére; a bajba jutottak, gondozásra, ápolásra szorulók segítésére; ill. az e tevékenységet megalapozó alkalmazott tudomány. Tartalma és hatékonysága az illető állam társadalmi rendszerétől, tőkés viszonyok közt az *osztály*ok erőviszonyaitól, az *osztályharc* állásától, a társadalom fejlettségi fokától, a gazd. adottságoktól függ. Tőkésállamban minden, a dolgozó tömegek érdekeit szolgáló ~i vívmányért kemény küzdelmet kell folytatni, amely része a *munkásosztály* pol. és gazd. harcának. — A reformista pártok és szaksz.-ek elsősorban a ~i követeléseket állították előtérbe, szembeállítva vagy elkülönítve azokat a társadalmi rend megváltoztatásáért folyó harctól. Az MSZDP reformista vezetői a két vh. között — a kormányzás demokratizálásának követelése mellett — szinte kizárólag az állami ~i törvényhozás megindításának, fejlesztésének követelését állították tevékenységük középpontjába. — A forr. munkásmozg. nem tagadja a ~i vívmányokért folytatott harc fontosságát és szükségességét, de alárendeli azt a szoc. forr.-ért folyó harcnak. A munkásmozg. a kap.-ban jelentős vívmányokat ért el, amelyek az életkörülmények javulásához vezettek (magasabb munkabér, rövidebb munkaidő, a gyermekmunka eltiltása, pihenőnapok, *munkásbiztosítás*, nyugdíj stb.). A ~i követelésekért folytatott harcok hozzájárultak a munkásosztály szervezettségének kialakulásához, megszilárdításához. A tőkésállamokban a termelőtechnika fejlődése, a munkásmozg. megerősödése nyomán — különösen a NOSZF óta — javult a dolgozók szociális helyzete, de ennek eléréséért, majd bővítéséért, megtartásáért állandó kemény harcot kell folytatniuk *(sztrájk)*. Különösen a gazd. dekonjunktúra időszakában igyekeznek a tőkések az elért vívmányokat csorbítani. A szoc. o.-okban a ~i problémák megoldása a szoc. állam egyik fontos feladata; azok intézése nagyrészt a szaksz.-ek hatáskörébe tartozik. Hazánkban a Munka Törvénykönyve foglalja rendszerbe a ~i kérdéseket. Helyileg a vállalati *kollektív szerződés*ek szabályozzák a munkaviszonnyal kapcsolatos szociális kérdéseket. — *Irod.: Csizmadia Andor:* Az általános szociálpolitikai tevékenység (szociális gondoskodás) története és elvi kérdései. 1962. 61 old. — Szociálpolitikánk két évtizede. (Írta... Gál László, Bartos István stb.) 1969. 234 old.

szociálsovinizmus: szélső opportunista politikai irányvonal, amelyet a szociáldemokrata pártoknak a hadviselő országok *burzsoáziájá*val együttműködő szárnya képviselt az I. világháború idején. A ~ szerint a saját nemzeti burzsoázia és szövetségeseinek *háború*ja az egész nemzet érdekeit képviseli, ezért igazságos, és az SZDP-nek támogatnia kell a háborús kormányt a végső győzelem kivívásáig, a háború idejére fel kell függesztenie az *osztályharc*ot, meg kell szavaznia a hadihiteleket a parlamentben, s ha szükséges, részt kell vennie a háborús kormányban, meg kell szakítania a nemzetközi kapcsolatokat az ellenséges o.-ok *szociáldemokrácia*jával. A ~sal megfertőzött ném., francia, osztrák, magy., angol, orosz stb. munkásmozg.-ban keletkezett erjedés elvezetett a *kommunista és munkáspártok* megalakulásához, ill. egyes o.-okban a *szociálpacifizmus*t képviselő pártok és mozgalmak létrejöttéhez.

szociográfia (lat. 'társas' + gör. 'leír' szóból): eredetileg a *szociológia* társadalomstatisztikai irányzatú segédtudománya; célja a társadalom valamely kisebb egységének (települési egység,

üzem, termelési ág) leírása. Később jelentősége csökkent és beolvadt a szociológiába. Fontos maradt és teljesen önállósult mint irodalmi műfaj az irodalmi ~, melynek kiváló képviselői voltak a 30-as évek második felében a népi írók. — *Irod.: Gereblyés László:* Így volt. Szociográfiai jegyzetek a 30-as évekből. 1959. 122 old. — Vasszínű égbolt alatt. Város-szociográfiák 1945 előtt. 1932—1943. (Válogatta... Meggyesi János. Előszó: Kende János.) 1961. 398 old. — A valóság vonzásában. (Válogatta, a bevezető tanulmányt írta Gondos Ernő.) 2. köt.: Szociográfiai írások. 1963. 332 old. — *Lemle Géza:* Március. Szociográfiai írások. Pécs 1970. 254 old. — Magyar munkásszociográfiák 1888—1945. (Szerk. és bevezette Litván György) 1974. 446 old.

szociológia ⟨lat. 'társas' + gör. 'tan' szóból⟩: a társadalomtudományoknak az az ága, amely valamely adott társadalom konkrét jelenségeinek, állapotának, rétegződésének, a rétegek, csoportok mozgástendenciáinak vizsgálata alapján a társadalomban ható törvényszerűségek, az anyagi, gazdasági és tudati viszonyok kölcsönhatásainak megvilágítására s az ebből adódó következtetések levonására törekszik. Fogalmát Auguste Comte francia pozitivista filozófus vezette be a XIX. sz. elején. A polg. ~t az álobjektív „osztályfeletti" nézőpont s az empirizmus jellemzi. K. *Marx* és F. *Engels*, a történelmi materializmus megalkotásával — V. I. *Lenin* megállapítása szerint — „először tette lehetővé a tudományos szociológiát". A ~ komplex jellege szükségessé teszi, hogy kutatási módszereiben és következtetéseiben a társadalomtudományok valamennyi ágának eredményeire támaszkodjék és figyelembe vegye a természet- és műszaki tudományok fejlődését is. Fő segédeszköze a *szociográfia*. — A ~ művelésének m.-oi úttörői a *polgári radikalizmus* képviselői (*Jászi* O., *Braun* R. stb.) és néhány szd. ideológus (*Kunfi* Zs., *Bresztovszky* Ernő stb.) voltak. A marxista ~ megteremtése iránti igény és az első ilyennek minősíthető művek Mo.-on magas szinten először *Szabó* E. munkásságában jöttek létre. A két vh. közötti időszakban több marxista—leninista nézőpontú szociografikus és társadalomelemző munka (*Agárdi* F., *Bálint* Gy., *Jahn* F., az erdélyi *Nagy* I. és mások ilyen jellegű művei) már a mo.-i komm. ~ alapvetését jelentette; a falukutatók (Illyés Gyula, *Erdei* F., Kovács Imre, Féja Géza, *Darvas* J., *Veres* P. stb.) ilyen irányú, a szociográfián túlemelkedő munkássága — bár ideológiailag különböző tendenciákat képviselt — ugyancsak sok tanulságot adott a mo.-i marxista ~ számára. A nemzetközi komm. mozg.-ban egy időben eluralkodott *dogmatizmus* háttérbe szorította a ~ művelését, de az SZKP XX. kongr.-át követően — immár a lenini alapelveken — ismét méltó helyre került a marxista—leninista tud. tevékenységben. Mo.-on jelenleg az MTA Szociológiai Kutató Intézete, valamint az *MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete* és *Politikai Főiskolája* égisze alatt széles méretekben bontakozik ki a ~i munka, amely jelen társadalmunk valóságos problémáit kutatja és szembeszáll a tudományág művelésébe beszüremkedő revizionista és különféle polg. irányzatok behatolásával. — A korszerű ~ a vizsgált társadalom sokrétűségének megfelelően a kutatás tárgya szerint ágazatokra oszlik; így megkülönböztetünk munka-, kultúr-, város-, falu-, család-, kriminál- stb. ~kat. — *Irod.: Bauman, Zygmunt:* Általános szociológia. 1967. 601 old. — Francia szociológia. (Válogatás.) (...Összeáll., a tanulmányokat és az előszót írta Ferge Zsuzsa.) 1971. 454 old. — Szovjet szociológia ma. (A kötetet összeáll. Farkas János...) 1971. 339 old. — A szociológia története 1917-ig (Szöveggyűjtemény.) 1. köt. Szerk. Huszár Tibor, Somlai Péter. 1972. 211 old. — *Kulcsár Kálmán:* A társadalom és a szociológia. 1973. 240 old. — *Mihu, Achim:* A szociológiai kutatások ABC-je. 1973. 192 old. — *Szczepanski, J.:* A szociológia története. 1973. 464 old. — A szociológia első magyar műhelye. A Huszadik Század köre. 1—2. köt. (... a bevezető tanulmányt írta Litván György, Szűcs László.) 1973. — Városszociológia. [Válogatott tanulmányok.] 1973. 441 old. — *Zdravomiszlov, A.:* A szociológiai kutatások módszertana. 1973. 216 old.

szolidaritás ⟨lat. 'összetartás, közösségvállalás'⟩: a *munkásmozgalom*ban a dolgozók közös érdekeken alapuló összetartásának különböző fokon és formákban való kifejezése. Forrása a közös sors és a közös célok átérzése, felismerése és vállalása. A munkás~ olyan régi, mint az ipari munkásság; megnyilvánulásának különböző formáival a középkor kezdetétől találkozhatunk. A modern szervezett szoc. munkásmozg. a ~ igen magasrendű formáját jelenti. A szaksz. mozg. leglényegesebb, legalapvetőbb vonását is a ~ képezi. A kap.-ban a ~ formái a *sztrájk*olók anyagi megsegítésétől a támogatásukra rendezett gyűléseken, *tüntetés*en át egészen a *fegyveres felkelés*ben, szabadságküzdelmekben való cselekvő részvételig terjednek. A ~ magasabb formája az országhatárokon túl terjedő pol. akció *(proletár nemzetköziség)*. Jelentősebb formái: a bebörtönzött haladó hazafiak megmentésére, a háborúk áldozatainak megsegítésére, a háború megakadályozására stb. indított nemzetközi akciók.

Szomolányi Imre (1891—1920. jan.): tisztviselő; szociáldemokrata, majd kommunista. A munkásbiztosító pénztár tisztviselője volt s szoc. tartalmú szépirodalmi tevékenységet is folytatott. Háborúellenes verseit 1915— közölte az *Ifjúmunkás*, a Nép és a *Népszava*. Mint szerző és előadóművész részt vett a munkás-színjátszó mozg.-ban. Karácsony c. drámáját 1916. dec.-ben antimilitarista tendenciája miatt betiltották. Kiemelkedő szerepe volt az 1918. jan.-i ált. sztrájk szervezésében. 1918. dec.-ben belépett a KMP-be. 1918—19-ben a vegyipari szaksz. vidéki szervezője. A TK megdöntése után Bécsbe emigrált, onnan 1920. jan. elején magy. ellenforradalmárok elrabolták, Mo.-ra hurcolták és meggyilkolták.

szovjet ⟨orosz 'tanács'⟩: az 1905—07-es oroszországi polgári demokratikus forradalom, az 1917. febr.-i polgári és a *Nagy Októberi Szocialista Forradalom* idején elsősorban a munkásság és katonaság, ill. a parasztság hatalmi, önkormányzati szerve. A NOSZF után napjainkig a szoc. állam, a szoc. demokrácia alapvető szervezeti formája. Gyökerei az 1880—90-es évek sztrájkmozgalmaira nyúlnak vissza. Jelentősebb szerephez első ízben az 1905—07-es forr. idején jutottak. 1905. máj.-ban az ivanovo-voznyeszenszki textilipari sztrájk vezetésére alakultak meg az első ~ek, majd az ipari központokban jöttek létre. Megszervezésükben mind a *bolsevikok*nak, mind a *mensevikek*nek, sőt helyenként az *eszerek*nek is szerepük volt. A mensevik és bolsevik álláspont között a ~ek feladatát illetően alapvető különbségek voltak. A bolsevikok a ~eket a cárizmus elleni forr., szükség esetén a fegyveres harc irányító szerveivé akarták kiépíteni. A mensevikek a ~eknek a hatalomért vívott harcban a békés, fokozatos erősödés útján történő hatalomátvételt szánták. — Az 1917. febr.-i polg. dem. forr. győzelme után kiépült munkás-, katona- és paraszt~ek az első időben főleg mensevik, eszer befolyás alatt állottak, kiegyeztek a burzsoáziával a hatalom kérdésében. A munkásosztály éleződő osztályharca nyomán a hivatalos kormányzat mellett mind nagyobb szerepre tettek szert a ~ek, kialakult a *kettős hatalom*. 1917. ápr.-ban az emigrációból hazatért V. I. *Lenin* az *Áprilisi tézisek*ben meghirdette a „Minden hatalmat a szovjeteknek, semmi támogatást az Ideiglenes Kormánynak" jelszót. Lenin a kialakult helyzetben lehetségesnek tartotta a ~ek békés úton történő hatalomátvételét. 1917. júl.-ban az ellenforr. átmeneti előretörésének idején e jelszót a bolsevikok visszavonták, mivel a ~ekben átmenetileg megerősödött a mensevikek és eszerek befolyása. 1917. szept.-től a bolsevikok ismét fokozódó befolyásra tettek szert a ~ekben. A párt újból kiadta a „Minden hatalmat a ~eknek" jelszót, de akkor ez már a fegyveres felkelésre való felhívást jelentette. A ~ek vezető szerepet játszottak a NOSZF-ban, a forr. győzelme után az új, szoc. állam szervezeti alapjait képezték. A ~ek példája nyomán jöttek létre az 1918—19-es magy. forr.-ak idején a munkástanácsok. A mo.-i TK az oroszo.-i tapasztalatokat felhasználva építette ki az államhatalmat, e tapasztalatok hatottak az 1948 utáni szoc. Mo. tanácsrendszerének kiépítésénél is. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* A szovjet államapparátus munkájáról. 1956. 295 old. — A szovjet államjog kérdései. 1962. 288 old.

szovjet alkotmány: a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége (Szovjetunió) alaptörvénye, a megvalósult szocialista társadalom társadalmi viszonyainak és intézményrendszerének tételes törvénybe foglalása. — Az első ~ (1918) az Orosz Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság (OSZFSZK) alkotmánya a *proletárdiktatúra* alapelveit és a *Második Szovjetkongresszus* nevezetes dekrétumait vette alapul. Az állam szervezeti felépítésének alapjává a *demokratikus centralizmust* tette. Az államfői jogok gyakorlását a Szovjetek Összoroszországi Végrehajtó Bizottságára, az államigazgatás felelősségét a Népbiztosok Tanácsára ruházta. Mintául szolgált a belorusz (1919. febr.), az ukrán (1919. márc.), az azerbajdzsán (1921. máj.), az örmény (1922. febr.) és a grúz (1922. febr.) szövetséges közt. alkotmányának kidolgozásához. — A Szovjetuniónak, mint államszövetségnek első alkotmányát 1924. jan. 31. fogadták el. E ~ két részből állt: 1. nyilatkozatból és 2. a SZU megteremtését jelentő szerződésből. Elhatárolták az államszövetség és a csatlakozott szövetséges közt.-ok hatáskörét. A szövetség hatáskörébe utalták a katonai, külpol., postai-távírdai ügyeket és az egész szövetséget érintő pol. és gazd. döntéseket (pl. népgazd. terv), minden egyéb ügyet a szövetséges közt.-ok hatáskörébe utaltak. Az államfői jogok gyakorlását a SZU Központi Végrehajtó Bizottságára ruházták, az államigazgatás vezető testülete a Népbiztosok Tanácsa maradt. Az 1924-es ~ a Központi VB mellett létrehozta a Legfelsőbb Bíróságot, a Népbiztosok Tanácsa mellett a belbiztonságért felelős Egyesített Állami Politikai Igazgatóságot (orosz kezdőbetűi után: OGPU) — 1936. dec. 5. lépett érvénybe a kiegészítésekkel és módosításokkal ma is hatályos ~. Kidolgozását a termelési viszonyok szoc.-vá válása tette indokolttá. Az 1936-os ~ elvi jelentőségű tételei az alapjaiban megvalósult szoc. jogi-politikai kifejezése. (A szoc. tulajdon két formájának meghatározása: össznépi

tulajdon, csoporttulajdon; az elosztás szoc. alapelvének meghatározása: „mindenkitől képességei szerint, mindenkinek munkája szerint".) Bővítették az állampolgárok jogait, egyenlővé tették a választójogot. Az államhatalom legfőbb letéteményese a Legfelsőbb Tanács lett, ez két kamarából: a Szövetségi Tanácsból és a Nemzetiségi Tanácsból áll. A Legfelsőbb Tanácsot közvetlen, általános, titkos szavazással választják. 1936-tól számos módosítást hajtottak végre (új területi beosztás, a jogrendszer új intézményei stb.), 1962-ben pedig elhatározták új alkotmány kidolgozásának előkészítését.

szovjet köztársaságok Kínában: kínai kommunisták kísérlete 1927—33-ban szovjethatalom létesítésére. Az elsőként 1927-ben alakult hajlufengi tanácsközt.-ot a csangkajsekista nyomás miatt fel kellett adni. 1928—30 11 D-i tartományban alakultak szovjet körzetek (forr. támaszpontok). 1931. nov. 7-én összeült a Munkás- és Parasztküldöttek I. Orsz. Kongresszusa. Megalakult a Kínai Szovjet Közt. s annak Központi Dem. Munkás-Paraszt Kormánya. Elnökévé *Mao Cetung*ot választották. A szovjet körzetek kb. 50 millió lakost számláltak. A ~ központja Zsujcsin volt, államként működött, saját pénzt bocsátott ki, 300 000 főnyi hadsereggel rendelkezett. Csang Kaj-sek öt bekerítő hadjáratot vezetett a felszabadított területek ellen; 1934-ben az ellenforr. túlerő és stratégiai hibák következtében a ~ kénytelenek voltak erőiket e területről kivonni *(hosszú menetelés)* és É-Kínába vonulni. Ezzel egyidejűleg a KKP szovjetközt.-ok alakítására irányuló pol.-ját a *népfront*pol. váltotta fel.

szovjet ötéves tervek: a szovjet állam gazdasági, politikai fejlődésében vezető szerepet játszó állami terv, mely a *marxizmus—leninizmus* gazdasági tanításai alapján a *szocializmus*, a *kommunizmus* építésének fő eszköze. — A SZU története folyamán 9 ötéves tervet dolgoztak ki, ill. valósítottak meg. (1959—65-ben 7 éves terv volt érvényben.) — Az első ~ (1928—33) előirányzatait az SZKP XV. kongr.-a irányelvei alapján dolgozták ki. Fő feladata az erőltetett ütemű ipari fejlődés és a *mezőgazdaság szocialista átszervezését* elősegítő nehézipar megteremtése volt. A négy év és három hónap alatt megvalósított terv eredményeként a SZU ipari nagyhatalom lett (a nemzeti jövedelem 70%-át adta az ipar), megkétszereződött az ipari termelés volumene, s míg az azt megelőző 10 évben 16,5 milliárd rubelt, 1928—32-ben 65 milliárdot ruháztak be. — A második ötéves tervet az SZKP XVII. kongr.-a hagyta jóvá az 1932—37-es évekre s fő pol. célul a kizsákmányolás végleges felszámolását tűzte ki. E terv végére a SZU-ban, lényegét tekintve, végbement a szoc. építése. A tervet 4 és ½ év alatt teljesítették. Az ipari termelés a bázisszínvonal 2,2-szeresére nőtt. A műszaki haladás és a *Sztahanov-mozgalom* eredményeként a termelékenység az iparban az előirányzott 63% helyett 82%-kal növekedett. — A harmadik ötéves terv (1938—42), melynek végrehajtását 3 és ½ év után megszakította a II. vh., az ipari termelés 92%-os növelése mellett a mezőgazd. és más ágazatok gyorsabb ütemű fejlődését is előirányozta. 1941. jún.-ig annyit ruháztak be a népgazd.-ba, mint a korábbi két ötéves tervben együttvéve. — A SZU Legfelsőbb Tanácsa hagyta jóvá a II. vh. után a negyedik ötéves terv (1946—50) előirányzatait. E terv célja a háborúban elszenvedett károk helyreállításán túlmenően a termelőerők további nagyarányú fejlesztése. 1940-hez képest 1950-ben a teljes termelés az iparban 73%-kal nőtt, ezen belül az A-szektorban 2,1-szeresen, a B-szektorban 23%-kal szárnyalta túl a bázisszínvonalat. A terv során 6200 nagyvállalatot építettek fel, ill. állítottak helyre. — Az ötödik ötéves tervet (1951—55) az SZKP XIX. kongr.-ának irányelvei alapján dolgozták ki, s négy év és négy hónap alatt valósították meg. Az ipari teljes termelés 85%-kal növekedett (A-szektor: 91%, B-szektor 76%). E terv megvalósítása során 1953— intézkedések születtek a népgazd. harmonikusabb, az életszínvonal gyorsabb ütemű növelését lehetővé tevő fejlesztésére. — A hatodik ötéves terv (1956—60 jelzőszámait az SZKP nagyjelentőségű XX. kongr.-a hagyta jóvá az 1953—56-ban folyamatosan született pol. döntések szellemében. A nehézipar elsődleges fejlesztésének lenini gyakorlata mellett ugrásszerű fejlődés következett be az ország gabonával és néhány más mezőgazd.-i terménnyel való ellátásában (1953: 5 milliárd pud, 1958: 8,3 milliárd pud gabona). — Az SZKP XXI., rendkívüli kongr.-a hagyta jóvá — az SZKP programjával együtt — az 1959—65-ös évekre előirányzott hétéves tervet. E terv csaknem minden mennyiségi előirányzatát teljesítették vagy túlteljesítették. (Az ipari termelés a tervezett 80% helyett 84%-kal növekedett.) Ám elmaradás mutatkozott a munka termelékenysége növekedési ütemében (a korábbi évi 6,5% helyett 4,6%). — Ezeket a fogyatékosságokat kívánták helyrehozni az SZKP XXIII. kongr.-a által jóváhagyott nyolcadik ötéves tervvel. E terv fontos sajátossága volt, hogy a B-szektor növekedési ütemét közelítették az A-szektoréhoz, és hogy elsőrendű szerephez jutott a tudományos-műszaki haladás eredményeinek alkalmazása. — Az SZKP XXIV. kongr.-a által jóváhagyott kilencedik ötéves terv (1971—75), először a SZU történetében, a B-szektor gyorsabb növekedését irányozta elő (44—48%), míg az A-szektoré 41—

45%. Az életszínvonal-emelés nagyszabású programja mellett öt év alatt 1 trillió 625 milliárd rubelt ruháznak be és a nemzeti jövedelmet 37—40%-kal kívánják emelni.

szovjet partizánháború (1941—1945): a szovjet nép széles körű népi ellenállása a SZU németek által megszállt területein, az SZKP irányítása alatt. Az SZKP KB 1941. júl. 18-i határozatában („A harc szervezéséről a német csapatok mögöttes területein") utasította a megszállt és frontközeli területek pártszervezeteit, hogy a lakosság mozgósításával partizánmozgalmat bontakoztassanak ki. Az első partizánegységek sok helyütt a németek és szövetségeseik által a főerőktől elvágott szovjet csapatokból kerültek ki. Tevékenységük eleinte felderítésre korlátozódott, 1942 tavaszától öltött mind szélesebb méreteket a fegyveres népi ellenállás. 1942 végére mintegy 120 000 ember vett részt a ~ban. Nagyobb egységek jöttek létre Leningrád, Kalinyin, Szmolenszk, Orjol körzetében, Belorussziában és különösen Ukrajnában, ahol több ezer főt számláló partizánhadosztályok harcoltak (Sz. A. *Kovpak*, A. Ny. Szaburov, A. F. *Fjodorov*). 1942. máj. 30-án az Állami Honvédelmi Bizottság létrehozta a partizánmozgalom központi törzskarát. A partizáncsapatok 1942 nyarán, őszén 20—22 ellenséges hadosztályt kötöttek le, a partizánok létszáma 1943 végére 250 000-re nőtt. 1944. jan.-ban a központi törzskart feloszlatták, és a partizánmozgalom felsőbb irányítását az SZKP-nek a területi szövetséges közt.-okban működő KB-jei vették át. Kiemelkedő szerepet töltöttek be a ~ban Ukrajnában és Belorussziában a P. P. Versigora, A. F. Fjodorov, Sz. F. Malikov által vezetett csoportok. — *Irod.: Ignatov, Pjotr:* Egy partizán feljegyzései. 1950. 674 old. — *Kovpak, Szidor:* A brjanszki erdőtől a Kárpátokig. 1951. 155 old. — *Medvegyev:* Sűrű erdő. 1958. 239 old. — *Fjodorov, A.:* Partizánok élén. 1959. 815 old. — *Versigora, Pjotr:* Nyugati portya. [Kovpak tábornokról.] 1962. 269 old. — *Fjodorov, A.:* Az utolsó tét. Uzsgorod 1966. 436 old.

Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, *Szovjetunió:* 1922. dec. 30-án alakult szocialista és internacionalista jellegű államszövetség, melyet az Oroszországi Szocialista Föderatív Szovjetköztársaság, az Ukrán Szocialista Szovjetköztársaság, a Kaukázusontúli Szocialista Föderatív Szovjetköztársaság és a Belorusz Szocialista Szovjetköztársaság hozott létre. — A szoc. felépítése folyamán fokozatosan kialakultak a SZU nemzeti-állami építése folytatásának és tökéletesítésének kedvező társadalmi-gazdasági feltételei. 1924-ben megalakult a Türkmén és az Üzbég, majd 1929-ben a Tadzsik Szocialista Szovjetköztársaság. 1936-ban a Kazah és a Kirgiz Autonóm Köztársaság szövetségi köztársasággá alakult át. Ugyanabban az évben az Azerbajdzsán, az Örmény és a Grúz szovjetköztársaságok, amelyek korábban együtt alkották a Kaukázusontúli Szocialista Föderatív Szovjetköztársaságot, közvetlenül lettek tagjai a ~nek. — 1940-ben Lettország, Litvánia és Észtország dolgozói forr. harc során helyreállították a szovjet államiságot; a lett, a litván és az észt szovjetközt.-ok beléptek a ~be. A moldvai nép újraegyesülése eredményeképpen a Moldvai Autonóm Szocialista Szovjetköztársaság szövetségi közt.-gá alakult át. — A 15 szövetséges közt. mellett 20 autonóm közt., 8 autonóm terület és 10 nemzetiségi körzet biztosítja a SZU nemzeteinek autonóm jogait. — *Irod.:* A Szovjetunió 15 köztársasága. 1—3. füzet. 1972—1973. 1. füzet: Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaságok (OSzSzSzK.) 1972. 273 old. — 2. füzet: Ukrajna, Belorusszia, Moldva. 1973. 231 old. — 3. füzet: A Kaukázusontúli Szovjet Köztársaságok. 1973. 271 old.

Szovjetunió Kommunista Pártja, *Kommunyisztyicseszkaja Partyija Szovjetszkovo Szojuza, SZKP:* Az első marxista munkásszervezet a *Munka Felszabadítása* csoport (1883) volt G. V. *Plehanov* vezetésével. A szervezet fellépett a cárizmussal szemben és a *narodnyikok* ellen. A harc tetőpontját V. I. *Lenin* Kik azok a „népbarátok" és hogyan harcolnak a szociáldemokraták ellen? (1894) és A kapitalizmus fejlődése Oroszo.-ban (1899) c. művei jelentették. 1895-ben megalakult a proletárpárt első jelentős csírája, a *Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására.* 1898-ban Minszkben létrejött az OSZDMP. Az egységes szervezeti szabályzat, az egységes pártprogram hiánya, a különféle irányzatok, pl. az ökonomisták, *legális marxisták* gyengítették a szervezeteket. Fordulatot jelentett 1900-ban az *Iszkra* megjelenése, valamint 1902-ben Lenin Mi a teendő? c. műve, amelyben hangsúlyozta a forr. elméletnek a párt tevékenységében betöltött fontos szerepét. 1903. júl. 17.—aug. 10. (júl. 30.—aug. 23.) Brüsszelben, majd Londonban zajlott le az OSZDMP II. kongr.-a, amely a párt szervezeti szabályzatának megvitatásával kapcsolatban a párt *bolsevik* és *mensevik* csoportra való szakadását eredményezte. Az oroszo.-i forr. válság, majd az 1905-ös forr. a pártegység megszilárdítását követelte. Az OSZDMP III., 1905. ápr. 12—27-i (ápr. 25.—máj. 10.) kongr.-án (London) a mensevikek mégsem vettek részt. Genfben tartottak konferenciát. A kongr. a polg. dem. forr. lehetőségének figyelembevételével dolgozta ki taktikáját, melyben fontos pontként

szerepelt a *munkás-paraszt szövetség*, a munkásosztály vezető szerepének kérdése. Elítélte a mensevikeket, bolsevik KB-t választott, új, központi lapot alapított (Proletarij). A bolsevikok az elfogadott irányelveknek megfelelően megkezdték az orosz proletariátus felkészítését a felkelésre. Vezető szerepet játszottak a Moszkvában és más városokban lezajlott fegyveres megmozdulásokban. Az 1905-ben megtartott tammerforsi (helsinki) konferencia eredményeképpen közeledés jött létre a bolsevikok és mensevikek között. A IV. pártkongresszuson (Stockholm, 1906. ápr. 10—25. [ápr. 23.—máj. 8.]) a mensevikek is részt vettek. Megalakították a bolsevikokat, mensevikeket és a nemzetiségi területek szd.-it egyesítő KB-t. A bolsevik-mensevik forr. célzatú együttműködés nem volt hosszú életű. 1907-ben az OSZDMP V. kongr.-án az Állami Dumával szemben követett pol. kérdésében győzött a sztolipini reakcióval határozottan szembeforduló bolsevik álláspont, a KB-ben leninista többség alakult ki. 1907—10 a hatóságok üldözése mint fő tényező mellett különféle frakciók, *likvidátorok*, *otzovisták*, trockisták tevékenysége gyengítette a párt sorait. 1910— a mozg. fokozatosan megerősödött. 1912-ben a *prágai konferencián* sor került az ún. likvidátormensevikek *(augusztusi blokk)* kizárására a pártból, ami szervezetileg is nagy lépéssel vitte előre a két irányzat elkülönülését. Létrejött a bolsevikok központi lapja, a *Pravda*. Az I. vh. idején a bolsevikok a háború legkövetkezetesebb ellenzői voltak. A megalkuvó pol.-t követő II. Int. helyett Lenin új, III. Int. megalakítását tűzte ki feladatul; ezt készítette elő a *zimmerwaldi mozgalom*, melyben a ~ képviselői részt vettek. A háború, az osztályellentétek éleződése eredményeképpen kialakult forr. helyzetben a vezető szerep egyre inkább a bolsevikok kezébe került. Az 1917. febr.-i polg. dem. forr. idején létrejött *szovjet*ekben, valamint a polg.-kispolg. jellegű Ideiglenes Forr. Kormány megalakulása idején, a *kettős hatalom* kialakulásakor a bolsevikok még nem játszottak vezető szerepet, de hatalmas befolyásra tettek szert az események irányításában. Ezt bizonyítja többek között, hogy az ún. területköziek L. D. *Trockij* által vezetett csoportja akkor elismerte a bolsevik irányzat helyességét és felvételt kért és nyert a bolsevik pártba. Lenin az *Áprilisi tézisek*ben még a viszonylag békés átmenet reményében hirdette meg a „Minden hatalmat a szovjeteknek!" jelszót. 1917. júl.-ban a reakció támadásának hatására a VI. kongr. (1917. júl. 26.—aug. 3. [aug. 8—16.]) határozatot hozott a burzsoá diktatúra fegyveres felszámolásáról. Lenin és a bolsevikok illeg.-ba szorultak. Október 10-én [23.] összeült a KB, Lenin néhány ellenvéleménnyel szembeszállva, a többség támogatása mellett kifejtette, hogy a helyzet megérett a proletariátus hatalomátvételére, a közvetlen feladatot a fegyveres felkelésben jelölte meg. 1917. okt. 25-én (nov. 7.) győzött a *Nagy Októberi Szocialista Forradalom*. Az OSZDMP bolsevik irányzata az ország vezető pártjává lett. A forr. győzelme után hozzákezdtek a régi államapparátus szétzúzásához és az új, szovjeteken nyugvó államvezetés kiépítéséhez. A bolsevikok következetes küzdelmet folytattak a demokratikus béke megteremtéséért, s ennek érdekében a párton belül is leküzdötték a dogmatikusok, az ún. *baloldali kommunisták* ellenállását. 1918. márc. 6—8-án ülésezett az OSZDMP VII. kongr.-a, amelyen a párt új neve OK(b)P, Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt lett. A Breszt-Litovszkban megkötött béke lélegzetvételnyi szünethez juttatta a fiatal államot, azonban csakhamar kibontakozott a polgárháború és az intervenció (l. *intervenció és polgárháború Szovjet-Oroszországban*). A harcokban, a VH megszervezésében a bolsevikok óriási munkát végeztek. 1919. márc.-ban Moszkvában megalakult a KI. 1919. márc. 18—23-án az OK(b)P VIII. kongr.-a új pártprogramot dolgozott ki, meghatározta a kap.-ból a szoc.-ba való átmenet időszakának feladatait. A kongr. elfogadta a Lenin beszámolója alapján készített, a parasztpol.-val kapcsolatos határozatot, amely a középparasztságot a szegényparasztságra támaszkodó proletariátus szövetségesévé nyilvánította. Határozatban foglalt állást az egységes, centralizált KP életre hívása mellett. A nemzetiségi KP-k az OK(b)P szerves alkotórészeivé lettek. Az intervenció elleni harcban és a polgárháborúban elért győzelmek 1920— lehetőséget adtak arra, hogy a párt behatóbban foglalkozhasson gazdasági kérdésekkel. Az 1920. márc. 19.—ápr. 5-i IX. kongr. határozatot hozott a SZU iparosítását az elektrifikálással megalapozó GOELRO-tervről. A kongr. a gazdasági építés munkájában jelentős szerepet szánt a szaksz.-eknek. A szaksz.-ek kérdésében Trockij 1920 végén ellenjavaslattal lépett fel, mely újabb frakciós csoport kialakulásához vezetett. Az 1921. márc. 6—8-i X. kongr. elfogadta a *hadikommunizmus*nak *új gazdasági politikával* (orosz kezdőbetűi után: NEP) történő felváltását, elítélte az ún. *munkásellenzék*et. A XI. kongr. (1922. márc. 27.—ápr. 2.) végezte a NEP első eredményeinek értékelését. Ez volt az utolsó kongr., melynek munkájában Lenin részt vett. 1922. okt.-ben a KB elfogadta Lenin javaslatát a *Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségé*nek megalakításáról. 1922. dec.-ben kezdte meg munkáját a SZU-t mint államszövetséget létrehozó I. szovjetkongr. A XII. kongr. (1923. ápr. 17—25.) elvetette Trockijnak az iparosítással kapcsolatos

azon nézetét, mely szerint a *szocialista iparosítás*t a parasztság terheinek fokozásával lehet és kell megoldani. A kongr. harcot folytatott a nagyorosz soviniszta elhajlás és a nemzetiségi nacionalizmus jelenségei ellen. 1923 végén Trockij és csoportja új vitát kényszerített a pártra. Azzal vádolta a KB-t, hogy pol.-jával katasztrófába dönti az országot. Trockij a frakciók szabadságát követelte. 1924. jan. 21-én meghalt a bolsevik párt megalapítója, Lenin. A XIII. kongr. (1924. máj. 23—31.) határozatot hozott az ipar, a kereskedelem fejlesztéséről, a falusi szövetkezetek erősítéséről. Megvitatták Lenin Levél a kongresszushoz c. írását, amelyben többek között L. B. *Kamenyev*, G. J. *Zinovjev*, Ny. I. *Buharin*, Trockij és I. V. *Sztálin* erényeire és hibáira hívta fel a figyelmet. A kongr. úgy döntött, hogy meghagyja főtitkári tisztségében Sztálint, aki ekkor készséget mutatott arra, hogy megszívleli Lenin intelmeit. A népgazd. helyreállításának munkája 1925 végére sikeresen lezárult. A XIV. kongr. (1925. dec. 18—31.) az ország *szoc. iparosítás*át célzó lenini terv megvalósítását tűzte ki célul. Ezzel szegült szembe az ún. új ellenzék; Kamenyev, Zinovjev csatlakoztak Trockij frakciós csoportjához, amely azt vallotta, hogy a SZU gazd. elmaradottságánál fogva rá van utalva a nyugati országok forr. mozgalmának gyors segítségére, s ezért elutasította a párt konkrét tervét a szoc. építésére. A kongr. elítélte a csoportosulást. Kidolgozta a párt új szervezeti szabályzatát. A párt új neve a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja, SZK(b)P lett. 1927. okt.-ben Trockijt és Zinovjevet kizárták a KB-ből, majd nov.-ben a pártból is. A XV. kongr. (1927. dec. 2—19.) határozatot hozott a mezőgazd. teljes kollektivizálásáról. A pártegység erősítése érdekében jóváhagyták Trockij és további 75 ellenzéki (Kamenyev, G. L. Pjatakov, K. *Radek* stb.) kizárását. A XVI. pártkonferencia 1929. ápr.-ban elfogadta az első ötéves tervet. (l. itt és a továbbiakban: *szovjet ötéves tervek*.) 1929 végén a kolhozmozgalom lendületének erősödésével kapcsolatosan a ~, a kulákság korábbi korlátozása helyett, rátért a kulákságnak mint osztálynak a likvidálására. A kollektivizálás meggyorsítása, a kuláksággal szembeni rendkívüli intézkedések ellen lépett fel a jobboldali ellenzék (Ny. I. *Buharin*, A. I. *Rikov*, M. P. *Tomszkij*). Tevékenységüket a KB elítélte. Vezetőiket eltávolították a párt- és az állami tisztségeikből. A kolhozmozgalomban időközben előtérbe került a gyors számszerű fejlesztés, ami nyugtalanságot idézett elő a középparasztok között. Az elkövetett túlzások helyrehozását követően a ~ falura küldött munkásaktivistáinak áldozatos szervező munkájával tovább folyó kolhozmozgalom az 1934. jan. 26.—febr. 10.-ig tartott XVII. kongr.-ra győzelmet aratott. A kongr. ugyanakkor jóváhagyta a második ötéves tervet, módosította a szervezeti szabályzatot. A rohamos szoc. fejlődéssel párhuzamosan a 30-as évek első felétől, de főleg Sz. M. *Kirov* meggyilkolása után alakult ki a *személyi kultusz* légköre. A törvénysértő eljárások érintették a párttagság és a pártonkívüliek széles köreit és a nemzetközi munkásmozgalom sok vezetőjét. A XVIII. kongr. (1939. márc. 10—21.) a háborús veszély növekedésének kérdésével, a SZU védelmi képességének erősítésével foglalkozott, ugyanakkor a békepol. folytatása mellett foglalt állást. Elfogadta a harmadik ötéves terv (1938—42) irányelveit. Az 1941. jún. 22-én bekövetkezett német támadás megszakította e terv végrehajtását. Minden erőt az ország védelmére mozgósítottak *(Szovjetunió Nagy Honvédő Háborúja; szovjet partizánháború)*. A II. vh. után a párt minden erejét az ország újjáépítésére fordította. Napirendre került a minden tekintetben militarizált élet normalizálása, és a háború, valamint a megszállás okozta negatív következmények megszüntetése is. 1952. okt.-ben a XIX. kongr.-on határozat született az 5. ötéves terv beindításáról (1951—55). A párt új neve ~ lett. 1953. márc. 5-én meghalt I. V. Sztálin. Szélesebb körben ezután bontakozott ki a szovjet demokrácia, a *lenini normák* maradéktalan visszaállítását célzó küzdelem. A KB 1953. júl.-i ülése elítélte L. P. *Berijá*t, akinek nagy szerepe volt a szoc. törvényesség megsértésében. A KB 1953. szept.-ben első titkári tisztséget hozott létre. E tisztségre Ny. Sz. *Hruscsov*ot választották meg. A ~ 1956. febr. 14—25-i XX. kongr.-a jóváhagyta a hatodik ötéves terv (1956—60) előirányzatait és a szövetséges köztársaságok hatáskörének kibővítését, kritikát gyakorolt a személyi kultusz felett és intézkedéseket tett a lenini normák helyreállítására. Rámutatott, hogy a szoc. kilépett egy ország kereteiből és világrendszerré vált, levonta a belőle fakadó nemzetközi pol. következtetéseket (vh. elháríthatósága, *békés egymás mellett élés*, a szoc.-ba való átmenet változatossága). Fő feladata az új világhelyzetről a ~ra, a komm. világmozg.-ra és a *szocialista világrendszer*re háruló feladatok kijelölése volt. Az 1959. jan. 27.—febr. 5-i XXI., rendkívüli kongr. jóváhagyta a KB tevékenységét. Elfogadták a hétéves tervről (1959—65) szóló határozatot, s megállapították, hogy a szovjet állam és társadalom a komm. építésének stádiumába lépett. 1961. okt. 17—31-én a XXII. kongr. újból és határozottan állást foglalt a szoc. törvényesség, a *kollektív vezetés* mellett. A kongr. konstatálta az 1919. évi VIII. kongr.-on elfogadott pártprogram teljesítését és új programot fogadott el, határozat született új szovjet alkotmány

előkészítésére. Az SZKP KB 1964. okt.-ben megtartott teljes ülésén párt- és állami tisztségei alól felmentették Hruscsovot. A párt első titkárának L. I. *Brezsnyevet* választották meg. A XXIII. kongr. (1966. márc. 29.—ápr. 8.) jóváhagyta az okt.-i, valamint a korábbi időszak szubjektivista hibáit korrigáló 1965. évi márc.-i és szept.-i pártplénumok határozatait, elfogadta a SZU 1966—70. évi ötéves tervének előirányzatait. A XXIV. kongr. (1971. márc. 30—ápr. 9.) elfogadta a nemzetközi pol. helyzet lényeges javítására vonatkozó KB-javaslatokat, és egy számottevő életszínvonal-javító előirányzatot a soron következő 1971—75. évi kilencedik ötéves terv keretében. Újra aláhúzta a ~ vezető szerepét a komm. építése idején. A *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozása* (1969) dokumentumainak szellemében a kongr. megfogalmazta a szoc. országok gazd. együttműködésének feladatait a KGST keretében. Nagy súllyal foglalkozott általában is a kommunista és munkáspártokkal való együttműködés és a fejlődő országok forr. dem. pártjaival való kapcsolatok erősítésének kérdésével. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969). A ~ tagjainak (tagjelöltjeinek) száma 15 000 000. Vezetését az eddig négy-, ezután ötévenként összehívott kongr. által megválasztott KB látja el. A XXIV. kongr. a Pol. Iroda tagjait és póttagjait, a KB titkárságát az alábbi összetételben választotta meg: L. I. Brezsnyev, főtitkár, G. I. *Voronov*, V. V. *Grisin*, A. P. *Kirilenko*, a KB titkára, A. N. *Koszigin*, F. D. Kulakov, a KB titkára, D. A. Kunajev, K. T. *Mazurov*, A. Je. *Pelse*, a Pártellenőrző Bizottság elnöke, N. V. *Podgornij*, D. Sz. *Poljanszkij*, M. A. *Szuszlov*, a KB titkára, A. N. *Selepin*, P. Je. *Seleszt*, V. V. Scserbickij, a Pol. Iroda tagjai, Ju. V. Andropov, P. N. Gyemicsev, a KB titkára, P. M. Maserov, V. P. Mzsavanadze, S. R. Rasidov, A. F. Usztyinov, a KB titkára, a Pol. Iroda póttagjai, I. V. Kapitonov, K. F. Katusev, B. N. *Ponomarjov*, M. Sz. Szolomencev, a KB titkárai és G. F. Szizov, a Központi Revíziós Bizottság elnöke. Változások a vezető szervekben 1971—75. jún.: Felmentések a PB-ből: G. I. Voronov, A. N. Selepin, P. Je. Seleszt (tagok), V. P. Mzsavanadze, J. V. Andropov (póttagok), a titkárságból: M. Sz. Szolomencev (KB-titkár). A PB új tagjai: J. V. Andropov, A. A. Grecsko, A. A. Gromiko (tagok), G. V. Romanov és M. Sz. Szolomencev (póttagok), a Titkárság új tagjai: V. I. Dolgih (KB-titkár). — A ~ központi sajtószerve a Pravda. — *Irod.:* A Szovjetunió Kommunista Pártjának története. (A szerzői kollektíva tagjai B. N. Ponomarjov, V. M. Hvosztov... stb.) 1972. 911 old.

Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága mellett működő Marxizmus—Leninizmus Intézet, *Insztyitut Markszizma i Lenyinizma, IMEL:* az 1921-ben létrehozott Marx és Engels Intézet — IME — (igazgató D. B. *Rjazanov*) s az 1923-ban felállított Lenin Intézet (igazgató L. B. *Kamenyev*) 1931-ben egyesült Marx—Engels és Lenin Intézetté. 1956. márc. 28-tól új neve Marxizmus—Leninizmus Intézet. Székhelye Moszkva. Az SZKP KB központi párttörténeti kutatóintézete. Feladatai közé tartozik K. *Marx*, F. *Engels* és V. I. *Lenin* hagyatékának feldolgozása, az SZKP s a nemzetközi komm. és munkásmozgalom történetének vizsgálata. A SZU területén 16 fiókintézet működik. A ~ igazgatói: V. V. Adoratszkij (1931—39), M. B. Mityin (1939—44), V. Sz. Kruzskov (1944—49), P. Ny. *Poszpelov* (1949—52, 1961—67), G. Gy. Obicskin (1952—61), P. N. Fedoszejev (1967—73), A. G. Jegorov (1974—). Központi folyóirata az 1957. júl.-ban megindult Voproszi Isztorii KPSZSZ. (Az SZKP történetének kérdései), havonta 70 ezer példányban jelenik meg.

Szovjetunió munkásmozgalma: az 1861. évi oroszo.-i jobbágyfelszabadítás meggyorsította a kap. fejlődését. A 80-as években bontakozott ki a tőkés ipari forr. A bérmunkások, proletárok száma (az agrárprol.-t is beleértve) a 19. sz. végére elérte a 10 milliót. A munka- és életviszonyok a 70—80-as évektől az ösztönös sztrájkmozgalmak elterjedését eredményezték. A 19. sz. utolsó harmadában jöttek létre — ha rövid időre is — az első oroszo.-i munkásszervezetek: 1875-ben a *Délorosz Munkásszövetség*. 1878-ban pedig az *Orosz Munkások Északi Szövetsége*. 1883-ban alakult meg G. V. *Plehanov* vezetésével Genfben a *Munka Felszabadítása* csoport. A 80-as években Oroszo.-on belül is több marxista csoport alakult. *(Blagoev-kör, Brusznyev-kör, Fedoszejev-kör, Tocsisszkij-kör.)* Az 1895-ben V. I. *Lenin* és társai által Pétervárott megalapított *Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására* szervezet tett először komoly és sikeres kísérletet a forr. marxista körök és a gyakorlati tömeges munkásmozg. egyesítésére. Az általa szervezett 1896. évi pétervári textilmunkás-sztrájk az első szd. vezetés alatt folytatott sztrájk, melynek eredményeként 1897-ben 11½ órára korlátozták a munkanapot. Ettől az akciótól számítják az orosz felszab. mozg. harmadik, marxista, ill. proletárjellegű szakaszát. — A nagyarányú ipari fejlődés a századfordulóra Oroszo.-ot az imp. ellentéteinek egyik klasszikus csomópontjává tette. A pol. harc erősödését eredményezte az OSZDMP megalakulása (1898). A párt létrejöttének hatását csökkentette a pol. szervezkedéssel szemben a szakmai szervezkedést előtérbe

helyező ökonomisták fellépése. A forr. harc útjának megjelölésében fontos szerepet játszott a *bolsevikok* és *mensevikek* irányzatának elkülönülése. Az 1900—03-as gazd. válság idején a sztrájkmozg. tömeges méreteket öltött és a gazd. követelések mellett egyre erőteljesebbek a pol. követelések: az önkényuralom megdöntése, a szabadságjogok kivívása. Az 1903. júl.—aug.-i dél-oroszo.-i ált. sztrájk kiterjedt Ukrajnára és a Kaukázus-vidékre; 1900—04-ben 670 parasztmegmozdulás zajlott le. Az 1904—05-ös orosz—japán háború idején erősödő forr. válság, majd az 1905-i forr. a ~ egységének megszilárdítását követelte. 1905—07 volt a viszonylag későn létrejött orosz szaksz.-ek (l. *Szovjetunió szakszervezetei*) kialakulásának kezdeti időszaka. Az első szaksz.-i újság a Pecsatnij Vesztnyik (Nyomtatott hírek) Pétervárott jelent meg (1905). (1905—07 a szaksz.-ek már több mint 100 lapot, időszakos sajtóterméket adtak ki.) 1905-ben a nagy pétervári gyárakban (pl. Putyilov-gyár) jöttek létre az első üzemi szaksz.-ek. 1905-ben nagyarányú sztrájkok robbantak ki. A hatalmas ivanovo-voznyeszenszki sztrájk idején (máj.) létrejöttek az első *szovjet*ek, még 1905-ben 50 városban alakult meg a munkásküldöttek szovjetje. A forr. vívmányaként jutottak a munkáspártok képviselethez az állami dumában, s ezzel a munkásmozgalom új, noha az önkényuralom által erősen korlátozott harci terephez jutott. A forr. idején fegyveres összecsapásokra is sor került (pl. Łódź, és felkelés a Patyomkin páncéloson). A fokozódó politikai feszültség, a sztrájkmozgalom kibontakozása nagymértékben hozzájárult a szakszervezetek megerősödéséhez. 1905. szept. 26-án a szaksz.-ek képviselőinek részvételével értekezlet ült össze Moszkvában, amely okt. 6-án a szaksz.-ek I. oroszo.-i konferenciájává alakult át. Az 1905. okt.-i országos sztrájkban már mintegy 2 millió munkás vett részt. A megmozdulások és sztrájkok hatására, amelyek a városokon kívül mindinkább kiterjedtek a vidékre is, II. Miklós 1905. okt. 17-én kiáltványban biztosította a dem. szabadságjogokat. E kísérlet azonban, mely a mozgalmak elszigetelésére és leszerelésére irányult, nem járt sikerrel. A munkásmozg. forr. vezetői, elsősorban a bolsevikok már a fegyveres felkelést készítették elő. Ehhez bátorítást adott a katonák és matrózok forr. mozg.-a, mely a cári rendszert a legérzékenyebb pontján érintette. Az 1905. dec.-i *moszkvai felkelés*ben nagy szerepük volt a szaksz.-eknek is. A forr. apály időszakában 1907—10 között 26 000 embert ítéltek el a bíróságok (5100-at halálra), 1909-ben 170 000 embert tartottak börtönben pol. okokból. Ugyanezen időszakban 497 szaksz.-et oszlattak fel, a sztrájkok száma mélypontra zuhant. 1910-től a ~ fokozatosan erősödött, a forr. irányzat mind nagyobb szerepet játszott a szaksz.-ekben is. Az 1912. ápr.-i *lénai sortűz* a mozg. új hullámát indította el. 1912. ápr.—dec. több mint 1 millió, 1913-ban 1,3 millió dolgozó sztrájkolt. Az I. vh., az osztályellentétek éleződése eredményeképpen forr. helyzet alakult ki. Az 1917. febr.-i polg. dem. forr.-ban, melynek előestéjén 200 000 petrográdi munkás sztrájkolt, megalakultak a prol. hatalmi szervei, a munkás- és katonaküldöttek szovjetjei. Ezek részleges hatalmi pozícióri révén a világtörténelemben először az orosz munkásság került a hatalom sáncai közé, igaz, ekkor még főképp a mensevikek és *eszerek* közvetítésével. Létrejöttek a gyári-üzemi bizottságok, a termelés *munkásellenőrzés*ének szerveiként. A polg. dem. forr. által kivívott dem. szabadságjogok növelték a szaksz.-ek hatósugarát. 1917. márc.-ban Pétervárott 130 új munkásszervezet jött létre, országszerte mintegy 2000. Miután meghiúsult a munkásság törekvése, hogy a „Minden hatalmat a szovjeteknek!" bolsevik jelszót polgárháború nélkül valósítsa meg, 1917. júl. 4. (17) a reakció felszámolta a kettős hatalmat. A háborús pol. és a ~ forr. szárnyának illeg.-ba kényszerítése újabb válsághoz vezetett. Az előretörő reakcióval szemben a hads. forr. szellemű alakulatai mellett döntő szerephez jutott a munkásság, mely a *Vörös Gárda* osztagaiban verte vissza Kornyilov cári tábornoknak a forr. főváros elfoglalására irányuló puccsát. 1917. szept.—okt. gyors fellendülés következett be, balratolódtak a szovjetek, a szaksz. tagság 2 milliós szintet ért el, tömegessé vált a sztrájkmozg., melyben élenjártak a Donyec-medence bányászai, az uráli kohászok, a bakui olajbányászok, az ivanovo-voznyeszenszki textilmunkások és a vasutasok. 1917. okt. 25-én (nov. 7.) győzött a *Nagy Októberi Szocialista Forradalom*. A forr. győzelmével a munkásosztály uralkodó osztállyá, a bolsevik párt (SZKP) kormányzópárttá lett. 1918. jan. 7—14-én zajlott le a szaksz.-ek I. összoroszo.-i kongr.-a. (19 országos szaksz. működött, 2,5 millió taggal, az összes munkásszervezet taglétszáma 1918 elején több mint 4 millió volt.) A szaksz.-ek alkották a *kommunista szombatok* mozgalmának elsődleges bázisát. A ~nak nagy erőpróbája volt az *intervenció és polgárháború Szovjet-Oroszországban*. A nemzetközi munkásmozg. szolidaritásának nagyszerű példája az angol indítású (1919. jan.) „El a kezekkel Szovjet-Oroszországtól!" mozg. A *hadikommunizmus* évei után az *új gazdasági politika* (NEP) bevezetése jelentett újabb nagy fontosságú feladatot. A háborús évek körülményei és a bolsevik párton belüli álbaloldali frakciósok tevékenysége a szaksz.-ek életében is rendkívüli, gyakorta a demokratizmus kötelmeit figyelmen kívül hagyó intézkedések keresztülvitelét eredményez-

ték. A *demokratikus centralizmus* elveit megszegték, figyelmen kívül hagyták a vezető szervek választásának elvét, a kinevezések rendszere általános gyakorlattá vált. 1920 végén a szaksz.-ek, habár taglétszámuk 6,8 millióra rúgott, szervezeti gyengeségeik miatt nem tudtak a rendkívül nagy helyreállítási feladatokkal kellőképpen megbirkózni. A mensevikek és eszerek befolyása is gyengítette a szervezetek erejét. 1920. dec.-ben zajlott le az ún. szaksz. vita, amelynek során az álbaloldali tendenciákat éppúgy elítélték, mint a *szindikalizmus*t (l. *munkásellenzék*), valamint a pol. mentességet hirdető nézeteket. Lenin útmutatásai alapján megfogalmazták a munkástömegmozg. legáltalánosabb szerveinek, a szaksz.-eknek feladatait a megváltozott körülmények között: a szaksz.-ek az igazgatás, a gazdálkodás, a kommunizmus iskolái; alapvető munkamódszerük a meggyőzés. A nehézségek ellenére 1921-ben a szervezett munkásság létszáma 8 845 000-re emelkedett. A NEP-re történő átállás a szaksz. élet szoc. demokratizálásához vezetett. Megnőtt a szaksz.-ek részvétele a gazd. irányításában és az állami élet egyéb területein is. 1922. aug.-ban érvénybe lépett az ált. kollektív szerződés, mely a dolgozók jogainak további részletezésében jelentett előrelépést. Új munkásvédelmi intézkedéseket foganatosítottak, felszámolták a vegyes munkabér (pénz és természetbeni juttatás) rendszerét. Szabályozták az egyeztető bizottságok munkáját. Az ipari munkásság szaksz.-ei segítették a mezőgazd. szoc. átszervezésének bonyolult munkáját. Magas taglétszámot értek el a mezőgazd.-i dolgozókat egyesítő szaksz.-ek is: 1923-ban 800 000 tag. A szoc. iparosítás feladatai, az 1929-ben megkezdődött I. ötéves terv, amelyet négy év és 3 hónap alatt teljesítettek, a mezőgazd. kollektivizálása, nagy erőfeszítéseket igényeltek. Hatalmas méretű munkaverseny indult, amely az elkövetkező ötéves tervek során tovább szélesedett, 1929-ben a kolhozmozgalom erősítésére 25 000 szervezett munkást küldtek vidékre (ún. huszonötezresek). A harmincas évek közepén bontakozott ki a *Sztahanov-mozgalom*. A ~ világtörténelmi jelentőségű sikereket ért el; a SZU ipari állam lett. A sikerek nagy hatással voltak a nemzetközi munkásmozgalomra is, amelynek nagy szerepe volt a szovjet állam nemzetközi pol.-i elismerésében, gazd. kapcsolatainak kiszélesítésében. A ~ ugyanakkor óriási támogatást nyújtott a KI tevékenységéhez, támogatta a baloldali, antiimp. mozgalmakat. A szoc. alapjainak lerakását célul kitűző első ötéves tervet követő második (1933—37) a gyors ütemű gazd. fejlődést, az 1936-os *szovjet alkotmány* a pol. fejlődést tükrözte. Ennek kiterebélyesedését, a munkásdemokrácia szélesedését fékezte a *személyi kultusz*. A *Szovjetunió Nagy Honvédő Háborúja* idején a szaksz.-ek a front szükségleteinek kielégítésére munkaversenyeket szerveztek, kórházhálózatot létesítettek, gondoskodtak a hadirokkantakról, a hadbavonultak családtagjairól. 1945. febr.-ban Londonban, nagyrészt a szovjet szaksz.-ek erőfeszítéseinek eredményeképpen összeült a szaksz.-ek első világkonferenciája, létrejött a *Szakszervezeti Világszövetség*. A háború utáni évek legfontosabb feladata az ország újjáépítése, a szoc. iparosítás továbbfolytatása volt. A szaksz.-ek taglétszáma 1948-ban elérte a 28,5 millió főt. 1953-ban, de különösen az SZKP XX. kongr.-a után harcot indítottak a munkásdemokrácia, a szaksz. dem. lenini normáinak visszaállításáért, a munkakörülmények megjavítása, a bérek rendezése érdekében. Gyors ütemben növelték a munkások és alkalmazottak életszínvonalát, a 60-as években a munkaidőt heti 42—44 órára csökkentették. Az 50-es évek végétől nagyszabású új munkaversenymozg., a komm. brigádok mozgalma bontakozott ki és öltött összszövetségi méreteket. — *Irod.:* A Szovjetunió Kommunista Pártjának története. (A szerzői kollektíva tagjai B. N. Ponomarjov, V. M. Hvosztov... stb.) 1972. 911 old.

Szovjetunió Nagy Honvédő Háborúja (1941. jún. 22.—1945. szept. 2.): a SZU igazságos, honvédő háborúja a fasiszta Németo., valamint európai és ázsiai szövetségesei ellen. Az Európa nagy részét már leigázó fasiszta Németo. az 1939. aug. 23-án megkötött szovjet—német megnemtámadási egyezményt semmibe véve rátámadt a SZU-ra. 153 német és 37 szövetséges hadosztály indított támadást a Barents-tengertől a Fekete-tengerig terjedő fronton, három fő irányban. Megszállták Szovjet-Litvániát és Szovjet-Letto. egy részét, Ny-Belorussziát és Ny-Ukrajna jelentős területeit, elérték a Ny-i Dvinát, ostrom alá fogták Leningrádot (1941. júl.). Az átmeneti sikerek főbb okai: Németo. meglepetésszerűen támadott és Európa legjobban felszerelt, leggépesítettebb, harci tapasztalatokban bővelkedő hadseregével rendelkezett. Kiaknázhatta a már leigázott országok gazd. és emberi tartalékait. Közrejátszott I. V. *Sztálin* hibás helyzetmegítélése a támadás időpontját illetően, továbbá az, hogy ekkor még nem fejeződött be a szovjet hadsereg átszervezése, gépesítése. — A szovjet hadsereg és a kibontakozó széles körű *szovjet partizánháború* már a háború első napjaiban érzékeny veszteségeket okozott a hódítóknak. 1941. jún. 30-án létrehozták az Állami Honvédelmi Bizottságot, melynek elnöke Sztálin lett. Az előrenyomuló németek 1941. szept. 30.—okt. 2. megindították az első, majd nov. 15-én a második támadásukat Moszkva bevételéért. A szovjet hadvezetés a hátország

szervezésével az ellentámadást készítette elő. A háború első három hónapjában 1360 hadifontosságú nagyüzemet telepítettek át Szibériába, Kazahsztánba és Közép-Ázsiába. 1941 végén az SZKP tagjainak 40%-a, 1 300 000 komm. a fronton harcolt. A szovjet csapatok 1941. dec. 5—6-án ellentámadásba mentek át és 1942. jan.-ig mintegy 400 km-rel szorították vissza a fasiszta csapatokat. A moszkvai kudarc után a németek a Ny-i front nyugalmát kihasználva, nagy erőket (266 hadosztály, ebből 193 német) összpontosítottak a K-i fronton. 1942 nyarán céljuk a kaukázusi olajvidék, a D-i gabonaterületek és a volgai víziút megszerzése volt. A támadás kezdeti sikereket ért el, elfoglalták Szevasztopolt. 1942. júl. 12-én megalakult a Sztálingrádi Front. — A II. vh. menetében döntő fordulatot jelentő sztálingrádi csata 1942. júl.—1943. febr. 2-ig tartott, és a 6. német hadsereg teljes megsemmisítésével végződött. Ekkor a hads.-ben 100 000 pol. munkás *(komiszár)* dolgozott, a repülősök 50%-a, a tankosok 45%-a, a tüzérek 18%-a és a lövészek 9%-a volt az SZKP tagja. 1943. jan.-ban a VH általános támadásba lendült, felszabadították az É-Kaukázust, áttörték Leningrád blokádját. 1943 nyarán a német hadvezetés kihasználva, hogy a második front megnyitására még mindig nem került sor, 257 hadosztályt vont össze a K-i fronton, azonban a kurszki offenzíva összeomlott (1943. júl. 5). A kezdeményezés végképp a VH kezébe került, amely júl. 12-én 2000 km-es frontszakaszon ellentámadásba ment át. 1943. nov. 6-án felszabadították Kijevet. 1944. jan.-ban széttörték a Leningrádot körülvevő német gyűrűt. A VH 1944. ápr. 8-án elérte a Kárpátokat, máj. 12-én felszabadította a Krím-félszigetet. 1944. jún. 6-án Normandiában létrejött az antifasiszta koalíció szövetséges hatalmainak 2. frontja, de a szovjet front ezután is a II. vh. legjelentősebb arcvonala maradt. 1944 nyarán visszafoglalták Belorussziát, a balti államok egy részét, aug. 30-án bevonultak Bukarestbe, 1944. szept. 14-én Varsó előrosába érkeztek. 1944. szept.-ben megkezdték Bulgária felszabadítását, majd a jugoszláv népfelszabadító hadsereggel együttműködve Jugoszláviát is megtisztították a fasisztáktól. 1944. okt.-ig visszafoglalták a Baltikumot. 1945 telén újabb offenzívába kezdett a VH: 1945. jan. 17-én felszabadult Varsó, jan. 26-án K-Poroszo.-ot elvágták Németo.-tól. 1945. ápr. 4-én felszabadult Magyarország, 1945. ápr. 16-án indult meg a Berlinért vívott csata. Máj. 2-án Berlin elesett, máj. 8-án Németo. aláírta a kapitulációt. 1945. aug. 9-én a jaltai szerződés értelmében a VH támadást indított Japán ellen. 1945. szept. 2-án Japán is kapitulált. A SZU, mely a vh. fő terheit viselte, óriási károkat szenvedett. A sok milliós emberveszteség mellett a fasiszták elpusztítottak 1710 várost, 70 ezer falut, 31 580 üzemet, 65 ezer km vasutat stb. Az összes anyagi kár kb. 2 trillió 569 milliárd rubelre rúgott. — A ~ időszakában az SZKP sok milliós párttá vált; négy év alatt 5,3 millió tagjelölt és 3,6 millió párttag került soraiba. A hatalmas veszteségek ellenére a párt hadseregbeli taglétszáma 1,3 millióról 3,3 millióra emelkedett. A parancsnokok 80%-a, a kitüntetettek 50%-a volt párttag. — *Irod.:* A szovjet hadsereg harcászatának fejlődése a Nagy Honvédő Háború éveiben. (1941—1945.) 1960. 559 old. — *Tóth Sándor:* A szovjet hadsereg felszabadító harcai Magyarországon. 1965. 393 old. — A Nagy Honvédő Háború története 1941—1945. 1—6. köt. 1964—1967. — *Ovszjanij, J. D.:* A második világháború előkészítésének titkai. 1973. 432 old. — *Werth, Alexander:* Oroszország nagy háborúja. 2. kiad. 1973. 528 old.

Szovjetunió szakszervezetei: az *iparági szervezkedés* alapján felépített szakmai szövetségek. A SZU szaksz. mozgalma 1905— bontakozott ki az 1905—07-i forr. fellendülés időszakában az OSZDMP kezdeményezésére. A NOSZF előkészítésekor és utána jelentős szerepük volt a *munkásellenőrzés* (gyári-üzemi bizottságok) megvalósításában. A szaksz.-ek semlegességének *mensevikek* hirdette jelszavát elvetve és a szaksz.-ek államosításának L. D. *Trockij* képviselte álláspontját megcáfolva V. I. *Lenin* vezetésével a bolsevik párt kidolgozta a szaksz.-ek szerepét a szoc. társadalom építésének viszonyai között. — Az önkéntes és egyéni tagság elvén felépülő szakszervezetek óvják a dolgozók jogait, egészségét és érdekeit. Lehetőséget biztosítanak a szoc. demokrácia gyakorlására, népszerűsítik a komm. építés céljait és mozgósítanak megvalósításukra, munkamozgalmakat, munkaversenyeket szerveznek. Jelenleg 25 különböző szakmai szövetség működik. Központi irányító szervük a Szovjetunió Szakszervezeteinek Központi Tanácsa. Az SZVSZ egyik alapítója és jelenleg is legtekintélyesebb tagszervezete. Taglétszám: 1918: 1,5 millió, 1973: 100 millió. Elnöke: 1918. márc.—1929 M. P. *Tomszkij*, 1929—44 és 1953—56 N. M. *Svernyik*, 1944—53 V. V. *Kuznyecov*, 1956—67 V. V. *Grisin*, 1967—75 A. N. *Selepin*. Központi lapja a Trud (Munka) 3 millió példányban. — *Irod.:* A Szovjetunió szakszervezeti mozgalmának története. (2. átdolg. kiad.) 1963. 570 old.

Szőnyi Márton (Győr, 1918. dec. 8.—Kissikátor, 1944. szept. 6.): a Horthy-hadsereg tisztje, majd antifasiszta harcos. A Kereskedelmi Akadémia elvégzése után 1938-ban belépett a hadseregbe. A II. vh.-ban repülőhadnagyként szovjet hadifogságba került. A fogolytáborban bekapcsoló-

dott az antifasiszta mozg.-ba s partizániskolára jelentkezett. Ennek befejeztével több harci cselekményben vett részt, majd 1944 őszén mo.-i bevetésre indult. Csoportja a Bükk hegységben ért földet, ahol rövid, eredményes tevékenység után ~t a csendőrök elfogták s a helyszínen agyonlőtték. — *Irod.: Csorba Barna:* A Szőnyi csoport. Egy partizáncsoport emlékére. Miskolc 1964. 47 old. — *Földes Pál:* Két ugrás az ismeretlenbe. Szőnyi Márton élete. 1975. 268 old.

Szőnyi Tibor (Bp., 1903. dec. 30.—Bp., 1949. okt. 15.): orvos; kommunista. 1930-ban lépett be a KMP-be. 1936-ban Bécsben végzett pártmunkát, ekkor Csehszlovákiába, majd Svájcba ment. A II. vh. idején megszervezte a Magyar Függetlenségi Front svájci csoportját. A felszab. után az MKP KV szervezési osztályának instruktora, majd helyettes vezetője. 1946—47-ben a Szervező Bizottság titkárságának vezetője, majd 1949-ig a KV káderosztályának vezetője, a KV és a Szervező Bizottság tagja. 1949-ben koholt vádak alapján törvénytelenül letartóztatták és kivégezték. 1955-ben rehabilitálták.

szövetkezetek: önkéntes társulások, amelyeknek közvetlen célja a bennük tömörülők számára a beszerzésben, az értékesítésben vagy — fejlettebb fokon — a termelésben az összefogás révén előnyös feltételeket teremteni. A munkás~ mozg.-a az angliai Rochdale-ben született meg: 28 takács 1844. nov. 23-án fogyasztási szövetkezetet alapított. Az általuk elfogadott alapelvek (szövetkezeti demokrácia, önsegélyezés, önköltségi árusítás) világszerte általánosan irányadóvá váltak. Úttörői (R. *Owen* és King Angliában, *Saint Simon*, F. *Fourier* Franciao.-ban, a liberális H. *Schulze-Delitsch* és F. *Lassalle* Németo.-ban) túlértékelték a szövetkezetek lehetőségeit. Úgy vélték, hogy általuk megakadályozható az önálló iparosság elproletarizálódása, megállítható az elnyomorodás folyamata, megvalósítható a szoc. A marxisták ezzel szemben — noha elismerték a szövetkezetek hasznosságát — hangoztatták, hogy kap. talajon nem képes a társadalom átformálására, s ha a konkurrencia-harcban nem akarnak tönkremenni, elkerülhetetlenül kollektív kap. vállalkozássá lesznek. — Mo.-on a munkásmozg. keretében leginkább a fogyasztási szövetkezetek honosodtak meg *(Általános Fogyasztási Szövetkezet)*, de néhány szakmában történtek többé-kevésbé sikeres kísérletek termelőszövetkezetek alakítására. Így jött létre a *kubikos*ok Munka Szövetkezete az 1910-es évek elején az olasz földmunkás-termelőszövetkezetek mintájára, valamint az építőmunkások 1925-ben alakult és 1928-ban csődbe jutott *Alapkő, Építőipari Munka- és Termelőszövetkezete.* A munkás~ egyéb ágazatai (pl. lakásszövetkezet) nem fejlődtek ki a felszab. előtti Mo.-on. A szoc. viszonyai között megváltozott a ~ célja. A ~ megkönnyítik a kisárutermelőknek az átmenetet a szoc. nagyüzemi gazdálkodáshoz. A szoc. o.-ok ~ mozgalmában megnő a termelő~ jelentősége, különösen a mezőgazd.-ban és a kisiparban, míg a fogyasztási szövetkezetek feladata főként a falusi áruellátás biztosítása. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* A szövetkezetekről. 1959. 199 old. — *Erdei Ferenc:* A szövetkezeti úton. Válogatott cikkek és beszédek. 1956. 446 old. — *Nyers Rezső:* Szövetkezeti mozgalom a mai Magyarországon. 1962. 241 old. — *Gergő Zoltán:* A szövetkezetek szerepe a szocialista társadalomban. 1966. 195 old. — Szövetkezetpolitikai kérdések — 1973. 149 old.

szövetségi politika: a *kommunista és munkáspártok* politikai irányvonalának fontos összetevője, amely a *munkásosztály* és a társadalom más dolgozó *osztály*ai és rétegei között objektíve létező érdekközösségből vagy érdekközelségből kiindulva, az *osztályharc* feltételeinek megfelelően határozza meg a munkásosztálynak, ill. élcsapatának a társadalom más osztályaihoz, rétegeihez, csoportjaihoz való viszonyát. Az érdekközösség lehetővé teszi, hogy a munkásosztály átmenetileg vagy tartósan szövetségre lépjen a társadalom más dolgozó osztályaival, rétegeivel, ezekkel együtt küzdjön a kizsákmányoló osztályok hatalmának megdöntéséért. S bár e szövetség objektíve létező érdekközösségen nyugszik, megteremtése, fenntartása és fejlesztése nem spontán folyamat; csak a forr. élcsapat helyes pol.-ja révén valósítható meg. A munkásosztálynak a többi osztályhoz való viszonya az ált. történelmi feltételektől, valamint a mozg. adott szakaszának feladataitól, jellegétől függően változik, az osztályszövetség különböző formát ölthet. — V. I. *Lenin* a 20. sz. elején a következőképpen jelölte meg az orosz prol. feladatait és más osztályokhoz való viszonyát a forr.-ban: „A proletariátusnak végig kell harcolnia a demokratikus forradalmat, maga mellé állítva a parasztság tömegét, hogy az önkényuralom ellenállását erőszakkal letiporja és a burzsoázia ingadozását ellensúlyozza. A prol.-nak meg kell valósítania a szocialista forradalmat, maga mellé állítva a lakosság félproletár rétegeinek tömegét, hogy erőszakkal megtörje a burzsoázia ellenállását és ellensúlyozza a parasztság és a kispolgárság ingadozását." — A 30-as, 40-es években, a *fasizmus* ellen harcolva, a KP-k lehetőnek és szükségesnek is tartották olyan széles osztályszövetség megteremtését, amely felöleli a munkásosztályt, a *parasztság*ot, a városi kispolgárságot, az értelmiséget, sőt még a *burzsoázia* bizonyos rétegeit is.

Ennek a széles osztályszövetségnek volt kifejezője a *népfront*, amely nagy szerepet játszott a *népi demokratikus forradalom* végrehajtásában. A népfront mint minden osztályszövetség csakis akkor szolgálhatja eredményesen a haladás ügyét, ha vezetője a munkásosztály és forr. pártja, amely nem szűnik meg harcolni e szövetségen belül fellépő polgári-kispolgári, *harmadikutas* nézetek és törekvések ellen. Ebben az értelemben az osztályszövetség maga is az osztályharc egyik sajátos formája. Az osztályszövetség különböző formáinak nagy jelentősége van a munkáshatalom megteremtése után is. A *proletárdiktatúra* maga is sajátos formájú osztályszövetség a prol., a dolgozók élcsapata és a dolgozók nagyszámú, nem prol. rétegei között; e szövetség fenntartása és fejlesztése a szoc. építés elengedhetetlen feltétele. — Mo. felszab.-ával történelmileg megváltozott körülmények között kellett az MKP-nak keresnie a marxista—leninista ~ helyes alkalmazásának módjait. A ném. *fasizmus* elleni fegyveres harc és a magy. fasizmus maradványainak felszámolása olyan széles nemzeti összefogást igényelt, amely a dolgozó osztályokon kívül felöleli az uralkodó osztályok fasisztaellenes csoportjait is. Az *újjáépítés*, a földosztás, a tőke ellenőrzésére, korlátozására tett intézkedések során szükségszerűen az *osztályharc* sajátos formája alakult ki: az MKP a többpártrendszer, a két leg. munkáspárt s a koalíciós kormányzás körülményei között a *Baloldali Blokk*ra s a *Magyar Nemzeti Függetlenségi Front*ra támaszkodva mindenekelőtt a *munkásegység* erősítésével, helyes gazd. pol.-val szélesítette a *népi demokratikus forradalom* bázisát. Ezzel szemben a reakció is kiépítette a maga „szövetségi rendszerét", amely a polg. pártoktól az SZDP jobbszárnyáig terjedt. A közigazgatás megtisztítása, a stabilizáció, a hároméves terv megindulása, a bankok *államosítása*, az 1947-es választások a kiélesedett osztályharc s ennek kapcsán a városi és falusi középrétegekért mint szövetségesekért folyó küzdelem jegyében zajlottak le. Ennek során a reakció tömegbázisa szűkült. Az MKP ~ja hozzájárult a munkásegység szervezeti megvalósulásához, a *proletárdiktatúra* kivívásához. — A *Magyar Függetlenségi Népfront* győzelme az 1949-es választásokon a tömegek megnövekedett bizalmának jele volt, amit a hároméves terv sikere, az ötéves terv biztató indulása, a helyes szociális és kult. intézkedések sora támasztott alá. Az ezt követő ált. pol. irányváltoztatás azonban torzította a ~t is. A szaksz.-i munkáról szóló 1950-es PB határozattal és a DISZ I. kongr.-án elhangzott *Rákosi*-beszéddel kampány indult a volt szd.-k ellen. Ez akadályozta, hogy a szervezeti egység után kialakuljon a munkásosztály eszmei-pol. egysége is. A szaksz.-ek érdekvédelmi szerepe háttérbe szorult, a „transzmisszió" elvének értelmezése eltorzult. Az irreálisan felemelt tervfeladatokkal párhuzamosan csökkent az életszínvonal. A *mezőgazdaság szocialista átszervezése* erőltetett ütemben, az önkéntesség és fokozatosság elvének mellőzésével folyt. A beszolgáltatási normák emelése az egész parasztságot sújtotta. A kulák korlátozása gyakorlatilag a likvidálás fázisába ment át s ez taszította a középparasztot is. Az értelmiséget a gyanakvás légköre vette körül, a városi kispolgárságot gazd. intézkedések sújtották. Mindezek következtében lazult a kapcsolat a pártvezetőség és a tagság, a párt és a pártonkívüliek között, meggyengült a proletárdiktatúra társadalmi alapja, a *munkás-paraszt szövetség*. A ~ban jelentkező „baloldali" torzulások, majd *Nagy* I. jobboldali ~ja, elvtelen kompromisszumai a szoc.-ellenes erőkkel talajt teremtettek az ellenforr. számára s csak annak fegyveres leverése, a népköztársaság törvényes rendjének helyreállítása után kerülhetett sor az elkövetett hibák kijavítására s arra, hogy a párt visszatérjen a ~ marxi—lenini elveinek a hazai adottságok és a történelmi körülmények által determinált alkalmazására. Az MSZMP vezetősége elhatárolta magát mind a szektás-dogmatikus, mind a revizionista nézetektől és gyakorlattól, *kollektív vezetést*, új munkastílust honosított meg, amellyel egyfelől biztosította a pártvezetés és a tagság szoros kapcsolatát, másfelől megteremtette a párt és a pártonkívüli dolgozó tömegek kölcsönös bizalmának alapjait. E folyamatban a párt úgy haladt együtt a tömegekkel, hogy közben formálta, irányította őket. A proletárdiktatúra mechanizmusa megtisztult a régebbi torzulásoktól. A szaksz.-ek hatásköre bővült, szerepük növekedett. A *Hazafias Népfront* olyan tömegmozg.-má vált, amelyben a vezető erő, a munkásosztály, összefog mindazokkal, akik az alapvető kérdésekben — mint a szoc. építése, a béke és a függetlenség megvédése, az anyagi és kult. életszínvonal emelése — egyetértenek vele. A párt tanulmányozta a munkásosztály helyzetét, rétegeinek sajátos problémáit és ennek alapján tette meg azokat az intézkedéseket, amelyeknek eredménye a munkások helyzetének javulásában, szervezettségének gyors emelkedésében, a termelés növekedésében mutatkozott meg. — Hosszabb, több fázisból álló folyamat volt a munkás-paraszt szövetség megszilárdítása. A begyűjtés eltörlése, a tagosítási hibák orvoslása, az értéktörvény figyelembevétele az árpol. meghatározásában, az egyéni parasztgazd.-ok termelési segítése stb. — előbb a konszolidációt, majd a szoc. átszervezés gyorsításának lehetőségeit teremtette meg. Az 1957 nyarán kidolgozott agrárpol. tézisek marxista tudományossággal elemzik a falusi lakosság rétegzettségét, az egyes

rétegeknek a munkásosztályhoz s a párthoz való viszonyát és az ebből következő feladatokat. A mezőgazd. szoc. átszervezése a lenini elvek alapján úgy ment végbe, hogy közben növekedett a mezőgazd. termelés és erősödött a munkásparaszt szövetség. Kitartó munkát igényelt az értelmiség különböző csoportjaival való megfelelő kapcsolat helyreállítása, a szövetség megszilárdítása. Az MSZMP kezdettől ösztönözte, segítette az alkotó értelmiség szoc. érdekű munkáját, de nyíltan feltárta egyes értelmiségi csoportok szerepét az ellenforr.-ban. A népi dem. rend konszolidációja, a párt következetes elvi álláspontja, a műszaki értelmiség, a pedagógusok megbecsülésének jelei, a tudomány, a művészet és az irodalom irányításának elvszerűsége stb. — meggyorsították e rétegek eszmei-pol. tisztulásának folyamatát is. A párt szembeszállt egyfelől az értelmiségellenes hangulatkeltéssel, másfelől pedig az értelmiség körében talajra talált revizionista, avantgardista, nacionalista és egyéb ellenséges ideológiai behatásokkal. — A párt világos álláspontja, és az ennek megfelelő intézkedések bekapcsolták a szoc. építő munkába s ezzel a szövetségesek körébe a városi kispolgárokat, kisiparosokat, kiskereskedőket is. Tevékenységüket hasznosnak minősíti, s a szükséges keretek között tartva támogatja. A szoc. alapjainak lerakása folyamán és főleg azt követően a társadalom osztályszerkezete gyorsan változik. Csökken a fizikai és szellemi munka közötti különbség. A munkások és alkalmazottak száma növekszik, a munkásosztály fogalomköre tágul; a szövetkezeti parasztság létszáma csökken, kialakulóban van az egységes szoc. parasztosztály. Társadalmunk a *szocialista nemzeti egység* felé halad s ennek egyik kulcsa továbbra is az új történelmi helyzetnek megfelelő marxista—leninista ~, amelyet az MSZMP X. kongr. határozatai körvonalaztak. — *Irod.:* A Kommunista Párt szövetségi politikája 1936—1962. (Szerk. Vass Henrik.) 1966. 316 old. — — *Molnár Erik:* A marxizmus szövetségi politikája 1848—1889. 1967. 492 old.

Sztahanov, Alekszej Grigorjevics (1905. dec. 21. [1906. jan. 3.]—): szovjet-orosz bányász, kommunista élmunkás, újító. A Donyec-medence vájárakéntt a róla elnevezett munkamozgalom *(Sztahanov-mozgalom)* elindítója. 1935. aug. 31-én 5 óra 45 perc alatt 102 tonna szenet termelt ki; a norma 7 tonna volt. 1936—41 a moszkvai ipari akadémián végzett tanulmányokat. 1943—57 a SZU szénipari minisztériumának dolgozója. 1957— igazgató-, ill. főmérnök-helyetteseként bányaipari trösztöknél dolgozik.

Sztahanov-mozgalom: a szocialista termelés újítóinak tömegmozgalma a SZU-ban. Alapja a munka magas termelékenysége, a technika elsajátítása s a munka ésszerű megszervezése útján. Elindítója A. G. *Sztahanov* a vájár- és ácsmunka jobb megszervezésével a norma tizenötszörösét érte el. N. A. Izotov vájár a ~ névadójának rekordját is túlszárnyalta. A mozg. viharos gyorsasággal terjedt el a SZU népgazd.-ának különféle ágazataiban. Az autóiparban A. H. Buszigin, a ruházati iparban N. Sz. Szmetanyin, a textiliparban Je. V. és M. I. Vinogradov, a közlekedésben P. F. *Krivonosz*, a mezőgazd.-ban P. N. Angelina traktoros-brigádja és M. Sz. Demcsenko járt élen. Az SZKP KB 1935. dec.-i plénuma elhatározta a technikai normák felülvizsgálását. A mozg.-ban fokozatosan előtérbe került az ált. termelési színvonal emelése. A munka termelékenysége 1933—37 között 82%-kal emelkedett. A *Szovjetunió Nagy Honvédő Háború*ja idején a ~ tömegessé vált, majd a II. vh. után a munkaverseny új formái alakultak ki. — *Irod.: Hevesi Gyula:* Sztahánov útján. A magyar újítómozgalom fejlődése és feladatai. 1950. 123 old. — *Prudenszkij, G. A.:* A sztahanovista munkamódszerek népszerűsítése. 1952. 46 old.

Sztajkov, Encso (1901. szept. 11.—1975. jan. 7.): bolgár jogász, újságíró; kommunista párt- és állami vezető, 1919— a BKP tagja. 1924— a pártsajtónál dolgozott. 1928— a *Bolgár Munkáspárt* KB-jának tagja. 1936— PB-tag és a *Rabotnicseszko Delo* (Munkásügy) szerkesztője. 1941-ben koncentrációs táborba zárták. 1944. szept. 9.— megszakításokkal a Rabotnicseszko Delo szerk.-je, ill. főszerk.-je. 1952-ben KB-titkár, 1954—66 PB-tag. 1957—67 a *Hazafias Front* Nemzeti Tanácsának elnöke.

Sztálin, Ioszif Visszarionovics *Dzsugasvili* (1879. dec. 8. [21]—1953. márc. 5.): szovjet-grúz hivatásos forradalmár; bolsevik párt- és állami vezető. 1898— az OSZDMP tagja. A tifliszi görögkeleti papi szemináriumból 1899-ben forr. tevékenysége miatt kizárták. 1901-ben az OSZDMP Batumi Biz.-ának egyik megalapítója. Részt vett a bakui sztrájk megszervezésében (1904), tagja lett az OSZDMP Kaukázusi Biz.-ának. Az OSZDMP III. (londoni) kongr.-án a bolsevikokhoz csatlakozott. Az 1905—07-es forradalom idején a Kaukázuson túli területeken jelentős szervezői és ideológiai tevékenységet fejtett ki. A tammerforsi pártkonferencián (1905. dec.) került kapcsolatba V. I. *Lenin*nel, aki felfigyelt rá, mivel eredményesen szállt szembe a grúz *mensevikek*, I. G. *Cereteli* és N. Sz. *Csheidze* opportunista pol.-jával. 1907. júl.-tól a bakui pártszervezetben dolgozott; 1908—12 háromszor tartóztatták le és szökött meg, 1912. jan.-ban — távollétében — az OSZDM(b)P KB-ba kooptálták.

1912— részt vett a *Pravda* szerk.-ében. Nagy részt vállalt a párt lenini nemzetiségi politikájának kimunkálásában; 1913-ban írta a „Marxizmus és nemzeti kérdés" című munkáját. 1913—17 csaknem három évig száműzetésben. Az 1917. évi febr. forr. után a bolsevik KB irodájának tagja és a Pravda egyik szerk.-je. Az OSZDM(b)P VI. kongresszusán (1917. júl.—aug.) ~ terjesztette elő a KB beszámolóját. 1917. okt. 16 (29)— a Forradalmi Katonai Központ tagja. 1917. okt. 26-án (nov. 8.) a szovjetek II. kongresszusán az Összoroszországi Központi VB tagjává választották. A Népbiztosok Tanácsában megalakulásától kezdve nemzetiségügyi népbiztos (1917. okt.—1923.). A polgárháború és intervenció éveiben tevékeny részt vállalt a VH katonai vezetésében. 1918. szept.-ben a caricini győzelem egyik megszervezője. 1922. ápr. 3— csaknem három évtizedig a KB főtitkára. 1922 nyarán a szovjetköztársaságok egyesülése elvi kérdéseinek tárgyalásakor a helyi nemzeti érdekekkel kellőképpen nem számoló, túlhajtott centralizációt képviselte. Lenin 1922 végén a XII. kongresszushoz intézett levelében kifejezte aggodalmát, hogy ~ nem fog megfelelően élni a rábízott hatalommal, és leváltásának megfontolását javasolta. Az SZKP XIII. kongr.-án ígéretet tett hibái kijavítására, a kongresszus főtitkári tisztségében megerősítette. Lenin halála után (1924) a SZU pol.-jának legfőbb irányítója. Következetesen arra az álláspontra helyezkedett, hogy Oroszo.-ban lehetőség van a szoc. felépítésére még akkor is, ha hosszabb ideig egyedüli szoc. országként marad fenn ellenséges kap. környezetben. Felvette a harcot, az L. D. *Trockij*- és G. J. *Zinovjev*-féle antileninista ellenzékkel. A szoc. építésének nagy sikerei fűződnek nevéhez. Vezetése alatt az ötéves tervek során soha nem látott dinamikus fejlődés bontakozott ki a SZU-ban. Megvalósították a mezőgazdaság kollektivizálását, melynek során ~t is felelősség terheli a sietségből fakadó hibákért és károkért. A SZU ~ irányításával küzdött a háborús vészély ellen, az európai kollektív biztonsági rendszerért. Az SZKP KB irányításában elért jelentős eredményei mellett visszaélt a rendkívüli centralizációt követelő körülményekkel, megsértette a vezetés *lenini normá*it, személyét a párt vezető szervei fölé helyezte, ami a törvénytelenségek sorozatához, a körülötte kialakult *személyi kultusz* meggyökeresedéséhez vezetett. 1941. május 6-tól a Népbiztosok Tanácsának elnöke; a párt és az állam élén nagy erőfeszítéseket tett a SZU védelmi erejének fokozásáért, ám számítási hibát vétett a fasiszta Németo. támadásának időpontját illetően. 1941. június 30-tól az Állami Honvédelmi Bizottság elnöke, a SZU fegyveres erőinek főparancsnoka. A Hitler-ellenes antifasiszta világkoalíció egyik létrehozója; mint a szovjet kormány vezetője, részt vett a nagyhatalmak teheráni, jaltai, potsdami tanácskozásain. A párt-, az állami és a katonai vezetés élén nagy szerepet vitt a hitleri fasizmus szétverésében és a II. vh. után kialakult, a haladó erőknek kedvező nemzetközi helyzet megteremtésében. A fasizmus leverése után újból tapasztalhatók tevékenységében a korábbi antileninista torzulások. 1953. március 5-én halt meg: személyiségének és politikájának elvszerű bírálatát az SZKP XX. kongr.-a (1956) és az SZKP 1956. júniusi dokumentuma végezte el. — *M.:* Művei, 1—13. köt. 1949—1951. — *Irod.:* Joszif Visszarionovics Sztálin. Rövid életrajz. 4. kiad. 1952. 220 old.

Sztaszova, Jelena Dmitrijevna, álnéven: *Abszolut, Guscsa* stb. (1873. okt. 3. [15.]—1966. dec. 31.): szovjet-orosz pedagógus, hivatásos forradalmár. 1898— az OSZDMP tagja. N. K. *Krupszkaj*ával együtt munkásokat oktatott az ún. vasárnapi iskolában. 1903— bolsevik; pár hónapos emigrációs időszakot kivéve mindvégig Oroszo.-ban végzett illeg. munkát. 1913—16 szibériai száműzetésben volt. A NOSZF győzelme után az OK(b)P KB tagja, 1917—20 a KB titkára. 1927—38 a *Nemzetközi Vörös Segély*ben, ill. annak szovjet szervezetében dolgozott. 1932—35 tevékenyen részt vett az *Amszterdam—Pleyel-mozgalom*ban. A II. vh. után nyugalomba vonult és irodalmi-szerkesztői tevékenységet folytatott.

sztrájk, *sztrájkformák:* szervezett munkabeszüntetés gazdasági vagy politikai célok érdekében. Munkabeszüntetéssel, ~kal már az ókorban és a középkorban is találkozunk, de igazi jelentőséget a modern *burzsoázia* és a *proletariátus* megjelenése után nyert. A ~mozgalmak különösen nagy jelentőséggel bírtak a prol. osztálytudatának, *osztállyá* szerveződésének folyamatában, a modern szaksz. és pártmozg. kialakulásában. A ~ok kezdetben ösztönösek voltak, a *munkásosztály* szervezeteinek megalakulása után szervezett formát öltöttek. Eleinte egyes üzemrészek, üzemek, iparágak munkásai éltek a ~ fegyverével, hogy gazd. előnyöket, több munkabért, jobb munkafeltételeket vívjanak ki, vagy hogy már elért vívmányaikat megvédjék. A ~ terjedelme és a követelések jellege szerint politikai formát ölthet, *általános sztrájk*ká, *általános politikai sztrájk*ká fejlődhet. Valamely ~ eredményességét nem lehet csupán a kivívott anyagi eredményeken lemérni. A ~mozgalmak, ha esetleg nem is hoznak azonnali, kézzelfogható anyagi eredményeket, gazdag harci tapasztalatokat adhatnak, hozzájárulnak a munkásság szervezeteinek kiépítéséhez. A munkásság harcainak vezetésé-

ben, különös tekintettel a tőkésosztály manőverezésére, egyre nagyobb jelentőségre tesz szert a helyes ~taktika. — A ~ok formái változatosak: egyszerű munkabeszüntetéstől az üzemek elfoglalásáig terjedhetnek. Alkalmazzák a forgó ~ módszerét, amikor az egyes üzemrészek munkásai nem egyidőben, hanem egymás utáni időpontokban állnak le, s így akadályozzák a folyamatos termelést. A vasutakon a ~ sajátos formája a munkalassítás, amely a forgalmi előírások pontos betartásának ürügyén a forgalom lelassulását, megbénulását eredményezheti, ezzel kényszerítve a munkáltatót a követelések teljesítésére (l. *amerikázás*). Az eredményes ~mozg. feltételezi a hozzáértő és hivatott vezetésen kívül a résztvevők nagyfokú fegyelmezettségét, a vezető szervek *(szakszervezeti bizalmi, bizalmi testület, szakszervezeti bizottság)* határozatainak egyöntetű végrehajtását. — Mo.-on a ~ fegyverét elsőként a besztercei és a körmöci bányászok alkalmazták részleges sikerrel a 16. sz. első felében. Gyakran került sor szakmai általános ~okra. Kiemelkedőbbek voltak: a vasutasok 1904-es, a vasasok ~ja 1905-ben, valamint 1923-ban, a nyomdászoké 1919-ben és 1924-ben, a bányászoké 1940-ben, az építőmunkásoké 1933- és 1935-ben, a bőrösök, ruházati ipari munkások, nemesfémipari dolgozók általános szakmai bérmozgalmai stb. Sajátságos harci formát képeztek a bányamunkások föld alatti *éhségsztrájk*jai, melyekre öt ízben (Pécs 1934, 1935 és 1937, Brennberg 1938, Tokod 1940) került sor. Legjelentősebb volt az egész o. figyelmét felkeltő 1937. évi pécs-vasasi éhség~, melynek során a Csertetőn a csendőrség több halálos és sebesült áldozattal járó sortüzet adott le a tüntető munkásokra és hozzátartozóikra. A magy. uralkodó osztályok sohasem ismerték el a proletariátus ~jogát. Az államhatalom törvényhozási úton tiltotta meg az „összebeszélések útján való munkabeszüntetést" (1854. évi bányatörvény). A szaksz.-eket tiltották a ~ok szervezésétől, támogatásától. A ~mozgalmak vezetését a féllegális ún. *szabadszervezetek* — mint pl. a szakszervezetek lapja körül kialakult előfizetői tábor — végezték, amelyek azonban szervesen hozzátartoztak a szaksz.-ekhez. A burzsoázia ~törő szervezetek, ún. *sárga szakszervezetek* létrehozásával, ~török munkába állításával, *kizárás*okkal igyekezett a ~okat letörni. A ~ a tőkéso.-okban ma is hatalmas és gyakori fegyvere a kizsákmányolt munkásságnak, bizonyságául annak, hogy az osztályok harcában nem lehetséges „érdekközösség", tartós együttműködés. A gazd.-i követelések napjainkban is gyakran párosulnak pol.-i követelésekkel, másrészt a tőkések és az államhatalom megtorló lépései, a dolgozók erre való reagálása is pol.-i tartalmat ad a ~mozgalmaknak. Újabban mind gyakoribb, hogy e jellegzetes proletár harci formát más társadalmi rétegek (parasztok, köztisztviselők, pedagógusok) is alkalmazzák. (l. még *gazdasági harc*, vadsztrájk.) — *Irod.*: A sztrájkharcokról. (Összeáll.: Szepesi Ferenc.) 1963. 30 old. — *Lenin, Vladimir Iljics:* A sztrájkokról. = Lenin, V. I.: Összes művei. 4. köt. (2. kiad.) 1964. 270—279. old. — *Lenin, Vladimir Iljics:* A forradalmi sztrájk és az utcai tüntetések fejlődése. = Lenin, V. I.: Összes művei. 22. köt. (2. kiad.) 1969. 277—283. old.

Sztucska, Pjotr Ivanovics, álnéven *Veteran* (1865. júl. 14. [26.]—1932. jan. 25.): szovjet-lett jogász; kommunista. 1895— vett részt a munkásmozg.-ban. 1888—97 Rigában ügyvéd, közben radikális baloldali lapok szerkesztője. 1897-ben 5 évre bebörtönözték. 1904-ben a Lett Szociáldemokrata Munkáspárt megalapítója. 1905—07 a lett és az orosz szociáldemokrácia forradalmi egyesülésének élharcosa. 1917. febr.— a bolsevikok petrográdi pb.-ának tagja. Az első szovjetkormányban igazságügyi népbiztos. 1918 végétől 1919 elejéig a lettországi szovjetkormány elnöke. 1923—32 az orosz SZSZK Legfelsőbb Bíróságának elnöke, 1919— a KI VB-jének tagja. 1924—32 a KI Nemzetközi Ellenőrző Bizottságának elnöke.

szubjektivizmus: munkásmozgalmi vonatkozásban olyan szemléletmód, amely a politikai cselekvés feltételeinek vizsgálatában a materialista tudományosság követelményével szemben teret enged előre megalkotott véleményeknek, kívánságoknak, érzelmeknek, feltételezéseknek és értékeléseknek. Ezért helytelenül értelmezi a tényeket, az összefüggéseket, eltúlozva az eszmék és intézmények jelentőségét, vezető testületek és személyiségek szerepét és hatókörét vagy egyéb körülményeket. A ~ érvényesülése a pol. munkában igen nagy károkat okozhat a forr. munkásmozg.-nak, mert a társadalmi valóságról — amelyben kifejti tevékenységét — hibás képet alkot, helytelenül és rosszul határozza meg a pol.-i munka feladatait, formáit és eszközeit. Az SZKP KB-jának 1965. márc. és szept.-i plenáris ülése, valamint XXIII. kongr.-a részletesen elemezte és elítélte a párt vezetésében a megelőző években érvényesülő ~t és annak káros következményeit (l. *Szovjetunió Kommunista Pártja*).

Szudáni Kommunista Párt, *al-Hizb as-Sujujj asszudanijj:* alakult 1946-ban; létrejöttétől 1964-ig, majd 1971. júl.— illeg. I. kongr.-án (1950) a nemzeti burzsoázia pártjától eltérően hitet tett amellett, hogy az egyiptomi néppel szövetségben kell megdönteni a gyarmati rendszert. II.

kongr.-a (1951) elhatárolta magát a ~ot a szaksz. mozg.-ban feloldani kívánó irányzattól. A belső harcok miatt ekkor kis létszámú, néhány száz tagot egyesített. Az ország függetlenné válása után (1956) az ugyanabban az évben tartott III. kongr.-án kidolgozta a „Szudán útja a függetlenség, a demokrácia és a béke megszilárdítása felé" programot, mely dem. forr.-at irányzott elő széles osztályszövetség alapján. Az 1958—64-es katonai diktatúra idején más dem. pártokkal együtt szaksz. és tömegszervezeti pozíciókból harcolt a dem. fordulatért. Az 1964. okt.-i népforr. eredményeként képviselethez jutott a kormányban, az 1965-ös tavaszi választásokon 11 mandátumot szerzett (173 közül). 1964. okt.— 1965. dec. leg.; ezután újra betiltották, megfosztották parlamenti képviseletétől, de az alkotmánybíróság visszautasította a betiltási végzést. Részt vett az 1969. máj.-i forr.-ban, mely után betiltottak minden pol. pártot, de Dzsafar Nimeri vezetésével haladó katonai kormányzat létesült. A ~ a Nemzeti Demokratikus Front keretében a dem. forr. végrehajtásáért, az északi (arab) és a déli (néger) lakosság megbékéléséért, az antiimp. arab egységért szállt síkra. Sorai nem egységesek. A ~nak egy része támogatta a katonai kormányzatot és részt vett munkájában, nagyobb része ellenzéki pozíciót foglalt el. Egy 1971. júliusi sikertelen puccskísérlet után a katonai kormányzat tömegterrort indított a ~ ellen (A. K. *Mahgub*, S. A. el-*Seikh* és Joseph Garang miniszter kivégzése). Ezt követően szigorú illeg.-ban folytatta munkáját. A KB 1972. júl.-i plénuma részletes elemzést adott a helyzetről, fő feladataként jelölve meg a párt tömegmunkájának aktivizálását a hazafias és dem. erők összekovácsolásáért, a neokolonialista és ellenforr. rezsim ellen. Részt vett a *kmmounista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1960, 1969). Taglétszáma kb. 7500, főtitkára 1946—71 A. K. Mahgub, 1971. aug.— Muhammad Ibrahim Nugud, lapja az Al Maidan (A Tér).

Szudán munkásmozgalma: Az 1946-ban alakult illeg. *Szudáni Kommunista Párt* szervezte az 1947-i 33 napos ált. vasutassztrájkot; ez a munkásosztály első érdekvédelmi szervezete (Munkások Ügyintéző Szervezete) megalakulását eredményezte. 1947-ben a KP és más haladó erők megalapították az illeg. Szudáni Nemzeti Felszabadítási Mozgalmat. Az angol gyarmati kormányzat 1948-ban elfogadta a „Munka- és munkástörvényt", ez lehetővé tette szaksz.-ek alakítását, biztosította a sztrájkjogot. Az 1953-ban kinevezett ideiglenes nemzeti kormány komm.-ellenes törvényére válaszul a KP az Antiimperialista Frontba egyesítette a haladó erőket. Ennek elnöke H. T. Zaruik, főtitkára A. K. *Mahgub*, a KP főtitkára lett. Az 1956— független országban folyó sztrájkmozgalmak és pol. tüntetések az 1958. okt. 21-i ált. sztrájkban érték el tetőpontjukat. A tömegmozgalmak megfékezésére a reakció 1958. nov. 17-én katonai puccsot hajtott végre, feloszlatta a parlamentet, a pol. pártokat és a szaksz.-eket, bebörtönözte a haladó politikusokat, köztük 70 komm.-t és több szaksz. vezetőt, így S. A. el-*Seikh*et, a Szudáni Szakszervezeti Szövetség (alakult 1950-ben, az SZVSZ-hez csatlakozott) főtitkárát, az SZVSZ alelnökét. 1963 elején a munkás- és nemzeti felszabadító mozg. ált. amnesztiát vívott ki, mintegy 450 pol. foglyot bocsátottak szabadon. 1964. okt. 21-én győzelmes népfelkelés robbant ki, ebben a dem. pártokon kívül részt vettek a szaksz.-ek is. Az okt. 30-án alakult ideiglenes koalíciós kormány, amelynek tagja volt a KP is, eltörölte az 1953-as komm.-ellenes és az 1960-as reakciós munkástörvényt, antiimp. intézkedéseket hajtott végre. 1965-ben a reakciós Muzulmán Testvériség fegyveres puccsa kizárta a KP-t és a haladó Népi Demokratikus Pártot a kormányból, a KP újra illeg. lett. 1969. máj.—imp.-ellenes, de a komm.-ellenességnek is engedményeket tevő katonai kormányzat áll az ország élén, mely — főképp az 1971. júliusi brutális komm.-ellenes fellépés óta a déli területek autonómiájának kérdésében, az antiimp. arab egység kérdésében számos engedményt tett a neokolonialista, imp. érdekeknek. 1973. júl.—aug.-ban munkás- és diákmozgalmak, sztrájkok tiltakoztak a kormány represszió ellen. Legnagyobb szaksz. szövetség a Szudáni Munkásegyesülések Szövetsége (Federation of Sudanese Workers' Unions), alapítva 1963-ban, taglétszáma 450 000, elnöke A. Ibrahim; az SZVSZ és az *Összafrikai Szakszervezeti Szövetség* tagszervezete.

Szufanuvong (1909. júl. 13.—): laoszi mérnök, a laoszi hazafias erők vezető politikusa. Párizsban tanult, majd 1938-ban hazatérve 1945— a japán, majd a francia megszállók elleni laoszi szabadságharc egyik irányítója. A háború után, 1945. okt. 12-én rövid időre megalakult független laoszi kormány kül- és hadügyminisztere, fegyveres erőinek (Patet Lao) főparancsnoka. Az 1950-ben megalakított haladó pol. szervezet, a Laosz Felszabadításának Frontja (Neo Lao Itsala), majd az ebből 1956-ban megalakított *Laosz Hazafias Frontja* elnöke. 1957—58 a koalíciós össz-laoszi kormányban tervezési miniszter, 1959-ben a kormány bebörtönözte. 1960-ban megszökött és folytatta a harcot. 1962-ben az ismét csak rövid időre megalakuló koalíciós kormány miniszterelnök-helyettese. 1965-től újra a front által felszabadított terület vezetője. Az 1973. febr.-i, ill. szept.-i egységmegálla-

podás értelmében megalakult Politikai konzultatív tanács elnöke.

Szuhe Bator, eredetileg *Damdijgijn* (1893. febr. 2.—1923. febr. 22.): szegény arat származású mongol katona; kommunista. 1912-ben katonai szolgálatra vonult be, s hamarosan tiszti rangot kapott. 1918-ban kormánykitüntetésként kapta a Bator (jelentése: bátor) melléknevet. 1919 elején 20 társával illeg. csoportot szervezett, amely 1920-ban egyesült H. *Csojbalszan* konspiratív szervezetével Mongol Néppárt (l. *Mongol Népi Forradalmi Párt*) néven. 1920-ban illeg. Szovjet-Oroszo.-ba ment, ahol felvette az érintkezést a szovjet kormánnyal, az SZKP-vel és a KI-vel. 1921. márc.-ban az ideiglenes forr. korm. hadügyminisztere és hadseregfőparancsnoka lett. 1921. júl. 8-án Urga (ma: Ulan-Bator) felszabadítása után lemondatta Mongólia feudális kormányát, 1921. júl. 11-től a forr. korm. hadügyminisztere. 1923-ban egy tibeti kuruzsló szerzetes megmérgezte.

Szultanzade, Avetisz Szultanovics (1889—1938. jún. 16.): iráni újságíró, keletkutató; kommunista. Iránból gyerekként Oroszo.-ba került. 1912— bolsevik. 1919— az iráni forradalmárok Adaljat (Igazság) nevű pártjának tagja, majd 1920—31 az iráni KP (l. *Iráni Néppárt*) KB tagja. 1920—23 a KI VB tagja. Számos művet írt Irán ról, melyekben túlbecsülte az ország kap. fejlődését, hogy ezzel a szoc. forr. közvetlen szükségességét igazolja.

Szun Jat-szen (1866. nov. 16.—1925. márc. 12.): kínai orvos; forradalmi demokrata. 1894-ben Kína Újjászületésének Társasága néven forr. szervezetet alapított. 1895-ben a mandzsu uralom ellen összeesküvést szervezett, melynek bukása után emigrációba kényszerült. 1905-ben Japánban hozta létre a Szövetséges Ligát, az első modern kínai pol. pártot, s ennek programjaként 1907-ben közzétette „három népi elv"-ét, melyben a Csing-dinasztia megdöntését (nacionalizmus), közt. létesítését (demokrácia) és a földhöz való egyenlő jogot (népjólét) hirdette meg. A kínai polg. forr. kirobbanása után hazatért, 1912-ben a Kínai Közt. ideiglenes elnökévé választották. E tisztségéről a jobboldal nyomására lemondott. 1912-ben létrehozta a Kuomintang (nemzeti) pártot, majd harcot indított Jüan Si-kaj diktatúrája ellen. 1917-ben megalakította a forr. kantoni kormányt. A NOSZF nagy hatással volt további pol. tevékenységére. Kapcsolatot teremtett Szovjet-Oroszo.-gal és a KKP-vel. 1923—24-ben a komm.-k közreműködésével átszervezte a Kuomintangot és forr. hadsereget szervezett. Új, forr. értelmezést adott „három népi elv"-ének, állást foglalt az imp. elleni harc és a földosztás mellett. 1924-ben az ország belső békéjének helyreállítása érdekében Pekingbe ment tárgyalni. Ott halt meg; végrendeletében a Kuomintang legfőbb feladataként a SZU-val és a KKP-vel való szövetséget, a parasztok és munkások ügyének támogatását jelölte meg. — *Irod.: Tyihonov, [Nyikolaj]:* A bokharai teaház. (... az utószót írta Radványi Ervin.) 1960. 93 old. — *Frank László:* Szun Jat-szen élete. 1966. 216 old. — *Jermasov, I.:* Szun Jat-szen. 1969. 316 old.

Szurdi István (Nagyszőllős, 1911. nov. 17.—): textiltechnikus; szociáldemokrata, majd kommunista. 1928 óta vesz részt a munkásmozg.-ban, 1936-ban lépett be az MSZDP-be. A felszab. után 1948-ig az SZDP központjában dolgozott. 1948—50. az MDP KV tagja, a szervezési osztály vezető munkatársa. 1950—57. a Könnyűipari Minisztériumban dolgozott. 1957— az MSZMP KB tagja, az ipari és közlekedési osztály vezetője, majd a KB titkára. 1966— belkereskedelmi miniszter.

Szuszlov, Mihail Andrejevics (1902. nov. 21. [dec. 3.]—): szovjet-orosz közgazdász; kommunista. 1921— az SZKP tagja, 1931— az SZKP KEB munkatársa. 1937—39 az SZKP rosztovi, majd sztavropoli kerületi pb.-titkára. A II. vh. alatt az É-kaukázusi Front katonai tanácsának tagja, partizánparancsnok. 1939-ben a Revíziós Bizottság tagja, 1941— a KB tagja, majd 1947— titkára. 1944-ben KB-osztályvezető, 1949—50 a *Pravda* főszerk.-je. 1950—54 a SZU Legfelső Tanácsa Elnökségének tagja. 1955. júl.— a KB Elnökségének, 1966— Pol. Irodájának tagja.

Szverdlov, Jakov Mihajlovics (1885. máj. 22. [jún. 3.]—1919. márc. 16.): szovjet-orosz hivatásos forradalmár, bolsevik párt- és állami vezető. 1901— az OSZDMP tagja. 1904. nov.—1905. szept. az OSZDMP bolsevikok északi bizottságának meghatalmazottjaként Jaroszlavlban, Kosztromában, Kazanyban végzett illeg. munkát. 1905— a párt KB utasítására Jekatyerinburgban (ma: Szverdlovszk) tevékenykedett. 1906. jún.—1907. szept. börtönben, majd Finno.-ban és Moszkvában dolgozott. Bebörtönözték, száműzték. 1912— a KB tagja. Részt vett a *Pravda* létrehozásában. Nagy szerepet vállalt a NOSZF előkészítésében, V. I. *Lenin* irányvonalát támogatta. 1917. okt. 16-án a KB ülésén L. B. *Kamenyev*vel és G. J. *Zinovjev*vel szemben a fegyveres felkelés mellett foglalt állást, tagja lett a párt Forradalmi Katonai Központjának. 1917. október 25-én a felkelés egyik irányítója. 1917.

nov. — az Össz-oroszországi Központi VB elnöke (államfő). Részt vett a KI I. kongr.-án. — *M.* · Válogatott cikkek és beszédek. 1917—1919. 1950. 224 old. *Irod.: Szverdlova, K. Ty.:* Szverdlov élete. 1960. 552 old.

Szverdlov-távirat: a szovjet kormány felhívása a felbomló Osztrák—Magyar Monarchia dolgozóihoz (1918. nov. 2.). Az uzenet V. I. *Lenin*, J. M. *Szverdlov* és L. B. *Kamenyev* aláírásával osszefogásra, a szoc. fejlődes útjának követésére, nemzetkozi proletárforr.-ra szólította fel a Dunamedence nepeit. A felhívás szovegét — amely az Izvesztyija (Hírek) c. lap nov. 3-i számaban is megjelent — szikratavíron továbbították Moszkvából Bp.-re, a Károlyi-kormány azonban nem hozta nyilvánossagra. A *Forradalmi Szocialistak* csoportja megszerezte, rovid tartalmát roplapokon kinyomatta és nov. 16-an, a kozt. kikiáltásakor repulőgépről az unneplo tomeg kozé szórta. A roplapok lelkesedést keltettek a szovjethatalom iránt és felháborodást a polg.-szd. kormányzat eltitkoló manővere miatt. A ~ ugyével ezutan a *Budapesti Munkastanacs* nov. 18-i ulése foglalkozott, majd szovegét a *Népszava* nov. 20-i szama közölte.

Szvoboda Lajos (Eperjes, 1847—Bp., 1905. jan.): tanárjelolt, újságíró; a korai magyarorszagi szocialista mozgalom résztvevője. 1869-ben csatlakozott a munkásmozg.-hoz mint az onsegélyezés elvének egyik képviselője. 1870-ben munkatársa lett az *Általanos Munkas Újsag*nak és csatlakozott az *Általanos Munkásegylet*hez. Jelentős szerepe volt az ÁME „szellemi munkások osztálya" létrehozásában. 1871. jan.— az egyletném. nyelvű titkara, a Bruderlichkeit c. lap munkatársa. A munkásmozg.-ban az értelmiseg vezető szerepét és a polg. szélsőballal való osszefogás szukségességét hirdette. 1872-ben a *hűtlenségi per* egyik fővádlottja. Kiszabadulasa utan a munkásmozg.-ban tobbe nem vett reszt. 1884— haláláig a Pester Lloyd munkatársa.

Szydlak, Jan (1925. nov. 24.—): lengyel munkás; kommunista. 1945—54 a Lengyel Ifjúsági Szovetség funkcionáriusa Katowiceben, Kielcében, Szczecinben. 1954—57 a szovetseg kozponti titkara. 1957—60 a LEMP katowicei vajdasági biz. titkára, 1960—68 a poznańi vajdasági biz. titkára. 1964— a LEMP KB tagja. 1970— a PB tagja. 1968— a LEMP KB titkara. 1961— parlamenti (szejm) kepviselo.

T

tagdíj: az a pénzösszeg, mellyel a *párttag* hozzájárul a *párt* működéséhez szükséges anyagi eszközök biztosításához és amellyel egyben odatartozását is kifejezésre juttatja. Lenini típusú pártoknál a tagdíjfizetés a párttagság egyik feltétele. A tagdíjfizetés normája lehet egységes és a jövedelemtől függően differenciált. Egyes pártokban az előírt tagdíjfizetési kötelezettségen túl önkéntes felajánlásokat is elfogadnak. Az MSZMP-ben a tagdíj összege jövedelem szerint változik. Három hónapnál hosszabb tagdíjfizetési elmaradás esetén a párttagot törlik a nyilvántartásból. A *kommunista és munkáspártok*ban a tagdíjak a párt fő jövedelmi forrását képezik.

tagfelülvizsgálat: a *kommunista és munkáspártok* által alkalmazott rendszabály a *párt* sorainak megtisztítására az oda befurakodott osztályidegen, továbbá ellenséges, karrierista vagy más okból nem odavaló elemektől. Az MDP-ben az 1948. szept. 6.—1949. márc. 5. között elrendelt tagfelvételi zárlat idején hajtottak végre ~ot, amelynek során 190 407 párttagot kizártak, 125 672 párttagot pedig tagjelöltté minősítettek vissza. Az SZKP 1921—39. több ízben tartott ált. vagy részleges ~ot. Újabban előtérbe került a párt sorainak természetes úton való tisztulása (elemi pártkötelezettségeiket nem teljesítők törlése, pártfegyelmi eljárás útján való kizárás). Egyes kap. o.-ok komm. pártjaiban (FKP, OKP) a pártokmányok évenkénti cseréje nyújt alkalmat a párt sorainak felfrissítésére.

tagfelvétel: az az eljárás, amelynek során a *párt*okba a *párttag*okat felveszik. *Kommunista és munkáspártok*ban a párt mindenkori helyzetének megfelelően szabályozzák a ~ módozatait. Alapja általában a belépni szándékozó egyéni elbírálása. A ~ történhet *tagjelöltség* útján vagy anélkül, ajánlásokkal vagy anélkül stb. Különleges körülmények (gyors áttérés az illeg.-ról a leg.-ra a szoc. haza védelmére, rendkívüli feladatok a szoc. építőmunkában) átmenetileg megkönnyíthetik a ~t, sőt tagtoborzást is szükségessé tehetnek. Különlegesen veszélyes körülmények között vagy karrierista és korrupt elemek bekerülésének veszélye esetén a párt egészen szigorú szabályokhoz kötheti a tagfelvételt, sőt *tagfelülvizsgálat*tal egybekötött tagfelvételi zárlatot is elrendelhet. Új tagok felvételéről a párt alapegységei (alapszervezet, sejt) döntenek; a döntést a felsőbb pártszervnek kell megerősíteni.

taggyűlés: a *kommunista és munkáspártok*ban a pártalapszervezetek legfelsőbb szerve, melyet az érvényben levő szervezeti szabályzat szerinti időközökben kell összehívni. A ~ titkos szavazással titkárt és vezetőséget választ, a vezetőség előterjesztésére első fokon dönt a *tagfelvétel*ről, a pártfegyelmi büntetésekről és azok törléséről. Megvitatja a felsőbb pártszervek általános érvényű határozatait és azok alapján körvonalazza a pártszervezet feladatait. Saját kezdeményezésére illetékességi körében határozatot hoz a pártszervezet belső életére, munkájára, az egyes komm.-k tevékenységére vonatkozólag. A vállalat, hivatal, intézmény, üzem, műhely, termelőszövetkezet stb. gazd., hivatali tevékenységére vonatkozó állásfoglalásai, ajánlásai a *pártellenőrzés* jogából következnek.

tagjelöltség: a *kommunista és munkáspárt*ok egy részében a pártba lépés lépcsőfoka; átmenet a pártonkívüliség és a teljes jogú párttagság között. Illeg. és leg. körülmények között egyaránt sor kerülhet a ~ bevezetésére. A tagjelölt szavazati joggal nem rendelkezik és párttisztségre nem választható; jogai és kötelezettségei egyébként megegyeznek a teljes jogú párttagokéival. A ~ időtartamát vagy egységesen, vagy — pl. egy időben az SZKP gyakorlatában — a társadalmi helyzettől függően differenciáltan szabályozzák. A tagjelöltet teljes jogú párttagok ajánlják, akik ajánlásukért a párt előtt felelősek. A ~i kérelmekről az alapszervezet taggyűlése dönt; a döntést a felettes pártszerv erősíti meg. A hazai komm. mozg.-ban az 1940-es évek elején vezették be a ~et; leg. körülmények között 1948-ban a MKP és SZDP egyesülési kongr.-án elfogadott szervezeti szabályzat vezette be. Az MSZMP IX. kongresszusa (1966) eltörölte.

Tájékoztató Iroda: *Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája*

Takács Ferenc (Hódmezővásárhely, 1893. okt. 2.—Bp., 1963. júl. 25.): kőműves; szociáldemok-

rata. 1910-ben lépett be a MÉMOSZ-ba és az MSZDP-be. A 20-as évek elejétől 1935-ig az MSZDP hódmezővásárhelyi szervezetének titkára, majd az orsz. vezetőség tagja. 1935—39. ogy.-i képviselő, 1944. dec.—1945. jún. az Ideiglenes Nemzeti Kormány iparügyi minisztere, később földművelésügyi államtitkár. Az 50-es évek elején visszavonult az aktív pol. élettől.

Takács József (Orosháza, 1884. márc. 17.— Bp., 1960. febr. 2.): földmunkás; szociáldemokrata. 1903— vett részt a munkásmozg.-ban. A *Magyarországi Földmunkások Orsz. Szövetségé*nek egyik alapitója és vezetőségi tagja; 1907— — megszakításokkal — a *Világszabadság* c. lap szerk.-je, 1918— a szövetség titkára. A TK idején a *proletárdiktatúra* szaksz. ellenzékéhez tartozott, a *Peidl*-kormányban földművelésügyi miniszter. 1919 őszén támogatta *Csizmadia* S. kísérletét a földmunkásszövetségre támaszkodó jobboldali, nacionalista munkásmozg. létrehozására. 1920. febr.-ban visszatért az MSZDP-be, részt vett a földmunkásszövetség újjászervezésében, ismét annak titkára s a Föld és Szabadság c. lap szerk.-je. Vezető szerepe volt az MSZDP 1930-as agrárprogramjának kidolgozásában. A 30-as években az MSZDP egyik vidéki titkára, majd a *Népszava* rovatvezetője. A párt 1939. évi kongr.-án jobboldali ellenzéki álláspontot képviselt. Számos tanulmányt írt agrárpol. kérdésekről és a földmunkásmozg. történetéről. A felszab. után az SZDP agrárpol. osztályának vezetője, tagja a bp.-i törvényhatósági biz.-nak, ogy.-i képviselő, 1948—50. az MDP tagja. 1950-ben koholt vádak alapján bebörtönözték. 1955-ben szabadlábra helyezték és rehabilitálták.

taktika: *stratégia, taktika*

tallini felkelés: az észt munkásosztály fegyveres fellépése a szovjethatalom visszaállítására — 1924. dec. 1. Az előkészületek 1924. nov. megtörténtek; a felkelés vezetésével az észt KP KB-tagját, Ján Anveltet bízták meg. Az 1924. dec. 1-én Tallinban megindult felkelés a város számos kulcspontját, fontos objektumát kézbe vette, de a hads. mozgósításával és bevetésével végül is leverték. A felkelés kudarcának egyik oka, hogy nem sikerült megszervezni a tömegek forr. fellépését. Az ezt követő fehérterror során az észt burzsoá kormány néhány száz munkást agyonlövetett és több mint kétezret letartóztatott.

Tamás Aladár (Halmi, 1899. márc. 10.—): író; kommunista. 1920— vesz részt a komm. mozg.-ban. 1921-ben az OKP-ben dolgozott, ezért letartóztatták. Hazatérése után bekapcsolódott a KMP munkájába, s részt vett a komm. írócsoport tevékenységében. 1925— az MSZDP kereteiben végzett kult. és irodalmi szervező munkát. A KMP leg. folyóiratának, az Új Földnek, majd a *100%*-nak alapítója és szerk.-je, a *100% szavalókórus* alapítója és vezetője, a KMP vidéki osztályának vezetője. 1932-ben letartóztatták és 3 évre bebörtönözték. 1936— Csehszlovákiában, majd Franciao.-ban élt, és a Magyar Nap, ill. az Üzenet c. lapot szerk. Franciao.-ból Mexikóba emigrált, s ott a Szabad Magyar Mozgalom nevű dem. szervezkedésben tevékenykedett, 1942—46. a szervezet Szabad Magyarság c. lapját szerk. 1946-ban tért haza s a Szikra Könyvkiadó igazgatója lett. 1955—56. a Magy. Írók Szövetsége főtitkára, majd 1956— nyugdíjba vonuláséig indiai követ, ill. Mo. képviselője az ENSZ kult. szervezetében, az UNESCO-ban. Jelentős írói és műfordítói tevékenységet folytatott, nyugalomba vonulása óta könyvet írt a 100%-ról és négy kötetben megírta emlékezéseit. — *M.:* Szétszórt parazsak. 1967. 298 old. — Fényben és sötétben. 1—2. köt. 1968. — Nyugtalan árnyak. 1969. 355 old. — Felleges számkivetettség. Regény. 1970. 644 old. — Börtönfalak árnyékában. 1971. 373 old. — A 100% története. 1973. 402 old. — Szikrák az éjszakában. Regény. 1973. 618 old.

tanácsok: a *proletariátus* hatalmi szervei. Az első ~ (l. *szovjet*) Oroszo.-ban, az 1905—07-es forr. idején alakultak, majd az 1917-es forr. idején általánosan elterjedtek. Mo.-on először 1918. jan.-ban — a tömegek követelésére, de az szd. pártvezetőség irányítása alatt — alakultak munkás-, katona- és földművestanácsok. A *polgári demokratikus forradalom és köztársaság* idején soraikban fokozatosan erősödött a baloldal, majd a komm.-k befolyása, s egyre jelentősebb pol. szerepet töltöttek be (l. *Budapesti Munkástanács*). A TK idején Mo.-on az állam a ~ szervezetére épült (l. *Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács*) — 1950-ben a Magyar Népköztársaság újra életre hívta a ~ intézményét mint államhatalmi szervezetet. A ~at az ogy. által elfogadott tanácstörvény alapján az Elnöki Tanács irányítja. A helyi tanácsok tagjait az ált. egyenlő, közvetlen választójog alapján, titkos szavazással négy évre választják. A választók jogosultak a tisztségére méltatlanná vált tanácstagot megbízatásának lejárta előtt is visszahívni. A felsőbb ~ az alsóbbakat utasíthatják, döntéseiket megsemmisíthetik vagy módosíthatják. A ~ mint államhatalmi szervek egyben a dolgozók önkormányzati szervei is. 1966—, de főképpen 1970— nagyobb önállóságot kaptak, hatáskörük bővült

és a rendelkezésre álló anyagi eszközök gyarapodtak. A *Hazafias Népfront*tal karöltve a *szocialista demokrácia* kiszélesítésének, a *szocialista nemzeti egység* kiteljesedésének fontos keretei. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* A szovjet államapparátus munkájáról. 1956. 295 old. — *Hajdu Tibor:* Tanácsok Magyarországon 1918—1919-ben. 1958. 275 old. — *Beér János:* A helyi tanácsok kialakulása és fejlődése Magyarországon (1945—1960). 1962. 646 old. — A tanácsok szervezetére és működésére vonatkozó jogszabályok. (Összeáll.: Albrecht László, Besnyő Károly, Lukácsi Róbert.) 1963. 1023 old. — *Dallos Ferenc:* A tanácsok a szocialista demokrácia szervei. 1964. 358 old. — Hajdu Tibor: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. 1968. 471 old. — *Lakos Sándor:* A tanácsok helye és szerepe a szocialista építés jelenlegi szakaszában. 1969. 123 old. — A Tanácstörvényről. (Szerk. Fonyó Gyula.) 1971. 256 old.

Tanácsok Országos Gyűlése: a TK legfőbb államhatalmi szerve. Küldötteit közvetett úton, a megyék és a nagyobb városok tanácsai választották. 1919. jún. 14—23-án ülésezett. *Varga* J., *Lengyel* Gy., és *Hamburger* J. a TK gazd. helyzetéről, *Erdélyi* M. a közellátásról, *Böhm* V. a katonai helyzetről tartott beszámolót. Éles vita alakult ki *Kun* B. külpol. beszámolója kapcsán a Clemenceau-jegyzék elfogadásáról. A komm.-k és a volt baloldali szd.-k jelentős része a jegyzék elutasítása mellett foglalt állást. A határozat végül szabad kezet biztosított a *Forradalmi Kormányzótanács*nak a döntésre. A ~ hosszas vita után kisebb módosításokkal elfogadta a TK alkotmányát *Rónai* Z. előterjesztésében. Ezután megválasztotta a 150 tagú Szövetséges Központi Intéző Bizottságot (SZKIB), amelynek feladata volt, hogy két ülésszak között a ~ funkcióit gyakorolja. — *Irod.: Hajdu Tibor:* Tanácsok Magyarországon 1918—1919-ben. 1958. 275 old. — Hajdu Tibor: A Magyarországi Tanácsköztársaság. 1969. 461 old.

Tanassi, Mario (1916. márc. 17.—): olasz publicista; szociáldemokrata. Olaszo. gyarmatán, Eritreában élt, ahol 1943-ban részt vett az Antifasiszta Nemzeti Unió létrehozásában. 1946-ban visszatért Olaszo.-ba és az *Olasz Szocialista Párt*ban dolgozott. 1947-ben a pártszakadás egyik kezdeményezője. 1965-ben az *Olasz Szociáldemokrata Párt* főtitkára, 1966—69 az *Egyesült Szocialista Párt* egyik titkára, 1969— az olasz SZDP elnöke. 1963 óta képviselő. 1968 óta tölt be miniszteri posztokat, 1970— megszakításokkal honvédelmi miniszter, 1974— pénzügyminiszter.

Táncsics Mihály (Ácsteszér, 1799. ápr. 21.— Bp., 1884. jún. 28.): tanító, politikai író; a magyar forradalmi demokratizmus kimagasló képviselője. 20 esztendős koráig jobbágy, majd takácslegény, később házitanító. Mesterlegényként Angliában, Franciao.-ban és Németo.-ban vándorolt és megismerkedett az *utópista szocializmus* gondolatrendszereivel. Főként E. *Cabet* hatott rá. 1846 őszén tért haza. Az 1840-es években megjelent írásaiban ~ fogalmazta meg Mo.-on a legradikálisabb társadalmi követeléseket felvető programot (a jobbágyság eltörlése minden váltság nélkül, a nemesi előjogok megszüntetése, népképviselet stb.). Röpiratait (Sajtószabadságról nézetei egy rabnak, Népkönyv stb.) a cenzúra miatt külföldön adta ki. Az utóbbi munkájáért sajtóvétség címén elítélték, s börtönéből az 1848. márc. 15-i forr. szabadította ki. Az 1848—49. évi forr. és szabadságharc idején a siklósi ker. ogy.-i képviselőjeként szoros kapcsolatban maradt a paraszti tömegekkel. Az volt a véleménye, hogy a társadalmi követeléseket a szabadságharc győzelmének kell alárendelni. Ebben a szellemben szerkesztette lapját, a *Munkások Újságát*, amelyben a 2000 holdon felüli földbirtokok felosztását javasolta, vezetője volt a fővárosi nyomdászok bérmozg.-nak, amelynek eredményeként 1848. máj.-ban megkötötték az első *kollektív szerződés*t Mo.-on. A szabadságharc leverése után bujdosott. 1849-ben távollétében halálra ítélték, de 8 évig egy pesti ház föld alatti odújában rejtőzködve folytatta publicisztikai tevékenységét. 1857-ben kegyelmet kapott, de már 1860-ban függetlenségi *tüntetés* szervezése miatt újra elítélték, ezúttal 15 évi börtönre; 1867-ben amnesztiában részesült. Az abszolutizmus időszakában írta legradikálisabb munkáit. Ezekben a fennálló kormányzati rendszer erőszakos megdöntésének és a magántulajdon eltörlésének szükségességét hirdette. Írásaiban a társadalmi kérdéseket illetően bizonyos naiv felfogás érvényesül, és kiütközik belőlük ~ *nacionalizmus*a is: a nemzetiségek elmagyarosítását szorgalmazta. 1867-ben betegen kapcsolódott be a pol. életbe. 1869—72 között az orosházi ker. ogy.-i képv.-je, 1869. jan.-ban megindította az *Arany Trombita* c. hetilapot, amelynek szerkesztésébe 1869 nyarán az *Általános Munkásegylet* (ÁME) képv.-it is bevonta. 1869. júl.-ban ~t az ÁME elnökévé választották, hogy népszerűségét az egylet számára gyümölcsöztessék. Szemléletét ezekben az években is a forr. demokratizmus eszméi jellemezték, a *szociáldemokrácia* célkitűzéseit, az *osztályharc* elméletét nem tette magáévá. 1870. máj.-ban államsegélyért folyamodott az Andrássy-kormányhoz. Emiatt az egylet vezetőségében megbírálták, s jún.-ban kénytelen volt lemondani elnöki tisztségéről. Ezt kö-

vetően a szoc. szervezetek munkájában nem vett részt, de az ÁME küzdelmét továbbra is rokonszenvvel kísérte. 1872. márc.-ban a parlamentben tiltakozott a *hűtlenségi per* letartóztatottjainak hosszú vizsgálati fogsága ellen. 1880 tavaszán részt vett egy *Frankel* L. által szervezett munkásgyűlésen, majd cikket írt a *Népszavába*, amelyben állást foglalt az alakulóban levő *Magyarországi Általános Munkáspárt* (ÁMP) és egyben az „új társadalmi rendszer" mellett. Elhunytát a szd. munkásság megrendüléssel fogadta. —. *M.:* Válogatott írásai. (Összeáll.: Geréb László. A bevezetést írta Vincze László, Vincze Flóra.) 1957. 526 old. — *Irod.: Bölöni György:* Hallja kend Táncsics! (3. kiad. az utószót Jovánovics Miklós írta.) 1965. 529 old. — H. Kohut Mária: Táncsics Mihály és a magyarországi munkásmozgalom. 1974. 347 old. [Miniatűr kiadvány]

Tandíjreform Bizottság: kommunista diákok által kezdeményezett legális szervezkedés, 1934. Élén *Rajk* L., Béki Ernő és Pikler Ferenc állt. Célja, hogy harcba vigyék az egyetemista és középiskolás diákokat a tandíjak és beiratkozási díjak felemelését előirányzó új egyetemi tandíjrendszer ellen, amely az amúgy is kevés munkás-, paraszt- és kispolg. származású diák számát tovább csökkentette. A ~ több elnevezés alatt is működött, és 1934 őszén a diákok és szüleik széles körére kiterjedő petíciós kampányt folytatott a közoktatásban érvényesülő osztálypol. ellen. 1935-ben kiadta az Ifjúság c. egyetemi lapot és a Diákok vagyunk c. füzetet. A szervezkedésnek a rendőrség 1935. szept.-ben véget vetett.

Tanner, Väinö (1881. márc. 12.—1966. ápr. 19.): finn újságíró; szociáldemokrata. 1907— képv., 1915— a szövetkezeti mozgalomban tevékenykedett, 1925—27 miniszterelnök, 1930—45 az FSZDP elnöke. 1937—44 több ízben tagja a kormánynak. Együttműködött a fasiszta Németo.-gal, élesen komm.- és szovjetellenes pol.-t folytatott. Mint háborús bűnöst 1945-ben elítélték, 1948-ig börtönben volt. 1951— újra tagja a parlamentnek, 1957—63 újra az FSZDP elnöke. 1963 után a baloldal előtérbe kerülésével csökkent a szerepe pártjában.

Tanonc és Ifjúmunkás Otthonok Országos Szövetsége, *TIOSZ:* a magyarországi ifjúmunkásotthonok központi szervezete a felszabadulás után. A SZIT kezdeményezésére, a szaksz.-ek és a két munkáspárt támogatásával 1946. szept.-ben megindult a Tanonc és Ifjúmunkás Otthonokat Építő Mozgalom (TIÉM). Ez kezdetben a Szoc. Ifjúmunkás és Tanoncmozgalom irányításával működött, majd 1947. márc. 21-én ~ néven önálló szervezetté alakult. Titkára Kádár Jenő és Koós Béla, önálló lapja a Rohammunkás és az Új Erő volt. A ~ állami és társadalmi támogatással otthonokat létesített. Nagy részben társadalmi munkával épült fel az egyik legnagyobb — a Bp. Timót utcai — tanoncotthon. 1947. máj.-ban Ifjúsági Vásárt rendezett az otthonok anyagi ellátására. 1948-ban 50 otthon tartozott hálózatához közel 4000 ifjúmunkással. 1949-ben az otthonokat állami kezelésbe vették, s a ~ megszűnt.

tanonckérdés: tanoncoknak, inasoknak nevezték a felszabadulás előtt azokat a fiatal munkásokat, akiknek az ipartörvényben előírt módon a munkáltató szerződésben biztosította az ipari vagy kereskedőszakma elsajátítását. Nagyobb részüket a kisiparban foglalkoztatták; munka- és életkörülményeik, a velük szemben tanúsított bánásmód, tanulási lehetőségeik rendkívül roszszak voltak. Mo.-on az 1840. évi törvény a foglalkoztatás alsó korhatárát 12 évben, a napi munkaidőt a 12—16 évesek számára 9 órában állapította meg. Az 1884. évi ipartörvény a korhatárt változatlanul hagyta, a napi munkaidőt 14 éves korig 10 órára, 14 évtől 12 órára emelte. A nagyobb ipari üzemekben a tanoncok helyzete — főként képzésük és ellátásuk — valamivel jobb volt, azonban ezek kevés fiatalt alkalmaztak. A ~ a magy. munkás- és ifjúmunkásmozg. gazd. és pol. harcának állandóan napirenden levő kérdése volt (tanonc*sztrájk*ok, ifjúmunkás-*tüntetés*ek stb.). Követelték a tanoncok szociális helyzetének javítását, a 8 órás munkanapot, az oktatás színvonalának emelését, a testi fenyítés eltiltását stb. Az 1922: XII. tc. és az 1928: V. tc. korlátozta a 14 éven aluliak iparban való foglalkoztatását, az ipari és kereskedelmi foglalkozások legnagyobb részét képesítéshez kötötték, kötelezővé tették a tanonciskolába járást; ugyanakkor a munkáltatóra bízták a bér megszabását, jogot adtak arra, hogy a tanoncokat „enyhe testi fenyítéssel" büntessék. Változatlanul hagyták az 1884. tc.-nek a korhatárra és munkaidőre vonatkozó rendelkezéseit. Az ellenforr. rendszer a törvények megtartását alig ellenőrizte. A tanoncok szoc. szervezkedését a hatósági terror akadályozta s az MSZDP vezetősége sem támogatta kellőképpen, mivel a többszörösen kizsákmányolt ifjúság jó talaja volt a forr. eszméknek. (L. *Ifjúmunkások Országos Szövetsége; kommunista ifjúsági mozgalom Magyarországon; Országos Ifjúsági Bizottság*). A felszab. után a munkáspártok kezdettől fogva küzdöttek az ipari tanulók helyzetének megjavításáért, új tanonctörvény kidolgozásáért. 1945-ben rendeletileg eltörölték a testi fenyítést, *kollektív szerződés*ben megállapították a tanulók bérét, bevezették a 28 napos fizetett szabadságot. 1949-ben megszületett az ipari

tanulók munkaviszonyait szabályozó új törvény, amely módosításokkal jelenleg is érvényben van. A szoc. állam messzemenően gondoskodik a szakmunkástanulók képzéséről és ellátásukról. Elméleti képzésük zömében a szakmunkásképző iskolákban, 1961— szakközépiskolákban is történik. Gyakorlati képzésük korszerű üzemi tanműhelyekben folyik. Az egyes szakmákban előírt tanulmányi idő (1—3 év) leteltével a tanulók vizsgabiz. előtt szakmunkásvizsgát tesznek.

Tarczai Lajos (Paks, 1881. jan. 8.—USA, ?): tanító; szociáldemokrata. Szoc. diákként részt vett a *Szabó* E. körül kialakult ellenzéki csoportosulásban, 1904-ben szerk. a csoport *Világosság* c. lapját. 1905-ben a *Népszava* munkatársa, majd *Batthyány* E. bögötei reformiskolájának vezető tanítója. 1906 után a *Népszava Könyvesbolt* vezetője, 1908—az MSZDP vezetőségének tagja. 1910-ben — *Alpári* Gy. kizárásával kapcsolatban — lemondott vezetőségi tagságáról. 1911-ben az USA-ban telepedett le. Részt vett a magy. nyelvű szoc. mozg.-ban; 1914 után amerikai magy. nyelvű polg. lapoknál dolgozott.

Tarr Imre (Pécs, 1900. nov. 20.—Spanyolo., 1937. jún. 12.): vasúti munkás; kommunista. 1920-ban a szerb megszállás alatt Pécsett működő Szoc. Ifjúmunkás Szövetség titkára. 1921-ben Bécsbe emigrált. 1922-ben illeg. hazatért komm. pártmunkára. 1923-ban letartóztatták és 3 évi börtönre ítélték. Kiszabadulása után Franciao-ba ment és az FKP magy. csoportjának vezetőségi tagja lett. 1936-ban Spanyolo.-ban pol. biztosként vett részt a közt. védelmében. A Huesca körüli harcokban esett el.

Társadalmi Forradalom: anarchista, anarchoszindikalista szellemű hetilap 1907—19. Szerk. Kaszás István, majd Ontye Simon. Anyagi fedezetét *Batthyány* E. biztosította, miután a *Testvériség* c. folyóiratot a szd. vezetőség kivette kezéből. Batthyány írta az első számok nagyobb cikkeit, s ő fordította a francia sajtóból átvett anarchista írásokat is. Kezdetben *Mérő* Gy. is írt a ~ba, de elvi ellentétek miatt csakhamar elhagyta Batthyányt. A ~ heves antimilitarista propagandát folytatott. Szerk.-i, munkatársai közül többet letartóztattak és bebörtönöztek. 1908-ban a lap befolyása visszaesett. 1909-ben Batthyány megszüntette az anyagi támogatást, s a lap ezután kisebb terjedelemben, ritkábban jelent meg, 1912—19. pedig szünetelt. 1919. ápr. 15.—júl. 5. között *Krausz* K. szerkesztésében, a bp.-i anarchista csoport kiadásában újból megjelent.

Társadalmi Lexikon: a *munkásmozgalom* és a vele szorosan összefüggő tárgykörök első enciklopedikus jellegű magyar összefoglalása. Az MSZDP kiadásában, *Madzsar* J. szerk.-ében jelent meg 1928-ban. Szócikkei felölelik a marxizmus fontosabb fogalmait; a nemzetközi munkásmozg. és előzményei történetét; a fejlettebb o.-ok pol.-, gazd.-, munkásmozg.- és művelődéstörténetét; a tud. szoc. megteremtőinek, a hazai és a nemzetközi munkásmozg. vezető személyiségeinek, a marxizmussal rokonszenvező magy. tudósoknak, művészeknek életpályáját. Függeléke az 1750 és 1928 közötti társadalmi mozg.-ak krónikáját tartalmazza. A ~ jelentős szerepet töltött be a magy. munkásmozg. harcosainak ideológiai képzésében, művelődésében. Adatai többnyire megbízhatók, szócikkei jelentős részben nem az MSZDP hivatalos irányvonalát, hanem a következetesen osztályharcos álláspontot képviselik. Ezt a szerk. — aki ekkor már az illeg. KMP tagja volt — biztosította. A ~ nevesebb szerzői: *Bárd* I., *Böhm* V. (F. Molnár Sándor álnéven), *Braun* S., *Braun* R., *Gergely* Gy., *Hébelt* E., *Jemnitz* S., *Molnár* E., *Mónus* I., *Ries* I., *Szakasits* A., *Szakasits* Á., *Szimonidesz* L., Tieder Zsigmond, *Vámbéry* R., *Weltner* J. stb.

társadalmi önigazgatás: *Jugoszlávia munkásmozgalma*

Társadalmi Szemle: 1. A KMP legális elméleti folyóirata 1931. jún.—1933. máj. között. *Madzsar* J. és *Sándor* P. szerkesztésében Bp.-en jelent meg. A *100%* munkáját folytatta, de szépirodalmi jellegű írásokat nem közölt. Cikk.- szemle- és tanulmányanyaga felölelte a magy. és nemzetközi munkásmozg., a gazd. világválság, a *fasizmus* előretörése problémáit; népszerűsítette — főként ügyészségileg nem inkriminálható másodközlések formájában — a SZU-t. Kritikai rovata figyelemmel kísérte és marxista alapon — bár olykor szektás szűkkeblűséggel — értékelte a magy. irodalmi és kult. élet eseményeit. Munkatársai voltak többek között *Agárdi* F., *Antal* J., Forgács Antal, *Gereblyés* L., *Haraszti* S., Illyés Gyula, *Jáhn* F., *József* A., Lakatos Péter, *Lukács* Gy., Madzsar J., *Molnár* E., *Nagy* L., *Pákozdy* F., Sándor P., *Schönstein* S. stb. Madzsar J. letartóztatása, majd a szerk.-et ért rendőrségi rajtaütés után a folyóirat megszűnt. — 2. Az MKP, az MDP, majd az MSZMP havonta megjelenő elméleti folyóirata. Első száma 1946. jan.-ban jelent meg. Főszerk. 1946—52. *Fogarasi* B., 1952—54. *Révai* J., 1954—55. *Friss* I., 1956 *Komor* I. Megjelenése 1956. okt.-től 1957. máj.-ig szünetelt. Az 1957-es évfolyamot szerk. biz. szerkesztette. 1958-ban főszerk. *Kállai* Gy. volt. majd ismét szerk. biz. irányítja a folyóiratot, a szerk. biz. vezetője *Benke* V. A felszab. utáni első években a ~ jelentős szerepet töltött be a

marxizmus—leninizmus eszméi megismertetésében, elterjesztésében, különösen az értelmiség körében. Az 50-es évek első felében hatékonysága csökkent, írásai ekkor nagyrészt a *dogmatizmus* és a *személyi kultusz* jegyében fogantak. Az ellenforr. leverése után *kétfrontos harc*ban a folyóirat nagymértékben hozzájárult az eszmei tisztázódáshoz, s jelenleg is fontos fóruma a marxizmus—leninizmus mo.-i alkalmazásának és továbbfejlesztésének. Példányszáma 35 000 (1970). — *Irod.:* A Társadalmi Szemle repertóriuma 1957—1971. (Szerk. Mitru Ibolya.) Kiad. a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. 1972. 415 old.

társadalombiztosítás: *munkásbiztosítás*

Társadalomtudományi Társaság: tudományos társadalmi szervezet 1901—19.; a haladó magy. társadalomtudomány fejlődésének nagy jelentőségű tényezője. Pulszky Ágoston elnökletével a polg. liberális eszmék terjesztése jegyében alakult, és kezdetben ezt az irányzatot követte folyóirata, a *Huszadik Század* is. 1905— kezdődően a tagság jelentős része radikalizálódott, többen közülük lelkesen üdvözölték az első orosz forr. kitörését. 1906-ban a konzervatív-liberális elemek kiváltak, és ettől kezdve a *Pikler* Gy., *Jászi* O. és *Szabó* E. vezetésével működő ~ polg. radikális jellegűvé vált, tevékenységében szoc. tendenciák is erőteljesen jelentkeztek, munkájában több szd. is részt vállalt. A ~nak kezdeményező szerepe volt a *Galilei Kör* (1908), a *Társadalomtudományok Szabad Iskolája* (1906), majd az Orsz. Polg. Radikális Párt létrehozásában (1914). Az elméletileg és pol.-ilag vegyes összetételű szervezet lelkesen üdvözölte az 1918. okt.-i *polgári demokratikus forradalmat.* A TK kikiáltása után a tagok zöme továbbra is polg. dem. nézeteket képviselt, számosan közülük azonban magukévá tették a komm. célkitűzéseket (*Bolgár* E., *Czóbel* E., *Fogarasi* B., *Madzsar* J. stb.). A TK idején a társaság szervezett tevékenységet nem folytatott, működését az ellenforr. időszakában nem újíthatta fel. — *Irod.: Fukász György:* A magyarországi polgári radikalizmus történetéhez. 1900—1918. Jászi Oszkár ideológiájának bírálata. 1960. 391 old. — *Horváth Zoltán:* Magyar századforduló. A második reformnemzedék története. (1896—1914.) 1961. 647 old.

Társadalomtudományok Szabad Iskolája: a *Társadalomtudományi Társaság* kezdeményezésére, *Jászi* O. vezetésével 1906. okt.-ben alakult intézmény. Feladatának tekintette a haladó polg. értelmiség és az ipari munkások közötti együttműködés kialakítását, a *munkásosztály* műveltségi színvonalának emelését. Számos munkástanfolyamot szervezett, ezeken polg. radikális és szoc. értelmiségiek adtak elő szociológiai, történelmi, irodalmi, művészeti stb. témákról. Az előadásokon a bernsteini *revizionizmus* hatása is érződött. A ~nak keretében elhangzó radikális, osztályharcos szellemű előadások a hatóságok megtorló intézkedéseit váltották ki. Működését 1917-ben betiltották.

társládák, *társpénztárak:* a bánya- és kohóiparban elterjedt középkori eredetű, önkéntes *munkásbiztosítási* intézmények. Mo.-on a ~ létesítését az 1854. évi osztrák bányatörvény tette kötelezővé. Formálisan az illetékes bányakapitányságok felügyelete alatt álló, választott vezetőséggel (társatyák) bíró önálló egyesületek voltak, valójában az illető bánya- vagy kohóüzem igazgatóságának befolyása mind a pénzkezelés, mind a vezetés tekintetében korlátlan volt. A ~ tagja az üzem állandó, 15 évnél idősebb, 45 évnél fiatalabb munkása lehetett. Járulék címén a munkás jövedelmének 4—5%-át vonták le, ehhez még az üzem vezetősége ún. „adományokkal" járult hozzá. Az alapszabályok szerint a tagok táppénzt, általában 10 évi folyamatos szolgálat után nyugdíjat, rokkantsági segélyt kaphattak. Elbocsátás esetén a tag többnyire minden igényét elvesztette. Ezért az érintett szakmák állandó követelése volt, hogy az „autonóm" ~kat orsz. társpénztárba egyesítsék, s így csökkentsék a tőkések közvetlen befolyását. E követelést teljesítette a népjóléti miniszter 4400/1926. NMM eln. sz. rendelete.

Tartós békéért, népi demokráciáért!: a *Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájá*nak hivatalos lapja. 1947—48 Belgrádban, 1948—56 Bukarestben adták ki orosz, angol, francia, spanyol, német és román nyelven, azonkívül a legkülönbözőbb nyelveken az egyes országokban. A magyar kiadás Bp.-en készült. 1949. szept.-ig kéthetenként, ezután hetenként jelent meg. 1952-től 19 nyelven adták ki. 1956. ápr.-ban szűnt meg a Tájékoztató Iroda megszüntetésével egyidejűleg. Szerk. biz.-át a Tájékoztató Irodához tartozó pártok egy-egy képviselője alkotta.

tatabányai sztrájk: a két világháború közötti időszak egyik kiemelkedő jelentőségű munkabeszüntetése (1925. febr. 4.—ápr. 13.). Több mint 3000 bányamunkás részvételével zajlott le a föld alatti műszakváltás bevezetése, a munkaidő mintegy napi 1 órával való meghosszabbítása ellen. A hosszú küzdelmet a munkásság orsz. *szolidaritás*ának megnyilvánulásai kísérték. A *sztrájk* folyamán a szaksz. vezetősége megállapodásra jutott az igazgatósággal, ezt azonban a munkások

elutasították. A kéthónapos harc részleges sikerhez vezetett: a munkanap meghosszabbítását a tervezettnek felére csökkentették. — *Irod.: Bárdos László:* Bányászszív és bányászököl. (Tatabánya munkásmozgalmának története a bányanyitástól a felszabadulásig. 1896—1945.) Tatabánya 1958. 112 old.

Tattersall: a budapesti Kerepesi úton működött lovarda és lóvásártér régi elnevezése (az első ilyen intézményt alapító vállalkozó neve után). Az I. vh. előtt, valamint a két vh. között, amikor a kormányzat nem engedélyezte a munkásság szabadtéri tömeggyűléseinek megtartását, itt rendezték meg a munkásgyűléseket. Ezek egyikén szólalt fel 1912. nov. 17-én K. *Liebknecht.* A Horthy-*fasizmus* éveiben a baloldali munkások az itt tartott gyűléseket nemegyszer forr. *tüntetéssé* változtatták, amelyet a hatóságok többször lovasrendőrrohammal vertek szét. 1944-ben itt gyűjtötték össze a nyilasok által őrizetbe vetteket.

Taylor-rendszer: Frederick Winslow Taylor (1856—1915) amerikai mérnök által kidolgozott üzemszervezési rendszer. A ~ben szakképzett kalkulátorok a legkisebb mozdulatokig elemezték a legjobb munkások munkáját, majd a vizsgálatok alapján kidolgozták minden munkafajta normáját. A határidőn belüli teljesítésért annak mértékétől függetlenül 30—60% prémiumot fizettek a munkásoknak. A ~ a 20. sz. első évtizedében terjedt el az Egyesült Államokban, majd 1910 után Európában. A munkásság szervezetei küzdöttek a ~ ellen, mert megosztotta a *munkásosztályt*, növelte a *munkanélküliséget* (a termelékenység növekedésével feleslegessé vált munkásokat elbocsátották), a ~ bevezetésével szerzett haszonból viszont csak morzsákat juttattak a munkásságnak. A ~t 1911-ben a Ganz Villamossági Gyárban is bevezették. 1913-ra a munkások teljesítménye 20—25%-kal, munkabérük csak 10%-kal nőtt.

technokratizmus: a polgári szociológiában elterjedt hamis nézet a technika, a tudomány szerepéről. A különféle technokrata nézetek közös vonása, hogy a technikát és a tudományt a társadalmi viszonyokból kiemelve, függetlenítve vizsgálják és fetisizálják. A technikusoknak és mérnököknek szánják a vezető szerepet a jövő társadalmában, azt állítván, hogy ezzel megszűnik a kap., létrejön a „menedzserek társadalma". Egyes polg. szociológusok azt hirdetik, hogy a tudomány és technika az emberiség pusztulásához vezet, a robotgépek kitörnek az emberiség hatalmából és elpusztítják az emberi társadalmat. A *marxizmus—leninizmus* álláspontja szerint a technika és a tudomány — bár szerepük növekszik — nem emelkedhetnek a társadalmi viszonyok fölé; művelőik nem lehetnek „társadalomfeletti" lények, hanem tevékenységükkel meghatározott társadalmi érdekeket szolgálnak: a haladásért vagy ellene hatnak. (L. *tudományos műszaki forradalom.*) — *Irod.: Mills, C. Wright:* Hatalom — politika — technokraták. (Válogatás C. Wright Mills műveiből.) 1970. 439 old. — *Holló Mária:* Technika és társadalom. 1974. 311 old.

telanganai parasztfelkelés: az indiai Hyderabad államban (ma Andhra Pradesh állam egy része) 1946—48 lezajlott parasztmozgalom. A mintegy 2500 falut felölelő, 5 millió lakos által lakott területen a parasztok kb. 700 000 kataszrális holdnyi földet felosztottak, forr. közigazgatást vezettek be, önálló paraszti közt.-ot teremtettek. Véresen leverték, de még 1951-ben is folytak partizánharcok. Szervezésében jelentős szerepe volt a komm. C. R. *Raó*nak és P. Sundarayyának.

Teng Hsziao-ping (1904—): kínai kommunista. Franciao.-ban tanult, 1922-ben a KKP tagja. Csang Kaj-sek 1927-i árulása után Kuanghszi tartományban szervezte a fegyveres harcot. A japánellenes háború idején pol. biztos a *Nyolcadik Hadsereg*ben, a népi felszabadító háborúban a 2. hadsereg pol. biztosa. 1945— a KB és PB tagja. 1952— miniszterelnök-helyettes. 1956— a PB állandó bizottságának tagja, a KP főtitkára. 1966-ban a *nagy proletár kulturális forradalom* idején erősen bírálták, s ezt követően 7 évig nem szerepelt a pol. életben. A KKP X. kongr.-án (1973) reaktiválták, azóta miniszterelnök-helyettes, és *Csou En-laj* betegsége miatt kormányfői teendőket lát el.

Természetbarátok Turista Egyesülete, *TTE:* a magyar munkásság nagy múltú természetjáró szervezete. 1910-ben alakult, az MSZDP és a szaksz.-ek irányításával működött. Céljának tekintette a természetjárás megszerettetését a munkásokkal, a munkásöntudat és a *szolidaritás* érzésének fejlesztését. Tagjai menedékházakat, üdülőket építettek, gondozták és jelzésekkel látták el a turistaútvonalakat. Az I. vh. után a ~ a munkásmozg. jelentős harci szervezetévé fejlődött, szakosztályaiban, ker. és vidéki csoportjaiban számos helyen komm. befolyás érvényesült. Menedékházai illeg. találkozók színhelyei lettek, kirándulásain, túráin a komm.-k *szemináriumok*at, pol. előadásokat, vitákat rendeztek. Az OIB és a KIMSZ irányításával az ifjúmunkások aktívan részt vettek ebben a munkában. A jobboldali szd. vezetők időnként megtorlásokkal, a forradalmárok kizárásával igyekeztek gátat vetni a baloldal térhódításának. A II. vh.

előtti években a ~nek mintegy 8000 tagja volt. A növekvő terror ellenére a háború alatt is folytatta tevékenységét. A felszab. után a dem. sportmozg. fontos szervezete lett. (l. még: *munkás-sportmozgalom Magyarországon.*)

Terracini, Umberto (1895. júl. 27.—): olasz ügyvéd; kommunista. Baloldali szoc.-ként, 1919-től az A. *Gramsci* vezette L'*Ordine Nuovo* csoport tagja. 1920-ban a torinói *gyárfoglaló mozgalom* egyik szervezője és irányítója. Az OKP egyik megalapítója. Részt vett a KI III. kongr.-án, ahol V. I. *Lenin* mint az ún. „offenzíva elmélet" egyik védelmezőjét bírálta. 1922—24 a KI VB tagja. A fasizmus idején 16 évet töltött börtönben, ill. száműzetésben. A II. vh.-ban az antifasiszta ellenállás egyik szervezője, 1946-ban az alkotmányozó gyűlés elnöke, 1948-ban szenátor. 1955— az OKP KB-jának és Vezetőségének tagja.

Testvéri Demokraták Szövetsége, *Society of Fraternal Democrats:* nemzetközi munkásszervezet; 1845-ben alakult Londonban a kontinensről származó emigránsok, szoc.-k részvételével. Programját G. J. *Harney* fogalmazta meg, mely a politikai egyenlőtlenség elutasításán túl a föld és minden termelőeszköz köztulajdonba vételét követelte és következetes internacionalizmust hirdetett. 1847—48 befolyása nőtt, de az 1848—49-es forr.-ak bukása súlyosan megviselte. Az irányító biz.-ban csak angolok maradtak. Rendszeresen megemlékeztek a francia, magyar, olasz forr.-ról, felléptek a forradalmár emigránsok érdekében. Taglétszáma egyre csökkent, s 1853-ban feloszlott.

Testvériség: 1. az *Általános Munkásegylet* hetilapja. Első száma 1871. febr. 5-én jelent meg Bp.-en, *Politzer* Zs. szerkesztésében. Ném. nyelvű testvérlapja: Brüderlichkeit. A ~ elméleti cikkeit Politzer Zs., *Szvoboda* L. és *Külföldi* V. írták. A lap elsősorban a lassalleánus eszméket népszerűsítette, közölte F. *Lassalle* életrajzát és Munkásprogram c. írását. Sokat tett a *munkásosztály* felvilágosításáért, szervezéséért. Híven tükrözte azt a fellendülést, mely a francia—porosz háború és a *Párizsi Kommün* nyomán a nemzetközi és a mo.-i munkásmozg.-ban végbement, lelkesen üdvözölte a Párizsi Kommünt. Anyagi eszközök hiányában 1871. ápr. 9-én megszűnt. — 2. A Vas megyei (szombathelyi) szd. pártszervezet heti-, majd havi lapja. 1906. márc. és nov. között 1000 példányban jelent meg. Főszerk.-je Nadler Herbert, főmunkatársa *Batthyány* E. Anarchista—anarcho-szindikalista irányzatot képviselt, antimilitarista, antiklerikális cikkeket közölt. Cikkírói közé tartozott *Mérő* Gy., *Tarczai* L. és *Rudas* L. is. 1918. dec. 12.—1919. aug. 3. ismét megjelent mint az MSZDP, majd az egyesült párt Vas megyei lapja, Kovács József, később Halász József szerkesztésében.

Teszársz Károly (Pest, 1855. okt. 22.—Bp., 1916. máj. 18.): vasöntő; szociáldemokrata. 1873—77. ifjúmunkásként bejárta Ausztriát és Németo.-ot, belépett a németo.-i vasöntők szaksz.-ébe. 1880 után már a mo.-i vasöntők között végzett agit.-s és szervező munkát. Ennek eredményeképpen jött létre 1885-ben a vasöntők asztaltársasága, 1890-ben pedig szakegylete. Ekkor ~ már elismert vezetője a vasöntők mozgalmának, a 90-es évek elejétől pedig valamennyi vasipari szakma szervezkedését irányította. 1893-ban a vasöntők *szakegylet*ének elnöke, 1898-ban a Vas- és Fémmunkások Szaklapjának szerk.-je. 1894—1916. csaknem megszakítás nélkül tagja az MSZDP vezetőségének. A 90-es évektől küzdött a vas- és fémmunkások valamennyi szakegyletének orsz. szövetségbe tömörítéséért, valamint a szaksz. mozg. orsz. vezető szervének megalakításáért: nagy része volt abban, hogy 1898-ban — többszöri kísérlet után — életképes *Szakszervezeti Tanács* jött létre. Ennek elnökévé választották s ezt a tisztséget is haláláig betöltötte. E minőségében előkészítette és megszervezte a magyarországi szakszervezetek 1899. évi I. kongr.-át. 1903-ban a Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének elnökévé választották. A művelődés munkája c. megírta a bp.-i öntőmunkások szakegyletének tízéves történetét. (1901.) A mo.-i munkásmozg. képviseletében részt vett a II. Internacionálé több kongr.-án, többek között az 1907. évi stuttgarti kongr.-on, ahol a párt és a szaksz.-ek viszonyának kérdésében hoztak fontos határozatot.

tesznyák szocialisták, *tesznyákok* (szűkelvűek): a bolgár SZDP forr. irányzatának nem hivatalos neve 1903—19. (l. *Bolgár Szociáldemokrata Munkáspárt*)

Tett, A: *Kassák* L. 1915. nov. 1-én indult folyóirata. Írói köre nyitott kaput Mo.-on elsőnek a Ny-Európában már korábban jelentkező avantgardista törekvéseknek. A lap pol. platformja az aktív háborúellenesség. Balról, de olykor szektás tendenciákkal bírálta az MSZDP vezetőségét. Kiemelkedő munkatársai György Mátyás, *Komját* A., *Lengyel* J., *Mácza* J. A folyóiratot a „hadviselés érdekeit veszélyeztető tartalma" miatt 1916. okt. 2-án belügyminiszteri rendelettel betiltották. A betiltás közvetlen oka a lap ún. nemzetközi száma volt, amelyben megjelentették az „ellenség" jó néhány írójának (L. Altomare, M. P. Arcibasev, Georges Duhamel, Paul Fort,

Emile Verhaeren, G. B. *Shaw*) írását, valamint V. Kandinsky és Ivan Meštrović rajzait, demonstrációként a háborús uszítás ellen. Kassák és csoportja ezután ~ utódaként *Ma* címmel adott ki lapot. — *Irod.: Szabó Júlia:* A magyar aktivizmus története. 1971. 90 old. — *Kassák Lajos:* Az izmusok története. (Pán Imre közreműködésével.) 1972. 314 old.

Tettegah, John (1930—): ghanai kereskedelmi alkalmazott; szaksz. vezető. 1952-ben az aranyparti kereskedelmi dolgozók szövetségének főtitkára. 1959. ápr.—1966. febr. a Ghanai Szakszervezeti Kongresszus főtitkára. Élharcosa az *Összafrikai Szakszervezeti Szövetség* megalakításának; 1961—66 főtitkára. Az 1966. febr.-i ghanai katonai hatalomátvétel után a szaksz.-i funkcionáriusok tiltakozása ellenére leváltották, azóta külföldön él.

Textilipari Dolgozók Szakszervezete: az iparág munkásainak és alkalmazottainak szocialista tömegszervezete. Az iparághoz tartozó szakmák munkásai a múlt század 70-es éveiben kezdték szervezkedésüket, 1871-ben már *szakegylet*e volt a szövőmunkásoknak, valamint a zsinórkészítőknek. E két egylet csatlakozott az *Általános Munkásegylet*hez. 1872-ben alakult a bp.-i paszományosok betegsegélyző egylete. 1890-ben robbant ki az iparág első jelentősebb bérmozgalma, az újpesti Jutagyár munkásainak 60%-os béremelést és 8 órás munkanapot követelő — sikertelenül végződött — *sztrájk*ja. 1893. ápr.-ban alakult az első nagyobb szervezet, a Budapesti Paszományos és Zsinórkészítő Munkások Szakegylete. 1899-ben a *Szakszervezeti Tanács* kimutatása szerint a textiliparban 4 szakegylet működött több mint 400 taggal. A századforduló után küzdelem indult orsz. szövetség létrehozásáért, s 1905. ápr.-ban meg is alakult a Magyarországi Textilipari Munkások és Munkásnők Szövetsége. A szövetség első elnökévé Schwartz Samut, titkárává Herzog Samut választották. A szervezet ereje az I. vh. kitöréséig növekedett. Számos helyi csoportja működött a vidéki városokban is. A taglétszám 1905: 600, 1910: 700 körül volt. A *háború* kitörése után gyakorlatilag megszűnt a szövetség működése, 1916 második felében azonban új fellendülés indult. 1917-ben már 3000, 1918-ban 11 000 felett volt a taglétszám, a TK idején pedig 15 000 tagja volt a szervezetnek. — A *proletárdiktatúra* megdöntése után a taglétszám visszaesett, s a munkások egy része az ellenforr. által támogatott „keresztény" szaksz.-be lépett be. A szaksz. szervezeti ereje a Horthy-korszakban az ipari konjunktúra alakulása szerint ingadozott. A 20-as évek elején a taglétszám 4000 körül mozgott, a világgazd. válság kitörésekor mintegy 800 főt tett ki. A jobboldali szd. irányzatú vezetőséggel szemben erős ellenzék alakult ki, s egy-egy tagja időnként bejutott a választott szervekbe is. Az ESZE 1933—34. Ellenzéki Textilmunkás címmel lapot is adott ki. Az iparág munkásai komm. vezetéssel számos bérharcot vívtak, ezek közül kiemelkedő jelentőségű az albertfalvai Lóden Posztógyár 1934. évi sztrájkja. A 30-as évek második felében az ellenzék visszatérésével ismét megerősödött a szaksz. Taglétszáma 1937 végén megközelítette az 5000 főt. A II. vh. idején a hatósági terror nyomása alatt a szaksz. meggyengült. — A felszab. után komm. vezetéssel kezdte meg ismét működését. Főtitkárrá ekkor *Ratkó* A.-t választották meg. A taglétszám 1945: 35 ezer, 1946: 51 ezer, 1948: 70 ezer fölé emelkedett. A szaksz. kezdeményező szerepet vitt az 1945—48-as időszak nagy munkaverseny-mozg.-aiban, jelentős eredményeket ért el a dolgozók pol. és szakmai nevelésében. 1948 végén áttért az iparági szervezkedésre és felvette mai nevét. Taglétszám: 122 863, a szervezettség 92,9%-os (1975). A szaksz. elnöke Apró József, alelnöke Tóth Anna, főtitkára Bíró Györgyné.

Thaiföld Kommunista Pártja, *The Communist Party of Thailand:* alakult 1942. dec. 2-án különböző népcsoportok között 1924 óta tevékenykedő marxista körök illeg. kongr.-án. 1946. dec.—1947. nov., pár hónapig leg., egyébként alapításától szigorúan illeg. A II. vh. éveiben szervezte a japánellenes nemzeti ellenállást. Az 1947-es választásokon 3 mandátumot szerzett. II. és III. kongr.-a (1952; 1961) az ország dem. átalakulásáért, független külpol.-ért, a SEATO-ból való kilépésért, agrárreformért szállt síkra. Az 1952. nov.-ben hozott „antikommunista törvény" alapján évente több tucat embert tartóztatnak le komm. tevékenység vádjával. 1965-ben ~ vezetésével megalakult a Thaiföldi Hazafias Front. A KKP befolyása alatt álló ~ viszonylag csekély aktivitást tanúsít a városokban, főképpen fegyveres partizánharcot szervez. Az 1973. okt.-e óta hivatalba lépett polgári kormány valamelyest enyhítette a ~ra nehezedő nyomást. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960). Taglétszáma kb. 2500, főtitkára M. Samanen, illeg. lapja a Mahacsen (Tömeg).

Thaiföld munkásmozgalma: A munkásosztály a 19. sz. második felében kezdett kialakulni, a szervezkedést gátolták a különböző származású (thai, kínai, maláj stb.) munkások közötti ellentétek. Az első szaksz.-ek a 20-as években, az első marxista propagandakörök 1928— alakultak. Az 1932. jún.—aug. hivatalban levő kormány,

mely a polgári forr. célkitűzéseivel került hatalomra, együttműködött a szaksz.-ekkel. E kormány elnökét, N. Pridi Panomiongot a forr.-at követő reakciós rezsim a KI-hoz fűződő kapcsolatokkal vádolta. (A II. vh. után pár hónapig miniszterelnök volt, majd emigrálni kényszerült a Kínai Népköztársaságba.) 1942. dec.-ben létrejött *Thaiföld Kommunista Pártja*, mely részt vett a japánellenes nemzeti front, a Szabad Thai irányításában, felvette a harcot a fasiszta Japánnal szövetséges kormány ellen. A tömegmozgalmak hatására, amelyek falun helyenként a fegyveres harc formáját öltötték, a kormány 1946. dec.—1947. nov. valamelyest liberalizálta a rendszert, hatálytalanította az 1933-as antikommunista törvényt, választásokat írt ki. Az 1947. ápr.-ban alakult Thaiföldi Általános Szakszervezeti Szövetség 1949-ben az SZVSZ-hez csatlakozott, betiltásakor (1952) 80 000 tagot számlált. Az 1947. nov.-i reakciós államfordulat illeg.-ba szorította a KP-t, a kormány kezdeményezésére sárga szaksz.-ek alakultak; Thaiföldi Szakszervezetek Nemzeti Kongresszusa néven egyesültek, mely az SZSZNSZ-hez csatlakozott. Az 1955-ben alakult Munkáspárt (Kamakorn) az újabb „antikommunista törvény" (1952) hatálytalanítását követelte, kiállt a semleges külpol.-ért, a szabadságjogokért és munkásvédő törvényekért. 1956. szept.-ben betiltották a sztrájkokat, de azok nem szűntek meg (1956: 3573; 1957: 12 977 sztrájkoló). Az 1957. jan.-ban létrejött, 4 leg. haladó pártból álló Egyesült Szocialista Front fellépett a SEATO ellen, a semleges és békeszerető külpol.-ért, dem. jogokat, agrárreformot, bérminimumot követelt. Ezzel a programmal 1957-ben a választásokon 10 mandátumot szerzett (160 közül). 1958-ban valamennyi pártot, pártszövetséget és szaksz.-et betiltottak. A 60-as években a KP vezette Thaiföldi Hazafias Front és a dem. erők fő harci terepe a vietnami háború elleni küzdelem volt, melyben a kormány az USA oldalán részt vesz. Az 1968. jún.-i alkotmány az 1971. nov.-i katonai fordulatig újra engedélyezte néhány párt működését, de szaksz.-ek változatlanul nem működnek. Az 1969 óta erősödő munkásmozgalmak és az 1973. okt.-i heves bangkoki diákmegmozdulások újra meghátrálásra kényszerítették a katonai kormányzatot, főképp egyetemi értelmiségiekből polgári kormány alakult.

Thalheimer, August (1884. márc. 18.—1948. szept. 19.): német újságíró; kommunista. A *Spartakus Szövetség* egyik vezetője, majd a *novemberi forradalom*ban a forr. tömegmunkát irányító központ tagja. Részt vett az NKP megalapításában, hosszú ideig a KB egyik vezető személyisége és ideológusa volt. 1923-ban H. *Brandler*rel és másokkal együtt a pártvezetés jobboldali csoportját alkották. Minthogy a Brandler—Thalheimer-csoport álláspontját frakciós módon (brosúrák, röplapok kiadása) terjessze tette, 1928 végén társaival együtt kizárták a KP-ből. 1933-ban Franciao.-ba, majd Kubába emigrált, ahol szovjetellenes kiadványokat publikált.

Thália Színpad: haladó szellemű színházi társulat 1904—08. Budapesten. Alapító tagjai — Bánóczi László, Benedek Marcell, *Lukács* Gy., Hevesi Sándor, Márkus László — a *Társadalomtudományi Társaság*gal és a *Galilei Kör*rel kapcsolatban álló értelmiségiek. A társulat a modern drámairodalmat és színjátszást akarta megismertetni a magy. közönséggel. Nem volt saját színháza, alkalmi helyiségekben működött. Fennállása utolsó évében munkáselőadásokat rendezett olcsó helyárakkal, külvárosi munkásotthonokban, szaksz. helyiségekben és vendéglők termeiben. 142 előadáson 27 szerző 35 művét mutatta be, 61 munkáselőadást tartott. Műsorán többek között Ibsen, Hauptmann, Strindberg, Gorkij drámái szerepeltek. A társulatban aratta első sikereit Somlay Artúr, Törzs Jenő, Kürti József, Forgács Rózsi. A hivatalos kultúrpol. gáncsoskodásai miatt a társulat megszüntette működését. — *Irod.: Katona Ferenc—Dénes Tibor:* A Thália története. (1904—1908.) 1954. 175 old.

Than Thun, Thakin (1911—1968. szept. 24.): burmai kommunista. A ranguni egyetemen tanárnak készült, részt vett baloldali diák- és kulturális mozgalmakban. 1940-ben letartóztatták. Szabadulása után a japán-, majd angolellenes harc aktív részese. A győzelem után (1945) *Burma Kommunista Pártja* elnöke, később főtitkára. A KP-nak az Antifasiszta Népi Szabadság Ligával való koalíciója idején (1945—46) az utóbbinak is főtitkára. Betiltása után illeg.-ban vezette a KP-t, s részt vett a fegyveres harcban, melyet a KKP erősödő befolyásának hatására a kormány megismételt egyezkedési ajánlatai ellenére sem szüntetett be. Párton belüli viszály során, máig sem tisztázott körülmények között, merénylet áldozata lett.

Thälmann, Ernst (1886. ápr. 16.—1944. aug. 18.): német szállítómunkás; kommunista. 1903— az SPD tagja. Az I. vh. alatt a fronton a háború ellen agitált. Hazatérve az USPD-be lépett át. A *novemberi forradalom*ban megszervezte a hamburgi munkások felfegyverzését. Az USPD hamburgi elnöke (e szervezet 44 ezer tagja közül 42 ezer később az NKP-vel egyesült). 1921-ben részt vett a KI III. kongr.-án, 1923-ban a KP KB tagja. 1923. okt.-ben vezette a *hamburgi felkelést*.

Ennek leverése meggyőzte ~t, hogy a legfontosabb feladat egy fegyelmezett és egységes marxista—leninista párt megteremtése és a tömegek megnyerése. A „baloldaliakkal" éles vitában állt, 1925. okt.-ben leküzdve a párt belső válságát, megválasztották a KP elnökévé. Elnöke volt a *Vörös Frontharcos Szövetség*nek is. 1925-ben az elnökválasztásokon birodalmi elnökjelölt. 1928-ban a KI VB tagja. ~ kezdeményezésére 1930-ban a KB elfogadta „A német nép nemzeti és szociális felszabadításának programját". Az egységfront következetes híve, 1932-ben kezdeményezte az Antifasiszta Akciót, „a fasizmus elleni kérlelhetetlen harc párton kívüli gyűjtőmedencéjét". Hitler hatalomra jutása után Németo.-ban maradt, s az illeg. harcot irányította. 1933.febr. 7-én, a KB illeg. ülésén a tőkések és nagybirtokosok kormányaként, az imp. háború kormányaként jellemezte Hitler nyílt fasiszta diktatúráját, s hangsúlyozta, hogy a fasiszta dikt. forr. megdöntése és a kap. rendszer elsöprése nem egyidejű feladat. A Gestapo 1933. márc. 3-án letartóztatta, ennek ellenére a márc. 5-i választásokon parlamenti képviselővé választották. Mandátumát érvénytelenítették, bebörtönözték. Kiszabadításáért hatalmas nemzetközi akció folyt. A fasiszták 1944. aug. 18-ára virradó éjjel titokban a buchenwaldi koncentrációs táborba vitték s ott agyonlőtték. — *Irod.: Bredel, Willi:* Ernst Thälmann. — Politikai életrajz. 1950. 186 old. — Ernst Thälmann, a német forradalmi tömegpárt szervezője. 1953. 87 old. — *Vas Zoltán:* Hamburg fia. Ernst Thälmann élete. 1967. 164 old.

Thomas, Albert (1878. júl. 16.—1932. máj. 7.): francia történészprofesszor; szocialista. 1910— parl. képviselő, az SFIO parlamenti frakciójának egyik vezetője. Az I. vh. idején miniszter a háborús kormányban. Szélsőséges szociálsoviniszta, az 1917-es oroszo.-i februári forr. után Oroszo.-ban népszerűsítette a háború továbbfolytatását. 1919—32 a Népszövetség mellett működő Nemzetközi Munkaügyi Hivatal igazgatója. Több történeti mű szerzője.

Thomas, James Henry (1874. okt. 3.—1949. jan. 21.): angol vasutas; szaksz.-i vezető, munkáspárti. 1918—31 a vasutasszaksz. főtitkára, s mint a TUC Főtanácsa tagjának része volt az 1921. és 1926. évi sztrájkmozg. lefékezésében. 1920—24 a *Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség* elnöke. J. R. *MacDonald* két munkáspárti kormányának (1924, 1929) gyarmat-, ill. dominiumügyi minisztere. 1931-ben MacDonalddel együtt kizárták a *Munkáspárt*ból.

Thorez, Maurice (1900. ápr. 28.—1964. júl. 11.): francia bányász; kommunista. 1919-ben belépett az SFIO-ba, majd megalakulásától, 1920— az FKP tagja. 1924— a KB, 1925— Pol. Irodájának tagja; 1925—30 a KB titkára, 1930— haláláig a KP főtitkára. 1932-től parlamenti képviselő. Jelentős szerepe volt a párt eszmei-pol. egységének megteremtésében, a munkásegységfront létrehozásáért folytatott harcban, a népfrontmozgalom létrehozásában, a KI új irányvonalának kidolgozásában; 1928—43 a KI VB, 1939—43 a KI Elnökségének tagja. Az 1936-ban létrejött népfront egyik vezetője; a komm.-k népfront-kormányba lépésének híve. 1939-ben illeg.-ba kényszerült, majd a KP betiltását követően a SZU-ba utazott. A francia ellenállási mozg. egyik elvi irányítója. 1944-ben visszatért Franciao-ba, 1944—45 az ideiglenes tanácskozó gyűlés, 1945—46 az Alkotmányozó Gyűlés tagja, majd nemzetgyűlési képviselő. 1945—47 tárcanélküli miniszter, ill. miniszterelnök-helyettes. Nagy érdemeket szerzett a revizionista és szektás elhajlás elleni eszmei harcokban, a francia imp. gyarmati háború elleni harcban. Többször szenvedett üldöztetést és börtönt. *M.:* A nép fia. 1950. 184 old. — Válogatott cikkek és beszédek. 1952. 401 old. — Beszédek és cikkek. 1965. 395 old.

Thorez-Vermeersch, Jeanette (1910. nov. 26. —): francia textilmunkásnő; kommunista. 1928— a komm. ifj. mozgalom, 1933— az FKP tagja. 1947— a KP KB, 1953—68 a Pol. Iroda tagja. Egyik alapítója a Francia Lányszövetségnek, melynek 1936—39 titkára. 1939—44 férjével, M. *Thorez*zel együtt a SZU-ban dolgozott. 1945— a francia és a nemzetközi nőmozgalom egyik vezető alakja, francia parlamenti képviselő. 1959— szenátor.

Thorne, Will (1857—1946): angol gázgyári munkás; szaksz. vezető. A gázgyári munkások 1889. évi sztrájkjának egyik vezetője, a 8 órás munkanapért vívott küzdelem egyik irányítója, a *Szociáldemokrata Föderáció* tagja. Az I. vh. idején nacionalista. 1889—1934 a gázgyári munkások szaksz.-ének főtitkára.

Thrane, Marcus (1817. okt. 14.—1890. ápr. 30.): norvég utópista szocialista. 1848—50 beutazta az országot és a társadalom gyökeres átalakítását propagálta a monarchia megdöntése és az ált. választójog biztosítása útján. Kezdeményezésére 273 munkásszövetség jött létre kb. 20 000 résztvevővel, s megindították az első munkáslapot. 1851-ben letartóztatták, 1855-ben 4 évi börtönre ítélték. 1863-ban kivándorolt az USA-ba, ahol visszavonult a pol. tevékenységtől.

Tillett, Benjamin (1860. szept. 11.—1943. jan. 27.): angol dokkmunkás; szaksz. vezető, mun-

káspárti, 1889-ben a híres dokkmunkássztrájk egyik vezetője, később a dokkmunkás-szakszervezet főtitkára, az új trade unionok mozgalmának egyik vezetője. A *Független Munkáspárt* alapító tagja. Az I. vh. idején szociálsoviniszta. Két ízben választották meg a *Munkáspárt* képviselőjévé. 1928—29 a TUC elnöke.

Tillon, Charles (1897. júl. 3.—): francia tengerész; kommunista. 1919-ben részt vett a *feketetengeri matrózlázadás*ban, ötévi kényszermunkára ítélték. 1922-ben belépett az FKP-be. 1930-ban az *Egységes Általános Munkaszövetség*hez tartozó vegyipari szaksz. titkára, 1932-ben a KP KB tagja, 1936-ban Aubervilliers képviselője és vezetője a spanyol közt. megsegítésére alakult bizottságnak. Az ellenállás egyik szervezője, az FTPF főparancsnoka. 1944—45 légügyi, 1945—46 nemzetvédelmi, 1947-ben újjáépítési miniszter. Pártellenes tevékenysége miatt 1952-ben kizárták a KB-ből, 1970-ben az FKP-ből.

Tisza Antal (Szolnok, 1895. jún. 11.—SZU, 1941): *kubikos;* kommunista. 1919-ben lépett be a KMP-be. A TK idején vöröskatona. A 20-as évek elején a *Magyarországi Földmunkások Orsz. Szövetsége* vezetőségének és az MSZDP szolnoki vezetőségének tagja. 1924-ben megszervezte a szolnoki Hungária-gőzmalom munkásainak *sztrájk*ját. Az 1926. évi ogy.-i választásokon az MSZMP programjával fellépett a szolnoki választóker.-ben, de a hatóságok megakadályozták indulását. 1927-ben letartóztatták és másfél évi börtönre ítélték. Kiszabadulása után részt vett a KMP II. kongr.-án, s ott a KB tagjává választották. 1931-ben a párt Orsz. Parasztbizottságának vezetője. Ekkor ismét letartóztatták. 1932 őszén a SZU-ba ment és lakatosként dolgozott. 1938. márc.-ban koholt vádak alapján letartóztatták. A törvénysértések áldozata lett.

Tiszay Andor (Győr, 1900. júl. 5.—): író, színházi rendező; kommunista. 1918-ban kapcsolódott be a *Galilei Kör* és a MIMOSZ munkájába. Az 1918—19-es forr. időszakban részt vett a *Vörös Újság* terjesztésében, a TK idején a VH soraiban harcolt. 1922—23-ban a Bp. IX. ker. Munkásotthon kult. tevékenységének egyik vezetője. 1924—27. külföldön élt, tudósításokat küldött hazai lapoknak, köztük a *Népszava*nak is. Visszatérése után kapcsolatba került *Tamás* A.-ral, *Palasovszky* Ö.-nel. A munkás-*szavalókórusok* egyik vezetője, a *100%* és a Világirodalmi Szemle c. folyóiratok munkatársa. 1928— a KMP tagja. 1929— a M. kir. Operaház segédrendezője, állásából baloldali tevékenysége miatt 1937-ben elbocsátották. A bp.-i *munkás-kultúrmozgalom*nak továbbra is egyik vezetője volt. A felszab. után a *Munkás Kultúrszövetség* vezetésében dolgozott; az Áll. Operaház főtitkára, majd a Szabó Ervin Könyvtár osztályvezetője. Számos bibliográfiát állított össze, ill. szerkesztett. Közreműködött a TK röplap-bibliográfiájának, valamint a Fővárosi Szabó Ervin könyvtár évkönyveinek szerkesztésében. 1961-ben nyugállományba ment s azóta a munkásművelődés történeti feltárásának szenteli egész tevékenységét. E tárgykörben számos jelentős munkát írt. — *M.:* A könyv a mi barátunk. 1962. 117 old.

„tiszta demokrácia": a demokráciának osztálytartalmától elvonatkoztatott hamis értelmezése. A polg. tudomány és a munkásmozg. opportunista szárnyának képviselői kiszakítják a dem. általános, formális, ismertető jegyeit azokból a valóságos társadalmi-gazd. és ennek nyomán pol.-hatalmi viszonyokból, amelyeknek talaján érvényesül. Az „osztályfelettiség", az „erőszakmentesség" jelszavával céljuk a polg. dem. lényegi oldalának: a *burzsoázia* dikt.-jának leplezése, a polg. társadalom osztályjellegének álcázása. A valóságban a dem. a társadalom pol. szervezetének formája, és jellegét, mint V. I. *Lenin* írta, „végső fokon az adott társadalom termelési viszonyai határozzák meg". Nincsen ~, de van polgári és van *szocialista demokrácia.* A ~ ideológiája arra is eszköz, hogy a társadalom osztálytartalmának tagadásával a dem.-t és a dikt.-t mint egymást kizáró alternatívát tüntessék fel,s ily módon közös nevezőre hozzák a *proletárdiktatúrát* és a *fasizmust,* szembeállítva azt a ~val mint a társadalmi ellentéteket feloldó formával. A ~ képviselői a valóságban a polg. dem. osztálykorlátait akarják leplezni, a *munkásosztály* harcát a polg. dem. keretei közé beszűkíteni. A ~ jelszava a szoc. társadalom időszakában a polg. dem. restaurálását jelenti. A ~ követelése az ellenforr. eszmei előkészítésének egyik fontos eszközévé vált 1956-ban Mo.-on; hasonló törekvéseket szolgált 1968-ban Csehszlovákiában is.

Tito, Josip; eredetileg Josip *Broz* (1892. máj. 25.—): jugoszláv (horvát) lakatos; kommunista. 1910—13 szakmájában dolgozott, 1910-ben belépett Horvát-Szlavónia SZDP-jébe. 1915 tavaszán súlyos sebesüléssel orosz fogságba került. 1917. okt.-ben Omszkban lépett a Vörös Gárdába. 1920—27 Jugoszláviában mechanikusként dolgozott. 1920-ban lett a JuKP tagja, 1927—28 a fémipari dolgozók szakszervezetének zágrábi titkára, a KP Zágráb városi pb.-jének tagja, majd titkára. 1928—34 börtönben, majd illeg.-ba ment és felvette a Tito fedőnevet. 1934—36 a KI Jugoszláv szekciójának pol. referense.

1936 végén mint a KB szervező titkára hazatért, 1937—66 a JuKP, majd a JKSZ főtitkára; irányította a KP újjászervezését. 1941. júl—1945 a jugoszláv népfelszabadító hadsereg és a partizánegységek legfőbb parancsnoka. 1943. nov. 29.— a kormány funkcióját betöltő Jugoszláv Felszabadító Nemzeti Bizottság elnöke és Jugoszlávia marsallja. 1945—53 a szövetségi kormány elnöke és honvédelmi miniszter. 1953— a közt. elnöke, 1966— a JKSZ elnöke, 1974. máj.— örökös elnöke. Egyik kezdeményezője és szervezője az el nem kötelezett országok csoportosulásának. — *M.:* Beszédek és cikkek. 1—9. köt. Novi Sad 1961—1965. — Beszédek és cikkek. Újvidék 1970. 363 old. — Válogatott beszédek. 1973. 376 old. — *Irod.· Dedijer, Vladimir:* Joszip Broz Tito. Adalékok egy életrajzhoz. Novi Sad, 1953. 502 old.

Tocsisszkij-kör: az első orosz marxista szervezetek egyike, 1885 őszén alakult Pétervárott P. V. Tocsisszkij (1864—1918) vezetésével „Szentpétervári gyári munkások szövetsége" néven. Célul tűzték ki az orosz munkások anyagi, szellemi és erkölcsi színvonalának emelését. 1888-ban szétzúzták az akkor már meglehetősen széles körű hálózat központi körét, de a szervezet nagy része megerősödött, majd a *Brusznyev-kör* magva lett.

Todorov, Sztanko Georgiev (1920. dec. 10.—): bolgár kommunista párt- és állami vezető. 1936— a Dolgozó Ifjúság Szövetségének, 1943— a BKP-nak tagja. Részt vett az antifasiszta ellenállásban, 1944. febr. a rendőrséggel vívott tűzharcban megsebesült. 1944. szept. 9. után 1950-ig ifjúsági vezető. 1950—54 Szófia, majd Burgasz m. pb.-jének első titkára. 1954—71 földművelésügyi miniszter, majd az Állami Tervbiz. elnöke, 1961—66 hazája képviselője a KGST-ben, 1966—71 a KP KB titkára. 1954— a KB tagja, 1959— a PB póttagja, 1961— tagja. 1971. júl.— a minisztertanács elnöke.

Todorović, Mijalko (1913. szept. 25.—): jugoszláv (szerb) mérnök; kommunista. 1938— a JuKP tagja, 1941—45 a népfelszabadító háborúban az első proletárbrigád, majd az egyik hadosztály, ill. hadtest és végül az I. hadsereg pol. biztosa. 1945—58 fontos kormánytisztségeket töltött be, 1958—63 a szövetségi végrehajtó tanács (kormány) elnökhelyettese, 1963—66 a szövetségi gyűlés (parlament) elnökhelyettese, ill. elnöke. 1966— a JKSZ VB titkára, 1969— a JKSZ elnökségének tagja. 1969—72 a végrehajtó iroda tagja. 1974— a szövetségi gyűlés (parlament) elnöke.

Togliatti, Palmiro, álnéven *Ercoli* (1893. márc. 26.—1964. aug. 21.): olasz jogász, publicista; kommunista. Torinóban, egyetemi évei alatt kapcsolódott be a szoc. ifj. mozgalomba, 1914-ben belépett az *Olasz Szocialista Párt*ba. 1919— szerk.-je az *Avanti!* torinói kiadásának. A. *Gramsci*val együtt részt vett a *L'Ordine Nuovo* szerkesztésében, a lap körül tömörült forr. csoport vezetésében. Az OKP alapító tagja. 1922-ben az OKP KB, 1923-ban a VB tagja. Gramsci letartóztatása után az illeg. OKP vezetője; 1927— haláláig főtitkára. Nagy szerepet játszott a nemzetközi kommunista mozgalomban. 1924-ben a KI VB tagja, 1928-ban a KI VB Elnökségének tagja. Jelentős szerepe volt az *egységfront* és antifasiszta *népfront* elvi kérdéseinek kidolgozásában. A KI VII. kongr.-án az imp. háború elleni harc kérdésének előadója. 1936—39 a spanyolo.-i *nemzetközi brigádok* szervezője. 1940— a SZU-ban dolgozott, a moszkvai rádió olasz adásaiban rendszeresen sugározták kommentárjait Mario Correnti néven. 1944. márc.-ban tért vissza Olaszo.-ba, azonnal bekapcsolódott az *ellenállási mozgalom* vezetésébe. 1944. jún.-ban megindította a Rinascita (Újjászületés) c. folyóiratot, amelynek haláláig főszerk.-je volt. 1944. ápr.—jún. tárcanélküli miniszter, 1944. jún.— 1945. jún. miniszterelnök-helyettes, 1945. jún.— 1946. júl. igazságügyminiszter. 1948-ban a komm. parlamenti csoport vezetője. 1948. júl. 14-én a reakció merényletet követett el ellene. A kommunista mozgalom egyik legelismertebb alakja volt, alkotóan részt vett a nemzetközi munkásmozgalom gyakorlati és ideológiai kérdéseinek kidolgozásában. — *M.:* Az emberiség egyetlen helyes útja. 1952. 30 old. — Válogatott cikkek és beszédek. 1952. 355 old. — Az Olasz Kommunista Párt. 1960. 136 old. — A demokrácia és a szocializmus problémái. Válogatott írások és beszédek. 1965. 465 old.

Tokuda Kyüichi (1894. szept. 12.—1953. okt. 24.): japán kommunista. Egyetemi hallgató korában kapcsolódott be a forr. mozgalomba, 1918-ban a *rizslázadás* egyik vezetője. 1920-ban a Japán Szocialista Liga egyik szervezője, 1922-ben Moszkvában részt vett a távol-keleti dolgozók kongr.-án és a JKP megalakításában, azonnal a KB tagja lett. 1924— a Kommunista Ifjúsági Szövetség titkára. 1926-ban a KP egyik újjászervezője, *Watanabe* M. halála után a KP főtitkára (1928). Ugyanebben az évben letartóztatták. 1928—45 börtönben, 1945. okt.-ben a KP főtitkára. 1946—50 parlamenti képviselő. 1948-ban merényletet kíséreltek meg ellene, 1950-ben az amerikai megszálló hatóságok 23 társával együtt eltiltották a pol. tevékenységtől, elfogatási parancsot adtak ki ellene, illeg.-ba vonult.

Tolain, Henri Louis (1828—1897): francia vésnök; jobboldali proudhonista. Az 1860-as évek elején a francia munkásszervezetek legbefolyásosabb vezetője. Az I. Int. alakuló kongr.-án, 1864-ben a francia munkásküldöttség vezetője. Részt vett az I. Int. 1865., 1866., 1867., 1868., 1869. évi kongr.-ain. A kollektív tulajdon szoc. eszméjének ellenfele. 1870. szept. 4. után parlamenti képviselő, a *Párizsi Kommün* ellen fordult. 1871-ben kizárták az I. Int.-ból.

Toller, Ernst (1893. dec. 1.—1939. máj. 22.): német drámaíró és költő; szocialista. Az I. vh. idején pacifistává, majd a proletariátushoz közel álló íróvá fejlődött. 1919-ben a müncheni USPD-szervezet elnöke s a *Bajor Tanácsköztársaság* hadseregének parancsnoka. Öt évi várfogságra ítélték. 1939-ben New Yorkban öngyilkos lett. Verseit, drámáit (Géprombolók stb.) a két vh. közötti munkás-kultúrmozg.-ban gyakran adták elő. — *M.:* Géprombolók. Dráma. 1961. 97 old. — Német voltam én is. 1974. 237 old.

toloncház: A felszabadulás előtti Magyarországon bírói ítélet nélkül vagy büntetésük letöltése után illetőségi helyükre toloncolandó személyeket a ~ban tartották fogva. A Horthy-rendszerben gyakran alkalmazott megtorlás a munkásmozg. vezetőivel szemben, akiket büntetésük kitöltése után bizonytalan ideig, sokszor hónapokig a ~ban tartottak, embertelen bánásmód közepette, csavargókkal, a társadalomra közveszélyes bűnözőkkel összezárva. Munkásmozg. ünnepek előtt (május 1., nov. 7. stb.) az ismertebb komm.-kat, baloldaliakat bevitték és napokig a ~ban tartották, hogy ezzel az esetleges megmozdulásokat meghiúsítsák (l. *kiutasítás, kitoloncolás*).

Tompa utcai nyilasgyűlés szétkergetése: a budapesti kommunista és szociáldemokrata ifjúmunkások közös antifasiszta akciója. 1937 tavaszánnyarán fasiszta csoportok több ízben támadtak meg munkásrendezvényeket, kisebb kiránduló csoportokat. Visszavágásként a VII. és IX. ker. szd. ificsoport 1937. szept. 16-án *Ságvári* E. irányításával rajtaütött a IX. ker. nyilas pártgyűlésen és szétzavarta a gyűlés résztvevőit. A verekedésnek a rendőrség megjelenése vetett véget. 123 ifjúmunkást állítottak elő, közülük 13-at ítéltek hosszabb-rövidebb börtönre. Az elsőrendű vádlott Ságvári Endre 8 hónapi börtönbüntetést kapott.

Tomszkij, Mihail Pavlovics *Jefremov* (1880. okt. 19. [31.]—1936. aug. 22.): szovjet-orosz munkás; kommunista. 1904— bolsevik. Részt vett az 1905-ös forradalomban. 1906—17 többször elítélték. Az Októberi Forradalomban Moszkvában vett részt. 1918—29 a *Szovjetunió Szakszervezetei* Központi Tanácsának elnöke. 1922— a SZU Központi VB tagja. Részt vett az antileninista pártellenzék akcióiban. Öngyilkos lett.

Tonhauser Pál (Nyitrabánya, 1909. jan. 27.—): bányamunkás; kommunista. Fiatalon kapcsolódott be a csehszlovákiai komm. munkásmozg.-ba. A 40-es évek elején Mo.-ra került és újjászervezte az 1940-ben szétvert dél-szlovákiai komm. mozgalmat. 1942 őszén tagja lett a KMP KB-jának és vezetője a párt Felvidéki Területi Titkárságának. 1943. szept.-ben letartóztatták, 1944 elején a *Vezérkari Főnök Különbírósága* halálra ítélte; az ítéletet életfogytiglani fegyházra változtatták. A felszab. óta Csehszlovákiában él, s vezető párt- és állami tisztségeket tölt be.

Ton Duc Thang (1888. aug. 20.—): vietnami munkás, matróz; kommunista. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1955). Mint francia tengerész részt vett a *fekete-tengeri matrózlázadás*ban. 1920-ban visszatért hazájába, bekapcsolódott a vietnami forr. mozg.-ba. 1929-ben 20 évre ítélték, az 1945. aug. felkelés szabadította ki. 1951— a *Vietnami Dolgozók Pártja* KB-jának tagja. 1949—55 a VDK Nemzetgyűlés állandó biz.-ának alelnöke, 1955—60 elnöke. 1960—69 a VDK alelnöke. *Ho Si Minh* halála után, 1969— a VDK elnöke (államfő).

Torgler, Ernst (1893. ápr. 25.—1963. jan. 19.): német kommunista, majd szociáldemokrata. 1929—33 az NKP parlamenti frakciójának vezetője, a Reichstag felgyújtásának hamis vádjával állították bíróság elé. A *lipcsei per*ben tanúsított megalkuvó magatartása miatt 1935-ben kizárták a pártból. A II. vh. után Ny-Németo.-ban élt, az SPD tagja volt.

Tóth György (Marossárpatak, 1890. nov. 8.—): magántisztviselő; szociáldemokrata, majd kommunista. Az I. vh. végén kapcsolódott be a munkásmozg.-ba, 1919 óta az MSZDP tagja. A 20-as évek elején a XXI. választókerület szd. pártszervezetének vezetőségi tagja. Részt vett a baloldali szd. ellenzék munkájában. 1925-ben belépett a *Magyarországi Szocialista Munkáspárt*ba, s a párt központi pénztárosa lett. A 20-as évek közepétől tagja a KMP-nek. Tevékenységéért több ízben bebörtönözték. A II. vh. idején különleges munkásszázadba hívták be, onnan megszökött, s illeg.-ban élt 1945-ig. A felszab. után nyugdíjazásáig az MKP KV munkatársa, a KEB póttagja.

Tóth-Bucsoki István (Mátranovák, 1889. ápr. 17.—Tatabánya, 1944. dec. 8.): bányamunkás; kommunista. Ifjúmunkásként lépett be a bányászszakasz.-be és az MSZDP-be. 1919. jan.-ban csatlakozott a KMP-hez. A TK idején a 8. munkásezred pol. biztosa. 1925-ben a tatai szénmedencében irányította a *Magyarországi Szocialista Munkáspárt* szervezését. Többször letartóztatták. 1943 végén a *Békepárt* Központi Bányászbizottságának tagja, 1944 nyarán pedig a tatai szénmedence fegyveres ellenállásának egyik szervezője. A bányászbizottság letartóztatásakor ~t betegágyából hurcolták el a csendőrök és vallatás közben meggyilkolták.

Tóthfalusi Sándor (Debrecen, 1909. ápr. 14.—Bp., 1945. jún. 24.): villanyszerelő; kommunista. 1929-ben kapcsolódott be a debreceni szd. pártszervezet és az eszperantó tanfolyam munkájába. A 30-as évek elejétől a KMP tagja. 1939-ben a debreceni szd. pártvezetőség tagjaként a helyi ifj. mozg. egyik vezetője. Szoros kapcsolatba került az OIB vezetőivel. *Kulich* Gy. útmutatásai szerint irányította a debreceni komm. fiatalok csoportját. 1940-ben letartóztatták, s hosszabb fogházbüntetésre ítélték. Sopronkőhidáról megszökött, súlyos betegen eljutott a szovjet csapatokhoz, de életét már nem lehetett megmenteni.

Touré, Sékou (1922. jan. 8.—): guineai postatisztviselő, szakszervezeti vezető, államférfi. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1960). 1948-ban a CGT guineai szervezetének elnöke, 1960-ban *Fekete Afrika Dolgozói Általános Szövetségé*nek elnöke. 1954— a Guineai Demokrata Párt főtitkáraként, ill. már korábban az *Afrikai Demokratikus Tömörülés* vezetőjeként a kolonializmus elleni harc egyik kimagasló alakja Francia Nyugat-Afrikában. 1956—58 képviselő a francia parl.-ben. 1958. okt. — a Guineai Köztársaság elnöke.

Tőke László (Kispest, 1913. okt. 4.—Lerida, Spanyolo., 1938. ápr. 3.): faszobrász; kommunista. 1930— a KIMSZ, majd a KMP tagja. A KIMSZ kispesti ker. titkáraként, ill. bp.-i bizottságának tagjaként dolgozott. 1937-ben a Spanyol Köztársaság védelmére önkéntesnek jelentkezett, s a *spanyol szabadságharc*ban hősi halált halt.

tömegpárt: a *munkásmozgalom*ban a munkás*párt*nak az a típusa, amelyikbe az alkalmasság szigorúbb vagy kevésbé szigorúbb elbírálási módozatai mellett mindenki beléphet, aki a párttagság iránt támasztott alapkövetelményeknek kész eleget tenni. Kialakulása az adott társadalmi-pol. viszonyok függvénye (l. *káderpárt*).

tömegszervezetek, tömegmozgalmak: a társadalom egyes rétegeinek önkéntes egyesülései, mozgalmai, amelyek önálló és sajátságos célkitűzéseik (érdekvédelem, kultúra, sport stb.) mellett rendszerint valamilyen politikai irányzat vagy párt befolyása alatt működnek. A tömegszervezet egyéni tagságra és a szervezetek széles hálózatára épül, a tömegmozgalmakban nincs egyéni tagság, és a szervezeti felépítés is lazább. A szoc. és komm. mozg. mindig nagy jelentőséget tulajdonított a tömegszervezeteknek, különösen a munkás-tömegszervezeteknek, mint olyan harci terepnek, amelynek útján a tömegek mozgósíthatók egyes haladó célok érdekében és megnyerhetők a szoc., a komm. eszmék számára. Illeg.-ban tevékenykedő *kommunista és munkáspártok* számára a leg. munkaformák alkalmazása szempontjából különösen fontosak. A megvalósult munkáshatalom időszakában a tömegszervezetek, különösen a *szakszervezet*ek a dem. és a szoc. első iskolái. A *proletárdiktatúra* körülményei között a párt vezető szerepe jórészt a tömegszervezetek útján valósul meg, mégpedig a ~ben, ~ban párthatározatok alapján tevékenykedő komm.-k meggyőző munkája révén. Egyes tömegszervezetek esetében — ilyen általában az ifj. szervezet — a párt közvetlenül irányít, azaz a párt határozatai közvetlenül is érvényesek az illető tömegszervezetre. Jelenleg Mo.-on a legátfogóbb tömegmozgalom a *Hazafias Népfront*. A bérből és fizetésből élők legátfogóbb, legnagyobb tömegszervezete a *szakszervezet*, amely az *iparági szervezkedés elve* alapján tömöríti a dolgozókat. A szövetkezeti dolgozók sajátos érdekvédelmét szolgálja a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa (TOT). Rétegszervezet szerepét tölti be az MSZMP ifjúsági szervezete, a KISZ, továbbá a nőmozgalom. A magyar—szovjet barátság elmélyítésére és sokoldalú tapasztalatcsere megvalósítására hivatott a *Magyar—Szovjet Baráti Társaság*. A tömegszervezetek hálózatát számos kult., tud., sport- és érdekvédelmi egyesület, szervezet és társulat egészíti ki. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* Mi a teendő? Mozgalmunk égető kérdései. = Lenin, V. I.: Összes művei. 6. köt. (2. kiad.) 1964. 1—176. old.

Tömpe András (Bp., 1913. nov. 14.—Bp., 1971. dec. 15.): gépészmérnök; kommunista. 1931— a KIMSZ tagja, *Madzsar J. szemináriu*mában tanult. A leg. és illeg. munkássajtóban Barna Péter álnéven írt cikkeket. Mérnöki diplomáját a brünni ném. egyetemen szerezte. 1934— a KMP tagja, 1937—39 Spanyolo.-ban harcolt; a XIII. Nemzetközi Brigád 5. zászlóalja I. századának parancsnoka. Utána Franciao.-ban internálták, majd illeg. hazatért, letartóztatták, a

SZU-ba szökött. Partizánkiképzés után a *Nógrádi* S. vezette partizáncsoport pol. biztosa. 1945 után a dem. rendőrség ezredese, majd vezérőrnagya. Később fontos diplomáciai posztokat töltött be. 1968—71 a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének elnöke.

Tömpe István (Bp., 1909. jan. 2.—): kárpitosmunkás; kommunista. 1928— a KMP tagja. 1929—31 rövid megszakításokkal Franciao.-ban élt. 1937—39 a *nemzetközi brigádok* önkénteseként zászlóalj pol. biztos. 1939—41 internálták Franciao.-ban. 1945—56 fontos párt- és állami funkciókat viselt. 1956—58 a fegyveres erők miniszterh.-e, majd a belügyminiszter első helyettese. 1958—62 a földművelésügyi miniszter első helyettese. 1962— a Magyar Rádió és Televízió elnöke. 1956— az MSZMP KB-jának tagja, a KB mellett működő agit.-prop. bizottság tagja.

Török János (Nyíregyháza, 1895. márc. 24.—): kőművesmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1913 óta vesz részt a munkásmozg.-ban. 1918—19-ben az oroszo.-i polgárháborúban a 2. nemzetközi ezredben, a TK védelmében pedig az 5. munkásezredben harcolt. A proletárhatalom megdöntése után internálták, majd Csehszlovákiába emigrált. Hazatérve Nyíregyházán kapcsolódott be a mozg.-ba. 1931-ben Bp.-re költözött és 1936— a felszab.-ig a MÉMOSZ ügyvezető titkára, 1945—51 főtitkára. 1953-ig ogy.-i képviselő. 1952—62 az Építésügyi Minisztérium főosztályvezetője. Nyugdíjba vonulása óta az építők szaksz.-ének alelnöke.

Török Kommunista Párt, *Türkiye Komünist Partisi:* alakult 1920. szept. 10-én komm. csoportokból. Részt vett az 1918—22-i nemzeti felszabadító háborúban. 1921. jan.-ban a reakció meggyilkolta 15 vezetőjét, köztük elnökét, M. *Subhit* és főtitkárát, Ethem Nedzsatot. 1923-ban illeg.-ba kényszerült. A II. vh. küszöbén széles körű tevékenységet fejtett ki a fasizmus és a háború ellen. 1945—47 valamelyest enyhült a reakció reá nehezedő nyomása. 1947—51, az országnak a NATO-ba és a CENTO-ba való belépése elleni küzdelme miatt és általában 1950—60 a Bayar—Menderes-rezsim idején különleges szigorral üldözték. Jelenlegi fő irányvonala a munkás-paraszt egységen alapuló nemzeti dem. front létrehozása valamennyi hazafias és imp.-ellenes erő egyesítése révén, melynek fő feladata az igazi függetlenség megteremtése, a nemzeti vagyon valóban nemzetivé tétele, a munkanélküliség megszüntetése, a föld nacionalizálása és díjtalan átadása a parasztoknak, valamint a kis- és középvállalkozók megsegítése. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969). Taglétszáma: nincs adat, főtitkára 1974-ig Yakub Demir, azóta I. Bilen.

Török Munkáspárt, *Türkiye Işçi Partisi:* 1961. febr. 13-án szaksz. funkcionáriusok által alapított, magát marxistának, szoc.-nak valló s egyben a kemalizmust is elismerő párt. Programja: az alapvető termelési eszközök államosítása, a parasztok földigényének kielégítése, az általános és szakmai oktatás tökéletesítése, a foglalkoztatottság végleges megoldása, a kizsákmányolás megszüntetése. 1965-ben a szavazatok kb. 3%-ával 15, 1969-ben — a választási rendszer antidem. módosítása után — valamivel kevesebb szavazattal már csak 2 mandátumot szerzett. 1968— fokozódó programbeli és taktikai nézeteltérések bontották meg; a szoc. liberális értelmezése mellett fellépett az ultraforradalmiság is. Az 1971. márc.-i katonai fellépés után júl.-ban alkotmánybírósági ítélettel betiltották. Tizenkilenc vezetőjét 8—15 éves börtönbüntetésre ítélték, elnökét, B. Boran asszonyt 15 évre. Elnöke 1961—68: Mehmet Ali Aybar, 1968—71: Behice Boran.

Törökország munkásmozgalma: A munkásosztály 1908-ban, az „ifjútörökök" polgári forr.-a után kezdett szervezkedni, az 1918—22-es nemzeti felszabadító háborúnak már aktív részese volt. Ebben az időszakban alakult meg a *Török Kommunista Párt,* melyet 1925-ben törvényen kívül helyeztek. 1925—28 sok sztrájk és tüntetés zajlott le gazdasági követeléseként és pol. jogokért. 1935-ben a hatóságok munkaügyi törvény elfogadására kényszerültek; a II. vh. idején a reakció megsemmisítette e vívmányokat. 1936-ban a fasiszta Olaszo. antikomm. törvényeit alkalmazták. A büntető törvénykönyv 141. és 142. §-a az osztályuralom létesítésének törvényen kívül helyezésével alapozza meg a komm. tevékenység betiltását. A fasizmus nemzetközi vereségével újra fellendült ~, de a kormány hatósági ellenőrzés alá helyezte a szaksz.-eket. A Bayar—Menderes-rendszer bukása (1960) után a munkások újra megszerezték a szervezkedési, gyülekezési és sztrájkjogot, kollektív szerződések kötésének jogát. A fellendülést jelezték az 1970. jún.-i munkásmegmozdulások, melynek során több mint 100 embert megöltek vagy megsebesítettek. Válaszul erre 1970 második felében sztrájkhullám söpört végig az országon. Az 1971. márc.-i katonai fellépéssel kikényszerített reakciós jellegű kormányváltozás erőszakos úton véget vetett a mozgalmaknak: ostromállapotot hirdetett, betiltotta a *Török Munkáspárt*ot, terrorpereket rendezett, stb. Szaksz. szövetsége

a Török Szakszervezeti Szövetség (Türkiye Işçi Sandikalari Konfederasyonu) alapították 1952-ben, taglétszáma 934 000, elnöke Halil Tunç, az SZSZNSZ tagszervezete. — *Irod.: Üstüngöl, S.:* Börtönben és „szabadon". Egy török kommunista feljegyzései. 1952. 99 old — *Fehmi Dzsihangir:* A Török Köztársaság fél évszázada. 1974. 265 old.

trade-unionok, trade-unionizmus: a szakszervezetek Angliában, majd az USA-ban és néhány brit dominiumon meghonosodott típusa. A 19. sz.-ban rohamosan növekvő ~ a szakmunkásságot tömörítették a *szakmai szervezkedés elve* alapján. A ~ tagadták a pol. harc szükségességét; a 19. sz.-ban a liberális burzsoáziát támogatták. A ~ csúcsszerve, a TUC 1900-ban határozta el, hogy más szoc. szervezetekkel együtt létrehozza a *Munkáspárt*ot. A trade-unionizmus a marxista—leninista szóhasználatban az osztályegyüttműködés pol.-jának szinonímája. (l. még *Nagy-Britannia munkásmozgalma, Szakszervezeti Kongresszus.*)

Tranmael, Martin (1879. jún. 27.—1967. júl. 11.): norvég újságíró; szociáldemokrata. 1898— a *Norvég Munkáspárt* tagja, 1906-ban a szélesebb körű vezetőség, 1918— a KB tagja. 1913—18 a Munkáspárt trondheimi lapja, a Ny Tid (Új Idő) szerk.-je, 1918—21 a Munkáspárt titkára, előbb a KI-hez való csatlakozás, majd a szakítás híve, 1921—49 a Sosial-demokraten (Szociáldemokrata), majd az Arbeiderbladet (Munkásújság) szerk.-je. 1940—45 emigrációban. A háború után parlamenti képviselő, a párt ideológusaként a NATO-pol. híve, komm.-ellenes. 1938—67 a parlament Nobel-bizottságának tagja.

Trevelyan, Sir Charles Philips (1870. okt. 28.—1962. júl. 20.): angol liberális, majd munkáspárti politikus. Az I. vh. idején pacifistaként csatlakozott a *Független Munkáspárt*hoz, J. R. *MacDonald* munkáspárti kormányának (1924; 1929—31) oktatásügyi minisztere. Az 1930-as években fellépett a spanyol közt. védelmében s a munkásegység érdekében.

Treves, Claudio (1869. márc. 24.—1933. jún. 10.): olasz író, újságíró; szocialista. 1911—12 az *Avanti!* főszerkesztője. Az I. vh. idején centrista-pacifista alapon háborúellenes. Szemben állt a NOSZF-fal és a komm. mozgalommal. A reformistáknak az *Olasz Szocialista Párt*ból történt kizárása (1922) után a reformista Egységes Szocialista Párt napilapjának (Giustizia — Igazság) főszerk.-je. 1926— párizsi emigrációban élt.

Tribune, De (A szószék): 1907-ben alapított holland baloldali szoc. lap. 1909—19 a *Holland Szociáldemokrata Párt*, 1919—40 *Hollandia Kommunista Pártjá*nak lapja. A körülötte alakult, főleg értelmiségi csoportot (A. *Pannekoek*, H. *Gorter*, H. *Roland Holst*) tribunistáknak nevezték. A HSZDMP-ből való kizárásuk után megalapították a *Holland Szociáldemokrata Párt*ot. V. I. *Lenin* marxistáknak tekintette őket, de bírálta ultrabaloldali nézeteiket (parlamentellenesség, reformista szaksz.-i munkában való részvétel elutasítása stb.). Az I. vh. idején a *zimmerwaldi mozgalom* baloldalához csatlakoztak. Többségük tevékenyen közreműködött Hollandia Kommunista Pártja megalakításában.

tribunisták: *Tribune, De*

Trockij, Lev Davidovics, eredetileg Bronstejn (1879. nov. 7—1940. aug. 20.): szovjet-orosz vegyész, a kommunista mozgalom renegátja. A forr. munkásmozg.-ba 1896 kapcsolódott be. 1897 egyik megalapítója a *Dél-Oroszországi Munkásszövetség*nek. Kelet-szibériai száműzetéséből megszökve 1902—05 Angliában élt. Közreműködött az *Iszkra* kiadásában. Az OSZDMP II. kongr.-án a *mensevikek*hez csatlakozott. Támadta a lenini irányvonalat a szoc. forr. elméletének és gyakorlatának sok fontos kérdésében, pl. a forr. szakaszosságának kérdésében. Visszatérve Oroszo.-ba, 1905. nov.—dec. a pétervári szovjet elnökhelyettese. Letartóztatták; megszökött, majd Bécsben az *Arbeiter-Zeitung* és a *Pravda* munkatársa. 1912-ben a pártellenes *augusztusi blokk* szervezője; az I. világháború idején a *zimmerwaldi mozgalom* centrumához tartozott. Az 1917. évi febr.-i forr. után visszatért az emigrációból, s a területköziek általa vezetett csoportjával az SZKP VI. kongresszusán (1917. júl.—aug.) felvételt nyert a bolsevik pártba, beválasztották a KB-ba. 1917. júl.—szept. letartóztatásban volt. A petrográdi szovjet elnökeként részt vett a NOSZF előkészítésében. A forr. után az Össz-oroszországi Központi VB tagja, a párt PB-jének tagja, külügyi, majd hadügyi (1918), azután haditengerészeti népbiztos, a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának elnöke, a KI VB tagja. A szovjet delegáció vezetője a breszt-litovszki béketárgyalásokon. V. I. *Lenin* bírálta a béke megkötésének halogatása miatt. ~ „a se béke, se háború" álláspontját vallva, veszélyes helyzetbe sodorta Szovjet-Oroszo.-ot. 1920-ban az ún. szakszervezeti vitában került szembe Leninnel. A polgárháború után kétségbe vonta a szoc. Oroszo.-ban történő felépítésének lehetőségét. A pártdemokráciára hivatkozva a párton belüli *frakciók* és csoportosulások szabadságát követelte. Követői, a trockisták 1923. októberben benyújtották az ún. „46-ok nyilatkozatá"-t, melyben az *új gazdasági*

politikát támadták, és az imp. ügynökének bélyegezték a bolsevik párt több vezetőjét. Az SZKP XIII. kongr.-a elítélte tevékenységüket. A trockisták 1926-ban G. J. *Zinovjev* és L. B. *Kamenyev* csoportjával együtt közös ellenzéki frakciót hoztak létre; az ún. „83-ak platformja". ~t 1926. okt. kizárták a Pol. Irodából, majd 1927. nov. 14-én a pártból. 1928-ban Alma-Atába, 1929-ben pedig külföldre száműzték. 1929— Konstantinápolyban, 1936-ban Norvégiában, majd 1937. jan.-ban Mexikóban telepedett le. Külföldön a KI-vel szemben egy új nemzetközi szervezet *(Internacionálé IV.)* létrehozását kezdeményezte, durva szovjetellenes kampányt folytatott. Környezetének egyik tagja halálos merényletet követett el ellene. — *Irod.: Figuères, Léo:* Trockij és a trockizmus. 1970. 250 old.

trockizmus: álforradalmisággal leplezett „baloldali" irányzat a munkásmozgalomban. A NOSZF győzelme után alakult ki. Kezdetben a komm. mozgalomban a lenini irányvonal „baloldali" ellenzékeként lépett fel, a szoc. építés több lényeges kérdésében szembekerült V. I. *Lenin* követőivel (iparosítás, kollektivizálás stb.). 1931— a komm. mozgalmon kívüli irányzatként nyíltan szembeszállt a komm. eszmékkel és a SZU-val. Alapja L. D. *Trockij* elmélete a *permanens forradalom*ról, amely K. *Marx* és F. *Engels* idevágó állásfoglalásainak eltorzításán alapszik. A ~ elvetette Szovjet-Oroszo. békés külpol.-ját és a szocializmus egy országban való felépítésének lenini tervét. A ~ álláspontja a szoc. világforradalom kibontakozásával kapcsolatos kispolg. türelmetlenséget fejezte ki a forr. radikalizmus köntösében. A trockisták 1938-ban *Internacionálé IV.* elnevezéssel nemzetközi szervezetet alapítottak. A ~ ellenséges szellemben bírálja a SZU-t, újabban a szoc.világrendszert és általában a komm. mozgalmat. A ~ tanításai a legutóbbi időben — több hasonló irányzat elemeivel keveredve — bizonyos fokig elterjedtek a fejlett tőkésországokban jelentkező ultrabaloldali, anarchisztikus jellegű mozgalmakban, pl. egyes diákmozgalmakban. — *Irod.: Fencsik László:* A mai trockisták. 1974. 267 old.

Troelstra, Pieter Jelles (1860. ápr. 20.—1930. máj. 12.): holland jogász, újságíró; szociáldemokrata. 1894-ben a HSZDMP egyik megalapítója, a Het Volk (A Nép) szerk.-je. 1897—1925 megszakításokkal a párt parlamenti frakciójának vezetője. 1900—12 részt vett a II. Int. kongr.-ain. Keresztülvitte a tribunisták (l. De *Tribune*) kizárását. 1915—16 közvetített az antant és a központi hatalmak szoc.-i között. A Hágában újjáalakult NSZI tényleges vezetője. 1917-ben jelentős szerepet játszott az SZP-k konferenciáját előkészítő Holland-Skandináv Bizottság megszervezésében, a stockholmi konferencia idején (1917. jún.—aug.) a II. Int. felélesztésén fáradozott. 1924-ig az SZMI elnöke. A SZU válságmentes gazd. élete, a munkanélküliség felszámolása nagy hatást tett rá. 1924-ben visszavonult a pol. élettől.

truck-rendszer: a kapitalizmus klasszikus szakaszában általános, Magyarországon is dívó bérezési módszer, amelynek lényege, hogy a munkások bérük jelentékeny részét élelmiszer-, ital-, tüzelő- stb. utalványokban („jancsi-bankó") kapták, s ezeket csak a munkáltató által fenntartott kantinban válthatták be. Másik formája, hogy a munkás által a kantinban vásárolt cikkek árát fizetéskor levonták béréből. Így a tőkés a munkást mint fogyasztót is kizsákmányolhatta. A ~t Mo.-on az 1884-es ipartörvény (1884: VIII. tc. 73. §.) betiltotta, de annak egyes formái gyakorlatilag mégis a felszab.-ig fennmaradtak, főképpen a vidék elszigeteltebb munkáskolóniáin, ahol az ellátást az üzem által létesített ún. élelemtárak kizárólagos jelleggel, a ~hez hasonló módon biztosították.

Truong Chinh (1907—): vietnami kommunista. Diákkorában, 1927-ben csatlakozott a Vietnami Forr. Ifj. Ligához. 1930— *Indokína Kommunista Pártjá*nak tagja. 1930-ban 12 évi börtönre ítélték. 1936-ban szabadult. 1936—39 az Indokínai Dem. Front szervezője, 1941—56 a KP, ill. a *Vietnami Dolgozók Pártja* főtitkára. 1958—60 miniszterelnök-helyettes, az Állami Tudományos Bizottság elnöke. 1960— a nemzetgyűlés állandó bizottságának elnöke, a KP PB tagja. Jelentős teoretikus.

Trybuna Ludu (A nép szószéke): a LEMP KB napilapja 1948. dec.-től, amely az LMP által kiadott Glos Ludu (A nép hangja) és az LSZP által kiadott *Robotnik* (Munkás) egyesítésével jött létre. Példányszáma 600 000, szerk.-je Józef Barecki.

Tuba Károly (Komárom, 1879. aug. 13.—Bp., 1958. aug. 10.): cukrászmunkás, tanító; szociáldemokrata. Népies hangvételű, bátor szoc. versei tették ismertté nevét a munkásmozg.-ban. A TK idején a Közoktatásügyi Népbiztosság munkatársa. A proletárhatalom megdöntése után kétévi börtönre ítélték s állásából elbocsátották. Ezután a *Népszava* külső munkatársa. Fogságában írt versei Börtön-szonettek c. kötetében (1924) jelentek meg. A felszab. után nyugdíjasként a *Pedagógusok Szakszervezete* és a Gyermekvédő Liga alelnöke volt.

Tucović, Dimitrije (1881. máj. 1.—1914. nov. 20.): szerb szocialista. A szerb SZDP egyik megalapítója, forr. szárnyának vezetője, haláláig a KB titkára, a Radničke Novine (Munkásújság), majd a Borba (Harc) szerk.-je. A progresszív munkatörvényért, a militarizmus és hódító háborúk ellen, a balkáni proletariátus akcióegységéért indított munkásmegmozdulások kezdeményezője. A vh. kezdetén a fronton elesett. — *Irod.:* Dimitrije Tucović. [Élete, néhány beszéde és cikke.] Noviszád 1950. 47 old.

Tudeh Párt: *Iráni Néppárt*

tudományos-műszaki forradalom: a korunkban végbemenő jelentős, gyors változás a termelőerők állapotában. Kihat a munkaeszközökre (pl. automatizálás, elektronika), a munka tárgyára (pl. kemizálás, műanyagok előállítása és felhasználása) s az energiaforrásokra (pl. ásványolaj, földgáz, atomenergia), továbbá a társadalom rétegeződésére is: a nehéz fizikai munkával szemben előtérbe kerül az általános és szakmai műveltség, a munkás egyre inkább irányítója, ellenőre a termelési folyamatnak, semmint közvetlen végzője. A ~ a 18. sz.-ban megindult *ipari forradalom* továbbfejlődése, de lényeges különbség a kettő között, hogy amíg az ipari forr. fontos társadalmi átalakulás, új társadalmi rendszer kiindulópontja volt, addig a ~ társadalmi forr. nélkül a termelőviszonyok tekintetében változást nem eredményez; a kap. lényege: a termelőeszközök magántulajdonán alapuló kizsákmányolás fennmarad. Helytelen és tudománytalan tehát egyes polg. közgazdászok azon elmélete, amely szerint a ~ hatására a társadalom osztálystruktúrája olyan mértékben változik meg, hogy e folyamat következtében a kap., mint társadalmi rendszer megszűnik. Így helytelen a „második ipari forradalom" elnevezés is. — Valójában a ~ az eddiginél is erőteljesebben élezi ki a kapitalizmus belső ellentmondásait, s a tőkés társadalmi viszonyok hosszú távon akadályozzák a ~ teljes kibontakozását s főleg eredményeinek a néptömegek javára való felhasználását. A szoc. társadalmi rendszerben viszont a ~ gyorsítja a kommunizmus anyagi-technikai bázisának megteremtését, a komm. termelési és társadalmi viszonyok fejlődését; és egyre fokozottabban hat a dolgozók jólétére, anyagi és szellemi életszínvonalának emelkedésére. — *Irod.:* Válaszúton a civilizáció. A tudományos-technikai forradalom társadalmi és emberi összefüggései. (Összeáll. Richta Radovan és munkaközössége.) 1968. 281 old. — *Roman, Walter:* A tudományos-technikai forradalomról. 1972. 365 old. — *Afanaszjev, V.:* A tudományos-technikai forradalom, irányítás, képzés. 1973. 419 old. — *Fukász György:* Technikai haladás — áldás és átok? 1973. 231 old. — Nyikolszkij, Ny. M.: A tudományos-technikai forradalom. Világgazdaság, nemzetközi politika, demográfia. 1973. 349 old. — *Szakasits D. György:* Magyarország és a tudományos-technikai forradalom. 1973. 220 old.

tudományos szocializmus, *tudományos kommunizmus:* 1. a *marxizmus—leninizmus* alkotórésze, a modern *proletariátus osztályharc*ának elmélete, politikai tudománya. A ~ meghatározza a modern prol. fogalmát, megállapítja történelmi hivatását, tanulmányozza fejlődését, rétegeződését, társadalmi-pol. helyzetét és mozgalmát. Vizsgálja a munkásmozg. áramlatait, irányzatait, meghatározza azok jellegét, tényleges szerepét a modern prol. osztályharcában, történelmi hivatásának betöltésében. Meghatározza a modern prol. harcának célját, kutatva mindazt, ami a szoc. társadalmi rend társadalmi-pol. arculatának alakulásáról, a komm.-ba való átmenetről és magáról a komm. társadalmi rendről a tudományos elemzés eszközeivel megállapítható. A ~ kutatja a prol. osztályharc nemzetközi és nemzeti feltételeit, tényezőit és formáit, meghatározza korszakait, időszakait és szakaszait, tanulmányozza eszközeit és szervezeteit, elemzi a modern társadalom többi *osztály*ának és rétegének fejlődését, pol. magatartását és meghatározza a modern prol. hozzájuk való viszonyát. Tanulmányozza a modern társadalom alakulatainak (nemzet, haza, állam), társadalmi-pol. intézményeinek, szervezeteinek, az osztályharc különböző nemzeti és nemzetközi megnyilvánulásainak mibenlétét és fejlődését, meghatározza azok jellegét, jelentőségét. A ~ megadja a tud. alapot a prol. osztályharc programjának kidolgozásához, pol. irányvonalának, valamint *stratégiá*jának és *taktiká*jának meghatározásához. A ~ a marxista—leninista filozófia és pol. gazdaságtan eredményeire támaszkodik, fejlődése azokkal összefüggésben és kölcsönhatásban megy végbe. Rendkívül szerteágazó és sokrétű feladatai megkövetelik a társadalomtudományok eredményeinek tanulmányozását és felhasználását. — 2. A ~ szakkifejezést a társadalomtudományi irodalomban tágabb értelemben is használják; a marxista szakirodalomban gyakran a *marxizmus—leninizmus* egészének megjelölésére is alkalmazzák. — *Irod.: Engels, Friedrich:* A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig. = Marx, Karl—Engels, Friedrich: Művei. 19. köt. 1969. 173—218. old. — *Lenin, Vladimir Iljics:* Marx, Engels, marxizmus. 1973. 192 old. — A marxizmus—leninizmus alapjai. 2. kiad. 1963. 892 old. — Szemelvénygyűjtemény a tudományos szocializmus tanulmányozásához. Szerk. Lengyel Zsuzsa.

Tubacsevszkij, Mihail Nyikolajevics (1893. febr. 4. [16.]—1937. jún. 11.): szovjet-orosz hivatásos katonatiszt; kommunista. Az I. vh. alatt gárdatiszt. 1918— az SZKP tagja. Jelentős szerepe volt a VH megszervezésében. 1920-ban a kaukázusi és a Ny-i front főparancsnoka. 1921. márc.-ban a kronstadti ellenforr. lázadást leverő 7. hadsereget vezette. 1921-ben a VH katonai akadémiájának parancsnoka, 1924— a vezérkari főnök helyettese, 1925— vezérkari főnök. 1928— a leningrádi katonai körzet parancsnoka. 1931— a hadügyi népbiztos helyettese. 1935— a SZU marsallja. A törvénysértések áldozata lett. Rehabilitálták.

Tunézia Kommunista Pártja, *al-Hizb as-sujuijj at túnisizjj:* alakult 1934-ben (1920—34 az FKP tunéziai szekciójaként működött). 1934—38, 1943—52, 1954—63 leg., egyébként illeg. A II. vh. éveiben a vichyi kormány, majd a náci megszállók elleni mozgalmat szervezte, később a francia védnökség elleni küzdelem, a teljes pol. függetlenségért folyó küzdelem fontos osztaga; a gyarmatosítás ellen küzdő erők Nemzeti Frontjának létrehozására törekedett. V. kongr.-a (1956) az ugyanebben az évben kivívott független közt. demokratizálásáért, agrárreformért, a kulcsiparágak államosításáért szállt síkra. 1956—57 frakcióharcok gyengítették. VI. kongr.-a (1957) a tunéziai valóság önálló, alkotó módon való értelmezését sürgette. A szaksz. egység előmozdítása érdekében feloszlatta a vezetése alatt álló Tunéziai Szakszervezeti Szövetséget (USTT). ~ aktívan részt vett a bizertai francia katonai támaszpont felszámolásáért folyó harcban (1961. júl. 19—22.). VII. kongr.-a (1962) bírálta a hatalmat gyakorló Új Desztur (Alkotmány) Párt 10 éves tervét, rámutatva arra, hogy az nem a szoc. felé viszi az országot; független gazdaságpol.-át, radikális földreformot, az ipar, a nagy- és külkereskedelem államosítását követelte. A kormányzó pártnak az 1960—69-es években végrehajtott és zátonyra futott társadalmi-gazdasági reformkísérlete után a ~ „Az új haladó és dem. alternatíváért" címmel dokumentumot tett közzé (1974), melyben a kísérlet kritikus elemzéséből bontja ki egy haladó társadalmi és gazd. rendszer perspektíváját. *Részt vett a kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960, 1969). Taglétszám: nincs adat. A KB első titkára M. en *Nafaa*, lapja az At-Talia (Élcsapat).

Tunézia munkásmozgalma: Az első illeg. szaksz. egyesülések a 20-as évek elején jöttek létre és a franciao.-i CGT szekciójaként működő Tuniszi Általános Munkásszövetségben (CGTT) egyesültek. A francia népfront *(népfront Franciaországban)* idején a függetlenségi harc és a munkásmozgalom fellendült; szabadon bocsátották az 1934-ben alakult *Tunézia Kommunista Pártja* vezetőit, engedélyezték a CGTT újjászervezését. A francia reakció előretörése (1938—39) a nemzeti burzsoázia Új Desztur (Alkotmány) Pártja betiltásához, a KP és a munkásmozgalom újbóli üldözéséhez vezetett. A vichyi kormányzat (1940—42) és a náci megszállás (1942. nov.—1943. máj.) idején antifasiszta ellenállási akciók indultak. Az 1946-ban alakult Tunéziai Általános Munkásszövetség az első, anyaországtól független szaksz. szövetség Észak-Afrikában. A II. vh. után minden pol. párt és szaksz. a teljes függetlenség mellett foglalt állást; 1947-ben ennek jegyében zajlott le az első ált. sztrájk, majd 1950-ben a háromnapos sztrájk. A függetlenség deklarálásával kapcsolatos tárgyalások meghiúsulása után a francia kormány terrorista módon lépett fel, bebörtönözték a nemzeti mozgalom vezetőit, megölték Ferhat Hased szaksz. vezetőt. 1952—56 sztrájkok, tömegtüntetések, bojkottkampányok és elszórt partizánakciók siettették a függetlenség megadását; ennek megtörténte után (1956. márc.) létrejött a szaksz. egység, számos haladó reformot vezetett be a kormányzó Új Desztur Párt (1964— Desztur Szocialista Párt). Államosította a külföldi vállalatokat, elkobozta a külföldi földtulajdont, lépéseket tett a földbirtoklás és -művelés feudális formáinak megszüntetésére, a szövetkezeti mozgalom kibontakoztatására. A kormányzó párt A. Ben Szalah által kezdeményezett reformprogramja, mely az ún. tunéziai szocializmus jegyében 1960—69-ben főképp a szövetkezetek elterjesztésével kívánta átalakítani a társadalmat, csődbe jutott és azóta a hagyományos nyugati típusú liberális kap.-sal kísérleteznek. A KP bírálta a kísérleteket, de pozitív vonásait támogatta. A szaksz. szövetség és mozg. összeépült a nemzeti burzsoázia kormányzó pártjával. Egyetlen szaksz. szövetsége: Tunéziai Általános Munkásszövetség (Union Générale Tunisienne du Travail), alapítva 1946-ban, taglétszáma 80—150 000 (sok szaksz. tag idénymunkás), főtitkár Habib Asur; 1946—51 az SZVSZ, 1951— az SZSZNSZ tagszervezete; 1961— egyidejűleg az *Összafrikai Szakszervezeti Szövetség*nek, majd 1962— az *Afrikai Szakszervezeti Szövetség*nek is tagszervezete. — *Irod.: Datlin, Sz.:* Tunisz, Algéria, Marokkó népeinek függetlenségi harca. 1954. 99 old. — *Couland, Jacques:* Az arab világ. 1965. 177 old.

Tung Pi-vu (1886—): kínai jogász, kommunista. *Szun Jat-szen* Szövetséges Ligája követői között részt vett az 1911-es polg. forr.-ban, majd Japánban tanult. Egyike a KKP megalapítóinak. Csang Kaj-sek 1927-i ellenforr. puccsa után Ja-

pánba menekült, onnan a SZU-ba ment, s a moszkvai Lenin Egyetemen tanult 1932-ig. A KP és a Koumintang tárgyalásain többször képviselte a KP-t. 1945— a KN, 1956— a PB tagja, 1969-ben és 1973-ban a PB Állandó Bizottságának tagjává választották. 1949— miniszterelnökhelyettes. 1958— a Kínai Népközt. alelnöke, majd 1971—74 ügyvivő elnöke.

Turati, Filippo (1857. nov. 27.—1932. máj. 29.): olasz jogász, író; szocialista. Az Alleanza Democratica (Demokratikus Szövetség) tagja, majd belépett az Olasz Munkáspártba. 1891-ben kiadta és szerk. a Critica Sociale (Társadalombírálat) c. lapot. Részt vett az *Olasz Szocialista Párt* létrehozásában. 1898-ban részt vett a milánói harcokban, bebörtönözték. 1896—1926 parlamenti képv. Részt vett a II. Int. számos kongr.-án, az NSZI tagja. Nagy reményeket fűzött a liberális kormányzathoz. 1911—12 fellépett a soviniszta *Bissolati-Bergamaschi*-csoport ellen. Az I. vh. idején háborúellenes, pacifista-centrista magatartást tanúsított. Az olasz reformizmus legmarkánsabb egyénisége volt. Fellépett az OSZP baloldala és a *gyárfoglaló mozgalom* ellen. Élesen harcolt — a párt többségével szemben — a KI-hez csatlakozás ellen. A reformisták kizárása után megalapította az Egységes Szocialista Pártot. A fasiszta diktatúra idején, 1926-ban Franciao.-ba emigrált, az emigráció egyik vezetője. 1926—28 részt vett az SZMI munkájában, de ekkor már nem vitt jelentősebb szerepet.

Turjanicza Anna (Nyizsne Sztudene, 1910— Lengyelo. 1943. júl.): kommunista ellenállási harcos. 1927-ben lépett be a CSKP-be. 1930-ban Harkovban pártiskolát végzett, majd hazatért és a kárpát-ukrajnai nőmozg.-ban dolgozott. E terület magy. megszállásakor a SZU-ba emigrált és partizániskolát végzett. 1943. júl. 23-án *Kilián* Gy.-gyel Mo.-ra indult partizánmozg. szervezésére. Lengyelo.-ban ereszkedtek le ejtőernyővel, s ott nyomuk veszett.

Turner Kálmán (Székesfehérvár, 1914. okt. 5.— Bp., 1956. nov. 4.): építőmunkás, hegesztő; kommunista. 1945— a Weisz Manfréd-gyár hegesztőműhelyének komm. pártszervezetében dolgozott. 1950— személyzeti felelős, majd a Belügyminisztérium munkatársa. 1952-ben saját kérelmére a Hazai Fésűsfonóban hegesztő lett. 1956. okt. 24-én részt vett a pesterzsébeti pártház védelmében. Nov. 4-én két volt horthysta rendőr a lakásán meggyilkolta.

Tusar, Vlastimil (1880. okt. 18.—1924. márc. 22.): cseh újságíró; szociáldemokrata. 1903—08 a Rovnost (Egyenlőség) szerk.-je, majd főszerk.-je. 1911—18 képv. az osztrák parlamentben. 1919—20 a Csehszlovák Közt. miniszterelnöke, közreműködött a burzsoázia megrendült hatalmának visszaállításában. A jobboldali szociáldemokrácia legerőteljesebb képviselője Csehszlovákiában. 1921— a Csehszlovák Közt. követe Berlinben.

tüntetés, *tüntető felvonulás, tüntető séta:* a *proletariátus* forradalmi harcának egyik formája a *szolidaritás* vagy a tiltakozás kifejezésére. A munkásmozg.-ban a tömegek pol. nevelésének és a forr. mozg.-ba való bevonásának fontos eszköze. Történelmileg jelentőssé a *munkásosztály* erősödő *osztályharca* nyomán a 19. sz. második felében és a 20. sz.-ban vált. A forr. tömegfelvonulások, a pol. demonstrációk és tüntető séták célja gazd. és pol. részkövetelések, engedmények kiharcolása a tőkés uralkodó osztálytól. A munkásmozg. történetében a ~ek gyakran tömegméretű *sztrájk*okkal kapcsolódtak össze. 1890 óta a *május elsejei* felvonulások jelezték évről évre a szoc. mozg. növekvő erejét. Az I. vh. előtti évtized nemzetközileg is legemlékezetesebb ~e az első oroszo.-i forr. nyitánya, a *véres vasárnap* (1905. jan. 9.) volt. Mo.-on a *választójogi küzdelmek* kiemelkedő eseményei voltak a nagy tömeg~ek, a *Vörös Péntek* (1905. szept. 15.), a *Vörös Csütörtök* (1907. okt. 10.), a *vasbotos tüntetés* (1908. okt. 8.) és a korszak legerőteljesebb munkásmegmozdulása, a *Vérvörös Csütörtök* (1912. máj. 23.). Az I. vh.-t követő tömegmozg.-i fellendülés fontos mozzanatai voltak az antimilitarista, az oroszo.-i forr.-ak iránti szimpátiát kifejező és a hazai forr. változásokat követelő ~ek. Az ellenforr.-i korszak emlékezetes proletárakciója volt a *salgótarjáni bányászok éhségmenete* (1926. ápr. 27.), a *pilisvörösvári bányászok éhségtüntetése* (1928. dec. 11.) s a kor legnagyobb arányú véres összetűzésekbe torkolló megmozdulása, az *általános sztrájk és tüntetés 1930. szept. 1-én.* A *fasizmus,* a nyilasterror és a szovjetellenes rablóháború elleni nemzeti összefogás jegyében zajlott le a *Batthyány-emlékmű előtti tüntetés* (1941. okt. 6.), az 1942. márc. 15-i *Petőfi téri tüntetés.* A felszab. után a *népi demokratikus forradalom* első időszakában nagyarányú tömeg~ek támasztották alá a reakció, az árdrágítás ellen, a földreform és a stabilizáció megvédéséért, a közigazgatás megtisztításáért, a *munkásegység* megvalósításáért, a forr. átalakulás következetes végrehajtásáért folyó harcot. (L. *Baloldali Blokk.*)

Typographia: a *Nyomda-, a Papíripar és a Sajtó Dolgozóinak Szakszervezete* hivatalos lapja, a legrégibb folyamatosan megjelenő magyar munkás sajtótermék. Első száma 1869. máj. 1-én

jelent meg magy. és ném. nyelven. Ez volt az első s a 80-as évek végéig az egyetlen szaksz. lap. 1885— magy. nyelven jelent meg és 1919-ig Gutenberg c. ném. melléklapot adott ki. A ~ szerkesztése a 20. sz. elejétől a jobboldali szaksz. vezetők *(Peidl* Gy., *Rothenstein* M., *Preusz* M.) kezében volt. A TK idején a *proletárdiktatúra* szaksz. ellenzékének nézeteit tükrözte. A Horthy-korszakban *Brumiller* L. szerkesztésében továbbra is a jobboldal szócsöve. Fennmaradt az Imrédy-féle sajtótörvény megjelenése, sőt az o. ném. megszállása után is. 1944. máj. 26.— Magyar Typographia c. jelent meg. 1945. júl.-ban újra indult, 1947— a szaksz. balszárnyának irányítása alá került s ettől kezdve a *munkásegység* gondolatát hirdette. 1948—53 és 1954—56 Betű c., 1956. nov.— ismét ~ c. jelent meg. Jelenlegi főszerk. Kimmel Emil, a szaksz. főtitkára; példányszám: 16 ezer.

U Ü

Uhrig, Robert (1903. márc. 8.—1944. aug. 21.): német vasesztergályos; kommunista. 1923— a KP tagja. 1934-ben illeg. tevékenysége miatt letartóztatták, 1936-ban szabadult. Ellenálló csoportot szervezett (Uhring-csoport), amelynek magját komm. és szd. munkások alkották, s amely az egyik legjelentősebb náciellenes ellenálló csoporttá fejlődött. 1942-ben letartóztatták, 1944-ben kivégezték.

Uitz Béla (Temesvár, 1888. márc. 8.—Bp., 1972. jan. 26.): vasmunkás, festő, grafikus; kommunista. 1912-ben Bp.-en elvégezte a Képzőművészeti Főiskolát. 1915-ben csatlakozott a munkásmozg.-hoz. Részt vett a *Ma* és *A Tett* c. folyóiratok munkájában. A TK idején a *Művészeti Direktórium* és a *Képzőművészek és Iparművészek Szakszervezete*inek Szövetsége intéző bizottságának tagja. Plakátjai közül kiemelkedik a „Vörös katonák előre!" A *fehérterror* idején börtönbe vetették, 1920-ban Bécsbe emigrált. 1921-ben vendégként részt vett a KI III. kongr.-án Moszkvában, ekkor belépett a KMP-be. 1922-ben alkotta a General Ludd c. forr. rézkarc-sorozatot az angol prol. harcairól. 1923-ban Párizsban telepedett le, az FKP magy. szekciójának vezetőségi tagja lett, munkatársa a *l'Humanité*nak, a Clarténak (Világosság) és a Cahiers de bolchevisme-nek (A bolsevizmus füzetei). A Contre la guerre imperialiste (Az imperialista háború ellen) c. albumához M. *Cachin* írt előszót. 1926— Moszkvában élt. 1927—30 az Összoroszo.-i Művészeti Technikai Intézet professzora. 1928-ban műveiből kiállítás nyílt Moszkvában, s a szoc. művészet úttörőjeként méltatták. 1930-ban megkapta az „OSZSZK érdemes művésze" kitüntetést. 1931-ben a Forradalmár Írók és Művészek Nemzetközi Szövetségének titkára lett. Az egyes KI-szekciók képzőművész tagjaiból megszervezte a Forradalmi Képzőművészek Nemzetközi Bizottságát, amely 1943-ig működött. A II. vh. idején a honvédő harcokat megörökítő freskókat készített. 1945 után monumentális freskókat alkotott a moszkvai épületek, a mezőgazd. és népgazd. kiállítások részére. 1956-ban megfestette a „Harcoló Magyarország" c. művét, amelynek témáját az ellenforr. leküzdésének időszakából merítette. 1968— Bp.-en élt. — *Irod.:* Uitz Béla. Az előszót írta Münnich Ferenc. 1967. 6 levél 50 t. — Uitz Béla kiállítása a szovjet múzeumokban és a művész tulajdonában levő művekből. (A katalógust összeáll., a kiállítást rendezte Kontha Sándor. Mácza Sándor előszavával.) 1968. 31 old. 24 t.

Új Demokrata Párt, *The New Democratic Party:* kanadai szociáldemokrata típusú, reformista irányzatú párt; alakult 1961. aug.-ban a Szövetkezeti Nemzetközösségi Szövetség (alakult 1932-ben) és néhány szaksz. egyesüléséből. Programja: a teljes foglalkoztatottság biztosítása, a gazdaság tervezése, hogy a termelés az emberi szükségletek kielégítésére folyjék, önálló külpol. — Kanada NATO-tagságának fenntartásával. Egyéni és kollektív tagsággal rendelkezik (szaksz.-ek, farmer- és szövetkezeti szövetségek), 375 000 tagja közül 247 000 a Kanadai Munkáskongresszusnak is tagja. 1968-ban 23, 1972-ben 31, 1974-ben 16 képviselőt küldött a 264 tagú alsóházba. Elnöke David Lewis. A *Szocialista Internacionálé* tagszervezete.

Újgazdák és Földhözjuttatottak Országos Szövetsége, *UFOSZ:* a földosztásban részesült *parasztság* társadalmi, érdekvédelmi szervezete 1946—48. Megalakítását az MKP kezdeményezésére az újgazdák és földhözjuttatottak 1946. márc. 16—17-én megtartott kongr.-án határozták el. Alakuló kongr.-a 1946. szept. 15-én volt. Elnökévé Gém Ferencet (Nemzeti Parasztpárt), főtitkárává *Dögei* I.-t (MKP) választották. A szervezet feladata az újgazdák és földhözjuttatottak érdekeinek védelme, pol. és gazd. támogatása volt. Az 1947 elején feloszlatott földigénylő bizottságok szerepét az ~ helyi szervezetei vették át. Pol. felvilágosító munkájával hozzájárult a kisgazdapárti reakció „parasztegység" jelszavának leleplezéséhez, a dolgozó parasztság egységének, a *munkás-paraszt szövetség*nek erősítéséhez, az MKP befolyásának kiszélesítéséhez falun. Szorosan együttműködött a FÉKOSZ-szal. A DÉFOSZ megalakulásáig (1948. dec.) működött.

új gazdasági politika, *novaja ekonomicseszkaja polityika, NEP:* a szovjet állam gazdaságpolitiká-

ja a szocializmusba való átmenet időszakában. Feladata a *munkásosztály* és a *parasztság* gazd. kapcsolatainak új alapokra helyezése, az áru- és pénzviszonyoknak a *szocialista iparosítás*ra, a *mezőgazdaság szocialista átszervezésére* való felhasználása volt. A szoc. szektor fokozott erősítése mellett lehetőséget adott a tőkés szektor átmeneti és részleges tevékenységére. Számolni kellett az *osztályharc* bizonyos erősödésével, melyet *Lenin* a „ki kit győz le" formulájával jellemzett. Az ~ alapelveit V. I. Lenin már 1918 tavaszán kidolgozta, az áttérés 1921-ben következett be, amikor bizonyossá vált, hogy a *hadikommunizmus* keretei alkalmatlanok a népgazd. helyreállítására. Lenin 1921. febr. 8-án téziseket készített a parasztpol. megváltoztatásáról. Az SZKP X. kongr.-a kimondta az ~ bevezetését, és első lépcsőként az összes többlettermény kötelező beszolgáltatásának eltörlését és a terményadó bevezetését jelölte meg. 1921. márc. 21-én kiadták a terményadóról szóló első rendeletet. A központi ipari hatóságok helyett területi trösztöket hoztak létre. A vállalatok költségvetés alapján kezdtek dolgozni. 1921. júl.-ban lehetővé tették, hogy kisebb üzemeket szövetkezetek vagy magánosok vehessenek bérbe. Kiépült a szoc. kereskedelem hálózata. Támogatták a magánkereskedelmet, a falu és város közötti árukapcsolatokat. A termékelosztás terén az állam az egyenlő fejadagokról a munka szerinti elosztásra tért át. Megkezdték a jegyrendszer felszámolását. Az ~ a SZU-ban a szoc. termelés alapjainak lerakásával betöltötte alapvető feladatát. *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* A szocialista gazdálkodásról. 1966. 291 old. — *Tolnai György:* A lenini piacmechanizmus a NEP-korszak gazdaságában. (1921—1937.) 1968. 107 old. — *Barla-Szabó Ödön:* Az 1920-as évek gazdasági vitái a Szovjetunióban. 1971. 398 old.

Új Hang: a SZU-ban élő magyar kommunista emigránsok havonta megjelenő irodalmi és pol. folyóirata 1938. jan.—1941. jún. Első számát *Barta* S., a továbbiakat *Gábor* A. szerkesztette. Szépirodalmi része főként a SZU-ban élő magy. írók alkotásait közölte, de bő válogatásokban mutatta be a szovjet és a haladó világirodalom legjavát is. Cikkei, tanulmányai és glosszái gondosan szemmel tartották Mo. gazd., kult. és pol. életének minden főbb mozzanatát, a dem. összefogás szempontjából számba jöhető szövetségesek állásfoglalását (pl. a népi írók csoportjait) és — már a *népfront*politika szellemében — kritikai módon vizsgálták a mo.-i forr.-ak örökségét. Az ~ munkássága jelentős mértékben hozzájárult az 1944—45-ben kibontakozó *népi demokratikus forradalom* eszmei megalapozásához. A lap szépirodalmi-kritikai részének nevesebb munkatársai *Balázs* B., Barta S., Forbáth Imre, Gábor A., *Gergely* S., *Háy* Gy., Kemény Alfréd, *Lányi* S., *Lukács* Gy., *Révai* J., *Tamás* A., Vozári Dezső; pol., társadalomtudományi írásai főként *Andics* E., *Bolgár* F., *Fogarasi* B., *Friss* I., *Lándor* B., Lukács Gy., *Nagy* I., Révai J., *Szántó* Z., *Varga* J. tollából származtak. — *Irod.: Illés László:* A moszkvai Új Hang című folyóirat repertóriuma. (1938—1941.) = „Jöjj el, szabadság!" Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből. 2. köt. 1967. 608—671. old.

újjáépítés: a magyar nép erőfeszítése a II. világháborúban elpusztult termelési eszközök és egyéb javak pótlására, a *háború* előtti termelési színvonal elérésére és a továbbhaladás feltételeinek megteremtésére. A II. vh.-ban Mo. nemzeti vagyonának 40%-a — 1938. évi nemzeti jövedelme ötszörösének megfelelő érték — pusztult el. Az o. újjáépítése az MKP vezetésével, a dolgozó *osztály*ok és rétegek áldozatos munkájával és azok érdekében valósult meg. Végrehajtása az *osztályharc* sajátos körülményei közepette ment végbe: nemcsak a régi termelési apparátus helyreállítását, hanem a tőkés érdekek korlátozását, a *burzsoázia* kiszorítását, majd kisajátítását, a termelési viszonyok átalakítását is jelentette. Ennek megvalósításával az ipari termelés 1949-ben 28%-kal meghaladta az utolsó békeév (1938) termelését; a gyár- és bányaiparban foglalkoztatott munkások és alkalmazottak száma pedig az 1938. évinek 136,7%-ára emelkedett. A termelési viszonyok változását jelzi, hogy az ipari munkások 79,5%-a ekkor már a szoc. (63,5% az állami, 16% a szövetkezeti) szektorban dolgozott. Módosult a népgazd. szerkezete is. Az ipar (építőiparral) részesedése a nemzeti jövedelem termelésében az 1938. évi 37,8%-ról 1949-re 50%-ra, az iparon belül a nehézipar aránya 44,8%-ról 52,8%-ra emelkedett. — *Irod.:* A munkásosztály az újjáépítésért. 1945—1946. — Dokumentumok. Bevezetést írta és összeáll.: Rákosi Sándor, Strassenreiter Erzsébet, Szabó Bálint, Szabó Éva. 1960. 224 old. — *Berend T. Iván:* Újjáépítés és a nagytőke elleni harc Magyarországon. 1945—1948. 1962. 407 old.

Új Március: a KMP hivatalos folyóirata 1925. júl.—1933. nov. Bécsben állították elő, leg. nyomdában és onnan illeg. úton juttatták Mo.-ra. Általában havonta-kéthavonta jelent meg. Szerkesztésében *Landler* J., *Révai* J., *Lukács* Gy., Lippay Zoltán, *Huszti* F. és mások vettek részt. Cikkírói közé tartozott *Kun* B., *Alpári* Gy. és *Szerényi* S. is. Hasábjain rendszeresen elemezte a magy. és a nemzetközi munkásmozg. elméleti problémáit; színvonalas vitákat rendezett a belés külpol. legfontosabb kérdéseiről. Élénk figye-

lemmel kísérte a mo.-i szaksz. mozg., az MSZDP pol.-ját is. Különösen figyelemre méltók a TK értékeléséről, a mo.-i osztályviszonyokról, a *fasizmus*ról és az eljövendő forr. jellegéről a folyóiratban lezajlott viták.

Új Szó: a szovjet Vörös Hadsereg lapja Magyarország lakossága számára. Az 1944. szept.— Lembergben kiadott Magyar Újság utódaként 1945. febr. 2.— hetenként háromszor, 1945. szept. 6.—1948. ápr. 4. naponként jelent meg Debrecenben, ill. Bp.-en. Kezdetben főleg a hadieseményekről tájékoztatott, később a szovjet—magy. barátság ápolását tartotta fő feladatának. A szovjet társadalmi és államrendszer ismertetésével nagymértékben hozzájárult a SZU és Mo. jószomszédi és baráti viszonyának kialakulásához. Szerkesztette *Kassai* G., majd *Illés* B.

Új-Zéland Kommunista Pártja, *The Communist Party of New Zealand:* alakult 1921-ben; 1924— *Ausztrália Kommunista Pártja* szekciójaként működött. 1928— a KI önálló szekciója. Munkáját gátolta a szektás irányvonal („Szovjet Új-Zélandot" program, 1935). Az 1952-i pártprogram („Új-Zéland útja a szoc. felé") és az 1954-ben megjelenő Organizer (Szervező), a párt központi lapja már nagyobb sikerrel mozgósította a munkásokat. 1957-ben támogatta a választásokon a Munkáspártot. A párt 1966. ápr.-ban tartott XXI. értekezletén is követelte az ország gazd. és pol. függetlenségének fokozottabb érvényesítését, a SEATO-ból való kilépést, a vietnami agresszióban részt vevő katonaság visszahívását. A kis létszámú, szinte kizárólagosan az értelmiségre támaszkodó párt a nemzetközi munkásmozgalom kérdéseiben a KKP álláspontját támogatja. 1966. ápr.-ban ~ XXI. kongr.-án kivált egy internacionalista-marxista csoport és létrehozta a *Szocialista Egységpárt*ot. Számos további maoista, ill. trockista csoport létesítése tagolja szét az ország radikális munkásmozg.-át. ~ élén az orsz. biz. áll. Taglétszáma: nincs adat, főtitkára 1951— Victor G. Wilcox. Lapja a People's Voice (A nép hangja), ideológiai havilapja a New Zealand Communist Review (Új-Zélandi Kommunista Szemle).

Új-Zéland munkásmozgalma: ötéves súlyos sztrájkharcok után 1890-ben alakultak az első szaksz.-ek. Kivívták a munkanap korlátozását, a minimális bérek biztosítását és a világon elsőnek az öregségi nyugdíj bevezetését. Az 1916-ban alakult Munkáspártot (The New Zealand Labour Party) létrehozó reformista szervezetek nem támogatták a szaksz.-ek (1912: a bányász, 1913: a dokkmunkás) sztrájkjait. 1921-ben a Munkáspárt balszárnyából alakult *Új-Zéland Kommunista Pártja.* Az 1935-ben kormányra jutott és 1949-ig kormányon volt Munkáspárt a nagy tömegmozgalmak és tüntetések hatására (1934: a munkanélküliek tömegfelvonulása a fővárosban) bevezette a 40 órás munkaidőt, a kéthetes fizetett szabadságot és garantálta a farmereknek az eladási árakat. 1936-ban jött létre a szaksz. mozgalmat egyesítő Új-Zélandi Munkásszövetség (The New Zealand Federation of Labour — NZFL.) A II. vh.-t követő években a fokozódó sztrájkmozgalmak és tüntetések ellenére folytatott reakciós kormánypol.-t elősegítette a Munkáspárt és az NZFL vezetőinek a munkások magas életszínvonalára, erős reformista hagyományaira és faji elfogultságára támaszkodó reformista pol.-ja. 1955-ben kihagyták a Munkáspárt programjából a termelőeszközök államosításának követelését, az 1962. jún.-ban tartott konferencián elutasították a „szocialista célokért" való harcot. Az 1957-es nagy választási győzelem után a Munkáspárt 1960-ig újra kormányzó párt volt. A fokozódó sztrájkmozgalmak kivívták a munkabér 2,5%-os emelését (1962), a politikai mozgalmakat azonban az erős reakció eredményesen szereli le. Az ország bevonása a vietnami háborúba (1965—73) az ~ heves ellenállását váltotta ki. Az NZFL taglétszáma 250 ezer, 1945—50 az SZVSZ, majd az SZSZNSZ tagja. Elnöke Tom E. Skinner, titkára K. McL. Baxter.

Új-Zélandi Munkáspárt, *The New-Zealand Labour Party:* szociáldemokrata típusú párt, alakult 1916. júl.-ban több munkáspárt és -szervezet egyesüléséből. 1935—49, 1957—60 és 1972. dec.— kormányzó párt, egyébként ellenzékben. Programja reformista jellegű: a gazdaságban a teljes foglalkoztatottságra törekszik, valamint arra, hogy „a nemzeti gazdagság elosztása a társadalmi igazságosság jegyében történjék". Külpol.-ja a nyugati szövetséghez igazodik, de éles ellenfele volt a vietnami háborúban való fegyveres részvételnek. Parlamenti mandátumainak száma 1966: 39, 1972: 56 (84 közül). Taglétszám: 195 000, ennek kb. 60%-a a kollektív tagság alapján. Az SZI teljes jogú tagszervezete. Parlamenti vezére és 1974-ben bekövetkezett haláláig miniszterelnök Norman E. Kirk. Hetilapja a Standard.

Ulbricht, Walter (1893. jún. 20.—1973. aug. 1.): német asztalos; kommunista. 1908— a szoc. ifjúsági mozgalom, 1912— az SPD tagja. Lipcsében a K. *Liebknecht*-csoporthoz tartozott. Az I. vh.-ban, katonai szolgálata idején antimilitarista propagandát folytatott, letartóztatták. A *novemberi forradalom* idején szabadult. Tagja a Spar-

takus-csoportnak, 1919-ben Lipcsében egyik szervezője a KP-nek. 1921—23 a KP türingiai titkára. 1923— a KB és a Szervező Bizottság tagja, de 1924-ben az A. *Maslow*—R. *Fischer* vezette „baloldaliak" befolyására kihagyták a KB-ből. Részt vett a Ruhr-vidéki munkások harcában a francia megszállók és a szeparatista mozgalmak ellen. 1924—25 a KI VB munkatársa. 1927— ismét a KB tagja. 1928— a birodalmi parlamentben képviselő. Aktívan részt vett a „baloldali" és az opportunista csoportok elleni harcban. 1928—29 és 1938—43 az NKP-t képviselte a KI VB-nél, 1928-ban a KI VB póttagjává választották. 1932—33 a KB titkárságának tagja. Hitler hatalomra jutása után párthatározat alapján külföldre ment; Párizsból, Prágából, majd később Moszkvából irányította a párt németo.-i illeg. munkáját. A pártvezetőségben W. *Pieck*kel együtt ahhoz a kezdetben kisebbségben levő szárnyhoz tartozott, amely határozottan harcolt a szektás tévedések ellen. Nagy szerepe volt az 1935-ös ún. „brüsszeli" és az 1939-es ún. „berni" konferencia előkészítésében. A II. vh. alatt egyik fő irányítója a frontokon és a hadifogolytáborokban végzett széles körű felvilágosító- és propagandamunkának. 1943-ban egyik alapítója a „*Szabad Németország*" *Nemzeti Bizottságá*nak, amelynek vezető munkatársai közé tartozott. 1945. ápr.-ban visszatért Németo.-ba. A munkáspártok egyesülése után, 1946—50 az NSZEP elnökhelyettese, 1950—71 a párt elnöke. 1949—60 a miniszterelnök első helyettese, 1960— haláláig az államtanács elnöke (államfő). Munkából 1965—68-ban Berlinben 10 kötetes válogatás jelent meg. — *M.*: A fasiszta német imperializmus. (1933—1945.) 1954. 147 old.

Uljanov, Alekszandr Iljics (1866. márc. 31. [ápr. 12.]—1887. máj. 8. [20.]): orosz narodnyik, V. I. *Lenin* bátyja. 1886-ban pétervári diákként kapcsolódott be a *Népakarat* tevékenységébe. Tanulmányozta K. *Marx* írásait és munkásköröket vezetett. Részt vett a III. Sándor ellen tervezett merénylet előkészítésében; 1887. márc. 1-én (13-án) letartóztatták és kivégezték.

Unità, L' (Az Egység): az OKP napilapja 1924. febr. 12-től. A. *Gramsci* és P. *Togliatti* alapította Milánóban. E lapba olvadt be a L'*Ordine Nuovo*. 1926— illeg. jelent meg, különösen aktív szerepet játszott az 1943. és 1944. évi olaszo.-i sztrájkok és az 1945. ápr.-i felkelés idején. A felszabadulás után hosszú ideig négy kiadása volt (Róma, Milánó, Genova, Torino), jelenleg kettő (Milánó 350 ezer, Róma 150 ezer példányszám). Vasárnapi összpéldányszám: 860 000. A lap ünnepét minden évben, általában szept.-ben megrendezik. Főszerk.-i voltak C. Negarville, P. *Ingrao*, G. C. *Pajetta*, M. *Alicata* stb. Jelenlegi főszerk.-je Aldo Tortorella.

Urbán Pál (Cegléd, 1855. júl. 13.—Cegléd, 1942. márc. 31.): földmunkás; szociáldemokrata. 1893-ban lépett be az MSZDP-be. 1896— a földmunkások orsz. szervező biz.-ának tagja. Alapító tagja a *Magyarországi Földmunkások Országos Szövetségé*nek. A TK idején a Pest m.-i *direktórium* h. elnöke. A *proletárdiktatúra* megdöntése után nyolcévi börtönbüntetésre ítélték, s ebből több mint öt évet letöltött. 1929. márc.-ban komm. szervezkedés gyanújával ismét letartóztatták, de a vizsgálati fogság három hónapja után a bíróság felmentette. A ceglédi szegényházban halt meg.

Urbany, Dominique (1903. márc. 29.—): luxemburgi tanító; kommunista. 1920-ban a szocialista ifjúsági szövetség, 1921— *Luxemburg Kommunista Pártjá*nak, 1929— a KB-nek, 1930— a PB-nek tagja. 1935— a KP pol. titkára, majd főtitkára, jelenleg elnöke. A náci megszállás idején az ellenállást szervezte. 1946. jún.—1947. febr. közegészségügyi és népjóléti miniszter.

Uribe, Vicente (1902—1961): baszk munkás; kommunista. 1927— az SKP, 1932— a KP KB és PB tagja, 1936—39 képviselő, a népfrontkormányok földművelésügyi minisztere és a legfelsőbb katonai tanács tagja. Nevéhez fűződik a közt. által törvénybe iktatott radikális agrárreform megvalósítása. 1947-ben az emigráns közt. kormány gazdasági minisztere. 1954. nov.-ben a KP V. kongr.-án előterjesztette az új programot. Emigrációban, Prágában halt meg.

Urickij, Mojszej Szolomonovics (1873. jan. 2. [14.]—1918. aug. 30.): orosz jogász, mensevik, majd bolsevik hivatásos forradalmár. A forr. munkásmozgalomba az 1890-es években kapcsolódott be. 1903-ban mensevik. Az 1905-ös forr. idején Pétervárott tevékenykedett. 1914—17 külföldön élt. A területköziek csoportjával 1917. aug.-ban lépett a bolsevik pártba, a KB tagja lett. 1917. okt. 16. (24.)— a petrográdi Forr. Katonai Bizottság és a párt forr. katonai központjának tagja. A breszti békekötéskor a *baloldali kommunistá*kat támogatta. 1918-ban mint az állambiztonsági hatóság (Cseka) petrográdi vezetője eszer merénylő áldozata lett.

Uruguay Kommunista Pártja, *Partido Comunista del Uruguay:* alakult 1920. szept. 21-én F. *Pintos Pereyra*, J. Arevalo és F. Ramírez vezetésével, *Uruguay Szocialista Pártjá*nak VIII. kongr.-án az elkülönülő baloldali többségből.

1921. ápr.-ban ~ magáévá tette a KI *21 felvételi feltételét*. Az első években a marxizmus propagandájára szorítkozott; 1933-ban hat képviselőt küldött a parlamentbe. 1936—39 nagy akciókkal támogatta a *spanyol szabadságharc*ot. 1933—38 energikusan fellépett Terra ezredes diktatúrája ellen. A II. vh. idején és közvetlenül utána tekintélye növekedett (1947: 20 000 párttag), de a hidegháború, a polgári befolyás és az antidem. pártvezetési gyakorlat következtében befolyása és szervezeti ereje visszaesett (1955: 4000 párttag). XVI. kongr.-a (1955) leváltotta főtitkárát és titkárát (E. *Gomez* és E. Chiribao) és R. *Arismendit* választotta meg az Országos Bizottság (1958— a VB) főtitkárává. XVII. kongr.-án (1958) elfogadott programnyilatkozata a soron következő forr.-at antiimp., antifeudális forr.-nak értékelte, melynek éle az imp., főleg az USA-imp., a latifundiumok és a komprádor burzsoázia ellen irányul, és polgárháború nélkül valósítható meg. A kongr. ismételten sürgette a baloldali és forr. erők egységfrontját. 1961-ben részt vett az Uruguayi Dolgozók Egységközpontja elnevezésű baloldali szaksz. egyesülés megszervezésében. XVIII. kongr.-a (1962) döntő lökést adott a baloldal egyesülése megvalósításának; létrejött a Baloldali Felszabadítási Front (Frente Izquierda de Liberación — FIDEL), mely a régi pártokból (a liberális Colorado Pártból és a konzervatív Blanco vagy Nemzeti Pártból) kivált és más baloldali erőket tömörítette. A FIDEL 1962-ben 40 000 szavazatot kapott (50%-kal többet mint a KP 1958-ban), 3 képviselőt és 1 szenátort, 1966-ban 61 000 szavazatot kapott (6%) és 5 képviselőt, 1 szenátort küldött a parlamentbe. Az 1971. nov.-i választások előtt a baloldali és keresztény pártokból alakult Széles Front (Frente Amplio) megkapta a szavazatok 18%-át; a front 18 képviselőt és 5 szenátort küldött a törvényhozó testületekbe (Uruguayban 99 képviselőt és 5 szenátort választanak). J. M. Bordaberry elnök a hads. reakciós erőire támaszkodva 1973. jún. 27-én alkotmányellenes puccsal feloszlatta a parlamentet, dec.-ben betiltották a ~t és 1974. máj. letartóztatták első titkárát. Az illeg. párt a korábbinál is szélesebb körű egységét javasolja a haladó erőknek, beleértve a hads. dem. részét is. Részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozás*ain (1957, 1960, 1969). Taglétszáma 1967: 21 000, 1973: 50 000, főtitkára R. Arismendi, titkára Jaime Pérez (Arismendi letartóztatása után megbízott első titkár) és Alberto Suarez. Központi napilapja az El Popular (A Nép) 40 000 példányban, elméleti folyóirata az Estudios (Tanulmányok). A sajtóorgánumok betiltása óta kiadja a Carta Semanal del Partido Communista (A kommunista párt hetilapja) c. lapot. Míg leg. volt, rendszeres adásidővel rendelkezett a rádióban.

Uruguay munkásmozgalma: az első montevideói szaksz.-et (1870) és az első szoc. munkásszervezetet (1896) bevándorolt európai szakmunkások hozták létre. A K. *Marx*ról és Émile Zoláról elnevezett munkáskörök egyesüléséből alakult meg *Uruguay Szocialista Pártja* (1910). ~ a 20. sz. első évtizedeiben némely, világviszonylatban is példátlan vívmányt harcolt ki (1907— 8 órás munkanap, majd további munkaidő-csökkentés, kollektív szerződések, fizetett szabadság, teljes fizetésen alapuló nyugdíjrendszer, ingyenes oktatás és egészségügyi ellátás). Az első szaksz. központ, Uruguay Regionális Munkásszövetsége (Federación Obrera Regional del Uruguay), 20 000 taggal reformista irányvonalat követett. Vele szemben alakult meg 1923-ban *Uruguay Kommunista Pártja* és az anarcho-szindikalisták kezdeményezésére az egyre inkább szindikalista irányzatú Uruguay Szakszervezeti Szövetsége (Union Sindical del Uruguay). A 20-as évek közepére a szervezettség visszaesett (80 000 munkás és alkalmazott közül 6—7000 szervezett). A KP szaksz. egységet hirdetett, melynek megvalósításában különösen nagy érdemeket szerzett a tengerészek szaksz.-e. Az egységtörekvések és az anarchizmus leküzdésének eredményeként megalakult 1942-ben a Dolgozók Általános Szövetsége (Union General de Trabajadores — UGT), mely részt vett az SZVSZ megalapításában, és annak egyik erőssége volt. Az 1947. jún.-i sztrájk- és szaksz.-ellenes törvényjavaslattal szembeni tiltakozó mozgalom csak mérsékelni tudta annak reakciós élét. 1951-ben az SZSZNSZ kezdeményezésére Uruguay Dolgozóinak Szövetsége (Confederación Sindical del Uruguay — CSU) néven reformista szaksz. központ alakult. 1955. szept.-ben ált. sztrájk jelezte, hogy megtört a hosszan tartó konjunktúra időszaka; a gazdasági egyensúly megbomlása folytán fokozatosan veszélybe kerültek a század első évtizedeiben kiharcolt vívmányok. 1961-ben újra megvalósult a szaksz. egység; az UGT és CSU egyesüléséből megalakult Uruguay Dolgozóinak Egységközpontja; 1962-ben a baloldali pol. szervezetek megalakították a Baloldali Felszabadítási Frontot (Frente Izquierda de Liberación — FIDEL; elnöke L. P. Bonavita), hogy ezzel is elősegítsék a hagyományos pártok (a liberális Colorado Párt és a Blanco vagy Nemzeti Párt) pol. monopóliumának megtörését. Az 1971-es választások előtt ennél is szélesebb szövetség az ún. Frente Amplio (Széles Front) alakult, elnökjelöltje Liber Seregni nyugalmazott tábornok volt. A 60-as években lezajlott számos nagy munkás- és diákmegmozdulásra a kormányzat rendkívüli

állapot bevezetésével (1965) vagy katonai erő igénybevételével (1966) válaszolt. Az 1968—73-as időszakban fokozódott az osztályharcok hevessége; 1968. jún. óta a „rendkívüli biztonsági intézkedések" légkörében. A kormány elnyomó intézkedéseit siettették a Nemzeti Felszabadító Mozgalom (Movimiento de Liberación Nacional, ismertebb nevén: Tupamaros) városi gerilla-akciói (bankrablások, túszok szedése, merényletek). A mozg. egyik csúcspontja az 1970. okt.-i ált. sztrájk volt. Az időnként utcai harcokba torkolló demonstrációk magával ragadták a középrétegeken túl a hads. dem. részét is, mely 1973. febr.-ban 19 pontos dem. programot terjesztett elő. Ezzel szemben lépett fel a parlament feloszlatásával Juan Maria Bordaberry elnök a hads. ún. gorilláira támaszkodva (1973. jún.), melyre a válasz a dolgozók 15 napos ált. sztrájkja volt. ~ erejének záloga az egységes szaksz. mozg.: Dolgozók Nemzeti Konventje (Convención Nacional de Trabajadores), alapítva 1966., taglétszáma 500 000, elnöke José d'Elia.

Uruguay Szocialista Pártja, *Partido Socialista del Uruguay:* alakult 1910-ben Emilio Frugoni vezetésével, olasz, spanyol és más kivándorolt munkások által a századfordulón létrehozott szoc. csoportokból. Az I. vh. idején internacionalista álláspontra helyezkedett; többsége 1920-ban létrehozta *Uruguay Kommunista Pártját.* A kisebbség ~ néven folytatta tevékenységét. Programja: agrárreform, a nagybirtok kisajátítása mezőgazdasági szövetkezetek szervezése útján, az ipar fő ágazatainak és a kereskedelem államosítása, nagyszabású lakásépítési program, szociális követelések. 1962-ben nem csatlakozott a baloldalt tömörítő FIDEL-hez. 1963-ban kivált Frugoni vezetésével a jobboldal; a megosztottság következtében csökkent parlamenti befolyása (1966: 2 mandátum 99 közül; 1966-ban elvesztette parlamenti képviseletét), 1967-ben a kormány betiltotta. 1960-ig a *Szocialista Internacionálé* tagszervezete, utána kilépett, minthogy néhány nagy szoc. párt (SFIO, *Belga Szocialista Párt* stb.) nem ítélte el a gyarmati rendszert. 1971-ben csatlakozott a Széles Fronthoz (Frente Amplio). Főtitkára: J. E. Diaz, hetilapja az El Sol (A Nap).

Urx, Eduard (1902. jan. 29.—1942. ápr. 20.): szlovák újságíró, filozófus; kommunista. 1924— a CSKP tagja. 1926-ban a szlovákiai *Pravda* szerk.-je. 1931—33 Moszkvában a KI apparátusában dolgozott. 1933—35 illeg. élt Csehszlovákiában, a *Rudé právót* szerkesztette. A náci megszállás után tagja a CSKP I. illeg. KB-jának, 1941. febr.-ban letartóztatták és kivégezték.

Uszta Gyula (Nagygút, 1914. jún. 22.—): földmunkás, erdőőr; kommunista. 1943-ban a szlovák hadsereg tagjaként szovjet fogságba került. 1944-ben az MKP tagja lett s előbb a Fjodorov-partizánegységben, majd a magy. Rákóczi-partizánegység parancsnokaként harcolt. 1945-ben az MKP KV gazdasági osztályán dolgozott. 1946— a Zemplén megyei pb. tagja, 1947—48 a megye főispánja, 1948— a néphadsereg főtisztje, majd tábornoka. 1956— a honvédelmi miniszter első helyettese. 1962—69 a Magyar Honvédelmi Sportszövetség elnöke, ill. főtitkára, 1970— a Magyar Partizánszövetség főtitkára. 1957—66 az MSZMP KB, 1966— a KEB tagja. — *Irod.: Molnár Zoltán:* Fegyver ropog a Buzsorán. [Az Uszta Gyula által vezetett Rákóczi egység harcairól.] 1956. 155 old.

útisegély, viátikum: a modern *munkásmozgalom*nak a céhrendszerből eredő hagyománya. A vándorló mesterlegényeket, ha egy-egy városban, helységben nem kaptak munkát, szaktársaik vagy — ahol volt — a legényegyesületek látták el a legszükségesebbekkel (szállás, élelem, útiköltség). A munkás*szolidaritás*nak ezt az ösztönös megnyilvánulását intézményessé tette a kialakuló szaksz. mozg. Már legkorábbi *szakegyleti* alapszabályaink intézkedtek arról, hogy ~ céljaira pénzalapot teremtsenek. E kérdésben igen hamar létrejött a viszonosság a magy. és a külföldi szaksz.-ek között. A magy. szervezett munkás már a századforduló éveitől számíthatott — a világ bármely részén — a munkásszervezetek segítségére.

útitárs: politikai értelemben olyan személy, aki a kommunistákkal egy ideig, a társadalmi átalakulás meghatározott szakaszán hajlandó együttműködni. Mo.-on a *személyi kultusz* időszakában elmarasztaló jelzőként használták mindazokra, akik nem ellenezték vagy nem akadályozták ugyan a szoc. forr. fejlődését, de nem mindenben értettek egyet az MDP politikájával, annak gyakorlati megvalósításával. Az ~ pol. pozíciója, egészséges körülmények között, fejlődési állomás lehet a forradalmárrá válás útján.

utópista szocializmus: az osztálytársadalmakban, de főképp a 18. sz. második s a 19. sz. első felében kialakuló nem tudományos eszmék, eszmerendszerek, melyek a viszonylag éretlen osztályviszonyok között ösztönösen jelentkező társadalmi egyenlőség- és igazságvágyat juttatták kifejezésre. A *tudományos szocializmus* egyik forrása az ~ volt. — Kezdetei Platónig és Arisztotelészig nyúlnak vissza; később a szocialisztikus törekvések a keresztény leírásokban, majd az eretnekmozgalmakban jelentkeztek. Az újkor

hajnalán, a ném. parasztháború idején Münzer Tamás, a polg. forradalmak idején Angliában a levellerek, Franciao.-ban Jacques Hébert, a Párizsi Községtanács, a „veszettek", ill. F. N. *Babeuf* hirdetett kommunisztikus tanokat. Az ókori utópiák — vagyis a megálmodott, de sehol nem létező boldog és harmonikus társadalmakat szépírói erővel megelevenítő írások — után megjelent az irányzat névadójának, *Morus*nak „Utópia" c. könyve, mely az ~ összes erényeit és hiányait híven tükrözte. Részletekbe menően elevenítette meg a jövő komm. társadalmát, anélkül, hogy érinteni tudta volna a kor adottságai közepette a megvalósíthatóság kérdéseit. Morus után a 17. sz. első harmadában jelent meg T. *Campanella* írása: „A nap városa" (Civitas solis), amely Morushoz hasonló kommunista-humanista társadalmi rendszert festett meg, bár „A nap városá"-ban a papság nagyobb szerepet játszott, mint bármely utópistánál. A francia felvilágosodás oldalhajtásaként az ész kritériumának elismerése együtt járt a kommunisztikus elképzelések felvirágzásával. Morelly és Bonnot de Mably írásaiban e gondolatok törtek utat, Voltaire „Candide"-jában az Eldorado társadalma is vagyonközösségen, a pénz kikapcsolásával épül fel. „A harmonikus társadalmat megálmodóknak s azért gyakorlatilag küzdőknek azonban mind csalódniuk kellett. Az észállam csődöt mondott..., a beharangozott örök béke vég nélküli hódító háborúba csapott át..., a szegény és gazdag közötti ellentét nem oldódott fel az általános jólétben, ellenkezőleg kiélesedett..." (Engels). — E kiábrándulásnak adtak hangot azok az utópisták, akik immár a kapitalista társadalmi rendszert állították az „ész ítélőszéke elé". Közülük a legnagyobb hatása H. *Saint-Simon*nak, Ch. *Fourier*-nek és R. *Owen*nek volt. Mindhármójuk kritikusan vizsgálta az emberiség addigi történetét, a feudális viszonyokat felváltó tőkés társadalmat a haladás útjába eső történeti fázisnak tekintették, ahol az ész kritériumai mégsem érvényesülnek. Hosszan taglalták a tőkés gazd. rendszer belső anarchiáját, a termelés és fogyasztás elszakadását, a dologtalanok rétegének felduzzadását, a kereskedelem öncélúvá válását. Ezek az utópisták főként a kialakuló tőkés társadalom éles kritikájával nyújtottak halhatatlant. Egyúttal valamennyien foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy milyen lehetne a jobb világ. Különbségek vannak közöttük, de mindhárman elsősorban már a „legnépesebb s legszegényebb osztály" sorsán kívántak segíteni, amit mind egyértelműbben az ipari *proletariátus*sal azonosítottak. Fourier egyértelműen a vagyonközösség megteremtése mellett lépett fel, Saint-Simon a dolgok irányítását sürgeti, amiben a dolgozókat kívánja szóhoz juttatni. Owen az adott angol viszonyok közepette gyakorlati mintatelepek létesítésével is kísérletezett. A három nagy utópista közös gyengéje marad azonban, hogy a tökéletes társadalom megvalósítását felülről, a nagy reformer megjelenésétől, a kormányzó hatalmasságok jóindulatától várták. Igaz, az újabb csalódások nyomán nem rekedtek meg teljesen e szinten. Fourier, majd hívei a falanszterek megalapításával kísérleteztek, Owen pedig a mintatelep bukása után a szövetkezetek és *szakszervezet*ek létesítésének vált egyik úttörőjévé. Ennyiben ő jutott legmesszebb, ő találta meg leginkább a kapcsolatot a megszülető és a pol. küzdelmek porondjára lépő prol.-sal, amiben nyilvánvalóan szerepet játszott az, hogy a társadalmi fejlődés, az osztályok elkülönülése Angliában volt a legelőrehaladottabb, a munkások nyomora itt volt a legkiáltóbb. — A nagy francia utópisták halála után tanítványaik, az ún. epigonok terjesztették tovább az utópista szocialista eszméket. Pére Enfantin Saint-Simon örökét gondozta, a fourier-isták közül V. *Considerant* tűnt ki sokoldalú tevékenységével, Fourier gondolatainak rendszeres összegezésével. Az 1840-es években a kommunisztikus gondolatoknak Franciao.-ban új hirdetői léptek fel: E. *Cabet* és Th. *Dézamy*. Cabet „Ikáriai utazás" c. munkáján egész nemzedékek nőttek fel. Cabet az Ikáriai utazásban Morus és Fourier nyomdokain haladva vázolja a jövő társadalmának arculatát. Utópista előfutárainál ő már messzebb jutott, az 1840-es években valóságos proletárszervezkedés vezérévé lett, ugyanakkor a tapasztalatok nyomán felfogása is változott. Míg korábban az egész néphez szólt, a szűk arisztokráciával szemben, az 1840-es évek második felében az *osztály* fogalma is feltűnik írásaiban, s kételkedik a *burzsoázia* megnyerhetőségében. Hasonlóak a változások a saint-simonistáknál is az 1840-es években. A. *Blanqui*ra szintén hatottak az utópisták tételei, de ő a forr. gyakorlati megvalósításán fáradozott. Ugyanezen időben, 1838-ban, majd 1842-ben adta ki W. *Weitling* a maga két írását, amelyben ő is azt taglalta az *Igazak Szövetsége* megbízásából, hogy milyen is lesz a jövő kommunista, harmonikus társadalma. Weitling azonban Cabet-hez hasonlóan már nemcsak annyiban tért el a korábbi utópistáktól, hogy a prol. szervezésébe bekapcsolódott, hanem a nép, a prol. (a két fogalom miként Cabet-nél, nála is keveredik még) forradalmára is gondolt. Már Cabet sem számított arra, hogy a Harmóniát néhány reformer jóindulata valósíthatja meg, azonban fokozatos fejlődést képzelt el, a meggyőzés s az általános választójog eszközével, s az államhatalomnak legfeljebb rövid ideig való igénybevételével vélt eredményt elérni. Weitling e helyütt közbeiktatta a *forradalom* szükségessé-

gét s a forradalmi átmenet korszakát. Cabet és Weitling munkássága a Marx előtti szoc. utolsó állomása, szemléletükben már megtalálhatók azok az elemek, amelyek már közvetlenül a tud. szoc. felé mutattak. A Marx előtti szoc. ugyancsak magas fokára jutottak azok az orosz gondolkodók — *Herzen* A. I., *Belinszkij* V. G., *Csernisevszkij* N. G., *Dobroljubov* N. A. és mások —, akiknek eszmerendszerében az ~ a forr. demokratizmussal (l. *forradalmi demokraták*) párosult, s akik, irodalmi munkásságukon túl, közvetlen kapcsolatba léptek koruk forr. mozg.-aival, de elsősorban az orosz faluközösségekben látták a szoc. csíráját. — A 19. sz. utolsó harmadában a szervezett szoc. mozg. keretein belül s részben azon kívül is néhány újabb utópia született meg. Ezek közül a legnevezetesebb W. *Morris* „Hírek Sehol-nincs-országból" (News from Nowhere) c. munkája, amely a harmónia megvalósítását már forr.-mal kapcsolja egybe. Az 1880-as évek végén megjelenő írása sokakat vonzott az angol munkásmozg.-ba. Ugyanekkor jelent meg az amerikai Edward Bellamy munkája, a Visszapillantás a 2000. évből, amely agitációs erejével nagy hatást váltott ki, s magyarra is többször lefordították. A századforduló után, részben a munkásmozg. hatására érthető módon egyes szépírók voltak azok, akiket a jövő, a komm., harmonikus és humanista társadalom leginkább foglalkoztatott. A. *France* a Fehér kövön c. írásában vetett fel ilyen gondolatokat. H. G. *Wells* több közkedvelt utópiát jelentetett meg. Marx után az ~ veszített jelentőségéből és eredetiségéből. A munkásmozgalmat már inkább a jelen és a közvetlen jövő foglalkoztatta. A kései utópiák azonban csakúgy, mint a 19. sz. eleji nagy utópisták alkotásai, sok olyan meglátást tartalmaztak, amelyek a *szocializmus* gyakorlati építésének eredményeire vagy problémáira vetettek fényt. — Az ~ eszméi a 19. sz. első évtizedeiben jutottak el Mo.-ra. Bölöni Farkas Sándor 1831-es észak-amerikai útjáról írva (Utazás Észak-Amerikában, 1834) foglalkozik R. Owen tanításaival és az owenista közösségek életével. Lukács Móric 1843-ban megjelent „Néhány szó a szocializmusról" c. tanulmányában az utópista szoc.-k — főként Ch. Fourier — munkásságáról mint a társadalmi problémák megoldásának üdvös és hatékony eszközéről ír. *Táncsics* M. az 1848. évi polg. forr. előtti években ismerkedett meg nyugat-európai utazása során az utópisták, elsősorban E. Cabet tanításaival. Barátjának, a filozófus Horárik Jánosnak a nézeteiben a francia utópista befolyáson kívül megmutatkozik a német W. Weitling hatása. Az 1848—49-es forr. és szabadságharc időszakában *Vasvári* P. és Petőfi S. munkásságán is erősen érződnek az utópista szoc. — főleg ugyancsak Cabet — eszméi, csakúgy mint később Madách Imre „Az ember tragédiája" c. művén. Ugyanebben az időszakban Bírányi Ákos „Köztársasági Káté"-jában a pol. és gazd. egyenlőséget megvalósító ideális „társulati (szociális) köztársaság"-ról ír. A szabadságharc leverése utáni időszakban — Táncsics mellett — *Gasparich* M. az ~ eszméinek kimagasló hazai képviselője. Tevékenységük idején a modern ipari prol. hazánkban sem fejlődött még ki. A munkásághoz tanításaik alig jutottak el. Nézeteikben az utópista eszmék általában forr. demokratizmussal vegyültek. Munkásságukat egyrészt antifeudális és a nemzeti függetlenségért vívott küzdelmük teszi jelentőssé, másrészt az, hogy a magy. pol. gondolkodásba bevitték a demokratizmus és az egyenlőség eszméit. — *Irod.: Engels, Friedrich:* A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig = Marx, Karl—Engels, Friedrich Művei. 19. köt. 1969. 173—218. old. — *Molnár Erik:* A történelmi materializmus ideológiai előzményei. 1952. 138 old. — *Pándi Pál:* „Kísértetjárás" Magyarországon. Az utópista szocialista és kommunista eszmék jelentkezése a reformkorban. 1—2. köt. 1972. — Az utópista szocialisták. Bibliográfia. (Összeáll.: Lakos Katalin. Kiad. a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár.) 1973. 79 old.

üzemi bizottságok Magyarországon: a tőkés vezetés ellenőrzésére, a termelés megindítására, a munkások és alkalmazottak gazdasági és politikai érdekeinek védelmére 1944 őszén—1945 tavaszán létrejött üzemi testületek. Megalakulásukat a munkások — forr. hagyományokra és külföldi tapasztalatokra támaszkodva — kezdeményezték, a munkáspártok segítették. Tagjaikat az üzemi dolgozók kollektívája választotta. Az üzemi bizottságokban a tisztviselők is képviseltették magukat. Működésüket az 1945. febr.-i, ill. véglegesen a jún.-i kormányrendelet szabályozta, mely szerint a 20-nál több alkalmazottat foglalkoztató üzemekben kellett üzemi bizottságot választani. Az ~ jelentős szerepet játszottak az o. lerombolt gazd.-nak helyreállításában, a tőkések tevékenységének ellenőrzésében és hatalmának korlátozásában, a dolgozók nevelésében, gazd. és pol. érdekeinek védelmében. Mint pol. harci terep is jelentős szerepet töltöttek be; a két munkáspárt rivalizálásának s egyúttal a *munkásegység* megteremtéséért folyó küzdelemnek színterei voltak. Soraikba a reakció is megpróbált beférkőzni. Tevékenységükkel elősegítették és előkészítették a *munkásosztály* hatalmának megteremtését, előmozdították a gazd. vezetők nevelését a munkásság soraiból. A *Szakszervezeti Tanács* 1945. júl.-ban, majd 1947. jún.-ban összehívta az ~ orsz. kongr.-át feladataik, munkamódszereik megvitatására. Irányításuk fokoza-

tosan a szaksz.-ek kezébe került. 1948 őszén változott feladatokkal üzemi *szakszervezeti bizottság*gá alakultak át. — *Irod.:* Az üzemi bizottságok a munkáshatalomért. 1944—1948. (Összeáll., szerk. és a bevezető tanulmányt írta: Jeney Károly, Rácz Béla, Strassenreiter Erzsébet.) 1966. 860 old. — *Rácz János:* Az üzemi bizottságok a magyar népi demokratikus átalakulásban. (1944—1948.) 1971. 159 old.

üzemi háromszög: a gyárak vezetésének a két munkáspárt egyesülése (1948) után meghonosodott formája. Az ~et a szocialista üzem (műhely, részleg) állami vezetője, az MDP helyi titkára és a szaksz. biz. titkára alkotta. E kollektíva feladata volt, hogy a termeléssel és az üzem kollektívájával kapcsolatos fontos kérdésekben állást foglaljon. Az üzem vezetőjének egyszemélyi felelősségét az ~ másik két tényezőjének tanácskozó szerepe nem érintette. Az ~ mint vezető testület az ötvenes évek közepén megszűnt. Az üzemi vezető szervek együttműködésének kötetlenebb és sokoldalúbb formái alakultak ki.

üzemi munkáslapok: az *osztályharc* országos kérdéseit egy-egy üzem sajátos viszonyai, a dolgozók helyi problémái szemszögéből megvilágító, a munkásmozgalmi sajtó részét képező időszaki kiadványok. A magy. munkásmozgalmi sajtó történetében a komm.-k honosították meg az ~at. A szd.-k területi szervezési elvével szemben a komm.-k az üzemekben, a munkahelyeken igyekeztek megszervezni a dolgozókat, s e munkájuk egyik eszköze volt az üzemi sajtó. Mo.-on az első ~at a KMP üzemi sejtjei teremtették meg a 30-as évek elején. Az illeg. ~: a Vörös Csepel (1931), a Vörös Juta (1932), a Vörös Téglás (1930), a Vörös Tungsram (1932) és a Vörös Villamos (1932) néhány számot értek csak meg, s megjelenésüket az üzemi *sejt*ek tagjainak letartóztatása rendre megszakította. — Az ~ reneszánsza a felszab. után következett be. A munkáspártok üzemi szervezeteinek közös kiadásában csaknem minden nagyobb üzemben, vállalatnál megjelentettek nyomtatott vagy kőnyomatos ~at, s ezek hatékonyan segítették a *munkásegység* megvalósítását, a *proletárdiktatúra* kivívását. A munkáshatalom körülményei között az ~ mint az üzemi kollektíva nyilvános fórumai és mint az üzemi dem. eszközei töltenek be fontos szervező, nevelő és kult. feladatot. Az MSZMP üzemi pártbizottságainak kiadásában 1974-ben 235 üzemi újság jelent meg csaknem 16 millió pld.-ban.

üzemi tanácsok: gyári vezető testületek. Mo.-on először 1919-ben a TK idején működtek, és mint a munkáskollektíva képviselői fontos szerepet töltöttek be a termelés szervezésében, a gyárak életének irányításában. — A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány és a SZOT elnökségének közös határozata az ellenforr.-i ún. munkástanácsok feloszlatása kapcsán 1957-ben rendelte el ~ok létesítését. Tagjait 1957. dec.—1958. márc. választották meg. A Minisztertanács és a SZOT határozata alapján 1963 őszén új ~i választásokat tartottak. 1704 üzemben 28 855 ~i tagot választottak meg. A ~ jogai: a vállalat gazdaságos működésének ellenőrzése, döntési jog egy sor, az üzemi kollektívát érintő kérdésben (nyereségrészesedés, jutalom, az igazgatói alap szociális és kult. részének felhasználása stb.). A vállalat vezetője negyedévenként számolt be az ~nak. Az üzemi *szakszervezeti bizottság*ok tevékenységének fejlődésével az ~ mint párhuzamos testületek fokozatosan feleslegessé váltak és elsorvadtak.

üzemi választmányok: korlátozott hatáskörű gyári testületek az 1918—19.-i *polgári demokratikus köztársaság*ban. Az 1918. okt.-i polg. dem. forr. győzelme után *Garami* E. szd. kereskedelemügyi miniszter rendelte el a munkásság forr.-i *munkástanács*okat követelő mozgalmának ellensúlyozására az ~ felállítását a 25 főnél több munkást foglalkoztató ipari üzemekben a munkaviszonyt érintő ügyekre (bér, munka- és szabadidő) kiterjedő beleszólási joggal, a *kollektív szerződés* keretein túl nem lépő kérdésekben tanácsadási joggal. A munkásság a rendelet ellenére számos gyárban a *munkásellenőrzés*t ténylegesen megvalósító munkástanácsokat alakított, vagy ~ elnevezéssel is a rendeletben körülírtnál szélesebb hatáskört vívott ki. A forr. előrehaladtával, a *kettős hatalom*nak a prol. javára történő eltolódásával ezek az üzemi szervek — még márc. 21. előtt — sok gyár vezetését teljesen kezükbe vették.

V W
(X Y)

Vadas Andor (Kolozsvár, 1901. dec. 26.—Bp., 1920. febr. 20.): diák; kommunista. Részt vett a KIMSZ alakuló kongr.-án, a TK idején a KIMSZ agitátora. A proletárhatalom megdöntése után bátyjával, *Vadas* M.-nal együtt Bécsbe emigrált. Pártmegbízatással mindketten hazatértek, s árulás folytán ellenforr. különítményesek kezébe kerültek, akik halálra kínozták őket.

Vadas Márton (Kolozsvár, 1900. febr. 4.—Bp., 1920. febr. 20.): diák; kommunista. Tagja volt a *Galilei Kör*nek, a TK idején a VH soraiban harcolt. A proletárhatalom megdöntése után öccsével, *Vadas* A.-ral együtt Bécsbe emigrált. Pártmegbízással tértek haza mindketten. Árulás folytán azonban ellenforr. különítményesek kezébe kerültek, akik halálra kínozták őket.

Vági István (Nagykőrös, 1883. júl. 24.—SZU, 1940.): ácsmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1902-ben lépett be a MÉMOSZ-ba, 1919-ben a KMP-be. A TK idején a MÉMOSZ zászlóalj pol. biztosa a VH-ban. Az építőmunkások között nagy népszerűségre tett szert elvhűségével, bátorságával. 1921-ben Győrött, 1922-ben Pécsett a városi szd. pártszervezet titkára. 1922-ben a MÉMOSZ ácsszakosztálya elnökévé, majd a KV tagjává választották. A 20-as évek elején az MSZDP-ben és a MÉMOSZ-ban kibontakozó ellenzéki mozg. egyik kezdeményezője és vezetője, ezért 1924. dec.-ben kizárták az SZDP-ből. Az illeg. KMP vezetőségével együttműködve 1925. ápr.-ban egyik megalakítója a *Magyarországi Szocialista Munkáspárt*nak, majd annak elnöke. A KMP I. kongr.-án a KB tagjává választották. Az illeg. korlátainak áttörésére, a munkások és parasztok széles tömegeivel való kapcsolat megteremtésére törekedett. Többször letartóztatták, összesen 7 évet töltött börtönben. Kiszabadulása után a SZU-ba emigrált. Itt a *Vörös Szakszervezeti Internacionálé* Központi Tanácsának tagja, közép-európai szekciójának h. vezetője. 1935-ben a moszkvai városi tanács képviselőjévé választották. 1938-ban koholt vádak alapján letartóztatták, s a fogságban meghalt. — *Irod.:* Kőműves Imre: Vészben, viharban. Vági István élete. 1972. 335 old.

Vágó Béla (Kecskemét, 1881. aug. 9.—SZU, 1939.): magántisztviselő; baloldali szociáldemokrata, majd kommunista. A századforduló éveiben a *Népszava* munkatársa. 1903—04-ben kapcsolatba került *Szabó* E.-nel, s ettől kezdve az MSZDP vezetőségével szemben mindinkább ellenzéki álláspontra helyezkedett. 1906-ban az MSZDP debreceni, később kecskeméti szervezetének titkára. Széles körű agitációs munkát végzett; a paraszti tömegek megnyerése érdekében felvetette az egyházi birtokok parcellázásának követelését. Az MSZDP 1907. évi kongr.-án a pártszervezetek kiépítését, a vidéki agit. erősítését, a nemzetiségek közötti szervező munka megjavítását szorgalmazta. 1908—10 között a bp.-i kávéházi alkalmazottak szervezkedésének egyik vezetője. Az I. vh. idején a Magánalkalmazottak Orsz. Szövetségének egyik vezetője. 1918-ban részt vett az antimilitarista propagandában. Megalakulásától kezdve tagja volt a *Budapesti Munkástanács*nak, majd vezetője az ott működő komm. *frakció*nak. 1918. nov. szakított az MSZDP-vel és közreműködött a KMP megalakításában. Tagja volt azelső KB-nek. 1919. febr. 21-én a KMP több vezetőjével együtt letartóztatták. A TK-ban h. belügyi *népbiztos*, 1919. ápr.— belügyi népbiztos. Az *intervenció*sok elleni háborúban népbiztosi tisztségének megtartása mellett az I. hadtest parancsnokaként vett részt. *Kun* B. közvetlen munkatársai közé tartozott. A TK megdöntése után Ausztriába emigrált. 1919—21 a bécsi magy. komm. *emigráció* egyik vezetője. 1921-ben Németo.-ba ment és bekapcsolódott a *Német Kommunista Párt* tevékenységébe, a 20-as években Szovjet-Oroszo. berlini kereskedelmi kirendeltségén is dolgozott. A hitlerizmus uralomra jutását követően rövid ideig még Németo.-ban tartózkodott, agit.-s munkát végzett, és egyik szerk.-je volt az illeg. *Rote Fahne* c. lapnak. 1933 végétől a SZU-ban dolgozott, a *Sarló és Kalapács* c. folyóiratot szerkesztette. 1939-ben törvénysértések áldozata lett.

Vágvölgyi Tibor (Rákospalota, 1911. ápr. 13.—): magántisztviselő; szociáldemokrata, majd kommunista. 1930-ban lépett be az MSZDP-be. A párt Bp. VIII. ker. szervezetében

és a MOSZ-ban dolgozott. 1936—40 az OIB egyik titkára. A felszab. után az SZDP oktatási titkáraként, majd a Fővárosi VB titkáraként a *munkásegység* megteremtéséért küzdött. 1948—56 az MDP KV tagja, 1948—51 a Munkásmozgalmi Intézet igazgatóhelyettese, 1951— a Közoktatásügyi, majd a Tankönyvkiadó igazgatóhelyettese, ill. igazgatója. Az MSZMP XI. kongr.-a (1975) a KEB tagjává választotta.

Vahlteich, Karl Julius (1839. dec. 30.—1915. febr. 26.): német cipész; szocialista. Vezető szerepet játszott a német munkásosztálynak a liberális burzsoáziától független és önálló szervezkedésében. Az *Általános Német Munkásegylet* egyik alapítója és titkára. Az egyleten belül F. *Lassalle* elnöki diktatúrájával és nézeteivel szemben az ellenzékhez tartozott, s tiltakozásul 1864-ben lemondott titkári tisztségéről. 1869-ben egyik alapítója s vezetője a *Szociáldemokrata Munkáspárt*nak. 1874-ben birodalmi képviselő. 1881-ben az USA-ba vándorolt ki, ott szoc. lapokat szerkesztett.

Vaillant, Édouard Marie (1840. jan. 29.—1915 dec. 18.): francia orvos, mérnök; blanquista forradalmár. Az I. Int. Főtanácsának tagja. Részt vett a *Párizsi Kommün* harcaiban, a Kommün tagja; a VB-ben és a közoktatásügyi bizottságban tevékenykedett. A Kommün leverése után Angliába emigrált, ahol az I. Int. Főtanácsának tagja lett. 1880-ban hazatért, A. *Blanqui* halála után a blanquisták egyik vezetője. Részt vett a II. Int. szervezésében. 1893— képviselő. 1901-ben Franciao. Szocialista Pártja megalakításának egyik kezdeményezője. A munkások között nagy népszerűségre tett szert, közt. elnöknek is jelölték. Az I. vh. kitörése után csatlakozott a burzsoázia háborús céljait támogató ún. „szent egység"-hez.

Vaillant-Couturier, Paul (1892. jan. 8.—1937. okt. 10.): francia jogász, író; kommunista. Az I. vh. alatt internacionalista, 1918-ban baloldali szoc. képviselő. Részt vett az FKP megalakításában. 1921— a KB, majd a Pol. Iroda tagja. 1926—37 a l'*Humanité* szerk.-je. 1924—28 és 1936—37 parlamenti képviselő. Nagy szerepet játszott a forr. írók és művészek dem. és forr. szervezeteinek létrehozásában. A *népfront (Franciaországban)* aktív szervezője.

Vajda Imre (Bp., 1900. júl. 24.—Bécs, 1969. aug. 30.): közgazdász; szociáldemokrata, majd kommunista. 1917-ben lépett be az MSZDP-be. A TK idején vállalati munkástanácstag, századparancsnok a VH-ban. A *proletárdiktatúra* megdöntése után Bécsbe emigrált. Részt vett a *Világosság csoport* tevékenységében. 1936-ban illeg. munkája miatt Auszriából kiutasították; ekkor hazatért s 1944-ig az MSZDP-ben tevékenykedett. 1944-ben munkatáborba hurcolták. A felszab. után az SZDP értelmiségi titkára, a szd. baloldal egyik képviselője a párt Orsz. Vezetőségében. 1945 őszétől a Kereskedelmi, 1948— az Iparügyi Minisztériumban töltött be vezető funkciót. 1948—50 az MDP PB tagja. 1948—49 az Orsz. Tervhivatal elnöke, majd a Belkereskedelmi Minisztérium államtitkára. 1948-tól a Közgazdasági Egyetem tanára; részt vett az MTA újjászervezésében. 1951-ben koholt vádak alapján bebörtönözték. 1956-ban rehabilitálták. Ezután a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen tanszékvezető tanár, a közgazdaságtudományok doktora. 1965— nyugdíjas. A Magy. Közgazdasági Társaság elnöke, az MSZMP KB közgazd. elméleti munkaközösségének tagja. Külföldi előadókörútján hirtelen elhunyt. — *M.:* Szocialista külkereskedelem. A KGST és a szocialista nemzetközi munkamegosztás. 1963. 414 old. — Magyarország és a világ kereskedelme. Tanulmányok. 1965. 259 old.

választójogi küzdelmek Magyarországon: a magyar *munkásmozgalom* felszabadulás előtti politikai harcának egyik fontos eleme, 1918 előtt pedig az MSZDP pol. tevékenységének legfőbb tartalma. Már a kialakuló szoc. mozg. első célkitűzései közé tartozott, hogy a vagyoni cenzuson alapuló választójog reformját követelve pol. jogokhoz és parlamenti képviselethez juttassa az ipari és mezőgazd. munkásságot. E küzdelem jegyében alakult meg 1868-ban az *Általános Munkásegylet*, majd *Frankel* L. vezetésével 1878-ban a *Nemválasztók Pártja*. 1890-ben az MSZDP Elvi Nyilatkozatában szintén magáévá tette az ált. választójog követelését, „anélkül azonban, hogy a parlamentarizmus értéke felett csalódásba ejtené magát". Orsz. jelentőségűvé a munkásság választójogi küzdelme először az 1905—06-os kormányzati válság időszakában vált. Ekkor a parlamenten kívüli Fejérváry—Kristóffy-kormánnyal szövetkező szd. pártvezetőség választójogi tömegmozgalmat szervezett, a fővárosi munkásság 1905. szept. 15-én egynapos pol. *sztrájk*kal tüntetett az ált. titkos választói jog mellett *(Vörös Péntek)*. A koalíciós kormány uralma idején, 1907 okt. 10-én már közel 200 000 munkás részvételével a vidéki városokra is kiterjedő *általános sztrájk* és *tüntetés*sorozat követelte a választójogot *(Vörös Csütörtök)*. A Nemzeti Munkapárt kormányra jutása (1910) után a választójogi küzdelem a széthullott ellenzéki koalíció dem. szárnyával (*Justh* Gy. csoportja) szövetségben folytatódott. E harc csúcspontja a bp.-i

munkásság I. vh. előtti legnagyobb tömegmegmozdulása, a *Vérvörös Csütörtök* (1912. máj. 23.). A parlamenti ellenzék obstrukciójának letörése után, a munkásmozg. hanyatlása idején elfogadták a Tisza István-féle választójogi törvényt, amely csak kisebb engedményeket tartalmazott az ipari munkásság számára. A reform gyakorlati megvalósítására az I. vh. kitörése miatt nem került sor. Az MSZDP s a polg. ellenzéki pártok a háború alatt is fenntartották választójogi követeléseiket. Kezdetben a „hősök választójogát" követelték, majd 1917-ben választójogi szövetséget kötöttek, s Tisza István bukása után a szövetség két minisztere is bekerült az 1917. jún.-ban alakult Esterházy-kormányba. A Demokrata Párt vezetője, Vázsonyi Vilmos, a választójogi reform kidolgozásával megbízott miniszter tagja maradt az 1917 nyarán alakult harmadik Wekerle-kabinetnek is, majd a NOSZF győzelme után fokozatosan jobbra tartva szembekerült a reform legfőbb támaszával, a szervezett munkássággal. Az 1918-as januári *általános politikai sztrájk* után — a munkásság követelésére — az MSZDP vezetősége felmondta a polg. pártokkal kötött választójogi szövetséget. Ezután is kapcsolatot tartott azonban részint Vázsonyival, részint az ellenzék baloldali csoportjaival (*Károlyi* M.) s a polg. radikálisokkal. — Az 1918. okt.-i *polgári demokratikus forradalom* győzelme után kidolgozott dem. választójogi törvényjavaslat az első nagy lépés volt az ált. választójog megvalósulása felé. A TK választójogi rendelete Mo. történetében először, a kizsákmányolók kizárásával az egész felnőtt lakosságnak választójogot adott. Ennek alapján tartották meg Mo.-on az első szabad választást (1919. ápr. 7.).— A forr.-ak veresége s a Horthy-rendszer megszilárdulása után az ipari munkásság egy része választójoghoz s az MSZDP parlamenti képviselethez jutott ugyan, a forr. erők s a *proletariátus* legelnyomottabb rétegei azonban mindvégig ki voltak zárva e polg. jog gyakorlásából. Az ált. választójog és a titkos szavazás csak a felszab. után, a népi dem. rendszerében vált az orsz. társadalmi-pol. életének tényezőjévé, a dolgozók elvitathatatlan jogává. — *Irod.: Pamlényi Ervin:* A Horthy-korszak választási visszaélései. 1958. 71 old. — *Mucsi Ferenc:* A Kristóffy—Garami paktum — A Magyarországi Szociáldemokrata Párt taktikája az 1905—1906. évi politikai válság időszakában. 1970. 244 old.

választójogi törvények Magyarországon: az ország törvényhozó testülete (nemzetgyűlés, országgyűlés) tagjainak megválasztását szabályozó törvények és törvényerejű rendelkezések. A magy. *munkásmozgalom* a kezdetektől egészen a néphatalom megvalósulásáig szüntelen harcot vívott olyan ~ért, amelyek a dolgozó tömegeknek lehetőséget adnak, hogy ált. és titkos választás útján küldjék be képviselőiket a parlamentbe. Ez — az 1918—19. évi forr. időszaktól eltekintve — csak a felszab. után valósult meg. — Az első polg. értelemben vett választójogi törvény (1848: V. tc.) vagyoni cenzushoz kötötte az aktív és a passzív választójogot. Rendelkeztek e joggal azok, akik korábban nemesi jogon választók voltak; valamint a 20. évet betöltött férfiak, ha városokban 300 Ft értékű házzal vagy telekkel, falvakban $^1/_4$ telekfölddel rendelkeztek, ha mint iparosok legalább egy segéddel dolgoztak, és az értelmiségi foglalkozásúak. A szavazás nyílt volt. Nem hozott lényeges változást sem a választók számában, sem a szavazás módjában az 1874: XXXIII. tc., mivel a vagyoni cenzus mértékét lényegében az 1848-as törvényhez hasonlóan szabta meg, sőt szűkítette a választójogosultak körét (9. §), az adóhátralékban levőket pedig kizárta a szavazásból (12. §). Az 1874-es választójogi törvény alapján zajlott le a dualizmus időszakának valamennyi további választása. E törvény alapján az összlakosság mintegy 6%-ának, az 1910-es választáskor kb. egymillió férfinak volt választójoga. A *munkásosztály* vezette haladó erők állhatatos választójogi küzdelme *kompromisszum*okra kényszerítette az uralkodó osztályokat. Az 1913: XIV. tc. a vagyoni cenzus helyett a műveltségi cenzust helyezte előtérbe. Ez — tekintettel az uralkodó osztályok kult. monopóliumára — lényegében ugyanúgy hatott, mint a vagyoni cenzus. A középiskolánál alacsonyabb végzettség esetén a törvény a választójogot — az iskolai végzettség arányában — különböző egyéb feltételekhez (bizonyos összegű egyenes adó fizetése, önálló ipar, állandó vagy legalább 3 évi megszakítatlan alkalmazás) kötötte, megkívánta az állandó lakást és felemelte a választói korhatárt a középiskolai végzettségűeknél 24, a többi kategóriáknál 30 évre. E törvény Bp.-en és a törvényhatósági jogú városokban titkos szavazást írt elő. Az 1918: XVII. tc. a választói korhatárt általánosan 24 évben állapította meg, a választójogot magy. vagy bármely hazai nyelven való írni-olvasni tudáshoz, valamint egyéb feltételekhez (6 elemi osztály elvégzése, 10 korona egyenesadó, 8 holdnyi föld tulajdona, önálló iparűzés, állandó alkalmaztatás, Károly-csapatkereszt, vitézségi érem) kötötte. E törvény alkalmazására nem került sor. — A *polgári demokratikus forradalom* idején az 1918:I. néptörvény minden 21 éves férfinak és nőnek (az utóbbiaknak csak ha írni-olvasni tudtak) biztosította a választójogot és a választás titkosságát. A TK idején a *Forradalmi Kormányzótanács* XXVI. sz. rendelete szabályozta a választójogot. Eszerint minden 18 évet betöltött

férfi és nő választó, ill. választható, s a szavazás titkos. A rendelet 21. §-a a kizsákmányolókat kizárta a választójog gyakorlásából. Az 1919. ápr.-i választásokon mintegy 2 millió állampolgár élt választójogával. — Az ellenforr. első rendelkezése a választójogról (a Friedrich-kormány 1919. évi 5985. ME sz. rendelete) bár felemelte a választói korhatárt 24 évre, és a nőknél ismét feltételül szabta az írni-olvasni tudást, lényegében még fenntartotta az ált. titkos választójogot. Jelentékenyen csorbította viszont azt a Bethlen-kormány 1922. évi 2200. ME sz. rendelete, amely a nőknél 30 évre emelte a választói korhatárt, a férfiaknál 4, a nőknél 6 elemi elvégzését, két évig azonos helyen lakást kívánt meg és a TK alatti tevékenységért elítélteket 5—10 évre kizárta a választójog gyakorlásából. A rendelet vidéken visszaállította a nyílt szavazást. E rendeletet törvényesítette az 1925: XXVI. tc. Az 1938: XIX. tc. titkossá tette a szavazást. Ezt azonban ellensúlyozta az ajánlási rendszer. Az egyéni választókerületekben 500 (országosnak elismert pártnál 150), lajstromos kerületekben 1500 (országos pártnál 150—750) választópolgár írásbeli ajánlásával indulhatott a képviselőjelölt. Az ajánláson a nevet, lakcímet, foglalkozást is fel kellett tüntetni. Választójoggal rendelkezett lajstromos választókerületekben minden 26 évet (egyéniben 30 évet) betöltött férfi, ha hat elemit végzett, 6 éve ugyanabban a községben lakott és 10 éve magy. állampolgár. A szükséges iskolai végzettség hiányában a választójogosultság különleges feltételei közül (frontharcos, hadirokkant, vitézségi érem tulajdonosa, 4 éve ugyanott alkalmazott gazd. cseléd) legalább eggyel kellett rendelkezni. Nőknél a választói korhatár 30 év volt, szavazati joggal bírtak, ha a szükséges iskolai végzettséggel rendelkeztek, ha férjüknek választójoga volt, ill. ha saját jövedelmükből éltek. Ha csak írni, olvasni tudtak — a fentiek mellett —, csak akkor szavazhattak, ha legalább 3 gyermekük volt. — A felszab. után az 1945: VIII. tc., az 1947: XXII. tc., az 1949: XX. tc. (a Magyar Népköztársaság alkotmánya) és az 1966: III. tc. szabályozta a választójog gyakorlását. Valamennyi törvény az ált. titkos választójog alapján állott. Az 1945-ös és az 1947-es törvény szerint a választói korhatár 20 év volt, férfiaknál és nőknél egyaránt. Az 1945-ös és 1947-es törvények alapján nem élhettek választójogukkal a fasiszta szervezetek volt tisztségviselői, a népügyészségek által vádolt, a felszab. után rendőrhatósági őrizet alatt állott személyek, az áttelepülésre köteles németek, a nem igazolt volt csendőrök. Az 1949-es és az 1966-os törvény 18 évben állapította meg a korhatárt. Mindkét törvény kimondja a képviselők beszámolási kötelezettségét és biztosítja a választóknak a képviselők visszahívásának jogát. A jelenlegi hatályos törvény szerint csak az elmebetegek s a bírói ítélettel pol. jogaik gyakorlásától eltiltottak vannak kizárva a választójogból.

Választójog Országos Szövetsége, *Választójogi Liga:* 1. 1905. aug.-ban Budapesten az általános választójog kivívásának célkitűzésével alakult polgári demokratikus szervezet, amelyet az MSZDP is támogatott. A választójogi reformot ígérő Fejérváry—Kristóffy-kormánnyal rokonszenvezett. 1907-ben a koalíciós kormány elnyomó intézkedései hatására beszüntette működését. — 2. 1910. ápr.-ban Bp.-en Bánffy Dezső elnökletével alakult társadalmi szövetség, amely pártállásra való tekintet nélkül tömörítette mindazokat a közéleti személyiségeket, vezető értelmiségieket, akik célul tűzték ki az ált. titkos választójog kivívását. Ugyanez év okt.-ében a ~n belül társaskör alakult Reform-klub néven a választójogi küzdelem népszerűsítésére. A szövetségnek, ill. a társaskörnek *Ady* E. és a kor tud. és kult. életének számos más kiválósága is tagja volt. Részt vett munkájában több függetlenségipárti, polg. radikális és szd. vezető is. A szövetség az I. vh. kitöréséig működött. Tevékenységét az 1917. jún.-ban megalakult, az MSZDP-ből, a *Károlyi* M. vezette függetlenségiekből, a Vázsonyi-párti demokratákból, a polg. radikálisokból és néhány más ellenzéki csoportból álló Választójogi Blokk folytatta. Ez 1918. febr.-ig állott fenn, amikor az MSZDP rendkívüli kongr.-a — a baloldal képviselőinek követelésére — határozatilag mondta ki a polg. pártokkal való kapcsolat megszakítását. Ugyanekkor a polg. radikálisok is megtagadtak minden közösséget a mind reakciósabbá váló Vázsonyi-párttal.

valcolás ⟨ném. walzen 'vándorolni'⟩: a fiatal iparossegédek hagyományos, szakmai ismereteik bővítése érdekében tett, többnyire külföldi vándorútja. Középkori, céhes eredetű szokás, a céhszabályok kötelezően írták elő. A ~ szokása még a 19. sz. második felében is egészen általános volt a mo.-i munkásságnál. A vándorút bővítette a munkások látókörét, szakismereteit, s emellett utat nyitott a modern. szoc. munkásmozg. számára is. A magy. munkásmozg. olyan úttörői, mint *Hrabje* J., *Frankel* L., *Engelmann* P. és sokan mások is valcoló munkásokként, a fejlettebb Ny-európai o.-okban ismerkedtek meg a szoc. eszmékkel és honosították meg azokat Mo.-on.

Valentiny Ágoston (Kalocsa, 1888. okt. 6.—Bp., 1958. aug. 21.): jogász; szociáldemokrata. 1918-ban lépett be az MSZDP-be. A TK idején

Szegeden a Közalkalmazottak Szakszervezetének egyik vezetője. A francia megszállás idején a TK iránti *szolidaritás* jeléül *sztrájk*ot szervezett. Emiatt az ellenforr. rendszerben megfosztották állásától. A két vh. között az MSZDP szegedi szervezetében vezető tisztségeket töltött be. A felszab. után Szeged első polgármestere. 1944—45-ben az Ideiglenes Nemzeti Kormány igazságügyminisztere. Munkásegységellenes pol.-t folytatott, ezért 1945. júl.-ban lemondásra kényszerült. 1950-ben koholt vádak alapján elítélték. 1955-ben szabadlábra helyezték, majd rehabilitálták.

Vallès, Jules (1832. jún. 10.—1885. febr. 14.): francia író; szocialista. A *Párizsi Kommün* tagja, az oktatási, majd belügyi biz. tagja, a Le cri de peuple (Népkiáltás) c. lap kiadója. A Kommün leverése után Angliába emigrált, Franciao.-ban halálra ítélték. 1880 után tért haza. Műveiben a proletariátus forr. harcát örökítette meg. — *M.:* A lázadó. Regény. Marcel Cachin előszavával. 1951. 239 old. — Szemben a világgal. (Jacques Vingtras.) (...az előszót írta Dániel Anna.) 1—3. köt. 1959. — Vándorkomédiások. (...az utószót írta Gyurkó László.) 1959. 84 old.

valódi demokrácia, *démocratie véritable:* a Francia Kommunista Párt politikai céljának tömör, jelszószerű összegezése a gaulle-izmus elleni harc idején. Továbbfejlődéséről l. *francia baloldal közös kormányprogramja.*

Vámbéry Rusztem (Bp., 1872. febr. 25.—New York, 1948. okt. 24.): ügyvéd; polgári radikális jogtudós, a szocialista mozgalom szimpatizánsa. 1918-ban a *Magyar Nemzeti Tanács* tagja. A TK megdöntése után több pol. perben, így 1920-ban a *népbiztosper*ben védőügyvéd volt. 1926—38 a *Huszadik Század* folytatójaként megjelenő Századunk c. folyóirat szerk.-je, a szd. sajtó állandó munkatársa. 1938-ban Londonba emigrált, részt vett a *Károlyi* M. vezette angliai magy. függetlenségi mozg.-ban. Később az USA-ba költözött és ott élt haláláig. 1947—48 Mo. washingtoni követe.

Vámos Ilona (Érmihályfalva, 1896. aug. 31.—Bergen-Belsen, Németo., 1945. ápr.): hímzőnő; kommunista. 1919-ben lépett be a Szabómunkások Orsz. Szövetségébe, 1925-ben az MSZMP-be, majd a KMP-be. 1926-ban a KMP berlini pártiskoláján tanult, ezután a *Magyarországi Vörös Segély* szervezője. 1927-ben letartóztatták és másfél évi börtönre ítélték. Kiszabadulása után a VS egyik vezetője. 1942-ben ismét letartóztatták. Mo. ném. megszállása után németo.-i koncentrációs táborba hurcolták, s ott halt meg.

Van Acker, Achille (1898. ápr. 8.—): belga szocialista, 1927— parlamenti képviselő. 1940—44 az illeg. szoc. mozg. egyik vezetője. 1944—45 miniszter, 1945— a *Belga Szocialista Párt* vezetőségének tagja. 1945. febr.—1946. júl., majd 1954. ápr.—1958. jún. miniszterelnök, 1961-ben a szenátus elnökévé választották.

Vanczák János (Pest, 1870. okt. 19.—Bp., 1932. júl. 8.): lakatosmunkás; szociáldemokrata. 1899-ben a bp.-i lakatos ipartestület betegsegélyző pénztárának tisztviselője, 1904—20 a Mo.-i Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének titkára. Ebben a minőségben tagja a Vas- és Fémmunkások Nemzetközi Szövetsége VB-jének. 1905—25 szerk. a Magyar Vas- és Fémmunkások Zsebnaptárát. 1918. okt.—1919. márc. a *Budapesti Munkástanács* egyik elnöke. A TK idején a jobboldali szakszervezeti vezetők csoportjának tagja. Az ellenforr. idején *Somogyi* B. meggyilkolása után átvette a *Népszava* szerkesztését. A lap hasábjain a munkásság nevében együttműködést ajánlott fel Horthy terrorista uralmának. Tagja volt a *Szakszervezeti Tanács*nak, valamint az MSZDP vezetőségének.

Vandervelde, Émile (1866. jan. 25.—1938. dec. 27.): belga jogász; szocialista. A Belga Munkáspárt (l. *Belga Szocialista Párt*) egyik megszervezője, 1894— parlamenti képviselő. Megalakulásától (1900) az NSZI elnöke. A II. Int. kongr.-ain közvetített J. *Jaurès* és A. *Bebel*, a reformisták és az ortodox marxisták, később a francia—angol antimilitaristák és a német SZDP között. Az I. vh. idején a háborús koalíciós kormány tagja. A NOSZF után a szovjetellenes intervenció híve, de később bírálta ezt a magatartást. A két vh. között többször miniszter, s évekig az SZMI elnöke. Egységfrontellenes álláspontra helyezkedett, de bírálta a be nem avatkozási pol.-t, s 1938-ban Franco elismerése miatt szembekerült pártja más miniszteireivel (P. H. *Spaak*, H. *De Man*), s lemondott miniszterelnök-helyettesi és egészségügyminiszteri tisztéről.

Vándor (Veneziáner) Sándor (Miskolc, 1901. júl. 28.—Sopronbánfalva, 1945. jan. 14.): szocialista karmester, zeneszerző; a kommunista mozgalom szimpatizánsa. Részt vett a TK idején az ifj. mozgalmakban. 1932-ben külföldi zenei tanulmányait befejezve bekapcsolódott a hazai munkásművelődési mozg. szervezésébe, több kórus vezetését vette át. 1936-ban létrehozta a róla elnevezett munkáskórust (l. *Vándor-kórus*). Tevékenységét az illeg. KMP irányelvei alapján foly-

tatta. Új munkásmozg. énekkultúra kialakítására törekedett, tág teret biztosított a népdaloknak, az új magy. zeneszerzők alkotásainak. 1944-ben a németek elhurcolták s halálra kinozták.

Vándor-kórus: művészeti együttes az 1930—40-es években, a magyar munkásénekkari mozgalom megújhodásának legjelentősebb szervezete. 1936-ban alakult a *Szalmás-kórus* és más munkásénekkarok baloldali tagjaiból *Vándor* S. vezetésével, „Vándor Sándor tanítványai" néven. Célul tűzte ki a munkásmozg. új énekkari kultúrájának megteremtését. Műsorába bevonta a népzenét és az új magy. zeneszerzők művelt. Tagjai a komm. mozg. által irányított tömegakciók tevékeny részesei voltak; a kórus a baloldali kult. és sportmozg. egyik központja lett. 1941—42 folyamán a KMP számos tagját küldte a ~ba és közvetlenül támogatta munkáját az OIB is. A ~ működése Mo. ném. megszállása idején szűnt meg. A felszab. után Székely Endre vezetésével újjáalakult, majd az 50-es években tevékenysége szünetelt. 1957— ismét folytatja működését. Jelenleg a *Munkásőrség* énekkara.

Vang Ming, eredetileg *Csen Sao-jü* (1904—1974. márc. 27.): kínai kommunista pártvezető. Vuhanban, Sanghajban és a moszkvai Szun Jatszen egyetemen tanult. 1926— a KKP tagja. Részt vett a KKP VI. kongr.-án (1928) és a KI VI. kongr.-án (1928). 1931-ben a KKP főtitkára. 1934-ig fontos szerepet vitt a párt felső vezetésében, nagyrészt Moszkvában dolgozott. 1935-ben „baloldali" hibákért bírálták és leváltották. A KI VII. kongr.-án pártja képviselője és a KI VB tagja. 1937—45 ismét Kínában dolgozott, ekkor jobboldali hibákért bírálták. 1945 és 1956, a KP VII., ill. VIII. kongr.-án a KKP KB tagja. 1956-ban a KB engedélyével gyógykezelésre a SZU-ba utazott. Élete végéig az SZKP és a KKP testvéri szövetségének élharcosa. Kínában ismételten, legutóbb a KKP X. kongr.-án (1973) bírálták.

Vántus Károly (Nagyvárad, 1879. febr. 20.—Moszkva, 1927.): ácsmunkás; szociáldemokrata, majd kommunista. 1896-ban Nagyváradon lépett be a szakszervezetbe és az MSZDP-be. 1901—06 az MSZDP nagyváradi titkára és a *Nagyváradi Munkás-Újság* szerkesztője. 1907—14 az MSZDP vezetőségének tagja. Az I. vh.-ban orosz fogságba került és egy Donyec-medencei szénbányában dolgozott. 1918— az OK(b)P magy. csoportjának titkára, a *Szociális Forradalom* c. lap munkatársa, a moszkvai magy. agitátoriskola előadója. 1918. nov.-ben hazatért, részt vett a KMP megalakításában, tagja az első KB-nek. A TK idején földművelésügyi népbiztos, Vas megye kormánybiztosa, a Szövetséges Központi Intéző Bizottság tagja. A *proletárdiktatúra* megdöntése után a *népbiztos per*ben halálra ítélték. 1922-ben a *fogolycsere-akció* révén Szovjet-Oroszo.-ba került. Moszkvában a belügyi népbiztosságon dolgozott. *Irod.: Rév Erika:* A népbiztosok pere. 1969. 278 old.

Vanzetti, Bartolomeo: *Sacco-Vanzetti ügy*

Vapcarov, Nikola (1909. dec. 28.—1942. júl. 23.): bolgár munkás, költő és drámaíró; kommunista. 1941—42 a *Bolgár Munkáspárt* KB-ja katonai bizottságának tagja. 1942. márc.-ban letartóztatták, majd négyhónapi szörnyű kínzás után agyonlőtték. ~ a forr. munkásság harcának, életének, jövőbe vetett hitének szuggesztív erejű tolmácsolója. — *M.:* Párviadal. Versek. (...a bevezetést Kardos László írta.) 1951. 112 old.

Váradi László (Nagyméhespuszta, 1886. nov. 20.—SZU, 1936): vegyészmérnök; kommunista. A 20-as évek elején egyik vezetője az MSZDP-n belül szerveződő ellenzéki csoportnak. 1921— a KMP tagja. Tevékenyen részt vett a *Magyarországi Szocialista Munkáspárt* létrehozásában, s a párt vezetőségi tagjává választották. Az MSZMP képviselője az SZMI marseille-i (1925) kongr.-án. A KMP I. kongr.-án küldött, a napirend egyik előadója; itt beválasztották a KB-be. 1926-ban Ausztriába, Franciao.-ba, majd a SZU-ba ment. 1930 körül visszatért Franciao.-ba és eltávolodott a komm. mozg.-tól.

Varga Gyula András (Bp., 1890. márc. 24.—Bp., 1959. aug. 25.): az osztrák—magyar közös hadsereg hivatásos katonatisztje; kommunista. 1915-ben orosz fogságba került. 1917-ben részt vett a NOSZF-ban. A penzai városi szovjet tagjává választották. Közreműködött a katonai körzet hadifogoly-szervezeteinek létrehozásában, az *Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt magyar csoportjá*nak tagja. 1918. máj.-ig internacionalista csapatok parancsnokaként harcolt a Volga mentén, máj. végétől a csehszlovák légió lázadó egységei ellen küzdött. 1918 őszétől a 216. nemzetközi ezred parancsnokhelyettese, később parancsnoka, részt vett Szamara és Szimbirszk felszabadításában. 1919 nyarán Kijevben az Interbrigád szervezője, a nemzetközi VH-t szervező parancsnokság titkára. 1920—21-ben belső karhatalmi lövészdandár élén részt vett a Volga menti kuláklázadások leverésében. A harcokban súlyosan megsebesült, ezért nyugdíjazását kérte. Ezután tevékeny részese a moszkvai magy. *emigráció* életének, a *Sarló és Kalapács* c. folyóiratnak és a VH központi

múzeumának munkatársa. 1947-ben hazatért Mo.-ra és mint a néphadsereg nyugalmazott altábornagya, társadalmi és hadtörténeti tevékenységet folytatott.

Varga Jenő (Nagytétény, 1879. nov. 6.—Moszkva, 1964. okt. 7.): közgazdász; szociáldemokrata, majd kommunista. Pékmunkásként autodidakta módon képezte magát, majd elvégezte az egyetemet és középiskolai tanár lett. 1906-ban lépett be az MSZDP-be, 1907— a *Népszava* belső munkatársa, a közgazdasági rovat vezetője. Közgazdasági, szociológiai írásai rendszeresen megjelentek a Népszavában, a *Szocializmus*-ban és a Die *Neue Zeit*ben. 1910—14 között felfigyelt az *imperializmus* gazd. jelenségeire, s a magy. kartellek kialakulásáról önálló kutatásokon alapuló tudományos munkát írt (1912). Az I. vh. éveiben a Népszavánál folytatta munkásságát. Az 1918. okt.-i *polgári demokratikus forradalom* győzelme után a bp.-i egyetemre nevezték ki professzornak. 1919 kezdetétől a szd. baloldal egyik vezetője. A TK kikiáltása után pénzügyi *népbiztos*, majd a szociális termelés egyik népbiztosa, a *Népgazdasági Tanács* elnöke. Egyike volt azoknak, akik a legjobban át tudták tekinteni a TK gazd. problémáit. A *proletárdiktatúra* megdöntése után Bécsbe, majd Szovjet-Oroszo.-ba emigrált. Több munkában elemezte a TK gazdaságpolitikáját, s ezek *Lenin* figyelmét is felkeltették. Bekapcsolódott a KI munkájába, s a KI III. kongr.-a előkészítéseként jelentették meg a kapitalizmus világgazd. válságáról írott tanulmányát. A *Parasztinternacionálé* 1923-ban tartott moszkvai kongr.-án referátumot tartott. A KI V. kongr.-án (1924) az ált. gazd. helyzetről, a VI. kongr.-on (1928) a SZU gazd. helyzetéről tartott előadói beszédet. Az utóbbi kongr.-on a VB póttagjává választották. Az 1920-as évek második felében az *Új Március* rendszeresen közölte tanulmányait. 1927—47 a moszkvai Világgazdasági és Világpolitikai Intézet vezetője. Az Inprekorr.-ban megjelent gazd. elemző cikkein a szakemberek egész nemzedékei nevelkedtek. 1946-ban gazd. szakértőként részt vett a mo.-i stabilizáció előkészítésében. Később elméletileg elemezte a népi dem. o.-ok gazd.-ának sajátosságait, s számos tanulmányt írt a modern kap. jelenségeiről. — *M.*: A tőkés gazdaság a második világháború után. 1947. 348 old. — A magyar kartellek. Honnan származnak a milliók? 2. kiad. 1956. 123 old. — — Az imperializmus gazdaságának és politikájának fő kérdései. (A második világháború után.) 2. kiad. 1958. 583 old. — A huszadik század kapitalizmusa. 1962. 207 old. — — A jelenkori kapitalizmus és a gazdasági válságok. Válogatott művek. 1964. 365 old. — Tanulmányok a kapitalizmus politikai gazdaságtanának problémáiról. 1965. 289 old.

Varjas Sándor (Dombóvár, 1885. jan. 19.—Moszkva, 1939. okt. 27.): tanár, kommunista. 1905— az MSZDP, 1919. márc.— a KMP, később az SZK(b)P tagja. A TK idején egyet. tanár, a közoktatásügyi népbiztosság keretében működő tudományos propagandacsoport vezetője s az agitátorképző iskola megszervezője, tanára. A *proletárdiktatúra* megdöntése után 12 évi fegyházbüntetésre ítélték. 1922-ben a *fogolycsere-akció* keretében Moszkvába került. A SZU-ban széles körű tud. tevékenységet folytatott: 1923—26 a Vörös Professzúra előadója, 1926— a Tyimirjazev Tudományos Kutató Intézet munkatársa, emellett 1927— az Áll. Egyetem Filozófiai Intézetének tanára. Tudományos munkái főleg a filozófia történetével, a dialektika és a logika problémaköreivel foglalkoznak. — *M.*: Válogatott filozófiai tanulmányok. 1971. 471 old.

Várkonyi István (Cegléd, 1852. júl. 12.—Szolnok, 1918. máj. 19.): mezőgazdasági munkás, vállalkozó; agrárszocialista vezető. Napszámosként került a fővárosba, majd mint fuvaros-vállalkozó anyagi függetlenségre tett szert. 1889-ben belépett a *Magyarországi Általános Munkáspárt*ba, majd tagja lett az MSZDP-nek. Erőteljesen fellépett a falusi szoc. agit. fokozásáért. Az MSZDP 1896-os kongr.-án pártvezetőségi taggá választották. Ez év aug.-ban saját költségén megindította a *Földmívelő* c. lapot, ezt azonban a párt vezetői nem ismerték el szd. újságnak. 1897. febr.-ban Ceglédre földmunkáskongr.-t hívott össze, amely szembehelyezkedett a párt vezetőségével. Emiatt ~t az MSZDP 1897-i kongr.-a kizárta a pártból. 1897. szept.-ben ~ vezetésével megalakult a *Független Szocialista Párt*. A 90-es évek végén e párt az Alföldön heves *agitáció*t folytatott s nagyarányú parasztmozgalmakat indított. ~t 1898. máj.-ban letartóztatták, és nov.-ben 10 havi börtönre ítélték. Kiszabadulása után sajtóperekkel zaklatták. Pártja 1906. márc.-ban egyesült a *Magyarországi Független Szocialista Parasztpárt*tal, az egyezség azonban rövidesen felbomlott, ~ híveinek száma megfogyatkozott. A mozg. hanyatlásának oka főként ~ nézeteiben keresendő: az ipari *proletariátus* történelmi szerepét nem ismerte fel, felfogásában utópikus szoc., kispolg. dem. és anarchista elemek keveredtek. ~ az I. vh. előtti években is hű maradt célkitűzéseihez, de szolidáris volt az MSZDP pol. irányával is. 1914-ben pacifista álláspontra helyezkedett. 1916-ban háborúellenes izgatás miatt 6 havi fegyházra ítélték. A büntetés végrehajtását elhalasztották, s arra ~ halála miatt

már nem került sor. Élete utolsó éveiben már nem állt mögötte szervezett erő, nézetei azonban az alföldi szegényparasztság egyes rétegeire tovább is hatottak. — *Irod.: Simon Péter:* A századforduló földmunkás és szegényparaszt-mozgalmai. 1891—1907. 1953. 275 old. — Földmunkás- és szegényparaszt-mozgalmak Magyarországon. 1848—1948. 1. köt. Szerk. Pölöskei Ferenc és Szakács Kálmán. Hunya István előszavával. 1962. — *Farkas József:* Várkonyi István. (Életrajzi feldolgozás.) Cegléd 1965. 23 old.

Varlin, Louis Eugène (1839. okt. 5.—1871. máj. 28.): francia könyvkötő; szocialista. A baloldali proudhonistákhoz csatlakozott, részt vett az I. Int. kongr.-ain, a francia szekciók szervezője, 1870. ápr.-ban a párizsi szekció elnöke. Munkáslapok (La Tribune Ouvrière — Munkás Szószék; L'Égalité — Egyenlőség) munkatársa, többször bebörtönözték. Jelentős szerepet játszott a *Párizsi Kommün* katonai védelmében. A Kommün pénzügyi, majd élelmezési, végül hadügyi biztosa. Elfogták és meggyilkolták. Egyik kortársa így jellemezte: „A francia proletariátus dicsősége."

Várnai Dániel (Miskolc, 1881. nov. 7.—Bp., 1962. ápr. 1.): újságíró; szociáldemokrata. A századforduló idején nyomdai ifjúmunkás korában kapcsolódott be a munkásmozgalomba. 1907— a *Népszava* belső munkatársa. 1922—24 a *Szocializmus* c. folyóirat egyik szerk.-je, 1922—31 parlamenti képviselő, majd a Népszava főmunkatársa. Az o. ném. megszállása idején Mauthausenbe deportálták. A felszab. után nyugdíjazásáig (1948) újságíró, majd műfordítóként dolgozott. Leonyid Andrejev, Gogol, Lev Tolsztoj és Turgenyev több művét fordította magyarra.

Várnai Zseni (Nagyvázsony, 1890. máj. 25.—): szocialista költő. Férje, *Peterdi* A. szoc. költő vezette a munkásmozg.-hoz. Első versei 1911-ben jelentek meg a *Népszavá*ban. Leghíresebb verse, a Katonafiamnak! a *Vérvörös Csütörtök* hatására keletkezett. Jelszóvá vált sorai később az 1918. okt.-i *polgári demokratikus forradalom* idején hatottak lelkesítően. ~ szociális töltésű, erőteljes hangvételű versei frisseségükkel, nemes értelemben vett agitatív erejükkel hamarosan felhívták magukra mind az irodalmi közvélemény, mind az olvasóközönség figyelmét. Írásai nyomán bontakozott ki *Szabó* E. és *Bresztovszky* Ernő vitája a proletárköltészetről. Az I. vh. idején rövid eszmei megtorpanás után a béke ügyének szolgálatába állt. Lelkes verssel köszöntötte az oroszo.-i forradalmakat s részt vett a hazai forr.-i mozg.-ban. A TK-ban tagja volt az írói választmánynak. Az ellenforr. korszakban az MSZDP tagja, köteteit többnyire a párt adta ki. Részt vett az antifasiszta ellenállásban, versei 1944-ben az illeg. sajtóban és röplapokon jelentek meg. 1946 utáni költeményei a felszabadult nép új életéről szólnak. Emlékiratai a munkásmozg. történetéhez is hasznos adalékokat tartalmaznak. — *M.:* Nem volt hiába. Regény. 1962. 345 old. — Ének az anyáról. 1968. 280 old. — Idő heroldja. Versek 1911—1944. 1971. 541 old. — Vers és virág. Versek 1945—1972. 1973. 619 old. — Egy harcos asszony írásai. 1973. 170 old. — Egy asszony a milliók közül. Regény. 1—2. köt. 1974.

Városi Alkalmazottak Országos Szövetsége, *VAOSZ:* 1917 nyarán alakult szakszervezet, amely a városi alkalmazásban levő tisztviselőket és a községi üzemek munkásait tömörítette. 1918. dec.-ig — önálló szervezet híján — a ~ben szervezkedtek a községi óvónők, tanítók és tanárok is. A szövetség taglétszáma 1917. dec.-ben 5000 körül volt, 1918. dec.-ben már meghaladta a 26 000 főt. Lapját, a Községi Munkást *Ladányi* Á. szerkesztette. A *proletárdiktatúra* megdöntése után a ~t felfüggesztették, majd feloszlatták. A munkástagok egy része a fennmaradt szaksz.-ekhez (szállítók, vasasok) csatlakozott. A felszab. után, 1945. márc.-ban ismét megalakult a ~. Taglétszáma 1946 nyarán már meghaladta az 50 000-et. 1949. okt.-ben a SZOT határozata értelmében egyesült a *Közalkalmazottak Szakszervezetével.* Volt tagságának egy része ma is ide, más csoportjai pedig a *Helyiipari és Városgazdasági Dolgozók Szakszervezetébe* tartoznak. *Irod.:* A múltra emlékezünk. A VAOSZ-tól a HVDSZ-ig. 1972. 169 old.

Vas Zoltán (Bp., 1903. márc. 30.—): újságíró; kommunista. 16 éves korától vett részt az ifjúsági mozg.-ban. Közreműködött a TK megdöntése után indult komm. ifjúsági szervezkedésben. 1921-ben letartóztatták, majd a *fogolycsere-akció* révén a SZU-ba került. 1924-ben illeg. úton visszatért Mo.-ra s a KIMSZ titkára lett. 1925-ben letartóztatták és elítélték. 1940-ben a SZU kiszabadította. A felszab. után Bp. közellátási kormánybiztosa, majd polgármestere. Jelentős munkát végzett a főváros közellátásának megszervezésében, életének normalizálásában. 1946—49 a *Gazdasági Főtanács* titkára. 1949—53 az Orsz. Tervhivatal elnöke. 1945—56 az MKP, ill. az MDP KV-tagja, 1948—53 a PB póttagja, ill. tagja. 1953—56 különböző gazd. funkciókat töltött be. A gazd.-pol. torzulásaiban való felelőssége és 1954 utáni, a pártot bomlasztó tevékenysége miatt nem vették fel az MSZMP-be. 1956— irodalmi munkásságot folytat — *M.:*

A fény felé. 1955. 383 old. — Két igaz férfi [Karl Marx, Friedrich Engels.] 1956. 227 old. — Hamburg fia. Ernst Thälmann élete. 1967. 164 old. — Őfelsége szárnysegéde Horthy Miklós. 1969. 630 old. — Hazatérés 1944. 1970. 253 old. — Horthy, vagy a király? (1920—1921.) 1971. 335 old. — Cserébe a világot... 3. kiad. 1972. 658 old.

vasas tornászok: a Vasas Sport Club szakosztálya a 30-as, 40-es években. Hivatalosan az MSZDP és a szaksz. irányítása alatt működött. 1932— a szakosztályban létrejött a „sportellenzék", amely az illeg. KMP és a KIMSZ utasításai alapján támogatta a szaksz. ellenzéket. A ~hoz jöttek át azok a baloldali sportolók, akiket a Munkás Testedző Egyesületből kizártak. A ~ részt vettek a „Sportoló Munkás" c. lap szerkesztésében és terjesztésében. 1944-ben a ~ból alakult Ságvári-partizánegység fegyveresen harcolt a németek és nyilasok ellen. — *Irod.:* A Vasas Sport Club ötven éve. (A könyv megírásában közreműködött Terényi László, Ádám József... stb.) 1961. 343 old.

vasbértörvény (eisernes Lohngesetz, helyesen vas-bértörvény): A F. *Lassalle* által ~nek nevezett hamis elmélet szerint az átlagmunkabér nem haladhatja meg a munkás létfenntartásához elengedhetetlenül szükséges minimumot, mert a bér ezt meghaladó emelkedése a *munkásosztály* szaporodásához, nagyobb munkaerő-kínálathoz s ezzel a bérek csökkenéséhez vezet; ennek következménye a munkásosztály fogyatkozása és a munkaerő-kínálat elégtelensége lesz, s ezért a béreknek ismét a létminimumon felüli emelkedéséhez vezet a körforgás. Ezen az alapon ellenezte Lassalle a gazdasági harcot. A ~ elmélet gyengítette a munkásosztály és a szaksz.-ek harcát. K. *Marx* a gothai program kritikájában bírálta. — *Irod.:* Marx, Karl: A gothai program kritikája. = Marx, Karl—Engels, Friedrich Művei. 19. köt. 1969. 9—30. old.

vasbotos tüntetés (1908. okt. 8.): az I. világháború kitörését megelőző évtized egyik jelentős budapesti munkás*tüntetése*. Az akciót az MSZDP a koalíciós kormány választójogi tervezete (plurális választójog) elleni tiltakozásul, az ált. titkos választójog követelésével hirdette meg. A főváros belterületén felvonuló munkások összetűztek a riasztólövéseket leadó és kardlapozó rendőrökkel; a támadást a munkások is revolverlövésekkel viszonozták és a kardcsapások elleni védekezésül vasrudakat használtak. A koalíció uralomra kerülése (1906) óta többször is sor került hasonló tüntetésekre, de a munkásság a ~en alkalmazott először erőteljes harci eszközöket a rendőri brutalitás ellen. A ~ után a hatóságok széles körű munkásellenes rendszabályokat foganatosítottak; 8-áról 9-ére virradó éjszaka a pártvezetőség tagjainál házkutatást tartottak, több pártvezetőségi tagot néhány órára őrizetbe vettek. Sok munkást is letartóztattak, közülük többet börtönbüntetésre ítéltek. Egyidejűleg hajszát indítottak a szd. sajtó és a szaksz.-ek ellen is. A munkások felfegyverzésének megszervezésével *Peyer* K.-t vádolták, de bizonyítékok hiányában a vádat elejtették.

Vas- és Fémmunkások Lapja: A Mo.-i Vas- és Fémmunkások Közp. Szöv.-nek 1911—1938 kéthetenként — 1918/19-ben hetente — megjelenő hivatalos lapja. 1920-ig ném., 1917-ben szlovák nyelvű melléklapja is volt. Elődei 1893: Fémmunkás, 1894/95: Vas- és Fémmunkások Szaklapja, majd a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Lapja (1895 májustól), illetve 1897 és 1910 között a Vas- és Fémmunkások Szaklapja. Szerkesztői 1920-ig Vanczák János, 1920—1938 Kruppa Rezső, 1938 okt.—dec.-ben Kabók Lajos. A ~ a legnagyobb példányszámú szakszervezeti orgánum, pol. vonalában általában követte az MSZDP mindenkori pol.-ját. A TK idején (ekkor közel 100 ezer pl.-ban jelent meg) 1919 jún.-ig a szaksz.-i jobboldal szócsöve, ettől kezdve a tanácskormány pol.-jának támogatója. Az ellenforr. rendszer éveiben visszatért korábbi vonalához. Az Imrédy-kormány sajtótörvénye 1938 végén elnémította ezt a lapot is, s csak 1940 februárjában jelenhetett meg ismét Karácsony Sándor szerk.-ében Magyar Vasmunkások Lapja c. A ném. megszállás idején, 1944 máj.-ban szűnt meg. A felszab. után a vasasszakszervezet havonta megjelenő lapot adott ki Szabad Vasas (1945—1952), majd 1957-től Vasas címmel.

Vas-, Fém- és Villamosenergiaipari Dolgozók Szakszervezete: ez iparágak munkásainak, műszaki dolgozóinak és tisztviselőinek nagy múltra visszatekintő tömegszervezete. A különböző vas- és fémipari üzemek, műhelyek fizikai munkásai már a múlt század 70-es éveiben helyi jellegű, főleg tagjaik segélyezését célzó szakmai egyleteket alakítottak. Ezek egy részében — az erősödő szoc. mozg. hatására — fokról fokra kialakultak a *szakegyleti* tevékenység többi lényeges elemei is. A Bp.-i Bádogossegédek Beteg- és Temetkezési Segélyző Egylete 1875-ben, a Bp.-i Vas- és Éremmunkások Szakegylete 1877-ben, a Mo.-i Bádogos Légszesz- és Vízvezetékszerelők Szakegylete 1890-ben, a Bp.-i Kovácssegédek Betegsegélyző, Temetkezési és Munkaközvetítő Egylete 1880-ban, szakegyletük 1890-ben alakult. A Bp.-i Rézművesek Utassegélyző Egylete 1880-ban már működött, 1890— szakegyleti tevé-

kenységet folytatott. A Bp.-i Vas- és Ércöntők Betegsegélyző és Temetkezési Egylete 1884-ben kapta meg működési engedélyét és 1890-ben szakegyletté vált. A bp.-i vas- és ércesztergályosok betegsegélyző egyletének alapszabályait 1885-ben hagyták jóvá, 1902— szakegyletként működött. A 80-as években újabb és újabb vas- és fémipari szakmák (gyáripari vasmunkások, épület- és műlakatosok, reszelővágók, villanyszerelők, fémcsiszolók stb.) léptek a szervezkedés útjára. A 90-es években az egyletek harcot indítottak szervezetük országossá szélesítéséért és az egyes szakmai szervezetek egységes szövetségbe tömörítéséért. Ebben a törekvésben élen járt a Vas- és Fémmunkások Szaklapja, amelynek első száma 1897-ben jelent meg magy. és ném. nyelven. A hatóságok hosszú ideig akadályozták a szövetség létrehozását, míg végül 1903. máj. 10-én sor került a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének megalakulására. *Teszársz* K.-t elnökké, *Vanczák* J.-t titkárrá választották. A szövetség gyors fejlődésnek indult, nagyszabású gazd. harcokat folytatott, mozgósította a vas- és fémmunkásokat a szd. irányítású pol. tömegakciókra. Az 1905-ös nyári *általános vas- és fémmunkás sztrájk*ban 25 ezer bp.-i vasas 5 héten át harcolt az egész munkásság *szolidaritás*ától kísérve. A szövetség fejlődését mutatja, hogy 1905-ben Kassán, Pozsonyban, Temesvárott és Nagyváradon ker. központokat létesített. 1905-ben a Bp. VII. ker. Thököly út 56. sz. épületben orsz. székházat rendezett be. Ugyanez évben már 25 000 tagja nevében csatlakozott a Brüsszelben székelő Nemzetközi Vasmunkás Szövetséghez. — Az 1908. okt.-i nagyarányú pol. *tüntetés* (l. *vasbotos tüntetés*) miatt a szövetség működését felfüggesztették, de a munkásság elszánt kiállása megakadályozta a feloszlatást. 1909. ápr.-ban a belügyminiszter megszüntette a felfüggesztést. Ezekben a harcokban született meg a „Vasas ne hagyd magad!" jelszó. 1911-ben sztrájkharcokban 20 ezer vas- és fémmunkás 57 órára csökkentette az addigi 60 órás munkahetet. Az 1912. május 23-i *Vérvörös Csütörtök*ön a vasasok a Garay téren megfutamították a karhatalmat. — Az első vh. kitörésekor a vasmunkások többsége népfölkelő minőségben hadimunkásként dolgozott az üzemekben. Ez időlegesen visszavetette a szaksz. tevékenységet. A hadiipar felfejlődése egyfelől, az üzemekben meghonosodott katonai terror és a kizsákmányolás fokozódása elleni tiltakozás másfelől, végül a *munkásügyi panaszbizottságok* létrejötte — amelyekben a szaksz. jelentős lehetőségekhez jutott — újra fellendítette a mozg. munkát. A szövetség taglétszáma 1916— gyors növekedésnek indult, 1917-re 80 ezer főre emelkedett. Az oroszo.-i forr.-ak hatására a szervezett vas- és fémmunkásság elszántsága fokozódott. Éles ellentét alakult ki a mozgalmat fékező központi vezetők (Vanczák, *Malasits* G., *Miákits* F. stb.) és az *osztályharc*os munkástömegek között, akiknek élén a gyárakban választott harcos, baloldali *bizalmi*ak álltak. A vasmunkások képezték az 1918. jan.-i, majd jún.-i pol. jellegű tömegmozgalmak legharcosabb osztagát, ők vezették a 8 órás munkanapért vívott harcokat. Méltóan vették ki részüket az 1918. okt.-i *polgári demokratikus forradalom*ból, majd az 1919. márc.-i szoc. forr.-ból, a TK -ért folytatott küzdelmekből, a megindult szoc. termelőmunkából és a *proletárdiktatúra* védelméből. A TK idején a szövetségnek 212 helyi csoportja működött, taglétszáma 90 ezer körül volt. A tanácshatalom védelmére a vasasok 6 ezredet alakítottak. — Az ellenforr. terrorja nyomán 1920-ban a helyi csoportok száma 51-re, a taglétszám 13 ezerre csökkent. Az ellenforradalmi negyedszázadban az öntudatos vasmunkások az illeg. dolgozó komm.-k és a baloldali ellenzékiek vezetésével küzdöttek — sokszor szembeszállva a szövetség hivatalos vezetőivel — a szaksz. fennmaradásáért, erősítéséért, a *munkanélküliség*, a bérletörések ellen. A szövetség erejét nagyarányú kiválási akciók csökkentették. A tagság egy részének jogos elégedetlenségét kihasználva ugyanis egyes vezető szerepre törő tisztségviselők (az esztergályosoknál *Hackspacher* I., a lakatosoknál Schwarz A.) a szövetség szakmai tagozataiból önálló, a Szakszervezeti Tanácshoz sem tartozó szakmai szervezeteket hoztak létre. A komm.-k nem helyeselték a szaksz. egység ilyen megbontását. A kivált esztergályosok többsége 1930-ban visszatért a szövetségbe. A szövetség 1928-ban avatta fel új székházát, a vasmunkások otthonát. A sztrájkmozg. már 1922-ben és 1923-ban új lendületet vett, az 1929-ben kitört világgazd. válság éveiben pedig a vas- és fémmunkások hatalmas sztrájkokat vívtak a *bedó*-rendszer bevezetése ellen. — 1939 végén a kormány katonai felügyelet alá helyezte a vas- és fémipari üzemek túlnyomó részét, s rendszeressé tette a 12 órás munkanapot. 1939. dec.-ben a vas- és fémiparban bevezették a minimális béreket, s egyidejűleg a szaksz.-et teljesen kirekesztették a bérügyekbe való beavatkozásból. 1942-ben a központi székház egy részébe, valamint 11 vidéki helyi csoportjának helyiségébe katonaságot szállásoltak be, s ez erősen visszaszorította a mozg. életet. Az osztályharcos munkások a terror közepette is hangot adtak követeléseiknek, s emiatt 1943-ban több mint 3000 vas- és fémmunkást börtönöztek be. A felszab.-t követően azonnal megindult a szaksz. újjászervezése. A *munkásegység* jegyében a két munkáspárt 17 tagú biz.-ot állított a szövetség élére 9 komm. és 8 szd. részvételével. A biz.

útmutatásával az üzemekben kiépítették a bizalmi hálózatot és létrehozták az *üzemi bizottságokat*. 1945. ápr. 20-án a 17-es bizottság megkötötte a munkáltató szervezettel a felszab. utáni első *kollektív szerződést*. 1945. júl.-ban a szövetségnek már több mint 70 ezer tagja volt, s júl. 15-én Szabad Vasas címmel megindult a szaklap is. 1945. szept. 8—9-én a szaksz. megtartotta XIX. közgyűlését, felvette a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Országos Szabad Szakszervezete elnevezést, s *Pintér* J.-t elnökké, *Bartha* B.-t főtitkárrá választotta. Az 1948. ápr. 17—19-én megtartott XX. kongr. elhatározta az *iparági szervezkedés elvére* való áttérést. Ennek végrehajtása zömében 1949 és 1950 folyamán ment végbe. — A szaksz. taglétszám 610 416 fő; a szervezettség aránya 94,2% (1974. dec.). Főtitkára: Méhes Lajos. — *Irod.: Hetés Tibor:* A Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének megalakulása. 1973. 104 old.

Vasutasok Szakszervezete: szocialista tömegszervezet, amely a magyarországi vasutak dolgozóit tömöríti. E rétegek szervezkedésének útjára a felszab. előtt rányomta bélyegét az a tény, hogy mozgalmaik — a vasútnak a modern állam szervezetében elfoglalt sajátos helyzete, gazd., pol. és katonai szempontból egyaránt különleges jelentősége miatt — érzékenyebben érintették az uralkodó osztályokat és az államhatalmat, mint más dolgozó rétegek hasonló törekvései. Ezért minden eszközzel igyekeztek a vasutaknál dolgozó munkásokat és alkalmazottakat elszigetelni a munkásmozg.-tól. A szoc. eszmék azonban mégis korán behatoltak a vasúti dolgozók soraiba is. Közülük elsőként a vasúti műhelyek szakmunkásai kezdtek szervezkedni. Legjobbjaik az 1890-es években aktívan részt vettek a különböző szakmai szervezetek létrehozásában. Az államvasúti munkások 1896. szept. 20-i gyűlése már az önálló vasutasszakegylet megalakításának szükségességét hangsúlyozta. A századfordulón a vasúti műhelyekben illeg. *szabadszervezetek*, *asztaltársaságok* alakultak. 1904. jan.-ban megalakult a 11 tagú orsz. szervező bizottság, ápr.-ban megjelent a vasúti munkások első szd. szaksz. lapja: a *Magyar Vasutas*. Az 1904. ápr.-i nagy vasutas*sztrájk* letörése után a műhelyi, fűtőházi és szertári munkások példáját egyre több rendszeresített és kinevezett forgalmi dolgozó követte. 1905 őszén gróf Batthyány Tivadar elnökletével létrejött a Magyar Szent Korona Országai Vasutas Szövetsége, amely nacionalista és liberális polg. elvek alapján próbált gátat vetni a szoc. eszmék terjedésének. 1906. máj. 6.-án megalakult a mo.-i vasutak dolgozóinak első leg. szoc. szaksz.-e: a Vasúti Munkások Országos Szövetsége (elnök: Kiss Miklós, titkár: *Pászti* K.), és néhány hónap alatt az o. egyik legerősebb szaksz.-évé fejlődött. 1906. dec.-ben már 17 966 tagja volt. A 18 000 példányban megjelenő Magyar Vasutas mellett ném. és horvát nyelven is megjelentette lapjait és röplapjait. A szövetség megalakulását követően hajsza indult a helyi csoportok és vezetők ellen. Ezért a vasutasmozg. vezetői 1907 tavaszán megkezdték az Országos *Lapbizottság* irányítása alatt működő orsz. vasutas *szabadszervezet* kiépítését. 1908. nov. 9-én a kereskedelemügyi miniszter feloszlatta a szövetséget, egy hónappal később pedig elbocsátás terhe mellett megtiltotta a vasutasoknak a szabadszervezethez, sőt teljesen törvényellenesen a leg. MSZDP-hez való tartozást is. A *Népszava* és a Magyar Vasutas terjesztése is elbocsátást vont maga után. A kormány az 1910-es években is elutasította a vasutasszaksz. megalakítására vonatkozó kérelmeket. Az öntudatos dolgozók ennek ellenére — szabadszervezeti formában a Magyar Vasutas c. lap köré tömörülve, *Landler* J. vezetésével — folytatták a megkezdett harcot, s a vasúti műhelyeket a *munkásmozgalom* erődeivé építették ki. — Az első vh. éveiben bizonyos visszaesés után ugrásszerűen nőtt a vasúti munkások szervezettsége, emelkedett a Magyar Vasutas előfizetőinek száma. A kormány ezért 1917. szept.-ben 32 bizalmi férfit bevonultatott és a frontra küldött. Válaszként 40 000 vasúti munkás lépett sztrájkba. Kilenc napig tartó munkabeszüntetéssel kényszerítették ki a bizalmi rendszer elismerését, a bevonultatott bizalmiak leszerelését. Leg. vasutasszaksz. megalakítására azonban csak az 1918. okt.-i polg. dem. forr. után nyílt lehetőség. Ekkor a korábban polg. befolyás alatt álló vasutas rétegszervezetek is az *osztályharcos* szervezkedés mellett foglaltak állást. 1918. nov. 16-án megalakult a Magyarországi Vasutasok Szövetsége (elnök: Landler J.: titkár:, *Pósz* J.). 1919-ben a *proletárdiktatúra* idején a szövetségnek több mint 133 000 tagja volt. — A TK leverése után a szövetséget feloszlatták, de azonnal megindult a harc a szaksz. újjáalakításáért. A fővárosi vasúti munkások 1919. szept. 23-án nagygyűlésen követelték szövetségük működésének engedélyezését. 1919. okt.—1921. szept. ismét megjelent a Magyar Vasutas. Az illeg. KMP — amelynek újjászervezésében kiemelkedő szerepet töltött be Landler J. — az ellenforr. ellen harcoló vasúti munkások mozgalmának erkölcsi és pol. támogatására sietett. 1922. júl.-ban a párt illeg. lapja, a *Kommün* a munkás*szolidaritás* nevében az összmunkásság mozgósítását követelte a vasutasszaksz. visszaállításának kiharcolására. A jobboldali szd. vezetők azonban tartották magukat az 1921. dec.-ben létrejött *Bethlen—Peyer-paktum*hoz, amelyben tudomásul vették, hogy a kor-

mány a vasutasok körében semmiféle szaksz.-i mozgalmat nem engedélyez. Az osztálytudatos vasúti munkások mégsem mondtak le arról, hogy újra kiharcolják szaksz.-ük megalakítását, de közülük sokan addig is tagjai lettek más, engedélyezett — vasas, famunkás stb. — szaksz.-nek. — A felszab. után azonnal újjáéledt a vasutasok szaksz.-e. 1945—1950. dec. a vasutasok és hajósok közös szervezethez, a Magyar Vasutasok és Hajósok Országos Szabad Szakszervezetéhez tartoztak. Szervezkedésükben — a legtöbb szaksz.-től eltérően — már ekkor az *iparági szervezkedés elvét* érvényesítették. A vasút és a hajózás különböző szakmájú és képzettségű dolgozóinak egy szervezetbe tömörítése megkönnyítette a kap.-ban válaszfalakkal elkülönített és szembeállított fizikai és szellemi dolgozók egymásra találását, érdekazonosságuk felismerését. Ez lehetővé tette, hogy a vasutasszaksz. hivatásának megfelelően jelentős részt vállaljon a vasút újjáépítéséért, a növekvő szállítási feladatok lebonyolításáért, a vasutasok és hajósok érdekvédelméért, szoc. neveléséért folytatott küzdelemből. A szaksz. taglétszáma 1945. dec.-ben már 75 000, 1947. júl.-ban pedig 142 290 volt. 1950-ben a hajózás dolgozói a közlekedési és szállítási alkalmazottak szervezetébe olvadtak be. A Vasutasok Szakszervezete gyorsan fejlődött tovább és 1970-ben 184 330 taggal elérte a 96%-os szervezettséget. VIII. kongr.-a a ~ elnökévé Gyócsi Jenőt, főtitkárává Szabó Antalt választotta. — *Irod.: Gulyás János:* Szabad úton. Számadás a vasutas-szakszervezet munkájáról. (1945—1970.) 1970. 132 old. — *Gadanecz Béla:* A magyar vasutas munkásmozgalom történetének vázlata. 1975. 87 old.

Vasvári Pál (Tiszabüd, 1826. júl. 14.—Marisel, 1849. júl. 6.): író, politikus, történész, a magyar forradalmi demokratizmus és *utópista szocializmus* kimagasló képviselője. A 19. sz. 40-es éveiben síkraszállt a polg. reformok, mindenekelőtt a jobbágyfelszabadítás mellett, csakhamar felismerte azonban, hogy ezek nem elegendők az egyenlőségen és igazságon alapuló társadalmi rend megvalósítására. 1848—49-ben a forr. balszárny képviselőjeként széles körű pol. tevékenységet folytatott; eszméit utcai gyűléseken és munkáshallgatóság előtt is népszerűsítette. A Pest m.-i választmányban 1848. ápr. 15-én követelte a munkások panaszainak orvoslását. Célzott az akkori legmesszebbmenő munkástörekvésre: a céhrendszer eltörlésére is azzal a megjegyzéssel, hogy a munkásság érlelődő elégedetlenségét a forr. második szakaszára kell tartalékolni, arra az esetre, ha a reakcióval szemben már más harci eszköz nem áll rendelkezésre, mint a népfelkelés. ~ 1848. szept.-től a gyalui havasokban bekövetkezett hősi haláláig fegyveresen harcolt szabadcsapatai élén a forr. védelmében. — *M.:* Válogatott írásai. (Szerk. és a bevezetést írta Fekete Sándor.) 1956. 311 old.

Vas-Witteg Miklós (Óbarok, 1895. aug. 9.—Bp., 1975. febr. 4.): géplakatos; szociáldemokrata, majd kommunista. 1917— szervezett munkás, a TK idején a VH-ban védte a proletárhatalmat. 1920-ban lépett be az MSZDP-be. A Ganz Hajógyárban *bizalmi*, majd főbizalmi, 1922— a gyáripari lakatosok szervező biz.-ának tagja, megszakításokkal elnöke. 1933—45 a Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének h. elnöke, 1939—48 az SZDP Orsz. Vezetőségének tagja. 1945—48 ÜB elnök, majd a *Szakszervezeti Tanács* elnöke, később főtitkárhelyettese, 1947-ben építésügyi államtitkár. 1950-ben koholt vádak alapján bebörtönözték. Rehabilitálása után, 1956-ban a SZOT alelnökévé választották s e funkciót nyugdíjasként is betöltötte. 1963— ogy.-i képviselő. Az Interparlamentáris Unió magy. csoportjának alelnöke, a *Hazafias Népfront* Orsz. Tanácsa Elnökségének tagja.

Vecchietti, Tullio (1914. júl. 29.—): olasz publicista; szocialista, majd kommunista. 1942-ben részt vett az *Olasz Szocialista Párt* újjászervezésében, majd az ellenállásban. Egy ideig az *Avantil* főszerk.-je. 1964-ben a párt balszárnyának más vezetőivel együtt megalakította a *Proletáregység Olasz Szocialista Párt*ját, amelynek 1964—71 főtitkára, 1971—72 elnöke. A pártnak az OKP-val való egyesülése óta a KP KB, a Vezetőség és a PB tagja.

Végh Dezső (Nagyvárad, 1882. nov. 19.—Debrecen, 1953. márc. 13.): festőmunkás; kommunista. A sz.-forduló után mint „valcoló" segéd került kapcsolatba a munkásmozg.-mal. 1905-ben szülővárosában belépett az MSZDP-be. 1908-ban anarcho-szindikalista munkások egy csoportjával kivált a pártból s átmenetileg csatlakozott *Áchim* A. mozg.-ához. 1910 végén ismét belépett az MSZDP-be s ott folytatta antimilitarista propagandatevékenységét. Ezért 1914-ben 6 havi fogházbüntetésre ítélték. 1917-ben bekapcsolódott a *forradalmi szocialisták* mozg.-ába, 1918 jan.-ban őt is letartóztatták s a Galileiperben katonai bíróság elé állították. A börtönből a *polgári demokratikus forradalom* szabadította ki, 1918 nov.-ben a KMP alapító tagja, majd Nagyváradon irányította a pártszervezést és szerkesztette a Nagyváradi Vörös Újságot, amely az 1919. febr. 20-i provokáció után egy ideig a KMP központi orgánuma volt. A TK kikiáltása után a helyi *direktórium* tagja és a forradalmi törvényszék vádbiztosa. A román *intervenció* kezdetétől a VH-ben harcolt. Az

ellenforr. bíróság 3 évi börtönbüntetésre ítélte. Kiszabadulása után önálló iparos Debrecenben, belépett az MSZDP-be s a helyi pártszervezetben a baloldali ellenzék hangadója volt. 1933/34-ben kiadta A mi utunk c. folyóiratot, s kapcsolatot tartott a komm.-kkal. Ezért kizárták az MSZDP-ből; a lapot betiltották és ~t 7 havi börtönbüntetéssel sújtották. A felszab. után alapítója és egyik vezetője az MKP debreceni szervezetének, képviselője az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek. 1945—47 Debrecen helyettes polgármestere, majd nyugalomba vonult, de mint a városi tanács tagja élete végéig részt vett Debrecen közéletében.

Vegyipari Dolgozók Szakszervezete: a vegyiparban dolgozó munkások, műszakiak, alkalmazottak szocialista *tömegszervezete*. Az iparághoz tartozó szakmák közül a leghamarabb a fehérneműtisztítók kezdtek szervezkedni. Bp.-i *szakegyleti*ük 1894-ben alakult, 2 küldöttel képviseltették magukat a mo.-i szaksz.-k I. kongr.-án. 1903 nyarán, egy győzelmes *sztrájk* nyomán született meg a bp.-i szappanosok szakegylete. A két említett egyletet 1—1 küldött képviselte a mo.-i szaksz.-ek 1904. évi III. kongr.-án. 1904. dec.-ben a fehérneműtisztítóknak 190, a szappanosoknak 30 tagja volt. 1905. ápr.-ban alakult meg, 1906. máj.-ban kezdte meg leg. működését a Magyarországi Vegyészeti Munkások Országos Szövetsége, 1906. okt. 15-én megindult a ném. és magy. nyelven megjelenő Vegyészeti Munkás. 1905—06-ban számos eredményes sztrájkot vívtak a szakma dolgozói. 1906-ban a fővárosban és környékén, majd a vidék nagyobb városaiban: Kassán, Pozsonyban, Temesvárott alakultak helyi csoportok. 1907. máj.-ban a szövetségnek 2173 tagja volt. A koalíciós korszak hatósági üldözései és a kedvezőtlen gazdasági viszonyok következtében visszaesés következett be. A szaklap 1908. febr.-ban megszűnt, s a koalíciós kormányzat bukása után a taglétszám tovább csökkent (1910. dec. 31.: 242; 1911. jún. 30.: 111). A munkásmozg. 1912—13. évi ált. fellendülése javított a szervezettségen (1913: 719), ám a szervezet működését egy peres ügyből kifolyólag a belügyminiszter 1913-ban felfüggesztette, s így az I. vh. első éveiben gyakorlatilag nem létezett a ~. 1917 tavaszán indult meg újra a szakmozg. 1917. szept. — Vegyipari Munkás címmel, *Somló* D. szerkesztésében ismét megjelent a szaklap. A taglétszám 1917 végén 1271 fő volt. A szervezet 1917—18-ban számos sikeres bérmozgalmat vezetett. Az 1918. évi *polgári demokratikus forradalom* győzelme után a vidék vegyiparának gyors megszervezésével a 26 000-et meghaladta a tagok száma. A megnövekedett szervezetben igen jelentős volt a baloldal befolyása. A forr. győzelme után — a *Vörös Újság* megjelenése előtt — a Somló D. szerkesztette szaklap volt úgyszólván a hazai baloldal egyetlen orgánuma. A szakma összbizalmi testülete 1918. dec. 22-én kimondta, hogy megengedhetőnek találja a szervezet tagjainak csatlakozását a KMP-hez, így a komm.-k még 1919. jan.-ban is vezető szerepet tölthettek be a ~ben (pl. *Szomolányi* I.). A TK kikiáltása után a szaksz. az illetékes népbiztosságokkal együttműködve részt vett a szocializálásban, a szoc. termelés megszervezésében, a bp.-i vegyipari gyárak munkássága pedig két zászlóaljat állított ki a VH számára. A szaksz. taglétszáma a TK idején 15 375 volt. — A TK megdöntése után megszűnt a szaklap, a taglétszám 1919 végén 3456, 1920 végén 2126 főre esett vissza, majd a 20-as évek elején ismét emelkedni kezdett, 1922-ben meghaladta a 3500-at. 1922—24 a ~ nőszervezéssel megbízott titkára *Hámán* K. volt. 1924. szept. 1-től ismét megjelent a szaklap, a Vegyészeti Munkás. A 20-as évek második felében a szanálásnak a munkásságot sújtó terhei és az MSZDP jobboldali pol.-ja miatt ismét csökkent a taglétszám (1926: 1580; 1927: 1576; 1928: 1656; 1929: 1376). A mélypont 1930 vége, a szervezetnek ekkor ezernél is kevesebb tagja volt. A szaklap is áldozatul esett a válságnak: 1932. jan.-ban megszűnt. A 30-as évek első felére alig esett évenként 1—1 bérmozgalom. A 30-as évek derekától erősödött a szervezet. 1935: 3000, 1936: 3125 volt a taglétszám. A 30-as évek végétől megerősödött a baloldal a ~ vezetésében. 1938-ban Szipka József, 1939-ben *Gárdos* M., 1940—42. Szipka József, 1942— a felszabadulásig Berecz Dezső volt a szaksz. titkára. 1941— komm. pártcsoport működött a szaksz.-ben, amely azonban az 1942-es letartóztatási hullám idején — amikor a szaksz. titkárát is lefogták — súlyos csapást szenvedett. A ném. megszállás után a ~ tevékenysége gyakorlatilag megszűnt, de a szakma szervezett munkásai számos vegyipari üzem berendezését mentették meg a Németo.-ba hurcolástól, ill. a pusztulástól. A felszab. után komm. vezetéssel alakult újjá (első főtitkára Szipka J. lett). Taglétszáma 1945: 32 600; 1946: 44 119; 1947: 49 034; 1948: 72 912 volt. A ~ jelentős szerepet játszott a súlyos háborús károkat szenvedett vegyipar újjáépítésében. 1948 végén létrejött az immár *iparági szervezkedés elve* alapján működő szervezet. Taglétszáma 152 935, a szervezettség aránya 93,6% (1974). A ~ elnöke Takács Sándor, főtitkára Dajka Ferenc. — *Irod.:* A magyar vegyipar 25 éve. (Összeáll.: Bozi László, Szász Károly, Tóth Gyula.) 1971. 127 old. — *(Gerelyes Ede):* A vegyipari dolgozók osztályharcos küzdelmei. 1867—1948. (Dokumentumgyűjtemény.) 1972. 307 old.

Velinszky László (Előszállás, 1888. aug. 28.— Siófok, 1919. szept. 23.): tanító; szociáldemokrata. 1912-ben csatlakozott a Mo.-i Tanítók Szabad Egyesületéhez. 1917-ben tagja lett az MSZDP székesfehérvári vezetőségének. Feleségével együtt harcolt a nők egyenjogúságáért, szerk. A jövő nője c. lapot. 1918 elejétől a székesfehérvári MSZDP-szervezet titkára, szoc. szervező munkát végzett a tanítók között. Emiatt a tanügyi hatóságok fegyelmi eljárást indítottak ellene. A *polgári demokratikus köztársaság* idején a helyi pártlap felelős szerk.-je; fellépett az iskolák egyházi irányítása ellen. A TK-ban a helyi *direktórium* tagja, m.-i közoktatási megbízott. Még az erre vonatkozó rendeletek megjelenése előtt megszüntette a megyében a vallásoktatást és államosította az iskolákat. Fellendítette az iskolán kívüli népművelés minden ágát. A proletárhatalom megdöntése után elfogták és meggyilkolták.

Venezuela Kommunista Pártja, *Partido Comunista de Venezuela:* alakult 1931. febr.-ban; 1935-ben felvették a KI-be. 1945—50, 1958—62 és 1969. márc.— leg., egyébként illeg. vagy betiltva. Alapítói J. Fuenmayor (kizárták 1951-ben), G. *Machado* és Eduardo Machado. Egységes pártként tulajdonképpen az 1937. aug.-i I. országos konferencia óta működik. 1938—45 súlyos belső harcok fékezték cselekvőképességét. Az egyesítő (I.) kongr. (1946. nov.—dec.) ismét egységes párttá formálta. II. kongr.-a (1948) egységfrontot hirdetett a külföldi monopóliumok uralma ellen. A diktatúra éveiben (1948—58) az antiimp., antifeudális forr.-ra készült; 1957 nyarán kezdeményezte a Hazafias Junta megalakítását, majd vezető szerepe volt a diktatúra megdöntésében (1958. jan.). A választásokon 161 000 szavazattal 2 szenátort (52 közül) és 7 képviselőt (133 közül) küldött a kongresszusba. 1959-ben részt vett a szaksz. központ (CTV) újjáalakításában és ott vezető pozíciókhoz jutott. Taglétszáma ekkor 30 000. III. kongr.-a (1961) újra felhívta a figyelmet az egységfront jelentőségére, felszólított az USA-barát és Kuba-ellenes Romulo Betancourt-kormány megdöntésére; a forr. fő útjaként a fegyveres harcot jelölte meg. 1962-ben létrehozta a *Baloldali Forradalmi Mozgalom*mal együtt a Nemzeti Felszabadítási Frontot és ennek fegyveres szervezetét; 1963-ban kezdeményezte az ellenzéki Venezuelai Dolgozók Egységközpontjának megalakulását. 1963-ban és 1967-ben tömeges letartóztatások gyengítették. A gerillamozgalom sikertelensége láttán 1967. ápr.-ban elhatározta a forr. mozgalom súlypontjának a városokba való áthelyezését, a *legális és illegális munka kombinálás*ának taktikáját. Elvetve a választások bojkottjának módszerét, részt vett az 1968. ápr.-i választásokon és a Népi Választói Mozgalom listáján léptette fel jelöltjeit, közülük öten képviselői mandátumhoz jutottak. Az új taktika belső nézeteltéréseket váltott ki (Douglas Bravo gerillaparancsnokot kizárták ~ból) és heves vitára vezetett a *Kubai Kommunista Párt*tal. A IV. kongr. (1971. jan.) előtt fellángoló frakcióharcok az erőket nagy mértékben szétforgácsoló szakadáshoz vezettek. A nézeteltérések oka részben az új taktika, részben a kipróbált pártszervezési elvek alkalmazása körül robbant ki, de érintette a SZU-hoz és a szoc. országokhoz fűződő viszony kérdéseit is. A PB tagja, Teodoro Petkoff által hirdetett frakciós nézetek iránt békülékenységet tanúsított P. *Marquez* országos szervező titkár. A KB több mint 20, a PB négy tagjának kizárása után a kizártak új szervezetet hoztak létre Mozgalom a Szocializmushoz (Movimiento al Socialismo—MAS) néven, főtitkára Marquez lett. A ~ meggyengült, s az 1972-ben létrejött Új Erő (Nueva Fuerza) keretében készült az 1973. dec.-i választásokra, melyen 2 mandátumot szerzett, míg a MAS 9 képviselőt és 2 szenátort küldött a képviselőházba. A KP részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozás*ain (1957, 1960, 1969). Taglétszáma 1971: 3400, 1972: 14 000, elnöke Gustavo Machado, főtitkára J. *Faria*, lapja 1948— a Tribuna Popular (Népi szószék) 17 000 példányban.

Venezuela munkásmozgalma: a diktatórikus kormányzás hosszú ideig gátolta kibontakozását. Az első szaksz. egyesülés 1922-ben alakult, ugyanebben az évben a caracasi villamosalkalmazottak sikeres sztrájkja enyhítette a szaksz.-ekre nehezedő nyomást. 1928-ban 43 szaksz. egyesüléshez 25 000 szervezett munkás tartozott. 1931-ben megalakult *Venezuela Kommunista Pártja*. Az 1936. dec.-ben tartott I. munkáskongr.-on létrehozták a Venezuelai Munkásszövetséget (CTV) 150 000 taggal, melyet 1937-ben betiltottak. A II. vh. után dem. viszonyok között 1947-ben újraszervezték, majd 1949. febr.-ban ismét betiltották. A katonai junta uralma, majd M. Perez Jimenez diktatúrája idején (1948. nov.—1958. jan.) a szaksz. jogokat felfüggesztették, 40 000 szaksz. aktivistát letartóztattak, több mint félmillió munkás és paraszt érdekvédelmi szervezet nélkül maradt. 1957 nyarán a KP részvételével Hazafias Junta alakult a diktatúra megdöntése céljából; 1958. jan. 21—23-án ált. sztrájk és népi felkelés végzett a diktatúrával. 1959. nov.-ben a III. munkáskongr. újra életre hívta a CTV-t, mely 500 000 munkást és 700 000 paraszti dolgozót tömörített. A diktatúrát megdöntő erők táborában az USA-hoz és a *kubai forradalom*hoz való viszony élezte az ellentéteket; az 1962. jan.-i

carúpanói és Puerto Cabelló-i fegyveres megmozdulások után újra betiltották a KP-t; ellenzéki szaksz.-i központ alakult (Venezuelai Dolgozók Egységközpontja — 1963), a hatalmon levő Demokratikus Akciópárt balszárnya *Baloldali Forradalmi Mozgalom* néven önálló forr. szervezetté alakult és a KP-vel együtt létrehozta a Nemzeti Felszabadítási Fegyveres Erőket (Fuerzas Armadas de Liberación Nacional). Ez összefogta és irányította a falvakban levő partizánegységeket és a városok önvédelmi csoportjait. A partizánharcok során elszenvedett kudarcok után a baloldal nagyobb része szakított a partizánháború kizárólagosságának és a választások bojkottjának taktikájával. Az 1968. dec.-i választásokon a KP a Demokratikus Akciópártból kivált Népi Választói Mozgalom (Movimiento Electoral del Pueblo) jelöltjeit támogatta (24 mandátumot szerzett 191 közül), ugyanakkor 5 kommunista is bekerült a parlamentbe. Az 1969-ben legalizált KP szélesebb szövetséget szorgalmazott, 1972-ben megalakult az Új Erő (Nueva Fuerza), mely a Népi Választói Mozgalom főtitkárát, Angel Paz Galarragát jelölte a közt. elnöki tisztre, aki 5,1% szavazatot kapott az 1973. dec.-i választásokon. A választások után állami tulajdonba került az ország olajvagyona. Szaksz.-i központok: Venezuelai Munkásszövetség (Confederación de Trabajadores de Venezuela), alapítva 1963-ban, taglétszáma 200 000, elnöke Cruz A. Villegas, az SZVSZ-hez, ill. a Latin-amerikai Dolgozók Állandó Szakszervezeti Egységkongresszusához csatlakozott. Ezenkívül keresztény és autonóm szaksz. központ is működik. — *Irod.: Monteys, Rafael de:* Az eladó világ. (Egy becsületes férfi a venezuelai diktatúra poklában.) 1962. 292 old.

Veres Péter (Balmazújváros, 1897. jan. 6.—Bp., 1970. ápr. 16.): agrárproletár, író; agrárszocialista, szociáldemokrata, majd parasztpárti politikus. 16 éves korától részt vett az alföldi agrárszoc. mozg.-ban. 1918-ban szülőfalujában a földosztó bizottság, a TK idején a *direktórium* tagja. A román megszállók hadifogolyként Romániába vitték. Hazatérte után forr. szerepe miatt bebörtönözték. Kiszabadulása után a *Magyarországi Földmunkások Országos Szövetségé*ben és az MSZDP-ben tevékenykedett. A 30-as években többször küldött az MSZDP kongr.-ain, ez idő tájt bontakozott ki publicisztikai és irodalmi munkássága. Írásai a *Népszavá*ban, a Föld és Szabadság c. lapban, valamint a korabeli progresszív folyóiratokban (Századunk, *Korunk*, *Gondolat*, Válasz stb.) jelentek meg. A 30-as évek végén csatlakozott a népi írók mozgalmának balszárnyához, s némi megingás után következetesen antifasiszta volt. A felszab. után a Nemzeti Parasztpárt elnöke, az Orsz. Földbirtokrendező Tanács elnöke, 1947. márc.—szept. építés- és közmunkaügyi, 1947. szept.—1948. szept. honvédelmi miniszter. 1945— megszakítás nélkül nemzetgyűlési, ill. ogy.-i képviselő. 1948— főleg szépirodalmi és publicisztikai tevékenységet folytatott, 1954—56 az Írószövetség elnöke. A Hazafias Népfront IV. kongr.-a (1968. ápr.) az elnökség tagjává választotta. — *M.:* Pályamunkások. 1951. 187 old. — Próbatétel. Elbeszélések. (5. kiad.) 1954. 134 old. — Számadás. Önéletrajz. (2. jav. kiad.) 1963. 517 old. — Évek során. Naplójegyzetek. 1965. 412 old. — Az ország útján. Önéletírás. 1944—1945. 1965. 240 old. — A Balogh család története. 1967. 1484 old. — Napforduló. 1970. 527 old. — Szárszó. 1971. 172 old. — Történelmi jelenlét. 1971. 593 old. — Válogatott művei. (. . .az utószót Domokos Mátyás írta.) 1973. 1621 old. *Irod.:* Veres Péter koszorúja. Kortársak írásai, emlékezései. 1973. 438 old. — *Nádasdi Péter:* A tölgyfa árnyékában. Vallomások apámról. 1974. 203 old.

véres hét: az olasz újfasiszták 1960 nyarán, Genovában tervezett országos kongresszusa elleni nagyszabású antifasiszta megmozdulás. A genovai tüntetés résztvevőit a rendőrség megtámadta. Emiatt júl. 7-én Reggio Emiliában, júl. 8-án pedig Licatában és Palermóban voltak tüntetések, amelyekre a rendőrök sortüzet nyitottak. Több antifasiszta tüntető életét vesztette. A dolgozók országszerte ált. sztrájkba léptek, a jobboldalra és az újfasisztákra támaszkodni kívánó kereszténydem. Fernando Tambroni-kormányt a baloldal határozott fellépése megbuktatta (júl. 19.).

véres vasárnap: 1905. jan. 9-én mintegy másfél százezer pétervári munkás G. *Gapon* pópa vezetése alatt — a bolsevikok figyelmeztetése ellenére — békésen a Téli Palota elé vonult, hogy követeléseit petíció formájában juttassa el a cárhoz. A tüntetőkre sortűz zúdult, több mint 1000 halott és 2000 sebesült maradt a Téli Palota előtt. A tragikus esemény az 1905—07-es forr. nyitánya volt. — *Irod.: Gorkij, Maxim:* Január 9. 1955. 37 old.

Vergès, Paul (1925. márc. 5.—): réunioni jogász; kommunista. 1945—59 az FKP tagja. 1956—58 francia parlamenti képviselő. Megalakulásától (1959) a *Réunioni Kommunista Párt* főtitkára. 1964—66 illeg. dolgozott; ekkor visszavonták az ellene emelt hamis vádat.

Vermorel, Auguste Jean (1841. jún. 21.—1871. jún. 20.): francia újságíró, történész; baloldali proudhonista. A második császárság elleni forr.

mozgalmak aktív harcosa, dem. és szoc. lapok egész sorának szerk.-je (Le Courrier Français — Francia Futár, La Réforme stb.). Tevékenységéért többször bebörtönözték. Részt vett az 1870. okt.-i és az 1871. jan.-i felkelésben. A *Párizsi Kommün* és VB-jének tagja, az igazságügyi, majd közbiztonsági biz. tagja, lapot adott ki La Justice (Igazság), L'Ami du Peuple (A nép barátja) címmel. Az 1871. máj.-i harcokban megsebesült és jún.-ban a börtönben meghalt.

Vértes György (Bp., 1902. dec. 21.—): mérnök; kommunista. 1918-ban kapcsolódott be a szoc. diákmozg.-ba, a TK idején a Szocialista Középiskolás Diákok Országos Szövetségének egyik vezetője. 1929-ben belépett a MSZDP-be, s bekapcsolódott a KMP munkájába. Részt vett a szaksz. ellenzék tevékenységében, s egyik alapítója a *Szocialista Képzőművészek Csoportjának*. 1936—37-ben a KMP *Gondolat* c. leg. folyóiratát szerkesztette. 1937 őszén letartóztatták és 4 évet töltött börtönben. 1944-ben részt vett az ellenállási mozg.-ban. 1946—50. a Fórum c. folyóirat egyik szerk.-je, 1952—71. az Országgyűlési Könyvtár igazgatója. majd nyugalomba vonult. — *M.:* Goldmann György élete és munkássága. Goldmann György szobrászművész 1904—1944. emlékkiállítás. 1955. 14 old. — A Magyar Tanácsköztársaság kiadványai és az első kommunista kiadványok. Szerk. Vértes György. 1958. 496 old. — József Attila és az illegális kommunista párt. 1964. 174 old.

Vérvörös Csütörtök: *általános sztrájkok és tüntetések a választójogért*

vezérkari főnök különbírósága: a Magy. Kir. Honvéd Vezérkar Főnöke Bíróságának közhasználatú megnevezése. E bíróságot a II. vh. idején, Mo. hadba lépése után a komm. és ellenállási mozg.-ban részt vevők elleni megtorló eljárások lefolytatására szervezték. Illetékessége a 4850/1941. ME rendeleten alapult és 1941. júl. 1-én lépett életbe. Működését a vezérkar főnöke irányította, ítéleteit ő erősítette meg (7650/1941. ME rendelet). A bíróság — helyszínre is kiszálló ítélőtanácsaival — sok halálos ítéletet és súlyos fegyházbüntetést szabott ki a forr. és ellenállási mozg. tagjaira, főként a Délvidéken. Áldozatai közé tartoztak többek között *Schönherz* Z. és társai, Bajcsy-Zsilinszky Endre, *Borkanyuk* Alex stb.

viátikum ⟨viaticum⟩: *útisegély*

Vieira White, Gilberto (1911 ápr. 5.—): kolumbiai újságíró; kommunista. Részt vett *Kolumbia Kommunista Pártjának* megalapításában (1930). 1937—48. parlamenti képviselő és Bogota képviselőtestületének tanácsosa. 1947—58 a párt főtitkára, 1958— politikai titkára, majd 1966— újra főtitkára. Forradalmi tevékenységéért több ízben volt letartóztatásban.

Vietnami Demokratikus Függetlenségi Liga, *Viet Minh*, teljes nevén *Viet-Nam Dok Lap Dong Minh:* népi-nemzeti felszabadító mozgalom, alakult 1941. máj.-ban az összes dem. és hazafias erők tömörítésével. Első és legfontosabb céljának a japán megszállók kiűzését tekintette. Fő ereje *Indokína Kommunista Pártja*, legerősebb bázisa É-Vietnam Viet Bac tartománya volt. A II. vh. utolsó szakaszában (1945. márc.) kiadta az ált. fegyveres felkelés jelszavát. 1945. aug. 19-én kikiáltották Vietnam függetlenségét, majd megalakították a VDK-t. Az 1946. jan.-i választásokon a parlament 300 képviselője közül 230 a ~ listáján jutott mandátumhoz. 1946. márc.-ban alakult meg *Ho Si Minh* kormánya. A ~t azonban további harcra kényszerítették a Saigon alatt rövidesen partra szállt francia—angol intervenciós egységek. A KP vezetésével a ~ erős felszabadító hadsereget, partizánmozgalmat és illeg. ellenállást szervezett az angol—amerikai segítségre támaszkodó francia gyarmatosítók ellen. 1946. máj.— neve Lien Viet (Vietnami Nemzeti Egységfront). A szabadságharcosok győzelmei s a nemzetközi szolidaritás 1954. máj.-ban tárgyalásokhoz vezetett. 1955. szept.-ben átalakult Vietnami Hazafias Fronttá, melynek vezető ereje a *Vietnami Dolgozók Pártja.*

Vietnam munkásmozgalma: Indokína három tartományában, amely ma Vietnamot alkotja (Kokinkína, Annam és Tonkin), a francia gyarmati ellenállási mozgalommal együtt alakult ki ~, amelyet ide menekült kínai forradalmárok, Franciao.-ot járt értelmiségiek segítettek. Az első jelentős megmozdulás az 1908-i annami „Rövidhajúak fegyveres mozgalma" volt. A súlyos terror következtében a felszabadító mozgalom és ~ vezetői külföldi, elsősorban kínai emigrációban tevékenykedtek. Kantonban alakult meg 1925. jún.-ban az első marxista szervezet, a Vietnami Forr. Ifj. Liga (Viet-Nam Thanh Nien Kath Dong Ti Hoj) *Ho Si Minh* vezetésével, majd 1928-ban Új Vietnam Forr. Pártja (Thanh Viet Kath Man Dang). A szaksz.-ek az 1929—30-i függetlenségi harc és az ezzel egyidőben zajló sztrájkmozgalom során jöttek létre. 1930-ban *Indokína Kommunista Pártja* megalakulása után a *vörös szakszervezetek* is létrejöttek. (A KP II. kongr.-án 1951-ben mondta ki a vietnami szekció átalakulását *Vietnami Dolgozók Pártjává*). A munkásság és a parasztság vállvetve harcolt

Nghe An és Ha Thing tartományokban, ahol átmenetileg tanácshatalom létesült. A véres megtorlás után sokáig illeg. működtek a szaksz.-ek is. 1936— a *népfront Franciaországban* hatására fellendült a sztrájkmozgalom, megerősödött ~. 1937-ben az FKP, az SFIO vietnami szekciója és más antiimp. erő egyesülésével megalakult az Indokínai Dem. Front. 1939-ben illeg.-ba szorították, 1941-ben ~ az antiimp. erőkkel létrehozta a *Vietnami Demokratikus Függetlenségi Ligát* (Viet-Minh). 1945. aug.-ban ~ forr. harca befejezte Vietnam felszabadítását. A gyáripart, a bányákat államosították. Eltörölték (az egykori Indokína országrészei közül egyedül itt) a többnejűséget, gyakorlatilag felszámolták az írástudatlanságot, amely a francia uralom alatt 95%-os volt, felszabadították a nemzetiségeket, csökkentették a népbetegségeket, megszüntették az éhínséget. A szaksz. központ, az Általános Munkásszövetség 1946 nyarán jött létre. Az újabb francia támadás után, a legnehezebb harcok közepette tartotta a szövetség első kongresszusát (1950. jan.). 1954. márc.-ban a franciák elleni győzelem előestéjén ült össze a szaksz. funkcionáriusok első országos konferenciája. Itt mind a felszabadult, mind a még megszállt területekre vonatkozóan kidolgozták a szaksz.-ek tennivalóit. — A két országrész egyesítésének meghiúsítása miatt és az újabb, ezúttal az USA által indított intervenció ellen jött létre 1960. dec. a *Dél-vietnami Nemzeti Felszabadítási Front*, melynek legszervezettebb alkotóereje a Népi Forradalmi Párt (Dang Nhan Dan Cach Mang). Ez a front legradikálisabb elemeit tömöríti, magva az egykori Indokína KP-jának veteránjaiból áll. Az USA-intervenció ellen álló front és a Vietnami Demokratikus és Békeerők Szövetsége (alakult 1968. ápr.) által kezdeményezett kongr.-on (1969. júl.) megalakult a Dél-vietnami Köztársaság Ideiglenes Forradalmi Kormánya (DIFK), melynek képviselői a VDK kormányának képviselőivel együtt kiharcolták a háború beszüntetéséről és a béke helyreállításáról szóló 1973. jan. 27-i párizsi megállapodásokat, ill. az ezeket megszegő saigoni bábrendszer megdöntését, és 1975. ápr. 30-ra Dél-Vietnam teljes felszabadítását. A VDK-ban a szaksz. szövetség 1961-ben átalakult és felvette a Vietnami Szakszervezetek Szövetsége (Tong Gong Doan Viet-Nam) nevet. A VDK szaksz.-ei termelési ágak szerint szerveződnek. Az üzemekben, hivatalokban, intézményekben szaksz. alapszervezetek működnek. III. kongr.-a (1974) a szaksz.-ek gazdasági feladatát az újjáépítés körülményei között a termelés és termelékenység határozott növelésében, a gazdálkodás rendjének szigorú ellenőrzésében szabta meg. A szövetség az SZVSZ tagszervezete. Hivatalos lapja a Lao Dong (Munkás), taglétszáma 1,5 millió, elnöke Hoang Quoc Viet. — *Irod.: Makai György:* Vietnam. 1966. 177 old. — *Burchett, Wilfred:* Élet a bombák tüzében. 1967. 196 old. — *Ho Si Minh:* A szabad Vietnamért. 1968. 146 old. — *Burchett, Wilfred:* Miért győz Vietnam? 1968. 211 old. — *Le Duan:* A vietnami forradalom. Alapvető kérdések, fő feladatok. 1971. 166 old. — *Zalka Miklós:* Messzi ország? 1971. 203 old.

Vietnami Dolgozók Pártja, *Dang Lao Dong Viet-Nam:* Alakult 1951. febr. 11—19. *Indokína Kommunista Pártja* II. kongr.-án. Programja a francia imp. legyőzését, az ország szabadságának és függetlenségének kivívását tűzte ki célul. A kongr. kiadta a jelszót: „Mindent a frontnak, mindent a győzelemért!" E célból széles nemzeti egységfront összekovácsolását vette programjába. Gyors ütemű iparosítás kezdődött, a parasztság a szoc. szövetkezeti utat választotta. Megszervezték az ország védelmét, a népi hadsereget, a rendőrséget és a munkásőrséget. Az 1960. szept. 5—11-i III. kongr.-án a ~ megállapította a népi dem. forr. győzelmét, elfogadta a szocialista építés 5 éves tervét. Az USA-agresszió ellen, az ország szabadságáért, a nép megvédéséért vívott küzdelem megsokszorozza a ~ erejét, a néppel való összeforrottságát. Az USA-imp. elleni harc éveiben (1965—73) nagy visszhangra talált a jelszó: „Egy ember kettő helyett dolgozik!" A ~ részt vett a *kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásain* (1957, 1960). Az 1969-i tanácskozáson nem vett részt, de az 1964. ápr.-i Nyílt levélben megfogalmazott elveknek megfelelően támogatja a komm. és munkáspártok antiimp. egységtörekvését, fellép a nézeteltérések megoldásáért. Már a háborút lezáró 1973. jan. 27-i párizsi megállapodások előtt, de főleg utána a KB XIX. plénuma (1971), XX. plénuma (1972) és XXII. plénuma (1973) az ország gazd.- társadalmi továbbfejlődését állította előtérbe. Úgy döntött, hogy a gazdaság helyreállításával párhuzamosan energikusan kell dolgozni a gazdaság kisüzemi formáinak nagyüzemiekkel való felcseréléséért. Míg 1945-ben Vietnam területén mindössze 5 ezer kommunista volt, 1966. máj.-ban a ~ taglétszáma 766 ezerre emelkedett. A 11 tagú PB élén haláláig Ho Si Minh elnök állt, a ~ főtitkára *Le Duan*. A ~ központi lapja 1951— a Nhan Dan (A Nép), elméleti folyóirata a Hoc Tap (Tanulmány).

Viharsarok: A Tiszántúl délkeleti része, közigazgatásilag a mai Békés és Csongrád megye területe. Az elnevezés onnan származik, hogy a földmunkások, szegényparasztok elégedetlensége a múlt század 90-es éveitől kezdve viharos megmozdulásokban tört ki, mivel ezen a területen

a szociális ellentétek élesebbek voltak, mint az o. más vidékein. A hatóságokkal való összeütközésekre 1891-ben Orosházán, Békéscsabán, Battonyán, 1894-ben Hódmezővásárhelyen (l. *Szántó Kovács* J.) és több más helyen került sor. A ~ *agrárproletariátus*a a KP forr. tömegbázisa volt a TK idején, az ellenforr. korszakban, majd a felszab. után a népi dem. átalakulásért vívott harcban is. — *Irod.: Féja Géza:* Viharsarok. 1957. 456 old. — *Virágh Ferenc:* A Békés megyei szegényparasztság és a munkásság helyzete, küzdelme az ellenforradalmi korszakban. (1919—1933.) Békéscsaba, 1964. 248 old. — *Keresztes Mihály:* Napnyugtától napkeltéig. 1968. 297 old. — *Szabó István:* A viharsarki szegényparasztság harca a földreformért, a birtokok igénybevételéért és felosztásáért. Szeged 1971. 83 old.

világforradalmi folyamat: A két világrendszer közötti harc a ~ban fejeződik ki. Ismérvei: a kap. rendszer területi csökkenése, egyre több o. lép a szoc. útjára vagy közelíti meg azt; fejlődik a kap. világ forr. mozgalma; éleződik a gyarmati vagy volt gyarmati o.-ok és az *imperializmus* közötti ellentét; a háborús és a békeerők közötti harc; éleződnek az imperialisták egymás közötti ellentmondásai. A ~ a NOSZF győzelmével vette kezdetét. Egy o. kiszakadt az imp. rendszeréből és kap. környezetben építette a szoc.-t. A II. vh. után a ~ban minőségi változás állt be. Újabb o.-ok tértek a *szocializmus* építésének útjára, kialakult a *szocialista világrendszer*, bekövetkezett a gyarmati rendszer széthullása, a kap. ált. válságának új szakasza kezdődött. A ~ fejlődése állandó, de nem egyenletes: helyenként és időnként visszaesés, stagnálás áll elő az ideiglenesen ható tényezők (a kap. konjunktúrája, a forr. mozg. megtorpanása stb.) hatására, de tendenciájában és perspektívájában növekvő, erősödő folyamat, korunk fő tényezője. A ~ tényezői: a szoc. világrendszer; a tőkésországok forr. munkásmozgalma; a nemzeti felszabadító mozgalmak; a világban folyó antimonopolista, antiimp., háborúellenes harcok. Mindezek egységes folyamatot képeznek, amelyek különböző helyeken és arányokban, funkcionális együttműködésükben fejlesztik ki a ~ot. — *Irod.: Varga Jenő:* A jelenkori kapitalizmus és a gazdasági válságok. (Válogatott művek.) 1964. 365 old. — *Szántó György:* A nyugateurópai munkásmozgalom új vonásai. 1968. 189 old.

Világ Ipari Munkásai, *Industrial Workers of the World, IWW:* 1905. júl. 27-én alakult Chicagóban. Alapítói: E. W. *Debs*, D. *De Leon* és W. *Haywood*. Elsősorban a nem szakképzett munkásokat egyesítette. Az *iparági szervezkedés elve* alapján állt, programját az osztályharc elveire alapította, a harc legfontosabb formájának az *általános sztrájk*ot ismerte el. 1908-i kongr.-án kerekedtek felül az *anarcho-szindikalizmus* képviselői, akik a ~ tevékenységét a gyors sikerrel kecsegtető *direkt akció*ra (tömegsztrájk, szabotázsok) korlátozták. Taglétszáma sohasem lépte túl a 60 ezret, de harcosságával, mozgékonyságával milliókat befolyásolt. Számos jelentős sztrájkharcot vezetett (1912-ben 23 000 lawrence-i textilmunkás sztrájkja, amelynek egyik szervezője és agitátora E. G. *Flynn* volt). Az I. vh. idején háborúellenes, egyetértett a KI megalakításával. A 20-as és 30-as években rohamosan gyengült. Formailag most is létező, de teljesen jelentéktelen szövetség.

Világosság: a *Világosság csoport* Bécsben megjelenő lapja 1920—33. 1920. jún.—1921. ápr. hetente jelent meg, majd szünetelt. 1924. febr.-ban — amikor a Bécsi Magyar Újság megszűnésével a nem komm. *emigráció* lap nélkül maradt — ismét kiadták, de anyagi nehézségek miatt ekkor csak egy száma látott napvilágot; 1930. febr.—1933. okt. havonta jelent meg. 1920—24. között *Kunfi* Zs. és *Rónai* Z. szerk. Vezető munkatársai a szerkesztőkön kívül *Bőhm* V., *Garbai* S., *Ormos* E., *Szende* P. és 1924— *Fényes* L. A lap erőteljesen támadta és leleplezte a mo.-i ellenforr. uralmi rendszert; a *centrizmus* platformjáról bírálta az MSZDP vezetőinek jobboldali politikáját, de gyakran közölt szovjetellenes, a komm. mozgalmat támadó cikkeket is. A ~ot anyagilag az osztrák szoc. párt támogatta, és akkor szűnt meg, amikor a fokozódó jobboldali nyomás, a növekvő pol. és gazd. nehézségek miatt meg kellett vonni a laptól a támogatást.

Világosság csoport: a TK megdöntése után emigrált szociáldemokraták legjelentősebb centrista irányzatú szervezete. 1920. ápr.-ban Bécsben alakult. 1920. jún.— kiadta a *Világosság* c. lapot. A ~ vezetői *Bőhm* V., *Dovcsák* A., *Garbai* S. (1927. nov.-i kiválásáig), *Kunfi* Zs., *Rónai* Z., *Szende* P. Szoros kötelék fűzte *Ausztria Szocialista Pártjá*hoz, alapító tagja volt a *Szocialista Pártok Nemzetközi Munkaközösségé*nek, és önálló képviselete volt az SZMI-ben. Szemben állott az MSZDP jobboldali vezetőivel, elítélte a *Bethlen—Peyer-paktum*ot és lehetőségeihez képest támogatta az MSZDP baloldali ellenzékét. Szemben állt azonban a komm. mozg.-mal is. A ~nak Ausztriában és Franciao.-ban voltak szervezetei, az utóbbiak azonban Garbai irányvonalát követték. Befolyása jelentős volt az ún. utódállamokban, Ny-Európában és az USA-ban is. Az 1934. *februári (Schutzbund) felkelés* leve-

rése után a ~ széthullott. 1939 őszén Franciao.-ban Rónai Z. és Kéri Pál megkísérelték újjászervezését és a Világosság c. lap kiadását, de vállalkozásuk nem járt sikerrel.

„Világ proletárjai, egyesüljetek!": jelszóként a *Kommunisták Szövetsége* fogadta el megalakulásakor, 1847-ben az *Igazak Szövetségé*nek addigi „Minden ember testvér!" jelmondata helyett. Hódító útjára K. *Marx* és F. *Engels* indította a *Kommunista Párt Kiáltványa* kibocsátásával. Azóta a forr. munkásmozg. e jelszóhoz tartja magát, míg a reformista munkáspártok és szaksz.-ek elvetették ezt. — *Irod.: Marx, Karl—Engels, Friedrich:* A Kommunista Párt kiáltványa. = Marx, Karl—Engels, Friedrich: Művei. 4. köt. 1959. 437—470. old.

Világszabadság: az MSZDP lapja a mezőgazdasági *proletariátus*, a falusi szegénység számára. 1898. febr.—1919. aug. általában hetenként jelent meg. (Elődje 1897. ápr.—1898. jan. a Földművelők Szaklapja.) 1899. jún.—1905. szept. szünetelt, 1906. jan.—, a *Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége* megalakulásától a szövetség kiadásában jelent meg. Szerkesztésében *Csizmadia* S.-nak, majd az I. vh.-t megelőző években *Takács* J.-nek és *Nyisztor* Gy.-nek volt szerepe. A ~ általában az MSZDP vezetőségének irányvonalát követte. Hatékonyan hozzájárult a mezőgazd. munkásság pol. felvilágosításához, szd. szervezéséhez, számos kérdésben (pl. *sztrájk*ok) azonban nemegyszer megalkuvó álláspontra helyezkedett. A TK idején a munkáshatalmat támogatta, bár kifejezetten szd. szemléletű, a komm. felfogással ellentétes cikkeket is közölt. A proletárhatalom megdöntése után e lapot is betiltották.

világsztrájk: A KI Végrehajtó Bizottsága 1919. júl. 21-ére ~ot hirdetett az imperialista hatalmak *intervenció*ja elleni tiltakozásul, Szovjetoroszo. és mo.-i TK-k védelmére. A ~ részleges sikerrel végződött (Ausztriában, Jugoszláviában, Németo.-ban, Romániában és a skandináv államokban a munkásság sztrájkja lényegében általános volt), de nem tudta jelentősen befolyásolni az imp. hatalmak pol.-ját, mert a ~ éppen a győztes blokk vezető o.-aiban, Angliában és Franciao.-ban volt a legkevésbé eredményes.

Vilner, Méir, eredetileg Ber *Kowner* (1918. okt. 23.—): litván származású izraeli újságíró; kommunista. 1939— a palesztínai KP-nek (l. *Izrael Kommunista Pártja*) tagja. A II. vh. éveiben a KB tagja és egyik vezetője, parlamenti képviselő. 1964-ben fellépett S. *Mikunisz* vezetésének nacionalista vonásai ellen. 1965— a KP főtitkára. Parlamenti felszólalásaiban élesen elítélte az izraeli agressziót. 1967. okt.-ben reakciós nacionalista elemek merényletet kíséreltek meg ellene.

Visinszkij, Andrej Januarevics (1883. nov. 28. [dec. 10.]—1954. nov. 22.): szovjet-orosz jogász, egyet. tanár, mensevik, majd bolsevik tisztségviselő. 1903— mensevik. 1920— az SZKP tagja. 1921—28 különböző egyetemi funkciókat töltött be. 1933—35 a SZU legfőbb ügyészének helyettese, 1935—39 pedig legfőbb ügyésze. Önkényesen értelmezve a szoc. jogelméletet, fedezte a szoc. törvényesség sorozatos megsértését. 1939— a Népbiztosok Tanácsa, majd a Minisztertanács elnökhelyettese, 1949— külügyminiszter. 1953—54. a SZU-t képviselte az ENSZ-ben.

vladajai felkelés: a háború befejezését követelő bolgár katonák demokratikus jellegű felkelése (1918. szept. 22.—okt. 3.). A Dobro pole-i áttörés után a katonatömegek szept. 23-án Blagoevgrad, Kjusztendil és Dupnica felé indultak. Szept. 27-én Rajko Daszkalov vezetésével Radomirban kikiáltották a közt.-ot, a Népi Földművesszövetség készült kormányt alakítani. A Szófia ellen nyomuló katonatömegeket a fővárostól 15 km-re fekvő Vladajánál a burzsoá kormány német csapatok segítségével megállította; a felkelést leverte. A *tesznyák szocialisták* nem álltak a mozgalom élére, nem ismerték fel az abban rejlő nagy forr. lehetőségeket.

Vlahović, Veljko (1914—1975. márc. 7.): jugoszláv (Crna Gora-i) kommunista. 1933— a kommunista ifjúsági szövetség, 1935— a JuKP tagja. A *spanyol szabadságharc*ban pol. biztos. Sebesülése után a SZU-ban a KII titkára, Moszkvában megszervezte a Szabad Jugoszlávia rádió szerkesztőségét. 1945— különböző párt- és kormánytisztségeket töltött be, a Borba (Harc) c. lap igazgatója. 1948—66 a KB tagja, 1964—66 a KB titkára. 1966— a JKSZ elnökségének, 1969— végrehajtó irodájának tagja.

Vogt, Jørgen (1900. szept. 23.—): norvég újságíró, kommunista. 1923—45 *Norvégia Kommunista Pártja* különböző lapjainak szerk.-je. 1946—57. majd 1965—67 a KP központi lapja, a Friheten (Szabadság) főszerk.-je. 1962—65 a KP pol. titkára. 1945—49. és 1953—61 parlamenti képviselő, ill. a KP parlamenti csoportjának titkára.

Voitec, Ştefan (1900. jún. 19.—): román újságíró, szociáldemokrata, majd kommunista. 1918— a Romániai Szocialista Párt tagja. 1927—

37. a baloldali Romániai Munkások Szocialista Pártja, majd 1938—48 az SZDP főtitkára. Egyik élharcosa volt az SZDP és RKP közötti akcióegység (1944. ápr.), majd a két munkáspárt egyesülése (1948) megvalósításának. Többször miniszter, 1957—61 miniszterelnökh. Az RKP VB-jének tagja, 1961—69 a Nagy Nemzetgyűlés elnöke, azóta az Államtanács elnökhelyettese.

Volders, Jean (1855—1896): belga újságíró, szocialista. 1884-ben a National Belge (Belga állampolgár) c. lapnak szoc. színt adott. 1885-ben a Belga Munkáspárt (l. *Belga Szocialista Párt*) alapító tagja, egyik vezetője; a Le *Peuple* (A nép) szervezője és első főszerk.-je. Befolyásos szónok, a szövetkezeti mozgalom szorgalmazója. 1893-ban egyik vezetője az alkotmányreform kiharcolásának.

Volksstaat, Der (A Népállam): a német *Szociáldemokrata Munkáspárt* központi lapja, 1869—76. Az *eisenachi kongresszus* döntése alapján a *Német Munkásegyletek Szövetsége* hetilapja, a Demokratisches Wochenblatt (Demokratikus Hetilap) örököseként jelent meg Lipcsében, W. *Liebknecht* szerk.-ben.

Volkstimme (Népszava): *Ausztria Kommunista Pártjá*nak központi napilapja 1945 óta. Elődei: 1918. nov. 9.—1919. jan. Der Weckruf (A riadó), 1919. jan.—júl. Die Soziale Revolution (A társadalmi forradalom), 1919. júl.—1933. Die Rote Fahne (A vörös zászló). Ez utóbbi 1919. szept. 16.— napilap. 1920 első felében egy oldalát a KMP-nek engedte át, s az magy. nyelven, *Vörös Újság* címmel jelent meg. 1933. júl.-ban a Dollfuss-kormány betiltotta. Az illeg. éveiben is megjelent változó címmel. 1945. aug.— a ~ napilap, 1957-ig Österreichische ~ néven. Több vidéki kiadása van. A lap ünnepét minden évben megrendezik. Példányszáma: 30 000; főszerk.: Hans Kalt.

Vollmar, Georg Heinrich von (1850. márc. 5.—1922. jún. 30.): német nemesi származású hivatásos katonatiszt, köztisztviselő, majd szerkesztő; szociáldemokrata. A Der *Sozialdemokrat* első szerk.-je a *kivételes törvény* idején Zürichben. A müncheni Eldorado-vendéglőről elnevezett és hírhedtté vált „Eldorado-beszédeiben" szélsőséges opportunista nézeteket terjesztett. Azt hirdette, hogy az SZDP-nek fel kell adnia munkásjellegét, különböző osztályokra támaszkodva kell parlamenti pozícióit növelni, míg az államban döntő szerepe lesz. Igyekezett A. *Bebel* ellen harcolva a párt vezetését magához ragadni. Később E. *Bernstein* revizionizmusához közeledett. Már 1914 előtt szociálsoviniszta volt, a gyarmatosítást támogatta.

Vo Nguyen Giap (1911—): vietnami tanár, kommunista. 1933— *Indokína Kommunista Pártjá*nak tagja. Hanoiban tanított, ugyanakkor az ellenállási mozg. egyik vezetője volt. 1941— a hegyekben szervezte az első fegyveres partizáncsoportokat. 1942-ben erős fegyveres ellenállási csoportok parancsnoka, a vietnami gerillaharcmodor és a korszerű harcászat ötvözetéből létrejött sajátos katonai elmélet kidolgozója. 1954— a KP KB tagja, képviselte hazáját a francia—vietnami tárgyalásokon. 1946— honvédelmi miniszter. A francia támadás után a néphadsereg főparancsnoka, 1951— a *Vietnami Dolgozók Pártja* PB tagja. 1954-ben a Dien Bien Phu-i hadművelet vezetője, 1955— miniszterelnök-helyettes, a Nemzetvédelmi Tanács alelnöke, a fegyveres erők főparancsnoka. — *M.:* Stratégia és taktika a felszabadító háborúban. 1971. 124 old.

Vorbote (Előfutár): 1. Der Vorbote — Politische und sozialökonomische Monatsschrift Zentralorgan der Sektions-Gruppe deutscher Sprache der Internationalen Arbeiter-Assoziation (A Nemzetközi Munkásszövetség németajkú szekciójának politikai és társadalmi-gazdasági havi folyóirata): 1866—71 havonta jelent meg Genfben, szerk.: J. Ph. *Becker.* A folyóirat az I. Int. egyik legszínvonalasabb orgánuma volt, K. *Marx* és F. *Engels* számos írását és az Int. Főtanácsának hivatalos dokumentumait közölte. Befolyása kisugárzott a német nyelvterületekre, Ausztriára és Mo.-ra is, ahol *Farkas* K. állt Beckerrel kapcsolatban. (A ~ valamennyi számát az I. Int. centenáriumára újra nyomták. Dietz, Berlin. 1963.) — 2. Vorbote — Internationale Marxistische Rundschau (Nemzetközi Marxista Szemle): 1916-ban a *zimmerwaldi mozgalom* balszárnya által kiadott szocialista, háborúellenes havilap, szerk.: A. *Pannekoek* és H. S. *Roland-Holst.* A szerkesztésben részt vett V. I. *Lenin,* G. J. *Zinovjev* és K. *Radek* is. A folyóiratnak két száma jelent meg (1919. jan. és ápr.) Lenin, Radek Zinovjev, H. Roland-Holst, A. Pannekoek és H *Gorter,* vagyis a bolsevikok és a holland baloldali szoc.-k cikkeivel. A ~ a szociálsovinisztákkal való szakítást és új internacionálé megteremtését is szorgalmazta.

Voronov, Gennagyij Ivanovics (1910. aug. 31.—): szovjet-orosz munkás, majd mérnök, kommunista párt- és állami vezető. 1937—48 különböző szibériai területi és városi pb.-okban dolgozott. 1948—55 a csitai pb. első titkára. 1955—57 a SZU földművelésügyi miniszterhelyettese. 1957—61 az orenburgi területi pb. első titkára. 1962—71 az OSZSZSZK miniszertanácsának elnöke. 1952— az SZKP KB 1961—

73. az Elnökség, ill. a Pol. Iroda tagja. Jelenleg nyugdíjas.

Vorosilov, Kliment Jefremovics (1881. jan. 23. [febr. 4.]—1969. dec. 2.): szovjet-orosz lakatos, bolsevik párt- és állami vezető. 1896-ban kapcsolódott be a munkásmozgalomba, 1903— bolsevik. Az 1905—07-es forr. idején Luganszkban tevékenykedett. 1907—14 börtönben. 1918-ban Ukrajnában partizánok élén, majd a D-i fronton az 5., ill. a 10. hadsereg parancsnokaként a caricini győzelem (1918. szept.) részese volt. 1918-ban az ukrajnai ideiglenes szovjet kormány tagja, 1919-ben tagja volt a VH állandó hadsereggé való átalakítását helytelenítő ún. katonai ellenzéknek. 1921—61., majd 1966—69. az SZKP KB, 1926—61 a Pol. Iroda tagja. 1921—25 az É-kaukázusi és a moszkvai katonai körzet parancsnoka. 1925—40 hadügyi és tengerészügyi, ill. honvédelmi népbiztos. 1945—47 a Mo.-i Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke. 1946—53 a minisztertanács elnökhelyettese, 1953—60. a Legfelsőbb Tanács Elnökségének tagja, majd elnöke (államfő). 1962-től haláláig újra a Legfelsőbb Tanács elnökségének tagja. — *M.:* Cikkek és beszédek. 1954. 800 old. — A marsall ifjúsága. K. J. Vorosilov emlékiratai. 1973. 383 old.

Vorovszkij, Vaclav Vaclavovics, álnéven P. *Orlovszkij, Svarc, Josephine* (1871. okt. 15. [27]—1923. máj. 10.): szovjet-orosz publicista, irodalomkritikus, bolsevik pártmunkás, később diplomata. Az 1890-es években a moszkvai haladó diákmozgalomakban vett részt. 1897—1902. börtönben és száműzetésben volt. 1902— az *Iszkra* terjesztője. 1903— bolsevik. 1911-ig megszakításokkal Dél-Oroszo.-ban végzett pártmunkát. 1912— száműzetésben, 1915— külföldön élt. 1917. febr.— az OSZDM(b)P külföldi irodáját vezette, majd 1917. okt. után a szovjet diplomácia úttörőjeként követ a skandináv államokban, pol. megbízott Olaszo.-ban, a szovjet delegáció főtitkára a génuai és a lausanne-i konferencián, érdemeket szerzett a rapallói szerződés megkötésében. Fehérgárdista merénylő áldozata lett. A *Vperjod,* a *Proletarij,* a *Pravda* állandó cikkírója. Esztétikai, irodalomkritikai munkásságában az orosz irodalom haladó vonulatát méltatta. — *M.:* Irodalmi esszék, kritikák. (...az utószót írta Varga Imre.) 1961. 355 old.

Vorrink, Koos (1891—?): holland szociáldemokrata. Az 1920-as években és az 1930-as évek elején a szoc. ifjúsági szövetség vezetője. 1932—35. az SZII elnöke. 1934—40 a HSZDMP elnöke. 1935— az SZMI VB tagja. Élesen ellenezte a komm.-kal való egységfrontot. Vezetésével egyesült 1946. febr. a HSZDMP különböző vallásos szoc. pártokkal és csoportokkal, megalakítva a *Munkáspárt*ot, melynek elnöke lett.

Vorwärts (Előre): 1. német emigránsok által 1844—45 Párizsban kiadott haladó folyóirat. — 2. az 1875-ös gothai egyesülési kongr. után *Németország Szocialista Munkáspárt*ja, majd az SPD központi lapja. 1876—78 Lipcsében, a bismarcki *kivételes törvény* hatálytalanítása után, 1891—1933 Berlinben jelent meg. Főszerk.-je 1891—1900 W. *Liebknecht.* A ~ben jelent meg folytatásokban F. *Engels* Anti-Dühringje (1877—78). A lapnak nagy tömegbefolyása volt. 1900 után a lap a jobboldali szd.-k kezébe került. 1933-ban betiltották. — 3. Ny-német szd. hetilap; 1948— Neue Vorwärts címmel. — 4. hagyományos címe a különböző baloldali svájci újságoknak. 1944— a *Svájci Munkapárt* napilapja.

Voznyeszenszkij, Nyikolaj Alekszejevics (1903. dec. 1.—1950. szept. 30.): szovjet-orosz közgazdász, kommunista párt- és állami vezető. 1919— az OK(b)P tagja. Az 1920-as években a *Komszomol*ban dolgozott, majd tanulmányokat folytatott, ill. a Donyec-medencében végzett pártmunkát. Az 1930-as években közgazdasági tanulmányokat folytatott, oktató munkát végzett, majd különféle vezető beosztásban dolgozott. 1938— a SZU Állami Tervbizottságának elnöke, 1939—50 a SZU Minisztertanácsának elnökhelyettese, 1939— az SZKP KB, 1947— a Pol. Iroda tagja. A koholt, ún. „leningrádi ügy" vádlottjaként kivégezték. Rehabilitálták. — *M.:* A Szovjetunió hadigazdasága a Nagy Honvédő Háború éveiben. 1948. 223 old.

vörös csillag: A nemzetközi forradalmi munkásmozgalom szimbóluma. A csillag vörös színe a forradalmat, öt ága pedig az öt világrész munkásainak összefogását jelképezi. A hagyomány szerint először azok a baloldali szociáldemokraták kezdték jelvényként viselni, akik az I. vh. kitörése után is kitartottak a nemzetköziség elve mellett. Az orosz prol. a NOSZF-ban már gyakran használta, s a győztes szoc. forr. után általánossá vált a komm. mozg.-ban mint a nemzetköziség jelképe. A SZU állami címerén és állami zászlaján 1923— szerepel; rákerült a többi szoc. o., így Mo. állami címerére is.

Vörös Csütörtök: *általános sztrájkok és tüntetések a választójogért*

Vörös Frontharcos Szövetség, *Roter Frontkämpferbund:* a német proletariátus fegyveres védelmi szervezete 1924—29. A 23 éven aluliakat a ~ ifj. alakulatába, a Vörös Ifj. Frontba szervezték.

Feladata volt a munkásgyűlések védelme, harcolt az ellenforr. és a militarista szervezetek ellen. Tagjainak berlini találkozói a háború és fasizmus elleni hatalmas tömegmegmozdulások voltak. A két szervezet 1929-ben 215 ezer tagot számlált. 1925— vezetője E. *Thälmann*. A ~et 1929-ben először Poroszo.-ban, majd egész Németo.-ban betiltották. 1933-ig illeg. harcolt.

Vörös Gárda: 1. az oroszországi proletariátus fegyveres forradalmi alakulatai. Elődei az 1905—07. évi forr.-ban tevékenykedő „druzsinák". A ~k megszervezésére az 1917. febr.-i polg. dem. forr. idején került sor. A *bolsevikok* irányításával országszerte nagy szerepet játszottak az ellenforr. kísérletek (Kornyilov-lázadás) visszaverésében, majd a NOSZF győzelmében. 1918. febr.-ban már mintegy 100 ezer főt tömörítettek s a megalakuló VH magvát képezték. 1918. ápr.-ig valamennyi ~ beolvadt a VH-ba. — 2. Mo.-on — oroszo.-i példa nyomán — 1918. nov.-ben Kispesten, majd néhány más helységben alakult ~. Ezek hamarosan egyesültek a Népőrség egységeivel, ill. beolvadtak a különböző fegyveres forr. alakulatokba.

Vörös Hadsereg: *Magyar Vörös Hadsereg*

vörös hét: olasz néptömegek hatalmas arányú forr. fellépése (1914. jan. 8—14.). Az anconai háborúellenes tüntetés résztvevőibe jún. 7-én belelőttek; válaszul kimondták az ált. sztrájkot, mely Torinóban, Nápolyban, Firenzében, Milánóban, Velencében fegyveres harcokba csapott át. Romagna és Marche tartomány több városában és helységében — ahol a parasztok is csatlakoztak a városi megmozdulásokhoz — kikiáltották a közt.-ot. Világos célok és határozott vezetés hiányában a kormányzat felülkerekedett.

vörös kalapácsos ember: *Biró* M.-nak, a nemzetközi hírű szocialista grafikusnak a *Népszava* részére 1911-ben készült plakátja. A pöröllyel sújtani készülő, lendületes vörös férfialak a forr. célkitűzések szimbóluma. A ~ alakja a forr. alatt többször, így a népközt. 1918 nov.-i kikiáltását és az 1919-es május 1-ét ünneplő plakáton is megjelent, sőt ez alkalomból szoborváltozata is elkészült. A húszas évektől a *jogtű* helyett a ~ lett az MSZDP jelvénye, és ez maradt a két munkáspárt 1948-i egyesüléséig.

Vörös Katona: a KMP hetilapja a katonák számára. Első száma 1919. jan. 29-én jelent meg *Szántó* B. szerkesztésében. 1919. márc. 30.— a Hadügyi Népbiztosság napilapja. Szerk. *Gyetvai* J. 1919. máj. 7-én a lap megszűnt.

Vörös Könyv: a budapesti rendőrfőkapitányság politikai nyomozó főcsoportja által 1927—36. készített összefoglaló referátum-gyűjteménynek elnevezése. A ~ elsősorban a komm. mozg.-ról készített jelentéseket tartalmazza, de foglalkozik a szd. mozg.-mal, sőt a jobboldali ellenzéki pártok tevékenységével is.

Vörös Őrség: 1. a TK karhatalmi szervezete. A régi karhatalom felszámolásával, de jórészt annak személyi állományából hozták létre. Országos főparancsnoka Vajda Zoltán, majd *Rákos* F., végül *Rákosi* M. volt. A ~ legmegbízhatóbb osztagai a soraikba lépett munkásokból szervezett egységek voltak, amelyek hősiesen helytálltak az 1919. jún.-i ellenforr. lázadás leverésében. Közülük szerveződtek a magasabb parancsnokságok mellett működő pol. nyomozó csoportok is. — 2. a ~ orsz. főparancsnokságának hivatalos hetilapja 1919. ápr. 20.—júl. 15. Szerk. Csernyi István. — *Irod.: Kovács Nándor:* A Vörös Őrség. 1956. 88 old. — A Tanácsköztársaság szolgálatában. 1959. 111 old.

Vörös Péntek: *általános sztrájkok és tüntetések a választójogért*

Vörös Segély, *VS: Nemzetközi Vörös Segély; Magyarországi Vörös Segély*

vörös szakszervezetek: kommunista vezetés alatt álló *osztályharc*os szakszervezetek 1921—37. A *Vörös Szakszervezeti Internacionálé* kötelékébe tartozó szaksz.-ek gyűjtőneve.

Vörös Szakszervezeti Internacionálé, *VSZI:* forradalmi szakszervezeti központ; alakult 1921-ben a *Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség* (NSZSZ) opportunista vezetéssel történt újjáalakulását (1919) követően. 1920-ban baloldali angol, olasz, spanyol és szovjet szaksz. vezetők tanácskozásukon elhatározták a ~ létrehozását. A ~ alakuló kongr.-án (1921. júl. 3—19., Moszkva) 42 országból 380 küldött vett részt. A küldöttek közt komm.-k, baloldali szd.-k, anarchoszindikalisták voltak. A ~ fő feladatul a tőke támadásai elleni egységfrontot s a szaksz. egységért való harcot tűzte ki. Ellenezte a forr. elemek kilépését a reformista szaksz.-ekből, s az onnan kizártak, továbbá a szervezetlen tömegek bevonását tekintette fő feladatának. A kongr. a ~ és a *Kommunista Internacionálé* közti kölcsönös képviseletről hozott határozatot. Ezt a határozatot, amely a szindikalistáknál visszatetszést szült, a II. kongr. visszavonta. A ~hoz több országban szaksz. szövetségek, más országokban egyes szaksz.-ek tartoztak. A ~ pol.-ját követték számos országban a reformista szaksz.-ekben

kialakult vörös szaksz. ellenzéki csoportok. A ~ munkájában tükröződött a KI pol.-ja. Számos esetben javasolt akciókat az NSZSZ-nek, de eredményt. nul. A gazd. harcok mellett jelentős pol. harcokat is szervezett, így nemzetközi szolidaritásakciókat Kína harcoló dolgozóival, háborúellenes akciókat stb. A ~hoz tartozó dolgozók tízezrei estek el Kínában, Németo.-ban, Bulgáriában, Japánban stb. a reakció és fasizmus elleni harcokban. A 30-as évek elején a ~ taglétszáma elérte a 12 900 000 (az NSZSZ-é 13 800 000) főt. Ázsiában, Latin-Amerikában a ~nak jelentős erői voltak. A ~hoz ekkor a szovjet szaksz.-eken kívül francia, csehszlovák, jugoszláv, bolgár, román, görög, spanyol, kínai, koreai, japán, sok latin-amerikai stb. szaksz. központ tartozott. 1934— nagy erővel dolgozott a nemzetközi szaksz. egység megteremtésén. Felkérte az autonóm norvég szaksz. szövetséget, hogy a két szaksz. internacionálé egyesítése érdekében tegyen kezdeményező lépéseket. 1935. márc.-ban az NSZSZ-nek nemzetközi egységkonferenciát javasolt egységes máj. elsejei manifesztációk szervezése, a francia és a spanyol szaksz. egység elősegítése s Hitler-Németo.-ban a szabad szaksz.-ek újjászervezése érdekében. Javaslatát visszautasították. 1935—37 több országban megvalósult a szaksz. egység (Franciao., Spanyolo., Ausztria stb.). Ahol a vörös szaksz.-ek csekély erőt képviseltek, ott ezeket a ~ feloszlásra és reformista vezetésű szaksz.-ekhez való csatlakozásra szólította fel. 1937 végén a ~ legtöbb szekciója így megszűnt, s ezzel a ~ is megszüntette tevékenységét. Főtitkára mindvégig Sz. A. *Lozovszkij* volt. — *Irod.: Agyibekov, G. M.*: A Vörös Szakszervezeti Internacionálé. (A Profintern vázlatos története.) 1973. 127 old.

Vörös Újság: 1. az első kommunista lap Mo.-on. (Elődje és társlapja a Moszkvában kiadott *Szociális Forradalom.*) Első száma röviddel a KMP megalakulása után, 1918. dec. 7-én jelent meg. A szerk. biz. tagjai: *Kun* B., *László* J., *Rudas* L., *Vágó* B. Belső munkatársai: *Boross* F. L., *Hajdu* P., *Lengyel* J., *Révai* J. Szerk.: előbb Vágó B., majd jan. elejétől *Szamuely* T. A lap négy oldalnyi terjedelemben, hetenként kétszer, jan. 21.— hetenként háromszor jelent meg eleinte 10 000— 15 000, később 25 000 példányban. Jelentős szerepet játszott a *marxizmus—leninizmus* ideológiájának terjesztésében. Állást foglalt a forr. időszerű kérdéseiben, részletes tudósításokat közölt Szovjet-Oroszo. helyzetéről, a nemzetközi munkásmozg. eseményeiről. Terjesztését a munkások maguk szervezték meg és önkéntes munkával végezték. Febr. 3-án egy rendőri különítmény a szerk.-et feldúlta, berendezését összetörte és az ott talált nyomtatványokat lefoglalta. A párt vezetőinek febr. 21-i letartóztatását követően a lapot a Nagyváradon kiadott Nagyváradi ~ helyettesítette. Márc. 1.— a ~ újra rendszeresen Bp.-en jelent meg. (A szerk. tagjai márc. 1. után: *Alpári* Gy., *Bolgár* E., *Lukács* Gy., *Rákos* F., Révai J.) A TK kikiáltása után a ~ napilappá alakult át, és márc. 27.— kezdve az egyesült párt délutáni hivatalos lapjaként jelent meg több százezres példányszámban. Szerk.-je a TK idején kezdetben *Jancsó* K., később Rudas L.; a belső munkatársak gárdája a megnövekedett feladatok ellátására volt szd. és baloldali polg. újságírókkal egészült ki. Közleményei a *proletárdiktatúra* napjaiban beszámoltak a társadalmi, gazd. és kult. élet átalakulásáról; mozgósítottak a proletár haza megvédésére. A lap állást foglalt az opportunizmus, a szd. vezetők körében jelentkező kapituláns nézetek ellen. Utolsó száma (a 151. sz.) aug. 3-i keltezéssel aug. 2-án jelent meg. Az *emigrációban* a ~ 1920. febr.—jún.-ban Bécsben, az osztrák KP lapjának, a Die Rote Fahnénak mellékleteként jelent meg. ~ címmel 1919—21-ben Szovjet-Oroszo.-ban is több újságot adtak ki. A *frakció*harcok idején a Landler-csoport Bécsben (1921. nov.—1922. jan.), majd később Berlinben (1922. aug.—szept.) adott ki ilyen c. lapot. 1962— a ~ első száma megjelenésének napja, dec. 7. a Magyar Sajtó Napja. — 2. Az Ukrán K(b)P Magyar Csoportjának hetilapja. A TK megsegítésére Kijevben gyülekező magy. komm.-k, internacionalisták tájékoztatása, mozgósítása céljából jelent meg 1919. máj. 15.—aug. 16. A lap 1919. aug. végén szűnt meg, amikor a szovjet csapatok Kijev feladására kényszerültek. — 3. A szovjet-oroszo.-i magy. komm.-k lapja. 1919. aug. végétől jelent meg hetenként Moszkvában, előbb az *Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt Magyar Csoportjának*, 1920. márc.— az OK(b)P magy. agit. prop.-osztályai Központi Irodájának kiadásában. Szerk. *Rudnyánszky* E. Nevesebb cikkírói: Kun B., *Landler* J., *Münnich* F., *Pogány* J. és *Varga* J. voltak. A bp.-i ~ utódjaként beszámolt a nemzetközi munkásmozg.-ban és az oroszo.-i polgárháború frontjain zajló eseményekről, a Mo.-on dúló *fehérterror*ról, a KMP első lépéseiről az ellenforr. körülményei között. 1921. okt.-ben a hadifoglyok tömeges hazatérése után szűnt meg.

vörös zászló: a forradalmi *munkásmozgalom* jelképe. Az elnyomottak lázadásuk jelképeként első ízben a 8. sz.-ban egy perzsiai parasztfelkelés során tűzték ki a ~t, hasonló jelentésben ismerjük alkalmazását az 1526-os ném. parasztháborúban. A haladás és a reakció szembenállását jelentő vörös—fehér ellentétpár a 18. sz. végi francia polg. forr. során alakult ki (l. *fehérterror*). A munkások első ízben 1831-ben, a lyoni takácsok fel-

kelése során tűztek ki vörös szegélyű fekete zászlókat. Az 1848-as febr.-i francia forradalom során vált a harcos munkásmozg. elismert szimbólumává. A munkások követelték, hogy a ~ legyen Franciao. nemzeti lobogója. 1871-ben a *Párizsi Kommün* hivatalos lobogója, majd 1918— a szovjet állam nemzeti zászlója. — A ~t már a korai magy. munkásmozg. is felhasználta: az 1868-ban alakult *Általános Munkásegylet* ~iról ad hírt az egykorú sajtó. 1871-ben a pesti munkások ~k alatt tüntettek a Párizsi Kommün mellett. Az első, 1890-es *május elsejei* munkás*tüntetések* óta a tömegek a *munkásosztály* ünnepén minden évben ~k alatt vonulnak fel.

Vörös Zászló Kommunista Párt: *Burma Kommunista Pártja*

Vperjod (Előre): 1. illeg. bolsevik hetilap; az első bolsevik pártközpont, a Többségi Bizottságok Irodája orgánumaként 1904. dec. 22. (1905. jan. 4.)—1905. máj. 5. (18.) adták ki Genfben. Szerk.-ének tagjai: V. I. *Lenin*, V.V. *Vorovszkij*, A. V. *Lunacsarszkij*, M. Sz. Olminszkij. Összesen 18 száma jelent meg 7000—10 000 példányban. Nagy szerepe volt az 1905—07-es forr. előkészítésében. — 2. legális bolsevik napilap. V. I. Lenin szerkesztésében 1906. máj. 26-án (jún. 8.) Pétervárott látott először napvilágot. 17 száma jelent meg. A cári rendőrség jún. 22-én (júl. 5.) betiltotta.

Vuillaume, Maxime (1844—1925): francia újságíró, kommünár. III. Napóleon császársága alatt az egyik legbátrabb hangú ellenzéki, részt vett az 1870. okt.-i felkelésben, a *Párizsi Kommün* idején az egyik legnépszerűbb lap, a Le Père Duchêne (Duchêne apó) szerk.-je. A Kommün bukása után Svájcba emigrált. 1880 után tért haza, a radikálisokhoz csatlakozott. Feldolgozta a Kommün történetét „Az én vörös füzeteim" (Mes cahiers rouges) c. munkájában.

Vukmanović, Svetozar, álnéven *Tempo* (1912. aug. 14.—): jugoszláv (Crna Gora-i) jogász, kommunista. 1933— a kommunista ifjúsági szövetség, 1933— a JuKP tagja. 1941-ben a partizánegységek főparancsnokságának tagja, 1943-ban a macedóniai népfelkelés szervezője. 1945—53. különböző kormánytisztségeket töltött be, 1953—58. a szövetségi végrehajtó tanács (kormány) alelnöke, 1958—67. a *Jugoszláv Szakszervezeti Szövetség* elnöke. 1966—69. a JKSZ elnökségének tagja.

Waarheid, De (Az Igazság): *Hollandia Kommunista Pártjá*nak Amszterdamban megjelenő napilapja. 1940-től adják ki, a II. vh. idején illeg., az ellenállási mozgalom szervezője és szócsöve. Ekkor P. de *Groot* szerkesztésében jelent meg. Jelenlegi példányszám: 100 000 (1972).

Walecki, Henryk, eredetileg Maksymilian *Horwitz*, álnéven *Wit* (1877. szept. 6.—1938): lengyel matematikus, kommunista. 1895— az LSZP tagja, részt vett az 1905—07-i forr.-ban. A pártszakadás után az LSZP-Baloldal egyik vezetője. 1918— az LKP tagja. A KI-ben a lengyel párt képviselője. A *Kommunista Internacionálé* egyik szerk.-je, számos kiadvány szerzője. 1921— emigrációban élt, főként a SZU-ban. 1938-ban a törvénysértések áldozata lett. Rehabilitálták.

Wallisch Kálmán (Lugos, 1889. febr. 28.— Leoben, Ausztria, 1934. febr. 19.): kőműves; baloldali szociáldemokrata. 1905— szervezett munkás. A TK idején a szegedi *direktórium* tagja, következetesen forr. álláspontot képviselt. A TK megdöntése után Jugoszláviába, majd Ausztriába emigrált. A stájero.-i pártszervezet és a *Köztársasági Védőszövetség* helyi szervezetének vezetője, később Bruck am Mur polgármestere. Az 1934-i *februári (Schutzbund) felkelés* idején a harcok irányítója Stájero.-ban. A legvégsőkig ellenállt, sebesülten került fogságba. Kivégezték. A felkelés leverése után a szd. pártszervezetek ~ról elnevezett alapot létesítettek a pol. foglyok támogatására.

Wallon, Henri (1879. márc. 15.—1962. dec. 1.): francia pszichológus; szocialista, majd kommunista. Több gyermek- és patológia-pszichológia mű szerzője. 1937—50. a Collège de France tanára. 1931— az SFIO, 1942— az FKP tagja. Részt vett az ellenállási mozgalomban az egyetemi nemzeti front tagjaként. 1944-ben az ideiglenes kormány mellett működő nevelésügyi bizottság vezetője. P. *Langevin* professzorral előkészítője és elnöke az oktatási reform bizottságának, amely haladó pedagógiai elvek bevezetését tűzte ki célul. — *M.:* Válogatott tanulmányok. (Előszó: René Zazzo... a bevezető tanulmányt írta Mérei Ferenc.) 1971. 375. old.

Wankó Károly, *Vankó* (Steinz, Ausztria, 1866— ?): könyvkereskedő-segéd; szociáldemokrata. A múlt század 90-es éveiben kapcsolódott be a mo.-i munkásmozg.-ba a radikális pártellenzék oldalán. Kiterjedt agit. és propagandamunkát folytatott elsősorban a szaksz.-ekben. Az Alkoholellenes Munkásszövetség alapító tagja. Később feladta ellenzéki pozícióját, s 1896-ban a pártvezetőség tagjává választották. További tevékenysége ismeretlen.

Wariński, Ludwik (1856. szept. 24.—1889. febr. 13.): lengyel szocialista. 1875— vett részt Péter-

várott a lengyel szoc. ifjúsági körökben. 1878-ban Varsóban megalapította az *ellenállási alapot* és szoc. köröket szervezett. A rendőrség üldözése elől Lvovba, majd Krakkóba ment. A krakkói szoc.-ellenes per egyik vádlottjaként kiutasították. 1880-ban Svájcban az emigráció egyik vezetője, a Równość (Egyenlőség) és Przedswit (Hajnal) szerk.-je. 1881 végén visszatért Varsóba, megalakította a *Proletariat I.* pártot. 1883-ban letartóztatták; 1885-ben 16 évi kényszermunkára ítélték. A schlüsselburgi börtönben halt meg.

Warnke, Herbert (1902. febr. 24.—1975. márc. 26.): német szegecselőmunkás; kommunista. Nemzetközi Lenin-békedíjas (1967). 1923— a KP tagja. Szaksz. tevékenységet folytatott, a forr. szaksz. ellenzék ismert vezetője. 1932-ben parlamenti képviselő, 1933—34 Németo.-ban illeg. munkát végzett. 1936— Svédo.-ban dolgozott, internálták. 1946— szaksz. vezető, az NSZEP KB tagja, 1950— a Titkárság, 1958— a PB tagja. 1948— a Szabad Német Szakszervezeti Szövetség elnöke. Az SZVSZ Főtanácsának tagja. — *M.:* A német szakszervezeti mozgalom rövid története. 1955. 156 old.

Warski-Warszawski, Adolf (1868. ápr. 20.—1937. aug. 21.): lengyel publicista, kommunista. 1886— a *Proletariat II.* tagja, majd a Lengyel Munkásszövetség egyik megalapítója, R. *Luxemburg* közeli munkatársa. A Sprawa Robotnicza (Munkásügy) szerk.-je, az SDKPiL külföldi vezetőségének tagja. 1906—12 az OSZDMP KB tagja, a Szocial-Demokrat egyik szerk.-je. Részt vett a II. Int. 1910. évi kongr.-án. 1915—16 ott volt a *zimmerwaldi* és a *kienthali konferencián*, a *zimmerwaldi mozgalom* centrumához tartozott, 1918-ban az LKP egyik megalapítója; 1919—24 a KB, 1925—29. a Pol. Iroda tagja. 1926—29 parlamenti (szejm) képviselő. 1929-ben jobboldali elhajlás indokával leváltották a KP vezetéséből. 1929—37 a SZU-ban a lengyel munkásmozgalom történetének megírásán dolgozott. 1937-ben hamis vádak alapján halálra ítélték. Rehabilitálták.

Watanabe Masanosuke (1899. szept. 7.—1928. okt. 6.): japán vegyipari munkás, kommunista. A JKP alapító tagja; a szaksz. mozgalomban dolgozott, 1923-ban letartóztatták. Kiszabadulása után részt vett a KP újjászervezésében (1926), 1927—28 a KP főtitkára. 1928-ban részt vett a KI VI. kongr.-án. Hazatérőben Csilun tajvani kikötővárosban a japán rendőrség emberei meggyilkolták.

Webb, Beatrice (1858. jan. 22.—1943. ápr. 30.): angol szociológus, történetíró, fabiánus. Érdeklődése az 1880-as évektől irányult a munkásmozgalom felé, ekkor írt először a londoni proletariátus életviszonyairól. Az 1880-as években bekapcsolódott a *Fabiánus Társaság* munkájába és vezetésébe. 1889— S. J. *Webb* felesége, közös anyaggyűjtő és alkotómunkát végeztek. 1914-ben a New Statesman (Új államférfi) c. folyóirat egyik alapítója. 1914 után soviniszta. Naplóit (Diaries, 1912—24 B. W.; Diaries, 1924—32 B. W.) 1952-ben, ill. 1956-ban adták ki. — *M.:* A szegénység problémája. Bevezetést írta Braun Róbert. 1918. 221 old. — A kapitalizmus hanyatlása. 1925. 176 old.

Webb, Sydney James (1859. júl. 13.—1947. okt. 13.): angol szociológus, közgazdász, történetíró, fabiánus, munkáspárti. A *Fabiánus Társaság* szellemi vezetőjeként G. B. *Shaw*-val kidolgozta a társaság programját, hangsúllyal a parlamenti reformmunkára. Az 1880-as évek végén a liberális pártra kívánt támaszkodni, idegenkedett az önálló munkáspárt gondolatától. 1894-ben megjelentette feleségével együtt írott könyvét a szaksz.-ek történetéről, majd 1898-ban a munkásdemokráciáról írott művét. 1912— a londoni Közgazdasági Főiskola tanára. 1914— soviniszta. 1922—29 a *Munkáspárt* parlamenti képviselője. 1924-ben, majd 1929—31 J. R. *MacDonald* munkáspárti kormányában miniszter, 1932-ben feleségével látogatást tett a SZU-ban, utána két, a SZU-val rokonszenvező könyvet jelentetett meg. — *M.:* A szegénység problémája. Bevezetést írta Braun Róbert. 1918. 221 old — A kapitalizmus hanyatlása. 1925. 176 old.

Weerth, Georg (1822. febr. 17.—1856. júl. 30.): német író, költő, publicista. F. *Engels* jellemzése szerint „A német proletariátus első és legjelentősebb költője". Az *Igazak Szövetsége,* majd a *Kommunisták Szövetsége* tagja. 1848—49 a *Neue Rheinische Zeitung* tárcarovatának szerk.-je, ragyogó szatirikus írásaival a tárcát elsőnek használta fel fegyverként a proletariátus harcában. ~ vitte be először az irodalomba a forradalmár proletár alakját. Válogatott munkái öt kötetben Berlinben jelentek meg 1956—57-ben. — *Irod.: Engels, Friedrich:* Életrajzi vázlatok. 1972. 172 old.

Wehner, Herbert (1906. júl. 11.—): német kereskedelmi alkalmazott; kommunista, majd szociáldemokrata. 1927— az NKP tagja, 1930 a szász parlamentben képviselő. Svédo.-ba majd a SZU-ba emigrált. Fontos megbízásokat kapott a KI-től, de szembekerült a komm. mozg. elvi, pol.-i irányvonalával és 1942-ben kizárták a KP-ból. 1946— az SPD hamburgi és orsz. vezetőségének tagja. 1949— képviselő, 1958—73 az

SPD elnökh. 1966—69 összn émetügyi miniszter. 1969— az SPD parlamenti frakciójának elnöke.

Weil Emil (Dombegyháza, 1897. febr. 19.—Bp., 1954. nov. 2.): orvos; kommunista. 1929-ben kapcsolódott be a munkásmozg.-ba, az MSZDP Bp. VII. ker. pártszervezetének aktivistája. 1932— a csepeli WM-gyár kórházának főorvosa. Részt vett a *szocialista orvosmozgalom*ban, itt került kapcsolatba az illeg. KMP-vel. Rendszeresen tartott egészségügyi felvilágosító előadásokat a munkások részére; 1934—1936. a KMP hazai apparátusának vezetője, külföldi futárszolgálatot teljesített, a párt illeg. nyomdáját vezette és irányította a sajtótermékek elosztását, terjesztését. 1936 elején letartóztatták és 9 évi fegyházra ítélték. A bp.-i Margit körúti fegyházban sokat tett a foglyok egészségének védelmében, a betegek gyógyszerellátásáért, gyógyításáért. — Bp. felszabadulása után megbízást kapott a főváros egészségügyének megszervezésére. 1945— a Magyar Orvosok Szabad Szakszervezete, majd az *Orvos-Egészségügyi Dolgozók Szakszervezete* főtitkára, az Egészségügyi Tud. Tanács elnöke; nemzetgyűlési, majd ogy.-i képviselő. 1951—53. Mo. washingtoni követe, 1953— egyetemi tanár.

Weinberger Dezső, *Szir* (Kassa, 1926. okt. 28.— Bp., 1944. dec.): kommunista ifjúmunkás, az antifasiszta ellenállási mozgalom harcosa. A segédmunkások szaksz.-ében kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1944-ben a komm. irányítású fegyveres ellenállás egyik partizáncsoportjának vezetője. Csoportja robbantást hajtott végre többek között a ném. tisztek szállásán, a Metropol Szállóban és kézigránátos támadást intézett a nyilasok Andrássy úti székháza ellen. ~ ismeretlen körülmények között elpusztult.

Weisshaus Aladár (Bp., 1887. dec. 21.—Bp., 1963. nov. 21.): magántisztviselő; szociáldemokrata, majd pártellenes kommunista *frakció* szervezője. Az 1918. okt.-i *polgári demokratikus forradalom* idején kapcsolódott be a munkásmozg.-ba. 1918 őszétől a Magyarországi Vasutasok Szövetségének titkára, s e tisztséget a TK-ban is betöltötte. Tevékenységéért az ellenforr. bíróság másfél évi börtönbüntetésre ítélte. Kiszabadulása után, 1920—22. a *Magyar Vasutas* c. lap munkatársa. Részt vett a szd. pártellenzék megszervezésében. 1923-ban belépett a KMP-be. Szerepet játszott a *Magyarországi Szocialista Munkáspárt* (MSZMP) létrehozásában, s tagja lett a párt vezetőségének. Hamarosan bomlasztó, pártellenes tevékenységbe kezdett, s emiatt 1926-ban kizárták az MSZMP és a KMP soraiból. Ez időtől fogva a körülötte kialakult frakció élén folytatta az illeg. komm. mozg.-mal szembeni káros, egységbontó tevékenységét.

Weiszbrunn György (Szandapuszta, 1904. febr. 21.—Lerida, Spanyolo., 1938. ápr. 2.): fűtésszerelő; kommunista. 1925-ben Franciao.-ban kapcsolódott be a munkásmozg.-ba, a billancourti magy. vasmunkások között végzett szaksz. és kult. munkát. A vasasszaksz. baloldali *frakció*jának vezetője. 1932-ben tagja lett az FKP-nek. 1936. okt.— Spanyolo.-ban harcolt a köztársaságért. A madridi fronton megsebesült. Gyógyulása után Párizsban a spanyol nép megsegítésére indított akció egyik vezetője, majd visszatért a frontra. A magy. zászlóalj pol. megbízottjaként hősi halált halt.

Weitling, Wilhelm Christian (1808. okt. 5.— 1871. jan. 25.): német szabó; utópikus kommunista. 1835-ben Párizsban az *Igazak Szövetsége* tagja, hamarosan vezető tagja és teoretikusa. ~ írta meg a Szövetség programját, s itt fejlődött a korai német munkásmozgalomban az utópikus komm. legjelentősebb képviselőjévé. Programjának pozitív vonása, hogy nem elégedett meg a kap. rend puszta bírálatával, hanem forr. célokat tűzött a prol. elé. 1840—43 Svájcban élt, majd Londonba emigrált. 1848-ban visszatért Németo.-ba, de a forr. mozgalmak leverése után 1849-ben kivándorolt az USA-ba, ahol egy ideig még propagandatevékenységet végzett, majd visszavonult a munkásmozg.-tól. — *M.:* Válogatott művei. (A bevezető tanulmányt ...Jemnitz János írta.) 1966. 383 old.

Wells, Herbert George (1866. szept. 21.—1946. aug. 13.): angol tanár, újságíró, később világhírű író. 1906-ban a *Fabiánus Társaság*hoz csatlakozott. 1914-ben soviniszta, de 1916— élete végéig a béke híve. 1920-ban V. I. *Lenin*nel készített interjút, majd újra meglátogatta a SZU-t (1934), élményeiről rokonszenvező könyvet írt Russia in the Shadows címmel. Kemény társadalombírálata reformista jellegű, mindent a tudomány és a társadalomszervezés tökéletesedésétől várt, idegenkedett az *osztályharc* gondolatától és a tömegmozgalmaktól, az értelmiségi elit által vezetett kap.-ban reménykedett. „A világtörténet alapvonalai" és „Önéletrajz"-a történelem- és társadalomfelfogását reprezentálja. — *Irod.: Róna Éva:* H. G. Wells. 1969. 139 old.

Wels, Otto (1873. szept. 15.—1939. szept. 16.): német kárpitos; szociáldemokrata. 1912—18 és 1920—33 parl. képviselő, 1913— az SPD vezetőségi tagja, 1919-ben elnöke. Az I. vh. idején a jobboldali vezetők befolyásos csoportjához tar-

tozott, amely támogatta a hadihiteleket és ellenezte az imp. háború elleni harcot. A *novemberi forradalom* idején, mint Berlin városparancsnoka, régi tisztekből és altisztekből „köztársasági véderőt" szervezett, melyet a munkásság ellen vetettek be. Az SZMI VB és Iroda tagja. Hitler hatalomra jutása után a parlamentben pártja nevében a felhatalmazási törvény ellen szólt, de egyúttal megvédte a Hitler-kormányt a terrorról szóló „külföldi híresztelésekkel" szemben. Az SZMI Hitler-ellenes felhívása ellen tiltakozva lemondott SZMI-funkcióiról. 1933. máj.-ban emigrációba kényszerült. Mint az emigráns pártvezetőség tagja, a jobbszárnyon helyezkedett el, s ismét az SZMI VB tagja lett.

Weltner Jakab (Bp., 1873. dec. 6.—Bp., 1936. ápr. 18.): asztalosmunkás; szociáldemokrata. Tanonc korában a függetlenségi eszmék híve, a függetlenségi irányzatú asztalos-önképzőegylet tagja. 1894-ben került kapcsolatba a szd. munkásmozg.-mal és belépett a bp.-i asztalos-*szakegylet*be. 1896-ban beválasztották az MSZDP ellenőrző bizottságába. Ezután Ausztriában, majd Németo.-ban vándormunkás és szd. agitátor. Hazatérve, 1898 őszétől az MSZDP központi titkára. Ezt a funkcióját 1905 őszéig töltötte be, de a pártvezetőségnek továbbra is tagja maradt. A *Népszava* szerk.-ének belső munkatársa, 1909— a lap h. szerk.-je, 1910. nov.— felelős szerk.-je. Elsősorban párt- és szaksz.-i, valamint szociálpol. kérdésekkel és a nagyüzemek munkásainak szervezésével foglalkozott. Számos népszerű agit. füzetet írt és hatásos szónok volt. Nagy jelentőséget tulajdonított az o. gazd. függetlenségének, az önálló vámterület megvalósításának. 1917-ben részt vett a szd. pártok stockholmi nemzetközi tanácskozásán. Az 1918. okt.-i *polgári demokratikus forradalom* idején a *Magyar Nemzeti Tanács* tagja; a polg. dem. közt.-ban pol. célkitűzéseinek megvalósítását látta és élesen fellépett a KMP ellen. A külés belpol. események hatására s a tömegek nyomására azonban 1919 tavaszán nem zárkózott el a két munkáspárt egyesülésétől, a TK kikiáltásától: egyik aláírója az 1919. márc. 21-i egységkormánynak. Tagja lett az egyesült párt vezetőségének és az SZKIB-nek, emellett az újságíró szaksz. elnöki tisztét is betöltötte. Tevékenysége azonban mindinkább proletárdiktatúraellenes, a polg. dem. rendszer visszaállítására irányult. A tanácskormány lemondásának híre Ausztriában érte, ahol más szd. vezetőkkel együtt antantmegbízottakkal tárgyalt. A *fehérterror* idején az *emigrációt* választotta; Bécsben, majd az USA-ban élt. 1924 nyarán hazatért és ismét átvette a Népszava szerkesztését. 1929 őszén végérvényesen visszavonták az 1918—19-es tevékenysége miatt ellene kiadott vádiratot. 1931— haláláig ogy.-i képviselő; a szd. parlamenti *frakció* egyik irányítója. Pályafutása folyamán élénk publicisztikai és fordítói tevékenységet folytatott.

Weydemeyer, Joseph (1818. febr. 2.—1866. aug. 20.): német tüzértiszt, majd újságíró, szocialista. A 40-es évek közepén az *„igazi szocializmus"* híve. Megismerkedett K. *Marx*szal és F. *Engels*szel, 1847-ben tagja lett a *Kommunisták Szövetségé*nek. Részt vett az 1848—49-es forr. mozgalmakban, 1849—51 a Kommunisták Szövetsége újjászervezésében. 1851-ben az USA-ba emigrált. ~ Amerikában a marxizmus egyik korai terjesztője. Kiadta Marx és Engels több művét és a Die Revolution (Forradalom) c. hetilapot. F. A. *Sorgé*val együtt kiadója a Proletarian League (Proletár Liga) c. marxista kiadványnak. Az amerikai polgárháborúban mint ezredes, parancsnoka volt a St. Louis-i katonai körzetnek.

Wickremasinghe, Sugisvara Abejvardena (1901. ápr. 13.—): ceyloni orvos; kommunista. 1920— a Ceyloni Nemzeti Kongresszus Párt tagja. Részt vett a függetlenségi harcokban. 1926—28 és 1936—38 Angliában haladó diákmozgalmakban, ill. *Nagy-Britannia Kommunista Pártja* tagjaként tevékenykedett. 1931-ben az első, szoc. programmal megválasztott ceyloni képviselő. 1939-ben szembefordult pártja, a Szocialista Párt (l. *Sri Lanka-i Szociális Egyenlőség Párt*) szovjetellenes, trockista vonalával, ezért kizárták. Az Egyesült Szocialista Párt (1940), majd az ebből alakult KP (l. *Sri Lanka-i Kommunista Párt*) (1943) egyik megalapítója. 1945-ben a KP elnöke, 1950—52. főtitkára, 1952— elnöke. 1945— 53 a Ceyloni Szakszervezeti Szövetség elnöke.

Wienermann Lajos (1888—Szovjet-Oroszország, 1918. okt. 14.): bádogossegéd; kommunista. 1914-ben orosz fogságba, a tomszki hadifogolytáborba került. 1917 végén megkísérelte a hazatérést, de „mint bolsevizmustól fertőzöttet" a ném. frontvonalon nem engedték át. Minszkben belépett a Vörös Gárdába. Az I. minszki nemzetközi különítmény parancsnokaként 1918. febr.-ban a német csapatok ellen harcolt. 1918 tavaszától a hadügyi népbiztosság munkatársa, az OK(b)P *Magyar Csoportjá*nak tagja. Moszkvában részt vett az internacionalista csapatok szervezésében. 1918. máj. végén az I. moszkvai komm. internacionalista osztag élén Asztrahanyban és környékén harcolt. A fehérkozákok elleni küzdelemben osztaga zászlóaljjá, majd ezreddé nőtt. A harcokban kitűnt vakmerőségig menő bátorságával. Rövidesen az egész frontszakasz parancsnoka lett. A fehérgárdisták elleni küzde-

lemben hősi halált halt; holttestét Moszkvába szállították, s katonai gyászünnepség keretében temették el.

Wijnkoop, David (1876. márc. 11.—1941. máj. 7.): holland újságíró; szocialista, majd kommunista. 1900— a HSZDMP, 1909-ben a *Holland Szociáldemokrata Párt* egyik alapítója. A De *Tribune* (A szószék) szerk.-je. A *zimmerwaldi mozgalom* baloldalán állt, a *Vorbote* (Előfutár) munkatársa. Jelentős V. I. *Lenin*nel folytatott levelezése. 1919. ápr.-ban *Hollandia Kommunista Pártjá*nak alapító tagja. 1925-ben fellépett a KP és a KI pol.-ja ellen; 1926-ban kizárták a KP-ből. 1930— újra a KP tagja, 1935— a KB tagja.

Wilkinson, Ellen (1891. okt. 8.—1947. febr. 6.): az angol nőmunkásmozgalom egyik szervezője, munkáspárti. 1912-ben a nők politikai egyenjogúságáért folyó mozgalom (szüfrazsett-mozgalom) egyik szervezője. 1928-ban a *Munkáspárt* új programjának egyik szerzője, 1931-ben J. R. *MacDonald* ellen fordult. 1936—39. a spanyol segélybizottság egyik vezetője. 1945—47. C. R. *Attlee* kormányában oktatásügyi miniszter.

Willard, Marcel (1899—1956): francia ügyvéd; kommunista. 1920— az FKP tagja. Kiváló szónok és jogász. Számos komm. és haladó szellemű személyiség védőügyvédje; közreműködött G. *Dimitrov* védelmében a *lipcsei per*ben, a védelem vezetője a francia komm. képviselők 1939-i perében. 1944-ben az ideiglenes kormány mellett működő igazságügyi bizottság vezetője. — *M.:* Vádol a védelem. 1955. 339 old.

Willich, August (1810. nov. 19.—1878. jan. 22.): porosz tiszt, majd ács; szocialista. Tagja lett a *Kommunisták Szövetségé*nek. 1849-ben a badenpfalzi felkelés egyik parancsnoka. Londonba emigrált, ahol a Kommunisták Szövetsége vezető szervének tagja, majd a Marx-ellenes, ún. „forradalomcsináló" frakció tagja. 1853-ban az USA-ba emigrált, ahol az É-amerikai polgárháborúban mint tábornok harcolt.

Wilson, James Harold (1916. márc. 11.—): angol közgazdász; munkáspárti. 1945— parlamenti képviselő, C. R. *Attlee* kormányában 1945—47 munkaügyi államtitkár, majd 1947— kereskedelmi miniszter, a kabinet tagja. 1951-ben A. *Bevan* oldalán H. *Gaitskell* gazdaságpol.-ja miatt kilépett a kormányból, a párt centrumához tartozott. 1960-ban támadta H. Gaitskell hidegháborús, a NATO-t támogató politikáját. 1963. jan.-ban a baloldal és a centrum jelöltjeként választották a *Munkáspárt* vezérévé. Az 1964. okt.-i választási siker után kormányt alakított, 1964—70 majd 1974. febr.— miniszterelnök. Pol.-ja centrista jellegű, az óvatos reformok híve, külpol.-ban a nyugati szövetség feltétlen híve. Az SZI befolyásos vezetője, 1963— egyik alelnöke.

winnipegi sztrájk: a kanadai Winnipeg város dolgozóinak ált. sztrájkja 1919. máj.—jún. 1919. máj. 1-én indult a bérek emelését és a szaksz.-ek elismerését követelő fém- és építőmunkások sztrájkjával, mely gyorsan 24 000 munkás ált. munkabeszüntetésévé szélesedett. A város igazgatása több mint egy hónapig a sztrájkbizottság ellenőrzése alá került. A kormányzat erőszak alkalmazásával törte le. A ~ban jelentős szerepet játszott az IWW befolyását tükröző kanadai anarcho-szindikalista irányzat.

Winston, Henry (1911. ápr. 2.—): amerikai néger munkás, kommunista. 1930— a Kommunista Ifjúsági Liga tagja, részt vett a munkanélküliek mozgalmában. A Liga titkára, majd az *Egyesült Államok Kommunista Pártja* Országos Bizottsága és a Központi VB tagja. A VB más tagjaival együtt elítélték; 1956-ban kezdte meg 8 éves börtönbüntetésének letöltését. A börtönben elvesztette látását, 1961-ben szabadult. 3 évig a SZU-ban gyógykezelték. 1966— a KP elnöke. *M.:* Fekete stratégia. 1975. 305 old.

Wolff, Friedrich Wilhelm (1809. jún. 21.—1864. máj. 9.): német tanító, újságíró, szocialista. Forr. demokratából fejlődött marxistává. Londonba, majd Brüsszelbe emigrált, ahol K. *Marx*szal és F. *Engels*szel találkozott. Jelentős része volt a *Kommunisták Szövetsége* megszervezésében. Tagja volt 1848—49 a *Neue Rheinische Zeitung* szerk. biz.-ának. 1849-ben a frankfurti nemzetgyűlésben a forr. munkásság egyetlen képviselője. Cikkeivel hozzájárult az agrárkérdés marxista megvilágításához. Az 1848—49-es forr.-ak leverése után Svájcba, majd Londonba emigrált. Szoros barátság fűzte Marxhoz, aki „A Tőke" első kötetét neki, a „felejthetetlen barátnak, a proletariátus bátor, hű és nemes előharcosának" ajánlotta. — *Irod.: Engels, Friedrich:* Wilhelm Wolff. = Marx, Karl—Engels, Friedrich: Művei. 19. köt. 1969. 49—86. old.

Woog, Edgar (1898. ápr. 24.—1973. jún. 20.): svájci könyvtáros; kommunista. 1917-ben a svájci szoc. ifj. mozgalom egyik vezetője, 1919-ben Mexikóba utazott, ott a KP egyik alapítója. Részt vett a KI III., IV. és V. kongr.-án, 1924-ben a KI Nemzetközi Ellenőrző Bizottsága és a VB tagja. 1927—35 a KI apparátusának munkatársa. 1935-ben hazatért és attól kezdve a KP-ben, ill. a *Svájci Munkapárt*ban vezető szerepe

volt. 1949— a párt főtitkára. 1968-ban idős korára tekintettel lemondott tisztségéről, azóta a KEB elnöke volt.

Wróblewski, Walery (1836. dec. 5.—1908. aug. 5.): lengyel hivatásos katona, szocialista. Az 1863-as lengyelo.-i felkelés egyik parancsnoka. 1864— Párizsban a lengyel emigrációt szervezte. 1871-ben a *Párizsi Kommün* hadseregének egyik parancsnoka. 1872— Londonban bekapcsolódott a Lengyel Nép Szövetsége szervezetbe. Az I. Int. Főtanácsának tagja, ahol M. A. *Bakunyin* ellenében K. *Marx*ot támogatta.

Xoxe, Koci (1911—1949): albán kommunista. A felszabadító háború idején részt vett a harcokban. 1946—49 belügyminiszter, a KP káderosztályának vezetője. 1949-ben letartóztatták, árulás vádjával halálra ítélték és kivégezték.

Yata, Ali: *Jata,* Ali

Yvetot, Georges (1868—1942): francia nyomdász, szakszervezeti vezető; anarcho-szindikalista. F. *Pelloutier* mellett a Munkabörzék Szövetsége (Fédération des Bourses) titkárhelyettese, majd titkára. 1902—18. a CGT vezetőségének tagja. 1914-től háborúpárti, a CGT vezetéséből ezután kiszorult. A II. vh. idején kollaboráns, a vichyi kormány által 1942-ben alapított „Azonnali segély" munkásbizottságának elnöke.

Z

Zahariadész, Nikosz (1903—1973. júl.): görög kommunista. 1922—25 a *Görög Kommunista Párt* szaloniki pártszervezetének vezetője. 1928—30. a KI-ben dolgozott. 1934—56 a KP főtitkára, 1936-ban parl. képviselő. 1936—45 börtönben, ill. a dachaui koncentrációs táborban. 1949 után súlyos hibákat követett el, továbbra is abból indult ki, hogy Görögo.-ban forr. helyzet van és szoc. forr. van napirenden. 1956. márc. leváltották, majd 1957. febr. kizárták a pártból.

Zaka Lajos (Székesfehérvár, 1851—Bp., 1919. márc. 18.): nyomdász; szociáldemokrata. A múlt század 70-es éveiben belépett a nyomdászok segélyező egyletébe. 1884. máj.— a *Typographia* szerkesztője. 1887— függetlenített szaksz. funkcionárius, előbb a Nyomdászok Hitelszövetkezetének, majd a Segélyező Egyletnek tisztviselője. Kiemelkedő szerepe volt a nyomdászok szaksz.-e országossá fejlesztésében, a nyomdászok bérmozgalmainak szervezésében. 1890-ben csatlakozott az MSZDP-hez és küzdött a nyomdászok szervezetének szd. szaksz.-té alakításáért. 1900. máj. 18-án lemondott a Typographia szerkesztéséről és mint az egylet tisztviselője dolgozott haláláig. Egyike a munkásmozg. korai történetíróinak.

Zalka Máté (Matolcs, 1896. ápr. 23.—Huesca, Spanyolo., 1937. jún. 12.): író; kommunista. 1916-ban orosz hadifogságba került. A krasznorecsenszki, majd krasznojarszki fogolytáborban ismerkedett meg a marxista tanításokkal. 1919 második felében a jenyiszeji tajgák vörös partizánjaként, 1920 elején a III. internacionalista ezred zászlóaljparancsnokaként vett részt Kolcsak seregeinek felszámolásában és 1920. ápr.— Acsinszktól Kazanyig a szovjet állam Kolcsaktól visszavett aranykészletének kíséretében. Rövid ideig a moszkvai magy. vörös parancsnokképző iskola tanára volt, majd Vrangel ellen harcolt a perekopi szoros elfoglalásánál. 1920— az OK(b)P tagja. A polgárháború után az állambiztonsági szervekben, majd a Külügyi Népbiztosság szolgálatában diplomáciai futárként dolgozott. 1922—25. az Állami Könyvkiadó igazgatósági tagja. 1925— a moszkvai Forradalmi Színház igazgatója. Elvégezte a katonai akadémiát. Pártmunkásként részt vett a SZU mezőgazd.-ának kollektivizálásában. Élénk irodalmi tevékenységet folytatott. Elbeszéléseinek és regényeinek központi témája az I. vh., a hadifogság és a polgárháború. Különösen nagy szeretettel rajzolta meg a szovjethatalomért küzdő magy. internacionalisták alakját. A VH és a Flotta irodalmi szervezetének főtitkára, tagja a polgárháború történetét feldolgozó biz.-nak. A moszkvai magy. komm. *emigráció* aktív tagja; a *Sarló és Kalapács* egyik szerk.-je. 1936— Lukács tábornok néven harcolt a Spanyol Köztársaság védelmében. 1937-ben a 45. hadosztály parancsnokaként hősi halált halt. — *M.:* Válogatott elbeszélései. 1952. 387 old. — A bolygók visszatérnek. Regény. 1—2. köt. (Az utószót Kálmán Endre írta.) 1966. — Az éneklő börtön. 1—2. köt. (Az előszót Hidas Antal írta.) 1967. — Doberdó. Regény. 1971. 376 old. — *Irod.: Árkus József:* Három nép hőse. 1962. 150 old. — *Árkus József:* Tűztengerben. 1965. 152 old. — *Földes Péter:* Zalka Máté élete. 1966. 275 old. — *Rosszijanov, Oleg:* Zalka Máté. 1968. 160 old.

Zápotocký, Antonín (1884. dec. 19.—1957. nov. 13.): cseh kőfaragó; szociáldemokrata, majd kommunista. L. *Zápotocký* fia. 1900— vett részt a szd. ifj. mozgalomban. 1907—11 kladnói területi titkár, majd a kladnói Svoboda (Szabadság) szerk.-je. 1919-ben a *Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt* marxista baloldalának egyik alapítója. Az *általános sztrájk (Csehszlovákiában)* alatt a kladnói munkások élén harcolt, 2½ évi börtönbüntetéséből 9 hónapot töltött le. 1921-ben a CSKP KB, 1922-ben a PB tagja lett. 1922—25 a CSKP főtitkára. Részt vett a KI II., VI. és VII. kongr.-án 1923-ban a KI VB póttagja. 1929—39 a Nemzetközi Ált. Szaksz. Szövetség *(vörös szakszervezetek)* kollektív vezetőségének tagja, 1928— a VSZI VB tagja. 1939-ben letartóztatták, majd az oranienburgi koncentrációs táborba került. 1945— a KB és a KB Elnökségének tagja. 1945—50 a *Forradalmi Szakszervezeti Mozgalom* (ROH) elnöke. 1948—53 miniszterelnök, 1953. szept.— haláláig közt. elnök. — *M.:* Viharos esztendő 1905. Regény. 1951. 331 old. — A forradalmi szakszervezeti mozgalom 1948 februárja után. Bratislava, 1953. 352 old.

— Vörös fények Kladnó felett. Regény. 1953. 367 old.

Zápotocký, Ladislav (1852. jan. 12.—1916. dec. 16.): cseh szabómunkás; a szocializmus egyik cseho.-i úttörője. 1873— J. B. *Pecka-Strahovský* legközelebbi munkatársainak egyike, a Budoucnost (Jövő) c. lap alapító és szerk.-i tagja. Több német nyelvű szd. lap munkatársa. Részt vett az osztrák és a cseh SZDP (l. *Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt*) megalapításában, *Marx* és *Engels* tanításainak propagálásában. 1881—84 börtönben volt. 1900—06 Prágában tevékenykedett, széles körű felvilágosító tevékenységet végzett a munkások között.

Zaszulics, Vera Ivanovna, álnéven *Velina, Velina Dimitrijevna,* Vera *Ivanovna, Ivanov V., Sztarsaja Szeszlra* stb. (1849. júl. 27.—1919. máj. 8.): orosz szülésznő, narodnyik, majd mensevik. A forr. *narodnyikok* mozgalmában az 1860-as évektől vett részt. 1869. máj.—1871. márc. Litvániában, majd a Péter-Pál-erődben raboskodott. 1878-ban merényletet követett el Trepov tábornok, Szentpétervár katonai kormányzója ellen; a közvélemény nyomására felmentették. 1879-ben a *Fekete Újrafelosztás* csoporthoz csatlakozott, 1880-ban Svájcban G. V. *Plehanov*val részt vett a *Munka Felszabadítása* csoport létrehozásában. Levelezést folytatott K. *Marx*szal és F. *Engels*szel, több művüket oroszra fordította. Az 1900-as évek elején az *Iszkra* és a Zarja (Virradat) c. lapok munkatársa volt. 1903— mensevik. Az I. vh. alatt szociálsoviniszta. A NOSZF-ot értetlenül szemlélte. V. I. *Lenin* bírálta az idős ~ot, ugyanakkor az orosz forr. mozgalom történetének legnagyobb alakjai közé sorolta.

Zawadski, Aleksander (1899. dec. 16.—1964. aug. 7.): lengyel bányász; kommunista. 1922— az LKP tagja, a komm. ifjúsági szövetség vezető szerveiben tevékenykedett, majd a łódzi, dąbrowai, felső-sziléziai, kielcei kerületi pb. titkára. 1925-ben, 1934-ben, 1936-ban letartóztatták; összesen 11 évet töltött börtönben. 1939-ben szabadult; a háború első éveiben a szovjet hadsereg soraiban harcolt. A Lengyel Hazafiak Szövetségének aktív tagja, a Lengyel Partizán Főparancsnokság vezetője, később a Lengyel Hadsereg főparancsnoka. 1945 után a sziléziai vajdaság kormánybiztosa. 1944—64. az LMP, majd az LEMP KB és Pol. Iroda tagja. 1948. dec.— 1952. nov. a KB Titkárság tagja és magas állami tisztségeket töltött be. 1952. nov.— haláláig az Államtanács elnöke (államfő).

Zay Dezső (Nyíregyháza, 1886. ápr. 2.—Simontornya, 1919. aug. 11.): az osztrák—magyar közös hadsereg hivatásos katonatisztje, majd a VH dandárparancsnoka. Az 1918. okt.-i *polgári demokratikus forradalom* idején az I. honvéd huszárezred főbizalmija. A TK-ban a déli demarkációs vonalon, Dombóváron a VH dandárparancsnoka. A *proletárdiktatúra* megdöntése után a Prónay-különítmény elfogta és agyonlőtte. 1946. márc. 1-én a Magy. Köztársaság kormánya a volt VH más, hősi halált halt parancsnokaival együtt tiszteletadásul a tábornoki karba léptette elő.

Zemlja i Volja: *Föld és Szabadság*

Zetkin, Clara, leánynéven *Eissner* (1857. júl. 5.— 1933. jún. 20.): német tanítónő, kommunista. A *kivételes törvény* idején lépett be az illeg. SPD-be. Férjével, Oszip Zetkinnel emigrációba kényszerült. Részt vett a II. Int. megalakításának előkészítésében és alapításában. Az elsők között kezdett harcot a *revizionizmus* ellen, a német baloldal egyik vezéralakja lett. 1891-ben alapította a Die *Gleichheit* c., egyenjogúságért harcoló szoc. lapot. Kezdeményezésének és szervező munkájának köszönhető, hogy 1907-ben a II. Int. stuttgarti kongr.-ának előestéjén összeült — első ízben — a Nemzetközi Szoc. Nőkonferencia, amely megalakította a szoc. nőmozgalom nemzetközi titkárságát, élén ~nel. 1910-ben Koppenhágában, a II. Nemzetközi Szoc. Nőkonferencián ~ javaslatára határozták el, hogy évente megtartják a *Nemzetközi Nőnap*ot. Az I. vh. előtt és alatt jelentős szerepe volt az imp. háború és a jobboldali szd.-k szociálsovinizmusa ellen folyó harcban. 1915-ben az orosz bolsevikokkal szorosan együttműködve megszervezte a berni nemzetközi, szoc. háborúellenes nőkonferenciát. Emiatt 1915-ben letartóztatták. Az *Internacionálé-csoport* és a *Spartakus-csoport* tagja. A KP megalakulása idején az USPD tagja; 1919. márc.-ban lépett át a KP-be, annak KB-tagja lett. 1921 a KI VB és Elnökség tagja, részt vett a KI III., IV. és V. kongr.-án. ~ irányította a KI Nyeurópai, majd nemzetközi nőtitkárságát. 1925-ben a *Nemzetközi Vörös Segély* elnöke. 1920—33 parl. képviselő, s mint korelnök, súlyos betegen, a fasiszták fenyegetése ellenére 1932. aug.-ban az újjáválasztott Reichstag első ülésén megrázó és ragyogó beszédben hívta fel a munkásosztályt a fasizmus elleni egységre. A SZU-ban, a Moszkva melletti Archangelszkojében halt meg. — *M.:* Lenin beszélgetése Clara Zetkinnel a nők helyzetéről. 1948. 32 old. — Visszaemlékezések Leninre. 1957. 119 old. — Válogatott beszédek és írások. 1. köt.: 1889—1917. 1961. XV. 438 old. — *Irod.: Pieck, Wilhelm:* Clara Zetkin élete és harca. 1950. 47 old. — *Aranyossi Magda:* Clara Zetkin. 1956. 19 old.

Zgyerka János (Sárisáp, 1903. ápr. 14.—): bányamunkás; kommunista. 1928-ban lépett be a KMP-be. 1930—31. Franciao.-ban dolgozott, s kapcsolatban állt a komm. mozg.-mal. Hazatérése után szülőfalujában és környékén a párt szervezője. 1932-ben letartóztatták és 1 évi börtönre ítélték. A 30-as évek végén a Bányamunkások Orsz. Szövetsége választmányának tagja. A II. vh. idején a Pilis és a Bakony vidékén harcoló bányász partizáncsoport vezetője. 1945—58. a *Bányaipari Dolgozók Szakszervezetének* főtitkára, 1958— elnöke. Tagja a Magyar Partizánszövetség Orsz. Bizottságának. 1945—58. ogy.-i képviselő.

Zietz, Luise (1865. márc. 25.—1922. jan. 26.): német szövőmunkás, óvónő; szociáldemokrata, 1908— az SPD vezetőségének tagja. Kiváló szónok, nagy szerepe volt a munkásnők szervezésében. Háborúellenes magatartást tanúsított. Az USPD-hez csatlakozott, amelynek ügyvezető titkára s parl. képviselője lett. K. *Kautsky* befolyására távol maradt a *Spartakus Szövetség* és a KP politikájától.

Zilliacus, Konni (1894. szept. 13.—1967. júl. 6.): finn származású író, újságíró, munkáspárti. Az 1920-as években a Népszövetség titkárságának tagja, 1945— munkáspárti képviselő, a balszárny egyik hangadója, a leszerelés híve. 1949-ben a külpolitika bírálata miatt kizárták a *Munkáspárt*ból. Egy ideig független képviselő, 1952-ben visszavették a Munkáspártba.

zimmerwaldi konferencia: a *zimmerwaldi mozgalom* első tanácskozása 11 ország 38 delegátusának (orosz, lengyel, olasz, bolgár, román, német, francia, svájci, holland, svéd, norvég) részvételével, 1915. szept. 5—8. A ~ kiáltványa a háborút imp.-nak minősítette, elítélte a hadihiteleket megszavazó és a háborús kormányokban helyet foglaló szociálsovinisztákat, felhívta a népeket, hogy harcoljanak az annexió- és hadisarcmentes békéért. A V. I. *Lenin* vezette ún. zimmerwaldi baloldal megszavazta a kiáltványt, de bírálta következetlenségeit (nem szakít a szociálsovinisztákkal, nem hív fel a burzsoá kormányok megdöntésére). A konferencián választották meg a zimmerwaldi mozgalom vezető szervét, a *Nemzetközi Szocialista Bizottság*ot. — *Irod.: Lenin, Vladimir Iljics:* Forradalmi marxisták az 1915. szeptember 5—8-i Nemzetközi Szocialista Konferencián. = Lenin, V. I.: Összes művei. 27. köt. (2. kiad.) 1971. 42—46. old.

zimmerwaldi mozgalom: a munkásmozgalom forradalmi baloldalának és a centrista-pacifista szocialisták egy részének összefogása a háború és a szociálsovinizmus ellen, 1915—19. A ~ olasz, svájci, orosz (*bolsevik* és *mensevik*) és lengyel szoc.-k kezdeményezésére szervezett *zimmerwaldi konferenciá*n indult meg. Vezető szerve a konferencián választott *Nemzetközi Szocialista Bizottság* (NSZB) volt. Itt és a *kienthali konferenciá*n (1916. ápr. 24—30.) a centrista-pacifista többség álláspontját tükröző határozatok születtek. (A szociálsovinisták elítélése, de nem végleges szakítás velük, forr. akciók a békéért, de nem az imp. kormányok megdöntése.) V. I. *Lenin* vezetésével az ún. zimmerwaldi baloldal kiadta a *Vorbote* c. lapot, radikalizálni akarta a mozgalmat, mely azonban 1916 végétől, a pacifizmus általános elterjedésével vesztett erejéből. A stockholmi konferencia (1917. szept. 5—12.) már lényegesen szűkebb körű, visszhangja is csekélyebb, mint az előző kettőé. A NOSZF után a radikális baloldal a *Kommunista Internacionálé* megalakítására törekedett, az NSZB részt vett a KI alapításában, majd beolvadt abba. — *Irod.: Vadász Sándor:* Lenin és a zimmerwaldi baloldal. 1971. 231 old.

Zinovjev, Grigorij Jevszejevics, *Radomiszlszkij* (1883. szept. 11. [24.]—1936. aug. 26.): szovjet-orosz párt- és állami vezető 1901— az OSZDMP tagja. 1903— bolsevik. 1903—04 D-Oroszo.-ban végzett forr. munkát. 1905—07 a pétervári bolsevik bizottság tagja, a kronstadti tengerészfelkelés egyik szervezője. 1908—17 emigrációban a *Vperjod* és a Szocial-Demokrat c. bolsevik lapok társszerk.-je. Az 1917. évi febr.-i forr. után a bolsevikok szervező és propagandamunkájának egyik irányítója, a *Pravda* egyik szerk.-je. ~ és L. B. *Kamenyev* 1917. okt. 18-án a Novaja Zsiznyben (Új Élet) írt cikkben felfedték az azonnali fegyveres felkelés lenini tervét. 1918-ban a breszti béke kérdésében Lenin álláspontját védelmezte. 1919—26 a KI elnöke. Az antileninista pártellenzékkel folytatott vitában kezdetben L. D. *Trockij*jal szemben foglalt állást, majd 1925. dec.-ben az SZKP XIV. kongr.-án Kamenyevvel együtt létrehozta a *szocialista iparosítás* konkrét tervével szembeforduló, ún. új ellenzéket, pártellenes tevékenységében szövetségre lépett L. D. *Trockij*jal. 1926. júl.-ban a KB és a KEB kizárta a Pol. Irodából, visszahívták a KI-ből is. 1927. okt.-ben kizárták a KB-ból, 1927. nov.-ben, majd 1932-ben a pártból. 1928-ban és 1933-ban újra felvették a pártba, majd 1934-ben végleg kizárták. Terrorista tevékenység szervezésének vádjával kivégezték.

Zinovjev-levél: az 1924. októberben esedékes angliai választások előtt a munkáspárti kormány (l. *munkáspárti kormányok Angliában*) tudta nélkül az angol külügyminisztérium közzé-

tette a KI VB-nek G. J. *Zinovjev* által aláírt állítólagos utasításait *Nagy-Britannia Kommunista Pártja* nem létező katonai szekciója részére az angol hadseregben folytatandó forradalmi agitációval és szervezkedéssel kapcsolatban. A ~ hamis voltát hamarosan angol részről is hivatalosan elismerték, de a burzsoá sajtó kommunistaellenes hisztéria szítására használhatta fel; az 1924. okt.-i választásokon a munkáspárt súlyos vereséget szenvedett.

Zöld Sándor (Nagyvárad, 1913. máj. 19.—Bp., 1951. ápr. 20.): orvos; kommunista. 1932— a KMP tagja. 1934—35. a baloldali ifjúság egyik vezetője a debreceni orvostudományi egyetemen, 1937— a *Márciusi Front* baloldalához tartozott s 1938-ban a Tovább c. lapot szerkesztette. Pol. tevékenysége miatt az egyetemen fegyelmi eljárás indult ellene. Tanulmányai befejezése után Berettyóújfalun kórházi orvos. A felszab. után az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyi államtitkára, majd Bihar m. főispánja, 1945. ápr.— az MKP KV közigazgatási osztályának vezetője, 1946—48. az MKP nagy-szegedi pártbizottságának titkára. A két munkáspárt egyesülése után az MDP KV póttagja és ismét belügyi államtitkár. 1949— a KV, 1950— a PB tagja, belügyminiszter. 1951-ben értesülve arról, hogy hamis vádak alapján eljárást indítanak ellene, családjával együtt öngyilkos lett.

Zörgiebel, Karl (1878. szept. 30.—1961. márc. 14.): német bodnármunkás; szociáldemokrata. 1926— berlini rendőrfőnök; 1928-ban „meghatározatlan időre" betiltotta a felvonulásokat és gyűléseket, s 1929-ben a munkások május 1-i felvonulásába belelövetett *(berlini véres május).* 1933 után egy ideig őrizetben, majd nyugdíjas. 1945 után újra az SPD tagja. 1946—49 nyugatnémet rendőrségi szolgálatban.

zubatovi szervezetek: Sz. V. *Zubatov*, orosz csendőrezredes (1864—1917) által létrehozott cárhű munkásszervezetek, melyekhez a liberális értelmiség egyes képviselői (Ny. H. Ozerov és A. E. Vormsz) is csatlakoztak. A cár által bevezetendő gazdasági reformokkal hitegették a munkásokat. A mozgalom célja: a munkásmozgalom békés, az önkényuralommal kiegyező útra terelése nem valósult meg. V. I. *Lenin* rámutatott, hogy e szervezetek rövidesen magát a kormányt veszélyeztették. Ezt igazolta a ~ által 1902. febr.-ban II. Sándor moszkvai szobránál megrendezett nagyarányú tüntetés, valamint az 1903-ban lezajlott, pol. demonstrációba átnövő nagy D-oroszo.-i sztrájk. A mozgalom sikertelensége miatt 1903-ban felszámolták. A mozgalom egyik résztvevője volt G. A. *Gapon* pópa is.

Zupka, František (1901. jún. 30.—): szlovák munkás, kommunista. 1919-ben a magyar VH-ban harcolt. A CSKP egyik alapító tagja, a szaksz. mozgalomban tevékenykedett. 1939—45 koncentrációs táborban volt, 1949—66 a CSKP KB, 1958—66 a KB Titkárságának, az SZLKP KB Elnökségének tagja. 1950—51, majd 1954—65 a Forr. Szaksz. Mozgalom (ROH) Központi Tanácsának elnöke. Jelenleg parl. képviselő.

Zvezda (Csillag): oroszországi legális bolsevik lap, 1910. dec. 16. [29.]—1912. ápr. 22. (máj. 5.) Pétervárott jelent meg. Kezdetben hetilap volt, majd 1912. jan. 21.—(febr. 3.—) hetente kétszer, márc. 8.—(21.—) hetente háromszor jelent meg. Szerk.-i az első időben V. Gy. *Boncs-Brujevics* (bolsevik), Ny. I. Jordanszkij („párthű mensevik") és I. P. Pokrovszkij (a Duma szd. frakciójának képviselője). 1911 őszéig a szd. Duma-frakció lapja. 1911. okt.— bolsevik újság V. I. *Lenin* eszmei irányításával, N. G. Poletajev, N. N. Baturin, M. Sz. Olminszkij, K. Sz. Jeremejev, Gy. Bednij és M. *Gorkij* közreműködésével. 1912. febr. 26.— (márc. 13.) Nyevszkaja Zvezda (Névai Csillag) c. párhuzamos kiadvány jelent meg azzal a céllal, hogy a ~ betiltása esetén annak örökébe lépjen.

Zyromsky, Jean, eredetileg Félix-Marx *Michel* (1890. ápr. 20.—): francia szocialista, majd kommunista. 1916— az SFIO Szajna kerületi titkára. 1921— állandó intéző biz.-ának tagja. Az SFIO részéről 1934. júl. 27-én egyik aláírója a komm.-kkal kötött akcióegység-megállapodásnak. A fasizmus elleni harcban és a *spanyol szabadságharc* megsegítésében együttműködött az FKP-vel. A felszabadulás után belépett az FKP-be. 1946—48 szenátor.

ZS

Zsdanov, Andrej Alekszandrovics (1896. febr. 14.—1948. aug. 31.): szovjet-orosz kommunista tisztségviselő. 1915— bolsevik. 1917— különféle helyi állami és pártfunkciókban dolgozott. 1930— az SZKP KB tagja, 1934-ben a KB titkára. Sz. M. *Kirov* utódaként került a leningrádi ker. és városi pb. élére. 1939— az SZKP KB Pol. Iroda tagja. A II. vh. alatt a leningrádi front katonai tanácsának tagja volt. 1945— a legfelsőbb pártvezetésben dolgozott a kulturális és ideológiai élet irányítójaként. I. V. Sztálin *személyi kultuszá*nak hatására szubjektivista jellegű hibákat követett el. — *M.:* A nemzetközi helyzetről. A. A. Zsdanov beszámolója... a kilenc kommunista pártnak 1947. szeptember végén tartott... tanácskozása alkalmával. 1947. 39 old.

Zsigmond Ede (Pesterzsébet, 1916. máj. 18.— ukrajnai front, 1944): költő, tanár; szociáldemokrata, a kommunista mozgalom szimpatizánsa. Már diák korában bekapcsolódott a munkásmozg.-ba, belépett az MSZDP-be, előadásokat tartott, írt a *Népszavá*ba, s a II. vh. idején *Ságvári* E. útján kapcsolatba került a KMP-vel. Verseit a Válasz, a Szép Szó, a Magyar Csillag közölte. 1938-ban „Elszántan és szelíden" címmel megjelent egyetlen verskötete hű kifejezője költői útjának, amely az értelmiségi ember elvont humanizmusától a *fasizmus*sal való elszánt szembenállásig vezetett. Munkaszolgálatosként pusztult el ismeretlen helyen. — *M.:* Elszántan és szelíden. Versek. (A bevezető tanulmányt Pándi Pál írta.) 1961. 250 old.

Zsinkó Vilmos (Rimaszombat, 1911. febr. 2.— Spanyolo., 1938. aug.): lakatos; kommunista. 1928-ban lépett be a KIMSZ-be. Részt vett a KIMSZ 1930. évi II. kongr.-án. Ugyanez évben a nov. 7-i *tüntetés*en elfogták és 1 évi börtönre ítélték. 1931-ben a SZU-ba került. 1932-ben a KIMSZ küldötteként részt vett a *Kommunista Ifjúsági Internacionálé* VB-jének ülésén. 1933-ban visszatért Mo.-ra illeg. pártmunkára. 1938-ban Spanyolo.-ba ment s a köztársaság védelmében hősi halált halt.

Zsivkov, Todor (1911. szept. 7.—): bolgár nyomdász; kommunista párt- és állami vezető. 1930— az illeg. bolgár komm. ifjúsági szövetség, 1932— a BKP tagja, kerületi párttitkár, majd Szófia megye pb.-jének tagja. Pártmunkája mellett 1929—32 a szófiai városi nyomdában dolgozott. A hitlerista megszállók és a honi fasiszták elleni partizánmozgalom egyik szervezője és vezetője. 1943-ban az orchaniai (ma Botevgrad) ker. partizánmozgalom megszervezője. 1944-ben az I. felkelési hadműveleti körzet (központ Szófia) parancsnokh.-e. 1945— a KP KB póttagja, 1948— tagja, 1948—49. a szófiai pb. első titkára. 1950— KB titkár, a PB póttagja, 1951— rendes tagja. Vezető szerepe volt az 1956. ápr. plénumon az ún. ápr.-i irányvonal kidolgozásában. 1954— a KB első titkára, s A. *Jugov* leváltása után, 1962—71 a minisztertanács elnöke, az Államtanács elnöke. — *M.:* Válogatott beszédek és írások. 1971. 354 old. — A Bolgár Kommunista Párt X. kongresszusán elfogadott, a nép életszínvonalának emelésére irányuló határozatok következetes végrehajtásáért. Beszámoló... 1973. 141 old.

Zsukov, Georgij Konsztantyinovics (1896. nov. 19. [dec. 2.]—1974. jún. 19.): szovjet-orosz hivatásos katona; kommunista katonai vezető. Az I. vh. alatt lovassági altiszt. 1918— a szovjet hadsereg harcosa. 1919— az SZKP tagja. 1941. jan.—júl. vezérkari főnök, a hadügyminiszter első helyettese. A II. vh. idején a VH egyik kiemelkedő vezetője. Az I. ukrán, majd I. belorusz front parancsnoka. 1945. máj. 9-én ~ az USA, Anglia és Franciao. képviselőivel együtt fogadta Németo. feltétel nélküli kapitulációját. 1945—46 a németo.-i szovjet megszálló csapatok parancsnoka. 1946. jún.—1953. márc. az ogyesszai és uráli katonai körzet parancsnoka. 1953. márc.— a honvédelmi miniszter első helyettese, 1955— honvédelmi miniszter. 1952—57 az SZKP KB tagja, 1957. jún.—okt. pedig a KB Elnökségének tagja. Az SZKP KB-jának 1957. okt.-i plénumán a párt hadseregbeli ellenőrző és irányító szerepe korlátozása miatt bírálták és leváltották tisztségeiből. Élete utolsó éveiben memoárkötetével és szakcikkeivel szerzett hírnevet. — *M.:* Emlékek, gondolatok. 1973. 549 old.

ALTALANOS ISKOLA Könyvtára

A KIADÁSÉRT FELEL A KOSSUTH KÖNYVKIADÓ IGAZGATÓJA
A BORÍTÓ ÉS A KÖTÉSTERV SZÁNTÓ TIBOR MUNKÁJA · MŰSZAKI
VEZETŐ SZÉCSI ANDOR · MŰSZAKI SZERKESZTŐ SZÉKFFY GYULA
A SZEDÉST 1975. I. 11-ÉN KEZDTÉK MEG · MEGJELENT 1976. III. 30-ÁN,
30 000 PÉLDÁNYBAN · TERJEDELME 62,3 (A/5 ÍV · 75.0034 — KOSSUTH
NYOMDA, BUDAPEST. F. V.: MONORI ISTVÁN VEZÉRIGAZGATÓ